De Gids. Jaargang 3

bron

De Gids. Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen. G.J.A. Beijerinck, Amsterdam 1839.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_gid001183901_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren i.s.m. DE GIDS

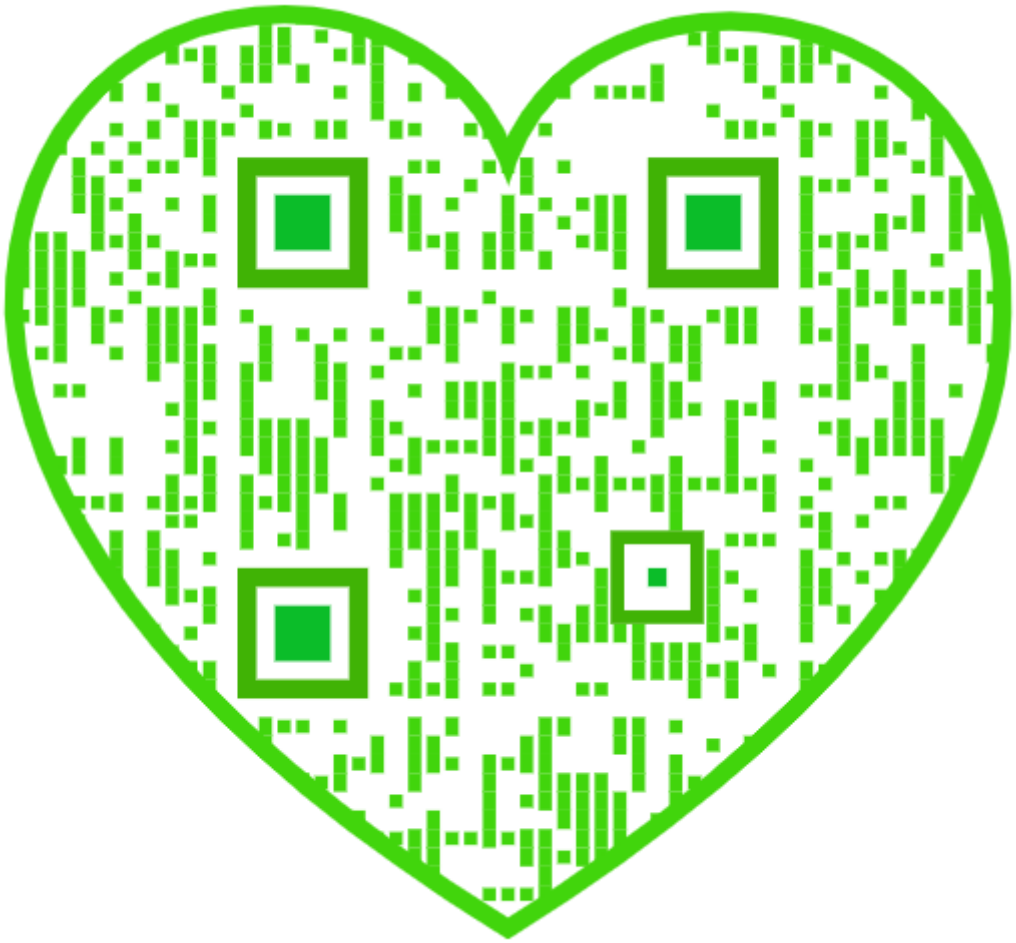

Boekbeoordeelingen.

De Sterrenhemel. Christelijke Bespiegelingen tot Verheffing des Harten.

Naar het Hoogduitsch van *J.H. Daub*. Amsterdam. J.D. Sybrandi, 1837. 127 bladz.

Recensent is het met zich zelven zeer oneens over het oogpunt, waaruit dit Werk eigenlijk beschouwd moet worden. Hij las aanvankelijk den titel en de Voorrede, vervolgens de eerste rubriek, die *Algemeene bespiegelingen* tot opschrift heeft, en kon niet beslissen of hij met een Theologisch, dan wel, of hij met een Sterrekundig Werk te doen had. Hij kwam tot het artikel, *de vaste Sterren*, en meende dat dit hem op den weg zoude helpen, maar geraakte daardoor nog verder van het spoor en toen hij het geheele Werk had doorgelezen, wist hij nog niet waaraan hij zich houden moest. Op den titel lezen wij met groote letters: D E S T E R R E N H E M E L . dan: CHRISTELIJKE BESPIEGELINGEN enz. Men zoude hieruit afleiden, dat de Sterrenhemel het hoofdonderwerp van dit stukje wezen moest, uit hetwelk Christelijke bespiegelingen worden afgeleid, iets, waartoe dit onderwerp ook zoo buitengewoon geschikt is. Recensent meende dus hier een Werkje over populaire Sterrekunde te zullen vinden; waarin de wonderen des hemels niet bloot weg aangewezen, maar waarin tevens de heilzame gedachten ontwikkeld werden, die de beschouwing van de grootste werken en wonderen der schepping in ons kunnen en moeten opwekken. Hij meende hier eene *Astro-Theologie* te zullen vinden, in den smaak van die van DERHAM, die hij in zijne jeugd met zoo veel genoegen had gelezen, maar naar den tegenwoordigen, onvergelijkbaar hoogeren staat der Sterrekunde gewijzigd; doch hij heeft zich in zijne verwachting zeer bedrogen. Hij vond vele bespiegelingen, vond ook ware Christelijke bespiegelingen, maar die met den Sterrenhemel naauwelijks in eenig wezenlijk verband staan. Sterren, Zon en Maan worden wel nu en dan bij name genoemd en uit deze lich-

ten worden wel schijnbaar bespiegelingen afgeleid, maar dit geschiedt op eene wijze, die schijnt aan te toonen, dat men voor die bespiegelingen den Sterrenhemel volstrekt niet behoeft, en op welke zij even goed uit de beschouwing van elk ander voorwerp, van een stoel, eene tafel, een theekopje enz., geput zouden kunnen worden. Uit de inhoudsopgave, die vóór de Inleiding is gedrukt, blijkt intusschen genoegzaam, dat de Schrijver zelf dit Stukje als een Sterrekundig Werk beschouwd wil hebben. Wij voor ons, zullen daarom zoo vrij zijn, het als zoodanig te beoordeelen en laten het voor anderen over, dit Werk uit een Theologisch oogpunt te beschouwen. Als Sterrekundig Werk heeft dit Stukje naauwelijks eenige waarde. De Sterrenhemel is hier niet meer dan een motto, waarop wel nu en dan wordt gezinspeeld, maar maakt in geenen deele den tekst uit, welke in dit Stukje zijne verklaring vindt. De Schrijver schijnt zelf niet regt gevoeld te hebben, hoe veel schoons en hoe veel wonders in den Sterrenhemel ligt opgesloten; want anders zoude hij niet bespiegelingen pogen af te leiden, uit datgene, waarin inderdaad niets bijzonders is gelegen, terwijl hij de treffendste wonderen met stilzwijgen voorbij gaat. Het Stukje is in 21 rubrieken verdeeld, van welke ieder een hemellicht of een bepaalde soort van hemellichten tot opschrift heeft. Die voorwerpen worden te midden van bespiegelingen, die er in geen verband mede staan, eenige malen genoemd; zoo veel wordt er van medegedeeld, dat iemand, die de zaken kent, de bedoeling des Schrijvers kan vatten, maar niet genoeg om onkundigen een eenigzins helder denkbeeld van die voorwerpen te geven. Hier en daar treft men beschouwingen aan, die zich met genoegen laten lezen; somtijds kan men door des Schrijvers woorden waarlijk gesticht worden, en dan stuit men onverwacht op de zonderlingste zamenstellingen van hemelsbreed verschillende denkbeelden en op de vreemdste invallen, waardoor men gedwongen wordt, in weerwil van zich zelven, te meesmuilen of te glimlagchen.

Wilden wij het gevoelen over dit stukje, als sterrekundig Werk uitgebragt, door proeven staven, dan zouden wij het geheele Stukje kunnen afschrijven. Wij zullen ons liever bij eenige aanmerkingen bepalen, maar toch eene enkele rubriek in haar geheel vlugtig beschouwen. Wij kiezen daartoe de rubriek, waarin het onderwerp nog met de meeste uitvoerigheid is behandeld, namelijk die, welke de hoogstmerkwaardige verschijnselen, de *Dubbele Sterren* tot opschrift heeft. Het is de vijfde rubriek, reikende van bladz. 26 tot 38.

Dit gedeelte des Werks vangt aan met eene bespiegeling over de liefde, en terwijl overigens nog geen woord over de dubbele sterren

is gesproken, verneemt men geheel onverwachts, dat de dubbele sterren ons *toeroepen:* ‘ziet tot ons op, gij menschen die elkander haat en vervolgt, onze wet is de liefde, onze beweging is het zinnebeeld der volmaakte wereld.’

Onmiddellijk hierop volgt de eigenlijke beschrijving der dubbele sterren, in de volgende woorden bevat:

‘Er zijn sterren, die zoo nabij elkander staan en zulk eene gelijkmatige beweging hebben, dat wij onwillekeurig aan een naauw verband tusschen beiden moeten denken. Zij snellen gelijkelijk op hare banen voort en wentelen zich tevens blijkbaar om elkander. Hier beweegt zich eene kleine donkere ster om eene grootere en heldere; ginds draaijen twee of ook drie sterren wederkeerig om elkander in onbetwiste banen. Geen van deze sterren is aan de andere gelijk in toon van licht; vurig gloeit de eene, goudgeel flikkert de andere, de derde draagt de kleur van het stille blaauw. Maar zij leven in de schoonste eendragt te zamen en bewegen zich om een buiten haar liggend, onzigtbaar middelpunt en te gelijk rondom elkander. Is dat niet het zinnebeeld van de heilige christelijke liefde en van de onverstoorbare éénheid bij de rijkste verscheidenheid?’

In de drie bladzijden, die hierop volgen, wordt verder met geen enkel woord van de dubbele sterren gewaagd en niets medegedeeld, dat tot de dubbele sterren in eenige betrekking staat. Van de eene bespiegeling komt de Schrijver tot de andere, en eindelijk tot de beschouwing van den echt. Hij prijst het huwelijksgeluk en komt dan onverwacht weder met zijne dubbele sterren te voorschijn. ‘Wel hem,’ zegt hij op het einde van die bespiegelingen: ‘Wel hem, die eene deugdzame gade bezit! Hij geniet het leven dubbel. Hij moge rijk of arm zijn, zij is zijn troost en vreugde en maakt hem ten allen tijde gelukkig! Schitterender straalt de eene der tweelingsterren aan den hoogen hemel, zachter en liefelijker de andere, met blaauwachtigen glans, maar beide bewegen zich om elkander, en nimmer treedt de eene de andere in den weg. Zoo is het ook met de godvreezende echtelingen’ enz.

Op bl. 31 krijgen de dubbele sterren weder eene beurt. Wij lezen daar: ‘Ook de kleine ster, die dikwijls de tweelingsterren op hare baan vergezelt, het beeld van de kinderen des huwelijks, mogen wij niet vergeten.’ Waar de Schrijver die bijzonderheid heeft vernomen, weten wij niet; maar van dat sterrenkind wordt verder geen woord gerept. Nu volgt eene beschouwing van de liefde des Heilands ook jegens kinderen. Dan, het verhaal van eene gebeurtenis, bij welke twee kinderen onder een lijkwagen geraakten, zonder letsel te bekomen, en dan nog andere bespiegelingen, die alleen kinderen betreffen. Eindelijk krijgen de

dubbele sterren hunne laatste beurt, als de Schrijver, bl. 33, zegt: ‘Nog eenmaal verheffen wij onzen blik tot de dubbele sterren, die om elkander wentelen en zien daarin het beeld der innige vriendschap, en roemen hare vreugde en hare waarde.’ Nu volgt eene uitvoerige beschouwing van de vriendschap en eindelijk wordt deze rubriek met eene beschouwing van des Schrijvers overledenen vriend HAMMER, die vier bladzijden inneemt, besloten.

Deze rubriek bevat 13 bladzijden en er wordt echter van de dubbele sterren zelve volstrekt niet meer aangetroffen, dan hetgeen wij hierboven opzettelijk letterlijk hebben overgenomen. Wij vragen nu den onbevooroordeelden lezer, of dit weinige toereikend is, om den onkundigen eenig gezond denkbeeld van het eigenlijk wezen der dubbele sterren te geven, en ten anderen: of de beschouwingen, die de Schrijver uit deze wondervolle gewrochten der natuur, op zijne wijze, afleidt, niet even goed uit duizende voorwerpen, die wij in het dagelijksche leven zien, hadden afgeleid kunnen worden? Hij had zich b.v. van de beide oogen van eene schaar kunnen bedienen, en dan zoude het pennetje of schroefje, dat beide deelen der schaar aan elkander verbindt, nog beter het kind hebben kunnen vertegenwoordigen, dan het kleine sterretje, dat alleen in de verbeelding des Schrijvers bestaat[1]. Ziet de Schrijver in de dubbele sterren niets anders dan twee dingen, die om hetzelfde punt rondwentelen, dan had hij voor zijne bespiegelingen ook de wijzers van een uurwerk kunnen bezigen, of zijne lezers kunnen voorstellen, om een paar inktvlekken op een tolletje te maken, en had daaruit dan zijne bespiegelingen even goed kunnen afleiden.

Wij zouden te uitvoerig worden, wanneer wij behoorlijk wilden ontwikkelen, hoedanig dit onderwerp in een Werkje als dit, had kunnen en moeten behandeld worden; maar wij willen toch een paar aanmerkingen niet terughouden. De Heer DAUB schijnt niets bijzonders te zien in de merkwaardige omstandigheid, dat de mensch in de dubbele sterren de eerste verschijnselen heeft ontdekt, die eene beweging van hemellichten in de grenzelooze diepte des uitspansels regtstreeks aantoonen; dat door deze ontdekking duizenden wereldstelsels voor zijn oog zijn ontsloten, terwijl hij vroeger slechts het bestaan van dat ééne stelsel kende, tot hetwelk hij zelf behoort. Hij schijnt niets bijzonders te zien in de onbegrijpelijke afstanden, op welke de mensch die bewegingen

(1) Het is waar, dat er, behalve dubbele sterren, ook drie- of viervoudige en, zoo men wil, in het algemeen veelvoudige sterren bestaan; maar het kleine sterretje, dat zoo dikwijls eene dubbele ster vergezelt, is door niemand dan door den Heer DAUB als zoodanig vermeld.

ontdekken mogt, of in de uiterst geringe ruimten, binnen welke die bewegingen, wegens de onmetelijke afstanden dier ligchamen, schijnen besloten te zijn. De natuur van de loopbanen dezer hemellichten en de tijden, waarin zij hunne omwentelingen volbrengen, schijnt hij der mededeeling niet waardig te keuren, en hij vindt er niets vreemds in, dat de mensch de loopbanen en omloopstijden van die ligchamen kon berekenen en de krachten, die zij op elkander uitoefenen, kon bepalen. Zelfs heeft het groote wonder zijne aandacht niet geboeid, dat hier niet, gelijk bij ons wereldstelsel, donkere ligchamen om een lichtgevend, maar dat zonnen om zonnen wentelen. Hoe vele bespiegelingen, hoe vele Christelijke bespiegelingen hadden hieruit niet afgeleid kunnen worden, te meer, daar groote en eerbiedwaardige geleerden, in verledene eeuw, toen de eigenlijke dubbele sterren nog niet waren ontdekt geworden, het bestaan van zulke stelsels, geheel ter goeder trouw, maar in den waan hunner menschelijke onwetendheid, eene onmogelijkheid noemden, een onding, dat strijden zoude tegen de magt en wijsheid van God. Hier had hij den mensch kunnen schetsen als een wezen, dat, wanneer het zich over de magt en wijsheid van God te oordeelen vermeet, zoo dikwijls met beschaming op zijne nietigheid wordt terug gewezen; als een wezen dat, ook bij zijne hoogste voortreffelijkheid, gelijk een worm in het stof, zich voor God, zijnen Schepper, behoort neder te buigen. Hier had hij zinnelijk kunnen voorstellen, hoe oneindig God in wijsheid en magt boven den mensch is verheven en dan zoude eene voorstelling van de oneindige liefde van God, die ons, in weerwil van al onze ellende, CHRISTUS en in Hem alles wilde geven, ongetwijfeld een heilzamen indruk op het hart der lezers veroorzaakt hebben.

De dubbele sterren zijn in dit Boekske met meer uitvoerigheid, dan de overige hemellichten behandeld en hiernaar kan men de waarde van dit Stukje, uit een sterrekundig oogpunt beschouwd, afmeten. Bij het uiterst geringe dat de Schrijver van zijn eigenlijk onderwerp: *den Sterrenhemel*, mededeelt, begaat hij nog grove fouten, van welke wij alleen willen bijbrengen, dat hij op bl. 103 zegt, dat de planeet *Jupiter* al de andere planeten te zamen drie malen in grootte overtreft en op bl. 107, dat de planeet *Saturnus* 10 malen grooter is dan de aarde.

De stijl van dit Boekske is dikwijls door zijne gezwollenheid onverstaanbaar en wordt nu en dan zelfs onzin. Het schijnt dat de Schrijver zijne lezers zich met het hart zoo hoog wil laten verheffen, dat zij niet meer zien kunnen, waar hun verstand is gebleven. Als eene proeve van den stijl moge de aanvang van het Werkje dienen, die aldus luidt:

‘Ver van de schitterende morgensterren, die in de hooge hemelen met eeuwig jeugdigen gloed den lof van den Onveranderlijke en Almagtige verkondigen, verre van de onnaspeurlijke diepe bronnen des lichts, staat eene woning, nu door de hitte des daags verschroeid, dan door het ruwe Noorden geteisterd, die wij de onze noemen. Oude, opmerkelijke overleveringen verhalen, dat zij eens een prachtig paleis is geweest, dat door de losgelaten elementen is verwoest, toen deszelfs bewoners den zaligen staat der onschuld hadden verloren. Is de aarde dan wezenlijk slechts een graf, waaruit lentebloemen ontspruiten? De mensch is afgedaald in de diepte’ enz.

Op bl. 110 lezen wij:

‘O, wie ze kent, deze oogenblikken, waarin de eeuwigheid, als een eiland der gezaligden, uit de zee des tijds opblaauwt en de verrukte blik den hemel open ziet, die kan getuigenis geven der hope, die in hem is.’ En zoo meer.

De Schrijver is zeer beeldrijk. Ons, armen aardbewoners, zoude zeker hooren en zien vergaan, indien de sterren zoo riepen, zongen en schreeuwden, als de Schrijver zulks in zijne dichterlijke verbeelding voorstelt.

Bladz. 2. ‘Wij hooren den verheven lofzang; dien de sterrenhemel den Heere toezingt. - Millioenen stemmen zingen, als het ware, met luidere of zachtere toonen, van eeuwigen vrede, van heerlijkheid en zaligheid. Het is de harmonie der sfeeren.’

Bl. 3. ‘“Zwijg, o aarde!”’ ‘zoo zingen de wereldzonnen,’ ‘“zwijg, o aarde en luister.”’ ‘Uit de hoogte des hemels klinkt ons gezang.’ enz. enz.

Bl. 39. ‘“Kunt gij ons bij name noemen? Slechts een stukske der zake is u bekend,”’ ‘roepen ons de tallooze kleine sterren toe, die uit den melkweg zich ontwikkelen.’

Bl. 39. ‘O heerlijke en wonderbare gezangen, wanneer de uitgangen des morgen en des avonds juichen!’

Bl. 40. ‘Ook de laatste schemerende ster op het kerkpad der Engelen[1] mengt haren jubeltoon met het heilige lied, en zingt met de flikkerende zonnen het koorgezang ter eere des Allerhoogsten.’ enz. enz.

Aan zonderlinge zamenstellingen en vreemde afleidingen ontbreekt het in dit Boekje niet.

Bl. 67. ‘Gelijk de planeten om de zon wentelen, zoo heeft alles voor hen (namelijk voor de voortreffelijke mannen) één middelpunt, namelijk God en Christus.’

(1) Met het kerkpad der Engelen, schijnt de Schrijver den Melkweg te bedoelen.

Bl. 108. ‘Indien wij derhalve willen, kunnen wij, bij den aanblik van *Saturnus* en van zijnen hem gedeeltelijk overschaduwenden, raadselachtigen ring, denken aan den alles verslindenden tijd, die slechts door den levendigen, eeuwigen God kan overwonnen worden en aan de eeuwigheid.’

Hier wordt geen ander argument aangevoerd, dan alleen dat de ring van *Saturnus* rond is. Die zelfde gedachten kunnen ons dus, *als wij het willen*, al vrij dikwijls bezielen, zonder dat wij de planeet *Saturnus* beschouwen. B.v. als wij aan tafel zitten, dan hebben wij een rond tafelbord voor ons, welks rand daarenboven rond is.

Bl. 114. ‘Aan de uiterste grenzen van ons zonnestelsel hebben de sterrekundigen nog eene ster ontdekt en die *Uranus* genoemd. MOZES zegt: *Aangaande de dagen onzer jaren, daarin zijn zeventig jaren, of zoo wij sterk zijn, tachtig jaren*.’ enz.

Bl. 116. ‘*En God zag, wat hij gemaakt had en ziet, het was zeer goed. Uranus* heeft zijne manen; ieder mensch zijn deel in zijn post.’

Bl. 119. ‘De nacht aan den uitersten rand van ons zonnestelsel heeft zijne manen; wij hebben den Heer, onze zon en onze vreugde, en in Hem voor ieder verlies rijkelijke vergoeding. Amen!’

Wij zijn het volkomen eens met D^{r}. SCHELTEMA[(1)], dat wetenschappen dan alleen iets waard zijn, wanneer zij nut stichten, en dat zij veel waard zijn, wanneer zij algemeen nut stichten. Dit zullen zij zeker, wanneer zij door goede populaire werken algemeen verstaanbaar en voor iedereen toegankelijk worden gemaakt; maar bestaan die populaire werken alleen in klanken en galmen, die geene gezonde denkbeelden, maar alleen wansmaak, verwarde en wanstaltige begrippen en verwaande veelweterij bij hunne lezers kunnen te weeg brengen, dan doen zij een onberekenbaar kwaad. Onder zulke Werkjes moet ook dit Stukje van den Heer DAUB, als sterrekundig werk, gerekend worden, en Vertaler en Uitgever hebben ons deswegens er eene kwade dienst mede bewezen. Het is ontegenzeggelijk, dat de populaire Sterrekunde bij ons al te zeer verwaarloosd wordt, en dat zij veelal, waar men haar niet geheel schijnt te vergeten, in het naäpen van valsche klanken bestaat, als die, van welke het Werkje van DAUB weergalmt. Dit heeft welligt zijn' oorsprong in de talrijke nieuwe sterrekundige Werkjes, die in het Nederduitsch zijn vertaald en waartoe men bij voorkeur de slechtste schijnt gekozen te hebben. Het is dus zeer te wenschen, dat Uitgevers en Vertalers in het vervolg wat omzigtiger mogen wezen.

(1) Zie *de Gids*, Jaarg. 1838, N°. 11, bl. 563.

Verloskunde. Leerboek der Verloskunde voor Vroedvrouwen, door *Frans Karel Naegelé*, Doctor in de Wijsbegeerte, in de Genees- en Heelkunde, Hoogleeraar in de Genees- en Verloskunde aan de Hoogeschool te Heidelberg en Directeur van de Verloskundige inrigting aldaar.

Naar den Derden vermeerderden en verbeterden Hoogduitschen druk; uitgegeven door *H.H. Hageman, Jr.*, D^{r}. in de Genees-, Heel- en Verloskunde. Utrecht, bij Robert Natan, Academie-Boekhandelaar, 1837.

Wanneer iemand in een' tijd, waarop eene wetenschap of kunst een hoogen trap van volkomenheid heeft bereikt, tot de uitgave of vertaling van een Boek, dat op zoodanige kunst of wetenschap betrekking heeft, besluiten kan, dan moeten daarvoor noodwendig belangrijke beweegredenen bij hem bestaan. Of hij moet in de werken van anderen eene gaping, die hij aanvullen, of een gebrek dat hij verbeteren wil, hebben opgemerkt, of wel: hij moet van meening wezen, door eene betere rangschikking der bouwstoffen, voor de kunst of wetenschap bevorderlijk te kunnen zijn.

De hierboven aangekondigde vertaling, een Leerboek der verloskunde voor vroedvrouwen, uit de Hoog- in de Nederduitsche taal overgebragt, doet zich als zoodanig aan onze beoordeeling voor. Hetzelve bestaat uit twee deelen, in één' band. Het eerste daarvan handelt: *Over de zwangerschap, de baring en het kraambed in den gezonden toestand; benevens eene voorafgaande beschrijving van het menschelijk ligchaam, in het algemeen, en in het bijzonder van die deelen van het vrouwelijk ligchaam, welke de vroedvrouw naauwkeuriger kennen moet*. Het tweede: *Over de verlossing, het kraambed en de zwangerschap in den tegennatuurlijken toestand;* terwijl een en ander besloten wordt met een: AANHANGSEL, *over eenige bijzondere pligten der vroedvrouw;* behelzende: 1° *Het gedrag bij het plotseling sterven van eene zwangere-, barende-, kraamvrouw, of van een pas geboren kind*. II°. *Het gedrag bij geregtelijke gevallen*. Eene plaat welke de afmetingen van het bekken, en die van het hoofd des kinds voorstelt, is achter aan het Werk gevoegd.

Zie hier eene korte inhoudsopgave van dit Leerboek. Daarbij in nadere bijzonderheden te treden, zoude, met betrekking tot den leeftijd en kunne van vele lezers van dit Tijdschrift, door de onvermijdelijke opnoeming van onderscheidene zaken bij haren naam, min kiesch kunnen worden geacht.

Bij eene vergelijking nu van dit Leerboek met vroegere, zoo als die van eenen DENYS, DIONIS, CRANTZ, GALLANDAT, PLANK, VAN DE LAAR, DE REUS, JACOBS, DE GORTER, BAUDELOCQUE, BAKE en SALOMON, om van andere hier niet te gewagen, kan aan hetzelve de eer niet ontgaan van een der doeltreffendste van die soort genoemd te worden. Wel is waar, niet alle de hier opgenoemde Leer- of Handboeken der verloskunde, in onze taal overgebragt of oorspronkelijk daarin zamengesteld, zijn, of waren bij uitsluiting voor het onderwijs van vroedvrouwen bestemd, maar werden of worden, waarop het hier aankomt, bij gebrek aan beter, tot dat einde gebruikt. En in dit opzigt kunnen zij gehouden worden, of te onvolledig en niet bestaanbaar te zijn met de vorderingen der verloskunde in onzen tijd, of te omslagtig, en voor het begrip, althans van gewone verstanden, niet bevattelijk genoeg. Door de verschijning van het aangekondigde Leerboek is er alzoo in eene wezenlijke behoefte voor het onderwijs van vrouwen in de verloskunde voorzien. Hetzelve is duidelijk en gemakkelijk te verstaan, en draagt, zoo ten aanzien van de gevolgde orde in het algemeen, als met betrekking tot de behandeling van de daarin vervatte leerstukken in het bijzonder, overal de kenmerken van de even dikwijls aangevoerde, als weinig betrachte spreuk: *Simplex veri sigillum*. Overeenkomstig den aard der zaak, leert het de verloskunde kennen, als die getrouwe en veel vermogende dienares der natuur, welke langs den meest eenvoudigen weg schier altijd haar oogmerk tracht te bereiken, indien namelijk geene verdervende hand ongewasschen in hare heiligdommen ingrijpt, natuur en kunst verkracht, en alzoo de meeste bekwaam- en handigheid nutteloos maakt. Dien weg derhalve te volgen, der natuur bevelen te vragen, haar niet te keer te gaan, noch door drijvende middelen te overheeren: ziedaar hetgeen de vroedvrouw, hoofdzakelijk, te betrachten hebbe: de natuur aan *Pegasus* gelijk, heeft in de meeste gevallen veeleer breidel dan sporen van noode.

‘Naauwelijks,’ aldus sprak de waardige, nu ontslapen Prof. BAKKER tot zijne leerlingen, bij welke hij steeds in gezegend aandenken zal blijven, ‘naauwelijks ondervindt men in eenige betrekking het groot vermogen der natuur beter dan bij de geboorte van den mensch, waar zij door geene ziekte verzwakt, alle hare krachten inspant om de belangrijke werking gelukkig ten einde te brengen; doch in geen geval schijnt men haar vermogen meer te mistrouwen, dan bij de uitoefening der verloskunde. Eene menigte vroedvrouwen gelooft niet wel te doen, indien zij niet zelfs bij de meest regelmatige geboorte, op de eene of andere wijze der natuur te hulp komt. Een aantal vroedmeesters, vooral onder die, welke, bij gebrek aan theorie en ondervinding, het vermogen

der natuur niet naar waarde weten te schatten, blijven niet in gebreke om de meerdere hulpmiddelen, waarvan zij zich boven de vroedvrouwen voorzien rekenen, zoo dikwijls mogelijk te beproeven. Zoo zeer schijnt dit tot de menschelijke natuur te behooren, dat zelfs onder de beste en bekwaamste lieden in de kunst, niet zelden eene neiging wordt bespeurd, tot deze te vergedrevene hulpvaardigheid. De grond daarvan ligt oorspronkelijk in het medelijden, hetwelk ons aanspoort, om daar, waar men kan, smarten te verzachten of te eindigen, vooral indien men door de vrouw of omstanders daartoe wordt uitgenoodigd. En, inderdaad, het is niet gemakkelijk tegenstand te bieden, wanneer men, dikwijls gelukkig geslaagd zijnde, bij zijne intrede in het vertrek, de algemeene blijdschap bespeurt en het vertrouwen, dat alle zwarigheden nu weldra opgeheven en uit den weg zullen zijn geruimd. Hierbij sluipt echter langzamerhand mede in, de aanmerkelijke tijdwinst; dewijl men niet zelden door middel van de kunst verscheidene vrouwen kan verlossen, in den tijd, welke de natuur alleen somtijds tot de hulp van ééne noodig heeft. Zij daarenboven, die meenen aan hunne ware of schijnbare verdiensten een uitwendig gewigt te moeten bijzetten, vinden ook hier ruime gelegenheid om hunne talenten open te leggen, en hoe moeijelijk is het niet om ook in deze betrekking eenvoudig en zonder omzien wel te doen, daar slechts weinige lieden op inwendige, ware verdiensten acht slaan of dezelve weten te waarderen. Hierbij komt nog de bijzondere handigheid en geoefendheid van sommigen, in deze of gene der bijzondere kunstbewerkingen, de liefde voor het een of ander werktuig, de zoo gewone zncht tot operéren, alsmede om zich zelven te oefenen, en dergelijke, om van beweegredenen van lagere soort niet te gewagen.

Eene zoodanige manier eens aangenomen zijnde wordt na verloop van tijd een vooroordeel, hetwelk men te minder gemakkelijk aflegt, naar mate men meer op zich zelven vertrouwt. Eindelijk houdt men zich naauwelijks van eenige waarheid meer verzekerd, dan van de noodzakelijkheid eener spoedige hulp in onderscheiden gevallen, die volgens de overtuiging van anderen, en in vroegeren tijd van ons zelve, veiliger en beter door de natuur bestuurd worden.

Wanneer nu eene dergelijke leer door mondeling of schriftelijk onderwijs verspreidt wordt, breidt zij zich somtijds aanmerkelijk uit, en duurt eenen geruimen tijd voort, tot weder eene andere den algemeenen bijval vindt, welke niet zelden van het eene uiterste in het andere valt, met dat gevolg, dat na vele slingeringen de waarheid zelve dikwijls gevonden wordt in het midden te liggen.

In eene zaak, echter, welke in betrekking staat tot het menschelijk leven, geluk en gezondheid, is het gewis niet onverschillig of deze slingeringen van langeren of korteren duur zijn; waarom die beoefenaar der verloskunde wel het meest overeenkomstig zijne bestemming zal handelen, welke, onverschillig of zijn systema door deszelfs nieuwheid opzien baart, of dat zijne verbeteringen te klein zijn om opgemerkt te worden, de uitersten vermijdt en de waarheid zoekt, waar dezelve gemeenlijk gevonden wordt. Zoo ongerijmd en vermetel het derhalve is, onze zeer bepaalde vermogens in de plaats te willen stellen van de krachten, die de volmaakt wijze Schepper aan de natuur gegeven heeft; zoo onredelijk zoude het aan den anderen kant zijn van deze het onmogelijke te willen verlangen. Vooral neme men steeds in aanmerking, dat het menschelijk ligchaam niet meer geheel zoodanig is, als hetzelve uit de handen der natuur oorspronkelijk is voortgekomen, maar dat de beschaving, hoezeer het geluk van den mensch uitmakende, tevens onvermijdelijke nadeelen met zich voert, welke de uitgestrektheid van de natuurkrachten verminderen; doch het is die zelfde beschaving, welke door hare gelukkige uitwerking op het menschelijk verstand de wonden heelen moet, welke zij aan het ligchaam heeft toegebragt.'

NAEGELE boezemt in zijn Leerboek vooral ook daardoor belangstelling in, dat hij omtrent menig leerstellig punt der verloskunde, de handelwijzen tracht terug te brengen tot een gering aantal algemeene stellingen, die op de onderscheidene gevallen toepasselijk zijn; waarom de verloskunde van den tegenwoordigen tijd vergeleken met die van vroeger, door zijne beschouwingen tot een' hoogeren trap van eenvoudigheid gevoerd wordt. Zoo mogen wij als de vruchten eener onbevangene ervaring aanmerken, de meer juiste bepalingen, welke door N., ten aanzien van de wijze, waarop de vrucht bij de baring door de daartoe bestemde deelen wordt gedreven, zijn gemaakt, alsmede de daarop gegronde vereenvoudiging van de plaatsingen, waarin de vrucht zich bij de geboorte ter verlossing aanbiedt enz. Vroeger nam men 6 positiën van de vrucht, met vóórliggend hoofd, aan, gelijk de voortreffelijke BAUDELOCQUE leerde; later algemeen 4. NAEGELE, alhoewel onder zekere wijzigingen, slechts 2; zoodanig, dat hij van de gewone *derde* positie van het hoofd *tweede* maakt, enz. Ook BUSCH merkt in zijn Leerboek der verloskunde aan: dat de *derde* soort der gewone hoofdgeboorte na de *eerste* de veelvuldigste is. Doch ik beloofde, boven, hier niet in de ontwikkeling van bijzonderheden te zullen treden.

Hoezeer nu de oorzaken der onkunde en ongeschiktheid van vele vroedvrouwen in onzen tijd (dank hebbe der geneeskundige

staatsregeling) wel voor een groot gedeelte uit den weg mogen zijn geruimd, door het meer oordeelkundig en geregeld onderwijs, dat zij hier en daar in de gelegenheid zijn te genieten, zoo zoude er echter met betrekking tot het slag van vrouwen, dat zich onder ons aan de beoefening der verloskunde (indien het aldus genoemd mag worden) *toewijdt*, nog wel het een en ander aan te merken zijn. Doch het is hier de plaats niet, daarover in het breede uit te weiden.

Wat intusschen de vroedvrouwenstand betreft, deze behoort steeds in bescherming te worden genomen. Zelfs eene wel begrepene staatkunde heeft belang daarbij. Immers de vroedvrouwen kunnen niet worden gemist, dewijl er geen genoegzaam aantal vroedmeesters bestaat, om zoo wel arm als rijk te helpen. Ja, wanneer men onpartijdig wil zijn, dan valt het niet te loochenen, of de maatschappij en de menschheid hebben meer behoefte aan goede vroedvrouwen, dan aan goede vroedmeesters. Of is het welzijn der meeste barenden niet in handen van Vroedvrouwen? Zijn zij het niet, die op verre na het grootste aantal verlossingen alleen ten einde brengen? En hangt niet zelfs de gelukkige uitkomst van, slechts bij een betrekkelijk gering getal, door Vroedmeesters kunstmatig te voleindigen verlossingen, van de handelwijze en de bemoeijingen der vroeger geroepen Vroedvrouw af? Het is daarom te wenschen, dat het aangekondigde *Leerboek*, waarvan de eerste oplage in *Duitschland* 3000 exemplaren bedroeg, en reeds na verloop van twee jaren, eene tweede noodzakelijk was, onder ons, bij het onderrigt aan toekomstige Vroedvrouwen, algemeen mogt worden ingevoerd. Ook in *Duitschland* is het door de eerste regterstoelen der wetenschap, als het voortreffelijkste van die soort erkend, en wij herhalen het door den Uitgever van hetzelve in onze taal, in de Voorrede van het Werk ter nedergestelde hier volgaarne:

‘Niet ligt zal men in een ander Handboek alles, wat der Vroedvrouw nuttig en noodig is te weten, in zoo kleinen omvang zoo duidelijk zien voorgedragen, en de pligten der Vroedvrouw jegens de vrouwen, die zich aan hare behandeling toevertrouwen, zoo naauwkeurig en juist zien opgegeven. Het Boek echter moge zich zelf aanprijzen; den Uitgever is de overtuiging voldoende, dat hij geen geheel nutteloos werk zal verrigt hebben, door hetzelve aan zijne Landgenooten in handen te geven; en zijne eenige wensch is, dat hetzelve ook hier de goede vruchten moge opleveren, die het in *Duitschland* heeft mogen dragen.’

Dit kan en zal het geval zijn, wanneer inzonderheid onderwijzers, en diegenen onder hen, welke een geneeskundig ambt bekleeden, de verspreiding van dit Leerboek begunstigen. Door

het gebruik daarvan zal het verloskundig onderwijs aan vrouwen, een nieuw en verbeterd aanzien verkrijgen, en het aanleeren dezer wetenschap gemakkelijker gemaakt en ook bespoedigd worden.

Hoe gaarne beoordeelaar een uitgebreider, wetenschappelijk verslag van het voorhanden Werk had geleverd, zoo verboden hem echter de aard des onderwerps, en het bestek van dit Tijdschrift, aan dien wensch voldoening te geven. Hij behoudt zich echter voor, zulks nader, afzonderlijk, of in een meer, naar eisch, aan het doel beantwoordend Geneeskundig Tijdschrift te doen. Voor het tegenwoordig oogmerk zij het voldoende omtrent het *Leerboek* te hebben aangemerkt: dat het raadgevingen bevat en wenken, omtrent de beoefening eener wetenschap, die gewis eene der belangrijkste van de geneeskundige studiën uitmaakt. Hare onderwerpen zijn de teedere vrouw, in het gewigtigste tijdstip van hare bestemming en het nog teederder kind. De onkundige of onbedachtzame beoefenaar dezer wetenschap, vernietigt somtijds in één oogenblik gezondheid, huisselijk geluk, vruchtbaarheid of het leven, het leven van twee, of zelfs van meer personen en de rust van zijn eigen geweten; zoodat diegene, welke zonder genoegzame voorbereiding zich in deze betrekking begeeft, het zich te eeniger tijd zal beklagen, en zich gelukkig achten van uit dezen noodlottigen kring terug te kunnen treden. Diegene, daarentegen, welke de Verloskunde zullen hebben leeren kennen, als voor hen ter beoefening geschikt, en allezins waardig om zich met alle krachten daarop toe te leggen, deze kunnen voor de maatschappij ten uiterste weldadig worden, terwijl het getal van zulke Verloskundigen niet ligt te groot worden zal.

Wat de vertaling zelve betreft: deze is, zoo al niet ondernomen, dan toch nagezien en verbeterd door iemand, die met den omvang der wetenschap bekend is. Alzoo door geenen nieuweling in het vak, die zich voornamelijk door dien arbeid wenschte te oefenen, maar door iemand, die veeleer uit den voorraad zijner, ook practisch verkregene kundigheden, het ontbrekende zou weten aan te vullen, en het onbruikbare weg te laten. Intusschen is de vertaling van kleine vlekken niet vrij te pleiten. Zoo lezen wij op bl. 128, § 254, als kenteekenen eener goede ligging van de vrucht opgegeven: *het naar voren puntig toeloopen van den buik*. Ofschoon zulks algemeen als zoodanig wordt erkend, zoo vinden wij op bl. 250, § 409, bij de bepaling der kenteekenen eener tegennatuurlijke ligging van dezelve, in denzelfden zin terug gegeven: 1) ‘De buik is gewoonlijk niet regelmatig uitgezet, en *loopt naar voren puntig uit;*’ lees: loopt naar voren *niet* puntig

uit; of: *noch* loopt naar voren puntig uit; overeenkomstig hetgeen in den tekst volgt, waarin wij lezen: *Hij* (de buik) *vertoont verhevenheden. Meestal is hij buitengewoon in de breedte uitgezet*. Nog eens vinden wij, § 410: 'Bij een voorliggenden schouder is de buik niet gelijkmatig gewelfd, *en naar voren puntig toeloopend*,' enz. De lezing zoude ook hier duidelijker zijn, indien er geschreven stond: *en* (de buik) *is niet*, of: *noch is naar voren punitg uit-, of toeloopend;* dat alzoo ook in beter verband staat met hetgeen er dadelijk op volgt: '*maar* (*is*) *meer in de breedte uitgezet, en wel in eene scheeve rigting*.' De Vertaler schijnt hier de nadruk van het woordje: *niet*, ook op het tweede gedeelte der zinsnede te hebben willen laten vallen, waarvan echter de herhaling hier, duidelijkheidshalve, beter voorkomt. Op bl. 228, § 389, alwaar het op de verantwoordelijkheid van de Vroedvrouw aankomt, indien haar, om welke reden ook, in een tegennatuurlijk geval de bijstand van een Vroedmeester geweigerd wordt, is het volgende: '*so muss sie die Sache entweder selbst, wenn nämlich die Umstände eine kurze Abwesenheit gestatten, der Ortsobrigkeit anzeigen, oder durch irgend Jemand anzeigen lassen*,' (dan moet zij, wanneer de omstandigheden eene korte afwezigheid gedogen, of zich zelve deswegens bij het plaatselijk bestuur vervoegen, of door iemand anders van de zaak kennis doen geven) misschien wel met opzet, onvertaald gelaten. Op bl. 237, § 309, alwaar over de kunstmatige keering van het kind gehandeld wordt, leest men omtrent het inbrengen van de hand in de baarmoeder tot aan de voeten: 3) '*Wanneer het water staat* (dat is: de vochtblaas nog niet gebroken is) *breke men bij het inbrengen der hand de vliezen niet, maar men laat de hand tusschen de vliezen van het ei en de baarmoeder tot aan de voeten glijden, en breekt de vliezen en wel buiten de wee, eerst dan, wanneer men door dezelve de voeten voelt of ten minste niet vroeger, dan wanneer de hand zich in de holte der baarmoeder bevindt*.' Ofschoon zulks ook de voorslag is van DELEURYE, zoo kan echter beoordeelaar zich daarmede niet vereenigen. Op deze wijze zoude minder water afvloeijen en de keering gemakkelijker worden gemaakt, aangezien men door deze handgreep ruimte zoude winnen. Dit voordeel is denkbeeldig. Immers, de ruimte, welke door die handgreep gewonnen zoude worden, verliest men reeds bij het inbrengen der hand, welke de baarmoeder, geheel met water gevuld, moet uitzetten, prikkelen en tot *contractie* nopen, op een geheel ongeschikten tijd. Wanneer men daarentegen begint met de vliezen te breken, zoo volgt daarop ontspanning, terwijl men den mond der baarmoeder met den voorarm verstoppen en dus het water tegenhouden kan. Met betrekking

tot de vertaling lezen wij nog op bl. 261, § 418: ‘Bij voorliggende ellebogen *leidt* men de hand *af;*’ liever: *leidt* of *voert* men de hand naar *beneden*, of: *ontwikkelt* dezelve. Bl. 285, § 449, (tweede gedeelte) staat geschreven: dat de bloedsomloop te lang moeijelijk wordt gemaakt. In plaats van dat: ‘*te lang moeijelijk gemaakt*,’ had men, misschien minder plat, het woord: *vertraagd* of *belemmerd* kunnen bezigen. Voorts vinden wij nog: bl. 123, § 246, als *germanisme*, de uitdrukking: ‘Het verstaat zich van zelf’ voor het: ‘*von selbst versteht es sich*. Op bl. 135, § 263: ‘*Zwangere voelen*’ voor: ‘zwangere *nemen waar* of *gevoelen;* bl. 137 onder aan: *proefsgewijze*, veelligt beter: *beproevenderwijze;* bl. 232, § 395 *stillen*, voor: *bedaren*; § 413, *vereikhte*, voor: *vereischte;* § 471, *kirschwater*, voor *Kirschwasser* enz. Maar overeenkomstig het wezen der zaak, bezigt de Vertaler, ofschoon naar aanleiding der verklaring van NAEGELE zelven (zie § 224), in het Eerste Deel des Leerboeks, voor het Hoogduitsche ‘*Geburt*’ overal het woord: *baring;* terwijl wij in het Tweede, dat van *verlossing* lezen. Hier wordt het tegennatuurlijk beloop der geboorte, daar de gezonde toestand (liever *natuurlijke*, in tegenstelling van het zoo even uitgedrukte: *tegennatuurlijke*) van die verrigting bedoeld. Zoo ook wil WIGAND (*die Geburt des Menschen* enz., *S.* 13) onderscheid hebben gemaakt tusschen de woorden: *Geburtsanstalt* en *Entbindungsanstalt*. Daarenboven vinden wij bij de Duitschers, over het algemeen, in gevallen, waarin het werk der geboorte van den den mensch door de natuur ten einde gebragt wordt, de in arbeid zijnde vrouwen: ‘*Gebärende*’ genoemd, terwijl zij van ‘*Kreissende*’ spreken, wanneer de kunst heerschappij voert.

Misschien zouden er bij de hierboven aangevoerde bedenkingen en opmerkingen nog eenige van die soort te voegen zijn, indien men van eene ernstige zaak een spel wilde maken. Intussehen heeft het kunnen blijken, dat de lezing des Leerboeks niet met overhaasting is geschiedt. Veeleer zij hier aangemerkt, dat onvoorziene omstandigheden en andere letterarbeid, de vroegere aankondiging konden doen vertragen. Die vertraging zal echter de waarde niet doen verminderen van een Werk, waaraan de nijd, die gewoon is gelukkige ontdekkingen steeds op de hielen te volgen, vergeefs zal knagen. Hetgeen waar en goed is, weerstaat den tand des tijds, het kwade valt van zelf in vergetelheid. Gelijk een gewoon mensch doorgaans voor zich alleen leeft en werkt, zoo leven *geniën* voor volken en geslachten. Vermag de ongeoefende geest van gene den nevel der zinnelijkheid niet te doordringen, terwijl zijne begrippen steeds binnen den engen kring zijner behoeften en genietingen beperkt blijven: geen straal van openbare verheffing schoot immer op eenen door de *genie* beziel-

den schedel neder, zonder zijn licht tot zelfs in de laagste diepten en kloven der maatschappij te werpen. De geest en inhoud van het Leerboek van NAEGELE zijn van zoodanig eene strekking. Geene boeken, als zoo vele brillen, had hij noodig om de natuur te lezen. Hij dringt tot haar binnenste door, en vindt ook dáár, hetgeen hij zoekt. De geringste kleinigheden zijn hem niet vreemd, en het *niet* veronachtzamen daarvan, is altijd het kenmerk van groote mannen. En ofschoon, eindelijk, het Boek, dat wij in vele handen wenschen, voor Vroed*vrouwen* moge geschreven zijn, zoo valt er echter voor vele Vroed*mannen* ook nog wel iets uit te leeren, wanneer zij, van hunne hoogte afdalende, het niet beneden zich achten, in een Leerboek dat voor vrouwen bestemd is, het oog te slaan. Daar er veel in gevonden wordt, dat in een nieuw daglicht is gesteld, zoo zullen zij de natuur, met betrekking tot hare werking bij de geboorte van den mensch uit eenvoudiger gezigtspunten leeren beschouwen en eerbiedigen, welke beschouwingen, als reeds beproefd, aan de nakomelingschap de stof zullen aanbieden eener vruchtbare bron van algemeene begrippen en van met zekerheid erkende waarheden in het vak der Verloskunde.

De vroedvrouw, ten slotte, moge steeds gedachtig zijn dat het woord van welks verklaring (*etymologia*) haar beroep, gelijk men wil, deszelfs naam ontleent, afstamt van het verouderde werkwoord: *vroeden* (*sapere, judicare* bij KILIAEN) dat is: vroed, vroede, wijs, voorzigtig of verstandig zijn en alzoo handelen. Van hier de naam van: *wijze vrouw*. Zoo werd de zorg voor de geboorte het eerste toevertrouwd aan eene vrouw die meer wist dan andere. En omdat de moeder van HIPPOCRATES, die volgens de overlevering eene zeer schrandere vrouw moet zijn geweest, gezegd wordt de vroedkunst ook uitgeoefend te hebben, zoo willen zelfs sommigen de oorsprong van de benaming: *wijze vrouw*, hier gezocht hebben.

Hoe het zij: met betrekking tot de Nederlandsche Vroedvrouwen koesteren wij den wensch, dat zich hoe langer hoe meer onder deze mogen opdoen de zoodanigen, die zich door meerdere beschaving, goede manieren en eene welbestierde opvoeding weten te onderscheiden. Dan zullen de namen van eene LOUISE BOURGEOIS[1]

(1) LOUISE BOURGEOIS, Vroedvrouw der Gemalin van HENDRIK den IV, verhaalt, dat hare dochter, eer zij vijftien jaren oud was, meer dan 50 vrouwen in de verlossing had bijgestaan. Deze beroemde Fransche Vroedvrouw schreef: *Instructions a ma fille*. Paris 1616; en: *Observations diverses sur la sterilité, perte de fruits, fecondité, accouchemens et maladies des femmes et enfans nouveaux nés*. Paris 1644.

Madame BOIVIN[1] en *Madame* LACHAPELLE[2] ophouden, vreemde klanken voor haar te zijn. Als zij zich deze wijze vrouwen, ofschoon van vreemden bodem, als voorbeelden ter navolging, al is het ook van verre, voorstellen, dan zullen zij in den waren zin des woords aan het gewigtig beroep der verloskunde, dat niet alléén om den broode wil uitgeoefend worden, zich toewijden. Immers door een voortgezet nadenken over het verkregen onderwijs, door een herhaald nalezen van goede werken in het vak, en door naauwkeurige waarneming van de in haar eigenen werkkring voorkomende gevallen zullen zij zich verder volmaken, en steeds meerdere kennis en bekwaamheid kunnen verwerven. Hierdoor zullen zij zich, daarenboven, in hare betrekking, ook onvoorwaardelijk, onder de meer beschaafde klasse des volks vermogen staande te houden, en der menschheid ten zegen en der Maatschappij tot sieraad verstrekken. Met één woord, de Vroedvrouw moet, om met de woorden van NAEGELE te besluiten, overtuigd zijn: ‘dat zij een heilig beroep uitoefent, een beroep, hetwelk haar tot een persoon maakt, welke het innigst openlijk vertrouwen bezit, waardoor zij dikwijls in zoodanige omstandigheden komt, in welke een menschenleven, ja dat van meer dan één mensch van hare oplettenheid en van haar gedrag afhangt. Beantwoordt zij waardiglijk aan dit beroep, zoo zal haar nevens Gods zegen over haar persoon en over hare werkzaamheden, ook zeker de openlijke erkentenis en de achting, de liefde en dankbaarheid dergenen, in wier midden zij hare kunst uitoefent, niet ontbreken, en nog minder de heerlijke, tegen alle goederen der aarde opwegende, bewustheid van hare verdiensten,

(1) *Madame* BOIVIN Vroedmeesteresse in het *Hospice de maternité*, schreef, naar BAUDELOCQUE'S grondstellingen een met 133 afbeeldingen voorzien Werk, getiteld: *Memorial de l'art des Accouchemens* etc. *à* Paris 1819. - *Nouvelles recherches sur l'origine, la nature et le traitement de la mole vesiculaire*. Paris 1827. 8. - *Observations et reflections sur les cas d'absorptions du placenta; par Madame veuve* BOIVIN, *Docteur en Médecine, Membre de plusieurs sociétés savantes et médicales, sage femme surveillante en chef de la Maison royale de santé des Hôpitaux de* Paris, *décorée de la medaille d'or du merite civil de Prusse*, etc. Paris 1829.

(2) *Madame* LACHAPELLE, Oppervroedmeesteresse aan de groote verloskundige inrigting te *Parijs*, maakte zeer belangrijke waarnemingen bekend en schreef: *Pratique des Accouchemens ou mémoires et observations choisies sur les points les plus importans de l'art, publiés par* A. DUGÉS *Vol.* I. 1821. *Vol.* II et III. *Paris*. 1825 8°. - Ik zoude schijnen weinig prijs te stellen op de verdienste onzer landgenooten, indien ik hier met stilzwijgen voorbijging de vermelding van de: Aanmerkingen en waarnemiugen, als bijdragen tot de verloskunde, door N. VAN PUTTEN, Vroedmeesteresse te *Rotterdam*, zie: *΄ΙΠΠΟΚΡΑΤΗΣ* Magazijn enz. Eerste Deel 1814.

omtrent het welzijn harer medemenschen; en met zulk eene bewustheid kan zij aan het einde van haar leven gerust het oogenblik te gemoet zien, waarin zij, aan wie veel toevertrouwd was, voor den eeuwigen Regter geroepen zijnde, ook van veel rekenschap zal moeten afleggen. - De Vroedvrouw bedenke steeds, dat, wanneer het haar ook al gelukt, zich aan de verantwoording en de straf op deze wereld te onttrekken, zij die voor den Alwetenden Regter niet ontgaan kan.'

Leiden.

A. POTGIETER,
Heel- en Verloskundige.

Verhandeling over de Dronkenschap en derzelver gevolgen, benevens Voorbehoed- en Geneesmiddelen tegen dezelve.

Naar de Hoogduitsche Vertaling van de Vijfde Engelsche uitgave der Anatomy of Drunkenness van D^{r}. *Robert Macnish*. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1838. 8vo. 124 pag.

Een Boek voor leeken, die wenschen te weten, hoe en waardoor de dronkenschap nadeelig is, die het nadeel der geestrijke dranken in de oorzaken wenschen aangewezen te zien, en voor zulken, die leeren willen met verstand te drinken. Want als men kennis van zaken heeft, kan men vrij wat genot hebben zonder veel nadeel, en in deze zoowel als in andere genietingen hangt veel af van de wijze, waarop men het aanlegt.

Als *raisonnement* voor dronkaarts holp, dan zouden wij zeggen, dat deze verhandeling ook voor dronkaarts ter lezing kon worden aanbevolen. Zij kan inzonderheid eenige vooroordeelen, welke zelfs bij het beschaafd publiek ten opzigte van de uitwerking der sterke dranken bestaan, wegnemen. Onder andere het denkbeeld, dat prikkelende dranken versterkend zijn. Alsmede het zoo algemeen gevestigd vooroordeel, dat het dagelijksch gebruik van eene matige hoeveelheid sterken drank of wijn voor den gezonden mensch dienstig kan zijn. Het is namelijk veel minder nadeelig van tijd tot tijd eene grootere hoeveelheid wijn te drinken, dan zich het dagelijksch gebruik tot eene gewoonte te maken.

Eerst worden de oorzaken der dronkenschap opgegeven, daarna de verschijnselen der dronkenschap vermeld. Invloed van het gestel op de dronkenschap en van de sterke dranken en bedwelmende zelfstandigheden op het gestel. Voorts wordt het onderscheid in de werking van het opium en den alcohol opgegeven. Natuurkunde der dronkenschap. Regelen om de aanvallen der

dronkenschap te genezen. Pathologie (leer van de ziekten) der dronkenschap. - Dit Tiende Hoofdstuk wordt uitvoerig en grondig behandeld, de hier in voorkomende denkbeelden en verklaringen houden wij voor zeer juist. Het toenemen van Melancholie en krankzinnigheid in onze dagen, wordt ook door dezen Schrijver erkend en, naar ons inzien te regt, beschouwd, als gevolg van het zoo algemeen gebruik en misbruik van sterke dranken. Voorts lezen wij, hoe, volgens getuigenis van Regters in *Engeland*, viervijfde der zware misdaden aan dronkenschap moet worden toegeschreven. - Slaap der dronkaarts. Onrustig droomen, nachtmerrie en slaapwandelen; ook spreken in den slaap.

Zelfontbranding. MARY CLUIS, eene 50 jarige vrouw, was zeer aan dronkenschap overgegeven, en deze neiging was na den dood van haren man, welke 1 1/2 jaar vroeger was voorgevallen, nog toegenomen; want gedurende een jaar tijds was er bijna geen dag voorbijgegaan, waarop zij niet eene groote hoeveelheid rum of anisette gedronken had. Hare gezondheid werd steeds meer en meer geschokt, en tegen het einde van Januarij, dwong haar eene geelzucht, om het bed te houden. Alhoewel zij zeer zwak was en niet kon arbeiden, zette zij evenwel hare oude gewoonte voort, om iederen dag te drinken en eene pijp tabak te rooken. Het bed, in hetwelk zij lag, stond evenwijdig met den schoorsteen, ongeveer 3 voeten van dezen verwijderd. Zaturdag morgen, den 1 Maart, viel zij op den vloer, en daar hare zwakheid haar verhinderde om op te staan, bleef zij liggen, tot dat er iemand binnen kwam, die haar te bed bragt. Den volgenden nacht wenschte zij alleen te worden gelaten; eene andere vrouw verliet haar een half uur vóór middernacht, sloot en grendelde de deur. Zij had toen groote stukken kool in het vuur gelegd en een licht op eenen kandelaar op eenen stoel bij het bed geplaatst. Te half zes des morgens, zag men rook uit de vensters dringen, en toen de deur snel geopend werd, gingen er eenige vlammen uit, welke in de kamer zigtbaar waren. Men vond de overblijfselen van de ongelukkige tusschen het bed en den schoorsteen. Een been was er nog overgebleven, doch van de huid, de spieren en de ingewanden was niets te vinden. De beenderen van den schedel, de borst, de ruggegraat en de armen waren geheel en al verkalkt en met een wit omkleedsel overdekt. Men verwonderde er zich zeer over, dat de meubelen zoo weinig schade hadden geleden. Het meest was de naar de schoorsteen gekeerde zijde van de bedstede beschadigd. Het hout was hier eenigzins aangestoken, doch het bed, de lakens en het deksel waren ongeschonden gebleven.'

Dat dergelijke gevallen vroeger tot bijgeloof, tot het toeschrijven

van den dood aan bovennatuurlijke oorzaken aanleiding gaven, en ook tot onregtvaardige beschuldigingen, spreekt van zelf. Hoe minder men de natuur kent, des te meer wonderen ziet men. Alle volken hebben meer wonderen gezien en verhaald, naarmate zij onkundiger waren van de werkingen en krachten van de natuur. En zij zijn over het algemeen zeer geneigd, om dengenen voor goddeloos te houden, die het hart heeft meer te weten en minder te gelooven dan zij. (Rec.)

Dronkenschap uit geregtelijke oogpunten beschouwd.

Regelen om de gewoonte van het misbruik van sterken drank te genezen. Van alle regelen is een vaste wil de hoofdzaak, en het is juist deze, welke bij alle drinkers zoo zeer is verzwakt; karakterloosheid is de hoofdtrek van den drinker, gelijk van alle debauchanten. Daarom is het zoo moeijelijk dronkaarts van hunne gewoonte af te brengen.

Matigheids-Genootschappen. Het hier over gestelde is naar ons inzien zoo kort en juist, dat wij het mededeelen.

‘Sedert korten tijd is er veel over matigheids-genootschappen gezegd en geschreven geworden. Dezelve worden door hare aanhangers als magtige werktuigen aangezien, om de dronkenschap geheel te verbannen, eene meer zuivere zedelijkheid in te voeren en het honderd-koppige gedrocht, “onmatigheid” met alle ondeugden, welke dezelve begeleiden, te bestrijden.

Door derzelver tegenstrevers daarentegen worden hare oogmerken, als onuitvoerbaar, belagchelijk gemaakt, als onderdrukkend, ongezellig en huichelachtig beschimpt. De waarheid ligt evenwel gemeenlijk in het midden, en ook hier, dunkt mij, zulks het geval te zijn. -

De matigheids-genootschappen *berusten op het doel*, (liever gaan uit van de stelling, Rec.) dat sterke dranken *onder alle omstandigheden*, schadelijk zijn voor gezonde menschen en derhalve geheel moeten worden verbannen. Ik vind iederen maatregel goed, welke de vernietiging der dronkenschap tot doel heeft, en ik geloof, dat deze genootschappen goed hebben gesticht en derhalve te achten zijn. Ik twijfel evenwel, of het haar gelukt is, of haar gelukken zal een aanmerkelijk aantal dronkaarts te bekeeren, doch het is zeer waarschijnlijk, dat dezelve menig mensch er van kunnen terug houden, om zich aan deze ondeugd over te geven. Kon dit bewezen worden, hetgene niet moeijelijk zoude zijn, dan volgt hieruit, dat dezelve nuttig zijn en aanmoediging verdienen. Al mogen zij dan ook ongelijk hebben in de stelling, dat sterke dranken in alle gevallen schadelijk voor de gezondheid zijn, het is evenwel klaarblijkelijk, dat hare beschouwingen van de schadelijke uitwerkingen dezer dranken op de menschen in het alge-

meen zeer juist zijn. Wanneer sterke dranken matig worden gebruikt, kan men dezelve niet altijd als schadelijk beschouwen, ja, in eenige gevallen zijn dezelve zelfs noodwendig en weldadig. Men weet, dat in streken, waar tusschenpoozende koortsen heerschen, diegene, welke geestrijke dranken matig gebruiken, minder aan die ziekten zijn onderworpen, dan zij, die zich geheel van dezelve onthouden. In *Walcheren* bleven de officieren en soldaten, welke des morgens een borrel gebruikten, van de koorts bevrijd, welke aan de Engelsche troepen zoo nadeelig was. In vochtige nevelachtige streken vooral kunnen door 't gebruik van sterke dranken ziekten worden voorgekomen, voornamelijk, wanneer ongemakken, slecht voedsel, buikloop enz. hierbij komen. Hieruit volgt, dat matigheids-genootschappen in zulke gevallen schadelijk werken en de kwaal kunnen verergeren. Het water is onbetwistbaar de natuurlijke drank van den mensch; doch bij de bestaande gesteldheid der dingen leven wij niet meer in eenen natuurlijken toestand, en moesten wij derhalve dikwijls van de oorspronkelijke beginselen der natuur afwijken. Verscheidene personen vinden het matig gebruik van sterke dranken voor hunne gezondheid geoorloofd, waarom men het hun niet mag aanraden, hetzelve geheel *op te geven*. (na te laten, Rec.) Wanneer wij de zaak uit dit oogpunt beschouwen, zoo komen wij tot het eenvoudig besluit, dat sterke dranken dikwijls geoorloofd, doch nog meerdere malen schadelijk zijn. Wanneer wij derzelver gebruik geheel nalaten, ontwijken wij de schade, maar verliezen ook het voordeel. Dit is het onvermijdelijke gevolg, wanneer matigheids-genootschappen algemeen worden. Het blijft derhalve aan ieder ter beoordeeling overgelaten, of hij in staat is sterke dranken, slechts dan, wanneer zij hem geoorloofd zijn, en alsdan matig, te gebruiken. Wie zich deze zelfbeheersching niet toevertrouwt, die moge zich zoo spoedig mogelijk aan een matigheids-genootschap aansluiten. Slechts het misbruik dezer dranken maakt dezelve den menschen meer ten vloek dan ten zegen, en slechts dit misbruik berisp ik, gelijk ik ook overdaad in het eten of andere uitspattingen zoude berispen.

Wanneer echter ook de matigheids-genootschappen zich in eenige hunner grondbeginselen bedriegen, en in eenige gevallen aangevoerd, dikwijls schadelijk zijn, zoo kunnen dezelve evenwel voor de maatschappij in het algemeen van groot nut worden. Van de welbekende waarheid uitgaande, dat er ligt misbruik gemaakt wordt van sterke dranken, stellen zij dezelve onder den ban van een algemeen verbod. De matigheids-genootschappen hebben een groot doel bereikt, doordien zij het verbruik van sterke dranken aanmerkelijk verminderden, ofschoon zij dat van wijnen en bie-

ren onveranderd lieten of liever vermeerderden; want alhoewel de strengere leden ook laatstgenoemde dranken vermijden, wordt evenwel derzelver gebruik door de wetten van het gezelschap niet verboden. Terwijl zij op deze wijze het gebruik van spirituosa verminderden, werden door hunne bemiddeling vele kleine herbergjes gesloten, en arbeiders en handwerkers tot matigheid en nijverheid aangezet.

Wanneer iemand zeer twistgierig was, zoude hij deze gezelschappen te laste kunnen leggen, dat zij zich niet gelijk blijven, dewijl zij aan hunne leden het gebruik van wijn en bier toestaan. Dit geschiedt op dezen grond, dat hierdoor minder voor de dronkenschap te vreezen is - iets, hetwelk kan worden toegestemd, doch ook slechts daarop kan berusten, dat het meer geld kost, om zich aan wijn of bier, dan om zich aan spirituosa te bedrinken. Iemand kan dus tegenwoordig lid van een matigheids-genootschap zijn, deszelfs wetten volgen en evenwel aan de ondeugd der dronkenschap zich overgeven.'

Nu volgt: *Raad voor oude drinkers*. Voorts: *Uitwerkselen van dronkenmakende middelen op zogende vrouwen en kinderen;* eindelijk: *Sterke dranken zijn niet altijd schadelijk*.

Het Boek heeft zonder twijfel veel geleden, door dat het eerst uit het Engelsch in het Hoogduitsch, en daarna van het Hoogduitsch in het Hollandsch vertaald is. De vertaling is gebrekkig en stijf. 'Scherpe ontsteking' op pag. 69, en op pag. 104 'kan de gewoonte terstond worden *opgegeven*,' in plaats van 'nagelaten.' (Duitsch *aufgegeben*) zijn nog al grove fouten.

Van de werking der opium lezen wij pag. 38. 'In de vorige eeuw viel een van dezelven (een Fakir) een aantal Hollandsche matrozen aan, en doodde zeventien in den tijd van eene minuut.' (Dat is toch wat al te sterk!)

Op pag. 48. 'Men schrijft algemeen den dood van NAPOLEON toe aan den ziekelijken toestand zijner maag, *ingevolge het overmatig snuiven!*' NAPOLEON is aan eene verharding in de maag gestorven, volgens de berigten; maar zou men die ziekte niet met veel meer grond aan gemoedsaandoeningen, waaraan een man van eene zoo onbegrensde eerzucht onderhevig moet geweest zijn, kunnen toeschrijven? Dewijl het bekend is, hoezeer gemoedsaandoeningen en vooral die van nederdrukkenden aard de maag in eenen ziekelijken toestand brengen.

Het Boek kan in ons land nog veel nut doen, gelijk alles, wat over het misbruik en het nadeel van sterke dranken kan worden geschreven. Want ook in ons land is het gebruik van geestrijke dranken en wijnen zeer sterk toegenomen. Dit algemeen en dagelijksch gebruik is zeker eene hoofdoorzaak van onze zwak-

heid. Waar onze voorvaderen bier dronken, drinken wij thans wijn en altijd wijn. Het is waar, dat onze voorvaderen zich duchtig konden bedrinken, als zij feest vierden, maar, dat was zeldzaam. Ons dagelijksch, zoo het heet, *matig* gebruik, doet ons meer kwaad, dan hun die zeldzame onmatigheid deed. - De tapperijen vermeerderen overal schrikbarend, de koffijhuizen, die den tijd, het geld en de gezondheid van het thans levend geslacht inzwelgen, doen ongeloofelijk veel kwaad aan ziel en ligchaam, in onze beschaafde en verlichte eeuw.

DR. SCHELTEMA.

Gronden der Regtsgeleerdheid, met betrekking tot de vrijwillige Akten en Kontracten, onder de thans heerschende Wetgeving, bijzonder ingerigt tot eene Handleiding voor jonge lieden, welke zich voor het ambt van Notaris of Procureur willen vormen, door wijlen *C. ten Hoet, Jz.*, Notaris.

Tweede, vermeerderde en verbeterde druk. Te Breda, bij Broese en Comp. 1836. 173 bl. in 8vo.

Er zijn in ons land onderscheidene werken ten dienste der notarissen en procureurs in het licht verschenen; doch alle betreffen of de regten en pligten dezer ambtenaren als zoodanig, of den vorm van derzelver acten, of wel de geregtelijke proceduur, met andere woorden, alle die werken bevatten het bepaalde *praktikale* gedeelte der gemelde vakken. - Ofschoon nu deze werken zeer nuttig en doelmatig zijn, zoo is daarmede echter geenszins alles gedaan, en er is nog eene zeer dringende behoefte onvervuld gebleven, te weten aan middelen, om zoodanige candidaten tot de notaris- en procureurs-ambten, welke niet in de gelegenheid zijn aan eene der Hooge Scholen of Athenaea een regtsgeleerden cursus te houden, op eene beknopte en duidelijke wijze, de beginselen der burgerlijke *regtsgeleerdheid* te doen verwerven. - Het was ter vervulling dezer behoefte, dat nu wijlen de Heer C. TEN HOET, in leven zeer geacht Notaris te *Breda*, het thans door ons aangekondigde werkje nederschreef. De inhoud is aanvankelijk bestemd geweest, om tot eene handleiding in een kollegie, hetwelk de Schrijver het voornemen had op te rigten, te worden gebruikt. Hoezeer hij van dit voornemen naderhand heeft afgezien, zoo heeft hij het niettemin gepast geacht, de vruchten van zijn' arbeid gedeeltelijk door den druk bekend te maken.

Nadat de eerste druk van dit werkje binnen korten tijd was uitverkocht, (en ziedaar reeds eene goede aanbeveling) hebben degenen, welke na het overlijden van den Schrijver, eigenaren van het kopijregt zijn geworden, een' tweeden druk in het licht gegeven.

Tot de beschouwing van het werkje overgaande, verwachten wij, dat van vele zijden de vraag zal worden gedaan, in hoeverre thans, bij de intrede van een geheel nieuw tijdvak voor de regtsgeschiedenis van ons Vaderland, waardoor de vroeger geheerscht hebbende Fransche Wetgeving is buiten werking gesteld, een tot deze Wetgeving betrekkelijk geschrift, nog eenige bruikbaarheid kan hebben. - Deze vraag wordt reeds vooraf in het Berigt der Uitgevers, aldus beantwoord:

‘Ofschoon het zich thans laat aanzien, dat de invoering der nieuwe Nederlandsche Wetgeving niet lang achterwege zal blijven, vermeenen wij, dat deze handleiding van voortdurend nut zal zijn, niet alleen, omdat, gelijk de Schrijver reeds bij de uitgave te regt aanmerkte, de hoofdbeginselen in de beide Wetgevingen veelal dezelfde zijn, maar veel meer nog, omdat ook na de invoering eener nieuwe Wetgeving, de oude, in 't bijzonder, voor al wat de vrijwillige overeenkomsten van vroegere dagteekening betreft, haar gezag behoudt, en dus nog steeds tot regeling der gewigtigste belangen moet worden geraadpleegd.’

Den laatstgemelden grond beamen wij ten volle. Gedurende een geruim tijdvak zal het Fransche Regt in menige gevallen nog van toepassing zijn; en alle werken, welke tot aanleering, beoefening of toelichting van hetzelve verstrekken, zullen dus nog lang hunne waarde behouden. Maar wat den eerstgemelden grond betreft, zijn wij van een geheel verschillend gevoelen. Want vooreerst, beweren wij, dat de nieuwe Wetgeving in vele hoofdbeginselen grootelijks van de Fransche afwijkt; en ten andere, al ware zelfs deze afwijking minder belangrijk, zoo zoude steeds een voor de ééne Wetgeving ingerigt werk, daar, waar men eene andere wenscht aan te leeren, onmisbaar verwarring en verkeerde begrippen doen ontstaan. Uit dezen hoofde is het dus allezins wenschelijk, dat bij dit werkje een tweede deel worde gevoegd, op dezelfde leest geschoeid, doch in verband gebragt met het nieuwe Nederlandsche Regt: of althans, dat bij eene mogelijke derde uitgave, een aanhangsel, duidelijk de punten van verschil der beide Regten bevattende, gevoegd worde; hoedanig ook werkelijk het voornemen des Schrijvers, blijkens de laatste woorden van zijne voorrede, is geweest.

Vestigen wij thans het oog op den meer bijzonderen inhoud van het werkje. De Schrijver heeft zich tot hoofddoel voorge-

steld, om de leer der *contracten* in den ruimsten en uitgebreidsten zin te ontwikkelen; en wel verre dus van zich met de behandeling van dat gedeelte van het Wetboek NAPOLEON, hetwelk bepaaldelijk dit onderwerp bevat, te vergenoegen, heeft hij alle drie *objecta juris* doorgeloopen, en daaruit al datgene uitgelezen en overgenomen, hetwelk hij met zijne stoffe slechts eenigermate in verband konde brengen.

Het geheele werk is verdeeld in XXXII Hoofdstukken.

De twee eerste Hoofdstukken bevatten eenige algemeene beschouwingen der contracten. In het derde Hoofdstuk leert de Schr., welke de essentiële vereischten tot de bestaanbaarheid van elke overeenkomst zijn. Deze zijn vier, te weten: de toestemming van den persoon, welke zich verbindt; zijne bekwaamheid, om eene verbindtenis aan te gaan; een voorwerp, dat het onderwerp der overeenkomst uitmaakt; eene geoorloofde reden of oorzaak der verbindtenis.

Deze vier vereischten der contracten worden achtereenvolgens behandeld. Het IVe Hoofdstuk handelt over het eerste vereischte, de toestemming, en beschrijft de oorzaken, welke dezelve van onwaarde kunnen maken, als daar zijn: dwaling, bedrog, enz.; waarbij in een Ve Hoofdstuk nog twee andere gebreken der contracten worden gevoegd: verongelijking en gebrek aan band. -

De Hoofdstukken VI en VII zijn betrekkelijk tot het tweede vereischte: de bekwaamheid der personen tot het aangaan eener overeenkomst. In het eerstgemelde Hoofdstuk worden de onbevoegde personen opgegeven, en wel in de eerste plaats, de zoodanigen, die *volstrekt* onbevoegd zijn, om zich te verbinden of uit overeenkomst voordeel te trekken, als: vreemdelingen in zekere gevallen; in de tweede plaats degenen, welke uit hoofde van hunnen hulpbehoevenden toestand zelve onbevoegd zijnde, echter door middel van den bijstand van anderen, de noodige bevoegdheid erlangen, als: burgerlijk dooden, minderjarigen, onder curatele gestelden, getrouwde vrouwen enz. - Het VIIe Hoofdstuk beschrijft de personen, welke voor anderen kunnen contracteren, onder welke worden gerangschikt: gevolmagtigden, welke diegenen vertegenwoordigen, die door afwezigheid belet zijn zelve te handelen, en voorts de zoodanige, welke aan de, in het vorige Hoofdstuk beschrevene, hulpbehoevende personen hunnen bijstand verleenen, als: curators over burgerlijk dooden, of over afwezigen, vaders, voogden en toeziende voogden, mans van getrouwde vrouwen.

Bij de behandeling dezer twee Hoofdstukken is een aanmerkelijk gedeelte van het in het Eerste Boek des Wetboeks NAPOLEON behandelde *primum objectum juris:* het regt van personen, ontvouwd.

In het VIIIe Hoofdstuk gaat de Schr. over tot de beschouwing van het derde essentiële vereischte der overeenkomsten, te weten: het onderwerp, en wijdt voorts eene reeks van volgende Hoofdstukken aan deze stoffe (VIII-XVII.) Hier worden te berde gebragt: de zaken, welke het onderwerp van een contract kunnen uitmaken en derzelver verdeelingen; voorts de onderscheidene regten, welke men op goederen kan hebben, en welke het onderwerp der contracten kunnen uitmaken, te weten: volkomen eigendom, bloote eigendom, vruchtgebruik, gebruik en bewoning, opstal, erfpacht, erfdienstbaarheden.

Het *secundum objectum juris*, het regt der zaken, bekleedt dus hier de hoofdplaats, en het daartoe betrekkelijke Tweede Boek van het Wetboek NAPOLEON vindt hier eene geschikte plaats van behandeling; terwijl de *tweede* druk van het werkje zich bijzonder onderscheidt door de behandeling van de regten van opstal en erfpacht, volgens de nieuwe Wetgeving, welke aan den *eersten* druk ontbreekt.

Het XVIIIe Hoofdstuk bevat het vierde essentiële vereischte der contracten, de oorzaak der verbindtenis.

In de overige Hoofdstukken (XIX-XXXII) worden achtereenvolgens behandeld: de verschillende soorten en onderscheidingen van conventionele verbindtenissen, als: natuurlijke en burgerlijke, hoofd- en bijkomende, personele en reële, conditionele, solidaire verbindtenissen enz.; voorts de regtsmiddelen en regten, welke tot de spoedige ten uitvoerlegging, of de verzekering der verbindtenissen, als lijfsdwang, preferentie en hypotheek; of tot schadeloosstelling wegens gemis aan genot, als betaling van interessen, verstrekken; - daarna de wijzen, waarop verbindtenissen te niet gaan; het bewijs der verbindtenissen en van derzelver voldoening; - en eindelijk algemeene aanmerkingen over de ten uitvoerlegging der contracten, alsmede over zoodanige, waarvan de uitvoering niet kan worden geëischt.

Men ziet, dat hier meer bepaaldelijk het *tertium objectum juris*, het regt van schuldvordering (Vergelijk het Wetboek NAPOLEON, Derde Boek, Titel III en volgende) is ontwikkeld, terwijl echter ook onderscheidene punten uit andere gedeelten van regt zijn te pas gebragt, namelijk: lijfsdwang, preferentie, hypotheek, enz.

Ziedaar de inhoud van het werkje des Heeren TEN HOET. Hoezeer wij de lezing en beoefening van hetzelve gaarne aan de candidaten tot het notaris- of procureurs-ambt aanbevelen, zoo betwijfelen wij echter, of het beoogde doel, om aan zoodanige jonge lieden de noodzakelijke kennis van de regtsgeleerdheid te doen verwerven, wel geheel en in allen deele bereikt is.

Immers wat de *notarissen* betreft, zoo vinden wij hier wel de

leer der *contracten abunde* behandeld; doch missen ten eenen male een niet minder gewigtig gedeelte van de attributen dezer *judices voluntarii*, te weten: de *testamenten*. - Met opzigt tot de *procureurs*, komt het ons voor, dat de hier behandelde regtsonderwerpen te veel in één brandpunt, namelijk: de leer der *contracten*, vereenigd zijn. Voor deze ambtenaren toch, welke niet juist bepaaldelijk hiermede, doch met alle onderwerpen van regten, als: huwelijken, echtscheidingen, voogdijen, erfenissen, handelszaken, ja zelfs strafzaken zonder onderscheid te doen hebben, zoude ons een zoodanig Handboek doelmatiger voorkomen, waarin de gronden der stellige regtsgeleerdheid meer volledig en in eene meer gewone, natuurlijke en eenvoudige verdeeling behandeld werden.

In eenige bijzonderheden van het werkje tredende, zoo maken wij de volgende aanmerkingen:

Op bladz. 4 vinden wij onder eenige verdeelingen van de contracten, ook die: in contracten van het *natuurlijk* en van het *burgerlijk* regt, welke aldus worden beschreven:

'De contracten van het natuurlijk regt zijn die, welke alleen door het natuurlijk regt beheerscht worden, en waarvan uit dien hoofde, de regels dezelfde zijn bij alle volken. Het is in dezen zin, dat men dezelve ook contracten van het regt der volken noemt.'

'De contracten van het burgerlijk regt zijn die, welke hunnen oorsprong uit het burgerlijk regt trekkende, door de Wet aan zekere vormen en regels zijn onderworpen, welke zij naar goeddunken heeft kunnen voorschrijven.' -

De Schrijver heeft hier de Romeinsche distinctie tusschen de contracten, welke tot het *jus gentium* behoorden, dat is die, welke aan alle volkeren gemeen waren, en die, welke tot het *jus civile* of *Quiritium* behoorden, en in geheel bijzondere aan het Romeinsche volk eigenaardige vormen gegoten waren, op het oog gehad. Deze distinctie is met den Romeinschen Staat te gronde gegaan, en is met de mildheid der hedendaagsche beginselen, omtrent verbindtenissen, volgens welke elke overeenkomst, die niet strijdig is met de wet, kracht en werking heeft, in welk kleed zij ook zij gehuld, volstrekt onbestaanbaar. - Bovendien is zelfs in den geest van den Schrijver de uitdrukking van *volkenregt* niet juist, daar men heden niet, gelijk te *Rome*, daarmede bedoelt: het *regt* DER *volken;* maar *het regt* TUSSCHEN DE *volken*.

Als een voorbeeld van de vernietiging van een contract, ten gevolge van *dwaling*, wordt op bl. 12 opgegeven: Art. 1088, *Wetb. Nap.*, hetwelk bepaalt, dat de bedingen van een huwelijks-

contract vervallen, wanneer het huwelijk niet doorgaat. - Wij zien hier echter veeleer eene stilzwijgende voorwaarde, *mits het huwelijk voltrokken worde*, dan eene dwaling.

Over den *burgerlijken dood* handelende, geeft de Schr. onder de veroordeelingen, welke denzelven te weeg brengen, ook op: eeuwigdurenden dwangarbeid, of *de straf, die daarvoor is in de plaats gesteld*. Deze bestaat in eene schavotstraf en *tijdelijke* gevangenzetting. De geachtste Schrijvers over dit onderwerp zijn van oordeel, dat de *burgerlijke dood* alleen met *eeuwigdurende* straffen kan gepaard gaan, en dus ten aanzien van de laatstgemelde straf, wel niet uitdrukkelijk, echter *rebus ipsis et factis* afgeschaft is.

Op bladz. 25, worden als geëmancipeerden opgegeven: de personen, welke vóór derzelver meerderjarigheid buiten voogdij zijn gesteld. Adde: of *buiten vaderlijke magt*.

Eene groote onnaauwkeurigheid treffen wij op bl. 89 aan, alwaar de Schr. leert: dat, wanneer eene kudde (waarvan iemand het vruchtgebruik heeft) niet geheel, maar gedeeltelijk verloren gaat, de beesten, die gestorven zijn, moeten aangevuld worden *tot het getal van degenen, die aanwezig geweest zijn*. - Art. 616, van het *Wetboek Napoleon* echter, hetwelk hier wordt aangehaald, bepaalt, dat de verpligting, om de kudde aan te vullen, slechts bestaat: *jusqu'à concurrence du croit*, d.i. voor zooverre er jongen in de kudde zijn. Indien er dus b.v. *dertig* beesten gestorven, en er *twintig* jongen zijn, dan behoeven slechts deze *twintig* door den vruchtgebruiker tot vergoeding gegeven te worden. Vergelijk L. 68, § 2, Dig. *De Usufructu et quemadmodum quis utatur, fruatur*. - Uit de woorden des Schrijvers zoude echter volgen, dat, indien van eene kudde, welke aanvankelijk uit *honderd* beesten heeft bestaan, *negen en negentig* gestorven, en er geene jongen zijn, de vruchtgebruiker verpligt zoude zijn, om deze *negen en negentig* uit eigen' middelen aan te vullen.

Hier en daar hebben wij in dit werkje drukfeilen ontdekt. De meest zinstorende zijn deze: op bladz. 36, regel 6 van onderen, staat: *gevolmagtigden*, moet zijn: *volmagtiger*. Op bladz. 53, regel 3 van onderen, staat: *onwettige*, moet zijn: *wettige*, welke drukfeilen, reeds in den eersten druk gevonden wordende, in den tweeden niet zijn verbeterd.

C.

Over den Schrik en het Medelijden in het Grieksche Treurspel, door *J.W. Elink Sterk*.

Leiden, bij H.W. Hazenberg J^{r}. 1838. 152 bl. 8°.

‘Schrik en Medelijden zijn de twee uitwerksels van het Grieksche Treurspel. De Grieken hebben ingezien, dat deze hartstogten door aangename gewaarwordingen getemperd worden, wanneer de kunst ze opwekt. Hunne Treurspelen wekken schrik, maar geen afgrijzen; medelijden, maar geen weeke gevoeligheid. Zij volgden de natuur, verhoogd en veredeld door het ideaal, dat de kunst zich gevormd had uit de opmerking en verbinding van het voortreffelijkste.’ Dit is de hoofdinhoud der twee Verhandelingen, die dit keurige Boekje bevat. De eerste handelt over den *schrik*, en toetst de beschouwing op de *Electra* van SOPHOCLES: de tweede handelt over het *medelijden*, en staaft het betoogde door eene analyse der *Antigone*. Beide Verhandelingen zijn met overtuiging en warmte geschreven, en met dat innige bewustzijn der bewondering, dat de *kenner* der Oudheid alleen gevoelt[(1)]. De analyse der beide Treurspelen is doorgaans gelukkig uitgevoerd en soms met fijne opmerkingen doorvlochten. De stijl is niet doorwerkt en vast, maar belooft iets buitengewoons, na meer oefening.

Dat hier niet veel nieuws is, moet men den Schrijver minder wijten, dan aan de rijke literatuur van het onderwerp. Evenwel heeft hij een goed werk verrigt, met de aandacht zijner lezers (die hij vindt) al weder te vestigen op dingen, die in een naauw verband staan met de tegenwoordige rigting van kunst en letteren. Hoe velen zijn er, die Treurspelen aanschouwen of lezen, en tevens de theorie raadplegen, gegrond in de natuur en neigingen van den beschaafden mensch, en opgespoord door vernuft en overpeinzing? Zegt niet, wat zoo velen elkander nazeggen: ‘de Grieken hebben gearbeid zonder theoriën: daarom hebben wij geene redeneringen over de kunst noodig;’ het eerste is waar, maar het tweede is er geen gevolg van. Zoo gij geleefd hadt, toen de *Electra* en de *Antigone* het eerst gespeeld werden, gij zoudt evenmin als de Atheners naar de regelen gevraagd hebben: *nu* moet gij wenschen te begrijpen, waarom de Grieken aldus, en niet anders, de kunst verstonden en er in arbeidden: want gij zijt thans op een ander standpunt van beschouwing: de behoefte der beschaafde maatschappij is gewijzigd.

De Heer STERK heeft hier gezonde denkbeelden van. Op bl. 6

(1) Dat de Schrijver een kenner is en met oordeel arbeidt, heeft reeds in 1829 zijne uitmuntende Acad. Dissertatie: *De Labdacidarum historia*, bewezen. Zij wordt al te weinig gelezen of geraadpleegd.

schrijft hij: ‘De Grieken, ik beken het, bezaten hiertoe vele middelen, die aan het nieuwe tooneel niet passen. Gelijk de mensch in elken leeftijd zijne bijzondere studiën en aandoeningen heeft, zoo ook verschillen de geslachten van het menschdom, ik bedoel hier niet in taal of in kleeding of in uiterlijk voorkomen, maar in gewaarwordingen en denkbeelden, in datgeen wat hun eigenlijk wezen daarstelt. De afgetrokken wijsgeer moge in alle eeuwen en onder alle hemelstreken denzelfden mensch terugvinden, maar waar de overtuiging van het verstand en het gevoel des harten verschilt, erkennen wij die gelijkheid niet.’ Hier had hij een weinig dieper kunnen doordringen en zich niet behoeven te vergenoegen met hetgeen hij volgen laat: ‘Ik vraag het u, eerbiedigen wij dat noodlot der Grieken, die onverbiddelijke en geheimzinnige kracht, die boven den troon der Goden gezeteld, de lotgevallen der stervelingen met eenen ijzeren schepter bedwingt? Eerbiedingen wij die taal van APOLLO, die van den Delphischen drievoet heilige godspraken uitzendt, en den wil des hemels en de bepalingen der toekomst openbaart? Eerbiedigen wij de wraak, als eene regtvaardige Godin, die den onschuldige rusteloos voortjaagt, tot hij zich zelven bezoedelt met het bloed der schuldigen? Eerbiedigen wij die dochters der duisternis, de furiën en Eumeniden, die de slagtoffers harer woede met brandende toortsen vervolgen, en eindeloos kwellen, totdat eene hoogere magt hen redt, of de gramschap der beleedigde Godheid verzoend is?’ De rhetorische vaart dezer vragen heeft den Schrijver te ver weggesleept. De Ouden hebben ook Treurspelen gemaakt, waarin geen APOLLO, en geen Godspraak, en geen furiën voorkwamen, en de wraak van den wreker uitging, uit eigen boezem en hartstogt. En wat zou ons thans nog beletten, onderwerpen ten tooneele te voeren, uit tijden van bijgeloof ontleend, met voorstellingen, begrippen en gewoonten, aan die tijden eigen? Ging het niet bijkans zoo te *Athene*, eenige eeuwen na den tijd, waaruit de stoffe der Treurspelen genomen werd; of heeft EURIPIDES, heeft het publiek in den schouwburg, geloofd, dat MEDEA, na den moord van hare kinderen, met wagen en drakenspan door de lucht afgetrokken is? Heeft AESCHYLUS niet reeds bewezen, dat hij op een modern terrein stond, toen hij een bijna gelijktijdige gebeurtenis bewerkte en zijne *Persen* opvoerde? De schim van DARIUS was het eenigste bovennatuurlijke, dat hij waagde voor te stellen. Let wel, hij vond geen navolgers! Is het dus wel zoo zeker, dat onderwerpen uit de hooge Oudheid evenzeer het geloof als het kunstgevoel der Atheners bevredigden? Of kan het kunstgevoel bevredigd worden, al vindt het voorgedragene of beschouwde geen weerklank in ondervinding of wetenschap? Dit vragen wij op onze

beurt, en welligt vermoedt menigeen, dat eene goede beantwoording te veel bewijzen, en de oude en nieuwe beschaving, tegenover de kunst, op één zelfde terrein brengen zou. Zij zou dit niet: de nieuwe beschaving heeft rijker ondervinding: zij heeft die der oude wereld in zich opgenomen, en nog een aantal eeuwen meer beleefd van menigvuldige afwisseling: zij heeft veel gedoold en rondgetast: zij heeft de herinnering van oneindig veel smart en ellende, van wonderen en uitkomsten: zij vindt geen voldoening in het zinnelijke voor eene behoefte, die streeft en jaagt naar het bovenzinnelijke: haar *gevoel* is dieper, maar ook meer dweepend dan dat der Ouden. Nooit heeft zich bij deze de *sentimentaliteit* in de kunst geopenbaard, en de *luim* is hun vreemd gebleven. Er is rust en kalmte in hunne kunst: zij stelt een volkomene bevrediging voor tusschen den kunstenaar en zijn werk: zij gevoelt slechts den indruk, dien voorwerp of feiten op den kunstenaar maken: geen aprioristische schepping of fantasie mengt zich in den arbeid: er is vastheid van rigting naar het doel, en die éénheid van plan, waardoor de grootste uitwerking met de geringste middelen geschiedt. Daarom is, wat zij levert, eenvoudig en grootsch. De moderne kunst kan de hoogte der oude nog niet bereiken: zij zwoegt nog onder de universaliteit, die men elders *wereldaanschouwing* noemt. Thans is er bij hen die arbeiden, en bij hen die genieten, een zoeken naar de uitdrukking van dien strijd der onbevredigde weetlust en van het onbestemde gevoel met de elementen der kunst, waarbij het gemoed in onrust dobbert, het oordeel wankelt en de smaak onzeker is. Niet alles, wat de nieuwe beschaving gevoelde, heeft zij in de kunstformen der Ouden kunnen uitdrukken: de tijd heeft nieuwe formen voortgebragt, en zij moet er nog andere voortbrengen, en waarom zonden wij niet hopen, dat er eens een nieuw evenwigt zal zijn tusschen wetenschap, gevoel en kunst, en dat deze laatste op hare beurt eenvoudig en grootsch zijn zal, en toch de oude evenzeer overtreffen, als de wetenschap die der Ouden voorbijgestreefd is? De tijd is nog niet gekomen: intusschen prediken de Ouden ons de heilzame les: *worstelt met uwe stoffe, maar totdat gij ze beheerscht*.

De algemeenheid dezer losse aphorismen duldt uitzonderingen aan beide zijden: ook matigt dit weinigje theorie zich niet aan, eene scherpe karakteristiek der oude en nieuwe kunst te teekenen. Het is een moeijelijk werk, waarbij menigmaal gezondigd is, aan den eenen kant door de platste oppervlakkigheid, aan den anderen door gemaakte diepzinnigheid. De uitkomst is, dat men onzeker blijft, en nog twist. Maar uit het gezegde moet blijken, dat wij geen volkomen vrede kunnen hebben met hetgeen de

Heer STERK schrijft, bl. 7: ‘Van hier dat in het nieuwere Treurspel, toen het licht der rede en der openbaring die verhevene droombeelden der dichterlijke Grieken hun gezag had ontnomen, van hier, zeg ik, dat de nieuwe Treurspeldichters tot het verwekken van dien tragischen schrik eenen anderen weg zijn ingeslagen, en andere middelen hebben opgespoord. Zoo men aan eenen schilder de krachtigste zijner kleuren ontneemt, dan is hij genoodzaakt de hem overgelatene verwen in eene gezochte en overdrevene tegenstelling te brengen, om het effect zijner schilderij niet geheel te verliezen: zoo ook moest de Dichter, toen hem die gloed, die het oude Treurspel bezielt, was ontzegd, dit gemis vergoeden door een heviger en grooter geweld van hartstogten: en zoo men al aan levendigheid en kracht meende te winnen, niet zelden verloor men de ongezochte eenvoudigheid, het kenmerk van het ware schoon, het sieraad der Grieksche poëzij.’ Wij laten deze inderdaad fraaije vergelijking voor rekening van den Schrijver: hij behandelt zelf het penseel met talent en smaak, en zal zich weten te verantwoorden. Wij laten hem voor 's hands dat *ongezochte* der eenvoudigheid behouden, wat zoo ontelbaar velen verleid heeft, om hun eigen werk voor goed en schoon te houden, omdat zij het zoo eenvoudig en *ongezocht* neêrgeschreven hadden. Wij willen zeer veel plaats inruimen voor die beschuldiging tegen het nieuwe Treurspel, en wij erkennen dat het gebreken zijn, die daaraan te laste gelegd worden; maar wij twijfelen of de oorzaak daarvan zoo onvoorwaardelijk in het gemis van een noodlot of van Godspraken en furiën ligt. Hoe een modern noodlot, als element der tragische kunst, bij ons dat der Grieken vervangen kan, heeft GÖTHE door een meesterstuk getoond, en er is (wel een weinig al te Duitsch abstract, maar) vernuftig en scherp over geaesthetiseerd, door den Heer BRILL (*Gids*, N°. XII, 1838). En hoe kwam het dat de Heer STERK, die zoo aandachtig toeziet, zich zelven niet afvroeg, wat hij voor het krachtigste element hield, in zijne met regt geliefkoosde *Electra?* Is het APOLLO en het bevel tot den moedermoord? Neen, want de vertwijfeling van ELECTRA stijgt zoo hoog, dat zij reeds bereid is, om, zonder goddelijk gezag, zelve de daad te verrigten, die het Orakel aan ORESTES opgelegd had. - Het noodlot? - neen, maar het karakter van ELECTRA, dat iets vreemds en ontzagwekkends heeft, en het gansche stuk bezielt; en toch is haar krachtige wil niet in strijd met dien van het noodlot, maar met de vertraging der goddelijke wraak: zij is het middelpunt, om hetwelk de woeste geaardheid harer moeder, de laffe wreedheid van AEGISTHUS en de zwakheid harer zuster zich natuurlijk bewegen. Reeds SOPHOCLES heeft dus min of meer het noodlot in

den *hartstogt* verplaatst. Zoo wij ons niet bedriegen, zou hij de oeconomie van zijn meesterstuk daaraan geheel en al ondergeschikt hebben kunnen maken, indien de traditie van APOLLOOS bevel en der lotgevallen van ORESTES niet voor hem gelegen had. Die mogt hij niet voorbijzien, al mogt zij bij de denkenden onder de Atheners geen ingang vinden. Zeker is er een grooter afstand tusschen onze Christelijke begrippen en de theologie der Atheners van het bloeijende tijdvak, dan tusschen deze en het stevige bijgeloof van den heldentijd; maar wij hebben niet even sterk als de Ouden het vermogen, om de kunst buiten het medegevoel van onzen eigen toestand te beschouwen.

De Schrijver zegt zeer goed, op bl. 9: ‘Wie van den weg der natuur afwijkt, vervalt tot overdrevene voorstellingen, tot weelderigheid en ongebondene spelingen van het vernuft.’ Deze gezonde leer prediken beide zijne opstellen; maar ook hier is een deel waarheid en grondigheid aan de form der Verhandeling opgeofferd. *Natuur* is een betrekkelijk denkbeeld, geen onverbuigbare form: en het is geen afwijking van de natuur, wanneer ‘opgestapelde gruwelen en moorden, wanneer het geweld, de wraak en de toomloosheid der hartstogten, wanneer al het verfoeijelijke zelfs der menschelijke boosheid en al het afzigtelijke der barbaarschheid’ ten tooneele gevoerd wordt; maar het is eene afwijking van de echte kunst, die niet voor de zinnen arbeidt, maar voor het verstand, en wier doel de voorstelling van het *schoone* is.

Wij willen niet twisten met den Heer STERK over den traditionelen kunstterm *schrik*. Dien tragischen hartstogt beschrijft hij zelf, naar ARISTOTELES, als: ‘die aandoening, dien angst en beroering der ziel, welke door de gedachte aan een dreigend gevaar, aan een toekomstig kwaad, aan een naderend verderf in ons wordt opgewekt:’ al hetwelk eigenlijk geen schrik, maar vrees en ontroering is. Een andere aanmerking zou niet veel zwaarder gewigt hebben, dat in het Treurspel geen schrik noch medelijden is, maar iets, dat deze aandoeningen in de aanschouwers opwekt. Maar wij maken eene bedenking, die misschien meer grond heeft. Waarom heeft de Heer STERK, die twee hartstogten gescheiden en afzonderlijk behandeld? Waarom moest de schrik in de *Electra*, en het medelijden in de *Antigone* beschouwd worden? Zij mogten niet gescheiden worden, omdat zij vereenigd werken in de tragische kunst. Schrik zonder medelijden is enkel zinnelijk, en daarom niet tragisch; medelijden zonder schrik is dit evenmin, omdat het medelijden wekkende, op zich zelf, niet verheven is, maar week en flaauw. Wekt Electra, zelfs Clytaemnestra, geen medelijden? en gevoelt men dien schrik niet,

bij het gevaar, dat Antigone bedreigt, vooral bij de ontknooping? - Zoo wij ons niet bedriegen, dan heeft hier al weder die ongelukkige Verhandelingsvorm de stoffe bekneld, of liever slechts een gedeelte kunnen bevatten van hetgeen de Spreker zeggen moest of nog naauwkeuriger beschouwen wilde. O, die *Redevoeringen!* o, dat rhetorische goochelspel der oppervlakkigheid! hoe veel onderwerpen hebben zij niet van eene betere behandeling beroofd! Hoe veel gezag hebben zij hier te lande niet, als bijlagen en bewijsstukken der wetenschap! - Eenen man, zoo als de Heer STERK is, beschuldigen wij niet, maar wij beklagen hem; doch hij heeft zich gewroken met geleerde en breede aanteekeningen, en daarvoor danken wij hem uit naam van allen, die de goede studiën lief hebben. Zij geven een bewijs, dat hij de beste aesthetici gelezen en beoordeeld heeft. Het meer afgetrokkene der theorie, als wezenlijk deel der philosophie, schijnt hem nog niet aan te lokken; maar zijn oordeel is scherp en steunt op de kennis der klassieke meesterstukken. Misschien zou hij daarom iets minder uit latere Schrijvers hebben kunnen aanhalen, en iets meer van zijn eigen wetenschap der Ouden aanwenden.

Een paar aanmerkingen willen wij den geleerden Schrijver niet onthouden. Op bl. 134 volgg. vinden wij eene uitgewerkte noot over de dikwijls behandelde woorden van ARISTOTELES, A.P. VI, 2. *ἐστὶν οὖν ἡ τραγῳδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας - δὶ ἐλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν* De Heer STERK beoordeelt de uitleggingen der Fransche en Duitsche aesthetici: daarop laat hij volgen: ‘maar ik vrees, dat wij door al die verschillende uitleggingen, hoe langer zoo verder van het spoor afdwalen.’ Hij vergelijkt andere plaatsen van ARISTOTELES met de behandelde, en komt tot dit besluit: ‘het treurspel is de nabootsing van eene handeling, die schrik en medelijden verwekt, waardoor als door eenen tooverzang (*μέλος καθαρτικὸν, ἐπῳδή, cantus, carmen, piaculum*) de schrik en het medelijden, en de daarmeê verbondene aandoeningen der toehoorders, slechts derselver aangename en voor den mensch heilzame kracht behouden.’ Doch het blijkt uit dit besluit, dat de Schrijver van het spoor *niet* afgebragt was. Welk verschil is er tusschen zijne uitlegging en die van BRUMOY: ‘Ce qu'il y a de particulier et de surprenant en cette matière, c'est que la poésie corrige la crainte par la crainte, et la pitié par la pitié: chose d'autant plus agréable, que le coeur humain aime ses sentimens et ses faiblesses. - Comment donc le rendre sensible autant qu'il doit l'être? comment le fortifier contre l'abattement, où le jettent la crainte et la pitié? on le peut faire en le réjouissant par le spectacle même de ses maux, en insinuant dans son coeur ce que cette crainte et cette pitié

ont d'agréable et de doux, non seulement pour le rendre humain, mais encore pour lui apprendre à modérer ces passions quand des maux réels viendront les exciter?' Bij den Franschen geleerde zijn meer woorden dan in de definitie van den Heer STERK; maar beide komen zij overeen in de hoofdzaak, dat de schrik en het medelijden der tragedie, die hartstogten bij de aanschouwers *zuivert*. Het schijnt echter nog niet volkomen zeker, dat dit de juiste opvatting der Grieksche woorden is, en het is twijfelachtig of ARISTOTELES, in zijn gedrongene, maar niet duistere definitie, het Treurspel met een tooverzang heeft willen vergelijken. De zin is misschien eenvoudiger dan men tot hiertoe gemeend heeft; men zou, in den geest van den Wijsgeer, het Treurspel kunnen noemen: *een' afleider voor schrik en medelijden*. In het gemoed van den mensch ligt de brandstof dier hartstogten: zij ontvlammen soms al te sterk in de werkelijkheid van het leven. Het Treurspel wekt ze op, maar leidt ze af in het *kunstgenot* (*τὴν ἀπὸ ἐλέου καὶ φόβου διὰ μιμήσεως ἡδονήν*, zegt ARISTOTELES, A.P. XIV. 5). De ziel voelt verligting en zij is te gelijk aangenaam gestreeld. Hieruit zou volgen, dat ARISTOTELES aan geen blijvende *zedelijke verbetering* gedacht heeft; indien hij dit gedaan had, dan zou HERMANN den Wijsgeer met regt verweten hebben, dat zijne definitie onvolledig is. Want schrik en medelijden kan men dagelijks in het leven ondervinden: en wat doet het tot de verbetering van het gemoed, of de oorzaak dier twee aandoeningen in iets wezenlijks ligge, of slechts uit nabootsing ontsta? ARISTOTELES zou dus de hoofdzaak vergeten hebben, namelijk *kunst*, of *sublimiteit*. Nog meer: de definitie, in dezen zin opgevat, zou ongerijmd zijn. Zou de Wijsgeer bedoeld hebben, dat, wanneer ik in het werkelijk leven een voorwerp van schrik of medelijden ontmoet, die aandoeningen zuiverder en edeler bij mij zijn zullen, zoo ik te voren door kunstig nagebootste voorwerpen verschrikt geweest ben of medelijden heb? Neen, daarin gaat het leven boven de kunst: ik zou het veel liever willen omkeeren, en staande houden, dat, wie in het leven ontroerd kan zijn over een treurig feit, of innerlijk door medelijden bewogen bij de smart van anderen, in den Schouwburg meer genieten zal dan de ongevoelige. ARISTOTELES heeft aan geen zedelijke verbetering of veredeling van hartstogten gedacht: zijne *κάθαρσις, zuivering*, behoeft niets meer dan eene *ontleediging voor het oogenblik* te beteekenen. Even als *καθαίρειν αἷμα* en *κάθαρσις ἄγους* Grieksch is, zoo is *κάθαρσις τῶν τοιούτων παθημάτων*, de zuivering of *wegneming* van schrik, medelijden, hoop, vrees, angst enz., die de beschaafde mensch behoefte heeft om te gevoelen, en bij de voorstelling eener schoone nabootsing gevoelen kan, zonder het pijnlijke, dat ze in het werkelijke leven vergezelt.

Opmerkelijk is de disputatie van den Heer STERK (bl. 145) over de moeijelijke verzen 39, 40 der *Antigone*.

> *τί δ', ὦ ταλαῖφρον, εἰ τάδ' ἐν τούτοις, ἐγὼ*
> *λύουσ' ἂν ἢ θάπτουσα προσθείμην πλέον*;

Dat *θάπτουσα* ongerijmd is, en waarom een afschrijver aldus heeft kunnen bederven, wat terstond als hoogst waarschijnlijke lezing zich aanbiedt, *εἴθ' ἄπτουσα*, of *ἢ 'φάπτουσα*, dit hebben de Commentatores sedert lang begrepen; maar hunne uitlegging wankelt. De Heer STERK wil corrigeren: *κλύουσ' ἂν ἢ τί δρῶσα*. Hij brengt deze vernuftige gissing, met zijne gewone bescheidenheid, twijfelend in het midden. Zij hakt al te geweldig op den knoop. Indien ISMENE die gewone tegenstelling maken moest, waarom heeft de Dichter haar dan het geenszins passende *κλύουσα* (eene handeling zonder *actie*), en niet liever *λέγουσα* in den mond gelegd? Zij kon wel vragen: 'wat moest ik spreken of doen?' maar niet: 'wat moet ik hooren of doen?' Welligt zou men minder over deze plaats getwist hebben, indien men zich had willen herinneren, dat de Grieksche Tragedie somtijds gemeenzame spreekwijzen in de verte aanduidt. Er ligt, dunkt ons, vrij duidelijk een proverbiale uitdrukking in de woorden van ISMENE: *λύειν* en *ἅπτειν* staan noodzakelijk tegen elkander over. 'Wat moet ik los of vastmaken?' vraagt zij: waarmede kan ik helpen om de goede zaak te bevorderen?

Op bl. 18 begint de Schrijver aldus over de *Electra* te handelen: 'De dag is aangebroken, somber en betrokken, de zon in bloedrood gehuld..... Neen! bij SOPHOCLES heeft het vrolijke licht der zon de duisternis des nachts verdreven, en het helder morgengezang der vogelen opgewekt. Bij de woelingen en den strijd der nietige stervelingen, kenden de Ouden dat ligtbeweegbare in de grootsche schepping, die onrust, die verschrikking, dat rouwgewaad der natuur niet.' - Eene schrandere opmerking, die stof geeft tot overweging, waarbij men echter voorzigtig moet zijn. Een treurig feit door een helder daglicht beschenen, is antiek; doch waarschijnlijk niet, omdat de Grieken het grootsche en onveranderlijke der natuur tegenover de nietigheid van het menschelijke bedrijf stelden, maar, omdat hun eigen gemoed helder was, zelfs in de smart, en het moderne *sombere* niet kende. Licht en helderheid was hun zóó onmisbaar, dat zij daglicht zouden geëischt hebben, om de duisternis van den nacht regt duidelijk te kunnen zien. De natuurkrachten hadden zij verdeeld en gepersonifieerd, op eene wijze, die de medewerking der elementen, in de nabootsing der menschelijke lotgevallen, bezwaarlijk anders toeliet, dan door ze als handelende wezens voor te stellen. De zon verborg haar licht, zegt de traditie, toen

ATREUS de zonen van THYESTES vermoordde, en den vader het bloed zijner kinderen in den beker mengde; doch hier is de zon een natuurgod, die als *persoon* tusschen beide treedt. Het zwaarmoedige Noorden kwelde zich met verschrikkingen, en daarvan mogt de Dichter van den *Macbeth* gebruik maken, om dien nacht van 'horror, horror, horror' akelig te doen uitkomen; maar de Grieken kenden dit niet, en zij wilden het zich niet scheppen. De Heer STERK heeft, in eene noot, de volgende tegenwerping gemaakt: 'Welligt zegt iemand, dat de inrigting van het tooneel bij de Ouden dit ook niet mogelijk maakte. Maar hoe dan bijv. in den *Oedipus Coloneus?* Ook daar ratelt de donder, doch niet als de bloote weerklank der verschrikking, maar als de stem van JUPITER, om OEDIPUS het oogenblik van zijnen dood aan te kondigen.' Dit bevat waarheid, doch niet als tegenwerping, en de wederlegging, die de Heer STERK er bij voegt, is niet juist. Toen hij ze schreef, herinnerde hij zich niet, dat het uiteinde van OEDIPUS in den *Oedipus Coloneus* niet voorgesteld, maar *verhaald* wordt. Hieruit volgt evenwel nog niet, dat de Ouden het geratel van den donder niet zouden hebben kunnen nabootsen, bij helderen hemel, juist een *prodigium*, gelijk bekend is.

Het schijnt, dat er voor den Heer STERK typographische redenen bestaan hebben, om de Grieksche aanhalingen zonder accenten te drukken. Wij hebben ergens gelezen, dat een regel ongeaccentueerd Grieksch naar een rij soldaten zonder geweer gelijkt. Het zouden dus eigenlijk onervaren recruten zijn, onder aanvoering van den drilmeester. De Heer STERK heeft de bevoegdheid (men kent hem) om een gansch bataillon veteranen te commanderen: wij raden hem daarom, dat hij in het vervolg, bij de thans bereikte hoogte der taktiek, zijne troepen *geheel* slagvaardig make.

Wij danken hem voor de aanleiding, die hij gegeven heeft, om sommige dingen al weder eens te overwegen. Wij rekenen hem onder de weinigen, waarvan veel verwacht wordt.

GEEL.

Algiers en Parijs in 1830, naar het Hoogduitsch van *L. Rellstab*, door *Steenbergen van Goor*. 3 Deelen.

Te Amsterdam, bij *G. Portielje*, 1836. I Deel IV en 264 bl. II Deel, 232 bl. III Deel, 294 bl.

Men kan van RELLSTABS werken zeggen, gelijk van die der meeste *polygraphen*, die zich boven het middelmatige in de Schrijverswereld verheffen, dat er te *veel* goeds in is, om ze onbepaald af te keuren, en te *veel* gebrekkigs, om ze onbepaald aan te prijzen.

Niemand zal hun gevoel en verbeelding ontzeggen, niemand in twijfel trekken, dat hij eene goede en getrouwe karakterschildering weet te geven. Doch wat de verwikkeling en *intrigue* betreft, daarin is hij over het algemeen minder gelukkig, dan in *Episoden*, die de aandacht boeijen. Ook is hij dikwijls niet vrij te pleiten van gerektheid, daar hij zoo als b.v. in het onderhavige werk, tot driemalen dezelfde bijzonderheid vermeldt, die daarbij niet altijd belangrijk is, noch tot den gang der hoofdgebeurtenissen bijdraagt. JEAN PAUL zegt ergens, dat hij geen schrijver kende, wiens werken hij minder nalas, dan zijne eigene; en dit schijnt ook in zekeren zin met RELLSTAB het geval, daar hij zich anders voor alle herhalingen zou wachten. Waarlijk, bij wordt soms vervelend van naauwkeurigheid, (iets, waardoor velen '*the great unknown*,' meenen na te streven.) Hij laat u niet los, en beschrijft u, om iets te noemen, den schrik van een jong meisje bij het inwerpen der lantaarnen op een' der Julijdagen zoo wijdloopig, dat gij bijna niet kunt voortlezen, zonder de bladzijden, waaraan gij bezig zijt, eens om te slaan, en u bij u zelven geluk wenscht, dat gij deze 3 deelen niet overluid voor uwe *familie* behoeft te lezen. De stijl is over het algemeen vrij ongelijkmatig; nu eens bijna gezwollen, *poëtisch-prosa*, dan weder afdalend tot den trant van een vertellingje. Hiervan zijn uit te zonderen die plaatsen, welke men tot het *descriptive* kan rekenen te behooren, en waarvan menigvuldige proeven voorkomen. Jammer, dat de treffende beschrijving van een storm op zee, moest ontsierd worden door der matrozen geestigheid in *profane bon mots*. Zulke *contrasten* mogen scherp zijn, zij zijn niet natuurlijk en kunnen den beschaafden lezer geen genoegen verschaffen. Het schijnt of de schrijvers van *talent*, gelijk RELLSTAB onmiskenbaar is, van tijd tot tijd moeten toonen, dat zij het ook weten te misbruiken. Het geheim van den gang der gebeurtenissen met de lotgevallen der hoofdpersonen gelijktijdig te doen voortgaan, en beide in verband te brengen op eene wijze, die buiten het gebied van het ongeloofelijke blijft, maar natuurlijk en treffend tevens is, schijnt RELLSTAB tamelijk bekend te zijn, schoon het somtijds wel wat onaangenaam wordt, om in elk hoofdstuk op eene andere schouwplaats gebragt te worden. (Iets daarvan schijnt de Schrijver zelf beseft te hebben, gelijk uit zijne voorrede blijkt, die echter, naar Duitschen trant, hier en daar wat donker is). Doch het plan van zijn werk bragt dit mede. Hij wilde 'twee verhalen leveren, die door eenen onverbreekbaren, hoezeer ook mis schien wat lossen band vereenigd zijn, (Voorr. bl. v.) en in twee afdeelingen trachten daar te stellen, wat de wonderbare hand der Voorzienigheid tot een enkel geheimvol weefsel zamenspint.' - De

verovering van *Algiers* en de Parijsche Julijdagen! Twee gewigtige gebeurtenissen; of echter, daar de feiten zelve nog zoo levendig in het geheugen zijn, reeds heden de tijd daar is, voor eene dus gekozene *historisch-romantische* behandeling mag men betwijfelen. Daar is *iets* voor, wij gelooven echter *meer* tegen te zeggen.

Vraagt iemand, of er éene groote gedachte is, die het geheele werk bezielt, of de schrijver tevens een hooger doel had, dan de verbeelding bezig te houden met de in elkander gevlochten voorstelling van hare belangrijke voorvallen in de wereldgeschiedenis, wij antwoorden, dat dat juist van deze zijde het werk alle aanprijzing verdient. Ondoorgrondelijk, maar altijd weldadig, zijn de wegen der Voorzienigheid; dit is de groote, christelijke waarheid, die ook hier bevestigd wordt, en het vereenigend beginsel der beide verhalen uitmaakt.

Hoe ongaarne wij zelve de dorre schetsen, (dikwijls den indruk van een afzigtelijk geraamte makend) van soortgelijke werken in onze beoordeelende Tijdschriften lezen, zullen wij echter den wensch dier Lezers, die, voor dat zij het boek koopen, eenige inlichting, nopens den inhoud verlangen, te gemoet komen.

Mevrouw CLERMONT, die 32 jaren vroeger de vloot had zien uitzeilen, met de krijgsbenden, die *Egypte* veroverden, waaronder ook haar geliefde zich bevond, woonde te *Toulon* met hare dochter CLEMENTINE en haren zoon EDUARD, en zag thans haren schoonzoon ADOLF DE FRACY met diens broeder VICTOR naar Afrika's kusten stevenen, werwaarts ook haar zoon hen spoedig volgen moest. Haar echtgenoot onder NEY tot NAPOLEON, bij diens terugkomst van *Elba* overgegaan, had bij de *restauratie* zijn vaderland als balling verlaten, zich aan boord van een Amerikaansch schip begeven, en een nog zeer jeugdig dochtertje EUGENIA met zich genomen. Natuurlijk werd van beide niets meer in *Toulon* vernomen. ADOLF en VICTOR strandden met de brik de *Aventure* op Afrika's kusten worden daar gescheiden, en hebben veel onder de Beduïnen te verduren. Het gelukt ADOLF te ontkomen; hij wordt door een stoomschip opgenomen, dat de landing der Fransche vloot te *Toulon* moest gaan berigten. VICTOR ontmoet een bevallig Arabisch meisje; het gelukt hem, haar uit de slavernij en van een gedwongen huwelijk te bevrijden, en hij vindt zijn vriend EDUARD in het legerkamp bij *Sidé Ferrauch*. De overige manschap der gestrande brik wordt in het *bagno* geworpen, een van hen, een Malthezer, uitgezonden om spijs te koopen, komt in aanraking met een' christenslaaf. Door allerlei zonderlinge omstandigheden wordt deze slaaf door den Malthezer gered, bereikt door zijne hulp de Fransche vloot, en wordt op last van den Admiraal DUPERRE naar *Toulon* overgebragt. Vooraf hadden zij boven uit de woning

van zekeren jood het overmeesteren van Algiers door de Franschen aanschouwd. (Een greep waarvan reeds SCHILLER in zijne *Jungfrau von Orleans*, en honderden vóór en na hem, zich tot vervelens toe, bedienden.) Deze christenslaaf is, zoo als de Lezer verwachten zal, de voor verloren gehouden overste CLERMONT, gelijk het door VICTOR geredde meisje, zijne dochter EUGENIA. ADOLF is inmiddels door dienstpligten naar Parijs geroepen, werwaarts Mevrouw CLERMONT en hare dochter hem verzellen, daar de eerste met eenen bloedverwant familieaangelegenheden te beschikken heeft. Daar ontmoeten zij vervolgens VICTOR met EUGENIA; ook EDUARD komt, juist op den dag, waarop de Julijomwenteling uitbarst.

CLERMONT, die geen der zijnen te Toulon aantrof, komt dadelijk ook, neemt werkdadig aandeel aan de gebeurtenissen, wordt tot tweemalen gekwetst, maar toch gelukkig behouden, vindt echtgenoot en kinderen, ook de verloren dochter terug, en zoo schikt zich eindelijk alles ten goede.

Hoewel nu de 3 Deelen juist niet met een maaltijd eindigen, kan men toch van het slot in zekeren zin zeggen, wat SCHILLER zoo geestig van de *Duitsche* Drama's zeide: Wenn sich das Laster zerbricht, setzt sich die Tugend zu Tisch.

Wat den stijl aangaat, gelijk wij boven zeiden, het zuiver *descriptive* is meestal voortreffelijk, maar de wijze, waarop de handelende personen hun gevoel uitboezemen, dikwijls overdreven *theatraal*, b.v. 3de Deel bl. 125. waar DESORMERY, als thans te *Parijs* bij den aanvang der *glorieuses* tot zijn gezin zegt: ‘Het lot is gevallen! de laatste band der wetten, der orde is in stukken gesprongen! Het bloed des volks stroomt, de trouwelooze moordzucht woedt door de straten van *Parijs!* De toekomst vertegenwoordigt zich als een ijsselijk spook met een vreesselijken MEDUSA-kop voor de ziel en omzet de van levenswarmte volle borst met eene kille ijskorst. Uit eenen diepen, donkeren achtergrond rijzen bleeke schrikgestalten op en dwarlen verward door elkander!’ enz. Zoo sprak de man, toen hij ‘eenigzins bedaarde.’ Wat mag er wel vooraf gegaan zijn? -

En nu van het werk des vertalers; de Heer S.V.G. is een *polymetaphrast*, dat is: een veelvertaler. Hij vertaalt het trouwens goed, en het verwondert ons daarom te meer, dat wij hier vinden: *getogen* voor opgevoed 3de Deel, bl. 86 en elders, *opregte houding* voor opgerigte gestalte, ibid. bl. 21, *een grol in het hart*, voor wrok, en het eeuwige *bereids* voor reeds. Wij willen gaarne gelooven, dat de naauwe verwantschap der beide talen, den overzetter ligtelijk doet struikelen, doch waar het gevaar groot is, is de behoedzaamheid des te noodzakelijker.

De uitvoering, zoowel wat druk en papier, als titel en vignet

betreft, verdient allen lof. Het werk zal, zoo wij vertrouwen, reeds vele lezers gevonden hebben, ook lezeressen en het oogmerk onzer aankondiging zou niet bereikt zijn, indien het aantal van beiden niet vermeerderd werd.

Tesselschade. Jaarboekje voor 1839.

Te Amsterdam, bij H. Frijlink.

De Tweede Jaargang der *Tesselschade* ligt ter onzer beoordeeling. De taak is moeijelijk, wanneer men meer wil geven dan eene bloote aanprijzing of afkeuring, wanneer men in het keurige Werkje een teeken des tijds wil onderscheiden, wanneer men onder de verscheidenheid, die er noodzakelijker wijze in heerscht, echter naar geest, kleur en strekking vraagt. Bij den rijken oogst van Almanakken, die ieder jaar oplevert, zouden wij de uitgave afkeuren, indien geen kenmerkend idee, al ware het ook schemerend, bij den Verzamelaar en Medearbeiders tot grondslag strekte. Wij zouden geen reden weten te geven, waarom de Heer POTGIETER zich als Redacteur meldde, indien zijne persoonlijkheid geen waarborg gaf voor zijn plan en zijn doel. Het zou ons dan onverschillig voorkomen, of de Heeren IMMERZEEL, ROBIDÉ VAN DER AA of POTGIETER als Redacteurs van een Jaarboekje bekend stonden; maar wij zouden alle Dichters en Schrijvers raden, het beste uit die boekjes met hunne bijdragen te voeden, en de overige den hongerdood te laten sterven.

Doch waarom zouden wij verzwijgen, hetgeen het Publiek mompelt? Het vooroordeel van vriend- en vijandschap rust over de *Tesselschade:* de vloek van jonkheid en van Romantiek. Daargelaten het onjuiste dier lofspraak of beschuldiging, erkent Recensent gaarne, dat hij tot de bewonderaars der Schrijvers en Dichters, die hier hunne bijdragen leverden, behoort: dat, indien werkelijk, zoo als in een berucht schotschrift beweerd werd, de *Tesselschade* de vrucht eener literarische bent ware, hij het zich tot eere zou rekenen daartoe te behooren. Hij ziet in deze bekentenis niets anders, dan de verpligting, om door eene naauwkeurige kritiek voor het publiek te toonen, dat de waarheid hem boven alles geldt, dat er geene *Société d'admiration mutuelle* bestaat, en dat de vriend, die in het belang der kunst de feilen zijner vrienden tracht te ontdekken, voor geenen ondank van hunne zijde te vreezen heeft.

En toch, hoe onverstandig de beschuldiging is, waarop wij doelden, bewijst de inhoudsopgave van dezen Jaargang. STARING, *Gelderland's* grijze Dichter, heeft zich als een eerwaardig grootva-

der onder zijne kleinkinderen nedergezet, en de edele, schrandere man vergeve ons het woord, dat zonder kwade meening gezegd is, hij werd eenigzins spelbreker. In het Jaarboekje, waarin BEETS een veel vrolijker toon deed hooren, dan wij van hem gewend waren, heeft TOLLENS zijne luit tot gevoelige klaagtoonen gestemd. VAN LENNEP heeft dit jaar een rijkere hulde aan de jeugdige Schoone toegebragt en uit het naamcijfer H.B. meenen wij den gevierden Auteur der *Neven* te herkennen. Zoo onwaar is het, dat het beginsel der *Tesselschade* een strijd tegen bejaarden roem of gevestigd gezag is.

Ga nog eens die inhoudsopgave, of liever, ga de stukken zelve na, en men zal mij toestemmen, dat geen Jaarboekje rijker aan talentvolle verscheidenheid is. Hoe veel toonen liggen tusschen *Oordeel niet* en *de drie Jonge Meisjes;* tusschen *Gannascus* en *het Togtje door het Gooi;* tusschen STARING'S Vertelling en JONATHAN'S Mijmering; tusschen VAN DEN BERGH'S *Boerinnetje* en TEN KATE'S *Maria*, enz. enz., tusschen beiden? En toch, in weerwil der verschillende waarde van de onderscheidene stukken, vinden wij bij alle die Schrijvers eene heerschappij over hunne stof, die, zoo zij al niet voor andere gebreken waarborgt, ten minste van lamheid en zwakte vrij blijft.

Wanneer wij aan een der medewerkers den lauwer boven de overigen moesten toekennen, wij zouden daarmede den Redacteur zelven kroonen. Want de deugden en gebreken van den stijl diens Schrijvers spreken ook ditmaal te luide uit het *Lief en Leed in het Gooi*, dan dat wij ons door den pseudonymen W. D-S. zouden laten misleiden. Het is tevens dit stukje, waardoor het idee der *Tesselschade* het levendigst vertegenwoordigd wordt: het is het rijkst aan vormen, gedachten, conceptie, het verdient het eerste en het naauwkeurigste onderzoek.

'POTGIETER,' dus karakteriseerde een voortreffelijk medearbeider, *Gids*, I Dl., bl. 284, den trant van den Schrijver, 'POTGIETER doet meer dan eene vertelling schrijven. Hij gebruikt (en dit waardeere men wèl) dit *cadre*, om daar menige humoristische bespiegeling in te lijsten.' Hetzelfde is met het onderhavig stukje het geval. De intrigue is geestig gevonden, digt ingewikkeld; - is zij ook verklaard? Ja, omdat de zaak een slot moest hebben, maar de onbekende blijft onbekend tot het einde toe: het jonggehuwde paar kruipt in het duister, waaruit het even en allerinteressantst te voorschijn keek: wie een Roman of *novelle* dacht te lezen, vond zich bedrogen, zoo hij het karakter en den dialoog der vier jonge lieden niet naar waarde wist te schatten, hij verweet den Schrijver welligt eenige gerektheid: hij was misschien onvergenoegd over den grooten toestel voor een klein doel. Maar die zijne gedachte bepaalde bij

het beukeneilandje op de Hofstede bij *Eemnes* en de toepassing op onze tegenwoordige Dichtkunst, wie de uitweiding op de lierpoëzij van HOOFT, de aesthetische gedachten over de Echo waardeerde: wie opmerkte hoe elegant de Schrijver zijn adellijken Student, hoe scherp hij zijn dikken Theologant liet spreken: hoe veel kunst hij in het verhaal van den Pluimgraaf: hoe veel gevoel hij bij het gezigt van het Paviljoen ten toon spreidt, begrijpt, hoe veel hooger zijn doel ligt, dan het schrijven van *novellen*, en dankt den Auteur voor hetgeen hij meer gaf dan hij beloofde, al had hij ook, en te regt, liever gewenscht dat hij tevens gaf, waarop men aanspraak had mogen maken.

Het stukje is even afwisselend van gedachten als van vormen, gedurig wordt het Proza door fraaije Poëzij afgewisseld: kunst, natuur, gezellig leven zijn de voorwerpen zijner aan- en opmerkingen. Wij gelooven dat deze verscheidenheid in zamenhang is met zijne individualiteit. Wanneer wij hem zich hooren beklagen, dat de Dom, die te bewonderen viel, misvormd is, opdat zij bepreekt zou kunnen worden, wanneer wij hem met weemoedige sympathie hooren uitroepen: ‘O, de luite van HOOFT, wie bespeelt haar weer!’ dan ligt, al loopen beide voorwerpen nog zoo wijd uit een, eene gemeenzame gedachte tot grondslag, ontheffing van onze kunst van de enge boeijen eener eenzijdig begrepen nationaliteit, verheffing van de vormen onzes maatschappelijken levens, boven enkel materiëele bedoelingen. Ik weet niet of ik duidelijk genoeg spreek; maar neem eens HOOFT, voor wien POTGIETER nergens zijne sympathie heeft verzwegen. Zijne reizen, zijne geleerdheid, de rekbaarheid, opdat ik het zoo noeme, van zijnen geest, had dien Schrijver en Dichter doen gevoelen, hoe bekrompen nog onze taal, hoe bekrompen onze maatschappelijke vormen waren, om waardig het gebied der kunst, dat voor zijne oogen lag, te vervullen. Van daar dat hij eene tirannische hand op onze taal legde, dat hij haar wilde dwingen, om geheel en al uit te drukken, wat of oorspronkelijk in zijnen geest leefde, of bij vreemden zijne bewondering had opgewekt. Van daar 's mans worsteling met zijne taal, eene worsteling, waarin wij hem beurtelings zien triomfeeren of bezwijken; bezwijken dan, wanneer zijn vernuft alleen onze bewondering verdient, of hij ons herinnert dat hij Romeinsche en Italiaansche Schrijvers las; triomfeeren dan, wanneer hij voor ons duidelijk, verstaanbaar en juist spreekt, wanneer wij in hem den nationalen Schrijver en Dichter herkennen. Ik wil POTGIETER niet vleijen door deze vergelijking, integendeel, ik wil doen gevoelen, dat kunst als het vermogen der vormen, het hoofdstreven zijner letterkundige werkzaamheid is, en dat wij dit doel te gemakkelijker raden, omdat het pijnlijke an den strijd, dien hij

te voeren heeft, even als bij zijn voorbeeld, zich dikwijls laat bemerken. Wij moeten hem het regt doen, dat in dit stukje veel minder Fransche kleur zich vertoont, dan in zijne vroegere proeven, wij moeten erkennen, dat hij een nieuwen weg ingeslagen heeft, om de taal tot een geschikt voertuig zijner conceptiën te maken. Hij heeft onze oude Dichters en Schrijvers geraadpleegd: hij heeft zelfs met stoutheid verouderde vormen in het leven geroepen; b.v. den vierden naamval voor het werkwoord in eene directe constructie geplaatst; woorden als *luchten* (leuchten) *oevel, keurmede*, enz., uit de nacht der vergetelheid opgedolven; hij heeft getracht aan sommige stukken de kleur van middeleeuwsche Romances, of feestzangen uit den tijd van VONDEL mede te deelen; kortom, hij heeft ons de behoefte doen gevoelen, die hij aan *nieuwe vormen*, aan een rijkeren woordenschat had, om het doel te bereiken, dat hij zich voorstelde.

Een geduchte hinderpaal staat hem in den weg. Roem zoo veel gij wilt de algemeenheid onzer beschaving, maar zeg nimmer dat onze conversatietoon geestig en fijn is; verhef de deugden van onzen landaard tot den hemel, maar beweer toch nimmer, dat zij levendigheid en buigzaamheid bezit. POTGIETER voelde, hoe noodzakelijk deze eigenschappen waren, om het kunstideaal dat hem voor den geest zweefde, te bereiken; hij zocht zijne personen, hij kon slechts tot Studenten, tot een Dichter en een Schilder zijne toevlugt nemen. De Jurist kreeg een hoogadellijken, fijnen en door het verkeer met vrouwen beschaafden toon: de Theologant ontving een Epicuristische tint: de strijd, waarin zijne personen gedurig met de nationale wijze van zien en handelen komen, de zonden zelve, die zij tegen onze stationaire begrippen plegen, zijn zoo vele grieven, die POTGIETER in naam der kunst tegen onze toestanden heeft. Kon hij een tijd vinden, zoo als zijn meester, een tijd van beweging en kracht, van ontwaakt leven en stoute plannen, hij zou minder, gelooven wij, de klagten moeten hooren, dat hij op vele plaatsen duister is, dat zijne gedachten alles behalve nationaal zijn? En dat niet nationale echter, bestaat hoofdzakelijk daarin, dat hij het overgeleverde, regelmatige niet erkent, dat hij jaagt naar het nieuwe, omdat het nieuw is; en zoo hij niet geheel het spoor bijster raakt, het is nog meer aan zijn fijn gevoel, dan aan eene wijsgeerige aesthetick dank te weten.

De kunst, gaarne stemmen wij het POTGIETER toe, is het vermogen der vormen: maar een onbeperkt vermogen is niets: zij is ondergeschikt aan de eischen der schoonheid. De voortreffelijke Auteur heeft de herinnering zeker niet noodig: maar hij heeft haar vergeten bij *het Klooster Marienburg*, zoo als hij in het eerst ons deed vergeten, door de getrouwheid van de kleur, die hij aan

dit Romantische stukje had medegedeeld. Maar daargelaten de duisterheid, of het voorafgaand berouw van den Gelderschen soldaat gemeend of geveinsd zij, kan een moord, op het oogenblik dat de man biechten zal, niet met regt een Fransche *horreur* heeten? is ons gemoed niet weinig verzoend, wanneer het vroom nonnekijn, dat 'het harte met God in vreê' heeft, ironisch bejegend wordt in de woorden:

> Ik was mijn meester trouw,
> Gij ook, Mevrouw?

Als kunstfiguur moge voor ons deel de soldaat van MAARTEN VAN ROSSUM onder de puinhoopen zijner verwoesting bedolven worden. - De kunst is het vermogen der vormen; maar met vormen alleen te knutselen is Rederijkers werk: POTGIETER weet dit beter dan iemand: maar zulk *bel-espritisme*, waarin de geestigheid en de waarde meer zit in de rangschikking en de keus der woorden is de andere Charybdis, waarvoor zijne kunstrigting zich te wachten heeft. Wij willen bl. 65, 66 en 87 voor den Schrijver aanhalen en hem den lof geven, gelukkiger dan vroeger die klip te hebben ontzeild.

Wij hebben ons lang met den Redacteur en tevens met het lijvigste stuk van het Bundeltje bezig gehouden, omdat wij er den sleutel in meenden te vinden voor den regel, die bij de verzameling der stukjes gevolgd is, voor de onpartijdigheid waarmede zoowel aan het bijna sentimenteele *Oordeel niet*, als aan het bijna komieke, *de drie Jonge Meisjes*, eene plaats vergund is, waarmede zoowel het vrolijke, *het gelukkig Boerinnetje*, als de hoog ernstige *Rots te* ... opgenomen werd. In TOLLENS zag de Redacteur den meester in zijn vak, vereerde hij de oorspronkelijkheid, die duizend navolgers niet kunnen bejagen, en schoon hij die navolgers uit zijn bundel misschien verwijderen zou, voor iets nieuws zou hij niet gaarne de medewerking van den meester in zijn gebied willen missen. Alleen het: *op het sien van Tanden Trecken*, van BRESTER, bevreemdde ons: niet omdat de Dichter niet aardig zijn voorbeeld gecopiëerd heeft, maar omdat wij den Redacteur met de hand op het hart vragen: of hij, de vereerder van HOOFT, zoo hoog met CATS loopt? Zoo hij antwoordt, dat hij nu en dan het naauwkeurige, vloeijende descriptief van dien Dichter bewonderde, dat bij veel op heeft met de fijne voorstelling van menschelijke gedachten en overleggingen, dan hebben wij de wedervraag gereed: of deze verdiensten niet uitsluitend in het origineel liggen; dat overigens voor alle Catsiaantjes ten allen tijde een *exemplar vitiis imitabile* blijft?

Wij zouden den medewerkers onregt doen, wanneer wij alleen den Redacteur den lof der keuze en schikking gaven: indien wij

niet erkenden dat vele hunner, althans de jongeren, in zijne rigting werkten. Van zelve valt ons de uitstekende BEETS in het oog. Nadat hij eerst BYRON, vervolgens zich zelven in het sombere en droeve had nagezongen, nadat mislukte navolgers het hem moede gemaakt en daarom de aanmerking over de Poëzij onzer dagen, ‘die een klagelijke klagte klaagt,’ uitgelokt hadden, heeft hij ons hier in zijne LILIA een tafereel van licht en vrolijkheid trachten te leveren. Heeft hij even zoo het gemoed weten te beheerschen, als toen hij tooneelen van rouw en treurigheid schetste? Wij gelooven: neen. In LILIA straalt weinig van die sympathie voor zijn onderwerp door, die beter het zedelijk inwendig beginsel van vreugde zou hebben doen waarderen. De vrolijkheid hangt om zijne LILIA als haar bruidskleed. Wij zouden bijna - neen, zijne EBELLA in de *Muzen-Almanak*, zijne zang aan ALEIDE:

> O, gij zijt jong, gij zijt jong, gij zijt jong.

zouden ons weêrspreken, wanneer wij onze aanmerking als eene doorgaande wilden doen gelden. Maar die min diepe opvatting van zijn onderwerp heeft het gevolg gehad, dat hij niet tot plat Proza - daarvoor is BEETS te zeer Dichter - maar tot rhetorische sierlijkheid verviel. Goed is gezegd:

> De schoonheid maakt geen indruk op die jaren,
> En hecht zich slechts aan 't oog, niet aan den geest.

Waarom moest er volgen?

> Maar dat ge ook toen een engel zijt geweest,
> Getuigt de lof van die toen ouder waren;
> En die u thans, in 't smetloos bruidsgewaad,
> In vollen bloei van jeugd en schoon, aanschouwden,
> Begrepen ligt, wat ik niet heb onthouden,
> En zagen wat hun boezem nooit ontgaat.

O, die rhetoriek! die klanken en beelden in plaats van ware gedachten geeft: die de harmonie tusschen gedachte en uitdrukking verbreekt. Naarmate onze jongere Poëzij de laatste zoekt meester te worden, zal zij meer gevaar loopen, zich met dat schijnschoon te vermaken: daar heeft zich POTGIETER aan bezondigd in zijn anders fraaije *Meistreel-Bruid*, in de schoone regels:

> Als neev'len de heuvels van Gooiland omhuiven,
> Vlugt de eiber naar 't zuiden; de zomer is heen;
> Maar ik zag naar 't noorden hun helmpluimen wuiven,
> En echter is 't winter: de bruid zit alleen.

daardoor is in zijn *Winter* de overgang meer kunstig, dan waar. Wie die

> denkt aan 't goud, waarmeê de slede praalt,
> De luipaardvacht zijn afgunst op voelt wekken?
> 't Zal de armoê zijn, die ginder eenzaam dwaalt, enz.

daardoor vulde TER HAAR zijne krachtige *Ode* met eene regt ouderwetsche strophe.

> Van hier, bij wien nooit spranken gloorden
> Van heiligst dichtgevoel enz.

daarom draafde TEN KATE op de bekende hyperbole *Fractus si illabatur orbis* enz. door in de verzen

> Ware in zoo'n stond ook heel de huivrende aard,
> By 't bliksemen van 't hortend wolkgevaart'
> En 't daavren van 't verplettrend donderknallen,
> Door de ure der verdelging overvallen;
> Ja, hadd' geheel 't stuiptrekkende heelal,
> Door 't klateren van 't jongst bazuingeschal
> Der wrake Gods, op eens zich zien verrasschen,
> En, springende uit zijn losgebroken assen,
> Met schor gekraak verzonken in een vloed
> Van zwavelvuur en fellen lavagloed -
> Zy had noch vuur, noch storm, noch lavastroomen,
> Noch donderknal, noch doodsklaroen vernomen;

daarom begon HEIJE zijne *Geldersche liederen* met een aanloopje, dat kunstig, maar overdreven is. Is het niet al te aanmatigend, dat *Gelderland* in het neveljaar 1838 uitsluitend haar *beau jour* gehad zou hebben, omdat de zieke Dichter daar aanlandde?

Doch wij mogen hem niet hard vallen. Zijn beide andere Liederen, *Herfstdag* en *Woudmuzijk* getuigen van zijn fijn gevoel voor het schoon der natuur; van zijn dichterlijk talent, om hetgeen hem trof, bevallig en levendig te schetsen. Evenzeer hebben ook de overige dichtstukken, waarvan wij enkele regels gispten, hunne goede zijde. Wie zal TEN KATE b.v. kracht, sierlijkheid en rijkdom van uitdrukking betwisten? Ja, wij zouden den ernstigen raad niet herhalen, om zich toch op waarheid en juistheid van gedachten, op wijsgeerige studie van het menschelijke hart, op eene strenge afrekening met zich zelven, over hetgeen hij zegt en verdicht, te bevlijtigen, indien ons zijne *Ode aan de Ode*, in de *Muzen-Almanak*, niet had te leur gesteld. Professor GEEL! Professor GEEL! *libera nos a malo!* TER HAAR heeft bereikt, wat hij wenschte: de dichterlijke aesthetische zijde van de *Rots te* (*Bentheim?*) heeft hij gelukkig uitgedrukt. Er is iets van de manier van LA MARTINE in zijn vers. Het is een bewijs voor de verhevene opvatting van het leven der natuur, waardoor zich die Dichter ook in vroegere gedichten heeft onderscheiden. Maar in de eerste regels was de Dichter zijne uitdrukking niet geheel meester. Men oordeele:

> Ja, 'k heb die rols *gedrukt*, die de eeuwen heen zag vlieden,
> En 't was, als of die rots me ontzonk.

Evenmin kunnen wij den *hymnegalm* die *walmt*, en de vier eerste regels van de voorlaatste strophe, wat de uitdrukking be-

treft, goed keuren. Zoo van dien kant zijn vers eenige zwakke plaatsen heeft, aan de verhevenheid en omvang der gedachte is veel toe te geven. Het verstrekt den overigen verzen in dezen bundel tot geen geringen lof, dat er van dien kant minder gezondigd is, ofschoon wij ons overtuigd houden, dat het woord *maarverkonder*, in POTGIETER'S fraaije *Johanna van Arragon*, hem even als ons, eene zucht zal gekost hebben. Te beslissen, wat onder de overige Gedichten het verdienstelijkst zij, zoo verre reikt onze aanmatiging niet. Wij loopen zeer hoog met POTGIETER'S *Oranje-Lied*, met zijn *Winter*, met zijne *Meistreel-Bruid van Blaricum;* maar TOLLENS heeft ons geroerd en weggesleept door zijn *in de Mei:* geen Dichter welligt die zoo gelukkig de tolk van het hart in zijne Poëzij weet te zijn, en VAN DEN BERGH heeft in zijn *Gelukkig Boerinnetje* volkomen het doel bereikt waarnaar POTGIETER vergeefs trachtte, in zijn *Visscher van Huizen*, en dat hij in zijn *Grootje van Eemnes* bijna trof.

Onder de Prozastukjes moeten wij het eerst met onderscheiding van *Oordeel niet* gewagen. Wij heeten de schoone Schrijfster in dit Jaarboekje welkom; wij nemen deze gelegenheid te baat, haar onze hulde toe te brengen voor haren fraaijen eersteling: *te Laat;* een boek, dat zoo veel sympathie en bewondering bij hare kunne gevonden heeft. *Oordeel niet* is een dergelijk tafereel met weinig, maar welaangelegde intrigue, een resultaat van vrouwelijke opmerking en betrachting. Het tooneel bij het concert, de ontdekking van hetgeen in het hart eener vriendin omgaat, boven alles de zelfopoffering, waaraan MAGDALENA zich onderwerpt: de fijne trekken, die ons hier boeijen, konden alleen door eenen vrouwelijken blik opgemerkt, door eene vrouwelijke hand geteekend worden. Wij weten, wat het ons kost in het heiligdom van het vrouwelijk gemoed binnen te dringen: bij het schetsen van hare gewaarwordingen is onze mannelijke taal en uitdrukking of hard en oppervlakkig, of afgetrokken en wijsgeerig, of overdreven en sentimenteel: en daarom hebben wij zoo zeer behoefte aan vrouwelijke bekentenissen, vrouwelijke opmerkingen, vrouwelijke voorbeelden. Wij zijn, geloof ik, dikwijls jegens haar onbillijk, en ik ken er, die meisjes als MAGDALENA tot de zeldzaamheden rekenen. Moge zij eene poëtische figuur zijn, de bevallige Schrijfster heeft echter hare mogelijkheid verdedigd en bewezen. Ik geloof, zeg ik, dat wij jegens de vrouwen onbillijk zijn: zal ik zeggen, omdat zij het jegens ons zijn? Want gaarne hadden wij gewenscht, dat de schitterende TER WEEDE niet zoo spoedig, niet zoo pijlsnel in de achting onzer Schrijfster ware gedaald. Zoo zij met de haar eigen juistheid en bevalligheid ons HUGO, ‘zoo geduldig, zoo zacht, zoo onderworpen’ geteekend had, zoo zijne vurige liefde, zijne liefde met

zoo veel bescheidenheid gepaard, geroemd had tegen het oordeel - ik weet het niet, mijn hoofd is welligt niet fijn, mijn hart niet warm genoeg - maar de geëerde Schrijfster beslisse, of haar plan niet in diepte gewonnen hebben, en de harmonie der deelen zuiverder zou geworden zijn.

Wij noemden dit stukje het eerst, niet zoo zeer om de plaats, die het in de *Tesselschade* beslaat, als omdat het boven de overigen door Poëzij, zoo in vorm als gedachte, uitmunt. Daar naast mogen wij JONATHAN'S *Oude Vrijsters* stellen. Het stukje kenmerkt zich door den vloeijenden, bevalligen schrijfstijl van den Auteur. Er is veel gevoel, veel opmerking in dit stukje, ofschoon het in gemakkelijkheid en frischheid van gedachten voor zijne *Haarlemmer-Courant* onder doet. De teekening der MARIAAS, het slot van het stukje is het best gelukt. Van JONATHAN gaan wij tot LUBLINK WEDDIK over; zijne *Kleuren* zijn vloeijend en op onderscheidene plaatsen geestig beschreven. Het is een fragment; van daar welligt, dat ons het doel na de herlezing duister bleef, dat het ons nog al te veel spel met vormen, zonder dat er een eigenlijk onderwerp den grondslag uitmaakt, toescheen.

Wij komen tot POL'S *Gannascus*. Ook hier is Poëzij, zoowel in het beschrijvend gedeelte als in het geheele plan. De aanhef is inderdaad uitmuntend. Door twee bijzonderheden onderscheidt zich zijn verhaal, bijzonderheden die dank te weten zijn aan de grondige waarheidlievende studie des Auteurs. De eerste: dat onze gevierde voorouders niet zoo op zijn Helmersiaansch ten hemel verheven worden, terwijl ieder Romein een legioen duivels in eenen enkelen wapenrok vertoont. De tweede bijzonderheid: wij hebben in ARPA eene eerlijke, brave Germaansche maagd. De huwelijksdeugd en eerbaarheid dier vrouwen ontving de lofspraak van TACITUS. Bij de weinige *données* die ons van de Batavieren resten, mogt zeker geen Bataafsche Roman uit het vlak tegenovergestelde zijne intrigue ontleenen. En echter twee onzer beste Romanschrijvers DROST en VAN LENNEP, hebben ons gevallen slagtoffers der verleiding voorgesteld. Wij waarschuwen er tegen, omdat hun voorbeeld gezag heeft en hebben mag. Kan er zonder dat geene intrigue bestaan, welnu, dan mogen nog liever de eerlijke Batavieren blijven rusten op hunne terpen.

Wij keeren tot POL terug. Er is veel studie van costuum, veel kleur van den tijd in zijn verhaal: slechts het gesprek van ARPA en FREDO is wat gezocht. In de schildering zijner karakters is hij met uitvoerig en daalt zelden tot nuances af. GANNASCUS b.v. is dapper, BRINIO gastvrij, FREDO valsch en laaghartig. ARPA edel en fier, CORBULO een Romein van den echten stempel enz. Maar wat zij meer zijn, hoe zich hunne deugden of gebreken met hun ge-

heel karakter zamenschakelen, daarin treedt hij niet dieper. Eenmaal zelfs ten koste van CORBULO, dien hij anders regt doet. Waarom aan het slot die ‘kwaadaardige glimlach?’ Bij TACITUS is de Romein zoo zeer aan zich zelven gelijk. *Nec degeneres insidiae fuere adversus transfugam et violatorem fidei*.’

Minder poëtisch zijn de bijdragen van twee onzer beroemdste Dichters, STARING en V. LENNEP. De eerste heeft eene historische anekdote geleverd, die op zich zelven aardig, in aardigheid wint door de aangename wijze, waarop de waardige Schrijver haar voordroeg. Maar die voordragt heeft geen Romantische versierselen ontleend: het is, om een kunstterm te gebruiken, klein historieel. Gevoelt gij nu, waarom wij in het overigens dichterlijke Boekje, den door ons evenzeer vereerden als geliefden grijsaard, eenen spelbreker noemden? Het stukje heeft eene eigenaardige waarde en kleur. VAN LENNEP'S *drie jonge Meisjes* hebben aan het Publiek stof tot lof en berisping opgeleverd. Men heeft de *indelicatesse* gegispt, terwijl men de waarheid van het tafereel toestemde; en die waarheid kan niet genoeg geprezen worden. VAN LENNEP heeft de taal van het dagelijksch leven bestudeerd en met eene meesterhand gekopiëerd. In de klimming van zijn verhaal, in den goed gelegden knoop herkennen wij onzen hoog geprezen Romanschrijver. Gij die u aan de getrouwe voorstelling ergert, zucht liever over de laagte, waarin onze hoogere beschaving gezonken is, beklaagt u over het weinig dichterlijke dat onze zamenleving oplevert en bedenkt dat VAN LENNEP hier minder *novellen*-Schrijver dan *Satiricus* geweest is. Het strekt hem tot lof, dat hij slechts *ééns* uit den toon viel: bij de theatrale declamatie van CLARA bl. 202-203.

Vergelijken wij dezen Jaargang met den vroegeren, dan moeten wij erkennen, dat *Minone* van BEETS en *Mathilde* van HEIJE, *de Haarlemmer-Courant* van JONATHAN, in dezen Jaargang niet overtroffen noch geëvenaard zijn. Daarentegen is het idee der *Tesselschade* bepaalder, sprekender, rijker geworden. De bijdragen van den Redacteur overtreffen verre het door hem in 1838 geleverde. Zoo ook POL'S *Gannascus*. Wij verheugen ons over de medewerking van STARING en TOLLENS, HELVETIUS VAN DEN BERGH en TEN KATE, over de belangrijke bijdrage van de Schrijfster van *te Laat*. Ongaarne missen wij den naam van BOGAERS, dien wij in den vroegeren Jaargang aantroffen, en voor een volgenden, hopen wij uit de rijen onzer jeugdige Dichters en Schrijvers, de Heeren GOEVERNEUR, ENGELEN, den Schrijver van *den Schaapherder* en Mejufvrouw TOUSSAINT, te zien optreden.

Hoe veel verdienstelijks er in de *Tesselschade* zij, wij laten het leveren van proeven aan onze mede-Recensenten over. Wij hopen dat zij hierbij eerlijker zullen zijn, dan zij het in het vorige jaar

waren, toen van alle kanten de *Muzen-Almanak* aangeprezen werd, met een vers van IMMERZEEL, dat de Dichter zeker zelf niet mooi vond. Maar het behelsde een *persifflage* tegen hetgeen men de jeugdige literatuur noemde. Heeren van de klassiek, heele en halve vrienden of gezworen vijanden van BILDERDIJK! speelt toch niet (dat wil zeggen, schrijft, recenseert en vooral VERHANDELT toch niet) valsch! Wij smeeken het om de wille uwer rust en de onze. Want wij hebben van u eenige leelijke *tricheries* ontdekt.

De uitvoering beantwoordt aan de innerlijke gehalte. De plaatjes overtreffen zeer verre die van het vorige jaar. DE MARES vignet en COUWENBERG'S *Lilia* prijzen bij het opslaan het keurige Boekje aan. KAISER'S *Tanden trecken* en LANGE'S *Winter*, zijn bijna boven alle berisping. Bij den kastelein van *ter Eem* hinderde ons de misteekende arm van den Duitscher, bij COUWENBERG'S *Lilia* de wat al te zware sluijer, bij LANGE'S onbekende een enkel lichtje, een enkel vlekje, waarvan wij ons geen rekenschap wisten te geven. SLUITER leverde eene betere gravure dan in het vorige jaar, en al hadden wij ook een bevalliger en scherpere snede gewenscht, het stelt echter duidelijk den toon voor van TER BURG, wiens schilderij COUWENBERG voor hem copiëerde. Eene zoo goede verzameling Hollandsche gravures hebben wij in de laatste jaren niet aangetroffen. Ook de druk schijnt ons merkelijk verbeterd: minder lof verdient het exemplaar dat voor ons ligt, wat het cartonneeren en het vergulden op snede betreft. Wij willen echter uit het onze niet over allen oordeelen. Maar wij mogen den raad aan den Heer FRIJLINK niet terughouden, om het voorbeeld van den Heer IMMERZEEL te volgen, wiens *Muzen-Almanak* een veel behagelijker voorkomen heeft dan vroeger. Zoo hij van den eenmaal aangenomen vorm niet wil afwijken, waarom kiest hij niet een geheel wit omslag, schaars met goud afgezet en eene ouderwetsch Duitsche gouden letter?

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

1°. *Leiddraad voor Armbesturen, inzonderheid voor Diakenen, tot aanwijzing van het gebruik der Wetten en Besluiten betrekkelijk het Armwezen, door* J.H. Reddingius, gz., Th. D^r^. en Predikant *te Hogeveen. Te Groningen, bij* J. Oomkens, 1838, 64 *bl. in* 8°.

2°. *Ontwikkeling van eenige Hoofdbeginselen der Nederlandsche Armenwetten, door* M^r^. H. van Loghem, Lid der Staten van Overijssel en Secretaris der stad Deventer. *Te Deventer, bij* J. de Lange, 1838, 53 *bl.*, 8°.

'Als eene zaak van hoog belang (zegt art. 218 onzer Grondwet) wordt het armbestuur en de opvoeding der arme kinderen aan de aanhoudende zorg der regering aanbevolen.' Ten allen tijde behoorde de bezorging der armen in ons land tot eene der ijverigste bemoeijingen, zoo der algemeene, als plaatselijke besturen. Getuige het aantal Plakaten en Wetten, Besluiten en Verordeningen omtrent het *armwezen* en de *bedelarij*, door den ijverigen en kundigen Heer G. LUTTENBERG bijeenverzameld in het *vervolg* op het *Groot-Plakaatboek*.

Onder de verordeningen door onze tegenwoordige regering omtrent *armen* genomen, behoort wel voornamelijk de wet van den 28 November 1818 (*Staatsblad*, N°. 40) *houdende bepalingen, tot aanwijzing der plaats, waar de behoeftigen in den algemeenen onderstand deelen kunnen*. De Wel-Eerwaarde Heer REDDINGIUS geeft in het hierboven eerst aangekondigd Werkje, den ganschen tekst der wet; behandelt artikel voor artikel, heldert die tekst op en brengt hem in verband met andere Besluiten en Verordeningen. Dit Werkje is voornamelijk geschreven voor *Diakenen*, en wij kunnen het hun in gemoede aanbevelen. Een bladwijzer der voornaamste zaken maakt het gebruik zeer gemakkelijk.

Is het eerste aangekondigd Werkje geheel *praktisch*, meer *theoretisch* is het tweede: de kundige Schrijver behandelt in deze weinige bladen de drie navolgende vragen:

1°. Welke zijn de regten of aanspraken der behoeftigen in '*Nederland*, of met andere woorden, in boe verre bestaat bij ons de zoogenaamde wettelijke liefdadigheid (*charité legale*).'

2°. ‘Op welke burgerlijke of kerkelijke ligchamen en genootschappen rust de verpligting, om de armen te onderhouden, en welke is de wederzijdsche betrekking der verschillende corporatiën?’

3°. ‘Welke beginselen worden bij ons gevolgd ten opzigte van de vrije inwoning en verhuizing van armen of van diegenen, welke tot armoede zouden kunnen vervallen?’

De slotsom van het antwoord op de eerste vraag is, dat de Engelsche arme den benoodigden onderstand als een *regt* vraagt, en voor denzelven geene dankbaarheid meent verschuldigd te zijn, doch dat voor den Nederlandschen behoeftige, die onderstand nog steeds eene *weldaad* blijft.

Wat de tweede vraag aanbelangt: ‘het geheele Armwezen rust in *Nederland* op eene gezamenlijke medewerking van de Gemeenten en de Kerkelijke Armbesturen.’

Met betrekking tot de derde vraag is een hoofdbeginsel van onze Armenwetten, dat het aan niemand kan worden belet, zich in de eene of andere burgerlijke Gemeente ter neder te zetten, uit vrees dat hij tot armoede zal vervallen, en dat, wanneer iemand werkelijk tot armoede vervalt, hem, ten minste voorloopig, onderstand kan en moet gegeven worden ter plaatse waar hij zich bevindt: hetgeen bevorens geheel anders in ons Vaderland was.

De Schrijver heeft zijn onderwerp kort en zakelijk behandeld; hij toont er in te huis zijn: en heeft alle noodeloozen omslag vermeden. Wij wenschen het Boekske vele lezers.

Amst. Dec. 1838.

v.H.

I.
Picciola, door X. Boniface Saintine. *Uit het Fransch. Dordrecht, bij* P. Los, gz., 1837, 8°.

Wie PELLICO'S *Prigioni* gelezen heeft, zal met ons het gelukkig denkbeeld van SAINTINE'S *Piceiola* toejuichen. Bij den eersten, begaafd met eene dichterlijke ziel, gloeijende van vaderlandsliefde en onder den invloed van eene geheel Zuidelijke, half mystische, half zinnelijke godsdient, wordt die dichterlijke gave verhoogd, die vaderlandsliefde veredeld, dat godsdienstig gevoel gelouterd door de beproevingen, ontbeeringen en kwellingen, in langdurige gevangenschap ondervonden. Wij gevoelen het intusschen, alleen een Italiaan, en alleen een Italiaan, gelijk PELLICO, kon op die wijze door het ongeluk omgestempeld worden. Hoe ook het verhaal ons boeit en medesleept, er blijft voor onze meer Noordsche natuur iets vreemds in den gang der denkbeelden; iets, dat meer tot ons gevoel dan tot onze rede spreekt. Wij achten ons overreed, maar niet overtuigd; wij benijden den wijze, maar zouden hem niet kunnen navolgen. Bedriegen wij ons niet zoo heeft dit denkbeeld SAINTINE duister voor den geest gezweefd;

zijn Graaf de CHARNEY, een meer Westersch, meer geblaseerd (*sit venia verbo*) karakter, waarin zich iets der grondtrekken van FAUST en MANFRED vertoont, komt in zijne gevangenis langs eenen geheel anderen weg, langs eene geheel andere aaneenschakeling van denkbeelden tot gelijke slotsommen als PELLICO: alle wetenschap en alle menschenwerk is ijdelheid; God alleen is de waarheid en de natuur het boek, waaruit hij regt gekend kan worden. - Wij hebben dus met bewondering de zuiver psychologische ontwikkeling van CHARNEY'S karakter - hoewel waarschijnlijk verdicht - gevolgd en hetgeen wij daarbij dachten en gevoelden, leverde ons het bewijs op, dat de waarschijnlijkheid dikwijls meer waar kan voorkomen dan de waarheid zelve.

Een eenvoudige knoop, belangrijk volgehouden en door gelukkig gekozen tusschenbedrijven (bij voorbeeld THERESA GHIRARDI bij JOSEPHINE) tot aan de ontwikkeling afgewisseld, geeft aan het wijsgeerige boek eene Romantische tint en maakt het tot eene onderhoudende lectuur, ook voor diegenen, welke met den oppervlakkigen indruk tevreden, niet dieper in geest en strekking willen indringen. Eene levendige, bloemrijke, misschien wat al te bloemrijke stijl wikkelt de afgetrokkene waarheden in een bevallig kleed en enkele met breede trekken schetsachtig geteekende bijpersonen, zoo als de gevangenbewaarder en de gouverneur, vormen met de hoofdpersonen CHARNEY, GHERARDI en THERESA een voortreffelijk geheel, dat wij onze lezeren ter bewondering en studie gerustelijk aanbevelen.

De vertaling is goed, de typographische uitvoering had iets sierlijker kunnen zijn.

II.

Octavia. Een tafereel uit het vrouwelijk Leven, door Amalia Schoppe, *geb.* Weisse. *Naar het Hoogduitsch. Te Deventer, bij* A. ter Gunne, 1838.

Wat wij in Romans, door vrouwen geschreven, het meest bewonderen en eischen is vooral de naauwkeurige opmerkingsgave. Het is niet die wijsgeerige geest, die een karakter vooraf in zijne innigste diepsten opspoort en ontleedt, om het - gelijk men van AMATIA'S vioolen verhaalt - naderhand zoo veel schooner weder zaam te stellen. Het is meer die gelukkige tact, die de verschijnselen in hun verband opvat, zonder over de werking en oorzaak na te denken, noch er toe door te dringen. Het is die eigenaardige harmonie van bewegingen, gelaatstrekken en tooi, die elke bevallige en beschaafde vrouw als door instinkt magtig wordt, en die zich bij de geletterde uit het leven in hare schriften overplaatst.

Een groot deel der Duitsche Schrijfsters echter heeft deze hoofd-vereischte verwaarloosd. Hare oppervlakkige karakters hebben bovendien eene eenvormigheid, welke alle waarneming buitensluit. Intrigue is haar hoofddoel geworden en het schijnt dat dit - in Romans ten minste - hare sterkste zijde niet is.

Octavia is een Roman van dien stempel. Versleten karakters: een goedhartige Duitsche Baron, eene ijdele Duitsche Baronnes, een eenvoudige Duitsche landjonker die door de Engelsche Gouvernante van zijn kleine zuster betooverd wordt en naderhand ontdekt, dat de Gouvernante eene Lady uit aanzienlijken huize is, twee gewone Duitsche booswichten en een buitengewone Engelsche, wat moord, brandstichtingen zelfmoord en dit alles eindigende met het bouquet zwermpotten van het huwelijk der gelukkige gelieven, ziedaar, geëerde lezer! wat ge er in vinden zult.

De vertaling is vrij goed even als de uitvoering. Het vignet echter is erbarmelijk. Waarom die ongelukkige mode niet afgeschaft, zoo men ten minsten niet iets voortreffelijks geven wil of kan?

III.

***Adolf of de Verloren Zoon. Een Nederlandsch verhaal, uit het laatst der vorige Eeuw. Te 's Gravenhage bij* A. Kloots, 1838.**

Ik hoop dat de Schrijver en de lezer het mij vergeven zullen, maar ik haat alle mogelijke verloren kinderen, bastaarden, verstoten dochters, vondelingen - in één woord, alle wezens, die nergens toe bestaan, dan om na verloop van een, twee of meer deelen wedergevonden, herkend en in genade aangenomen te worden. Die telkens terugkeerende onderwerpen der Romantische-letterkundige *petit-affiches* verwekken bij mij het denkbeeld, dat de Auteur een drinkgeld met het weêr te huis brengen van het kind heeft willen verdienen.

Doch ik wil billijk zijn. De karakters, die gij hier vindt, zijn wel niet diep doordacht, maar hier en daar aardig en levendig geteekend; de intrigue is veel waarschijnlijker dan in de meeste Fransche Romans van den laatsten tijd; in de dialoog echter zouden deze het misschien winnen. De verhaaltrant is in de manier van den Heer VAN SPALL, de strekking is zedelijk - en ik zie niet Lezer, wat ge met eenig regt meer verlangen kunt.

Ook wij verlangen niets meer dan een gevonden zoon, die eens eindigt met verloren te worden.

IV.
Karel de Groote en het Twaalfmanschap, eene Legende. Naar 't Hoogduitsch van J.B. Werner. *Te Groningen, bij* P. van Zweeden, 1838.

> Den zeven mannen, die aan eed verpand en pligt,
> Der waarheid vlammenschrift op 's Konings slotgesticht,
> (Voor vleijend schrikgeweld van vloekbre dwingelanden
> Onkwetsbaar) griften.

Den zeven Hoogleeraren uit *Göttingen*, is dit zonderlinge gedicht gewijd dat zich alleen onderscheid door een wilde geest van democratie, die in ons land niet te huis behoort noch er ingang vinden zal. Bombast en geestverwarring gaan onafscheidelijk gepaard: de eerste is de manie van het talent en men mag zich gelukkig rekenen zoolang die manie zoo onschuldig is als de Zwanenburgsche.

V.
Melancholy, door A.L. Lesturgeon. *Te Groningen, bij* P. VAN ZWEEDEN, 1838.

Melancholy is eene zachtere geestverwarring, maar zij behoort er niet minder toe. De Dichter vergete niet, dat ook hij werken moet in plaats van klagen, dat de smart, die *mogelijk* in zijn binnenste woelt - want, hoeveel gehuicheld schuilt er niet onder die lazaret-poëzij - gelijk de krankte van den pareloester niets anders dan parelen mag voortbrengen; op straffe van op den donkeren bodem der levenszee ongeacht en onvruchtbaar te blijven liggen.

Er zijn intusschen enkele strophen in dit vers, die van onmiskenbaar talent getuigen.

H.

> Billyck moet men prysen
> Die hier wyst en sich laat wysen.
>
> VONDEL.

Boekbeoordeelingen.

De Maan en hare Bewoners. Door *H. van Blanken*, Leeraar der Wis- en Natuurkundige Wetenschappen.

Met eene Kaart. Gedrukt bij J.J. Tijl. Te Zwolle, 1838. 35 bladz.

Bij de even bittere als regtmatige klagten over de verwaarloozing der Sterrekunde in ons Vaderland, kan het den Nederlander niet ongevallig wezen, dat deze wetenschap, blijkens eenige geschriften, sedert korten tijd bij ons allengs uit hare sluimering schijnt te ontwaken; dat andere geschriften iets gunstigs van hare toekomstige beoefening belooven. Het was ons ook zeer aangenaam uit het voorberigt van dit stukje te vernemen, dat de Heer H. VAN BLANKEN, te *Zwolle*, het algemeen op sterrekundige voorlezingen vergast, die hoofdzakelijk ten doel schijnen te hebben, om zijne hoorders met de ligchamen van ons zonnestelsel bekend te maken; en wij willen gaarne aan het verlangen der Redactie van dit Tijdschrift voldoen, om onze gedachten over de eerste dezer voorlezingen, welke den inhoud van het bovengemelde Werkje uitmaakt, mede te deelen.

Dit stukje van den Heer VAN BLANKEN is niet zonder oordeel of kennis van zaken geschreven, maar om een deel van populaire Sterrekunde uit te maken, dat is, om het algemeen een duidelijk denkbeeld van sterrekundige waarheden te geven, moest het, onzes inziens, toch eene andere gedaante hebben verkregen. De tekst zelf bevat 28 bl., en alles wat op de beweging der Maan, hare afwisselende schijngestalten, Zons- en Maansverduisteringen en de wijze waarop de Maan zich onder verschillende omstandigheden vertoont, betrekkingheeft, wordt in het geheel in drie bladzijden afgehandeld; terwijl de 25 overige bladzijden, aan de beschouwing van de oppervlakte der Maan en van verrekijkers worden toegewijd. Hieruit is van zelve blijkbaar, dat van al die eerstgenoemde bijzonderheden wel gewag gemaakt kon worden, maar tevens, dat zij niet met die juistheid en duidelijkheid kunnen voorgedra-

gen zijn, welke vereischt wordt om onkundigen van haar een juist denkbeeld te geven. Wij vreezen dus, dat de Heer V.B. zich zeer vergist, als hij in zijn Voorberigt zegt: '*Van de* phases *of schijngestalten der Maan, alsmede van de Zons- en Maansverduisteringen, heb ik slechts zoo veel vermeld, als mij noodig scheen om van deze verschijnselen een duidelijk denkbeeld te geven*,' wij zijn overtuigd, dat iemand van gewoon bevattingsvermogen, uit de korte en oppervlakkige gezegden van den Heer V.B., geen juist, maar wel een verkeerd denkbeeld dier zaken kan opvatten. Het is inderdaad, geene ligte taak de theoretische grondwaarheden der Sterrekunde populair voor te stellen; maar de Heer V.B. heeft den Gordiaanschen knoop doorgehakt; hij heeft de moeijelijkheid van zich afgeschoven, door welke hij de voornaamste waarde aan zijn Werkje geven moest. Het gedeelte van dit Werkje, waarin over de oppervlakte der Maan gehandeld wordt, is met meer uitvoerigheid geschreven, maar de wijze van voorstelling baarde hier ook geene moeijelijkheid, daar men slechts eenvoudige daadzaken had mede te deelen, die onder het bereik van ieders bevatting liggen. Waar in dit gedeelte van het Werkje iets theoretisch wordt aangevoerd, vinden wij dezelfde onvolledigheid weder. Zoo is het b.v. voor het algemeen een onoplosbaar raadsel, dat men de hoogte van bergen op de Maan heeft kunnen bepalen. De wijze waarop dit geschiedt, kan zeer goed populair worden voorgedragen en mogt in een Werkje, dat over de Maan handelt, niet verwaarloosd worden. Hetgeen de Heer V.B. dienaangaande mededeelt, is het volgende (bl. 6.) 'Om door middel der schaduwen de hoogte der bergen te vinden, moet men naauwkeurig waarnemen: 1°. hoe ver de berg van het midden der maanschijf is verwijderd; 2°. hoe ver van den lichtgrond; en 3°. de schijnbare lengte der schaduw en de schijnbare middellijn der maanschijf,' zeker niet genoeg om er den onkundigen een juist denkbeeld van te geven.

De beschouwing van de bergen en dalen, die zich op de oppervlakte der Maan vertoonen, reikt van bl. 4-12. Dan volgt hetgeen men omtrent eenen dampkring der Maan vermoedt, en de gevolgen, die het gemis van eenen dampkring op de Maan hebben moet, met de gronden voor en tegen het vermoeden aangaande de bewoonbaarheid der Maan. Vervolgens ontvangt men van bl. 22-23 eene beschrijving van de wijze, waarop de Sterrekunst zich van uit de Maan gezien moet vertoonen, en eindelijk eene verklaring, waarom de verrekijkers, naar het gevoelen des Schrijvers, voor geene hoogere volmaking meer vatbaar zijn. Wij hadden in een Werkje, dat opzettelijk over de Maan handelt, al die onderwerpen gaarne iets uitvoeriger ontwikkeld gezien; doch hebben er overigens niet

veel op aan te merken, met uitzondering alleen van het laatste punt, de kijkers betreffende, waar de Schrijver zich in alle opzigten vergist.

Vooreerst spreekt de Schr. (bl. 26) van de zwarigheid, welke bij het waarnemen der Maan, wegens hare dagelijksche beweging, bestaat. Hij maakt melding van de kijkers die door uurwerken worden bewogen en zegt, dat de beweging, die door raderwerk geschiedt, altijd bij rukken moet gaan, zoo als bij den secundenwijzer van een horologie zigtbaar is. Dit is eene belangrijke vergissing. FRAUNHOFER is de eerste, en hij met zijne navolgers zijn nagenoeg de éénige, die uurwerken aan kijkers hebben toegevoegd; en die uurwerken zijn zóó ingerigt, dat zij bij geene mogelijkheid schokken of rukken kunnen veroorzaken; en juist daarin ligt hunne groote voortreffelijkheid. Men vindt in talrijke sterrekundige werken van die uurwerken melding gemaakt, en onder anderen in het Werk van den Heer KAISER te *Leiden, Het Observatorium te Leiden* getiteld, bl. 23 en 104.

Ten tweede noemt de Heer VAN BLANKEN het eene onoverkomelijke zwarigheid, dat de intensiteit van het licht eens voorwerps in de verdubbelde reden van de vergrootingskracht des kijkers vermindert, en dat men dus in sterkte van licht verliest, hetgeen men in vergrooting wint. De vergrooting en de intensiteit van het licht, doen echter veel minder af dan de juistheid en zuiverheid waarmede men de beelden ziet. Hing het licht in het algemeen slechts van de vergrooting af, dan zoude een kleine kijker even zoo goed wezen als een' zeer groote, wanneer slechts beider vergrooting dezelfde is. Hetgeen de Heer V.B. zegt, geldt klaarblijkelijk alleen voor het geval, waarin men verschillende vergrootingen door denzelfden kijker laat voortbrengen. Wij begrijpen niet hoe het den Heer V.B. kon ontgaan, dat die redenering ten opzigte van verschillende kijkers onzin is. Het licht vermeerdert ook in de verdubbelde reden der middellijn van het objectiefglas des kijkers; naar mate het objectiefglas grooter is, kan men dus eene sterkere vergrooting aanwenden, terwijl deze geenen nadeeligen invloed op het licht en de duidelijkheid van het voorwerp uitoefent. Kon men het glas in alle grootten volkomen zuiver gieten en slijpen, dan zoude men de glazen en het vermogen der kijkers onbepaald kunnen vergrooten, zonder iets aan de helderheid te kort te doen, maar juist daar ligt de zwarigheid, die de Heer V.B. op eene verkeerde plaats zocht. De moeijelijkheid om het glas te slijpen en vooral om het goed te gieten, vermeerdert in eene veel sterkere verhouding dan de grootte van het glas; en de onzuiverheid van het glas werkt sterker op de duidelijkheid van het beeld, naar mate het glas grooter is. In het gieten van het

glas ligt dus de grootste zwarigheid, en zoo men bedenkt hoe veel men nog voor korten tijd in die kunst is gevorderd, moet men inderdaad de voorspelling wat al te gewaagd vinden, dat men het daarin nimmer verder brengen zal. Te *Munchen* durfde men onlangs de vervaardiging van een objectiefglas van 13,5 Parijsche duimen opening ondernemen; en het is te verwachten dat dit glas nog aanmerkelijk beter zal werken dan de spiegel van den veertigvoels-teleskoop van HERSCHEL; voor een twintigtal jaren had men daaraan naauwelijks durven denken, en wie waarborgt ons, dat men deze stoffe reeds geheel heeft uitgeput, en dat men er niet eenmaal toe zal komen, om met dezelfde zuiverheid, glazen van nog veel grootere afmetingen te vervaardigen?

Aan de kortheid, waarmede sommige punten in het stukje zelf behandeld zijn, wordt door een *Bijvoegsel*, dat zes bladz. inneemt, te gemoet gekomen. Daarin wordt van de eigenlijke beweging der maan melding gemaakt, van hare libratie en hare betrekkelijke grootte.

De Heer V.B. wien het niet aan kundigheden ontbreekt, zal een goed werk doen en ook ons verpligten, met, naar belofte, dit stukje door andere over belangrijke deelen der populaire sterrekunde te laten volgen. Wij moeten zijn Ed. echter duidelijkheid aanbevelen, die alleen waarde aan populaire stukjes geven kan. Ook is eene meerdere uitvoerigheid wenschelijk, vooral bij theoretische beschouwingen, die zoo ligtelijk de bevatting van den grooten hoop te boven gaan.

Het Nederl. Burgerlijk Wetboek vergeleken met het Wetboek Napoleon. Nagelaten werk van M^{r}. *Carel Asser*, enz. enz. enz.

Tweede Druk. 's Gravenhage en Amsterdam, bij de Gebr. van Cleef. 1838.

Het is voorzeker eene voor elken Nederlander hoogst aangename gewaarwording, eene Wetgeving ingevoerd te zien, welke overeenkomstig met onzen landaard en zeden, gegrond op voorouderlijke instellingen en gebruiken, en van vreemden invloed onafhankelijk, éénmaal de laatste sporen van vroegere overheersching uit onze regtszalen zal doen verdwijnen. Doch hoe aangenaam deze gewaarwording ook zijn moge, wij behooren ons, willen wij ons den naam van vrijzinnige regtsgeleerden waardig maken, voornamelijk daarvoor te wachten, dat wij noch uit dwaze vooringenomenheid met ons zelve, al hetgeen door onze landgenooten te dien opzigte verrigt is, als onovertreffelijk, volkomen en boven alle

bedenking verheven, bewonderen; noch uit blinden afkeer van onze vroegere overheerschers en onderdrukkers, *alles* wat door hen is bewerkstelligd, als gebrekkig, ongerijmd, vol gapingen en leemten, verachten en miskennen. Indien het toch al waar moge zijn, dat de Fransche Wetboeken in vele opzigten door de onze worden overtroffen, zoo behooren wij aan den anderen kant niet uit het oog te verliezen, vooreerst: dat een groot, zoo niet het grootste gedeelte der door ons gemaakte verbeteringen in de meerdere toenadering tot onze denkwijze en begrippen is gelegen, en ten tweede: dat zij, die met de bewerking der Fransche Wetboeken zijn belast geweest, eenen woesten grond te ontginnen hadden, terwijl wij op eenen reeds bebouwden akker verder hebben voortgeplant. Willen wij ons derhalve aan geene verregaande partijdigheid schuldig maken, dan moeten wij, veeleer dan met vooroordeel de Fransche Wetgeving, alleen omdat zij eene Fransche is, te gispen, met een gevoel van dankbaarheid terug zien op hen, die de wereld een zoo voortreffelijk voorbeeld hebben gegeven, hoe men met een standvastigen wil en welberaden voornemen, binnen korten tijd datgene kan ten uitvoer brengen, wat eeuwen vóór ons niet vermogten; en het is met hun arbeid gelegen als met elk ander menschelijk werk, dat naar volmaaktheid streven, maar nimmer tot haar geraken kan, terwijl het toch eerst na verloop van een aantal jaren blijken zal, in hoe verre al hetgeen, dat wij thans als verbetering beschouwen, wezenlijke verbetering was.

Het waren deze gedachten, welke onwillekeurig bij mij opkwamen, toen ik het hierboven aangekondigde Werk van wijlen den verdienstelijken Heer ASSER doorlas, en in hetzelve verschillende bepalingen van den *Code Napoleon* aangerand vond, waarvan eenige mij, bij nader onderzoek, geenszins zoo ongegrond voorkwamen, als de Schrijver oordeelt; andere in *haar geheel* juist datgene schenen te bevatten, wat als verwaarloosd of over het hoofd gezien, wordt opgegeven; sommige eindelijk bleken overeen te stemmen, welke, als waren zij in tweestrijd met andere, in datzelfde Wetboek voorkomende bepalingen, hevig worden aangetast. Ja, zelfs vond ik aanmerkingen op artikelen in het Fransche Wetboek voorkomende, welke met *even veel regt* en uit hoofde van *dezelfde* redenen tegen het thans ingevoerde kunnen worden geldig gemaakt. Hoewel het nu ongepast schijnen moge, de Fransche Wetgeving of een gedeelte derzelve, *na hare afschaffing* te willen in bescherming nemen, zoo is het mij echter niet overbodig voorgekomen, eenige der door den Heer ASSER gemaakte aanmerkingen hier mede te deelen, en zoo mogelijk, met eenige weinige woorden te wederleggen. Immers het kan niemand, die

in de regtsgeleerdheid geen volslagen vreemdeling is, onbekend zijn, hoe vele twistgedingen ook na de invoering onzer Nationale Wetgeving, nog volgens het Fransche regt zullen moeten worden beslecht. Gelijk er nu reeds meermalen - en wel te regt, - gewaarschuwd is, tegen het misbruik dat er ontstaan zoude, indien men de *schijnbaar* in beide Wetgevingen overeenkomende bepalingen, alleen met behulp der Fransche regtsgeleerden wilde zoeken te verklaren[1], zoo zoude het aan den anderen kant ligt kunnen gebeuren, dat men het gezag van eenen beroemden Nederlandschen Schrijver, het gezag van eenen ASSER, ook daar inriep, waar het op de verklaring van het Fransche Wetboek aankomt, voor zoo verre zulks nog zoude mogen te pas komen. Het is daarom, dat ik het niet zonder belang geoordeeld heb, door eenige weinige voorbeelden aan te toonen, dat, zoo het *αὐτος ἔφα* met regt moge gebezigd worden dáár, waar de Schrijver, uit hoofde der betrekking waarin hij tot onze Wetgeving stond, beter dan eenig ander in staat was in den geest des wetgevers in te dringen, dit echter geenen invloed hoegenaamd moet uitoefenen op de verklaring van dat Wetboek, over hetwelk hij met een niet onpartijdig oordeel dikwerf al te voorbarig zijne meening heeft geuit.

Daar dit bestek echter niet toelaat het geheele Werk van den Heer ASSER door te loopen, willen wij ons voor als nu nog alléén tot dat gedeelte bepalen, hetwelk handelt over het eerste boek des Nederl. Burgerl. Wetboeks, en wij zullen, opdat men zich des te beter van de meerdere of mindere gegrondheid zijner aanmerkingen kunne overtuigen, des Schrijvers woorden hier letterlijk mededeelen.

Bl. 23, § 39. *Aanmerking* I.

‘Artikel 32 des Nederl. Burgerl. Wetboeks, bevat eene verordening, welke zich niet in het Fr. Wetb. bevindt. Zij strekt om te beletten, dat de moeder van een buiten echt verwekt kind, eenen persoon als vader opgeve, die hetzelve niet als zijn natuurlijk kind heeft erkend. *Onder de Fr. wetgeving staat het aan de moeder vrij* om op die wijze de eer en den goeden naam van een ieder te bevlekken en zulks zonder het allerminste belang of voordeel, omdat die opgave toch in regten geen gevolg heeft, en naar het vaderschap geen onderzoek mag worden gedaan.

Uit deze woorden blijkt, dat, volgens des Schrijvers gevoelen, de ambtenaar van den burgerlijken stand, *volgens het Fr. regt*, de bevoegdheid heeft, om in eene geboorteakte den naam in te lasschen van hem, dien de moeder als vader van het buiten echt

(1) Zie VOORDUIN, D. I, bl. 486 en 487, en *Gedachten over de beoefening der aanstaande Nederl. Wetgeving*, door M^{r}. J. DE BOSCH KEMPER.

verwekte kind gelieft op te geven, en dit wel, niettegenstaande de vader of zijn gevolmagtigde hetzelve niet erkend heeft. Dat dit gevoelen echter geheel tegen den geest en de bedoelingen der Fr. wetgeving aandruischt, valt naar mijn inzien niet moeijelijk te bewijzen. Vooreerst toch geven de woorden van art. 35 *C.N.*[(1)], duidelijk te kennen, dat niet alléén niet dat, hetwelk doorde partijen niet verklaard is, maar zelfs niet datgeen, hetwelk verklaard is, maar niet verklaard *had behooren te worden*, in de akten van den burgerlijken stand mag worden ingelascht. Maar nu is volgens art. 340 *C.N.*, het onderzoek naar het vaderschap verboden: derhalve *behoort* hetzelve niet door de partijen (uitgezonderd den vader of deszelfs gevolmagtigde) verklaard en bijgevolg door den ambtenaar niet opgeteekend te worden. Ten tweede: de vrij algemeene bepaling van art. 340 had juist de strekking om voor te komen, gelijk een redenaar zich uitdrukt bij het aanbieden des ontwerps aan het wetgevend ligchaam: ‘que l'homme, dont la conduite était la plus pure, celui même dont les cheveux avaient blanchi dans l'exercice de toutes les vertus, ne soit point à l'abri de l'attaque d'une femme impudente ou d'enfans qui lui étaient étrangers. Ce genre de calomnie laissait toujours des traces affligeantes’[(2)]. Dit doel nu zoude geenzins zijn bereikt geworden, indien het in weêrwil van de bepaling bij artikel 340 vastgesteld, den burgerlijken ambtenaar vrijstond, eenen door eene zedelooze moeder opgegeven naam naar willekeur op te teekenen.

Vraagt men nu eindelijk, hoe de Fr. regtsgeleerden zelve over dit onderwerp gedacht hebben, zij omhelzen alle het tegenovergestelde gevoelen van dat van den Heer ASSER. Het zij mij genoeg, van deze alleen TOULLIER hier aan te halen[(3)]. ‘L'officier de l'état civil,’ zegt hij, ‘ne pourrait récevoir ni conséquemment insérer dans l'acte la déclaration de paternité, fut elle même faite par la mère, puisqu'aux termes de l'art. 340 la recherche de la paternité est interdite. Et *l'officier de l'état civil* ainsi que la mère si elle avait signé l'acte, pourraient être condamnés à des dommages et interêts suivant les circonstances, ou tout au moins aux dépens de la procedure et du jugement de rectification.’

Uit dit alles volgt nu, dat, hoewel art. 32 ter geschikter plaatse bij het Nederlandsche Wetboek is bijgevoegd, uit de Fransche Wet

(1) ‘Les officiers de l'état civil ne pourront rien insérer dans les actes qu'ils récevront, soit par note, soit par énonciation quelconque que ce qui *doit être* déclaré par les comparans.’

(2) LOCRÉ, *Esprit*, Tom. I, § 349. DELVINCOURT, Tom. I, § 228.

(3) Tom. I, N°. 216 ad Belg. Zie voorts DELVINCOURT, t.a.p. en DURANTON, *Cours de droit Franç*, Tom. I, p. 284 en 314.

echter geenzins die gevolgen zijn af te leiden, welke de geleerde Schrijver uit deze heeft willen afleiden, als verbiedende zij *implicite*, hetgeen de Nederl. Wetg. *explicite* verbiedt.

Bl. 62, § 30. *Aanmerking* II.

'Volgens art. 182 van het Fr. Wetboek zijn ook de echtgenooten tot die regtsvordering (nam. tot vernietiging des huwelijks, wegens het niet vragen van toestemming der ouders of grootouders), ontvankelijk, doch de Fr. Wetgever *heeft een doorslaand bewijs zijner dwaling gegeven*, dat, naar aanleiding van art. 183, de regtsvordering vervalt, zoodra degenen, wier toestemming vereischt wierd, het huwelijk stilzwijgend of uitdrukkelijk hebben erkend. Een van beiden toch is waar, of het vereischen der toestemming is een regt dat alleen aan de ouders of grootouders toekomt, of het belang der kinderen is daarbij insgelijks in aanmerking genomen. In het eerste geval behooren de kinderen te worden uitgesloten, om zich van hun eigen onbetamelijk bedrijf te bedienen: in het laatste geval kan de ratihabitie der ouders de kinderen van hun regt niet berooven.'

De geleerde Schrijver schijnt niet ingezien te hebben, dat hier een derde geval mogelijk is, namelijk, dat de toestemming tot een huwelijk om beide redenen gevorderd wordt, zoowel in het belang der minderjarige kinderen zelve, als om hen den aan hunne ouders verschuldigden eerbied niet te doen uit het oog verliezen. Zijn nu de ouders of belanghebbenden zoo ongevoelig en zoo onverschillig omtrent het lot hunner afstammelingen, dat zij, hoewel er voldoende redenen bestaan, de nietigheid van een zonder hunne toestemming aangegaan huwelijk niet vorderen, dan voorzeker behoort men aan de echtgenooten zelve de vrijheid te laten om van eene dwaling terug te komen, welke zij begaan hebben, toen hunne verstandelijke vermogens nog niet genoegzaam ontwikkeld waren[(1)]; wordt echter dat zelfde huwelijk naderhand, hetzij uitdrukkelijk, hetzij stilzwijgend goedgekeurd door hen, wier toestemming vereischt, doch niet gevraagd was, dan behoort deze ratihabitie ten bewijze te verstrekken, dat de belangen der minderjarigen niet zoodanig door het huwelijk waren benadeeld, dat hetzelve éénmaal aangegaan, verdient te worden vernietigd. Het geven van toestemming is derhalve zoowel een regt, dat aan de

(1) Te regt, zegt TOULLIER (Tom. I, N°. 613) 'Si les plaintes d'un mineur qui à été surpris dans une convention peu importante sont écoutées favorablement, on doit a plus forte raison lui accorder la même faveur, lorsqu'il démande a être restitué contre l'aliénation qu'il a faite de tous ses biens et de sa personne. Tel est le motif de la démande en nullité que le code l'autorise à former.' Zie voorts DELVINCOURT, Tom. I, p. 358, not. 2.

ouders en grootouders is toegekend, als dat in het belang der echtgenooten zelve is ingesteld. Keuren de ouders het zonder hunne toestemming aangegane huwelijk goed, dan doen zij van hun *regt* afstand, en de belangen der kinderen worden voorondersteld er niet bij te lijden, wanneer of de meer bejaarde en meer doorzigt hebbende ouders het huwelijk niet willen vernietigd zien, of de echtgenooten zelve door hun stilzwijgen na hunne meerderjarigheid het zegel van goedkeuring er aan hechten.

Bl. 63, § 81. *Aanmerking* III.

'Deze bepaling wordt in het eerste lid van art. 147 des Nederl. Wetboeks aangetroffen, en zij stemt overeen met art. 191 van het Wetboek Napoleon, *met die wijziging echter*, dat de Nederl. Wetgever met geene volstrekte nietigheid heeft bedreigd, wanneer de getuigen de vereischten niet hebben bezeten, welke bij art. 131 zijn gevorderd, maar de beoordeeling daarvan aan de bescheidenheid des regters naar de omstandigheden heeft overgelaten. Het zoude inderdaad zeer hard zijn een huwelijk te vernietigen, omdat b.v. één getuige opzigtelijk zijnen ouderdom ter goeder trouw had gedwaald.'

Indien ik des Schrijvers woorden wel gevat heb, meen ik uit dezelve te moeten opmaken, dat, volgens zijne meening de Fransche Wetgever dàt huwelijk met eene volstrekte nietigheid heeft bedreigd, bij welks voltrekking de getuigen, of één derzelve, de bij de Wet vereischte hoedanigheden niet hebben bezeten. Maar nu vraag ik op mijne beurt, waar is die volstrekte nietigheid, welke door onzen Wetgever zoude gewijzigd zijn, in den geheelen *Code Nap.* te vinden? Art. 165 van denzelven geeft twee vereischten op, welke tot de voltrekking van een huwelijk gevorderd worden, t.w. de *openbaarheid der voltrekking* en de *voltrekking voor den bevoegden ambtenaar*, en het is de niet nakoming van één dezer beide voorschriften, welke de nietigheid van een huwewelijk kan na zich slepen[1]. Maar waarin bestaat nu die openbaarheid (*publicité*)? bestaat zij in het bepaalde aantal getuigen, die alle de bij de Wet vereischte hoedanigheden bezitten, of is

(1) Ik zeg *kan* na zich slepen. Want ook in dit geval bestaat er, mijns ininziens, nog geene volstrekte nietigheid, als duidelijk blijkt uit de laatste woorden van art. 193 *C.C.* Immers houd ik de verklaring van DELVINCOURT (T. I, p. 324) alsof dit alleen betrekking zoude hebben op een *fin de non recevoir*, wanneer de nietigheid door de niet bevoegde personen gevraagd is, voor ongegrond, omdat de woorden *lorsque les contraventions ne seraient pas jugées suffisantes* duidelijk genoeg te kennen geven, dat hier de rede is van *oorzaken* welke aanleiding geven tot de nietigheid, geenzins van *personen* die dezelve vorderen.

het niet veeleer de vrije toegang van een ieder, tot de plaats alwaar het huwelijk, voltrokken wordt, welke door den Wetgever op zulk een' hoogen prijs gesteld wordt, dat hij deszelfs gemis als eene oorzaak tot vernietiging des huwelijks heeft willen doen gelden? Wel is waar wordt in art. 37 van den *Code* de *hoedanigheid*, en in art. 75 *het getal* der getuigen opgegeven, welke tot de huwelijks- en andere akten van den burgerlijken stand worden vereischt, maar in geen van beide deze artikelen wordt eene *nietigheid* bedreigd; en niemand toch zal willen staande houden, dat een huwelijk kan worden nietig verklaard, wanneer de nietigheid niet uitdrukkelijk bij de wet bepaald is. Het zij mij eindelijk ook hier wederom geoorloofd, het gezag eens beroemden Franschen regtsgeleerden in te roepen. TOULLIER namelijk, handelende over de zoogenaamde *matrimonia in extremis* zegt (Tom. I, N°. 642) ‘c'est en effet pour laisser cette liberté aux juges que les Art. 165 et 191 se sont bornés à exiger “que le mariage soit celebré publiquement,” sans definir en quoi consiste la publicité, afin d'en abandonner la décision à la prudence des juges. L'art. 193 l'indique clairement: il porte que etc. Donc c'est aux tribunaux à juger si la contravention est suffisante pour opérer la nullité. La conséquence est nécessaire. Aussi on remarque que l'art. 191 dit seulement que le mariage *peut être attaqué*, il ne dit pas que le mariage est nul, il n'ordonne pas d'en prononcer la nullité.’ Dit nu geldt, volgens de meening van TOULLIER, zelfs in dat geval, wanneer het huwelijk niet in het *openbaar* is voltrokken en alzoo een essentieel vereischte tot de voltrekking ontbreekt; hoe veel meer moet dit dan het geval zijn, wanneer een, of zelfs meer der getuigen, ééne der bij de Wet vereischte hoedanigheden gemist hebben, daar toch niemand beweren zal, dat een huwelijk, waarvan een der getuigen slechts 20 jaren bereikt had, in *het geheim* is voltrokken, niettegenstaande de voltrekking op het stadhuis, ten overstaan van den bevoegden ambtenaar en in het bijzijn van eene groote menigte heeft plaats gevonden?

Bl. 128; § 179. *Aanmerking* IV.

‘De bepalingen van art. 267-270 zijn grootendeels overgenomen uit hetgeen in art. 267 van het Wetboek Napoleon voorkomt. Men zal daaromtrent slechts deze wijziging aantreffen, dat, volgens art. 269, wanneer de vrouw met bewilliging van den regter, de gemeene woonplaats verlaat, deze tevens kan bepalen aan wien der echtgenooten de kinderen, hangende het regtsgeding, zullen worden toevertrouwd. Daarentegen leest men in het voorschrift van art. 267 C. C, dat de zorg der kinderen aan den man wordt overgelaten, zonder aanzien of hij eischer dan wel gedaagde zij.

Men kan niet begrijpen welke rede den Wetgever kan hebben bewogen, om veelal ten nadeele der kinderen, dat voorregt aan den man te verleenen; zelfs in geval dat tegen hem echtscheiding wordt gevraagd ter zake van wreedheden jegens de moeder gepleegd,' en bl. 131, § 186. 'Art. 284 N.W. stemt overeen met art. 302 van het Wetb. Nap., doch laatstgenoemde is, *wat de beginselen betreft, in volslagen tweestrijd* met art. 267, waarover hierboven bij § 176 is gesproken.' Tot dus verre de geleerde Schr. Ik voor mij beken gaarne, in de aangehaalde bepalingen van den C.C., ten opzigte van dit onderwerp noch eene ongerijmdheid, noch eene tegenstrijdigheid te zien. Immers zoo lang het door een vonnis niet voldoende gebleken is, dat de man, het hoofd, de bestuurder des huisgezins, zich de vaderlijke magt heeft onwaardig gemaakt, zoo lang, zeg ik, dit niet voldoende gebleken is, kan men hem in de uitoefening zijner regten, zonder krenking van de algemeen aangenomene regtsbeginselen, niet schorsen, noch het bestuur over zijne kinderen ontnemen. Van daar dat art. 267 C.C. alleen eene uitzondering toelaat, *pour le plus grand avantage des enfans*. Geheel anders is het met de zaak gelegen, wanneer het door een regterlijk vonnis *bewezen* is, dat de kinderen niet dan met gevaar voor hun leven of goede zeden bij den schuldigen vader kunnen blijven inwonen. Alsdan, maar ook dan eerst, is men genoodzaakt van het strenge regt af te wijken, ten einde de teedere belangen van hulpelooze kinderen niet aan de zedeloosheid of losbandigheid van eenen onwaardigen vader toe te vertrouwen.

Overigens komt het mij in onze nieuwe Wetgeving opmerkelijk voor, dat, terwijl aan den eenen kant de regten van den man ten opzigte van het beheer der goederen zijner vrouw, hangende het geding niet worden geschorst, (art. 270), daarentegen aan den regter de bevoegdheid wordt gegeven, om, zonder dringende noodzakelijkheid en zonder dat er daaromtrent eene aanvrage, hetzij door de bloedverwanten, hetzij door het openbaar Ministerie, gedaan is, het bestuur over de personen der kinderen aan de mannen te ontnemen, door hen bij de moeder, aan welke een afzonderlijk verblijf is toegewezen, te doen inwonen.[1]

(1) 'L'instance de divorce,' zegt TOULLIER. (Tom. I, N^{O}. 702) 'ne suspend point les droits de la puissance maritale, mais elle donne lieu à des mésures provisoires, commandées par les circonstances;' en N^{O}. 747, alwaar hij over de gevolgen der echtscheiding handelt: 'la vie commune cessant entre les époux divorcés, les enfans doivent être confiés à l'époux, qui a obtenu le divorce; il est *jugé* sans reproche.' Zie voorts de door eene der afdeelingen in dien zin gemaakte aanmerking op art. 436, alin. 2, Ontw. 1820, bij VOORDUIN, D. II, bl. 468.

Bl. 132, § 188. *Aanmerking* V.

De Schrijver, handelende over de scheiding van tafel en bed, laat zich aldus uit: ‘Het moet zeker verwondering baren, dat de Fr. Wetgever, die de scheiding bij verdrag der partijen heeft toegelaten, zich zoo weinig is gelijk gebleven om de scheiding van tafel en bed niet door hetzelfde middel te veroorlooven. Die tegenstrijdigheid is onoplosbaar en men weet *geene op het gezond verstand gegronde reden uit te denken*, waarom het meerdere en niet het mindere is toegelaten.’ Het komt mij voor, dat de van deze bepaling door de Fransche regtsgeleerden(1) opgegeven oorzaak, wel degelijk op het gezond verstand gegrond is. De echtgenooten namelijk, aan wie de zamenwoning, uit hoofde van gedurige oneenigheden en twist, tot een ondragelijken last geworden is, hebben niets anders te doen, dan eenvoudig *facto* eene scheiding aan te gaan, zonder daartoe de regterlijke tusschenkomst in te roepen. Doen zij dit echter, dan bewijzen zij juist daardoor, dat het met hunne scheiding niet ernstig gemeend is, als welke alleen daartoe strekken moet, om door dezelve tot eene scheiding van goederen te geraken, welke altijd op de scheiding van tafel en bed moet volgen (art. 311 C.N.) Door deze scheiding van tafel en bed aldus vrijwillig toe te laten, zoude men den bedriegelijken schuldenaar een middel aan de hand geven, om zijne wettige schuldeischers in hunne regten te verkorten. En zulks des te meer, omdat de schuldeischers, volgens art. 871 C.P., wel de bevoegdheid hebben, om zich te verzetten tegen eene enkele scheiding van goederen, welke alleen geldelijke belangen betreft, maar geenzins kunnen tusschen beide komen, in eene regtsvordering tot scheiding van tafel en bed, welke eene persoonlijke actie is, alleen de echtgenooten onderling, geenzins hunne respectieve schuldeischers betreffende(2).

Het is om dit bedrog voor te komen, dat de Fr. Wetgever wel de echtscheiding door onderling goedvinden heeft toegelaten, als kunnende deze niet geveinsd worden, maar niet de scheiding van tafel en bed, welke een indirect middel zoude kunnen worden, om wettige schuldeischers van hunne verkregene regten te berooven.

Bl. 192, § 260, N°. 5. *Aanmerking* VI.

Onder andere wijzigingen door den Nederl. Wetgever gemaakt, geeft de Schrijver t.a.p. ook deze op, dat bij ‘Art. 439 over de afzetting van den toezienden voogd gehandeld wordt, *welk punt ten eenenmale door den Fr. Wetgever is over het hoofd gezien*.’

(1) Zie TOULLIER, T. I, N°. 758 en DURANTON, T. I, N°. 530.
(2) Art. 1166 C.N. TOULLIER t.a.p. en ASSER, § 192.

Indien ik mij niet bedrieg, dan zegt Art. 426 *C.N.* alin. 3, dat de bepalingen vervat in de zesde en zevende afdeelingen van den 10^{den} titel mede toepasselijk zijn op den toezienden voogd; maar nu wordt in de zevende afdeeling gehandeld over de onbevoegdheid tot- en de uitsluiting en afzetting van de voogdij. '*Ergo heeft de Fr. Wetgever gehandeld over de afzetting van den toezienden voogd*.' Het over het hoofd zien van dit Artikel van den *Code* schijnt daarenboven oorzaak te zijn geweest dat de geleerde Schrijver verzuimd heeft, een belangrijk onderscheid op te geven, hetwelk ten dien opzigte heerscht tusschen de Fr. en Nederl. wetgeving: dat, terwijl volgens het 2de alin. van voormeld artikel de voogd de bevoegdheid niet heeft, om de afzetting van eenen toezienden voogd te vorderen, zulks daarentegen hem bij art. 439 N.W. uitdrukkelijk is toegelaten. De rede van deze afwijking schijnt daarin gelegen te zijn, dat volgens het Nederl. Wetb. (C.a. 438) de afzetting door de *Arrondissements-Regtbank* moetende geschieden, deze minder partijdig en beter dan de familieraad, die daarover volgens de Fr. Wet, moest oordeelen, in staat is te onderzoeken, of het door den voogd gedaan verzoek, tot afzetting van den toezienden voogd, op billijke gronden berust, dan wel met baatzuchtige oogmerken geschiedt.

Bl. 203. § 281. *Aanmerking* VII.

'Volgens art. 481 van het Fr. Wetb. kan de geëmancipeerde onder anderen, zonder bijstand van zijnen curator, zijne inkomsten ontvangen en daarvoor kwijting geven, terwijl art. 482 medebrengt dat hij zonder dien bijstand geene hoofdsom mag ontvangen en voor de ontvangst eene quitancie afgeven. Op welke gronden, vraagt men met vertrouwen, berusten die beide wetsbepalingen? Men heeft uit het oog verloren, dat de gewone inkomsten van huren, renten, interessen, pachten, tienden, het tiendubbel kunnen beloopen van het bedrag eens afgelosten kapitaals, dat zeer gering kan zijn en wat is dan de reden dat hij eene som van ƒ1000 voor verschuldigde renten, pachten enz. mag ontvangen en onbevoegd is voor eene som van ƒ100 in hoofdsom kwijting te geven?'

De gegrondheid of ongegrondheid dezer aanmerking ter zijde latende, vraag ik of zij niet met hetzelfde regt, op het Nederl. Wetboek toepasselijk is. Immers de regten aan den minderjarigen uit krachte van art. 484 N.W. toe te kennen, bepalen zich tot I^{o} de geheele of gedeeltelijke ontvangst, uitgave en beschikking over zijne goederen; II° het sluiten van verhuringen; III° het bebouwen van landerijen enz.; IV° het uitoefenen van eenig handwerk; V^{o} het oprigten of deelnemen in eenig fabrijk; VI° ein-

delijk het drijven van nering en handel. Verder mogen zich die regten niet uitstrekken. En wat volgt nu hieruit anders, dan dat een zoodanig geëmancipeerde wel over zijne inkomsten mag beschikken ‘van hoe groote waarde zij ook zijn mogen,’ maar even als in het Fr. geene hoofdsom kan ontvangen en voor dezelve kwijting geven.

Bl. 225. § 313. *Aanmerking* VIII.

De Schrijver merkt aldaar op, dat bij art. 529 N.W. voorzien is in het geval van gebrek aan het geven van zekerheid door hen, die in het voorloopig bezit der goederen van afwezenden gesteld zijn, ‘volgens het Fr. regt, zegt hij, naar aanleiding van art. 120 vervalt de provisioneele inbezitstelling bij gebreke van het stellen van borgtogt; dit is ongerijmd voorgekomen, omdat een geslagen vonnis zonder nadere regterlijke uitspraak zijne kracht niet behoort te verliezen door gebrek eener borgstelling.’ Niemand voorzeker zal het den gel. Schrijver betwisten, dat de Nederl. Wetgever hier eene voorziening heeft getroffen, welke men in het Fr. Wetb. te vergeefs zoude zoeken. Of echter naar aanleiding art. 120 *C.C.* de provisioneele inbezitstelling vervalt bij gebreke van borgtogt, hieraan zij het mij nog geoorloofd te twijfelen. Veeleer zoude ik per analogiam uit art. 602, 603 *C.C.* afleiden, dat op de een of andere wijze zeer goed in het gebrek van borgtogt kan worden voorzien[1], en zulks te meer, omdat zij, die in het provisioneele bezit van de goederen des afwezenden gesteld zijn, op eene voordeeliger lijn behooren geplaatst te worden, als zullende zij waarschijnlijk eens het eigendom van die goederen verkrijgen, dan de vruchtgebruiker, die altijd slechts een *jus in re* uitoefent. Van daar dan ook dat men in het W.B. van 1830 (art. 577) de afwezendverklaring *uitdrukkelijk* bepaalde vervallen te zijn, bij gebreke van borgstelling, welke bepaling overbodig zoude zijn geweest, indien de vervallenverklaring van zelve uit de *verpligting* van borg te stellen voortvloeide. Daarenboven schijnt de gel. Schrijver in een misslag vervallen te zijn, door aan te nemen, dat naar aanleiding van art. 120 de *provisioneele inbezitstelling vervalt*. Immers worden in het Fr. regt volgens des Schrijvers eigen gevoelen[2] twee vonnissen vereischt. Bij het eerste wordt iemand, nadat de formaliteiten bij art. 115-119 bepaald, vervuld zijn, afwezig verklaard. Bij het tweede wordt de provisioneele inbezitstelling bevolen. Kunnen nu de vermoedelijke erfgenamen geene voldoende borgen vinden, dan kan de regter

(1) Zie DELVINCOURT, Tom. I, p. 262.
(2) Z. § 313, not. 1.

het vonnis, waarbij de *provisioneele inbezitstelling* gelast wordt, *uitstellen*, tot dat daarin op eene doelmatige wijze voorzien is, maar éénmaal het vonnis van inbezitstelling uitgesproken zijnde, behoudt hetzelve hare volle kracht. Deze verklaring schijnt het meest overeentekomen met de bewoordingen van art. 120, alwaar gelezen wordt: 'ses heritiers présomtifs - pourront se faire envoyer en possession à *la charge de donner caution*' d.i. de provisioneele inbezitstelling kan dan door hen verkregen worden, *wanneer* zij borg stellen.

Leiden, 6 Dec. 1838.

J.E. GOUDSMIT.

Algemeene Geschiedenis der Wereld, inzonderheid ten behoeve der Jeugd en ter voorbereiding voor de Hooge-School en Militaire Academie opgesteld, door M^{r}. *A.W. Engelen*.

Eerste Deel. Oude Geschiedenis. 370 bl. Groningen. W. van Boekeren, 1836.

Eene lofrede te houden op de Geschiedenis, als eene der schoonste en nuttigste wetenschappen, zoude geheel overbodig zijn, en met regt de vraag verdienen: Wie laakt haar dan? Het kan niet anders dan aangenaam wezen, van den top eener hoogte den vrijen blik over eene uitgebreide, bekoorlijke vlakte te werpen, die de rijkste verscheidenheid van voorwerpen en gezigtspunten oplevert, en hoe dikwijls ook beschouwd en bewonderd, telkens iets nieuws het verraste oog aanbiedt, dat vroeger de aandacht ontglipte. Hoe gaarne zoude men zelfs doordringen in het nevelig verschiet, dat ginds den gezigtskring beperkt, doch tevens zoo veel merkwaardigs schijnt te belooven! En is de Geschiedenis iets anders, dan een eindeloos veld, waarin zestig eeuwen hunne schatten ten toon spreiden, op welke wij van de hoogte des tegenwoordigen oogenbliks staren, zonder afgemat te worden! Waarlijk, alleen uit het oogpunt van *scenery* beschouwd, zoude de Geschiedenis eenen nooit voldan *tourist* bevredigen kunnen. Doch wij vergaten bijna, dat wij niet voornemens waren eene lofrede, zelfs niet van dien kant, te schrijven. En dat was nog wel het geringste punt van aanbeveling. De vergelijking zoude voor uitbreiding en wijziging vatbaar zijn.

Welkom moet ons derhalve ieder bijdrage wezen, door mannen van erkende kunde en smaak, ter bevordering van de beoefening dezer wetenschap geschonken. Veel, zeer veel is voor de Geschiedenis gedaan; de stof zoowel als de behandeling laten, vooral in naburige landen, de kritiek weinig te wenschen over; de wetenschap wordt in al haren omvang erkend, en men tracht dagelijks

op het ingeslagen spoor voort te gaan. De bedaardheid en voorzigtigheid, onze voorouderen eigen en op het nageslacht overgegaan, heeft zich in ons vaderland echter ook hierin niet verloochend; tot nog toe zien wij te vergeefs naar menig werk in het vak der geschiedenis uit, dat den arbeid onzer naburen op zijde streeft, hoe voortreffelijk ook vele bijdragen mogen wezen.

De roemrijk bekende Dichter, en Schrijver van het aangekondigde werk, stelde zich met de uitgave dezer Geschiedenis ten doel, een geschikt handboek te geven, dat bij het onderwijs voor de hoogere Scholen ten gebruike kon strekken. Schoon het aan dergelijke boeken niet ontbreekt, zijn er des niettemin weinigen, die niet door een beter werk, in stijl en voordragt vooral, verdienden vervangen te worden; inzonderheid daar de voortreffelijke arbeid van HEEREN en BECKER, in vele opzigten voor onderwijs te uitvoerig en te omvattend is, om doeltreffend gebruikt te worden. De Heer ENGELEN nam de moeijelijke taak op zich, in deze behoefte te voorzien. Ons beoordeelend verslag moge den geachten Schrijver niet onaangenaam zijn; eigen gebruik leerde ons de waarde van zijnen arbeid kennen.

In eene opdragt aan de Heeren DONKER CURTIUS en Prof. J. VAN HALL, geeft de Schrijver het oogpunt op, waaruit hij vooral de beoefening der Geschiedenis wenscht. Wij vereenigen ons hierin volgaarne met den Heer ENGELEN en zijn overtuigd, dat alleen op deze wijze de Geschiedenis de schoonste en heerlijkste vruchten kan opleveren. Maar het is tevens eene zeer moeijelijke taak. En hoe eigenaardig ook zulke beschouwingen bij een *Leesboek* of uitvoerig geschiedkundig werk mogen wezen, zouden wij echter twijfelen, of een *Leerboek*, bestemd om jonge leerlingen met de Geschiedenis bekend te maken, een zoodanig standpunt vereischt. Of voegt men bij de beginselen der wetenschap ook dadelijk de slotsom der onderzoekingen?

In eene Inleiding spreekt de Schrijver over het nut en doel der Geschiedenis, en geeft de gewone verdeeling op, zonder echter elk dier grootere deelen in kleinere tijdvakken te scheiden, dewijl hij alleen de ethnographische behandeling volgt. Wij moeten het bekennen, dat wij hier meer wetenschappelijks verwacht hadden. Van de Geschiedenis, als wetenschap, vinden wij met geen woord melding gemaakt, noch van de hulpwetenschappen, die haar begeleiden. Er wordt niet gesproken over bronnen, over verdeeling der stof, over tijdrekening, aardrijkskunde of wat verder bij het onderwijs eener wetenschap vereischt wordt. Had de Heer ENGELEN slechts het doel een leesboek te schrijven, dat zich door beknoptheid, juiste keuze van zaken en vooral door eenen onderboudenden stijl en boeijende voordragt alleen moest onderscheiden, dan hebben

wij vrede met het achterwege laten van al, wat wetenschappelijk wel onmisbaar, doch bij het lezen droog en vervelend zoude wezen. Indien wij ons in dit doel niet bedriegen, dan moeten wij zeggen, dat de Schrijver het in allen opzigte bereikt heeft. Zijn werk is een aangenaam boek geworden, dat men met genoegen in een uur van uitspanning leest en den jongen lieden met ruimte aanbevelen kan, die reeds eene wetenschappelijke opleiding in de Geschiedenis genoten hebben of nog ontvangen, om het geleerde op eene gemakkelijke wijze te repeteren, zoo als men het noemt. Ook is het eene zeer aanprijzenswaardige lectuur voor dames en allen die, zonder opzettelijk de Geschiedenis te willen beoefenen, toch eenig denkbeeld van dezelve wenschen te hebben. Zij zullen eene geleidelijke en smaakvolle voorstelling der gebeurtenissen bij de voornaamste volken vinden.

Maar een boek voor het onderwijs geschikt? Stond het niet op den titel: *inzonderheid ter voorbereiding* voor de Hooge-School en de Militaire Academie, wij zouden er niet aan gedacht hebben, het werk zulk eene bestemming te geven. Nu zien wij ons genoodzaakt het standpunt van beoordeeling geheel te veranderen en in plaats van eene aesthetische, eene wetenschappelijke kritiek te geven.

De Schrijver geeft niet bepaaldelijk op, of hij zich bij de eigenlijk politische geschiedenis alleen wil bepalen, dan meer eene geschiedenis der menschheid wenscht te geven. Beide te vereenigen, zoo als ongetwijfeld het beste moet geacht worden, schijnt wel zijn doel geweest te zijn, doch terwijl het staatkundige geleidelijk en naar behooren is voorgedragen, laat de geschiedenis der beschaving niet weinig te wenschen over. Eene bloot ethnographische behandeling moge voor het lezen aangenaam zijn en in vele opzigten verkiesselijk geacht worden boven eene alleen synchronistische bewerking, voor het onderwijs echter gelooven wij, dezelve met regt voor zeer ongeschikt te mogen houden. Elk volk toch vormt geen gesloten geheel; de onophoudelijke vermenging der volken en het duizendvoudig veranderen en verwikkelen der Staten brengt te weeg, dat de Geschiedenis van één volk alleen onbegrijpelijk wordt en men zich te vergeefs redenen zoekt te geven, van de wijze, hoe een volk, dat in het begin zijner geschiedenis zich op *deze* wijze voordoet, welhaast geheel *anders* optreedt, zoodat er somwijlen weinig meer overblijft dan den naam, althans bij eene oppervlakkige beschouwing. Deze veranderingen in het leven der volken, deze omwentelingen in denkwijze en zeden, deze herscheppingen met één woord, kort, maar duidelijk te ontwikkelen, en voor de jeugdige beoefenaars der geschiedenis aanschouwelijk te maken, is, dunkt ons, de taak des Schrijvers, die ons

eene handleiding voor het onderwijs in de Geschiedenis wil schenken. De Heer ENGELEN heeft de geschiedenis van het Oosten even zoo behandeld als die van het Westen. Is er dan geene scherpe tegenoverstelling tusschen deze beide groote afdeelingen des menschdoms? Niet alleen het land, maar ook de volken; niet alleen de kunsten en wetenschappen, maar ook de geheele rigting, welke de menschelijke geest in beide genomen heeft, staan als het ware tegen over elkander; niet slechts in de Oude Geschiedenis, maar ook gedurende de middeleeuwen. In beide vinden wij punten van strijd en overheersching; de Perzen en Grieken in het eerste, de Arabieren en Europeërs in het tweede gedeelte. Of de nieuwere tijden ons ook eenmaal het schouwspel van eenen strijd tusschen Oosten en het Westen zullen opleveren, ligt nog in de toekomst verborgen. Moest in een *leerboek* dit oogpunt niet even aangewezen worden, al was het alleen om op het merkelijke verschil tusschen beide gedeelten opmerkzaam te maken?

Na eene korte schets der Geschiedenis vóór den Zondvloed (waarom hier, behalve het Mozaïsche berigt, niet eene vergelijking gemaakt met de overleveringen bij andere volken, inzonderheid met die der *Indiërs?* Anders is toch eene katechisatie voldoende?) bepaalt zich de Heer ENGELEN het eerst bij de Israëliten, en verhaalt hunne geschiedenis tot op de verwoesting van *Jeruzalem* door TITUS. Wie zal het hooge gewigt dezer geschiedenis, met betrekking tot de menschheid, willen ontkennen? Maar is dat belang even groot in eene staatkundige geschiedenis? De Heer ENGELEN zelf zal ons, ‘Neen!’ moeten antwoorden. De Israëliten treden niet op in de rij der hoofdvolken; zij vormen bijna een gesloten geheel, dat niet op anderen werkte, noch vreemden invloed aannam. Hoe geheel in den geest van het Oosten zij ook in vele opzigten zijn, kunnen zij van den anderen kant ook bijna als vreemd aan die wereld beschouwd worden. Staatkundige beteekenis hebben zij nimmer gehad; waarom zoude men hun dan eene eerste plaats in een handboek der geschiedenis geven?

Ook uit een ander, aardrijkskundig, oogpunt is deze keuze eenigzins bevreemdend. Doch de Schrijver schijnt op het gewigtig hulpmiddel, dat de aardrijkskunde aanbiedt, slechts gelet te hebben bij *Griekenland* en *Italië;* althans een aardrijkskundig overzigt gaat deze beiden alleen vooraf. Was dit bij de overige volken minder noodig?

De geschiedenis der overige Aziatische volken wordt achtereenvolgens behandeld. Het bevreemdde ons zeer, bij de afdeeling over de handeldrijvende volken, vooreerst de Babyloniërs als zoodanig buitengesloten te zien, (Was echter *Babylon* zelf niet hare grootheid voor een groot gedeelte aan den handel verschuldigd?) ten

tweeden, de Indiërs alleen als zoodanig beschouwd te ontmoeten. Dit is zeker wel de minst gewigtige zijde, van waar men thans dit merk waardig volk moet gadeslaan. Of stemt de geachte Schr. ons niet toe, dat de onderzoekingen omtrent deze natie, in den tegenwoordigen tijd gedaan, wel stof tot een minder mager en meer toereikend verslag schonken, dan hij ons op een paar bladzijden te geven voldoende heeft geoordeeld?

Ook *Egypte* is niet met die naauwkeurigheid behandeld, welke, naar ons inzien, dat raadselachtige land zelfs in een leerboek verdient. Wij gevoelen echter zeer wel, dat het bij een bepaald bestek moeijelijk is, den ruimen voorraad naar eisch te gebruiken, en steeds eene juiste keuze te doen. Over de Grieken hebben wij niets anders aan te merken, dan dat wij de geschiedenis der volkplantingen uitvoeriger zouden gewenscht hebben, terwijl over de letterkunde, iets meer wetenschappelijks niet overtollig zoude kunnen geacht worden. Hetzelfde geldt van de Romeinsche Geschiedenis.

Alleen de Geschiedenis der opvolgers van ALEXANDER *den Groote*, en der Staten, door hen gesticht, is geenzins naar eisch behandeld. Dit gewigtig tijdvak, schoon schijnbaar verward en moeijelijk, mag niet in drie of vier bladzijden afgehandeld worden. Of zijn er in de Geschiedenis gewigtiger veranderingen, dan de algeheele herschepping, welke de wereld toen onderging? Is het van weinig belang, de verspreiding en algemeenwording der Grieksche vormen in alles na te gaan en te verklaren? Oosten en Westen onder een gemengd te zien? Naast *Babylon, Seleucia*, naast *Thebe, Alexandrië* te zien verrijzen; de gevolgen voor de menschheid, daaruit voortgevloeid, op te merken, en het groote werk begonnen te aanschouwen, dat *Rome* eens zoude voltooijen? Het is zeker, de behandeling van dit tijdvak is minder geleidelijk, minder gemakkelijk; doch mag daarom het hoogst belangrijke aan het schijnbaar meer smaakvolle opgeofferd worden? En dan de PTOLEMAEëN? Verdienen zij even weinig plaats, als de SELEUCIDEN in de Geschiedenis? Vond de Heer ENGELEN goed, ons niets van *China*, weinig van *Indië* te vermelden; hier mogt hij niet op gelijke wijze handelen en daardoor zijn werk in een der gewigtigste punten onvolledig maken.

Kleine onnaauwkeurigheden aan te stippen, die wij echter zeer weinig aangetroffen hebben, achten wij ongepast. Alleen zij het ons veroorloofd, aan te merken, dat ‘eiland *Cnidus*,’ daar een weinig vreemd klinkt. Wel is waar, de stad *Cnidus* was wel voor een groot gedeelte op een eilandje aangelegd, doch het verband, waarin zulks hier voorkomt, zoude ligt aan een der Sporadische eilanden bij den jeugdigen lezer doen denken.

Met den geest, waarin de korte beschouwingen, hier en daar tusschen gevoegd, zijn geschreven, vereenigen wij ons ten volle,

ofschoon het dan ook waar moge wezen, dat het ons niet vergund is, anders dan in zeer algemeene trekken den gang der Voorzienigheid in de Geschiedenis na te sporen, en veel, zeer veel, ondoordringbaar duisters ons verlangen te leur stelt. Met voorzigtigheid make men den leerling daarop opmerkzaam.

Nogmaals herhalen wij onze betuiging, dat het werk des Heeren ENGELEN ons als een *leesboek* voor meergevorderden of liefhebbers ten hoogste aanprijzenswaardig voorkomt; maar als *leerboek* bij het onderwijs volstrekt die wetenschappelijkheid mist, welke het als zoodanig moet kenmerken. Bij het verslag des tweeden Deels, zoo wij hopen ook van het derde, nog niet in het licht verschenen gedeelte, komen wij nader op deze oogpunten terug.

Over de Ondoelmatigheid der Matigheids-Genootschappen; Voorlezing van M^{r}. *J. van der Veen*.

Uitgesproken in den winter van 1836-1837, bij het Departement Dragten der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Te Heerenveen, bij F. Hessel, 1838. 8°., met de Aanteekeningen 30 bl.

‘Indien ik immer iets door den druk gemeen maak, hetgeen ik opzettelijk voor de pers bewerkt heb, (zegt de Schrijver in zijn Voorberigt) dan zal het mij zeer aangenaam zijn, eenen beoordeelaar te vinden, die met ernst en gestrengheid zoodanige vrucht van mijnen arbeid onderzoekt, doch welke tevens verre af is, zoozeer de waarlijk gewigtige, nuttige en moeijelijke betrekking van Recensent te verlagen, dat hij den naam van beoordeeling tracht te hechten aan eenige los daarheen geworpene woorden van schimp en bitteren spot. Het is niet zeldzaam, dat men zulke zoogenaamde beoordeelingen in onze Vaderlandsche Maandwerken aantreft, en dit moge den Uitgever derzelve zoodanige lezers doen winnen en behouden, welke uit hoofde hunner ledige hersenen of nijdige harten geen genoegen kunnen vinden in eene ter zake dienende en wèlgestelde beoordeeling, maar hunne lachspieren wenschen te oefenen door het bijtende van den spot, welke hunnen evenmensch, zonder eenig nut, het bitterste verdriet berokkent; het blijft niet te min waar, dat die beoordeelingen even laakbaar zijn als derzelver Schrijvers.’ Betrekkelijk, heer Auteur! betrekkelijk. Want waarom zouden Vaderlandsche Maandwerken, onze Vaderlandsche gedrukte dwaasheden niet met bijtenden spot ten toon stellen, en waarom zoude men zich de moeite geven om schriften grondig te wederleggen, welke geene ernstige en gemoedelijke wederlegging waardig zijn. Neen, voor zulken moet juist

bijtende spot worden gebezigd, en er is niets vervelender, dan die aanhoudend ernstige, gemoedelijke toon in de bestrijding van dwaze en ongegronde meeningen. Daarom zeg ik, *betrekkelijk;* want het onderwerp en de behandeling kunnen er naar zijn, dat zij bij ieder die het ongeluk heeft van dezelve te moeten beoordeelen, een gevoel van verontwaardiging opwekken over zoo veel onzin, en dan is het immers geen wonder, als hij daaraan in bijtenden spot lucht geeft; dan bestaat er ten minste nog de mogelijkheid, dat hij den een of ander amuseert, en dat is ook verdienste. Maar al wie om amusant te zijn, onwaarheid spreekt, de zaken in een valsch daglicht plaatst, de meening van den Auteur verdraait of gebrek aan zaakkennis en oppervlakkigheid verraadt, zoodanig beoordeelaar mist zijn doel; zoodanig een maakt niet een ander, maar zich zelven bespottelijk. Maar als de Recensent meer de waarheid dan zijne eigene rust bemint, dan schuilt hij niet achter het masker der anonymiteit, dan stelt hij den zich beleedigd wanende in de gelegenheid, om hem met dezelfde wapenen te bestrijden, om hem aan te toonen, dat hij, de beoordeelaar, dwaalde; en dan is het de pligt des beoordeelaars, openlijk zijn onregt te erkennen, of volkomen en omstandig de dwalingen van den Auteur nader aan te toonen. Dan is die betrekking voor den Recensent niet aangenaam, niet gemakkelijk, zelden dankbaar; dan, het is waar, zien wij pennestrijd ontstaan. Maar waarom niet? mits de waarheid er bij winne en geene personaliteit in het spel gemengd worde; mits men de zaak behandele en niet den persoon, noch zijne maatschappelijke betrekkingen en omstandigheden in dezen strijd met de zaak in quaestie, door elkander hale. Want die dat doet, is oorzaak van vijandschap en hatelijkheid, en geeft bewijzen van de zwakheid zijner argumenten.

De Schrijver dezer verhandeling meldt ons in zijn voorberigt dat hij genoodzaakt was zijn opstel, dat gediend had tot eene voorlezing bij de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, te laten drukken, omdat men hem scherpe uitvallen tegen andersdenkenden had te laste gelegd, bepaaldelijk tegen de oprigters en leden van een aldaar (te *Dragten*) bestaand Matigheids-Genootschap.

De Schrijver ijvert in de eerste plaats tegen het beginsel, waarvan de Matigheids-Genootschappen uitgaan, namelijk, het nut van het individu en het belang voor de Maatschappij. De schrijver kiest zijn standpunt hooger, hij wil dat zoo min de deugd der matigheid als andere deugden, zullen worden beoefend uit nut, noodzakelijkheid en belang, maar uit liefde voor de zedewet, uit liefde tot God en Zijne wetten. De Schrijver, vindt dat men door belang, welvoegelijkheid, het gegeven woord b.v., de belofte om geene sterke dranken te gebruiken, meer den uiterlijken

schijn van deugd aankweekt, terwijl men, door van hooger beginsels uit te gaan, meer ware deugd zou bevorderen.

Voorts is de Schrijver van oordeel, dat men verkeerd doet, allen sterken drank te weigeren, b.v. aan den armen daglooner, wien althans de een of andere prikkel zeer dikwijls behoefte is, terwijl wij beschaafde lieden en oprigters van zulke genootschappen nog altijd voortgaan flesschen wijn te ledigen.

Wat betreft het eerste punt, het beginsel waarvan de Matigheids-Genootschappen uitgaan - de klassen, voor welke die genootschappen eigenlijk dienen moeten, de ambachtslieden, allen die gevaar loopen door hunne betrekkingen en werkzaamheden aan sterken drank verslaafd te raken, bijna alle dezulken, ja, zelfs de meer beschaafden, gaan bij alle hunne deugdsbetrachting van geen hooger beginsel uit. Het meerendeel heeft geene andere beweegreden tot deugdsbetrachting dan om hier of namaals voordeelen te genieten, die de een zich op deze wijze, de ander op een andere wijze voorstelt. Zou het nu doelmatig zijn, vragen wij, dat de oprigters der Matigheids-Genootschappen zich een beginsel ten grondslag stelden, dat door het meerendeel hunner leden niet, of naauwelijks, begrepen wordt. Zijn nabijgelegene nadeelen niet betere middelen tot afschrikking, dan verafgelegene? Is niet het naaste doel dier Genootschappen het misbruik van sterken drank te weeren, door ieder middel dat hun toeschijnt daar toe te leiden? En zou men niet mogen aannemen, dat men beter zal slagen, door zich te blijven rondbewegen in eenen dagelijkschen kring van denkbeelden, dan door zich te plaatsen op een standpunt dat voor het meerendeel te verheven is. Intusschen verdienen de wenken van den Schrijver behartiging, waar het personeel derzelver toepassing mogelijk maakt. Wat betreft het tweede punt, zijn wij het met den Schrijver eens, dat men liever het misbruik dan het gebruik moest verbieden, en dat dit te hard is voor den armen daglooner. Evenwel moeten wij erkennen, dat de grenzen tusschen gebruik en misbruik, in ieder individueel geval, niet altijd gemakkelijk te vinden zijn.

Het thans heerschende misbruik van sterken drank roept de Matigheids-Genootschappen te voorschijn, even als eene ziekte om het geneesmiddel doet denken. Zou de regering geene middelen kunnen beramen, welke het misbruik van sterken drank te keer gingen? Of zouden althans plaatselijke overheden daarvoor niet behooren te waken?

D^{r}. SCHELTEMA.

Mijne Reis naar Rome, in het Voorjaar van 1837, door D^{r}. *Jan - J.F. Wap*.

I Deel. Breda, bij F.P. Sterk, 1838. 8°. 295 en LXIV bladz.

Toen wij in een der vorige nommers van dit Tijdschrift (N°. IX, bl. 473-478) in het belang van het lezend publiek, een streng vonnis velden over eene onbeduidende reis door *Italië*, uitten wij den wensch, dat ons weldra iets van betere gehalte, over dat in vele opzigten hoogst belangrijk land, mogt geleverd worden. Het was ons dus regt aangenaam, kort daarop uit de dagbladen te vernemen, dat de Heer WAP, Leeraar aan de Militaire Akademie, gereed stond, het door hem geziene en ondervondene op eene reis naar *Rome*, door den druk bekend te maken, en gretig vatten wij dit Eerste Deel op; ofschoon wij reeds te voren overtuigd waren, dat zijne wijze van zien en oordeelen nog al eens van de onze zoude afwijken. Voldoet deze reis aan de lang gevoelde behoefte, en is de Schrijver de man om ons *Italië* en *Rome* te doen kennen? Ziedaar de vraag, die ons moet bezig houden.

Door zijn Werk *Mijne Reis naar Rome* te noemen, kondigt de Schrijver *Rome* als hoofddoel zijner reis aan. Niet zoo zeer het *Rome* der CAESARS, noch het Vaderland der Kunsten, maar het *Kerkelijk Rome* zweefde hem voor de oogen, en de zucht om de plegtigheden der Paaschweek in den zetel der Pausen bij te wonen, (eene zucht, gelijk hij ons verzekert, uit behoefte des harten geboren,) spoorde hem aan om zich onder weg niet langer op te houden, dan met dit doel bestaanbaar was. Op den 1^{en} Februarij 1837 verliet hij het Vaderland en kwam reeds op den 18^{en} Maart te *Rome*. In iets meer dan zes weken moest hij dus *Parijs, Lyon, Turin, Genua* en *Florence* bezoeken, en den langen weg van *Breda* naar *Rome* afleggen. Dat bij zulk eenen overhaasten togt, in een ongunstig jaargetijde, veel belangrijks zijne aandacht moest ontgaan, zal niemand ontkennen, die naauwkeurig gereisd heeft; maar van den anderen kant zal elk deskundige met ons erkennen, dat de Schr. zich zijnen bekrompen tijd uitmuntend ten nutte heeft gemaakt, en dat het gemis van meer volledigheid vergoed wordt door een lossen en gemakkelijken schrijftrant, waardoor deze oorspronkelijke reis zich gunstig onderscheidt boven vele vreemde voortbrengselen.

In plaats van Voorrede, heeft de Schrijver in Hoofdstuk XXIV een Naschrift geleverd, waarin hij het gebrek van een goed werk over *Italië* aantoont. Het deel vangt aan met iets over het reizen, en daarna geeft hij ons zijnen weg naar *Parijs* op. Een paar bladzijden worden gewijd aan *België*, om den lezer niet lang op te houden met bekende zaken. Te *Kamerijk* vertoefde

hij, om eene bedevaart naar FENELON'S graf te doen, en schetst ons het voor dien eerwaardigen prelaat opgerigte gedenkteeken. Te *Parijs* worden wij aanstonds met eenige voorname mannen in kennis gebragt. Met genoegen lazen wij zijn onderhoud met LAMARTINE en zeggen den Heer WAP dank voor de mededeeling der gevoelvolle *Ode*, door *Frankrijk's* grooten bard onzen landgenoot toegezongen. Ook zijne beoordeeling van VICTOR HUGO komt ons het juiste midden te houden tusschen de lofspraken zijner bewonderaars, die 's mans schriften door het *prisma* hunner verbeelding plegen te zien, en de uitvallen zijner tegenstanders, wier haren te berge rijzen bij het enkel hooren van den naam van HUGO. Met belangstelling hebben wij mede zijn onderhoud met CHATEAUBRIAND en met DE LAMENNAIS gelezen. Het oordeel van mannen als de eerste en DE LAMARTINE, over het stelsel van den Schrijver der *Paroles d'un Croyant*, verdient gewogen te worden. Wij gelooven naauwelijks, dat de man ter goeder trouw handelt; gekrenkte eerzucht schijnt ons den sleutel tot het tegenstrijdige in zijne vroegere en latere geschriften te geven. Omtrent de *Affaires de Rome* deelen wij niet in het gevoelen van den Schr., maar het zoude ons te ver afleiden, indien wij desaangaande in een nader onderzoek wilden treden, hetwelk daarenboven hier ter plaatse niet voegt.

Hoofdstuk VII vangt aan met eene tirade tegen kunstverzamelingen. Het is eene opsomming van bekende bezwaren, die, hoe dikwijls ook herhaald, daarom niet gegronder zijn. In galerijen en museums vinden wij eene menigte kunstwerken verzameld, die, verspreid, zeker meer effect zouden doen, doch ook niet dan met veel moeite en groot tijdverlies te bezien, of zelfs alleen voor weinige bevoorregten te bezien zouden zijn. Zij winnen den inwoner en den reiziger moeite en kosten en tijd uit, en baren dàn alleen verveling, wanneer men derzelver bezoek als dagwerk beschouwt. Ofschoon geen kunstenaar zijnde, heb ik aangename uren in de *Louvre*, de *Uffizii*, het *Vaticaan* en *Kapitool*, de *Studj*, en in verschillende privaat-verzamelingen doorgebragt. Maar groot is het aantal dergenen, die zich den tijd niet gunnen, om de schoonheden der kunst te ontdekken. Slechts zeldzaam zal het waarlijk schoone ons bij onze eerste schreden voor oogen springen, en het vlijtig bezoeken van *Musea* is het beste middel om den in ons sluimerenden kunstzin op te wekken. Beschrijvingen, mits van eene kundige hand, kunnen ons daarbij ten gids verstrekken, en er valt veel te leeren uit de beknopte *Notice sur les antiques du Louvre* van den Graaf CLARAC, uit de beschrijving der antieken van het Vatikaan, door Prof. GERHARD, uit *Neapels Antieke Bildwerke* van GERHARD en PANOFKA, en uit de keurige beschrijving van het Kunstkabinet te *Bonn*, door den scherpzinnigen

WELCKER. Eene bloote optelling van gewrochten van beitel of penseel, is voor den lezer hoogst vervelend; maar voor velen zal eene duidelijke voorstelling en eene bescheidene beoordeeling van een of ander goed kunststuk, een aangenaam geschenk zijn. De Schr. van dit boek is er, naar ons oordeel, al te karig mede geweest, daar het land dat hij bezocht en beschrijft voor een groot gedeelte zijnen roem aan de kunsten verschuldigd is. Maar ieder reist op zijne wijze, en de Schr. vond er meer genoegen in, om onze vaderlandsche kunstenaars te *Parijs* en elders te bezoeken. Aan de verdiensten van VAN STAENDONCK, SCHEEFER, IJSENDIJCKE, wiens Kersnacht een sieraad der R.K. Kerk te *Schiedam* moet uitmaken, en aan anderen wordt gedacht van bl. 43 tot 47.

In de twee volgende Hoofdstukken wordt het merkwaardigste van *Parijs* beschreven. Het komt ons voor, dat de Schr. hierin de juiste maat heeft weten te houden, en buiten de *Nôtre Dame* missen wij hier niets van belang. Wij zouden dus verder gaan, indien er bij de beschrijving van *Père la Chaise* op bl. 60, niet een verhaal was ingelascht, hetgeen niet geschikt is een hoog denkbeeld van 's mans verdraagzaamheid te geven. Wij vonden de ontmoeting met den zendeling van het Tractaatgenootschap noch *zonderling*, noch *der vermelding waardig*. De man bood aan den Heer WAP een Tractaatje aan, en een ander aan zijnen Koetsier, die niet kunnende lezen, het zijne aan den Schr. afstond. Het puntige van het verhaal ligt misschien daarin, dat de Schr. verzekert, deze beide Tractaatjes, ieder maar zestien bladzijden groot, tot nog toe *uit tijdsgebrek* niet te hebben kunnen lezen. Is deze betuiging waar, dan beklagen wij hem hartelijk, die onder zulke zware werkzaamheden vóór zijnen tijd grijs zal worden; is zij onwaar, waarom dan niet ronduit gezegd, dat hij *geen lust* gevoelde ze te lezen. Niemand zoude het hem kwalijk nemen, misschien zelfs de Propagandist niet. Ofschoon de Schr. ze niet gelezen heeft, deelt hij evenwel de titels in de aanteekeningen voluit mede, *met het adres, waar men ze verkrijgen kan en des verkiezende, zou kunnen ontbieden*. Wij bedanken hem voor deze beleefdheid, maar zullen er geen gebruik van maken. Ook elders kon de Schr. zich niet bedwingen, om ter loops de Lyonnesche Protestanten eene veeg te geven, bl. 76. Hoe gegrond het verwijt van laauwheid ook schijne te zijn, is het toch ongepast; en de Heer WAP mogt wel eens bedenken, dat men maar al te ligt den splinter in zijns broeders oog ziet, zonder den balk in zijn eigen oog te bemerken. En hiermede stappen wij voor goed van dit punt af.

Den langen en vervelenden weg naar *Lyon* bekortte de Schr. door het lezen der Gedichten van REBOUL, wiens zangen weerklank vonden in zijn door een dubbelen slag diep gewond hart. Wij

hadden nog nooit van dien dichter gehoord, maar zullen niet verzuimen zijne Odes ons aan te schaffen. In het Hoofdstuk over *Lyon* hadden wij meer volledigheid gewenscht. Het stadhuis en het ruime *Hotel-Dieu* verdienden eenige melding: ook de *plaçe des terreaux*, waaraan zich geschiedkundige herinneringen hechten, bij voorbeeld de onthalzing van CINQ-MARS en DU THOU. Volkomen vereenigen wij ons met het gezegde, bl. 80 en volg., over de Douanen. De onvriendelijke behandeling van een' enkelen Kommies, geeft dikwijls aanleiding tot scheve beoordeeling van een geheel Land, en het gaat maar al te velen als den reiziger, die in zijn dagboek opteekende: ‘de vrouwen te *Blois* hebben rood haar en zijn ware hellevegen,’ alleen omdat hij over de betaling in twist geraakte met zijne niet zeer zachtzinnige, roodharige waardin.

Onderhoudend is de beschrijving van eenen togt naar de groote *Chartreuse* op de grenzen van *Savoijen* en van den overtogt des *Cenis*. Met belangstelling zal men ook het hoofdstuk over SILVIO PELLICO lezen; jammer maar, dat het zoo ontsierd wordt door den bitsen uitval op den Vertaler van *de Tienjarige Gevangenschap*. Hoe geheel verschilt de Schrijver van den zachtmoedigen PELLICO, die, volgens de woorden van COMBALOT, tot motto voor dit Hoofdstuk geplaatst, niet één woord van wraak tegen zijne kerkerwachters geuit, nooit eenige verwensching hun toegeworpen heeft.

Over *Turin* wil de steller van dit verslag niet oordeelen, daar hij door omstandigheden verhinderd werd, die stad te bezoeken, en het hem aan de gelegenheid ontbreekt, om andere dan zijne eigene aanteekeningen te raadplegen. Op bl. 124 geeft de Schr. te regt zijne verwondering en afkeuring te kennen, over het ontbreken van eenen afzonderlijken leerstoel voor de geschiedenis aan de meest Italiaansche Hoogescholen; maar hij schijnt ons toe eenigzins te onregte hieruit aanleiding te nemen, om het onderwijs in de geschiedenis aan onze Hoogescholen te laken. Mannen als PEERLKAMP, VAN HEUSDE en LIMBURG BROUWER zijn wèl in staat om de geschiedenis grondig te onderwijzen. De *Histoire de la Civilisation de la Grèce* van den laatste, maakt ook buitenlands opgang, en kan waarlijk wel tegen het schrijven eener handleiding opwegen. Aan handboeken ontbreekt het ons niet. De beide BOSSCHA'S, DORN SEIFFEN, ENGELEN en anderen hebben in deze behoefte voorzien. Over het algemeen komt ons het oordeel van den Schr. over het hooger onderwijs in *Italië* veel te gunstig voor. Wij beroepen ons op de door hem zelven medegedeelde opgaven der lessen en op de verklaringen van verlichte mannen, met welke wij, namelijk te *Pisa*, ons over dit onderwerp hebben onderhouden. Neen, het is in dat opzigt bitter gesteld in *Italië*. Of zijn het geene

wezenlijke gebreken, wanneer men in de Regtsgeleerde faculteit lessen over Natuur-, Staats- en Volkenregt, over Statistiek en Staathuishoudkunde mist? Wanneer de Philoloog nergens gelegenheid heeft om Geschiedenis, Grieksche en Romeinsche Oudheden, ja, ter naauwernood om Grieksche Taal- en Letterkunde te leeren? Te *Genua* wordt evenmin aan het Grieksch als aan het Chineesch gedacht, en te *Pisa* gaat het onderwijs niet buiten de beginselen der Grieksche Taalkunde. Op bl. 126 en volg. wordt gehandeld over den Schrijver van het gulden boekske: *de Imitatione Christi*. Het bewijs voor onzen THOMAS is zeer zwak. COLLOT D'ESCURY, *Hollands Roem*, D. IV, St. I, bl. 77 en volg. van de aanteekeningen, spreekt van niet minder dan honderd en twintig geschriften over dezen strijd, die welligt nooit beslist zal worden.

De reis van *Turin* naar *Genua* over *Asti*, de geboorteplaats van ALFIERI, *Novi* en *Marengo*, bekend door bloedige slagen, deed de Schr. gedeeltelijk met den Genueeschen Markies DE SPINOLA, hetgeen aanleiding geeft tot eene en andere bijzonderheid over dat ook in onze geschiedenis bekende geslacht.

Onder het merkwaardige van *Genua* worden met regt verschillende inrigtingen van weldadigheid, het groote armenhuis, het doofstommen-instituut, de Fieschine, waar de fraaije kunstbloemen vervaardigd worden, en het op eene groote schaal ingerigt krankzinnigenhuis hoogelijk geprezen. Eere den edelen republikeinen, den DORIA'S, BRIGNOLE'S, SPINOLA'S, DURAZZO'S en FIESCHI'S, die een deel hunner schatten voor hunne min bedeelde stadgenooten over hadden; eere ook het tegenwoordige gouvernement, dat geene kosten spaart om in het rampzalige lot der krankzinnigen te voorzien. Hartelijk wenschen wij, dat in de tegenwoordige omstandigheden, nu men de noodzakelijkheid van dergelijke inrigtingen ook bij ons gevoelt, de wenk van den Schr. op bl. 155 en volg., niet verloren zal gaan.

De groote opera *Carlo Felice*, welke de Schr. niet kon bezoeken, is na *San Carlo* van *Napels* en *la Scala* van *Milaan*, het voornaamste theater van *Italië*. Zij is in edelen stijl gebouwd, met eenen dubbelen gevel, en omgeven door smaakvolle gaanderijen. De zaal bevat zes rijen loges, en het tooneel is rijk aan schitterenden toestel. In *de Piraat* van BELLINI hebben wij er de talentvolle *prima donna* SCHOBERLECHNER gehoord, welke aan het groote theater te *Milaan*, even als hare landgenoot Mevr. UNGHER te *Rome*, de eerste zangrollen vervulde. Zonderling! terwijl een GRISI en MALIBRAN in vreemde landen roem en schatten wonnen, moest de Italiaan zijnen bijval en zijn geld aan Duitsche kunstenaressen geven.

Om de geschiedkundige herinneringen, en om de, helaas! half

uitgewischte fresco's van PIERIN DEL VAGA, had het paleis van den grooten ANDREAS DORIA wel eenige melding verdiend, zoo als het koninklijk paleis, vroeger dat der DURAZZO'S, om het meesterstuk van PAUL VERONESE, MAGDALENA in het huis van den Phariseër aan de voeten des Heeren.

Bij gelegenheid van eenen vruchteloozen togt met de *Romolo*, deelt ons de Schr. een stuk uit MERY'S *Scènes de la vie Italienne* mede, een gesprek tusschen twee *commis-voyageurs*, zoo als men die overal aantreft. De Schr. noemt dit gesprek *iets geestigs;* ons is hetzelve zeer vervelend voorgekomen, en wij hadden liever die negen bladzijden met belangrijker zaken gevuld gezien. Daar de Schr. vervolgens met een' *vetturino* naar *Florence* vertrok, handelt hij uitvoerig over de voordeelen van die manier van reizen. Ook over dit punt loopen onze denkbeelden zeer uiteen, ofschoon wij meer dan eens op die wijze in goed gezelschap gereisd hebben. Maar dit kan men immers ook op stoombooten en in postwagens aantreffen. Daarbij leert men het land evenmin uit het portier van eenen reiswegen, als uit die van de post-calèche kennen, en de *vetturino* gunt ons ook den tijd niet om het merkwaardige, der plaatsen, die men doortrekt, te gaan bezien. Waren wij reisgenooten van den Schr. geweest, wij zouden onze plaats slechts tot *Pisa* besproken hebben, om aldaar langer dan eenen regenachtigen voormiddag te vertoeven. De spoed deed hem nu veel belangrijks van deze plaats onopgemerkt voorbijgaan. Vooral is dit te bejammeren omtrent het *Campo Santo*, in ons oog een der heiligste plekken van het geheele Schiereiland. De bouworde van dit Pantheon, de fresco's die de wanden bedekken, en de menigte van oud en nieuw beeldhouwwerk, dat de gangen siert, verdiende eene meer naauwkeurige beschrijving, De Hoogeschool van *Pisa* is slechts de schemering van haren vorigen luister, maar toch boogt zij nog op mannen, als CARMIGNANI, de beroemde Criminalist, ROSELLINI, de bekende leerling van CHAMPOLLION en SAVI, door botanische nasporingen beroemd, die zich door hunne werken eene Europesche vermaardheid hebben verworven. Ook ROSINI heeft zich zoowel door zijne kritische uitgaaf van TASSO, als door verscheidene oorspronkelijke schriften bekend gemaakt, en zijne beide romans *la Monaca di Monza* en *Luisa Strozzi*, hebben bij zijne landgenooten een gunstig onthaal genoten. Met genoegen hebben wij die, tijdens ons verblijf te *Florence* en te *Rome* gelezen, maar raden de vertaling af, daar hare waarde te veel afhangt van eene juiste kennis van het tooneel der handelingen, en meer door de episoden, die uitsluitend in *Italië* te huis behooren, dan door het hoofdverhaal de aandacht der lezers geboeid wordt.

Buiten het aangestipte heeft *Pisa* nog ettelijke bijzonderheden,

als het keurige kerkje aan de *Arno, S. Maria della Spina* genaamd, hetwelk uitwendig zoo keurig versierd is, dat men den wensch wel eens heeft te kennen gegeven om dit kleinood onder eene stolp bewaard te zien; zoo als KAREL V de toren van de Florentijnsche domkerk in een doosje wilde steken; - de toren, waar Graaf UGOLINO met zijne zonen den hongerdood vond; - een fraai standbeeld in 1830 voor PETER LEOPOLD opgerigt, enz.

Te *Florence* worden wij het eerst in de beroemde galerij binnengeleid en op eenige meesterstukken gewezen. Hier, waar de overvloed zoo groot is, over te weinig te klagen, ware onbillijk. Alleen kwam het ons voor, dat de aangehaalde verzen van BILDERDIJK evenmin op de groep van NIOBE en hare kinderen passen, als die van OVIDIUS, welke door FABBRONI ter verklaring derzelve te onregte zijn aangewend. Wil men iets degelijks over dit onderwerp, men leze de verhandeling van Prof. WELCKER in een der nommers van zijn *Rheinisches Museum*. Ook berusten wij gaarne in het gezegde over de woning van MICHEL ANGELO en over het was-kabinet, en over het algemeen komt ons het artikel *Florence* vrij volledig voor. Een enkel woord over *Santo Spirito* en *San Miniato*, en over de heerlijke wandeling langs de *Arno*, de *Cascine* genaamd, zoude niet overtollig zijn geweest, gelijk wij ook iets over den *Perseus* van CELLINI, de *Judith* van DONATELLO en de *Sabijnsche* maagdenroof van JEAN DE BOULOGNE in de *Loggia de' Lanzi* verwacht hadden. Deze laatste groep, een forsch gespierde Romein, die eene Sabijnsche maagd in zijn' arm klemt en den grijsaard, die zijne dochter zoekt te beschermen, vertrapt, moge slechts eene *scène de cabaret* zijn, zoo als ik mij herinner ergens gelezen te hebben, zij blijft altijd het gewrocht van eenen meesterlijken beitel, vol kennis van het menschelijk ligchaam en vol uitdrukking.

Bij gelegenheid van de *Venus* van CANOVA zij het ons vergund een puntig gezegde van LULLIN DE CHATEAUVIEUX mede te deelen; in zijne *Lettres sur l'Italië à* M^{r}. PICTET, (met welk voor den landbouw hoogst belangrijk en onderhoudend geschreven werk wij in kennis geraakt zijn door de heuschheid van den Graaf DE LIEDEKERKE-BEAUFORT te *Rome*) zegt hij, bl. 355 van de uitgave te *Genève* in 1820: *j'ai été à la tribune revoir la Venus, dont Canova a fait present à Florence. Les hommes la trouvent plus belle que celle de Medicis, les femmes lui préfèrent celle-ci: elles ont raison, car sa concurrence serait moins dangereuse*.

Het bezoek van den Schr. bij Hollands oud Koning, lazen wij met te meer genoegen, daar ook ons de eer te beurt is gevallen door den beroemden MICALI aan dien merkwaardigen man voorgesteld te worden. Wij beklaagden ons toen, niet veel belangstelling in zijn oud rijk, bij veel belangstelling in enkele personen, in

den ouden Vorst te ontdekken, maar zien uit het verhaal van den Schr. dat dit niet altijd het geval is, en dat LODEWIJK onder den zachten hemel van *Toskane* het tooneel, waar hij eene korte poos schitterde, al is het ook in de nevelen van het Noorden gehuld, niet vergeet.

Nu naderde de goede week en de Schr. begaf zich met postrijtuig over *Arezzo, Perugia, Foligno, Spoleto* en *Terni* naar *Rome*. Hoe de Schrijver zeggen kan, dat deze weg weinig belangrijks oplevert, is ons onverklaarbaar. De kunstenaar en oudheidminnaar, ook de vriend van stoute natuurtooneelen oordeelt er anders over. BYRON, die ze ook bereisde, heeft eenige heerlijke coupletten in zijn *Childe Harold*, aan denzelven gewijd: en wat bepaaldelijk de waterval van *Terni*, dat geliefkoosd tafereel van onzen landschapschilder TEERLINCK, betreft, kunnen wij, die ze op eene heerlijke lentedag bezochten, met BYRON verklaren, dat dezelve eene der schoonsten van *Europa* is, en den voorrang boven de meesten der bekende Zwitsersche cascades verdient.

Over *Rome* wordt ons in dit Deel niet anders gegeven, dan eene uitvoerige beschrijving van alle plegtigheden der Goede week bl. 246-290. Wij vermoeden, dat de Schrijver hierbij meestal een Italiaansch werkje, te *Rome* verkrijgbaar, zal gevolgd hebben, hetgeen niets anders dan de naauwkeurigheid der opgaven zoude waarborgen. Hoezeer wij voor ons weinig belang stellen in al dat ceremoniëel, gelooven wij nogtans, dat de Schr. eene zekere gaping in de beschrijving van het pauselijk *Rome* heeft aangevuld, en daarvoor dank verdient. Van harte wenschen wij, dat de beschrijving van het oude en nieuwe *Rome* met even groote naauwkeurigheid door hem bewerkt zal worden, en geven hem den welmeenenden raad, om waar eigene opmerkingen en aanteekeningen te kort schieten, de wenken van kundige voorgangers niet te versmaden. En hiermede nemen wij voor eene wijl afscheid van den Schrijver, in het vertrouwen, dat onze vrijmoedige aanmerkingen hem niet ongevallig zullen zijn, als een bewijs, dat wij zijn werk met aandacht gelezen hebben. Wij zullen wachten met ons oordeel mede te deelen tot na de verschijning van het tweede Deel.

D....
J.B...

De Horoscoop. Treurspel in Vier Bedrijven; door *A. van der Hoop, Jr.*

's Gravenhage. W.S. van Stockum. 1838.

Wij verheugen ons, den lezer bij voorraad te kunnen verzekeren, dat er in het treurspel van den *Dichter* meer éénheid, en duidelijk-

heid gevonden wordt, dan in des *Schrijvers* voorberigt. Wij beginnen gewoonlijk met de voorrede van een boek te lezen, en daarom beginnen wij na herhaalde lektuur, onze beoordeeling daar ook mede.

Nadat de Schrijver den vorigen avond, in een letterkundigen kring had doorgebragt, waar toevallig over het noodlot der Ouden veel gesproken was, las hij de lotgevallen van GONZALEZ CLONDIRIEN. Zijn gevoel werd geschokt, enz, enz. Een *drama* was het gevolg daarvan. Ziedaar den oorsprong of de oorzaak, zoo als de schrijver zegt, van dit *drama*. Wat hij er verder ter ontwikkeling dier oorzaak bijvoegt, heeft onzes achtens niets daarmede te maken, maar zoude veeleer, bij het tweede *caput, de bedoeling des Dichters* behooren. Hij zegt namelijk, dat hij er bij de zamenstelling niet aan gedacht heeft, of het opvoerbaar zoude zijn, ja kent hetzelve weinig geschiktheid daarvoor toe, en wel omdat *het geschreven is, zonder eenig beroep op tooneelpracht, voor een beschaafd, bezadigd en denkend publiek* enz. Voor een *denkend* publiek is uw stuk geschreven? Ja, geachte lezer! misschien bezondigt de Dichter zich in ruime mate door dezen eigenschap eenigzins te betwijfelen. Wat zal dit beteekenen? Twijfelt de Schrijver er aan of hij wel op een denkend publiek kan rekenen? Dan moet hij er niet voor schrijven, zal men zeggen. Doch hij is met zijn schip op avontuur in zee gestoken, want hij komt misschien, ‘en dat oogenblik is welligt niet verre, spoedig tot betere overtuiging, dan roept hij: *peccavi!* en voegt er bij, *ik dwaalde*.’ enz.

Na de bedoeling te hebben ontvouwd, verklaart hij, dat zijn ontgloeid gevoel hem daarbij vorm en versmaat voorschreef, ‘de eerste kreeg onwillekeurig een eenvoudig voorkomen, de laatste eene zeer vrije, misschien in de oogen eener gestrenge verskritiek, eene al te vrije houding. De Schrijver werd daartoe verleid, omdat hij alleen de voorstelling van een grondbeginsel bedoelde. Hij dacht daarbij evenmin aan AESCHYLUS als aan SENECA aan SHAKESPEARE, als aan CORNEILLE enz. - - - BILDERDIJK, hij dacht alleen aan de groote waarheid:

Deus centrum et locus rerum.

Denkend publiek! (zoo er bij ons een denkend publiek gevonden wordt, *quod nondum liquet*) denkt de reden uit, waarom dat grondbeginsel een eenvoudigen vorm en eene vrije versmaat met zich bragt. Wij weten het niet, en wij moesten het toch begrijpen, voor en aleer wij, om met den Schrijver te spreken ‘het ontleedkundig mes der kritiek scherpen, en op teedere deelen insnijdingen beproeven.’

De Schrijver wenschte alleen Dichter te zijn. ‘Van daar dan ook, dat de hoofdpersoon van zijn dramatisch gedicht zich

nu en dan poëtischer uitdrukt, dan *zelfs somwijlen* plaats heeft in het hoogere treurspel, tot welke verhevenste der dichtsoorten de Horoskoop in geenerlei opzigt behoort.' Die phrase is duister, en er valt vrij wat op af te dingen De hoofdpersoon in het hooge treurspel moet voorzeker geen bombast uitbrengen, zich niet in schilderingen en bespiegelingen verdiepen, moet niet declameren, zoo als de Fransche Treurspeldichters hem maar al te vaak laten doen, maar eene hoogere poëzij moet altijd van zijne lippen vloeijen, en hij kan niet te poëtisch zijn, als zijne poëzij maar niet tegen de natuur strijdt, als zij zijnen toestand maar met echte, krachtige trekken teekent. Waarheid, verhevene waarheid, geeft der poëzij zusterlijk de hand, en voert haar op het juiste standpunt; doch wij stappen van dit Voorberigt af, en komen tot het Treurspel zelf.

Het onderwerp van dit Treurspel heeft daardoor reeds veel vooruit, dat er eene ware gebeurtenis ten grondslag gelegen is; de gruwelijke oudermoord van GONZALEZ CLONDIRIEN, door de *Gazette des Tribunaux* medegedeeld, en insgelijks vermeld in het Handelsblad van den 17^{den} Mei 1837, gaf den Dichter de bouwstoffen aan de hand, en men kan hem den lof niet ontzeggen, van over het algemeen met getrouwheid, en door eene fiksche, krachtige bewerking ons die Geschiedenis te hebben aanschouwelijk gemaakt. Hij heeft slechts eenige afwijkingen noodig geoordeeld, om den held van het Treurspel eene indrukwekkender houding te geven, en de ontknooping eenigzins ingewikkelder te maken. GONZALEZ verschijnt hier in rijker aanzien, zijn karakter heeft ook eene meer gunstige zijde verkregen, hij is teederlievender, goed-hartiger, en grootmoediger geworden; ALVAR, de Heiden, die den horoskoop had laten trekken, is een persoon, die ter verwikkeling der gebeurtenis, met veel kunst is aangebragt, hoezeer hij bij wijlen op het tooneel verschijnt daar, waar wij hem liever gemist zouden hebben. De plaats en omstandigheden van den moord zijn naar de behoefte van het tooneel eenigzins gewijzigd.

Niemand zal ontkennen, dat het onderwerp in vele opzigten hoogst tragisch is, en met alle regt den Dichter tot eene poëtische behandeling heeft uitgelokt. Het levert overvloedig stof op, tot een tooneel der hartstogten, hoewel die zich bijna uitsluitend tot de hoofdpersonen bepalen. Het is niet alleen een zamenloop van gebeurtenissen, die zoo zouden hebben kunnen voorvallen, maar het geheel is waarheid, omdat het een historisch feit is. Het is hoogst aandoenlijk, vol actie en spanning, en het klimt trapsgewijze, en zonder verflaauwing en verpoozing. Met dit al hebben wij er een gewigtig bezwaar tegen: het is eene *noodlotstragedie*. Wij bekennen gaarne, dat er in onze dagen

niet ligt een geschikter onderwerp voor eene zoodanige tragedie zoude kunnen gevonden worden; maar wij keuren elk onderwerp van een treurspel in onze dagen, waarin de kracht van het noodlot wordt in het licht gesteld, onvoorwaardelijk af. Niet alleen, omdat die noodlotsleer strijdt met de mogelijkheid, en aandruischt tegen alle christelijke beginselen, maar ook vooral daarom, omdat zij zich gronden moet op een nietig en verachtelijk bijgeloof, dat met drieste hand een' scepter zwaaijen wil, waaronder de redelijke mensch niet wil gebukt gaan. Al zien wij het ook voor onze oogen gebeuren, hetgeen de horoskoop voor jaren had voorspeld, dan zien wij daarin niet de vervulling dier Godspraak, maar eene bloot toevallige overeenkomst, van het gebeurde met de voorspelling, of, wil men liever, wij zien hier de Almagt werken, die zich evenmin door eene voorspelling van hare ondoorgrondelijke raadsbesluiten laat afbrengen, nu zij daarmede overeenkomen, als zij ooit zoude kunnen bewogen worden, om deze te vervullen.

Bovendien, de Noodlotstragedie heeft haren tijd gehad, toen zij indruk kon maken op het gevoelig hart en onbeneveld brein harer tijdgenooten. Zij had wel altijd hare eigenaardige gebreken, waaronder geene der geringste was, dat zij het gevoel van regtvaardigheid, dat in des menschen borst gloeit, kwetste, maar zij kon deze gebreken van de andere zijde dubbel vergoeden. Bij de Grieken, waar het Treurspel geboren werd, en tevens tot zulk een hoogte opgevoerd werd, dat de latere volkeren, zij mogen in sommige opzigten verbeteringen daarin hebben aangebragt, onzes achtens over het geheel dien hoogen trap van volkomenheid niet hebben kunnen bereiken, maar in vele opzigten beneden die groote modellen gebleven zijn - bij de Grieken, zeggen wij, was de noodlotstheorie door de godsdienst gewettigd. De Goden bepaalden onwillekeurig, onregtvaardig en gebrekkig zoo als zij zelve vol gebreken waren. In hunne Godspraken deelden zij den mensch, die daar kwam raadplegen, raadsbesluiten mede, en het gansche volk beschouwde die uitspraken als heilig en waarachtig. Het verstand kon naar den geest dier tijden onbeneveld zijn, zonder aan die onverbiddelijke Godspraken te twijfelen.

Doch dat geheiligd schild des bijgeloofs is nu verbroken. Er zijn geene wijdberoemde orakeltempels meer, en zoo men in onze dagen die tempels ook nog had, zij zouden hunnen luister missen.

Wat hebben wij dan nu in onze dagen, dat die heiligdommen, waar de toekomst onthuld werd, eenigzins kan vervangen? Den horoskoop, te laag voor de laagste burgers in eene beschaafde maatschappij, die slechts als een guichelspel op boerenkermissen

te vinden is, en slechts dient: *pour amuser le monde*, (waarlijk niet *le beau monde*) en om den horoskooptrekker een bete broods te bezorgen, maar waaraan hij zoo min, als het publiek, eenige kracht van waarheid toeschrijft; den horoskoop, in andere landen slechts gewaardeerd door het uitvaagsel des menschdoms, *Zigeuners* en *Gitano's*. Het mogt dus bij den Griek indruk maken, als men aan de voorzegging der Godspraak herinnerd werd; wat ook de uitkomst geweest zij, ijdele, verachtelijke wanklank is in onze Nederlandsche ooren de taal van den Heiden, bl. 18:

> Uw horoskoop ten spijt? Wat ijdele verwachting?
> Het lot kent in zijn loop verwrikking noch verkrachting.
> Deed een der onzen u dien ijzren wil verstaan,
> Dan zult gij in den strijd dat vonnis niet ontgaan.
> 't Geen we in de lijnen van der menschen handpalm lezen,
> Is in der starren loop bepaald. Geen angstig vreezen,
> Ontwapent ooit de macht, die zich door ons verklaart
> Aan elk, die vol begeerte op 't beeld der toekomst staart.

Vragen wij nu, wat leering is er uit den horoskoop te trekken? dat de mensch niet wanen moet, dat hij het lot, hem eenmaal voorspeld, kan ontgaan. Eene ellendige leering, zal men zeggen; maar zij is de noodwendige, de eenige leering, die er uit iedere noodlotstragedie, *qua talis*, te trekken valt.

De Dichter heeft dit zelf gevoeld, en hij laat daarom den ongelukkigen GONZALEZ (die gedurende zijn laatsten levenstijd de vervulling van het noodlot onvermijdelijk had beschouwd, er steeds door gekweld was, en nu de rampzalige voorspelling vervuld zag) hij laat GONZALEZ aldus spreken, of liever, hij spreekt zelf bl. 75.

> Men zeg hier niet: de mensch kan 't noodlot niet ontgaan.
> Neen, wee hem, die zijn toorn, als mensch niet kan betoomen,
> En 't bloed zijns naasten, als het bloed van 't wild doet stroomen!
> Wee hem! want roekloos treedt hij op in 't ambt van God,
> En maakt de vreedzame aard, een bloedig moordschavot.

De Dichter heeft echter aan het aanlokkende van het onderwerp geen weêrstand kunnen bieden. Laat ons zien, hoe hij zich van zijne taak gekweten heeft.

Wij moeten hem al aanstonds den lof toezwaaijen, dat hij de drie éénheden, waarop vele kunstregters zoo zeer gesteld zijn, volkomen heeft in acht genomen. De éénheid van handeling waar het bij ons vooral op aankomt, is volkomen bewaard: zij begint langzaam, neemt al meer en meer in levendigheid toe, en doet de belangstelling klimmen. In het eerste gedeelte speelt het Noodlot, geheel alleen, de hoofdrol; GONZALEZ, hoe teeder hij gade en zoon bemint, is vervuld met de gedachte aan het nood-

lot, hetwelk hem drukt; hij wordt daardoor somber, gejaagd, ligt ontvlamd. Dit karakter, hetwelk overigens het eenige belangwekkende in het Treurspel is, wordt met fiksche trekken, geheel naar de natuur, geteekend.

Het nieuwere tooneel, maar inzonderheid de nieuwe tragedie, is de schouwplaats van menschelijke hartstogten en daaraan heeft de Dichter ook, zoo als het ons voorkomt, met veel studie den Minnenijd aan het Noodlot geknoopt. De gebeurtenis zelve gaf hem daar, wel is waar, aanleiding toe, maar hij heeft aan het uitwerken van dien hevigen hartstogt, de tweede helft van zijn Treurspel geheel gewijd. Hij heeft het gebrekkige en onbevredigende der noodlotstragedie daardoor zoo zeer aangevuld, dat de minnenijd per slot volkomen de hoofdrol speelt. Neem het noodlot uit dit Treurspel, en gij zult nog een goed geheel overhouden. De greep om ALVAR op CAMILLA te doen verlieven, hem als een vroeger aanbidder van haar te doen optreden, en hierop minnenijd in het hart van GONZALEZ te ontsteken, is wel wat afgesleten, en wat CAMILLA'S stand, met dien van ALVAR vergeleken, betreft, wel wat gezocht en onnatuurlijk; maar de schildering is schoon. Het plan van MARIA, waarin GORMAR, ANNA en CAMILLA deelen, om GONZALEZ te doen boeten, is in de gegeven omstandigheden minder gelukkig gekozen; maar de wijze waarop GONZALEZ, door de mededeeling van den schuldeloozen CARLOS, al meer en meer in razenden minnenijd ontvlamt, is goed behandeld.

Dat GORMAR en ANNA, door het doodelijk lood getroffen, uit den tuin in het paleis komen, om daar achtereenvolgens te sterven, wilde ons niet bevallen, evenmin als het optreden van ALVAREZ, om zijne zegepraal bij het aandoenlijkste schouwspel uit te kraaijen. Overigens is de ontknooping roerend en verheven, zij doet den Dichter eer aan.

Wat den versbouw aangaat, wij moeten dien over het algemeen roemen. De stijfheid en eentoonigheid, die de Alexandrijnen zoo ligt aankleeft, is hier in het geheel niet te bespeuren. De Dichter treedt in dit opzigt meesterlijk in de voetstappen van zijn grooten meester, BILDERDIJK.

Hij heeft zijne gedachten niet in de versmaat behoeven te wringen, maar de poëzij vloeide ongedwongen, in losse, zoetvloeijende klanken op het papier. Wij hebben ons onder het lezen verheugd, dat de Dichter zich de aanmerkingen van vroegere beoordeelaars schijnt ten nutte gemaakt te hebben, en zich, op eenige uitzonderingen na, onthouden heeft van hoogdravende uitdrukkingen, en min gepaste woordkoppelingen. Wij zullen nogtans een paar aanmerkingen laten volgen.

De aanhef die, zonder heroïsch te zijn, altijd iets aanlokkends

behoort te hebben, en waarin de Ouden vooral steeds den juisten toon wisten te treffen, is hier wat plat en al te prozaïsch.

MARIA.
Ik ben gereed, vriendin!

CAMILLA.
Ik zal het spoedig zijn.

Bladz. 4:

En 's avonds bij den klank der teedre mandolien.
Met *albetoofbre* stem, zijn hulde me aan kwam biên.

Indien men dit woord *albetoofbre*, alleen hoorde noemen, zoude niemand hetzelve verstaan.

Bladz. 8:

En matig over mij, *u zelv'* dan 't vonnis aan.

beter:

En matig over mij u dan het vonnis aan.

Bladz. 17:

Gij zijt de Jager die, toen Don Sebastiaan.
In ongelijken kamp zijn benden zag verslaan.
Van u een paard ontving.

Deze onnaauwkeurigheid had bij de correctie moeten in het oog vallen.

Bladz. 19:

een toekomst ondervroeg,

Men ondervraagt iemand naar de toekomst, maar niet de toekomst zelve.

Bl. 24: *smachtverlangen* is eene harde zamensmeding.

Bl. 25:

In 't eind door *ijzing* stom
En roerloos 't *vlammend bloed*, van schrik *gestremd* in de aderen.

Het bloed *vlamt* (liever: kookt, ziedt) niet in de aderen, wanneer eene ijzing ons overvalt; maar is ijskoud. Zoo zingt HELMERS:

‘Een huivring greep mij aan, het bloed stolde in mijne ad'ren.’

Een zelfde dag, bl. 26, en *één zelfde smart*, bl. 27, strijden tegen het spraakgebruik.

Bl. 27:

Ons leger bij *Villa Viciosa* had verslagen. (!)

Bl. 28: *troosttaal*, is een hard woord.

Bl. 29:

Wordt hij, die men in voorspoed lief had, aangebeên.

De *caesuur* valt hier midden in het woord.

Bl. 35:

> Die nooit u kan betalen
> Voor uw betoonde hulp en *gastvrijvol* onthalen.

Die onverwachte uitroep van moeder ANNA, welke maar pas in het huis is aangekomen, klinkt al vrij *barocq*, en *gastvrijvol* is geen woord.

Bl. 40: *Wilden*, zal eene drukfout zijn. De alleenspraak van ALVAR zoude ruime stof voor de kritiek opleveren, indien men daar het ontleedmes eens op appliceren wilde; b.v.:

> Geen zoete *nektarlepping*
> Vergunde *uw liefde* mij. *Mij*, wangedrocht der schepping,
> *Mij* viel uw haat ten deel, en 't om u boelend kind
> De baardelooze knaap, werd mij ten spijt bemind.

Uw liefde, daarin ligt het denkbeeld opgesloten, als had CAMILLA hem bemind. Doch zij haatte hem. De antithesis van het wangedrocht der schepping, tegen het kind (een beeld der onschuld) is ongelukkig. Ware ALVAR de schuldelooze knaap geweest en GONZALEZ het wangedrocht, dan mogt hij die klagt met nadruk en tegenstelling ontboezemd hebben.

> Of - welk een denkbeeld: licht heeft zij voor de ondeugd veil
> Hetgeen ze eens weigerde aan den deugdzame.

Wij roepen met den Dichter uit: ‘Welk een denkbeeld!’ Hoe onnatuurlijk? Die vrome CAMILLA, die door den deugdzame (zoo even was hij een wangedrocht der schepping) niet konde bekoord worden, toen hare hand vrij was, zoude nu voor de ondeugd?.... Neen, die gedachte kon niet bij hem opkomen!

Bl. 42:

> *geestdriftgloed*,

ongepaste zamenstelling.

> Wier englenschoon mijn min steeds had *vermenigvuldigd*.

De liefde jegens een' persoon, kan wel in kracht toenemen, niet in getal. Liefde, hoe sterk ook, blijft altijd ééne liefde.

> Uw hemelblikken
> Zijn veel te *zonnig*, om met koesterend verkwikken
> De sombere *ijswoestijn, 't ontdooien* van zijn ziel,

Die blikken waren te heilig, te rein, dat konde hij zeggen; maar hoe zonniger, des te beter dooi.

Wij stappen andere plaatsen van deze min gelukkige handeling over, en willen slechts nog op ééne des lezers opmerkzaamheid vestigen, om aan eene les te herinneren, die vroegere kunstregters meermalen aan Treurspeldichters hebben toegeroepen.

> Maar zoo gij 't andermaal waagt, door beleedigingen,
> Gemunt op mijn gemaal, *naar vloeksoldij* te dingen,
> *Bij wier gedachte alleen, mij 't hart van walging slaat*
> *En ik den schaamteblos voel* PURPREN *op 't gelaat*.

Eene vrouw zegt nooit zelve, dat de schaamteblos haar gelaat bedekt. Haar aanschouwer merkt dit op; de Dichter, die ons

haar' wil malen, zoude zeggen, dat afkeer op haar gelaat stond uitgedrukt, terwijl de schaamteblos hare wangen kleurde. Maar waar de Dichter haar spreken laat, in de hevigste ontroering en drift, moet hij haar zelve niet laten beschrijven, hoe zij er uitziet. Deze aanmerking is niet op eene *caprice* der kunst gegrond, maar op de natuur zelve. Dit zijn vlekken die niet alleen in stukken van ADDISON, ROWL en anderen, maar ook vooral bij onze Treurspeldichters, niet vreemd zijn en het kan dus niet overbodig schijnen, daar tegen te waarschuwen. Hier komt nog bij, dat niemand zeggen kan, ik voel den schaamteblos *purpren;* maar men kan dit slechts zien, en voelt denzelven *gloeijen*.

Bl. 44.

> *afgestormde* twijgen (?)
> Nog tweewerf wordt het uur in 't renperk der seconden,
> Op 't ronde cijferblad, geboren en verslonden.

Dit is te gekunsteld en te gewrongen.

Bl. 46:

> Der maanglans zilver licht.

Het zilveren licht van de maan is goed, maar niet het licht van den maanglans.

Wederhaken is, analytisch, goed, maar *weerhaken* is alleen gebruikelijk, en vooral in verzen. Worden deze beide regels er niet door bedorven?

> O wreede folterknecht, die op het martlend rad,
> Elk lijdend ligchaamsdeel in wederhaken vat.

De alleenspraak van GONZALEZ, is waarlijk schoon; zij is krachtig en stout; hoewel ongekunsteld, is zij vol kunst, die ons den mensch natuurlijk laat hooren spreken: spreken of liever overluid denken, zoo als de wezenlijke GONZALEZ kan en zal gesproken hebben, in het vuur zijner gloeijende hartstogten. De kritiek is er door ontwapend; zij wil niet wijzen op de stijve compositie van *feesttijlamps-gierlande, tooverlustwarande*, bl. 60, het ontaalkundige *openslag*, bl. 65, en dergelijke fouten meer. Neen, zij meent genoeg gedaan te hebben, door den Dichter op eene andere feil gewezen te hebben; zij wil nog slechts den lezer verzekeren, dat het Treurspel rijk aan schoone plaatsen is, waar de hartstogten in verhevene poëzij echt tragisch geschilderd worden. Dat het niet bloot tooneelen van woeste driften zijn, mogen de volgende regels getuigen bl. 31.

> **CAMILLA.**
> Wat sombre angst, nu hij mij heeft begeven,
> Drukt mij het hart met looden zwaarte neêr?
> De duisternis schijnt dreigend mij te omzweven;
> Geen enkle star verlicht de hemelsfeer.
> Ik voel me alléén! Mij, wie 't alleenzijn zoetheid

En weelde was, wen ik aan hem gedacht;
Den dierbren ga, die door des hemels goedheid
Mij 't hoogste doel des levens nader bracht.
Mij, die zoo vaak der menschen vreugd deed vluchten:
Biedt de eenzaamheid thans stof tot bittre zuchten!

Wat schrikbre taal moest mij uw mond doen hooren?
Gonzalez! heeft het lot ter kwader uur,
U in uw jeugd tot gruwlen uitverkoren?
Regeert ons dan geen liefdrijk Albestuur?
Stuwt op het pad der wisselvallige aarde
Een duistre macht, naar willekeur ons voort?
Dan heeft de deugd des stervelings geen waarde,
Dan is de plicht niets dan een enkel woord.
Neen, God regeert! 'k wil daar mijn tranen leken,
Om kracht naar kruis hem voor mijn echtvriend smeken.

(*Zij knielt in eene biddende houding neder; dan eene hevige donderslag, vergezeld van windvlagen, doet haar deze houding verlaten.*)

Gij donders knalt! Omgloort me ô bliksemstralen!
Schud, wervelwind, dit wankelend gebouw!
Gij doet de hoop niet in mijn boezem falen.
Dreigt, heemlen, dreigt, ik blijf aan God getrouw!
Door u, hoe fel ge in gramschap schijnt ontstoken,
Wen gij Zijn macht verkondigt door d'orkaan,
Wordt schaarsch het riet ten stengel afgebroken,
Ofschoon uw kracht den ceder neêr doet slaan.
Rampzalig zij, die in den klank der donderen
Gods Majesteit en liefde niet bewonderen!

Dat denkbeeld doet het wicht der smart mij dragen,
En wischt den traan mij van 't verbleekt gelaat.
Zoo zeker als het zonlicht weêr zal dagen,
Verbeidt ook mij een blijde dageraad.
Dat geeft mij troost: dat doet alleen mij denken,
Aan 't zalig uur, wanneer Gonzalez mond,
Den zoeten kus des weêrziens mij zal schenken.
Wanneer de hoorn zijn weêrkomst heeft verkond!
De dorenpluk wordt dan een oogst van rozen;
Bij 't juublend lied: Gods macht beschaamt de boozen!

Rietscheutgalmen.

Te Winschoten, bij Joh. Huisingh, 1838.

Wij moeten er voor uitkomen, dat wij met het boven aangekondigde boekske een weinig verlegen zijn. Voorrede en inhoud, gedachte en vorm, gevoelens en uitdrukkingen, alles heeft een voorkomen van zonderlingheid, dat ons in de war brengt. Wonderlijk staat een onmiskenbare aanleg tegen onvergefelijke fouten

over; nog wonderlijker strijden de onaannemelijkste denkbeelden over Goddelijke en menschelijke dingen, met het waarachtig godsdienstig gevoel, dat hier en daar doorblinkt. Doch wij willen den Lezer zelven laten oordeelen.

De in dit bundeltje heerschende geest is - de modekwaal onzer jonge Dichters. Maar zoo zwartgallig, moeten wij bekennen er nog geen uit die Bent te hebben aangetroffen. Men hoore:

> En gij, meineedige aard! mijn doodstuip zij de groete
> Die 'k op mijn sponde u breng. - O wacht niet meer van mij. -
> Uw wellust was me een pijn - en wat mij 't leed verzoette
> Was 't somber klokgebrom, der uitvaart melody.

Vrij somber, niet waar? Nu, dit kan ons niet al te zeer verwonderen van iemand die BYRON toezingt:

> Maar 'k leef - en leefde ik, BYRON! zoo als gij! -
> De wareld haat me - ik kan de wareld haten;
> Verlaat mij ieder - ik kan elk verlaten:
> Slechts sta uw geest, o BYRON! steeds me op zij.

Het is een oude opmerking, dat de discipelen altijd verder gaan, dan de meester.

Men gevoelt wat het gevolg van zulk eene stemming zijn moet: de aarde is een tranendal, een hospitaal, een woonplaats van ellende, vervuld met deugdzamen, die vervolgd worden, en ondeugenden, die vervolgen. Maar neen! er is nog een derde soort, die tusschen de goeden en kwaden instaat: het zijn - hoe zal ik ze noemen? het zijn wezens van uitzondering, vrouwelijke engelen of engelachtige vrouwen, hoe ge wilt, wier liefde het verbroken evenwigt eenigzins herstelt en het den goeden hier uitstaanbaar maakt. Wat deze schepselen al niet kunnen, is verbazend. Niet alleen herscheppen zij de aarde tot een paradijs, maar zij maken haar tot een Hemel; ja, tot den Hemel der Hemelen. Men hoore den Dichter zijn gevoel op het ontvangen van het *jawoord* beschrijven: (bl. 57).

> Ja, 'k zag den zaalgen hemel open,
> Met blaauwgewelfde, hooge locht.
> Ik voelde 't voorhoofd me (my) bedropen
> Met 's Heeren heilig welbronvocht.
> Een Cherub op gevlamde wieken,
> Gehuld in 't licht van 't morgenkrieken,
> Daalde uit den kreits der Heemlen neêr.
> Het driemaal Heilig deed hij hooren,
> En onder 't lied der Englenchooren
> Steeg hij naar 's Vaders zetel weêr. (!)

En nog staan hier de grenzen van het vermogen dezer wezens niet. Zie bl. 69:

> Eerwaardig is de priester Gods
> - - - -

Maar als een Engelreine maagd
- - - -
Den Hemel om genade vraagt,
Voor wie een worm de ziel doorknaagt;
Dan - - - -
En de aarde juicht: Genade!

Wat meer is, KAÏN, de moordenaar met de schuld, ‘bloedrood als scharlaken,’ heeft alleen genade in de oogen zijner bruid te vinden, en (bl. 78).

En Kaïn juicht, aan 't hart der Bruid gezonken,
Door 't blanke *yvoor* des *wasschen* arms *omklonken*,
Met weenend oog van *hooge* liefde dronken:
‘Mijn bloedschuld is geboet!’

Maar het is ook geen gewone, aardsche, menschelijke liefde, waarvan hier gesproken wordt. Men hoore: (bl. 60).

Neen, neen, Serena, neen! geen jeugd of schoonheid boeit me,
Ze (hy) is niet van de aarde, zy (hy) mijns harten tintelgloed.

of bl. 61:

Neen, niets was de aarde mij, toen 't zaligend 'K BEMIN U
Van uwe lippen vloot, wijl (daar) 'k aan uw boezem lag;
Toen, Engel! toen uw oog zoo liefdrijk op mij zag;
Wat was toen de aarde mij, wat was er wareldsch in u.

Ziedaar den *doorgaanden* geest van dit bundeltje. Wat zullen wij er van zeggen? Wij voor ons weten niet, hoe het komt, dat tegenwoordig de geloofsbelijdenis van de meeste jonge Dichters van die van den gewonen mensch verschillen moet. De gewone mensch gelooft aan een God, die de Schepper zoowel des hemels als der aarde is, die ook de aarde tot een schouwplaats zijner liefde en weldadigheid gemaakt heeft en wiens goedertierenheid is over alle zijne werken. Neen, - zegt de Dichter van de Zwarte Bent, - de aarde is een vervloekte grond, vol van onkruid, ongedierte en onmenschen. De gewone mensch zegt, ja, dat er veel boosheid op aarde is en niemand, zoo als hij behoort te zijn; maar dat er onder het kwade toch ook veel goeds doorloopt, en dat er ook nog heden zouts genoeg overblijft, om een algemeen bederf te weren. Neen, - zegt de dichterlijke TIMON, - de aarde is een broeinest van boosheid, waar het door den overlast der goddeloozen niet is uit te bouden. De gewone mensch houdt geenzins alle zinnelijk genot voor verboden: zoo houdt hij het er voor, dat God het huwelijk tot de bron van het zuiverste zingenot gemaakt heeft, waarin vleesch en geest hand aan hand gaan, om den mensch gelukkig te doen zijn en een aardschen hemel voor hem te scheppen, zoo als de half zinnelijke, half geestelijke mensch behoeft. Hij gelooft aan den eigenlijken zin des Hooglieds.

Neen, zegt de Treur- en Boet-Poëet, het huwelijk is eene louter geestelijke vereeniging, zonder inmengsel van eenige aardsche of zinnelijke gedachte. Hij vergeestelijkt SALOMO'S Minnelied tot een Bruidszang der kerk.

Is nu zulk eene beschouwing waar? De Dichter gelooft het in zijn nuchtere oogenblikken zelf niet; is zij vroom, gelijk zij daarvan den schijn heeft? het tegendeel is waar; want zij vergrijpt zich aan den pligt der dankbaarheid jegens den Schepper en der liefde jegens zijne schepselen; is zij dan misschien van eene dichterlijke wijze van zien en gevoelen onafscheidelijk? Om één voor allen te noemen, de Dichter, dien wij zoo gaarne den MENSCHELIJKE heeten zouden, TOLLENS bewijst het anders. Welligt is zij dan poëtischer? Wij zouden het niet gaarne toegeven. Het voorbeeld van BILDERDIJK, BYRON of HUGO bewijst hier niets. Men mag niet op rekening van hunne onderwerpen stellen, wat alleen de vrucht van hun talent is. Indien poëzij de uitdrukking is (en wat is zij anders?) van wat er schoonst, edelst en verhevenst in den mensch is, hoe zou haar triomf dáár kunnen zijn, waar zij het meest met de natuur in strijd is?

Wij erkennen, bovenstaande veroordeeling is hard: maar zoo de kunst streng is in hare vorderingen, de natuur mag zich nog minder geweld laten aandoen.

Men meene daarom niet, dat wij den Auteur der *Rietscheutgalmen* alle verdiensten ontzeggen. Het tegendeel is waar. Hij is in waarheid Dichter; vol vuur en geestdrift, fiksch in het aangrijpen van zijn onderwerp en los in het behandelen er van, hier en daar zelfs bewonderenswaardig om zijn stoutheid, doch daarentegen soms ook onverschoonlijk om zijne slordigheid. In één woord, er kan iets goeds van hem worden. Tot dat einde leere hij bij BILDERDIJK netheid, en bij TOLLENS - neen! VAN DER PALM zegt wel: het ideaal, het modèl des kunstenaars schuilt in zijn hart. Hij dale daarin, luistere naar de stemmen van menschelijkheid, die er klinken, geve die in dichterlijke taal weder en achte alzoo meer Dichter te wezen, naarmate hij in zijne gedichten meer mensch en Christen is!

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

I. A.G. van Onsenoort, Med. et Chir. Doct. *Geschiedenis der Oogheelkunde als inleiding tot het onderwijs derzelve betracht, benevens een overzigt der Litteratuur enz. Te Utrecht, bij* Van Der Monde, 1838. 8°. 76 *bl.*
II. A.G. van Onsenoort, Med. et Chir. Doct. *De kunst om de Oogen wèl te verplegen en voor ziekten te bewaren. Een Handboek ten dienste van alle standen, geslachten en ouderdom. Te Utrecht, bij* Van Der Monde, 1838, 8°. 130 *bl.*
III. *Opmerkingen betreffende de bewaring van het Gehoor en de keuze, het gebruik en misbruik van Oorhorens enz., van* J. Harrison Curtis. *Amsterdam*, 1837. *kl.* 8°. 49 *bl.*
IV. *Gezondheidsleer van den Mond, door* Hildebrand. *Utrecht, bij* R. Natan, 1837. *kl.* 8°. 120 *bl.*

De drie laatste der hier aangekondigde Werkjes zijn Volksboeken. Wij hebben die hier te zamen genomen, omdat het doel en de strekking van alle natuurlijk dezelfde is, en de eischen die wij daaraan mogen doen, voor het eene niet verschillen van het andere. Wat men over *populariteit* in wetenschappelijke zaken ook denke, zoo veel is zeker, dat zij althans daar, waar er onze gezondheid, het behoud en verzorging van onze zintuigen door bevorderd wordt, prijzenswaardig is. Onze naburen hebben hierin een loffelijk voorbeeld gegeven; men denke slechts aan de werken van HUFELAND die hiertoe betrekking hebben. De populariteit in de wetenschappen staat evenwel bij ons op eenen zeer lagen trap; hoevele geleerden zijn er niet, die b.v. in al wat betrekking heeft tot de natuurkundige wetenschappen, zoo onkundig zijn, dat hunne kennis geen grein meerder weegt, dan die van den ambachtsman, die zijnen tijd van den vroegen morgen tot den laten avond aan zijn handwerk besteedt. Vraag den beschaafden man naar het onderscheid van zenuwen en spieren: het zal ter naauwernood zijn, dat hij u daarvan een duidelijk begrip kan geven. Om de kennis van het menschelijk ligchaam bekommert men zich zoo weinig, dat men zich bijna schaamt, daarvan te spreken: en hij die er iets meer van toont te weten, wordt al spoedig voor een neuswijze of hypochondrist uitgemaakt. Van daar dan ook, dat in de ge-

neeskunde zoo veel bijgeloof onder het volk heerscht; dat men van geheime middelen, van wonderartsen, en wat dies meer zij, zoo dikwijls hoort spreken, en dagelijks kan opmerken, welk een onbepaald vertrouwen daarin gesteld wordt: hier is het eene geestelijke zuster, of een tuinman die den kanker geneest, daar een ander, die door het bestrijken van het aangezigt met den duim, de tandpijn verdrijft: daar weder hoort men, dat een predikant oogziekten geneest, die te vergeefs door deskundigen behandeld waren; of men verhaalt u, hoe een arts, die door zijne landgenooten zeer gering geschat wordt, door den toevloed van Hollanders overstelpt wordt, dewijl hij bij ons eenen naam heeft met dien van de beroemdste oogheelkundigen van *Europa* gelijk staande, ja zelfs die nog verre overtreffende.

Het is dus prijzenswaardig, wanneer men door goede Volksboeken aan die dwalingen een einde tracht te maken; wanneer men den leken zoodanige boeken schenkt, waardoor hun een juister begrip van het menschelijk ligchaam wordt medegedeeld, waardoor zij althans in staat gesteld worden, de gezondheid te bewaren, en wat dies meer zij. Jammer slechts, dat deze boeken zoo weinig gelezen worden, of liever, dat zoo weinigen op de hoogte zijn om die boeken te begrijpen. In andere landen is deze zaak anders gesteld: wij beroepen ons hier op *Engeland*, waar zelfs de diepste wetenschappelijke zaken in eenen eenvoudigen vorm voorgedragen worden: waar zelfs de beroemdste natuurkundigen, zoo als b.v. een HERSCHEL, DAVY enz. hunne grondige denkbeelden in een zoo eenvoudig kleed voordragen, dat zij door ieder beschaafd mensch begrepen worden: en daarvoor ook wederkeerig een belangstellend publiek vinden. Wanneer wij dus vreezen, dat dergelijke werkjes, als de voor ons liggende, in geen zeer uitgebreiden kring het nut stichten, dat daarmede bedoeld wordt, juichen wij evenwel de pogingen van harte toe.

En nu ter zake. N°. 2 is een oorspronkelijk Werkje van onzen verdienstelijken landgenoot VAN ONSENOORT, aan wien de wetenschap reeds vele belangrijke bijdragen verschuldigd is. De voorrede maakt ons bekend met de omstandigheden, die den Schrijver tot het uitgeven van dit Werkje bewogen hebben; een gedeelte is namelijk voor eenige jaren in een gezelschap voorgedragen: men uitte daar den wensch, dat de Schrijver deze nuttige wenken door den druk algemeen mogt maken. De inhoud is deze: na eene ontleedkundige beschrijving van de deelen, die het oog het naast omringen en daarmede onmiddellijk in verband staan, worden de deelen van het oog zelve beschreven: de Schrijver volgt hierin eene strenge ontleedkundige orde, daar hij telkens ieder deel in het bijzonder neemt, en hetgeen van den vorm

en het gebruik te zeggen valt, daarbij mededeelt. Hierna wordt de invloed van het licht op het oog vermeld, en wel die van een te sterk licht, van eene te heldere kleur, of van een te zwak en onzeker licht; inspanning van het zintuig bij te zwak licht is althans nadeelig: dit alles wordt zeer leerzaam in de bijzonderheden uiteengezet: dan gaat de Schrijver over, om van het kunstlicht te spreken, waar zeer nuttige wenken voorkomen omtrent de schadelijke gevolgen, die uit verschillende wijzen van verlichting voortvloeijen. Het volgende hoofdstuk handelt over de andere uit- en inwendige invloeden, en derzelver schadelijke uitwerkselen op het gezigt. Tot hiertoe de algemeene beschouwingen uit een gezet hebbende, gaat de Schrijver over tot de nadeelen, die in de opvoeding der kinderen het gezigt bederven, en wat er in dien leeftijd voor het behoud van dit werktuig dient betracht te worden. Wat hierbij over het kiezen van een beroep aangevoerd wordt, verdient, hoe eenvoudig en hoe gemakkelijk het schijne, daarom vooral onze aandacht, omdat er in het geheel weinig acht op gegeven wordt. Verder ontwikkelt de Schrijver, hetgeen hij rekent, dat op den middelbaren leeftijd tot eene doelmatige verpleging van het gezigtsvermogen belangrijk is, althans in die gevallen, waar het beroep onvermijdelijk met eene bijzondere vermoeijende inspanning van dit zintuig verbonden is; ook wordt hier over de algemeene ziekten die op den toestand van het oog invloed uitoefenen, gesproken; en eindelijk de verandering van het orgaan bij toenemende jaren vermeld. De nadeelen die uit de kleeding, verschillende gewoonten, zoo als het tabakrooken, snuiven, gebruik van sterken drank, en de aanwending van ongepaste middelen, zoo als zalfjes, potjes, brandewijn enz. voortvloeijen, komen verder ter sprake. Omtrent de aanwending der brillen geeft de Schrijver zeer gepaste opmerkingen: hierbij beschrijft hij zoo wel de glazen der brillen, als de geheele zamenstelling dier werktuigen, en het oogmerk van hun gebruik, en de gebreken, waarvoor zij aangewend worden.

Eenige raadgevingen voor beleedigingen van het oog, zoowel werktuigelijke als die, welke op een bijzonderen scheikundigen invloed der nadeelige stoffen berusten, vindt men in het volgende hoofdstuk; terwijl in het laatste de regelen uit een gezet worden, waarnaar men zich bij oogontstekingen te gedragen heeft.

Indien wij ons eenige aanmerking veroorloofden, zoude het zijn dat de vorm van het boekje voor leken te streng wetenschappelijk is: de ontleedkundige beschrijving van het oog, gelijkt b.v. zoowel in de bijzonderheden, als in de orde, waarin die voorgedragen wordt, te veel naar eene beschrijving in een ontleedkundig handboek. Misschien ware het ook niet ongepast geweest,

vooraf in algemeene trekken het gebruik en den aard der verschillende weefsels, die het oog zamenstellen, te schetsen. De beschrijving van het beenig zamenstel der oogkas en van de spieren van het oog, schijnt ons voor leken te uitvoerig, daar het hun voornamelijk te doen is, om het gebruik van het oog, in het algemeen, verklaard te zien, en te weten, wat de aard is van de ziekte, die dit werktuig in deszelfs verrigtingen kan storen. Over dit laatste is de Schrijver ook wat te kort. De ontaardingen van verschillende deelen en weefsels van het oog, bieden zelfs voor leken vele belangrijke verschijnselen aan. Men ziet, wij wenschen, dat de Schrijver tevens met het diaetetische oogmerk, wat meer de physiologie, en pathologische physiologie gepaard had; daardoor was het stukje misschien meer onderhoudend voor leken geworden.

N°. 3. van den Londenschen oor- en oog-arts CURTIS, bevat opmerkingen betreffende de bewaring van het gehoor en de keuze, het gebruik en het misbruik van oorhorens, gehoorbuizen, kunstooren enz. Bl. 1-14 is eene inleiding, die door den Schrijver voornamelijk gesteld schijnt, om zijne eigene verdiensten te verheffen. Daarna komen wij tot het stukje zelf; ook hier vindt men eerst eene ontleedkundige beschrijving van het uit- en inwendige oor, gevolgd door de physiologie van het gehoor. Daarna wordt er over de ziekten van het oor gesproken; over de verschillende oorzaken der doofheid; over de verzorging van het zintuig van het gehoor, zoowel ter voorkoming van aandoeningen daarvan, als ook om bij eenen reeds bestaanden ziekelijken toestand van het oor, hetzelve behoorlijk te verplegen. Hierbij maakt de Schrijver eenige aanmerkingen over de schadelijke gevolgen die uit zekere misbruiken voortvloeijen, zoo als het geven van slagen aan het hoofd ter kastijding enz., over het verzuimen en minachten der ziekten van het oor in de eerste tijdperken. Hetgeen de Schrijver zegt van de doofstommen, en het laakbare in het gedrag van hen, die meenen, dat bij alle doofstommen het gehoor hopeloos verloren is, verdient zekerlijk behartiging. Daarna beschrijft C. verscheidene werktuigen, waardoor hij de hardhoorendheid te gemoet komt, en besluit met een paar aanmerkingen over de keuze, het gebruik en het misbruik der oorhorens. Het boekje schijnt ons, daar er zoo vele zaken in komen, die alleen voor de bewoners van *Londen* belangrijk zijn, en de Schrijver er voornamelijk zijne eigene zaken en geneeskundige behandeling in roemt, weinig geschikt voor eene vertaling.

N°. 4. Zoo er een deel der geneeskunde is, dat door hare beoefenaars schaarsch behandeld wordt, is het zeker dat gedeelte, waartoe de ziekten der tanden behooren: van daar dat het ook bij ons

meerendeels aan vreemdelingen overgelaten wordt, en de tandmeesters tot eenen geheel afgescheidenen stand behooren. *Duitschland* heeft in de laatste jaren tot de wetenschappelijke beoefening van dit gedeelte der heelkunde veel bijgedragen; doch er blijft hierin steeds veel te wenschen over. Wanneer men bedenkt, hoe treurig het ook bij ons met de Tandheelkunde geschapen staat, dan zal men de vertaling van een goed populair werkje, dat daartoe betrekking heeft, als eene welkome verschijning begroeten. Als zoodanig rekenen wij dan ook, dat door de vertaling van HILDEBRAND'S gezondheidsleer van den mond, aan eene wezenlijke behoefte voldaan is: het boekje, in eenen onderhoudenden stijl geschreven, bevat zeer leerzame aanwijzingen. De Schrijver toont eerst in de inleiding het gewigt van de zorg voor het behoud der tanden aan: beschrijft in het eerste hoofstuk het uitkomen der tanden, en wat daarbij in aanmerking komt, spreekt in het volgende hoofdstuk over het wisselen der tanden, en zet in de beide volgende hoofdstukken de voorschriften uiteen, waardoor men de ziekten der tanden voorkomen, de wezenlijk bestaande aandoeningen daarvan in hunnen voortgang terughouden of genezen kan: waarbij hij zeer juiste raadgevingen voor levensregel enz. mededeelt, en voor verscheidene misbruiken, althans voor kwakzalvers middelen, en meer vooroordeelen die in het gewone leven ingeslopen zijn, waarschuwt. De vertaling van dit stukje, zoo wel als van dat van CURTIS is goed.

N°. 1. Van eenen anderen aard, dan de drie voorgaande, is deze verhandeling van den Heer VAN ONSENOORT, die in 1818 tot inleiding gediend heeft, bij het aanvangen der theoretische en practische lessen over de oogziekten, aan de Hoogeschool en bij 's Rijks groot Militair Hospitaal te *Leuven;* de Geschiedenis der oogheelkunde sedert dat jaar (1818) tot op den tegenwoordigen tijd heeft de Schrijver bijgearbeid, zoodat het werk daardoor een geheel overzigt van het geen in dit vak der Heelkunde verrigt is, levert. Aan het einde vindt men eene opgave der voornaamste originele werken, welke over de leer der oogziekten in het algemeen handelen. Dat het onderrigt in de Oogheelkunde aan het Rijks Militaire-Hospitaal met stilzwijgen in deze geschiedenis voorbijgegaan wordt, daaaop heeft de Heer KERST het publiek reeds opmerkzaam gemaakt. (*Letterb.*, N°. 22, 1838.) Deze redevoering heeft de eer van eene Hoogduitsche vertaling genoten. Wat hare waarde betreft, het beginsel dat de Heer VAN ONSENOORT in het motto: *je ne juge pas, je raconte* (MONTAIGNE) aanduidt, is wat te streng doorgevoerd, of liever, niet zoo toegepast, als wij zulks van den verdienstelijken Schrijver gewenscht hadden. Wij zouden wel willen, dat hij al verhalende, wat meer geoordeeld had, daar-

door zoude het meer aan het oogmerk voldoen, van namelijk de beginnenden met den stand der wetenschap bekend te maken: zoo als het hier ligt, is het een catalogus van namen en zaken, die wat los te zamen hangen. Desniettemin is het als een overzigt van hetgeen in de oogheelkunde geleverd is, niet onbelangrijk.

J.F. van Hengel, *Observationes morbi, qui dicitur Dothinenteria. Lugduni Batavorum*, 1838.

Deze inaugureele Dissertatie bevat vooreerst een zevental ziektegeschiedenissen van *Dothinenterie*, die de Schrijver te *Leiden*, deels in het Militaire Hospitaal, deels in het Academisch Gasthuis waargenomen heeft. Daarna volgen algemeene opmerkingen over de verschijnselen, het beloop, de voorzegging, oorzaken, behandeling der ziekte en over de lijkopeningen. Het geheel is zeer oppervlakkig bearbeid, de ziektegeschiedenissen zijn niet als modellen aan te merken, en wanneer men ze toetst aan de vereischten van eene goede *historia morbi*, die door den geliefden leerling van den Hoogleeraar VAN DER HOEVEN zoo uitmuntend ontwikkeld zijn, valt er op hunne waarde nog al wat af te dingen; ja zelfs de behandeling der eerste gevallen is door den Heer VAN HENGEL niet genoegzaam met gronden gestaafd, zoo als b.v. het gebruik der *Calomel* in de 1^{e} waarneming, bl. 8 en 9. Trouwens wij bekennen het, de behandeling in die koortsen, die nu eens als *febres typhoïdeae*, dan als *typhus*, dan weder als *febres catarrhales nervosae* enz., of ook als *dothinenteria* bestempeld worden, is moeijelijker dan in eenige andere ziekte; en wat ons aan het ziekbed in de keus der middelen bepaalt, laat zich moeijelijk in een ziekteverhaal afschilderen. Doch daarom te meer achten wij dit onderwerp, als stof voor eene *Dissertatie*, zeer ongeschikt. Want de groote verscheidenheid der meeningen omtrent deze ziekte, de verwarring der begrippen en namen, daar zij aanleiding toe gegeven heeft; het onzekere van de waarde, die men aan den pathologischen toestand van de klieren der ingewanden, en de verzweering moet toekennen; dit alles maakt het uiterst moeijelijk om dit onderwerp met vrucht te behandelen. Wij prijzen overigens het denkbeeld, om voor eene *Dissertatie* ziektegeschiedenissen tot grondslag te nemen, die door den Schrijver zelven waargenomen zijn; daardoor wordt men meer in het practische leven ingewijd, terwijl afgetrokkene theoretische onderwerpen, den toekomstigen arts ligt te ver van zijn doel, het waarnemen aan het ziekbed, verwijderen.

Taalkundig Magazijn of gemengde Bijdragen tot de kennis der Nederduitsche Taal: bijeenverzameld door A. de Jager, Lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde *te Leiden*. IIIe *Deel*, 1^e^ *Stuk. Te Rotterdam, bij* T.J. Wijnhoven Hendriksen, 1838, 8°. 144 bl.

Wij gaven in dit *Maandschrift*, reeds vroeger verslag van de beide eerste Deelen van dit belangrijk *Magazijn*: als in N°. 3 voor het jaar 1837, van het 1ste Deel en van de 2 eerste Stukken van het II^de^ Deel: en in N°. 12 voor dat jaar, van het 3de Stuk van gezegd II^de^ Deel: terwijl wij in het 2de N^o^. voor den jare 1838 het 4de aankondigden.

Het 1^e^ Stuk van het IIIe Deel behoeft voor de vorige stukken, in belangrijkheid niet onder te doen. Wij vinden hier 1°. *De Zoenbrief tusschen den Bisschop* (te weten van *Munster*) *en de Friesen van den jare* 1276, (bl. 2-23) in het oud Friesch, volgens twee handschriften, met eene vertaling en aanmerkingen van Jonkheer Mr M. HETTEMA. Belangrijk is dit stuk zoo voor de *taalkennis*, als voor de kennis der zeden en wetten van dien tijd. Opmerkelijk is art. 24 van deze zoen, luidende:

'ac sterft hir eng Fresa oppa Saxlonde, ther fon sekem fri se, so agen tha erwa sin god to fagiane umberawad, alsaden is het fon tha Saxe ther sterft inna Freslonde;' aldus door den Heer HETTEMA vertaald: 'ook zoo er een Fries in Saksenland sterft, die van misdaden vrij is, dan behooren de erfgenamen dit goed te nemen ongehinderd, zoo is het ook met den Saks, die in Friesland sterft.'

Het *droit d'aubaine*, (*jus detractus, aftogtsregt*) bestond dus reeds in die dagen niet tusschen den *Saks* en den *Fries*.

2°. *Nieuwe Bijdrage tot de Friesche Taal- en Letterkennis*, door M^r^. L. PH. C. VAN DEN BERGH (bl. 25-28).

3°. *Over de verbuiging der Naamwoorden in het Oud-Nederduitsch* (bl. 31-36). Een vervolg en slot van hetgeen in vroegere stukken voorkomt. Door dienzelfden onvermoeiden en kundigen taalgeleerde. Hij handelt hier over de *telwoorden*, over de *bijwoorden* en over de *koppeling der zelfstandige naamwoorden*. - Opmerkelijk en niet te verwerpen zijn de voorschriften, die de Schrijver omtrent dit moeijelijk en betwist punt der spelling aan de hand geeft.

4°. *Aanteekeningen ter verbetering en uitbreiding der opmerkingen omtrent den Gelderschen tongval*, voorkomende in het 4^e^ St. IIe Deel, van eenen ongenoemde (bl. 39-68), met ophelderingen van den verzamelaar. Wij spraken bij de aankondiging van het 4^e^ Stuk van het IIe Deel, met lof van de aldaar geplaatste *opmerkingen omtrent den Gelderschen tongval*, en kunnen dien

lof ook aan deze aanteekeningen niet ontzeggen. Zij worden besloten met de opgave van eenige woorden, die men nog tot den Gelderschen tongval kan brengen, in eene alphabetische orde.

5°. *Aanmerkingen omtrent enkele woorden en spreekwijzen*, door Mr. J.H. HOEUFFT, *toegelicht in de proeve van Bredaasch taaleigen*, door Mr. W.C. ACKERSDIJCK (bl. 71-S0). De naam van den Schrijver is een waarborg voor de belangrijkheid.

Met welgevallen ziet de taalbeoefenaar de onvermoeide pogingen; die uitstekende mannen in ons vaderland, sedert eenigen tijd aanwenden, om de kennis der verschillende tongvallen meer algemeen te maken. De beoefening der tongvallen werd voor nog weinige jaren geheel verwaarloosd, en echter is zij van zeer veel belang voor de kennis der algemeene taal van een land.

6°. *Bijdragen tot de kennis der Nederduitsche Spreekwoorden* (1e Stukje), door den ijverigen verzamelaar (bl. 85-128). Een uitvoerig, zeer lezenswaardig stuk, vol belangrijke opmerkingen en wenken omtrent taal en taalkennis, voorafgegaan door eene lijst van 65 geschriften over de *Nederduitsche Spreekwoorden*.

Op bl. 127 zegt de Schrijver omtrent het spreekwoord: *de jongste schepens vellen het vonnis*. 'Dat het wijzen of uitvoeren van het vonnis aan den jongsten schepen plag opgedragen te worden, is bekend;' en wil, dat hiervan het spreekwoord ontleend zij. Wij zouden het liefst ontlenen van het gebruik, nog bestaande, dat de jongste regter (schepen) bij het opmaken van het vonnis, het eerst zijn gevoelen uit, en alzoo vóór de ouderen spreekt en als het ware hierdoor het vonnis het eerst velt. Tegen eenen knaap, die zijn oordeel, voor dat ouderen spraken, uitbrengt, gebruikt men alzoo deze spreekwijze.

7°. *Opmerkingen, bedenkingen en vragen, betreffende de Nederduitsche taal* (bl. 131-138), terwijl alles wordt besloten met eene

8°. *Korte aankondiging van eenige uitgekomen werken*, door den verzamelaar (bl. 139-144).

Mogt dit *Magazijn* die aanmoediging, die ondersteuning en die behartiging vinden, die het zoo ruimschoots verdient. Voor ons is elk nieuw *stuk* een waar geschenk.

'Bataven! kent uw' taal en heel haar overvloed.'

Amst., Dec. 1838.

***Pleitrede, ten betooge dat eene actie tot schadevergoeding door eigenaars van vastigheden ingesteld tegen een Polderbestuur, wegens het sluiten eener* (*ofschoon ook publieke*,) *vaart, niet behoort tot de kennis der Provinciale Staten, maar tot die des gewonen regters; door* M^r^. A.F. Jongstra, Advocaat te Heerenveen, *te Heerenveen, bij* F. Hessel, 1838, II en 61 bl.**

Menig vreemdeling, die met ons vaderland onbekend, van de verwarring hoort gewagen, waarin zich zooveel ten onzent bevindt, zou naauwelijks aan een beschaafd land der 19^e^ Eeuw durven denken. Ja, van ganscher harte zou ik het kunnen vergeven, indien men ons *daarom* en in *dit opzigt* de Chinezen van *Europa* wilde noemen, ofschoon ik niet weet *of*, en voor de Chinezen niet hoop, *dat* er in China *Polders* en *Heemraadschappen* zijn. En toch al die inrigtingen van dijkstoelen en polders, en markten, en buurten, en wat niet al, wier oorsprong, geschiedenis, en regt aan zooveel twijfel en duisternis onderworpen is, hebben hunne goede zijde. Zij geven werk! werk aan den geschiedkenner en ijverigen onderzoeker; werk aan het talloos aantal advocaten; werk aan het niet minder talrijke heirleger van regters en raden van hoogeren en lageren rang. En waarlijk, dit laatste is geene kleinigheid, en wel waardig, een aanhoudend onderwerp van zorg voor de hooge regering uit te maken. Van daar voorzeker het loffelijke besluit, om de Fransche wetten niet te regelen of te herzien, maar over te laten aan des regters oordeel! En inderdaad, het behoeft geen betoog, dat ledigheid nadeelig op de zedelijkheid werkt. *Geef den armen geen geld, geef hem werk!* is eene gulden les. En wil men dan, dat het gouvernement de regters bezoldigen en hun het werk uit de handen nemen zal? Wordt er's jaarlijks geen geld genoeg uitgegeven, waar niet voor gewerkt wordt? Kost, om een voorbeeld bij te brengen, het Koninklijk Nederlandsch Instituut geen schatten aan den lande?... Ik hoop lezer! dat ge van het nut der administratieve justitie overtuigd wezen moogt. Ge hebt, onder meer, er dit goed bewerkte stuk aan te danken.

De Heer J. levert ons hier eene uitmuntende pleitrede. In een kort, doch zeer lezenswaardig voorberigt, verhaalt hij ons dat hij meer aan het belang der zaak, dan uit besef van wetenschappelijk gewigt, deze rede het licht doen zien; zij heeft echter ook als wetenschappelijk stuk eene blijvende waarde. Op de voorrede volgen de Dagvaarding des Eischers en de Qualiteiten en Conclusie van het polderbestuur tot incompetentverklaring in den gewonen armzaligen procureurs stijl. Dan komt de Pleitrede zelve. Het ontstaan van regtsmagt is het onderwerp der inleiding; wel wat vergezocht, doch niet afgesleten en daarom lofwaardig. Dan worden *vooreerst* de gronden der incompetentie wederlegd; ten *tweede* het positief be-

wijs geleverd, dat de gewone regter bevoegd is, en *eindelijk* eenige te berde gebragte zwarigheden opgelost. Onder de achteraan gevoegde bijlagen, komen onder anderen twee merkwaardige vonnissen der Heerenveensche Regtbank voor.

De stijl is over het algemeen zuiver; beter dan men uit de vrij stroeve titelopgave zou vermoeden, somtijds zelfs welsprekend, schoon over het algemeen niet zoo levendig, als die van den Heer M^{r}. D. DONKER CURTIUS in zijne Pleitredenen over de regtsmagt der Heemraadschappen; eene regtsmagt, waaraan thans door M^{r}. A.S. VAN REESEMA de genadeslag is toegebragt. Indien wij eene algemeene aanmerking wilden maken, het zou zijn, dat de toon nu en dan wat te *familiaar* is voor een deftig stuk, b.v. bl. 36: *laat ons echter* EENS *zien wat er zij* enz.; bl. 39: *dit kunnen wij zoo geheel en al* NOG MAAR NIET *toegeven;* bl. 33: *wij willen immers niet zoo* ONBELEEFD *zijn*. Ook de uitdrukking, bl. 24: *meer* ALS voor *meer* DAN, verdient berisping, even als het gebruik van het woord, *eenlingen* (individuën) op bl. 11.

Als proeve van den stijl en als voorbeeld van des Schrijvers onafhankelijke begrippen, deelen wij het slot der Pleitrede mede.

‘Doch zoodanige bepaling kan er niet bestaan, of, - indien dezelve al bestond, - zij zoude strijden tegen de Grondwet, - en dus voor u, - voor ieder die gezworen heeft de Grondwet te onderhouden, - *niet* verbindend *kunnen* zijn.’

‘Maar wij gelooven niet aan het bestaan van zoodanige bepaling. - Wij gelooven niet, - wij mogen niet gelooven, dat onze Wetgevers, de Koning of iemand met eenige magt om wetten, besluiten, of reglementen te maken bekleed, van de Grondwet zoude afwijken. - En wij verfoeijen elke uitlegging, aan eenige wet of besluit gegeven, waardoor die wet of besluit met de Grondwet strijdig zoude worden.’

‘En indien wij in eenige wet of besluit, immer eenige met de Grondwet strijdige bepaling mogten aantreffen, en deze strijdigheid door geene mogelijke uitlegging was weg te nemen, wij zouden ons niet slechts door onzen eed aan de Grondwet gebonden achten, aan die bepaling gehoorzaamheid te weigeren, - maar wij zouden meenen den eerbied aan Wetgevers of Koning verschuldigd, te schenden, indien wij zoodanige bepaling opvolgden en tegen de Grondwet handelden, - indien wij zoodanige bepaling als een uitvloeisel, van den wil van Wetgevers en Koning beschouwden; - want ook Wetgevers en Koning hebben gezworen de Grondwet te onderhouden en te handhaven.’

De inhoud is eene ruime aanprijzing, een naauwkeurig onderzoek, eene getrouwe behartiging overwaardig.

Handboek voor Schoolopzieners en Onderwijzers der Jeugd van de lagere scholen, of verzameling van alle Wetten, Reglementen, Besluiten enz., betreffende het lager Schoolwezen *in ons Vaderland*. IIIe Deel. *Zalt-Bommel*, Joh. Noman en zoon, 1838. 12°. XIV *en* 376 *bl*.

Van dit nuttig *Handboekje* ziet het eerste Deel reeds den tweeden druk. Dit derde Deel bevat 68 besluiten, reglementen, verordeningen, enz. het *lager schoolwezen* betreffende, van den jare 1827 tot en met den jare 1833. Met genoegen zagen wij in dit Werkje opgenomen, het *ontwerp van wet op het onderwijs door* Z.M. DEN KONING *voorgedragen aan de* Staten-Generaal, *op* 26 *November* 1829, *doch ingetrokken op den* 28sten *Mei* 1830, want hoezeer dit *ontwerp* geen kracht van wet heeft gekregen, getuigt het echter van de belangstelling onzer regering in het lager onderwijs, zoo belangrijk voor den staat. Hadden wij toen geene zuidelijke broeders gehad, dit ontwerp ware zeker in wet veranderd geworden. Mogt onze regering weldra de noodzakelijkheid inzien van omtrent het *lager onderwijs* verordeningen daar te stellen, overeenkomstig den geest des tijds, en vervangende de thans bestaande van den jare 1806, die maar al te zeer de kenmerken dragen van den tijd, waarin zij zijn vastgesteld.

Wij kunnen dit bruikbaar Handboekje in gemoede aan schoolopzieners, aan leden van school-commissiën, aan onderwijzers der jeugd, enz. aanbevelen.

Amst. Dec. 1838.

C.

De Schijnblinde. Historisch-Romantisch tafereel uit de tijden van Cromwell. *Utrecht*, I.E. Bosch, 1838.

Lezer! hoe denkt gij over kopijen? van WALTER SCOTT bij voorbeeld? Neem eens een verhaal uit de Engelsche Geschiedenis, en wel bepaaldelijk uit de tijden waarin *Peveril, old Mortality, Redgauntlet* en meer dergelijken spelen. Met een geheimzinnigen onbekende, die naderhand blijkt KAREL STUART te zijn; met Koningsgezinden, die zich het voorkomen geven van Presbyterianen te wezen, om de goede zaak te dienen; met Presbyterianen, die, onder den mantel der huichelarij, hunne lage driften verbergen; en deze allen geschakeerd, rondom den persoon van een schijnblinde, die u voor de verandering weêr aan den *Spion* of den *Bravo* van COOPER herinnert? Wel nu, hoe denkt ge over zulke boeken?

.....

Ik ben het volkomen met u ééns!

I. Georg Schobri, *de Rooverhoofdman in Hongarije, eene karakterschets uit den nieuwsten tijd. Naar het Hongaarsch van* Ladislav Hólics Shékhely. *Bewerkt en uitgegeven door*. Naar het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* M. Smit, 1838.**
II. *Hartstogten. Familietafereelen. Naar het Hoogduitsch, door* H. van der Sprong. *Te Deventer, bij* J. de Lange, 1838.

Zoo als voor alle dingen is het ook voor romans veel waard, op hun tijd te komen. In de wereld der verdichting heeft men even zoowel als in de wezenlijke wereld, oude modes: en beide eindigen op dezelfde wijze - met de prooi van uitdragers te worden.

Daar hebt gij b.v. den Rooverhoofdman SCHOBRI. Welk een nobele figuur zou hij tegenover RINALDO RINALDINI gemaakt hebben! Ik las het boek als een herinnering uit mijn vroege jeugd, toen deze bandiet mei ABALLINO den lauwer deelde. Maar die tijden zijn voorbij. Wij hebben met de edele roovers gedaan en zijn nu aan de edele beulen. *A chacun son tour*. Maar hieruit volgt nu immers, dat KARL MOOR thans een vreesselijk anachronisme is. Wij durven dus den Hongaar geen goed onthaal belooven. De Italianen zijn hem vóór geweest. Alles wat wij hem raden kunnen, is, een stil heenkomen in de leesbibliotheken te gaan zoeken, waar het kindermeisje, dat met RINALDO, GLORIOSO, SOVIECZKA en hoe de WelEdele Gestrenge Heeren meer heeten mogen, gedaan heeft, hem nog op den koop toe zal nemen. En dan zouden wij wel een plaatsje naast hem willen verzoeken voor den tweeden bovenaangekondigden roman, *Hartstogten* getiteld.

Ook dit boek is geheel en al in den ouden stijl. Men heeft alleen het vignet te zien, een grafkelder met doodkisten, uit eene van welke eene witte gestalte oprijst, om een denkbeeld van het geheele werk te hebben. Het is, wel is waar, met al zijn akeligheden, nog lang zoo akelig niet als de Fransche *horreurs*, die men ons tegenwoordig opdischt; maar ongelukkig steken de gruwelen in een ouderwetsch pak. De gaauwdieven dragen nu geen hermelijn of riddersporen meer. Zij oefenen hun handwerk *en frac* op de bals en boudoirs uit. Wat zullen wij er tegen doen? zij hebben de sympathie der eeuw voor zich.

Nog iets. De romanhelden van onzen tijd hebben ten minste ééne verdienste, die van waarheid. Geen Schrijver laat nu meer aan het ceremoniële hof van een Hoogduitschen vorst, den kamerdienaar tot een nieuwbenoemde *dame d'honneur* der Prinses, bij hare aankomst zeggen: ‘dat de Prinses (NB.) een onbeschrijfelijk goed meisje is, en met groot verlangen hare komst te gemoet ziet.’

Dit karakter van waarheid ontbreekt niet alleen aan de beide verhalen *uit de groote wereld*, waar vooral het bovenstaande geld,

maar ook aan het verhaal uit *het burgerlijk leven*, dat het boek opent. Het is al te achterlijk bij de fijne analyse onzer tegenwoordige Auteurs. Geen goed Schrijver kopiëert meer naar een *mannequin:* men werkt alleen naar het levend modèl. Ook dit *genre* heeft zijn gebreken: maar het is nu eenmaal aan de orde. En waarlijk! van welken kant de herschepping van de vervallen literatuur dezes tijds ook zal opdagen, zeker niet uit den hoek van den Duitschen ridder- of familieroman der vorige eeuw!

Wij zien dus een voorteeken in den grafkelder onder den titel: *Hartstogten:* en beklagen den Heer VAN DER SPRONG over zijne moeite, om deze drie Duitschers uit hun land te halen, alleen om ze in *Holland* te - begraven.

Jaarboekje van de Regterlijke Magt, in het Koningrijk der Nederlanden, voor* 1839. (*Eerste Jaar.*) *Te Gorinchem, bij* Jac. Noorduyn. xii, 164 *en* 56 *bl.

Een zeer bruikbaar werkje, een Eersteling, die er zeer goed uitziet. In de 164 eerste bladzijden wordt het personeel van het *Departement van Justitie* en *van de Regterlijke Magt* opgegeven. Dat de waarde van eene zoodanige opgave wel voornamelijk van stipte naauwkeurigheid afhangt, zullen wij wel niet behoeven te zeggen, en wij kunnen eene naauwgezette naauwkeurigheid der Redactie niet genoeg aanbevelen. Hier en daar vonden wij nog al misstellingen, hoe zeer dit getal gering is. Zoo vinden wij, bl. 131: als de woonplaatsen der beide Notarissen van *Nieuwer-Amstel* de *Overtoomsche weg*, ONDER SLOOTEN, opgegeven Die woonplaatsen is wel *Overtoomsche weg*, maar *niet, onder Slooten*, doch *onder Nieuwer-Amstel. Slooten* behoort onder het 4^{e} *kanton Amsterdam*, en dáár mogen de Notarissen van *Nieuwer-Amstel* niet woonen. Op bl. 131 lezen wij, FRANKEN, voor FRANKE, en 164: J.J.C. BUSMAN SIMONS, voor J.J.C. BIESMAN SIMONS, enz. Maar waar de Redactie al heel willekeurig mede is omgesprongen, is met het toekennen van adelijke titels. Het is waar, dit heeft ook plaats in het Koninklijk Besluit van 16 Sept. 1838, N°. 99, de benoemingen der leden van de Regterlijke Magt bevattende, maar de Redactie van dit Jaarboekje had meer zorg voor gelijkheid in deze moeten dragen, hoezeer wij erkennen, dat de kennis van iemands adeldom in ons land, vooral nu, sedert den jare 1830, *geene lijsten* van adelijke personen meer in het *Staatsblad* voorkomen, zeer moeijelijk is. Recensent heeft wel niet veel op met adelijke titels en nog minder met nieuwbakken adel, zoo hij niet door *persoonlijke* verdiensten verkregen wordt; maar toch *suum cuique*, en *à tout seigneur tout honneur*. Als men b.v. den Haarlemschen Regter M^{r}. F.W. VAN STYRUM, *Baron* noemt, moet men van zijnen broeder, den Hoor-

nenschen M^r. L. VAN STYRUM, geen *rôturier* maken. Dat de familiën SLOET, BENTINCK, BOETSELAAR enz., tot den adel behooren en reeds jaren behoorden, weet ieder, ook zonder de voornoemde lijsten in het *Staatsblad*, en het verwondert ons, dat dit der Redactie is ontgaan, (ond. and. bl. 51 en 94). Het is waar, de adel van anderen is van verscher datum, en ligt daarom beter in het geheugen. Maar wanneer men b.v. (bl. 38) aan de Heeren M^rs. C. BACKER, C. DEDEL, Regters, F.L.H.J. BOSCH VAN DRAKENSTEIN, plaatsvervangend Regter, D. RUTGERS VAN ROZENBURG, Substituut-Officier en J.D. VAN LENNEP VAN MARSELIS, Subst. Griffier der Amsterdamsche Regtbank, het praedicaat van *Jonkheer* toekent, moet men het vóór den naam van M^r. A. WARIN, den Vice-President dier Regtbank, niet weglaten.

Als Mengelwerk vindt men achteraan geplaatst een zeer naauwkeurig stukje over den voormaligen *Hoogen Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland* (bl. 1-56), door den bekwamen Heer M^r. G.W. VREEDE, met eene lijst der *Presidenten, Raden en Ministers van dien Raad van den jare* 1582 *tot* 1653. Welke bekwame en geleerde mannen zaten er in dien Raad! Wij hopen dat onze nieuwe *Hooge Raad* eens eene gelijke lijst zal kunnen opleveren.

De opgave van den inhoud hadden wij gaarne wat uitvoeriger gezien: dit zou het gebruik gemakkelijker maken. Wij geven der Redactie in bedenking, of het niet nuttig zou zijn, in den volgenden Jaargang, eene opgave te plaatsen der zitdagen enz. van elke Regtbank; maar wat voorzeker nuttig voor dit werkje zou wezen, is een bekwaam Correspondent in elk Arrondissement, om de veranderingen, misstellingen enz. op te geven.

De namen van A.J. TEN HAGEN JSZ. en G.W. VREEDE, zijn ons waarborg, dat dit boekske van jaar tot jaar in belangrijkheid zal winnen.

***Almanak tot Gezellig Onderhoud, voor het jaar* 1839 (2^e *Jaargang.*) *Te Deventer, bij* A. ter Gunne, 1838. 183 *bl. kl.* 8°.**

Voor den prijs van 30 centen kan men zich nimmer eenen *Almanak* aanschaffen, die zoo goed gedrukt en zoo goed van inhoud is, als de boven aangekondigde. Uitstekends wacht men in een boekske als het onderhavige niet, maar over het geheel is alles hier wel. Men heeft hier daarenboven veel voor zijn geld, want de druk, hoezeer duidelijk, ja fraai, is zeer *compres* Een steendrukje hebt gij op den koop toe. De Uitgever verdient allen lof, waarin de medearbeiders kunnen deelen.

H.

Boekbeoordeelingen.

De verzoeking van Jezus in de Woestijn, beschouwd in haren aard en haar doel. Door *D. Nieuwhof*, Predikant te Haamstede.

Te Rotterdam bij van der Meer en Verbruggen, 1837. II. en 157 bl.

Of de Eerw. Schrijver door het uitschrijven der Prijsstoffe over de verzoeking in de woestijn het eerst tot een nader onderzoek naar die duistere geschiedenis opgewekt zij, is uit het korte voorberigt en de 1e. aanteekening niet zeer duidelijk. Maar de ongelukkige uitslag der Prijsuitlooving was oorzaak, dat hij het resultaat zijner onderzoekingen aan het publiek heeft medegedeeld. Hij verdeelde zijnen arbeid in vier deelen. In het eerste houdt hij zich met de opgave en beoordeeling der onderscheidene hoofdgevoelens bezig. Vooraf verdedigt hij eerst het verhaal der Synoptici van de zijde der echtheid en ongeschondenheid, der geloofwaardigheid: - hoe toch valt hier aan verdichting te denken? - en wat de bron betreft, zij kan geene andere zijn, dan de mond van JEZUS zelven. Na eene uitvoerige uitweiding over mythische en dogmatisch philosophische verklaringswijze, bestrijdt de Schrijver de meeningen dergenen, die het verhaal als eene leerrijke fabel of gelijkenis beschouwd hebben. De onbestemdheid eener dergelijke uitlegging, het historisch verband en de historische vorm, waarin het voorkomt, eindelijk het volstrekt vreemdsoortige eener dergelijke gelijkenis, zijn de hoofdgronden, waarop dit gevoelen wordt verworpen. Heeft men dan veeleer aan eene verrukking van zinnen, hetzij in wakenden toestand, hetzij in eenen droom te denken? De Schrijver betoogt, dat de woorden Matth. IV:1, Luc. IV:1, voor zulk eene onderstelling geen grond geven; dat men aan den H. Geest, die kort te voren op JEZUS was nedergedaald, te denken hebbe, wanneer er gezegd wordt, dat JEZUS door den H. Geest werd weggeleid: dat die meening voorts moeijelijk vol te houden is, zonder een duisteren vlek te werpen op het verstand of op het gevoel des Heeren, dat nimmer buiten zijn zedelijk evenwigt trad. De Schrijver gaat

hier vooral uit op het bestrijden der zulken, wien het denkbeeld van een persoonlijken duivel als strijdig met de rede, en als het uitvloeisel van een vreemd bijgeloof voorkomt. Korter wordt als het derde hoofdgevoelen, de meening opgegeven, dat de Duivel op eene onzigtbare wijze op den geest des Heilands gewerkt hebbe: doch niet op echte schriftverklaring, maar of op onzuivere voorstellingen van den aard des Duivels of op dogmatische zucht voor analogie tusschen JEZUS en ons, rust deze meening Aannemelijker nog zou het vierde hoofdgevoelen zijn, dat een menschelijk wezen, een Joodsch priester b.v., getracht had, JEZUS te verleiden. Maar onoplosbaar blijft het, dat de latere geschiedenis en de verhouding van JEZUS tot de Farizeën deze onderstelling niet bevestigt. Buitendien, van waar toen reeds deze belangstelling in JEZUS, die niet, of naauwelijks, bekend was? Eene dergelijke uitlegging, wikkelt ons in onoverkomelijke zwarigheden.

De tweede afdeeling bevat de ontwikkeling van dat gevoelen, hetwelk de Schrijver als het waarschijnlijkste omhelst. Eenige voorbereidende aanmerkingen strekken tot aanprijzing der grammatisch-historische verklaring: het verhaal van MATTHEUS acht de Heer NIEUWHOF het naauwkeurigste in vergelijking met dat van LUCAS. Zijne gronden zijn deze: 1°. het aanwenden eener Bijbelspreuk door den verzoeker, sluit het best op de voorafgaande weigering van zijn aanzoek door JEZUS met eene Bijbelspreuk, Matth. IV:4-6. 2°. Er is meer zigtbare klimming in de orde der verzoekingen bij MATTHEUS. 3°. Het is onwaarschijnlijk, dat, volgens LUCAS, de Booze zijn aanzoek, na het scherpe antwoord des Heilands, Luc. IV:8, herhaald hebbe, ook 4°. zou JEZUS zich niet verder met hem hebben ingelaten. Voorts pleit de meening der oude Christenkerk, die zich ook in de handschriften van LUCAS openbaart, ten voordeele van MATTHEUS, en eindelijk is deze in de opgave van den tijd verreweg naauwkeuriger.

Het zou wenschelijk geweest zijn, indien na de lofrede des Eerw. Schrijvers op de historisch grammatische uitlegging, hij zelf de onderscheidene verhalen der Evangelisten met kritische en grammatische omzigtigheid onderzocht had en nagekropen ware. In plaats daarvan ontvangen wij eene min of meer homiletische verdeeling volgens het verhaal van MATTHEUS. Eerst b.v. wordt volgens Matth. I:1, 2, onderzocht naar den tijd, wanneer; de plaats waar; den persoon door wien; den toestand, waarin de verzoeking plaats had. De *tijd* was terstond naar den doop: de *plaats*, de groote algemeene woestijn: het eigenlijke gedeelte daarvan, waar de gebeurtenis plaats greep, bleef den Evangelisten welligt zelven onbekend. Eene soberheid, die wij in den uitlegger prijzen. De *persoon* was de Duivel, het hoofd der gevallen Engelen, de vijand van den Zoon

Gods, de groote bewerker en voorstander van alle zedelijk kwaad. De Schrijver haalt hier de gewone bewijsplaatsen der dogmatiek, zoowel voor het bestaan des Duivels als der gevallen Engelen aan. Het valt niet te denken, dat de Heiland, die in de bestrijding van volksvooroordeelen den dood vond, een begrip, dat valsch en verkeerd was, door zijne leer zou hebben gewettigd. Van hem schijnt zelfs JEZUS den oorsprong der zonde in het paradijs. Joh. VIII:44. te hebben afgeleid. Zijn bestaan is niet in strijd met de rede; want zoo er Engelen zijn, (en de orde des heelals dwingt ons bijna noodzakelijk, tusschenwezens beneden God en boven ons, aan te nemen) zoo er Engelen zijn, dan zijn zij, als eindig, veranderlijk, derhalve vatbaar voor zonde. Het hoogste verstandelijke vermogen, mits als eindig gedacht, waart niet vrij voor zedelijke verdorvenheid; de ondervinding leert het. Maar het past ons, van de voorstelling des Duivels, alle die schilderingen af te trekken, waarmede eene buitensporige verbeelding hem kleedde en liever de mogelijkheid aan te nemen, dat hij even als de goede Engelen, in verschillende gedaanten zich kan voordoen. *De toestand* waarin JEZUS zich bevond, wordt door Matth. IV. 1 opgegeven. Aan het einde van veertig dagen en nachten, door JEZUS even als MOZES en ELIAS ter voorbereiding voor zijne zending besteed, en wel in eene onafgebroken vasten, die niet dan eene wonderdadige beschikking der Voorzienigheid kan doen onderstellen, hongerde hem ten laatste. Vervolgens gaat de Eerw. NIEUWHOF afzonderlijk iedere verzoeking na. Hij bepaalt niet, in welke gestalte de Verzoeker zich aan JEZUS zou hebben geopenbaard, maar meent dat deze den schijn van een goedhartigen raadgever hebbe aangenomen. Zonder JEZUS in zijne volle Goddelijke natuur te kennen (want ook de kennis der hoogere geesten is beperkt, 1 Petri: I. 12) sprak hij uit het standpunt der heerschende begrippen en zocht JEZUS tot een wonderwerk te verleiden, dat wantrouwen op de Voorzienigheid zou verraden. Vandaar heeft, welligt in dezelfde gedaante, de Verzoeker JEZUS geleid (want wij hebben aan geenerlei bovennatuurlijke wegvoering te denken) naar *Jeruzalem* en geplaatst op een der zijvleugels van den tempel. Bij zijne terugkomst van daar, heeft hij ten derdemaal den Heiland verzocht, maar toen zich in verhevener gestalte vertoonende, bleek hij de persoon te zijn, die hij was, en werd als zoodanig door JEZUS herkend en afgewezen. Wij hebben intusschen ook hier aan geene wonderdadige bovennatuurlijke werking te denken, waardoor alle koningrijken der aarde zigtbaar werden, maar op een berg geplaatst (welks ligging voor het overige onzeker is en waarschijnlijk blijven zal,) was het genoeg, indien de Duivel JEZUS het uitgestrekte vergezigt aanwees, en hetgeen niet door het oog kon omvangen

worden, in al zijne heerlijkheid beschreef. Ook de komst en dienst der Engelen is even als de verschijning des Duivels, letterlijk op te vatten als eene uitwendig zigtbare gebeurtenis.

Als taalkundige opmerkingen van den Schrijver, teekenen wij aan, dat volgens hem, niet al te zeer moet gedrukt worden op het woordje, OM *verzocht te worden*, van den Duivel. Het drukt liet gevolg, de uitkomst van JEZUS afzondering uit. Bij Lucas IV:2 moet *ἡμέρας τεσσαράκοντα* door een scheiteeken van *πειραζόμενος* afgezonderd worden. Het vasten is van eene algeheele onthouding van spijs te verstaan; *ὁ πειράζων*, Matth. IV:3 is als eene bijzondere benaming voor den Duivel op te vatten. Het *πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ* is een zijvleugel van een der tempelgebouwen. In de aanhaling uit Psalm XCI:11, 12 is geene moedwillige vervalsching van de zijde des Duivels. *Πᾶσαι αἱ βασιλείαι*, en *βασιλείαι τῆς οἰκουμένης* zijn van de geheele wereld te verstaan. De dienst der Engelen bestond in betooning van hulde en onderdanigheid. Het *ἄχρι καιροῦ* Luc. IV:13 behoeft niet zoo gedrukt te worden, dat men volstrekt aan eene hervatting der verzoeking te denken hebbe.

Korter kunnen wij omtrent het derde deel zijn, waarin de Eerw. Schrijver naar *het verband van deze verzoeking met de betrekking en de lotgevallen van* JEZUS *op aarde*, onderzoek doet. Na eenige zeer juiste en doeltreffende aanmerkingen over het noodzakelijk en onverbreekbaar verband tusschen de verrigtingen en lotgevallen des Heeren, meent de Schrijver JEZUS bij deze verzoeking vooral als mensch te moeten beschouwen, doch tevens met een volmaakt heiligen wil bedeeld, die, door aanhoudende oefening in gehoorzaamheid, zich thans tot die kracht ontwikkeld had, dat het verleidend aanzoek des Boozen daarop moest afstuiten. De *verzoeking* werd door God toegelaten om JEZUS te oefenen, te sterken, te bemoedigen, tot het werk dat hij te aanvaarden had. Het was als zoodanig voor JEZUS een *voorspiegel* en *voorproef*. Het doel des Verzoekers zelven wordt door den Schrijver niet zonder scherpzinnigheid uit de antwoorden des Heilands afgeleid. Bij de eerste verzoeking, zocht hij JEZUS tot wantrouwen aan God, bij de tweede, tot hoogmoedige roekeloosheid, bij de derde, tot heerschzucht en ongehoorzaamheid aan God te verleiden. Waren zijne aanzoeken ingewilligd geworden, het verband van JEZUS lotgevallen en daden, van zijne bestemming en zijn leven, ware verbroken en het plan Gods met zijne zending verijdeld geweest.

Het geheel wordt besloten door de *vierde afdeeling*. De Schrijver wijst hier aan, hoezeer het gedrag van JEZUS bij de verzoeking overeenstemt met zijne doorgaande handelwijze. Wat de veertigdaagsche vasten betreft, zij geeft ons geen grond tot het werktuigelijk nadoen der daden van hem, wien wij veeleer in gezind-

heden en gevoelens moeten navolgen. Wij vermoeden, dat dit gedeelte, even als het derde, nog een apologetisch doel heeft, om de waardigheid en waarschijnlijkheid der gebeurtenis te verdedigen: doch de homiletische manier des Schrijvers, heeft ook hier het meer wetenschappelijk oogmerk in de schaduw gesteld.

Wij hebben een uitvoerig, en naar onze meening, juist verslag van den inhoud van het boek gegeven. Wij deden dit echter niet, omdat wij aan den arbeid des Eerw. Schrijvers hooge wetenschappelijke waarde toekennen, maar omdat het hier en daar de proeve oplevert eener methode, die den voortgang der wetenschap in den weg staat, die over den strijd der meeningen zich wil verheffen, en overwinning kraait zonder in het vuur geweest te zijn.

Door B. BEKKERS berucht en beroemd boek, is het vraagstuk der verzoeking in de woestijn ten onzent eenigzins nationaal geworden. BEKKER en zijne bestrijders, later ABRESCH, FLOH en anderen, hebben verschillende gevoelens geopperd. Boven allen munt door naauwkeurigheid van onderzoek het werk van den geleerden Amsterdamschen predikant HENR. VAN HERWERDEN, *'s Heilands verzoekingen in de woestijne* getiteld, uit. Het verscheen ten jare 1786, dus meer dan vijftig jaren geleden, in het licht en het tijdvak zou groot genoeg zijn, indien wij aan het werk des Heeren NIEUWHOF den voortgang der wetenschap wilden toetsen.

Doch ieder die het boek van V. HERWERDEN kent en ons bovenstaand verslag nagaat, moet evenzeer als wij verbaasd staan, over de groote gelijkvormigheid in beider resultaten. Het kenmerkend denkbeeld des Heeren NIEUWHOF, dat de Duivel bij de beide eerste verzoekingen eene menschelijke gestalte aangenomen hebbe en aanvankelijk aan JEZUS onbekend gebleven zij, is met geene mindere scherpzinnigheid door VAN HERWERDEN ontwikkeld. Zie VAN HERWERDEN bl. 63-66 bl. 79-80. De gronden waarop NIEUWHOF aan geene bovennatuurlijke wegvoering gedacht wil hebben, vindt men bij VAN HERWERDEN terug bl. 112-113. De uitleggingen van *ὁ πειράζων* Matth. IV:3, *πειραζόμενος* Luc. IV:2 *πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ, ἔδειξε* enz. zijn bij beide uitleggers volkomen dezelfde; zie VAN HERWERDEN bl. 55, 76, 106, verv. 152, 153. Zelfs enkele meer bijzondere denkbeelden zijn door NIEUWHOF aan VAN HERWERDEN ontleend, b.v. de wonderdadige voedingskracht gedurende 40 dagen, zie VAN HERWERDEN bl. 56, 59, de beperktheid der kennis van den Duivel *ib.* bl. 36, 37, de vergelijking tusschen den toestand van ADAM in het paradijs en CHRISTUS in de woestijn, NIEUWHOF bl. 78, VAN HERWERDEN bl. 200. Doch waartoe meer? Slechts zelden wijkt de Schrijver eene enkele schrede van de baan zijns voorgangers af.

Bij de bepaling van plaats en tijd, is hij b.v. minder stellig dan VAN HERWERDEN, die volgens den geest van zijnen tijd, ook het meest onzekere napluisde: en het gevoelen dergenen, die eene Parabel in de gebeurtenis meenen te herkennen, kon door den ouderen Godgeleerde niet onderzocht worden; het bestond toen nog niet. Hoe de nieuwere deze taak vervuld heeft, zullen wij nader zien. Meer bevreemdend is het, dat VAN HERWERDEN de meening dergenen, die eenen menschelijken verzoeker aannemen, in zijn naauwkeurig werk is voorbijgegaan. Niet ongelukkig is NIEUWHOF in de bestrijding daarvan geslaagd.

Wij bedoelen door bovenstaande vergelijking geenszins den Eerw. NIEUWHOF van *plagiaat* te beschuldigen. Neen, de man is eerlijk genoeg om te erkennen, hoeveel hij aan VAN HERWERDEN te danken had. Maar VAN HERWERDEN zelf:

> Si foret hoc nostrum fato dilatus in aevum,
> Saepe caput scaberet, vivos et roderet ungues.

Immers het zijn niet alleen rationalistische bedenkingen tegen het bestaan van een persoonlijken duivel of tegen al wat wonderbaar is in het algemeen, die de uitleggers alle pogingen hebben doen aanwenden, om het historische der gebeurtenis weg te cijferen. Neen, de voorstelling van den heiligen, onzondigen persoon van JEZUS, maakte hun het denkbeeld eener verzoeking ondragelijk. De gevoelens van ULLMANN, USTERI en NEANDER zijn uit dien eigenlijk *piëtistischen* bodem voortgesproten. Daarenboven, de hoogere kritiek had, tijdens VAN HERWERDEN, nog niet zoo stout om zich heen gegrepen als thans; liever nog, die wetenschap miste de grondige, naauwkeuriger en daardoor des te zekerder behandeling, die haar tegenwoordig standpunt kenmerkt. Van alle die zijden rezen dus voor den lateren uitlegger aanvallen op, waartegen het schild zijns voorgangers hem niet verdedigen kon. Beoordeelen wij, hoe hij zich zelven heeft trachten te redden.

Wij gelooven, dat de Heer NIEUWHOF het ouderwetsche geloof aan eene woordelijke ingeving, waardoor de Evangeliën minder het werk hunner schrijvers, dan dat van den H. Geest zelven waren, heeft laten varen. En toch is dit welligt het eenige bolwerk, waarachter men gerust kan zijn tegen de kritiek. Thans verdedigt hij hunne *geloofwaardigheid* op redelijke gronden. Wij konden niet van hem eischen, dat hij in het algemeen al de bedenkingen tegen de Evangeliën van EICHHORN af tot CREDNER toe, zou hebben wederlegd. Intusschen, met betrekking tot deze gebeurtenis, had hij reeds aanstonds voorzigtiger moeten zijn en zich niet door den homiletischen vorm laten verleiden om aan geene tegenspraak te denken. Stuk voor stuk laten zich zijne vragen beantwoorden. ‘Hoe toch,’ heet het bl. 3, ‘zou het den Evangelisten

in de gedachten zijn gekomen, JEZUS zulk eene rol toe te dichten? Hem in zulk eenen afhankelijken toestand te plaatsen?' Antwoord: Ook elders vinden wij JEZUS in een afhankelijken toestand, en de Schrijver zal toch geenzins de baldadigheid van MARCION goedkeuren, die uit het Evangelie van LUCAS alle plaatsen wegwierp, waarin aan den Heiland menschelijke behoeften werden toegekend - - 'met eenen Hem *onbekenden* Verzoeker in tweestrijd te brengen.' - Antw.: de *onbekendheid* van den Verzoeker moest eerst door den Heer NIEUWHOF bewezen zijn; tot dusverre is het eene loutere veronderstelling, en de *tweestrijd* bestaat in drie herhaalde *overwinningen*, - 'den Duivel zoo gemeenzaam met hem te doen verkeeren.' - Antw.: Is de onderstelling van de aanvankelijke onbekendheid des Duivels waar, dan heeft die gemeenzaamheid niets aanstootelijks; eerst bij de derde verzoeking, waar de Duivel zijne ware gestalte toonde, zou zij hinderlijk kunnen zijn; maar juist hier houdt de *gemeenzaamheid* op en zien wij magt tegen magt overstaan. Vergelijk vooral LUCAS. - 'en deze (JEZUS) zoude, zonder zich in zijne grootheid en majesteit te openbaren, zoo geduldig en gelaten dezen aanzoeker verdragen?' - Antw.: En wat is dan het scherpe gebod: *ὕπαγε Σατανᾶ*, en de Engelendienst? - Dezelfde gronden waarop NIEUWHOF bewijst dat de gebeurtenis met het plan Gods, met het doorgaande lot en met de handelwijze van CHRISTUS overeenkomstig is, kunnen even goed omgekeerd worden, om de mogelijkheid aan te dringen, dat tijdens het zelfs nog onbedorven Christendom, dit verhaal in de overlevering ingeschoven of opgesierd kon worden.

Welke is de bron van het verhaal? vraagt de Heer N. Ook hier kon met de oude veronderstelling van onmiddellijke ingeving de knoop worden doorgehakt. De Schrijver verkoos echter dien meer redematig te ontwarren, en nu schoot er voor eene gebeurtenis, die geheel in afzondering plaats gegrepen had, maar één antwoord over: JEZUS zelf had het zijnen discipelen medegedeeld. Maar het gemakkelijke, het natuurlijke, het noodzakelijke dezer uitvlugt wekt bijna wantrouwen. Althans bij de verhalen omtrent de kindschheid van JEZUS, zijn de uitleggers er doorgaans op gespitst geweest, om tot MARIA, JOHANNES, ELIZABETH en de Galileesche nabestaanden zoo mogelijk den oorsprong der overlevering terug te leiden. Er zijn twee gevallen mogelijk: of JEZUS heeft een meer aaneengeschakeld berigt zijner vroegere levensjaren medegedeeld, of bij tijd en wijle datgene, hetwelk hij van het naaste belang voor zijne leerlingen oordeelde te zijn. Het eerste is, geloof ik, door niemand beweerd: het verlies eener dergelijke traditie zou te onbegrijpelijker zijn, daar zij als waarborg gelden kon en moest tegen de opgesmukte verhalen der apocryfe Evangeliën. Het andere kan niet

volstrekt onmogelijk bewezen worden. Op eene dergelijke mededeeling wijst ons eene bekende plaats uit het Evangelie der Hebreeën, bij GRABE, *Spicil*, T. I, bl. 27; maar tevens draagt dit berigt alle kenmerken van onecht en opgesmukt te zijn. De vraag is echter, of wij door die onderstelling zoo veel winnen als wij wenschen. JEZUS, wiens wijsheid wij in zijne redenen zoo zeer bewonderen, bij wien handelen en spreken zoo naauw, zoo onafscheidelijk verbonden waren, die niet minder uit hetgeen hij zeide, dan uit hetgeen hij deed, wilde gekend zijn, zal dergelijke mededeelingen zeker niet buiten een noodzakelijk verband hebben gedaan. Bij JOHANNES ondertusschen, die zeker 's Heilands redenen het uitvoerigst heeft medegedeeld, vinden wij dergelijke beroepingen op zijne vroegere lotgevallen niet. En indien MATTHEUS werkelijk, volgens het nieuwste gevoelen, slechts de *redenen des Heeren* heeft opgeteekend, wij mogen over den oorsprong van ons Mattheus Evangelie denken zoo als wij willen, eene gebeurtenis als de onderhavige staat dan hier zeker al te geïsoleerd en uit haar verband gerukt. Wij kunnen de vraag niet onderdrukken, wat het doel van JEZUS met het mededeelen van een dergelijk berigt geweest zij; van JEZUS, wiens dagelijksche openbare handeling zoo veel duidelijker sprak voor den aard zijner wonderwerken en zijn oogmerk om de werken des duivels te verstooren. Wij kunnen niet nalaten te bejammeren, dat de bedoeling van het verhaal, ondanks alle pogingen der Schriftverklaarders, nog zoo zeer in het duistere ligt. En eindelijk aangenomen zijnde, dat een dusdanige mededeeling uit haar verband met de redenen van JEZUS, of met eene historische aanleiding, geligt en eenvoudig als feit voorgedragen zij; wij hebben dan des te minder wapenen overig, om den voorstanders van het gevoelen, dat door misverstand eene gelijkenis als gebeurde zaak is voorgesteld, de waarschijnlijkheid hunner meening te ontstrijden.

Gaarne erkennen wij, dat de Heer NIEUWHOF doorgaans gelukkig de meeningen wederlegd heeft van diegenen, die het verhaal als geene uitwendig gebeurde zaak willen verklaren. Maar achter deze doorgebroken slagorde staat nog eene gansche reserve in volle wapenrusting. De verhaler, dit erkennen zij, heeft gemeend eene wezenlijk gebeurde geschiedenis mede te deelen. Stijl, verband, alles dwingt hen tot dit besluit. Maar tevens nemen zij de mogelijkheid aan, dat de verhaler de overlevering reeds onzuiver ontvangen heeft: dat eene zaak, die tot het inwendig leven van JEZUS behoorde, of eene kwalijk begrepen gelijkenis, als zigtbare gebeurtenis is voorgesteld. Het is duidelijk dat uit zijn beperkt, taalhistorisch standpunt, de Schrijver de meeningen van deze niet kon omverwerpen: maar dat de vraag worden moest, of JEZUS eene

dergelijke duistere voorstelling van zijn zieleleven zou hebben medegedeeld: of de sporen van *parabel* zich in het verhaal zelf vertoonen? De eerste vraag is, onzes inziens, door den Schrijver voldoende ontkennend beantwoord. Want kwetst het onze hooge gedachten van JEZUS, om bij hem geheel vreemde bedenkingen te onderstellen, en wel in die mate, dat zij eene verzoeking van den duivel kunnen heeten, niet minder blijft dit aanstootelijk, indien wij het verhaal in den mond van JEZUS zelven verleggen. Op de andere vraag antwoordt de Schrijver: dat wij geen ander voorbeeld eener dergelijke gelijkenis aantreffen. Maar de tegenstander heeft alle regt om te beweeren, dat juist het vreemde te eer aanleiding tot misverstand kon geven. Er schoot dus over te bewijzen, dat eene dergelijke voorstelling tegen den aard eener gelijkenis op zich zelve streed: zoo als HASERT, *Theol. Stud.* III: 1, 74 *f.*, dit gepoogd heeft. Maar veel hangt hier van subjectieve denkwijze af.

Niemand meene daarom, dat Ref. zich met gebonden handen en voeten overgeeft aan de meening dergenen, die hier eene verkeerd begrepen parabel ontdekken. Neen, maar hij wil den Schrijver wijzen op een punt, dat slechts ter loops door hem aangeroerd is, en waaruit, naar het hem voorkomt, USTERI C.S. met goed gevolg hadden bestreden kunnen worden. Slechts met een enkel woord namelijk, maakt NIEUWHOF van de vergelijking der synoptici melding: uitsluitend volgt hij MATTHEUS, wien hij boven LUCAS den voorrang toekent. De redenen dezer voorkeuze, door hem uitvoerig (welligt al te uitvoerig, want de 7 gronden laten zich gemakkelijk tot 3 terugbrengen) opgegeven, kunnen wij niet anders dan billijken. Maar het ware van eenig belang geweest, naar de oorzaken van het verschil der beide schrijvers te onderzoeken. De beste, meest waarschijnlijke oorzaak is de door VAN HERWERDEN opgegevene, bl. 13, dat LUCAS zijn verhaal ingerigt hebbe volgens de vermeende orde der plaatsen, waarop de onderscheidene verzoekingen zouden zijn voorgevallen. Wij zouden dan bij dien Evangelist eene poging vinden, om zijn verhaal aan de eischen der geschiedenis te onderwerpen. Bij dezelfde vergelijking zou de Schr. niet onopgemerkt hebben kunnen laten, dat bij LUCAS met geen enkel woord van den *Engelendienst* wordt gewag gemaakt: en inderdaad, indien volgens zijn verhaal het *διηκόνουν οἱ ἄγγελοι αὐτῷ* achter vs. 13 geplaatst ware, wij zouden moeite hebben hier iets anders te vinden, dan een terugslag op het voorstel des Duivels, vs. 10. Doch dit als eene zijdelingsche opmerking, waaruit wij geene dadelijke gevolgen willen afleiden voor de beteekenis van *διακονεῖν*. Wat meer is, de vergelijking der Evangelisten onderling, had den Schrijver bij zijne Exegese tot doorgaanden leiddraad moeten verstrekken. De hypothese, dat van de Evangelisten de een

den anderen aanvult, is, hoe eerwaardig zij ook door hare oudheid schijne, daarom niet minder eene hypothese. Het allerzekerste is, dat uit de eenstemmige wijze, waarop MATTHEUS, MARCUS en LUCAS eene zaak verhalen, te herkennen is, hoedanig zij bij de eerste Christengemeente werd opgevat en wat het hoofdmoment (wij weten geen beter woord) van het verhaalde is. Neem nu het verhaal van MARCUS I:13, 'JEZUS *was in de woestijne verzocht van den Satan*,' de overige trekken heeft hij alleen of gedeeltelijk met MATTHEUS gemeen. Bij Mattheus IV:1 heet het: 'JEZUS *werd weggeleid in de woestijn* om *verzocht te worden van den Duivel*.' Bij Lucas IV:2, is hij, zoo het schijnt '*veertig dagen lang verzocht van den Duivel*.' Het is uit deze gelijkluidendheid blijkbaar, dat door de Evangelisten het hoofdmoment in de *verzoeking zelve door den Duivel*, als bloot feit, gelegd is geworden. Dat JEZUS zich hier door langdurige overdenking voor zijne groote en verhevene taak zou hebben voorbereid: dat die voorbereiding zijn geest te zeer vervuld heeft om aan ligchamelijke behoefte te denken: dat zij zijne verbeelding tot die hoogte gespannen heeft, dat alle tegenwerking, die hij zou ondervinden, zich als in beelden uitwendig aan hem heeft vertoond; dit alles is aanvulsel en invlechting der latere uitleggers. Wie b.v. zou zoodanig eene onderstelling uit het verhaal van MARCUS alleen, hebben kunnen afleiden? Ja, evenzeer als bij LUCAS het plaatsen van het scheiteeken achter *ἡμέρας τεσσαράκοντα*, eigenlijk meer eene uitvlugt van de uitleggers, dan een noodzakelijk gevolg van de woorden des Schrijvers is, zoo zou, zonder eene dogmatische noodzakelijkheid, niemand het gewaagd hebben om de woorden van MATTHEUS zoo op te vatten, alsof niet het doel van JEZUS vertrek naar de woestijn, het *verzocht worden* van den Duivel geweest ware. Welke woestijn? hebben sommigen gevraagd, dewijl JEZUS reeds in eene woestijn was. Die daarop geantwoord hebben, dat de woestijn van oudsher de verblijfplaats van booze geesten geacht werd, gelooven wij, dat regt gezien hebben, maar dan wordt tevens door deze bijvoeging, die door MARCUS woorden *καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων* versterkt wordt, de afzondering van JEZUS uitsluitend in betrekking tot de aanstaande verzoeking voorgesteld. Dat Matth. vs. 3: *ὁ πειράζων* zegt, is zoo opgevat, dat dit eene omschrijving van het woord *Satan*, eene kenmerkende benaming voor den Duivel zij. ELSNER en FRITZSCHE, twee groote namen wat taalkennis betreft, hebben die uitlegging aangenomen en vooral gesteund op Thess. III:5. Maar de vergelijking dezer plaats zal ons niet noodzakelijk aan den Duivel in het bijzonder doen denken: de uitdrukking is door het voorgaande *πειράση*, even als bij MATTHEUS *gemotiveerd: quisquis ille est qui nunc vos tentet*. De andere plaatsen, door FRITZSCHE aangehaald,

zijn nog ongelukkiger, Matth. VIII:33, zijn *οἱ βόσκοντες* niet in het algemeen *de herders;* maar: *zij die bepaaldelijk die kudde weidden*. Eph. IV:98, *ὁ κλέπτων*, niet *de dief* in het algemeen, maar: *degeen die nu* zijn *handwerk van stelen maakt*. Luc. VII:14, zijn *οἱ βαστάζοντες*, geen *lastdragers*, maar: *zij die juist toen die baar droegen* enz. Even zoo is het *ὁ πειράζων* van MATTHEUS door het voorgaande *πειρασθῆναι gemotiveerd*, en FRITZSCHE schijnt, volgens zijne uitdrukking: *Ne quis in Praesentis temporis participio offendat*, gevoeld te hebben, dat bij een beter Hellenist misschien het *Futurum ὁ πειράσων, degeen die hem verzoeken moest*, te wachten ware geweest. Doch dit alles om aan te toonen, dat het hoofdmoment door de Evangelisten op *de verzoeking zelve*, als bloote daadzaak gelegd is. Van daar, dat LUCAS en MARCUS het *verzocht worden* als doorgaanden toestand van JEZUS gedurende *de veertig dagen* voorstellen; van daar, dat de eerste het vasten als een bijkomend iets; de tweede in het geheel niet vermeldt; van daar, dat wij iedere uitlegging al aanstonds als louter hypothetisch moeten beschouwen, die, zoo als de meesten, en NEANDER vooral in den hoogsten graad, het gewigt hoofdzakelijk op de onderstelde afzondering zelve legt; van daar dat wij tot niets anders, dan tot een grof misverstand des verhalers zouden kunnen besluiten, indien JEZUS deze gebeurtenis alleen als gelijkenis voorgedragen had, om de ware wijze waarop hij wonderen deed, zoo als KOSTER en USTERI willen, in het licht te stellen.

Doch er is meer: het *διηκόνουν αὐτῷ* bij MARCUS en MATTHEUS, kome vooral in aanmerking. Leest men den eerste alleen, wij zouden niet anders kunnen denken, dan dat JEZUS zich niet uit de woestijn verwijderd had. ELSNER en FRITZSCHE staan weder beide vereenigd, om *διακονεῖν* van het *toebrengen* van *spijs* in het bijzonder op te vatten. Is hunne meening waar, dan is de reden gebleken, waarom LUCAS zulks niet vermeld heeft, maar tevens de schijn gegeven, alsof deze trek tot de oorspronkelijke overlevering behoord heeft. Wij zouden dan volgens haar, aan geen verlaten van, of aan een gedurig terugkeeren naar de woestijn te denken hebben. Maar wat ook de beteekenis van *διακονεῖν* zij, de *dienst der Engelen* kan niet anders dan *als eene ledige zinnebeeldige voorstelling* beschouwd worden, tenzij deze in de woestijn heeft plaats gehad, waar JEZUS alleen, van alle hulp en dienst verstoken, vertoefde. Volgens MARCUS althans, kan men de Engelendienst niet anders dan tot JEZUS verblijf in de woestijn betrekken. Maar hebben wij dus regt, dit *διακονεῖν* hoofdzakelijk tot de eerste verzoeking terug te brengen, dan volgt uit de wijze, waarop het te hulp komen der Engelen en de verwijdering van den Duivel tegen elkander overgesteld worden, dat JEZUS nog en reeds in de woestijn zijne partij zal gekend heb-

ben. De tegenovergestelde meening, door VAN HERWERDEN en NIEUWHOF voorgestaan, grondt zich op het bevel van JEZUS bij Mattheus IV:10. Maar indien deze uitleggers de waarheid gezien hebben, en hunne voorstelling werkelijk de meening van den Evangelist geweest is, dan heeft hij zich zeer onbeholpen uitgedrukt. Zijn verhaal zou in duidelijkheid gewonnen hebben, indien hij, vs. 13, met een enkel woord gezegd had: '*toen werd de Verzoeker voor zijne oogen veranderd*' enz. Ja, is deze meening geldig, dan hebben onze beide uitleggers zoo veel minder regt om het wonderbaarlijke, dat in de vertooning van alle rijken der aarde gelegen is, weg te cijferen; want waartoe was de beheerscher dezer wereld niet in staat? dan wordt het onbegrijpelijk, dat, wanneer *ἔδειξε* deels aantoonen, deels omschrijven, beduidt, de Heiland niet reeds vroeger het ergerlijke gesprek hebbe afgebroken. 'Zou JEZUS den Booze in zijne tegenwoordigheid hebben gedoogd?' vraagt NIEUWHOF, en LUCAS moge voor ons antwoorden. Nadat JEZUS, volgens zijne orde, den Duivel reeds herkend heeft (en de bewoordingen van dien Evangelist vooral stellen ons het booze wezen in al zijne schijnbare heerlijkheid voor) wordt hij echter nog met dezen op de tinne des tempels geplaatst. Wij zouden dus, ten gevalle van LUCAS, bij de tweede en derde verzoeking wederzijdsche bekendheid der handelende personen moeten onderstellen. Want zeker, indien volgens zijne meening de verschillende aanzoeken door verschillende en de laatste door eene zoo geheel eenige gedaanteverandering gekenmerkt was, dan zou LUCAS de orde niet hebben veranderd. En indien nu het *διηκόνουν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι* voornamelijk tot de eerste verzoeking betrekking heeft; indien het *gaan naar de woestijn* volgens de uitdrukking des Schrijvers werkelijk was, *om* verzocht te worden van den Duivel, wat schiet er dan anders over, dan ons alle drie de verzoekingen zoo voor te stellen, als waarbij bekende partijen elkander onder de oogen zagen.

Indien wij dus uit het standpunt der hoogere kritiek de verhalen der synoptici nagaan, vinden wij welligt bij MARCUS de oorspronkelijke overlevering in haren nog niet ontwikkelden vorm, bij MATTHEUS den ganschen hoop der stoffe, terwijl wij bij LUCAS eene poging vinden haar naar de eischen der geschiedenis te passen en te rangschikken. Het naaste en het natuurlijkste bij den toestand van JEZUS in de woestijn, is zeker het verhaal der eerste verzoeking, en zeker ligt zij aan alle drie Evangelisten ten grondslag: het meest overeenkomstig daarentegen met de beteekenis der gebeurtenis voor het verder leven en lot, voor het eindoogmerk van JEZUS verschijning, zijn de tweede en derde verzoekingen. Doch het kan het doel van den Refer. niet zijn, eigene meeningen voor die van den Heer NIEUWHOF in plaats te stellen. Zijne ontwikkeling had hoofd-

zakelijk ten doel, te toonen, dat de onderstelling, waaruit de Schr. de waarschijnlijkheid eener letterlijk historische opvatting der gebeurtenis verdedigd heeft, door eene naanwkeurige vergelijking der verschillende verhalen ongegrond blijken zal. Waarom JOHANNES van de gansche gebeurtenis geen gewag maakt, is op de gewone wijze door NIEUWHOF opgelost. Uiterst kort, al te kort is door NIEUWHOF de bedenking opgegeven, uit het verhaal van JOHANNES I:19 ontleend, volgens hetwelk men geen tijd meende te kunnen vinden, waarin het veertigdaagsche verblijf van JEZUS in de woestijn had plaats gehad. Intusschen heeft ook hier de Eerwaarde Schrijver de beste oplossing gekozen, door den tijd des doops en het gaan naar de woestijne 40 of liever 39 dagen voor de komst der Farizeeuwsche zendelingen, bij Johannes I:19 te plaatsen. Zie Aant. 26. Wij zien niet, wat er met grond tegen deze verklaring in te brengen is, tenzij het iemand inviel om het *μέσος ὑμῶν ἔστηκεν* al te streng te drukken. Wat de aanmerking van STRAUSZ betreft: '*der Evangelist lässt den Taufer gar nicht so sprechen, wie wenn zwischen der Taufe Jesu, und seiner jetzigen Erzählung von derselben eine Zeit von Sechs Wochen lage*,' deze is weder zoo subjectief, dat zij zich overeenkomstig de vooraf opgevatte meening van iederen uitlegger her- en derwaarts laat sollen.

(*Vervolg en slot in het volgend Nommer*.)

Disquisitio de L. Aelio Stilone, Ciceronis in rhetoricis magistro, Rhetoricorum ad Herennium, ut videtur, auctore. Inserta sunt Aelii Stilonis et Servii Claudii fragmenta. Scripsit *I.A.C. van Heusde*, Phil. Th. Mag. Lit. Hum. Doctor.

Traj. ad Rhen., apud R. Natan, 1839. VIII et 109 pag.

Toen de vier boeken der *Rhetorica ad Herennium* het eerst uit handschriften bekend werden, aarzelde men niet deze op het gezag van PRISCIANUS en anderen, en om hunne overeenkomst met de twee boeken, *de Inventione*, aan CICERO toe te schrijven. Aan REGIUS komt de verdienste toe, van de eerste geweest te zijn, die zocht te bewijzen, dat zij ten onregte onder de schriften van CICERO gerangschikt worden. Het kon niet missen, of dit gevoelen moest veel tegenspraak vinden bij de blinde vereerders des Romeinschen redenaars; dan de waarheid daarvan werd sedert door onpartijdige en bevoegde beoordeelaren gestaafd en algemeen aangenomen. Minder gelukkig was REGIUS geweest in het gissen naar den auteur van dit werk, en de gevoelens bleven op dit punt

verdeeld en wankelend, totdat SCHÜTZ met M. ANTONIUS GNIPHO, een' beroemd grammaticus en rhetor uit CICERO'S tijd, voor den dag kwam. Zijne vernuftige gissing vond vrij algemeen bijval, en de Heer VAN HEUSDE had haar in zijne verhandeling, *de Cicerone φιλοπλάτωνι* gevolgd. BAEHR'S twijfel over hare juistheid lokte bij hem een dieper onderzoek uit, hetwelk tot nieuwe en verrassende resultaten geleidde. Na deze aan het oordeel van de HH. GEEL, GOUDOEVER en ROVERS onderworpen te hebben, besloot hij ze aan de geleerde wereld mede te deelen. Zijn stuk zal door velen met belangstelling gelezen worden.

In het eerste hoofdstuk heeft de Schr. ons met den stand der vraag bekend gemaakt, door eene opgaaf van de verschillende gevoelens over den schrijver der *Rhetorica*. Na den arbeid van BURMAN en SCHÜTZ was eene wederlegging onnoodig. Des te meer verdiende de gissing van dezen laatste een onpartijdig onderzoek, hoedanig in het tweede hoofdstuk geleverd wordt. SCHÜTZ'S stelling is vooral gebouwd op de woorden van SUETONIUS, de *Ill. Gramm. 7. Scholam ejus* (M. ANTONII GNIPHONIS) *claros quoque viros frequentasse ajunt: in his* MARCUM CICERONEM, *etiam quum praetura fungeretur*. SCHÜTZ leidde hieruit af, dat CICERO en vroeger onder GNIPHO'S toehoorders behoord had, en zelfs nog, toen hij *praetor* was, diens lessen volgde. Zeer juist voert V. HEUSDE tegen deze opvatting het spraakgebruik van SUETONIUS aan, die *quoque* meermalen door *etiam* laat afwisselen, zoodat *etiam* naauw te verbinden is met het voorgaande: *in his* M. CICERONEM *etiam, quum praetura fungeretur*. CICERO heeft dus GNIPHO'S lessen *niet* bijgewoond voor zijne *praetuur*, dat is voor het jaar 688; maar reeds 16 of 18 jaren vroeger had hij zijne boeken *de Inventione* uitgegeven (zie bl. 108 volg.), die volgens zijn eigen getuigenis, uit jeugdige aanteekeningen voortgevloeid waren (*de Orat* I: 2, 5), met andere woorden, die eene reeks van lessen daarstellen, welke hij bij eenen rhetor had ontvangen, en tusschen welke en die van den rhetor *Herennianus*, eene onmiskenbare overeenkomst bestaat. Zoowel het stilzwijgen omtrent GNIPHO in den *Brutus*, waar CICERO de leermeesters zijner jeugd herdenkt, als de waarschijnlijke onbekendheid van dezen met de Stoische wijsbegeerte, waarop de rhetor *Her.* zich integendeel had toegelegd, pleiten tegen de gissing van SCHÜTZ. Alle deze bezwaren vallen weg bij AELIUS STILO, omtrent wien CICERO getuigt, dat hij een aanhanger der Stoische wijsbegeerte was, en dat hij zelf als jongeling AELIUS lessen vlijtig bijwoonde. Deze plaats van CICERO in zijnen *Brutus* (c. 56), schijnt VAN HEUSDE het eerst op den weg gebragt te hebben, om aan AELIUS te denken. Maar het was hem niet voldoende de eene gissing voor de andere in de plaats te stellen; een grondig onderzoek bragt hem tot de

overtuiging, dat AELIUS STILO meer dan iemand anders aanspraak heeft, om voor den schrijver der *Rhetorica ad Herennium* te gelden.

Na in het derde hoofdstuk eene schets van de beoefening der Grammatica en Rhetorica bij de Romeinen tot op VARRO en CICERO gegeven te hebben, komt de Schr. in het volgende tot L. AELIUS en SERVIUS CLAUDIUS, van wien hier tevens gehandeld wordt, omdat hij door SUETONIUS *de ill. gr.* 2, met zijnen schoonvader AELIUS als grondlegger der Grammatica in eenen ruimeren zin genoemd wordt. Anders staan zijn leven en schriften niet in onmiddellijk verband tot de behandelde stof. Wanneer de Schr. aanneemt, dat deze CLAUDIUS ook Grieksche werken zoude geschreven hebben (bl. 46 en 54), op grond van CICERO'S uitdrukking in twee brieven aan ATTICUS (I: 20, 7 en II: 1, 12), dan komt het ons voor, dat hij wat te ver gaat. Is het niet ruim zoo natuurlijk aan werken van anderen uit CLAUDIUS boekerij te denken, zonder nogtans zijne eigene geschriften uit te sluiten? De Schr. schijnt dit zelf ingezien te hebben, zie bl. 82. Het onderzoek naar het leven, de letterkundige verdiensten en de schriften dezer Grammatici wordt gevolgd door de verzameling hunner fragmenten. De kortheid in het aanhalen bij de oude schrijvers maakt het moeijelijk, somtijds onmogelijk, met zekerheid te bepalen, of AELIUS STILO, dan wel S. AELIUS of een der beiden AELII GALLI bedoeld zij, te meer nog, daar alle deze schrijvers gelijksoortige onderwerpen behandeld hebben. Vanhier dat bij de 38 fragmenten van AELIUS nog 18 anderen *dubiae auctoritatis* gevoegd zijn. Van SERVIUS CLAUDIUS zijn slechts 4 fragmenten overgebleven, die betrekking hebben tot de blijspelen van PLAUTUS, in wiens kritiek deze schrijver vooral te huis was (Cic. ad Fam. IX: 16, 4). Daarom worden zijne *Indices super Plauti fabulis* met reden van het vermoeden van plagiaat, waaraan CLAUDIUS zich jegens zijnen schoonvader schuldig gemaakt heeft, bevrijd, maar met geenen genoegzamen grond aangenomen, dat de *commentarius quidam*, waarvan GELLIUS N.A. XIII: 23 spreekt en die mede op PLAUTUS betrekking schijnt gehad te hebben, het bewuste onderschepte werk zoude geweest zijn, zie bl. 81 en volg. Nu volgt eindelijk in het laatste hoofdstuk het betoog, dat L. AELIUS voor den onbekenden schrijver der *Rhetorica* te houden is. Want, zoo redeneert de Schr., deze, dien wij reeds als CICERO'S onderwijzer hebben leeren kennen, heeft een redekunstig werk kunnen schrijven, en schijnt inderdaad een zoodanig geschreven te hebben, bl. 85. Het bewijs voor het laatste uit QUINTILIANUS *I.O.* III, 1, en SUETONIUS *de ill. gr.* 4, is op zich zelf wat zwak. Wij ontkennen de mogelijkheid, dat de eerste onder de *minus celebres rhetores* ook AELIUS gerekend, en dat de laatste onder de Grammatici, *quorum de utraque arte commentarii feruntur* aan denzelfden

gedacht hebben kan; maar hun stilzwijgen omtrent een' man, van wien CICERO (*Brut.* 56) met zoo hoogen lof spreekt, is toch bevreemdend. Meer afdoende zijn de punten van overeenkomst tusschen den rhetor *Herenn.* en AELIUS STILO, welke vervolgens (bladzijde 88-96) worden opgegeven, en de Schrijver komt ons voor bijzonder wel geslaagd te zijn in het wederleggen van eenige tegenwerpingen, welke met schijn van gewigt zouden kunnen gemaakt worden tegen zijne stelling: 1°. De berisping van de woordstelling in een vers van LUCILIUS, waarin L. AELIUS zelf genoemd wordt, bij den *Auctor ad Her.* IV: 12 18, kan van AELIUS zijn, zonder dat zulks een blaam op zijn karakter werpt. 2°. De groote overeenkomst tusschen dit werk en de beide boeken *de Inventione*, die niet toevallig zijn kan, is, wanneer men AELIUS voor den schrijver der *Rhetorica* houdt, voor eene waarschijnlijke uitlegging vatbaar. 3°. Het stilzwijgen van QUINTILIANUS omtrent den schrijver der *Rhetorica*, die hem niet onbekend zijn kon, is misschien toe te schrijven aan zijnen grooten eerbied voor CICERO.

En hiermede hebben wij den inhoud van dit belangrijk stuk van den Heer VAN HEUSDE in korte trekken opgegeven, en hopen dat onze aankondiging medewerken zal om hetzelve in de handen van de beoefenaars der oude letterkunde te brengen. De bewijsvoering is klaar en overtuigend; niets wordt zonder reden aangenomen, maar elk punt, zoo niet tot zekerheid, dan althans tot eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid gebragt. De stijl is echt Latijn, en het geheel draagt blijken van de geleerdheid, het vernuft en den smaak van den Schrijver. Ook hebben wij een paar conjecturen aangetroffen, die opmerking verdienen, b.v. op bl. 26, waar VAN HEUSDE bij QUINTILIANUS II: 1, voor *viribus* wil lezen *rivulis*, en bl. 38, waar hij gist, dat de dertig boeken Satyren van LUCILIUS oorspronkelijk slechts in twee afdeelingen zouden zijn uitgegeven, om niet te spreken van de fragmenten, welke meermalen tot de conjecturaal-kritiek aanleiding gaven.

Het uiterlijk aanzien van dit boek beantwoordt aan den inhoud.

Geschiedkundige Beschouwing van het oude Handelsverkeer der stad Utrecht, van de vroegste tijden af tot aan de veertiende eeuw, door J^{r}. M^{r}. *H.M.A.J. van Asch van Wijck*,

Staatsraad, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, Burgemeester van Utrecht, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw enz. Utrecht, L.E. Bosch, 1838. XII en 171 bl. 8°. Eerste Stuk.

De voortreffelijke verhandeling van den voor de wetenschappen te vroeg gestorvenen BERG VAN MIDDELBURG: *de Nederlanders en het Hanseverbond*, had de aandacht van velen op de vroegere handelsgeschiedenis onzes Vaderlands gevestigd. Ook de Schrijver van het werk, waarvan wij thans verslag geven, met belangstelling de resultaten dezer nasporingen en het deel, dat de steden van het Utrechtsche Bisdom in dit handelsverbond genomen hadden, overwegende, vond zich daardoor uitgelokt, deze navorschingen voort te zetten, en zoowel uit nog onbekende Utrechtsche charters als uit andere historische oorkonden, datgene te verzamelen, wat ‘den weg zou kunnen banen tot eene meer algemeene geschiedkundige beschouwing van het oude handelverkeer der stad *Utrecht*,’ waardoor hij te gelijk eenen tegenhanger tot zijne vroegere navorschingen over den staat van het hooger onderwijs aldaar vóór 1636, geleverd heeft.

‘Voornamelijk,’ zegt de Schrijver, ‘heeft men hierbij op het oog gehad, de handelwegen zelve te leeren kennen, welke in vroegere eeuwen het meest werden gevolgd; den invloed te onderzoeken, welken de gebeurtenissen dier tijden op dezelve hebben gehad: bijzonder de gevolgen na te gaan, welke uit de verlamming en eindelijk uit de geheele opstopping van den mond des Middelrijns te *Katwijk*, ten aanzien dier oude handelwegen zijn voortgesproten; en eindelijk, om hierdoor eenig licht te verspreiden aangaande de oorzaken, zoo van het verval van den handel in eenige onzer Nederlandsche steden, als van de opkomst van dien van andere, welke in volgende eeuwen eenen zoo hoogen trap van bloei bereikt hebben.’

Een moeijelijk, maar belangrijk onderwerp, vol van leering en gewigtig voor den wijsgeer en staathuishoudkundige zoowel als voor den beoefenaar der geschiedenis in het algemeen. Zien wij op hoedanige wijze de Schrijver ons hetzelve ontwikkelt.

Het eerste deel dezer *geschiedkundige beschouwing* is in vier hoofdstukken afgedeeld. In het eerste dezer wordt gehandeld *over den oorsprong en de ligging der stad Utrecht*. Dezen brengt

de Schr. tot het tijdvak der Romeinen, zoowel op grond van aloude, onder de geestelijkheid bewaarde overlevering, als wegens de gevondene oudheden, benevens de rigting en vereeniging van verscheidene oude wegen en ontwijfelbare Romeinsche legerplaatsen, waartoe eindelijk de naam der stad zelf mede aanleiding geeft.

De geographische toestand dezer streken kwam bij dit onderzoek vooral in aanmerking, ten einde de handelwegen te water te leeren kennen, welke in dat vroege tijdperk geschikt waren om de koopwaren van *Friesland* en het Noorden naar den *Rijn* en de meer zuidelijke deelen van *Europa* over te voeren. De Heer V.A.V.W. heeft dan hieraan ook eene afzonderlijke paragraaph toegewijd, en getracht, de verschillende takken aan te wijzen, welke de *Rijn* en *Vecht* in de omstreken van *Utrecht* vormden, mitsgaders hunnen loop en uitwatering, waaruit de geschiktheid der plaats tot een Romeinsch castrum betoogd wordt.

Het tweede hoofdstuk handelt *over den vermoedelijken toestand des handels in het Romeinsche tijdperk in deze landen, bijzonder in betrekking tot Utrecht*. Eene algemeene beschouwing van den toenmaligen toestand des lands gaat vooraf; dan wordt de invloed hiervan op den handel aangewezen (§ 2); de ontwikkeling der handelsbetrekkingen en der nijverheid geschetst (§ 3) en inzonderheid die, tusschen *Brittannië* en *Neder-Germanië* behandeld (§ 4). Nadat de Schr. in deze paragraaph de belangrijkheid van *Utrecht* als middelpunt tusschen *Brittannië* en *Keulen* betoogd heeft, gaat hij in de volgende tot het onderzoek over, nopens de oudheid der tolheffing te *Utrecht*, wier oorsprong hij, even als die der stad zelve, aan de Romeinen meent te moeten toekennen, op grond, dat in de oudste Karolingische giftbrieven, het tolregt als reeds bestaande vermeld wordt, en de Frankische Koningen zich gewoonlijk de inkomsten der Romeinsche keizers, waartoe ook de tollen schijnen te behooren, toeëigenden. Hierop wordt de waarschijnlijke oorsprong en oudheid der markten te *Utrecht* nagegaan en deze mede den Romeinen toegeschreven, waarbij de Schr. zelfs uit de namen van eenige straten der stad den weg tracht aan te duiden, welke door de Chamaven als koornhandelaars gevolgd zou zijn; iets dat ons bedenkelijk voorkomt, zoowel ten aanzien van de etymologie dier benamingen, als van den koornschat der Chamaven, die *eene hooge, zandachtige landstreek* bewoonden (bl. 71). Zoude het niet waarschijnlijker zijn aan te nemen, dat het meeste koorn van den kant der *Betuwe* is aangevoerd?

In de 7^{e} §, deelt ons de Heer V.A.V.W. zijne gedachten mede, over de oudheid der stad als *civitas*, en meent, dat *Utrecht*, als ten tijde der Romeinen het markt-, tol- en muntregt bezittende en in de achtste eeuw als eene *civitas antiqua* vermeld, daaruit hare

eerste aanspraak op stadsregten mag afleiden, vermits, volgens hetgeen de geleerde EICHHORN bewezen heeft, deze regten met het stadsbestuur in het naauwste verband staan, en de benaming *civitas* vóór de 10^{e} eeuw, alleen bij steden van Romeinschen oorsprong wordt aangetroffen. Wij geven echter in bedenking, of deze redenering, wier waarheid in het algemeen wij niet betwisten, wel op dit bijzonder geval, op *Utrecht*, toepasselijk is. Immers de biograaph LUDGERUS is, onzes wetens, de eenige tijdgenoot, die zich van die benaming bedient, en hoe onbepaald meestal de uitdrukkingen dier geestelijke schrijvers zijn, die zich om den maatschappelijken toestand des lands, onder het heidendom, weinig bekommerden, is genoegzaam bekend; en terwijl LUDGERUS *Utrecht* als eene *civitas* vermeldt, spreekt BEDA daarvan als *Wiltaburgh, id est oppidum Wiltorum*, en elders noemt hij *Utrecht* een *castellum*. Daarenboven blijkt uit eenen brief van BONIFACIUS bij MIRAEUS (*Cod. don. piar.*) dat die plaats, waar door DAGOBERT eene kerk gesticht was, sedert weder in de magt der Heidensche Friezen was gevallen, die nimmer het Romeinsche regt erkenden. Indien men daarbij in aanmerking neemt, dat de oorsprong van het tolregt veelal aan denzelfden DAGOBERT wordt toegeschreven (bl. 64), dan zien wij niet, dat het bestaan van markten, die een natuurlijk gevolg van het aanwezen eener legerplaats waren, even als b.v. nu nog in *Algiers* plaats heeft, de stelling van het bestaan eener *civitas* in den staats-regterlijken zin voldingend bewijst. In allen gevalle schijnen die regten, zoo zij al bestaan hebben, door de heerschappij der Franken en Friezen vervallen te zijn en *Utrecht* slechts den rang bekomen te hebben, dien andere plaatsen, als *Medemblik, Stavoren, Doccum* en *Dorestad* te dien tijde bezaten. Keeren wij tot ons werk terug.

Na in weinige regels eenige gedachten over den toestand van *Utrecht* gedurende het Romeinsche tijdperk voorgedragen te hebben, handelt de Schr. in § 11 over den invloed van het verval des Rom. rijks op den handel dezer landen, bepaaldelijk op dien van *Utrecht*, en gaat de lotgevallen der stad na, voornamelijk gedurende de vijfde eeuw, toe de heerschappij der Romeinen verviel en Franken, Obotriten, Wilten en Friezen zich beurtelings van deze streken meester maakten. Dit is gewis het duisterste tijdvak onzer geschiedenis, en wij hadden gewenscht, dat de geleerde Schrijver daarbij langer had stil gestaan, ten einde zoo mogelijk te beslissen, tot welken volkstam die overheerschers eigenlijk behoorden, en of het ook Saxen kunnen geweest zijn, die hunne grensscheiding, den *IJssel*, overtrekkende, in het Frankische gebied vielen, ten einde het Noord-Duitsche volkenverbond aldaar tegen over het Zuidelijke te handhaven. Hoe moeijelijk een dergelijk onderzoek zij, gewis

was niemand hiertoe bevoegder, dan de geleerde Schrijver, die in de aloude geschiedenis dezer stad, zoo vele ervarenheid aan den dag legt.

Het derde hoofdstuk beschrijft *het handelsverkeer van Utrecht onder de Frankische en Friesche vorsten*. Hier wordt het tafereel meer en meer levendig. Na eenige algemeene beschouwingen, schildert ons de Schr. den toestand der stad onder de Franken en Friezen, en meent dat zij toenmaals als eene hoofdstad beschouwd werd, die, ofschoon na DAGOBERT, in de magt der Friezen gekomen, echter eene Frankische partij binnen hare muren telde en alzoo aanleiding gaf, dat haar bezit gedurig betwist werd. Wij hopen, dat de Schrijver naderhand nog eens op dit punt zal terug komen, ter beoordeeling van het gevoelen dergenen, die, de *Waal* als de Noordelijke grensscheiding der Ripuariërs (wat zij door Oeverfranken vertalen) aannemende, beweren dat het bisdom *Utrecht* geheel tot *Saxen* of liever *Friesland* behoorde.

In § 3 wordt het handelsverkeer in dit tijdperk beschouwd en de belangrijkheid van den *Middelrijn* voor hetzelve aangewezen; de Schrijver beroept zich daarbij op zeker oud Friesch landregt; maar het verwondert ons, niet tevens de *lex Frisionum*, benevens de wetten der overige naburige volkeren van gelijken tijd, aangehaald te zien; vervolgens worden de betrekkingen tusschen *Stavoren, Utrecht* en *Dorestad* opgegeven en nader toegelicht. De Schrijver gist, dat reeds in vroegere eeuwen, een gedeelte der wateren des *Benedenrijns*, zijne rigting door de *Lek* had genomen, waardoor de *Middelrijn* van *Duurstede* naar *Katwijk*, allengs minder bevaarbaar geworden, de vestiging van een *emporium* te *Dorestad* had veroorzaakt. Hij twijfelt echter, of de vermelding van *Vicus Portus* ten tijde van DAGOBERT, op *Duurstede* toepasselijk zij, en neemt daarvoor het voormalige klooster *Oudwijk*, aan het eind der *Malibaan*, aan, langs hetwelk in ouden tijd de *Vecht* heenstroomde. Hoe dit zij, de aanzienlijke handel van *Dorestad* en *Stavoren* en hunne betrekking tot *Utrecht*, vooral toen dit laatste de zetel der Friesche vorsten geworden was, doen vermoeden, dat ook hier de handel gebloeid zal hebben, en dat vooral die in Engelsche wol, waaruit de Friesche lakens werden vervaardigd, die in delfstoffen, granen en vee uit dat land, en die van wijn uit *Keulen* reeds in dit tijdvak in bloei waren, al is het dat de Kronijkschrijvers daaromtrent het stilzwijgen bewaren, en dat in het algemeen de Nederlandsche handel eenen veel hoogeren trap van welvaart bereikt had, dan men gewoon is zich voor te stellen.

Het volgende hoofddeel handelt *over den handelstoestand in Utrecht bij de vestiging van het Utrechtsche bisdom, tot aan de vermeestering der stad door de Noormannen*. Hier begint de ge-

schiedenis vastheid te krijgen, daar zij door welonderrigte ingezetenen zelve, die daarenboven dikwijls ooggetuigen waren en in de openbare zaken de hand hadden, geboekt wordt; vooral is dit voor de Utrechtsche geschiedenis belangrijk, dewijl deze stad, voor de geestelijke betrekkingen, de hoofdstad des lands was, en de invloed des bisschops en der geleerde kerkelijken zich over het geheele land uitstrekte. Hierbij komen nog eenige charters, aan de verwoesting der tijden ontkomen, en de bemoeijingen van KAREL *den Groote*, om de beschaving en de wetenschappen in alle deelen van zijn groot rijk te doen bloeijen. De geestelijken hadden daarenboven persoonlijk belang, om hunne zegepralen op het heidendom meer bijzonder te vermelden.

De Schrijver heeft van dit alles partij getrokken, en levert ons diensvolgens eene belangrijke schets van den toestand der stad gedurende de eerste tijden van de oprigting des bisdoms, ofschoon wij vreezen, dat hij soms aan enkele uitdrukkingen, aan de oudste Kronijkschrijvers ter loops ontvallen, te veel gewigt hecht en daarin meer zoekt dan er mede bedoeld werd. Zoo komt het ons ten minste voor, met het beweerde omtrent *Graveningen* en hetgeen daaromtrent afgeleid wordt, bl. 130 en 137.

De toestand van handel en nijverheid in dit tijdperk, wordt in de naastvolgende paragraaph overwogen, en de welvaart van *Friesland*, zoo uit den krachtdadigen tegenstand van RADBOUD, in den oorlog tegen PEPYN VAN HERSTAL en KAREL MARTEL, als uit den rijken buit afgeleid, welke deze vorsten bij hunne invallen in *Friesland* behaalden, volgens de getuigenissen der Frankische Annalisten. Evenwel komt ons dit laatste argument bedenkelijk voor, omdat uit andere gelijktijdige Kronijkschrijvers blijkt, dat die onmetelijke buit uit de heidensche tempels voortsproot, en het bekend is, hoe de barbaarsche volkeren van het Noorden, een gedeelte van hunnen oorlogsbuit daarin nederlegden en den Goden toewijdden, even als te *Upsala*, te *Lederun* en elders, waarom nog in den laatsten titel der *lex Frisionum*, die van heidenschen oorsprong is, de tempelroof streng gewroken wordt, zoodat deze opeenstapeling van rijkdommen ons voorkomt, wel voor de talrijke zegepralen der Friezen, maar niet voor hunne beschaafdheid of handelsbetrekkingen te pleiten.

Belangrijker is het aangevoerde omtrent den roem der Friesche lakenweverijen, ten tijde van KAREL *den Groote*; maar het is opmerkelijk, dat men hetzelfde verschijnsel bij verscheidene andere volkeren in de kindschheid hunner beschaving aantreft; men denke slechts aan de berigten bij HOMERUS en de oude Noordsche schrijvers.

Eindelijk wordt ook van den wijnhandel te *Utrecht* gewaagd, naar aanleiding van een charter van KAREL *den Gr.*, van den jare 779, waarover echter weinig bijzonders gezegd wordt. De menigte

van geestelijken daar aanwezig, is overigens een genoegzaam argument voor het bestaan van dien handeltak, en het zou welligt nog bevestigd kunnen worden met de zending herwaarts naar den Keizer, ten tijde van Grave GEROLF afgevaardigd, om eenige wijnbouwende streken te mogen bezitten.

Na deze bijzondere handelsbeschouwingen, gaat de Schr. weder op het gebied der Staatkunde over, en onderzoekt (§ 5) de oorzaken der vestiging des bisschoppelijken zetels te *Utrecht;* hij vindt deze voornamelijk in den bloei, de uitgestrektheid en den welvaart der stad, en in hare uitmuntende ligging te midden der groote handelswegen, en ontwikkelt dit nog nader in § 6, waarbij ons echter de redeneringen over het verband en de betrekkingen tusschen *Utrecht* en *Keulen*, bl. 163 en 164, eenigzins verwonderen, omdat wij het opgegevene niet zeer verschillend vinden van de onderlinge betrekkingen van andere oude steden, als *Aken, Nymegen, Thiel, Stavoren* enz. en niet inzien dat b.v. het bestier van eenen Burggraaf en Schout met twaalf Schepenen, en de verdeeling der stad in vier kerspelen, een bewijs is voor haar bestaan als eene Romeinsche *civitas*, doch welligt zouden deze bedenkingen verdwijnen, indien de Schrijver zich iets uitvoeriger daaromtrent verklaard had, en daarom schorten wij ons oordeel op.

Ten slotte van dit betoog, gaat de Heer V.A.V.W. den invloed na, van de vereeniging der Friesche en Saxische landen op de uitbreiding des handels. Wij twijfelen, of hier niet eene schrijf- of drukfout schuilt, omdat er gehandeld wordt over de gevolgen van de onderwerping van *Saxen* en *Friesland* aan de Frankische vorsten, en over den invloed, dien de bescherming door hen aan de handelaren verleend, op het onderling vertier hebben moest. Hoe dit zij, wij treffen ook hier weder eenige gewigtige bijzonderheden nopens den Utrechtschen handel aan, en in korte, fiksche trekken wordt ons het administrative stelsel der Karolingen geschetst: ‘Het vrije verkeer der volken te bevorderen, allerwege de hinderpalen te doen wegvallen, die hetzelve belemmerden, onregelmatige tolheffing te beteugelen, de tollen tot billijke grondbeginselen van onderhoud der stroomen (?) en wegen te beperken, afpersing en oponthoud weg te nemen, markten en handel te beschermen, dit alles was de streving van de Karlovingische vorsten, koning PEPIJN, keizer KAREL *den Grooten* en LODEWIJK *den Vromen*.’

Zoo eindigt de Schrijver de beschouwing van het eerste tijdperk des Utrechtschen handels. De schrale, duistere en onzamenhangende berigten, zijn hier met de meeste scherpzinnigheid ontvouwd, opgehelderd en in verband gebragt, en het is den Schrijver gelukt, door zijne geleerde nasporingen een geheel nieuw licht

over dit gedeelte onzer geschiedenis te verspreiden. Een duidelijke, onderhoudende en deftige stijl boeit daarbij de aandacht, zelfs bij de min belangrijke navorschingen, en een aantal tot nog toe geheel onbekende bijzonderheden, maken dit Werk ook voor beoefenaars der politieke en geographische historie belangrijk. Deze belangrijkheid zal in de volgende deelen des werks meer en meer toenemen, die wij met verlangen te gemoet zien. Trouwens van eenen geleerde als den Heer V.A.V.W. verwachten wij niets middelmatigs, en hopen alleen, dat zijne vele gewigtige bezigheden hem zullen veroorloven, dit veel omvattende Werk geheel ten einde te brengen, en aldus een waardig gedenkstuk te meer voor onze letterkunde op te rigten.

De uitvoering doet den drukker eer aan, en verdient aanprijzing, maar de correctie is zeer verwaarloosd, zelfs is de paginering geheel verward.

I. Linwood of Amerika, [America] Zestig Jaren geleden. Een Geschiedkundig Verhaal. Naar het Engelsch van Miss *Sedgwick*.

I^e^ Dl. ii en 286 bl. IIe Dl. 271 bl. Te Groningen, bij W. van Boekeren, 1837.

II. Hope leslie of vorige tijden in Massachusetts, door Miss *Sedgwick*, VI, 425 bl.

Te Deventer, bij M. Ballot, 1838.

Ach! die armzalige Voorberigten onzer Vertalers!

Die van *Linwood* heeft in het: '*Aan den Lezer!*' waarmede het boek opent, getracht *Miss* SEDGWICK aan ons publiek voor te stellen; wij wenschten dat hij, in minder lange volzinnen, eene juistere schets van haar talent had gegeven.

'De Schrijfster der navolgende bladen,' zegt hij, 'is eene Amerikaansche dame uit *Massachusets*, die zich door het leveren eener reeks van verhalen, zoowel bij hare eigene landgenooten, als bij meer dan eene natie van ons werelddeel, bereids eenen zoo ondubbelzinnigen roem heeft verworven, dat wij niet twijfelen, of ook gij, waarde Lezer! zult haar met genoegen leeren kennen; zij verplaatst ons te midden van eene der belangrijkste wereldgebeurtenissen der voorgaande eeuw, in *Amerika*, tijdens deszelfs bevrijdingsoorlog.'

Wij hadden hier geen doopcedel verlangd; het is onbeleefd er dames naar te vragen. Wij eischten niet van den Vertaler, dat hij zich *The National Portrait-Gallery of Distinguished Americans* hadde aangeschaft, of, in fiksche omtrekken, eenig denkbeeld had gegeven van den tegenwoordigen toestand der Americaansche Let-

terkunde. Maar *eene reeks van verhalen, eenen zoo ondubbelzinnigen roem;* van welken Romanschrijver valt het eerste niet te zeggen, durft een Vertaler het laatste niet beweeren? Indien dergelijke Voorberigten niet doelloos zullen zijn, geve men eene karakteristiek van het vernuft, dat men aankondigt. Op de wijze van onzen Vertaler spreekt men in éénen adem van CAROLINE PICHLER en *Mad.* DE STAËL, of wilt gij een huisselijk voorbeeld, acht men de Schrijfster van *Te Laat* met dezelfde gaven bedeeld, als die van *de Graaf van Devonshire*, en omgekeerd. Wij halen het liefst deze voorbeelden aan, dewijl beide die jeugdige talenten ons achting, bewondering en eerbied inboezemen, hoe onderscheiden hare phantasie zij. Doch onze Vertaler is, als u blijken zal, van de *nuttigheidsschool;* en ter eere van *Miss* SEDGWICK zij het gezegd, dat hij in dit opzigt juist zag; juister dan zij, b.v. die *Lady* CHARLOTTE BURY'S zoogenaamde zedelijke Romans de voorkeur geven boven de eenvoudig-schoone Verhalen van *Mistress* S.C. HALL. Wij kunnen echter de wijze, waarop hij beproeft, die verdiensten der Schrijfster van *Linwood* in het licht te stellen, niet goedkeuren.

'Hoewel haar verhaal,' vaart hij voort, 'bijna geheel op de afwisselende kansen van dien oorlog en op de, door denzelven onmiddelijk verwekte driften, gezindheden en lotwisselingen gegrond is, en zij de belangrijkste personen van die tijdruimte, WASHINGTON, LA FAYETTE en *Sir* CLINTON, handelende ten tooneele voert en aan den gang *harer* gebeurtenissen werkdadig deel doet nemen, beschouwt zij echter (tegen het hoogwijze gevoelen der meeste schrijvende Amazonen van de hedendaagsche Fransche romantische school, en, bij weeromstuit, ook van de jeugdige Duitsche) louter staatkundige bespiegelingen en bloedige krijgstafereelen, als buiten den kring der zwakke vrouw gelegen, en bepaalt zich, bij voorkeur tot de teekening der innerlijke gesteldheid van harten en huisgezinnen.'

Miss SEDGWICK'S Voorberigt in het oorspronkelijke is vrij van zulke lange zinnen, en vrij van zulke oordeellooze uitvallen. Een woord over de laatste tot den Vertaler. Wij kennen hem niet, dan uit deze bladen. En ofschoon wij hem daarom geene kritische helderheid van ideeën mogen toeschrijven, zou het onheusch zijn hem onder diegenen te rangschikken, welke door zulke uitspraken het publiek hooge gedachten hunner zedelijkheid willen inboezemen, om *opgang* te maken; hoezeer de kunstgreep ten onzent nog al gebezigd wordt. Want er was een tijd, dat men zich voor drie-vierde verzekerd mogt achten te zullen slagen, zoo men slechts ter juister plaatse van *Vaderlandsliefde* en *Godsdienstijver* wist te bluffen. Laag nederzien op het uitheemsche, hoog opvijzelen van het nationale, de huik naar den wind gehangen, d.w.z. veel van

vroomheid en voorvaderen gewauweld en men was klaar, als een klontjen. Er zijn *utilités en tout genre*, die er niet slecht bij hebben gestaan. Geen onderwerp was hun te hoog, geen stoffe hun te vreemd; de dood van een doorluchtig personaadje, de geboorte van een onbeduidend wicht, alles deed hen naar de veder grijpen. Zij schreven met gelijk *succès*, heden proza, morgen verzen; nu voor volwassenen, dan voor jonge lieden; eerst voor den beschaafden stand, eindelijk voor het volk; en zij waren zoo populair, hun stijl was zoo bevattelijk, hunne strekking zoo stichtelijk! Ja, wat al de aanmerkingen der zich allengs verheffende kritiek het zwijgen oplegde, zij waarschuwden zoo ernstig, tegen de ligtzinnigheid der Jonge School in *Frankrijk* en in *Duitschland*, - zoo zij er geene voor die in *Italië* bijvoegden, zij lieten het slechts, dewijl zij bang waren een bok te schieten bij gebrek aan taalkennis! Het was hunne eerste ware zedigheid; doch, wij hadden het vroeger kunnen zeggen, hun rijk is *sadly on the decline*, en voor ons deel: '*Requiescant in pace!*'

Onze Vertaler is niet van hun geslacht. Hij kiest bij vreemden wat hij schoonst vindt; hij vestigt zijn blik op de nieuwe wereld, als de oude hem niets belangrijks schijnt op te leveren; hij vertaalt liever iets goeds, dan zelf iets slechts te leveren. Het is daarom juist, dat ons zijn uitval onverklaarbaar wordt. Wanneer hij tot de scharen der middelmatigen behoorde, dan had hij zich b.v. aan een treurspel vergrepen, en ofschoon hij nooit Grieksch leerde, of van het weinige dat hij er ooit van kende, drie-vierde vergat, in de Voorrede gebluft van oudheid, klassiek en éénheid. Het zou ons niet verbaasd hebben, wij zijn het al gewoon. Maar de man leest Engelsch, waarom zouden wij niet gelooven, dat hij ook Fransch en Duitsch verstaat? Doch wie zijn dan die Amazonen? *Mad.* DESBORDES-VALMORE, *Mad.* SOPHIE GAY? Foei! wij spotten. Wijlen *Mad.* D'ABRANTES? Neen, *Mad.* DU DEVANT! Maar schreef deze dan bloedige krijgstafereelen of staatkundige bespiegelingen? Minder, zoo ver wij weten. En wie zijn dan de bevallige bondgenooten van HEINE? Wij kennen die evenmin. Waarschijnlijk, wij moeten er toe besluiten, waarschijnlijk behoort onze Vertaler onder de goede lieden, wien de enkele klank der woorden: *jeugd* en *romantiek*, schrik aanjaagt; misschien houdt hij nog eens eene Voorlezing en doemt allen, welke men met die namen doodverwt ten vure, voor eene schare van toehoorders, die de *bêtes noires* slechts, of niet eens, hebben hooren noemen!

Zullen dan dergelijke uitvallen nooit ophouden? Wij achten, dat men *Holland* slechts regt doet, wanneer men den grond, waarop wij geboren werden, het Vaderland van het gezond ver-

stand noemt, maar is dan kennis van zaken geen onmisbaar vereischte tot oordeelvelling, van welken aard ook? Wanneer de Letterkunde inderdaad de uitdrukking is van den verstandelijken, zedelijken en maatschappelijken toestand eens volks, dan eischt die onzer naburen, om den invloed, welken zij onwillekeurig op ons uitoefent, studie, ijverige studie, van elk, die zich het regt van Censor aanmatigt. Wij zijn geneigd, de bekrompenheid van hen te eerbiedigen, die der kunst om den wil der zedelijkheid geweld aandoen. Doch wij gevoelen hooger eerbied voor die weinigen, welke bij ons het gebied der eerste trachten uit te breiden, en de behoefte van ons beschaafd publiek, dat alledaagschheden moede is, en slechts naar het vreemde grijpt, omdat het inheemsche zoo flaauw is, door hunne voortbrengselen trachten te bevredigen. Een enkel goed oorspronkelijk werk sticht meer nut, dan honderd verhandelingen tegen de vreemde lectuur onzer dagen! Stuit niet, maar leid af, - het eerste is onmogelijk, het tweede in uwe magt, mits gij talent hebt. Doch veroordeel niet, tenzij uw vonnis uw hoofd even veel eer aan doe, als uw hart. Anders lacht men u uit, en roept, niet ten onregte, bij uwe dwaze oordeelvellingen:

Midas, le Roi Midas a des oreilles d'âne.

Wij zouden den Vertaler niet zoo hard zijn gevallen, indien zijn Voorberigt niet zoo schreeuwend afstak bij dat van het oorspronkelijke. Het laatste is een voorbeeld van zedigheid.

Miss SEDGWICK verontschuldigt zich over de gelijkheid, welke haar titel heeft met een der meest bekende werken van W. SCOTT, de *Waverley*. Haar doel was, zegt zij, haren jongen Lezers eenig denkbeeld, hoe flaauw dan ook, van den toestand van *Noord-America* te geven, in het eenig tijdperk, hetwelk voor dat gedeelte der nieuwe wereld vol lijden was. Zij wenschte daardoor bij de jeugd de dankbaarheid aan hare patriottische vaderen te verlevendiggen, daar zij dit gevoel voor den besten waarborg hield van de vrije wetten, hun door deze overgeleverd. Historische feiten en oorlogsbedrijven vermeed zij opzettelijk, daar zij gelukkig overtuigd was, dat geene pogingen een krijgshaftig of vervaarlijk voorkomen aan te nemen, de zachtaardige, ongeoefende vrouw zouden vermommen. ‘Met een klein getal onzer onsterfelijke namen,’ gaat zij voort, ‘heb ik mijn verhaal opgeluisterd, in hoe verre ik dit op passende wijze deed, moge de Lezer beoordeelen. Het zij mij vergund, ter verontschuldiging van wat men misschien vermetelheid zal achten, in te brengen, dat mij, waar ik van WASHINGTON gewaagde, eene huivering aangreep, als die, welke de vrome Israëliet gevoelde, wanneer hij de Ark des Heeren naderde.’ Eindelijk betuigt zij, dat haar vertrouwen op de toegevendheid rust, welke

Americanen jegens oorspronkelijke lettervruchten plegen aan den dag te leggen.

Wij bidden u, hoe kwam de Vertaler toch op den inval, dat Voorberigt te wijzigen tot het volgende:

'Vooral in de kennis der vrouwelijke natuur (?), welker zachte deugden zij, zonder haar geslacht buitensporig te verheffen, of deszelfs, maar al te menigvuldige onwaarde (?) hoegenaamd ook, te verbloemen, in het bekoorlijkste daglicht weet te stellen, is zij geheel te huis.' Dan volgt een lofspraak op hare menschenkennis, die *zelfs in den tegenwoordigen veelschrijvenden tijd, geene dagelijksche verdienste is*, op *de zuivere, zedelijke strekking*, de *warme uiting van vaderlandsliefde - voor u, die toch ook wel namen, als die van* WASHINGTON *te vereeren hebt, zekerlijk niet onverstaanbaar; - het helder inzigt in den toestand van het toenmalig Amerika, de invlechting van gelukkig uitgedachte bejegeningen, de echt humoristische luim*,' enz., enz., enz.

Voor zeven-achtste mag de Vertaler van *Hope Leslie*, onze bedenkingen even zeer tegen hem gerigt achten. Want ook hij schijnt de hoofdverdienste van een Roman daarin te zien, dat hij iets van eene preek heeft; want ook hij geeft ons geen juist begrip van het talent der Schrijfster; want ook hij schermt tegen de boosheden in de lucht, een andere *Don* QUIXOTE, en die er, als deze, op rekent, voor dat heldenfeit te zullen worden bewonderd.

'Wanneer voor het overige,' lezen wij, bl. VI, 'deze onderhoudende en niet van nuttige leering en menschkundige opmerkingen ontbloote Roman, onze landgenooten eenig genoegen moge verschaffen; voor dwalende begrippen, dwaze stappen en snoode handelingen moge waarschuwen, en de laffe, zedelooze, verstand en hart bedervende Fransche Romans helpe verdringen, zullen beide Vertaler en Uitgever zich daarover van harte verheugen.'

Dat heet de bazuin steken naar den aard; maar als die Fransche Romans zoo laf zijn, hoe komt het dan, dat ons ernstig publiek die leest? Als zij zoo zedeloos zijn, waarom verslindt ons zedelijk publiek die dan? Als zij verstand en hart bederven, waarom wekken zij dan geene walging? 'Dewijl,' zeide ons een man van jaren eens, een man van studie, in een vlaag van openhartigheid, 'dewijl er verduiveld veel talent in die vodden steekt. En het ware te wenschen,' voegde hij er bij, 'dat onze Schrijvers daarvan over het algemeen iets meer bezaten!' Maar hoe wil men dat zich dit, waar het schuilen mogt, ontwikkelen zal, zoo de kritiek voor het achtste, het vierde, het heele vernuft even beleefd moet zijn, - zoo men niet onpartijdig schatten, dat is naar waarde prijzen en laken, mag?

Deze gedachten, sints lang onder het aanhooren van het ein-

deloos napraten met ons omgedragen, werden levendiger bij ons, toen wij in deze voorredenen weder twee proeven van dat gerel ontvingen; zij moesten ons van het hart. Wij aarzelden te minder, er bij deze gelegenheid vooruit te komen, daar wij slechts een gunstig verslag van den arbeid van *Miss* SEDGWICK hebben af te leggen, en wij ditmaal dus zelfs den schijn van partijdigheid niet tegen ons hebben.

Laat ons nu beproeven te leveren, wat wij in de Voorberigten lezenswaard zouden hebben geacht.

FENIMORE COOPER en WASHINGTON IRVING waren tot voor weinige jaren de eenige Schrijvers, welke bij ons Europeeërs de eer van *America* in het vak van Fraaije Letteren ophielden; het jonge werelddeel mogt trotsch zijn op beide die vertegenwoordigers. De roem van CHATEAUBRIAND taande voor dien van COOPER, waar het tafereelen der woestenij en hare kinderen gold; indien SMOLLET voor *Engeland* origineelen schilderde, door het leven op zee, naar ge wilt, gevormd, hervormd of misvormd, COOPER leerde der wereld belangstellen in een schip op den Oceaan verloren, als waren touwen, masten en zeilen, zoo vele bezielde wezens; als sloeg er een hart in het ontzaggelijk gevaarte, waaraan de wind nu dienstbaar is, en dat hij straks in zijne woede verbrijzelt. Veelzijdiger, doch niet zoo oorspronkelijk, trad WASHINGTON IRVING op; eene weergalooze heerschappij over de taal, een talent voor stijl, dat hem vergunde de modellen van het Moederland eensklaps op zijde te streven, vernuft en gevoel, geest en luim, gaven zijner Verhalen en Schetsen eene populariteit, buiten het bereik van zijnen genialen landgenoot. Voor weinige jaren, zeiden wij, waren zij de eenige Americanen, welke men in *Europa* bewonderde; zonderling genoeg hebben zij hunne vermaardheid reeds overleefd. IRVING, de beschaafde Gezantschaps-Secretaris, die in *Spanje* zoo dichterlijk in de *Alhambra* mijmerde, heeft ons onlangs een vervelend boek over de *Pelterij* - of ik weet niet welken *Handel*, doen slikken. En COOPER? ach, COOPER! de ligt kwetsbare, de overdreven - ijdele, de, tot in het bespottelijke toe, met zich zelven, tegen de oude, voor de nieuwe wereld ingenomen COOPER, de scheepskapitein, hij heeft zich ten Censor der Europeesche beschaving opgeworpen, en zijne Reizen!.... Verg ons zoo min er van te spreken als van zijn laatste werk EVE EFFINGHAM *or Home*, dat ook wel vertaald zal worden, en waaruit ge leeren kunt, dat jonge meisjes in een *New-Yorksch Salon*, geen stap doen, zonder op den arm van een Heer te leunen; maar dien zelfden arm voor geen prijs ter wereld of straat of buiten zouden aannemen, daar men haar dan zou aanzien, met dien Heer te zijn verloofd!

Als de grooter hemellichten geweken zijn, trekt het gestarnte

onze opmerkzaamheid tot zich: doch de beeldspraak is te stout voor de Americaansche Letterkundigen, voor hen, die ons na COOPER en IRVING boeiden. Hunne Poëzij - vergun ons rondborstig te zijn - riekt ook naar den zuurdeessem, die het genieten der onze wel eens meer tot een pligt dan een lust maakte. Er was een tijd, waarin het praktikale, de strekking, de vrome tint ons met rijmelarij overlaadde; de Americanen hebben te weinig tijd om zich in uren van uitspanning *onledig!* te houden met het maken van versjes, - maar ook zij zijn een ernstig, redeneerend, aandachtig naar predikatiën luisterend volk, de kunst is hun eer middel dan doel; men kent de gevolgen! Zonderling genoeg verloochent zich de stoute ondernemingsgeest, door welke zij, naar gij wilt, bezeten worden, welken ik misschien zou zeggen, dat zij boven ons vooruit hebben, geheel in hunne Dichtkunst. Welligt hebt gij het, als ik, opgemerkt, bij de proeven hunner Poëzij, ons in dit Tijdschrift (Jrg. 1838, N°. 12) medegedeeld. De hand, aan welke wij deze verschuldigd zijn, schijnt met oordeel slechts die stukjes te hebben gekozen, welke door nieuwheid van tooneel en toestand belangrijk mogten heeten. Wij zouden ons zeer in dien medearbeider bedriegen, zoo hij geloofde, dat zij zich inderdaad door dichterlijke vlugt onderscheidden.

Hun proza.... maar gij eischt niet dat ik u van hunnen welsprekenden D^{r}. CHANNING of hunnen humoristischen DAVID CROCKETT spreke, dat ik bij hunne dagbladen of hunne vertogen stilsta, nu de aankondiging van *Miss* SEDGWICK'S arbeid mij ter taak werd gesteld. Zij is geheel van haar volk; wilt ge de geschiedenis van haren eersten Roman weten? Zij begon dien met het plan, slechts een godsdienstig tractaatje te leveren. Onder den arbeid ontwikkelde zich waarschijnlijk het bewustzijn harer krachten, immers, toen het werk voltooid was, bewonderde men in haar *Crazy* BETT, een pendant van SCOTT'S *Madge Wildfire*. Daarop volgde *Redwood*, dat uitmuntend beviel; *Hope Leslie*, dat men voor haar meesterstuk houdt, *Clarence, le Bossu*, enz. enz. Maar *chassez la nature, elle revient au galop;* in den laatsten tijd schreef zij stukjes van dien aard, als haar eersteling bestemd scheen te worden. *The Poor Rich Man and the Rich Poor Man*, was het eerste dier boekjes, met welke de Americanen veel op hebben, daar zij zoo toepasselijk zijn. *Live and Let live* or *Domestic Service illustrated* volgde. Een kort begrip van dit laatste geeft u het motto van het werkje: ‘Zoo de Turksche Spie verklaart, dat hij geen dienstbode hield, dewijl hij geen vijand wilde hebben; ik kan u zeggen dat ik de mijne huurde, dewijl ik vrienden wenschte te hebben.’ *Miss* SEDGWICK werd tot de behandeling van zulke onderwerpen uitgelokt, door den schitterenden opgang, welke haar vroeger uitgegeven Boekske: *Home*, maakte; door den grooten zedelijken invloed vooral, dien het uitoefende.

‘Wij bewonderen,’ zeide onlangs een Americaansch Criticus, toen hij de zoo evengenoemde tractaatjes aankondigde, ‘wij bewonderen het genie der Schrijfster en meer nog dan dit, het edel doel, waaraan zij de gaven van haren geest wijdt. Haar *forto* ligt niet in die kunstige verwikkeling des plans, een vereischte om de belangstelling in een lang verhaal levendig te houden. *Miss* SEDGWICK'S talent bestaat in het toepassen eener enkele groote zedeles, en hiertoe is een verdichtsel van eenige uitgebreidheid het geschiktste middel niet.’

Het verheugt ons, een gunstiger verslag van beide deze Romans van *Miss* SEDGWICK te mogen geven, dan ge misschien na deze laatste opmerking durfdet verwachten. Der Americaansche kritiek komt den lof toe, dat zij meer eischt dan de onze; drie-vierde onzer beoordeelaren zoude het zijn ingevallen, de Schrijfster dezer werken, eene vrouwelijke SCOTT, een beminnelijker COOPER, en wat niet al? te noemen.

I. *Linwood*. ‘Wij raden derhalve onze jonge Vriendinnen,’ dus eindigt deze Roman, ‘dringend aan, het romantische gedeelte van haar karakter (zoo de, van alle aardsche inzigten onafhankelijke waardeering van de ziel en derzelver edelste hoedanigheden, iets romantisch mag genoemd worden) in zoo verre te ontwikkelen, dat zij belagchelijke oude vrijers, weduwenaars met een groot vermogen, en ijdele, domme, jonge erfgenamen vlieden, en onze jeugdige heldin navolgen, die op den vasten grondslag van deugd en talent, gepaard met vlijt en matigheid, vertrouwde, in een land, hetwelk dergelijke hoedanigheden begunstigt, en dezelve gewoonlijk met zoo veel tijdelijk welvaren beloont, als tot het geluk noodig is, zonder de deugd in gevaar brengen.’

Ik mag onderstellen, dat Gij de gedachte, in dezen roman aanschouwelijk gemaakt, raadt: huw om glans noch rijkdom, schoone Lezeres! huw uit liefde, en ge zult als ISABELLA LINWOOD gelukkig zijn. Doch *Miss* SEDGWICK is te gelijk eene te gevoelige en te verstandige vrouw, om niet bij het gebod eene waarschuwing te voegen. Uwe liefde ruste niet alleen op uiterlijke bevalligheid, lieve Dweepster! verdienste moet u achting inboezemen voor hem, door wiens hulde gij u gestreeld voelt, anders mogt het u gaan als BESSIE LEE, de arme deerniswaardige! Maar onze Americaansche Schrijfster bezit te veel talent, om in eene enkele tegenstelling haar heil te zoeken. Acht het toch geene vereischte, rijke Erfgename! dat de man, wien gij uw hart zult schenken, u met zijne hand eene grafelijke kroon aanbiede, *Lady* ANNA SETON had nooit berouw van hare burgerlijke keuze. Onze Vriendin over de wateren heeft niet gewild, dat het haar tafereel aan eene schaduwzijde zou ontbreken. Al lokt gij allen aan, en betoovert beurtelings allen,

onwederstaanbare Coquette! spiegel u aan HELENA RUTHVEN, zij bedriegt den bedrieger, het is een geestige trek! maar zij is er niet minder rampzalig om!

Ik wenschte, dat onze jeugdige Schrijfsters heure Americaansche verwante navolgden in veelzijdigheid van teekening; hoe waar zijn beiden, en toch, hoe verscheiden de moeder der LEE'S en de moeder der LINWOOD'S; de binnenkamer der RUTHVEN'S en de gezelschapszaal van *Mrs* MEREDITH. Welk een talent schuilt er in de opvoering van *Mrs* ARCHER, om de eentoonigheid van huisgezinnen, die slechts uit oude lieden en volwassene kinderen bestaan, af te breken! Wij willen tot proeve een enkel tooneel uit de woning dier weduwe afschrijven, de woning, zeggen wij, helaas! de *skinners* hadden die in brand gestoken; na wat zij kostbaarst vonden te hebben geroofd. Dit was luttel, want de weduwe had haar vermogen, hare juweelen, alles wal wij schatten noemen, vroeger naar *New-York* verzonden; dit was voor haar onherstelbaar, want de onmenschen hadden, ten pand voor het goud dat zij eischten, een harer beide kinderen medegenomen. Het waren blinde tweelingen!

ELIOT LEE, de held des verhaals, had het wicht uit hunne klaauwen gered: maar hij koesterde geen hoop op het leven van het meisje meer!

'Toen hij de woning van *Mrs* ARCHER naderde, leidde hij uit het verdwenen schijnsel af, dat de brand gebluscht was, en toen hij het digte hout achter zich had, dat hare bezitting omringde, ontdekte hij in de rookende puinen alles, wat van een gastvrij en gelukkig huis was overgebleven. "Ach!" zuchtte hij, "eene passende wieg voor dit kleine, levenlooze ligchaam!" en drukte het koude lijkje sidderend aan zijn hart.

Hij reed op het zijgebouw aan, waar hij de moeder verlaten had. Zij wachtte hem aan de deur op; het was haar, of zij gedurende den tijd zijner afwezigheid duizend jaren doorleefd had. Zij vroeg niets - een enkele blik op het kalme, kleurlooze gelaat van het kind, had haar genoeg gezegd. Geen geluid ontvloeide aan hare bevende lippen, maar zij strekte de armen uit, en zeeg op den deurdrempel neder, het kind krampachtig aan hare hijgende borst geklemd.

EDUARD (*Mrs* ARCHER'S zoontje) was bij het vernemen der eerste hoefslagen van het paard naar de deur gesneld; hij verstond het zwijgen zijner moeder. Hij hoorde de dienstmeisjes al snikkend fluisteren: "zij is dood!" Hij legde zijn hand op LIZZY'S wang (het dochtertje), eerst beefde hij voor die aanraking terug, doch kwam spoedig weder nader, zette zich bij zijne moeder neder, drukte zijn hoofd tegen LIZZY'S borst en riep weenend:

“Ach, moeder! mogt ik ook maar sterven!”

De uitboezeming zijner smart verscheurde het hart. Men trachtte hem tot bedaren te brengen - hij wilde naar geene troostwoorden luisteren: De moeder drukte haar gezigt aan het zijne, en de zachte aanraking harer wang, scheen hem toch eenigzins kalmer te maken. Hij werd stil; daarop hief hij plotselijk het hoofd op en riep: “Haar hart klopt, moeder! - haar hart klopt! Leg uwe hand hier! Voelt gij het niet? Het klopt - moeder, het klopt! Ik voel het, en hoor het ook!”

ELIOT steeg van zijn paard, en beschouwde met al het medelijden waarvoor zijne gevoelige ziel vatbaar was, den voortgang van dit huisselijk drama, terwijl hij met over de borst gekruiste armen het oogenblik verwachtte dat hij *Mrs* ARCHER die diensten konde bewijzen, welke haar toestand vorderde. Hij hield het voor mogelijk, dat het fijne gevoel van den blinden knaap een' polsslag bemerkt had, die minder gescherpte zintuigen nog niet ontdekken konden. Hij verlangde van de bedienden zout, azijn en brandewijn, de gewone opwekkingsmiddelen; maar niets was overig gebleven dan de beide grondstoffen, vuur en water. Deze bragten zijn vindingrijk hoofd op het eenig en laatste middel. Binnen vijf minuten was een warm bed gereed, en het kind daar in. *Mrs* ARCHER kwam een weinig tot zich zelve, nu zij anderen door eene hoop zag aangedreven, waarin zij het nog niet waagde, zelve te deelen. “Ga hier staan, mijne waarde *Mistress*,” verzocht ELIOT, “breng uw arm op de plaats des mijnen - zoo; laat den kleinen jongen op de andere zijde gaan en hare hand nemen; - hare eerste gewaarwording moet de aanraking van hen zijn, die zij het meest lief heeft; - de eerste toonen, die zij hoort, moeten van uwe stem zijn: niets vreemds mag haar verschrikken. Ik ben overtuigd, het is niets dan de overweldigende werking van den angst; ik weet het zeker, zij heeft geen letsel bekomen. Leg uwe hand weder op haar hart, lieve kleine, voelt gij, dat het slaat?”

“o Ja, Heer! sterker en sneller dan straks!”

“Ik geloof dat gij gelijk hebt; maar wees voorzigtig, beste jongen, houd u doodstil en doe geen plotselijken kreet hooren.”

Mrs ARCHER'S gelaat was zoo bleek, als dat van het kind, over hetwelk zij heenboog, en hare wang gloeide daarbij zoo sterk, dat ELIOT dacht, zij moest de smeulende levensvonk in de borst der wezenlooze kleine ontvlammen. Eensklaps bespeurde hij eenig rood op hare wangen; hij trad een schrede nader en zag, dat eene zwakke tint, als de naauwelijks merkbare schemering van den aanbrekenden dag, haar bleek gelaat begon te kleuren. Dezelve nam toe om hare lippen; een sidderend zenuwtrekken deed zich om haren mond bespeuren, een zwellen der borst volgde,

en eindelijk loosde zij eenen diepen zucht. Een oogenblik later zweefde een zwak glimlagchen om de bevende lippen der herlevende kleine.

“LIZZY!” lispelde hare moeder op een toon gelijk ELIOT dien nog nimmer hoorde: “Lieve LIZZY!” riep haar broeder.

“Moeder? - NED!” ademde deze, naauw hoorbaar.

“God zij geloofd, zij is gered!” snikte de ontroerde jongeling.’ I^{e} Deel, bl. 283-286.

Er is beide waarheid en eenvoud in deze schets, en toch is het geene zeldzame bloem, na lang zoekens, van eenen schralen akker gelezen. De Muze van *Miss* SEDGWICK moge geene hooge vlugt nemen, zij verloochent die beide onschatbare gaven nergens. Zonder wijsgeerige diepte of dichterlijken gloed, verloochent zij echter nergens het karakter eener verlichte en gevoelige vrouw, oordeelt zij streng, maar juist over ons, heeren der schepping. HARRY en JASPER, HERBERT en ELIOT zijn jonge lieden uit de wezenlijke wereld, en niet minnaars, die slechts om den wil hunner schoonen bestaan. Er zijn weinig romans van Dames, waarin wij niet altijd *à genoux* zijn. *La position est intéressante, sans doute, mais elle fatigue, tant soit peu*. Voeg bij deze verdiensten den lof, dien wij *Miss* SEDGWICK niet mogen onthouden, dat zij met veel talent van tijd en tooneel partij wist te trekken. En mogt het u ergeren, dat ook in dezen roman de Engelschen weder de rol van den booze spelen; zoo vergeef het den volkstrots dien men vaderlandsliefde noemt, en denk eens hoe onze Auteurs met de Spanjolen hebben omgesprongen!

Wij vertrouwen, dat er slechts een bezwaar meer uit den weg valt te ruimen, om u uit te lokken het boek te lezen. Het is de stijl des Vertalers, die goedgevonden heeft de motto's weg te laten. Deze valt van stroefheid niet vrij te pleiten en *dezelve* en *hetwelk* zijn struikelblokken, waarvan de schenen zeer doen. Wijt dit niet aan *Miss* SEDGWICK! Wij zouden het met proeven kunnen staven, maar wij mogen geen grooter ruimte eischen. En welligt zijt ge ook zoo keurig niet! Gij leest immers alle dagen onze *bladen* en *bodes*, en bij de woordenkeus en wijze van uitdrukking van deze, is onze Vertaler een VAN DER PALM. Zegt ons eens bij gelegenheid, wat er door hen toch van ons Hollandsch worden zal?

Het vignet van STEYN is voor het *groote publiek* gekozen. Een roover, die eene moeder begroet met de hand aan het pistool te brengen, moet uwe zenuwen schokken, al waart gij ook van hen

> *die steenen hebt voor hart*.

zoo als zeker Dichter zeide. Wij wenschten slechts, dat wij den naam van den Heer W. VAN BOEKEREN niet vonden, onder zulk een alle-

daagsche kunstgreep, om opmerkzaamheid te trekken. Het licht dat de Heer D. SLUYTER door twee kaarsen doet verspreiden, beschaamt alle gaz!

II. HOPE LESLIE is een tafereel van geheel anderen aard. Groept alles zich in *Linwoood* om de vrijheid, hier is de godsdienst de hoofdgedachte. Zoo min echter het eerste werk eene opzettelijke verdediging van eenig staatkundig stelsel is, wachten ons in dit eene reeks van bespiegelingen over de voortreffelijkheid van deze of geene sectenleer. *Miss* SEDGWICK ontleent der tijdvakken, waarin zij hare verdichtselen plaatst, het belangrijkste; ten harent, omstreeks de helft der Zeventiende Eeuw, bij Puriteinen, kon het niet anders of het moest eene vrome kleur dragen. Wij hebben niets tegen dezen godsdienstijver, waar hij, als bij onze Schrijfster, met verdraagzaamheid hand aan hand gaat. *Miss* SEDGWICK was kunstenaresse genoeg, hare heldin, HOPE LESLIE, in onbekrompenheid van begrippen boven haren tijd te schetsen, en het is geen harer minst gelukkige grepen, dat juist te groote edelmoedigheid van HOPE'S zijde, haar levensheil op het spel zet. Hoe? Dit mag bij de lezing blijken, ge hebt mij niet zoo lang geduldig aangehoord, indien gij tot die romanlezers behoort, welke in eene recensie slechts een geraamte eischen.

Er is een element in dezen roman, waarvan wij nog met geen woord gewaagd hebben, en waaraan hij echter nieuwe schoonheden verschuldigd is: het zijn de Wilden. Beweer niet, dat gij ze uit de verhalen van COOPER kent. Hun eerste optreden heeft hier iets ongemeen belangrijks. Gij treft ONECO en MAJAWISCA, van den stam der *Pequods*, in dienstbaren staat, in het huis van den vader des romanhelds EVERELL FLETCHER aan. MAJAWISCA, de dochter der natuur, leert de blanken lief hebben en als later haar vader den dood zijner gade, den ondergang van zijnen stam, den moord zijns zoons, op de moeder van FLETCHER, op haar pleegkind FAITH LESLIE, op haar zoon EVERELL wreken wil, pleit en bidt zij voor hen, bij den wraakgierigen MONONOTTO. Hare woorden noch hare tranen baten, de demoedige, maar belangrijke Mevr. FLETCHER wordt vermoord, EVERELL en FAITH worden door de Wilden medegenomen. En als MONONOTTO eindelijk besluit EVERELL te slagten, wie redt hem dan?

‘Anderen, die gruwzamer en heviger waren, zwaaiden hunne messen, toen het oude opperhoofd der *Pequods* zijne rampen en de hem aangedane wreedheden schilderde, en zij zouden den knaap hebben doorboord, wanneer MONONOTTO hen niet had wederhouden met de woorden:

‘Neen, broeders! dat is *mijn* werk, - hij sterft door *mijne*

hand, - voor mijnen eerstgeborenen, - leven voor leven, - hij sterft door eenen enkelen slag; want *zoo* werd ook *mijn* zoon geveld. Het bloed onzer vijanden vloeit door zijne aderen. Hij heeft de kleur, maar niet de ziel der blanken, wier dankbaarheid aan den verdwijnenden nevel - wier trouw aan een dor en breekbaar riet gelijkt. Schoon hij nog slechts een knaap is, vocht hij echter voor zijne moeder, gelijk een arend voor zijne jongen. Ik beschouwde (*sloeg hem gade*) op onze wandeling (of *onzen togt*) over de bergen; het bloed vloeide hem *van* de voeten, maar geen geluid van zijne lippen verried zijne smart.

'MONONOTTO versierde zijn offer met lofspraken, gelijk de ouden het hunne met bloemen. Hij zwaaide zijn bijl over het hoofd van EVERELL, en riep vrolijk: "Zie, hij verbleekt niet. Zoo stond mijn zoon, toen zij de sabel over hem zwaaiden, en hem wilden dwingen zijnen vader te verraden. Broeders! mijn volk heeft mij gezegd, dat ik voor mijne vijanden het hart eener vrouw in den boezem drage; hierover zult gij uitspraak doen. Ik wil het bloed van dezen Engelschen knaap tot den laatsten druppel vergieten, en vleesch en been voor de honden en wolven werpen."

Hij gaf aan EVERILL een teeken om neder te knielen, en zijn aangezigt naar de aarde te keeren. In deze stelling, *houding* kon de knaap de rigting der bijl op zijnen hals niet zien. EVERELL zonk op zijne knieën, geenzins echter om voor het behoud van zijn leven te smeeken, maar om zijne ziel aan God te bevelen. Hij vouwde zijne handen, - hij sprak niet, hij *kon* niet spreken.

Op dit oogenblik brak er een zonnestraal door de wolken en viel op EVERELL'S voorhoofd en haar, welke daardoor als met eenen openbaren glans schitterden. De Wilden hieven een vreugdekreet aan; die straal was hun een teeken, dat het offer daarboven aangenomen werd. EVERELL boog zich dieper en drukte zijn voorhoofd tegen de rots. MONONOTTO hief het doodelijk wapen op, - toen MAJAWISCA van de zijde der rots toespringende, haren arm over den nek van EVERELL uitstrekte en: "Houd op!" riep. Het opperhoofd had echter aan zijnen slag reeds alle kracht en rigting gegeven; de scherpe bijl hieuw MAJAWISCA'S arm af, en EVERELL bleef onverzeerd. MONONOTTO wankelde van ontzetting, en zonk weldra bewusteloos neder; de Wilden hieven een vreesselijk geschreeuw aan, en drongen zich om EVERELL en MAJAWISCA heen.

"Terug!" - riep zij, - "ik heb zijn leven met het mijne gekocht; - vlied EVERELL! - neen, spreek niet, vlied, - ginds heen, naar het Oosten!" riep zij met meer hevigheid.

De krachten van EVERELL waren door de snelle afwisseling van gewaarwordingen verlamd; - hij gevoelde slechts dankbaarheid en bewondering voor MAJAWISCA. Bewegingloos staarde hij haar aan.

“Zoo sterf ik dan vruchteloos!” riep zij in volle vertwijfeling uit. Hierdoor kreeg EVERELL zijne volkomene zelfbewustheid weder. Hij drukte haar aan zijn hart, keerde zich toen eensklaps om en verdween. Niemand volgde hem. De stem der natuur ontwaakte in ieder hart, en allen stemden in met den wensch, dien MAJAWISCA hem nog nazond: “God behoede u!”

Het kwam aan allen zoo voor, alsof zijne redding door bovennatuurlijke middelen was bewerkt geworden. Alle - zelfs de koudste en wreedste Wilden bragten aan MAJAWISCA hunne bewonderende hulde toe, en beschouwden het heldhaftige meisje als een wezen van eene hoogere natuur.’ bl. 94.

Zeven jaren verloopen tusschen dit tooneel en de gebeurtenissen die ons vervolgens verhaald worden. Wij zijn geene bewonderaars van dergelijke voorspelen; welligt dragen zij tot de duidelijkheid bij. Hunne navolging durven wij echter niet aanbevelen, de Romandichter mag geen Kronijkschrijver worden. Doch waartoe deze opmerking? Onze bladen zullen de eer niet hebben onder de oogen van *Miss* SEDGWICK te komen. Mogten wij ons hiermede vleijen, wij zouden bescheiden aanmerken, dat *Sir* PHILIP GARDINER en zijn paadje ROSA poppen zijn, zoo dikwijls door de middelmatigheid aan den dans gezet, sedert BYRON goed vond in zijnen LARA een vermomd meisje op te voeren, dat zij geen dragelijken *pas* meer kunnen maken. Wij zouden het der verlichte Vrouw in bedenking geven, of het geene onverdraagzame partijdigheid teekent, dat in de Romans van Protestanten, de rol van boeven, als *don gratuit*, aan Roomsch-Catholijken wordt bedeeld? Thans keuren wij, ondanks het historische der figuur en de verwikkeling, die zij der *intrigue* geeft, deze personen af; ten onzent had men *Sir* PHILIP zeker nog Jezuït bovendien gemaakt.

Eischte de billijkheid, dat wij deze feilen niet verzwegen, wij beijveren ons hulde te doen aan de oorspronkelijke wijze waarop FAITH LESLIE, het Christenmeisje, dat de gade van den Wilde ONECO is geworden, in dezen roman bij haar gesprek met HOPE wordt geteekend. *Miss* SEDGWICK verdient lof, dat zij de dochter der beschaving niet weder uit de wouden heeft terug gehaald: haar niet, als eene andere *Missionaris* op het papier heeft bekeerd.

Alles wat menschelijk is, leert den mensch!

Wij zijn zeker, dat onze Lezeressen haar dank zullen zeggen voor de schoone schilderij der Puriteinsche ESTHER; zulk een treffend beeld van zelfverloochening des harten, ondanks bekrompenheid van verstand, kon slechts de hand eener echt Christelijke Vrouw schetsen.

De oude en de jonge FLETCHER, en *Mr.* WINTHROP, en *Mr.* CRADOCK, de mannen uit dit boek.... maar zijn zij niet beschreven

in het boek genaamd: HOPE LESLIE, uitgegeven te *Deventer*, bij M. BALLOT, 1838?

Wij gelooven dat de Vertaler van dien Uitgever, niet het Engelsch oorspronkelijk, maar eene Duitsche navolging ter overbrenging in onze taal heeft gekozen. Immers, waaraan anders zijn de Germanismen toe te schrijven, welke den juist niet keurigen, maar vrij vloeijenden stijl ontsieren? De uitgave verdient wegens hare netheid lof, schoon er wat veel op een bladzijde staat en het boek voor leesgezelschappen passender zoude zijn, indien het in twee stukjes ware uitgegeven. Het vignet, naar eene teekening van CRAEYVANGER, zouden wij slechts hebben te prijzen, indien alle beeldjes zoo uitmuntend geslaagd waren als dat van FAITH LESLIE. MAJAWISCA getuigt, dat de Schilder den tekst niet las; hij had haar anders niet beide armen laten behouden. HOPE LESLIE en ONECO, zijn mislukt; zullen onze jeugdige zonen van APELLES dan nooit leeren begrijpen, dat de schilderkunst bij dergelijke onderwerpen, slechts de onderdanige dienares der Roman-poëzij moet zijn? Indien zij ons dan ten minste in ruil van dichterlijke gedachten, bevallige vormen gaven, maar deze HOPE LESLIE! Waarlijk, *de Gids* schijnt tot nog toe, voor drie-vierde onzer Schilders den dooven te hebben gepredikt.

En nu hebben wij nog slechts eene bede: dat men geen verderen arbeid van *Miss* SEDGWICK vertale, dan met oordeel des onderscheids!

Joannes en Theagenes. Eene Legende uit de Apostolische Eeuw, door *Bernard ter Haar*.

Te Arnhem, bij Is. An. Nijhoff, 1838, VIII en 96 bladz.

Een gunstig vooroordeel verbond zich bij ons aan den naam des Schrijvers, aan het behandelde onderwerp, aan den gekozen vorm. Niet weinig werd onze dunk verhoogd, toen wij bij het doorloopen, zoo der voorrede als der aanteekeningen, eenen Auteur vonden, die zich zelven strenge rekenschap van zijn werk afvergt, en, mits billijk, hetzelfde van de kritiek verlangt.

Legt eens deze bescheidene, kalme, verstandige voorrede naast die van - doch, *nomina sunt odiosa*, en wij willen slechts op de zaak letten. De vraag door den Eerw. Schrijver behandeld is deze: heeft de kerkgeschiedenis hare dichterlijke zijde? Hij beantwoordt die vraag bevestigend: door den worstelstrijd, dien het Christendom te voeren had met de andere bestaande godsdiensten, biedt zich voor den dichter op dit terrein eene rijke verscheidenheid van vormen aan: het bijgeloof, het Catholicisme, het Christendom

zelf in zijne verbastering, verschaft aan dichters en schilders de rijkste bouwstoffen, voertuigen en sieraden. - Ik vrees niet, Lezer! dat deze overtuiging den Eerw. Schrijver verleiden zal, om zich te dompelen in den duisteren, doch niet altoos verhevenen nacht der middeleeuwen. Neen, zijn helder hoofd is er mij borg voor: want op de vraag, welk tijdvak wel het dichterlijkste is, antwoordt hij: ‘het eerste tijdperk der kerkgeschiedenis, hetwelk het naast aan den leeftijd van den stichter des Christendoms grenst, en nog dien zijner Apostelen en hunner kweekelingen insluit.’ Het Christendom staat daar eenvoudig en rein tegenover den wulpschen tooi des Heidendoms. Het ideaal des Christelijken levens kan daar het veiligst geschetst worden - voor het descriptieve biedt het, vele bevallige, zeldzaam, grillige tafereelen. Eindelijk, wij bevinden ons op het gebied der Overlevering, waar de dichter zijner verbeelding vrijer spel mag laten.

Wij gelooven, dat er reeds op zich zelve tegen de aangebragte gronden weinig te zeggen valt; zij geven ons bovendien een diep inzigt in de beweegredenen, die den Auteur bij de keuze van zijn onderwerp geleidden: zij konden nog sterker spreken, indien hij nog een stap verder gegaan ware. Want wat is het punt, waarin zij zich alle vereenigen, anders, dan dat het Christendom in zijne oorspronkelijke verhevenheid en ongekrenkte reinheid voor den dichter het hoogste ideaal opleverde? Wanneer hij den eersten tijd des Christendoms kiest, omdat deze, als binnen het gezag der overlevering vallende, vrijer spel voor de verbeelding oplevert, dan verklaart hij slechts zijne meening gedeeltelijk. Want ook andere tijdvakken, de eerste vestiging des Christendoms b.v. in bijna ieder land liggen binnen het bereik der traditie: maar de Eerw. Schrijver wanhoopte, om dáár eenige overeenstemming met historische gegevens te vinden, en toch het Christendom in al zijnen reinen glans en luister te kunnen voorstellen. Het wonderbaarlijke, waarmede het tooneel dier gebeurtenissen versierd is, onderscheidt zich kennelijk van het godewaardige, dat het Apostolische en na-Apostolische tijdvak kenmerkt, en de dichter, wien de behoefte van het hart drong, de leer van JEZUS in al de kracht harer werking voor te stellen, was genoodzaakt, hoe langer hoe dieper in de geschiedenis af te dalen. - Waarom ging hij niet nog een halve eeuw verder terug? Waarom schetste hij niet de omwandeling van dien eenigen onder de kinderen der menschen? Waarom niet den strijd en den ijver van eenen PAULUS? - Omdat hier de historie hem den weg afsloot, omdat hij met het denkbeeld vervuld, de zaak die hij voorstond, door de versiering der Poëzij op te luisteren, gevoelde, dat hij een zwaren kamp zou te voeren hebben met ieders overtuiging, zoo als zij in het geheugen, het

gevoel, de verbeelding heerschte: een kamp, waarin de kunst ten allen tijde is bezweken.

Zoo stond hem dus de kerkgeschiedenis voor den geest, als de kamp van het licht tegen de duisternis, van de vrijheid tegen de slavernij der zonde, van de kracht Gods tegen de Overheden en Magten der wereld. Maar laat dit denkbeeld zich in de Legendenvorm, zoo als de Romantische school haar ingevoerd heeft, behandelen? Wij wenschen een oogenblik bij die vraag stil te staan. De kerkgeschiedenis, wel verre van ons altijd die waarheid, die hare grondslag is, levendig voor te stellen, vertoont vaak niet slechts het somber tafereel van dwalingen en ondeugden, maar de dichter heeft te regt gezien, dat geen tijd het Evangelie, (hier de schoone, die bij prijst, den held, dien hij bezingt,) in zijn vollen glans en luister aanschouwelijk voorstelt. De naam *lijdende kerk* is meer dan eene godgeleerde onderscheiding. Om het idee te verwezenlijken, dat hij zich voorstelde, moest er een achtergrond zijn en blijven, waarop zich het Rijk Gods in al zijne ideale heerlijkheid ontwikkelde, omdat op den voorgrond zwakke struikelende menschen hunne rollen vervulden, de waarheid dikwijls de nederlaag kreeg, en vaak daar, waar zij overwon, ophield, waarheid te zijn. Onder de overgeleverde vormen van Poëzij geeft ons alleen het Epos eene zoodanige dubbele voorstelling, en de oudste zuster van dezen, de Tragedie, onderstelt haar. Zal de Legende in onze dagen zich alleen tot het beschrijven van *details*, van tooneelen, van menschelijke daden en gevoelens bepalen, dan zal zij in de kerkgeschiedenis slechts veelkleurige bonte sieraden opdoen, poëzij leveren - het woord moet er uit- ‘van anno één.’ Maar zal zij voor onzen tijd het oude eerwaardige *epos* vervangen, dan moet het goddelijk raadsbesluit, het goddelijk gerigt, de goddelijke waarheid zich altoos blijkbaar op den achtergrond vertoonen; daardoor moet de handeling gemotiveerd, daaruit de ontknooping gevonden worden.

Aanstonds springen wij tot onze beoordeeling over. - De geschiedenis van Apostel JOHANNES met den rooverjongeling durven wij bij ieder beschaafden *lezer* als bekend onderstellen - TER HAAR heeft regt in onzen geest zijne Legende besloten. Als THEAGENES de bekeerde roover zijne rotgezellen met JOHANNES heeft verlaten, heet het:

> Maar als zij zijn aan 't oog ontweken,
> Begint hun (*der roovers*) woede los te breken
> En klinkt hun vloektaal scherp en schel:
> Verkropten toorn en spijt ten teeken:
> 't Was 't grijnzend tandgeknars der Hel.
>
> Maar boven smolt, met reiner galmen
> (Dat wraak- en vloekgeschrei ten trots)
> Een harpakkoord in Jubelpsalmen

En ruischte zacht door Edens palmen
't Was 't vreugdelied des Englen Gods.

Te regt! het is alzoo de Goddelijke wil, die in de roeping, in de behoudenis des jongelings, ondanks de verzoekingen der wereld en de diepte van zijnen val, voltooid wordt. Een waardiger vertegenwoordiger van den wil des Hemels, dan de Apostel JOHANNES kon er niet gevonden worden. De geschiedenis gaf het middel aan de hand hem zoo voor te stellen. - TER HAAR heeft de belangstelling van JOHANNES in den jongeling trachten te motiveeren bl. 19.

Johannes zag hem: en beminde
Niet om zijn welgevormde leest
Noch 't driftig steigren van zijn geest'
Maar om zijn vurig kloppend harte
En 't rein gevoel der kindersmarte,
Den schoon ontloken jong'ling 't meest;
En sinds hij hem voor 't eerst aan*schouwd had*
Verliest zijn oog hem niet tot *dat*
Hij heentoog, en dien kostbren schat
Aan Smyrna's bisschop toever*trouwd had*.

Of hij hieraan *aesthetisch* wèl deed, durven wij niet beslissen. De geschiedenis is eenigzins anders. Volgens haar vindt JOHANNES den jongeling te *Smyrna*, ziet en bemint hem. Van daar de hernieuwde aanbeveling aan den Bisschop. Op deze wijze wordt ten eerste eene groote zwarigheid ontweken. Om een jongeling, die de leiding en het voorbeeld genoot van den wijzen en vromen JOHANNES, dien Christen bij uitnemendheid, dien ieder het eerst naast de goddelijken meester noemt, zoo diep te doen vallen, moet er zeker een vreesselijk groot tegenwigt in de schaal der ondeugd gelegd worden. Het is waar; ook JUDAS verliet en verried den Meester. Maar is hij niet de zoon der verderfenisse, de duivel onder de twaalve, het werktuig van het goddelijk besluit, wien het beter ware, niet geboren te zijn geweest? Eene dergelijke partij viel er van THEAGENES niet te trekken, en het onbegrijpelijke, het stuitende, dat de vorming van JOHANNES zoo weinig blijvenden invloed heeft gehad, blijft bij de dichterlijke onderstelling van TER HAAR altoos over. Ten tweede: treedt, volgens het gewone verhaal, JOHANNES meer als vertegenwoordiger der Goddelijke Voorzienigheid op den voorgrond. Het willekeurige, het partijdige, mag ik zoo zeggen, in de uitsluitende verkiezing des jongelings, geeft den schijn van Goddelijk gezag en het thema wordt: ondanks den schrikkelijken val des jongelings, ondanks den tegenstand der wereld, wordt zijne behoudenis voltooid. Wij willen hier niet, zoo als de *Nederlandsche Stemmen* den Dichter BEETS behandelen, even zoo TER HAAR in zijne Poëzij cijnsbaar maken aan het gereformeerd dogma.

Neen, eene verlichting van den Heiligen Geest, of wil men iets natuurlijkers, eene enkele ontboezeming van den jongeling bij het zien des Apostels(*), had de aandacht van dezen op hem kunnen vestigen: iets, gelijk aan het schoone tooneel dat TER HAAR ons bl. 13 beschreef:

> IJlings treedt de jongling nader
> En smeekt: ‘uw zegen nog, mijn vader!
> Door u, voor 't laatst vaarwel beloofd!
> Uw zegen op mijn jeugdig hoofd!’ -
> ‘“Uw zegen nog!”’ smeekt thans te gader
> De schaar, van de eigen zucht bezield,
> En ligt rondom hem neêrgeknield. -

- Schoon ons TER HAAR aan het slot der Legende met een enkel woord vermeldt, hetgeen onzes inziens, hoofddenkbeeld had moeten blijven, heeft hij echter de éénheid van plan willen behouden, door het leggen van een anderen knoop. Het is deze. Het was bij de oude Christenkerk de meening, dat voor hen, die na het ontvangen van den doop, weder afvallig werden en tot de dienst der zonde terugkeerden, geene hoop op genade en zaligheid meer overschoot. In de hernieuwde redding des jongelings wordt dit dwaalbegrip door JOHANNES beschaamd. Kunstig en scherpzinnig is deze intrigue door den Dichter uit de overlevering afgeleid. Wij roemen de vinding ten hoogste en hadden haar gaarne als ondergeschikt middel ter bemoeijelijking van den terugkeer van THEAGENES aangenomen. Bovendien laat deze gedachte zich verheffen tot het algemeene thema: hij de redding eens verlorenen broeders, komt de Christelijke liefde alle zwarigheden te boven. De geschiedenis, door TER HAAR verhaald, mogt het opschrift dragen: *de triomf der Christelijke liefde*. Helder straalt dan ook die gedachte, van het begin tot het einde, door in het vers. Reeds aanstonds in de beschrijving van de gouden eeuw des Christendoms; bl. 4, luidt het:

> De *liefde* flaauwde en kwijnde niet,
> Die 't meest in 't redden van verloornen
> Haar zaliglieid op aarde ziet.

bl. 43: de fraaije woorden van JOANNES, als de gemeente hem wil afschrikken, om zich binnen het bereik des roovers te wagen:

> Laat af!
> Is, zoo ik dus mijn leven gaf
> De dienaar meerder dan zijn Meester? -
> Hij, die voor de aard zijn bloed vergoot
> (Hij, rein als 't licht en zonder smetten!)

(*) Zoo als CLEMENS motiveert: *ἀςεῖον καὶ ϑερμὸν ἰδὼν*.

Verwierf ons 't leven door zijn dood:
En zouden wij dan niet in nood
Voor onze broeders 't leven zetten? -

Zoo 'k nooit uit gindsch gebergte keer',
Maar 't hoofd voor 't doodsgeweld moet bukken:
Wat nood? - ik leg het willig neer;
Wat vreugd! - ik sterf dan als mijn Heer,
Of 'k zal 't verderf *één* ziel ontrukken,
En breng 't verdoolde schaap u weêr.

En dan zijne aanspraak aan THEAGENES, bl. 64.

Zóó waar zijn bloed aan 't kruishout vloot
Zóó waar de Hemel heeft gezworen
Dat hij geen lust heeft in den dood
Des zondaars, maar hem 't leven biedt,
Zóó waar gaat daar nooit één verloren
Wie schuld belijdend tot hem vliedt.

Gaarne stemmen wij dus toe, dat alleen de zelfopofferende liefde van JOANNES den rooverhoofdman kon redden, dat zij bij het erkende gezag des Apostels het dwaalbegrip, dat hem buitensloot, kon beschamen, dat ditzelfde dwaalbegrip het gedurig dieper zinken van den eens veelbeloovenden jongeling kon verklaren; maar de vraag blijft, of dezelfde intrigue ruim genoeg is, om de geheele geschiedenis, zoo als TER HAAR haar voorstelde, te omvatten. Voorzeker verklaart zij de aanvankelijke belangstelling van JOHANNES niet. Zij verklaart evenmin de val des jongelings in haar eerste begin, ofschoon de Dichter regt schrander een verwant begrip heeft ingeschoven. THEOFILUS namelijk (zoo heet de Bisschop) en THEAGENES verkeeren beiden in de dwaling, dat de doop is

't Zuivringsbad
Waarna geen smetstof der godloosheid
Meer door kon dringen tot de ziel.

Hoe geschiedkundig waar ook! is deze dwaling eene der minst verschoonlijke vlekken, en onderstelt eene bedorvenheid in de oorspronkelijke Evangelieleer, die noch voor de zuiverheid van het onderwijs des Bisschops zou pleiten, noch regt stroken met de lofspraken door TER HAAR, bl. 4, 5 aan de eerste kerk toegebragt. Eindelijk, zoo wij wèl hebben, bepaalde zich de meening van de onmogelijkheid eener tweede bekeering hoofdzakelijk tot de zonde van afval en afzwering des Christendoms, waarmede dan de terugkeer tot de ondeugden der Heidenen, als gevolg verbonden was. Daarom bevreemdde het ons, dat TER HAAR niet duidelijker THEAGENES tot het vorig bijgeloof doet terug keeren; dat bovendien zoo zeer - althans in den omtrek van *Efeze* zijne schitterende, dichterlijke zijde kon gehad hebben.

Indien ons TER HAAR (en wie zou hem daartoe het regt ontzegd hebben) tot zijne hoofdintrigue, de triomf over het dwaalbegrip, dat den verlorene nog meer deed verderven, verkoren had, moest, dunkt ons, het plan van het vers nog eenigzins anders zijn ingerigt. Hetgeen de drie eerste zangen bevatten, de geschiedenis van den jongeling tot aan zijn val, ware als episode ergens elders ingelascht. Maar aanstonds had de Dichter midden in de zaak gegrepen en ons den gevallene of te midden van een moord- en gruweltooneel vertoond: of gefolterd door wroeging bij de herinnering van vroegerc, betere dagen. Of welligt ware het *τηλαυγὲς πρόσωπον* nog meer uitgekomen, indien hij den ongelukkige aanstonds in strijd met het dwaalbegrip, dat de hoop op den hemel voor hem sloot, gebragt had. Had, om iets te noemen, de roover niet bedekt en verborgen, te midden der Christenvergadering kunnen gevoerd worden, om daar de woorden des Apostels te hooren: ‘er is eene zonde tot den dood. Daarvoor zegge ik u niet, dat gij bidden zult.’ Doch wij willen den Dichter, dien wij hoogachten, geene voorschriften geven. Maar onze uitvoerigheid, om te betoogen, dat het denkbeeld, waaruit zijn plan ontleend is, alleen den beteren toestand des jongelings en de door JOHANNES behaalde zegepraal kan verklaren, zal hem, hopen wij, doen zien, dat wij niet dan na rijpe overweging, ons eenige bedenkingen tegen zijn opstel hebben veroorloofd.

Over de verdere wijze van bewerking zijner stof, heeft de Auteur in eene aanteekening nader berigt gegeven. Hem trof de zedelijk schoone strekking van het verhaal, de teekening der personen en karakters, ‘de zuivere gloed, die over het geheel verspreid lag en waarin de geest des jeugdigen en onverbasterden Christendoms ons tegenademt. Maar,’ vervolgt hij: ‘men vergete nogtans niet, dat de auteur, door het naauwkeurige en uitvoerige van het verhaal, wel te rijker stof ter bewerking vond, maar ook te meer is gebonden geweest, en op zwarigheden heeft moeten stooten, welke hij, bij eigene fictie, beter had kunnen vermijden. Waar de opgave van het gebeurde uitermate kort was, en veel te gissen overliet, heb ik gemeend dit te moeten aanvullen: waar de duidelijkheid der voorstelling hierdoor winnen kon, iets te mogen en te moeten verdichten; maar het verhaal zelf scheen mij te schoon en te heilig toe, om mij groote en veelbeduidende veranderingen te veroorloven.’

Bij deze gezindheid des dichters verdient de wijze van bewerking onze hulde. Die ligte bevallige maat, die stijl, die niet tot de hoogste dichterlijke vlugt nadert, maar slechts even boven het onderwerp henen zweeft: waarin de kunst van den dichter zich kunstig achter het belang van het feit schijnt te verschuilen, en

zich alleen te bepalen, om door schaarsch aangebragte sieraden het schoone te helderder in het licht te stellen: kortom, die vorm, waarin VAN LENNEP en BEETS zoo gelukkig slaagden, schikte zich als van zelve voor het oogmerk van TER HAAR. Die aanlokkelijke glans des jeugdigen Christendoms, die ons in het eenvoudig verhaal tegenstraalde, heeft hij in zijne poëzij gelukkig en toch eenvoudig wedergegeven.

't Was slechts één leus, waar 't oog op staarde
Waarvoor men willig 't leven liet
Één herder, die de kudde weidde
Één spoor, waar langs zijn staf haar leidde
Één doop, één Hemel in 't verschiet.

Even gelukkig is het tooneel, waar hij de zamenkomst der Smyrnasche gemeente schildert.

Toen rees nog, voor der volken oog
Geen Christentempel fier omhoog,
Gerugsteund door arduinen wanden,
Geschraagd door kapiteel en boog:
Geen beeldhouwwerk van 's kunstnaars handen
Droeg tot zijn pracht en sieraad bij;
Geen breedgetakte zuilenrij
Stond slank en statig opgebouwd,
Die, aan de kroon gesplitst in bladeren
Zich in het hoog verwulfsel naderen,
Gelijk een loofgewelf in 't woud;
Geen kruis van 't edelst der metalen
Blonk op zijn gevelspits, noch stak
Op 't rondgewelfde koepeldak,
Welks kruin zich doopt in zonnestralen,
En opgehangen schijnt in 't zwerk;
Toen boeide 't oog, in 't ruim der kerk,
Geen wapenschild, geen praalgesteente
Geen Heilgen martelaars gebeente,
In 't goud gekast; geen Hoogaltaar
Waarvoor met statig kerkgebaar
De priester in zijn koorgewaad
Zich neerbuigt, als de vesper slaat;
Toen riep geen slepend klokgebom,
Weergalmend van den grijzen Dom,
De Christnen op, in veld en steden
Om neêr te knielen in gebeden;
Geen orgel goot, als 't Hallel klom
Zijn vollen stroom van toonen uit
Noch droeg 't gebed naar hooger sfeeren
Als op de vleuglen van 't geluid.

Eene opperzaal was 't Huis des Heeren
Waarin de grijze Apostel trad, enz.

Het afscheidstooneel van JOHANNES aan de Smyrnasche gemeente haalden wij reeds vroeger aan. Die heldere eenvoudige vroomheid, zoo verre verwijderd van mystische spitsvondigheid scheen inzonderheid bij den dichter sympathie te vinden. Althans het scheen, dat hij daarom schroomde van den *tranendoop*, door CLEMENS in het verhaal gemeld, hetzelfde gebruik te maken als de kerkvader. Daarom voorzeker slaagde hij gelukkig in de onopgesierde uitdrukking, van hetgeen de borst des Christens bij zijne belijdenis vervult, zonder dat hij door het zinnelijk-pietistische de waarheid van het gevoel verdonkerde.

o Plegtig tijdstip in die jaren,
  o Driewerf onvergeetlijk uur,
  Waarin de mond met heilig vuur
't Geen 't hart omhelsd heeft, gaat verklaren;
Waarin men 't eerst tot Gods altaren
  Met huivring treedt en 't offer plengt,
  Dat als een reukwerk opgevaren,
  Den Hemel zijn geloften brengt;
Als 't ruischt langs bogen en gewelven,
  In 't statig rollend tempellied:
‘Vergeet mijn regterhand zich zelven
  Dien heilgen eed vergete ik niet!’
  Als 't hart, dat in die zangen vliet
Zich zelf te groot voelt voor de wareld,
Als 't oog, waarin verrukking parelt,
  Met vromen blik naar boven ziet;
Als scheen 't den Heer om kracht te vragen:
  Hem ieder kruis, hoe zwaar het zij
Zich zelv' verloochnend na te dragen
En, zonder omzien, voort te jagen,
  Tot men verwinnaar worde als Hij!

Is de schilderij van de eerste onbedorven jeugd des Christendoms fraai, is de indruk die hare voorstelling, het gansche gedicht door, op ons maakt, zuiver en bevallig, wij wenschten met even veel vrijheid de ontwikkeling en teekening der bijzondere karakters te kunnen prijzen. Het is waar, de Apostel JOHANNES staat voor de verbeelding van ieder Christen, fraaijer geteekend, dan het ooit aan de poëzij gelukken kan hem voor te stellen. Slechts KLOPSTOCK vond eene even nieuwe, als allezins waardige uitdrukking voor de verhevenheid van den geliefden discipel, toen de ter sluiks in *Gethsemane* ingeslopen ABBADONNA in den slapenden jonger den meester waande te zien; maar niet ieder is KLOPSTOCK'S vernuft gegeven: niet aan iedere vorm van poëzij zijn de stoute grepen van het heldendicht veroorloofd. TER HAAR heeft zich bepaald, om den Apostel te beschrijven naar de herinneringen der Evangeliegeschiedenis: hij heeft hem meestal zijne eigene bewoordingen in den mond gelegd, en voor

het overige is hij schaarsch afgeweken van de voorstelling die in overlevering, die hij bezong, heerschende was. Die voorstelling was nu en dan met de zijne in strijd; althans de droefheid van JOHANNES, was hem bij CLEMENS te hartstogtelijk en te luidruchtig. Te regt! zoo wij meenen: - zelfs hadden wij wel gewild, dat hij nog verder van de historie ware afgeweken en niet in JOHANNES mond, de regels gelegd had:

> Waar toeft een gids? - Hij tree mij voor!
> Een paard - dat mij ten *voertuig strekke!?*
> En 'k baan me in 't woest gebergte een spoor.

Wel gelukt is daarentegen JOHANNES, zoo als hij met THEAGENES wordt voorgesteld; - doch wanneer wij ronduit onze meening zullen zeggen, valt het zigtbaar in het oog, dat de poëzij meer verpligting aan den held, dien zij bezong, dan de held aan de poëzij heeft.

Wij hebben boven aangemerkt, dat de eigenlijke oorzaak van de val van THEAGENES uit het verhaal van TER HAAR niet duidelijk begrepen kan worden. Evenmin is zijn toestand, na zijne val, *en detail* beschreven. Terwijl over het geheel de beschrijving zijner schuldelooze kindsheid en toetreding tot het Christendom eenvoudig en bevallig geschetst is, schijnt de dichter het niet gewaagd te hebben, uitvoerig zijn bedrijf en zielstoestand als roover te teekenen. De droom, vol van reminiscentiën uit JEAN PAUL, SCHILLER (en zoo ons geheugen ons niet bedriegt) ook uit LAMARTINE, is in allen gevallen slechts een droom, waarbij de lezer niet weet te onderscheiden wat waarheid is. De woorden van THEOFILUS:

> Dáár plondert, woedt en moordt DE ROOVER,

de uitdrukking des dichters:

> Theaag'nes viel - zijn val was GROOT;

al zijn de woorden, waar het op aankomt, *klein-kapitaal* gedrukt, geven ons nog geene scherpe omtrekken van zijn beeld. Wij *zien* hem niet *handelen;* en het gebrek aan handeling wordt niet door regt krachtige taal, hem zelven in den mond gelegd, vergoed Want KAÏN'S bloedvlek! - ach, die bloedvlek heeft zich zeker zeventig maal zeven maal op de Poëzij gewroken: door hare vermenigvuldiging is zij flaauw geworden: En toch rekenen wij die regels, bl. 50 en 51, nog tot de krachtigste. Het gesprek althans van THEAGENES met zijne bende is nog veel zwakker:

> '"En gij, wat stoort gij, zoo vermeten
> De stille rust, mij hier *bereid?* -
> Waarom niet ginds mijn komst verbeid?
> Wat drift bezielt u! - *Doe 't mij 't weten*
> Wat op dit uur u herwaarts bragt. -"'

Hoe veel beter wist, b.v. BEETS zijne personen de taal van wroeging, menschenhaat en wanhoop te doen voeren. Beter zou het antwoord zijn des roovers, indien TER HAAR daaruit enkele dichterlijke sieraden had verwijderd, b.v.:

De nacht, hoe loom en traag verdween,
Maar toen het flaauw in 't Oosten lichtte
En 't duister voor de scheemring zwichtte,

of de vergelijking:

Als de lamrengier,
Wanneer hij eerst aan 's hemels blaauw
Een kring beschrijft, vol stouten zwier;
Maar eensklaps met gespalkten klaauw
En vlammende oogen, op zijn buit
Ter neêr schiet,

Wij gelooven dat deze verzen, hare waarde overigens daargelaten, zich niet laten voorlezen, zonder het karakter van den spreker, dat men toch eenigermate uit moet drukken, te verliezen. Anders, is de toon in de volgende verzen veel fikscher:

Maar gis, wat schaamle prooi wij vonden
'k Dacht bij de onsterfelijke Goôn
Dat Charon ons uit 't rijk der doôn
Was door den Helvorst toegezonden, enz.

Minder gelukkig zijn weder de woorden aan JOHANNES in hetzelfde verhaal van den roover toegeschreven,

‘Ziet daar wat ik begeer
Voert, ijlings, mij naar 't hoofd der bende
En bluscht mijn levenslamp niet eer
Voor 'k hem mogt zien - niets eisch ik meer.’

Dit gemis aan eene scherpe karakteristiek in de wijze van uitdrukking der verschillende personen, doet zich vooral in den laatsten zang gevoelen, en heeft nu en dan zonderlinge en lamme overgangen ten gevolge, b.v. het antwoord van THEAGENES aan den roover:

‘“Wel u, dat gij uw arm weerhieldt,
Van d' ouderdom *naar 't hart te steken*:
'k Zoude op het lijk, door u ontzield
De schim van den verslaagnen wreken
En dien gepleegden *gruwelmoord*
Ten zoen, den laffen moordnaar slagten!
Laat thans me alleen! 'k wil ongestoord
Een poos nog toeven in dit oord
En hier den grijzen vreemdling wachten.”’

Wij willen door onze uitvoerige beoordeeling geenszins vele schoonheden aan het gedicht, veel talent aan den dichter ontzeggen. Het zou onbillijk zijn, indien wij niet vooral de drie eerste zangen, om fraaiheid en bevalligheid van uitdrukking prezen. Zelfs

bekende beelden en uitdrukkingen winnen en boeijen door de losse vloeijende versificatie des dichters. Men oordeele:

Hoe kort
Blijft 't harte brandende in den boezem
Van hemelvuur! Hoe ras verdort,
Die schoon ontloken lentebloesen!
Hoe haastig trekt die pareldrop,
In 't zonlicht zich ontbindend, op. -
Gelijk weldra, aan 's hemels transen
De regenboog verschiet in glansen,
Die als een zevendubble snoer
Van zilver of van paarlemoer
Met purpren weerschijn op komt hevelen
Maar ondergaat in mist en nevelen:
Zoo ras versterft vaak 't schoonst besluit
En waait de wind de vonken uit.

of de inkleeding der bekende vergelijking:

Gelijk een fier, hardbekkig ros,
Dat aan zijn ruiter is ontsprongen;
De manen wild, de teugels los,
De tand in 't staal gebit gewrongen
Daarheen streeft, dwars door vlakte en bosch;
En door zijn stampend hoefgeklos
Den sperwer met gerezen pennen
De schuchtre ree verjaagt van 't mos -
En rustloos, rustloos door blijft rennen
Den bergrug over, diepten door
Den afgrond langs, de winden voor, -

of de beschrijving van den wijkenden nacht:

Er heerschte een stilte kalm en grootsch
Als, bij den diepen slaap des doods,
Heerscht onder 't wulfsel van een graf;
Niets brak dat plegtig zwijgen af;
Geen raafgekras, geen wolfgehuil
Noch 't dompig nachtlied van den uil;
Slechts 't slepend murmlen van een vliet
Dat flaauwde en wegstierf in 't verschiet; -
Men hoorde 't kraken zelfs van 't mos,
En 't ritslen van 't verschuivend blad,
Wanneer een hinde sprong door 't bosch;
Men hoorde 't zijplen zelfs van 't nat,
Dat, uit zijne adren opgeweld,
Naar lager bedding voortgesneld,
De wortels lekte van een boom
En op kwam borlen in den stroom; -
't Scheen of geheel de schepping bad
En 't koeltje zelfs, vermoeid van 't fluisteren,
Om naar de stilte meê te luisteren,
Zijn' adem ingehouden had.

Bij eene zoo groote gemakkelijkheid en losheid van versificatie, die ons dikwijls de manier van VAN LENNEP herinnert, willen wij niet enkele vlekjes uitmonsteren. Het eindigen op woordjes als *dat* enz. is misschien navolging eener manier, die ons ook bij het voortreffelijk voorbeeld niet wil behagen. Evenmin vinden wij tegenwoordige deelwoorden welluidende eindrijmen b.v.

> Waar hij zielroerend en *welsprekend*
> Een gloed der liefde in 't hart *ontstekend*,

of

> Geen slagboom vindt het ergens *stuitend*
> Zoo holt hij roovend en *vrijbuitend*,

doch wij willen hierover niet verder uitweiden. Onze beoordeeling zou haar doel hebben gemist, indien zij den dichter niet aanmoedigde, om deze Legende, die wij als eerste proeve toejuichen, en die zeker vele bewijzen voor het talent van den Auteur geeft en vele verwachtingen opwekt, door andere dergelijke te doen volgen.

Bijbelpoëzij viel altijd in de smaak onzer natie: maar achtervolgens is de heilige geschiedenis door onze dichters in de vorm van treurspelen, helden of heldinnenbrieven, heldendichten naar de Fransche snede, zelfs in Romances behandeld, naarmate de smaak meer tot de een of andere vorm neigde. Is het overeenkomstig den geest van onzen tijd, dat zij thans het gewaad der Legende aantrekt? Wij beslissen niet, maar, hoe het zij, slechts weinige van alle die stukken hebben zoozeer hunnen roem staande gehouden, als VONDELS tragediën: omdat uit die meesterstukken al de kracht van 's mans dichterlijken geest tot ons spreekt, waarbij wij het verouderde, het verkeerde, het versletene van den vorm vergeten. De vorm is een zwak bondgenoot voor den dichter, een bondgenoot, die meestal voor den tijd aan zijne zijde valt. Voor een poos verrast hij er de welwillendheid der lezers mede: maar de echte poëzij heeft bestendiger waarborgen. Omdat wij in den *Johannes* en *Theagenes* veele sporen van echt dichterlijke gedachten aantroffen, prijzen wij: omdat de vorm door bare gemakkelijkheid verleidelijk worden kan, waarschuwen wij.

De uitvoering van het boekje is beneden de innerlijke waarde. De druk althans van het gedicht zelf is niet fraai te noemen, en van COUWENBERG hebben wij beter teekening, van BACKER beter steendruk gezien, dan waarmede de titel versierd is.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

De waarde der kleinigheden in de Zedekunde, door D^{r}. Frans Volkmar Reinhard. *Uit het Latijn en Hoogduitsch vertaald door ***, met een aanprijzende voorrede van* Ewaldus Kist. *Tweede herziene druk. Leeuwarden*, G.T.N. Suringar, 1837.

Zelden draagt een boek in zijn titel zulk een veelbeloovende aanbeveling aan het hoofd, als het werkje dat voor ons ligt. De waarde der kleinigheden in de Zedekunde - welk een aangelegen onderwerp! - door D^{r}. REINHARD, een man, die zijn naam met de wetenschap der Christelijke zedekunde zoo vereenzelvigd heeft, dat men de eene niet kan noemen, zonder aan den anderen te denken, - met een aanprijzende voorrede van EWALDUS KIST, den uitstekende Godgeleerde, die in zijne Beoefeningsleer getoond heeft, welk een bevoegd regter hij was, om een werk als dit te beoordeelen: eindelijk, - een tweede herziene druk, ten blijk dat het boek ook ten onzent een goed onthaal gevonden heeft.

Wij gevoelen dat door dit alles onze aanbeveling tamelijk overbodig geworden is. Even nutteloos rekenen wij het een overzigt van het werk te geven. De manier van REINHARD is bekend; zijn grootste tegenstanders benijden hem zijne klassieke belezenheid, logische naauwkeurigheid en uitgebreide menschenkennis; zijne warmste vrienden erkennen, dat hij in hartelijkheid en zalving bij een GELLERT veel te kort schiet. Het is dus genoeg, aan te merken, dat dit werk geheel in den trant en stijl van 's mans Cbristelijke zedeleer bewerkt is, en als de uitbreiding van een daartoe behoorend hoofdstuk beschouwd kan worden. Het is bepaaldelijk voor den beschaafden, en zelfs geleerden stand geschreven, en is dus, naar de juiste opmerking van KIST vooral ‘geschikt voor leeraars van de Godsdienst, aan welke het als eene uitmuntende bijdrage tot de regte behandeling der Christelijke Zedeleer verdient te worden aangeprezen.’ Van gansche harte voegen wij er met den waardigen man bij: ‘Het ware te wenschen, dat ook iets dergelijks voor den gemeenen man in de wereld was, dat meer voor zijn vatbaarheid berekend moest zijn.’ Voor zoo ver wij weten, is aan dezen wensch, die reeds in 1799 geuit werd, nog niet voldaan.

De vertaling is uitmuntend. Daar de Vertaler zijne aanteekeningen niet van die des oorspronkelijken Schrijver onderscheiden heeft, zijn wij verhinderd, den keizer te geven, dat des keizers is. Evenwel hebben wij in sommige derzelve duidelijk de hand des Vertalers herkend, en daarin nieuwe blijken van zijne geschiktheid voor de door hem opgenomen taak ontdekt.

Om eene enkele aanmerking te maken: op bladz. 48 lezen wij van ‘een avondlijke herinnering.’ BILDERDIJK schreef in 1821: ‘Waarom niet *zich met zijn achterlijk deel op een troonlijke zetel gezet* of *het modderlijk vuil van zijn voetelijke zolen op eene burgerlijke mat afgeveegd*.’ Het voorbeeld is zeker wat lomp gekozen: maar evenwel, als het zoo voortgaat, zie ik niet, waar wij niet toe komen zullen; het blijft niet meer bij *nachtelijk* en *landelijk*, die lievelingswoordjes onzer nacht- en landdichters. Het getal der woorden, wien tegen hun aard aan, zulk een on-Hollandsche staart wordt aangebonden, groeit verbazend aan. Wij nemen deze gelegenheid waar, om nog eens tegen deze taalverbastering te waarschuwen. Ook met betrekking tot de taal zou men eene verhandeling kunnen schrijven over de Waarde der Kleinigheden: *Tantum*.

***De kleine Bultenaar. Een geschiedkundige Roman uit de tijden van het Fransche Regentschap. Door* L.F. Vrijheer von Bilderbeck, *Twee Deelen. Te Leeuwarden, bij* J.W. Brouwer 1837.**

De Fransche Romantiek heeft ons overstelpt met schilderingen uit het Regentschap en wij walgen van dien tijd van ongebondenheid en laagheid. Maar zij werpt ten minsten het vernis harer eigenaardige galanterie over dat cyprische schilderij en omsluijert het aanstootelijke met hare kiesche spraakwendingen. Of kent gij iets voortreffelijkers in deze soort, dan de beschrijving van het bespieden der herten door den Regent en DUBOIS in de *Folle d'Orleans* van JACOB?

Vrijheer VON BILDERBECK heeft in zijn meeste Romans zoo het schijnt aan het Regentschap gedacht. *De Doodgraver* en *de Lijkbus in het eenzame Dal* - dat waren nog titels, niet waar lieve lezeres! - mengen wat Italiaansche boosheid, Fransche zinnelijkheid en wat Duitsche plompheid tot een pastische, dat hier en daar weelderig genoeg is, maar toch altijd een onmiskenbaren Germaanschen hoofdtrek behouden heeft, iets zwaars, iets vierkants, *etwas heimisches*. Wat galant zoude geworden zijn onder de ravenveder der Fransche Schrijvers, wordt sentimenteel of grof onder de ganzenschacht van den Duitscher.

BILDERBECK is in dezen, zijnen laatsten, Roman weinig van zijne

vorige manier afgeweken en wij geloven dat het Boek gerustelijk onvertaald had kunnen blijven en zelfs ongeschreven, zonder dat zijne lauweren er bij te kort zouden gekomen zijn. Het doet niet dieper in het karakter van den Regent dringen, noch werpt eenig nieuw licht op DUBOIS en zijne tijdgenooten. De intrigue is langwijlig en de held een dwaashoofd. De kleine bultenaar, de *Deus ex machina* van het verhaal, is zoo Duitsch edelmoedig dat men onwillekeurig geneigd wordt, *den guten Tropf* uit te lagchen: hetgeen zeker niet zeer benijdenswaardig is voor den titelheld van een Roman.

Wij wenschen den Schrijver een eervolle rust.

H.

> Billyk moet men pryzen
> Die hier wyst en zich laet wyzen.
> VONDEL.

Miniatuar-Bibliotheek voor Nederland. Te Dordrecht, bij P. Ios gsz. 1836, kl. 12°.

Eene niet onaardige Boekverkoopers-speculatie, die tevens nuttig kan zijn, om de voortbrengselen onzer letterkunde, ook voor hen, die meer kostbare uitgaven zich niet kunnen aanschaffen, verkrijgbaar te stellen. Het nut en voordeel dezer onderneming hangt geheel van de uit te gevene Schrijvers af: zijn het goede, dan zal het publiek er nut van hebben; de Uitgever voordeel.

Wij hebben twintig Stukjes ter aankondiging ontvangen.

De zes eerste bevatten de gedichten van H.K. POOT: de zes volgende het beroemde werk van SIMON STIJL, *Opkomst en bloei der Vereenigde Nederlanden*. Het 13e en drie volgende een gedeelte van den *Germanicus* van LUCRETIA VAN MERKEN. N°. 17 ontvingen wij niet. Het 18e tot en met het 21e de Gedichten en Leerredenen van BELLAMY.

De uitvoering is vrij goed. De prijs matig: 25 cents voor een N°. van 96 bladzijden bij - 30 cents buiten inteekening: zoodat b.v. een compleete BELLAMY den Inteekenaren slechts *ééne gulden* kost.

Boekbeoordeelingen.

Disputatio de Christianorum vexatione Deciana, quam - pro Gradu Doctoratus - in Academiâ Lugduno-Batavâ - publico et solemni examini submittit *Taco Hajo van den Honert*, Amstelodamensis, 29 Sept. 1838.

Amst. C.A. Spin, 8°, XII en 120 pag.

Het is voor den Nederlandschen Godgeleerden student geene *noodzaak*, om ter voltooijing zijner studien, naar den Doctorgraad te staan. Hierom zien wij alleen hen, die, of door hunne Professoren, of door zich zelve, of door hunne familiën er voor gehouden worden, de bekwaamheden en den lust te bezitten, om eenmaal, niet zoo zeer aan hunne kerk, als wel aan hunne wetenschap belangrijke voordeelen te zullen aanbrengen, dien graad begeeren. Billijkerwijze mag dus het Godgeleerde publiek *meer* van eene Theologische doctorale dissertatie verwachten, dan andere Faculteiten van dissertatien in hare respective vakken kunnen vorderen. Immers het nederige '*scribendum aliquid erat, ut legi satisfieret*,' komt bij den jongen Theoloog niet te pas.

Met den Heer VAN DEN HONERT (erfgenaam van eenen in de Vaderlandsche Godgeleerdheid beroemden naam) was het echter niet zoo. Studerende aan het Amsterdamsch Athenaeum vond hij zich, om zijne voorbereidende studien te voleindigen, *genoodzaakt* eene dissertatie te schrijven, die aan eene Akademie te verdedigen en op dit een en ander Doctor te worden in de Theologie. Hij koos daartoe een onderwerp uit de kerk-geschiedenis: *de vervolging der Christenen onder* DECIUS; terwijl hij deze stof uitwerkte onder toezigt van den Amsterdamschen Hoogleeraar ROOIJENS. Bij het opmerken hiervan moge onze kritiek iets van hare scherpte inhouden, zij mag zich daardoor echter niet tot partijdigheid laten verleiden; daar zij toch niet zoo zeer den persoon des jongen Doctors, maar zijne wetenschappelijke vordering beoordeelen moet, zoo als die zich in zijn werk vertoont.

De geheele Verhandeling wordt in drie hoofddeelen afgewerkt:

1e *Introitus;* 2e *Cap I. De Christianorum vexatione Decianâ ipsâ;* 3e *Cap. II. De multiplici vexationis Decianae effectu*. Als aanhangsel is er bijgevoegd eene handhaving van de waarheid der gebeurtenis, tegen de bedenkingen van eenen ongenoemden Duitscher uit de vorige eeuw, in het *Berlinische Monatschrift*, Jun. 1795. - Deze bedenkingen (om hier naderhand niet weder op terug te komen) heeft onze S. van zoo veel belang geoordeeld, dat hij de Verhandeling, waarin zij werden voorgedragen, en die niet meer in den boekhandel verkrijgbaar was, opzettelijk ten zijnen behoeve te *Berlijn* heeft laten afschrijven. Wij eerbiedigen grootelijks des Stellers ijver in het handhaven der historische waarheid; wij betuigen zijne verdediging met genoegen, ja met overtuiging gelezen te hebben, maar willen hier alleen vragen, waarom hij toch aan zulk eene *Vernünftelei* van een onzer al-schrijvende Oosterburen zoo veel gezag toekent? Na SCHRÖCK en HUGENHOLTZ (Ultr. Acad. Ann. 1817-1818.), de eenigsten, die volgens hem die Verhandeling der melding waardig gekeurd hebben; na dat ook GIESELER en NEANDER het stuk met stilzwijgen zijn voorbij gegaan, en de waarheid der gebeurtenis gaaf hebben aangenomen; waarom nu nog in *Nederland* eene veertig jaren oude, vreemde koe uit de sloot gehaald? Wat gaat het ons nu nog aan?

De inleiding (p. 1-18) behelst na een kort *proöemium* over het aangename, nuttige en juist niet ongemakkelijke der stof, in de 1e § een verhaal van de vervolgingen der Christenen in het Romeinsche rijk reeds vóór DECIUS; in de 2e, eene opgave der oorzaken van die vervolgingen, en in de 3e eene schets van den ganschen toestand des Christendoms, onmiddelijk vóór de vervolging onder DECIUS.

Men is gewoon, in de Inleiding zich zelven en het publiek rekenschap te geven van de keus des onderwerps, van het gebruik der bronnen en hulpmiddelen, van de wetenschappelijke grondbeginselen, in het Werk vol te houden, enz. in één woord, men drukt de bewustheid zijner wetenschappelijke bekwaamheden met betrekking tot het gekozen onderwerp uit, vóór men het Werk zelf aanvangt. Onze Schr. heeft dit niet gedaan; wij nemen hem dit niet kwalijk, maar willen alleen opmerken, dat een zoodanig verzuim nooit strekt tot bevordering van naauwkeurigheid, en nog minder tot aanbeveling der in het vervolg te betoogen stellingen. - Ten dienste van sommigen onzer lezers melden wij, dat het voornaamste der geschiedenis uit de Kerkvaders EUSEBIUS (ed. HEINICHEN), CYPRIANUS (Amst. 1700), GREGORIUS NYSSENUS (Par. 1638), ORIGENES (ed. LOMMATZSCH) en anderen, benevens eenige profane schrijvers, als de *Historiae Augustae Scriptores*, enz. geput is. Onder de nieuwere Werken heeft hij doorgaans gebruik gemaakt

van SCHRÖCKH, *Chr. Kirchengeschichte*, van MOSHEIM, *de rebus Christianorum ante* CONSTANT. *M.*, van DE TILLEMONT, *Memoires pour servir à l'Histoire Ecclesiastique des six premiers siècles* (T. III), en van het midden der Dissertatie af van RETTBERG, *Thascius Caec. Cyprianus, Bischof von Carthago*, u.s.w.; terwijl er slechts nu en dan de naam van GIESELER of NEANDER onder de citaten gevonden wordt. Men herkent reeds hieruit het wetenschappelijk standpunt van den Schr.; het is nagenoeg dat der kerk-geschiedenis in *Duitschland* voor 30 jaren.

De 2e §, over *de oorzaken der vervolgingen door de Romeinen*, zoekt, naar onze meening, die oorzaken *te veel* in de vrome gehechtheid van dat volk aan hunne voorvaderlijke Godsdienst. De Romeinen waren geen zeer godsdienstig volk; waren zij zulks geweest, dan zouden zij in hunne wetten niet zoo tolerant geweest zijn, en niet zoo spoedig in zulk een groot aantal het Christendom hebben omhelsd. JUVENALIS moge als Satyricus zijn volk al te zwart hebben aangezien; er ligt toch voorzeker veel waarheid ten grondslag van deze verzen:

> Ille dolor solus patriam fugientibus, illa
> Moestitia est, caruisse anno Circensibus uno.
> Sanguinis in facie non haeret gutta; morantur
> Pauci ridiculum effugientem ex urbe pudorem(1).

De oorzaak ligt alzoo dieper in de bedorvenheid der zeden gedurende het keizerschap. Eene zoo in den grond bedorvene maatschappij verdraagt niet altijd de predikers van eene zuivere Godsdienst en van zuivere zeden, hoedanige er onder de Christenen (zij mogen dan ook zelve verbasterd zijn geweest) toch altijd verscheidene waren. Op den duur komt er wrok en verbittering. Echter waren de Romeinen reeds te veel aan kruipende slavernij onder het militaire despotisme van die dagen gewend, dan dat zij zonder een keizerlijk edict de Christenen veel zouden hebben durven moeijen.

> Sed quid
> Turba Remi? sequitur fortunam, ut semper, et odit
> Damnatos.
> Jam pridem, ex quo suffragia nulli
> Vendimus, effudit curas. Nam qui dabat olim
> Imperium, fasces, legiones, omnia, nune se
> Continet atque duas tantum res anxins optat
> Panem et Circenses(2).

In de 3e § wordt gehandeld over den toestand der kerk, die de vervolging van DECIUS onmiddellijk vooraf gaat. Hier is vooral

(1) Sat. XI. vs. 52 sqq.
(2) Sat. X. vs. 72 sqq. 77 sqq.

de langzaam toenemende *centralisatie* van haar bestuur duidelijk ontwikkeld, voorts het toenemend aantal en aanzien harer leden gedurende het voortgaande verval des heidendoms, maar ook het daarmede naauw verbonden inwortelend zedebederf in haren eigenen boezem.

Het tweede hoofddeel der Dissertatie, waarin de vervolging zelve geschiedkundig wordt uiteen gezet (Cap. I. *De Christianorum vexatione Decianâ ipsâ*), behelst acht paragrafen. § 1. Over het Edict zelf van DECIUS, waarin ons een kort levensberigt des Keizers geschonken wordt; vervolgens iets over den geest en de strekking des Edicts, bij gebrek van deszelfs woorden, geleverd worden. § 2. De oorzaken der geboden vervolging, welke de Schr. onzes inziens wederom te veel uit des *Imperator's* eerbied voor de ouderlijke Godsdienst ontleent DECIUS was een schepsel en werd een slagtoffer van het toenmaals heerschende militaire despotisme (soldaten-regering); hij zelf, krachtig en mannelijk, wilde, gelijk in het leger de krijgstucht, zoo in de deelen van den Staat de orde herstellen en handhaven; welk laatste zeer wel door den Schr. is aangegeven. § 3. De omvang der vervolging, als zijnde de meest algemeene, die er tot hier toe in den Romeinschen Staat geweest was. § 4. De vervolging te Rome, § 5. in Africa Proconsularis, § 6. in Aegypte, § 7. in andere streken van het Romeinsche rijk (hierin iets over de bekende vertelling der zeven slapende heiligen te Ephesus). Eindelijk § 8 een kritisch onderzoek, wanneer de vervolging geëindigd is.

De Schr. heeft zich in deze uiteenzetting der gebeurtenis strikt aan de kritische en pragmatische wijze van behandeling gehouden en zeer goed aan de vereischten daarvan voldaan. Echter vordert men van eenen geschiedkundige onzer dagen nog iets meer. Over eene levendige en aesthetische voorstelling kan bij eene Dissertatie minder sprake zijn; die bedoelen wij ook niet. Maar bij een weinig nadenken zal, dunkt ons, de Schr. tot eene ongerijmdheid moeten komen. Wij hebben hier het oog op eene plaats uit zijne 2° §, waar hij de oorzaken der vervolging behandelt, en over de door CYPRIANUS opgegevene reden, die haar als van God ter tuchtiging der bedorvene Christenen toegezonden beschouwt, dus spreekt: ‘CYPRIANUS *certe haud diu nos morabitur. Hic enim vexationem magis religiose considerat, quam pragmatice explicat.*’ Hij wil derhalve geene godsdienstige beschouwingen in de geschiedenis eener godsdienstige maatschappij, der kerk; hij wil de oorzaken en gevolgen der feiten en voorvallen aantoonen, zonder tot de hoogste oorzaak en den bewerker van alles te komen; - tegenstrijdigheden, die, hoe meer zij dagelijks herhaald worden, daarom ook te meer dienen te worden aangetoond.

Wat men ook over de geschiedkunde moge denken[1], men zal ons wel willen toestemmen, dat men thans iets meer in haar vordert, dan alleen kritiek en pragmatismus. BORGER spreekt reeds van eene tweede zijde der pragmatische historie, welke hij de *practische* noemt, en wier strekking geheel eene zedelijke en godsdienstige is[2]. In *Duitschland* is de philosophische geschiedenis sedert geruimen tijd van de eigenlijk pragmatische onderscheiden, bij de erkende ongenoegzaamheid dezer laatste. Het schijnt, dat de pragmatische historie aldaar meer bloot eene genetische ontwikkeling der gebeurtenissen uit kort voorafgaande oorzaken tot nabij liggende gevolgen geworden is (in dezen engeren zin althans heeft onze Schr. haar opgevat); terwijl hare hoogere verbinding met God, het wereldbestuur, den geest der menschheid, de behoeften van onzen tijd, enz. - nu tot de philosophie der geschiedenis of de philosophische geschiedkunde behoort. Hierdoor verkrijgt de geschiedkunde, die door den Christen in het algemeen altijd uit een religieus oogpunt beoefend wordt, bij den wetenschappelijken Christen, den Godgeleerde, een philosophisch-religieus, of liever een theologisch karakter. En gebeurt dit reeds met hem bij de algemeene geschiedenis, dan mag het ten minste in zijne kerkgeschiedenis volstrekt niet anders zijn, omdat in de Christen-kerk (zoo als nergens elders) de betrekking tusschen God en de menschheid door CHRISTUS, zigtbaar, ja duidelijk tastbaar zich vertoont. Des Schr. Verhandeling is door gemis van dit grondbeginsel inderdaad niets anders dan eene literarische of philologische Dissertatie geworden; te regt durfde hij haar daarom geene *Disputatio Theologica* noemen. Hij had echter wel iets beter bij NEANDER ter schole kunnen gaan.

Het derde hoofddeel (Cap. 2) handelt over de velerleije uitwerking der vervolging onder DECIUS. Daar de Schr. zich hier alleen bepaalt bij de uitwerking op *de Christenen van dien tijd*, had dit er wel bij mogen worden uitgedrukt, omdat de verzwegene uitwerking der vervolging op de Heidenen verre is, van niet tot den *multiplex effectus* te behooren.

De eerste § geeft op de verschillende wijze, op welke de vervolging door de Christenen is doorgestaan. Dit is een belangrijk stuk, waarin de verschillende graden der geloofs-vastheid, vol-

(1) Naar onze meening is zij *de wetenschap van het wel begrijpen der gebeurtenissen* (feiten en voorvallen). In dien zin onderscheidt zij zich van de *geschiedenis*, zijnde de *verzameling dier gebeurtenissen*, en van de *historiographie* of *historik* (GERVINUS, *Grundzüge der Historik*, Leipz. 1837), die de kunst is, om *hetgeen men zelf van de voorvallen begrepen heeft*, aan anderen *begrijpelijk te maken, uit te leggen, te verklaren.*

(2) *Disput. de historia pragmatica*. Hag. 1818, p. 46 cet.

gens de heerschende uitdrukkingen in de oude kerk *Martyres, Confessores, Stantes, Lapsi, Libellatici*, duidelijk worden onderscheiden en aangewezen. In de tweede vinden wij eene korte beschrijving der twisten over het al, of niet en hoe weder aannemen der *Lapsi;* uit welke vervolgens de scheuringen van FELICISSIMUS en NOVATIANUS (§ 3 en 4) ontstaan zijn. § 5 geeft eene schets der uitbreiding van het asketische leven, inzonderheid in *Egypte* bij de gevlugte Christenen en der opkomst van de *Eremiten*. Eindelijk worden in de 6^{e} of laatste § de voor- en nadeelen der vervolging met eene nagenoeg gelijke schaal afgewogen, en achtervolgens, 1°. van het verlies, 2°. de aanwinst van leden voor de Kerk, 3°. de gemeenschap en verbroedering der Christenen onderling, 4°. hunne zedelijkheid, 5°. de kerkelijke tucht, 6°. het kerkbestuur, en eindelijk 7°. van het heerschend bijgeloof dier tijden rekenschap gegeven.

Het stuk draagt onmiskenbare blijken van vlijt, studie en scherpzinnigheid, maar ook van oppervlakkigheid en overhaasting. Des niet te min moeten wij het als eene goed uitgewerkte monographie der kerkgeschiedenis aanbevelen. Niet altijd stemden wij met den Schr. overeen, maar ons individuëel oordeel ontneemt niets aan de waarde zijner meening. Het Latijn kon wel hier en daar iets beter zijn nagezien; de theses achteraan geplaatst, komen ons voor bij uitstek voorzigtig en toch niet bijzonder gelukkig gekozen te zijn. Heeft de promotie op eene vreemde Akademie hierop ook eenigen invloed uitgeoefend?

Wij eindigen, met den heer V.D.H. geluk te wenschen over zijnen Doctorgraad, dien voorzeker niemand bij de nalezing zijner Dissertatie onverdiend zal noemen. Mogten slechts onze geleerden voortaan niet meer in het wetenschappelijke zoo van verre de Duitschers volgen, maar hen ten minste inhalen!

B. Januarij 1839.

K.

Uitgezochte leerredenen, over verschillende, sommige niet gewone onderwerpen; en niet onbelangrijk voor onzen tijd.

Nagelaten door *David Muslin*, in leven Predikant aan de Munsterkerk te Bern, uit het Hoogduitsch door *A. Booiman*, Predikant te Scheveningen. Eerste Tiental. Te Amsterdam bij A.B. Saakes, 1836.

Eene niet onbelangrijke voorrede van den Nederduitschen vertaler, gaat dit tiental leerredenen van den algemeen geachten, ook na zijn overlijden in gezegend aandenken gehoudenen MUSLIN, vooraf.

De Eerw. BOOIMAN maakt in deze, degenen, die dat behoeven, met de in onze taal overgebragte nuttige schriften, en het eerwaardig karakter van den hoogstwaardigen Bernschen Kerkleeraar bekend. Uit diens rijke nalatenschap verscheen ten jare 1824 te *Bern* een veertigtal leerreden in het licht. Dit tiental werd uit deze uitgezocht en in onze taal aangeboden, en, bij eene niet ongunstige ontvangst, nog een ander tiental toegezegd. Er wordt voorts rede gegeven, waarom deze werden uitgekozen. Bijzondere hartelijkheid van toon en levendigheid van voordragt, het gewigtige of niet alledaagsche des onderwerps en zekere eigenaardigheid, waardoor zij zich onderscheiden, worden opgenoemd. Uit het voorberigt der Hoogduitsche uitgave leert men hier, zoowel als uit de leerredenen zelve, den Schrijver kennen, als eenen man, die steeds den gulden middenweg bewandelde, 'die van harte de kenmerkende leerstukken onzer Hervormde belijdenis in die eenvoudigheid, van welke hij overtuigd was, die in zijn (beter, dunkt ons, *het*) Evangelie te vinden, omhelsde, zonder die door de vernuftige (?) bepalingen eener schoolsche stelselzucht te overladen; maar ook zonder dezelve kunstig en gedwongen te schikken en te plooijen naar de menschelijke meeningen en denkbeelden der eeuw.' De vertaler neemt daaruit aanleiding, de hier voorkomende leerredenen aan te prijzen, als vooral niet geheel ongepast voor den tijd, dien wij beleven. Met één woord: wij lazen deze korte, welgestelde voorrede voor de Nederduitsche uitgave met welgevallen. Nog wordt ons berigt, dat wij hier en daar ouder den tekst eene en andere aanteekening van den vertaler zullen vinden, van welke onderscheidene ook aan den Recensent niet te onpas toeschenen. Wij gaan over tot eenig verslag van de leerredenen zelve.

De *eerste* leerrede, op eenen Nieuwjaarsdag uitgesproken, in tijdsomstandigheden van donkeren en dreigenden aard voor het Zwitsersche Vaderland, heeft ten tekst, Ps. 31:15^{b}, 16^{a}, en naar aanleiding van denzelven ten onderwerp: *leven en lotgevallen in handen van onzen God; eene opbeurende en vertroostende waarheid*. De schrijver bepaalt ons in deze leerrede doeltreffend en naar de gelegenheid des tijds bij *de waarheden, de pligten* en *de troostgronden*, in deze bijbelsche uitspraak opgesloten. De *tweede* leerrede handelt over *het leven van den Christen, als een gedurige strijd tot aan het graf;* en heeft tot tekst 2 Tim. IV:7. Na een kort woord tot verklaring daarvan in de inleiding gezegd te hebben, gewaagt de Schrijver in het eerste deel dezer rede, van *den aard en de menigte der vijanden, welke de Christen te bestrijden heeft;* en in het tweede deel bij *de vraag, in welke gevallen de Christen zich zelven deze getuigenis geven moge:* 'Ook ik heb den

goeden strijd gestreden.' In de *derde* leerrede wordt naar aanleiding van Rom. XIV:13-16 de stelling ontwikkeld: *veel in zich zelven onschuldig betaamt den Christen niet*. De inleiding doet zien, dat hiermede vooral bedoeld wordt, dat tijden en omstandigheden dikwerf het op zich zelf meest onschuldig genot voor den echten Christen hoogst onbetamelijk en ongeoorloofd maken. Om deze door den geest van onzen tijd te zeer voorbijgeziene waarheid in het noodige licht te stellen, wordt hier *eerst* de tekst genoegzaam verklaard, en daardoor de stelling des Apostels duidelijk gemaakt; en *dan* deze grondstelling op ons zelve in onderscheidene voorbeelden toegepast. Het schijnt duidelijk, dat de Leeraar hier vooral het oog had op eene gebeurtenis, te zijnen tijde te *Bern* in de stille week, vóór of ná Paschen voorgevallen, tegen welke afwijking van voorvaderlijke zeden hij meende, zich met kracht en moed te moeten verzetten. *De ontheiliging en de Gode behagelijke viering der Feestdagen*, is daarop, naar Jez. I:14, het belangrijk onderwerp der *vierde* leerrede. Hoogst ernstig worden de hoorders hier bepaald, bij de beschamende en teregt wijzende vragen: *vooreerst*, hoe kan men het zoover brengen, dat God ook over onze feestviering het oordeel vellen moet: 'mijne ziel haat uwe feestdagen; zij zijn mij tot een last; ik ben moede ze te dragen?' en *ten tweede:* hoe moeten wij zijne feestdagen vieren, indien Hij er een welgevallen in hebben zal? Deze leerrede werd na een gevierd Avondmaal gehouden. De *vijfde* leerrede heeft ten opschrift: *de Godsdienst een middel ter weder-vereeniging met God*; en ten tekst Joh. XIV:6. De schrijver geeft als doel dezer leerrede op, een helder algemeen begrip van het woord *Godsdienst* (*Religion*) te geven, en geeft daartoe op de letterlijke beteekenis van het Latijnsche woord, die tevens omschrijvende als '*wederverbinding, wedervereeniging* van hetgeen oorspronkelijk te zamen behoort, maar daarna gescheiden was.' Van den tekst wordt weinig gebruik gemaakt.

Naar aanleiding van 2 Tim. I:10_b, wordt in de *zesde* leerrede *de zekere hoop der onsterfelijkheid* ontwikkeld, als: *aan* JEZUS CHRISTUS, *die uit den dood opgestaan is, te danken*. Zonder zich met het verband van den tekst op te houden, wordt deze in deze leerrede op het Christelijke Paaschfeest uitgesproken, geheel gevolgd; en alzoo *eerst* ontvouwd, dat JEZUS CHRISTUS *den dood heeft te niet gedaan*, denzelven zijne magt, het zij als vernietiging, hetzij als intrede in eene akelig vergeldende eeuwigheid beschouwd, ontnomen, en *het leven en de onverderfelijkheid*, het onvergankelijk leven, waartoe men door den dood geraakt, *aan het licht gebragt:* terwijl *daarna* wordt aangewezen, *hoe* Hij dit gedaan heeft *door zijn Evangelie:* welk laatste eindigt met

eene bestraffende toespraak tot de versmaders van dat Evangelie, en een opbeurend woord tot deszelfs ware belijders. - In de *zevende* leerrede worden *de pligten van Christelijke Leeraren en van hunne Gemeenten* behandeld. Zij heeft ten tekst Jerem. III:15. Zij werd bij gelegenheid der verkiezing van eenen nieuwen Leeraar uitgesproken. De Gemeente werd bij de drie volgende vragen bepaald: 1. *Wie geeft Herders?* 2. *Wat verwacht Hij*, de Gever des Herders, *van eenen Herder naar zijn hart?* en 3. *Wat mag* zulk een Herder *van ons en van ons gedrag jegens Hem verwachten?* - Naar Coloss. III:22-24 worden in de *achtste* leerrede *de pligten en de doorgaande gebreken der dienstbaren* voorgehouden tot leering en verbetering van dien stand. De Schrijver vangt aan, te doen opmerken, dat dit onderwerp eene leerrede zou zijn, niet alleen over en voor Dienstboden, maar tevens voor Heeren en vrouwen, en over de betrekking dezer beide standen jegens elkander. Hij stelt hier in het *eerste* deel het beeld voor, hetwelk de Apostel in den tekst van eenen *Christelijken* dienstbode ontwerpt, en leert alzoo de pligten kennen, welke het Christendom dien oplegt: terwijl hij in het *tweede* deel der leerrede het beeld van onze hedendaagsche dienstboden beschouwt, en de klagten beoordeelt, die tegen vele van hen zoo algemeen doorgaans aangeheven worden. - *Zoogenaamde en wezenlijke dweeperij* is het onderwerp der *negende* leerrede, Hand. XXVI:24, 25 ten tekst hebbende. Uit FESTUS uitroep tegen PAULUS wordt hier aanleiding genomen, om *eerst* te ontwikkelen, wat *niet* dweeperij is, hoe zeer het er dikwerf voor moge aangezien worden: terwijl *dan* in bijzonderheden aangewezen wordt, wat dan eigenlijk dweeperij zij. - Maar ditzelfde onderwerp wordt eindelijk in de *tiende* leerrede voortgezet en alzoo dit onderwijs voltooid. Deze heeft ten tekst Luc. IX:51-56 en handelt over *dweeperij en valsche Godsdienstijver; derzelver bronnen, gevolgen en behoedmiddelen*. En ziet daar tevens het hoofdbeloop dezer laatste leerrede, naar de bovengenoemde opgave, in drie deelen vervat, bij welker ontwikkeling van den valschen Godsdienstijver der Samaritanen, maar ook van JEZUS jongeren, JACOBUS en JOHANNES gebruik gemaakt wordt. -

Deze opgave van den hoofdzakelijken inhoud dezer leerredenen zal de lezers van *den Gids*, die in Godsdienstige lectuur belang stellen, kunnen overtuigen, dat wij in dezen bundel belangrijke en ja, ook eenige niet gewone onderwerpen aantreffen. Recensent verklaart, na derzelver lezing, daarenboven met volle overtuiging, dat hij in dezen Godsdienstigen arbeid van den ook na zijn overlijden algemeen geachten MUSLIN zeer veel goeds, waars en schoons aantrof. De heerschende geest is, gelijk zich van den welbekenden Schrijver verwachten liet, echt zuiver Evangelisch,

de strekking, om Godsdienst van den echten stempel met reine Christelijke deugd te bevorderen; de toon duidelijk; hartelijk, overtuigend. Met één woord: er is uit de lezing van deze leerredenen veel leerzaams en nuttigs op te doen. Zij mogen vrij aan alle Christelijke huisgezinnen worden aanbevolen ter meest ernstige betrachting: en leeken en leeraren kunnen er velerlei nut mede doen voor zich zelven; misschien velen der laatsten ook dit, vooral ter navolging, uit leeren, hoe, echt populair te prediken, ook naar de behoeften van den tijd hunne onderwerpen te kiezen en met ernst en waardigheid wel eens te veel voorbijgeziene waarheden en lessen op den kansel te behandelen en in te rigten. - Wij wenschen daarom dan ook, dat zij overal, waar zij gelezen worden, velerlei nut stichten, ernstig overdacht en beoefend worden.

Vraagt men ons intusschen, of er eigenlijke behoefte ware aan deze overbrenging van Hoogduitschen kanselarbeid op onzen vaderlandschen bodem en in onze Nederduitsche taal; wij moeten dat allezins betwijfelen. Er wordt toch onder ons in denzelfden geest meerendeels door onze Protestantsche Godsdienstleraren gepredikt; en er zien onderscheidene bundels leerredenen over verschillende, ook niet geheel gewone, teksten van onze vaderlandsche Godsdienst- en Hoogleeraren het licht, in welke dezelfde onderwerpen wel degelijk en niet minder ernstig, duidelijk en overtuigend behandeld worden. Wij mogen daarom dan ook niet ontveinzen, dat wij het vertalen van leerredenen van vreemden bodem, immers indien zij niet meer bijzonder uitmunten, en zich boven die van onze vaderlandsche leeraren, door een en ander, meer gunstig onderscheiden, dan de voor ons liggende, eene geheel onnoodige onderneming achten. Wij willen echter met deze zoo wij meenen, gegronde aanmerking den Eerw. Vertaler niet te hard vallen en ontmoedigen. Na de met overtuiging gegeven lofwaardige vermelding, van welke wij behoudens onze laatste aanmerking niets terug nemen, zullen wij het niet alleen gaarne zien, dat de Scheveninger Godsdienstleeraar door gunstig vertier dezer leerredenen aanmoediging vinde tot de uitgave ook van het tweede tiental; maar wij zullen ons zelfs wederom verblijden, dat er in ons vaderland ook nog een aanzienlijk, talrijk publiek bestaat, dat in zoodanige Godsdienstige lectuur, als hier aan hetzelve aangeboden wordt, smaak vindt.

Recensent acht zich intusschen verpligt, eenige rekenschap te geven van zijn oordeel, zoo even aangaande deze leerredenen uitgesproken, dat zij namelijk zich niet zoo bijzonder en boven anderen gunstig onderscheiden. Hij meent, dat er daartoe te veel billijke aanmerkingen op te maken zijn. Behoort tot de verdiensten van voortreffelijke leerredenen, naar de uitspraak der meest

bevoegde beoordeelaars, eene gezonde, heldere schriftverklaring, met aanwijzing van de eigenlijke bedoeling van den tekst in het verband, waarin die voorkomt, dan missen wij dit noodzakelijk vereischte van den besten kanselarbeid in verre de meeste dezer leerredenen. De *eerste, tweede, vierde* en *vijfde* leerredenen mogen deze aanmerking staven. - Moge verder uit de voortbrengselen der uitmuntendste Kansel-leeraren blijken, dat zij zich niet dan zeer zeldzaam van den tekst als *motto* bedienen; nimmer zien wij hen waarheden ontwikkelen, die gebouwd zijn op eene oppervlakkige opvatting van den tekst, in welken bij ernstige overweging iets geheel anders zou gelezen zijn. Had de Schrijver hierover eenigermate nagedacht; wij verbeelden ons, dat hij voor de onderwerpen in de *tweede, vijfde* en misschien nog eene of andere der leerredenen eenen anderen tekst zou gekozen hebben.

Wanneer wij voorts hij het begin eener leerrede ons hooren toezeggen: ‘een duidelijk denkbeeld, eene voor allen verstaanbare verklaring, een helder begrip te zullen mededeelen, wat Godsdienst zij;’ - en wij dan in die leerrede, hoe veel schoons en waars zij ook in zich moge bevatten, aangaande dat onderwerp eene alles behalve heldere, algemeen bevattelijke voorstelling aantreffen: dan meenen wij, dunkt ons, met alle regt, dat wij zoodanige leerrede niet onder de voortreffelijkste kunnen tellen. En nu moge het vrij ieder beoordeelen, welke verklaring duidelijker begrip geeft, wat *Godsdienst* zij, die, welke wij hier in de *vijfde* leerrede aantreffen, gegrond op de beteekenis van het Latijnsche woord *Religio*; ‘*wedervereeniging* van hetgeen oorspronkelijk te zamen behoort, maar daarna gescheiden was, en alzoo *wedervereeniging des menschen met God:*’ - dan wel deze: ‘Godsdienst is eene zuivere kennis van God, welke ons met eerbied en liefde voor Hem vervult, en ons daardoor dringt ons gedrag in te rigten naar zijnen aan ons geopenbaarden wil.’ - Rec. althans zou meenen, al het in deze leerrede voorkomende met de door hem gegevene beschrijving van hetgeen wij *Godsdienst* noemen, juister en duidelijker te kunnen voorstellen? dan hier geschiedt; hoezeer hij mede herhalen moet, dat voor dit onderwerp een meer doelmatige tekst te kiezen ware. Nog ééne proeve ter staving van Rec. oordeel aangaande deze leerredenen. Wij lazen en herlazen de *zesde* leerrede met groot genoegen. En nogtans opmerkende, dat dezelve op een Christelijk Paaschfeest uitgesproken was, kwam ons de heerschende toon daarin, om niet te gewagen van het onderwerp zelf, als niet in de eerste plaats hoofdzaak op dat Feest der Opstanding van onzen Heer uit den doode, te veel onderwijzend, te weinig feestvierend voor, om als uitstekend model voor ware Christelijke Feestvreugde op zoodanig

Feest te kunnen strekken. - Ten slotte: de Vertaling, hoe wel doorgaande niet ongelukkig, laat ook nog al het een en ander te wenschen over: ten proeve, dat zij niet vrij van Germanismen is, strekke hetgeen wij bladz. 32 en 33 aantroffen; beginnende met: *deze van rondom, en in den grond der zaak zoo zeer alverdervende dwaling*, en eindigende met: *voor een vreugde stoorend duisterhoofd gehouden te worden*.

Maar - in weerwil van alle deze aanmerkingen, bij welke wij nog meerdere zouden kunnen voegen, - prijzen wij nogmaals dezen stichtelijken kanselarbeid van wijlen den Bernschen Godsdienst-leeraar aan ons Nederlandsch. Godsdienstig publiek van ganscher harten aan. Moge ieder lezer er veel nut mede doen voor zich zelven!

De verzoeking van Jezus in de Woestijn, beschouwd in haren aard en haar doel. Door *D. Nieuwhof*, Predikant te Haamstede.

Te Rotterdam bij van der Meer en Verbruggen, 1837. II. en 157 bl.

(*Vervolg en slot van het vorige Nommer*.)

Om de mogelijkheid der gebeurtenis volgens eene letterlijke verklaring te bewijzen, moest de Schrijver natuurlijk op het oude groote vraagpunt terug komen: bestaat er een duivel, en is zijne zigtbare verschijning mogelijk?

Lof verdient zijne poging, om dadelijk van de voorstelling der gevallen Engelen en van hun opperhoofd al dat poëtisch-romantische te verwijderen, waardoor het bijgeloof hun bestaan nog raadselachtiger heeft gemaakt. Hij wilde eerst op den grond der H.S. zijne stellingen vestigen, en zocht daartoe de plaatsen bijeen, waarin het bestaan en de werking van een persoonlijk boos beginsel ondersteld wordt. Wij zijn gereed, ‘den polsstok der *accommodatie*’ (zoo als een onzer geestigste Godgeleerden haar noemde) even verre van ons te werpen als de Heer NIEUWHOF; met dat al had hij naauwkeuriger en voorzigtiger kunnen zijn. Het komt niet zoo zeer aan op de opeenstapeling van plaatsen, waarin *de duivel* of *de booze* vermeld wordt, als wel op de naauwkeurige zifting dier plaatsen, of er wezenlijk iets stelligs van hem verzekerd worde: of er aan de verbeelding der Christenen eene bepaalde voorstelling, aan het verstand een afgerond denkbeeld gegeven zij. Want zijn, gelijk niet alleen *rationalisten*, maar ook *supranaturalistische* Godgeleerden beweren, de onderscheiden bestanddeelen, waaruit het begrip van het booze wezen volgens de

H.S. zamengesteld is, zelve met elkander in strijd, dan hebben wij alle regt om het geheel voor eene rhetorische opsiering, overeenkomstig tijdelijke en plaatselijke meeningen te houden, of ten minste met scherpe kritiek moeten wij die *loca* uitmonsteren, waarop zich met zekerheid het *dogma* laat grondvesten. Van belang worden dan vooral de uitspraken van JEZUS zelven, die als zoodanig onbetwistbaar *gedocumenteerd* zijn.

De hoofdplaats, die de Schrijver behandelt, is Joh. V??I:44, eene plaats, waarover reeds CALVIJN vlugtig heenliep, en als *breviter et minus clare dicta* aanwees. Nog heden vindt de uitlegkunde hier bijna onoverkomelijke zwarigheden, en zij verdiende dus een streng en scherp onderzoek van den Schrijver; strenger en scherper dan hier geschied is. Hij volgt in allen deele de uitlegging, door ORIGENES voorgeslagen, en ontleent dus hieruit het bewijs, dat de Duivel een *gevallen* geest en de *medewerkende oorzaak van* ADAMS *zonde* geweest zij. Maar is het dan zoo zeker, dat *καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν* goed vertaald wordt door: *hij* is *in de waarheid niet staande* gebleven? dat *ἀνθρωποκτόνος* op den dood slaat, die door ADAMS zonde over het menschdom gekomen is, en niet veeleer op den eerst door KAIN regtstreeks gepleegden manslag? is, eindelijk, *ἀπ᾽ ἀρχῆς* zoo zeker van het begin des menschelijken geslachts op te vatten? Het eerste wordt door den Schrijver als onbetwistbaar gesteld. Om het tegendeel zijner meening te betoogen, en aan te toonen, dat het verkieselijk en veiligst is te vertalen: *staat in de waarheid niet*, hebben wij slechts noodig ons op LUCKE *ad locum* te beroepen. Wat het tweede betreft, wij laten gaarne de beslechting van dien twist over aan de verschillende uitleggers, omdat het ons min noodzakelijk voorkomt, het woord zoo scherp te ontleden, en wij er alleen een terugslag in vinden op de moorddadige aanslagen der Joden, door JEZUS vs. 40 bedoeld: ware een ander vergrijp van hunne zijde voorafgegaan, wij gelooven, dat een andere kwade eigenschap, dan moordzucht, in het verband der rede aan den Duivel zou toegeschreven zijn. Want dat eindelijk ten derde *ἀπ᾽ ἀρχῆς* op zich zelf even veel beteekent als *ἀπὸ κτίσεως*, zoo als NIEUWHOF p. 41 wil, kunnen wij nimmer gelooven. Zijn bewijs rust op de vergelijking van Matth. XIX:4-8 en Marc. X:6. Maar indien men bij MARCUS achter *κτίσεως* niet het gewone *τοῦ κόσμου*, maar *τῶν ἀνθρώπων* naar het verband van het volgende suppleert, en even zoo bij MATTHEUS vs. 4 *τοῦ ποιῆσαι*, en vs. 9 uit het verband, *τοῦ γάμου*, dan zal die schijn spoedig ophouden, en even als overal elders, zal *ἀπ᾽ ἀρχῆς* betrokken moeten worden tot de daad of de zaak, die het subject der rede uitmaakt. Door eene omzetting, waarbij het subject met *ἀφ᾽ οἳ ἤρχετο* herhaald wordt, laten de meeste plaatsen zich verklaren; b.v.

1 Joh. I:7 *ἡ ἐντολὴ ἡ παλαιά ἐστιν ὁ λόγος ὅν ἠκούσατε ἀπ᾽ ἀρχῆς* is niet anders *ἀφ᾽ οὗ ἤρχεσθε ἀκούειν τὸν λγον*. Joh. XV:27 *καὶ ὑμεῖς δὲ μαρτυρεῖτε ὅτι ἀπ᾽ ἀρχῆς μετ᾽ ἐμοῦ ἔστε* uit het verband van het voorgaande *ἀφ᾽ οὗ ἠρχόμην* (sc. *διδάσκειν*). Lucas I:2 *ἀπ᾽ ἀρχῆς αὐτόπται καὶ ὑπηρέται γενόμενοι τοῦ λόγου*, namelijk *ἀφ᾽ οὗ ὁ λόγος ἤρχετο*. Even zoo 1 Joh. III:8 *ἀπ᾽ ἀρχῆς ὁ διάβολος ἁμαρτάνει*, namelijk *ἀφ᾽ οὗ ὁ διάβολος ἤρχετο*; eindelijk even zoo hier *ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ᾽ ἀρχῆς*, namelijk *ἀφ᾽ οὗ ἤρχετο* i.e. *γέγονεν*. Het is waar, dat het bij gevolgtrekking onmogelijk is, aan menschenmoord te denken, voordat er menschen geschapen zijn; maar even zeker ligt in de uitdrukking van JEZUS de meening, dat de moordzucht zoo tot de natuur des duivels behoort, dat hij voor en zonder deze moordzucht niet kan gedacht worden. - Valt het dus in allen gevalle moeijelijk, uit deze plaats een eigenlijk gezegde *afval* van den Duivel te bewijzen; het is de vraag, of uit de analogie der zoogenaamde *gevallen* Engelen bij 2 Petr. II:4, en JUDAS V. 6, NIEUWHOF p. 42, meer heils voor het dogma te halen zij. Wij spreken althans luide tegen, dat hier dezelfde Engelen bedoeld zijn, die elders *de Duivel en zijne Engelen* heeten. Indien wij het verband bij JUDAS en de bedoeling des Apostels, de plaatsing zelve van het verhaal tusschen het lot der ongehoorzamen in de woestijn, en den ondergang van *Sodom* en *Gomorrha* nagaan, dan blijkt het, dat zich de Apostel op niets anders dan een uit de Joodsche boeken bekend voorbeeld beroept: ja zijne uitvoerige en voor ons zoo duistere omschrijving *τοὺς μὴ τηρήσαντας - οἰκητήριον* dwingt ons te gelooven, dat hij een bepaald soort van Engelen bedoelde: en het allereerst zullen wij aan de *Egregoren* en hunne geschiedenis, volgens het boek van HENOCH, te denken hebben. Uit JUDAS moet PETRUS, niet on omgekeerd, verklaard worden, en zoo de laatste in de voorbeelden eenige historische orde gebragt heeft, dan nog zou het niet te bewijzen zijn, dat hij in het algemeen eenen *val* van Engelen onder het oog had; of zoo *ἀγγέλων ἁμαρτησάντων* algemeen maakt, hetgeen JUDAS slechts van een gedeelte geschreven had, dan zou hieruit voor de kritiek eene nieuwe grieve tegen den reeds zoo teregt betwijfelden brief van PETRUS oprijzen.

Maar indien dus uit het N.?. niets valt af te leiden omtrent een' vroegeren beteren toestand des Duivels en der booze Engelen (der *excellentia in qua eos Deus creaverat*, zooals onze geloofsbelijdenis het uitdrukt), zoo men zelfs zou kunnen beweren, dat het N.?. niet vreemd is aan de dualistische voorstelling, waarin zich hetzelfde geloof bij de Oostersche volken openbaart, dwingt ons de rede niet tot zoodanig eenen val te besluiten? Misschien! daarom heeft de Heer NIEUWHOF gepoogd, van die zijde ook zijne leer te verdedigen. Wij vinden dat bl. 44 en 45. Daar er En-

gelen zijn, daar die Engelen eindig en *vrij* zijn, kunnen er ook Duivelen, d.i. gevallen Engelen gevonden worden. - Wij ontkennen niet, dat de rede, evenzeer als het Christendom, de hartelijke vijandin van alle dualismus is; maar wij beweren tevens, dat ondanks alle aangewende middelen, de voorstelling daartoe regtstreeks leidt. Men heeft aangemerkt, dat met de onderstelde wijsheid des Duivels de mate zijner zedelijke verdorvenheid onbestaanbaar was. NIEUWHOF beantwoordt deze bedenking zoo wat, met het door de ondervinding bevestigde spreekwoord: *hoe grooter geest, hoe grooter beest*. Maar dit verklaart alleen, hoe de Duivel bij zijne *onderstelde zedelijke verdorvenheid* zoo schrander in het kiezen zijner middelen (de *voluntas arbitrii*) kan zijn: niet, hoe hij in het algemeen het kwade boven het goede verkiest. De analogie met den mensch gaat niet door: bij hem wordt het goede als onvolmaakt, het kwaad als van jongs af aanwezig gedacht. - Met deze bedenking hangt eene andere te zamen, namelijk, dat er geene beweegredenen voor de zonde der Duivels kunnen gevonden worden, dan die reeds zondig zijn, en dus niet tot zijne oorspronkelijke natuur behooren, b.v. ongeregelde eigenliefde, hoogmoed, zinnelijke lust en wat het brein der Godgeleerden al meer heeft uitgedacht. Ook de mensch, antwoordt men, is gevallen, en bij hem is de zonde uit zielkundige oorzaken hoogst moeijelijk te verklaren bij zijn' onderstelden staat van regtheid en onschuld. - Wij erkennen gaarne die moeijelijkheid: maar bij den mensch wordt reeds in allen gevalle het kwaad als buiten en zonder hem bestaande gedacht: hij ontvangt een wet, een gebod, hij heeft eene keuze tusschen gehoorzaamheid en ongehoorzaamheid: hij heeft zedelijkheid en zinnelijkheid. Niets van dit alles bij den Duivel: hij is tegelijk het eerste kwaad, en de vader van het kwaad. Zonder hem bestaat het niet: hij is de schepper van het idee des kwaads, en daarom is er bij hem geen voortgang in het kwaad; neen hij is eensklaps volstrekt wat hij is, het absolute kwaad: iets, dat de oude Godgeleerden door de straffen des Duivels: *amissio sapientiae et sanctitatis concreatae, exclusio a visione Dei, defectus omnis spei, voluntatis induratio* uitdrukten. - Men heeft op dezelfde bedenking geantwoord, dat zij, die naar beweegredenen vroegen, zich niet tot het idee van *transcendentale vrijheid* wisten te verheffen. - Wij begrijpen wat het woord zeggen wil: het is niet de vrijheid van het subject, om volgens zijne natuur zóó of zóó te handelen, maar om zijne natuur zelve als zóó- of zóódanig te bestemmen: maar wij begrijpen niet, hoe wij met die onderscheiding vorderen. De zonde van den Duivel komt dan niet meer in den vorm van *afval* voor: zijn voorgaande staat is een staat van onverschilligheid, althans in geen verband denkbaar met zijnen volgenden.

Dit bezwaar wordt te sterker volgens de Protestantsche geloofsbelijdenissen, omdat de gehoorzaamheid der goede Engelen zelve van de goddelijke genade wordt afgeleid; Conf. Belg. XII *alii divina gratia in primo illo statu perstiterunt atque permanserunt;* Conf. Aug. XIX *voluntas diaboli - quae non adjuvante Deo avertit se a Deo*, en wij kunnen niet toestemmen, dat hiermede genoegzaam bestreden is de Manicheesche stelling: 'dat de duyvelen haren oor sprongh uyt haerselven hebben, zijnde uit haer eygen nature quaedt, sonder dat sy verdorven zijn geworden.' Het is de moeite waard reeds bij THOMAS AQUINAS, S.I. q. 63. art. 5, 6, de moeijelijkheid te zien, waarmede zich die scherpzinnige Scholasticus uit de tegenstrijdigheden moest redden, zoodat hij tot het besluit kwam, *diabolum statim post primum instans suae creationis peccasse*.

Zoo ten naasten bij staat heden ten dage het vraagstuk omtrent den duivel. Men betwist, dat de leer van den duivel als leer der openbaring aan te merken zij, omdat die openbaring dan duister, onvolledig, onzeker, tegenstrijdig zou zijn; omdat het denkbeeld, zoo als men het volgens de Openbaring meende zamengesteld te hebben, met de rede in strijd, of ten minste onbevattelijk voor het Christelijk bewustzijn is. Referent zal, althans omtrent zulk een teeder punt, in den strijd der meeningen geen partij kiezen, maar wil aantoonen, dat ieder Schrijver, die de geschiedenis der verzoeking in de Woestijn letterlijk wil verklaren, en verdedigen tegen de beschuldiging, dat zij eene *mythe* is, die schier onoverkomelijke zwarigheden moet uit den weg ruimen. Of hij moet zich op een ander standpunt verplaatsen en met den Ketter-hamer: *de schrift leert: de Kerk zegt*, aan alle bedenkingen de hersens inslaan. - Maar zelfs zij, die het bestaan van den Duivel toegeven en hardnekkig verdedigen, b.v. TWESTEN in zijne *Vorlesungen über die Dogmatik* II B. 1^{e} Abth. p. 358 betrekken zijne werkzaamheid in zooverre geheel tot de onzigtbare wereld, dat, daargelaten het onbegrijpelijk verband, waardoor zigtbare en onzigtbare wereld met elkander vereenigd zijn, de werkingen des duivels zich in geene andere vormen vertoonen, dan die met de orde der natuur, met de wetten der ondervinding overeenkomen. Volgens deze analogie zoude de verzoeking, al ware ook bovendien nog een invloed des Duivels aan te nemen, ten minste gedeeltelijk in den zedelijken toestand van JEZUS haren grond moeten vinden: even als Joh. XIII:2. Verg. XII:6. XIV:10. Luc. XXII:31. Of men heeft hier misschien één eenig voorbeeld, waar de Duivel onmiddellijk en oorspronkelijk ingrijpt in de rij der zigtbare gebeurtenissen. Bij een dergelijk onderzoek kan de ervaring het eenig veilige rigtsnoer zijn: want over de mogelijkheid eener verschijning of onmiddellijke werking des Duivels is vruchteloos veel

over en weder getwist. Even als anderen, beroept zich NIEUWHOF op de analogie der Engelverschijningen, die echter aan juist dezelfde zwarigheden blootstaan, en waarbij ook daar, waar zij het stelligst gedocumenteerd zijn, de lijn tusschen *subjectief gezigt* en *objectieve verschijning* niet altoos even scherp getrokken is; verg. Lucas XXIV:4 met vs. 23. Intusschen heeft dit bewijs meer klem dan de, onzes inziens, hoogst onzekere vergelijking der Paradijsgeschiedenis. Want zoo ergens, dan heeft zeker het rhetorisch en dichterlijk spraakgebruik van den tijd, den hoogsten invloed op het dichterlijk boek der Openbaringen, en dus op het veel aangehaalde H. XII:9 geoefend, en bij 2 Cor. XI:3 is het subject van *φθαρῇ* taalkundig hoogst onzeker. Wij mogen hier de opmerking niet terughouden, van hoe veel belang de Geschiedenis der Verzoeking voor de Dogmatiek zou zijn, indien er bewezen kon worden, dat zij 1°. letterlijk opgevat moest worden, en 2°. door JEZUS aan zijne leerlingen medegedeeld is.

Kunnen wij dus niet ontveinzen, dat ook van deze zijde het betoog des Heeren NIEUWHOF niet in allen deele doel trof, thans wacht ons het derde punt, van waar eene schaar bedenkingen opgerezen is. De vraag namelijk: hoe de verzoeking, indien zij niet ten eenemale krachteloos geweest is, met het zedelijk karakter van JEZUS, met zijne onzondigheid, die grondwaarheid van het Christendom, zij overeen te brengen. Ter beantwoording dezer vraag heeft NIEUWHOF p. 76-79, een en ander bijgebragt. Wij willen hierover niet vallen: de moeijelijkste zwarigheden omtrent de zielsgesteldheid van JEZUS, het verband zijner goddelijke en menschelijke natuur, zijne gelijkheid met en onderscheidenheid van alle andere schepselen, de aard der begeerte, hare zondigheid of onzondigheid komen hier in aanmerking. Zij worden vermeerderd of opgelost, overeenkomstig de meeningen, die aan ieders dogmatische of wijsgeerige overtuiging ten grondslag liggen, en al de ijver en studie, door de Godgeleerden op dit punt ten koste gelegd, wat geven zij? Geene duidelijke verklaringen van den zielstoestand des Heilands, geene uitlegging van de zedelijke mogelijkheid der verzoeking, maar nuttige formules voor het Christelijk bewustzijn; termen

> Quos ultra citraque nequeas consistere recte.

Van dien aard is b.v. eene bepaling van NIEUWHOF: ‘Hij, ons vlekkeloos voorbeeld, ons in alles gelijk, uitgenomen de zonde, werd ook hier, *in de meeste kracht des woords*, verzocht, doch zonder eenige zondige geneigdheid of daad.’ Even als die van ULLMANN, *Sündlosigkeit Jesu:* ‘*Sein Versuchtwerden ist immer zu denken unter der nothwendigen Beschränkung des Freibleibens von*

der Sünde.' Onze Christelijke overtuiging noodzaakt ons dergelijke stellingen als waar aan te nemen, ofschoon ons verstand en onze ondervinding hare mogelijkheid niet doorzien. Het innerlijk bestaan des Heilands blijft voor de Dogmatiek een onoplosbaar geheim. Liever wenden wij ons tot eene andere vraag, die bijna door NIEUWHOF aan de hand gegeven was, in zijne voorbereidende aanmerkingen over het verband, tusschen hetgeen JEZUS verrigtte en hetgeen Hij ondervond, tusschen zijne daden en lotgevallen. Maar aanstonds verplaatste zich de Schrijver op een ander terrein, en trachtte, hetgeen wij bedoelden, op te lossen, door op te geven, *waarom God de verzoeking toeliet?* Ik geloof, dat de Schrijver tot deze scheve beantwoording verleid is, doordien hij het gezegde: JEZUS *werd weggeleid, om verzocht te worden*, door zijne Exegese ontdook, een gezegde, dat wij *jure postliminii* in al zijne kracht hebben getracht te herstellen. Maar ter zake.

Wij durven ons op het getuigenis van ieders Christelijk gevoel beroepen, of niet het leven van JEZUS zich kenmerkt, door eene, om zoo te spreken, noodzakelijke aaneenschakeling van handelen en lijden: of de toestanden, waarin hij zich verplaatst, niet meestal door zijn eigen wil worden te voorschijn geroepen: volgens JOHANNES b.v. weet hij, wat in den mensch is, en dat doet hem NATHANAEL roepen, het gesprek met de Samaritaansche vrouw aanknoopen, vertoeven, terwijl LAZARUS sterft, opstaan, om te lijden, wanneer de ure gekomen is. Doch waartoe meer voorbeelden? Het geheele leven van JEZUS is eene aaneenschakeling van zedelijke toestanden: zijne daden zijn het gevolg (*symbol*) van een' zedelijken toestand: zij hebben een' zedelijken toestand tot oogmerk (*organ*). Zoo gaat zijn leven in onafgebroken werkzaamheid voort: altoos vindt zijne hand iets om te doen, omdat hij hetgeen hij doet, doet met alle magt. En wat bestemt de rigting van zijn leven? het gebod van den Vader, dat, hetgeen de Vader hem geleerd heeft, het werk, dat de Vader hem te doen gaf. Maar dat gebod, dat onderwijs, dat werk vertoont zich tevens overal, als het produkt van den wil des Heilands zelven. Het is de liefde tot de zijnen, die hem doet leeren, lijden, sterven, opdat de Schrift vervuld worde. Bij al het Goddelijke, dat zich in de Geschiedenis van JEZUS vertoont, geschiedt er echter niets bij sprongen: het volgende oogenblik heeft zijnen grond in het voorgaande. Het is niet willekeurig derhalve, dat de Evangelisten JEZUS doen wegleiden, *om* verzocht te worden; en de vraag, door NIEUWHOF gesteld: *waarom God de verzoeking toeliet?* laat zich omkeeren in deze: *waarom liet* JEZUS *zich verzoeken?* Ik weet het niet: weet de Heer NIEUWHOF het? Een ander zal ons misschien antwoorden, dat de verhalers, het onbegrijpelijke zijner afzondering

gevoelende, dit aan den invloed des H.G. hebben toegeschreven. Hoe het zij, de Eerwaarde Schrijver zal, denk ik, met ons instemmen, dat hij door de verklaring van het plan Gods met de verzoeking, slechts de vraag ten halve beantwoordde. Want passen wij zijne gegeven antwoorden op de vraag, zoo als zij door ons gesteld werd, toe, dan zal de onvolledigheid daarvan ten volle blijken. - God, zegt N., liet de verzoeking toe, om JEZUS te oefenen in gehoorzaamheid, te sterken tot het werk, dat hij te aanvaarden had. Omgekeerd: JEZUS wilde verzocht worden, ten einde geoefend en gesterkt te worden. Maar gevoelt men niet, dat op deze wijze de analogie tusschen den heiligen JEZUS, en ons overige menschenkinderen, al te ver getrokken wordt? Wij hebben oefening noodig, voor ons bestaat eene *askese;* ieder oogenblik, waarop het vleesch zwak en de voet wankelend is, verzekert ons van de behoefte, die wij aan eene dergelijke oefening hebben. Maar van waar het gevoel dier behoefte bij JEZUS? bestond dat niet, dan is zijne daad niet op zijn' voorafgaanden zedelijken toestand gegrond, dan is er een' sprong in het verloop van zijn leven. Deed hij het, om ons een voorbeeld te geven, waartoe dan de afzondering? of waar gaf JEZUS een voorbeeld, meer door hetgeen hij van zich zelven getuigde, dan door hetgeen anderen hem zagen doen? God, zegt N., wilde JEZUS een *voorproef* en *voorspiegel* geven van hetgeen hem te wachten stond, d.i. omgekeerd volgens de door ons gestelde formule: JEZUS wilde *voorproeven* en zich *voorspiegelen*, hetgeen hem te wachten stond. Ik merk slechts ter loops aan, hoe vlak deze meening henenschaaft langs de uitleggingen van ULLMANN en NEANDER, die van de verzoekingsgeschiedenis een feit van JEZUS inwendig leven maken; maar dringend verzoek ik antwoord op de vraag: uit welken zedelijken toestand van JEZUS de behoefte aan zoodanig eene *voorproef* en *voorspiegel* ontstond? Het geheele leven van JEZUS lost zich op in bewegingen van liefde tot anderen. Het zij met eerbied gevraagd: is het hier egoisme of ijdelheid, den triomf te willen genieten voor de zege bevochten is? en eindelijk, waar is het moment in JEZUS leven, dat niet het eerst en meest om zijn' eigen wil daar is, maar *alleen* strekt om een verafzijnd doel te bevorderen? Ik heb allen eerbied voor den gang der Voorzienigheid, zigtbaar in het leven en lijden van JEZUS: maar evenzeer verdient de vrijwillige, zedelijke wijze van handelen in JEZUS, onze naauwkeurige opmerking. Maar de ethica in al hare uitgebreidheid, is misschien van alle godgeleerde wetenschappen tot dusverre het schraalst en onwetenschappelijkst behandeld. Van hare vlijtige, naauwgezette behandeling verwacht ik nog meer licht voor het wezen en karakter van JEZUS, dan van de formulieren der dogmatiek, en zeker even veel, als waar-

op eene naauwkeurige Exegese het regt heeft aanspraak te maken[1].

Er schiet uit den drang van alle deze vragen een uitweg over. Deze namelijk: de handeling gaat van den Satan zelven uit: daar in de woestijn wacht hij den Messias, die zijn rijk vernietigen zal; en daarom gaat JEZUS, dit wetende, zijnen vijand te gemoet. Met de kracht des geestes toegerust, brengt hij den booze de eerste, beslissende nederlaag toe. Hier zijt gij op het gebied eener hoogere wereld, twee hoogere wezens staan tegen elkander over, en gij moogt vrij de flaauwheden der Exegese afwijzen, waardoor gij het afzigtelijk voorkomen van den vorst der duisternis, door het aanbrengen van een lichtje verheldert, waardoor gij het in zich zelf wonderbaarlijke, eenigzins den schijn van het dagelijksche geven wilt. - Dat is consequent zijn, en Referent zou uwe meening omhelzen, indien zij met zijne dogmatische begrippen strookte, indien gij gelukkig slaagdet, om voor de regtbank der hoogere kritiek, het verhaal der Evangelisten van allen mythischen zweem vrij te pleiten.

Ik voor mij volsta gaarne met een *non liquet*, wat de verzoekingsgeschiedenis zelve betreft. Zij hangt met te veel hoogstmoeijelijke vraagstukken te zamen, dan dat ik eene eigene meening zou hebben, of zoo ik die had, zou durven zeggen. Uit de negatieve strekking dezer beoordeeling, meene niemand, dat ik het liefst mij aan de negatieve zijde zou scharen; maar zij werd geschreven in de overtuiging, dat het voor de ware wetenschap meer bevorderlijk is, de mogelijke bedenkingen in al hare kracht voor te stellen, dan ze flaauw te beantwoorden. - Om echter niet altijd af te keuren, willen wij gaarne eenige punten opnoemen, waarin wij den Heer NIEUWHOF gelijk geven. Zoo heeft hij b.v. naar onze meening, regt, als hij beweert, dat de uitdrukkingen der Evangelisten niet van dien aard zijn, dat zij ons noodzakelijk aan eene bovennatuurlijke wegvoering doen denken; dat *πᾶσαι αἱ βασιλείαι* van alle koningrijken der wereld op te vatten is, dat *ἄχρι καιροῦ* bij LUCAS, geene hervatting van de aanvallen des Duivels volstrektelijk onderstelt; dat *πτερύγιον τοῦ ἱεροῦ*, zeer wel kan zijn, een *zijvleugel* des tempels. Want al beduidt het woord eigenlijk bij de echte Grieken de tinne van het gebouw, dan hoort het nog, even als het verwante *ἄετος*, zoo zeer op Griekschen bodem en bij Grieksche gebouwen te huis, dat de gevolgtrekking op den Jeruzalemschen tempel en het spraakgebruik des N.T. niet zoo heel veilig is.

(1) Tot nader verstand van het hier ter neder gestelde beveelt Rec. de lezing aan van SCHLEIERMACHER'S *Christliche Glaube*, IIe Th. S. 63 § 97. DE WETTE's *Christliche Sittenlehre*, I^{e} Th. p. 175 f.; maar vooral C.L. NITZSCH *Opuse. Acad.* T.I. 133-191.

De stijl van NIEUWHOF is voorts duidelijk en vrij vloeijend: door den homiletischen vorm van het boek heeft hij iets langwijligs, iets onwetenschappelijks gekregen, waarvoor weleens den naam, *praktikaal*, misbruikt wordt. Het woord *religiosisch-morele*, p. 9, hinderde ons verschrikkelijk. Indien men een bastaardwoord gebruikt, waarom dan niet *religieus-morele?* De correctie is bitter slordig, vooral op de aangehaalde plaatsen. Zoo lezen wij p. 46. Cor. 1:14 voor XI:14; p. 117 Hand. IX:40 voor VIII:40 en derg. meer. Het Grieksch is met een slechte letter gezet en vol drukfouten. Het is waar, er staan accenten boven, maar doorgaans verkeerd en soms zoo overvloedig, dat men *acuti* en *circumflexi* op hetzelfde woord bij een vindt. Zie b.v. p. 118.

Gaarne hadden wij gewenscht voor den Heer NIEUWHOF, dat onze beoordeeling gunstiger mogt zijn uitgevallen. Zijne liberaliteit, en zijn godsdienstige zin namen ons voor den man in. Maar, de vergelijking met V. HERWERDEN bedierf onze stemming. Vijftig jaren - en geen stap verder! - Men beschuldige ons niet van gebrek aan nationaliteit, wanneer wij gedurig bij onze beoordeeling ons beriepen, op hetgeen in *Duitschland* geschreven werd. Eens waren onze landgenooten op de baan der wetenschap de andere volken vooruitgestreefd. Maar zij sliepen in, misschien van vermoeijenis. De anderen vervolgden hunnen togt, en de wind had hun voetspoor uitgewischt, eer wij ontwaakten. Misschien in ons voordeel, zoo wij opstaan tot nieuwen arbeid: wij zullen vele dwaalwegen ontgaan, die zij insloegen: onze wetenschap zal het nationale karakter behouden, indien zij begint van het punt, waar wij ophielden. Maar hoe het zij; ook op het gebied der Godgeleerdheid is stilstand doodelijk, en daarom wil ook hier de *Gids* zijne leus laten hooren: voorwaarts!

M^{r}. *M.C. van Hall*, Staatsraad, enz. Regtsgeleerde Verhandelingen en losse Geschriften.

Amsterdam, bij Johannes van der Hey en Zoon en ten Brink en de Vries. 1838. XII en 414 bll.

Ons vaderland is het vaderland van geusurpeerde vermaardheid en gemakkelijk te verkrijgen roem. Menigeen, door den tijdgenoot tot de wolken verheven, heeft naam en faam aan luttel verdienste te danken, of teert nog op eene vermaardheid, in de dagen der prilste jeugd verworven, maar later door niets geregtvaardigd. Menigeen, wien het niet aan kunde, geest en genie ontbrak, vond

het verkieslijker, in te sluimeren op de lauweren als student behaald, dan den regtvaardig verworven roem door nieuwen arbeid te bevestigen. Met het lofwaardige *nonum prematur in annum* als een schild gedekt, verhalen zij ons, veertig jaar lang, over een' auteur te zwoegen, die nimmer het licht ziet. Weder anderen, ijveriger van aard, maar van geest en scherpzinnigheid ontbloot, worden door den grooten hoop, die het *vele* niet van het *goede* weet te onderscheiden, en zonder genoegzaam oordeel slechts anderen napraat, met dezelfde afgodische bewondering aangestaard, die ieder schoolmeester, ieder lid van 't Nut, voor SIEGENBEEK koestert.

Is het wonder, dat deze gedachten bij ons oprijzen, zoo dikwerf wij een werk van een' algemeen' geprezen schrijver in handen nemen, en dat de roem, aan dezen of genen naam teregt of te onregt verbonden, eene dubbele voorzigtigheid noodig maakt? Gelukkig evenwel, indien wij onder zoo veel schijn, ook van tijd tot tijd waarachtige verdiensten kunnen prijzen, en mogen deelen in het toebrengen van den algemeenen lof. Wij verheugen er ons in, dat dit laatste het geval is bij de aankondiging van dit Werk eens hoogbejaarden Schrijvers. De Heer VAN HALL als Regtsgeleerde, als Staatsman, als Letterkundige, als Redenaar beroemd, als Dichter niet genoeg gekend, en alleen door zijn' heerlijken lijkzang op den te weinig beoefenden LOOTS, eene eerste plaats op den Hollandschen Zangberg waardig, handhaaft hier een' gevestigden en wel verdienden naam, en levert een merkwaardig voorbeeld, dat grondige studie, ijverige nasporing en wetenschappelijke behandeling niet onvereenigbaar zijn met vergevorderden leeftijd.

De aangekondigde bundel bevat tweeërlei soort van Schriften van verschillenden tijd, meestal echter van de laatste jaren. Het zijn *vooreerst* opstellen van streng wetenschappelijken inhoud, en *ten tweede* Redevoeringen. Het woord *Verhandelingen* op den titel, wachte men zich wel in de beteekenis te nemen, die men veelal daaraan hecht, van een juist in drie deelen afgemeten opstel, door een man in het zwart, van den Catheder voorgelezen, veelal in tegenwoordigheid van Dames. De inhoud van ettelijke der medegedeelde stukken zou voor de laatste zeer weinig geschikt zijn. Integendeel, de Heer VAN HALL bedoelt met *Verhandeling* hetgeen onze Voorouders gewoon waren *Tractatus* en de Duitschers nog gewoon zijn *Abhandlungen* te noemen. Na deze opmerking, meenen wij onze lezers kort met den inhoud van dit boekdeel te moeten bekend maken.

Het eerste Stuk behelst een ONDERZOEK, *of in de Nederlanden voor, in en na den tijd van* DE GROOT, *de gewoonte heeft plaats gehad, om wanschapen geborenen te smoren*. De aanleiding tot

dit onderzoek vond de Heer V.H. in eene plaats uit de *Inleiding tot de Hollandsche Rechtsgeleerdheid*, B.I.D. 3. § 5: *voor geborene menschen houdt men alleen zoodanige, die 't ligchaam hebben bekwaam, om eene redelijke ziele te vatten. Andere wanschapene geboorten* (*monstra*) *houdt men voor geen menschen, maar* VEELEER IS *men in deze Landen* GEWOON *dezelve terstond te smoren*. Eene naauwkeurige navorsching overtuigde den Schrijver, dat deze gewoonte nimmer hier te Lande heeft bestaan. Het regt toch, om wanschapenen te smoren, was een gevolg der Romeinsche regtsbegrippen omtrent de vaderlijke magt. Bij de Germaansche volksstammen is daarvan geen spoor te vinden, en hunne regtsbronnen maken zelfs tusschen regtschapen geborenen en wanschepsels geen onderscheid. Ook in de oudste bronnen des Romeinschen regts hier te Lande (den *Codex Theodosianus*) zoekt men deze bepaling te vergeefs, even als in het *Jus Canonicum;* zoodat ook van dien kant, deze gewoonte niet in ons vaderland kan zijn ingevoerd. De geleerde Schrijver eindigt zijn onderzoek, met de opsporing en mededeeling van eene menigte voorbeelden, waaruit blijkt, dat de betwiste gewoonte nooit heeft bestaan.

Wij zijn het met de slotsom van het onderzoek volkomen eens, en veroorloven ons slechts een paar aanmerkingen op enkele plaatsen van dit belangrijke Stuk. De Heer VAN HALL wil, in de plaats van DE GROOT, de woorden *veeleer is* veranderen in *weleer was*, en deze verandering wordt met veel scherpzinnigheid aangedrongen. De woorden van MATTHAEUS, *de Crim. ad DD.* L. XLVIII. T. 5. p. 475: *eodem jure Batavos nostros* ANTIQUITUS *usos Grotius testatur, qui partus monstrosos illico suffocabant*, schijnen zeker deze opvatting zeer te begunstigen; waar echter altijd tegenover staat, dat in *alle* Edities van DE GROOT'S *Inleiding, veeleer is*, gelezen wordt. Er is echter nog eene opmerking, die ons weerhoudt, de vernuftige gissing van den Heer VAN HALL aan te nemen. DE GROOT, namelijk, geeft eene definitie van *geboren menschen*, en laat er op volgen, dat men *monstra* voor geen menschen houdt. Bij eene definitie komt, naar ons oordeel, eene opmerking omtrent eene oude afgeschafte gewoonte niet te pas, die de bepaling volstrekt niet duidelijker maakt. Maar er is meer: DE GROOT gebruikt het praesens *houdt*. Andere wanschapene geboorten (*monstra*) *houdt* men voor geen menschen, en omdat men ze niet voor menschen *houdt* (niet *hield*), *is* men gewoon ze te smoren. Dit levert een' gezonden en duidelijken zin, die wij niet kunnen vinden, wanneer wij de voorgeslagene verandering, waardoor eene hinderlijke *enallage numeri* ontstaat, aannemen. Liever gelooven wij dus, dat DE GROOT hier, bij gebrek aan boeken, in den kerker opgesloten, de Romeinsche en Hollandsche gewoonten verward heeft. Het

quandoque bonus dormitat Homerus kan zonder schande ook op vaderlandsche Geleerden worden toegepast. Eene andere opmerking betreft het gestelde op bl. 26. Daar wordt een Vriesch voorbeeld aangehaald uit den jare 995, waaruit blijkt, dat het althans in *Vriesland* geene gewoonte was, *en dit te minder, wanneer men in aanmerking neemt, de van den leeftijd van* DE GROOT *zoo ver verwijderde eeuwen, waarin deze wanschepsels geboren werden, toen het zoo lang Heidensch gebleven Vriesland nog zoo kort geleden de Christelijke Godsdienst omhelsd had, en men voorzeker aldaar niet zou hebben nagelaten, om deze wanschepsels te dooden, indien het, of vroeger aldaar de gewoonte ware geweest, of indien men de Romeinsche Regtsbepaling hieromtrent in het oude Vriesland, hetzij dan vroeger of later, had overgenomen*. Deze redenering is niet geheel juist. Immers het Romeinsche regt, en bepaaldelijk de bepalingen omtrent het *jus vitae ac necis* zijn hier te lande lang na 995 bekend geworden; gelijk dit voorbeeld dan ook geenszins de *mogelijkheid* wegneemt, dat later, kort voor, of in den tijd van DE GROOT, bij meerdere bekendheid met het Romeinsche regt, ook deze gewoonte zou zijn ingevoerd. Nog eenige opmerkingen omtrent dit onderzoek worden medegedeeld in de *Bijdragen tot Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, D. XII, bl. 314 sq.

Hierop volgt eene *Beschouwing van den verlichten geest en strekking der Crimineele Ordonnantiën op naam van* PHILIPS II *uitgevaardigd*, die gedurende twee en een halve eeuw den grondslag der lijfstraffelijke regtspleging in ons vaderland uitmaakten. Achtereenvolgens worden de bepalingen omtrent de vereischten en pligten der regters, omtrent die van de openbare aanklagers, en omtrent de behoedende vormen voor de aangeklaagden behandeld. Onder vele belangrijke opmerkingen noemen wij inzonderheid die over het regterlijk toevoorzigt over gevangenen, bl. 71; over de gevaarlijke magt der regters ter Instructie, bl. 78; over het spoedig voltrekken der uitgesproken straf op bl. 87; opmerkingen, die duidelijk toonen, dat de geest der crimineele ordonnantiën in sommige opzigten verlichter was dan die der 19de eeuw. Minder kunnen wij ons vereenigen met des Schrijvers redenering op bl. 83, waar hij de regtskundige verdediging (die volgens de ordonnantie in het extraordinair proces niet geoorloofd was) ook in dien tijd niet noodig keurt, omdat *alles aan den Regter zelven, die bij eede gezworen had, zich van dezen zoo heiligen last te kwijten, opgedragen was*. Wij noemen die redenering minder juist, omdat dezelfde attributen ook nu nog aan de regterlijke magt opgedragen zijn. Hierna beschouwt de Schrijver eenige, zijns inziens, min lofwaardige bepalingen der ordonnantie, bepaaldelijk omtrent de Ketterij, de verbeurdverklaring van goederen en de pijnbank, welke

bepalingen echter altijd naar den geest der tijden moeten worden beoordeeld. Vooral vestigen wij hier de aandacht, op hetgeen de Heer VAN HALL ten aanzien der pijnbank in het midden brengt. Het stuk eindigt met een betoog, dat onze beroemde landgenoot VIGLIUS als de voornaamste opsteller der ordonnantiën moet worden beschouwd.

Het uitgebreidste Stuk in den bundel is de VERHANDELING *over het zinnebeeldige in de Oud-Nederlandsche Regten*. De studie voor dit gedeelte der wetenschap is, vooral in lateren tijd, van vele kanten aangewakkerd. De Schrijver erkent dan ook op bl. 120, dat hij tot zijn onderzoek aanleiding vond in GRIMMS *Deutsche Rechts-alterthümer*, en vooral in eene Verhandeling van Prof. REYSCHER, *über die Symbolik des Germanischen Rechts*. Bijna gelijktijdig met dit Werk van den Heer VAN HALL vestigde MICHELET in zijne *Origines du Droit Français*, de aandacht der Fransche Regtsgeleerden op dit onderwerp. De Heer VAN HALL splitst zijn onderzoek in twee hoofdafdeelingen: in het eerste worden de symbolen, die tot het burgerlijk, in het laatste, die tot het strafregt betrekking hebben, behandeld. Overal toont de Schrijver eene groote belezenheid en bekendheid met al wat tot de oud-vaderlandsche regten betrekking heeft. Somtijds geeft hij ook zijne eigene, veeltijds scherpzinnige verklaringen, zoo als op bl. 159, van de Geldersche regtspleging bij de in bezitneming van aangespoelde gronden.

Wij rekenen dergelijke onderzoekingen, in verband met hetgeen in andere landen geschied, hoogst belangrijk. Zij zijn de grondstoffen, waaruit later eene algemeene regtsgeschiedenis zal kunnen worden zamengesteld. De Heer VAN HALL bepaalt zich dan ook tot bloote nasporing en verklaring, zonder zich (en naar ons oordeel teregt) in wijsgeerige beschouwingen over den eigenlijken aard der symbolen in te laten. Eene behandeling echter ook hiervan is en blijft hoogstbelangrijk, schoon thans de geschikte tijd daartoe nog niet mag gekomen zijn. Bij zulk eene behandeling zal het welligt eenmaal blijken, dat het begrip van symbool geheel betrekkelijk is; dat de dusgenaamde symbolen eigenlijk geene zinnebeelden van regtshandelingen, maar zelve regtshandelingen waren; met andere woorden, dat het symbool oorspronkelijk niet van de beteekende zaak was onderscheiden, maar dat dit onderscheid eerst later is ontstaan, toen de eigenlijke aard der handelingen uit het oog verloren werd, en met het wezen der zaak, afgescheiden van den vorm, begon te beschouwen. Doch wij willen hier thans niet verder over uitweiden. Genoeg zij het hier, de uitmuntende Verhandeling van den Heer Mr. C.M. VAN DER KEMP in de *Bijdragen tot Regtsg. en Wetg.* IX, bl. 409 sqq., te herinneren, waarin eene nieuwe beschouwing der XII tafelen gegeven, en het hier geop-

perde denkbeeld met groote scherpzinnigheid op die wetgeving toegepast wordt. Men vergelijke voorts wat onze Schrijver in den aanhef zijner Verhandeling zegt.

In het hierop volgende Stuk wordt de Amsterdamsche Advocaat Mr. H. NOORDKERK *als Nederlandsch Redenaar en Letterkundige* beschouwd. Vergissen wij ons niet, zoo werd deze Redevoering reeds voor ettelijke jaren door den Heer VAN HALL opgesteld; doch ziet thans voor het eerst het licht. Het bezit van eenige onuitgegeven schriften diens beroemden mans, stelde onzen Schrijver in de gelegenheid tot vele belangrijke mededeelingen en opmerkingen. Eene keurige vertaling van BURMAN'S Latijnschen Lijkzang opent dit stuk, waarin niet eene beschouwing van NOORDKERK'S leven en verdiensten wordt gegeven, maar waarin de beroemde man bepaald als Nederduitsch Redenaar wordt beschouwd. De tijd, waarin hij leefde en bloeide, bood geschikte gelegenheid aan, om zijne verdiensten te doen uitkomen, daar het vooral NOORDKERK was, die de baliewelsprekendheid van die menigte van bastaardwoorden zuiverde, welke de pleitreden en ook der uitmuntendste Regtsgeleerden ontsierden. Schoon er weinig proeven van 's mans welsprekendheid overgebleven zijn, heeft de Heer VAN HALL uit dat weinige (waaronder de opdragt der handvesten van *Amsterdam* eene voorname plaats beslaat) ons met duidelijke trekken en scherpe omtrekken het beeld van NOORDKERKS stijl geteekend. Tot eene proeve geven wij hier het slot zijner Pleitrede, waarmede hij (in de beruchte zaak van DEURHOFF) de vrijheid van geweten verdedigde (bl. 266). ‘Op deze grafelijke kussens hebben voormaals de zoodanigen gezeten, die onze voorvaderen ten vure doemden om datgene, wat nu regtzinnig is. - Weinige schreden van hier is de plaats, waar deze vonnissen over hen werden uitgevoerd. - Ook dit geschiedde om Gode te dienen; maar de Almagt behoeft geene hulp van stervelingen tot handhaving zijner eere. - Voor de eerste maal mijns levens sprak ik over eene zaak als deze: mogt het de laatste zijn! Dat de eisch, ter vernietiging van het vonnis, mij dan ook worde toegestaan! Zoo niet, ik zal mij troosten met de gedachte, dat, wanneer eens bij omkeering van zaken (waarvoor de Heere ons behoede!), onze nakomelingen, op onze graven staande, zullen vervloeken degenen, die het allereerst den dwang des gewetens hier weder hebben ingevoerd, mijn naam integendeel zal mogen vermeld worden onder degenen, die er zich met ijver tegen kantten, toen de vrijheid bij openbare sententie ten Lande werd uitgebannen.’

Geheel anders, dan met NOORDKERK, was het met Mr. ANGELUS JACOBUS CUPERUS gelegen, aan wiens nagedachtenis het volgende stuk in den bundel gewijd is. CUPERUS, die in een tijdvak bloeide,

toen de Amsterdamsche balie zich op eene menigte beroemde namen verhoovaardigen kon; CUPERUS, die meer als scherpzinnig Regtsgeleerde dan als Redenaar beroemd was; CUPERUS eindelijk, die in geene staatkundige werkkring geschitterd, of zich door letterarbeid (zijne Dissertatie uitgezonderd) beroemd had gemaakt, leverde daardoor juist minder stof tot eene Lofrede op. Maar wat in dit opzigt ontbrak, werd in een ander opzigt ruim vergoed. CUPERUS was de tijdgenoot, de vriend van VAN HALL. Beider werkkringen doorkruisten elkander. De betrekkingen van den eenen vloeiden op die des anderen in. Daardoor had VAN HALL gelegenheid, om CUPERUS van eene zijde te leeren kennen, die, minder algemeen in het oogvallend, echter daardoor niet min belangrijk is. In het beeld van CUPERUS, ons door den Schrijver geschonken, vinden wij de trekken van den practischen Regtsgeleerde, de vraagbaak en den raadgever zijner medeburgeren, terug. Behalve dit hoofdpunt van beschouwing, troffen wij evenwel ook andere belangrijke bijzonderheden omtrent het leven des beroemden mans hier aan. Ten slotte maakt de Heer VAN HALL ons ook nog bekend met eene onuitgegevene redevoering van zijnen overledenen vriend, voor meer dan dertig jaren gehouden. Wij zijn geene vrienden van verhandelingen, en het is daaraan welligt toe te schrijven, dat ook de aangehaalde fragmenten ons niet bijzonder troffen. Doch zijn wij niet onbillijk. CUPERUS schitterde in edeler, in voortreffelijker werkkring. Wij achten hem niet minder, omdat hij slechts eens een offer bragt aan de verhandelzucht zijner eeuw. De dertig laatste jaren zijns levens (en het waren die van zijn' grootsten roem) leverde hij geene redevoeringen, zelfs geene bijdragen in een' letterkundigen kring. Spiegelt u aan zijn voorbeeld, heirleger van redevoerders en verhandelaars dezes tijds!

Onder de schrijvers der oudheid, waarvoor VAN HALL eene zekere voorliefde koestert, bekleedt naast HORATIUS de beroemde C.C. PLINIUS SECUNDUS eene eerste plaats. Reeds voor dertig jaren verscheen er van onzen schrijver een smaakvol geschrift, aan de nagedachtenis diens edelen Romeins gewijd, het licht. Onder de vele schriften van PLINIUS waren zijne Pleitredenen, en vooral die voor ACCIA VARIOLA gehouden, niet het minste beroemd. Doch de tijd heeft hiervan niets gespaard. Thans levert ons de Heer VAN HALL een regtskundig en wetenschappelijk onderzoek naar die Pleitrede, waartoe zijn vroeger werk geene geschikte gelegenheid aanbood. De inrigting der *centumviralia judicia*, de aard der ingestelde actie (de *querela inofficiosi testamenti*) en den afloop der zaak worden achtervolgens behandeld. Overal vinden wij hier de blijken, dat onze schrijver ook met de nieuwste nasporingen niet onbekend is gebleven. Onder vele belangrijke opmerkingen noemen

wij die over het onderscheid tusschen zonen en dochters bij de onterving op bl. 363. Ook de aanmerking over de tweede huwelijken bij de Romeinen op bl. 370 is in vele opzigten juist. Alleen verwonderde het ons aldaar te lezen: '*Van hier, dat* DIDO *zich bij* VIRGILIUS *beklaagt voor haren tweeden echt hare kuischheid en eere verloren te hebben*.' Wel lezen wij *Aneid.* IV, vs. 321 sqq.

- te propter eundem
Extinctus pudor et qua sola sidera adibam,
Fama

doch die eer was verloren, niet door een huwelijk, maar door den ongeoorloofden omgang met AENEAS. DIDO spreekt wel vs. 314 van eenen *Conjux* en bezweert hem vs. 316:

Per connubia nostra per inceptos Hymenaeos,

doch de dichter zegt niet, dat haar omgang met AENEAS een huwelijk *was*, doch alleen dat zij dien dus *noemde*, en dat dit *zoogenaamde* tweede huwelijk, wel verre van haar tot schande te strekken, integendeel dienen moest om die schande te bedekken; zoo als vs. 172:

Conjugium VOCAT, *hoc* PRAETEXIT *nomine culpam*.

Het laatste stuk dezer verzameling is de reeds afzonderlijk uitgegeven REDEVOERING *ter gelegenheid der inwijding van het Paleis van Justitie te Amsterdam, op den* 4^{en} *October* 1836 *in hetzelve gehouden*. Het is bekend, dat in *Frankrijk* de gewoonte bestaat, dat de jaarlijksche zittingen der geregtshoven, na het einde der vacantie, met eene aanspraak door de beambten van het openbaar ministerie worden geopend, waarin deze de verschillende regtsmagistraten en andere, tot de regtsbedeeling in betrekking staande personen, hunne pligten herinneren en voorhouden. Dit veeltijds loffelijk gebruik is bij ons nimmer in zwang geraak. Teregt echter begreep men, dat de opening der zitting van 1836, toen het Paleis van Justitie in gebruik kwam, niet zoo geheel en al ongemerkt mogt voorbijgaan. En daar de ambtenaren van het Publiek Ministerie er hunne welsprekendheid niet aan waagden, begreep onze Schrijver, als President der Amsterdamsche regtbank, dien dag met eene plegtige redevoering te moeten vieren. Wij maken hier deze opmerking, omdat wij wel eens hoorden beweren, dat deze inwijdingsredevoering en de daarbij behoorende vermaningen en opwekkingen eigenlijk niet tot de bemoeijingen des Voorzitters behoorden.

Met eene mannelijke welsprekendheid, deftigen ernst en in krachtige taal vervulde de Heer VAN HALL zijne taak. Het was evenwel alsof reeds bij den aanvang der redevoering een denkbeeld den Schrijver ten struikelblok was, dat hij met geweld van zich poog-

de te verwijderen. Het gebouw, thans aan de regtsbedeeling gewijd, had vroeger aan de Amsterdamsche weezen ten toevlugt verstrekt; het was vroeger eene der loffelijkste instellingen van den Christenzin van ons voorgeslacht. De *Maatschappij van Weldadigheid* veroorzaakte door het overbrengen der opgenomen voedsterlingen naar de Koloniën, dat dit gebouw aan zijne tegenwoordige bestemming kon worden gewijd. Schoon wij die handelingen niet willen afkeuren, schoon wij de vrij algemeene klagt van *Amsterdam* bij die overbrenging niet willen billijken, schoon wij er verre af zijn, om ons zegel te hechten aan de geestige woordspeling van eenen man van genie, die, het oog hebbende op de door ons bedoelde gebeurtenis, de *Maatschappij van weldadigheid* eene *Maatschappij van baldadigheid* noemde, wij zijn toch welligt te goed Amsterdamsch, om de vernietiging dier voortreffelijke instelling niet te betreuren. En schoon de Heer VAN HALL teregt opmerkt, dat de nieuwe bestemming op zich zelve niets stootends heeft voor ons gevoel, wij meenen echter, dat het hart des Schrijvers door zijne gedwongene verdediging heenschittert, en dat hij met ons het verval der voorouderlijke stichting beweent. Na deze opmerking, vestigt de spreker de aandacht op het belangrijke van uitwendig aanzien voor de regtsbedeeling, terwijl toepasselijke en krachtige aanspraken aan de verschillende bedienaren des regts en eene bede aan den Almagtige deze redevoering besluiten. Tot eene proeve van des Schrijvers stijl deelen wij het volgende mede. Het is een gedeelte der aan de *erkende pleitbezorgers* (de *procureurs*) gerigte toespraak, bl. 409 sq. ‘Het valt, ja! wel gemakkelijk, om door schijnverdienste, voor eenen korten tijd, den bijval der onkundige menigte te verkrijgen; maar om de goedkeuring van de meer verlichte en braafste uwer medeburgeren te verwerven, daartoe behoort, bij eene genoegzame kennis van het burgerlijk regt en van de regtsgeleerde praktijk, ervaring in derzelver toepassing, en bovenal eene onbaatzuchtige en edele zin. Met dezen bedeeld, en u alzoo verheffende boven het lage peil van die baatzuchtige handlangers van dat onregt, hetwelk men met den zachteren naam van *chicane* bestempelt; moge het waar zijn, dat gij u korter of langer tijd van het doel uwer wenschen verwijdert, en zelfs somtijds door den grooten hoop tot beneden den verwaandsten en onkundigsten zoogenaamden *zaakwaarnemer* zult gesteld zien, - indien maar uwe bekwaamheden en deugden elkander wederkeerig en bestendig ondersteunen, zal de tijd toch eenmaal daar zijn, dat zij, die sedert de invoering van eene uitheemsche wetgeving in *Nederland*, vermeenen gelijktijdig met hun *patent*, de kennis van regt en praktijk verkregen te hebben, die u zoo gaarne geheel zouden hebben weggedrongen van de

plaats, waar niet zij, maar gij behoort, - dat deze niet meer zullen genoemd worden, en dat gij alzoo de geheele plaats zult hernemen, die zonder de wangunst der tijden u nooit zoude zijn betwist.'

De verzameling is opgedragen aan Z. Exc. den Minister van Justitie Mr. C.F. VAN MAANEN. Het is bekend, hoe veel dwaasheid en ijdelheid er vroeger veelal in opdragten stak, nu eens dienende om dezen en genen ten wolken te verheffen, en met laffe vleijerij te bewierooken, dan weder om onder het masker van nederigheid aan eigen hoogmoed bot te vieren. En schoon de eeuw der opdragten vervlogen zij, het zou niet moegelijk zijn, om er ook uit onzen tijd nog aan te wijzen, die voor vroeger eeuw niet onderdoen. Te aangenamer was ons *deze* opdragt met waardigheid gesteld en door het vuur der vriendschap bezield. Met het overnemen van een gedeelte van dit voortreffelijk stuk zullen wij onze aankondiging besluiten:

'Meer dan veertig jaren zegene ik den inmiddels tusschen ons aangeknoopten band van achting en vriendschap, dien de wisselingen van tijd en begrippen, noch ook de stormen der omwentelingen verbreken konden. Het oog mijner ziele volgde u steeds, en zoo zag ik u op den weg, door de Voorzienigheid u aangewezen, met welberadene en wijze standvastigheid voortgetreden, door Vorsten vereerd, door regtgeaarde Nederlanders hooggeschat, van waardigheid tot waardigheid opklimmen, en u eindelijk tot den rang van oudsten staatsdienaar van onzen zoo geachten als geëerbiedigden Koning opgevoerd.'

'Zoo, mijn vriend! werden wij van jongelingen mannen, van mannen vaders, en thans grijsaards, hoofden van wederzijdsche talrijke geslachten, naderen wij allengs den eindpaal onzes levens.'

En hiermede nemen wij thans van den Schrijver afscheid; zij het niet voor het laatst.

Geschiedkundige Reizen in Griekenland. Krijgs- en reistooneelen uit de Negentiende Eeuw, door onderscheiden schrijvers geleverd, en grootendeels gevolgd naar de Verzameling van den Hoogleeraar D^{r}. *J.M. Braun*.

Uit het Hoogduitsch, door *G. Brandt Maas*. I^{e} Deel, XI en 290 bladz. IIe Deel, 342 bladz. Te Zalt Bommel, Joh. Noman en Zoon, 1838.

Indien deze titel niet duidelijk genoeg is, zoo mag men dit aan al te groote kortheid niet toeschrijven. Wij zouden liever

het eerste gedeelte weggelaten hebben, daar men reizen gewoonlijk in een' anderen zin gebruikt, dan men aan dit woord in een boek van dezen aard kan toekennen. Ook drukt het tweede gedeelte voldoende uit, wat de vertaler in dit werk wenschte te geven. Voor het tweede Deel echter diende niet geschiedkundige - maar zedekundige reizen te staan, zoo dit woord slechts in dergelijke verbindingen gebezigd werd.

In eene vrij hoogdravende voorrede, die ons op vele plaatsen de woorden van VINKELES:

> O Griekenland! o Griekenland!
> In 't stof vertreden diamant,

enz. herinnerde, meldt de vertaler de redenen, die hem tot het uitgeven dezer Duitsche *Skizzen*, of hoe ze ook heeten, bewogen. Niets ter wereld kunnen wij er tegen hebben, dat men de kennis van een zoo gewigtig land als *Hellas* verbreide; het komt slechts op de wijze, hoe? aan. De Heer Dr. BRAUN vond toereikend, om, in de eerste plaats, uit de beste schrijvers eene keuze te doen van de meest belangrijke gebeurtenissen uit den laatsten vrijheidsoorlog, en deze als op zich zelve staande feiten te verhalen. Of echter deze wijze geschikt is, de oorzaken en gevolgen in behoorlijken zamenhang te ontwikkelen, de handelingen der personen en hunne karakters in het regte licht te plaatsen, de feiten begrijpelijk voor te stellen, en aldus een aanschouwelijk denkbeeld van den regtvaardigen vrijheidsoorlog te schenken, meenen wij te mogen betwijfelen. Ware, wetenschappelijke kennis, die alleen vruchtbaar kan zijn, wordt door geene *details* bevorderd, die uit het verband der geschiedenis gerukt zijn. Lezers, met *Griekenland* onbekend, zullen zich uit deze losse schetsen vergeefs een geheel trachten te vormen; de gruwelen, hier vermeld, mogen hun afgrijzen inboezemen, of de dapperheid der Grieken bewondering en eerbied wekken, zij zoeken vruchteloos naar de redenen ter verklaring van deze verschijnsels. Deze gedeeltelijke verhalen en berigten van zoo veel groots, maar ook van zoo veel ontzettends, kunnen hun evenmin een juist overzigt en regt begrip van deze geschiedenis geven, als de bijgevoegde plaat hun een ware voorstelling van het *Parthenon* en het aloude *Athene*, vermag mede te deelen. Bij deze afbeelding toch is, gemakshalve waarschijnlijk, de muur der Acropolis weggelaten, de gebouwen en standbeelden even uit den weg geruimd, om vooral een goed *point de vue* te hebben op dien statelijken optogt, met dat inderdaad reusachtige schip, welks afmetingen bijna het beeld van *Athene Promachos* beschamen. (Dit had nu wel aan den anderen kant des tempels behooren te staan, doch zoo naauwkeurig moet men niet toezien.) Wij zijn evenwel den kunstenaar zeer dankbaar voor dit schip; want nu begrepen

wij, dat deze cavalcade der optogt der *Panathenaeën* moest voorstellen. De deftig geschaarde stoet voor den tempel is ons onverklaarbaar gebleven; met welgevallen zagen wij echter, van ons hoog standpunt, op den Pnyx en de zee neder, en bevroedden nu eerst regt, hoe ontzettend een gevaarte die Acropolis moet geweest zijn, waarbij de overige bergen van *Pallas* stad als nietige pygmaeën verzinken!

Voor het overige onthouden wij ons bij dit eerste Deel van eenig oordeel. Mannen, als POUQUEVILLE, BLAQUIÈRE, KLÜBER, RAFFENEL, VOUTIER, GESS, enz. uit wier berigten hier alles genomen is, staan boven onze aanmerkingen verheven; en wij achten ons niet bevoegd, hetgeen zij als ooggetuigen gezien of bijgewoond hadden, kritisch na te gaan. De tijd is daarvoor waarschijnlijk nog niet rijp. Alleen moeten wij den vertaler den lof toekennen, dat hij al het bonte, dat misschien bij zoo veel verschil van bronnen te wachten was, door zijnen gelijkmatigen stijl heeft doen verdwijnen, ten zij Dr. BRAUN reeds de eer van deze gelijkmaking toekomt. De stijl is anders zeer middelmatig; op fouten in de spelling, vooral in de vreemde namen, mogen wij niet vallen, daar de vertaler in zijne voorrede opzettelijk verzocht heeft, hem daarover niet hard te vallen, dewijl hij de proeven niet kon nazien. Anders het is een weinig te erg: *Numelie* voor *Rumelie; Galaez* voor *Galacz;* eene *militaire bevolking* van acht maal honderd duizend zielen in *Konstantinopel!!!* - Arabisch, de moeder van *de Turksche idioma!* Wij verstaan geen Turksch noch Arabisch, doch meenen meermalen van bevoegde kenners gehoord te hebben, dat het hiermede gansch anders gelegen is. Wij hebben deze stelling dan ook onder de lijst der drukfouten geplaatst. *Dragoschan* voor *Dragachan; Suszo* voor *Sutzo; Wladismiscoe* voor *Wladimiresco*, enz.; doch wij zouden onmogelijk kunnen ophouden, indien wij alles wilden aanteekenen. Daar de vertaler zelf in de voorrede betuigt, bij dit niets bijgevoegd te hebben, stappen wij van het eerste Deel af.

Bij het tweede Deel heeft de Heer BRANDT MAAS zelf de voorhanden zijnde stof niet alleen bloot vertaald, maar ook zelfstandig bewerkt. Indien wij ons niet bedriegen, behooren die hoofdstukken in de laatste rubriek, waarbij de bronnen niet opgegeven zijn, en wij zullen ons dan ook alleen bij deze stukken in de beoordeeling bepalen. In de eerste plaats ontvangen wij hier in zeven hoofdstukken eene beschouwing van *Morea;* luchtgestel aldaar; natuurlijke gesteldheid des volks (?), opvoeding, spelen, spreekwoorden, godsdienst, enz. De vertaler had hier gerust mogen bijvoegen: naar POUQUEVILLE; want het is duidelijk, dat, zelfs tot den stijl toe, alles uit dezen schrijver is nagevolgd. Aan eene vergelij-

king met andere reizigers schijnt hier niet gedacht; van de laatste berigten althans, is volstrekt geen gebruik gemaakt, schoon zeer veel, sedert de Fransche Expeditie naar *Morea*, beter uit een gezet en aangevuld had kunnen worden. Misschien ligt hier ook de schuld bij Dr. BRAUN. Over het algemeen heerscht in deze stukken niet zoo zeer het gebrek van onnaauwkeurigheid of onjuistheid, dan wel van onvolledigheid in de hoogste mate. Hoogdravende beschrijvingen, vooral op bl. 8 en 9, doen ons onwillekeurig glimlagchen. De lente, die den adem der Eeuwige Liefde rondvoert; de zangers van het woud, die zich dapper weren; het vee, dat op de gewone wijze der natuur vermenigvuldigd wordt; de geur van allerlei gewassen, die den veerkrachtigen dampkring balsemt; de onweersbuijen, die zich op de gewone wijze ontlasten (zeer ongepast is hier de aanhaling van de woorden des Psalm-dichters! Moet een predikant dan altoos den predikant uithangen?) Deze en dergelijke uitdrukkingen kunnen de lezers een denkbeeld van den keurigen stijl en fijnen smaak des Heeren BRANDT geven; of komt ook hier de lof meer aan Dr. BRAUN toe? Zeer waar is de aanmerking over de kinderachtigheid van den wensch: O, dat het altijd lente ware! Men vergelijke bl. 17, enz. Wij *trekken* daar inderdaad *een angstig gezigt van*.

De Heer BRANDT MAAS is als *Luimig Dichter* bekend. Ook deze gave verloochent zich hier niet, vergel. bl. 22, het versje beginnende met *ba!* Bijzonder keurig is de beschrijving van het eten, enz. der Grieken (namelijk van de Moreërs. De Heer BRANDT of BRAUN schijnt er niet op gelet te hebben, dat er tusschen Grieken en Grieken, tusschen Morea en Hellas zelve een groot verschil bestaat. Maar wetenschappelijkheid moet men hier niet zoeken!) Was het vorige hoofdstuk een staaltje van dichterlijk-hoogdravende stijl, dit schijnt wel eene bijdrage tot de luimig-platte schrijfwijze te moeten wezen. Vergelijk hiermede de smakelijke vertelling op bl. 59; als gij dat niet luimig vindt en koddig, lieve Lezer! dan beklagen wij u en den Heer BRANDT, die immers hier als schrijver, niet als vertaler, optreedt?

Hoe volledig het onderwerp behandeld wordt, moge men uit de afdeeling VI, *Gezang* en *Muzijk* bl. 52, opmaken. Wel wordt hier van *Rhapsoden* gewaagd, en van het extemporiseeren gesproken, maar niets van het eigenlijk volksgezang, van het krachtig lied der bergen, waarin de grijze GAVOJANNIS eens uitmuntte,en dat den Turk deed sidderen, als hij den Sulioot bedreigde, of de Limeri's van den *Olympus* aantastte! Is het verantwoordelijk voor eenen hedendaagschen schrijver, als hij van het gezang en de muzijk der Grieken spreekt, en ons dan wil tevreden stellen met eene mislukte vertaling van een weinig beteekenend liefdes liedje, welks

eenige bekoorlijkheid in het Italiaansch zachte der uitdrukking bestaat? Wij gelooven niet, dat de Heer BRANDT het oorspronkelijke gelezen, of althans verstaan heeft. Hoe kon hij anders zoo onregtvaardig zijn? Dezelfde aanmerking maken wij ook op de vertolking van het lied van RHIGAS (met RIGAS, ofschoon er in de uitspraak wel geen verschil bestaat; de *spiritus asper* der ouden wordt nog in het schrift gebruikt, doch niet meer uitgesproken, zoo als vroeger.) Niets van het onstuimige, dat het oorspronkelijke zoo wegslepend maakt, vindt men in deze waterachtige, zeer onjuiste overgieting. Gaarne zouden wij dit ons oordeel staven door het oorspronkelijke met dit te vergelijken; doch het Nieuw Grieksch vindt te weinig beoefenaars, dan dat dit Tijdschrift hier voor geschikt zoude zijn. Wij verwijzen dus de belanghebbenden naar BYRON'S *Works*, waar men in de noten bij de 1^{e} Canto van CHILDE HAROLD, niet alleen het stuk zelf vindt, maar tevens eene vertaling door den grooten dichter, die wel woordelijk is, doch al de bevalligheid der uitdrukking van de woorden van RHIGAS mist. In de *Miscellaneous Poëms* van BYRON, zal men insgelijks eene vertaling aantreffen van het liefdes liedje, boven vermeld. In het voorbijgaan, de poëzij van BYRON en de bijgevoegde noten geven den onkundigen een veel juister denkbeeld van *Hellas*, dan al dit geschrijf van Dr. BRAUN.

Indien wij alles op deze wijze wilden nagaan, zouden wij de perken eener recensie verre te buiten gaan. Onze Lezers zijn, hopen wij, nu eenigzins ingelicht omtrent de wijze, waarop de Heer BRANDT *Nieuw Griekenland* heeft behandeld; de uittreksels uit reisbeschrijvingen, tijdschriften, dagbladen, enz. liggen, uit den aard der zaak, buiten ons overzigt, schoon het merkwaardig is, de genealogie van sommige dezer hoofdstukken na te gaan. Zoo is b.v. het laatste hoofdstuk eene *vertaling* van eene *vertaling* van een *afschrift* uit een *uittreksel* uit algemeene bladen en tijdschriften, wier algemeene stamvader is het tijdschrift *Logios Hermes*, (fraai omgezet; de titel is: *Ἑρμῆς ὁ λόγιος*; Referent bezit slechts een gedeeltelijke jaargang van dit in vele opzigten voortreffelijk periodiek werk). Deze *Hermes* echter, heeft geene redenen, om zich op eenen afstammeling van zoo veel graden te verhoovaardigen. Wij zijn verpligt, nog met een woord te gewagen van de wijze, waarop de Heer BRANDT *Oud Griekenland* behandelt, dewijl wij hier zeker kunnen zijn, Zijn Weleerw. als oorspronkelijk schrijver te ontmoeten. Zoo iets *kan* men in *Duitschland* niet schrijven. Wij kiezen daartoe het hoofdstuk 11. *Athene van vroegeren tijd*, bl. 130. De eerste zinsnede reeds is een voorbeeld van grondigheid en diepe kennis; Hellenen, Pelasgen, latere Hellenen; CEKROPS en opvolgers als zuiver historisch vermeld; THESEUS, die den edelen zin

had van de eerste dienaar der wet te willen zijn, enz. Beter is het berigt aangaande KODRUS en de opvolging der Archonten. Slechts in de namen en posten der negen Archonten heerscht eenige verwarring; inzonderheid zouden wij den Eerwaarden schrijver gaarne om een citaat verzoeken, waar hij ons leert, dat de zes Thesmotheten en drie eerste Archonten gezamenlijk den *raad van state* uitmaakten. Het verder verslag der geschiedenis in *Athene* is zeer mager; voor een schoolboek zelfs te kort. De bijwoorden aan ATHENE toegekend, bl. 139, hadden wij ook gaarne bevestigd gezien. Dan volgt de beschrijving der stad *Athene*. Hier wordt ons geleerd, dat de Grieksche steden over het algemeen kleiner dan de onze waren, doch *Athene* wel zoo groot, dat men eenen dag noodig had, om haar rond te trekken! Voorts een *eiland Piraeus* (*sic!*) de *lange arm*, NB. de lange muren! PLATO had in den *Ceramicus zijne akademie! Poecile*, dat *verscheidenheid* beteekent, het vorstelijk kabinet van kunstjuweelen van *Athene*, het juweel der steden. Bij deze dwaasheden voege men nog de onjuistheden bij het beschrijven der markten en hermen; - de schoonheid van MINERVA, die toch aanmerkelijk verhoogd werd door het kunstwerk van hem, die het allereerst zijne landgenooten gevoelig maakte voor het natuurlijk schoone, dat toch wel altijd het ware is, - een volzin, dien wij betuigen, volstrekt niet te begrijpen. De beschrijving van den burgt, van het Parthenon, enz. is inderdaad verre beneden de schoone voorstelling, welke een ieder onzer lezers uit *Anacharsis* ongetwijfeld voor den geest staat. En moest dit alles op deze wijze weder opgewarmd worden? Het verslag over de treur- en blijspeldichters is zoo oppervlakkig en zoo vele malen gezegd en herzegd, dat men bijna op het denkbeeld zoude komen, alsof het geheele publiek van *Nederland* uit den stroom der *Lethe* gedronken had. Zoo verre is het immers nog niet gekomen? Dan volgen de Gymnasiën en de Wijsgeeren. Gelukkig worden wij nu van SOCRATES verschoond, dewijl, zoo als de schrijver zeer wel zegt, bl. 161, deze naam aan duizenden bekend is, als eene flonkerster in zijnen tijd. Ach, had de Eerw. BRANDT dit denkbeeld gehad, voor hij dit verslag van oud *Athene* ter neder schreef. Want deze dingen, die hij ons vermeldt, zijn alle niet minder bekend en openbaar. Indien de veelheid der stof niet een einde aan des schrijvers schrijflust had gemaakt, zoo zoude er in lang geen land gezien zijn, doch nu breekt de Heer BRANDT eensklaps af, na met eene onbegrijpelijke fiducie ons verzekerd te hebben, dat *negen en twintig duizend man voetvolk* en *acht en twintig duizend ruiters* ten allen tijde de gewone bezetting van *Athene* uitmaakten!!!!! O, waarom staat dit niet in cijfers? dan kon het

nog als eene drukfout aangemerkt worden! - Ja waarlijk, *Athene* was groot onder de steden *Griekenlands!* roept de Heer BRANDT uit, bij het slot van dit hoofdstuk; hetwelk, na de vermelding van zulk eene geduchte legermagt, eene treffende werking doet.

Moeten wij ons oordeel over dit boek nog door verdere proeven staven? De hoofdstukken over *Sparta* en *Arcadië* zijn even vruchtbaar in dergelijken oogst; doch wij meenen thans aan onzen pligt voldaan te hebben. Diegene onder de lezers, die slechts ter verstrooijing een boek ter hand nemen, zullen noch in stijl, noch in voordragt iets vinden, dat hunne aandacht boeit; hij die ter vermeerdering van kennis leest, gebruike dit werk zonder kritiek geenszins; zijne begrippen over *Griekenland* zullen er eer verward, dan verhelderd door worden. Een boek, zonder plan aangelegd, zonder eenheid in behandeling, zonder schifting in tijd of plaats, bij vele dwalingen van alle volledigheid verstoken, en dan nog zonder stijl, hadden wij haast gezegd, kan niet anders dan nadeelig werken. Had de Heer BRANDT MAAS met studie de menigvuldige bouwstoffen bijeen gebragt en vergeleken, ten einde daaruit een geheel te vormen, dat ons van het hedendaagsche *Griekenland* een juist denkbeeld gaf, wij zouden zijnen ijver toegejuicht hebben, en ons in wezenlijke uitbreiding van *ware* kennis verblijden.

Thans is dit boek een verwarde hoop van zaken en berigten, uit de verschillendste bronnen, slechts niet uit de werken der niet gunstig over *Griekenland* denkende schrijvers; oud en nieuw ligt vreemdsoortig door een; het nieuwste, schoon in zoo vele Duitsche tijdschriften overvloedig vermeld, schijnt den Heer B.M. geheel onbekend gebleven te zijn; van een groot gedeelte van *Griekenland* wordt niet gesproken; niet eens het denkbeeld bepaald, dat men bij het lezen der bladen aan dien naam moet hechten; geene orde opgegeven, noch eenig plan, zoodat men inderdaad genegen zoude zijn de alom bekende woorden van OVIDIUS: *rudis indigestaque moles*, etc. op den titel des werks (of wat is het eigenlijk?) te plaatsen.

Wij bevelen den Heer BRANDT MAAS ten sterkste aan, om zich in een verloren uurtje eens te verlustigen met het lezen van LUCIANUS, *Quomodo historia sit conscribenda:* een klein geschriftje, dat in den tegenwoordigen veelschrijvenden tijd misschien niet minder van toepassing is dan in de dagen van dien geestigen spotter.

J. van den Vondel, door Geschiedkundige inleidingen, omschrijvingen in Proza en aanteekeningen, in eenige zijner kleinere gedichten opgehelderd.

Een boek voor het algemeen en als proeve om dien Prins onzer oude Dichters, ook voor min geletterden, regt verstaanbaar te maken, door M. *B.H. Lulofs*, Hoogleeraar te Groningen, Lid van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, enz. (versierd met het portret des vier en tachtigjarigen Dichters en voorafgegaan door eenige aanmerkingen en dichtregelen tot zijn lof, als voorstander van regt, orde, vrijheid, en verdraagzaamheid in deze en gene zaken van Staat en Godsdienst), te Groningen, bij J.H. Wolters. 1838. XLVIII, 378 bl.

Zelden hebben wij, althans in de laatste jaren, langer en omslagtiger titel gezien: de uitgever heeft door verschil van letter en afwisseling van drukinkt getracht het oog, dat het breede opschrift omvatten wil, eene aangename afleiding te verschaffen. Intusschen, wij zuchtten onder het afschrijven, en vreezen zeer, of eene dergelijke breedsprakigheid, indien zij zich in het kleed onzer eenvoudige letters vertoont, aan onze Lezers behagen zal. Maar zelden ook hebben wij titels gezien, die zoo naauwkeurig, niet alleen den inhoud, maar ook den aard, toon en strekking van het boek uitdrukten. Indien gij ooit eene *Physiognomie der boeken* schrijft, neem dezen titel tot grondslag voor uwe deductiën. Het gelaat verloochent het hart hier zoo weinig, dat gij op den onbekende, die zich aan u opdringt, bijna knorrig wordt, omdat hij met achterstelling van alle vormen van wellevendheid zoo luide uitschreeuwt, wie hij is en wat hij wil. Hij is opregt: maar gij vindt hem wat lomp. Wij vinden het met u, en het spijt ons, om het boek, dat een groot publiek verdiende, maar thans velen zal afschrikken, omdat het dezen toeroept: lees mij niet, want ik ben lang van stijl; genen: lees mij niet, want ik zal u ergeren; eenen derde: lees mij niet, want ik ben vlak tegen u.

Het is jammer, wij herhalen het. Immers wij verwachten van de billijkheid van *de Gids*, dat men, ondanks de verdeeldheid tusschen dit Tijdschrift en Prof. LULOFS, daarom echter gaarne zijnen lof, waar hij het verdient, zal willen vermelden. Wederkeerig zal de Hoogleeraar ons onafhankelijkheid genoeg toekennen, om die aanmerkingen, welke wij maken moeten, aan onze billijkheid toe te schrijven, en niet aan de omstandigheid, dat

wij voor den *Gids* schrijven. Zoo er eene zaak is, waarin Prof. LULOFS, *Gids* en Referent elkander vriend- en bondgenootschappelijk de hand reiken, het is de opregte vereering, den innigen eerbied voor den ouden grijzen VONDEL.

Dat hij niet genoeg gekend wordt, dit willen wij op de daken prediken; dat hij echter hoe langer hoe minder geschat wordt, zoo als dit door Prof. LULOFS, bl. v, bijna beweerd wordt, mogen wij ter eere van onzen tijd ontkennen. WITSEN GEYSBEEK moge aan den roem des onsterfelijken geknaagd hebben, hoe veel antipathieën heeft hij niet tegen zich in het harnas gejaagd? Zijn laster is rijkelijk opgewogen door de lofspraken van mannen, als M.C. VAN HALL en D.J. VAN LENNEP. En van de dichters, welke tegenwoordig bloeijen, die men tot de jongere school mag rekenen, wie is er niet gezet in de studie, ijverig in de vereering van den *Prins onzer oude Dichters?* Wij herinneren aan V. LENNEPS fraaijen voorzang, in den *strijd met de Vlamingen*, aan zijn artikel in de *Revue de Paris*, aan zijn *Amsterdamsche Winteravond*, wij herinneren aan HASEBROEKS *Vondels Vermaking:* wij herinneren aan de *Rizpa* van BEETS in zijne *Oosterlingen*, aan POTGIETERS *Oranjelied* uit de jongste *Tesselschade*, gelukkige navolgingen van den trant des ouden meesters.

Prof. LULOFS heeft eene treurige ondervinding gehad. Eene beloofde uitgave van VONDEL, met grammatische, aesthetische en historische aanteekeningen, bleef bij gebrek van inteekening achter. Wij deelen in zijn smart. Een zoo waardige gedenkzuil voor den schepper en hervormer onzer taal en poëzij te zien oprijzen, behoorde tot onze meest geliefdkoosde wenschen. Hoe zeer eene zoodanige onderneming aan een' man, als LULOFS, toe te vertrouwen ware, bewijst de proeve, die voor ons ligt; en wie zou niet gaarne bijgedragen hebben, om door mededeeling van onbekende bijzonderheden uit zeldzame werken of familiepapieren den uitgever in staat te stellen door historische aanteekeningen te bewijzen, hoe zeer VONDEL de vertegenwoordiger van zijn volk en zijn' leeftijd was? De uitvoering, meenden wij, moest aan de waarde van het werk hebben beantwoord. De Engelschen hebben hunne prachtuitgaven van SHAKSPEARE en MILTON, de Franschen van RACINE en VOLTAIRE, de Italianen van TASSO en ARIOSTO. Zoo vele schatten worden hier aan vreemde literatuur verspild: waarom zou er voor VONDEL geen penningsken zijn overgeschoten? Helaas! het plan der uitgave van VONDEL is een dier plannen, wier mislukte opgang de koele onverschilligheid onzer natie schandvlekt. Wij klagen met LULOFS!

Doch keeren wij tot het aangekondigde boek terug. Het begint met een vers door den Heer LULOFS in de openbare zitting van het Instituut uitgesproken. In uitstekende fraaije, deels berijmde, deels

rijmelooze Jamben wordt de lof van VONDEL als veelzijdig dichter, als voorstander van regt, vrijheid en wijsgeerige verlichting bezongen. Hoe vol de dichter van zijn stof is, bewijst de Vondeliaanshe toon van het geheel, hoezeer hij die stof meester is, de kunstige invlechting der voortreffelijkste dichtregels aan VONDEL zelven ontleend. Het vers wordt voorafgegaan door eene Inleiding of aanspraak aan de leden van het Instituut, waarin de spreker VONDEL met SHAKSPEARE vergelijkt, en aan den Hollandschen dichter, althans wat de veelsoortigheid zijner poëzij betreft, boven den Engelschen den lauwer toekent: waarin hij vooral te velde trekt tegen de begrippen van *absolutismus* en kerkheerschappij, door VONDEL weleer krachtig en klemmend bestreden. Wij vinden beide ideeën geduriglijk ook in de Inleidingen voor de uitgegeven verzen en in de noten herhaald. Wat het eerste betreft: wij zien de noodzakelijkheid der vergelijking van SHAKSPEARE en VONDEL niet in: zij zijn, dunkt ons, zoo verschillend van geest en aanleg, dat de schalen, waarop beide moeten gewogen worden, in geenerlei verhouding staan. Ook kunnen wij den maatstaf niet goedkeuren, volgens welken de veelsoortigste dichter de grootste zou moeten zijn. Wat het tweede denkbeeld betreft, dat het geheele boek doorkruist: wij verheugen ons in LULOFS den ouden Hollandschen republikein aan te treffen, die de begrippen van vrijheid en regt, waarbij ons land groot geworden is, niet wil opgeven: die den dood van OLDENBARNEVELD en der DE WITTEN betreurt en verfoeit: die een getrouw aanklever is dier stelregels, welke niet, zoo als sommigen ons zouden willen wijsmaken, *sub en obreptief* in school- en kinderboeken zijn voortgeplant, maar die het gevoelen uitdrukten dier mannen en schrijvers, waaraan onze natie haren vooruitgang, haren hoogen stand onder de volken van *Europa* eenmaal te danken had. Het eeuwige gedruppel van Bilderdijkiaansche gissingen, aanmerkingen, vermoedens, scheeve oogpunten, heeft op zijn gemoed geenen indruk gemaakt: en wij begrijpen het, dat hij warm wordt over de wederspraak, waarmede heele en halve Bilderdijkianen trachten omver te werpen, hetgeen vroeger als goed en regt erkend werd, zonder doorgaans iets anders voor hunne meening, dan een ondeugend en vergeten partijschrift, of het gezag des geafgodeerden meesters in te roepen. Maar dat hij wel deed, om overal, waar hij slechts eenigzins gelegenheid zag, dergelijke luide verklaringen zijner overtuiging, dergelijke hevige uitvallen tegen andersdenkenden in te lasschen; durven wij niet toestemmen. Neen - op die wijze wordt al ligt geschreeuw met geschreeuw beantwoord, op die wijze het boek met uitweidingen noodeloos bezwaard, dat zonder deze voor velen minder ergerlijk, voor allen aantrekkelijker en nuttiger zou ge-

worden zijn. - Minder kunnen wij onze goedkeuring schenken aan den stijl der Inleiding, die ons den stijven, omslagtigen, zwaarmoedigen struisengang der oude opdragten herinnerde. Wij lazen eenen vriend perioden voor, als deze: ‘Heeft CICERO, in het eerste zijner drie boeken *over den Redenaar*, toch naar waarheid doen opmerken, hoeveel het voor iemand te zeggen hebbe, daar in eene aanzienlijke vergadering ten voorschijn te treden, opdat terwijl alle overige aanwezigen voor eene poos zwijgen, hij alleen spreke, hoeveel bezwaarlijker moet dit dan nog niet wezen, wanneer men, niet voor eene ongeletterde menigte, neen, voor uitgelezen kenners te spreken heeft; voor mannen, wier lippen zoo dikwerf van de keurigste taal, in Proza en Poëzij beide, overvloeiden; voor mannen, wier scherpziende blik de geringste vlek in staat is te ontdekken, en wier oor door den minsten leterkundigen wanklank gekwetst moet worden.’ ‘Wat is dat voor stijl,’ vroegen wij, ‘want hoe wijdloopig LULOFS ook overigens schrijve, hij vertelt onderhoudend, en zijn stijl is zelden zoo gebefd, getabbaard en gedegend.’ - ‘Dat is Instituut-stijl,’ antwoordde mijn vriend en hij voegde er met de woorden van BERANGER bij:

> Nous, qni ne somm's pas d'l'Académie,
> Souhaitons lui ces p'tits plaisirs là.

Over de keuze, door Prof. LULOFS uit de kleinere gedichten gedaan, valt niet te twisten. Ook ons behaagde altoos de *Triomf- torts*, de *Stedekroon*, het *Jaergethijde van Oldenbarnevelt*, de *Koninckklijke Harp*, het *Bijschrift op Amstelredam*, de *Rommelpot* en de *Beekzang*. Dat VONDEL ons ook ‘het liefst is in zijne kleinere gedichten’ (LULOFS bl. XXVII), beamen wij in zoo verre niet geheel, als wij hoog loopen met sommige *Bijbelsche tragediën* en voor den JOSEPH in *Egypte*, den JEPHTHA, de *Gebroeders*, vooral den ADONIAS, een even smaakvollen en kundigen uitlegger als den Heer LULOFS wenschten. Hoe het zij, geen der dichtstukken, door den Hoogleeraar uitgezocht, levert niet de bewijzen op voor de verhevenheid en de dichterlijkheid van VONDELS genie. LULOFS meent, dat men, om VONDEL regt naar waarde te schatten, hem als een' klassieken Griekschen of Latijnschen dichter bestudeeren moet. Ook dit zijn wij ten volle met hem eens. Van eene zoodanige behandeling ontvangen wij hier proeven. Maar om bij het standpunt van den Hoogleeraar te blijven: de Grieksche en Latijnsche kritiek heeft voortgangen gemaakt. Men heeft de wijze der *Edd. ad usum Delphini* verworpen, die de verzen der dichters paraphraseerden, deels omdat men daardoor eene ezelsbrug voor de leerlingen legde, deels omdat men voor de bepaalde uitlegging van den uitgever het onderzoek preoccupeerde. Men heeft

in de uitgaven van BURMAN b.v. berispt, dat zijne vrijheidszucht zich zelfs in zijne kritische noten niet verloochende, en dat het *O turpia aulae mancipia!* onder den tekst van LUCANUS minder te pas kwam. Anderen, eindelijk, hebben streng de onbestemde uitroepingen veroordeeld over de schoonheid van enkele plaatsen van HOMERUS, VIRGILIUS en derg., en nog onlangs heeft PEERLKAMP eene dusdanige wijze van behandeling in de voorrede voor zijnen HORATIUS streng gegispt en *geparodiëerd*. Ziedaar de drie klippen, waarop, onzes inziens, de Hoogleeraar hier meer, daar minder is gestrand. Althans de omschrijvingen, wij gelooven gaarne, dat zij voor den uitlegger van VONDEL van belang zijn; door den lezer worden zij niet dan des noods geraadpleegd. Waar zich eene moeijelijkheid in de plaatsing der woorden opdoet, kan zulks in de aanteekeningen worden aangewezen. Overigens, vreeze ik, zal niemand die paraphrase lezen, en waartoe gedrukt, wat niet gelezen wordt? Zij bezwaart en belijvigt het boek noodeloos. Ja ik heb op enkele plaatsen betwijfeld, of zij den tekst wel ophelderde. Wanneer b.v. bl. 6 *gemest*, op bl. 7 door *vermast*, bl. 284 *gemengelt*, bl. 285 door *gedommeld* wordt verklaard, zijn zeker de beide eerste door VONDEL gebruikte woorden verre weg meer gangbaar en begrijpelijk dan de woorden der paraphrase, zoo als het laatste woord zelfs in zijne verouderde beteekenis uitlegging vordert en ontvangt, bl. 274. Eene enkele maal heeft de paraphrase willekeurig veranderd, wat in de tekst stond, b.v. bl. 288. Bij VONDEL

> De fenix kan niet schooner zijn;
> Oock geen *narcis in kristalijn*,
> Noch is de schijn in 't water valsch.

waar *narcis in kristalijn* uitgelegd wordt door *hijacint, in een kristallijnen bloemglas. Kristalijn* is hier *water*, en *narcis*, geen *hijacint*. Misschien dacht de dichter aan de spiegeling van NARCISSUS zelven. Op dezelfde bladzijde:

> Hier quetst de hulst, gelijck de maeght,
> - en wont
> Die haer iet verghen *onghevraeght*.

waar *onghevraeght* wordt uitgelegd door *iets ongeoorloofds*. De vergelijking met de *hulst* geeft de uitlegging: zonder *aangezocht, uitgelokt te zijn, zoodat niemand zich over bedrog beklagen kan*. Doch genoeg, zoowel de aanteekeningen als de paraphrase, en vooral de alleruitvoerigste inleidingen bewijzen, dat de Heer LULOFS de oude spreuk, dat *een groot boek, een groot kwaad is*, niet genoeg bedenkt. Van de andere zijde strekt tot zijn lof, dat geen moeijelijke plaats zonder opheldering gelaten is, dat vele aanteeke-

ningen van des schrijvers schranderheid, zoowel als grondige kennis en studie van VONDEL getuigen. Gaarne halen wij als voorbeeld bl. 38 aan, de uitlegging der regels

> Hier stont de moeder met haer zeven vruchten, enz.

voorts de gissing over het eigenlijke voorwerp van het versje aan den *Lasteraer van* HUIGH DE GROOT, waarvoor LULOFS RIVETUS in plaats van SALMASIUS houdt; de uitweiding over de speling met het woord *Koppen* in het liedje van den *Rommelpot*, enz.

Ondanks alle deze bedenkingen, prijzen wij het boek gaarne aan, zoowel om de belangrijke historische als taalkundige aanteekeningen, welke hier voorkomen, zoowel om den goeden echt Hollandschen zin, die in het boek zelven heerscht, als omdat het ter opluistering strekt van een der voortreffelijkste vernuften, welke onze bodem heeft gedragen. Getrouw en naauwlettend hebben wij de uitlegging nagegaan, en verschilden slechts zelden van LULOFS in gevoelen. Eenige weinige aanmerkingen mogen deze beoordeeling besluiten. Bl. 43, in *het Lijckoffer* heet het:

> O KARELS zoon, wick, wick uw kracht te voren.
> Ghij daeght hem, die tot zeghe wert geboren.

LULOFS vat dit van Keizer FERDINAND op; wij meenen, dat door KARELS *zoon* GUSTAAF ADOLF verstaan moet worden. Voor TILLY, die vóór den slag van *Leipzig* nimmer ongelukkig geweest was, past de tweede regel het beste. Bovendien, GUSTAAF was de aanvaller: hem paste het te wikken, eer hij den strijd, die niet regtstreeks zijne Staten gold, aanving. In hetzelfde gedicht heet het:

> De Troische Vorst ontzagh zijn hant te slaen
> Aen ieders vloeck daar Troje om moest vergaen.

In de noot lezen wij: ‘Dit is hier PRIAMUS - die zijn' zoon PARIS - niet strafte.’ De dichter verwijt hier aan TILLY den moord van *vrouwen*, die zelfs door Romeinen en Sabijnen, ja door den leeuw te *Florence* ontzien werden. Er valt dus hier niet aan PARIS, maar aan HELENA te denken, bij de woorden: *ieders vloeck*. Bl. 66, In den *Stedekroon:*

> Die banghe nacht gedenckt, hoe droef de Trichtsche maeghd, enz.

LULOFS geeft twee uitleggingen op, en verkiest de slechtste, volgens welke hij *gedenckt* voor een tweede persoon *imperativi, nacht* voor een vierden naamval houdt. De eenige goede uitlegging is de door hem afgekeurde: *nox illa meminit*. Er wordt toch niemand in dit gedicht aangesproken: en hoog dichterlijk is de gedachte: de nacht slechts weet van de ellende der Trichtsche maagd, en de troostende profecy van haren vader - behalve mij, den dichter. Geen Nederlander was in staat zich iets van eene der-

gelijke verschijning te herinneren. In hetzelfde gedicht, bl. 73, worden met de woorden:

> Zoolangh totdat in PARMAES rijpen oeghst
> ORANJE koom de strenghe zeissen slaen;

vergeleken de verzen uit het *Lijckoffer:*

> Godts arrem maeit met zijn gerechte zeissen
> Een ijs'ren oeghst.

Wij zouden liever uit hetzelfde vers vergelijken, bl. 44:

> Dat Meiburghs zaet in Leypzichs klay zou rijpen;

de oogst is in beide gevallen: de oogst der wraak door PARMA'S of TILLY'S gewelddadigheid gezaaid. Bl. 98, van den Prediker GODEFRIED, heet het in de *Harpoen:*

> 't Getal dat zocht hij min met bidden en met wenschen,
> Als 't pit en merregh van ter deughtghezinde menschen.

LULOFS paraphraseert: ‘Minder *zocht* hij *door* zijne geheden en heilwenschen den grooten hoop *tot zich te lokken*.’ Verkeerd! - de uitdrukking zegt alleen: hij bad, noch wenschte (namelijk, van god) om den grooten toeloop.

Doch reeds aanmerkingen genoeg. - Schoon hier en daar misschien nog scherper op de woordspeling of op de gelijkluidende plaatsen van oude of gelijktijdige dichters te letten ware geweest, wij willen den schijn vermijden van vitlust op een boek, dat wij zoowel om den inhoud als om de strekking gaarne aanbevelen. Moge onze aanprijzing den Hooggeleerden Schrijver opwekken, om ons die verhandelingen over enkele punten van VONDELS leven, over sommige karakteristieke bijzonderheden zijner Poëzij, waarop hij ons hier en daar hoop geeft, niet lang te onthouden.

Het portret van VONDEL, voor het boek geplaatst, is een der fraaiste steendrukken, die wij van den pers des Heeren BACKER zagen. Uitgenomen den Gothieken titel verdienen druk en uitvoering allen lof.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Geschiedenis der Christelijke Kerk, naar het Hoogduitsch van C.W. Spieker. *Amsterdam, bij* S.J. Prins. 1838.

Hetgeen de ongenoemde Vertaler van het voor ons liggend Werkje in de Voorrede zegt: ‘Men ontvangt in de volgende bladen een beknopt en, onzens inziens, volledig overzigt van de geschiedenis der Christelijke kerk,’ hebben wij na de lezing allezins waar bevonden. Het behelst, in een kort bestek, al het belangrijkste en merkwaardigste uit de gemelde geschiedenis, en de overbrenging in onze Nederduitsche taal schijnt ons ook toe, niet geheel nutteloos te zijn. Voor eerstbeginnende beoefenaars der Kerkelijke geschiedenis is het wel niet zeer geschikt, omdat deze er te veel opheldering bij noodig hebben; maar zooveel te meer is het aan de zoodanigen, die reeds eenige vorderingen daarin maakt hebben, aan te bevelen, vooral aan hen, die, vroeger meer uitvoerig onderwijs daarin ontvangen hebben en zich het geleerde naderhand nog eens op eene gemakkelijke wijze wenschen voor den geest te brengen. Wij zeggen: ‘op eene gemakkelijke wijze;’ want ook de inrigting van het Werkje is van dien aard, dat het weinig moeite en inspanning kost, onder deszelfs voorlichting, zich de voornaamste bijzonderheden aangaande den oorsprong, voortgang en tegenwoordigen toestand des Christendoms dadelijk te herinneren.

De verdeeling der Kerkgeschiedenis, zoo als wij die hier vinden, is ons tot het gemelde einde niet ondoelmatig voorgekomen. Het geheel wordt in *drie Hoofdafdeelingen*, en deze worden wederom in *zes Tijdvakken* gesplitst, aldus:

A. *Oude Kerkgeschiedenis*.

Eerste tijdvak, van CHRISTUS tot op CONSTANTIJN (J. 1-306).
Tweede Tijdvak, van CONSTANTIJN tot op BONIFACIUS en *den Beeldenstrijd* (J. 306-715).

B. *Kerkgeschiedenis van de Middeleeuwen*.

Derde Tijdvak, van BONIFACIUS tot op GREGORIUS VII (J. 715-1073.
Vierde Tijdvak, van GREGORIUS VII tot op LUTHER (J. 1073-1517).

C. *Nieuwe Kerkgeschiedenis*.
Vijfde Tijdvak, van LUTHER en *de Hervorming* tot op *den Munsterschen vrede* (J. 1517-1648).
Zesde Tijdvak, van *den Munsterschen vrede* tot op onzen tijd.

Jammer is het, dat bij een Werkje, als het voor ons liggende, ook al eene lijst van Misstellingen achteraan moest komen; die wij nog met de volgende taal- en drukfouten, die wij bij de lezing opmerkten, kunnen vermeerderen: bl. 4, eerste(n) goddelijke(n) kiem, bl. 7, de(n) *Jordaan*, de(n) asch; bl. 23, GEISERIK voor GENSERIK; bl. 105 en 209 *Medici* voor *Medicis;* bl. 118, *Glarius* voor *Glaris;* bl. 169, MAIMBURG voor MAIMBOURG; bl. 186, schonk hen, voor schonk hun; bl. 213, MONTESQIEU voor MONTESQUIEU. Onder de misstellingen staat de misstelling: pag. 172 *voor* 173. Of de woorden: CONSTANTIJN en *Constantinopel*, Calif en Califen, secte, Catholiek en Catholieken, *Africa*, Cantons, Cardinaal, Coloniën, niet beter met eene *k*, dan met eene *c* gespeld waren, daarover willen wij niet twisten.

Papier en druk zijn uitmuntend.

***Redevoering over de noodzakelijkheid van uitwendigen luister tot gelukkige beoefening der wetenschappen, vooral in den tegenwoordigen toestand der maatschappij. Ter inwijding van de nieuwe gehoorzaal van het Athenaeum* (*welk Athenaeum?*) *bij het overdragen van het rectoraat, gehouden den Vijf en twintigsten van Wijnmaand* 1838. *Door* M^r^. J. Duymaer van Twist. *Deventer* (*bij*) J. de Lange, *drukker van* (*voor?*) *het Athenaeum*.**

Na vrij uitvoerig aangetoond te hebben, dat er *geen* noodzakelijk verband bestaat tusschen de beoefening der wetenschappen en uitwendigen luister, wil de Redenaar evenwel, tamelijk inconsequent naar ons inzien, de noodzakelijkheid daarvan, vooral in den tegenwoordigen toestand der Maatschappij, betoogen, ofschoon het: *honos alit artes*, reeds voor eeuwen als waarheid is erkend geworden. Te dien einde zegt hij (bl. 34:) ‘In alle opzigten bespeurt men eene toeneming van uitwendig aanzien, van luister en prachtvertooning; en op deze wijze zijn de denkbeelden van belangrijkheid onafscheidelijk van dien luister geworden. En kan het niet worden ontkend, dat de beoefening der wetenschappen, het verkrijgen van grondige kennis van het uiterst belang zijn, vooral in eenen tijd, waarin oppervlakkigheid en de tuimelgeest der waanwijsheid de dierbaarste aangelegenheden der menschheid zoo zeer bedreigen: dan voorzeker kan het niet te ernstig aanbevolen worden, dat instellingen, welke geschikt zijn, om zoodanige kennis aan te kweeken, in dien luister mogen dee-

len, welken zij behoeven om staande te blijven, en haar gewigtig doel te kunnen bereiken.' -

Ziedaar alles wat de Heer V.T. aanvoert om zijne stelling te bewijzen, welke het hoofddoel zijner redevoering uitmaakt, en dus daarin, volgens alle regelen der Rhetorica, de meeste ruimte moest ingenomen hebben. Zonder voorts op de juistheid en kracht zijner redenen iets te willen aanmerken, hoeveel stof zij daartoe ook aanbieden, moet men erkennen, dat het betoog van Z.H.G. bijzonder mager is uitgevallen en eene groote armoede aan denkbeelden verraadt.

De stijl dezer Redevoering is eenvoudig, maar niet altijd zoo duidelijk en gekuischt, als wij dien, vooral van eenen Professor, vorderen mogen. Ten bewijze daarvan, schrijven wij het volgende af: 'Het is voor den deelnemenden beschouwer der menschelijke zaken eene hoogst gewigtige aangelegenheid, zoo wel als eene stof van innige vreugde, wanneer hij verlichting en beschaving onder alle rangen en standen der menschen toenemen, en daardoor den grond gelegd ziet, tot algemeen geluk, tot den duurzamen welvaart en voorspoed van huisgezinnen en staten. Is hij tevens een beoefenaar van kunsten en wetenschappen: mag hij, boven anderen bevoorregt, de bewijzen aanschouwen van toenemende en opregte belangstelling in alles, wat tot den bloei van dezelve kan medewerken: hooger nog wordt dan zijn gevoel tot dankbaarheid gestemd, dat hij een tijdperk mag beleven, *waarin deze en gene vóór hem zoo gaarne de vervulling van innige en vurige wenschen zouden hebben aanschouwd*,' bl. 10. Wat beteekent deze onbepaalde uitdrukking? welke wenschen worden hier bedoeld?

Vrijgevigheid (bl. 32) is een vreemd woord, dat men niet zoo *vrijgevig* moet gebruiken. Waarom toch schrijft men niet mildheid, milddadigheid, onbekrompenheid?

Daar bij dit Inwijdingsfeest de spreker tevens het Rectoraat aan zijn' hoog verdienstelijken ambtgenoot M^{r}. HUGO BEYERMAN opdroeg, geeft hij ten slotte verslag van hetgeen aan het Athenaeum in de drie jaren zijns Rectorschap is voorgevallen. Daar in dit verslag, zelfs de kleinste bijzonderheden, niet vergeten worden, verwonderde het ons daarin hoegenaamd geene melding gemaakt te vinden van den Lector AREND, die na twaalf jaren aan genoemd Athenaeum met het onderwijs der moderne talen en letterkunde belast geweest te zijn, zijn' post, na een verzocht en eervol verleend ontslag, voor eenen anderen aan het Koninklijk Instituut voor de Marine te *Medemblik* verwisselde. Wat de reden van dit, men zoude bijna zeggen opzettelijk, stilzwijgen zij, durven noch kunnen wij beslissen, maar, zoo al niet de billijkheid, dan ten minste

eischte de regtvaardigheid, dat men bij deze gelegenheid althans eenen man herinnerde, die een aanzienlijk en schoon gedeelte zijns levens aan de burgers van het Deventersch Athenaeum toewijdde.

***Handwijzer op den kruisweg des Levens. Voor jongelingen en meisjes, bij hunne naderende intrede in de wereld. Door* A. Biben. *Pred. te Edam, vrij bewerkt naar het Hoogduitsch van* D^r^. H.B. Wagnitz. *Leeuwarden*, G.T.N. Suringar. 1839.**

Een mooije Titel is mogelijk zoo veel waard als een schoon uithangbord. Maar de titel van dit boek zoude nog mooijer klinken, indien hij was *Wegwijzer*. Er is toch een groot onderscheid tusschen *Handwijzer* en *Wegwijzer*. De eerste wijst ons, zeer in het algemeen, welke rigting wij te nemen hebben; de laatste begeleidt ons den geheelen weg langs. De beste titel echter, waarmede dit boek te vreden kan zijn, staat op de eerste bladzijde; *Verhalen en Raadgevingen*. En waarom was dit niet genoeg? Het boek bevat niet meer. Veel krachtigs, veel punstigs, veel nieuws vinden wij er niet in. Mogelijk zal het door jonge lieden van 14 tot 19 jaren, niet zonder genoegen gelezen worden; er is verscheidenheid genoeg in; aan duidelijkheid ontbreekt het niet, en jonge lieden lezen zoo gemakkelijk over de zwarigheden heen, welke voor ouderen en meer gevorderden aanstotelijk zijn. B.v. bl. 35. *Op welke deugd zal toch wel eenmaal het grootste loon te wachten zijn?* Een meer geoefend Christen zoude hier kunnen vragen: geeft men de jonge lieden aldus geen verkeerd denkbeeld van de beweegredenen, waarom men deugdzaam zijn moet? Moet men dan op de belooning rekenen en daarom deugdzaam zijn? Even verkeerd is het antwoord (bl. 37.) ‘God heeft mij gezegend, omdat ik er mij op heb toegelegd om den kleinsten pligt even getrouw als den grootsten te volbrengen.’ - Men moest de jonge lieden betere denkbeelden geven omtrent het verband tusschen deugd en geluk of ondeugd en ongeluk.

Het opschrift N. IX: bl. 84. is *wie in waarheid Godvruchtig is, is ook tevens een menschenvriend*. En daarop begint dan een verhaal van een' zeker' Geestelijke, die met alle kleedingstukken dubbeld gekleed was, b.v. twee hemden, twee vesten, twee broeken, enz. hij geeft de helft van deze alle en daarenboven nog geld aan een' onbekenden armen. Gelukkig schijnt deze arme Poolsche Jood de gift waardig te zijn geweest. Maar evenwel zoude men boven deze geschiedenis kunnen schrijven: wie in waarheid Godvruchtig is, moet niet onvoorzigtig zijn; of: op welke wijze jonge lieden hunne menschenliefde niet moeten toonen.

En dan dat laatste verhaal van *de gevaarlijkheid van den eersten misstap*, zoude ik niet gaarne aan mijnen zoon, welke naar

de Academie vertrekt, laten lezen; hij moet niet weten, dat er zulke jonge lieden gevonden worden. Nog minder zoude ik het mijne dochter in handen geven; deze moet een beter denkbeeld van de studenten hebben of van haren broeder, die aan de Academie is. En die Professor zal wel geen Hollander geweest zijn! Ik durf zeggen, hij was een schurk! (bl. 147).

Uit dit een en ander ziet men dat dit boekje, bij gebrek aan beter, kan gelezen worden: doch meer zuivere zedekunde of meer juiste denkbeelden, zijn wel uit andere te putten. - jonge lieden denken ook dikwijls bij het lezen of hooren van buitengewone gevallen, alleen op het geval zelf, zonder er algemeene waarheden, die hun, bij gewone gelegenheden te pas zouden komen, in te vinden. Zij zullen toch nooit, meenen zij, in juist zulke omstandigheden komen of zij zouden ook zoo handelen, of de gevallen die *zij* hadden, waren van een' anderen aard. De verhalen zijn doorgaans te excentrisch, te ongewoon, niet dagelijksch genoeg. En hiermede zij genoeg gezegd.

***Een bezoek op het eiland St. Helena in October* 1837, *met een Kaartje en drie teekeningen door* A.D. van der Gon Netscher, *Luit. ter Zee* 2de *Klasse. 's Gravenhage, bij* S. de Visser en Zoon. 1838. 24 bl. in gr. 8°.**

Demain c'est St. Helene, demain c'est un tombeau.

St. Helena! wie kan dien naam hooren noemen, zonder aan den man te denken, die eens het lot van *Europa* bestuurde, en ons werelddeel met schrik en bewondering vervulde. *St. Helena* en het graf van NAPOLEON! wie bezoekt het eerste, zonder aan het laatste te denken. - Veel is er in de laatste jaren over het eiland, waar de Held onzer eeuw zijne laatste jaren doorbragt, en als balling een dood vond, die hij in talrijke, ja schier tallooze veldslagen, tegen bijna geheel *Europa* tartte, geschreven, maar bij al dit geschrijf zal men nog met genoegen lezen het *uittreksel uit het Dagboek* van eenen Hollander, die persoonlijk *St. Helena* bezocht, en al wat hij merkwaardig vond, opteekende. - De stijl is eenvoudig, onopgesmukt en duidelijk. - De uitvoering en druk van dit Werkje voortreffelijk: het kaartje van het eiland en de drie plaatjes, waarvan het eerste *het eiland uit zee gezien*, het tweede *het graf van* NAPOLEON, en het derde *het huis te Longwood* voorstelt, goed geteekend en keurig *gelitographeerd*.

Boekbeoordeelingen.

Geschiedenis der Hervorming in de XVIe eeuw, door *J.H. Merle d'Aubigné*.

Uit het Fransch vertaald. Met aanteekeningen van *Le Roy*. IIe Deel. Rotterdam, van der Meer en Verbruggen. 1838.

De gunstige ontvangst van het oorspronkelijke Werk des Heeren M. heeft te *Parijs* reeds den herdruk der eerste deelen noodig gemaakt, eer nog de laatste verschenen zijn, en te gelijker tijd is er eene Engelsche vertaling van dit werk uit *Londen* aangekondigd. Zoo berigtte ons een der Fransche Tijdschriften in het vorige jaar[(1)], terwijl dáár ook van deze Hollandsche vertaling gewag gemaakt, maar die verkeerdelijk in *Amsterdam* te huis gebragt werd.

Bij zoo veel goedkeuring en belangstelling, die ook van elders dit werk aan onze landgenooten aanbeveelt, verheugen wij ons, dat de Hollandsche vertaler zijnen arbeid met geregelden spoed, naar de belofte des uitgevers, voortzet. De *vier afleveringen*, die het *tweede Deel* uitmaken, zijn achteréénvolgens in het vorige jaar verschenen. Ons noopt dit, op nieuw voor eenige oogenblikken de aandacht onzer Lezers bij deze geschiedenis der Hervorming te bepalen.

Wij deelden, bij de aankondiging van het *eerste Deel*, in eene korte schets, den inhoud van een paar *Boeken* mede. Deze schets moest vooral dienen, om den aard, den geest, de behandeling van dit werk te doen kennen. Zij maakt dus zulk eene uitvoerige opgave thans onnoodig. Wat den inhoud van dit Deel betreft, zij dan het volgende genoeg.

LUTHER had CAJETANUS en *Augsburg* verlaten, en zich op eene Kerkvergadering beroepen (Dec. 1518 einde van het I^e^ Deel). Maar de Paus zendt nog eens eenen gezant, zijnen kamerheer KAREL VAN MILTITZ. LUTHER laat zich door hem bewegen, om te zwijgen,

(1) *Semeur* 11 Juillet 1838.

als zijne tegenstanders dit ook van hunne zijde doen. Zoo scheen de strijd in *Duitschland* geëindigd. Maar de eerzuchtige ECK, vroeger de vriend van LUTHER, onvoorzigtig door CARLSTADT uitgelokt, hervat dien weder. Hij valt in naam dezen laatsten, maar in der daad LUTHER aan. Zoo ontstond de bekende *Leipziger Redetwist*. Wij zijn getuigen van dezen, vernemen zijne uitwerkselen, nu den twist tusschen EMSER en LUTHER, en zien ECK naar *Rome* vertrekken, om daar uit de verte door *Rome's* magt den man te doen vallen, tegen over wien hij 'de wijsheid en den geest niet wederstaan kon, door welke deze sprak.' - Tot zoo verre het 5e *Boek*, onder het opschrift: *de Leipziger Redetwist* 1519. - KAREL V. volgt MAXIMILIAAN als keizer op. LUTHER schrijft aan hem. Ook doet hij een 'beroep op den Christelijken adel der Duitsche natie,' waarbij hij de ergerlijke en gevaarlijke aanmatigingen van *Rome*, vooral met betrekking tot *Duitschland*, geheel in het licht stelt. Dit beroep doet eene krachtige werking. Ook *Rome* ontwaakt nu, weifelt nog eens, maar neemt eindelijk een besluit, veroordeelt LUTHER en doet de beruchte bul van excommunicatie tegen hem uitgaan. Ter zelfder tijd geeft LUTHER nieuwen en scherpen aanstoot door zijn boek 'de Babylonische Gevangenschap der Kerk.' Nog eens heeft hij eene zamenkomst met MILTITZ. Nog eens schrijft hij eenen brief vol waardigheid aan den Paus. Maar de bul komt in *Duitschland*, en wel overgebragt door ECK. Hare uitwerking. LUTHER schrijft 'tegen de bul van den Antichrist.' Hij verbrandt haar. Bij de krooning van KAREL, trachten de Pauselijke gezanten den keizer en den keurvorst tot eenen beslissenden stap tegen LUTHER te bewegen. LUTHER'S moed wankelt niet. - 6e *Boek*, onder het opschrift: *de Bul van Rome* 1520. - 'De rijksdag te *Worms*. Januarij-Mei 1521,' is het opschrift en de inhoud van het 7e *Boek*. Voor zoo verre LUTHER en de Hervorming betreft, worden wij in alle bijzonderheden met deze belangrijke vergadering, hare handelingen, die van enkele harer leden, en het gedrag van LUTHER bekend gemaakt. Wij hooren dat beslissend woord van zijn geloof: 'Hier sta ik: ik kan niet anders: God helpe mij! Amen.' Wij zien hem, op bevel des keizers, *Worms* weder verlaten, en op weg, naar het beleid van FREDERIK, opligten en naar den *Wartburg* voeren. - Hier verlaten wij LUTHER en de Hervorming in *Duitschland* voor een poos, en worden naar *Zwitserland* overgebragt, om de Hervorming daar te zien ontstaan en zich vestigen. Het 8e *Boek* heeft ten opschrift: 'de Zwitsers 1484-1522.' Wij worden nu hier weder meest uit de geschiedenis van ZWINGLI met de Zwitschersche Hervorming, haren oorsprong en voortgang, bekend gemaakt. De eerste opvoeding van den herders zoon van *Wildhaus*, en zijne verdere vorming op verschillende scholen;

zijne eerste werkzaamheid als Prediker te *Glaris;* zijne opleiding en verrigtingen te *Einsiedelen*, worden ons verhaald. Wij volgen hem daarop naar *Zurich;* zien hem aan den Zwitscherschen aflaatkramer SAMSON, den krachtigsten tegenstand bieden, vernemen den invloed, dien hij te *Zurich* en alom in *Zwitserland* heeft, en den tegenstand, dien hij bestrijden moet. Wij worden in den loop van het verhaal bekend met al de belangrijke personen, die voor of tegen de Hervorming optraden, en volgen de geschiedenis tot na de bijéénkomst der Evangelische Leeraren te *Einsiedelen*, Julij 1522.

Zoo wordt ons hier op nieuw een groote rijkdom van hoogst belangrijke zaken voorgelegd, en even als in het eerste Deel, op eene wijze, die alles in het heldere licht der waarheid duidelijk en geheel doet uitkomen, die lezers en lezeressen van allerlei aard, ontwikkeling en leeftijd (wij spreken uit ondervinding) bestendig geboeid houdt, en die de geschiedenis in staat stelt eenen indruk na te laten, welke hoogst bevorderlijk wezen kan voor eene hartelijke belijdenis van ons Christelijk geloof. Ook de juistheid en naauwkeurigheid van het wetenschappelijk onderzoek des Schrijvers, moge uit eene kleine, maar daarom te meer afdoende proeve blijken. Wij lazen dezer dagen in het '*Zeitschr. für historische Theologie von* ILLGEN (Neue Folge 1^{e} Band. 2es Stück) een opstel van den *Prof. Extraord. Jenensis* C.L.W. GRIMM, *de Joanne Staupitio ejusque in sacrorum Chr. instaurationem meritis*. In dit stuk, met veel omhaal van geleerdheid geschreven en van eenen overvloed van citaten voorzien, wordt onder anderen tegen BUERGERAS en PAULUS bewezen dat STAUPITZ niet van Frankischen adel, maar uit een oud geslacht van *Meissen* afkomstig was; en tegen MATHESIUS en anderen, dat STAUPITZ in 1503 Vicaris Generaal van al de Augustijner kloosters door geheel *Duitschland*, en niet slechts Vicaris van die van *Meissen* en *Thuringen* geworden is. - Wij sloegen nu nog eens het eerste Deel van het Werk van MERLE op, en vonden ook bij hem reeds deze beide zaken even als bij GRIMM voorgesteld, ofschoon beider arbeid geheel onafhankelijk van elkander is. Het behoeft geen betoog, dat wie in zulke kleinigheden blijken geeft van een zoo juist en naauwkeurig onderzoek, des te meer in het grootere met vertrouwen kan gevolgd worden.

Evenwel ook anderen hebben vóór M, na een juist en naauwkeurig onderzoek, de geschiedenis der Hervorming beschreven. Maar er is iets, dat aan den arbeid van onzen Schrijver eene eigene en hooge waarde geeft. Dit bestaat niet zoo zeer in de mededeeling van nog onbekende bijzonderheden, schoon ook deze hier en daar niet ontbreken, en vooral nog niet genoeg gekende, en niet genoeg opgemerkte zaken hier voor het eerst naar

eisch onze aandacht boeijen - ook niet alleen in het bijzonder oogpunt waaruit de groote gebeurtenis in haar geheel en alle hare deelen wordt beschouwd, schoon zeker de Hervorming nog nimmer zoo bepaald en altijd met het oog op dit ééne, als “het werk van God,” is voorgesteld - nog minder in eene zaakrijke beknoptheid, die boeit en treft, en den geest tot eigene werkzaamheid opwekt; uitvoerigheid is veeleer haar kenmerk, die zelfs hier en daar in wijdloopigheid overgaat - maar daarin bestaat het naar ons oordeel, dat wij de geschiedenis hier niet zoo zeer hooren vertellen, als wel zien geschieden. De gebeurtenissen en personen worden niet slechts naar het leven afgeteekend, maar levend voorgesteld. Met hunne eigene woorden hooren wij de laatste spreken; naar de voorstelling, door de daden zelve of hunne getuigen gegeven, zien wij de eerste onder ons vrij geschieden. Dit gebruik der bronnen, niet slechts bij het eigen onderzoek van den Schrijver, maar ook bij de mededeeling der zaken aan zijne lezers, moge hier, in een uitnemend voorbeeld, onzen geschiedschrijvers niet te vergeefs zijn aanbevolen. Het geeft niet alleen aan het geschiedverhaal de kracht der dramatische voorstelling, en aan den lezer de gevoelige vatbaarheid van den aanschouwer; maar waarborgt ook alleen ten volle de objectieve waarheid der geschiedenis. De Schrijver houdt ons het tooneel der handeling voor oogen, treedt zelf daarvan af, achter de daden, zaken en personen terug, laat deze voor zich zelve spreken, en komt slechts nu en dan tusschen beiden, om onze aandacht meer bepaald op dit of dat te vestigen, naar zijnen dieperen blik ons het verband van het een met het ander te doen opmerken, naar zijne wijdere beschouwing die het geheel omvat, door algemeene overzigten ons met zijn licht te dienen.

Zeker zal zulk eene wijze van geschiedschrijven ligtelijk een biographisch karakter aannemen; en in het werk van MERLE is dit haar bepaald kenmerk. Doch moge dit bij de behandeling der geschiedenis in het algemeen met oordeel te matigen zijn; de kerkelijke geschiedenis laat hierin veel meer vrijheid, omdat de zaken, die zij te vermelden heeft, niet slechts altijd in onmiddellijk verband staan met bepaalde personen, maar ook evenzeer uit hunne bepaalde persoonlijkheid hare verklaring ontleenen moeten; en voor de geschiedenis der Hervorming is misschien die biographische behandeling een vereischte. - Dat de bestrijders der Hervorming, doorgaans in hunne dogmatische beschouwing, de personen van LUTHER en MELANCHTON, ZWINGLI en CALVIJN met de Hervorming, ja het Protestantisme, vermengen en vereenzelvigen, mag welligt de oorzaak wezen, dat de Hervormde Geschiedschrijvers tot hiertoe te weinig de biographie dier groote mannen ten grondslag leg-

den van hunne geschiedenis. MERLE heeft den moed gehad, dit te ondernemen; heeft het op eene uitnemende wijze volbragt; en juist hierdoor is zijne geschiedenis de beste lofrede op de Hervormers en de Hervorming beide geworden, eene lofrede, die, omdat zij door de feiten zelve wordt uitgesproken, kracht van *bewijs* heeft.

Slechts enkele malen zegt de Schrijver méér ter gunste van LUTHER en ZWINGLI, dan de daden, die hij van hen aanvoert, zelve. Zoo komt het ons althans voor, dat, hetgeen wij LUTHER *hier* bij den *Leipziger Redetwist* hooren spreken, op verre na niet krachtig en overtuigend genoeg is, om ons te doen begrijpen, hoe zijne woorden die belangrijke uitwerking op vele hadden, waarvan de geschiedenis getuigt, en tot wier mededeeling M. dus inleidt: “de woorden van L. waren met onweerstaanbare kracht in het gemoed zijner hoorders gedrongen. Vele dergenen, die dagelijks de zaal van het kasteel vervuld hadden, waren door de waarheid overwonnen. Het was zelfs te midden van hare verklaardste vijanden, dat zij vooral veroveringen maakte.” Zoo ook hooren wij ZWINGLI, als hij het beroep van *Glaris* naar *Einsiedelen* heeft aangenomen, betuigen: “het is noch eer, noch geldzucht, die er mij heen voeren, maar de heimelijke aanslagen der Franschen.” - “Verhevener redenen deden hem besluiten,” voegt M. er dadelijk bij. En hij noemt onder anderen deze: dat die bedevaartplaats hem eene gemakkelijke gelegenheid zou aanbieden, om tot in de verst afgelegene oorden de kennis van CHRISTUS te verspreiden. Wij gelooven, dat de Schrijver hier met OSWALD MYCONIUS, *in vita Zwinglii*, de uitkomst te zeer als bedoeling aan ZWINGLI toeschrijft.

Maar ook alleen op deze twee plaatsen scheen ons M. de perken, die hij zich zelven als Geschiedschrijver gesteld heeft, eenigzins te overtreden. En de aanmerking moge dan te meer tot zijnen lof strekken. Doch zij moge tevens dienen, om den Heer LE ROY in bedenking te geven, of zijne *Aanteekeningen*, zoo als zij in dit deel gegeven zijn (*tachtig* in getal, en bijna uitsluitend van *dogmatisch-polemischen* aard), wel voegen bij eene geschiedenis als deze. MERLE wil kennelijk de personen en gebeurtenissen zelve over de Hervorming en het Protestantisme doen getuigen; en zoo vaak het, zonder hieraan nadeel te doen, maar geschieden kan, spreekt hij er zelf een woord tusschen, om het wezen en de waarde van beide regt te doen opmerken. LE ROY treedt nu daarenboven nog als bepaald lofredenaar, en wel doorgaans als *kamp-vechter* op. Ons komt het voor, dat dit geenszins in overeenstemming is met den aard van dit geschiedverhaal, en meer nadeel dan voordeel doet aan hetgeen wij als deszelfs eigenaardi-

ge en bijzondere waarde roemden. Soms daarenboven, worden in die aanteekeningen stellingen verdedigd, die hare eigene wederlegging zijn. Bij voorbeeld de 28e, in welke wij lezen: “de echte Protestant kent geene regels, door menschen uitgevonden, waarnaar hij den Bijbel zou moeten uitleggen. Hij verklaart hem niet: hij leest dien alleen; en zoo is hem de zin van zelven duidelijk, al de vrijheid, die hij begeert, is, zich zelven over te geven aan den indruk, dien de Bijbelwoorden, in verband gelezen, bij het eerste lezen op hem en op elk menschelijk gemoed maken.” Wij vragen allen: is dit dat onderzoek der schriften, waarom LUCAS de *Beroeërs* boven die van *Thessalonica* roemt. Hand. XVII: 11? - Ook geven de aantekeningen niet zelden aan de waarheid die bitsheid, welke zij, door de daden zelve gepredikt, zoo gelukkig mist, zonder daarom iets van hare kracht te verliezen, en die dan ook aan het werk van M. zelf vreemd is.

De Vertaler gaat voort, ons eene regt goede vertaling te leveren. Meer echter, dan in het eerste deel, heeft ons hier en daar onnaauwkeurigheid in enkele woorden gestuit. En op een keurig stuk ziet men ook de geringe vlekjes. *Indien hij gekonnen had*, bl. 15; *herlevendiging*, bl. 24; *die dat bevel had durven ten uitvoer brengen*, bl. 41, geeft geen zin; moet zijn: “die het (plakkaat) op zijn bevel had durven aanplakken.” *Zeldzame* drift van een Luthersgezinde, bl. 263, moet óf naar het oorspronkelijke, óf althans naar de waarheid; *buitengewone* zijn. “De kerk, die zich zoo lange uiterlijk in ceremoniën, *waarnemingen* en menschelijke oefeningen ontwikkeld had,” bl. 276, is dit niet eene te letterlijke en daardoor onduidelijke vertaling? “De herstelling is daar, zonder dat iemand er aan heeft *getwijfeld*,” bl. 280, voor: iemand ze heeft *vermoed*. “Door hen bij onderscheidene veldslagen tot *beslissers zijner Staten* te maken,” bl. 392, moet zijn: beslissers *over zijne* of *over het lot zijner Staten*.’ Deze voorbeelden zijn genoeg; want wij wilden den bekwamen Vertaler alleen aansporen, om ook op dergelijke kleinigheden te letten. Meer van belang is het, dat wij op bl. 194 lezen: ‘de Graaf van *Nassau*, Onderkoning van *Holland*.’ Is dit zonder nadenken den Franschen Schrijver nageschreven, de fout strekt dan zelfs den Heer MERLE weinig tot eere. De Vertaler heeft ze verbeterd onder de ‘misstellingen,’ door *Onderkoning* in *Stadhouder* te veranderen. Maar ook de Heer LE ROY had nu hier bepaald eene aanteekening moeten geven, om den Lezer te herinneren, welke Graaf van *Nassau* door den Schrijver wordt bedoeld, te meer daar hij, bl. 242, andermaal zonder zijnen naam wordt vermeld. Hij kan niemand anders zijn, dan HENDRIK, van wien

wij bij VAN LEEUWEN, *Batavia Illustr*., bl. 1386, lezen: ‘Grave HENDRIK VAN NASSOU en *Vijanden*, Baenderheer van *Breda, Dillenburg, Diest, de Leck, Polanen*, en van *de Swaluwe* in *Hollandt* etc. werdt Stadthouder den naast-lesten Oct. 1515, en bediende zijn officie 6 jaren en 3 maanden, totdat hij het verliet ofte overgaf in 't jaar 1522 en stierf daarna in 't jaar 1538 oudt sijnde 53 jaren. Gedurende sijn Stadhouderschap hadde hij te wijve vrou CLAUDINE VAN CHALON, suster van PHILIBERT, Prince van *Orangien*.’

Wij lazen in den reeds genoemden *Semeur*, dat de Schrijver in de tweede uitgave der eerste Deelen van zijn werk, hier en daar iets veranderd, weggelaten, bijgevoegd heeft, dat niet slechts den stijl betreft, maar ook van nieuwe onderzoekingen in de geschiedenis getuigt; dat hij inzonderheid de werken van enkele tijdgenooten der Hervorming, die hare tegenstanders waren, vooral de *Commentaria de actis et scriptis* M. LUTHER *ab* a^{o}. 1517 *ad* 1646 van COCHLAEUS met groote aandacht schijnt herlezen te hebben. Zoo die veranderingen, bijvoegselen en weglatingen van eenig belang zijn, zou de Vertaler zijne Hollandsche lezers verpligten door van deze bij het IIIe Deel eene korte mededeeling te geven.

Van het oorspronkelijke werk is het derde Deel onlangs in het licht gekomen. Wij hopen daarom, dat ook de vertaling nog in den loop van dit jaar zal kunnen verschijnen.

R.
T.

Twaalf leerredenen, ten deele over eenige min behandelde teksten; door *J. Decker Zimmerman*, Predikant bij de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Utrecht.

(Tevens ten voordeele van het fonds voor Weezen, Oude Mannen en Vrouwen bij voornoemde Gemeente.) Eerste Zestal. Te Utrecht, bij den Auteur. 1837. Medeuitgever, C.L. Schleijer te Amsterdam.

Tot opheldering van dezen titel meldt de Schrijver in het voorberigt, dat er onder dezen algemeenen titel een *tweede* zestal staat te volgen, in plaats van de drie of vier aangekondigde; vermits de inteekening op deze Leerredenen niet aan zijne, zoo het hem voorkwam, gegronde verwachting voldaan heeft: hij wil dit tevens tot narigt doen strekken, dat de inteekening nog tot op het in het licht geven van het tweede stukje open blijft. - Wij ver-

blijden ons intusschen en wenschen den Eerw. DECKER ZIMMERMAN hartelijk geluk, dat wij uit een berigt, achter deze Leerredenen te vinden, mogen zien, dat hij aanvankelijk zoo wel geslaagd is in de oprigting van een fonds voor weezen, oude mannen en vrouwen zijner Gemeente. Wij bevelen gaarne zijn edel doel aan de weldadigheid van alle menschenvrienden aan; en wij vinden in den gewenschten uitslag zijner pogingen ter bevordering dier goede zaak nieuwe versterking voor ons geloof, waarvoor ook eigene ervaring meermalen sprak, dat, bij heilige overtuiging van een waarlijk goed doel, verstandig aangewende en lofwaardige, om niet enkel te zeggen geoorloofde middelen, bijkans nimmer missen wel te gelukken. - Ook de uitgave dezer Leerredenen moge daartoe nog meerdere bijdragen opleveren, dan hun steller zediglijk daarvan schijnt te durven hopen; - zij zijn *en* op zich zelve, *en* van wege de min behandelde teksten, *en* van wege hare wezenlijke verdiensten, allezins een ruim vertier, *mede* ter bevordering van een zoo heilzaam doel, waardig.

Recensent meent die uitspraak best te zullen staven door mededeeling der hier behandelde teksten, welke alle zich onderscheiden door het min gewone der keuze, en door opgave en aanwijzing van de oorspronkelijke wijze van behandeling dezer stoffen. - De *eerste* Leerrede, over Regt VII:1-25, handelt over 'GIDEONS behaalde zegepraal met drie honderd over honderd vijf en dertig duizend; of: waardoor dikwerf de kleinen groot worden.' Zij werd gehouden in November 1832, tijdens het optrekken des Franschen legers, tot belegering der Antwerpsche Citadel. - De *tweede* Leerrede is over Spreuk. XXVII:8; of: 'over den man, die buiten zijne plaats omzwerft.' Gehouden kort na de uitbarsting der Belgische onlusten, en bij den staat van algemeene gisting, waarin destijds geheel *Europa* verkeerde. - De *derde* heeft ten tekst Pred. VII:16, 17, en geeft alzoo de in der daad zonderlinge les: 'Wees niet al te regtvaardig, noch al te goddeloos.' - De *vierde*, naar Marc. XI:12-14 en 19, 20, handelt over 'de gevloekte en aanstonds daarop verdorde vijgeboom.' - De *vijfde* (een vervolg op de voorgaande), naar Marc. XI:22-24, over 'het bergen verzettende geloof.' Eindelijk de *zesde*, over 2 Tim. IV:14, 15, behandelt 'PAULUS waarschuwing aan TIMOTHEUS tegen ALEXANDER den Smid.' - Deze eenvoudige mededeeling der hier voorkomende stoffen achten wij op zich zelve reeds geschikt, om de leeslust voor deze Leerredenen op te wekken, als bevattende onderwerpen, beide van eenen belangrijken en niet alledaagschen aard.

Maar diezelfde lust worde nog meer opgewekt door eenige aan-

wijzing van de in waarheid oorspronkelijke wijze van behandeling dezer onderwerpen door den Eerw. Schrijver. - Zoo bepaalt hij in de *eerste* leerrede, na de toelichting der drie hoofdtrekken in het verhaal van GIDEON'S krijgsbedrijf en zegepraal, *de proeve aan het water, de bespieding*, en *de krijgslist*, zijne hoorders bij de vraag: *wat de kleinen dikwerf groot maakt?* en wijst dat aan met weerslag op de genoemde drie hoofdtrekken; *in den soms reeds onderscheidenden volksaard; het gerucht soms van hunnen naam;* en *de wegen en uitwegen* door de Voorzienigheid *den kleinen* dan ook *menigmaal geopend*. Ten slotte wekt hij hier op tot *aanbidding dezer Goddelijke voorzorg;* tot *het niet te veel wantrouwen stellen in onze kleinheid bij eene regtvaardige zaak;* eindelijk, tot *het aanwenden van onze uiterste krachten, opdat de groote, bij zijnen vermetelen overmoed, beschaamd sta en Gods naam verheerlijkt worde door en aan allen*. Men kan nagaan, hoe veel schoons en belangrijks in deze leerrede, aldus bewerkt, voorkomt. Het was, naar tijdsgelegenheid daarenboven, een woord juist op zijn pas: getuige dat vooral ook elk slot der drie toepasselijke opwekkingen, welke ons ook daarom zeer behaagden.

Ook de *tweede* Leerrede onderscheidt zich door oorspronkelijkheid. Na het *eerste* deel te hebben aangevangen met de aanmerking, dat hij door *den man, die buiten zijne plaats omzwerft*, waarvan SALOMO spreekt, vooral wil verstaan hebben eenen mensch, die zich *buiten hetgeen, waarin hij geplaatst is, diens aanbevolen kring en werkkring*, waartoe hij bijzonderlijk geroepen en geschikt is, telkens begeeft, leert hij deze soort van menschen nader kennen in *de bemoeizuchtigen, de te zeer verdoolden in staatszaken*, en *de ondernemenszieken*, hoedanige onze leeftijd er ook niet weinigen oplevert. Nu wordt in een *tweede* deel dezer Leerrede ontwikkeld, wat het zegt, dat, gelijk de spreuk verklaart, de zoodanige *gelijk is aan eenen vogel, die buiten zijn nest omzwerft, waarin* namelijk *deze overeenkomst bestaat*. Hier toont hij aan, dat deze zich vertoont in *eene gelijke verwaarloozing van het onmiddellijk aanbevolene;* in *een gelijkmatig vermeerderd gevaar;* en in *eene gelijke onbestemde vlugt*, waarin het leven te loor gaat. Hierop volgen de nuttige lessen, dat wij moeten *trachten vóór alle dingen, wezenlijk eene plaats te bekleeden en die te behouden; - over het geheel meer ons beperken, dan al te zeer uitbreiden, meer ons toeleggen op degelijkheid, dan op weidsch vertoon maken; -* en *van dit afgebakend bestek, door schijnschoone redenen noch gronden ons ligt laten afbrengen*. Wie zal van dit stuk niet mede verklaren, dat het een waar woord naar de behoefte van onzen tijd is? Het is der lezing en betrachting overwaardig.

En het echt Christelijk slot dezer Leerrede zal wel ieders goedkeuring vooral moeten wegdragen.

Niet minder ongewoon is het onderwerp der *derde* Leerrede zoowel als hare wijze van behandeling. Vrij breedvoerig wordt hier *eerst* de tekst uit het verband toegelicht; dan nader in bijzonderheden ontwikkeld, waarin dit *al te regtvaardig* en *al te goddeloos zijn*, waartegen de Prediker waarschuwt, mag gelegen zijn. Bij het eerste wordt gewaagd van *een met zijne deugd als het ware te koop loopen;* van *het beoefenen van eenige bijzondere deugd, zoodat alle wezen of schijn eener andere te loor gaat*, bij voorbeeld, waarachtig zonder bescheiden, eerlijk, maar ook ruw, stug en onmenschlievend te zijn; - en van *een overstreng beoordeelen van anderer deugd en geene teregtwijzing van iemand meer te willen aannemen*. Al te *goddeloos* zijn wij, *zoodra wij slechts eenigzins goddeloos zijn;* wanneer wij op de reine bevelen des Hoogsten *eene soort van vrijzinnigheid* toepassen; bij voorbeeld: God zal het zoo naauw niet nemen; nood breekt wet; een logen om bestwil is geene zonde (*als krenkte*, voegt de Schrijver er naar alle waarheid bij, *immer iemand de waarheid bijna anders, dan om voorgesteld bestwil*) eindelijk, wanneer wij *een uiterlijk vertoon en wandel aannemen, als beheerschte ons eene volstrekte loszinnigheid*. Met korte opwekking en aanwijzing van het beste middel, om den eenigen waren weg te bewandelen, op welken men alle goed betracht en alle kwaad mijdt, wordt deze Leerrede besloten, aan welke wederom niemand de getuigenis weigeren zal, dat zij niet alledaagsch is.

Dat zelfde mag ook van de *vierde* Leerrede en hare wijze van behandeling vooral gezegd worden. In een *eerste* deel wordt hier het aangeteekende betrekkelijk *dien door* JEZUS *met zijnen vloek getroffen en aanstonds daarop verdorden vijgeboom* toegelicht, en de gemaakte zwarigheden waardig en juist opgelost. Men wordt daartoe bepaald bij *de gelegenheid in het algemeen, bij welke de Zaligmaker hier wordt aangetroffen;* bij *eene woordverschikking*, eigen aan den *schrijftrant* van MARCUS, die, *vereenigd met eene vrij blijkbare misvatting in betrekking tot de letter des verhaals*, aan het hier geboekte iets verwards geeft; - bij *het eigenlijke bedrijf des Verlossers*, gelijk dit, na de voorgaande aanmerking, zich *in meer vereenvoudigde gestalte* moet voordoen; - en laatstelijk, bij *'s Heeren meest vermoedelijk oogmerk bij hetzelve*. In een *tweede* deel wordt het hoog ernstig leerrijke en toepasselijke in dit verhaal voor ons vervat opgezameld. Men wordt daartoe bij de vier volgende herinneringen bepaald. *Ook wij zijn mede bestemd tot vruchtdragen. Ook onze evensboom levert dikwerf enkel bladeren, maar geene*

vrucht op. Ook bij ons zal nogtans eenmaal vrucht gezocht en daarnaar gevraagd worden. Eindelijk, *bij ontstentenis van dien, dreigt Goddelijke vloek elken onvruchtbaar bevondenen in zijne mate*. Wij meenen deze Leerrede voor eene der voortreffelijkste uit dit zestal te moeten houden; en zullen nader op deze lofspraak terug komen. Het dunkt ons mede, dat de hier ook door vroegeren reeds voorgestelde woordverschikking, in § 13 (zie KUINOEL *Comm. in Evang. Marci ad h.l.*) van welke bij MARCUS meer voorbeelden aan te halen zijn, die ook door den Schrijver aangehaald werden, veel licht aan het verhaal bijzet en alle zwarigheden het best wegneemt.

Belangrijk is ook het onderwerp, schoon de wijze van behandeling der *vijfde* Leerrede, *het bergen verzettend geloof* betiteld. Na eene juiste en overtuigende verklaring van den tekst, waarbij de Schrijver aantoont, dat de Zaliigmaker hier niet in betrekking tot *ons* het woord voert, maar met het oog *op zich zelven en zijne jongeren*, hun alzoo de Goddelijke gave van *betrekkelijk alvermogen* toezeggende, en *het groote beding harer werkzaamheid* aanwijzende; ontwikkelt hij het drievoudig onderwijs in deze woorden des Heeren voor ons en alle zijne latere volgelingen gelegen; *ten eerste* als *eene aanwijzing*, les, raad in *betrekking tot het leven: 'hebt geloof aan God; ten anderen* als *eene toezegging aangaande dit geloof: 'bergen*, of (als) het ware, *zal het mede ons nog helpen verzetten;' laatstelijk* als *een wenk*, ten *opzigte van iets anders* (het gebed) *welk wij met het zelve hebben te verbinden*. - Ook deze leerrede onderscheidt zich door rijkdom van zaken en duidelijke voordragt gunstiglijk. De lezing der drie bovengenoemde laatste stukken moge daarvan vooral ieder overtuigen.

Eindelijk wordt in de *zesde* leerrede PAULUS *waarschuwing tegen* ALEXANDER *den smid aan* TIMOTHEUS in de vier volgende bijzonderheden voorgesteld en ontwikkeld. De aandacht wordt *eerst* gevestigd op *de getuigenis* van den Apostel: ALEXANDER *de smid heeft mij veel kwaads bewezen:* - en de vraag beantwoord: 'blijft dit dan PAULUS zoo lang nog in geheugen;' *dan* op *den wensch*, door PAULUS uitgesproken: *De Heer betale*, vergelde *hem naar zijne werken!* en: 'past die wraakademende uitboezeming eenen heraut des kruises? - *Vervolgens* op *de eigenlijke waarschuwing: voor denzelven wacht gij u ook;* en: moet dit gevoel van persoonlijken haat nu ook nog overgestort worden in de borst van een' ander? *Eindelijk* op *de redegeving*, welke haar versterkt; *want hij heeft onze woorden zeer tegengestaan*. Derhalve: 'wie onze woorden zeer tegenstaat, dien mogen of moeten wij met eene zwarte kool houden aangeschreven, hem kwaads wenschen, anderen voor denzelven waarschuwen en hen mede in dien ge-

koesterden wrok, doen deelen....' Men kan nagaan, dat alle deze bedenkingen in den geest des Evangelie's ter handhaving van PAULUS Christelijke gezindheid, en ter onderwijzing en teregtbrenging van ons worden beantwoord. - Elk lezer zal ontwijfelbaar ook deze leerrede onder die over de schaarsch behandelde teksten rangschikken, en erkennen, dat ook deze den Schrijver allezins als eenen waardigen Schriftverklaarder en echt Christelijken Godsdienstleeraar tot eer verstrekt.

Uit bovenstaande mededeeling blijkt, dat wij dezen kanselarbeid van den Lutherschen Evangeliedienaar te Utrecht, wat inhoud en bewerking betreft, hoog waardeeren, met groot welgevallen lazen, vooral herlazen, en als belangrijke bijdrage voor echte Bijbelkennis, zuiver godsdienstige begrippen, en rein Christelijk geloof en zedeleer ruimschoots aanbevelen. Maar des te meer leed doet het ons, en het is in de daad te bejammeren; (de Eerw. DECKER ZIMMERMAN houde ons deze algemeene aanmerking en regtmatige klagt ten goede) dat zij in eenen hoogst onaangenamen, niet dan na herhaalde lezing te bevatten en altijd vermoeijenden stijl zijn opgesteld. Het is waarlijk bedroevend, dat zoo veel schoons, dat hier telkens met warmen ijver voorgedragen wordt, door zoodanigen moeijelijken stijl in het duister ligt. Met hoe veel meer genoegen en nut zouden anders deze voortreffelijk bewerkte onderwerpen gelezen en ten besten aangewend worden! Wij houden ons overtuigd, dat de waarheidlievende Opsteller dezer leerredenen ons dit groot gebrek zijner leerredenen zal moeten toestemmen. Wat vermoeijend lange volzinnen! Wat afleidende, schrikkelijke tusschenzinnen daarenboven! Wat zonderlinge uitheemsche woorden. Wel is waar: het is misschien te wijten aan 's mans vermoedelijke vorming op eene Hoogduitsche Hoogeschool of scholen en het veel lezen in die taal, waar dit gebrek van stijl iets karakteristieks is. Wij vermoedden dit althans telkens. Maar dat kan toch wel dit gebrek niet verschoonen, en, na zoo vele jaren voor een Nederduitsch gehooren in die taal gepredikt te hebben, zou men immers moeten denken, dat de waardige en geleerde man, wiens verstand en hart hem zeker zegt, dat zoodanige Nederduitsche stijl het nut en de stichting zijner leerredenen zeer in den weg staat, dit had moeten afleeren. - Intusschen verwonderde Rec. zich het meest over het merkbaar verschil te dien opzigte, tusschen de eene leerrede niet alleen en de andere; maar zelfs tusschen bijzondere stukken in dezelfde leerrede. Onderscheiden zich de *vierde* en *vijfde* leerrede ook ten aanzien van den stijl gunstig van de overigen; de *tweede* en *derde* kwamen ons voor het gebrek, waarover wij ons beklagen, in hooge mate te hebben. Leest men in de *vijfde* leerrede gemakkelijk

voort in bevattelijken, hier en daar zelfs schoonen stijl van bladz. 211 tot 224; hoe wordt men weder vermoeid door de duistere voordragt van bl. 225 tot 229; en hoe eindigt die uitmuntende leerrede weder duidelijk bl. 230 en 231. Is de *tweede* leerrede doorgaands vol van proeven van het aangewezen gebrek, geheel vrij daarvan is daarentegen het welgestelde slot van bladz. 85 tot 91. - Ook het welgestelde slot der *eerste* leerrede worde met eenige naast voorgaande bladzijden vergeleken: nog bl. 185 in de *vierde* leerrede met het veel beter gestelde naast voorgaande en volgende. Zou dit in het oog loopend verschil, dachten wij wel eens, (het voorberigt gaf ons daartoe eenige aanleiding ook) veroorzaakt worden door latere omwerking, uitbreiding en bijvoeging van hetgeen op den kansel niet gezegd was? Of van het welligt veelal op schets prediken, misschien in min gekuischten stijl? Dan nemen wij de vrijheid den Eerw. Schrijver daarop opmerkzaam te maken, en vertrouwen, dat hij dezen wensch ons ten goede zal houden, en alles willen aanwenden, om zoo veel mogelijk het aangewezen gebrek te vermijden. Hij gelieve dan ook toe te zien tegen het gebruik van menige vreemde woorden; als bv. bl. 22. de waarheid dier leuze *inslaande* met het thans *besprokene*, voor daarmede *overeenstemmende;* bl. 24 *inwerken* voor *invloed maken;* bl. 38 *ontkrachten* voor *verzwakken;* bl. 39 *eene gemeene verwaarborging van allen* voor *aller verzekering en waarborg;* en hoe veel meer andere wij zouden kunnen aanwijzen!

Rec. herhaalt zijne betuiging, dat het hem leed doet dat hij deze aanmerking op een zoo wezenlijk deel van nuttigen kanselarbeid, als de stijl is, op deze voor het overige uitmuntende leerredenen van den Eerw. DECKER ZIMMERMAN heeft moeten maken. Hij vertrouwt, dat de achtingwaardige Luthersche Evangeliedienaar bij het in het licht geven van zijn tweede zestal of ook meer andere leerredenen, zich deze wenken wel zal willen ten nutte maken, en hij wenscht hartelijk, dat zijn waardige Protestantsche medebroeder in de heilige Evangelie-bediening, nog vele jaren ten zegen zijner gemeente en der Vaderlandsche kerk gespaard blijve; maar ook de dankbaarheid van vele weezen, en oude mannen en vrouwen in ruime mate inoogste voor zijne onvermoeide pogingen in het daarstellen van een nuttig gesticht ter hunner opkweeking, verpleging en verzorging.

Nog ééne aanmerking bevelen wij der nadere overweging van den waarheidlievenden Schrijver aan. Zij geldt de *buitengewoon verwekte ebbe in* 1672, waarop hij bladz. 33 duidelijk doelt. 's Lands Archivarius DE JONGE heeft namelijk in zijne *Geschiedenis van het Nederl. zeewezen* Deel III bl. 185 zijnen twijfel te ken-

nen gegeven, of hier wel, gelijk sommigen verzekeren en algemeen, tot hier toe, voor waar gehouden is, eene dubbele of verlengde ebbe hebbe plaats gehad, en beschouwt liever een' driedaagschen storm en het aanhoudend onstuimig weder als middelen in de hand de Voorzienigheid, om ons Vaderland destijds aan het verderf te ontrukken. De Hoogleeraar TYDEMAN vereenigt zich met dit gevoelen in zijne ophelderingen en bijvoegselen tot BILDERDIJK'S Geschiedenis des Vaderlands deel X. bl. 207-211. Rec. deelt deze bedenking mede uit zucht ter bevordering van waarheid boven al; en laat de beslissing aangaande hare meerdere of mindere waarde aan het onderzoek en het oordeel zijner lezers over.

Wenken betrekkelijk den omgang met Krankzinnigen, voor allen, die met hen in aanraking komen.

Naar het Hoogduitsch van *L.F. Lehmann*. Groningen, Schierbeek. 1838. 52 bl. 8°.

Een werkje dat alle aanprijzing verdient. Een werkje, dat door eenen leek voor leeken is geschreven en dat ten bewijze strekt, hoe sommige leeken betere en juistere denkbeelden aangaande dit punt hebben dan sommige geneesheeren. Een werkje, dat in ons land zeer nuttig, zeer noodig is, omdat het meerendeel, zelfs der beschaafde lieden, een zeer onjuist en zeer oppervlakkig denkbeeld heeft van de wijze, waarop krankzinnigen moeten behandeld worden. Een werkje eindelijk, dat belangstelling wekken kan in het lot en de behandeling der krankzinnigen, en voor zoo verre die belangstelling in ons land in later tijd opgewekt geworden is, haar kan levendig houden: en niet anders dan gunstigen invloed kan uitoefenen op de rigting der pogingen, welke thans in ons land tot verbetering van het lot der krankzinnigen zullen worden aangewend.

Zeer juist wordt door den Schrijver de behandeling van de krankzinnigen, in verband gebragt met de paedagogik of opvoedkunde. Zonder twijfel zou men reeds verder gevorderd zijn, als men de paedagogik met de geneeskunde ten opzigte van de behandeling der krankzinnigen in ons land had vereenigd. Dit heeft men echter hier nog nergens gedaan, maar het moet bij de ophanden zijnde inrigting van nieuwe provinciale krankzinnigenhuizen, een hoofdpunt worden van de aandacht der commissiën, tot derzelver inrigting te benoemen. Men zal toch, hoop ik, wel begrijpen, dat ik onder paedagogen nog niet altijd school-

meesters versta. Psychologie en opvoedkunde gaan zamen en kunnen niet gescheiden worden, maar opvoedkunde bevat ook nog de practische kennis, en behoort ook nog de kennis der physiologie, gelijk deze door eenen BURDACH is behandeld, in te sluiten.

Als dan geneeskunde met philosophie en paedagogik in den ruimsten en verhevensten zin van het woord verbonden is, dan hebben wij het ideaal van den geest, welke een krankzinnigenhuis moet bezielen. En wanneer men mij in gelegenheid stelde, om aan het hoofd van een krankzinnigenhuis te staan, zou ik de eerste zijn om te trachten door eene dergelijke verbinding een goed geheel zamen te stellen. Gelijk ik thans eene dergelijke verbinding voorstel als het ideaal van den geest, welke een krankzinnigenhuis moet bezielen.

De Schrijver (LEHMANN te *Berlijn*) bepaalt zich tot het spreken over opzieners, directeuren en oppassers, en de wijze waarop zij hunne gedragingen hebben in te rigten; minder wordt er over den geneesheer gesproken.

De Schrijver verlangt in de eerste plaats, dat de bestuurder zich het volle vertrouwen des lijders verwerve; daartoe moet die bestuurder een man van verstand, ondervinding, veelzijdige beschaving en algemeene kennis, zelfs niet geheel vreemdeling zijn in de anthropologie, in de ziektekunde.

Voor opzigters is kalmte en bedaardheid hoofdzaak, en hij zal die des te beter kunnen behouden, wanneer hij den krankzinnige altijd als een zieke beschouwt. Zeer juist zegt de Schrijver ‘gelijk de behandeling van krankzinnigen, naar ik boven reeds zeide, met de opvoeding van kinderen veel gemeens heeft, zoo leveren ook beide dezelfde voordeelen op. Zij maken ons namelijk opmerkzamer op onze eigene zwakheden en gebreken en doen ons naauwlettender op al onze handelingen en gedragingen toezien.’

De Schrijver verlangt in de tweede plaats, dat de bestuurder ontzag wete in te boezemen. Hij moet *imponeeren*, niet door hardheid, gestrengheid, veel minder door ruwheid, maar door zijne manier van zijn, door zijn persoonlijken invloed, eigenlijk iets dat zich niet beschrijven en ook niet aanleeren laat.

Om die reden zullen jongere lieden, minder geschikt tot dergelijke posten, moeten geacht worden. Het moeten menschen zijn van eenige ondervinding in de wereld, menschen die hunne philosophie en paedagogik aan het practische leven hebben getoetst. Want om den waren toestand der krankzinnigen te bevatten en met de oorzaken in verband te doorzien, moet men in alle standen en positiën van het menschelijk leven zijn ingewijd, moest men met een goed verstand en een gevoelig hart zelf op de zee der men-

schelijke meeningen en hartstogten zijn geslingerd geweest, moet men het vergaan van menigeen op de klippen van *onzen* maatschappelijken toestand hebben bijgewoond. Men hoort dat op de collegiën uit den mond der hoogleeraaren zelden.

Het uiterlijk is in deze zaak geheel niet onverschillig, maar vooral de wil van den medicus en bestuurder is afdoende, hij moet in cultuur, nadenken, diepte van inzigten, en algemeenen blik over de menschelijke kennis en toestanden hooger staan dan de gewone, en anders imponeert hij niet. Slagen wil de Schrijver zeldzaam en slechts bij hooge noodzakelijkheid aangewend hebben. Wij zouden deze liefst geheel achterwege laten, en door andere strafmiddelen vervangen. Slagen sporen den zieke te veel tot reactie aan; verzetting, verbittering of huichelarij wordt er zoo ligt door te weeg gebragt; even zoo zoude ik bij opvoeding ook slagen ten eenemale afkeuren. Wij zijn het geheel eens met den Schrijver, dat men zoowel somatisch als psychisch moet te werk gaan.

Omtrent het punt van het oorzakelijk verband tusschen zonde en zinneloosheid zegt de Schrijver te regt, dat het begrip van zonde hoogst betrekkelijk is, en van personeele inzigten afhangt; ten tweede, dat (gelijk Rec. dit vroeger ook reeds openlijk heeft beweerd) de dispositie tot krankzinnigheid geenszins in de regte rede staat tot den graad van individuëele immoraliteit. Rec. heeft toen gezegd: ‘Wie door gevoel van schuld krankzinnig worden kan, staat moreel hooger dan hij, die geenen gewetensangst meer heeft.’

Het is geene gemakkelijke taak voor den Psycholoog, om de meer en minder moreele krankzinnigen te scheiden, en echter is dit zeer noodig; een blik in het vroegere leven kan hier wel licht geven, doch is niet genoegzaam, want ook dat maatschappelijke leven vertoont ons slechts den uitwendigen vorm.

Wat de Schrijver op bl. 42 omtrent de scheiding der krankzinnigen zegt, is zeer waar, doch zal wel geheel aan het discernement van den medicus en psycholoog moeten overgelaten worden.

Wat de Schrijver verder mededeelt omtrent de gebouwen en omtrent het min verkieslijke van een enkel gebouw, stemmen wij hem volkomen toe. Wij zouden een hoofdgebouw van niet al te grooten omvang, eene boerderij met annexe vertrekken, en een gebouw voor reconvalescenten, een en ander op ongeveer twintig morgen grond, doelmatig achten, ofschoon wij moeten bekennen, dat het personeel daardoor meer moet zijn, en het algemeen toezigt moeijelijker, misschien kostbaarder wordt.

De Koning, onze Koning heeft bewijzen gegeven van in deze

zaak (de betere behandeling der krankzinnigen en het inrigten van doelmatige, met den geest des tijds overeenkomende gebouwen) het goede te willen; onze Koning heeft omstandige en onbekrompene voorslagen gedaan aan de Provinciale Besturen. Zullen ook deze voorslagen door de ambtenaren worden verijdeld? zal men ook nu, gelijk in vele andere zaken, den geest en het doel voorbij zien? zal men ook met opzet de goede en oubekrompene plannen verijdelen? zal men ook door halve maatregelen de zaak bederven? zal men ook slechts den schijn van belangstelling aannemen, omdat nu eindelijk het Gouvernement zich met de zaak bemoeid heeft? zal men door die schijnbare deelneming aan de plannen van het Gouvernement ook het hooge Bestuur misleiden, en bij schijnbare verbetering, bij schijnbare medewerking, de zaken eigenlijk laten, gelijk zij waren?

Arnhem, 17 Oct. 1838.

Dr. S.P. SCHELTEMA.

J.P.F. van der Lith, dissertatio anatomico pathologica de vitiis nervorum organicis; cum tabula

lithographica. Amstelodami, apud Elix et Co. Typographos 1838, 175 pag. -

'Schenkt ons de Schrijver hier iets nieuws? Zijn het zijne eigene waarnemingen en proeven, welke men hier vindt? Tracht hij de algemeen aangenomene theorie te verdedigen, of draagt hij eene nieuwe leerstelling voor?' Deze en dergelijke vragen, zegt de Heer V.D. LITH (Praef. pag. IX) zullen ongetwijfeld ook bij gelegenheid van mijne Dissertatie gedaan worden. Het schijnt ons evenwel toe, dat hij, die uit dit oogpunt eene Academische verhandeling wil beoordeelen, onregtvaardig handelt. Wij zouden meenen, dat men veeleer moet vragen, of het onderwerp, dat de Schrijver gekozen heeft, belangrijk is? Of hij door eene uitgebreide kennis van de beste bronnen, door een juist gebruik daarvan, door eene duidelijke ontwikkeling der zaken, eene voldoende proef van den aard zijner studie, van zijne wetenschappelijke kennis en oordeel gegeven heeft? Wanneer het werk ook voor anderen nuttig is, verhoogt dit de waarde van zijn stuk. - Aan die beginselen de Dissertatie van den Heer V.D. LITH toetsende, zal men haar als eenen welgelukten arbeid erkennen. Naast de waarnemingen, die van andere Schrijvers ontleend zijn, vindt men hier verscheidene nieuwe bijdragen tot de pathologische Anatomie, waarvan de meesten door den Hoogleeraar SCHROEDER VAN DER KOLK

aan den Schrijver medegedeeld zijn, hetgeen deze verhandeling nog meer waarde geeft.

Op den titel af, verwacht de lezer hier misschien niets, dan eene anatomische beschrijving van de organische gebreken der zenuwen; hoewel een deel van het stuk daaraan toegewijd is, was duidelijk het doel van den Schrijver, om door de naauwkeurige kennis dier gebreken, de verrigtingen van de verschillende zenuwen te verklaren. De beschrijving dier gebreken was slechts het middel, om tot bepaalde uitkomsten te geraken. De Heer V.D.L. heeft, naar ons oordeel, den inhoud van zijne verhandeling door den titel te kort gedaan.

De Dissertatie is in twee deelen verdeeld, eene *Pars generalis* en *specialis*. Het algemeene gedeelte bevat drie hoofdstukken, waarvan het eerste handelt over de ziekten der zenuwen in het algemeen, het tweede over de verschijnselen dier ziekten, en het derde, als inleiding voor het volgende gedeelte, over de verdeeling van de gebreken, waardoor de zenuwen aangetast worden. De schrijver ontveinst zich de moeijelijkheid niet, om eene juiste verdeeling dier ziekten te vinden; hij meent evenwel dat de volgende voor zijn oogmerk de geschiktste is: 1°. Ontsteking met hare verschillende uitgangen, namelijk uitzweeting van wei, verweeking, verharding, verettering en versterving. 2°. Aanzwellingen van verschillenden aard: deze worden onderscheiden in zoodanige, die in eenen naauweren zin als aanzwellingen der zenuwen beschouwd worden (tubercula en neuromata) en die, waar eene aanzameling van andere stoffen (beenachtige en kalkaardige) plaats heeft. 3°. Kwaadaardige ontaardingen der zenuwen, die zich, of oorspronkelijk daarin ontwikkelen, of slechts secundair ontstaan; hier onder worden de scrofuleuse, scirrheuse, kankerachtige en fungeuse gebreken gebragt. Dit is dus de hoofdinhoud van het tweede gedeelte, waar de Schrijver vooraf over de ziekelijke irritatie der zenuwen gesproken heeft. Hij mogt zich hier slechts tot algemeene zaken, die bij de irritatie der zenuwen in aanmerking komen, bepalen, daar de vitia organica eigenlijk tot zijn onderwerp behooren; om evenwel de verschijnselen, die daarmede gepaard gaan, behoorlijk te beoordeelen, was het natuurlijk onvermijdelijk, over de gevolgen van de ziekelijke prikkeling der zenuwen te spreken, voor zoo verre daardoor de bijzondere verrigting of voeding der zenuwen gestoord worden. Zoo zoude volgens LENDRIK dan eerst door plaatselijke gebreken de ziekelijke irritatie der zenuwen ontstaan, en zich in de verschijnselen openbaren, wanneer het weefsel zelf aangetast en veranderd is; eer dit plaats heeft, kan door die gebreken de verrigtingen der zenuw slechts belemmerd of verzwakt worden. Te regt merkt

de Heer V.D.L. aan dat deze onderscheiding te willekeurig is; daar men niet zelden de verschijnselen van eene plaatselijke prikkeling der zenuwen zonder eenige merkbare verandering in de bewerktuiging waargenomen heeft. - Wij gaan de algemeen bekende zaken omtrent de onderscheiding in bewegings-, gevoels- en organische zenuwen, en de verschijnselen uit de storing dier verrigtingen, stilzwijgend voorbij.

Even als te groote of te geringe irritatie tegen elkander overstaan, zoo onderscheidt men in de voeding hypertrophie en atrophie. Wat de hypertrophie betreft, het spreekt wel van zelf, dat de Schrijver hieronder slechts die gevallen begrepen heeft, waar het weefsel niet ontaard is. De zenuwen kunnen bij de hypertrophie of in omvang toenemen, of buitengemeen verlengd worden; de regeneratie der zenuw-zelfstandigheid meent de Heer V.D.L. kan behoudens eene volkomene verrigting dier organen plaats hebben.

Wij zouden onze lezers noodeloos ophouden, zoo wij hier een volledig verslag van alles in de bijzonderheden wilden geven. Nadat de Schrijver van bladz. 1-52 de algemeene opmerkingen heeft uiteengezet, geeft hij in het tweede gedeelte de bijzondere beschrijving van de organische ziekten der zenuwen, waar hij, volgens de orde, die wij reeds medegedeeld hebben, de verschillende graden en wijzigingen dier aandoeningen telkens met weinige woorden opgeeft, de anatomische teekenen beschrijft, het ontstaan en den verderen voortgang, benevens de betrekking tot die deelen, welke met de aangedane zenuw in verband staan, doet kennen. Vooral bepaalt hij zich er bij, om uit de waarnemingen van anderen, of uit de ziektegevallen, die hij zelf mededeelt, de verschijnselen, die uit de onderscheidene ziekelijke aandoeningen van elke zenuw in het bijzonder geboren worden, op te geven. Aan het einde van de verhandeling vindt men in een twintigtal Corollaria, de gewigtigste resultaten bij elkander gebragt.

Wij zullen beproeven onze lezers met die resultaten wat nader bekend te maken. Tot een juist begrip der verschijnselen, welke uit de organische ziekten der zenuwen voortkomen, moet men de physiologische verrigting der zenuwen in de bijzonderheden vooral kennen; men onderscheide daartoe, of de werking van het middenpunt naar de peripherie, dan wel of zij in de omgekeerde rigting plaats heeft, of de verschijnselen onmiddelijk uit de aangedane zenuw ontstaan, of dat deze veel meer *per reflexum* geboren worden. De organische ziekten dier orgaan zijn op hare beurt bij uitnemendheid geschikt, om ons hunne werking nader en juister te doen kennen; door eene naauw-

keurige waarneming dier ziekten, is de eigenaardige verringting van verschillende zenuwen met meer zekerheid bepaald. Het is bekend, dat de meeningen omtrent eenige zenuwen nog zeer verschillen, of zij namelijk tot de gevoels-, bewegings- of organische zenuwen te brengen zijn. Ten onregte beschouwde men voorheen eene zenuw, als eenen stam die in zijn geheel van één middenpunt uitgaat. De zenuwvezelen schijnen onafgebroken tot het einde toe door te gaan; doch de zenuwtakken zijn veeleer eene vereeniging van zenuwvezelen, die van verschillenden oorsprong kunnen zijn. De voorslag van ROMBERG, om bijv. den naam van ondertongs-zenuw, te doen vervangen door dien van *Nervenbahn* is bijzonder geschikt, om eene juiste voorstelling daarvan te geven.

Verder moet men, voor de beoordeeling van deze gebreken, de bijzondere verrigting der zintuigen wel onderscheiden van de algemeene eigenschap van gevoel. De storing, die uit de aandoening van de laatste geboren wordt, heeft men dikwijls met de belediging van de eigene verrigting van het zintuig verward. Eene andere bron van dwaling is de invloed, dien sommige zenuwen op de voeding der zintuigen hebben; want de storing, die door slechte voeding enz. ontstond, is dikwijls ten onregte voor eene primaire aandoening van de zenuw des zintuigs beschouwd.

Deze beginselen in het beoordeelen der bijzondere ziektegevallen, proeven en vivisectien in het oog houdende, is de Schrijver tot zeer voldoende resultaten gekomen. Eene zaak is evenwel door den Heer V.D.L. voorbijgezien, namelijk de stelling van den Heer VAN DEEN, dat door het verband tusschen het organische en animale zenuwstelsel, in sommige gevallen aan de organische zenuwen het gevoel en bewegingsvermogen zoude medegedeeld worden, en dat die van het animale zenuwstelsel daarentegen, door hun verband met de organische zenuwen, organische eigenschappen ontvangen. De Dissertatie zelve wordt niet eens vermeld, niettegenstaande verscheidene Duitsche Academische stukken door den Schrijver geraadpleegd zijn. De belangrijke inhoud van de *Disquisitio physiologica de differentia et nexu inter nervos vitae animalis et vitae organicae* van den Heer VAN DEEN maakt de onderstelling onwaarschijnlijk, dat zij aan den Schrijver onbekend geweest is; verschilde hij met dezen physioloog in mening, het was dan toch billijk er gewag van te maken. Ook omtrent STROMEIJER is de Schrijver onregtvaardig, daar hij slechts van zijne bijdragen in de *Göttinger Gelehrte Anzeige* en CASPER'S *Wochenschrift* melding maakt, en zijne theorie over de onmiddelijke reflexie van de beweging op de gevoelszenuwen

veroordeelt; het werk over de *Paralyse der Inspirations Muskeln*, dat reeds in 1836 uitgekomen is, wordt niet genoemd, niettegen-staande hier eene rijke bron van waarnemingen voor des Schrijvers onderwerp is. Doch wij willen niet verder van deze enkele smetten spreken.

Zoo als wij vroeger zeiden is hetgeen van de verrigting der zenuwen door den schrijver medegedeeld wordt vooral belangrijk. *De hersenzenuwen*. Het eerste paar schijnt uitsluitend als zintuigszenuw voor den reuk te bestaan. - Het 2^{e} paar moet als zintuigszenuw van het gezigt, het 3^{e}, 4^{e} en 6^{e} paar als bewegingszenuwen voor het oog en de oogleden beschouwd worden. Het 5^{e} paar (*Nervus trigeminus*). Men weet, dat latere physiologen aan deze zenuw eene bepaalde verrigting als zintuigszenuw toegeschreven hebben; doch ten onregte. Zij heeft twee wortels; daardoor wordt de zenuw in twee deelen onderscheiden, het eene voor beweging en het andere voor gevoel; de aandoening van het gedeelte, dat als gevoelszenuw werkzaam is, wordt in de meeste gevallen der ziekten van het vijfde paar aangetroffen. Door eene oordeelkundige ontleding van de verschijnselen, die met de ontsteking van deze zenuw gepaard gaan (pag. 67 volg, en 154 volg.) heeft de Schrijver dit alles duidelijk aangetoond. Hij heeft zeer juist bewezen, dat men dwaalde, wanneer men deze zenuw, bijv. als zintuigszenuw van het oog aanmerkte, omdat in het laatste tijdperk van de ziekten dier zenuw (*stadium paralyseos*) het gezigt verloren ging; immers meerendeels ontstaat de storing in de zintuigsverrigting bij de aandoeningen van de *trigeminus* daardoor, dat de beweging of het gevoel van het orgaan aangedaan zijn; hieruit volgt eene organische ziekte; de gebrekkige voeding, die secundair daaruit voortkomt, belemmert almede de functie als zintuig. - Het 7^{e} paar (*nervus facialis*). Deze is de bewegingszenuw van het gelaat, zoo als uit de pathologisch anatomische waarnemingen duidelijk blijkt. Zij schijnt als eene gemengde zenuw met takken van het vijfde en tiende paar verbonden te zijn. Slechts zelden ziet men verschijnselen van gevoel bij de aandoening van deze zenuw: in die gevallen, waar dit evenwel opgemerkt is, zal men het aan de takken van genoemde zenuwen moeten toeschrijven. Overigens lette men vooral daarop, welke belangrijke gevolgen uit de storing der verrigting van deze zenuw secundair ontspruiten. Zoo kunnen, wegens de verhinderde beweging van het ooglid, de schadelijke invloeden, die van buiten op het oog werken, niet afgeweerd worden, zoodat daardoor al spoedig ontsteking van het bindvlies ontstaat. - Het 8^{e} paar (de *nervus acusticus*, is de zintuigszenuw voor het gehoor. - Het 9^{e} (de *glossopharyngeus*). De latere proeven hebben de onzekerheid

aangaande deze zenuw bijna geheel doen ophouden, daar er naauwelijks meer eenige twijfel over blijft, of zij moet uitsluitend als de zintuigszenuw voor den smaak aangemerkt worden: de Heer V.D.L. heeft zeer juist de meening van hen wederlegd, die de *ramus lingualis* van het vijfde paar als zintuigszenuw des smaaks aannemen; hij is hier in de beoordeeling der ziektegevallen en de keuze van waarnemingen ter staving van zijne gevoelens, zeer goed geslaagd. - Het 10^{e} paar (*Nerv. Vagus*). De nasporingen van ARNOLD, SCARPA, BISCHOFF en BANG BENDZ hebben ons de vereeniging van de *vagus* met de *accessorius* (11^{e} paar) naauwkeurig doen kennen, en men kan bijna met zekerheid stellen, dat de eerste als gevoels- de tweede als bewegingszenuw te beschouwen is; beide zijn zeer naauw met elkander vereenigd. De zwervende zenuw heeft twee knopen, de eene bij den oorsprong, de andere in het verloop van den stam. Door den zenuwknoop bij den oorsprong, gaan alle zenuwdraden van deze zenuw, hetgeen niet het geval is bij het andere *ganglium*. De *nervus accessorius* vormt twee takken, waarvan de eene (de binnenste in de nabijheid van de eerste zenuwknoop der zwervende zenuw) zich gedeeltelijk met de *vagus* vereenigt. De plaatselijke aandoeningen dier zenuwen, zullen dus zeer verschillende verschijnselen voortbrengen, naarmate het een of andere gedeelte daardoor aangetast is. Het is hier althans, dat de benaming van eene zenuwbaan te pas komt. De *ramus auricularis* behoort meer bepaald tot de gevoelszenuwen, de *pharyngeus* daarentegen wordt door de *accessorius* gevormd, en is dus bewegingszenuw; de *laryngeus superior* is een tak der *vagus*, en geeft, daar zij zich in het slijmvlies der *larynx* en *epiglottis* verdeelt, aan deze deelen de groote gevoeligheid. In het verder beloop wordt de eigenaardige invloed van deze zenuwen door de *ganglia* zoo zeer veranderd, dat zij als het ware geheel gewijzigde organische krachten verkregen hebben. De gewaarwordingen, die van deze zenuw ontstaan, b.v. walging, neiging tot braken, gevoel van honger en dorst, hebben iets eigenaardigs; de aard van het gevoel wijkt geheel af van de gewaarwordingen, welke wij van de andere hersenzenuwen ontvangen. Het is ook van veel belang, zoo als de Schrijver te regt aanmerkt, de wederzijdsche betrekking tusschen de zenuw en het orgaan in het oog te houden: dikwijls kan eene langdurige prikkeling der longen, der maag, enz. secundair lijden van den *vagus* te weeg brengen. Zoo zagen SWAN, SCHROEDER V.D. KOLK en anderen deze zenuw bij lijders, die aan longtering gestorven waren, meermalen aangedaan. Doch ook omgekeerd kan eene primitieve aandoening van den *vagus* of (*accessorius* de verrigting dier organen storen.

Door sommigen wordt aan de *vagus* eenen bijzonderen invloed op de psychische verrigtingen der hersenen toegeschreven. De Heer V.D. LITH heeft de bewijzen, welke men daarvoor aangevoerd heeft, medegedeeld; hij erkent, dat, wel is waar, verscheidene gronden daarvoor pleiten, doch heeft de beslissing daarvan, met regt, in het midden gelaten.

Het 12^{e} paar (de *hypoglossus*) is als bewegingszenuw algemeen erkend; evenwel schijnen vooral proeven met dieren te bewijzen, dat eenige bundels van gevoelszenuwen met haar verbonden zijn.

Wij willen hierbij ons verslag bepalen. Terwijl wij in den Heer V.D. LITH iemand hebben leeren kennen, die, op de hoogte der wetenschap staande, bij eene uitgebreide belezenheid een juist oordeel paart, besluiten wij met den wensch, dat hij het onderwerp, in deze Dissertatie behandeld, moge vervolgen en van meer zijden uitvoeriger ontwikkelen. De physiologie van het zenuwstelsel is een veld, waarin, niettegenstaande de ontdekkingen, die er in de laatste jaren in gedaan zijn, nog veel te doen is. Het lag niet in het plan van den Schrijver, door eigene microscopische navorschingen of fijnere chemische ontledingen, zijn onderwerp toe te lichten: intusschen heeft men hierin voortreffelijke hulpmiddelen, om zich aangaande het ontstaan en de uitbreiding der organische ziekten te verzekeren, om te bepalen, of de ontaarding van nabijgelegene deelen zich ook tot de zenuwen uitgestrekt heeft; om den aard der gebreken te onderscheiden, enz. Het uitmuntende werk van JOH. MÜLLER (*Ueber den feinern Bau und die Formen der krankhaften Geschwülste*) levert daarvoor weder nieuwe bewijzen.

De stijl is duidelijk, doch de Latiniteit niet altijd zuiver. De typographische uitvoering is, eenige drukfouten uitgezonderd, goed.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door *Is. An. Nijhoff*.

I^{e} Deel, 3^{e} en 4^{e} Stukje. Arnhem 1837. en IIe Deel, 1^{e} en 2^{e} Stukje. 1838 en 1839.

Wij zijn met het aankondigen dezer Bijdragen ten achteren. - Dit had zoo niet moeten zijn, want deze verzameling verdient, om hare belangrijkheid, algemeen bekend en gelezen te worden. - Het is echter veelal moeijelijk en omslagtig, van een geschrift van dezen aard, eene juiste beoordeeling te geven. De stukjes, die er in voorkomen, zijn, uit den aard der zaak, van verschillenden inhoud, van verschillenden stijl, van verschillende gehalte. Alles

kan niet even voortreffelijk zijn. Maar ter eere van den verzamelaar kan worden gezegd, dat niet ééne der in de zes tot dus verre uitgegevene stukjes geplaatste bijdragen, verwerpelijk of aan den beoefenaar der *Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheid* onwelkom is.

Wij zullen de vier, hier boven aangekondigde stukjes kortelijk doorloopen(1).

De Heer Mr. G. GROEN VAN PRINSTERER, door Z.M. den Koning met de belangrijke taak belast, om de Archieven en onuitgegeven briefwisseling van het Huis van *Oranje-Nassau* in het licht te geven, ondernam in het belang dezer zaak eene reis in *Frankrijk* en in *Duitschland*. Het is met de mededeeling van dezen togt, dat het IIIe Stuk wordt geopend. Ieder kent den duidelijken, sierlijken, aangenamen en zaakrijken stijl van den Heer GROEN: gij zult ze hier terug vinden. Ook zij, die met den Schrijver in gevoelen omtrent godsdienst en staatkunde verschillen, zullen hem met genoegen op zijne belangrijke reis vergezellen. Ziet, hij brengt u het eerst naar *Parijs* in de *Koninklijke Bibliotheek:* gij staat verbaasd over de menigte der handschriften, aldaar in de afzonderlijk bewaarde verzamelingen van DE BÉTHUNE, van COLBERT, van BRIENNE, van DUPUY en andere aanwezig; - daar ‘elke verzameling eenige honderde, somtijds duizende nommers heeft; en wij door nummers, portefeuilles moeten verstaan, waarvan ieder ook weder honderde brieven of andere stukken bevat:’ - De verzameling van COLBERT alleen heeft meer dan *tien duizend* nummers. Met genoegen volgt men den Schrijver naar *het Archief van Buitenlandsche Zaken*, en getroffen door het getal der aldaar bijeen verzamelde brieven concepten van antwoorden van, met en aan staatsmannen van allerlei natiën en van allerlei eeuwen, bepaalt ge u met hem, om de *Correspondance de Hollande*, in ruim 400 boekdeelen bevat, ieder een paar honderd brieven behelzende, te doorsnuffelen; en vindt er onverwachte en hoogst gewigtige bijzonderheden voor onze geschiedenis. Gij volgt hierna den Heer GROEN bij zijn bezoek in de *Archieven van het Rijk* en die van *Simancas*, een aanzienlijk gedeelte der archieven van *Spanje*, hetgeen men, bij gedwongene teruggave van het overige, onder voorwendsel, dat het tot *Frankrijks* geschiedenis behoorde, heeft weten achter te houden. Uit *Parijs* brengt de Schrijver u, zonder eenig oponthoud, als met eenen tooverslag in de Stads-Bibliotheek te *Besançon*. Wij bezoeken aldaar de rijke nalatenschap van den Kardinaal DE GRANVELLE; ruim 80 folianten, nog even bij tijds gered uit zolders en kruidenierswinkels, waar van depêches peperhuizen werden gemaakt.

(1) Wij gaven van het 1^{e} Stukje dezer Verzameling verslag in dit Tijdschrift, 1837, bl. 81 en volg. en van het 2^{e} bl. 195 en volg.

- In *Cassel* valt u het verblijf van drie weken ter opsporing van belangrijke stukken te kort, en gij leest aldaar met voldoening de correspondentie van de Edele Landgraven FILIPS *den Grootmoedige* en diens waardigen zoon WILLEM *den Wijze*.

Maar de Heer GROEN leert u op zijne reis niet slechts boeken en handschriften kennen, hij brengt u in gezelschap met beroemde of belangrijke menschen; hij deelt u bijzonderheden mede omtrent de Heeren CHAMPOLLION-FIGEAC, PARIS, GUÉRARD, BERRYER, den Staatsraad MIGNET, de Ministers THIERS en GUIZOT, den Hoogleeraar MICHELET, den Heer COUSIN, den Marquis DE PASTORET, enz. Gij bezoekt te *Stuttgard* den Heer MUNCH; te *Carlsruhe* MONE, en verwijlt te *Genève* bij den Leeraar MERLE D'AUBIGNÉ. Daarenboven heeft de Schrijver zijn reisverhaal met belangrijke opmerkingen verrijkt: gij leert zijn gevoelen omtrent de nieuwere Fransche Letterkunde kennen; hij lost u het raadsel op, van de vruchtbaarheid der pen van zoo menig Schrijver in *Frankrijk*. - En gij moogt zoo erg *anti-Bilderdijkiaansch* zijn, als het maar eenigzins kan, toch zult gij den man achten, die, sprekende over den strengen godsdienstzin der Hessische landgraven FILIPS en WILLEM, er ongezocht tot hunnen lof bijvoegt: ‘Ik wist, dat zij, - en in dit opzigt zijn zij eene zeldzame uitzondering geweest, - des niet te min eene verdraagzaamheid aan den dag hadden gelegd, die liefde voor allen gevoelt, en, waar slechts op het echte fondament wordt gebouwd, ‘*ook bij verschil van begrippen, opregt en gaarne de broederhand reikt*.’ Voor ons is de reis des Heeren GROEN nuttig en aangenaam geweest. In de *Archives de la Maison d'Orange-Nassau* zijn de vruchten dier reis voor dat werk opgezameld.

In dit III^{de} Stuk leverden de Heeren P.C. MOLHUYSEN en Mr. L.A.J.W. Baron SLOET bijdragen tot de in den jare 1833 door het Utrechtsche Genootschap bekroonde verhandeling van den zoo jong gestorvenen Jonkheer Mr. F.E. BERG VAN MIDDELBURG, *de Nederlanden en het Hanseverbond;* en wel de eerste *uittreksels uit Recessen der Hanse Steden, ten aanzien der betrekking van de Geldersche steden tot het Hanseverbond;* en de tweede, *stukken, betrekkelijk de onderhandelingen, in den jare* 1615 *te Lubek gevoerd, door de afgevaardigden van de Geldersche Hanse-Steden en Deventer, met de Duitsche Hanse-Steden*. - In de XVe en XVIe eeuw vinden wij bijna al de steden van *Gelderland*, op de vergaderingen der Hanse door afgevaardigden vertegenwoordigd; zij behoorden tot het derde deel of het *Keulsche Kwartier* der Hanse-Steden. Wij zien verschillende kleine steden van dat gewest, zoo als *Erkelens, Gelre, Deutekom*, enz. die hunne toelating vorderden tot die vergaderingen op grond, dat zij voor onheugelijke jaren de privilegiën der Hanse gebruikt hadden. De bijdrage des Heeren MOLHUYSEN

is ontleend uit de *Recessen*, voorhanden in het belangrijke Archief van *Deventer*. Die van den Baron SLOET uit dat van de stad *Zutphen*. Wij zien uit deze, dat die stad in den jare 1615 mede afgevaardigden naar *Lubeck* ter *Hanse-vergadering* zond; ja dat op die vergadering afgezanten van alle Geldersche steden de dagvaarding bijwoonden, hoe zeer niet uit iedere stad, maar, zoo als meermalen geschiedde, uit eene of meerdere, met lastgeving van allen, gemagtigden gezonden werden. In de *Bijvoegsels en Aanmerkingen* op het Xe Deel van WAGENAAR, *Vaderl. Histor.*, wordt gezegd, dat slechts uit de steden *Nijmegen, Arnhem* en *Deventer* afgezanten werden gezonden.

Hierop volgt (bl. 195-206) een klein, maar rein stukje van den Heer J.H. VAN BOLHUIS, over de vraag: *Heette* Dordrecht *vroeger* Durfos? Hetgeen meer geeft dan het belooft. De Schrijver wil op zeer aannemelijke gronden, dat *Durfos* en *Florichingae*, plaatsen, die voorkomen in de gevechten; waartoe de oneenigheden tusschen ZWENTIBOLD en zijne Rijksgrooten aanleiding hebben gegeven, niet, zoo als vrij algemeen wordt gesteld, naderhand *Dordrecht* en *Vlaardingen* zouden zijn genoemd geworden[(1)]: en dat ODAKAR of ODOKAR, een der tegen ZWENTIBOLD verbondene grooten, de zoogenoemde DIRK I, *Graaf van Holland*, niet zou zijn geweest. *Durfos* is waarschijnlijk *Fos*, een plaatsje aan den linker oever van de *Maas*, een weinig boven *Namen, Dur, Dier, Duur, Doer, Thur, Thoor, Thoer*, is, volgens sommigen, *water*. Steden, wier namen daarmede zijn zamengesteld, liggen veeltijds aan wateren of rivieren. - *Durfos* is dus waarschijnlijk *Fos aan de rivier*, in onderscheiding van *Fos*, dat niet aan de *rivier*, aan de *Maas*, lag. En werkelijk ligt niet verre van *Namen* een ander *Fos* of *Fosse*. Dit zoo zijnde, is *Florichingae, Florenges* in *Luxemburg*. ODOKAR is, volgens den Schrijver (en wij zijn geneigd hem dit toe te stemmen), een Graaf, wiens graafschap lag in de *Ardennen* (in *pago Ardinensi*). - En de geschiedenis van het gevecht, door REGINO medegedeeld, behoort in *Holland* niet te huis.

Als een bewijs der uitgebreidheid van den handel in wol, door de stad *Kuilenburg* in de XVe eeuw gedreven, strekt het (bl. 205 en 206) medegedeeld *Handelsvoorregt aan die stad te Calais*, destijds de stapelplaats der Engelsche wol, *verleend*.

Achteraan zijn, als naar gewoonte, geplaatst *aankondigingen, berigten, enz.* bevattende meer of minder uitvoerige opgaven des inhouds van geschriften, in de vakken, waaraan de verzameling

(1) Zie b.v. WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* Deel II, bl. 101. - BILDERDIJK, (zoogenaamde) *Gesch. des Vaderl.*, Deel II, bl. 9, 319 en volg. VAN DEN BERGH, *Nederl. Volksoverl.* bl. 69.

is gewijd, als: 1°. van het verdienstelijke, bekroonde Latijnsche antwoord van J. VAN DOORNINCK, op de door de *Groningsche* Academie in 1833 voorgestelde vraag: over de vroegere en latere grenzen van *Vriesland?* (bl. 57-78); 2°. van *de Nederlandsche Volksoverleveringen en Godenleer*, verzameld en uitgegeven door Mr. L. PH. C. VAN DEN BERGH (bl. 78-80); 3°. van *het Huis te Ilpendam en deszelfs voornaamste bezitters*, door G. VAN ENST KONING (bl. 80-83); 4°. van de door het Utrechtsche genootschap bekroonde verhandeling van Mr. G. MEES ASZ., *over* LAMBERTUS HORTENSIUS *van Montfoort, als geschiedschrijver* (bl. 83-92); 5°. van het werk van den Heer VAN ASCH VAN WYCK, *over de Instellingen van Hooger Onderwijs in Utrecht* (bl. 92-96); 6°. van de laatste door den geleerden Mr. J.D. MEIJER in de openbare vergadering van het *Koninkl. Ned. Inst.*, den 13 Maart 1835 gehoudene verhandeling *over de Staatkunde van* JAN VAN OLDENBARNEVELD (bl. 96-100), en 7°. van de Dissertatie des Heeren G.A.G. VAN MAANEN, *de supremo Mechlinensi Consilio* (bl. 101-108), allen met uitzondering van 2 en 5, die van den Hoogleeraar H.W.T. zijn, door den ijverigen verzamelaar, terwijl ten slotte (bl. 108-112) hier een verslag voorkomt van het berigt aan de Commissie, door het Bestuur van *België* belast met het onderzoek der historische gedenkstukken en de uitgave der nog ongedrukte *Rerum Belgicarum scriptores*, waaruit wij leeren, dat in het Belgisch Archief nog een schat van ongebruikte oorkonden aanwezig is, waaronder vooral belangrijk zijn die uit het tijdvak der regering van FILIPS II en van de Spaansche beroerten.

Het IVe Stuk wordt geopend door eene *korte* (?) *schets van de oude gewoonte, om in houten gebouwen te wonen, en van derzelver overgang tot steenen woningen, voornamelijk in Groningen*, door Mr. H.O. FEITH (bl. 209-265). - TACITUS zegt, dat de Germanen, ‘geene steenen tot hunne gebouwen, geene pannen tot hunne daken hadden.’ Nog vele eeuwen na hem waren de woningen der Duitsche volksstammen van hout. In 1184 bewoonde Keizer FREDERIK I een *houten* paleis, in 1380 was het kasteel *Eerde* bij *Ommen* nog geheel van hout. Kloosters en kerken waren in de XIVe eeuw nog vaak geheel van hout getimmerd. Dat de eerste kerk en het klooster te *Egmond*, in de XIe eeuw gesticht, van hout was, is algemeen bekend. Dat de herhaalde invallen der woeste Noormannen aanleiding gaven, dat in ons Vaderland vroeger dan elders, steenen burgen werden gebouwd, is zeer aannemelijk. De gevangenissen werden al vroeg van steen opgerigt; van daar, dat zij wel eens onder den naam van *Steen, stein, 's Gravenstein, het stein* voorkomen: de cipier werd *steenwaarder*, het sluitgeld *steengeld* genoemd, enz. enz. De geleerde en doorkun-

dige Schrijver gaat vervolgens na, hoe in vele steden van ons land de houten gebouwen langzamerhand door steenen zijn vervangen. Men vindt hier meer dan men zou verwachten(1), en het geheel is eene gewigtige bijdrage tot de geschiedenis en de wetenschap van onze oud vaderlandsche huishouding.

De stad *Elburg* werd in 1418 door den Roomsch-Koning voor het Rijks hofgerigt gedagvaard, en tegen haar, niettegenstaarde het beroep van Hertog REINOLD, op het privilegie de *non evocando*, den 31^{en} Januarij 1419, het ban-vonnis uitgesproken, waarvan de uitvoering aan die van *Deventer, Kampen* en *Zwol* werd opgedragen, doch welk vonnis in 1422 weder werd opgeheven. Dit leert ons het volgend stukje: *de stad Elburg voor het keizerlijk hofgerigt gedagvaard, in den Rijksban gedaan en daaruit ontslagen* (bl. 266-277), met echte stukken uit het Archief der gezegde stad. Wij zien hieruit, hoe het opperhoofd van het Rijk nog in de XVe eeuw zijn oppergezag alhier deed gelden. - Uit hetzelfde rijke Archief worden ons (bl. 278-281) twee oorkonden medegedeeld, waaruit blijkt, dat in den jare 1394 te *Harderwijk* werd besloten tot *uitrusting van een schip ten dienste der Hanse*, gewapend met 47 mannen, waartoe *Zutphen* 13, *Deventer* en *Harderwijk* ieder 8, *Staveren* 7, *Hindelopen* 6 en *Elburg* 5 mannen moesten leveren.

Vervolgens wordt hier door of namens den onderzoeklievenden D^{s}. G.D.J. SCHOTEL medegedeeld (bl. 282 en 284) *een brief van* JOAN MAETSUYKER, *Gouverneur-Generaal van Neerlands Indië*, in den jare 1663 geschreven aan Z.H. CHAN CHANNA SUPPERSELAER, *Groot Hertogh en Generael Veltheer van den grooten Mogol van Assam Bengale*, enz., met een *fac simile* der handteekening van dien Gouverneur-Generaal, terwijl eindelijk door den verzamelaar (bl. 285-287) op eene voldoende wijze, uit drie uittreksels uit oude rekeningen, wordt aangetoond, dat het woord *Andach*, dikwijls in dagteekeningen van oude stukken voorkomende, niet, gelijk veelal wordt beweerd, *daags daarna, des anderen daags* beteekent, maar *de achtste dag, de octave*, en een paar *Bijdragen tot het oude Strafregt* (bl. 288), het Mengelwerk van dit IVe Stukje en van het I^{e} Deel besluiten.

De Aankondigingen, achter dit Stukje geplaatst, zijn: 1°. van het werk van Prof. A. YPEY en Mr. H.O. FEITH, *de Oudheden van het Gooregt en Groningen* (bl. 113-127); 2°. van de door de tweede Klasse van het *Koninkl. Inst*. bekroonde verhandeling van

(1) Zoo vinden wij b.v. bl. 259 de opmerking, dat de schorsing van betaling in 1563, door Koning FILIPS II aan die van *Dordrecht* verleend, wier huizen afgebrand waren, eene der oudste voorbeelden van *surséance* in ons Vaderland is.

D. GROEBE (bl. 127-136), beide door den verzamelaar, en 3°, van het IIIe en IVe Deel van het werk des Heeren GROEN VAN PRINSTERER, *Archives ou correspondance inédite de la Maison d'Orange Nassau* (bl. 136-143), door B.N., terwijl eindelijk alles wordt besloten met het berigt der uitgave van het *Kerkelijk Dordrecht* van G.D.J. SCHOTEL.

Men ziet uit de hier geleverde opgave, dat de beide laatste stukjes van het I^{e} Deel dezer *Bijdragen* in belangrijkheid voor de beide eersten niet behoeven te wijken. - Wij gaan over tot de beschouwing van het IIe Deel.

(*Het vervolg in een volgend Nommer.*)

Mijne Reis naar Portugal in de lente van 1836, door *Gustaaf van Heeringen*.

Uit het Hoogduitsch door *Steenbergen van Goor*. Drie Deelen. Te Deventer, bij M. Ballot. 1838 en 1839. 236, 241 en 221 bl.

De Vertaler merkt in zijn voorberigt te regt aan, dat onder de vele reisbeschrijvingen, welke wij, zoo oorspronkelijk als vertolkt, in onze taal bezitten, die welke over *Portugal* handelen, wel de minste in getal zijn. Daaraan mag men het dan ook toeschrijven, dat wij in het algemeen zoo weinig bekend zijn met een land, dat onze belangstelling zoo zeer verdient. Immers wij bezaten er vroeger uitgebreide handelsbetrekkingen mede; even als *Italië* verheugt het zich in zijnen zuiveren, schoonen hemel, en even als ons Vaderland levert het roemrijke herinneringen op; want aan *Nederland* en aan *Portugal* is *Europa*, de uitbreiding en eerste ontwikkeling der zeevaart verpligt.

Dit reisverhaal zal ons echter geene uitgebreide kennis van dat land verschaffen. Het is ook trouwens het doel des Schrijvers niet; hij hield zich slechts twee maanden in *Portugal* op, en zijn verblijf bepaalde zich nog enkel tot de hoofdstad; hij noemt zijn verhaal slechts eene bloem, op eene wandeling, aan de oevers van *Tajo* (*Taag*) geplukt. Waarom voor den *Taag*, door het geheele werk heen, *Tajo* gezegd wordt, valt moeijelijk te begrijpen. Duitsch, Hollandsch, Fransch of Engelsch is dit woord niet, het zoude Portugeesch kunnen zijn, indien die schoone rivier niet in die taal *Tejo* heette.

Meer dan eene wandeling is ook deze reis niet. De Schrijver verhaalt meestal oppervlakkig, echter aangenaam en bevallig, wat hij zag, dacht en gevoelde, zonder op iets meer aanspraak te ma-

ken. Alles is doorweven met dagelijks voorkomende reisavonturen, die alleen waarde ontvangen, door de wijze van verhalen. Overigens kan de man ten voorbeeld strekken aan zoo vele andere reizigers, omdat hij van niets spreekt, dan hetgeen hij zelf gezien heeft.

De Heer, of zoo als hij genoemd wordt, of zich laat noemen, de Baron G.V.H. is een Coburger, die zich in het gevolg bevond van Prins FERDINAND, toen deze zich ter aanvaarding der hand van de jonge Koningin-weduwe, Donna MARIA, naar *Lissabon* begaf. Over *Wurtzburg*, gaat de reis langs den *Rijn*, over *Keulen* en *Aken* naar de Belgische hoofdstad; hier vindt de Schrijver een klein *Parijs*, onder anderen in de welbekende Parijsche namen, zoo als *Café des mille Colonnes, Café de la paix* enz. en zegt dat er ook *Cafés-Estaminets, Cabinets de lecture, Notaires* enz. zijn. Met reden mag men veronderstellen, dat deze *Notaires*, niet op hunne regte plaats staan. Op het gezigt van het raadhuis, werd het den Schrijver eerst begrijpelijk, dat *Brussel* eenmaal onder Spaansche heerschappij had gestaan. Bij deze gelegenheid, fantaiseert hij in den maneschijn over ALBA, EGMOND, GOETHE en KLAARTJE, doch zijne Duitsche natuur (het zijn zijne eigene woorden) verraste hem, en zoo eindigt deze periode met een glas bier en een cigaar. Wij zullen den reiziger niet verder in *Brussel* en *Belgie* volgen. De reis ging nu naar *Calais;* bij *Grevelingen* spreekt de Schrijver van Hollandsch karakter van den bodem, dat het Fransche voor een oogenblik verdrong, doch de vertaler .... neen, wij gaan niet voort. Bij tijds viel nog ons oog op de laatste bladzijde van het laatste deel, waar de laatste bekent hier eene soort van *bévue* begaan te hebben. - Van *Calais* over *Douvres* naar *London*, en na een kort oponthoud aldaar, naar *Portsmouth*, waar het hooge gezelschap zich op de schoone stoomboot *Manchester* inscheepte, om naar *Lissabon* te stevenen. Onder de doorluchtige togtgenooten bevond zich ook, de Baron (?) SILVAIN VAN DE WEYER Belgisch Minister! Die zeereis was noch voorspoedig noch aangenaam, en eerst op bladz. 200 van het eerste deel, (bestaande uit 216 bladz.) betreedt de Schrijver den Lusitaanschen bodem, dat land waaromtrent wij zoo gaarne iets vernamen.

Wij zullen niet alles herhalen, wat de Schrijver zag, en wat hij daarbij dacht en gevoelde; wij zullen hem niet volgen bij de onderscheidene kleine avonturen, die hij ondervond; wij willen het genoegen der lezers niet bederven, met hun vooraf te verkondigen, wat zij lezen zullen, maar slechts zeggen, dat wij alle reden hebben, om te gelooven, dat de Schrijver getrouw in zijn verhaal is, en dat zijne aanmerkingen over zeden en gebruiken des volks, hoe oppervlakkig soms ook, met de waarheid overeenstemmen. Im-

mers wij herkenden in alle opzigten het *Lissabon* van voor eenige jaren; slechts een paar uitzonderingen mogen hier vermeld worden; zij zijn van droevigen aard. Voorheen ging men bijna even veilig de straten der stad en in de omstreken, als in andere hoofd-steden van *Europa*, en thans, naar des Schrijvers verhaal te oordeelen, dat wij om geenerlei reden mogen betwijfelen, thans is het gevaarlijk, zich alleen op afgelegene plaatsen te begeven. Overal zag de Schrijver sluipmoordenaars en dieven. - En hoe is het thans met het materieel welzijn des landmans? Vroeger leefde deze te vrede. Het is waar, de vrucht van zijnen arbeid moest hij met de bewoners der kloosters deelen, maar ook bij die zelfde kloosters vond hij in nood hulp en onderstand. Dit alles is nu anders, hij betaalt wel geen tienden, maar des te hooger belastingen; hij vindt geene barmhartige geestelijken meer, die hem in den nood ondersteunen; ja zelfs voelt hij zich gedrongen, om van zijne schamele bete broods, nog iets af te staan, om de uit hunne kloosters verdrevenen niet van gebrek te zien omkomen. Dit alles is de vrucht van den de menschheid onteerenden broeder- en burger-oorlog, die het land geteisterd heeft. En tot vergoeding van al deze ellende, heerscht thans in *Portugal*, eene Constitutioneele Koningin, en de natie kan zich verheugen in het bezit van dertien tijdschriften en periodieke werken, die alleen in *Lissabon* het licht zien, terwijl zich dit vroeger slechts tot een enkele bepaalde.

Jammer is het, dat deze reis naar *Portugal* slechts eene reis naar *Lissabon* is. Behalve een uitstapje naar *Cintra* en *Mafra* en een ander naar de overzijde van den *Taag*, verneemt men hier verder niets omtrent het land, dat aan den Schrijver nog zoo veel aanleiding had kunnen geven tot onderhoudende verhalen. Want uit het oogpunt van het onderhoudende beschouwden wij dit werk; anders zouden wij hier en daar nog wel eene aanmerking te maken hebben, dan de vertaler is ons daarin nu en dan reeds voorgekomen.

Wij hadden gaarne gezien, dat de Hollandsche lezer, met den zin van vele Portugeesche woorden, die hier en daar voorkomen, ware bekend gemaakt. Wat moet hij nu denken van *Calcadas* (*Calçadas*) *Teja, quinta, Comarças* (*Comarcas*) *traversas* enz. de Schrijver zelf bekent de taal niet te verstaan, en daardoor begaat hij wel eens een misslag. Had hij alles in Duitsche woorden wedergegeven, dan zoude de vertaler ook in staat geweest zijn, voor Hollandsche lezers, Hollandsch te schrijven. De broeder van schoone MARIQUINHA wordt IRAMAO (Irmâo) genoemd, als ware zijn' naam; *Irmâo* beteekend broeder, en is geen naam. Bij de onkunde van den Schrijver in de Portugeesche taal, bekent hij ook niet ver in het Engelsch te zijn; maar schijnt uit de ver-

legenheid gereed wanneer hij Fransch kan spreken. Over zijne bedrevenheid in deze laatste taal kan de lezer zelf oordeelen; bij het afscheid nemen van de beminnelijke bewoners van *Alva*, (aan de andere zijde van den *Taag*) maakte onze Schrijver eene strophe in de Fransche taal, om van zijne dankbaarheid te doen blijken. De vertaler zoude aanspraak hebben, zoowel op den dank van ons, als van den Schrijver, indien hij deze *nonsense* had achterwege gelaten.

En nu nog een woordje tot den uitgever. Bij het eerste deel wordt ons berigt, dat de graveur niet tijdig met de bewerking van het vignet was klaar gekomen. Waarom, Mijnheer BALLOT! het vignet niet geheel weggelaten? Welk nut steekt er in, eene afbeelding te geven van de aankomst eener diligence te *Calais*? Vond men er een tooneel uit het volksleven der Portugeezen, of iets merkwaardigs uit het land, als de waterleiding te *Alcantara*, of een of ander gezigt op den *Taag* er op afgebeeld, dan konde zulks nog een nuttig doel hebben en waarde aan het werk bijzetten; nu dient het tot niets anders, dan om den prijs van het werk te verhoogen, en een talentvollen graveur zijnen tijd met nietigheden te doen verbeuzelen. Intusschen kan dit vignet dienen, voor alle nog uit te gevene reisbeschrijvingen; eene diligence komt er toch ligt in voor, en zoo als het bij de aankomst hier toegaat, is het min of meer overal het zelfde.

Philip August of de Wapenbroeders. Naar het Engelsch van *G.P.R. James*. Eerste Deel II en 308 bl. Tweede Deel 311 bl. Te Amsterdam, bij J.M.E. Meijer, 1838.

‘Mogten wij niet te vergeefs tegen het overbrengen *aller* Romans van JAMES hebben gewaarschuwd, die welligt in minder bekwame handen zouden vallen dan die van den Heer STEENBERGEN VAN GOOR;’ dus eindigden wij onze beoordeeling van *Maria van Bourgondië*, van genen Schrijver en dien Vertaler, in *de Gids*, Jrg. 1838, bl. 198. Al lijdt onze ijdelheid er onder, wij moeten bekennen, dat onze stem die eens roependen in de woestijn geweest is; de boeken welke voor ons liggen, leveren er een dubbel bewijs van.

Wij drongen er op aan, dat men slechts diegene der werken van dezen duizend en éénden volgeling van SCOTT zoude kiezen, wier onderwerp ons volk eenig belang zoude kunnen inboezemen; wij

gaven den goeden raad, dat men ten minste eenen Vertaler zoude zoeken, in staat den doorgaans onberispelijken stijl van JAMES regt te doen. Zie hier het gevoelen van den Vertolker van den Heer MEIJER over *Philip August*, wij zullen zoo vrij zijn het onze aan het slot dezer aankondiging mede te deelen. Hij moge het ons vergeven, dat wij den Uitgever tevens op zijne talenten opmerkzaam maken.

Het Voorberigt luidt aldus:

'De zoogenaamde historische Romans beginnen in ons Vaderland hoe langer hoe meer veld te winnen, en wijd en zijd vangt men aan, de verschillende tijdvakken der geschiedenis te ontginnen.'

De phrase riekt Duitsch, en er is eene droevige verwarring in de beeldspraak. Maar laat ons voortluisteren:

'Men kan niet ontkennen, dat deze Romans niet alleen tot *aangenaamheid*, maar tevens tot nut strekken, wanneer de Schrijver de voornaamste gebeurtenissen afmalende, zoo als zij werkelijk zijn gebeurd, slechts datgene verandert, versiert of geheel verdicht, dat van minder belangrijken aard moet worden geacht, en met de geschiedenis des tijds niet in verband staat. Aan deze vereischten kwam ons het onderhavige werk voor te beantwoorden en wij oordeelden *hetzelve* ter vertaling in het Nederlandsch zeer geschikt.'

Proficiat! Ons vergunne men echter het tegendeel te beweren. Uitgelokt door den lof, welken een Engelsche *criticus* aan het oorspronkelijke toedeelde, beproefden wij de lezing en legden het boek onvoldaan ter zijde. Zelden, wij bekennen het ronduit, zelden verveelde eene ongelukkige liefdeshistorie ons erger dan die van PHILIP AUGUST en AGNÈS DE MERANIE, wier wettig of onwettig huwelijk, naar ge tegen of voor den Paus gezind zijt, de hoofdintrigue van den Roman is. De *beau Sire* D'AUVERGNE is een der droevigste figuren, welke wij ooit in eene *Romance Chevaleresque, genre à la mode et genre détestable*, zeide BÉRANGER, aantroffen. Den Vertaler ging het anders, b.v.

'De middeleeuwen toch zijn de bakermat (?) der sedert eeuwen in de duisternis verborgen, en toen weder met nieuwen glans verschijnende letteren. Onder de regering van den grooten PHILIP AUGUST ziet men het leenstelsel, *deszelfs* hoogste kracht bereikt *hebbende*, reeds de zaden zijns verderfs in zich bevatten, om daarna trapsgewijze plaats te maken voor een geregelder bestuur, waaruit het willekeurig gezag der koningen werd geboren, op de puinhoopen van het leenstelsel gebouwd, en hetwelk op zijne beurt door de tot dus verre miskende, maar desniettemin geduchte magt des volks werd vervangen.

'PHILIP AUGUST was een dier zeldzame mannen, wier invloed

op hunnen tijd onloochenbaar is. Hij was de eerste, wiens gezonde staatkunde het leenstelsel ondermijnde, en de toekomende grootheid niet alleen van zijn geslacht, maar van *Frankrijk* voorbereidde.

'Het is eene *daadzaak*, dat het huwelijk van PHILIP AUGUST met AGNÈS DE MERANIE, hem in groote moeijelijkheden wikkelde en den paus (waarom niet Paus?) aanleiding gaf, om *Frankrijk* in den ban te doen. Zulks verschafte vele edelen eene gunstige gelegenheid om tegen den Koning op te staan, en zich met den Duitschen Keizer en den Koning van *Engeland* tegen hem te vereenigen; doch hunne pogingen werden door den slag bij *Bouvines*, 1214, ten eenemale verijdeld, waarvan het leenstelsel in *Frankrijk* het begin van zijnen langzamen ondergang dagteekende.

'Dit is het belangrijk hoofdonderwerp van ons verhaal; de gebeurtenissen ontrollen zich zonder langwijligheid voor den Lezer.'

Het is aan het publiek, tusschen den Vertaler en ons te beslissen. Wij zijn gereed van elk, die er alles in geniet, wat hij er in vond, met den dichter te getuigen:

> 'Zaagt Gy dit all', dan zaagt Gy bliksems veel!'

Er is menige uitdrukking in deze twee Deelen, welke bij ons het vermoeden deed oprijzen, dat het werk niet uit het Engelsch, maar naar eene Duitsche vertaling werd overgebragt. Wilt gevoorbeelden, I^{e} Deel, bl. 28: 'Verscheidene andere personen *vervulden* het hol,' bl. 29: schoon haar hoofdhaar - (eene vieze naauwkeurigheid) was echter haar vel *merkwaardig* blank;' bl.31: 'Gij zult *door* het meer naar de kapel van Onze Lieve Vrouwe worden gevoerd;' of laat ons het andere openslaan. IIe Deel, 'Zijne ijskoude manieren lieten geen oogenblik *na;* bl. 19: AGNÈS was ook niet meer de schoone, bevallige vrouw, die wij reeds *getoond* hebben;' bi. 21: Zij *veranderde aanstonds* van manieren.' En echter, want wij willen billijk zijn, stieten wij op eenige woorden, die ons doen gelooven, dat de man een Engelsch exemplaar voor zich had, en die fraaije Germanismen zuiver Hollandsch acht. Want hoe zoude hij anders aan een. *velvetten* muts, I^{e} Dl., bl. 14 (*velvet*) en bl. 38 aan *izzards* (?) komen?

De Heer MEIJER verdient scherpe berisping over de twee prullen, welke hij ons voor vignetten opdischt. Wij weten niet, waar de Heer BIERWEILER uithangt; maar in een land dat nog SLUYTER'S, KAYSER'S, LANGE'S en COUWENBERGH'S oplevert, moest men zulk eenen graveur naar de Academie zenden, om te leeren teekenen.

Wij scheiden van dezen Roman met de mededeeling van het oordeel, onlangs door een' bevoegden Engelschen kunstregter over JAMES uitgebragt. Het moge onze overige Uitgevers ter waarschu-

wing strekken, niet in iederen Roman van JAMES eene onfeilbare speculatie te zien:

'De historische romans van M^{r}. JAMES doen ons aan een snoer kralen denken, die welgerond en lief gekleurd zijn, maar het oog door vervelende eenheid van vorm en toon spoedig verdrieten. Eene juiste maat voor de evenredigheid der onderscheiden deelen, - het talent, de aandacht gaande te houden, tot de vele lijnen in een punt zamensmelten, - een boek vol alledaagschheden,' - (of leest gij liever voor *Commonplace book*, een boek van gemeenplaatsen?) 'opgeluisterd door Europesche namen; - heraldieke spreuken en uitdragers- kleederpronk, waarin hier en daar een trek uit het leven of naar de natuur is opgenomen, om een tooneel iets verrassends te geven, of een snedig gezegde ingelascht, om het gesprek te punten; - veel zin en nog meer liefde voor alles wat dapper, ridderlijk en edel is, *voilà tout, nous sommes au bout de notre Latin*. Wie meer eischt, zal het vergeefs in de Romans van M^{r}. JAMES zoeken, want al wat zijne werken overigens karakteriseert, is niet zijn eigendom, maar heeft hij gemeens met de geringste *Scheherazade* aan het spinnewiel, die begint: 'Daar was eens,' en die eindigt: 'een heyligh houwelick volgde op hunne eerzame vrijaadje' en 'zij wonnen vele kinderen, met wangen als poffertjes;' enz. enz.

Schriften voor onderwijs.

***Sammlung ausgewählter Stücke, in Prosa und Poesie, aus den Werken deutscher Schriftsteller, mit Erklärung der schwersten Wörter und Redensarten, nebst Hinzufügung einiger Fragen über Grammatik, u.s.w. Herausgegeben von* J.C. de Wilde, *Lehrer zu Dordrecht. Dordrecht, bei* Blussé en Van Braam. 1838.**

***Hoogduitsch Leesboek in Proza en Poëzij: ten dienste dergenen, welke met de eerste beginselen der Hoogduitsche Taal bekend zijn. Bijeenverzameld, en met eene vertaling van de moeijelijke woorden en uitdrukkingen voorzien, door* H.L. Schuld, jwz., *Privaat-Onderwijzer te Dordrecht. Te Dordrecht, bij* Blussé en Van Braam. 1838.**

Ofschoon de werken van VAN KAMPEN, LEHMAN, AREND, IPPEL en anderen eene behoefte naar Lees- en Vertaalboeken voor beginnende en meergevorderde beoefenaars der Hoogduitsche Taal, althans vooreerst, niet dringend gemaakt hebben, wenschen wij evenwel aan de beide Verzamelingen, wier titels wij zoo even opgaven, eene goede ontvangst. Immers is, over het geheel, de keus der daarin opgenomen stukken, zoowel in dicht als ondicht, goed uitgevallen, en treffen wij al hier en daar oude kennissen ann, zoo ontmoeten wij die toch gaarne weder, daar zij het nuttige met het aangename vereenigen. De Heer DE WILDE heeft zijne stukken systematisch gerangschikt, en tevens aan den voet van elke bladzijde eenige vragen geplaatst, wier beantwoording de taalkennis der leerlingen niet altijd op eene gemakkelijke proef stellen. De Heer SCHULD daarentegen heeft zich minder aan eene bepaalde orde gehouden: bij hem wisselen proza en poëzij elkander af, waar wij niets op hebben aan te merken, dan dat verre de meeste stukjes, tot deze laatste behoorende, ons onwillekeurig aan de Handboeken van LEHMAN en VAN KAMPEN herinneren. Het gemis aan taalkundige vragen wordt bij S. gedeeltelijk door meer uitvoerige zin- en woord-verklaringen vergoed, die echter niet zoo talrijk zijn, dat zij aan de traagheid der leerlingen voedsel zouden geven.

Het spijt ons, dat in beide werkjes de voorzeker meer gebruikelijke, doch minder oordeelkundige spelling niet is verwisseld geworden voor de betere, door HEIJSE en andere hedendaagsche taalgeleerden, met zoo veel reden voorgeslagen, door onderscheidene

nieuwere schrijvers aangenomen, en ook door AREND in zijne *Blumenlese aus den besten prosaischen Schriftstellern und Dichtern der Deutschen*, 2 Bändchen. Deventer 1833, gevolgd. -

Onze overige aanmerkingen bepalen zich tot een gering getal; en onder deze behoort, dat wij in de beide werkjes de *ch* menigmaal van elkander gescheiden zagen, hetgeen nooit mag geschieden, daar deze letters in het Hoogduitsch slechts één letterteeken uitmaken. Zoo ook is het slechts in eenige gevallen geoorloofd de *p* van de *f* te scheiden: men breke dus het woord *empfinden* niet af, zoo als de Heer SCHULD (bl. 299, 308) bij *emp*, maar bij *em*. Evenmin vertale men, als Z. Ed., het woord *Levante* (bl. 320) door *de Oost*, noch *frostig Trauerspiel* (bl. 389) door *huiveringwekkend, akelig treurspel*. Wij zouden dit liever overzetten door *koud, koel treurspel*. De *Cato* van ADDISON is wel een *koud*, maar waarlijk geen *huiveringwekkend* of *akelig* stuk. Het jaartal 1797 bij den Heer DE WILDE (bl. 16) is ongetwijfeld onjuist; en het woordje *Semmel*, beteekent wittebrood, en niet *zemelen*, zoo als W. dit bl. 231 vertaalt. Dit toch heet in het Hoogduitsch *Kleien*. -

Druk en papier zijn goed, en de correctie laat niets te wenschen over.

***Hoog- en Nederduitsche Spreekwijzen, tot voorafgaande oefening voor hen, die de Hoogduitsche Taal willen leeren, bijzonder ten gebruike der Nederduitsche Scholen, verzameld door* J. Olivier jz.**

> Wenn gute Reden sie begleiten
> Dann fliesst die Arbeit munter fort.
> SCHILLER.

(*Te*) *Kampen*, (*bij*) K. VAN HULST. 1837.

'De kortste en zeker ook de beste wijze, om eene levende taal te leeren is niet, zich eerst en voor alles op hare spraakkunstige regels toe te leggen, maar zich eene menigte (woorden en) spreekwijzen eigen te maken, en slechts daarna de regelen te bestuderen, die als dan zeer gemakkelijk begrepen zullen worden, omdat de leerling ze onwillekeurig op de in zijn geheugen geprente spreekwijzen zal toepassen.' Daar wij geheel in dit gevoelen van den Heer OLIVIER deelen, en met HAMILTON beweren, dat bij het aanleeren eener taal, met de regelen der spraakkunst te beginnen, met reden 'den wagen vóór de paarden gespannen,' mag genoemd worden; daar wij met Kapitein BASIL HALL vragen: 'hoe leeren kleine kinderen hunne taal spreken?' en met hem antwoorden: 'zekerlijk niet door middel van spraakkunstige regelen;' en eindelijk, daar wij overtuigd zijn, dat volwassene personen het niet beneden zich moeten achten, de leerwijze der natuur zelve te volgen, zoo kunnen wij deze *Hoog- en Neder-*

duitsche Spreekwijzen, den eerstbeginnenden in de Hoogduitsche Taal ter beoefening aanbevelen. Of echter het boekje niet doeltreffender ingerigt, en voor den leerling geleidelijker zoude zijn, indien de wijze van D. WILKE in zijne *Handleiding om de Engelsche Taal te leeren spreken en schrijven*, en die van AREND in zijne *Handleiding ter aanleering der Spaansche Taal*, gevolgd ware, geven wij den Auteur in bedenking.

Flowers of English Poetry, for the use of schools and private tuition; with a translation of the most difficult phrases and words. Keur van Engelsche Dichtstukken (*dichtstukjes*) *ten gebruike der scholen en van het bijzonder onderwijs; met eene vertaling der moeijelijkste spreekwijzen en woorden. Bijeengezameld door* K.B. de Paeuw. *Eerste stukje*. (*Te*) *Dordrecht* (*bij*) Blussé en Van Braam. 1838.

De hier geleverde dichtstukjes zijn naar de vatbaarheid der jeugd, voor welke zij bestemd zijn, gekozen, en alle van godsdienstigen of zedekundigen inhoud. Wij kunnen echter niet ontveinzen, dat zij ons wat al te nuchter voor de lieve jeugd toeschijnen, die zoo gaarne iets heeft, dat hare verbeelding treft, en de nieuwsgierigheid opwekt of bezig houdt. En echter vindt men in dit boekje geen enkel verhaaltje, geen enkel vertellingje opgenomen; het is zedekunde en niets dan zedekunde, die daarenboven dikwerf naar een stijf Engelsch piëtismus overhelt, zoo geheel in strijd met de zuivere en echte begrippen des Christendoms. Van daar uitdrukkingen als deze, die wij niet gaarne uit den mond onzer kinderen zouden hooren bl. 51.

> Great God, *how terrible art thou*,
> To sinners *e'er so young!*

Onze VAN ALPHEN verstond vrij wat beter de kunst om gedichtjes voor kinderen te schrijven, dan dichters als WATTS en dichteressen als Mrs. BARBAULD, uit welke hier proeven medegedeeld worden. En D^{r}. BOWRING zegt zeer juist: ‘VAN ALPHEN'S *Poems for children* are among the best, that were ever written. They are a precious inheritance for the youth of the *Netherlands*. They teach virtue in simple eloquence, and are better known in *Holland*, than are the hymns of Dr. WATTS or Mrs. BARBAULD here.’

De woordverklaringen en ophelderingen door den verzamelaar achter elk stukje geplaatst, zijn goed; en zeer oordeelkundig is menigmaal van een woord, of van eene uitdrukking, meer dan ééne vertaling gegeven, om daardoor den smaak der leerlingen in de keuze hunner woorden te beproeven; *to parch*, troosten bl. 49 lees *roosten*.

***Tijdrekenkundige Tafels, bevattende de merkwaardige gebeurtenissen, voorgevallen in de voornaamste Staten, gesticht vóór de tijdrekening der Christenen; mitsgaders de voornaamste outdekkingen en uitvindingen der Ouden. Door* C.H. Roggen, *onderwijzer en kostschoolhouder te 's Gravenhage*. (*Tweede, vermeerderde Druk*). *Te Zwolle, bij* J. Zeehuisen, jr. 1837.**

Naast de tijdrekenkundige tafels van CURAS en SCHRÖCK, BREDOW en andere, neemt dit boekje eene waardige plaats in. Het is met zorg bewerkt, en zal ongetwijfeld met vrucht bij jonge lieden gebruikt worden, bijzonder wanneer men de wijze des opstellers volgt, om de leerlingen een gedeelte van eene dezer tafels uit het hoofd te laten opzeggen, zonder echter van hen te vorderen, dat zij zulks woordelijk doen; vervolgens hun elke gewigtige gebeurtenis in meer bijzonderheden te verhalen, de oorzaken en gevolgen van elk hoogst belangrijk voorval aan te wijzen, en zoo dikwijls de geschiedenis daartoe de gelegenheid aanbiedt, aan de verhalen die strekking te geven, dat zij bevorderlijk zijn kunnen voor de ontspruiting en het opwassen van de kiemen des gevoels voor deugd, zedelijkheid en godsdienst.'

De Schrijver volgt de gewone tijdrekening, door het bestaan van ons geslacht op ongeveer zes duizend jaren te bepalen.

***Philarete, tijdschrift voor de Jeugd*. N°. 1 - VII. *Tweede Jaargang*. (*Te*) *Rotterdam* (*bij*) H. Nijgh. 1838.**

Met ruimte kunnen wij dit zeer net uitgevoerde en met fraaije steendrukplaatjes versierd tijdschrift onzen jeugdigen landgenooten aanbevelen. De Redactie zorgt voor eene gepaste verscheidenheid van onderwerpen, zoodat verhalen, trekken uit het leven van beroemde mannen en dergelijke, door wetenschappelijke en zedekundige bijdragen oordeelkundig worden afgewisseld. Bij dit Tijdschrift behoort een aanhangsel, de *Duizendkunstenaar* getiteld, dat ten doel heeft, de ontwikkeling van den verstandelijken aanleg der jeugd bevorderlijk te zijn, en te dien einde de volgende rubrieken bevat: kunstwerken, gymnastische oefeningen, chemische en andere uitspanningen, rekenkunst en wiskunde, gemengde vragen, raadsels en charaden. - Wij hopen, dat een genoegzaam vertier den uitgever in staat zal stellen met dit nuttig en aangenaam maandwerkje voort te gaan.

A.

Provinciale almanakken voor het jaar 1839.

1°. *Geldersche Volks-Almanak*. (5de *Jaargang*.) *Te Arnhem, bij* C.A. THIEME.
2°. *Noord-Hollandsche Volks-Almanak. Amsterdam, bij* J.P. HEUKELOM.
3°. *Zuid-Hollandsche Volks-Almanak*. (2de *Jaargang*.) *Te 's Gravenhage, bij de Erven* DOORMAN en J.D. STUERWALD.
4°. *Utrechtsche Volks-Almanak*. (3de *Jaargang*.) *Utrecht, bij* J.G. ANDRIESSEN.
5°. *Overijsselsche Almanak voor Oudheden en Letteren*. (*Vierde Jaargang*.) *Deventer, bij* J. DE LANGE.
6°. *Jaarboekje voor de Provincie Overijssel. Te Zwolle, bij* J.J. TYL.
7°. *Groninger Volks-Almanak*. (3de *Jaargang*.) *Te Groningen, bij* J. OOMKENS.
8°. *Drentsche Volks-Almanak*. (3de *Jaar*.) *Te Koevorden, bij* D.H. VAN DER SCHEER.

Acht *Provinciale Jaarboekjes*, en toch nog niet alle, want de *Vriesche* en *Zeeuwsche Volks-Almanakken* en de *Groninger Regerings-Almanak* zijn ons dit jaar nog niet geworden. Wij ontvingen echter eenen nieuweling, den *Noord-Hollandschen*.

Gelijk vroeger munt N°. 5 in belangrijkheid, in uiterlijke gedaante, in druk en uitvoering, kortom in alles, boven al de overigen voordeelig uit. Het is een kostbaar geschenk, dat de Provincie *Overijssel* jaarlijks aan de beoefenaren der vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde doet. Wij herhalen onzen meermalen geuiten wensch, dat in elke Provincie een dusdanig jaarboekje, al was het ook met weglating der dichtstukjes, verscheen; en wij zouden gaarne daarvoor een paar dozijn Almanakken, die veelal tot niets anders strekken, dan om de flaauwe en half-gare voortbrengsels van middelmatige schrijvers of dichters aan den man te helpen, willen missen. - Eere zij de Redactie van dit geheel Overijsselsch produkt; eere zij den Heeren P.O.C. VORSSELMAN DE HEER, Mr. W.H. COST JORDENS, Mr. J. VAN DOORNINCK, P.C. MOLHUYSEN, Mr. T.W. VAN MARLE, H. VAN DER WIJCK en anderen, die hunne belangrijke bijdragen aan dezen Almanak hebben geschonken.

Wenschen wij voor de geschiedenis van ons land, in elke provincie eenen *Almanak*, als de Overijsselsche, voor de statistiek en huishoudkunde zouden wij gaarne overal een Jaarboekje zien als N°. 6. - Dat ons onder anderen, een welgesteld overzigt geeft van de meest belangrijke takken van bestaan en bestuur in *Overijssel*.

Men versta ons wel en misduide onzen wensch niet. Wij bedoelen hier niet mede, dat het ons aangenaam is, dat elke pro-

vincie zoo op zich zelve blijve, en voor zich zelve, als of elk eene bijzondere natie ware, werke. Neen, Schrijver dezes is een geslagen vijand van dien provincie-geest, een overblijfsel der tijden, toen nog elk gewest door afzonderlijke Heeren geregeerd werd, en *Hollander* en *Stichtenaar* gewapend tegen elkander overstonden, en *Geldersman* en *Twenther* elkander te vuur en te zwaard vervolgden. - Neen, het zou ons aangenamer zijn, indien er voor ons geheel land een enkel werk bestond, wat voor *Nederland* was, hetgeen voor *Overijssel* de aangekondigde Almanak is: indien alle onze vaderlandsche geschiedschrijvers en oudheidonderzoekers in ééne verzameling de vruchten van hun onderzoek en van hunne vlijt (zoo ze voor geene afzonderlijke uitgave vatbaar zijn), wilden bijéén brengen: de Heer NIJHOFF heeft in zijne *Bijdragen* daartoe de gelegenheid aangeboden; jammer, dat onze schrijvers zoo weinig van die gelegenheid gebruik maken, maar hunne stukken liever elders in zeer *heterogene* tijdschriften of in niets beduidende Almanakken begraven. - Wij zouden liever zien, dat er jaarlijks een *goed* bewerkt statistiek en oeconomisch overzigt over ons geheele land te voorschijn kwam; doch bij mangel van dit een en ander kunnen wij den *Overijsselschen Almanak* en het *Overijsselsche Jaarboekje* ter navolging aan al de overige Provinciën niet genoeg aanbevelen. - Maar wij zouden de *Volks-Almanakken* vergeten, en keeren tot hen terug. De overgang is gemakkelijk, want in N°. 8 vinden wij in een stukje over het jaar 1672[1] onze gevoelens en onzen weerzin tegen een uitsluitend *provincialismus* terug: en wij zeggen volgaarne met den Schrijver: '- het was een verlies voor de aankweeking van den *algemeenen* Nederlandschen volksgeest en de aanwas van de zedelijke krachten van den Staat, indien het onderzoek der oude geschiedenis van *bijzondere* gewesten en plaatsen, al te eenzijdig, de liefde verdoofde voor de geschiedenis van den *Nederlandschen Staat*, diens roem en grootheid uit het oog deed verliezen, en, ondankbaar, de verdiensten en deugden der vaderen vergeten.'

N°. 8 houdt zijnen roem staande, en is niet de minste der broederen. Het moet echter voor N°. 7 onderdoen, dat er uit en inwendig goed uitziet. Ook N°. 3 is niet achteruit gegaan. Het is zeer net uitgevoerd, en behelst over het algemeen goed bewerkte stukjes. - N°. 1 is ook hetzelfde gebleven, en verdient lof en aanmoediging.

En N°. 4? - ja, wat zullen wij van N°. 4 zeggen? - Het is

(1) Wij weten niet, of aan den Schrijver bekend is de *vijf en twintigjarige worsteling van Nederland*, door L.F. GEERLING, geplaatst in het I^{e} Stukje van het IIe Deel der *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*. Wij kunnen hem anders de lezing van hetzelve, bij de behandeling van het vervolg van zijn stukje, hetgeen hij ons belooft, aanbevelen.

nu in zijn derde jaar, en heeft zijne derde Redactie! - Meer kunnen wij er niet van zeggen. De nieuwe Redacteur heeft het zelf gevoeld; hij zegt in de voorrede: '*Utrechtsche Volks- Almanak?* - Is deze titel wel juist gekozen? - Als men toch de landschapjes in steendruk en een gedeelte van het voorwerk uitzondert, blijft er, in dit Jaarboekje, weinig' (hij kon gezegd hebben *bijna niets*) overig, dat de benaming: *Utrechtsche*, bijzonder staande houdt.' - En dan het overige? - dit had voor het grootste gedeelte (de flaauwe aardigheden op bl. 17-27 niet uitgezonderd), zonder merkelijk verlies voor onze letterkunde of voor den goeden smaak, wel ongedrukt kunnen blijven. Dit is zeker, dat, indien N°. 4 een *Volks-Almanak* is, het even goed een *Weesper-, Winschoter-, Ilpendamsche*, als *Utrechtsche Volks-Almanak* kan heeten.

En nu onze nieuweling (N°. 2)! Wij hadden ons gevleid, dat, als er nu eens een *Noord-Hollandsche Volks-Almanak* in het licht zou komen, hij al de overigen den loef zou afsteken. Maar wij zijn bitter te leur gesteld geworden; want hoezeer wij er niets in vinden, dat dadelijk slecht kan genoemd worden, vinden wij er ook niets uitstekends in, niets dat ons bijzonder boeide of aangenaam aandeed: wij zeggen *aangenaam*, want zeer onaangenaam deden ons de drie steendrukjes aan, die ware voorbeelden zijn van *wansmaak*, en Redacteur, uitgever, teekenaar en steendrukker tot oneer verstrekken. Het portretje CLAUDINE, vooraan geplaatst, is daarentegen fraai. Maar wat een meisje in Zwitsersche kleederdragt voor eenen Noord-Hollandschen Volks-Almanak moet beteekenen, vatten wij niet regt, en vinden het zeer oneigenaardig. - Wij hopen, dat in een volgend jaar dit Jaarboekje belangrijker zal zijn, en wenschen het daartoe bekwame medewerkers - thans *transeat cum ceteris*.

In eene vroegere beoordeeling der *Volks-Almanakken* gaven wij onze vreugde te kennen, dat sommige stukjes werden geplaatst in de onderscheidene dialekten van ons vaderland, omdat, naar ons inzien, de beoefening dier tongvallen kan strekken tot opheldering der algemeene Nederduitsche taal, en het verband tusschen- en den overgang tot de verschillende takken der talen van Germaanschen oorsprong aantoonen: laat ons eens zien, wat elk dezer Jaarboekjes thans hierin oplevert.

N°. 1 in den Gelderschen tongval: *wat raod Baos* JOCHEMS *ziin zoon me op reis gaf?* in proza. N°. 2, 3 en 4 *Niets*. N°. 5 in den Twentschen tongval: een *Soamensproake*, in verzen, door DE THOUARS, en in den Deventerschen eene zamenspraak in proza, door Mr. T.W. VAN MARLE. N°. 7 in den Groningschen een dichtstukje van Mr. T.P. TRESLING; en N°. 8, eene verzameling van woorden en spreekwijzen, welke in *Drenthe* gebezigd worden.

En hiermede slappen wij van deze Almanakken af.

v. II.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Handboek voor Burgers en Kooplieden, houdende voorbeelden van Akten, welke in burgerlijke zaken en zaken van koophandel, volgens de wet, onderhandsch mogen worden opgemaakt. Uit het Fransch vertaald, vermeerderd en naar de nieuwe Wetgeving omgewerkt door Mr. C. Themmen. *Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1838. XII en 189 bl.

Toen KEMPER in zijne *Jaarboeken van het Fransche Regt*, I. 3. p. 13, zeker toen verschenen werkje aankondigde, dat den titel voerde van: *Keizerlijke Secretaris*, en eene *verzameling van Formulieren voor Requesten* enz. behelsde, noemde hij het *een volstrekt nietig en nutteloos voortbrengsel van den speculatiegeest van den dag, waarbij geene enkele stand iets gewonnen heeft*. Is deze uitspraak ook op andere formulierboeken voor onderhandsche akten enz., toepasselijk? Voorzeker ja! De notaris heeft ze niet noodig; de gewone burger, die verstand genoeg bezit, zal met een' deskundige spreken; en hij, wien het hieraan mangelt, kan ook met het beste formulierboek in verlegenheid geraken. Slechts voor ééne klasse zijn zij bruikbaar, die der zoogenaamde *Zaakwaarnemers*, dier *rabulae forenses*, welke dergelijke boekjes als *pontes asinorum* gebruiken, en er hunne clienten bij gebreke van zaakkennis, wel eens mede ten gronde helpen, even als de apotheker, die zijnen patient een *probatum* toedient, zonder den aard der ziekte te kunnen onderscheiden. Van beide soorten is ons vaderland wel voorzien.

Het onderhavige werkje is *langwijlig, onvolledig, dom!* Van alles slechts iets ten bewijze, meestal uit het begin genomen.

Langwijlig. Van vele contracten worden verschillende formulieren gegeven, zonder eenig wezenlijk verschil, bij v. *schuldbekentenissen* in het algemeen; *schuldbekentenis voor gelden, verschuldigd voor geleverde kost; schuldbekentenissen van vrouwen, weduwen, voogden* enz., die, wat den aard der akte betreft, niet verschillen. Zoo op pag. 18 sqq. *solidaire verbindtenis tot betaling; andere solidaire verbindtenis; solidaire verbindtenis van man en vrouw; solidaire verbindtenis van een' vader en zijne kinderen*, enz. Met de *volmagten*, bl. 82 sqq., is het eveneens.

Onvolledig. Schoon voor burgers en kooplieden opgesteld, ontbreekt alles, wat tot den zeehandel betrekking heeft, een verzuim, dat niet wordt goedgemaakt door de aanmerking op bl. 168. Over faillissementen vindt men iets, doch het voornaamste, een concept *accoord* of *concordaat*, wordt gemist. Ook hetgeen medegedeeld wordt, is onnaauwkeurig. Bij het eerste model van een' schuldbrief wordt aangeteekend, dat, wanneer de obligatie niet eigenhandig geschreven is, de onderteekenaar er moet bijvoegen: *goed voor enz*. Waarom dezelfde aanmerking ook niet op de volgende concepten gemaakt, waar ze even zeer te pas komt? Op bl. 26 vindt men *afstand van huishuur tot pand van schulden*. Bedoelt men *antichrèse*, zoo is het concept onvolledig; bedoelt men cessie van huurpenningen, zoo diende er de opmerking bij, dat de cessie aan den huurder moet beteekend worden.

Dom. Bl. 7 bevat een contract van *leengeving onder voorwaarden van eenig voordeel*. De steller schijnt te vergeten, dat te leengeving het denkbeeld van voordeel (behalve interest) uitsluit (zie art. 1876 *C. Nap.*, 1777 *B.W.*), en dat het daar voorhanden concept niets is dan een huurcontract. Op bl. 12 vinden wij eene aanmerking, waarin, na de aanhaling van eenige, of niets ter zake doende, of niet toepasselijke artikelen, geleerd wordt, dat het de *vrouwen, die niet in gemeenschap van goederen gehuwd of van tafel en bed gescheiden zijn, vrij staat alleen en zonder magtiging van den man te maken alle akten, rakende het beheer, de verbetering en het onderhoud van al de haar toebehoorende goederen!!*

En de vertaler en omwerker voert evenwel de titel van Meester voor zijn naam. Is er sterker bewijs voor het spreekwoord noodig, dat het niet allen koks zijn, die lange messen dragen! Aardig is het, dat de meeste formulieren uit *Kampen* gedateerd zijn, waar het werkje ook is uitgegeven. *Risum teneatis amici!*

Het boekje is echter, zoo het daar ligt, niet alleen *onnut*, maar *gevaarlijk*. Want schoon ons op den titel verteld wordt, dat het naar de Nederlandsche Wetgeving omgewerkt is, is dit .... de beleefdheid verbiedt ons het woord *logen* te gebruiken. Zoo vinden wij overal het Fransche formulier: *opgemaakt in duplo, triplo*, enz. Zoo leest men, bl. 158, een formulier van magtiging door den *familieraad!* gegeven. Zoo vinden wij, bl. 112 en 139, voorbeelden van compromissen, en arbitrale uitspraken met twee scheidslieden, schoon dit bij art. 623 *Wetb. van B.R.* op straffe van nietigheid verboden is.

Bijna had de voorrede ons de pen der kritiek uit de hand geslagen. Men hoore, wat de Schrijver zegt: ‘De vertaling konde beter zijn, taal- en drukfouten zijn er in te vinden; het doet mij leed, en ik vraag daarvoor den lezer eerbiedig verschooning.

Echter neem ik de vrijheid, het geëerd publiek, op den duur altoos billijk - te melden, dat ik onder de grievendste huisselijke rampen, vooral aan het eerste gedeelte, gewerkt heb. En ik weet, dat het publiek hem, die een zware procedure buitenlands hebbende te voeren, die zijne vrouw twee jaren lang zag op den rand van het graf, er in dien tijd een kind in zag nederstorten, en te midden van het loeijen van dien orkaan, moed had de hand van de flesch te houden, en aan een boek te slaan, eerder meewarig zal beoordeelen dan vinnig doorhalen.'

'Dat de Hemel, geachte lezer! u lang voor ziekten en processen behoede, is mijn opregte wensch, en hiermede vaarwel.'

Wij beklagen hem, die, door rampen overstelpt, tot den drank zijne toevlugt neemt. Wij betreuren het, dat de Heer T. onder zulk inderdaad grievend leed, afleiding zocht in het verrigten van monnikenwerk als dit. Maar wij willen er niets meer van zeggen. Indien de verkoop van het werkje (wat wij niet weten) eenigermate tot verbetering van des Schrijvers omstandigheden strekken kan, zoo roepen wij den lezer welmeenend en in gemoede toe: *Koop!* maar voegen er den raad bij, het niet te gebruiken.

C.

***Amsterdamsche Studenten-Almanak voor het Jaar* 1839. *Amsterdam, bij* J.D. Sybrandi, 142 bladz.**

De *laatste* jaren waren rijk in Almanakken. Ook de Amsterdamsche Studenten volgden den geest des tijds, en leverden jaarlijks eenen Almanak. Maar in de *allerlaatste* jaren ging de inhoud der Almanakken met harde schreden achteruit, en ook hierin volgden de Amsterdamsche Studenten het voorbeeld. Ten minste die voor 1839 levert weinig prijzenswaardigs op.

Op het in een Studenten-Almanak vooral uitvoerige voorwerk, volgt eene korte geschiedenis van het Athenaeum Illustre en de Seminaria. Het is moeijelijk, eene geschiedenis te schrijven, waar geene gebeurtenissen der vermelding waardig zijn. Daaraan wijten wij dan ook gaarne de dorheid van dit verslag. Vreemd klinkt het (tenzij wij deze geheele plaats voor eene bijtende ironie mogen houden) wanneer de opstellers daarin den Hoogleeraar G. VROLIK geluk wenschen met de *ijverige* waarneming zijner ambtsbetrekking *gedurende eene reeks van* 40 *jaren*, en de uitmuntende verbetering roemen, door Z.H.G. aan het verloskundig onderwijs toegebragt; daar ieder weet, dat Zijn Hooggeleerde in de laatste jaren (van vroeger spreken wij niet) in het geheel geene collegiën meer hield, en sedert geruimen tijd wel den titel, enz. van het Professoraat in de verloskunde genoot, maar er geen onderwijs in gaf.

Het belangrijkste in deze soort van Almanakken is gewoonlijk het mengelwerk. Aan verscheidenheid ontbreekt het niet. Proza en poëzij; Fransch, Duitsch, Hollandsch, wat niet al? Onder de Hollandsche is eene proza-bijdrage, een *tafereel uit de geschiedenis van het slot te Abcoude*, niet onbevallig geschreven, schoon de vinding noch nieuw, noch piquant is. Onder de poëzij is het gedicht op ANTONIDES eene goed geversifieerde variatie op een duizendmaal herhaald thema. Niet kwaad is op pag. 104 *de Engel*, en vooral op pag. 106 *het Bootje*. Dit stukje, hoewel wij hier en daar meer juistheid mogen wenschen, is over het algemeen bevallig en zangerig. Zoo als de volgende regels:

't Windje stoeide met haar lokken,
  't Lachje dartelde om den mond;
  Van het voorhoofd blank en rond
Was de sluijer weggetrokken:
  't Zachte wieglen van den vloed
  Gaf haar wangen rozengloed: enz.

En nu het gedicht *Aan mijnen tuin*. Bedriegen wij ons niet, dan vinden wij hier eene verre en niet gelukkige navolging van het Latijnsche gedicht des Heeren LUTGERT, *in hortulum meum*, schoon de auteur het verzwijgt. De Heer J.G.D.H.S. doet in den *Bloemhof* aan zijn *huis verbonden*, de *Zefir* door de *iepen*DREVEN!! *ruischen*. Tot een staaltje van de hier voorkomende poëzij, strekke het volgende:

Wat slijt ik hier genoeglijke uren,
  Gedoken onder 't moerbeiloof,
Of zit *naar menig peer te turen*,
Die *groen en wrang, der* jeugd *der* buren,
  Of wel den winden valt ten roof.

Maar zoude ik *gierig* hierom klagen?
Vrij moog mij kind en buurjeugd plagen:
  Nog ben ik rijk aan geurig ooft,
Aan peren frisch na 't maal genoten,
Of eerst met druivennat begoten,
  En rijk *gesuikerd* en *gestoofd*.

In dezen fraaijen tuin schijnt tevens een klein, benaauwd paadje naar den zangberg te zijn. Immers de dichter verhaalt ons onder meer andere liefelijkheden, aan deze plaats verbonden:

Hier stort ik tranen, slaak ik zuchten,
Hier smaak ik zalige genuchten,
  Bij 't *zwoegen* naar den Helicon.

Indien de schrijver zich verbeeldt, dat dit welligt *naiviteit* moet heeten, beklagen wij zijnen wansmaak; wij waarschuwen hem te

meer, omdat dit vers meermalen blijken oplevert, dat wij meer, dat wij iets goeds van hem kunnen verwachten.

De drie Duitsche versjes zijn, noch wat poëzij, noch wat taal betreft eenige aanmoediging waardig. Het Fransche proza-stuk, getiteld: *Scene aux Bords du Styx* (1795), heeft veel van een Hollandsch opstel door een wijsneuzigen schooljongen in stijf Fransch vertaald. Men oordeele uit den aanhef:

'Allons donc citoyen Caron! tu auras la bonté d'écrire sur le rôle d'équipage, un peu au dessous des braves republicains que voici, les nom, les prenom, l'âge et la destination de ce jeune Aristocrate.

'Ah! ombre Themistocle Brutus! peut on déraisonner ainsi. Ma vieille memoire, qui date de l'eternité, est meilleur garant pour conserver vos noms insignifians, que ces lambeaux de papier, dont vous faites dépendre toutes les actions de votre vie terrestre, imbéciles mortels! On n'a pas besoin d'enregistrement ici, ni de rôles, ceux, qui sont sur l'autre bord, y restent. Est ce que j'ai le temps, moi, de lire ou d'écrire? D'ailleurs je suis sûr que nos trois juges n'ont jamais jeté les yeux sur une feuille de papier.

'Comment est ce qu'ils forment donc leur jugement?

'Imbécile! leur esprit, n'est il pas éclairé par la divine lumière!

'Mais c'est criant! Cela fait penser à la féodalité, etc. etc.'

Mogten onze jonge lieden toch die dwaze gewoonte nalaten, om noodeloos in vreemde talen te schrijven. Het rampzalig lot, aan zekere Fransche verzen, in den laatsten tijd te beurt gevallen, zij hun tot een leerrijk voorbeeld. En echter, de dichter, dien wij bedoelen, gebruikte eene vreemde taal, om zich door vreemden te doen verstaan. Zoo men om den uitslag lachte, men verontschuldigde het doel. Maar die Fransche mismaaktheden in eenen Hollandschen Studenten-Almanak laten geene verontschuldiging toe.

Ten slotte vinden wij eenige *losse gedachten*, waaronder er zijn, die waarlijk geestig mogen heeten, zoo als die op de woorden *Dictaten* en *Graden*. Het portret van den Hoogleeraar VAN HALL is welgelijkend, en de gravure beter dan die van vorige jaargangen.

S.S.N.

Groninger Studenten-Almanak van het jaar 1839. *Te Groningen bij* W. van Boekeren.

Als letterkundig voortbrengsel verdient een Studenten-Almanak misschien altijd eenige aandacht. Of wij echter bij een Jaarboekje, door Studenten uitgegeven, uit de geleverde stukken tot de bekwaamheid der studerende jeugd kunnen besluiten, hieraan hebben wij nog regt te mogen twijfelen. Aan gebrek van smaak en kundigheden zoude misschien geweten worden, wat aanleiding

had gevonden in gebrek aan belangstelling en laakbare onverschilligheid. In allen gevalle moeten wij onze Academische jongelingschap, zoo te *Groningen* als elders, raden zich in hun eigen belang deze zaak aan te trekken, en zelve geen aanleiding te geven tot min of meer scheeve beoordeelingen. Onze Noordelijke Hoogeschool zou weinig verpligting aan ons hebben, indien wij haar innerlijk aan dit bundeltje wilden toetsen. Wij gelooven in het geheele boekske niet ééne oorspronkelijke gedachte te hebben opgemerkt. ASMUS, KLOPSTOCK en SCHILLER worden gelezen, en in onderscheidene navolgingen duchtig beet genomen, echter meer tot schande der roovers, dan in het nadeel der beroofden. Behalve het niet zeer fraai verhaal van MEYBOOM, het *Gastmaal*, BOLTS *Compilatie*, en eene enkele kleinigheid zijn het alle, en niet eens gelukkige, navolgingen, schoon wij in het somtijds gezwollen stuk van den Heer LESTURGEON, *Januarij* getiteld, even min eenig talent willen ontkennen als in de *Romantische poëzij*, waarbij wij echter den Dichter welmeenend het *ne quid nimis* toeroepen. *De wedergeboorte der poëzij* is echter beneden de kritiek en de plaatsing ten eenenmale onwaardig. De Schrijver oefene zich eerst nog wat in maat en taal, eer hij wederom verzen make.

Wij spraken van de stukken door Studenten geleverd. Het Fransche vers van den Hoogleeraar LULOFS, *Ossian*, verdient onderscheiding.

Papier en letter voor het proza zijn goed, het *καλον κἄγαϑον* kan echter in eene onderneming als deze, niet te zeer in acht genomen worden.

Boekbeoordeelingen.

De Geloofswegen, of de Liefde uit de Kindschheid. - Wandelingen op het gebied der Godgeleerdheid in het modekleed der Roman.

- Naar het Hoogduitsch van *J.C. Biernatzki* door *S.B.* - Te Kampen. Van Hulst 1838.

BIERNATZKI, de naam, Lezers! is u nog vreemd onder de vele Romanschrijvers, die de gedienstige Tijdschriften als goede vrienden bij u inleiden. Nu, hij zal, hopen wij, u niet lang meer vreemd blijven. Gij zult door dit werkje - slechts 160 bladzijden, Lezers! - met hem kennis maken, en dan wel die kennis aanhouden, daar zijne landslieden hem reeds alle reden gegeven hebben om de belofte te vervullen, die hij in zijne voorrede deed: ‘zoo deze bladeren bijval verwerven, en God den schrijver leven en gezondheid schenkt, zullen zij niet de laatste van deze soort wezen.’

Maar wie is dan BIERNATZKI? De naam heeft iets Poolsch, en dit vermeerdert uwe nieuwsgierigheid, (verlof voor dit woord!) want in den laatsten tijd zaagt gij de Polen juist niet veel op *het gebied der Godgeleerdheid wandelen*. Welk een landsman hij is kunnen wij u niet zeggen, maar wel wat hij is, en van waar dit werkje tot u komt. En dewijl dit laatste vooral iets belangrijks voor u heeft, en noch door den Schrijver zelven, noch door den Vertaler wordt vermeld, willen wij het u mededeelen. B. is Luthersch Predikant te *Fredrikstad aan de Eider*, in *Holstein*. En die *Fredrikstad*, weet gij, werd in 1621 door eenige uitgewekene Hollandsche Remonstranten, onder het beleid van Heer WILLEM VAN HOVE, *Heer van Wedde* enz., enz. gesticht.

Veel is er uit die stichting onzer vaderen niet tot ons overgekomen; maar deze gave mogen wij aanbevelen. Het is eene *Roman* van die soort, welke men de *godsdienstige* noemt. De soort kent gij uit den *Vader Clemens* van *Miss* KENNEDY, den *Hendrik en Antonio* van VAN BRETSCHNEIDER, en misschien ook reeds uit *het*

Huisgezin van Andouse van onzen landgenoot RADIJS (historische roman te gelijk; in het voorbijgaan u mede aanbevolen). En deze soort vindt zeker boven andere bij u voorkeur. Om uw Hollandsch gemoed, en uwe opvoeding bij *Gumal en Lina*, durven wij dit hopen. Ook heeft zij inderdaad eene bijzondere en veel beteekenende aanbeveling. Eene godsdienstige strekking moet iedere roman, vooral de historische, hebben. Want de Geschiedenis moet Hem verheerlijken, door wien alles geschiedt; en elk die het publiek wil bezig houden met eene verdichte voorstelling van het menschelijk leven, moet zelf inzien, dat het menschelijk leven eerst in Godsdienst, bepaaldelijk in het Koningrijk der Hemelen, zijne volle waarheid en grootheid erlangt. Maar de godsdienstige roman wil deze waarheid opzettelijk in het licht stellen, en dit geeft hem eene hoogere waarde. Bovendien, evenzeer als de vereeniging van geschiedenis en verdichting oneigenaardig, eene tegenstrijdigheid in zich zelve is, en van welke ook, zoo ver wij weten, nog door geenen historischen roman met de daad bewezen is, dat zij geheel is op te heffen; evenzeer bestaat er voor het geloof eene eigenaardige verdichting of verbeelding. De godsdienstige roman blijve eerbiedig van het gebied der *Bijbelsche Geschiedenis* terug, maar neme den geest des Evangelies in zich op, en stelle de waarheid, die in CHRISTUS is, en hare belijdenis, in hare verschillende wijzigingen, in alle hare antithesen, en tot in hare volkomene wezenlijkheid - de geheele navolging van JEZUS - in het werkelijk leven voor. Wel verre, dat hij zich daardoor noodwendig in eenen bedenkelijken strijd met de waarheid wikkelt, kan hij ontwikkeling der waarheid zijn, kan hij de waarheid zich heerlijk door zich zelve doen openbaren, de volheid van haar wezen in het leven doen vertoonen. Slechts een bewijs voor vele, maar door de waarheid zelve gegeven. De verhalende gelijkenissen van den Heer, die van den Barmhartigen Samaritaan, van den Verloren Zoon. Romans zijn ze niet; maar heerlijke proeven van die verbeelding der waarheid, welke het wezen van de roman uitmaakt.

Maar nu deze Roman. De verklaring van den titel - en die behoeft verklaring - zal vooreerst genoegzaam zijn inhoud en strekking te doen kennen. ‘*De Geloofswegen:* de eigenlijke en juiste titel; want het werkje had tot motto kunnen voeren: o diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennisse Gods! hoe ondoorgrondelijk zijn zijne oordeelen en onnaspeurlijk zijne wegen.’ En dit ware meer dan motto geweest. Kennelijk toch is het hoofddoel van den Schrijver, eenigzins in ELIZE (bl. 55 volg.), de aangenomene dochter van Mevrouw VAN MARTENS, maar vooral in SOVENDI (bl. 152 volg.), eenen Geneesheer in een stadje van *Sleeswijk*, voor oogen te stellen, langs hoe verschillende en vaak

wonderbare, maar voor ieder juist natuurlijke wegen, de Heer de zijnen tot het geloof wil leiden. Voor SOVENDI, de hoofdpersoon, is bij vele andere voorbereiding en opleiding, eene *liefde uit zijne kindschheid*, en die op eens eene ongedachte voldoening vindt, het middel om hem door velerlei ommeleiding en strijd tot dat heerlijk einddoel te brengen. Van hier de tweede titel. En terwijl men hem op dezen weg volgt, wandelt men van zelve op het *gebied der Godsdienst*. Men gaat daarbij aan de hand van den Predikant HOLD, aan wien zich vooral ELIZE aansluit, en doet ook onder zijne leiding enkele kleine uitstapjes even over de grenzen van haar gebied, op dat der *Godgeleerdheid*, of liever op het kerkelijk domein. Of dit echter het woord *Godgeleerdheid* voor dat van *Godsdienst* op den titel goed kan maken, betwijfelen wij; maar wijten dit meer aan den Vertaler dan aan den Schrijver, in wiens taal de beteekenis van het woord *Theologie* vooral in den laatsten tijd eene wijziging bekomen heeft, die het gebruik op dezen titel ligtelijk verklaart.

Bij een Godsdienstigen Roman komen natuurlijk twee zaken in aanmerking: de Evangelische inhoud en de romantische vorm. Maar hoe beter de zamenstelling is, des te meer zullen beide innig verbonden zijn - wij denken weder aan de gelijkenissen van den Heer - en in de beoordeeling naauwelijks af te zonderen, dan door eene scheiding, die beide iets anders worden doet, dan ze vereenigd waren. Eerst dachten wij, dat bij dezen roman die scheiding niet zoo moeijelijk en hij te rangschikken zou wezen onder de vele verdichte verhalen, die Godsdienstige Romans willen heeten, alleen omdat er bij wijze van episoden lange gesprekken over godsdienstige onderwerpen tusschen ingeschoven zijn.

Maar de ontdekking, dat wij ons grovelijk bedrogen hadden, eerst aan het slot gedaan, deed ons tevens de kunst en waarheid der zamenstelling opmerken. Wie door de vele titels eenigzins afgeleid, niet bepaald aan den eersten: *de geloofswegen* hecht, weet naauwelijks vóór de 50 laatste bladzijden te vermoeden, wat het doel en de uitkomst wezen zal; maar pas begint daaromtrent eenig licht op te gaan, of de geheele afgelegde weg staat ook in zijn bepaald verband met het einddoel voor oogen. En wie erkent daarin niet de juiste navolging, de trouwe uitdrukking der waarheid? Of is het anders met de wegen des Heeren zelve? Eerst bij de uitkomst bemerken wij, hoe Hij ons leidde; en eerst bij de eindelijke uitkomst zal het ons misschien kenbaar worden, waarom zóó en niet anders. Ook omtrent de geloofswegen die de Schrijver ons als aanschouwers doet bewandelen, laat hij dan de beantwoording der laatste vraag aan ons eigen vermoeden over.

De gesprekken over godsdienstige onderwerpen, waarvan wij ge-

waagden, en die door HOLD meest met ELIZE, ten deele ook met SOVENDI, *Mevrouw* HOLD en *Mevrouw* VAN MARTENS (meer personen komen er niet in de handeling voor) of met de laatste alleen gehouden worden, gaan over de betrekkelijke waarde van de natuur, de rede en den H. Geest, over onze opleiding tot God (bladz. 13-28). Over het troosten van bedroefden vooral door den Evangeliedienaar, diens geheele betrekking tot de gemeente en de leer zijner kerk, bl. 35-59. Over het deelnemen van den Christen en bijzonder van den Geestelijken, aan de genoegens der wereld, bl. 68-83. Zij staan niet, zoo als het eerst zou kunnen schijnen, op zich zelve, maar in wezenlijk verband met gebeurtenissen die weder tot de middelen behooren, door welke in het hart van SOVENDI het geloof opgewekt en van deszelfs belemmeringen ontdaan wordt; en ten deele zijn die gesprekken zelve daaraan bevorderlijk. Evenwel wij gelooven, zij zijn te lang om *natuurlijk*, en in verband met hare eerst verborgene, maar eindelijk zich openbarende uitwerking, *waar* te heeten; te lang vooral, om niet menig Lezer, die er zoo dadelijk in het begin van het werk op onthaald wordt, af te schrikken. En dubbel is dit te bejammeren, omdat zij belangrijke opmerkingen (niet het minst voor jeugdige Evangeliedienaars of kweekelingen voor die heilige bediening) bevatten, en geene levendigheid missen. Zij doen natuurlijk het meest het Godgeleerd gevoelen van den Schrijver kennen. Daarin ontwaart men terstond den invloed van eene bepaalde school, of wil men liever, van eene dier bepaalde rigtingen, door welke zich de denkwijs der Theologanten in *Duitschland* tegenwoordig kenmerkt, de Schleiermacheriaansche. Maar het is haar invloed op een' zelfstandigen geest, die alleen een indruk van elders ontving, omdat deze met zijn innerlijk wezen overeenstemde en dus ook dien indruk *in* zich opnam en wijzigde. Voor Hollandsche Lezers evenwel zal de voorstelling daardoor noodwendig iets vreemds hebben; doch waarmede zij zich ligter bevredigen zullen, omdat de eigenlijke hoofdwaarheden onzer Christelijke belijdenis niet opzettelijk besproken worden, en alles in den geest des Evangelies is. Ons hinderde meest dat gevoel en fantasie wat te veel den boventoon hebben, hetgeen vooral door de aanhoudende beeldspraak wel eens aan de helderheid der denkbeelden, de juistheid der gedachten en de innigheid der gevoelens nadeel doet. En dit zwak onzer Duitsche naburen is ten allen tijd voor ons publiek gevaarlijk en schadelijk geweest. Daardoor is ook de stijl, schoon iets oorspronkelijks daaraan niet kan ontzegd worden, meer vreemd en eigenaardig dan schoon, en soms niet van gezochtheid in beelden en vergelijkingen vrij te spreken. Een paar voorbeelden: bl. 43, ‘een ander (als de Evangeliedienaar) kan niet ligt eene

zoodanige harmonische kennis aller toonen van het hemelsche snarenspel der daden Gods tot verlichting, heiligmaking en zaliging van menschen verkrijgen.' Bl. 102: 'Het Evangelie gaat (als de zon) uit over de wachtende aarde en heeft enkel licht en warmte voor allen, en allen die het opnemen in eenen vruchtbaren grond, bloeijen als hemelbloemen in den lusthof Gods, welks spiegel de stroomen van *Eden*, en welks daauw de groete der gezaligden zijn."

De karakters zijn natuurlijk; natuurlijk is ook de wijze, waarop zij zich openbaren - slechts ELIZE spreekt ons nu en dan wat te wijs - natuurlijk tevens hunne zamenvoeging, die zonder gezocht contrast, genoeg verscheidenheid oplevert, en ieder doet uitkomen. Alleen de persoon van *Mevrouw* VAN MARTENS mist een bepaald karakter, maar heeft dan ook geene bepaalde taak in de handeling. Zij dient tot aanvulling, gelijk zoo vele menschen in het werkelijke leven. HOLD is naar het leven geteekend, de getrouwe Evangeliedienaar vol geloof en zachtmoedige liefde, rijk aan velerlei wetenschap, maar in levenswijsheid meer op zijn studeervertrek door nadenken, dan onder de menschen door ervaring geoefend. SOVENDI heeft al het eigenzinnige, terughoudende en gedrongene, dat de vruchtelooze, maar nog niet geheel hopelooze woeling eener verborgene hartstocht te weeg brengt bij eenen man, dien de wereld vleit. Wij vermoeden bijna dat de Schrijver hem met eenen juisten blik naar een origineel heeft gecopiëerd, en hierom durven *wij* geene der bedenkingen uiten, die anders juist tegen de teekening van zijn karakter bij ons oprezen. Wij gedenken: bedriegelijk is het hart der menschen, wie zal het kennen? Maar wij gelooven, dat de Schrijver hem als hoofdpersoon benadeeld heeft, door ELIZE, die eindelijk als Bruid SOVENDI zoo na op zijde komt, even als hem zelven door eenen zamenloop van ongewone lotgevallen tot de waarheid te brengen.

Misschien vraagt iemand nog - en wij willen gaarne zoo veel mogelijk op alles antwoorden, om dezen roman aan te bevelen - of het geen gebrek in dit werkje is, dat de gesprekken over Godsdienstige onderwerpen, gelijk wij boven zeiden, niet over de hoofdwaarheden onzer Christelijke belijdenis loopen. Wij kunnen dit geenzins toestemmen. Het wezen en de geest van het Christendom komen en in het verhaal en in die gesprekken genoegzaam uit, en wat in deze laatste besproken wordt, behoort tot die soort van zaken, welke in andere godsdienstige geschriften misschien te weinig ter sprake komen. Ons heeft B. door eene lieve verdichting in het leven doen zien, dat de Heer, die zijnen Zoon in de wereld zond, opdat ons geloof en onze hoop op Hem zijn zouden, ook door de leiding van zijn lotbestuur, den mensch vooral tot ge-

loof wil leiden: dat de waarheid die in J.C. is, door het geloof aangenomen, ons vrij maakt en vrede geeft; maar dat het Evangelie hiertoe binnen in ons geest en leven worden, niet alleen blijven moet een licht buiten ons, waarop wij staren. Maar of het werkje ongeloovigen tot geloof zal bekeeren; of het onderhoudend genoeg wezen zal voor hen, die het alleen om den roman in handen nemen, en wier smaak door de roman-lectuur van onzen tijd overprikkeld is; of het evenveel licht in de duisternis ontsteken, als in het reeds verlicht gemoed warmte zal opwekken - dat durven wij ons naauwelijks voorstellen.

En nu blijft ons nog slechts één ding ter vermelding over, maar een leelijk ding, Lezers! De Vertaling. Konden wij er geheel van zwijgen! Korte woorden dan. Zij is geene vertaling, maar eene overzetting uit eene taal en eene taal die de Overzetter niet verstond. De Germanismen zijn even talrijk als de taalfouten, en de zinnen zonder zin. En nog het ergste is, wat de Heer S.B. in zijn ‘Woord aan den Vertaler’ (overigens niets beteekenend) zegt; ‘dat wij met een verschoonend oog op de gebreken moeten zien, die in de Vertaling zouden kunnen bestaan, en alleen op het doel letten.’ Daartegen protesteeren wij met allen ernst en nadruk. Onder ons, waar zoo veel vertaald wordt, kan het niet genoeg bij herhaling luide verkondigd worden, dat er ook voor den Vertaler heilige pligten bestaan, die men niet roekeloos mag voorbij zien. Wie slecht vertaalt randt de eer van den Schrijver aan, en waagt onbedachtzaam, iets goeds voor den Heer te bederven. Een werk als dit van BIERNATZKI ware zeker onder ons toch wel vertaald, en zou in eene goede vertaling even zeker meer met genoegen en dus met meer nut zijn gelezen geworden, dan nu het geval zal zijn. Wie dan niet vertalen kan, late zich geenszins door eenen verkeerden ijver voor een goed doel vervoeren, maar vertale niet.

De drukpers heeft mede hare taak aan dit werk op eene slordige wijze volvoerd, en er weinig uiterlijke behaaglijkheid aan geleend. Het kon dit nog eer ontberen. Maar jammer toch is het, inzonderheid voor onze drukpers zelve.

Bijdrage tot de Geschiedenis van de Bouwkunde der Middeleeuwen, of Handleiding tot de Geschiedenis der Gothische Bouworde; door *W.C. Timmerman*.

Met Platen, XII en 214 bladz. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots, 1838.

De voorrede van dit werk, maakt ons, zoo als gewoonlijk, bekend met de redenen, die den Schrijver bewogen, het zamen

te stellen. Men leze den aanhef: ‘Hoe veel en hoe onderscheiden er zoo over het theoretische als praktische gedeelte van de burgerlijke Bouwkunde is geschreven, er is, zoo ver mij bewust is, nog geen bouwkundig Schrijver geweest, die de heerschappij der middeleeuwsche wijze van bouwen, al ware het dan ook slechts zeer kort, aan de vergetelheid heeft trachten te ontrukken.’

Wij vragen, of de Schrijver hiermede enkel ons Land of de geheele schrijvende wereld op het oog heeft? In het eerste geval stemmen wij toe, dat nog geen bouwkundig Schrijver bij ons, de wijze van bouwen in de middeleeuwen eigenlijk behandeld heeft; doch wij moeten dan gulhartig bekennen, dat wij niet weten, dat er bij ons zoo veel en onderscheiden over de burgerlijke bouwkunde is geschreven. Hoe dit dan ook zij (en hierover straks nader) de Schrijver kwam op de gedachte: ‘een beknopt overzigt betrekkelijk die bouworde (?) zamen te stellen en in het *Nederlandsch Bouwkunstig Magazijn*, mede te deelen, hetwelk niet alleen goedgunstig werd opgenomen;’ Maar nu komen ongelukkiglijk de eerzame *Vaderlandsche Letteroefeningen* tusschen beide, en beoordeelen in N°. IX van 1838, het opstel des Heeren W.C.T. zeer gunstig. Thans meende de Schrijver ‘eenigzins meerdere vrijheid verkregen te hebben, dit stuk, thans veel uitvoeriger en vollediger aan te bieden.’ Wij noemden deze tusschenkomst van de *Letteroefeningen* een ongeluk, en te regt; want wij zijn er dit boek aan verschuldigd, ja zelfs, een tweede ongeluk kwam er uit voort; de Redactie van het *Bouwkunstig Magazijn* zich met regt vleijende, het vervolg van het stuk te zullen ontvangen, vindt zich nu te leur gesteld en beklaagt er zich bitter over (*Ned. Bouwk. Mag*. N°. 12, bl. 706), dat de Schrijver het slot van het aangevangen stuk terug houdt, en daarvan een geheel boekdeel zelf uitgeeft; die Redactie was nu genoodzaakt, aan de onvoldragen misgeboorte van den Heer W.C.T. de laatste hand te leggen, en heeft dan ook een soort van einde aan het stuk gedraaid. Dit alles heeft onze goede vriend, de *Vaderl. Letteroef*. op zijn geweten!

De reeds hierboven vermelde aanhef van de voorrede, vergeleken wij met het daarmede overeenstemmende, in gezegd *Magazijn*, en vonden tot onze, niet geringe, verwondering de volgende woorden (N°. 9, bl. 580): ‘ofschoon er, zoo in onze als in andere talen, veel over de Bouwkunde is geschreven, zoo zijn er nogtans weinige Schrijvers, die het zich der moeite waardig hebben geacht, om slechts met een enkel woord de heerschappij der middeleeuwsche kunst aan de vergetelheid te ontrukken.’ Wij kennen nu de meening des Schrijvers, en vragen of STIEGLITZ, BÜSCHING, MÖLLER, COSTENOBLE, WIEBEKING en VON KLENZE, bij de Duitschers; BRITTON, LYSON, MILNER, HAWKINS, HALL en GUNN bij de Engelschen;

MILLIN, DE LA BORDE, CHAPUI en GILBERT bij de Franschen, om slechts, eenige te noemen, niet over dit onderwerp hebben geschreven, en of men al dezen arbeid betitelen mag, als *zeer kort* of *met een enkel woord*?

Het doel van den Schrijver is dus, om de heerschappij der middeleeuwsche wijze van bouwen aan de vergetelheid te ontrukken, zoo als hij dat gelieft te noemen, doch hij 'acht het onderwerp wel waardig, om op eene uitgebreidere manier te worden behandeld, dan hij zich hier durfde veroorloven.' Zoo wij nu zijn werk gunstig beoordeelden, kon dit welligt aanleiding geven, dat hij op nieuw vrijheid vond om een nog uitvoeriger, en, zoo als hij dat mogelijk noemen zoude, een nog volledige boek te schrijven. Wij haasten ons daarom den Schrijver te zeggen, dat onze beoordeeling niet gunstig zal uitvallen. Daar wij echter niet veroordeelen willen, zonder onze Lezers met de redenen daarvan bekend te maken, zullen wij ons nog eenige oogenblikken met dit werk bezig houden.

In weerwil dat, volgens den Schrijver, geen Schrijver, of weinige Schrijvers het onderwerp slechts 'zeer kort,' of 'met een enkel woord' hebben behandeld, noemt hij toch de bronnen waaruit hij geput heeft. Het geschiedkundige gedeelte en de beschrijving der voornaamste middeleeuwsche gebouwen in *Duitschland*, zegt hij, verschuldigd te zijn aan het voortreffelijke Hoogduitsche werk van STIEGLITZ, hetwelk hij vrij gevolgd heeft. Het is waar, de *Altdeutsche Baukunst* van C.L. STIEGLITZ, verdient den naam van voortreffelijk, doch van de zoogenaamde vrije navolging geven wij hieronder wel een staaltje. Wat de middeleeuwsche gebouwen der *Nederlanden* aangaat, hierbij heeft hij meerendeels de *Tegenwoordige staat van Holland* (?) geraadpleegd, en hieruit is reeds gemakkelijk te besluiten, dat hij van die gebouwen weinig zal te zeggen hebben. Voor *Engeland* heeft hij gebruik gemaakt van de *Merveilles du monde*, en voor de beschrijving van de gebouwen der Noordelijker en Zuidelijker Landen, zoo als hij die noemt, heeft hij de beste Schrijvers geraadpleegd, gelijk hij zegt.

Wij zullen de Inleiding doorloopen, en het werk zelf, dat doorgaans eene navolging of liever parodie op STIEGLITZ is, ongemoeid laten; doch vooraf zij het ons vergund, iets over den titel van het boek te zeggen. Daar het werk, volgens het gevoelen des Schrijvers, niet uitvoerig of volledig genoeg is, betitelt hij zijnen arbeid als *Bijdrage*. Wij gelooven dat deze titel ongelukkig gekozen is, dewijl het werk tot de geschiedenis der bouwkunst van de middeleeuwen niets hoegenaamd bijdraagt, dat niet reeds elders, al is het dan ook niet in onze taal, beter en duidelijker gezegd is. De tweede titel van *Handleiding* komt

ons mede ongepast voor; voor eene handleiding geeft het boek te veel en te weinig; te veel als men de drooge langwijlige beschrijving leest van gebouwen, waarvan men zich toch nimmer een juist denkbeeld kan vormen, zonder afbeeldingen, en te weinig, omdat, zoo als reeds gezegd is; het werk van STIEGLITZ de grondslag van het geheele geschrijf des Heeren W.C.T. uitmaakt, en dit werk in 1820 het licht zag. Sedert zijn er bijna twintig jaren verloopen, en in deze laatste twintig jaren heeft de studie der bouwkunst van de middeleeuwen, vele verdienstelijke Schrijvers bezig gehouden. De Schrijver houde ons dus ten goede, als wij zeggen, dat hij niet op het tegenwoordige standpunt staat, om eene handleiding tot de geschiedenis der Gothische bouworde (?) te schrijven.

Als eene proeve van den stijl des Schrijvers, geven wij hier den aanvang der inleiding: ‘Wanneer wij, met een opmerkzaam oog, de geschiedenis van alle vroegere en latere volkeren beschouwen, en over derzelver trapsgewijze vorming en beschaving eenige opmerkingen maken, dan bespeuren wij aanstonds, dat, hoe verschillend hunne wijze van kunstoefening geweest zij, elk hunner zich heeft beijverd, om boven een ander uit te munten; doch wij bemerken dat dezelve meestal instemde met den geest van het volk, door hetwelk en van de tijden, waarin zij gebruikt werd. De ondervinding heeft geleerd, dat deze wijze van kunstoefening niet altijd zoo veel oorspronkelijks bezat, dat men haar, als een plant in het land te huis behoorende, en daarin gekweekt en volwassen konde beschouwen; veel, zeer veel was, bij de meeste natiën, nabootsing der kunst van andere volkeren. Even als dus bij vele natiën de kunst haar bestaan aan navolging te danken had, even natuurlijk is het, dat in enkele gewesten de kunstuitoefening uitsluitend als een uitgevonden eigendom konde beschouwd worden. En daar dit in vele takken der beeldende kunsten het geval was, zoo konde het niet anders, of de *bouwkunde* moest in enkele Landen beoefend worden op eene wijze, die boven andere de voorkeur verdiende. In vroege tijden immers, toen men, meer dan nu, bedacht was om de manier van bouwen te vereeuwigen, en den laten nakomeling voor het geheugen te roepen, was de Bouwkunde een vak, dat voor een der hoofdvakken, zoo niet, in vele Landen, voor het hoofdvak van kunst gehouden werd.’

Nu komt de toren van *Babel* aan de beurt; dan de pyramiden van *Egypten*, en verder, dat het bij de Egyptenaren voornamelijk was ‘dat zich het eerst het denkbeeld van *schoon* in de Bouwkunde openbaarde. De nabootsing hunner kolommen naar de boomstammen, is een bewijs, dat zij op eene zeer gepaste wijze het gemoed wisten te treffen en den aanschouwer als het ware tot navolging wisten te dwingen.’ Wij vatten de kracht van dit bewijs niet en

gelooven bijna dat de Schrijver in raadselen of mogelijk wel.... wartaal spreekt.

Wij vinden verder het oude geloof weder opgewarmd, dat de Grieken in de Bouwkunst de Egyptenaars hebben nagevolgd, en verder, dat, ‘toen *Griekenland* in bloei toenam, was men met de eenvoudige wijze van bouwen der oude Egyptenaren niet te vrede, neen’ enz. Zoo men hier de pyramiden bedoeld, hebben wij er vrede mede, doch meent men, bij voorbeeld, de Egyptische tempels, die wij uit de overblijfselen kennen, dan kon men het tegenovergestelde zeggen. Nu komen wij aan DORUS, Koning in *Peloponnesus*, zoon van HELLEN, die gebruik maakte van een kolomorde ‘die algemeen bekend staat onder den naam van Dorisch, welker massieve evenredigheid en gepaste schoonheid, wel is waar, bewijzen, dat zij uit de Egyptische was afgeleid, doch tevens tot proeve verstrekken, dat de Grieken dier tijden reeds meesters waren in de Bouwkunde, en de kunst verstonden, hunne bouwwerken in schoonheid boven alle andere bouwgewrochten te doen uitmunten. Zoo ontstond dan de Dorische orde door de middellijke nabootsing van voorwerpen uit de natuur,’ (hetgeen onwaar is,) ‘en door onmiddellijke navolging van Egyptische vormen’ (dat onbewezen is.)

Straks was het in *Egypte*, nu is het weder ‘in *Griekenland* dat wij de eerste denkbeelden van schoonheid en gepaste bevalligheid (Ei lieve, wat is ongepaste bevalligheid?) in de Bouwkunde, even als in andere kunsten zien ontluiken.’ Moet men niet medelijdend de schouders ophalen, als men hier het oude sprookje van vader VITRUVIUS vindt opgewarmd, dat de Grieken de proportiën hunner kolommen, aan de gestalte van een welgemaakt mensch ontleenden, en dat de Heer W.C.T. meent dat hij ‘zijne Lezers niet behoeft te zeggen, dat de Iönische orde de teederheid van een jong meisje voorstelt.’

Waar de navolging der Grieksche Bouwkunst door de Romeinen ter sprake komt, wordt gezegd, dat dit laatste volk de kunst der Grieken niet op eenen zoo hoogen prijs stelde, als zij wel verdiende. Dit is onjuist: de Romeinen schatteden de kunst der Grieken zeer hoog, maar zij misten dat fijne gevoel voor het schoon, waardoor de Grieken zich bij uitnemendheid onderscheidden; door minder zuiveren smaak geleid, dachten zij beter te doen dan hunne voorgangers, en arbeidden daardoor aan het verval der kunst. Niet zoo als onze Schrijver zegt: verbeterden de Romeinen de Bouwkunst door de invoering van nieuwe soorten van gebouwen, die hij opnoemt. *Theaters, Circi, Basiliken* enz., vindt men toch ook bij de Grieken. Aan de Romeinen zijn wij wel de gewelven en bogen verpligt, doch dit was eene constructive verbetering bij het verval der kunst.

Na verder op deze wijze de geschiedenis der Bouwkunst doorloopen te hebben, besluit de Schrijver met te zeggen, ‘wij zagen dat de bouwwijze, bij de overbrenging van het eene volk naar het ander, meest (?) altijd naar het karakter van het volk, naar de luchtgesteldheid van het Land, en naar den geest der tijden gewijzigd werd. Zoo was bij de Egyptenaren grootschheid en ernst, bij de Grieken schoonheid, bij de Romeinen pracht, bij de Byzantijnen hechtheid en sterkte het oogpunt, waaruit de Bouwkunde werd beschouwd en beoefend, en het kenmerk der bouwgewrochten.’ Wij laten deze gevolgtrekking voor rekening des Schrijvers, doch nemen de vrijheid te vragen, of de overblijfselen van Grieksche Bouwkunst, die tot ons gekomen zijn, niet grootschheid en ernst, pracht, hechtheid en sterkte aanduiden? Had de hand van tallooze barbaren, zoowel uit *Azië* als uit de beschaafde Landen van *Europa*, die bouwwerken niet verminkt en geplunderd, dan zouden zij zich, wat hechtheid aanbelangt, met de Byzantijnsche gebouwen, die zoo vele jaren jonger zijn, kunnen meten. En de Egyptische tempels, hoe zouden wij die kennen, zoo hechtheid en sterkte niet hunne voornaamste hoedanigheden waren?

Nu komt men ‘aan de beschrijving eener manier van bouwen, die ten tijde van derzelver bloei, grooten opgang maakte.’ Wij meenen dat de opgang den bloei voorafging. De middeleeuwsche manier van bouwen wordt bedoeld, en tot beter begrip, worden wij door den Schrijver herinnerd, ‘dat hij door de middeleeuwsche bouworde (?) verstaat, de manier die van de achtste tot de vijftiende eeuw, in meest alle Landen van *Europa* werd gevolgd; en daar *Duitschland* de andere volkeren, in hare uitoefening is voorgegaan, zullen wij hoofdzakelijk bij dit Rijk (waarschijnlijk het Heilige Roomsche) stilstaan.’

Aan *Duitschland* is reeds veel eer bewezen, door de benaming van Duitsche en Teutonische stijl, door eenige Schrijvers, aan die wijze van bouwen is gegeven, die in de twaalfde eeuw zich over geheel *Europa* verspreidde. Zelfs verre van toe te stemmen, dat die stijl in *Duitschland* haren oorsprong vond, en dus, dat de naam van Duitsch of Teutonisch op haar toepasselijk is, verwonderen wij ons, door onzen Schrijver te vernemen, dat reeds van de achtste eeuw af, ‘*Duitschland* de andere volkeren in hare uitoefening is voorgegaan.’

Door het geheele werk heerscht deze zelfde verwarring van denkbeelden en namen, waardoor het dan ook ongeschikt tot eene handleiding is. De Schrijver veroordeelt de benaming Gothisch, en met regt, doch in weerwil hiervan bezigt hij dien naam. Waarom, op het voorbeeld van latere Schrijvers, de Bouwkunst sedert den val van het Westersche Rijk, tot aan het midden der twaalfde

eeuw, niet Byzantijnsch genoemd? en ware hij bekend geweest met de vernuftige denkbeelden, die sedert kort een voortreffelijk bouwkundige ontwikkeld heeft, dan zoude hij waarschijnlijk de bouwwijze, die hij nu eens middeleeuwsch, dan Duitsch en dan Noordsch noemt, met den zoo zeer eigenaardigen naam van *Christelijk-Hierarchiesch* bestempeld hebben.

De drie hoofdstukken of het eigenlijke werk, dat nu volgt, is voor een vijftien-zestiende gedeelte, eene vrije navolging van STIEGLITZ, en zie hier wat de Schrijver onder ‘vrij gevolgd’ verstaat. Op bl. 19 van de *Bijdrage* lezen wij, daar hij van de beeldende kunsten in de middeleeuwen spreekt: ‘Door schilderijen en gesneden beeldwerk wordt ons gemoed getroffen, dewijl zij uit het kunstminnend hart van den kunstenaar ontsproten; ja, deze kunstwerken bezitten, zelfs bij eene meestal nalatige teekening, door derzelver bepaald (?) karakter, naauwkeurigheid in de uitvoering en getrouwe navolging van de natuur, eene eigendommelijke bekoorlijkheid;’ bij STIEGLITZ (*Altdeutscher Baukunst*, bl. 7) vinden wij: ‘Mangel an Kenntniss in der Zeichnung, Unerfahrenheit in der Ausführung, brachten hier Misgestalten hervor, die vorzüglich unter den byzantinischen Kaysern kaum noch Aehnlichkeit mit einer menschlichen Gestalt hatten. Weder die Vorbilder in der Natur, noch die Kunstwerke der Alten waren damahls vermögend den Bildner und Mahler auf den richtigen Weg zu führen.’

Over KAREL *den Groote* vinden wij op bladzijde 25 van de *Bijdrage:* ‘*Italië* was het Land, hetwelk den Keizer met kunsten en wetenschappen, en dus ook met de Bouwkunde deed bekend worden. Zijn geest kon zich echter niet met de in puinhoopen liggende gebouwen der oudheid bezig houden; het waren voornamelijk de in den geest dier tijden zamengestelde werken der Gothen en Longobarden, die met zijnen smaak overeenstemden. Aldus werd hier zijne uitoefeningswijze, die hij in *Gallië* en *Germanië* nog meer uitbreidde, gevormd, terwijl hij dezelve door middel van kunstenaars, die hij uit *Italië* lokte, in zijne bouwwerken ten toon spreidde.’ Daar gelaten dat wij niet weten wat de uitoefeningswijze van eenen Keizer is, laten wij den Duitscher spreken (bl. 40): ‘Die Reste alter Baukunst, die CARL in Italien und im südlichen Gallien sah, machten grossen Eindruck auf ihn und feuerten ihn an, seine Besitzungen durch grosse Bauwerke auszuzeichnen, aber die damahls lebenden Künstler, nicht vermögend, die Schönheit jener alten Werke zu erreichen, bildeten sich nur nach den ihrer Zeit nähern und ihrem Geiste verwandten Werken, die in Italien während der Herrschaft der Gothen und Longobarden entstanden waren.’

En hiermede zullen wij onze beoordeeling besluiten; doch door

de Redactie van het *Bouwkunstig Magazijn* zijn wij onderrigt geworden, dat de Schrijver nog jong is. Wij zullen hem daarom nog een welgemeenden raad tot afscheid geven. Leed deed het ons, zijn werk doorgaans te moeten berispen, maar in het belang der Bouwkunst, zoo geheel en al in ons Vaderland verwaarloosd, meenden wij dit te moeten doen. Wij veronderstellen echter, dat ook dit belang hem ter harte gaat, en daarom bedenke hij, dat het uitmuntend werk van STIEGLITZ de vrucht van dertigjarigen arbeid is, dat, sedert dit werk het licht zag, er weder bijna twintig jaren zijn verloopen, en dat gedurende deze twintig jaren, er meer aan de studie van middeleeuwsche Bouwkunst is gedaan, dan in het geheele vroeger tijdperk; hij studere dus vlijtig, en overhaaste zich niet met anderen te willen voorlichten, zoo lang hij zelve nog zoo veel voorlichting behoeft. Mogt hij zich eens weder geroepen voelen, om eene *Bijdrage tot de Geschiedenis der Bouwkunst in de Middeleeuwen* te schrijven, dan raden wij hem, in plaats van uit vreemde werken zijn onderwerp te putten, eens in ons niet zeer uitgestrekt Vaderland rond te zien; hij geloove ons, als wij hem zeggen, dat dáár nog gedenkstukken der Middeleeuwsche Bouwkunst gevonden worden, wel waardig om aan de vergetelheid ontrukt te worden.

Wij gelooven dat het de *wensch* des Heeren W.C.T. was, een *goed* boek over de geschiedenis der Bouwkunst te schrijven, en hopen daarom, dat de oude Duitsche spreuk, door GÖTHE verklaard, en door STIEGLITZ als de zijne aangenomen, ook aan hem moge vervuld worden:

Was man in der Jugend wünscht hat man im Alter die Fülle.

Geschiedenis des Vaderlands voor Jonge Lieden. Door *A.J. Lastdrager*. Met Platen.

Te Haarlem, bij de Erven F. Bohn. (zonder jaartal).

Men heeft tot heden toe over het algemeen de jeugd met de Geschiedenis van ons Vaderland op eene wijze bekend gemaakt, die veel te wenschen overlaat. De meeste boekjes, die men haar te dien einde in de hand geeft, bevatten niet de geschiedenis des geheelen Vaderlands; maar, op het voetspoor van WAGENAAR, slechts die van *Holland* in het bijzonder, terwijl de lotverwisselingen der overige landschappen, die thans het koningrijk der *Nederlanden* uitmaken, ofschoon niet minder belangrijk, vooral in de middeleeuwen, alleen in zoo verre worden vermeld, als zij met die van dat Gewest in aanraking komen of daarop betrekking hebben.

Daarbij valt men dikwerf te veel in bijzonderheden, waardoor wel eens de hoofdzaken op den achtergrond geplaatst of wel geheel vergeten worden. Men geeft b.v. de namen der Hollandsche Graven uit de onderscheidene stamhuizen, die als het *a b* van buiten moeten geleerd worden, naauwkeurig op, maar over den aard en het karakter der grafelijke regering, over de staatkundige en maatschappelijke inrigtingen, over de zeden en gebruiken onzer voorouders in de verschillende tijdperken van hun bestaan, wordt geen woord gerept; de voornaamste bedrijven der hoofdpersonen worden, wel is waar, opgegeven, maar een blik in hun karakter, eene beschouwing van de beweegredenen en gevolgen hunner daden, alles natuurlijk naar de bevatting der jeugd ingerigt, wordt gemist; zoodat de wijze, om de beoefening onzer zeer merkwaardige landsgeschiedenis voor den leerling nuttig en aangenaam te maken, geheel van de onderwijzers afhangt, van welke vele steeds den ouden, smakeloozen sleur volgen. Dit gebrekkig onderrigt door eene meer gepaste handleiding, zoo veel mogelijk, te verhelpen, is het doel van den Heer LASTDRAGER met dit werkje; en is deze poging op zich zelve reeds prijsselijk, niet minder loffelijk heeft de Schrijver zich van zijne inderdaad niet gemakkelijke taak gekweten.

Teregt begrijpt hij onder: Geschiedenis des Vaderlands, de geschiedenis van al die landschappen, welke wij ons Vaderland noemen, en die door taal, zeden en godsdienst sinds meer dan twee eeuwen vast aan elkander zijn gesnoerd. Zeer eigenaardig en gepast verdeelt hij haar in zeven tijdvakken, stelt de hoofdgebeurtenissen beknopt en duidelijk voor en vervalt niet in bijzonderheden, noch maakt zich schuldig aan eene drooge opsomming van daadzaken. Na een kort en zaakrijk overzigt van de merkwaardigste voorvallen in elk gewest afzonderlijk en onder hunne verschillende regenten in de middeleeuwen, komt de Schrijver op de regering van KAREL den V, die al de *Nederlanden* onder zijnen schepter vereenigde. Vóór dat hij echter tot de geschiedenis van dien vorst, in zoo verre zij ons Vaderland betreft, overgaat, geeft hij, even als bij de twee eerste tijdvakken, een zeer lezenswaardig verslag over den inwendigen toestand der naderhand zoo beroemde zeven vereenigde gewesten, over hunne godsdienst, regeringsvorm, zeden, leefwijze en beschaving; en het spijt ons, dat zulk een overzigt bij de latere tijdvakken te vergeefs gezocht wordt. Even ongaarne misten wij hier eene, al ware het ook slechts vlugtige beschouwing van den staat der kunsten, wetenschappen en letteren. Wij verbeelden ons, dat het werkje hierdoor aan volledigheid zoude gewonnen hebben; en zoo het boekje een tweeden druk mogt beleven, hetgeen wij gaarne wenschen, hopen wij,

dat deze wenk voor den Heer LASTDRAGER niet geheel verloren zal zijn.

Met KAREL den V krijgt de geschiedenis onzes lands meer éénheid en wint steeds in belangrijkheid. Deze vorst wordt ons hier geheel anders, en zoo wij gelooven, juister en meer naar waarheid geschetst, dan door BILDERDIJK geschied is. Men heeft den Keizer meestal van eene te goede zijde beschouwd, dewijl zijne groote gebreken, door de nog grootere van zijn' zoon overschaduwd, ja, zelfs vergeten werden. Beknopt doch bondig wordt nu de oorsprong, voortgang en uitslag van den eeuwig gedenkwaardigen worstelstrijd onzer vaderen tegen *Spanje* uiteengezet; en vervolgens worden met verstand, vrijmoedigheid en bezadigdheid de verdere voornaamste lotgevallen onzes Vadeelands, onder de Stadhouders en de verschillende Besturen tot aan den opstand der Belgen in 1830, behandeld.

Met bijzonder genoegen hebben wij dit alles gelezen, en in den Schrijver eenen man aangetroffen, die in onze geschiedenis bij uitstek bedreven is, en haar, zonder anderen op goed geloof na te praten, onbevooroordeeld beoefent. Niet alleen de voorvallen, en oorzaken en gevolgen daarvan worden beknoptelijk en naar de vatbaarheid van jonge lieden ontwikkeld, maar ook dikwerf met een fiks penseel, onbekrompen en onpartijdig de karakters der groote mannen geschilderd, die op dit vaak onstuimig tooneel eenen hoofdrol gespeeld hebben. Overal heerscht gematigdheid in het beoordeelen van zaken en personen; en schoon het niet onduidelijk blijkt, welke staatkundige zijde de Schrijver aankleeft, is hij evenwel nooit onregtvaardig, noch onbillijk ten koste der tegenpartij, zoodat hij van zich zelven zou mogen zeggen: *amicus* WAGENAAR, *amicus* BILDERDIJK, *sed magis amica veritas*. Wij achten derhalve dit belangrijk werkje als zeer geschikt om jonge lieden een kort en tevens uitmuntend overzigt van de lotgevallen onzes geheelen Vaderlands te geven. De stijl is vloeijend en gekuischt, niet zelden sierlijk en soms welsprekend.

Een paar aanmerkingen, die wij onder het lezen maakten, willen wij aan de beoordeeling des geachten Schrijvers niet onttrekken.

Wij gelooven, dat de Heer LASTDRAGER met reden afwijkt van het algemeen gevoelen, dat in de meeste werken en werkjes over onze geschiedenis gevonden wordt, en door mannen van hoog gezag, als onvoorwaardelijk aangenomen, ja, door GROTIUS zelfs (*de Antiquitate Reipublicae Batavicae* c. 3) tot het buitensporige gedreven is, dat de Noord-Nederlanders afstammelingen der Batavieren zijn zouden. Immers volgens EUMENIUS (*Panegyricus Constant*. c. 5) werd de *insula Batavorum* op het einde der derde eeuw reeds door de Franken bezet, die vervolgens door andere Germaansche

volksstammen, zoowel in deze als in de volgende eeuw, aldaar afgewisseld werden; en in de berigten, ons van de gevechten der Romeinen tegen deze invallers bewaard, vinden wij den naam van Batavieren, die omstreeks het jaar 470 met het Romeinsche rijk geheel verdwijnt, niet of althans zeer schaarsch vermeld. Zie WAGENAAR, I^{e} Deel en de *Nalezingen*, bl. 93, 97. In het tegenwoordige *Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland* en *Overijssel* schijnen zich het meest Frankische en Saksische stammen gevestigd te hebben, en later vinden wij dat deze gewesten een gedeelte van het Frankische rijk uitmaken. Wij betwijfelen dus, of men met den Heer LASTDRAGER de Friezen wel alleen onze eigenlijke voorouders kan noemen (bl. 1), daar de Franken, vermengd met de Saksers, een niet gering gedeelte der tegenwoordige *Noord-Nederlanden* bewoonden en bevolkten, nadat de Batavieren aldaar niet meer gevestigd waren.

Of men zich onbepaald op TACITUS in zijne beschrijving van de zeden en gewoonten der Germanen verlaten mag, is zoo geheel zeker niet. Althans de gevoelens eeniger geleerden zijn hierover zeer uiteenloopend, en het is nog steeds aan eenigen twijfel onderworpen, of 'TACITUS geene reden *kon* hebben om de Germanen tegen de waarheid, in zijne werken te vleijen' (bl. 14). Het is in elk geval opmerkelijk, en onze Schrijver getuigt dit zelf (bl. 10), dat de Batavieren ten tijde van CLAUDIUS CIVILIS, die zuiverheid van zeden niet kenden, welke TACITUS, in een veel later tijdperk, ann de Germanen in het algemeen toeschrijft. Ook vergist zich de Heer LASTDRAGER, wanneer bij (bl. 4) zegt, dat de Germanen geene tempels hadden, daar zij, volgens TACITUS zelven, die bezaten (*Ann. lib.* 1, c. 51).

Daar alles zoo beknopt mogelijk in dit boekje behandeld wordt, kunnen wij niet bevroeden, waarom het uiteinde van FILIPS III tamelijk uitvoerig is medegedeeld (bl. 149). Welk genoegen kan men er toch in vinden, het martelend wegsterven van den dwingeland steeds in al zijne kleuren en geuren voor te stellen! En echter hebben weinigen, die over dit tijdvak geschreven hebben, hunnen Lezer van dit misselijk verhaal willen verschoonen. Zou men dit uiteinde nog als een bewijs van de straffende hand Gods beschouwen, en aan onmiddellijke Goddelijke tusschenkomst willen toeschrijven, wat slechts het gevolg van natuurlijke oorzaken geweest is, waarvoor de brave man even zeer als de booswicht bloot staat? Meer echter dan dit bevreemdt het ons, dat over de verdiensten en het karakter van den grooten en edelen DE RUITER zoo weinig, en dat weinige tamelijk flaauw gezegd wordt (bl. 204).

Wij prezen den stijl en toon van dit werkje. Meer onjuist en onbepaald is echter de uitdrukking, bl. 224: '*in* 1723 *kwam deze*

provincie (*Holland*) *jaarlijks zeven millioenen te kort*. Hier moet het woordje *jaarlijks* uitgewischt, of in plaats van *in, na* 1723 gelezen worden. *Ten haren gunste*, bl. 15, verandere men liever in: *te harer gunste*, dewijl gunste vrouwelijk is; en *vrijgevigheid*, bl. 23, in milddadigheid of onbekrompenheid. Bl. 112 staat 1581, lees 1568.

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, verzameld en uitgegeven door *Is. An. Nijhoff*.

I^e^ Deel, 3^e^ en 4^e^ Stukje. Arnhem 1837. en IIe Deel, 1^e^ en 2^e^ Stukje. 1838 en 1839.
(*Vervolg en Slot van het vorig Nommer*.)

Het jaar 1672 is voorzeker een der merkwaardigste in de Geschiedenis van ons Vaderland. In oorlog met *Frankrijk, Engeland*, met den Aartsbisschop van *Keulen*, met den Bisschop van *Munster*, verlaten door zijne bondgenooten, bijna geheel in de magt van den heerschzuchtigen LODEWIJK XIV of in die van den Bisschop van *Munster*, staat het op het punt van uit de rij der volken te worden gevaagd, en tusschen de beide eerstgenoemde rijken te worden verdeeld. Doch anders was het besloten. WILLEM III door de kunstenarijen der regeringsleden van de posten en waardigheden zijner voorouderen uitgesloten, wordt, spijt het *eeuwig Edict*, spijt de Hollandsche *Aristocratie*, aan het hoofd des Staats gesteld; weldra is de verlossing nabij, en de jeugdige held oogst lauweren, die bevorens alleen voor de TURENNE'S en de CONDÉ'S schenen weggelegd. Het 1e stukje, waarmede het IIe Deel dezer *Bijdragen* wordt geopend, is eene *voorlezing* van den Verzamelaar, getiteld: *De Vereenigde Nederlanden, in* 1672, *door laakbare onvoorzigtigheid den val nabij gebragt, door de Goddelijke Voorzienigheid zigtbaar behouden* (bl. 1-28). Hoezeer wij deze beschouwing, zoo uit hoofde van den aangenamen stijl, als om de strekking, met welgevallen lazen, bevat zij echter niets nieuws en niets, hetgeen niet reeds hoofdzakelijk meermalen is gezegd en opgemerkt. De Heer L.F. GEERLING heeft in het IIe Deel der *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis*, bl. 3-84, deze redding van *Nederland* uit een dreigend gevaar, bijna even zoo voorgesteld.

Min bekend en voor de geschiedenis van ons Land belangrijker zijn de hierop volgende *stukken, belangende de onderhandelingen met* FRANÇOIS VAN VALOIS, *Hertog van Anjou, in* 1578. Zij geven ons eene verklaring van de oorzaken, waardoor men tot den stap kwam, om de Souvereiniteit der *Nederlanden* aan dien Vorst op te dragen. Wij leeren hieruit, dat het antwoord, dat volgens BOR,

(*Nederl. oorlogen*, B. XII, fol. 42) de Staten aan de Engelsche Gezanten gaven, ‘dat den noot hen dwong promtelyck te ontfanghen den Hertoghe van Alençon als vrient, oft te vallen in dangier van dat hy ander partye kiesen soude, tot achterdeel deser landen.’ niet geheel zonder grond was. Want wij zien uit de hier medegedeelde stukken, overgenomen uit het *Boec der Stadt Arnhem*, N°. 10, ‘dat de looze *Anjou*, eer men het wist, eer men het kon vermoeden, met een leger aan, - op - ja over de grenzen stond, gereed, om hetzij met het gelaat van beschermer, hetzij met openlijke verklaringe van vijandelijke bedoelingen, op den Nederlandschen grond voor zich eene heerschappij te vestigen. De keus was slechts te doen, om hem, of op deze, of op gene wijze te ontvangen; men moest haastig kiezen - en men koos het eerste.’ Bij de beoordeeling der handelwijze van de Nederlandsche Staten gedurende dien tijd, en zelfs nog na den dood van WILLEM *den* I^{e}, moet men echter niet uit het oog verliezen, dat men in die dagen, hier te Lande, nog geen denkbeeld had van eenen Staat zonder *eminent* hoofd, en dat men telkens naar zoodanig een hoofd uitzag. Na den dood van WILLEM *den* I^{en} leerden onze regeringsleden de mogelijkheid inzien, van de zaken des lands zonder een eenhoofdig bestuur te beregten; hoezeer de ondervinding van bijna twee eeuwen de moeijelijkheid hiervan heeft leeren kennen.

Uit de onuitgegevene *Stukken van Landzaken van den President* VAN HELL, vindt men hier vervolgens (bl. 49-69) echte bescheiden wegens de ‘*Aanstelling van* JAN, Graaf van Nassau-Katzenellenbogen, als Stadhouder des Vorstendoms *Gelre* en des Graafschaps *Zutphen*.’ Die aanstelling, van den jare 1578, draagt nog altijd aan het hoofd, PHILIPS, *bij der gracien Goedts, Coninck van Castilien*, enz.

De Wel-Eerwaarde Heer O.G. HELDRING, verhaalt (bl. 70-78) de aanleiding en de bijzonderheden eener door hem gedane *Ontdekking van eenige Romeinsche en Bataafsche oudheden*, onder *Setten* in de *Betuwe*. Het stuk lands, waar hij de oudheden, door hem ter onderscheiding van de *Romeinsche, Bataafsche* genoemd, ontdekte, draagt den naam van *Woerd*. Daar nu ook andere plaatsen, aldus genaamd, met de onderzochte veel overeenkomst hebben, is de Schr. van gevoelen, dat met den naam van *Woerd* in vroegere eeuwen, eene *begraafplaats* werd uitgedrukt, welk gevoelen hij onlangs in het 1^{e} Stukje zijner *Wandelingen door Gelderland* nader heeft ontwikkeld en verdedigd, waarop wij later zullen terugkomen.

Als eene toegift vinden wij hier (bl. 79 en 80) een *Paspoort naar den Hemel, afgegeven door de Proosten van onze lieve Vrouwen Broederschap te 's Hertogenbosch. Medegedeeld door* A.C. Baron SNOUCKAERT VAN SCHAUMBURG. Het luidt aldus:

‘Wy Proosten van onse lieue Vrouwe Broeders. Aen onsen heere en vriend sint Pieter, deurwagter van de Poorten des He-

mels. Wij bevelen uw te kennen, dat op dese tyd gestorven is Gheryt Utenhamme, dat gy hem regt aan ende zonder enich verlet ende vertoeven in laat in 't rycke Gods. Wij hebben hem geabsolveert, ende gevryt van alle zyne zonden, ende der qualyck spreken, ende hem de benodicht gegeuen, omdat gy niet niet yetwes in alle dese overtreden zoud, en jer hem ook niet anders geschiede, daer om hebben wy hem mede gegeven dese letteren van absolutie, etc. Des toirconde hebben wy onse zegel hier op doen drucken, gegeven in onse ordinaire vergaderinge tot 's Hertogenbosch, den .... in den jaren onses Heren duysent vier hondert ses en vyftich, des vrydach naest S. Pieters dach ad Vincula.' Onder aan is opgedrukt een langwerpig zegel, vertoonende het gewone teeken der Broederschap, eene lelie tusschen de doornen, met het omschrift: *sicut lilium inter spinas*.

De *aankondigingen* bestaan uit de werken: 1°. van J.S. MAGNIN, *de voormalige Kloosters in Drenthe* (bl. 1-6); 2°. van M^r^. J.C. DE JONGE, *Geschiedenis van het Zeewezen*, IIIe Deel, 1^e^ en 2^e^ Stuk, (bl. 6-23), en 3°. van J.J. VAN HEES, *Disputatio de Nobilibus ac urbium Delegatis, sub Comitum Hollandiae regimine Ordines constituentibus* (bl. 24-32), alles zeer uitvoerig en naauwkeurig, terwijl eindelijk een paar berigten van historisch belang, dit 1^e^ Stukje van het IIe Deel besluit.

Het 2^e^ Stukje wordt geopend door eene verhandeling van den Heer M^r^. J.T. BODEL NYENHUIS, houdende *Levensbijzonderheden van den Nederlandschen Geschiedschrijver* JOHANNES ISACIUS PONTANUS, *meest geput uit deszelfs Album* (bl. 81-109). PONTANUS, van Hollandsche ouders, werd in den jare 1571 op zee, niet verre van *Elseneur* geboren, en in *Amsterdam* opgevoed, waar zijn vader, volgens WESTPHALEN, Consul van *Denemarken* was; hij is als Schrijver van verschillende werken, maar vooral der geschiedenis van *Gelderland* en van die van *Amsterdam*, beide in de Latijnsche taal, algemeen bekend en behoort voorzeker onder de geleerdste geschiedkundigen van ons Land. De hier gevondene bijzonderheden moeten dus met welgevallen ontvangen worden. De Heer BODEL is gewoon meer te geven dan men verwacht: zoo ook hier; men vindt er ook vele levensbijzonderheden van de tijdgenooten van PONTANUS, die men elders te vergeefs zou zoeken, en de aanteekeningen bevatten eene menigte belangrijke zaken.

In een Stukje (bl. 110-118) getiteld: *vrouw* JACOBA VAN BEIJEREN en ALBRECHT BEILING, toont de Hoogleeraar LAUTS op zeer goede gronden, dat het levendig begraven in de 13^e^ en zelfs nog in de 17^e^ eeuw, hier te lande geheel geene ongewone straf was; dat de doodstraf voor de mannen in de *galg*, voor de vrouwen in de *put* bestond. Dat de doodstraf, welke BEILING onderging, al-

zoo door den Dichter HELMERS, te onregte *de ongehoordste* is genoemd, *waarop het brein zich had moeten spitsen, om die uit te denken*. Dat het *levendig begraven*, geene *gruwbre straf*, gelijk BILDERDIJK ze noemt, zou zijn, omdat het eene gebruikelijke straf was, kunnen wij den Hoogleeraar niet toegeven. Het radbraken was weleer bij ons eene gebruikelijke *straf*, en wie gruwt er niet van! Het geesselen is bij ons tot nog toe gebruikelijk, en zou men het geene *gruwbre* straf mogen noemen? Dat BEILING eene straf ontving, die men anders slechts aan vrouwen ten uitvoer bragt, schrijft de Heer LAUTS toe aan de minachting der *Hoekschen*, die hem welligt de doodstraf der mannen onwaardig gekeurd hebben. Dat JACOBA geen persoonlijk deel heeft gehad aan de behandeling harer partij ten opzigte van BEILING, gelooven wij gaarne, en de Dichter van haren *Weeklacht*, doet haar met regt vragen:

> Was ik dan ooit bloeddorstig?... .
> Moet ik de schuld van al die rampen dragen?
> 'k Beval, 'k verlangde, o neen! die gruwlen niet;
> Mijn misdrijf was, dat ik die plegen liet.

Ja, wij gaan verder, wij wijten de doodstraf van BEILING aan JACOBA niet, maar aan de *Hoekschen*, wier slagtoffer ook *zij* was: en die hare, in ons oog gewaande, regten veinsden te verdedigen, alleen omdat eene vrouwen-regering, voor de *Hoekschen* van die dagen, en van alle vroegere en latere tijden, een welkom goed is, dat hen in staat stelt, op naam eener vrouw, naar lust en luim te regeren.

De Wel-Eerwaarde Heer G.H.M. DELPRAT levert (bl. 119-123), een *Berigt aangaande de laatste levensuren van Prins* WILLEM I, ontleend uit eenen hier medegedeelden brief van ROMBERTUS ULENBURGH, Burgemeester van *Leeuwarden*, aan de regering dier stad, geschreven op den dag, waarop de Prins vermoord is. ULENBURGH had als afgevaardigde der stad *Leeuwarden*, op dien dag een gehoor bij den Prins gehad, die hem vervolgens ter maaltijd noodigde, waaraan deze voldeed. Hij zat aan tafel over den Prins. Na den maaltijd trad WILLEM met den Kolonel MORGEN en ook met ULENBURGH in gesprek, ‘waeraf scheydende Syne Ex^{cie} voortgaende uyt het portael van 't voorsz. sael, alsoo d'Engelse Capitein ofte Ritm^{r} WILLEMS (WILLIAMS) hem wilde aenspreeken, deur eenen Bourgoingnon moorddadelycken met een buxe geladen met drie looden geschooten, ende terstondt daernae deser werelt standtvastelyck overleden is.’ Men ziet tevens uit dezen brief, dat het middagmaal ten hove vroegtijdig plaats had. Want te elf ure begon het gehoor en was nog niet afgeloopen ‘naedat het Trompet langt hadde geblasen, om 't eeten.’ Voor van tafel op te staan, wiesch de Prins, even als zijne zuster, de Gravinne van SCHWARTZENBURGH,

zijne twee oudste en zijne jongste dochters, die mede aangezeten waren, de handen.

‘Hetgeen men elders leest van des Prinsen gemeenzamen en innemenden omgang, waardoor hij aller harten wist te winnen, en, volgens HOOFT'S bekende uitdrukking, *der menschen minne mynde, buiten kosten der achtbaarheid*, vindt hier eene nieuwe en ongezochte bevestiging,’ zegt de geëerde Schrijver te regt.

Het Huis van MARTEN VAN ROSSEM *of het zoogenaamde Duivels huis te Arnhem* (met afbeeldingen) wordt (bl. 124-130), vervolgens door den Verzamelaar beschreven, en levert een belangrijk toevoegsel tot de in den jare 1780 uitgegevene Verhandeling over dit zelfde onderwerp van wijlen den Heer M^{r}. GERARD VAN HASSELT.

Eenige *Bijdragen tot het oude Strafregt* sluiten het Mengelwerk van dit Stukje. Wij deelen de eerste hiermede, zijnde eene *uitspraak van Schepenen van Dordrecht*, van den jare 1383.

‘In den nacht (van Sinte Michiels dach) ontstond er brand. Zij, uit wier huizen de brand *quam*, werden een jaar op *haer lijff gebannen*, en mogten niet in de stad terug keeren, voor zij de onkosten betaald hadden van ketelen, timmeren en arbeiden, 50 pond.’

Verder vindt men hier in het 2^{e} gedeelte uitvoerige aankondigingen: 1°. van het werk van J. AB UTRECHT DRESSELHUIS, *de provincie Zeeland, in hare aloude gesteldheid en geregelde vorming beschouwd* (bl. 37-42). 2°. van het Eerste Deel van BOSSCHA'S *Neêrlands heldendaden te Land* (bl. 42-51). 3°. der *Dissertatie* van den zoo vroeg gestorvenen kundigen en zedigen S.C. KLINKHAMER (bl. 69-75), en eindelijk eene zeer belangrijke beoordeeling van het werk des Heeren M^{r}. J.J. VAN HEES VAN BERKEL, *Proeve eener beschouwing over Geschiedenis en Staatsregt, vooral in betrekking tot ons Vaderland, onder de heerschappij der Franken en de regering der Graven* (bl. 52-69), de laatste door J.H. VAN BOLHUIS, en eindelijk een paar berigten in het vak der Vaderlandsche Geschiedenis.

Wij bevelen deze *Bijdragen* aan de medewerking onzer Vaderlandsche Geschied- en Oudheidkundigen, bij herhaling, met nadruk aan. Zij zijn alle belangstelling waardig.

Amst., April 1839.

Robert de Tweede, Hertog van Normandië. Eene Geschiedenis uit de XI^{de} Eeuw.

Naar het Fransch van *Lottin de Laval*, schrijver van Maria de Medicis. Twee Deelen, 274 en 246 bl. Te Dordrecht, bij H. Lagerwey, 1838.

'Deze Historisch-Dramatische Roman in den smaak van *het Slot van Loevestijn, de Schaapherder, enz.* zal gewis aan velen eene regt aangename lectuur verschaffen. Bereids hebben onderscheiden geachte Tijdschriften, zoo mede de *Bredasche Courant*, de loffelijkste melding van dit werk gegeven.'

Met deze woorden werd de uitgave van *Robert den Tweede* herhaaldelijk in de meest gelezen dagbladen onlangs aangekondigd.

Wij gelooven, dat de Vertaler van het werk aan die marktschreeuwerij onschuldig was; maar des te strenger berisping verdient de onbeschaamdheid, waarmede de uitgever zijne waar aanprees. Wij willen niet vitten op het fraaije Hollandsch, waarvan de laatste zinsnede vooral een voorbeeld is, maar het ware de moeite waard, in deze in het oog loopende proeve aan te wijzen, wat er van den goeden smaak en de lektuur te wachten zij, wanneer men zich aan de uitspraak, aan de lofredenen van boekverkoopers op hunne eigene werken had te storen. Wij weten, hoezeer eene strenge, maar onpartijdige kritiek, die Heeren zeer pleegt te doen: wij weten, met hoeveel ijver zij aan alle wetenschappelijke Recensenten den voet dwars zetten: wij weten, hoe handig zij zijn, om het oordeel des publieks voor de vrucht hunner persen in te nemen; maar vermeteler speculatie op den wansmaak of de onkunde van den grooten hoop, dan deze annonce van den Heer LAGERWEY, zagen wij in lang niet.

'Geschreven in den smaak van *het Slot van Loevestijn* (sic) *de Schaapherder enz.*' Zou men niet zeggen, dat, welke ook de verdienste dier beide Romans moge zijn, hunne vermaardheid zoo wereldruchtig geworden is, dat een Fransch schrijver zich opgewekt gevoeld had, het Nederlandsche voorbeeld te volgen? 'Onderscheiden geachte Tijdschriften,' ei lieve! welke? Toen de annonce in de dagbladen verscheen, hadden de *Vaderlandsche Letteroefeningen* de loftrompet nog niet gestoken. De Heer IJNTEMA zou het ons ten kwade duiden, indien wij, waar er van *geachte Tijdschriften* spraak was, het zijne er niet onder verstonden. Maar hoe kon de Heer LAGERWEY als het ware hij *anticipatie* reeds van die loffelijke, loffelijker en loffelijkste melding spreken? Wij moeten vermoeden, dat het boekverkoopers belang de menigte met eene leugen heeft willen bedriegen, te onbescheidener, naarmate zij gemakkelijker te logenstraffen viel.

Ik weet niet, van waar mij als in het oor geblazen wordt, dat ik tegen windmolens strijd, en dat de charlatanerie des Uitgevers meer gelden zal, dan het oordeel van *den Gids*. Het boek heeft om de eerste reeds zijne lezers, wat meer zegt, zijne talrijke lezers gevonden. Zelden zal het zelfs in de leesbibliotheeken eene eerzame rust genoten hebben. De eeuw, de *Elfde*, en dan *Robert van Normandië* (wie denkt niet onwillekeurig aan het *Jadis regnait*) en dan de *schoone Deidza*, met haren weerbarstig klinkenden naam, die vooral in de Dagblad-annonce niet vergeten was, dat alles moest zijne honderden en duizenden uitlokken. Indien het boek zijn fortuin maakt bij dat talrijke publiek van modemaaksters, kameniers, enz. waarvan een ander beoordeelaar in ons Tijdschrift sprak, en dat nog niet verzadigd van *Madame* DE GENLIS, voor de verandering op LOTTIN DE LAVAL aanvalt, kan dan niet een uitgever, die zijn publiek telt, niet weegt, met alle vrijheid rondkakelen, welk ei hij gelegd heeft? Ook het *Slot Loevestein*, ook *de Schaapherder* (wat er onder het zonderlinge *enz.* te verstaan zij, weten wij niet) hebben talrijke lezers gevonden, en dit derde van vergelijking is voor den Uitgever genoeg, om een onzer oorspronkelijkste Romanciers te beleedigen, door hem op dezelfde rij met LOTTIN DE LAVAL te plaatsen.

Doch wij willen den wanhopigen strijd tegen het *Sosiorum gens* staken, om eerlijker en beter tegenstanders te bevechten. Het zijn pij, die ons vragen, met welk regt wij op het gebied der letterkunde ons zoo vaak tegen de stem der meerderheid verheffen; waarom wij ons vermoeijen, eene menigte voort te trekken, die niet voort wil? Er kon ook hier met eene dichterlijke magtspreuk geantwoord worden, dat eene behoefte, sterker dan wij, ons tot spreken dringt; dat, hetgeen wij schrijven, opregtelijk en in de overtuiging, dat de tijd onze meening bevestigen zal, ter neder gesteld wordt. De tijd: want wij zijn er verre van, dien albe-heerscher zijn regt op de letterkunde te betwisten. Onwillekeurig is de kritiek zijne slavin: het wetboek, waarnaar in zaken van smaak regt gesproken wordt, zal eerst aan het einde der eeuwen voltooid zijn. Wat men ook van de eeuwige wetten der schoonheid spreke, zij gaan slechts langzaam en bij gedeelten in ons bewustzijn over, en deze gedeelten op te vangen, door verstandige gronden vast te houden, en op hetgeen ieder dag oplevert, toe te passen, hoe onbereikbaar ook dit doel in zijne volledigheid moge zijn, dit toch moet het streven der kritiek blijven. De tijd heeft op het gebied der letterkunde onmiskenbare regten: want zoo deze tot opvoeding van ons geslacht zal dienstig zijn, moet zij zich dan niet rigten naar de behoeften, de zeden, de lotgevallen van iederen leeftijd? Maar men bedriegt zich, wanneer men den

algemeenen smaak voor den heerschende houdt: naarmate zich deze meer verspreidt onder die talrijke klasse, waarbij rede en gevoel minder stem, dan gewoonte en voorbeeld hebben, is zij den ondergang naderbij: want óf uit ijdelheid óf uit werkelijke behoefte volgt de aristocratie der beschaafde wereld eene andere rigting. Door nieuwe denkbeelden, nieuwe vormen, wekt een pas ontloken genie de bewondering der kunstregters. Maar gelijk alle menschenwerk onvolkomen is, zoo is het ook het zijne. De eenzijdigheid, waarin zijne rigting dreigt onder te gaan, komt eerst dan aan den dag, wanneer zijn geest den meest algemeenen invloed oefent: wanneer schrijvers van minderen rang, door hem na te volgen, het regt meenen te verkrijgen, om ook gelezen en ook bewonderd te worden. Dan volgt de oververzadiging, die eindelijk het publiek van de eeuwig geprezen en eeuwig nagebootste manier doet walgen, en gelouterd en gezift gaat slechts het goede van een groot schrijver of van een schitterend tijdvak tot de nakomelingschap over. Even als alle tirannij, zoo steunt ook de literarische tirannij op het geschreeuw der menigte; even als alle tirannij, zoo brengt ook de literarische die verdooving en verslapping van den geest te weeg, die allen vooruitgang onmogelijk maakt. Dan volgt het opwarmen en het nabootsen; niet al wat nieuw is, is goed: of liever, veel heeft den schijn van nieuw, dat slechts in herstelling van het oude, in verschikking en verplaatsing van versleten bestanddeelen bestaat. Die schijn kan en zal ons voorzeker dikwijls bedriegen; maar desniettemin willen wij den schijnbaren paradox verdedigen, dat nieuwheid reeds op zich zelve eene deugd is; dat wij de roeping der kritiek meenen te vervullen, indien wij van tijd tot tijd werken afkeuren, omdat zij tot een reeds verleden tijdvak behooren, ofschoon zich het heirleger van *traineurs* op dergelijke lekkernij vergast. Een geestig vriend zeide ons eens: dat de beoordeelingen der werken van smaak in dit Tijdschrift iets hadden van den boozen luim des mans, die goedgestoofde boerenkool afkeurde, omdat het geen salade was, zoo als hij wenschte. Wij hopen voor ons zelve en onze medearbeiders, dat zijne aanmerking niet zonder vrucht zij: maar daar nu eenmaal de goede moeder Aarde hare schatten op verschillende en bepaalde saizoenen voor ons opent, waarom zou men niet knorrig mogen zien, indien ons op een warmen zomerdag, tegen het regt des jaargetijdes, met kunst gekweekte en daardoor des te slechter winterkost werd voorgezet?

De behoefte, om ons hart lucht te geven heeft ons al dien omzwaai doen gebruiken, om te zeggen, dat, ondanks de weidsche lofspraak des Uitgevers, in *Robert van Normandië* ons zoodanig oudbakken geregt wordt voorgezet. De Vertaler begint zijn voor-

berigt met eene tamelijk gematigde lofrede op zijnen Auteur. Hij beroept zich vooral op den opgang, dien de vroeger door hem vertaalde *Maria de Medicis* gemaakt heeft. Wij herinneren ons van dit boek weinig anders, dan dat de *geampouleerde* stijl ons al spoedig de verdere lezing deed staken; met een ongunstig vooroordeel namen wij *Robert van Normandië* in handen. Wij zijn der billijkheid deze verklaring verschuldigd: misschien droeg dit bij, om het resultaat onzer kritiek minder voordeelig te maken. Van des te meer belang is het, dat wij een kort verslag van den inhoud geven.

Een zeer geheimzinnig Kavalier, waarin men al spoedig eenen magtigen Arabischen vorst vermoedt, ontvoert, haars ondanks en onder norsche behandeling, een schoon meisje aan de vervolging van ROBERT *van Normandië* en zijne ridders, en bergt haar binnen het, gedurende dien tijd, door dezen belegerde *Alençon*. Dat meisje is de bastaardzuster van den Arabier, wiens moeder, de echtgenoot eens Oosterschen Emirs voor de verleiding van een Normandisch ridder, HUGO VAN CANTELOU, den wapenbroeder des Hertogs, bezweek. Den beleedigden echtgenoot bleef het geheim onbekend, tot dat HUGO de vrucht van hunnen omgang heimelijk aan de moeder ontroofde: toen openbaarde zij hare schande en spoorde zelve haren echtgenoot tot wraak aan. Deze bleef niet achter: hij vervolgt HUGO tot in *Normandië*, doch wordt ontdekt en sneuvelt, zoo het heette, onder het zwaard des Hertogs van *Normandië* zelven. Als erfenis laat hij zijne wraakzucht aan zijn zoon KAHEL, den Arabischen Kavalier, dien wij in den aanvang van den Roman aantreffen, achter: en deze zoekt met gelijken ijver twee oogmerken te bereiken, den dood zijns vaders op den Hertog te wreken en zijne zuster in de armen harer moeder terug te voeren. Hij bedient zich daartoe van de hulp van den Leenman en vertrouweling des Hertogs LIONEL VAN BEAUFOU, *une legion de diables dans un seul pourpoint*. Werkelijk valt DEIDZA (zoo heet het Arabische meisje) in de handen van KAHEL; maar minder gelukkig slaagt deze in het koelen zijner wraak op den Hertog.' Overwonnen en gevangen ontkomt hij naauwelijks door de hulp van BEAUFOU het schavot, waartoe hij veroordeeld is. Intusschen heeft ROBERT *van Normandië* zijne zuster weten te verlossen. Zij had in hem den ridder herkend, voor wien zij reeds vroeger van liefde blaakte: doch de eer is haar te dierbaar, om bij den Hertog de plaats van ARLETTE, zijne verstooten minnares, de moeder van WILLEM *den Veroveraar*, te vervangen. Andermaal ontkomt DEIDZA de haar door KAHEL gelegde lagen. Minder gelukkig is ROBERT *van Normandië*. Op zijne bedevaart naar het Heilige Graf, vervolgt hem KAHEL als zijn wrekende engel. Ver-

geefs tracht DEIDZA, die ondertusschen in HUGO VAN CANTALOU haren vader hervonden heeft, den moorddadigen aanslag voor te komen; vergeefs volgt zij naar het verre land het bestemde slagtoffer en den bloeddorstigen wreker. Zij komt tijdig genoeg om haren beminden ROBERT, aan het vergif hem door KAHEL bereid, en door BEAUFOU toegediend, te zien bezwijken, en *of course* sterft zij zelve bij zijn lijk.

Zie hier het geraamte van den geprezen Roman: waarin buiten den Arabischen Ridder, het Arabische meisje, en den roodharigen verrader, nog eene vrekkige, gewetenlooze Jodin, een beeld-schoon meisje, *die men de tong heeft uitgesneden*, een Kaper-kapitein, en eene pest te *Laodicea* voorkomen. Gij zult mij toestemmen, dat een schrijver al zeer onhandig moet zijn, die uit zulke bouwstoffen geen verhaal kan zamenstellen, dat alle bakers en kindermeiden doet sidderen en beven. Want wat geeft schreeuwender en schitterender tegenstellingen, dan een Arabier het hart van *Frankrijk*, en de dappere ridders van *Normandië in Palestina* en *Syrië* te verplaatsen? Maar voor zoodanig effect schijnt ook de Roman alleen geschreven. Althans een zedelijk doel kunnen wij in de hartstogtelijke, *hysterische* liefde van DEIDZA en ROBERT niet vinden: eene wijsgeerige gedachte zou misschien het bonte geheel verbinden en verdedigen: helaas! wij treffen haar nergens aan, en mogen enkele beschrijvingen getrouw zijn aan het kostuum der tijden, de gesprekken vooral, zijn zoo weinig in den geest der elfde eeuw, dat zij BERNARDIN DE ST. PIERRE of CHATEAUBRIAND niet misstaan zouden. Wij willen eenige van die redeneringen mededeelen. Hoor b.v. DEIDZA, I^{e} Deel, bl. 121.

‘Mijne oogen hebben vele zeeën beschouwd. Ik heb geslapen in de verzengde luchtstreek van het Oosten, onder den helderen hemel van *Griekenland* en van *Italië*, en onder de graauwe nevelwolken dezer noordelijke landen. Gij ziet, mijne arme vriendin dat ik reeds vroegtijdig met het lijden gemeenzaam ben geworden. De vreugde *bevond zich altoos aan den achtersteven* van het schip, dat mij medevoerde.’

Bl. 125 - ‘Welk een zonderling wetboek, dat de natuurlijke kracht van den mensch tot maatstaf neemt, om daarnaar zijne gevoelens en zijne waarde te beoordeelen!’

of ARLETTE, II Deel, bl. 99.

‘En gij, ROBERT, hebt gij ook wel eens aan mij gedacht; hebt gij gedacht aan de eerste dagen van ons geluk? - Want immers, de herinneringen der eerste liefde zijn als daauwdruppelen, die het hart verkwikken in de uren van verwachting.’

Bl. 101. ‘Mijn ROBERT, - gij zult immers aan de moeder van uwen zoon eenen naam geven; dit moet; menschelijke en

Goddelijke wetten vorderen het; want de zoon des Hertogs van *Normandië* kan geen bastaard blijven.'

of ROBERT zelven, I Deel, bl. 241.

'Wanneer de liefde in het hart huisvest en zij vertoont zich tegelijk naar buiten, dan is zij toch wegslepender; iets, dat gekluisterd is, handelt minder en deszelfs uitwerksels zijn zwakker. Wanneer de stralen der zon door dikke wolken onderschept worden, is hunne warmte minder levendwekkend, dan wanneer zij onbelemmerd van den hemel ons toestralen; - doch waartoe deze redekaveling, indien wij elkander slechts opregt beminnen.'

Voeg bij deze proeven, den hoogdravenden verhaalstijl des schrijvers, die evenzeer met bloemen en beelden opgeschikt is, en meestal het poëtisch proza nadert. Doch wij hebben reeds genoeg gezegd, om den lezer te doen gevoelen, hoe weinig de gevoelens der personen in hunne eeuw passen: hoe veel Romantische machinerie er gebruikt is, om een glinsterend verhaal te schrijven: hoe weinig waarheid, hoe weinig wijsheid, hoe weinig moraal er in den Roman steekt. Bij alle hunne gebreken had de schrijver van HUGO, JACOB, DUMAS, SOULIÉ, ten minste de eischen van waarheid en waarschijnlijkheid kunnen leeren, zonder welke zijn Roman verdient, deel te hebben aan het *Autodafé*, dat de Pastoor en de *duenna* in de boekerij van DON QUIXOTE stookten.

Slechts één persoon trof ons bij zijn optreden. Het was de door wroegingen vervolgde HUGO VAN CANTELOU, die half krankzinnig, als een troostelooze boeteling, gedreven door de zucht naar zijne dochter, landen en zeeën doorreist. Er is veel poëzij in de wijze waarop hij is voorgesteld. Maar kan eene enkele schoonheid het regt geven, om dit vreemd produkt, naast den *Schaapherder*, een werk van zooveel studie, zooveel talent, zooveel poëzij, en tevens zooveel waarheid, te rangschikken?

De vertaling is over het geheel redelijk wel uitgevallen. *Eenestraat door muren* OMZOOMD, I Deel, bl. 6, *opperhoofdigheid*, II Deel, bl. 96; *ontwaarwordingen*, bl. 187. Zinsneden als I Deel, bl. 214, *had haar oordeel hem haar altijd onder het ongunstigst uiterlijk doen kennen* zijn vlekken, waarover wij niet eens meer onzen Romanvertalers hard willen vallen. Waarom de motto's vertaald zijn, maar de onderschriften, HOMÈRE *Iliade, les Sonnets de Petrarque, le Roi Louis de Bavière* Fransch zijn gebleven, kunnen wij niet bevroeden. Erger fout is Deel I, bl. 72, waar BEAUFOU schertsende van *Grieksche kalenden* (niet *kalenders*) spreekt. De woorden, zonderling genoeg in den mond van een Normandiër uit de elfde eeuw, zijn door den Vertaler goed uitgelegd, maar ongelukkig volgt in de noot: 'dewijl de Grieken geene *kalenders* hadden.' Het denkbeeld van *kalendae* en *kalendae graecae* schijnt

den Vertaler niet regt helder geweest te zijn. Erger nog is de misslag II Deel, bl. 185, waar wij lezen: ‘Men zou de genie van DANTE behoeven om hunne wanhoop af te malen. Het was een, door den grooten FLORENTIN overgeslagen gedeelte van de afschildering der hel.’ Lees den grooten *Florentyner* (d.i. DANTE). Beide fouten echter komen welligt meer voor rekening van de drukpers. - Volgens de voorrede heeft zich de Vertaler eenige veranderingen in het oorspronkelijke veroorloofd: daar vooral, waar de Fransche ligtzinnigheid voor den Nederlandschen lezer ergerlijk kon zijn. Het zij zoo. Doch 1^{e} Deel, bl. 158, weidt de Schrijver uit over de verdrukking door den adelen de geestelijkheid, waaraan het volk ten prooi was ‘tot dat eene geheele natie als eenig man opstond, en met eene ijzeren hand den afgrond dolf, waarin deze dubbele soort van geweldenaars nederstortte.’ De Vertaler heeft goedgevonden er in eene noot bij te voegen: ‘Terwijl de omwentelaars - dit had de Schrijver hier bij mogen voegen, - in weinige *jaren* meer gruwelen opeenstapelden, dan adel en geestelijkheid, tegen welke zij, volgens hem, het zwaard trokken, zich in zoo vele *eeuwen* veroorloofd hadden.’ Wij gelooven voorzeker niet, dat men wedervergelding, het *oog om oog, tand om tand* als beginsel der omwenteling moet aanmerken, en daarom komt een balansrekening als bovenstaande, geenszins te pas. Maar eer de Vertaler deze periode nederschreef, had hij de *duizenden* en *tienduizenden* slagtoffers van een SIMON VAN MONTFOORT, een INNOCENTIUS, een TORQUEMADA een ALVA, een TILLY moeten berekenen, en het jammergeschrei beluisteren, dat in den omtrek der kasteelen, vaak even zoo vele roofsloten, uit veld en steden is opgegaan. Het wordt meer dan tijd, de kwade trouw aan de kaak te stellen, waarmede ten gevalle van het *Absolutisme*, zaken verdedigd worden, wier ondergang tot de zegenrijkste gevolgen der vreesselijke omwenteling behoort.

Wij eindigen met de mededeeling eener karakteristieke, historische anekdote, die hier ingelascht, misschien het beste is, dat de geheele Roman bevat.

‘Zoodra ROMANUS ARGYRUS (de Grieksche Keizer) berigt ontving van de aankomst des Hertogs van *Normandië*, vaardigde hij een gezantschap af, zamengesteld uit zijne voornaamste hoofdbeambten, ten einde ROBERT uit te noodigen tot bijwoning van een prachtig gastmaal. Alles wat de Grieksch-Romeinsche pracht vermogt, werd bij dit feest ten toon gespreid. De Keizer, die zich beijverde om zijne onmetelijke rijkdommen voor de oogen van hen, die hij als Barbaren beschouwde, uit te stallen, deed de spijzen opdissen in massief zilver, en den wijn voordienen in kunstig gedrevene gouden bekers; maar, daar men, volgens oud

Romeinsch gebruik, rondom de tafels kleine bedden plaatste, en deze wijze van aanliggen den Noordschen ridders lastig toescheen, ontdeden zij zich van hunne lange mantels, rolden ze in een en plaatsten zich op *dezelven*.

'Toen de Hertog van den Keizer afscheid nam, liet hij zijnen mantel op den grond liggen, welke handelwijs door al zijne ridders werd nagevolgd. De Grieken zagen elkander vol verbazing aan, maar ROBERT trad voorwaarts, en zeide op eenen fieren toon:

- 'De krijgslieden in mijn land zijn niet gewoon hunne zetels met zich te voeren, en al wat in het stof gelegen heeft, mag de schouders van eenen Normandischen ridder niet bedekken[(1)].'

De Vriend der Armen.

Eerste Stukje. Te Amsterdam, bij J.D. Sybrandi, 1838.

De zamensteller van dit boekske stond in de meening, dat het geschrift van DEGERANDO: *Le Visitateur du Pauvre*, in ons Land minder bekend was, dan het verdiende. Dies achtte hij het nuttig, de negen eerste Hoofdstukken, in een Hollandsch gewaad gestoken, zijnen landgenooten tot leering en stichting aan te bieden.

Het ligt niet op onzen weg, het oorspronkelijk werk te beoordeelen: het zou *post festum* zijn. Sedert dat het aan het licht trad, zijn nagenoeg twintig jaren verloopen. In 1820 door eene Prijsvraag der Academie van *Lyon* uitgelokt, en een jaar later door de Fransche Academie bekroond als: *l'ouvrage le plus utile aux moeurs*, werd *Le Visitateur du Pauvre* spoedig in een aantal zich snel opvolgende uitgaven, en in onderscheidene vertalingen *Europa* rondgedragen. Meermalen is in dien tusschentijd het oordeel over dezen arbeid uitgesproken, en meestal in het voordeel van den Schrijver. De algemeen gewekte belangstelling in het onderwerp droeg hiertoe het hare bij. De nog steeds onbesliste strijdvragen omtrent de verzorging der Armen, uit een staatshuishoudkundig en zedelijk oogpunt beschouwd; de vraag, of deze taak uitsluitend aan den Staat, dan wel aan de weldadigheid der burgers in het bijzonder moest worden overgelaten? en de verschillende meeningen omtrent de inrigting van Armengestichten, hielden velen bezig. Van daar dat DEGERANDO, niet geheel ten onregte, in de Voorrede tot de 3e Uitgaaf, bl. 7 opmerkt:

'Une sorte de scepticisme systématique semble s'élever depuis

(1) ANDR. DUCHESNE, *Histoire d' Angleterre*.

quelques années sur les premiers principes qui jusqu'alors avaient présidé à la creation el la direction des établissemens d'humanité. L'école formée par les écrits de MALTHUS, a particulièrement élevé des doutes sur l'utilité de ce genre d'établissemens; elle s'est trouvée conduite par les conséquences du célèbre principe de la population à indiquer pour la pauvreté d'autres causes et d'autres remèdes, que ceux qui semblaient généralement reconnus. Quoique la base de ce système ait été contestée avec avantage par d'exellen: esprits, le système lui même continue à faire effort pour s'étendre et s'accrediter; il a des partisans fort distingués en Angleterre: il cherche en acquérir en France. On se demande si la charité, telle qu'elle s'exerçait jusqu'a ce jour, ne va pas contre son propre but; si en étudiant à soulager le malheur, elle n'accroit pas indéfinement le nombre de ceux qui le subissent. On entend quelquefois releguer avec dédain parmi les rêves philanthropiques, le regime de sécours qui avait paru le plus sage et le plus salutaire. Cette question est d'une immense gravité, et, si ces doutes speculatifs s'étendaient à la pratique, ils ne tendraient en rien moins qu'à faire fermer tous les asiles ouverts à l'indigence. En attendant ils peuvent glacer le zèle, jeter l'incertitude dans les mesures. L'auteur à pensé devoir saisir l'occasion qui s'offrait à lui, pour prévenir un semblable danger, autant qu'il était en son pouvoir, pour repousser de toutes ses forces une théorie erronée et funeste.’

Uitgaande van dit standpunt (hetwelk wij der vermelding niet onwaardig keurden) volgt de Schrijver den leiddraad door de bovengezegde prijsvraag aan de hand gedaan. Zij wilde hoofdzakelijk de middelen zien aangewezen, om ware van voorgewende armoede te onderscheiden, en om de aalmoes, zoowel voor den gever als hem die ze ontvangt, nuttig te doen zijn: en aan dit onderzoek is bepaaldelijk het gedeelte toegewijd, hetwelk het Nederlandsch publiek vertaald wordt aangeboden. Het overige gedeelte van DEGERANDO'S werk, betreft meer de Armen-Inrigtingen van onderscheiden aard, en bevat statistische opgaven en geschiedkundige bijzonderheden, die, hoezeer dan ook bepaaldelijk tot *Frankrijk* (*Parijs*) betrekking hebbende, te kennen overwaardig zijn. Stond het aan ons eene keuze te doen, wij zouden voor dit laatste gedeelte het eerste gaarne missen: het is minder bespiegelend, - meer historisch. Op dit gebied ontmoeten wij den Schr. het liefst; terwijl daar, waar hij *moraliseert* of *philosopheert*, hij dit enkele malen regt onphilosophisch doet, - niet zelden in eene langdradige *tautologie* vervalt, en soms op eene allervervelendste wijze kwezelt. Misschien deed dit laatste dan ook wel aan eenen Engelschen Recensent, ten aanzien van den stijl, het oordeel vellen, waarmede wij ons geheel vereenigen: ‘The style is too de-

clamatory for *nous autres*; - too ambitiously sentimental. It might have been taught, that such beauties had become by this time *un peu passées;* and that half a century of such excited energies, both for good and ill, the French eloquence would have assumed a less sickly - a more robust form.'

Desongeacht blijven de overige, inderdaad vele, verdiensten van dit werk onverminderd. Ofschoon het bij latere, die dit onderwerp behandelden, achterstaat(1), zijn nogtans de warme menschenliefde, die ons van elke bladzijde tegenademt, de veelzijdige kennis, de ijverige belangstelling, waarmede de Schrijver als een tweede PARENT-DU-CHATELET, voor zijn doel de diepste schuilhoeken der armoede doorzoekt, en vooral de klem, waarmede hij den pligt der weldadigheid aandringt, alle zoo vele gronden, die voor den Auteur niet minder dan voor zijnen arbeid billijke schatting vragen.

Maar wat zullen wij van de Vertaling zeggen? Indien wij ze middelmatig, hoogst gebrekkig noemden, het ware der waarheid nog te kort gedaan. Het stukje heet eene VRIJ gevolgde vertaling. Wij zijn het reeds gewoon, aan het woord 'Vrijheid' eene alomvattende beteekenis te zien toekennen. Hier is het zoo veel als de bevoegdheid, om den oorspronkelijken Schrijver nu eens onzin in de mond te leggen; elders zijne bedoelingen, uit gebrek aan taalkennis, jammerlijk te verminken; dan weder, wat naïf en sierlijk door hem gezegd was, lomp, plomp en proesterig weêr te geven; en eindelijk, om uit eene anders prijzenswaardige zucht naar bekorting, niet slechts de al te weelderige takken te besnoeijen, maar soms den ganschen stam tot aan den wortel toe af te kappen. Wil men van dit een en ander eenige staaltjes; de Lezer zie en oordeele!

Bladz. 1: *Hij* (*de ware wijze*) *ziet in deze ongelijkheid een weldadig oogmerk van de Voorzienigheid in het bestuur der zedelijke wereld, op het schouwtooneel van voorbereiding en beproeving voor eene betere wereld*, ALWAAR *de deugd de opvoedster zal zijn*.

Zou men hieruit niet opmaken, dat DEGERANDO ons *in eene betere wereld* door de *deugd* wil laten opvoeden? En echter zegt de goede man, zoo duidelijk als mogelijk is, het tegendeel: 'Où (nl. sur le theatre de preparation etc.) la vertu est appelée comme institutrice pour présider à notre education *terrestre*.' Inderdaad: het is ook reeds onphilosophisch genoeg, om de deugd, die iets

(1) Wij doelen hier inzonderheid op het voortreffelijke werk van F.M.E. NAVILLE, *De la Charité légale* etc. Paris 1836; terwijl evenzeer opmerking verdient het geschrift van DUCHATEL, *De la Charité, dans ses rapports avec l'état moral et le bien-être des classes inférieures de la société*. Paris 1839.

IN ons is, en niet als eene Zwitsersche Gouvernante van buiten afkomt, de opvoedingstaak voor *deze* aarde op te dragen: waartoe die valsche voorstelling nog verder uitgestrekt?

Bladz. 3: *Allen, zelfs de rijksten kunnen nog ontvangen en de armsten nog geven; maar de behoefte of neiging tot weldadigheid en erkentelijkheid doet zich het meest opmerken en moest het meest gevoeld worden bij de rijken*.

Wij hebben den diepsten eerbied voor de geld-aristocratie en alle denkbare Nabobs, maar ontkennen stoutweg, zoowel op historische als philosophische gronden, dat de neiging tot erkentelijkheid het meest bij de rijken wordt opgemerkt. En of de oorspronkelijke Schrijver dit ook wel beweerd wilde hebben, is nog aan twijfel onderhevig. Zoo veel althans is zeker, dat in de 3° uitgaaf, die voor ons ligt, deze gansche zinsnede: 'maar de behoefte enz.' volstrekt niet gevonden wordt. Zou de Vertaler er ook wat bij gefantaseerd hebben?

Bladz. 4: *De rijkdom is eene groote verantwoordelijkheid, de deugd verschijnt, geleid door de Godsvrucht, op dit tooneel, en de opvoeding vindt eenen gids, en uit de verantwoordelijkheid wordt verdienste geboren*.

Ra-ra, wat is dat? FRANS BALTUS! ge zijt beschaamd en overtroffen! De opvoeding vindt een' gids in de deugd, die door de godsvrucht geleid wordt. Foei, Vertaler! gij doet uw' Franschen meester oneer aan: hadt ge ten minste uw woordenboek opgeslagen, gij zoudt gevonden hebben dat *pitié* geen *godsvrucht*, maar *medelijden* beteekent.

Bladz. 16: *Drie oorzaken welke afzonderlijk kunnen werken, maar welke zich ook vereenigen kunnen, veroorzaken* SCHIJNBARE *behoeften: gebrek aan vooruitzigt, luiheid en ongeregeld leven*.

In het oorspronkelijke staat: 'Trois causes qui peuvent agir isolement, qui peuvent se combiner entre elles, amènent cette indigence factice daus sa cause, *réelle dan son resultat momentané* etc.' DEGERANDO heeft er geen oogenblik aan gedacht, om te beweren, dat luiheid enz., slechts *schijnbare* behoeften zou te weeg brengen; het zijn wel degelijk wezenlijke behoeften die daaruit voortspruiten, maar de luiaard draagt er zelf de schuld van, dit laatste is de bedoeling.

Bladz. 49: *De verwaandheid van* D. *is in een edel trotsch gevoel van eigenwaarde overgegaan, hij vermindert zijne uitgaven en vereert zijn leven door* enz. (Oorspr. Il decore sa vie.)

Het bevreemdt ons, dat des Vertalers keurige taalkennis, hem hier niet zeggen deed: 'De verwaandheid van D. is in een edel, trotsch gevoel van eigenwaarde overgegaan, hij vermindert zijne uitgaven, en *geeft zijn leven een ridderorde*.

Bladz. 51: *Uwe stem, menschlievendheid! leert ons de Godsdienst, van welke gij de boodschapster zijt; uwe stem leert ons wijsheid in* JEZUS *zin! Deelnemende aan de ellende*N *van anderen, ontdekken wij dikwijls onze eigene ellende*N VAN (sic) *anderen, welke wij niet vermoedden, en vinden daarin de spoorslag tot eigen verbetering*.

Oorspronkelijk leest men: ‘Ta voix (humanité) enseigne la religion dont la pitié est la messagère! Ta voix enseigne la sagesse: c'est en compatissant aux misères d'autrui, que nous découvrons souvent les nôtres, celles que nous ne soupçonnions pas.’ Dat de Vertaler, bij herhaling, de voorschriften der Christelijke Godsdienst, soms zelfs zonder aanleiding, in het betoog inlascht, daarmede hebben wij des noods vrede, maar wanneer de juistheid der voorstelling er bijna geheel onder verloren gaat, dan ware het beter zoo iets na te laten. Doelt hij, zoo als hier, op de geopenbaarde Godsdienst, dan leert niet de menschlievendheid de Godsdienst, maar omgekeerd schrijft deze ons menschenliefde voor.

Bladz. 64: *Wat moet de geschiktheid om in zulke omstandigheden te beminnen, magtig en sterk zijn!*

Ook wij hebben een: - wat moet het hoofd toch verward zijn, dat van *magtige* en *sterke geschiktheden* praat! Hoe dikwerf het ook opgemerkt is, schijnt het, dat men in sommige vertaalfabrijken maar niet wil begrijpen, dat elke taal hare woorden en uitdrukkingen heeft, die door het gebruik eene zekere conventionele beteekenis hebben verkregen, en die, in eene andere taal *letterlijk* overgebragt, tastbaren onzin opleveren.

Bladz. 74: *In zijne blinde zielsbeweging, drukt hij de pijl, die hem kwetst, nog dieper in zijne borst*.

Hoe mogen er toch die blinde zielsbewegingen wel uitzien?

Bladz. 84: *en deze twee ondeugden hebben bovendien dit gemeen, dat zij beide eene verzwakking van den wil na zich slepen, en van het vermogen, dat de mensch over zijne daden kan en moet uitoefenen*.

Heeft de mensch, behalve zijnen wil, nog een afzonderlijk vermogen over zijne daden? ei lieve! hoe heet en waar zit dat?

Bladz. 93: *Vervolgens moeten wij hem* BIJ TRAPPEN *het gevoel van zijne eigene krachten wedergeven*.

Waarom ook niet met *schoppen?* De Vertaler bedoelt hier vermoedelijk *trapswijze*.

Eindelijk, want het mogt den Lezer, zoo als ons, reeds vervelen, nog een enkel proefje hoe de navolgende periode verhollandscht is: ‘Une bonne éducation physique, dans les classes inférieures, aurait déjà l'immense avantage de prévenir beaucoup

de maladies, de donner plus de forces et d'aptitude pour le travail; mais c'est de quoi on ne s'occupe guère, et le régime des enfans, en tout ce qui n'est pas sous la loi de nécessité, est abandonné au hasard. Cette nécessité, en soumettant les enfans aux privations, à la fatigue, tendrait sous un rapport à les fortifier; mais la negligence, le mauvais régime, l'excès des privations et des fatigues elles-mêmes, tendent d'un autre côté à affaiblir leur tempérament.' Dit luidt in de vertaling aldus:

Eene goed gewijzigde opvoeding (éducation physique?) *zoude reeds in de laagste klasse het onberekenbaarste nut doen, en het voorregt hebben, vele zïekten te voorkomen, meerdere kracht en geschiktheid tot den arbeid te geven, en lust tot werken om eigen brood te verdienen bij hen op te wekken en gaande te houden. Maar met deze allerbelangrijkste zaak bemoeit men zich weinig in de lagere standen; de kinderen zijn meest aan hun lot* (*zeggen die dwazen*), *aan hun eigen ongeoefend verstand, aan zich zelven, overgelaten, en het kinderlijk gevoel en de dierlijke krachten des ligchaams overgegeven. En wanneer de opvoeding zonder leiding of bestuur geschiedt, is zij ijdelheid. Alleen door eene goede opvoeding, eene opvoeding in* JEZUS *zin, zoude men veel goeds, ja alle goed, in dezen stand kunnen uitwerken. De noodzakelijkheid, welke die kinderen verpligt te ontberen, en zich te gewennen aan vermoeijenissen, zoude hen versterken, terwijl de verwaarloozing hun gestel ondermijnt en verzwakt*.

Het zal wel niet noodig zijn hierbij eenen *Commentair* te leveren. Men ziet hoe de Vertaler van zijne vrijheid als zoodanig gebruik maakt, en tevens, wat men niet al van hem te wachten zou hebben, indien hij nu eens heel vrij was. Niet moeijelijk ware het, deze voorbeelden nog door een aantal andere te vermeerderen. Vooral zou de opsomming van bewoordingen, waarvan de Vertaler dikwerf het alleroneigenaardigst gebruik maakt, eene bijdrage kunnen zijn tot de letterkundige *curiosa:* b.v. wanneer hij spreekt van zielen, die nieuwe gewaarwordingen ontvangen - neigingen tot zelfzoekendheid - duurzaamheden, die verlengd worden - personen, die zich in het zinnelijke leven inwerpen - natuurlijke en zedelijke bekwaamheden, die verslapt zijn, - ondeugden, die eigendommelijkheden hebben, - menschen, die zich zelven verdooven aangaande hunne eigene kwalen, - toegenegenheden, die bestuurraderen zijn enz., enz.

Over de ontelbare taalfouten werpen wij den mantel der liefde, of klagen hoogstens den Uitgever aan. De waardigheid van een Uitgever brengt het mede, om te zorgen, dat bij hem geene boeken het licht zien, die men des noods eenen schooljongen als fautieve opstellen in de hand geeft. Aan bekwame Correctors

ontbreekt het hier niet: de namen van VAN DER SWAN en PAULUS, zijn in dit vak met verdienden roem bekend.

Maar minder kunnen wij het den Vertaler vergeven, dat hij door zijne gebrekkige taalkennis en onoordeelkundige bekortingen, niet slechts een hoogst onbehagelijk boekje in de wereld heeft gezonden, maar daardoor tevens DEGERANDO'S arbeid op eene wijze heeft doen kennen, zoo als men wenschen zou, dat die nimmer gekend wierde. De Fransche Schrijver wilde voornamelijk op drie zeer eenvoudige voorschriften aandringen: ‘zijt weldadig; - geeft uwe aalmoezen met verstand; en trekt uit het voorbeeld der armen, zooveel mogelijk, leering voor u zelve.’ Hiertoe was het nu wel niet noodig een zoo dik boek te schrijven; maar de wijze, waarop hij ons deze oude bekende lessen nogmaals op het hart drukt, had iets bijzonders; de inkleeding iets aantrekkelijks. Hij doorwandelt met ons de behoeftige gezinnen, en wij vergezellen hem niet ongaarne; hij maakt hier en daar wijsgeerige opmerkingen en wij luisteren er naar: kortom, de vorm, waarin hij de stof gegoten heeft, maakte dat wij er belang in stellen. Van dien vorm is intusschen in het Hollandsch afgietsel niets overgebleven. Mismaakt, hoekig en scherp, zonder warmte of leven, wenden wij ons gelaat haastig af, en smachten naar de laatste bladzijde als het einde onzer verveling.

Voor het overige miskennen wij het goede oogmerk des Vertalers niet. Tegenwoordig, misschien meer dan vroeger, schijnt er in ons Vaderland een philanthropische genius rond te zweven, die de zedelijkheid in de gevangenhuizen, de matigheid in de herbergen, en de welvaart in de woningen der armoede wil planten. Heeft deze goede genius ook den Vertaler de pen gereikt, dan zou men welligt van de kritiek minder gestrengheid kunnen vorderen. Maar aan den anderen kant, verschaffen de menschlievende bedoelingen in onzen tijd aan de drukpers zoo verbazend veel werks, dat zij weldra niets dan goede bedoelingen en middelmatige boeken zal drukken: daarom late zich de kritiek niet te zeer verteederen!

H.

Poëzij voor de jeugd.

I. *Dichtbundeltje voor de Jeugd. Met Plaatjes*

Ziet daar, lieve wichtjes! Een bundel gedichtjes, Vermaakt er u meê! Van Alphen.

Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande, 1838. III *en* 121 *bl.

II. *Gedichtjes voor Kinderen, door* L. Schipper. *Met een gegraveerd Vignet. Haarlem*, Erven F. Bohn. (Zonder jaartal,) II *en* 68 *bl.*

III. *Vertelseltjes bij Moeders Schoot. Vervolg op de Fabelen en Gedichtjes en Hoe Langer hoe Liever. Met* 24 *Plaatjes. Te Groningen, bij* W. van Boekeren, 1838, 66 *bl.*

Wij deelden, bij een vroegere recensie van versjes voor kinderen (*de Gids*, Jaarg. 1838, bl. 438-445) onze gedachten over deze soort van Poëzij, uitvoerig mede. Eene herhaling dier ontwikkeling van ons gevoelen zoude verwaand schijnen; niets noopt ons er den Lezer mede te kwellen. Onze bewondering, onze aanprijzing der *Gedichtjes* van den onovertroffen' VAN ALPHEN, moge de belangen van eenige Uitgevers hebben gekwetst; hunne tegenspraak heeft ons niet overtuigd, dat de jeugd bij het slagen hunner speculatiën zou hebben gewonnen. Integendeel, meer omgang met kinderen; - het toeluisteren, bij gelegenheid dat eenige wichtjes versjes, uit *Groot en Klein Westerman* en uit de vele boekskens van M^{r}. VAN DER AA, opzeiden; - de redenen, door de kleinen bijgebragt, waarom zij deze liever declameerden - ook onze jeugd declameert! - dan VAN ALPHEN'S *Gedichtjes*, versterkte ons in het geloof aan den pligt der kritiek opgelegd. Verbeeld u, dat den navolgers de voorkeur boven den meester werd gegeven, omdat ‘hunne versjes zoo veel meer kunst eischten in het opzeggen.’ Waarlijk, wanneer de schoolmeester daartoe in het land is gekomen, wordt het tijd aan een woord te herinneren, door BROES voor vijfentwintig jaren gesproken; door BROES, die toen reeds den zeldzamen tact bezat, welke nog den scherpzinnigen grijze onderscheidt, iedere verkeerde rigting zijns tijds met eenen arendsblik op te merken; door BROES, wien de zeldzamer lof toekomt, van den opgang zijner jaren tot den avond van zijn leven, bescheiden, ernstig, onvermoeid tegen die alle te hebben gewaarschuwd!

Zoo ge geen vreemdeling zijt in zijne uitmuntende Leerredenen,

raadt gij de plaats, welke wij bedoelen[1]; het geldt de houding van JEZUS in den Tempel ‘zittende in 't midden der Leeraren,’ ‘doe hij twaalf jaren [oudt] geworden was.’

‘Door het misverstaan van sommige uitdrukkingen in den tekst, is dit tooneel niet weinig misvormd geworden, vooral in prentverbeeldingen, welke het Jongske voorstellen als gezeten in het midden van grijze mannen, en die met de deftigheid van den leeraar onderwijzende. Zulke voorstelling wensch ik, dat bijzonder in het oog van Ouders wanvoegelijk zij, en hun herinnere, dat de uitstekende begaafdheden van een kind, zonder lieve zedigheid alle sieraad mist, en zelfs schadelijk is. Een wijs man uit onze eeuw heeft ten dezen opzigte geraden, om de kleine kinderen bij voorkeus tot zulke wetenschap te leiden, als welke, terwijl zij groote nuttigheid heeft, tevens min vatbaar is om met praling vertoond te worden, b.v. liever tot de kennis van honderd gemeene voorwerpen, die overal ons omringen, en naar welke niemand vraagt, dan versjes, die met grooten lof worden opgezegd.’

En stel u nu een lief kind voor, een krullebol van een jongen, die zijn vlieger nog niet alleen kan oplaten, of een meisje met en paar geestige kijkers, dat nog op uw knie paardrijdt, en luister toe. Ge hoort geene eenvoudige vertelling, waarin vader of moeder de wijste zijn, een echt-kinderlijk, maar toch zeer-poëtisch versje; neen! er worden u stukken voorgedragen, welker bastaardstijl, nu eens tot het platte afdalende, dan weder het gezwollene naderende, die uit de scholen moest doen weren. En wie vervangen *de Oude Baker, de Lieve Mama, de Ernstige Vader*, uit de Gedichtjes, die zelfs BOWRING wist te schatten? Een neuswijs nufje dat lessen uitdeelt en pedant is als een scholiere, die zes prijzen heeft behaald; of een dreumes van een jongen, die geen aalmoes kan geven, zonder als een klein manneke op een catheder, den lof der weldadigheid uit te bazuinen. Of de Dichter spreekt zelf en vergeet zoo zeer het publiek, waartoe hij zich wendde, dat wij onlangs eene kleine, met groote deftigheid, een natuurverschijnsel hoorden beschrijven, waarvan het schaap niets begreep. Het was een versje op een Onweder; zoo wij ons juist herinneren, werd er van den regen, den storm en den bliksem gezegd, dat zij

> Wekken door d'ontzachbre woeling,
> 't Kwijnend leven det natuur.

‘Wat zegt ge daar?’ vroegen wij.

(1) *Leerredenen*, door W. BROES. III Deel, *'s Gravenhage*, bij J. ALLART, 1815, bl. 243.

Het kind herhaalde dezelfde woorden.

‘Maar wat beduidt die “*ontzachbre woeling*,” en “*dat kwijnend leven der natuur*?”’

Stumm, wie ein Fisch.

Zie, wij gunnen Lorre zijn koperen kooi en zijn klompje suiker, en zijne zoete woordekens van de vrouw; maar wij vinden geene papegaaijen zoo aardig, om gevleid te zijn met de overeenkomst, die onze kinderen er meê krijgen: *Lorretje! Kaporretje! Kapoe!*

O, VAN ALPHEN!

I. *Dichtbundeltje voor de Jeugd*. Het boekske ziet er allerliefst uit; drie gegraveerde plaatjes en een gekleurd bloemstukje, zijn den netten druk en het goede papier waardig; de Uitgevers verdienen allen lof. En de naamlooze Dichter, die zich zedig schrijver noemt? Zijne talentvolle versificatie, zijne stukjes in den Twentschen tongval, zijn liefde voor het Huis van Oranje, verraden zijns ondanks den *Marquis* DE THOUARS. Uit de Poëzij, vroeger door ZEd. uitgegeven, zouden wij hem weinig aanleg hebben toegeschreven, versjes voor de jeugd te dichten; het is slechts billijk te erkennen, dat hij onze verwachting overtrof. Of is er geen meesterschap over de uitdrukking in dit Fragment van een Brief van LEONARD aan zijn Zusje:

Lieve zus! ik zou u schrijven,
Hoe 't in Holland was gesteld;
Maar gij moet mij niet bekijven,
Dat ik 't eer niet heb gemeld.
Meidlief, 'k moest zoo veel bekijken,
Dat ik aan geen schrijven dacht,
En om 't langer niet te *ontwijken*,

[Waarom niet?

Maar opdat mijn lust moog blijken,]
Schrijf ik, LINA! nu bij nacht;
Ja, bij nacht; - 't zal u verbazen,
Maar men gaat hier laat naar bed;
Voor de ruiters taptoe blazen,
Hebben rijke liên geen pret.
'k Heb wel aan geen pijn geleden,
Zusje! sedert mijn vertrek;
Maar aan andre kleinigheden,
Veel te klein voor dit bestek.
'k Wil u dan maar kort verhalen,
Wat er hier alzoo bestaat:
Groote kerken, mooije zalen,
In een uren lange straat.
Pleinen zijn er veel, en grachten,
Markten, bruggen zonder end,
Breede wallen, vol met wachten,
Die men van de hoofdwacht zendt;

Joden, die ik staag zie loopen,
   Stooten mij op straat omveer;
Altoos willen zij wat koopen,
   Of verkoopen aan een' heer;
'k Heb al stokken, sporen, zweepen,
   Maar, helaas! te duur gekocht;
Wie verstaat toch al die knepen?
   Ja, ik heb al wat bezocht! enz.

Wij wenschten een even gunstig oordeel te mogen vellen over het fonds, als over den vorm; wij wenschten te kunnen getuigen, dat door dit bundeltje de kring der begrippen van de kinderwereld is uitgebreid, dat wij hier veel vonden, wat regt geeft na VAN ALPHEN voor de jeugd te schrijven. Wij willen den Heer DE THOUARS niet hard vallen, over het opvoeren der nuffige NANNIJ, die de aanleiding tot dit boekje gaf, door hare opmerking:

‘Altoos lezen in VAN ALPHEN,
   Dien ik lang van buiten ken,
Of die boekjes door te bladen,
   Waar ik nooit mij aan gewen,
Is mij even zoo vervelend,
   Als op school een keer of zes
't Zelfde voorschrift af te schrijven,
   Of een lang gekende les.
Geef mij daarom eens een boekje,
   Dat ik even goed versta,
Vol van zulke mooije versjes;
   Maar 't moet *nieuw* zijn, hoor Papa!’

Ons zou het aangenaam geweest zijn, indien ZEd. voor de jeugd, meer dan hij deed, andere onderwerpen had behandeld, dan de deugden door VAN ALPHEN onverbeterlijk bezongen, want waar hij met dezen wedijvert, blijft hij beneden zijn modèl. *Te Laat Berouw, de Pronker, De Drie Weesjes bij het Moedergraf*, herinneren ter kwader ure aan den Man, die zoo eenvoudig en toch zoo verheven was, en als wij reeds opmerkten, de ouders wijzer schetste dan de kinderen. *Het Ongeduldige Betje, het lieve Jedientje, de Verjaargroet van de kleine Elize aan hare Gouvernante*, scheelt het aan ons, dat wij ze niet natuurlijk en daarom niet verdienstelijk vinden? *Juffrouw Trekkebek* is leelijk, *de Brabbeltaal* misplaatst; doch laat ons liever van die onderwerpen gewagen, welke de Heer DE THOUARS voor het eerst en bij voorkeur behandelt. Indien ZEd. zich de studie van kinderen wil getroosten gelooven wij, dat hij in dit vak iets verdienstelijks zal kunnen leveren; schoon wij thans misschien even zoo vele aanmerkingen zullen moeten maken, als er stukjes van dien aard in het bundeltje voorkomen. Wij achten b.v. de Koning geen gelukkig idée voor eene zamenspraak tusschen twee kinderen, waarvan het

eene nog zoo jong is, als eene vraag van FRITSJE doet vermoeden. En echter is de greep aardig: men hoore:

FRITSJE.
Moet de Koning ook zoo schrijven
  Als Papa?
Dan wou ik geen Koning wezen,
  Lieve Na!

NAATJE.
Onze Koning rust schier nimmer,
  Kleine man.

FRITSJE.
Ach, die goede brave Koning!
  'k Schrik er van.

NAATJE.
Denkt gij, Fritsje! dat geen Koning
  Zwoegt en slooft?

FRITSJE.
Heeft hij dan ook, als Papa, vaak
  Pijn in 't hoofd?

NAATJE.
Dat geloof ik juist niet, FRITSJE!
  Maar ik weet,
Dat de Koning al zijn uren
  Wel besteedt;
Dat hij zorgt voor ieders welzijn,
  En zijn' tijd,
Om ons allen voort te helpen,
  Nuttig slijt.

FRITSJE.
Was hij hier, die lieve Koning,
  Beste Na!
'k Zou hem even hartlijk kussen
  Als Papa.

NAATJE.
Leer maar braaf en blijf hem minnen;
  Dan gewis
Zult ge een nuttig mensch eens worden,
  Lieve FRITS!

Wij zijn geneigd, om de meerdere levendigheid van voorstelling, hooger lof toe te kennen aan het versje: *Als de Koning jarig is*.

Als de Koning jarig is,
  Hang ik al mijn printen
  Met Oranjelinten
Aan het venster, lieve KRIS!
O, ik ben zoo blij van geest
Op des Konings vreugdefeest.

Immers, in den waren toon zijn coupletten als deze:

Als de Koning dat eens wist,
  Dat wij hem zoo minnen,
  En zijn feest beginnen
Zonder afgunst, nijd of twist;
Dat wij bidden met Papa:
'Schenk hem, God! uw heilgena.'

Dat wij altijd op dien dag
  Onze kleine handjes vouwen,
  En 't Wilhelmus van Nassauwen
Staamlen met een diep ontzag;
O, hij was vast in zijn' schik
Op dat heuglijk oogenblik!

'k Heb ook vlagjes aan een' stok;
  'k Heb ook wimpeltjes daar neven;
  O, ik hou zoo'n vrolijk leven;
'k Vlecht Oranje om mijnen bok:
Doet gij dat ook, lieve KRIS,
Als de Koning jarig is?

Het blijkt, dat wij van geene redeneerzieke kinderen houden, dat ons ieder tooneel uit die wereld welkom is, mits het waar zij. Onze taak verpligt ons, er een den Heere DE THOUARS minder aangenaam bewijs van te geven. Hoe belagchelijk zoude in den mond van een kind de uitgalming zijn, waarmede het stukje: '*Het Vaderland*' getiteld, begint:

Van alle rijken op deze aard,
Is Nederland het meest mij waard.

want wat weet het wicht van de overige rijken? Drie vierde der voorregten, welke het kind ten onzent geniet en die het vervolgens in het liedje opsomt, smaken de kleinen overal, - de verpligting, die de heldendaden der Vaderen ons opleggen, gaat nog boven hun begrip. Zij zullen, ook zonder kinderversjes, later genoeg leeren op de laatste te bluffen, zonder zich om de eerste veel te bekommeren. *Oranje*, schijnt ons even overdreven, want:

Oranje! - grooter naam voorwaar!
Klinkt nooit naast God van 's Dichters snaar.

wordt zoo min door een kind begrepen, als wij dit de bevoegdheid toekennen, uit te roepen:

Van alle Dichters op deze aard,
Is zulk een Dichter 't meest mij waard.

Er is tegen den goeden smaak gezondigd in *de Papegaai;* oordeel zelf:

Als ik een' Papegaai bezat,
Dan leerde ik hem, ik weet wel wat:
Geen beuzelpraat, mijn beste vriend;
Want daarmeê is men slecht gediend;
Maar zinrijk allerlei, dat meest

Ons voedsel geeft voor hart en geest.
Vooreerst, leerde ik hem ieder lied,
Dat op den braven Koning ziet;
Ja, ieder' reinen citertoon,
Ons door VAN LENNEP aangeboôn; enz., enz.

Moge de waarschuwing niet voor den Heer DE THOUARS verloren zijn!

Aandoenlijk, eenvoudig, lief, op enkele plaatsen zelfs fraai, scheen ons *de Vaderlandsche Rouw*, dat wij geheel afschrijven:

‘Papa!’ sprak kleine DILIA,
‘Wie is er van ons dood?
Ik zie niet graag dat *zwarte* lak;
Ik hou veel meer van *rood*.
Gij maakt geen enklen brief meer digt
Met ouwels blaauw of wit;
'k Zie zwarte strikjes, anders niet,
Waar of ik ga of zit;
Mijn mooiste jurkjes trekt Mama
Mij 's zondags niet meer aan;
Zij schreit, wanneer ik angstig vraag:
“Ma, heb ik kwaad gedaan?”
Dan krijg ik wel een' zoen van haar,
En dat wel keer op keer;
Maar toch, hoe vaak mama mij kust,
Zij kleedt me in 't *wit* niet meer.
Zij zegt: “kind! op een ander jaar,
Dan draagt ge uw kleedjes door elkaar,
Met bonte doekjes weêr!”’

‘Hoe, weet gij nog niet, DILIA!’
Zoo ving haar zusjen aan,
‘Waarom de kindertjes in 't zwart
Gekleed, uit wandlen gaan?
Ik draag mijn jurkjes ook niet meer,
Mijn doekjes van voorheen.
Mama zegt: “kind, zoo als gij rouwt,
Zoo rouwt hier iedereen:
's Lands Moeder is die hulde waard;
Zij was zoo goed, zoo zacht van aard,
Bemind bij groot en kleen.”’

‘Gij weet,’ hernam de Vader, ‘kind!
De Koningin is dood;
En daarom lak ik elken brief
Met zwart, in plaats van rood.
Elk, die haar teeder heeft bemind,
Die goede brave vrouw,
Die draagt, tot teeken van zijn smart,
Den vaderlandschen rouw.’

‘Komt dan die brave Koningin,
Papaatjen! nooit hier weêr?
Zit zij dan nu naast Grootmama
Bij onzen lieven Heer?
En als ik nu een zwarte jurk
Zoo graag heb als een groen',
En in de kerk mijn handjes vouw,
Als zoete kinders doen;
En als ik nooit weêr stout wil zijn,
Of plassen in de goot,
Zeg, blijf ik dan uw liefste kind,
Papa! al ben ik dood?
En kom ik dan bij Grootmama
En onze Koningin,
Wanneer ik onzen lieven Heer
Nog boven u bemin?’
‘O als gij, lieve DILIA!
Zoo braaf wordt al zij was,
Die zoo veel armen heeft gekleed,
En zoo veel leed genas;
O als gij moeders lessen volgt,
Die vaak van *haar* vertelt;
Dan zult ge op aard gelukkig zijn,
Ook zonder goed en geld;
Want wie zijn' naasten hulp betoont.
GOD boven alles mint,
En nooit het pad der deugd verlaat,
Die smaakt Gods zegen, kind!’

‘O vader!’ riep het meisjen uit,
‘Ik volg het pad van HAAR,
Die nu bij GOD hier boven is,
Dan kom ik ook eens *daar*.’
‘Ook ik, mijn lieve DILIA,’
Hernam haar zusjen toen,
Ook ik wil t' huis en in de school
Altoos het goede doen;
Ook ik wil bidden als zij bad,
Aandachtig voor mijn kreb,
En deelen meê, waar armen zijn.
Van al hetgeen ik heb;
'k Wil alles doen wat GOD behaagt,
Zoo vurig als gij 't wilt;
O 'k wil graag leven als zij deed,
En geven even mild.
‘Wij kunnen,’ zegt Mama zoo vaak,
‘Haar nagedachtenis
Niet beter eeren, dan door trouw
Te volgen 't voorbeeld van die Vrouw
Die nu zoo zalig is!’

Hetzij de teekening aan de natuur ontleend zij, - de Dichter zegt in zijn *Afscheid:*

> Ik moest voor kinders dichten,
> Ik had mijn eenigst kind zoo lief, -

hetzij het gevoel van den Heer DE THOUARS de situatie hebbe geraden, wij huldigen er te vele verdiensten in, om ZEd. niet aan het einde van ons verslag uit te noodigen, meer voor de jeugd te schrijven. Hij zie af van de hopelooze mededinging met VAN ALPHEN, hij betrede zijn eigen weg; wij zouden hem gaarne als vriend een raad geven. Hij kieze uit het leven onzer Prinsen van *Oranje* - de groote mannen zijn talrijk in het geslacht! - eenige merkwaardige feiten, en bezinge die in de eenvoudige manier, welke wij in dit stukje waarderen, voor de opbloeijende jeugd. Aan geestdrift voor die taak ontbreekt het hem voorzeker niet; hij getrooste zich de studie die zij eischt, hij wantrouwe, hij zuivere zijnen smaak, en wij zullen hem zoo gaarne toejuichen, als de nijd het weinig van ons gelooft!

(*Het vervolg in een volgend Nommer*.)

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Feestrede, ter herdenking van den Akademischen leeftijd; uitgesproken bij de vereeniging van Oud-Studenten der Leidsche Hoogeschool, in de Pieterskerk te Leiden, den 9^en^ *Augustus* 1838*; door* D.T. Huët, *Predikant bij de Walsche Gemeente te Rotterdam. Leiden, bij* s. *en* J. Luchtmans, 1838.

De redevoering door VAN DER PALM in 1828 voor eene aanzienlijke vergadering van Oud-Studenten der Leidsche Hoogeschool met Vader WILLEM aan het hoofd te *'s Hage* gehouden, werd met algemeene toejuiching aangehoord. Toen zij daarna in het licht verscheen, werd zij met geen minderen bijval gelezen. Mogt het alzoo eene hagchelijke onderneming schijnen, bij eene soortgelijke gelegenheid als spreker op te treden, de Heer huët heeft zich van de hem opgedragene taak op eene uitmuntende wijze gekweten. Hij heeft getoond, dat de stof geenszins was uitgeput, maar ook na hare voortreffelijke behandeling door Nederlands beroemden Redenaar voor eene nieuwe, niet minder belangrijke en onderhoudende beschouwing vatbaar was. En daar het Gedenkboek, waarin zijne rede is opgenomen, slechts aan de feestgenooten is uitgedeeld, heeft hij wèl gedaan met haar, door eene afzonderlijke uitgave, voor het algemeen verkrijgbaar te stellen. Zij bevat vele gewigtige opmerkingen en nuttige wenken, die verdienen in wijder kring verspreid en behartigd te worden.

Het ligt niet in ons plan zijne feestrede, met die zijns voorgangers te vergelijken. Ook hier geldt het: *elck syn wys* en het: *variis modis bene fit*. Nog minder lust het ons een dorre schets van haren inhoud te geven. Wij wenschen, dat ze in ieders handen kome, en willen daartoe door de aanhaling van een paar proeven van onzen kant trachten mede te werken. Wij kiezen tot dat einde hetgeen op bl. 22-24 voorkomt: 'Wij verlaten de Hoogeschool met een belangrijken, veelsoortigen voorraad; doch het is nog geheel een verkregen, hier en daar, links en regts, bij stukken en brokken opgegaar*den*(de), soms onordelijk en met eenige overhaasting opgetas*ten*(te) voorraad. Wij kennen vrij wat, wij weten nog weinig; voor als nog wandelen wij door geloof, den waren weg tot alle wetenschap. Wij zijn rijk genoeg, maar door de schatten van anderen. Er is licht in ons verstand, en geen

wonder! Wij zijn omringd van schitterende zonnen, welke hare stralen op ons nederschieten. Zoo uit- en toegerust betreden wij de schouwplaats onzer werkzaamheid. Het ontbreekt ons niet aan moed noch aan ijver, noch aan zelfvertrouwen; doch ziet! van alle zijden doen zich zwarigheden op. Hier staan wij, bedremmeld en verlegen, met onze schoone theoriën tegen over de praktijk; dáár gevoelen wij ons arm, ondanks onzen verzamelden rijkdom; ginds nemen wij al ons verkregen licht te baat, maar om ons is het nacht; elders botsen onze idealen tegen de wereld zoo als zij is, en de dingen zoo als zij zijn. Hoe is dit? Waar hapert het? Wij hebben toch vlijtig gestudeerd; het stelsel zit er in, vastgemetseld als ankers in een' muur; hier liggen onze dictaten en excerpten. dáár staat onze boekerij: wat ontbreekt ons nog? Niets voorwaar, dat anderen ons geven kunnen; maar veel, hetwelk wij aan ons zelven te danken zullen hebben. Ons ontbreekt eigen rijkdom, eigen licht, ja een eigen stelsel. Ons kennen moet weten, ons gelooven, aanschouwen worden; niet op eens, niet met overhaasting, maar trapswijze; door oefening en ervaring, door eene oplettende toetsing en waardeering van het aangeleerde bij het gebruik; inzonderheid door zelfkennis, en opmerkzaamheid op de rigting en gesteldheid van ons denkvermogen.’ Niet minder belangrijk en geestig uitgedrukt, is wat wij op bl. 33 en 34 lezen: ‘Ook het gebied der wetenschappen en letteren is het tooneel geweest van omkeeringen, waarvan vroegere eeuwen bezwaarlijk een gelijksoortig voorbeeld opleverend. Zelden was de strijd der denkbeelden en begrippen zoo algemeen, zoo hevig en zoo hardnekkig. Wat bestond, en als een heilig erfgoed der vaderen, als een wingewest van den menschelijken geest op eerbied aanspraak had, werd menigmaal, ruw en onbesuisd, aangetast, en met verwoesting bedreigd. Hoe is het toch met uwe kasteelen gegaan, Broeders Juristen, Medici, Litteratoren, Filozofen? Ik denk, zoo nagenoeg als met het mijne; en daarvan kan ik getuigen, dat het, op eene ongehoorde wijze, van alle zijden, met of zonder oorlogsverklaring, besprongen is geweest. Bij wijlen kwam het den oppervlakkigen aanschouwer voor, als stond het getal der aanvallers tot dat der verdedigers gelijk tachtig duizend tot vier duizend. Nu en dan hebben wij uit de vijandelijke gelederen reuzen te voorschijn zien treden, schrikbarende Titans met Hercules-knodsen gewapend, roekelooze Hemelbestormers, niet ongelijk aan die geweldenaars van den ouden tijd, die mannen van name! Gij hebt u zeker goed gehouden? nu, wij ook. Van den eersten panischen schrik bekomen, hebben wij onze woeste bespringers onder de oogen durven zien, en bevonden, dat een groot deel van hunne kracht in ijdel

gedruisch bestond. Wij zijn dan ook in het bezit onzer sterkte gebleven, die bij den aanval eer gewonnen, dan verloren heeft. Sommige zwakke punten hebben wij van stevige bolwerken voorzien; onhoudbare posten hebben wij voorzigtiglijk ingetrokken, en op wankelende muren niet meer vertrouwd, dan er op te rekenen valt. Als eerwaardige overblijfsels der oudheid evenwel, hebben wij ze meestal laten staan; ook beweerden sommigen onzer, dat er nog partij van getrokken kon worden. Alles te zamen genomen, heeft onze forteres een ontzagverwekkend aanzien; en het zal u niet bevreemden, dat zij ons dierbaarder wordt, naar mate hare innerlijke vastheid ons duidelijker blijkt. Wij gelooven u gaarne, wanneer gij hetzelfde van uwe vestingen verzekert.'

Op den anders zuiveren stijl hebben wij enkele aanmerkingen. Minder juist komt ons voor: 'Indien ik - uwe gemoedsstemming - naar de mijne mag beoordeelen, dan is uwe eerste gedachte *voor* Hem' enz. bl. 3; en: 'zoo zij dan onze eerste gedachte *voor* God' bl. 4, alsmede, wat wij op bl. 10 lezen: 'welke al de plooijen van hun voorhoofd hebben uitgewischt.' En hoe ook de toekomst *de afgod* zij, *welken allen huldigen, en met geestdrift van verre begroeten*, wij moeten bekennen, dat wij iets zonderlings en overdrevens vinden in de uitdrukking: 'verordent *een feest ter eere der toekomst* - duizenden zullen met uwe feestvreugde instemmen' bl. 12.

Wenken voor Beoefenaars der Uiterlijke Welsprekendheid, door J. Kneppelhout, *Leiden*, P.H. van den Heuvell, 1838.

Deze WENKEN, gelijk de Schrijver zelf herinnert in zijn Voorberigt, waren voor eenige maanden opgenomen geworden in het Mengelwerk van *de Vriend des Vaderlands*. Welligt hebben ze tot eene voorlezing gediend. Althans, wij gisten het, toen wij de zinsnede lazen op bl. 24: 'Vergunt mij nog eenige oogenblikken uwe aandacht te vestigen op de beste wijze van declamatorische studie.' En de beknoptheid van het opstel zet aan die gissing nog meer waarschijnlijkheid bij.

'Voor de uiterlijke Welsprekendheid, door de Ouden op zoo hoogen prijs gesteld, wordt in ons Vaderland weinig of niets gedaan.' Zoo schreven wij in ditzelfde Tijdschrift (*de Gids* 1838, N°. IX, bl. 500), en de Heer KNEPPELHOUT heeft deze woorden aangehaald in zijne aanteeken. bl. 39. Dit moet ons bijkans dringen om ook het weinige, dat ons hier wordt aangeboden, wegens het goede en nuttige, daarin vervat, in dank aan te nemen. Maar, zoo wij toch ons hart regt uit zullen spreken: de Heer KNEPPELHOUT had, naar wij uit deze WENKEN opmaken, meer *kunnen*, maar dan

ook, tot een afzonderlijken herdruk besloten hebbende, *moeten* geven. De ijverigste voorstanders van den Auteur en zijn boekske kunnen hem toch niets beters toeroepen, dan: *Salivam movisti!*

Wat *de beste wijze van declamatorische studie* betreft (bl. 24 en verv.), blijven wij nog altijd gelooven, dat de oefening onder de leiding eens bekwamen Leermeesters althans moet *begonnen* worden. Van de hier aangeprezene manier om zich zelven te bestudeeren, durven wij ons over het algemeen weinig goeds voorspellen. Voor het overige stemmen wij den Schrijver van ganscher harte toe, waar hij aldus besluit, bl. 32 en 33: ‘Gaat, waar groote redenaars, groote dichters, groote tooneelspelers hunne gaven ten toon spreiden en ziet van hen hunne manier af, ziet hunne kunst - zij zou u slechts tot nabootsers maken van het oorspronkelijk vernuft, dat den waren kunstenaar kenmerkt, - maar het werktuigelijke er van, de middelen welke de oefening ontdekt heeft en aanwijst ter bereiking van nieuwe uitkomsten, opdat de kunst vooruitga en toeneme in volmaaktheid. *Goede* modellen zijn de beste rigtsnoeren voor den gevoeligen mensch. Volgt hunne wenken, en leert van hen de stem leiden en buigen, hoe de kunst den hartstogt uitdrukt, hoe het gebarenspel de stem ter hulpe komt en ondersteunt, hoe, door den invloed der uiterlijke welsprekendheid, de welsprekendste worden betooverd, de koelste verrast, de wederspannigste medegesleept.’

Geeft het boekske aan den éénen kant minder, dan men billijk verwachten, althans verlangen mogt, aan de andere zijde ontvangt men hier meer, dan de titel belooft. Een stukje over DE EERSTE FRANSCHE BLIJSPELERS, vroeger in de *Bijdragen tot boekenen menschenkennis* verschenen, is hier, vermeerderd en verbeterd, als een toevoegsel medegedeeld.

Boekbeoordeelingen.

Disputatio Theologica Inauguralis de locis Euangelistarum, in quibus Jesus Baptismi ritum subiisse traditur. Auctore *J.J. Prins* etc.

Amstelodami, apud S.J. Prins, 1838.

Waaraan het zij toe te schrijven, dat dit voortreffelijk Academisch proefschrift ons eerst zoo laat ter hand kwam, weten wij niet. Zeker is het, dat wij gaarne gewenscht hadden, bij de beoordeeling des Heeren NIEUWHOF, de aankondiging te voegen dezer *Dissertatie*, deels om den zamenhang, die beider onderwerpen verbindt, deels omdat het geschrift van den jeugdigen Doctor kon aantoonen, welke wijze van behandeling der Evangeliegeschiedenis het meest overeenstemt met de eischen van den tijd en van de wetenschap. Hare strekking is Exegetisch en Apologetisch tevens. Zij behandelt de verhalen der Evangelisten omtrent den doop van JEZUS door JOHANNES; het eerste deel bevat de grammatische verklaring der Evangelisten; het tweede, de voorstelling der gebeurtenis als resultaat der geleverde Exegese; het derde, de verdediging der historische waarheid van het verhaalde. Wij willen den Schrijver op den voet volgen, en eerlijk aanwijzen, waar het ons voorkomt, dat hij zijn doel bereikt heeft, en waar hij, naar onze meening, niet in allen opzigte aan zijn oogmerk voldeed.

Zijn Exegese rust geheel op die streng grammatische beginselen, welke, van grondige taalkennis uitgaande, en daaraan alles toetsende en onderwerpende, door den geleerden en uitmuntenden VAN HENGEL, tot wiens school de Heer PRINS behoort, met zooveel klem worden gehandhaafd. Van daar, dat hij al aanstonds onze sympathie won, toen wij zagen, dat bij al den omhaal van Commentaren door den Doctor gebezigd, zijne meening zich meestal aansloot aan die van DE GROOT, VALCKENAER en den naauwkeurigen FRITZSCHE, terwijl wij evenzeer deelen in zijne hier en daar blijkbare antipathie tegen den onvoorzigtigen en dikwijls onkundigen KUINOEL, die, helaas! nog altoos voor onze Godgeleerden onmisbaar schijnt te blijven. Als proeven daarvan moge de verklaring strekken van

διεκώλυεν, verhinderde zeer. χρείαν ἔχω, namelijk: ik de mindere van u den meerderen; *ἄφες* als absolut bevel: *laat toe; πᾶσα δικαιοσύνη*, al wat regt en goed is; *ὡσεὶ περιςερὰν* als toepasselijk op de wijze der nederdaling, niet op den zigtbaren vorm. Aan den Heer PRINS behoort oorspronkelijk toe eene inderdaad vernuftige verklaring van het *ἀνεβὴ εὐθύς* bij MATTHAEUS en *εὐθέως* bij MARCUS. Hij meent namelijk dit *adverbium* met *ἀναβαίνων* te moeten verbinden, en onderstelt, dat JEZUS in onderscheiding van andere doopelingen, wien alvorens eene belijdenis van zonden opgelegd was, terstond het water zou verlaten hebben. Het *κἀγω οὐκ ἤδειν αὐτὸν* bij JOHANNES vat hij op: ik kende hem niet als den Messias, die komen zou; *ἔμεινεν ἐπ᾽ αὐτόν* Jo. I:42, is als *constructio praegnans*, waarbij de *praepositio* met haren *casus* tevens op *καταβαίνειν* slaat, te beschouwen. *βαπτίζων ἐν πνείματι ἁγίῳ* moet in *parallèle* beteekenis met *βαπτίζειν ἐν ἴδατι* verstaan en dus niet met bijzondere kracht gedrukt worden als *overvloedige uitstorting; μεμαρτύρηκα* behoudt de beteekenis van het *praeteritum*, ofschoon ingewikkeld daarin de tegenwoordige tijd begrepen is.

Naauw verwant met de uitlegkundige verklaring is de tweede *Sectio*, waarin het verhaal der Evangelisten nader wordt opgehelderd. Ja, zoo groot is die verwantschap, dat wij ons hier en daar afvraagden, of de geheele *Disputatie* zich niet voegelijker in twee deelen liet splitsen. Zoo had b.v. de vraag naar het *wanneer* van den doop des Zaligmakers zeer te pas gekomen, bij het *ἐν τῷ βαπτισθῆναι ἅπαντα τὸν λαὸν* Luc. III:21. Zelfs het onderzoek naar de personen, die er bij tegenwoordig waren, zou daar niet ongepast geweest zijn. Even zoo vervielen door de streng grammaticale uitlegging des Schrijvers, de meeningen dergenen, die eene natuurlijke gebeurtenis, of een inwendig gezigt aannamen, van zelve; terwijl zij, voor zoo verre zij eene verkeerd begrepen overlevering als grondslag der verhalen van de *Synoptici* aannamen, in de derde *Sectio*, waar de historische waarheid van het verhaal verdedigd wordt, hunne teregtwijzing erlangden. In het eerste deel is zelfs de verklaring van *ὡσεὶ περιστερὰ* wat schraal, zoo lang het derde der vergelijking niet even vlijtig opgehelderd is als zulks Sect. II: § 3 plaats heeft. Doch deze bedenkingen gelden alleen de rangschikking, niet de belangrijke zaken ons hier door den Heer PRINS medegedeeld. Wij bedoelen, onder anderen, het onzes inziens afdoend betoog, dat beide JEZUS en JOHANNES, en geene andere personen ooggetuigen van de nederdaling des Geestes geweest zijn. (Vergelijk Sect. I, § 2, 3, waar PRINS te regt aantoont, dat Matth. III:16, Marc. I:10, de Heiland zelf het *Subject* van *εἶδε* is). Wij bedoelen voorts het overtuigend bewijs dat er geene zigtbare duif, hetzij als voertuig, hetzij als symbool des H. Geestes is nedergedaald.

Het derde der vergelijking zoekt de Schrijver in de *snelle* en *gelijkmatige* beweging van dezen vogel. Eindelijk bedoelen wij de grondige redeneering, dat zoowel het aannemen van natuurlijk uitwendige als inwendige oorzaken strijdig is met het verhaal der Evangelisten.

Dubbeld gaat het onderwerp ons ter harte, zoowel omdat eigen studie ons daartoe leidde, als omdat de voortreffelijke arbeid des Heeren PRINS ons daartoe terugbragt. Hij beschouwe onze aanmerkingen als het gevolg onzer belangstelling in beide. Wij herhalen hem nogmaals onzen dank voor zijne naauwkeurige uitlegging. Onze bedenkingen betreffen slechts kleinigheden. Zoo komt, hetgeen hij over de beteekenis van *διὰ* in *διεκώλυεν* zegt, ons wat vlugtig behandeld voor. Er had misschien door vergelijking van profane Auteurs onderzocht moeten worden, of de meening van FRITZSCHE, dat *διακωλύειν, zeer beletten, met kracht verhinderen* beteekent, zich tegen die van ELSNER kan staande houden, dat het zamengestelde werkwoord in dezelfde beteekenis als het enkele *κωλύειν* gebruikt wordt. Wij verklaren ons niet voor het gevoelen van den laatsten, maar meenen echter dat FRITZSCHE onregt had, toen hij de aanmerking van ELSNER en PALAIRET toeschreef aan hunne zucht om JOHANNES van oneerbiedigheid vrij te pleiten. Veeleer meenden zij, dat de kracht der *praepositio* het *doorzetten, met beletten, het met vrucht beletten* in zich zou moeten besluiten: daarom verdiende de aanmerking van KUINOEL dat *διεκώλυεν* van de *poging* was te verstaan, ditmaal de scherpe teregtwijzing van den Heer PRINS niet. Zij liet zich staven met den door ELSNER aangehaalden AELIANUS V.H. V???: 1. Daar echter alle analogie aan de *praepositie διὰ* in deze beteekenis de kracht zou geven van met *goed gevolg, ten einde toe beletten*, en dit echter door de onderhavige plaats en de aangehaalde van AELIANUS niet toegelaten wordt, zouden wij aan de verklaring van *door tusschenkomst verhinderen, interponendo sese vel aliquid prohibere*, die op alle plaatsen evenzeer toepasselijk is, de voorkeur geven.

Als vernuftig gevonden roemden wij de uitlegging van *ἀνέβη εὐθὺς* bij Matth. III:16. Wij aarzelen echter haar te omhelzen. Want het is waarschijnlijker, dat de belijdenis der zonden den doop voorafgegaan, dan dat zij daarop gevolgd zij. Een gebed van den doopeling, eene vermaning van den Dooper nog in het water aan te nemen, zou dus waarschijnlijker zijn, indien het *προςευχομένου* van LUCAS daarmede niet scheen te strijden. Maar MARCUS vooral laat bijna geene andere uitlegging toe dan die, welke door DE GROOT, PRICAEUS en ELSNER is voorgeslagen. *Zoodra hij uit het water kwam, zag hij.* Als gelijkluidende plaats voor het gebruik van *εὐθέως* laat zich bij de door genoemde uitleggers en door FRITZSCHE *ad* MARC. I:10 aangehaalde plaatsen, de zeer luid sprekende van

ARISTOTELES voegen *de Anima* II, c. 11: *καὶ γὰρ νῦν εἴ τις περὶ τὴν σάρκα περιτείνειεν οἷον ἰμένα ποιήσας, ὁμοίως τὴν αἴσθησιν εὐθέως ἁψάμενος ἐνσημαίνει*. Bij den laxen stijl van MATTHAEUS zien wij niet in, dat het tusschenvoegsel *καὶ* genoegzamen grond geeft, om met FRITZSCHE van de door DE GROOT voorgeslagen uitlegging af te gaan. Bij MARCUS ten minste houden wij haar voor de eenige ware.

Dat de vergelijking *ὡσεὶ περιστερὰ* toegepast moet worden op de wijze der nederdaling, niet op de vorm, waaronder zich de Heil. Geest vertoonde, is door den Heer PRINS voldingend en afdoend betoogd. Het door hem geschrevene heeft onze eigene meening versterkt en bevestigd. Gaarne stemmen wij PRINS toe, dat de eenstemmigheid waarmede zich alle de Evangelisten van de vergelijking bedienen, zijnen oorsprong heeft in het verhaal van den Dooper, waarvan wij de proeve bij JOHANNES vinden. Maar wat het eigenlijk derde der vergelijking zij, is misschien moeijelijk te beslissen. In zekeren zin heeft STRAUSS regt, wanneer hij zegt: ‘In ihrer Bewegung hat die Taube keine so bestimmte Eigenthümlichkeit;’ althans het is nu de glans van de duivenveder, (Ps. LXVIII:14) dan de snelheid der vlugt, dan het regelmatige in het terugkeeren tot de duiventil, die de aandacht der Heilige Dichters trekt. PRINS geeft twee punten op, de snelheid en de gelijkmatige beweging; maar de geachte Doctor vergeve het ons, die overvloed is eigenlijk armoede: onzekerheid, die zegt: ‘is het dit niet, dan is het dat.’ Hoe eigenaardig die *gelijkmatige beweging* ook tot de vlugt der duiven behoore, juist hiervoor vinden wij geene andere bewijsplaats dan uit *profane* Schrijvers, waarbij zich onwillekeurig de regel van DANTE aan ons opdringt:

> *Quali colombe dal desio chiamate,*
> *Al dolce nido volan, dal voler per laer portate*.

Bij de Heilige Schrijvers ontbreekt zij geheel: want ook de door PRINS aangehaalde plaats uit den Talmud: ‘*spiritus Dei ferebatur super aqua, sicut columba, quae incumbit pullis suis*,’ vinden wij bij STRAUSS (3e Aufl. Th. I: p. 448, dus opgegeven: *sicut columba, quae fertur super pullos suos nec tangit illos*. Is deze aanhaling juist, dan ligt het punt van vergelijking nog in iets anders, dan in de gelijkmatige beweging. Wij achten het daarom het veiligst, slechts *één* derde van vergelijking, en dat met FRITZSCHE in de snelheid van de vlugt te zoeken.

Moeijelijker nog kunnen wij den Heer PRINS toestemmen, hetgeen hij omtrent de *οὐρανοὶ ἀνεῳγμένοι* en *σχιζόμενοι* zegt: ‘*nihil*,’ meent hij, ‘*hic dicitur quam coeli nubibus discedentibus aperti sunt*,’ p. 16, en nog eens herhaalt hij hetzelfde en voegt er bij, p. 54: ‘*Nam coeli tamquam januas hiasse, nemo facile crediderit*.’ Maar hij voert voor zijne meening geene enkele bewijsplaats aan. Het komt

er hier niet zoo zeer op aan, wat wij van de zaak gelooven, als welke voorstelling ons de drie Evangelisten, (want het verdient onze opmerking, dat JOHANNES van dit openen des Hemels niet spreekt) ons hebben willen mededeelen. Inderdaad, wanneer de H. Geest van den troon der Godheid in eene *ligchamelijke gestalte*, volgens het uitdrukkelijk bijvoegsel van LUCAS op JEZUS zou afdalen, dan kon de voorstelling geene andere zijn, dan dat de lucht, die de heerlijkheid des Heeren bedekte, zich voor het oog had geopend. Verg. FRITZSCHE *ad* Matth. I:16; Act. VII:26, X:11. Het bevreemt ons, dat de Heer PRINS, wiens Exegese anders tevens zoo streng en zoo vrij is, ditmaal zich heeft laten verleiden, om het wonderbaarlijke in overeenstemming met PAULUS *ad l.* te - ontwonderen.

Wat de hemelstem betreft, zegt de Schrijver, dat hij aarzelt daarin eene toespeling op eene plaats uit het O.T. te vinden. Bij de opnoeming der gevoelens verwondert het ons, dat hij geene melding maakt van de meening, dat aan Psalm II:7, de hemelstem ten minste gedeeltelijk ontleend zij. Dat de apocryfe overlevering de woorden der Evangelisten daarmede in overeenstemming bragt, kan men bij STRAUSS, t.a.p., bl. 445, 446, bij NEANDER, *Leben Jesu*, p. 70, 71, zien. Ja, wij gaan verder. Dezelfde stem deed zich op den berg in *Galilea* hooren, en de schrijver van den tweeden brief van Petrus I:17, maakt daarvan melding. Men heeft gevraagd, waarom die berg daar *τὸ ὄρος τὸ ἅγιον* heette, en verschillend geantwoord. De zaak wordt misschien duidelijk, wanneer wij aannemen, dat de Schrijver ook hier een weerslag op den tweeden Psalm vond, waarin gesproken werd *van den berg van Gods heiligheid*. Eene dergelijke accommodatie, waardoor de berg, ten gevolge van het gebeurde aldaar, in overeenstemming met Psalm II:6, tot *den heiligen berg* gemaakt werd, lag misschien in den geest des tijds. Misschien lag zij niet in den geest van den Apostel PETRUS, maar wij kunnen den heer PRINS niet toestemmen, dat het de *sententia* fere *communis* zij: '*hanc Epistolam revera a* PETRO *Apostolo profectam esse*.' Integendeel bij de Theologen, die de zaak ernstig onderzocht hebben, moge de meening weifelend zijn, bij de minsten is zij, gelooven wij, ter gunste van den brief.

Wij komen tot het derde deel der *Dissertatie*, dat zich niet minder door belangrijkheid en scherpzinnigheid aanprijst; de Schrijver beantwoordt de bedenkingen tegen de historische waarheid, van het verhaal gemaakt. Eene korte, maar des niet te min naauwkeurige opgave van het strijdige - neen - van het eigenaardige van ieder verhaal der Evangelisten was, § 6 gegeven. Daarbij is echter niet opgemerkt de wijziging die het *προςευχομένου* van LUCAS aan de voorstelling der gebeurtenis zou geven. Het schijnbaar strijdige

dat hierin misschien met de verhalen van de twee overige *synoptici* lag, was door PRINS ontweken door zijne uitlegging van *εὐθὺς* en *εὐθέως* die, zoo wij haar al bij MATTHAEUS wilden toegeven, echter bij MARCUS niet kan gedoogd worden. Doch dit in het voorbijgaan, want wij weten zelve geene andere oplossing, dan eenige meerdere vrijheid aan te nemen in het verhalen, dan men den Evangelisten gewoonlijk toekent, en verwonderen ons zelfs, dat de bedenking niet meer aangedrongen is door degenen, die er belang bij meenden te hebben. Wij durven te vrijer zoo iets opmerken, omdat wij met een echt *liberaal* Theologant te doen hebben; want hij ontveinst en verbloemt geenszins de gissing van sommigen, dat het verhaal der *synoptici* eene traditionaire uitbreiding van het getuigenis des Doopers. Jo. I:34 is. Hij wijst teregt aan, dat de strijdigheid niet zoodanig is, dat het verhaal van JOHANNES niet met dat der overige kan bestaan. Of hij echter genoeg gedaan hebbe, om de bevooroordeelden ten nadeele der drie Evangelien te overtuigen, durven wij betwijfelen. Hunne meening grondt zich op eene hypothese, die het niet paste hier te onderzoeken, daar zij met de geheele hoogere kritiek des N.T. zamenhangt. Er was niet anders, dan eene hypothese tegenover te stellen: deze, dat er meer en andersluidende getuigenissen omtrent het gebeurde bestonden, dan die, welke ons JOHANNES, zoo het schijnt, heeft medegedeeld. Van wie waren die getuigenissen? - Bedriegen wij ons, zoo wij gelooven, dat de Heer PRINS den Dooper voor den eigenlijken auteur houdt, wanneer hij de vergelijking *ὡσεὶ περιστερὰ* voor het naast aan hem toeschrijft? Echter onderstelt hij bl. 79 de mogelijkheid, dat er ook mededeelingen van JEZUS zelven omtrent de behandelde gebeurtenissen hebben bestaan. In hoeverre dergelijke mededeelingen in de Evangelieverhalen zijn overgegaan, is eene moeijelijke vraag, waarover een en ander gezegd is, *Gids*, Jaarg. 1839, N. II. p. In de derde § bestrijdt de Heer PRINS dezulken, die om den aard der gebeurtenissen, aan het verhaal alle geloof weigeren. Er komt hier de mogelijkheid der wondergebeurtenissen in aanmerking. Ook dit punt schikt zich niet voor eene korte en beknopte behandeling; doch de Heer PRINS geeft ons zooveel inzigt in zijne Theologische denkwijze, dat wij genoegzaam begrijpen, welken voorraad van wapenen hij bezit, om zich tegen de hypothese, die een wonder *a priori* voor onmogelijk verklaart, te verdedigen. Ook de onderstelling van STRAUSS die uit de analogie met denkbeelden uit het O.T. de oorsprong van het verhaal afleidt, is door den Heer PRINS behandeld en wederlegd. In de § 4 onderzoekt de Schrijver nader, de schijnstrijdigheden in het verhaal der Evangelisten. Hiertoe behoort de verschillende persoon, waarin de hemelstem spreekt. Zij laat zich

verklaren uit de Hebreeuwsche of Arameesche bewoordingen, waarvan zij zich bediende. Te regt: doch het verschil der vertolking, terwijl het aan den eenen kant, als zijdelingsch bewijs, voor het onvervalschte der overlevering gelden kan, heeft van de andere zijde zijnen grond in de verschillende opvatting der gebeurtenis bij de verhalers zelve, naarmate men JOHANNES of JEZUS voor het hoofd-object der verschijning aanzag. Bij JOHANNES en MATTHAEUS, vooral bij den eersten is de Dooper meer het eigenlijke middelpunt der gebeurtenis, bij MARCUS, en vooral bij LUCAS, wiens *προσευχομένου* hier van dubbel belang wordt, is het JEZUS. Intusschen ook hier zeggen wij met PRINS: *qua qui offenditur differentia, nae is praejudicium prodit, Evangelistarum causae satis iniquum*. Het *κἀγὼ οὐκ ἤδειν αὐτόν* was reeds uitgelegd: *ik kende hem niet voor den Messias*. Zoo wordt de strijdigheid die er anders in het gesprek tusschen den Dooper en JEZUS, volgens MATTH. zou gelegen zijn, opgeheven: het is deze oplossing, die de Schrijver nader aandringt en staaft. Hij is hierin even goed geslaagd, als in hetgeen hij § 5, als aanhangsel tot de vorige levert: waarin de bedenkingen aan MATTH. XI:2 verv. ontleend, worden verklaard. Hoe, heeft men gevraagd, strookt de gebeurtenis aan de *Jordaan*, met de zonderlinge vraag, die JOHANNES aan JEZUS later door zijne discipelen liet doen? Nadat PRINS de meening dergenen, die dadelijke twijfelingen, bij den Dooper onderstellen, teregt wederlegd heeft, als strijdig met den lof hem door JEZUS gegeven, dat hij geen *riet door den wind bewogen* was, gist hij, dat de aanleiding van de vraag gelegen is, in het bevreemdende van het gedrag des Heilands, die ondanks de wonderen, door hem gedaan, ondanks den algemeenen roep van hem verspreid, ondanks den nijpenden toestand van JOHANNES zelven nog scheen te aarzelen, openlijk als Messias op te treden. Wij moeten erkennen, dat deze verklaring ons volkomen bevredigd heeft, en wij geenszins aarzelen haar als de waarschijnlijkste te omhelzen.

De allermoeijelijkste vraag is diegene, welke PRINS in de laatste § behandeld heeft: Met welk doel liet zich JEZUS door JOHANNES doppen? Het is veel, zoo men *iets* tot verklaring dier zaak bijbrengt: zoo moeijelijk is het, bij de heiligheid van JEZUS leven en handelen, de eerste en hoofdzakelijke beweegredenen uit te vorschen. En *iets* zeker heeft de Heer PRINS bijgebragt. Daartoe brengen wij vooral twee opmerkingen. De eerste is deze, daar de doop van JEZUS geschiedde op eene verschillende wijze van den doop der overigen, had hij ook een ander doel er mede, dan de Joden, die tot JOHANNES kwamen. De tweede is deze: JEZUS is om zijns zelfs wille, niet om dien van JOHANNES of van anderen gekomen. Door de eerste ontgaat PRINS de zwarigheid aan de onzondigheid van

JEZUS ontleend, waarmede het niet strookte, eene belijdenis van schuld, zoo als dat voor den doop van JOHANNES gevorderd werd, af te leggen. Want zelfs al restringeert men met FRITZSCHE de onzondigheid van JEZUS tot het *potuisse non peccare:* al neemt men met DE WETTE slechts eene vrijheid van *werkelijke* zonden aan, dan toch moest JEZUS de bewustheid bij zich dragen, niets gedaan te hebben, waarvan hij gereinigd behoorde te worden. STRAUSS heeft geantwoord: 'War die Möglichkeit des Sündigens in Jesu, und die beständige Niederhaltung derselben Werk seines freien Willens: so steht nichts mehr im Wege, dass er sich nicht einer sinnbildlichen Handlung solte haben unterwerfen können, durch welke er sich fortgesetzte Reinheit, wo die Uebrigen Reinigung, gelobte.' Het antwoord is specieus en zou ons nopen dieper in den aard van het symbool in te dringen. De doop geschiedde na eene voorafgegane belijdenis van zonden. Voor zoo verre deze belijdenis opregt was, was zij de vrucht eener betere gewaarwording, de uitdrukking, het teeken eener zedelijke omkeering, waardoor het vroeger zondig leven als zondig erkend en afgelegd werd. Het eigenlijke moment der bekeering en vergeving van zonden was dus reeds daarin vervat. Wat schoot er voor symbolische beteekenis aan den doop over, anders dan deze, het *zich rein stellen, zich rein vertoonen voor God?* Door den doop van JOHANNES werden de Joden als gereinigd en heilig gesteld en als zoodanig van den toekomenden toorn ontheven, en voor de opneming in het rijk van den Messias geschikt. Zoo spoedig nu, gelijk PRINS in het geval des Zaligmakers onderstelt, de belijdenis van zonden verviel, en alleen de Doop overbleef, stond die symbolische handeling geheel gelijk, met alle die wasschingen, die niet zoo zeer op voorafgaande onreinheid, als wel op de uitdrukking van de noodzakelijkheid en behoefte aan reinheid voor ieder, die zich aan God toewijdt, betrekking hadden. Met andere woorden: de Doop is eene symbolische handeling, waardoor de Zaligmaker zich zelven als rein en Gode gewijd voorstelde.

Wij kunnen hier slechts even onze eigene meening aanstippen, en schoon wij erkennen, dat de zaak zelve voor ons niet de afdoende helderheid heeft, die wij wenschten, gelooven wij echter, dat de Heer PRINS voor een gedeelte met ons denzelfden weg behandeld zou hebben, indien hij nog meer gedrukt had, op het *οὕτω γὰρ πρέπον κ.τ.λ.* bij MATTHAEUS. Wat ook van deze woorden de opvatting moge zijn, zij strooken zeker nog beter met onze meening, dan met die van den Heer PRINS, dat JEZUS zich hebbe laten doopen, ten einde zijn Messiasschap onder Goddelijke goedkeuring te aanvaarden. Wij erkennen, dat de uitdrukkingen des Schrijvers ons hier, bl. 109, niet zoo duidelijk, bepaald en naauw-

keurig voorkomen, als wij anders van hem gewoon zijn. Het verband tusschen JEZUS optreden als Messias en zijnen doop, heeft hij ons niet geheel helder gemaakt. Zoo het waar is, dat de wijze van voorstelling der Evangelisten in zooverre verschilt, dat bij de een JEZUS, bij den andere JOHANNES het hoofdobject van het hemelsch teeken is, dan kwam de vraag te pas, met welk doel die openbaring aan JOHANNES geschiedde? Het antwoord is door PRINS te regt uit Jo. I:33 gegeven. Het verwonderde ons, dat Jo. I:31 hier niet aangehaald en verklaard werd.

Wij gelooven ondanks de gemaakte aanmerkingen, door den toon onzer beoordeeling genoegzaam te hebben aangewezen, hoe hoog wij loopen met den arbeid des Heeren PRINS. Zoo er nog iets ontbrak, wij willen het hier aanvullen: waar wij met hem in gevoelen meenden te moeten verschillen, behielden wij echter altoos de opregtste hoogachting voor zijne kunde en zijn vernuft. Slechts weinige *Dissertatiën* kwamen ons voor, waar in een beknopt bestek, zooveel rijkdom van wetenschappelijke studie geconcentreerd is. Er heerscht eene onafhankelijkheid van zien en oordeelen, die evenzeer leermeester als leerling tot eer verstrekt, eene handigheid en gemakkelijkheid van uitleggen, die langdurige en naauwgezette studie doet veronderstellen, eene helderheid van gedachte en uitdrukking, die niet alleen voor het verstand des S. pleit, maar tevens bewijst, hoe zeer hij zijne stof meester was; eene liberaliteit, die wel verre van het nieuwere uit de hoogte te verwerpen of met medelijdend schouderophalen voorbij te gaan, daarin de aanleiding vindt tot vernieuwd en grondig onderzoek; eindelijk eene latiniteit, die van goede klassische studie getuigt.

Zoo wij deze *Dissertatie* met zijn *Specimen* over den lofzang van SIMEON vergelijken, dan vinden wij vooruitgang; maar ook de eerste proeve gaf ons groote verwachtingen van het talent des Schrijvers: de tweede heeft ons zoozeer in deze meening versterkt, dat wij der Vaderlandsche Kerk met een grondig Godgeleerde, der Vaderlandsche Godgeleerdheid met een voortreffelijk Schriftverklaarder geluk wenschen, en geen vuriger wensch koesteren, dan dat de Eerw. PRINS de verkregene kundigheden, de heldere inzigten, die wij in hem bewonderen, zoo als hij tot dus verre deed, dienstbaar blijve maken aan den bloei der wetenschap in ons Vaderland.

Wandelingen ter Opsporing van Bataafsche en Romeinsche Oudheden, Legenden enz., door *O.G. Heldring*.

I^e^ Stukje, 8°. 99 bl. Te Amsterdam, bij G.J.A. Beijerinck, 1838.

Bekend is het, dat de Germanen hunne dooden verbrandden en de asch in urnen verzamelden, die zij alsdan begroeven.

Op eenen heuvelachtigen of liever hoog gelegen akker, de *Woerd* genaamd, gelegen onder *Setten*, in de *Betuwe*, vond de Heer O.G. HELDRING, wiens standplaats niet verre van daar (te *Hemmen*) is, eene menigte zwarte aarde en in die aarde eene menigte scherven en halve urnen van de ruwste bewerking. Hij hechtte eenige dier stukken aan elkander, die van hetzelfde maaksel bleken te zijn, als die, welke door den Heer L.J.F. JANSSEN, in *Kleefland* zijn ontdekt en beschreven, en toegelicht in zijne *Grafheuvelen der Oude Germanen*. De aarde, door den Heer HELDRING op den akker gevonden, was zoo zwart en zacht als de fijnste bakaarde, en toonde overal sporen van verbrande houtskolen. Van deze ontdekking gaf Zijn Wel-Eerwaarde verslag in een Stukje, geplaatst in den *Gelderschen Volks-Almanak* voor 1838, (bladz. 68-74) getiteld: DE WOERD, *een Kerkhof der Batavieren onder Setten*, en eene nadere, meer uitvoerige en bepaalde beschrijving in het IIe Deel, 1^e^ Stukje der *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheid, verzameld en uitgegeven door den Heer* I.A. NIJHOFF (bl. 70-77), alwaar hij echter met veel omzigtigheid zegt, dat hij die plaats alleen een *Kerkhof der Batavieren* heeft genoemd, om haar bepaaldelijk te onderscheiden van eene *Romeinsche begraaf-plaats*, daar welligt een nader onderzoek en eene vergelijking van hetgeen in andere oorden gevonden wordt, den naam van den volkstam, die vroeger hier hare begraafplaats had, tot meerdere zekerheid zullen brengen.

De ontdekking der *Woerd* te *Setten*, het berigt, dat er in onderscheidene dorpen van de *Betuwe* stukken land werden gevonden, die den naam van *Woerd* dragen, en op het eerste gezigt, bijna hetzelfde karakter vertoonen, als die onder *Setten;* het vinden van munten en andere oudheden, in die oorden op onderscheidene tijden, spoorden den Schrijver aan, om met zijnen vriend, den Student J.J. IN DE BETUW, eenige wandelingen in de *Over-Betuwe* te doen, ter opsporing zoo van *Bataafsche* en *Romeinsche Oudheden* in het algemeen, als bijzonder om die onderscheidene *Woerden* te bezoeken; zij deden dit in de maand September des vorigen jaars, en wij zijn hieraan het boven aangekondigde werkje verschuldigd, waarin de Schrijver ons verslag dier ontdekkingtogtjes geeft, en tevens mededeelt, wat zij op deze wandelingen

zagen, hunne bijzondere ontmoetingen, de kleine verhalen, legenden en oude volkssagen op vroegere burgen en hoven plaats gevonden, de trekken van het volkskarakter der Betuwenaren enz.

De plaatsen, kasteelen enz., die wij met den Schrijver bezoeken, zijn *Randwijk, In-Doornik, Homoet, Setten, Paddenpoel, Hervelt, Elst, Huissen, Doornenburg, Gent, Oosterholt, Slijk-Ewijck, de Nijborg, Heteren, Hemmen* enz., alle in de *Over-Betuwe* gelegen. In de meeste dezer plaatsen vindt men stukken lands, die den naam van *Woerd* dragen, kennelijk aan eene zwartere aarde, met *scherven* doormengd, en door de landlieden niet oneigenaardig *moorgrond* genaamd. Opmerkelijk is het, dat die *Woerden* meestal hooger dan de overige akkers gelegen zijn, dat op dezelve verscheidene wegen *uitloopen*, dat zij veelal *tiend-* of soms *verponding-* vrij zijn, en alzoo bevorens gemeentegronden schijnen te zijn geweest; dat in de nabijheid dier *Woerden*, dikwerf een stuk grond wordt gevonden met den naam van *Hof, hooge Hof* en een met dien van *Höfken*, die dan veelal dezelfde kenmerken als de *Woerden* hebben: dat bij de meeste der *Woerden* plaatsen worden gevonden, met de benaming het *Loo*, als ook eene *Kapel*. - Wat waren nu deze *Woerden?* waren zij alleen begraafplaatsen? De zwarte aarde doormengd met scherven van potten of urnen, zou dit doen vermoeden? Maar die *Woerden* zijn soms zeer uitgestrekt! waren het dan welligt de *terpen*, waarop de vroegere bewoners bij overstroomingen hunne wijk namen en hunne dooden begroeven? De hoogere ligging dier *Woerden* en de menigte wegen, die er op uitloopen maken dit niet geheel onwaarschijnlijk.

De zaak verdient belangstelling, en wij hopen dat het geschrijf van den Heer HELDRING anderen tot nader onderzoek naar de *Woerden* in ons Vaderland en elders zal aansporen.

De volksverhalen, die de Schrijver van tijd tot tijd heeft opgenomen, lazen wij met genoegen. Het trof ons echter, overal nog sporen van bijgeloof en een diep ingeworteld geloof aan weerwolven, heksen enz., bij de bewoners der *Betuwe* aan te treffen.

Over het geheel is ons oordeel over dit Stukje zeer gunstig. De stijl van den Heer HELDRING echter heeft iets flaauws en Zijn Wel-Eerwaarde vervalt van tijd tot tijd in gemoedelijke uitweidingen, die wel achterwege hadden kunnen blijven: vooral achten wij, hoezeer Protestansch, het hoofdstuk *Millingen* hier ongepast; het werkje is immers zoowel voor Protestanten als voor Roomschgezinden geschreven.

Des schrijvers kamp tegen het gebruik van *jenever* wordt hier niet vergeten. Wij hadden dit, hoe loffelijk ook, in deze bladen wel kunnen missen. De Heer HELDRING vergete niet, dat men, door altijd op het stokpaardje te rijden, al is dat stokpaardje ook nog

zoo fraai, zich belagchelijk maakt, en eindelijk een DON QUICHOT wordt.

De Schrijver schijnt plan te hebben meerdere soortgelijke wandelingen uit te geven. Wij wachten naar het geheel, om alsdan ons oordeel uitvoeriger over het behandelde te uiten.

Daar het nog verre van bewezen is, dat de *Woerden* begraaf-plaatsen der *Batavieren* zouden zijn geweest, hadden wij op den titel liever *Germaansche* dan *Bataafsche* oudheden gelezen. Dat *Bataafsche* klinkt daarenboven zoo nieuwerwets, dat het in onze ooren zonderling bij het woord *oudheden* klinkt.

Hoe de Heer HELDRING er toe is gekomen, de *stad Woerden* in het *Sticht* (bl. 88) over te brengen, begrijpen wij niet.

Omtrent de *Hooge Woerd* bij *de Meern*, in de Provincie *Utrecht*, verwijzen wij hem naar het 2e Stuk van het IVe Deel van het *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk* van wijlen M^{r}. J SCHELTEMA en naar L. SMIDS *Schatkamer van Nederlandsche Oudheden*, bl. 297.

Het rijmeloos vers van den Heer IN DE BETUW, is niet zonder verdiensten: het woord *éént* voor *veréént*, is, naar ons inzien, niet goed. En indien de *Woerden* werkelijk begraafplaatsen der *Batavieren* zijn, is het gezegde

> Hier, wen de ploeg den zachten grond doorsnijdt,
> Ontmoet de landman zijner vaadren graf!

min juist! Het nageslacht der *Batavieren*, waar is het? - Meer beviel ons het couplet:

> Hier rust welligt, wiens onbedwongen vuist
> Den Roomschen Caesar schrik in 't harte joeg!
> Zijn naam - wie kent den naam Civilis niet? -
> Bragt roem en overwinning den Bataaf,
> Bragt dood en ondergang den adelaar - - -
> En thans - waar slaapt, van strijd en arbeid mat,
> De held zijns volks den diepen langen slaap?

Amst. Junij 1839.

Candore et Ardore.

De Vriend van den Landman. Een Handboek voor allen, die belang stellen in de bevordering en den bloei van Land- en Tuinbouw, Veeteelt, Boomkweekerij.

Verzameld en bewerkt door *E.C. Enklaar*, Phil. Theor. et Litt. Hum. Cand. en Landbouwer te Batenburg, 832 bladz. 8°. Gedrukt en uitgegeven bij J.R. van Dieren, Boekhandelaar te Grave.

Uit een berigt achter dit boekdeel geplaatst, blijkt, dat van hetzelve in 1837 iedere week een vel druks is uitgegeven, waarom hetzelve niet minder dan 52 vellen druks beslaat. Doch in 1838

kon slechts elke maand, een stukje daarvan worden uitgegeven. In het Voorberigt herhaalt de Heer E. de oude klagt, dat onze landlieden gewoonlijk slechts werktuigelijk voortboeren, naar geene teregtwijzing luisteren, en nog minder iets over hun vak lezen. Dienvolgens wil hij hen bekend maken met hetgeen hieromtrent elders omgaat, en wenscht, dat zij de verbeteringen mogen beproeven, die men ter hunner kennis brengt. Wij zouden hierop nog al iets hebben aan te merken, doch zouden ligt te breedvoerig worden, daarom zeggen wij slechts dit. Het zijn niet de berispte boeren, die men moet willen noodzaken, om proeven te nemen, maar veelmeer hunne berispers. Dat deze hun niet slechts voorschrijven, maar dat zij het hun voordoen! Immers is het proefnemen in den landbouw eene zeer ingewikkelde zaak: er worden jaren vereischt, alvorens men over den uitslag kan oordeelen: wat op den eenen grond gelukt is, gelukt niet altijd op den anderen; nog meer verschillende omstandigheden kunnen haren invloed uitoefenen; en blijkt dan ten slotte werkelijk, dat eene voorgestelde nieuwe bewerking groot voordeel oplevert; vertoonen de landerijen van dezen hervormer een schoon gezigt, in vergelijking van de nabijgelegen velden, dan zou het ons zeer verwonderen, zoo de belendende boeren niet dit voorbeeld volgden, verondersteld dat het hun ook niet aan de middelen ontbrak, om gelijke uitkomsten te verkrijgen. Doch hoe zeldzaam is dit het geval. - Zij, die den landbouw op het land zelf willen verbeteren en velerlei nieuwe inrigtingen in het werk stellen, houden dit doorgaans niet lang vol, omdat de uitslag niet aan hunne verwachting beantwoordt en vooral niet aan het meerdere geld, dat zij daaraan te koste gelegd hebben. Hoe zouden zij dan door hunne buren, die geen overvloedig geld hebben, nagevolgd worden? moeten deze niet veel meer in hunnen afkeer van nieuwigheden daardoor worden versterkt? Zoo is het in het algemeen eene bekende zaak, dat door veler handen arbeid de grond tot hooge vruchtbaarheid kan gebragt worden: dit middel is dus bekend, maar is het ook onder elks bereik? Kan ieder boer zoo vele handen als hij verkiest, op ieder gegeven oogenblik ter zijner beschikking hebben, en indien men het al voor zeker mag houden, dat ten slotte de voordeelen de uitschotten verre zullen te boven gaan, is hij dan altijd in staat, om die uitschotten te doen en gedurende een geruimen tijd de vergoeding daarvan af te wachten? Wij zijn het dus niet eens met den Heer E., wanneer hij de boeren zelve wil doen proeven nemen en wij zijn het nog minder met hem eens, wanneer hij beweert, dat zij zulks in het klein kunnen doen. In het klein toch zijn meest alle die proeven reeds voor lang genomen, de volmaakte tuinbouw is in

dat opzigt het ideaal van den landbouw; maar om in het groot datgene te bewerkstelligen en mogelijk te maken, wat aan den hovenier in zijnen tuin gelukt is, hiervoor moeten de proeven ook in het groot genomen worden en dit is veelal te bedenkelijk voor eenen landbouwer, aan wien zijn bedrijf doorgaans zoo vele bezigheid geeft, dal hij nu en dan moeite heeft, om al wat noodzakelijk geschieden moet, op zijn tijd voor den geest te hebben, en hem dus althans geen tijd overig blijft, om zich met zulke omslagtige proefnemingen te belasten, als er toe vereischt worden om in vele gevallen tot zekerheid te geraken. Ook tot lezen hebben vele boeren den tijd niet, wat men er ook van moge zeggen, en voor zoo verre bij velen hunner de lust tot lezen zoude kunnen opgewekt worden, kan zulks, naar ons inzien, slechts dan plaats hebben, wanneer èn vorm èn inhoud daar voor berekend zijn. Verhandelingen toch, aanhalingen en beoordeelingen komen hier in geene aanmerking, daar zij meer geoefende lezers veronderstellen, maar wij zouden in dit opzigt aan een geschied-verhaal de voorkeur geven in den trant van JAN KLAVERING, dat aan den Heer E. uit het vierde deel van den *Buitenman*, wel bekend zal zijn. Die vorm toch geeft gelegenheid, om op te geven wat iemand in bepaalde gevallen verrigt heeft, en welke de uitkomsten daarvan geweest zijn; men kan daar velerlei omstandigheden bij te pas brengen, die in eene algemeene verhandeling minder voegen en toch zeer noodzakelijk zijn. En wat den inhoud betreft, zoo spreekt het ook wel van zelve, dat men niets als werkelijk geschied verhalen mag, dan hetgene men uit eigen ondervinding weet te kunnen plaats hebben. Men moet slechts opgeven, wat anderen vermelden, nadat men het zelf beproefd en goed gevonden heeft. Wij weten zeer wel dat deze taak niet gemakkelijk is, en dat er jaren noodig zijn, om op die wijze een boek te schrijven, geschikt, om den leeslust van vele landlieden op te wekken, doch daar is ons bedunkens geen ander middel op en de lijvige boekdeelen, die daaraan niet beantwoorden, zullen bij de meeste landlieden in geene aanmerking komen.

Het boek begint met een boerengesprek in eene herberg over de vraag: of het nieuwe beter zij, dan het oude; dit stukje is uit het Hoogduitsch overgebragt en deze handelwijze keuren wij niet goed. Voor Hollandsche boeren moeten wij Hollandsche vormen hebben; men kan uit een stukje in eene andere taal geschreven, aanleiding nemen om over hetzelfde onderwerp iets voor zijne landgenooten op te stellen, doch dan moet het ook die eigenaardige kleur verkrijgen, waardoor het voor onze landlieden, die van het vreemde zoo weinig afweten, regt verstaanbaar en belangrijk wordt. Zelfs het denkbeeld om de boeren in twee partijen, ouder- en nieu-

werwetsche te splitsen en in eene herberg tegen elkander te doen redeneren, vinden wij niet gelukkig; liever verhale men ons, gelijk wij reeds gezegd hebben, wat een knappe boer gedaan heeft, onder wat oomstandigheden, en met welk gevolg. Hierop volgt, insgelijks uit het Hoogduitsch, een stukje: - over het onderzoeken en bepalen van den ouderdom der paarden: - hetwelk veel goeds bevat. Dan krijgen wij eene nieuwe ontdekking in het gebied der landhuishoudkunde. Dus luidt althans het opschrift, want wie weet hoe veel duizende malen deze ontdekking reeds gedaan is, in een vak, dat sedert duizende jaren door zoo veel millioenen menschen is beoefend geworden. Zoo hebben wij zelve, sedert vele jaren, kennis daarvan gedragen en er proeven op genomen, die ook zeer wel gelukt zijn. De zaak is deze: dat onze winter-granen, wanneer men ze in het voorjaar, en vervolgens nog eenige keeren in den zomer groen afmaait, om het voeder voor het vee te gebruiken, alsdan op nieuw uitstoelen en in het tweede jaar zeer fraaije halmen en aren voortbrengen. Men verkrijgt hierdoor, zoo als de Schrijver teregt aanmerkt, een zeer smakelijk voeder voor het vee, en wel vroeger in het voorjaar, dan men nog gras en klaver maaijen kan. Wij ontkennen dan ook niet, dat er gevallen bestaan kunnen, waarin men met voordeel hiervan zal kunnen gebruik maken, doch over het algemeen zijn ook zeer zware bedenkingen daartegen in te brengen. De opbrengst toch, van een bunder lands, op die wijze behandeld, zal niet hooger gesteld mogen worden, dan die van een goed grasland, en welligt zal hij die niet eens bereiken: dit moge dan gemiddeld ƒ60 bedragen waartegen men in dat jaar, zoo men de rogge of tarwe had laten rijp worden, behalve het stroo eene hoeveelheid granen zou geoogst hebben, die naar gelang van den marktprijs van ƒ100 tot ƒ300 had kunnen beloopen: en het kan den boer toch wel niet onverschillig zijn, of hij dezen opbrengst in dit jaar geniete, dan eerst in een volgend. In de tweede plaats zal de akker, wanneer de granen herhaaldelijk groen afgemaaid worden, denkelijk zeer vervuilen, iets, waartegen een net graanbouwer niet genoeg meent te kunnen waken.

Op deze zoogenaamde ontdekking, laat de Schrijver eene andere volgen die ons werkelijk nieuw was, doch welker juistheid ook nog eerst zal dienen bewezen te worden. De Heer J.W.S. namelijk, wonende bij *'s Heerenberg* in *Gelderland* wil ontdekt hebben, dat de brand in de tarwe alleen daardoor ontstaat, dat de honigdaauw daarop valt, vóór dat hij afgebloeid heeft, en dat men dienvolgens de tarwe zoo vroeg moet zaaijen, dat zij voor St. Jan afgebloeid hebbe. Daar men het nu niet in zijne magt heeft om altijd, zoo vroeg men wel wilde, de tarwe in den grond

te brengen, tracht onze Schrijver deze twee ontdekkingen met elkander in verband te brengen, en wil de tarwe daarom in het eerste jaar groen hebben afgemaaid, als wanneer zij in het daarop volgend jaar vroeg genoeg zal moeten bloeijen: latende hij hierop het niet ongewoon bijvoegsel volgen: ‘ik noodig derhalve alle landbouwers tot het nemen van proeven hieromtrent uit, met verzoek mij de uitkomsten mede te deelen, gelijk ik zelf ook deze zaak beproeven zal.’ Wij hadden gewenscht dat de Heer E. met dit laatste begonnen ware, immers zegt hij dat de voormelde ontdekking van den J.W.S. reeds in 1827 in den *Vriend des Vaderlands* is geplaatst geweest: waarom dan dezelve in 1837 herhaald, zonder zich vooraf van de gegrondheid daarvan overtuigd te hebben? daaraan heeft de landbouwer niets, en van de proeven, die nog nader moeten genomen te worden verneemt men gewoonlijk ook niet veel. Hierop volgt een betoog: over de slechte behandeling der graslanden in verschillende gewesten van ons Vaderland: hetwelk wij met belangstelling gelezen hebben. Hier toch geldt het geene vreemdigheden, welker waarde twijfelachtig is, maar een erkend goed beginsel van landbouw, waarvan men de toepassing op veelvuldige plaatsen kan nagaan en de voordeelen met eigen oogen aanschouwen. Berisping verdient stellig de landbouwer, die zich aan slordigheid schuldig gemaakt heeft en niet het door hem gebruikte land tot den hoogst mogelijken trap van vruchtbaarheid poogt te brengen en al wat hij tot verschooning hiervan meent te kunnen inbrengen, is voor eene gegronde wederlegging vatbaar, en kan niet te dikwijls tegen gesproken worden. Nopens vele bijzonderheden hier omtrent haalt de Schrijver eene plaats aan, uit het stukje van den Heer VAN BRAKEL VAN DEN ENG, over de weiden: hetwelk de oplettendheid der landbouwers in ruime mate verdient.

Thans volgt een stukje over de mest, waarin beweerd wordt dat dezelve bij voorkeur versch gebruikt, of zoo lang mogelijk in dien staat moet gehouden worden, even als in de schaapsschotten die slechts eens in het jaar worden geledigd. Dit schijnt lijnregt te strijden met de voorschriften van THAER en vele anderen vóór en na hem, die men onder anderen ook in de *Boeren-goudmijn* vermeld vindt, en volgens welke de mesthoopen geregeld moeten omgezet worden. Zonder hieromtrent iets te willen beslissen, houden wij het voor mogelijk, dat deze verschillende stelsels, in verschillende gevallen met vrucht zouden kunnen worden toegepast: onze Schrijver heeft misschien gelijk, indien hij op het onderbouwen van mest op kleigronden het oog heeft: doch zoude niet de kortere mest voor zandgronden voordeeliger zijn, gelijk ook mede tot het overmesten, waarin wij even als in het

gieren, zeer veel belang stellen, en hetwelk wij gelooven, dat in ons land over het algemeen niet genoeg in gebruik is. Thans volgt een gesprek van twee boeren over de noodzakelijkheid om zich eenige kennis van genees- en verloskunde van het vee eigen te maken, ‘een onderwerp, de opmerkzaamheid van den veehouder overwaardig.’ Wij komen nu aan een stukje over het scheuren der weilanden, dat men met genoegen lezen zal, te meer daar men over dit onderwerp zulke uiteenloopende oordeelvellingen gewoon is te hooren. Met verbazing lazen wij hier, dat een Groningsch Hoogleeraar in de Landhuishoudkunde, in eene voorlezing, te vinden in de *Bijdragen tot de Natuurkundige Wetenschappen*, IIIe Deel, N°. 2, als eene erkende waarheid opgeeft, dat oude graslanden verre verkiesselijk zijn boven dezulke, welke nog voor weinige jaren als bouwland gebruikt waren, en wel om de volgende reden: ‘het verwonderenswaardig weefsel der zode op oude graslanden,’ zegt Zijn Hooggeleerde, ‘is uit zeer talrijke soorten van grassen en andere planten zamengesteld, waarvan eenige in de lente, andere in den zomer, andere wederom in den herfst, het toppunt van hunnen wasdom gewoon zijn te bereiken; waarvan sommige bij droog, andere bij vochtig weder het weligst wassen, waardoor dan op een goed weiland altoos eenige plantsoorten in volle kracht zijn, en de minder voorspoedige beschutten, tot dat jaargetijde of weersgesteldheid deze op hunne beurt gunstig zijn. Wanneer een grasland zeer oud is, dan hebben alle planten, waar-uit hetzelve bestaat, zich als het ware naar elkander geschikt, en vormen daardoor eene door de natuur geschapene vereeniging, welke de kunst niet dan op eene hoogst gebrekkige wijze kan navolgen.’ Onze Schrijver wederlegt dan ook zegevierend deze zonderlinge stelling, volgens welke eene regt harde korst der oppervlakte als het *non plus ultra* van natuur of kunst wordt aangemerkt. Na eenige uit het Hoogduitsch van SCHWERZ en STRÜF vertaalde stukjes, over het onderbouwen van stoppels, en het gebruik van koeijen als werk- en trek-vee, en een uit het Fransch overgenomen stukje over het kweeken van den wijnstok uit zaad, waarin de Nederlandsche landman niet veel belang stellen kan, vinden wij de oude stelling betoogd, dat het noodig zijn zoude, het zaaizaad van tijd tot tijd te verwisselen. Dit gevoelen is reeds meermalen door kundige landbouwers, op grond van langdurige ondervinding, bestreden geworden, en de Heer E. wachte zich dergelijke stellingen aan te prijzen, alvorens hij door eigene ondervinding van hunne gegrondheid zal zijn overtuigd geworden. Wanneer wij zware haver gekocht en gezaaid hadden, vonden wij gewoonlijk, dat zij van jaar tot jaar op onzen grond iets ligter viel, en kochten om die reden telkens weder zwaarder haver om te zaaijen, doch wij

twijfelen zeer, of de verbouwers van die zwaardere haver immer van onze ligtere zouden begeerd hebben. Even bekend is het, dat men hier het *Riga* Lijnzaad boven het inlandsche verkiest en doet overkomen, doch nimmer hebben wij gemerkt, dat er uit *Riga* commissien gekomen zijn op het ligtere lijnzaad, dat hier verbouwd wordt. Het komt er dus in geenen deele aan op ander, maar wel op beter zaaizaad. Eindelijk spreekt het wel van zelf, dat men niet altijd dezelfde vrucht op dezelfde gronden moet willen verbouwen; de nadeelen hiervan zal men ook door veranderd zaaizaad niet kunnen voorkomen. Na nog iets over het kruisen der veesoorten te hebben gezegd, wordt in eenige bladzijden over de doelmatige inrigting der voertuigen gesproken, en vervolgens het gevoelen van eenige Duitsche schrijvers medegedeeld, dat men krachtiger mest verkrijgt, door de stallen van koeijen en schapen met aarde dan door ze met stroo te beleggen. Aan deze handelwijze worden hier door de Duitsche schrijvers zeer overdrevene voordeelen toegekend, en wezenlijke zwarigheden ter loops weg geredeneerd. Wij erkennen, dat de hoofdstelling, die daarin voorkomt, der overweging allezins waardig is, doch indien de Heer E. ten behoeve onzer veehouders hiervan een nuttig gebruik had willen maken, dan had hij daaruit slechts datgene moeten overnemen, dat met de in ons land plaats hebbende inrigtingen konde in verband gebragt worden, en tot hare verbetering strekken. Dit is intusschen geheel uit het oog verloren, zoo dat vele onzer landlieden, die met de Duitsche inrigtingen onbekend zijn, het zelfs naauwelijks verstaan zullen, en een aantal ophelderingen begeeren, die men hun ook allezins schuldig is, wanneer men opzettelijk voor hen schrijft.

Wat de Duitschers over de stalvoedering geschreven hebben, hebben de Nederlandsche liefhebbers van den Landbouw reeds sedert dertig jaren, zelfs in hunne moedertaal, kunnen lezen. De Heer HORA SICCAMA in *Groningen*, heeft voor 15 of meer jaren, in verschillende stukjes bij de bewoners zijner landstreek op de invoering der stalvoedering aangedrongen en ten hunnen behoeve uit de geschriften van THAER het over dat onderwerp geschrevene, herhaald en aangedrongen. Zulks moge plaatselijk nuttig geweest zijn, doch minder nuttig is het, dat de Heer ENKLAAR na verloop van 12 jaren nog eens wederom diezelfde stukjes van den Heer SICCAMA overschrijft, in plaats van te onderzoeken en aan het publiek mede te deelen, welke ondervinding men in dien tijd daarvan, in ons vaderland, opgedaan hebbe. Want daar de Heer SICCAMA in het jaar 1823 de stalvoedering reeds met 50 koeijen in het werk gesteld had, was het in het jaar 1837 ten hoogste belangrijk te vernemen, hoe het daar thans met die zaak gelegen is; eene volledige beschrijving te ontvangen van de middelen door den Heer S.

in het werk gesteld en de uitkomsten daarvan, vooral ook met berekeningen der onkosten en overschotten. Zonder dat, is het slechts overschrijven van hetgeen men reeds elders lezen kan, en de zaak zelve wordt hierdoor meer benadeeld dan bevorderd, daar de denkende landman, zulks ziende, al ligt bij zich zelven zeggen zal: ‘indien die Heeren van dat nieuwe werk inderdaad rijke vruchten geplukt hebben, hoe komt het toch dat zij ons zulks niet uitvoerig vermelden en voorrekenen? en daar zij zulks niet doen, houden wij het voor waarschijnlijk, dat zij er niet te best in geslaagd zijn.’

Wij vinden nog wel een aantal opgaven van den Heer SICCAMA en andere Groninger landbouwers, nopens de stalvoedering met verschillende berekeningen en aanmerkingen, doch die allen slechts over een enkel jaar, van 1825-26 loopen. Behalven nu dat hiervan door den Heer SICCAMA in plaats van de bovengemelde 50 koeijen, slechts 13-16 worden gevonden, zoo zijn deze en alle de andere opgaven wel geschikt, om tot nieuwe proeven aan te moedigen, maar veel te onvolledig, om tot een bepaald resultaat te kunnen leiden. Dergelijke opgaven jaren lang regelmatig vervolgd, kunnen tot goede bouwstoffen dienen, om daaruit een verslag op te maken; doch, zoo als zij daar liggen, hebben zij voor het publiek te minder waarde, omdat de opstellers daarvan doorgaans te veel veronderstellen, en men met alle omstandigheden eener boerderij behoort bekend te zijn, zal men zulke opgaven genoegzaam verstaan.

De onkosten, bepaaldelijk door de stalvoedering veroorzaakt, worden hier als zoo gering opgegeven, dat het grootste bedrag daarvan kennelijk niet vermeld wordt. Dit behoort een Schrijver, die deze aan het publiek wil mededeelen, op te merken, en de noodige navorschingen daaromtrent te doen; dan eerst zal hij, na verloop van jaren, een tafereel kunnen ophangen, voor elken landman verstaanbaar en overtuigend. Iets later vindt men nog een brief van van eenen Heer uit *Zeeland*, ongelukkig slechts met N.N. geteekend, daar de naam in dezen gansch niet onverschillig is, en waarin belangrijke bijzonderheden nopens de stalvoedering voorkomen, doch waarvan de berekeningen ook nog veel te wenschen overlaten. Ook uit dezen brief blijkt wederom, dat, wegens onzeker gelukken der klaver, de stalvoedering vooral niet op den verbouw daarvan mag berekend worden, gelijk intusschen bij de Groninger landbouwers bijkans bij uitsluiting geschied is. -

Eene voorname vraag in het belang van een zeer groot gedeelte van ons land, is deze: ‘wanneer men de weilanden zelve tot voornamen grondslag der stalvoedering legt, het gras daarvan op stal vervoert en dat land door de zware bemesting, welke men daaraan alsnu geven kan, tot drie à vier sneden in staat stelt - welke zal dan de uitkomst zijn in tegenoverstelling van de

algemeene gewoonte om dat zelfde land te doen beweiden? Wij voor ons, houden het daarvoor, dat de uitslag hiervan ten voordeele der stalvoedering zal uitvallen, doch wenschten wel eene juiste berekening daarvan onder het oog te krijgen, nadat zulks eenige jaren achter elkander zoude zijn beproefd geworden.

Eene aanwijzing van den Heer VAN LIJNDEN, om de kleigronden, die men in het volgende jaar met zomergraan wil bezaaijen, reeds, zoo mogelijk, vóór den winter om te ploegen en dan in het voorjaar het zaad met de eg en een enkel paard in den grond te brengen, verdient alle opmerking.

Ons bestek laat niet toe om over al, wat verders in dit boek verhandeld wordt, uit te weiden: het minst aangenaam was ons de aanbeveling van allerlei tot hiertoe onbekende gewassen uit andere Rijken en Werelddeelen; wij denken daarbij altijd om het *fiorin*, waarmede men 20 jaren geleden, onzen landbouw zoo aanmerkelijk meende verrijkt te hebben, en hetwelk op niets uitkwam.

Van ééne zaak moeten wij intusschen nog gewagen, die thans aan de orde van den dag is, namelijk de zijdeteelt, en den moerbeziënboom, die dezelve voeden moet. Hierover vindt men in dit boek verscheidene stukjes, welke vooral ten doel hebben, om den landman tot de teelt der witte moerbeziënboomen aan te sporen. Ongelukkig doet men het hier alweder voorkomen, alsof deze boom den slechtsten grond zoude voor lief nemen, en de aankweeking dus allergemakkelijkst zijn zoude, aangezien er aan slechte gronden geen gebrek is. De Utrechtsche Hoogleeraar BERGSMA en anderen geven daarvan zeer hoog op. De Heer VAN LIJNDEN VAN HEMMEN betoogt op goede gronden, dat de daadzaken door hen vermeld, voor een groot gedeelte onwaar of onjuist zijn. De Heer BERAIL, die, gelijk bekend is, aan het hoofd staat eener onderneming in *Noord-Braband*, om de zijdeteelt hier te land in te voeren, wederlegt hier in een gesprek met een paar boeren, alle zwarigheden tegen dat onderwerp te berde gebragt. Onze Schrijver is kennelijk met de zaak verlegen, daar het blijkbaar is, dat men van één van beide kanten stellige onwaarheden moet hebben opgedischt. Hij veroorlooft zich zelven dan ook geene beslissing, hoewel het ons niet twijfelachtig is, naar welke zijde hij, als een onpartijdige en die iets van den landbouw weet, overhelt. Dit zoo zijnde, had naar ons inzien, de Heer ENKLAAR als vriend van den landman, het geschrijf over dit onderwerp geheel mogen achterwege laten; want eerst dan, wanneer die geleerde Heeren het pleit op het papier zullen voldongen en de ijverige bevorderaars der zijdeteelt in *Noord-Braband*, de bewijzen daarvan zullen geleverd hebben, eerst dan zal men aan onze landlieden stelligen raad deswege kunnen mededeelen, en men moet hun niet

vergen, onder het hangen der deliberatiën daarover, het vóór en tegen te lezen. En dit past niet slechts op de zijdeteelt, maar op de meeste andere voorwerpen, in dit boek voorkomende, waaromtrent de Heer E. gewoonlijk datgene geeft, wat hij bij anderen gevonden heeft, en slechts hier en daar eene noot bijvoegt, zonder over de zaak een bepaald oordeel te durven vellen. Wanneer men, gelijk hij, er over klaagt, dat de landman zoo weinig leest, dan moet men ook voor hem niets anders schrijven dan datgene, wat men uit eigen ondervinding als waar en aanbevelenswaardig heeft leeren kennen. Dezen raad meenen wij te moeten geven aan eenen jeugdigen Schrijver, wien het blijkbaar niet aan verkregene kennis ontbreekt en van wien wij hopen, dat hem de landbouw eenmaal datgene verschaffen zal, wat hij zich daarvan voorspeld heeft.

Jagt-Handboekje voor Noord-Nederland, door *A.H. Verster van Wulverhorst*, Adjunct-Houtvester, Honorair Lid van het Genootschap: ter Bevordering der Natuurkundige Wetenschappen te Groningen.

(Uitgegeven voor rekening van den Schrijver, ten voordeele der Armen van Noordwijk). Te Leiden, bij C.C. van der Hoek, 1838. 12°. 124 bl.

Dadelijk bij de verschijning van dit werkje, hadden wij ons voorgenomen, er onze meening omtrent openbaar te maken, en wij zouden zulks ook zeker reeds lang gedaan hebben, ware het niet, dat de wensch, om eerst het gevoelen van andere jagtkundigen, of ook de algemeene meening te vernemen, ons daarvan hadde terug gehouden. Wij hebben echter tot ons leedwezen, dit oogmerk slechts zeer onvolkomen bereikt, daar voor zooveel ons bekend is, het onderhavige boekske geene eigenlijke kritiek in eenig openbaar geschrift heeft ondergaan, en vele jagtliefhebbers van oordeel zijn, dat men, om de jagt uit te oefenen, geene boeken noodig heeft.

Het stilzwijgen, waarmede het voor ons liggende werkje ontvangen is, zal dan ook wel grootendeels aan deze laatste reden moeten worden toegeschreven; het is ook mogelijk, dat de geringe omvang van het boek (het geheel bestaat, buiten de jagtwetten, uit 80 bladz.) daartoe aanleiding geeft, en men in verzoeking is gebragt, om den inhoud naar de grootte te beoordeelen. Wat deze laatste gedachte betreft, wij verwachten haar alleen van zulke lieden, die het beknopte met het oppervlakkige verwisselen, en niet onderzoeken, of het aan dit laatste euvel hinkt, dan wel,

of het een te zamen gedrongen overzigt der kunst, of eigenlijk een beknopt zamengevat uittreksel van al datgene bevat, wat den jager wenschelijk kan zijn te weten. Tot en in hoe verre dit Jagtboekje aan die eischen voldoet, zullen wij thans onderzoeken.

Wanneer men over eene kunst schrijft en zekere regelen en gronden vaststelt, volgens welke die kunst behoort te worden uitgeoefend, heet dit, met andere woorden, de kunst wetenschappelijk behandelen, en deze zoogenaamde theorie der kunst wordt eigenlijk zelve tot wetenschap. Het is derhalve noodzakelijk in een werk, dat eene wetenschap behandelt, aan te vangen met het geven eener definitie van deze, haren omvang te bepalen, en den ongeoefenden het middel aan de hand te geven, waarvan zij zich bedienen kunnen, om eene naauwkeurige kennis der bijzondere takken dier wetenschap te erlangen; met één woord, om zich verder en grondig te bekwamen. Toetsen wij het werkje van den Heer VERSTER aan dit gezigtspunt, dan beantwoordt het slechts gedeeltelijk aan de eischen, welke wij meenen op zulk een werk te mogen doen gelden, daar de Schrijver, zonder voorafgaande inleiding of algemeene bepalingen, dadelijk met een artikel *over het jagtgereedschap* aanvangt; en voorts *de honden, het wild, het schadelijke gedierte* enz., alles in afzonderlijke en op zich zelve staande hoofdstukken behandelt. Het boekske kan alzoo met het grootste regt eene practische handleiding genoemd worden, en als zoodanig schijnt het ook, inzonderheid voor beginners en voor zulke jagers bestemd te zijn, welke zich de jagt alleen slechts als practische kunst kunnen voorstellen. Dit is echter niet dat, wat wij van den Heer VERSTER verwachten: eenen man, die zich zijne kunst wetenschappelijk, uit de beste bronnen heeft eigen gemaakt, en als practisch jager, met eenen zoo diepen blik in haar doordrong; die, bij eene algemeene beschaving en uitgebreide kennis, de voor den jager zoo onontbeerlijke wetenschap der Natuurlijke Geschiedenis met een gevolg beoefende, welke zich in zijne ambtsbetrekking zoo duidelijk kennen doet en door de meest geachte geleerden ook volkomen erkend wordt. Wanneer echter een man, als de Heer VERSTER ons niet datgene geeft, wat wij, naar onze meening, van zijn kundigheden meenden te mogen verwachten, dan moeten wij noodwendig veronderstellen, dat hij ons met opzet zoo kort en stiefvaderlijk behandeld heeft. Ja, het komt ons schier voor, alsof hij zijn publiek, of de eigenlijke jagerswereld, nog niet rijp genoeg achtte, om de kunst van hare wetenschappelijke zijde op te vatten en in den echten jager iets meer te zien, dan een' man die in den kortst mogelijken tijd en op de gemakkelijkste wijze het meeste wild schiet. Stelt zich nu de Heer VERSTER tegen over

zijn publiek op dit standpunt, dan moeten wij opregt bekennen, dat zijn werkje, niet alleen eenen in alle opzigten aan dit doel beantwoordenden, doch ook tot de hoogere studie der jagt voortreffelijk inleidenden arbeid mag genoemd worden; en er blijft ons, terwijl wij hem allen lof laten wedervaren, niets anders over, dan den bekwamen Schrijver dringend uit te noodigen, om diegenen zijner landslieden, welke hem verstaan en meer van hem zouden wenschen te leeren, weldra met een tweede werk te willen verheugen, dat ook aan de hoogere eischen der jagtminnaren te gemoet komt. Wij veroorloven ons dit verzoek met te meer nadruk, daar het in onzen alles omhalenden tijd, tevens aan de algemeene belangstelling voldoet, om zich aangaande den oorsprong van het jagtregt, de daaruit voortgesprotene jagtwetten enz. te doen onderwijzen. Want, wat is gewoner, dan redetwisten te hooren, bij welke het beginsel van de jagt als een regaal te beschouwen, hevig bestreden wordt. En wie is beter, dan de beschaafde jager in staat, uit een te zetten, dat het regt, hetwelk de kroon als regaal zich voorbehoudt, niet met zoovele andere, door ouderdom gesanctionneerde privilegiën of misbruiken, behoort verward te worden; dat in een land, waar het schieten aan een iegelijk vrijstaat, in eenige tientallen jaren alle wild zal zijn uitgeroeid, zoo als zulks werkelijk in zekere streken, als bij voorbeeld, in de nabijheid der groote steden van *Hongarijen* te zien is; zonder nog daarbij in aanmerking te nemen de voor de burgerlijke zamenleving uit die vrijheid voortspruitende nadeelen, daar het verlof, om een zoo aanlokkelijk genoegen te voldoen, voor de geringere volksklassen een nieuw pad van verleiding zoude openen en bovendien de bron eener dadelijke, zeer gevaarlijke demoralisatie zoude kunnen worden. Wij gaan zelfs nog verder en verzoeken den Heer VERSTER, dat hij ons opmerkzaam make, hoe naauw het opzigt der jagt en visscherij met de studie der land- en inzonderheid der hout- en boschkultuur verbonden is; tot welke nadeelen het afscheiden dezer studiën heeft aanleiding gegeven, en hoe bij een wijs toevoorzigt en grondig wetenschappelijke kennis gepaard met genoegzame practische ervaring, voor het Rijk, door op dusdanige wijze gevormde jagers, naauwelijks te berekenen vordeelen ontstaan kunnen, zoo als, ten voorbeelde, door het in *Pruissen* sedert een twintigtal jaren ingevoerde systeem overvloediglijk bewezen is. Doch, waartoe onzen Schrijver verder op datgene opmerkzaam te maken, wat eigenlijk tot zijne studie behoort, daar hij zelf voorzeker het beste weten zal, in hoeverre onze manier van zien juist en onze voorstellen uitvoerbaar zijn: keeren wij daarom tot de beoordeeling van het werkje terug, dat ons tot zulke verre afwijkingen heeft aanleiding gegeven.

Dat de Heer VERSTER de taak, die hij zich opgelegd heeft, in den grond verstaat, getuigt iedere bladzijde van zijn geschrift; dat hij zijne lezers of leerlingen van eenen waren jagergeest wenscht vervuld te zien, daarvan kan men in zijn boekje evenzeer overvloedige bewijzen vinden. Om er slechts één aan te voeren, bepaal ik mij tot het vestigen der aandacht, op hetgene hij, zoo kort en, ik mag haast zeggen, met zooveel minachting, betrekkelijk de *Ganzen en Eendenjagt* aanvoert, dat geheel den jager kenschetst, die in den strengsten zin der school, zijnen smaak en wijze van zien gevormd heeft, die zich bovendien ook door het juiste gebruik der jagttermen doet kennen, ten opzigte waarvan wij in de meeste andere vaderlandsche werken over de jagt de grofste misstellingen, zelfs in de algemeene bestempelingen aantreffen; zoo als b.v. *de hooge en lage jagt*, het *veder wild*, in stede van de *groote en kleine jagt*, het *vliegend wild*, enz. Daar deze feilen den Heer VERSTER niet hebben kunnen ontgaan, zoo vinden wij hier in eenen nieuwen grond, om het vroeger aangevoerde omtrent de vereischten van een jagthandboek te bevestigen. En in meer dan een opzigt was het daarom wenschelijk geweest, dat de Heer VERSTER in zijn werkje eene korte terminologie had laten voorafgaan: in de eerste plaats, om den nadeeligen invloed weg te nemen, die de bij ons in zwang zijnde, deels Fransche, deels Duitsche Terminologie, of wel eene gebrekkelijke vertaling der termen op den jager oefent; en in de tweede plaats en voornamelijk, omdat eene kunst zonder kennis der kunsttaal eigenlijk in het geheel niet denkbaar is, en de naauwkeurige kennis dezer kunsttaal er zeer veel toe bijdraagt, om den jager het edele van zijn bedrijf bij voortduring te doen gevoelen: het gebruik en de geest dezer kunst willen het aldus, daar zij anders zoo ligtelijk tot een bloot handwerk vernederd wordt.

Het eerste Hoofdstuk over het *jagtgereedschap*, handelt over het geweer, deszelfs gebruik en behandeling, het laden, schieten en zoo verder. Daar het boekske voor nieuwelingen in de kunst geschreven is, hadden wij ook dit Hoofdstuk wel gaarne wat uitvoeriger gewenscht: want, dit is, als de soldatenschool der jagers, welke stuk voor stuk grondig moet worden aangeleerd, alvorens men met de eigenlijke jagt een begin kan maken. Voor het overige heeft het ons verheugd, in dit hoofdstuk niets als voortreffelijke voorschriften te vinden, en in hetzelve te zien, hoe onze Schrijver tegen zoo vele misbruiken te velde trekt, waarvan wij alleen aanhalen, dat hij het gebruik van raap- in plaats van de salade- of patentolie aanbeveelt; dat hij de slechte gewoonte om den loop ook van binnen met olie te smeren, verwerpt; het sterk aanstampen der lading afraadt; de hoeveelheid der lading zelfs op haar ware

midden terugbrengt enz. Inzonderheid wenschten wij, dat de Schr. reeds in dit hoofdstuk, over de afstanden, op welke de jager schieten mag en kan, gehandeld hadde. Dit punt is voor de instandhouding eener jagt van het grootste gewigt, en er zullen wel weinig jagtregelen meer overtreden worden, dan deze, hetzij uit ligtzinnigheid, uit onbedachtzaamheid, of wel, omdat de meesten geen begrip hebben, hoe ver een geweer op zijn hoogst dragen kan, maar het naar een toevallig gelukschot beoordeelen, dat door den eenen naar groote, door den anderen naar kleine passen berekend wordt, of ook, dewijl de een den anderen naspreekt, al de snorkerijen der Engelsche geweermakers voor goede munt opnemen.

Het tweede Hoofdstuk, dat *de honden en derzelver afrigting* ten onderwerp heeft, kan als eene meesterlijke schets van dat moeijelijke punt, hetwelk voor den waren jager van het hoogste belang is, aangemerkt worden. Zijne manier van de honden te dresseren mag eene beredeneerde methode genaamd worden. Hij wil de hond als een verstandig wezen behandeld hebben, en, na voorafgegane beproeving van zijn talent, hem óf als onnut verwerpen, óf wanneer hij goedgekeurd wordt, hem meer met woorden dan door slagen afrigten. De methode zal ongetwijfeld bij onze oude *practici* grooten tegenstand vinden; doch de wijzen van zien der menschen zijn nu eenmaal verschillend, hetwelk wij reeds bij de opvoeding der kinderen waarnemen, die van den eenen door middel van woorden en wenken, van den anderen door stompen en schoppen tot menschen gevormd worden.

Het derde Hoofdstuk is aan *het wild en de jagt op hetzelve* toegewijd. Als uitstekend behandeld, maken wij hier op den *haas* en *patrijs* opmerkzaam. Tot een bewijs van den fijnen waarnemingsgeest des Schr. voeren wij aan, dat dit hoofdstuk twee opmerkingen bevat, welke den jager evenzeer als den natuurkundige geheel nieuw zullen zijn; wij ten minste hebben evenmin in de vele voortreffelijke Duitsche Jagt-Handboeken, als bij de beste natuurkundige schrijvers iets daarvan aangetroffen. De eerste waarneming betreft het onderscheid, dat tusschen de beide geslachten der hazen plaats vindt. De Heer VERSTER zegt namelijk, op bl. 32: ‘De rammelaar onderscheidt zich van de voedster of moerhaas door eene in verhouding kleinere, meer in een gedrongene gestalte, kortere bol en lepels en eene meer rosse kleur op de schouderbladen en lendenen, terwijl hij zich in het leger steeds doet kennen door het te zamen leggen zijner lepels in den nek, daar die van de voedster ter wederzijde op de schouderbladen afhangen.’

Wij zijn niet in de gelegenheid geweest, deze ontdekking door genoegzame onderzoekingen te bevestigen; zijne tweede op mer-

king daarentegen aangaande het onderscheid tusschen de mannelijke en vrouwelijke houtsnip, hebben wij volkomen bewaarheid gevonden.

Het vierde Hoofdstuk handelt over *het schadelijk gedierte en de middelen, om hetzelve te verminderen*, onder welk gedierte ook het konijntje, als men wil, te regt, ofschoon het van de andere zijde hier te lande ook als wild ten spijze verstrekt, geteld wordt. Het artikel *Vos* schijnt ons toe, met naauwkeurige kennis der zaak geschreven te zijn.

In het vijfde Hoofdstuk wordt *over de ziekten der honden en hunne genezing* gesproken: eene korte verhandeling, in welke de allereenvoudigste behandeling wordt aan de hand gedaan, en daarom ongetwijfeld voor den practischen jager eene hoogst welkome toegift.

Even zoo aangenaam zal het zeker een' ieder, die zich het onderhavige werkje aanschaft, moeten zijn, als een *Aanhangsel* tot hetzelve, *de Verordeningen op de Jagt in Noord-Nederland*, daarbij afgedrukt te vinden.

En hiermede nemen wij van dit beknopt *Jagt-Handboekje*, doch liefst niet van den kundigen Schrijver, wien wij nader op het jagtveld hopen te ontmoeten, afscheid, en bevelen het, niet alleen om het weldadige doel, waarmede het uitgegeven werd, (*voor de armen van Noordwijk*) elken menschenvriend met nadruk aan; maar ook, uit hoofde van den voortreffelijken inhoud, aan een' iegelijk, dien het om eene meer dan gewone kennis in de beoefening van het edele jagtvermaak te doen is.

Leiden, Junij 1839.

H. SCHLEGEL.

Nieuwe Sentimenteele Reizen.

Uit het Hoogduitsch van *Ludwig Rellstab*, enz. In Drie Deelen. Zalt-Bommel. Johannes Noman en Zoon, 1838.

De Strandbewoners, door *L. Rellstab*.

Te Amsterdan, Gebroeders Diederichs, 1838.

Met angstig verlangen, ik moet het bekennen, opende ik de spichtige boekdeeltjes, waarvan ge de titels hierboven prijken ziet, gunstige Lezer! Ik was reeds zoo dikwijls en mijns ondanks, *exécuteur des hautes oeuvres* omtrent RELLSTAB geweest, dat die taak mijner teêrhartigheid moeijelijk begon te vallen en ik innig wenschte, den man ten minste eenmaal een klein lauwerkransje om het groote hoofd te kunnen vlechten. Maar, helaas! ik ben onverbeterlijk of RELLSTAB is het, en ik kan, ook omtrent deze werken, niets van mijn vroeger oordeel terug nemen. De *Senti-*

menteele Reizen - die ik hoop dat Prof. GEEL nooit onder de oogen krijgen zal - zijn een mengsel van gezochte aardigheid en gekunsteld gevoel en het deed ons evenzeer leed als het ons verwonderde, den verdienstelijken VAN TEUTEM als Vertaler en lofredenaar daarvan aan te treffen.

Hoezeer ik ook het afschrijven - in natuurlijken en figuurlijken zin, zou RELLSTAB zeggen - haat, wil ik, liever dan mijne meening uitvoerig uiteen te zetten, mijne Lezers het genoegen gunnen, het boek zelve te beoordeelen en er hen daarom een tooneel uit mededeelen. Misschien vinden zij de taak aangenamer, dan de ongelukkige recensent, die al de bedrijven van het waterige drama heeft moeten doorworstelen.

De *scène* is in een *musico* - wij geven den Letteroefenaar het regt zich zoo sterk mogelijk te ergeren - te *Hamburg*. Na eenige sentimenteele aanmerkingen over het gebouw en de daar aanwezige dames, gaat RELLSTAB, die veel van *Champagne* en *grogh* schijnt te houden, aldus voort:

‘Maar bij den henker, voor een souper met champagne, een sterk glas grogh en eene zwierende, dwarrelende danszaal is nu wel genoeg beschouwd en gereden (*sic?*) De zaal is in de schoonste beweging; slechts ik alleen sta, als een bevrorene pottebakker, in een hoek en maak noten voor de schetsen mijner reizen. Mag haar die en gene halen! Liever wil ik dansen. - Ha ha! Thans komt er vuur in de muzijkanten. Dat is de *Elizabeth*-wals, of het leven een dans, of iets van dien aard. Waren dat niet de beide wilde meisjes van daar even, die juist mij voorbij vlogen? Het witte kleed en het lange haar doet haar immers onderscheiden.

‘Door het vlugge dansen was het haar losgegaan;’ dat wil zeggen, fladderde een weinig aanlokkender om haren blanken hals. ‘De wangen gloeiden haar als purper, de blaauwe oogen bliksemden. Ik mogt wel - wat duivel, juist neemt LENTE de eene tot een wals, de *Petersburger* de andere. Die kerel schijnt ook aan de *Newa* tot geenen ijsklomp bevroren te zijn; of is hij aan de *Elve* weder ontdooid? Die van den *Rijn*, ik meen den *Coblenzer*, heeft ook reeds eene danseres gevonden, eene slanke volle *Holsteinsche*, met kastanje-bruine lokken. Weer en wind! hoe schiet zij daar de zaal met hem ten einde! - Nu, die in het roode kleed, die wil ik vragen. Moed, jammerlijke Auteur! (*gij ziet, lezer! de man doet zich regt.*) Dat u! Juist pakt haar mij een *wederkeerer* of *keerweder*, voor den neus weg. Het verstandigste zal wel zijn, dat ik maar toezie en nog een glas *grogh* drinke. Ha, ha, ha! Daar schiet LENTE in de galoppade de zaal door! Ik moet paréren, of de kerel loopt mij omver met zijne

galopperende Blondine in den arm. “Sapprement, hier! gij, Berlijner! gij staat daar als een kaars op den kandelaar, zoo stijf en ennuyant! Dansen;” - bij de laatste woorden is LENTE, want niemand anders, dan hij, roept ze mij toe, reeds midden in de zaal.

De *grogh* is toch waarlijk regt goed.

Ik vind de salon ook vrij wel verlicht, ja, mogt ik niet liever zeggen, schitterend en prachtig? - Maar het is schrikkelijk vol. Ik begrijp in het geheel niet, hoe zooveel volk hier dansen kan, zonder de eene den anderen gestadig omver te loopen. Waarachtig, ik sta hier niet zeker; dat paar daar walst mij op den grond. Ditmaal kwam ik er nog gelukkig af. - Maar wat scheelt mij dan? - Is de zaal hier zoo slecht gebouwd? De pilaar, waaraan ik sta te leunen, houdt niet: ja, ik geloof dat hij reeds wankelt. - Wil dan dat keeren en wenden in het geheel geen einde nemen? Dat is daar toch een grootsche tour. Alle personen draaijen zich in eene onmetelijke rondte. Waarachtig ik sta in het midden, - zij keeren zich om mij om en om. Ha, ha, ha, ha! Gij, goede vriend! hofmeester met uwen *grogh*, behoeft nu juist niet te dansen; gij deedt best van maar stok stijf regtuit te gaan, dan om nu met uw schenkbord mede in het carroussel te willen rijden. He! geef mij liever nog een glas; gij zoudt het toch maar storten bij uwe zonderlinge *monomanie* om mede te dansen. Sta toch, voor den henker! Wat van beide glazen op uw bord is het grootste? - “Er staat maar één glas op, mijnheer.” - Ja, zoo; ik had mij verzien - mijn bril. - Lekker, lekker is de *grogh*, maar een zeer klein glas. De Peterzaalsche Arend bevalt mij, ik wil zeggen, de Zaalsche Peter - de duivel haal dat verspreken, de Sarend Peters. - Heer LENTE! Pst! Heer LENTE! Bezorg mij toch ook eene hupsche danseres! De kerel hoort en ziet niet meer. - Toch eene goede LENTE; ja, dat is,.... dat is.... eene charmante salon. - Nu wil ik de meisjes - de dames eens regt in oogenschouw nemen. - Bruin haar, blaauwe oogen, - zwart haart, zwarte oogen, blond en blaauw, bruin en bruin, - bruin en blaauw - het gaat te snel; waar was ik? bij bruin en blaauw - groen en geel - wat schemert mij dan toch voor de oogen? - Ik moet wel een poosje gaan zitten. Zoo kom aan. - Speel maar eens weder op. - Een liefdedeun. - Een wals van verlangen. - Zoo - zoo - zacht - zoo duselduseldududum. - Ha, ha! - Als ik de oogen toe doe, zie ik beter - - - al die allerliefste kinderen, zoo vergenoegd, zoo zielsvergenoegd, zoo ziels... zoo - zoo. -’

Ik twijfel niet, of de Lezer zal den Recensent beklagen, die zulk een boek ten einde lezen moet, en den Auteur, die het heeft durven schrijven, en daarbij, JEAN PAUL als beschermheilige van zijn

werk heeft durven aanroepen,..... gij kunt het woord, dat den Schrijver vonnist, naar believen invullen.

Toch is het geheele boek niet zóó slecht als het aangehaalde brokstuk. Het tooneel in het badhuis te *Cuxhaven*, is zelfs hier en daar luimig. Maar nergens vonden wij iets wat het de moeite der vertaling waardig maakt.

De Strandbewoners hebben eenige dramatische belangrijkheid, maar de karakters zijn onnatuurlijk en de situatiën onwaar; het is eene blijeindende *Schicksals-tragödie;* eene parodie der parodiën van den zaligen of onzaligen - wie kan het weten, zegt RELLSTAB - MÜLLNER.

En hiermede scheiden wij, zoo wij hopen voor altijd, van den Schrijver van 1812.

Poëzij voor de jeugd.

Ziet daar, lieve wichtjes! Een bundel gedichtjes, Vermaakt er u meê! Van Alphen.

Te Hoorn, bij* Gebr. Vermande, 1838. III *en* 121 *bl.

II. *Gedichtjes voor Kinderen, door* L. Schipper. *Met een gegraveerd Vignet. Haarlem*, Erven F. Bohn. (Zonder jaartal,) II en 68 *bl.*

III. *Vertelseltjes bij Moeders Schoot. Vervolg op de Fabelen en Gedichtjes en Hoe Langer hoe Liever. Met* 24 *Plaatjes. Te Groningen, bij* W. van Boekeren, 1838, 66 *bl.*
(*Vervolg en slot van bl.* 296-304).

II. *Gedichtjes voor Kinderen*. Wij ontvangen in dit boekske drie en dertig Versjes, een Vignet door STEYN geteekend, - een paar beeldjes zweemen naar houten poppen, - door LANGE gegraveerd -, de aangezigten van moeder en wicht verraden alles behalve gebrek -, en een brief van den Heer N. BEETS, die tot Voorrede dient. Het is eene aanbeveling voor den Heer SCHIPPER, dat hij ons door ZEd. wordt voorgesteld.

‘Veel van kinderen houdende en veel met kinderen omgaande, was ik misschien niet geheel ongeschikt,’ zegt de Heer BEETS tot den Dichter dezer Versjes, ‘uwe proeven na te zien en deed ik het met lust en liefde. De taak was niet moeijelijk. Hier en daar een regel wat gladder te maken, eene wending meer te doen uitkomen, of een enkel stijf woord voor een losser en kinderlijker te veranderen; ziedaar alles wat ik er aan te doen had.’

Wij weten, bij ervaring, hoe ligt, in eene dienst van dezen aard, welwillende kritiek voor verwaande betweterij wordt uitgekreten, en beklagen er ons dus niet over, dat de Heer BEETS geene reeks der al te talrijke verkleiningswoordjes uitschrapte. In ZEd. plaats zouden wij er, welligt, evenmin op hebben aangedrongen, dit en dat stukje weg te laten; een geestig Auteur zeide ons nog onlangs, dat een Schrijver zijne gebrekkelijkste kinderen het meest de hand boven het hoofd houdt, - de welgeschapene bevallen ieder, ook zonder dat de vader die aanbrengt.

Het speet ons echter, eenige *rancune* tegen de kritiek te ontwaren, in de regelen:

‘Zijn er onder de gedichtjens altijd nog eenige gebleven, die door den een of ander wat te wijs, of te hoog gestemd worden gehouden, ik hoop dat men bedenken zal, dat een boek voor kinderen misschien evenmin kinderachtig als boekachtig zijn moet. Het mag toch nog iets meer zijn dan de bloote spiegel van hun eigen inzichten en begrippen.’

Zoo wij ons juist herinneren, drongen wij in werkjes voor de jeugd op kinderlijken zin aan; zoo wij juist zien faalt aan drie vierde onzer Auteurs voor de jonkheid, de gave zich eenvoudig en toch niet plat, waardig en toch niet schoolmeesterachtig uit te drukken. Zij preêken in plaats van te schilderen; VAN DER PALM'S *Bijbel voor de Jeugd* schijnt voor de meesten hunner een verzegeld handschrift te zijn.

‘Een boek te schrijven,’ gaat de Heer BEETS voort, ‘is zoo gemakkelijk niet; allerminst een kinderboek, Het is veel gemakkelijker het te beoordeelen; en aan allerlei vonnissen zal het u niet ontbreken. Maar indien lieve Moeders uwe Versjens goedkeuren, en lieve Kinderen ze aardig leeren opzeggen; en indien God de Heer ze zegent aan hunne jonge harten, - dan zou ik in verzoeking komen u dat voorrecht, dat geluk te benijden.’

Wij stemmen volgaarne toe, dat de kritiek dikwijls genadiger zoude zijn, indien zij bij iedere recensie bedacht, hoe veel arbeid en studie er vereischt worden om eenig werk te leveren, dat van talent, *schoon* onvolkomen, *toch* onmiskenbaar talent getuigt. Maar vaarom zoude men den beoordeelaar hard vallen, indien hij zijne eischen te hooger stemt, naarmate hij dit te sterker ziet uitkomen? Is het streven naar het volmaakte dan geen heilige pligt; is het wijs den naroem op te offeren aan de toejuiching van den tijdgenoot; is de kunst zelve, in haren idealen zin, geen deel van het goddelijke in den mensch? Voor ons ten minste, wij kennen aan de *critici* die laauw zijn voor gebreken, naauwelijks het regt toe schoonheden te bewonderen. De klagt over namelooze beoordeelaars is aan de orde van den dag; doch zijn de Auteurs in dat opzigt te goeder trouw met zich zelve? De vraag, wie eene recensie gesteld heeft, wordt slechts uit ijdele nieuwsgierigheid geboren; de wijze waarop zij gesteld is, beslist over hare waarde. Oordeel, zonder kennis uitgebragt, verraadt zich door dwaze ingenomenheid of bespottelijke aanmatiging; de aap des belangs kijkt uit de mouw, hoe men dien digt knijpe. Wij kennen ons zelven geen talent toe, verzen voor de jeugd te schrijven, het zij u een waarborg, Lezer! dat het laatste bij ons niet het geval zal zijn. Maar om de beide eerste kenteekenen kunnen wij in Lieve Moeders geen *criterion* voor kinderpoëzij zien. Langer dan een vierde van eene eeuw hebben allerlei prullen naast VAN ALPHEN'S meesterstukken in

de kinderkamer rondgezworven, die misschien verdrongen: het waren lieve moeders, die deze voor de aardige kleinen hadden gekocht, om *iets nieuws* te hebben. Het is waar, de zegen Gods is aan middelen gebonden, wij allen zijn nog niet wigtig geworden als Afgevaardigden der Maatschappij bij Uitstekendheid; maar onze gewaande zedelijkheid krijgt toch iets verbazend ondragelijks. Doch wij zouden afdwalen; indien het gerucht waarheid verkondigt, hebben wij van den Heer BEETS eerlang verzen voor de jeugd te wachten, die wij gaarne in onzen geest zouden noemen, die niet *so fallacious a theory* behoeven om te worden geprezen. Het zullen geene variaties zijn op de afgezongen thema's van VAN ALPHEN, wij mogen tafereelen uit den Bijbel te gemoet zien; men kent het genie van den Dichter der *Oosterlingen*.

Uit een drietal proeven, willen wij u over het talent van den Heer SCHIPPER doen oordeelen.

Klaasje bij de Wieg.

Baker! Baker! is het zoo,
Kreeg ik heusch van nacht een Zusje?
Toe, waar is zij? zeg het gaauw?
'k Gaf zoo dolgraag haar een kusje;
Ligt zij in dat wiegje? ja?
O! al is het nog zoo'n beetje,
Beur toch 't kleed een weinigje op,
'k Zal wel turen door een reetje...
'k Zie ze! 'k zie ze! Baker! och,
Wat een allerliefst gezigtje,
Kijk mij nu dan toch eens aan,
'k Ben uw broêrtje, zoetste wichtje!
Maar zij slaapt - nu, groei maar vlug,
'k Zal dan dubbel met u spelen,
En van 't geen ik heb, of krijg,
Wil ik eerlijk met u deelen.

Zoetvloeijendheid zal niemand aan dit versje ontzeggen.

Het tweede houdt een nutte les in:

Hulp roepen.

Zegt in roekeloos vermeten
Nooit: ‘ik heb u niet van noôn!’
Weet gij dan wiens dienstbetoon
Gij kunt derven? kunt gij 't weten?
Als ge in groot gevaar zijt, kindren!
En de vrees u overstelpt,
Roept ge aan allen immers ‘helpt!’
En kent meerderen noch mindren!
Laat dat woord dan aan uw' lippen,
(Ach! zoo vaak in roekloosheid,
Maar ligtvaardig heen-gezeid,)
Nimmer, nimmer toch ontglippen!

Tot derde proeve kiezen wij het natuurlijke:

De onberaden Wensch.

Wat was de kleine Jakob
Eergistren middag vrolijk,
Toen hem zijn Vader zeide:
Gij waart van daag gehoorzaam,
En kendet al uw lesjes;
Nu gaat gij tot belooning,
Ook eens met Paatje wandlen;
Of, vreest gij dat de koude,
Die, in de laatste dagen,
Het water ijs gemaakt heeft,
U 't neusje zal bevriezen?

Neen, zeker niet, papa-lief!
Dus sprak het blijde zoontje;
De vorst dringt niet door 't pelsje,
Dat gij zoo net bij tijds nog,
Voor mij hebt laten maken;
Als ik mijn kraagjen opsla,
Dan is het bont zoo lekker,
En sluit zoo om mijn wangen;
Ik voel bijna geen koude,
Ik wou we al buiten waren.

Komaan dan! sprak de vader,
Wij zullen er haast wezen.

En na een weinig loopens,
Daar hoort de kleine jongen
Een vrolijk gerinkinkel
Van rammelende bellen,
Het komt al na en nader,
Nu zij een dijk bestijgen -
En, op die kleine hoogte...
Wat, wat zien Jakobs oogen?
Wel meer dan twintig arren,
Wel duizend schaatsenrijders,
Die op de glibbrige ijsbaan,
Nu ginds, dan derwaarts zweven,
Zoodat hem alles schemert!

O! sprak hij opgetogen,
Zoo ik dat prettig rijen
Ook eens mogt leeren, paatje!
Dan mogt het altijd vriezen.

Wel foei! sprak toen de vader,
Wat zijn dat dwaze wenschen;
Zoudt ge om het schaatsenrijen,
Zoo nutloos, zoo gevaarlijk,
En daarom u verboden;

Nu al de zegeningen;
Waar de andre jaargetijden,
Ons al meê overhoopen,
Zoo maar op eens verzaken?
De winter, ja, is nuttig,
Maar zeker om 't vermaak niet,
Waar gij hem om zoudt wenschen;
Hij dient tot heil der aarde,
Om haar, door rust, weêr krachten
En vruchtbaarheid te geven;
Doch, was het immer winter,
Wat wierd er van uw rijen?
Gij stierft weldra van honger,
Niets zou er kunnen groeijen.

De groote Schepper, jongen!
Heeft al de jaarsaizoenen,
Zoo goed, zoo wijs geregeld,
Dat iedere verandring
De grootste en zwaarste rampen
Zou brengen over de aarde.

Bemin ze dan, o Jakob!
Zoo als ze elkander volgen,
Met de eigen dankbre liefde;
En, als u Herfst of Winter
Verkwikken en verrukken,
Vergeet dan toch ook nimmer,
De rijke zegeningen,
Die u en Lente en Zomer,
Zoo overvloedig gaven.

Men ziet het, de strekking is onberispelijk, in toon en trant is VAN ALPHEN niet ongelukkig gevolgd. Waar het voorbeeld er te digt bij staat, als in *de Schoorsteenveger*, [*De Klepperman*] blijkt de doorslaande minderheid; maar *Het Hutje* is levendig van schildering, *Doortje aan haren Vader* verdient lof om het natuurlijke der uitdrukking; moet er verscheidenheid zijn, dan geve men dit boekje eene plaats onder, verre onder VAN ALPHEN.

Eenige wenken willen wij den Heer SCHIPPER niet onthouden, indien ZEd. zich opgewekt mogt gevoelen, meer voor de jeugd te schrijven. Onderscheidene zijner versjes deden ons aan eene opmerking van *Miss* HARRIET MARTINEAU denken; zij maakte die in eene Americaansche school, en wij hebben veel van de *Yankees*. ‘De kinderen,’ zegt zij, ‘werden vermaand hunne onderwijzers volkomen te vertrouwen, er zich van overtuigd te houden, dat hunne vrienden alles tot hun best doen. Maar zoo min kinderen als volwassenen vertrouwen, even zoo weinig als zij gelooven, op verzoek. Alle opwekking van dien aard heet zoo vele woorden te verspillen. Wanneer zij goed worden opgetogen, zullen zij onver-

mijdelijk dat vertrouwen koesteren, die berusting aan den dag leggen, en hoe minder er over gesproken wordt hoe beter. Worden zij dat niet, hoe minder er van gerept, hoe beter ook; want er kan dan geen spraak zijn van vertrouwen, en het is gevaarlijk dit een zinledig woord te maken. Het ware wenschelijk dat allen, wier taak het is met kinderen om te gaan, het volkomen bewustzijn hadden, dat zoowel opwekkingen van dien aard als aanraden en afraden van geen nut zijn in hun geval, en dat de tegenovergestelde wijze zich door hunne zinnen tot hun oordeel te wenden, honderdmalen sneller en zekerder tot het doel voert. Doe hen de waarheid geloofwaardig voorkomen, en zij zullen die aannemen; laat hun zien, hoe beminnelijk dat de deugd is en zij zullen haar lief hebben; uwe vroomheid zij vrolijk, en zij zullen er zich in verheugen! Maar zoodra gij hen aan henzelven herinnert, door bedreiging, aansporing of vermaning, dan verzwakt gij, - zoo gij iets te weeg brengt, - de kracht hunner onwillekeurige neiging, gij verpligt hen tot een gehuicheld zelfbedwang en uwe woorden gaan hunne ooren slechts voorbij, om te worden vergeten.'

Wij hadden daarom de *Welgemeende Raad* en de *Zindelijkheid* gaarne uit dit boekske gemist. Laat ons rond voor onze meening uitkomen, wij wenschten dat iemand van groot talent zich uitgelokt gevoelde, een boeksken voor de jonkheid te schrijven, waarin de slang nog niet in het paradijs was doorgedrongen.

O wunderschön ist Gottes Erde
Und werth darauf vergnügt zu seyn;

mogt tot motto van zulk een bundeltje strekken, op welks bladen wij slechts beelden des lichts, der vreugde, der dankbaarheid wenschten aan te treffen. Onze kinderboeken zijn de boom der kennis in het Eden van ons leven; waarom zoude een enkel niet een der Engelen zijn, zoo als de aartsvaderlijke dagen er kenden?

III. *Vertelseltjes bij Moeders Schoot*. Met 24 Plaatjes. Het zijn gravures, maar gravures voor een kinderboek, dat goedkoop moet zijn en waarvan men dus niet veel eischen mag. Bedriegen wij ons, indien wij deze voor overdrukken houden, nadat de Platen voor de Duitsche uitgave *tant soit peu* waren afgesleten? Wij doen die vraag niet om den Heer VAN BOEKEREN hard te vallen, dat hij tot een gewone greep der mannen van het vak zijn toevlugt nam. Wèl wenschten wij dat onze Boekhandelaars zich in dit opzigt bepaalden tot het overnemen der platen uit prachtwerken, als er in ons klein land niet kunnen worden uitgegeven; die eene reeks van gezigten uit het een of ander rijk voorstellen, tot welker teekening alleen ons gering debiet niet eens de reiskosten van een jong kunstenaar zoude goed maken. Wij juichen - *soit dit en passant* - de Ondernemers niet toe, die jeugdige talenten uit-

noodigen, bij flaauwe afdrukken van uitheemsche, helaas! *weleer* lieve gezigtjes, onbeduidende Hollandsche verzen te maken; de wel lustige DUDU b.v. [als onlangs in ons zedelijk land is geschied] in eene kwijnende ATHANASIA te verkeeren; (Vertalingen naar MOORE voor oorspronkelijke verzen op te disschen;) maar in een boekje als dit, heeft men geen regt kunstjuweelen te eischen. En echter willen wij bij deze gelegenheid de klagt lucht geven dat in ons Vaderland, zoo fier op zijne schilders, de teekenkunst zoo verre ten achter is, dat wij naauwelijks eenige dragelijke lithographisten tegen de vele talenten kunnen overstellen, die onze naburen in dat vak bezitten. Waartoe toch alle onze Maatschappijen voor Wetenschappen en Kunsten, indien wij blijven nadraven; neen, - nasukkelen en nakruipen?

De Versjes zijn een vervolg op de *Fabelen en Gedichtjes*, door ons bij eene vroegere gelegenheid met lof vermeld, op het *Hoe Langer, hoe Liever*, ons niet ter beoordeeling geworden, maar dat wij, des ondanks gaarne aanprijzen. Schoon titel noch voorberigt het vermeldt, zijn wij de vertaling dezer gedichtjes, weder aan het uitstekend talent van den Heer GOEVERNEUR verschuldigd; het schittert op elke bladzijde. Wij herhalen de vroegere aanmerking, dat het oorspronkelijke de dieren welligt te weinig als dieren regt doet, er te veel menschelijks onder schuift, zoo gij ons de uitdrukking vergunt, niet, dan om den verdienstelijken Vertaler uit te noodigen, ons eens iets oorspronkelijks in dit *genre* te schenken. Hij kieze, zoo zij hem meer aanlagchen, andere onderwerpen; wij stellen er prijs op, zijne taal in den mond onzer kinderen te hooren. Hoe gemakkelijk is de uitdrukking en hoe speelt het vernuft met de banden, die het zich uit schalkschheid aanlegt, in

De Beer en de Bijenkorf:

BEER.

Wel jemenie joosje, wat riekt het hier goed!
Ha 'k merk, hier is honig, en honig smaakt zoet; -
'k Ga daadlijk aan 't smullen en vul mij de maag;
Maar kijk eens, die Bijen zijn waarlijk een plaag,
Ze bijten en steken me in hals en in kop:
Weg, Bijen! of 'k hap u straks altemaal op.

De honig rook zoet, en de Beer had er trek in,
Dus nam hij een korf beet en stak daar zijn bek in;
Doch toen hij maar pas met zijn tong wat gelikt had,
Toen was 't, of zijn ligchaam met spelden beprikt zat,
Zijn snoet en zijn kop en zijn nek en zijn poot deed
Zoo'n pijn, dat hij wegliep en brullend zijn' nood kreet,
Och, riep hij, die honig is ja, wel van smaak zoet;
Maar 'k merk, dat een Bij, als ze steekt, dat van raak doet.
O wee mij, o wee mij, wat pijn! ach, ik wou, dat
Ik maar weer gerust bij mijn kind en mijn vrouw zat.

Hoe vloeijend:

De Geit.

Knaap.
Zeg, jufvrouw Geit, als 't u behaagt,
Waartoe ge zulk een sikje draagt.

Geit.
Dat sikje groeit aan onze bekken,
Opdat ge er aan zoudt kunnen trekken,
Als 't ons eens lust met u te gekken.

Knaap.
Zeg mij dan ook, als 't u behaagt,
Waartoe ge zulke horens draagt.

Geit.
'k Heb horens, om u weg te jagen,
Als gij mij al te veel mogt plagen,
En ik 't niet langer wil verdragen.

Ei, ei, riep het Knaapje: kijk dan, wat ik doe!
En greep haar bij 't sikje, - de Geit liet dat toe;
Maar toen hij te hard trok, berouwde 't hem ras,
Zij stiet met haar horens en wierp hem in 't gras.
O wee! riep hij, maar was niet boos op de Geit,
Want, dacht hij, zij heeft mij 't vooraf wel gezeid.

Hoe ongezocht verheven, bl. 65:

Weet gij, hoeveel held're starren
Aan het blaauwe luchtruim staan?
Weet gij, hoeveel donk're wolken
Trekken langs des hemels baan?
God, de Heer, Die ze alle telde,
God, Die ze op haar plaatsen stelde,
Kent haar alle, groot en klein.
Weet gij, hoeveel mugjes spelen
In den held'ren zonnegloed?
Weet gij, hoeveel vischjes dart'len
In den koelen watervloed?
God, de Heer, riep hen bij namen,
Dat zij alle in 't leven kwamen
En thans blij en vrolijk zijn.
Weet gij, hoeveel kind'ren 's morgens
Opstaan van hun legersteê,
Om wat goeds en schoons te leeren
En te spelen wel te vreê?
God daarboven kent hen allen,
Heeft aan hen zijn welgevallen,
Kent ook u en heeft u lief.

Welk eene andere jeugd, welk een ander volk, dat zich zoo vol kracht en kern uitdrukt, dan het flaauwe geteem door Leerdichten en Verhandelingen in de mode

gebragt, belooft! Deze taal is naklank uit de dagen toen JAN in zijn kracht was, toen hij HOOFTS, REMBRANDTS en VONDELS had; toen hij den *Bijbel* vertaalde, het mannelijkste Hollandsch dat ooit geschreven werd.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Viertal Leerredenen over verschillende onderwerpen, door W. Ternooy Apél, *Predikant te Vlissingen. Te Vlissingen, bij* N.J. Mestdagh. 1837.

Wie zou niet deelen in de vreugde van den Vlissinger Godsdienstleeraar, den Eerw. TERNOOY APÉL, en zijne dankbaarheid aan God niet eerbiedigen, dat hij zich door den goedkoopen prijs, voor welken de uitgever zijne leerredenen, die van 25, hoogstens 30 centen elke leerrede, kan afleveren, zich eenen weg wederom geopend ziet, om ook buiten zijnen bepaalden werkkring aan het duurzame heil zijner medezondaren te arbeiden. Waarlijk, men moet 's mans vromen welmeenenden ijver huldigen. En, terwijl Rec. gemeend had zijne korte aankondiging en beoordeeling van dezen kanselarbeid op geheel anderen toon aan te vangen, dringt hem de herlezing van het korte voorberigt te beginnen met de opregte betuiging zijner blijdschap, dat ook de godsdienstige arbeid van dezen Eerw. Schrijver genoegzame lezers vindt, welke daarin, zoo wij vertrouwen, versterking en opbouwing van hun geloof en godzaligheid vinden. Welk ernstig denkend mensch, die in de bevordering van godsdienst en deugd en in het heil zijner medemenschen belang stelt, moet dat niet verheugen? Of is het niet gelukkig, dat, terwijl een geheel heir van allerlei beuzelachtige geschriften, en van vele en onverdraagzaamheid aanstokende twistschriften, bij duizenden aan den man komen, er ook opregte, gemoedelijke en eenvoudige menschen nog genoeg gevonden worden, (al schuilen dan ook onder dit nederig kleed ook wel eens schijnheiligen en huichelaars,) die smaak en nut vinden in zoodanige godsdienstige lectuur, als die van den Eerw. TERNOOY APÉL. Niet alle de zoodanige staan toch op de hoogte, om vatbaar te zijn en smaak te vinden in de meer doorwrochte, kernachtige, en met vaster spijze, dan melkspijze, voedende voortbrengselen van zoo vele voorname Predikers in ons vaderland, die hunne leerredenen in het licht gaven, en dat van tijd tot tijd blijven doen. Dat dan ook deze menschen, hoedanige er tot billijke vreugde van ware menschenvrienden nog veel meer bestaan, dan men wel denkt, meer dan onschadelijk; wij hellen over te zeggen, gezond en

versterkend voedsel voor hun verstand en hart in eenvoudige leerredenen, die godsdienst en zedelijkheid kunnen bevorderen, ontvangen en zich ten nut maken, wie zal dat kunnen, mogen, willen wraken?

Alzoo ons oordeel over dit viertal leerredenen van den Vlissinger Leeraar is in de bovengestelde regelen, met deze ongeveinsde betuiging onzer hartelijke deelneming in zijne vreugde, dat hij met de uitgave van leerredenen van tijd tot tijd ook nut kon stichten, voor hem en onze verdere lezers uitgesproken. Zonder te behooren tot de vele voortreffelijke leerredenen, welke van tijd tot tijd het licht zien, zal het lezen ook van dezen godsdienstigen arbeid altijd meer goed, dan kwaad stichten, en, al is het dan ook, dat de Eerw. Schrijver hier en daar op de grenslijn komt van een te lijdelijk Christendom, of laat ons liever zeggen, van eene voorstelling der godsdienstwaarheid en uitlegging van bijbelteksten, welke voor groot praktikaal misbruik vatbaar zijn, en daartoe dikwerf aanleiding gegeven hebben; - zoo is het nogtans voor den waarheidlievenden lezer overtuigend duidelijk genoeg, dat de Vlissinger Predikant geen geloof zonder goede werken, geene vergeving van zonden zonder waarachtige verbetering, geene bekeering zonder duurzame verbetering van hart en wandel, geen Christendom zonder deugd predikt. Zoo stichte dan ook de uitgave zijner leerredenen al dat nut, hetwelk zij vermogen, en derzelver ernstige lezing en overweging zij in Gods hand een gezegend middel ter meerdere verspreiding van ware Godsvrucht des harten, van opregt geloof in den eenigen en algenoegzamen Verlosser van zondaren, en van waarachtige ongeveinsde verbetering van hart en wandel.

De inhoud dezer leerredenen is de volgende: *Eerste* leerrede: ‘Gods onveranderlijkheid en trouw, door Hem zelven aangewezen, als de volkomenste bemoediging onder moeite en bezwaar, voor degenen, die zich, door het geloof aan Gods beloften zijner dienst hebben toegewijd.’ Tekst: Genesis XXXI:13[a], bl. 1-32.

Tweede leerrede: ‘De aard en de heilzame strekking van het opregte, en op het woord des Heeren terstond werkzame geloof.’ Tekst: Lucas V:5, bl. 33-66.

Derde Leerrede. ‘De onbedriegelijke verzekering, welke de opregte Christen, hier op aarde, aangaande zijne toekomende zaligheid in den Hemel bezitten kan.’ Tekst: 2. Petrus I:10. 11, bl. 68-99.

Vierde Leerrede. ‘De zending van JEZUS CHRISTUS in de wereld voor den Christen de onwankelbaarste grond van vertrouwen op God, om van God alles, wat hem heilzaam is, zonder den minsten twijfel te verwachten.’ Tekst: Romeinen 8:32. bl. 101-134.

Belangrijke onderwerpen, aller lezing en betrachting overwaar-

dig. - Wij eindigen met den raad aan den Eerw. Schrijver, waartoe vooral één woord in het voorberigt ons aanleiding geeft, om namelijk nooit na te laten zijne leerredenen, welke hij voor de perse bestemde, eer hij ze daaraan overgeeft, gelijk hij verklaart te doen andermaal, (ja, al ware het ten derdenmale) na te zien; om ze zelfs ten deele om te werken; maar vooral daarbij niet te wanen, hetgeen zijn Eerw. schijnt te doen, dat hij door ze uit te breiden winst aan de zaken zal aanbrengen. Wij nemen de vrijheid dit laatste ten uiterste te betwijfelen; en betuigen, dat juist de langdradigheid van voordragt en stijl ons bij de lezing en herlezing zijner leerredenen meest gehinderd heeft.

Algemeene Geschiedenis der Wereld, inzonderheid ten behoeve der Jeugd, en ter voorbereiding voor de Hooge School en Militaire Academie opgesteld, door M^{r}. A.W. Engelen. *Tweede Deel. Middeleeuwen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren, 1838, VII *en* 379 *bladz.*

Recensent stelt het zich tot eene aangename taak, verder verslag te geven van het werk des Heeren ENGELEN, van welks eerste Deel in een vroeger Nommer van *de Gids*, eene beoordeeling geplaatst was. Hij kan echter niet ontveinzen, dat hij bijna zoude gewenscht hebben, reeds eenige maanden vroeger in de gelegenheid geweest te zijn, een vrijmoedig oordeel in dit Tijdschrift uit te brengen, dewijl hem dan misschien ook die onderscheiding te beurt was gevallen, waarover zich nu de Recensent in het maandwerk van dien naam mag verheugen. Immers de Heer ENGELEN heeft in eenige bladzijden, die als het ware eene voorrede vervangen, de moeite genomen, eenige der gemaakte aanmerkingen heuschelijk te wederleggen; terwijl de overige beoordeelaars gezamenlijk eene betuiging van dankbare erkentenis hunner gunstige verslagen tot vergoeding van de moeijelijkheid der opgenomen recensiën erlangen. En daar een boek als het aangekondigde ongetwijfeld een veel langer bestaan geniet, en op eene talrijker schaar van lezers mag rekenen, is het zeker niet onaangenaam, zijn geschrijf op deze wijze aan de vergetelheid ontrukt te zien, waartoe Tijdschriften zoo spoedig gedoemd worden. De geachte Schrijver zal, hopen wij, bij de uitgave van het Derde Deel, dat nog niet in het licht is verschenen, zich ook onzer ontfermen, opdat ook wij de voldoening mogen smaken, des Heeren ENGELEN'S gevoelen over ons oordeel te weten; doch ter zake.

Dit Tweede Deel, ook afzonderlijk verkrijgbaar, volgens den tweeden titel als *Geschiedenis der Middeleeuwen*, onderscheidt zich zeer wezenlijk in plan en bewerking van de manier welke de Schr. in het Eerste Deel gevolgd is. De ethnologische wijze van behan-

delen, welke wij, als minder geschikt zelfs bij de Oude Geschiedenis, niet gaarne zouden aanraden, wordt in dit Tweede Deel geheel met de synchronistische manier verwisseld. Wij kunnen dit niet anders dan goedkeuren; zelfs noodzaakt de aard der middeleeuwsche geschiedenis bijna tot het kiezen van dezen vorm, die in de nieuwere geschiedenis volstrekt onontbeerlijk wordt. Maar waarom dan deze ongelijkheid, die de eenheid in het geheele werk stoort en bijna zoude doen vermoeden, dat de Schrijver de drie groote afdeelingen der geschiedenis als afzonderlijke geheelen beschouwde en éénheid van plan min noodwendig vond? Wij gelooven echter dat juist het tegendeel waar is. Was de Oude Geschiedenis geheel ongeschikt voor eene synchronistische behandeling, dan zouden wij den Schr. moeten gelijk geven, maar wij meenen duidelijk genoeg aangetoond te hebben in onze vroegere recensie, dat juist deze wijze de meest verkieselijke moet geacht worden.

Het is waar, schijnbaar is de verbinding en het verkeer der volken in de middeleeuwen grooter en uitgebreider dan bij de Ouden; en in het tijdvak der kruistogten is dit ook inderdaad zoo; doch voor dien tijd zouden wij vragen, of het Oosten en Westen niet even zoo zeer gescheiden afdeelingen der menschheid vormen, als dit voor *Rome's* wereldheerschappij het geval geweest is? Wat behoefde KAREL *de Groote* zich meer om HAROUN AL RASCHID te bekommeren, dan vroeger NEBUKADNEZAR zich aan de Spartaansche Koningen liet gelegen liggen? De band door *Rome* gelegd, welke Oosten en Westen bijna tot een geheel zamenstrengelde, werd door de volksverhuizing verscheurd, en een geruimen tijd scheidt de Geschiedenis zich in twee groote afdeelingen, die alleen door het Byzantijnsche rijk in eenige aanraking staan, gelijk vroeger *Azië* door de Grieksche volkplantingen met *Europa* eenigermate zamenhing. MAHOMED'S leer drong eigenlijk in *Europa* niet door en veroorzaakte slechts voorbijgaande bewegingen op de grenzen, en daar waar zijne belijders voet kregen, rukten zij die landstreek ook bijna van *Europa* af; vergelijk *Spanje* in de Middeleeuwen, hoe geheel afgescheiden ligt het daar van alle Europische Staten! De kruistogten bragten hierin eenige verandering te weeg; doch na den afloop van dezen merkwaardigen worstelstrijd herneemt het Oosten zijne vorige plaats en blijft tot op heden van het Westen gescheiden. De Turken staan thans omgekeerd bijna op dien voet, op welken het Grieksche rijk in de middeleeuwen gestaan heeft. Zoo veel om aan te toonen, dat, naar ons inzien, in de behandeling der Oude Geschiedenis geen ander plan noodwendig is, dan in de beschrijving der gebeurtenissen in het middeltijdvak.

De Heer ENGELEN splitst deze eeuwen in de drie groote tijdvakken, welke algemeen als de meest geschiktsten beschouwd worden.

Wij vereenigen ons ten volle daarmede. Eene korte Inleiding gaat vooraf, waarin de Heer ENGELEN den geest der middeleeuwen kortelijk opgeeft en naar ons inzien het regte standpunt kiest, waaruit men deze zonderlinge eeuwen moet beschouwen; zij zijn geenszins in alle opzigten een tijd van barbaarschheid en verwildering; veel goeds hebben wij aan instellingen uit dien tijd te danken en verdient ook al de klassieke oudheid den voorrang in beschaving, de ridderlijke middeleeuwen zijn daarom nog geenszins van alle aanspraak op de erkentenis der nakomelingschap verstoken. Wij stemmen geheel met den Schrijver in ten dezen aanzien, gelijk wij reeds vroeger gaarne beleden, dat vele van des Schrijvers beschouwingen van de onze geenszins verschillen.

Achtereenvolgend worden nu de gewigtigste gebeurtenissen bij de voornaamste volken nagegaan. Eene goede keus, duidelijke voorstelling en geregelde orde, voor zoo verre dit uit een bloot synchronistisch oogpunt mogelijk is, maken dit werk tot eene aangename en nuttige lectuur. Bij de volksverhuizing ware het misschien niet overbodig geweest, een klein ethnographisch overzigt tot meer gemak van den leerling, er bij te voegen, daar het anders bijna onmogelijk is, zich een juist denkbeeld van deze onophoudelijke veranderingen, togten, verhuizingen en rijken te vormen.

De volgorde der gebeurtenissen is ons zeer doeltreffend voorgekomen, doch niet altijd is het getal der opgenomen voorvallen gelijkmatig. Voor sommige rijken is de Schrijver wel eens wat al te kort, terwijl anderen meer uitvoerig geschetst worden. Doch gaarne erkennen wij de moeijelijkheid, om in zulk eene menigte van voorvallen, als de tijd ons uit die eeuwen heeft overgebragt als om zijne karigheid van vroeger voor CYRUS te vergoeden, altijd goed te slagen. Ook hangt hier veel van bijzondere beschouwing af.

Over het geheel zouden wij aan dit Deel in naauwkeurigheid van bewerking, in orde en geleidelijkheid verre de voorkeur geven boven het Eerste Deel, dat door den Schrijver niet zoo *con amore* bewerkt is. In stijl echter dunkt ons dat de prijs aan het eerste moet worden toegekend. Wij missen hier het schilderachtige en levendige; de toon vervalt wel eens tot een dorre kronijkstijl. Maar wie zal ook niet gaarne toestemmen, dat *Hellas* en *Italië* eenen meer vruchtbaren bodem in dit opzigt bezitten, dan het nu behandelde tijdvak?

Het is natuurlijk, dat de Schrijver in dit gedeelte van zijn werk, meer opzettelijk de geschiedenis van ons Vaderland tot onderwerp van uitvoeriger beschrijving genomen heeft, dan de voorvallen op zich zelve verdienen. Voor ons zijn de lotgevallen onzer eerste Graven, de opkomst onzer steden, de twisten tusschen de burgers en edelen van meer gewigt, dan de twist van menig een der rij-

ken, die op het tooneel der wereld meer invloed hebben gehad en wier Koningen op eenen grooteren roem bogen. Wij zeggen den Schr. dank voor de bijzondere zorg, hieraan besteed en twijfelen niet, of dit voorzigtig geschreven en naauwkeurig bewerkte gedeelte is eene der beste bijdragen tot dit werk. Misstellingen zijn ons niet voorgekomen, althans niet van eenig belang, in zoo verre het ons mogelijk was alles na te gaan, bij gebrek van opgave der bronnen, die natuurlijk in een werk van dezen aard overbodig is.

Wij herhalen nogmaals hetgeen wij reeds vroeger gezegd hebben, dat de arbeid des Heeren ENGELEN ons een voortreffelijk leesboek, meer nog dan leerboek is voorgekomen, en schoon ook dit Tweede Deel, ook in dit opzigt, weder verre boven het eerste te stellen is, dunkt ons, dat men dezelfde aanmerking insgelijks hierop mag toepassen.

Moge de Heer ENGELEN lust en aanmoediging vinden, om spoedig het derde en laatste Deel, dat daarin Nieuwere tijden omvatten moet, te doen volgen. Zeker is dit gedeelte der taak wel het moeijelijkste, doch waarom zouden wij twijfelen, of de Schrijver niet bij voortdurenden arbeid, het derde zoo zeer boven het tweede zal doen uitsteken, als dit tweede, naar ons inzien, boven het eerste te stellen is?

***Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde en de Geschiedenis des Vaderlands, uitgegeven door* J.F. Willems. *Gent, bij* F. en E. Gysselynck, I^{e} Deel 1837. IIe Deel 1838. IIIe Deel, 1^{e} Aflevering.**

België moge thans in het staatkundige van de *Nederlanden* afgescheiden zijn; verschillende oorzaken, verschillende belangen, verschillende geaardheden mogen hebben zamengeloopen om eene scheiding tusschen *Noord-* en *Zuid-Nederland* daar te stellen, te ontkennen is het echter niet, dat er nog zeer vele banden zijn die de beide natiën, eens leden van hetzelfde huisgezin, vereenigen en dat men met VONDEL ook ten deze kan zeggen:

> Van een boom valt nooit een tak zonder knak,
> Zonder rouw en jammerteeken.

Taal en *Geschiedenis:* ziedaar banden die beide de natiën nog lang zullen verbinden. Voor de beoefenaren van Vaderlandsche taal- en geschiedenis, zoo hier als daar, zal de staatkunde nog in geene eeuw in staat zijn, de banden die onze Noordelijke gewesten, aan eenige der Zuidelijke en deze aan gene verbinden, los te rukken.

Hoe zeer de Fransche taal in *België* sedert de laatste jaren hoe langer hoe meer veld wint, en de oorspronkelijke taal geheel schijnt te zullen verdringen, ontbreekt het er echter niet aan man-

nen die het *Vlaamsch*, blijven beoefenen en er zich een roem in stellen *Vlaamsch* te schrijven en *Vlaamsch* te spreken, die met onvermoeiden ijver de overblijfselen dier taal opsporen, aan het licht brengen en ophelderen.

Het boven aangekondigd *Belgisch Museum*, met welks redactie zich de verdienstelijke, werkzame, onvermoeide J.F. WILLEMS, op verzoek van de *Maatschappij tot bevordering der Nederduitsche Taal- en Letterkunde*, wel heeft willen belasten, strekt hiervan tot een duidelijk bewijs.

Elke drie maanden verschijnt van dit *Tijdschrift*, sedert den jare 1837, eene aflevering van 6 of 7 vellen druks. Vier afleveringen maken een bekwaam boekdeel uit. Wij hebben reeds negen stukjes ontvangen, waarin verschillende bijdragen die ook voor onze Taal- en Letterkunde hoogst belangrijk zijn.

Uit den aard der zaak, laat een werk, als het hier aangekondigde, geene breedvoerige beoordeeling toe. Wij vermeenen te kunnen volstaan, met de aandacht onzer lezers, op het bestaan van dat Tijdschrift te vestigen, en zullen van tijd tot tijd uit hetzelve iets in onze Mengelingen opnemen. Hier nu slechts de volgende kleinigheid, door den Heer J.F. WILLEMS in het I^{e} Deel, bl. 229, medegedeeld, die bewijst, dat de Belgische moeders hunne kinderen met dezelfde liedjes vermaken als de onze.

‘*Brabandsch en Westfaalsch Kinderliedtjen*.

‘In MONE'S *Anzeiger für Kunde der teutschen Vorzeit*, van den jare 1837, bl. 168, leest men een Westfaalsch Kinderlied, dat de grootste overeenkomst heeft met hetgene men in *Braband* en elders hoort zingen:

Westfaelsch:

‘Puthöneken! Puthöneken!
Wat deist' u in usen Goren?
Du plückst us alle de blömkes af,
Un lest de Stilkes stohn.

Grotmama wert kiwen,
Grotpapa wert slohn,
O du kleine klüterken,
Wo wert et di ergahn!’

‘[Waterhoenken, waterhoenken,
Wat deed gy in onzen tuin?
Gy plukt al de bloemkens af,
En laet de steelkens staen!

Grootmama zal kyven,
Grootpapa zal slaen,
O gij klein kleuterken,
Wat zal 't u (slecht) vergaen!]

Brabandsch:

‘Klein, klein kleuterken![1]
Wat doedegy in mynen hof?
Gy plukt er al de bloemkens af,
Gy maekt het al te grof.

Mamaken die zal kyven,
Papaken die zâl slaen:
Klein, klein kleuterken,
Maekt u maer gaeuw van daen!’

‘Het heugt my dit laatste lied door myne moeder, en door vele andere moeders, te hebben hooren zingen. De overeenstemming van beide gezangen strekt ten bewyze, van hetgene ik vroeger, wegens de gemeenschappelijke afkomst van al de Nederduitsch sprekende volken, heb aangevoerd. Het woord *Goren*, in den tweeden regel, is eene samentrekking van *gaerden*, dialectisch gewyzigd; nog bewaerd in ons *Boomgaerd*, Engelsch *Garden*, Fransch *Jardin. - Kleuter* stamt van *loteren*, en is dus zooveel als *geloter, ge-leuter*, een voorwerp waermede men kaetst of solt. Men zegt nog *zyn tyd verkleuteren* voor *zyn tyd verspelen*. Dat men met de op den arm gedragene kleintjens als met kaetsballen speelt, behoeft wel niet opgemerkt. In HOOFT'S *Ware-nar* leest men:

‘Heer! 't is zukken dochter, en 't zel jou zukken snaer wezen,
Ze kan alle ding verbet'ren wat er in huis geschiet.
Ik heb ze op mijn arm edragen, en an me hangt eliet,
Dat het dus een kleuter was. -’

H.

Redevoering ter Gedachtenis van den Zesden van Wintermaand, des jaars* 1813, *dag, waarop de Koning der Nederlanden van de hem opgedragene Souvereiniteit bezit heeft genomen, den zevende dier maand van het jaar* 1838, *in eene openlijke vergadering der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden, uitgesproken door* Matthijs Siegenbeek. *Met eene toepasselijke Cantate. Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans, 1839, II *en* 41 *bladz.

Nederlands Herstelling werd voor vijf en twintig jaar door VAN DER PALM, en de gedenkdag dier gebeurtenis thans door SIEGENBEEK gevierd. *Nederlands Verlossing* werd door BILDERDIJK, en het vijf en twintigste jaargetijde daarvan door SIEGENBEEK bezongen.

Heeft dit denkbeeld u in eene kwade luim gebragt, gelooft niet

(1) ‘Sommige zingen *kleutergat* of *klotergat*.’

dat de lezing dezer *Redevoering* er u van zal genezen. Zoo iemand, wij achten den Koning hoog - en juist daarom twijfelen wij, of Z.M. gediend zal wezen met de onhandige vleijerij, hier zoo ruimschoots verkwist. Men verwijt der zoogenaamde oppositie partijdigheid - kan het anders, als er met het wierookvat der bewondering voor de regering zoo lomp wordt rondgezwaaid? Kan men dan niet meer dankbaar zijn voor het goede dat wij genieten, kan men geene liefde voor den Koning, geene verknochtheid voor het Huis van Oranje meer koesteren, zonder de oogen te sluiten voor de verwarring in vele takken van het openbaar bestuur, voor de onvolledigheid der Wetgeving, voor de van oogenblik tot oogenblik aangroeijende en aanwassende schuld? Moet men dan altijd alle prijzen?

De Schrijver begint met eene korte historische Inleiding, bl. 1-4; slaat dan *de werkingen van 's Konings bestuur naar buiten*, bl. 4-13, gade, en vestigt vervolgens de aandacht op de *zegeningen binnen 's Lands* voortgebragt. Hiertoe wordt onder anderen (vrij zonderling) gebragt, dat Z.M. elke week publieke audientie geeft. Eindelijk gedenkt de Heer S. *aan de zegenrijke vruchten van dat bestuur*, tot bevordering van *ware beschaving en echt christelijke verlichting, tot handhaving en uitbreiding van den Oud-Nederlandschen roem in letteren, wetenschappen en kunsten*. Hieronder brengt Z. H G. onder anderen, de bekrachtiging van het *Koninklijk Nederlandsch Instituut*. Gelukkig *Nederland!*

Verwachten wij weinig nieuws in deze *Redevoering*, wij hadden ten minste gewenscht dat de Hoogleeraar zich zoude onthouden hebben, van afgesleten denkbeelden of valsche stellingen, waarin de een den ander napraat. De *Corsikaansche dwingeland* op bl. 11, *het lang en smartelijk verbeide Voorwaarts!* zijn uitdrukkingen door het gebruik in waarheid versleten; - en de combinatie der geestelijkheid en der liberale partij in *België*, moge de groote hoop als een vreemd verschijnsel hebben aangestaard - wij hoopten dat Prof. S. te helder dacht, om iets onnatuurlijks te zien in de vereeniging van verschillende krachten tot één doel, ééne leus, éénen strijd, eene vereeniging, overal in de geschiedenis te vinden, en gegrond in de menschelijke natuur.

Dat de stijl doorgaans zuiver is, kan men gemakkelijk gissen, even als dat men er nergens eenige verheffing bespeurt. Alleen twijfelen wij aan de juistheid der uitdrukking, bl. 7, van *iemand of iets* (want wij weten niet wat *dezelve* hier beteekent) *die* of *dat* IN *den monsterachtigen kolossus van het Fransche Keizerrijk werd ingezwolgen*.

En nu de CANTATE *op gelijke zangwijze als die van den vermaarden Dichter* M^{r}. M.C. VAN HALL *vervaardigd* (*Voorr.* bl. I). Wij

huldigen de kieschheid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde, die onder het voorgeven van *onoverkomelijke zwarigheden*, dit stuk niet deed uitvoeren, voorzeker met het doel om den Hoogleeraar niet bloot te stellen aan de ontvangst, die zulke rijmelarij verdient. Men oordeele uit een paar staaltjes uit de tweede Afdeeling, bl.29.

Recitatief.

o Zalige tijden, toen Vorsten, met regt
Den lieflijken naam mogten voeren,
Van herders der volken, de volken gehecht
Aan hun Vorst en vreemd van beroeren,
Hun leven zagen vloeijen in kalmte en vreê,
Gij zijt voor ons Neêrland verrezen,
Toen Willem, tot liefde en vergeving gereè,
Ons herder en vader wou wezen.

Bl. 30, het slot eener ARIA, waar van 's Konings min voor zijn volk gesproken wordt.

Door haar is 't, dat, op alle zeeën,
Weêr Neêrlands wimpel heerlijk praalt,
Zijn handel ruimer adem haalt,
Zoo lang gepraamd door doodesweeën.

Eindelijk de aanhef van den slotzang:

De Koning leef! de Koning leve!
Zoo juicht elks mond en ieders hart:
Dat 's Hemels gunst hem steeds omzweve!
Hem treffe ziels- noch ligchaamssmart!
Lang leef zijn Zoon, lang leve Oranje,
Die ons bevrijdde met zijn bloed.
Die als eer Maurits was van Spanje,
De geesel werd van 't muitgebroed!
Hem schenke d'echtknoop rijken zegen,
Korts door zijn oudsten Zoon gelegd! enz.

Korts gelegd, beteekent in de Poëzij van Prof. SIEGENBEEK, *welke binnen kort gelegd zal worden*, even als *eer* eenige regels vroeger, *weleer* beduiden moet. Maar een kniesoor, die hierop vit.

Ten slotte volgen eenige aanteekeningen. Bij de eerste brengt S. zijne geliefkoosde vergelijking tusschen WILLEM III en DE WITT nog eens even ter bane. De meeste zijn onbeduidend. Wij maken hier echter *eene* uitzondering: zij betreft de laatste aanteekening; het beste wat in het geheele boekje voorkomt. De Commissarissen van den Amsterdamschen Schouwburg worden daar in al hunne onbeduidendheid ten toon gesteld. Wij zouden bijna door dit hartige woordje bewogen worden, den Schrijver zijne *Cantate* te vergeven, en willen daarom met het *eind goed al goed*, van hem en zijn boekje afscheid nemen.

A.C.

***Michel Lambert en zijne Dorpsgenooten, of de kunst om zijnen Tijd en zijn Geld wel te besteden. Een verhaal ter bevordering van maatschappelijk en huisselijk geluk. Vertaald. Te 's Gravenhage, bij* K. Fuhri, 1839.**

Zonder te willen beslissen, in hoe verre het eene wetenschap bevordert, dat men hare beginselen voor het algemeen bevattelijk tracht te maken, door haar onvolledig en gedeeltelijk, zonder methode of systematische orde, in een verdicht verhaal in te kleeden, zoo kan men echter dit boek gerust onder de goede en nuttige rangschikken. Het tooneel is te *Versoix*, aan het meer van *Genève:* het verhaal bevat de levensgeschiedenis van MICHEL LAMBERT, in wien het ideaal van een vlijtig en spaarzaam, vooral van een braaf, verstandig en daardoor gelukkig huisvader wordt voorgesteld. Het doel van den Schrijver is blijkbaar de bevordering van huisselijke en maatschappelijke deugden, vooral van arbeidzaamheid en spaarzaamheid. Te dien einde worden er nog andere personen en huisgezinnen ten tooneele gevoerd, welke met het karakter van MICHEL LAMBERT meer of minder in strijd zijn, om door de tegenstelling van ondeugden, vooral van luiheid en verkwisting, de voortreffelijkheid der deugden te meer te doen uitkomen. Dit alles wordt in de lotgevallen der onderscheidene personen aanschouwelijk voorgesteld, terwijl de steeds afwisselende dramatische voordragt, tot vele en velerlei redeneringen aanleiding geeft. Deze zijn hier en daar wel een weinig te lang gerekt of ook minder van toepassing in ons Vaderland. Zoo behelst bladzijde 306-316, eene ontwikkeling van den aard en het nut der Spaarbanken; een betoog, ofschoon op zich zelve juist, echter minder gepast, zoo niet overtollig in *Nederland*, alwaar het menigvuldig bestaan dier inrigtingen bewijst, hoezeer men met derzelver aard bekend is. In het algemeen echter kan men van dit en diergelijke betoogen zeggen, dat, waar MICHEL LAMBERT spreekt, zij altijd uitmunten door gezond verstand en practische nuttigheid. Weinigen zullen dit boek lezen, zonder goede voornemens op te vatten of te vernieuwen; want de strekking is geheel die, welke de titel opgeeft. Grondige betoogen echter van staatshuishoudkunde, waarin de invloed der nijverheid, in verband met arbeid en kapitaal, wetenschappelijk zoude ontwikkeld worden, moet men hier niet zoeken. Het is een boek voor het algemeen, vooral voor dat kleinere gedeelte van het algemeen, hetwelk gezond verstand aan onbekrompenheid van oordeel paart. Gelijk de titel dit aankondigt, is het werk vertaald en wel, gelijk uit alles blijkt, uit het Fransch. Zij verdient in allen opzigte geprezen te worden. Noch de Schrijver, noch de Vertaler wordt genoemd; echter behoeft noch de een, noch de ander zich zijnen naam te schamen.

Boekbeoordeelingen.

Dissertatio Historico Literaria Inauguralis, de Jure Publico usque ad *Ulricum Huberum;* et Dissertatio Philosophico Juridica Inauguralis, de meritis *Ulrici Huberi* in jus publicum Universali.

Auctore *H.H. Tels*. Lugd. Batav., apud H.W. Hazenberg Jun., 220 et 100 pagg.

Het is meermalen opgemerkt, dat de Academische Proefschriften hier te lande een zeer aanzienlijk gedeelte uitmaken onzer wetenschappelijke literatuur. Van waar dit? Is onze jongelingschap zoo verre boven die van andere staten in wetenschappelijke vorming verheven? Is de inrigting van het Academisch onderwijs in *Nederland* zooveel beter dan elders? Men moet wel door valsche nationaliteit verblind zijn om het eerste, wel een vreemdeling aan onze Hooge Scholen, om het laatste te beweren. Niet de meerdere voortreffelijkheid onzer inrigtingen, maar het stellige voorschrift onzer wetgeving op het hooger onderwijs, die het schrijven en verdedigen van een proefschrift gebiedend vordert, schijnt de naaste oorzaak van dit verschijnsel te zijn. De mensch (en vooral de Hollander) behoeft een prikkel - en die prikkel is hier de wet. Wel is het, helaas! bekend, hoe ook hier eene der beste bepalingen van eene overigens weinig prijzenswaardige wetgeving wordt ontdoken; hoe niet weinigen met geleende, of liever gekochte, vederen pronken; hoe dit schandelijk misbruik oogluikend, zoo niet openlijk wordt toegelaten - maar menigeen, wien het aan lust noch ijver mangelt, wordt echter door die verpligting tot werkzaamheid aangewakkerd en aangevuurd, eene werkzaamheid, die, bij dezelfde gaven des geestes, doch zonder den dwang der wet, zich nooit zou hebben geopenbaard.

Men zal uit deze voorloopige aanmerking reeds den gunstigen indruk hebben kunnen opmaken, die het werk des Heeren TELS op ons heeft gemaakt. Het onderwerp is uit het Staatsregt genomen; een gedeelte der regtswetenschap, dat in den laatsten tijd de stof tot onderscheidene belangrijke *Dissertatiën*, vooral aan de Gronin-

ger Academie, heeft opgeleverd. De Schrijver, die in twee vakken het Doctoraat verlangde, koos voor zijne beide proefschriften eene ten naauwste vereenigde stof. De eerste of literarische, behandeld het Staatsregt tot op ULRICH HUBER toe; de laatste of Juridische, bepaalt zich uitsluitend tot de verdiensten van dien beroemden landgenoot. Wij willen onze Lezers den inhoud dezer belangrijke verhandelingen nader leeren kennen.

Wij vangen onze aankondiging aan met eene algemeene opmerking. Het heeft ons namelijk verwonderd, in den aanvang van het stuk geene nadere omschrijving of bepaling te vinden van hetgeen de Heer TELS door *jus publicum* verstaat. Hoe eenvoudig dit schijne, blijkt het echter uit de lezing der *Dissertatie* spoedig, dat eene dergelijke *determinatie* allernuttigst zou geweest zijn. Nu blijft het duister, of de Schrijver het Staatsregt, dat is, de regtsbetrekking tusschen den Staat en de burgers historisch ontwikkelen zal, dan wel of hij zich uitsluitend met de ontwikkeling der wetenschap bezig zal houden. Zoo zegt de Schrijver p. 35: *Nam si recte notionem* JURIS PUBLICI *tenemus, fieri non potuisse ut tale jus exstiterit antiquitus, unicuique patebit:* en hij laat er dan eene definitie op volgen, volgens welke het: DESCRIBIT *jura summi imperantis erga cives juraque civium erga summum imperantem*. Uit deze definitie volgt reeds, dat de Schrijver het *jus publicum* voor iets anders houdt dan de *jura summi imperantis erga cives* etc., aangezien deze het *jus publicum* niet uitmaken, maar daardoor worden omschreven (*describuntur*). Op pag. 36 zegt de Heer T. dan ook teregt: *Haec nostra libertatis notio* SCIENTIAM *genuit juris publici* (niet *genuit jus publicum*), en wanneer hij dan de bepaling volgen laat, wat het object der *scientia* is, zoo vinden wij bijna woordelijk hetzelfde, wat wij vroeger omtrent het *jus publicum* hebben medegedeeld. De Auteur schijnt zelf eenigermate gevoeld te hebben, dat zijne stelling omtrent het niet bestaan van Staatsregt bij de Ouden, al te gewaagd kon schijnen; van daar dat hij op het slot van de *Sectio Prima*, dan ook dit gevoelen meer bepaalt, en wij voegen er bij, helderder uiteenzet, door te beweren: *veteres illos numquam cogitasse de* ILLO *jure, quod nos Jus Publicum* UNIVERSALE *dicimus*. Wij maken deze opmerking niet zoo zeer om den Schrijver verwarring te verwijten, (want zijne bedoeling is bij de lezing der *Dissertatie* duidelijk) maar om het onderwerp der verhandeling nader te bepalen dan door den Heer T. zelf is geschied, namelijk als een onderzoek naar de wetenschap van het algemeen Staatsregt.

De I^{e} *Sectie*, p. 1-80, handelt: *de ratione juris publici apud veteres*. Het woord *ratio* dat veel en daardoor juist niets bepaalds beteekent, is waarschijnlijk opzettelijk gekozen omdat de Schrijver

aan de Ouden geene kennis van *jus publicum* toekent. Onder die oude volken worden echter alleen Grieken en Romeinen verstaan. Dit schijnt veelal gewoonte. En wij erkennen, voor een wetenschappelijk onderzoek zijn zij het meest belangrijk. Dit neemt echter niet weg, dat ook de Oostersche natiën wel iets meer op den voorgrond mogten worden gesteld dan gewoonlijk geschied. Met een enkel woord en als ter loops wordt van de *barbari ad Nilum Euphratem et Indum* p. 44 gewaagd en van hen gezegd, *patriarchicum obtinuit regnum, nulla vero κοινωνία.* Wij laten die sterke tegenstelling eens daar, wij willen toegeven dat het denkbeeld van *κοινωνία* zoo gedetermineerd is als de Schrijver hier stelt, maar moeten echter opmerken, dat DIONYSIUS HALICARN., op wiens gezag deze stelling berust, niet de patriarchale regering tegen over de *κοινωνία* stelt, maar dat tegen het *δεσποτικῶς* van dien Schrijver, eene regering *κατὰ νόμους τε κὰι ἐθισμοὺς πατρίους* overstaat. Maar genoeg: onze aanmerking had enkel ten doel, om te doen zien dat de Westersche volken ook hier te veel als de oudheid bij uitnemendheid behandeld zijn.

In dit onderzoek nu wordt *Cap.* I en II, de oorsprong, de aard en het beginsel der oude Staten onderzocht. De slotsom van dit alles vinden wij pag. 29: *quodsi quae disputavimus ad summam redigimus, ita nobis statuendum esse videtur, originem antiquarum civitatium fuisse* TEMPLA *ac* FESTA; *naturam* COMMUNITATEM, *κοινωνίαν; principium* AEQUALITATIS STUDIUM, *ἰσονομίαν*. Staan wij bij deze conclusie nog een oogenblik stil.

De invloed van de godsdienst op den oorsprong der oude Staten, is niet te ontkennen; en echter vinden wij de stelling gewaagd, om de *templa et festa* als den eersten en onmiddellijken oorsprong te stellen. De banden des bloeds, banden door de natuur gelegd, deden de aartsvaderlijke regeringen niet slechts in het Oosten, maar bij alle onbeschaafde en pas ontwikkelde volken ontstaan, en waarschijnlijk ging dat aartsvaderlijk gezag langzaam en trapsgewijze in dat der koningen over. De geschiedenis zoowel van de oudere als nieuwere volken strekt hiervan overvloedig ten bewijze. Van daar dat men teregt gesteld heeft, dat er nimmer eene zoogenaamde natuurstaat heeft bestaan, maar dat de maatschappij zoo oud is als de menschheid. Het verwonderde ons daarom bij den Schrijver gesproken te vinden over de *conditio Graecorum antequam inter se coierunt societatesque condiderunt*, terwijl hij kort daarop met PLATO en ARISTOTELES hen eene zekere onderlinge band niet ontzegt. Ook de aangehaalde plaats van THUCYDIDES, L I. C. 2, heeft (bedriegen wij ons niet) geene betrekking op de individuen, maar op de verschillende volksstammen. De bedoeling van dien Schrijver schijnt ons niet te zijn, te stellen, dat er geen band tus-

schen de leden der verschillende stammen bestond, maar alleen dat er geene gemeenschappelijke vereeniging tusschen die stammen zelve, geen gemeenschappelijk Hellas was: (*πρὸ γὰρ των Τρωϊκῶν οὐδὲν φαίνεται πρότερον κ ο ι ν ῇ ἐργασαμένη ἡ Ελλάς*, zoo als in den aanvang van het door den Schrijver niet aangehaalde Cap. 3 gezegd wordt). Maar vraagt men nu, welke hier de invloed der godsdienst of liever der gemeenschappelijke *sacra* was; zoo vallen wij gaarne den Schrijver toe, wanneer hij de *templa* beschouwt als eene reden van bepaalde vestiging op eene vaste plaats, de *festa* als aanleiding eener duurzamer vereeniging tusschen verschillende stammen; doch dan vragen wij tevens, of het bewijsbaar is, dat dit als de éénige of zelfs als de uitsluitende of naaste oorsprong der oude Staten moet worden beschouwd, gelijk de Heer T. in zijne aangehaalde conclusie doet. Schrander wordt verder de stelling ontwikkeld, dat bij de vereeniging van verschillende stammen de *principes uniuscujusque familiae* te zamen beraadslaagd en dus reeds eenigermate eene *βουλὴ* of *βουλευτήριον* zouden hebben uitgemaakt; eene gissing die volkomen strookt met het gevoelen des Schrijvers, dat het democratisch beginsel reeds in de eerste ontwikkeling der Staten kan worden onderkend.

Het is hier de plaats eene aanmerking te maken, die ons bij de lezing der verhandeling meermalen heeft getroffen. Het is deze; dat de Heer T. niet overal genoeg de kritiek te baat neemt, en in het algemeen zijne stellingen niet genoeg praeciseert. Zoo wordt ter bevestiging eener aanmerking over de verdeeling van het Atheensche volk onder CECROPS en ERECHTHEUS, het gezag van POLLUX in zijn *Onomastikon* ingeroepen, zonder andere autoriteiten, of zonder gewag te maken van het duistere en fabelachtige, der geheele oudere geschiedenis. Zoo hier als elders misten wij ongaarne het voortref felijke werk van Prof. VAN LIMBURG BROUWER, hetgeen toch bij het schrijven dezer *Dissertatie* reeds uitgegeven was. Maar van meer belang is hetgeen wij op pag. 3 vinden en waar een volslagen gebrek aan naauwkeurigheid in doorstraalt. Daar maakt de Schr. gewag van *phratriae et tribus, e quibus exstiterunt veteres civitates*, en laat er eenige regels later op volgen: *φρατρία primum πάτρα dicebatur, ut inprimis nobis* DICAEARCHUS *tradit*, waarop dan de bedoelde plaats volgt. *Vooreerst* is de spelling *phratria* min naauwkeurig, daar *dit* woord nooit, *fratria* daarentegen, hoewel zelden, echter enkele malen bij VARRO voorkomt. *Verder* zegt DICAEARCHUS niets van hetgeen hier beweerd wordt. De geheele door den Schr. aangehaalde plaats bevat woorden van STEPHANUS, den schrijver van het werk *περὶ Πόλεων*. Deze geeft daar *zijne* beschouwingen en begint die aldus: *Πάτρα, ἓν τῶν τριῶν τῶν παῤ Ἕλλησι κοινωνίας εἰδῶν, ὡς Δικαίαρχος, ἅ δὴ καλοῦμεν πάτραν, φρατρίαν, φυλὴν* enz. Het gezag

of de aanhaling van DICAEARCHUS slaat dus alleen op het zeggen, dat *πάτρα* een der species van de *κοινωνίαι* bij de Grieken was. Het volgende (als reeds blijkt uit de woorden *ἅ δὴ καλοῦμεν*) heeft met dien wijsgeer niets te maken. Te meer bevreemde het ons op p. 5 nogmaals te vinden DICAEARCHUS *in phratriarum descriptione familiarum conjunctionem* INDUBITATIS *testimoniis confirmat*, waarop weder eene nieuwe aanhaling volgt, mede niets dan woorden van STEPHANUS bevattende, door dien Lexicograaph met zoo weinig oordeel en kritiek ter bane gebragt, dat zelfs GRONOVIUS zich niet onthouden kon hierop aan te merken: *Agit in hac sectione auctor noster lexicographum. Explicat enim, sed* CONFUSE *ut mihi videtur, quod sit πάτρα* enz. *Eindelijk* komt het ons voor, dat de Heer T. de aangehaalde plaats welligt bij een anderen nieuweren Schrijver gevonden, niet de bron zelve geraadpleegd heeft. Zoo toch laat het zich ophelderen, hoe hij STEPHANUS en DICAEARCHUS niet onderscheiden heeft, schoon het hem reeds dadelijk had moeten in het oog vallen, dat de verbasterde stijl des eersten niet die van een leerling van ARISTOTELES kan zijn; en daardoor laat zich tevens de tot tweemaal toe voorkomende allerzonderlingste aanhaling verklaren ‘STEPH. *voce* BYZANT.’, terwijl de bewuste plaats nergens in *v. Byzantium*, maar bij STEPHANUS BYZANTIUS in *v. Πάτρα* te vinden is.

Dat het doel der oude Staten het *κοινωνίας studium* was, moge waar zijn, doch beperkt de Schrijver dit denkbeeld niet te veel, door te beweren, p. 23, dat het doel van den Staat en dat der democratie een en hetzelfde was? Hiermede staat de stelling in verband waar wij reeds vroeger over spraken, dat de *κοινωνία* tegenover de patriarchale regering gesteld worden moet. Wat was dan het *doel* dier Staten, ook uit de oude wereld, waar men het democratisch beginsel niet ontmoet. Ook daar is vereeniging van individuen. En al wil men bij hen (waar wij verre af zijn) geen anderen band dan gemeenschappelijke gehoorzaamheid aan één heerscher erkennen, stelt dan die verbindtenis niet reeds een *κοινωνία* daar? Of heeft de Schrijver aan dit woord eene bepaalde en gedetermineerde beteekenis willen toekennen, en er het denkbeeld van gemeenschappelijk *gezag* aan willen verbinden? Dit laatste schijnt zoo, daar die vereeniging tevens uitsluitend het doel der democratie genoemd wordt. Echter twijfelen wij, of het woord die kracht bezit; doch kennen tevens den Schrijver gaarne allen lof toe, voor de voortreffelijke wijze, waarop hij het aanwezen van het democratisch beginsel heeft opgespoord en aangetoond. Slechts ééne aanmerking! Waar de Heer T., p. 14, beweert: *Regia potestas a divino fonte fluxisse existimabatur*, hechten wij er gaarne ons zegel aan, doch verschillen omtrent de bewijskracht der plaats van HOMERUS, *Od*, T. vs. 118 *sq*.

- ἔνθα δε Μίνως
᾽Εννέωρος βασίλευε Διὸς μεγάλου ὀαριστὴς,
Πατρὸς ἐμῦιο πατὴρ.

ULYSSES toch verhaalt hier zijn eigen (gefingeerde) afkomst en spreekt van eene bijzonderheid, niet aan de koninklijke waardigheid in het algemeen, maar uitsluitend aan den persoon van MINOS eigen, zoo zeer, dat PLATO *in* MINOE het een *ἐγκώμιον* noemt, *οἷον οὐδ᾽ εἰς ἕνα τῶν ἡρώων ἐποίησεν Ὅμηρος*. Zie ERNESTI *ad locum*.

Als *principium* der oude Staten noemt T. *aequalitatis studium ἰσονομίαν*. Hieronder wordt verstaan het gelijke regt tot regeeren. Te regt meent T. dit beginsel overal in de oude Staten te ontdekken, en toont er den naauwen zamenhang van aan met het denkbeeld dat de Ouden zich van vrijheid (*libertas*) voorstelden. De ontwikkeling van dit denkbeeld, dat in het 3^{e} *Caput* wordt voortgezet, behoort tot de voortreffelijkste gedeelten dezer verhandeling.

Ons bestek gedoogt niet op dezelfde wijze den geheelen inhoud te volgen. Wij willen daarom bij voorkeur enkele gedeelten breedvoeriger beschouwen, en ons voor het overige meer tot eene algemeene opgave beperken. Het III^{de} *Caput*, waarvan wij reeds gewaagden, handelt *de conditione publica antiquarum civitatum*. Daar onderzoekt de Schrijver vooral, waarom het Staatsregt niet bij de Ouden gebloeid heeft, en zoekt de oorzaak van dit verschijnsel te regt in het van onze begrippen hemelsbreed verschillend denkbeeld van vrijheid, dat de Ouden zich vormden. De Ouden (dit maakt het onderwerp van het IV^{de} *Caput* uit), beoefenden wel het Staatsregt als zoodanig niet, maar hunne onderzoekingen *naar*, hunne denkbeelden *over* den oorsprong der Staten, waren de grondzuilen waarop de nieuweren hunne theoriën over Staatsregt bouwden. Eene uitmuntend bewerkte beschouwing van de denkbeelden der Ouden, betreffende den oorsprong der maatschappijen en de eerste beginselen van Staten en regeringen wordt in de overige §§ van dit Hoofdstuk geleverd en daarmede de 1^{e} Afdeeling op pag. 80 gesloten.

De *Sectio Secunda* p. 81-178, draagt ten opschrift: *de origine juris publici in recentioribus civitatibus*. Het 1^{e} *Caput* is aan eene beschouwing van het Romeinsche rijk onder de laatste Keizer gewijd. *Rome*, de *municipia* en het leger worden daar achtervolgens beschouwd. In het 2^{e} Hoofdstuk gaat de Schrijver tot de Germanen over. Hij volgt hierin (zie de *Nota* 3 op p. 95) het gezag van TACITUS. Wij hebben hier vrede mede, voor zoo verre de alleroudste tijden betreft; echter vonden wij enkele opmerkingen, die op later tijden schijnen te doelen. Het grondbezit is (als te regt wordt opgemerkt) de grond van alle Germaansche staatsinrig-

tingen, doch wij betwijfelen echter of de *universi domini praediorum* reeds ten tijde van TACITUS bij uitsluiting *natio et gens* genoemd werden. Bij de *litium compositiones* hadden wij gaarne de oudste Germaansche regtsbronnen zelve gebruikt gezien, die al wat hierop betrekking heeft, niet invoeren, maar vaststellen en op reeds bestaande gebruiken zien. Als zoodanig zijn die wetsverzamelingen ook voor de oudere tijden, van zeer veel belang. Bij de opmerking op p. 93 over de woorden *Germanen, Herman, guerra* enz., herinneren wij aan de vernuftige gissing van MÖSER, die al deze woorden, waardoor zoowel grondbezit, als krijgsgezag wordt uitgedrukt, in verband met de Germaansche instellingen van één gemeenschappelijk stamwoord wil afleiden (zie zijne *Osnabr. Gesch.* I, p. XII, p. 34 *sq.* en p. 126. Nota 6). Op p. 95 stuitten wij op de onjuiste uitdrukking: *nec facile alicui jus civitatis adimebatur quod, ut apud Romanos, maxima capitis diminutio habebatur*. Hierdoor zou men in den waan kunnen komen, alsof de Germanen eenig denkbeeld van de *capitis diminutio* gehad hadden. Er is hier slechts een enkel punt van overeenkomst, het verlies van burgerregt, schoon uit geheel verschillende bronnen gesproten, daar het denkbeeld van persoonlijke vrijheid bij de Germanen meer als hoofdbeginsel op zich zelve stond, bij de Romeinen daarentegen alleen van belang was, in zoo verre door de aanranding van die vrijheid niet het individu, maar de Staat gerekend werd beleedigd te zijn. Indien men vergelijken wilde, zou, onzes inziens, de burgerlijke dood een geschikter punt van vergelijking hebben aangeboden. De Schrijver eindigt dit onderzoek met eene levendig geschilderde tegenstelling van den oorsprong en toestand der oude en nieuwe volken. Hoe veel goeds hierin voorkomt, drijft de Heer T. echter zijne stelling te ver, door aan de Germanen alle *communio* te ontzeggen: *templa numquam aedificabant*, zegt de Auteur, maar *lucos et nemora consecrant*, zegt TACITUS in de op p. 96 Nota 1, aangehaalde plaats. De Germanen hadden evenzeer eene gemeenschappelijke godsdienst, aan gezette tijden en aan vaste plaatsen gebonden!

Het Leenstelsel wordt door den Schrijver in het 3^{e} Hoofdstuk behandeld. Wij hadden hier vooral eene meer duidelijke uiteenzetting der verschillende gevoelens omtrent den oorsprong van die instelling verwacht. Ook de literatuur des Schrijvers is hier zeer beperkt en bepaalt zich bijna uitsluitend tot MEIJER, wiens in waarheid onschatbaar werk niet genoeg kan worden beoefend. Maar nevens dit hadden wij ook gaarne andere geschriften, vooral EICHHORN'S diepgeleerde *Deutsche Staats- und Rechtsgeschichte* gebruikt gezien, met die voorbehoedmiddelen, welke MEIJER (*Bijdr. tot Rechtsg. en Wetg.* VI, bl. 61, Not. 1) aan de hand geeft. In de verachting en

miskenning van het Leenstelsel volgt de Schrijver ROBERTSON, wiens stelling, dat het leenstelsel eene *universal anarchy* is, hij in zijne conclusie bijna letterlijk overneemt. Wij willen niet met BILDERDIJK onder de bewonderaars van dat stelsel optreden, wij willen de afschaffing der vormen van het Leenregt voor onzen tijd toejuichen, indien men de instelling slechts niet miskent, en toegeven wil dat het de vorm was, waarin zich de nieuwe begrippen moesten ontwikkelen. Het is onwaar dat de toestand van *Europa* van alle regt beroofd was. De *libri feudorum* zijn voorhanden om deze stelling tegen te spreken, en zeker waren de uit het leenstelsel voortvloeijende betrekkingen scherp geregeld en duidelijk omschreven. *Unus totius fere Europa adspectus!* roept de Schrijver uit. Even onjuist. De toestand van verschillende deelen van *Europa* was in vele opzigten zeer verschillend, en zeker is de stelling te gewaagd en te algemeen om den geheelen tijd van het Leenstelsel te omvatten. *Unicum omnium studium et cura sui ipsorum commodi*, dus eindigt de Heer T. zijne beschouwing. Maar de naauwe persoonlijke betrekking tusschen leenheer en vasal was in waarheid weinig geschikt om slechts eigen belang te bevorderen. Ook hier had MEIJER den Schrijver kunnen te regt wijzen, wanneer hij betoogt (*Inst. Jud.* I.C. 18) dat de betrekking tusschen den vasal en zijn' Heer dezelfde is, die den burger aan den Staat verbindt. Alleen was welligt het Leenstelsel en de pligt aan één bepaald persoon, in wiens bescherming men leefde, verschuldigd, meer geschikt voor de ruwe en onbeschaafde Noordsche volken, dan de fijnere denkbeelden van pligten omtrent den Staat, zoo als die door de bewoners van het Zuiden werden begrepen.

De Universitatibus is 't opschrift van het vierde *Caput*. De oorsprong der steden komt hier vooreest in aanmerking. Zij waren gedeeltelijk aan de Romeinsche *municipia*, gedeeltelijk aan den koophandel, aan krijgsverdediging en aan godsdienstige instellingen haar bestaan verschuldigd. Deze ontwikkeling is goed voorgesteld, mits men (zoo als ook des Schrijvers doel schijnt) hier slechts niet aan *civitates* (burgerijen) denke. Onder de bronnen die de Schr. hier aangeeft, zijn de voornaamste RAUSCHNICK en HÜLLMAN. Het werkje van den eersten, die hier herhaaldelijk KAUSCHNICK genoemd wordt, is eene uitmuntende handleiding voor ongeletterden, doch zonder wetenschappelijke waarde en zonder opgave van bronnen. De laatste, HÜLLMAN, daarentegen, is een Auteur, die bij eene groote zaakkennis weinig kritiek bezit, en daardoor in zijne belangrijke werken dikwijls tot paradoxen vervalt. Vervolgens toont de Schr. dat de Franken zich niet verwaardigden binnen muren te wonen, en dat zij, geene wetten bezittende om aan de Romeinsche inwoners op te dringen, deze naar hunne eigene wetten lieten leven.

Deze stelling is in vele opzigten gewaagd. De Schrijver zegt zelf, dat niet *alle* steden van Romeinschen oorsprong waren, en in waarheid was de tegenzin der Germanen tegen het bouwen van steden, reeds ten tijde van KAREL *den Groote*, aanmerkelijk verminderd. Voorbeelden van steden in vroegeren tijd gesticht, worden in menigte door GAUPP, in zijn uitmuntend werk *Ueber Deutsche Städtegründung* bijgebragt (zie pag. 34 *sqq.*), en bekend is vooral de plaats van WITTEKIND van *Corvei*, die van HENDRIK I onder anderen zegt: *Concilia et omnes conventus atque convivia in* URBIBUS *voluit celebrari, in quibus* EXSTRUENDIS *die noctuque operam dabat*. Dat de Romeinen *suis legibus* zijn blijven leven, is eene gissing door velen omhelsd, doch door niemand volledig bewezen. De oorsprong der nieuwere steden laat zich ook zonder dat uit de Germaansche instellingen zeer goed ontwikkelen, en moeijelijk komt het ons steeds voor te veel aan den Romeinschen invloed toe te kennen, daar SIDONIUS APOLLINARIS reeds in zijnen tijd over den ondergang der *Latina jura* in de aan den *Rhijn* gelegen landen sprak.

De Heer T. gaat nu den invloed beschrijven der Frankische instellingen op de nog overgebleven Romeinsche, en begint met eene schets der Germaansche inrigtingen. Ook hier misten wij ongaarne het reeds aangehaalde werk van MÖSER, wiens voortreffelijke beschouwing der Oud-Gcrmaansche *Verfassung* hier uitstekend zou zijn te stade gekomen. De Schrijver spreekt verder van een *duplex regimen* in de steden, *alterum Francorum qui Comiti* (*jam Burggraaf*) *dicto et Scabinis obediebant, alterum antiquorum civium*. Wij merken hierop aan, dat de naam van Burggraaf niet zoo zeer een andere nieuwe naam was aan de Graven gegeven, maar dat de steden onder de algemeene landsindeeling in *Gauen* begrepen, daardoor aan het gezag van de gewone *Gaugraven* onderworpen waren, die enkel omdat het aan hun *gezag* onderworpen district eene stad was, zich ook wel den naam van Burggraven gaven, zonder dat hunne betrekking daardoor eenigermate veranderde. Wat het *regimen antiquorum civium* betreft, zoo hebben wij vroeger reeds opgemerkt, dat wij weinig waarde aan het voortdurend bestaan der Romeinsche *curiae* toekennen. Het is hier welligt niet ongepast de aandacht te vestigen op die vereenigingen, welke onafhankelijk van de Romeinsche instellingen zich vormden, die wel vooral in het Noorden onder den naam van *convivia* veelvuldig voorkomen, doch waarvan men ook in de meer Zuidelijk gelegen landen, reeds ten tijde van KAREL *den Groote* enkele voorbeelden ontmoet, en die onder de regering van FREDERIK I en FREDERIK II, onder de benaming van *conjurationes* de aandacht der vorsten en der geestelijkheid tot zich trokken; vereenigingen, welke niet onwaarschijnlijk in de

voornaamste steden uit aanzienlijke grondbezitters bestonden, en welke vereenigingen later de stedelijke raden vormden, zoo als uit eene menigte voorbeelden bekend is. Het *duplex regimen* kan daarenboven verstaan worden van diegenen, welke hunne *praedia* aan de Bisschoppen of andere geestelijke of wereldlijke Heeren overdroegen en ze dan als leen terug ontvingen, waardoor zij niet meer tot het algemeene bewind der Burggraven behoorden, maar onmiddellijk van hunnen Leenheer afhingen. Het gewag, hetgeen bij wijlen van *Scabini Romani* gemaakt wordt, en waarover onze Schrijver ook met een enkel woord spreekt, bewijst, onzes inziens, geenszins het voortdurend bestaan van Romeinsche instellingen, daar onder den naam van Romeinen, veelal de geestelijk heid verstaan werd, die naar de Romeinsche wetten leefde, terwijl het levens opmerkelijk is, dat in de *Lex Ripuaria* en andere wetten van dien tijd, onder de daar opgenoemde volken nooit van Romeinen gesproken wordt, hetgeen naauwelijks denkbaar is, indien toenmaals nog staatsinrigtingen van Romeinschen oorsprong hadden bestaan.

Vervolgens spreekt TELS over de zoogenaamde *emanicipatie* der steden. Al te kort is hij hier in het opgeven der wijze, waarop de geestelijke of wereldlijke landheeren zich langzamerhand de magt niet slechts over hunne onderhoorigen, maar over de geheele steden in handen bragten. Dit geschiedde vooral, doordien de Bisschoppen het daarheen wisten te brengen, dat hunne *Capitani, Advocati*, of welken naam deze beambten droegen, door den Vorst met de hooge *jurisdictie* over de nog vrije gemeente werden begiftigd. Reeds zeer vroeg bestaat er een Privilegie van Keizer OTTO (van 982) waarin verboden wordt dat eenig regterlijk beambte het regt uitoefene of regtdagen houde, *intra Argentinam civitatem, quae rustice* STRAZBURG *vocatur, nisi ille quem Episcopus civitatis sibi Advocatum elegerit*. Op deze wijze ging het verschil tusschen de vasallen der Bisschoppen en de nog vrije gemeenten langzamerhand te niet.

Bij de oorzaken der vrijwording van de steden is wel de vereeniging der burgers tegen de steeds aangroeijende magt der Bisschopen, als de eerste aanleiding te beschouwen, echter komt het ons voor, dat de Schrijver *hier* te veel den invloed der Vorsten voorbij ziet. De vereenigingen of *conjurationes* in de steden vonden aanvankelijk weinig genade, en vooral de geestelijke Heeren beijverden zich deze veelal tegen hun bewind gerigte vereenigingen tegen te gaan. Zoo verbood FREDERIK I in een Diploma van 1161 eene dergelijke *Communio Trevirensium, quae et conjuratio dicitur*, omdat zij *contra honorem Episcopi* was aangegaan; en even zoo verbood HENDRIK III nog in 1231 in het algemeen: *quod nulla civitas etc. com-*

muniones, colligationes, confoederationes vel conjurationes aliquas quocunque nomine censeantur facere possent, en geeft als reden hiervan: *quod nos sine Domini sui assensu civitatibus seu oppidis in regno nostro constitutis auctoritatem faciendi communiones - non poteramus nec debemus impertiri*. Opmerkelijk is vooral hier het afwisselend gebruik van *conjuratio* en *communio*, een afdoend bewijs, dat die zoogenaamde *conjurationes* als de eerste kiemen der vrije burgerijen moeten worden beschouwd. Maar later, toen de magt der Landheeren die der Vorsten over het hoofd begon te wassen, werden die vereenigingen meer en meer bevorderd. De Vorsten, wier toestemming noodig was om de steden van hunnen leenpligt te ontheffen, maakten zich deze gelegenheid veelal ten nutte, om de vrijgeworden gemeenten tegen over de magt van den Hoogen Adel te stellen. Op eene andere plaats, p. 132, is dit door hem zelven zeer goed ontwikkeld. Het is verder waar, wat de S. beweert, dat in het algemeen de eerste voorbeelden in de Italiaansche steden te vinden zijn. Vooral *Milaan* en de overige Lombardische steden strekken ten voorbeeld, zoo als LEO in zijne voortreffelijke *Entwickelung der Verfassung der Lombardische Städte* heeft aangetoond; maar al heeft die ontwikkeling hier vroeger, dáár later plaats gehad, zoo kunnen wij hem daarom geenszins toegeven, dat de Fransche gemeenten die van *Italie*, en de Duitsche weder de Franschen zouden zijn gevolgd. De sporen zijn bijna overal gelijktijdig voorhanden, en opmerkelijk is het, dat vele der Noord-Duitsche steden vroeger dan de Zuidelijke zijn geëmancipeerd; dat *Rheims*, een der Noordelijkste Fransche gemeenten reeds in 1139 stederegten verkreeg, en dat *Berwic* in *Schotland, Londen* in *Engeland* reeds als burgerijen waren erkend op een tijdstip, dat vele der Italiaansche steden hunne onafhankelijkheid pas begonnen te verkrijgen. Volgens het gevoelen van onzen beroemden MEIJER, in zijne *Verh. over de Poorterijen*, zou dit met *Londen* reeds ten tijde van HENDRIK I hebben plaats gehad. Doch genoeg ten bewijze dat hier niet aan navolging van het eene volk door het andere behoeft te worden gedacht.

Met een enkel woord spreekt daarop de Heer T. over de politieke betrekking der geëmancipeerde steden. Het was hier vooral van belang geweest de zoogenaamde *Reichsunmittelbarkeit* der Duitsche vrijsteden, waardoor zij alleen en onmiddellijk aan den Keizer leenpligtig waren, breedvoeriger te ontwikkelen. Over de gilden wordt p. 121 gehandeld. Te veel hecht de Auteur hier aan het zamenkomen op ééne plaats als de aanleiding dezer vereenigingen, die meer in den geheelen geest der tijden en in de *collegialische* inrigting van de Rijken te zoeken is. Dat het politiek gezag der gilden eenigermate een gevolg zou zijn der *militia urbana* is min-

der juist. Die stedelijke militie ontmoet men vooral daar, waar eene reeds georganiseerde gildenregering bestond. De Vlaamsche steden kunnen hier vooral ten voorbeeld strekken. Ook had de Schr. in zijne politieke beschouwing niet geheel mogen voorbijzien, dat zich in sommige steden een middelstand vormde, afgescheiden van de oud-burgerlijke geslachten, en echter niet met de handwerkers gelijk staande. De kooplieden en zoogenaamde *constabuli* in vele Duitsche steden, de lakenkoopers en wevers in *Braband* en *Vlaanderen*, zijn hiervan ten voorbeeld.

Wij hebben bij dit gedeelte der verhandeling ons wederom langer bezig gehouden, en moeten thans nog met een woord gewagen van de gevolgen door den Schrijver uit het voorgaande getroken. Na eene definitie van de steden als *societates quorundam hominum ab oppressione nobilium liberatorum, eo consilio initae, ut communibus viribus ita sibi prospicerent, ut unusquisque ipsius salvam haberet libertatem*, volgt eene vergelijking met de steden of staten der oudheid, die geheel ten voordeele van de laatsten uitvalt. Wij mogen thans niet breedvoeriger bij dit onderzoek stilstaan, alleen ware het ons wenschelijk voorgekomen, indien het Noorden, zoo hier als in de volgende *Capita*, niet geheel ware voorbijgezien!

Een voortreffelijk vertoog *de regia potestate et ortu juris publici* maakt den inhoud uit van het Ve Hoofdstuk. Bij de Ouden, hierop komt het onderzoek neder, waren de burgers om den Staat, bij de nieuweren was de Staat om de burgers: daarom had men bij de laatsten een regt noodig, dat niet alleen de betrekingen van de burgers onderling, maar tevens die tusschen den Staat en de burgers regelde. Geheel verschillend waren ook de denkbeelden omtrent vrijheid. Eindelijk bij de Ouden heerschte het *democratisch*, bij de nieuweren het *monarchaal* beginsel. Daarom werden er bepalingen vereischt, die verhoeden moesten dat de monarchale magt niet in *despotisme* ontaardde.

In de 4 volgende *Capita* (VI-IX) wordt de oorsprong en ontwikkeling van het Staatsregt in *Engeland, Frankrijk, Duitschland* en *Spanje* nagegaan. Bij *Engeland* is vooral het uitmuntende werk van HALLAM, *View of the state of middle ages* gevolgd, ook in eene voortreffelijke Fransche vertaling van DUDOUIT en BORGHERS onder den titel van *l'Europe en moyen age* bekend. Bij de andere Staten zijn LEO en ROBERTSON, hier en daar ook MIEJER, de schrijvers die door den Heer TELS gebruikt worden. Schoon wij gevoelen dat de Auteur zich hier tot enkele landen moest beperken, bejammeren wij het echter, dat de zoo geheel eigendommelijke ontwikkeling van het Noorden ook hier is voorbijgezien, en dat aan de Italiaansche Staten, waar het burgerlijk leven zich het eerst en krachtigst

openbaarde, niet eenige bladzijden zijn gewijd. De *Geschichte der Ital. Staten* van LEO zou even als zijn reeds vroeger aangehaald werk, hier den Schrijver belangrijke bijdragen hebben kunnen leveren.

In de *Sectio Tertia*, p. 178 *ad finem*, wordt de *jure publico universali usque ad Ulricum Huberum* gehandeld. De werking van het verschil tusschen de oudere en nieuwere Volken, wordt in de Inleiding geschetst. Het beginsel en de aard der Staten, de kracht der godsdienst, de toestand van de vrouwen, de opvoeding der kinderen, waren zoo vele punten van verschil. Veel was er in de middeleeuwen dat eene bepaalde rigting gaf aan de *ratio philosophandi de civitate*. De twisten tusschen den Paus en den Keizer, tusschen Kerk en Staat, en later de Reformatie, bragten hier vooral het hunne toe bij. Zoo ontstond er eene theorie van Staatsregt. De scholastiek was echter nog in volle kracht, en eerst toen de wijsbegeerte door BACO van de *sordes scholasticae* gezuiverd was, werd eene betere, meer wijsgeerige beoefening door HOBBES en LOCKE mogelijk; schoon de wetenschap van het *jus publicum universale* eerst door onze HUBER werd gegrondvest.

Na deze Inleiding geeft de Heer T. ons in 10 § § eene schets van de gevoelens der beroemdste mannen over Staatsregt tot HUBER toe. De bekende VON RAUMER was hem hierin voorgegaan door zijne *Gesch. Entwickelung der Begriffe von Recht, Staat und Politik*. De Schr. heeft hier echter meest uit de bronnen zelve geput en zijne opgave van de begrippen der voornaamste Schrijvers van dien tijd, verdient allen lof.

Ons blijft over met een enkel woord van de *Juridische Dissertatie* te gewagen. Zij heeft grootendeels het onderzoek ten doel, aan wien de lof moet worden toegekend van de wetenschap des Staatsregts (*juris publici universalis doctrinam*) te hebben gegrondvest. DE GROOT bemerkte wel dat dit gedeelte der Regtswetenschap niet naar waarde behandeld was, maar zijn werk *de jure Belli ac Pacis* had een ander doel: *vitia indicasse sufficere ratus, aliis remedia quaerere reliquit*. HUBER was de eerste, die de taak aanvaarde en gelukkig volbragt.

De Heer TELS betoogt in het 1e *Caput*, dat de Schrijvers die vóór HUBER leefden (HOBBES en HORN) en die door sommigen voor de grondleggers dier wetenschap worden gehouden, geene aanspraak kunnen maken op dien lof. In een 2e Hoofdstuk worden de verdiensten van HUBER uiteen gezet, waar in 33 § § eerst eene uitmuntende en volledige schets van zijne leer gegeven, daarna § 34-37 aan zijne verdiensten regt gedaan wordt. De slotsom van dit onderzoek is deze (p. 68): HUBERUS *juris publici universalis doctrinae formam dedisse, et a politicâ aliisque doctrinis separa-*

tam dictamini juris naturae fundasse, ad eam tractandam rectam iniisse viam et denique systhema condidisse, quod rebus constitutis omnino congruum, omnibus aequum esset et idoneum, aliosque qui studio partium abrepti pravaque ratiocinatione in errorem ducti, a vero aberrassent, accurate refellisse. De 3 overige *Capita* dezer verhandeling worden toegewijd aan hen, die na HUBER schreven (namelijk BOEHMER, LOCKE en de nog levende HUGO) die ten onregte door sommigen voor *juris publici conditores* worden gehouden.

Hiermede gelooven wij onze aankondiging te kunnen besluiten. De aanmerkingen die wij van tijd tot tijd maakten en vooral op een paar belangrijke plaatsen met meerdere uitvoerigheid bijbragten, mogen alleen ten bewijze strekken, van het belang, dat wij in het werk des Schrijvers stellen, geenszins om iets aan de waarde van het geheel te willen afdingen. Ook de stijl is doorgaans zuiver en vloeijend. En indien men na het aangevoerde nog eenige verzekering van ons vordert, het zou deze zijn, dat wij beide Proefschriften onder de voortreffelijkste schatten, die in den laatsten tijd zijn verschenen, en den Schrijver onder die weinigen rekenen, waarvan het Vaderland en de wetenschap veel verwachten en veel eischen mag.

C.

Stelsel der Heelkunde van den Hoogleeraar *Ph. Fr. von Walther*.

Uit het Hoogduitsch. Eerste Stuk. Amsterdam. J.D. Sybrandi, 1838.

Zeer productief kan de Hollander op het gebied der wetenschappen juist niet genoemd worden. Van oorspronkelijkheid schijnt hij een afschrik te hebben. En toch. - Zijn drie Academies en drie Athenaea voor ons kleine landje geene broeikasten genoeg voor de studie, om er de wetenschappen nut en uitbreiding van te laten wachten? of maakt de zucht om in deze de vette koe te vinden, die ze van boter voorziet, de meesten onzer geleerden blind voor hare Goddelijke zijde? Rekenen zij aan hunne verpligting voldaan te hebben, indien zij hunne verworven kennis tot middel gebruikt hebben om den schoorsteen te laten rooken? Is de mededeeling van eigen ervaring, van eigen redenering, geene genoegzame winst gevende speculatie? Of drukt de Hollandsche lucht te zwaar? Ontneemt zij de hersenen het vrije denkvermogen? Is de circulatie der Hollanders te traag, dan dat liefde, lust en ijver voor het vak dat zij gekozen hebben, hun hart zou kunnen verwarmen? Waar is de geest onzer vroegere geleerden, die de bewondering van geheel *Europa* wegdroeg, die alles electriseerde,

die systemen omverwierp en weer opbouwde; die de duisterheden en dwaalbegrippen voor het eeuwige licht der waarheid deed verdwijnen? Wat levert onze meer dan ooit zwoegende drukpers op, in vergelijking met vroegere tijden? Prijsverhandelingen, uitgegeven door de Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen;* eenige verzen, waarvan het veelal jammer is dat zij gelezen worden; een paar handboeken voor het onderwijs aan de Hoogeschool, enkel collectanea, citaten, soms weinig eclectisch bij elkander gevoegd, die, alhoewel zij door vele van die onzer naburen overtroffen worden, den Professor van de moeite ontheffen, zelfs voortaan zijne voorlezingen te houden. Voorts eenige preken en veel, zeer veel romans, waaronder weinig, zeer weinig oorspronkelijke en nog minder tevens goede, gevonden worden. Men neemt dus liever zijne toevlugt tot het vertalen. Dat geestverdoovende vertalen! Wie zou dit intusschen den geleerde en vooral den jongen geleerde kwalijk nemen, die bij de bestaande flaauwheid en laauwheid voor de wetenschappen, ter naauwernood belangstelling en aanmoediging voor zijne betere pogingen te wachten heeft? Dus vertalen! Maar pleit het wel veel voor de wezenlijke kennis van den geleerde, indien hij met vertalen zijnen tijd wil dooden? pleit het er niet nog minder voor dan vele prijsvragen door eene *société d'admiration mutuelle* bekroond? Pleit het veel voor de individualiteit van den geleerde, voor de zelfstandigheid van gedachten, indien men met onbegrijpelijke verloochening van zijn eigen geest, in denzelfden vorm, zonder toelichting, wijziging en verandering terug wil geven, hetgeen door eenen anderen voorgekaauwd is? En toch wil ik het vertalen toelaten, mits uit het Aethiopisch, Chineesch en dergelijke talen, wier kennis niet van elken letterkundig beschaafde gevorderd kan worden; maar de kennis der Fransche, Engelsche en Duitsche talen behooren bij ons te zeer tot eene beschaafde opvoeding om te mogen veronderstellen, dat het lezen van hare oorspronkelijke werken voor den geleerde eenige moeijelijkheid zou opleveren. Des noods wil ik echter de vertalingen uit het Duitsch laten gelden, mits zij maar goed en naauwkeurig zijn en de oorspronkelijke denkbeelden onverminkt of met verstand veranderd teruggeven, iets hetgeen vooral bij een Handboek, dat niet met ophelderingen voor den vertaler voorzien is, volstrekt noodzakelijk is[1].

(1) De noodzakelijkheid hiervan blijkt ook weder bij dit handboek, ten opzigte van § 43, alwaar WALTHER omtrent de quantiteit der V.S. aanraadt, bij kinderen dubbel zoo veel oncen bloed te laten, als zij oud zijn. Welken treurigen invloed zou deze § niet kunnen hebben, wanneer men hem niet *cum grano salis* opvat? En is dit van alle leerlingen te verwachten.

De Recensent ook der Recensenten (1838, N°. 9) zegt van den vertaler van WALTHERS *System der Heilkunde*, dat deze voor zijne taak vrij wel berekend *schijnt. Schijnt?* Weet de recensent het niet zeker? zelfs dan niet als hij Duitsch verstaat? Maar neen, op het einde der Recensie zegt hij ‘de vertaling is vrij goed; de Nederduitsche terminologie is alleen niet genoeg in acht genomen.’ Dit oordeel en de belangstelling, die WALTHER'S boek verdient, nopen ook mij de critische pen er voor op te vatten.

Maar waarom is dit boek vertaald? vraagt de met het oorspronkelijke bekende lezer. Die het kent zal zich, hoop ik, voor de vertaling niet interesseren. Welk doel, vraag ik, mag men met de vertaling gehad hebben? Moet het handboek van WALTHER als leiddraad voor het Academisch en Clinisch onderwijs de andere handboeken of Dictaten verdringen? Wil de Vertaler de wetenschap bevorderen? dan heeft de goede man den verkeerden weg ingeslagen, dan had de vertaling goed moeten zijn. Heeft hij het geneeskundig publiek met de school van WALTHER bekend willen maken? De beteren kennen den meester en zijne leerlingen uit hunne menigvuldige schriften en velen begrijpen die waarschijnlijk beter dan de vertaler. Voor de anderen zal de kennismaking door deze vertaling niet altijd even voldoende en gelukkig zijn. Heeft hij er dan ook eenig voordeel mede beoogd? Dan had hij de menschen toch wel iets beters voor hun geld mogen leveren.

Geene inleiding doet ons des vertalers doel kennen, ja zelfs WALTHER'S voorrede wordt ons niet gegeven. Zonder den vreemdeling te presenteren (want de vertaling is toch voor hen, die met het orgineel niet bekend zijn), leidt hij hem in onze studeerkamer binnen; (dat is niet beleefd); zonder ons met zijne uitstekende verdiensten bekend gemaakt te hebben; (dat is niet politiek). Menigen twijfel, die hieromtrent vooraf bestaat, had hij kunnen wegnemen. Ik vrees, Vertaler! dat men uw boek nu niet zal uitlezen. Had gij slechts te voren WALTHER'S verdiensten kortelijk en met grove trekken leeren kennen, men zoude misschien, op het punt zijnde van bij uwe vertaling den moed te laten zakken, door het vooruitzigt op het vervolg, door het verlangen naar het geheel nog ééns aangewakkerd worden om verder te lezen of - uwe vertaling op zijde te leggen en nog Duitsch te leeren. - En kondt ge dan niets tot aanprijzing vinden? Heeft u het verheven standpunt niet getroffen, waarop WALTHER de geheele Chirurgie plaatst? Vindt ge zijne verdeeling niet gepast, zijn system niet zoo natuurlijk, als eenig system zijn kan? Zijn zijne eigen definities niet juist? Is zijne leer van de ontsteking niet volledig bewerkt en die van hare zoogenaamde uitgangen niet nieuw; alles niet pathologisch waar en rationeel, alles met die naauwgezetheid en grondige kennis

behandeld, die een zoo belangrijk hoofdstuk vereischt, als dat van de ontsteking voor den heelmeester is, die hij meest te bestrijden of te wijzen heeft, die hij als hoofdmiddel meestal tot de beterschap gebruiken moet? Zult gij niet na het lezen van zijn werk een juister denkbeeld hechten aan de woorden *tumor lymphaticus?* Leert WALTHER niet dat het eene ongerijmdheid is, te spreken van beklemming der breuken door active toesnoeringen van de openingen van den buik, die de *Académie royale de Chirurgie* in de vorige eeuw en RICHTER, BOYER, RUST en vele andere latere handboeken nog aannemen? Was er niets ten gunste aan te merken omtrent WALTHER'S leer en verdeeling der Aneurismata enz. enz.? Doch genoeg hiervan. WALTHER'S boek schijnt uwe goedkeuring weg te dragen en welligt stelt gij het in weerwil van den Recensent ook der Recensenten als grondslag bij de Academische voorlezing boven de werken van TITTMAN, LASSUS, V.D. HOUT, TILANUS, ja zelfs boven het handboek van den Heidelberger Professor CHELIUS, door den Heer POOL omgewerkt en vertaald. Nu, deze opinie wil ik u laten. Het is soms moeijelijk te kiezen. Maar in ieder geval waart gij toch wel verpligt geweest, eerlijk in eene voorrede uw geheim mede te deelen, dat het eerste deel van WALTHER'S systeem reeds in 1833 verschenen, maar nog niet door het tweede gevolgd is en dat gij nog slechts de helft van het uitgekomene levert.

Op sierlijkheid schijnt overigens uwe vertaling geene aanspraak te maken; eigenaardigheden, eigene wetten voor de woordschikking schijnt gij bij de Hollandsche taal niet aan te nemen. Ten minste uwe zucht om over het algemeen niet slechts de woorden, maar ook de volgorde, waarin zij in het Duitsch staan, terug te geven, schijnt mij zulks te bewijzen. Op den zin komt het bij u minder aan. Dit is dan ook het standpunt, waaruit men uwe vertaling moet beoordeelen. Menige aanmerking zal nu noodig zijn, die anders weggelaten had kunnen worden. Doch welaan! ik wil inschikkelijk zijn en voor al de gebreken uwer vertaling geen hatelijker oorzaak aannemen, dan onoplettendheid, onnaauwkeurigheid en gebrek aan taalkennis. Want onoplettendheid is het toch, dat gij § 10 en 12 van de inleiding, de aanhalingen van WALTHER vergeten hebt, dat gij in de aanhaling van § 45 van DARTAEUS spreekt. Misschien is u de naam van ARETAEUS vreemd? en het was toch zoo'n groot geleerde! Onoplettendheid is het voorts, dat gij de verbeteringen en drukfouten, die WALTHER achter zijn werk geplaatst heeft, niet eens in aanmerking genomen hebt en dus § 22 van de inl. *Extopiae* in plaats van *Ectopiae;* § 110 HASSE in plaats van NASSE; § 284 RING in plaats van RIEG laat lezen; dat gij § 57 de woorden *jedoch wieder abweichend eigenthümlich* niet vertaalt en WALTHER dus eene onwaarheid laat zeg-

gen; en dat gij § 262 over den *Carbunculus* sprekende, vrij origineel de *hoofdkorst* in plaats van de *huidkorst* af laat vallen. - Uit on oplettendheid maakt gij grove taalfouten, die bij gebrek aan eenen goeden Corrector zijn blijven staan. Zoo leest men § 1 van de Inl. *hare* in plaats van *derzelver*, dat *hier* voor het goed verstaan van den leerling volstrekt noodzakelijk is, omdat *hare* eigenlijk op Physiologie zou slaan en men dus in de dwaling zou kunnen komen, dat WALTHER de Physiologie de somatische grondslag der Anatomie noemde. In het Duitsch is het door het pronomen *Deren* duidelijk[1]. - § 12 van Inl. Men zegt in het Hollandsch: ik verbied u de steensnijding te doen; gij echter spreekt van het verbod om de steensnijding *niet* te doen. Dat is heel iets anders. § 17 van de Inl. aan *de* Ganges, voor aan *den* Ganges. § 25 hun*ner* tegenwoor*dige* rijk*dom*, voor *huns* tegenwoor*digen* rijk*doms*. § 31 zoodat bij *hun* bestaan. *Hun* slaat op kwaadsappigheid en moet dus *haar* zijn. § 45 tweemaal *als* achter eenen Comparativus, in plaats van *dan* enz., enz., foei! foei!

Door uw gebrek aan taalkennis valt gij soms over de Duitsche woorden en struikelt over uwe eigene, b.v. § 2 van de Inl. spreekt gij van geneeskundige *wijze van* behandeling der ziektevormen: *wijze van* is overtollig. § 3 is voor u in het Duitsch, voor mij in het (Hollandsch niet duidelijk; gij noemt hier de tegenstelling der geneesen heelkunde een organisch zamenstelsel. (*Der Gegensatz ist ein organisch gegliederter*) De *tegenstelling een zamenstelsel?* Gij zoudt hier beter gedaan hebben den zin duidelijk te omschrijven, want zoo noem ik hem een duister zamenstelsel. § 11 van de Inl. struikelt gij al weder over dat ongelukkige *organisch gegliedertes*. WALTHER noemt hier *das Verhältniss der Medizin und Chirurgie* aldus. *Verhältniss* is bij u *betrekking?* en nu redt gij u er uit door te zeggen: *het* (wat *het?* het betrekking?) *is een organisch zamenstel*. Het overige gedeelte van dezen § heldert de bedoeling van WALTHER toch zoo voldoende op. - § 6 van de Inl. *die innersten Tiefen der organischen Totalität*, zijn bij u *de innerlijkste verborgenheden* (*?*) van het bewerktuigde geheel. - § 8 wat is eene verhoogde warmtegraad, die *niet op het gevoel schijnbare waarneming van hitte is?* Een verhoogde warmtegraad, eene waarneming van hitte? Dit kan immers niet? En toch is het in het Duitsch zoo duidelijk. *Die erhöhte Calorification ist nicht blos scheinbar* (*ad sensum*) *Hitzegefühl;* dat wil zeggen, bij de ontsteking is de verhoogde warmtegraad niet slechts subjectief, in het gevoel des lijders, maar

(1) In hoe verre overigens de minder duidelijke, onjuistere benaming der Anatomie, als de *objective Gegenseite der Physiologie* verdiende overgenomen te worden en goed vertaald is door *objectieve heerzijde*, wil ik in het midden laten.

ook objectief, door anderen, (*durch die aufgelegte Hand* (*door het opleggen? der hand*) waar te nemen. - § 9 wat: is de *waarneming op het gevoel* van de slagaderlijke klopping? - § 14 *enkelvoudige ontstekingskoorts*. Zijn er ook meervoudige ontstekingskoortsen? - § 30 zoodat deze (verscheidenheden der ontsteking) tusschen *stilstaande en voortloopende*, tusschen erethische en torpide *gesteldheid* het midden houden. Eene stilstaande en voortloopende gesteldheid?! Vertaler! gij lacht zeker om uwe eigen aardigheden. Ik kan u nog een staaltje van grappigheid geven. § 32 namelijk leest gij: de zinkingachtige diathesis staat tot de rheumatische in de betrekking van de oppervlakkige (diathesis?) tot de dieper indringende diathesis?) Wat zegt gij van dat keurige zinnetje? Hoe vindt gij dat *in betrekking staan van?* En dan die oppervlakkige en dieper indringende diathesis!! Lees den zin van WALTHER nog eens: Die catarrh. Entzündung steht zur rheumat. im Verhältniss des *Oberflächlichen* zum tiefer *Eindringenden*. Das *Oberflächliche* en *Eindringende* zijn twee op zich zelven staande *substantiva neutra*.

Door uwe onoplettendheid en onnaauwkeurigheid geeft gij soms aan de woorden van WALTHER eenen verkeerden zin; zoo zegt gij § 41 dat de aderlijke vaatwerkzaamheid, naarmate harer volstrekte grootte, door de aderlating verminderd wordt; hieruit zou dus volgen dat de werkzaamheid der aderen, naarmate zij grooter is, ook meer door de aderlating verminderd wordt. Dit is echter niet de bedoeling van den Schrijver, want *ihrer absoluten Grösse nach* heet: met betrekking tot, wat betreft hare absolute grootte. En § 52 *bei gewissen Exsudativ-Entzündungen der Hirnhäute* beteekent toch wel iets anders als: *bij bepaald in uitzweeting overgaande hersenvlies-ontsteking?* Door uwe onnaauwkeurigheid laat gij WALTHER, § 17 van de Inl. van de begravene schatten der *Sancriten* spreken. Wat zijn dat voor menschen? Het Sankrit, waarvan WALTHER spreekt, weet ik, is de heilige taal van *Oud-Indiën*. Van het volk, dat deze taal sprak, is niets bekend. Gij echter noemt het zeer naïf de *Sancriten*. Waarom zoudt ge ook niet? Zij, die Fransch spreken zijn immers Franschen?

Door uwe onoplettendheid vergat gij in § 9 te vertalen, *die in der Zellstofbewegung vorherrschende Contraction*. Was u dit te moeijelijk? Maar waarom hebt gij dan § 16 niet vertaald: *die Congestion activ, überhaupt die positiven Symptome vorherrschend, im spätern Zeitraume sind es die negativen Praedicate?* Nu laat gij WALTHER beweren, dat de Congestie in den aanvang der ontsteking, niettegenstaande de hevige prikkeling, passief is, eenvoudige overvulling en dergelijke ongerijmdheden meer; terwijl gij toch aan het einde van den § WALTHER trouw navertelt, hoe verkeerd de meening is, dat reeds bij den aanvang der ontsteking al hare ken-

merken van passiven aard zijn. Men zou hierin bijna een sprekend bewijs kunnen vinden, dat gij kunt schrijven en lezen, zonder iets er bij te denken, en men wordt in deze overtuiging versterkt, wanneer men ziet dat gij § 15 *Fiebersymptom* door *verschijnselkoorts* vertaalt, in plaats van *koortsverschijnsel;* de ontsteking is daar namelijk verschijnsel van de koorts.

Even onjuist is voorts in § 1 van de Inl. *zu ihrem Bereiche gehörige Disciplinen* door *aanverwante* wetenschappen vertaald, want Anatomie, Semiotiek en Pharmakologie zijn niet slechts aan de geneeskunde aanverwante wetenschappen, maar zij behooren er regtstreeks toe; zonder haar kan de geneeskunde niet gedacht worden.

Inderdaad! Prof. WALTHER heeft alle reden u uwe onnaauwkeuheid kwalijk te nemen; want door haar werpt gij den schijn op hem, alsof hij aan ziekten geloofde, die over *het geheel werktuigelijk stelsel* uitgebreid zijn (zie § 5 van de Inl.) Hierdoor zou hij al te zeer van de leer van onzen nieuwen, helderzienden Leidschen GAUBIUS afwijken[1]. Maar gelukkig spreekt hij van ziekten, *welche nicht über ganze organische Systeme ausgebreitet sind;* en dat lijkt er beter naar.

Ook heeft WALTHER nooit zoo slecht geargumenteerd, als gij hem § 30 laat doen; want, volgens uwe vertaling, is de reden, dat de ontsteking bij kwaadsappigen zelden de grenzen der weefseleigendommelijkheden (*histologische* Substrate) overschrijdt, waaraan zij gebonden is, daarin gelegen, dat de ontstekingachtige diathesis niet zuiver voorhanden, maar door de gelijktijdige, kwaadsappige, onzuiver gemaakt is. Dit bewijst niets. Gij hebt twee zinnen met elkander verbonden, die in het oorspronkelijke door een punt gescheiden zijn.

WALTHER heeft ook geene ongerijmdheden geschreven, zoo als gij in § 9 van de Inl., alwaar gij van de zwaarte en beweging *van* levendige en levengevende natuurkrachten spreekt. Zegge de zwaarte eener kracht! Ik bid u, Vertaler! lees den zin nog eens over en gij zult zien dat er *zijn* voor *van* moet staan.

Tegenstrijdigheden helpen den leerling in de war. WALTHER heeft ze daarom zoo veel mogelijk vermeden. Gij echter neemt het minder streng en laat hem § 70 de ettering eenen *onvolkomenen ontwikkelingsgraad* van de ontsteking noemen, niettegenstaande § 67 u pas geleerd heeft, dat, volgens WALTHER, uitzweeting de eenige uitgang der niet verdeelde ontsteking en ettering, de voort-

(1) C.P.V.D. HOEVEN, *Init. Discipl. Pathol.* § 57. Intelligitur inde; quo sensu affirment recentiores quoque jure contendant, *nullos haberimorbos universales*, omnes esse topicos. Illis enim positis, omni organismi notione sublata, mortem poni.

zetting en voleinding van dezen uitgang is. Ach! dat gij Duitsch verstondt, en het pronomen *dessen* begrepen hadt! Maar gij gaat nog verder en laat WALTHER onwaarheden zeggen, waarvan zijne uitgebreide praktijk hem elk oogenblik zou kunnen overtuigen; want wie, gif zelf niet uitgezonderd, heeft het ooit gehoord, dat de salia media en de acida vegetabilia *ontaardend* op de menging (?) en pseudoplasticiteit werken? Zeker niemand; en toch vertaalt gij in § 54 *alterirend* door ontaardend.

Uwe Therapie zal eindelijk niet zeer rationeel, ja zelfs zeer gevaarlijk zijn; ten minste indien gij overeenkomstig § 63 handelt, alwaar wij lezen dat de nat-warme pappen de ontsteking terug houden. Dus olie in het vuur gooijen om het uit te blusschen. *Noch besser halten die nasse Wärme Cataplasmata zurück*. Die nasse Wärme is een accusativus, goede Vertaler! en de zin deze: pappen binden de vochtige warmte beter, bewaren ze langer.

Wilt gij nu nog meer bewijzen van uwe onnaauwkeurigheid! Zie dan nog eens § 6. *In den aanvang is het bloed in de ontstokene werktuigen weder meer slagaderlijk*. Hier hebt gij *rooder* vergeten, en *weder* staat niet in het Duitsch, is duister en overtollig. *Later wordt het dikker* (dichter?) *de kogeltjes verdwijnen*. Men spreekt in het Hollandsch van *bloedbolletjes. Terwijl de kernen de uit bloedrood bestaande schalen doorbreken*, DEZE *hangen aan elkander zonder zich echter geheel van de vezelstof* (Färbestof) *te scheiden*. Waarop slaat *deze?* Men zou denken op het laatste woord *schalen* en het moet slaan op *kernen*. Färbestof is *kleurstof* en niet *vezelstof*, zoo als u aan het einde van den volgenden § had kunnen blijken. *De roode kogeltjes breken door de zijwanden der vaten heen, vereenigen zich, op eene reeks geschaard, tot stroompjes, welke in nieuw gevormde buizen dringende, nieuwe vaten vormen* (welche sich in neugebildete Röhren einschliessend, zu neuen Gefässen werden.) Drie dingen leert men uit dezen vertaalden §: 1°. dat gij het Duitsch juist niet zeer goed verstaat; 2°. het Hollandsch niet zeer gemakkelijk schrijft; en uit den laatsten zin merk ik daarenboven 3°. dat gij een zeer onjuist denkbeeld hebt van de uitzweeting en de vorming der nieuwe vaten. Want volgens WALTHER worden de nieuwe vaten uit de stroompjes zelve gevormd. Deze omgeven zich met een kleed, dat zij als het ware uit zich zelve uitspinnen. Volgens u echter vormen zich de vaten afzonderlijk op eene niet verklaarbare wijze, de stroompjes begeven zich er heen en dringen er in. - Zou de *Recensent* u nog voor uwe taak welberekend noemen? Niet volkomen; want gij hebt de Hollandsche terminologie niet genoeg in acht genomen. En toch spreekt gij zoo trouw in § 10 van de Inl. over geneesmiddelen uit de *leefregelkunde* (Diaetetica); in § 32 van de *kracht tot verdierlijking* (Assimilations

kraft), die gij § 77 ook *kracht van gelijkmaking* noemt. - § 55 Bij *niet het eigen weefsel der werktuigen aandoende* ontsteking (bei nicht parenchymatöser Entzündung). Om deze bewijzen van uw puristisch streven zou men het u vergeven dat gij soms van logisch, dialectisch, phlogistisch, Diathese enz. spreekt, - om deze bewijzen alleen zou men haast gelooven dat gij met den Leidschen Hoogleeraar den ondergang aan alle uitheemsche, onduitsche woorden gezworen hebt, en waarlijk, gij zoudt voor onze taal een HEINSIUS of CAMPE kunnen worden, indien het maar wenschenswaardig ware; want er zijn zoo vele kunsttermen uit het Grieksch en Latijn, die bij ons het burgerregt verkregen hebben, hetwelk zij zich niet laten nemen, velen daar men, hetzij door de afleiding, hetzij door langdurig gebruik, eene bepaalde beteekenis aan hecht, die minder goed door de Hollandsche termen wordt uitgedrukt. Zoo toch is § 8 van de Inl. *bewerktuiging* voor *organisme* zeer onjuist; *ophooping* voor *congestie* zeer onvoldoende; *voortgang* voor *proces* vrij onverstaanbaar; *gezwel* voor *absces* zeer verkeerd; *oprigting* van sommige *deelen* voor *Erectie* vrij pedant; het *eigen weefsel der werktuigen aandoende* voor *parenchymatös* vrij lang; en *ettervloed* voor *pyorrhaea* vrij onaangenaam voor het gehoor. In allen gevalle is het beter de kunsttermen te houden dan ze in onze taal verkeerd over te brengen, zoo als § 55 waar *metaschematisch* door *van plaatsveranderend* vertaald is, dat eigenlijk *metastatisch* zou zijn. Hierdoor ontstaat nu de volgende dwaze tautologie: De deriverende geneeswijze past vooral bij ontstekingen van veranderlijke zitplaats, bij niet staan*de* blijvende ontsteking, bij van plaatsveranderende. Als men een weinig Grieksch verstaat en de beginselen der Pathologie niet geheel vergeten heeft, maakt men zulke fouten niet.

Doch genoeg! Ik wil, om het geestverdoovende, dat er in het vertalen gelegen is, vergeven dat in § 7 van de Inl. *unter*geordnet door *on*geschikt vertaald is; § 17 van de Inl. *jene* ältere door *ieder* oudere; § 23 van de Inl. *krankhaft*bildende (pseudoplastische) door *ziekte* vormende; § 3 eine *be*gleitende Erscheinung door een *ge*leidend verschijnsel; § 7 *zersetztes* Blut door *ontaard*, in plaats van door ontbonden; § 9 bei noch *starker* Reizung, door bij nog sterkere prikkeling; § 33 *Grundgebilde* door *grondlage*; § 79 nicht critisch *entschieden* door niet critisch *ge*scheiden: - maar § 89 al weder van *Ziehkopf* een kop*snepper* in plaats van kop*glas* te maken, waarmede (§ 47) het bloed door. middel van den zijdelingschen druk der lucht, nog meer uit de diepte opgezogen wordt, dat is wat erg! dat is al te erg! Twee hoofdstukken van de vertaling heb ik met geduld doorgeworsteld. WALTHER'S system heeft te veel goeds, de vertaling te weinig dar

dat ik meer tijd van mij zelven en meer bladzijden van dit Tijdschrift zou willen vergen voor de correctie van een *Thème fautif*. De acht volgende hoofdstukken van de vertaling zullen dus onaangeroerd blijven. Ik hoop dat de *Recensent ook der Recensenten* den vertaler niet meer voor zijne taak welberekend zal vinden. Ik vertrouw dat de vertaler zal willen inzien, dat het hem niet gegeven is goed te kunnen vertalen. Daartoe wordt vereischt volledige kennis der beide talen, naauwgezetheid in het opvatten en oplettendheid in het teruggeven. WALTHER vooronderstelt daarenboven, om wel begrepen te worden, behalve Duitsche taalkennis, ook nog algemeene beschaving en grondige studie vooral van Physiologie en Pathologie. Zullen 'die ongeleerde artsen, die men heelkundigen noemt, die ondergeschikte klasse van artsen, die steen des aanstoots, dat uiterst weerspannig niet te bedwingen hoofddeel in elk geneeskundig stelsel,' (daar WALTHER in zijne inleiding, § 15, 16 van spreekt,) zullen zij, voor wie toch grootendeels de vertaling geschreven is, aan deze eischen voldoen? kunt gij zelve er aan voldoen? Geef hun dan uw tweede stuk. Is dit niet het geval, dan neem ik nu van uw werk afscheid, hopende nooit eene voortzetting er van te zien.

A.M.L.

Oud-Hollandsch Deugd in hare waardij geschetst en ter beoefening aangeprezen, of zet de tering naar de nering.

Eene gewigtige les voor alle standen der Maatschappij, door *A. Biben*, Predikant te Edam. Te Edam, bij J.L. Rolf, 1838, kl. 8°. 150 bl.

Al wederom de vrucht eener Prijsvraag, bij welke het antwoord van D^{s}. BIBEN naar den prijs mededong, doch dien niet behaalde. Het goede oogmerk van den Schrijver met de uitgave van het onbekroonde stuk blijft onmiskend, ook zonder zijne verzekering in de voorrede. Maar over de waarde van zijnen arbeid zij het vergund van anderen te verschillen. In het algemeen gaat het mij altijd aan het hart, wanneer ik die gulden oude spreekwoorden, het resultaat van scherpzinnige opmerking en diepe menschenkennis, als teksten voor eene preek behandeld, niet zelden mishandeld, zie. Zij worden zoodoende niet ongelijk aan eene teug ouden Johannisberger, dien men met laauw water aanlengt: de frischheid gaat er bij verloren; het puntige, het kernachtige, mag ik zeggen, de *gecondenseerde* gedachte, die zoo eigenaardig zulke spreekwoorden kenmerkt, wordt als pletzilver tot lovers uitgeslagen, en gelukkig nog indien de toepassing der preek niet met den tekst in openbare tegenspraak komt.

'*Zet de tering naar de nering:* eene gewigtige les voor alle standen.' Het is buiten kijf. Maar die les is daarbij zoo natuurlijk, zoo eenvoudig, zoo alles in zich bevattende, wat ter zake dient, dat het bijna onbegrijpelijk is, hoe iemand er iets bij kan voegen, waarvan hij de overbodigheid zelf niet dadelijk gevoelt. Zullen de woorden die er voor, achter en om heen gestrooid zijn, de beteekenis der vermaning verduidelijken, of de betrachting met meer klem aandringen? Dat beoogt, dat beproeft de Schrijver; maar op wat wijze? Doorloop het boeksken met aandacht, en zie, hoe hij, zijns ondanks, van het eene voorschrift der zedeleer op het andere wipt; hoe hij van heinde en verre alle soorten van vrome (inderdaad goed gemeende) vermaningen bijeengaart, om ze allen, als het ware, binnen den cathegorischen imperatif: *zet de tering naar de nering*, op te sluiten, terwijl eindelijk, als naar gewoonte, de Godsdienst bestemd is om de openblijvende hoekjes te vullen. Het kon wel niet anders. Zou de Prijsvraag beantwoord, en het boekje lijvig genoeg worden, dan moesten niet alleen zuinigheid, spaarzaamheid, tevredenheid, nederigheid en nog een aantal zulke - *igheden*, door alle toonaarden gemoduleerd, maar zelfs datgene bijgebragt worden, wat met het onderwerp in geene betrekking stond. Gedeeltelijk bezigt de S. voorbeelden of verdichte toestanden, waarin hij de gevolgen schetst, wanneer men de tering *niet* naar de nering zet.

Vrouw VAN KLAVEREN, de huisvrouw van den steenbakkersknecht, wordt door den Heer TEN OEVER met gepasten ernst onderhouden, bij gelegenheid dat zij hare buurvrienden, ofschoon het geen feestdag was, wat rijkelijk op brandewijn met rozijnen, chocolade en krentebollen onthaalt. Hoezeer de philosophie, waarmede vrouw VAN KLAVEREN haar gedrag tracht te vergoelijken, lang niet dwaas is (want zij had destijds goede verdiensten, en een vrolijke avond kon er af) wordt zij echter tot de overtuiging gebragt, dat het beter is de bezuinigde penning der huishouding in de Spaarbank te beleggen.' Dit tafereeltje is niet het slechtste. Het heeft iets van het volksleven, ontwikkelt zich geleidelijk, en zal misschien eenige sympathie ontmoeten, omdat dergelijke toestanden niet ongewoon zijn. Maar niet hetzelfde kan gezegd worden van den kantoorklerk van Mijnheer RUARDA, die een goudbeursje steelt, de handteekening van zijn' meester namaakt, en spoedig betrapt, door den Regter tot vijfjarige tuchthuisstraf veroordeeld wordt; bij die gelegenheid eene tamelijk geaffecteerde boetpredikatie van den (President der Assises ontvangt, - en dit alles als gevolg, dat de knaap niet indachtig is geweest om de tering naar de nering te zetten. Neen Mijnheer TEN OEVER! (NB. deze persoon is het hoofdorgaan der moraal in het boekske) die redenering loopt of kruipt als de

kronkelpaadjes in het doolhof te *Amsterdam*. De knaap was ijdel, en verviel daardoor van het een tot het ander en eindelijk in het tuchthuis. IJdelheid, ge zegt het naderhand zelf, was de hoofdoorzaak, de bron, waar alle afdwaling uit voortvloeide, het overige eene rij van gevolgen of verschijnselen, tot aan de aanspraak van den President toe. Nu kunt gij er de tering en nering als verschijnsel wel tusschen schuiven, - ook even goed uitlaten; maar doe dat verschijnsel niet als hoofdoorzaak voorkomen, omdat nu eenmaal het boekje dien titel draagt. Want zie, wanneer ge uwen lezer (en dit is immers uwe bedoeling) eerst regt bang gemaakt hebt door die leelijke tuchthuisstraf, dan loopt die lezer nog eens weer terug in de levensgeschiedenis van den getugtigde, klimt van de eene sport op de andere, gaat des noods de tering en de nering ongemerkt voorbij, totdat hij aan de ijdelheid komt, en zegt dan (indien het hem ernst is uit uwe woorden leering te trekken) ‘voortaan zal ik mij voor de ijdelheid, die een mensch in het tuchthuis brengt, wachten.’ Deze is de weg, dien de eenvoudige lezer bij voorkeur bewandelt, omdat hij nu de natuurlijke en gezonde betrekking tusschen oorzaak en gevolg kan opmerken. In dien weg moet gij echter geene greppels graven, want dan fopt gij ligt u zelven. Het nuchtere, ongeletterde verstand komt soms met zulke malle, maar daarom niet minder steekhoudende opmerkingen, uit de lucht vallen, dat daardoor gemakkelijk het kaartenhuis uwer redenering uit elkander wordt geblazen; en hebt ge dan nog zoo fraai gemoraliseerd, het helpt altemaal geen sikkepitje.

Om diezelfde reden, Mijnheer TEN OEVER! hadt gij inderdaad wel wat omzigtiger mogen zijn, toen gij in de bloeijende Afdeeling der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen* eene Verhandeling deedt over het spreekwoord: *zet de tering naar de nering*. Tot hiertoe kon het er nog door, zoo lang slechts op ontkennende wijze de gevolgen werden geschetst van het verwaarloozen der vermaning in het spreekwoord vervat. Waren er wel eens gevolgen onder, die hunne wettige afkomst moeijelijk konden bewijzen, of aan een ondergeschoven vader werden toegedicht, men kon des noods zich zoo iets laten welgevallen. Toen gij echter meer *positief* het spreekwoord wildet verklaren, en de gronden ontwikkelen, waarom men, afgezien van de gevolgen, de tering naar de nering moest zetten, toen kwam het er vooral op aan voet bij stuk te houden en consequent te redeneren.

In het eerste deel zou aangetoond worden: ‘hoe *betamend* en *pligtmatig* het zij voor een ieder onzer, om ons leven overeenkomstig onzen stand en vermogen in te rigten.’ Maar, Mijnheer TEN OEVER! wat pligtmatig is, is van zelf reeds betamend: iets kan niet pligtmatig en te gelijk onbetamend zijn. Het begrip van pligt

bevat eene noodzakelijkheid in zich. Is derhalve die noodzakelijkheid bewezen, dan schenken wij u die betamelijkheid, een woord dat bovendien door deszelfs onbepaalde, willekeurige beteekenis, in een wijsgeerig betoog eene armzalige figuur maakt. En waaruit leidt gij nu het pligtmatige af? *Summa summarum:* omdat wij overeenkomstig Gods wil handelen, wanneer wij de tering naar de nering zetten.' Ei lieve, Mijnheer TEN OEVER! dat is immers de mijl op zeven: dat heet ik de zon van den Hemel plukken om eene vlooijenvangst bij te lichten. Ik wil wedden, dat hij, die het spreekwoord uitvond of het eerst bezigde, op dien oogenblik veeleer aan een heirleger van grimmige schuldeischers en onbetaalde rekeningen, dan wel aan den Hemel gedacht hebbe. En wat zoudt gij zeggen, indien ik nu in eene andere bloeijende Afdeeling van het Nut ook eens eene Verhandeling deed, ten betooge van het betamende en pligtmatige, *om zich geen knollen voor citroenen te laten verkoopen*, en daarbij het pligtmatige uit hetzelfde beginsel wilde afleiden, hetgene met gelijk regt zou kunnen geschieden? Gij zoudt immers meesmuilen, zoo ge u al van ergernis onthield. Neen, Mijnheer TEN OEVER! met het spreekwoord: *zet de tering naar de nering*, hadden onze zuinige, spaarzame en vooruitziende voorvaderen eene bij uitstek *stoffelijke* bedoeling. Het was voor hen, en blijft voor ons een voorzigtigheidsregel; een voorschrift dat men niet te hoog in het onstoffelijke moet opschroeven of het een wordt met het ander bedorven: op die wijze verlaagt men het waarachtig groote tot een' dwerg, of maakt het kleine tot een' monsterachtigen reus, om wien men lacht, of die de kinderen schrik aanjaagt.

In het tweede deel uwer Rede pakt gij de zaak bij het regte eind. Daar heet het: 'dat de bedachtzame opvolging van het aangeprezen voorschrift, ons zelven eene menigte van zorgen en verdrietelijkheden bespaart.' Dat was het ware standpunt. Uit dien hoek, en daaruit ook alleen, had gij moeten vuren. Of was misschien dat hoekje wat te eng beperkt om zich in het breede te bewegen? Behoefde men daartoe meer terrein? De aanhef der Verhandeling doet het gissen. Daar wordt het mikpunt al dadelijk wat verder genomen: *zet de tering naar de nering*, - of *leeft overeenkomstig uwen stand*. Dit laatste kon geene verklaring van, veel minder gelijkluidend met het eerste zijn. De tering naar de nering te zetten en overeenkomstig zijnen stand te leven, zijn twee onderscheiden zaken; zij hebben verschillende beteekenis en berusten op verschillende beginselen. Men kan in levenswijze zijnen stand te boven gaan, en toch eene streng arithmetische verhouding tusschen zijne uitgaven en inkomsten in acht nemen. Daarbij vergete men niet, dat de begrippen van stand, als verschijnsel in

de burgerlijke zamenleving, zoo conventioneel zijn, dat er heel wat sophismata toe gevorderd worden, om er *a priori* iets dragelijks van te construeren. Dit gevoeldet gij hier en daar, Mijnheer TEN OEVER! Wij zijn er intusschen niet mede geholpen, wanneer gij leert: ‘dat het niet in onze magt stond te bepalen, in welken stand wij zouden geboren worden.’ Het stond ook niet in onze magt of wij in het geheel wel zouden geboren worden; veel minder hoe, waar of wanneer. Doch hoe dit zij, het willekeurig toevoegsel dat aan het spreekwoord gegeven wordt, en waarover eigenlijk, meer dan over het spreekwoord zelf, de gansche rede loopt, bevestigt al weder het boven opgemerkte, dat men naar bijzaken of aanverwante onderwerpen moest omzien, zou het boekje volgeschreven worden.

Menigeen mag welligt vragen, waarom ik het zoo hoog opneem met een letterkundig verschijnseltje, waaromtrent men het anders zou laten berusten, bij eene bloote Aankondiging, des noods met een suikerzoet woordje, indien het boekje bij uitnemendheid goed was, of een *coup de patte* in het tegengestelde geval? De zaak, waardste lezer! is van meer belang, dan gij oppervlakkig waant. Onder geleerden zal eene valsche leer, eene dwaze stelling, of in het algemeen, een gebrekkig, wetenschappelijk voortbrengsel niet gemakkelijk opgang maken. Zij zullen er onderling over haarkloven, en het boek uiteen rafelen, totdat de draden in den wind verstuiven. Maar voor het volk, voor de goede menigte, die evenwel reeds zoo dik bezet is met dwaalbegrippen en valsche voorstellingen, en zoo geloovig op gezag alles aanneemt, daarvoor moet de kritiek, met eene waarschuwende stem toezien, wat der menigte geboden wordt. Gestrengheid in de redenering, bestemdheid van uitdrukking, en daarbij eene bevattelijke, doch tevens indrukwekkende voordragt, zijn, misschien meer dan in eenig ander, in Volksschriften onmisbare vereischten. Aan deze vereischten voldoet, naar onze meening (wij laten ieder de zijne), het boekje niet. Over het aangename en belangwekkende der voordragt, zou nog te twisten zijn, omdat de zaak van subjectiven aard is. Doch dan volgt de vraag: voor welke lezers is het geschrift bestemd? Voor de meer bevoorregte standen? (zie de Voorrede). De smaak van deze is te zeer verfijnd, zoo ge wilt, verwend, om behagen te vinden in de zaturdagsche reiniging, die de dochter van den Heer TEN OEVER haar kindje doet ondergaan. De luren, spons en poerdoos zijn zeer achtingswaardige voorwerpen in de kinderkamer, maar de herinnering daarvan in een gedrukt boek, is wat triviaal voor fijne ooren. Voor de kantoorklerken dan? Gluur eens even in hunne lessenaars; gij vindt er PAUL DE KOCK, BALZAC en VICTOR HUGO, maar uw boekske niet. Waarom? Niet omdat de zaak niet

belangrijk, het onderwerp niet lezenswaardig, of hun smaak te zeer bedorven is, maar omdat die soort van lezers iets meer piquants willen, zij het ook slechts in den vorm. Voor vrouw VAN KLAVEREN en hare standgenooten? Voor deze heeft de plat-historische *Nieuws-Bode*, met zijne ruwe, grove en echter hier en daar energieke vormen, meer aantrekkelijks, dan eene koude moraal, die te weinig gemoedelijk is voor hun hart, soms te gezocht, soms te doorschijnend voor hun verstand, en doorgaans te mat en flaauw voor hunne verbeelding.

In weerwil van dat alles schat ik den verdienstelijken Schrijver van het *Zondagsboek voor Christenen*, hoog, zeer hoog. Hij heeft getoond er voor berekend te zijn een *goed* boek te schrijven, en daarom mogt ik hem zoo gaarne in het oor fluisteren: *non multa sed multum*. Misschien heeft hij het lokaas der prijsvraag geen weerstand kunnen bieden. In dat geval werp ik al de schuld op de verzoeking; en vraag, hetgene mij zoo vaak op de tong zweefde: hoe lang zal toch de overtuiging nog uitblijven, dat de tijd voorbij is, om door gouden medailles wezenlijk nuttige geschriften uit de donkere studeerkamers te lokken? Een heldere kop, met wetenschap gestoffeerd en eene vaardige pen, zoekt niet meer vergeefs naar een voertuig om zich bekend te maken; en een goed boek vindt koopers, lezers, en verdiende prijsstelling, is het heden niet, het zal morgen zijn. Wat rigten daarentegen thans de prijsvragen uit? Zij bevorderen eene onnatuurlijke vruchtbaarheid op het gebied der wetenschap, waarvan het gevolg zich aan de ziekelijke krachtelooze vruchten doet kennen. Maar wat erger is, - wie merkt ze niet met deernis op, die noodlottige medaille-jagt, die menigeen zijnen werkzamen ijver doet verbeuzelen, den stroom zijner gezonde denkbeelden wringende binnen de grenzen van eene soms vrij onbekookte prijsvraag; terwijl aan den anderen kant, meer dan een, van wien het beter ware, een eenvoudig baardschraper te zijn, door eene gelukkige compilatie in het oog der kortzigtige menigte de met goud gekroonde reputatie van geleerde erlangt.

- S.

Agneta van Kruininge. Geschiedkundig-Romantisch Tafereel uit den tijd van Graaf Floris den Vijfden, door *J.F. Bosdijk*.

Amsterdam, bij C.L. Schleijer, 1839. VI, 388 bl.

De Graaf en zijn Raad of de St. Jans avond. Geschiedkundig Tafereel uit de Dertiende Eeuw, door *Willem van Rehburgh*.

Amsterdam, bij J.M.E. Meijer, 1839, I^{e} Deel VIII, 263 bl. IIe Deel 296 bl.

De Gids heeft meer dan eens zijn gevoelen over Hollandsche Ridderromans gezegd. *De Gids* heeft meermalen aangewezen, welk gedeelte onzer geschiedenis door den luister onzer naburen in de schaduw werd geplaatst: *de Gids* had bijna het vaste land verlaten om onze schrijvers in het ruime pekelzog, zoo als onze dichters, goddank, *plagten* te zeggen, te *loodsen*, en hun aan te wijzen, waar onze nationaliteit een eigen, een schitterend, en bij verstandige opvatting, romantisch kleed kon aannemen. *De Gids* heeft gelijk meermalen geschiedt, voor dooven gepredikt:

> Quid facis Oenone? Quid arenae semina mandas?
> Non profecturis litora bubus aras.

En daarom besparen wij al wat over dat punt te zeggen valt (misschien reeds gezegd is, want zoowel ons als onze lezers verveelt de eeuwige litany) tot het slot onzer beoordeeling, indien zij niet reeds te veel ruimte beslaan zal.

Beide Romans, die voor ons liggen, behandelen een gelijk tijdvak der grafelijke regering: beide zijn ontleend uit het leven van een Vorst die tot een der opmerkelijkste, en tevens der zonderlingste verschijnselen onzer oude geschiedenis behoort. Beide zijn, zoo wij wèl zien, het product eener rigting der beschouwing, die voor het oogenblik in navolging van namen van gezag heerschend geworden, echter evenzeer in strijd is met de van ouds overgeleverde denkwijze, als zij bij wijsgeerige beschouwing, aan noodzakelijke wijziging onderworpen zal zijn.

Graaf FLORIS de V^{de}, de zoon van Koning WILLEM, de Vorst, die door zijn volk aangebeden werd, die met de aanzienlijkste Vorsten als van magt tot magt handelde, die *Holland* beheerschte, terwijl het, wij zeggen niet in den verhevensten, maar in den meest flonkerenden luister praalde, maar wiens val over het gelukkig gewest eenen nacht van rampen verspreidde, wiens naam meer dan die van eenig ander Graaf (de ongelukkige JACOBA misschien uitgezonderd) in de overleveringen en de herinneringen des volks is ingeweven, wiens dood hem de glorie der martelkroon heeft verworven. De martelkroon is de meest dichterlijke aller kroonen.

En daar ligt misschien dereden, waarom FLORIS, zijn leven en zijn lijden, roem en zijn dood zoozeer aan onze dichters beviel. Maar dezelfde FLORIS is zeker bij zijn leven weinig minder verschillend beoordeeld dan na zijnen dood. Onze groote dichters HOOFT en VONDEL, zagen in zijn uiteinde eene regtmatige wraak, in zijn val eene Goddelijke vergelding, in zijne werkzaamheid het trachten van een dwingeland, in zijne moordenaars de verdedigers en de helden der vrijheid. Thans is het blad gekeerd. Zoo wij onze Romans gebouwd hadden op hetgeen het naast in de herinneringen des volks leefde, zoo wij de overlevering overnamen, zoo als wij ze van de beroemdsten onzer voorgangers ontvingen, zoo wij handelden als de Grieken met hunnen ACHILLES en OEDIPUS, als de Franschen met hunnen KAREL *den Groote*, hunnen LODEWIJK den XI en hunnen HENDRIK den IV, welligt zweefde nog hetzelfde vooroordeel over de schim van den vermoorden Graaf. Maar wij Hollanders zijn een ernstig volk. Onze oude school heeft zoolang tegen vreemde navolging, zelfs tegen WALTER SCOTT en tegen historische Romans geijverd, dat het woord Roman in de schaduw, het woord *Historie* in het licht kwam, dat de poëzij der Romans zijne verdediging achter het proza der wezenlijkheid zoeken, dat de ligte geest der fantasy niet in de wolken drijven, maar op zijne beenen staan moest.

Wij bebben eerbied voor deze zucht tot degelijkheid; maar wij laken hare overdrijving. De liefde en haat, die wij den Geschiedschrijver, die voor onzen tijd voor een gedeelte ook wijsgeer zijn moet, verbieden, veroorloven wij aan den gevoeligen Dichter. Één lichtpunt, dat zich in den persoon van zijn held blinkender dan in die van eenig ander vertoont, ééne groote daad, of ééne groote gedachte kan en mag voor hem genoegzaam zijn, om de overige bedrijven van zijn leven onder den invloed van dien glans te beschouwen en daarom vergeven wij SCOTT, wanneer hij de waarheid in het belang van zijn RICHARD, van zijn LEICESTER, van zijne Hooglanders te kort doet; daarom vergeven wij SCHILLER, wanneer hij over MARIA'S zwakheden den mantel werpt, die VON RAUMER zoo onbescheiden opligtte; daarom vergeven wij GOETHE, wanneer hij met KLäRCHEN uitriep: *und das war mein* EGMONT; daarom sympathiseren wij zelfs met onzen VAN LENNEP, wanneer het *Manpad*, de *Vogelenzang* en Graaf FLORIS dikwijls het referein zijner dichterlijke tafereelen worden. Maar nu hoore men onze Romanschrijvers!

‘Ik heb *getracht* den twistappel over de Zeeuwsche eilanden met eenvoudigheid te schetsen en het verhaal te kleuren met de levendige, doch ONOPGESMUKTE KLEUREN DER WAARHEID.

Ik heb *getracht* de voorvallen zoodanig te plaatsen - dat men mij geene inbreuk op het wezenlijke der gebeurtenissen kan ten laste leggen.

Ik heb *getracht* de karakters onschendbaar te handhaven en onderscheid te maken tusschen toevallige afwijkingen en het algemeen beloop van iemands waarschijnlijk gedrag.'

J.F. BOSDIJK, Voorrede van *Agneta van Kruininge*, bl. v.

'Het doel, hetwelk de Schrijver zich in dit geschiedkundig tafereel heeft voorgesteld, is het karakter, den gedeeltelijken levensloop en de oorzaken en drijfveren, benevens de omstandigheden des doods van den ongelukkigen Graaf FLORIS V te beschrijven.

Om tot dit doel te geraken, moest hij vooreerst zijn onderwerp bestuderen, zich als het ware vermengen met de personen, welke hij ten tooneele voerde; daarbij de verschillende berigten nopens dit tijdvak met elkander vergelijken, de uit elkander loopende kronijken toetsen, aan de gezonde rede (?) het karakter en de gevoelens van de verschillende personen, en den geest van de eeuw, waarin zij leefden, ten einde de waarheid, als bij gevolgtrekking, te ontdekken.

Vele tegenstrijdige gebeurtenissen kwamen hem voor, een aantal geschied- en levensbeschrijvers hebben zich met dit tijdvak bezig gehouden en naar hunne personeele gevoelens en partijdige denkbeelden, handelwijzen uitgelegd, gebeurtenissen vermengd, en daadzaken verdraaid.'

WILLEM VAN REHBURGH, Voorr. voor *de Graaf en zijn Raad*, bl. IV.

Één woord, mijne Heeren! Gelooft gij in goeden ernst, dat SCOTT, uw groot voorbeeld, *getracht* heeft de *omstandigheden des doods* van den ongelukkigen Graaf van ROTHSAY te beschrijven, of met de levendige, doch onopgesmukte kleuren der waarheid, den wedstrijd tusschen Saksen en Normandiërs, tusschen Engelschen en Schotten, den twistappel tusschen den Pretendent en het huis van *Hanover met eenvoudigheid* te schetsen? Of gelooft gij veeleer, dat hij over dit alles, ten gevolge van veel lezen en veel denken, zijne eigene en vastbepaalde inzigten had, zijne liefde en zijnen haat, zijne sympathie en antipatie en dat om de levendige voorstelling, die hij van de treffendste voorvallen zijner geschiedenis had, zich die bewonderenswaardige tafereelen groeperen, die het doel van naijver en navolging voor de treffelijkste schrijvers zijn en blijven zullen? Gelooft gij b.v. dat aan hem de zinsnede van VAN REHBURGH uit de pen zou hebben kunnen vloeijen?

'Het viel hem moeijelijk, in al die berigten de wezenlijkheid te onderscheiden en dikmaals de schrijvers, wier namen het best gevestigd zijn, van vergissing te moeten beschuldigen. Meer dan eens heeft hij het begonnen werk willen laten varen, omdat hij geen einde aan zijne twijfelingen zag en hij de taak als te zwaar voor zijne krachten beschouwde.'

Neen, voorzeker, indien SCOTT door historisch onderzoek en verge-

lijking van oorkonden aan het aarzelen gebragt was, omtrent den aard der gebeurtenissen, of geen einde aan zijne twijfelingen betrekkelijk het karakter zijner helden gezien had, hij had de taak niet op zich genomen, of haar, naauwelijks begonnen, laten varen. Ook hier geldt:

Scribendi recte sapere est principium et fons.

Wij willen echter onzen schrijvers niet te hard vallen. Veeleer mogen wij onderstellen, dat de verklaringen, die wij hierboven mededeelden, geenszins ter goeder trouw, maar alleen geschikt zijn om dezulken te bedriegen, die het schrijven van Romans voor noodelooze tijdverkwisting, het lezen daarvan voor een gevaarlijken hartstogt houden. Er zijn er, die met denzelfden ijver het tooneel eene school der zeden, en den Historischen Roman voor een krachtig hulpmiddel ter verspreiding van de kennis der geschiedenis achten, en die beiden op dien grond aanprijzen. De dichters verschansen zich achter dat ongeschikte bolwerk: plooijen en wijzigen hunne scheppingen naar de voorschriften der nuttigheidsschool en bezondigen zich evenzeer aan de materiëele belangen des publieks als aan de kunst zelve. Het is die heillooze verwarring van begrippen, welke aansprakelijk is voor de mislukte pogingen van schrijvers van talent, om tevens evenzeer aan de eischen van den smaak, als aan de vorderingen eener bekrompen zedelijkheid te voldoen. Het is deze verwarring van begrippen, waaraan wij zoo al niet het geheele plan, ten minste de voorreden der onderhavige boeken verschuldigd zijn.

Door deze toegefelijkheid jegens een bastaard-aesthetiek zijn de Heeren BOSDIJK en VAN REHBURGH voor eene dubbele regtbank verantwoordelijk: zoo wel de geschiedkundige als de man van smaak vraagt hun rekenschap. Wij willen trachten in beider naam te spreken.

Toen wij hierboven de aanmerking maakten, hoe verschillend Graaf FLORIS, zijn leven en bedrijf voor twee eeuwen en thans is beoordeeld, wezen wij slechts even op den invloed, dien een man van gezag op die uitspraak gehad heeft. BILDERDIJK nam den ongelukkigen vorst in zijne bescherming, en gelijk het in onzen tijd de mode wordt, om zijne eigene wijze van zien zooveel mogelijk naar die van onzen onsterfelijken dichter in te rigten, zoo is hetzelfde streven bij de Heeren BOSDIJK en VAN REHBURGH onmiskenbaar. Duidelijk vertoont zich die bedoeling bij den laatsten: ‘een voorbeeld’ zoo heet het, ‘heeft hij in zijne geschiedenis ontdekt, dat zij, die de verhevene taak op zich nemen, om de volkeren te verbeteren, voortgang van verlichting en beschaving te bevorderen en algemeene welvaart daar te stellen, steeds het slagtoffer hunner heerlijke bedoelingen worden.’ Twee aanmerkingen vallen onwillekeurig elken lezer zoowel als mij te

binnen: de eerste strekt ter ontkenning van de algemeenheid van den regel door den Schrijver gesteld; of is niet PERICLES, is niet AUGUSTUS, is niet KAREL, is niet PETER, is niet FREDERIK *de Groote* in zijne ontwerpen geslaagd? Zijn zij niet zoovele bewijzen, dat een goede wil ter bevordering van 's volks welzijn, niet op zich zelven den Vorst tot het slagtoffer zijner pogingen maakt. Ten tweede, zoo al de goede wil van FLORIS aanleiding gaf tot zijn ongelukkig uiteinde, dan lag de oorzaak daarvan meer in de beurtelings zwakke en onvoorzigtige wijze, waarop hij zijne plannen doordreef. Zelfs de grootste ijveraar voor dien ongelukkigen Graaf, zal niet ontkennen, dat die welwillendheid jegens zijne onderdanen gepaard ging met eene mate van heerschzucht, die de kloekheid van zijn verstand niet wist te bemantelen, die de kracht van zijn wil niet wist te beheerschen. Zijne heerschzucht waagde den kamp met die van anderen, zijne heerschzucht kostte hem het leven.

Ongetwijfeld verdient de dappere en hardnekkige tegenstand, dien de Graaf aan de eischen van *Vlaanderen* bood, onze hulde: ongetwijfeld heeft hij op onze dankbaarheid aanspraak, omdat door hem de magt der edelen geknot, die der steden en van den burgerstand ten top verheven is. Maar even opmerkelijk is het, dat de door hem gekozen middelen zoo zeer met de strikte begrippen van regt in tegenspraak zijn, dat bij iedere botsing het ongelijk op zijne zijde schijnt. Bezwaar, zoo veel gij wilt, het hatelijk, onrustig, verraderlijk karakter van GUI van *Vlaanderen*, zijne eischen op *Zeeland bewester Schelde*, waren toch op de overeenkom ten met FLORIS *den Voogd* en de latere herhalingen daarvan gegrond. Verdubbel het kwaad, dat van de magt der Heeren VAN AMSTEL en WOERDEN te verwachten was, in de hulp aan den Bisschop JAN VAN NASSAU verleend, in het berooven van GIJSBRECHT, gedurende zijne gevangenschap, in de wreedheid aan de bezetting van *Montfoort* gepleegd, is het regt zeker niet op de zijde van den Graaf. Men roemt de edelmoedigheid van den Graaf, jegens zijne vroegere vijanden, men verfoeit de ondankbaarheid zijner moordenaars, en te regt. Maar had de zelf zoo heerschzuchtige Graaf niet behooren te gevoelen, dat de gekrenkte eerzucht van magtige Heeren, zich door eene enkele weldaad niet even gemakkelijk liet bevredigen, als de slagtoffers zijner verleiding, met de eer van den Graaf een bastaard te hebben geschonken. GUY, ALEID, AMSTEL, BORSELEN, RENESSE zijn beurtelings met den Graaf in de hevigste onmin, en slechts zelden is de partij van den Vorst die der regtvaardigheid. Slechts de trouweloosheid van Koning EDUARD van *Engeland* duldt geene verschooning.

Spraken wij vroeger met een enkel woord van den invloed die de overlevering op de voorstellingen van den Romanschrijver heb-

ben kon en mogt, wij mogen hier te meer het versleten vertelseltje omtrent de beleediging aan VAN VELZEN, in de persoon zijner huisvrouw aangedaan, opwarmen, omdat de Heer VAN REHBURGH daarop voor een gedeelte zijne intrigue gebouwd heeft. Op eene zonderlinge wijze misvormt dit zijn plan. Hij, wien het vooral om geschiedkundige waarheid te doen is, zegt de overtuiging te hebben, dat het geval grootendeels verzonnen is en maakt echter, tot verklaring van zijn feit, gestadig daarvan gebruik. Zonderling te meer, dat hij het slechts gedeeltelijk overneemt, en den Graaf niet in het hatelijk daglicht stelt, waarin zijn antwoord op VELZENS (niet zoo als de Schr. zegt, *vrij onbetamelijke uitdrukkingen*, maar zoo als HOOFT het zeer juist noemde):

> Antwoordt al te straf
> En qualyk op zijn hoofsch behouwen,

doet voorkomen. Zoo toch de Schrijver eenmaal eenigen grond aan het bekende lied van GHERAERT VAN VELZEN toekende en dus de hulp der overlevering inriep, bevroeden wij niet, volgens welken regel hij haar slechts gedeeltelijk kan volgen. Doch zij ook de zaak ‘niet anders gebeurd dan zoo als hij het te boek heeft gesteld,’ bl. 263, dan is deze greep wel de ongelukkigste die hij doen kon om in het voorbeeld van Graaf FLORIS aan te toonen: ‘dat zij, die de verhevene taak op zich nemen, om de volken te verbeteren enz., steeds het slagtoffer hunner heerlijke bedoelingen worden.’ Immers volgens zijn verhaal wordt veeleer de Graaf het slagtoffer van de door een grievenden hoon opgewekte wraak eens edelmans. Wij weten dat de Schrijver ons antwoorden zal, dat de verleiding van MACHTELD VAN VELZEN slechts den smeulenden gloed deed ontvlammen: dat, zonder de wrok der Edelen, eene daad die weinig vreemd was bij de vorsten dier dagen, niet zulke noodlottige gevolgen zou gehad hebben. Doch die wrok der Edelen zelf was, zoo als wij vroeger aantoonden, door verschillende oorzaken gewekt: bij de Zeeuwen is het gemis van materiëele voordeelen, over wier berooving zij klaagden: bij AMSTEL en WOERDEN nooitgesmoorde wrok over nederlaag en gevangenschap: bij JAN VAN KUIK erfelijke haat tegen het huis van *Holland:* maar al die drijfveren zouden niet magtig genoeg geweest zijn om 's Graven ondergang te berokkenen, had niet koning EDUARD aan de zamenzwering haar volle beslag gegeven. De geheele geschiedenis getuigt, dat hij de eigenlijke bewerker van het vreesselijke treurspel was, en zoo bij iemand, dan waren het gewis niet bij dien Engelschen vorst ‘de heerlijke bedoelingen’ des Graven, die hem aanspoorden, het door dezen aangevangen werk te verstoren.

Mislukte het derhalve den Schrijver alle de beweegoorzaken van 's Graven moord onder het door hem gekozen gezigtspunt te ver-

eenigen, het wordt de vraag, hoe hij op de andere punten, waar 's Graven gedrag in een onzeker daglicht verschijnt, zich van zijne apologie heeft gekweten. Wij kunnen niet nalaten hier en daar den Heer VAN REHBURGH ten minste groote eerlijkheid toe te kennen. Hij deed b.v. zeer wel met de teedere snaar van *Zeeland Bewesterschelde* niet te zeer te roeren, maar den Graaf slechts te laten klagen over de trouwelooze handelwijze van Graaf GUY, I^{e} Deel, bl. 160, 161. Over het verzuim der hulde en manschap aan dezen, volgens het verdrag van 1290, beloofd, rept hij geen woord. Even onbewimpeld stelt hij den Graaf in het ongelijk ten opzigte zijner gewezen Voogdesse ALEID, IIe Deel, bl. 16, en zijner echtgenoote BEATRIX van *Vlaanderen;* evenmin verbloemt of verdedigt hij 's Graven talrijke minnarijen. Maar uit de lucht gegrepen is daarentegen de onderstelling, dat Graaf FLORIS de stierengevechten als een barbaarsch vermaak verfoeide, IIe Deel, bl. 14, terwijl de Schr. als feit verhaalt, dat die gevechten, slechts schaarsch in ons land gehouden, juist *driemaal* gedurende de regering van zijnen held hadden plaats gehad. Doorgaans echter vertoont hij den schijn van onpartijdigheid, maar die onpartijdigheid verbreekt de éénheid van het plan des Romandichters en de Schr. slaagt te minder, wanneer hij den Vorst als het slagtoffer *zijner heerlijke bedoelingen* tracht voor te stellen. Zijn FLORIS blijft de FLORIS dien wij uit de geschiedenis kennen, dapper, edelmoedig, heerschzuchtig, maar tevens zonder innerlijke geestkracht, zonder die standvastige kloekheid en wijze voorzigtigheid, waarbij alleen groote plannen met een gewenschten uitslag kunnen bekroond worden. Kortom, hij is en blijft te voos voor een Romanheld.

De geschiedenis van 's Graven moord is een dier punten onzer geschiedenis, welke wij gelooven, dat naauwelijks eene romantische opluistering gedoogen. Zwakheid, doldriftigheid, wanhoop en onvoorzigtigheid spelen hier de hoofdrol. Wij hebben genoeg over den Graaf gezegd. Het komt er thans op aan, hoe de overige karakters opgevat zijn. GIJSBRECHT VAN AMSTEL heeft eene dichterlijke vermaardheid, doch wij stemmen gaarne toe, dat, hetgeen de geschiedenis ons van hem leert, weinig geschikt is om iets buitengewoons en groots in hem te doen vermoeden. De oude Schrijvers hebben hem, voor zoo ver hij in de zamenzwering betrokken was, min of meer als de speelbal van anderen laten voorkomen. En echter is hij eigenlijk de JUDAS die zijnen meester verried. Ook REHBURGH heeft de gewone wijze van zien gevolgd, ofschoon wij gaarne de aanmerking van GROEBE tot de onze maken, *Verhandeling over Graaf* FLORIS, bl. 90.

'Het zou ons minder hebben bevreemd, dat dezelfde schrijvers, die GIJSBRECHT VAN AMSTEL, toen hij Hoofdman der (Kennemersche)

opstandelingen was geworden, een *schalk man* noemen, hem, nu hij van hen scheidde, als *slecht* en *simpel*, dat is, opregt en onnoozel hadden doen voorkomen, dan wanneer zij hem die benaming toeëigenen ten tijde dat hij zich gebruiken liet, om mede nopens de gevangenneming van Graaf FLORIS aan te spannen.'

Indien het waar is, dat, ondanks de latere weldaden hem door den Graaf bewezen, geen der Edelen vroeger bijna meer te lijden had gehad, bevroeden wij niet, waarom men dien Edelman steeds zulk eene afhankelijke, zulk eene zwakke rol laat spelen. Het is waar, het verraad aan den Graaf gepleegd, wordt daardoor minder afschuwelijk: doch er schiet nog ééne uitvlugt over. Immers is VAN AMSTEL allernaauwst met WOERDEN en VELZEN verbonden; zoo hij in het hagchelijk oogenblik aarzelt en de *St. Geerten minne* weigert, dan zijn zijne oude trouwe bondgenooten verraden: tusschen hen en een meester dien hij nimmer beminnen kan, moet hij kiezen. Kan die keus lang twijfelachtig zijn? Hoe hoog ook zijn aandeel in het verraad opgenomen zij, leeren ons de bewijzen daarvoor bij VAN SPAEN, *Historie der Heeren van Amstel*, bl. 57 en verv. opgegeven.

Het karakter van WOERDEN wordt duidelijker door de geschiedenis aangewezen. Wij berusten gaarne in de voorstelling die VAN REHBURGH reeds uit vroegere schrijvers (HOOFT en BILDERDIJK) heeft overgenomen. Wraakzucht, ondernemende rusteloosheid, doorzettende onbuigzaamheid; ziedaar de hoofdtrekken, welke hem de geschiedenis zoowel als de overlevering opdicht. Over VELZEN valt moeijelijker uitspraak te doen. Veel hangt van de waarheid of onwaarheid van het gebeurde met MACHTELD af. Wij zien niet, hoe toegegeven zijnde, dat zijne vrouw door FLORIS verleid werd, gelijk VAN REHBURGH deed, zijne daad zulk eene zwarte schaduw over zijn karakter zou werpen. Zelfs de moord van FLORIS komt volgens het verhaal dat VAN REHBURGH meer voor als het gevolg van reddelooze wanhoop, dan van een langgebroeid en langgekoesterd plan. En het verhaal van VAN REHBURGH berust hier op historische grondslagen. VELZEN is de ruwe middeleeuwsche ridder, die, om met STARING te spreken, het kortaf in den mond en het toeslaan in de hand heeft. Doch de voorstelling van zijn karakter behoort zoo zeer tot het weefsel van den Roman des Heeren VAN REHBURGH'S, dat wij daarover geen oordeel dan in verband met het geheel kunnen vellen.

(*Vervolg en slot in het volgend Nommer.*)

Kusjens, nevens het oorspronkelijke van *Janus Secundus*.

Vrij gevolgd door Mr. *A.W. Engelen*. 2de Druk. XII en 84 blz. in 12o. Te Groningen, bij W. van Boekeren, 1839.

> Optimus omnium poëmatum lapis Lydius est, si in alias linguas translata aeque placeant.
> J.H. HOEUFFT, *Parnas. Latino-Belgic*. p. 27.

Gedurende meer dan drie eeuwen hebben de *Kusjens* van onzen JANUS SECUNDUS hunnen roem gehandhaafd, en het zeggen van den meer ernstigen HADRIANUS JUNIUS, *dat zij zoo lang in waarde zullen gehouden worden, als de mond der minnenden tot kussen geneigd zal zijn*,(1) bewaarheid, en dit gezegde zal zoo lang bewaarheid blijven, als er smaak voor Latijnsche poëzij zal bestaan.

Vreemden, vooral de Franschen, schatten dit en andere werken van onzen zoo jong gestorvenen landgenoot hoog, getuigen de menigvuldige overbrengingen der *Basia* in de Fransche taal. Reeds REMY BELLEAU vertaalde er twee of drie, en JEAN ANTOINE DE BAÏF het *zesde*. MIRABEAU vervaardigde, tijdens zijne gevangenschap te *Vincennes*, van al de *Kusjens* eene overzetting in proza, en zondt ze van daar met eene vertaling van TIBULLUS aan zijne minnaresse, SOPHIE RUFFEY(2). Ook MONTONNET DE CLAIRFONS en SIMON DE TROYES bragten de *Basia* in proza(3), en CL. JOSEPH DORAT in dichtmaat over(4). In den jare 1806 verschenen er in de Fransche taal wederom twee dichterlijke vertalingen, eene van P.J. HEU en eene van den geleerden P.F. TISSOT(5), naderhand Hoogleeraar te *Parijs*, van welke laatste in den jare 1826 eene derde uitgave(6) te *Brus-*

(1) 'Cujus (JOANNIS SECUNDI) *Basia* vivent dum basiis amantium ora patebunt.' HAD. JUNIUS *Bataviae suae* cap. 16.

(2) 'Elégies de TIBULLE avec des notes et recherches de mythologie, d'histoire et de philosophie; suivies des Baisers de JEAN SECOND, adressées du donjon de *Vincennes* par MIRABEAU l'ainé à SOPHIE RUFFEY. III vol. à Paris 1796 (1795) en 8ve.'

(3) Wij kennen eene geheel niet onverdienstelijke proza-vertaling der *Kusjens*, in het Iste Deel der *Choix da Poésies, traduites du Grec, du Latin* et *de l'Italien*, par M.E.T.S.D.T. Londres 1786. Welligt van S. DE TROIJES.

(4) 'Les Baisers, précédés du moi de Mai, Poëme, à la Haye 1770 en 8ve avec figures.'

(5) 'Baisers et Elégies de JEAN SECOND, avec le texte Latin, accompagnés de plusieurs morceaux de THEOCRITE, D'ANACRÉON, DE GUARINI et du TASSE, traduits en vers français; suivis de quelques Baisers inédits. Par P.F. TISSOT. Pari 1806, pet. en octav.

(6) Met den titel: 'Baisers et élégies de JEAN SECOND, traduits en vers français, avec le texte en regard par TISSOT; suivis de ses poésies erotiques et précédés d'une esquisse sur la poésie érotique. 3me Edition. Bruxelles 1826.' pet. en 8ve.

sel het licht zag, en reeds in 1812 verscheen er eene nieuwe poëtische overbrenging van MICHEL LORAUX[1]. Maar niet alleen dichters schepten in *Frankrijk* behagen de *Latijnsche Muse* van onzen SECUNDUS een Fransch kleed aan te trekken, ook eene dichteresse vond zich hiertoe genoopt. Het was Madame CÉLESTE VIEN, die reeds vroeger eene proza-vertaling der gedichten van ANACRÉON had gegeven, welke in den jare 1832 eene dichterlijke overzetting der *Kusjens* van onzen beroemden landgenoot in het licht gaf[2].

Van onze *Hoogduitsche* naburen kennen wij drie vertalingen, eene van den Vrijheer FR. WILH. V.D.G. (ORTZ) en eene van eenen onbekende, beide geplaatst in het vierde Deel der '*Natürlichkeiten* der sinnlichen und empfindsamen Liebe, von Freihern FR. WILH. V.D.G.'[3]. De derde, welligt de beste en zeker de getrouwste, is in rijmlooze verzen van FRANS PASSOW[4].

Vreemd is het, dat niet één onzer Nederduitsche dichters tot dusverre eene vertaling van al de *Kusjens* van hunnen beroemden landgenoot hebben gegeven. Dat zij het onderwerp meester zijn, en dat het nog niet is uitgeput, heeft BELLAMY, heeft BILDERDIJK, om van vroegeren als HOOFT, CATS, WESTERBAEN, enz. en van lateren, wier namen ons op de lippen zweven, niet te gewagen, genoegzaam getoond. Wie, die de erotische poëzij bemint, kent niet de jeugdige gedichten van onzen ZELANDUS? wie niet de ODILDE, *de ware Kus*, om van andere te zwijgen, van onzen Puikdichter? - Het is waar, het ontbreekt ons niet aan navolgingen. DOUZA, de Flaamsche JANUS LERNUTIUS (LERNOUT), de Amsterdamsche ALBERTUS EUFRENIUS (ALBERT GOEDART) en anderen, poogden SECUNDUS in de Latijnsche taal na te volgen: - het waren slechts pogingen. In de Nederduitsche taal hebben wij van LAURENS REAEL eene verre navol-

(1) 'JEAN SECOND, Traduction libre en vers, des Odes, des Baisers, du premier livre des Elégies, et des trois Elégies solennelles; avec le texte Latin. Par MICHEL LORAUX, Inspecteur de la librairie. Paris 1812. 8ve.'

(2) 'Baisers de JEAN SECOND, avec le texte Latin, traduits en vers français, par Mme CÉLESTE VIEN. Paris 1832.' Deze Fransche overbrenging schijnt noch aan den Heer ENGELEN, noch aan den Heer D. BUDDINGH, schrijver van het stukje over JANUS SECUNDUS, in den *Zuid-Hollandschen Volks-Almanak* voor 1839, bekend te zijn. Het is eene zeer weelderige uitgave, 131 blz. in groot 8vo.

(3) Dit 4de Deel voert ook den titel van: 'Die Küsse des JOHANNES SEKUNDUS, in drei Sprachen, Konigsb. 1798, in 8vo.' Deze drie talen zijn de Latijnsche, de Fransche, (te weten de vertaling van MIRABEAU,) en de Hoogduitsche.

(4) 'Küsse. Aus dem Lateinischen des JOHANNES SEKUNDUS übersetzt von FRANZ PASSOW. Leipzig 1807.' 77 blz. in 8vo; de oorspronkelijke tekst is er nevens gedrukt.

ging van een gedeelte van het *Eerste Kusjen*[1]; van J. VAN BROEKHUIZEN van het *zevende*[2], en JACOB VAN HEEMSKERK leverde in zijne *Batavische Arcadia* slechts eene korte, zwakke proeve[3]. De dichter JACOB WESTERBAEN gaf in zijne *Minnedichten* eene vertaling van *vijftien* dier *Basia*[4]. Doch deze vertaling, hoezeer niet onverdienstelijk voor den tijd waarin zij gemaakt werd, is echter thans niet meer geschikt om aan ieder het schoon der gezangen van den Latijnschen dichter te doen gevoelen, gelijk het dan ook niet te ontkennen valt, dat WESTERBAEN, niet met de *kieschheid van uitdrukking*, onze eeuw eigen, sommige min kiesche plaatsen van SECUNDUS heeft overgebragt[5]. Het ontbrak ons alzoo aan eene goede Nederduitsche vertaling van al de *Kusjens* van onzen Nederlandschen CATULLUS. De Heer ENGELEN heeft deze gansch niet gemakkelijke taak op zich genomen en loffelijk ten uitvoer gebragt. Hij verdient hiervoor onzen dank. Al de door hem in het aangekondigde boekske geleverde gedichtjes zijn verdienstelijk en onderscheiden zich veelal door eene gemakkelijke en zoetvloeijende versificatie, en hoezeer zijne overbrengingen, even als die onzer Fransche en Hoogduitsche naburen, beneden het oorspronkelijke blijven, kunnen zij echter doorgaans de toets met de vertalingen van deze doorstaan. Wij zullen, om dit aan te toonen, hier een *Kusjens* van SECUNDUS overnemen, et de vertalingen der onderscheidene natiën bijvoegen en hierdoor tevens ons motto, ten

(1) *Verscheyde Nederduitsche gedichten van* GROTIUS, enz. 1651, I^{e} Deel, bl. 1, overgenomen door. JO. DE VRIES, in zijne *Proeve eener geschiedenis der Nederduitsche Dichtkunde*, I^{e} Deel, bl. 120.

(2) *Gedichten. Zang: courante la Bare*.

(3) Bl. 184 van den 7^{en} druk van den jare 1729. De proeve die deze geleerde en bevallige Schr. aldaar op bl. 153 geeft, is niet zoo als de Hoogl. P. BOSSCHA, p. LIV, *Dissertationis suae de Joanne Nicolaio Secundo, deque Gente ejus*, geplaatst vóór de uitgave der *opera omnia* van onzen Dichter, (*Leiden* (Lugd. Bat.) 1821, in twee Deelen), zegt, eene navolging van een der *Kusjens* van SECUNDUS, maar van het 5^{e} *Epigram* van CATULLUS. Er zijn er die *de eerste houlijcks kusjes* van DAN. JONCKTYS, voor eene vertaling of navolging van een XXe *Basium* van SECUNDUS houden. (Zie b.v. BUDDING t.a. pl. bl. 166); maar ons zijn slechts 19 Kusjens van dien bevalligen Dichter bekend.

(4) Dus op 4 na allen. De 1^{e}, 10^{e}, 11^{e} en 12^{e} gaf hij niet. Zie het I^{e} Deel der Gedichten van JACOB WESTERBAEN (*'s Gravenhage* 1672), bl. 85-104.

(5) De eeuw van SECUNDUS was in uitdrukkingen zeker minder kiesch dan de onze. Wint deze laatste het in wezenlijke kieschheid van de eerste? - Dat de adellijke DOUZA ook niet altijd even beschaafd zich uitdrukte, bewijzen vele zijner gedichten. Men denke slechts aan zijn *epigram* AD IDAM. Wie zou zoo iets in deze dagen schrijven? of het geschreven hebbende, laten drukken? PASSOW heeft in zijne vertaling der *Basia* van SECUNDUS een paar regels van het 14e Kusjen onderdrukt: het verwondert ons dat Mme CÉLESTE VIEN ze in de hare heeft laten staan.

opzigte van SECUNDUS, trachten te wettigen. Wij kiezen hiertoe het *derde Kusjen*, als het kortste. Dus luidt het:

Basium III.

Da mihi suaviolum, dicebam, blanda puella:
Libasti labris mox mea labra tuis.
Inde, velut presso qui territus angue resultat,
Ora repente meo vellis ab ore procul.
Non hoc suaviolum dare, lux mea, sed dare tantum
Est desiderium flebile suavioli.

aldus door FRANS PASSOW overgebragt:

Reiche die Lippen zum Kuss mir - so flehet' ich - reizendes Mädehen!
Leis mit den Lippen darauf rührtst du die Lippen mir an.
Aber erschreckt, wie der Fuss, der die Schlange getreten, zurückzuckt,
Wandtest den Mund du schnell mir von dem Munde hinweg.
Nein, mein liebliches Licht, nicht hast du den Kuss mir gegeben,
Gabst nach dem Kusse mir nur sehnliche Flammenbegier.

TISSOT vertaalt het:

Donne, donne un baiser, fille aimable et naïve;
Tes lèvres sur ma bouche aussitôt ont volé;
Mais, comme un faible enfant par la frayeur troublé,
Tu retires soudain ta lèvre fugitive.
Ce n'est pas là donner le baiser du plaisir;
C'est laisser un regret et donner un désir.

en Mme CÉLESTE VIEN:

Donne donc un baiser, fille aimable et chérie;
Mes lèvres sous ta bouche aussitôt ont frémi:
Mais comme le pasteur, qui sous l'herbe fleurie,
Foula d'un pied pesant un reptile ennemi,
Tu fuis, en retirant ta bouche.... ô mon amie!
Ce n'est point là donner le baiser du bonheur,
Mais laisser un regret qui déchire le coeur.

Hoor nu onzen ENGELEN:

‘Schenk, schenk me één kusjen slechts’ - dus sprak ik vol verlangen -
‘Mijn schoone!’ - en even drukt ge uw lipjens op mijn mond;
Maar eensklaps, of het waar' door heimlijke angst bevangen,
Trekt gij uw mondjen weg, en deinst op de eigen stond.
Zoo deinst een wandlaar ook, door killen schrik gedreven,
Wiens voet een slang genaakte, op 't veldgroen uitgestrekt.
Uw mondjen, lieve! heeft geen kusjen mij gegeven,
Maar slechts begeerte naar een kusjen opgewekt.

WESTERBAEN had het vroeger dus overgebragt:

'k Voelde maer de teyle tipjes
Van uw suycker-soete lipjes,
Roosemond, als ick u flus
So laugh vleyden om een kus.

Even als de reyser-luyden,
Die onwetent in de kruyden
  Daer haer niet te schuylen scheen
  Ergens op een slanghe treen,
Achterwaerts van vreese loopen,
Eer zij 't met de dood bekoopen,
  Ruckte ghij, mijn Sonne-schijn,
  Uwe lipjes van de mijn.
Neen, mijn Roosemond, mijn lusje,
Dat en houd ick voor geen kusje:
  't Is maer swaevel in den brand
  Van myn lustigh ingewand.

En nu beslisse de lezer, aan wien hij de voorkeur gelieve te geven. Zoo als wij zeiden, wij gaven dit *Kusjen* tot voorbeeld, omdat het het kortste van allen is. Er zijn er echter die de Heer ENGELEN, naar ons oordeel, nog gelukkiger heeft overgebragt. Zoo bevalt ons b.v. om de zoetvloeijendheid der versmaat, bijzonder de vertaling van het 5de:

Dum me mollibus hinc et hinc lacertis
Adstrictum premis, *caet*.

  Als ge u vastklemt aan mijn borst,
  En mijn heete liefdedorst
  Lescht met zoete nectartoogjens;
  Als gij met uw' vriendelijke oogjens
  Glinstrend hel als diamant,
  Boezem, hals en rozenwangen,
  Aan mijn hijgend hart blijft hangen,
  Dat van liefde en teêrheid brandt; enz.

Zoo ook heeft onze landgenoot, bevalliger dan anderen, het slot van het 14^{e} *Kusjen*

Te jam, te volo basiare, mollis,
Molli mollior anseris medulla.

overgebragt door

Schenk, schenk me een kusjen *thands!* gij, zacht als 't donzen kleed
  Der zilverblanke zwaan!

hoezeer dat *thans* hier niet anders dan eene *cheville* is, welke wij gaarne hadden gemist. Het *anseris medulla* zou men welligt niet ongelukkig kunnen overbrengen door *ganzenlever;* want het denkbeeld is alsdan, dat het meisje nog zachter of weeker van inborst is dan *ganzenlever!* welk eene treffende tegenstelling tegen het *marmore durior*.

- - - - hard als 't allerhardst metaal
  En Paros marmersteen!

Juist is de vertaling van het slot van het 18^{e} *Kusjen*

At nec Deos, nec tu time Dionen.
Formosa Divis imperat puella.

Want gij, vrees voor de Goôn, vrees voor Dione niet:
Een schoone maagd beheerscht ook zelfs de Hemelingen.

Stijf en min bevallig heeft onze Dichter het begin van het 10e *Kusjen* overgebragt. Dit begin luidt:

Non sunt certa meam moveant quae basia mentem.

ENGELEN brengt het over:

Wat kusjens mij het meest behagen,
Ziedaar, mijn Dafné, een der moeielijkste vragen.

Juister doet zulks PASSOW:

Küsse besonderer Art sind nicht vor den andern mir theuer.

en bevalliger Mme C. VIEN:

J'aime tous tes baisers, ô mon aimable amante,

ofschoon de volgende regel

Ils plaisent à mon coeur par leur variété

den indruk weder verzwakt.
TISSOT heeft alleen:

Chacun de tes baisers touche et ravit mon coeur.

Ook het *zieledaauw*, waarvan wij in het 4e *Kusjen* lezen, beviel ons minder. *Rores animae* is *daauw* (verkwikking) *voor de ziel*, niet *van de ziel*.

Achttien der negentien *Kusjens* zijn door den Heer ENGELEN in rijm, het 7e, het bevallige

Centum basia centies,
Centum basia millies,
Mille basia millies,
Et tot millia millies
Quot guttae Siculo mari, *caet*.

in rijmlooze regels overgebragt.

WESTERBAEN bragt ook dit *Kusjen in rijm* over(1). En dit brengt ons als van zelve tot de Voorrede van onzen Schrijver, waarin hij WESTERBAEN(2), naar ons inzien, te hard behandelt, wanneer hij diens navolgingen *beneden het middelmatige noemt*. Zie hier hoe deze Dichter gezegd 7e *Kusjen* in onze taal heeft overgebragt;

Duysend kusjes duysend maelen, en die so veel duysend mael
Alsser 's winters fackels branden aan den hogen hemelzael,
Alsser water-dropplen dryven op der Spaense golven grond,

(1) Noch de Heer TISSOT, noch Mme. VIEN hebben met dit Kusjen weg geweten, hunne vertalingen zijn niets dan zwakke navolgingen.

(2) Niet VAN WESTERBAAN, zoo als ENGELEN hem noemt. JACOB WESTERBAEN, hoewel Ridder, maakte geene aanspraak op het voorzetsel *van* noch op *adel*. Men zie *het huwelijk van* JACOB WESTERBAEN geplaatst in de Mengelingen van *de Gids*, Ie Deel (1837), bl. 388 en volgg.

Souw ick d'een op d'ander drucken, overschoone Roosemond,
Aen uw kaeckjes, die daer gloeyen van het aldereelste bloed,
Aen uw lipjes, die daer vloeyen van het aldersoetste soet,
Aen uw ooghjes, moordenaersters van myn overwonnen hert,
Die getuyghen sonder spreecken van haer vriendelycke smert.
Maer wanneer ick aen uw ooghjes, aen de vensters van uw lyf,
Aen uw kaeckjes, aen uw lipjes als een mossel hanghen blyf,
Dan en sie ick noch uw ooghjes, noch uw kaeckjes, noch uw mond,
En myn ooghe werdt ontstoolen daer het syn vermaeck in vond:
Dan en sie ick niet uw lacchen, dat myn smerten, dat myn pyn,
Dat myn droefheyd doet verdwynen als een somer-sonneschyn:
Daer voor myne sorghen loopen als een dichte nevel nacht.
Als Apollo weer zyn waeghen aen den hemel heeft ghebracht.
Laes! hoe quaelyck koomen d'ooghen met de lippen over een!
Wat jalourser ongemeenschap, wat een stryd is tusschen tween!
Myn ghezight en magh 't niet lyden en wil 't kussen my verbien:
Want wanneer ick ben aan 't kussen kan ick Roosemond niet sien.

Is dit nu beneden het *middelmatige?* - Het laatste gedeelte van dit gedichtje is door onzen VAN BROEKHUIZEN in zijn bovenvermeld

Als ik uw blozend mondje druk, enz.

gelukkig nagevolgd.

Maar wij keeren tot den Heer ENGELEN en zijne vertaling der *Basia* terug. De door ons aangekondigde bundel is een tweede druk. De eerste verscheen in 1830: een bewijs dat deze onderneming bijval vond. Achter de eerste uitgave vindt men eenige *aanteekeningen* die hier zijn weggelaten; maar dit gemis is rijkelijk vergoed door den oorspronkelijken tekst, die in deze tweede uitgave tegen over de vertaling is geplaatst, en door eene navolging van twee elegien van SECUNDUS, terwijl daarenboven het beknopt levensberigt een weinig is uitgebreid. Dit laatste moet echter onderdoen voor hetgeen, ond. and. de Heer BUDDINGH in den *Zuid-Hollandschen Almanak* voor het jaar 1839, heeft geplaatst. De navolgingen der beide *Elegiën: De Droom* (*Somnium. Eleg.* L. I, El. 10) en op *Julia's Echtverbindtenis* (Eleg. L. I, Eleg. 8), zijn zeer verdienstelijk.

De Heer ENGELEN smake veel vreugde van dit zijn werk.

Druk en uitvoering zijn keurig, en zoo als wij van den Heer VAN BOEKEREN verwachten. Het aangekondigde is een bevallig, net boekske.

Amst., Julij 1839.

V.H.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Schetsen en Phantasiën, bijeenverzameld en opgeteekend door C.J. van Abcouw.

(*Motto:* Dit werkje is aan te merken als eene hulde aan HH. Recensenten, HH. Dagbladschrijvers, HH. Boekhandelaars en HH. Auteurs. *Oude Recensie*.)

Amsterdam. Gedrukt en te bekomen bij Ipenbuur *en* Van Seldam, 1837.

Maar, Mijnheer VAN ABCOUW! hoe kunt gij ons toch uw boek ter recensie zenden?

Op het eerste blad voor uw werkje lees ik: ‘De *Nieuwe Vaderlandsche Letteroefeningen*, als *Gids*, zoo hij hoopt, ook zijner lezers, ter beoordeeling van den Verzamelaar;’ en op het daarop volgende titelblad: ‘Dit werk is aan te merken als eene hulde aan HH. Recensenten, HH. Dagbladschrijvers, HH. Boekhandelaars en HH. Auteurs.’

Moeten wij dan nu uw geschenk aan ons beoordeelen? Dit strijdt immers lijnregt tegen den regel van: ‘een gegeven paard niet in den bek te zien.’ En bleef het daar nog maar bij! Maar terwijl gij ons in uw *Brief ten Geleide* veel aangenaams zegt over ‘onze onpartijdigheid, het niet aanzien van personen, welwillende beleefd- en onbaatzuchtigheid enz.’ stelt gij ons in uwe ‘Phantasie van mijn' Neef den Recensent,’ zoo leelijk ten toon, dat er niets goeds aan ons blijft.

Maar hoe hebben wij het dan met u? Dit is immers om een armen Recensent geheel van zijn stuk te helpen. Of..... zou deze dubbelzinnigheid misschien eene satire moeten heeten? Foei! hoe durven wij het zeggen? dat mogen wij van u niet denken. Ge hebt te veel geest om u met zulke triviale loopjes te behelpen, die beter bij de Anecdotes van schurkachtige Advokaten en moorddadige Doctoren in den *Stichters Almanak*, dan in een goed boek passen. Daarvoor doopt geen knap man, die nog iets anders te zeggen weet, zijne pen meer in den inktkoker. Wij moeten het er dus voor houden, dat gij ter goeder trouw handelt. Maar dan weet ik waarlijk niet, wat van de zaak te maken. Of wacht! gij zegt, dat gij bij uw Neef den Recensent een aantal boeken gevonden hebt, waarvan niets was opengesneden dan ‘de voorrede, de

inhoud, de introductie en de ontknooping.' Hebt ge daarom misschien gedacht, dat wij, uw boek niet doorlezende, van de hatelijkheden, daarin tegen ons gedebiteerd, niets merken en alleen de eerepoort van de opdragt voor ons nemen zouden, omtrent gelijk het met de *ter zijde's* op het tooneel gaat, in dezer voege:

Mijnheer VAN ABCOUW, *luid:*

Mijnheer de Recensent, ik bied u dit boek aan en stel er veel prijs op uw oordeel daarover te weten. (*Ter zijde*) Ik geef de maan van zijne kritiek en houd hem, zonder hem te kennen, voor den domsten, partijdigsten en hatelijksten kerel, dien ik ken.

Ja, zoo zal het zijn! maar nu heeft ongelukkig de Recensent uw: *ter zijde* gehoord. Wat moet hij nu doen? Dat is klaar; hij kan niet beter dan uw voorbeeld volgen. Met uw verlof dus:

De Recensent *luid* tot Mijnheer VAN ABCOUW.

Mijnheer VAN ABCOUW! ik dank u voor de toezending en opdragt van uwe *Schetsen en Phantasiën*, waarvan ik de eer dankbaar aanneme. Ik heb het met veel genoegen gelezen. Het verhaal, waarmeê het opent, schoon volgens uw eigen gevoelen, wat rijk gelardeerd 'met vreemde gebeurtenissen en verwarring, moord en booze raadslagen,' is eene goede *novelle*, die van onbetwistbaar talent getuigt; onder anderen is uw tooneel op het kerkhof een somber, maar fiksch geteekend *nachtstuk*, zoo als de Moffen zeggen; in de 'Bijdragen van mijn Neefs Leerling, in de Maatschappij *der Kunsten Kweektuin*,' is veel opmerking en geest. Uwe nederige verontschuldiging van het plaatsen van vertalingen naar BYRON, mede door BEETS uitgegeven, doet u eer aan en overtuigt ons tevens dat ge dezelfde verschooning zoudt verzocht hebben voor de vertaling van het 'Lied van den Griekschen zanger uit BYRON'S *Don Juan*,' indien gij geweten hadt, dat VAN LENNEP daarvan reeds eene uitmuntende navolging geleverd heeft. Uwe '*Phantasie* van mijn Neef den Recensent,' is stekeliger voor Recensenten dan mij lief is, en onderscheidt zich gunstig van het houten arlekijnszwaard, waarmede vele andere goelijke Auteurs gewoon zijn, onze daarvan niets vermoedende ruggen te kastijden.

Minder heb ik op met uwe '*Phantastische Mijmering;*' maar uwe '*Phantasiën van mijn Toezienden Voogd*,' zijn daarentegen of menige plaats regt geestig: ja, zoo gij het zelf 'Proeve van maniervolging' noemt, ik moet erkennen, dat er hier en daar Sterniaansche vonken schitteren, die van aanleg voor het humoristische *Genre* getuigen. Met één woord, ik blijf u voor uw aangenaam geschenk ten hoogste verpligt.' - De beide Heeren drukken elkander de hand.

De Recensent, (*ter zijde aan het publiek*).

Mijnheer VAN ABCOUW is verre van in alle opzigten lof te verdie-

nen: daarvoor werkt hij te slordig en met te weinig conscientie. Men ziet het zijn geheele boek aan, dat het uit de mouw geschud is. Uit de eene plaats ziet men dat hij veel geestiger zijn kan, dan hij op de andere is. Hij heeft deze leelijke gebreken: zouteloosheid, zoo als waar hij in den '*Egyptischen Opmerker*,' oude poppen in een nieuw pak kleedt en b.v. de geschiedenis van den Bijbelschen SIMSON en de Homerische in den vorm van een krantennieuwtje steekt; platheid, gelijk vooral de '*Phantasiën van mijn Toezienden Voogd*,' ontsiert; en de ergste van allen, onkieschheid, waarin hij zijn Engelsch modèl meer navolgt, dan Goddank! voor den opgang van een Auteur bij ons geraden is. Overigens is hij, zoo als hij zelf schijnt te gevoelen, een minder dan middelmatig Dichter, waarom hij beter doen zou zich uitsluitend tot proza te bepalen.'

Mijnheer VAN ABCOUW! het woord is aan u!

***Jan de Eerste Graaf van Holland en zijne Tijdgenooten. Een oorspronkelijk Romantisch Tafereel uit de Dertiende Eeuw, door* W. Storck. *Te Amsterdam, bij* J.F. Schleijer, 1838.**

Na LAURENS KOSTER heeft de boekhandel naauwelijks aan iemand meer verpligting dan aan *Sir* WALTER SCOTT. Want wat de een gedaan heeft voor de vermeerdering der boeken, heeft de andere gedaan voor de vermenigvuldiging der Schrijvers.

En ook is het inderdaad tegenwoordig zoo verleidelijk ook eens een romannetje te schrijven, dat ik niet weet, hoe iemand de verlokking wederstaan kan. Want, laat ons zien, wat is er al toe noodig? Een liefdeshistorietje is gaauw gevonden. Het komt er maar op aan, of men van het liefje een slagtoffer zal maken van den dwang eens vaders, die men van hard als ijzer zoo murw klopt als stokvisch, of van eene vroegere verbindrenis met een man, dien men geheel en al de hersens inslaat. Want dat de held een verloren kind moet zijn, dat later wordt teruggevonden, is onvermijdelijk, sedert *Sir* WALTER op dit kanefas meer dan twintig zijner romans geborduurd heeft. Natuurlijk plaatst men zijn held in een verwijderd tijdvak, liefst in de eeuwen der kruistogten, of anders in een tijdperk, dat er zoo na aan grenst, dat men zijn held in eene bui van wanhoop kan laten zeggen: 'Wel hebben de kruistogten opgehouden, doch er bestaan immers nog ridderlijke vereenigingen in het heilige land, waar een ongelukkige als ik eenen eervollen en spoedigen dood vinden kan. Ja, het kruis zal voortaan mijn eenige leidstar zijn' (bl. 175). Is men hieromtrent bepaald, dan begint men zijn tooneel te stofferen. Wat kan hierbij al dienen? Vooreerst een tournooi! goed, dat gaat, WALTER heeft er zoo vele beschreven, dat men een botterik moest zijn, als men zijne helden

ook niet eens kon laten tournooijen. Vervolgens, een toovenaar, dien men, om iets nieuws te geven, liefst op de leest van VAN LENNEP'S BARBANERA uit de *Roos van Dekama* schoeit en vooral bij voorkeur een *kokeler* noemt (bl. 12). Deze man moet, tegen het gevoelen der Zwitsersche Godgeleerden aan, eene soort van *ubiquitist* zijn, die overal bij is, schoon niemand weet hoe hij er komt, en den draad van het gansche stuk in handen houdt. Ook zou eene schaking van eene mooije burgerdochter, die op het kasteel haars verleiders wordt opgesloten, geen kwaad effect doen. Maar, om het spel compleet te maken, behoort er eene zitting van het veemgerigt bij; doch - wat het gekste is - het blijkt niet dat die in ons land gehouden zijn. Wat doet het er toe? men veronderstelt in eene voorrede: ‘dat deze geheime regtbanken ook in *Holland* hare magt zullen uitgeoefend hebben (bl. VII). O, kon er nu nog een tooneel inkomen, waarbij eene fakkel in het kruid geworpen, een gebouw in de lucht doet springen, zoodat al de spelbrekers er onder begraven worden en alleen de held en zijn redder ontkomen; maar het kruid is eerst later uitgevonden! nu, men zegge dan in de aanteekening: ‘dat het buskruid reeds lang voor de uitvinding van SCHWARTZ bekend was, en daar onze Heiden van Oosterschen oorsprong was, zal men het zoo geheel onwaarschijnlijk niet achten, dat ook aan hem de bereiding van dit verdelgend poeder bekend was’ (bl. 219). Zie zoo, dat is zoo goed als klaar! nu moeten er voor de variatie nog eenige liedjes in; maar men is geen Dichter? wat doet dat er toe? men heeft immers de verzen van BEETS, POTGIETER en HASEBROEK (bl. 96, 98, 176). En al laat men eene Hollandsche Gravin in de dertiende eeuw de *Attente* uit de *Orientales* van VICTOR HUGO zingen, die kneep merkt geen mensch, vooral als men het met een oud deuntje uit POTGIETER'S *Frans Hals en zijne Dochter* (bl. 77), weet af te wisselen. Nu ontbreken nog alleen de motto's; maar daarvoor heeft men de poëzij van VAN DAM VAN ISSELT, P. en A.M. MOENS enz., en eindelijk, waar men niets anders bij de hand heeft, die piquante aanhalingen uit eene oude ballade, een oud lied, ‘of wel’ een oorlogslied van de Baronnen VAN MONTFORT (bl. 182 en eld.) en dergelijke.

Misce, fiat liber.

De Heer STORCK heeft regt zich over ons te beklagen. Want ofschoon in deze trekken zijn roman geteekend is, is hij beter, dan men uit deze teekening vermoeden zou. Maar het moest eens van het hart! En immers is er nog niets verloren. Want als wij er nu bijvoegen, dat de Heer STORCK onder deze kopijïsten een der besten is, dat hij een ouden knoop vrij aardig weet op te strikken, een goeden dialoog te weven, en in het algemeen een redelijken stijl schrijft: zoodat zijn boek zoo wèl is, als een boek zijn kan,

waaraan alle oorspronkelijkheid van gedachte en vorm ontbreekt; zie ik niet waarom hij boos zou zijn, dat wij eens achter zijn scherm gekeken en den toestel van zijne vertooning beloerd hebben. Hij zegt zelf in zijne voorrede, geen ander doel te hebben gehad, dan 'den goedwilligen lezer in een uur van ontspanning bezig te houden.' Welnu, goedwillige Lezer! dat genoegen durven wij u van dit boek beloven: en indien gij dan geen Recensent zijt, die ambtshalve verpligt is

rerum cognoscere causas,

ben ik zeker, dat gij 'Graaf JAN de Eerste' niet onvoldaan uit de hand zult leggen: en daar ik met geen beteren wensch eindigen kan; leg ik hiermede de pen neder.

***Peter uit den Ouden Burg. Eene Familiegeschiedenis. Vrij gevolgd door* H. van der Sprong. *Te Deventer, bij* J. de Lange, 1838.**

De heer VAN DER SPRONG draagt in zijne voorrede dit boek op aan zijne 'Leesgierige Landgenooten;' zeer wijs! Want inderdaad, leeslust is een te zacht woord voor zulk een honger naar romans, als men hebben moet om dit werkje ten einde te lezen. Het geheel draagt dan ook kennelijk het blijk van eene simpele speculatie ter levering van het wekelijksch contingent, zonder eenig bijoogmerk hoegenaamd, waarbij de kunst eenigzins in aanmerking komt.

Vrij gevolgd, lezen wij op den titel. Uit welke taal? en naar wien? Hoe het zij, VRIJ gevolgd is het zeker, want de Vertaler heeft vrijheden genomen, die tegen alle keuren en handvesten eener goede vertolking strijden. Eindelijk, ofschoon de druk redelijk is, wordt het boek ontsierd door een steendrukje, dat waarlijk beneden alle kritiek is. En nu de inhoud? Mogen wij er een staaltje van geven?

'Ik heb u gewaarschuwd, dat gij moet bewijzen, wat gij daar hebt gezegd. Gij moet mij klaar en duidelijk de waarheid daarvan aantoonen, zoodat niet de geringste twijfel overblijft. Gij beweert die naauwe betrekking tot mij te hebben, ongelukkige man! Ach! ik *moet* ze verachten; zij vervult mij met eenen schrik, hoedanig ik nooit gevoeld heb. Maar hoe ik ze ook veracht, ik vorder bewijzen. Toon mij zoo klaar als de dag die komen zal, hoe het mogelijk is - barmhartige God! ik kan het niet uitspreken! hoe het mogelijk is, dat ik - God, God! o daarin slechts erbarming!' - De ongelukkige jongeling zonk op zijne knieën - of eer het mij duidelijk is,' voer hij voort, 'den dood, den dood! eer het bekend wordt, eer zij het verneemt - Vader der menschen! zijt barmhartig! neen!' riep hij, met hevigheid opspringende, 'ik geloof het niet; het kan, het moet niet waar zijn. Hel en dood! ROSALIA! - het moet niet - of - eer den dood - liever dat, dan -' enz. enz. *Tantum*.

Boekbeoordeelingen.

Opgave eener Nieuwe Leerwijze tot het Benaderen van de Wortels der Hoogere Magts-vergelijkingen, door *J.A. Krajenbrink*.

Arnhem, W.J. Kruyt, 1838. 4°. 16 bl.

Het benaderen van de wortels eener vergelijking op eene min omslagtige en toch zekere wijze, is een vraagstuk in de Wiskunst, van welks afdoende oplossing ieder deskundige het hoog belang gaarne zal toegeven. Niet te verwonderen is het daarom, dat velen hierop hunne ijverigste en scherpzinnigste pogingen aanwendden. Die pogingen waren van tweederlei aard: het kwam er op aan, het aantal en de natuur der wortels voorloopig te beoordeelen, en ze naauwkeurig en zoo beknopt mogelijk te bepalen. Ten aanzien van het eerste boogt de wetenschap te regt op mannen als GIRARD, DESCARTES, BUDAN, FOURIER, STURM en zoo vele anderen uit vroegeren en lateren tijd. Het was LAGRANGE, die voor een zeventigtal jaren de sierlijkste en zekerste methode uitdacht, om de wortels werkelijk te benaderen. BUDAN schonk vervolgens der Stelkunst een vermogend bekortingsmiddel, dat LAGRANGE'S handelwijze in groote mate van de omslagtigheid die haar aankleeft, kan verligten, zie Prof. DE GELDER'S *Wiskundige Lessen*, IIe *Cursus*, bl. 207, § 304. Daarenboven stelde hij zelf in zijne *Nouvelle méthode pour la résolution des équations numériques*, twee verschillende benaderingsleerwijzen voor, waarvan de eene alle aanprijzing verdiende, de andere minder fraai was, ofschoon zij zich vrij wel voordoet in het aangehaalde werkje, doordien het voorbeeld ter toepassing gekozen, juist daarvoor zich onder bijzonder gunstige omstandigheden verhoudt, terwijl van datzelfde voorbeeld voor LAGRANGE'S methode het tegendeel geldt.

De Heer KRAJENBRINK leverde in het boekske, waarvan de titel aan het hoofd dezes staat, eene nieuwe Leerwijze ter bereiking van hetzelfde doel. In een zeer bescheiden Voorberigt onderwerpt hij zijnen arbeid aan het oordeel van anderen, terwijl hij meent dat zijne handelwijs, zoo ten aanzien van den spoed, waarmede

de benadering voortgaat, als van de aan te wenden moeite boven LAGRANGE'S manier de voorkeur verdient. Wij meenen daarin de tweede leerwijze van BUDAN te herkennen, maar met schrander overleg verbeterd en bruikbaarder gemaakt. BUDAN namelijk, zoekt eerst twee limieten a en $a + 1$, tusschen welke een wortel inligt, en maakt dan de afgeleide vergelijking in $x - a = x'$ op, die nu noodzakelijk een wortel tusschen 0 en 1 zal hebben. Deze wortel is altijd grooter dan de bekende of achterste term, gedeeld door de som van den grootsten coëfficiënt, die met een tegengesteld teeken is aangedaan, en den bekenden term zelven. De wortels der vergelijking in x' worden nu verminderd met dat gebroken, bijaldien het de eenheid tot teller mogt hebben, anders met zoodanig een, dat kleiner is, maar naast bijkomende, stel $1/p$, zoodat men eene nieuwe afgeleide vergelijking in $x' - 1/p = x''$ verkrijgt. Wederom wordt er een gebroken als boven bepaald, waarbij nog deze willekeurige voorwaarde komt, dat de noemer een veelvoud moet zijn des vorigen noemers, laat het $1/pq$ zijn, daarmede worden dan de wortels der vergelijking in x'' verminderd en men heeft de afgeleide in $x'' - 1/pq = x'''$. Alzoo voortgaande, vindt men voor den benaderden wortel:

$$x = a + 1/p + 1/pq + 1/qr + 1/rs + ...$$

Deze benadering gaat alles behalve spoedig in het werk, wanneer p een klein getal is, en dit kan de bijzondere gesteldheid der vergelijking medebrengen; daarbij komt nog, dat er een opzettelijk onderzoek vereischt wordt naar den graad van naauwkeurigheid, dien men reeds bereikt heeft, vermits die niet bedongen wordt door eenig noodzakelijk verband tusschen $p, q, r, s,....$

De Heer K. stelt nu het navolgende voor. Zoek tusschen welke twee getallen a en $a + 1$, een wortel van de vergelijking inligt, en maak de afgeleide vergelijking in $x - a = x'$ op. Deze heeft een wortel tusschen 0 en 1. Bepaal de vergelijking tot de omgekeerde wortels $1/x' = y'$ deze heeft er dan noodzakelijk een grooter dan 1, beslis tusschen welke getallen p en $p + 1$, dan is $x' > 1/p+1$ en $< 1/p$, derhalve $x > a + 1/p+1$ en $< a + 1/p$. Maak voorts de afgeleide vergelijking in $x' - 1/p+1 = x''$ op, en uit deze die tot de omgekeerde wortels $1/'' = y''$; laat daarvan den wortel invallen tusschen q en $q + 1$, dan is $x'' > 1/q+1$ en $< 1/q$, dus $x > a + 1/p+1 + 1/q+1$ en $< a + 1/p+1 + 1/q$. In dier voege voortgaande, vindt men $x > a + 1/p+1 + 1/q+1 + 1/r+1$ en $< a + 1/p+1 + 1/q+1 + 1/r$, enz. Bij het einde van elken benaderingsstap verschilt de verkregen waarde

achtereenvolgens minder van de wezenlijke waarde des wortels dan $1/p - 1/p+1 = 1/p(p+1)$, $1/q - 1/q+1 = 1/q(q+1)$, $1/r - 1/r+1 = 1/r(r+1)$, enz., bijgevolg is $1/q+1 < 1/p(p+1)$, $1/r+1 < 1/q(q+1)$, enz., of $q + 1 > p(p + 1)$, $r + 1 > q(q + 1)$; waaruit men ziet, dat de reeks vrij sterk convergeert, en een vijfde en zesde gebroken een aanzienlijk aantal decimalen des wortels aan het licht zullen brengen, bijaldien de eerste dit niet reeds mogten gedaan hebben. Van de waarde van *p* hangt ook hier vooral de meerdere of mindere spoed af, en valt die te gering, zoo kan men, en dit is dan geraden, de wortels der vergelijking in *y'* vertien-, ja des noods verhonderdvoudigen, en de gevonden limieten naderhand weêr door tien of honderd deelen. Worden de getallen op het laatst te groot, men behoeft maar ééne decimaal meer uit te schrijven, dan men er van den wortel verlangt te kennen. De Schr. past zijne Leerwijze op twee voorbeelden toe. Het eene is de door LAGRANGE beroemd geworden vergelijking: $x^3 - 2x - 5 = 0$, welker bestaanbare wortel blijkt te zijn:

$> 2 + 1/10.6 + 1/1814 + 1/3551864,$
$< 2 + 1/10.6 + 1/1814 + 1/3551863;$

men vindt dus $x = 2.09455\ 14815\ 423...$, tot de 13de decimaal ingesloten, nog naauwkeurig.

Het is aan geenen twijfel onderhevig, of de nieuwe Leerwijze is zoo gestreng als ze maar behoeft te zijn, ze voert spoediger en met minder omslag ten doel dan en de methode van LAGRANGE en de twee leerwijzen van BUDAN. Ze getuigt dus van des Heeren K. schranderheid en bedrevenheid, en zeker had voor een twintig jaren de nieuwe vond belangrijk geheeten. Sedert echter hebben FOURIER in *Frankrijk* en HORNER in *Engeland* de opgave zoo in het naauw gedreven, dat eene dergelijke benaderingsmanier tegenwoordig niet meer dan geschiedkundige waarde zoude hebben. De laatste vooral heeft het benaderen van de wortels eener vergelijking zoo uiterst beknopt en geleidelijk gemaakt, dat er bezwaarlijk iets doelmatigers op zal worden gevonden. Ter overtuiging laten wij hetzelfde voorbeeld volgens HORNER uitgewerkt, hier volgen, waarbij men wel in het oog gelieve te houden, dat men niet enkel het hoofdbeloop, maar de bewerking in haar geheel voor zich ziet.

$x^3 - 2x - 5 = 0$.

		0
	-2	5 (2.09455 148
2	4	4
	2	1.
	4	.949329
	10.	50671
6.09	.5481	44518
	10.5481	6153
	81	5579
	11.1043	574
6.27	251	558
	11.1294	16
	11.1545	11
	31	5
	11.1576	4
	11.161	1

Het is waar, de wortel is hier niet nader dan tot 8 decimalen uitgerekend, doch Ref. vervolgde denzelven verder, en het was alleen om den *Gids* voor zoo veel nommers niet te doen terugdeinzen, dat hij het geheel terughield; hij vond voor den wortel:

x = 2.09455 14815 42326 591,

en bezigde daartoe niet meer dan 573 cijfers.

De geschiedenis dezer benaderingsmethode is niet van belang ontbloot, en levert een bewijs op, hoe langzaam onze kennis toeneemt; hoe de weg, die ons bij den eersten aanblik de geschiktste voorkwam, naderhand meestal ook de beste blijkt te zijn; hoe veel omwegen er niet eerst betreden worden, voor en aleer het ware pad wordt ingeslagen, dat regelregt ten doel leidt. FRANÇOIS VIÈTE, Fransch Wiskunstenaar uit de laatste helft der 16de eeuw, trachtte de uit *Hindostan* herkomstige, door Arabische Schrijvers ons bekend geworden, nog gebruikelijke wijze van quadraats- en cubiekwortel-trekken, met een beproevingsdeeler die naderhand aangevuld wordt, ook tot het oplossen van vergelijkingen dienstbaar te doen zijn. Zulks gelukte hem indedaad, maar de bewerking was zoo omslagtig, dat men er kwalijk gebruik van konde maken. HARRIOT, OUGHTRED, WALLIS namen deze zijne manier in hunne werken op, met weinig verandering, en NEWTON'S benaderingswijze verdrong ze in vervolg van tijd geheel. LAGRANGE kende

ze en spreekt er van in zijn beroemd *Traité de la résolution des équations numériques de tous les degrés*, waar hij ze wel is waar afkeurt, maar toch niet geheel verwerpt, ten minste dan niet wanneer al de termen der vergelijking met éénzelfde teeken zijn aangedaan, met uitzondering van den laatsten, bekenden term, waarop hij laat volgen, zie bl. XXIV: '*Il faudrait, pour l'emploi de cette méthode, qu'on pût par une préparation préliminaire, réduire toutes les équations à cette forme. Nous prouverons, que cette réduction est toujours possible, etc.*' Het schijnt dat die voorbereiding niet zoo dringend noodig is, indien men althans in sommige ongunstige gevallen zich een weinigje tastens en beproevens wil getroosten. Het kwam er slechts op aan, VIÈTE'S handelwijze tot haren kortstmogelijken vorm zaâm te brengen, en alzoo voor het werkdadige geschikt te maken. De eer van dit meesterlijk te hebben volbragt komt geheel en onverdeeld toe aan W.G. HORNER van *Bath*, nog geene twee jaren geleden der wetenschappen ontvallen. Zijne uitvinding werd der *Kon. Maatschappij* te *London* voorgelezen 1° Julij 1819, en 1° December van hetzelfde jaar verscheen ze in de *Phil. Transactions*. De steller dezes las onlangs eene soort van uitdaging, om een bepaalden wortel van zekere vierde magtsvergelijking, die vroeger aan WALLIS gezonden werd, ten einde er zijne krachten aan te beproeven, en die naar HORNER'S methode slechts 730 cijfers vereischt, op eenige andere manier tot evenveel decimalen, het waren er 15, te benaderen, mits geene 1500 cijfers te bezigen, en de lust bekroop hem de wapens des Heeren K. in dit strijdperk eens te beproeven. Met behulp van BUDAN'S algorithmus bragt hij in diens handelwijze nog aanzienlijke bekortingen aan, en toch mogt het hem niet gelukken, beneden de 3000 cijfers te blijven. De vergelijking is deze:

$$x^4 - 80\,x^3 + 1998\,x^2 - 14937\,x + 5000 = 0,$$

de wortel bleek te liggen tusschen

$$12 + 1/1.4 + 1/22 + 1/694 + 1/557265 + 1/93075005634,$$

en

$$12 + 1/1.4 + 1/22 + 1/694 + 1/557265 + x/93075005633$$

en dus te zijn = 12.75644 17944 80744 02298....

Zeker werden er niet meer dan 15, en geene 20 decimalen gevraagd, maar de voorlaatste breuk was niet voldoende, immers zij gaf er nog slechts 10. Niet meer dan 16 decimalen werden in de bewerking uitgeschreven, waardoor de laatste breuk dan ook niet geheel juist is, doch zoo weinig verschilt van die, welke door het bijbehouden van 22 decimalen voor den dag kwam,

dat zulks op de 20ste decimaal van den wortel nog geenen invloed uitoefende.

Hiermede achten wij onze taak ten einde, en besluiten met den wensch, dat in de wezenlijke behoefte in ons Vaderland aan een degelijk boek, dat onze jeugdige landgenooten met de vorderingen in dit gewigtig gedeelte der Stelkunst: *de oplossing der hoogere magtsvergelijkingen* in de laatste vijfentwintig jaren, bekend maakt, eerlang naar eisch voorzien moge worden.

E.

Proeve over den Staat der Geneeskundige Wetenschappen in Frankrijk, door *H.A. Schreuder*, Heel- en Verloskundige en Prosector aan de Geneeskundige School te Rotterdam.

Rotterdam, H.A. Kramers, 1839, 8°. 392 bl.

Bij de groote en overdrevene gehechtheid van onzen landaard aan vaderlandsche zeden en instellingen, aan oude begrippen, die van geslacht tot geslacht overgeleverd zijn, bij de voorliefde, die wij voor alles wat Hollandsch is, koesteren, bij onze nationale zelfstandigheid, voegt zich eene zucht tot bewondering voor het uitheemsche, welke met dit alles moeijelijk te rijmen is; men ziet hiervan dagelijks de sprekendste bewijzen. Ik schrijf hierover geen betoog en ben niet van voornemen in het toekomstige wintersaisoen deze stelling tot onderwerp eener verhandeling in de eene of andere *verdienstelijke* en *geleerde* maatschappij te maken; vrees dus niet, geachte Lezer! dat ik u met eene lange inleiding zal bezig houden. Gij hebt meermalen de aankondigingen der uitgekomene werken opgemerkt en zult dan ook spoedig ontwaard hebben, hoe de Boekhandelaars met dezen nationalen trek der Hollanders speculeeren. Gij zult ook waargenomen hebben, hoe deze zucht onze regtschapen landgenooten naar vreemde landen drijft; helaas! niet altijd om met hetgeen zij daar gezien en gehoord hebben, winst te doen: het *coelum mutant non animum*, vindt gij bij die reizigers maar al te dikwijls bevestigd.

Wie voorheen eenigen tijd aan eene buitenlandsche Hoogeschool doorgebragt had, buitenlandsche geleerden gezien en gehoord had, werd al spoedig het voorwerp van algemeene bewondering en achting. Die schoone tijden zijn voorbij: de prijs der plaatsen op diligences en stoombooten is te laag, de onkosten van het verblijf in de beroemdste steden te gering, dan dat men daardoor zoude wederhouden worden om vreemde landen en steden te bezoeken. Maar is het dan noodig voor de wetenschappelijke vorming onzer

jeugdige geleerden, dat zij zich zoo ver van hunne betrekkingen verwijderen, om in vreemde landen en uit den mond van vreemde leeraren de zaken te zien en te hooren, waarvoor zoo vele inrigtingen bij ons bestaan? Ik vrees mij te ver van het onderwerp te verwijderen, en bepaal mij tot de geneeskundige wetenschap; waarlijk, daarvoor is de vraag niet moeijelijk te beantwoorden. Zoo gij het oordeel van zoo velen die *Parijs* bezocht hebben, niet ten eenemale mistrouwt, zult gij zeker het verschil erkend hebben, dat het wetenschappelijke leven der Fransche geleerden, in vergelijking met onze Hollandsche Professoren kenschetst. Laat u niet verblinden door hetgeen men u zoo gaarne van die jagt naar *renommée* op de mouw spelt, maar getroost u om in den grond der zaak door te dringen. Gij zult dáár zelfstandige geleerden, oorspronkelijke denkers in het gebied der wetenschap en der kunst aantreffen; gij zult dáar mannen vinden, die met onvermoeiden ijver hun geheele leven aan de wetenschap en de kunst wijden, niet alleen omdat zij er voordeel mede bejagen, maar omdat zij de zaak lief hebben, en daarvoor met geestdrift bezield zijn. Doch ik wil u zelve laten oordeelen, en beroep mij op hetgeen de Litteratuur van *Frankrijk* u heeft kunnen leeren. Het is den Franschman niet genoeg, om telkens het oude weder te herkaauwen, en in handboeken terug te geven. Hij zoekt de belangrijkste onderwerpen, tracht ze van een nieuw standpunt te overzien, brengt het een met het ander in verband, en komt dus, hoewel somwijlen langs zijwegen, tot de waarheid. En nu, wat dunkt u van de werken van onze geleerden? Gij kent ze van nabij, en verwondert gij u nog dat de jeugdige geneeskundigen zoo gretig de gelegenheid waarnemen, om hunne studiën buitenslands te voltooijen? Ik voor mij geloof niet, dat de reden alleen in het gebrekkige onzer inrigtingen gelegen is, hoewel hier misschien eene wederzijdsche invloed almede ongunstig werkt.

Eene beschrijving van den tegenwoordigen toestand der geneeskunde te *Parijs*, die ons door eenen deskundigen gegeven wordt, is voor hen die deze stad bezochten even belangrijk, als voor hen die de Franschen alleen uit hunne schriften kennen. Bij de gemakkelijke letterkundige gemeenschap is het voor ieder wetenschappelijken geleerden ligt, het belangrijkste, wat door de Franschen geleverd wordt, te kennen; maar van den anderen kant is het niet te ontkennen, dat de vreemdeling, die in hun midden geleefd heeft, met het oogmerk om alles naauwkeurig waar te nemen, en uit een onpartijdig standpunt te beschouwen, in de gelegenheid is vele belangrijke opmerkingen mede te deelen, waartoe wij bij het lezen der geschriften niet spoedig zullen komen. Daarom achten wij een dergelijk werk als het-

geen hier ter beoordeeling voor ons ligt, hoogst belangrijk. Wij vorderen van eenen Schrijver, die eene proeve van den tegenwoordigen staat der geneeskundige wetenschappen in *Frankrijk* geeft, geene volledige systematische ontwikkeling tot in de minste bijzonderheden, maar een algemeen overzigt, waarin men de goede zoo wel als de slechte zijde geschetst vindt, waarin eene geregelde ontwikkeling gegeven wordt van den nationalen geest in de wetenschap, waarin men aan des Schrijvers hand in het leven en de woeling dier geleerde republiek rondgeleid wordt; en terwijl hij zich als leidsman aan ons aanbiedt, moet hij door zijne opmerkingen ons bewijzen geven van zijne helderheid en tegenwoordigheid van geest, van zijne scherpe opvatting, zelfs van schijnbaar onbeduidende kleinigheden. Dit is de reden, waarom wij met genoegen de Fragmenten der reis van DIEFFENBACH, van PHILIPS, de *Vergleichung der Medicin* van AD. MÜHRY enz. lazen. Doch het werk van den Heer SCHREUDER is in eenen anderen geest geschreven, en wij mogen het niet ontkennen dat ons telkens bij het lezen het denkbeeld voor den geest kwam, dat men *Parijs* niet behoefde gezien te hebben om zoodanig een werk te schrijven, want men zal het toch niet als verdienste aanmerken, dat de S. zijnen lezers kan vertellen dat ‘LARREY een klein maar dik man is, met een breed taankleurig gelaat, sprekende oogen, ten deele pikzwarte, ten deele grijze haren, en een' dikken, rooden neus’ enz. Doch wij willen de lezers eerst met het werk bekend maken, en ten dien einde den inhoud mede deelen. Daarna moge ons oordeel volgen.

De Schrijver heeft hetgeen hij van *Parijs* wilde berigten in acht Afdeelingen verdeeld, waarvan sommigen weder in hoofdstukken onderverdeeld zijn. Na eene inleiding komt de eerste afdeeling over de ontleedkunde, de tweede over de physiologie, de derde over de phrenologie en orthophrenie; de vierde afdeeling handelt over de geneeskunde, zoo als de Schrijver in zijne inhoudsopgave zegt, hetgeen naauwkeuriger bepaald zoude zijn, wanneer hij het opschrift van algemeene en bijzondere ziektekunde daaraan gegeven had. Deze afdeeling is in zeven hoofdstukken verdeeld, waarvan in het 1^{e} over BROUSSAIS gesproken wordt, in het 2^{e} over auscultatie en percussie, in het 3^{e} over BOUILLAUD, in het 4^{e} over LOUIS, in het 5^{e} over CHOMEL, in het 6^{e} over ANDRAL, waarna dan in het 7^{e} een overzigt der therapie in *Frankrijk* gegeven wordt. In deze hoofdstukken vindt de Schrijver gelegenheid om meer bepaald op eenige bijzonderheden te komen, zoo spreekt hij b.v. in het hoofdstuk van BOUILLAUD, over zijne *formule der aderlatingen* en de diagnostiek der hartziekten, in het 5^{e} hoofdstuk over de meening van CHOMEL aangaande de

typheuse koortsen. In de twee volgende afdeelingen, die eigenlijk slechts hoofdstukken van de vorige afdeeling behoorden te zijn, wordt over de verdiensten van ALIBERT en BIETT in het gebied der huidziekten, en in de 6e afd. over RICORD'S stellingen aangaande syphilitische ziekten gesproken. In de 7e afd. vindt men eene beschrijving van het hospitaal *la Salpétrière* en *Bicètre*, waarbij de Schr. uitweidt over de behandeling der krankzinnigen in *Frankrijk*. De 8ste en laatste afdeeling over de Heelkunde is in negen hoofdstukken verdeeld, waarvan het eerste algemeene beschouwingen bevat over het standpunt der Chirurgie in *Frankrijk;* het 2e handelt over de ophthalmologie, het 3e over de behandeling der *stricturae urethrae* en de *lithotritie*, het 4e over DUPUYTREN en SANSON (Heelkundigen aan het *Hotêl Dieu*), het 5e over ROUX (*Hopital de la Charité*), het 6e over LISFRANC en VELPEAU (*Hopital de la Pitié*), het 7e over LARREY (*Hotel des Invalides*), het 8e over GERDY (*Hopital Saint Louis*), het 9e over AMUSSAT. In deze afdeeling volgt de Schr. eenen anderen weg, en geeft voornamelijk een overzigt van de gevallen, wier behandeling hij in de zalen van de genoemde Heelkundigen gadegeslagen heeft, terwijl hij bij sommige Heelkundigen over hunne verdiensten meer uitweidt, of, zoo als b.v. bij AMUSSAT, zich tot de onderwerpen bepaalt, waardoor zij zich eenen bijzonderen naam verworven hebben.

Deze algemeene omtrekken zijn weinig geschikt om den lezer een juist denkbeeld te geven van het werk, daar het veelmeer de vraag is, hoe de verschillende onderwerpen behandeld zijn; wij zullen dus in bijzonderheden moeten komen. De lezer mag vooreerst van ons vorderen, dat wij hem den aard van het werk nader leeren kennen, dat wij met hem het doel nagaan, hetgeen zich de Schr. schijnt voorgesteld te hebben; dat wij hem althans omtrent de wijze inlichten, hoe de verschillende onderwerpen behandeld zijn, en hier zoowel de verdiensten als de gebreken onpartijdig noemen. Zeker wordt het laatste door ieder, als hoofdvereischte in eene beoordeeling gevorderd; en het zal u, geachte Lezer! vrij overtollig toeschijnen, dat ik dit nog bijzonder noem. Maar hebt gij dan den *Letterbode* van 16 Augustus niet gelezen? Wanneer gij hem gelezen en daarin de aankondiging van dit werk opgemerkt hebt, zal het u duidelijk zijn, waarom ik hierop zoo bepaald aandring. Waarlijk, die aankondiging zal weinig tot den roem van de Proeve over den staat der Geneeskundige wetenschappen in *Frankrijk* bijdragen; de steller schermt daar zoo onhandig rond met zijne loftuitingen, dat hij door louter ijver om het *aangename* van dit werk te verkondigen, de taak vergeten heeft die hij zich opgelegd had. Men zoude, volgens hetgeen daar verteld wordt, denken, dat het eene lectuur voor de ontbijttafel was; zoo heet het

b.v. ‘dat de lezer uit de medegedeelde inhoudsopgave ontwaren zal, dat de Schrijver op eene *aangename* wijze de wetenswaardige zaken heeft afgewisseld;’ zoo wordt elders gezegd: ‘dat de Genees- en Heelkunde der hedendaagsche Franschen, in eenen *aangenamen* vorm uiteengezet is;’ zoo deelt beoordeelaar tot eene proeve van den *aangenamen* stijl, waarin de kundige SCHREUDER schrijft, eenige regelen mede; terwijl vroeger reeds gezegd wordt: ‘de proeve is gelukkig uitgevallen, is *aangenaam, onderhoudend* geschreven.’ Na het lezen van deze aankondiging, die, wij mogen het gerust vooronderstellen, den Schrijver niet *aangenaam* kan zijn, achten wij ons nog meer gehouden tot eene strenge kritiek, niet alleen om de zaak der waarheid en der wetenschap, maar ook voor den Schrijver, wien wij gaarne willen toonen, dat er nog menschen zijn, die in zijnen arbeid degelijk belang stellen.

Het is eene schijnbaar gemakkelijke zaak, om voor een werk, dat voltooid voor ons ligt, eenen goeden titel te vinden, en toch is die meermalen een steen des aanstoots voor de Schrijvers. De titel moet den aard en het doel van het werk zoo juist mogelijk doen kennen; een titel die te veel belooft, geeft den lezer eene onaangename teleurstelling. Zoo heeft de Heer SCHREUDER belooft eene proeve te geven over den tegenwoordigen toestand der Geneeskunde in *Frankrijk;* het is natuurlijk, dat men aan zoodanig een werk hoogere eischen doet, dan wanneer hij alleen gezegd had te willen schrijven over de Geneeskundige Inrigtingen te *Parijs* en de voornaamste Geleerden, die daaraan verbonden zijn; in dit geval kon hij met een eenvoudig verhaal van hetgeen hij gezien had volstaan; dit is dan ook veel meer het standpunt van den Schrijver, en het begin der Voorrede verklaart zulks terstond. Zoo als altijd, zijn het weder de *vrienden*, die den Schrijver aanspoorden om de aanteekeningen, welke door hem te *Parijs*, in het jaar 1834, verzameld waren, naauwkeurig om te werken, uit te breiden en afzonderlijk uit te geven; ‘ik volgde dezen raad,’ zegt hij (Voorr. bl. 1), ‘en zoo doende veranderden mijne losse opmerkingen en waarnemingen in een zamenhangend geheel.’ Doch die losse opmerkingen en waarnemingen, hoewel in eene geleidelijke orde gerangschikt, zijn tot geen zamenhangend geheel versmolten; ieder hoofdstuk staat op zich zelve, en het is er verre van af, dat wij door dit boekwerk een juist denkbeeld van den tegenwoordigen toestand der Genees- en Heelkunde in *Frankrijk* erlangen. Wij willen ons hierover wat nader verklaren. Om den toestand van de eene of andere wetenschap in een land te leeren kennen, moet men haar in verband met andere wetenschappen beschouwen, dewijl daardoor de bijzondere rigting, welke zij genomen heeft, eerst duidelijk wordt. Men moet daarbij het karakter, de individualiteit der natie niet

uit het oog verliezen; bij dit alles is de vergelijking met andere volken onmisbaar. Want hoe spoedig wordt niet aan vreemden medegedeeld, hetgeen aanvankelijk slechts het eigendom van een enkel volk was? Belangrijke ontdekkingen en waarnemingen, die te *Parijs* gedaan zijn, komen reeds in weinige dagen tot ons in de talrijke medische Journalen en Boekwerken. Hoe dikwijls zien wij niet dat eene uitvinding of eene opmerking, door de geneeskundigen van het een of ander land aan de geleerde wereld medegedeeld, voornamelijk door uitheemsche geleerden ontwikkeld wordt? Daarom ontkennen wij niet, dat ieder land bij de beoefening der wetenschappen eene bijzondere rigting verraadt; juist hierop willen wij vooral gelet hebben.

Wanneer nu de Heer SCHREUDER in het hoofdstuk over de Ontleedkunde in *Frankrijk* zich bepaalt om ons te verhalen, welke gebouwen voor het onderwijs en de beoefening der Anatomie te *Parijs* bestemd zijn, en de namen te noemen van hen, die dit vak onderwijzen; wanneer hij daarna over de maatregelen spreekt, die men bij het gebrek aan lijken heeft moeten nemen, om aan de Studenten de gelegenheid te verschaffen tot de oefeningen in de Ontleedkunde, verder met een enkel woord nog vermeldt, dat men zich in *Parijs* weinig toelegt op het maken van kabinetten voor de pathologische Anatomie, en eindelijk besluit met eene beschrijving van een lijk, dat door D^{r}. BONIFACIUS als een mummie gebalsemd was; wij vragen het iedereen, of men uit dit hoofdstuk den tegenwoordigen staat der Ontleedkunde in *Frankrijk* zal leeren kennen? Misschien is het te veel gevergd van het geduld onzer lezers, wanneer wij nog den inhoud der volgende afdeeling, over de Physiologie, hierbij voegen; doch die voorbereidende wetenschappen staan in het naauwste verband met de leer der ziekten, en eene strenge wetenschappelijke ontwikkeling daarvan is volstrekt onmisbaar om den staat der Geneeskunde goed en grondig te beoordeelen. Over de physiologie sprekende, bepaalt zich de Schrijver bijna uitsluitend tot MAGENDIE; volgens S. was hij een der eersten in *Frankrijk*, die van de leer, door BICHAT gepredikt, afweek, en door zijne experimenteele physiologie het *vitalisme* van den laatsten verdrong. Wel verre van zijnen lezers de denkbeelden van BICHAT mede te deelen, voert de S. slechts een paar plaatsen aan, waarin BICHAT de verdiensten van STAHL voor de physiologische wetenschappen verheft. MAGENDIE is de lieveling der Parijsche Studenten. Nu worden uit diens *Precis elementaire de physiologie* enkele algemeene redeneringen aangevoerd omtrent het voordeel hetgeen de wetenschap uit de vivisectiën getrokken heeft, omtrent het noodzakelijke van eene naauwkeurige kennis der Phyica en Chemie ter verklaring der verschijnselen in het levend

dierlijk ligchaam, en het groote gewigt om zich van het dwaalbegrip te ontdoen, dat een levend ligchaam aan wetten onderworpen zouden zijn, die geheel onafhankelijk zijn van die, welke de andere ligchamen in de natuur beheerschen. Zeker, deze waarheden worden tegenwoordig algemeen erkend, dit beginsel wordt door de uitnemendste physiologen gehuldigd, enkele, zoo als B.V. CARUS, uitgezonderd. De Schrijver had beter gedaan, de gewone grief tegen de proeven aan levende dieren, dien van wreedaardigheid, achterwege te laten, want van dit standpunt zal geen echt wetenschappelijk geleerde de experimenteele physiologie bestrijden. Aan het slot van dit hoofdstuk erkent de Schrijver, dat, zoowel de voorstanders als de bestrijders der physiologische denkbeelden van MAGENDIE te ver gaan: ‘daarom kan het niet dan voordeelig geacht worden, dat er eene soort van derde personen in dezen strijd is opgetreden, die men *conciliatores, eclectici* kan noemen. Onder deze behoort FR. ARNOLD, die zich aldus in zijn *Lehrbuch der Physiologie* laat hooren.’ Hierop volgt dan eene plaats, waarin de genoemde Schrijver, met erkenning van de waarde der proeven aan dieren, voor te groote eenzijdigheid waarschuwt. Mij dunkt dat het veel geschikter geweest was, den lezer naar den staat der Physiologie in *Duitschland* te verwijzen, want zeker verdienen de namen van RUDOLPHI, BURDACH, TREVIRANUS, TIEDEMANN, MÜLLER en zoo vele anderen, hier vooral genoemd te worden, daar de geschriften dier Physiologen reeds langen tijd vóór ARNOLD bewezen, dat zij het ware standpunt wisten te kiezen.

Het zoude een ondankbaar werk zijn, indien wij, na hetgeen hier aangevoerd is, nog betoogden, dat deze hoofdstukken volstrekt ongeschikt zijn om den lezer in staat te stellen den staat der Geneeskunde in *Frankrijk* te beoordeelen. De Schrijver schijnt niet eens te vermoeden, dat dit van eenig belang konde zijn. Ten bewijze hiervoor behoeft men slechts het hoofdstuk op te slaan, waar over de behandeling der krankzinnigen gesproken wordt: in de theorie der krankzinnigheid vindt men uitsluitend het vitalisme gehuldigd; men oordeele uit de volgende woorden (bl. 201). ‘De hersenen putten dan, zoo als BROUSSAIS zelf zegt, derzelver overschot aan vitaliteit en overdreven zenuwleven uit; daardoor moet noodwendig eene verheffing der ziekte van den geest ontstaan, vooral omdat men met reden gelooven mag, dat de aard de *quintessence* dier aandoening dikwerf in eene wijziging der levenskracht bestaat.’ In het hoofdstuk over de phrenologie en orthophrenie, vindt men evenmin iets hetgeen met de stellingen omtrent de ziekten der ziel te zamen hangt.

Wij missen dus in het werk een systematisch geheel, en in weerwil van hetgeen de Schrijver in zijne voorrede gezegd heeft,

zijn wij gedrongen de verschillende hoofdstukken slechts als op zich zelve staande fragmenten te beschouwen. Men zoude evenwel kunnen vermoeden dat de inleiding deze leemte aanvulde; daarom zullen wij de inleiding, bl. 1-30, en het 1e hoofdstuk, der 8e afdeeling (Heelkunde), waarin algemeene beschouwingen over de Heelkunde gegeven worden, zakelijk mededeelen. In de inleiding vindt men vooreerst iets over de verdeeling der stad *Parijs*, waarbij de Catacombes als een bewonderenswaardig *gewrocht der Natuur* bestempeld worden. (Men weet dat deze groeven de bouwsteenen voor *Parijs* opgeleverd hebben). Nu wordt over de *Ecole de médecine* en de lessen die daar gegeven worden gesproken, daarna de hospitalen en hospices opgeteld, de organisatie, zoowel wat tot de administratie, als hetgeen tot de verpleging en geneeskundige behandeling behoort, opgegeven; verder spreekt de Schrijver over het gebruik hetgeen men van die inrigtingen maakt voor het onderwijs, over de *Médecins* en *Chirurgiens en Chef*, de *Chefs de Clinique*, de *internes* en *externes*, de *consultations* aan de hospitalen, over het *concours*, over de geneeskundige scholen in *Frankrijk*, over de Officiers *de santé* en de *Pharmaciens* en de wetten die voor het onderwijs en de examina gemaakt zijn, over den stand der gemeesheeren in *Frankrijk*, over de geneeskundige kwakzalverij in *Frankrijk*, waarna onmiddelijk de geneeskundige genootschappen genoemd worden. Van eenen meer wetenschappelijken aard zijn de algemeene beschouwingen, waarmede de afdeeling *Heelkunde* begint. Hier doet ons de Schrijver vooreerst opmerken, dat zich de zucht om alle ziekten te localiseeren, vooral duidelijk bij de heelkundigen van *Frankrijk* vertoont, dat men onder het algemeene begrip van ontsteking den specifieken aard van de verschillende inflammatiën verwart; de verdienste van de Franschen in de operatieve Chirurgie ontvangt hier den welverdienden lof, waarbij dan eenige bijzonderheden aangaande de handelwijze bij operatiën aangevoerd worden; de heerschende zucht om alles te generaliseren wordt te regt gegispt. Nu spreekt de Schrijver over de genezing der wonden, waarvoor men in *Frankrijk* nog die *per suppurationem* boven de genezing *per primam intentionem* verkiest. De aanwending van koude begietingen bij wonden komt hierbij ter sprake, waarop dan een woord over de verbanden volgt; eindelijk vindt men eenige opmerkingen over de talrijke uitvindingen van kunstmatig zamengestelde werktuigen, zoo strijdig met de overtuiging der uitmuntendste heelkundigen, dat hier het eenvoudige verreweg boven het zamengestelde te verkiezen is. Een woord over de instrumentmakers en de *Bazar Chirurgical* van MÉLECOT besluit het hoofdstuk. Hoewel hier dus eenige algemeene belangrijke punten, de Chirurgie betreffende, aangevoerd worden,

is toch de wijze, waarop de volgende hoofdstukken behandeld worden, daarmede niet in overeenstemming; welke waarde wij daaraan toekennen zullen wij later uiteenzetten.

Doch reeds genoeg om onze meening over den aard en het doel van deze proeve te doen kennen. Nog slechts één woord vóór wij tot de bijzonderheden overgaan. De Schrijver heeft in plaats van over *Frankrijk* te spreken alleen zich tot *Parijs* bepaald. De verschillende inrigtingen voor het geneeskundig onderwijs worden niet eens genoemd, alleen leest men bladz. 1, inleiding: '*Parijs* vertegenwoordigt en beheerscht in een' zedelijken zin geheel *Frankrijk*. Te *Straatsburg* en *Montpellier* zijn de twee overige geneeskundige faculteiten gevestigd; en hoewel het deze niet aan aanzien en voortreffelijkheid ontbreekt, heeft zich echter de overwinning in den strijd om den voorrang, reeds sedert lang voor *Parijs* verklaard.' Dit mag men den knoop doorhakken heeten; de school van *Montpellier*, die nog steeds in levendige oppositie tegen de Parijsche overstaat, is hier vrij onvriendelijk met een loos compliment afgescheept. Naar ons oordeel had de Schrijver geen regt om zijn boek eene proeve over den staat der geneeskunde in *Frankrijk* te noemen: hij spreekt slechts over *Parijs* en hij had hiermede op den titel kunnen volstaan.

(*Vervolg en slot in het volgend Nommer*).

Grondbeginselen der Staathuishoudkunde, uit lessen van Prof. *N.W. Senior*, te Oxford, opgesteld door den Graaf *Arrivabene*.

Uit het Fransch. Met eene Voorrede en Aanmerkingen van Prof. *H.W. Tijdeman*. Te Leiden, bij S. en J. Luchtmans, 1839.

Het hier aangekondigde werk is eene Vertaling van de in het Fransch uitgegevene *Principes fondamentaux de l'Economie Politique, par le Comte* ARRIVABENE, die op zijne beurt zijne beginselen ontleende aan een Engelsch werk van Prof. SENIOR zelven, bevattende twaalf lessen over op zich zelve staande onderwerpen, en die de daarin gevondene meer algemeene beginselen der Staathuishoudkunde onder den gemelden titel in het Fransch uitgaf. Van hier dan ook, dat de eerste 75 bladzijden voorkomen onder de benamingen van *Voorberigt, Voorrede, Inleiding;* en dit alles om te geraken tot de lezing van een boekdeel van ruim 300 bladzijden. Het *Voorberigt* is van den Hollandschen Uitgever; de *Voorrede* van den Heer ARRIVABENE; de *Inleiding* van den Heer SENIOR:

zoo voortgaande, zal men welhaast een afzonderlijk deel moeten uitgeven, bevattende alleen, hetgeen den lezer voorbereiden moet om tot het eigenlijke doel te geraken. De oorzaak hiervan ligt voornamelijk in het herhaaldelijk vertalen, daar ieder, die zich hiermede bezig houdt, het van zijnen pligt acht iets nieuws er bij te voegen; en dit is eene van de redenen, waarom Recensent het over het algemeen weinig raadzaam acht, vertalingen van vertalingen, of vertalingen van uittreksels van andere werken, zoo als hier het geval is, te leveren, tenzij hiertoe gegronde aanleiding zij.

Het eerste, wat ik mij dus bij de lezing van dit boek afvroeg, was, welke beweegredenen Prof. TYDEMAN wel mogt gehad hebben, om deze vertaling onder zijn onmiddellijk toezigt uit te geven. Een antwoord hierop wordt in het *Voorb.* gevonden; het is 1°. omdat wijlen Prof. WTTEWAAL de denkbeelden juist, de zaken belangrijk en de voordragt duidelijk bevonden heeft en de vertaling daarvan billijkte (*Voorb.* I). 2°. Omdat deze wetenschap (de Staathuishoudkunde) nog niet genoeg tot een logisch zamenstel, waarin men algemeen berusten kan, geconstitueerd schijnt te zijn (*Voorb.* II); waarom (ZHGel. nog niet durft wagen een eigen opstel, zelfs van een kort-begrip voor Academische lessen over deze wetenschap te geven. Wij voor ons moeten erkennen, dat deze beweegredenen ons allezins onvoldoende voorkomen.

Wij beschouwen zoodanige vertaling als de onderhavige, volkomen nutteloos, en wel, omdat de Staathuishoudkunde eene wetenschap is, die alleen en uitsluitend, zouden wij bijna zeggen, beoefend wordt door menschen van eene goede opvoeding en wetenschappelijke vorming, en er daaronder weinigen zijn, ja bijna niemand is, die een Fransch werk niet even goed zou kunnen verstaan als een Hollandsch; - ZHGel. voelt en erkent dit zelf in de noten onder bl. XII en XXX der *Voorrede*, waar de woorden van CHERBULIEZ, en anderen in de *Biblioth. Univ.* van SISMONDI enz., in het Fransch worden aangehaald, waarover ZHGel. in de noot, bl. XIV, zich wel eenigzins verontschuldigt, 'maar toch eigenlijk zijn eigen vonnis wijst en er vooruitkomt, dat de vertaling geheel onnoodig was, omdat de lezers het Fransch toch wel begrijpen, en zij dus genoeg aan het Fransche werk zouden gehad hebben.

Maar vraagt men, of dan de noten welligt niet belangrijk genoeg zijn? of die dan geene bijzondere waarde aan de vertaling geven? Zij zijn, zoo als men van een vlug, schrander mensch, die veel gelezen heeft, verwachten kan; zij behelzen hier en daar vernuftige aanmerkingen, goede en juiste denkbeelden omtrent gewigtige vraagpunten, hoewel de al te groote vlugheid en vaardigheid ZHGel. wel eens oppervlakkig doet zijn; maar hoe die aanteekeningen ook mogen zijn, zoo kunnen zij toch nimmer de

vertaling van een werk wenschelijk maken, zoo die op zich zelve genomen volstrekt onverschillig is, ja, waarbij men zich eigenlijk afvraagt, of ZHGel. zijne talenten niet beter zou hebben kunnen besteden; en waarbij de noten ons alleen doen betreuren, dat ZHGel. niet liever een oorspronkelijk werk heeft geleverd, dat zeker allerbelangrijkst had moeten zijn, en tot vele nieuwe inzigten zou aanleiding gegeven hebben.

Prof. T. *schijnt* (want bepaald wordt het niet gezegd), het vertaalde werk geschikt te beschouwen voor Academische lessen, als bevattende de grondbeginselen der Staathuishoudkunde in goede orde en naar eene goede methode voorgesteld. Immers wij vinden in het *Voorberigt*, dat ZHGel. het met zich zelven niet eens is over de orde en methode, noch over het logisch zamenstel dezer wetenschap, en daarom geen oorspronkelijk opstel, zelfs niet van een kort begrip voor Academische lessen uitgeeft; en verder, dat ZHGel. zich niet geheel kan vereenigen met de rangschikking van SAY, in de laatste door hem bezorgde uitgave van zijnen *Catéchisme d'économie politique*, en om die reden zeker dit laatste werk niet vertaalt. Nu bezorgt de Hoogleeraar echter de vertaling van het werk, waarover hier gehandeld wordt. Dit is zooveel alsof men zeide: ‘de andere werken voldoen niet, derhalve geef ik ze niet uit; maar hiervan bezorg ik de vertaling, ergo, kunt gij de conclusie maken, dat dit wel voldoet, en geschikt is voor Academische lessen, waarmede de vertaling eenigzins is in verband gebragt.’

Als tweede beweegreden tot de vertaling kan men dus aannemen het voldoende van het werk zelf, een werk, dat de grondbeginselen zal moeten bevatten, in eene goede orde voorgesteld, en daarom nuttig moet geacht worden voor Academische lessen, voor de studerende jeugd. Arme jeugd, zoo gij eene Hollandsche vertaling van een Fransch werk noodig hebt! Wij voor ons kunnen ons echter in het geheel niet vereenigen met het denkbeeld, dat dit boek de grondbeginselen der Staathuishoudkunde volledig bevatten zou, zoo als de titel zulks aanduidt, de Fransche Uitgever meent[1] en de Vertaler te kennen geeft, bl. III van het *Voorb.* en bl. 323 in nota.

Dit is eene aanmerking, gedeeltelijk betreffende de vertaling, gedeeltelijk aangaande het werk zelf, ten minste den titel daarvan; immers is het ongenoegzaam om de grondbeginselen in hunnen

(1) *Voorrede* IX: ‘Deze lessen bevatten te zamen vijf grondstellingen, waarop de Schrijver de geheele wetenschap der Staathuishoudkunde bouwt,’ en bl. XLI: ‘Hij (de Schrijver) heeft met meer juistheid, dan zulks tot nog toe geschiedde, de grenzen der wetenschap bepaald, en derzelver theorie met de bestaande zaken en de geschiedenis des menschdoms in overeenstemming gebragt; hij heeft het eene onderwerp niet ten koste van het andere behandeld; maar het wetenschappelijk gebouw steen voor steen opgetrokken’ enz.

geheelen omvang te leeren kennen, zoo er is eene reden te meer om het *niet* te vertalen. Het publiek moge uit het volgende oordeelen of deze aanmerking op losse gronden berust. Het geheele werk is, na de *Inleiding* van Prof. SENIOR, verdeeld in vijf *Grondstellingen*, welke, hetzij in één, hetzij in verschillende hoofdstukken uitgewerkt worden. Wij zullen met weinige woorden den inhoud mededeelen, om te doen zien, welke vraagpunten *ex industria* welke *niet* zijn behandeld geworden, waaruit alsdan gemakkelijk de gegrondheid onzer aanmerking blijken zal.

Eerste Grondstelling: *Rijkdom bestaat in voorwerpen, die overgedragen kunnen worden, en waarin de hoeveelheid bepaald is; en die regtstreeks of middellijk, genoegen verschaffen en ongerief voorkomen*. Deze grondstelling kan ook aldus uitgedrukt worden: *Rijkdom bestaat in alles, wat vatbaar is voor ruiling, het woord ruiling genomen zoowel in den zin van in leen geven of nemen, als in dien van koopen of verkoopen;* - of eindelijk aldus: *Rijkdom bestaat in dingen, die waarde hebben*. De waarheid dezer stelling wordt in zeven Hoofdstukken aangetoond, handelende het eerste: *over den rijkdom;* het tweede: *over de waarde;* het derde: *over verwisseling of ruiling, en geld;* het vierde: *over het overbrengen van goud en zilver van het eene land naar het andere;* het vijfde: *over de mercantile theorie van den rijkdom;* het zesde bevat: *Besluit van de handelstheorie des rijkdoms;* het zevende: *de verschillende wetenschappelijke bepalingen van den rijkdom*.

Tweede Grondstelling. *Iedereen wenscht zijnen rijkdom met de minst mogelijke opoffering onbepaald uit te breiden*. Dit onderwerp wordt in weinige bladzijden afgehandeld.

Derde Grondstelling: *De bevolking, of het getal van de bewoners der aarde, wordt alleen beperkt door ligchamelijke en zedelijke ellende, of door de vrees voor de ongenoegzaamheid der middelen om zich rijkdom te verschaffen, dat is, de noodige, dienstige en tot weelde behoorende zaken*. Wij vinden dit onderwerp in drie Hoofdstukken verdeeld, waarvan het eerste tot opschrift voert: *Over de bevolking;* het tweede: *over de stellige hinderpalen, die de toeneming der bevolking in den weg staan;* het derde: *over de voorkomende hinderpalen*.

Vierde Grondstelling: *Het vermogen van den arbeid en andere rijkdom verschaffende middelen, kan in het onbepaalde vermeerderd worden, door het aanwenden van de producten van dien arbeid die hulpmiddelen tot eene nieuwe productie*. Vier Hoofdstukken bevatten het betoog dezer stelling; het eerste handelt *over voortbrengst en verbruik* (*productie en consumtie*); het tweede: *over de onthouding* (het formeeren van een kapitaal); het derde:

over kapitaal en machinerie; het vierde: *over de verdeeling van den arbeid*.

Vijfde Grondstelling: *Ter zijde gesteld eene grootere bedrevenheid, geeft eene vermeerdering van arbeid in den landbouw op een bepaald bestek gronds, over het algemeen geene vermeerdering van producten, geëvenredigd aan die vermeerdering van arbeid*. Met andere woorden: *Ofschoon deze vermeerdering van arbeid het product vermeerdert, is deze vermeerdering echter niet geëvenredigd aan die van den arbeid*.

Met het betoog hiervan in één Hoofdstuk eindigt het werk.

Zie hier dus al de onderwerpen, die opzettelijk behandeld worden; over de wijze hoe, zullen wij nader ons gevoelen mededeelen.

Reeds bij eene oppervlakkige beschouwing wordt men overtuigd, dat men hier althans aan geen logisch zamenstel, aan geene beginselen tot een systhematisch geheel gebragt, te denken heeft, en iemand, die, onbekend zijnde met de wetenschap, hare beginselen uit dit werk zou wenschen te leeren, zou daarin slechts ten halve kunnen slagen. Immers wij vinden in de *Inleiding*, bl. 17, de juiste opmerking gemaakt: ‘dat vele (schrijvers over Staathuishoudkunde) ‘hunne pogingen verkeerd hebben aangewend, door de Staats-Economie te verwarren met kunsten en wetenschappen, waarvan zij slechts eenen zijtak uitmaakt,’ en zou men dan niet met regt mogen verwachten, dat niet alleen de juiste grenzen der wetenschap werden afgebakend, maar ook tevens het verband werd aangetoond tusschen deze en andere wetenschappen. Het is waar, in de *Inleiding*, bl. 18 v., wordt gezegd, dat de Staats-Economie handelt over den *rijkdom*, dat men zich daarbij bepalen moet tot sommige algemeene daadzaken, waaruit de beginselen moeten afgeleid worden, die van alle talen en volken zijn, en zich niet moet begeven in het uitgebreide veld van bijzondere zaken; maar niettegenstaande dit gezegde, blijft de grootste onbepaaldheid omtrent de grenzen der wetenschap bestaan. Want wat zijn *algemeene*, wat *bijzondere* zaken? De denkbeelden daaromtrent zijn geheel subjectief; alzoo blijven die grenzen geheel in het onzekere! De in dit werk zelve behandelde geschilpunten leveren daarvan het sterkste bewijs. In eene noot op bl. XII der *Voorrede*, wordt iets gezegd aangaande het verband tusschen Staathuishoudkunde, Zedeleer en Staatkunde, of leer van het Staatsbestier. De Heer TYDEMAN heeft dus gevoeld, dat dit hier niet moest ontbreken; wij zouden het liever opgenomen hebben gezien in het werk zelf, dat de beginselen moet bevatten, niet in eene noot: maar daarenboven ziet de lezer te vergeefsch uit naar het verband tusschen Staathuishoudkunde, Statistiek en Staatsregt, mede aanverwante wetenschappen. De behandeling van dergelijke punten mogt in een werk als

het onderhavige niet ontbreken, en moet veel, zeer veel medewerken tot het regt verstand van den aard en omvang der wetenschap.

Wij zullen verder gaan, en onderzoeken, of al die vraagpunten, die bij de voortbrengst van rijkdom in aanmerking komen, in deze grondbeginselen worden opgenomen. De eerste, tweede en vijfde Grondstellingen zijn geheel, de vierde grondstelling gedeeltelijk hierop betrekkelijk. Dat de volgorde vreemd is en er hier hoegenaamd *geene* methode bestaat, behoeft naauwelijks gezegd te worden.

Wij moeten beginnen met een bewijs te geven der ongenoegzaamheid van hetgeen in de *Inleiding* aangaande de grenzen der wetenschap gezegd is, dat men zich tot algemeene, geene bijzondere zaken bepalen moet. Wij voor ons toch zouden het vierde Hoofdstuk over het overbrengen van goud en zilver van het eene land naar het andere; het vijfde Hoofdstuk *over de mercantile theorie van den rijkdom*, (van de eerste grondstelling) en de geheele vijfde grondstelling als meer bijzondere zaken beschouwen; immers zoo men daaronder bijzondere geschilpunten, bijzondere quaestiën verstaat; niet dat wij er tegen hebben, dat ze behandeld zijn, maar wij vereenigen ons volgaarne daaromtrent met het gevoelen van Prof. DEN TEX in eene beoordeeling van het werk van Prof. SENIOR in de *Bijdragen tot Regtsg. en Wetg.*, 1838. bl. 443, die meent, ‘dat op die wijze het getal der grondstellingen zich waarlijk niet tot vijf bepalen, maar veel grooter zou moeten zijn.’ Behandelt men ze echter, dan bestaan er een aantal andere gewigtige geschilpunten, die mede hadden behooren opgenomen te worden, en welker gemis nu eene leemte laat, wegens de grootere uitbreiding, die men alzoo aan de wetenschap of liever aan hare *grondbeginselen* gegeven heeft. Overigens zouden wij de tweede grondstelling als een onderdeel van de eerste, en de vijfde als een onderdeel der vierde grondstelling beschouwd en gerangschikthebben.

Er zijn dus enkele onderwerpen van ondergeschikt belang onder de grondbeginselen opgenomen; de zoodanigen die hier ontbreken zullen wij daar laten, maar wij missen er andere, die toch waarlijk in een werk als dit is, geheel op hunne plaats waren, ja, niet ontbreken mogten. Men lette hiér wel op, dat de Staathuishoudkunde eene wetenschap is, gebouwd op de zaken zoo als die tegenwoordig bestaan, of zich ook in de toekomst vertoonen (zie bl. XXXI *Voorrede*), en dan vragen wij, zijn onderwerpen als het vraagpunt, over den invloed van belastingen op het voortbrengen van den rijkdom, over Staatsschulden, over concurrentie andere, geene onderwerpen eene behandeling *ex industria* waardig, daar waar men over de productie spreekt? Ten opzigte der productie is het hier gevondene dus niet voldoende.

Over de verdeeling van den rijkdom, wordt bijna niets gezegd. Hierover vindt men niet ééne grondstelling, en toch is dit een onderwerp van het hoogste gewigt. Of zou men denken, dat de vragen over den invloed der verdeeling op voortbrengst en op consumtie en op de welvaart der Staten, en de quaestie of eene geheele verandering in de verdeeling van den rijkdom noodig en mogelijk zij, om de ellende der armen weg te nemen, geen opzettelijk onderzoek waardig zijn. Wij voor ons kunnen niet ontveinzen, dat wij ze allerbelangrijkst achten, en ze hier gaarne zouden beantwoord zien.

De vierde grondstelling betreft gedeeltelijk de consumtie; ook hier, zoowel als bij de derde grondstelling, over de bevolking zou het niet moeijelijk vallen, onderwerpen op te nemen, die niet mogten ontbreken. Dan wij gelooven genoeg gezegd te hebben, om aan te toonen, dat het werk zeer onvolledig is, wanneer men daaraan den naam van *Grondbeginselen der Staathuishoudkunde* geeft; dat men hier wezenlijke grondstellingen, naast onderwerpen van geheel ondergeschikt belang behandeld vindt, terwijl andere volkomen zijn voorbijgezien, en dit alles in eene vreemde orde, zonder methode, zoodat de inhoud in geenen deele aan den titel beantwoordt. De oorzaak hiervan laat zich gemakkelijk gissen; wij merkten vroeger op, dat de *principes fondamentaux* van den Heer ARRIVABENE een uittreksel waren van een werk van den Heer SENIOR, behelzende twaalf lessen over op zich zelve staand onderwerpen der Staathuishoudkunde, naar aanleiding van het gezegde van den Heer ARRIVABENE zelven (*Voorr.* bl. VI). De twaalf lessen waren niet bestemd, om de geheele wetenschap te omvatten, maar waren verhandelingen voor eenige bepaalde geschilpunten. De *principes fondamentaux* van den Heer ARRIVABENE en de Grondbeginselen van Prof. TYDEMAN dragen te veel de kenmerken van het oorspronkelijke werk; het zijn geene grondbeginselen der wetenschap, het zijn verhandelingen over verschillende vraagpuntten. Als zoodanig zouden wij het boek als zeer verdienstelijk beschouwen, gelijk nader zal blijken, maar wij kunnen niet dulden, dat men bij den titel meer belooft dan de inhoud geven kan, te meer als men de grenzen der wetenschap willekeurig bepaaalt, om den titel te regtvaardigen.

En hiermede eindigen wij onze algemeene aanmerkingen; bij eene volgende gelegenheid hopen wij nog eenige oogenblikken bij de behandeling der afzonderlijke deelen stil te staan.

- E.

(*Vervolg en Slot in een volgend Nommer*).

Agneta van Kruininge. Geschiedkundig-Romantisch Tafereel uit den tijd van Graaf Floris den Vijfden, door *J.F. Bosdijk*.

Amsterdam, bij C.L. Schleijer, 1839. VI, 388 bl.

De graaf en zijn Raad of de St. Jans avond. Geschiedkundig Tafereel uit de Dertiende Eeuw, door *Willem van Rehburgh*.

Amsterdam, bij J.M.E. Meijer, 1839, I^e^ Deel VIII, 263 bl. IIe Deel 296 bl.

(*Vervolg en slot van bl.* 392).

Hoezeer GERARD VAN VELZEN de spil is, waarop de gansche Roman des Heeren VAN REHBURGH draait, zal ons blijken bij het nader overzigt. Hij wil den Graaf dooden en hij doodt hem. Het toevallige (het ontijdig en onverhoopt te hulp schieten der Naardingers), waaraan de geschiedenis VELZENS dolzinnige misdaad toeschrijft, vervalt derhalve bij VAN REHBURGH ten eenenmale. Afgewezen door den Graaf, toen hij voor zijn broeder om genade bad, vat hij van dat oogenblik het besluit van wraakneming op. JAN VAN VELZEN, de gestrafte moordenaar, had den heer VAN EYLENBURG verraderlijk omgebragt en daardoor eene bejaarde vrouw en haren pleegzoon, die op een der kasteelen van den gestorvene, den *Raventoren*, woonden, van bescherming en onderstand beroofd. Maar een geheimzinnig wezen waakt over het lot van den laatste. Eene vrouw, van allen verlaten en door allen gevreesd, eene tooveres of wat zij zijn mag, waakt over zijn lot en zendt hem naar den Graaf, waar hij in gunst ontvangen en weldra tot edelknaap benoemd wordt. De vrouw JUDITH, van haar pleegkind verlaten, zoekt troost bij GERARD VAN VELZEN, wien zij eene verjaarde en verdachte betrekking tot haar herinnert. Zij slaagt, en op voorwaarde van door middel haars pleegzoons de geheimen des Graven te bespieden, ontvangt zij onderstand. Hoe zonderling kan het geval de menschelijke zaken beheerschen! GERARD is de Voogd van de nagelaten dochter zijns broeder, en eene onverwachte ontmoeting met HELENA VAN VELZEN wekt bij EGBERT *van den Raventoren* (JUDITH'S pleegkind) eenen onweerstaanbaren hartstogt op. Voor het verschiet, dat zich aan 's Graven hof voor hem opent, en dat WITTE VAN HAEMSTEDE (hier 's Graven echte zoon uit een vroeger huwelijk) hem door zijne vriendschap schoon, en door de gemeenschap van eerzucht, dubbel schoon voorstelt, vergeet hij zijne beminde niet. Een gevaar, een zuiver geïmproviseerd gevaar, waaruit hij haar bijna ten koste zijns levens redt, versterkt den band: maar VELZEN treedt beider heil verstorend in den weg. Onverwachts verdwijnt HELENA en gelukkig dat de oorlog met *Vlaanderen* tusschen beiden komt: an-

ders had EGBERT *van den Raventoren* ten eenenmale haar spoor verloren. Maar bij gelegenheid van zijnen veldtogt vindt hij haar in een Zeeuwsch klooster, werwaarts GERARD, haar Voogd, haar gebragt had, terug. Intusschen wordt door de onbedachte nieuwsgierigheid van JUDITH, FLORIS minnarij met de vrouw van VAN VELZEN, door GERARD ontdekt. Die ontdekking kost der Burgvrouw het leven, en vermeerdert bij haren echtgenoot de nog onvoldane wraakzucht. Naauwer spant deze zamen met haren vader, den reeds verbitterden VAN WOERDEN. JAN VAN KUYK, de afgezant van Koning EDUARD, bespoedigt en versterkt het verraad. VAN VELZEN maakt zijne schoone nicht tot den prijs der zamenzwering. EGBERT, ondanks zijne liefde, onttrekt zich aan het eedgenootschap, en VELZEN tracht haar huwelijk met HUGO VAN BAERLAND door te drijven. Doch eene schaking komt tusschen beiden. In hevigen hartstogt ontstoken, doet FLORIS de maagd aan voogd en minnaars ontvoeren. Hare deugd blijft bestand tegen de verzoeking van den Vorst. Het is ANNA *van den Duivelshoek* die haar redt. Ondertusschen bereikt de spanning tusschen de medeminnaars HUGO en EGBERT den hoogsten trap. Bij eene gewapende ontmoeting van beide zou EGBERT bijna zijn omgekomen, ware niet andermaal ANNA *van den Duivelshoek* tusschen beiden gekomen. Hierover verbitterd, beschuldigt BAERLAND haar van tooverij. De geestelijke vierschaar wordt gespannen. Een kampgevecht kan alleen haar redden, en schoon nog lijdend aan zijne wonden, treedt EGBERT als haar kampioen op. Bij het hernieuwde tweegevecht tusschen hem en BAERLAND wankelt de zege. Maar de abtdis van *Rijnsburg* eischt ANNA op, in wie zij eene gevlugte non en de dochter des Heeren VAN EYLENBURG herkend heeft. Gij raadt reeds, dat ook zij een slagtoffer der onbeteugelde driften des Graven en de moeder van EGBERT *van den Raventoren* is. Gij raadt misschien niet, dat regt van pas de tegenwoordige Heer VAN EYLENBURG overlijdt, en EGBERT in zijne bezittingen opvolgt. Gij raadt voorzeker, dat ANNA berouwvol sterft: dat HELENA en EGBERT een paar worden. Het uiteinde van FLORIS en VAN VELZEN kent gij uit de geschiedenis. Maar heeft dan, vraagt gij, de held der geschiedenis, na de ontdekking zijner betrekking tot FLORIS, geene poging aangewend, om zijnen vader te redden? Wij zijn hieraan, onzes inziens, het fraaistgevonden gedeelte der intrigue verschuldigd. VELZEN had bij zijne mededeeling gezorgd, aan EGBERT eenen eed van geheimhouding op te leggen. Thans wil deze zijn woord terug nemen, maar de zamenzwering is tot rijpheid gebragt. VELZEN houdt den jongeling opgesloten. JUDITH vindt haren vorigen pleegzoon: hij krabbelt eenige woorden op een stuk papier: het is de bekende waarschuwing, die, volgens de geschiedenis, door eene arme vrouw aan FLORIS, tijdens den maaltijd te

Utrecht, werd overgebragt. Doch, helaas! de woorden der oudheid: wien God verderven wil, beneemt hij het verstand, werden schrikkelijk aan den Graaf vervuld.

Ik zal, na al het vroeger gezegde, niet behoeven te herhalen, hoe de geschiedenis door dit plan is heengeweven. Kort wordt de oneenigheid met *Engeland*, uitvoeriger het verraad van KUYK, met veel studie de instelling der Ridderorde van St. JACOB, en allernaauwkeurigst de moord van FLORIS beschreven. Er is inderdaad geen gebrek aan historische feiten en historische personen. Er is veeleer overvloed, die verwart en alle eenheid verbreekt. Want de Heer VAN REHBURGH mist zigtbaar het onontbeerlijk talent om een enkel feit, een enkel persoon zoodanig te *potenziren* (men vergeve ons het Duitsche woord), dat daardoor het geheel beheerscht wordt. Door de veelheid van feiten zoekt hij de uitwerking te weeg te brengen, die hij door eene meer eenvoudig-krachtige voorstelling zou bereikt hebben. Het is een vervelend werk het plan eens romans uiteen te rafelen; maar omdat de Heer VAN REHBURGH vlijtig de geschiedenis bestudeerd heeft, met conscientie werkt, en zijn best doet, om zoo weinig mogelijk anderen na te hinken, verdient hij de onderscheiding, dat wij ons oordeel met uitvoeriger bewijzen staven.

GERARD VAN VELZEN wordt ons van den beginne af als onverzoenlijk, wraakzuchtig, listig geschilderd. Zoodra het bloed zijns broeders gevloeid heeft, zweert hij dat het op 's Graven kop zal nederdalen. Ik vraag niet, of het te regt of te onregt zij. Maar eenmal zoo geschilderd, heeft de Schrijver zijn doel bereikt; het doorzetten zijner plannen, ten spijt zijner Edelen, kostte den edelen Graaf het leven: dat was, meenen wij, des Schrijvers thema. Maar nu komt de verleiding van MACHTELD tusschen beiden en de wrok des Edelmans is nog meer geregtvaardigd; nu ontvoert FLORIS met geweld zijne schoone nicht, en wij stemmen toe, dat de Graaf wel wat aan den Edelman verdient heeft. 's Graven onbeteugelde vrouwenzucht is historisch. Goed! maar hebt gij wel eens opgemerkt, met hoeveel talent de Fransche Romanciers de minnarijen van FRANS I en HENDRIK IV weten te kleuren? Zij doen dit door éénheid in het beeld te brengen, zoodat de goede zijde hunner helden zich altoos met hare kwade schaduw vertoont, en hunne shaduwzijde nooit tot zulke stikke duisternis ontaardt, of er schemert iets lichts doorheen. Maar hier hebt gij FLORIS V, hij is *en* een dapper ridder *en* een vriend van regt en orde *en* een verdediger zijner onderdanen *en* een staatsman met veruitziende plannen *en* een woeste slaaf zijner driften? Ja, want hij tracht de dochter te verleiden van den man, die hij wel met billijke gestrengheid, maar echter met ongewone gestrengheid, had laten onthalzen; de

dochter, met wie hij vroeger in geene betrekking stond, die hij vroeger nooit zag: er is bij FLORIS geen zweem van kwelling over die stuitende verhouding, bij HELENA VAN VELZEN (hoe onwaarschijnlijk!) zelfs geen dadelijke weêrzin bij die gedachte. Sla eens JACOB'S *Deux Fous* (onbetwistbaar het beste werk van dien Schrijver) open, en lees wat hij van eene dergelijke verhouding van FRANS de I^{e} en DIANE van *Poitiers* maakte. Hier bij FLORIS druischt het tegen uwe begrippen aan, dat gij geen spoor dier edelmoedigheid, dier fijngevoeligheid, dier menschelijkheid vindt, die gij elders van hem hoort prijzen, zelfs geen spoor van een kamp tusschen die deugden met zijn heerschend zwak. - Eilieve, zegt ge tegen den Schrijver, zeg ons niet dat FLORIS, dat *en* dat, *benevens* dat *en nog bovendien* dat was. Geef ons één beeld, zoo als het voor uwen geest staat, uit één stuk gegoten, zoo veel mogelijk, maar lap het niet bij een uit onderscheidene historische *données*. Zet de tegenstrijdigheden niet naast elkander, zoo als de overlevering u die oplevert, maar los ze, zoo gij kunt, op in eene algemeene éénheid. Zoo gij met aandacht onze opgave van het plan hebt nagelezen, hebt gij de duizende omstandigheden gemerkt, die *toevallig* zamenloopen tot de ontknooping. GERARD VAN VELZEN vindt steun voor zijne plannen, in de ten zijnen opzigte toevallige staatkunde van Koning EDUARD, in den twist tusschen WOERDEN en JAN BERENDS, in de terugkomst van BORSELEN enz. *Toevallig* is zijne betrekking tot JUDITH, *toevallig* is JUDITH'S ontmoeting met Graaf FLORIS, waardoor de misdaad zijner huisvrouw kenbaar wordt, *toevallig* is de ontdekking van het verblijf van HELENA door EGBERT, *toevallig* de ontmoeting van EGBERT met BAERLAND. Slechts twee personen, die, wel gezien, het meest *toevallig* moesten en konden tusschen beiden treden, ANNA van den *Duivelshoek* en MELIS STOKE zijn de *Dei ex machina*, wier plan zich het geregeldst ontwikkelt. Ieder persoon, die de Schrijver op zijn weg ontmoet, behandelt hij met zekere uitvoerigheid: ieder heilige ontvangt zijn lichtje: zoodat het eindelijk van al de lichtjes gaat schemeren, zonder echter

> Tot alles voor ons oog tot kleuren smelt en stralen.

Neen, want al de lichtjes zijn bitter kort gesnoten: het eene overschijnt het andere niet en zelfs het hoogautaar prijkt niet met schitterenden glans.

Ik spreek niet van de herhalingen, die inderdaad zonderling zijn: *tweemaal* b.v. zweert VAN VELZEN aan FLORIS den dood, *tweemaal* tracht FLORIS eene vrouw te verleiden: *tweemaal* verliest EGBERT het spoor zijner beminde, *tweemaal* kampt hij met HUGO VAN BEARLAND, *tweemaal* aarzelt GIJSBRECHT VAN AMSTEL enz., enz. Van waar dit? Van daar, dat de Schr. naar getal gezocht heeft, waar gewigt

vereischt werd: het is ons duidelijk, dat zijn geheel pijnlijk uit onderscheiden *détails* is zamengebragt; het is duidelijk, dat zijne fantasie niet krachtig, niet vrij genoeg is, om een plan te ontwerpen, om uit eigen schat zijn feit te scheppen, en aan die schepping de frissche kracht des levens mede te deelen. Gedurig gevoelt de lezer hoe de Schr. weifelde tusschen het schrijven eener historie en het schrijven van een roman. De reden daarvan is, dat het poëtische element bij hem niet sterk genoeg is.

Het door ons uitgesproken vonnis schijne hard: het is daarom niet minder waar. De uitspraak zelve kostte ons moeite. Want er is veel, dat ons voor den Heer VAN REHBURGH innam. Zijn vlijtig onderzoek, zijne zucht naar waarheid, zijne getrouwe teekening van zeden en kostuum, zouden hem onzen lof verworven hebben, ware hij als geschiedschrijver opgetreden. Maar hartstogten te schilderen, hare geboorte, groei, zegepraal of ondergang zoo levendig te schilderen, dat ons eigen bewustzijn ze herkende en begreep, was boven zijn vermogen. ‘In alle tijden,’ heeft BULWER ergens gezegd, ‘zijn de hartstogten dezelfde.’ De uitspraak heeft iets waars en veel valsch. Het komt er op aan om behoorlijk te schiften: zeker hebben zij hetzelfde einddoel, maar dat einddoel vertoont zich niet in dezelfde vormen: zeker hebben zij dezelfde beginselen in de zwakheid onzer natuur, naarmate de middelen van tegenstand grooter of geringer zijn: zeker zijn hunne uitwerkselen gelijksoortig: maar in de schatting der tijdgenooten staan zij niet op denzelfden rang. Al is de kracht, die werkt, altijd dezelfde, haar tegenwigt is verschillend. In de begrippen van den tijd vindt iedere hartstogt niet altijd dezelfde aanmoediging of verschooning. Hare verwantschap met hetgeen voor deugdzaam, voor eerlijk, voor geoorloofd gerekend wordt, is naauwer of meer verwijderd. En van dat alles hangt het af, of de hartstogt zich met geleenden schijn omsluijeren moet, of in al hare naaktheid mag te voorschijn treden, of zij zich schikt in de wet der gewoonte en der maatschappij, of daartegen aandruischt en misdadig wordt. Van dat alles hangt de taal af, waarin zij zich openbaart, en het hindert ons, zoo dikwijls wij bij Romanschrijvers de liefde of de vriendschap in de dertiende eeuw dezelfde taal hooren gebruiken, hetzelfde blanketsel van woorden te hulp nemen, dat voor de zeventiende paste. Mannen en krijgslieden, oorlogsbedrijven en hoftooneelen staan van zelve in de geschiedenis op den voorgrond; men heeft haar slechts te raadplegen, wanneer men daargrond een getrouw beeld wil ontwerpen, maar vrouwen en het geheime leven des gemoeds; liefde, die binnen haar eigen kring werkt en niet ingrijpt in de gebeurtenissen der wereld, kortom, het leven des gevoels, ziedaar de toetssteen, waaraan wij zouden

kunnen beoordeelen of de Schrijver een levendig beeld van den tijd, dien hij voorstelt, in zich heeft opgenomen; het is op dit punt vooral, dat de *Vaderlandsche Letteroefeningen* ons reeds met hare uitspraak zijn vooruitgeweest. Onzes inziens heeft ditmaal de Heer VAN REHBURGH geen regt om zich van haar oordeel op hooger te beroepen. Een enkel voorbeeld moge het vonnis bekrachtigen. II Deel, bl. 111.

'Neen, EGBERT! niet mijner, maar *uwer* waardig hebt gij gehandeld: ver van mij dat ik uw gedrag zou misprijzen, ik besef al het verhevene van uwe gevoelens, o! ik begrijp uw edel, braaf gemoed. Houd vol, EGBERT! ga voort uwen pligt onvoorwaardelijk te volbrengen, ja, ik zal er u te meer om beminnen; nu durf ik zeggen, dat ik u bemin, dat ook ik rampzalig zal leven, van u gescheiden; maar hierboven, mijn vriend! dáár, waar geene scheiding meer bestaat, zullen wij voor eeuwig vereenigd zijn. Eeuwig, eeuwig, mijn EGBERT! gevoelt gij wat het beteekent, eeuwig?'

De stijl des Heeren VAN REHBURGH, - maar voor het slot besparen wij onze algemeene aanmerkingen over den stijl; want het komt Recensent voor, dat de Heer J.F. BOSDIJK reeds met zekere jalouzij het voorhoofd fronselt over de vele ruimte, die wij aan de beschouwing van den gelijktijdigen Roman zijns kunstbroeders hebben toegewijd. Te meer, daar hij eenige hoop zal hebben opgevat, dat wij het meer romantische, zoo gij wilt, het romaneske van zijn plan, de meer schitterende feiten, die hij schetst, het meer levendige zijner voorstelling zullen huldigen. Wij zeggen de waarheid: VAN REHBURGH verleidde ons tot die uitvoerigheid, omdat wij, ondanks onze algemeene afkeuring, overtuigd waren, dat die Schrijver met *conscientie* werkt: hij jaagt er na, om eene gedachte tot grondslag van zijn verhaal te leggen: hij zoekt zijne voorstelling in overeenstemming te houden met de geschiedenis; zijn wil is goed, al is zijne kracht zwak: of liever, hij heeft vele hulpbronnen in zijn vlijtig onderzoek, zijne bekendheid met de geschiedenis zijne zucht naar waarheid, maar het ééne noodige ontbreekt hem. Wij zijn overtuigd, dat onze beoordeeling *hem* van nut kan zijn, omdat hij *of* het schrijven van Romans zal opgeven en eene stof kiezen beter voor zijn aanleg berekend, *of* trachten zal ook dat te bereiken, wat hij tot dusverre mist. Maar werkt BOSDIJK dan niet met conscientie? Oordeelt, Lezers! hoe het ons met hem ging.

Wij kenden hem als Dichter voornamelijk uit zijn Lierzang aan den schrijver van *de Roos van Dekama;* wij deelden met hem de achting voor het talent des Schrijvers; maar niet de uitsporige bewondering voor dat voortbrengsel zijner pen; wij gelooven dat VAN LENNEP, even min als wij, met het op vele plaatsen zonderlinge

lofdicht genoegen zal genomen hebben. Nog ruischt ons de slotregel in de ooren:

VAN LENNEP leeft in Nederland,

Wij weten het, en zoo wij het niet wisten, zou BOSDIJK'S *Agneta van Kruininge* het ons herinneren. Want VAN LENNEP leeft zelf in dien Roman. Wat zeg ik? Leeft hij! neen, hij is er dood! Zijn geraamte ligt er uitgestrekt, en terwijl men stuk voor stuk zijne vormen terugvindt, ontbreekt die geest, die alles bloei en kleur en leven geeft. Ondanks de meerdere innerlijke waarde van het werk van VAN REHBURGH, gelooven wij, dat de goede hoedanigheden daarvan zoo verscholen liggen, dat, naast BOSDIJK'S *Agneta van Kruininge* geplaatst, het publiek het eerste zal miskennen en het tweede lezen, prijzen misschien en met de lofspraak eindigen ‘zoo het nog tienmaal beter ware, zou het sprekend op *de Roos van Dekama* gelijken;’ een lof, die zich noch de Heer VAN REHBURGH, noch ik, zoo ik Vaderlandsche Romans schreef, mij zelven zou toewenschen. Ook de vaderlandsche kunst is daarmede weinig gediend. Zij vraagt van VAN LENNEP nog iets beters dan zijn gezegden Roman: maar navolgingen, zwakke navolgingen laarvan, - het is goed zoo zij schoolproeven en stijloefeningen blijven; buiten dien kring

Non homines non Dî, non concessere columnae.

Gij herinnert u, om tot voorbeelden te komen, dat de *Roos van Dekama* aanvangt met een volksfeest te *Haarlem*, waar de onvoorzigtigheid van den hansworst met een aap de Friezen en Hollanders in het harnas jaagt en een volksoploop te weeg brengt, die, gelijk zij de uitdrukking is der verwijdering van beide stammen, evenzoo de vete versterkt en verlevendigt. Gij herinnert u, dat onder het uiterlijk van den Kokeler een aanzienlijk persoon, de Bisschop van Utrecht, voorspellingen doet en raadgevingen mededeelt, die onder de edelen des graven de gisting vermeerderen en die woeling te weeg brengen, welke groote staatsstormen pleegt vooraf te gaan. Welnu, bij BOSDIJK vindt gij dat alles een weinig anders geordend en geschikt terug. Voor *Haarlem* is het *Middelburg*, voor Friezen en Hollanders, zijn het Vlaamsch of Graafsgezinde Zeeuwen; voor BARBANERA of JAN VAN ARKEL, een Vlaamsch edelman THIEGART VAN EECLO die de rol van kokeler vervult: voor den beroemden aap van DAAMKEN eindelijk, treedt bij BOSDIJK een beer in de plaats. Gelooft toch nimmer, zoodra gij een man met een langen ruigen baard in een Roman ziet optreden, dat hij daarom bejaard of wijs is. In een oogenblik steekt hij zijn sik in zijn zak, en kan u eene kin vertoonen zoo glad als een APOLLO. Want de gewaande beerenleider legt, te huis gekomen, even handig zijn rosachtigen baard af, als immer JAN VAN ARKEL of BARBANERA

het de hunne deden. Gij herinnert u SEERP ADELEN den stuurschen Fries, wien zelfs de grootste bewijzen van edelmoedigheid niet kunnen terugbrengen van dien langgevoedden nationaal-wrok, die elk oogenblik naar de gelegenheid zocht, om zijne slagtoffers te verderven. In plaats van SEERP ADELEN hebt gij hier den Fries MELIS VAN SPANNINGA, die, schoon de Graaf alles aanwendt om hem te winnen, schoon DALMORE hem het leven gered heeft, echter den eersten den dood gezworen heeft en den laatsten met zijn wraak bedreigt. Maar wie is DALMORE vraagt gij? Gij herinnert u uit de *Roos van Dekama* de beide vreemde Ridders REINOUT en DEODAAT VAN VERONA de gunstelingen des Graven, maar van onbekende afkomst en daarom bij de overige Edelen met den nek aangezien, voorts ridderlijk zoo als er bijna geene Hollanders ooit waren. Hunne tegenhangers hebt gij hier in DALMORE en FLEURVILLE met dit onderscheid echter, dat zij niet zoo als in het voorbeeld, elkanders liefde dwarsboomen, maar veeleer ondersteunen en ook tot het einde goede vrienden blijven. Maar de overeenkomst tusschen het oorspronkelijke en de kopij vertoont zich weder bij de ontdekking van den oorsprong dier beide vreemde vogels. Gij herinnert u, dat in de *Roos van Dekama* REINOUT een tijdlang voor den zoon des Heeren VAN AYLVA doorgaat, juist op het oogenblik, dat zijn karakter zich van de zwartste zijde heeft laten kennen. Een dergelijk tafereel van den strijd tusschen vadervreugde en vadersmart, levert u BOSDIJK, wanneer de Heer VAN KRUININGE in MELIS VAN SPANNINGA den verrader des Graven, zijn sedert jaren vermist kind hervindt. Gij herinnert u, dat REINOUT, zoodra hij de zoon van AYLVA niet blijkt te zijn, die van den beruchten Kokeler zou moeten worden: iets dergelijks hebt gij hier, want DALMORE wordt erkend als de telg van den gevaarlijken en misdadigen beerenleider. Gij herinnert u de paardendieverij van WALGER den *Boschwachter* uit het verhaal van VAN LENNEP; eene dergelijke verrassing heeft BOSDIJK wel niet regtstreeks zijnen helden, maar aan hunne schildknapen bespaard. Het heeft mij in den tijd gehinderd, dat VAN LENNEP, zijnen JAN VAN ARKEL de hulp deed inroepen eener koppelaarster om MADZY DEKAMA te verleiden. Het spijt mij, dat onze Romanschrijvers gemeend hebben, dat na te moeten volgen, en dergelijke *entremetteuses*, dat is, gelooven wij de kunstterm bij de liefhebbers, op onzen bodem nationaal hebben gemaakt. BOSDIJK gebruikt in die betrekking eene non uit een klooster bij *Brugge*. Overigens maakt hij het redelijk. Veel buitensporiger is daarentegen de Heer VAN REHBURGH te werk gegaan, en daarom willen wij voor BOSDIJK genadig zijn, die het ten minste niet zoo erg maakte.

Wij gelooven onzen lezers getoond te hebben, dat op deze wijze

de Roman van BOSDIJK met feiten opgevuld en om eene rijker *intrigue* heengewikkeld, voor hen, die met de *Roos van Dekama* onbekend zijn, belangrijk, levendig, boeijend kan schijnen. Na aftrek echter van hetgeen BOSDIJK aan zijnen meester te danken had, blijft er weinig over, dat zijn eigendom kan genoemd worden, eene regte *curta supellex*. Misschien zou de vinding dat THIGART VAN EECLO de zoon des Heeren VAN KRUININGE is, lof verdienen, wanneer zij met meer kunst van den beginne af door den Roman ware heengevlochten en aan de zijde des verloren zoons eenige zweem die uitkomst had doen vermoeden. Beter is de persoon van HENDRIK, den eerzuchtigen boerenknaap, die de Edelen uit den weg wenscht om zich in hunne plaats te zetten, opgevat en voorgesteld. Maar alle goede verwachting, die wij van zijn talent konden hebben, stelt BOSDIJK te loor door zijne omzwerving van AGNETA VAN KRUININGE. D'ESPAILLETTE is afzigtelijk. De hartstogt der liefde heeft nog sentimenteeler kleur, dan bij VAN REHBURGH: een paar uittreksels uit eenen brief van AGNEA tot proeve, bl. 55.

‘Een angstig voorgevoel beklemt mijnen boezem: de schitterende hofpracht, die mij omringt, schijnt mij eene veelkleurige waterbal toe, die bij de minste aanraking barst, en de harmonische klanken der feestmuzijk ruischen als treurakkoorden door mijne ziel, terwijl ieder genot, slechts dat der reine natuur uitgezonderd, mij mishaagt. Thans hijg ik in mijn vertrek naar lucht: mijn boezem wordt angstig ter nedergedrukt; ik kan mijn gevoel niet versmoren, dierbare ALFRED! meer dan ooit zweeft uw beeld mij voor den geest, en wanneer de zephir zacht en verfrisschend door het geboomte ruischt en mij toespeelt:’ ‘uw beschermer, uw ALFRED keert eerlang weder, dan alleen gevoel ik verademing en mijne vrees wordt verdreven.’

Bij den Roman des Heeren BOSDIJK staat Graaf FLORIS op den achtergrond. En echter komen er enkele personen voor, die wij bij VAN REHBURGH terugvinden. HUGO VAN BAERLAND is beider slagtoffer: bij ieder echter op zijne wijze: hij is jong, driftig, wraakgierig, ligt verleid bij REHBURGH, bij BOSDIJK is hij meer gevorderd n jaren, koelbloedig, wreed, onverzoenlijk en oproerig. Beiden hebben even veel of even weinig regt: het stond hun vrij, met een overigens zoo weinig bekend persoon te spelen. Bij beiden vinden wij JAN VAN RENESSE, bij den een (BOSDIJK) heet hij de Hollandsche SCIPIO, en zijn togt naar *Sluis* is een meesterstuk van krijgskunde. Bij den ander is hij aan het verraad jegens den Graaf medepligtig, en zijne onderneming op *Sluis* een *coup de main* in den gebrekkigen geest der oorlogsvoering van die dagen. Wij gelooven dat hier het meeste regt op de zijde van VAN REHBURGH

is. Bij de schaarschheid van beroemde namen uit dat tijdvak, zou VAN REHBURGH, zoo hij de stof van BOSDIJK gekozen had, meer dan deze gebruik hebben gemaakt van twee personen die in de geschiedenis van *Zeeland* en de Zeeuwsche oorlogen altoos den krachtigen invloed hebben laten gelden: KLAAS VAN KATS en WOLFAERT VAN BORSELEN. Er was zeker geen groot anachronisme noodig, om den laatsten op te voeren. Erger was de fout waar BOSDIJK JAN den I. van *Braband*, den held van *Woeringen* en krijgsmakker van Graaf FLORIS, in verbond met GUY van *Vlaanderen* voorstelt bl. 150. In het jaar 1295 toch was JAN den II. zijnen vader opgevolgd en aan dezen behoorde de blaam van het geheim verbond.

Het is intusschen overal blijkbaar, dat de Heer BOSDIJK het historisch belang ondergeschikt heeft gemaakt aan zijnen Roman, en wij moeten dus billijk zijn, met te erkennen, dat de toestand van *Zeeland* de verhouding der Edelen tot hunne vasallen en wederkeerig tot *Holland* of *Vlaanderen* zoo goed geschetst is als, de duisterheid der bronnen toeliet. Geheel uit den tijd valt ALEIDE VAN ATH de waarzegster; want eene waarzegster is, even als bij VAN REHBURGH, de spil, waarop alles draait. Bij den laatsten vergeven wij die modepersoon eenigzins, omdat hij ten minste tot eene naauwkeurige beschrijving van het zeendgerigt aanleiding geeft: bij BOSDIJK daarentegen is de Sibylle zamengesteld uit de kleuren van alle natiën en tongen en zoo hoog in het romaneske opgevijzeld, dat hare voeten zeker nooit in *Holland* kunnen gestaan hebben bl. 167.

‘Priesteresse des Hemels!’ sprak DALMORE, ‘wij zijn uw verblijf genaderd, opdat wij uit uwen mond der waarheid zouden kunnen vernemen, hetgeen het noodlot voor ons verborgen houdt.’

‘Zalig zijn zij, die het woord des Hemels gelooven!’ antwoordde zij. ‘Ik ben zijn tolk en zal u openbaren, wat niet met den sluijer der verborgenheid moet bedekt blijven. Doch al wat opstijgt tot zijnen troon moet schuldeloos zijn als het Lam, dat ten zoenoffer geslagt werd. - Rein en schoon als de kleuren van den regenboog, die blozende dochter van het onweder. Wasch eerst uwe handen en aangezigt in het zuiver water, dat gij in deze vaas ziet, opdat geene smet aan dezelve kleven moge.’

De stijl van geen der beide Romans verdient aanprijzing. Intusschen verraden *enkele* plaatsen bij VAN REHBURGH, zoo als al aanstonds I^{e} Deel, bl. 3, 4, zoo als Deel II, bl. 61 en verv., meer levendigheid en eene poging van den Schrijver om iets eigenaardigs in zijnen schrijftrant te brengen. Maar de doorgaande dorheid van zijn verhaal verraden dat gebrek aan phantasie, dat ook in zijne *intrigue* doorstraalt. Noch uitdrukking, noch periodenbouw hebben iets aanbevelingswaardig. De gesprekken zijn over het algemeen flaauw en mat, en de staatkundige

mededeelingen van den Graaf aan zijn Raad, bijna kanselarijstijl in Siegenbeeksche vormen. Meer geest is er in de gesprekken van BOSDIJK, meer levendigheid in zijn verhaal. Maar zijne volzinnen zijn slordig gebouwd en hangen los aan een, met aanhangsels en uitstekken. Zelfs heeft zijne navolgingszucht hem niet verzaakt, daar waar zijn voorbeeld niet navolgingswaardig is. VAN LENNEP bemantelt de onzekerheid, de karakterloosheid van zijn stijl door het belang zijner feiten: maar op zich zelven kan niemand de gebreken, die hem in het eerste opzigt aankleven, verschoonen of over het hoofd zien, en hoe slaafsch BOSDIJK volgt, is kennelijk uit deze en dergelijke proeven, bl. 264.

'D'ESPAILLETTE verliet de kamer niet ongelijk aan eenen druipstaartenden hond en de verachting van elk volgde hem na.'

Bl. 290: 'Even als de Contcours of vertellers van die dagen, toen er nog geen brievenposten of nieuwspapieren waren (die als het *Handelsblad* of de opregte *Haarlemmer Courant* tot in de verste oorden der wereld gelezen worden, en zelfs, zoo als onlangs, volgens eene legende, met den Haarlemiet het geval was, in den buik van eenen walvisch op de kust van *Groenland* gevonden werden!), door groote Heeren ver van huis werden gezonden, om nieuwstijdingen uit verschillende landen op te zamelen en voor die berigten goed betaald werden, even zoo vervaardigden zij ook verzen enz.'

Onlangs kwam ons ELIZE, door den Auteur van *Te Laat*, ter hand. Wij weten niet beter te eindigen dan met eene pligtpleging aan de bevallige Schrijfster. Meer dan onze Schrijvers schijnt zij het gevoeld te hebben, hun kan zij ten voorbeeld strekken, dat, zoo de Roman den rang van poëtischen arbeid zal innemen, daarin, even als in de eigenlijk gezegde Dichtkunst, verhevenheid en rijkdom van gedachte, aan sierlijkheid, juistheid en schoonheid van vormen moet gehuwd zijn.

Romantische poëzij van *H. Vinkeles*.

Te Amsterdam, bij P. Meijer Warnars, 1836. VIII en 130 bl.

'Het is nooit te laat verdienste regt te doen,' zouden wij hun willen toeroepen, die zich verbazen, dat wij nog over eenen bundel verzen spreken, die reeds drie jaren oud is; 'uitstel moge laakbaar zijn, verzuim ware schandelijk.' En hiermede zouden wij ons bij het publiek, zoo niet geregtvaardigd, ten minste verontschuldigd achten.

Doch wat zullen wij tot den Auteur zeggen, die zich, misschien

meer dan een der Lezers van *de Gids*, over ons stilzwijgen heeft verwonderd; die, om zijne verklaarde zucht uit de klei onzer taal andere beelden te bootseeren, dan de leelijke poppen, welke de rijmersbent er uit knijpt, welligt op onze sympathie rekende? Wij zouden hem een klaaglied kunnen toezingen, hoe teleurstellingen van allerlei aard ons dwongen hem te leur te stellen; wij vertrouwen liever, dat de Heer VINKELES, wiens late uitgave zijner verzen iets patriarchaals heeft, ook om ons marren nog niet ongeduldig werd.

Ter zake.

De Dichter van CAMILLUS, van TEMORA, van *De Slag van Nieuwpoort*, schenkt ons in dezen bundel, onder den vrij onbepaalden titel van *Romantische Poëzij*, drie Verhalen, even onderscheiden van stof als van vorm. Indien wij eene karakterisatie van zijn talent niet overbodig mogten achten, wij zouden hem, naar den geest, een broeder van WITHUYS noemen, het is eene lofspraak! De Hollandsche Poëzij heeft een beklagenswaardig verlies geleden, om den wille eens Redacteurs van *de Avondbode*. Maar zoo wij den Heere VINKELES door die vergelijking regt toekennen op den dichterlijken lauwer, de waarheid verpligt ons er bij te voegen, dat zij juister is, dan vergelijkingen plegen te zijn, dat zij juist is tot in de gebreken toe. Ook hem faalt die zuivere smaak, welke, schoon niet aan de beoefening der Oude Letteren verknocht - (wat moesten wij dan niet al mannen van smaak hebben!) - dikwijls het gelukkige gevolg van deze is. Gelijk zijn kunstbroeder streeft ook hij er naar, ons door kracht, door stoutheid te verrassen; zoo als bij dezen laten ons bij hem de *tours de force* dikwijls koel. Indien de kennis van velerlei talen hem boven den Dichter van *de Tijd* onderscheidt, - zoo de veelzijdige beschaving, die hij dezen heeft dank te weten, hem voor het valsch vernuft behoeden, dat soms de fraaiste verzen van WITHUYS ontsiert; wij gelooven het bij wijlen gewrongene en behulpelijke der uitdrukking in de Poëzij van VINKELES, aan het gemis dier studie onzer taal te moeten toeschrijven, welke WITHUYS op hem vooruit heeft. De vele vergrijpen in dezen bundel tegen de interpunctie, de spelling, de geslachten, de verbuiging en de vervoeging gepleegd, geven ons regt tot deze aanmerking.

De Inval der Noormannen is het eerste der drie stukken in het boekske; wij achten het de minst geslaagde bijdrage. De Heer VINKELES geeft, in de Voorrede, den historischen grond, waarop zich het feit plaatsen liet, den eersten den besten aanvaller prijs. Wij zouden er den afbrekershamer niet om hebben opgeheven, al had het hem gelust in de 9^{e} of 10^{e} eeuw te *Noordwijk* een burgt te stichten. Alles wat hij ons verhaalt: een inval der roofzieke

benden en de redding eener schoone Jonkvrouw door een edelmoedigen, dapperen, maar vooral jeugdigen vijand, is zoo zeer in den geest der overlevering, dat het geene citaten uit bestoven Kronijken eischt. Echter wane men niet, dat het pretentieuse van deze ons heeft geërgerd. Wij zouden er niel eens van hebben gesproken, indien de Heer VINKELES ons na de aanwijzing dier bronnen niet mededeelde, dat hij voor dit stuk zoowel cijns vroeg van de Noordsche als van de Hongaarsche Poëzij. De lezing overtuigde ons - wij hopen het u straks ook te doen - dat hij van de fragmenten der eerste ontleend, een voortreffelijk gebruik maakte. Maar onthouden konden wij ons niet na deze te vragen: ‘Wat toch is het “één zesde” in dit stuk, uit de *Cserhalom*, een episch gedicht van MICHAEL VÖRÖSMARTY, en uit de *Elte*, een romantisch gedicht van KAREL KISFALUDY overgenomen? waartoe laschte de Heer VINKELES er die in?’

Wij gissen, dat het de intrigue zelve zal zijn (*s'il y a intrigue*) de ontdekking, dat de Noorman THORMOD, die de Christenmaagd redt en op haar verlieft, haar broeder is, dat hij onwetend door en zijnen Vader Graaf DIEDERIJK verslagen wordt. Wij vermoeden dat de Dichter die van de Hongaren overnam, om het vers een treffend slot te geven. BILDERDIJK heeft ergens, op zijnen gewonen orakeltoon, den vloek over alle invlechtingen van dien aard uitgesproken. Gelooft ge niet, dat hij der kunst meer dienst zou hebben gedaan, indien hij zich tot de waarschuwing had bepaald, geen tooi van vreemden te dragen, eer men daarin te huis is, als ware hij eigen? Het vinden van een nieuw idée is grooter zeldzaamheid, dan het schieten van eene witte raaf. SALOMO was er reeds van overtuigd, - het talent schuilt in de manier der voordragt, in de oorspronkelijke wijze van het feit te doen zien. Maar de Muze van den Heer VINKELES, die niet door het zachte, het teedere, het aandoenlijke wordt aangetrokken, heeft geen middel beproefd, datgene wat hij vooruit wist, den lezer allengs te doen vermoeden; het verhaal boezemt bijna geen belang in, tot de ontknooping ons groote oogen doet opzetten. Dit kon het doel des Dichters niet zijn, al hebben negen en negentig van de honderd Hollanders veel van dien

> ander niet zoo week en minder ligt aan 't weenen,

van wien TOLLENS zingt; er had na de lectuur iets glinsterends door de wimpers onzer schoonen moeten schemeren. Doen wij den Heer VINKELES onregt, door de gissing, dat dit vers ontstond uit de conceptie der Noren, dat het overige van de stof zijner heerschappij niet volkomen onderworpen was?

Laat ons, ter verklaring van ons gevoelen, het stuk doorloopen: het ruwe, het stoute is meesterlijk; hoe *con amore* zijn die Titans der Middeleeuwen geschilderd:

Vast als 't ijzer van hun bergen, wild als 't stranden beukend meer,
Rijzig als de noordsche dennen, moedig als de winterbeer,
Onafmatbaar, vlug als 't rendier, in hunn' zwaren wapendos,
Vrolijk, vurig bij den krijgsgalm, als het noordsche heldenros,
In 't onwankelbaar vertrouwen, dat alleen een bloedig graf
Hun den toegang tot Walhalla, Odins heldenhemel gaf,
Was de vrede hun een doodslaap, krijg verâming voor hun borst.
Met die ongetemde stoutheid, met dien wilden gloriedorst,
Won zich een dier fiere roovers, Normandijes hertogskroon;
Steeg zijn afkomst op Brittanjes, - zijn vazal op Napels troon.

De omtrek van RALF, de Zeekoning; de mannelijke schoonheid van THORMOD tegen over den gedrogtelijken, wellustigen Fin; de bevrijding van het meisje uit de klaauwen van dezen, dat alles is in den echten toon. De navolging van een Noordsch Skaldenlied verdient lof: oordeel zelf. Wij laten twee coupletten weg, dewijl het contrast tusschen Noord en Zuid, en het gewagen van ‘Britschen en Gallischen grond’ voor ons de illusie bedierf.

Wij streden; wij streden; hoog flikkerde ons staal!
Het dischte de raven een koninklijk maal,
Het kleurde als met noordlicht den graauwenden vloed,
En drenkte den dorstigen zandgrond met bloed.

Wij streden; wij streden; waar 't lemmer, bevrucht
Met dood en met wonden, der scheede is ontvlugt,
Daar juichen de gieren; zij kennen 't geluid:
In zwermen vergarend, verzekerd van buit.

Zoo streden we op 't Oostersche en Westersche meer.
Vaak stroomde van 't scheepsdek een bloedregen neer;
Vaak schenen, zoo ver de gezigteinder strekt,
De golven ons heuvels, met lijken bedekt.

Zoo strijden we, en vragen naar akker noch ploeg,
Wij ploegen de zeeën, met riemen en boeg,
Met lijken bedekken, bemesten wij d'aard,
En maaijen in bloed, met de snee van het zwaard.

En echter doet deze in verdienste nog onder voor de stoute vertaling van den *Valkyriër-Zang;* luister:

1.
Wat spot gij, blinden,
Met d'ouden Skald?
Wijl in zijn oogen
Geen licht meer valt:
Voor 't stoflijk zintuig
Zij 't eeuwig nacht,
't Onstoflijk staroogt
Op schrikbre pracht.

2
Galme uw triomflied
Ten heuvel af;
Diep, in dien heuvel
Welft zich een graf,

Waar Odins maagden,
   Met zwaard en speer
Een slagweb weven,
   Voor 't Noordsche heir.

3
Dof galmt hun koorzang
Bij schildgeklep.
‘Wij weven, weven,
Het bloedig' web.
Uit heldenpezen,
Op d'ijzren stoel,
't Met zwaarden digtend,
Een pijl voor spoel.

4.
Een heldenschedel
Is ieder klos.
Wij weven, weven,
In wapendos.
Nog rust het lemmer,
Nog slaapt de strijd.
Op! zwaard en doodskamp!
Ontwaakt! 't is tijd.

5.
Een pijlenhagel,
Met dood bevrucht,
Met bloedzeeregens
Bewolkt de lucht.
De speren vlammen
Door 't duister rond.
Van 't schildverbreken
Weergalmt de grond.

6.
Ontelbre wonden
Maakt speer, maakt pijl;
Door helm en harnas
Gaan schild en bijl.
Walhalla's poorten
Ontsluit u wijd!
Een wolk van zielen
Komt uit den strijd.

7.
Van wapens schittert
De gouden zaal;
Gedekt met schilden
Van 't reinst metaal.
Hoog zetelt Odin!
Zijn heldenstoet
Blinkt, als in 't zonlicht
Een zilvren vloed.

8.
Wij, slaggodinnen,
Gaan dienende om:
In gouden rusting;
Den heldendrom
Den drinkhoorns vullend,

Met godendrank;
Bij Brages zangen,
En snarenklank.

9.
Stort, Noordlands zonen!
De borst ontbloot,
In strijd en slagting,
In wond en dood.
De weg tot Odin
Gaat door het graf.
Het is ontsloten.
Daalt af! Daalt af!'

Hoe veel gelukkiger is dit fragment uitgevallen dan de proeven de manier van eenige nieuwere Zweedsche Dichters na te doen, in de beschrijving van den dood des Skalds:

Statig klonk, bij d'aanvang 't aklig lied:
Scheen dan als te sterven op zijn lippen.
Eensklaps, als een woudstroom, die van klippen
In den afgrond nederschiet,
Rolden de woorden,
Dreunden d'akkoorden,
Hoog, triomferend verkondigt zijn toon
't Heil van Walhalla, der dapperen loon
Stoppelend golven zijn ijsgraauwe haren.
Stormend doorloopt hij de trillende snaren.
Het dreunt, het knalt,
Zij zijn gesprongen!
De grijze Skald

Heeft voor de laatste maal gezongen.
Hij wankt, stort neer!
En is niet meer!

Ik weet het niet, maar het is of het gezond verstand der Hollandsche Taal in zulke kunstjes geen pleizier heeft.

Het gesprek tusschen THORMOD en de helden hebben wij slechts te prijzen; er is fantasie in, b.v.:

'Verheugt ge u niet in uw' zoo schoonen buit?
Ondankbaar zijt ge, o Thormod! dat is zeker.
O reikte mij Idunna in haar' beker
Een eeuwge jeugd, ik schonk u die terstond,
Voor slechts één' kus van deez' koralen mond.'
Een ander spreekt: 'Was mij 't geluk beschoren
De zilverklank diens lieven monds te hooren!
Elk woord van haar mogt me op een goudstuk staan.'
Een derde zegt: 'Bekoorlijk is de zwaan,
Die, op haar' togt uit verre hemelstreken,
Haar vaderland, in Noordlands klare beken
Zich nederlaat, de blanke pluimen wascht,
Den vloed doorklieft, en dartelt, duikt en plast;
Maar schooner nog is, Thormod, uw gevangen!
Dan zie, zij weent! o droog toch van haar wangen
Die rozendaauw!'

Ook de weigering van den Noordschen held, het Christenmeisje voor SIGHILD, de dochter des Zeekonings, af te staan, schoon wat woordenrijk, lazen wij met genoegen, maar van bl. 29 tot bl. 39 fronsten wij, zoo gij ons de deftige uitdrukking vergunt, de wenkbraauwen. Het is een gerekt tooneel tusschen de vrome Maagd en den dapperen THORMOD. Zij zegt hem dank voor hare redding. Zij wil bidden voor zijne bekeering, (haar catholicismus heeft niets poëtisch). Zij stoft op hare landgenooten (echt 19de eeuwsch in ons land). Zij wil hem bang maken voor die ijzervreters (minder gelukkig *vis à vis* van een grimmigen beer). Zij raadt hem voor deze in tijds de vlugt te nemen. Zij herinnert hem dat hij, welligt, ouders heeft voor wie hij zich sparen moet.

Een goede greep, deze laatste; jammer dat de Heer VINKELES straks weder loslaat. THORMOD zegt slechts, *en passant*, dat hij die nooit gekend heeft; stoft ook op zijne beurt op zijn moed; trekt eene sophistische conclusie, dat hij het meisje niet onverschillig moet zijn, dewijl ze zoo bezorgd is voor zijne veiligheid; doet eene liefdesverklaring; beschrijft in mooije verzen het Zuiden en laat haar de keuze tusschen een aardsch *Wingolf* in *Hellas*, of eenen vorstelijken zetel in haar Vaderland.

Wij ontveinzen ons de zwarigheden niet, welke de schildering eener liefde tusschen broeder en zuster in heeft. Sedert wij in onze jeugd MERCIER'S *Wilden* lazen, - wij hadden wel nuttiger

boek kunnen lezen, - loopt ons eene huivering over het lijf, als een Auteur er zich aan waagt. Het vereischt geen minder genie, dan dat hetwelk BEETS ten deel viel, om er een tragischen toestand uit te scheppen: in GUY *de Vlaming* wordt de misdaad in onwetendheid gepleegd, in onwetendheid geboet! Maar hier, waar het een onbeantwoordde hartstogt geldt, hier hadden wij, wier taalkennis niet tot het *Ungarnsch* reikt, iets verwacht de moeite van het overnemen waardig. De inspraak van het bloed heeft zich nog niet zoo dikwijls doen hooren, dat er geen nieuwen toon van viel af te luisteren. Een weinig *Ahnung u. Innigkeit* ware in de situatie van het Christen Maagdelijn nog beter geweest, dan wat wij bij herhaling moeten slikken:

> ‘Nooit zal die zetel ons ontvangen:
> (Hernam de Jonkvrouw en een blos,
> Van eedle spijt van heldentrots,
> Schoot, als een vuurstroom, langs haar wangen.)

Waarom zoo bar? MARTINET gevoelde juist, toen hij der Jonkvrouwen van zijnen tijd leerde, dat elk, die haar zijne hand aanbood, haar vereerde door zijne keuze, zijn vertrouwen, al was hij ook een schoenlapper; waarom is deze Noordwijksche nog preutscher dan een printenlijf uit de provincies van voor 1795? THORMOD heeft haar te vergeefs gezegd, dat er ook op zijne borst een *kruismerk* geplant is; wie vermoedt ook van verre, dat hier de zuster tot den broeder spreekt? Zij doet andermaal eene waarschuwing, die dubbel ongepast is, èn dewijl zij THORMOD niet lief heeft, èn dewijl hij een held is. De wijze, waarop zij hem hare dankbaarheid wil bewijzen, stuit ons, in plaats dat zij ons treffen moest; indien de Noorman haar gehoor geeft, houdt hij op, door zijn moed belang in te boezemen. Zij verzoekt hem haar naar *Leyden's* slot te brengen, waar haar vader hem beloonen zal. Het is waarlijk of de Heer VINKELES naar het knal-effect heeft gejaagd, dat de tragische ontdekking aan het slot maakt. Want het meisje legt, bij haar gewagen van een vermoorden broeder, geene onwillekeurige belangstelling in haren redder aan den dag, zij schetst den vroeg-verslagene niet zoo als haar vader hem haar beschreef, zij zegt niet: ‘zoo hij leefde zou hij u gelijken.’ Neen, zij hangt een tafereel op van den slag die er zal worden geleverd; mislukte Profetes, bluft zij op haren vader, Graaf DIEDERIJK:

> Hij koom, (roept Thormod) 'k zal hem wachten!

Bravissimo! de held bewaart ten minste zijn karakter. Welk eene andere uitwerking zou echter de plaats, die wij straks zullen aanhalen, op den lezer doen, indien hem gelegenheid ware gegeven de fataliteit te vermoeden, waarvan THORMOD het slagtoffer zal worden, indien er aarzeling, strijd, overmeestering geschilderd ware!

Daar schatert en klatert op eens de trompet,
Daar dringen de drommen, door wraakzucht gespoord,
Als 't nat door een' dijkbreuk ten aanval zich voort.
En wekken den Noorman, gerust op zijn kracht,
En dekken hem de oogen met eeuwigen nacht.
De morgenstar brijzelt, de strijdhamer bonst,
De speren doorvlijmen, de pijlenvlugt gonst,
Tweehandige zwaarden doorklieven 't kuras,
En maaijen de krijgers als distels en gras.
Des Zeekonings stem wekt het slaapdronken heir:
‘Te wapen! te wapen! op, zonen van 't meir!’
Zijn duizenden rijzen in 't rammlend geweer.
En dof dreunt, als maatgalm, bij slag en bij stoot
Van zwaard en van speer,
De slagkreet: ‘Sla dood!’

De schaal van lof en blaam helt bij zulke verzen naar de zijde van den eerste over; maar ook bij het afscheid tusschen THORMOD en de Maagd, geen woord dat ons tot eene tragische stemming voorbereidt, de tien bladzijden hebben den toestand verlicht noch verwarmd. THORMOD vleit zich, dat zij na de zege, (op haar volk, op haren vader!) zijne bruid zal worden, het lot stelt hem te leur; in de hitte van het gevecht zingt hij een schoonen doodszang, en geldt hij, de laatste zijner schaar, alleen een heir:

Maar, als aan den grond ontstegen,
Blikt hem een Gestalte tegen;
Staande in 't pad dat hij betreedt;
Hoog van leest, van schouders breed,
Gansch met blaauwend staal omsloten,
Als een beeld, uit erts gegoten;
Of een klip, omschorst met ijs.
Eerbiedwekkend, breed en grijs,
Golven om het hoofd de lokken,
Van den dauw des nachts doortrokken.
't Oog blikt, bij het licht der maan,
Als versteenend Thormod aan:
Die, in deez' ontzagbre trekken
Odin zelven waant te ontdekken;
Waant, dat hem door 't hoofd der goôn,
De eer des tweekamps wordt geboôn.
Snel het vreeslijk zwaard verheffend,
Rent hij, 's vijands helmkam treffend,
In diens voorgestrekte speer;
En stort zonder leven neêr.

Daarop vermeidt de Dichter zich in eene beschrijving van het slagveld, de uchtend breekt aan, mooije verzen, vindt ge niet?

Zilvergraauw vervangt den nacht,
Reeds begint de kim te blozen.

Flaauwer wordt der starrenpracht,
En de dageraad strooit rozen.
De oosterhemel blinkt en lacht,
Rijk met purpergloed dooraderd.
Tintlend blinkt op bloem en plant
Chrysoliet en diamant;
Druipt van 't donker woudgebladert.

En de Christenmaagd en haar vader, Graaf DIEDERIJK, zoeken THORMOD, de redder der eerste, onder de strijders en vinden hem, helaas! gewond, doorboord, verscheiden.

Maar des jonglings borst, ontbloot,
Toont een kruis aan 's grijsaards oogen,
Onuitwischbaar, met een stift,
Bij den doop daarin gegrift.

Zoude ik malen
Of verhalen
Wat geen gloed, geen kracht van talen
Malen, melden kan? - Hoe koel
Zijn de woorden bij 't gevoel!
Met de speer niet slechts verwonden
Moest de Graaf des Jonglings borst.
Ach! het kruis ook, daar gevonden,
Was herkomstig van den Vorst.

Het eischt wel geen betoog, dat de vier laatste regels, een Dichter, als de Heer VINKELES, onwaardig zijn. Zij hebben iets van een leelijk raadsel. Maar al waren zij fraai, wij gelooven dat wij er niet minder ons pleit om zouden hebben voldongen, dat men met zulk eene onvoorbereide ontknooping zijn wit niet treft. Wij getroosten ons de onaangename taak dit uitvoerig aan te wijzen, dewijl wij in het belang onzer jeugdige Dichters niet te veel kunnen aandringen op het verband tusschen middel en doel, dewijl het voorbeeld van den Heer VINKELES ongezocht aanleiding geeft, ter waarschuwing, hoe zelfs groote poëtische gaven niet toereiken, om het gemis van een helder bewustzijn der harmonie, welke tusschen beide heerschen moet, te vergoeden. Zoo de Lezer den Dichter op zijn uitstapje al onder weg niet verlaat, om de schoonheden van détail, waarop hij van tijd tot tijd zijn oog vestigt, als de eerste niet gissen kan *waarom* zij voortwandelen, verwondert hij zich meer, dan dat hij bewondert wanneer zij den bergtop hebben bestegen. En nog eens, een gapend: ‘he!’ kan, mag het doel des echten kunstenaars niet zijn.

Het gaat den versmaten als de melodiën, den eene trekt deze, den andere gene aan; ik schrijf mij geen zoo fijn gehoor toe, om op meesterachtigen toon vonnis te wijzen over het metrum, waarin de Heer VINKELES zijn *Inval der Noormannen* besluit. Iets plegtigs en treurigs zal echter niemand den regels ontzeggen, waarvan wij de laatste afschrijven:

Eens, zoo melden die berigten, rezen stille kloosterwanden,
Die een eedle Maagd deed stichten, boven duinen en waranden,
Op de plek waar 't heir der Noren, door de Christnen was verslagen.
Dáár voor 't aardsch genot verloren, sleet de Jonkvrouw stil haar dagen,
In gebeên tot d'Albehoeder, voor de zielsrust van twee braven,
Voor de zielsrust van een' Broeder, - van een' Vader dáár begraven.
Ja, zij dorst ook 't koud gebeente van dien Broeder, bij zijn vadren,
Onder 't zelfde grafgesteente in gewijden grond vergadren:
Hem gedenken in haar beden, 't hoofd van Noordlands rooverbende,
Die zijn Heiland had bestreden, maar zijn' Heiland nimmer kende:
Die nooit hooger licht zag dagen, onbewust, onschuldig dwaalde;
En, door 's Vaders hand verslagen, duur zijn roovers schuld betaalde.
Over beider graf gebogen, lag de Jonkvrouw, bad en weende,
Tot de dood, uit mededoogen, met haar dierbren haar vereende.

Slavina van Pommeren (de titel van het tweede verhaal) is, naar ons oordeel, het beste uit den bundel, een meesterstukje van versificatie. ‘In dit vers,’ zegt de Heer VINKELES, nadat hij ons heeft medegedeeld, dat eenige oud-Duitsche Kronijken hem er de stof toe leverden, maar dat hij er zoo vrij mede heeft omgesprongen, dat de geschiedenis geheel onkenbaar is geworden, ‘in dit vers heb ik gebruik gemaakt van eenige nog niet in onze taal beproefde maten, als,’ voegt ZEd. er bij: ‘onder meerderen de *octave rime* in deszelfs (?) oorsponkelijken vorm, geheel met slepende eindrijmen.’ Het zou muggeziften zijn, ons geheugen te kwellen, of wij er nooit vroeger in het Hollandsch lazen; gaarne bekennen wij, dat, zoo wij er al aantroffen, ons geene betere heugen, dan de zijne.

De intrigue is allergelukkigst gevonden; indien wij het zoo even laakten, dat de Heer VINKELES in het eerste stuk zoo weinig partij van den gelegden knoop trok, in *Slavina van Pommeren* hoort men het motif door alle variatiën heen. Wij weten geen juister schets van den inhoud te geven, dan door het mededeelen van proeven, - een geraamte leert het beendergestel kennen en niet den mensch. Lees de eerste stanza:

Der Pommeren Hertog was strijdend geveld.
Met wapens en ros wierd het lijk van den held
  Besloten in 't graf.
Slavina zijn dochter aanvaarde den staf.

Waardeert gij dien enkelen trek, welke ons in de dagen van het Heidendom verplaatst? Aan zulke grepen herkent men den Dichter.

En nu de Dochter:

Geen leliënschepter, geen hand als fluweel,
Beheerscht, in 't met rozen omwikkeld gareel,
  Uit zijde gewrocht,
Roofzuchtige volken, aan d'afgoôn verknocht.

Maar, aan een der heldeneeuw waardige leest,
Vereende Slavina een manlijken geest,
  Vol kracht en vol gloed,
Een Cypris in schoonheid, een Pallas in moed.

Had Griekenlands hemel haar kindschheid bestraald,
Nooit had Atalante den jagtprijs behaald;
  Haar had men om strijd
Als Artemis, outers en tempels gewijd.

De Pommer vereerde gedwee haar geboôn,
Hem waren haar wetten de wetten der Goôn:
  Maar eerzucht en min
Nam 't hart aller edlen en strijdbaren in.

Van Thule, waar 't ijs op een vuurbodem rust,
Van Erin, van Albions nevlige kust,
  Van 't Noord tot het Zuid,
Dong elk naar den schoonen bekoorlijken buit.

Maar geen van die Vorsten, die Helden, gespoord
Door zucht naar gezag, of door schoonheid bekoord,
  Die wedermin vond,
Wat liefde hun ingaf, wat heerschzucht bestond.

Haar maagdlijke koets, en haar vorstlijken stoel
Met iemand te deelen? - in 't vrolijk gevoel
  Van vrijheid en magt,
Verwierp zij dit denkbeeld, met afkeer en kracht.

Evenwel peinst ze er over, wat zij haren minnaars zal antwoorden, hoe zij zich van deze zal ontslaan.

Hij zij mijn gemaal die dit ijzer verbreekt,

roept zij uit, voor den tempel van Swantewit, terwijl zij der schare een reusachtig (niet *reusvormig*) hoefijzer vertoont. SLAVINA voegt er, in den geest harer landgenooten, statelijk bij, dat de kracht van de Goden komt en zij dus haar lot in hunne handen legt, - maar een lach speelt om hare lippen, als vleit zij zich en volk en Goôn te hebben verschalkt, als is zij zeker, dat niemands sterkte zoo ver reikt. En de Dichter spreekt haar in het tweede stukje profetisch aan, gij wordt in het plan ingewijd, als hij zijne waarschuwing dus besluit:

Melden Hellas handelaren,
Reizend naar uw barnsteenstranden,
Nooit van Latmos mirtwaranden,
  Luna en Endymion?

Luna dorst de min braveren,
Eer de min haar' boezem griefde;
Gij braveert als zij de liefde,
Ducht als zij zijn Godenmagt!

Een gedeelte, ik had haast gezegd, de helft van ons publiek vergeeft het u nooit, zoo gij verzuimt de tittels op de *i*'s te zetten, dat wil zeggen, schrijvende altijd die trage suffers voor u te zien, welke aan ons gulden leerdicht gewend, u bij den eersten minder gewonen greep den beste op de vingers tikken en zeggen: 'Wat doet gij daar?' Wel u, zoo gij knorrig wordt en antwoordt: 'Leer beter toezien!' Wee u, zoo gij bescheiden den greep nog eens overdoet en vraagt: 'begrijpt gij het nu?' Want tien tegen een loopt gij gevaar, dat zij u even verbaasd blijven aanzien en gapende 'neen!' zeggen, dat gij boos wordt en hun vertelt, dat die mooije leerdichten, waarbij ze zoo zalig inslapen, ik wil zeggen, die zij zoo goed verstaan, even logisch redeneeren, als de koe die van den wal in de sloot geraakte. Men werpt u de mooije titels van *Janitzaar, Vampir*, en Joost weet wat al, naar het hoofd, en gij wint er niets bij, dan dat het u duidelijk wordt, hoe zoo veel verkeerds in ons eenig, juweelig, voorbeeldig landje, op den duur nog wordt geprezen en opgevijzeld en bewierookt. Een droeve kennis, waarbij ge aan SALOMO'S bekende klagt denken kunt.

Ik wilde eigenlijk zeggen, dat het IIIe dezer verzen voor zulke lezers niet geschreven is, SLAVINA wordt geschaakt, maar ontkomt haren roover. Zoo er dat boven had gestaan, waren zij uit den droom geholpen.

Terwijl hij zegevierend lacht,
Haar met den arm omvat,
Werpt hem, met meer dan mannenkracht,
Slavina af in 't nat.
De boot schokt, wild bewogen,
Een golfslag voert haar meê,
En sleept, voor aller oogen,
De ontsnapte buit naar zee.

't Is waar, ze is hulploos en alleen,
Geen roeispaan bleef haar bij,
Ginds drijven ze onbereikbaar heen,
Maar zij gevoelt zich vrij.
Blaast winden, bruist o vloeden!
Haar zijt ge een feestgezang;
Zij ducht niet voor uw woeden,
Maar dult geen menschendwang.

Meckelenburg's jeugdige Vorst rijdt den volgenden ochtend langs het strand.

Zie, dáár, hoog op de zee, zonder riemen of roer,
aan de golven ten prooi, drijft een boot!
In die boot toeft iets levends, daarin toeft een mensch,
als gewijd aan een' zekeren dood.
Door den wassenden vloed, en den buldrenden wind,
wordt het hulkje naar d'oever gejaagd;

Reeds genaakt het de schuimende branding, hij trilt, -
en erkent in de scheepling een Maagd.

Haar gelaat is een sneeuwveld, een straalkrans van goud
is der lokken wijd golvende pracht.
Met een' glans blikt haar oog op den woelenden plas,
als het tweelings gestarnt door den nacht.

Doch wij beginnen te begrijpen, dat wij den Heer VINKELES eene zeer slechte dienst zouden bewijzen, zoo wij op dien voet voortgingen u het geheel te doen kennen, de prikkel der nieuwsgierigheid is welligt de eenige staf, die onzen Dichteren overblijft. Zoo gij niet begrijpt dat HENDRIK op SLAVINA verlieft, dat zij zelve hem gaarne het hoefijzer zou zien breken, hebt ge geen aanleg ter wereld voor intrigue. Maar ik erken u voor een meester in het vak, zoo gij juist gist, hoe de Heer VINKELES verder de draden dooreen slingert en die aan het einde meesterlijk ontwart. Schaf u, om de proef te nemen, het boekske aan, het verdient eene plaats in uwe bibliotheek.

Het derde Verhaal draagt den titel: *Marco Bozzaris*, de naam des helds roept u zijn roemruchtig feit voor den geest. De Heer VINKELES zegt in zijne Voorrede: ‘het stuk dagteekent van 1824 en 1825, en is welligt het eerste in dit *genre*, in het Nederduitsch vervaardigt.’ Zoo iemand, hij, die dit vers niet voor 1836 het licht deed zien, heeft de les betracht:

Nonum prematur in annum,

En met welk gevolg? Heeren Classici! kruist en zegent u, met eenen uitslag om elk jeugdig Dichter van het bedriegelijke uwer verouderde magtspreuk te overtuigen. Vijftien jaren zijn verloopen, ik weet niet wat koeler laat, de vorm of de stof. Gij werpt mij tegen, dat de Dichter zelf bekent, dat hem op een paar plaatsen MOORE'S *Lalla Rookh* en BYRON'S *Beleg van Corinthe* voor den geest zweefden, en gij schrijft aan dit gemis van oorspronkelijkheid de traagheid toe, waarmede wij *nog al een vers* in dien trant doorbladeren. Ei lieve, ik zou met den Heer VINKELES kunnen antwoorden, dat bij ‘de overeenkomst van onderwerp oorspronkelijkheid hier gezocht zou geweest zijn;’ - ik vraag u, of gij gedachten zonder vormen kent, of het eigenaardige van den tijd, waarin gij denkt, spreekt, schrijft, zich niet onwillekeurig in deze openbaart?

Zoo ik u allen voor mannen van genie hield, Heeren Classici! zou ik mij beroepen op uwe werken van voor drie lustrums; maar gij zoudt boos worden en daarom houde ik mij liever bij BYRON; wij zijn het na veel twistens zoo tamelijk eens geworden, dat deze, schoon bij lang na geen heilig bontje, toch een verduiveld knappe kerel was. Maar gelooft gij dan in goeden ernst, dat hij zoo weinig

kennis van zijn tijd bezat, dat hij het publiek zoo volslagen stationair achtte, dat hij zelf zulk een oude zeur was, om van eenigen kunstvorm ter wereld heden hetzelfde effect te wachten, als voor twaalf jaren of over twaalf jaren? Ziet, dat kan ik niet met u eens zijn, hoe gaarne ik overigens amen zeg op uw ja, - ik verbeeld mij dat BYRON, waar hij ook in het Zuiden van *Europa* rondzwierf, overal den doedelzak van SCOTT in zijne ooren hoorde gonzen - het was in den tijd, toen de *Lay of the Last Minstrel* aan de orde van den dag was. En had hij hiervan des nachts eindelijk rust, dan zweefden de wulpsche beeldekens, die MOORE allergeestigst teekende, om hem heen, en deden hem van zijne koets opspringen. Welk speeltuigzou hij grijpen om toehoorders te vinden: de statelijke harp, het stemmig cythertjen, de deftige lier, tegen over dien doedelzak en dat bordeelfluitje? welken vorm bezigen, het gelaarsd Alexandrijn, of het onnoozel Minnedichtjen? welke personen opvoeren, eerzame burgerlui, of schuchtere vrijstertjes? Gij ziet wel, dat ik mij geene gedachten zonder vormen denken kan, of liever geene vormen zonder gedachten denken wil. En ik zoude, daar ook gij in BYRON thans te huis zijt, dadelijk tot de stof overgaan, zoo ik den Heer VINKELES niet voor uw neus op trekken over navolging had vrij te waren. Zóó juist paste de vorm door de eerste Engelsche Dichters onzes tijds voor het *Europa* van het eerste vierde der 19e eeuw gekozen, dat zij door ons, die tegenwoordig wat traag *à la suite* der vreemden loopen, nog tien jaren later werd bewonderd, zoodat wij een Nederlandschen SCOTT kregen en een Nederlandschen BYRON. Wij zijn daarmede nog niet aan het einde, tien tegen één zou ik durven wedden, dat er voor ons een Nederlandschen DICKENS in de maak is.

Het is jammer, dat de vormen in onzen tijd zoo snel verslijten; maar het is tienmaal meer te bejammeren, dat het u, mits gij een man van verstand zijt, onmogelijk is over eenig onderwerp heden te denken, zoo als gij er voor twaalf jaren over dacht, *dewijl uwe les er door gewraakt wordt*. Anders zie ik er juist zoo veel jammer niet in. Wij veranderen met de jaren, een grijsaard, die nog de begrippen, dat is, de gewaarwordingen en neigingen eens jongelings heeft, zoude een gruwel zijn. De tijd licht alle gebeurtenissen toe, ondanks dat wij ons best doen die geheim te houden; ik ben zeker dat geene poëzij van het jaar 1830 (laatste helft) in 1842 meer de verhandelzalen van toejuiching zal doen daveren. Waarom wilt gij dan den Dichter dwingen, het oogenblik uwer eerste, warmste, innigste sympathie te laten voorbijgaan, en eerst het woord tot u te rigten als uw hoofd van andere dingen vol is? Wees consequent en pas uwen regel niet toe dan op die *genres* der kunst, van welke gij de snede bepaald hebt, en

die ieder kan leeren naknippen, een leerdicht, een treurspel, een epos. b.v. Het zal mij ligt vallen, u uit den *Marco Bozzaris* aan te toonen, dat hij in een vorm onzer dagen, met een onderwerp uit onze dagen, onmogelijk is.

Wat zijn die Grieken in uwen en mijnen tijd toegejuicht, opgehemeld, geafgodeerd; wat zijn die Turken niet voor leelijke beesten uitgemaakt, waarvan de honden geen brood zouden eten. En toch zijn er naauwelijks vijftien jaren verloopen, sedert de Heer VINKELES zong en wij met hem:

> O Griekenland! o Griekenland!
> In 't stof vertreden diamant!

en nu zouden wij, onder den invloed der onbetaalde leeningen van dat troetelkind der vrijheid, willen uitroepen:

> O Griekenland! o Griekenland!
> Geef ons uws Konings kroon te pand!

MAHMOUD was in al de verzen van dien tijd genoeg geprezen, zoo men hem een grimmigen tijger schold, en naauwelijks zijn er vijftien jaren verstreken, of zijn dood had bijna de meest tragische situatie, sedert den val van NAPOLEON, opgeleverd; schoon ik u gul uit beken, dat de hervorming, die de Turken *ontturken* zou, mijn begrip te boven gaat. Ge ziet dat onze snuggere dagbladen, die zoo vol zijn van zijn lof, zijn karakter voor mij nog altijd een *bovenwerp* lieten; maar in zoo verre hebben latere gebeurtenissen mijn gevoelen gewijzigd, dat ik den Monarch niet wel voor al wat leelijk is kan hooren uitmaken, wiens rijk nu verweesd is, wiens opvolger het den onderlingen naijver zijner Voogden zal hebben dank te weten, zoo de troon der OSMANS niet over zijn hoofd neêrstort en hem onder zijne puinhoopen begraaft.

Hoe beklagenswaard het is dat de Heer VINKELES zijn dichtstuk niet in het licht zond, toen het *palpitant d'actualité* mogt heeten, bewijze u de volgende schoone plaats:

> Het dal hult zich in statig duister.
> Op Pindus kruinen, eeuw aan eeuw
> Getulband met een' gordel sneeuw,
> Blijft nog de glans der laatste stralen
> Met rozengloed en purper pralen.
> Hoeveel ontstond en is vergaan,
> Sints, prachtig als een zegevaan,
> Daar 't eerst die sluijer heeft geblonken:
> Geslachten, volken zijn gezonken,
> Het nakroost kent hun namen niet,
> Hun daden galmen in geen lied;
> En door geen' storm in 't dal verstrooid,
> Geen zomerzonnegloed ontdooid,
> Ligt daar het glansrijk wit tapijt,

Hoog boven menschenmagt en tijd:
Het heeft in 't Noord Dodona's woud,
In 't Zuid Apollo's koor aanschouwd;
't Zag op hun asch, hun stuivend gruis,
De vaan van 't overwinnend kruis:
Het zag de maan van Mecca blinken;
De kruisvaan voor dat praallicht zinken;
En kent alleen geen wisselkeer,
Als afgedaald uit hooger spheer,

Wij eindigen met eene aanbeveling dezes bundels, met eene verzekering, dat wij verlangend naar meer dichtstukken van den Heer VINKELES uitzien. Hij behoort niet tot die ten onzent zoo talrijke bent, welke wij, op onze beurt, bij herhaling niet: ‘Lik en schaaf,’ maar: ‘Verscheur en schrijf beter,’ toeroepen. Hij is dichter in den echten zin des woords. Slechts eene bede voegen wij bij die, om meerder zangen zijner lier, het is het bezigen van een Corrector bij den druk zijner gedichten. De man zal het hard hebben, maar er is geen baantje zoo zwaar of het vindt wel een liefhebber, dachten wij onlangs, toen wij te *Amsterdam* op de Heerengracht, schuins over de Wolvenstraat, voor den winkel van een *Artiste en Cheveux* het uithangbordje vonden:

‘KAPPER VAN HET KONINKLIJK INSTUTUUT.’

Beschuldig mij niet van onnaauwkeurigheid, zoo de man misschien een *g* zette waar ik een *k* plaatste; ons geleerdst ligchaam zelfs schrijft beurtelings *K*lasse en *C*lasse. En om eindelijk op mijne vergelijking terug te komen, ik zie nog eer kans éénheid te brengen in de spelling van den bundel des Heeren VINKELES, dan in het uiterlijk voorkomen van zoo veelhoekige, veelknobbelige, veelbultige schedels, als ik, naar het stelsel van GALL, bij onze priesteren van kennis en kunst verwachten mag, ten zij ge mij vergunt mijne toevlugt te nemen tot - paruiken.

Wij roepen den Heer VINKELES tot weerziens toe.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Verzameling der Jaarlijksche Verslagen omtrent den staat der Provinciën aan de Heeren Staten door derzelver Gedeputeerden 1838, 406 *bl. in groot* 12°. *Te Arnhem, bij* C.A. Thieme, 1839.

De jaarlijksche verslagen der Gedeputeerde Staten, aan de Staten der Provinciën, bevatten veelal belangrijke bijzonderheden omtrent de statistiek, het inwendig bestuur, de staatshuishouding enz. dier afzonderlijke gewesten. De kennis dier verslagen is derhalve dikwerf hoogst nuttig; moeijelijk is het echter die stukken te bekomen, die verspreid in de *Couranten* en nieuwsbladen worden opgenomen. De uitgever der aangekondigde verzameling heeft alzoo, naar ons inzien, een nuttig werk begonnen, door die onderscheidene verslagen te zamen te voegen en alzoo verkrijgbaar te stellen. Wij twijfelen niet of zijn werk zal bijval vinden en vleijen ons dat hij alzoo zijn plan om jaarlijks eene gelijke verzameling uit te geven zal kunnen volvoeren. In eene uitgave der verslagen van vroegere jaren, hoe wenschelijk ook, zien wij uithoofde van de kostbaarheid nog al bezwaar.

Wij zijn uit den aard der zaak niet geroepen, om den inhoud van dit werkje, dat is de onderscheidene verslagen zelve, te beoordeelen. Wij moeten alleen ons gevoelen over de onderneming en over de uitvoering zeggen. Over de eerste hebben wij reeds gesproken en de laatste is niet zonder verdienste. Wij hadden echter gaarne gezien dat een register het gebruik van het werkje gemakkelijk had gemaakt. Men mist hier zelfs een bladwijzer der onderscheidene Provinciën, zoodat men de volgorde dier gewesten goed in het hoofd moet hebben om niet genoodzaakt te zijn, lang naar het verlangde te zoeken.

Amst., Julij, 1839.

.....T.

Iets over de Vroegere Staatsregelingen en de tegenwoordige Grondwet van Nederland. Dordrecht. Van Houtrijve *en* Bredius, 1839, 78 bl.

Een gulden boekske, vol van juist oordeel en gezond verstand, waarin voor menigeen harde waarheden, doch niet te min waarheden gezegd worden. In langen tijd kwam ons niets in handen,

waar, in zulk een klein bestek, zooveel goeds wordt gevonden. Eene schets der staatsregelingen in ons Vaderland van de omwenteling tot op onzen tijd toe, gaat vooraf, waarin de meestmogelijke volledigheid met de meestmogelijke beknoptheid gepaard is. In een tweede hoofdstuk wordt de geest en strekking onzer grondwet uiteengezet. In het derde en laatste slaat de Schrijver eenige veranderingen voor, welke bij de herziening in aanmerking kunnen komen. Hij bepaalt zich slechts tot enkele punten. Nog veel, zeer veel zou er buiten dat te zeggen zijn, waar meerdere duidelijkheid, stelliger voorschrift gebiedend wordt gevorderd. De duisterheid onzer tegenwoordige Grondwet in de bepaling van datgene, hetwelk door wetten moet worden geregeld en dat, hetwelk bij besluiten kan worden afgedaan, strekken hiervan onder meer ten bewijze. Ook vallen wij niet alle de stellingen des Auteurs onbepaaldelijk toe. Zijn wensch, om buiten de Commiezen van Staat ook nog eenige Regtsgeleerden als Auditeuren bij den Staatsraad toe te laten, om hen alzoo tot staatslieden op te leiden (bl. 60) zou het hier reeds zoo welig bloeijende Nepotismus nog slechts vaster wortel doen schieten.

Doch dit ontneemt niets aan de doorgaande voortreffelijkheid van dit werkje. Ieder die het wel meent met zijn Vaderland, ieder die iets meer en beters verlangd dan de politieke (?) onzin onzer ministeriële dagbladen; ieder, die de bij ons, helaas! nationaal geworden slaapmuts niet tot over de oogen getrokken heeft, leze en behartige de hier voorkomende wenken. Zoo ons iets leed doet, het is dat de Schrijver zijn' naam verzwegen heeft. Hij verdiende algemeen bekend te zijn.

N.

Boekbeoordeelingen.

Verdediging des Christendoms, of Betoog van deszelfs Waarheid en Goddelijkheid, in brieven voor beschaafde lezers.

Eene bekroonde prijsverhandeling door *C.H. Stirm*, Koninkl. Wurtemb. Opper-Consistoriaalraad en Hofkapellaan. Uit het Hoogduitsch vertaald door *J. Bakker* en *P. Feenstra Pz.*, Predikanten bij de Hervormde en Doopsgezinde gemeenten te Sappemeer. Groningen, bij J.B. Wolters. Eerste deel, 1838, XX en 300 bl. Tweede deel, 1839, 344 bl.

In het jaar 1828 werd door een zoogenaamd *Evangelischer Verein* in *Wurtemberg*, waarvan de onlangs overledene Tübingsche Hoogleeraar STEUDEL voorzitter was, bij wijze van prijsvraag, uitnoodiging gedaan tot het zamenstellen van eene Apologie des Christendoms. Op eene herhaalde uitnoodiging, werd het werk, waarvan wij hier de Nederduitsche vertaling aankondigen, als antwoord ingeleverd en droeg, na overeenkomstig met de bedenkingen en aanmerkingen, die er op waren gevallen, te zijn veranderd, den eersten eereprijs weg. Schrijver van het stuk bleek te zijn C.H. STIRM, toen nog Predikant te *Unterensingen*, later tot den rang verheven, die op den titel van het boek onder zijn' naam wordt uitgedrukt. Het werk op onkostbare wijze gedrukt, en tegen eenen zeer geringen prijs verkrijgbaar gesteld, (de twee deelen, te zamen ruim 700 bladzijden beslaande, kosten in het oorspronkelijke nog geen 4 gulden Hollandsch), werd spoedig door geheel *Duitschland* verspreid en over het algemeen met bijzondere goedkeuring ontvangen.

Welke denkbeelden den uitschrijvers der prijsvraag voor den geest zweefden, in welke behoeften zij door hare beantwoording wilden voorzien hebben, tegen hoedanige aanvallen zij het Christendom wenschten verdedigd te zien, en uit welk oogpunt wij derhalve dit werk moeten beschouwen, leeren wij best uit de woorden van den Schrijver in de Voorrede van zijn boek, bl. v en verv. die wij volgens de vertaling willen mededeelen.

‘De behoefte, om de hoogste en gewigtigste voorwerpen der menschelijke wetenschappen (*Wissens!!!*) te leeren kennen en tot eene heldere (l. duidelijke) en zelfstandige kennis daarvan te geraken, openbaart zich thans meer algemeen en levendiger dan voorheen. Aan deze behoefte kan zich de Christelijke Godgeleerdheid het minst onttrekken, welker voorwerp juist op het innigste en diepste leven en wezen des menschelijken geestes de meest onmiddellijke betrekking heeft, vooral in een' tijd, waarin eensdeels het godsdienstig leven op nieuw krachtig is opgewekt, anderdeels de vraag naar het hoe en waarom, de neiging om zelf te willen denken en begrijpen, ook in zaken van Godsdienst, bij velen in plaats gekomen is van het voormalig blind gelooven, - in een' tijd waarin het Christendom nu eens met volslagene en door eene schitterende voorstellingswijze nog te gevaarlijker vijanden, dan weder met valsche en onbedachtzame vrienden, nu eens met een spitsvondig verstand, en dan weder met een verbijsterd licht-schuw gevoel te kampen heeft. Om al deze verschillende redenen heeft het eene *verdediging* noodig, dat wil zeggen, eene duidelijke en omvattende voorstelling van zijn inwendig wezen, eene wederlegging van tegen hetzelve gemaakte bedenkingen, eene teregtbuiging (!) van verkeerde opvattintingen, en een betoog, dat het in den volsten zin des woords een werk van God, een middel tot algeheele volmaking en begelukzaliging der menschheid is.’ Op deze wijze uit zich de Schrijver over het denkbeeld, dat hij zich bij het schrijven van zijne Apologie heeft voorgesteld. En schoon dan ook de vertaling van zijne woorden met betrekking tot de juistheid en duidelijkheid nog al iets te wenschen overlate (waarover straks nader): het blijkt genoegzaam, dat het zijn doel is geweest, om onafhankelijk van den invloed van het mysticismus zoowel als van het rationalismus, het Christendom in zijn ware wezen voor te stellen en tegen de aanvallen en bedenkingen van zijne vijanden te verdedigen.

Het boek is, blijkens den titel, geschreven ten behoeve van beschaafde (*gebildete*) lezers. Dit begrip is op zich zelf zeer ruim, en dat de Schrijver het ook in zulk eenen ruimen zin wilde opgevat hebben, blijkt uit de nadere beschrijving van beschaafde lezers, zoo als hij ons die in zijne voorrede geeft. ‘Ik meende’ - zoo lezen wij bl. XIV - ‘mij zulke lezers te moeten voorstellen, die, behalve bijzondere belangstelling in hoogere waarheden, tegelijk de tot algemeene beschaving behoorende geschiedkundige en wijsgeerige kennis bezitten, en bekwaam (!! l. *in staat*) zijn, om eene reeks van wetenschappelijke gedachten levendig in zich op te nemen.’ Schoon het laatste gedeelte van dezen volzin in de vertaling volstrekt onverstaanbaar is, blijkt echter genoegzaam,

dat de Schrijver zich lezers heeft voorgesteld, die belangstellen in de godsdienst, die zoo veel geschiedkundige en wijsgeerige kennis bezitten, als men noodig heeft, om een beschaafd (*gebildet*) mensch te kunnen heeten, en die in staat zijn, om de wetenschappelijke behandeling van een of ander onderwerp te volgen en te begrijpen.

Vraagt men ons of het boek beantwoordt aan het denkbeeld, dat de Schrijver zich heeft voorgesteld en aan de behoeften der lezers, die hij op het oog had, wij aarzelen niet, op die vraag een toestemmend antwoord te geven. STIRM heeft eene duidelijke en beknopte verzameling gegeven van al hetgeen ter verdediging van de waarheid der Christelijke godsdienst kan worden bijgebragt. Hij is bij het doen van eene keuze uit de rijke en overvloedige stof, die hem werd geboden, met oordeel te werk gegaan, en men mag zeggen, dat het belangrijkste en meest voldingende door hem is aangevoerd. Hij heeft bij de behandeling van zijn onderwerp eene gepaste en geleidelijke orde in acht genomen. En wij kunnen dus over het algemeen ten volle instemmen met het gunstig oordeel in *Duitschland* over het werk van STIRM uitgebragt, en beschouwen zijne *Apologie*, voor zoo veel het oorspronkelijke aangaat, als een regt degelijk boek. Eene korte opgave van den inhoud zal strekken, om de waarheid van dit oordeel in het licht te stellen.

De Schrijver, die bij de behandeling van zijn onderwerp den vorm van brieven heeft gekozen, schrijft aan een' zijner vrienden, dien hij na langdurige scheiding had ontmoet, doch bij wien hij twijfelingen had ontdekt aangaande de waarheid en Goddelijkheid des Evangelies, in dertien brieven eene verdediging van het Christendom. Na in den *eersten* brief de aanleiding tot zijn schrijven vermeld en een en ander in het algemeen te hebben medegedeeld aangaande den aard en de inrigting van eene verdediging des Christendoms, handelt hij in den *tweeden* en *derden* brief over de schriften des N. Verbonds, als de kenbron des Evangelies, over hunne echtheid, geloofwaardigheid en over de éénheid der leer, daarin vervat, in weerwil van alle schijnbaar verschil tusschen de onderscheidene Schrijvers. Na aan het einde van den *derden* brief gesproken te hebben over datgene, wat men als tot het wezen des Evangelies behoorende moet beschouwen en over hetgene, daartoe niet mag gerekend worden, geeft hij in de beide volgende brieven eene beknopte doch allezins volledige en in menig opzigt voortreffelijke opgave van den inhoud der Christelijke geloofs- en zedeleer, zoo als die in de schriften des N. Verbonds is vervat. In den zesden brief wordt over de tegenstelling van Katholicismus en Protestantismus gehandeld, en de waarheid des Christendoms verdedigd tegen de bedenking, ontleend van het bestaan dezer beide

zoo strijdige partijen in hetzelve. De *zevende* brief loopt over de voorbereidingen tot het Christendom en wijst die voorbereidingen aan, zoowel in de algemeene geschiedenis des menschdoms vóór CHRISTUS, als in de bijzondere lotgevallen van het Israëlitische volk. Vervolgens worden in den *achtsten, negenden* en *tienden* brief de heilrijke uitwerkselen van het Christendom beschouwd, ten bewijze van deszelfs voortreffelijkheid; en wel in den *achtsten* brief de meer uitwendige invloed des Christendoms op volksbeschaving, wetenschap en kunst, in den *negenden* en *tienden* de meer inwendige invloed, op de veredeling en heiliging van de onderscheidene betrekkingen des levens en op de zaliging van den afzonderlijken mensch. Na dit alles volgt in den *elfden* brief de voorstelling van de hooge voortreffelijkheid des Christendoms boven de onderscheiden Godsvereeringen der Oudheid, en boven de zoogenaamde Godsdienst der rede, door de wijzen van den nieuweren tijd voorgedragen; waarop in den *twaalfden* brief de waarheid van het Christendom als eene Goddelijke openbaring wordt bewezen, uit de getuigenissen van JEZUS, uit zijne daden en lotgevallen, uit het bestaan, de lotgevallen en den invloed zijner gemeente. In den *laatsten* brief eindelijk wordt gehandeld over het wezen en de mogelijkheid van eene Goddelijke openbaring, over hare betrekking tot de rede, en over hare verhouding tot de wijsbegeerte in het algemeen en die van onzen tijd in het bijzonder.

Men ziet uit deze korte opgave, welk een rijkdom van zaken hier behandeld is, en dat het werk vooral op de verdienste van volledigheid kan aanspraak maken. Allergelukkigst acht Ref. het denkbeeld van den Schr. om ons in den vierden en vijfden brief mede te deelen, wat door hem als inhoud van de leer des Christendoms wordt beschouwd, ten einde op deze wijze terstond te bepalen, wat er verdedigd moet worden. Daardoor heeft het geheel in vastheid en bondigheid gewonnen. Intusschen komt het ons aan den anderen kant voor, dat dit stuk wel wat lang is uitgevallen. Het had korter en puntiger kunnen zijn, en ongetwijfeld zou het dan nog beter aan zijn doel hebben beantwoord; terwijl het in den tegenwoordigen vorm nog al aanleiding geeft tot herhalingen in den 8sten 9^{den} en 10^{den} brief. Wij willen echter om het vele goede, dat ook hier gevonden wordt, deze aanmerking niet te sterk drukken, vooral ook daarom niet, dáár wij die beide brieven op zich zelve voor een der best bewerkte gedeelten van het boek houden.

Bij al het gunstige van dit zijn oordeel mag Ref. toch ook niet nalaten, eene bedenking tegen het geheele werk mede te deelen, die onder het lezen van tijd tot tijd bij hem is opgerezen. Hij erkent gaarne, dat wij in dit boek eene opgave hebben van het meest belangrijke, dat ter verdediging van het Christendom kan

worden bijgebragt; dat bij de meest mogelijke volledigheid eene prijselijke beknoptheid is in acht genomen; dat de stof in geleidelijke orde is bewerkt. Doch met dit al is er weinig oorspronkelijks, weinig *geniaals* in het boek. Het spreekt van zelf, dat deze aanmerking alleen den vorm en niet den inhoud betreft. Maar in een geschrift als het onderhavige, dat mede bestemd is voor menschen, die voor de zaak, welke daarin behandeld wordt, niet zijn ingenomen, komt het onbegrijpelijk veel op den vorm aan. Het is niet genoeg, dat men bewijzen bijbrenge en opeen stapele, die aan de bestrijders grootendeels wel bekend zijn; het genie moet aan die bewijzen eene nieuwe, eigenaardige kracht geven, dan eerst zullen ze overtuigen. En juist dit is het, wat hier het meest wordt gemist. De groote verdienste van STIRM bestaat daarin, dat hij op eene volledige en tevens beknopte wijze de stof heeft verzameld; doch aan die stof heeft hij door eigenaardige wijze van voorstelling geen nieuw leven geschonken, en noch de vorm van brieven, die door STIRM is gekozen, maar volstrekt niet is gemotiveerd, en waarvan men dan ook niets ontdekt dan in een paar woorden in het begin en aan het einde van iederen brief, noch ook de verzen, die in vrij grooten overvloed zijn aangehaald, zijn op zich zelve in staat, om aan het werk dat leven te schenken. De oorzaak daarvan is, naar het Ref. voorkomt, niet ver te zoeken. Van zijn werk geldt, wat men van vele, zoo niet van de meeste prijsverhandelingen zou kunnen zeggen. De eerste beweegreden tot het schrijven daarvan ligt niet in, maar buiten den auteur. En daarom mist men in zulk een geschrift maar al te dikwijls dat krachtige en levendige, dat men alleen in het werk kan verwachten van hem, die indedaad *auctor* is van het boek, dat hij geschreven heeft, d.i. niet alleen van het boek, maar ook van het onderwerp daarin behandeld. Al wie op uitnoodiging van een genootschap en met het oog op eenige dukaten een boek schrijft, werkt altijd in zekeren zin eene taak af, die hem is opgelegd. Intusschen mag men van STIRM zeggen, dat hij zijne taak *goed* heeft afgewerkt.

Wij hebben ons na de lezing de vraag voorgesteld, of de vertaling van het werk van STIRM noodig en wenschelijk is. Het is zekerlijk nog al eene moeijelijke zaak te bepalen, of er op den een' of anderen tijd behoefte bestaat aan een bepaald boek. Daartoe wordt eene kennis van den toestand des volks vereischt, die slechts weinigen kunnen bezitten. Intusschen komt het Ref. voor, dat de Godsdienstige toestand van ons volk oneindig veel verschilt van dien bij onze Duitsche naburen, en dat, wat voor deze behoefte is, zulks daarom nog niet is voor ons. Het is mogelijk, dat er ook onder onze landgenooten gevonden worden, bij wie twijfelingen omtrent de waarheid en Goddelijkheid des Christendoms levendig zijn. Doch die twijfelingen zullen nog al van een' anderen aard wezen, en ten minste een' geheel anderen oorsprong hebben, dan die bij onze

naburen. En al geven wij het dan ook toe, dat eene volledige en beknopte verzameling van al wat ter bevestiging van de waarheid des Evangelies is bijgebragt, een allezins verdienstelijk en nuttig werk mag heeten: wij meenen op even goeden grond te mogen beweren, dat zulk een werk, zal het aan zijn doel beantwoorden, moet ingerigt zijn overeenkomstig met de behoeften en de vatbaarheid van hen, voor wie het bestemd is. En zulks meent Ref. omtrent het onderhavige werk, in zoo verre het voor *ons* 'beschaafd publiek' bestemd is, te moeten betwijfelen. Het zou indedaad wat veel gevergd zijn, zoo men van dezulken, die men bij ons onder de 'beschaafde lezers' kan rekenen, hetzelfde wilde eischen, wat STIRM in hen onderstelt. Volgens bladz. XIV van zijne voorrede, door ons zoo even reeds aangehaald, vordert hij in hen niet alleen geschiedkundige, maar ook *Wijsgeerige* kennis. En wij vragen het de Eerwaarde vertalers: Wat weet ons beschaafd publiek van die wijsbegeerte, die door den Schrijver van het door hen vertaalde werk wordt bedoeld? Zelfs de meest beschaafden onder ons publiek, vele zelfs onder hen, die aan eene hoogeschool zijn opgeleid en in een of ander vak van wetenschap zijn gepromoveerd, wat weten zij van de wijsbegeerte van KANT, FICHTE, SCHELLING of HEGEL? Wij zouden er zelfs aan twijfelen, of ook de Eerwaarde vertalers, die dan toch zekerlijk moeten gerekend worden tot het 'beschaafd publiek' te behooren, wel veel van die wijsbegeerte weten. Waren zij daarin volkomen te huis, dan hadden zij b.v. de woorden van STIRM, p. 676: '*In der Fichteschen Philosophie - hat sich das sich selbst setzende Ich Gott selbst widersetzt*' in hunne vertaling (Deel II, bladz. 320) niet aldus kunnen overzetten: *In de wijsgeerte van Fichte - heeft het zich zelven verheffende* IK *zich zelfs tegen God gesteld*. Als de vertalers zoo kunnen misgrijpen, de vertalers, die Predikanten zijn en in wie men dus met regt eenige meerdere wijsgeerige kennis mag onderstellen, wat kunnen wij dan van het publiek verwachten, voor 't welk zij hun boek hebben bestemd? Waarlijk, dat publiek begrijpt van hetgeen op het einde van het werk wordt meêgedeeld omtrent de opvatting en beoordeeling van het Evangelie door de aanhangers der verschillende stelsels van wijsbegeerte uit den laatsten tijd, zooveel als niets. Geheel anders is het voorzeker bij de Duitschers. Hunne hersenen schijnen beter geschikt te zijn, om zich met afgetrokkene bespiegelingen bezig te houden. Daarenboven wordt bij hen al wat tot de wijsbegeerte betrekking heeft, in de moedertaal geschreven; terwijl die wijsbegeerte zelve op de Hoogeschoolen niet alleen, maar ook bij allen, die eene zekere beschaafde opleiding hebben genoten, veel meer een voorwerp van algemeene belangstelling is dan bij ons. Of intusschen ons publiek bij dat gemis aan wijsgeerige kennis

veel verliest, en of het daarom minder aanspraak zou hebben op den naam van beschaafd, is eene andere vraag. Maar het blijkt uit het gezegde genoegzaam, dat, zoo het boek van STIRM aan de behoeften van ons publiek zou beantwoorden, het geheel moest omgewerkt zijn. Dan had men, met behoud van het vele goede, dat hier gevonden wordt, ook gebruik kunnen maken van hetgeen in onze taal van tijd tot tijd ter verdediging des Christendoms is geschreven. In geen vak is onze Theologische literatuur zoo wèl voorzien als in de Apologetiek; dank hebben de bemoeijingen van het Haagsch Genootschap en van Directeuren van TEYLERS stichting! Dat zou zekerlijk veel beter zijn geweest, dan, zoo als de vertalers eerst ten oogmerk hadden (zie hunne voorrede, bladz. VII), het boek met aanteekeningen te verrijken. De vertalers zeggen, dat het hun niet moeijelijk zou zijn geweest, dien rijkdom van aanteekeningen bij het werk te voegen. Welnu, waarom hebben zij dien schat niet in den tekst geplaatst, en daarvoor er uitgelaten, wat voor ons publiek van minder belang is? Mogt, gelijk de vertalers wenschen (aldaar bl. VIII), maar wij niet gelooven, een herdruk noodig worden, dan zouden wij hun aanraden, om het boek niet met aanteekeningen te verrijken, maar geheel naar de behoeften van ons publiek om te werken. Het werk behoeft daarom niet uitgebreider te worden.

Gelijk Ref. op goeden grond meent te mogen ontkennen, dat het werk van STIRM berekend is naar de behoeften van ons publiek, zoo meent hij aan den anderen kant er aan te kunnen twijfelen of het wel aan de behoeften van onzen tijd beantwoordt. Nadat de verhandeling van STIRM was afgewerkt en bekroond, verscheen het beruchte boek van D^{r}. STRAUSS. De Schrijver zelf geeft te kennen, dat zijn werk daardoor, in zekeren zin althans, een *hors d'oeuvre* zal zijn geworden, *Vorwort*, p. VIII. Wel heeft hij in den tweeden en derden brief het een en ander bijgebragt ter wederlegging van den scherpzinnigen bestrijder der historische waarheid van het leven van JEZUS, doch bij lang niet zooveel - gelijk hij zelf erkent - als noodig is, om al de twijfelingen en zwarigheden door STRAUSS aangeroerd, te wêerleggen. Het werk van STRAUSS heeft welligt ook onder ons reeds invloed geoefend; en het zal zulks nog meer, wanneer eens de aangekondigde vertaling in het licht zal verschenen zijn. Was het derhalve niet noodig geweest, dat de vertalers ten minste eenig gebruik hadden gemaakt van het vele voortreffelijke, dat tegen het *Leben Jesu*, door STRAUSS, is geschreven? Dan zou men ten minste van hen hebben kunnen zeggen, dat zij eenigzins met de behoeften van den tijd hadden geraadpleegd.

Intusschen hebben de vertalers noch het een, noch het ander gedaan. Zij hebben niet gevraagd, of datgene, wat voor de Duitschers geschikt is, even zeer voor ons publiek past, noch ook of

eene Apologetiek die in 1835 werd uitgegeven, nog volkomen beantwoordt aan de behoeften in 1839, ofschoon misschien in dat tijdsverloop de bestrijders een geheel ander terrein en geheel nieuwe wapenen hebben gekozen. Zij hebben alleen willen vertalen. En hoe hebben zij zich van deze taak gekweten? Ref. moet bekennen, dat hij, in dit opzigt, het boek met zekere gunstige verwachting opvatte. Twee predikanten, bij welke men genoegzame kennis zoowel van het Hoogduitsch als Nederduitsch mag onderstellen, vereenigen zich tot dit werk. Wat de een voorbijziet - zou men zeggen - zal door den ander worden opgemerkt, en derhalve zullen wij hier eens eene puiks puike vertaling ontvangen. De vertalers zelve zijn dan ook over hun werk in zulk eene mate voldaan, dat zij hunne namen op den titel van het boek laten afdrukken. Dat laat men toch zoo niet doen, tenzij men er eenigermate van overtuigd is, dat men goed heeft vertaald. En zie, bij de lezing van het boek bleek, dat de vertaling er uitziet als of zij door een' schooljongen vervaardigd was. De Hoogduitsche woorden zijn in Hollandsche overgebragt, mannetje voor mannetje, maar het boek is niet Hollandsch geworden. De vertalers schijnen dan ook geen denkbeeld te hebben van hetgeen in eene vertaling wordt geëischt. Hooren wij hen zelve! ‘Omtrent onze vertaling als zoodanig(?)’ - dus schrijven zij in hunne voorrede, bl. VIII - ‘hebben wij niets anders op (lees *aan*) te merken, dan dat dezelve doorgaans en zoo veel mogelijk woordelijk is, met uitzondering van eenige volzinnen, welke ons voorkwamen, of om het bijzonder taaleigen, of ter bevordering van de duidelijkheid, eene kleine omzetting of verandering in de woordvoeging te vereischen, zóó evenwel, dat wij gelooven den zin van het oorspronkelijke getrouw te hebben wedergegeven.’ Weten dan die heeren niet, dat bijkans ieder Hoogduitsche volzin, zal hij in een' Hollandschen worden veranderd, moet worden omgezet en verwerkt? Weten zij dan niet, dat het onderscheid tusschen de beide talen niet alleen bestaat in de woorden, maar ook en niet minder in de woordvoeging? Begrijpen zij niet, dat anders de stijl en kleur van het werk Duitsch blijven, al zijn ook de woorden in Hollandsche veranderd? Zij schijnen zulks niet te weten, niet te begrijpen. Wilden wij al de bewijzen, die hiervoor in het boek gevonden worden, bijbrengen, dan zouden wij het bijkans geheel kunnen afschrijven. Wij geven een proefje uit het begin van den eersten brief, deel I, bl. 1. Daar lezen wij: ‘Hoe frisch en levendig stond weder voor onzen geest, die, door weêrkeerige herinneringen opgeroepen tijd onzer eerste kennismaking en jeugdige verkeering, dat morgenrood van ons aanzijn, toen wij met de levendigste opgewektheid voor al wat groot en schoon is, gloeiden, toen wij vol kracht, gevoel en verbeelding in het rijk der idealen omdoolden, en elkander

de heilige gelofte deden, om elk op zijne wijze te werken tot heil der menschheid.' Dat zijn Nederduitsche woorden, maar ook alleen de woorden zijn Nederduitsch: de stijl is even Hoogduitsch gebleven als in het oorspronkelijke werk. En zoo gaat dit het geheele boek door. Hoe het in zulk eene vertaling met de juistheid en duidelijkheid staat, begrijpt ieder. Tot een proefje verwijzen wij naar de beschrijving van beschaafde lezers, zoo even volgens de vertaling door ons aangehaald. Van zulke beschaafde lezers wordt ondersteld, dat zij *bekwaam zijn, om eene reeks van wetenschappelijke gedachten levendig in zich op te nemen*. Ref. gelooft dat het genoeg is deze woorden aan te voeren om de volstrekte slechtheid der vertaling te bewijzen. Ik bid u, Weleerwaarde Heeren, wat is *eene reeks van wetenschappelijke gedachten?* wat beteekent het, zulk eene reeks *levendig in zich op te nemen?* Gij weet het niet; gij verstaat het niet; want het is onzin. In het oorspronkelijke lezen wij, *welche - die Fähigkeit haben, eine wissenschaftliche Gedankenreihe lebendig in sich aufzunehmen*. De vertalers hebben het niet van zich kunnen verkrijgen het zamengestelde woord *Gedankenreihe* letterlijk door *gedachtenreeks* over te zetten. Waarom zijn zij hier zoo keurig geweest, daar zij er toch anders geene zwarigheid van maken om *erfahrungsreich* te vertalen 'ervaringsvol' (I, 256), *ein leben-wollen* 'een leven willen' (!!!) (I, 146,) *feindesliebe* 'vijandsliefde' (II, 19), *Godsgestalte* (I, 127), enz., enz., enz. Nu hebben zij getoond, dat zij de meening van den Schrijver niet hebben begrepen, en daarom niet in staat waren die meening duidelijk uit te drukken. Al wie Hoogduitsch verstaat, zal bij het lezen van de aangevoerde zinsnede al dadelijk bemerken, dat het praedicaat *wissenschaftliche* niet behoort bij *Gedanken* maar bij *Reihe;* en al wie eenig denkbeeld van vertalen heeft, zal de Hoogduitsche woorden ongeveer op deze wijze overbrengen: 'zulke lezers meende ik mij te moeten voorstellen, die in staat zijn' (*bekwaam zijn* deugt hier niet), 'om zekere denkbeelden naar eisch der wetenschap in goede orde voorgedragen, in zich op te nemen en te bewaren' (*levendig in zich opnemen* is voor een Hollander onverstaanbaar). Doch waar zouden wij eindigen zoo wij al den onzin in de vertaling op deze wijze wilden opgeven en commentariëren. Wat is b.v. de beteekenis van eenen volzin als deze (I. bladz. 132): 'Hiermede (met de verschijning van JEZUS op aarde) is het vraagstuk der menschheid (?) door een van ons geslacht opgelost geworden, de zegepraal des geestes over vleesch en wereld behaald, en een in den heetsten strijd en in de moeijelijkste omstandigheden onbevlekt gebleven, in een met zich zelven en met God overeenstemmend, te gelijk als een door de opstanding en

verhooging van JEZUS CHRISTUS door God zelven aanschouwelijk beloond en verheerlijkt leven, als eene werkelijke daadzaak gegeven.' Dat noemen wij FRANS BALTUS naar de kroon steken! Wat dunkt u, lezer, van eene plaats als deze (I, 294): 'gelijk de mensch-wording van God in CHRISTUS geen *opgaan* (*aufgehen!!!*) van het Goddelijke in menschelijke gedaante was, maar' enz. Ja, vertalers, *aufgehen* beteekent *opgaan;* want *auf* is ons *op* en *gehen* ons *gaan*. Maar gij schijnt niet te weten, dat ons woord *opgaan* nooit, gelijk het Hoogduitsche *aufgehen*, de beteekenis heeft van *zich verliezen in iets*. En omdat gij dit niet weet, hebt gij onzin geschreven en de verwarring nog vermeerderd door het lidwoord voor 'menschelijke gedaante' weg te laten. Doch waar zouden wij eindigen, zoo wij op deze wijze wilden voortgaan, zoo wij de ontelbare germanismen in den vorm van de perioden zoowel als van de woorden wilden aanwijzen? Zoo wordt het woord *angemessen* gewoonlijk vertaald *doelgepast* (*!!*), *Sitz* (*zetel*) *zitplaats;* zoodat wij hier lezen van de *zitplaats van het geloof* (I, 22), *zitplaats van de ziel* enz. Zoo wordt van CHRISTUS gezegd, dat hij het leven *van binnen uit* (*von innen heraus!!*) wil bezielen en herscheppen (II, 57). Zoo vinden wij hier woorden als *teregt buigen, kloekheid* (voor schranderheid) godsdienstige *gisting* (*Gährung*), *begelukzaligen, geestvol, ervaringvol, hooge roep* (*hohe Ruf* 'groote naam'), *grondkiem, bewering, hoofdberoep, daadwerkelijk, inwerking, eenmalig*, enz., enz. Woorden als *element, orgaan, symbolisch* blijven onvertaald. Wilt gij, lezer, een staalje van den kieschen smaak der vertalers, Dl I, bl. 228, wordt het ceremoniële in de Mozaïsche Godsdienst de *schil* genoemd van de meer geestelijke Godsvereering. Aldaar bl. 230 is het woord *fast* (*schier, bijna*) vertaald *gewis*, en daardoor de zin geheel en algemist. Doch het is ons oogmerk niet al den onzin, al de dwaasheid, al de fouten in de vertaling op te geven en op deze wijze de lijst van 'verbeteringen' te completeren, die, volgens de belofte (!!), achter elk deel is gevoegd. Wij beschouwen de geheele vertaling als een doorgaande germanismus. Wanneer zal men toch eens leeren begrijpen, dat het vertalen en bepaaldelijk het vertalen uit het Hoogduitsch een allermoeijelijkst werk is, een werk, dat de meeste zorg en studie vereischt, een werk, waarin men niet wèl kan slagen zonder genoegzame kennis van het vele eigenaardige in beide talen? Het is de pligt van elk, die belang stelt in onze schoone moedertaal, haar te bewaren voor verbastering. En er is niets waartegen wij in dit opzigt zoo zeer hebben te waken als tegen de pogingen van hen, die ongeroepen en onbekwaam het hunne bijdragen om den vloed van vertalingen, die ons overstelpt, te verbreeden en te versterken. Van daar dan ook, dat het oordeel van den *Gids* over

het werk van de Heeren BAKKER en FEENSTRA zoo geheel anders is dan dat, hetwelk hij zich herinnert in een van onze andere beoordeelende tijdschriften gelezen te hebben. Hij keurt hunne vertaling van STIRM'S *Apologie* volstrekt af; en raadt hun aan, hunne gezamenlijke vertalingsoefeningen voort te zetten, maar met de vruchten daarvan het publiek niet weder lastig te vallen, voor en aleer zij het Hoogduitsch en Nederduitsch beter verstaan en het eigenaardige van beide talen beter kennen.

Grondbeginselen der Staathuishoudkunde, uit lessen van Prof. *N.W. Senior*, te Oxford, opgesteld door den Graaf *Arrivabene*.

Uit het Fransch. Met eene Voorrede en Aanmerkingen van Prof. *H.W. Tijdeman*. Te Leiden, bij S. en J. Luchtmans, 1839.

Vervolg van het vorige Nommer bl. 424.

Wij deelden bij eene vorige gelegenheid onze algemeene aanmerkingen mede en willen nu nog eenige oogenblikken stil staan bij de behandeling der afzonderlijke deelen; wij zullen ons echter onthouden van een doorloopend verslag te geven, maar alleen datgene aanhalen, wat ons voorkomt of bijzonder goed te zijn voorgesteld, of waaromtrent wij meenen van gevoelen te moeten verschillen. Over hetgeen wij hier vonden schrijven wij Prof. DEN TEX in zijne reeds genoemde recensie gaarne na, bl. 443, *dat wij in dit werk eene duidelijke en heldere ontwikkeling hebben aangetroffen, van onderscheidene belangrijke geschilpunten der staathuishoudkunde*. De Schrijver doet zich daarin kennen, als een oorspronkelijk en scherpzinnig denker, begaafd met een juist oordeel, en met veel kennis van zaken. Dit is vooral het geval in de inleiding, bij de ontwikkeling der oorzaak, waarom deze wetenschap eerst zoo laat is beoefend geworden, welke hij meent te vinden in het oude Europische monarchale stelsel, volgens hetwelk elke monarchie beschouwd werd als het eigendom van den monarch, en de inkomsten van den staat, als een gedeelte van zijne eigene inkomsten, naar welker bedrag en gebruik het volk geen regt had onderzoek te doen. Zoo vertoont hij zich verder bl. 12 vv. waar hij de redenen opgeeft, waarom men in deze wetenschap geene grootere vorderingen gemaakt heeft. Zoo eindelijk doet hij zich aan ons voor, bij de behandeling van het I, V en VI Hoofdstuk der eerste Grondstelling.

Met bijzonder veel genoegen hebben wij mede het eerste Hoofdst. der IV Grondst. gelezen *over voortbrengst en verbruik;* de Schrijver analyseert aldaar de producenten en consumenten, met an-

dere woorden, de geheele maatschappij op zulk eene juiste en heldere wijze, dat de waarheid in al hare eenvoud zich vertoont. De noot van Prof. TYDEMAN wekte bij ons den wensch op dat zijn HGel. de in dit Hoofdstuk ontwikkelde beginselen mogt toepassen en onderzocht, of in *Nederland de betaling aan, en opbrengst voor de* HOMMELKLASSE *door menschelijke werkbijen, geschiedt* (A) *vrijwillig of onvrijwillig en* (B) *in evenredigheid of onevenredigheid aan het wezenlijk nut, dat die klasse aanbrengt?* Het praktische belang van zoodanig werk behoeft geen betoog.

Hetgeen door den Schrijver bl. 287 vv. *over de verdeeling van den arbeid volgens het territoir*, zoo als de Colonel TORRENS het noemde, gezegd wordt, is mede zeer belangrijk. Wij verheugden ons, in zijne denkwijze over dit onderwerp, ons eigen gevoelen geheel weder te vinden, en dit te meer, omdat de ontwikkeling en toepassing van dit beginsel, niet alleen voor *Nederland*, maar voor alle volken der wereld van het hoogste belang zou kunnen worden. Zoo verre zijn wij echter nog niet gevorderd. Voor dat dit beginsel kan worden toegepast, zullen nog vele vooroordeelen afgelegd en regeringen en volken door grootere beschaving en meer liberale beginselen moeten voorgelicht worden. Het praktische nut zullen wij dus wel niet aanschouwen, maar het is toch reeds vooruitgang, het beginsel te erkennen, te ontwikkelen, te verdedigen; en in dezen vooruitgang mogen wij ons teregt verheugen.

Op eene waardige wijze wordt verder de eer der Staathuishoudkunde gehandhaafd; veel dat haar ten laste is gelegd, wordt juist en overtuigend afgewezen; en zoodanige wederleggingen kunnen niet genoeg herhaald worden, om het bijna algemeen, vooral hier te lande bestaande vooroordeel tegen deze wetenschap, het veld te betwisten, en de wetenschap op hare regte waarde te doen schatten; hierin is zoowel de Heer SENIOR in de inleiding, als de Heer ARRIVABENE in de voorrede bijzonder goed geslaagd.

Op bl. 22 vv. der *Voorrede* wordt alzoo ook de mededinging (*Concurrentie*) tegen de bedenkingen van sommige verdedigd, die haar de bestaande rampen der maatschappijen ten laste leggen. Zij wordt gezegd heilzaam te zijn in hare werking, omdat zij niet *speciaal* maar *algemeen* zijnde, het bewijs, de oorzaak en tevens het uitwerksel is van eene groote ontwikkeling der productieve krachten, terwijl de armoede en ellende der mindere klassen in verkeerde wetten en gewoonten te zoeken is. Het zij ons vergund hieromtrent onze gedachten mede te deelen.

Naar ons oordeel plaatst zich de Heer ARRIVABENE op een geheel ander standpunt, dan zij, tegen wie hij te velde trekt.

Mededinging (*concurrentie*) kan beschouwd worden, zoo als zij zijn moest, volgens wetenschappelijke beginselen, of ook, zoo als

zij voor ons aanschouwelijk is in de maatschappij. Uit een wetenschappelijk oogpunt beschouwd, is zij nuttig en heilzaam, zoowel voor alle natiën in hare onderlinge betrekkingen, als voor ieder volk en zijne bestanddeelen in het bijzonder. Door den invloed toch der vrije mededinging, zoude elke natie datgene bij voorkeur voortbrengen, waartoe zij door neiging, klimaat, grond als anderzins het beste geschikt was, met andere woorden, er zou eene verdeeling van den arbeid, volgens het territoir (zie bl. 287 en vv.) plaats hebben; deze voortbrengselen zouden de natiën onderling verruilen en het is ontegenzeggelijk, dat de voortbrengselen alzoo ten goedkoopste zouden voortgebragt, derhalve de productie en consumtie tot hare grootste uitgebreidheid opgevoerd en het gemakkelijkst in elks behoeften zou voorzien worden. Dezelfde uitwerking, bij de natiën onderling te weeg gebragt, zouden wij bij elk volk en de bijzondere personen, waaruit het bestaat, wedervinden; dan, ja is mededinging algemeen in de geheele wereld, bij de volken onderling, bij elke natie, bij elk mensch in het bijzonder; dan is zij het bewijs, de oorzaak en tevens het uitwerksel van eene groote ontwikkeling van productieve krachten. Maar zoo bestaat zij niet, in de werkelijkheid; zoo als wij haar met de daad aanschouwen, komt zij ons voor *beperkt* (*speciaal*) te zijn; niet omdat er winstgevende takken van nijverheid zijn, die niemand *wil* beoefenen, maar omdat de nijverheid haren natuurlijken loop verloren heeft, omdat zij schier overal verwrongen daarstaat, en onderscheidene van hare takken, die in den natuurlijken staat der maatschappij winstgevend zouden geweest zijn, nu ten kosten komen der natie; terwijl andere, die niet productief zijn zouden, tot productief, niet voor de natie, maar voor enkele individus, gemaakt worden, alzoo schijnbaar voordeel blijven geven, maar waarbij de winst van den eene door het verlies van den andere geëvenaard, ja overtroffen wordt; en dit toch zijn de gevolgen van beschermende wetten, monopoliën, belastingen; hierdoor wordt de concurrentie beperkt, want zij moet zich nu bepalen, tot hetgeen nu nog productief is gebleven en waartoe ieder wordt toegelaten. En wanneer nu bestaande wetten, belastingen enz., de vrije mededinging omtrent een aantal takken van nijverheid belemmeren, ja beletten, ligt het dan niet in den aard der zaak dat zij beperkt wordt tot die takken, welke nog toegankelijk blijven en nog productief zijn? dat is met andere woorden, zij is *speciaal;* en wat meer is, zij werkt eenzijdig. Één voorbeeld uit duizenden die voorhanden zijn! Zoutkeeten waren vroeger een winstgevende tak van nijverheid in *Nederland*. Sedert is er eene belasting op het zout gekomen; deze drukt gedeeltelijk den producent, gedeeltelijk den consument; zoo er nog winst blijft be-

staan, wordt de mededinging verminderd, omdat het object gedeeltelijk het aanlokkende verloren heeft; is er geene winst meer, dan houdt alle mededinging op; maar in elk geval vermindert zij, en werkt eenzijdig, want zij, die eerlijk genoeg zijn, om de belasting te betalen, ontvangen minder loon voor hunnen arbeid, mindere voordeelen van hunne kapitalen; terwijl anderen, die de belasting ontduiken, zooveel meer dan de zoo even genoemde genieten, als de belasting bedroeg, ja meer dan dat. Wat nu is het gevolg van dit alles? Dat, wanneer verschillende takken van nijverheid, door omstandigheden, wetten en belastingen niet meer winstgevend zijn, de mededinging beperkt wordt, de gegadigden zich toeleggen op andere takken, en de mededinging aldus geconcentreerd wordende op enkele daarvan, deze in plaats van voordeel, nadeel beginnen op te leveren. Zoo dunkt ons, dat mededinging beperkt wordt, dat zij aanleiding kan geven tot ellende en armoede, tot eenen onredelijken en onbillijken staat van zaken; terwijl wij echter gaarne erkennen, dat verkeerde wetten en gewoonten de oorzaak dier beperkte concurrentie zijn; de tegenwerpingen zijn dan ook van hen afkomstig, die haar beschouwen, zoo als zij zich vertoont, terwijl zij in de *Voorrede* te veel beschouwd wordt, zoo als zij zich naar wetenschappelijke beginselen *zou* voordoen, bijaldien er eene volkomene vrijheid van nijverheid bestond.

Een paar bedenkingen zij het ons geoorloofd te opperen betreffende Hoofdstuk I en II der eerste *Grondstelling;* het eene handelende *over den rijkdom*, het tweede *over de waarde*.

Vooreerst komt het ons voor, dat eene verdeeling als deze min wenschelijk is. De grenzen van beide onderwerpen zijn te weinig bepaald, of liever, beide onderwerpen hebben te veel met elkander gemeen, om afzonderlijk behandeld te worden. Dit erkent de Schrijver zelf, wanneer hij bl. 44, bij den aanvang van het tweede Hoofdstuk zegt: '*De bepaling der* WAARDE *is begrepen in die van* RIJKDOM.' Van hier dat men in het eerste hoofdstuk reeds zeer veel over *de waarde* en ook in het tweede over *rijkdom* gezegd vindt. Wij zouden beide onderwerpen liever in eens behandeld hebben, ter meerdere duidelijkheid en ter voorkoming van herhaling van dezelfde gedachten, hoewel met eenen anderen vorm bekleed.

Een tweede bedenking betreft de bestanddeelen, die waarde aan een voorwerp geven; deze zijn (zie pag. 39). *nuttigheid, vatbaarheid voor overdracht, en bepaalde hoeveelheid*, welk laatste bestanddeel zijne kracht ontleent uit twee veelvermogende grondtrekken der menschelijke natuur, de neiging tot verscheidenheid, en tot ijdelheid. - De Schrijver heeft hier te veel het oog op de hoedanigheden van voortbrengsels ten opzigte van de koopers of verbruikers, terwijl er ook hoedanigheden zijn aan de voortbrengsels

eigen ten opzigte der producenten, die op de bepaling der waarde van invloed zijn, en waarvan wij hier geen gewag vinden, *Nuttigheid, vatbaarheid voor overdracht en bepaalde hoeveelheid* geven waarde aan eene zaak; die waarde wordt geregeld of bepaald door de verhouding van aanbod en aanvraag. Wij erkennen gaarne de waarheid dezer stelling, maar de betrekking tusschen aanbod en aanvraag wordt geregeld door de kosten van voortbrenging, dat is, het loon van den arbeider, het voordeel van de kapitalen en de kosten der grondstoffen van den eenen kant, en door den wil en het vermogen, om die kosten van voortbrenging voor het voortbrengsel in ruiling te geven of te koopen van den anderen kant: het zijn dus eigenlijk de kosten van voortbrenging, die de waarde bepalen; want het is stellig, dat men ophoudt met goederen te *produceren*, wanneer daardoor de kosten der voortbrenging niet worden goedgemaakt.

Men vergete niet, dat hier spraak is van algemeene grondbeginselen, maar niet van resultaten van bijzondere nu en dan voorkomende omstandigheden. Dit op den voorgrond zettende, gelooven wij het daarvoor te mogen houden, dat de waarde eener zaak bepaald wordt, door de kosten der grondstoffen met de kosten van den arbeid daaraan besteed en het voordeel der kapitalen. Dit alles nagegaan hebbende, bepaalt de producent, wat hij daarvoor in ruiling moet terug ontvangen, om met het voortbrengen van die voorwerpen te kunnen voortgaan, terwijl de verbruiker onderzoekt of hij de gevraagde opoffering zich wil getroosten, om zich de verlangde zaak aan te schaffen. Zoo lang de verbruiker nu zoodanige bepaalde waarde wil in ruiling geven, gaat de producent voort met het voortbrengen der voorwerpen zijner nijverheid: is dit niet meer het geval, zoo wordt hij genoodzaakt zijne industrie te staken. In den regel wordt de waarde van de voortbrengselen op deze wijze bepaald. Hetgeen door den Schrijver opgegeven wordt de waarde te bepalen, is daarop van onmiddelijken invloed, wij erkennen dit zeer gaarne, maar slechts voor een gegeven geval en het is tevens meer afhankelijk van verschillende zoowel algemeene, als aan den kooper eigene omstandigheden. Meer of minder vraag naar eene zaak hangt af van tijd, klimaat, voorspoed, ellende, armoede, beschaving, ruwheid, oorlog, vrede enz. De aangehaalde voorbeelden bewijzen het. Eene schilderij van RAPHAëL heeft eene groote nuttigheid, en dus groote waarde voor hem, die prijs stelt op schoone kunsten, op voortbrengsels van groote meesters, maar heeft hoegenaamd geene nuttigheid, geene waarde voor hem die ontbloot is van alle gevoel van schoonheid, die in zich geene beweegredenen vindt, om zich daarvoor eenige opoffering te getroosten; zoo kan b.v. de oorlog de nuttigheid van en dus de vraag naar wa-

pens zeer verhoogen; de waarde daarvan zal dus vermeerderen en zij, die zich met het voortbrengen van wapenen bezig houden, zullen groote winsten genieten, maar zoodra de vrede komt, vermindert de vraag naar wapenen, en in plaats van winst, geeft het voortbrengen daarvan verlies. Men ziet hieruit, dat het voorbijgaande en geene blijvende oorzaken der waarde zijn, en hoewel deze omstandigheden invloed op de waarde der zaken uitoefenen, zij echter in den regel niet kunnen beschouwd worden als de waarde daarvan te bepalen. Het zijn andere hoedanigheden, die zoodanig resultaat opleveren, en de behandeling hiervan had hier niet mogen ontbreken. Het onjuiste van het voorbeeld op bl. 46, van eenen slechten tarweoogst is teregt door den Vertaler in eene noot aangetoond.

Over verwisseling of ruiling en geld handelende, zet de Schrijver mede zijne gevoelens uiteen, aangaande het crediet (bl. 63 volg.) beweerende, dat dit een gebrekkig hulpmiddel is, om de zwarigheden van den ruilhandel weg te nemen, dat men een krachtdadiger hulpmiddel behoefde, en het gevonden had in het geld, dat dit geld een *omloopend pand* is, daarin onderscheiden van persoonlijk crediet, dat men crediet aan het *voorwerp* en niet aan eenig bijzonder *persoon* schonk; eindelijk dat het geld alzoo het aanvulsel (*supplement*) van het crediet is. Deze voorstelling is onjuist, onze denkbeelden daaromtrent komen hierop neder.

Oorspronkelijk was alle handel, ruilhandel, dat is: een ieder ruilde voorwerpen, welke hij niet behoefde, in tegen voorwerpen, welke hij noodig had, of men ruilde arbeid van den eenen en eenige zaak (buiten geld), aan den anderen kant. De ruilhandel leverde echter te veel moeijelijkheden op, om op den duur en bij meerdere uitbreiding volgehouden te kunnen worden. Er was dus een hulpmiddel noodig, en dit heeft men gevonden in het *geld;* niet omdat men aan het geld als voorwerp, crediet heeft toegekend, zoo als de Schrijver zegt, maar omdat geld waarde, en wat meer is op bepaalde plaatsen en tijden erkende en bepaalde waarde heeft; de handel blijft dus in zekeren zin nog ruilhandel in zoo verre namelijk, dat men de eene waarde voor de andere in ruil geeft, maar hetgeen in ruiling genomen wordt is niet meer eenige zaak, een of ander voorwerp, maar geld. Om nu bij het voorbeeld van den Schrijver bl. 63, te blijven. Een landbouwer heeft den raad van een' regtsgeleerde noodig, maar heeft niets dan een' os, om in ruiling te geven, terwijl de regtsgeleerde honderderlei andere dingen behoeft. Het eenige middel zegt de Schrijver, om de onevenredigheid tusschen onze behoeften en producten te vereffenen is het crediet. De regtsgeleerde geeft zijnen raad op voorwaarde, dat de landbouwer den os zal geven aan anderen, die

hem de dingen, welke hij noodig heeft, zullen verschaffen. Wij zouden hier aldus redeneeren. In een beschaafd land, bepaalt ieder zich tot het voortbrengen van slechts eene enkele soort van zaken; met betrekking tot alle andere hangt hij van andere menschen af. Nu zijn er daaronder een aantal, die geld hebben, maar geenen os, en die dezen behoeven; de landbouwer gaat dus tot hen, geeft zijnen os voor geld, gaat daarmede naar den Regtsgeleerde, ontvangt het advies, en geeft het geld op zijne beurt aan dezen, die zich daarvoor weder het benoodigde aanschaft. Men ziet hieruit, dat in den regel het crediet geen hulpmiddel is, maar het geld; en dat om eene hoofdhandeling, om het zoo te noemen, zoo als die tusschen den landbouwer en den Regtsgeleerde voorgesteld wordt, te bewerkstelligen, er een aantal tusschenhandelingen noodig zijn, waarin het geld als hulpmiddel gebezigd wordt. Maar, zal men welligt zeggen, het verschil tusschen den Schrijver en ons bestaat meer in de woorden dan in de zaken: want de Schrijver erkent het geld als hulpmiddel, zelfs als krachtdadiger hulpmiddel dan het crediet; wij erkennen dit volgaarne, maar de Schrijver erkent het geld als een omloopend pand, waaraan men crediet verleend heeft, en wij als een omloopend pand, dat *waarde* heeft, en dit verschil is niet denkbeeldig, maar is van belang, niet alleen van een wetenschappelijk, maar ook van een practisch belang. Crediet schenken toch is iets geheel denkbeeldigs; wie crediet voor een billet aan toonder heeft, hecht er eene waarde aan die het in wezenlijkheid niet bezit; maar wie een ƒ10 stuk ontvangt, hecht er geene waarde aan, die het niet bezit, maar erkent met al zijne landgenooten, dat het ƒ10 waard is; hij schenkt dus geen crediet aan het geldstuk, maar erkent de waarde, die het in ieders oog bezit. Het geld, het hoofdhulpmiddel, heeft dan geene *denkbeeldige* maar eene *wezenlijke* waarde; maar er zijn buiten het geld nog andere hulpmiddelen, zoo als credietpapier, banknooten, wissels, brieven aan toonder en dergelijken; en hierop heeft de Schrijver waarschijnlijk te veel het oog gehad. Deze hebben eene denkbeeldige waarde, aan deze schenkt men crediet, maar alleen daarom, omdat men ze, hetzij ten allen tijde, hetzij op bepaalde tijden en onder zekere voorwaarden, voor geld kan inruilen, en dus omdat ze het representatief zijn eener wezenlijke waarde. Zoodanig papieren geld wordt gebruikt, om de handelingen met geld te vereenvoudigen en om de werking daarvan te vermeerderen. Men ziet hieruit, dat men, van het geld sprekende, niet kan zeggen, dat het een voorwerp is, waaraan men crediet schenkt, en dat het geld het *aanvulsel* van het crediet is, maar dat geld een voorwerp is, dat op eene bepaalde plaats en op bepaalde tijden, eene zekere, algemeen erkende waarde heeft, en dat het crediet

een *aanvulsel* (*supplement*) is van het geld. Het tegenovergestelde te beweeren, luidt niet alleen vreemd, zoo als de schrijver erkent bl. 64., maar is hetzelfde, als of men het hoofddoel eener handeling meende te moeten zoeken in het ruilen van een voorwerp, dat wezenlijke waarde heeft, tegen een voorwerp, waaraan men slechts eene denkbeeldige waarde hecht; een fabriekant ruilt zijne voortbrengselen niet in tegen crediet, maar tegen geld; geld is dus de hoofdzaak, crediet de bijzaak: of liever het laatste is het aanvulsel van het eerste, gebezigd, zoo lang het laatste ontbreekt. De Schrijver schijnt zelf het onjuiste van deze redeneering gevoeld te hebben; althans hij blijft zich niet gelijk, daar hij bl. 69 zegt, dat geld waarde moet hebben, zal het als middel van ruiling geschikt zijn; niettegenstaande dit beschouwt echter de Schrijver doorgaans het geld als middel van ruiling en verliest de waarde daarvan te veel uit het oog, waardoor zijne wijze van zien eenzijdig wordt, zoo als bl. 77 en volg., en bijna overal, waar over geld gesproken wordt.

In het V^{de} Hoofdstuk wordt over de mercantile theorie van den rijkdom gehandeld. Met meesterlijke trekken worden de ongerijmdheid en de nadeelen daarvan geschilderd, en de oorzaken der daaromtrent bestaande vooroordeelen opgegeven; eene dier oorzaken en naar onze meening niet eene der minste, hebben wij hier niet gevonden. Zij is deze: een der middelen, en wel het voornaamste, om de inlandsche nijverheid te beschermen, vreemde voortbrengselen af te weren, ja den invoer van enkele geheel te beletten, wordt gevonden in de belastingen (zie bl. 119), en inkomende regten op vreemde producten, waarvan de opbrengst allerbelangrijkst is. Al wat strekken kan, om de openbare inkomsten te verminderen, wordt gevreesd bij de bestaande ontzaggelijk groote en reeds niet meer aflosbare staatsschulden, gevoegd bij hetgeen jaarlijks voor openbare uitgaven benoodigd is. Vervallen nu de vooroordeelen, waarvan de Schrijver melding maakt, zoo is het gevolg, dat men meer en meer zal trachten de beschermende regten te doen ophouden, waardoor de opbrengst der belastingen zou verminderen; eene reden, waarom van den kant der regeringen deze vooroordeelen meer bevestigd dan uitgeroeid worden.

Op bl. 120 wordt gezegd, dat de hooge arbeidsloonen in *Engeland* een gevolg zijn van den hoogeren trap der *productive* kracht (der *productiviteit*) van den arbeid der Engelschen, welke stelling in den eersten oogopslag, zoo als de Schrijver erkent, misschien paradox zal schijnen, edoch elders, maar niet te dezer plaatse verdedigd zal worden. Wij betreuren het inderdaad, deze verdediging hier te missen; welligt waren wij overtuigd geworden, maar tot nu toe moeten wij erkennen, dat wij in gevoelen ver-

schillen. Wij beschouwen hoogere arbeidsloonen als een gevolg van grootere beschaving, waardoor meer behoeften ontstaan, welke noodzakelijk voldaan moeten worden, en van grootere duurte van hetgeen alzoo tot de noodwendigheden des levens behoort, veroorzaakt door belastingen in het algemeen, verbodswetten en zoogenaamde beschermende regten. De Heer ARRIVABENE schijnt het hier omtrent tamelijk (althans voor een gedeelte) met ons eens te zijn (zie bl. XXV en volg. der voorrede) zeggende, *dat het bedrag der dagloonen, welke ter voorziening in het onderhoud van deze behoeftigen strikt noodzakelijk gerekend wordt, voor de werklieden van ieder ander land dan Engeland, weelde zijn zou; die dagloonen zijn zoo hoog, omdat elk Engelschman tarwe-brood eten, een zindelijk huis hebben, behoorlijk gekleed en verwarmd moet worden*.

Met belangstelling hebben wij de ontwikkeling der derde Grondstelling over de bevolking gelezen; wij vonden daarin veel, dat zeer juist, zeer krachtig en kernachtig werd uiteengezet; hetgeen ter bestrijding werd aangevoerd van het gevoelen van MALTHUS, MACCULLOCH, MILL, is zeer belangrijk. Intusschen vroegen wij ons zelve na eene ernstige overweging van het gelezene af, of Prof. SENIOR er in geslaagd was ons te overtuigen, dat het gevoelen van MALTHUS ongegrond is en de bevolking geene strekking heeft, om meer toe te nemen, dan de middelen van bestaan; en wij moeten de waarheid erkennen, zijne redeneringen hebben ons bevestigd in onze denkwijze, die dezelfde is als die van MALTHUS. Het is hier de plaats niet beider gevoelens breedvoerig te ontwikkelen, hetzij echter vergund met weinige woorden de gegrondheid van ons gevoelen aan te toonen.

Wij vragen al dadelijk, wat bewijst MALTHUS met zijne redeneringen? wat SENIOR? De eerste wil aantoonen, dat de bevolking eene strekking heeft, om meer toe te nemen dan de middelen van bestaan; de tweede, dat de middelen van bestaan eene strekking hebben om meer toe te nemen, dan de bevolking; de laatste grondt zijne redenering op eene gevolgtrekking uit historische daadzaken; hij zegt: volken, nog op de eerste trappen van beschaving, hebben mindere middelen van bestaan in evenredigheid hunner bevolking, dan volken die ver in de beschaving gevorderd zijn, en wier bevolking aanmerkelijk is toegenomen; een rijk Indiaan heeft minder gelegenheid om in zijne behoeften te voorzien, dan een arm Engelschman: en hij leidt hiervan de gevolgtrekking af, dat de middelen van bestaan meer toenemen dan de bevolking. Zeer juist is dit, en onwedersprekelijk waar; maar dit is iets, dat MALTHUS nimmer heeft ontkend of zou ontkennen.

Historisch is het waar; de bevolking is niet zoo zeer toegenomen als de middelen van bestaan; maar bewijst dit, dat de bevolking

geene *strekking* heeft, om die middelen van bestaan te buiten te gaan? Immers neen. Want de bevolking is met geweld, door den invloed der stellige en voorkomende hinderpalen, zoo als de Schrijver die noemt, binnen zekere grenzen bepaalt, zoodat de middelen van bestaan meer toegenomen zijn, dan de bevolking; van hier dan ook, dat er nog velen door gebrek, door de onmogelijkheid, om in hunne behoeften te voorzien, omkomen.

Wil men dus het beweeren van MALTHUS omver werpen, dan moet men aantoonen, dat de bevolking, buiten den invloed van hinderpalen, geheel aan zich zelve overgelaten, niet evenzeer vermeerderen zou, als de middelen van bestaan; hiertoe is de gevolgtrekking uit historische daadzaken bij den Schrijver te vinden, niet genoegzaam, want daar worden de resultaten beschouwd van het toenemen der bevolking geheel onder den invloed der erkende hinderpalen; hoe belangrijk de werking der beletselen is, wordt door den Schrijver bijzonder goed aangetoond, maar juist hetgeen daarover gezegd wordt in verband beschouwd met hetgeen aangevoerd wordt ter bestrijding van het gevoelen van MALTHUS, heeft ons overtuigd, dat beide iets anders hebben bewezen; de een dat de historie leert, dat de middelen van bestaan in wezenlijkheid meer zijn toegenomen dan de bevolking, de andere dat de *strekking* der bevolking is meer *toe te nemen* dan de middelen van bestaan. Wij beschouwen beide als waar, en zien geen wezenlijk verschil van gevoelen, daar het hier verhandelde eigenlijk over andere onderwerpen loopt.

Aangaande het woord *onthouding* voor *opgegaard vermogen* vereenigen wij ons volgaarne met Prof. TYDEMAN in de noot op bl. 247, Alleen zouden wij dienaangaande aanmerken, dat het beter is, de door andere Schrijvers gebezigde terminologie te blijven gebruiken zoo men geene betere daarvoor in de plaats heeft, ten einde zooveel mogelijk verwarring van denkbeelden voor te komen. Overigens zegt Prof. DEN TEX teregt in zijne meermalen aangehaalde recensie omtrent het tweede en derde Hoofdstuk dezer grondstelling: ‘*Het verwondert ons, na dit alles te hebben aangetroffen*, (namelijk in hoofdstuk II), *een volgend Hoofdstuk met het opschrift te vinden:* DES CAPITAUX, *even als of nu eerst over de kapitalen zou gehandeld worden*; *terwijl het alleen eene voortzetting behelst van de beschouwing van dat onderwerp, reeds vroeger aangevangen*.

Hetgeen over de *machinerie* gezegd wordt, komt ons wel juist, maar onvolledig voor; dit onderwerp zouden wij gaarne in een werk, waar opzettelijk over dit punt gehandeld wordt, meer ontwikkeld, en de voornaamste voordeelen der machinerie althans aangeduid hebben gezien; het behoorde niet verzuimd te zijn in een

boek, dat den titel van *Grondbeginselen* voert, en is niet overbodig wegens de nog altijd bestaande vooroordeelen tegen machines en machinerie.

Hiermede eindigen wij onze aanmerkingen. De vertaling is over het algemeen genomen goed; de stijl kon hier en daar beter, en vooral duidelijker zijn; wij erkennen echter gaarne, dat het dikwijls moeijelijk is dit te blijven bij het behandelen van onderwerpen uit het gebied der Staathuishoudkunde.

Ten slotte: wij hebben veel schoons, veel goeds gelezen, heldere begrippen en liberale denk wijze gevonden. Daarom wenschen wij het werk in ieders handen. Mogt de uitkomst leeren, dat ons gevoelen over het nuttelooze der vertaling ongegrond is, en mogt de lezing van dit werk algemeen, mogen vooral een aantal vooroordeelen daardoor uitgeroeid worden!

A....

....E.

Proeve over den Staat der Geneeskundige Wetenschappen in Frankrijk, door *H.A. Schreuder*,

Heel- en Verloskundige en Prosector aan de Geneeskundige School te Rotterdam. Rotterdam, H.A. Kramers, 1839, 8°. 392 bl.

(*Vervolg en slot van bl.* 410).

Indien wij onze beoordeeling bij de aanmerkingen bepaalden, die wij tot hiertoe aangevoerd hebben, zoude men ons misschien eene te groote gestrengheid kunnen verwijten. Het is ons, wel is waar, gebleken, dat het werk van den Heer SCHREUDER niet beantwoordt aan hetgeen wij er op den titel af van mogten eischen, dat eenige hoofdstukken zeer onvolledig zijn, dat het den Schrijver aan eenen diepen en scherpen blik in den staat der wetenschap ontbreekt, en dat daardoor zijn werk geen geheel daarstelt: doch men mag ons na dit alles nog te regt vragen, of alle hoofdstukken dan even weinig belangrijks bevatten. Wij willen daarom het werk doorloopen, en ons oordeel over de waarde der bijzondere deelen opgeven. De ruimte verbiedt ons dit breedvoerig te doen, en wij zullen slechts bij een enkel hoofdstuk wat naauwkeuriger onze meening uiteen zetten.

Na hetgeen wij van de inleiding en de beide volgende hoofdstukken gezegd hebben, zal het niet noodig zijn daarop terug te komen. - De Phrenologie wordt slechts zeer oppervlakkig behandeld; dit hoofdstuk is onvolledig en weinig geschikt, om den

lezer belangstelling in te boezemen. - Een der gewigtigste onderwerpen in den arbeid van den Heer SCHREUDER is de leer van BROUSSAIS; eene oordeelkundige ontwikkeling daarvan mag men dus te regt van hem eischen. Wij zullen, hetgeen in dit hoofdstuk bevat is, den lezer zoo kort mogelijk mededeelen. ‘De *Nosographie philosophique* van PINEL was gedurende meer dan vijftien jaren het wetboek, de Codex der Fransche geneeskundigen. BICHAT legde door zijne werken den grond tot eene geheele verandering in de geneeskundige denkbeelden. Hij was de eerste, die de eigenaardigheid der ziekelijke aandoeningen naar de bijzondere weefsels duidelijk deed kennen; daardoor ontstond een naauw verband der ziektekunde met anatomie en physiologie: met het verheffen der pathologische anatomie, gaf hij eene bepaalde rigting aan de wetenschap tot het localiseren der ziekten: “toen BICHAT, de anatomie meer physiologisch, en de physiologie en pathologie meer anatomisch deed worden, ontstond, in de toepassing van dat alles op de geneeskunde, het localismus.” BROUSSAIS ontwikkelde de denkbeelden van zijnen leermeester BICHAT; een zijner eerste grondregelen is, dat de geneeskunde op ontleedkunde en physiologie gegrondvest moet zijn. BROUSSAIS onderscheidt in zijn systeem het karakter der ziekten, naarmate zij zich door eene te groote of te geringe *irritatie* kenschetsen.’ Hier weidt de Schrijver uit over de beteekenis, die BROUSSAIS aan irritatie en ontsteking hechtte, en spreekt dan over de verhouding van het plaatselijke lijden tot den algemeenen toestand. Hij is dus gekomen tot hetgeen hij een der hoofdregels in de leer van BROUSSAIS noemt, ‘de localisatie der koortsen in het darmkanaal als ontstekingen of *phlegmasies aigues*, en het bestrijden van de essentialiteit der koortsen.’ Verder spreekt hij over de begrippen van *sympathie* (het zij als *sympathie de relation* of als *sympathie organique*) en *revulsie.* ‘De *gastro-enteritis*, eene ontsteking van een orgaan dat zoo bij uitstek gevoelig is, brengt in hevigheid toenemende al die verschijnselen voort, die men in de *febres malignae, nervosae, ataxicae* (*atactae*) beschreven heeft: al de essentiëele koortsen der Schrijvers behooren tot de eenvoudige of zaamgestelde gastro-enteritis.’ Nadat hij dit in het algemeen uit een gezet heeft, voert hij uit CHOMEL'S werken de bewijzen aan, die voor het gevoelen van BROUSSAIS pleiten, daar de genoemde Schrijver in zijne *Leçons de clinique médicale* (*fièvre typhoide*) verzekert, dat bij niet een der lijders, die aan die koorts bezweken, de *folliculeuse* ontsteking der ingewanden ontbrak. De Schrijver besluit het hoofdstuk met de toepassing van de leer van BROUSSAIS op de behandeling der ziekten; de antiphlogislische methode werd door zijne leerlingen dikwijls overdreven, en daar waar de meester tot opwekkende middelen zijne toevlugt

zoude nemen, werden door de volgelingen aderlatingen en bloedzuigers aangewend. Deze overdrijving ‘heeft reeds tegenwoordig plaats gemaakt voor een gepast *juste milieu*.’

Ziedaar dan den inhoud van dit hoofdstuk. Dat de Schrijver niet uitvoerig gehandeld heeft over de belangrijke punten welke hierin vervat zijn, zal men reeds daaruit kunnen afleiden, dat hij er slechts vijftien bladzijden voor ingeruimd heeft; want het laatste gedeelte van het hoofdstuk konde, zonder aan de waarde iets kort te doen, zeer goed gemist worden. Daarmede willen wij evenwel niet gezegd hebben, dat de Schrijver het stelsel van BROUSSAIS uit het standpunt, door hem gekozen, niet duidelijk ontwikkeld heeft. Of dit standpunt juist is, zie daar eene vraag, die wij niet onbeantwoord mogen laten. Vooreerst kunnen wij met den Heer SCHREUDER niet instemmen aangaande het onderscheid tusschen de leer van PINEL en BROUSSAIS, evenmin als wij de ontwikkeling van het stelsel des laatsten uit de werken van BICHAT juist achten. Zeker was PINEL de leer van de Essentialiteit der koortsen uitsluitend toegedaan, doch reeds vóór hem had BORDEU in zijne *Recherches sur le tissu muqueux et sur l'organe cellulaire* op de gewigtige rol, die het eel weefsel in het dierlijk ligchaam vervult, zoowel wegens zijne eigenschappen, als wegens zijne algemeene verbreiding in de onderscheidene organen, opmerkzaam gemaakt. Het standpunt van PINEL was voornamelijk om zijne leerlingen tot het waarnemen der verschijnselen aan te sporen; ontstekingen en koortsen wilde hij streng scheiden, en wenschte daarom onder de laatsten slechts eenvoudige koortsen op te nemen, die in haar beloop eene bestendige orde van verschijnselen vertoonen. Wat den eigenlijken aard der koortsen betreft, hij erkent dat de benamingen door hem aan de verschillende groote afdeelingen gegeven, slechts op uitwendige vormen berusten, en streng genomen niet het wezen der koortsen uitdrukken. Verder erkende PINEL reeds in zijne eerste uitgave der *Nosographie philosophique*, dat de ontstekingen vooral naar de weefsels, waarin zij hare zitplaats hebben, verschillen, en niet zoo zeer naar het orgaan, dat er door aangedaan is. ‘Qu'importe que l'arachnoïde, la plèvre, le péritoine résident dans différentes régions du corps humain, puisque ces membranes ont des conformités générales dans leur structure? N'éprouvent-elles pas des lésions analogues dans l'état de phlegmasie, et ne doivent elles pas être réunies dans le même ordre, en formant seulement des genres différens.’ Deze uitdrukking van zijne meening stemt zoo volkomen met de woorden van BICHAT overeen, dat wij ons niet weerhouden kunnen ze hier naast te plaatsen ‘of de tela serosa tot de hersenen behoore door de membrana arachnoïdea, tot de longen door de pleura, enz., overal wordt zij, op dezelfde wijze,

door ontsteking aangedaan, overal ontstaat de waterzucht gelijkvormig enz..... Wat ook het orgaan moge zijn, hetwelk door de tela mucosa bekleed wordt; deszelfs aandoeningen hebben overal hetzelfde onderscheidend kenmerk of karakter' (SCHREUDER pag 58). Wij stemmen gaarne toe, dat de belangrijke geschriften van BICHAT veel bij gebragt hebben tot de rigting, die de wetenschap genomen heeft, doch gelooven dat de Schrijver den invloed van de leer der membranen, zoo als zij door BICHAT voorgedragen is, op het stelsel van BROUSSAIS, niet juist ontwikkeld heeft.

De Heer S. heeft de leerstellingen van BICHAT aangaande de levenskrachten, de bijzondere toepassing, die deze geleerde daarvan op de ziekelijke aandoeningen der weefsels gemaakt heeft, geheel voorbijgezien; de rigting tot het vitalisme moest er noodwendig uit voortvloeijen, en de eerste propositie van BROUSSAIS(1) toont ten duidelijkste, dat men daarin veel meer de kiem van het stelsel der physiologische geneeskunde moet zoeken. Terwijl BROUSSAIS vroeger een warme aanhanger van de leer van PINEL geweest was, overzag hij nu van een algemeen gezigtspunt den geheelen omvang van koortsen; terwijl zijn leermeester uit de verschijnselen de klassen zamenstelde, construeerde BROUSSAIS uit zijn beginsel van irritatie en ontsteking alle koortsen. Men ziet hieruit dat de Schrijver de zaak niet van de juiste zijde opgevat heeft. Zoo is het verder onjuist, wanneer hij BICHAT als dengenen noemt, door wiens invloed in *Frankrijk* de pathologische anatomie zich vooral ontwikkeld heeft: noch hem, noch BROUSSAIS mag men als de grondleggers der anatomische school aanmerken; integendeel is de laatste steeds daarmede in strijd geweest; wij herinneren den lezer slechts aan zijnen twist met LAENNEC. Deze vormde, zoo als ANDRAL zich uitdrukt, getroffen door het onderscheid in vorm en aanzien van verschillende ontaardingen, kunstmatige groepen, daarbij niet in aanmerking nemende, dat al die verscheidenheden dikwijls slechts het gevolg van een en denzelfden ziekelijken toestand zijn. De Heer S. heeft hier blijkbaar het stelsel van hen, die alle ziekten trachten te localiseren verward met de pathologisch-anatomische school. Wanneer hij minder getrouw aan zijne stelling, *je raconte je ne juge pas* geweest ware, hij zoude zelf dit opgemerkt hebben. Het is dan ook bovendien een wezenlijk gebrek in den aanleg van het werk, dat de Schrijver geene kritiek van de meeningen der geleerden gegeven heeft; dit is de eenigste weg, om in den geest in te dringen; het aanhalen alleen van plaatsen met de eigen woorden der Schrijvers is daartoe niet voldoende, en kan dikwijls tot verkeerde op-

(1) *La vie de l'animal ne s'entretient que par les stimulans extérieurs* (BROWN); *et tout ce qui augmente les phénomènes vitaux est stimulant.*

vattingen aanleiding geven. De lezers zullen ons, hopen wij, de uitvoerige beschouwing over BROUSSAIS ten goede duiden. Wij gaan nu tot de volgende hoofdstukken over, en zullen ons verder slechts tot een algemeen oordeel bepalen, hoewel de onderwerpen, daarin behandeld, evenzeer tot velerlei aanmerkingen konden leiden.

Over de auscultatie en percussie (Afd. IV, H. 2) vindt men niets belangrijks; de Schrijver had hier de verdiensten van LAENNEC voor de pathologische anatomie moeten aantoonen, de reden waardoor de beoefening van deze diagnostische hulpmiddelen zoo hoog geschat wordt, de belangrijke ontdekkingen, die daaruit voortgevloeid zijn, tevens met hunnen invloed op de wetenschap, had hij hier duidelijk uit een moeten zetten; doch in plaats daarvan vindt men eenige niets beduidende beschouwingen over het nut der middellijke of onmiddellijke auscultatie en percussie, eenige klagten over de weinige belangstelling, die men er in ons Vaderland voor heeft, eene waarschuwing tegen eenen hartstogtelijken ijver voor en verlangen naar de lijkopeningen, die uit deze methode van onderzoek kunnen ontstaan. Doch reeds genoeg hiervan, wij gaan over tot het volgende (3^{e}. Hoofdst.). De Schrijver schijnt een bewonderaar van BOUILLAUD te zijn; wij erkennen met hem de vele verdiensten van dezen geneesheer, wij doen hulde aan zijnen ijver voor de wetenschap, aan zijne gemakkelijke wijze van voordragt, aan de helderheid zijner denkbeelden; maar wij zouden niet, zoo als de Heer SCHREUDER, zijne dwalingen en fouten willen vergoelijken. Zoo kan men in hem eene te ver gedrevene eenzijdigheid niet ontkennen; zoo zal ieder onpartijdig beoordeelaar de resultaten van de behandeling van BOUILLAUD mistrouwen: wie de kliniek in de *Charité* bezocht heeft, weet dat men, om slechts gunstige cijfers te krijgen, de zieken die slechts sedert weinige dagen in het tijdperk van herstelling zijn overgegaan, als genezen ontslaat, dat de ligtere gevallen van koorts door de overdrevene antiphlogistische behandeling dikwijls in typheuse koortsen ontaarden enz. en men zal dan de schitterende numerieke opgave wat mistrouwen. Dit schijnt evenwel bij den Heer SCHREUDER niet het geval te zijn: ‘het komt mij voor,’ zegt hij bl. 96 ‘dat een middel waardoor BOUILLAUD slechts één op de 6 à 7 in de(n) typhus verliest, terwijl anderen een derde hunner lijders verliezen, eene ernstige overweging verdient.’ Overigens is dit hoofdstuk waarin de Schrijver de denkbeelden van BOUILLAUD met diens eigen woorden ontwikkeld heeft, een der best uitgewerkte; zij, die met de schriften van dien geleerde niet bekend zijn, zullen het met belangstelling lezen. - Bij de methode numerique (Hoofdst. 4) bepaalt de Schrijver zich slechts om de gronden voor die methode aan te voeren. Het zoude zeker meer waarde gehad hebben; indien hij de argu-

menten der tegenstanders doende kennen, ze oordeelkundig ontwikkeld of bestreden had. - Hetgeen van CHOMEL, zijne meening over de essentiële koortsen, zijn werk over de *fiévre typhoïde* en het wankelende in zijne behandeling en gevoelens aangevoerd wordt, heeft veel overeenkomst met hetgeen daarvan in BOUILLAUD'S *Philosophie médicale* gezegd wordt; men begrijpt dus dat de slotsom niet zeer gunstig is. - Het hoofdstuk over ANDRAL is zeer gebrekkig; in vier en een halve bladzijde vindt men niets dan zijn schema der ziekten, zijne gissing over den zetel der levenskracht in het zenuwstelsel (zeker niet de lichtzijde van ANDRAL) en de daarop gegronde bepaling van het woord *innervation*. Terwijl dit moet dienen om dien Hoogleeraar als theoreticus te doen kennen, voert de Schrijver ten slotte eene plaats aan over het gebruik der purgantia, waaruit men hem dan als practicus moge beoordeelen! - Het zevende Hoofdstuk (overzigt der Therapie) had gerust zoo als het hier voor ons ligt, achterwege kunnen blijven; of zoude de Schrijver gelooven dat zijne lezers niet eens weten wat men onder *tisanes, potions* en *décoctions* in *Frankrijk* verstaat; dat de zamenstelling der Clysopompe van CHARRIËRE en het misbruik der lavementen, zoo algemeen onder de Franschen, hun onbekend is? dit alles is even onbelangrijk, als de oppervlakkige aanmerking, dat de Fransche geneeskundigen zich weinig toeleggen op het schrijven van recepten enz. - Meer dan ergens laat zich het gemis aan kritiek in de vijfde afdeeling (ALIBERT en BIETT) gevoelen. Slechts terloops wordt BIETT als een uitmuntend geleerde en Practicus genoemd. In ALIBERT gispt S. de winderige manieren en de zucht om door allerlei zotternijen de lachlust der toehoorders op te wekken. Wij zullen niet stilstaan bij het ziektegeval dat hier aangevoerd wordt om de belangrijkheid der lessen van ALIBERT aan te toonen; het is niets anders dan eene gewone *Herpes praeputialis* (bij S. volgens de benaming van ALIBERT *olophlyctide préputiale* genaamd); reeds vóór 26 jaren gaf BATEMAN daarvan in zijne algemeen bekende *Practical-Synopsis* eene beschrijving, vollediger dan die welke wij hier vinden: de waarschuwing van ALIBERT om dergelijke aandoeningen niet met syphilitische ziekten te verwisselen, is waarlijk zoo buitengewoon niet! Verder bevat dit hoofdstuk een overzigt over de twaalf groepen der *Dermatoses* van ALIBERT; als inleiding vindt men de meening van dien Schrijver uit een gezet, dat geene klasse van ziekten stelliger bepaald en standvastiger is, dan de huidziekten, zoo men ze slechts rangschikt naar de verschijnselen die zij in hunne volkomene ontwikkeling vertoonen. Het is onbegrijpelijk dat de Heer SCHREUDER dit alles zonder eenige aanmerking ter nederstelt, terwijl hij toch 12 bladzijden schenkt aan de geschiedenis van den *Acarus Scabiei*, en daarbij zelfs eene plaat

van dit insect voegt, die zeker in een werk over den staat der geneeskundige wetenschappen in *Frankrijk* een zonderling effect maakt. - In het hoofdstuk over RICORD vinden wij uit zijn *Traité des maladies syphilitiques* een breedvoerig uittreksel over de inoculatie proeven; in het overige gedeelte handelt hij over de blennorrhéén volgens RICORD. Hierbij wordt niet gezegd wat dien geneesheer bijzonder eigen is, en waarin hij met anderen verschilt; er wordt van geen der andere Schrijvers in *Frankrijk*, die dit zelfde onderwerp behandeld hebben, gesproken, alleen vindt men eene aanhaling van den Berlijnschen geneesheer PHILIPP (CASPER'S *Wochenschrift*) waarin de twijfeling van BIETT, omtrent de zekerheid der uitkomsten die men door de inoculatie proeven verkrijgt, aangevoerd wordt. - De zevende afdeeling bevat voornamelijk een verslag van de behandeling der krankzinnigen volgens ESQUIROL, en eene vlugtige beschrijving der hospitalen *la Salpétrière* en *Bicêtre;* het eindigt met eene korte lofspraak op het Utrechtsche krankzinnigenhuis. Wij zullen niet behoeven aan te toonen hoe weinig waarde dit hoofdstuk heeft; men ziet dit reeds uit deze inhoudsopgave. Doch buitendien stuiten wij hier op stellige dwalingen waarvan wij het volgende zullen aanvoeren. ‘Bloedontlastingen zijn slechts in weinige gevallen van krankzinnigheid aangewezen,’ zegt S. pag. 199; ‘dikwijls zijn zij zeer nadeelig; bij de gestoorde bloedsomloop worden althans de hersenen als hoofdwerktuig des zenuwlevens, der levenskracht of hoe men het noemen wil, wegens hunne voorbeschiktheid in den toestand der krankzinnigen het middenpunt der congestie’ (pag. 200). In het algemeen zijn wij het hier met den Schrijver eens, doch kunnen ons met het denkbeeld dat de hersenen het hoofdwerktuig der levenskracht zijn, moeijelijk vereenigen. Doch men hoore nu verder; ‘om deze reden zal men niet dan zonder dringende aanwijzing eene wanorde, eene ongeregeldheid in het organisme vermeerderen, waar slechts weinig verrigtingen in hare natuurlijke verhouding bleven; de verrigting van het verstandelijke leven krenkt door hare wanorde al het andere meer of minder; de aard, de *quintessence* der krankzinnigheid bestaat dikwerf in eene wijziging der levenskracht.’ Wij behoeven hierop naauwelijks eenige commentaren te geven; men ziet de ongerijmde redenering dadelijk in, welke uit de verwarring van levenskracht en zenuwverrigting voortvloeit. Het meerendeel der krankzinnigen bewijst ten duidelijkste, dat de storing van de verstandelijke vermogens met de verrigtingen van het organische leven niets te doen heeft. Doch het is overtollig dergelijke stellingen te bestrijden: is niet de theorie van STAHL, die ziel en levenskracht verwisselde reeds langen tijd gevallen? De Schrijver schijnt overigens bij deze bespie-

geling alleen die vormen die als primair zenuwlijden aan te merken zijn, in het oog te hebben, en niet eens te denken om de organische hersengebreken, de chronische *arachnitis*, en zoo vele andere vormen, waar wel degelijk bestendige congestie naar de hersenen plaats heeft.

Hetgeen wij tot hiertoe aangevoerd hebben, is ten minste nog van dien aard, dat men er over kan redeneren, doch wat zal men tegen stellingen en bewijzen als de volgende aanvoeren? ‘Roodheid van het aangezigt en der oogen ontstaat door de vermeerdering en de zamenhooping der levenswerkdadigheid; het bewijst het aanwezen eener irritatie volstrekt niet.’ ‘De aderlating ontrooft plotseling de ingewanden van de hoeveelheid bloeds, die zij noodig hadden tot het volvoeren hunner verrigtingen; die ingewanden roepen de hersenen in, deelende zij aan dit orgaan, door middel der zenuwstrengen, de overprikkeling mede, die de zenuwstof door het ontbreken van derzelver natuurlijk opwekkingsmiddel of prikkel ondervindt.’ Eene overprikkeling ten gevolge van het gebrek aan prikkel! waarlijk het begint ons hier te schemeren!

Ziedaar dan de helft, waarin de inwendige geneeskunde behandeld is, ten einde gebragt. Wij zullen over de afdeeling Heelkunde slechts een enkel woord zeggen. De ziektegevallen die hier verhaald worden, zijn dikwijls weinig belangrijk, soms reeds in andere werken medegedeeld, meerendeels zeer onvolledig. Het hoofdstuk over den staat der ophthalmologie in *Frankrijk* is een der beste; zoo is ook het hoofdstuk over de stricturen en lithotritie, hoewel onvolledig, en niets nieuws bevattende, duidelijk en goed uiteen gezet. Over DUPUYTREN, ROUX en LARREY vinden wij meerendeels de algemeene opmerkingen van anderen, zoo als DIEFFENBACH, PHILIPP, MÜHRY, enz. herhaald. Indien de Schrijver uit hetgeen hij in de zalen dier geneeskundigen gezien had, eene oordeelkundige schifting gedaan, en meer op het *multum* dan op het *multa* gelet had, dan zouden deze hoofdstukken niet zoo langwijlig geworden zijn. Over SANSON en VELPEAU wordt zoo weinig gezegd, dat het niet eens der moeite waardig was hunne namen in de inhoudsopgave te plaatsen. Over LISFRANC sprekende, vermeldt de Heer S. niet eens het werk, dat door PAULY uitgegeven is, en waarin nog al belangrijke wenken aangaande de hoogopgevijzelde gelukkige uitkomsten der *amputatio colli uteri* gevonden worden: zoo ook worden LISFRANC'S nasporingen over den aard en de behandeling van den *tumor albus* niet eens vermeld. In het vierde hoofdstuk is de beschrijving van BRESCHET'S methode ter radicale genezing der *varicocele*, in het negende de waarnemingen van AMUSSAT aangaande de torsie der slagaderen, en in het achtste de

geschiedenis van eene resectie van een deel des onderkaaks door GERDY niet onbelangrijk.

Nu wij dus met onze lezers het geheele werk doorloopen hebben, zal het naauwelijks noodig zijn, ons oordeel nog meer bepaald te ontwikkelen. Er ontbreekt veel aan, dat wij ons met de wijze, waarop de verschillende onderwerpen behandeld zijn, zouden kunnen vereenigen; men kan er niet eens den lof aan geven, dat de geest en inhoud der werken van de schrijvers er juist en volledig in ontwikkeld wordt.

Overigens ontbreken er nog zeer vele zaken, die een opmerkzaam bezoeker van *Parijs* niet onvermeld mag laten; zoo spreekt b.v. de Schrijver niet eens over de *Maison royale* te *Charenton*, de *Maison particulier* van ESQUIROL te *Ivry*, noch over de verschillende andere particuliere krankzinnigen-inrigtingen; hij maakt met geen enkel woord melding van het *hôpital des Enfans malades*, noch van het *hôpital des Enfans trouvés;* men verneemt dus niets van BILLARD, GUERSENT, BAUDELOCQUE, BERTON, VALLEIX, DUGÈS, enz. die waarlijk toch wel verdiend hadden genoemd te worden; zoo zoekt men hier te vergeefs iets over RAYER, PARENT DU CHATELET, DESRUELLES, CULLERIER, GENDRIN, BLANDIN, DUBOIS en zoo vele andere verdienstelijke geleerden. Van de Orthopaedie meldt de Schrijver geen woord; de belangrijke vorderingen, die deze wetenschap ook bij de Franschen gemaakt heeft, boezemen ons voor dit onderwerp althans belangstelling in; men denke slechts aan de vele Schrijvers, die de aetiologie en de behandeling van den *Pied-bot* door hunne waarnemingen verrijkt hebben, zoo als DELPECH, BOUVIER, DUVAL, GUERIN, enz. Het orthopaedisch Instituut van den laatsten wordt niet eens genoemd. Noch van de *Jardin des Plantes*, noch van de *Ecole vétérinaire* te *Alfort* rept de Schrijver een enkel woord. Van dien kant, ziet men, is het dus zeer onvolledig.

Wij zullen hierbij onze beoordeeling staken. De stijl hoewel soms wat onnaauwkeurig is doorgaande duidelijk. Met de spelling der Grieksche en Latijnsche kunsttermen schijnt de Schrijver eenige moeijelijkheid gehad te hebben; zoo vinden wij *systhema, hygiaenisch, rhytmus, catharrus, ashtma, phtisis* in plaats van *systema, hygienisch, rhythmus, asthma, phthisis*.

Wij vertrouwen, dat men ons geene te groote gestrengheid in onze kritiek zal verwijten. In den tegenwoordigen tijd, waarin het fabrijkmatig vervaardigen van boeken meer en meer veld wint, is het pligt streng voor de belangen der wetenschap te waken. Meer dan ooit moet de kritiek *impigra, inexorabilis, acris* zijn. Daardoor, dat men de gehoor- en ziekenzalen te *Parijs* ijverig bezocht, en eenige werken van Fransche geneeskundigen

gelezen heeft, is men niet toegerust, om den staat der Geneeskundige wetenschappen in *Frankrijk* te beschrijven. Wie het geheel niet overzien heeft, wie niet in den geest der geleerden doorgedrongen is en het goede van het kwade streng gescheiden heeft, wie den tegenwoordigen stand der wetenschap niet met dien van vroegere tijden kan vergelijken, en de verhouding der geneeskunde in *Frankrijk* met die van andere naburige landen doorgrondt, zal door zijne geschriften de wetenschap niet verrijken. -

Francisci de Greve, Oratio de Jona Daniele Meyero, Icto de Patriâ deque Jurisprudentia et Nomotheticâ praeclare merito; habita Franequerae die 20 Junii 1838.

Amstelodami, apud Johannem Müller, 1839. 6 et 73 pagg.

JONAS DANIEL MEYER! wat naam verdient door den Regtsgeleerde met meer eerbied genoemd te worden? aan wiens lofredenaar *behoorde* men meer de vraag te kunnen voorstellen: *wie laakt hem dan?* En echter, ontveinzen wij het niet! MEYER, die den roem zijns Vaderlands luisterrijker dan iemand zijner tijdgenooten, ook buiten 's lands hielp handhaven, geniet ook na zijnen dood bij den landgenoot niet die achting, waarop zijne onmiskenbare verdiensten aanspraak maken. Er is eene soort van menschen; ik weet niet juist of het nuttigheidslieden, of patronen der flaauwheid, of half jaloersche geleerden zijn, die, ja! wel den moed niet hebben MEYERS verdiensten openlijk te verkleinen, maar die door een twijfelachtig schouderophalen, een glimlach, een veelbeteekenend zwijgen, u toch zoo gaarne willen doen gevoelen, dat zij niet zoo hoog met den afgestorvene loopen, en u wel in het oor zouden willen fluisteren, of doen fluisteren, dat hij als advokaat niet altijd de beste zaken behartigde, en dat (hier noemen zij u eenige van de vrienden, wier namen gij naar verkiezing met CAJUS, PUBLIUS, of VALERIUS, enz. moogt invullen) in dit opzigt verre boven MEYER verheven zijn. En als het op het vaderland aankomt, dan zullen zij het zelf wagen hard op te zeggen, dat MEYER, ja een schrander geleerde, een behendig advokaat mag geweest zijn, *maar* dat het te bejammeren is, dat zijne politieke gevoelens niet anders waren, dat hij geheel Franschgezind en een tegenstander was van het bestaande gouvernement, dat .... maar vul de overige, *ja maars!* naar uw wil en goedvinden, of naar den spreker, dien gij u voorstelt, in.

Schoon hier en daar in dagbladen en afzonderlijke geschriften de nagedachtenis des beroemden mans was gehuldigd, ontbrak het echter tot nog toe aan eene eigenlijk gezegde Lofrede, waarin het kenmerkende zijner verdiensten in het licht gesteld werd. Prof. DE GREVE aanvaardde die taak, en volbragt ze voortreffelijk. Niet slechts de *Oratio* zelve, maar ook de persoon des sprekers deed ons genoegen. Zoo MEYER door een practisch regtsgeleerde geprezen ware, zou er ligt schijn van partijdigheid in de beschouwing zijn ontstaan. De Schrijver dezer redevoering staat reeds door zijne betrekking meer op een zuiver wetenschappelijk standpunt. Gelukkig is dadelijk de aanvang der redevoering. De invoering der nieuwe Wetgeving staat daarbij op den voorgrond, maar het voordeel, door die wetgeving aan te brengen, kan zelfs niet bij gissing bepaald worden. Het hangt van vele omstandigheden, het hangt vooral van de studie onzer regtsgeleerden af. De waarheid dezer stelling zal de redenaar niet betogen, maar door een schitterend voorbeeld aantoonen. *Scilicet* (dus gaat hij voort) *ob oculos mihi versatur Ictus ille, qui longe longeque majorem, qui non exspectatam, qui luctuosam, ab exteris nempe subactae patriae inpositam, nobiscum expertus fuit rerum forensium commutationem*. En na dan in breede en krachtige trekken het beeld des voortreffelijken, maar nog ongenoemden regtsgeleerde te hebben geschetst, vervolgt hij aldus: *Vel fallor vel nomen viri, quem exteri non minus quam populares et vivum plurimi fecerunt et mortuum celebrarunt, vestrum haud pauci suspicantur. Dicam igitur de* JONA DANIELE MEYERO, enz.

De redevoering is in twee deelen verdeeld. In het eerste, p. 9-22, worden de gaven opgeteld, welke MEYER bezat; in het tweede, p. 22 ad finem, aangetoond, hoe hij die gaven tot heil des vaderlands en tot uitbreiding der wetenschap aanwendde.

In het eerste gedeelte begint de redenaar met de uitstekende gaven des geestes, die aan MEYER eigen waren, en welke men reeds in zijne eerste jeugd bewonderde. In eene aanteekening op deze plaats worden merkwaardige voorbeelden in dit opzigt aangehaald; in de redevoering zelve slechts met een woord er van gesproken. En teregt: door alle kleinigheden voor het publiek van het spreekgestoelte te willen opsommen, vervalt men in het bespottelijke, even als zeker beroemd redenaar ten onzent, die in eene uitgegevene Lofrede onder anderen de behendigheid en vlugheid in het knikkeren roemde, welke de achtingwaardige man, wiens uitvaart gevierd werd, in zijne jeugd had bezeten. Maar gaan wij verder. Met die heerlijke gaven des geestes was ook de ziel van MEYER in harmonie: *ingenii dotibus non dispar erat* MEYERI *animus; haud fucatus, liberalis, benevolus, gratus, fortis, constans, sibi semper similis*. Bij dit alles paarde zich echte vaderlandsliefde, zucht naar waarheid en begeerte naar

waren roem. De omstandigheden, waarin hij zich bevond, werkten gunstig op zijne vorming mede. Zijne ouders, zijne leermeesters, zijne vrienden, de staatkundige toestand der tijden bragten er het hunne toe bij. Bij den natuurlijken aanleg paarden zich de gaven, door vlijt en onvermoeide studie verworven. *Fuit enim in* MEYERO *praeclara eruditio et multiplex doctrina*. De redenaar staat hier inzonderheid stil bij de taalkennis - de baliewelsprekendheid - en de geschiedkunde van MEYER; ook andere wetenschappen, mathesis, staathuishoudkunde, wijsbegeerte liet hij niet onbeoefend. Alles echter bragt hij op regtsgeleerdheid en wetgeving terug. Regtsstudie ging bij hem steeds met regtspraktijk gepaard; zijne bedrevenheid in Romeinsch, Hollandsch en Fransch regt, zijne ervarenheid in handelsregt en handelszaken, zijne bekendheid met staats- en strafregt, ja zelfs met de wetten van naburige volken, eindelijk het practisch gebruik, dat hij van dit alles wist te maken, worden door den Heer DE G. achtervolgens in fiksche trekken voorgesteld.

Tot zoo verre zal men dan Prof. D.G. welligt schoorvoetend willen toevallen, schoon menigeen vreemde oogen opzetten zal, hoe men de regtschapenheid van eenen advokaat kan roemen, die toch in de meeste Romans dezelfde rol als de Jezuiten en monniken spelen. 'MEYER heeft zoo menig proces verloren, en processen te verliezen, en een eerlijk man te zijn *credat Judaeus Apella!*' En al wilden zij dit ook toegeven, op het punt der vaderlandsliefde, het tweede deel van des Hoogleeraars Oratie, wordt gij het toch nooit met hen eens. Zij zullen het als eene groote grieve voorstellen, dat MEYER de belangen van LODEWIJK NAPOLEON tegen onzen Koning dorst behartigen; zij zullen u een befaamd proces tegen zekeren te ijverigen Magistraat uit den Belgischen tijd herinneren; zij zullen het nimmer vergeven, dat hij de Fransche wetboeken in zijne bescherming nam, de Fransche regtspleging, en zelfs de jury dorst aanprijzen; zij zullen hem voor een lasteraar aanzien, omdat hij den onsterfelijken WILLEM I van zucht naar de grafelijke kroon van *Holland* verdacht.

Het is eene waarheid, MEYER behoorde niet onder degenen, die uit vaderlandsliefde (zoo het heet, en zij welligt ter goeder trouw zich verbeelden) de dagbladen met hooge verjaar- of huwelijksverzen vullen - MEYER vond de nieuwe wetgeving, voor zoo verre hij ze kende, noch spoedig, noch goed tot stand gebragt - MEYER hield geene scheld- en schimpredenen op de Belgen, geene lofredenen op wetten van *perequatie* - MEYER beweerde niet, dat de natie steeds rijker en rijker wordt door schulden op schulden te stapelen; maar hij gispte gebreken, bij wien en waar hij ze vond; hij zag de verkeerde rigting, en wees die aan; hij beminde

en vereerde het Fransche regt, en waardeerde de voortreffelijkheid daarvan boven de verwarde wetgeving onzer vaderen; daarom zocht hij den landgenoot er aan te gewennen, en wendde zijne beste pogingen aan, om na *Nederlands* herstel die heilzame vrucht der overheersching niet te doen verloren gaan. En voorzeker, had het aan MEYER gestaan, de nationale wurg- en geesselpaal zou niet te gelijk met onze onafhankelijkheid zijn hersteld. MEYERS liefde tot zijn vaderland was eene praktische vaderlandsliefde, wars van ijdel gezwets, maar die handelen wilde, waar hij handelen *kon;* wij zeggen met nadruk handelen *kon;* want wanneer begeerde het vaderland MEYERS hulp, of laat ons liever zeggen, wanneer weigerde het niet van zijne uitmuntende gaven gebruik te maken? NAPOLEON bezat onder zijne vele zeldzame hoedanigheden ook de gave, om zijne menschen te kennen en te gebruiken. NAPOLEON plaatste MEYER in de Amsterdamsche regtbank, om ziel en leven aan die nieuwe instelling te geven, en beweging en kracht aan het nieuwe en nog stroeve werktuig mede te deelen. NAPOLEON kende MEYERS verdiensten, en schatte ze op prijs. Maar wat deed het herboren vaderland? Een oogenblik plaatste men MEYER in eene hooge betrekking, om spoedig zijner niet meer te gedenken. Men deed wat men hier te lande altijd doet. Men begunstigde bevoorregte jongelingen, men liet suffende grijsaards op hunne zetels inslapen, alleen het genie liet men ongebruikt. Zelfs bij de invoering eener nationale wetgeving ging men *Nederlands* eersten regtsgeleerde voorbij, en .... doch het is mijn doel niet scherp te zijn. Zoo ik immer daar lust toe gevoelde, die lust is thans vergaan, nu de vrees mij bekruipt, om, al beoordeel ik geene zoetsappige leerdichten, door een grimmigen *Avondbode* voor *Janitsaar* of *Vampyr* te worden uitgemaakt. Daarom keer ik liever tot de voortreffelijke Oratie van Prof. DE GREVE terug, om u te doen hooren, hoe deze uitstekende geleerde MEYERS vaderlandsliefde beschrijft. *Patriae* (dus schrijft hij p. 11) *siquis alius amantissimus, quoties daretur opportunitas, factis hunc amorem probavit. Neque tamen, si quae minus prudenter aut olim gesta aut jam geri viderentur, haec suo loco improbare non audebat. Tanto praeterea odio ei erant praejudicatae opiniones, ut cujusvis obscurioris quoque, aut aetatis aut populi bona agnoscere, vanarum vero opinionum commenta a celeberrimis licet defensa eruditis, infirmare non dubitaret*.

Gelijk wij reeds opmerkten, wordt in het tweede gedeelte der Oratie aangetoond, hoe MEYER zijne gaven ten nutte des vaderlands en tot uitbreiding der wetenschap aanwendde. Hier schetst de spreker MEYERS eerste optreding, de gunst, waarin hij bij LODEWIJK NAPOLEON stond, zijne betrekking tot de *Koninklijke Courant*, waarin hij het vaderland moedig tegen de lasteringen van het Fransch

bewind verdedigde. *Nec minus* (zoo gaat de Heer DE GREVE voort) *nec minus afflictis, prostratis etiam a Francis patriae rebus, sensit, quanti civium interesset, ut funditus licet eversa republica, quantum tamen posset praesidii afferret optimus quisque. - Itaque in ipso virilis aetatis flore, cunctas in unam patriam vires intendere constituit*. Zijne voortdurende betrekking tot het reeds vermelde dagblad gaf hem gelegenheid, om door het herinneren aan den letterroem onzer voorvaderen, de vaderlandsliefde bij zijne medeburgers aan te kweeken, even als HELMERS het door zijne (volgens den spreker *goddelijke*) gedichten deed. Als lid van het *Conseil general du Département*, en vooral als regter ter Instructie in de Amsterdamsche regtbank, maakte hij zich bij de balie niet alleen, maar ook bij het vaderland verdienstelijk, en vervulde de laatste betrekking, *ut perfecti fere judicis speciem retulerit!*

Na zijne regterlijke betrekking zes jaren waargenomen te hebben, keerde MEYER tot de praktijk terug. De plaats, waarmede de redenaar zijne aanmerkingen over MEYER als advocaat besluit, is te merkwaardig, om niet in zijn geheel te worden medegedeeld. *Quae cum ita sint, cumque tantum abfuerit ut clientibus unquam deësset, ut adversus magistratuum etiam, si necesse videretur, decreta, pari tamen observantia atque fortitudine, iis adesse nunquam dubitaret; - splendidis illis, ingenti plerumque labore nec semper absque invidia quaesitis, laureis, nec dignior quisquam, nec de cunctis rursus praeclarius meritus fuit Ictus aut causarum patronus - ut in hoc apparuerit, quam verum sit illud Imperatorum Romanorum - 'Advocati non minus provident humano generi, quam si praeliis atque vulneribus patriam parentesque servarent*.' Hierop worden zijne verdiensten ten opzigte der regtsgeleerdheid, en daarna die ten opzigte der wetgeving uit zijne schriften in het licht gesteld, en bepaald over het aandeel gesproken, hetwelk hij in de zamenstelling onzer tegenwoordige grondwet gehad heeft. Dit was de eenige openbare betrekking, die MEYER na de Fransche overheersching immer heeft bekleed. Ten slotte spreekt de Schrijver over het voornaamste werk van den overledene, zijne *Esprit, Origine et Progrès des Institutions judiciaires des principaux pays de l'Europe*, hetwelk vooral gestrekt heeft om MEYER eene welverdiende Europesche vermaardheid te bezorgen.

Zoo hebben wij een kort overzigt dezer uitmuntende en hoogst belangrijke Oratie gegeven. Nog veel ware er ter herinnering van den grooten man te zeggen geweest. De naauwe vriendschap, waarin hij tot vele zijner beroemdste tijdgenooten stond, en de wederkeerige invloed, die deze verkeering uitoefende, zou alleen een opzettelijk onderzoek waardig zijn. Van dat verkeer waren onder anderen de niet genoeg te prijzen *Brieven over de aanstaan-*

de wetgeving, een uitvloeisel. Ook BILDERDIJK, hoe verschillend zijne gevoelens in vele opzigten waren, behoorde onder MEYERS vrienden en hoogschatters. En hoe wist de voortreffelijke geleerde, bij eene onbegrijpelijke werkzaamheid, niet nog overvloed van tijd te vinden voor uitspanning en gezellig verkeer! Hoe gaarne deelde hij zijne kunde, en de schatten zijner ondervinding aan jeugdige ambtgenooten met de hem eigene voorkomenheid altijd *belangeloos* mede. En hoe had hij bij de verschillendste betrekkingen, waarin hij door zijne praktijk gebragt werd, eene vastheid van handelen, eene zekerheid van rigting, hemelsbreed verschillende van die regtsgeleerden, welke gisteren oppositie dreven, heden de magtigen in alles en op alle wijzen te wille zijn, en morgen eindigen met hun karakter te verliezen, en met hun eigen figuur verlegen te zijn.

Wij maken deze aanmerking niet als of aan deze redevoering iets ontbrak, integendeel, zij bevat meer dan men voor het doel, waarmede zij uitgesproken werd, kan verwachten. De aanteekeningen vutten het ontbrekende voortreffelijk aan en bevatten belangrijke opmerkingen omtrent MEYERS leven en zijne werken. Vele bijzonderheden worden daarin aangetroffen, welke den Schrijver door Prof. TYDEMAN, den Raadsheer DE FREMERY en den Amsterdamschen Advocaat B. DONKER CURTIUS zijn medegedeeld. Veel daarvan had de laatste van den broeder des overledenen, Mr. A.D. MEIJER, vernomen. Ten slotte wordt eene naauwkeurige lijst van MEIJERS werken gevonden. Hoe veel van dit alles is niet overal verspreid; hoe veel voortreffelijks (wij noemen slechts de onschatbare *Verhandeling over de Poorterijen*) is in de gedenkschriften van het Instituut begraven? en hij, die weet, hoe veel uitmuntends er in de scheurbakken van dien geleerden Moloch verdwenen is, zal welligt de vraag niet kunnen onderdrukken, of niet menige vrucht van MEYERS genie aan dezelfde vernieling ten prooi is geworden? Doch hoe het zij, eene verzameling van MEYERS hier en daar verspreide kleinere geschriften, zijne politieke vertoogen, enz. moet ieder wenschelijk zijn, die liefde voor de wetenschap koestert. Mogt deze wenk niet geheel verloren gaan, en geene angstige bedenkingen over kopijregt de voldoening van dezen wensch in den weg staan.

De stijl is over het algemeen zuiver, dikwijls elegant en fraai; de wijze van behandeling uitmuntend. Alleen het slot beviel ons niet: *Quodsi hac equidem oratione non neminem, juniorum inprimis ICtorum mentem illuc converterim, erit profecto quod gaudio perfundar totus, nec unquam me poeniteat* MEYERI *publice celebrandi laboris*. Dit is noch fraai gedacht, noch bevallig uitgedrukt. Het herinnert te veel aan het gewone slot van een *Voorrede* voor een' vertaalden Roman, waar de overzetter u verhaalt,

dat hij, zoo de lezing u eenige verpozing schenkt, zijnen arbeid zich niet zal beklagen. Aan het schoone geheel had een fikscher en krachtiger einde gevoegd.

N.

Elize, door de schrijfster van: Te Laat.

Haarlem, Erven F. Bohn, 1839, 8°., 300 bladz.

‘Wij wenschten, dat alle Schrijfsters zich bepaalden tot hetgeen in haren kring behoort, het huisselijke, - het gezellige, - liefde en vriendschap, - stille deugden, - huwelijksliefde en moedertrouw, - en dat alles voorstelden met die juistheid van opmerking, die fijnheid van gevoel, die aandoenlijkheid van ziel, die reinheid des harten, die godvruchtige stemming des gemoeds, welke het erfdeel der vrouw zijn.’ Gids, Jaarg. 1837, I Deel, bl. 414.

‘Wij weten wat het ons kost in het heiligdom van het vrouwewelijk gemoed binnen te dringen: bij het schetsen van hare gewaarwordingen is onze mannelijke taal en uitdrukking of hard en oppervlakkig, of afgetrokken en wijsgeerig, of overdreven en sentimenteel: en daarom hebben wij zoozeer behoefte aan vrouwelijke bekentenissen, vrouwelijke opmerkingen, vrouwelijke voordbeelden.’ Gids, Jaarg. 1839, I Deel, bl. 48.

‘Wat wij in Romans, door vrouwen geschreven, het meest bewonderen en eischen, is vooral de naauwkeurige opmerkingsgave. Het is niet die wijsgeerige geest, die een karakter vooraf in zijne innigste diepten opspoort en ontleedt om het - gelijk men van AMATIA'S vioolen verhaalt - naderhand zooveel schooner weder zaam te stellen. Het is meer die gelukkige tact, die de verschijnselen in hun verband opvat, zonder over de werking en oorzaak na te denken, noch er toe door te dringen. Het is die eigenaardige harmonie van bewegingen, gelaatstrekken en tooi, die eene bevallige en beschaafde vrouw als door instinct magtig wordt, en die zich bij de geletterde uit het leven in hare schriften overplaatst.’ Gids, t.a.p., bl. 54.

Op onderscheidene tijden, in naam van onderscheidene personen, sprak de *Gids* deze drie tamelijk eensluidende orakelspreuken uit. Gedurende dien tijd verscheen *Te Laat* in het licht, en verrijkte de Schrijfster onze letterkunde met het boek dat voor ons ligt, ELIZE - dat voor ons ligt, maar dat zich als het ware bezielt om tegen ons te getuigen, dat ondanks zijn vriendelijken schijn scherp van ons vordert aan de door ons gestelde regels te worden getoetst, dat regt heeft om bij voorraad onze tevredenheid te eischen, ja, wat meer zegt, onze lofspraak. En echter - -

Bidt voor ons, arme recensenten! Want uw onderdanige dienaar is boetvaardig genoeg eene dier uitspraken, voor de zijne te erkennen. Het schijnt, dat wij alle drie op onze beurt eene galanterie hebben willen zeggen, en daarom iets zeer onzekers, iets zeer zwevends, kortom *woorden* gezegd hebben. Wij hadden er eigenlijk mede gemeend, dat..... - Het helpt niet! uitvlugten mogen niet meer gelden. Wij hebben ons pand verbeurd, en wij hopen, dat de Schrijfster genadig zal zijn met de boete, die zij ons oplegt. Maar wij vreezen bijna, dat hare nederigheid geen strenger straf zal weten uit te denken, dan ons bevelen omtrent haar boek de waarheid te zeggen, zoo als wij die meenen. Wij onderwerpen ons, want wij zijn daardoor in de gelegenheid haar vele aangename waarheden te doen hooren.

Aan onze lezers echter zijn wij verpligt de verontschuldiging te maken, die bij de Schrijfster niet helpt, en over ons schijnbaar terugnemen van het vroeger gestelde een woord te zeggen. Herinneren zij zich de uitspraak van een onzer beroemdste Vaderlandsche Schrijvers, die verklaard heeft, dat zijne eigene gedachten behoefte hadden, zich aan iets vast te hechten, waarin *gang* was? Welaan - zoo ergens deze behoefte gevoeld en gewaardeerd wordt, het is bij de kritiek dat de overtuiging berust, dat terwijl zij al het goede aan het beter mogelijke toetst, zij eene onvoorzigtigheid zou begaan, met als zuiver ideaal iets te stellen, dat bereikbaar was, en bereikt zijnde, het onvolkomene van den voorgeschreven regel, het mogelijke van iets voortreffelijkers zou doen zien. Het is geene ondankbaarheid, maar een noodzakelijk gevolg van haar karakter en strekking, dat zelfs de beste Auteur voor haar het voetstuk wordt, waarop zij zich verheft. Als zij in een vlugtigen omtrek te kennen geeft, wat zij nog wenscht, weet zij zeer goed dat de verkregen wensch haar niet meer voldoen zal. Het gaat haar als de herders in den zang van DORILEA:

> Niet langer dan het weig'ren duurt,
> Niet langer duurt het minnen.

Misschien zweefde ons bij het nederschrijven der boven aangehaalde regels het denkbeeld voor den geest, dat de intrigue, de Roman van ieder verhaal het cadre der gedachten was, zonder hetwelk het geheel goed kon afgeschilderd worden, en waarvoor iedere lijst hetzij ebben- of mahonyhout, hetzij verguldsel naar verkiezing kon worden pas gemaakt. Misschien was onze eisch wat egoïstisch, en wilden wij, dat de Dames uit de school zouden klappen, opdat wij ons met hare *secrets de tout le monde* zouden verrijken. Onze vrouwen, zoo als wij ze ontwierpen, verveelden onszelve, omdat onze idealen van den dag er zich al te veel in af-

spiegelden. Wij gevoelden, dat wij staag met een uiterlijken schijn haspelden, die ons dikwijls bedroog, en echter waren wij overtuigd, hoe veelbeteekenend die schijn was voor het vrouwelijk gevoel: wij waren edelmoedig genoeg om overtuigd te zijn, dat wij op dat punt kortzigtiger en stomper waren dan zij, en wij wilden daarom van haar zelve den innerlijken grond, de innerlijke waarheid, de geheime beteekenis weten van iedere situatie, die door haar in het leven geroepen werd. Wij wilden leerzaam ter schoole gaan, en beloofden zoo zij slechts even den bevalligen mond openden, met eene halve les ons te vreden te stellen. Wij waren onbeleefd toegefelijk: want het scheen alsof wij het schoonere geslacht het regt miskenden, eene wijsgeerte op hare eigene hand te hebben, waardoor zij ieder karakter in zijne innigste diepten konden opsporen; wij schenen aan tact en instinkt toe te schrijven, wat bij haar als redelijke en fijner dan wij gevoelende wezens, zoo al niet het zamenstel van redeneering, echter des te meer de opvatting was van een *unsophisticated mind*. De lezer neme het Engelsch voor lief, waar het Hollandsch ons ontschiet, en zie tevens in welk een onverwachten hoek de redeneering onzes ondanks bijna verzeilt. Want juist door hetgeen wij van de Schrijfster van *Te Laat* nog meenen te mogen verwachten, heeft zij ons geleerd, dat wij onbeleefd geweest zijn door onzen geringen dunk van vrouwelijk talent.

Immers mogen wij gereedelijk en volkomen toegeven, dat de door ons aan alle Schrijfsters gedane eischen zich in *Elize* vervuld vinden. Het onderwerp behoort binnen den vrouwelijken kring: liefde, vriendschap, stille deugden, huwelijksliefde en moedertrouw zijn er hoofdzaak. Bij de uitwerking vervult ons de Schrijfster met eerbied evenzeer voor haren geest als voor haar gevoel. Taal en stijl zijn in harmonische eendragt met den zachten fijnen toon, die het geheel beheerscht. Maar ondanks alle die deugden gevoelen wij te meer van hoeveel belang het was, de karakters in hunne innigste diepten na te sporen: de verschijnselen, niet alleen in hun verband, niet alleen in hunne werking, maar ook in hunne oorzaken na te gaan. Thans is slechts ten deele de sluijer opgeheven, en de enkele vistas ons daardoor vergund, doen ons vragen en zoeken naar haren onderlingen zamenhang. Thans gevoelen wij, dat intrigue en plan meer zijn dan eene enkele lijst: dat daarvan de groepering, de ordonnantie afhangt, en dat zonder beide het fraai gekleurde tafereel het oog verwarren, maar waartoe het harde woord? - het oog behagen kan, ofschoon het voorgestelde feit in geen helder overzigt wordt begrepen.

Zonderling, dat de Roman eigenlijk met het einde begint. Het verhaal is aan eene huishoudster in den mond gelegd, die, na zich aan de oppassing van een ouden schatrijken neteligen kranke te heb-

ben toegewijd, door diens dood van alle bestaan zou beroofd geworden zijn, had zich 's mans erfgename niet over haar ontfermd, en zelve sedert jaren aan ziekte en hartzeer lijdende, haar ter harer verzorging tot zich genomen. De ziekte, het geduldig lijden, het sterfbed van Miss. ELIZE DAVENANT, is, volgens de orde van het boek, het eerste, volgens den aard der zake, het laatste bedrijf van het drama, dat de Schrijfster ons voorstelt. Wij vermoeden aanstonds, om den titel die haar naam draagt, om de uitvoerigheid waarmede de Schrijfster ons dit karakter teekent, dat zij de hoofdpersoon van den Roman is. Zacht en onderworpen onder het lijden haars ligchaams, helder van geest tot in de laatste oogenblikken: bezorgd voor het heil en de rust dergenen die haar omringen, maar met het verlangen eener heimweekranke uitziende naar den Hemel die haar wacht, lezeres van VAN SALIS en KAMPHUIZEN, slechts door ééne gedachte, ééne neiging aan het aardsche geboeid, maar door eene vrouwelijke neiging, door eene dweepende neiging, - want in JOHANNES, dien zij bemint, vereert zij de Christelijke liefde en zachtmoedigheid, het beeld des Apostels van wien hij den naam draagt,- maar ook die neiging verbergende, kluisterende, overwinnende tot op het einde - eerst na haar overlijden bewijst de haarlok op haar hart gevonden, hoe teeder dit altoos voor hem heeft geklopt,- zie daar de hoofdtrekken, waarmede ons de Schrijfster hare heldin Miss DAVENANT schetst. Die trekken zijn die van een verheven, Christelijk, dweepend hooggespannen gemoed. - *Tweede Bedrijf:* Miss DAVENANT vele jaren vroeger. Zij heeft zich pas in een dorp nedergezet. Wij ontmoeten haar eerst gesluijerd in de kerk, vrome, stille, Engelsch vrome toehoorster: vervolgens in den kring der dorpsnotabelen, waar zij door hare wereldkennis de nieuwsgierige bezoeksters beschaamt, en door hare lieftaligheid de tegen haar bevooroordeelden voor zich wint. Door de tusschenkomst van een vreemd geheimzinnig persoon, wordt hare kalme rust gestoord. Zijne komst brengt schrik en ontzetting in het huisgezin van Miss DAVENANT: de schok, de aandoening kost haar eene ziekte. Doch ras vinden wij haar in den huisselijken kring terug, als teedere opvoedster van een bevallig meisje dat, zoo het al niet hare dochter is met innige genegenheid aan de pleegmoeder verkleefd, met des te minder bevooroordeelde liefde door haar den levensweg wordt opgeleid. Ik ben der billijkheid verschuldigd een woord van den Dorpspredikant te zeggen, die, in algemeene omtrekken ons als een waardig Evangeliedienaar voorgesteld, gezegd wordt de puriteinsche wel eens tot harde begrippen leidende strengheid, waarin ELIZE opgevoed was, te hebben getemperd. Wij hadden gaarne van dien omgang eene meer uitvoerige proeve gehad - waarom, zal ons later blijken. Wij laten die aanmerking voorshands rusten, om lie-

ver te wijzen, op de fraaije klimming in de voorstelling onzer Heldin: de kerk; de maatschappij; het huisselijken leven; wij zien de Christin, de vrouw van de wereld; de moederlijke opvoedster. Ook hier overal de kwijnende melancholie, die zich tot Christelijk lijden op het sterfbed verheerlijkt. - Maar de geschiedenis gaat voort; EDDY, Miss DAVENANTS pleegdochter, keert als ontwikkeld meisje van de kostschool terug met de wereld in het hart, die aan ELIZE langzamerhand vreemder geworden is. Hoe innig nog verbonden aan hare opvoedster heeft EDDY de afhankelijke, toegevende, kinderlijke vertrouwelijkheid jegens haar verloren. Zij weet dat zij schoon is, en zij beproeft de kracht van dien talisman op haren vorigen speelmakker JOHANNES VAN ARKEL, den zoon van den Predikant. In schijn vergeefs: want beide verstaan elkander niet zoo als vroeger, eene nieuwe scheiding moet de genegenheid uit hare schors breken: en EDDY en VAN ARKEL scheiden werkelijk met teedere liefde, met de hoop op bestendiger vereeniging in de toekomst. Ook over JOHANNES VAN ARKEL nader. Want wij willen door geene voorbarige aanmerking het genot bederven voor het tooneel, dat ons wacht. EDDY is in het huisgezin van OEDENRODE gast geworden. Wij leeren hare vriendin CECILIA uit onderscheiden fijne, maar even sprekende trekken kennen. Schoon, dartel, rijk, het bedorven kind eens toegefelijken vaders, vol van zucht om te schitteren en in de groote wereld gevierd, grillig, beurtelings lieftalig en tyranniek, buigt alles in het huisgezin voor den onvasten maar hartstogtelijken wil der schoone erfgename. Slechts één man buigt niet; de Brit FRANCIS ELLINGTON, sedert eenigen tijd huisgenoot in het gezin van OEDENRODE. Hoe zou hij ook, met zijn openlijk gepredikte verachting voor vrouwen, die niet aan zijn ideaal beantwoorden, met zijn trotschen onbuigzamen geest zich schikken naar de luimen van het bedorven kind! En echter wanneer hij naast den fat CHARLES VAN ALMHOVEN geplaatst is, gevoelt gij, dat hij bij de schoone CECILIA van een dieperen indruk kan verzekerd zijn en echter merkt gij, dat hij er verre van af is, voor de goede hoedanigheden van CECILIA ongevoelig te zijn: dat hij op haar hart de zege wil bevechten, maar zoo volkomen, dat zij zelve de wapens afleggen moet en zich op genade overgeven. Hij bemint haar, maar hij bedwingt die liefde, door de kracht van zijnen geest. Alles heeft de schrijfster aangewend om dit krachtige karakter levendig te schilderen, en waarlijk meermalen slaagde zij gelukkig, waar het op het voorstellen van enkele situatien aankomt. Hadden wij vroeger geen regt, wanneer wij meenden dat het schoone geslacht in de levendige opvatting dier uitwendige verhoudingen scherper ziet, dan wij? - Maar juist in het voorbeeld van ELLINGTON blijkt hoe onmisbaar het is, die verschijnselen in hunne oorzaak na te spo-

ren. Het karakter dat zoo krachtig, zoo standvastig zoo gelijkmatig is, kan geen gewrocht zijn van de omstandigheden die het omringen: zoo het deze *wil* beheerschen, rigten, wijzigen, dan ligt achter die handelingen een *wil* tot grondslag, die op moreele beginselen rust. En waar zijn die bij ELLINGTON? waar zijn vooral zijne godsdienstige grondbeginselen? - wij meenen het meest in den geest der schrijfster te blijven, wanneer wij van moreele beginselen sprekende daaronder godsdienstige verstaan, - grondbeginselen, die eene nieuwe kleur aan zijn karakter hadden kunnen geven, tegenover de ligtzinnige CECILIA, ter zijde van der vromen JOHANNES VAN ARKEL, en de weleens overspannen ELIZE. Wij eischten daarom van de schoone schrijfster vrouwelijke bekentenissen, opdat wij achter den schijn zouden kunnen zien, dien zij voor ons vertoonen: als mannen, verzoeken wij haar, van de beste van ons geslacht te gelooven, dat hun uitwendig optreden op grondbeginselen berust.

Maar dit alles ontneemt niets aan de *delicate* voorstelling van de onderlinge ontmoetingen, het onderlinge verkeer en de onderlinge aantrekking en terugstooting van ELLINGTON en CECILIA. Zie vooral het eerste tooneel, waar ELLINGTON weigert het meisje op haren rid te vergezellen. Zie, hoe uitmuntend ieder afzonderlijk geteekend zijn; zij, de eigenzinnige, die van het nieuwe paard de proef gaat nemen, terwijl zij hare vriendin alle oogenblikken verwacht; hij, de geheimzinnige, die EDDY in de bibliotheek van OEDENRODE verrast, en den schijn van moedwillige onbeleefdheid op zich laadt. Waarom wij die tooneelen niet uitschrijven? Omdat wij het boek, dat zoovele verdiensten bezit, talrijke lezers toewenschen. Dat ELLINGTON overwint, hebt gij reeds geraden; maar hoeveel de overwinning kost, hoe dikwerf hij zelf alle hoop op CECILIA opgeeft, omdat een gril der moedwillige zijne plannen kruist, daarvoor eischt het boek eenige aandachtige lezing. Rijk is het aan even *fijn* geteekende als *diep* gevoelde toestanden, en draait ook alles, vooral van *zijne* zijde op het uitwendige daarvan, toch is het een schitterend bewijs voor het uitstekend talent en de vernuftige opmerkingsgave van de schrijfster. Althans verdient de wijze allen lof, waarop zij de uitbarsting der hartstogt, - of hindert haar dit woord, - de openbaring der wederzijdsche genegenheid heeft voorbereid. Maar bijna verloor ik, uit ingenomenheid voor CECILIA en ELLINGTON den draad van het geheel. EDDY is onder dit gezin opgetreden, en daar als in eene andere wereld verplaatst, opgemerkt door ELLINGTON, en, even als hare vriendin, in het onzekere, wie op dit overwonnen hart de meeste heerschappij uitoefent, treedt het beeld van den vriend harer jeugd in de schaduw, maar deze vergeet haar niet. Hij openbaart aan ELIZE zijne genegenheid; gemakkelijk laat zich gissen hoeveel die nieuwe schok

der gefolterde lijderes kost; maar zij buigt zich onder deze nieuwe beproeving, schoon zij gevoelt hoe deze haar einde bespoedigt. JOHANNES verschijnt in het huisgezin van OEDENRODE; hij doet bij EDDY aanzoek om hare hand; maar verblind door de schitterende, belangwekkende verschijning van ELLINGTON beantwoordt zij de liefde van haren ouden vriend met stugge koelheid. Eerst te laat ontdekt zij haar zelfbedrog, toen ELLINGTON aan hare vriendin zijne liefde verklaard en JOHANNES haar eens voor altijd heeft verzaakt. De omstandigheden, waardoor EDDY tot hare onbedachte weigering wordt gedreven, zijn met zooveel tact geschikt en geschakeerd, dat, ondanks het harde vonnis, dat ons verstand geneigd is over haar uit te spreken, ons gevoel het natuurlijke van hare daad ondervindt en tot zachte verschooning gestemd blijft.

Gedurende dit tijdsverloop hebben wij eenen anderen persoon in de verte leeren keenen, die later blijkt een der hoofdspelers in het gansche drama te zijn. Het is Mevrouw MOURNLY, eene insgelijks door het wigt der tegenspoeden gebogene gestalte, de opvoedster en vriendin van CECILIA VAN OEDENRODE, thans de verpleegster van den lastigen ouden Heer, met wiens onverwacht overlijden de Roman aanving. Door CECILIA wordt EDDY aan haar voorgesteld; eene herinnering schijnt haar op het aanschouwen van deze te overmeesteren; maar de drang der omstandigheden, drokke bezigheden breken alle andere verklaring af. Helaas! want daardoor was tevens CECILIA buiten staat de geheimen van haar hart voor hare vriendin te ontvouwen. Gelukkig! want daardoor wordt de ontknooping vertraagd, waarvan thans ELIZE alleen al de draden in handen heeft. Aan deze heeft EDDY, thans uit de familie van OEDENRODE teruggekeerd, haar berouw over haar gedrag jegens VAN ARKEL beleden, aan deze medegedeeld, hoe innig zij hem nog beminde; maar de gemakkelijkheid van het onderlinge verkeer is tusschen beide vrouwen verbroken. Een brief echter verbreekt de spanning; een dreigende brief van denzelfden onverwachten bezoeker, die reeds eenmaal ELIZE'S afzondering had gestoord. EDWARD ELLINGTON bedreigt de arme vrouw met eene tweede overkomst. En wij ontvangen dien ten gevolge ELIZE'S geschiedenis.

Zij is de kleindochter van WINDELS, den knorrigen ouden rijkaard, dien wij reeds meermalen ontmoetten. De dochter van dezen is met een Engelschman van aanzienlijke afkomst gevlugt en gehuwd. Van der jeugd af was ELIZE een kind der smarte, want hare eerste blikken rustten op het tooneel van behoefte en kommer, dat haar in het ouderlijke huis omgaf. Door zijnen vader verstoten om het huwelijk met eene koopmansdochter, had de uit zijn geslacht verstooten CARTERET met moeite voor zijne vrouw en kroost den schamelen kost verdiend. En toen hij na het overlijden

zijner vrouw, om ELIZE'S toestand te verbeteren, zijne laatste regten op het voorouderlijk erfgoed, en tevens zijne dochter aan een inhaligen broeder had afgestaan, was ELIZE'S lot weinig verbeterd. In hare tante vindt zij, ja eene vrome, weldenkende pleegmoeder, in haar nichtje ALICE eene lieve speelgenoot; maar stille afgetrokkenheid, dweepend haken naar iets hoogers, kwijnend heimwee naar hare dierbare afgestorvene moeder maakt haar onvatbaarder voor de genietingen, die haar omringen. Zij verliest hare verzorgster door den dood, hare pleegzuster ELIZE wordt van haar verwijderd en de eenige betrekking, die haar overblijft, is hare trotsche, laatdunkende, belangzieke oom. ELIZE is vroom, vol van streng godsdienstige begrippen en wij aarzelen om te beslissen of het deze zijn of veeleer wezenlijke liefde, die haar die inspanning geven om het hart van den jengdigen ELLINGTON te kluisteren, te beheerschen, en van den boozen weg, waarop hij wandelt, terug te brengen. Er mengt zich zeker veel vrome hoogmoed in die poging, want des te harder stoot zij den eenmaal beminde van zich af, toen een valsche vriend met valsche beschuldigingen het reeds buitendien verdachte karakter van ELLINGTON had bezwalkt. Sinds spitst zich deze op wraak. Hij huwt ELIZE'S nicht en vriendin, maar het huwelijk is ongelukkig. ALICE door haren echtgenoot niet bemind, geeft der verleiding gehoor, en ontvlugt met hare dochter. Haar vader sterft van hartzeer, en ELIZE wordt zijne erfgename. Maar de ongelukkige ALICE, thans tot inkeer van hare onberadenheid gekomen smeekt hare oude vriendin de verzorgster van hare dochter te willen zijn. Die dochter is EDDY; om zich aan hare opvoeding geheel toe te wijden en tevens de bedreigingen van ELLINGTON te ontgaan, wijkt zij naar *Holland*. Vergeefs, ook dáár komt hij haar op het spoor; reeds eenmaal zagen wij hem optreden; toen heeft hij op geene andere voorwaarde aan ELIZE zijne dochter laten behouden, dan onder eenen eed dat zij zelve nimmer eenen anderen zou huwen. Ziedaar de bron van het lijden der vrouw. Zij met hare overdrevene naauwgezetheid verwijt zich, dat hare hardheid ELLINGTON van den weg des behouds heeft afgestooten. Zij lijdt onder den eed, die hare lippen uitspraken, toen JOHANNES haar door zijnen beminnelijken Christelijken zin boeide; zij lijdt meer, nu EDDY hem verstiet en JOHANNES haar alleen schijnt te willen behooren.

ELIZES geschiedenis is de sleutel der gansche intrigue. Mevrouw MOURNLY is geen andere dan de eenmaal gevlugte ALICE. CECILIA, die ten gevolge van een misverstand zich door ELLINGTON opgegeven ziet en met al den moed der liefde zich in het gevaar begeeft, waarin deze verkeert, ten einde zijne genegenheid te herwinnen, wordt de oorzaak dat moeder en zoon elkander hervinden. Dat

CECILIA en ELLINGTON huwen, wordt u duidelijk, zoodra gij verneemt dat de oude ELLINGTON door de Cholera bij zijne aankomst in *Holland* aangetast, zijn schuldig leven eindigt zonder andermaal de rust van ELIZE te hebben verstoord. Beider huwelijk is gelukkig, en de krachtige wil van ELLINGTON weet de luimen zijner bevallige echtgenoot te bedwingen, zonder dat de eigenaardige bewegelijkheid van haren geest onderdrukt wordt. Voor ELIZE blijft de laatste, de zwaarste beproeving over. EDDY is ongelukkig door VAN ARKELS koelheid, en ELIZE is het, die den jongeling noode en alleen op gronden van pligt tot het besluit brengt haar te huwen. Maar kwalijk rijmt EDDY'S aanmatiging met de zachtmoedige vastheid van haren echtgenoot. Zijne innige verkleefdheid aan ELIZE wekt de vonk der jaloezij in EDDY'S boezem op. Ook die koelheid der vriendin der pleegdochter was eene nieuwe kwelling voor de vrome lijderes. Zal zelfs haar overlijden den band tusschen de echtgenooten herstellen? Wij wenschen het met de Schrijfster, die ons dat bl. 297 kortelijk verzekerd heeft. Maar zoo wel bij haar als bij ons zijn wij overtuigd, dat die verzekering meer een wensch dan een dadelijk geloof is. Zoo JOHANNES maar niet de ongelukkige haarlok op het hart van ELIZE had gevonden, dan hadden wij nog eenige hoop op het herstel der huisselijke rust overgehouden.

Het is jammer, dat de opgave van een plan zoo vervelend dor is. Maar wij moesten er ons toe leenen om den Lezer eens vooral te toonen, dat hij hier geen verhaal zal ontmoeten, uit schitterende tegenstrijdigheden zamengesteld, die de kunst van den auteur tot minnelijke schikking, door het leggen der intrigue, zal verbinden. Evenmin vindt hij hier een zoogenaamd *zedelijk verhaal*, dat niet meer dan eene romantische uitbreiding van een of meer der tien geboden is. Maar een *zedelijk* verhaal, dat den mensch niet alleen in zijne handelingen en de algemeene regels daarvan tracht op te vatten, maar dat tot de bijzonderheden van karakterschildering, maatschappelijke toestanden, verhoudingen, die alleen tot het gebied des gevoels behooren, afdaalt. Het is jammer, herhalen wij, dat de dorheid van ons verslag geen denkbeeld kan geven van de schoonheden van schildering, taal en stijl, die ons herhaaldelijk boeijen. Maar het verslag was eene gebiedende noodzakelijkheid, door de billijkheid zelve voorgeschreven, eer wij het konden wagen aan de beoordeeling der Lezers onze weinige aanmerkingen te onderwerpen.

Vervolg en Slot in een volgend Nommer.

Kleinere dichtwerken.

I.
Uitheemsche Bloemen, Vertalingen en Navolgingen in Poëzij. Door S.J. van den Bergh. *Utrecht*, C. van der Post Jr. 1839, 8°., 133 *bl.*

Ik weet niet of gij, dichterlijke lezers en lezende Dichters, van het gevoelen diens Poëets zijt, die nimmer iets wilde vertalen, uit vrees van zijne oorspronkelijkheid te verliezen; of van het gevoelen van BILDERDIJK, die eene *Ode* van HORATIUS, tien en meermalen in verschillende vormen en versmaten overgoot. Ik heb een vriend, die misschien het eerste eene al te ver gedreven nationaliteit, maar zeker het laatste eene dichterlijke Rhetorica zoude noemen, een onwaardig spel voor den geest des meesters, een poppenkneeden van de hand, die den beitel moest voeren.

Het is eene alledaagschheid geworden tot het *Juste-milieu* te behooren, en met hoeveel Grieksch en Latijnsch gezag ik u ook zoude kunnen bewijzen, dat de waarheid in het midden ligt, vrees ik toch, dat gij er mij niet minder om verdenken zoudt, onder het langgelokte hoofdsieraad onzer vaderen te schuilen. *Advienne qui pourra;* ik ben er voor, dat er vertaald, maar niet te veel vertaald worde; en ik ben er vooral voor, dat bij vertalingen de vorm van ondergeschikt belang zij, dat de uitdrukking soms, de geest nimmer opgeofferd worde, dat de champagne ons in een plat glas worde toegediend, indien er zoo snel geen hoog te vinden is.

Wij gelooven dus den arbeid van den Heer VAN DEN BERGH verdienstelijk te kunnen noemen. Hij heeft genoegzaam strijdige elementen gekozen, om het verschil van dichterlijke gedachte en vorm te doen uitkomen. LAMARTINE, VICTOR HUGO, BYRON, MOORE, SEIDL en nog eenige andere hebben beurtelings hunne vleugelen moeten leenen en hij heeft ze beter aan zijne schouderen weten te bevestigen, dan de zoon van DAEDALUS, die - ik hoop, dat hier voor de laatste maal ter vergelijking gebezigd moge zijn.

En thans zoudt ge u zeker zeer verheugen, lezer! wanneer ik u eenige menigte gebreken in uitdrukking en versbouw, in klemtoon en woordvoeging - ik wil niet zeggen of ik het zou kunnen - mededeelde en den armen vertaler eene *parforce*-jagt aandeed, tot hij naar zijnen adem hijgde. Gij zult het genoegen niet hebben, goedhartige lezer! Integendeel wil ik u als eene proeve, dat de Heer VAN DEN BERGH dikwijls gelukkig geslaagd is, eene der kleine dichtstukjes voor u afschrijven, en, ten einde u zelven te laten oordeelen, er het oorspronkelijke bijvoegen.

VICTOR HUGO.
Extase.

Et j'entendis une grande voix.
Apocalypse.

J'etais seul près des flots, par une nuit d'étoiles.
Pas un nuage aux cieux, sur les mers pas de voiles.
Mes yeux plongaient plus loin que le monde réel.
Et les bois, et les monts, et toute la nature,
Semblaient interroger dans un confus murmure,
  Les flots des mers, les feux du ciel.

Et les étoiles d'or, légions infinies,
A voix haute, à voix basse, avec mille harmonies,
Disaient, en inclinant leurs couronnes de feu;
Et les flots bleus, que rien ne gouverne et n'arrête,
Disaient en recourbant l'écume de leur crête:
  - C'est le seigneur, le seigneur Dieu!

VAN DEN BERGH.
Verrukking.

Ende ik hoorde eene groote stemme.
Openbaring XVI:1.

'k Zat onder 't starrendak bij 't murmlend golfgewemel:
Geen zeil bedekte 't meir, geen wolk betoog den hemel;
  Mijn oog was verder dan de werkelijke aard gericht;
En woud en berggevaart en *wat dit stof mag dragen*, (?)
't Scheen al in 't zwijgend uur de zeeën te ondervragen
  En 't zilverstralend hemellicht.

En 't nachtgestarnt' verspreid in eindelooze rijen,
Sprak, beurtlings luid en zacht, in duizend harmonijen,
  En boog de gouden kroon, die hen omkranste, neêr,
En 't blaauwe golvenheir, *te groot voor kunst en jaren* (?)
Riep juichend uit, en boog de schu mkuif van zijn baren:
  't Is God de Heer! 't is God de Heer!

En toch, hoewel wij, op een paar vlekjes na, deze vertaling zeer gelukkig vinden, toch raden wij VAN DEN BERGH aan, GOEVERNEUR'S overbrenging van de *Jamben* van BARBIER nog eens te lezen.

Ten slotte ontvangen wij nog eene vertolking van een Engelsch vers van TEN KATE. Het is of de dichters bij ons zich tegen den Zondvloed willen beschermen door paar aan paar in de Arke te gaan.

II.
De Roover. Een Drentsch verhaal. Te Koevoerden, bij **D.H. van der Scheer. 1838, 8°. 54** ***bl.***

Kent ge iets ergers dan schimmen van schimmen? Het geëerde publiek ontvangt hier de schim van JOSE, die zelf dan toch reeds iets revenantachtigs had en die ongelukkig bij zijne nieuwe verdunning zich vermomd heeft in een Drentsche boerenpij, waarop

hier en daar nog een lap van zijn vroeger dichterlijk vorstenkleed is blijven zitten. Zoo BEETS nog noodig had het gevaarlijke eener manier in te zien, hij zou nooit harder maar ook nooit nuttiger les hebben kunnen ontvangen, dan zulk een navolger gevonden te hebben. De Dichter van JOSE heeft intusschen getoond, dat hij zich boven zijne manier verheffen kon, dat hij zelfstandig kon zijn; en de lauwerkrans die hij zoo vroeg reeds verworven heeft, is er geen blad armer om geworden. Moge de Auteur van den *Roover* ook dit voorbeeld volgen: wij zullen de eerste zijn, die hem toejuichen.

III.

Durwic, *de laatste Bard*. (*In den smaak van* Ossian). *Te Amsterdam, bij* Hendrik Frijlink. 1839, *kl.* 8°. 54 *bl.*

Wij mogen DURWIC niet hard vallen, want hij is de laatste Bard en wij hopen, dat hij het blijven zal. De zon van OSSIAN is ondergegaan in de nevelpoëzij, die hij voortgebragt heeft en de distel, die in den wind schudt, is het treurige beeld van den laatsten Bard.

Toch is het te bejammeren, dat de dichter van DURWIC zulk een ongelukkig standpunt gekozen heeft, want zijne poëzij is niet van verdienste ontbloot en wij wenschten dat zij eene andere rigting had. Want niettegenstaande de Auteur ons verzekert, dat de smaak voor OSSIAN'S zangen nog *heerschend* is, gelooven wij - *sauf respect* - dat die heerschappij niet veel meer te beteekenen heeft, dan die van menig ander clan-hoofd; en zich niet verder uitstrekt dan tot bet bezit van een titel en van den een of anderen bouwval op een onvruchtbaren in nevelen gehulden berg.

Misschien intusschen staat er nog eenmaal een tweede NAPOLEON op, die OSSIAN weder in den heerschenden smaak brengt - *habent sua fata* - wij geven alsdan DURWIC het regt '*den somberen norschoog* DARTHON' met '*de speer die vlammend trilt*' op ons af te zenden.

IV.

November* 1813 *herdacht. Dichtregelen door* F.H. Greb. *'s Gravenhage*, W.P. van Stockum, 1838, 8°., 12 *bl.

Eerste Afdeeling: de Maagd van *Nederland* aan den voet gebogen van eenen Reus met den bliksemstaf van den Oppergod in hand; ja, op de borst getrapt door het gruwzaamst dwangvermogen, schier stervende onder het wigt van 's ondiers ijzeren voet; de nek en het handenpaar in ketenen gesloten, het gelaat van slijk besmet, van loodkleur overgoten, en het halfgebroken oog in bloed.

Tweede Afdeeling: de Reus een aanspraak houdende (te lang en te akelig om te schrijven) in het genre van een verrader uit een hedendaagsch treurspel.

Derde Afdeeling: de Reus neergebliksemd door een straal, een wraakvuur van Gods toren. Als decoratie staan voor het oog der aard, die op het gezigt moet beven, aan het firmament twee namen opgeschreven, in vuurge letters, rood als bloed! het is *Moscou!* - *Leipzig* is het! -

Vierde Afdeeling. Slotkoor: - het eenigst gedeelte waar wezenlijk poëzij in is en dat wij niet aarzelen zouden voortreffelijk te noemen, indien het op zich zelf stond. Hoe is het mogelijk dat de Heer GREB, die hierin fijn gevoel en dichterlijke vlugt aan den dag legt, in de eerste afdeelingen zulk een versletene voorstelling op zulk eenen gezwollen toon heeft kunnen opdreunen? Hij wachte zich dat geen tweede JAN de Rijmer hem met zijn doedelzak aan de ooren toete en zij niet te boos over ons *ridendo castigare*.

Billijk moet men prijzen
Die hier wijst en zich laat wijzen.

H.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Aanhangsel op de Proeve van Bredaasch Taaleigen, bevattende Ophelderingen van eenige in onbruik zijnde woorden en spreekwijzen, in oude Bredasche stukken voorkomende, door M^{r}. J.H. Hoeufft. *Breda*, F.P. Sterk, 1838, 8°. 71 *bl.*

‘Welligt zal men,’ zegt de Schrijver in zijn Voorberigt, ‘bij het doorbladeren mijner *Proeve van Bredaasch Taal-eigen*, ontwaard hebben, dat in dezelve eenige woorden opgenomen zijn, welke thans niet meer, immers niet meer in den voormaligen zin, gebruikelijk zijn. Ik zoude derzelver aantal nog wel hebben kunnen vermeerderen, dan ik begreep, dat zulks met het doel van het werkje niet al te overeenkomstig was. Niet te min heb ik gemeend, den liefhebberen onzer oude taal geene ondienst te doen met eenige zoodanige woorden, welke in oude Oorkonden van Stad en Lande van *Breda* voorkomen, bij wijze van aanhangsel op het voornoemde werkje te laten volgen.’

Wanneer men deze aankondiging leest en met den inhoud van Oorkonden of Charters bekend is, zou men al ligt meenen, hier eene bijdrage aan te treffen tot een woordenboek des Oud-Nederlandschen regts, iets dat ons nog ontbreekt en waaraan groote behoefte bestaat, doch dit is het geval niet; de Schrijver heeft die oorkonden bloot als taalleeraar beschouwd en daaruit niet zoo zeer oude regtstermen als wel in onbruik geraakte benamingen van algemeen bekende zaken van eigenschappen of handelingen, zamengelezen en opgehelderd; uit dit oogpunt beschouwd, wordt hier veel geleverd, maar indien de Schr. het andere mede behandeld had, zou hij waarschijnlijk nog veel meer hebben kunnen opteekenen. Intusschen willen wij alleen zien, hoe datgene bearbeid is, wat in dit boekje ons geboden wordt. De Heer HOEUFFT teekent bij elk woord aan, waar hij hetzelve aangetroffen heeft, en geeft meestal tevens de zinsnede daarbij, waarin het voorkomt; vervolgens verklaart hij het en vergelijkt het nu en dan met soortgelijke benamingen in verwante talen, waarbij hij teruggekomen is van de zucht om alles uit het Celtisch te verklaren, waarvoor wij hem onzen dank betuigen. De gegevene verklaringen zijn kort, duidelijk en zoo ver wij zagen, juist; maar de woorden zijn niet alleen aan *Breda* en de omstreken, maar ook aan de overige Provinciën

eigen, ja, komen bij oudere en latere dichters voor, b.v. *oude* voor ouderdom, bij VONDEL, *Gijsbr. v. Amst.*

> Geef mij den herderstaf tot steunsel van mijne oude.

Trouwens de Schrijver teekent dit nu en dan zelf aan. Als proeve der behandeling kiezen wij het woord *bedragen*.

'*Bedragen* beteekende in de oude taal beschuldigen, in welke beteekenis het ook voorkomt in de afschriften voor de stad *Breda* der *blijde inkomste van* KAREL *en* PHILIPS *als Hertogen van Braband*, alwaar men leest:' Item dat men niemanden *bedragen* en sal nogh bedragen mogen van quetsueren, nogh van doodslagen enz. 'Men vindt het ook in de *Handvesten van Alkmaar*, 75, *Placaatb.* van *Braband*, I.D. bladz. 132, art. 21, MIERIS, *Gr. Charterb.* I. Deel bl. 453, 511. *Bedrag*, voor beschuldiging, zie bij denzelven MIERIS 2, bl. 17; en in die beteekenis komt het ook in dezelfde *inkomste* voor. Zoo was *barta, baeren* (dragen) in het oude Friesch iemand geregtelijk aanklagen; waarvan misschien *baarregt*, zie VAN WICHT, *Ostfr. Landr. L.* I. *c.* 122.'

Op de aanteekeningen hebben wij weinig bedenkingen. Bij het woord *ane* vergist zich de geleerde Schrijver, wanneer hij onze onafscheidelijke partikel *on* daarvan afleidt; ook het Duitsch onderscheidt van ouds *un* en *ohne*, het IJsl. *ó* en *án*; te onregt heeft KILIAAN beweert, dat dit *on* vroeger bij de Duitschers afzonderlijk voorkwam, het was er evenmin gangbaar als bij ons. Bij de melding der uitdrukking PHILIPS *dien Godt genade*, had kunnen gevoegd worden, dat deze spreekwijze ook in het Fransch zeer gewoon was: N.N. *que diex absoille, à cui diex fache mercit*, waardoor uitgedrukt werd wat wij thans *zalig* of *zaliger* t.w. gedachtenis, noemen, welk laatste daarentegen (*bonae memoriae* of *recordationis*) oudtijds mede van levenden gebruikt werd. Zie KLUIT *Hist. Crit.* I. 132.

Het kleine boekje dat als een aanhangsel van den Schrijvers *Bredaasch Taal-eigen* aangekondigd wordt, zal zeker door alle diegenen gekocht worden, die zich dat werk hebben aangeschaft, wij kunnen het echter ook anderen aanbevelen, die daarin menige nuttige opheldering van verouderde woorden en zegswijzen zullen aantreffen, vooral wanneer zij de oude charters willen raadplegen

Beknopt overzigt van al het geschapene, ingerigt tot een leidraad bij het School- en Huis-onderwijs der Jeugd. Amsterdam, Gebroeders* Diederichs 1837, *kl.* 8e. 112 *pag.

Men kan niet te vroeg beginnen met aan het kind de natuur te leeren verstaan. Dat is niet te zeggen dat men aan het kind al aanstonds lessen in de Physica geven moet, maar, dat iedere gelegenheid aan het kind moet worden gegeven om de natuur te

zien en waar te nemen. Het is zoo gevoelig voor alle indrukken, het ziet en hoort doorgaans meer dan men denkt, en het behoudt van die indrukken doorgaans meer dan men denkt, vooral wanneer het de natuur geldt.

Men volge slechts het kind in zijn spelen, vragen en opmerkingen, men lichte *zijne* begrippen dan zooveel noodig is toe, en men zal het zekerste zijn van met het kind den weg te bewandelen die de natuurlijkste en dus de beste is.

Ik zoude zeggen, het voor ons liggend boekje kan zeker niet eerder, dan op den ouderdom van twaalf jaren voor kinderen worden gebruikt, maar als ik zie dat men hen reeds met zeven en acht jaar een *kort uittreksel der Vaderlandsche en Bijbelsche historie* leert, dan zou ik denken, dat men er nog iets vroeger mede kon beginnen, al zou men dan met Vaderlandsche en Bijbelsche historie wat later aankomen. Zonder twijfel zal onze geprezene nationaliteit er bij hen niets door lijden en hunne regtzinnigheid ook niet.

Het werkje is een beknopt uittreksel uit het bekende werk van den Hoogleeraar J.G. SOMMER te *Praag, Tafereel van het Heelal of bevattelijke en onderhoudende beschouwing van het uitspansel en van den aardbol, uit de beste bronnen en volgens de jongste ontdekkingen zamengesteld. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* J. OLIVIER, *Amsterd.* GEBR. DIEDERICHS 1824. Een hoogst belangrijk werk met verscheidene ophelderende platen voorzien. Er is in 1836 bij dezelfde uitgevers een uittreksel uit dat werk verschenen, onder den titel: *Verkort tafereel van het Heelal*.

Wij zijn van hetzelfde gevoelen als de onbekende zamensteller van het voor ons liggend beknopte overzigt, ten opzigte van een verwijt, dat men zoo ligt tegen dergelijke korte uittreksels aanvoert, dat namelijk, van grondige kennis tegen te werken en de oppervlakkige te bevorderen, ‘even (zegt de Schrijver) alsof er geen zoodanig verband tusschen alles bestaat, dat men reeds door de kennis van dat verband alléén, al dadelijk zich een duidelijker en vruchtbaarder begrip kan vormen, van eenig gedeelte van bet geheel op hetwelk men zich meer bepaald zou willen toeleggen. Om echter aan zulk verwijt hier alle toepassing te ontnemen, heeft men dit beknopt overzigt ingerigt enkel tot eenen leidraad bij het onderwijs, door bij de zamenstelling van hetzelve het *Verkort Tafereel* op den voet te volden. Hierdoor zal de onderwijzer in het bezit van dit werk zijnde het zich gemakkelijk gemaakt vinden, aan dezen leidraad die uitbreiding te geven welke hij voor den leerling dienstig acht.’ Verder gevorderd zijnde kan men het groote werk van SOMMER, dat buitengemeen aangenaam zich laat lezen, in handen nemen.

Het eerste hoofdstuk handelt over de oorspronkelijke en inwendige gesteldheid der aarde en de veranderingen van deszelfs buitenste oppervlakte.

Het tweede over de gedaante der aarde, hare grootte en vaste oppervlakte.

Het derde over de vloeibare oppervlakte der aarde.

Het vierde over de bewerktuigde ligchamen op den aardbol.

Het vijfde over den dampkring.

Het zesde over het wereldstelsel.

Wij houden het werkje voor doeltreffend. Wij wenschen er eene algemeene verspreiding en dus een algemeen gebruik aan toe. Wij wenschen dat de Schoolonderwijzers er een plaatsje onder hunne schoolboeken voor zullen willen inruimen. Wij zullen beide en leermeester en leerlingen daarmede geluk wenschen; want wij voorspellen aan beide daaruit nut en genoegen, vooral indien zij het niet bij dit beknopt overzigt laten, maar dit hun eene aanleiding is, om later met vrucht grootere werken te lezen.

Arnh. 6 Maart 1839.

D^{r}. SCHELTEMA.

***Voorlezingen over de uiterlijke kanselwelsprekenheid, volgens* J. Loden Ewald, *door* J. Clarisse. *Nieuwe overgewerkte uitgave. Te Arnhem, bij* C.A. Thieme, 1839.**

Met genoegen kondigen wij den tweeden druk aan van dit belangrijk boek, dat ten jare 1814 voor het eerst het licht zag. Het kan onze taak niet zijn, de strekking en den aanleg van dit werk te doen kennen, noch ook de verdiensten en gebreken daarvan aan te wijzen. Sinds een vierde van eene eeuw is het bij de Godgeleerden in ons Vaderland algemeen bekend en gebruikt. Maar wij achten ons verpligt te verklaren, dat men hier niet slechts eene *nieuwe*, maar ook, gelijk op den titel staat uitgedrukt en ons bij eene naauwkeurige vergelijking met de eerste *editie* gebleken is, geheel *overgewerkte* uitgave ontvangt. De moeite, door den geleerden Schrijver op nieuw aan dit boek besteed, is waarlijk niet gering geweest. Hij heeft zijne aanteekeningen op EWALD'S geschrift niet alleen aanmerkelijk uitgebreid en vermeerderd - (het werk besloeg in den vorigen druk 396, thans 520 bladzijden) - maar die ook in een geheel anderen vorm medegedeeld, dien van *Voorlezingen* namelijk, overeenkomstig het verlangen van den ongenoemden beoordeelaar in de *Bijdragen tot de beoefening en geschiedenis der Godgeleerde wetenschappen*, 1814, IIe Deel, IIe St. bl. 703. Wij laten hier de lijst der *Voorlezingen* volgen, ook ten genoegen der bezitters van den vorigen druk: I. *Het wezen, de vereischten en waarde der welsprekendheid* II. *Welsprekendheid, Natuur en Kunst*. III. *Onderscheidingen*,

Regelen, Ontwerp. IV. *De onderlinge betrekking en wederkeerige werking van het uit- en inwendige - het doel, de grondslag en de kracht der welsprekendheid*. V. *De uitgestrektheid van den wederkeerigen invloed - in de Schepping - bij den Mensch*. VI. *Aard en eigenschappen der wederkeerige werking*. VII. *Vereischten en Voorwaarden*. VIII. *Vervolg.* IX. *De Vorming tot eene goede Voordragt*. X. *Belangrijkheid en noodzakelijkheid van het bezitten eener goede Voordragt*. XI. *Nut en noodzakelijkheid eener goede Voordragt*. XII. *Algemeen overzigt der vereischten, middelen en grondregelen*. XIII. *Regelen, de uitspraak betreffende: en wel vooreerst derzelver duidelijkheid en verstaanbaarheid*. XIV. Vervolg. XV. Vervolg. XVI. Vervolg, (*Gelijke Stemverdeeling*). XVII. Vervolg, *Declamatie*. XVIII. *Natuurlijkheid in het spreken*. XIX. Vervolg. XX. *Het boeijen van de aandacht der Toehoorderen*. XXI. *Juistheid der Declamatie*. XXII. Vervolg. XXIII. *Stemleiding bij de bijzondere deelen der Voordragt*. XXIV. Vervolg. XXV. *Over de Houding.* XXVI. Vervolg. XXVII. *Het Gelaat* XXVIII. *Ware Gelaatsuitdrukking, hoe te bekomen*. XXIX. *De Gebaarmaking*. XXX. *Schilderend Kunstgebaar. Besluit*.

Zullen wij ronduit onze meening zeggen? *Aangenaam* komt ons de lezing van dit boek, ook in den tegenwoordigen vorm, niet voor. De gedurige invullingen, tusschenzinnen, uitweidingen, herhalingen, *citaties* enz. maken de *lectuur* dikwerf moeijelijk en lastig. Maar hoe wordt dit vergoed door rijkdom van zaken, schrandere waarnemingen, belangrijke raadgevingen, nuttige wenken! Inderdaad! elk aankomend Evangeliedienaar behoort zich dit werk aan te schaffen. Ook de geoefende en ervaren Prediker zal het met vrucht raadplegen. En de bezitters van den eersten druk, zoo zij het boek op prijs stellen, kunnen deze nieuwe uitgave niet ontberen; de laatste is bovendien verrijkt met twee uitvoerige registers, zoo der voorkomende zaken als der aangehaalde Schrijvers, die het naslaan zeer gemakkelijk maken. Ook de drie inleidende voorlezingen, die over de welsprekendheid in het algemeen handelen, ontbreken geheel in den eersten druk. Zij bevatten vele belangrijke opmerkingen, ofschoon wij, ten aanzien van sommige punten, eene meer grondige behandeling hadden gewenscht. De stelling van THEREMIN, b.v. in zijn voortreffelijk werk: *Die Beredsamkeit eine Tugend*, zoo schoon ontwikkeld, verdiende waarlijk niet met eene enkele pennenstreek als *paradox* te worden afgekeurd. (Zie bl. 11, 12).

Tot deze algemeene aankondiging meenen wij ons om de boven aangevoerde reden te moeten bepalen. Gaarne zouden wij anders bij enkele punten, zóówel waar wij met den Hooggeleerden Schrijver overéénstemmen, als waar wij van hem verschillen, wat

nader stilstaan. Wij konden het boek niet uit de handen leggen, zonder op nieuw de uitgebreide kundigheden en groote belezenheid van den beroemden en bij ons hooggeschatten CLARISSE te bewonderen. De waardige Man worde nog lang gespaard, en Gods zegen ruste ook op dezen zijnen arbeid!

Voorbeelden van Heldenmoed enz. een Leesboek enz. Door W.V. Lingen. 1e *en* 2e. *Stukje*. 2e *verbeterde en vermeerderde druk. Zaltbommel*, J. Noman en Zoon.

Deze twee stukjes, groot te zamen 224 bladzijden, bevatten niet minder dan omtrent 60 Levensschetsen; derhalve nog geen 4 bl. voor elk; waaruit volgt dat ze, dus voor kinderen zeer droog zijn behandeld. Daarbij springen ze her- en derwaarts voor en achterwaarts door elkander, zonder noch door tijdorde, noch door onderwerp eenige betrekking op elkander te hebben; iets dat, wat de Schrijver daarvan in het Voorberigt moge zeggen, R. zeer ongeschikt toeschijnt. Bij de lessen in de *Vaderlandsche Geschied.* moge het den onderwijzer, die zwak van geheugen is, als een handboekje dienen, maar voor kinderen is naar het inzien van R. alles te kort.

Leerrijke Mengelingen, een Leesboek enz. door H. Wester, *in leven Schoolopziener*, 3e. *verbeterde en vermeerderde druk. Uitgevers als boven*.

Mengelingen. Ja wel mengelingen! Na in de eerste 30 bladz. eenige waarlijk roerende brieven van een beschaafd, godvruchtig man, die den zomer op het land doorbrengt en zijne bezigheden en ontmoetingen voorbeeldig beschrijft, benevens 12 bladz. *eenzame zielverheffing* (gedachten) gelezen te hebben, valt men in eens op de Egyptische piramiden, de stad van *Babel*, de muur van *China* enz. en daarna bl. 50 op gedenkwaardige aanteekeningen betrekkelijk den *Bijbel*; als over: de vertaling der 70; de verdeeling deszelven in boeken en verzen, de invoering der vertaling op last der Staten; de psalmberijmingen; de Nederlandsche geloofsbelijdenis, de Heidelbergsche katechismus en de uurwerken en klokken, verder komen bl. 58 eenige zinrijke spreuken; wijders een raadsel en eindelijk eenige versjes, als eene bemoediging bij rampen; het geluk van een goed geweten. Avondzang, Raapzaad-, Dorschers-liedje, eene vertelling een zesregelig stukje in een album en een feestzang bij de viering van het 25 jarig bestaan der Maatschappij: *tot Nut van 't Algemeen*. Dat elk stukje, dat een WESTER levert goed is, lijdt bijna geenen twijfel, maar de bijéénvoeging! een wonderlijk allerlei.

Leesoefeningen van onderscheiden aard, ter bevordering van den natuurlijken leestoon, door P.N. Muyt. *Bij dezelfde Uitgevers* 1e. *Stukje* 5e. *druk.*

Een uitmuntend boekje door het doel, zoowel wat den invloed als de schifting betreft het beste dat R. van dien aard kent, zoodat de 5e. druk evenzeer den smaak der onderwijzers in het Vaderland als de zamenstelling den verdienstelijken vervaardiger eere aandoet.

Raadgevingen en onderrigtingen in verhalen voor kinderen, door P.N. Muyt. *Eerste Leesboek* 5e. *druk. Bij dezelfde Uitgevers. Beginselen der Aardrijkskunde, door denzelfden bij dezelfden*, 5e *druk.*

Bevattende 15 vertoogjes in zoo vele verhalen, allen nuttig en hartelijk, en in een duidelijken en gemakkelijken stijl. Dus een aanprijzenswaardig boekje, 1838.

Het is een goed denkbeeld om uit een grooter werk, voor onderwijzers geschikt, een uittreksel voor kinderen te maken. De onderwijzer heeft dan iets, dat in dezelfde orde, in denzelfden geest geschreven is, om zich voor te bereiden of zijn geheugen te hulp te komen. Dit heeft de Heer M. ten dezen gedaan, en zich daardoor een titel meer op de erkentenis zijner ambtgenooten verworven. In deze werkjes is dezelfde orde als gewoonlijk behouden. Wij misten *Belgie, Griekenland*, de *Ionische eilanden* en *Noorwegen* bij de optelling der Europische Staten; hadden de optelling der Kapen, eilanden, van dit werelddeel uitvoeriger gewenscht; bij die der Zeeën miste R. de *Ionische zee*, onder de Golven die van *Valentia - Lyon* en *Tarente* en andere; onder de Hoofdsteden *Christiania*, en *Athene*. - De karakterschetsen in het 1e. lesje zijn zeer kort en geven stof tot aanmerkingen. *Amerika* is voor een werelddeel, waarmede zoo veel handelsbetrekkingen zijn, en dat nog belangrijker voor *Europa*, dus ook voor ons worden moet, veel te kort behandeld; in *Zuid-Amerika* zijn niet eens de nieuwe Staten genoemd. Ofschoon het boekje *beginselen* bevat, zouden wij het toch iets uitvoeriger verlangen.

Beginselen der Geschiedenis van het Vaderland door denzelfden bij dezelfden, 5e. *druk.*

Het bevreemt R. dat dit werkje den 5en. druk beleeft, het is zoo goed als niets, hoe kort de schets van PERK ook zij, is die *veel beter*.

***Gedenkschriften van eenen veroordeelde, of het leven van* Collet, *door hem zelven beschreven. Amsterdam, bij Gebroeders* Diederichs, 1839.**

Het boek moet belangrijk zijn, door heilzame lessen voor de bloeijende jongelingschap en den mannelijken leeftijd; al wie, door waan verblind, mogt willen pogen om fortuin te maken in de wereld, langs andere wegen dan de deugd afgebakend heeft, zal er door van zijn dwaalspoor terugtreden, - zoudt gij denken, indien gij niet meermalen door dergelijke titels bedrogen waart. En toch verzekert de schrijver, dat dit alles juist het doel geweest is met zijn geschrift.

Gij zult u echter weder bedrogen vinden, Lezer! Alles, wat u hier verhaald wordt, is slechts eene aaneenschakeling van lage en eensoortige afzetterij, voorgedragen op eene wijze, te zwak en te krachteloos niet slechts, maar tegenstrijdig vaak, om de minste moreele uitwerking te doen. Lees b.v. maar het volgende, bl. 101: ‘Ik deed alle deze stukken (eene pauselijke volmagt namelijk, een bewijs van aanstelling en een' reisbrief om overal gelden in te zamelen tot oprigting van godsdienstige gestichten, welke hij zich had weten te verschaffen, met plan om de ingezamelde gelden schelmachtig voor zich te houden) ‘afteekenen, door de Prefecten en Maires der plaatsen, welke ik bezocht.’

‘Deze veelvuldige onderteekeningen herinnerde mij de ontelbare getuigschriften, die de kwakzalvers met zulk eene trotschheid, voor de gapende toeschouwers, op de pleinen ten toon spreiden, om hen te overtuigen van hunne kunde en bekwaamheid, om.... kiezen te trekken, hoewel menigmaal het halve kakebeen medegaat. Neen! dan was COLLET toch een ander man; hij benadeelde niemand, dan enkel in de beurs.’

Op welk standpunt gij u plaatst, nergens zult gij het nut ontdekken, dat de inhoud van deze gedenkschriften aanbrengen moest; maar wel zal ze u in het oog springen, de aanleiding, die er door gegeven wordt, om verklaard eerlooze daden, ten hoogste, als onbetamende grappen te beschouwen.

Wij zijn in onze billijke eischen door den schrijver teleurgesteld: eene teleurstelling, welke door den drukker niet vergoed is, ofschoon hij ons vaak *driemaal* gaf, wat wij, volgens goed regt, maar *tweemaal* konden eischen. Zie, onder anderen, w*aaa*rvan voor w*aa*rvan, bl. 89; krijgsma*kkk*ers voor krijgsma*kk*ers, bl. 102; gen*ooo*dzaakt voor gen*oo*dzaakt, bl. 127. En hiermede laten wij het boekske aan zijn lot over.

Boekbeoordeelingen.

Dissertatio Jur. Inaug. de Regula Juris, 'Locus regit actum,' auctore *H.A. Hartogh*.

Hagae Comitis. 1838. VIII et 170 pag.

Van dit akademische proefschrift, reeds sedert anderhalf jaar in het licht verschenen, heeft nog geen onzer regtsgeleerde of andere tijdschriften gewag gemaakt, daar het toch zoo door stof als behandeling voorzeker verdiende, dat er notitie van genomen werd. Door eene korte opgave van den inhoud, met aanstipping der weinige feilen, wenscht Ref. de lezers van den *Gids* met dit stuk bekend te maken, dat zijns inziens geschikt is, om meer blijvende waarde te hebben, dan gewoonlijk aan inaugurele dissertaties wordt toegekend.

Al dadelijk valt in het oog, dat de stof veelzijdig en zamengesteld is, naarmate men bij de behandeling zich bijzonder bezig houdt met algemeene beginselen van natuurregt en wetgeving, of met staats- of volkenregt, of met de praktische toepassing in positive wetten; dit laatste is des Schrijver hoofddoel, schoon hij de andere punten zijner stof evenwel bestudeerd en zich ten nutte gemaakt heeft. - Geheel in praktischen zin wordt de regel L.R.A. in acht Capita behandeld, ingedeeld als volgt:

Cap. 1 vinden wij de uitlegging, wat men door den regel L.R.A. te verstaan hebbe: '*Regulae sensus est, ut quicquid rite gestum secundum leges loci, in quo gestum, ubique valeat*,' en dit gerestringeerd tot den uitwendigen vorm. Ziedaar wat in dit hoofdstuk als axioma wordt aangenomen, en pag. 5 sqq. breedvoerig, verklaard. - Hierbij voegt de S. eene zeer gepaste vergelijking tusschen den regel, die zijn onderwerp uitmaakt, en eenen anderen bij transitoire questiën toepasselijk, uitgedrukt in de woorden: '*Tempus regit actum*.' Hierbij legt de S. de bedoeling aan den dag, om dezen vrij algemeen gevestigden regel van transitoire wetsbepalingen, bij analogie op de questieuse punten in dit stuk voorkomende, toe te passen. Ref. geeft echter in bedenking, of de S. zijne scherpe distinctie tusschen *formae actuum* (*solemnitates exter-*

nae en *internae*, ook in transitoire questiën wil in aanmerking genomen hebben; waaruit volgen zoude, dat b.v. eene akte wier uitwendige vorm wel aan de wet voldeed, maar waarin iets bepaald was, dat de wet als ongeoorloofd of niet geschreven beschouwde, bij het invoeren eener nieuwe wet van kracht zou blijven, als deze andere vormen invoerde, en daarentegen de bepaling in de akte vervat veroorloofde. Aldus toch zoude men zich kunnen beroepen op de oude wet *ratione solemnitatis externae* en op de nieuwe *ratione internae*. Hetwelk zoude strijden met de regula Catoniana, terwijl daarentegen in locale questiën zoo iets geene ongerijmdheid zoude zijn. - Na lezing van Cap. 1, is het volgende hoofdstuk eene soort van teleurstelling. De lezer toch verwacht nu, dat de S. na zijn onderwerp wel te hebben afgeperkt van het algemeene tot het bijzondere zal overgaan en tot de *juris principia* zou komen, waar het om te doen is; maar verre van daar. Eerst moet hij den brijberg door (pag. 10-54) van alle opinies van regtsgeleerden, die de S. heeft kunnen bijeenzoeken; van af de meest bestovene glossatoren tot aan Prof. ZACHARIAE. Indien dit alles noodzakelijk in het stuk *moest* komen, zoude het toch eigenaardiger volgen op Cap. 4, dat tot opschrift voert *Jus Romanum;* de meesten toch der Schrijvers in Cap 2 vermeld, doelden of beriepen zich op het Rom. regt. - Overigens komt aan de vlijt des S. in het zamenstellen van dit hoofdstuk alle lof toe. Cap. 3 bevat des Schrijvers eigen gevoelen, meest strookende met dat van Prof. ZACHARIAE en hierop nederkomende, dat elke collisio of botsing in de toepassing van den regel L.R.A. ontstaan, haren oorsprong heeft in het verkeerd begrip of de verwarring der *jura realia* en *personalia* van iederen *staat*. Waarschijnlijk moet het woord *civitas*, hier veelmalen gebruikt, niet in den gewonen zin worden opgevat, van een politiek ligchaam, maar als eene vereeniging van menschen onder ééne burgerlijke wet levende, zoodat b.v. in den ouden toestand van *Frankrijk* een Parijzenaar te *Marseille* geen *civis*, maar *forensis* was. Het juiste begrip van de zaak (zonder verwarring van *jura pers. et realia*) is nu volgens den S. het volgende: 1°. Als er geene positive wet mede strijdt, geldt de regel L.R.A. onvoorwaardelijk: 2°. Ieder wetgever kan dien in *commodum civium* beperken: 3°. Als zoodanige beperking gemaakt is, heeft zij alleen kracht binnen het grondgebied der civitas. Zoo kan b.v. de wetgever bepalen, dat in *Cafferland* omtrent huwelijken in *Angola* aangegaan, de regel L.R.A. niet zal gelden, tenzij dezelve in *Cafferland* zijn afgekondigd; maar deze exceptie treft zelfs de Caffers alleen, zoo lang zij zich binnen de grenzen bevinden. Elders hetzij in *Angola* of *Mozambique* herneemt de regel hare kracht en kunnen zij als gehuwde lieden worden erkend.

Cap. 4 *Jus Romanum*. Door dit opschrift late zich evenwel niemand bedriegen; want het hoofdstuk dient juist om te betoogen, dat men in het Rom. regt te vergeefs naar toepassing of beperking van den regel L.R.A. zoude zoeken. De S. staaft dit door eene korte en juiste uitlegging der plaatsen, die de oude regtsgeleerden gewoonlijk uit Codex en Pandecten aanhaalden, als tot het onderwerp betrekkelijk, terwijl zij inderdaad eenen geheel anderen zin hadden.

Kortelijk wordt Cap. 5, pag. 94-100 de overgang van het Rom. regt tot de hedendaagsche wetgevingen behandeld. Teregt merkt hier de S. aan, dat in de eerste eeuwen na den val van het Westersche Rijk de wetgevingen der Germaansche volken geene toepassing van den regel L.R.A. konden bevatten, dewijl hunne leges personales en niet territoriales waren. Dat zulks in eenen meer gevestigden toestand der maatschappij alras veranderde, en wel door het leenregt, dat de menschen met het territoir verbond, en door de *statuta municipiorum*. Op dit laatste, op de gewigtige opkomst der steden kwam het vooral aan. Ongelukkig spreekt de S. naauwlijks een woord van dezen overgangstoestand, er zich afmakende met te zeggen: *Sed de his singulis agere, a nostro proposito alienum videtur*.' Maar het ware toch zoo alleen niet geweest, hier eens de wording der municipia en municipale wetgeving na te gaan (wier kiem reeds onder de Rom. heerschappij in de coloniën en foederati bestond. Zie o.a. GUIZOT, *Hist. de la civilisation*, Leçon II), alsmede de vestiging der locale costumiere regten; al verder aan te toonen, hoe de latere politieke verdeeling van *Europa*, de locale questiën en collisies oneindig vermenigvuldigde, door het verschil van wetgevingen onder ééne politieke magt, en omgekeerd. Daar de S. van dit alles niet spreekt, gaat hij dus eigenlijk de middeleeuwen ongerept voorbij, behalve eene aanwijzing van twee of drie plaatsen tot zijn onderwerp betrekkelijk uit het *Corpus Juris Canonici*.

In Cap. 6 lezen wij met belangstelling de vrij uiteeenloopende inzigten, die de geregtshoven en besturen in ons vaderland bij het groote verschil van wetgevingen tijdens de republiek aan den dag hebben gelegd, nopens de al of niet toepassing van het L.R.A. De 2 laatste hoofdstukken bevatten eene opgave van alle bepalingen der Fransche en Nederlandsche wetgeving tot het onderwerp betrekkelijk. Natuurlijk is hierbij de behandeling der Fransche wet veel uitvoeriger en belangrijker, zoowel omdat zij tijdens des S. promotie nog hier te lande vigeerde, als om de meerdere questies, waartoe zij moest aanleiding geven. De Fr. Wetgevers toch wilden den regel L.R.A. niet in het wetboek opnemen, als te zeer een algemeen beginsel der wetenschap zijnde, en ook meer tot het *jus gentium* behoorende; bij ons is die bijna woordelijk op-

genomen in de *Wet, houdende alg. bepalingen* enz. Art. 10. De S. heeft niet onderzocht, waarom de Ned. wetgever in dezen van den Fr. is afgeweken; waarvoor zich evenwel o.a. eene zeer eenvoudige reden liet opgeven; dat namelijk de regel bij ons niet *Juris gentium* kan genoemd worden, omdat zich in den huidigen toestand onzer wetgeving voor onze regtbanken locale questiën kunnen opdoen, waarmede het *Jus gentium* niets te maken heeft. Een gedeelte toch van ons vaderland, aan de overzijde der *Maas*, gehoorzaamt thans andere wetten, dan de overige provinciën. Uit de *Conferences* door den S. pag. 114 sqq. aangehaald blijkt ten minsten, dat de Franschen zoodanige bepalingen zouden hebben aangenomen, indien een dergelijk verschil van wetgeving in *Frankrijk* had moeten bestaan.

Nog eene bijzondere aanmerking over dit gedeelte van zijn stuk houde mij de S. ten goede. Pag. 135 namelijk admitteert hij, als het ware onverhoeds, eene uitzondering op den regel L.R.A., die van grooten omvang is. Hij zegt namelijk: ‘Si vero testamentum conditum est formâ holographâ, nihil refert, num leges regionis, ubi factum est a cive Francico admittant hanc formam, nec ne, Regula *Locus regit actum* non applicatur ad actûs privatos.’ Ref. wil niet tegenspreken, dat verscheidene Fransche hoven in dien zin gevonnisd hebben, en teregt gevonnisd hebben, omdat zij niet verpligt waren den regel (in hunne Wetgeving niet opgenomen) onbeperkt te volgen, en wijders om redenen van billijkheid. Maar dat die regel uit den aard der zaak niet op onders handsche akten, met name op holographische testamenten niet zoude doelen, dit is toch te veel gezegd. Of zijn dan voor onderh. akten geene *solemnitates externae* voorgeschreven? Komt het verschil dier solemnitates niet in aanmerking bij het maken van transitoire wetten? en waarom dan ook niet bij de toepassing van onzen regel, waarmede de S. zelf dien van ‘*Tempus regit actum*’ vergeleken heeft? - Een der bewijsgronden althans, waarop zich de S. beroept, is eene openbare *petitio principii*. De plaats, zegt hij, behoeft in holographische testam. niet eens te worden opgegeven. Want het woord *daté* (art. 970, *C.C.*) beteekent alleen, dat de *dag* er op moet aangeteekend zijn - en vraagt men: waarom beteekent dit woord hier minder dan volgens het gewone spraakgebruik? omdat de aanwijzing der plaats tot de geldigheid van het stuk niets af noch toe zoude doen! Maar dit was juist de vraag, dit was het onbewezene. - Het is des te belangrijker, het minder juiste in deze redenering op te merken, omdat men anders, onder het gebied onzer wet, ligt zou schromen het aang. art. 10 toe te passen op holographische Testamenten, b.v. in *Frankrijk* of *België* gemaakt, waar de meerdere formaliteit, bij

art. 979, *B.W.*, voorgeschreven, niet vereischt wordt. Evenwel zoude het de grootste onbillijkheid zijn, van hen, die buiten 's lands akten passeren, te vorderen, dat zij aldaar de formaliteiten onzer wet zullen inachtnemen, hetgeen met evenveel regt van onderhandsche als authentieke geldt. Dat onze wetgever het ook alzoo bedoeld heeft, blijkt o.a. uit de *Wet op den Overgang*, art. 49, waar in het algemeen belang aan den regel L.R.A. wordt gederogeerd; bepalende gezegd art., dat holographische Testamenten, in ons land onder de Fransche wet en naar derzelver voorschrift gemaakt, in plaats van altijd, slechts één jaar van kracht zullen zijn; waaruit volgt, dat latere onder de Fransche wet, het zij buiten 's lands of aan gene zijde der *Maas* gemaakt, altijd hare kracht behouden; want '*Exceptio firmat regulam, in casibus non exceptis.*' Omtrent alle overige quaestiën, in Cap. 7 behandeld, is Ref. het met den S. volkomen eens. Dat deze over het algemeen in dit stuk grondige geleerdheid, gezond oordeel en *prudentia civilis* heeft ten toon gespreid, behoeft na deze analyse wel niet gezegd te worden: de bijzonder duidelijke en vloeijende stijl maakt ook de lectuur aangenaam, behalve misschien eenige plaatsen in Cap. 2. Maar menigvuldige drukfeilen ontsieren deze Dissertatie, die niet verdient tusschen vele harer lotgenooten in het stof der vergetelheid begraven te worden, maar wel degelijk de aandacht van het regtsgeleerd publiek waardig is.

***A.L. Land*, Doctor in de Genees-, Heel- en Verloskunde, Handleiding bij het Geregtelijk Geneeskundig onderzoeken van Lijken.**

Leeuwarden, G.T.N. Suringar. 1838.

Het is eene treurige opmerking, dat, terwijl de geregtelijke geneeskunde buiten 's lands met den meesten ijver beoefend wordt, zij hier te lande nagenoeg verwaarloosd is. Bij onze naburen toch, vooral bij de Duitschers en Franschen, vindt men inrigtingen, bepaaldelijk bestemd tot de beoefening van dit belangrijke vak, hetgeen de geneeskunde tot de bediening van het regt doet medewerken. De beroemde Koninklijke Akademie der geneeskunde te *Parijs*, welke vereeniging ter bevordering van den geheelen omvang dezer wetenschap zooveel bijdraagt, is bepaaldelijk ingerigt om de vragen van het bestuur te beantwoorden over volksgezondheid en geregtelijke geneeskunde; te *Berlijn* is eene zoowel praktische als theoretische school voor deze vakken. In beide landen vindt men

mannen, die zich geheel aan deze belangrijke takken der toegepaste geneeskunde toewijden.

Hier te lande daarentegen is, ja aan het akademisch onderwijs in de geneeskunde een leerstoel toegevoegd in het genoemde vak; maar deze is in den waren zin van het woord daaraan toegevoegd. Men heeft immers niet een' bepaalden hoogleeraar aangesteld, die zich geheel aan deze gewigtige taak kan toewijden; maar of de hoogleeraar in de heel- of verloskunde, of die in de scheikunde is tevens met dit onderwijs belast. En echter heeft de geregtelijke geneeskunde in onzen tijd zulk een' omvang verkregen; zij vordert zoo vele en zoo veelzijdige kennis, dat het niet mogelijk is haar als eene bloote toegift te beschouwen bij andere uitgebreide vakken, zal men hier gelijken tred houden met de vorderingen onzer eeuw.

Maar het doeltreffende van dit akademisch onderwijs neemt daarenboven nog aanmerkelijk af, wanneer men op de wijze ziet, waarop er gebruik van gemaakt wordt. De wet toch vordert tot het verkrijgen van den doctoralen graad in de geneeskunde geen examen in de *medicina forensis;* maar slechts een bewijs, dat men de lessen met vrucht hebbe bijgewoond. Reden genoeg, dat deze bij de overige drukke studiën, welke onmiddelijk tot het examen leiden, achterliggen, of ook wel geheel verwaarloosd worden. Doch ook voor hen, die, doordrongen van het gewigt der zaak, zouden verlangen zich het onderwijs ten nutte te maken en aldus zich voor te bereiden tot de vervulling hunner pligten in dezen, is eene voorname hinderpaal in de inrigting der lessen gelegen. Deze toch zijn voor een gemengd gehoor bestemd. De studenten in de regtsgeleerdheid worden door de akademiewet verpligt, om die lessen tevens bij te wonen. Hoezeer wordt hierdoor niet de onderwijzer zelf gebonden! Geregtelijke geneeskunde toch is de gestadige toepassing van scheikundige, van ontleedkundige, van natuurkundige kennis, waarvan het volkomen gemis den student in de regtsgeleerdheid ten eenenmale ongeschikt maakt, om een grondig onderwijs in de geregtelijke geneeskunde te begrijpen. Het onderwijs moet derhalve hoogst populair worden, d.i. hoogst oppervlakkig, zal hetzelve eenigermate, ik zeg niet aan de behoeften, maar aan het begrip der toehoorders geëvenredigd wezen.

Uit de geheele inrigting derhalve van dit onderwijs volgt, dat het geenszins rijke vruchten beloven kan in het maatschappelijk leven. En hoedanig is dan ook de uitoefening der geregtelijke geneeskunde alhier? In Duitschland zijn bepaalde personen, aan wien ook het bestuur der geneeskundige policie is opgedragen, (*Kreisphysici* noemt men hen), tevens belast met het geregtelijk geneeskundig onderzoek. Bij ons neemt men willekeu-

rig den een of anderen genees- of heelkundige, aan wien de behandeling van een bepaald geval opgedragen wordt. Hoe zelden men hiertoe bij ons geschikte personen vindt, zal ieder erkennen, wien de geringe oefening, of kennis onzer landgenooten in dit opzigt niet vreemd is. Is het toch mogelijk, dat, bij de gebrekkige opleiding in het genoemde vak, waarvan wij ten aanzien der geneeskundigen reeds gesproken hebben, (en bij de heelkundigen wordt volstrekt geen acht geslagen op hunne volkomene onkunde in dezen) is het wel mogelijk, zeg ik, dat men stellige en naauwkeurige antwoorden verwachten kan op vragen, waarvan dood of leven van eenen beschuldigde kan afhangen?

Doch genoeg hiervan. Het is bedroevend, zoo dikwerf wij zien, dat Nederland, eens een voorbeeld, ja eene wetgeefster in de wetenschappen, nu zelfs niet de wetten bijhoudt, of het voorbeeld volgt, aan haar door onze ijverzuchtige naburen gegeven. Maar wenden wij ons tot de beoordeeling van een werkje, waarvan het onderwerp ons onwillekeurig tot de bovenstaande beschouwing gevoerd heeft.

De Heer LAND, Doctor in de uit- en inwendige geneeskunde te *Leeuwarden*, gunstig bekend door eene *Verhandeling over de kennis en behandeling van de ziekten der gewrichten*, in vereeniging met den Heer P.A. VAN SON, Stads Heel- en Vroedmeester te *Delft* geschreven, en welke het vorige jaar door het genootschap ter bevordering der Heelkunde te *Amsterdam* met den dubbelen gouden eereprijs bekroond werd, heeft voorzeker een' goeden weg ingeslagen, om het bestaand gebrek aan kennis, zoo ver dit bij de tegenwoordige inrigtingen mogelijk is, aan te vullen. Een gewigtig gedeelte van de geregtelijke geneeskunde, het onderzoek namelijk van lijken, is door hem op eene eenvoudige en praktische wijze voorgesteld. De Schrijver zelf geeft in de inleiding te kennen, hoezeer hij de moeijelijkheid gevoelde, om zich bij dit onderzoek juist en geregeld al de punten voor te stellen, welke de rapporten dien aangaande bevatten moeten. Ten einde dit te bevorderen, heeft hij eerst, tot eigen gebruik, uit de beste schrijvers van onzen tijd zich een uittreksel in behoorlijke orde vervaardigd. Het is dit uittreksel, hetgeen hij nu aan zijne kunstgenooten mededeelt. De Schrijver maakt derhalve geene aanspraak op oorspronkelijkheid; maar wel op duidelijkheid, volledigheid en beknoptheid. Zijn werkje is, als het ware, een *vade mecum* voor den genees- en heelkundige, tot het doen eener geregtelijke schouwing geroepen. Het is uit dit oogpunt, dat wij het onderhavige geschrift beoordeelen moeten.

Wij kunnen bij de nadere beschouwing der *handleiding* den Schrijver den lof niet weigeren, dat hij zijn doel volkomen be-

reikt heeft. De wijze van voorstellen is voorzeker hoogst eenvoudig en duidelijk, ook gelooven wij dat ten opzigte der volledigheid, een *visum repertum*, opgemaakt volgens de door den Schrijver gestelde beginselen, weinig te wenschen overlaat. Wat intusschen de beknoptheid aangaat, welke bij eene handleiding, tot naslaan of spoedig overlezen bestemd, een volstrekt vereischte is, zoo gelooven wij, dat hierin, behoudens deszelfs volledigheid, het werk nog vele bekortingen had toegelaten. Zoo heeft de Schrijver het noodig geacht, de wijze, waarop het onderzoek in het werk gesteld moet worden, telkens op te geven bij de vermelding van hetgeen te onderzoeken is. Ten einde intusschen beide punten ook voor het oog af te scheiden, heeft hij het eerste telkens met in springende regels doen drukken. Gemakkelijker en beknopter zoude dit met eene kleinere letter hebben kunnen gedrukt worden. Maar, zoude niet overal, waar deze wijze van onderzoek geheel en al zamenvalt met de gewone regelen eener lijkopening, die beschrijving gevoegelijk hebben kunnen achterwege blijven? Mag men niet veronderstellen, dat ieder heelkundige in staat is, de peeskalot van het hoofd bloot te leggen, den schedel open te zagen, de hersenen uit te nemen, of de borstkast te openen? De heelkundige voorzeker, die dit eerst in zijne *Handleiding* moet leeren, of nalezen, doet beter, op zich toe te passen den pligt, welken de Schrijver bl. 8 aan den geregtelijken geneeskundige voorschrijft: ‘dat niemand een dusdanig onderzoek aanvaarde, wanneer hij zich daarvoor niet berekend gevoelt.’

Insgelijks was het niet noodig, dat de Schrijver, in het tweede hoofdstuk, waar hij beschrijft, hoe en wat men te onderzoeken hebbe bij lijken van pas geboren kinderen in het bijzonder, op al de punten, welke hij in het vorige hoofdstuk voor het onderzoek der lijken in het algemeen heeft opgegeven, terugkomt. Hiervoor geeft hij, als het ware, slechts noten of bijvoegingen op het voorafgestelde en men is telkens genoodzaakt, het voorgaande op nieuw na te slaan. Men leest hier b.v.! ‘Men opent daartoe enz.; als bl. 24.’ ‘Houding als bl. 25.’ ‘Voorts wordt naar omstandigheden, als bl. 23.’ Hierdoor ontstaat eene lastige en onaangename vermenging en herhaling van beide. Dit had kunnen vermeden worden, indien de Schrijver, zoo als hij in de volgende hoofdstukken gedaan heeft, hier alleen de bijzonderheden had opgegeven, welke bij de lijken van pasgeborene kinderen, als zoodanig, in aanmerking komen.

Eindelijk geven wij den Schrijver in bedenking, of het wel overeenkomstig is met het voorgestelde doel van zijn werk, om in het 9de Hoofdstuk, waar over lijken van vermoedelijk vergiftigden gesproken wordt, niet alleen eene verdeeling der vergiften naar

hunne werking, maar ook een overzigt te geven over de verschijnselen en toevallen bij vergiftigden, vóór den dood waar te nemen. Hierdoor verwijdert de Schrijver zich van zijn eigenlijk onderwerp, hetgeen wel eene aanleiding is tot het geregtelijk onderzoek van lijken, maar geenzins een volledig zamenstel van toxikologie of van geregtelijke geneeskunde. Met hetzelfde regt had hij, bij de beschrijving der beschouwing van gezonde lijken, de uitwerkselen der verwondingen, b.v. van schudding, of van beleedigingen van edele organen, gedurende het leven, kunnen opgeven. Ook had de Schrijver het scheikundig onderzoek der stoffen, in maag en darmkanaal bevat, gerustelijk ten eenenmale aan den daartoe geroepenen scheikundige kunnen overlaten. De regels toch, door hem opgegeven, zijn geheel onvoldoende, om tot eene vereischte kennis van het gebruikte vergift te geraken, en een volledig onderzoek dier stoffen vordert eene gansch afzonderlijke en naauwkeurige behandeling.

Wij eindigen deze beoordeeling met de betuiging: *ubi plura nitent, - non ego paucis offendar maculis*, en hopen, dat het nuttige werk van den Heer LAND die aanmoediging moge vinden, welke het verdient, en vooral ook dat nut moge stichten, waarvoor het in zoo vele opzigten geschikt is.

Oudheidkundige Aanteekeningen van de Dorpen en Kloosters(?) der Grietenij Franekeradeel, tevens bevattende een(e) Naamlijst van de Hervormde Predikanten dier Dorpen, sedert de Hervorming tot nu toe, door *H.W. Steenstra*.

Franeker. G. IJpma, 1836.
Een tweede stukje over de Grietenij Barradeel, door denzelfden Schrijver en Drukker, in hetzelfde jaar.

Wie eenig belang stelt in den vroegeren en lateren toestand van zijn geboorteland of de plaats zijner inwoning, zal ongetwijfeld met genoegen de pogingen opmerken, welke hier en elders zoo menigvuldig sedert korte jaren worden aangewend, om nog geheel onbekende bijzonderheden op te sporen en aan het licht te brengen, of de herinnering van schier vergeten, maar belangrijke zaken, te hernieuwen; dit althans is het gevoel, dat ons bij die opmerking gedurig bezielt, en met gretigheid de twee bovengenoemde stukjes van H. STEENSTRA deed ter hand nemen. Het verwonderde ons, bij de eerste vergelijking met onze aanteekenin-

gen, veel verschil op te merken; zoodat wij met verlangen eene naauwkeurige beoordeeling te gemoet zagen, maar vergeefs! althans zoo ver ons bekend is, verscheen deze niet; zoodat wij onze bijna drie jaren gekoesterde hoop hebben opgegeven, doch opdat de heilige waarheid bij deze stilzwijgendheid geen nadeel moge lijden, hebben wij eindelijk besloten onze aanmerkingen op deze werkjes mede te deelen.

In het eerste stukje bepaalt de Heer S. ons bij de Grietenij Franekeradeel; en schoon *Franeker*, in het hart der Grietenij aan welke zij den naam heeft gegeven, gelegen, in de rubriek der oudheidkunde alle oplettendheid verdient, is de Heer S. deze stad met stilzwijgen voorbijgegaan, daar ZE. aanteekeningen alleen de dorpen en het klooster betreffen.

De hoofdverdeeling van deze beide stukjes is tweeledig, *eerst* eenige oudheidkundige aanteekeningen omtrent de dorpen, en *dan* eene opgave der Predikanten, die sedert de Hervorming tot nu toe, aldaar de dienst vervuld hebben; eene allezins welgekozene verdeeling, waaraan de Schrijver zich ook getrouw heeft gehouden; wij willen haar in onze beoordeeling volgen.

Met veel genoegen lazen wij deze oudheidkundige aanteekeningen, vonden er voor ons wel vele bekende, maar ook, vooral omtrent de kerken, menig onbekende belangrijke mededeeling, en dit gedeelte draagt blijken van na veelvuldig onderzoek met zorg geschreven te zijn; omtrent enkele punten zouden wij evenwel iets meer of beters gewenscht hebben, b.v. bl. 11 wordt de stichting der kerk te *Tzum* opgegeven in 1596; bij A. GREYDANUS Oud. en Gest. van *Friesland* en het *Geograph. Woordenb.* bij A. FERWERDA lezen wij 1546. Bl. 12 stelt S. de eerste en tweede Leerrede, te *Leeuwarden* gehouden, door de tot de Herv. overgegane Roomsche Priesters M.A. ELIACUS en A. NICOLAI, op den 6^{den} Sept. 1566; ZE. leze aandachtig na: GABBEMA *Verh. van Leeuwarden*, YPEY en DERMOUT *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk* I. bl. 198-200, en wij twijfelen niet of hij zal zich met het gevoelen van ons en met den kalender van den *Frieschen Volks-Almanak* vereenigen, die zulks op den 8sten Sept. stellen. Bl. 20 hadden wij gaarne opgeteekend gevonden, gelijk op bl. 18 van *Hitzum*, de vertimmering der kerk te *Achlum* in 1822. Bl. 26 het orgel te *Midlum* ingewijd in 1811, beter den 4^{den} Febr. 1812. Bl. 56, reg. 9 v.b. 1782 in plaats van 1783.

Wat nu deze stoffe in het stukje over de dorpen van de Grietenij Barradeel betreft, dit heeft ons zoo voldaan, dat wij een paar kleine aanmerkingen, om allen schijn van vitlust te vermijden, gaarne terughouden, en den Heer S. liever onzen dank voor die zaakrijke en naauwkeurige mededeelingen betuigen en hem dringend aanbevelen in deze te weinig onderzochte stof ijverig

voort te gaan. Eene aanmerking, die het geheel betreft, kunnen wij echter niet stilzwijgend voorbijgaan, namelijk dat wij wel de jaargetallen van eenige klokken bij hem hebben gevonden, maar niet ééne inscriptie derzelve; dat zij er zijn, zoude ons gemakkelijt vallen door voorbeelden aan te toonen, en hoe moeijelijk somtijds ook te lezen, vooral voor hen, die geen Latijn verstaan (waaronder wij den Heer S. schoon ons geheel onbekend, meenen te moeten rangschikken, zoo als later blijken zal) diende men ze evenwel niet voorbij te gaan, als te belangrijk voor de Oudheidkunde, en in zulk een werk eenigermate een vereischte.

Thans kunnen wij overgaan tot het tweede gedeelte, *de naamlijst der Predd. van de Herv. tot op heden*. Het spijt ons al dadelijk te moeten betuigen, dat dit gedeelte met minder kennis van zaken en naauwkeurigheid is bewerkt, zoodat wij het oordeel van den Schrijver zelven in de Voorrede geuit, volkomen beamen; het is *gebrekkig* en *onvolledig;* daar wij niemand van onopregtheid verdenken, willen wij dan des Schrijvers oordeel ook niet betwijfelen en vragen, waarom dit gebrekkig en onvolledig gedeelte dan niet teruggehouden? het andere zoude er niet door verloren, welligt gewonnen hebben; maar ten einde de Lezer zelf moge beslissen, sta hier veel, ja te veel, doch op verre na niet alles.

Grietenij *Franekeradeel*.

Bl. 15 LEO LAURENTIUS verroepen naar *Birdaard* en *Janum*, beter naar *Janum*, daar die dorpen toen nog niet gecombineerd waren, maar ieder eenen eigen Pred. hadden, de Combin. werd wel door de classis den 13^{den} April 1607 besloten, doch kwam nagenoeg 20 jaren later eerst tot stand. Van CONR. ALUTARIUS was het niet ondienstig geweest te vermelden, dat hij voor 1590 Conrector was geweest te *Groningen;* daarna te *Harderwijk;* doch daar ontslagen, liet hij zich voor de Cl. v. *Leeuwarden* den 10^{den} Julij examineren. Bl. 16 F. VAN SLOTEN niet overl. in *Maart*, in het 54ste jaar maar den 1sten *April* in het 55ste jaar, ZE. was geboren den 23ste Jan. 1670. FRED. BOEKHOLT overl. in 1728; naauwkeuriger den 11^{den} April. Bl. 17 B. JORNA hier *niet* overl. maar vertrokken naar *Welsrijp* c.a. T.H. SCHIERE overl. 1803, vollediger den 15^{den} Oct. in den ouderdom van bijna 70 jaren. W. GERHARDUS? TENCKINCK, wij hebben elf jaargangen van de naamregisters der Predd. nageslagen en telkens JACOBUS gevonden. Bl. 22 H. OSTELANUS verr. naar eene gemeente onder de Cl. van *Leeuwarden*, juister *Stiens*. Bl. 24, A. VAN LOON niet intrede gedaan den 19^{den} April, maar 6 Junij, overl. in 1780, juister den 8sten April oud 61 jaren. B. RIGNALDA, van dezen mogt wel gezegd zijn, dat hij te *Dronrijp* ontslagen was, wegens de herstelling van D^{o}. P.M. KESLER

aldaar, en dat zijne beroeping de eerste was volgens het regt der Volks-Representanten. B. RUSSING, niet intrede gedaan op den 12den Augustus, maar Julij. Bl. 28 J. LOLCAMA. S. verkiest deze spelling, waartoe ook wij neigen, schoon zijne eigene handteekening in 1672, hier voor ons liggende, is LOLCKAMA. V.D. WAAIJEN, in plaats van V.D. WAEIJEN, gelijk VRIEMOET en GREIDANUS hebben. Bl. 29 B. REINALDA *overl. in het laatst van* 1783 *of in het begin van* 1784, liever, Emeritus geworden den 17den Febr. 1784 en overl. den 17den April daaraan volgende, oud bijna 81 jaren. D. HEINSIUS of (zoo men niet al te zeer gehecht is aan de Latijnschen uitgang) HEINS: van dezen diende ook wel gemeld te zijn, dat ZE. overl. is te *Harlingen*, den 3den Maart 1764. A. HAITSMA, *werd Emeritus in* 1785? neen! overl. den 3den Julij 1784. Bl. 29 P. NAUTA verr. naar *Zeeland*, bepaalder *Zonnemaire* in *Zeeland*. NICOLAUS BLOEMBERG, volgens zijne eigene handteekening voor ons liggende, KLAAS BLOMBERG, niet overl. 1823, maar den 30sten November 1824. Bl. 34 M. SAAGMANS *stond hier tot* 1765, wij zouden geschreven hebben, overl. den 26sten Maart 1765, oud ruim 58 jaren. H. DE WAL, voeg hier bij A.L.M. en Philos. Dr. J. PLANKMAN, *stond hier tot* 1784 *en toen overl.*, juister overl. den 6den Junij 1783. J. ENNEMA overl. in 1793, bepaalder den 20sten Junij 1793. F. LAURMAN verr. naar *Peins* c.a. 1829, ZE. deed reeds afscheid den 26sten Oct. 1828. P(OPKE) H(ENDRIKS FRIEZEMA. Bl. 44 A(LBERTUS) J(ACOBUS) H(ECTOR) ABBRING, niet afscheid den 30sten Augustus maar Julij. Bl 50, S. FULLENIUS overl. in Oct. 1684, volledіger overl. den 15den Oct. 1684, oud 38 jaren, volg. grafschrift in de kerk te *Franeker*. V. RINGERS niet overl. den 20sten Febr., maar den 23sten volg. een levensberigt, in Mei 1725 uitgekomen. Bl. 51, W.V. SLOTEN niet afscheid in Junij, maar den 2den Julij. P. ALMA niet intrede den 15den Julij, maar *toen bevestigd* en den 22sten daaraanvolgende de *intrede*, overl. 1802, beter dan 25 Mei 1802, oud ruim 85 jaren. Bl. 54, J. JELLEMA overl. in 1764 den 16den Junij. BEN(E)DICTUS F. JONGSMA, verz. 1792, ZE. vertrok naar *Oostwoud*, Cl. *Hoorn*, en deed afscheid den 21sten Julij 1793. H. POTTER, hetgeen S. hiervan zegt, is zoo onvolledig en onnaauwkeurig, dat wij liever onze aanteek. laten volgen.

1794. HEBELIUS POTTER, de eigenlijke doopnaam was HAEBLE, zoo als zijn eigene handteekening ons aanwijst; geb. te *Dokkum*, den 22sten April 1770 - Candidaat - hier bevest. den 20sten en intr. den 27sten Oct. vertrekt naar de *Kaap de Goede Hoop*, zonder afscheid te doen, na alvorens in eene buitengewone Cl. Vergad. van den 19den Oct. 1804 gedimitteerd te zijn; het schip, waarop ZE. zich bevond, werd door den vijand genomen, zoodat hij in

Engeland aankwam, en bij de Holl. Gem. te *London* eenigen tijd de dienst waarnam; naderhand diende hij als vaste Leeraar de Holl. gem. te *Hanau*, waar hij zijne dienst nederlegde in Sept. 1817, in 1819 wierd hij weder Pred. te *Sourabaja*, waar hij overl. in April 1824.

Bl. 55, T.M. LAURMAN hier ber. in 1829, ZE. deed hier reeds zijne intr. den 10^{den} Nov. 1828. C(AREL) O(CTAVIUS) VOGET. Bl. 61, F. DEKETH, Emerit. 1773, overl. 1781. Emerit. gew. en afsch. gedaan den 24sten Mei 1773, overl. te *Franeker* den 4^{den} Oct. 1781, oud 77 jaren.

Grietenij *Barradeel*. Schoon dit stukje ook al op geene betere wijze, dan het voorgaande, bewerkt is, zullen wij het slechts vlugtig doorloopen en ons *alleen* bepalen bij *geheele misstellingen*, daar toch niemand meer twijfelen zal aan de gegrondheid van ons eenstemmig oordeel, over de waarde dezer stukjes, door den Schrijver in zijne voorrede uitgedrukt. Bl. 10 JOH. VOMELIUS, hier *waarschijnlijk* van *Firdgum* ber., op bl. 15 spreekt S. positief, en teregt *onzeker in welk jaar*, doch voor 1641, uit vergelijking blijkt het in 1628 geweest te zijn. JOH. PETRUS DUREWOUD, waarom schrijft S. niet JOH. PETRI DUIREWOUT, zoo als GREIDANUS heeft? en het onzekere van overl. of vertrekken zal grootendeels ophouden; zoo S. wist van deszelfs weduwe SUSANNA JANS, die den 8sten April 1635 te *Leeuwarden* hertrouwde met G. FOLKERI Pred. te *St. Jac. Par.* Bl. 12, Dom. V.D. SCHAAF, - *heeft - zijne dienst finaal nedergelegd*, namel. in 1795, geheel te onregt, ZE. was verroepen naar *Limmen* Cl. *Haarlem*, deed hier afscheid den 13^{den} Sept. 1795, wierd Emeritus eerst in Oct. 1807 en overl. den 5^{den} April 1831. Bl. 13, WIJBRANDUS GERARDUS REDDINGIUS, - verroepen naar *Dronrijp*, - tegenwoordig nog te *Assen*. Hier verwart S. personen en plaatsen geheel door elkander, W.G. REDDINGIUS is *hier* nimmer Pred. geweest, en staat thans te *Woltersum* Prov. *Groningen*. GERARDUS BENTHEM REDDINGIUS Theol. D^{r}., W.G. Broeder kwam hier als Candidaat, niet in 1796 maar in 1795, verr. niet naar *Dronrijp* in 1797, maar naar *Schilwolde* in 1796, en is thans te *Assen* oudste Predikant. Bl. 13, G. OUTHUIS vertrok niet van *O.* en *Westerblokker* naar *Bommel*, maar stond tusschen beiden nog twee jaren te *Heilo*. Bl. 27, W. VAN SLOTEN overl 1788 - overl. te *Franeker* in Julij 1790. Bl. 49, JOH. ARCERIUS, eerst *vertr. naar Anna Parochie* en van daar naar *Altona*, waar ZE. in 1623 nog was. Bl. 51, JOH. WILHELMUS FLORISON, JOH. WIBRANDUS FLORISON.

Dat dit gedeelte, behalve gebrekkig en onvolledig, tevens met de grootste onnaauwkeurigheid bewerkt is, en de Schrijver dikwijls inconsequent en zich zelven ongelijk is, moet het volgende bewijzen.

A. b.v. wat de namen aangaat. Bl. 16, *Griet. Franeker*, EGBERTUS JOHANNES WIARDA die 50 genoemd wordt EGBERTUS JOANNES WIARDI. Bl. 34, THEOD. LAURMAN, bl. 55, THEOD. MARTINUS LAURMAN. Bl. 42, H. TJALLINGI DOMNA, op blad 25 *Griet. Barr.* TJALLINGY en nog niet geraden, zooals het daar voorkomt moet het zijn TJALLINGII. Bl. 9, *Griet. Barr.* JOAN. CORNELII SYLVIUS, bl. 25, JOAN CORNELIS SYLVIUS. Bl. 10, VILTH. HENRIKUS FABER, bl. 56, WILTH. HENRIKUS FABER. Bl. 26 WYBIUS V. SLOTEN, bl. 51, Gr. *Fran.* WIBIUS, wij zouden meer voorbeelden kunnen bijbrengen, waar S. willekeurig speelt met de *i* en *y*.

B. Wat aangaat den tijd van in dienst treden of vertrekken, nu en dan geeft S. de dag daarvan op, doch meestijds vergenoegt ZE. zich met de maand, ja soms het jaar; wij weten wel dat de dag van intrede of vertrek van *ieder* Pred. niet opgegeven kan worden; doch in het eerste stukje zijn er ten minste nog 58, waarvan wij van velen den juisten dag, of dien van approbatie van het beroep, of van demissie zouden kunnen opgeven, zonder ons aan het gebrek van S. schuldig te maken, om approberen en intrede doen, of verroeppen, afscheid doen en demitteren nu en dan voor woorden van dezelfde beteekenis op te vatten.

C. Wat aangaat de plaats van geboorte, van slechts *eenigen* geeft S. dezelve op, misschien een tiende gedeelte, waarom er nog niet van zeven tiende bijgevoegd? iets, dat wij met weinig moeite doen. S. gaat verder alle familierelatie onopgemerkt voorbij, dat wij ten hoogsten afkeuren, omdat het de waarde van zulk een werk aanzienlijk vermindert, - maar ongetwijfeld waren de woorden Pat. fil. fr. ex fr. nep. v. nep. abnep et pronep. hem te hoog.

Wij zouden ten slot gemakkelijk eene groote lijst van drukfouten kunnen opgeven, doch het lust ons slechts eene enkele aan te stippen:

Bl. 22	regel 4	v. bov. 1695	inpl. v. 1595.
Bl. 26	regel 8	v. ond. 1653	inpl. v. 1613.
Bl. 27	regel 3,5	v. ond. Theolog*i*	inpl. v. Theologi*ae* en *Philosoph.* D^{r}. geheel vergeten.
Bl. 54	regel 5	v. bov. 1682	inpl. v. 1686.
Bl. 28	regel 6	v. ond. P. MOL	inpl. v. P. DE MOL.
Bl. 54	regel 5	v. bov. 1682	inpl. v. 1686.
Bl. 60	regel 5	v. ond. FOLLERE	inpl. v. FOLKERI.
Bl. 34	regel 4	v. ond. GERARDIUS HENSIUS	in plaats v. GERARDUS HEINSIUS.
Bl. 49	regel 3	v. bov. ACERIUS	inpl. v. ARCERIUS
Bl. 51	regel 6	v. bov. ANSONIUS	inpl. v. AUSONIUS.
Bl. 51	regel 1	v. ond. ESSCHER	inpl. v. ESCHER.

Wij prijzen de zucht van den Heer S. voor de oudheidkunde, maar omtrent het tweede gedeelte van zijne stukjes raden wij ZE. *manum de tabula*, te meer daar er volgens eene noot in den *Frieschen Volks-Almanak* hoop is gegeven op zoodanig geschrift over de geheele Provincie. Omtrent het in het licht geven van zoodanige, als ook andere oudheidkundige stukken, prijzen wij vooral aan, *festina lente et nonum prematur in annum*, opdat wij minder, maar meer goeds in handen krijgen.

FRISIUS.

Iets over Jacob de Coster van Maerlant, door *L.G. Visscher*, Hoogleeraar aan de Universiteit te Utrecht.

Utrecht, (bij) L.E. Bosch. 1838. 19 bladz. 8°.

Toen wij, in de Handelingen der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te *Leiden*, 1837, bladz. 67, lazen, dat de Heer TROSS, Opperleeraar aan het Gymnasium te *Hamm*, in de boekerij van den Vorst van *Bentheim-Steinfurt*, een handschrift had opgespoord, bevattende het boek van *Merlyns prophecien ofte de historie van den Grale*, door JACOB de coster van *Merlant*, in het Nederlandsch geschreven in 1326, werd onze nieuwsgierigheid grootelijks opgewekt, en wij verlangden zeer, iets naders daarvan te vernemen, eensdeels om dat stuk zelve te leeren kennen, en anderendeels, om te weten, of dit ook al wederom een voortbrengsel van onzen bekenden vruchtbaren JACOB VAN MAERLANT mogt wezen. Aan deze nieuwsgierigheid is nu, door den Hoogleeraar VISSCHER, in het onderhavige vlugschriftje, gedeeltelijk voldaan. Het schijnt den Heer VISSCHER gelukt te zijn, door den Heer TROSS eene nadere beschrijving van dat handschrift, benevens een afschrift van begin en slot, en der opschriften van de hoofdstukken, waarin het werk verdeeld is, te ontvangen; en dit nader berigt wordt ons hier medegedeeld. Maar ook aan de Leidsche Maatschappij heeft de Heer TROSS een verslag van dat handschrift gezonden, en in die twee berigten vinden wij reeds een aanmerkelijk verschil. Volgens het berigt aan die Maatschappij, bevat het handschrift 249 bladen of 498 bladz. in groot folio, elke bladz. van twee kolommen, en op elke kolom doorgaans 44 regels; zoodat het geheel bij de 45000 regels of verzen bevat. Zie de voornoemde Handelingen, bladz. 68. Volgens het berigt aan den Heer VISSCHER heeft het handschrift slechts 229 bladen in klein folio, waaraan evenwel blad 5 en 6 ontbreken; dus meer dan 4000 regels minder. Het is nu wel mogelijk, dat dit verschil slechts uit eene schrijf- of drukfout ont-

spruit; maar deze onnaauwkeurigheid in opgaaf of mededeeling komt ons toch vrij wonderlijk voor.

Nadat ons de Heer VISSCHER den geheelen aanhef van dat stuk, de opschriften der hoofdstukken en het slot heeft medegedeeld, zegt hij: ‘Wat volgt nu uit deze mededeeling? 1. Dat de dichter van het onlangs gevonden handschrift van *Merlyne* zich noemt JACOB DE COSTER van *Maerlant;* terwijl de vertaler van den *Spieghel Historiael*, zoowel in zijne eigene werken, als in die van zijne tijdgenooten, volstrekt geenen anderen naam draagt dan dien van JACOB VAN MAERLANT.’ Deze gevolgtrekking is niet zeer juist. Van waar weet de Heer VISSCHER, dat men lezen moet: JACOB DE COSTER van *Maerlant?* Kan en mag men ook niet lezen: JACOB, de coster (koster) van *Maerlant?* en ware het dan niet nog mogelijk, dat onze reeds bekende JACOB VAN MAERLANT, over wiens leven en verblijfplaats (of plaatsen) nog zoo veel duisters zweeft, eenen tijd lang koster te *Maerlant* geweest zij?

2. (zegt de Heer VISSCHER) ‘Dat het boek van *Merlyne* geschreven is ten jare 1326, en dus eenen geruimen tijd na het overlijden van JACOB VAN MAERLANT, die ten jare 1300, in den ouderdom van 65 jaren, overleed.’ Hoewel wij, even min als de Heer VISSCHER, aan de echtheid der berigten twijfelen, dat JACOB VAN MAERLANT in 1300 overleden is, zoo is toch het *geschreven zijn* een nog te zwak bewijs voor het bestaan van eenen anderen JACOB. Wij lezen wel, in dit ontdekte handschrift, op het einde:

> int jar ons heren *wens* wondert
> *do* men screef *druttien* hondert
> *unde* XXVI op den witten dondredach
> *de* in der weken voer paschen gelach
> *do* was dit boeck geend
> dar men scone jeesten in vind.

maar hieruit volgt nog niet, dat dit boek van *Merlijne* toen ook vervaardigd zij. Immers, hoe vele handschriften worden er niet gevonden, waarin de afschrijver den tijd vermeldt, waarin hij zijnen arbeid eindigde, zonder dat men daarom nog den tijd der vervaardiging weet. En dat ook dit gevondene handschrift van *Merlijne* slechts een afschrift is, zullen wij later aantoonen.

Maar, wanneer de Heer VISSCHER zegt, op bladz. 16, dat hij de opdragt aan Heer ALABRECHT VAN VOORNE, voor een bewijs der vervaardiging in 1326, houdt, dan stemmen wij hierin volkomen toe; want dit steunt op geslacht- en tijdrekenkundige gronden, dewijl er aan geen anderen ALABRECHT VAN VOORNE te denken valt, dan die in 1331, nog zeer jong zijnde, overleed; zoo als men in ALKEMADE, Beschrijving van den *Briel*, bladz. 209, kan bewezen zien. En, wanneer de Heer VISSCHER verder zegt, dat onze bekende JACOB VAN

MAERLANT, die eenen grooten afkeer had van zulke *boerden* als van *Arthur, St. Grale, Merlijne*, enz. de berijmer van dit boek van *Merlijne* niet kan geweest zijn, dan moeten wij ook dit gevoelen wel toestemmen. Die JACOB, die geenen smaak had, dan voor zoogenaamden historischen en ascetischen arbeid, die telkens op alle berijmde volksromans schimpte, en zijne lezers daarvoor waarschuwde, kon onmogelijk tot zoo verre zich zelven verloochenen, om de fabelachtigste van alle *boerden* te vertalen en te berijmen. Zoo iets aan te nemen, ware eene geheel onmenschkundige tegenstrijdigheid. Om deze reden dus, en om die opdragt, gevoelen wij ons genoopt, om met den Heer VISSCHER, den berijmer van *Merlijne*, voor eenen anderen persoon te houden; hetzij dan, dat deze: JACOB DE COSTER van *Maerlant*, of: JACOB, de koster van *Maerlant*, heette.

Dat de bekende JACOB VAN MAERLANT een Vlaming was, staat bij ons buiten twijfel, dewijl hij zelf zich zoo noemde, hoe verschillend andere geleerden hierover ook mogen denken; maar dat de berijmer van *Merlijne* ‘waarschijnlijk bij den *Briel* te huis behoorde, en dus een Hollander was,’ gelijk de Heer VISSCHER beweert, hiervoor vinden wij nog hoegenaamd geen bewijs. Zulks als vermoedelijk aan te nemen, is geoorloofd; maar zulks als meer dan waarschijnlijk voor te stellen, is toch gewaagd. Niets belet ons, om even zeer aan te nemen, dat hij te *Maerlant*, bij *Maastricht*, geboren zij of aldaar gewoond hebbe. Daar kon hij evenwel toch betrekking gehad hebben tot ALABRECHT VAN VOORNE (die, door zijn huwelijk met MACHTELT VAN WEZEMALE, erfvrouw van *Wezemale, Bergen op Zoom*, enz. of bezittingen in die streken had, of er ten minste zeer gezien was), gelijk zijn naamgenoot JACOB VAN MAERLANT wel betrekking had tot eenen MARTIJN in *Utrecht;* tot Heer NICOLAES VAN CATS, een Zeeuwsch edelman; en tot Graaf FLORIS van *Holland*. Genoeg, uit het gevonden handschrift blijkt niets van het geboorteland of de verblijfplaats des berijmers van *Merlijne*.

Wanneer de Heer VISSCHER zegt: ‘Dat de taal van JACOB VAN MAERLANT met die van het gevonden handschrift alleraanmerkelijkst verschilt,’ dan moeten wij dit in allen opzigte wel toestemmen; maar begrijpen volstrekt niet, wat men hieruit kan of wil afleiden. Om onze lezers mede te laten oordeelen, willen wij hier de geheele inleiding overnemen, zoo als ons die door den Heer VISSCHER wordt medegedeeld; alleenlijk met deze kleine verandering, dat wij die woorden en lettergrepen, die ons om de taal of spelling, verdacht voorkomen, met eene andere letter laten drukken.

> Alle de gene *de desse* tale
> horen willen van den grale
> wannen dat *he* eirsten quam

als ick in den walschen vernam
so *zal* ick *'t* dichten in dietschen woert.
Ick en *zal nicht* laten *dorch er voert*
de benyden myn gedichte;
wante doch alle quade wichte
to der doghet *tra*gen altoes nyt.
hyr *um*me so wil ick in aller tyt
dat doen dat se my benyden;
dus solen se vele, *de* myn verbliden
alse van my dan horen tale.
Desse historie van den grale
dichte ick to eren hern Alabrechte
den heer van Vorne wal myt rechte;
want hoger lude myt hoger historie.
*mannich*folden *zu*len *er* glorie
unde korten dar mede *er* tyt.
Ick wille dat gy des *ze*ker *zy*t
dat ick de historie vele valsch
gevonden hebbe in dat walsch
dat *ze* van gode onsen here sprack
dat ene (dattene?) dat volk van Romen wrack.
Dar*umbe* merket *desse za*ke
eyn dichte van ons heren wrake
list men, dat *es* wyde bekant
und makede *eyn* pape in Vlaenderlant
dat *sa*get dat boeck in *zy*n beginne.
mar ick mene in mynen sinne
dat pape dat *nicht* en dichte.
Want men mochte *nicht* gescriven lichte
wevullig dat gelogen *zy*
unde dat *za*l ich ju proven by
in der historie, *de* komet hyr naer.
Unde nu biddick ju, dat is waer,
Jacob de Coster van Merlant,
den gy to voren hebbet bekant
in des Koninges Alexanders jeesten,
dat gy bidden, dat *he* volleesten
moete, dat *he* hevet begonnen
unde de den genen moete onnen
in des ere *he* dit began
dat *he* moete werden al *zul*k *ein* man
dat des al dat volck *unde unser* heer
moete hebben loff *unde* eer
unde wy myt em moeten komen
in de ere, *de* men genomen
noch gescriven *nicht* en mach
daert sonder nacht is altoes dach.

Voorzeker schreef geen JACOB VAN MAERLANT aldus, maar zoo kon ook geen JACOB de coster van *Maerlant* schrijven in 1326, wáár die ook geleefd en gewoond hebbe. Dit is geheel de taal en spel-

ling van eenen duitschen afschrijver van lateren tijd, die, even als de meeste afschrijvers van handschriften, slechts gedeeltelijk *afschreef*, maar meerendeels zijne eigene woorden en spelling in het stuk lapte, en zich nog grootere veranderingen veroorloofde. Alle, met andere letters gedrukte, woorden (ook in de vroeger aangehaalde slotregels), leveren voor elken kenner onzer oude taal, het onwraakbaarste bewijs op, dat dit stuk door geenen Nederlander, in het begin der veertiende eeuw, geschreven is. Hoe zoude men dan, uit dit gevonden handschrift, tot het vaderland van den vertaler of berijmer kunnen besluiten? dit komt ons onmogelijk voor. Men zoude zelfs, van wege deze taal en spelling, aan den tijd der vervaardiging kunnen twijfelen, ware niet ALABRECHT VAN VOORNE een historische persoon, die ons eenen bepaalden tijd aanwijst.

Dewijl ook de opschriften der hoofdstukken in dezelfde taal en spelling, als de inleiding, geschreven zijn, zoo mogen wij, dunkt ons, ook wel veronderstellen, dat ook het geheele stuk zoo geschreven zij; en in dit geval moeten wij, door de mededeeling van het geheel, welke de Heer TROSS ons toezegt, ook geene groote aanwinst voor de kennis onzer oude taal, verwachten. Wij zullen dan wel, wanneer dit stuk eens uitgegeven wordt, eene bevallige *boerde* uit den ouden tijd meer bezitten, en daardoor het getal onzer oude lettervruchten vermeerderd zien; maar ik vrees, dat onze middelen van gezag ter staving van oude woorden, taalvormen en spelling, niet verrijkt zullen worden; vooral niet, wanneer het toeval wilde, dat de ons nog onbekende Heer TROSS, niet met eene grondige kennis der oude Germaansche taal toegerust, of met een scherpzinnig oordeel begaafd ware. Wij ontveinzen het niet, de omstandigheid, dat die Heer het gevondene handschrift niet dadelijk voor een afschrift erkende, maar hetzelve als een voortbrengsel uit den tijd der vervaardiging beschouwt, dit vermindert grootelijks onze verwachting; en het spijt ons, dat de Heer VISSCHER, in zijn vlugschriftje, de oplettendheid zijner lezers, daarop niet gevestigd heeft. Welk gezag zullen wij aan eenen afschrijver kunnen toekennen, zoo als dezen van dit ontdekte handschrift, die een Nederlandsch rijmwerk, uit het begin der veertiende eeuw, aldus verduitscht en verhavent?

Maar de gewigtigste gevolgtrekking, uit de ontdekking van dit handschrift, en waarin wij het met den Heer VISSCHER volkomen eens zijn, is, dat wij, behalve den reeds bekenden JACOB VAN MAERLANT, nu ook nog eenen JACOB de coster van *Merlant* leeren kennen, die *Merlyns prophecien ofte de historie van den Grale*, als ook de *Yeesten van Alexander* vertaalde en berijmde. Wie weet nu, of deze man ook niet nog vele andere stukken vertaald of oorspronkelijke berijmd heeft? Wie weet, of niet in vervolg van tijd,

die beide dichters, welke zoo kort na elkander leefden, en wier namen zooveel overeenkomst hebben, door latere afschrijvers, met elkander verwisseld zijn, en dat alzoo aan den eenen toegeschreven is, wat de andere gemaakt heeft? Reeds meermalen hebben wij onzen twijfel te kennen gegeven, of wel alles, wat aan den bekenden JACOB VAN MAERLANT werd toegekend, van dezen afkomstig zij; en nu worden wij in dezen twijfel natuurlijk nog meer versterkt. Het komt ons nu voor, dat, bij alle stukken, die den naam van MAERLANT dragen, wij voortaan zullen moeten vragen en onderzoeken: of deze het werk kunnen zijn van den meer ernstigen, bijgeloovig vromen JACOB VAN MAERLANT, dan wel van den *boerde*lievenden JACOB de coster van *Merlant*?

Maar het is hier thans de plaats niet, om hierover in het breede uit te weiden; wij voegen dit laatste alleenlijk hierbij, om de oplettendheid der bezitters en uitgevers van handschriften, die den naam van MAERLANT bevatten, op deze omzigtigheid, op dezen twijfel, te vestigen.

G.J.M.

Maximiliaan Joseph, Koning van Beijeren, in zijn leven en daden geschetst, door *J.M. Söltl*, Hoogleeraar te Munchen, uit het Hoogduitsch.

Te Deventer, bij A.J. van den Sigtenhorst, 1838.

De laatste halve eeuw, welke achter ons ligt, is zoo rijk aan staatkundige gebeurtenissen geweest, heeft zoo vele merkwaardige schokken in *Europa* te weeg gebragt, dat wij reeds veel voedsel voor onzen onderzoekenden geest vinden, zoo wij bij de hoofdpersonen, die zich in dien tijd hebben voorgedaan, stilstaan. Een NAPOLEON alleen is genoegzaam, om onze aandacht te boeijen, en *Frankrijk* alleen neemt zulk eene aanmerkelijke plaats in de geschiedenis weg, dat wij de overige vorsten en volken slechts van ter zijde leeren kennen. Het is daarom nuttig, het gelaat tusschen beiden van het hoofdtooneel af te wenden en de geschiedenis van bijzondere vorsten en volken na te gaan, ten einde uit de onderdeelen de algemeene geschiedenis toe te lichten.

Hiertoe heeft de Munchensche Hoogleeraar SÖLTL ons eene schoone bijdrage geleverd in eene levensbeschrijving van Koning MAXIMILIAAN JOSEPH. Wij zien in deze biographie tevens de opkomst en vestiging van het koningrijk *Beijeren* in alle bijzonderheden uiteengezet. Wij leeren hier eenen Vorst kennen, die door het moeijelijk tijdsgewricht, waarin hij de teugels van het bewind aanvaardde, met groote zwarigheden en gevaren heeft moeten kampen, en die echter zoo

ongemeen veel voor zijn volk gedaan heeft. Men kan in hem zien, wat een vorst op zijn volk vermag. De Beijeren waren met den tijd geenszins vooruitgegaan. Zij mistten die nationaliteit en zelfstandigheid, welke vereischt worden om een volk gelukkig te maken, of liever, die volksdeugden sliepen schier overal. Verlichting en wetenschap waren bij hen zeer achterlijk en zij hadden geene veerkracht, om de bronnen van volksgeluk op te sporen en te doen vloeijen. Hun vorige vorst, KAREL THEODOOR, een man van smaak en vele begaafdheden, had weinig liefde voor zijne natie, juist omdat zij zoo onbeschaafd was. Een hoogst gebrekkig staatsbestuur had tot nog toe boven dit alles aan het volksgeluk in den weg gestaan. De posten waren in weinige familiën volkomen erfelijk en de lasten drukten alleen op de mindere standen. Een groot aantal lediggaande, onwetende monnikken werd door het algemeen gevoed, zonder daarvoor iets terug te geven.

Het was voor MAXIMILIAAN bewaard, zijn volk uit die laagte op te heffen. Niet zonder geweldigen tegenstand te ontmoeten, sloeg hij de hand aan de verbetering van het staatsbestuur. Hij schafte de kloosters af, zocht het lagere en hoogere onderwijs voor zijn volk te scheppen en bragt de krijgsmagt naar de behoefte des tijds op een' beteren voet. Buitenlandsche verwikkelingen en opvolgende oorlogen stremden gedurig zijne pogingen; maar hij hervatte telkens het begonnen werk. Niets ontging zijne zorg. Regt en geregtigheid, godsdienst en verdraagzaamheid, wetenschap en kunst, handel en landbouw, alles, wat tot volksgeluk moest medewerken, hield hem onophoudelijk bezig. Met eenen helderen, vasten geest, door uitmuntende raadslieden voorgelicht, zette hij zijne plannen door. Geene tegenkanting van binnenlandsche eigenbelangzoekers, geene bedreigingen van *Rome*, geene buitenlandsche oorlogen konden hem van zijne plannen doen afzien, en in spijt van tallooze hinderpalen, deed hij in weinige jaren reuzenschreden. *Beijeren* herkende zich zelf niet meer. Het wies, onder den druk der tijden en verwoestende oorlogen, waarvan het menigmaal het tooneel was, op in beschaving, algemeene welvaart en geestkracht; het breidde zijne grenzen uit en de verschillende bestanddeelen van het nieuwe koningrijk smolten, door de zorg des Konings tot een gelukkig en tevreden volk in een. In de buitenlandsche staatkunde legde MAXIMILIAAN niet minder zijne groote talenten aan den dag. *Beijeren* was ongetwijfeld in eenen hoogst moeijelijken toestand geplaatst. Het behoorde tot *Duitschland*, en *Oostenrijk* was de natuurlijke bondgenoot van *Beijeren*. Doch *Oostenrijk* had altijd gepoogd, zich van dat land meester te maken en had nimmer vergoed, wat *Beijeren* voor hetzelve had opgeofferd.

Bij de oorlogen tegen de Fransche republiek en vervolgens te-

gen NAPOLEON gevoerd, moest *Beijeren* dienen tot oorlogsveld en bij het sluiten van den vrede, om aan de eischen van *Frankrijk* te voldoen. *Beijeren* leed bij den oorlog en werd ten behoeve van *Oostenrijk* opgeofferd. *Oostenrijk* streed voor zich, niet voor *Beijeren*, en rekende dit land als cijnsbaar. In 1805 wilde *Oostenrijk* MAXIMILIAAN dwingen, om niet onzijdig te blijven, maar te dulden, dat zijne legermagt gesplitst en met de Oostenrijksch-Russische armee zoude vereenigd worden. Het beslissend oogenblik was gekomen. MAXIMILIAAN aarzelde nog *Oostenrijk* te verlaten, hoe baatzuchtig die bondgenoot ook steeds gehandeld had. Hij rekende het echter onvermijdelijk, *Frankrijk* als bondgenoot aan te nemen. Zoo deelde hij in den wapenroem van NAPOLEON, en tevens in den noodlottigen veldtogt naar *Ruslands* ijsvelden. Vruchteloos zocht hij NAPOLEON van dit waagstuk af te brengen en met een bloedend hart zond hij zijne getrouwe Beijeren ter slagtbank. Na den voor NAPOLEON zoo nadeeligen afloop van dien veldtogt, was de geweldenaar nog tot geene matiging te bewegen. Hij herstelde zich met onbegrijpelijke snelheid, behaalde zelfs nieuwe voordeelen en wees de bemiddeling van *Oostenrijk* af. Hij liet *Beijeren* aan het Oostenrijksche leger ten prooi en verwijderde zich op een' afstand van vijftig uren van de Beijersche legermagt.

Intusschen was de vrijheidsgeest in *Duitschland* ontwaakt, het uur der verlossing was geslagen. De geweldenaar moest vernederd worden. MAXIMILIAAN besefte het gevaar, waarin hij zich bevond. Hij wenschte tot *Duitschlands* bevrijding mede te werken; maar hij verliet zijn' bondgenoot niet trouweloos. Hij kondigde NAPOLEON aan, dat, zoo hij binnen veertien dagen geen bijstand van hem ontving, hij aan het verlangen van zijn volk zoude toegeven. Die hulp kwam niet opdagen en MAXIMILIAAN verbond zich nu met de Mogendheden, die *Duitschland* bevrijden zouden. Hij deed den evenaar overhellen. NAPOLEON verloor den slag bij *Leipzig* en hiermede den troon.

De man des gewelds was verwonnen. Vrijheid en vrede keerden in *Europa* terug en MAXIMILIAAN zette zijne plannen tot verbetering van *Beijeren*'s toestand op nieuw krachtdadig voort. Het land der ruwe onwetendheid werd nu eene zetelplaats der beschaving. Het onderwijs werd uitnemend verbeterd en *Beijeren* leverde in onder scheidene wetenschappen groote mannen aan *Europa*. In den avond van zijn leven zag MAXIMILIAAN zich omringd van een krachtvol, edel volk, dat hij geschapen had en hetwelk hem vergoodde. Hij had als Koning alles gedaan, wat in zijn vermogen was om het volk gelukkig te maken; het was gelukkig. Als mensch had hij steeds een edel hart doen kennen. Zijne milddadigheid was steeds ten behoeve van ongelukkigen overvloedig werkzaam, en de liefde,

welke het volk hem toedroeg, was daardoor nog aanmerkelijk verhoogd. Men noemde hem *Vader* MAX en hij was werkelijk Koning en Vader over zijn volk.

Zie daar in eenige trekken den inhoud van het werk geschetst. De Schrijver heeft dit alles naauwkeurig en duidelijk uiteengezet. Zijne taak was niet gemakkelijk, omdat hij zoo veel over het inwendige en uitwendige van *Beijerens* toestand te zeggen had, en de aanhoudende oorlogen den draad van zijn verhaal gedurig afbraken. Hierdoor valt het moeijelijk de trapswijze hervorming van den Staat aaneengeschakeld voor te stellen, en het is den Schrijver niet ten kwade te duiden, als hij van de buitenlandsche betrekkingen, gedurig naar den inwendigen staat van zaken terugkeert en het standpunt wel eens verliest, waarop hij ons had achtergelaten. De Schrijver blijft, voor zoo verre wij hebben kunnen nagaan, aan de geschiedenis getrouw. Hij stelt MAXIMILIAAN in het ware daglicht, en geeft hem den welverdienden lof.

Wij zullen er slechts eenige bedenkingen bijvoegen. Op bladz. 7 wordt vermeld, dat de Graaf VON GÖRTZ in 1771 met eene zending naar *Beijeren* belast werd, hetwelk door de onverschilligheid van KAREL THEODOOR aan *Oostenrijk* dreigde te vervallen, terwel bl. 8, vermeld wordt, dat KAREL THEODOOR in het laatst van 1777 aan de regering kwam.

MAXIMILIAAN'S eerste werk was de censuur te matigen en dus de beschaving te bevorderen. Doch waarom die hinderpaal niet geheel weggenomen? Wij zouden dit van MAXIMILIAAN verwacht hebben, die overigens zulke krachtige maatregelen plag te nemen, b.v. ten opzigte der kloosters.

Beijeren had nimmer iets van *Oostenrijk* genoten. Integendeel had het dikwerf, ten behoeve van *Oostenrijk*, het zwaard moeten voeren en zware slagen geleden. In stede van dit dankbaar te erkennen, loerde *Oostenrijk* steeds op de bemagtiging van *Beijeren* zocht altijd zijn eigen voordeel en dacht nimmer om zijnen bondgenoot, of liever, offerde de belangen van dien bondgenoot steeds op. Men mag dus vragen, of MAXIMILIAAN *Oostenrijk* niet al te zeer getrouw was, zich niet te dikwerf door *Oostenrijk* liet verschalken, en in den oorlog tegen *Frankrijk* tot nadeel van zijn rijk medeslepen. Na den vrede, in 1815, begon MAXIMILIAAN met kracht zijne hervorming voort te zetten; maar de hoognoodige bezuiniging ging traag in zijn werk: een algemeen gebrek van meest alle Staten van het hedendaagsch *Europa*.

Bij de nieuwe staatsregeling vinden wij eene al te groote zucht, om den adel te begunstigen, b.v. de adel was ontheven van het regtsgebied der gewone regtbanken in civile en crimineele gevallen; de adel had alleen het regt om fideicommissen daar te stel-

len, en had het uitsluitend regt om een goedsheerlijkregt uit te oefenen. Dit strijdt tegen de algemeene beginselen van regtvaardigheid en gelijke regten van onderdanen; het strookt niet met den vooruitgang des volks in andere opzigten.

De erfelijkheid van de Leden der Eerste Kamer is insgelijks af te keuren. Hooge ambten worden buitendien in vele landen reeds gemakkelijk van zelve erfelijk; dit is factisch; maar het is geheel verkeerd, dit als vast in eene constitutie op te nemen.

Met den vertaler zouden wij nog al wat te verhandelen hebben, indien wij de tallooze germanismen en drukfouten wilden opsommen, b.v. bl. 32, 175, 188 *vormelijk* plan, 179 aanstalten, 184, 188, 215 *beduidende*, enz. enz. De vertaler heeft het met vele vertalers gemeen, dat hij meer poogt de woorden dan wel den zin van het oorspronkelijke terug te geven, en dat hij bij het vertalingswerk niet denkt. De gesteendrukte titel prijkt met de beeldtenissen van koning MAXIMILIAAN, en, naar wij gissen, zijne tweede Gemalin, ter steendrukkerij van H.J. BACKER, en dit is genoeg gezegd.

Elize, door de schrijfster van: Te Laat.

Haarlem, Erven F. Bohn, 1839, 8°., 300 bladz.

(*Vervolg en slot van bl.* 496).

En nu de aanmerkingen? vragen onze Lezers. Zoo ooit hier zouden wij met de regels van onzen lievelingsdichter aanvangen:

> Ik predik met gebogen knie,
> Dus hoor mij zonder spijt.

indien het eene andere dan deze Schrijfster betrof. Maar hare voorstelling van CECILIA VAN OEDENRODE heeft ons geleerd, dat ook eene bevallige vrouw waarlijk de waarheid bemint, en haar boven eentoonige vleijerij de voorkeuze schenkt. CECILIA'S naam valt ons uit de pen, niet bij toeval, maar omdat dat beeld het diepst in ons hart gedrongen is, het levendigst tot onze verbeelding gesproken heeft, het duurzaamst in harmonie met ons verstand blijft. Zoo wij ons daaraan als ons rigtsnoer vasthechten bij de beoordeeling van het overige, dan gelooven wij evenzeer met het talent der Schrijfster, als met onze overtuiging te rade te zijn gegaan. Wij gaan verder, wij gelooven, dat wij met haar sympathiseren ten opzigte van den indruk, die het ontworpen beeld op ons maakt, en dat zij evenzeer als wij gevoelt, wat er aan hare overige beelden en toestanden ontbreekt, opdat niet de verkeering van CECILIA en ELLINGTON het éénige lichtpunt zij. Wij gaan verder, zeggen

wij, en stellen, dat in Romans van vrouwen niet alleen het zuivere, kiesche, innige gevoel, maar ook de scheppende fantasie, het redenerend en schikkend verstand wordt vereischt. Want aan alles laat het zich aanzien, dat dit tusschenbedrijf veeleer aan de scherpe, fijne, juiste opmerkingsgave der Schrijfster zijnen oorsprong heeft te danken, dan aan die innerlijke sympathie, welke eigene gewaarwordingen verdedigt of opluistert. En waarom wij dit meenen? omdat de Roman ELIZE heet; omdat onze aandacht onwillekeurig in haar de heldin der intrigue moet zoeken; omdat de aanvang ons iets belooft, dat *con amore* voorgesteld is, en wie zou met ons de Schrijfster niet huldigen, die het zich tot taak koos eene verhevene vrouw voor te stellen, zoo als die door lijden beproefd, door lijden gelouterd, den Hemel te gemoet gaat? Dat lijden moest van fijneren aard zijn: het moest al de pijnlijke toonen omvatten, welke de stormen des levens aan de teedergevoelende ziel eener vrouw afpersen: dat verhaal moest eindigen in de verheerlijking dier godsdienstige beginselen, of zoo gij wilt inwerkingen, waardoor de aardsche hartstogt ondergaat in eene volkomene overwinning der wereld, in verwantschap met hetgeen tot den Hemel behoort. En zoo is dan ook het verhaal begonnen, met de voorstelling van dit ideaal, en opdat wij het als ideaal erkennen zouden, heeft de Schrijfster in de treurende gestalten, die het sterfbed harer ELIZE omringen, in de herinneringen, die zij achterlaat, of die hare woorden opwekken, naar de wijze der oude schilderstukken, zoo vele deugden, zoo vele Engelen gerangschikt, welke ons luide toeroepen, wat, volgens hare meening, die doode den levenden moet leeren. Zoo enkele trekken ons mishagen, zoo wij hier en daar overdrevenheid, elders kleingeestigheid, en over het geheel iets dweepachtigs opmerkten: wij zouden onze subjectiviteit in de plaats der kritiek stellen; wij zouden welligt mistasten, indien wij niet onderstelden, dat de Schrijfster hierdoor gepoogd had het menschelijke in het rein geestelijke te doen onderscheiden: wij zouden aanmatigend zijn, indien wij het haar verweten, wat dagelijksche ondervinding in herhaalde voorbeelden ons vertoont. Maar genoeg meenen wij gezegd te hebben, om ons van onbillijkheid vrij te pleiten, wanneer wij juist hier het hoofddenkbeeld, het hoofdmotief van den Roman zoeken.

Zou het hier niet de plaats zijn het gevaarlijke eener manier aan te wijzen, die de gewone verhouding omkeert, om - met het einde te beginnen? Wij gelooven gaarne, dat al de kracht van overtuiging, van verbeelding, van sympathie zich kan hechten aan het volkomene en als het ware uit éénen vorm gegotene ideaal. Maar het zedelijk verhaal, het verhaal, dat uit menschenkennis uitgaat en tot menschenkennis leiden moet, moet ook de gedeel-

ten daarvan, de wijze der zamenstelling aanwijzen en regtvaardigen. Naarmate met stouter greep, ten gevolge der *inspiratie* van het oogenblik, het geheel ontworpen is, valt de teekening der bijzonderheden moeijelijker, vereischt zij te meer naauwkeurigheid, opdat die in alles aan het geheel beantwoorde. Met andere woorden, de naauwkeurige vlijt, waarmede de laatste oogenblikken van ELIZE DAVENANT geschilderd zijn, vorderde gelijke zorg in het kiezen der middelen, waardoor dit doel werd bereikt. Zoo zijn wij bij het sterven der edele vrouw met weemoedigen eerbied vervuld; wij zijn te zeer vijanden van vitten, om de verhouding van jaren tusschen haar en JOHANNES VAN ARKEL op de vingers na te rekenen; wij gedoogen gaarne de onderlinge genegenheid van beiden, mits men ons slechts vergunne den trek in ELIZE'S beeldtenis te brengen, dien wij haar reeds vroeger onderschoven: zij is eene beminnelijke dweepster. Te regt doet ons de Schrijfster die gemoedsgesteldheid reeds in hare kindschheid opmerken: toen reeds haakt zij naar den Hemel; toen reeds houdt het bovenzinnelijke haar bezig; toen reeds streeft zij om den omgang harer beminde afgestorvenen te genieten. Hoe veel viel er te ontwikkelen, te wijzigen, te verheerlijken aan het door de Schrijfster zoo fraai geteekende kind! Zij slechts kon zich in vervolg van tijd boven aardsche betrekkingen, bekrompen inzigten, maatschappelijken dwang verheffen; zij slechts kon het toonbeeld worden eener zedelijkheid, die, verre van zich aan de gewone regelen te binden, door godsvrucht geheiligd, door eigen vrije kracht nieuwe pligten, nieuwe voorbeelden te voorschijn riep. Slechts zij kon handelen en redeneren uit een verhevener standpunt, als werd zij door de ingeving des Hemels bestuurd. Het deert ons daarom, wanneer zij later zich onder het juk eener Engelsch-puriteinsche werkheiligheid kromt. Toch is ook hier nog een lichtpunt in haar leven. Wij bedoelen, dat zij ELLINGTON hare hand belooft, om door edelmoedige opoffering van haar eigen gevoel, aan hetgeen haar als de roeping haars levens voor den geest is, dezen van het pad des verderfs te redden. Maar tevens eischen wij, dat het ons hierbij duidelijker worde, dan werkelijk geschiedt, dat tegelijk echte liefde, ware hartstogt haar tot dien stap noodzaakt. De Schrijfster gevoelt met ons, dat hier de vereeniging der menschelijke aandrift met het verheven pligtgebod aan die situatie fikscher kracht, helderder kleur zou gegeven hebben. Ja, wij onderstellen, dat de Schrijfster ons dit heeft willen aantoonen, door de beschrijving van den schok, dien het afbreken dier betrekking haar gekost heeft. - Maar ook sinds dien tijd, en die tijd vervult bijna het gansche middengedeelte des Romans, is ELIZE werkeloozer dan wij hadden verwacht: zij bukt onder toevallige verhoudingen, waarover haar verhevener geest had behooren heen te zien;

wij vinden ledige ruimten in het verloop van haar leven: wij vinden bij de voltooijing van haar beeld uitwerkselen, waarvan wij de middelen en oorzaken niet hebben leeren kennen: zoo laat zij zich 1°. verbieden door haren oom, briefwisseling met ALICE te houden, bl. 244; zij, die zich door de gedachte aan het: leid ons niet in verzoeking, van den omgang met ELLINGTON niet heeft laten afschrikken, waar het zijne redding gold, zwicht voor een voogdelijk verbod, waarvan ieder zelfstandig meisje de juiste waarde kent, en daarom te minder vereert. 2°. De ziekte, die na de vriendschapsbreuk met ELLINGTON gevolgd is, moge haar een poos verhinderd hebben alle krachten in te spannen tot redding van de rust der geliefde ALICE. Maar sinds deze het goede spoor en dat nog wel onder den indruk van diep berouw heeft verlaten; sinds zij, door haar vader onterfd, rondzwerft; sinds haar kind zelf onder ALICE'S bescherming berust - sinds dat alles - waarom is de brave, de verhevene vrouw zoo werkeloos, dat zij óf geene, óf slechts onbeduidende pogingen tot redding der verlorene in het werk stelt? 3°. Hare *puriteinsche* strengheid wordt verzacht door de Evangelische wijsheid van Ds. VAN ARKEL. Het verheugt ons; wij hadden het verwacht na de juiste teekening, waarin wij haar als vrome oplettende toehoorster het zaad zien opvangen, dat rondom haar onder distelen en doornen valt. Maar het deert ons, dat wij slechts met een enkel woord het berigt hoorden. Ook bij haar viel de weg te effenen en de sterkte neder te werpen. Den vromen leeraar, de vrome leerlinge hadden wij willen zien, waar de geestelijke hoogmoed bestreden en overwonnen in Evangelische zachtmoedigheid overging. 4°. ELLINGTON verschijnt, ELLINGTON dreigt; ELLINGTON, dien zij thans niet meer bemint. Of heeft de liefde tot JOHANNES toen nog bij haar geen wortel geschoten? dan is de eed, dien hij vergt, niet zoo zwaar, maar dan rust bij hare naauwgezetheid dubbeld op haar de pligt, tegen het ontkiemen van den nieuwen hartstogt te waken. Of bemint zij hem reeds? waarom dan ten gevalle van zijn' onregtvaardigen eisch een gevoel verloochend, dat met haar leven haar het dierbaarst is? hoe zal zij den afgedwongen eed beschouwen? Altoos in de veronderstelling, dat wij in ELIZE een verhevener inzigt van zedelijkheid, van menschelijke daden en pligten mogten verwachten, hadden wij haar leven niet door een zoo gewoon Roman-motief willen gekluisterd zien, en nog eens 6°. hoe bemint zij JOHANNES? JOHANNES na ELLINGTON, twee zoo uiteenloopende karakters? Edel en goed is het karakter van den eenen; maar onbeduidend in vergelijking met dat van den ander, onbeduidend bij zulke verhevene gewaarwordingen, na zulke harde beproevingen, na zulke krachtverstalende ondervinding, als ELIZE gehad heeft.

Verre zij het van ons eener vrouw de mogelijkheid dier gewaarwordingen te betwisten. Maar ons verstand suft er voor en is geneigd hier een schuldeloos inmengsel van zinnelijkheid te onderstellen; het is een dier punten, waaromtrent wij van vrouwen inlichting verlangen, al is het slechts door de levendige en gedetailleerde voorstelling des gevoels, waaraan die raadsels hunnen oorsprong dank weten.

Er is iets in de geschiedenis van ELIZE, dat zelf dengeen, die het meest met haar karakter ingenomen is, dat zelfs der Schrijfster tot aanstoot moest geweest zijn. Het is de ijver, waarmede zij het huwelijk met EDDY aan JOHANNES opdringt, nadat deze EDDY heeft vaarwel gezegd. Het is bij ELIZE eene dwaling van verstand en hart beide. De Schrijfster was te menschkundig om niet in te zien en toe te stemmen, dat deze verbindtenis de beide gehuwden niet gelukkig kon maken. Van daar heeft zij misschien de aandacht willen vestigen op het leed van EDDY, op de zelfopoffering van ELIZE, opdat bij den lezer de gedachte mogt afgeleid worden: dat EDDY onedelmoedig genoeg een offer aanneemt, dat haar niet toekomt, dat JOHANNES een gevoel voorwendt, dat niet bij hem levendig is. Van daar, dat eene kunstgreep, waarvan het gevolg volgens de toedragt der zaak hoogst twijfelachtig zijn moest, de dood van ELIZE, den bijna geslaakten band der gelieven alleen naauwer kan toehalen; van daar, dat de Schrijfster voor dit feit eene verdediging te baat neemt, waarvan haar fijn verstand het ongegronde moest doorzien. Wij schrijven hare woorden uit:

‘Daar ligt toch ontegenzeggelijk veel zoets in de bewustheid, bemind te worden en gelukkig te maken. Als men er zich niet tegen wil stellen, wordt men eindelijk gevangen onder het fijne net, dat ons omstrikt. JOHANNES had voorgenomen toe te geven, en de rekening met *zijn hart en geluk* gesloten hebbende, schonk hij EDDY die beredeneerde, ongeschokte genegenheid, die geene luimen kent, omdat niets vleeschelijks haar aankleeft, en *haar oorsprong in den gereinigden* wil legt. Op onwankelbaarder grond dan dien van *menschelijke beminnelijkheid* gevestigd, kan deze liefde niet veranderen. De vaste wil om lief te blijven hebben, is magtiger dan de sterke doch onwillekeurige hartstogt zelf. En zoo zulk eene liefde den mensch dikwijls veel kost, zij is eene opleiding voor den Christen. Half een offer zijnde, brengt zij hem verder op den weg der volmaking, in stede van hem, gelijk bijna iedere andere aardsche genegenheid doet, daarop tegen te houden, zij oefent hem in de moeijelijkste deugden. Zij heft geen afgod in zijn hart ten troon. Zij hecht hem met geene onverbrekelijke banden aan het stof. Zij leert hem niet den hemel boven hem te vergeten, door zich reeds op aarde zalig te droomen.’

Wij laten eene dergelijke theorie gelden voor hetgeen zij is, waar het huwelijk alleen uit een utilitarisch, uit een burgerlijkmaatschappelijk oogpunt wordt beschouwd: maar waar zulks het huwelijk geldt, als de uitdrukking van vurige, diep gevoelde, duurzame liefde, kunnen wij haar onmogelijk goedkeuren. De *sterke onwillekeurige hartstogt* kan zich wel tot een' *gereinigden wil* verheffen: maar omgekeerd ontkennen wij, dat *een gereinigde wil* den hartstogt vervangen kan. Onder den Christelijken schijn kruipt een verborgen *egoismus* door de ons voorgestelde redenering heen. Wij hechten niet daarop, dat JOHANNES *de rekening met zijn hart en* geluk *sloot:* wij zouden hier kunnen opmerken, dat het *geluk* in zijne gewone beteekenis weinig waarde heeft voor eene liefde, wier grootste ongeluk het is, geene *wederliefde* te vinden; maar vooral vertoont zich dat *egoismus* in het beginsel dier halve, wij mogen bijna zeggen *nagemaakte* liefde; want schoon zij onder het vooruitzigt van lijden het juk des huwelijks op zich neemt, is echter haar doel *zich zelven* te oefenen in *zelfvolmaking:* de echte liefde daarentegen ziet op hetgeen eens anderen is en niet op zich zelve. Bij JOHANNES VAN ARKEL is slechts de vertooning van het gevoel, geenszins het gevoel zelf aanwezig. Het is te onbegrijpelijker hoe ELIZE, bij wie het gevoel van liefde zoo levendig was, hier de drijfster kan zijn van een huwelijk, dat zich ten eenenmale tot eene burgerlijke verbindtenis beperkt: ELIZE, die de *zelfopoffering* der liefde toonde te kennen, toen zij ten haren koste ELLINGTON heeft willen redden: ELIZE, wier geheele leven gevoel, hooggespannen gevoel ademt, had den innigsten, den teedersten band des levens uit hooger standpunt behooren te beschouwen.

En echter wagen wij eene gissing, om ons de zaak begrijpelijk te maken. Wij gelooven namelijk, dat de Schrijfster evenzeer als wij gewenscht had, dat het getij van EDDY'S liefde kalmer daarhenen had gevloeid: hare vereeniging met VAN ARKEL, door ELIZE'S zelfopoffering bevorderd, had aan deze al de betere vruchten van haar edelmoedig besluit kunnen opleveren; of, ware beider heil er door gevestigd geworden, zij had naast de goedkeuring van haar geweten, het weemoedig gevoel kunnen ondervinden, dat haar het aanschouwen eener zegen schonk, die voor haar niet was weggelegd. Maar terwijl de Schrijfster dadelijk het voltooide beeld van ELIZE voorgesteld had, terwijl zij al de kracht van haar gevoel aan die voorstelling had gewijd, waren haar de overige beelden nog niet helder, welke zij zou opvoeren. Het allerminst misschien EDDY: waarschijnlijk meer nog CECILIA, waarin zij alles bragt wat haar fijne geest van opmerking haar omtrent zulke karakters had geleerd; zij trachtte hier de natuur te volgen, zoo als zij die om haar zag; zij bestierde hare fantasie, om aan de afbeelding al de

bevalligheid te geven, die eene dergelijke figuur in het leven heeft; zij was hier in de hoogste mate objectief, en zij slaagde allergelukkigst. Maar zelve werd zij medegesleept door die poging: de geesten, welke zij had opgeroepen, beheerschten haar evenzeer als hare lezers; van daar kreeg het tusschenbedrijf misschien grooteren omvang, dan in den oorspronkelijken aanleg; van daar zwichtte zelfs wel eens ELIZE onder de magt van den gang des verhaals; van daar traden de overige beelden, die de Schrijfster ontwierp, voor deze schepping in de schaduw; EDDY en JOHANNES konden de scherpe trekken niet erlangen, waarmede ELIZE, CECILIA, de jonge ELLINGTON geteekend waren; hun lief en leed, hunne onderlinge verhouding voor en in hun huwelijk, moest iedere beweging van CECILIA en ELLINGTON volgen, wel niet regtstreeks als de schaduwzijde van deze, maar echter door het licht, dat om hen heen was verspreid, genuanceerd. Kwam welligt de oorspronkelijke hoofdheldin ELIZE, met de nevenpersonen, die onwillekeurig zich zoo belangrijk hadden gemaakt, in strijd? In dat geval hebben wij de verklaring gevonden voor hetgeen wij als eene fout in ELIZE'S geschiedenis meenden te moeten aanwijzen; en in allen gevalle behoorde er vernuft toe, om zich zoo *specieus* te redden als de Schrijfster gedaan heeft.

Als gevolgtrekking dezer opmerking sta hier eene bescheidene raadgeving. Evenmin als in het werkelijke leven, mogen in die nabootsingen des levens, welke ons de Roman oplevert, aan het subjectief gevoel de hoogste regten worden toegekend. Wij vorderen daarom geene opoffering van oorspronkelijkheid, van persoonlijke overtuiging: wij, die de schoone sekse meermalen smeekten, en thans op nieuw smeken, dat zij ons die wereld des gevoels ontsluiten, welke voor onzen blik al te dikwijls beneveld ligt. Wij vragen het te dringender, omdat wij fantasie, verbeelding, verstand genoeg bezitten, maar geen genoegzaam openen zin hebben voor die fijnere aandoeningen, die toch eene zoo wezenlijke kracht op het raderwerk des levens oefenen. Terwijl wij van onze zijde gaarne onze eenzijdigheid erkennen, terwijl wij van de schoonere sekse hulp inroepen, om ons van die eenzijdigheid te bevrijden, staat het ons te vrijer ook haar toe te roepen: ontwikkel niet te eenzijdig uw gevoel, maar laat daarmede ook verstand en fantasie gelijken gang houden. Althans der Schrijfster van ELIZE durven wij dien raad geven: want hoe veel talent zij bezit, om met juist oordeel hetgeen haar omringt, op te merken en voor te stellen, heeft hare CECILIA getoond. Dat opmerken zal haar doen gevoelen, hoe veel er is, dat bij den eersten oogopslag sympathie opwekt, en echter in zijne bijzonderheden ontleed, allengs zijne aantrekkelijkheid verliest: hoe veel schijnbaar onverschilligs echter, waar het op zijne

plaats staat, alle belangrijkheid heeft: hoe veel zelfs ons antipathie inboezemt, waarmede ons een scherp en onafhankelijk oordeel, door het ontdekken van zijne beteekenis bevredigt. Hare CECILIA heeft ons getoond, wat zij vermogt, en ons gedwongen haar te bidden op die wijze voort te gaan. Zachtere aandoeningen te schilderen, de fijnste gewaarwordingen van lijden op het gevoeligst uit te drukken, in verhevenen weemoed zich als het ware verliezen; onmiskenbaar heeft het talent onzer Schrijfster die strekking: maar zij offere zich niet geheel aan zijne heerschappij op. '*Anfangs gedeiht das Talent üppig von soldier allzu kostbaren Nahrung*,' zegt een Duitsch Kritikus te regt, '*nachher aber siecht es, und welkt es um so schneller dahin, denn die Gefälligkeit, die ihm allen Willen lässt, wird ihm als schädliche Ungebühr zuletzt verderblich*.'

Maar terwijl wij van de veelzijdigheid der Schrijfster verwachten, dat die harde voorzegging zich in haar nimmer vervullen zal, willen wij liever, dan op enkele vlekken te wijzen, die zij zelve zal inzien en verbeteren, aanwijzen, wat onze literatuur bij die rigting van haren geest heeft gewonnen. Het is vooral het kiesche rangschikken der feiten, waardoor zij, zonder sterk in de verbeelding in te grijpen, echter van hooge beteekenis voor het gevoel worden: het is het onderschuiven van een verhevener en daarom toch waren en algemeen merkbaren zin aan de schijnbaar onbeduidende omstandigheden des levens; het is het opmerkzaam maken op die zijde onzer maatschappelijke beschaving, waardoor de inwendige mensch óf gevormd, óf in zijne ontwikkeling gewijzigd wordt; het zijn de regten van het hart, die voorgesteld en verdedigd worden. Tusschenbeiden waagt zich de Schrijfster aan luimige en satirische karakterteekening, met al de scherpte, met al de *malice* eener vrouw. Want onze schoonen mogen het ons vergeven: hare sympathie of antipathie doet daarin vaak hare regtvaardigheid te kort. Terwijl de Schrijfster met al den gloed harer ziel het heimwee van ELIZE wist te schilderen, gaf zij toe aan al de vinnigheid van den afkeer in het portret van Tante AGATHA: de vrees van deze voor de cholera is karikatuur geworden. Intusschen, die karikaturen maken ons opmerkzaam op dingen, welke onze aanmatiging kleinigheden noemt en die het echter niet zijn. Minder waarde hechten wij aan die bloemen-filozofie, welke vaak de Romans van vrouwen doorkruist, en hier, b.v. bl. 75 en 80, niet geheel ontbreekt. Tulpen mogen schoone bloemen zijn, maar de tulpen-handel was zoo goed een windhandel als de handel in Ardoins. Bloementaal moge een hulpmiddel zijn, waar de etiquette, zoo als in het Oosten, het mondgesprek verbiedt; maar hoe veel liever is mij het zoet, het natuurlijk, het hartstogtelijk ge-

fluister van schoone lippen, dan de ontbladerde roos, de naauw ontloken knop, en de profetische madelief.

De andere aanwinst, waarmede zoowel door dit boek, als door het vroeger *Te Laat* onze literatuur verrijkt is, ligt in den stijl. Diezelfde bevalligheid en gemakkelijkheid, die het gesprek eener beschaafde vrouw versiert, heeft zij in haren schrijftrant weten over te gieten: in hare uitdrukkingen heerscht al de warmte, al de teederheid des gevoels zonder doorgaans tot overdrevenheid of sentimentaliteit te vervallen. De gesprekken, ofschoon meestal een toon hooger dan in het dagelijksche leven zijn echter natuurlijk, leven dig en ongezocht. Over het geheel is de zorg onmiskenbaar, waarmede zij getracht heeft, dat de vorm aan den inhoud zou beantwoorden: de taal des gevoels weet zij meesterlijk te gebruiken en het bevallige kleed van haar proza is hier en daar door dichterlijke sieraden opgeluisterd. Schoon de Schrijfster ons onbekend is, gelooven wij, dat hier de in onze dagen tot vervelens toe opgewarmde regel van BUFFON geldt. Voor uitdrukkingen als deze, wachte zij zich. ‘Het gebroken hart is het geheime vereenigingsteeken van de tallooze ingewijden in deze overal bestaande loge. Allen verstaan de verborgenheden dezer groote orde.’.... Wij gelooven niet, dat zulk eene uitdrukking haar uit het hart gevloeid is. Het is een geleende veder aan ons geslacht ontleend, en nog wel geen onzer fraaiste. De Schrijfster is te rijk van dictie, te welsprekend, te oorspronkelijk om niet liever beelden kiezen die in haren omtrek, die in haar gemoed liggen. - Maar *manum de tabula:* liever dan onze aanmerkingen zal de lezer eene proeve van den stijl en toon der schrijfster ontvangen en wij kiezen - neen - wij geven waar het boek openvalt bl. 216-219:

‘Nog zie ik mijn lieve bleeke moeder, zoo als zij het groene kussen met speldewerk bespannen op haar schoot hield, en met haar dunne vingers, die wit als ivoor bij de zwarte klossen afstaken, ze met bezigen spoed dooreen slingerde, om de kostelijke kant, wier vervaardiging zij in *Braband* uit liefhebberij geleerd had, te spoediger gereed te krijgen. En terwijl ik naast haar staande, haar de kleine spelden aanreikte, zat *little* JEMMY op een stoeltje van gevlochten stroo aan hare voeten, en leunde met het ziekelijke gezigtje tegen den schoot, van welken de ellende hem bande, en waarop het kantkussen de plaats innam, welke hem regtens behoorde, en welks zachte koestering hem zoo noodig geweest ware; zijne halfgeloken oogjes zagen onvermoeid naar haar op, en gingen onophoudelijk na, hoe veel zij nog moest afdoen eer de taak volbragt was, welke zij hem gezegd had af te moeten werken, voor zij hem aan haar hart kon nemen. Vreemd was het, zoo goed als het schepseltje dit begreep, en zoo weinig als

hij haar lastig viel; maar toch, ik zag menigen traan parelen op het donkere kussen, als moeders oog, afdwalende, den geduldig vragenden blik van zijn matte oogjes ontmoette. Gewoonlijk hield zij dan even op, drukte de hand op het hart dat stuipachtig klopte, werkte eenige minuten in stilte voort, en zeide daarop met eene vriendelijke stem zoo vrolijk mogelijk: 'Zoo straks gaat moeder met haar eigen zoeten JEMMY spelen, en dan zal haar lieve kind lang op haar schoot zitten: wil zij tot zoo lang wat voor hem zingen?'

'Hij knikte te vreden, en dan wiegde hare stem, die de lieve melodiën, bij hare gelukkige wieg gezongen, als eene flaauwe echo van weleer nalispelde, op zachten afgebroken toon, het zwakke knaapje gewoonlijk in eene sluimering, die hem alles deed vergeten. Wanneer dan mijn vader van zijne bemoeijingen om schrijfwerk te krijgen, met eenige hoop op een goed gevolg, terugkeerde, hadden wij wel eens een vrolijk uurtje, als de schemering daalde, en haar arbeid rusten mogt. Dan lag JAMES met zijn hoofdje op haar zachten boezem, en op zijn aanminnig gezigtje blonk een glans van geluk. Vaders arm was dan om haar leest geslagen, en omvatte zijne twee brooze lievelingen zoo vast, als konde hij door zulk een kluister de beide teedere levens aan de aarde boeijen; maar neen! hij dacht er niet aan, hoe veeg zij waren; wat zij dacht, weet ik niet, maar wel, dat hun liefkozend gefluister soms zelfs in een luiden schertstoon viel. Ik zat dan aan moeders voeten, en terwijl zij mijn krullend hair spellend om de vingers wond, of kozend glad streek, was zij bij wijlen nog vrolijk genoeg om mijn vader te doen lagchen, of hem dartel te plagen, zoo als gelukkige gelieven plegen te doen.

"Bragt vader echter dat schemer-uur buitenshuis door, dan was zij gansch anders, dan leerde zij mij onder tranen de dierbare klanken van hare moedertaal nastamelen; en nooit zal ik hare verrukking vergeten, toen ik haar in plaats van: *dear Mamma! lieve moeder!*" noemde, noch den dankbaren blik van haar vochtig oog dat zich tot God verhief, toen ik geregeld in de vreemde taal met haar kon spreken. Zij beval mij dit voor mijnen vader verborgen te houden. De arme man! hij vermoedde weinig, hoe hare ziel nog vast hield aan het land harer geboorte, maar meende dat de plant genaturaliseerd was, toen zij eensklaps verdorde.'

En hiermede nemen wij afscheid van het bevallige boekske, welks uiterlijk aan het innerlijke beantwoordt. De lezing en de overpeinzing hebben ons aangename oogenblikken verschaft: de welwillende bedoeling onzer aanmerkingen heeft ons het berispen, waar het noodig was, minder pijnlijk gemaakt.

Acté, door *Alexander Dumas*, uit het Fransch.

Te Deventer bij M. Ballot, 1839. 310 Bladz.

‘Dit werk,’ zegt de ongenoemde vertaler in zijne zeer korte voorrede, ‘bevat eenige tafereelen uit het leven van NERO, doorgaans met strenge, historische waarheid geteekend, gelijk uit de berigten van TACITUS en anderen blijken kan.’ Wij gelooven gaarne, dat de vertaler dit in volle overtuiging zegt, dewijl het ons zeer waarschijnlijk voorkomt, dat hij niet in staat is, de oorspronkelijke Schrijvers te raadplegen. Immers dan zouden wij niet op bl. 5 ATTALA lezen, in plaats van ATTALUS, den bekenden Koning van *Pergamus*, (In het Fransch *Attale*, dat de vertaler zeker niet begreep) noch omgekeerd op bl. 8 ATALANTUS voor de aan elken schooljongen bekende ATALANTE, ook zouden wij ons niet behoeven te ergeren aan de spelling ACTÉ. De Franschman moge alle uitspraak in jamben wringen, onze taal is trochaeisch genoeg, om den Griekschen spondeus regt te doen wedervaren. Voeg hier nog bij op bl. 56 het meer *Asphaltites*, (dat wij zeer gewoon weg de *Doode Zee* noemen) *Selinunte*, voor *Selinus; Eulis*, dat wij niet de eer hebben te kennen. Het ergste is nog, *Epirus*, voor *Ephyre* (Corinthe), indien wij dit niet eer aan DUMAS zelven toeschrijven moeten. Wij verheugen ons voor het overige, dat de verdere dwaasheden, waarvan dit boek overvloeit, het eigendom van den Franschman alleen zijn.

Wat DUMAS met het schrijven van dit boek bedoeld heeft, valt moeijelijk te gissen. Een plan wordt geheel gemist; losse, niet zamenhangende tooneelen uit NERO'S stichtelijk leven, zonder eenige motivering of schikking, worden u ontrold. Op de tijdorde gaf DUMAS geen acht. De togt naar *Griekenland*, die eerst plaats had in het vóórlaatste jaar van NERO'S regering, opent hier als een voorval uit den eersten tijd van zijn bestuur, dit verhaal. ACTE, volgens de geschiedenis, eene vrijgelatene slavin, en bijzit van NERO (als zoodanig hier eene hopelooze situatie voor eenen schrijver, naar ons oordeel) komt ons hier te gemoet als eene frissche, bloeijende maagd van goeden huize. Het lieve kind gaat op eenen onmogelijken dag (eilieve! wat is de zevende dag van de maand, die de Grieken Thargelion noemen? ACTE was immers niet te *Athene?* daar was het mogelijk geweest, doch te *Corinthe* heeft men nooit eenen zevenden Thargelion gekend) uit wandelen naar eene onmogelijke plaats, (*Corinthe* ligt volgens bl. 75, aan den voet van de bergen van den *Cytheron* (*sic*); wij verzoeken een ieder, die met *Corinthe* bekend mogt zijn, ons de wandeling van ACTE te verklaren; wij begrijpen er niets van). Daar ontmoet zij, als eene verdiende straf voor haar onfatsoenlijk zwerven, zoo verre van 's vaders huis en zonder ge-

zelschap en dat nog wel te *Corinthe*, den jongen Romein LUCIUS op een prachtig schip musiceerende en op eene onmogelijke plaats landende. Hij was er ook al op eene onmogelijke wijze gekomen; want volgens bl. 3 woei de wind van den kant van *Delos*, dat is, uit het oosten, en toch moet die oosten wind een voorspoedig koeltje genoemd worden voor hen, die uit *Italië* naar *Corinthe* zeilen! En zoo gaat het voort; ACTE verwelkomt den vreemdeling, noodigt hem in haars vaders huis en wordt eensklaps op hem verliefd en *vice versa*. Zij doet eene aardige wandeling met LUCIUS, om hem *Corinthe's* bijzonderheden te laten zien. Bij de onmogelijkheden, die wij ook daar weder aantreffen, is echter de vinding van de tamme tijgerin, die NERO vergezelt, niet onaardig.

Vreemd is het, hoe den volgenden dag, toen geheel *Corinthe* wist, dat LUCIUS niemand anders dan NERO was, die kwam om in de wedspelen deel te nemen, ACTE alleen er niets van bemerkt en eenvoudig genoeg is, haren minnaar zelfs bij zijnen zegevierenden intogt te *Rome*, voor een gewoon persoon te houden. In de beschrijving der spelen schijnt DUMAS de moeite gedaan te hebben, het een of ander *compendium antiquitatum* na te slaan; het is vrij goed, hoe droog ook; alleen de Sybariet, die mede kampt was ons hinderlijk, want het kost veel moeite eenen anachronismus van *vijf eeuwen* te slikken.

ACTE gaat met LUCIUS naar *Italië*. Van de reis wordt ons geene plaats kwijt gescholden; DUMAS schijnt zijne geleerdheid eens te laten luchten. Dat er in de gesprekken, die nu en dan plaats hebben, volstrekt niets *antieks* ligt, zullen wij na het aangevoerde, niet verder behoeven aan te toonen.

ACTE is dan nu bijzit van NERO. En toch, hoe onschuldig wil zij zich voordoen. Het is inderdaad belagchelijk, als zij van NERO'S gruwelfeest naar AGRIPPINA gaat vlugten en klagen over de ongebondenheid van haren zoon. (De Geschiedenis wijkt hier weder zeer verre van dit verhaal af; want, volgens haar, beheerschte ACTE, NERO zoo zeer, dat hij zelfs dacht haar tot Keizerin te maken; dit maakte AGRIPPINA bekommerd en toen wendde zij die gevloekte pogingen aan, welke zelfs DUMAS te gruwelijk waren, dan dat hij er van spreken durft, schoon hij anders voor een kleintje niet vervaard is.) In zijn verhaal wordt ACTE vriendin van AGRIPPINA en met haar ter dood gedoemd, doch zij ontkomt zwemmende. De lezers zien, in hoe verre men het *streng historische* in de voorrede heeft op te vatten.

Nu komt ACTE onder de Christenen. Dat zijn tegenwoordig *personnes de rigueur* in elk verhaal uit die tijden. Wij hebben er niet tegen, mits het met talent geschiede en niet vervelend worde. Maar de Franschman maakt het hier nog erger, dan met

de heidensche personen. Aan NERO, aan AGRIPPINA, ACTE zelve viel niet veel te bederven en men mogt hoogstens eens lagchen over de *niaiseries*, ons aangaande deze personaadjes opgedischt; verder zoude men het zich niet aantrekken. Doch als DUMAS zich niet ontziet, met ongewasschen handen het heilige aan te tasten; als hij met drieste onkunde en onbegrijpelijke smakeloosheid karakters wil teekenen of gebruiken, van wier grootheid hij niets begrijpt; als hij toestanden schetst, die zoo geheel van alle waarheid afwijken, dat men bijna aan het gezond verstand van den Schrijver of Vertaler van dergelijken onzin moet twijfelen, dan moet de verontwaardiging gaande gemaakt worden, en wij kunnen ons niet onthouden te betuigen: den Franschman moge zijne diepe onkunde en gebrek aan gekuischten smaak tot verschooning strekken, maar schande den Hollandschen Vertaler, die ongetwijfeld te goed onderwezen is, dan dat hij de onmogelijkheid van zulke Christenen, vooral van zulk eenen SILAS, niet inzag.

Wij zullen den *quasi* Roman of wat het ook wezen moge, niet ontleden. Genoeg zij het, dat wij vervolgens de gruwelen van NERO in allen omvang ons voorgesteld zien; zelfs SPORUS is niet vergeten. En waarlijk, de eenige persoon, waarin men in dit boek nog eenig belang stelt, is deze SPORUS. DUMAS heeft hem niet genoeg kunnen of durven ontwikkelen; de toestand is ook te vreemd en te bar in onze dagen, maar anders houden wij dezen *eunuchus* nog voor den eenig dragelijken persoon in het gansche boek. Dan komt NERO'S dood; het laatste is alles strenge, historische waarheid, (SPORUS uitgezonderd). ACTE begraaft, (hoewel niet alleen) haren vorigen minnaar en verdwijnt.

DUMAS schijnt nog al van NERO te houden; het is vreemd dat hij geene meer studie besteedde, om iets beters van hem te maken. Als hij weder onderwerpen uit de oude tijden neemt, zoo ga hij bij BULWER school, wiens *last Days of Pompeji*, hoe gebrekkig ook in zeer vele opzigten, een meesterstuk is bij deze vod der vodden. Wij zijn van den Heer BALLOT de uitgave van betere werken gewoon en hopen hartelijk, dat hij naderhand zijnen goeden inkt, zijn goed papier enz. niet weder verkwiste aan dergelijke onbekookte, leugenachtige voortbrenselen der Fransche pen.

Wij hadden haast vergeten, den Vertaler ons oordeel over zijne overbrenging te zeggen; hij schrijft.... leesgezelschappen stijl. Welnu, dan heeft de man immers zijn doel bereikt? Och ja! maar wij zouden toch wel oppassen, dat onze dames het niet in handen kregen.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

Paulus, de Apostel van onzen Heer Jezus Christus, door T.F. Uilkens, *Predikant te Loppersum. In twee Deelen. Te Groningen, bij* R.J. Schierbeek. 1838.

Het is goed, dat de kritiek eene Regtbank en geene Vergadering van Gezworenen is.

In zaken van wetenschap en kunst toch bestaan geen *casus conscientiae*, en kan zich het publiek niet tevreden houden met een ongemotiveerd *schuldig* of *onschuldig*. Het komt daarbij op de toetsing van de schuld of onschuld des teregtgestelden aan de vaste regels der aesthetische wet aan: zoodat de uitspraak geene andere waarde heeft, dan die zij uit het redengevend:

Overwegende,
Overwegende,
Overwegende,
verkrijgt.

Wij hebben het altijd voor een der eerste verdiensten van dit Tijdschrift gehouden, dat het even spaarzaam is, met geloof op het woord af te vorderen, als overvloedig in de mededeeling der gronden, waarop vrijspraak of veroordeeling steunt.

En evenwel zijn er gevallen, waarin ik bijna wenschen zou, dat Beoordeelaars het voorregt van Gezworenen hadden, om, bij hunne gunstige of ongunstige uitspraak, van het geven van verdere verantwoording verschoond te zijn.

In zulk een geval verkeer ik thans bij de aankondiging van het voor mij liggende werk.

Hier toch dient de vraag vooraf te gaan, die meer op het grondgebied des subjectiven gevoels, dan der algemeene kritiek moet worden afgemaakt: In hoe verre is het oorbaar of geraden personen uit de Heilige Schrift, met name uit het N.T., in een romantisch verhaal in te voeren?

Wij weten wat er ten voordeele van zulk eene proeve kan gezegd worden. Zij kan zich op het gezag van groote autoriteiten beroepen, en heeft ook waarlijk vele redenen van aanbeveling aan hare zijde.

Maar daartegen verheft zich een andere stem, die zich bijna nergens sterker laat hooren, en ook meer gezag beeft, dan hier: de stem des gevoels!

Het is ons aangenaam ons bijzonder gevoelen met het schild van een' onzer geachtste medewerkers te kunnen dekken. Zie hier zijne woorden, waarin onze innigste overtuiging is uitgesproken (*Gids*, III^{de} Jaargang, N°. 3, bl. 150):

'Waarom ging hij (TER HAAR namelijk, van wiens uitmuntenden JOHANNES en THEAGENES gesproken wordt) niet nog een halve eeuw verder terug? Waarom schetste hij niet de omwandeling van dien eenigen onder de kinderen der menschen? *Waarom niet den strijd en den ijver van eenen* PAULUS? - Omdat hier de historie hem den weg afsloot, omdat hij met het denkbeeld vervuld, de zaak die hij voorstond door de versiering der Poëzij op te luisteren, gevoelde, dat hij een zwaren kamp zou te voeren hebben met ieders overtuiging, zoo als zij in het geheugen, het gevoel, de verbeelding heerschte: *een kamp, waarin de kunst ten allen tijde is bezweken*.'

Ziedaar ons gevoelen, als uit ons hart gestolen; wij weten evenwel, dat het met gematigdheid moet worden voorgestaan. Over kieschheid of têerheid van gevoel even als over de grenzen van Godsdienstigen eerbied en schroom, valt naauwelijks te spreken, veel minder te twisten. Die dus PAULUS in een romantisch kleed kan zien ingewikkeld, zonder daarin eene schending te zien van des Apostels eigen regel: Al wat wel luidt, datzelve bedenkt, zal door ons niet veroordeeld worden. De Heer UILKENS, een man van even liberalen geest als fijn gevoel, staat hier, als zijn eigen outoriteit tegen ons over. Wij willen dus de zaak liever vriendschappelijk met hem afdoen, door hem zijne meening te laten, en de onze te behouden, dan door ons vijandig tegenover hem te stellen, alsof ons gevoel een rigtsnoer van het zijne had moeten zijn.

Het komt er nu slechts op aan, ons oordeel over de bewerking te zeggen.

En onzes ondanks moeten wij nu nog eens van het standpunt onzer bijzondere wijze van beschouwing uitgaan. De grootste aanmerking toch, die wij tegen het boek hebben, heeft een gebrek, dat van het *genre* onafscheidelijk is. Wij vinden namelijk in den PAULUS van den Heer UILKENS, waar deze op het tooneel der verdichting verschijnt, den PAULUS van LUKAS niet weder.

Mogen vij het openhartig zeggen? De taak, welke de Heer UILKENS op zich had genomen, schijnt hem te zwaar geweest te zijn. Zijn *genie* stond in geen verhouding tot zijnen held, gelijk bij voorbeeld PLATO tot zijn SOCRATES. Eenmaal toegegeven, dat de verbeelding regt hadde, de hand aan het beeld van PAULUS te leggen, dan was er toch iets beters van te maken geweest, dan wij hier vinden. Gelijk ALEXANDER alleen door APELLES wilde geschilderd worden, is het geen werk voor ieder penseel, PAULUS te schilderen.

En al hadde hier ook meer evenredigheid tusschen den schrijver en zijn onderwerp bestaan, de schrijver veroordeelt zich zelven met de mededeeling, dat de zamenstelling van dit werk niet meer dan eene invallende gedachte van hem geweest is, om zich den langen winter te korten. Waarlijk, de karakterteekening van PAULUS, zoo zij anders wel gelukken zal, zal de vrucht van eene ernstiger conceptie en naauwgezetter (*religiosior* zouden de Latijnen zeggen) studie moeten zijn!

Maar, zoo als wij zeiden, deze wijze van oordeelen is partijdig, omdat zij van onze bijzondere wijze van zien uitgaat. Het wordt dus tijd ons meer op het terrein van den Auteur te plaatsen en zijn werk van zijn standpunt te beschouwen.

En dan vinden wij er genoegen in te verklaren, dat de Heer UILKENS zich in zijnen *Paulus* als een man van talent heeft doen kennen. Ofschoon wij het, natuurlijk, niet in alles met zijne opvatting en voorstelling der Bijbelsche feiten eens zijn, moeten wij hem nogtans het getuigenis geven, van zich daarin als een' bekwaam Godgeleerde te hebben onderscheiden. Niet minder gunstig kenmerkt hem het gebruik, door hem van de opgave der nieuwere Schrijvers over *Palaestina* gemaakt, als een man van smaakvolle studie. Met deze wetenschappelijke verdiensten paart zich in zijn werk de gave van gevoel en verbeelding op eene gelukkige wijze. Vooral getuigen enkele schoone natuurbeschrijvingen van eene rijke en levendige fantasie. Desniettegenstaande blijkt zijn gekuischte smaak in de soberheid, waarmede hij zijn kiesch onderwerp behandeld heeft. En bij dit alles bezit hij een' fraaijen stijl, die zich altijd door gemakkelijkheid en zuiverheid, en somtijds door sierlijkheid en verheffing onderscheidt.

Wij hopen hiermede den Heer UILKENS getoond te hebben, hoe verre wij er af zijn, uit vooringenomenheid tegen zijn plan, de verdienste van zijn werk voorbij te zien. Het zal ons dan ook aangenaam zijn hem in het vervolg nog eens op een ander terrein te ontmoeten. Het veld der kerkgeschiedenis is ruim en rijk genoeg, al treedt men ook niet op het eigenlijke grondgebied der Openbaring. Wij vreezen niet, dat hij zich daarin door het kleingeestig vooroordeel, dat een Predikant niet schrijven mag, of het moet uit of over den Bijbel zijn, zal laten belemmeren. Hij is juist de man, om ons publiek van dit vooroordeel te helpen genezen. Wij moedigen er hem ten sterkste toe aan.

***Anne Grey, door eene jonge Dame. Uit het Engelsch. Amsterdam*, J.D. Sybrandi. 1838.**

Door eene jonge Dame, *Credat Judaeus Apella*. Wij voor ons gelooven er niets van. Gelukkig behoeven wij het ook niet te ge-

looven; want in *Engeland* is het reeds geen geheim meer, dat de Heer LISTER, die in de Voorrede van ANNE GREY het boek voor het werk van eene jonge Dame heeft willen doen doorgaan, er zelf de Schrijver van is.

Maar wie dan ook de Auteur van dit boek wezen moge, hetzij wij ons dezen als een jong meisje, zoo lief als het bekoorlijk titelplaatje, (helaas, een nadruk!) of als een Heer met bakkebaarden en sporen moeten voorstellen, aangenamer kennis hebben wij zelden gemaakt. In waarheid, wij houden ANNE GREY voor eene van de uitmuntendste proeven in de soort van *Roman intime*, die wij kennen.

Mij dunkt, hierbij ziet de een of andere lezeres boos op en vraagt: ‘Ei, ei, Mijnheer de Recensent! mag daarom het boek misschien niet van eene Dame wezen? zouden wij dan nooit eens iets moois mogen schrijven?’

Mijnentwege, lieve Dame! zoo mooi ge wilt; doch slechts niet in den trant van ANNE GREY. Want, ziet ge, dit boek verraadt, door den geheelen inhoud heen, zulk een' scherpen geest van opmerking en waarneming, zulk eene diepe kennis beide van het mannelijk en vrouwelijk hart, en weet zulk een' zacht snijdenden toon van scherts en spot, dat ik om alles in de wereld niet zou willen, dat eene naïve, zachte vrouwelijke ziel zich ooit of immer zoo verre verloochende, om zulk een boek te kunnen schrijven.

Maar eere daarentegen aan den Heer LISTER, die zoo meesterlijk de kunst verstond, van de resultaten zijner diepe menschenkennis in zulk een' luchtigen vorm te gieten, dat men waarlijk, als men alleen op de woorden lette, denken zou, dat ze van vrouwelijke lippen gevloeid waren. Inderdaad, in zijne voordragt heerscht al de ondeugende naïviteit, al de geestige schalkachtigheid van een jong meisje bij den scherpzienden blik en het dieptastend doorzigt van den man van ondervinding. Er is iets onbegrijpelijk aangenaams in dien strijd tusschen geest en vorm: het houdt den lezer op eene wonderlijke wijze hangende tusschen bewondering en genoegen: men heeft het nut van geleerd te worden bij het vermaak van dit onderwijs uit den rozenkleurigen mond van een lief meisje te ontvangen.

Ziedaar al wat wij van ANNE GREY zeggen zullen: en als dat niet de beste aanbeveling is, die ooit door een Recensent aan een' Roman van dezen aard gegeven is, dan moet de verbeelding van den lezer haar aanvullen, totdat hij in mijn gevoelen treedt, dat de Roman *Anne Grey* zoo lief is, als de heldin, - en dat is alles gezegd!

Nog een woord! De vertaling is uitmuntend. Dit verschijnsel is te zeldzaam, om er geene loffelijke melding van te maken.

***Bijzonderheden uit het leven van Jezus Christus* (*een Schoolboek*), *door* J.M. Schrant. 2^e^ *verbeterde Druk. Zalt-Bommel, bij* J. Noman en Zoon.**

Een zeer beknopt, ordelijk, uitmuntend geschreven werkje. Het bevat in 64 kl. 8°. bladz. 60 lesjes, elk een kort verhaal met een zedelesje of eene gevolgtrekking besloten. Verdeeld in rubrieken, geeft het overzigten: 1°. van J.C. leven voor Zijne openbare optrede als Leeraar; 2°. van Zijne wonderwerken; 3°. van Zijne leer; 4°. van Zijne gelijkenissen; 5°. van de hoofdtrekken Zijns karakters; 6°. van de laatste levensdagen, het lijden, den dood; de opstanding en de Hemelvaart. De stijl is zeer eenvoudig en duidelijk, een model voor allen, die voor kinderen schrijven willen. De wijze van voorstellen vrij van alle kerkkleur; zoodat men, als de naam des Hoogleeraars er niet voor stond, niet zou raden, dat de Schr. tot de R. eeredienst behoort, ja zelfs het tegenovergestelde zou vermoeden. Zoo vindt men b.v. bladz. 8, waar gewag wordt gemaakt van de hulde in geschenken der O. wijzen gezegd: *Het beste dat wij Hem* (JEZUS) *kunnen aanbieden, is een vroom, deugdzaam hart*, hetwelk als eene tegenstelling met de giften van goud, enz. door de wijzen aangeboden, eer eene afkeuring dan goedkeuring der kostbare geschenken, en dus van geldelijke offers schijnt. Bladz. 28: *Geene zelfwraak past den Christen, maar wel verdraagzaamheid en vergevensgezindheid*, bl. 36: bewondert den Samaritaan en doet gelijk hij. Heeft iemand uwe hulp noodig, wie hij ook zij, Jood of Christen, helpt hem - *want hij is uw naaste;* bladz. 64, waar JEZUS wordt genoemd de *eenige* Middelaar tusschen God en menschen, - alleen het woordje *bekooring*, in plaats van het woord verzoeking, zou er aan doen denken, te meer daar dit thans alleen bij de R. in dien zin gebezigd wordt, en anders in onze letterkunde eene geheel andere beteekenis heeft bekomen. Slechts enkele aanmerkingen en van ondergeschikt belang zijn Ref. voorgekomen, als: dat uit de omstandigheid, dat J.C. in een stal werd geboren, bladz. 7, de leering is afgeleid: *weest behoeftig en verlaten en ziet op Hem. De leerling is niet beter dan de meester*. Naar die les zouden, wat het eerste lid betreft, de Lazaroni de beste Chr. zijn. Dat, bladz. 9, na vermelding der vlugt naar *Egypte*, als leering volgt: *God verlaat de zijnen niet, Hij redt uit den nood*, hetwelk Ref. minder juist schijnt; daar dit niet behoorde beschouwd te zijn als de redding van een gewoon kind; maar van het plan, dat door JEZUS moest vervuld worden, en dat verder na de aanmerking: JEZUS *vond groot behagen in de Tempelschool* en TROK ALDAAR HET OOG VAN ALLEN, tot leering volgt: *vindt uw genoegen in de school en geeft blijken van leergierigheid*, hetgeen Ref. voorkomt, als gevolg van de woorden: en TROK HET OOG VAN

ALLEN, te veel tot praalvertooning met het geleerde, aan te sporen. Uit het kort voorafgaande: Hij was zijnen ouders onderdanig, ware eene betere les voor vlugge jonge lieden te trekken geweest; onverwacht is ook de leering, bladz. 11, genomen uit den doop van J.C. door JOHANNES, t.w. JEZUS, de heiligheid zelve, wilde nogtans door JOHANNES gedoopt worden. Hoe veel te meer redenen hebben wij zondaren, om ootmoedig te zijn; want, de doop van J.C. was immers niets anders dan de instelling van een nieuw Sacrament, in plaats van de besnijdenis. Wilde men eene les omtrent den ootmoed geven, dan waren er trekken genoeg in 's Heilands leven; ook vindt Ref. de gevolgtrekking, bladz. 14, dat JEZUS, door de bruiloft te *Kana* bij te wonen, blijk gaf van geen vijand van onschuldige genoegens te zijn, te menschelijk. Er ligt het denkbeeld in van zich te willen vermaken, terwijl het wonder, daar verrigt, meer aanleiding geeft om te denken, dat JEZUS er deel aan nam, ten einde (ook door zijne gesprekken) leerlingen te winnen, en nut te stichten. Deze en meerdere aanmerkingen nemen evenwel niet weg, dat Ref., gelijk boven is gezegd, het boekske opregtelijk aanbeveelt, en dit nog onbeperkter doen zou, indien enkele woorden, voor den leerling van geen nut en voor den onderwijzer soms zeer lastig, als: besnijdenis, MARIA'S zuivering, waren, vermijd geworden.

Kort overzigt van de Algemeene Geschiedenis enz. bewerkt naar de Schets der Algem. Gesch. door Prof. Bosscha. *Zaltbommel, bij* J. Noman en Zoon. 2^{e}. *druk.*

Op den omslag staat bewerkt naar de schets van prof. B. en in het voorberigt zegt de Schr. dat hij het werkje van SCHROCK door de Maatsch. tot Nut van 't Algem. uitgegeven, tot leiddraad heeft gebruikt. Het schijnt dus, dat de steller van den omslag en de Schr. in tweestrijd zijn, en dat de Schr. in zoo verre ongelijk heeft, dat de Alg. Gesch., door gen. Maatsch. uitgegeven, gesplist is in *oude* en *nieuwe*, zijnde de geboorte van JEZUS het punt van afscheiding; terwijl men in dit Boekje de verdeeling in Oude, Middel en Nieuwe Gesch. aantreft. Wat nu het boekje zelf betreft vindt R, het eerste tijdvak van de schepping tot CYRUS te lang, de stichting van den Israëlitischen staat is even als de zondvloed merkwaardig genoeg om deze gebeurtenissen tot tijdpunten aan te nemen.

ISRAËL moge weinig verandering in den toestand der volken hebben veroorzaakt; MOZES moge in dien tijd minder staatkundig belangrijk voor het bewoonde en beschaafde deel van *Azië* zijn geweest, dan CYRUS en ALEXANDER, voor de wereldgeschiedenis is hij door zijne wetgeving vrij wat merkwaardiger, dan de beide gelukkige veldheeren, *voor ons* zijn. (Het spreekt van zelf, dat wij hier niet uit een we-

tenschappelijk oogpunt spreken; wij bepalen ons slechts bij de laagste schoolklassen.) R. houdt zich dus liever aan de andere verdeeling, voor zoo verre de beide vaste tijdpunten aangaat. Overigens is hij in een *staatkundig* overzigt niet tegen het eindigen der oude geschiedenis met den val der Romeinen; doch in het algemeen tegen boekjes (vooral zoo kort als dit) voor de schooljeugd. De geschiedenis wordt te vervelend, te droog zóó behandeld. In plaats van liefhebberij voor haar op te wekken, is het resultaat afkeer, voortvloeijende uit de verveling, welke het van buiten leeren van zulke voor het kind niets belangrijks hebbende brokken moet doorstaan. De geschiedenis, op deze wijze behandeld, is noch voor het verstand, noch voor het gemoed nuttig. Inderdaad, de school is niet de tijd voor de beoefening der *Algemeene Geschiedenis;* daartoe behoort een gerijpt oordeel en *veel tijd*, anders wordt het pronken met enkele jaartallen en namen. Zeer velen in de maatschappij hebben daaraan veel minder, dan aan de kennis der Bijbelsche (Israëlitische), Grieksche, Romeinsche en Vaderlandsche Geschiedenis, waarom R, na eene achttienjarige ondervinding van de moeite, die er aan verknocht is, om de kinderen in de geschiedenis zóó te onderwijzen, dat zij er in latere dagen innig genoegen van kunnen hebben, elk onderwijzer, het zij met bescheidenheid gezegd, aanraadt, om zich tot deze als hoofdpunten te bepalen. Het vele, het bonte, draagt toch minder vruchten, dan het mindere en goed ontwikkelde.

***Handleiding voor hen, die in korten tijd de Engelsche Taal willen leeren spreken en schrijven. Naar het oorspronkelijke van* D. Wilke, *door* D. Bomhoff hz., *Bewerker van het Nederduitsch-Engelsch en Engelsch-Nederduitsch-Woordenboek. Tweede Druk. Vermeerderd met eene verzameling van Spreekwoorden. Te Nijmegen, bij* J.F. Thieme. 1839. 180 blz. 8°.**

Na slechts drie jaren is een tweede druk van dit nuttig werkje noodzakelijk geworden. De tegenwoordige uitgave is niet alleen van de feilen, welke de eerste ontsierden, gezuiverd, maar tevens met eene aanzienlijke menigte spreekwoorden voor meer dan een derde vermeerderd, zonder dat de prijs van het boekje aanmerkelijk is verhoogd geworden. Wij vereenigen ons alzoo gaarne met den wensch van Bewerker en Uitgever ‘dat dit werkje in zijn vernieuwd gewaad voortga, nut te stichten.

Mogt het boekje eene derde uitgave beleven, dan geven wij in bedenking, of de vertaling der volgende spreekwoorden niet de voorkeur zou verdienen, boven die van den Heer BOMHOFF.

Dogs that bark at distance, bite not at hand - Blaffende honden bijten niet.

Do well and have well - Die wel doet, die wel ontmoet.’

Evil be to him that evil thinks. Wie erg denkt vare erg in het hart.

He that is often suspected, has some quilt. Men noemt geene koe bont of er is eene vlek aan.

In two cabs of dates, there is one cab of stones. Geene roos zonder doornen; geen lief zonder leed.

It 's a hard winter, when one wolf eats an other. Het wintert fel wanneer de eene wolf den anderen eet.

Much good, much care. Veel koeijen, veel moeijen.

One man 's meat is another man 's poison. Des eenen dood is des anderen brood.

Patience is a plaster for all sores. Geduld is lijdens troost.

That which is bred in the bone, will never out of the flesh. Verouderde kwalen nemen geen keer.

The evening crowns the day. Het einde kroont het werk.

Engelsch Leesboek in Proza en Poëzij. Bijeenverzameld door D. Bomhoff Hzoon. *Eerste Stukje. Proza. Tweede, naauwkeurig herziene druk. Te Nijmegen, bij* J.F. Thieme. 1839. 190 blz. 8°.

Vóór twee jaren verscheen dit leesboek, waarvan thans een tweede druk wordt aangeboden, in het licht. Het werkje heeft, wat den inhoud betreft, geene veranderingen ondergaan, maar is naauwkeuriger dan bij de eerste uitgave nagezien, van de ingeslopene drukfouten gezuiverd, en met eene nieuwe letter op beter papier gedrukt. -

A.

Eerste Leerboekje der Fransche Taal. 's Hage, bij P.C. Dill. 1839.

Een volstrekt nutteloos boekje, waarin de onderwijzer niets beters of nieuws vindt; dat voor den leerling te droog is, waarin de vorm der verbuigingen en vervoegingen voor het kind onvergelijkbaar minder duidelijk is, dan in de vele reeds bestaande werkjes daartoe; terwijl de woordenlijst en de verzameling van opstellen ter vertaling veel te weinig bevatten, om tot genoegzame oefening te kunnen strekken.

Fleurs de la Morale, semées sur le sentier de la jeunesse ou 200 *petits contes, par* W.V.D. Hull. 484 pag. *Amsterdam, chez* J.D. Sybrandi.

Een juweel van een werkje voor kinderen, die reeds een eenvoudig en duidelijk, schoon wel gesteld, Fransch proza kunnen verstaan. Allerbevalligst van inhoud en vorm beide, en op zeer goed papier gedrukt. De bekwame V.D. HULL heeft de jeugd, en gewis ook den uitgever aan zich verpligt, want wij hopen, ja twijfelen niet of het debiet zal goed zijn.

1. *Uitspanningsuren voor Ligchaam en Geest: der Nederlandsche Jeugd aangeboden door* Mevr. Wed^{e}. A.B. VAN MEERTEN. *Met Plaatjes*. 140 *bl. in* 12°. *Schoonhoven, bij* S.E. VAN NOOTEN, 1838.
2. *De Savoyaard; een Verhaal voor de Jeugd Naar het Hoogduitsch van* H. GRÜNEWALD. *Met* 8 *Platen*. 87 *bl. in* 8°. *Te Deventer, bij* M. BALLOT, 1837.
3. *Korte Voorbeelden en Verhalen voor Kinderen. Naar het Hoogduitsch van* P.R.M. SCHMIDT. *Met Plaatjes*. 3^{e} *verbeterde druk, vermeerderd met oorspronkelijke Versjes*. 45 *bl. in* 12°. *Te Amsterdam, bij* I.P. WIJSMULLER.
4. *Voorbeelden van Onschuld en Deugd, in kleine Vertellingen voor de Jeugd; verzameld door* H. MULLER *en* D. BOMHOFF, Hz. *Met Platen*. 106 *bl. Deventer, bij* A.J. VAN DEN SIGTENHORST.
5. *Belooning voor Vlijtige Kinderen, in korte Vertellingen voor Knapen en Meisjes; bijeenverzameld door* H. MULLER *en* D. BOMHOFF Hz. *Met Platen*. 106 *bl. Te Deventer, bij* A.J. VAN DEN SIGTENHORST.
6. *De Vriend van Jonge Lieden of Herinneringen van een Oud Man. Naar het Engelsch, door* CARLTON BRUCE. *Met Platen*. 162 *bl. in* 12°. *Deventer, bij* J. DE LANGE, 1838.
7. *Klein Geschenk voor zoete en gehoorzame Kinderen, door hunne liefhebbende Vriendin* PETRONELLA MOENS. 32 *bl. in kl.* 8°. *Te Koevorden, bij* D.H. VAN DER SCHEER, 1838.
8. *Geschenk voor Lieve Kinderen in den morgenstond des levens, door* PETRONELLA MOENS, 61 *bl. in kl.* 8°. *Te Koevorden, bij* D.H. VAN DER SCHEER.
9. *De Vertellende Grootmoeder omtrent hare Kleinkinderen. Naar het Hoogduitsch van* AUGUST. *Met Platen*. 150 *bl. in kl.* 8°. *Te Deventer, bij* A.J. VAN DEN SIGTENHORST.
10. *Nouveaux Petits Poèmes pour le jeune âge, par* GEORGE VERENET, *lecteur à l'Université et au Gymnase d'Utrecht. Utrecht* (*chez*) VAN PADDENBURG en C^{e}., 1839.
11. *Vraag-spel, of manier om op eene aangename wijze het verstand te scherpen en het geleerde in het geheugen terug te roepen*. 42 *bl. in* 12°. *Te Kampen, bij* K. VAN HULST.
12. *De Amerikaansche Volkplanters of de Wedergevonden Broeders. Eene Nederlandsche Geschiedenis voor de Jeugd. Met Platen*. 180 *bl. in kl.* 8°. *Te Deventer, bij* A. TER GUNNE.
13. *Tweede honderdtal Raadsels, Charades en Logogryphen, voor de beschaafde Jeugd, door* J.F. BOSDIJK. 39 *bl. en Derde Honderdtal, mede* 39 *bl. in kl.* 8°. *Te Schoonhoven, bij* S.E. VAN NOOTEN, 1838 *en* 1839.
14. *Logogryphen en Charades in Versmaat, door* R. WINDSMA. 92 *bl. in* 8°. *Te Sneek, bij* F. HOLTKAMP, 1838.

Bovenstaand veertiental Kinderboekjes en nog meer zijn ons toegezonden; dat wij ze niet alle in dit Tijdschrift uitvoerig kunnen beoordeelen, zal ieder ligt beseffen. Wij zullen van elk een enkel woord zeggen.

N°. 1 is in onze oogen het meest van allen voor kinderen van 10 in en meer gevorderde jaren geschikt en zal voor hen zeker een aangenaam geschenk zijn. Alles is hier praktisch. Men vindt hier meer dan zeventig kinderspelen beschreven, verdeeld in *wetenschappelijke spelen, spelen die beweging bezorgen, kamerspelen, spelen tot oefening van het geheugen, rekenkundige spelen, vermakelijkheden uit de natuurkunde en raadsels:* en eindelijk 36 *straffen bij pandspelen*. De beschaafde, leerzame schrijfwijze van de verdienstelijke Mevr. VAN MEERTEN is bekend; men vindt ze hier terug.

N°. 2, keurig uitgevoerd, met nette, veelal goed geteekende steendrukplaatjes. De arme *Savoyaard*, die met zijn *inktvaatje* en zijne *marmotte* zijn dorp verlaat, komt door braafheid, eerlijkheid en oppassendheid, en door het opvolgen der les van den braven Predikant: ‘houd uw geweten onbevlekt, en waar gij zijt, denk steeds: dat God u ziet,’ tot rang en aanzien. Het boekske vinde vele lezers, en vooral vele opvolgers van de daarin gepredikte leer.

N°. 3. Als deze waarlijk een verbeterde derde druk is, zoo als op den titel staat, moeten de beide eersten er al schandelijk uitzien. De plaatjes zijn beneden alle critiek en getuigen van de onkunde des teekenaars en van den wansmaak des uitgevers. De inhoud heeft niet veel om het lijf en had wel onvertaald kunnen blijven, de vertaling is daarenboven stijf en gedwongen. De oorspronkelijke versjes missen oorspronkelijkheid. Het boekske ziet er uitwendig fraai uit, maar inwendig valt niet veel meer dan de titel te prijzen.

N°. 4 en 5 behooren bij elkander. Het zijn eigenlijk twee stukjes van gelijken aard, maar met verschillende titels; voor kinderen van 7, 8 en 9 jaren zal het een aangenaam en, zoo wij gelooven nuttig geschenk zijn. Stijl en taal zijn zeer goed.

N°. 6, eene vertaling van het in *Engeland* zeer getrokken boekje, *the Boy's Friend*, is voor iets ouderen leeftijd geschikt en aanbevelingswaardig.

De ijverige Jufvr. MOENS is onvermoeid; meer dan 50 jaren schrijft zij reeds voor allerlei leeftijden; voor kleine kinderen ontvangen wij hier in N°. 7 en 8 van haar weder twee boekjes, die wel niet veel om het lijf hebben, maar onder de honderd en één kinderboekjes der laatste jaren nog wel eene goede plaats zullen vinden.

N°. 9 heeft eene nuttige en zedelijke strekking. Maar vreemd is het, dat de Schrijver tot hoofdpersonen van zijne verhalen meestal

magistraten, administrative ambtenaren en regtsbeoefenaren heeft genomen: het zijn bijna allen Vrederegters, Burgemeesters, Notarissen enz. of hunne zonen.

N°. 10 is zeer geschikt om jonge lieden te oefenen in het van buiten leeren van Fransche Dichtstukjes. Bijna 100 gedichtjes komen in dit bundeltje voor, waarvan een veertigtal van den Heer VERENET zelven, de overigen zijn van beroemde Fransche Dichters, als van CHâTEAUBRIAND, BÉRANGER, C. DE LA VIGNE, LAMARTINE, DUCIS, DELILLE enz.; om eene proeve van den dichttrant des verzamelaars te geven, nemen wij pag. 82:

L'âne puni.

Un âne, dans un doux séjour,
Mangeait, buvait, faisait bombance:
Porter du lait deux fois par jour,
N'était qu'une faible exigence.

Il s'en plaignit pourtant, et dit:
Aller toujours à la prairie,
Ne fait qu'irriter mon dépit;
Un moulin charmerait la vie.

Bientôt l'âne eut pire destin;
Un meûnier fut son nouveau maitre:
Chargé de farine et de grain,
Il dut jeuner au lieu de paître.

Un sage à dit: *Rien n'est plus périlleux*,
Que de quitter le bien pour être mieux.

Een schrikkelijk vervelend boekske is N°. 11, dat gerust te *Kampen* in handschrift had kunnen blijven. Het door den Schrijver bedoelde spel is door Mevr. VAN MEERTEN in N°. 1 veel korter en duidelijker beschreven, onder den naam van het *Waarzeggers Spel* en heeft veel overeenkomst met het bekende, *wat zegt ge van mijn Vriend*. Achteraan vindt men *veertien voorbeelden van vragen welke opgegeven kunnen worden*. Wij zouden meenen, dat elke mogelijke vraag hier toe geschikt zou kunnen zijn, en dat er ten minste duizend andere hiertoe meer geschikt zouden wezen, dan het eerste voorbeeld door den Schrijver gegeven '*de regterhand van den Koning van Frankrijk* of *de eerste staartster welke weder verschijnen zal*. Maar wij zijn ook niet op de hoogte om 's mans werk te kunnen beoordeelen. Hij toch verklaart in zijne Inleiding *geene genoegelijker wijze te kennen, om zich op eene leerzame wijze aangenaam te onderhouden. Proficiat!* wij zijn zoo ver niet gevorderd. Eerst meenden wij, dat de Schrijver een schooljongen was, wien te vroeg de schrijflust was bekropen; doch moesten hier van terug komen, daar wij lazen dat hij *des tijds* (wanneer kan men uit zijn schrijven niet wel opmaken), bij het

wapen der *Artillerie* en der *genie* heeft gediend, dat hij zich ten hoogste verwondert dat zijne kameraden met dit spel, hetgeen in den kring zijner nabestaanden, in het ouderlijke huis en bij de ouderlijke vrienden, werd gespeeld, niet bekend waren. ‘Ja zelf in zoodanige gezelschappen, van menschen uit den beschaafden stand, waarin de gesprekken blijken droegen van de kunde der zeden *van het zelve?* en van den wensch om zich door mededeeling, onderling nuttig te zijn, nergens was dit *vraagspel* bekend.’ Arm rampzalig *Nederland*, waarin zelfs bij de beschaafdste kringen het *vraag-spel* van onzen Schrijver onbekend is! - Wilt gij, volgens hem, waarlijk den naam van beschaafd verdienen, koop, bestudeer dan dit *Kamper-boekje*. Wij hebben er genoeg van.

Mevr. de Wede. LANDHORST heeft twee zonen HENDRIK WILLEM en GUSTAAF, de oudste, wordt, toen hij 16 jaren oud is, door eenen werver in dienst genomen, en zijne moeder hoort nimmer weder iets van hem: zij vertrekt hierop met den jongsten, naar eenen bloedverwant in *America*, waar die zoon eenige vreemde ontmoetingen heeft. HENDRIK WILLEM neemt eene vrouw, krijgt kinderen, gaat op een landgoed in *Gelderland* wonen, ziet zijne zaken verachteren, en de oogenblik is daar, dat zijne bezittingen door eenen schuldeischer zullen verkocht worden. Zijn dochtertje verliest op weg een tabakzak, waarin zij de namen van haren vader had gebreid. Oom GUSTAAF, die rijk uit *America* is gekomen, vindt den zak, en de broeders hervinden elkander. Op denzelfden dag wordt een vreemdeling, die den vorigen avond zijn been heeft gebroken, bij HENDRIK WILLEM LANDHORST in huis gebragt; die vreemdeling is de werf-Officier, een slecht mensch, die, na zijn levensloop te hebben verhaald, den geest geeft. Broer GUSTAAF betaalt de schulden zijns broeders, en koopt een landgoed in de nabijheid van het dorp, waar zijn broeder woonde. Ziedaar de inhoud van N°. 12, maar zeer langdradig verhaald. Daar broeder HENDRIK, zijne vrouw en kinderen nimmer in *America* schijnen geweest te zijn en de *Americanen* met hunne lotgevallen niets te maken hebben, is de titel zeer ongepast. Papier en druk zijn zeer goed, eenige der steendrukjes tamelijk wel.

N°. 14 stellen wij boven N°. 13, omdat in het eerste de versjes korter zijn dan in het 2de en alzoo gemakkelijker van buiten kunnen worden geleerd. Hetgeen in ons Tijdschrift voor 1837, bl. 584, met betrekking tot de Eerste *honderd en één Raadsels* van den Heer J.F. BOSDIJK is gezegd, passen wij ook nu op beide deze verzamelingen toe, het moge den genoemden Heer lief of leed zijn.

Boekbeoordeelingen.

Kaart van Palestina, voor het onderwijs op Scholen en in Katechisatiën, volgens de jongste ontwerpen en beschrijvingen, door *G.H. van Senden*.

Te Zwolle, bij R. Boelens, Jr. (1837).

Aardrijkskundige beschrijving van Palestina, door *G.H. van Senden;* zijnde eene handleiding bij de door denzelven ontworpene Kaart van dat land.

Te Zwolle, bij R. Boelens, Jr. 1837. 8° (74 bladz.).

Palestina, of het Heilige Land, van de(n) vroegste(n) tot op den tegenwoordigen tijd.

Op geschiedkundige waarheid, volgens de meest geloofwaardige Reizigers gegrond; benevens een beknopt overzigt van de aardrijkskunde, land- en plaatsbeschrijving; alsmede van de geschiedenis des Joodschen Volks, de Kruistogten en van de Letterkunde en Godsdienst der oude Hebreeën, door Dr. *M. Russel;* naar het Hoogduitsch van Dr. *A. Diezmann*. Met Platen. Twee Deelen. Amsterdam, bij G. Portielje. 1838. 8° (200 en 229 bladz.)[1].

Weinige gedeelten der Wetenschap hebben in de laatste jaren zoo groote vorderingen gemaakt als het Vak der Aardrijkskunde. Hetzij men in het algemeen de voortreffelijke manier gadeslaat, die vooral door RITTER in de behandeling van hetzelve gevolgd wordt[2], hetzij men, in bijzonderheden tredende, op de naauwkeurige en volledige berigten, door hem en anderen omtrent de verschillende landen medegedeeld, zijne aandacht vestigt, in beide opzigten moet een aanmerkelijke vooruitgang aan ieder in het oog vallen, en moeten de verdiensten onzer tijdgenooten met dankbaarheid erkend en gehuldigd worden. Ook de zuidwestelijke streek van *Azië* heeft rijkelijk in die algemeene vordering gedeeld, en niet het minst is onze kennis van *Syrië* en *Palestina* in grondigheid en uitgebreidheid toegenomen. Dit laatste land heeft den beoefenaar

der Bijbelsche Letterkunde altijd eene bijzondere belangstelling ingeboezemd, en was daarom reeds sedert de eerste eeuwen des Christendoms, het voorwerp van veler nasporing en onderzoek. Van de vroegste tijden af zijn daarheen reizen ondernomen, en is de slotsom der alzoo gemaakte ontdekkingen in verschillenden vorm te boek gesteld. Uit deze berigten, vergeleken en aangevuld met hetgeen men uit de Bijbelsche Schriften zelve omtrent de gesteldheid van *Palestina* en de ligging van deszelfs bergen en steden opmaakte, ontstonden allengs Werken, die ten doel hadden, van dat geheele land eene naauwkeurige schildering mede te deelen, en den Bijbellezer op de hoogte te plaatsen, van waar hij met gemak dat tooneel zou kunnen overzien, waarop het Israëlitische Volk, en vooral de hoofdpersonen in hunne geschiedenis, als levend en handelend worden voorgesteld. Aanzienlijk was reeds aan het eind der vorige Eeuw het aantal van verdienstelijke Geschriften, met dit oogmerk vervaardigd, en geenszins ontbrak het ook aan grootere of kleinere Kaarten van *Palestina*, die gedeeltelijk met zulke Werken vereenigd, en gedeeltelijk op zich zelve waren uitgegeven. Doch niet gering waren met dat al de zwarigheden, die nog van dezen kant zich bij de verklaring des Bijbels deden gevoelen, en die Geleerden, die zich boven anderen door grondige kennis en wetenschappelijke gestrengheid onderscheidden, onderscheidden zich tevens door veelvuldige twijfeling, en door op onnoemelijke punten hunne onzekerheid en volslagen onkunde bloot te leggen. Hoogst welkom bleef daarom elke bijdrage van latere Reizigers, die dezelfde streken bezochten, en met groote belangstelling moest elke nieuwe poging, om de plaatselijke beschrijving van *Palestina* te verbeteren en uit te breiden, ontvangen worden. Hoeveel daartoe in onze Eeuw geleverd zij, laat zich bezwaarlijk naar waarde schatten: geheel eenig in hare soort zijn te dien opzigte de verdiensten van SEETZEN[3] en BURCKHARDT[4]; en hunne berigten, met die van CLARKE[5], VON RICHTER[6], RICHARDSON[7], TURNER[8], BUCKINGHAM[9], en vele anderen uit den laatsten tijd[10], vereenigd, geven de kostbaarste bouwstof aan de hand tot voltooijing van het straks genoemde studievak. Het laat zich dan ook, bij het groote aantal Schrijvers, die in onzen tijd aan elk gedeelte der Wetenschap, en boven alles aan hetgeen met de verklaring des Bijbels zamenhangt, hunne krachten beproeven, gereedelijk begrijpen, dat het geenszins aan nieuwere Werken kan ontbroken hebben, waarin men met de ontdekkingen dier latere Reizigers heeft pogen winst te doen, en de slotsom hunner bevinding tot verbetering van hetgeen reeds vroeger omtrent *Palestina* bekend was, heeft aangewend. Niet alles wat van dien aard in den jongsten tijd verschenen is, heeft gelijke waarde; doch niemand, der zake

kundig, zal ontkennen, dat het licht, door zoo vele Reizigers ontstoken, in het algemeen een zeer weldadigen invloed heeft uitgeoefend, zoowel op de *beschrijving* die men thans van *Palestina* lezen[11], als op de *afbeelding* van hetzelve, die men thans op de Kaarten[12] aanschouwen kan. Er zijn er zelfs sommige onder deze Geschriften en Kaarten, die een hoogen trap van volkomenheid bereikt hebben, en met het volste regt aan jeugdige Beoefenaars van het Vak als onmisbare hulpmiddelen tot grondige studie mogen worden aanbevolen: als zoodanig willen wij met name de Werken van CROME en VON RAUMER, en onder de Kaarten, behalve die welke bij het eerstgenoemde Werk is bijgevoegd, de afzonderlijk uitgegevene van GRIMM, ZERRENNER, ERNST en BERGHAUS, aanwijzen.

In ons Vaderland, dat in de vorige Eeuw het hoogvermaarde Werk van RELAND (*Palaestina ex monumentis veteribus illustrata*. 2 Tomi. Traj. 1714. 4°) en de met lof bekende Schriften van BACHIENE en VAN HAMELSVELD[13] geleverd heeft, is in den laatsten tijd weinig of niets, hetzij over de Aardrijkskunde des Bijbels in het algemeen, hetzij in het bijzonder over *Palestina*, in het licht verschenen. Wat er nog van dien aard aan onze Landgenooten is aangeboden, waren vertalingen en navolgingen van Duitsche en Engelsche origineelen, en deze waren, wat hunne innerlijke waarde betreft, ook weinig geschikt, om hun een juist en levendig denkbeeld van de vorderingen der Wetenschap mede te deelen. Deze klagt wordt ook door den Heer VAN SENDEN in het Voorberigt tot zijn Werkje (bl. IV) geuit; doch tot matiging derzelve had Zijn Eerw. toch op één voortbrengsel van den laatsten tijd kunnen wijzen, dat wel is waar geene doorloopende beschrijving van *Palestina* levert, maar toch eene gansche menigte van hoogst belangrijke aanteekeningen over verschillende oorden en plaatsen van dat land in zich bevat. Wij doelen op het Werk van een helaas! reeds gestorven Geleerde, den beroemden HAMAKER: zijne *Commentatio in Libellum de vitâ et morte Prophetarum, qui Graece circumfertur; sive disputatio historico-chorographica de locis, ubi Prophetae Hebraeorum nati et sepulti esse dicuntur* (Amst. 1833. 4°. 231 pag.[14]), bestaat voor het grootste gedeelte uit eene reeks van onschatbare opmerkingen en navorschingen, waardoor de voormalige toestand van het Israëlitische Land en deszelfs Hoofdstad licht ontvangt; zoodat er zeker onder de jongste Geschriften, die wij hierachter vermeld hebben, slechts weinig gevonden worden, waaruit een even groote mate van oorspronkelijkheid, van veelomvattende geleerdheid en oordeelkundige scherpte, den lezer in de oogen straalt. - Overigens echter heeft de Heer VAN SENDEN volkomen gelijk, zoo hij het Nederlandsch Publiek, ten opzigte van de

plaatsbeschrijving van *Palestina*, nog verre van de tegenwoordige hoogte der Wetenschap verwijderd acht; en wij begrijpen klaar, dat Zijn Eerw. bij het onderwijs in de Bijbelsche Geschiedenis de behoefte gevoelde aan eene betere Kaart, dan die welke hij zich in staat zag zijnen leerlingen in handen te geven. Die behoefte deed hem besluiten, zelf de hand aan het werk te slaan, en zoodanig eene Kaart van *Palestina* te vervaardigen, die op de Katechizatiën en in de Scholen met vrucht zou kunnen gebruikt worden, en alzoo het vooronderstelde ledig zou aanvullen. Doch, om te beter aan den Lezer mede te deelen, wat het eigenlijke doel van den Heer VAN SENDEN geweest zij, en hoe ver zich zijn streven bij dezen arbeid hebbe uitgestrekt, willen wij hier uit het Voorberigt (bl. V en VI) zijne eigene woorden nederschrijven: '*Ik heb dan beproefd, of en in hoe ver het mij gelukken kon het beeld van Palestina, zoo als het door reisverhalen en beschrijvingen van dat land en vooral door den Bijbel zelven voor mijnen geest was ontstaan, op het papier over te brengen; ik heb getracht dit op eene wijze te doen, waardoor de onderscheidende en kenmerkende trekken van dat beeld dadelijk in het oog vallen moesten, en deze, gelijk ook de hoofdbenamingen, op eenigen afstand behoorlijk konden gezien worden. Niet alle plaatsen van het oude Palestina, die in de H.S. voorkomen, wilde ik op de kaart brengen, maar evenmin mij ook alleen tot die bepalen, welker namen men in het N.T. genoemd vindt. Het eerste toch zou, daar men de ligging van vele steden, vlekken en dorpen niet meer weet, bijna onmogelijk zijn en te veel het oog verwarren; het andere zou het gebruik der kaart geheel en alleen tot dat gedeelte van de geschiedenis, hetwelk het N.T. bevat, beperken, en dus voor het onderwijs in de historie van het O.T. geheel onbruikbaar maken. Om deze redenen koos ik zulke plaatsen, welker ligging met zekerheid of met hooge waarschijnlijkheid nog bepaald kan worden en daaronder zoodanige, die mij belangrijk schenen*.' Vraagt men nu, of de Kaart, door den Heer VAN SENDEN geleverd, aan dit omschreven plan volkomen beantwoordt, zoo willen wij niets afdingen op den lof, die reeds door anderen aan dezen arbeid is toegekend, en gaarne toestemmen, dat de ontwerper een verdienstelijk werk verrigt heeft: de teekening is door hare grootte duidelijk, de letters zijn op verren afstand te lezen, de namen der plaatsen met spaarzaamheid en meestal met omzigtigheid aangeteekend, en de ligging der bergen even als de loop der stroomen vrij naauwkeurig naar de beste berigten afgeschetst. Doch zoo welgemeend als deze lofspraak is, zoo openhartig moeten wij ook aanmerken, dat eensdeels het uiterlijk der Kaart, van de zijde der *kunst* bezien, veel naar ons oordeel te wenschen overlaat, en dat anderdeels ook het

beperkte plan, waarop zij is aangelegd, hare volledigheid niet zeer bevorderd heeft. Wat het eerste betreft, zoo twijfelen wij niet, of allen, wier oog door het gezigt en gebruik van goede Kaarten aan regelmatigheid, fijnheid en sierlijkheid, in deze voortbrengsels der kunst is gewend geworden, zullen zich met deze proeve, door den Heer VAN SENDEN aangeboden, geenszins kunnen te vrede stellen, maar daarin iets wanstaltigs, grofs en gebrekkigs opmerken, dat bij de smaakvolle meesterstukken van den laatsten tijd zeer in het oog vallend afsteekt. Wij willen ons niet eens op de heerlijke Kaarten van BERGHAUS, en daaronder ook op die van *Syrië*, beroepen: met deze, als plaatdruk zijnde, zou de vergelijking van een steendruk kunnen onbillijk schijnen; doch wij noodigen onze Lezers uit, om de Kaart van den Heer VAN SENDEN, ter beoordeeling als *kunstwerk*, naast eene te leggen, die mede *gesteendrukt*, en onlangs in ons eigen Vaderland vervaardigd is; die namelijk, welke bij de Verhandeling van den Heer HISELY over *Cappadocië*[15] is bijgevoegd, en een schoon bewijs oplevert, welke hoogte ook in *Nederland* de Lithographie thans bereikt heeft. Bij een enkelen opslag van het oog zal het onderscheid te merkbaar wezen, dan dat wij ons de moeite behoeven te geven om de verschillende punten van hetzelve opzettelijk aan te wijzen. - Wat het tweede betreft, zoo is het klaar, dat eene Kaart van *Palestina*, die ons dat land *ten tijde van* JEZUS schetst, en van de plaatsen, die niet in het Nieuwe Testament, maar alleen in het Oude voorkomen, slechts diegene aanwijst, die meer dan de overige genoemd worden, of wier ligging althans aan geen bijzonderen twijfel onderhevig is; dat zulk eene Kaart, zeg ik, slechts in een beperkten kring van nut kan zijn, maar geenszins aan het geheele Publiek, en wel het minst van allen aan meer gevorderden, kan worden aanbevolen. Voor de lezing toch en grondige beoefening van het Oude Testament heeft men behoefte aan eene oordeelkundige afdeeling van het land der Hebreën in de verschillende streken, door elk der stammen bezet, en tevens aan de vermelding van oneindig meer steden en vlekken, dan door den Heer VAN SENDEN, overeenkomstig zijn bijzonder plan, hier zijn aangewezen. Wij maken dus deze aanmerking niet zoo zeer op de uitwerking van het eenmaal gemaakte bestek, als wel op dat bestek zelf; en meenen het daarvoor te mogen houden, dat ook eene andere manier dan die, aan welke de Heer VAN SENDEN de voorkeur gegeven heeft, tot de bereiking van *zijn* oogmerk kon dienstig geweest zijn, en daarbij tevens in de behoefte van een groot aantal *andere* personen gelukkig voorzien hebben.

Gelijktijdig met de Kaart is, ter verklaring en aanvulling van deze, door denzelfden Heer eene *Aardrijkskundige beschrijving*

van Palestina uitgegeven, die onze opmerkzaamheid ten volle verdient. Dit boekje is van kleinen omvang, doch bevat desniettemin veel, dat althans voor minder geoefenden der lezing allezins waardig is. Het werd, blijkens het Voorberigt (bl. VI en VII), door den Schrijver voornamelijk bestemd tot eene handleiding voor onderwijzers, om bij het gebruik der uitgegevene Kaart, deze, zooveel noodig is, aan hunne leerlingen toe te lichten. Het is in drie afdeelingen gesplitst, waarvan de eerste (bl. 1-23) over de *natuurlijke gesteldheid* van het Land, en de tweede (bl. 24-34) over deszelfs *burgerlijke verdeeling* in de verschillende tijdvakken der Israëlitische geschiedenis, handelt; terwijl de laatste (bl. 35-68) eene *plaatselijke beschrijving* der vier hoofdgewesten, waarin het ten tijde van JEZUS verdeeld was, bevat. Vooral het *tweede* Hoofdstuk kan dus eenigzins tot aanvulling dienen van hetgeen aan de Kaart zelve ontbreekt: jammer slechts, dat het het kleinste der drie is, en dus wat al te weinig in bijzonderheden treden kon. Het *derde* levert vele, voor den aanvanger belangrijke, wenken omtrent de gebeurtenissen, die in de verschillende streken en plaatsen zijn voorgevallen: het geheel daarvan echter moest om deszelfs kortheid droog en onbevallig worden. In het *eerste* Hoofdstuk trok voornamelijk onze aandacht hetgeen over de *Bergen* wordt medegedeeld: ook al het overige, daar aangestipt, laat zich met genoegen lezen, en beantwoordt volkomen aan het voorgestelde doel. - De stijl van den Heer VAN SENDEN is over het algemeen vrij duidelijk en zuiver: hier en daar echter zijn wij op zinnen gestooten, waaraan óf ongetwijfeld iets hapert, óf die ten minste van stroefheid en hardheid niet zijn vrij te pleiten; soms ook op woorden en zegswijzen, die met het Nederlandsch taaleigen strijdig zijn; en twee of driemaal op verkeerde spellingen van eigen namen en eene min aannemelijke verklaring derzelve. De Heer VAN SENDEN veroorlove ons, hem kortelijk die plaatsen aan te wijzen.

Op bl. 1 en 2 leest men: Kanaän *heet het naar de nakomelingen van den kleinzoon van* NOACH, *die in dit land zich vestigden;* Land der Hebreën *naar* HEBER, *eenen der stamvaders van* ABRAHAM. Het zal den Heer VAN SENDEN toch wel niet onbekend zijn, dat men in den laatsten tijd het vrij algemeen er over eens is geworden, dat de naam עִבְרִי valschelijk van עֵבֶר (die volgens Gen. X. 24, 25 en XI. 14-17 een achterkleinzoon van SEM zal geweest zijn) wordt afgeleid, maar veeleer in verband staat met het woord עֵבֶר, *overkant*, zoodat dezelve niets anders beduidt dan *iemand die van de overzijde der rivier is gekomen*. Men heeft dus ABRAHAM, en na hem zijne afstammelingen, zoo genoemd, omdat hij zich uit *Mesopotamië*, dat is, van over den *Euphraat* komende,

in *Palestina* had neergezet. Naar deze afleiding laat het zich ook beter begrijpen, waarom de naam *Hebreën* niet als eigenlijke *geslachtnaam*, dien de natie gewoon was *zich zelve* te geven (dit toch was *Israël*), maar als een naam waaronder zij bij *vreemden* bekend stond, in de Bijbelsche Schriften voorkomt[16]. - Op bl. 28 merkten wij eene zekere stroefheid en slordigheid op, in de woorden: *Het zuidelijkste gedeelte - - werd aan* RUBENS *nakomelingschap; het daarop volgende tot over den Jabbok en loopende nog over die rivier in eenen smallen* (lees *eene smalle*) *streep langs de Jordaan tot aan de zuidzijde der zee van Tiberias, aan die van Gad - - toegedeeld*. - Op bl. 35 (in de aanteek.) hinderde ons het meervoudig *regtsgebieden*, en op bl. 46 reg. 5 het bijvoegelijk naamwoord *geestdriftig:* geen van beide, gelooven wij, is met het Nederlandsch taaleigen overeenkomstig. - Op bl. 42 wordt de bekende naam ABIGAÏL verkeerdelijk ABAGAÏL geschreven, en op bl. 60 en 61 staat voor het gewone *Ptolemaïs* en PTOLEMÉUS, geheel zonder grond *Ptolomaïs* en PTOLOMEUS. - Op bl. 49 hapert iets aan den volgenden zin: *Samaria bevattede ten tijde van* JEZUS *niet meer het grondgebied, door de tien stammen eens bezeten; integendeel, het was zeer ingekort, gelijk reeds bij de beschouwing van Judea, ten koste van hetwelk die inkorting ten zuiden en westen geschiedde, is gebleken*. Voor *ten koste* zal men *ten voordeele* lezen moeten. - Een weinig verder op dezelfde bladz. vindt men: Sichem, *de zuidelijkste stad van Samaria, is kenmerkend door deszelfs ligging tusschen de bergen Ebal en Gerizim*. De Schrijver heeft waarschijnlijk voor *kenmerkend, gekenmerkt* willen schrijven, of had anders voor *is kenmerkend, kenmerkt zich* in de plaats moeten stellen. - Op bl. 52 en 53 is de ware bedoeling van den volgenden zin: *Uit de vermelding, dat er vele Joden kwamen, om aldaar* (te *Enon*) *van hem* (JOHANNES) *gedoopt te worden, zoude men vermoeden, dat Enon op de grenzen van Judea en Samaria heeft gelegen, en dat dus de grenzen van Judea ten noorden aan de Jordaan, dieper dan men gemeenlijk stelt, in het oude rijk der tien stammen drongen*, door de min gelukkige plaatsing der woorden een weinig duister geworden: de Schrijver had deze duisterheid kunnen voorkomen, door met eene geringe verandering dus te schrijven: *Uit de vermelding - - heeft gelegen, en dat dus de noordelijke grens van Judéa, aan de zijde der Jordaan dieper dan m.g.s., in het o.r.d.t.s. drong*. - Eindelijk zal men op de laatstgenoemde bladz., voor *van af den Karmel tot den Antilibanon*, wel liever *van den Karmel af tot d.A.* lezen moeten.

Er blijft ons over, den Heer VAN SENDEN onzen opregten dank te betuigen voor de bijdrage door hem geleverd tot bevordering

der aardrijkskundige kennis van *Palestina* in ons Vaderland. Zijn Eerw. heeft een nuttig werk verrigt en zich regtmatige aanspraak op den lof en de aanmoediging van zijne Landgenooten verworven. Wij wenschen, dat zijn voorbeeld velen tot navolging opwekke, en dat deze tak der godgeleerde en aardrijkskundige Wetenschap minder dan tot heden het geval was, in Nederland veronachtzaamd moge worden. Mannen van grondige kennis, die lust en tijd hebben om hunne, aan de Akademie aangevangen, studiën in eene bepaalde rigting voort te zetten, zullen bezwaarlijk eenig gedeelte voor zich kiezen kunnen, dat aangenamer en nuttiger tevens is, en bij eene matige krachtinspanning grooter voldoening en rijkere vruchten belooft. Doch het zij dan ook ter loops hier aangemerkt, *hoe* men dat geographisch onderzoek omtrent *Palestina* hebbe in te rigten, om van een gelukkigen uitslag te kunnen verzekerd zijn, en aan de Wetenschap gewigtige resultaten aan te bieden. Het spreekt van zelf, dat daartoe in de eerste plaats vereischt wordt, zich naauwkeurig tot in kleinigheden bekend te maken met de latere Reisverhalen, en wel inzonderheid met die, welke door bedaarde, kundige en onbevooroordeelde Mannen met kritische gestrengheid en volmaakte waarheidsliefde zijn te boek gesteld. Vervolgens raadplege men met de meeste behoedzaamheid, en vergelijke onderling, de Werken en Kaarten, die in vroegeren en lateren tijd, hetzij voornamelijk uit Reisverhalen zamengesteld, hetzij gedeeltelijk op deze, en gedeeltelijk op de opgaven die in de Bijbelsche Schriften voorkomen, gegrond zijn. En na dit alles zie men scherp en naauwlettend toe, in hoe ver de tot heden aangewende pogingen, om de aardrijkskundige zwarigheden, met de verklaring des Bijbels verbonden, op te lossen, reeds volkomen gelukt zijn, en in hoe ver de uitslag derzelve nog iets te wenschen heeft overgelaten. Men zal, zich deze vraag ter beantwoording voorstellende, meer twijfel en moeijelijkheid, dan men in den beginne verwacht had, ontdekken: eene menigte van steden, vlekken en landstreken, wordt alleen in den *Bijbel* vermeld, en nergens in de Reisverhalen der nieuweren teruggevonden: van andere schijnt de ligging, zoo als zij door dezen wordt opgegeven, niet wel met die, welke haar in den Bijbel wordt toegekend, overeen te komen; en omtrent andere eindelijk vindt men in de Bijbelsche Schriften zelve zeer uiteenloopende en tegenstrijdige berigten. De zaak hangt dus, op deze hoogte van het onderzoek, voornamelijk van gezonde *woordkritiek* en zuivere *verklaring* af: vóór alles verzekere men zich, dat de plaatsen, die hier in aanmerking komen, niet door de afschrijvers bedorven zijn, en dus niet thans misschien eene zwarigheid opleveren, die in den oorspronkelijken tekst volstrekt niet bestond: - zóó zou het blij-

ken, eensdeels, dat sommige namen geheel moeten wegvallen, die nu onkritisch genoeg op elke Kaart en in ieder Werk over *Palestina* herhaald worden, en anderdeels, dat vele schijnbare tegenstrijdigheden enkel aan eene ongelukkige vervalsching van den tekst te wijten zijn. Vervolgens lette men scherp op het *verband* dier plaatsen, en zie toe wat daaruit, soms met volle zekerheid, en soms althans met hooge waarschijnlijkheid, omtrent de ligging van anders onbekende steden en landstreken blijkt: - bezwaarlijk kan men het gelooven, hoe vele moeijelijkheden nog op deze wijze kunnen weggenomen worden, en hoeveel de Uitleggers, die al te dikwijls slechts elkander gevolgd zijn, nog op dit punt hebben overgelaten. Kan echter het verband geen licht verspreiden, en blijft dus de ligging eener plaats geheel twijfelachtig, zoo wachte men zich, deze ooit anders dan met een bijgevoegd vraagteeken op de Kaart van *Palestina* aan te wijzen, opdat de lezer oogenblikkelijk van de bestaande onzekerheid onderrigt zij: - men zou, deze manier volgende, zulk een teeken dikwijls dáár moeten plaatsen, waar thans het onderzoek reeds gesloten schijnt, en op de Kaarten en in de Beschrijvingen geen zweem van twijfel vertoond wordt. Is eindelijk omtrent sommige steden en vlekken het verschil van ligging in vroegeren en lateren tijd, op goede gronden bewezen, zoo plaatse men die op de Kaart, noch alleen naar de opgaaf des Bijbels, noch alleen naar de nieuwere berigten, maar late aan beide hun regt wedervaren, en duide door een eenvoudig teeken het verschil der tijden aan. - Wij durven vertrouwen, dat wie aldus met het naauwkeurig gebruik der latere Reisverhalen, vooral ook eene *oordeelkundige*, dat is, eene even onbekrompene als voorzigtige, behandeling des Bijbels vereenigt, voor dit belangrijk gedeelte der aardrijkskundige Wetenschap in korten tijd de schoonste vruchten zal inoogsten, en weldra zich in staat zal gevoelen, om aan onze Landgenooten meer eigendommelijke resultaten aan te bieden, dan b.v. het Werk van VON RAUMER nog oplevert, dat van de zijde der kritiek en verklaring des Bijbels zeer veel te wenschen overlaat. De Kaart, die wij overigens met verlangen van dezen te gemoet zien, kan daarom ook onmogelijk zóó volkomen zijn, als zij bij een meer oordeelkundigen blik op de Bijbelsche Schriften wezen zou.

Voor diegenen, die het eene wenschelijke zaak achten, dat het genoemde studievak spoedig in ons Vaderland met nieuwe bijdragen verrijkt worde, is ongetwijfeld de volgende plaats, waarmede de Heer VAN SENDEN zijn Voorberigt besloten heeft, van het uiterste belang: *Waarschijnlijk laat ik op deze kaart nog een werk over de* Bijbelsche Aardrijkskunde *volgen, bestaande in eene verzameling van kaarten met bijgevoegde beschrijving, niet alleen van het*

Joodsche land, zoo als het was in onderscheidene tijdperken, maar ook van andere landen, die voor en na tot tooneel gestrekt hebben van de gebeurtenissen, welke de Bijbel verhaalt. Aan de meesten zal het bekend zijn, dat de Heer VAN SENDEN reeds werkelijk op het punt geweest is van dit plan ten uitvoer te brengen, en dat de inteekening op eenen *Bijbelschen Atlas*, door Zijn Eerw. te bewerken, en bij de Boekhandelaars S. DE VISSER en Zoon te *'s Gravenhage* uit te geven, alom heeft open gestaan. Door een onvoorzien beletsel zal, voor het tegenwoordige althans, dat voornemen verijdeld zijn; doch wij hopen, dat daarom de Heer VAN SENDEN niet zal zijn afgeschrikt, om zijne geographische studiën met den meesten lust en ijver te vervolgen; wel overtuigd, dat een langere tijd van voorbereiding niet dan voordeelig kan zijn voor het Werk, door hem ondernomen, en misschien ook niet te onregt ons verbeeldende, dat Zijn Eerw. later het ontworpen plan meer inkorten, en daardoor deszelfs volvoering overeenkomstig met de vorderingen der Wetenschap, gemakkelijker zal maken. Zoo toch de Aardrijkskunde van *Palestina* alleen, nog zóó vele zwarigheden thans oplevert, hoeveel grooter is niet het aantal van die, welke met de Aardrijkskunde *des Bijbels*, dat is, met de beschrijving van alle landen en plaatsen, die in den Bijbel voorkomen, verbonden zijn! Men beginne met de eerste te verminderen, en zoo mogelijk weg te ruimen: eerst daarna breide men zijn werkkring uit, en wage zich aan die nog zwaardere taak.

Over het andere Werk, welks titel aan het hoofd dezer beoordeeling mede vermeld staat, hebben wij slechts een kort woord hier mede te deelen. Het Engelsch oorspronkelijk werd reeds in 1832 te *Edinburg* uitgegeven, en voert het volgende opschrift: *Palestine, or the Holy Land, from the earliest period to the present time, - - By* Dr. MICH. RUSSEL[17]. Deszelfs Hoogduitsche Vertaling kwam in 1836 te *Leipzig* uit, onder den titel: *Palästina, oder das heilige Land, von der frühesten bis auf die gegenwärtige Zeit. - - Aus dem Engl. des* Dr. M. RUSSEL *übersetzt von* Dr. A. DIEZMANN. *Mit* 1 *Karte und* 9 *Abbild.* (2 Theile. 8°.). Uit deze Hoogduitsche Overzetting is de Hollandsche gevloeid, die in het voorleden jaar door eene onbekende hand aan onze Landgenooten werd aangeboden. Wien bevreemdt het niet, dat men ook nog in onzen tijd het wagen durft, eene vertaling uit eene vertaling te vervaardigen? Waarlijk, voor zoo iets moest men vooral thans zich wachten, nu bij eene zoo algemeene bekendheid van de talen onzer Naburen aan deze geheele zaak veel minder behoefte dan vroeger bestaat, en nu, indien men dan al een Werk wenscht vertaald te zien, het volstrekt niet aan dezulken

ontbreekt, die deze taak naar behooren verrigten kunnen; dat is, die het oorspronkelijk zelf kunnen voor zich leggen, en dááruit alleen, zonder tusschenkomst van vreemde hulp, de overzetting bewerkstelligen. Doch stappen wij over dit punt henen, en beschouwen wij het Geschrift zelf, dat men gemeend heeft aan onze Natië niet te moeten onthouden. De Engelsche Schrijver heeft in zijn Vaderland een vrij beroemden naam, en heeft, behalve met dit Boek, ook met andere van gelijken aard[(18)] niet weinig lof en toejuiching verworven. Men mag zich dus met reden van de voortbrengsels zijner pen iets goeds beloven, en ook een gunstig vermoeden omtrent de belangrijkheid van dit zijn Werk over *Palestina* koesteren. Die verwachting zal nog verhoogd worden, wanneer men met deszelfs inhoud zich oppervlakkig bekend maakt, en de opschriften der verschillende Hoofdstukken gadeslaat. Zij zijn als volgt: in het eerste Deel, I. *Voorloopige aanmerkingen van geschied- en aardrijkskundigen aard* (bl. 1-30); II. *Geschiedenis van den Hebreeuwschen Vrijstaat sedert Jozua's dood* (bl. 31-68); III. *Korte schets der geschiedenis, van de troonbestijging van Saul, tot aan de verwoesting van Jeruzalem* (bl. 69-108); IV. *Letterkunde en godsdienstige gebruiken der oude Hebreeën* (bl. 109-146); V. *Beschrijving van Jeruzalem* (bl. 147-200). In het tweede Deel, I. *Beschrijving van het land ten zuiden en ten oosten van Jeruzalem* (bl. 1-51); II. *Beschrijving van het land ten noorden van Jeruzalem* (bl. 52-107); III. *De geschiedenis van Palestina van den val van Jeruzalem tot aan den tegenwoordigen tijd* (bl. 108-185); IV. *De natuurlijke geschiedenis van Palestina* (bl. 186-229). Uit deze opgave zal men met verbazing zien, hoe rijk de inhoud van dit Werk is, en hoe velerlei de onderwerpen zijn, welker behandeling de Schrijver in dat kort bestek zich heeft voorgesteld: zoo die behandeling den toets van juistheid, grondigheid en naauwkeurigheid door kan staan, dan mag voorwaar dit Boek wel onder de beste voortbrengselen van onze Eeuw gerangschikt, en geacht worden eene ledige ruimte in de Bijbelsche Letterkunde te hebben aangevuld. Doch, waartoe het ontveinsd? bij de lezing is al onze verwachting te leur gesteld, en is het ons tot onze spijt gebleken, dat de Wetenschap niets, niets hoegenaamd, door dit Werk gewonnen heeft. Wij willen niet ontkennen, dat de min geoefende uit verscheiden plaatsen van hetzelve veel wetenswaardige bijzonderheden leeren kan, en dat hij door het geheel zich een oppervlakkige kennis van de geschiedenis des Israëlitischen Volks, en van den aardrijkskundigen toestand en de voortbrengselen van het Land, kan eigen maken; doch daartoe zijn wel andere Werken voorhanden, en behoefde men deze uitheemsche vrucht op onzen bodem niet over te planten. Had dit

Boek zich door fijnen tact en kritische zuiverheid in het voorstellen der *geschiedenis*, en door veelomvattende kennis en grondig onderzoek in de *geographische beschrijvingen* onderscheiden; en had alzoo de Schrijver getoond, op de hoogte van het Vak te staan, waarin gedurende de laatste twintig jaren met zooveel kracht en inspanning gearbeid is, dan zouden wij den Vertaler van harte onzen dank betuigen voor het nuttige werk, door hem verrigt, en hem verzekeren, dat hij het Nederlandsch Publiek ten sterkste aan zich verpligt had. Thans, nu wij het veel belovende Boek van den Engelschen Geleerde als onoordeelkundig, flaauw en beneden het peil der Wetenschap staande, hebben leeren kennen, thans wenschten wij wel, dat de Vertaler zijn tijd op nuttiger wijze besteed, en aan onze Letterkunde niet eene vrucht had toegevoegd, die in dit studievak het getal der smakelooze slechts vermeerderd heeft. Wat ons van het geheel nog het meest voldaan heeft, is het derde Hoofdstuk des tweeden Deels: al het overige viel in meerdere of mindere mate ons tegen, en verveelde ons niet zelden door zijne onbeduidendheid in vergelijking met hetgeen over hetzelfde onderwerp thans degelijker gezegd en met meer leven en kleur had kunnen voorgesteld worden. Waarlijk, er zijn onder onze Engelsche Naburen, en vooral onder hunne Godgeleerden, vele mannen van naam, wier schriften men gerust onvertaald kan laten: de bekrompen geest, die over het geheel daarin ademt, de onbehagelijke dorheid, die aan de meeste eigen is, en boven alles nog de *half*-geleerde toon, die er in heerscht, zijn even zoo vele karaktertrekken, die ze voor een Volk, dat op rustigen voortgang in kennis, op bondigheid en scherpte van onderzoek, of op klare eenvoudigheid prijs stelt, geheel onbruikbaar of althans eene bijzondere aanbeveling onwaardig maken. De opgenoemde gebreken zijn het ook, die het Werk van Dr. RUSSEL ontsieren: welligt zijn zij, door den aard van het onderwerp, in veel minderen graad aan zijne andere Geschriften over *de Noord-Afrikaansche Staten* en over *Egypte* eigen; doch de smet van oppervlakkigheid zal ook deze wel aankleven, en het behoort dus volstrekt tot onze wenschen niet, ze insgelijks, zoo als in *Duitschland* geschied is, aan onze Natie te zien aangeboden. Indien de Vertaler lust en tijd heeft, om meerdere voortbrengsels van vreemden grond op den onzen over te brengen, zoo zij hij in zijne keuze voorzigtiger, of late op dit belangrijk punt zich door bekwame raadslieden voorlichten. In hoe ver het hem thans gelukt zij, ons RUSSEL'S Werk terug te geven, moeten wij, noch het oorspronkelijk, noch de Hoogduitsche Vertaling bezittende, geheel in het midden laten. Zoo veel is zeker, dat op weinige uitzonderingen na, de stijl zich door gemakkelijkheid en zuiverheid aanbeveelt, en dat wij slechts zelden

op plaatsen gestooten zijn, die óf wat den zin, óf wat de woorden betrof, noodzakelijk verbetering behoefden. Met de aanwijzing van enkele zoodanige uit het *eerste* Deel zullen wij dit verslag besluiten.

Reeds dadelijk op de *eerste* bladzijde verstaan wij deze grensbepaling van *Palestina* niet: *Het Land, hetwelk in lateren tijd* Palestina *genoemd wordt, is dat gedeelte van het Aziatisch Turksche Rijk, dat tusschen den* 31 *en* 34° *N.B. ligt, en zich ten oosten van de rivier de* Jordaan *en de* Doode Zee, *van de* Middellandsche Zee *tot aan de Syrische woestijn uitstrekt*. Het is klaar, dat achter het woord *oosten* hier de woorden *en ten westen* moeten zijn uitgevallen, daar immers het Land, dat *van de Middellandsche Zee* tot aan de Syrische woestijn zich uitstrekt, op *beide* oevers der Jordaan en van de Doode Zee moet gelegen zijn. - Op bl. 21 was ons de volgende uitdrukking niet klaar genoeg: *Van de kruin dezes bergs* (den Thabor), *de tegenwoordige poort en schouwplaats der hemelvaart, ziet men neder op de Jordaan* enz.; noch ook op bl. 24 deze zin: *In ieder opzigt mogen wij ze* (de verhalen omtrent de heilige plaatsen te *Bethlehem*) *niet uit hetzelfde oogpunt beschouwen, zoo als het vertelseltje, dat voor den* Hebron ABRAHAMS *graf in de plaats stelt, en derhalve den bijval der Nazareners, zoo als ook der Mahomedanen, tot zich trekt*. - Op bl. 112 zouden wij voor het stroeve en ongebruikelijke woord *tot verantwoordingstellingen* gaarne iets anders aangetroffen, en op bl. 133 voor: *Het is moeijelijk, met bepaaldheid den tijd aan te toonen, op welken de Hebreeën het eerst die verzamelingen uitmaakten, welke Synagogen genoemd werden*, liever gevonden hebben: *Het is - aan te toonen, op welken tijd onder de Hebreën het eerst die verzamelingen ontstaan zijn, welke* enz. - Eindelijk zal wel niemand de plaats, die op bl. 130 en 131 voorkomt: *Het jaar* (der Hebreën) *was, daarenboven, in een gewoon en een kerkjaar onderscheiden. Het eerste begon met de herfst- dag- en-nachtgelijkheid, den tijd, waarop, naar hunne meening, de wereld geschapen was geworden*, met die welke men op bl. 140 aantreft: *Daar met den eersten dag van September het burgerlijke jaar begon, zoo was de feestviering* (aan het begin dier maand) *grooter en plegtiger, dan bij andere gelegenheden*, vergelijken kunnen, zonder op te merken, dat de Schrijver, wiens gevoelen wij overigens hier niet zullen toetsen, zich in de eerste plaats duidelijker aldus had moeten uitdrukken: *Het eerste begon met de* maand der *herfst- dag- en nachtevening*.

De platen, ook bij de Hollandsche Vertaling gevoegd, zijn niet onbevallig gesteendrukt: het gemis eener Kaart bij dezelve zal, vooral bij de lezing van het *eerste* en *tweede* Hoofdstuk des laatsten Deels, wel door ieder even levendig gevoeld worden.

H.E. WEIJERS.

Eindnoten:

(1) De steller van deze recensie had reeds voor geruimen tijd, door het inzenden derzelve, aan het verlangen der Redactie van *den Gids* willen voldoen, doch werd tot heden toe door andere bezigheden in de volvoering van dat plan verhinderd.

(2) *Die Erdkunde im Verhältnisz zur Natur und zur Geschichte des Menschen, oder allgemeine, vergleichende Geographie, als sichere Grundlange des Studiums und Unterrichts in physikalischen und historischen Wissenschaften, von* CARL RITTER. *Zweite stark verm. und verb. Ausgabe*. 1r Theil. 1s Buch. *Afrika*. Berlin, 1822. 8o. 1084 Seit. 2r Theil. 2s Buch. *Asien*. Band

I. *Der Norden und Nord-Osten von Hoch-Asien*. 1832. 1143 S. 3r Theil. 2s Buch. *Asien*. Bd. II. *Der Nord-Osten und der Süden von Hoch-Asien*. 1833. 1203 S. 4r Theil. 2s Buch. *Asien*. Bd. III. *Der Süd-Osten von Hoch-Asien; dessen Wassersysteme und Gliederungen gegen Osten und Süden*. 1834. 1244 S. 5r Theil. 2s Buch. *Asien*. Bd. IV. Erste Abth. *Die Indische Welt*. 1835. 1046 S. 6r Theil. 2s Buch. *Ost-Asien*. Bd. IV. Zweite Abth. *Die Indische Welt*. 1836. 1248 S. 7r Theil. 3s Buch. *West-Asien*. Bd. V. *Uebergang von Ost- nach West-Asien*. 1837. 825 S. 8r Theil. 3s Buch. *West Asien*. Bd. VI. Erste Abth. *Iranische Welt*. 1838. 952 S. Het is te wenschen, dat dit onschatbare Werk, dat niettegenstaande de uitgebreidheid, die het thans reeds heeft, nog op verre na niet tot zijne voltooijing genaderd is, door den geleerden Schrijver gelukkig moge worden ten einde gebragt. In langen tijd is de Wetenschap met geen voortbrengsel verrijkt, dat haar zoo zeer tot luister verstrekt, en waarmeê de Auteur zich zelven een zoo blijvende gedenkzuil gesticht heeft. Bij het *eerste* Deel van RITTER'S Werk (waarvan reeds de *derde* uitgaaf in handen, en onlangs de *vierde* is aangekondigd) is een afzonderlijke Atlas uitgegeven, onder den volgenden titel: *Hand-Atlas von* Afrika *in vierzehn Blatt zur* Allgemeinen Erdkunde. *Herausgegeben von* C. RITTER *und* F.A. O'ETZEL. Berlin, 1831. Fol. Bij het *tweede* en de volgende Deelen is eveneens de uitgaaf eener op zich zelf staande verzameling van 20 Kaarten aangevangen, waarvan de eerste aflevering (ten getale van *vijf*) reeds in 1833 verschenen, maar tot nu toe nog door geene tweede gevolgd is (*Atlas von* Asien *in zwanzig Blättern, zu* C. RITTER'S Allgemeiner Erdkunde, II. Abtheilung. *Entworfen und bearbeitet von* J.L. GRIMM, *herausgegeben von* C. RITTER *und* F.A. O'ETZEL. 1e *Lieferung*. Berlin, 1833. Fol.). En onlangs eindelijk is, te gelijk met de aanstaande verschijning van het *negende* Deel des Werks (3s Buch. *West-Asien*. Bd. VI. Zweite Abth), ook de uitgave toegezegd van een afzonderlijken Bladwijzer op het *tweede* Boek, dat in het tweede tot zevende Deel is afgewerkt (*Nominal- und Real-Register zu* RITTER'S Erdkunde von Ostasien, *bearbeitet von* J.L. IDELER. Berlin. gr. 8o).

(3) ULRICH JASPAR SEETZEN reisde in die streken van het jaar 1803 tot 1811, en stierf in October van dit laatstgenoemde jaar in *Arabië*, naar allen schijn op last van den Imam van *San'a* vergiftigd. Eenige berigten van zijne reis vindt men opgenomen in de *Monatliche Correspondenz zur Beförderung der Erdund Himmelskunde*, uitgegeven te Gotha door F. Freiherr VON ZACH; voornamelijk in de stukken van het jaar 1808. Doch overigens zijn al zijne aanteekeningen, aan welke eene onbepaalde waarde wordt toegeschreven, nog onuitgegeven, en bevinden zich in handen van den Hoogleeraar KRUSE te *Dorpat*.

(4) JOH. LUDW. BURCKHARDT, in 1784 te *Lausanne* geboren, ondernam zijne reis naar het Oosten in het begin van 1809, en zette zijn wetenschappelijk onderzoek aldaar onafgebroken voort tot in October 1817, toen een hevige koorts hem, door velerlei ontbering en vermoeijenis reeds geheel verzwakt en uitgeput, te *Kairo* bezwijken deed. Van zijne Werken zijn de *Travels in Syria and the Holy Land* (1 Vol. 4o) in 1822 te *Londen* in het licht verschenen, en in 1823 door GESENIUS in het Duitsch vertaald en met belangrijke aanteekeningen verrijkt geworden (*Reisen in Syrien, Palästina u.d. Gegend des Berges Sinai*. Weimar. 2 Bde. 8o). - BURCKHARDT zoowel als SEETZEN hebben bovenal het land, dat aan den *oostelijken* oever der *Jordaan* gelegen is, naauwkeurig onderzocht, en door hunne berigten een nieuw licht over die uitgestrekte, maar vroeger weinig bekende, streek doen opgaan.

(5) ED. DAN. CLARKE reisde van 1800-1802 in *Klein-Azië, Syrië, Palestina* en *Egypte*. Zijne *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, zijn bij elkander (in 11 deelen 8o) te *Londen* van het jaar 1816-1824 uitgegeven.

(6) O.F. VON RICHTER stierf in 1816 te *Smyrna*, in den jeugdigen leeftijd van nog geen 24 jaren. Het verhaal zijner reize, later uitgegeven (*Wallfahrten im Morgenlande*. Berlin, 1823. 8o), levert belangrijke wenken en bijdragen, vooral voor de kennis van *Palestina's* gebergte.

(7) *Travels along the Mediterranean and parts adjacent during the years* 1816-1818. By ROBERT RICHARDSON. 2 Vols. London, 1822. 8o.

(8) *Journal of a tour in the Levant*, by W. TURNER. 3 Vols. London, 1820. 8o.

(9) *Travels in Palestine, through the countries of Bashan and Gilead, east of the River Jordan*. By J.S. BUCKINGHAM. 2 Vols. London, 1822. 8o. Deze reis is te gelijk met een ander Werk van denzelfden Schrijver (*Travels among the Arab Tribes to the east of Syria and Palestine*. London, 1824. 4o) in het Duitsch vertaald, en uitgegeven in het 45ste Deel der *Bibliothek der Reisebeschreibungen* (Weimar, 1827).

(10) Het ligt buiten ons tegenwoordig bestek, hier al de Reisverhalen te vermelden, die gedurende deze Eeuw over *Palestina* zijn in het licht gegeven: sommige derzelve zullen den Lezer reeds genoegzaam bekend zijn, zoo als b.v. die van DE CHâTEAUBRIAND, JOLIFFE en SCHOLZ: over andere, voor zoo ver zij van 1818 tot 1829 verschenen zijn, is een uitgebreid en vrij naauwkeurig overzigt door den Heer VON HAMMER medegedeeld in de Wiener *Jahrbücher der Literatur*, Band

49 S. 1-72, B. 50 S. 1-88. Wij willen slechts, om den Lezer te toonen, hoe vruchtbaar ook de laatste jaren in zulke voortbrengselen geweest zijn, hier een beknopte opgaaf laten volgen van die reizen, die, bepaaldelijk ook over *Palestina* handelende, sedert 1830, hetzij voor het eerst, hetzij bij herhaling en met verbetering, zijn uitgegeven:

Reise ins heilige Land, von A. PROKESCH Ritter VON OSTEN. Wien, 1831. 8°.
J. CARNE'S *Letters from the East, written during a Tour through Turkey, Egypt, Arabia, Palestine, Syria and Greece. New edition*. London, 1831. 2 Vols. 8°.
W.R. WILSON'S *Travels in the Holy Land and various other Countries, including the Track of the Apostle Paul. New edition*. London, 1831. 2 Vols. 8°.
Correspondance d'Orient 1830-1831, *par* M. MICHAUD *et* M. POUJOULAT. Paris, 1833-1835. 5 Vol. en 7 Tomes. 8°.
R.R. MADDEN'S *Travels in Turkey, Egypt, Nubia, Palestine*, etc. *New edition*. London, 1833. 2 Vols. 8°.
Reisen in Europa und im Morgenlande, von J. BERGGREN. *Aus dem Schwedischen übersetzt von* Dr. F.H. UNGEWITTER. Darmstadt, 1834. 3 Theile. 8°. *Mit einer Karte von Syrien und einem Plane von Jerusalem*.
J. MADOX'S *Excursions in the Holy Land, Egypt, Nubia, Syria, etc.* London, 1834. 2 Vols. 8°.
Neueste Reise in Palästina. Aus dem Englischen. Mit Ergänzungen und Zusätzen aus den besten Werken über Palästina, und 22 Abbildungen. Leipzig, 1834. gr. 12°. (Band 6 der *Bibliothek unterhaltender Wissenschaften*.)

H. CORNILLE, *Souvenirs d'Orient - Constantinople - Grèce - Jérusalem - Egypte*. Paris, 1834. 8°. - De *tweede* uitgaaf van dit Werk verscheen in 1836, insgelijks te Parijs.
A. DE LAMARTINE, *Souvenirs, impressions, pensées et paysages, pendant un voyage en Orient* (1832-1833), *ou Notes d'un Voyageur*. Paris, 1835. 4 Vol. in-8°. - Later is dit Werk in het oorspronkelijk meer dan eens herdrukt: eene Duitsche Overzetting van hetzelve kwam reeds in 1835 te Stuttgart uit (A. DE LAMARTINE, *Reise in den Orient in den Jahren* 1832 *u.* 1833. *Aus d. Franz., von* G. SCHWAB *und* F.R. DEMMLER. 4 Bände. gr. 8°), en van de Engelsche Vertaling (*A Pilgrimage to the Holy Land, by* A. DE LAMARTINE) verscheen in 1837 te Londen reeds de *derde* uitgaaf. Een uittreksel van den oorspronkelijken tekst, ten behoeve der Duitsche Jeugd met verklarende aanteekeningen en een woordenboek voorzien (LAMARTINE, *Voyage en Orient*. 1832-1833. *Auszug in einem Bande, mit erkl. Noten, einem Wörterb. und* 3 *Registern*. gr. 12°), is in 1836, en voor de *tweede* maal in 1838, te Leipzig uitgekomen.
EDW. HOGG, *Visit to Alexandria, Damascus and Jerusalem, during the campaign of* IBRAHIM-Pacha. London, 1835, 2 Vols. 12°.
A. PROKESCH Ritter VON OSTEN, *Denkwürdigkeiten und Erinnerungen aus dem Orient. Aus* JUL. SCHNELLER'S *Nachlass herausgegeben von* Dr. ERNST MÜNCH. Stuttgart, 1836, 7. 3 Bände. gr. 12°.
M.J. DE GÉRAMB, *Pélerinage à Jérusalem et au mont Sinai, en* 1831, 1832 *et* 1833. Paris, 1836. 3 Tomes. 8°. - Latere uitgaven van dit Werk verschenen te *Tournay* in 1837, in 2 deelen 12°, en te Parijs in 1839, in 3 deelen 8°. Twee Duitsche Vertalingen van hetzelve werden gelijktijdig te *Aken* (MARIA JOS. VON GERAMB, *Wallfahrt nach Jerusalem und dem Berge Sinai in d. Jahren* 1831, 1832 *u.* 1833. *Aus d. Französ. Vier Bände. Mit einer Karte*. 1837. 8°), en te *Augsburg* (M.J.V.G. *Wallfahrt nach Jer. und auf den Berg Sinai, unternommen in* u.s.w. *Zwei Theile*. 1837. gr. 12°) uitgegeven.
Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea and the Holy Land. By an American. New York, 1837. 2 Vols. 18°.
Voyage du Maréchal Duc de RAGUSE *en Hongrie, en Transylvanie, dans la Russie Méridionale, en Crimée et sur les bords de la mer d'Azoff, à Constantinople, dans quelques parties de l'Asie Mineure, en Syrie, en Palestine et en Egypte*. Paris, 1837. 4 Tomes. 8°.
C. NIEBUHR'S *Reisen durch Syrien und Palästina, nach Cypren, und durch Kleinasien und die Türkey nach Deutschland und Dännemark. Herausgegeben von* J.N. GLOYER *und* S. OLSHAUSEN. Hamburg, 1837. 4°. (Maakt het *derde* Deel uit van C. NIEBUHR'S *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern*. 1r Band. Kopenhagen, 1774. 2r Bd. 1778.)
G.H. VON SCHUBERT, *Reise in das Morgenland, in den Jahren* 1836 *u.* 1837. *In* 3 *Bänden*. 1r Band. Erlangen, 1838. 2r Bd. 1839. gr. 8°. - Van het *eerste* Deel, dat over *Konstantinopel*, een gedeelte van *Klein-Azië* en *Egypte* handelt, is onlangs eene Hollandsche Overzetting te *Amsterdam* verschenen (Dr. G.H. VON SCHUBERT, *Reis naar het Oosten*, enz. gr. 8°).

GEO. STEPHENS, *Incidents of Travel in Egypt, Arabia Petraea and the Holy Land. New edition, with additions*. London, 1838. 2 Vols. 8°.

Lord LINDSAY'S *Letters on Egypt, Edom and the Holy Land*. London, 1838. 2 Vols. 8°.

N. BURTON, *Narrative of a Voyage to Alexandria and Jerusalem*. London, 1838. 8°.
H. STOCKAR'S, *Pilgers zum heil. Grabe, Heimfahrt von Jerusalem, und Tagebuch von* 1520 *bis* 1529. *Herausgegeben von* MAURER-CONSTANT. Schaffhausen, 1839. 8°.
J. SALZBACHER, *Erinnerungen aus meiner Pilgerreise nach Rom und Jerusalem, im Jahre* 1837. Wien, 1839. 8°.
En eindelijk verdient hier nog genoemd te worden: *Kurzer Bericht über eine Reise nach Palästina und der Umgegend im Jahr* 1838, *in Bezug auf die biblische Geographie unternommen von* E. ROBINSON *und* E. SMITH. *Aufgesetzt von* E. ROBINSON (te vinden in het *Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, herausg. von* EWALD, V.D. GABELENTZ, KOSEGARTEN, u.s.w. II. 3. S. 325 ff.).

(11) Van de Werken, in den laatsten tijd over *Palestina* of eenig afzonderlijk gedeelte van hetzelve geschreven, willen wij, gelijk in de vorige aanteekening met de Reisverhalen geschied is, alleen die hier noemen, welke in het tijdvak van 1830 tot 1839 te huis behooren. Het spreekt van zelf, dat wij zoodanige Geschriften, die om hunnen eenvoudigen toon en nietsbeduidenden inhoud hier althans geene vermelding verdienen, met stilzwijgen zullen voorbij gaan, en eveneens ook van de bloote verklaringen en toelichtingen, aan uitgegeven verzamelingen van platen en teekeningen toegevoegd, niet spreken zullen.
M. RUSSEL, *Palestine or the Holy Land*, etc. Edinburgh, 1832. Zie boven bladz. 566 reg. 29 en volg.
G.B. WINER, *Biblisches Realwörterbuch, zum Handgebrauch für Studirende, Kandidaten, Gymnasiallehrer und Prediger ausgearbeitet. 2te ganz umgearbeitete Auflage*. Leipz. 1833-1838. 3 Bände. 8°. - In dit aanbevelenswaardige Werk zijn vooral ook de geographische artikels met bijzondere kennis en zorgvuldigheid uitgewerkt.

J. OLSHAUSEN, *Zur Topographie des alten Jerusalems*. Kiel, 1833. 8°.
Beschreibung des heiligen Landes, von ANDREAS BRÄM. *In verbindung mit einer Wandkarte*. Basel, 1834. 8°. - De *tweede* uitgaaf dezer *Beschreibung* verscheen in 1838 te *Meurs*, in hetzelfde formaat.
F.G. CROME, *Geographisch-historische Beschreibung des Landes Syrien*. I. *Geographische Beschreibung*. 1e *Abtheilung. Das südliche Drittheil, oder das Land Palästina. Mit einer Karte*. Götting. 1834. gr. 8°.

H. BERGHAUS, *Geographisches Memoir zur Erklärung und Erläuterung der Karte von Syrien* (N°. 5 von Berghaus' Atlas von Asia). Gotha, 1835. 4°.
J.M.A. SCHOLZ, *Commentatio de Hierosolymae singularumque illius partium situ et ambitu*. Bonnae, 1835. 4°.
K. VON RAUMER, *Pälastina. Mit einem Plan von Jerusalem, vor d. Zerstörung d. Titus*. Leipzig, 1835. gr. 8°. - De *tweede*, veel vermeerderde en verbeterde, uitgaaf van dit Werk is in het jaar 1838, mede te *Leipzig*, verschenen.
Historisch-geographische Beschreibung von Palästina für Schulen. Zunächst bearbeitet als Wegweiser zur Wandkarte dieses Landes von K.M. ERNST. *Zweite Aufl*. Breslau, 1835. 8°.
B.A. GEYER, *Das heilige Land. Versuch einer Beschreibung desselben nach bibl. Grundsätzen, für Schulen und zum Selbstunterrichte. Mit einer Karte*. Kempten, 1835. gr. 12°.
Biblische Geographie für Schulen und Familien, herausgegeben von dem Calwer Verlagsverein. Calw und Stuttgart, 1836. 8°.
K.H. BRAUN, *Biblisches Universal-Lexicon über die nützlichsten und wichtigsten Gegenstände der heiligen Schrift. Oder Erläuterung über die in der Bibel interessantesten Persone - morgenländischen Gebräuche - Erdbeschreibung und Chronologie; auch Gewicht, Münzen, Mäszerei, nebst der politisch-ökonomischen Verfassung, Natur- oder Religions Geschichte des Volkes Gottes*, u.s.w. *Mit zwei Landcharten. 2te Ausgabe*. Augsburg, 1836. 2 Bände. gr. 8°.
L. TRAUB, *Palästina, oder alte Geographie des heiligen Landes für Israëlitische Schulen und gebildete Bibelleser*. Augsburg, 1836. 8°.

P. EWALD, *Biblische Topographie in alphabetischer Ordnung*. Ansbach, 1836. gr. 8°.
Die Reisen Jesu Christi, oder geographische Beschreibung der vorzüglichsten Orte und Denkmäler des heiligen Landes zu den Zeiten Jesu. Mit einer Karte von Palästina und einem Plane von Jerusalem. Aus dem Französischen des C.M.D.M. *übersetzt und mit erläut. Anmerkungen versehen von* J.N.F. Linz, 1836. gr. 8°.

FR. WEISSE, *Palästina. Gemälde von Jerusalem, Bethlehem und Nazareth, mit ihren Umgebungen. Nebst einer Geschichte der Kreuzzüge. Zur Belehrung und Unterhaltung für Bibelleser und die Jugend bearbeitet. Mit einem Ansicht von Jerusalem*. Kitzingen, 1836. 8°.
K.A.L. SCHMIDT, *Geographisches Lernbuch; nebst einem Anhange, die biblische Geographie Palästina's enthaltend; nach den Grundsätzen der neuern Methodik, mit Benutzung der neuesten Lehrbücher und Karten, für Schulen bearbeitet*. Berlin, 1838. 8°.
C. CALLIER, *Mémoire sur la dépression de la Mer Morte et de la Vallée du Jourdain*. Paris, 1839. 8° (Extrait des *Nouvelles Annales des Voyages*).

(12) Na de Kaart van Palestina, door D'ANVILLE in het jaar 1784 geleverd, was de eerste, die het werk van dezen beroemden Aardrijkskundige in de schaduw stelde, de *Carte physique et politique de la Syrie, pour servir à l'histoire des conquêtes du Général Bonaparte en Orient. Faite au Kaire en l'an* 8 (1800) par CHARLES PAULTRE, *Officier d'Artillerie légère; dessinée par* LAPIE, *Ingénieur géographe*. Paris, 1803. Over degene, die van dien tijd af tot 1829 toe, hetzij afzonderlijk, hetzij in de Werken van BURCKHARDT en anderen, zijn uitgegeven, zullen wij kortheidshalve weder niet gewagen, en overeenkomstig met de voorafgaande aanteekeningen, slechts die hier vermelden, welke in het laatste tiental jaren verschenen zijn.
Karte von dem gelobten Lande, von HEINRICH SCHNEEWEISS. 1830.
J.L. GRIMM, *Palästina*. Berlin, 1830.
Bibel-Atlas in 12 *Karten, gezeichnet von* C.F. WEILAND, *und erläutert von* C. ACKERMANN. Weimar, 1832. 4°.
H. BERGHAUS, *Karte von Syrien*. Gotha, 1835. - Vergelijk de vorige bladzijde reg. 9 van ond.
C.C.G. ZERRENNER, *Karte von Pälastina, für Schulen eingerichtet, nach* GRIMM *gezeichnet und in Stein gestochen im lithogr. Institute von* A. PLATT. Magdeburg, 1836.
A. BRäM, *Wand-Karte des heiligen Landes. Lithogr. von* E. HINDERMANN. Basel, 1837. 4 Bl. gr. Fol. - Vergel. boven, bl. 573 r. 15 van ond.
Carte de la Palestine, pour servir à l'intelligence des Saintes Ecritures, et particulièrement à l'histoire de J.C. Paris, 1837. Lithogr. gr. in-Fol.
K.M. ERNST, *Wandkarte von Pälastina, zunächst für den Schulgebrauch entworfen und gezeichnet*. 2e *verb. Auflage*. Breslau, 1838. 9 Bl. Fol. - De *eerste* uitgaaf dezer *Wandkarte* verscheen in 1826, en tot toelichting derzelve dient het Werkje, waarvan op bladz. 573 r. 1 van ond., is gewag gemaakt.
The Bible Atlas, or Sacred Geography, finely engraved and coloured, with a copious Index. London, 1838. 12 Sheets. large 8°.
Met groot verlangen zien wij de Kaart te gemoet, welke VON RAUMER aan het einde zijner Voorrede voor de *tweede* uitgaaf van zijn boven vermeld Werk (*Palästina*) met de volgende woorden heeft aangekondigd: *In Kurzem gedenke ich in Verbindung mit dem Herrn Hauptmann von Stülpnagel eine Karte von Pälastina herauszugeben, bei welcher vorzugsweise die geographischen Angaben der heiligen Schrift zu Grunde liegen sollen; die meisten Vorarbeiten zu dieser Karte sind gemacht.*

(13) Van beider Werken bestaat ook eene Duitsche Overzetting: die van BACHIENE (*Historische und geographische Beschreibung von Palästina nach seinem ehemaligen und gegenwärtigen Zustande*) verscheen in 1766, in 7 deelen 8°; die van VAN HAMELSVELD (*Biblische Geographie. Aus d. Holländischen übersetzt von* R. JÄNISCH) te Hamburg in 1793 en de volg. jaren, in 3 deelen 8°.

(14) Dit stuk is overgedrukt uit de *Commentationes Latinae tertiae Classis Instituti Régii Belgici*, en aldaar in het 5e Deel (Amst. 1833) op de *tweede* plaats te vinden.

(15) JOHANNIS JOSEPHI HISELY *Disputatio de historiâ Cappadociae, cui praemittuntur descriptio Cappadociae et disquisitio de Cappadocum origine, lingua, religione*. Dezelve is te vinden in het *zesde* Deel der boven vermelde *Commentationes Latinae* 3^{ae} *Cl. Inst. Reg. Belg.* (Amst. 1836), p. 1-253. De bijgevoegde Kaart loopt over Cappadocië en Klein-Armenië, en is ongetwijfeld een der zuiverste, en door hare eenvoudigheid en regelmatigheid tevens een der smaakvolste en sierlijkste steendrukken, die ooit van aardrijkskundige Kaarten geleverd zijn.

(16) Het heeft ons zeer bevreemd, de oude verklaring van den naam עֲרָבִי, voor welke J.D. MICHAëLIS het eerst de betere, door ons vermeld, heeft voorgeslagen, ook nog door den geleerden JOST in zijne *Allgemeine Geschichte des Israëlitischen Volkes* (*In zwei Bänden*. Berlin, 1832. 8°), B.I.S. 29, gevolgd te zien.

(17) Voor de *vierde* maal verscheen dit Werk in 1837, insgelijks te Edinburg.

(18) Als met zijne *History and present condition of the Barbary States* (Edinburgh, 1835), waarvan mede door Dr. DIEZMANN eene Vertaling geleverd is (*Gemälde der Berberei, oder Geschichte und gegenwärtiger Zustand der Staaten Tunis, Tripolis, Algier und Marocco*. Leipz. 1836. 2 Theile. 8°), en met zijn Werk over *Egypte*, dat in de Hoogduitsche Vertaling het volgende opschrift

voert: *Gemälde von Aegypten in alter und neuer Zeit* (Leipz. 1836. 8°): van dit laatste kunnen wij den Engelschen titel niet met zekerheid opgeven.

Natuur- en geneeskundige beschouwingen van Moerassen en Moerasziekten, in verband met de vraag: of de droogmaking van het Haarlemmer Meer nadeelige gevolgen hebben zal voor de gezondheid der bewoners van nabijgelegene plaatsen en der arbeiders aan het Meer, door *J.v. Geuns*, Med. Doct.

Met eene Kaart van het Haarlemmer Meer. Amsterdam, bij Joh. Müller. 1839. 8°. 294 bl.

Tot de juiste beantwoording der vraag, die in bovenstaanden titel opgegeven is, kunnen alleen onpartijdig onderzoek en grondige kennis van moerassen, moerasziekten en van al, wat daartoe betrekking heeft, ons leiden. Had de Heer V. GEUNS zich oorspronkelijk met deze taak belast, dan zouden wij ons, zoo wij ten minste naar hetgene hij nu geleverd heeft mogen oordeelen, over een heerlijk, zuiver wetenschappelijk werk te verheugen gehad hebben. Doch een ander trachtte haar te vervullen, die daarbij tot hoofddoel had het *publiek*, dat welligt over de gevolgen der droogmaking ongerust zijn mogt, gerust te stellen. Hierdoor ontstond dus een populair werkje, dat vooral duidelijk zijn moest. Misschien wettigde dit edele doel de middelen, en zoo mogt ‘niet de duidelijkheid aan de gegrondheid opgeofferd worden.’ Maar moest dan de gegrondheid aan de duidelijkheid het offer brengen? Dit was in ieder geval eene wetenschappelijke fout. Men wees dan ook den dwalende beleefdelijk teregt. Doch nu beging deze daarenboven eene ergere fout. Hij wilde zijne dwaling voor het publiek ook verdedigen en gaf voor waarheid verkeerde begrippen, voor wetenschappelijke bewijzen smaadredenen. Wilde men nu nog de bovenstaande vraag beantwoorden, dan kon men zich aan de tweevoudige verpligting niet onttrekken, ten *eerste:* om die dwaalbegrippen te bestrijden, het ongerijmde er van aan te toonen, dus - af te breken; ten *tweede:* om de wetenschap in hare regten te herstellen, de zaak naar waarheid te ontwikkelen, dus - op eenen anderen grond op te bouwen. Daardoor zou men, wel is waar, geen populair, voor ongeleerden geen duidelijk boekje, maar een wetenschappelijk, voor geleerden belangrijk werk leveren. Zoo wel ten gevolge dier tweeërlei strekking van het werk van den H^r^. V. GEUNS, als door het dringende, om zich zoo spoedig mogelijk van den blaam te zuiveren, als of zijne vroeger gemaakte aanmerkingen onjuist en enkel uit bedilzucht ontstaan waren, moest bij de bewerking wel eens de evenredigheid der verschillende deelen en daardoor de geleidelijke orde van het geheel lijden. Desniettegenstaande is de eigen-

lijke ontwikkeling van het onderwerp zeer duidelijk. Wij zullen dit kortelijk aantoonen. Van ons echter wachte men geene recensie, geene volmaakte toelichting van al hetgeen wij in dit werk prijzenswaardig vinden, geen volledige teregtwijzing, daar, waar wij van den Schrijver verschillen. Daartoe zou ons de ruimte in dit Tijdschrift ontbreken. De wetenschappelijke waarde van zijn werk aan te wijzen is ons eenige doel. De resultaten, die de Heer V.G. in deze polemiek levert, zullen wij beschouwen; de polemiek zelve, zal om zijner tegenpartij wille, voor den beschaafde en geleerde minder waarde hebben.

De voorname vraag, die de Heer V.G. zich in het bewerken van zijne stof voorgesteld heeft, is deze: waaraan zijn de in moerasstreken eigenaardige ziekten toe te schrijven? wat leert de natuurkunde ons hieromtrent? en is dit voldoende om met zekerheid het schadelijke of onschadelijke van de droogmaking van het Haarlemmer Meer te voorspellen?

Bij moerassen trekt de rotting of ontbinding van plantaardige en dierlijke zelfstandigheden het eerst onze aandacht. Van haar moeten wij dus juiste algemeene begrippen hebben, zoo wij in de beschouwing van de plantaardige en dierlijke stoffen van het Haarlemmer Meer, die, bij de droogmaking aan rotting onderworpen worden, niet zullen dwalen; de zamenstelling van zijnen bodem, van zijn water, de werking der warmte moeten ons bekend zijn, zoo wij derzelver gezamenlijken invloed op de rotting, hare verschillende producten en hare mogelijke uitwerking op de menschen naar eisch zullen waarderen (1ste ged. p. 1-41).

Deze kennis stelt ons dan in staat, om den invloed dier rotting op de dampkringslucht, als het medium, waardoor zij op de menschen kan werken, na te gaan; terwijl wij niet mogen verzuimen, hierbij de leer van de menging der gassen met de dampkringslucht en de resultaten, die het chemisch onderzoek der moeraslucht ons opgeleverd heeft, te raadplegen, en tevens op het water, dat in de dampkringslucht en wel bijzonder in de moeraslucht kan gevonden worden, opmerkzaam te zijn (2de ged. p. 42-84).

Nu eerst mogen wij den invloed in aanmerking nemen, dien de uitvloeisels van moerassen en drooggemaakte gronden op de gezondheid hebben zullen; nu eerst kunnen wij onderzoeken, of de in de moerasstreken ontwikkelde gassen, dan wel, of de waterdamp als oorzaak van de eigenaardige moerasziekten moet beschouwd worden (3de ged. p. 85-112).

Zijn deze ons ter verklaring van het ontstaan dier ziekten niet voldoende, dan moeten wij onze toevlugt nemen tot het bestaan van een eigenaardig beginsel, dat in die streken werkt en uit de

plaatselijke gesteldheid voortvloeit. De bewijzen die men hiertegen geopperd heeft, moeten wij eerst trachten te ontzenuwen en vervolgens door krachtigere het bestaan daarvan trachten aan te toonen. Hierbij moet ons de juistere kennis der moerasziekten te hulp komen. Ofschoon men dan daaruit wel tot een eigenaardig moerasgif besluiten mag, zoo moet dit echter niet als de eenige oorzaak der moerasziekten beschouwd worden; integendeel komen er vele andere omstandigheden in aanmerking, zoo als vochtige lucht met warmte, nevels en regens, gebrek aan drink-water enz. die echter alle minder als specifieke, dan wel als accidentele of bijoorzaken moeten aangemerkt worden (4de ged. 113-233).

Nadat wij in het vorige gedeelte de moerasziekten in haren aard en oorsprong nader hebben leeren kennen, en de oorzaak met meer zekerheid hebben opgespoord, blijft ons het onderzoek omtrent de voorbehoedmiddelen, die men bij eene droogmaking in het algemeen, en bij die van het Haarlemmer Meer in het bijzonder zou kunnen nemen, nog over, waarna wij dan eindelijk gevoegelijk tot het besluit, tot het afdoende antwoord op de door ons voorgestelde vraag kunnen overgaan (5de ged. p. 234-265).

Ziedaar de natuurlijke orde, die de Heer V.G. bij de behandeling van zijn onderwerp gevolgd heeft. In het *eerste gedeelte* (*over de ontbinding van plantaardige en dierlijke zelfstandigheden in droogmakerijen en wel bepaald in die van het H.M.*), vinden wij eerst eenige algemeene aanmerkingen over de rotting en over de moerassen. Ten aanzien van de leer der rotting, worden de volgende resultaten aangewezen: 1o. de rotting moet niet beschouwd worden als enkele ontbinding der georganiseerde ligchamen, waardoor zij tot hune elementen teruggebragt worden; maar als eene zoodanige ontbinding, als waardoor wel is waar, hun vroeger individueel bestaan *qua talis* ophoudt, maar waarbij te gelijk eene, even als bij de gisting niet volkomen bekende, kracht werkzaam is, die zich door de voortbrenging van eigenaardige producten kenmerkt; zoodat men geen regt heeft het miasma paludosum, als product der rotting dáárom onbestaanbaar te noemen, omdat het niet door chemische herkenningsmiddelen te verkrijgen of aan te toonen is. (In de bijlage C. p. 285-294, vinden wij eene nadere beschouwing van die kracht, die, volgens BERZELIUS, op eene analoge wijze in de voeding en assimilatie der levende wezens werkzaam schijnt te zijn, en vooral in hare verschijnselen bij de gisting en rotting onze aandacht gevestigd houdt); 2o. daar het eigenaardige der rotting in hare nieuwe *producten* bestaat, doet men verkeerd, hier van *educten* te spreken; 3o. de stank bij moerasuit-

wasemingen is niet enkel aan gezwaveld waterstofgas en aan ammoniak met koolzuurgas verbonden, toe te schrijven; daar die te veel verschilt, om er altijd zulke eenvoudige oorzaken voor te kunnen aannemen, en omdat de stinkende verbindingen ons daartoe niet genoeg bekend zijn; zoodat men geen regt heeft, om uit den stank af te leiden, dat bij moerasuitwasemingen de ontwikkelde bekende gassen en geen miasma in aanmerking komen. (Deze gevolgtrekking had door den Heer V.G. wel wat nader ontwikkeld mogen worden, zij is belangrijk genoeg): 4°. de producten der rotting zijn nog niet genoeg bekend, om daaruit met zekerheid tot den aard der schadelijke uitwerkselen te besluiten; 5°. bij de rotting, wordt behalve de gassen ook nog eene fijn verdeelde stof in de lucht opgenomen, waaraan sommigen de nadeelige werking der moerasuitwasemingen toeschrijven, welke stof ons in allen gevalle het regt ontneemt, om de gassen uitsluitend en oorspronkelijk als eigenaardig nadeelig principe aan te nemen; 6°. de onoplosbare plantenvezel is nog aan rotting onderhevig; 7°. het denkbeeld van twee verschillende miasmata, uit de rotting van vegetabile en animale deelen voortgebragt, is niet geheel te verwerpen, om het verschil hunner effecten: voorts komen bij de schadelijkheid eener droogmaking niet alleen de rottende plantendeelen, maar ook die stoffen, die op den bodem van het meer reeds in modder veranderd zijn, in aanmerking, daar de rotting niet gezegd kan worden in den modder reeds haar einde bereikt te hebben; eindelijk de bodem der onderscheidene moerassen verschilt, doch het is eene eigenaardige gesteldheid, dat bij alle het water op eenige diepte door een vasten bodem wordt teruggehouden. (Indien men de vraag, die de Heer V.G. zich bij dit punt voorgesteld heeft, voor oogen houdt, dan kan men het antwoord niet ten eene male regtstreeksch en volledig noemen); 8°. het gas hydr. carb. is soms alleen, soms in verbinding met andere gassoorten als het voornaamste voortbrengsel der moerassen aangemerkt, en daarom ook vaak moerasgas genoemd.

Bij de behandeling van deze punten betreurden wij het vooral, dat de Heer V.G. zich door de gedeeltelijk polemieke strekking van zijn werk heeft laten medeslepen. De kennis der rotting toch is bij de beschouwing der moerassen en moerasziekten van zoo veel belang, dat wij gaarne in plaats van eenige minder belangrijke en soms aan geenen twijfel meer onderhevige punten, zoo als dat over de educten der rotting, hier eene meer volledige beschrijving van dit proces, naar den tegenwoordigen stand der wetenschap, gevonden hadden. Hij zou daaruit aanleiding genomen hebben, om de verschillende wijzigingen van rotting, die de Duitschers door *Fäulniss* (rotting der stoffen met veel water en weinig lucht) *Ver-*

moderung (veel lucht met weinig water), *Verwesung* (weinig lucht met weinig water) aanduiden, en die in graad, stank, over het algemeen in producten zeer verschillen kunnen, na te gaan, hetwelk bij de beschouwing van de uitvloeisels der moerassen van veel belang mag gerekend worden. Men moet bedenken, dat de meeste geneeskundigen in den regel weinig lust of tijd hebben de natuurkundige wetenschappen in hare vorderingen te volgen. De aanleiding van de onderhavige polemiek strekke er ten bewijze van. Voor deze nu zoude die volledige beschouwing van de rotting noodzakelijk, voor de overigen geene overtollige herinnering geweest zijn. Voor beiden ware zonder meer ruimte van het werk te beslaan, de ontwikkeling van dit eerste gedeelte en zijn verband met het volgende duidelijker geweest. Daarenboven hadden de hier betwiste punten even goed uiteengezet kunnen worden, en had men andere, als hierbij minder te pas komende, tot latere meer volledige behandeling kunnen uitstellen. Zoo behoort de quaestie over de onoplosbare plantenvezel (punt 6) eigenlijk eerst bij de latere beschouwing van den bodem des meers. In allen gevalle hadden wij voor de meer geleidelijke volgorde wel gewenscht, dat bij het 1ste punt, waar de Schrijver betoogt, dat het eigenaardige der rotting in de voortbrenging der nieuwe producten gelegen is, tevens punt 4 onze onvolledige kennis van die producten aangetoond ware; terwijl punt 3, 5 en 8 gevoegelijk te zamen genomen, of althans op elkander volgende, hadden kunnen behandeld worden. Doch genoeg! vatten wij den draad van zijn betoog weder op.

Wat onze kennis van den aard der stoffen, die op den bodem van het Haarlemmer Meer gevonden worden, betreft, zij kan in een chemisch opzigt, door de 252 boringen op deze groote oppervlakte van 22,000 morgen, slechts weinig licht ontvangen, daar zij enkel met het doel gedaan werden om de aardsoorten te leeren kennen. Deze zijn derrie, molm en klei. Het bijgevoegde kaartje van het Haarlemmer Meer wijst ons de plaatsen aan, waar men op de raailijnen de verschillende aardsoorten gevonden heeft, terwijl eene tafel der peilingen de onderscheidene diepten van het meer aanduidt. Bij de 252 boringen heeft men op 209 plaatsen eene derrielaag aangetroffen. De ontleding van dezen derrie vinden wij in den brief van onzen beroemden Scheikundige, den Heer MULDER (bijl. A.), waarin bewezen wordt, dat molm losgespoeld veen is, en dit weinig van derrie verschilt.

Uit den derrie en den molm kunnen zich door de rotting der plantenoverblijfselen gassen in groote hoeveelheid ontwikkelen; de klei bevordert deze rotting en die der dierlijke zelfstandigheden van het meer, van welke ons echter niet veel bekend is. Het

meerwater, door den Heer MULDER (Bijl. A.) geanalyseerd en door den Heer V.G. nader beschouwd, zal door de zouten, die in zeer verdunden toestand daarin voorkomen, onder den invloed der warmte deze rotting begunstigen. Wil men omtrent den waarschijnlijken invloed, dien deze laatste er op hebhen zal, eene gissing wagen, dan moet men niet enkel de gemiddelde temperatuur der 10 laatste jaren, maar ook in het algemeen de werking der warmte op het water en op eenen drassigen bodem, en in het bijzonder op de eigenschappen van het meerwater, in aanmerking nemen.

Behalve het hier boven opgenoemde, deelt dit eerste gedeelte ons nog als ter loops verscheidene op zich zelve hoogst belangrijke teregtwijzingen mede, zoo als over het verschil tusschen *Braunkohle* en derrie, over de Zeeuwsche kleibanken, over de diathermane eigenschap van het water, - die alle, zoowel voor de degelijke behandeling van het onderwerp, als voor de uitgebreide kennis van den Heer V.G. in de vakken, die daartoe betrekking hebben, pleiten. Daar zij echter met de polemiek in een te naauw verband staan, zoo zij het genoeg op deze wijze er opmerkzaam op gemaakt te hebben. Alles leidt er intusschen toe om ons te bewijzen, dat men te eenzijdig handelt, indien men den nadeeligen invloed der moerassen alleen aan eenige bekende gassen toeschrijft, - dat men alleen op eenen onzekeren, door geen gezond verstand en juiste kennis geschraagden grond bouwt, indien men uit den aard der stoffen van het Haarlemmer Meer, uit den aard van het water, uit den *waarschijnlijken* warmtegraad de *stellige* gevolgtrekking omtrent het onschadelijke van de droogmaking durft afleiden: daar het nadeel daarvan voornamelijk het gevolg der rotting is, de stoffen van het meer voor deze rotting zeer geschikt, en eindelijk hare nadeelig werkende producten nog *niet ten volle bekend zijn*.

Tweede gedeelte. Over de zamenstelling van de dampkringslucht en hare verontreiniging door Moerasuitwasemingen in betrekking tot de droogmaking van het Haarlemmer Meer.

Na eene korte, doch voor het onderwerp voldoende beschouwing van de zuivere dampkringslucht, volgt die van het eudiometrisch onderzoek. Het onbevredigende van dit middel wordt aangetoond en door aanhalingen van vele der geleerdste scheikundigen bevestigd. Ontoereikende instrumenten, de onmogelijkheid om tot nog toe het stikstofgas, anders dan bij wijze van uitsluiting, het hydrog. dan door het vermogen om te ontbranden, te bepalen, zijn mede de oorzaken dier onvolledigheid. Hieruit is dus geen stellig besluit omtrent de moerasuitwasemingen te trekken. Doch al ware het volledigeer, dan zou men

nog geen regt hebben, om van de zamenstelling der lucht tot haren invloed te besluiten. De latere ontdekkingen der wetten van *Isomerie* en *Polymerie* hebben ons geleerd, dat twee ligchamen uit een relatief en absoluut gelijk aantal atomen van dezelfde elementaire stoffen bestaande, toch in eigenschappen kunnen verschillen. De kennis van onze drampkringslucht is dus nog te onvoldoende, om daarop een *vast* bewijs te kunnen gronden van alle gevolgen, die door hare verontreiniging bij de droogmaking zullen ontstaan.

Het chemisch onderzoek der moeraslucht brengt ons evenmin tot zekerheid, zoo als uit de navorschingen van RIGAUD DE L'ISLE, JULIA en BERZELIUS blijkt, wier toepassing door den Heer V.G. zeer juist gemaakt wordt. Wij mogen dus niet met ongepaste voorbarigheid het gaz. acid. carb. als het bij voorkeur schadelijk beginsel in de moeraslucht aannemen.

Doch al ware dit zoo, al wilde men eens à priori stellen, dat bij de moerasziekten de uit den moerassigen bodem ontwikkelde gassen voornamelijk in aanmerking moesten genomen worden, dan zoude men nog hunne menging met de dampkringslucht niet over het hoofd mogen zien. Omtrent deze menging leert de Heer V.G. ons het volgende. De gassen worden bij de rotting niet afzonderlijk ontwikkeld, maar gemengd. Dit gasmengsel zal naar omstandigheden zeer verschillen. De neiging tot vermenging is niet bij alle gassen even sterk. Hunne digtheid schijnt op hunne menging en doordringing minder invloed te hebben dan hunne spanning. De ligtere gassen zullen, al werden zij niet gemengd, maar afzonderlijk uit den grond ontwikkeld, niet als een luchtbal in de lucht opstijgen, de zwaardere daarentegen niet blijven hangen; maar bij volkomen stille lucht, zullen de uit den grond ontwikkelde gasstroomen van meerder specifiek gewigt slechts korten tijd daar blijven hangen en spoedig zich met de dampkringslucht vermengen. De hondsgrot te *Napels*, de *Dunsthöhle* te *Pyrmont*, het doodendal op *Java*, het aanslaan van de huizen te *Amsterdam* kunnen dit gevoelen niet weerleggen, maar staven het veeleer. Het strijdt dus tegen theorie en ondervinding, om zich de schadelijke gassen, acid. carb. en hydr. sulph. zoo zeer in de moeraslucht opgehoopt voor te stellen, dat daarin de oorzaak der moeraskoortsen te vinden zij; zij zouden zich dan tot eene gaslaag moeten vormen, die alle moerassen, wat het doodelijke van derzelver uitwasemingen betreft, tot eene hondsgrot of Dunsthöhle, het drooggemaakte Haarlemmer Meer tot een doodenmeer maakte.

Het streng logische van deze redenering, welke wij hier aantreffen, zal men kwalijk kunnen ontkennen.

Het hoofdstuk over het water in de dampkringslucht, levert ons

eenige zeer belangrijke aanmerkingen omtrent het verschil tusschen watergas en waterdamp, tusschen relatieve en absolute hoeveelheid waters in de lucht, en over de verschillende theorieën van den dauw. Wij trekken er het gevolg uit, dat de hoeveelheid waters, die uit den drassigen bodem moet verdampen, grooter zal zijn dan die, welke uit het tegenwoordige watervlak opstijgt, daar de drassige bodem meer warmtestralen zal kunnen opnemen, welke nu door het diepere water meer teruggekaatst worden. De vochtigheid der lucht zal alsdan toenemen; is zij nadeelig, dan kan men ook weer op dezen grond het onschadelijke der droogmaking niet betoogen. Waarin echter hier het *pricipium nocens* gelegen is, kan noch door den stank, noch door het chemisch onderzoek door JULIA en RIGAUD van het water ingesteld, dat uit de moeraslucht opgevangen en gecondenseerd was, aangetoond worden. Dat de moeraslucht nadeelig is, leert de ondervinding, ofschoon hare nadeelige stoffen door geen chemische ontleding of physische bepaling kunnen worden aangewezen.

Derde gedeelte. Over den invloed der uitvloeiselen van moerassen en drooggemaakte wateren op des menschen gezondheid.

Twee wegen zijn het voornamelijk, waardoor de gassen invloed op ons ligchaam kunnen uitoefenen, door de maag en de longen. Wat de maag betreft, zoo hebben de proeven van MAGENDIE en CHEVREUIL ons geleerd, dat de zuurstof van de dampkringslucht, het gas, dat voor het leven het noodzakelijkste is, slechts tot de maag doordringt, ten minste in dunne en dikke darmen niet gevonden wordt; voorts, dat het koolzuurgas altijd in ruimere hoeveelheid in het darmkanaal aanwezig is, dan de dampkringslucht, die slechts eene uiterst geringe hoeveelheid er van bezitten zal, er ooit in zal brengen. In de dikke darmen wordt zelfs 43, 50 pc., in de dunne 24, 39 pc. en in de maag slechts 14, 00 pc. er van gevonden. Waaruit dus volgt, dat, indien het koolzuurgas van den nadeeligen invloed der moeraslucht te beschuldigen is, die nadeelige invloed althans door de maag niet werken kan. Dus welligt door de longen?

Volgens J. MÜLLER behoort echter het koolzuurgas tot die gassen, die in grootere hoeveelheid niet eens ingeademd kunnen worden, daar zij eene krampachtige sluiting van de stemspleet te weeg brengen, en die in kleinere hoeveelheid hoest veroorzaken. Is dit dus bij moerasuitwasemingen alleen of voornamelijk werkzaam, dan moest stikking of hoest, maar geen moeraskoorts het gevolg er van zijn. Kan het soms door de vereeniging met andere gassen ingeademd worden, welke zal dan de nadeelige werking zijn? Welligt ‘dat er koolstof in het bloed terug blijft, die er bij de ademhaling uit behoorde afgescheiden te worden.’ Maar 1°. is

de verhouding van stikstof en zuurstof in de moeraslucht dezelfde, als in de meest gezonde lucht; 2°. hebben latere proeven getoond, dat voor verscheidene gassen geen belangrijk verschil te bemerken is in de hoeveelheid van het gas, dat door het bloed opgenomen is, en het koolzuurgas, dat dien ten gevolge er uitgedreven wordt; 3°. is er in de moeraslucht zeer weinig acid. carb. aanwezig; 4°. is het bij vruchtbare akkers, in de scholen, enz. in grootere hoeveelheid, zonder moeraskoortsen of ander nadeel te veroorzaken, aanwezig; 5°. zouden de teringachtige zieken, en zij, wier ademhalingswerktuigen in het algemeen in eenen ziekelijken toestand zijn, bij wie dus de ontkoling en verzuring van het bloed gebrekkig is, het meest aan tusschenpoozende koortsen blootgesteld zijn; - doch de ondervinding leert het tegendeel; - 6°. juist bij teringachtige, bij typheuse lijders wordt het gas acid. carb. met vrucht aangewend, en verwekt hier geene tusschenpoozende koortsen; ja, bij de laatste hebben proeven bewezen, dat het zelfs met vrucht ingeademd kan worden. Dus noch alleen, noch met de andere schadelijke of onschadelijke gassen der moeraslucht ingeademd, kan het koolzuurgas moerasziekten voort-brengen.

Ware de waterdamp, *qua talis*, reeds zoo bijzonder nadeelig, dan zouden van de droogmaking van het Haarlemmer Meer de verschrikkelijkste gevolgen te duchten zijn, daar die damp zich in grootere hoeveelheid, zoo als wij vroeger reeds gezien hebben, uit den door de zon beschenen drassigen bodem zal ontwikkelen. Doch op hooge bergen, waar men soms van nevels omringd is, op andere plaatsen, die van waterdamp opgevuld zijn, verwekt hij geene koortsen. Hiervoor moet dus eene andere oorzaak zijn, die óf door den waterdamp gedragen kan worden, óf voor wier werking hij de ligchamen voorbereidt.

Vierde gedeelte. Over de ziekten in moerassen en moerasstreken, en wel bepaaldelijk over het moerasgif.

Zonder eenigen twijfel is dit het belangrijkste en meest uitgewerkte gedeelte van het werk, dat voor de genees- en natuurkunde onmiskenbaar groote waarde heeft. Het behelst immers eenen schat van kennis, met onvermoeiden ijver vergaderd, met scherpzinnigheid opgevat en met oordeel aangewend.

Na eerst eenige algemeene bedenkingen tegen het bestaan van een miasma paludosum te hebben opgelost, en derzelver geringe wetenschappelijke waarde te hebben aangetoond, na den zin, dien men aan de uitdrukking *miasma paludosum* hechten moet, zoodanig verklaard te hebben, dat daaronder eene bepaalde ziekte-oorzaak te verstaan is, die slechts daarin van het contagium verschilt, dat het zich niet zelfstandig kan reproduceren, en dus

slechts eigenaardige ziekten zal voortbrengen, die echter in haar beloop ontaardende en kwaadaardig wordende soms zich door besmetting kunnen verbreiden; na dit alles met onpartijdigheid en helderheid uiteengezet te hebben, gaat de Heer V.G. er toe over, om in acht punten of stellingen nader het bestaan van een moerasgif te verdedigen, waaraan men eene overtuigende kracht niet ontzeggen zal.

Stelling 1. De tusschenpoozende koortsen worden slechts op bepaalde plaatsen als volksziekten gevonden, en wel in die streken, welke door hare moerassige gesteldheid, voor de vorming van het miasma palud. geschikt zijn.

Stell. 2. De moerasziekten komen juist in die jaargetijden voor, die het gunstigste zijn voor het ontstaan van een miasma. De tijden van den dag, waarop de moeraslucht het gevaarlijkste is, bewijzen juist, dat het moerasgif daar als schadelijk beginsel werkzaam is.

Stell. 3. Het wezen, zoowel als de vorm en het beeld der moeraskoortsen pleiten daarvoor, dat die ziekten uit een bepaald nadeelig beginsel ontstaan.

Stell. 4. De ziekten van moerasstreken staan, wat hare kwaadaardigheid betreft, in regtstreeksche verhouding tot de omstandigheden, die het ontstaan van een moerasgif kunnen bevorderen.

Stell. 5. De algemeen heerschende epidemische ziekten verloopen in moerasstreken zoodanig, dat de bijzondere invloed dier uitwasemingen niet te miskennen is.

Stell. 6. Menschen, die slechts weinige oogenblikken de moeraslucht inademen, op dien tijd, dat de invloed van de uitwasemingen het meest te vreezen is, worden plotseling door de moeraskoortsen aangedaan.

Stell. 7. De bijzondere omstandigheden, die de werking der moeraslucht tegengaan, zoowel als het goede gevolg van eenige voorzigtigheidsmaatregelen, die de bewoners in moerasstreken plegen te nemen, zijn bewijzen voor het stoffelijke van den invloed dier uitwasemingen.

Stell. 8. Zij, die zich eenigen tijd in moerasstreken opgehouden hebben, dragen de kiemen der koortsen somwijlen met zich en worden zelfs dan, wanneer zij die plaatsen reeds verlaten hebben, er nog door aangetast.

Zal men aan deze stellingen de juiste waarde toekennen, dan moet men ze gezamenlijk nemen, en al hetgeen reeds vroeger door den Hr. V.G. bewezen is, daarbij wel in het oog houden; want de meeste zijn, op zich zelve genomen, geene positieve bewijzen voor het bestaan van een miasma paludos., maar wel van een in de moerasstreken schadelijk werkend principe. Zij staan dan ook met

het vorige betoog in het naauwste verband, waaruit wij zagen, dat de moerasziekten niet aan de uit den grond ontwikkelde gassen, noch aan den waterdamp haar ontstaan te danken hebben. Wij moeten dus tot een ander eigenaardig schadelijk beginsel onze toevlugt nemen. Welke directe of indirecte bewijzen levert ons nu hiervoor de ondervinding op? Wat kan men hier uit de effecten tot de oorzaak besluiten? Deze is de weg, dien de Hr. V.G. bij zijn onderzoek gevolgd heeft, en het is zeker de eenigste en dus de beste, wanneer de oorzaak zich aan onze zintuigen geheel onttrekt en alleen door hare uitwerkselen zich openbaart. Het ware echter niet overbodig geweest hier de verschillende gissingen, welke men gemaakt heeft omtrent den vorm, waaronder men zich het miasma voor te stellen hebbe, vooraf te laten gaan, hetgeen nader toegelicht had kunnen worden door de bepaling van de vermoedelijke hoogte, waar het gevonden wordt, door de bijzondere omstandigheden, die de werking van de moeraslucht tegengaan, en door de beschouwing van het goede gevolg van eenige voorzigtigheids-maatregelen, die de bewoners in moerassige streken plegen te nemen; (*Stell.* 7), waarbij in algemeene trekken de omstandigheden, die het ontstaan daarvan begunstigen, vermeld hadden kunnen worden. Men had daardoor vooraf eenige nadere kennis gekregen van de oorzaak zelve, vóór dat men tot haar uit de verschijnselen ging besluiten. Hetgeen men daarvan weten moet, is vroeger wel reeds behandeld, maar verspreid. De duidelijkheid zou er mede gewonnen hebben. Over het algemeen ware het voor haar wenschelijk geweest, indien de Schrijver eene andere volgorde der stellingen gekozen had. Na de beschouwing van het moerasgif zelf trekt de werking daarvan het eerst onze aandacht en wij vragen dus: wat zijn moerasziekten? waardoor onderscheiden zij zich in wezen en vorm van de andere? (*Stell* 3). Waar vertoonen zij zich? Als volksziekten vertoonen zich de tusschenpoozende koortsen bepaald in die streken, enz. (*Stell.* 1), zoodat zij, die zich eenigen tijd daar opgehouden hebben de kiemen der koortsen somwijlen met zich dragen enz. (*Stell.* 8). Wanneer ontstaan de moerasziekten? Juist in die tijden van het jaar en van den dag enz. (*Stell* 2), zoodat menschen, die slechts weinige oogenblikken enz. (*Stell.* 6). Naarmate dan ook plaats en tijd het ontstaan van een moerasgif meer bevorderen, in die mate nemen ook de koortsen in kwaadaardigheid toe (*Stell.* 4). In het algemeen is de invloed dier uitwasemingen zoo groot, dat hij op de algemeen heerschende ziekten in moeras-streken niet te ontkennen is (*Stell.* 5).

Laat ons nu nog de waarde en juistheid van elke stelling kortelijk onderzoeken.

Stell. 1. Deze is niet ten volle waar; de moerassige gesteldheid

des bodems is geene noodzakelijke conditie voor het verschijnen der tusschenpoozende koortsen als volksziekten; zij vertoonen zich ook op vulcanischen bodem als zoodanig, al waar men naauwelijks water, ten minste geen rotting bespeurt, zoo als in *Corea*, in *Estramadura, Castilië*, op de hoogten aan de kust van *Malabar*, op het hooggelegen binnenste gedeelte van *Ceylon*, enz. (Z. EISENM. *veget. Krankh.*). Men kan dus niet zeggen, dat zij slechts in die streken gevonden worden, welke door hare moerassige gesteldheid voor de vorming van het miasma palud. geschikt zijn. Zijne stelling zou waar geweest zijn, indien hij beweerd had, dat men ze daar *bij voorkeur* aantrof, hetgeen dan toch ook voldoende geweest zou zijn, om dit menigvuldiger verschijnen van intermittentes, als volksziekten, aan een eigenaardig schadelijk principe toe te schrijven, daar noch de gassen, zoo als wij reeds zagen, noch de vochtigheid der lucht, zoo als hier nog nader uiteengezet wordt, er de oorzaken van kunnen zijn.

Stell. 2. Indien men deze stelling nog eens overleest, dan zal men zien, dat zij uit twee gedeelten bestaat. In het eerste gedeelte is reeds van *moerasziekten* sprake, die wij nog niet kennen, waaromtrent wij de nadere voorstellingen van den Schrijver nog missen. Al wederom een bewijs, dat de orde der stellingen anders had moeten zijn. De omstandigheden, die het gunstigste zijn voor het ontstaan van het miasma kennen wij; was dit met de moeraskoortsen het geval, ook dan konde men oorzaak en verschijnsel gemakkelijker in nader verband beschouwen. Overigens is het bewijs, dat in dit eerste gedeelte gelegen is, niet te verwerpen. Wanneer namelijk zekere bijzondere verschijnselen zich juist vertoonen, onder omstandigheden, die op zich zelve onvermogend zijn die verschijnselen te weeg te brengen, maar niettemin een nieuw, al is het ook nog niet ten volle bekend product voortbrengen, dan heeft men groot regt, een naauwer verband tusschen dit product en de plaats hebbende verschijnselen aan te nemen.

De gevolgtrekking in het tweede gedeelte gelegen, is streng genomen niet juist, het bewijs onbevredigend. Want dat de moeraslucht des nachts het gevaarlijkste is, heeft zij gemeen met andere luchten, daarin kan dus geen bewijs voor de werking van een eigenaardig schadelijk beginsel gelegen zijn. De verandering van temperatuur, de grootere koelte van den nacht, de vochtigheid der lucht, de nevels, de dampen, de mindere reactie van het organisme daartegen, de meerdere vigeur van het vegetatieve leven kunnen reeds ongesteldheden voortbrengen of daartoe voorbereiden. De Schrijver schijnt de onvolledigheid van dit betoog zelf gevoeld te hebben. Het eenige besluit immers, dat hij er uit trekt is, dat men het als waarschijnlijk moet aannemen, dat het

miasma, uit moerasgronden ontwikkeld, meer des nachts dan des daags te vreezen is.

Deze aanmerking geldt echter alleen de stelling op zich zelve. Hare uiteenzetting, die, wel is waar, in eene omgekeerde orde gegeven is, maakt ons de bedoeling van den Schrijver duidelijk. Zij is deze. In moerasgronden heeft er rotting plaats, die daar, zoo als aangetoond is, het schadelijk principe voortbrengt. De rotting gaat in het duistere, dus ook des nachts sterker voort; de nevels zijn dan dikker, dus meer geschikt om de dragers van het ontwikkelde product te worden, dat wij vooraf reeds als stoffelijk hadden moeten leeren kennen (*Stell.* 7), maar nu reeds aannemen. Het menschelijk organisme is er meer mede in aanraking, reageert er minder tegen, kan er dus eer door aangedaan worden. Het tijdstip waarop derhalve het nog onbekende schadelijke product het meest gevormd kan worden is juist dat, waarop de moerasziekten het meest voorkomen. - Hoe dit zij, het bewijs in het tweede gedeelte gelegen is zwak, en had ook zeer goed met het eerste versmolten kunnen worden zoo als volgt: De moerasziekten komen het meest op die tijden (van het jaar en van den dag) voor, die voor het ontstaan van een miasma het gunstigste zijn.

Stell. 3. Deze is regtstreeks meer afdoende. Haar betoog is uiterst belangrijk. Het bevat eene grondige, met proeven over het bloed in verschillende ziekten gestaafde wederlegging der meening, dat de febres intermittentes alleen haren oorsprong aan eene gebrekkige ontkoling van het bloed te danken hebben; een voortreffelijk scherpzinnig vertoog over de intermittentes; eene theorie omtrent haar ontstaan en den rang, die haar onder de ziekten moet aangewezen worden; hetwelk alles zoowel van den helder practischen geest, als van de groote belezenheid des Schrijvers een sprekend bewijs oplevert.

Stell. 4. Het bewijs voor een miasma, hierin gelegen, is duidelijk; de uitwerking der stelling kort, doch voldoende.

Stell. 5. Vooral met andere bewijzen te zamen genomen is het bewijs hierin gelegen ook krachtig genoeg. Maar de uiteenzetting is wat al te kort. Het ware toch wel belangrijk geweest en vooral meer afdoende, indien de Schrijver den invloed der moerasuitwasemingen aangetoond had op de algemeen heerschende epidemische ziekten van ons land. Het zou meer in het oogloopend geweest zijn, dan juist dien invloed te betogen op de gele koorts en Cholera, te meer daar het nog niet uitgemaakt is, of de gele koorts niet juist door een miasma, gelijk aan dat, hetwelk de intermittentes voortbrengt of aan het miasma paludosum zelf toe te schrijven zij.

Stell. 6. Zij levert ons wederom een voldoend bewijs. Ongaar-

ne vinden wij echter in haar even als in de voorgaande en volgende stelling van den bijzonderen invloed der *moerasuitwasemingen* gesproken. Deze die de gassen, den waterdamp enz. in zich bevatten, zullen door de tegenstanders van het miasma naauwelijks ontkend worden. Het eigenaardige *moerasgif* moet bewezen worden. In stellingen toch wordt vooral de grootste naauwkeurigheid in de keus der woorden gevorderd. Men kan dan ook gevoegelijk in deze drie stellingen *moerasgif* er voor in de plaats stellen. De bewijzen der stelling zijn ontleend aan een groot aantal voorbeelden, die men bij BAUMES, RIGAUD, JULIA, NEPPLE, MONFALCON, LANCISIUS, BURSERIUS, GATTONI, V. HUMBOLDT, MEASE, ANNESLEY enz. vindt. Dat die nadeelige invloed niet enkel in den waterdamp gelegen is, dat de door dezen onderdrukte huiduitwasemingen niet de oorzaak van het plotselijk ontstaan der moeraskoortsen zijn kunnen, wordt hier nader ontwikkeld. Herinnert men zich daarbij, dat het vroeger reeds gebleken is, dat de gassen bij den nadeeligen invloed genoegzaam in geene aanmerking kunnen komen, dan is men geregtigd, om uit de opmerking in deze stelling gelegen, weer tot een eigenaardig moerasgif te besluiten.

Stell. 7. Ook in deze stelling is naar ons inzien de meening van den Schrijver niet duidelijk uitgedrukt. Want in plaats van den *stoffelijken invloed* der uitwasemingen, hadden wij liever gezegd, dat de bijzondere omstandigheden enz. bewijzen zijn voor het *stoffelijke van het bij de moerasuitwasemingen bijzonder nadeelige principe*. Kunnen wij dan aantoonen, dat het zoo stoffelijk is, dat een sluijer het reeds tegen kan houden, dan kunnen de gassen daarvoor niet gehouden worden; leert ons de ondervinding, dat het zoo stoffelijk is, dat het zich altijd laag bij den grond houdt en slechts langs glooijingen opstijgt, dan volgt daaruit, dat de waterdamp niet de schadelijk werkende oorzaak zijn kan. Dus moet het het moerasgif wezen.

Stell. 8. Het woord kiem is hier niet zoo zeer het stoffelijke nadeelige beginsel, als wel de aanvang der ziekte, hetgeen men bij de contagiën *stadium incubationis* noemt. Voor het overige is deze waarneming, door de ondervinding veelmalen bevestigd, voldoende om weer tot een eigenaardig principe te besluiten; daar gassen en waterdamp dezelve niet kunnen verklaren, en het te gewaagd zou zijn deze koortsen altijd als toevallig ontstane sporadische gevallen te beschouwen. De analogie met het contagium maakt de zaak nog geloofwaardiger.

In deze acht stellingen, welke te zamen genomen eerst hare volle kracht verkrijgen, heeft de Heer V.G. ons dan langs den weg der ondervinding van het bestaan van een miasma palud. trachten te verzekeren. Daar men het niet met den vinger kan aantoonen,

daar het aan onze zintuigen ontsnapt, moet men uit de verschijnselen tot de oorzaak opklimmen, en komt zoo doende hier, door een negatief bewijs, door aan te toonen, waaraan die verschijnselen *niet* kunnen worden toegeschreven, tot eene vrij groote mate van zekerheid.

Aan het einde dier hoogst belangrijke quaestie haalt de geleerde Schrijver nog meer dan 50 der uitstekendste hedendaagsche natuuren geneeskundigen aan, die het gevoelen van een miasma palud. toegedaan schijnen. Daarop gaat hij over tot de beschouwing 1°. der Epidemieën in moerassige landen met betrekking tot de droogmaking van het H.M. 2°. der kwaadaardige moeraskoortsen. Dit laatste had wederom voor de geleidelijke orde en eenvoudigheid van het betoog, beter bij *Stell.* 3, over het wezen, enz. gepast. In het eerste punt worden de andere omstandigheden, die óf tot het ontstaan der moeraskoortsen bijdragen, óf daartoe noodzakelijk zijn, en vooral de invloed van het staande ziektekarakter op de Epidemieën nader ontwikkeld; terwijl in het tweede punt twee vragen ter oplossing gesteld worden, namelijk: kunnen bij ons de moeraskoortsen als continuae malignae voorkomen? en kunnen de moeraskoortsen, wanneer zij ontaard zijn, bij ons besmettelijk worden? Beide vragen worden op grond van ondervinding der geloofwaardigste Geleerden bevestigend beantwoord.

Vijfde gedeelte. Over de voorbehoedmiddelen bij droogmakerijen.

Dit laatste gedeelte bevat voornamelijk de wederlegging van verkeerde denkbeelden. Doch ziet men er uit, dat dezelfde maatregelen, die men vroeger nam, nog te nemen zijn; dat de moeijelijkheden, welke bij velen weleer bestonden, blijven bestaan; dat het nut van het beplanten der drooggemaakte landen, ofschoon door de ondervinding bevestigd, niet uit wetenschappelijke gronden kan ontwikkeld worden; *ten eerste*, omdat het gevoelen van PRIESTLEY omtrent de afscheiding van oxyg. en opslorping van acid. carb. door de planten, door juistere denkbeelden omtrent plantenphysiologie en betere proeven van TREVIRANUS, DUTROCHET en MEIJEN aan het wankelen gebragt is, en dus bijna als verouderd en niet overeenkomstig den tegenwoordigen stand der wetenschap beschouwd mag worden; *ten tweede*, omdat, al ware dit niet het geval, een naauwkeurig eudiometrisch onderzoek ons geleerd heeft, dat de hoeveelheid zuurstofgas in de moeraslucht niet minder is, dan in de lucht van gezonde streken, terwijl de hoeveelheid koolzuurgas slechts een zeer klein verschil uitmaakt. Daarenboven vindt men hier nog een vertoog over de verhouding van de door planten uit de lucht opgenomene tot de in de lucht afgescheidene gassoorten; over het humuszuur en eindelijk over den

geringen invloed, dien de dikte der opperhuid van de bladen op bovengemelde afscheiding heeft.

Doch tot welke eindresultaten heeft ons nu het werk van den Hr. V. GEUNS gebragt? Wij hebben er aanleiding in gevonden om ons van de juistheid van sommige onzer meeningen te overtuigen. Wij geloofden namelijk, dat een beschaafd man beter was dan een onbeschaafd; hij die de waarheid zoekt, beter dan hij die ze opzettelijk den rug toedraait; dat men zich gemakkelijker en aangenamer in de pleitzaal dan op de vischmarkt laat overtuigen; dat eindelijk één wetenschappelijk boek beter is, dan vier met vele onwaarheden opgevulde brochures. Wij geloofden het vroeger reeds en wij zijn, en vele met ons in dit geloof door het werk van den Heer V.G. sterk bevestigd. Voor ons gevoel is dit zeer aangenaam: het kan echter voor de wetenschap van meer belang gerekend worden, dat wij er uit geleerd hebben, dat alle *zekere* voorspellingen van het niet schadelijke eener droogmakerij voorbarig, dat de middelen waarmede men er toe meent gekomen te zijn, bedriegelijk moeten wezen. Dat men daarbij den streng wetenschappelijken weg heeft moeten verlaten en zoodoende in dwalingen vervallen is. Al antwoordt dan ook het werk van den Heer V.G. niet stellig op onze vraag: zal de droogmaking nadeelige gevolgen hebben? de wetenschap moet hem dank weten, dat hij den Herculischen arbeid op zich genomen heeft, een Augiasstal van dwaalbegrippen te zuiveren.

Voor ons is het reeds veel gewonnen, indien wij weten, wat wij *niet* moeten gelooven, en de schijn van waarheid aan de valsche leer ontnomen is. *En détruisant des erreurs, on fait un grand pas vers les découvertes*. (Motto van het werk). Die dwaalbegrippen heeft de Heer V.G. ons aangetoond, meestal betere denkbeelden er voor in de plaats gegeven, of ons den weg gewezen om er toe te geraken: waar hij te kort schoot, toonde hij de reden er van aan. Elke pagina, al leert zij ons ook, dat de Schrijver *veel* weet, moet er toe dienen, om ons het *quantum est quod nescimus* te herinneren. Tot onvermoeiden ijver worde men hierdoor aangespoord; het zelfs korte berusten bij eene valsch verkregen zekerheid is het graf voor alle waarheid.

Het antwoord op de vraag: *wat het geschrijf van den* Heer V.G. *zij*, zal dus niet moeijelijk vallen. Elk onpartijdige zal volgaarne moeten bekennen, dat het een werk is van groote wetenschappelijke waarde. Daarom voegen wij hier nog ten slotte den dringenden wensch bij, dat de geleerde S. zich niet meer storen moge aan magtelooze uitvallen, die men zich tegen zijn werk, of liever zijnen persoon, zou willen veroorloven; dat hij het geleerde publiek niet meer dwinge om pamphletten van geene waarde, om er niet

iets ergers van te zeggen, te lezen, ten einde daarin de aanleiding en den sleutel te moeten zoeken voor zijne werken. Hij kan den tijd aangenamer voor zich, en nuttiger voor de wetenschap doorbrengen en op de dankzegging van het geleerde publiek aanspraak maken, zoo hij door op die aanvallen te zwijgen aan eene hatelijke en personele polemiek een einde wil maken.

Algemeene Grondbeginselen der Aardrijkskunde, door *L.A. Schroeder Steinmetz*, Ph. Th. Mag. Litt. Hum. et J.U. Doctor, Praeceptor aan de Latijnsche School te Groningen.

Tweede vermeerderde en verbeterde druk. Groningen, W. van Boekeren, 1839. XII en 390 bladz.

Het is voorzeker geene gemakkelijke taak, een handboek voor de Aardrijkskunde te schrijven, dat niet alleen aan de eischen der wetenschap voldoet, maar ook het doel van een voorbereidend onderwijs niet uit het oog verliest. Als wetenschap, die eene eervolle plaats naast hare zusters bekleedt, doet men tot nog toe aan de aardrijkskunde in ons vaderland geen regt wedervaren. Van het akademisch onderwijs verbannen, als of zij geene zorgvuldige beoefening verdiende, wordt zij tot het lagere schoolonderwijs terug gewezen, en daar nog als een *πάρεργον* ter loops behandeld. En waarlijk, wij behoeven hier met den Griekschen dichter niet te klagen, dat het *πάρεργον* als *ἔργον* beschouwd wordt! Men laat der vlijtige schooljeugd een lesje van geographie opzeggen, dat, op zijn hoogst genomen, alleen ter oefening des geheugens kan strekken, terwijl de half begrepen les in wis- en natuurkundige aardbeschrijving slechts vrij verwarde denkbeelden nalaat. Het is waar; noch aardrijkskunde, noch geschiedenis zijn eigenlijk vakken die tot het lager onderwijs behooren; haar omvang is te groot, haar verband met andere afdeelingen van het menschelijk weten te naauw, dan dat de beperkte kring eener voorbereidende studie ze naar behooren kan opnemen; eenige algemeene begrippen kunnen voor leerlingen volstaan. Doch waarom is de gelegenheid zoo schaarsch, om zich naderhand in die voortreffelijke studiën te volmaken? Wel is waar, de geschiedenis mag zich in het bezit van eenen leerstoel op de Akademie verblijden, doch hare zuster, de aardrijkskunde, zwerft eenzaam en weinig geacht rond, *ξυμπλακεῖσα τῇ Σκυθῶν ἐρημίᾳ*. Het spreekt van zelf, dat dit verwijt geenszins op de uitzonderingen, die wij hartelijk wenschten dat nog talrijker waren, toegepast moet worden.

Maar wij zouden bijna vergeten, dat eene recensie geene voorrede mag hebben, want zij moet op de regten van een boek geen inbreuk maken. Wij hielden slechts deze korte voorafspraak, om het standpunt der aardrijkskundige studiën in het openbaar onderwijs aan te toonen, en het doel te doen zien, waarmede men op onze scholen onderwijs in deze wetenschap schijnt te geven. Eenige oppervlakkige denkbeelden omtrent de aarde, eenige namen van landen en steden, eenige kunsttermen, worden zoowel toereikend geacht voor hem, die tot hoogere studiën wordt opgeleid, als voor hem, wiens bestemming handel of andere betrekkingen zullen uitmaken.

Doch eene nadere beschouwing van het aangekondigde werk, zal ons gelegenheid genoeg geven, hierop weder terug te komen, en ons aanvankelijk te verblijden, dat er ook voor de aardrijkskunde een betere tijd schijnt te naderen.

Weinig moge het zijn, wat de Heer STEINMETZ heeft geschonken, maar (om van eene zeer gewone uitdrukking gebruik te maken) dit weinige was toereikend om zijnen vroegen dood als een verlies voor de wetenschappen te doen beschouwen. Vooral door de uitgave dezer algemeene grondbeginselen heeft hij aan de aardrijkskundige wetenschap geene geringe diensten bewezen, die gestaafd worden door de zoo spoedige behoefte aan eene tweede uitgave, welke, volgens het korte voorberigt, door den Heer Dr. RIEDEL bezorgd, thans ter onzer beoordeeling is ingezonden.

Het voorberigt van den schrijver zelven leert ons, dat het boek oorspronkelijk voor Latijnsche scholen bestemd was, naar de beste en algemeen beroemde werken der Duitsche geographen, doch zelfstandig, bewerkt is, en tevens als handleiding bij eigen studie, of tot handboek voor meer ervarenen strekken kan. De Heer RIEDEL voegt er met een woord bij, dat hij deze tweede uitgave op zich genomen, en de noodige veranderingen en verbeteringen heeft aangebragt. Het geheele boek is in vier groote afdeelingen gesplitst: 1. *De aarde beschouwd als wereldligchaam en in de gevolgen harer betrekking tot de andere wereldligchamen*. 2. *De aarde beschouwd in de algemeene eigenschappen van hare natuurlijke gesteldheid*. 3. *De aarde beschouwd in de natuurlijke verhouding van de bijzondere deelen harer oppervlakte*. 4. *De aarde beschouwd in de bijzondere gesteldheid, welke zij ten gevolge van de willekeurige bepalingen en door de werkzame handen der menschen verkregen heeft*. Schoon deze indeeling zeker verre te verkiezen is boven de gewone, zeer onbepaalde scheiding in wis-, natuur- en staatkundige aardrijksbeschrijving, twijfelen wij echter of deze bewoordingen wel duidelijk en kort genoeg zijn voor leerlingen op scholen, terwijl het niet te ontkennen valt, dat de 2de en 3de afdeeling meermalen in elkander ingrijpen. In vergelijking met het eerste en vierde ge-

deelte zijn echter deze afdeelingen verre weg uitvoeriger, wetenschappelijker, en, zoo als men duidelijk bespeurt, meer *con amore* behandeld. Wij zullen elk afzonderlijk nagaan.

Terwijl men in elke andere wetenschap gewoonlijk langzamerhand van het gemakkelijke tot het moeijelijke opklimt, is het in de aardrijkskunde bijna omgekeerd, daar men zonder eenige denkbeelden van haar mathematisch gedeelte bezwaarlijk eenen goeden grondslag kan leggen. Maar hoe dat aangevangen bij nog jeugdige leerlingen, zoo men niet wil, dat zij de namen slechts naklappen, zonder van de zaak eene duidelijke voorstelling te hebben? Ref. bekent gaarne, dat hem dit gedeelte vooral vroeger hoogst onaangenaam en moeijelijk was, dewijl hij zich van al die bewegingen, afstanden, enz. geen begrip kon vormen. Niemand zal ons, hoop ik, betwisten, dat dit alles tot de meest afgetrokkene denkbeelden behoort, welke voor het kinderlijk verstand, zelfs voor jongelingen, als zij niet eenig onderrigt in de wiskunde gehad hebben, te hoog zijn. Zoude men dus niet beter doen, bij het gewone aardrijkskundig onderrigt, de orde om te keeren, en zich hier naar de eischen der natuur te schikken, door eerst met het zinnelijke een aanvang te maken, en zoo tot het afgetrokkene over te gaan? Maar de wetenschap? Gij beweert toch niet in ernst, dat op scholen de wetenschappen, in den eigenlijken zin, moeten geleerd worden? Ik dacht, alleen de beginselen (doch deze benaming wordt thans verre buiten haren eigenlijken zin uitgebreid). Maar deze redekaveling loopt buiten onze eigenlijke taak om, en zoude ter juistere ontwikkeling meer plaats behoeven, dan hier ons is toegekend. Ook stelde de Schrijver zich inzonderheid Latijnsche scholen voor, en daar onderwijst men immers, *si Diis placet*, wiskunde?

Het eerste gedeelte dan in dit werk is voor leerlingen, die reeds wiskundig onderrigt genoten hebben, naar ons oordeel, voortreffelijk ingerigt, en laat weinig te wenschen over. Voor anderen is de ontwikkeling wel wat kort en vereischt van den kant des onderwijzers vele ophelderingen. Een planetarium is hier bijna onmisbaar, gelijk het te wenschen ware, dat men zich in de scholen op eene min kostbare wijze van zulke nuttige werktuigen kon voorzien. Platte kaarten zijn hier niet toereikend; gelijk zij bij het behandelen van de oppervlakte der aarde ook niet eer goede dienst doen, dan men zich vooraf door de globe eene juiste voorstelling van de aarde zelve heeft leeren maken.

Eigenlijke misstellingen zijn ons in dit gedeelte niet voorgekomen; over het algemeen is het slechts te kort, in vergelijking vooral met het daarop volgende gedeelte.

Wij aarzelen niet dit tweede gedeelte uitmuntend bewerkt te

noemen. De toestand der aarde, de veranderingen, de beschouwing van het land, in vast land en eilanden verdeeld, is duidelijk en klaar ontwikkeld, en kan niet anders dan den leerling aangenaam bezig houden. (pag. 34, *Anaphe* van *ἀναφαίνω, Delos* van *δηλόω*? Deze afleiding schijnt ons geheel in strijd te zijn met het Grieksche taaleigen; waarom het eerste niet van *ἀνάπτω*, als men toch eene afleiding wil? het tweede heeft de schrijfwijze *Δᾶλος* zeer tegen zich, daar *δῆλσς* wel *δέελος*, maar nooit *δᾶλος* wordt. Dit in het voorbijgaan. Naar ons oordeel komt zoo iets minder te pas bij aardrijkskundig onderrigt.) Niet minder betuigen wij onze goedkeuring over de afdeeling, waarin de bergen behandeld worden. Vervolgens spreekt de Schrijver op dezelfde wijze over de zee, over de rivieren en meren, en gaat dan tot de behandeling van den dampkring over. Hoofdstuk V leert ons de voortbrengselen kennen, terwijl in Hoofdst. VI de mensch zelve, zoo als hij op aarde voorkomt, wordt voorgesteld. Wij gelooven te durven verzekeren, dat hier bijna niets wordt voorgedragen, wat afkeuring verdient, in zoo verre niet subjectieve opvattingen of punten van geschil er in betrokken zijn, waarin natuurlijk ieder vrijheid heeft datgene aan te nemen, wat hem na grondig onderzoek aannemelijk voorkomt. Hiertoe behoort bij v. de bevolking der aarde, het getal der rassen, enz.

Het derde gedeelte maakt ons met de zeeën, eilanden, gebergten, enz. nader bekend, en bevat eene zeer uitvoerige optelling der namen en ligging. Waarom vinden wij hier de woorden *Oost- en Westveste* voor het *vaste land ten O. en W.?* Dat is zuiver Duitsch; veste is bij ons geheel iets anders. De vijf groote zeeën met hunne golven, baaijen, bogten en straten worden zeer naauwkeurig opgenoemd. Daarom verwonderde het ons, niet te vinden, op bl. 110, de golf van *Tehuantepec*, de *Tatar*-golf of de straat van *Sachalin* en de straten van *la Peyrouse* en *Sangar*. Alsmede op bl. 113 de baaijen *Fundi* en *Chesapeak*, op bl. 116 de golf van *Squillace*. Want volgens den aangenomen maatstaf bij het opnoemen mogten deze niet overgeslagen zijn. *Roode zee*, bl. 110, is voorzeker eene verkeerde vertaling van *Mare Vermejo*, dewijl ze ligt verwarring kan veroorzaken; waarom niet liever dezen naam gehouden?

Nu volgen de eilanden, bergen, vlakten, rivieren en meeren van *Europa*. Dit moeten wij bekennen, dat voor een leerboek te uitvoerig is. Vooral van de bergen wordt ons niets kwijt gescholden; het is inderdaad geschikt, den leerling allen moed te benemen, daar zelfs het beste geheugen niet in staat is dit alles te bevatten. Dezelfde aanmerkingen zouden wij hier weder kunnen maken, als boven ten opzigte der zeeën; maar er is voorzeker meer gezondigd door rijkdom, dan door gebrek. Op dezelfde

wijze wordt *Azië*, vervolgens *Afrika* en zoo de verdere werelddeelen behandeld; op eene in het geheel voortreffelijke, maar de grenzen van een boek voor onderwijs verre te boven gaande manier. En dit valt des te meer in het oog, dewijl men in de eigenlijke staatkundige aardbeschrijving of in het vierde deel, zoo hij uitstek spaarzaam geweest is met het opgeven van steden, enz. zoo als wij straks zien zullen.

Fouten zijn er in deze opgave wel niet te vermijden, en het zoude onbillijk zijn, deze hier op te geven, dewijl eene goede kaart elken onderwijzer te regt helpt. Ook zouden wij durven verzekeren, dat niemand uit zijn geheugen alleen in staat zoude zijn het ontbrekende aan te vullen, of de foutieve opgaven te betrappen. Iets echter verwonderde ons hier. Waarom bij zoo veel uitvoerigheid ons geene lijst gegeven van de schiereilanden, zoo als men in de Duitsche werken aantreft? Voor de volledigheid ware het hier wenschelijk geweest. Over het algemeen is er in dit geheele boek van alles, wat tot de kusten en hare vorming betreft, te weinig werk gemaakt. Bij eene derde uitgave zal hierin, naar wij hopen, voorzien worden.

Nu ontvangen wij eene klimatologie der vijf werelddeelen, zoo als de Duitschers dit noemen, in meer bijzonderen zin, dan boven; vervolgens meer bepaaldelijk over de voortbrengsels van elk werelddeel afzonderlijk. Op geen van beide kunnen wij iets met grond aanmerken. Vervolgens eindigt dit derde gedeelte met een overzigt en meer bepaalde opgave der bevolking, en aanmerkingen over de zedelijke gesteldheid en beschaving in het algemeen. Ook hiermede vereenigen wij ons volgaarne.

Wij gaan tot het vierde en laatste gedeelte over. Volgens het voorberigt des Heeren RIEDELS is hierin vooral veel veranderd en verbeterd. De Schrijver zelf schijnt, zoo als wij reeds zeiden, voor dit gedeelte der aardrijkskunde minder sympathie te hebben gevoeld. In plaats van de grondige studie, de naauwkeurige ontwikkeling en de juiste opmerkingen, die de beide voorafgaande afdeelingen kenschetsen, vindt men hier oppervlakkigheid, onnaauwkeurigheid, ongelijkmatigheid, ja, dit gedeelte schijnt er bijgevoegd te zijn, omdat men in een aardrijkskundig boek in 's Hemels naam dit niet ontbeeren kan, schoon men zich anders gaarne van dezen arbeid ontslagen zag. En toch is dit gedeelte wel het meest populaire, het meest noodige gedeelte der wetenschap; ja, het lagere onderwijs is bijna genoodzaakt zich genoegzaam hierbij te bepalen; want het is de behoefte des maatschappelijken levens. Geen stand bijna, geen beroep, kan deze kennis geheel ontberen; zoo als de hoogere afdeelingen meer voorwerp van studie voor den eigenlijken Geographus zijn. Maar het is geheugenwerk, zegt men.

Niet meer, dan die ontzettende naamlijst van bergen, die wij zoo even hebben gehad; en zeker dan nog vruchtbaarder kennis, al ware het dan ook alleen om de dagbladen te verstaan. Ik spreek niet van de Heeren Dagbladschrijvers zelve; waren zij meer geoefend in dit lagere vak der Geographie, wij zouden minder over ergerlijke fouten in dit opzigt behoeven te glimlagchen.

Onze beschuldiging was zwaar. Wij zijn verpligt ons te regtvaardigen. Wij zullen ten dien einde de wijze opgeven, hoe hierin gehandeld is, en gelooven dan niet moeijelijk te zullen kunnen bewijzen, dat aldus het doel niet bereikt wordt, waarmede men zich op de zoogenaamde staatkundige aardrijksbeschrijving toelegt. Dit doel meenen wij te mogen stellen, in het verkrijgen eener juiste voorstelling van elk land ten opzigte van ligging, grenzen, eigenaardige gesteldheid van den bodem en der oppervlakte, voortbrengselen, bevolking, verdeeling en steden.

Na nog eene korte inleiding, waarin gesproken wordt over de eerste beginselen der beschaving, het ontstaan der kunsten en wetenschappen, de ontwikkeling van regeringsvormen en de geschiedenis der talen en der godsdiensten, maakt de Schrijver eindelijk met *Europa* en wel met *Portugal* een aanvang. Grenzen en grootte (deze is altijd circa zoo veel vierkante mijlen opgegeven); dan iets over de geschiedenis, in dezer voege: ‘In de Oudheid had dit land genoegzaam hetzelfde lot als *Spanje*. Het werd in 1139 een zelfstandig Rijk. Van 1807 tot 1814 streed het tegen de Franschen. Na den dood van JOHAN VI (1826) trad zijn opvolger, PETER I, toenmalig Keizer van *Brazilië, Portugal* aan zijne dochter MARIA af, maar in 1828 maakte zijn broeder MIGUEL zich van de heerschappij meester en regeerde, ofschoon sedert 1826 eene grondwettige volksvertegenwoordiging was ingevoerd, als onbeperkt Monarch, of wel als despoot, tot hij in 1834 genoodzaakt werd, weder van de regering afstand te doen, zoodat thans MARIA werkelijk Koningin is.’

Dit is alles, wat ons van de geschiedenis van *Portugal* wordt medegedeeld. Het is te veel of te weinig. Te veel voor bloote aardrijkskundige opgave, te weinig voor geschiedenis. Wil men volstrekt dergelijke historische berigten bij aardrijkskunde voegen (schoon het omgekeerde ons beter voorkomt), dan geve men een beknopt overzigt van de gewigtigste voorvallen, den tijd van hoogsten bloei, de reden van opkomst en verval en wat dies meer zij. Het aangehaalde heeft, naar ons inzien, volstrekt geen nut noch is doeltreffend. Daar er nu bij elk land even korte en oppervlakkige *data* worden aangestipt, meenen wij gerust te mogen zeggen: *ex uno disce omnes*, ten einde tot geene noodelooze langwijligheid te vervallen. Zelfs bij ons eigen Vaderland wijkt de

Schrijver van dit drooge, overbodige en zeer onvolledige overzigt niet af. Er is ziel noch leven in dergelijke dorre opgaven.

Nu volgt de opgave van het getal der inwoners, ook altijd circa. Wij zouden toch liever, om den wille der grondigheid, al ware het alleen om bij gelegenheid na te slaan, volledige getallen geven, althans tot 1000, zoo men het lastig mogt rekenen tot de tientallen en eenheden af te dalen. Dan over het karakter der inwoners; dat is altijd gevaarlijk en meest onregtvaardig; wij zouden zulke aanmerkingen voor altijd uit leerboeken willen verbannen, daar zij steeds verkeerde voorstellingen geven, die in vooroordeelen ontaarden. Het is belagchelijk in een paar pennestreken een geheel volk als goed of slecht te beoordeelen; de aardrijkskunde is geen regter van zedelijkheid, en volstrekt niet belast met *censura morum*. Men doe haar dan ook dien last niet aan. Het wemelt immers van reisbeschrijvingen, beschouwingen, menschen en steden, zoo als zij zijn, en dergelijke werken, waarin men zich naar genoegen van zedekundige opmerkingen kan laten bedienen, zoo men daarin trek mogt hebben.

Beter, doch niet volledig genoeg, is hetgeen over het bestaan, den handel, de fabrijken, enz. gezegd wordt. Waarom wordt er nergens van letterkunde en letterkundige verdiensten gesproken? Als men geschiedenis te berde brengt, mag de letterkundige beschaving ook wel een plaatsje hebben. In allen gevalle is de maatstaf ter beoordeeling van een volk nog juister te nemen uit de letterkunde, dan uit de verschijnselen van het dagelijksch leven.

Tusschen de Portugezen en Spanjaarden is meer onderscheid, dan de Schrijver hier wil doen voorkomen.

Nu vindt men de verdeeling in provinciën, departementen, enz. Maar hierin is zeer ongelijk gehandeld. Terwijl men de opgave der provinciën in *Portugal* en *Spanje* heeft, mist men die geheel in de Italiaansche Staten. Van *Frankrijk* vindt men alles opgenoemd, van *Engeland* wederom niets. En zoo het geheele boek door, dan eens weder wèl, dan weder niet. Dit geeft eene onaangename onregelmatigheid, en vermindert zeer de waarde van de beschrijvingen.

Dan komen de steden aan de beurt. In de opnoeming worden de grootsten eerst, vervolgens de overigen in afdalende reeks naar het getal inwoners opgesomd, onverschillig, waar zij ergens in het land liggen. Bij v. ligt er eene stad in *Rusland* aan de *Zwarte Zee*, die bij geluk zóó veel duizend ingezetenen heeft, dan wordt die in éénen adem met eene andere dito aan de *Witte Zee* genoemd, hetgeen inderdaad een wanhopig zoeken voor den leerling is, die volstrekt geen orde noch regel kan vinden, om zich door dien doolhof te helpen. Hij moet in een oogenblik oost, west, zuid, midden, noorden overzien, dan

hier eene stad zoeken, dan daar weer eene, die volstrekt niets met elkander gemeen hebben in ligging; alleen het toevallig gelijk getal van inwoners geeft tot deze lastige combinatiën aanleiding, die zelfs den leermeester soms in verwarring brengen. Welke logica dit billijkt, betuigen wij niet te weten. En dan het getal der inwoners, hoe zelden overeenkomstig de waarheid! Er is bijna altijd in het wilde naar geschermd. Tot een voorbeeld diene deze lijst van Hollandsche steden: *Rotterdam* 90,000; *Utrecht* 35,000; *'s Hage* 60,000; *Haarlem* 26,000; *Woerden, Purmerend, IJsselstijn, Appingedam, Weesp, Doesburg, Medemblik* en *Assen*, elk met ruim 2000 inwoners. Vindt gij dit geene fraaije rangschikking? De leerling moet immers in de war raken. En wij hebben ons bij ons Vaderland bepaald, om aan elk der lezers de gegrondheid onzer berisping te doen zien, maar uit de vreemde landen was nog eene veel fraaijere lijst op te stellen. Bij v. bl. 341 en 378.

En nu, de bergen, rivieren, meeren, eilanden, van elk land? Het is te hopen, dat de leerling nog onthouden heeft, wat hem in de derde afdeeling is geleerd, anders zal hij genoodzaakt zijn, telkens blaadjes om te keeren, en zoo het tafereel des lands met veel moeite bijeen te brengen. Inderdaad, de Schrijver heeft zich hier te bepaald aan het opschrift van dit gedeelte gehouden. Waarom niet uit den overvloedigen rijkdom van het derde, de jammerlijke magerheid van het vierde gedeelte aangevuld, en op die wijze van elk land een fiksch, waar en duidelijk overzigt gegeven?

Europa is nog al vrij volledig, namelijk in zoo verre zulk eene wijze volledig mag heten; maar in de overige werelddeelen zijn de grootste onnaauwkeurigheden ingeslopen. Naast *Iran* wordt niet gesproken van *Turan;* men vindt den naam der *Tadschiks* niet. Bij de opgave der landen, aan *China* onderworpen, ontbreekt *Thian Schan Nanlu* en *Thian Schan Pelu*. Niet *Kingkitao* is de hoofdplaats van *Korea*, maar *Hanyang-Schin*. Men vindt niets van de landen tusschen. *Japan* en *Kamschatka. Indië* heeft thans vier Engelsche gouvernementen, daar dat van *Allahabad* er in 1835 bijgevoegd is. Bij *Afrika* mist men een naauwkeurig gebruik der laatste ontdekkingen van LANDER. Vooral de oostkust is zeer karig behandeld; geene enkele stad wordt er ons genoemd. *Amerika* is beter bewerkt, schoon ook verre van voldoende.

Meer aanmerkingen mogten den schijn van vitlust hebben, daar wij zeer goed inzien, hoe moeijelijk het is, hierin steeds de ware maat te treffen. Hartelijk wenschen wij, dat er spoedig een derde uitgave noodig moge zijn, waarin het door ons aangemerkte misschien eenig nut mogt kunnen aanbrengen. Den kundigen Heer Dr. RIEDEL zij daartoe tijd en lust gewenscht, opdat

hij het werk zijns vriends meer en meer tot die volmaaktheid moge brengen, welke én het belang van het onderwijs, én de wetenschap van het anders zoo voortreffelijk boek mogen eischen.

P.

Gedichten van *E.M. Calisch*.

Te 's Gravenhage bij K. Fuhri. 1839.

Wij kunnen den lezer met weinige woorden geen beter denkbeeld van dezen bundel geven, dan door hem te omschrijven als: iets ouds in een nieuw pak.

Nieuwmodisch is de band, met een omslag zoo zacht en teêr van kleur, dat wij er naauwelijks de vingers op durfden zetten, en een rug zoo heerlijk verguld, dat wij meenden een Engelschen pracht-almanak voor ons te hebben. Nieuwmodisch is de vorm van het vignet, ook om de onderteekening van het plaatje: M. CALISCH, daar het, sedert BILDERDIJK de vignetten van zich en zijne vrouw teekende, de mode van onze dichters geworden is, de levering der titelplaten aan zich, of ten minste in de familie te houden. Nieuwmodisch is de houding der opdragt aan den Heer HELVETIUS VAN DEN BERGH, die ons denken deed aan de kluchtige opmerking van een onzer medewerkers, dat de tegenwoordige dichters, om zich tegen den zondvloed te beveiligen, paar aan paar in de ark gaan. Nieuwmodisch eindelijk is ook de inhoud van die toewijding, zoo als men onder anderen kan opmaken uit deze regels:

> Dan U die weet hoe heel dit leven,
> Misdeeld van geestelijk genot,
> Gedoemd aan 't lage stof te kleven,
> Een stage strijd is tegen 't lot.

Maar nu is ook aan al het nieuwe een einde. Op al wat nu volgt past alleen de qualificatie van oud, ouder, alleroudst.

Oordeel zelf.

Gij hebt hier zedelijke leerdichten, waaronder één met een gouden prijs bekroond, die u in den tijd van FEITH, *didactischer* gedachtenis verplaatsen: historisch-politische verzen van gepasseerde data als: *De togt naar Rusland* en het herboren *Holland:* een gedeelte op *den togt van Heemskerk naar Gibraltar*, dat almede verjaard is sedert de verschijning van het meesterstuk van BOGAERS: verzen getiteld: *Regulus: Alleenspraak van Scipio op de puinhoopen van Karthago*, waarvan zelfs de titels vervelend klassiek klinken: gelegenheidsgedichten bij verouderde gelegenheden als: *Wachtlied van een vrijwillig Jager* en *Welkomsgroet aan de dappere*

Verdedigers der Citadel: eindelijk nog enkele kleinere stukjes, die tot geen bepaald, of tot een later tijdperk behooren, zoo als *de Bergen, Troost aan den dichter*, 18 *November* 1837, 30 *November* 1838, enz.

En meen niet, dat dit ouderwetsche zich alleen bij de onderwerpen bepaalt: neen, het strekt zich ook tot hunne behandeling uit.

Of hoort gij dit niet in dezen aanvang van het leerdicht:

> Mijn geest! verbreek uw aardschen kluister.
> - - - - - - - - -
> Spreek, mijn gevoel! klinkt, cithersnaren!
> Ter eer der zelfopoffering.

Of in deze statige Alexandrijnen, waarin *de Wereldburgerschap* bepeinsd wordt:

> Dus peinsde ik over 't lot der menschheid. Stil en donker
> Was 't om mij heen. 't Was nacht!

die om het spel volkomen te maken in een lierzang eindigen.

Of in deze regels uit den *togt naar Rusland*, waarvan ik niet weet, wat ouderwetscher is, de wijze van beschouwing of de uitdrukking:

> Hier leert hij (NAPOLEON), die op aadlaarspennen
> Den geest verhief in stoute vaart,
> Om naar een schaduw voort te rennen,
> En 't heiligst er voor aan te schennen,
> Hier leert hij 't eerst het droombeeld kennen,
> Hier wordt hem 't hoogre dan 't genie geopenbaard.

(Geheel anders dan LAMARTINE:

> Et vous, fléau de Dieu! qui sait si le genie
> N'est pas une de vos vertus?....)
>
> Het luchtkasteel van vroeger dagen
> Stort in bij 't geen hij hier verwerft;
> Al 't schoone, dat zijne oogen zagen,
> In roem- en eer- en magtbejagen,
> Verdwijnt; hij heeft een blik in 't menschelijk hart geslagen,
> Erkent de zeedlijkheid, verbleekt, ontwaakt en sterft.

Niet waar? die laatste trek is Feithiaansch, van top tot teen! en hier hebt gij nu weêr iets in den smaak van HELMERS:

> Men zegt dat toen met koude vingren
> De dood in al zijn leden greep, enz.

of in deze en dergelijke aanroepingen in het *Herboren Holland*, uit den tijd toen *Holland* nog niet herboren was:

> Verrijs, o roemrijk voorgeslacht!
> Rijst, heldenschimmen! uit uw graven!

Of in deze opwekking aan Mr. ISAAC DA COSTA:

> Ontwaak! ontwaak!

en honderd dergelijke plaatsen meer, die wij zouden kunnen opgeven.

Men zou zich evenwel bedriegen, indien men meende, dat in de opgave van dit verschijnsel eene regtstreeksche afkeuring gelegen is. Veeleer is het tegendeel waar. De Heer CALISCH is een dichter van lageren rang, waarin hij ook nederig genoeg is, zich zelven te plaatsen. Zijn zacht talent mist zoowel vlugt als oorspronkelijkheid. Dat heeft hij zeer wel begrepen. Van daar dat hij zich aan geene onderwerpen gewaagd heeft, die nieuwheid van conceptie of stoutheid van behandeling vereischen. Hij heeft liever verkozen, zich aan den eenvoudiger en gemakkelijker trant van FEITH en zijne school te houden. Hierin ligt eene groote verdienste: die namelijk, van zich zelven te kennen, en zijne pogingen naar zijne krachten af te meten. Hoezeer verheft hij zich hierdoor boven anderen, die zich door opgeschroefde geestdrift tot een hoogte zoeken op te werken, die de natuur aan hun talent ontzegd heeft, en dus niets dan Swanenburgschen bombast voortbrengen. Wij lezen honderdmaal liever de eeuvoudige, kalme en zachte poëzij van den Heer CALISCH. Hier vindt men verhouding tusschen den dichter en zijn onderwerp: hier vindt men geene begrippen of gewaarwordingen, waarvan men twijfelen moet of ze door den dichter zelven gevat en gevoeld zijn: hier vindt men de uitdrukking der natuur, laat het al niet zijn de verhevenste uitdrukking der hoogste natuur, maar toch uitdrukking der natunr.

Wij hebben dus tegen den inhoud en trant van dezen bundel niets. Tegen de bewerking evenwel hebben wij een paar aanmerkingen.

De voornaamste betreft het gebrek, dat de Heer CALISCH met FEITH en de zijnen deelt, van in de ontwikkeling zijner denkbeelden weinig logisch te zijn. Dit hindert vooral in zijne lierdichten. Daarom hebben wij zoo weinig met dit genre op. Bijna zonder uitzondering solt in de Didactische poezij beurtelings de wijsgeer met den dichter, en de dichter met den wijsgeer, waarom er dikwijls van geen van beide veel te regt komt. Wij kunnen dit niet met proeven ophelderen. Maar om een enkel voorbeeld te noemen; hoe ongepast vindt men aan het einde van een lierdicht op de *Wereldburgerschap* de zegepraal der beschaving op de barbaarschheid voorgesteld? als of niet alles van dit punt moest uitgaan!

Eene tweede aanmerking betreft het gebrekkige van den vorm. De Heer CALISCH is nog verre van gemakkelijke verzen te schrijven.

Men vindt, wel is waar, buiten enkele verkeerde rijmen, als *wenschen* en *grensen*, geene dadelijke fouten in zijne versificatie: maar toch is er iets stijfs, iets gedwongens in; dikwijls vindt men het eene woord tegen zijn aard aan met het andere gekoppeld en loopen de rijmwoorden als twee vijandige honden met van elkander gewende koppen in het gareel: met één woord, men ziet, dat het hem aan de noodige beoefening ontbreekt.

Eindelijk, om andere kleinigheden voorbij te gaan, kunnen wij niet nalaten te vragen: hoe kon toch de bescheiden en zedige Heer CALISCH het wagen zijn (waarschijnlijk in den wedstrijd afgewezen) gedicht op *Heemskerk Togt naar Gibraltar* uit te geven? Immers moest hij gevoelen, welk een verbazende afstand zijne zwakke proeve van het heerlijk gedicht van BOGAERS scheidt? Zelfs waar hij anders gelukkig geslaagd is, wordt zijne verdienste door de vergelijking in de schaduw gesteld. Neem bij voorbeeld eens deze waarlijk loffelijke regels:

> Dat Spanje ligt dan daar, dat paradijs der aarde,
> Die lusthof der natuur, dic eeuwge bloemengaarde,
> Dat vaderland der lente, in groen en goud getooid,
> Gedekt door 't schoonst azuur, met geurig loof bestrooid,
> Gekroond met wouden van citroen- en dadelboomen,
> Met tros en rank versierd, gedrenkt door milde stroomen,
> En in de schaduw van der Pyreneën kruin
> Één weeldrig wellustoord, een uitgestrekte tuin;
> Verheven schouwtooneel der hoogste liefde en grootheid,
> Maar tevens jammerpoel der diepst gezonken snoodheid,
> Grond, waar de boom een lijk, de bloem een bloedvlek draagt, enz.

En leg daar eens naast dien verrukkelijken aanhef van BOGAERS tweeden zang:

> Europaas lusthof, weeldrig oord,
> Dat, door een wal van Pyreneën
> Beveiligd tegen 't grimmig Noord,
> Alleen van ver zijn dreigen hoort!
> Bekoorlijk strand, gelaafd door zeeën,
> Wier golf de kleur draagt en den glans
> Van d' eeuwig heldren hemeltrans!
> Doen elders nog de gure buijen
> Des winters nasleep, bij zijn vlugt,
> Hun krijgstuig klettren door de lucht,
> Wat deert het u, bevoorregt Zuijen?
> U mint Natuur zoo trouw als teêr:
> Voor 't vlokkig kleed der kille dagen
> Strooit ze op uw velden, op uw hagen
> Een sneeuw van zilvren bloesems neêr,
> Stoll' elders vliet en meir tot schotsen,
> Uw beekjens, Andalusia!

Wat zon er op- of onderga,
Ontspringen vrolijk aan de rotsen,
En glijden lagchend door het dal,
Of rusten zacht op moschtapeten,
Gerust, dat nooit het ijs zijn keten
Om 't kronklig lijf heen smeden zal.
Hoe lieflijk menglen in uw bosschen,
Granaat, olijfboom en limoen,
De kleurschakering van hun groen,
Den wasem van hun bloesemtrossen!
Waar bloost de druif met hooger gloed
Dan in 't gebladert van den wingerd,
Wiens wortel door uw klipgrond wroet,
Wiens rank zich om uwe olmen slingert?
Ontsteekt het zwerk in zomervuur,
Uw boomgaard weeft u lofgordijnen;
Gij sluimert, tot in 't golfazuur
De sterren van den avond schijnen.
Dan komt het koeltjen aangezweefd,
En waait uw boezem met zijn wieken,
Die nog naar 't frissche zeevocht rieken,
Waarin hij ze eerst gedompeld heeft.

Welk een trek! en wie meende niet, dit geheele stuk door, niet alleen *Spanje* te zien, maar ook Spaansch te lezen? Waarlijk, de Heer CALISCH hadde wel gedaan, zich zelven die openlijke nederlaag te sparen!

En hiermede nemen wij van den dichter een vriendelijk afscheid, niet zonder de hoop te koesteren, van hem, na meerdere studie en oefening, nog eens een rijker krans dan dezen, op het nederig hoofd te kunnen plaatsen.

Album.

Korte berigten over boekwerken, vlugschriften enz., aankondigingen van vertalingen, letterkundig nieuws, enz.

***Themata of Opstellen ter vertaling in het Latijn voor Eerstbeginnenden, naar de Regels der Grammatica, en ter verdere beoefening derzelve ingerigt, door* M^r^. A.J.J. Bake, *Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. et Jur. Utr. Doctor, Rector van het Gymnasium te Leeuwarden. Leeuwarden, bij* H.C. Schetsberg. 1838. XLIV en 328 Bladz.**

‘Daar ik steeds,’ zegt de geleerde Schrijver in zijne voorrede voor dit werkje, in de overtuiging verkeerd heb, dat het zoogenaamde maken van Themata het eenigste middel is, om den leerling de taalregels goed te doen verstaan en alzoo ook den grondslag moet leggen tot het goed Latijn schrijven en spreken, zoo heb ik mij dit, ook bij het vervaardigen van deze opstellen voor oogen gehouden.

‘Ik heb dus in de eerste plaats gemeend niets aan het behaaglijke van den vorm of van den zakelijken inhoud te moeten opofferen, de taal moet hoofdzaak zijn, en voordat hierin eenige vastheid verkregen is, kan men aan geene eigenlijk gezegde sierlijkheid of keurigheid van stijl en vaardigheid in het schrijven denken.’

‘Ten andere heb ik getracht dezelve naar zoodanig eene volgorde in te rigten, dat zij, die slechts met de Declinatiën en derzelver regels bekend zijn, terstond de handen aan het werk kunnen slaan, al is het dan ook maar, ten einde zich te oefenen, om dezelfde woorden van een Thema eerst in den nominativus, en dan in de overige casus te zetten. Verder voortgaande, heb ik er de regels der Syntaxis bijgevoegd in die orde, die mij de geschiktste voorkwam, om van het gemakkelijke tot het moeijelijkere, van het eenvoudige of meest begrijpelijke tot het minder gewone op te klimmen. Dit heb ik op die wijze gedaan, niet dat ik in één, twee of meer Themata een regel afhandelde, om daarna dadelijk op een' anderen over te gaan, zonder mij verder, om de overige meer te bekreunen, maar telkens, zooveel dit slechts immer geschieden kon, met herhaling van hetgeen of onmiddelijk, of vroeger was voorafgegaan.’

‘Het geheel heb ik in twee afdeelingen gesplitst, waarvan de eer-

ste, in de gezegde volgorde, eene toepassing behelst van genoegzaam al de regels der Syntaxis, zoo als die in mijne Rudimenta voorkomen. De tweede bevat, op een paar uitzonderingen na, waarin nog een en andere moeijelijkere regel wordt voorgesteld, eene verzameling van gemengde voorbeelden van verschillenden schrijfstijl, waarin de vroeger behandelde regels door elkander voorkomen.'

'Om te maken, dat de leerling in alles te minder werktuigelijk te werk ga, en zich te meer eene copia verborum verschaffe, heb ik mij de moeite gegeven, om de woorden, die in de Themata voorkomen, in eene woordenlijst te verzamelen. Slechts in weinige gevallen, heb ik de keus uit meerdere aan hem overgelaten, enkele andere daarentegen heb ik onder den tekst geplaatst. Van belang heb ik het geacht er een *Narigt* bij te voegen, dienende tot opheldering of nadere verklaring van zekere regels, en van deze en gene eigenaardige uitdrukkingen en spreekmanieren, welke in beide talen voorkomen.'

Wij hebben dit een en ander uit de voorrede ontleend, om den aard en het doel van dit werkje te schetsen, hetgeen wij eene wezenlijke aanwinst noemen voor het onderwijs op de Gymnasiën. De *Themata* van REITZ toch, hoe geschikt ook, om de regelen der Syntaxis grondig te leeren kennen, missen die geleidelijke orde, welke men in de verzameling opstellen, door den Heer BAKE uitgegeven, aantreft. Maar bovendien aangenomen, dat REITZ dezelfde waarde bezit, dan nog blijft er behoefte bestaan aan eenen tegenhanger van hem, daar op eene Latijnsche School het getal themata niet te groot kan wezen, wil men ten minste voorkomen, dat de meergevorderde leerlingen de door hen gemaakte en verbeterde opstellen aan de op hen volgende als bij erfmaking achterlaten.

De *Themata* van DÖRING, schoon veel goeds bevattende, bevallen ons daarom minder, omdat zij den leerling de vertaling te gemakkelijk maken, en ook geene geregelde toepassing van de Syntaxis bevatten. Bij WERNER vindt men dit laatste wel, maar ook hoeveel zonderlinge en vreemd gekozen voorbeelden, en dan die verkeerde methode, om b.v. te leeren op de vraag *waarvan, waarin, waarop, waaruit* enz. zet men dezen of genen naamval; eene methode, die den leerling in de war brengt, en wel zoo zeer, dat het hun dikwijls moeite kost, om het verkeerde wederom af te leeren. De verzameling van WEYTINGH verdient meerderen lof, en mag zoo als het ons voorkomt, onder de goede *Thema*-boeken worden gerangschikt. Zij bevat echter, in de hoogere afdeelingen wat te veel plaatsen uit NEPOS en andere Schrijvers overgenomen, die den leerling reeds bekend zijn, wanneer hij zoo ver gevorderd is.

Wij verheugden ons dus zeer, toen wij het onderhavige werkje van den Heer BAKE in het licht zagen verschijnen, en dit te meer, omdat wij, de behoefte daaraan gevoelende, plan gemaakt hadden om in haar te voorzien. Het moeijelijke echter aan het zamenstellen eener verzameling van dezen aard verbonden, schrikte ons eenigermate af, en nu verblijdt het ons, dat wij eene taak niet op ons genomen hebben, waarvan de Heer BAKE zich veel beter gekweten heeft, dan het ons mogelijk zou geweest zijn.

Eene aanmerking houde ZEd. ons ten goede, deze namelijk: dat zijne Themata niet naar die volgorde met betrekking tot de regelen der Syntaxis zijn ingerigt, als hij in zijne *Rudimenta* heeft aangewezen. Hij geeft wel tot reden op, die orde te hebben gevolgd, welke hem het geschiktste voorkwam, om van het gemakkelijke tot het moeijelijke, van het eenvoudige of niet begrijpelijke tot het minder gewone op te klimmen; maar dit is juist de vraag, of door deze rangschikking beter het voorgestelde doel bereikt wordt, dan wanneer die der *Rudimenta* gevolgd was. Voor hem toch die de spraakkunst van den Heer BAKE gebruikt, zou het gemakkelijker zijn, indien de volgorde der regelen dezelfde ware: nu zijn zij genoodzaakt, om dan hier, dan daar den regel op te zoeken, en van buiten te leeren, over welken het opstel handelt. Wij zouden den Heer BAKE dus kunnen vragen, waarom ZEd. in zijne *Rudimenta* op dezelfde wijs niet van het gemakkelijke tot het moeijelijke is opgeklommen? en zoo hierop mogt geantwoord worden, dat dan de zamenhangende geleidelijke orde der Syntaxis eenigermate zoude zijn verloren gegaan, dan zouden wij op onze beurt weer vragen, of juist die orde door BAKE, ZUMPT en anderen aangenomen, niet bijzonder geschikt is, om den leerling van het meer begrijpelijke tot het minder gewone te doen voortgaan. Doch wat is eigenlijk *het meer begrijpelijke* en het *minder gewone?* De regelen der oude talen zijn, op eenige uitzonderingen na, zoo verschillend van die der nieuwe, dat den leerling bijna alles ongewoon is. Volgens de Heer BAKE schijnt de regel over het *Pronom. Relativum Thema* 93 behandeld, moeijelijker te wezen, dan die over *Plaats-* en *Tijds-bepaling*, en over den *Accusativus* met den *Infinitivus*. Wij zouden juist van het tegenovergestelde gevoelen wezen, dewijl de eerstgenoemde regel ook onze taal eigen is, maar de laatstgenoemde meer uitsluitend de Latijnsche, ofschoon *wij* juist niet inzien dat er eenig nadeel voor den leerling uit zou ontspruiten, indien hij het gebruik van den Accus. met den Infin. leerde voor dat van het *Pron. Relat.* Deze aanmerking is echter van te weinig belang, dan dat zij iets aan de waarde van dit werkje zoude te kort doen, hetgeen wij wenschen, dat op onze Gymnasiën met vrucht mag gebruikt

worden; gewis zal dit de streelendste voldoening zijn, welke de kundige Schrijver voor zijne besteedde moeite smaken kan.

MS.

De Brandewijnpest, een treurig verhaal tot waarschuwing en leering voor rijken en behoeftigen, jongen en ouden. Naar het Hoogduitsch, door Heinrich Zschokke. *Te Hanau, bij* T. König. 1838. 89 bladz.

Een matigheidsboekje, zoo als uit den aanhef des titels blijkt; vertaald, alsof wij zelve niet reeds overliepen van matigheidsproducten, wel te verstaan, op het papier. Voor het overige maken wij nog geene reuzenschreden. De armoede is nog altijd de beste matigheidsdwinger, en de overvloed verleidt nog altijd tot onmatigheid. De onmatige ramp geeft ook onmatigheid in het troostmiddel voor den armen. Hoe zal hij anders dan door bedwelming zich het gevoel benemen van onlijdelijk verdriet? Andere amusementen zijn nog kostbaarder. En er wordt soms ook naar den geest veel geleden, vooral onder den minderen stand in de steden. Wij moeten regtvaardig zijn: - het is niet verstandig, maar natuurlijk, en dus vergefelijk, dat de mindere stand jenever drinkt. Het is niet verstandig, want het medicament is erger dan de kwaal, althans meestal. Nu raisonneren wij, die wijn drinken, en overigens andere ontspanningen kunnen betalen, over dat jenever-drinken, en wij raisonneren er soms al zeer flaauw en waterig over, en de menschen, die jenever drinken of gedronken hebben, moeten dat lezen. Is het niet om die menschen tot walgens toe flaauwhartig te maken, die nu reeds flaauw zijn door het gemis van hunnen borrel? Maar, zult ge zeggen, het was toch beter dat zij geen jenever dronken, en dus goed dat wij het afraden. Ja, maar het zal niet helpen; gij zult zelden door raisonnement een drinker genezen, en althans niet door de kinderpraat, die hier en daar en overal daarover wordt uitgeboezemd.

Dat het Staatsbestuur de tapperijen vermindere, het getal er van bepale en daarover toezigt houden, dit zal beter helpen. Dat het bestuur de jenever vermindere en duur make, goed bier in de plaats bezorge; want er moet eenig amusement zijn, publieke spelen begunstige en goedkoop make; want door de geoorloofde amusementen te vermeerderen, zal men minder naar ongeoorloofde zoeken. Als het bestuur en de opvoeders, die hierin meer gelijk staan dan men wel denkt, dit over het algemeen begrepen, dan zou men zich meer amuseren en minder kwaad doen.

Maar het bestuur - doch laat ik zwijgen en geen tijd, geen inkt en geen papier vermorsen; die ooren zijn doof en dat hoofd is hard, en ik zou onbescheiden heeten.

Het boekske dan is zeer gemoedelijk geschreven, bevat eenige romantische verhalen, strekkende ten voorbeeld van de nadeelen van sterken drank en van de ongelukken, die daaruit direct of indirect voortvloeijen. Al wie deze nog niet genoeg in het leven heeft gezien, mag hier dergelijke lezen. Wenschelijk ware het geweest, dat er minder overdrijving in het boekske hadde doorgestraald. Intusschen is het goed, dat ook van de hoogere standen wordt gesproken, en ook aan dezen hunne onmatigheid wordt verweten, en dat de laauwheid der wetgevers wordt berispt.

In dit boekske wordt de ondergang van twee familiën, door het misbruik van sterken drank veroorzaakt, afgeschilderd; dit geeft aanleiding, dat men de nadeelen erkent en opsomt, eene matigheidsvereeniging sticht, en nu een toppunt van wijsheid en welvaart en zaligheid bereikt.

Onder de zotheden, die in het boekske staan, behoort vooral een blanke nek die bloosde; verbeeld u zulk eene kuischheid; maar dat is dan ook de heldin van het stuk, die uitnemend eerbaar en deugdzaam is, en op het einde van het boekske trouwt. Waar moet het heen, als de dames van boven tot onder beginnen te blozen in onze kuische eeuw! Ja, er staat op bl. 27: ‘Maar ik bemerkte, dat hare schoone blanke nek rood begon te worden!!’

Een weinig vroeger, bl. 25, vinden wij ‘den ouden vader RHIJN, die in zijn kronkelend zwieren met zijn urn!! zoo vele oorden bespat!! enz.’

Wij wenschen, dat het boekje velen terug brenge van de gewoonte om sterken drank te gebruiken, maar wij wenschen vooral handelingen; wij verlangen vruchten en resultaten van al dat matigheidsgebabbel te vernemen.

Dr. SCHELTEMA.

ARNH. 6 Nov. 1839.

Het Oordeel der Wereld. Een Hernhuttersch verhaal. Naar het Hoogduitsch van L.J. Huber. *Rotterdam*, H.A. Kramers, 1839.

Een lief boekske, wat sentimenteel, wat Duitsch in aanleg en vorm - wat Hernhuttersch als gij wilt, maar dat zich evenwel aangenaam laat lezen, en een zachten indruk van stichting en genoegen nalaat.

Vertaling en uitvoering verdienen lof; eene enkele aanmerking. Wat bedoelt de Vertaler met zijne uitdrukking: *Hernhuttersch verhaal?* Dit is geen Hollandsch; een Hernhuttersch verhaal is niet een verhaal, waarin Hernhutters voorkomen, maar zou, zoo het iets beteekent, te kennen geven, een verhaal in den geest of trant der Hernhutters. Hier geldt de opmerking van BILDERDIJK, dat men niet zeggen moet: Vaderlandsche Geschiedenis, maar Geschie-

denis des Vaderlands. VAN LENNEP heeft in zijn *Pleegzoon* eene Vaderlandsche Geschiedenis, maar BILDERDIJK in zijn historisch werk een Geschiedenis des Vaderlands geschreven. Wij weten wel, dat het onbegonnen werk is, tegen zulke ‘mofferijen’ te waarschuwen; maar wij ontlasten er ons geweten mede: *Nobis si non vobis*.

De Echtbreekster, door Lady Charlotte Bury, *Schrijfster van Tryvelyan. Naar het Engelsch*.

't Berouw moog' vrij de daad verdelgen,
't Verdelgt daarom de schande niet.

POPE.

Te Amsterdam, bij J.H. en G. van Heteren. 1838.

Eene EULALIA MEINAU in het preutsche *Engeland!* geschilderd door eene Engelsche vrouw! door eene vrouw uit de hoogere standen zelve, waarin hare geschiedenis speelt! door CHARLOTTE BURY eindelijk - ziedaar voor hem, die de waarde der opgenoemde hoedanigheden kent, even zoo vele redenen om van boven aangekondigden Roman iets goeds, iets in zijne soort voortreffelijks te wachten.

Wij moeten bekennen, dat, niettegenstaande dit alles, de Duitsche regeringsraad de Engelsche Lady verre achter zich heeft gelaten.

Lady BURY heeft zeker geen tijd gehad om een karakter te schilderen, en er zich daarom maar afgemaakt met eene geschiedenis te schrijven.

Lady HOWARD, de Echtbreekster, is zeker eene zeer ongelukkige vrouw; er ontbreekt niets aan, of zij wordt door de romantische NEMESIS, volgens alle regelen van romantische geregtigheid, naar verdienste gestraft. Maar meer dan dat zij eene ongelukkige vrouw is, weet gij niet. Gij weet niet wie zij is, hoe zij geworden is, wat zij is, hoe zij zich daaronder gevoelt of wat zij daaronder lijdt: gij weet enkel, wat geheel *Londen* weet; van alles wat de karakterschilder, de dichter, de Christen u zeggen kon en zeggen moest, verneemt ge niets. Zeker zijn hier en daar fiksche trekken, en alles verraadt de hand, die gewoon is de pen te voeren, maar telkens blijft zij halverwege staan: gij gevoelt lust, haar gedurig toe te roepen: Dieper, dieper! - te vergeefs. Lady BURY in haar *Echtbreekster* maakt op u den indruk van een Schilder, die een portret zal opwerken, en die gedurig met zijn penseel over trekken glijdt, waarin nog zoo noodzakelijk meer uitdrukking en karakterisering vereischt wordt. Het is iets pijnlijks, achter zulk een werk te staan.

Wij schatten dus den Vertaler gelukkig, die van dit alles niets

schijnt gemerkt te hebben, daar hij het boek met zulk eene onbepaalde aanbeveling voorzag. Wanneer zullen vertalers toch eens ophouden de theater-schreeuwers te zijn van de werken, die zij aan het publiek aanbieden: Hier moet je wezen! zoo iets heb je nooit gezien enz.

Zeker moet men niet bij den Vertaler wezen, om goede verzen te lezen. De metrische vertaling van het gedicht op bl. 85 is ellendig. Niet beter staat het met de motto's. Waarom die niet in proza vertaald! Maar dit is zeker nog een restje van het oude Hollandsche bijgeloof, dat ieder knap genoeg is om zijn eigen verzen te maken. Overigens echter is de vertaling vrij wel, en de stijl glad en rond. Ook de uitvoering kan er door, als men het ongelukkige vignet van OOSTERHUIS uitzondert.

De Bode voor het Godsrijk. Uitkomende (*lees: uitgegeven*) *ten voordeele der Vrouwen-Vereeniging te Groningen, tot bevordering van Werkzaamheid en Welstand onder de geringere volksklasse*: *Te Groningen, bij* M. Smit, 1838. 21 bl.

Een stichtelijk volksboekje! Kent gij, Lezers! de vroegere jaargangen niet van den *Bijbelschen Almanak*, uitgegeven door het Nederl. Godsd. Tractaat-genootschap? Laast gij daarin niet met genoegen en stichting: de brieven aan ERASTUS? Welnu! in soortgelijken geest zijn de hier geleverde korte vertoogjes gesteld. Zij zijn *zeven* in getal en getiteld: *bedoeling en bede - het ware geluk - waar vinden wij de waarheid? - uitbreiding van het Evangelie - de nuttigheid van het lijden dezes Tijds - uit mijn dagboek - ik heb een stervende gezien*. Eenvoudige, hartelijke, godsdienstige taal, soms in dien *naïven* toon, welke ons den onvergelijkelijken *Wandsbecker* bode herinnert. Men *koope* dit kleine geschrift, om des titels wil, *leze* het om des inhouds wil, en *betrachte* de wenken en raadgevingen, daarin vervat, om zich-zelfs-wil. Wie nader met de *vereeniging*, waarvan op den titel gewaagd wordt, bekend wenscht te zijn, leze de uitmuntende redevoering van Prof. DE GROOT.

De vruchten eener goede opvoeding, verhalen in Brieven, door C. Schmid, *Schrijver van Hendrik van Eichenfels, Frederik en Diederik, enz. Te Amsterdam, bij* G.J.A. beijerinck. 1839. 140 blz. in kl. 8°.

Een nuttig en leerzaam kinderboekje, geschikt om in de jeugdige harten eerbied voor God en vrees om hem door zonde te mishagen in te boezemen. De verdienstelijke Duitscher C. SCHMID is door zijne loffelijke schriften voor de jeugd genoegzaam bekend. Hoe zeer wij juist over het algemeen niet zeer voor het overbren-

gen van vreemde voortbrengselen op onzen bodem zijn, keuren wij echter de vertaling van het aangekondigde ten hoogste goed. De Wel-Eerwaarde Heer A. BIBEN heeft zich over het geheel van die taak wel gekweten.

De Winter, een Leesboekje voor jonge Kinderen. Naar het Engelsch. Met Platen. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 122 blz. in 12°.

Ook dit boekske kunt ge gerust in handen uwer kinderen geven. Het is zeer onderhoudend geschreven; jammer dat de plaatjes meestal zoo misteekend zijn.

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, voor den jare 1840. *Met Platen. Te Hoorn, bij Gebr.* Vermande. 198 blz. in kl. 8°.

Wij zijn zeker geene blijgeestigen, want blijgeestigheid hebben wij in dit boekske niet aangetroffen; ja, wij waren na de lezing niet eens blijde van geest over de voortreffelijkheid der voortbrengsels van het dichtvermogen der meeste dichters, die hier proeven van hunne blijgeestigheid gaven. De Heeren JAN BIERMAN, JUN., P.J.V. DUSSEAU, J.J. SCHAAP, J. DE. Q., C.S. nemen het ons niet kwalijk, hunne stukjes hadden zonder verlies voor de kunst gerust ongedrukt kunnen blijven. De Heeren WEISSMAN DE VILLEZ en DE KANTER zullen hunne stukjes ook wel elders geplaatst kunnen krijgen. Maar waar zal men voor 60 centen elders bijna 200 bladzijden zeer goed gedrukt kunnen bekomen? De inhoud heeft men op de koop toe!

Verbetering.

In N°. XI van ons Tijdschrift, bl. 549 en 550 vond eene Recensie plaats van de *Bijzonderheden uit het Leven van Jezus Christus, door* J.M. SCHRANT. 2e *Druk. enz.* De Hoog Eerw. Hooggel. Schrijver maakte op een paar der daar gemaakte aanmerkingen bedenkingen, die *beide* der Redactie voorkomen juist en gegrond te zijn. Zij deelde deze daarom aan den geachten Recensent mede: en het is haar aangenaam ook aan ZEd. verlangen te voldoen door de gemaakte misstelling te verbeteren.

Zie hier de woorden van den Recensent, uit ZEd. antwoord overgenomen:

‘Ten gevolge der aanmerking van Prof. s. op de aankondiging van enz. erkent Referent door eene schrijffout een misslag te hebben begaan in de aanmerking op het gestelde: *wees behoeftig;* zijnde die uitdrukking in genoemd werkje: *zijt gij behoeftig*, waardoor dan ook de gevolgtrekking van Ref. vervalt.’

‘Eene tweede aanmerking van Zijn Hooggel. kan niet zoo gaaf worden toegegestemd, daar zoowel het eene als andere gevoelen kan worden verdedigd.’

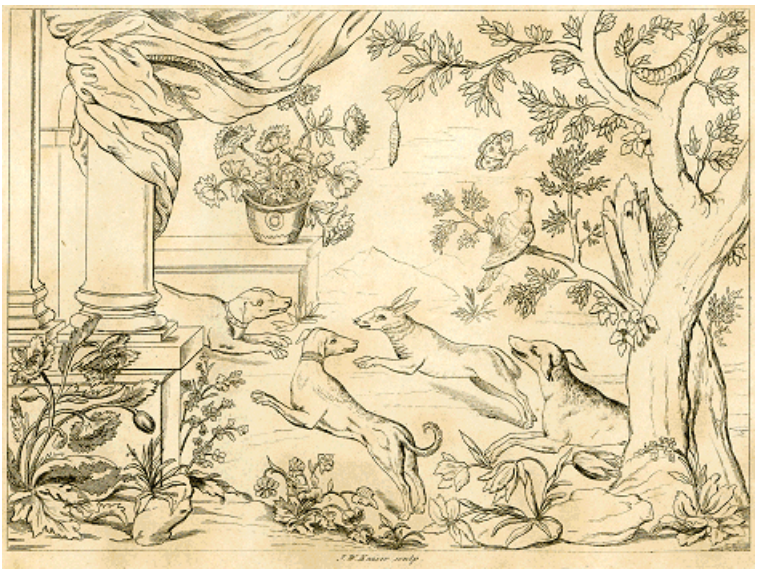

De Schildery van Lucrezia d'Este

Mengelingen.

Lucrezia d'Este en Torquato Tasso(*).

In den jeugdigen leeftijd van zeventien jaren, had TORQUATO TASSO, toen student in de regtsgeleerdheid aan de hoogeschool van *Padua*, reeds een heldendicht in twaalf zangen vervaardigd, hetwelk, volgens de getuigenis van een bevoegd regter, uitmuntte door keurige vinding, rijkdom van beelden en een wegslependen stijl. *Rinaldo*, de eersteling van dit vruchtbaar genie, vond in *Italië* algemeenen bijval, en bezorgde aan den jeugdigen dichter de bescherming van de vorsten uit het huis van *Este*, die in de zestiende eeuw te *Ferrara* heerschten. Het hof van ALFONZO II was het middelpunt, werwaarts alle geleerden en dichters uit de verschillende staten van *Italië* zamenstroomden, van een gunstig onthaal verzekerd. Dáár schitterden de beide zusters des hertogs, LUCREZIA en ELEONORA, zoowel door een bevallig voorkomen, als door alle die eigenschappen van verstand en hart, die aan den adel der geboorte meerderen luister bijzetten. Hare bevalligheid boeide elk, die tot het hof werd toegelaten, en hare tegenwoordigheid gaf aan de bijna dagelijksche bijeenkomsten van geletterden dien kieschen toon en die fijne manieren, die men door het Fransche woord *galanterie* aanduidt. De lof door TASSO, in zijn *Rinaldo* aan haar toegezwaaid, was geene lage vleitaal, maar de

(*) Dit stuk is getrokken uit de *Manoscritti inediti di* TORQUATO TASSO *ed altri pregevoli documenti per servire alla Biografia del medesimo, posseduti ed illustrati dal Conte Mariano Alberti, e pubblicati con incisioni e fac-simili per cura di Rom. Gentilucci c C. Zucca, dalla tipogr. Giusti*, 1837, in fol. De schrijver van dit hoogstbelangrijk Werk, waarvan mij onlangs de vier eerste afleveringen uit *Rome* zijn toegezonden, is in 1825 door aankoop eigenaar geworden van eene aanzienlijke verzameling brieven, gedichten en aanteekeningen van TASSO en zijne tijdgenooten, wier echtheid aan geen' twijfel is onderworpen.

welverdiende hulde van het ontluikend genie aan de begaafdheden dezer vorstinnen. De ongelukkige vermoedde niet, dat die verzen de eerste bron zouden worden van zijne grootheid en van zijne rampen: in datzelfde *Ferrara*, dat den een en twintigjarigen dichter met roem overlaadde, zoude het later zijn lot worden, om in eenen bangen kerker te smachten.

De Kardinaal LUIGI D' ESTE riep hem tot zich, en bij zijne eerste verschijning aan het hof, op den 31sten October 1565, was LUCREZIA tegenwoordig. Ofschoon tien jaren ouder dan TORQUATO, maakte zij nog met regt aanspraak op schoonheid, en vereenigde in zich alle die gaven, die niet missen konden op het gevoelige hart des jongen dichters eenen diepen indruk te maken. Door haar werd hij aan ELEONORA voorgesteld, en reeds bij dit eerste bezoek viel de vonk in zijnen boezem, waaruit later eene hevige en onbluschbare brand ontstaan zoude. ELEONORA was het, die hij boven allen beminde en bezong; maar langen tijd was zijn hart tusschen haar en LUCREZIA verdeeld, en er waren tijdstippen, dat de laatste de eerste plaats innam.

De schoone, geestige, beminnelijke jongeling, voorafgegaan door den roem zijner schitterende talenten, was aan geene der beide zusters onverschillig; van zijne komst ten hove af wedijverden zij in het beschermen van haren gunsteling. Uit een' brief van 18 Maart 1585 aan LUCREZIA gerigt, vernemen wij, dat zij aan TASSO, toen hij nog in den dienst van haren broeder, den Kardinaal stond, die stoutheid inboezemde, die hij nooit uit zich zelven zoude ontleend hebben, dat zij hem nimmer den toegang had doen weigeren, en zich niet minder bereid toonde in het schenken harer gunst, dan in het verleenen van gehoor. Men verlieze bij deze woorden niet uit het oog, dat zij geschreven zijn in eene eeuw, die geen roem droeg op strenge deugd, en in dagen, toen de liefelijke sonnetten nog luiden weêrklank vonden in de harten der vrouwen. Men bedenke, dat TASSO, die nu LUCREZIA, straks ELEONORA, en dan weder andere vrouwen huldigde, in eenen tijd leefde, toen de liefde minder een hartstogt dan eene kunst was, waarin het eervol was uit te munten(1).

Gedurende vijf jaren had TASSO het hof van *Ferrara* van zijne zangen doen weêrgalmen, en zich bij de schoone sekse en bij den Hertog beroemd, bij de hovelingen gehaat gemaakt, toen LUCREZIA, door haar huwelijk met FRANCESCO MARIA DELLA ROVERE, den zoon des Hertogs van *Urbino*, het hof verlaten moest, welks voorname sieraad zij tot hiertoe geweest was. Hoezeer TASSO dit huwelijk in een verheven gedicht bezong, en in een keurig sonnet den verdienden lof toezwaaide aan de dapperheid des bruidegoms, valt het echter niet te ontkennen, dat deze scheiding hem diep griefde,

en dat wij aan zijne smart over het vertrek der aangebedene vorstin de beroemde canzone te danken hebben, welke met dit vers aanvangt:

> Amor tu vedi, e non hai duolo e sdegno.

Vreemd is het, dat TASSO, die kort daarop met zijnen beschermer eene reis naar *Frankrijk* ondernam, in eene memorie, welke men als eene uiterste wilsbeschikking kan aanmerken, den naam van LUCREZIA niet noemt, maar zijnen vriend RONDINELLI gelast, om in geval zich beswaren betrekkelijk zijne zaken opdeden, zich te wenden tot ELEONORA, '*welke ik vertrouw* (zoo luiden zijne woorden), *dat uit liefde voor mij, u behulpzaam zijn zal*. Verschillende oorzaken laten zich denken voor dit stilzwijgen omtrent LUCREZIA. Wij voor ons zijn geneigd hierin de kieschheid van TASSO te zien, die zijne neiging voor de Hertogin van *Urbino* onderdrukte, om de rust niet te storen van een huwelijk, dat meer uit staatkunde dan uit liefde gesloten was, en vinden er tevens het bewijs in, dat de ongehuwde zuster op dat tijdstip over zijn hart heerschte. Evenwel vergat hij nooit de weldaden en gunsten van LUCREZIA, en deze hield niet op hare welwillendheid jegens hem te beluigen, en de bewijzen harer achting en vriendschap te geven.

Hoezeer haar hart deelde in TASSO'S lot, bewees zij vooral door het vervaardigen eener zinnebeeldige voorstelling op TASSO'S verblijf te *Ferrara*, waar hij ten prooi was aan de vervolgingen van eenige gunstelingen des Hertogs, die uit ijverzucht en afgunst hem zochten te benadeelen. Hoogstwaarschijnlijk ondernam zij dezen arbeid, in het eerste jaar van haren echt, toen haar echtgenoot deel nam aan een kruistogt tegen den erfvijand des Christendoms. Dit meesterstuk van hare hand, wier buitengewone bedrevenheid, om 'met de naald bloemen en kruiden en vogelen in hun vederdosch en vlugge honden te malen,' door TASSO reeds bezongen was, verdient voorzeker in eene schets der betrekkingen tusschen de Vorstin en den dichter opgenomen en verklaard te worden.

Omstandigheden, die nog niet volkomen bekend zijn, en waarover wij nadere opheldering van den Graaf ALBERTI verwachten, deden de goede verstandhouding tusschen den Kardinaal D'ESTE en TASSO verflaauwen. De laatste, geraakt over de koelheid des Kardinaals, verzocht en verkreeg ontslag uit zijnen dienst en keerde na een jaar uit *Frankrijk* naar *Rome* terug. Daar vond hij eenen nieuwen Maecenas in den Kardinaal ALBANO, die alles aanwendde om hem aan zich te verbinden. Maar *Ferrara* bleef ook nu de wensch van zijn hart, en met ongeduld verbeidde hij het oogenblik, dat hij op nieuw aan het hof van ALFONZO zoude geroepen worden. De beide zusters des Hertogs lieten niets onbeproefd, om deze gunst voor den geliefden dichter te erlangen: ELEONORA werkte

in het geheim, om geene kwade vermoedens te verwekken; LUCREZIA, die door heilige banden gebonden was en aan een ander hof leefde, drong met nadruk en zonder omwegen op zijne terugroeping aan. Naauwelijks kwam de tijding van de toestemming des Hertogs, in April 1572, of TASSO begaf zich op reis. Hij nam zijnen weg over *Pesaro*, waar de Hertogen van *Urbino* toenmaals hunnen zetel hadden, om zijnen warmen dank te betuigen aan de Hertogin. Bij die gelegenheid ontving hij uit hare handen het schoone geschenk, dat hem een onderpand was van hare achting en deelneming in zijn lot.

De brief van MAURIZIO CATANEO, den geheimschrijver van den Kardinaal ALBANO, dien hij 4 Mei 1572, weinige dagen na zijne aankomst te *Ferrara* schreef, bevat de uitdrukking zijner gevoelens. Wij deelen daaruit mede, wat tot regt verstand der nevensgaande plaat dient. ‘Mijne reis,’ dus schrijft hij, ‘is zeer voorspoedig geweest, en slechts tot mijne groote voldoening vertraagd door een kort verblijf te *Pesaro*, bij die doorluchte Vorsten, die mij met duizend liefkozingen en hoffelijkheden ontvangen hebben, mij daarbij met gunsten en weldaden overladende. De Hertogin heeft mij een overschoon op zijde gestikt schilderstuk geschonken, hetwelk kan gelden voor de zinnebeeldige voorstelling van een landelijk gedicht. In het veld ziet men een' haas, vervolgd door drie honden, en zij willen dat dit mijn devies[2] zij, omdat hierdoor voorgesteld wordt mijn vertrek[3] van *Ferrara*, met haren doorluchten broeder den Kardinaal, hetwelk gevolgd werd door de nijdige en boosaardige aanvallen van PIGNA[4], MONTECATINO en GIRALDINI, welke onder het beeld der honden, die den schuwen en onschuldigen haas willen verscheuren, schuilen. Verder ziet men aan eenen boom[5], die met de grootste juistheid en zorg is uitgevoerd, een zijworm hangen, en niet ver van daar zweeft de vlinder, waarin hij overgaat. Dit zegt zij het beeld te zijn van mijn dichterlijk genie, hetwelk onder de leiding van den Hertog en der Vorstinnen, zijne vlugt zal nemen naar eenen onsterfelijken roem[6]. Tusschen de bladeren van de boom verschuilt zich eene rups, welke zij doet veranderen in de kraai[7], die niet ver van daar schijnt te leven, en hiermede stelt zij PIGNA voor, die bekend is door zijn scherp gekras en door zijne roofzucht, welke blijkt uit zijne geschied- en dichtkundige voortbrengselen[8].

‘Hier vertel ik, dat het stuk eene jagt voorstelt, en dat de zijworm, die aan den boom hangt, een visch is, bestemd voor den geschiktsten jager[9], en ik strooi dit sprookje uit, omdat ik voor mij der aanleiding tot afgunst en laster geen voedsel wil geven, en omdat die booze hoveling van een PIGNA, listig gebruik

zoude weten te maken van de gunst, waarin hij staat, om zich over den hoon der toespeling op mij, onschuldigen! te wreken. Met de grooten valt niet te spotten[10], en ik heb geen zin om in de handen eens hovelings te vallen, die mij het lot van PHAETHON zou doen ondergaan[11].'

'Heden schrijf ik ook den Kardinaal (ALBANO), mijn toegenegen Maecenas, en spreek hem van de onderscheiding, waarmede ik te *Pesaro* en hier hen ontvangen. Ik meld in dien brief in het algemeen die eerbewijzen en geschenken, zonder in bijzonderheden omtrent de laatste te komen, om de opgegeven reden. Ik bid u, Mijnheer! even zoo te handelen, met opzigt tot de zinnebeeldige voorstellingen. Die aan het hof leeft, moet niet alleen voor zich zelven omzigtig zijn, maar ook hetzelfde aanbevelen aan anderen, voor zooverre zijn persoon betreft. Dit is aan het hof noodzakelijker dan het bezit van talenten; ook zonder de laatste kan men aldaar gunst en fortuin bejagen, maar zonder de eerste vindt men slechts tegenspoeden en rampen.'

Bij de onlangs eerst uitgegeven papieren van TASSO bevindt zich, buiten dezen brief, nog een gedicht, hetwelk in korte trekken hetzelfde stuk schetst, en bijzonder geschikt is, om den waren zin der verschillende voorwerpen te leeren kennen. Zie hier den inhoud: 'Natuur en kunst zijn overwonnen door den schoonen arbeid, welke de hand eener engel stikte, en met kleuren voorzag. PHOEBUS verguldt de hoogste toppen der bergen. Hier groent de eik, en dáár de laurier. Akelig krast de nooit zangerige vogel, die zich versiert en tooit met vreemde vederen. De eene rups schijnt te knagen, de andere te sterven, maar straks spreidt zij hare gouden vleugelen uit. Hooge zuilen trotseeren den tijd en de dartele Zephirs spelen in de gordijnen. Ge ziet de honden woeden, ge hoort hen blaffen: ge zijt bewogen met den haas. Ja, waarlijk, als TITIAAN door zijn penseel de wereld verbaast, dan verbaast LUCREZIA den hemel zelven door hare naald[12].'

De gevoeligheid van TASSO, voor de bewijzen van warme vriendschap, die hij te *Pesaro* en te *Ferrara* ontving, bepaalde zich niet bij deze betuigingen, die niet bestemd waren om in veler handen te komen. Weinige maanden later verscheen zijne *Aminta*, een Allegorisch gedicht, waarin het gevoel van dankbaarheid en van teedere liefde in elken regel doorstraalt, en dat, als met eene tooverkracht begaafd, den nijd zelfs deed verstommen of haar lofspraken afperstte. Niemand zal het eene gewaagde stelling noemen, als wij in DAFNE LUCREZIA, in SILVIA ELEONORA meenen te ontdekken.

Dit herderspel werd op den 16^{den} April 1573, met schitterenden toestel, in *Ferrara* voor het hof opgevoerd, en verwierf de luide toejuiching van eene aanzienlijke schaar. De Hertogin van

Urbino, naar hetzelfde genot hakende, verzocht haren broeder, dat TASSO tot haar mogt komen, opdat zij de *Aminta* uit zijnen mond mogt hooren. Dit verzoek werd ingewilligd, en ofschoon ELEONORA harer zuster het bezit des geliefden zangers misgunde, en uit ijverzucht hare toestemming weigerde, verliet TASSO nogthans *Ferrara*. Hij vergezelde spoedig na zijne komst te *Pesaro* de hertogin naar het vorstelijk landgoed *Castel Durante*, waar natuur en kunst wedijverden om het oog te bekoren, en het hart tot genot te stemmen. Daar ontwierp hij die heerlijke beschrijving van de tuinen van ARMIDA, die in zijn episch gedicht als eene heldere star schittert. RINALDO en ARMIDA zijn, ja verdichte personen, maar de wezenlijkheid ligt ten grondslag en de dichter sierde slechts gesmaakte genoegens op. Volgens het zeggen van een geacht schrijver, kan de verbeelding zich niet zóó verhitten, tenzij men ondervindt, wat men met zooveel geestdrift beschrijft. De oude liefde was met meer hevigheid dan ooit ontbrand, en schoon LUCREZIA ruim tien jaren ouder dan TASSO, en in haar veertigste jaar was, werd dit verschil van jaren door het verschil van rang genoegzaam opgewogen. Het gerucht schijnt deze overwinning harer mededingster aan ELEONORA verkondigd te hebben: althans is ons een brief bekend van 3 September van dat jaar, waarin TASSO haar ootmoedig vergiffenis vraagt voor eene misdaad, die wel niet genoemd wordt, maar die geene andere, dan ontrouw aan haar en liefde voor eene andere schoone kan geweest zijn(*). Weinige dagen verliet RINALDO de treurende ARMIDA en keerde naar *Ferrara* terug.

De onverschilligheid van haren echtgenoot, die slechts voor de vermaken des oorlogs en der jagt leefde, of verpoozing zocht in de stille letteroefeningen, schijnen dit laakbare gedrag van LUCREZIA te verklaren. Na het vertrek van TASSO, zonder wien de Hertogin niet scheen te kunnen leven (zoo als SERASSI, de wel onderrigte en omzigtige levensbeschrijver van TASSO verklaart), rees er misnoegen tusschen de beide echtgenooten op, en na den dood van Hertog GUIDOBALD op het einde van 1574, die door zijn vaderlijk gezag de wederzijdsche klagten gesmoord had, werd eene scheiding onvermijdelijk. LUCREZIA verliet een' gade, die haar nooit

(*) Bij dezen brief was een sonnet gevoegd, waarin onder anderen de volgende verzen voorkomen:

Grido io mercè, tendo la man, che langue,
Chino il ginocchio e porgo ignudo il seno.
S'ei pugna vuol, pugni per me pietade.

d.i. Ik smeek vergiffenis, ik strek mijne matte hand uit, ik buig de knie en ik bied u de ontblonte borst aan. Indien zij slagen verlangt, sla mij uit medelijden.

opregt bemind had, en een hof, waar zij niet aan hare plaats was; zij keerde terug naar ALFONSO, die haar met echte broederliefde ontving. Met aandoening en vreugde zag ook ELEONORA eene beminde zuster op nienw aan hare zijde, maar die vreugde was niet onvergald, want LUCREZIA, die zich nu niet meer behoefde te ontzien, hing aan de lippen des bevalligen dichters en deze maakte meer zijn hof aan haar, dan aan ELEONORA. Aan de Hertogin las hij zijn nog onvoltooid heldendicht voor, en, volgens zijne eigene woorden, in een brief aan GONZAGA, was hij dagelijks met haar verscheidene uren *in secretis*. Wij zullen het niet wagen, den sluijer, die over deze verstandhouding ligt, op te beuren; evenmin wagen wij het, te bepalen, of misschien TASSO zich zoo gedroeg, om zijne neiging voor ELEONORA voor het oog der wereld te verbergen; alleen dit is ons uit eene reeks van echte bescheiden gebleken, dat zij niets ten nadeele der Hertogin bevatten. Wijsselijk zocht zij TASSO'S onberaden hartstogt voor hare zuster tegen te gaan door wijze raadgevingen. Gelukkig, indien hij aan hare stem gehoor had gegeven!

In Januarij 1576 keerde TASSO van een kort verblijf te *Rome* terug; en werd weldra om eene onvoorzigtige daad in eenen onderaardschen kerker geworpen. Hij werd, wel is waar spoedig hieruit verlost, zoowel op zijn eigenhandig schrijven aan den Hertog, als door de tusschenkomst der beide Princessen; maar zijne gelukkige dagen waren voorbij, en niet lang daarna ontsloten zich de deuren van St. Anna voor den grooten dichter. De voorspraak der beide zusters was sedert onvermogend om de woede van den beleedigden ALFONZO te stillen. Van nu of aan verliezen wij de Hertogin uit het oog, en in zijne brieven, gedichten en andere stukken uit den tijd zijner gevangenschap, spreekt TASSO bijna uitsluitend van ELEONORA. Slechts twee brieven, uit dien tijd, aan LUCREZIA gerigt, bevinden zich in de verzameling, waaruit wij onze berigten putten; beide zijn zonder dagteekening. In den eenen bezweert hij haar, dat zij medelijden hebben mogt met zijne dwalingen, en verhoeden, dat hij in dien toestand omkwam; in den anderen smeekt hij haar om eenige verligting in zijn lot, en, zoo zij hem de vrijheid niet kon terug geven, en hem op nieuw tot zich nemen, dat zij dan althans zijne zwakke gezondheid schragen mogt.

Dat LUCREZIA alles aanwendde om zijn treurig lot te verbeteren, laat zich vermoeden, ook waar elk bewijs ontbreekt. De jaarboeken leeren ons, dat zij in de overige jaren van haar leven mild jegens ongelukkigen was, en dat de vlugheid en vrolijkheid van geest haar nimmer verliet, maar dat zij altijd behoefte aan verstrooijing bleef gevoelen. Nog bij haar leven werd TASSO uit den

kerker ontslagen. Hare wenschen vergezelden hem, toen hij arm, krank, afgemat door waken en zorgen, gedrukt door rampen en vervolgingen, zich naar *Rome* begaf. Haar hart was dankbaar aan de ALDOBRANDINI'S die den armen dichter opgenomen en hem den welverdienden lauwer op het kapitool voorbereid hadden. Zij bebeloonde de weldaden, aan haren lieveling bewezen, door, met voorbijgaan van hare bloedverwanten, hare gebeele nalatenschap te vermaken aan den Kardinaal ALDOBRANDINI. Welke andere reden dan dankbaarheid kon haar bewegen, om zoo te handelen ten opzigte van iemand, waarmede zij nooit in eenige betrekking had gestaan, en dien zij weinige dagen voor haar verscheiden (op den 12^{den} Februarij 1598) het eerst zag?

D.....

J.B.

Eindnoten:

(1) '*L'amour,*' zegt GINGUÈNÉ, '*n'etait pas alors seulement un sentiment ou une passion, il etait encore une science et le Tasse se piquait d'y exceller: pretention bien excusable dans un philosophe de vingt deux ans*.'

(2) Met dit onduitsche woord heb ik het Italiaansche *impresa* zoeken te vertolken. *Emblema* of *blasoen* konden ook gebruikt zijn. Sedert ALCIATUS kwam het Ital. woord in zwang voor allegorische voorstellingen der menschelijke hartstogten, lotgevallen, deugden en ondeugden. Onder TASSO'S werken is eene zamenspraak, getiteld: *il Conte, ovvero dell' Imprese*.

(3) Volgens de juiste aanmerking van ALBERTI, is het hier gezegde in strijd met de voorstelling. De haas neemt zijn' loop naar de zuilen, die den ingang van het paleis aanduiden, maar wordt teruggedreven door den hond, die van daar op hem toeschiet. De Hertogin heeft onzes inziens niet zoozeer een bepaald oogenblik zich voorgesteld, maar in het algemeen gedoeld op de aanvallen, waaraan TASSO te *Ferrara* ter prooi was geweest en verder zijn zoude.

(4) GIOV. BATT. NICCOLUCCI, genaamd PIGNA, bezat gedurende eene reeks van jaren het vertrouwen van ALFONZO, en verdiende die onderscheiding door zijne uitstekende bekwaamheden. Hij was geen vriend van TASSO, maar misbruikte zijne magt niet, om dezen te doen vallen. Had hij zulks gewild, het zoude hem ligt zijn gevallen. TASSO mistrouwde en miskende hem, ja ging zoover, om hem in zijn *Verlost Jerusalem*, onder den naam van ALETES aan den vloek der nakomelingschap over te geven. Zie C. II. St. 58. - ANT. MONTECATINO, een der geleerdste mannen van zijn' tijd, en ASCANIO GIRALDINI, een doorslepen staatsman, waren de hoofdbewerkers van TASSO'S rampen.

(5) De eik was in het wapen van het geslacht DELLA ROVERE, hetwelk voor den dichter steeds groote genegenheid betoonde. De laurier, die onder hare schaduw opwast, is het attribuut des dichters. Hij noemt denzelven in het sonnet, dat wij straks zullen mededeelen.

(6) Een paar verzen van DANTE, *Purgat. X*, schijnen tot dit schoone beeld aanleiding gegeven te hebben.

> Non v' accorgete voi, che noi siam vermi
> Nati a formar l' angelica farfalla?

d.i. Weet gij niet, dat wij rupsen zijn, geboren om in hemelsche vlinders over te gaan: De zijworm kan ook op den *Rinaldo*, de vlinder op de *Gerusalemme* doelen.

(7) Dit denkbeeld is valsch: eene rups gaat niet over in eene kraai. LUCREZIA schijnt mij toe, den knagenden worm tegenover den nuttigen zijworm, en de onheilspellende kraai tegenover de onschuldige vlinder gesteld te hebben. De rups zoude eigenlijk aan den laurier behooren te knagen. De kraai is getooid met bonte vederen, als in de fabel van *Esopus*. De toepassing ligt voorhanden.

(8) Dit was het algemeene gevoelen, waaraan TASSO al te ligtvaardig geloof sloeg. De gedichten van PIGNA zijn al te onbeduidend om aan plagiaat te doen denken. Zijne eer als geschiedschrijver is meesterlijk gehandhaafd door TIRABOSCHI, *Storia d. Letter. Ital.* V. VII. P. II. p. 323.

(9) Dit sprookje wordt herhaald in eene eigenhandige aanteekening van TASSO aan den voet eens briefs van 5 Mei 1572 aan ELEONORA. Onbegrijpelijk blijft het, hoe hetzelve ingang kon vinden, zelfs bij een man als GUARINI, die het opneemt in een bijschrift op een brief van TASSO. Blind vertrouwen in den zegsman alleen, kon in den zijworm eene visch doen herkennen.

(10) Dit is de zin van de Italiaansche spreekwijze: *Sono i cenci che volano in aria*. CASTI heeft ze ook gebruikt in zijne *Animali parlanti* C. XIV. St. 100.

> Che cruando s'ha da far co grandi e prenci
> Pur troppo è ver che van per aria i cenci.

d.i. Wanneer men te doen heeft met grooten en prinsen, is het maar al te waar, dat de lompen door de lucht vliegen.

(11) Met deze vergelijking doelt TASSO niet op zijnen rang aan het hof, maar op zijne betrekking tot de princessen. Hierop volgt in den brief het een en ander over geschenken van ELEONORA en BARBARA van *Oostenrijk*, de echtgenoote van ALFONZO.

(12) Het oorspronkelijke luidt aldus:

Sopra un quadro ricamato da LUCREZIA D'ESTE.

Vince natura ed arte il bel lavoro,
Ch'un angelica man tesse e colora.
Febo dei monti l'alte cime indora.
Quà la quercia frondeggia e là l'alloro.
Stride rauco l'augel non mai canoro,
Che de le penne altrui s'adorna e onora.
Se par che roda l'un verme e l'altro mora,
Ma li appresso dispiega i vanni d'oro.
Sfidono il tempo alte colonne, e i venti
Scherzan fra i drappi in alegrar giocondo.
Vedi i cani infierir, latrar li senti:
Hai pietá de la leprc. Or se Titiano
Col suo pennello fa meraviglia al mondo,
LUCREZIA al ciel con l'ago e con la mano.

Onze letterkunde.
(*Uit het leven van een dorps-notaris*.)

2e. Brief.

Waarde Vriend!

Zoo noem ik u met geheel mijn hart, ofschoon uwe aanmerking, dat ik u wel iets anders dan eene nietsbeduidende reis had kunnen vertellen, mij niet aangenaam was. Ik heb het wel onder de kenmerken der vriendschap hooren opnoemen, dat men elkander zijne gebreken vrij onder het oog moet brengen; maar ik beken u gaarne dat mijn denkbeeld van vriendschap nog niet tot die volmaaktheid geklommen is. Ik geloof, dat weinigen ze in die mate gevoelen, en het zal hiermede wel even zoo zijn, als met schrijvers, die (*in hunne voorrede*) gaarne aanmerkingen zullen ontvangen; maar het u kwalijk zouden nemen, wanneer gij er ook slechts ééne durfdet opwerpen. Maar - ik moet oppassen, dat gij mij nu niet weder zult verwijten, dat ik u eene verhandeling over de vriendschap in plaats van een brief toezend. Het verwondert u, dat ik u niets over onze letterkunde schreef; gij begrijpt het u niet - en wel, om de eenvoudige reden, dat gij geen dorpbewoner zijt. Ik zit er bijna mede verlegen om er over te schrijven; omdat ik zeker ben, dat, wanneer we weêr eens aan het praten komen, gij mij meermalen met een medelijdenden lach zult beantwoorden. Of ik er mij ongelukkiger bij gevoel omdat ik niet met uw enthusiasme ieder nieuw uitkomend boek in handen neem, het even doorblader en in den vriendschappelijken kring recenseer; omdat ik niet met ongeduld den eersten dag der maand afwacht, om te zien hoe *die* gewierookt, *deze* gehavend wordt; omdat ik niet met een kloppend hart den inhoud van het *mengelwerk* naga, om te zien of men uw stukje wel heeft opgenomen; omdat ik, wanneer ik meê wil praten, niet genoodzaakt ben om de eene of andere partij aan te kleven; (want in de letterkunde bestaan die, geloof ik, ook) omdat ik niet in de geheimen der recenseerende geleerden weet te dringen - of ik mij daarom ongelukkiger gevoel - o zeker niet! Wij lezen onze maandwerken in de derde maand na de uitgave, *dan*, wanneer ze de gretige handen der stedelijke letterkundigen verlaten hebben, en lezen, wat *gij* contrapartij zoudt noemen, met hetzelfde genot als de andere, wij begrijpen daarbij zeker menigen

uitval niet, die u óf doet applaudiseren, of binnen's monds een vloek doet prevelen; - maar - wij lagchen er somtijds over, dat wijze menschen zich zoo driftig kunnen maken om kleinigheden.

De kas van ons leesgezelschap, welks leden gij, behalve onzen nieuwen leeraar, reeds kent, laat echter niet toe, dat wij meer lezen dan de maandwerken; dat men dus voor het overige wel wat ten achteren is, spreekt van zelfs - ook daarom minder gelukkig? - ik geloof het niet. Mevrouw ROSAN met *het Land, in brieven* (ik hoor reeds uwen uitroep) gevoelt zich daarin gelukkig, JULIE stort tranen bij het *Lijden van den jongen Werther*, en zou het zeker niet voor uwen BULWER willen ruilen. ROSALIE leest nooit. De schoolmeester nimmer iets anders dan oude fransche romans, en de burgemeester vindt zijne liefhebberij in de resolutiën van het zalige *vrijheid, gelijkheid en broederschap. Het leven van Napoleon* is het voortdurend getijdeboek van den kapitein; zoodat ik maar zeggen wil, dat, wanneer ik niet in de gelegenheid was, om zelf nu en dan wat aan te koopen, het er, met al hun geluk, voor mij vrij treurig uit zou zien. Eén boek echter wordt hier misschien hooger geschat dan bij u: het is de Bijbel, die in ieder huis, ook in dat van de niet letterkundigen, als een heiligdom wordt bewaard; dat mogten de stedelijken wel van ons afzien en navolgen.

Wij hebben ook vergaderingen, voorlezingen. Niet van onzen predikant, wanneer hij ons zondags leeren en vermanen zal, want daar gaan wij allen heen als Christenen. Beschuldig mij over deze uitdrukking niet, alsof ik ons voor zooveel beter wil uitgeven, dan den stedeling - wij hebben geene keuze; en de zaturdagsche bespiegeling van het kerkenbriefje, waarbij uit de beoordeeling van *droog, langdradige, onverstaanbaar, goed, maar ook niet meer* en *welsprekend*, eindelijk de kerkgang bij den laatsten besloten wordt, is daardoor bij ons vervallen, maar - wij hebben de Maatschappij *Tot Nut van 't Algemeen*. Lach niet, omdat hare vergaderingen in zoovele steden niet bezocht worden, omdat gij iedere week twee of drie letterkundige bijeenkomsten kunt bijwonen: onze ééne vergadering in vier weken tijds, geeft ons misschien meer genot. Onze behoefte is zooveel gemakkelijker voldaan, omdat ons geene andere uitspanning wordt aangeboden. Logeer acht dagen in de residentie, inviteer 's maandags uwe dames voor de opera, en onder het naar huis rijden, hoort gij dan den lof van hetgeen zij zagen? - neen, men verheugt zich reeds in het aanlokkend denkbeeld, om den eersten acteur in *Robert* te zien: met andere woorden, gij wordt beleefd uitgenoodigd om haar uit te noodigen. Dingsdag vraagt gij haar, om niet voor uw nationaal gevoel

te bloozen, voor een treurspel van VONDEL, maar in de pause verlangen zij reeds naar het concert van woensdag; van het *Nut* durft ge dus niet eens te spreken, maar ook het concert is niet bevallen, omdat ze geen kennis van muzijk hebben, en niet opgemerkt zijn. Eindelijk komt de *Robert* - ach! hadden ze *dat* geweten! zaturdag zal de '*Marquise*' voor het EERST worden gespeeld, 'o! dat moet delicieus zijn,' en *gij* inviteert weder. Te huis komende vindt gij eene uitnoodiging van den spreker, om, als vreemdeling, met uwe dames *Diligentia* bij te wonen; - men heeft zich weder verveeld, want er waren geene andere dames, en dan 'zulk een geleerd onderwerp,' enz. Zoo gaat het ook met de '*Marquise*,' die men 'ik weet niet, geheel anders verwacht had' en - de week is om, en gij, ten minste uwe dames, waren nimmer gelukkig.

En hoe gaat het nu met *onze* vergadering? - Een uur, een dag, neen, veertien dagen te voren, weet gij reeds, wie er lezen zal; het onderwerp zijner lezing is reeds het dagelijksch gesprek, als ware het eene *thesis*, die hij tegen de geheele gemeente moest verdedigen. En, wat al beschikkingen, hoe men zich het best voor zal doen, welke hoed ROSALIE, welke shawl JULIE zal dragen! - zooveel toiletsbeschikking heerscht er in de residentie voor geene *galacomedie* als hier voor ons *Nut*. 'O, mijn lieve Notaris!' zeî Mevrouw ROSAN voor eenige dagen, 'zoo iets zult ge in *Leiden* te vergeefs gezocht hebben. Dat *Nut*, ik zou het niet willen missen o, voor nog zoo veel niet; het maakt me een geheel ander mensch - hoor, ik geloof niet dat we ons voor de stad zullen behoeven te schamen. En ROSAN zal ook bijdragen, - JULIE is er niet bij, - maar het is dan een allerliefst versje van die meid, ik ben er trotsch op, dat ze mijn dochter is, en Dominé zal ook bijdragen, - daar ben ik nieuwsgierig naar; het is voor het eerst, zoo als ge weet. En de vrederegter, nu, dat weet ge, dat is goed, niet waar? hij heeft er hier een stukje van voorgelezen, maar het was goed, hoor. En wanneer hooren we u eens, Notaris?' - 'Mevrouw' - JULIE trad binnen met haar aanstaanden. 'Mama! wat zal het maandag avond vol zijn: D^{o}. STAAL komt met zijne vrouw, en die twee logés uit *Amsterdam*, - of ze mantels om zullen doen? ik gaf wel wat als ik het wist, want wat zal het raar zijn, als we zoo twee saizoenen meê brengen?' 'Enfin, JULIE! ik weet het evenmin, maar laat WILLEM (de schoolmeester) eens zien, of hij het te weten kan komen, want ik zou ook niet graag een gek figuur maken.' Ons gesprek verkreeg eene andere wending, door een bezoek van onzen Dominé, een man, zoo als er meer zijn, die ook *zijne* gebreken heeft; maar waarom zoude men in zijnen stand ook het volmaaktste eischen? in alles een voetganger op het middenpad,

zoo in lengte en breedte, als in godgeleerde en letterkundige kennis, en daarom welligt het aangenaamst in de zamenleving; wanneer hij één gebrek heeft, het zou wezen van misschien wat gemakkelijk te zijn, en eenen zekeren afdoenden toon te voeren, die waarschijnlijk daarvan het gevolg is, dat hij sedert dertien jaren nommer één op zijne standplaats was. Zijne waardige gade zou mij minder bevallen, want, schoon manlief's woorden door haar als orakeltaal worden verdedigd, (zij kan het, bij voorb., niet lijden dat ge hem, waarin ook, tegenspreekt), ik zou haar, naar rang en regt, een duim in het wapen moeten geven, zij is - maar waarom verder voortgegaan; die duim weten er helaas zoo velen te gebruiken, dat haar karakter u overbekend moet zijn. Het *Nut* wenkt mij! - De zon kleurde met haar eerste stralen den omtrek van ons dorp, het vogelenheir zong zijn morgenlied, en begroette..... gij zoudt wel denken dat ik den aanvang van een of anderen roman naschreef, en dus *basta* daarmede. Liever: het was's maandags morgens mooi weêr, toen we 's avonds onze eerste vergadering zouden hebben, en onder de ingezetenen heerschte, even als bij een naderend onweêr, eene uiterlijke stilte. Tegen den middag wilde ik eene visite maken bij den vrederegter, maar de man was niet te spreken: ‘Mijnheer studeert.’ Dom mensch! kon ik dan niet begrijpen, dat iemand, die slechts ééns in het jaar voor het publiek spreekt, dien dag ten minste voor zijnen spiegel moet doorbrengen? - Mijn JONATHAN was mijne visite ook al minder welkom, dan ik dacht: hij was secretaris, en had, zoo als ge u in hem ligt kunt denken, nog de notulen in orde te brengen der voorgaande vergadering, en de notulen op eene dorpsvergadering zijn *geene* woorden, die door niemand der tegenwoordige leden gehoord worden. Ik moest dus mijn troost al weêr zoeken bij onzen kapitein. ‘Wel, me lieve notaris! wat ben ik blijde dat ik, u zie, ik had u juist willen laten vragen..... Mijnheer en Mevrouw SMIT; onze notaris of liever de vriend van den huize. Ja, ik had u willen laten vragen, maar neem uw pijp, gij weet den weg.’ - Er zijn menschen, die, wanneer er vreemden bij zijn, gaarne met hunne vrienden vertooning maken, bij zulke gelegenheid ontvangt men nimmer eene schoone pijp - een toevallig ledig staande stoel noemt men uw oude plaats, men vraagt u, wat men anders zelf zou doen, de meid te roepen, en laat u voorsnijden en dienen? - Zoo ook Mevrouw ROSAN, benijdt gij mij niet? - maar, zij wilde mij vragen, om, wat heden voor het eerst gebeurde, als van ouds te blijven dinéren. Wij eten vroeg, en onder eene pijp valt, zoo als van zelfs spreekt, het gesprek op letterkundige vergaderingen. Mijnheer SMIT, een man die een uur van ons dorp zijn geld verteert, dat hij vroeger in kinderspeelgoed

gewonnen heeft, en niet vergat bij den verkoop van zijn winkel de noodige kettingen en spelden voor zijn eigen toilet te behouden, vindt de schoonste verdienste eener redevoering, dat zij kort zij; geen wonder, want hij koopt boeken om zijne boekenkast te vullen, is lid van het *Nut*, omdat het hem acht uitgangen bezorgt en applaudisseert na elken lezer, om zijn gevlochten stok te doen bewonderen, en met de gedachte, dat bij weder zooveel nader aan het *na-Nut* gekomen is. Mevrouw SMIT, die gevormd is om eene waardige *groot*-moeder te zijn, doet, zoo als meer zwaarwigtige menschen, haren middagslaap. De meisjes kleeden zich, en, zoo als gij begrijpt, in zwarte zijde. ‘Als WILLEM nu maar kwam, want nu weten we het nog niet, en STAAL zal er nu toch wel zijn.’ - ‘In mantels, Jufvrouwen!’ zeî de schoolmeester, die verrassend binnen sloop. ‘Nu, ROSALIE! daar ben ik blij om,’ en zonder de liefde van den zuchtenden minnaar te beantwoorden, waren beide naar hare slaapkamer.

In het kort, met een lief gezelschapje van een onnoozele negen personen, gaan we ter bedevaart naar het regthuis.

De zaal, waar het vrederegt zitting houdt, de zaal der verkoopingen is voor heden in den tempel van Apollo ingesloten: de billetten, met het paard of koetje aan het hoofd, zijn afgenomen voor de naamlijsten en reglementen van de Maatschappij; de catheder, zaamgcsteld uit den voormaligen preêkstoel, en die voor onze tegenwoordige schilderschool eene ware antiquiteit zou zijn, werd dan door dezen, dan door genen bestegen, om te zien of er wel voor suikerwater gezorgd was, (punch is bij ons nog niet in de mode) en negen personen zijn reeds als toehoorders opgekomen. Gij gevoelt dat het *ons* gezelschap is, want, wanneer JULIE er mede gemoeid is, komt men nimmer te laat. Zoo lang de vergaderingen bestaan, zat zij steeds vooraan, en zij stelt er hare eer in, dat niemand haar deze plaats nog heeft kunnen ontrooven. O, vrouwelijke ijdelheid! Maar langzamerhand komen er meerdere. Met een ‘ik ben Mevrouws onderdanige,’ vervoegde zich iemand tot ons, in wiens zwarten rok met den achtbaren rolkraag, hoogen das, gekrompen pantalon en gegespte schoenen, ik dadelijk den plaklievenden schoolmeester uit het naburige dorp erkende, ‘die zomer is al weêr heengevloden, gelijk de sneeuw voor de zon, zoo knoopt zich de eerste vergadering als zonder tusschenstand weder aan de laatste.’ - ‘Ja, meester!’ antwoordde Mevrouw ROSAN, die ditmaal in de dichterlijke taal van den ouden man, waarschijnlijk wel uit aanmerking van zijn toilet, geen behagen schepte. De man wilde zijn gesprek nog voortzetten, maar daar kwam D^{o} STAAL met de *logés*, met de *logés* uit de hoofdstad - en daarvoor, het spreekt van zelve, moet een arme schoolmeester

plaats maken. ‘Bonsoir, Dames! hoe gaal het, o dat vind ik dol, kom hier bij ons zitten, de heeren zullen u gaarne hunne plaatsen cedeeren,’ ging Mevrouw ROSAN in éénen adem voort, eer wij gelegenheid hadden zoo beleefd uit ons zelven te zijn. ‘Ja,’ zei JULIE, ‘wij kunnen de heeren wel missen;’ geen wonder dat zij zoo sprak, want WILLEM kon geen *goed* woord meer verwachten: de Amsterdamsche waren *zonder* mantels. Gij zoudt u de étiquette van eene dorpsfreule moeten kunnen begrijpen om het wigt te gevoelen, dat haar de mantel van dien oogenblik gaf, en de mantel - zij had hem zachtkens kunnen laten afglijden, maar de hoed.... *perte irréparable*! - Wat is er toch bestendig op deze wereld! zelf het genot niet van eene boeren-vergadering.

Maar de burgemeester, de president, zwaait den hamer, en het is alles stil: de notulen van de laatste vergadering, die zeer belangrijk was, uit hoofde der eerste medaille voor drenkelingen, zijn gelezen. ‘Mag ik,’ maar die vraag was onnoodig, want de vrederegter had reeds gekucht, gedronken, en begon, na eene uitvoerige titulatuur, vooral aan de pronkjuweelen der schepping, die zijne rede met hunne hoogvereerende tegenwoordigheid wilden vereeren, om als zijn onderwerp op te geven: *Over de vriendschap*, en ofschoon gij het *nu* voor moeijelijk zoudt houden, om er iets goeds over te zeggen, hoewel ge er als kind reeds eene verhandeling over schreeft, de goede vrederegter had het gekozen, omdat hij niet gaarne een onderwerp boven zijne krachten bewerken wilde.

De lezing zelve zult *gij* mij zeker gaarne schenken, en met *goede* menschen drijf *ik* niet gaarne den spot. - Eene donderende toejuiching, *hier* alleen het uitvloeisel van genoegen, men is met weinig tevreden, was zijn loon. - Gaarne had ik een oogenhlik rust gehad, maar de Heer ROSAN stond, als door een tooverslag, op de plaats waar zijn voorganger nog naauwelijks het *dixi* had uitgesproken.

Hij zou ons vergasten op een gedicht van zijne oudste dochter, dan, hij hoopte slechts dat het den vrolijken toon, die er onder ons heerschte, niet zoude verstooren; het was een *Lijkzang op mijn hondje, dat van mijn vader den naam van* NAPOLEON *ontving*. Het laatste couplet wil ik er van afschrijven:

> Den Keizer dekt een zware steen
> Die doet hem leven bij de volken!
> Maar, ach! des meisjes droeve tolken,
> Zij brengen bloemen tot u heen.
> Den Keizer roemt en vloekt deze aard,
> Maar 't hondje dat naar hem mogt heeten,
> En dat ik nimmer zal vergeten,
> Ach! 't is ons enkel tranen waard!!!

Den goeden man liepen de tranen langs de wangen; of do voor-

rede echter voor een zijner hoorders noodig geweest is, zou ik betwijfelen. Het trof mij als de begrafenis in *Julius van Sassen*, bij onzen te vroeg ontrukten GRAS. En toch, de hond was zoo'n goed beest. Dominé, die men zoo kon aanzien, dat hij ons wilde toonen, dat eene letterkundige bijdrage, in vergelijking eener leerrede, kinderspel was, zoude het hek sluiten. Na eene uitvoerige beschrijving van de ligging van *Nova Zembla*, die hij ons voorlas uit een schoolboekje, besloot hij met de schoone plaats van TOLLENS: *Hier heeft de wintervorst*, enz Niet bijzonder nieuw,' zoudt ge waarschijnlijk zeggen, maar weet ge wat onze dominé zou antwoorden: 'Beter iets goeds dan iets nieuws, mannetje!' en daarmede mogt ge naar huis gaan.

De hamerslag dreunde nogmaals - en de vergadering was gesloten. 'Ge blijft nu immers nog.' - 'Neen, waarlijk niet, PIETJE is ziek, en het is morgen weêr vroeg dag, het wordt nu toch tien uur.' - 'Gij blijft;' - 'neen, jongen! 't is te winderig.' - 'Veel plezier verder, Mevrouw!' - 'Nacht, GERRITSEN!' - 'Jongen! laat me eens aanpijpen.' - 'JAN! zeg aan moeder dat ik nog blijf, hoor?' - 'Dag KEETJE! veel stichting.' - 'Waar is mijn hoed?' - 'KEES! denk morgen om die plantjes.' - 'Waarachtig! om zes uur.' - 'Nu, goeden avond!' - 'Bonsoir!' - Compliment!' - - -

En de zaal is veranderd in een koffijhuis. Ge zijt op het *na-Nut*. Verbeeld u echter geen *duizend*, zelfs geen *twee kolommen*, maar vier of vijf tafeltjes, die echter alle bezet zijn. Onder een glas wijn en een broodje zou er nu eindelijk een oogenblik komen om over het gehoorde te praten, bij u zou het zijn om het gehoorde, misschien liever de sprekers, te recenseeren. Zóó kan men het hier toch niet noemen, want daarvoor zijn wij te zachtzinnig. Ik heb het ten minste opgemerkt, wanneer ik dan bij dit, dan weder hij een ander tafeltje mij in het gesprek mengde 'Och! wat was onze vrederegter hartelijk,' zeî Mevrouw ROSAN, 'en wat bragt hij dat mooi bij van DAVID en JONATHAN, hoor eens, het is een knap mensch.' - 'Ja, ja;' zeî SMIT, maar we moeten toch ereis zien dat we hier betere wijn krijgen; deze is schrikkelijk aangezet, we zullen op het oogenblik duurderen nemen, maar het zal niet helpen.' - 'Dat hebt ge nu van het uitgaan,' antwoordde zijne vrouw, die er reeds tegen op zag om 's avonds laat nog een half uur te moeten rijden. 'Hoor, als we het nooit slechter krijgen, dan zullen we het gemakkelijker uithouden, dan die arme zielen op *Nova Zembla*.' - 'Ja, Dominé! dat zeg ik ook; maar mag ik uw (?) vers nog eens te huis nalezen, ik lees graag nog eens over,' - 'Ja, dat geloof ik, en dominé las het zoo mooi voor.' - Och, wanneer men iedere week in het publiek spreekt, dan

valt dat gemakkelijker;' en een blos van zelfvoldoening kleurde zijne ronde koontjes. - 'Ja, dat is allemaal gekheid' zeî JULIE, 'ge spreekt over al het moois van mijn vers om uwe domheid goed te maken, men moet toch maar een jongen nemen om iets vlugs te zien.' - 'Nu JULIE, ik bedank u nogmaals voor uwe lieve bijdrage, het was wezenlijk lief.' - 'Ja, vondt u? och het deed me ook zoo aan, toen het goede dier moest sterven.' - 'Kom, nog een broodje, JULIE.' - 'Ik dank je.' - 'Hebt ge wel gehoord dat hij meer dan eens ..... nadeed,' fluisterde eene der logés, (den naam kon ik niet verstaan) 'en dan het slot, o! het was geheel copie.' - 'Hoor eens, vrederegter! gij hebt goed partij getrokken van dien ORESTES en PYLADES, dat beviel me,' zeî STAAL. - - In één woord - men vond het mooi en goed en hartelijk; men wist er niet van gestolen regels, van te veel of te weinig romantiek, van stem-nabootsing onzer eerste redenaars - men zocht een gelukkigen avond en men had dien gevonden.

Met die stemming keerden wij huiswaarts, en het genoegen van dezen avond was meermalen het onderwerp van ons gesprek, totdat de dag naderde, dat we weer de voorbereidselen hoorden van de volgende leesbeurt.

Zoo ga het ook deze letteren - lees ze met genoegen; onthoud u van eene onvriendschappelijke critiek, laat het PHILIPPINE niet ergeren, dat ik u de aanmerkingen mededeelde der Amsterdamsche Dames, omdat zij ze toch zeker niet zoo maken zoude, en wanneer gij niets beters weet te doen, lees ze dan nog eens over of overleg, even als wij over den volgenden lezer, wat *ik* u een volgende keer wel zou kunnen schrijven.

S. DE VISSER S. ZOON.

Josepha.

1. De Spanjaarden.

Het was in het laatst van den winter van 1804, dat ik, als een vijftienjarige knaap, vergezeld van den rentmeester op het kasteel K...d, op den weg naar *Wiborg* uitreed, om de verwacht wordende Spanjaarden te ontmoeten. Er woei een scherpe zuidoosten wind, die de vorst nog gevoeliger maakte; en de stevige hoefslag der paarden verpletterde het ijs in het diepe spoor. Mijne verwachting was op het hoogste gespannen; op den top van elken heuvel verhief ik mij in den zadel, om de vreemde gasten te ontdekken; en om te weten of zij wezenlijk geleken naar die Span-

jaarden, welke ik op de platen van DON QUIXOTE gezien had. Eindelijk kwamen zij - het kavallerie regiment *El Rey* - langzaam dravende op hunne zwarte andalusische hengsten. Aanstonds begaven wij ons op de heide, om dezelve te zien voorbij rijden. Mijn ongestadige bedeesde blik verdeelde zich tusschen de vlugge, moedige en fijngebouwde paarden; de meestal bruine en zwartachtige ruiters, en hunne nette uniform. Verbijsterd van dit ongewone gezigt, volgde ik hen naar het kasteel, waar het regiment halt maakte, en ter inkwartiering in de omliggende plaatsen verdeeld werd. Wij kregen een majoor, een cadet, derzelver bedienden en zes ruiters. De majoor was een jong knap man, en blond als een Noorman. De cadet, een knaap van mijne jaren, met een aangezigt als melk en bloed, zoo als men zegt. Zulke bruine oogen, zulke donkere gewelfde wenkbraauwen, zulke roode wangen - zeide de kamenier mijner moeder - waren nooit te voren in Jutland gezien; zijn zacht, hoewel iets zwaarmoedig, gelaat, trok mij aanstonds tot hem; en ik waagde het, hem in het Spaansch te begroeten, met een: 'Welkom, Uwe genade!' Onder de nagelatene boeken van mijn overleden oom, had ik er onderscheidene Spaansche gevonden, waaronder ook het leven en de bedrijven van den beroemden ridder van *la Mancha*. Op het eerste gerucht, dat er Spaansche troepen hier in het land zouden komen, had ik er mij met alle kracht op toegelegd, om hunne taal te leeren, hetwelk mij te gemakkelijker viel, daar ik reeds Fransch en Italiaansch verstond; en een zeer goed Fransch en Spaansch woordenboek bezat, met aanwijzing der uitspraak. Niet zoodra had ik mijnen Spaanschen groet uitgebragt, of de cadet verbleekte - ik geloof van vreugde - en tranen rolden over zijne wangen; maar de majoor omhelsde mij en bestormde mij met eenen stroom van woorden, die zoo snel vloeiden, dat ik naauwelijks de helft daarvan verstond. Beschaamd en stamerend bad ik hem, toch langzamer te willen spreken. 'Zeer gaarne' riep hij, 'mijn lieve jongen! wij zullen elkander genoeg verstaan! binnen acht dagen zult gij een volkomen Spanjaard worden!'

De kenis was nu gemaakt; of liever, eene innige vertrouwelijkheid was aangeknoopt tusschen den Deenschen knaap en de Spaansche krijgers. Ik was geheel hun lieveling, en konde bijkans nooit van hen afkomen. Wanneer de officieren mij loslieten, geraakte ik in handen van de ruiters, die eenen kring om mij sloegen, en hunne vreugde en verwondering, door de luidruchtigste kreten te kennen gaven. Had ik te voren, uit vooroordeel, eene heimelijke vrees voor dolken en messen gevoed; deze moest weldra verdwijnen en vervangen worden door vertrouwen en toenadering. Ik moest deel nemen in hunne spelen en dansen, waarin de cadet

echter nooit deelde; zij leerden mij rijden en, met Spaansche toespraak, de anders onhandelbare hengsten besturen. Zij leerden mij de gezangen en liederen van hun vaderland zingen; en de cadet onderwees mij op de guitarre, welke hij in volmaaktheid bespeelde.

Nooit vergeet ik die schoone vreugdevolle dagen! soortgelijke heb ik er noch vroeger, noch later genoten! Welk een diepe, maar genoeglijke, weemoed beving mij, wanneer de kleine JOSEPH, met eene stem die van innig verlangen beefde, een bekoorlijk liefdelied zong, of eene romance op de schoonheid der natuur in *Valencia's* dalen. Zijn hoofd leunde dan aan de borst van zijnen ouderen broeder, den majoor; zijne oogen waren dan ten hemel geslagen, terwijl zijne vingeren, als geheel werktuigelijk en hem zelven onbewust, met de snaren speelden.

Het was duidelijk, dat beide broeders aan het heimwee leden; zij werden van dag tot dag stiller en zwaarmoediger, en JOSEPH kwam volstrekt niet meer buiten de kamer; zij waren bijkans altijd te zamen, en dikwijls, wanneer ik hen plotseling verraste, lag JOSEPH weenende in de armen van den majoor. Dan sloop ik spoedig weder naar buiten tot PEDRO of SANCHES, en galoppeerde met hen over velden en heiden.

Eens kwamen brieven nit *Spanje* met het berigt, van de eerste geweldenarij der Franschen, en van het eerste in *Madrid* vergoten Spaansche bloed. Hemel! welk eene uitwerking bragt deze tijding voort! De te voren zoo goedmoedige krijgers waren nu in eens als veranderd in wraakdorstende wilden. De vreeslijke verwenschingen, de razende gebaarden vervulden ons alle met schrik, totdat wij de oorzaken daarvan vernamen. Zelfs de anders stille, vriendelijke majoor beet op de tanden van verkropten spijt, en verhief dikwijls de krampachtige gebalde vuisten; JOSEPH was de eenigste, die geen toorn te kennen gaf; maar wel een diepen, knagenden kommer. Dit wilde oproer duurde slechts weinige dagen; die storm bedaarde en werd opgevolgd door eene angstige stilte; even zoo, als wanneer zwarte onweêrswolken den gezigteinder omspannen, en men niet weet, of die reeds uitgeraasd hebben of nog zullen razen.

Eenigen tijd daarna hoorde ik eens, midden in den nacht, een vervaarlijk leven in de keuken; ik hoorde vele hevige stemmen, en daaronder die van den majoor; mijne kamer vlak daarboven zijnde, wierp ik eenige kleederen aan en snelde naar beneden. Wat zag ik? den majoor, slechts in hemd en broek, over den grond vliegen, tusschen de vrouwelijke bedienden, biddende, roepende en vloekende, bijkans in vertwijfeling, daar niemand hem verstond. Zoodra hij mij in het oog kreeg, vloog hij op mij toe, omhelsde en kuste mij, trok mij hier- en daarheên, en schreeuwde

in het Spaansch: ‘eene vroedvrouw! om 's hemels wille, eene vroedvrouw! eene vroedvrouw!’ - ‘Voor wie,’ vroeg ik. - ‘Voor JOSEPH,’ antwoordde hij. Ik verklaarde oogenblikkelijk aan de vrouwen, wat hij begeerde; maar in plaats van de verlangde te halen, liepen zij gillende en lagchende naar hare kamers. Kortom, ik liep zelve naar den stal, en met een paar ruiters ging ik de vroedvrouw halen, die slechts een paar minuten verre van het kasteel woonde. Zij kwam aanstonds, en mijne moeder beval mij toen, mij weder naar bed te begeven. Des morgens beneden komende, weêrgalmde het geheele huis van de, mij geheel onbegrijpelijke nieuwstijding, dat de cadet van een meisje bevallen was.

Zoo als ik naderhand vernam, was de verkleede cadet de vrouw van den majoor, die tegen den wil haars vaders met haren beminde gevlugt en in *Italië* met hem gehuwd was. De majoor was een gezworen vijand der Franschen, zijn schoonvader daarentegen een ijverig Napoleonist, en tevens opperbevelhebber van het Spaansche corps hier in het land; redenen genoeg voor JOSEPHA, om de eens aangenomen verkleeding te behouden. De onlusten in *Spanje*, vereenigd met hare gedurige vrees en eenzame droefheid, hadden hare bevalling, eene maand vroeger dan zij verwachtte, doen plaats hebben. Het was dus niet te verwonderen, dat zij van een doodgeboren meisje beviel; maar wel, dat niemand te voren het wezenlijk geslacht van den kleinen bevalligen cadet vermoed had. Wel is waar, de huishoudster, de kamenier mijner moeder, en vele andere zeiden *nu*, dat zij heimelijk zoo iets vermoed hadden; maar men kent toch het spreekwoord: na-wijs is ligter dan voor-wijs.

Een paar dagen na de bevalling van JOSEPHA werd het weder onrustig onder de vreemdelingen; er was een gedurig loopen van en naar het kasteel. Onder de vergaderde hoopen hoorde men een schuw en heimelijk fluisteren, hetwelk nu en dan afgebroken werd door een haastigen en gedempten vreugdegil en vrolijke sprongen; tegen den avond was het geheele regiment in en bij het kasteel verzameld, te paard, met zak en pak; wij zagen nu, dat zij ons heimelijk wilden verlaten. De majoor had dien geheelen dag angstig rondgeloopen, dan eens in het vertrek zijner vrouw, dan weder naar buiten; nu eens zich op eenen stoel nederwerpende, dan weder opspringende en zijne handen wringende, zoo vertwijfeld, dat men het knakken der vingers in het naastgelegen vertrek konde hooren. Het was ontwijfelbaar, dat het de toestand zijner arme huisvrouw was, die hem beangstigde, en de onzekerheid, of hij haar zoude achterlaten, of mede nemen. Tot dit laatste werd echter besloten, en toen het geheele regiment bijeen vergaderd was, werd zij, in beddelakens ingewikkeld en op een bed liggende, in een

rijtuig gebragt, dat langzaam voorop reed, verzeld van den majoor en eenige ruiters. Toen hij afscheid van ons nam, liepen er voor het eerst tranen uit zijne oogen; eene zwijgende krampachtige omhelzing en een diepe zucht, waren zijn geheele vaarwel. Toen JOSEPHA naar het rijtuig gebragt werd, reikte zij mij hare hand; ik kuste die zwijgend en bevend; de droefheid had mij even sprakeloos gemaakt als de dierbare vreemdelingen. Kort nadat JOSEPHA weggevoerd was, zette het geheele regiment zich in beweging, onder het geroep van: *Adio! Adio! Espanna, Espanna! Napoleon caput! Francese caput! Adio gute Danese Adio!* Als bedwelmd staarde ik hen achter na; zij verdwenen weldra in het duister; slechts enkele vonken onder de voeten der dravende paarden beteekenden hunnen weg; en het dreunen, dat al zwakker en zwakker werd, verloor zich eindelijk in het suizen van de molenbeek.

Dit einde mijner kennismaking met deze verafwonende Zuidlanlanders had iets, zoo gelijkends met eene geestverschijning voor mij, dat het mij nog lang daarna voorkwam als een droom; of als eene treffende gebeurtenis in een schouwspel, wanneer de gordijn gevallen is, en men zich een weinig moet inspannen, onderwijl de verdichte of wezenlijke waarheid tijd ontvangt, om zich van elkander af te scheiden.

2. De heidebrand.

Drie maanden na het vertrek van de onvergetelijke Spanjaarden, zond mijn vader mij naar *Koppenhagen*, om in het corps landkadetten te worden ingelijfd. Ik ging de scholen door, legde mijn examen af, werd officier, en nam als zoodanig deel in de laatste veldtogten. In dien tusschentijd waren mijne ouders gestorven, na alvorens het kasteel K... en overige landerijen, tot zeer hooge prijzen verkocht te hebben; en maakten dus mij, hunnen eenigen zoon, bezitter van een aanzienlijk vermogen. Na den vrede behaagde mij de garnizoensdienst niet bijzonder, weshalve ik mijn ontslag vraagde en verkreeg. Ik trad in Russische dienst, waarin ik zes jaren bleef, en verliet toen ook deze weder, met een paar ordelinten en een paar zakken roebels. Twee jaren lang doorvloog ik nu een gedeelte van *Europa*, en kwam toen weder in *Koppenhagen* aan. Ik was nu op mijn dertigste jaar, dat ongestadige leven moede, en besloot stilletjes in mijn geboorteland te blijven; toen ik juist in de nieuwspapieren las, dat het kasteel K... wederom te koop werd aangeboden. Ik kocht dus dit ouderlijke goed

weder in, en was juist op weg daarhenen, toen mij de nacht overviel on eene van die heiden tusschen *Weile* en *Wiborg*. Den geheelen namiddag te voren had ik, vóór mij, een dikken wijd-uitgestrekten rook gezien. Zoodra het avond werd zag ik vuur, dat gedurig toenam in sterkte en uitgebreidheid. Ik wist nu, dat het een heidebrand was, welken ik in mijne jeugd reeds zoo dikwijls aanschouwd had. Zulk eene schitterende verlichting was voor mij altijd een vermakelijk schouwspel geweest; en de tegenwoordige scheen mij regt gepast te zijn, om mijne terugkomst naar mijne geboorteplaats te vieren. Ik beval den koetsier, zich te haasten, en naderde die vuurzee al meer en meer. Nu eens schenen die tallooze vlammen stil en onbewelijk te staan, als de lichten in eene geillumineerde stad; dan weder slingerden zij zich wild door elkander, of sloegen hoog in de lucht, naarmate de wind zich verhief of bedaarde. Dikke, met purper omzoomde, rookzuilen ligtten elkander op tegen de donkerroode wolken. Ik was nu zoo nabij gekomen, dat ik de blusschers kon zien, die, in onophoudelijke bezigheid, hier en daar, het vuur vooruit liepen; eenige staken met spaden de afbrokkelende korsten af, en stieten die met geweld vóor zich henen; andere liepen met groote plaggen op de vorken, om de vlam te dempen; wederom andere liepen, met vlammende hei ebundels in de handen, en staken zelf de heide in brand. Knetteren, kraken, ratelen en bulderen voltooiden de ontzachlijke schoonheid van dit tafereel.

Niet verre van den brand haalde ik eenen wagen in, die zeer langzaam reed en eindelijk geheel stil hield. - ‘Waarom houdt gij op,’ riep mijn koetsier. ‘Waarom wij ophouden?’ antwoordde de voorste, ‘hebt gij lust, door de hel te gaan, dan kunt gij immers voorbij rijden.’ - ‘Hier kunt gij niet voorbij komen,’ riep een der boeren, die, met zijne vork op den schouder, op ons toekwam, ‘de wind drijft naar den landweg, die op vele plaatsen reeds in den brand staat.’ - ‘Kunnen wij dan niet om den weg henen rijden?’ werd uit den eersten wagen gevraagd. ‘Neen,’ antwoordde de boer, ‘want dáár regts is een moeras; zoo gij den weg ter linker zijde kendet, kon het misschien gaan; maar dan moet gij eene streek dwars over de heide rijden, vóór dat gij weder op den landweg komt.’ - ‘Wilt gij ons den weg wijzen?’ vroeg ik nu. - ‘Ik durf niet van hier gaan, wegens den schout.’ - ‘Maar, indien ik u een bankbriefje geef?’ - ‘Dat ware iets anders, wilt gij naar *Wiborg?*’ - ‘Ja!’ - De boer gaf zijne vork aan een ander over, stapte links buiten het vuur om, en verzocht ons, hem maar te volgen. Mijn koetsier draaide het eerst in de heide, en de voorste wagen kwam nu achter, maar, daar het nu dwars over een oud begroeid wagenspoor ging, was het rijden al

vrij hortend; en bij elken stoot hoorde ik een vrouwelijk *ai!* uit den anderen wagen. Nu eerst dacht ik er aan, om eens achteruit te zien, en ontwaarde, behalve den koetsier, een gezet oudachtig man en eene jonge vrouw. Ik liet mijnen koetsier ophouden, steeg af, ging naar hen toe, en stelde voor, om de wagens voorop te laten rijden en te voet na te volgen. Dit voorstel werd aangenomen, en ik bood der Dame mijnen arm aan. Tot nu toe had ik haar aangezigt nog niet regt gezien, dewijl zij gedurig naar den brand zag; maar eene volmaakt schoone gestalte, welker omtrek de vlammen afschetsten, spoorden mij aan, om eenige zoogenaamde aardigheden te zeggen, zoo als b.v.: Dat ik mij nu tusschen twee vuren bevond (ik ging namelijk tusschen haar en den brand); dat dit niet de hel kon zijn, zoo als haar koetsier geroepen had, omdat de engelen zoo nabij waren, enz. Mijne toespraak werd zoo geestig beantwoord, dat ik nieuwsgierig werd om den mond te zien, die zoo wel sprak. Plotseling hield ik mij, alsof ik eenen misstap deed, en draaide den rug naar het vuur. Ik zag - hemel! ik zag een wezenlijken engel, eenen engel, zoo bevallig, zoo majestueus schoon, dat - weg was al mijne geestigheid, al mijn moed. Had ik te voren te veel gesproken, zoo sprak ik nu te weinig, want ik zeide volstrekt niets. Dikwijls wilde ik op nieuw het afgebroken gesprek weder aanknoopen; maar alles wat mij inviel, scheen mij toe, aartsdom te wezen. Kortom, ik begon half en half te gelooven, dat ik verliefd was; hoewel mij ook wel eens eene andere vertolking inviel, namelijk: dat dit hemelsch schoone aangezigt mij bekend was, ofschoon ik mij volstrekt niet herinneren kon, wáár en wanneer ik hetzelve gezien had. Ik schaamde mij hoe langer hoe meer over mijn plotseling zwijgen; en het viel mij als een steen van het hart, toen de reisgezel van dit meisje een gesprek begon over den heidegrond, en mij dienaangaande eenige vragen deed, welke ik bij geluk nog in staat was te beantwoorden. Aldus naderden wij weder den landweg, en toen het meisje mijnen arm losliet; en weder in haren wagen stapte, had ik hetzelfde gevoel, alsof men, uit eene warme kamer, in eene ijskoude lucht komt. De wagen rolde voort; zij draaide zich nog eens om, om mij een vaarwel toe te knikken; maar ik bleef staan en was misschien nog lang blijven staan, zoo niet mijn koetsier gevraagd had, of ik niet wilde verder rijden. Ik zette mij in den wagen, terwijl intusschen de andere vooruitgereden was, en zeer snel voortging; maar, hoezeer ik wenschte, om dezelven in te halen, had ik geen besef genoeg, om mijnen koetsier te bevelen, zich te haasten; bewijs genoeg dat mij iets scheelde - en ik geloof bijkans, dat ik eene soort van vrees had, hem dit te herinneren. Hoewel ik kort daarna berouw had van deze beseflоosheid, ver-

trooste ik mij met de gedachte, dat ik weldra, met haar in de herberg zoude zamen komen. Ik kwam dan ook daar aan en zag - haar niet. Ik vraagde - men wist niets van eenen anderen wagen; deze moest voorbij gereden zijn. Ik beschreef beide reizenden, zoowel als mogelijk; men kende die niet; en giste nu op den eenen, dan op den anderen, waardoor ik nog meer in de war geraakte. Ik wilde hen na, maar waarhenen? De weg verdeelde zich, bij de herberg, in drie sprongen; welken zoude ik volgen? Gemelijk, hongerig en verliefd, ging ik naar bed, verwenschende mijne eigene domheid, dat ik niet eens getracht had, om haren naam en hare woonplaats te vernemen.

3. De danspartij.

Het najaar en de winter waren te zamen gekomen, en streden om de heerschappij; dat is zoo veel te zeggen, als: het was in het laatst der maand November, toen sneeuw, hagel, regen, storm en nevel wedijverden, om de aarde te ontblooten, en om hemel en gemoedsgesteldheid te verduisteren. Mijne landhuishouding was ingerigt; een rentmeester was aangenomen; Amerikaansche ploegen, wied- en dorschwerktuigen aangeschaft; Zwitsersche koeijen en Spaansche schapen ingekocht; de woning der hofstede was hersteld, en zoowel in- als uitwendig-opgeverwd; nieuwmodische kroonen en lampen, nieuwe meubelen en fraaije schilderijen versierden de nieuwbehangene vertrekken; met één woord, er ontbrak niets dan - eene vrouw. Maar, ik had mij nu eenmaal in het hoofd gezet, om geene andere te willen huwen, dan mijne schoone van de heide, welke ik na vele maanden nog niet vergeten had; hoewel ik nu en dan er wel aan toe was, om dat geheele avontuur voor eene verschijning, en haar zelve voor eene vuurnimf te houden. Ten einde, in dat duistere weêr, mijne zinnen een weinig op te wekken; en ook, om met de fatsoenlijke lieden der omstreken eene betamelijke kennis te maken, had ik, met behulp van mijnen rentmeester, die hier zeer goed bekend was, al de fatsoenlijke lieden van twee mijlen in den omtrek, tot eene danspartij laten uitnoodigen. Die avond kwam aan, en de eene wagen na den anderen, met Heeren en Dames, rolden het plein binnen. In de, met wit marmer belegde, vóórzaal ontving ik mijne gasten, zoo hoflijk als mij mogelijk was, gekleed in mijne Russische huzaren uniform, en versierd met mijne ridderorde. Hier herkende ik menigen vriend en vriendin mijner jeugd, en zag vele nieuwe aangezigten; maar geene derzelven was in staat, om mij-

nen pols sneller te doen kloppen. Zoodra de Dames en Heeren een weinig verkleed waren, en de rentmeester mij verzekerde, dat reeds de meeste gasten aangekomen waren, opende ik de danspartij. Ik had reeds de kolonne tot op het laatste paar afgedanst, zonder de andere Dames regt aangezien of opgemerkt te hebben, dat juist nu een nieuw aangekomen paar zich nog geplaatst had. Terwijl ik dan ook dezer Dame de hand bood, tot eene ronde, viel mijn blik op haar aangezigt, - 'o AMOR! gij Heer van Goden en menschen!' - zij was het. Ware ik door een beefaal aangeraakt, ik had geenen heviger schok kunnen gevoelen; op dien schok volgde eene zachte beving; maar of het mijne hand was of wel de hare die beefde, wist ik nog niet; waarschijnlijk waren het wel beide. - 'Zoo als laatst,' begon ik na geëindigden dans, 'scheiden wij nu niet.' - 'Het was bij den brand, geloof ik,' antwoordde zij blozend. - 'Weet gij, dat die nog voortduurt?' - 'Och!' zeide zij ernstig, 'dat moet een ander vuur zijn, dat ligtelijk op eene heide gevat wordt.' - 'Maar niet zoo ligtelijk wordt gebluscht.' - 'Dikwijls gaat het van zelve uit,' hernam zij zuchtende. - 'Ditmaal niet,' zeide ik met drift, en verzocht haar tot den volgenden dans.

Waarom zoude ik al mijne verliefde gekheden van dien nacht herhalen? Den anderen morgen zat ik tot over de ooren in verliefdheid, en reeds dienzelfden namiddag reed ik naar de hofstede van den Heer N., om naar de gezondheid van zijne schoone dochter te vernemen. Het goede kan niet te dikwijls gedaan worden; daarom herhaalde ik mijne bezoeken, eerst alle twee dagen, vervolgens elken dag, totdat eindelijk mijne geliefde JOSEPHA in mijne armen zonk, en mij hare wederliefde beleed. Onverwijld zocht ik nu den vader op, ten einde hem om de hand van zijne beminnelijke dochter te vragen.- 'Van ganscher harte,' antwoordde hij, 'gun ik u dit meisje, maar - een woordje vooraf, zij is - niet mijne dochter, hoewel ik haar zoo innig lief heb, alsof zij mijne dochter ware.' - 'Hoedat?' riep ik uit, 'wiens dochter is zij dan?' - 'Wilt gij haar nu toch hebben?' - 'Al ware zij ook de dochter van een armen daglooner, moet en zal zij toch mijne vrouw worden.' - 'Welaan dan! Ik zal u dan hare afkomst openbaren; maar dit moet tusschen ons beide een eeuwig geheim blijven. Zij zelve weet er niets van, en moet er ook niets van weten; want zulks zoude slechts eene noodelooze verstoring van hare zielrust zijn. Gij herinnert u wel den tijd, toen de Spanjaarden hier in het land waren?' - 'Ja, zeer wel!' - 'En dat de verkleede majoorsvrouw van een doodschijnend kind beviel?' - 'Ja wel, ja wel,' riep ik, met hooggespannen ongeduld. - 'Nu dan: de vroedvrouw, welke wilde beproeven of er ook nog eenig

leven in het kind was, maar de noodige hulpmiddelen daartoe niet bij zich had, nam het kind aanstonds mede naar huis; latende de ouders in het vermoeden, dat het kind dood was, en dat zij voor de begrafenis zoude zorgen. Na onafgebrokene pogingen, gedurende een paar uren, bragt zij ook den adem en eindelijk het geheele leven in dit kind terug; maar, daar hetzelve ten uiterste zwak was, en zij vreesde, dat het toch zoude sterven, wilde zij aan de ouders de eerste gelukkige uitkomst niet berigten, vóór dat zij het kind, geheel hersteld en buiten doodsgevaar, kon teruggeven. Eerst na eenige dagen was het gevaar voorbij, en toen snelde zij een 's morgens vroeg naar het kasteel, om de ouders met die blijde boodschap te verrassen, maar deze - waren des avonds te voren vertrokken. Vervaard en verlegen zijnde, verzweeg zij nu ook dit geval voor uwe zalige ouders, en ijlde naar huis terug, om te overleggen, wat zij nu zoude doen. Juist in dat oogenblik werd zij bij mijne, nu zalige, vrouw geroepen, welke ook, na eene zeer moeijelijke verlossing, van een wezenlijk dood kind beviel, en eenige uren bewusteloos lag. In mijne diepe droefheid stelde nu de vroedvrouw mij voor, om het opgekweekte kind dier Spanjaarden als mijn eigen aan te nemen, en ook mijne vrouw van dit vrome bedrog onwetend te laten. Bit voorstel was mij hartelijk welkom, en dewijl er toevallig geene getuigen waren, kon het ook gemakkelijk ten uitvoer worden gebragt. Mijn eigen kind werd dan in stilte begraven, en het arme Spaansche wicht werd in deszelfs plaats gelegd. Mijne vrouw heeft dit kleine verlaten schepseltje als haar eigen gezoogd en gekweekt; heeft het twaalf jaren lang als haar eigen opgevoed, en is toen ook in het geloof gestorven, dat het haar eigen kind was.' - 'Hoogst wonderbaar!' riep ik uit, maar - vergeef mij! - hebt gij nooit getracht, om berigten van hare ouders in te winnen?' - 'Voorzeker heb ik; maar, opregt gesproken, altijd met vrees van die te vinden; want, in dat geval, had ik een lief kind moeten afgeven; en mijne lieve vrouw meer moeten bedroeven, dan ik haar eerst verblijd had. Meermalen heb ik aan een vriend in *Barcelona* daarover geschreven, die mij telkens meldde: Dat de majoor en de vermelde cadet waarschijnlijk in dien slag tegen de Franschen gesneuveld waren, waarin bijkans het geheele regiment *El Rey* verdelgd was geworden.' - 'Maar die naam van JOSEPHA?' - 'Zoo heet ook mijne schoonmoeder, die thans nog in *Koppenhagen* leeft; bij welke ook mijne pleegdochter deze laatste drie jaren is opgevoed, en van wáár ik haar juist in dien zomer terughaalde, toen wij elkander bij den heidebrand ontmoetten.'

Innig bewogen snelde ik naar JOSEPHA terug; zij vloog in mijne armen, en vroeg fluisterend en bevend: 'ben ik de uwe?' -

‘Ja, gij zijt de mijne,’ zeide ik, en vreugdetranen van hare wangen kussende - ‘gij zijt de mijne, en alleen de mijne!’

4. De bruiloft.

Het vrijen was geëindigd. Nog stonden wij voor het bruidsbankje, en ontvingen de gelukwenschen van het gezelschap. Lieflijk bloosde mijne bekoorlijke bruid, zeer ontroerd in hare liefdevolle ziel. Met stille vriendelijkheid bedankte zij de begroetende vrienden en vriendinnen; zij lachte wel, maar regt eigenlijk gesproken, door de tranen henen. Toen zij nu, met al het vuur der kinderlijke liefde haren pleegvader omhelsde, en hem weenend aan haren boezem drukte, toen bleven noch zijne, noch mijne oogen droog. - ‘Vader en moeder zullen u verlaten;’ - hier verstikte het weenen zijne stem - met drift vloog hij om mijnen hals. Ik verstond hem, maar kon van ontroering niet antwoorden; maar zwijgend herhaalde ik en bevestigde den plegtigen eed: deze ouderlooze engel getrouw, heilig en eeuwig te zullen beminnen.

Eindelijk waren alle plegtigheden afgeloopen, en de diepe ernstige gevoelens maakten plaats voor eene vrolijker stemming. Het talrijke gezelschap kwam aan, en schaarde zich in de groote, helder verlichte zaal, en weldra werden scherts en spel en lagchen, luid en algemeen. Ik ontving wederom gelukwenschen, nu van den eenen, dan van den anderen; maar mijne oogen volgden onophoudelijk mijne bekoorlijke bruid, die tusschen de andere dames zweefde, als de maan tusschen de starren.

Een uur was aldus verloopen, toen mijn schoonvader mij kwam berigten; dat, beneden, in het dagelijksche vertrek, zich twee reizigers bevonden, welke op de heide waren verdwaald geweest; dat hij met dezelve niet te regt konde komen, want zij spraken een wonderlijk mengsel van gebroken duitsch en andere talen, welke hij niet verstond. Dewijl zij welgekleed waren, en hun geheele voorkomen bewees, dat zij fatsoenlijke lieden schenen te zijn, wenschte hij, dat ik dezelve in het gezelschap mogt ontvangen, en naar beneden gaan, om met dezelve te spreken. Terwijl hij nog sprak, kwam de predikant tot mij, en meldde, dat zij voorgaven, Franschen te zijn, die, om staatkundige gevoelens, uit hun vaderland verjaagd waren; dat zij in *Amerika* eene toevlugt hadden willen zoeken; maar, door langdurige stormen en tegenwinden afgedreven, waren zij aan de westkust van *Jutland* gestrand; thans waren zij op reis geweest naar *Koppenhagen*, van

waar zij, met de eerste gelegenheid, weder naar *Amerika* wilden onder zeil gaan; dat zij, op zijne aanmoediging in het gezelschap zouden verschijnen. Naauwelijks had hij dit gezegd, of de reizenden traden in de zaal, een man en een e vrouw; hij was een groot, welgemaakt en scherpgeteekend, eenigzins bejaard man; zij scheen jonger te zijn, maar onder een grooten reishoed, kon men naauwelijks haar bleek en zwaarmoedig gelaat zien. Zij groetten naar alle zijden, met gepaste deftigheid; de predikant en ik, als de eenige die met hen zouden kunnen spreken, gingen hen te gemoet, en begonnen een gesprek in het fransch met hen over hun onheil te beklagen. De man, tot wien ik mij in het bijzonder wendde, sprak wel genoeg, hoewel in een gebroken taal, en met een vreemden klemtoon. Ik vermoedde derhalve, dat zij geene Franschen waren, en vroeg derhalve: of zij ook liever italiaansch of spaansch wilden spreken? Te vergeefs echter wachtte ik lang op een antwoord; hij stond roerloos en scheen niet eens gehoord te hebben, wat ik vroeg; stijf en strak zag hij over mij henen, nu eens hoog rood wordende, dan weder dood bleek. Ik zag mij dus om - het was mijne bruid, die hij aanstaarde. Te gelijker tijd werd nu mijne bruid ook door de vreemde dame opgemerkt, welke aanstonds met den uitroep: *Gesu Maria!* verbleekte, wankelde, en zich aan den arm van den man vasthield. - ‘Spreekt gij spaansch?’ vroeg hij, met eene zwakke en bevende stem. - ‘Ja!’ - ‘Wie is - die schoone - dame?’ vervolgde hij. - ‘Heden mijne vrouw!’ - ‘Vergeef mij - mijnheer! - het gezigt - van uwe bruid - moet ons wel treffen - wilt zelf zien - of gij niet eene - eene onbegrijpelijke gelijkheid vindt - tusschen haar - en mijne vrouw?’ ik zag de eene en de andere aan - ik zag en vergeleek - ik ontroerde - nu was de beurt aan mij, om zijne vraag onbeantwoord te laten - ik stond te beven - ik zag hem nog eens aan - als een bliksemschicht voer het door mijne ziel. - ‘Heet gij G...., en zij JOSEPHA?’ riep ik stamerende uit. - ‘Ach, mijn God! ja!’ antwoordde hij. - ‘Dan - dan -’ overweldigd door mijne aandoeningen, kon ik niets meer uitbrengen, maar vloog om den hals van den - majoor. ‘Mijn vader!’ fluisterde ik, en een stroom van tranen gaf lucht aan mijn beklemd hart.’ ‘Mijne moeder!’ snikte ik, haar omhelzende - ‘ik ben ANTONIO - mijne bruid is - uwe dochter.’ - Het geheel verbaasde gezelschap had eenen digten en zwijgenden kring om ons heen gesloten, en wachtte, met hoogstgespannen nieuwsgierigheid, naar de oplossing van dit onverklaarbare raadsel. Mijn schoonvader - die dit nu slechts sedert eenige uren, en bij procuratie, geweest was - begreep het eerst den zamenhang dezer verrassing, geleidde mijne bruid tot ons, en zeide

tot haar: ‘ziet, hier hebt gij uwe ouders!’ Ontsteld van dit onbegrijpelijke, weêrstreefde zij; maar de moeder liet los, sloeg de armen om hare dochter, en drukte ze aan haren boezem. Mijne bruid, die nog niets begrijpen kon, zich door een vreemde vrouw zoo gedrukt voelende, gaf een gil en wilde zich los rukken. De moeder liet haar los, en scheen aan de waarheid van zulk een wederzien te twijfelen; maar nu greep haar de vader in de armen, omhelsde en kuste haar. Toen eerst keerde mijne stem terug: ‘JOSEPHA!’ riep ik, ‘lieve, dierbare JOSEPHA! deze zijn wezenlijk uwe ouders!’ - toen hing zij onmagtig in de armen haars vaders - mijne moeder zeeg in de mijne. -

Weldra kwamen zij weder tot zich zelve, en toen stortten wij, vier gelukkige menschen, onze van vreugde dronkene en overstelpte harten, met tranen van dankbaarheid, voor den hemel en voor elkander uit. Vragen en antwoorden, uitroepingen en liefkozingen wisselden zich af; en slechts allengskens konden alle twijfelingen opgelost, al het duistere opgehelderd worden; slechts langzamerhand konden wij elkander begrijpen en verstaan; en vergenoegder bruiloft is misschien wel nooit op de heide van *Jutland* gevierd, als de onze was.

Ik vind het noodeloos, om thans over de verdere lotgevallen mijner schoonouders uit te weiden: hoe zij naar *Spanje* teruggekeerd waren; wat zij aldaar ondervonden en geleden hadden; waarom zij, na zoo veel tegenspoed, besloten hadden, dit hun vaderland te verlaten; enz., dit alles behoort niet hier ter plaatse. Dewijl zij geene andere kinderen gehad hadden, waren zij gemakkelijk te overreden, bij deze hunne wedergevondene eenige dochter te blijven. Hunne zorgen en wederwaardigheden zijn nu veranderd in vreugde en rust; hunne levenskracht en liefde zijn weder verjongd; de Staatkundige stormen en verschrikkingen zijn reeds vergeten; want hun omzwerven is geëindigd, en tevens - mijne geschiedenis.

Uit het Deensch van
S.S. BLICHER.
G.J.M.

XXXI December.

- - ik werd uitgenoodigd om familiaar den Maandag-avond te komen passeren, en wel met een *livrei-bediende*. Elke uitnoodiging zoude ik zonder bedenken geweigerd hebben, maar *heden*, mijne eerzucht was gestreeld, ik had slechts weinige oogenblikken

tot beraad, en ... accepteerde. In de eerste uren gevoelde ik mij door deze uitnoodiging, waarover ik misschien op een' anderen tijd zoude gelagchen hebben, gelukkig. - Onze eerzucht heeft van die zwakke oogenblikken! - Ik geloof het kind, dat met angstige bezorgdheid naar den knecht heeft gewacht, die hem *te spelen moest vragen*, wanneer hij ten minste de voorloopige aankondiging op de school gelooven mogt, en wiens grootste vreugd bestaat tot het uur waarin de kinderpartij haren aanvang neemt. Ja, toen ik mij kleedde, had ik zóó gaarne nog *af*geschreven, maar dan zag mijne verbeelding die schoone *livrei*..... en ik gevoelde, dat eene weigering niet *fashionable* zoude zijn.

Ik trad binnen, men bekeek mij van het hoofd tot de voeten; niet gelijk de hoofdman zijne manschappen inspecteert, maar met die gemakkelijkheid, die der groote wereld zich ten studie heeft gemaakt. Naar het mij toescheen, was er niets op mijn toilet aan te merken, ten minste mijn binnentreden gaf noch stof tot een spotachtigen grimlach, noch tot eenig gefluister. Men presenteerde de thee, speelde guitarre, en vermoordde alzoo het eerste gedeelte van den avond, dien in onzen huisselijken kring voor den gelukkigsten des jaars gehouden wordt. Maar, het kon beter worden - aan de speeltafels gaf men mij de plaats van eer - ik *omberde* in gezelschap van de vrouw des huizes. Uitmuntend spel! de numero een in de rij der kaartspelen; maar *heden*, meer dan eens heimelijk door mij gevloekt: Ik dacht aan huis. Eindelijk speelde de fraaije pendule het bekende *ou peut-on-être mieux*. Moeijelijk had ik eene fijner satire, een scherper verwijt kunnen uitdenken, dan in dit oude lied lag. Ja thuis! waar kon ik beter zijn? - Het sloeg *middernacht;* onwillekeurig zag ik naar de deur; en ja, zij opende zich alweder voor dien verleidelijken livrei-bediende, maar te vergeefs luisterde ik naar eenige gelukwensching. Wel ontstond er onder de aanwezigen een algemeen gefluister, een half zacht: '*Ik maak u mijn compliment met het feest van dezen dag*,' maar het '*Sans prendre*,' of '*Schlem*, bragt allen weêr in de vorige stilte terug.

Ten drie ure nam ik afscheid en vertrok. 'En zóó, zóó viert men dáár *Oudejaars-avond!*' herhaalde ik bij mij zelve, toen de liefelijke Maan, die het nieuw ingetreden jaar voor het eerst begroette, mij naar huis vergezelde. Ach had ik kunnen klagen! maar iedere klagt was immers tot mij zelven gerigt! - Mijn vader, mijn grootvader hadden hun geheele leven door, dien avond *thuis* gevierd; als oudste zoon, die, al heeft hij ook zijne stem verloren in het huwelijk zijner zusters, zoo als bij de zalige *Israëliten*, toch nog altijd een schreefje vóór heeft, vierde ik hem reeds op mijn vijfde jaar, en had nog nimmer verzaakt; en heden - had de

ongelukkige *livrei*-bediende den schakel verbroken, den roem vernietigd, dat ik eenmaal aan *mijne* kinderen zoude kunnen zeggen: ‘Ziet gij, *dezen* avond hebben uwe vader, grootvader en overgrootvader aan den huisselijken haard, zonder uitzondering, gevierd.’ Dan zou ik moeten bloozen .... om de schoone *livrei*.

Maar ik wil het hun hierdoor mededeelen, opdat zij zich wapenen. - Ook *zij* toch zullen als ik den *Oudejaars-avond* lief hebben, en ik wil hun het verdriet besparen, van, al is het dan ook slechts ééns in hun geheele leven, dien in verwijt te hebben gesleten. Als *ik* zullen zij als kinderen zich verheugen, om den volgenden morgen hun's vaders naamkaartjes te mogen rondbrengen, en bij ieder schellen naar de deur loopen, om ze van mijnen boekverkooper te ontvangen; als *ik* zullen zij zich ouder wanen dan zij zijn, omdat zij tot nà twaalven mogen opblijven; als *ik* zullen zij zich, wanneer het *laat wordt*, bij de kinderen voegen, om als de klok het beslissend uur slaat, naar binnen en mij om den hals te vliegen, en mij toeroepen: Vader, heil en zegen! Zalige kindschheid, zóó immers viert gij dien avond? -

Maar ook wanneer zij ouder zijn, blijft hij hun dierbaar, en al draagt hun genot minder den stempel der onschuld, hij zal hun heiliger worden. O! ik herinner het mij, hoe ik meer dan ééns aan mijnen kantoorlessenaar, wanneer ik de laatste pennestreek gemaakt had, eenige oogenblikken alléén ben gebleven. Dan stond dat geheele verloopen jaar voor mij, dan aanschouwde ik mij-zelve in duizenderlei handelingen, en, God weet het, dan rolde wel eens een traan langs de gloeijende wangen; dan had ik zoo graag dat uur tot dagen verlengd; dan was het mij zoo wèl - dan gevoelde ik zoo levendig mijne betrekking tot den hemel; dan sprak het daarbinnen zoo luide: *God is liefde*. Dan was ik zoo zalig!..... O voort! voort toch, glinsterende bediende! -

‘Waar kan men beter zijn,’ speelde de pendule. Zeg het mij, gij, in wiens huisgezin de liefde woont, waar *beter zijn* op een Oudejaars-avond! Is het niet of ieders gelaat, aller toon en woorden vriendelijker zijn dan immer? zoudt gij het durven wagen *iets* onaangenaams te uiten en de tedergestemde gemoederen te kwetsen? - Kent gij een schooner oogenblik, dan wanneer de vader zijnen zoon de hand reikt, de moeder hem omhelst en zegent, bij de geboorte van het jaar; wanneer woorden ontbreken om de *dankzegging* voor het verleden in een *bidden* voor de toekomst te doen in een smelten - Zie, *dan* mogen de engelen vrij juichen: ‘Vrede op aarde, God heeft in den mensche welbehagen!’ en wij, herhalen: Amen, Amen!

Mogt uw geheele leven slechts éénen Oudejaars-avond zijn.

TOBIAS.

Brief van een negentigjarigen correspondent aan de redactie over ons tegenwoordig tooneel.

Nu zes en zestig jaren Mijnheer, was ik vier en twintig jaren oud. Dit is geene omslagtige wijze van u te zeggen, dat ik thans negentig ben. Ofschoon ik eene vaste hand schrijf, ofschoon ik slechts met eenige ongerustheid opzie tegen een winter, die zich zoo barsch aankondigt, ik speculeer niet met mijne jaren, allerminst tegen de redactie van de Gids. Alleen wilde ik u op het tooneel verplaatsen van mijn eerste en laatste heldenfeit. Ik droeg toen een parelkleurden rok met wijde opslagen en *point d'alencon* lubben, een zwarte zijden broek en daaronder grijze kousen met oranje klinken: de uiteinden van mijn ligchaam, dat wil zeggen van mijne kleeding, waren eigenlijk *hors d'oeuvre*. Want, gelijk mijne schoenen onder het patronaat stonden van duchtige strikken, zoo kwam mijn hoed in weinige aanmerking, vergeleken met de alongeparuik, waaronder mijn brein zuchte of sufte, zoo gij wilt. Het gewigtigste van mijne kleedij was mijn degen, het gevest was echt zilver, doch het staal, volgens de nationale gewoonte van die dagen, in de schede verroest.

En thans, - maar gij zult nader vernemen wat ik thans ben - O drames! o kunstbederf!

Ik ben altoos tegen huishoudelijkheid geweest op het punt van het tooneel, en heb mij in de toenmalige koffijkamer tegen het verhuren van het gebouw luide genoeg uitgelaten. Verbeeld u hoe ik te moede was, toen ik op den II^{den} Mei de kroonen in de Bak zag vallen: Rotterdamsche Dames hadden mij, tegen mijne grondbeginselen, naar het drame gelokt. Rotterdamsche Dames! Ik heb altoos een kwaad oog op de vaderstad van DIRK SMITS gehad. De Rotterdammers wilden onze talenten naar hunne stad lokken, onzen PUNT benijdden zij ons, geloof mij. PUNT, dien zij zoo schandelijk behandeld hebben.

Doch, *quis talia fando Temperet a lacrymis*. Ik ben te oud om niet te vergeven: maar klaar als de dag van gisteren, als de brand van de oude Comedie, staat mij voor den geest, hoe ik op het neêrploffen van het scherm naar het brandend tooneel vloog, het tooneel, waar ik in de twee laatste jaren geen repetitie verzuimd had. In ieder jammerklagt meende ik de stem van Jufvrouw BOUHON te hooren. Ik had werkelijk een vrouwelijk wezen in mijn arm: mijn eigen jammeren, overschreeuwde hare klaagtoonen.

AENEAS had zijne CREUSA zoo teder niet kunnen redden, als ik, spijt het kraken van hoepels en keurslijf, mijnen dierbaren last torschte. Hoe had ik kunnen vergeten, dat ik geen stuk van VAN MERKEN of FEITAMA, maar een Fransche prul gezien had. Het Vlaamsche schepsel hernam haar echte karakter, toen ik haar buiten gevaar in de kleedkamer neêrlegde. Zij sprak Fransch, Mijnheer! Fransch, dat ons zoo vele tranen gekost heeft, '*Ah, Monsieur!*' sprak, neen, zong zij, '*je me meurs*,' en viel verstijfd op den vloer.

Zij viel op den vloer als een baksteen, ja Mijnheer! maar zij stond weder op; op, helaas! tegen de rust van mijne ziel en van mijn huishouden. Zij beloonde mijne hulpvaardigheid met hare hand en haar hart. Gij verliest er niets bij, al verneemt gij van beide niets naders, en daarom, laat mij die onzalige tijden van mijnen echt overspringen. Ik heb veel gezien en veel beleefd: de begrafenis van kapitein BENTINCK en de komst van de Pruissen, de optogt van de Bijltjes en het kanonniers oproer: de tiercering en de regie, en branden!... van den brand van de douanen huisjes tot op den brand van de Soeploods (den brand BLOKHOFF), maar geen zoo'n brand als van de oude Comedie.

Want, Mijnheer! altoos ben ik een ijverig vereerder van THALIA en MELPOMENE geweest, en nog ben ik het. Sedert het houten gebouw, waar der kunsten God verdienste en deugd alleen kroont, op de plek staat, was mijne plaats altijd op de negende bank van het orkest in den Bak. In de tijden der hevigste staatsstormen heb ik mijnen post behouden. Toen ik het zilveren gevest van mijn degen, als een *don gratuit* geofferd had aan het land, en een tinnen in plaats droeg, sloop ik het tooneelgebouw zonder *entrée* binnen: de oppasser liet mij door met een, 'de burger is patriot,' en in de jammerlijke dagen van de inlijving, knikte de douaan, die de wacht hield, zijn makker toe: '*Monsieur est connu*,' en ik ging door.

Gedurende al die dagen heb ik mijne plaats behouden. Bijna al mijne vrienden van *Felix* en *Doctrina* heb ik begraven: tien geslachten van tooneelminnaars en tooneelkenners heb ik zien voorbij gaan. Want geene personen treden spoediger van het tooneel af, dan tooneelminnaars, maar ik sta als een obelisk, die eeuwen lang het geslacht overleeft, waaronder hij gesticht werd. Van rondsom in rood flanel gedoken, met een kastanjebruine krulpruik op het hoofd en dito stok in de hand, zit, sta, lach of slaap ik daar, al naar de voorstelling is. De jeugd lacht en lonkt om mij heen, zij spot met mijn voorkomen, dat eenmaal zoo wereldsch was. Eerst was het ten mijnen opzigte, 'die twijfelaar, die pruik,' maar in eene der laatste voorstellingen, die waarlijk geen vriend van PUNT of DUIM onder zijne toehoorders verdient, hoorde ik achter mij fluisteren en lagchen: wat zeiden zij? 'Mijn God!' (Mijnheer,

in mijnen tijd werd er nooit op het tooneel gevloekt) ‘wat een klassiek!’

Ik klassiek! Mijnheer! Ja in mijn tijd was ik zoo klassiek als wijlen A. PELS, als FEITAMA, als PUNT. Onze kleeding was gemodeleerd naar die der helden en halve Goden, die ons MELPOMENE met hare tooverroede opriep. Als de gelukkige Pheaciers gingen wij met dat onsterfelijke geslacht om. Zij naderden tot ons, want wij kenden den kapper, die RHADAMISTUS lokken in sierlijke bogten wrocht, of den snijder, die ACHILLES in zijn vorstelijk gewaad hulde. Wij maakten onze buigingen en snoven zoo als zij. Kortom, in die eeuw stond het tooneel niet tegen ons over zoo als thans; de Romeinen en Grieken, die het opgetogen gordijn voor onzen blik onthulde, waren één met ons: slechts idealen van den toestand waarin wij leefden. Toen was het tooneel de leerschool der maatschappij. Geef ACHILLES zijn gestrikten degen terug, en gij begrijpt, dat hij eenige passen maken en zeggen kan:

> Maar zonder eer leeft held ACHILLES niet!

Wat zouden wij er aan gehad hebben, zoo hij den vlierstok van HOMERUS rondgezwaaid en duizendmaal gezworen had, dat de eerste lente daar loover noch blad aan brengen zou? En dan VONDEL! Al voor tien jaren heb ik mijn kleinzoontje hooren zeggen, dat de middeleeuwen zwart en akelig waren: dat er alles schamel, donker, bekrompen, gothiek uit moest zien. Ik weet even zoo goed als die wijsneus, dat niet voor den tijd pasten de verzen uit den *Gijsbrecht:*

> Het maghtigh Amsterdam, beroemt in ooreloghen,
> Zoo scheeprijk en waarvoor zich zee en stroomen booghen
> Gaet plotselingh te gront, en sinckt met eenen slagh.

Maar wat meer is, zij pasten voor ons, Mijnheer! Door die regels werden wij één met het stuk, en wij keken met trotschheid de zaal rond, of wij ook een Rotterdammer konden sarren.

Vergeef een oud man zijne langwijligheid: het zal u misschien moeijelijk vallen te begrijpen, wat hij wil. Maar, Mijnheer! gij hadt onze poëten-malen moeten zien. Slag op slag was het een vers, en een goed alexandrijn, met de caesuur net achter de zesde lettergreep; wij waren in de mythologie nog wèl zoo bedreven als NATALIS COMES, en wij verzuimden nooit de bewoners van den Olympus bij onzen disch te noodigen, om daaraan die deftig statelijke, dichterlijke kleur te geven, die onzen persoon onderscheidde. Geen regel uit eenig treurspel ontging ons; wij spraken er elkander mede aan en beantwoordden dengeen die ons groette. Wij hadden onzen kunstijver zoo sterk als de Grieken zelve.

MERCIER en KOTZEBUE, ik zeg het met trotschheid, heb ik het allereerst helpen fluiten; en wij zouden even als de genooten van CATILINA ons bloed gedronken hebben, om eenen eeuwigen haat aan CORVER te zweren, toen hij het eerst zijne verzen op de Fransche manier uitrabbelde, en zijne uitgalming geen achtste, geen twaalfde gedeelte meer van den zang bereikte.

Ik zou bijna durven beweeren, dat er voor tooneelspeelkunst drie dingen noodig zijn. Een stuk dat gespeeld wordt: acteurs, die spelen, en een publiek dat toekijkt, en wanneer die drie dingen eerst met zich zelve en dan onderling in harmonie zijn, mij dunkt, Mijnheer! dan zou ik zulk een tijdvak klassiek noemen. Het is ten minste iets, dat zich onder een begrip laat brengen, dat zich laat symboliseren, al is het ook door een pruik en een degenstrik. Maar thans - ik heb nog eenige kleur kunnen onderscheiden toen KOTZEBUE het tooneel beheerschte; ik heb nog een straal van echten kunstgloed gezien, toen er een klassiek in de treurspelen verscheen, die ons met geweld wilde vergriekschen, eene ongekleede, Mijnheer! een *sans-culotte* klassiek - maar thans!

Toen ik het vonnis over mij hoorde uitspreken, dat ik een klassiek was, zoo was ik daarmede gevleid: ik zag om, maar de jongelieden meesmuilden: ik begreep dat het een scheldnaam was. Hun opheldering te vragen, waagde ik niet: mijne oogen zijn niet scherp genoeg om te onderscheiden, wie tot het zich noemende jonge Holland behooren. Droegen zij nog geele handschoenen of *barbes a bouc*, hielden zij paarden of *maitresses*, maar neen - al wie ik van dat soort ontmoette, hadden over het geheel weinig begrip van kunst en in het geheel geen denkbeelden, die in overeenstemming waren met den *tuimelgeest* van onze dagen. Zij waren allen evenzeer overtuigd van de gebiedende pligten der zedelijkheid: zij trokken partij voor Keizer NICOLAAS tegen de omwenteling: zij klaagden, dat de ongodisterij en het Sabbath-schenden te ver ging. Kortom, Mijnheer! ik begreep, dat de losbollen in onzen tijd zeer *solide* zijn, maar dat de revolutionaire en rationalistische heethoofden onder de bedaarde, ingetrokken, baardelooze knapen schuilen, en dacht aan CAESAR, die het stemmige gelaat van CASSIUS mistrouwde, ofschoon ik het betreur, dat tot zelfs bij het jonge Holland het uiterlijke niet in overeenstemming is met het innerlijke.

Nog eens, Mijnheer! zooveel graden, zooveel tijdvakken er tusschen die jongelieden, die mij bespotten, en mij in het midden liggen, zooveel afstand is er tusschen al de bestanddeelen van het publiek, dat zich in onze schouwburgen verzamelt. Er is geen band, die ons vereenigt, het leven in den schouwburg is geweldadig van ons maatschappelijk leven afgescheurd. Ik ga uit gewoonte,

omdat mijn lieve huiskruis het voor jaren tot eene wet en regel gemaakt had: mijn onderbuurman, die in lakken en vernissen doet, komt om de decoraties; zijn zoon, JOSIAS, een aartsdomoor, die eens een treurspel gemaakt heeft, omdat hij *entrée partout* heeft; ik kan u ten minste twintig oudvrijers noemen, die begrijpen dat zij hun pennigsken aan de nationaliteit brengen, wanneer zij de zaal helpen vullen. Tel daarbij ten minste een dubbel getal van dezulken, die het Ballet moeten zien: mijn kleinzoon, den student in de regten, die met het jonge Holland dweept, die in den Franschen schouwburg de *Camaraderie* helpt claqueeren; en mede gaat voor mijn gezelschap, en zijn vriend, den Belial van eene letterkundige associatie, die het nieuwe stuk moet zien, voor hij het recenseer ren zal.

Menschen vormen volken heb ik laatst zien vertoonen. Er waren menschen genoeg, maar zij waren in regelregte tegenspraak met het schijnbaar axioma. Menschen vormen niet eens een tooneelpubliek en een tooneelpartij. En nu de spelers! - Met fierheid herdenk ik de dagen toen mijn blik genoeg was, om het geschreeuw der hemellingen te bedwingen, dat thans zegevierend langs de zoldering dreunt. Van de opera's weet ik niet te oordeelen. Ik ken wel geen muzijk, maar ik kom toch in den schouwburg, zoo goed als iemand anders. Maar mijn gehoor, Mijnheer! mijn gehoor! en de zinkings! - ik dra g er watten voor: bij het begin der ouverture berg ik ze in een zwart ebbenhout doosje, uitsluitend voor dat gebruik vervaardigd, en in de *entreactes* stop ik weder die openstaande poorten voor iedere verkoudheid. Hier moet ik mij dus naar het oordeel van kenners gedragen, ofschoon hetzelfde ook met het Tooneel het geval geworden is. Sedert ik mij met geen *tooneelkijker* meer vermaken en stichten kan, regel ik zooveel mogelijk mijne geloofsbelijdenis naar de fraaije en diepgaande artikels van het *Handelsblad* of van den *Avondbode*. Maar - schimmen van de groote PUNT en DUIM! hoe zoudt gij te moede geweest zijn, indien men u uwe rollen ontnam. Onze treurspelprins treedt in geen komisch tooneelspel te voorschijn, of de prijzende berigtgever noemt hem voor die rol als geschapen, en slaat zijne handen zamen, omdat de man in een vreemd vak zoo voortreffelijk is. En de eerste held uit het blijspel treedt niet met den tragischen cothurn (*Melpomeene's broozen*, noemden wij dat in onzen tijd) te voorschijn, en kijkt grimmig als een Spartaan, of iedereen zal het met den beoordeelaar jammer vinden, dat hij zijne talenten niet geheel aan dat *genre* wijdt, dat hij met zooveel waardigheid vervullen zou. Zeg mij, Mijnheer! is dat een vooruitgang van onze tooneelspelers, dat zij in ieder dagblad schitteren, zonder dat men weet waarin zij het knapst zijn?

Ik raak waarlijk in de war met die veelzijdigheid van onze talenten, sedert mijn kleinzoon JERONIMUS mij verhaald heeft, dat de stukken thans voor de spelers gemaakt moeten worden. Dat zou zeker eene groote schrede zijn naar die lieve klassieke eenheid, die ik zoo zuchtende terugwensch. En wat zou dat mooije stukken geven, die zoo geëvenredigd waren aan de talenten onzer acteurs! Ik heb er een gezien, dat van het Fransche tooneel herwaarts was overgewaaid, en toen mijne zenuwen twee uren lang geschokt waren, vroeg ik traanoogende aan mijn leidsman: 'Zeg eens, JERONIMUS! is dat drama nu historisch romantisch:' want dat is het woord waarmede hij de stukken van zijn geliefden DE LA VIGNE en DUMAS prijst. 'Neen, Grootvader!' sprak de knaap, 'dat is *hysterisch*-romantisch.' Zie, Mijnheer, ik versta geen Grieksch, in mijn tijd maakten wij Latijnsche verzen, maar Grieksch kwam er minder op aan; ik maak mij echter sterk, dat ik den kunstterm goed opgeschreven heb, ofschoon ik de beteekenis niet versta.

Maar de roode draad, Mijnheer! (vergunt mij ouden man, dat ik een kunstterm gebruik, die thans in al de kracht van bloei en leven is) maar de roode draad, die, hetgeen ik hier op het tooneel zie, verbindt, de eenheid van denkbeeld, die voor den kunstzin der beschikkers van het repertoire getuigt; eilieve, licht mij in hoe ik ze vinden moet, tusschen MONTIGNI en *de twee Grenadiers*, ALCESTIS en ARTHUR, AGIS en de *Oom*. Ik heb nationale heldenfeiten met allerlei glorie omstraald gezien, en mijne oogen deden mij zeer van het toekijken: ik heb VONDEL zien droomen, en speler en dichter werkten mede, om mij geheel in zijnen toestand te verplaatsen, o Mijnheer! licht mij in omtrent den geest van ons repertoire!

Maar de decoratiën en de costumen, daarin, althans in het laatste, ligt voor mij, ouden man, eenige vertroosting. Ik begin mij hoe langer hoe meer den goeden ouden tijd te herinneren: want ik zie zalen, daar ik mij langzamerhand, even als vroeger, zoo te huis gevoel, dat ik er in zou kunnen wonen. Voor ons, wien op onze jaren de tijd zoo snel voorbijgaat, en die zoo gereed zijn geheele tijdvakken over te springen, is het even gemakkelijk als begrijpelijk, dat GALERIUS met een *lauwerkrans* om zijnen schedel het paleis betrekt, dat CREON voor een paar dagen verlaten heeft.

Mijn kleinzoon JERONIMUS gromt en raast over dat alles. Ik, die mijn tijd, den tijd van den Engelsch-Amerikaanschen oorlog, den *klassieken tijd* van onze tooneelkunst pleeg te noemen, omdat er toen tusschen de drie noodzakelijke bestanddeelen van ieder tooneel zulk eene heerlijke harmonie bestond, ik verwijt hem, dat de tegenwoordige toestand, welke dien band mist, nu wel romantiek zal zijn. 'Maar, mijn hemel, Grootpapa! als het bestuur van de Comedie dan romantiek is, waarom schuift men daar SARDANAPALUS

van de planken?' en dan volgen er eenige lofredenen op *wijlen den Engelschen Dichter* BYRON (zoo als dat in de *Boekzaal* zeer wèl gezegd is).

Ik vind mij gedrongen om te eindigen, te meer daar ik nog zeggen moet, met welk doel ik dezen brief schreef. Ik hoor dat uw Tijdschrift de uitdrukking heet te wezen, van de nieuwste meening die onder onze jonge lieden gangbaar is. Nu vergeeft gij het mijne jaren gereedelijk, dat ik niet voor die allernieuwste meeningen ben: maar het is ten minste eene meening: en zoo wij er maar eens eene hadden, zouden wij welligt weder op weg geraken, om door eene gezonde tooneelkritiek te beslissen, of wij voor of achteruit gaan, en te zeggen, wat ons tegenwoordig standpunt is, wat wij willen, wat wij zoeken. Ik heb mijne eigene begrippen over het nuttige en noodzakelijke van het tooneel, over de verhouding, die er tusschen stuk, speler en publiek bestaat. Ik heb in vroegeren tijd uren doorgebragt! - maar mijn hart raakt vol: de doctor heeft mij alle sterke ontroering verboden, en mij daarom alleen veroorloofd, naar den Hollandschen Schouwburg (dat is zijn uitdrukkelijk bijvoegsel) te gaan.

Nog iets: ik had dezen brief voor de redactie van den Gids bestemd. Nu zie ik, dat ik overal, *Mijnheer!* enkelvoudig geschreven heb, ofschoon ik overtuigd ben, dat zulk een voortreffelijk journaal niet door éénen man geschraagd kan worden. Wil zij mij echter antwoorden, het zal mij lief zijn; anders heb ik een goed oog op den Schrijver van de *Bentgenooten*, die hier en daar zulke flinke grepen in zijne tooneelkritiek deed. Hoe het zij, ik wenschte dat gij hem de taak overliet, om mijne ouderwetsche uitdrukkingen wat naar den nieuwsten smaak te verhanselen. Hij draaft mij in het stellen zoo ver vooruit, dat ik wegens de zwakte van mijn hoofd, nu en dan niets begreep van de sprongen, die hij maakte, en dat zal wel de nieuwste manier zijn!

Geheel de Uwe

BONIFACIUS.

Liederen DOOR J.P. Heije.

XIII. Des visschers dochtertjen.

1.

Zij zit op 't barre zeestrand neêr
Van 't morgenrood tot d'avondstond;
Haar oog ziet wild en schichtig rond,
Langs 't witte schuim van 't woelend meir,
En angstig roept haar bleeke mond:
‘Mijn vader, mijn vader!’

2.

De wind giert woester langs het meir
En zweept der golven digt gedrang;
Met hangend hair en doodsche wang
Zit zij op 't barre zeestrand neêr:
‘Wat toeft ge lang, wal toeft ge lang,
Mijn vader, mijn vader?’

3.

De Maan stijgt op en kleurt het meir
Met zilvren tint en grillig licht: -
‘Is er geen boot daar in 't gezigt?’ -
Des Visschers boot keert nimmer weêr.
Gij toeft vergeefs, rampzalig wicht!
Uw vader, uw vader!

4.

Zij zit op 't barre zeestrand neer
Van 't morgenrood tot d'avondstond;
Haar oog ziet wild en schichtig rond,
Langs 't witte schuim van 't woelend meir;
En angstig roept haar bleeke mond:
‘Mijn vader mijn vader!’ -

XIV. Nachtwake.

1.

Gij sluimert zoet, onschuldig kind,
Bij 't snerpen van de hageljagt,
Bij 't vreeslijk gieren van den wind,
Die loeit en schuifelt door den nacht,
En lachjes zweven om uw koon;
Zoo vrolijk droomt gij en zoo schoon.

2.

Zoo heb ik aan des levens borst
Eens 't jeugdig hoofd ter neêr gevleid,
Gedroomd van weelde en zaligheid,
En wat het harte vergen dorst;
En dacht, dat storm noch winterkoû
Dien schoonen droom verstoren zoû!

3.

O! sluimer voort, mijn dierbaar wicht! -
Ontwaaktet gij ook nimmer weêr,.....
Ik drukte een kus op uw gezigt,
En zou niet morren tot den Heer! -
Wie eens zich zalig heeft gedroomd,
Te vreeslijk voor 't ontwaken schroomt!

XV. Herinnering.

1.

Ik mogt zoo gaarne dwalen
Langs bosch en heuvelkling,
Als îk den dorpeling
Langs 't voetpad af zag dalen.
En 't lied der nachtegalen
De herdersfluit verving:
Dan mogt ik gaarne dwalen
Langs bosch en heuvelkling.

2.

Ik mogt nog liever dwalen
Langs bosch en heuvelkling,
Als 'k meibloem en sering
In 't licht der Maan zag pralen,
En 't bleeke groen der dalen
Vol zilverdroppels hing:
Dan mogt ik liever dwalen
Langs bosch en heuvelkling.

3.

Maar 't liefst mogt ik er dwalen,
Als 'k langs den heuvelkling
Aan CLARA'S zijde ging,
En dan bij 't nederdalen,
Na lang en blozend dralen,
Een kus van haar ontving:..,
O mogt ik weêr zoo dwalen
Langs bosch en heuvelkling.

XVI. Stilte.

Is er stilte in loof en twijgen,
Is er stilte in beek en vloed? -
Waarom jaagt een wilde gloed
Door mijn bloed
Dat de borst naar adem hijgen
't Hart naar laafnis smachten moet?
Schoon de nacht, aan allen goed,
Koelen daauw doet nederzijgen
Zoele windjes waaijen doet: -
Stilte heerscht in loof en twijgen;
Stilte heerscht in beek en vloed;
Drift, die in mijn ziele woedt,
Zult ge nimmer, nimmer zwijgen!

Mengelingen.

Het Castiliaansche meisje.

Een tafereel uit het leven van den Hertog Ripperda. 1726.

Gravi jam dudum saucia cura
Vulnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos; haerent infixi pectore vultus,
Verbaque; nec placidam membris dat cura quietem.

De naam van den Hertog RIPPERDA is in de geschiedenis zoo vermaard, dat wij van het meerendeel onzer lezers gerust durven verwachten, geen' hun onbekenden naam tot onderwerp onzer behandeling te hebben gekozen. Nogthans zullen er velen gevonden worden, die wel met het staatkundige leven van den Hertog eenigzins bekend zijn, maar niet geheel met zijn karakter. Er zijn vele groote mannen, in de wereld-geschiedenis beroemd, die wij beter als helden, staatsmannen of geleerden, dan als menschen kennen. Men moet eenigzins dieper in de levensgeschiedenis dier mannen zijn doorgedrongen, om hen als zoodanig juist te beoordeelen.

Daarom vinden wij ons genoopt, een woord ter onzer regtvaardiging te laten voorafgaan, opdat zij die den Hertog kennen, als iemand, die eene groote rol in de staatkundige wereld gespeeld beeft, ons niet zouden verdenken, als hadden wij ten gevalle van eene romantische inkleeding, een groot man in een valsch daglicht geplaatst. Wij zijn te zeer van de overtuiging doordrongen, dat zelfs de verdichting nooit de waarheid mag krenken, dan dat wij ons aan een dusdanig vergrijp zouden durven schuldig maken. Wie een' historisch persoon wil laten spreken en handelen, moet het zoo doen, dat men de mogelijkheid kan inzien, dat die persoon

zoo gehandeld en gesproken kan hebben. Men zal het kunnen vergeven, indien de schildering eenigzins beneden onze groote voorstelling blijft, maar niet, indien aan zulk een persoon zwakheden van karakter en laagheden worden toegeschreven, waaraan hij geheel vreemd was.

De Hertog RIPPERDA, zoo als hij door ons is voorgesteld, is geen persoon door onze verbeelding eigendunkelijk in een min gunstig daglicht gesteld. Neen, het is dezelfde Hertog, zoo als zijne levens-beschrijvers ons hem hebben leeren kennen. Wat meer is, het tafereel, hetwelk wij den lezer aanbieden, is geene bloote verdichting. De minnarij met het Castiliaansche meisje en de rol die zij in het laatste gedeelte van het tafereel speelt, is geheel uit de levensbeschrijving: *la vie du duc de* RIPPERDA, *par* Mr. P.M.B. Amst. 1739, ontleend. Deze levensbeschrijving moge niet boven alle bedenking verheven zijn, zij is door een' tijdgenoot opgesteld, die zich veel moeite gegeven heeft, om langs verschillende wegen de bouwstoffen daartoe te verzamelen, en die verklaart met zorgvuldigheid al die berigten te hebben achterwege gelaten, die hem onzeker schenen. '*Nous avons faits nos efforts*,' zegt hij, '*pour ne nous point écarter de ce principe et pour ne rien avancer, qui ne soit conforme à la verité*.

Men vergelijke ons tafereel met het verhaal van dezen tijdgenoot des Hertogs, en men zal zien, dat wij niets gedaan hebben, dan de daadzaken, door hem opgegeven, in een romantisch gewaad in te kleeden en uit te werken, zonder aan het karakter des Hertogs geweld aan te doen.

Vraagt men, welk doel wij ons daarbij hebben voorgesteld, wij antwoorden, dat wij den staatsman op het toppunt zijner staatkundige grootheid wilden doen kennen in zijne zedelijke zwakheid, en daardoor eene levendige voorstelling geven van de waarheid, dat zelfs hij, die door grootheid van geest, door aanzien en magt, ja zelfs door de veelzijdigste verdiensten aan zijne medeburgers bewezen, het toppunt bereikt heeft, geene aanspraak op onze achting kan maken, indien hij door onverschoonlijke zedelijke zwakheid zich zelven vergeet.

I.

De straten van *Madrid* wemelden van een groot aantal wandelaars, die door de zoele lentelucht uitgelokt, naar de oevers van den *Manzanares* stroomden, om in de schaduwrijke lustplaatsen eene aangename uitspanning te zoeken. Het getal leedigloopers, die er hun dagelijksch werk van maakten, om langs de straten te slenteren, en over het nieuws van den dag te snappen, was toen even groot, als in latere tijden; want de Spaansche natie was ten allen

tijde rijk aan gegoede en schamele lediggangers. Onder deze bonte groepen zag men nu en dan priesters en geestelijke zusters, die, na het verrigten der morgen-godsdienst, huiswaarts gingen, en wier devote houding een zonderling contrast opleverde met de jeugdige, in luchtig zomergewaad gedoste losbollen.

Voor het paleis van de Marquizin MIRANDO hielden van tijd tot tijd de prachtigste rijtuigen stil en trokken de aandacht der wandelaars tot zich.

'Het is jammer, EMANUEL!' zeide een jonge Spanjaard tegen zijn' makker, 'dat de Marquizin ons ook niet ten maaltijd gevraagd heeft. Ik wenschte die luisterrijke partij wel bij te wonen.'

'En wat begeerlijks vindt gij in zulk een aanzienlijk gezelschap?' vroeg EMANUEL. 'Ik dacht dat mijn vriend RAFAëL zijn hoogste genoegen steeds aan de speeltafel vond, of dáár, waar de schuimende bokalen onder dischgenooten van onze jaren rondgaan.'

'Gij vergist u, de keurige maaltijd, waaraan geene kosten gespaard worden, waar de fijnste wijnen onze lippen laven.'

'En waar men,' viel EMANUEL in, 'door de stijve hofpartij verdrongen, zijn mond niet durft te openen, uit vrees van voor altijd door eene enkele uitdrukking in ongenade te vervallen.'

'Daar hebben wij den *politicus* weêr. Wat behoeft gij altijd over staatszaken te spreken? Is er dan op een gastmaal niets anders te vinden, waarmede men zich kan vermaken.'

'O ja, voor de liefhebbers van stieren-gevechten, danspartijen, concerten, enz. maar daar vind ik geen smaak in. Sedert de Hertog RIPPERDA aan het hoofd der zaken staat, schuw ik iederen kring, waar hij verschijnt. Die vreemde gelukzoeker heeft het thans zoo verre gebragt, dat alles slechts ooren voor hem heeft, en met dat al geloof ik, dat de Koning zich weldra beklagen zal over het vertrouwen, dat hij hem verleend heeft. Heb een weinig geduld, RAFAëL! en gij zult zien, hoe onze Grandes de handen in één zullen slaan, om hem den voet te ligten. Mijn vader liet zich voor een paar dagen ten minste eenige woorden ontvallen, die hem niet veel goeds voorspellen, en juist, omdat hij er kwam, heeft mijn vader zich en mij laten verontschuldigen, om van de uit-noodiging der Marquizin gebruik te maken.

'Ik wist wel dat de Marquis GRIMALDO den Hertog niet dulden kan, maar ik dacht, dat gij nog al eenig belang in de vriendschap der Marquizin MIRANDO steldet, en de dochter met geen onverschillig oog aanzaagt.'

'Ik beken gaarne, dat Donna ISABELLA mij sinds lang niet onverschillig was, en welk jongeling zoude de eerste schoonheid van *Madrid* ongevoelig kunnen aanschouwen? maar dat is nu voorbij. Ik heb het plan, om naar hare hand te dingen, geheel laten varen,'

‘Met uw verlof, EMANUEL, daar hebt gij toch niet wèl aan gedaan. De Marquizin is rijk, en zeer gezien aan het hof, en Donna ISABELLA is geen meisje om zoo spoedig te vergeten.’

‘En toch, RAFAëL! bestaat er eene vreesselijke klove tusschen ons beide. Zoo dikwerf ik haar ontmoet heb, heeft zij mij koel en terugstootend bejegend. Gelukte het mij al eens, een gesprek met haar aan te knoopen, altijd heeft zij den mond vol van den Hertog RIPPERDA, vijzelt zijne verdiensten hemelhoog op, en, wat het ergste is, vindt in hem de hoogste beschaving, de grootste wellevendheid en de bevalligste manieren in den omgang.’

‘Is het anders niet? Die zwarigheid was nog wel over te komen. De Hertog kan toch uw medeminnaar niet zijn; hij is immers gehuwd.’

‘Gij kent den Hertog niet, RAFAëL, zijne galanteriën strekken zich al zeer verre uit - en in allen gevalle zij, die den Hertog RIPPERDA hoogschat, kan nimmer de gemalin van een' GRIMALDO worden, maar hare vereering van den Hertog zal hem ten val worden, zoo waar ik GRIMALDO heet!’

Juist hield een rijtuig, met vier paarden bespannen, voor het paleis der Marquizin stil, en de Hertog RIPPERDA trad met zijne gemalin uit hetzelve. Een vurig rood bedekte het gelaat van EMANUEL en zijne vonkelende oogen volgden den Hertog in het paleis.

‘Jammer dat hij geen Spanjaard is, zeide RAFAëL, want ondanks zijne jaren, heeft hij nog het voorkomen van een jongeling. Die ridderlijke houding alléén maakt hem reeds waardig om eene groote rol te spelen.’

EMANUëL beet zich op de lippen, en drong zijn' vriend, van daar te spoeden.

II.

De gasten der Marquizin waren reeds een' geruimen tijd voltallig, en men wachtte nog slechts den Hertog RIPPERDA en zijne gemalin.

Eindelijk gingen de deuren open, en de hoofdpersoon van het gezelschap trad met eene statige houding de zaal binnen. Indien Koning PHILIPS zelf ware verschenen, kon er geen eerbiedwekkenker stilte plaats gegrepen hebben. Aller oogen waren op hem gerigt.

Een purperen mantel, zwaar met goud gegallonneerd, golfde van zijne schouders, en een hagelwit onderkleed, rijk met juweelen afgezet, gaf hem niet alleen een vorstelijk voorkomen, maar verried ook de welgemaaktheid zijner leden.

Met eene fiere houding ging hij de aanzienlijke gasten voorbij, en begaf zich naar de Marquizin, die met hare dochter aan het einde der zaal de gasten verwelkomde. Bij hel verrigten der ge-

bruikelijke pligtplegingen nam de galanterie de plaats der deftigheid in, en als een man, die alleen de vrouwelijke schoonheid zijne hulde waardig achtte, stond hij voor de Marquizin en hare dochter in eene nederige houding. Zoodra hij in de rie der gasten was terug getreden, nam hij de vorige waardigheid weder aan, en de gesprekken, die hij met de hem omringende Grandes, en den Engelschen en Nederlandschen gezant hield, waren ernstig en afgebroken.

De gasten werden weldra naar de eetzaal genoodigd, en de Hertog geleidde de gastvrouw derwaarts. Lord STANHOPE en de Baron VAN DER MEER, werden ter wederzijde van den Hertog geplaatst, en de Marquizin zat met hare dochter aan de overzijde. De maaltijd nam een aanvang, en de aanvankelijke stilte werd van lieverlede door de talrijke gesprekken, die, hier meer gedwongen, ginds vrijer, gevoerd werden, verbroken.

De disch was met de uitgezochtste spijzen overladen, en het keurigste, wat de verschillende werelddeelen opleveren, tot streeling van der menschen smaak, was hier vereenigd. Doch kostbaarder nog was de rijkdom van allerlei bloemen en zeldzame gewassen, die achter den disch in het rond met smaak waren ten toon gesteld, en van de zorg getuigden, welke de Marquizin aan hare broeikassen liet besteden.

‘Ik moet bekennen,’ zeide de Baron VAN DER MEER tot den Hertog ‘dat de Marquizin, bij den rijkdom, die zij bezit, veel smaak weet aan den dag te leggen, om dien te gebruiken. De zeldzaamste planten uit Oost en West zijn hier met zoo veel kunst uitgestald en dooreen gemengd, dat het oog door de duizendvoudige schakeeringen op het aangenaamste wordt bezig gehouden. Onze Haarlemmer bloemisten kunnen daar zelfs niet bij halen.’

‘Gij ziet hierin,’ antwoordde de Hertog, ‘het vernuft van Donna ISABELLA doorstralen; dat meisje heeft zich zeer op de botanie toegelegd en de Marquizin stelt haar in de gelegenheid, om alle prachtgewaden van *Flora* bij een te verzamelen. Zij stelt er hare eer in, dat zij, door het bestuur harer dochter, den uitgelezensten bloemtuin van *Madrid* heeft.’

‘Zoo ik mij niet bedrieg,’ viel Lord STANHOPE hem in de rede, ‘dan is het de Hertog RIPPERDA, die in de laatste dagen dien bloemenschat nog aanmerkelijk vermeerderd heeft, met vreemde gewassen, uit Oost en West herwaarts overgebragt.’

‘Ik wil dit niet ontveinzen,’ hernam de Hertog, ‘hoezeer ik mij niet begrijpen kan, van waar gij dit vernomen hebt.’

‘Uit den mond van de beminnelijke bloem-voogdes zelve,’ antwoordde Lord STANHOPE, ‘en gij zoudt u nog meer verwonderen, indien ik u verhaalde, welke schoone lofrede zij op de beminnelijke hoedanigheden van den Hertog RIPPERDA gehouden heeft.’

‘En zij zal,’ viel de Hertog in, ‘niet nagelaten hebben, den Lord STANHOPE nog hoogeren lof toe te zwaaijen. Ja, wij kennen die oplettendheden van *Spanje's* eerste schoonheden allen wel.

‘Aan zulk eene oplettendheid hebben wij het voorzeker ook te danken, dat de Hertog RIPPERDA en de Baron VAN DER MEER met mijn' persoon juist onder het loof dier reusachtige oranjeboomen zitten, wier vruchten waarlijk zonder wederga zijn, en wier loof ons in den waan zoude kunnen brengen, dat wij hier in de vrije natuur zaten!’

‘Zoudt gij waarlijk daar eene zinspeling op onze personen inzien,’ hervatte de Hertog.

‘En waarom niet,’ vroeg de Lord. Of ligt niet het Huis van Oranje ons na aan het hart? Koning WILLEM heeft *Engeland* en de Republiek groot gemaakt en *Europa's* vrijheid gered, en zouden dus twee Nederlanders met een' Engelschman niet juist op hunne plaats zitten onder een' oranjeboom.

‘Gij vergeet echter te bedenken? dat ik sinds lang een Spanjaard ben, en de Spanjaard kan bezwaarlijk vergeten, wat leed het Huis van Oranje in vroegere en latere tijden aan zijne natie berokkend heeft.

‘Dat gij een Spanjaard geworden zijt,’ viel de Baron in, ‘heb ik tot mijn leedwezen in de laatste tijden maar al te wel ondervonden, en ik had wel gehoopt, dat de Hertog RIPPERDA, nu hij het roer van Staat in *Spanje* houdt, zijne landszaten wat meer zoude bevoordeeld hebben.

‘Gij moest echter even goed als ik weten, dat de Staatkunde geen land van geboorte kent. Door de Republiek te bevoordeelen, zoude ik nimmer tot die hoogte zijn opgeklommen. Door *Oostenrijk* met *Spanje* te verbroederen, heb ik een groot werk gedaan, en *Spanje's* magt onbegrijpelijk uitgebreid. Hoe zoude ik nu mijn eigen werk kunnen vernielen?

‘Ik voor mij,’ zeide Lord STANHOPE, ‘verkeer in het volle vertrouwen, dat de Hertog ons als Eerste Minister terug zal geven, wat hij ons als particulier ontroofd heeft.’

‘En waarvan heb ik u beroofd?’ hernam de Hertog.

‘Uwe nederigheid - ging de Lord voort - belet u voorzeker, mijne bedoeling niet dadelijk te vatten. Ik heb uwen stouten geest steeds bewonderd, daar gij verschillende takken van nijverheid onder de logge Spanjaarden tot zulk eene hoogte hebt opgevoerd, dat gij dus voortgaande eerlang alle onze manufacturen gemakkelijk zult kunnen ontbeeren. Vroeger hebben wij uw gansche leger gekleed, thans kleedt gij het geheel alleen. Gij zoudt toch als Minister van Oorlog voortaan beter doen, onze manufacturen voor de armee te gebruiken; want gij zult mij ook wel

toestemmen, dat ons fabrikaat, wat de deugdelijkheid betreft, verre de voorkeur verdient.'

'Gij klaagt over het verlies, dat uwe manufacturen geleden hebben - viel de Baron in - maar hoeveel meer heeft de Republiek zich te bekingen, daar de 50 handwerkslieden, welke de Hertog uit *Amsterdam* naar *Spanje* heeft medegenomen, de werktuigen geweest zijn, om onze manufacturen te benadeelen; terwijl het Tractaat van *Weenen* onzen handel eenen geweldigen afbreuk gedaan heeft.'

'Het valt moeijelijk, mijne Heeren - zeide de Hertog - de belangen van onderscheidene volken te verbinden. Ik heb mij geroepen gevoeld, om in het belang van *Spanje* alle zoodanige verbindtenissen aan te gaan, welke haren bloei konden bevorderen, en het nadeel, hetwelk uwe Staten daarbij lijden, is inderdaad zoo groot niet, als gij u wel verbeeldt. De naauwere verbindtenis met het Duitsche Rijk, was nog het eenige, wat *Spanje* in deze dagen dringend behoefde, en ik zal mij steeds verheugen, haar te hebben tot stand gebragt.'

'Ik twijfel nogthans - hervatte de Lord, of gij er op den duur wel die vruchten van zult inoogsten, die gij u thans belooft. Eene naauwere vereeniging met *Engeland* en de Republiek zoude voor *Spanje* veel voordeeliger zijn.'

'Het is ligt mogelijk, dat wij binnen korte jaren de zeilen veranderen: de politiek moet niet steeds denzelfden weg betreden, en eene nieuwe baan geeft dikwerf nieuwe voordelen. Doch de belangen van *Spanje, Engeland* en de Republiek zijn op dit oogenblik al te zeer in strijd, dan dat zij eene naauwere vereeniging zullen toelaten. Bovendien zijn onze Staten thans in de beste overeenstemming, en worden de wederzijdsche belangen, zoo veel mogelijk, behartigd. Indien men niet te veel van ons vergt, zal geene natie zich over *Spanje* behoeven te beklagen. Doch bovenal moet gij in het oog houden, dat mijne Staatkunde eene vredelievende strekking heeft, en ik geloof niet te veel te zeggen, indien ik mij beroem, den vrede van *Europa* voor eene lange reeks van jaren te hebben gewaarborgd. De toekomst zal het leeren.' - 'En het nageslacht zal den Hertog RIPPERDA daarvoor zegenen, niet waar?' voegde de Lord er bij.

'Het nageslacht oordeelt voorzeker onpartijdiger, dan de tijdgenoot; hoewel geen Minister zich ooit met eene algemeene toejuiching moet vleijen. Doch het wordt tijd, mijne Heeren, dat wij de politiek laten varen. Het is waarlijk, of wij hier in ons Kabinet zitten te onderhandelen.'

'Gij hebt gelijk' - zeide de Lord. 'Donna ISABELLA schijnt met haren waarschuwenden blik den galanten Hertog daaraan bij tijds

te hebben herinnerd. Willen wij ter harer eer een' feestdronk instellen?'

'Doe dat niet, gij zoudt haar doen blozen.'

'En zoude zij, met dat blosje op de wangen minder schoon zijn in uwe oogen?' Eer de Hertog hem konde antwoorden, had Lord STANHOPE van de Marquizin reeds de verzekering bekomen, dat haar die dronk bijzonder aangenaam zoude zijn, daar het juist de geboortedag van Donna ISABELLA was. Lord STANHOPE kweet zich met zijne gewone welsprekendheid van de taak, die hij op zich genomen had, verhief de schoonheid en vrouwelijke deugden van Donna ISABELLA op eene gepaste wijze en ontboezemde de schoonste gelukwenschen.

Eene diepe zucht ontglipte onwillekeurig aan de bekoorlijke schoone. Zij hield hare oogen lang ter neêrgeslagen, en toen zij ze ophief, om door een' dankbaren blik den Lord te beantwoorden, zag men een' traan in dezelve glinsteren, dien niemand beter verstond, dan de Hertog RIPPERDA.

III.

Na het eindigen van den maaltijd werden de gasten naar eene benedenzaal geleid, welke het uitzigt in den tuin had.

Eene rij van schitterende lampen verlichtte dit vertrek, terwijl een wel bezet orkest het gehoor op het aangenaamst verraste.

De avond was reeds gevallen, en de tuin was op onderscheidene plaatsen fraai geïllumineerd, waardoor de schoonheden van het plantsoen en het gebloemte met eene betooverende pracht uitblonken. Op eenigen afstand was op een plein een toestel voor een kostbaar vuurwerk opgerigt, hetwelk ter eere van de heldin van het feest zoude worden afgestoken. Het schoone weder begunstigde vermakelijkheden van den dag, en de gasten verlieten bij afwisseling de zaal, om de schoonheden van natuur en kunst vereenigd te genieten.

Heerlijk galmden de toonen der muzijk uit de zaal en werden op de vleugelen der Zephyrs door den tuin in het rond verspreid. De muzijk was feestelijk en statig; terwijl het krachtvolle orkest bij wijlen door het liefelijke gezang van een paar jonge meisjes werd afgewisseld. Deze liederen waren meestal van eenen ernstigen aard, zoo als ter eere der Moedermaagd, of van een' martelaar der kerk, slechts afgewisseld door een paar oude Spaansche volksliederen. De Marquizin was ingenomen tegen al wat aan den invloed van de Fransche Letterkunde zijn' oorsprong ontleende, en de hooge geestelijke stemming, die den Spanjaard zoo eigen is, bezat zij in eene hooge mate.

Eensklaps werd de muzijk afgebroken door het geknal van eenige

vuurwerken, die de gasten kwamen waarschuwen, dat men hunne aandacht met eene kunstige prachtvertooning zoude bezig houden. De toestel werd gelijkelijk aan alle kanten met veelkleurige flikkerlichten omgeven, die zich weldra in heldere vuurfonteinen veranderden, en zich langzamerhand in verschillende vormen oplosten.

Op het laatst zag men aan den top eene kroon ontbranden, die als een zinnebeeld des Konings een' schitterenden vuurregen rondom zich vallen liet. Hieronder prijkte in vlammend schrift de naam van RIPPERDA, als een offer aan de verdiensten van 's Konings Eersten Minister gebragt, terwijl zich een weinig lager eene ster vertoonde, die, langen tijd in blaauwe kleuren glanzende, de verwachting der aanschouwers gespannen hield. Plotseling ontlastte zij de helderste tintelvonken, die met de hoogroode vuurstralen uit de koninklijke kroon nedervallende, een treffend contrast opleverden. Deze kroon was echter spoediger verteerd, dan de kunstenaar welligt vermoed had, en alleen de naam van RIPPERDA stond nog in vollen gloed, toen de ster zich in de purperen letteren van: ISABELLA, oploste. Het toeval, waardoor juist deze beide namen het laatst te zamen flikkerden, maakte op de overige gasten weinig indruk. Donna ISABELLA werd er echter zoodanig door geschokt, dat zij de toeschouwers onbemerkt ontweek, om in het afgelegene gedeelte van den tuin, den volgekropten boezem lucht te geven. Lord STANHOPE kon zich bij het eindigen van dit vuurtooneel niet bedwingen, den Hertog glimlagchend af te vragen, of hij even onschuldig aan de regeling van het vuurwerk was, als aan den bloemenschat, welke Donna ISABELLA had ten toon gespreid.

De Hertog, niet gewoon spoedig in verlegenheid te geraken, hoezeer hem het slot der vertooning getroffen had, veinsde de vraag niet te begrijpen.

‘Gij zult toch wel niet gelooven, antwoordde hij, dat ik in staat zoude zijn eene nietige hulde af te bedelen van mijn' naam in een vuurwerk te doen uitblinken. Ik vertrouw, dat dezelve wel met onuitwischbare letters in *Spanje's* Geschiedenis zal gedrukt zijn.’

‘En in de harten van alle Spanjaarden, die gevoelen kunnen wat hun land aan u verpligt is, niet waar?

‘Voeg er, zoo gij wilt, de nijdige aangezigten bij, van hen, die het tot hun spijt moeten belijden, dat een vreemdeling datgene volvoerd heeft, waartoe een Spanjaard nooit zoude zijn in staat geweest.’

‘Toegestemd. Gij hebt echter mijne vraag ontweken. Ik bedoel, ot het toeval zij, dat uw naam juist met het naamcijfer van Donna ISABELLA vereenigd geprijkt heeft?’

‘Twijfelt gij daar nog aan? De hulde aan den Koning en zijn' Minister toegebragt, heeft met de feestelijke vereering der jarige Donna ISABELLA niets gemeens. Men zoude haar deze eer niet hebben durven betoonen, zonder vooraf het hoofd van den Staat bedacht te hebben. Of kent gij dien heiligen eerbied nog niet, die de Spanjaarden van onheugelijke tijden af aan over hunnen vorst bezield heeft en die de Marquizin inzonderheid zoo eigen is? Doch laat ons naar binnen gaan: het gezelschap schijnt zich derwaarts te begeven.’

Terwijl de gasten binnentraden, zochten de scherpe blikken van den Hertog naar Donna ISABELLA, en haar nergens bespeurende, keerde hij eensklaps terug, om haar in den tuin op te zoeken.

Bij het schijnsel der lichten, die in het afgelegenste gedeelte van den tuin schaarscher geplaatst waren, bespeurde hij in een priëel eene vrouwelijke gedaante, waarin hij weldra de gestalte van Donna ISABELLA herkende.

Zij zat in overpeinzing verzonken, en liet het hoofd op hare zilverblanke hand rusten. De Hertog stond reeds voor haar, eer zij zijne komst bemerkte. Eenigzins verschrikt, sprong zij van de zitbank op; maar de Hertog, hare hand vattende, zette zich bij haar neder.

‘Gij beeft, schoone ISABELLA, de avondlucht doet uw teeder gestel aan. Waarom zoekt gij de eenzaamheid op, terwijl de gasten in de zaal ter uwer eer vergaderd zijn? Bevindt gij u niet wel?’

‘O ja, ik bevind mij wel,’ antwoordde het schuchteren meisje, en poogde hare hand terug te trekken.

‘En waarom verliet gij dan het gezelschap? Ik was waarlijk ongerust over u.’

‘Ik kan het mij zelve niet verklaren. Misschien was het de al te groote levendigheid der gasten, die mij drong hier een weinig te rusten, of de grillige inval, om het feestgewoel van hier op een' afstand in de stilte waar te nemen.’

‘Stoor ik u dan misschien ook in uwe overpeinzingen? Ik wil u niet hinderen, hoezeer ik u ongaarne hier alleen zoude achterlaten, maar liever uitnoodigde, het gezelschap weder op te zoeken.’

‘Volstrekt niet. Uwe tegenwoordigheid is mij altijd even aangenaam. Mag ik onder uw geleide naar de gasten terugkeeren?’

‘Niets zal mij aangenamer zijn; want ik geloof, dat men u bij het afsteken van het vuurwerk reeds gemist heeft. Gij hebt misschien niet eens gezien, hoe schoon uw naam daarin heeft uitgeblonken. Maar wat deert u? Gij siddert.’

‘Niets, volstrekt niets. - Juist dat zien van mijnen naam wekte treurige gewaarwordingen bij mij op, en ik meende in mijne op-

gewonden verbeelding daar een treurig voorteeken in te zien; maar nu is alles voorbij. Laat ons er niet meer over spreken.'

'Waarom niet? Zoude ik niet gaarne alles aanwenden, om de nevelen, die er voor het oog van mijne vriendin oprijzen, te verdrijven? Laat gij mijn' naam niet tevens met de uwen blinken? Was dat niet het zinnebeeld onzer vriendschap? Ik voor mij zag in die ster een weldadig licht, dat mijn levenspad met een' liefelijken glans bestraalde.'

'Stelt gij waarlijk mijne vriendschap op zulk een' hoogen prijs? Kan een eenvoudig meisje u zoo veel belangstelling inboezemen? Zoudt gij haar niet gemakkelijk door de beslommering van uwe hooge betrekking kunnen vergeten? Ik geloof, ja.'

'ISABELLA! Kunt gij zoo iets van mij denken? Zoude het u dan zoo ligt vallen onzen vriendschapsband te verbreken?'

'Neen, mij zoude het onmogelijk zijn. Doch ziet men niet dagelijks de vriendschap tusschen de getrouwste vrienden verkoelen?'

'ISABELLA, bekoorlijk meisje, de vriendschap, die ik u toedraag, is warmer, is hooger, zij grenst aan - liefde.'

'ô Noem dat woord niet, ik bid u noem het niet weder! De liefde bemint en gij moogt mij niet beminnen. Heb medelijden met de teergevoeligheid van een jeugdig onbewaakt hart; maar laat dat woord nooit weder over uwe lippen komen.'

'En nogthans wil en moet ik u beminnen, zoo teeder, zoo vurig, als men ooit beminnen kan. Mijne genegenheid is boven alle maatschappelijke banden verheven. Ik zweer u getrouwheid tot aan het einde van mijn leven!'

In eene hevige vervoering, drukte hij het meisje aan zijn kloppend hart.

'Dat einde is daar,' riep eene krachtige stem, en toen de gelieven opstonden, zagen zij een gespierden jongeling, met opgeheven dolk, voor zich staan!

'Op deze plek zult gij sterven, verleider!' zeide hij, en te gelijk stiet hij den Hertog het moordtuig in de borst. Hij viel achterover ter aarde, terwijl de jongeling het ontstelde meisje op de bank nederlegde.

'EMANUEL GRIMALDO, die u teeder beminde, dien gij versmaad hebt, is de redder uwer onschuld, en zegt u voor eeuwig vaarwel!'

Zonder om te zien, spoedde hij zich voort, om zich langs dien weg te verwijderen, van waar hij in den tuin gekomen was, om het feest te bespieden en de gangen van den Hertog na te gaan.

Het vervolg en slot in een volgend Nommer.

De koopmans dochter.

(*Naar het Engelsch van Mistress* Hall.)

‘Stil, MARGARETHA! daar zie ik het weêr. Kijk het arme dier eens hinken. Stil: het moet door de haag naar het kerkhof gegaan zijn. Een oogenblik, een enkel oogenblik, lieve zuster! en ik zal het vangen;’ en ligt als een zonnestraal, of, om in overeenstemming te blijven met plaats en tijd, ligt als een straal van de maan, sprong ROSA SUNDERLAND over het hek van het kerkhof. Schoon de gouden gloed der herfstzon nog aan den hemel toefde, spreidde de gunstelinge van vrouwen en liefde, hare bleeke onzekere glansen in het rond, en verzilverde de daauwdroppen, die de vrolijke, onnadenkende deern, in haren vluggen spoed, van het groene bed, waarin zij zich baadden, afwierp. ROSA Gaf niet veel om daauwdroppen, en in het algemeen om niets, dat haar, bij het bejagen van haar doel, voor het oogenblik in den weg stond. Met al het vuur van zestien jaren, vervolgde zij, te midden der graven, een jong, gewond haasje. Bijna had zij het gevangen, maar daar zocht het een schuilplaats onder de nis van een oud grafteeken, ROSA zag het, en was zeker, dat haar prooi ditmaal niet ontkomen zou, wanneer MARGARETHA maar te hulp kwam.

‘Kom, zuster! kom,’ riep zij driftig; ‘als wij het niet vangen, wordt het vóór morgen de prooi van een wezel of een vos.’

Langzaam trad MARGARETHA door het hek.

‘Het is of gij achter eene begrafenis loopt,’ sprak ROSA levendig. ‘Als gij niet gaauw komt, sta dan ten minste waar gij staat, en - nu is het haasje mijn,’ kreet zij vrolijk en luide. ‘Zijn hartje klopt - het arme dier! wie heeft het zeer gedaan!’

‘Houd op,’ antwoordde hare zuster, met een doffe bewogen stem, - ‘gij vergeet, - en toch, hoe kunt gij vergeten? - wie hier rust.’ Zij legde hare hand op eenen eenvoudigen grafsteen, en de ontroering belette haar verder te spreken.

‘Mijne waarde MARGARETHA, vergeef mij: het is altoos zoo. Maar ik ben geboren om u verdriet aan te doen. Nooit dacht ik.’

‘Denk dan nu, ROSA! en denk, al was het maar voor een oogenblik, dat, een jaar pas geleden, de man, die daar rust, bij ons was: dat toen nog zijne stem zoo wijs en toch zoo zacht in ons nederig verblijf klonk. Wel was de pijl diep in zijne ziel gedrongen, maar

geen bederf was in zijn gemoed. Toen hij beleedigd werd, beleedigde hij niet weder; en de laatste woorden, die zijn gebroken hart opgaf, waren: “uwe wille, Heere! en niet de mijne geschiede!” dierbare Vader!’ en bij deze woorden zonk zij op hare knieën en vouwde hare handen, ‘leer mij zijn zoo als gij.’

‘Zeg *mij*,’ riep ROSA ontroerd: want hare smart was even levendig als hare vreugde. ‘Zeg *mij:* gij zijt zoo als uw vader, maar ik, ik deug nergens. O, MARGARETHA! vergeef mij. Dáár, ik zal het haasje aanstonds laten loopen, ik zal alles doen wat gij wilt.’

Een oogenblik daarna rees MARGARETHA op, en haren arm door dien van hare zuster geslagen, verlieten zij het kerkhof.

De weduwe SUNDERLAND woonde aan de oevers van den *Witham*, en het pad dat de beide zusters ingeslagen hadden, leidde door de schilderachtige beemden, die vlak aan het water uitkwamen. Eene opening in de boomen ontdekte het schoone venster van de groote kerk van *Lincoln;* het was door de maan beschenen, en de gekleurde vakken glinsterden als veelkleurig zilver in den stillen, doch onzekeren glans. ‘Hoe fraai!’ riep ROSA. MARGARETHA zuchtte. ‘Niet fraai?’ herhaalde het meisje met levendigheid. ‘Ja, ROSA!’ hervatte hare zuster, ‘maar nog liever verwijlt mijn oog op die hooge torens, die zich in de donkere lucht verheffen. Zie, een wolk gaat voorbij de maan, en weg is uw glinsterend raam, maar mijne torens staan even rijzig als ooit.’

‘Dat lijkt naar eene toepassing, mijne wijze zuster!’

‘Het zou ongepast zijn,’ hervatte MARGARETHA, ‘en daarenboven een oud lied op een oude wijs. Zooveel dat goed en schoon is, gaat verloren, om dat het niet in het licht staat.’

‘Nog moet ik u zeggen, zuster! dat ik heden morgen LOUISA CALCRAFT ontmoet heb, maar zij wilde mij niet zien. Maar gezien had zij mij, want zij fluisterde den heer, dien zij bij haar had, iets in het oor, en ik hoorde duidelijk de woorden: ‘vader’ en ‘geruïneerd.’

‘De vloek rust op u en op ons allen, ROSA!’ hervatte MARGARETHA, terwijl zij hare bleeke, maar schoone gestalte naar hare zuster wendde; ‘de vloek van bedrogen hoop en beneveld vooruitzigt. En toch, zoo het ons slechts gold! - konden wij door opofferingen de schulden onzes vaders betalen, dan zouden wij de hoogmoedige blikken kunnen beantwoorden, van diegenen, die vroeger niet ons, maar onzen voorspoed aanbaden, en nu de dochters eener vervallen familie verachten. - De CALCRAFTS uit *Lincoln* - maar zij zijn overal. Ik zou kwalijk van haar een trotschen blik hebben verdragen.

‘Zij zijn bekend met ERNST HEATHWOOD - niet waar?’

Donker en gloeijend karmozijn, gelukkig door de avondscheme-

ring onzigtbaar, bedekte de wangen van MARGARETHA SUNDERLAND, terwijl zij antwoordde:

‘Ik geloof van ja. Maar ik had het lief van u gevondeu, ROSA! zoo gij zijn naam gezwegen had.’

‘Ge zult nog knorriger worden, als ik u zeg, dat ik ERNST van morgen gezien heb - dat hij mij verzocht, - dat hij mij overreedde, om....?’

‘Om wat?’

‘Om u een brief te bezorgen.’

Snel steeg het bloed het meisje in het aangezigt, maar even spoedig vertrok het en verliet haar gelaat, bleek en stram als gebeiteld albast. Lang duurde het, eer zij zich herstelde om een bepaald besluit te nemen; nog langer, eer zij woorden gerangschikt had om te spreken. Het eenige teeken harer ontevredenheid, waarmede zij de onbedachtzaamheid van hare zuster vergold, was, dat zij hare hand terugtrok, en zonder hare ondersteuning, alleen haren weg vervolgde.

Wij hebben, zonder twijfel, genoeg van dit onderhoud vernomen, om te weten, dat MARGARETHA en ROSA de dochters van een' ongelukkigen handelaar waren, van eenen man, die gisteren vorstelijken rijkdom bezat en heden een bedelaar was, wiens naam het eene jaar eene millioen gold, en die in het volgende stierf, zonder een stuiver te bezitten. Alles wat hij bezat, had MAURICE SUNDERLAND grootmoedig aan zijne schuldeischers prijs gegeven, en toch was dat alles niet genoegzaam, om alle eischen te voldoen, die aan hem gedaan, en billijkerwijze gedaan werden. Huis, zilver, kostbaarheden, dienstboden, alles was opgeofferd; geen spoor van vroegeren welvaart was achtergebleven, en zij, die zich in overvloed hadden gebaad, misten het noodige om stil en burgerlijk te leven. Nog eene kleine bezitting was overig: eene lijfrente, die alleen aan zijne vrouw verviel. MARGARETHA was vrij wat ouder dan hare zuster, en bij zijn sterven had haar vader gewenscht, dat ook zij, even als zijne andere kinderen, ten grave waren gedaald, eer zij den kommer smaakten, waaronder zij thans gebukt gingen.

Zijne vrouw was ijdel, zwak, eigenlievend. Zij bezat het talent niet, om oud te worden en toch bevallig te blijven: met gerimpelde wenkbraauwen, valsch haar en geblankette wang, joeg zij de vermaken na van een' jeugdigen leeftijd. Zij weende meer omdat zij hare juweelen miste, en haar buitenlandsch reisje niet doen kon, dan om het ongeluk van haren egâ; onophoudelijk beklaagde zij MINO, haar schatje, haar uitverkoren poedelhondje, omdat hij niet meer dagelijks zijn kippenboutje kreeg. SUNDERLAND, die zelf geen overvliegend verstand had, had haar genomen - waarom? - misschien uit *contrast* - misschien uit het heerschend voor-

oordeel, dat onbeduidende meisjes de beste vrouwen zijn - misschien, omdat hij door haar uiterlijk schoon bekoord was - een lokaas, dat, sinds onheugelijke tijden, even veel wijzen als dwazen tot trouwen verleid heeft. Maar onbegrijpelijk bleef het, dat zoodanig eene vrouw moeder zijn kon van een meisje als MARGARETHA SUNDERLAND. Een enkel staaltje is toereikend, om haar karakter in het licht te stellen. - Toen haar vader den inventaris opmaakte van hare bezittingen, ten voordeele zijner schuldeischers, sloop MARGARETHA stilletjes de kamer binnen, en zette een kistje voor hem neder, waarin alle hare kostbaarheden zich bevonden. De oude man legde de pen neder, en zag haar in het vriendelijk aangezigt.

‘Zij hadden alleen waarde, lieve vader! omdat het geschenken van u waren, en omdat gij begeerdet, dat ik zooveel fraais droeg; - in ons aanstaand verblijf zouden zij erger dan nutteloos zijn - neem ze en gebruik ze ten mijnen gevalle, om onze schulden te voldoen.’

‘Niet alzoo, mijn kind! gij hebt niets te maken met....’

Door een' hartelijken kus brak zij de reden van haar vader af.

‘Zeg dat niet, die taal zou mij doen denken, dat ik niet tot de uwen behoorde. Zoo gij ze niet aanneemt, zal ik ze zelve verkoopen en het geld ter plaatse zenden, daar het wezen moet.’

Treurig zag haar vader haar aan, en schudde het hoofd onder pijnlijk stilzwijgen. Toen vatte hij het kistje op en wilde het haar teruggeven, met de woorden:

‘Het is het eenige deel, MARGARETHA! dat u overschiet.’

‘Neen, vader!’ hernam zij, ‘zij zouden mij mijn beste deel ontnemen.’

‘Mijn kind!’

‘Mijn beste deel is een goed geweten. Gij hebt ze met uw geld voor de dochters van den rijken man gekocht - behoudens een goed geweten, zou de dochter van een arm man ze niet mogen dragen. Neen! laat mij uw voorbeeld volgen. Gij geeft alles over. Laat ik hetzelfde mogen doen, denk niet zoo laag van uwe dochter, dat zij hooger prijs zou stellen op die kostbaarheden, dan op de goedkeuring van haar hart.’

MAURICE SUNDERLAND was even weinig een ongevoelig man, als een streng vader; hij had zijne dochter altoos bemind en bewonderd, maar tot op dit oogenblik toe, had hij haar niet op hare regte waarde geschat. Hij verzette zich tegen hare begeerte, maar klemde haar zwijgend aan zijne borst en zij voelde zijne tranen op haar voorhoofd leeken.

Dit ongeluk kan beschouwd worden als het begin van MARGARETHA'S lijden. Het gezin verhuisde naar *Lincoln;* zij hadden daar betrekkingen, die MARGARETHA SUNDERLAND behulpzaam konden zijn in de plannen, die zij, tot onderhoud harer familie, had beraamd.

Hare liefde voor haren vader gedoogde niet, dat zij hem overliet aan de zorg van eene uitgelatene, kinderachtige zuster, en hare bijna dwaze moeder; vooral toen zijne gezondheid zigtbaar begon af te nemen, en de natuur voor de aanvallen van het lijden zwichtte. Met blijdschap belastte zij zich derhalve met de opvoeding van vier kleine meisjes, hare bloedverwanten, die alleen over dag bij haar zouden zijn, en 's avonds naar hare ouders, te *Lincoln* terugkeerden. MARGARETHA'S vader had niets tegen dit plan in te brengen, ofschoon zijne verwelkte wang bloosde, en zijne hand beefde op den dag, dat hij zijne MARGARETHA hare nieuwe taak zag aanvaarden, in de achterkamer van hun optrek, dien zij voor eene school had ingerigt. Maar haar moeders grilligheid was voor haar eene gestadige bron van verdrietelijkheden; nimmer was zij tevreden, altoos beklaagde zij haren vorigen luister, altoos verweet zij MARGARETHA dat zij hare familie vernederde, door school te houden, en toch verkwistte zij aan eigen praal en genoegen, de harde oogst van hare dochter. Dit was niet alles; ieder die de aangename taak, om het jonge verstand te leeren ontspruiten, kent, weet de zelfverloochening op prijs te stellen, waaraan eene onderwijzeresse, wanneer ze haren pligt naauwgezet vervult, zich onderwerpen moet. Zal haar invloed nuttig zijn, dan moet die invloed met beleid worden aangewend: tusschen meester blijven en tiran worden, ligt slechts eene schrede. En daarom moest MARGARETHA even zeer door voorbeeld als door leer trachten nuttig te zijn; over haar zelve zoowel als over anderen had zij te waken. Hare kweekelingen wilde zij niet slechts *volleerd* maar gevormd hebben, en haar ‘nieuw stelsel,’ zoo als zij het heette, had menige aanmerking door te staan, zoowel van hare bloedverwanten als van de kennissen van deze. Het ging zoo als het gewoonlijk gaat. Bij hetgeen Miss SUNDERLAND thans was, vergat men geheel wat zij geweest was. Zij werd behandeld als ‘de gouvernante’ en als zoodanig werd zij in den huisselijken kring toegelaten.

Van alle degenen, die door de wankele schaal van het geluk gedoemd zijn, om het eigen brood te verdienen, hebben er geene meer aanspraak op medelijden dan *gouvernantes*. De dienstbode heeft, als haar werk gedaan is, een paar uren over, die haar alleen toebehooren. Hare eerzucht strekt zich niet verder uit dan haren kring. Maar de gouvernante heeft geen bepaalden kring. - Zij wordt beschouwd als deels tot de keuken, deels tot de gezelschapskamer te behooren; - vaak wordt zij uit de laatste verdreven, en met walging verlaat zij zelve de eerste. Tusschen een dubbel bestaan worstelt zij; zij is een soort van tweeslachtig wezen, dat tot twee verschillende toestanden behoort; zij moet als eene fatsoenlijke vrouw voor den dag komen, en krijgt naauwelijks kameniers loon. Zij moet kun-

dig en beschaafd zijn, en toch hare kunde en beschaafdheid voor zich houden, tot zij er naar gevraagd wordt; ja zelfs beleedigingen moet zij vaak verdragen, als of zij er het gevoel voor miste. De hemel sta haar bij, die op eene gouvernantesplaats uitgaan, want van de aarde kunnen zij weinig ondersteuning verwachten. Boekdeelen zou men kunnen vullen met het lijden eener gouvernante.

Op eene dier bezoeken, waarvoor zij altoos schrikte, maar waaraan zij zich, als eene verpligte boete, onderwierp, ontmoette zij ERNST HEATHWOOD, waarvan ROSA zoo onvoorzigtig op hare avondwandeling had gesproken. Hij was de zoon van een nieuwbakken baron, die met zijn nieuwen rang zijn koopmansnaam verwisseld had, voor een die adellijker klonk. Maar ERNST zelf was geschikt om de aandacht te trekken, en de genegenheid te winnen, van iederen kring, waarin hij zich vertoonde. Gaarne, en met buitengewone vriendelijkheid werd hij aan het huis van MARGARETHA'S bloedverwanten ontvangen. Zij zelve altoos teruggetrokken, altoos waardig, zocht noch ontweek zijne beleefdheden; stilzwijgend liet zij al de kleine manoeuvres den gang gaan, die tot de zamenleving van een landstadje behoorden. In een gemoed, als dat van MARGARETHA, kon het slechts medelijden wekken, wanneer zij den jaloerschen ijver zag, waarmede moeders een schaar bontgekleede dochters om eene ontstemde piano heen drongen, ten einde hare muzijkale bekwaamheden te luchten, onderwijl dat anderen zich bezig hielden met millioneeren, een vermaak dat stiller, en om die reden verdragelijker is. Het is te bejammeren, dat vrouwen zoo zeer het doel van haar aanwezen miskennen, dat zij zich vernederen tot handlangsters van een poppenspel, waarbij zij zelve de eerste poppenrol spelen; maar meer dan te bejammeren, streng te veroordeelen is het, dat het andere geslacht uiterlijk aanmoedigt, doch inwendig de diepste verachting voor zulke slaafsche beuzelarij koestert. ‘Eene eeuw,’ dacht MARGARETHA, ‘die zich verhoovaardigt op hare *vermakelijkheden*, kan weinig voortbrengen, dat verheven is, hetzij doordat het den stempel van deugd of dien van genie draagt, en toch zulke eigenschappen, ja de vertooning van nog onvolkomener en meestal nog onbeduidender bekwaamheden, brengen tot het *vermaak* bij, en wij leven in eene eeuw, die vermaak wil, zelfs ten koste van onze beste en edelste aandoeningen,’ en toen zette zij hare fijne vingers met tienvoudigen ijver te werk, om het kaartenhuis te herstellen, dat hare kleine kweekeling CECILIA omver had geworpen.

‘Het is niet uit te staan,’ fluisterde hare zuster, die haar dien avond vergezeld had, ‘om zulke slechte muzijk te hooren, terwijl gij het zooveel beter kunt.’ Eene snelle beweging van MARGARETHA'S vinger stremde verdere aanmerking. De derde verdieping werd

op het kaartenhuis geplaatst, toen eensklaps ERNST HEATHWOOD zich omkeerde, en zich tot de schoone bouwkunstenaresse rigtte met de vraag, ‘of zij nu het gezelschap het genoegen wilde geven, zich te laten hooren; want hij was zeker,’ zeide hij, ‘dat zij het kon.’ ‘O ja!’- hernam eene der oude dames, ‘Miss SUNDERLAND kan en zal het doen, want zij geeft *zoo goed onderwijs*, dat zij het zelve heel goed kennen moet.’ Het was misschien een overgebleven gevoel van hoogmoed, die een allerbevalligste blos op MARGARETHA'S wangen te voorschijn riep: maar zeker zag toen ERNST HEATHWOOD naar haar op met zoo veel eerbiedige en toch zigtbare bewondering, dat het gansche vrouwelijke geslacht haar spel als hopeloos zou hebben moeten opgeven, ‘indien zij niet maar eene gouvernante geweest ware: en de zoon eens rijken Baronets kon nooit denken aan de dochter van een bankbreukigen koopman, en - *eene gouvernante!* de zaak was onmogelijk - volstrekt onmogelijk!’

Ik kan met geene mogelijkheid zeggen, welke de gewaarwordingen van ERNST HEATHWOOD waren, toen MARGARETHA de schoone ballade van MOORE aanhief, ‘*al wat schittert moet vergaan:*’ maar een schok, die tot angst klom, werd door ieder in het vertrek gevoeld, toen zij op eene ongewone wijze de volgende regels uitsprak, als of zij de zuivere weêrklank der zoete Indiaansche melody waren:

Wie heeft lust in heil,
Dat niets dan rouwe teelde!
Wie zijn ruste veil
Voor vroeg beschreide weelde?

Toen las ERNST HEATHWOOD tot op den bodem van hare ziel, en gevoelde, dat zij waarlijk bij ondervinding wist, wat wisselvalligheid en ongeluk was.

Muzijk is gevaarlijk van de lippen der schoonheid, nog gevaarlijker van die des gevoels. De vereeniging van beide was te veel voor de wijsgeerige ingetogenheid van den jongeling: en gedurende het overige van den avond, het valt niet te ontkennen, waren zijne gedachten min of meer verstrooid. Zij boezemde hem niet slechts eerbied, maar bewondering in: en met belangstelling leende hij het oor aan het verhaal van hare bloedverwanten, toen deze hem 's anderdaags hare geschiedenis naar waarheid mededeelden, met bijvoeging, dat haar vader juist dien ochtend door eene beroerte overvallen was, en er weinig hoop op zijn behoud overbleef. Getrouw bezocht hij het verblijf van MARGARETHA: maar eerst na den slag, dien zij meer dan iemand betreurde, gelukte het hem, haar weder te zien, die hem thans boven alles dierbaar was.

Bijzondere omstandigheden wijzigen ons gemoed voor den invloed van het ongeluk; daarvan hangt het vaak af, of het leed ons verharden

zal of week maken: maar de onbekwaamheid van hare moeder, de onnadenkendheid van hare zuster, maakte beide tot een ongeschikt gezelschap voor de fijngevoelige MARGARETHA. Daarom te meer mogt men het haar vergeven, wanneer zij zich vooruit met het genot troostte van de avonden, waarop ERNST thans gewoon was de optrek te bezoeken. Vrij van huiszorg en dwang, vond zij dan bij hem die teederheid en dat medegevoel, zonder welke het hart eener vrouw treurig en onbevredigd blijft. Zij doorzag het gevaar van den toestand niet, waarin zij zich daardoor verplaatste. Zij bedacht niet, dat, terwijl zij haren kommer zocht te verdrijven, door hetgeen zij een vriendschappelijken omgang noemde, een diep en duurzaam gevoel langzaam, maar des te zekerder in haren boezem wortel schoot: en dat tijd en omstandigheden slechts strekten, om het op te kweeken; onzeker of het haar welvaart of ongeluk berokkenen zou. Hare vroegere jaren waren voorbijgegaan, zonder dat zij aan verliefdheid of vrijerij gedacht had. Bij zulk een schoon meisje was dit waarlijk te verwonderen. Maar de ingetogenheid harer manieren strekte haar tot een baken tegen behaagzieke dwazen, die hen waarschuwde en afschrikte, wanneer hen het geluk in gezelschap van MARGARETHA SUNDERLAND bragt.

Daarom droomde zij zoo onbezorgd den droom, die slechts eenmaal kan gedroomd worden; daarom scheen het vooruitzigt van haar geluk haar zoo zeker, dat zij dikwijls de wezenlijkheid er van wantrouwde: daarom drukte iedere twijfeling voor de toekomst haar zoo angstig neder, dat zij met gretige bezorgdheid die afwierp, als een last te zwaar voor haar om te torschen.

Maanden lang had zij ERNST gekend en bemind, toen op een morgen de eenige dienstbode, die haar bijgebleven was, hare schoolwerkzaamheid stoorde, met het berigt, dat er een Heer in de zijkamer was om haar te spreken. Zij trad de kamer binnen, en een klein bejaard man, van een donker uitzigt, beantwoordde haren bevalligen groet, maar verried blijkbaar eene poging, om streng en zich zelven meester te blijven.

'Ik heb de eer Miss SUNDERLAND te spreken?'

Zij boog zich: een lang stilzwijgen volgde, geen van beide scheen begeerig het gesprek aan te knoopen. Toen MARGARETHA hare oogen naar de zijne opsloeg - zij wist zelve niet waarom - maar het was of het haar opgedrongen werd, dat de man kwade tijdingen kwam brengen. En toch was zijn voorkomen niet onbehagelijk - een breed hoog voorhoofd - een open oog, dat eer vriendelijk dan ernstig scheen, zou in hem een goedaardig, welwillend mensch hebben aangekondigd: maar het ondergedeelte van zijn gelaat had iets zwaars en ernstigs - een kleine zaamgetrokken mond, een gewelfde korte kin - zijne neus eindelijk, het was of de natuur

daaraan eerst den Griekschen vorm had willen geven, maar toen van plan veranderd, haar werk had laten liggen. -

‘Mejufvrouw,’ dus begon hij eindelijk, ‘gij zijt, geloof ik, met mijn zoon in kennis.’

‘Mijnheer!’

‘Mijn zoon, ERNST HEATHWOOD.’

Weder boog zich MARGARETHA.

‘Ik ben lang buiten 's lands geweest, maar zoo uw vader leefde, zou hij mij wel herkennen.’

Voor de arme MARGARETHA was het woord *vader* een woord van beteekenis: beschroomd zag zij hem in het gelaat, als bad zij hem, om nader uitsluitsel, hoe hij haren vader had gekend. Het scheen, dat hij hare gedachten niet raadde: maar met zamengetrokken lippen, als wilde hij ieder woord nog tegenhouden, met de oogen op het vloerkleed gevestigd, als ontweek hij haren strakken, angstigen blik, vervolgde hij.

‘Voor u, Miss SUNDERLAND, heb ik alle achting, en toch reken ik het mijn pligt, om u in tijds te zeggen, dat een huwelijk tusschen u en mijn zoon, nooit mijne toestemming kan - of zal verkrijgen. Mijn titel, - en de nieuwbakken baronet rigtte zijne gestalte met veel waardigheid op - mijn titel kan ik hem niet ontnemen, maar op geen penning van mijn geld zal hij mogen rekenen, wanneer hij buiten mijne volkomene goedkeuring een huwelijk aangaat. Vergeef mij, jonge juffer - ik heb alle achting voor uw karakter. Ik - ik’ - hier sloeg hij zijne oogen op, en het scheen, dat de doodsbleekheid, die het gelaat van MARGARETHA overtrokken had, hem toen voor het eerst op de gedachte bragt; dat een wezen, met gevoel bedeeld, over hem stond.

‘Miss SUNDERLAND, ik had mij daarop niet voorbereid. Ik dacht niet, dat de zaak al zoo verre gegaan was. Ik - gij hebt dan waarlijk liefde voor ERNST?’

‘Welk gevoel ik ook uwen zoon moge toedragen, Mijnheer - hervatte zij, en al hare vrouwelijke fierheid herleefde - ik zou hem nooit tot den bedelstaf willen brengen.’

‘Braaf gesproken, op mijne eer! en ik ben overtuigd, Miss SUNDERLAND, dat, wanneer gij - kortom, wij komen hier op een netelig onderwerp: maar was uw fortuin zoo groot, als ik het voor ERNST wenschen zou, dan zou ik u op mijn woord van eer verkiezen, verre verkiezen - hoewel ik u vroeger nooit gezien heb - boven ieder meisje in *Engeland*. Ziet ge?’ hier daalde zijne stem tot de toon van burgerlijke gemeenzaamheid - ‘als koopman heb ik vele verliezen te lijden gehad - misschien weet ge het.’ - Hij hield een oogenblik stil, als wachtte hij van MARGARETHA een antwoord, dat zij hem niet konde geven. - ‘Die ver-

liezen moet ik herstellen, en daarvoor is maar een middel. Als ik geen hoogen rang had op te houden, zou het minder zijn - maar om de waarheid te zeggen, om mijn titel moet ik hebben binnen weinig tijd - tien of twintig duizend ponden - en gij zoudt niet willen' (hier ging de man van rang onder in het gevoel van huisvader te zijn) 'gij zoudt niet willen door bij uwe liefde te volharden, dat ik en de mijnen in het ongeluk kwamen. ERNST heeft twee zusters en eene moeder, Miss SUNDERLAND!'

Kort en snel werd MARGARETHA's ademhaling, en toen zij het venster wilde openen, zou zij ongetwijfeld ter aarde gevallen zijn, had Sir THOMAS HEATHWOOD haar niet opgevangen.

'Ik wil niemand in het ongeluk storten - zeide zij ten laatste - wat begeert gij van mij?'

'Eene schriftelijke afwijzing van mijn zoons aanzoek, zonder hem ooit weder te zien.'

'Dat, Mijnheer! dat kan ik niet. Eens moet ik hem nog zien, voor het laatst, heden avond. Ik begeer geenszins u te misleiden, maar ik moet hem van de noodzakelijkheid onzer scheiding overtuigen. Daar is mijn woord, Mijnheer! en de Algoede God moge u en de uwen voor al het bittere der armoede bewaren.'

De oude Baronet had regt om te vreezen voor de gevolgen van een nieuw onderhoud, tusschen MARGARETHA en zijn zoon, want zelf was hij met eerbied en liefde vervuld voor het belangelooze meisje. Na eenige onhandige pogingen, om het gevoel, dat in zijnen boezem strijd voerde, onder woorden te brengen, verliet hij hare woning.

De avond van dien dag was helder en kalm: de lentebloemen verspreidden over ieder kruidje en blaadje hare geuren: de weinige insecten, die de Aprilzon in het leven riep, kleefden moede aan de jonge spruitjes. Het was een uur van stilte, en die stilte was weedom voor het hart van MARGARETHA SUNDERLAND. 'Bij storm en onweder zou het mij gemakkelijker geweest zijn van hem te scheiden, dan te midden van zulk een tooneel,' sprak zij. - Toen stond een oogenblik daarna ERNST aan hare zijde.

'Dus ten gevalle van mijns vaders inhaligheid - dus verstoot gij mij voor eeuwig, MARGARETHA! - dus wilt gij, dat ik eene andere tot vrouw kieze, gij die dikwijls gezegd hebt, dat een huwelijk zonder liefde, een onheilig huwelijk is. - Is dat uzelve gelijk blijven?

'Ik ben hier niet gekomen, om met u te redeneeren, maar om van u te scheiden, om u te zeggen iets, dat ik vroeger nimmer gezegd heb: dat ik u zoo innig bemin, dat ik mij voor God op de knieën werp, om hem vurig te smeeken, u en uwe bruid en uw huis en uw' welvaart te zegenen.

‘Welvaart,’ hervatte haar minnaar verachtelijk, (zoo als alle minnaars) ‘is er welvaart voor mij zonder u?

‘Maar uwe familie - gij kunt uwe familie van de ellende der armoede redden, van de smet, die alles schendt en verderft, wat onder haar bereik ligt. Ik had u moeten zeggen,’ vervolgde zij met ongewone bitsheid, ‘dat zij op ons rustte en u gewaarschuwd hebben, u niet door haar te laten bezoedelen.’

Vele woorden sprak hij, vele redenen gebruikte hij, om haar dolzinnig besluit, zoo als hij het noemde, te verwrikken. Hij beriep zich op hare genegenheid; hij verweet haar grilligheid en ontrouw, en schoon zij zijne verwijten met zeldzame gelatenheid verdroeg, verliet hij haar driftig en toornig. Hij gunde zich den tijd niet, om de opoffering te overwegen, welke zij zich getroostte, en het was hem, als had zij hem uit een gevoel van trots vaarwel gezegd, en niet zonder bitterheid gaf hij te kennen, (schoon hij te zeer van het tegendeel overtuigd was) dat zij welligt eene andere verbindtenis had aangegaan. Toen zij zich werkelijk alleen bevond, in de donkere schemering op de oude plaats hunner zamenkomst, zou zij hem bijkans teruggeroepen hebben, om hem nogmaals haren zegen te schenken, om hem te verzekeren, dat, hoe onwankelbaar ook haar besluit was, zij hem met opregte en onveranderlijke trouw lief had. Ware hij op zijne schreden teruggekeerd, hij zou haar hebben zien wenken, en de tranen, die over hare bleeke wangen stroomden, hadden hem den doodsangst doen kennen, waarmede zij zijn afscheid doorgestaan had.

Vele weken waren sinds verloopen, en uiterlijk scheen hare rust hersteld, maar toch viel de dagelijksche arbeid haar zuurder dan ooit. Toen was het, dat ROSA haar zoo onverwacht vertelde, dat zij ERNST gezien en een brief van hem had medegebragt. Toen de zusters de kleine woning binnentraden, was het duidelijk te zien, dat het haasje goed te pas kwam, om den kwaden luim van hare moeder te verdrijven.

‘He! wat een allerliefst dier, en wat heeft hij hondjes van oogen en wat aardige lange oortjes! - Maar hoor eens, MARGARETHA! ga nooit weder uit, zonder dat ik een *shilling* in den zak heb. Er was geen zilver in uw beurs, en de brievenbestelder is er geweest met een brief van *London* - maar hij wilde hem niet afgeven zonder geld; - het is schande, zoo onbeschoft als die kerels zijn en zoo -’

MARGARETHA viel haar moeder in de rede, met de aanmerking, dat zij tien of twaalf shillings in hare beurs had achtergelaten.

‘Ja - ja wel - dat is zoo, maar er is hier eene koopvrouw geweest met zulke allerliefste kraagjes, en ik heb thans zoo zelden gelegenheid, om mij op een kleedingstuk te onthalen, daarom heb

ik ze gekocht. Zij waren zoo goedkoop, elf en een halve shilling, en er waren zulke beeldige festoenen in de punten.

'En is de brief dan terug gegaan, moeder!

'Noem mij toch geen moeder, maar *mama, moeder* is zoo gemeen. Neen, de brief is niet terug gegaan, maar ik heb MARIA naar den kruidenier gezonden, om een halve kroon te leen te vragen. Krijg daarom zoo 'n kleur niet, kindlief! ik heb laten zeggen, dat gij uitgegaan waart en mijne beurs medegenomen hadt, en dat wij het morgen zouden terug geven.'

'Dat is vernedering op vernedering,' dacht MARGARETHA, toen zij den brief opnam. 'Morgen kan ik het geld niet terug geven.' Het was het laatste zilverstuk geweest, dat zij in huis had, en voor de volgende week had zij geene kans een *shilling* te verdienen.

'Hoor eens, MARGARETHA! ik heb nooit een meisje gezien, dat zoo achterhoudend was, het lijkt, dat ge u den brief aantrekt. Eilieve! zeg van wien komt hij?'

Het scheen, dat MARGARETHA zich aan de vraag van hare moeder niet stoorde. Nogmaals las zij den brief over, en verliet toen de kamer zonder een woord te spreken.

'Ik moet zeggen, ROSA! dat ik verdriet van uwe zuster beleef,' sprak Mistress SUNDERLAND; 'zij heeft niets van mijn karakter - zij is zoo eigenzinnig - zoo net als uw vader, die daarom ook altoos haar gezelschap zocht. Zij houdt niets van mij - en....'

'Beste mama,' riep de edelmoedige, hoewel onbedachtzame ROSA - *dat* kunt gij niet meenen. Als gij wist, hoeveel zij er heden avond voor over had, om u dat haasje te bezorgen - en wat hare beurs betreft, de rede waarom zij kleurde, was, omdat het al haar geld was, dat zij had.'

'Dan moet zij het beter overleggen - ik ben in *Londen* nooit gewend geweest, om zonder geld te zitten, het is gek - enz. enz.' dus rammelde de onnadenkende vrouw voort, tot dat ook hare jongste dochter verzadigd was van afkeer en schaamte over hare onedelmoedigheid.

'ROSA,' sprak MARGARETHA, toen deze haar slaapkamer binnentrad - 'daar is de brief van ERNST HEATHWOOD - misschien ziet gij hem weder, geef hem dan dit terug' - en zij gaf haar zijn brief ongeopend over. 'Ik begeer hem niet te lezen, nu althans niet, het mogt een schadelijken invloed hebben op het eerlijk besluit, dat ik, met Gods hulp, hoop uit te voeren. En nu, lieve zuster! ga eens zitten, en doorloop den brief, dien ik uit *Londen* ontvangen heb.'

ROSA nam de brief.

'Wat een leelijke brief, en wat grof papier, en wat een krabbelige hand!' maar al zag de brief er nog zoo leelijk uit, al was het

papier nog zoo grof en het schrift nog zoo slecht, toen zij eens met lezen begonnen was, liet zij zich geen enkel woord ontvallen, voor zij aan het eind was, en toen vloog zij, met een luiden kreet van vreugde, hare zuster om den hals.

'MARGARETHA, MARGARETHA, hoe kondt gij daarbij zoo koel blijven! - ik zou zeker buiten mij zelve geraakt zijn. - We zullen zeker rijk worden, rijker dan ooit, en uw huwelijk met ERNST kan zijn beslag krijgen. O, MARGARETHA! ik ben zoo gelukkig; laat ons dit aan moeder - ik meende aan *Mama* - vertellen; gij zult uwe leerlingen afzeggen. O, die lieve brief, laat ik hem nog eens lezen!' en de tweede lezing maakte haar nog uitgelatener dan de eerste. Het huwelijk van MARGARETHA met ERNST HEATHWOOD, zoo vele droomen, zoo veel beschikkingen vlogen voor haren geest voorbij. Slechts MARGARETHA nam daarin geen deel.

'Nooit zal ik ERNST HEATHWOOD huwen,' sprak zij met eene sidderende stem, 'ofschoon ik toch gelukkiger zijn zal, dan ik immer gedacht had.'

Hoe had de dartele ROSA de meening dezer woorden kunnen verstaan? Een broeder van haren vader, die met al zijne nabestaanden in onmin had geleefd, was te *Calcutta* overleden, en had al zijne bezittingen, die eenige duizend *ponden* bedroegen, aan zijne oudste nicht, MARGARETHA SUNDERLAND, nagelaten, 'omdat,' dus luidde het zonderlinge testament, 'zij hem nooit met woord of daad beleedigd had, en zij beschouwd moest worden als eene (sieraad) van hare sekse.'

's Anderdaags gaf zij hare kweekelingen vacantie, en toen haar moeder uitgegaan was, denkelijk om de blijde tijding rond te bazuinen, zeide MARGARETHA aan hare zuster, dat zij zich eenigen tijd wilde afzonderen, om hare plannen te beramen. Reeds twee uren was zij daarmede bezig geweest, toen ROSA SUNDERLAND, vergezeld van een' heer, aankwam.

'Geloof mij, zij zal niet knorrig zijn - het zal haar eene aangename verrassing zijn; - en mama komt nog in lang niet - ik zal u in de zijkamer laten, en daar....'

'Zal ik haar vinden plannen beramende voor haar toekomstig geluk, waarbij ik buiten gesloten zal blijven,' viel ERNST HEATHWOOD in.

'Gij zijt onregtvaardig,' antwoordde ROSA, en beiden traden de woning binnen. Met verbleekte wang en brandend voorhoofd, beantwoordde MARGARETHA SUNDERLAND de groet van haren geliefden. Zij was koeler dan hij verwacht had, en met zekere onstuimigheid en een zweem van hooghartigheid vroeg hij haar, of zij zijn bezoek aan beweegredenen van eigenbelang toeschreef.

'Neen!' hervatte zij, 'neen! Ik acht mij zelve buiten staat voor dergelijke gevoelens, waarom, zou ik ze aan u toeschrijven. Ik

zeg u, hetgeen ik u bij onze laatste zamenkomst mogt zeggen, dat ik God vurig bidde, dat hij boven mate moge zegenen u en de uwen, en u bewaren voor armoede, die in het oog der wereld, de allergrootste zonde is.'

'Maar, MARGARETHA!' viel ROSA in (want het was haar gebrek, niet te kunnen zwijgen,) 'maar MARGARETHA! er is nu geen vrees voor armoede, en Sir THOMAS heeft zelf gezegd, dat, met een middelmatig fortuin, hij u....'

'Ik heb geen middelmatig fortuin,' sprak het edele meisje, opstaande, met haar hand rustende op een stapel kantoorboeken, welke zij nagezien had. 'Gij, Mijnheer HEATHWOOD! zult mij verstaan, wanneer ik u zeg, dat ik, van mijne geboorte af, gedeeld heb in het geluk zoowel als in het ongeluk mijner familie.'

'In beiden hebt gij gedeeld, en met waardigheid gedeeld,' hervatte ERNST levendig.

'Ik dank u voor uwe goede meening,' hervatte zij, terwijl een ligte blos hare fraaije trekken overtoog. - 'En nu, hoor mij voor een oogenblik aan. Het ongelukkig bankroet mijns vaders bewerkte het ongeluk van velen, die hem een vertrouwen schonken, dat hij verdiende en toch te leur stelde. - Ik meen niet dat *hij* hen teleurstelde,' herhaalde zij, maar de golven en de winden en het ongeluk en de slechte behandeling spanden zamen, om hem ten val te brengen, en zijn val sleepte anderen met hem in het ongeluk. Lippen, die hem vroeger zegenden, verwenschten hem nu, omdat zij hem hadden vertrouwd, en iedere verwensching laadde op hem een nieuw gewigt van lijden, waarvan ik alleen getuige was. Tot zelfs den ring van zijn' vinger gaf hij gelaten prijs aan zijne schuldeischers; hij hield niet het minste terug, alles werd opgeofferd, en toch, zoo als bij de dochters van den bloedzuiger, was het geschreeuw altoos: geef, geef! - Alles!' hare stem beefde, terwijl zij het zeide, 'alles gaf hij - tot zijn eigen leven toe, en ik, die weet, hoe edel zijn hare dacht, ik - op denzelfden tijd, waarin zijn lijk, bij gebrek van begraveniskosten, in ons huis lag - ik was gedoemd om brieven te ontvangen, en de klagten over zijne schelmerij te vernemen. 's Avonds, 's nachts knielde ik bij zijn kist; tot het verderf toe was medelijdend geweest: tot op het laatste bleven zijne gelaatstrekken in hun geheel, en ik kon de vorens tellen en kussen, welke teleurstelling en verachting op zijn voorhoofd hadden gegroefd. Maar, o! hoezeer gevoelde ik op dien droevigen stond, dat zijn geest van zijn ligchaam gescheiden was, en dat mijne lippen slechts op gevoelloos stof rustten, en toch met kinderachtige overdrevenheid klemde ik mij aan de leemen hut vast, die hij jaren lang bewoond had. De uren vloden mij voorbij, de ochtend vond mij aan dezelfde steê weder, en toen het licht

over de schemering zegepraalde, verpandde ik mijn woord, dat ik, zoolang ik denken of handelen kon, alle mijne krachten zou besteden om alle de verbindtenissen te vervullen, die hij aangegaan had, maar niet volbrengen kon. Bijna, ik schaam het mij te zeggen, bijna vergat ik mijne gelofte, en schoon een gedeelte van mijnen moeijelijk verkregen' winst naauwgezet weggelegd wordt, in het streelende vooruitzigt van mijns vader eer onbezoedeld te herstellen, toch droomde ik van eene toekomst van geluk, zonder dat zijne nagedachtenis er bij bedacht werd. ERNST, mijn ERNST! ziedaar de bron van mijn lijden; ziedaar het lijden, dat moet ophouden. Ik heb deze boeken nagegaan; ik heb bevonden, dat, na opoffering van al die duizenden, die thans mijn eigendom zijn, nog slechts weinige honderden mij overschieten. Dit is voor mij genoeg. Nogmaals herhaal ik - wees gij gelukkig met uwe rijkbedachte bruid, en overtuig u, dat de eenige troost die mij, bij de scheiding van u, kan ondersteunen, deze is, dat ik mijnen pligt gedaan heb.'

Hoe vreemd het ook schijnen moge, HEATHWOOD scheen niet zoo ontroostbaar over dit besluit te zijn als ROSA - of, om de waarheid te zeggen, als MARGARETHA - verwacht had. Hoe kloekmoedig, hoe belangeloos het gevoel, moge zijn, waarmede eene vrouw van haren minnaar afstand doet, zij verwacht van hem altoos, in die omstandigheid, eene zekere mate van wanhoop. En, inderdaad, na een zwijgen van eenige oogenblikken, waarin hem meer de grootheid van ziel van MARGARETHA, dan zijn eigen verlies bezig hield, deelde ERNST van harte in hare voornemens, en prees het offer met een' ijver, die geenen twijfel gedoogde aan zijne opregtheid.

Toen hij vertrokken was, overwoog zij dit alles, en kwam tot het besluit, dat zij te spoedig van hare genegenheid had afstand gedaan, want hij zelf scheen over de gedachte aan hare liefde gezegevierd te hebben, en ROSA, die binnen zoo weinig tijds twee maal te leur gesteld was geweest, zoowel ten opzigte van het aanstaande geluk, als het aanstaande huwelijk van hare zuster, de arme ROSA kreeg eene vrij scherpe berisping, omdat zij ERNST HEATHWOOD had binnen gelaten. Wij behoeven er niet bij te voegen, dat de tranen en redeneringen van hare moeder, op MARGARETHA'S voornemen geenerlei invloed hadden; haar zaakgelastigde ontving dadelijk bevel, om alle de eischen der schuldeischers van wijlen MAURICE SUNDERLAND te voldoen.

Waarlijk, MARGARETHA had al hare geestkracht noodig om bestand te blijven tegen het wee! en ach! van hare moeder, meer nog om zich zelve te sterken in de overtuiging, dat ERNST opgehouden had, haar met een oog van liefde te beschouwen. Het is maar al

te waar: op het oogenblik dat wij ons beijveren den gevaarlijken hartstogt der liefde bij den beminde te onderdrukken, hopen wij, zonder dat wij het zelve weten - in stilte op hare voortduring. Niet dat MARGARETHA eenigzins in haar edel voornemen zou hebben gewankeld, maar zij kon voor zich zelve de gedachte niet verduren, dat haar minnaar niet meer aan haar dacht. En buitendien had hij haar verlaten, zonder een afscheid, zoo als zij het meende verdiend te hebben.

Overeenkomstig haren wensch, waren alle zaken geschikt, maar de uiterlijke rust, waarin zij zich thans bevond, was drukkender voor haar, en noodlottiger dan de meestmogelijke krachtinspanning. Verstrooid van gedachten, wandelde zij door de bloembedden, welke tot ROSA'S kweekerij behoorden, toen het ongewoon geluid van een rijtuig hare aandacht trok, en met verbazing zag zij weldra THOMAS en ERNST HEATHWOOD het pad naar de woning inslaan.

‘Ik heb u gezegd, Miss SUNDERLAND,’ dus begon de oude Heer, met meer aandoening, maar minder verlegenheid dan bij de vorige ontmoeting, ‘dat ik twintig duizend pond noodig had, om mijn krediet staande te houden, en mijne familie te redden. Ik heb u gezegd dat ik mijn' zoon wenschte uit te huwelijken aan een meisje, die zulk een bruidschat medebragt; nu kom ik uwe hand voor hem vragen.’

‘Mijnheer!’

‘Ja, Mejufvrouw, ik was de grootste schuldeischer van uw vader. En ofschoon ik niets ten zijnen laste had in te brengen, zou ik, opregt gezegd, niet gaarne mijn' zoon met zijne dochter gehuwd hebben gezien. Hij had altoos zijn hoofd vol met wijduitziende plannen, en ik vreesde, dat dit ook uw geval zijn zou. De som, welke gij mij zoo edelmoedig betaald hebt, had ik reeds doorgeschreven, wees zoo goed haar daarom als uwen bruidschat aan te merken. Daardoor ben ik voor mijnen ondergang behoed, zonder dat het huwelijk van mijn' zoon er aan opgeofferd behoefde te worden.’

‘Wat is dit?’ riep MARGARETHA uit, naauwelijks in staat, om, hetgeen zij hoorde, te gelooven, ‘ik begrijp niet - uw naam.’

‘Die was oorspronkelijk SIMMONS,’ riep ERNST, ‘maar daar ik al de omstandigheden kende, zeide ik het u nimmer. - Ik wist hoezeer uw edelmoedig gedrag mijn vader zou treffen, en nu, nu uw lijden voorbij is, hoop ik, dat gij aan mijne gevoelens niet zult twijfelen.’

‘Wie zeide u, dat ik twijfelde?’ vroeg MARGARETHA.

‘Bij voorbeeld: onze lieve ROSA, en daar is zij, om zich te verantwoorden over hare ontrouw.’

‘Ja, beste zuster!’ riep het lagchende meisje, ‘gisteren avond alleen heb ik ERNST gezien, en sedert dien tijd ben ik u uit den weg geloopen, om mijn eigen geheim niet te verraden. Zonder mijne losheid en de onbedachtheid van eene andere, die ons desniettemin lief en dierbaar blijft, zoude de glans uwer deugd niet zoo in de oogen gevallen zijn.’

‘Dat is waar,’ sprak ERNST, ‘gij spreekt als een Engel, ROSA. Nooit had ik gedacht, dat gij zoo verstandig waart, maar wanneer uwe zuster van naam verandert, is het te hopen dat haar mantel op u mag nederdalen.’

‘Het is nog beter, dat zij dien met u deelen zal: ik hoop slechts niet, dat zij dien misschien voor zich zelve noodig zal hebben,’ vervolgde zij schalksch, ‘wie weet of het ergste lijden van MARGARETHA niet na haar huwelijk komt.’

ERNST hoorde het onbillijke vermoeden niet; zijne zinnen, gedachte, hart, alles bepaalde zich tot haar, die een zoo ongewoon, maar schitterend licht geworpen had over de waarheid - *dat braafheid in voorspoed wenschelijk, maar in tegenspoed bewonderenswaardig is*.

De Hussiten predikatie van Lessing.

Wij hebben bij vroegere gelegenheden getracht onze lezers met de voortgangen der schilderkunst, bij onze Duitsche naburen, bekend te maken. Wij deelden ten dien einde een paar meesterstukken van MORITZ RETZSCH en van BENDEMANN in omtrek mede. Zoo de schetsen van den eerste in overeenstemming waren met de half lyrische, half wijsgeerige strekking, die zich in de dichtwerken onzer naburen openbaart, die van den laatste naderden meer tot de stoute scheppingen der oud-Italiaansche school. Zoowel in de *Wijzen uit het Oosten*, als in andere stukken, scheen BENDEMANN het penseel, met de verhevenheid eens RAFAELS, voor even verhevene onderwerpen te hebben behandeld.

Verre zijn wij er van af, om met de voortbrengselen der dichtschool, die zich in *Duitschland* als de romantische aankondigt, te dweepen. Maar de billijkheid vordert de verklaring, dat de nationale geest van het volk zich in die scheppingen niet heeft verloochend, dat de geesselslagen, waarmede HEINE zijne eigene natie heeft geteisterd, niet minder hare deugden, dan hare in het oog loopende gebreken aantastten, en pijnlijk kwetsten. Wij zijn verschuldigd te erkennen, dat zij minder in schrille tegenoverstellin-

gen, krijschende omtrekken, scherpe en grillig gekleurde tegenstellingen haar heil zocht, dan zulks bij de Franschen het geval is geweest. Ten minste *Duitschlands* kritiek zocht onafgebroken tegen dergelijke misbruiken eenen dam op te werpen, en de noodzakelijkheid eener wijsgeerige gedachte en eenheid aan te dringen; het was niet altoos hare schuld, wanneer dichters of schilders het *Humano capiti cervicem equinam* vergaten, en dingen aan den dag bragten, waarvoor men geen bepaald gebied weet aan te wijzen.

Echter lag er een gebied voor hen, dat, wel verre van afgetreden te zijn, veeleer tot nu toe als eene kwade droom in de vergetelheid begraven was. Het waren de duistere middeleeuwen. Te midden van den rijkdom en verscheidenheid der vormen, die zij aanboden, sluimerde de menschelijke geest in eenen bijna doodelijken slaap; zijne pogingen, om zijnen rang te hernemen, waren veelal de oorzaken van zoovele rampen, en zoovele nederlagen; het betere beginsel, het beginsel van vrije werkzaamheid, van hoogere verlangens, dan de beperkte maatschappelijke toestand bevredigen kon, gewetensvrijheid en verstandsbeschaving worstelden en krompen in de boeijen, waarin zij gekluisterd lagen. Die kampstrijd was de bron van hoogen, edelen, bewonderenswaardigen moed, en tevens van grievend ongelijk en vreesselijk leed. Die kampstrijd zou bijna tragisch geweest zijn.

En waarom was zij het niet? Omdat geene menschelijke magt zich boven den invloed van tijd en omstandigheden verheffen kan, omdat ook het edelste en heiligste in aarden vaten bevat is, en onwillekeurig de smet moest aannemen van bedorvene opleiding en bedorvene maatschappij. De mannen, wier ijver wij roemen, wier grootheid van ziel wij bewonderen, een BERNARD VAN CLAIRVAUX en een GREGORIUS, een OTTO en een FREDERIK, een HUSS en een RIENZI, zij waren en bleven ondanks al hunne verhevenheid de kinderen van hunnen tijd. De godsdienst was zeker de krachtigste hefboom in eene eeuw, waarin de overige menschelijke belangen weinig golden, maar des te eerder kleefde haar het zwakke en verkeerde van den bijkomenden toestand aan, en geestdrijverij aan de eene, stond al te vaak tegen hardnekkige ongeloovigheid aan de andere zijde over.

Welke vlekken ook de eerste eeuwen des Christendoms mogen hebben ontluisterd, voor de oogen van dichters en schilders hadden zij het goddelijke schouwspel opgeleverd van het licht, dat tegen de duisternis, van reine deugd, die tegen de wereld, welke in het booze lag, den krijg voerde. Hunne heiligen en martelaars hadden in hunnen ondergang zelven gezegevierd, en als het ware de plaats vervangen, die de helden der tragedie bij de ouden hadden ingenomen. Maar onder de lateren moge al een enkele genaderd zijn

tot de verhevenheid der eerste bloedgetuigen, moge al een HUSS het voorbeeld van trouw aan God en zijn geweten hebben opgeleverd, het zaad door hem gestrooid, viel in een' onbereiden akker, waar de distelen en doornen welig groeiden, en het goede zaad verstikten.

Want het Concilie van *Constanz* had, door den dood van den Boheemschen hervormer, de behoefte niet gesmoord, die hoe langer hoe luider om verzadiging riep, en wier eischen zelfs door de bezadigdste voorstanders der algemeene kerk niet waren afgekeurd. Hoe strenger de straf over de hoofden geweest was, des te meer was de ijver hunner volgelingen gewet. De Boheemsche Koning ging ten grave, gedrukt door den spijt, dat zijne eigene waardigheid en de rust van zijn geweten gekrenkt was, door het bloedig besluit der kerkvergadering, en als had men zijnen dood afgewacht, tot het sein van den opstand, van alle kanten weêrgalmde de kreet der wrake door *Bohemen*. Keizer SIGISMUND toch, zelf van aandeel aan den dood van HUSS, ten minste van verregaande trouweloosheid jegens hem verdacht, kon nimmer op de gehoorzaamheid zijner nieuwe onderdanen rekenen. Reeds had JOHANNES ZISKA zich aan het gezag van den vorigen zwakken vorst onttrokken, en zijne persoonlijkheid, zijn onstuimige ijver, zijne onwrikbare standvastigheid, moesten de harten der ruwe menigte voor zijne partij winnen. *Praag* was reeds voor de magt der opstandelingen gevallen; het bloed van burgers en broeders had reeds gestroomd en eene bandelooze menigte ter eene, de getrouwe aanklevers van HUSS in hunne overtuiging ter andere zijde, hadden de partij van den opstand gekozen. De godsdienstijver was geheel en al in de behoefte naar wraak ondergegaan, en hoe scherper de banvloek van den Roomschen stoel, hoe gebiedender de oproeping ter kruistogt tegen de Hussiten klonk, met des te onbuigzamer hardnekkigheid hielden zij zich naast hunne ZISKA'S en PROKOPIUSSEN om de banier van den kelk geschaard.

Want het vrije gebruik van het woord Gods, van de teekenen des Avondmaals, zoo als de Meester die had ingesteld, en de armoede eindelijk, der oververzadigde geestelijkheid, waren de eischen, die met den meest billijken schijn van regt, door de gematigdsten onder de Bohemers werden gedaan. Anderen gingen verder, en waren zij niet buitensporiger in hunne hervormingsplannen geweest, welligt had de woede van den oorlog zich niet over meer dan eene halve eeuw uitgestrekt, maar welligt ware dan ook de vonk niet wakker gebleven, die nog een halve eeuw later in helderen gloed ontbrandde.

Ondertusschen, gaarne verwijlt onze blik bij hen, die met meer gematigde eischen, veeleer stiefkinderen der kerk, dan hare onwaardige en ondankbare zonen schenen. Terwijl wij de gruwe-

len verfoeijen, waaraan de *Taboriten* (navolgers van ZISKA) zich vergrepen, bejammeren wij de in vergelijking zoo veel geringer smet der *Calixtijnen*, voor wien de drinkbeker der dankzegging, het heiligste er onwaardeerbaarste kleinood bleef. Het is ook ditmaal deze kelk, met goud en edelsteenen versierd, die opgeheven in het midden der vergadering, het brandpunt is van den geestdrift, die allen bezielt. Want het oogenblik is door den schilder gekozen, waarop de geestdrijvende ijver des Predikers, zich aan zijne toehoorders mededeelt. Behoefte, vermetelheid, zelfopoffering en woede, waarvan de geschiedenis de voorbeelden aan de hand geeft, dit zijn de gevoelens, welke die Gemeente onweêrstaanbaar medesleepen en tot stoute daden aansporen. Want *handelen* is de hoofdzaak in deze voorstelling, van *handelen* gaat alles uit. Het vuur, dat uit het bezielde gelaat des Predikers straalt, en in de verzameling, die om hem heen staat en knielt, de overtuiging doet ontvlammen, de oogen verlicht, het verlangen ontgloeit, den haat aanblaast, dit vuur is niet meer binnen het hart besloten, of tot den blik beperkt. Neen, reeds heeft het zich een uitweg gebaand, en hoe en werwaarts? dit ontdekt men uit de rookende puinhoopen die zich op den achtergrond vertoonen, en van waar een gedeelte der toehoorders terug keert. De kloeke man, die daar aan de regter zijde des Predikers knielt, met een verbonden hoofd, bleek, maar met het gelaat vol van rustige overtuiging, heeft dáár gestreden. Van dáár komt ook de grijze Ridder terug, van top tot teen geharnast, met de lans in de ijzeren hand: maar wiens gul en open gelaat bij ons de gedachte opwekt, dat hij trouwhartig aan zijn geloof en zijnen pligt meende te voldoen. Want het is klaar, dat deze Gemeente in het woud, niet in een louter beschouwenden toestand kan blijven. Neen alles moet tot *handelen* terug keeren. Dat bespeurt men uit al de wapenen, die om den Prediker heen gestapeld zijn: en hij zelf met de kelk in de hand, met het sterk sprekend gelaat en vliegend hair, met de ginds en her wapperenden rok, hij deelt zijnen ijver mede aan den adelijken jongeling, in wapendos op het gras ter neder gevlijd. De gebaarden zijner toehoorders getuigen van den inwendigen drang, dien zij gevoelen. Zelfs de jonkvrouw midden in den kring ter aarde gebogen, zelfs de teedere knaap aan hare zijde, zijn schakels van dezelfde noodlottige keten. De Prediker zelf, sterk, groot, nog in den bloei zijner jaren, stevig van bouw, verteerd van den inwendigen gloed, terwijl hij het vat der goddelijke genade in handen houdt, schijnt zelf een vat des goddelijken toorns geworden te zijn. Het heilige staat gereed bij hem in het duivelsche over te gaan. Groot is de kracht zijner bezwering die hier een storm opwekt, welken hij niet in staat is te beteuge-

len, maar die eindigen moet in den ondergang van hem en de zijnen, na den hardnekkigsten wederstand. Gindsche boer, die met den dorschvlegel over de schouders, tegen een eikenstam leunt en bedaard wacht, tot de preek ten einde is, zou met zijn scherp graauw gelaat den boozen vijand kunnen troosten, dat ook hij zijne rekening zou maken bij dezen geloofsoorlog. En aan de andere zijde, - de jonge, krachtvolle boerenknaap, met den breeden hals, het borstelige haar, den gespierden arm, waarmede hij den zwaren bijl ter aarde gerigt houdt, - terwijl hij luistert, terwijl onder het toehooren zijne aderen zwellen, en zijne zwarte oogen zich opsperren, verkondigt zijn vreesselijke aanblik, dat wanneer hij eens opgestaan en aan zich zelven overgelaten is, dat dan zijne woede en geweldadigheid paal noch perk zal kennen. Zoo zeer is de tragische zijde der geschiedenis van den Hussiten opstand, in de voorstelling des schilders uitgedrukt. Wij zijn dit verschuldigd aan het karakter der hoofdfiguur, aan de naauwkeurig uitgedrukte gelaatstrekken: eene studie, die daardoor alleen zoo gelukkig slaagde, omdat een levendig gevoel voor hetgeen menschelijk is, in de borst des schilders leefde.

Wij hebben vroeger aangemerkt, dat de keuze der stof den schilder buiten staat stelde, zich te verheffen tot het hooge tragische standpunt, waaruit de oudere school hare voorstellingen ontleende. Duitsche kunstregters hebben zich daarover beklaagd, en daaraan een zeker gemis van eenheid, een onbevredigd gevoel, dat het beschouwen van LESSING'S meesterstuk achterliet, toegeschreven. ‘De Hussiten,’ zeggen zij, ‘zijn geene reine, zuivere slagtoffers van een verheven denkbeeld. Hun godsdienstige ijver was of van den beginne door haat, wraakzucht, of eigenbelang verontreinigd: of de eerste was niet sterk genoeg, om de inmenging van die vreemde bestanddeelen te keer te gaan. Hun bedrijf was van de eene zijde regtvaardig en billijk, van de andere zijde tegen de billijkheid in strijd; hun ondergang was van de eene zijde een offer, van de andere schromelijke zelfvernietiging. Waren zij de slagtoffers hunner hooge bestemming geweest, zoo zou hun een rang toekomen, naast die heilige gestalten, in welke de kunst de voorwerpen van goddelijke verhevenheid en goddelijke beminnelijkheid heeft gevonden. Of omgekeerd, waren de Hussiten slechts woeste boosdoeners geweest, zoo zoude hun geweldadige ondergang, vooral hun ondergang door zich zelve, eene der kunst niet onwaardige voorstelling van de goddelijke geregtigheid hebben opgeleverd. Maar voor het laatstgenoemde tragische standpunt, zijn de ongelukkige Hussiten te goed, en voor een tafereel van de eerste soort, te slecht. Voor zoo verre men opregte godsdienstijver aan hun moet toeschrijven, zijn zij eerwaardig, deelt men in hun ongeluk en op-

t.o. 72

DE HUSSITEN PREDIKATIE

offering, maar zoo verre blinde ruwheid, en woede aan hunne gedragingen aandeel heeft, schrikt men deels voor die ommekeer der heiligste gevoelens, deels beklaagt men hen om eene ziekte, die niet in het algemeen tot het menschelijke geslacht, maar tot hunnen bijzonderen toestand behoort, deels verwerpt het bezadigd verstand de volstrekt zwarte en afschuwelijke zijde hunner buitensporigheden. Maar deze gewaarwordingen kunnen niet gelijkelijk levendig zijn in het gevoel. Men kan niet te gelijk bewonderen en uit de hoogte veroordeelen, betreuren en verwerpen, vereeren en verfoeijen. Zoo is het in de zaak, zoo is het in de voorstelling ven LESSING. In den Prediker zien wij de strijdende beginselen ververmengd, bij de overigen ontmoeten wij ze verdeeld. De Prediker is geen Priester Gods, maar ook geen Baalspriester. Hij heeft regt, dat hij de kelk, en het dierbaar offer, dat door de kelk wordt voorgesteld, als een onvervreemdbaar eigendom van alle Gods kinderen en niet van een enkelen bevoorregten stand hoog prijst. Maar de gedachte, die hij luide verkondigt, verloochent hij met zijn gedrag. De verzoening, die hij als algemeen predikt, strekt zich over hem niet uit, ten gevolge der geweldige, zwaarmoedige, onbevredigde hartstogt, waarvan hij geheel en al de uitdrukking is. De liefde, die hij algemeen noemt, huist bij hem niet: maar haat, toorn en grimmigheid. Het is hier onverschillig, of wij daarvan de schuld bij hem of bij diegenen zoeken, welke den geloovigen het goddelijk verbondsteeken hadden onthouden. In het eerste geval is zijn toestand eene persoonlijke verkeerdheid: in het andere een ongeluk: maar beide gevallen zijn strijdig met de heiligheid der zaak. Even zoo is het met den toestand zijner toehoorders. Gindschen gekwetste, die knielend met vrome stichting toeluistert, dien jeugdigen ridder, die zich zoo belangeloos met uitgestrekte armen overgeeft, dien trouwhartigen grijsaard en de anderen, wier gelaat een goed hart aankondigt, zouden wij gaarne als vrome ijveraars, als onschuldige slagtoffers van een heilig verlangen erkennen. Maar deze zijn niet de eigenlijk tragische helden van het tooneel: zij zijn slechts gedeelten van den algemeen en toestand, die ook zijne goede zijde heeft: zij staan op gelijken rang met andere verschijningen, die een tegenstrijdigen indruk verwekken. Reeds op dat betere gedeelte zelf, staat onmiskenbaar de stempel van bekrompenheid gedrukt, waaruit zich laat afleiden, dat hun de ware beteekenis van datgeen, waarvoor zij zich prijs geven, ontgaan moet. En nog meer treft ons deze gedachte, wanneer wij in de andere gestalten de blinde, koude moordenaars en boosdoeners opmerken. Het is waar, zij doen ons terug schrikken; het is waar, het medelijden met de ongelukkige slagtoffers treft te meer ons gemoed, doch dit alles roert ons op verschillen-

de wijze - er ontstaat een geheel voor het verstand, en een geheel, waarin men eene vernuftige, echt historische afbeelding onderscheidt van de trappen en voortgang der dweeperij, maar geen geheel, waarin de poëtische eenheid leeft en heerscht.'

Nicolao, bijgenaamd: de visch.

Niemand voorzeker, die eenigzins met de Duitsche Hoofddichters vertrouwd is, en gevoel voor het schoone met kieschen smaak vereenigt, heeft SCHILLER'S Ballade, *der Taucher*, zonder waar genoegen gelezen. Heerlijkheid van taal, kracht van stijl, bevalligheid van uitdrukking, belangrijkheid van inhoud, die stijgt, naarmate het verhaal voortspoedt, keurigheid en stoutheid van schildering gevoegd bij de kunst van beurtelings schrik en ijzing en medelijden te verwekken, wijzen dit juweeltje eene eervolle plaats aan in de schitterende kroon des grooten zangers. De geschiedenis zelve heeft men echter niet aan het vindingrijk brein des dichters te danken. Zij is op waarheid gegrond en volgt deze zoo gestreng, dat, indien men der Ballade den dichterlijken tooi ontneemt, en den Edelknaap (*der Taucher*), die het hart van de dochter des Konings voor zich wist te winnen, in eenen armen omzwerver verandert, de bewerking des dichters, wat den hoofdinhoud betreft, weinig verschilt van het ondichterlijke verhaal, dat FEIJOO van dit voorval gegeven heeft[(l)]. Daar dit nu in vele opzigten merkwaardig en minder algemeen bekend is, dan de Ballade, aan welke het ten grondslag strekt, en het tevens niet onbelangrijk kan zijn, de bron

(l) *Theatro critico universal, o discursos varios en todo genero de materias, para desengaño de errores comunes. Por el* M.R.P. FR. BENITO GERONIMO FEIJOO, *Maestro General de la Religion de S. Benito, Abad que ha sido dos veces del Colegio de S. Vicente de Oviedo, Graduado en la Universidad de dicha Ciudad, Cathedratico de Santo Thomas, y de Sagrada Escritura, y actualmente de Visperas de Theologia* etc. VII Tomos. *En Madrid* 1726. Tomo V, p. 127. Tomo VI, p. 259.
Deze geleerde en verlichte Geestelijke werd den 8 October 1676 in *Cardemerio*, een dorpje in het Bisdom *Orense* geboren, en overleed in 1764. Hij is even aanbevelingswaardig wegens zijne uitgebreide geleerdheid, als wegens de onverschrokkenheid en moed, met welke hij de vooroordeelen des bijgeloofs zoo wel als de afdwalingen der rede in het algemeen bestreed. Zijn roem als schrijver en geleerde, verspreidde zich door de geheele beschaafde wereld, en de voortreffelijkste mannen van zijnen tijd, een Paus BENEDICTUS XIV, een Kardinaal QUERINI en anderen, erkenden zijne hooge verdiensten. FERDINAND VI verleende hem eene plaats in zijnen Raad, en KAREL III, ten bewijze op welken prijs hij zijne bekwaamheden stelde, schonk hem de oudheden van *Herculanum*. Sinds het jaar 1726, waarin zijn *Teatro Critico* voor het eerst het licht zag, tot aan zijnen dood, was zijn leven een reeks van overwinningen op zijne tegenstrijders en benijders.

te kennen, uit welke een groot genie een zijner schoonste voortbrengselen geput heeft, zal de volgende vertaling van het verhaal des Spaanschen Schrijvers den letterminnaar niet onaangenaam zijn.

NICOLAO, door zijne landgenooten gewoonlijk PESCE COLA, KLAAS, *de Visch* genoemd, uit geringe ouders in de stad *Catania* op *Sicilië* geboren, beoefende uit neiging, sinds zijne vroege jeugd, de zwemkunst. Deze oefening bewees en vermeerderde tevens den natuurlijken aanleg, welken hij voor die kunst bezat, terwijl deze aanleg en neiging, vergezeld van de armoede, hem gemakkelijk aanspoorden, om in de wateren een middel van bestaan te zoeken. Hij vond dit in het visschen van oesters en koraal; en daar hij deze soort van kostwinning voortzette, geraakte hij zoo aan het water gewoon, dat het hem eenigzins moeite kostte op land te leven. Dus vertrouwd met dit woeste element, verlustigde hij zich evenzeer in de helderheid der golven, als hij derzelver woede verachtte, en zwom met dezelfde onbeschroomdheid in eene onstuimige als kalme zee. Naauwelijks drong een visch met meer stoutheid in hare kolken of doorzwom met meer snelheid hare uitgestrekte vlakten dan hij, zoodat een Heidensch bijgeloof hem als den God der zee beschouwde. Wat in den beginne zijn vermaak was, werd ten laatste eene behoefte. Wanneer hij eenen dag niet in het water was, gevoelde hij zulk eene benaauwdheid en zulk eene vermoeidheid in de borst, dat hij het niet konde uithouden. Hij diende dikmaals voor zeebode van de eene haven naar de andere, of van het vaste land naar de eilanden, en maakte zich noodzakelijk, wanneer de zee zoo onstuimig was, dat de zeelieden zich er niet aan durfden blootstellen. Zijn gedurig kruisen en zwerven op al deze wateren maakte hem even zoo bekend als zij, die beroepshalve de kusten van *Sicilië* en *Napels* bevaren. Hij vergenoegde zich niet met langs het strand te zwemmen, maar drong gewoonlijk vrij ver in de volle zee, waar hij dikwerf geheele dagen doorbragt, en zich met raauwen visch geneerde. Als hij een schip zag zeilen, ofschoon nog op eenen verren afstand, zette hij het met eene snelle vaart achterna, tot dat hij het aan boord geklampt had. Hij klom er vervolgens op, at en dronk wat men hem gaf, en bood zich vriendelijk en gewillig aan, om van de schepelingen tijding over te brengen, naar welke havens men wilde, en voerde dit stiptelijk uit. Hij zwom dan naar onderscheidene kusten om, op de eene aan de ouders, op de andere aan vrouw en kinderen, op eene derde aan de vrienden en op eene vierde aan de betrekkingen van dezen en genen schepeling, datgene mede te deelen, wat men hem belast had. Hij bragt zelfs brieven over in eenen daartoe bereiden en welverzorgden lederen zak, opdat zij niet nat zouden worden.

Op deze wijze leefde dit redelijk, maar halfslachtig wezen, tot dat zijn noodlot hem een slagoffer van NEPTUNUS maakte, wien hij aanbad. Koning FREDERIK van *Napels* en *Sicilië*, hetzij om eene treffende proef te nemen van de buitengewone bekwaamheid van NICOLAO; hetzij uit eene wijsgeerige nieuwsgierigheid, om de gesteldheid te leeren kennen van den bodem der zee, op die plaats, waar, niet verre van Kaap *Faro*, de geweldige draaikolk gevonden wordt, welken de oudheid *Charybdis* noemde, beval hem in dezen diepen afgrond te dalen. NICOLAO maakte zwarigheid dit uit te voeren, dewijl hij al de grootheid van het gevaar kende, waarop de Koning een gouden beker in den kolk wierp, zeggende: dat deze hem zoude toebehooren, wanneer hij dien uit den afgrond terugbragt. De begeerlijkheid moedigt de stoutheid aan. Hij stort zich in de verschrikkelijke diepte, uit welke hij, na verloop van drie kwartier uurs, zoo lang moest hij in dien zee-dool-hof rondzoeken, met den beker in de hand weder opsteeg. Hij onderrigtte den Koning van de gesteldheid dezer kolken, en van de verschillende water-monsters, die er in woonden. Hierin overdreef hij waarschijnlijk eenigzins de waarheid, zeker zijnde, dat geen levend wezen hem van leugen zou overtuigen. Of nu de Koning uit zucht naar kennis, een meer omstandig verslag begeerde van al de bijzonderheden, dan of FREDERIK onder die talrijke Vorsten behoorde, die, reeds verzadigd van de gewone vermaken, slechts gestreeld worden, wanneer de kunst van dengenen, die hen vermaakt, gekruid wordt door het gevaar, waaraan hij zich blootstelt, hij trachtte althans NICOLAO tot een nieuw onderzoek aan te sporen. Deze echter bood nu meer tegenstand dan de eerste maal, dewijl hij het vreesselijke des gevaars ondervonden had, dat veel grooter was, dan hij zich vroeger had voorgesteld. Om hem over te halen, wierp de Koning nu niet alleen een' anderen gouden beker in het water, maar toonde hem ook eene beurs vol geldstukken van hetzelfde metaal, met de verzekering, dat, zoo hij den tweeden beker terugbragt, deze en de beurs zijn eigendom zouden zijn. De teugellooze zucht naar goud, die voor zoo vele stervelingen noodlottig is geweest, werd dit ook voor den armen NICOLAO. Moedig waagt hij den tweeden togt, doch - om nooit weder, dood noch levend, terug te keeren. Hij vond beide dood en graf in een dezer talrijke kolken; het blijft echter twijfelachtig, of hij zich onvoorzigtig in eene engte gewaagd heeft, uit welke hij zich niet kon redden, of dat hij doorgedrongen is in eene dwarrelende diepte, waaruit hij niet konde opstijgen; of eindelijk, dat hij gegrepen is geworden door een dier zee-monsters, welke, volgens zijn zeggen, deze holen bewonen.

M.

J.P. AREND.

Het ballet.

Rijmen aan Bonifacius[1].

S.T.H.

Wel-Edele Heer!
Schoon uw drommelsche naam,
Te lang voor mijn maat, en te vroom voor de faam,
Mij weinig plezier van uw opstel beloofde,
De drukfeil aan 't hoofd schier mijn leeslust verdoofde[2],
Uw haat van de vriendlijke stad aan de *Maas*[3],
Mij al te Amsterdamsch scheen, ik meen, al te dwaas;
En Jufvrouw BOUHON[4]. - maar dat blijve *sub rosa*,
Het mensch is vergeten, de zaak was *scabrosa*, -
Toch las ik uw brief, en riep uit aan het end:
'Hoe jammer dat hij ons tooneel zoo miskent,
Die pruik, die klassiek, dat juweel van een vent!'

'k Liep 't stuk nog eens door, en ik zocht naar dien stijl,
Nu wuft als een vlinder, dan scherp als een pijl,
Die mij, 'k zeg 't ronduit, in *de Benters*[5] mishaagde,
Dewijl 't voor vijf zesde geen dag werd, slechts daagde.
Ik vond: *rooden draad*[6], *sans-culotten klassiek*[7],
De vlierstok[8], - *hysterisch*[9], - *de krans*[10], - *symboliek*
En 'k werd overtuigd door dat zevental veêren
Der uil van MINERVA, - neen, tel geen drie keeren,
'k Vergat het Latijn[12], - dat verhevener geest
Dan SCRIBE'S bewond'raar[13], uw hulp was geweest.
Een pak van mijn hart! - 'k ben voor spotters bevreesd.

'k Schreef fluks aan *de Gids*, en ontving - was 't niet lief? -
Reeds d' anderen dag een vereerenden brief:
Volgaarne gaf mij de Redactie permissie;
't Is waar, er stond bij: 'zij benoemde een Commissie,
'*Ten einde in zoo verre* als de smaak van 't publiek

(1) Zie: *de Gids*, Jaargang 1839, N°. 1. Brief van een Negentigjarigen Correspondent, bl. 32-38.
(2) T.a.p., bl. 32. Aan de Redactie *van* ons tegenwoordig Tooneel.
(3) T.a.p., bl. 32. 'Ik heb altoos een kwaad oog op de vaderstad van DIRK SMITS gehad,' en bl. 34, 'of wij ook een Rotterdammer konden sarren.'
(4) T.a.p. 'In ieder jammerklagt meende ik de stem van Jufvrouw BOUHON te hooren.'
(5) *De Letterkundige Bentgenooten* te *Parijs*, zie: *de Gids*, Jaarg. 1837, N°. 6 en verv., en *de Gids*, Jaarg. 1839, N°. 1; 'anders heb ik een goed oog op de schrijver der *Bentgenooten* - ik wenschte, dat gij hem de taak overliet, om mijne ouderwetsche uitdrukkingen wat naar den nieuwsten smaak te verhanselen.'
(6) *De Gids*, Jaarg. 1839, N°. 1, bl. 37.
(7) *De Gids*, t.a.p., bl. 35.
(8) *De Gids*, t.a.p., bl. 34.
(9) *De Gids*, t.a.p., bl. 37.
(10) *De Gids*, t.a.p., bl. 35, 'iets, dat zich laat symboliseeren, al is het ook door een pruik en een degenstrik.'
(12) *De Gids*, t.a.p., bl. 32, *quis talia fando Temperet a lacrymis*.
(13) *De Letterkundige Bentgenooten* werd geschreven naar aanleiding van SCRIBE'S *Camaraderie*.

In strijd zoude blijken met d' eisch der kritiek,
(Ondanks MONTESQUIEU, die met oordeel gezegd heeft:
"Dat drie van de viermaal de minderheid regt heeft"[14]),
Der laatste te leeren, wat vaak haar ontbrak,
Den *eerbied*[15] *voor 't volk*, waar *vox Dei* uit sprak,
De lessen te ontvangen van *d' Engelenbak*.'

Regt klaar is 't mij niet, doch het baart mij geen zorg,
Voor 't *werk* dat Commissies doen blijf ik u borg[16];

(14) *Esprit des Lois*.
(15) Minder eerbied voor 't publiek en meer eerbied voor zich zelven ware wenschelijk.
(16) Plagiaat uit het Artikel STILSTAND in den vorigen Jaarg. van *het Handelsblad*.

't Zijn achtbare ligchamen ... *ma senza testa*[1],
Verzot op *diners* en *champagne* en *siesta*[2].
Ai, erger u niet aan mijn drok Italiaansch,
Waar CATS in de mode, ik citeerde slechts Spaansch,
En zonneklaar zou ik der wereld bewijzen,
Hoe *vriendlijk* wij zijn als we OORSPRONKLIJK hem prijzen; -
Maar sints 't werd beslist[3] dat de Hollandsche keel,
't Geluid overtreft van de zangrigste veêl,
Zing ik, - doch elk weet, dat ik nachtegaalsch kweel!

Nog iets, straks verhaalde mij Vriend VAN DER SCHIM
De Metamorphose van onz' Yzegrim:
''t Is zeker,' dus sprak hij, '*de Man van de Benten*
Verkwist aan verhandelaars nu complimenten,
Bewondert hun proza, '*zoo weêrgaloos klaar*,
'*Of 't water, welwater der* MARIE-*pomp waar*[4],'
Benijdt hen, '*zoetvloeijende versificatie*,
'*Altijd even nieuw en altijd vol van gratie*[5],'
'Hij leeft, neen, hij slaapt eens zoo goed als weleer,
Bast doggen meer aan, noch doet apen meer zeer -'
'Wel,' zeî 'k, 'hij wacht wis die beleefdheden weêr!'

E pure[6] - maar had ook d'Oudvrijer gelijk,
- De grompot spreekt luid, want de grompot is rijk, -
De grompot wien ik in 't publiek hoorde snaauwen:
'Mijn Heeren! wat dwaas zal dat opstel vergaauwen?
Wie uwer ontleedt hem het zeed'lijk genot,
ARTHUR, *zestien jaar*[7], of *Een uur achter slot?*[8]
Ha, ha! voor *Bertrand*[9] zou die pruik willen spelen,
Mijn' Heeren! wie laat den *Raton* zich bedeelen?'
Ook dan zelfs, wen ik me in 't idee niet vergis,
Dat Hij van onz' Benten de nachtmerrie is,
Zeg 'k nog Gij en Hij, heel 't *Museum*[10] heeft mis.

Vergeef mij, daar valt mij iets in, dat u redt!
Gij gaat wis hoe langer hoe vroeger naar bed,
En hebt, sints 't verscheiden van uw *prima-donna*[11],
Uw flesch reeds geknapt, *senza pigliar la monna*[12],

(1) Maar zonder hoofd.
(2) Een uiltje knappen.
(3) Er schiet ons geen ruimte over, om dit met aanhalingen uit onze kunstbeoordeelende Dagbladen te staven.
(4) en
(5) Naar de Natuur.
(6) En toch.
(7) ARTHUR of *zestien jaren later*, vertoond op den *Stads Schouwburg* te *Amsterdam*, voor de eerste maal, d. 20 Dec. 1838, en waarschijnlijk voort te spelen tot ARTHUR *een broêrtje krijgt*.
(8) *Een uur achter slot*, vertoond d. 28 Dec. 1838 in de *Grandsalon, Theatre des Variètès*, te *Amst.*, eene vertaling van het stichtelijke *Une heure sous clè, etc.*
(9) Tire-moi ces marrons: *Le Singe et le Chat*, Fables de DE LA FONTAINE.
(10) Het *Lees-Museum* te *Amsterdam*, waar geen Oudvrijer zich in de eerste weken zal laten zien, om alle verdenking te voorkomen.
(11) 'Ah, Monsieur!' sprak, neen, zong zij, '*je me meurs*,' en viel verstijfd op den vloer. 'Zij viel op den vloer als een baksteen - zij beloonde mij - met hare hand en haar hart.' *De Gids*, t.a.p., bl. 33.
(12) Een spreekwoord: *zonder over zijn bier te raken*, letterlijk: *zonder met zijne vrouw te plukharen*.

'k Bedoel: *doods bedaard*, JAN! *de wijn kan geen kwaad*,
De haast mogt het doen, eer de ratelklok slaat;
Maar 'k merkte 't min op, wijl ge niet uit den treuren,
Uw oor door 't geraas en geschreeuw doet verscheuren,
Dan, wijl ge naar huis rijdt als 't stuk is gespeeld
En u hebt bedroefd of gekruist of verveeld,
Diavolo![13] weet ge nog niet waar 't aan scheelt?

Gij spreekt van *gerabbel, gezang* en *gegalm*[14],
Van *treurspel* en *blijspel*, de neus van den zalm
Vergeet gij te proeven. Neen, ondanks uw *jaren*,
Uw *pruik* en uw *watten*[15], ik mag u niet sparen!
Wat zegt het of X op ons Hollandsch tooneel,

(13) De droes!
(14) *De Gids*, t.a.p., bl. 35, enz.
(15) *De Gids*, t.a.p., bl. 36, enz.

Taalradbrekend op snij', oorkwetsende kweel'?
't Mag toch *aan het hoofd* van al de andre zich zetten!
't Heeft GROOTE-, 't heeft HERDER-, 't heeft TOOVER-BALLETTEN,
Waarin zich 't genie van ons volk openbaart!
Het '*pirouetteeren* alleen,' zeî BODDAERT[1],
Van POLLY, zoo 'k meen, 'is een knoeidaalder waard.'

En wij zijn vooruitgegaan, O onz' Mimiek!
En wij zijn vooruitgegaan, O onz' Muziek!
En wij zijn vooruitgegaan, O onze Teksten!
Zie, 'k wed, dat u onze *danseuses* beheksten!
't Is alles karakter! 't Is alles genie!
Ik bloos om mijn domheid zoo vaak ik ze zie!
Geen kusjes, geen schopjes, geen drukjes, geen groetjes,
Met mondjes, en handjes, en oogjes, en voetjes,
Verbazen, VERRUKKEN mij meer in heur spel,
Die geeft COLOMBINE thans POLICHINELL'[2],
Maar WIJ zijn vooruitgegaan, *wonderbaar* SNEL!

Pov'retto![3] gij hebt in de handen geklapt,
Wanneer men het licht op de daad had betrapt,
Den glans van de zon door het loover zag spelen,
Een straal van de maan onderscheidde in de abeelen,
Maar, fij! hoe natuurlijk! ge bleeft in die streek,
Geen rots ging aan 't wand'len, geen eikenbosch week.
Vervelende tijd toch, die tijd van mijn grootje!
Nous avons changé tout cela[4] - in een bootje,
Gaan hemel en aarde er onze oogen voorbij[5],
Nog sterker! daar ginder VERDUBBELEN WIJ[6]!
Maar waan niet, dat dit het verbazendste zij!

'De geest,' roept gij uit, 'ai, Mijnheeren! de geest[7]!'
Vergeef me, is uw grootvaêr een mofje geweest?
Houdt ge ook al van GÖTHE? zoekt ge ook naar *Gedanken?*
Weet, de Opera bragt ons tot toonen en klanken,
Wij gingen nog verder, wij maakten ons STOM,
Bezielden de beenen, *keer*, LIJSJEN! *u om*[8]!
En *zien* nu den hartstogt! Zeg niet *ho capito*[9],
Waardeert gij den *merito* schier *infinito*[10],
Waardoor men een tooverballet-dichter wordt?
VAN LENNEP'S vernuft schoot er wis bij te kort,

(1) PIETJE BODDAERT, van verhevene gedachtenisse.
(2) In de Poppenkast.
(3) Stakker!
(4) MOLIÈRE.
(5) *De Schoone Slaapster* geeft gelegenheid dit wonder te zien.
(6) VERDUBBELEN WIJ! Wien heugt het Ballet niet, warrin het publiek in den *Schouwburg* het genoegen had, het publiek in den *Schouwburg* (op het tooneel) te zien zitten?
(7) *De Gids*, t.a.p. bl. 37.
(8) Lijsjen heeft zich omgekeerd,
Dat heb ik van Lijsjen geleerd.

Oud Liedje.
9 Ik heb u begrepen.
(10) De bijna oneindige verdienste,

WISELIUS' krans waar bij 't waagstuk verdord.

't Eischt eindeloos meer - wilt ge er iets van bevroên,
Zoo toets maar de stukken die 't beste voldoen:
Veel grimmig gebaars, veel ontzetbre tooneelen,
Een beul die een kind slagt[11], of mannen die spelen,
Om goud, ai, wat zeg ik, om d' eer van hun gâ'![12]
Een onweêr, een schipbreuk, een misstap - *tra la*!
Veel *poses*, veel tranen[13], en troonen die zinken[14],

(11) *Moederliefde en Heldentrouw*, vertoond te *Amsterdam*, op den *Stads Schouwburg*, gedurende de Kermis van 1838.
(12) *Dertig Jaren, of het Leven van een Speler*.
(13) Inventaris van ARTHUR, of Zestien Jaren later, Tooneelspel, in Twee Bedrijven van DUPEUTY, FONTAN en DAVRIGY, naar het Fransch vertaald, door Mr. J.H. BURLAGE; waarin Mevrouw NARETKONING eene rol zóó vervult, dat men volgens het *Handelsblad* een aap is, indien men vindt, dat *Madame* ALBERT die mooijer speelde.
(14) Ingrediënt voor een Treurspel.

En burgten die wagg'len[1], en roovers die klinken[2],
En toch, 't is vergeefsch, wat *horreur* men verkies,
Al krimpt er het hart bij, het stuk geeft verlies,
't Ballet maakt *furore*[3]*! La danse, Marquis!*

Helaas! wat heeft menig Auteur zich beklaagd,
Die groot waar geweest, had hij mij raad gevraagd!
Is AGIS[4] - ik bid u, ik zeg niet gevallen,
Is zelfs GENOVEVA[5]... wij weten het allen;
Wat naakte Spartaantjes, ten zwaarddans gegroept,
't Publiek had aan 't eerste zijn spaarpot versnoept, -
En 't lest waar gespeeld zonder end, zoo *de hinde*
Een *pas* had gemaakt onder 't lommer der linde;
Want slaagden *de Neven*, met *niets van den grond*,
Hoor slechts hoe aanstootlijk de wereld het vond,
Geen *Strauszertje*, foei, zelfs geen *patertje rond!*

Schrei niet om de dooden! 't Is uit met de Taal,
't Is uit met den Zang! maar hoe vol is de zaal!
Welk dwaas, die zijn hoofd met gedachten zou kwellen!
De voeten verkonden, de handen vertellen,
Het hijgen der borst en het schaaklen der leên,
De zwaarste passages verstaat ook 't gemeen!
MELPOMENE zoeke haar heil bij ST. VELTEN,
THALIA verschijne ter kermis op stelten,
Lang leve de Dans en lang leev' de Mimiek!
En ergert zich, kruist zich, gromt, bijt de kritiek,
Weldra heeft ook zij lust noch moed tot repliek!

TAGLIONI! TAGLIONI[6] Godes van den Dans,
Wij strenglen alreê voor uw lokken een krans,
En hechten we ook geen diamanten er tusschen,
- Uw zoet *souvenir* uit het land aller Russen -
Hier toeven u stukken voor u slechts gedacht,
- Iets nieuws door ARTHUR in de mode gebragt[7], -
En Gij zult, door bladen en bodes geprezen,
Van 't zoeken naar geest des tooneels ons genezen!

Vergun mij, Wel-Edele Heer! nog de beê,
Ricordati, als ze u betoovert, *di me!*[8]

(1) JOHANNA VAN MONTFAUCON.
(2) *Point d'argent, point de Suisses*,
Point de brigands, point d'Opéra.
CHANSONS INÉDITES.

(3) Men dringt zich dood om plaats te krijgen.
(4) AGIS, Koning van *Sparta*, Treurspel, door den Heer HOOG.
(5) GENOVEVA, Treurspel, door den Heer JOHANNES HILMAN.
(6) Wij bevelen allen kunstliefhebbers twee afbeeldingen dezer wereldberoemde *Danseuse* aan, bij de Heeren F. BUFFA en Zoonen te *Amsterdam* verkrijgbaar, het eene stelt haar voor in het karakter(?) van *Flora*, het andere in dat(??) van *Zéphir*.
(7) 'Wanneer zij die niet allen (alleen) oorspronkelijk *willen*, - maar ook *kunnen* zijn - - - tevens de beleefdheid ook der Fransche *Schrijvers* volgen, om niet uitsluitend den Schouwspeler *hunnen* arbeid te doen opvoeren; maar soms hunnen arbeid cijnsbaar stellen aan dezen of genen Schouwspeler van verdienste, -' Mr. J.H. BURLAGE'S Voorberigt van *Arthur*.
(8) Gedenk mijner!

Met achting

AMSTERDAM,
26 Januarij 1839.

UWEd. Dienaar

Het gansch A.B.C.

Mengelingen.

Het Castiliaansche meisje[1].

Een tafereel uit het leven van den Hertog Ripperda. 1726.

IV.

Er is welligt geen hartstogt, die den mensch meer in gevaar stelt, eene overijlde misdaad te plegen, dan de minnenijd. EMANUEL was verre verwijderd van het denkbeeld eenen moord te zullen plegen, toen hij achter het priëel in het gras neêrgezeten, de eerste woorden van het gesprek had aangehoord; maar de plotselijke wending, die het genomen had, en de opgewondene teederheid des Hertogs hadden hem het vuur door de aderen gejaagd, en de daad volgde zonder beraad op de hevige werking van den minnenijd.

Geen wonder, dat de jongeling, die nog nimmer zijne handen met het bloed zijns evenmenschen bezoedeld had, als een gejaagde de straten van *Madrid* rondliep, zonder te weten, waarheen hij vlugten zoude, en of hij zijn' vader het gebeurde zoude mededeelen. Duizend vragen rezen er in zijne ziel op, zonder dat hij er ééne konde beantwoorden. Zouden de gasten het gerucht ook vernomen hebben? Zoude het meisje, dat hij bewusteloos achtergelaten had, in dien toestand bij het lijk des Hertogs gevonden worden? Zoude zij tot haarzelve gekomen, hulp inroepen? Of zoude zij zich schamen, in dit uur op deze plaats met den Hertog alleen geweest te zijn? Zoude zij den naam des moordenaars wel durven openbaren, en zoude zij de woorden, die hij tot haar gesproken had wel gehoord hebben? - -

Door die onzekerheid voortgezweept, keerde hij onwillekeurig, na eenigen tijd te hebben omgedoold, naar de tuindeur terug. Angstig luisterde hij, of hij ook iets konde bespeuren. Hij hoorde

(1) Vervolg en slot van N°. 2.

niets, - niets dan het gedruisch, dat uit de feestzaal klonk. Door de pijnlijke onzekerheid aangedreven, waagt hij zich andermaal over den tuinmuur, en sluipt schoorvoetend, door angst gefolterd, naar het priëel.

Hij vindt niemand. Zonder het gevaar te bedenken, waaraan hij zich blootstelt, begeeft hij zich in het voorste gedeelte van den tuin, tot dat hij zijne blikken in de feestzaal mag slaan. Hij ziet Donna ISABELLA naast hare moeder zitten. Hare wangen zijn bleek; de droefheid staat op haar gelaat geteekend, hoezeer zij het voor hare bezorgde moeder wil ontveinzen. Of is het eene aandoening van vreugde? - Zie, zij lacht; - maar neen, het is een gedwongen lach; het is de lach van een hevig geschokt kind, dat hare ontroering voor de bekommerde moeder zocht te verbergen. ô Hoe schoon was zij ook nu nog in de oogen van EMANUEL! De teederheid, op haar gelaat verspreid, lokt hem onwillekeurig nog eenige stappen nader, en het liefdevuur blaakt weêr op nieuw in zijn fel geschokt hart. Lang blijft hij verstomd op haar staren. Eindelijk laat hij zijne oogen op de gasten rondwaren, en de zonderlingste mengeling van plotselinge gewaarwordingen doet hem schier duizelen. Hij ziet - den Hertog RIPPERDA vrolijk sprekende met den Baron VAN DER MEER, Lord STANHOPE en andere gasten!

‘Onbegrijpelijk man,’ zeide hij bij zich zelven, ‘ik wist wel, dat uwe geslepenheid de oogen der Vorsten weet te verblinden, en al wie u op de baan der grootheid in den weg staan, te doen wijken; dat uw hart verstaald is voor de deugd en uw gelaat voor de schaamte; maar dat uw ligchaam onkwetsbaar is voor een' dolksteek, dat wist ik niet. Gij moogt nogthans zoo geharnast zijn, als gij wilt, ik zweer u haat, eeuwigen haat. Vallen zult gij, eer gij het waant, met al uwe geslepenheid. Ik zal mij intusschen in acht nemen, opdat de pijlen uwer wraak mij niet treffen.’

Hij verliet met rasse schreden den tuin, middelen beramende, om zijnen medeminnaar den voet te ligten.

Juist was hij gereed de stoep van zijn vaders paleis te betreden, toen hij Pater AMBROSIO ontmoette. Zijne lange, gebogene gestalte maakte hem terstond kenbaar.

‘Goeden avond, eerwaarde vader, nog zoo laat op eene wandeling?’

‘*Salve, mi domine!* Ik kom van een sterfbed. Onze heilige roeping kent geen onderscheid tusschen dag en nacht, wij staan den hulp behoevenden ter aller uur ten dienst,’ zeide de geslepene Jezuit.

‘Treed dan met mij binnen, ik moet u over zaken van aanbelang spreken.’

‘Geldt het de belangen der Heilige Moederkerk?’

‘Die geldt het juist, Eerwaarde vader.’

‘*Salutis ecclesiae gratia*, volg ik u gewillig.’

Op de kamer van EMANUEL neêrgezeten, staarde de monnik den jongeling met een vorschenden blik aan, terwijl deze een glas wijn inschonk.

‘Kent gij mijn' vader voor een getrouw lid der kerk?’ vroeg EMANUEL, ‘en waart gij onder zijn bewind niet volkomen gerust, dat hare belangen niet uit het oog verloren werden?’

‘Volkomen.’

‘Zoudt gij wel hetzelfde vertrouwen in den Hertog RIPPERDA stellen, die reeds tweemaal van godsdienst veranderd is?’

‘Hij is minder te vertrouwen.’

‘Is dit dan geene rede genoeg, om den Hertog te doen vallen?’

‘*Deus prospiciet;* maar ik bemoei mij ongaarne met staatszaken, en de Hertogin is zulk eene vrome Christin, dat de Hertog wel voorzigtig zal zijn, de Kerk niet te benadeelen; want hij aanbidt zijne vrouw.’

‘En ik kan u verzekeren, dat hij niet haar, maar eene hemelschoone Madonna aanbidt.’

‘*Sancta Maria!* zou dit waar zijn?’

‘Ik kan het u verzekeren; maar dit daargelaten: wilt gij ons behulpzaam zijn in den ondergang van den Hertog?

‘Zoudt gij mij tot een werktuig willen gebruiken om uwe eerzuchtige plannen ten uitvoer te brengen? *Non illa ita decreverit!*’

‘Juist als dienaar der kerk, moet gij haar hierin ten dienste staan; want voor eerst behoedt de val van den Hertog haar voor dreigende gevaren, ten anderen is het niet alleen de Marquis GRIMALDO, maar ook de Bisschop GIRONE, de Marquis CASTELAR, ARIASA, PATINHO, LABRARO, MARTINEZ, VENERAS, en honderd anderen, die, ik blijf er u borg voor, eenige duizenden voor het heil der kerk ter uwer beschikking zullen stellen, indien gij het Hof argwaan tegen den Hertog kunt doen opvatten.’

‘*Semper paratus animus ad obediendum verae ecclesiae, est prima regula*. Gij kunt over mij beschikken.’

‘Morgen dan hierover nader, ik moet eerst mijn vader spreken. Laat ons nog eens drinken op den goeden uitslag.’

‘*Proficiat! Deus vobiscum*.

V.

De Hertog RIPPERDA was door de kracht van den stoot, hem door EMANUEL toegebragt, en daar bijgevoegd de schrik, achterovergevallen; maar de dolk was afgestuit op een der ordeteekenen, welke hij op de borst droeg, en was slechts zoo verre door den met bont bezetten mantel en het onderkleed gedrongen, dat hij er ligt door bezeerd was; maar eene eigenlijke wonde had hij niet bekomen.

Dadelijk, na het verdwijnen van EMANUEL, was hij weder opgesprongen, en, nadat beide van hunnen schrik hersteld waren, hadden zij afzonderlijk het gezelschap weder opgezocht.

Des anderen daags vond EMANUEL een' brief van den Hertog, waarin hij hem meldde, dat alleen een diep stilzwijgen hem van de straf zijner misdadige pogingen konde bevrijden.

Intusschen begon EMANUEL, van dien dag af aan, alles voor te bereiden, wat tot het verderf des Hertogs leiden moest. Pater AMBROSIO, een vertrouwd vriend van den Groot-Inquisiteur, nam dezen in den arm, om den Koning en Koningin, die beide zeer met den Hertog waren ingenomen, langzamerhand ongunstige gedachten nopens hunnen lieveling in te boezemen. Zij beiden prezen den Hertog gedurig, en lieten bij hunne loftuitingen slechts bedenkingen invloeijen, aangaande eenige gebreken van den Hertog. Inzonderheid gaven zij te kennen, dat de Hertog de gelden, welke hem te *Weenen* toevertrouwd waren, kwalijk zonde hebben besteed. Zoo kwam den Koning weldra op het denkbeeld, om het gedrag van den Hertog naauwkeuriger te onderzoeken.

Eene aanzienlijke partij werd er weldra onder de grooten, en zelfs onder de leden van den Staatsraad, tegen hem in het harnas gejaagd. Toen alle netten behoorlijk waren uitgespreid, werd het volk opgeruid en men klaagde luid, dat de Koning en de natie door den Hertog bedrogen werden.

Eene raadsvergadering, in het afwezen des Hertogs gehouden, gaf de geschiktste gelegenheid voor de uitbarsting van het onweder, aan de hand. Men toonde den Koning aan, dat het volk grootelijks op den Hertog verbolgen was, en wenschte, dat hem het bestuur van zaken mogt worden ontnomen, en aan den Marquis GRIMALDO terug gegeven; dat men verlangde den Hertog tot verantwoording te zien roepen, nopens de vier millioenen schats, welke hij te *Weenen* had zoek gebragt, en hem te zien straffen, zoo het werkelijk bleek, dat hij aan Lord STANHOPE staatsgeheimen, onder anderen die, betrekkelijk *Gibraltar*, verraden had, enz.

Kortom, men bragt het zoo verre, dat de Hertog in ongenade viel, en, om zich tegen de woede des volks te beveiligen, bij Lord STANHOPE eene vrijplaats moest zoeken. Ja, men wist zelfs te bewerken, dat hij van daar, met schending van het volkeren-regt, door den Koning werd opgeligt, en in het kasteel van *Segovia* werd gevangen gezet, om nader ter verantwoording te worden opgeroepen.

EMANUEL liet niet na, de Hertogin nopens den geheimen liefdehandel des Hertogs in te lichten, en het gevolg hiervan was natuurlijk, dat zij zich sinds dien tijd minder om den Hertog bekreunde, maar zich door den omgang met geestelijke personen en een' overdreven godsdienstijver zocht schadeloos te stellen.

VI.

De vijanden des Hertogs waren al te wel met zijne geslepenheid bekend, om niet te duchten, dat hij zich zeer wel zoude weten te verdedigen, en zijne vrijheid weder erlangen. Was hij eenmaal weder op vrije voeten, dan gevoelden zij ligt, welke gevaren hun van zulk eenen vijand boven het boofd hingen. Zij zochten dus, met al hun vermogen, den Koning, die nog altijd gaarne de onschuld des Hertogs zou willen bewezen zien, te bewegen, om dit onderzoek, immers bij voorraad, te laten rusten, ten einde Z.M. niet genoodzaakt zoude zijn, zijn' Minister eene nog zwaardere straf, dan zijne tegenwoordige gevangenschap, op te leggen.

Zoo verliepen er eenige weken, waarin de Hertog vruchteloos op zijne invrijheidstelling hoopte. Allerlei ontwerpen kwamen er in zijn' stouten geest op, doch als hij aan de uitvoering dacht, gevoelde hij met smart, dat zij buiten zijn bereik waren.

Op een' morgen wandelde hij rusteloos zijn vertrek op en neder en herdacht zijn' levensloop.

‘Heb ik mij daarom zoo lang met het smeden van allerlei plannen bezig gehouden,’ sprak hij bij zich zelven, ‘en mij, verre van mijn vaderland, in dit ondankbaar gewest op de bane der eerzucht begeven? Heb ik daarom zoo lang geworsteld met onoverkomelijke zwarigheden, om, na het beklimmen der hoogste eeretrappen, verpletterd neêr te storten?’

‘IJdele droombeelden, waarom misbruikt gij zoo zeer de zwakheid der menschen, en laat hem de aanlokkelijke zijde des roems tegenlagchen, om hem niets dan schande over te laten?

‘Ha, konde ik mijne oogmerken maar ten uitvoer brengen....! Hoe zouden mijne vijanden onder het gewigt mijner wraak verzuchten! - Die laaghartigen! konden zij dan zoo ondankbaar vergeten, wat *Spanje* aan mij te danken heeft! Haat zweer ik u, ellendigen! maar niet alleen u, neen, geheel *Spanje* heeft in mij voortaan een' vijand, van den Koning tot den bedelaar toe!’

Daar trad zijn' zoon binnen, die schoone, negentienjarige, jongeling, die reeds met de waardigheid van gezant aan het Keizerlijke Hof van *Weenen* bekleed was, en die alle de talenten van zijn' vader scheen geërfd te hebben, zonder door zijne gebreken bevlekt te zijn.

Diep getroffen over het ongeluk van zijn' vader, omvatte hij des Hertogs knieën, en wilde zijne hand kussen. Deze stiet hem ruw van zich af.

‘Hoe nu?’ vroeg de jonge Baron, ‘stoot gij mij van u? waardoor heb ik uwen toorn verdiend?’

‘Omdat gij uw' vader niet wreekt, lafaard! zoo als uw pligt was! Uw bloed had reeds voor mij moeten stroomen!’

‘Vader! gij zijt buiten uzelven. Kent gij mij dan niet meer?’

‘Ja, ik ken u maar al te goed. Gij zijt de Baron RIPPERDA, die door mij, door mij, zeg ik, tot Ambassadeur verheven zijt; maar uw' ongelukkigen vader aan zijn lot overlaat!’

‘Dierbare vader! ik wil gaarne alles voor u doen, wat in mijn' vermogen is; maar, hoe kon ik dezen slag afweren?’

‘Ondankbare, gij hadt reeds lang eene bende gewapenden op mijne vijanden doen instormen, mij uit den kerker moeten verlossen, mij zegepralend binnen *Madrid* voeren, en bij den minsten tegenstand *Spanje* in rep en roer brengen; dat *Spanje*, dat ik haat, en eeuwig haten zal, gelijk ik u haat. Vertrek van hier, ik gebied het u, en kom mij niet in mijn ongeluk bespotten!’

Verpletterd door deze waanzinnige taal, zonk de jongeling ter neêr. Een dreigende blik des vaders deed hem het vertrek bitter bedroefd verlaten.

De Hertog ging knarsetandend zitten, verzonk in gepeinzen, en kwam eerst, na eenige oogenblikken, tot zich zelven terug.

‘Mijn zoon! waar zijt gij?’ riep hij uit, van zijne zinnelooze woede bekomen, en zijn gelaat met beide handen bedekkende, ‘kom aan mijn hart, opdat ik niet geheel alleen onder mijn noodlot bezwijke! Ik heb u beleedigd!’

Geen antwoord. Hij belde, en vroeg zijn' kamerdienaar, waar zijn' zoon gebleven was. Hij had spoorslags het kasteel verlaten.

De ongelukkige vader zonk wanhopig in nieuwe gepeinzen.

Langzamerhand bedaarde zijne gemoedsdrift; maar de eenzaamheid was hem ondragelijk. Hij was afgemat van het denken en haakte naar verstrooijing.

Hij liet dus den slotvoogd en deszelfs vrouw, die hupsche en goedaardige lieden waren, dringend noodigen, hem een weinig gezelschap te houden.

De slotvoogd was door noodzakelijke bezigheden verhinderd, en de vrouw had eene dame bij zich, daarom lieten zich beide door den kamerdienaar verontschuldigen. Doch de Hertog drong andermaal aan, en zoo ontving hij een bezoek van de slotvoogdes en hare gast.

Met hare gewone gulhartigheid trad de vrouw des huizes binnen.

‘Wel, mijn goede Hertog! ik gevoel mij wel zeer vereerd, daar gij zoo veel belang in mijn gezelschap toont te stellen. Gij zijt ook aan de eenzaamheid niet gewoon, niet waar? en de dames weten altijd nog al het een en ander te praten, om de muizenesten uit de hoofden der heeren te verdrijven. Als ik somtijds

rimpels op het voorhoofd van mijn' man zie staan, dun praat ik gewoonlijk zoo lang, dat zij door een' glimlach verdreven worden. Doch ik moet u in de eerste plaats mijne gast voorstellen. Zij is de Jonkvrouw CERALDO, die voor hare gezondheid een pleiziertogtje gaat doen, eene *intime* vriendin van mijne dochter, die de beleefdheid heeft, mij een bezoek te geven, en mij regt veel van mijne STEPHANIA verhaald heeft.'

'Ik heet de beide dames hartelijk welkom, en beken gaarne, dat er voor mij geen beter geneesmiddel tegen zwaarmoedigheid is, dan het gezelschap van dames, en mevrouw heeft er den regten slag van, om mij op te vrolijken.'

'Ja mijn, goede Hertog! ik ben opgeruimd van aard, en al zeg ik het zelf, het hart ligt mij op de tong. Ik deel gaarne mijne vrolijkheid aan anderen mede. Mijn man heeft het vaak wat druk, en dan kan hij niet veel aan zijn hoofd uitstaan.'

'Het zal u dus wel zeer aangenaam zijn eene gast bij u te hebbeu.'

'O ja, mijn lieve Hertog! regt aangenaam, wij hebben te zamen al over het nieuws van *Madrid* zitten te keuvelen, dat het een lust was. Kijk, de omstreken zijn hier allerbekoorlijkst, maar wij leven hier te afgezonderd. Ik heb de Jonkvrouw CERALDO al reeds pogen over te halen, eenige dagen bij ons te vertoeven; maar zij maakt zwarigheid, om haar reisplan te veranderen. Het is hier anders voor de gezondheid een uitnemend oord, niet waar, mijn lieve Hertog?'

'Misschien, als men zijne vrijheid heeft; maar ik gevoel mij hier in het geheel niet wel.'

'Dat komt, dat gij te veel zorgen hebt over uw' toestand. Waartoe die vrees? De Koning zal u binnen weinige dagen terugroepen, daar ben ik verzekerd van. Met allen eerbied gesproken, ik houd het er voor, dat dit eene overijling van Z.M. is. - Maar de Jonkvrouw CERALDO kan u daar meer van zeggen. Zij heeft mij zoo even verhaald, wat men in *Madrid* daar zoo al over spreekt. Ik moet noodzakelijk eenige huisselijke bezigheden verrigten; want als ik er niet op toezie, dan zouden mijne gasten heden middag niet zoo onthaald worden, als het behoort. Vergun mij dus 'mij voor eenige oogenblikken te verwijderen.'

Zoo in een' adem voortkoutende, stond de zwaarlijvige Slotvoogdes op en liet den Hertog met hare gast alleen.

De Jonkvrouw was tot nu toe door de spraakzaamheid van de Gastvrouw verhinderd te spreken. Zij had den sluijer, welke haar gelaat bedekte, niet opgeheven, en de vorschende blik van den Hertog was niet in staat geweest iets anders, dan de bevalligheid van hare leest op te merken.

Zij zat met neêrgebogen hoofd in gedachten verdiept, en de Hertog wist bijna niet, op welke wijze hij met die mijmerende schoone een onderhoudend gesprek zoude aanknoopen.

‘Denkt men in *Madrid*, schoone Jonkvrouw, ook nog om den banneling van *Segovia*?’

‘Ja!’ - antwoordde zij naauw hoorbaar.

‘Zijn er ook nog vrienden, die zich ten zijnen voordeele uitlaten?’

‘Ja!’ -

‘En wat denkt men over zijn toekomstig lot?’

‘Men vleit zich..... dat.....’

‘Jonkvrouw, ik ken uwe stem. Ik bid u, zijt gij Jonkvrouw CERALDO?’ - -

‘Die moet ik zijn, om uwent wil, lispelde zij; maar voor u alleen ben ik nog -’

‘ISABELLA, dierbaar meisje! Is het mogelijk?’ -

Geheel buiten zich zelven, vatte hij het sprakelooze meisje in zijne armen, en drukte haar met onbeschrijfelijke teederheid aan zijn hart.

‘Hoe komt gij hier, ISABELLA?’

‘Om u te verlossen!’

‘Bekoorlijk meisje, ik sta versteld over uwen moed. Hoe zoudt gij dat kunnen?’

‘De liefde heeft mij den moed daartoe geschonken. Het moest zoo zijn. Zij zal er mij ook de krachten toe verleenen.’

‘Gij waagt te veel, ISABELLA. De wereld heeft mij verstooten, en in het ongeluk gestort. Ik wil u niet medeslepen. Keer terug, bid ik u; uw geluk is mij dierbaarder dan het mijne.’

‘Gij kent mij nog niet. Mijn besluit is onveranderlijk. Voor eeuwig heb ik *Madrid* vaarwel gezegd. Het kostte mij veel mijne moeder te verlaten, de strijd was zwaar - zeer zwaar; maar de liefde voor u heeft gezegepraald. Ik kan niet terug treden. In mijn vaderland kan ik de rust niet wedervinden. Slechts door uwe redster te worden, zal ik mij met mij zelve kunnen verzoenen. Ik ga met u dit oord ontvlugten; weêrstreef mijnen wensch niet langer. Gij hebt mij mijne rust ontnomen. Geef mij die terug, door mijn besluit in te willigen.’

Nu deelde ISABELLA haar plan mede. Er moesten eenige dagen verloopen, voor dat het kon worden ten uitvoer gebragt. Zij zoude intusschen aan de uitnoodiging der Slotvoogdes gehoor geven, en inmiddels door hare bedienden, die heimelijk met haar *Madrid* verlaten hadden, de noodige maatregelen ten uitvoer brengen.

De goedhartige Slotvoogdes was regt verheugd, dat zij hare gast nog eenige dagen bij zich zoude houden, en zij noch haar echtgenoot voedden eenige achterdocht.

Toen het bestemde uur was aangebroken, ging des Hertogs kamerdienaar, door middel van een' sleutel, dien ISABELLA zich had weten te verschaffen, langs een' gang, die naar een' onbewoonden vleugel van het kasteel leidde, en bragt op een balkon eene touwladder in gereedheid.

Eerst werden alle kostbaarheden, kleederen en papieren van geldswaarde naar beneden gebragt, en door middel van tuinladders over den muur, die het kasteel omgaf, vervoerd. Nu volgde de Hertog met ISABELLA.

Bij het maanlicht zag hij met schrik van de hoogte neder, welke men moest afklimmen, en aarzelde eenige oogenblikken zich met het meisje aan zulk een levensgevaar bloot te stellen. Doch zij toonde de grootste standvastigheid van geest, en boezemde hem moed in.

Zij omgordde den Hertog met een touw, dat door den kamerdienaar boven werd vastgehouden, en aldus gesteund, daalde hij zonder letsel bij de touwladder naar beneden. ISABELLA volgde hem op dezelfde wijze, en de Kamerdienaar liet zich bij het touw, hetwelk hij aan het balkon had vastgemaakt, neder. Op eenigen afstand van het Slot stonden twee bedienden van ISABELLA met een rijtuig te wachten, en weldra rolde hetzelve in de stilte des nachts met de vlugtelingen voort. Men spoedde zich naar *St. Andero*, waar men met een Hollandsch Scheepskapitein reeds vooraf eene overeenkomst getroffen had.

De Slotvoogd was niet gewoon den Hertog vroeg te bezoeken, en het was reeds vrij laat, toen hij de vlugt ontdekte.

Toen het berigt van 's Hertogs ontsnapping zich door *Spanje* verspreidde, was hij met zijne ISABELLA reeds verre van de kusten verwijderd, en kwam na eene korte zeereis, behouden in *Holland* aan.

Uittreksels uit Jochmann's Natuurlijke geschiedenis van den adel.

Waarom bestaat er geene natuurlijke geschiedenis van den adel zoowel als van delfstoffen, planten en dieren? Zoo BUFFON of MONTESQUIEU of HERDER of een ander man van vernuft en kunde er eene geschreven had, niemand zou er iets op aan te merken hebben.

Wat is de natuurlijke geschiedenis anders, dan de beschrijving

van den toestand en den levensgang eener klasse van sehepselen, de beschrijving van hun ontstaan, werking en einde, aanwijzing hunner eigenschappen en uiterlijke kenteekenen, dienstig om eene zekere soort van gewassen en dieren van de overige te onderscheiden?

Maar, zal men zeggen, de adel maakt geene bijzondere klasse van schepselen uit. Slechts aan het heerschend ongeloof onzer eeuw, kan men zulk eene beweering toeschrijven, maar niet vergeven. Ik zou mij op eene rei geloofwaardige getuigen kunnen beroepen, van ARISTOLELES af, tot op AUGUST VON KOTZEBUE toe. De eerste, ongetwijfeld een voortreffelijk natuuronderzoeker, vond reeds in zijnen tijd, dat de slaven eene minder door de natuur begunstigde lagere orde van menschelijke wezens uitmaakten, even als men in onzen tijd, nog dikwijls de negers voor een geringer, met minder hersenen begaafd, aan de apen verwant menschenras aanziet. En KOTZEBUE, zeker beter tooneeldichter dan wijsgeer, bewees in zijn, helaas! vergeten werk *over den adel*, onwederlegbaar, dat onder menschengeslachten, bij onvermengde voortplanting, heldenmoed, grootheid van ziel, edelaardigheid, kortom alle zedelijke deugden, even zoo goed erfelijk zijn als de ligchamelijke hoedanigheden bij de paarden der Arabieren. Daaruit volgt dan, dat ieder echt edelman zijn hooger wezen, het bestaan van erfelijke deugden in zijne familie, met de oudheid van zijn stamboom (de stellige oorkonde voor huwelijkstrouw en onvermengde afkomst!) zoowel bewijzen kan, als de Arabier de deugd van zijn paard, volgens een wettig geslachts-register.

Ik verwacht de tegenwerping, dat adellijke personen, evenzeer als lijfeigenen en burgers, tot het menschengeslacht behooren. Het zij zoo! - maar tusschen menschen en menschen is een groot onderscheid. Hoezeer verschillen toch de rassen onderling! Een der beste Duitsche natuuronderzoekers, OKEN, heeft ze naauwkeurig, volgens de vijf zinnen onderscheiden. De negers, zegt hij, zijn alleen *huidmenschen;* zij staan in verband met de muizen en vleermuizen. De Papoeas en Maleijers zijn *smaakmenschen;* zij komen oveeeen met de buideldieren en beeren. De koperkleurige, oorspronkelijke Amerikanen zijn *neusmenschen;* zij staan in verhouding tot de mierenvreters en honden. De Mongolen, Fin- en Laplanders zijn *oormenschen;* vogels, runders en apen zijn hunne pendanten. Wij, witte Europeërs en Caucasiërs, zijn *oogmenschen*, en gelijken op ons zelve.

Wel is waar, volgens OKEN behooren alle menschen tot de algemeene klasse der zoogdieren, en wel tot eene bijzondere soort. Maar zeker zijn er onder die soort weder even vele onderverdeelingen aan te wijzen. Want wie toch zou bij voorb. een' mops met een' dog

verwarren? Even gemakkelijk onderscheidt men gemeene menschen, JAN en alleman (op zijn fransch *la canaille*) geheeten, van ongemeene, anders hooggeborenen (fr. *la noblesse*) genoemd.

Maar de allergegrondste tegenwerping is deze, dat de adel niet in den aard der zaak ligt, maar menschenwerk, inbeelding, vooroordeel is, omdat ieder Koning met een blad papier, van een' boer een baron, of van den schuwsten jood met een' zwaardslag een' dapperen ridder kan maken. Ik geef het laatste toe, maar de man, die op deze wijze veranderd is, blijft even min gemeen, als het door den priester gewijde water, gemeen water blijft. De pas geadelde wordt veredeld, ten gevolge zijner verplaatsing in een' hoogeren kring, even als eene gemeene veldbloem, wanneer zij door de hand des tuiniers op het bloembed verzet is.

Het verraadt eenige onwetenheid, den adel, en wel den erfelijken geslachts-adel, te beschouwen, als iets dat niet in de natuur gegrond is. Hij is daarin voorhanden, evenzeer als de erfzonde. ofschoon wij niet geneigd zijn, die beiden onderling te vergelijken. De geschiedenis der wereld bevestigt, dat er overal, onder allerlei vormen, onder allerlei hemelstreken, bij verschillenden graad van ontwikkeling, adel voorhanden is. In sommige landen kan de adel verdwijnen, even als sommige diersoorten ophouden te bestaan, b.v. de eenhoorn, de behemoth, de fenix, die de oudheid kende, of, zoo als in onze dagen, de steenbokken hoe langer hoe zeldzamer op de Alpen worden. En toch, wie zou durven bepalen, of niet ergens in een hoek van *Afrika's* binnenlanden de eenhoorn huisvest, of niet ergens in een kolk der zee de behemoth zich verbergt? Even zoo weinig hielp het, toen de Fransche omwenteling den adel wilde uitroeijen. Alle achtergeblevene zandkorrels sproten welig uit den bodem voort, en talrijker dan ooit verscheen hij weder ten tooneele.

De invloed van beschaving en luchtstreek wijzigen, wel is waar, in de verschillende oorden der wereld, de vormen, kleuren en eigenschappen. Maar den wijsgeerigen beschouwer der natuur is het onverschillig, of de edelman, der Zuidzee-eilanden een ring door den neus, of de Europeesche een *van* voor zijn naam, een kruis op zijn borst, een sleutel op zijn rug draagt. Dat is alles bijzaak, speling, toevalligheid, die met de veranderingen der burgerlijke inrigtingen staan en vallen. De adeldom heeft zijne kindschheid, zijnen mannelijken leeftijd, zijne grijsheid, en ieder tijdvak zijne eigenaardige kenmerken.

II. Adel. Edel.

Wat *echte adel* zij, daaromtrent zijn de begrippen allerjammerlijkst verward. Inderdaad is er allerlei adel in de wereld, hooge en lage, hof-adel en geestelijke adel, ambts-, geld-, brief- en verdienste-adel. Maar men spreekt bovendien van zielenadel, van den adel der onschuld, van het genie en dergelijke. Daardoor werd menig schrijver verleid, om zelfs onder de oudste volken der wereld, adel te vermoeden, wanneer menschen ten gevolge hunner talenten, kundigheden, deugden, ligchamelijke voortreffelijkheid en schitterende eigenschappen, of wegens hunnen heldenmoed, hunnen rijkdom, een hoogeren stand in de maatschappij bekleed, en den glans van hunnen naam, ook over de nakomelingschap verspreid hadden.

Echte Europeesche adel echter heeft op zich zelve met dergelijke voortreffelijkheden niet te maken. Wij kennen armen, onwetenden, onzuiveren, vervallen adel, en toch blijft het adel. Verhevene geesten, zoo als LUTHER, FRANKLIN, SHAKESPEARE, NEWTON, CORNEILLE, KANT en anderen waren en bleven burgerlieden, zoo goed als onze rijkste fabrijkanten en bankiers, als onze dapperste en en moedigste krijgshelden, als onze deugdzaamste en godvruchtigste medemenschen, als onze schoonste mannen en vrouwen. Dat er uitstekende menschen uit adellijke geslachten zijn voortgesproten, is even zeker. Dit echter was niet het gevolg van hunnen adel.

Echte adel bestaat niet in persoonlijke eigenschappen, zoo als kracht van ziel of toevallige rijkdom ze verleenen; maar in erfelijke familievoorregten, krachtens waarvan, sommigen, ook zonder eigene verdienste, een hoogeren rang of stand onder den volke bekleeden. Die voorregten zijn geene andere, dan regten, waarop ieder mensch, volgens de waarde zijner natuur, aanspraak mag maken. Maar deze worden voorregten, omdat ten gunste van een klein getal de regten der meerderheid besnoeid zijn, en aan den eersten overgelaten is, wat men den laatsten ontnam. Het voorregt bestaat dus niet in eene werkelijke vermeerdering der regten, ons door God geschonken, maar het bestaat door de vermindering van de regten der overigen. - Zoo is de adel geen werk der natuur, maar de schepping van willekeur, en dien ten gevolge de vrucht van bijzondere maatschappelijke toestanden. De magtige heeft zijne magt, de rijke zijnen rijkdom *erfelijk* gemaakt, en zijnen kinderen nagelaten. Grooter aanzien verzelde beide, magt en rijkdom: doch slechts zoo lang kon dit voort blijven bestaan, al anderen niet even veel magt, rijkdom en aanzien verworven hadden. Daarom werd de vrijheid van anderen in het verkrijgen

daarvan beperkt; slechts bij de slavernij der menigte, kon een uitsluitende stand van vrije lieden, bij het gemis van regt bij de overigen, *eene bevoorregte* stand, ontstaan.

De erfelijke geslachtsadel heeft oorspronkelijk een edel beginsel. Ontsproten uit de reine zucht des menschen om zich zelven te verheffen en der volkomenheid nader te brengen, hangt zijn ontstaan zamen met hetgeen der menschelijke natuur hare waarde geeft. Reeds het kind voelt een duister bewustzijn in zich, dat het tot hoogere ontwikkeling geroepen is. Daarentegen zijn planten en dieren sedert de schepping der wereld dezelfde gebleven. Maar deze zucht leidde op verkeerde wegen. Meerendeels was het de zonde van onwetendheid, in de dagen dat het menschdom nog niet tot rijpheid gekomen was. Men wilde zich tot den rang der Goden verheffen, en daalde tot het peil der dieren af. Men waande zich verhevener, niet omdat men hooger steeg dan anderen, maar omdat men anderen onderdrukte: men werd niet meer gelijk aan God, meer edel, maar men werd *adellijk*.

Om eene goede natuurlijke geschiedenis des adels te schrijven, moet men de geschiedenis der menschheid doorloopen. Daar ziet men hem opgroeijen in den baardeloozen knapentijd: aan vastheid winnen in de dagen der jongelingschap, het tijdvak der ridderschap en van het leenstelsel: eindelijk in de mannelijke jaren des menschdoms langzamerhand zinken. Eerst moest het menschelijke geslacht zich losrukken van den bodem, en als een woud zich over de aarde verbreiden; toen eerst kon de adel in de schaduw daarvan welig tieren, en zich om de stammen der natien als klimop omhoogslingeren, somtijds over hunnen kruin heengroeijen, nu en dan hun sieraad door haren kroon vermeerderen. Maar dikwijls ook trok het de krachtigste sappen naar zich, of verstikte den stam onder zijne wrange omhelzingen.

III. Jagerleven.

Het ontwaakt gevoel van volmaakbaarheid stoorde den vrede van het Paradijs. Men streefde omhoog, om meer te worden dan men was. ADAM en EVA, hunner zorgelooze onschuld moede, staan met gretige begeerte bij den geheimzinnigen boom. De reuzen bestormen den zetel der Goden: de afgevallen Engelen den troon van Jehova. Doctor FAUST, begeerig om den dorst naar wetenschap te lesschen, wil door de poorten van het Geestenrijk heendringen. Dat alles is variatie van hetzelfde thema.

Dit haken naar iets hoogers, is niet enkel de vrucht onzer verdorvenheid: neen, het is tevens een prikkel, door den Schepper in ons gelegd, om ons boven het dier te verheffen. Het aller-

eerst ontwikkelt zich de ligchaamskracht. Bij den knaap, zoowel als bij de wilde horde, geldt zij voor iets bewonderenswaardigs. Daardoor ontstaat het gevoel van overmagt en moed. Slechts van adelaars, leeuwen, luipaarden, tijgers, beeren en andere verscheurende gedierten ontleenen de opperhoofden der wilden hunne namen. Wij Europeanen plaatsen ze in ons wapenschild.

Naauwelijks hadden de kinderen der menschen het Eden hunner onschuld verlaten, en doorkruisten zij in verstrooide horden onbekende streken, of daar begon hun kamp met de dieren om de heerschappij der wereld. Het zij hunne eigene veiligheid, of de honger hen tot dien strijd aandreef: ligchaamsoefening en spierkracht waren daarvan de heilzame gevolgen: knods, speer en boog waren de vroegste uitvindingen; en nog heden ten dage is, als vroeger, de jagt de hoofdbezigheid der zwervende stammen; de sterkste en kloekmoedigste tevens hun aanvoerder en beschermheer.

De helden, die de monsters der woestijn bestreden, verwierven de regtmatigste aanspraak op de dankbaarheid hunner medemenschen. Hunne namen gingen als die van halve goden in de overlevering van latere eeuwen over. Ieder stam had zijne eigene *heroën*. - Maar het dagelijks gedreven handwerk gewende aan bloedvergieten. De ontmoeting van twee zwervende stammen werd een gevecht. Mensch of roofdier werd gelijk. Al wat gevaarlijk scheen, moest uitgeroeid, De sterkste is meester: opperhoofd eener krijgsbende, roover in het groot, d.i. veroveraar. ‘NIMROD,’ zegt het Mozaisch verhaal (Gen. X:8) ‘was een geweldigh jager voor het aangesicht des Heeren: - ende het beginsel sijnes Rijcks was Babel ende Erech, ende Accad, ende Calne in den lande Sinear.’

NIMROD genoot niet de eer der vergoding, zoo als HERCULES: maar vermoedelijk heeft hij het aan de vroomheid der middeleeuwen te danken, dat hij ten minste de patroon der jagers, en het jagen eene *zuiver adellijke* bezigheid is geworden. In vele oorden van Duitschland verbleef het regt van jagt slechts zoolang aan een riddergoed, als er een adellijke bewoner, op gevestigd was. Intusschen bestond er tusschen de NIMROD'S van den ouden tijd en de latere geweldige jagers voor het aangezigt des Heeren, dit geringe onderscheid, dat de laatsten het wild ten nadeele hunner mede-Christenen aanfokten, en de eerste het ten nutte van hunnen stam verdelgden. Overigens was NIMROD even min als HERCULES een Edelman.

IV. Ridder-roem.

De vergoding van vuistkracht is den duisteren tijd der middeleeuwen te vergeven. Bij alle wilden en barbaren geeft ligchaams-

kracht overmagt, en daardoor aanzien. Houthakkers, zakkendragers, smeeden, zouden nog tegenwoordig door diezelfde eigenschappen kunnen schitteren: maar helaas! onze dichters vergoden dergelijke nuttige lieden niet, al ware het, dat zij een ROELAND in kracht overtroffen.

De verdienste der Ridderschap in den krijg, was echter van nabij gezien, zoo heel groot niet. Zij verscheen geharnast en gewapend, en daardoor buiten gevaar. Waar edellieden op het slagveld tegen elkander overstonden, dwong de geest van hunnen stand hen gewoonlijk elkander te ontzien: maar des te moediger reden zij over de ongeharnaste, weêrlooze boeren heen.

Bij den kruistogt des adels, onder Hertog WILLEM IX van *Aquitanië* en andere grooten ter jare 1101 merkt SISMONDI aan, dat in den slag, waarbij het leger vernietigd werd, naauwelijks een enkele man van lageren rang het leven behield: terwijl de ridders meest *alle* heelshuids in veiligheid kwamen.

Toen Koning HENDRIK I van *Engeland* en LODEWIJK *de Dikke* ieder aan de spits van vijf honderd Ridders ten jare 1191 in de vlakte van *Bronneville*, elkander slag leverden verhaalt ORDERIC VITALIS in zijne kerkelijke geschiedenis (*Lib*. XIII), dat slechts *drie* van de vele honderd Ridders omgekomen zijn. ‘Inderdaad voegt hij er bij, waren zij allen met ijzer bedekt: overigens spaarden zij elkander wederkeerig om de vreeze Gods en hunne onderlinge bekendheid: ook zochten zij minder de vlugtenden te dooden, dan hen gevangen te nemen.’

Heerlijk vertoonde zich een dergelijke heldenmoed in den slag van *Bouviers*. Toen de Ridders elkander wederzijds aanvielen, konden zij noch elkander. noch hunnen geharnasten paarden veel nadeel toebrengen. Maar even als in een tournooi werden er speeren gebroken, helmen en schilden door de zwaarden geplet, en even als in een tournooi riep men: *Chevaliers, Souvenez vous de vos Dames!* - In denzelfden slag werd PHILIPS AUGUSTUS door vijandelijke voetknechten van het paard getrokken, en door hunne speeren mishandeld. Zij zouden hem omgebragt hebben, zegt zijn geschiedschrijver GULIELMUS ARMORIUS: ‘*Si la main divine et l'excellence de son armure ne l'avoient protégé*. - Het vermogen, om goede wapens, harnassen en paarden te verkrijgen, was in die dagen de zekerste waarborg van heldenmoed, krijgsroem en veiligheid. Het zou gemakkelijk vallen, dit met eene menigte voorbeelden te staven. Niet overal kwamen de cavaliers er zoo slecht af als bij de Zwitsers in hunne gevechten van *Morgarten* en *Sempach*. Schoon is voorzeker de afgodische vereering van de Dame huns harten: maar de ruwe slaafsche behandeling hunner echte vrouwen is niets minder dan poëtische galanterie.

Even zoo stond het met hunne hooggeprezen vroomheid geschapen. Zij was in overeenstemming met de Godsdienst dier eeuwen: vrees voor den priester, geen vreeze Gods; geene beangstheid van het geweten voor den Alomtegenwoordige; maar beangstheid voor de schuldbelijdenis aan den biechtstoel. Koning LODEWIJK XII liet den met meer andere ridders gevangen koningszoon vrij heengaan, omdat zij in eene kerk gevlugt waren, en dewijl bij het innemen en verbrandeu van *Vitry* 1500 menschen, vrouwen, grijsaards en kinderen, maar ook Reliquien en Heiligenbeelden verbrand waren, bewoog hem de wroeging zijns gewetens tot een' verwoestenden kruistogt. Hij nam het anders met het goed en bloed van het boerenvolk zoo naauw niet: maar dat die 1500 onschuldigen, wier jammerkreeten hij gehoord had, in eene kerk, en wel in eene domkerk nevens de vereerde heilige zaken omgekomen waren, dat was het, wat den vromen man kwelde. - RICHARD DE L'AIGLE maakte er geene gewetenszaak van, weerlooze landlieden, die hem niet beleedigd hadden, maar het eigendom van zijn vijand waren, neder te vellen. Maar zijne vroomheid wordt geprezen, omdat hij eens honderd krijgslieden, die hij met zich voortsleurde, ontsloeg - omdat zij zich biddend onder een kruis aan den grooten weg hadden zamengeschoold.

V. De deugd van den ouden riddertijd.

Men kan het den ouden en nieuwen Ridderromans, men kan het onzen Romantischen dichters vergeven, wanneer zij de galanterie en vroomheid, de teederheid en de dapperheid der oude Ridderschap door den heldersten glans verheerlijken. Maar zij hebben daarmede de waarheid, zoo als de geschiedenis haar oplevert, te kort gedaan. Zij hebben volstrekt valsche voorstellingen omtrent die woestelingen verbreid, en zelfs lieden, die zich voor wijsgeerige onderzoekers uitgeven, hebben daarover in hnnne zoete sentimentaliteit als over bovenaardsche verschijningen gemijmerd.

Om de hooggeroemde vroomheid en galanterie der Ridders te leeren kennen, moet men de novellen der Italianen, de gedichten der *Provencaux*, of wil men geene dichters, men moet de kronijken der middeleeuwen, de bewonderaars zelve der ridderschap lezen, die opregt en eerlijk de feiten mededeelen. Dan zal men ontdekken, dat de ridderlijke vroomheid bijgeloof was, dat de liefdehandel der burgerknapen uit de negentiende eeuw niet zoo pedant, maar ook zeker niet zoo ontuchtig was als die der Paladijns uit de twaalfde en dertiende.

Dat hijgeloof, die grove zinnelijkheid, strekten den Ridderschap even weinig tot eene hijzondere grieve, als haar de edele zin van

mannen als BAYARD en SIDNEY tot lof verstrekt. De eerste waren het gevolg van den tijd. De laatsten waren boven hunnen stand en tijd verheven. Zij waren meer dan adellijk, zij waren edel, even als nog heden ten dage zich in dienzelfden stand mannen bevinden, waardig om de stichters van hun geslacht te zijn.

Zelfs de billijkheid, de hoffelijkheid, de grootmoedigheid der oude ridders mag niet al te hoog worden aangeslagen. Zij overtroffen door die deugden in het gezellig leven anderen slechts weinig. De geringe verdienste daarenboven eener dergelijke humane gezindheid, verloor hare waarde, omdat het eene bloot adelijke stands-humaniteit werd, omdat zich met de fijnste hoffelijkheid jegens hunne gelijken, schrikkelijke gevoelloosheid jegens hunne andere medemenschen paarde. Tallooze voorbeelden uit die dagen, bewijzen, dat slechts de adellijke gevangene op de grootmoedigheid van den overwinnaar rekenen mogt; slechts de vrouw van gelijke geboorte werd door de Ridderschap beschermd. Slechts voor Ridders en knapen stond de kelder van den gullen gastheer open, in zijn slot schoot er voor de ongeadelde geen ander plaatsje over, dan een ellendig hok.

Bij de Duitsche Ridders, die van oudsher hunnen meesten roem in kampgevechten, veten en oorlogen zochten, hebben zelfs die gezellige deugden als eigenschap van den stand geringe vorderingen gemaakt. In *Frankrijk*, daarentegen, was reeds in de twaalfde eeuw de ridderschap het verst gevorderd, maar tevens om wellust en wreedheid het alleronmenschelijkst. Straatrooverij, zoo lang zij der ridderschap geen overlast berokkende, werd niet voor aanstootelijk gehouden. Het was de gewone bezigheid des adels ten tijde van zijn grootsten bloei; geen misdaad, die niet ieder welke zich sterk gevoelde, ongestraft zou gepleegd hebben. Wie lust heeft de verfijnde martelingen te lezen, die ROBERT BELESME, EUSTACHE DE BRETEUL, THOMAS DE MARNE aan arme, weêrlooze gevangenen uitoefenden, kan daarvan de voorbeelden in menigte vinden bij ORDERIC VITALIS, bij den Abt GUIBERT VAN NOYON, of in THIERRY's geschiedenissen van de veroveringen der Noormannen.

WILLEM de IX van *Poitiers*, de oudste troubadour, en tevens eene der liederlijkste groote heeren van zijnen tijd, liet voor zijne bijzitten een huis, volgens de gewone klooster-inrigtingen, bouwen. Naar mate zij verder in ongebondenheid vorderden, werd haar eene rang als abtdis, priores, enz. aangewezen. Dezelfde zedeloosheid en koelbloedige barbaarschheid heerschte er in *Engeland*, en dat alles werd onder de lieden van stand, als een bloote grap behandeld. De Britsche adel maakte daarbij hare rekening. In den tijd van achttien jaren (van 1135-1154) bouwden zij niet minder dan 1115 burgten in hun Vaderland; van daar trokken de gehar-

naste roofdieren op hunnen prooi los. In de heldeneeuw van *Griekenland* waren het de heroën die dergelijke monsters uitroeiden. In de ridderlijke heldeneeuw waren de helden grootendeels de monsters zelve.

En toch verdroegen zich daarmede de strengste begrippen van eer. Evenwel, die eer was van een bijzondere soort. Niet hetgeen in het algemeen regt is, maar datgeen waartoe men *bevoorregt* was, maakte het punt van eer uit. Voor zich behield de adel eene dergelijke *eer: eerlijkheid* werd aan de burgerlieden overgelaten. Zijne schulden met lompheden te betalen, woord en eed te breken, bezoedelde de eer eens Edelmans niet, vooral niet, wanneer daartoe bij gewigtige gelegenheden, de kerkelijke aflaat, of het toevallig verzuim van den vorm kon gebezigd worden. Bijna de gansche geschiedenis van alle groote en kleine heeren uit de middeleeuwen, is niets anders dan eene rei van bezworene, en met geestelijke goedkeuring, ja wel eens op geestelijk bevel verbrokene overeenkomsten. Het toevallig verloren zegel eener oorkonde, was genoegzaam om den trouwhartigen JOINVILLE te bewegen, aan den heiligen LODEWIJK den raad te geven, om den erfgenaam der Gravin van *Boulogne* thans van zijn erfgoed te berooven. En, ten spijt van zijne heiligheid, ten spijt van zijne ridderlijke eer, was LODEWIJK de Heilige, oneerlijk en laaghartig genoeg, met die streek zijn voordeel te doen.

Zoo bestond onder den Franschen adel van oudsher de gewoonte, om beleedigingen, door een persoon van gelijken rang aangedaan, niet persoonlijk op dezen, maar op een' zijner naaste verwanten te wreken, en wel bij verrassing, op een' onschuldigen, die van de zaak niets wist[(1)]. Deze gewoonte gaf natuurlijk aanleiding tot eindeloos moorden. Ook in *Italië* werd zij tegen het einde der 13de eeuw gebruikelijk, allereerst in *Pistoja*, toen zich de Welfen in twee partijen, zwarte en witte, onderscheiden. ‘Wraak te nemen op den beleediger zelven,’ zegt SISMONDI, ‘zou slechts voor eene billijke kastijding gegolden hebben; om te meer te krenken, moest zij een onschuldige treffen.’

Ik wil niet spreken van het punt van eer der adelijke vrouwen, niet van de vrouwelijke geregtshoven voor minne en Courtoisie. Zij ontstonden in de 14de eeuw te *Avignon* aan het hof van Paus CLEMENS VI. Het opzigt over het minnehof was toevertrouwd, aan eene Dame uit het edele huis der CHABBOTS, die op het punt van eer zeer gevoelig was; ‘*la plus brave courtisane, qui fut des longtems en Provence*,’ zoo als NOSTRADAMUS zegt, en die de vroome kerkvoogden en hovelingen des Heiligen Vaders van liefjes voorzag.

(1) BEAUMANOIR *Costumes de Beauvaisis*. Ch. 60.

Tot de meest geliefkoosde vermaken en *nobles passions* des adels behoorde, zoo als reeds bekend is, de jagt. Volgens ST. PALAYE, den bewonderaar der Ridderschap, was zij voordeelig voor de landbewoners en het behoud der veldvruchten, die gestadig door eene menigte wild bedreigd werden. Maar deze nuttige heldendaden van den adel werden even als de zwaarste misdaden gestraft, zoodra het een ander inviel, ze uit te voeren. Men fokte het wild, en de gemeene man ondervond met schrik, dat zijn leven minder waarde had, dan dat van een hert of een reekalf. LODEWIJK XI verbood, op straffe van den strop, den ongeregtigden, het neêrschieten van een wild dier. ENGUERRAND DE COUCI liet drie jonge edellieden opknoopen, die in zijn jagtperk gekomen waren. INTEVILLE, Bisschop van *Auxerre*, liet in 1531 een jagtbediende, die eenige van zijne valken verkocht had, kruisigen Koning FRANS I, de ridderlijke Vorst, de vader der kunsten en wetenschappen, was in nog hoogeren graad de vader der jagtliefhebberij, en CATHARINA DE MEDICIS was niet slechts de beste giftmengster, maar bijna deed deze voortreffelijkheid nog onder voor hare bekwaamheid in het jagen.

VI. Adel en volk in de middeleeuwen.

Geen redelijk mensch zal twijfelen of ook onder den ridderlijken adel bevonden zich voortreffelijke mannen, zoo ver de geest des tijds, het vooroordeel en de gewoonte van hunnen stand hun veroorloofde zulks te zijn. Want niet in de magt van allen, zelfs niet der uitstekendsten, ligt het, om zich boven de heerschende kortzigtigheid en gebreken der eeuw te verheffen.

Dikwijls ben ik op het punt geweest, om de voorstelling van den adel der middeleeuwen, zoo als ik die in de werken der tijdgenooten, in hunne kronijken en Romans, vond, voor de ingeving te houden van den laagsten haat en wangunst. Maar zelfs de bewonderaars, zelfs de ootmoedigste vleijers, maken geen geheim van het schrikkelijk zedenbederf. In de gedichten en Romans der XIV eeuw begonnen de dichters eerst wel niet grootere reinheid in de zeden hunner adellijke helden te prijzen: maar toch om de onredelijke gevoelens op een bevalligere zachtere wijze te kleuren. En wil men de dichters niet als getrouwe getuigen van de denkwijze dier dagen gelooven: men zal toch de oordeelvellingen en berigten des toenmalige geschiedschrijvers moeten aannemen. De oude FROSSARD is onder deze zeker de getrouwste en meest naïve. Ten zijnen tijd was het hof des graven van FOIX, PHEBUS geheeten, het schitterendste en meest beschaafde. FROSSARD zelf noemt dien graaf

het model, en de schoonste bloem der Ridderschap. En toch had dit zelfde *model der Ridderschap* zijnen neef door sluipmoord omgebragt, en zijn eigen kind, omdat het eens niet eten wilde, in een vlaag van drift den hals afgesneden.

Wat PIETER VAN BLOIS, een schrijver uit de XIII^{de} eeuw, van de Ridderschap zijner dagen verhaalt en van hunne weelde in den oorlog, geeft ons geen voordeeliger dunk. Wanneer zij den veldtogt aanvingen, zegt hij, dan gingen hunne vrachtpaarden gebukt onder den last van proviand en keukengereedschap, die de onmatigheid in eten en drinken vorderde: 'niet met ijzer, maar met wijn: niet met speeren, maar met kazen, niet met zwaarden, maar met kruiken, niet met spiezen, maar met braadspeten worden zij beladen[(1)].' Hunne schilden waren overal met goud overdekt, maar zij bragten ze terug, zoo als zij ze medegenomen hadden, *virgines et intactos* (maagd en ongerept).

Met betrekking tot het vermelde adellijke rooverhandwerk, was *Frankrijk* in de XI^{de} en XII^{de} eeuw reeds, wat *Duitschland* twee eeuwen later begon te worden. Reeds onder de *Capetingische* Koningen was straatroof een gewoon tijdverdrijf en broodwinning der *Seigneurs chatelains*. De straat van *Parijs* naar *Orleans* had den naam, de onveiligste van het gansche land te zijn. De MONTMORENCYS, de BEAUMONTS, de COUCYS en zoo vele andere stamvaders der verhevenste geslachten, muntten in die ridderlijke vrijbuiterij uit: terwijl hunne nakomelingen in de antichambres der latere vorsten met het vermogen des volks, op een voor hen nog veel voordeeliger, maar tevens vriendelijker manier, hunne zakken vulden.

Nog ten jare 1555 schreef MONLUC, eene der laatste bloemen van de ridderschap: 'Gevangenen tot op het hemd toe uitschudden, wanneer het personen van stand zijn, is laaghartig.' - Maar tegen weerloozen zoo te handelen, wanneer zij niet van stand waren, gold niet voor onregtvaardig.

Wat omtrent *Frankrijk, Italië* en *Engeland* gold, bleef ook aan *Duitschland* niet vreemd. Hier was, gelijk elders, het vertreden volk de buit en spot der bevoorregte willekeur. *Duitschland* met zijn nijvere bevolking in steden en dorpen, en zijnen plunderenden hoogmoedigen adel in sloten en burgten, had veel overeenkomst met den tegenwooordigen toestand van *Abissynië: ou les nobles méprisent, maltraitent et dépouillent, autant qu'ils le peuvent, les bourgeois et les gens du peuple*, en waar de adellijken eveneens *demeurent séparement les uns des autres, dans des bourgades*

(1) *Non ferro sed vino, non lanceis sed caseis, non ensibus, sed utribus, non hastis sed verubus onerantur.*

ou des hameaux differens, la noblesse dans les uns, la bourgeoisie dans les autres, et les gens du peuple encore dans d'autres endroits[1]

Volgens den graad van geweld, dat de adel over het volk in het westen van *Europa* uitoefende, waren zijne verschillende rangen bepaald. Volgens DUCANGE moest zich een adellijke goedbeziter met een *tweebeenige galg* vergenoegen; een kastelein of burgtvoogd kon een *driebeenige* oprigten: maar de galg van een *baron* stond op *vier* palen! - In *Arragon* waren grondbezitters, die niet eens van den eersten rang waren, en echter bij eene wet van het jaar 1247 het regt verkregen, om den misdadiger in de gevangenis van honger te laten sterven. - Doch genoeg hiervan.

VII. Eer en eerlijkheid.

Wat op zich zelven met het gezond verstand in strijd is, mag Goddelijk noch menschelijk heeten: het is eene soort van waanzin, en voert tot dwaze voorstellingen en handelingen. Iedere hartstogt, bijzonder *liefde* en *hoogmoed*, brengen dergelijke krankheden van den geest het allergemakkelijkst voort, en dat deze krankheden in geslachten erfelijk kunnen worden, is eene bekende waarheid. Hoe meer de adel zijn' vasten grondslag verloor, waarop hij overeenkomstig den gang der natuur in den ouden tijd steunde: hoe meer hij, bij het zich verheffen van den burgerstand, zijne meerderheid in rijkdom, in krijgskunde, in beschaving moest opgeven, des te vaster klemde hij zich vast aan die voorregten, die alleen in de toevallige verhoudingen der natuur gelegen zijn, aan een droombeeld van eigen vinding, dat door eeuwige herhaling en door de opvoeding tot een *idée fixe* werd. Niet deugd, niet wijsheid, niet groote daden behielden de hoogste waarde, maar - de *eer*. De eer hing niet van de eerwaardigheid des menschen af, maar van het bewustzijn, eener kaste toe te bekomen, die in vroegere tijden door bezittingen en bekwaamheden zich boven het slaafsche, arme en domme volk verhief. Meer dan één jonker zag met trotschheid neder op den stamvader, die door zijne verdiensten den glans en den naam des geslachts gevestigd had; want die stamvader was toch slechts een opgekomen *roturier*. Alzoo klimt de eer met de oudheid der familie. MÖSER houdt het niet voor onwaarschijnlijk, dat het getal *zestien* der voorvaders in geheimzinnig verband staat met de bedreiging van Jehova, om de overtredingen der vaders in het derde en vierde lid te bezoeken. Maar hier is het omgekeerd. Uit de zonde der onadelijkheid wast adel,

(1) *Lettres édifiantes*.

die van geslacht tot geslacht schooner wordt. In het eergevoel des adels heerschte de duistere meening van uit kostelijker bloed uit een verhevener menschenras te zijn voortgesproten, en dat moest vrijgehouden worden van vermenging met eene lager onvolkomener menschensoort. In het tegenovergestelde geval verontschuldigde men zich, zoo als de gravin DE GRIGNAN, dochter van madame DE SEVIGNÉ, toen zij haren zoon een huwelijk beneden zijn stand veroorloofde, ten einde zijn verloren fortuin te herstellen. '*Il faut bien quelquefois fumer ses terres*,' zeide zij.

Eer en *erf* waren van een oorsprong: van daar de eeremannen, de *arimanni* der Lombarden, de *Erbmannen* der Duitschers. *Vendimus*, heet het in eene door HULLMANN aangevoerde oorkonde uit de elfde eeuw, *totum honorem, quem habemus in nora parochia St. Marcelli*. Wanneer het woord *honos* van een leen gebruikt wordt, geschiedt dit met opzigt tot het regt des eigenaars, die zijn eigendom ten leen gaf. Een beërfde of beërfbare man heet in Duitsche oorkonden een' *biderber* Man. Van daar, dat *Bidermänner, Eeremannen, goede lieden, brave lieden, goede steden, Edellieden* oorspronkelijk geen zedelijke, maar maatschappelijke begrippen zijn.

Sedert keerde men de zaak om, en hetgeen vroeger eene staatsburgerlijke verhouding uitdrukte, kreeg de beteekenis van eene zedelijke eigenschap. Vermoedelijk werden Edellieden, omdat men bij hen grootere deugden onderstelde, een' geruimen tijd door, minder streng voor hunne misdaden gestraft, dan burgerlijke personen. Het regt van straffeloosheid vleide zelfs wel eens met de verwachting van een bijzonder strafwetboek in de eeuwigheid. Iemand gaf den kwaden dunk te kennen, die hij had van de zaligheid van eenen Franschen Prins, waaraan MAZARIN drie abtdijen had gegeven, en die aan de gevolgen zijner ongebondenheid overleden was, Doch de *Marechale* DE MEILLERAYE antwoordde: '*je vous assure, qu'à des gens de cette qualité la, Dieu y regarde bien à deux fois, pour les damner*.' De zuster van den markies DE L'ANGE COMNÈNE ging nooit ter biecht, of zij vroeg den Priester eerst, of hij van adel was. Was hij het niet, dan ging zij weder heen.

Eens vond Madame DE BOULAINVILLIERS op straat twee arme kinderen, wier vader kort te voren in het hospitaal gestorven was. Op hare vraag, waarmede hij vroeger bij zijn leven de kost verdiend had, kreeg zij ten antwoord: 'met niets, *car il étoit gentilhomme*.' - Toen eerst raakte haar Christelijk medelijden gaande, en nog meer, toen zij vernomen had, dat die kinderen afstamden van een' bastaard van KAREL IX. Zij trok zich hunne opvoeding aan, en de eene, later gravin DE LA MOTTE, droeg door de beruchte geschiedenis van den Collier bij tot den ondergang van den troon, dien haar voorvader met het bloed zijner onderdanen had bezoedeld.

Het naauwkeurigste begrip van hetgeen Edellieden, volgens de voorstelling der *Kaste* zijn, geeft welligt DU CANGE in de woorden: '*Car comme les nobles sont procrées d'un sang plus épuré et qu'à la raison de leur nourriture et de leur éducation, ils sont portés au bien et à l'honneur par une pente naturelle, il ne se peut presque faire autrement, que leurs enfants n'ayent part à les bonnes inclinations*.' Dit ging in *Venetië* zoo ver, dat het huwelijk van een *Nobile* met eene in wettigen echt verwekte burgerdochter zijne nakomelingen van hunnen adel beroofde - maar niet het huwelijk met de onechte dochter eens Patriciërs. En als bij eene vergadering der Staten in *Frankrijk*, ten jare 1614, de derde stand gezegd had: 'behandelt ons als uwe jongere broeders: wij willen u eeren en liefhebben,' bragt deze uitdrukking den ganschen adel in rep en roer. De President leverde eene behoorlijke aanklagt bij den Koning in. '*Eux les cadets!*' riep hij, '*en quelle miserable condition sommes nous tombés, si cette parole est véritable!*' - Maar nog in de achttiende eeuw en in den schoot des Franschen parlements, waagde men het van den derden stand te spreken, als: '*la gent corvéable et taillable à merci et miséricorde*.'

Schets van het leven op het land in het zuiden der Vereenigde Staten.

(*Uit Miss* Harriet Martineau's *Retrospect of Western Travel*.)

> Mier dartelde natuur als in hare eerste dagen,
> En vierde in weelde bot aan maagdelijken lust.
> MILTON.

> 'Deze schets der verdorvenheid van de Znidelijke Staten wordt slechts te zeer bevestigd, en maakt te dieper indruk, wanneer men den tegenwoordigen toestand des Lands - het uiterlijk voorkomen van allen en alles, - vergelijkt met den voorspoed, die er weleer heerschte. Door de natuur met meer voordeelen begunstigd, dan de welwillende Voorzienigheid aan eenig ander volk of land ter wereld bedeelde, leveren die Staten, van de gebergten tot het zeestrand, slechts een onafgebroken tooneel op van stilstand, die verderf broedt, en verval vóór den tijd.'
> *Southern Review*.

Er was geen einde aan de vriendelijke waarschuwingen, mij tegen eene reize door de Zuidelijke Staten gegeven; niet alleen om mijne gevoelens over Slavernij, maar ook uit hoofde der slechte wegen en de armzaligheid der herbergen in die streken. Wij werden er zoo zeer mede overladen, dat mijn reisgenoot en ik, op

zekeren dag in onze kamer te *Washington* ernstig raadpleegden, met de kaart voor ons, om de groote uitgestrektheid lands te overzien, welke wij plan hadden te doorreizen, eer ik mijne betrekkingen te *New-Orleans* zoude bezoeken. Het bleek, dat geen van ons beide bang was; en later werden wij overtuigd, dat er geene reden tot vrees bestond, dan bij lieden, voor wie de afwezigheid van orde en gemak een onoverkomelijke hinderpaal is. De onheilspellingen vermenigvuldigden zich, hoe verder wij togen; maar wij leerden die beschouwen, als stemmen in de woestijn onzer onderneming, welke ons niet moesten weerhouden ons doel te bereiken. Wij hadden vrienden te bezoeken te *Charleston* en *Columbia, Zuid-Carolina, Augusta, Georgia, Montgomery, Alabama* en *Mobile*. Te *Richmond* schrikte men ons af van een reize naar *Zuid-Carolina:* te *Charleston*, hoorden wij vreeselijke geruchten der gevaren aan eenen togt, door *Georgia* verknocht: in *Georgia* droomde men van de gruwelen van *Alabama* en zoo voorts; en echter bewees ons de ondervinding, dat de gansche reize niets gevaarlijks heeft. Mij heugt geen oogenblik van angst op den langen togt. Van vermoeidheid daarentegen hadden wij natuurlijk ons deel. Wij reisden, in gezelschap van eenige vrienden, van *Richmond* naar *Charleston*, en waren negen dagen onder weg, en hadden in deze slechts drie nachten rust. Gedurende den togt, waren wij verpligt ons naar de bepalingen der Diligence-onderneming te schikken, somtijds reden wij des avonds, somtijds des middernachts af; of, erger dan al die ongelegen stonden, om twee of drie uren des morgens. Op eene reize van vele dagen, waren wij verpligt onderzoek te doen, naar den langsten tijd, dat de Diligence stil zoude houden ter plaatse, voor ontbijt of avondmaal bestemd, opdat wij een uur slaaps mogten genieten. Terwijl men het eten gereed maakte, was ik gewoon mij neer te leggen en te dutten, ondanks den honger; wanneer ik een bed of een sofa konde vinden, was het wèl; zoo niet, dan mogt ik mij in mijn mantel wikkelen, en van mijn reiszak op den vloer een peluw maken. Ik ondervond, dat een weinig langer slaap dan deze, wanneer ik voor een paar uren naar bed konde gaan, meer vermoeijend dan verfrisschend is. Om twee ure gewekt te worden, wanneer ik mij te middernacht had nedergevlijd, was de grootste kwelling die mij wedervoer. In de Diligence is het bijna onmogelijk, te slapen door den jammer der wegen. Slechts wanneer ik volkomen uitgeput was, vergat ik mij zelve voor een paar uren onder het bonzen en botsen van het rijtuig. In *Alabama* bestonden eenige der passagiers van de Diligence, uit heeren uit het Zuiden, die van *New-York* kwamen; onze vermoeijenissen waren eene beuzeling in vergelijking der hunne. Ik geloof, dat zij toen elf dagen en nach-

ten hadden gereisd, met zeer korte tusschenpoozen van rust; en de onbruikbaarheid der wegen, aan het einde van een strengen winter, had hen verpligt niet weinig te wandelen. Zij zagen er verschrikkelijk verwaaid en zenuwachtig uit; en wij vernamen later, dat een hunner, straks nadat wij hen verlieten, kramptrekkingen in het gezigt had gekregen. Het wordt natuurlijk niet vereischt, dat men op een weg als deze zonder ophouden voortreize, maar het is zeker, dat elk, die in het Zuiden wil reizen, van geene vermoeijenis weten moet.

Echter hield ik veel van deze lange togten. De reiziger (mits hij geen *abolitionist* zij) mag zich verzekerd achten, alom wel te zullen worden behandeld; vermoeijing en middelmatige disch zijn de eenige rampen, waarop hij zich heeft voor te bereiden. Ik werd zoo zeer afgemat door het gezellig leven in de steden, dat mijn geest gewoonlijk opgebeurd scheen, wanneer wij begonnen te pakken; zoodra de smarte des afscheids van hen, die mij vriendschappelijk en overgastvrij ontvangen hadden, geleden was, had het uitzigt eener reize van vele dagen iets onwederstaanbaar-vervrolijkends voor mij. De nieuwheid en schoonheid der tooneelen scheen onuitputtelijk, en de bewonderenswaardige Amerikaansche Diligences, die geheel open of digt zijn, naar de reizigers het verkiezen, geven gelegenheid alles te zien.

Een Amerikaan vindt niets akeliger dan een dennen-woestijn op een' regenachtigen dag; maar de diepe stilte gaf haar in zulk een uur iets schoons voor mij, die mijne meeste regenachtige dagen in steden doorbragt, onder het geraas van huurrijtuigen, het geklos van klakken, het geloop van goten, en het voorbijzweven van regenschermen. Hoe onderscheiden van zulk eene woud-steppe! De zandige grond drinkt den regen in, zoodat u nergens slik ergert: de dennen buigen zich deemoedig nederwaarts, als verbeidden zij het onontbeerlijk voedsel: het gedruppel maakt geen gedruisch; en beekjes en vijvers kabbelen helder, of wassen zachtkens aan; terwijl geen wiek de lucht klieft, daar ieder vogel onder het groene dak van zijn' eigen' boom genesteld is. Wanneer de regen tegen den avond ophoudt, verandert alles in het rond; zoodra een schuilende zonnestraal uit het westen door het woud heendringt, schijnen de twijgen paarsch in het waterige licht, de wijnranken glinsteren eer zij de laatste druppelen afschudden, de roode vogel verrast het oog; wolken vlinders dartelen om, de vorschen doen zich hooren, en de geheele natuur ontwaakt zoo frisch, als had zij haar *Siësta* genoten. Hier en ginds wordt men op eene open plek des wouds een planter op zijn witten telganger gewaar; elders slaat hij de negers gade, die de heining van zijn eigendom herstellen. Een zwarte leunt op de zware spade, waarmede de

holen voor de palen worden gedolven; andere warmen zich bij het vuur, dat op den grond blaakt; - vele handen voor slordig werk. Zoo lang het nog niet volslagen duister is geworden, viert de koetsier zijner liefhebberij om dwars over en niet om een heuvel heen te rijden, bot; eensklaps hoort gij op het zachte gras noch de hoeven der paarden, noch het gedruisch der wielen meer; slechts de takken kraken, wanneer het rijtuig zich weder een weg baant door het geboomte; en de woudduiven, van hun rek opgejaagd, vliegen verschrikt rond.

Wanneer de zon ondergegaan is, heerscht er stilte in de Diligence, de passagiers worden dommelig, tenzij de honger hen wakker houde. Ieder knikkebolt op het hoofd van zijnen buurman, tot een rood licht, dat allengs aller gelaat verlicht, en met ieder oogenblik in helderheid wint, de slaperigsten wekt. Dan vertelt de een den ander, dat wij een woudbrand naderen. Eerst vertoonen zich streepen van kleine geele vlammen, ter weerszijde van den weg, het opflikkeren van takken, die te droog waren, dan dat de regen van den ochtend hen onbrandbaar zou hebben kunnen maken. Dan volgt er een vijver van rood vuur ter slinker en ter regter zijde, waaruit zuilen lichts oprijzen, - lange brandende takken, die naar alle zijden vlammen uitschieten, of een vloed van vonken verspreiden, zoodra de nachtwind er over zweeft. De duisternis, die er op volgt, is tastbaar. De paarden schijnen haar te gevoelen, want zij vertragen in vaart tot stappens toe, en het schaven van een wiel langs een dennentronk of het heen en weer slingeren des rijtuigs, getuigen, dat het den koetsier duizelt. Eensklaps echter zijn de paarden weder in den draf, en neigen zich de reizigers op nieuw ter rust. Wanneer zij weder gewekt worden, gebeurt het door den ontstemden hoorn des koetsiers, die zoo vele onderscheiden geluiden doet hooren als er passagiers zijn; de derde stoot in den hoorn heeft meer van het gekrijsch eens uils dan de tweede, die er echter vrij wel op geleek, en zoo gaat het voort tot de finale in de Diligence een' schaterenden lach wekt; een lach, waartoe misschien het vooruitzigt des avondmaals op wekt. Links of regts weldra is de boschherberg in het gezigt, wier open luiken en deur het teeken geven, dat er een groot vuur aan den haard brandt. De heeren helpen de dames uit het rijtuig, en staan zich uit te rekken en te gapen, of schikken bij het vuur, nu zij het mogen - eer de dames de beste plaatsen in bezit nemen. De waardin, die bezig is te kooken, wijst naar een lamp, waarmede de dames zich naar haar kamer lichten, om heur haar onder den hoed voor den nacht op te binden of in te wikkelen. Kleine zwarte duiveltjes staren en grijnzen van achter den kagchel, of glinsteren in de hitte van het hoekje van den haard. Zoo een

hunner ooit om zijne handigheid geprezen werd, bedient hij u met eene in het oog vallende wigtigheid, de oogen wijd open, de reeks witte tanden geheel zigtbaar, het kleine ligchaam, met grooten schijn van vlugheid, overal ronddraaijende. Wie lust tot opmerken heeft, ziet achter den rug der waardin menig guitenstreek uitvoeren; het strijken van den voorsnijder langs de keel eens makkers twee schotels als cymbalen boven het hoofd gehouden, enz. enz.

Eindelijk is het avondmaal gereed; - geroost wildbraad, gestoofd varkenvleesch en eijeren en appelmoes; de drank, die thee of koffij geheeten wordt, en het wasemende gerstenbrood. Eer het geklink der messen heeft opgehouden, is de Diligence, met versche paarden, voor de deur: de dames warmen zich in allerijl nog eens regt, terwijl de koetsier zijn uitgesteld maal besluit; hare oogen, die nu tijd over hebben het vertrek rond te zien, trachten eenig ander voorwerp te ontdekken, dan de oude historiën, - de zes Presidenten, die u aan de wanden van bijna iedere boschherberg in *Amerika* aanlagchen, en de groote kaart der Vereenigde Staten, met een duimmerk, aan eene uitschrapping gelijk, op de plek van ditzelfde grondgebied, waar deze herberg bij uitnemendheid gelegen is. Wanneer wij in allerijl, op plaatsen als deze, eene kaart wenschten te raadplegen, behoefden wij nimmer te zoeken, waar wij de eer hadden ons te bevinden. Er was altijd een versleten plek, die ons tot middelpunt van ons onderzoek diende. - Hoe vermoeid de reizigers de Diligence ook hebben verlaten, tien tegen een, dat zij er met een' luchtigen sprong weder in wippen; - verwarmd en voldaan, met een boertig gezegde op de lippen, en een goed avondmaal binnen, om op te kunnen slapen of mijmeren.

De slaap duurt echter zelden lang. Ge moogt zeker zijn, aan een kreek te zullen komen, waarover niemand ooit eene brug heeft geslagen, of waarvan de stroom er eene heeft medegesleept, en het geen schepsel is ingevallen, die te herbouwen. Al gapende en grommende worden de passagiers wakker, en klimmen op de bede des koetsiers uit het warme rijtuig, en zien de koude starren of de drijvende wolken boven hen. De dames trekken hare gum elastische schoenen aan; want wie weet of hunne eerste schrede niet in weeke slib zal zijn? Zij gaan op een bank staan, zoo er eene is, om niet in het duister te worden overreden; terwijl de schouw, door het weêrkaatsen van het licht aan haren boeg, de rivier aanwijst. Zoodra zij den oever genaderd is, roept de koetsier allen toe uit den weg te gaan, klapt met de zweep en rijdt zijn rommelend gevaarte den oever af en de schouw in; de passagiers volgen, de keten van het vaartuig wordt losgemaakt, en de gansche last dwars door den stroom voortgestuwd of getrokken,

indien het een trekveer is. Wanneer de verwachte schok u aankondigt, dat gij de overzijde bereikt hebt, klapt de koetsier weder met de zweep en de paarden klouteren. Zoo zij weigerden den steilen oever op te steigeren, zoo zij lust gevoelden een stap achterwaarts te doen, dan zouden allen ongetwijfeld in de rivier worden gedreven. De man van de bok neemt daarom zijn toevlugt lot zoete woordekens; en ik verbeelde mij dat de dieren er van bewust zijn, welk een leelijke poets een gril van dien aard, in dezen toestand zou zijn; immers heb ik er nooit aangetroffen, die weigerden, zonder een enkelen rugwaartschen stap, op te klouteren.

Wanneer er iets aan den boom of aan den dissel breekt, of eenig ongeluk van dien aard, de veiligheid van uw span in gevaar brengt, hebt ge kans op een paar uren rust. Er gebeurt eenig ongeluk; het rijtuig staat stil, de heeren springen er uit, de dames kijken door het portierglas, tot dat er iemand, half gekleed, met een lantaarn in de hand, uit de digtstbijgelegene woning te voorschijn komt, en terugkeert om een hamer en spijkers te halen of, heeft hij niet anders, een eind touw; en dan rijdt ge, in tragen stap, naar het eerste hôtel het beste. Daar loopen de slaven, - van den vloer, waarop zij als honden nederlagen, plotseling gewekt, - knikkebollend heen en weder, werpen groote blokken houts op het smeulende vuur, en steken een paar lampen aan. Na herhaalde aanvrage van de zijde der dames, die de eerste oogenblikken der haar beloofde twee uren rust, zonder eenige toebereidselen zien verstrijken, verschijnt eindelijk eene slavin, die u aanstaart, als had zij nog nooit uws gelijken gezien. De dames haalden alreeds nachtmuts, zeep en handdoek, uit hare reiszakken te voorschijn. Zij doen der slavin begrijpen, haar naar boven voor te gaan, en zij volgen de onwillige. Zij vinden de lampetkan, indien er eene is, natuurlijk ledig. Met eindeloos gevlei halen zij eindelijk de oppaster over, die te gaan vullen. Lang nadat zij zich ontkleed hebben, komt zij, helder of troebel, naar het uitvalt, weêr boven. Wanneer er geen lakens zijn, of slechts geele, spreiden de dames heure opperkleederen over het bed, en gebruiken hare mantels voor dekens. Zoodra zij zich nedergevlijd hebben, blaast en togt het, op de vreemdste manier, vlak boven heur hoofd. Zij onderzoeken, van waar toch die wind komt, en zij vinden, dat er achter het bed een gebroken venster is. Zij wikkelen een doek om haar hoofd, en leggen zich nogmaals neder. Zoodra zij zich, in zoeten droom, verbeelden dat zij te huis zijn, en niet behoeven op te staan, eer zij er lust toe gevoelen, verschrikt de hoorn haar, rigtten zij zich op, en zien licht van onder de deur in het vertrek schijnen, en worden de zwarte vrouw gewaar, die haar al lijmende vraagt, of het haar belieft zich te haasten. Het

schijnt haar als ware er een week verloopen, sedert zij zich te bed begaven; maar zij hebben niet uitgerust, en wenden zich, ziekelijk en duizelig, van het flikkerend licht af.

Het wordt ochtend, en gij verwondert u wat van uwe vermoeidheid geworden is. Wanneer de dag in het woud aanlicht, schoonheid onthullende waar het doorbreekt, gevoelt de reiziger zich verfrischt en versterkt. De jonge aloës glinsteren van dauw, onder de omgeworpen tronken; het grijze mos, half van de boomen afgeslingerd, waait in den morgenwind. De bezige, kleine chameleons dartelen langs de heiningen, en het eekhorentje zet zijne hairen op, als ge voorbijrijdt. Toen de halve maan en de morgenster laag aan den hemel glinsterden, wenschtet gij dat de zon beneden den gezigteinder verwijlen mogt, maar nu zij verschenen is, schijnen frissche kracht en nieuw genot met hare stralen tot u te komen.

In zulk een uur ontmoet gij dikwijls een gezin, de plek verlatende, waar het zich voor dien nacht gelegerd had. Ik had nooit het genoegen dus ‘buiten te legeren,’ maar ik kan mij juist verbeelden wat het zijn moet. Want ik heb inrigtingen van dien aard, in begin, midden en einde gezien, - van het opsporen af eener groene plek, door eene heldere beek omzoomd, tegen den heerschenden wind beschut, die een droogen grond, en overvloed van brandstof aanbood, - tot het weder laden van den wagen toe, met de potten, de pannen en de kinderen, even voor het afrijden, bij het aanbreken des dags. Het voorkomen van het gansche gezin ademt vrolijkheid, wanneer hun nieuwe dag begint, en zij de verwoesting, die zij hebben aangerigt, achter zich laten: het verzengde gras, het verstrooide rijs, de te veel gehakte spaanders, en de afgekloofde beenders. Ik ben dezer lieden, vooral wanneer ik hen des morgens met vernieuwde kracht hunnen togt zag voortzetten, menige schilderij verschuldigd, welker wedergade ik nooit in de kunstgalerijen zal aantreffen.

Ons leven op het land in het Zuiden was afwisselend en vermakelijk genoeg: alles werd bewolkt, het is waar, door de aanwezigheid der Slavernij; maar deze is ook de eenige schaduwzijde. Er is iets in de verwarde, ongeregelde wijze van leven, - aan de orde van den dag, waar slaven zijn, - dat tot lagchen opwekt, wanneer men de oorzaak vergeet. Voor het wekken dragen des uchtends twee of drie zwarte vrouwen zorg, die u langs de stijlers van het ledikant aangapen. Dan worden er vijf minuten tijds vereischt om haar de kamer te doen verlaten. Welligt wordt gij aan het ontbijt geroepen, eer gij nog half gekleed zijt. Gij ziel op uw zakuurwerk, en luistert of het is blijven stilstaan; want het schijnt dat het nog geen zeven ure is. Gij rept u echter, en vindt uwe gast-

vrouw bezig de koffij te zetten. De jonge lieden komen allengs binnen, als het half is afgeloopen, en dan ontdekt men, dat het ontbijt een uur te vroeg werd gereed gezet; dewijl de klok is blijven stilstaan, en de keukenmeid alles naar hare gissing heeft geregeld. Ieder lacht er om en er volgt niets op. Na het ontbijt komt een landbouwer in een te huis geweven blaauwen broek, en een oranjekleurige rok, om met uwen gastheer te spreken. Een dronken blanke heeft een zijner negers doodgeschoten, en hij ducht, dat hij dezen niet zal kunnen doen straffen, dewijl er geene andere getuigen bij den dood waren dan zwarten. Er wordt raad gepleegd, of men de zaak voor het hof zal brengen, en eer de landbouwer vertrekt, worden hem koek en liqueuren aangeboden.

Ondertusschen heeft uwe gastvrouw hare bevelen gegeven, en is nu in eene der nabijgelegene vertrekken van hare woning bezig, of op de *piazza* achter het huis, waar zij kleederen knipt voor hare slaven, - een zuur werk in warm weder. De jonge lieden hebben het voorwendsel hunner lessen, om u alleen te laten, iets meer dan een voorwendsel welligt, wanneer hun een gouverneur of eene gouvernante ten deel viel; allerwaarschijnlijkst is het echter, dat hunne bezigheden zoo onderscheiden zijn als hunnen aard. ROSA is niet te vinden; zij ligt in haar eigen kamer, te bed, een roman te lezen: CLARA schreit om haren kanarievogel, die wegvloog, terwijl zij er mede speelde; ALFRED tracht zich te vergewissen, hoe spoedig wij allen uit rijden zullen gaan, en de kleinen slenteren op de binnenplaats om, hunne armen om den hals van negertjes of negerinnetjes geslagen, niet grooter dan zij zelve. Gij zet u aan de piano, of ge neemt een boek ter hand, en de eene slaaf vóór, de andere ná, komt ieder half uur binnen, om u te vragen hoe laat het is. Uwe gastvrouw treedt eindelijk weder de kamer in, en gij zet u bij haar aan uw werk; zij bevredigt uwe nieuwsgierigheid naar haar ‘volk,’ u verhalende hoe spoedig zij hunne schoenen aan de teenen afbranden, en hunne wollen winterkousen slijten en hunne zomer-katoenen stuk trekken; en hoe onmogelijk het is, zwarte vrouwen te leeren kleederen te knippen, zonder dat er iets te loor ga, en hoe zij er nooit onderzoek naar doet, waar en wanneer de slaven gegeesseld worden, daar dit des opzigters zaak is, en niet de hare. Zij heeft naauwelijk eenige oogenblikken bij u gezeten, wanneer zij weder weg wordt geroepen, en zij keert terug om u te vertellen hoe kinderachtig dit volk is, daar het geene medicijnen wil innemen, tenzij van hare hand, en hoe zorgeloos voor elkander, zoo dat zij verpligt is geweest er bij te staan, en te zien dat DIANA haar kind een schoon hemdje aantrok, en RACHAB te dwingen haar zieken echtgenoot eenig ontbijt te halen.

Dan komen er morgen-bezoekers. Het is de geestelijke, met het

een of ander boek, dat gij verlangdet te zien; hij verneemt of uw gastheer eenig vooruitzigt heeft, het vereischt aantal professoren voor het nieuwe collegie te zullen krijgen, of dat het tegenwoordig hoofd dier instelling zal moeten voortvaren al de leerstoelen te bekleeden. Of het is een magere regter uit het een of ander district, met een pruim in den mond, een degenstok in zijn hand, en eene twijfeling over een wetspunt in zijn' geest, die hij uwen gastheer verzoekt hem op te lossen. Welligt is het eene verstandige vrouw, wier voorkomen hoffelijkheid teekent, wier houding vastberadenheid verraadt, die inderdaad gewoon is haar huishouden te regeeren, en partij te trekken van zooveel menschelijke werktuigen als zij vinden kan. Is het dus, dan moogt gij tusschen haar en uwe gastvrouw op een onafgebroken en belangwekkend gesprek rekenen, overvloeijende van verhalen hoe zij er al inzat, en hoe zij er zich uitredde, allerdolste anecdotes en vrome en weldadige plannetjes. Of het is eene vrouw van geheel anderen stempel, die verrukt is, door het uitzigt u weder te zullen zien Gij ziet haar verbaasd aan, en zegt, dat gij vreest dat het niet met uw reisplan strooken zal, langs dezen weg terug te keeren. ‘O, maar, gij moet u hier komen vestigen!’ Gij beroept u op familie, vrienden en bezigheden in *Engeland*, - om niet te zeggen dat *Engeland* uw t' huis is. ‘O, maar gij kunt immers uwe familie en uwe vrienden medebrengen.’ Gij vraagt lagchende, waarom? Dan komt zij uit het bosch en herneemt: ‘O, om de eer en de glorie van in eene republiek te wonen.’

Intusschen heeft CLARA hare tranen afgewischt, want dezen of genen is het gelukt haren kanarievogel te vangen, en het deurtje der kooi is gesloten. Het rijtuig en de rijpaarden staan op het harde zand voor de deur te trappelen, en de kleinen stormen binnen, om te vragen of zij met u mogen uitrijden. Gebak, vruchten en liqueuren, of misschien thee worden rondgediend, en dan vertrekken de dames. De geestelijke *denkt*, dat hij het toertje van uw gezelschap zal medemaken, daar hij verneemt dat gij des Heeren A'S plantaadje gaat zien. Hij waarschuwt u dat het niet vermakelijk zal zijn, ‘zelfs de beste plantaadje te zien;’ en uw bevend hart geeft hem volkomen gelijk.

Gij bewondert het fraaije rijden van uwen gastheer op zijn wit paard, en dat zijner jongskens op hunne zwarte hitten. Het rijtuig rolt vlug voort, en echter doet den stap der rijpaarden het gezelschap bijeen blijven. Terwijl gij een schilderachtig huisje in het woud gadeslaat, dat half uit de bloeijende heesters te voorschijn komt, of eene prachtige heining van cherokee-rozen, in laten bloei, bewondert, rigt ROSA zich uit eene mijmering op, en bidt u haar alles van VICTORIA te vertellen.

‘Wat wilt ge weten, lieve?’

‘Welke godsdienst belijdt zij? Die der *Unitariërs*, onderstel ik, dat is immers ook de uwe?’

Zoodra het onderscheid tusschen de Engelsche Kerk en die der *Dissenters* is uitgelegd, herneemt ROSA met eene klagende stem:

‘Is zij al verloofd?’

‘Niet, dat ik weet.’

‘O, ik hoop dat zij het is! Ik wenschte dat ik het wist! Wanneer zal zij koningin zijn? Als zij achttien jaar is, zal zij niet? - O, ik dacht dat zij meerderjarig en Koningin zou worden, zoodra zij achttien jaren zoude zijn? Hoelang zal zij Koningin wezen?’

‘Zoolang als zij leeft.’

‘Zoolang als zij leeft! Wel, ik dacht -.’

ROSA heeft geen begrip van heerschers, die niet alle vier of acht jaren, aftreden. Zelfs hare verbeelding kan naauwelijks het denkbeeld omvatten, voor zijn leven boven elk ander verheven te zijn.

Het rijtuig houdt stil, en gij wordt uitgenoodigd af te stappen, om de verwoesting te aanschouwen, door een orkaan voor een paar saizoenen aangerigt. Gij ziet hoe ruim een pad hij zich in het woud gebaand heeft, en hoe hij dwars over de rivier ijlde, eene vreesselijke klove scheurde in het hooge rietbosch, op den oever aan de overzijde. De omgevelde boomen zijn in een moeras verzonken, half verborgen door bloeijende struiken en groene mosplanten; terwijl hunne tronken, tweemaal zoo dik als gij zelf zijt, allen, welke ook hun omvang zij, juist op dezelfde hoogte zijn afgeknot, en dat wel zoo gedraaid en gewrongen, dat de overtuiging zich aan u opdringt, dat gij nooit te voren begrip hadt van de magt der winden. De jongskens wijzen u den weg naar een droog pad, langs den oever, opdat ge de vischnetten zien moogt, in den stroom uitgezet, en een paar elftvisschers opmerken - donkere beelden in de vonkelende wateren - die in de brandende middagzon hun werk voortzetten. De meisjes vertellen u, hoe vader den tijd nog heugt dat er beeren in dat rietbosch waren, en het niet weinig moeite kostte, hen uit hun digten schuilhoek te jagen, of te lokken, om gedood te worden. Toen vader eerst hier kwam, was deze zijde der rivier ook met rietbosch bedekt. Is een rietbosch niet iets akeligs? - Het moge geen schilderachtig schoon opleveren, uw oog rust er met welgevallen op, als de eigenaardige stoffaadje van een tooneel onder den keerkring.

Gij zet uw toertje voort en bewondert een heerlijk gelegen buitenverblijf in het verschiet, dat uwe phantasie, zegt ge, meer aantrekt dan eenig ander dat gij nog in deze streken hebt gezien. De kinderen vermaken zich met uwen waan, dat dit door iemand zoude bewoond worden, overschaduwd als het is van lommer,

waardoor zijne bewoners den mosquitoes ten prooi zouden zijn. Uwe gastvrouw vertelt u, dat het Mr. Bs. *Dwaasheid* wordt geheeten. Hij verkwistte er niet weinig geld en vrij wat smaak in; maar het is onbewoonbaar, daar het te digt aan de rivier ligt. De koorts vervolgde er hun zoo onmiddelijk, en zoo hardnekkig, dat het gezin het binnen drie maanden verlaten moest; en daar staat het nu om Mr. Bs. *Dwaasheid* te worden geheeten.

Uw gastheer doet zijn paard naar uw portierglas stappen, om u te zeggen, dat gij nu op Mr. A'S plantaadje zijt. Gij haalt een landen sleep negers in, die na den midagmaaltijd aan hunnen arbeid gaan. Van het hoofd tot de voeten hebben zij de kleur van den grond dien zij betreden, hunne kleederen zijn bestoven als hunne armen en hunne voeten. Men wijst u in een oud man, die zwarter is dan de overigen, een inboorling van *Africa* aan, en gij maakt uw gezelschap opmerkzaam op een kind, zoo ligt van kleur, dat ge niet gelooven kunt, dat het een slavenwicht is. Een blik op den langen hiel overtuigt u. Hoe zoet zoude het u zijn, zoo gij gelooven mogt, dat het eene bende apen was, uit jokkernij dus gedost, zoo ge loochenen kondt, dat deze trage, verwarde hoop uit redelijke schepselen bestaat.

Er is iets onuitspekelijk afkeerwekkends in het gezigt eener slavin op den akker. Ik deel niet in het afgrijzen, dat schier al de Americanen gevoelen van de gedachte, eene vrouw eenigen arbeid buitens huis te zien doen. Ik kan niet zeggen, dat het mij bijzonder voldeed, de koeijen altijd door mannen te zien melken (waar geene slavinnen waren); en de hooibouw en het oogstveld zouden in mijne oogen aanlokkender tooneel hebben opgeleverd, indien vrouwen aan dat gezonde en vrolijke werk hadden deel genomen. Maar eene negerin achter den ploeg, levert een geheel ander voorwerp op dan een Engelsch huiswijf met hare kinderen op haar rapenveld, of eene Schotsche deerne onder de maaijers. In haar alle verbeelding in leelijkheid overtreffend gewaad: de lange, naauwe, smerige wollen rok; - met eene vuile, vaak gescheurde muts achter op haar hoofd; - onophoudelijk uitwasemende, zoodat er stroomen vochts langs haar dom gelaat vloeijen; - bezwaarlijk voorttredende met hare binnenwaarts gekeerde voeten; en bij dit alles de onhandige, achtelooze wijze, waarop zij den ploeg bestuurt - neen! er valt geen afgrijsselijker voorwerp te denken; tenzij men diezelfde vrouw te huis aanschouwe, in het negerkwartier, zoo als men den hoop slavenwoningen verkiest te noemen.

Daarop brengt men u naar de katoen-pellerij, het gebouw aan uwe linkerhand, waar men u laat zien hoe het katoen, uit den dop geplozen, tusschen cylinders van de zaadpitten wordt gereinigd, en hoe het naderhand, door harde drukking, in balen wordt

Gepakt. De kreek ter zijde der pellerij is afgedamd, om het wiel, waardoor deze bewogen wordt, van water te voorzien. Later ziet gij, dat katoenzaad bij handen vol om de stengels van het jonge uitspruitende graan gestrooid wordt, en op de katoenvelden tot mist gebezigd.

Intusschen beproeft gij met de slaven te praten. Gij vraagt hoe oud die overjaarde man is, of dat vlugge jongske; maar gij krijgt noch een verstandig, noch een verstaanbaar antwoord. De slaven weten nooit, of willen niet zeggen hoe oud zij zijn, en deze is de reden waarom de *census* ten dezen opzigte zulke ongelooflijkheden verklaart; b.v. dat een groot aantal hunner ouder dan honderd jaren is. Wanneer zij een goedaardigen meester hebben, beroemen zij er zich tegen u op, hoeveel elk hunner hem gekost heeft, en welke sommen hij al voor hen heeft geweigerd. Zoo zij een gestrengen heer hebben, verhalen zij u, dat zij meer eten en minder slaag zouden krijgen, maar dat *massa* het druk heeft, en geen tijd kan vinden om in de negerij te komen, en te zien wat eten hun gegeven wordt. Uwe gastvrouw is dikwijls op deze plantaadje geweest; haar vriendelijk gelaat is reeds uit de verte herkend; en reeds is eene negerin met zeven of acht eijeren tot haar gekomen, voor welke zij weet dat zij een vierde dollar zal ontvangen. Gij volgt haar naar het negerkwartier, waar gij eene zindelijke vrouw vindt zitten breijen, terwijl de kleine kinderen, harer hoede toevertrouwd, zich in de zon bakeren, of op den weg zich met allerlei spelen vermaken; kleine, vette, plompe, helderoogige kinderen, wier vreugde u droef maakt, wanneer gij een blik op hunne ouderen slaat, en ziet wat er van die vrolijke schepsels geworden is. Gij treedt een der hutten in, waar alles dezelfde doffe kleur heeft; de krib tegen den wand, de wanden zelve, en de vloer, alles ziet er geelachtig bruin uit. Daar treft gij nog meer kinderen aan, rondom het houtvuur neêrgehurkt, zij liggen bijna in de heete asch. Gij ziet eene vrouw, die zich tegen de wand verschuilt als een waanzinnige; de schouders naar u gewend, en echter den sehorteldoek voor het gelaat houdende. Gij vraagt wat haar deert, en men antwoordt u, dat zij schuw is. Gij ziet eene vrouw die zich in eene kribbe rusteloos omkeert, maar wier hoofd vast gebonden is. Gij vraagt of zij krank is, en men antwoordt u dat zij booze luimen heeft; dat zij een meisje, waarop zij ijverzuchtig was, met eene bijl sloeg; en dat zij zich, toen men haar dit wapen ontnam, in de put wierp, en bijna verdronken was, eer men er haar met deerlijk bezeerd hoofd weder uithaalde.

De opzigter heeft intusschen uwen gastheer ingelicht, hoeveel strenger of zachter de koorts in dit saizoen is geweest, dan in het vorige, en hoewel hij zal achten dat hij er afkomt zoo hij dezen

zomer niet meer dan zoovele dagen ziekte heeft. Hij gaat voort te vertellen, dat de planten veel geleden hebben van den laatsten vorst, opmerkende dat vele oranjeboomen zijn dood gegaan, maar dat de groote magnolia op het midden van het plein bewaard is gebleven. Gij wordt daarop uitgenoodigd het huis te zien, en verneemt onderweg de uitgestrektheid en de waarde der plantaadje die gij bezocht en hoe groot hare magt is, of anders, hoe vele koppen zij telt. Gij bewondert de hooge, koele vertrekken, met hunne groene zonneschermen, en de wijdte der *piazza's* ter wederzijde van het huis, aangelegd ter vergoeding van het gemis aan geboomte, welker lommer men zich ontzeggen moet, uit vrees voor de mosquitoes. Gij bezigtigt het ijshuis en vindt het vrij vol: daar de jongste winter niet tot de zachtste behoorde. Men verhaalt u, dat er, gedurende drie of vier saizoenen, nadat dit ijshuis gebouwd was, geen stuk ijs in den ganschen staat was te vinden, zoodat een scheepslading uit *Massachusetts* moest worden ingevoerd.

Wanneer gij zoolang in het veld hebt rondgewandeld, als de hitte het u vergunt, slapt gij des opzigters ledige woning in, die binnen haar naakt afschutsel ligt, waarin het Amerikaansch gevogelte met trotschen tred omwandelt; en gij verfrischt u met een klein glas melk, - eene zeldzame weelde, voor uw gezelschap daar besteld. Des opzigters vischtakel en jagtroer zijn tegen den wand opgehangen, en er is een kist medicijnen en een boekenplank in zijn vertrek. Hij is een lang, bleekkleurig, *nonchalant* man, die niets meer van zich zelven en zijne betrekking zegt, dan dat hij niet weet dat hij meer dan zijn deel van moeite en ziekte in zijn beroep heeft gehad, en dat hij dus vrij wel te vreden is.

Uwe gastvrouw herinnert haar gezelschap, dat wij heden uit gaan eten, en dat het juist tijd is om terug te keeren, ten einde zich te kleeden. Dus gaat ge regelregt, langs een korter weg, naar huis, en houdt u nergens meer op, maar laat er niet om na rond te zien. En nu eens boeit u een heerlijke kamperfoelie, van een hoogen tak, weelderig afwuivende en dan eens een forsch opgeschoten, zich wijd uitspreidenden groenen boom, met vurig-rooden stam, digt bij den grond, wiens wortelen vlammen schijnen, die, in het helder zonnelicht, blaauw en oranje in duizenderlei tinten afwisselen.

Het verheugt u als gij huis komt, te vernemen, dat gij nog een half uur moogt gaan liggen rusten, eer gij u behoeft te kleeden, en verwondert er u, als gij oprijst, over, hoe gij zoo verfrischt zijt. De familie, bij welke gij te dineeren gevraagd zijt, woont gelukkig vrij digt bij uwen gastheer - gij hebt niet verder te gaan dan naar Mr. E'S optrekje, op de *Sand Hills*. De E'S zijn pas voor den zomer buiten gekomen, des winters wonen zij in de afgelegene

stad. Zoo gij er weinig gemakken vindt, gij moet dit ten goede houden, daar zij eerst onlangs buiten kwamen. De E'S leven overigens in de stad in zeer goeden stijl. Het optrekje ligt halverwege op een zacht glooijenden heuvel, een diep, zandig spoor leidt naar de houten trappen der voor-*piazza*, die achter wordt door een dennenwoud begrensd. Het partijtje is eigenlijk niet voor u aangelegd; het is een afscheidsmaal voor de jonge Mr. en Mr. F. die verder westwaarts gaan wonen. Zij verlaten hunne magen en hunne vrienden en het familiegoed, en zullen in een houten herberg in het bosch moeten wonen, tot dat er een passend huis zal gebouwd zijn. Mevrouw F. is vrij neêrslagtig, maar hare moeder heeft plan haar de oude baker van het gezin mede te geven, zoodat zij in alle geval ten minste een troost zal hebben, en niet altijd haar kind onder haar oog zal behoeven te houden. Wat Mevrouw E. betreft, zij vertelt u dat zij dit jaar vroeger naar buiten is gekomen, dan zij het anders plagt te doen, dewijl zij hare bevalling verbeidt. Zij is er op gezet al hare vijf kinderen altijd bij haar te hebben; en daar zij die voor geen uur aan haar ‘volk’ zou willen toevertrouwen, zoude hun gedruisch en de hitte in de stad ondragelijk zijn geweest. Maar hier, waar hare vertrekken aan de *piazza* liggen, hier kan zij de kinderen altijd onder hare oogen en binnen het bereik harer ooren hebben. Gij vraagt of zulk een last haar niet te zwaar valt? Voorzeker, maar wat baat het te klagen? er is niets anders aan te doen. Zij heeft nog geen kindermeid gehad, die niet meer een plaag dan een hulp was. Niet alleen dat de dienstboden der kinderen allerlei ondeugendheid leeren, en hen leugenziek en valschaardig maken, maar het is onmogelijk de aangezigten der kleine jongskens gewasschen te krijgen, zonder dat men zelf zie dat het werkelijk gedaan wordt; en het kind kan, even goed als niet, in het vuur of uit het venster vallen. Vrouwen moeten zich in heur lot schikken, zij kunnen het niet gebeteren.

Het maal is overvloedig, en natuurlijk zijn kalkoen, ham en lekkere aardappelen zoo min vergeten als uitmuntende claret en groote klompen ijs-room. Een slaaf voert een bloedeloozen krijg tegen de vliegen, met zijnen duchtigen bos paauwenvederen: en de beweging der lucht streelt u, terwijl gij en de overige dames bezig zijt te eten, en dus uwen waaijer niet kunt gebruiken, die aan een strik achter om den rug van uwen stoel hangt. Den namiddag brengt gij in de *piazza* door, waar de koffij wordt rondgediend. Daar zitten de dames, wuivende met hare vederwaaijers, stoeijende met de kinderen, koutende over het jongste Engelsche gedicht of den laatsten Americaanschen roman. Soms beklagen zij zich bitterlijk over de verschrikkelijk oproerige vlugschriften, die,

zoo als Mr. E. van Mr. H. vernam, die het van Mr. M. hoorde, welke het door den Regter H. wist, die onder de negers zijn uitgestrooid door een' lagen agent der verfoeijelijke abolitionisten van het Noorden.

Gij gaat naar binnen om thee te drinken, en vindt de tafel overdekt met platen, en de piano open; en Mevr. F. speelt en zingt. De heeren hebben den Franschen oorlog en het Muntstelsel afgehandeld, en prijzen het gedrag der Commissie van Waakzaamheid. Zij lichten u, die vreemdelinge zijt, openhartiglijk in, om welke redenen deze werd benoemd, en de wijze, waarop zij het aanlegt, om alle abolitionisten af te schrikken in hunne buurt te komen, door hen, die slechts verdacht worden met de negers te heulen, gevangen te nemen, en hen allerernstigst te straffen, indien er iets tegen hen kan worden bewezen. Terwijl gij den aard der misdaad en vooral de soort van bewijzen tracht te leeren kennen, komt men u roepen om te vertrekken. Er wordt een storm voorzien, en het is raadzaam, dat uw gezelschap zich zoodra mogelijk naar huis spoede, eer hij losbarst. In zulk een geval wil Mevr. E. er niets tegen inbrengen, dat gij haar zoo vroegtijdig verlaat. Zij zou geen oorzaak willen zijn, dat gij aan den storm werdt blootgesteld. Gij spoedt u weg, en gij komt te huis onder het eerste rommelen van den donder.

Daar vindt gij een ruiker, u met de komplimenten van Miss G. gezonden, een heerlijk bos kweeën-bloessem, geele jasmijn, *arbor vitae*, hiacenthen en andere bloemen. Het is nog geen tijd om naar bed te gaan, en gij zit op de sofa met uw waaijer te spelen; het licht der tafellamp wordt bij wijle verduisterd door de blaauwe stralen des bliksems. Uwe gastvrouw verneemt van hare dienst-boden, dat de arme Miss CLARA in grooten rouw te bed ging, daar de kat haren kanarievogel in den achtermiddag heeft doodgebeten. Het is een droeve dag voor de arme CLARA geweest door de avonturen harer lievelinge; maar zij is nu vast in slaap.

Uw gastheer vermaakt u met anecdotes van het leven op het Land in het Zuiden. Hij vraagt u welken indruk Mevr. L. op u gemaakt heeft, wier laatste bezoek gij gisteren ten harent beant-woordet. Gij herneemt, dat zij u een vrolijk, hartelijk mensch schijnt, die zich in haar lot weet te schikken; en gij verhaalt hoe u de openhartigheid verrukte, waarmede zij, op de kousen wijzende, die zij bezig was te stoppen, er voor uit kwam, dat zij tegenwoordig weinig van boeken of van muzijk wist, daar zij het gansche jaar voor hare jongens hemden verstelde en kousen stopte. Het bedroefde u er zulke bewijzen van armoede aan te treffen: stoelen met gebroken ruggen, en een piano met drie pooten en een geborsten fluit; maar ge merktet met genoegen op, dat Mevr. L.

alles van de beste zijde wist te zien, enz. enz. Uw gastheer werpt zich, schuddende van lagchen, achterover, en schatert gedurende drie minuten; en als hij eindelijk bedaart, licht hij u in, dat Mevr. L. de rijkste weduwe uit den ganschen Staat is. Gij beweert, dat gij haar voor eene verdienstelijke vrouw hield, die haar best deed met haar groot gezin rond te komen. Uw gastheer herhaalt, dat zij de rijkste weduwe in den ganschen Staat is, maar dat zij en hare familie zonderlinge begrippen over geld hebben. Zij heeft eene zuster in een' naburigen Staat, Mevr. M., die nog zuiniger is dan zij. Verleden jaar bezocht Mevr. L. die zuster, welke in een landstadje woont. De zusters reden uit in Mevr. MS. rijtuig, om bezoeken af te leggen en in winkels rond te kijken. Mevr. L. merkte op, dat een klein Mulatten meisje achter op het rijtuig harer zuster stond, en den post van livereiknecht waarnam, door het op- en neerslaan der treden. ‘Het kind is handig genoeg,’ zeide Mevr. L., ‘maar, zuster! gij moest een livereiknecht hebben, zoo als het behoort. Foei, door de stad te rijden, met eene deerne achterop.’ Mevr. M. beloofde over de zaak te zullen denken. Den volgenden dag nam een' in liverei uitgedosten Mulatten jongen de dienst waar; Mevr. L. was er zeer over tevreden. Toen zij hem echter in het gezigt zag, als hij de trede neerliet voor den ingang van een magazijn, trof haar zijn sprekende gelijkenis op het meisje van gisteren, en verwonderde zij er zich tegen hare zuster over. Mevr. M. lachte, en bekende, dat zij gister een stel jongenskleederen had te huis gekregen, reeds vroeger door haar besteld, om door het meisje op hare ochtendtoertjes te worden gedragen; zij deed zich niet weinig op dit schrander plan te goed. - Vele vertellingen van dien aard leiden uwen gastheer tot de opmerking, dat, schoon *Amerika* minder humoristen oplevert dan *Engeland*, men er echter in overvloed in afgelegen gewesten aantreft, waar zij hunne luimen kunnen opvolgen, zonder dat zij veel van de spotzucht van het algemeen hebben te lijden.

De storm bedaart. Gij zijt het orakel, hoe laat het is, en, daar gij u overtuigd houdt, dat het bij elf ure is, worden de blakers gebragt. Gij geeft uwe donkerkleurige oppasters haar afscheid, en werpt u voor een goed half uur op uwe ruime sofa neder, om u te herinneren, wat gij dien dag gezien en gehoord hebt, en het doel en de strekking van het leven op het Land, in de Zuidelijke Staten, te overpeinzen.

Gulliver in Brobdignac.

Een enkel woord bij het nevenstaande plaatje. Even als voor ons, liggen zeker voor vele onzer lezers, GULLIVERS *Reizen* op den achtergrond zijner herinnering, op diezelfde plaats waar in bonte mengeling naast *Don* QUICHOT, de TELEMAQUE; naast de *Arabische nachtvertellingen*, de *Reis van Klaas Klim*; naast GILBLAS, DEFOES *Robinson Crusoë* zich bevindt. Het waren de boeken, die, geschikt of ongeschikt voor den jeugdigen leeftijd, ten minste dat voor uit hadden, dat men daarbij het trekken van den leiband niet gevoelde, waaraan de zich ontwikkelende geest zoo lang had geloopen: het waren de boeken, waarop het vernuft zijne krachten leerde inspannen, en door herhaalde nederlaag slechts te meer geprikkeld werd: de boeken, die de ongevormde verbeelding de waarde van hare vrijheid leerde erkennen, en haar eindelijk eens ontsloeg van de voorstellingen der kinder-engelen, en groote mannen naar het formaat van kinderboeken versneden.

En toch wij hebben, geloof ik, weinig van GULLIVER begrepen: wij hebben zeker de toespelingen op tijd en zeden niet verstaan; wij hebben wel het allerminst gepeild, wat de Engelsche uitleggers van SWIFT, Lord ORBERY met zijne stichtelijke vermaningen en HAWKESWORTH met zijne taaije verdedigingen, zóó tegen of voor den schrijver opwond. Maar wij hebben de wereld, die wij uit de globe kenden, met nog vele onbekende eilanden en met nog zonderlinger reuzen en dwergen bevolkt; wij hebben ons vermaakt met den Lilliputter, dien de reus GULLIVER op de hand nam, en van het onkiesche, dat er hier en daar, althans in de reis naar de *Houyhnhms*, verscholen lag, hebt gij, mijn Lezer! hoop ik, even weinig begrepen als ik het toen deed.

Ik weet niet, of er in die dagen niet nog meer uit SWIFT te leeren viel: of het betrekkelijke onzer begrippen van *groot* en *klein*, dien maatstaf, waarnaar de zinnelijke mensch alles afmeet, niet door de lezing van zijn werk u allerduidelijkst in de oogen sprong; of hij niet de schrijver was, die u niet in wijsgeerige afgetrokkenheid, maar in levendig gekleurde beelden de waarheid vertoonde, dat wij op zich zelven weinig of niets zijn, weinig of niets weten, weinig of niets vermogen. Ik heb even weinig van u de vleijende onderstelling, dat gij de lichtzijde dier waarheid, dat de geest meer is dan zijne vormen, dat hij uit zijnen aard voor iedere graad van ontwikkeling zich schikt, dal hij eeuwig als zijne wetten is, hebt begrepen - even weinig, zeg ik, heb ik die gunstige onderstel-

ling van u, als de ongunstige meening, dat gij door SWIFT geleerd hebt, aan alles te twijfelen, wat gij op school leerdet, van alles dat gij zaagt, het tegenovergestelde als mogelijk te denken, het menschdom waartoe gij pas begont te behooren, te verachten. - In het laatste geval waart gij misschien het verst doorgedrongen in den geest van den scherpen vinnigen Deken van *St. Patrick*, maar ik had u beklaagd om uwe verstoorde droombeelden.

Maar neen - gij hebt de beelden beelden gelaten, en u slechts verheugd, dat zij bij SWIFT bewegelijker en levendiger waren, dan de poppen, waar gij mede speeldet en die gij aan stukken braakt om hare zamenstelling te zien. En toch zoo dikwijls gij in wakenden droom aan zijne *Lilliputters* en *Brobdignackers* dacht, zoo vaak gij of de herinneringen uwer lektuur overspeeldet, of de geschiedenis van GULLIVER voor u zelven uitbreiddet, hebt gij gevoeld hoe hopeloos het was, bij verbrokene evenredigheid, al wat gij wenschtet, wat gij wildet, wat gij u herinnerdet, zoo voor te stellen, dat het bevallig bleef. Eere daarom den Engelschen kunstenaar, die den geest van den aanvoerder der Engelsche *humoristen* zoo wel wist te vatten: en die schoon hij de evenredigheden niet zoo forsch verbrak als SWIFT het deed, echter van de zijde der kunst zijnen schrijver verdedigde, tegen de beschuldiging van iets hards, iets onnatuurlijks, iets leelijks te verdichten.

Gij kent de geschiedenis. De arme gewezen scheepschirurgijn GULLIVER wordt op een onbekend eiland, waar hij geland was, om water te halen, achtergelaten, en door de bewoners tusschen het koorn gevonden: tusschen het koorn, dat op *Brobdignac* veertig voet hoog groeide, door de bewoners, doorgaans even groot, als een kerktoren. De knecht van den pachter had hem als een aardig insekt, tusschen duim en vinger opgenomen, en zoo bij zijn meester gebragt. Zoodra deze zag, dat hij een redelijk schepsel was, had hij hem in zijn zakdoek te huis gebragt. Het is het gezin van den pachter, dat gij om de tafel geschaard ziet. Met gretige blikken wordt de man van vijf of zes voet door den zoovele malen grooteren zuigeling aangestaard, die hem volgens het verhaal van SWIFT, even als een stuk speelgoed, zoo als kinderen plegen, in den mond zal nemen. Het meisje, dat achter hem staat, is GLUMDALCLITCH, de teedere opvoedster en verpleegster van GULLIVER; zij houdt de opgeheven hand van de kleine terug, om het met rede begaafd insekt toch geen zeer te doen. Maar of de man met de bril de pachter zelf is, die de goude *sovereigns* van den Engelschman door zijne kunstglazen bekeek en als onbeduidend stof teruggaf, dan of hij de buurman is, die zijnen vriend aanried, met zijn nieuw gevonden diertje op bezien te reizen, durf ik niet beslissen. De goedheid zijner gelaatstrekken getuigt voor den pach-

t.o. 120

GULLIVER IN BROBDIGNAC.

ter: de bril op de neus voor den gierigaard, die zelfs uit het onbeduidendste schepsel of ding voordeel berekent. Hoe het zij, gij zoudt den kunstenaar onregt doen, indien gij in GULLIVERS houding niet al de satire zaagt, die SWIFT door zijne voorstelling, op het menschelijk geslacht leverde. Is het reuzenvolk minder vatbaar voor eene beleefde buiging en het ligten van den hoed, dan de eerste minister der eerste koningin van Europa, koningin ANNA? Lacht de kleine man over zijne welgeslaagde beleefdheid niet evenzeer den grooten reus uit? Draagt hij niet het gevoel met zich om, dat het verstand niet met de mate des ligchaams, dat de geest, niet met de spierkracht toeneemt.? Gij weet niet wie het tooneel beheerscht. Het kleine ding dat over de tafel wandelt, of de gapende groote lieden, die hem bewonderend aanstaren. Kortom hier heeft de kunstenaar de groote zedeles van SWIFT willen bevestigen, die GULLIVER later uit den mond des konings van *Brobdignac* hoorde: ‘dat menschelijke grootheid een verachtelijk ding was, dat verminkt werd door zulke bitter kleine schepseltjes als GULLIVER,’ ‘en toch,’ zeide hij, ‘wed ik dat die schepselen hunne titels en rangen hebben, dat zij kleine nesten en burgten maken, die zij huizen en steden noemen, dat zij ijdel zijn op hunne kleeding en equipages: dat zij beminnen, dat zij vechten, dat zij redetwisten, dat zij elkander bedriegen en verraden.’

Zoo de kunstenaar geslaagd is om u het gemis der evenredigheden in SWIFTS verdichting te doen vergeten, lees dan nog eens met mij GULLIVERS reizen. Gij zult er meer nut van hebben, dan twintig jaar geleden.

Het gelukkig voorteeken.

(*Chineesch Gedicht.*)

1.

O wonder, daar in de verte, waar de weg zich om den berg kronkelende, aan het oog onttrokken wordt,

2.

Zie, mijne broeders, daar rijst eene rookwolk als stofzand naar boven; en echter komt er tot nog toe niemand.

3.

De lucht is zwoel en de hemel helder: het is niet de wind, die het stof doet opgaan.

4.

Ziet dien troep raven, die de nok van ons huis omringen. Wat vliegen zij door elkanderen!

5.

Zij doorklieven naar alle zijden de lucht, en dartelend uiten zij duizendwerf duizend vrolijke kreten.

6.

De Godheid bezielt haar: zij voorspellen een gelukkig voorteeken.

7.

Zal de heilige Gourou[1] dezen avond voorbijkomen en bij ons zijnen intrek nemen?

8.

Ja, vele uitwendige voorteekenen kondigen het mij aan en de echo's uit het heiligdom[2] mijner ziel herhalen het mij:

9.

Ga, mijn broeder, zeg aan onze beminde echtgenoot[3]; dat zij de kamer, den geëerden gasten bestemd, in orde brenge.

10.

Dat de Gourou, aankomende, zich tot ons getrokken voele, onze vooruitzorgende gastvrijheid ziende.

11.

(1) Priester: geestelijke leidsman.
(2) Woordelijk: de stemmen uit het ledige.
(3) In *China*, maar vooral in het aangrenzende *Thibet*, is het zeer algemeen dat de broeders gemeenschappelijk slechts ééne vrouw huwen.

De heilige man kent alle geheimen, hij weet alle Geesten te overheerschen. Hij zal voor ons bidden.

12.

Wie weet of niet de hemel, op zijn gebed, ons een kind zal toestaan!

13.

Het is reeds sinds drie jaren, dat ons arm schaap alleen en verlaten gaat. Zij heeft nog geen lam aan hare zijde.

14.

Dat hij kome, de heilige man! Dat hij kome, en dat hij onze woning zegene!

L.T.

Weeklagt des indiaans.

De arme volkstammen van het Westen! de oorlog, de whiskey en de *kinderziekte* zijn hun te sterk geweest.
MAHASKAH, *Gids Jgg*. 1838, No. 12.

Geen oorlog deed ter vlakte ons ijlen,
De veete was in 't woud gesust,
De roode hand greep boog en pijlen
En liet het bloedig slagmes rust;
Geen wachtvier flikkerde door 't loover,
Geen zwaarddans riep ons in de rei,
Noch bragt de nachtwind klanken over
Van strijdgezang of wachtgeschrei.

Er rees geen teeken aan den hemel,
Geen mist verduisterde de zon;
't Was al genot, gezang, gewemel,
De zomer en zijn feest begon!
Nog heeft hij stralen, vogels, rozen,
Maar niet de vreugd van vroeger' tijd:
Geen voetstap van de blanke boozen
Had toen onze eenzaamheid ontwijd!

Dit land behoorde ons, ons die velden,
Toen louter bosch, toen mild doorstroomd;
Wij hadden dappere oorlogshelden,
Wij docht'ren als de jeugd er droomt.
Niets spelde ons wee, toen 't zonneblaken
Ons lokte in schaâuw der koele bron,
Om knielende er de gift te smaken,
Die onzen dorst toen lesschen kon.

Daar sleepte zich een zoon der smarte
Ter hut mijns vaders langzaam voort, -
De roode man sluit deur noch harte,
Wen hij een zwerver kermen hoort!
De vreemd'ling zonk aan vaders knieën,
Hij hielp hem op - hij gaf hem spijs:
De kracht der rhee, het zoet der bieën;
Ach! 't was een zondig gunstbewijs!

Er sprak een vrouwelijke weekheid
Uit 's blanken klagelijk geschrei,
Zijn aanschijn, aak'lig eerst van bleekheid,
Werd geeler dan 't gebloemt' der wei!

Hij vlijdde rillend zich ter ruste,
En droomde van zijn Vaderland;
Mijn moeder pleegde d' onbewuste,
Mijn vader drukte hem de hand.

Hij stierf in 't eind; de klagt der schare
Rees op waar hij zijn groeve vond,
Door d' ouden Powwah werd de mare
Des doods der blanken God verkond!
Maar droever ochtend zoude dagen,
Mijns vaders krankte spelde dien:
Hij vroeg zijn boog niet om te jagen,
Hij zou het woud niet wederzien!

Hij moest, gelijk de blanke, sterven,
De plaag greep ook mijn moeder aan,
En 'k zag mijn zusters 't leven derven,
Als dauw die wegkrimpt op de blaên.
Toen hoorden wij de Powwahs klagen,
Dat God zijn schrikb'ren Engel zond,
Om d' ouden volksstam weg te vagen
Tot hij geen roode in 't bosch meer vond!

En 't werd vervuld, van woud tot wouden
Schreed, ijlde der Verdelginggeest,
Wie d' ochtend vrolijk feest zag houden,
Zij waren vóór den nacht geweest!
's Lands vrije, dapp're jagers stierven,
De vrees ontzeî hen zelfs een graf,
Of zoo d' armzaligen 't verwierven,
't Was vloed of stroom, 't was slibbe of draf!

Het roofgevogelt' vond hun lijken,
Maar vlood met walging van die doôn,
Wel mogten zij een feest ontwijken,
Door zulk een gastheer aangeboôn!
Op 't gindsch gebergt', in deze dalen,
De plaag velde één voor één ons volk,
En doemde mij hier rond te dwalen,
Van d' ondergang de laatste tolk!

Alleen, alleen! - verwelkte bladen,
Nog aan den naakten stam gehecht! -
Grijs opperhoofd, dat blanken smaden,
Waarom zoo lang de rust me ontzegd?
Vaak zie ik, uit het ernstig Westen,
Des middernachts, een geestendrom,
Hun blikken vriendlijk op mij vesten, -
Daar zijn ze en roepen mij: ik kom!

Naar den Americaanschen Dichter
WHITTHIER.
L.

Mengelingen.

Bertha Coppier. Een verhaal.

I. St. Anthoni's-Polder. 1612.

In een vrij aanzienlijk huis, staande in het beste gedeelte van het dorp *St. Anthoni's-Polder*, in het land van *Strijen*, waren op een' guren November-avond van het jaar 1612, vijf personen, van verschillende sekse en ouderdom, rondom een sterk gestookt vuur vereenigd. Allen, zoo het scheen, waren in diep gepeins verzonken, of hadden althans bijzondere redenen, om een gepast stilzwijgen door geene ontijdige scherts, of nietsbeduidende vragen en opmerkingen te storen. In het geheele vertrek heerschte eene doodsche stilte, alleen somwijlen afgebroken, óf door het knappen der zware houtblokken, welke, wegens de snerpende koude, het vuur moesten onderhouden, óf wel door het eentoonig snorken van een' grooten hond. Twee stevige waskaarsen op hooge koperen kandelaars, (onze voorouders zagen daarbij even goed als hun vereend nageslacht bij de oogbedervende tafellampen) bestemd, om de kamer en het gezelschap te verlichten, waren reeds lang met groote pitten voorzien, en verspreidden alzoo zulk een twijfelachtig licht rondom zich, dat het naauwelijks meer mogelijk was, iets duidelijk te onderscheiden. Eindelijk scheen een van allen als uit een diepen slaap te ontwaken; eerst zag hij eenige oogenblikken verward en onzeker in het rond, tot dat hij ten laatste geheel tot zijne gewone stemming van bedaardheid en ernst teruggekeerd, langzaam de kaarsen kort afsnoot, en zich weder gereed maakte zijn *far niente* te hervatten.

Wij zullen van deze oogenblikkelijk verbeterde verlichting ge-

bruik maken, om, vóór dat de eene of andere oorzaak als ware het de betoovering van het gezelschap mogt verbreken, onze lezers de onderscheidene personen, waaruit het is zamengesteld nader te leeren kennen.

De snuiter der kaarsen, met wien wij, als de eenige der vijf, die tot nu toe teeken van leven gegeven heeft, in onze beschrijving een' aanvang dienden te maken, was niemand anders, dan de Wel-eerwaarde, en, zoo als men er thans, *per fas et nefas*, waar of onwaar, zou bijvoegen, zeer geleerde Heer ABRAHAMUS MELLINUS, sedert het jaar 1608, dienaar van het H. Evangelie bij de Gereformeerde gemeente van *St. Anthoni's-Polder*, zijnde dit dorp in het zoo even vermelde jaar, van het nabijgelegen *Cillershoek*, waarmede het vroeger gecombineerd was, kerkelijk gescheiden. De eigenlijke naam van Zijn Wel-Eerw. was ABRAHAM MELLIJN; maar toen hij als schrijver en geleerde[1] optrad, had hij mede aan het belagchelijke zwak toegegeven, waardoor zoovele geleerden (en ongeleerden) vóór en ná hem, zich gekenmerkt hebben, en aan zijn' oorspronkelijken familienaam een' latijnschen uitgang verbonden, Hij was hierop van lieverlede zoo gesteld geworden, dat hij, die schier nimmer iets in allen ernst euvel opnam, en steeds eene tot op de minste omstandigheid toegepaste vergevensgezindheid en liefde predikte, naauwelijks zijne ergernis verbergen kon, wanneer de een of ander hem soms, hetzij uit onbedachtzaamheid, hetzij onwetend of uit scherts, zijnen Hollandschen en diepverachten geslachtsnaam ontijdig herinnerde. Er waren zelfs lieden, die beweerden, dat zijn voornaam, ABRAHAM of ABRAHAMUS, mede voorgewend was. Zij meenden te weten, dat hij bij zijn' doop een' veel te wereldschen naam had ontvangen, welken hij eerst, bij het aanvaarden zijner geestelijke betrekking, met dien van den vromen aartsvader zou verwisseld hebben. Wat hiervan zij, zal welligt later, in den loop dezer waarachtige geschiedenis blijken; voor het oogenblik is het onnoodig, het geduld onzer lezers met een onderzoek deswegens te vermoeijen. De predikant MELLINUS was op het tijdstip, waarop wij gemeend hebben ons verhaal te moeten aanvangen, een man van ruim zestig jaren. Zijn voorkomen was kalm en eerbiedwekkend, schoon de hoogernstige uitdrukking, op zijn gelaat verspreid, wanneer hij sprak, door een' vriendelijken grimlach en helderen oogopslag zeer werd getemperd. Alleen op den kansel, met mantel en bef bekleed, vertrok hij nooit eene plooi van zijn aangezigt, en, wanneer men hem dus uit zijne verhevene standplaats met

(1) Zie REIGERSBERG, *Kronijk van Zeeland*, in het Bijvoegsel. Het beroemdste, nu zeldzaam geworden Werk van MELLINUS is, *Groot, regtgevoelend Christen Martelaarsboek*, Dordr. 1619. Folio.

vlammende oogen, donderende stem en vreesselijke gebaren tegen het pausdom en de Arminiaansche ketterij zag en hoorde uitvaren, dan zou men hem zeker wel voor den strengsten en onverdraagzaamsten boetprediker der Hervormde Christenheid gehouden hebben, zoo men hem in den dagelijkschen omgang niet immer als een' der zachtzinnigste en liefdevolste leden in de Christen-maatschappij had leeren kennen. Hij was lang en gezet van gestalte, sterk van ligchaamsbouw en zijn lang bruin haar, hetwelk door den ouderdom slechts weinig vergrijsd, in zware lokken langs zijne edele gelaatstrekken afhing, in één woord, alles getuigde, dat hij in zijne jeugd een zeer schoon man moest geweest zijn, en dat sterkte van geest hem, niettegenstaande de stormen van vroegere dagen, een' kalmen levensavond bereid had, zoo als slechts zij kunnen genieten, die in hunne jeugd ligchaam en geest door geen gebrek aan geloof en vertrouwen ondermijnd hebben. Over eenige nadere bijzonderheden van 's mans karakter en levenswijze, zal in den loop van dit verhaal genoegzaam licht verspreid worden.

Vlak tegenover den predikant, even als deze, aan een' hoek der tafel, zat, in een grooten leuningstoel, eene vrouw, met welke, als de eigenlijke hoofdpersoon of zoogenaamde heldin dezer geschiedenis, het tijd wordt onze lezers nader bekend te maken. Zij scheen, ofschoon zij werkelijk niet meer dan zestig jaren telde, een' veel hoogeren ouderdom bereikt te hebben. Zij was klein en zeer gedrongen van gestalte; haar hoofd, hetwelk gewoonlijk geheel voorovergebogen op hare borst rustte, liet zelden toe, hare wezenstrekken te onderscheiden; maar wanneer het haar somwijlen door het een of ander getroffen, gelukte, daaraan voor eenige oogenblikken eene meer natuurlijke rigting te geven, ontmoetten de blikken van hem, die alsdan voor het eerst zijne nieuwsgierigheid bevredigd zag, zulk eene akelige en pijnlijke uitdrukking op haar doodsbleek gelaat, dat men weldra gedwongen was zijne aandacht op een ander voorwerp te vestigen. De oogen dezer vrouw waren zóó mat, zóó dof en strak, dat men bijkans in twijfel zou geraakt zijn, of zij niet van het vermogen des gezigts beroofd waren, indien niet een schier onophoudelijk lezen in een' grooten bijbel, welke immer op haar' schoot lag opengeslagen, elken omstander weldra van het tegendeel overtuigd had. Zij sprak weinig, en steeds op een' treurigen toon met eene zwakke, afgematte stem. Het verdriet scheen in haar gemoed, zoowel als op haar aangezigt, zeer diepe sporen te hebben achtergelaten. Met dat al was zij doorgaans vriendelijk en voorkomend; altoos kalm, gelaten en nederig onderworpen, vond zij haren troost in Gods heilig Woord, en in de gesprekken met den predikant. Zij genoot de achting en liefde van allen, die haar kenden, en als

ware zij een voorwerp van het diepste medelijden, beijverde zich ieder, om haar nog zooveel genoegen mogelijk op deze aarde te verschaffen. Zoo ook vermeed men, schoon waarschijnlijk niemand, zelfs geen van haar' dagelijkschen kring, met hare vroegere lotgevallen naauwkeurig bekend was, steeds zorgvuldig in het minste op hare jeugd te zinspelen, of haar met de eene of andere ontijdige vraag daaromtrent lastig te vallen. Alleen de predikant bleek met haar' levensloop volkomen, althans meer dan iemand, bekend te zijn; maar de bescheidenheid, welke ieder hem toekende, en de betrekking waarin hij tot de gemelde vrouw stond, sneden ook daar alle onderzoek ten eenemale af. Al de wetenschap, zelfs van de naaste betrekkingen der ongelukkige, kwam daarop neder, dat zij zich vóór vele jaren in een tweede of derde huwelijk vereenigd had, met den Wel-Eerwaarden ABRAHAMUS MELLINUS, die destijds mede reeds sedert eenigen tijd weduwenaar geweest was.

Naast Jufvrouw MELLINUS, zoo als wij haar nu voortaan kunnen noemen, bevond zich hare vóórdochter ANNA, weduwe van den overledenen JONATHAN MELLINUS, eenigen zoon van den predikant uit zijn eerste huwelijk. De weduwe JONATHAN, zoo als zij gewoonlijk genaamd werd, was eerst zes en dertig jaren oud. De bloeijendste gezondheid, schoone, levendige gelaatstrekken, eene ranke, uitstekend welgevormde gestalte maakten haar juist het tegenbeeld van hare moeder. Zij was welligt zóó, als deze betrekkelijk zou geweest zijn, indien geen worm van onheelbare smart reeds lang aan haar' vroeg geknakten levensstengel geknaagd had. De voornaamste karaktertrek van de weduwe JONATHAN, was eene grenzenlooze moederliefde. Zij had hare moeder nooit anders gekend, dan diep in smart en rouw gedompeld. Daarom had zij zich van hare vroegste jeugd met voorbeeldigen ijver en geduld toegelegd, om, bijgestaan door haren stiefvader, der ongelukkige vrouw het leven zoo dragelijk mogelijk te maken. Na den dood van haren echtgenoot had zij vast besloten, nimmer, zoolang God hare moeder niet tot zich had geroepen, een tweede huwelijk aan te gaan, en dat hare standvastige moederliefde door geene genegenheid van een anderen aard aan het wankelen gebragt kon worden, daarvan strekten de menigvuldige aanzoeken, door haar ontvangen, en van welke zij er zelfs een met leedwezen had afgeslagen, duidelijk ten bewijze. Altoos was zij opgeruimd en levendig van geest, en zij deed zelfs in die oogenblikken, waarin hare moeder het meest gedrukt scheen, geene moeite om hare vrolijkheid te matigen, wetende, dat zulks de smart van haar nog meer zou vermeerderen, wier grootste, ja wier eenigste genoegen het scheen te zijn, hare dochter gelukkig te zien. Aan haren

stiefvader droeg de weduwe JONATHAN mede de grootste liefde toe. Hem had zij, waarom wist zij niet, vroeger gekend dan hare moeder, en eerst, toen zij op jaren van onderscheid was gekomen, had men haar den naam van vader in dien van stiefvader leeren verwissselen. Haar overleden echtgenoot had haar ééne dochter, als eenig pand zijner liefde, nagelaten, en aan de opvoeding van deze had zij, onder de leiding van den predikant, hare grootste en teederste zorgen besteed. De nu achttienjarige MARIA, die op den avond, waarop deze geschiedenis aanvangt, naast een' rijzigen jongeling van een krijgshaftig voorkomen eenigzins schuins achter den predikant gezeten was, had de van haar gekoesterde verwachting niet teleurgesteld: zij was tot eene bevallige en verstandige jonkvrouw opgegroeid. Aan de vrolijkheid van hare moeder, paarde zij nog die schalkschheid en gepaste vrijmoedigheid, welke men wegens de bekrompen zucht van vele ouders, om hunne dochters eene overdreven ingetogenheid in te prenten, bij de jonge meisjes van dien tijd, waarschijnlijk niet minder zelden, dan thans, aantrof. Van MARIA'S uiterlijke en innerlijke hoedanigheden, was de straks vermelde jongeling, wiens naam was JOSUA VAN ALVERINGEN, ten volle overtuigd, en, schoon hij, als haar erkende minnaar, met wien zij weldra in den echt vereenigd stond te worden, voortdurend, en wel het meest van allen, tot het voorwerp van MARIA'S scherts en grappen verstrekte, en zijne mannelijke bedaardheid haar vaak eenigzins moest beteugelen, zoo leverde echter beider wederzijdsche liefde en achting een' voldoende waarborg op voor hun toekomstig geluk. JOSUA was Kapitein van de Heeren Staten van Holland[(1)], en had van een vrij groot verlof, hetwelk tijdens het bestand niet moeijelijk te verkrijgen was, gebruik gemaakt, om eenigen tijd bij de familie MELLINUS door te brengen, en de laatste maatregelen omtrent zijn huwelijk te beramen.

Zoo als de lezers gezien hebben, scheen het hun nu nader bekend geworden gezelschap op den bovenvermelden kouden November-avond in diep gepeins verzonken, en was alle onderscheid van aard en karakter, als ware het door een tooverslag, voor eenige oogenblikben geheel uitgewischt, of althans in uiterlijke houding niet meer zigtbaar. De predikant hield zijne oogen op een' brief gevestigd,

(1) Men herinnere zich, dat de Algemeene Staten eerst in het jaar 1639 den titel van *Hoogmogende Heeren* aannamen; waartoe vooral de aanleiding geweest schijnt te zijn, dat LODEWIJK de XIII^{de}, in 1637, aan FREDERIK HENDRIK den titel had opgedragen van *Zijne Hoogheid*, in de plaats van *Zijne Excellentie* of *Zijne Doorluchtigheid*, welke hij en zijne voorzaten tot op hiertoe plagten te voeren. Zie WAGENAAR XI. 248-249 en 287. AITZEMA II 623 en 667. BILDERDIJK VIII, 136. *Resol. Holl.*, 14 Jan. 1637. bl. 4, en *Notul. Zeel.*

die open voor hem op de tafel lag. De oude, ongelukkige vrouw, zijne echtgenoot, weende bitterlijk, schoon naauwelijks hoorbaar en menige heete traan droop op haar bijbel neder. De weduwe JONATHAN keek strak voor zich, en wierp slechts nu en dan zijdelings een medelijdenden blik op hare weenende moeder. De krijgsman en de jonge MARIA hadden (mogelijk wegens de koude) hunne stoelen zeer digt bijeen geschoven, en zaten alzoo hand in hand in eene wederzijdsche beschouwing verdiept, waarvan zij het stille genot zullen welen te waarderen, die te meermalen het reine genoegen van zulke oogenblikken gesmaakt hebben. JOSUA en zijne anders zoo dartele geliefde, hoewel zij van allen het minst ontroerd schenen, eerbiedigden desniettemin de zeker regtmatige droefheid der overigen.

Het is algemeen erkend, dat het in een toestand, als waarvan wij gepoogd hebben eenig denkbeeld te geven, immer hoogst moeijelijk is, op eene gepaste wijze een gesprek aan te vangen. De predikant, schoon door zijne betrekking meer dan iemand gewoon om in schier alle levensomstandigheden den waren toon te treffen, bevond zich echter thans niet minder verlegen, hoe te beginnen; en hij had derhalven reeds meermalen door een voorbereidend hoesten zijn voornemen tot spreken te kennen gegeven, zonder echter nog een woord geuit te hebben; toen hij eindelijk uit een luid snikken, waaraan zijne diepgedrukte echtgenoote zich, tegen hare gewoonte, thans overgaf, aanleiding nam, om haar eenige woorden van opbeuring en troost toe te voegen.

‘Vrouw!’ dus begon hij met eene zachte maar duidelijke stem, ‘waarde vrouw! ik bid u, matig uwe smart, en bedenk dat het Gods wijze wil geweest is, uw' zoon tot zich te roepen. Zijn loopbaan was....’

‘Dood! dood!’ zuchtte nu de ongelukkige, die de woorden van haar' man niet eens gehoord scheen te hebben; ‘dood! voor eeuwig dood! Ik zal hem dan nooit wederzien!’

‘BERTHA,’ hernam hierop haastig de predikant, bevreesd, dat zij in hare wanhopige uitroepingen nog verder zou gaan, ‘moet ik dan uw anders zoo sterk geloof heden zien wankelen, nu God het, na zoovele jaren rust en vrede, wederom op eene zware proef gesteld heeft. Bedenk toch, dat zijn raadsbesluit, hoe ondoorgrondelijk, altijd wijs is, en wij daarin ootmoedig behooren te berusten. Zoek dan nu meer dan ooit uw' troost, en leniging voor den nieuwen slag, welke u getroffen heeft, in 's Heeren eeuwig heilig Woord, hetwelk immers ook voor u geopenbaard is. Eenmaal zult gij uw' zoon zeker wederzien. Vertrouw dit op grond van het dierbaar Evangelie. De loopbaan van JAN....’

‘Ach, MELLINUS!’ viel hem hier de bedroefde vrouw, eenigzins bedaarder in de rede, ‘bestraf mij niet! vergeef aan een diep-

geschokt moederhart, dat het voor een oogenblik heeft kunnen murmureren. Neen, neen! ik twijfel niet; maar, o! waarom moest ik hem overleven! waarom mogt *ik* hem daarboven niet verwachten, waar hij nu mijne komst verbeidt; waarom werden hem de levensjaren niet geschonken, welke ik hier welligt nog zal moeten doorbrengen. Misschien....'

'En zou God daar dan geene reden voor hebben?' vroeg de predikant hier nogmaals op een' bestraffenden toon. 'Kan uw langer aanzijn op deze wereld dan van geen nut meer zijn, voor wie de Voorzienigheid u behouden liet? Voor uwe dochter, voor MARIA, voor mij? Of zouden wij u niet evenzeer betreurd hebben, als gij nu uw' zoon beweent, wien gij toch nimmer weêr zoudt gezien hebben, en van wien gij reeds zoolang gescheiden geweest zijt? Zijn loopbaan was christelijk en als een geloovig Christen is hij, blijkens den brief van Pater ANSELMUS, ook gestorven.'

'Ja maar,' voegde jufvrouw MELLINUS hier haastig bij, 'hij stierf in het Catholieke bijgeloof, en had hij langer geleefd, mogelijk was hij dan wel tot onze belijdenis teruggekeerd, en....'

'Zou dan Gods heerlijke hemel voor vrome Catholijken te eng zijn?' hervatte de Predikant met omhoog geslagen blik. 'Ik ben,' ging hij ernstig en plegtig voort, 'ik ben zelf een dienaar van het H. Evangelie bij de Gereformeerde Kerk, en heb, onder Gods magtigen bijstand, mijn leven en krachten er voor over, om zoovele zielen mogelijk van de Paapsche afgoderij en het Arminiaansche wangeloof te bekeeren, maar ik beef voor de gedachte, dat allen, die buiten ons in het duister zitten, eeuwig zouden verloren gaan. En wat verder JAN NEIJEN betreft,' eindigde MELLINUS, meenende voor het tegenwoordige zijne gevoelens van verdraagzaamheid ruim genoeg te hebben toegepast, 'geloof toch niet, dat hij ooit in den schoot onzer Kerk teruggekeerd zou zijn. Hij was immers in de volle kracht zijns levens, toen hij tot het Catholijke geloof overging, en hij heeft, door al zijne gewigtige diensten, aan *Spanje* bewezen, te duidelijk getoond, hoezeer hij aan zijne nieuwe belijdenis gehecht was, dan dat hij deze ooit weêr zou verloochend hebben. Wees getroost, BERTHA! zijne laatste woorden golden u, zijne laatste gebeden waren voor u, en schoon zij tevens strekten om van den hemel uwe bekeering af te smeeken, zoo moeten wij toch van de ontfermende liefde Gods verwachten, dat het gebed van een' zoon, op zijn sterfbed voor het heil zijner moeder opgezonden, niet onverhoord zal blijven.'

Het is waarschijnlijk, dat na deze lange toespraak van den predikant eene nieuwe stilte zou gevolgd zijn, had niet de oude vrouw zelve, na eenig stilzwijgen, het woord weder opgevat.

'Ja,' sprak zij, op een' rustigen maar nog weemoedigen toon,

‘ja, MELLINUS! gij hebt gelijk, eenmaal zal ik mijn beminden zoon zeker wederzien. Maar, o! bedenk toch tevens, dat ik, door den dood van JAN, het *eenigste* pand der liefde van den onvergetelijken MAARTEN verloren heb. (Bij het hooren dezer woorden verschrikte de weduwe JONATHAN hevig, en zagen MARIA en JOSUA haar bevend en vragend aan.) Gij weet, welke treurige herinneringen daardoor in mijn hart weder moeten oprijzen! - Kinderen!’ ging zij voort, zonder de bewegingen van hare dochter en kleindochter bemerkt te hebben, en nog immer zonder te bedenken, dat zij voor deze als in raadselen sprak; ‘gij weet niet, wat uwe moeder al heeft geleden. Gij, ANNA! hebt uwen broeder nooit gezien; gij, MARIA! wist mogelijk niet eens, dat ik nog eenmaal een zoon, een teedergeliefden zoon, zou moeten betreuren. Gij kunt mij dus wel beklagen, maar ik troost mij met het denkbeeld, dat uwe onbekendheid met mijne vroegere lotgevallen u dus een dubbel verdriet sparen, en....’

‘O, moeder!’ viel hier de weduwe JONATHAN haastig in, ‘zeg dat niet! ik zou mij, en zoo denkt mijne dochter gewis ook, gelukkig achten, volkomen met uwe smart te kunnen instemmen, terwijl onze troost nu slechts ten halve kan zijn. Ik weet in het geheel niet meer, wat ik denken moet. Ik verneem uit uwe eigene woorden, dat ik....’ En zij hield hare verdere woorden terug, toen de opgehevene blik harer moeder haar al het pijnlijke der gewaarwordingen openbaarde, die hare levendige toespraak had opgewekt.

‘ANNA! waarde, teederbeminde dochter!’ haastte zich Jufvrouw MELLINUS te antwoorden; ‘ik ben onbedachtzaam geweest; de hevigheid mijner smart heeft mij woorden doen spreken, welke ik om alle schatten dezer aarde niet wilde, dat ooit over mijne lippen gekomen waren; maar, ANNA! bestraf mij niet om mijne stilzwijgendheid. Beklaag u niet, dat gij zoovele jaren in onwetendheid hebt doorgebragt, en vraag het aan uw' eerwaardigen vader, of het niet immer op zijn' raad geweest is, dat mijn hart zich niet reeds lang, ook niet tijdens uwe verbindtenis met JONATHAN, lucht verschaft heeft, door een verhaal, dat u slechts stof voor bittere tranen zou hebben gegeven.’

‘Het is zoo!’ hervatte de Predikant, ‘maar sedert uwe moeder hare toestemming heeft gegeven tot het huwelijk van MARIA met JOSUA, (bij het noemen van dezen naam zou men gezegd hebben, dat een nog bleeker kleur dan gewoonlijk het doodsche gelaat der oude vrouw overtoog) sedert dien tijd ben ik tot andere gedachten gekomen, en, indien mijne BERTHA nu mogt willen besluiten....’

Een luid snikken zijner echtgenoote, belette hem hier te ver-

volgen, en eerst toen deze herhaalde aanval van smart weder eenigzin bedaard was, waagde hij het dus voort te gaan:

‘Ja, waarde vrouw! indien gij nu mogt willen besluiten, - indien gij nu kunt, - zoo raad ik u ernstig aan, om niets meer te verzwijgen, en alles; *alles* te openbaren. Uw benaauwd gemoed zal daardoor verligting ontvangen, welke smartvolle aandoeningen de mededeeling van uw vroeger lijden ook bij u mogen vernieuweu. Bovendien geloof ik, dat JOSUA alles weten *moet*, en het jonge paar uit uw verhaal zeker veel nut zal kunnen trekken. Zeg mij dus, BERTHA! kunt gij er toe besluiten?’

‘MELLINUS, MELLINUS! gij weet het, ik heb immer, *immer* uw' raad gevolgd, en dit wil ik ook thans doen; maar ik bid u, verg mij heden niets meer. Gun mij ééne nacht rust, zoo God mij rust wil schenken, en morgen hoop ik in staat te zijn, aan uw aller wensch te kunnen voldoen. Waar mijn geheugen falen mogt, waar mijne krachten te kort mogten schieten om *alles* te zeggen, dáár zult gij, MELLINUS! mij wel willen helpen, en zoo doende zal *niets* voor mijne kinderen verborgen blijven.’

Na dit gezegd hebben, gaf zij aan hare dochters een' wenk en deze leidden hierop de afgematte vrouw, zonder verder een woord te uiten, naar haar slaapvertrek. De Predikant en de jonge krijgsman bleven nu een' geruimen tijd alleen, en spraken veel over het bestand, de twisten in de kerk, de geheime toebereidselen van *Spanje* tot een' nieuwen oorlog, en over meer andere zaken nog, waarmede wij echter onze lezers niet zullen ophouden. Toen eindelijk de twee vrouwen terug gekeerd waren, bleek het weldra, dat bij niemand groote lust bestond, lang meer bijeen te blijven. De avondmaaltijd werd dus in haast genuttigd, en allen begaven zich dadelijk ter ruste, daaronder ook JOSUA. Want, ofschoon de aanstaande echtgenoot van MARIA, vernachtte hij niet te min onder hetzelfde dak als zijne geliefde; welke gewoonte onzer voorvaderen eerst in later tijd, toen vreemde zeden herwaarts zijn overgewaaid, door een echt fransch en belagchelijk wantrouwen, in onbruik is geraakt.

II. Het hof van Alphen. 1568.

Het was besloten, dat het geduld en de gespannen verwachting der familie MELLINUS nog een' geruimen tijd op de proef gesteld zouden moeten worden. Er waren althans reeds meer dan vier weken verloopen, sedert den gedenkwaardigen avond, waarop de ongelukkige vrouw van den Predikant plegtig beloofd had, hare vroegere lotgevallen te zullen mededeelen; en niets gaf nog ge-

gronde hoop, dat de gedane belofte weldra vervuld zou worden. Jufvrouw MELLINUS, was, nadat wij haar door hare dochter en kleindochter hebben zien wegleiden, meer dan eene halve maand bedlegerig gebleven, en het was eerst voor weinige dagen, dat zij hare gewone plaats in de huiskamer weder had ingenomen. Niemand echter van hare huisgenooten, zelfs de Predikant niet, had het tot nu toe durven wagen, de pas herstelde haar voornemen te herinneren, en het scheen, dat men daartoe liever eene geschikte gelegenheid wilde afwachten, dan ontijdig de kalme rust, tot welke de zwakke vrouw van lieverlede teruggekeerd was, eenigermate te verstoren. Het valt niet te zeggen, hoe lang deze toestand van spanning nog zou geduurd hebben, toen eindelijk, onverwacht, op den 12^{den} December, het gewenschte uur der ontknooping aanbrak. Dezelfde personen, met welke wij onze lezers bereids hebben bekend gemaakt, waren in den vroegen avond van den zoo even vermelden dag, weêr, als gewoonlijk, rondom het vuur vereenigd. Op eenmaal echter werd de halve stilte door de oude vrouw zelve afgebroken, die, na een paar stille tranen afgewischt, en haar' bijbel toegeslagen te hebben, plotseling aan haar' echtgenoot vroeg:

'MELLINUS! is het heden niet St. Lucie-avond?'

'Hm, hm! St. Lucie-avond?.... Ik ben een dienaar van het gezuiverde Gereformeerde geloof, en weet in waarheid niet...., ik bekreun mij weinig aan die heiligen, welken de Roomsche Kerk de eer geeft, die Gode alleen toekomt, en dacht evenmin, dat gij....'

'Gij hebt gelijk,' viel zijne vrouw hem schielijk in, 'ik had beter gedaan van te vragen, of het heden niet den 12^{den} van Wintermaand was?'

'Stil, stil!' ging de Predikant op zachten toon voort, als had hij zich, terwijl zijne vrouw sprak, weder bezonnen, 'ik herinner mij; LUCIA, eene martelares, in *Syracuse*, onder PASCHASIUS; ja, BERTHA! het is heden St. Lucie-avond; want morgen viert de Roomsche Kerk den verjaardag van den marteldood dier jonkvrouw, van welke....'

'Van welke gij, waarde vader! zeker gewag maakt in dat groote boek, waaraan gij reeds zoovele jaren gewerkt hebt?'

Met deze vraag scheen de weduwe JONATHAN, die zeer goed gemerkt had, dat er bij hare moeder iets bijzonders gaande was, een lang verhaal te willen voorkomen, hetwelk de Predikant, die bevreesd mogt wezen, zijne diepe geleerdheid eenigzins miskend te zullen zien, waarschijnlijk niet nalaten zou van de lotgevallen der vermelde martelares te geven.

'Ja, kind! antwoordde de Predikant, "dáárin zal veel waarheid van verdichtsel gezift worden, en wat men van die Heilige LUCIA gelooven moet, zal er niet in vergeten worden. Echter," vervolgde

hij, zich tot zijne vrouw wendende, “hindert het mij, dat gij, BERTHA! spreekt, alsof het licht der hervorming u niet sedert lang bestraald had.”

“Maar, MELLIJN!” wanneer de oude vrouw regt aangedaan was, vergat zij menigmalen de latijnsche benaming van haren echtgenoot, en *haar*, dit wist men, nam hij zulks nimmer kwalijk. O, MELLIJN! zijt gij dan vergeten, van wanneer al mijn ongeluk, al mijne onheelbare smart dagteekent? Was het niet acht en dertig jaren geleden, op St. Lucie-avond, dat...., maar laat mij niet vooruit loopen. Kinderen!’ ging zij op een vaster en ernstiger toon voort, ‘toen ik onlangs de treurige tijding van het afsterven mijns geliefden zoons ontving, toen heb ik beloofd, plegtig beloofd, u al mijn wedervaren, hoe veel mij zulks ook kosten moge, voor dat God ook mij tot zich roept, te zullen toevertrouwen. Gaarne had ik dit gedaan, onder den indruk van den nieuwen schok, welke mij zoo hevig heeft getroffen. Maar deze was te sterk; doch nu de Heere mij uit het ziekbed heeft opgerigt, gevoel ik een' zekeren drang, om aan mijne belofte te voldoen; gij hebt reeds gehoord, dat het mij bange herinneringen baart; maar daarom juist wil ik, onder den indruk van deze, u mijn verhaal doen. Ik verzoek nogmaals, waarde MELLINUS, mij dáár behulpzaam te zijn, waar mijn geheugen falen, of mijne krachten mij begeven mogten.

Wij laten hier nu het verhaal, hetwelk slechts enkele keeren, hetzij door de aandoeningen der oude vrouw zelve, hetzij wegens andere oorzaken, werd afgebroken, in zijn geheel volgen, en veroorloven ons alleen die veranderingen, welke het sedert twee eeuwen zoo verscheiden spraakgebruik noodzakelijk maakt.

‘Ik moet,’ dus begon Jufvrouw MELLINUS, ‘het verhaal mijner lotgevallen eenigzins vroeg ophalen, terwijl onder vele omstandigheden, latere soms minder duidelijk door u zouden begrepen worden. Ik werd geboren in het jaar 1552. Mijn' vader was JAKOB COPPIER, Heer van *Kalslagen*. Mijne verschijning in deze wereld was de oorzaak van den dood mijner moeder. Ik bleef dus de jongste der twee dochters, welke deze rijkbegaafde en door mijn' vader diep betreurde vrouw, achterliet. O! ware die moeder in het leven gebleven; had het mij aan hare wijze leiding niet ontbroken, misschien had ik mijne rijpere jaren niet in rouw en smart doorgebragt! Mijn' vader, een ijverig en werkzaam staatsman, die, na Keizer KAREL ongelukkigen afstand, reeds dadelijk in de grootste bezorgdheid voor de toekomst verkeerde, raakte immer sterker in allerhande beslommeringen verward. Het gevolg hiervan was, dat hij zich met het bestier over zijn huisgezin weinig bezig hield, maar zulks, benevens de opvoeding van mij en mijne zuster AGNES, geheel overliet aan eene nicht en vriendin mijner moeder, HESTER

VAN ROSSUM genaamd, die ouderloos en ongehuwd, reeds sedert jaren onder mijns vaders dak woonde. Deze, in vele opzigten achtingwaardige vrouw, had al hare genegenheid uitsluitend op mijne zuster gevestigd, die ruim vier jaren ouder dan ik was; van mij scheen zij eenen onverwinnelijken afkeer te hebben, die mij, hoe meer ik in jaren toenam, steeds te duidelijker bleek. Wel was zij niet ten eenenmale onregtvaardig tegen mij; wel gaf zij mij, wat mij, stipt genomen, toekwam; wel besteedde zij aan mijne opvoeding zooveel zorg, als haar pligt haar voorschreef, maar echter, welk een onderscheid tusschen haar gedrag jegens mij en jegens AGNES! voor deze werd alles uitgedacht, wat een kind vermaak en genoegen kan verschaffen; aan deze werden al die kleine oplettendheden bewezen, waardoor men in zijne eerste levensjaren zich aan hen hecht, die dan als het ware de magt bezitten, over geluk en ongeluk vrij te kunnen beschikken. Zij werd geprezen, als zij opgepast; zacht gestraft, als zij misdaan had; haar werd meest alles vergeven, en ik.... ik was niets! Toen ik een jaar of vijf oud was geworden, en mijne zuster reeds tot eene bloeijende maagd opgroeide, zag ik wel, dat deze vaak mijne partij nam, en mij beschermde zooveel zulks in haar vermogen was; maar AGNES was mede teederlijk gehecht aan hare opvoedster, en zij vermeed dus zorgvuldig, het ongelijk verdeelde gevoel van deze tusschen ons aan mijn' vader te doen opmerken, waarschijnlijk uit vrees, dat hij, die mij onuitsprekelijk lief had, aan eene andere het bestier over onze huishouding en opvoeding zou opdragen. Het gevolg der terugstooting, welke ik steeds sterker verduren moest, was, dat ik veel wilder en ongemanierder opgroeide, dan mijne zuster, aan wier beschaving alle mogelijke zorgen besteed werden. Wij woonden (mijn vader was veel in den *Haag* en elders) op het zoogenaamde *Hof van Alphen* of *Oud-Kalslagen* in *Rijnland*[1]. Nog herinner ik mij dat oude trotsche gebouw, met deszelfs drie groote torens, rondom met diepe grachten omgeven, nog de schoone gezigten, met welke men zich uit de hooge vensters over de omliggende landstreek kon verlustigen. En, ach! het is nu reeds veertig jaren geleden, dat ik niets van dat alles meer gezien heb, en nooit, nooit zal mijn oog dat stamhuis mijner vaderen meer aanschouwen! De ruime en schoon beplante, hier en daar digt bewassen slottuin, was met eene tweede gracht omgeven, en, zonder toestemming van vrouw HESTER, mogt geen der bruggen,

(1) JAKOB KOPPIER, die in deze geschiedenis voorkomt, was de zoon van JAKOB KOPPIER, die in 1507 de heerlijkheid *Kalslagen* kocht. Deze laatste was kleinzoon van DIRK KOPPIER, een Henegouwer, die met Hertog WILLEM VAN BEIJEREN als geheimschrijver herwaarts was gekomen.

waardoor ons eiland, als ware het, van het vaste land was afgescheiden, ooit worden neêrgelaten, om ons een' vrijen uitgang in de toen nog zoo rustige omstreken te bezorgen. Men zag ons nooit buiten onze bezitting, dan in gezelschap onzer opvoedster, die ons niet toestond, gedurende de wandelingen met iemand eenig onderhoud aan te knoopen. Ik kon dus nergens troost of verstrooijing zoeken voor de voortdurende terugzetting, welke ik moest verduren. Mijn' toestand werd eindelijk ondragelijk, naar mate van lieverlede eenige kregelheid van humeur zich, ten gevolge van wat ik immer moest verdragen, in mij begon te ontwikkelen. Ik weet niet, hoe lang ik echter dit alles nog zou hebben moeten verduren, zoo niet op eens eene volslagen verandering in onze huishouding had plaats gegrepen. HESTER VAN ROSSUM stierf op het onverwachts, dat was, geloof ik, in het voorjaar van 1568. Ik was dus zestien, mijne zuster twintig jaren oud. Wij waren beiden schoon, en schenen schier van gelijken ouderdom te zijn. AGNES had voor hare jaren een te jeugdig uitzien; ik had het voorkomen van een volwassen meisje. Ik vermeld deze omstandigheid, omdat zij in verband staat met eene gebeurtenis, welke, kort na den dood van Vrouwe HESTER, plaats had, en welke niet zonder invloed geweest is op mijne latere lotgevallen. Mijn' vader had zich dadelijk op het ontvangen van het doodsberigt van haar, aan wie hij, gedurende zijne afwezendheid, het bestier over alles wat hem dierbaar was, overliet, naar *Kalslagen* begeven, en het duurde niet lang, of ik vernam met schrik van mijne zuster, dat ik tot non bestemd was, en mij alzoo binnen kort naar de abtdij van *Rhijnsburg* zou moeten begeven, alwaar STEPHANA VAN ROSSUM, eene halve zuster van de overledene HESTER, toenmaals abtdis was. Gij kunt u de smart verbeelden, welke mij, op het hooren dezer tijding, beving, met hoeveel omwegen en voorzigtigheid zij mij overigens ook medegedeeld werd. Ik stelde mij de Abtdis volkomen voor, als hare zuster HESTER, onder welke ik zooveel had geleden, en beefde dus voor het oogenblik, dat ik de nieuwe plaats mijner bestemming betreden zou. Bovendien had ik voor den geestelijken stand, hoe aangenaam en vrij mij het verblijf in *Rhijnsburg* ook afgeschilderd werd, geene de minste opwekking gevoeld. Korten tijd voor mijn vertrek, ja ik herinner het mij nu zeer goed, het was eene der laatste dagen van Mei 1568, was mijn vader, na het ontvangen van zeer verontrustende tijdingen uit *Brussel*, juist op het punt van in aller ijl naar *'s Hage* af te reizen, toen men hem de tijding bragt, dat twee gewapende lieden, en een jongman van een jeugdig en schoon voorkomen, onmiddellijk tot den Heer VAN KALSLAGEN wenschten toegelaten te worden. De bediende overhandigde hem te gelijk een' ring, welke hem door een' der

krijgslieden was medegegeven. Mijn' vader, die op het stipt uitoefenen der gastvrijheid uitermate gesteld was, en bovendien door het ter hand gestelde voorwerp volkomen van alle vrees voor verkeerde bedoelingen of misverstand ontbloot was, beval, dat men de drie onverwachte gasten dadelijk bij hem zoude brengen. AGNES en mij gaf hij een' wenk, om vooraf de kamer te verlaten. Wat er gedurende het daarop gevolgde lange gesprek, hetwelk meer dan een uur duurde, tusschen de nieuw aangekomenen en mijn vader voor is gevallen, kan ik dus niet verhalen. Later zal de waarschijnlijke inhoud van hetzelve u genoegzaam blijken. Het eenige, wat wij toen begrepen, was, dat het onderhoud gewigtig moest zijn, en dat de belanghebbenden het vaak niet eens waren; althans wij hoorden ze menigmalen allen te gelijk spreken, en de weinige woorden, soms door ons opgevangen, waren: *beeldstormen* - ALVA - *ballingschap* - *wraak* - *Oranje*, enz. enz., waaruit wij toen echter moeijelijk eenigen zamenhang konden vormen. Nadat alles eindelijk geheel stil geworden was, kwam mijn' vader bij ons, en kondigde ons aan, dat de drie vreemden den nacht op het kasteel zouden doorbrengen, en wij dus spoedig alles in gereedheid moesten maken, om hun vooraf een' goeden avondmaaltijd voor te zetten, waaraan zij groote behoefte schenen te hebben. Wij vernamen tevens, dat ook wij met hen aan tafel zouden zitten; en de stille hoop rees alras in ons op, dat wij, zoodoende, het geheim von het onverwachte bezoek gemakkelijker zouden kunnen doorgronden. Het was echter tot onze straf besloten, dat onze nieuwsgierigheid voor het tegenwoordige slechts gedeeltelijk, ja zeer onvolkomen, bevredigd zou worden. Toen wij, AGNES met eenige schroomvalligheid, ik met de grootste vrijmoedigheid, een gevolg der verschillende wijze van behandeling onzer overledene opvoedster, de kamer binnentraden, waar men onze komst, en vooral het begin van den maaltijd, met ongeduld scheen te verbeiden, bogen de gasten diep, doch zonder een enkel woord te spreken. De twee krijgslieden hielden hunne helmen op het hoofd, en, schoon zij het vizier opgeslagen hadden, was het moeijelijk iets naauwkeurigs van hunne gelaatstrekken te onderscheiden. De grootste en zwaarste echter, scheen iemand van een woest en ruw voorkomen te zijn. De aanblik zijner oogen was onaangenaam en zoo doordringend, dat ik derzelver loerende en valsche uitdrukking niet verdragen kon, en hem den ganschen avond schier niet meer durfde aanzien. Zijne gelaatskleur was bruin, en een zware baard drong door de opening van den helm naar buiten. Ik weet niet waarom, maar van den beginne af aan, gevoelde ik eene soort van afkeer van dien krijgsman. Zijn' makker, een weinig minder groot en zwaar, maar van eene ranke en welgemaakte

gestalte, was minder bruin en donker van aangezigt, doch met geen minder sterken baard dan zijn medgezel voorzien; vriendelijk en zacht blonken ons zijne heldere blaauwe oogen tegen, en deden ons vermoeden, dat een innemend en voorkomend gelaat onder den helm verborgen moest zijn. Van den derden gast had de bediende niets te veel gezegd, toen hij hem als een' jongman van een schoon en jeugdig voorkomen, had aangekondigd. Zijn haar was donkerbruin, en golfde in de rijkste lokken langs zijn edel voorhoofd op hals en schouders naar beneden. De uitdrukking van zijn gelaat was open, en de opslag zijner oogen teekende vlugheid van verstand en helderheid van geest. Hij was geheel in het zwart gekleed; in den lederen gordel van zijn kort sluitenden rok stak een boek, in geel perkament gebonden; een witte kraag, naar de Spaansche mode, versierde zijnen hals, en hij hield een fluweelen muts of *beret*, zonder pluim noch steen, in de regterhand.

Even sprakeloos als het drietal ons ontvangen en gegroet had, plaatste elk zich aan tafel. De groote krijgsman nam zitting aan mijns vaders regterzijde. Dan volgde mijne zuster en de ongewapende jongeling, zoodat ik mij tusschen dezen en den derden gast geplaatst vond. Ik merkte weldra op, dat het nuttigen van spijzen, vooral als men daarvan eenigen tijd verstoken geweest is, door een overgeslagen vizier niet gemakkelijk moest zijn; althans ik hoorde de beide krijgslieden menige stille verwensching uiten tegen hunnen lastigen hoofdtooi, terwijl zij de grootste moeite hadden, hunnen jeugdigen medgezel, die door niets gehinderd werd, eenigzins bij te houden. Eindelijk scheen mijn regter buurman alle geduld te verliezen; hij gespte althans zijn helm op eenmaal los, en zette dezen, terwijl een groote valsche baard, waarschijnlijk bij ongeluk, daaraan vast bleef hechten, naast zich op den grond neder.

‘Wel, dat is voor geen' christenmensch om uit te houden!’ riep hij uit, ‘een tafel met heerlijke spijzen voor zich te zien, na in ruim vier en twintig uren niets gebruikt te hebben dan water, zonder van de vermoeijenis te spreken, welke door al dien tijd te paard te zitten....’

‘MAARTEN, MAARTEN,’ viel hem zijn gewapende krijgsmakker, hier op een barschen toon in de rede, ‘wees toch voorzigtig, voor den duivel! ik eet immers ook wel met dien satanschen helm op mijn kop, en....’

‘Mijn vader liet hem niet eindigen. Zoodra hij de onverwachte daad van den eenen gast gezien had, gaf hij dadelijk aan de achter de tafel staande bedienden een' wenk, en deze hadden daarop onmiddellijk de kamer verlaten, zonder dat zij met mogelijkheid

tijd genoeg hadden kunnen hebben, om het ontbloote gelaat eenigzins naauwkeurig op te nemen; van dien kant dus volkomen gerust gesteld, scheen hij ook allen twist en onaangenaamheid te willen voorkomen, en zeide dus, te midden van dien onbeschoften uitval, op een' ernstigen toon:

'Stil, JOSUA! ik bid u. Voor MAARTEN bestaat immers dezelfde reden niet als voor u, om geheel onbekend en verborgen te blijven. Bovendien sta ik u voor mijne bedienden in: zij zijn alle getrouw aan de goede zaak. Het is onnoodig, hen thans in het minste in het geheim in te wijden, maar ik zweer u echter, dat geen van hen, wat hij ook gemerkt mogt hebben of vermoeden kon, iemand, die aan mijn tafel het brood heeft gegeten, ooit verraden zal.'

'Heer VAN KALSLAGEN,' antwoordde hij, tot wien mijn vader deze woorden gerigt had, bedaard en eerbiedig, 'ik was te weinig voorbereid op de handeling van MAARTEN, dan dat ik mij beteugelen kon, in de eerste oogenblikken van schrik en toorn. Onvoorzigtigheid, één onberaden stap, kan voor mij de schrikkelijkste gevolgen hebben. Dit had MAARTEN moeten bedenken, eer hij, om een weinig gemakkelijker zijn honger te stillen, het waagde, het leven van een' *vriend* daardoor op het spel te zetten.'

'JOSUA,' sprak hij, 'wien wij nu reeds tweemalen MAARTEN hadden hooren noemen, hierop haastig, 'gij doet mij onregt. Niemand in de wereld kan nagaan, dat wij zamen van...., dat ik, evenmin als deze jongeling,' dus herhaalde hij zich, 'u op uwe vlugt vergezeld hebben. Ik sta bovendien bij den Hertog nog als getrouw aangeschreven, schoon die aan zijn hof verkeeren, mij liever in dat, wat zij het vagevuur noemen, of in de hel zouden wenschen, dan hier op aarde zien rondzwerven. Want het schijnt alsof voor hun op mijn gezigt te lezen staat, dat ik hunne afschuwelijke bedoelingen verfoei. ADRIAAN,' vervolgde hij met een' zijdelingschen blik op mijn' linkerbuurman, 'staat als student in de H. Godgeleerdheid aan de Leuvensche Universiteit, als zuiver Catholijk en goed Spaanschgezind te boek, en gij bevindt u dus op elke plaats, zoo lang gij iets te vreezen mogt hebben, met ons in allerregtzinnigst gezelschap; en hier in alle geval, zooals de Heer VAN KALSLAGEN te regt zegt, schoon hij nog met hart en ziel aan de Catholieke Kerk gehecht is, kunt gij volkomen gerust zijn. Voor zijne bedienden staat onze gastheer u volkomen borg, en terwijl hij van zijne bevallige dochters (ik voelde, dat ik bloedrood werd) niet gesproken heeft, zoo veronderstel ik, dat hij met mij overtuigd is, dat de schoonheid de dapperheid in het ongeluk nooit verraden zal.'

'Vrouwenvleijer!' mompelde JOSUA half luid, schoon ik het duidelijk hoorde.

‘Ik raad u dus,’ eindigde MAARTEN, die van de op hem toepasselijke woorden niets gemerkt had, ‘nu insgelijks dat lastig hoofddeksel ook maar gerust af te leggen, zoo gij ons inhalen, en een gelijk deel, als wij, van den voorraad op tafel bekomen wilt.’

‘Ik heb gezworen mijn helm niet af te ligten, vóór dat ik zulks voor ORANJE doen kan, dat is: vóór dat ik uit een Land geraakt, ben waar men mij....’

‘Wel! wel! wie is nu de onvoorzigtige?’ vroeg MAARTEN schertsende; ‘nu hebt gij door één woord meer te kennen gegeven, dan mijn onschuldig voorhoofd ooit kon doen ontdekken.’

Op vrouwen
Te vertrouwen
Zal niemand ooit berouwen.

Deze les van den vromen DATHEEN zal thans ook uwe leus moeten zijn, schoon ik eigenlijk in het minste niet twijfel, of deze edele jonkvrouwen zullen zeker met hart en ziel gehecht zijn aan hem, waarop alleen nog de hoop van het vaderland rust.

‘MAARTEN,’ zeide mijn vader half ernstig, half lagchende, terwijl JOSUA zich nijdig op de lippen beet; ‘mijne dochters zijn kinderen, en houden zich met staatszaken niet op. Overigens moet ik bekennen; dat WILLEM het voorwerp hunner opregte bewondering uitmaakt, en wij dus allen, zoo als wij hier vereenigd zijn, gezegd kunnen worden één zin en één doel te hebben. “*Leve de Prins* VAN ORANJE!” riep hij daarop luide uit, en met geestdrift werd deze dronk, zonder ons uit te zonderen, door allen gedronken.’

Eer dat ik voortga met u den afloop dezer bijeenkomst mede te deelen, dien ik u echter eenige nadere beschrijving te geven van hem, wiens onverwachte handelwijze tot het u getrouw verhaalde gesprek aanleiding had gegeven. Hij was..... Hij....

Toen de oude vrouw hier met verhalen wilde voortgaan, was het, als of haar op eenmaal alle kracht tot spreken ontbrak, en hare woorden verstikten weldra in een' vloed van tranen. De predikant scheen te begrijpen, dat zij den moed niet zou bezitten, dien MAARTEN nader te beschrijven, en hij nam derhalve, toen de aanval van aandoening weêr eenigzins bedaard was, hier het woord dus op:

‘De krijgsman, kinderen! door uwe moeder bedoeld, was een schoon, een zeer schoon man, die in uiterlijke bevalligheid nog ver boven den student uitstak. Hij was destijds nog slechts een jongeling van ruim 20 jaren oud; maar mannelijk was zijn voorkomen, rijzig zijne gestalte, edel zijne gelaatstrekken.’

‘Ja, zóó was hij, MELLINUS!’ hervatte hier op eenmaal zijne echtgenoote; ‘zóó was hij, zóó scheen hij mij toen reeds toe,

schoon ik nog slechts zestien jaren telde, en mijne oogen nog zelden op eenig man met aandacht gerust hadden. Ja, edel waren zijne gelaatstrekken, maar nog edeler was zijne ziel, nog edeler,.... maar laat mij niet vooruit loopen! Wie, hoe, *hij* was, zal u in het vervolg duidelijk genoeg blijken. Toen de avondmaaltijd onder niets beduidende gesprekken, soms afgewisseld door lange stilte, eindelijk afgeloopen was, en mijne zuster en ik naar onze kamer terug waren gekeerd, vernam ik van haar, die, minder afgetrokken dan ik, veel meer had opgelet, hoe ik gedurende al den tijd, welken wij met het gezelschap hadden doorgebragt, tot het voorwerp der bijzondere beschouwing verstrekt had van hem, dien mijn vader en de andere immer JOSUA genoemd hadden. Op mij had hij zijne valsche, doordringende oogen steeds gevestigd gehouden. AGNES had den ganschen avond de wellustige, loerende blikken gezien, welker uitdrukking bij mij, van den eersten oogenblik af, zulk een' sterken afkeer had te weeg gebragt. - Zij verhaalde mij daarenboven nog, dat de beide andere gasten mij, hoe wel op eene geheel andere wijze, niet minder oplettend hadden gadegeslagen, en met de schertsende verwijting, van “ondeugend kind, daar hebt gij nu op één' avond drie harten betooverd!” kustte zij mij hartelijk goeden nacht, en wij begaven ons vervolgens beide aan de omhelzing van den slaap over.’

Des anderen daags, zeer vroeg in den morgenstond, hoorden wij de zware stappen der krijgslieden op de trappen en de portalen, benevens een luid paardengetrappel op het voorplein van het kasteel. Onze niet bevredigde nieuwsgierigheid, misschien bij mij ook wel eenige vrouwelijke ijdelheid, spoorden ons aan, om ons te verzekeren, wat er gaande mogt zijn. Wij haastten ons dus een zoo net morgengewaad aan te trekken, als de spoed en het ongeduld ons zulks toelieten, en ijlden naar beneden. Dáár vonden wij in dezelfde zaal, waar den vorigen avond de maaltijd gebruikt was, de drie gasten met mijn' vader vereenigd. JOSUA was geheel in het gewaad van een' dienaar gekleed; een breede afhangende hoed bedekte zijn gelaat; de twee anderen hadden hunne kleederen van den vorigen dag behouden. Zij schenen allen, ook mijn vader, volkomen reisvaardig, en zeer verwonderd, ons zóó vroeg voor zich te zien.

‘Wij vangen,’ zoo begon dadelijk hij, die MAARTEN geheeten was, ‘onze reis onder goede voorteekenen aan; jammer nogtans, dat de Engelen ons slechts uitgeleide zullen doen, en ons niet kunnen vergezellen, tot wij behouden aangekomen zullen zijn ter plaatse.....’

‘Als gij uwen tijd nu weêr verpraat met onnoodige vleitaal,’ viel hem hier de andere krijgsman toornig en bits in de rede,

Bertha Coppier

‘in plaats van ons voorbeeld te volgen, en van de overblijfselen van den avondmaaltijd iets tot uw ontbijt te nuttigen, daar gij toch, even min als één van ons allen, weten kunt, wanneer er weêr iets over uwe lippen zal komen, dan geef ik dadelijk last tot vertrekken.’

‘Zacht, zacht wat!’ hernam de andere eenigzins geraakt; ‘wie dwingt ons u te vergezellen, jonker! en buiten ons, vooral buiten den Heer VAN KALSLAGEN, zoudt gij het toch niet ver brengen, zonder gevaar te loopen van herkend en gevat te worden; en vervolgens - nu het overige zult gij wel begrijpen.’

‘En gij vergeet tevens,’ voegde mijn vader hier beslissend bij, ‘dat ik, die op mijne jaren zoo veel ontbeering niet verdragen kan, als jonge lieden, mij ook nog eerst wat versterken moet. Bovendien heeft niemand, behalve ik, hier het minste regt om eenigen last te geven. Wij hebben nog al den tijd; de zon is nog geen half uur aan den hemel; - als wij goed door rijden, en MAARTEN, die, wat hij ook zeggen moge, nog veel beter dan ik den weg weet, om ongemerkt het vaderland te verlaten, zich niet vergist, door,’ eindigde hij lagchende, ‘te veel aan de Engelen te denken, die hij zich beklaagt te moeten verlaten, dan zijn wij worgen avond onmisbaar ter plaatse onzer bestemming.’

‘Maar, waarde vader!’ zeide hierop AGNES treurig, ‘gaat gij ons dan alweêr verlaten?’

‘Ja, kind!’ antwoordde hij, ‘doch, zoo als ik hoop, slechts voor een' korten tijd. Ik heb dezen nacht nog een' brief aan de abtdis van *Rhijnsburg* geschreven, met verzoek, om BERTHA op het aanvangen van haar proefjaar voor te bereiden. Uwe zuster zal dus heden nog waarschijnelijk van hier vertrekken; gij moogt haar vergezellen, en, zoo gij wilt, uw verblijf in de abtdij houden tot ik terug kom.’

‘Mijnheer VAN KALSLAGEN!’ sprak, nog vóór dat ik den tijd had, één woord uit te brengen, jonker JOSUA tot mijn' vader; ‘herinner u, wat ik u straks gevraagd heb. Dwing uwe dochter toch niet eene non te worden, indien zij welligt tegen den geestelijken stand eenigen tegenzin mogt hebben.’

Toen ik deze woorden hoorde, was ik schier geneigd allen afkeer jegens hem, die ze geuit had, te laten varen. Maar de man had niet uitgesproken.

‘Edele jonkvrouw!’ vervolgde hij, zich op eenmaal tot mij wendende, ‘ik deed zoo even uw' vader den voorslag u te huwen, indien - deze woorden schenen hem moeite te kosten - ik zoo gelukkig mogt zijn .... u niet te zeer .... mishaagd te hebben.’

‘Ik uwe vrouw worden!’ schreeuwde ik uit; ‘neen, bij God! dan liever non!’ Mijn vader wierp een' bestraffenden blik op mij,

maar sprak niet. - Na eenig algemeen stilzwijgen, gedurende hetwelk ik mijne heete tranen van schaamte en berouw over mijn' onbetamelijken uitroep aan den boezem mijner geliefde zuster trachtte te verbergen, hoorde ik mijn' vader zeggen:

'Jonker JOSUA! BERTHA is een kind, zulks heb ik u zoo even reeds gezegd. Al had ik haar niet voor den geestelijken stand bestemd, dan zou zij toch, mijns inziens, nog veel te jong zijn, om aan een huwelijk te denken. Mogt God over haar lot anders beschikt hebben, dan zal ik later eene keuze voor haar doen, zoo als de omstandigheden het dan medebrengen, en dan zal ik ook uw verzoek indachtig zijn. Als een gehoorzaam kind, zal mijne dochter immer gaarne eenen echtgenoot uit haars vaders hand ontvangen.'

Ik was juist voornemens hierop weder iets naar mijne gedachten te antwoorden, toen mijne zuster, die mijne beweging had opgemerkt, mij zulks gelukkig belette, door in algemeene bewoordingen van den eerbied voor alle besluiten en schikkingen van onzen teederbeminden vader te gewagen, met welke betuiging het gesprek eindigde, en het ontbijt verder in stilte genuttigd werd.

Het oogenblik van vertrekken was nu nabij. Wij waren allen op het voorplein vereenigd; de paarden gezadeld; de slotpoort werd reeds opengemaakt, toen de Leuvensche student, bij wiens paard ik mij zeer toevallig het digtst geplaatst vond, mij, terwijl hij zich min of meer voorover boog, zacht toefluisterde: 'wees in Gods wil op uwe hoede! JOSUA....'

Verder hoorde ik niets, daar het ongeduldige paard op eenmaal een' sprong voorwaarts deed, welke mij van schrik achteruit vliegen en het laatste gedeelte zijner waarschuwing verloren deed gaan. Toen echter de jongste der krijgslieden mij voorbij kwam, gereed om ook zijn ros te bestijgen, vroeg hij mij, zijdelings naar zijn' woesten medgezel ziende: 'Heeft ADRIAAN u?.....' Ik had nog juist den tijd hem toestemmend toe te knikken, toen mijne zuster naar mij toetrad, en mij snel met zich voerde, om gezamenlijk onzen vader vaarwel te zeggen, zoodat ook deze vraag niet geheel tot mij kwam. Ik had echter genoeg begrepen. MAARTEN had waarschijnlijk zijn' jongeren vriend verzocht, mij ongemerkt eene korte waarschuwing tegen den voor mij reeds zoo afschuwelijken JOSUA in te fluisteren, en, of zulks gelukt was, had hij van mij met zekerheid willen vernemen. Het afscheid van mijn' vader was hartroerend, want van weêrszijden begreep men, dat de voorgenomen togt niet zonder gevaar zoude zijn. Daarom had die liefderijke vader liever in stilte, zonder ons te wekken, willen vertrekken. De hemel weet, als zulks werkelijk had plaats gehad, welk eenen anderen keer mijne lotgevallen op deze we-

reld zouden genomen hebben! - Ik moet tot mijne schande bekennen, dat ik in de gemelde waarschuwing eene daad van meer dan gewone belangstelling zag, en ik dien geheelen dag meer aan de twee jongelingen, maar vooral aan den jongsten krijgsman dacht, dan aan mijn' grijzen vader, die echter toen op aarde nog onze eenigste steun was! - O! MAARTEN, MAARTEN! onze genegenheid is vroeg begonnen. Waarom moest zij, ten toppunt gestegen, reeds zoo vroeg weêr verstoord worden? waarom moest ik zoo lang mijn gebroken hart zonder u nog ronddragen? Ach, MELLINUS! vergeef mij, dat ik zoo spreke. Maar *gij* weet het, wat, wien ik verloren heb. Gij kunt mijn verlies beseffen, en mijne grondelooze ellende peilen! -

Hier werd de oude vrouw op nieuw door de bitterste aandoeningen overstelpt, en de vrees ontstond bij het gezelschap, dat zij welligt haar verhaal dien avond niet geheel zou kunnen ten einde brengen.

III. Rhijnsburg. (1568-1569.)

Men heeft menigmaal opgemerkt, dat een vast voornemen, een sterke wil, in één woord, geestkracht, de hevigste zielsaandoeningen kunnen overwinnen, en alzoo de veerkracht van het ligchaam dáár weêr opwekken en aanwenden, waar die ons geheel onderdrukt en verlamd toescheen. Het bare dus geene verwondering, dat, toen, na een kort en algemeen stilzwijgen, waardoor het ons bekende gezelschap de smart der oude vrouw eerbiedigde, de predikant haar vroeg, of zij zich niet ter rust wilde begeven, en haar droevig verhaal tot een' anderen avond uitstellen, dat de ongelukkige, als droogde op eens de bron harer tranen op, met eene vaste stem bedaard antwoordde:

‘Mij ter ruste begeven? Neen, MELLINUS! neen, kinderen! Gij moet dezen avond mijn verhaal geheel aanhooren: God zal mij de kracht schenken het voor u te voleindigen, en bedaardheid, om verdere aandoeningen te onderdrukken. Luistert dus verder:

‘Het duurde een' geruimen tijd, na het vertrek van mijn' vader en zijne medgezellen, eer mijne zuster en ik één woord met elkander spraken; en toen eindelijk dat onwillekeurig stilzwijgen eenigermate werd afgebroken, bestond ons gesprek, zoo het dezen naam al mogt verdienen, in de onbeduidendste woorden wisselingen. Althans geen van beiden schenen wij den minsten lust te gevoelen, om iets aan te roeren van hetgene in de laatste uren

op het kasteel was voorgevallen. Alleen zeide mij AGNES: ‘dat zij, ten gevolge van den door onzen vader aan de abtdis van *Rhijnsburg* geschreven brief, verwachtte, dat men mij welligt denzelfden dag nog zou komen afhalen, en zij haastte zich er dadelijk bij te voegen, dat zij geen oogenblik aarzelde, mij derwaarts te vergezellen, en, zoo lang de afwezendheid van den Heer VAN KALSLAGEN duren mogt, dáár mede te verblijven; mij tevens verzoekende, even als zij van haren kant doen zou, dadelijk alles in gereedheid te brengen, om dienzelfden dag nog van woonplaats te veranderen.

AGNES had zich niet vergist. Het was naauwelijks één ure, en wij hadden juist het middagmaal gebruikt, en de noodige bevelen gegeven omtrent de huishouding op het kasteel, gedurende ons verblijf te *Rhijnsburg*, toen ons gemeld werd, dat de Eerwaarde Heer GRATIANUS, pastoor van de Parochie-Kerk aldaar, vergezeld van vier ruiters, voor de poort stond, en namens den kapellaan der abtdis eene boodschap aan ons had over te brengen. De geestelijke werd natuurlijk dadelijk binnengelaten, en in onze tegenwoordigheid gebragt. Van hem vernamen wij nu, dat de Edele Vrouwe, STEPHANA VAN ROSSUM, door Gods genade abtdis van *Rhijnsburg*, zoo als de pastoor niet naliet zich immer eerbiedig uit te drukken, eenigzins ongesteld was, om welke reden hij door den waardigen kapellaan TYMEN WILLEMSZ. verzocht was, mij, gelijk de Heer VAN KALSLAGEN verlangd had, onder behoorlijk geleide naar *Rhijnsburg* te begeleiden, alwaar mij de abtdis nog denzelfden avond wachtte. AGNES berigtte hem aanstonds, dat zij besloten had, zich mede voorloopig aan de bescherming der Edele Vrouwe van *Rhijnsburg* toe te vertrouwen, en verklaarde tevens, dat wij bereid waren, zoodra Zijn Eerwaarde en de ruiters de blijken der gastvrijheid op het hof, zooals gij weet, dat onze woning gewonelijk genaamd werd, genoten hadden, den togt aan te vangen. Onder weg naar de abtdij verhaalde ons Heer GRATIANUS, die lang geen vijand van praten was, en bovendien geen held in het paardrijden scheen te zijn, en dus liefst stapvoets reed, dat, ware de abtdis niet ongesteld geweest, zij ons zeker met eenige *Juffers* zou zijn komen afhalen; in welk denkbeeld zij waarschijnlijk niet weinig versterkt zou geworden zijn door eenige edellieden, die zich thans in de abtdij bevonden, en meermalen met de edele jonkvrouwen des middags gingen uit spelerijden. Dit laatste geschiedde nogtans nooit,’ vervolgde hij, ‘zonder dat de abtdis mede een deel van den stoet uitmaakte, waarin zij nu door hare ziekte belet werd; aan welke omstandigheid hij echter de eer verschuldigd was, ons tot geleider te strekken. De ruiters, die hem vergezelden,’ voegde hij er bij, ‘waren van het gevolg van den

Heer MARTINI, een Antwerpsch edelman, sedert den vorigen avond in de abtdij gehuisvest. Ik had gedurende het gesnap van den vromen pater geen woord gesproken. De beschrijving van de tucht in de abdij, in welke ik bestemd was welligt langen tijd, ja mijn geheele leven, te vertoeven, verdreef eenigermate de droevige denkbeelden, welke ik mij steeds van het nonnenleven te *Rhijnsburg* gemaakt had; schoon mij meermalen in algemeene bewoordingen verhaald was, dat men dáár juist zoo ingetogen niet leefde. De gedachte, van bovendien voorloopig mijne zuster bij mij te zullen hebben, deed mij schier geheel mijne gewone vrolijke stemming terug bekomen. De langzame tred, waarmede onze togt voortging, begon mij nu te vervelen. Ik stelde mijne zuster voor, die de onhandigheid in het paardrijden, en de vrees van den pastoor minder of in het geheel niet scheen opgemerkt te hebben, onze paarden in den draf te zetten, en zonder mij in het minste over het zure en beangste gezigt van Zijn Eerwaarde te bekommeren, terwijl ik mij zelfs heimelijk over de moeite, waarmede hij ons bij hield, verheugde, kwamen wij weldra ter plaatse onzer nieuwe inwoning aan.

Wij werden door den kapellaan en een' edelman, met een mannelijk, schoon eenigzins zwak en ziekelijk voorkomen, ontvangen; en ik merkte op, dat deze laatste, welke mijne zuster in het afstijgen behulpzaam was, haar met eene bijzondere opmerkzaamheid aanschouwde. Het was de Heer MARTINI, van wien ons de pastoor reeds gesproken had, en die met den Heer kapellaan onze komst verbeid had.

Van den Heer MARTINI, in wien wij den zoon van eenen bijzonderen, kort te voren overledenen, vriend mijns vaders leerden kennen, vernamen wij nu weldra eenigzins omstandiger en naauwkeuriger de redenen van het onverwachte bezoek op den vorigen avond, en het snel daarop gevolgde vertrek der gasten met onzen vader. Ik zie mij verpligt, opdat u naderhand sommige gebeurtenissen niet duister mogten voorkomen, u althans zakelijk iets van het ons toen medegedeelde te verhalen.

De drie personen, welke zich den avond vóór mijn vertrek naar *Rhijnsburg* zoo onverwachts bij mijn' vader hadden aangemeld, waren in gezelschap van den Heer MARTINI uit *Antwerpen* in *Holland* aangekomen. Laatstgemelde, wiens plan mede geweest was, ons kasteel te bezoeken, was wegens vermoeidheid genoodzaakt geweest, in de abdij achter te blijven, terwijl zijne medgezellen JOSUA VAN ALVERINGEN, Heer van *Hofwegen*, MAARTEN NIJEN, klerk bij de rekenkamer te *Antwerpen*, en een Leuvensch student den togt naar *Kalslagen* hadden voortgezet. De Heer VAN HOFWEGEN was in allerijl *Braband* ontvlugt, toen hij vernomen had, dat,

ten gevolge van verdachte verstandhouding met de beeldstormers, als wegens andere bedrijven, welke bij den hertog VAN ALVA zwaar gewogen hadden, een banvonnis met verbeurdverklaring van zijne goederen tegen hem was uitgegaan[1]. MAARTEN NYEN en de Leuvensche student, beide de nieuwe godsdienstige begrippen van CALVIJN in het geheim toegedaan, en gereed om deswege voor korten tijd naar *Holland* te gaan, hadden aangeboden JOSUA VAN ALVERINGEN, die, schoon nog Catholiek, echter allen gewetensdwang en de middelen daartoe gebezigd, diep verfoeide, door dit Land naar den Prins van *Oranje* in *Duitschland* te brengen. Hij had zich eerst nog eenige dagen ten huize van zijnen vriend MARTINI verborgen gehouden en aldaar van ANDRIES COPPIER, een bastaardzoon mijns vaders[2], den raad ontvangen, de hulp van dezen ter gelukkige ontkoming in te roepen. Op den zesden Junij echter, toen zij het treurige berigt ontvingen, dat meerdere bannissementen en confiscatiën waren afgekondigd; dat na de onthoofding van GIJSBERT en DIEDERIK VAN BATENBURG en zoo vele anderen, ook EGMOND en HOORNE niet gespaard waren, begrepen zij, dat een langer uitstel, om den Heer VAN HOFWEGEN veilig het Land uit te krijgen, meer dan gevaarlijk zou kunnen worden. De Heer MARTINI, met wien mijn vader, zoo als nader blijken zal, in bijzondere verstandhouding stond, besloot nu zelf van deze gelegenheid gebruik te maken, om op *Kalslagen* een bezoek af te leggen, en zoo doende waren zij, vergezeld van eenige ruiters, allen als Spaansche krijgslieden verkleed, gelukkig in *Holland* aangekomen.

Ruim een jaar bleef mijn vader uitlandig bij den Prins van *Oranje*, wien hij in *Frankrijk* en elders steeds vergezelde, gedurende welken tijd wij, in afwachting van nadere beschikkingen, een vrij rustig en genoegelijk leven op *Rhijnsburg* leidden. De Heer MARTINI, die het volle vertrouwen mijns vaders scheen te genieten, onderhield met hem eene onafgebrokene briefwisseling. Schoon in *Antwerpen* woonachtig, bragt hij van tijd tot tijd eenige weken in de abtdij door, wanneer hij, volgens zijn zeggen, voor zaken in *Holland* moest vertoeven. Ik had echter alras bemerkt, dat de schoone oogen mijner zuster niet weinig gewigt aan deze zaken schenen bij te zetten, en het verwonderde mij dus geenszins, hoewel AGNES, wanneer ik haar mijne vermoedens mededeelde, mij immers voor een dwaas en kinderachtig meisje had uitgemaakt, toen zij mij op eens, na het ontvangen

(1) 17 Mei.

(2) Dat edellieden bastaarden hadden en erkenden, was in dien tijd niets vreemds, en werd ook voor geene schande gehouden, waarom het dan ook geene verwondering baren moet, de vrouw van den predikant van haren bastaardbroeder, als iets zeer gewoons, te hooren gewagen.

van een' brief mijns vaders, door den Leidschen pensionaris PAULUS BUIS uit *Dillenburg* medegebragt, bekende, dat zij, bij de op handen zijnde terugkomst van den Heer VAN KALSLAGEN, met den Heer MARTINI hoopte verloofd te worden. Zij maakte mij tevens bekend, dat eene verbindtenis tusschen hen mijns vaders grootste verlangen was, en zij elkaâr de teederste liefde toedroegen, terwijl de geheele minnehandel tevens met volkomen goedkeuring der abtdis had plaats gehad. Ik zuchtte bij het denkbeeld, van niet allen welhaast van mijne zuster gescheiden te zullen worden, maar meer nog welligt, dat bij mijns vaders thuiskomst over mijne bestemming tot non nader en onherroepelijk zou beslist worden; een staat, van welken ik nog immer den grootsten afkeer gevoelde. De abtdis was voor ons beide eene tweede moeder. Haar, voor wie ik, als de zuster onzer tegen mij zoo partijdige opvoedster, zulk eene groote vrees gekoesterd had, beminde ik spoedig met de innigste genegenheid, en ik geloof zelfs, dat zij mij, die haar echter vaak redenen tot ongenoegen gaf, boven mijne zuster lief had, die immer hare pligten ten strengste waarnam. - Onder de nonnen telde ik verscheidene vriendinnen en schoon deze *Juffers*, zoo als zij gewoonlijk genaamd werden, eene grootere vrijheid genoten, dan ik mij immer met een kloosterleven overeenkomstig had kunnen voorstellen, zag ik in haar niets dan slagtoffers, die met even veel weêrzin als ik, eene wereld vaarwel hadden moeten zeggen, welker genot ik mij als onuitputtelijk voorstelde, toen ik nog niet ondervonden had, dat zij ons vaak den bittersten lijdensdrank inschenkt, waarvan de vreesselijke nasmaak ons nimmer verlaat hier op aarde! - Eens op een' schoonen zomeravond, toen de abtdis met de meeste harer juffers en ook AGNES, vergezeld van eenige edellieden en den Heer MARTINI, van een toertje te paard nog niet was teruggekeerd, en ik wegens eene ligte ongesteldheid of lusteloosheid was t'huis gebleven, werd mij, terwijl ik in den tuin wandelde, geboodschapt, dat een krijgsman spoorslags van *Kalslagen* was komen rijden, en mij namens mijn vader wenschte spreken. De eerste opwelling van mijn hart op het vernemen dezer blijde tijding was vreugde. Terwijl ik mij echter naar huis spoedde, voer op eenmaal de gedachte in mij, of het ook de gehaatte JOSUA zoude zijn, en dit denkbeeld bezielde mij weldra zoo zeer, dat ik schier met loome schreden het spreekvertrek beneden in de abtdij naderde. Ik had mij echter bedrogen. Het was MAARTEN NIJEN, dezelfde jongeling, die mij het vorige jaar zooveel belangstelling betoond had, en voor wien mijn hart het eerste geklopt had. Ik kon mijne blijdschap op het zien van hem, in plaats van den woesten krijgsman, welken ik mij verbeeld had te zul-

len aantreffen, niet verbergen. Met den onbedachtzamen nitroep van: ‘O zijt gij het!’ snelde ik hem te gemoet, en ik geloof, dat alleen de eerbiedige houding, waarmede de jongeling mij op dien oogenblik groette, mij nog juist bij tijds terughield, om hem zonder schroom in de armen te vliegen. Hij vatte, nu met eene uitdrukking van vreugde op zijn schoon gelaat, mijne hand en zeide:

‘Edele jonkvrouw! Uw vader heeft mij het genoegen geschonken u zijne behouden terugkomst op het huis zijner voorvaderen te mogen aankondigen. Maar,’ voegde hij er snel bij, ‘ik zie uwe zuster niet....

‘Mijne zuster,’ viel ik hem eenigzins wrevelig in de reden, ‘is uitgereden met.... haren aanstaanden echtgenoot; en ik drukte op deze laatsten woorden; zij zal echter uw ongeduld niet lang op de proef stellen....’

‘Mijn ongeduld,’ viel MAARTEN op zijne beurt hier haastig in, terwijl hij waarschijnlijk toen nog niet bevroeden kon, waarom mijn toon een weinig bitsheid verraden had; ‘mijn ongeduld? Zoodra ik weet, dat uwe zuster wel is, en uw edele Heer vader dus van dien kant gerust kan zijn, voel ik mij in uw gezelschap zoo gelukkig, dat ik met weêrzin aan de stoornis van een uur denk, naar hetwelk ik zoo lang verlangd heb.

Ik gevoelde, dat ik rood werd, toen deze ridderlijk beleefde taal mij werd toegevoegd, en zag, om mij uit de verlegenheid te redden, geen anderen uitweg, dan den jongeling voor te slaan, eenige ververschingen te gebruiken, welke ik op mij nam, hem te doen aanbieden.

‘Mijn paard en ik hebben sedert den vroegen morgen niets gebruikt, antwoordde hij lagchende; wij hebben ons op *Kalslagen* niet opgehouden, en ik beken dus gaarne, dat uw aanbod mijnen *Hector* niet onwelkom zal zijn, en ook mij niet, eindigde hij, vooral indien gij, waarde jonkvrouw, niet wreed genoeg zijt, mij bij de nuttiging uwer gaven te verlaten.

Ik gaf nu dien ten gevolge de noodige bevelen, en terwijl mijn gast een' dapperen aanval op de hem voorgezette spijzen deed, had ik gelegenheid om van hem, wien ik gedurende dien tijd door verwijdering geene proeve van wreedheid gaf, eenige nadere bijzonderheden omtrent mijn' vader en de omstandigheden, waarin deze zich gewikkeld zag, kortelijk te vernemen.

MAARTEN NIJEN verhaalde mij nu, dat de Heer VAN KALSLAGEN met den Heer VAN SWIETHEN het noodig geoordeeld hadden, in het belang van MAARTEN WILLEMSZ. (zoo als men meestal uit gewoonte den Prins van *Oranje* noemde[1]) zich voortaan in *Hol-*

(1) WAGENAAR VI, bl. 311 en 312; alwaar gezien kan worden, dat men zich in het jaar 1569 van eene bedekte schrijfwijze bediende, om plaatsen en personen onder verbloemde benamingen uit te drukken.

land op te houden, waarom zij *Dillenburg* hadden verlaten, om in het hart van *Holland*, waarin het hof van *Alphen* gelegen was, verdere plannen tot heil des lands, te kunnen beramen. De Leuvensche student, die nu eigenlijk dezen naam niet meer verdiende, daar hij er bij zijne vrienden vooruitkwam, de leer van CALVIJN te belijden, was sedert het vorige jaar altoos bij mijn vader gebleven, en diende hem steeds als secretaris. MAARTEN NIJEN zelf was eerst sedert kort uit *Antwerpen*, alwaar hij nu griffier bij de rekenkamer was, in het geheim bij den Prins gekomen, en vervolgens weêr met mijn vader naar *Holland* getogen, om tot zijn leedwezen (dit zeide hij zuchtende) spoedig weêr naar *Antwerpen* terug te keeren, waar zijne betrekking hem riep.

'De Heer VAN HOFWEGEN,' eindigde hij, terwijl hij mij veelbeteekenend aanzag, 'diezelfde JOSUA, welke voorleden jaar uw' vader voorsloeg met u te huwen, is bij ORANJE gebleven, daar hij zijn geboortegrond nog niet durft te betreden.'

'God dank!' riep ik uit, toen ik deze laatste woorden hoorde. 'De hertog VAN ALVA heeft dan toch nog iets goeds gedaan, door zulk een hatelijk en woest mensch te verbannen!'

'Uw vader, edele jonkvrrouw!' vervolgde MAARTEN, 'blijft helaas! meer dan ooit bij het plan, u den sluijer te doen aannemen. Te vergeefs heb ik getracht hem dit denkbeeld uit het hoofd te praten....'

'O! hebt gij, hebt gij!' riep ik snel uit. 'O, mijne zuster zal zoo gelukkig zijn. Zij huwt met den man harer keuze, en ik, die....' Ik wilde hier juist bijvoegen, dat ik, die den grootsten afkeer van het kloosterleven bleef voeden, wel zooveel geneigdheid voor den gehuwden staat, als AGNES, gevoelde, toen wij op eens in ons vertrouwelijk gesprek gestoord werden, door de komst mijner zuster, die over de blijde tijding door MAARTEN ons gebragt, mede de grootste vreugde aan den dag legde. En dit was natuurlijk, want mijns vaders tegenwoordigheid, moest hare verbindtenis met den Heer MARTINI bespoedigen. Deze was niet minder verblijd zijn' vriend MAARTEN weder te zien, en wij maakten, onder toestemming van de abtdis, die aan laatstgemelden een gastvrij nachtverblijf aanbood, nog dienzelfden avond het plan om den anderen morgen vroeg gezamenlijk mijn vader op *Kalslagen* te gaan verwelkomen.

[Vervolg]

Theophilus Vlaamsch dichtstuk en Esmoreit Vlaamsch tooneelspel van de xiv^{de} eeuw.

(*Naar het Fransch van* Mr. André van Hasselt.)[1]

Is het waar, dat, na de herstelling onzer nationale onafhankelijkheid[2], de beoefening der geschiedenis en letterkunde eene groote ontwikkeling in *België* heeft ondergaan, dan is het tevens niet te ontkennen, dat die ontwikkeling zich niet heeft bepaald bij de Fransche letterkunde, noch bij de gedenkschriften, welke ons in die taal van onze geschiedenis zijn overgebleven. Zij heeft zich ook uitgestrekt tot de Vlaamsche letterkunde, en tot de Vlaamsche historische gedenkstukken. Het zou ons leed doen, indien zulks anders ware; want er zijn nog zoo vele vragen op te lossen, nog zoo veel schoons en roemrijks onder het stof onzer jaarboeken te hervinden; nog zoo vele zaken aan te vullen in al hetgeen van ons verleden bekend is; vooral zijn er zoo vele valsche begrippen te herstellen, begrippen aan het licht gebragt, door belagchelijke

(1) Met de mededeeling van dit in het vorig jaar in *België* uitgekomen Stukje vermeenen wij onze lezers geene ondienst te zullen doen. Het strekt op nieuw ten bewijze, hoe sommigen in *België* denken over de beoefening der Vlaamsche taal, zoo naauw verzusterd aan de onze, zoodat men ze tweelingen zou kunnen noemen. De Schrijver Mr. A.C.H. van Hasselt, bevorens advocaat te *Maastricht*, gaf, nog student, in den jare 1825 eene *Dithyrambe*, getiteld *de Zon*, hij Immerzeel, te *Rotterdam*, in het licht, welke blijken draagt van zijne bekendheid met onze Nederduitsche taal. Meer verdiensten hebben echter zijne *Primevères*, eene verzameling van keurige Fransche Odes en Gedichten, in 1834 te *Brussel* uitgegeven; maar vooral draagt zijne, door de Brusselsche Academie in 1837, bekroonde Verhandeling: 'over de Fransche Poesie in *België*, van de vroegste tijden tot aan de regering van Albert en Isabella,' waarvan wij ons vleijen nader in dit Tijdschrift verslag te geven, blijken van groote belezenheid, veelomvattende kennis en smaak. De Schrijver is thans *adjunct-archivarius* van *België*, te *Brussel*. Men bedenke bij het lezen van dit Stukje, dat het een Belgisch onderdaan is, die het heeft geschreven. Uit dit oogpunt beschouwt, zal men 's mans woorden en vrijzinnige gevoelens niet miskennen.
De vertaler.

(2) Er staat *indépendance nationale*. - Zal die onafhankelijkheid van langen duur zijn?
DE VERTALER.

schrijvers, die gekomen, van waar weet men niet, en wetende, men weet niet wat, zich met eene bespottelijke zwaarwigtigheid de zending aanmatigen, om ons te leeren, wie wij zijn en wat wij waren. Zoo dat waarlijk twee armen niet te veel zijn om de *archiven* van *België* van voorheen om te wroeten. Dat dan de Vlaamsche arm den Franschen in dezen arbeid behulpzaam zij. Behooren niet beiden aan *België?* Twee putten zijn voorwaar niet te veel om neêr te dalen in de diepte van ons voorleden. Twee ondermijningen niet te veel, om de groef op te delven, waarin de tijd zoo vele herinneringen, zoo vele betwistte of vergetene waarheden heeft bedolven.

De Vlaamsche taal heeft dus ook eene taak te vervullen. - - Zij moet ons hare hulp leenen, om den luister te herstellen van al, hetgeen de tijd in de geschiedenis van ons burgerlijk bestaan, van onze staatkunde, van onzen handel, van onze kunsten en van onze letterkunde heeft verdoofd. De oude instellingen van *Vlaanderen*, met hare zoo onstuimige gemeenten, zijn zij voldoende bekend? - De zoo dramatische gebeurtenissen van dat gewest, sedert den tijd der kruistogten en van het rijk der Franken te *Constantinopel*, tot aan de schrikkelijke regering van HEMBYZE, zijn hare oorzaken, hare ontwikkeling, hare bijzonderheden genoegzaam ontvouwd? Het *Hanzeverbond*, en de betrekkingen van nijverheid en handel, die *Vlaanderen* hierdoor met elk deel der wareld had, zijn zij reeds genoeg aan het licht gebragt, zoo dat zij volstrekt geene opheldering meer behoeven? En dan de werken en levensbeschrijvingen van onze oude kunstenaren, van onze schilders, van onze beeldhouwers, van onze graveurs, van onze toonkunstenaren, van onze bouwmeesters, van onze dichters! En dan de schriften en de levens van onze oude geschied- en kronijkschrijvers, van onze *romanciers!*

Laat ons dan de Vlaamsche taal niet verwaarloozen, en toonen wij voor haar niet die trotsche minachting, waarmede de groote beschavers van de Parijsche drukpers te *Brussel* haar bejegenen. Waarlijk, wie zou ons de bijzonderheden van dien reusachtigen strijd van *Woeringen* hebben geleerd, van dien strijd, die het Hertogdom *Limburg* onder het gebied van *België* bragt, zoo het niet de *Rijm-kronijk* van VAN HELU ware? Wie zal in al de duistere schuilhoeken van onze geschiedenis gedurende de middeneeuwen licht verspreiden? wie zal ons de namen, het geloof, de gebruiken, de gansche beschaving onzer voorouderen, gedurende dat tijdvak leeren kennen, zoo het de Vlaamsche taal niet is? Laten wij er dus op bedacht zijn! Laten wij deze rijke mijn niet stoppen, waaruit wij nog lang opheldering van allerlei aard omtrent onze oudheden zullen kunnen delven.

Maar is daarenboven de kennis der lotgevallen en wisselingen der Vlaamsche taal voor menig weetgierig vernuft niet ten hoogste belangrijk? Men zou bijna kunnen zeggen, dat hare geschiedenis de geschiedenis van *België* is; de geschiedenis van de heerschappijën, die dat land heeft ondergaan; van de overheerschingen, die het heeft moeten dulden; van het juk, waaronder zijne schouders beurtelings hebben gebogen; beklagelijke geschiedenis, maar vervuld met kernvolle, schoon treurige leeringen.

Kom aan, volgen wij eens de zoo belangrijke wisselingen van deze geschiedenis. Het oude *Aval-terre* of *Nederland*, is uit drie volken zamengesteld, *Saxers, Franken* en *Friezen*. De *Saxers* geven aan *Vlaanderen* den naam dien het draagt. Verspreid op de enge strook lands, die langs de zee strekt, van *Gravelines* tot de grenzen van *Zeeland*, bewonen zij het *Saxische strand*, hetwelk hun, vlugtelingen, is toegewezen, als *Flamingae*, verwijderd van hun geboorte grond. Een ander gedeelte der *Saxers*, oorspronkelijk uit *Westphalen*, bewoont de oostelijke streken van *Overijssel* en *Drenthe*. De *Franken* houden het land rondom de *Schelde* in, en hebben de *Maas*, de *Schelde* en de *Waal* tot grenzen. *Braband* is hun middelpunt. Later verkrijgen zij een zoodanig gewigt, dat zij en door de ligging en uitgestrektheid van hun grondgebied, en door hunne vorsten, het voornaamste gedeelte van het Germaansche *Aval-terre* (van de *Nederlanden*) uitmaken.

Dit overwigt der *Franken* had noodwendig ook de heerschappij hunner taal ten gevolge. De Brabandsche tongval werd de geschrevene taal van het *Aval-terre*. Zij verspreidde zich echter niet op eene gelijke wijze over het gansche land van dien naam, omdat, op het tijdstip dat zij zich ontwikkelde, *Vlaanderen, Limburg, Holland* en *Friesland*, ieder aan afzonderlijke Heeren gehoorzaamden. Door de vernietiging der grafelijke en vorstelijke huizen, die deze gewesten beheerschten, en door de zamenvoeging dezer laatsten, tot één land, zou er eene algemeene taal voor allen hebben kunnen ontstaan. Maar dit zoo verbrokkelde land vervalt, na den dood van hunne eigene Souvereinen aan vreemde vorsten ten deel, die het hunne taal en hunne magt opleggen. Door de heerschappij van het huis van *Bourgondië*, dat is van 1383 tot 1477, wordt het ontstaan eener algemeene taal onmogelijk. JAN ZONDER VREES duldt in den Raad van *Vlaanderen* geene andere taal dan de Fransche. Te vergeefs raadt MAXIMILIAAN aan zijne dochter, MARGARETHA van *Oostenrijk*, om den Aartshertog KAREL het Vlaamsch te doen leeren: ‘*ayez pour recommandé que l'archeduc Charles apprende bientost le thiois*.’ De regentesse gaf tot antwoord, dat haar neef (KAREL V) geen Duitsch kon leeren: ‘*ne sçaurait escripre aleman*.’ Hij leerde het later echter een weinig, maar hij vond zich

aan het hoofd eener natie, gedemoraliseerd door een honderdjarige Fransche heerschappij, en hierdoor voorbereid, om, gedurende drie eeuwen, het juk van *Spanje* en *Oostenrijk* te dragen. De Fransche omwenteling en het keizerrijk, geven later aan *Vlaanderen* eene taal en eene letterkunde, die de hare niet is.

Er bestaat bij ons alzoo, door die gedurige verandering van grenzen en van grondgebied, geene eigenlijke taal.

Voeg hier nu bij de zwakheid onzer gewesten, die niet in staat zijn om zich tegen allen vreemden invloed te verdedigen, en door hunne ligging voortdurend gedwongen zijn, om zich, of aan *Frankrijk*, of aan *Duitschland*, of aan *Engeland*, of aan de Noordelijke gewesten te verbinden. Deze onophoudelijke rigting heeft, in hetgeen ons van den ouden Vlaamschen tongval van het *Aval-terre* nog is overgebleven, drie zeer verschillende elementen doen ontstaan; het *nationaal* element, het *Fransche* en het *Duitsche*, of dat van het Noorden. Van het nationaal element, bestaat er, om van de *Epische poëzij* nader te spreken, slechts één volledig gedenkstuk, de roman van den *Reynart*. Daarentegen zijn bijna al de romans van den Carlovingischen tijd in dien tongval overgezet, die alzoo als met volle handen schept uit de oude Fransche letterkunde, en zich met zooveel vuur hecht aan de dichterlijke voortbrengsels van dien kring (*cycle*) dat hij zelfs datgene veronachtzaamt, wat onzen bodem meer van nabij aangaat. Het Duitsche of noordelijke element, heeft mede diepe sporen nagelaten. Maar het Fransche heerscht er bovenal, zoo zelfs, dat het als het ware het nationaal element geheel versmoort[1].

Onder de verbazende menigte oude heldendichten die ons in den Vlaamschen tongval zijn overgebleven, zult ge er weinigen vinden, die geene vertalingen of navolgingen van Fransche gedichten zijn. De geleerde MONE, wiens zoo veel vermogend gezag ten deze wij mogen inroepen, noemt er slechts *twee*, waarvan men niet kan aantoonen, dat zij aan eene andere letterkunde zijn ontleend, en wel CAERL *ende* ELEGAST, in 1836 door HOFFMAN VON FALLERSLEBEN, in het vierde stuk van zijne *Horae Belgicae* uitgegeven, en WISSELAU DE BEER[2], waarvan ons slechts een fragment bekend is.

Maar het Vlaamsche heldendicht maakt zich niet slechts van Fransche voortbrengselen meester om ze in zijnen tongval terug te geven. Het leent van de Duitschers hun *Nibelungen Noth*, aan de Noormannen hun *Gudrun*, en hun *Salman en Maralf*, van de *Britten* (*Bretons*), den *Parthenopeus*, den *Tristram*, den *Heiligen Graal*, den *Lancelot*, den *Parcival*, en zoo vele an-

(1) Zie *Alt-Niederdeutsche Literatur*, door MONE, op vele plaatsen.
(2) *Bere Wislau*.

deren[1]. Van de Grieksche en Romeinsche overleveringen, ontleent het *Hector, Achilles, Troje* en *Alexander*, bijna altijd de vindingen der Fransche dichters nabootsende; van de overleveringen der kruistogten, de duizende leugenachtige verhalen, wegens de fabelachtige koningrijken en keizerrijken, in het oosten door de kruisridders gevestigd, rondom den troon van BOUDEWIJN van *Vlaanderen;* verhalen, die in bijna al de woningen van het westen ingang vonden.

Er zijn dus weinige oorspronkelijke voortbrengsels aanwezig, waarin de verbeelding en het genie van onze oude Vlaamsche dichters iets opleveren, waardoor zij met onze oude Fransche (*Romanische*) dichters te vergelijken zouden zijn. Met betrekking tot de *vinding*, zijn gene bijna niets bij dezen.

Er blijven ons alzoo slechts meer *lossere dichtstukjes* over. De Vlaamsche letterkunde bezit van deze een vrij aanzienlijk getal, die niet zonder verdiensten zijn. Maar behalve die dichtstukjes, zijn er *berijmde kronijken*, van welke wij vele zeer belangrijke overblijfselen bezitten. Al was het alleen voor de studie dezer gedenkstukken, zouden wij niet gaarne de *Vlaamsche taal* in vergetelheid gebragt, of zelfs veronachtzaamd hebben.

Maar om die taal in onze dagen weder te herstellen, en om aan haar, in eenige onzer gewesten, een beschavend gewigt te geven, dat haar in staat zou stellen, om haar den rang te doen nemen, dien de Fransche taal alleen schijnt geroepen te zijn in ons land, zoo als het is zamengesteld, te vervullen, zie daar iets, waarvan ik geen denkbeeld meer heb. De geest van naijver en van wedstrijd, dien onze oude gemeenten, en vooral het dubbel bestanddeel, waaruit de Belgische bevolking is zamengesteld, het *Romanische* en *thiois* (het *frankische* en *duitsche*) in België hebben doen ontstaan, schijnt mij toe zich reeds met genoegzame kracht te verzetten tegen eene geheele ineensmelting dier twee bestanddeelen, en bij gevolg, tegen de vestiging eener Belgische *nationaliteit*, tenzij men trachte op eene nog heftiger wijze ons land te verbrokkelen, en om het werk te voltooijen, om het in tweeën te splitsen, om de beide *Vlaanderen* meer en meer van het overige *België* af te scheiden, om hen te beletten, deel te nemen in de vruchten der nieuwe beschaving, als of *België* te groot ware en te ongelijksoortig. Laten wij deze gedachte van een braaf en verstandig man, wiens uitstekend nationaal gevoel, door niemand voorzeker in twijfel zal worden getrokken[2], toch nimmer uit het oog verliezen.

(1) Zie over al deze oude gedichten den geleerden F.J. MONE, *Uebersicht der Niederländischen Volks-Literatur älterer Zeit*. Tübingen 1838. *De Vertaler*.

(2) Zie LA MEUSE, *Wallonade*, door *Alfred Nicolas*, geplaatst in de *Revue Belge*, in de aanteekeningen.

Dat de Vlaamsche taal alzoo worde beoefend, maar zonder zich aan te matigen, tegenstandster te zijn van de ware taal der denkbeelden, van de Fransche. Dat zij beoefend worde tot goed verstand onzer geschiedenis, van ons *voorleden*, van de zaken die niet meer zijn, van personen die niet meer bestaan. Dat zij worde beoefend om behulpzaam te wezen ter volmaking van al hetgeen nog onvolmaakt is in onze kennis der voortreffelijke jaarboeken van *Vlaanderen* en van *Braband*, dikwerf nog zoo duister, op meer dan ééne bladzijde. Dat zij worde beoefend om aan iederen bearbeider der geschiedenis in *België* den sleutel te geven, op VAN HELU en VAN VELTHEM, op MELIS STOKE en VAN MAERLANDT. Dat zij eindelijk worde beoefend om de geschiedenis onzer letterkunde op te helderen, die, zoo als wij zeiden, de weerschijn is onzer staats-geschiedenis en de schatkamer der denkbeelden, die voorheen bij onze voorouderen gangbaar waren.

Eere zij mitsdien WILLEMS, die onze oogen geopend heeft, voor den ouden en treffelijken roman van REINARD, en die ons in al hunne dichterlijke bijzonderheden den slag van *Woeringen* en het leven van JAN den I^{sten}, het grootste voorval en den grootsten man der 13de eeuw leert kennen. Eere zij SERRURE, die met zulk eenen vromen ijver al de overblijfsels onzer Vlaamsche heldendichten opzoekt en bijeenzamelt, en die ons zelfs eenige der verlorene bladen van het reusachtigste voortbrengsel der middeneeuwen, de *Nibelungen* heeft teruggegeven. Eere zij BLOMMAERT, die, na zelve een schoon dichtstuk, LIEDERICK VAN BUCK, den *eersten Forestier* van *Vlaanderen*, en een ander, *het kasteel de Mont-Aigle* te hebben geschreven, een, sedert lang onbekenden tak der zoo geheimzinnige, en zoo zinrijke *legende*, waarvan FAUST de held is, aan het licht heeft gebragt[(1)]. Eere zij aan zoo vele anderen, die zich rondom hen scharen, en die voor het minst denzelfden lof om hunnen ijver verdienen, al konden zij ook niet allen aanspraak op gelijken lof wegens hun talent maken.

Wij hebben elders gesproken over de uitgestrekte geleerdheid, waarvan WILLEMS getuige heeft gegeven, in de uitgave van zijnen REINARD DE VOS, en van de *rijm-kronijk van* VAN HELU. Wij hebben alstoen getoond, welk heerlijk licht voor de geschiedenis van *België* te verzamelen is in die twee gedenkstukken, die ons voor het eerst in hun geheel zijn gegeven en opgehelderd met de geleerdheid eenen *Benedictein* waardig, door welke die nederige *academist* zoo uitnemend uitmunt. Maar wij zijn sedert twee jaren ten achteren gebleven, om de werken van de Heeren SERRURE en BLOMMAERT aan te kondigen, waarvan deze, die wonderlijke

(1) THEOPHILUS, uitgegeven te *Gend*, door den Heer BLOMMAERT, in 1836.

geschiedenis van FAUST, zoo beroemd in de middeleeuwen, met eenen nieuwen tak heeft verrijkt, en de andere ons een dier tooneelstukken heeft leeren kennen, die, naar mate van het karakter dat er in heerschte, in de oude steden van *Vlaanderen*, onder de verschillende benamingen van *mysteriën, moralen, grappen, kluchten* of *battementen* werden gespeeld.

De geschiedenis van FAUST, is, even als die van REINARD, een dier *allegoriën*, waarin de verbeelding onzer oude dichters behagen schepte; eene dier sterk-treffende persoonsverbeeldingen, waarin de diepe zin en de voortreffelijke lessen, die overal in hunnne werken doorstralen, verborgen liggen. Zie maar eens met oplettendheid: zijn niet al die breede en uitgebreide gedichten, waarvan REINARD de held is, een gestadig schouwspel van den strijd tusschen list en kracht en te gelijker tijd een gestadig schouwspel van de triumph van de eerste boven de laatste? Zijn ze niet steeds eene waarachtige voorstelling van de voortreffelijkheid van den geest boven het ligchaam, van het hoofd boven den arm.

Maar FAUST, welk eene verwonderlijke schepping! welk een schrikverwekkend zinnebeeld! Heeft men immer met treffender en meer gelijkende verwen die noodlottige twist tusschen geest en ligchaam afgeschilderd, heeft men immer sterker en krachtiger den strijd en dat inwendige lijden van den mensch, die in zich die tweedragt, waarvan de grens niets anders dan wanhoop kan zijn, gevoelt, afgebeeld dan in deze wonderbare voorstelling?

Het is nacht; open zachtkens gindsche deur, werp eenen blik in dit klein vertrek, hoog van verdieping, verwelft, eng en somber. In een der hoeken, een brandend fournuis; ter zijde een blaasbalk, disteleer-ketels, disteleer-flesschen, smeltkroezen. Daarenboven wijd en zijd honderde dingen, die geenen naam hebben; fleschjes, vazen van allerlei gedaante, kruiden, boeken, een geraamte. Het is de werkplaats van FAUST, eene kleine ijzeren lamp verlicht hem; maar nog beter dan deze een straal der maan, die over die honderden dingen, zonder naam, heenglijdt. De doctor zit in zijnen leuningstoel. Zijn schedel is kaal, en zijne oogen schitteren met eenen ongewonen gloed onder dien kalen schedel. Zijn voorhoofd is gerimpeld, zijn hart is het ook; welke hevige smarten moeten dat hart hebben beploegd, om dit gelaat zoo te verbleeken, en om dit voorhoofd zoo te misvormen! arme FAUST! hij lijdt, hij is treurig, hij is ongelukkig! arme dwaas, hij heeft alle stelsels onderzocht, hij heeft alle wetenschappen omgewroet, hij heeft elke menschelijke kennis geraadpleegd, en wat heeft hij ten slotte gevonden? wijsbegeerte, regtsgeleerdheid, geneeskunde, godgeleerdheid, hij weet alles wat menschen kunnen weten, en hij wanhoopt iets te weten, want op het einde van al zijne studiën heeft

hij alleen de overtuiging ontvangen, dat de mensch niets kan weten. Hiervoor heeft hij alles opgeofferd, jeugd, nachten, genoegens, vermaken. Hij heeft niet geleefd, hij heeft slechts gedacht. De geest alleen heeft hem tot dusverre beheerscht. En zie, hij gevoelt in zich eene schrikkelijke leegte. Beminnelijk zinnebeeld, dat tot bewijs verstrekt, hoe ongenoegzaam studie en wetenschap zijn, om den mensch gelukkig te maken; hoe ondoelmatig het leven is, wanneer men alleen door kennis en bevatting wil leven.

Naast FAUST, den mensch geheel *geest*, staat een ander zinnebeeld, Don JUAN, de mensch geheel *stof*.

Wij zijn verplaatst in eene oude stad van *Spanje*, op de groote markt van *Burgos*. Even als in de werkplaats van FAUST, is het nacht. Overal heerscht eene diepe stilte, geene serenade, geene guitar, geene stem. De liedjes zwijgen, niet één oor luistert, al de balkons zijn gesloten. Zie daar echter een man, die langs een paleis heen en weder treedt. Van tijd tot tijd werpt hij zijne blikken naar een geopend venster op de tweede verdieping, waar een licht schijnt door de gordijnen, die bewogen worden door de koelte van den nacht. Dit paleis is dat van den Commandeur. Die man, die daar als schildwacht gaat, die ongeduldig wordt, die nu eens zijn rood en wit gestreept vest, dan weder zijn hoed met roode pluim of zijn klein grijs manteltje kreukelt, is LÉPORELLO, de vrolijke knecht van Don JUAN; LÉPORELLO, die zijnen meester wacht. Hij wacht lang; hij wordt ongeduldig, hij mort in zich zelven; eindelijk, zie daar komt zijn meester uit het paleis naar buiten. Eene vrouw volgt hem, eene vrouw met loshangende haren; Donna ANNA, de dochter van den Commandeur, een meisje dat hij verleidde en zal verlaten, gelijk hij reeds zoo vele anderen gedaan heeft. ANNA schreeuwt. ANNA schreit, en roept de hulp van haren vader. De vader verschijnt, de degen blinkt in zijne hand. Don JUAN trekt den zijnen. De wapens kruissen zich, en de Commandeur valt dood ter aarde. De dochter verleid, den vader gedood, zoekt Don JUAN elders dochters om te verleiden, en welligt vaders om te dooden. Hij zal, als weleer, een dolzinnig leven leiden; hij zal ELVIRA, hij zal ZERLINE, hij zal zoovele vrouwen beminnen, dat het LÉPORELLO naauwelijks doenlijk is, al hare namen op het register te schrijven, hetgeen hij in last heeft van de daden en verrigtingen zijns meesters te houden. Hij snelt van de eene tot de andere liefde, van de eene vrouw tot de andere, van de eene drift tot de andere. Maar overal volgt hem eene treurige gedaante; het blijft hem bij om al zijne genietingen te verstoren; een man van steen, het witte standbeeld des Commandeurs, zinnebeeld der wroeging. Feesten, bals, gastmalen,

dartele partijen, alles is voor hem verstoord, door die treurige en noodlottige verschijning.

Te vergeefs is het, dat een bevallige mond zich plooit, om zijne kussen te ontvangen; te vergeefs dat de wijn fonkelt in het glas, dat zijne lippen nadert; te vergeefs dat de muzijk hare schoonste en zuiverste toonen in zijne woning laat hooren, en zijn hart doet kloppen; te vergeefs dat de welriekendste reukwerken zijne zalen met de aangenaamste geuren vervullen, en zijne zinnen even zoo veel bedwelmen, als de kussen der schoonste vrouwen; te vergeefs tracht hij door onstuimige en dwarrelende dansen zijn hoofd te doen zwijmelen; altijd, altijd staat dat ongelukkig standbeeld voor zijne oogen, het doet hem verbleeken, en verstijft zijn geluk.

Don JUAN is niet gelukkiger dan FAUST; Don JUAN, de vorst van het vleesch, FAUST, de vorst van den geest; Don JUAN met een bedorven en verwoest hart; FAUST met een bedorven en verwoest hoofd; voor beiden ledigheid in alles; voor beiden een leven onvoldaan.

Het zou te lang zijn om op te sommen, hoe dikwerf en door hoe vele pennen en onder hoe vele verschillende vormen, deze twee zinnebeelden zijn voorgesteld, zoowel in de middeneeuwen als in onze dagen, in boeken en op bet tooneel. Maar het is ook noodeloos dit te doen. Aan ieder is zulks overbekend.

Het zou in de eerste jaren der middeneeuwen zijn, dat men den oorsprong van de legende van FAUST en die van Don JUAN, die niet dan zeer verbasterd tot ons zijn gekomen, zou moeten opsporen. Men zou ze in den beginne zien voorgesteld als wonderwerken van de Heilige Maagd, en men zou beiden de helden dier verhalen zien komen tot *berouw en heil* (*à penitence et à salut*) zoo als onze oude *vinders* (*trouvères*) het uitdrukken, terwijl in de latere verhalen FAUST van wanhoop sterft, en Don JUAN door den duivel wordt weggehaald.

De grond dezer sage, rust op de volgende drie punten:

1°. Grenzenlooze begeerten en driften, hetzij zij de wetenschap of eere ten doel hebben, zoo als in FAUST, in THEOPHILUS en in GERBERTUS, hetzij vermaken en materiëele genoegens, zoo als in Don JUAN, of bij dien anderen persoon, die hem als broeder gelijkt, den *ridder* of *militarius* van onze oude legende-schrijvers.

2°. De driften krijgen op hen zoodanig een overwigt, dat zij elk middel aangrijpen om ze te voldoen; van daar is het, dat zij God verloochenen, en hunne ziel aan den duivel, wien zij hulde bewijzen, verkoopen.

3°. In de eerste verhalen volgen berouw, bekeering en verlossing, door tusschenkomst van de Heilige Maagd.

De eerste tak der legendes van FAUST, zoo talrijk in de 16de eeuw, klimt op tot de 9de, in welke wij den docter zien voorgesteld als

priester, onder den naam van THEOPHILUS. De tweede tak, welke oorsprong heeft gegeven aan de Spaansche romance, en in welke hij ons voorkomt onder den naam van Don JUAN, klimt niet hooger op dan de 13de eeuw. CAESAR VAN HEISTERBEEK(1), die omstreeks den jare 1220 schreef, verhaalt ons de zaak, als slechts weinige jaren bevorens, in het bisdom *Luik*, bij *Floreffe* geschied, en voegt er bij, dat de Ridder, welken hij echter niet noemt, destijds nog leefde. Het was waarschijnlijk deze legende, die de stof leverde aan die, welke GODFRIED VAN TIRLEMONT onder den naam van den *Militarius* of *Ridder* in de 14de eeuw vervaardigde, en die onlangs is uitgegeven(2).

Om de verbasteringen, die deze geschiedenis onder de handen van meer dan vijftig verschillende schrijvers, die haar beurtelings behandelden, en naar elks verbeelding en eigendommelijken smaak wijzigden, noodwendig moest ondergaan, te beter te doen kennen, zullen wij ze hier geven, zoo als zij het eerst voorkomt, met inkortingen echter hier en daar van eenige kleinigheden.

De ridder.

‘Een ridder, in de kracht van zijn leven, en overvloedig voorzien van rijkdommen, was langen tijd aan zijne pligten getrouw gebleven; maar eindelijk, verleid door de loftuitingen, eerbewijzingen en ijdelheden der wereld, heeft hij den goeden weg verlaten, en is de ontelbare zijpaden van de ondeugd ingeslagen. Rijk zijnde, heeft hij vele vrienden, met wien hij zijne vermaken deelt. Hij leeft in eene bovenmatige overdaad en doet al wat hem lust. Zijne tafels zijn versierd met schotels en bekers van goud en zilver, dagelijks houdt hij, te midden der deelgenooten zijner buitensporigheden, gastmalen en rigt kostbare feesten aan. Hij bekommert zich niet om de toekomst, en denkt aan niets dan aan het leiden van een leven zoo vrolijk mogelijk. Maar weldra zullen die vermaken door wroegingen worden gevolgd, want de smart is de getrouwe gezellinne der vreugde.’

‘Weldra verminderen zijne schatten, zij vervliegen; de laatste gulden is uit zijne koffer verdwenen. Al zijne vrienden verlaten hem. De zangers en speellieden verdwijnen. Zijn gewaad wordt armoediger, en hij bevindt zich in den uitersten nood. Wat moet hij doen, om weêr, even als te voren, al de vermaken des levens te genieten? hij zoekt allerlei middelen om zich geld te verschaffen: maar niet een is voldoende, nergens vindt hij baat. De droefheid vervult zijne ziel, en met weemoed herdenkt hij aan

(1) CAESARII HESTERBACENSIS, miraculor. distinct. II. c. 12. Apud TISSLER. biblioth. patr. Cistert. tom. II.

(2) Anzeig. für Kunde der Deutschen Vorzeit, door F.J. MONE 1834. s. 159.

zijne verlorene schatten. Aan menigeen vraagt hij raad, maar de raadgevingen baten hem niet; gedurende eenigen tijd heeft hij in overvloed gebaad, thans is de armoede gekomen, hij bevindt zich van alles ontbloot.'

'Wanhopende en vol angst voor de toekomst, weet hij niet, werwaarts hij zijne blikken zal wenden of vestigen. Hij wil alles tarten, alles beproeven om zijn verspild vermogen terug te bekomen. Als in verbijstering loopt hij naar de woning van eenen jood, in den ganschen omtrek bekend als een toovenaar, dien hij met droefheid dus aanspreekt:

'Mijn' vriend! de reden die mij om troost en hulp tot u voert, is de beklagenswaardigste der aarde. Ik ben tot de diepste armoede en ellende vervallen. Zelfs zij die mij onlangs de grootste vriendschap betuigden, verachten mij thans. Is er middel om mij op nieuw rijk te doen zijn? Spreek! ik ben bereid alles te doen wat gij begeert.'

'De zaak is niet gemakkelijk,' autwoordde de jood, 'want hiertoe behoort moed. Gij acht u ongelukkig en veracht de gansche wereld; wat kan ik hier aan doen? Met u uwe onheilen bejammeren. Zoo gij echter moed hebt en zoo gij onvatbaar voor vrees zijt, zal ik u tot iemand brengen, wien ik bidden zal u in zijne genade te nemen, en om uwen beschermheer te worden. Zoo gij hem alsdan getrouw zijt, zult gij wederom gelukkig worden, en u in rijkdommen baden.'

'Ik ben noch zwak van ligchaam, noch van geest,' sprak de ridder. 'Zoo uw vriend mij verschaft, hetgeen gij mij zegt, stel ik mij onder zijne bevelen; ik zal alles, wat hij gelast, vervullen, en zijn vasal zijn.'

'Welaan!' hernam de jood, 'wij zullen alles met voorzigtigheid behandelen, kom dezen nacht hier terug.'

'Toen de nacht daar was, bande de ridder alle vrees, en keerde naar de woning van den jood terug, die hem op eenen kruisweg in een donker bosch bragt. Daar gekomen zijnde, zeide de toovenaar tot den ongelukkigen ridder: 'ga hier zitten en vrees niet.'

'Bijna gelijktijdig verscheen een man, zwart en wanstaltig, die den jood deze scherpe woorden te gemoet voerde:

'Waartoe mij altijd te verontrusten? gij weet immers hoe veel werks ik heb? wat wilt gij van mij?'

'Deze edele Heer belooft ons beiden gehoorzaamheid en trouw,' antwoordde de jood: 'onlangs leefde hij in overvloed en in vreugde, thans is hij arm en wil u huldigen, en uwen vasal worden.'

'Zoo hij rijkdom begeert,' gaf satan tot antwoord, 'zal ik hem schatten in overvloed geven. Want al de goederen dezer aarde staan onder mijne bevelen.'

‘En zich tot den ridder wendende, vervolgde hij:

‘Naar ik hoor zijt gij een goed jong mensch; zoo gij tot mij gekomen zijt met het vaste voornemen om mij getrouw te dienen, en CHRISTUS af te zweren, zal ik u schatten in overvloed verschaffen, opdat gij geëerd bij de menschen moogt zijn.’

‘Zonder verwijl antwoordde de ridder:

‘Op deze voorwaarde beloof ik u te gehoorzamen.’

‘Zweert gij CHRISTUS af?’

‘Ja!’

‘Huldigt gij mij?’

‘Ik erken u als mijn heer en meester.’

‘Zweert gij af de Heilige Maagd, de Moeder Gods?’

‘De ridder zweeg. Hij had geene kracht één woord te antwoorden.

‘Zweert gij af de Heilige Maagd, de Moeder Gods?’ herhaalde de satan.

‘Neen!’ riep de ridder uit.

‘Te vergeefs beproefden de duivel en de jood alles om zijne halstarrigheid te overwinnen. Hij bleef onverzettelijk bij zijn besluit en daar zij bij voortduring bij hem aandrongen, gelukte het hem hen te ontvlugten. - Hoezeer het reeds begon te dagen, dwaalde hij langen tijd het bosch rond, totdat hij door de takken eene kapel ontwaarde, waar hij zich naar toe begaf, met het besluit om aldaar den dag af te wachten.’

‘Op een kasteel, niet wijd van daar, leefde een zeer geëerd edelman, die er behagen in schepte om eene behulpzame hand aan zijne lijdende medemenschen toe te reiken. Zijne vrouw was niet minder weldadig dan hij. De Heere had hun eene éénige dochter geschonken, wier deugd even zuiver, als hare schoonheid zonder wedergade was. De Baron was gewoon zich elken morgen alleen naar de kapel te begeven, om er God te bidden, bij het licht eener waskaars. Het was deze kapel, waar onze jongeling was gekomen. Hij vindt de deur geopend, en de bidplaats van binnen verlicht, door het schijnsel eener kaars. De wroeging zijner misdaad houdt hem terug dit heiligdom binnen te treden. Aarselende blijft hij eenige oogenbrikken voor de deur staan, eindelijk betreedt bij den drempel, gaat naar binnen, met een hart vervuld van bittere droefheid. De slotvoogd was er reeds, en stortte zijn gemoed in gebeden uit. Toen hij de stappen van den inkomende ontwaarde, begaf hij zich heimelijk in het duister. De jongeling zag met verbazing een schoon beeld der Heilige Maagd op het outer geplaatst, zoo natuurlijk mogelijk, uit hout gesneden en met de levendigste kleuren beschilderd. Hij is besluiteloos. Hij is beangst om te blijven, hij is beangst om heen te gaan. Een hevige strijd tus-

schen vrees en hoop maakt zich van hem meester. Beurtelings vindt hij zich bemoedigd of overstelpt van doodelijken angst. De hoop roept hem toe: *nader!* de vrees: *terug! vervloekte!* Deze raadt hem te vlugten, opdat de wanhoop zich van hem meester make; gene wil dat hij zijn geschokt gemoed bedare. Op eens verdwijnt de trotschheid uit zijn hart, om plaats te maken voor weemoed en nederigheid. Hij knielt biddende voor het beeld der Heilige Maagd neder, door welke hij weet, dat hij alleen vergiffenis zijner zonden van den Verlosser kan verwerven.

'Lang bleef hij dus geknield in gebeden, maar, door den slaap overwonnen, sluimert hij in. Gedurende den slaap weent hij bitter. De slotvoogd ziet het; hij ziet tevens dat het gelaat der Heilige Maagd smeekende is geworden, en dat haar mond driemalen vergiffenis heeft gevraagd aan het kind JEZUS, hetwelk zij op de knieën heeft. De vergiffenis wordt verleend. De jongeling ontwaakt op dezen stond, hij weet niet of het eene waarheid of een ijdele droom is; maar de Edelman, die alles gezien heeft, treedt naar hem toe, en verzekert hem dat de Heilige Maagd al zijne zonden vergeven heeft. Getroffen door deze overtuiging, valt hij voor de voeten van het beeld van MARIA, en dankt haar met de vurigste gebeden.

'De Slotvoogd noodigde den jongeling, met hem naar het kasteel te gaan; zij gaan zamen derwaarts en plaatsen zich aan tafel. Al pratende vraagt de edelman wie hij is en van waar hij komt, want hij dacht er aan om hem zijne dochter tot vrouwe te geven. De moeder en de dochter stemmen er in toe, en weinig tijds daarna wordt het huwelijk voltrokken. Beiden leven gelukkig en tevreden, want gelijke geest en gelijke wil bezielen hunne harten.'

Zoodanig is een der takken van deze zonderlinge legende, die naderhand zoo vele veranderingen heeft ondergaan. Zoodanig was zij in hare oorspronkelijke gedaante bewaard, tot aan de l4^{de} eeuw. Wanneer men den loop dezer geschiedenis opspoort, komt men tot de 9de eeuw, waarin zij haren oorsprong neemt. EYTYCHIANUS, vriend van THEOPHILUS, Onderbisschop van *Adana* in *Cilicië*, beschreef in den jare 835, in het Grieksch, de lotgevallen van zijnen overledenen vriend(1). 'Daar ik hem ten allen tijde vergezelde,' zegt hij, 'en hem in zijne droefheid troostte, heb ik alles wat ik van hem zag, en al wat ik uit zijnen mond vernam, opgeschreven, opdat mijn nietige arbeid zoude mogen strekken tot de grootste eere van God en van Zijne Heiligen.'

Weldra werd de droevige levensgeschiedenis van THEOPHILUS in

(1) SURII, *Vita Sact. Patr.* IV *Febr.*

het latijn vertaald door PAULUS, diaken van *Napels*, en later door GENTIANUS.

In de 10de eeuw is zij in Latijnsche verzen overgebragt, door ROSWIDUS, monnik in het klooster van *Gandersheim* in *Saxen*. Deze nieuwe overzetting werd in den jare 1502 in het licht gegeven door COENRAAD CELTES(1). Zij begint aldus:

DE LAPSU THEOPHILI.

Postquam lux fidei, crescens per climata mundi,
Siciliam tenebris errorum solvit ab atris,
Vir satis illustris nutritur partibus istis,
Nobilitate potens, meriti splendore refulgens.
Hicce THEOPHILUS fuerat de nomine dictus,
Puri sacratâ tinctus baptismatis undâ:
Quem devota patrum divinis cura suorum
Obsequiis igitur primis signarit ab annis:
Atque sui dulcem pié sollicitando nepotem
Cuidam pontifici credidit nimium sapienti;
Quo nutriret eum studio florente docendum,
Ipsius ingenium mentisque rigaret agellum
De Sophiae rivis septeno fonte manantis, caet.

In den loop der 11de eeuw werd dit verhaal op nieuw, naar het ondicht van PAULUS den diaken, in Latijnsche verzen overgebragt door MARBODUS, bisschop van *Redon*. Deze nieuwe overzetting is even als het verhaal in proza, door de Bollandisten uitgegeven(2).

Maar het is niet alleen in het Latijn dat dit onderwerp werd behandeld. Al de talen van *Europa* maakten er zich meester van. GAUTHIER VAN COINSY, Prior van het klooster *Vic-sur-Aisne*, verhaalt, in den loop der 13de eeuw, de boete van THEOPHILUS in Fransche verzen(3). Eene eeuw later, heeft RUTEBEUF, voor een oogenblik verpoozing gevende aan de geschiedenis van Meester REINARD en aan de bijtende smaadheden tegen de kloosterlingen en tegen de paperij (*papelardie*), die toen aan de orde van den dag waren, den held van onze legende op het tooneel gebragt(4).

De Duitschers bezitten over dit onderwerp een gedicht in *laag-*

(1) CONRADI CELTIS, *Opéra. poetica*, Norimb. 1502.
(2) *Acta Sanctorum*, Febr. I. 480.
(3) *Miracles de Notre-Dame*. H.S. der Bourgondische Bibliotheek, No. 636, p. 375 en volg., (uitgegeven door den Heer MAILLET, onder den titel: *Le Miracle de Théophile*, mis en vers au commencement du 13me Siècle, par GAUTHIER DE COINSY, publié d'après un vieux Ms. de la Bibliotheque de Rennes. *De Vertaler*.)
(4) *Le Miracle de Théophile, moralité à* 8 *personnages*, par RUTEBEUF H.S. der koninklijke Bibliotheek te *Parijs*. No. 7718. (Uitgegeven door ACHILLE JUBINAL onder den titel: *Le miracle de Théophile, drama, inédit du* 13me *Siècle, composé en langue romane, par un trouvère contemporain de St. Louis*. Zie het onder het drukken dezes uitgekomen No. 12 van den *Algemeenen Konst- en Letterbode*, bl. 183.
De Vertaler.)

Saxisch, opgenomen in de verzameling van volksgedichten van J. BRUNS[1]. Deze overzetting, hoezeer in eenige bijzonderheden van de Vlaamsche afwijkende, komt echter in den grond met dezelve overeen.

In het Vlaamsch kennen wij slechts een gedicht, dat door gang en ontwikkeling van denkbeelden, eene zeer naauwe betrekking tot het verhaal van PAUL den diaken en tot het gedicht van MARBODE VAN REDON verraadt, hoezeer het zich op vele punten van die stukken verwijdert, en dan eens de beschrijvingen en alleenspraken verkort, dan weder uitrekt. Wij kennen er den schrijver niet van. Wij weten alleen dat het handschrift waarvan de Heer BLOMMAERT gebruik heeft gemaakt tot de 15de eeuw behoort. De uitgever heeft er eene inleiding bijgevoegd, waarvan wij in dit verslag een uitvoerig gebruik hebben gemaakt[2]. Het zou naar ons inzien een noodeloos werk zijn om dit gedicht te ontleden, vooral naar de vertaling van den *Militarius* (*den Ridder*) van GODFRIED VAN TIRLEMONT, die wij boven gaven. De gang der geschiedenis van den Vlaamschen THEOPHILUS is gelijk aan die der geschiedenis van den *Ridder*, behoudens eenig verschil in sommige bijzonderheden.

Beiden, na in ongeluk te zijn geraakt, gaan eenen jood, die zich met tooverij ophoudt, raadplegen; beiden doen hulde aan den duivel. Beiden betreuren hunne zonde, en nemen hunne toevlugt tot de H. Maagd, om vergiffenis van den Heere te bekomen. Aan beiden wordt hunne zonde vergeven, en beiden sterven als goede Christenen.

(1) Romantische und andere Gedichte in alt platt deutsche Sprache, aus ein Handschrift der Akademischer Bibliothek zu Helmstadt, herausgegeben von D. PAUL JACOB BRUNS; *Berlin und Stettin* bei F. NICOLAI, 1798.

(2) De THEOPHILUS van den Heer BLOMMAERT, kwam met nog drie *oude Nederduitsche rijmwerken*, in 1836, bij D. DUVIVIER, te *Gend* in het licht. De Hoogleeraar J.M. SCHRANT heeft van die uitgave een lezenswaardig verslag gegeven in het 3de Stuk van het IIde Deel van het *Taalkundig Magazijn*. Zijn Hooggeleerde is, uithoofde der zuiverheid van de taal, niet vreemd van het denkbeeld dat de door den Heer BLOMMAERT uitgegeven *Theophilus*, zou behooren tot de verlorene stukken VAN MAERLANT, en dus ouder dan de 14de eeuw, waartoe de Heer BLOMMAERT hem brengt. Het gedicht beslaat 1854 regels of verzen en begint aldus:

Theophilus.

‘Het was een man goet ende rike,
ende diende Gode ootmoedelike,
ootmoedelike ende met trouwen,
ende Sente Marien onser vrouwen;
hi was den armen ghenadich,
ender daers te doene was gheradich,
van aelmoesene was hi groet, enz.

De Vertaler.

Maar er is dit onderscheid tusschen de beide personen dier legenden, dat THEOPHILUS geestelijke is, en eerst in ongenade valt na den bisschopsstaf te hebben geweigerd, terwijl de ridder, een wereldling, zelve zijne goederen met brassen en in toomelooze vermaken verteert; dat THEOPHILUS zich aan den duivel overgeeft, om een verloren invloed en aanzien, waarnaar zijne eerzucht en trots haken, terug te bekomen, terwijl de *Ridder* zich eeniglijk aan de hel ten prooije geeft, om weder rijk te worden, ten einde op nieuw in overdaad, bij feesten en gastmalen te kunnen leven; dat THEOPHILUS het verbond met den geest des kwaads, wien hij de kus van leenmanschap gaf, heeft geteekend, terwijl de ridder weigert de Heilige Maagd te verloochenen, en onmiddellijk berouw zijner zonde gevoelt; dat eindelijk THEOPHILUS niet eerder vergiffenis dan na eene langdurige boetedoening ontvangt, en dat hij drie dagen hierna in volle genade sterft, terwijl de ridder, die denzelfden dag vergiffenis erlangt, trouwt, en een talrijk kroost nalaat.

Men ziet hieruit wie der beide voorgestelde personen tot model aan den FAUST, wie aan den Don JUAN heeft verstrekt. Men ziet dat de laatste van het geslacht des Ridders is, de eerste van dat van THEOPHILUS en van dat van GERBERT, die, na bisschop van *Rheims* en aartsbisschop van *Ravenne* te zijn geweest, in den jare 999 Paus werd, onder den naam van SYLVESTER II, en die in den loop der 13de eeuw stof gaf aan dat zonderling gedicht, waarvan de eerste regels luiden:

> Ortus Remensis praeclaris moenibus urbis,
> Illic GERBERTUS libris datur erudiendus;
> Discere non potuit, et ob hoc trepidando refugit.
> Ut silvas iniit, Sathanas huic obvius ivit:
> ‘Quid, Gerberte fugis? Vel quò tam concite vadis?’
> ‘Discere non possum,’ dixit; ‘fugioque magistrum
> Heus,’ aït ille; ‘mihi si vis tantummodo subdi,
> Ne quis Gerberto sit doctior en ego faxo.’
> Annuit his ille, secum subit abdita sylvae
> Sedulo quem docuit, cunctos praecellere fecit(1). caet.

Men ziet tevens uit het gezegde hoe deze geschiedenis door de verbeelding van zoo vele schrijvers en dichters, die haar behandelden, is verbasterd, en hoe de *Militarius* (de ridder) den Don *Juan* van MOZART, *Theophilus*, den *Faust* van GÖTHE en van RETCH is geworden.

Door de mededeeling dezer min bekende bijzonderheden eener geschiedenis, waarvan CAESAR VAN HEISTERBEEK het tooneel in het vorstendom *Luik* plaatst, en die tot onderwerp verstrekte van een gedicht van eenen onzer dichters der 14de eeuw, vermeen-

(1) MONE, *Anzeiger für Kunde der Deutschen Vorzeit,* 1833. p. 188.

den wij de aandacht niet nutteloos te vestigen op eene dier oude legenden, waarin het naïf en diep vernuft en de verbeelding onzer voorouders, veelal vol van eene verhevene zin en verhevene poëzij, zoo kennelijk is. Niets moet men, naar ons gevoelen, bij de studie van den loop der menschelijke geest veronachtzamen. En wij houden het voor eene hoogstbelangrijke zaak *een denkbeeld* in zijn oorsprong op te zoeken, zijne ontwikkelingen gedurende de eeuwen te volgen, te zien hoe het zich wijzigt, vervalscht, ontaardt, verandert, en verschillende gedaanten aanneemt; te vergelijken wat elks tijdvak er aan ontneemt of toevoegt, en eindelijk, om te leeren kennen hoe, bij elke nieuwe beschaving, het gestempeld wordt met den geest dier beschaving, en zich schikt naar het geloof, de zeden, de gewoonten, het costuum, het gansche gelaat der tijden.

Het gedicht THEOPHILUS zal dan, dank zij den Heer BLOMMAERT plaats nemen onder de schriften die de toekomstige geschiedschrijver zal raadplegen, omtrent het denkbeeld dat in FAUST en Don JUAN is opgesloten.

(*Het vervolg hierna.*)

Literarische domheden en vergissingen.

(*Curiosities of Literature.*)

Toen DANTE zijn *Inferno* uitgaf, geloofde men overeenkomstig de eenvoudigheid der eeuw, dat het een waarachtig verhaal van zijne nederdaling ter helle was.

Toen de *Utopia* van Sir THOMAS MORUS eerst in het licht verscheen, was zij oorzaak van eene aardige vergissing. Deze politieke Roman stelt eenen volmaakten, denkbeeldigen Staat voor, op een eiland in *America*, dat als pas ontdekt, wordt opgegeven. ‘Daar dit de eeuw der ontdekkingen was,’ zegt GRANGER, ‘hielden de geleerde BUDAEUS en anderen het voor eene ware geschiedenis, en rekenden het van het hoogste belang, dat derwaarts zendelingen zich zouden begeven, om eene zoo wijze natie tot het christendom te bekeeren.’

Eene der zonderlingste misleidingen werd uitgelokt door den geestigen *Hermippus Redivivus* van Dr. CAMPBELL, eene geestige satyre op de hermetische wijsbegeerte en geneeskunst; doch de ironie ligt zoo verborgen onder het voorkomen van ernst, dat de geleerdste lieden er langen tijd door bedrogen werden. Men hechtte algemeen geloof aan zijne kunst om het leven te verlengen, door den adem van jonge vrouwen in te ademen. Een geneesheer, die zelf eene verhandeling

over de gezondheid geschreven had, nam daarom werkelijk kamers in een jufvrouwen kostschool, om nooit zonder toevoer te zijn van dit levensbeginsel. Eindelijk verzekerde CAMPBELL, dat het niet anders dan een *jeu d'esprit*, was; dat BAYLE beschouwd werd, als zijnde zonder mededinger in de kunst om een moeijelijk onderwerp in het breede te behandelen, zonder dat men weten kon, naar welke zijde zijn gevoelen overhelde. CAMPBELL had meer zonderlinge boeken gelezen, dan iemand anders, en BAYLE op zijde wenschende te streven, deelde hij vele zeldzame en onbekende bijzonderheden mede

FABIANI, haalt ergens een Fransch reisverhaal door *Italië* aan, en hield de woorden aan het eind van den titel *Enrichi de deux Listes* voor den naam des schrijvers. Hij merkt daarbij aan, 'dat Mr. ENRICHI DE DEUX LISTES aan CIAMPINI regt gedaan had. De verkorters van GESNERS *Bibliotheca* schrijven de Roman van *Amadis* aan zekeren ACUERDO OLVIDO toe (d.i. herinnering, vergetelheid). Zij hielden het Spaansche *motto* van den Franschen vertaler voor den naam van den schrijver.

D'AQUIN, geneesheer van den koning van *Frankrijk*, hield in zijne *memorie over het toebereiden van den kinabast, Mantissa*, het opschrift van de *Appendix* der *Plantengeschiedenis* van JOHNSTONE voor den naam van een auteur. 'Hij komt zoo zeldzaam voor,' voegde hij er bij, 'dat ik hem alleen bij naam ken.'

Lord BOLINGBROKE meende, dat in de bekende verzen van VIRGILIUS, *Excudent alii - aera* de dichter den Romeinen den voorrang boven de Grieken als historieschrijvers toekende; overeenkomstig zijne meening, waren de schrijvers die VIRGILIUS verkoos, SALLUSTIUS, LIVIUS en TACITUS. Maar VIRGILIUS stierf, eer LIVIUS zijnc geschiedenis geschreven had, en TACITUS geboren was.

Een vrome monnik, die eene kerkgeschiedenis schreef, heeft op de lijst der kerkelijke schrijvers, den Italiaanschen dichter GUARINI gebragt. Hij werd bedrogen door den titel van zijn beroemd herdersgedicht: *Il pastor fido*. De goede Pater meende dat hier het karakter van een pastoor, geestelijke of bisschop geschilderd was.

Eene dergelijke domheid wordt van de monniken in de middeleeuwen verteld, en zij is te waarschijnlijker, om de toen algemeen heerschende onwetendheid. De opzigter van een kerspel had met zijne leeken een proces over het plaveijen van de kerk en haalde het gezag van PETRUS aan: *Paveant illi, non paveam ego*[1] Hij verklaarde dat: *zij moeten de kerk plaveijen, niet ik*. En de regter, die zelf een geestelijke was, wees volgens dezen regel het vonnis.

(1) Al wierden zij ook allen geërgerd, ik zal geenszins geërgerd worden.

De abt BIZOT, schrijver eener *medalische historie van Holand*, verviel tot eene zonderlinge dwaling. Bekend is de gedenkpenning op den ondergang der *onoverwinnelijke Armada*, waarop de Koning van *Spanje*, de keizer, de keurvorsten afgebeeld zijn met een blinddoek voor de oogen, en waarvan het omschrift den fraaijen regel uit LUCRETIUS behelst:

O caecas hominum mentes! o pectora caeca!

De abt echter had het vooroordeel, dat eene natie, die door den paus en zijne aanhangers vervolgd was, deze niet zonder eene hatelijkheid konden voorstellen. Hij bekeek daarom niet naauwkeurig genoeg de tippen van den blinddoek, die de oogen der voorgestelde personaadjen bedekten en om hunne ooren fladderden; bij overijling hield hij ze voor ezelsooren en liet ze als zoodanig in prent brengen.

MABILLON heeft eene gedenkwaardige misvatting vermeld van sommige vroome Spanjaarden, die den Paus aanzochten om een heiligen dag in te stellen voor ST. VIAR. Zijne Heiligheid kende in de lijst der heiligen zulk een' naam niet. Het eenige bewijs, voor zijn bestaan bijgebragt was dit opschrift:

S. VIAR.

Een oudheidkundige echter belette dat de Roomsche Calender met een' heiligen meer verrijkt werd, en bewees dat die letter de overblijfsels waren van een opschrift voor een Romeinsch opzigter der wegen, en hij spelde hunnen Heilige dus:

PRAEFECTUS VIARUM.

MAFFEI in zijne vergelijking tusschen Medaljen en Inscriptiën ontdekt eene fout van SPOHN, die bij het opschrift:

Maximo VI Consule.

de letters VI voor een getalmerk aanzag en daardoor een vreemd anachronisme te weeg bragt: terwijl zij niets meer zijn dan eene verkorting van *Viro Illustri. - V-I*.

Even erg was bijna de fout van Dr. STUKELEY betrekkelijk de munten van CARAUSIUS. Hij vond een penning met het uitgesleten opschrift:

FORTUNA AUG.

en las daaruit:

ORIUNA AUG.

Hij hield dit voor de vrouw van CARAUSIUS: en na deze nieuwe persoon in de geschiedenis te hebben ingelijfd, legde hij zich verder toe op onderzoekingen naar ORIUNA AUGUSTA.

POPE, in eene aanteekening op *Measure for Measure*, berigt ons, dat hij zijne geschiedenis ontleend had uit de *novellen* van CINTHIO, *Dec.* 8, *Nov.* 5[1]. De kritische WARBURTON schrijft in

(1) *Decade* 8, *Novella* 5.

zijne uitgave van SHAKSPEARE, de woorden voluit, dus: *December* 8, *November* 5.

Toene de fragmenten van PETRONIUS grooten beweging in de letterkundige wereld gemaakt hadden, las MEIBOMIUS, een geleerde uit *Lubeck*, in een brief van een geleerde te *Bologne:* 'wij hebben hier een PETRONIUS in zijn geheel: ik heb hem met eigen oogen en met verbazing gezien.' MEIBOMIUS gaat per post op reis, komt te *Bologna*, en vraagt staandevoets naar den boek verkooper CAPPONI. Hij vroeg of het waar was, dat men te *Bologna* een *completen* PETRONIUS bezat. CAPPONI verzekert hem, dat dit zoo is, en dat de zaak sedert lang wereldkundig is. 'Kan ik den PETRONIUS zien, mag ik hem onderzoeken?' - 'Voorzeker,' antwoordt CAPPONI, en hij brengt onzen Lubeckschen geleerde naar de kerk waar het *ligchaam van* ST. PETRONIUS rustte. MEIBOMIUS beet zich op de lippen, liet zijn rijtuig inspannen, en keerde ijlings naar huis.

Het blijspel van CIBBER: *Love's last shift*, werd door een Franschen vertaler betiteld: *La dernière chemise de l'Amour*. Een Fransch levensbeschrijver, van CONGREVE, hield zijn *Mourning Bride* voor eene *Morning Bride*, en vertaalde het *l'Epouse du matin*.

In een nieuwen Catalogus van werken, over de Natuurlijke Historie, door een Fransch Schrijver, vindt men de bekende *Essay on Irish Bulls* als zoodanig vermeld. Het bewijs, zoo het noodig ware, dat een Franschman de eigenaardige taal van SHAKSPEARE niet verstaan kan, blijkt uit een Franschen vertaler, die zich beroemd heeft den dichter *woordelijk* te hebben vertaald, omdat hij de omschrijvende vertaling van LE TOURNEUR niet kon goedkeuren. Hij vond in de beroemde rede van NORTHUMBERLAND, in den *Henry* IV

> Even such a man, so faint, so spiritless,
> So dull, so dead in look, so *woe-begone*.

en vertaalde: *Ainsi douleur-va-t'en*.

Een Fransch Schrijver vertaalde den Latijnschen titel van het geschrift van PHILO *den Jood, Omnis bonus liber est: ieder brave is vrij* door de woorden *Tout livre est bon*. 'Het was gelukkig voor hem,' zegt JORTIN, 'dat hij buiten het bereik der Inquisitie woonde, die dit voorzeker voor een ongepaste aanmerking op den *Index Expurgatorius* zou gehouden hebben'.

Een Engelsche vertaler gaf de Fransche woorden: 'Dieu *defend* l'adultère,' dus terug: 'God *defends* (verdedigt) adultery.' GUTHBRIE in zijne Vertaling van DU HALDE heeft '*the twenty-sixth day of the* NEW *moon*, de 26ste dag der *nieuwe* maan. Nu duurt de geheele maan niet langer dan acht en twintig dagen. De fout kwam door dat hij het woord *neuvième* voor betzelfde als *nouvelle* aan zag.

Onder de regering van KAREL DEN TWEEDE werd bij den titel des

Konings een nieuw bijvoegelijk naamwoord gevoegd, dat grooten aanstoot gaf, en allerlei spotternij uitlokte. Hij heette namelijk *our most religious King*. Wat ook de beteekenis van *religious* in het Latijn moge zijn (er werd namelijk mede gezinspeeld op de heiligheid en onschendbaarheid van zijn persoon) toch had het in de Engelsche taal eene beteekenis, die geenszins op den Koning toepasselijk was. Zijne gemeenzaamste hovelingen vroegen dan ook, wat de natie denken moest, als zij voor hem hoorde bidden als hunnen *allergodsdienstigsten Koning*.

Toen JOHNSON zijn Woordenboek zamenstelde schreef hij een briefje aan het *Gentlemans Magazine*, om naar de beteekenis van het woord *Curmudgeon* navraag te doen. Hij kreeg daarop voldoend antwoord, en berigtte, dat hij de opheldering te danken had aan een nameloozen briefschrijver, in dezer voege: '*Curmudgeon:* eene verbasterde uitspraak van *Coeur méchant*. Een onbekende Correspondent.' ASH nam in zijn woordenboek het artikel aldus over: 'Curmudgeon van het Fransche *coeur, onbekend:* en *méchant*, een *Correspondent*.'

De scherpzinnige BAYLE onderstelt dat MARCELLUS PALINGENIUS, die het gedicht schreef, getiteld: *Zodiacus*, twaalf boeken, ieder met den titel van een hemelteeken, naar deze omstandigheid den naam aannam van *Poeta stellatus*. Intusschen blijkt het, dat deze Schrijver een Italiaan was en geboortig van *Stellada*, een stad in het landschap van *Ferrara*. Waarschijnlijk is het, dat zijne geboorteplaats aanleiding gaf voor de keuze van den titel, die hij voor zijn gedicht plaatste. Intusschen is dit een voorbeeld, hoe schrandere gissing dikwijls door die schranderheid zelve tot dwaling kan vervallen, bij onwetendheid van het eigenlijke feit.

Op eene schilderij, *voorstellende een kind, hetwelk eene duif tegen een havik beschermd*.

Bescherm, aanvallig kind, uw meest geliefkoosd duifjen!
Ja, zoo gij 't kunt, beschut het vrij!
Maar ach, ik vrees of wel 't verjagen van den havik,
Aan 't bevend handtjen mooglijk zij.

Die duif zal sterven en dat minlijk wicht zal weenen!
Is dit het hun bestemde lot?
ô, Altijd moet iets droefs en bitters zich vermengen
Met 's levens hoogst en zoetst genot.

ô Denk het na: is zoo de hope niet en liefde,
Betreurd door elk, die 't aanzijn heeft?
Ach, daar zijn tranen voor elk oog: daar is een havik
Voor ieder duifjen dat er leeft!

Naar Miss F.L. LAUDON.
S.B.

Mengelingen.

Bertha Coppier[(1)]. Een verhaal.

IV. De keuze. (1569-1570.)

Door de terugkomst mijns vaders in zijne voorvaderlijke woning, had er eene groote verandering in het lot van mij en mijne zuster plaats. De Heer VAN KALSLAGEN gaf aan de abtdis zijn verlangen te kennen, dat mijn proefjaar eerst zou aanvangen na het huwelijk van AGNES, en dat ik zoo lang met deze ook weêr op het Hof zou verblijven. Hij scheen het voornemen te hebben, om tot het voorjaar van het volgende jaar in *Holland* te vertoeven, en vóór zijn vertrek naar den Prins, de verloving van AGNES met den Heer MARTINI te wenschen. *Kalslagen* werd, zoo als wij weldra bemerkten, de voorname plaats, waar de groote plannen, in het belang van ORANJE en de gewetensvrijheid, beraamd en overwogen werden.

Gedurende het jaar, dat mijn vader meestal op het kasteel en althans in zijn vaderland, tot omtrent de helft van het jaar 1570, doorbragt, was MAARTEN NIJEN een getrouw bezoeker onzer woning. Gewoonlijk vergezelde hij den Heer MARTINI, wanneer deze uit *Antwerpen* kwam, om eenigen tijd met AGNES door te brengen; maar soms ook keerde hij vroeger naar die stad terug, wanneer zijn ambt hem derwaarts riep. De Leuvensche student bleef onafgebroken op het Hof gehuisvest, en zijn gezelschap bragt niet weinig bij, om ons de lange winteravonden te veraangenamen,

(1) Vervolg van N°. 3.

dewijl hij rijk aan kundigheden was, en, hoe jong ook, reeds veel had gezien en ondervonden. Hij was een schoon, zeer vrolijk en wellevend jongeling, en ik merkte met leedwezen op, dat hij, hoe eerbiedig hij mij, die in geboorte ver boven hem verheven was, ook behandelde, zich vaak geweld aandeed, om den indruk, welken ik op hem gemaakt scheen te hebben, niet te doen blijken. Ik was, zoo als ik vroeger gezegd heb, luchtig van aard, en zou mij waarschijnlijk, al had ik honderd aanbidders te gelijk om mij zien zuchten, weinig om hunne versmachting bekreund hebben; maar de stille, eerbiedige liefde van dien jongeling pijnigde mij. Ik was hem innig genegen, en tusschen ons heerschte de grootste vertrouwelijkheid; slechts beminnen kon ik hem niet...., althans *toen* niet. MAARTEN alleen vervulde mijne gansche ziel, en ondanks de moeite, die ik aanwendde om dit te verbergen, was echter mijn hartstogt, want geen' anderen naam verdiende mijne liefde, weldra voor velen geen geheim meer, behalve voor mijnen vader. Steeds te druk bezig met staatszaken en gewigtige bemoeijingen, zag hij in mij slechts eene aanstaande non, zonder eenigzins te vermoeden, wat schier onder zijne oogen plaats vond. AGNES had mij mijne dwaze drift, zoo als zij zich, in aanmerking mijner bestemming, uitdrukte, vaak onder het oog gebragt. Maar, daar er tusschen MAARTEN en mij nooit eene stellige bekentenis of verklaring had plaats gehad, schoon wij beide van onze wederzijdsche genegenheid volkomen overtuigd waren, zoo beantwoordde ik die koele bestraffing gewoonlijk vrij bits, en ontkende ten stelligste alles, wat mij daaromtrent werd verweten. Meestal eindigde ik met AGNES voor te werpen, dat zij niet zusterlijk handelde, door mij hetzelfde geluk te misgunnen, hetwelk zij weldra zou genieten. Ik weet niet, hoelang de staat van spanning, waarin wij met elkander verkeerden, nog zou geduurd hebben, toen er op eens gebeurtenissen plaats grepen, waarvan de gevolgen op mijn lot den beslissendsten invloed gehad hebben.

Onder de personen, die met den Prins van Oranje, na het vertrek mijns vaders naar *Holland*, gebleven waren, behoorde JOSUA VAN ALVERINGEN. Van dezen gehaten man, die mij, hoever ook verwijderd, altijd den grootsten schrik inboezemde, zoodra ik zijn naam maar hoorde noemen, van dien woesten krijgsman, kreeg mijn vader voortdurend en onafgebroken tijding. Ik had opgemerkt, dat soms, wanneer mijn vader een brief van hem gelezen had, hij mij veelbeteekend aanzag, als had de inhoud betrekking op mij gehad. Daar mijn vader echter nooit een woord daarbij sprak, en zelfs niet eens scheen te merken, hoe ik huiverde, wanneer hij van zijn vriend VAN HOFWEGEN sprak, zoo

schreef ik eindelijk alles aan eene te ver gedrevene inbeelding toe, en lette op het laatst niet eens meer op, van wien mijn' vader brieven ontving; iets, dat ik vroeger zelden verzuimd had.

Eens op een' morgen, - het was in de maand Augustus, en MAARTEN was juist den vorigen avond met MARTINI naar *Braband* vertrokken, kwam AGNES mij zeggen, dat mijn vader mij oogenblikkelijk wenschte te spreken. Het gelaat mijner goede zuster was bleek, en verried eene zekere onrust, toen zij mij deze boodschap, welke anders op zich zelve niets vreemds bevatte, haastig en gejaagd mededeelde. Ik spoedde mij naar het vertrek mijns vaders, en daar ik de uitdrukking op het ontstelde gelaat van AGNES niet begreep, vroeg ik haar onder weg, of mijn vader eenige slechte tijding had ontvangen. Ik kreeg echter geen antwoord, maar toen zij de deur der kamer, waar mijn vader mij wachtte, opende, greep zij mijne hand, en fluisterde mij deelnemend toe:

'Wees bedaard, BERTHA! en.... verraad u niet!'

Meer had zij den tijd of wil niet, om te zeggen, want mijn vader, die mijne komst met ongeduld scheen te verbeiden, riep dadelijk, toen wij binnen traden:

'Kom, kom toch, BERTHA! en gij, AGNES! blijf mede,' vervolgde hij, toen hij zag, dat deze zich wilde verwijderen; 'uw goede raad kan uwe zuster welligt te pas komen.'

De Heer VAN KALSLAGEN zat voor eene tafel, overdekt met papieren, boeken en kaarten, welke voorwerpen van zijne drukke bezigheden en bemoeijingen voor de belangen des lands getuigden. Twee brieven hield hij in zijne linkerhand, terwijl hij ons met de regterhand wenkte, om over hem aan de tafel plaats te nemen. Ook zijn gelaat verried (iets zeldzaams) onrust en wrevel, en het duurde nog een geruimen tijd, eer het stilzwijgen, hetwelk mij zoo weinig goeds voorspelde, werd afgebroken. Eindelijk begon mijn vader dus, op eenen bedaarden en ernstigen toon:

'Ik hoor van uwe zuster, BERTHA! dat uw weêrzin tegen het kloosterleven, gedurende uw verblijf in de abtdij van *Rhijnsburg*, in plaats van verminderd, eer nog is toegenomen. Ik behoef u niet te zeggen, dat zulks mij diep leed doet. Schoon,' ging hij voort, '*Oranje* mij zijn vriend noemt, en hij en het vaderland in mij altoos een der ijverigste voorstanders van gewetensvrijheid en verdraagzaamheid zullen vinden, zoo ben ik echter niet minder gehecht aan het geloof mijner voorvaderen, al keur ik de schandelijke misbruiken af, welke in onze kerk heerschen, en al verfoei ik de middelen, welke worden aangewend, om andersdenkenden te dwingen, om, óf in het Catholieke geloof te volharden, óf, zoo zij reeds afgedwaald zijn, in den schoot onzer moederkerk

terug te keeren. Ik verberg het dus niet, dat ik sedert jaren niets vuriger gewenscht heb, dan mijne eene dochter gelukkig gehuwd, en mijne andere als bruid van CHRISTUS, zich geheel aan den Hemel te zien toewijden. Ik had gedacht, dat de meer vrije levenswijze, welke de edeldenkende, brave abtdis van *Rhijnsburg*, even als hare voorgangsters, aan hare juffers toestaat, uwen tegenzin, om de wereld en hare ijdele genoegens vaarwel te zeggen, overwonnen, en uw gemoed van lieverlede meer tot vroomheid gestemd zou hebben. De Hemel echter zij mijn getuige, vervolgde hij eerbiedig, dat ik van geen mijner kinderen onvoorwaardelijk zou willen vergen, wat in hunne oogen eene zware opoffering schijnen mogt, en, volgens hunne denkbeelden, alle aardsch geluk ten eenenmale zou verstoren en vernietigen. Ik heb dus,' en met deze woorden rigtte hij zich meer bijzonder tot mij, 'besloten, lieve BERTHA! u de keuze te geven....'

Mijn goede vader had naauwelijks deze woorden geuit, of ik sprong wild en driftig op, vloog naar hem toe, en nadat ik hem, niettegenstaande geene beweging van zijn kant mij het minste aanmoedigde, in de hevigste gemoedsbeweging om den hals was gevallen, en met kussen overladen had, schreeuwde ik luid uit:

'Keuze? beste vader! keuze? O! mijne keuze is al bepaald. Ik verkies de wereld en hare genoegens, boven een ellendig kloosterleven, waartoe God den mensch niet geschapen heeft. O, vader! ik dank u.' Ik dartelde en sprong door de kamer, maar op eens bedaarde ik ook weêr, toen ik den afkeurenden blik mijner zuster gewaar werd, en ik tevens zag, dat het aangezigt mijns vaders een ernstiger plooi dan immer had aangenomen; beschaamd en vol berouw over mijne onberadene handelwijze, ging ik weder op mijne plaats aan de tafel zitten.

'BERTHA,' hernam mijn vader plegtig, 'ik bid u, en, zoo dit niet genoeg is, ik beveel u, laat mij uitspreken. Niets zal mij aangenamer zijn, dan u later te hooren erkennen, dat ik uw welzijn en geluk beoogd heb. Ik heb,' dus hervatte hij toen, 'besloten, u de keuze te geven tusschen het doen aanvangen van uw proefjaar, of tusschen een huwelijk, waartoe mij heden morgen de wenschelijkste voorslagen zijn gedaan.'

Een hoog rood kleurde mijne wangen, op het hooren dezer woorden. Ik dacht aan MAARTEN, die, zoo als ik u straks zeide, den vorigen avond vertrokken was; en een oogenblik zweefde mij het ongerijmde denkbeeld voor den geest, dat hij mijn vader zijne liefde jegens mij bekend had, en deze dus eene verbindtenis tusschen ons bedoelde. Helaas! hetgene mijn vader verder zeide, deed mij de bitterste teleurstelling ondervinden!

'Ik heb,' ging mijn vader voort, 'heden morgen twee brieven

ontvangen, den eenen van zijne Excellentie[1], den anderen van mijn vriend JOSUA VAN ALVERINGEN.'

Ik onderdrukte ter naauwernood een gil, toen ik zoo geheel onverwachts dien gehaten naam hoorde noemen. Deze beweging werd door mijn vader niet opgemerkt, en hij vervolgde:

'De Prins van *Oranje* schrijft mij, dat mijne tegenwoordigheid te *Nijmegen* ten spoedigste vereischt wordt, om namens zijne Excellentie, en te gelijk met de Staten van *Holland*, de koninklijke bruid, ANNA van *Oostenrijk*, te begroeten. Van daar begeef ik mij naar *Spiers*, waar ORANJE zich thans ophoudt, en ik weet niet, wanneer de Heere het mij wederom toe zal staan, eenigen tijd in huisselijk geluk door te brengen. Voor mijne afreize wenschte ik echter gaarne omtrent uw beider lot, met eenige meerdere zekerheid, dan voor twee jaren het geval was, de noodige, ja, bepaalde schikkingen te maken. Ik heb reeds een brief aan de abtdis geschreven, om haar op nieuw vergunning tot uw verblijf te *Rhijnsburg* te verzoeken, en ik zou haar tevens gevraagd hebben, uw proefjaar, waarde BERTHA! nu te doen aanvangen, opdat AGNES het laatste jaar voor haar huwelijk, hetwelk ik tegen den volgenden zomer bepaald heb, nog met u zou kunnen zijn. Maar een brief van den Heer VAN HOFWEGEN heeft mij tot andere gedachten gebragt, en tevens aangespoord, u een voorstel te doen, hetwelk ik niet twijfel, of het zal door u met gretigheid en dankbaar worden aangenomen.'

Ik kan u verklaren, kinderen! dat ik beefde en sidderde, toen ik deze laatste woorden hoorde. Geen voorgevoel van iets akeligs te zullen vernemen, was het meer, neen, zekerheid, vrees-selijke zekerheid van een schrikkelijk ongeluk, dat mij boven het hoofd hing, vervulde mijne geprangde ziel. Geen twijfel bleef mij meer over. De Heer VAN HOFWEGEN had mijn vader om mijne hand gevraagd. Ik gevoelde reeds, dat tranen in mijne oogen welden; mijne zuster greep deelnemend mijne hand, als of zij wist, dat ik kracht noodig zou hebben, bij het hooren der verpletterende tijding; maar mijn vader, die niets van dit alles gemerkt had, ging bedaard voort:

'Gij herinnert u, BERTHA, hoe de Heer JOSUA voor twee jaren, toen gij nog maar een kind waart, zijn oog op u liet vallen, en mij ontijdig uitnoodigde, u aan hem ter vrouw te geven. Gij weet, dat ik toen, zonder echter daardoor uwe kinderachtige handelwijze jegens hem in het minste goed te keuren, zijn verzoek afsloeg. Ik had toen nog hoop, u eenmaal smaak in het nonnenleven te zien krijgen, en bovendien, hij had u nog slechts een-

(1) Den Prins van *Oranje*.

maal gezien, en het oogenblik was niet geschikt, om iets gewigtigs te beslissen. Nu echter herinnert VAN ALVERINGEN mij de belofte, welke ik toenmaals deed, van later ook zijn verzoek in overweging te nemen, en hij vraagt, ja bidt mij ernstig, hem uwe hand te schenken, indien ik althans nog geene andere keuze voor u gedaan heb, of stellig voornemens blijf, u voor de kerk te bestemmen.'

Ik snikte nu hoorbaar; ik wilde spreken, schoon mijne zuster mij door het drukken mijner hand te kennen gaf, dat ik mijn vader moest laten uitspreken, maar al had hij dit gedaan; ach! ik had toch geen woord kunnen uitbrengen; ik was van aandoeningen overstelpt, mijn gemoed was vol, en mijn boezem hijgde te vergeefs naar lucht. Mijn vader hield eenige oogenblikken op. Hij was een streng man, maar tevens liefderijk en nooit hardvochtig. Het scheen, dat mijn toestand hem het harte week maakte; want, nadat ik door een hevigen tranenvloed mijne borst lucht verschaft had, en ik een weinig bedaarder was geworden, vervolgde de Heer VAN KALSLAGEN op een toon, waaraan men merken kon, dat hij zijn opwellend gevoel met moeite bedwong:

'BERTHA! waarde dochter! uwe keuze is vrij. Gij behoeft den Heer VAN HOFWEGEN niet tot man te nemen, maar in deze troebele tijden ben ik, als vader, verpligt, het lot mijner kinderen te verzekeren, en ik zie mij dus genoodzaakt uwe keuze te beperken, tusschen het klooster, of een huwelijk met JOSUA.'

'Het klooster dan, het klooster!' schreeuwde ik nu schier wanhopig en in vertwijfeling uit; 'duizendmaal liever het klooster, dan trouwen met dien woestaard, met dien gehaten krijgsman.'

'BERTHA,' hernam mijn vader, die nu zijne bedaardheid en zijnen ernst geheel terug had bekomen, toen hij zag, dat mijne smart in drift begon over te gaan; 'BERTHA, gij doet den Heer VAN HOFWEGEN onregt. Hij is, schoon zijn uitzigt en aard wel wat woest is, en hij in den oorlog vele der beschaafde manieren van een edelman verloor; hij is, zeg ik, een braaf krijgsman en een trouw dienaar van ORANJE en van zijn vaderland. Hij is bovendien mijn vriend, en in staat, om u tegen alle onregt en beleediging te beschermen, wanneer hij eens uw wettige echtgenoot is.'

'Vader! vader!' riep ik nogmaals uit, 'spreek niet van echtgenoot! o, ik bid u nu, laat mij in het klooster gaan. Ik zal u voor die weldaad eeuwig dankbaar zijn!'

'Ik begrijp uwen afkeer niet,' zeide mijn vader, terwijl hij mijne zuster vragend aanzag; 'gij hebt den Heer JOSUA slechts eenmaal gezien; andere edellieden kent gij niet, uw hart is dus nog vrij.....'

‘Mijn hart vrij?’ viel ik hier haastig in; mijn hart vrij? En als dit niet....’

AGNES liet mij den tijd niet om uit te spreken. Zij zag, dat ik mij ging verraden, en zij berekende, dat, daar mijn vader waarschijnlijk nimmer mijne liefde voor MAARTEN zou billijken, eene bekentenis daarvan, vooral nu, hem in de hevigste woede zou brengen. Zij stond dus op, en zeide, met eene gebiedende stem:

‘Stil, zuster! stil. Bedenk, dat u hart vrij *moet* zijn, want, zoo als onze waarde vader te regt zegt, gij kent buiten den Heer MARTINI, en de twee gehuwde Heeren VAN SWIETHEN, die soms hier en in de abtdij overnacht hebben, geen' edelman, en uw hart *is* dus vrij. Vader!’ vervolgde zij snel, om mij den tijd niet te laten, hier iets ongepast op te antwoorden, ‘vergun aan BERTHA, om haar proefjaar eerst in den volgenden zomer te doen aanvangen, indien zij althans tegen dien tijd haren weêrzin in eene verbindtenis met VAN ALVERINGEN niet overwonnen heeft. De Heer VAN HOFWEGEN zal met deze schikking zeker te vreden zijn, en onze bruiloften kunnen dan te gelijk plaats hebben.’

Ik gevoelde, dat er tijd gewonnen was, en terwijl ik naar mijnen vader toetrad, en hem met een smeekenden blik bij de hand vatte, voegde ik mijne bede bij die mijner zuster. De edele man gaf toe, en wij vertrokken nog dien zelfden avond, na een teeder afscheid van onzen vader genomen te hebben, naar *Rhijnsburg*, begeleid van den Leuvenschen student, die, gedurende de afwezendheid van den Heer VAN KALSLAGEN zijne belangen in *Holland* zou waarnemen en op het hof verblijven.

II. De vlugt. (1570-1572).

Ons verblijf te *Rhijnsburg* tot in Julij van het volgende jaar, leverde weinig belangrijks op. Behalve eenige bezoeken van den Leuvenschen student, wanneer deze ons brieven van den Heer VAN KALSLAGEN bragt, bij welke gelegenheid hij vaak met Pater GRATIANUS in de hevigste redetwisten geraakte, over verschillende punten van geloof, kan ik mij schier niets merkwaardigs van dien laatsten rustigen tijd mijner jeugd herinneren. Ik was altoos stil en gelaten; en ik leverde in allen deele een in het oog loopend verschil op, met wat ik vroeger was geweest. In mijne demoedige houding, in mijne bleeke en treurige gelaatstrekken, waarop vaak de sporen van menigen stillen traan nog zigtbaar waren, zou

niemand ligt de vrolijke, dartele, en onnadenkende BERTHA van voor eenige jaren herkend hebben. Zelden of nooit sprak mijne zuster, die wist, hoe mij zulks hinderen moest, van de nadering van mijn proefjaar, of van de mogelijkheid, dat ik tot een huwelijk met den Heer VAN HOFWEGEN zou kunnen besluiten. Ach! dit laatste was zij overtuigd, dat met mijne toestemming nooit gebeuren zou. O! hoe had zij ook de jammeren kunnen voorzien, welke mij nog boven het hoofd hingen, en welke eindelijk al mijne vastberadenheid nog eens omverwerpen en mij in het ongeluk zouden storten! - Doch, laat mij niet vooruitloopen. - Het was op een der eerste dagen van Julij, in het jaar 1571, dat wij op het alleronverwachtst den Leuvenschen student voor ons zagen. Ik zeg onverwacht: want eerst den vorigen avond was hij van *Rhijnsburg* vertrokken, met het plan, om, wegens eene kleine reize in het belang mijns vaders, voor een paar weken afwezend te blijven. ADRIAAN was bleek en ontsteld, toen hij binnentrad, en op zijn schoon gelaat was het duidelijk zigtbaar, dat hij verlegen was, om een gesprek met ons aan te vangen: hij wist, dat hij voor eene van beide niets goeds had mede te deelen.

'Jonkvrouw AGNES, dus begon hij, ik was juist voornemens naar *Amsterdam* te vertrekken, toen ik een brief van uw vader ontving, met berigten, welke mijn vertrek moesten vertragen, tot ik u van dezelve kennis had gegeven. De Heer VAN KALSLAGEN schrijft mij, dat hij dezen geheelen zomer nog niet naar *Holland* kan overkomen; schrik niet,' ging hij haastig voort, toen hij mijne zuster zag verbleeken; 'uw huwelijk zal niet te min voltrokken worden. Het is juist daarop, dat het schrijven van uwen edelen vader in de eerste plaats betrekking heeft. De Heer MARTINI zal in het begin der volgende maand hier zijn, vergezeld van MAARTEN NIJEN, die den Heer VAN KALSLAGEN bij de trouwplegtigheid, en verder in alles zal vertegenwoordigen. Het gevolg hiervan is,' en bij deze woorden rigtte hij zijn oog op mij, terwijl de deelnemende jongeling al wat hij verder zeide, eenigzins aarzelend uitsprak, 'het gevolg hiervan voor uwe zuster is, dat zij van dien tijd af alleen in *Rhijnsburg* zal moeten verblijven, daar de Heer MARTINI te *Antwerpen* woont, en....'

'En,' viel ik hier in, 'heeft mijn vader u niets meer gemeld? niets omtrent mij? moet ik....?

'Edele Jonkvrouw,' vervolgde ADRIAAN ernstig, 'ik heb het aangenaamste gedeelte van mijn' pligt volbragt, hoe veel onaangenaams daarin ook voor u gelegen mogt zijn, maar de scheiding van uwe zuster moest toch eens plaats hebben.'

'En kan ik dan mijne zuster niet naar *Antwerpen* volgen, zoolang mijn vader uitlandig blijft, of is mijn lot besloten, en

moet ik den sluijer aannemen, om een grooter ongeluk te vermijden?'

'Uw vader,' ging de jongeling, zonder bepaald op mijne uitroepingen te antwoorden, voort: 'heeft mij opgedragen, u bij het huwelijk uwer zuster, voor de laatste maal af te vragen, of gij uwe hand aan den Heer VAN ALVERINGEN wilt schenken, in dat geval moogt gij u van dal tijdstip af, als zijne verloofde beschouwen, terwijl mij mede.... volmagt gegeven is, alsdan.... de ringen te wisselen, en.....'

'Geen ring van JOSUA zal ooit mijne hand bezoedelen,' schreeuwde ik uit, 'en van mij zal hij nimmer een blijk ontvangen, dat het denkbeeld van zijne vrouw te worden, mij ooit dragelijk heeft kunnen voorkomen. ADRIAAN, ADRIAAN, hoe hebt gij zoo iets van mij kunnen denken?'

'Jonkvrouw BERTHA,' hernam hij verwijtend, 'ik doe mijnen pligt, en breng u de boodschap van den Heer VAN KALSLAGEN getrouw over. Zoo gij mogt blijven weigeren, om een huwelijk met den Heer VAN HOFWEGEN aan te gaan, blijft u deze abtdij tot bestemmingsoord over, en ik zal dan, mede ingevolge den uitdrukkelijken wil uws vaders, genoodzaakt zijn, aan de abtdis te verzoeken, uw proefjaar, onmiddellijk na het vertrek uwer zuster, te doen aanvangen.'

'Schrijf aan mijn vader,' riep ik nu driftig en ten hoogste verbolgen uit, 'dat ik mijn proeftijd morgen zal beginnen; maar voeg er bij, dat mijn hart niet vrij is, zoo als hij meent; dat hij mij voor altoos ongelukkig maakt, door mij geene andere keuze te geven, dan den sluijer of eene verbindtenis met iemand, dien ik haat; zeg hem eindelijk dat ik MAARTEN NIJEN....'

'Houd op, BERTHA!' riep nu AGNES.

Maar ik hoorde haar niet, en ik gilde schier uil:

'Zeg hem, dat ik MAARTEN NIJEN bemin, en nooit iemand anders beminnen zal; dat hij mij evenzeer bemint, en mijn vader dus twee menschen te gelijk in het ongeluk stort.'

Ik viel afgemat op eenen stoel neder, toen ik mijne laatste krachten aan deze onverwachte verklaring verspild had, en ik weende bitterlijk. ADRIAAN, schoon, even als AGNES, diep met mij bewogen, verloor zijne bedaardheid niet, en toen de bron mijner tranen weêr voor eenige oogenblikken opgedroogd scheen, nam hij het gesprek weder op, en zeide:

'Edele Jonkvrouw, gij hebt, volgens uws vaders stellige bepaling, tijd, om u te bedenken, tot den trouwdag uwer zuster, dus nog ruim eene maand, en vóór dien tijd zal ik mij onthouden den Heer VAN KALSLAGEN iets omtrent uw besluit te melden. Want hij wil de tijding ontvangen, dat gij, of toestemt in het u voor-

gestelde huwelijk, of dat gij uw proefjaar zijt ingetreden. Wat gij van uwe.... genegenheid voor.... MAARTEN gezegd heb,' vervolgde hij zuchtend, 'o! maak er staat op, dat uw vader daarvan door mij nooit iets zal vernemen. Het zou hem te veel smarten, zoo hij wist dat gij uw hart geschonken had aan iemand...., die geen edelman was. Ook van de liefde van NIJEN voor u, zal hij niets van mij hooren. MAARTEN had mij verzekerd, dat hij u zijnen hartstogt nooit bekend had....'

'Dat heeft hij ook niet. Neen! Maar ik weet het, hoe lief hij mij heeft, en ach! die bewustheid alleen kan mij nog eenige vreugde schenken.'

ADRIAAN sidderde. En toen ik naderhand nadacht, hoe onbedachtzaam ik gesproken had, verweet ik mij tevens, dat ik door deze plotselinge bekentenis, zoo wreed en zoo hard voor hem geweest was, die met zooveel moeite een gevoel bedwong, van het welk niemand beter, dan ik, de kracht kon beseffen. O, ik beklaagde hem diep, en het speet mij, dat ik in geen geval iets tot zijn geluk kon aanwenden.

Ons gesprek had weldra een einde genomen, en nadat de jongeling vertrokken was, spoedde AGNES zich naar de abtdis en ik mij naar mijne cel, waar ik mij in eenzaamheid geheel aan mijne smart kon overgeven. Ruim veertien dagen nadat ADRIAAN ons de laatste beschikkingen van mijn vader had medegedeeld, kwamen de Heer MARTINI en MAARTEN NIJEN op *Kalslagen* aan, alwaar ook juist daags te voren de Leuvensche student was teruggekeerd. Wij ontvingen door dezen het berigt hunner aankomst, en tevens de tijding, dat de heer MARTINI zeer spoedig in de abtdij zou komen, om zijne geliefde bruid te zien, en met de abtdis de noodige bepalingen omtrent het op handen zijnde huwelijk te maken. Het zal niet noodig zijn, u omstandig mede te deelen, wat de trouwplegtigheid voorafging of vergezelde. Volgens het verlangen mijns vaders moest alles met den minsten omslag plaats hebben, en te vens niets verzuimd worden, om het sluiten der verbindtenis zooveel mogelijk te verhaasten. Alles ging dus spoedig, maar geregeld in zijn werk, en nog vóór het einde der maand was AGNES de gelukkige vrouw van den man harer keuze, en door wien zig nog, na zoovele jaren, even vurig bemind wordt. Pater GRATIANUS zegende het jonge paar voor het altaar in, en sprak eenen wensch uit, welke ik geloof dat schoon zal geweest zijn, maar waarvan ik niets verstond, terwijl hij in het latijn opgedreund werd. Ook ADRIAAN hield bij dezelfde gelegenheid een aanspraak in de moedertaal, en hij sprak met zooveel warmte en gevoel, en met zulk eenen ernst en nadruk, dat alle aanwezigen over zijne woorden diep waren aangedaan, en zijne welsprekendheid

ten hoogste roemden. Alleen Pater GRATIANUS beweerde stijf en sterk, dat de geheele rede eigenlijk niets anders dan eene ellendige kettersche preek geweest was, en dat men bejammeren moest, dat zulk eene heiligschennis straffeloos in de abtdij gedoogd was geworden. Hij zeide zulks echter eerst later, in het vertrouwen; want ik geloof, dat het misschien de eerste keer van zijn leven was, dat hij zich immer, zelfs zijdelings, met minder eerbied over de kloostertucht der Edele vrouw van *Rhijnsburg* had uitgelaten. Maar leverde het huwelijk mijner zuster op zich zelf niets bijzonders op, voor mij waren die dagen dubbel belangrijk; mij zullen die weinige dagen van een ongestoord, maar van een ongeoorloofd geluk, nooit uit het geheugen gaan. De tallooze bezorgingen, welke AGNES nog vóór haar huwelijk, en ter voorbereiding van haar naderend vertrek uit *Holland*, te volvoeren had, veroorzaakten dikwerf, dat zij bijna geheele dagen op het hof doorbragt, waar ik haar dan meestal vergezelde. Maar dáár zijnde, werden bezorgingen en voorbereidingen vaak door de gelieven vergeten, en zaten zij soms uren lang in langdurige gesprekken verdiept, hunne plannen te maken voor de toekomst. Het was natuurlijk, dat ik weinig gestemd was, op den duur oog- of oorgetuige van iets te zijn, hetwelk mij het ongelukkige van mijn toestand zoo duidelijk voorschilderde, en, hoezeer ik ook aan mijne zuster gehecht was, in sommige oogenblikken van wrevel en smart, mijn hart met nijd en afgunst vervulde. Ik verkoos dan veelal zoo lang in den tuin of het park, zoo als het heette, te gaan wandelen, en mij de dagen mijner kindschheid voor den geest te roepen. Ach! nimmer betreurde ik het sterker dan toen, geene moeder meer te hebben, want ik geloofde vast, dat, wanneer deze nog geleefd had, het mij ook niet aan eene krachtige voorspraak bij mijn' vader, en althans aan liefdevollen troost zou ontbroken hebben. Het was op een dezer eenzame wandelingen, dat MAARTEN, die, terwijl ADRIAAN zijne gewone drukke briefwisseling voortzette, of in zijne studiën verdiept was, mede eenige verstrooijing of afleiding zocht, mij onverwacht te gemoet kwam: ik was juist bezig met de tranen af te droogen, welke de gedachte aan mijne naderende lotbestemming in groote menigte uit mijne oogen geperst had. Verlang niet, kinderen! dat ik u omstandig mededeele, welke gesprekken de gevolgen dier ontmoeting geweest zijn. Ik gevoel te zeer, dat het mij aan de noodige kracht ontbreken zou, wanneer ik u *alles* verhalen wilde wat er in dat uur tusschen mij en den jongeling, voor wien mijn hart klopte, voorviel. Toen ik laat in den morgen het huis weder binnentrad, hadden wij ons eene eeuwige, onverbreekbare liefde en trouw gezworen, zonder in onze zalige verrukking de

onoverkomelijke zwarigheden en beletselen te wegen, welke eene verbindtenis tusschen ons schier ondenkbaar maakten; en zonder de onheilen te berekenen, welke het voedsel geven aan onze teedere gevoelens voor ons na zich zou kunnen slepen. Toen ik den daarop volgenden nacht rusteloos op mijne legerstede nederlag, toen, ja, toen zag ik het onberadene mijner handelwijze, het dwaze mijner bekentenis, het hopelooze onzer verwachtingen wel in, maar toen was het te laat. Mijn hartstogt had mij medegesleept, en toch, toch gevoelde ik mij gelukkig! Ik was zoolang aan de bitterste teleurstellingen en kwellingen gewoon geweest, dat het bloote denkbeeld van bemind te worden, mij, bij wijlen, het vroegere leed, en al wat mij nog boven het hoofd hing, ten eenenmale deed vergeten!

Van dien dag af tot op het vertrek mijner zuster, die met haren echtgenoot, twee dagen na het huwelijk, afreisde, zagen wij elkander dagelijks, hetzij op *Kalslagen*, hetzij in den tuin van de abtdij, wanneer hij MARTINI herwaarts vergezelde. MAARTEN troostte mij door de plegtige verzekering, dat hij zoo spoedig mogelijk mijn vader persoonlijk alles zou bekend maken, en hij wanhoopte niet geheel, om den Heer VAN KALSLAGEN tot de vervulling zijner dierbaarste wenschen te zullen overhalen. Hij verklaarde mij tevens, dat de Prins van *Oranje* hem zeer genegen was, en niet nalaten zou zijne getrouwe diensten eenmaal, en welligt spoedig luisterrijk te beloonen, en hem zou dan niets ontbreken, dan dat hij van geene adelijke geboorte was. Ik gaf hem hierop onbewimpeld te kennen, dat dit alleen genoeg was, om mijnen vader nooit in eene verbindtenis tusschen ons te doen toestemmen, en ik hield hem met tranen in de oogen voor, dat in alle geval mijn proefjaar nu binnen weinige dagen zou moeten aanvangen. Maar MAARTEN was de man niet, om zich door mijne tegenwerpingen te laten afschrikken. Schoon een oogenblik schijnbaar besluiteloos, zeide hij echter spoedig en met ernst, dat het gemis van een titel hem des te meer zou aanvuren, om zich ook dien waardig te maken, en hij bezwoer mij plegtig, geenen moed te verliezen, terwijl, zoolang mijn proefjaar duurde, en ik den sluijer nog niet voor altoos had aangenomen, ons niets onmogelijk was. Wij kwamen overeen, dat ADRIAAN, die waarschijnlijk meestentijds op het hof verblijven zou, mij van tijd tot tijd berigt van hem zou geven, en ik kon niet minder dan ook hem beloven, dat het aan geen antwoord van mijne zijde zou ontbreken.

Van AGNES nam ik een hartroerend afscheid, terwijl het droevige van dien stond nog vermeerderd werd door de gedwongene houding, welke ik in het bijzijn van den Heer MARTINI en de abtdis met hare juffers, bij mijn afscheid van MAARTEN moest aannemen,

Want als vertegenwoordiger mijns vaders, had deze beloofd het jonge paar naar *Antwerpen* te zullen vergezellen. Zoo moest mij de scheiding dubbel zwaar vallen. Toen AGNES mij den laatsten kus gegeven had, en MAARTEN mij een laatst vaarwel had toegeknikt, viel ik in zwijm in de armen abtdis. Naar mijne cel gedragen, bragt ik daar verscheidene dagen in geween en gejammer door. Toen deze storm weder een weinig bedaard was en eene stille wanhoop mijne hevige aandoeningen vervangen had, trad de abtdis eens op eenen avond bij mij binnen, en nadat zij mij deelnemend gevraagd had, of ik bereid was, en vooral of ik kracht genoeg had, om haar eenige oogenblikken aandachtig aan te hooren, sprak de achtenswaardige en liefdevolle vrouw mij in dezer voege aan:

BERTHA!' zeide zij, 'ik weet *alles*. Ik weet, dat uw edele vader u eerst voor het kloosterleven bestemd had, en dat hij later, toen hem uw afkeer daarvan gebleken is, u de keuze heeft gelaten, om óf den sluijer aan te nemen, óf uwe hand te geven aan een edelman, die zijn bijzondere vriend is, en met wien hij meent, dat gij, even als uwe zuster met haren echtgenoot, eens het reinste huwelijksgeluk zoudt kunnen smaken.'

'Mevrouw!' viel ik hier in, maar zij liet mij niet uitspreken, en ging bedaard voort:

'Stil, BERTHA! ik heb u gezegd, ik weet *alles*. Ik weet,' en bij deze woorden verhief zich hare stem, 'dat gij den man haat, wien uw vader u heeft aangeboden, maar ik weet ook, dat die haat meer dan eene reden heeft, en vooral veroorzaakt wordt, door dat gij een anderen bemint, en dat wel....'

'Mevrouw!' riep ik nogmaals, maar zij stoorde zich aan mijne poging tot spreken niet, en vervolgde:

'....Met MAARTEN NIJEN, een man, wien ik zou kunnen hoogachten, en voor wien ik, ter liefde voor u, alles zou willen aanwenden, om uwen vader tot andere gedachten te brengen, indien hij niet....,' zij aarzelde om het woord uit te spreken, '....indien hij niet een *ketter* ware.'

'Hoe weet gij,' vroeg ik nu haastig, 'dat dit zoo is? en al ware hij, wat door de geloovigen een ketter genoemd wordt, maken zijne gevoelens hem dan minder edel en....'

'Kind! kind!' sprak nu de abtdis bestraffend, 'het grieft mij, dat uw hartstogt u omtrent de ongelukkige gevoelens, welke NIJEN aankleeft, zoo verblind maakt, dat gij hem zelfs nog durft verdedigen; maar zeg mij,' vroeg zij verder, 'hoe hebt gij immer hoop kunnen voeden, dat uw vader in eene verbindtenis zou willen toestemmen, met een' man, die, schoon hij zijn staatkundige vriend zij, echter niet even goed katholiek is, als hij zelf en bovendien geen edelman?'

Ik beken het, deze vraag maakte mij verlegen. Het verschil van geloof was eene hinderpaal, welke noch in MAARTEN, noch in mij was opgekomen, althans wij hadden er niet over gesproken. Ik wist dus niet, wat ik hier tegen in zou brengen, en een vloed van tranen was mijn eenigste antwoord.

'BERTHA,' hervatte nu de abtdis, 'ik ben hier bij u gekomen, om te zien, of ik tot uw geluk iets kan bijdragen. Ik denk niet bekrompen genoeg, om met genoegen te zien, dat gij tegen uw zin, ja met stelligen afkeer, de wereld en hare zoogenaamde genietingen zoudt afzweren. Minder gaarne nog zou ik u de vrouw zien worden van eenen man, wien gij geene liefde moogt schenken, en met wien gij, volgens mijne overtuiging, dus ook geen aardsch geluk zoudt kunnen smaken. Ik heb dus besloten, uw vader, op wien ik ten allen tijde veel invloed gehad heb, in dien zin te schrijven, en eene laatste poging aan te wenden, om hem van zijn vast besluit af te brengen. Maar ik wil meer. Ik wil ook uwen vader van MAARTEN spreken. Ik wil hem zelfs voorslaan dezen zijn jongste dochter niet te weigeren, wanneer hij toont, haar in allen deele waardig te zijn, al stroomt er dan ook geen adellijk bloed door zijne aderen. Maar, BERTHA! ik doe dezen stap niet dan op ééne voorwaarde.....'

'En deze voorwaarde is?' riep ik driftig uit, terwijl ik de edele vrouw bij hare beide handen greep.

'Deze voorwaarde is,' antwoordde zij, 'dat gij uw' vader een Catholieken schoonzoon aanbiedt, en zoo uw vader dan nog bij zijn voornemen blijft volharden, en ook mijne raadgevingen in den wind slaat, dat gij dan ook geen oogenblik aarzelt, dadelijk uwe keuze te doen.'

Ik wilde spreken, maar de abtdis belette het mij, en zeide:

'Gij hebt mij begrepen. MAARTEN wankelt misschien nog, en, schoon wankelen al zonde genoeg is, zoo zal hij misschien, vooral door uw toedoen, nog wel in den schoot der eenig zaligmakende kerk terug te brengen zijn. Span daartoe dus al uwe krachten in, schoon ik niet geloof, dat de door u gekozen vertrouweling u daarin van veel dienst zal zijn. Want die overigens zoo beminnelijke en kundige ADRIAAN is een volslagen ketter. Ik raad u dus dezen jongeling daaromtrent niet in het geheim te nemen, en hem zelfs zooveel mogelijk te vermijden, opdat hij ook uw geloof door zijne listige welsprekendheid niet ondermijne. Ik zal overigens binnen kort uw proefjaar doen aanvangen, waardoor gij u toch nog tot niets stelligs verbindt, maar waardoor gij leeren kunt uw gemoed tot die kalmte en gelatenheid te stemmen, welke gij in uwen toestand zoo zeer noodig hebt.'

Nadat zij deze woorden gezegd had, kuste zij mij hartelijk,

en herhaalde malen, en verliet daarop spoedig mijne cel. Hier had ik gelegenheid, het gesprokene op mijn gemak te overdenken, en een plan te maken voor mijne volgende handelingen. Zoo als te begrijpen is, duurde het niet lang, of ik verzamelde al mijne gedachten, en zette mij neder om MAARTEN alles wat er op *Rhijnsburg*, na zijn vertrek, was voorgevallen, omstandig mede te deelem. Het was duidelijk, dat de abtdis niet aan mijn vader schrijven zou, vóór dat er van NIJEN antwoord was gekomen, en zij omtrent zijne godsdienstige denkwijze gerustheid voor haar gemoed bekomen had. Ik bezwoer MAARTEN dus bij al wat heilig was, maar meest bij onze liefde, mij niet lang naar zijn besluit te laten zuchten, en ik verzuimde ook niet, alle drangredenen bij te brengen, ten einde hem in het geloof zijner voorvaderen te doen volharden, dewijl ik geen anderen uitweg zag, om welligt nog eens te zamen gelukkig te kunnen zijn. Ik achtte het onnoodig, ADRIAAN met den inhoud van mijnen brief bekend te maken, en vergenoegde mij met hem te zeggen, dat het met de volkomene toestemming der Edele vrouwe van *Rhijnsburg* was, dat ik aan zijnen vriend geschreven had; want ik wist maar al te wel, dat hij, zonder zulk eene plegtige verzekering, mijn verzoek om den brief te verzenden, niet zou hebben ingewilligd. De jongeling werd beurtelings rood en bleek, toen ik hem het geschrift overreikte, en hem bad, het toch zoo spoedig mogelijk te bezorgen. Arme jongeling! ik bekende hem immers toen, voor wien mijn hart klopte, en schoon hij zulks zeker al voor lang wist, zoo moest mijne handelwijze hem toch diep treffen. En echter met welk eene zelfsopoffering heeft hij steeds alles aangewend, om ons tot elkander te brengen! O ADRIAAN! uw edel karakter kan door mij nooit genoeg naar waarde geschat worden; en immer, immer zal ik u danken, voor hetgene gij voor ons gedaan hebt!

Mijn proefjaar,' vervolgde de oude vrouw, na haren echtgenoot eene wijl weemoedig aangestaard te hebben, 'nam nu weldra een aanvang, en ik beefde op het denkbeeld, dat, wanneer dit jaar ook eindelijk, even als zoovele anderen, voorbijgesneld zou zijn, mijn lot ook tevens beslist zou worden. Op het einde van elken dag, kwam het mij gestadig voor, als of de tijd nu veel rasser voorbij vloog, dan vroeger, en mij met haastige schreden het tijdstip der oplossing deed naderen. Zoo gingen dagen, weken, ja maanden voorbij, en ik ontving van MAARTEN geen het minste antwoord. Be abtdis had mij meermalen met deelneming gevraagd, waarom ik toch geene tijding ontving, maar ik moest immer weenende bekennen, dat het onbegrijpelijke stilzwijgen van NIJEN al mijne berekeningen te boven ging, en mijn hart met de somberste gewaarwordingen vervulde. Wanneer ik ADRIAAN raad-

pleegde, trachtte hij mij immer te troosten met de gedachte, dat het antwoord eindelijk toch wel komen zou. Maar ik werd eindelijk wanhopig, en ik verklaarde hem ten laatste nogmaals aan MAARTEN te willen schrijven; maar wat moest ik toen vernemen! na eenige aarzeling, en toen hij zag dat mijn besluit onwankelbaar vast stond, bekende hij mij; dat MAARTEN niet in *Antwerpen* was, en dat hij met geene zekerheid wist, waar zijn vriend zich thans ophield, zoodat ik van mijn voornemen, mijn eenig redmiddel, zoo als ik dacht, wel af moest zien. De tegenwoordige verblijfplaats mijns vaders was mede niet aan ADRIAAN bekend, en hij maakte daaruit op, dat wij, gedurende den winter, den Heer VAN KALSLAGEN waarschijnlijk in *Holland* te verwachten hadden, dewijl hij anders wel eene plaats zou hebhen opgegeven, waar hem tijdingen uit het vaderland bezorgd konden worden. Maar ach! het voorjaar kwam aan, de meibloempjes werden geplukt, en alles was nog in denzelfden toestand! De tijd mijner inwijding was nabij. Ziet, kinderen! toen werd ik bijna radeloos. Eene weigering van MAARTEN, om aan mijne bede te voldoen, en dus de terugslooting mijner liefde, of wel, een stellig bevel van mijnem vader, zou ik mogelijk kunnen verdragen; maar die bange, die nare onzekerheid, maakte mij, zeg ik u, radeloos. Soms liep ik woest en wild lagchende en dartelende door de gangen en tuinen der abtdij, dan weêr zat ik dagen in stomme vertwijfeling in mijne eenzame cel.

Be edele vrouw van *Rhijnsburg* en alle bewoners van dit trotsche kloostergebouw, verkeerden bovendien sedert eenigen tijd in de grootste ongerustheid. Donkere wolken schenen zich, zoo als de kapellaan het menigmalen uitdrukte, over den hemel der Christenheid zamen te pakken, en of geen hunner boven de abtdij zou losbarsten, wie kon zulks verzekeren? Van alle kanten kwamen er berigten in, dat, sedert het bekend was geworden, dat de zachtzinnige en zwakke hertog VAN MEDINA-COELI in aantogt was, om den wreeden ALVA in het beheer dezer landen te vervangen, de door laatstgemelden verstrooide en onderdrukte zoogenaamde *wilde Geuzen* het hoofd weêr hadden beginnen op te steken, en overal het land, maar vooral kerken en kloosters met verwoesting bedreigden. Wel telden de edellieden, die soms in de abtdij voor eenige dagen gastvrijheid genoten, al die geruchten niet veel, maar, na de stoute vermeestering van den *Briel* door de *Watergeuzen*, die nog zooveel gematigder waren dan de gemelde woeste gewapende benden, die het land afliepen, zonder eigenlijk iemand als heer te erkennen; na den overgang van *Vlissingen* en *Veere* en andere steden, werden ook hunne gelaatstrekken somberder, en de meesten verlieten ons weldra, om elk

naar omstandigheden zijne verdere handelingen in te rigten, zoodat de abtdij weldra ten prooi werd gelaten aan elken aanval, welken zij, die in deze tijden van verwarring en onrust, niets ontzagen, en slechts op plundering en roof belust waren, tegen haar zouden willen ondernemen. Zoo stonden de zaken, toen, op een' der laatste dagen van Junij (1572), ADRIAAN zich reeds zeer vroeg in den morgen aan de abtdij aanmeldde. Hij vroeg niet naar mij, maar naar de abtdis. Daar ik echter niets ongewoons vermoedde, ging ik hem in den gang te gemoet, zonder den schijn te hebben van iets omtrent zijne komst te weten, doch werkelijk om hem aldus gelegenheid te geven, mij de reden van zijn vroegtijdig bezoek te kunnen openleggen. Hij zag mij veelbeteekenend aan, maar zeide niets, toen hij mij in het voorbijgaan eerbiedig groette. Ik voorspelde mij niets goeds van de ernstige uitdrukking op zijn schoon en edel gelaat verspreid, en keerde mij haastig om, ten einde mijn ongeduld te bevredigen, maar het was te laat. Eene deur werd opengemaakt, en hij trad bij de Edele vrouw binnen. Ruim een uur was er verstreken, en ik had mijn geest in gissingen en veronderstellingen van allerlei aard verdiept, toen ik verzocht werd mij onmiddelijk bij de abtdis te vervoegen. Deze was alleen. Zonder na te denken, was mijne eerste vraag:

'Waar is ADRIAAN!'

Maar de abtdis zweeg eenige oogenblikken, alsof zij daardoor mijne onbetamelijke handelwijze wilde bestraffen, en begon vervolgens, terwijl ik haar angstvallig bleef aanstaren, hare mededeeling dus:

'BERTHA! Er zijn tijdingen van uw' vader. Hij komt spoedig in *Holland*, en....'

'En?' herhaalde ik benaauwd.

'Er zal dan eene beslissing in uw lot moeten plaats hebben. Gisteren zijn er reeds gasten op het kasteel aangekomen. ADRIAAN heeft mij zulks berigt. Een derzelven is MAARTEN....'

'MAARTEN!' schreeuwde ik nu uit, 'MAARTEN! o, God dank! en hij komt met tijdingen van mijn' vader! Mijn vader weet dus alles?'

'Ik bid u, wees bedaard,' zeide de abtdis, 'en hoor mij eerst geheel aan, eer gij u aan eene ontijdige vreugde overgeeeft. Ja, BERTHA, MAARTEN NIJEN is op het hof aangekomen, maar hij is vergezeld, - ik bid u nogmaals wees bedaard, - hij is vergezeld door JOSUA VAN ALVERINGEN.'

Hier hield de Edele vrouw eene korte poos op, als had zij verwacht, dat ik haar weêr in de reden zoude vallen, of als had zij den indruk willen zien, welke dat gedeelte van hare mede-

deeling op mij zoude maken. Maar toen zij zag, dat ik nu het stipste stilzwijgen bewaarde, ging zij voort:

‘De Heer VAN HOFWEGEN heeft aan ADRIAAN de reden zijner komst niet geopenbaard, maar hem verzocht, u en mij op een bezoek van zijnentwege voor te bereiden, en ik heb..... geantwoord...., dat wij hem morgen.... zouden wachten.’

‘Maar MAARTEN?’ vroeg ik nu, toen ik de aarzeling der abtdis bemerkte.

‘MAARTEN,’ antwoordde zij, ‘heeft zich, sedert zijn laatste verblijf in *Holland*, meestal buitenlands, en veel bij den Prins van *Oranje*, opgehouden. Hij heeft nimmer een' brief van u gekregen, en gisteren voor het eerst van ADRIAAN gehoord, dat gij hem hadt geschreven. ADRIAAN wist den inhoud van uw' brief niet, en MAARTEN brandt dus van verlangen....’

‘O, edele, beminde vrouw!’ riep ik nu smeekend uit, ‘laat hem hier komen, laat hem bij u komen. Deel gij hem alles mede. Welligt is het nog niet te laat!’

‘Ik heb uwen wensch voorzien,’ sprak zij, ‘en hij zal nog dezen middag hier zijn. Gij moet hem spreken, voor dat het bezoek van den Heer JOSUA plaats heeft; maar, BERTHA! ik kan u geen onderhoud met hem alleen toestaan. Ik zal hem dus in uw bijzijn ontvangen, en zien, of het mogelijk is hem tot reden te brengen....’

‘Hem tot reden brengen?’ vroeg ik haastig: ‘Maar wat heeft hij dan gedaan? Twijfelt gij, edele vrouw! of hij een oogenblik aarzelen zal in alles aan mijn verlangen.... aan uwe inzigten, gehoor te geven?’

‘Ik vrees het, BERTHA,’ was haar antwoord. ‘NIJEN is, zoo als ADRIAAN mij heden stellig verzekerd heeft, de nieuwe leer zoo volkomen toegedaan, dat hij eer een martelaar voor zijn geloof zou willen worden, dan van denkwijze veranderen; en toen ik den jongeling zeide, dat van MAARTENS terugkeer, of behoud in den schoot onzer Heilige kerk, welligt het geluk van uw leven afhing, kwamen hem de tranen in de oogen, maar hij antwoordde niets. Alleen zeide hij mij, in het weggaan: ‘Laat de jonkvrouw niet wanhopen. MAARTEN zal stellig nog heden hier zijn, en ik, ik....’ Meer kon hij niet uitbrengen. Maar ik vermoed, dat ADRIAAN, schoon, mijns inziens, zelf een ketter, dien ik voor geheel onverzettelijk in zijn beklagenswaardig wangeloof houd, echter niet zal nalaten, ook welligt zijne pogingen bij de onze te voegen. Ik herhaal dus wat hij zeide: ‘Wanhoop niet en wees overtuigd, dat ik niets onbeproefd zal laten, om uw geluk te bevorderen. Ga nu naar uwe cel, en verootmoedig u in gebeden tot Hem, die uw lot en dat van MAARTEN, even als van ons allen, in handen heeft, en naar zijne wijsheid bestiert.’

Dit gezegd hebbende, verzocht de abtdis mij, haar alleen te laten, dewijl ook zij noodig had hare gedachten tot de twee op handen zijnde bezoeken te verzamelen. Ach! weinig voorzag nu de Edele vrouw de vreesselijke ramp, welke haar en der abtdij boven het hoofd hing. Weinig dacht zij toen, dat noch dien dag, noch den volgenden een vriend haar meer in hare trotsche woning zou kunnen bezoeken. Weinig dacht zij, dat men den bezoeker, een etmaal later reeds, zou kunnen zeggen: Hier staat de bouwval van *Rhijnsburg!* Hier hebben vogelen de bruiden des hemels vervangen! - Ik zal mij niet vermoeijen, kinderen! met u omstandig te beschrijven, hoe de schoone abtdij van *Rhijnsburg* door eene teugellooze bende van zoogenaamde *wilde Geuzen*, nog dienzelfden dag geheel verwoest werd. Wanneer ik bedenk, hoe te midden van de plegtige Mis, slechts eenige uren na het zoo even vermelde gesprek, een uitroep van: *de Geuzen! de Geuzen!* ons allen deed sidderen; hoe, eenige oogenblikken daarna, juist bij de aanheffing van het *Miserere*, een woeste drom van de afzigtelijkste en havelooste krijgslieden de groote kerk binnenstroomde, en weldra het geheele gebouw vervulde, en welke hemeltergende gruwelen door dien hoop in ons heiligdom gepleegd werden, dan breekt mij het hart, en ik gevoel, dat mijne krachten mij niet zouden toelaten, alles naauwkeurig te verhalen. Bovendien is u deze treurige gebeurtenis niet onbekend, terwijl uw vader u deze menigmalen, zonder dat gij wist, hoe zij ook uwe moeder betrof, met alle kleuren heeft voorgeschilderd. Toen de reuk van brand zich meer en meer door het gebouw begon te verspreiden, en elk onzer, die aan de vreesselijke en onteerende mishandelingen van het deugd noch godsvrucht ontziende krijgsvolk, ontkomen was, op eene dadelijke vlugt bedacht werd, eer de vlammen ons verteren, of de rookende muren ons mogten verpletteren, was mijne eerste poging, om door een' der kleine uitgangen der abtdij naar buiten te geraken. Maar ik bemerkte al ras, dat alle uitgangen, even als de drie groote poorten, door de vreemde bende bezet werden gehouden, en bij sommige dier plaatsen was ik getuige van tooneelen van moord en mishandeling, welke mij bijna den moed ontnamen, op eigene redmiddelen verder bedacht te zijn. Ik snelde toen naar den tuin, alwaar ik, buiten een klein poortje, in den muur aan den waterkant, den kapellaan, met Pater GRATIANUS bezig vond eene schuit los te maken, waarin reeds de abtdis met twee nonnen gezeten was. Toen zij mij zagen, plaatste de kapellaan mij, zonder een woord te spreken, in de schuit. Wij staken daarop dadelijk af, en kwamen weldra aan den overkant, juist toen een gedeelte van het krijgsvolk zich aan den gemelden uitgang vertoonde. Er was dus geen tijd te verliezen.

Een paar schoten werden ons achterna gezonden, maar wij verdwenen spoedig in het bosch, uit het oog onzer vervolgers. Het was echter waarschijnlijk, dat men ons verder niet met rust zou laten, maar achter na zou zetten. Daarom deed Pater GRATIANUS het voorstel, om ons weêr naar den kloostertuin te begeven, waar men ons nu niet zoeken zou, en dáár in een der kleine nevengebouwen, welke niet in brand waren gestoken, een oogenblik tot verdere ontvlugting af te wachten. Het was toch, meende hij, niet te veronderstellen, dat zij, na alles geroofd en geplunderd te hebben, zich nog langer in een gebouw, hetwelk weldra in zou storten, zouden ophouden. Ik weet niet, hoelang wij in den onbeschrijfelijksten angst, en terwijl wij nog vaak de jammerkreten der ongelukkigen hoorden, die in de abtdij de slagtoffers werden der woestelingen, die deze vernielden, in de verlaten en reeds van alles beroofde woning van den tuinman doorbragten, maar het moet, geloof ik, wel eenige uren geweest zijn. Toen eindelijk alles stil was geworden, en de kapellaan reeds een paar malen op verspieding uit was geweest, begrepen wij, dat het krijgsvolk moest afgetrokken zijn, na de abtdij aan de alles verterende vlammen geheel ten prooi gelaten te hebben. Wij begaven ons dus nu weêr naar buiten, en het bleek ons, dat het hoog tijd werd, om weder in de schuit te gaan, daar de gloed nu zoo sterk was geworden, dat wij naauwelijks het vaartuig konden bereiken. Wij begaven ons op weg naar *Kalslagen*, alwaar de abtdis besloten had eene verblijfplaats te zoeken, en waar zij begreep van de Geuzen geene verdere vervolging te vreezen te hebben; God wilde, dat wij daar behouden aankwamen. Wij gingen ruim een half uur voort, zonder iemand te ontmoeten of te zien. De landstreek scheen geheel verlaten, en de doodsche stilte, welke nu heerschte, stak vreesselijk af bij het schrikkelijk getier en rumoer, waarvan wij nog weinig uren geleden, de droevige getuigen geweest waren. De indruk van het doodsche tafereel, hetwelk het ontvolkte land, de ledige hutten, de geplunderde woningen, aan ons oog vertoonden, was niet minder akelig dan de herinnering der gruwelen, welke wij in den morgen hadden bijgewoond. De avond begon te vallen. Wij hadden sedert den vroegen ochtend geen eten gebruikt, en nu begon vermoeijenis, met honger vergezeld, ons bitter te kwellen. Daar wij, voorzigtigheidshalve, eenen omweg genomen hadden, waren wij nog ongeveer een half uur van *Kalslagen* verwijderd, en wij wanhoopten waarlijk, die plaats nog met de abtdis, die soms geheel afgemat neêrzeeg, vóór den nacht te kunnen bereiken, toen er op eenmaal eene gunstige verandering in onze omstandigheden plaats had. Pater GRATIANUS namelijk had zich een weinig ter zijde van den weg begeven, welken wij nu

volgden om een huis op te sporen, waar wij des noods nachtverblijf houden, en ons van het noodige levensonderhoud zouden kunnen voorzien. Na lang te vergeefs naar eene woning uitgezien te hebben, had hij eindelijk een huis ontdekt, en was het binnengetreden; toen echter had hij bevonden, dat de bewoners waarschijnlijk in allerijl de vlugt hadden genomen voor de naderende bende; althans alles kondigde aan, dat men zich zelfs den tijd niet gegund had om iets mede te nemen, en daar de wilde horde deze woning niet scheen opgemerkt te hebben, zoo stonden alle voorwerpen onaangeroerd op hunne plaats, en onder deze het halfgebruikte middagmaal der gevlugte bewoners. De goede Pater had zich geen oogenblik bedacht om een besluit te nemen, en hij kwam dus schier ademloos bij ons terug, met het blijde berigt, dat hij genoeg mondkost ontdekt had, om den oogenblikkelijken honger te stillen, en tevens eene plaats, waar wij des noods den nacht zouden kunnen doorbrengen. Wij hadden echter naauwelijks iets van het gevondene gebruikt, of wij zagen den kapellaan op eenmaal met een verheugd gelaat ijlings de kamer verlaten, en weldra, vóór dat wij den tijd gehad hadden, elkander naar de reden daarvan te vragen, met drie paarden voor den ingang der woning verschijnen. Hij was de eenigste van ons allen, die het gehinnik dezer dieren had opgemerkt, en hij stelde nu voor, zoo spoedig mogelijk, met behulp der gevondene paarden den togt naar het hof te vervolgen. De abtdis maakte eerst eenige zwarigheid, dewijl de bewoners waarschijnlijk weldra terug komen en dan hunne paarden missen zouden. De kapellaan verzekerde haar echter, dat hij des anderen daags hen zou gaan gerust stellen, of het geleende terug geven te gelijk met eene schadevergoeding voor de gebruikte etenswaren; want behalve wat op tafel stond, hadden wij nog alles, wat wij maar vinden konden, opgegeten. Door deze redeneringen overtuigd, en door den nood gedrongen, stemde eindelijk de abtdis toe, en er werd besloten, dat zij met eene der met ons gevlugte nonnen, en ik met de andere, twee aan twee, de paarden zouden bestijgen: de kapellaan en Pater GRATIANUS zouden elkander in het berijden van het derde afwisselen, en laatstgemelde nam daarmede des te liever genoegen, daar hij de paarden niet kende, en den eerwaarden kapellaan gaarne de eerste proef met een zag nemen. Wij hadden zoo nog geen kwartier uurs ver gereden, of een troep mannen en vrouwen kwam ons met haastige schreden te gemoet. Het bleek alras, dat het de bewoners van het door ons zoo even verlatene huis waren, die vernomen hebbende, dat de woeste bende, welke *Rhijnsburg* verwoest had, den weg van *Utrecht* had ingeslagen, het nu waagden weêr naar

hunne bezittingen terug te keeren. Zij vernamen van ons met groote vreugde, dat bij hen niets geroofd of geplunderd was, en zij, die de abtdis dadelijk herkend hadden, stonden ons met allen eerbied gaarne de paarden af, om er onzen togt mede te vervolgen, terwijl zij met volle vertrouwen de terugbezorging door den kapellaan en Pater GRATIANUS zouden afwachten. Ik schepte nu weder vrijer adem, en toen wij eindelijk de plaats onzer bestemming bereikten, en de zware poorten van ons voorvaderlijk slot hoorden digt vallen, was onze vreugde en dankbaarheid onbeschrijfelijk.

Wij vernamen nu, dat de Heer VAN ALVERINGEN, met MAARTEN NIJEN en ADRIAAN, zoodra zij de vlammen van *Rhijnsburg* in de verte ontwaard hadden, dadelijk te paard waren gestegen, en vergezeld van een aantal ruiters, onder bevel van JACQUES HENNEBERT, die mede den vorigen avond op het kasteel was aangekomen, pijlsnel naar den kant der abtdij waren opgereden. Sedert echter had men niets meer van hen vernomen, en wist men uit de zonderlinge geruchten, welke er gedurende dien geheelen dag in den omtrek hadden geloopen, op het hof niet regt, of het Spanjaarden of Geuzen geweest waren, die den moedwil hadden begaan. Hoe gaarne wij ook gewild hadden, zoo ontbrak het ous aan de noodige krachten, om de gasten van het kasteel te blijven opwachten, en nadat ik alles zoo goed mogelijk ingerigt had, om mijne medevlugtelingen de gastvrijheid in de ruimste mate te doen genieten, begaven wij ons allen ter ruste, althans wij poogden aan onze geschokte gemoederen de noodige rust te verschaffen. Maar groot was onze verwondering, toen het ons den anderen morgen bleek, dat niemand der vertrokkenen noch terug was gekomen, noch iets van zich had laten hooren. Zoo verliepen er twee dagen, en wij verkeerden in de grootste verslagenheid en voortdurende besluiteloosheid. Eindelijk op den avond van den derden dag, zagen wij van een der torens van het kasteel, drie mannen op ons aanrijden, en wij herkenden hen weldra voor diegenen, welke wij met zoo veel ongeduld verbeidden. Onze eerste ontmoeting leverde weinig belangrijks op. Verklaringen en uitleggingen over en weêr, ziedaar den voornaamsten, ja den eenigsten inhoud der gesprekken, welke dien eersten avond plaats vonden. Wij vernamen van de teruggekeerden, dat zij, met JACQUES HENNEBERT en zijne ruiters bij de abtdij gekomen, deze alreeds door de woeste bende verlaten hadden gevonden, doch het was hun onmogelijk geweest, tot in het gebouw door te dringen. Daar de landstreek, zoo als ook wij hadden gezien, schier geheel verlaten was, zoo had het een geruimen tijd geduurd, eer zij iets met zekerheid omtrent het lot der bewoners van de abtdij en van den weg, welken

de bende had ingeslagen, te weten waren gekomen. Eindelijk hadden zij van eenige terugkeerende landlieden, onder wier bescherming zich sommige der gevlugte Rhijnsburgsche nonnen bevonden, die, even als wij, het gevaar ontkomen waren, vernomen, dat de woeste hoop den togt naar den kant van *Utrecht* had voortgezet, dal zij eenige juffers en vele kostbaarheden met zich voerden, waaronder ook wij, hadden zij gezegd, ons welligt bevonden, zoo wij althans niet in de vlammen waren omgekomen. Zij hadden toen dadelijk den aangewezen weg ingeslagen, maar waren, na twee dagen vergeefs zoeken, het spoor geheel bijster geraakt, en neerslagtig en ontmoedigd teruggekeerd, om verdere maatregelen op *Kalslagen* te beramen. HENNEBERT was met zijne ruiters weer naar *Hoorn* vertrokken. Hij had van die stad niet lang te voren in naam des Prinsen van *Oranje* bezit genomen. Deze had daar den Heer VAN ALVERINGEN tot overste aangesteld, en het was deze tijding, welke HENNEBERT aan den pas teruggekeerden balling had medegedeeld.

Ik kan u de verschillende denkbeelden niet beschrijven, die zich bij mij als het ware verdrongen, toen ik dien nacht op mijne eenzame legerstede te vergeefs eenige rust poogde te genieten. Zoo waren dan nu, na een tijdverloop van vier jaren, wederom dezelfde drie mannen met mij onder één dak vereenigd, jegens welke ik met zulke uiteenloopende gevoelens bezield was. Ik bevond mij toch in één huis met hem, wien ik met mijn gansche hart en ziel beminde, en van wiens wederliefde ik mij volkomen verzekerd hield; dan was daar ook hij, wien mijn vader meêdoogenloos voor mij tot echtgenoot bleef bestemmen, schoon ik voor hem den hevigsten afkeer gevoelde, en eene verbindtenis met hem mij het grootste ongeluk op aarde toescheen. Eindelijk werd er ook nog de jongeling aangetroffen, die met de grootste zielskracht een gevoel trachtte te onderdrukken, dat voor mij niet verborgen was gebleven, en ik.... toen.... niet kon beantwoorden! - Ach! kinderen, de edele ADRIAAN is voor zijne edele zelfopoffering nooit genoeg beloond geworden, en ik....'

'BERTHA! - vrouw!' - trachtte hier de predikant in te vallen, maar de verhalende liet hem niet voortgaan, en zeide weemoedig:

'Stil...., MELLIJN! - stoor mij niet, ik bid u; ik ben reeds vermoeid, en moet mijne krachten tot het ergste nog besparen; ik zeide dan, dat u.... dat de edele zelfsopoffering van ADRIAAN nooit genoeg beloond is geworden, en ik, ik verwijt mij nog dagelijks, nimmer in staat geweest te zijn, dien trouwen vriend volkomen gelukkig te maken.'

Overmaat van vermoeijenis deed mij eindelijk, laat in den nacht, inslapen, maar ik werd voortdurend door akelige droom-

beelden gekweld, zoo zelfs, dat ik mij eens werkelijk met den gehaten JOSUA voor het altaar staan zag, en met den uitroep van ‘weg, monster!’ toen hij mij met zijne omhelzingen wilde bezoedelen, in den morgenstond ontwaakte. Het was een dier zomerochtenden in de maand Junij, wanneer de natuur de landbewoners uitlokt, om vroeg hunne legerstede te verlaten, en de frissche en aangename morgenlucht met het vrolijke vogelengezang te genieten. Ik sprong haastig uit mijn bed op, kleedde mij even spoedig aan, en snelde naar den tuin, om in de vrije natuur die verademing en rust te vinden, welke ik in de armen des slaaps te vergeefs gezocht had. Maar wie schetst mijne verwondering toen ik, naauwelijks eenige schreden in den tuin gedaan hebbende, MAARTEN met den Heer VAN ALVERINGEN en ADRIAAN in een der groote beukenlanen voor mij uit zag gaan. Zij schenen in een diep gesprek gewikkeld, ja soms in eene hevige woordenwisseling ontstoken te zijn, zoodat ik zelfs in de verte de woorden: *geen dwang* - *Antwerpen* - *wachten*, enz. meende te onderscheiden. Toen zij eenen hoek waren omgeslagen, zonder mij gezien te hebben, bleef ik nog een geruimen tijd in dezelfde laan staan, en wandelde toen langzaam voort, in de hoop van hen zoo voortdurend te ontwijken. Dit gelukte mij werkelijk eenigen tijd, totdat zij zich eindelijk, misschien wel zonder erg, omgekeerd moeten hebben, waardoor het niet lang duurde, of wij werden elkander op eenigen afstand gewaar, en eene ontmoeting was onvermijdelijk. Mijn hart klopte hoorbaar, en ik was nog besluiteloos, of ik mij ook zoude omkeeren, daar ik niet wist, hoe mij, zoo geheel onverwachts en in mijne gemoedsstemming, op eenig gesprek zoo spoedig voor te bereiden, toen de drie personen reeds vlak bij mij waren. Zij schenen echter niet voornemens mij aan te spreken, maar vergenoegden zich met mij in het voorbijgaan eerbiedig te groeten, zonder zelfs de minste verwondering te betuigen over mijne vroegtijdige ochtendwandeling. Ik weet niet hoe het kwam, dat eene zekere onwederstaanbare opwelling mij drong om oogenblikkelijk na de ontmoeting even om te kijken, en het was als of mijn hart mij zeide, dat eene zekere sympathie welligt dezelfde beweging bij MAARTEN zou veroorzaakt hebben. Ik had mij niet bedrogen. MAARTEN wendde zich werkelijk om, en wenkte mij met de hand. Ik bleef stil staan, en terwijl hij eene witte veder, welke van zijn' hoed, misschien door het groeten, of welligt met opzet, op den grond was gevallen, opraapte, en weêr vast maakte, terwijl zijne medgezellen van dit alles, hetwelk slechts eenige oogenblikken duurde, niets merkten, riep hij mij zacht, maar toch zeer duidelijk toe:

‘Vrees nog niets, laat mij slechts handelen.’

Na deze woorden was hij ADRIAAN weldra weder op zijde gekomen, en zag ik hem aan het gesprek wederom deelnemen, terwijl ik nog een korte poos staan bleef, om over deze veelbeteekenende, maar voor mij nog raadselachtige, woorden na te denken.

Het duurde nu niet lang meer, of de groote bel van het kasteel werd geluid: het was het teeken dat men zich tot het gebruiken van het ontbijt zoude vereenigen. Toen ik in het zijvertrek trad, naast de groote eetzaal, waar, tot mijne schande, door eene der met ons gevlugte nonnen reeds veel tot het ontbijt behoorlijk was toebereid, vond ik al de gasten, welke het slot bevatte, reeds bijeen en men scheen mijne komst met eenig ongeduld te verbeiden. Ik nam plaats tusschen de abtdis en de non, en trachtte, door mij zooveel mogelijk met de bediening en verzorging der aangezetenen bezig te houden, mijne ongerustheid voor de dischgenooten te verbergen. Er heerschte in het eerste half uur eene schier onafgebrokene stilte. Elk scheen zijne gedachten te willen verzamelen, voor een gesprek, dat onvermijdelijk plaats moest hebben, en echter voor velen onzer van beslissende gevolgen zoude moeten zijn; want de tegenwoordige toestand van zaken bragt van zelf mede, dat er hoe eer hoe liever afdoende maatregelen genomen werden. Niemand evenwel toonde eenige geneigdheid om het gesprek aan te vangen, totdat eindelijk MAARTEN, na eenige weinige oogenblikken met ADRIAAN gefluisterd te hebben, de abtdis van het verwoeste *Rhijnsburg* dus aansprak:

‘Mevrouw! het zal u misschien verwonderen, wanneer ik u aankondig, dat dit kasteel voor u, en die u vergezeld hebben, niet langer tot verblijfplaats kan strekken.’

Ik zag, bij het hooren dezer woorden, ADRIAAN vragend aan, maar deze wenkte mij verder toe te luisteren, en NIJEN vervolgde:

‘Wij hebben van alle kanten de bedroevendste tijdingen ontvangen van de verwoestingen door verschillende gewapende benden in *Holland* aangerigt. *Rhijnsburg* is de eenige der abtdijen of kloosters niet, welke door die toomelooze hoopen, die onze schoone zaak van vrijheid ontsieren, en den naam van den Prins van *Oranje* schandelijk misbruiken, vernield en geplunderd zijn. Wij zien ons genoodzaakt, dit slot heden nog te verlaten, en *Kalslagen* zou u dus weldra misschien geene zekere schuilplaats meer opleveren. Want hoe bekend het ook zij, welke partij deszelfs bezitter aankleeft, men zou in zijne gehechtheid aan de Roomsche godsdienst gemakkelijk een voorwendsel kunnen vinden, om ook hier in zijne afwezendheid te komen rooven en branden. De stad *Leijden* echter is een veilig toevlugtsoord, en dáár kunt gij met de twee geestelijke Juffers en de eerwaarde Heeren, die met u

ontkomen zijn, de nadere lotgevallen in stille rust en afzondering verbeiden. Wij allen zullen u onder een sterk geleide daarhenen vergezellen, tot aan het klooster van de Heilige CAECILIA, waar men reeds op uwe komst is voorbereid, en men u met de meeste liefde ontvangen zal.'

'En waar zal ik dan blijven,' riep ik onverwacht uit, eer de abtdis nog den tijd had kunnen vinden om te antwoorden en zonder mij aan de wenken van ADRIAAN te storen, die mij onophoudelijk zwijgend bad, mij toch stil te houden.

'Gij, edele Jonkvrouw!....' begon MAARTEN wederom.

'Gij, Jonkvrouw!' viel hem hier de Heer VAN HOFWEGEN, die, terwijl MAARTEN sprak, onverschillig in het rond had gekeken, en eerst door mijnen uitroep belang in het gesprek scheen gekregen te hebben, 'gij, jonkvrouw! kunt evenmin alhier blijven, als wij allen het kasteel verlaten.'

'Ja, dat begrijp ik,' zeide ik daarop, 'maar ik kan naar mijne zuster in *Antwerpen* gaan, die mij zeker met vreugde ontvangt, schoon zij treuren zal, als zij de oorzaak mijner komst verneemt.'

'Het was mijn plan,' hervatte JOSUA, 'u voor te stellen, voorloopig bij den Heer MARTINI te gaan inwonen, tot de omstandigheden mij toelaten, zullen u naar de plaats uwer latere bestemming te geleiden....'

'Naar de plaats mijner latere bestemming?' herhaalde ik bang vragend. 'Mijne bestemming was, non te *Rhijnsburg* te worden....'

'Of mijne echtgenoote,' zeide JOSUA snel; en eer ik den tijd had om te vervolgen, want ik schrikte toen ik hem deze woorden hoorde uiten, ging hij even snel voort, als ware hij bevreesd, dat ik hem weêr mogt storen.

'De abtdij van *Rhijnsburg* bestaat niet meer. Ik was hier gekomen, om uw besluit te vernemen. Dit kan nu niet meer twijfelachtig zijn. Gij moet als mijne vrouw naar *Antwerpen* vertrekken.'

'Als uwe vrouw!' gilde ik uit, en zag verwilderd in het rond, of niemand mij te hulp zoude komen, maar allen zwegen, zelfs MAARTEN zat bedaard voor zich te kijken, even als of er niets merkwaardigs voorviel. Ik werd door dit stilzwijgen nog meer verbitterd. 'Als uwe vrouw?' schreeuwde ik nogmaals, 'neen, neen, dat nooit! Ik kan met u niet huwen, want ik haat u; van het eerste oogenblik, dat ik u zag, haatte ik u, en die haat zal blijven, zoo lang God mij het leven schenkt, en toenemen, zoo gij mij nog langer vervolgt!'

Afgemat zonk ik in mijnen stoel neder, en weenend lag ik korte oogenblikken daarna aan den boezem der abtdis. Maar de wreedaard liet mij geen tijd, om door tranen lucht aan mijn hart te verschaffen. Zijne stem verried, toen hij het gesprek weder aan-

ving, dat hij moeite had, om zijnen toorn te bedwingen, en hij vervolgde driftig:

‘Het is de wil uws vaders, Jonkvrouw, dat gij uw lot met het mijne verbinden zult, en geen tijdstip schijnt mij gunstiger toe, dan het tegenwoordige, om dien wil te gehoorzamen. Pater GRATIANUS zal ons nog heden in de kapel van dit slot inzegenen....’

‘Neen, dat zal hij niet,’ klonk nu op eens de stem van MAARTEN.

‘Neen, dat zal hij niet,’ zeide ook ADRIAAN vast en beraden.

‘Neen, dat zal hij niet,’ sprak de abtdis met waardigheid, en JOSUA stond een oogenblik verplet over dezen onverwachten tegenstand; maar hij herstelde zich spoedig, en terwijl ik dankbare blikken wierp op hen, die mij nu zoo krachtdadig te hulp kwamen, sloeg hij hevig met de vuist op de tafel, en vergat eindelijk allen eerbied en ontzag, terwijl hij met vlammende oogen spottend en tergend vroeg:

‘En wie zou hem zulks beletten? De Antwerpsche klerk, die van den Heer VAN KALSLAGEN den last bekomen heeft, hem bij de trouwplegtigheid te vertegenwoordigen? De verloopen Katholijke geestelijke, die altoos van christelijke liefde en eensgezindheid reutelt en immer het vijfde gebod op de tong heeft? De zwakke gezellinnetjes, welke aan den zwakken Pater GRATIANUS niets meer te gebieden hebben? of zouden,’ eindigde hij, op laatstgemelden en den kapellaan wijzende, ‘die twee domme papen welligt zelve weigeren mijne bevelen uit te voeren? Ha! ha! Al zou ik de jonkvrouw zelf naar het altaar slepen, en de vrome pater met begeleiding van het plat mijns zwaards de mis laten lezen, heden zal BERTHA de mijne zijn.’

‘Neen, dat zal zij niet,’ zeide nu MAARTEN ernstig en krachtig, terwijl hij al de anderen wenkte om te zwijgen. ‘Mijnheer VAN ALVERINGEN,’ ging hij voort, ‘het is waar, dat de vader der jonkvrouw mij den last heeft opgedragen, hem bij de verloving te vertegenwoordigen, maar zulks was in de veronderstelling, dat de jonkvrouw hare vrije toestemming zou geven. De Heer VAN KALSLAGEN is te regtschapen, en bemint zijne dochter te zeer, om haar immer tot zulk eenen gewigtigen stap te dwingen. Laat mij uitspreken!’ vervolgde hij, toen hij zag dat JOSUA gereed was hem in de reden te vallen. ‘Gij zult de jonkvrouw niet huwen, tenzij zij van ganscher harte toestemmen mogt; en zoo zij zulks niet doet, dan zullen wij zien, of gij moed en kracht genoeg bezit, om dwang en geweld te doen zegevieren!’

JOSUA beet zich op de lippen. Hij scheen een oogenblik besluiteloos. Maar hij wendde zich spoedig tot Pater GRATIANUS, en vroeg hem gebiedend:

‘Zult gij mijn huwelijk inzegenen, ja of neen?’

Maar de goede vader antwoordde niet. Hij was vreesachtig en zacht van aard, en de woeste toon van hem, die hem aansprak, had hem schier zijn spraakvermogen benomen. Toen trad JOSUA naar hem toe, en was juist gereed den armen GRATIANUS bij de borst te vatten, om zijne vraag meer klem bij te zetten, en een afdoend antwoord te verkrijgen, toen op eens de kapellaan, die zich met niets bemoeid, en slechts kort te voren even met MAARTEN zacht gefluisterd had, van zijnen stoel oprees en zeide:

'Mijnheer VAN HOFWEGEN geen der twee geestelijken, welke gij in uwen overmoed domme papen hebt genoemd, als sprak er een ketter uit uwen mond, in plaats van een echt en geloovig Catholijk, neen! noch ik, noch broeder GRATIANUS zal uw huwelijk inzegenen, tenzij de vader der edele jonkvrouw haar bepaald gelasten mogt, u hare hand te reiken. Dwang zal u hier niets baten.'

'Dat zullen wij zien,' schreeuwde JOSUA hiertusschen, en hij stampvoette, terwijl hij gereed stond zijn zwaard uit de schede te trekken. Maar naauwelijks had MAARTEN deze beweging bemerkt, of zijne krachtige hand greep den arm des woestelings, en met eene donderende stem riep hij hem tevens toe:

'Zoolang ik leef, zal geen zwaard in tegenwoordigheid dezer vrouwen ontbloot worden! en zoolang ik leef,' voegde hij er met nadruk bij, 'zal ik u het bezit dezer jonkvrouw tot mijnen laatsten droppel bloeds betwisten!'

'Gij mij de Jonkvrouw betwisten? Ha! ha!' en hij lachte verschrikkelijk valsch. 'Ha! ha! het is dan waar, wat men mij gisteren verhaalde, dat gij vermetel genoeg zijt, uwen blik tot deze adelijke juffer op te heffen? Ha, ha!'

MAARTEN was afwisselend bleek en rood geworden, van toorn over hetgeen hem toegeduwd werd, van schrik, dat hij zijns ondanks iets gezegd had, waardoor hij het geheim van zijn hart buiten noodzaak openbaarde, zonder dat zulks iets tot herstel der rust kon bijbrengen. De abtdis geheel ter neêrgeslagen door de verschrikkelijke taal en de bedreigingen, welke zij gehoord had, zat schier bewegingloos op haren stoel, en de twee nonnen stelden alles in het werk, om eene volkomene bezwijming te voorkomen. De kapellaan en GRATIANUS waren nu weêr aan het fluisteren met ADRIAAN. Niemand lette dus op mij, en eer nog MAARTEN woorden vond, om de schampere toespraak van JOSUA te beantwoorden, riep ik onbedachtzaam uit:

'Neen, neen! zoo vermetel was hij niet. Ik liet mijn blik op hem vallen. Ik bemin hem, evenzeer als ik u verfoei en veracht. Mijn hart behoort aan den braven jongeling mijner keuze; O MAARTEN! mijne hand schenk ik aan u, zoodra mijn vader toestemt, en...'

'Maar deze zal nooit toestemmen!' viel hier JOSUA in, 'en bo-

vendien zweer ik bij alles wat heilig is, dat zoo lang ik leef, gij nooit in het bezit zult zijn van MAARTEN NIJEN! ha! ha! Zij wordt toch nog mijne vrouw! GRATIANUS zal mij met haar verbinden! ha!'

Ach! deze voorspelling is letterlijk vervuld geworden.

Aller oogen waren, door mijne onverwachte deelneming aan het gesprek, op mij gevestigd geworden, en na den vreesselijken eed van mijnen vervolger, heerschte er een oogenblik stilte. Maar toen rees de kapellaan nogmaals op, en zeide op een' dreigenden toon tot JOSUA, terwijl zijne stem zich onder het spreken immer meer verhief:

'Het wordt tijd dat aan dit tooneel een einde kome. De abtdis stemt er in toe, met de twee hier aanwezige geestelijke juffers en mij, onder geleide van MAARTEN NIJEN en eenige ruiters van *Kalslagen*, heden nog naar *Leiden* te vertrekken. Pater GRATIANUS zal met ADRIAAN de jonkvrouwe BERTHA insgelijks heden nog naar *Antwerpen* vergezellen, en haar aan de zorg van den Heer MARTINI toevertrouwen, tot er nadere tijdingen van haar edelen vader ontvangen zijn. En gij, Heer VAN HOFWEGEN,' eindigde hij, met nog meer verheffing van stem, toen hij den onaangenamen indruk zijner woorden opgemerkt had, en reeds eene nieuwe tegenspraak voorzag; 'gij, Heer JOSUA! vergeet niet, dat het banvonnis, tegen u uitgegaan, nog niet weêr opgeheven is, dat ALVA de landvoogdij nog niet heeft afgestaan; dat één woord van mij uwe gevangenneming en dood kan veroorzaken, en, bij de Heilige Moeder Gods! ik zal dat ééne woord uitspreken, zoodra geweld mogt gebezigd worden, ja, zoodra er slechts poging tot dwang wordt aangewend!'

JOSUA stond nu ten eenenmale als verplet. De moed, de stoutheid van den woestaard schenen geheel vernietigd. Hij wist dat zijn verblijf in *Holland*, hoewel hij er vele vrienden en beschermers telde, hem echter aan de grootste gevaren bloot stelde, zoodra hij ontdekt werd door hen, die de Spaansche zijde aanhingen, en die zijn' dood met vreugde zouden zien. Hij vreesde voor de openbaring van het geheim door den kapellaan, dewijl hij wist, hoe de Roomsche geestelijkheid over het algemeen nog aan het Spaansche bewind gehecht was. Hij antwoordde dus niets, en scheen op eens een vast besluit te nemen. Hij stond snel op en trad haastig naar de deur van het vertrek. Toen keerde hij zich nog eens om, en riep, met eene gesmoorde stem, tegen MAARTEN:

'U zweer ik den dood!'

Hierop verliet hij de kamer, en er was naauwelijks een uur verloopen, of wij vernamen, dat hij met twee ruiters, die hem naar *Holland* vergezeld hadden, en in zijne bijzondere dienst stonden, in allerijl vertrokken was. Nu werden insgelijks met den meesten spoed de maatregelen tot onzer aller afreize genomen. Ik nam

een teeder en hartroerend afscheid van de abtdis, en mijne twee jongere vriendinnen. Met MAARTEN had ik nog een kort, maar beslissend gesprek, even vóór dat hij te paard steeg, om zich naar *Leiden* te begeven. Onze eeden van liefde en getrouwheid werden hernieuwd, en hij zwoer mij plegtig, dat bij hem alle hoop op de toestemming mijns vaders niet vervlogen was: hij beloofde mij, zich binnen kort bij den Heer VAN KALSLAGEN te zullen vervoegen, hem alles te openbaren, zoo hij daarin niet reeds, zoo als wel waarschijnlijk was, door den gehaten JOSUA was voorgekomen.

Met een hart, overstelpt van aandoeningen van verschillenden aard, ving ik nog dienzelfden dag met ADRIAAN en GRATIANUS de reis naar *Braband* aan. Onze togt leverde niets merkwaardigs op, dan eenen schier aanhoudenden en soms hevigen twist, tusschen mijne twee begeleiders over godsdienstige en staatkundige aangelegenheden, waarin ik toen weinig belang stelde, en waarvan ik toen niet veel begrip had. Op den avond van den tweeden dag kwamen wij behouden te *Antwerpen*, ten huize mijns schoonbroeders aan, en had ik den tijd om aan de liefdevolle borst mijner geliefde zuster uit te weenen, en hare welgemeende troostredenen aan te hooren.

[vervolg]

Theophilus, Vlaamsch dichtstuk en Esmoreit, Vlaamsch tooneelspel van de XIV^{de} eeuw.

(*Naar het Fransch van* Mr. André van Hasselt[1]).

Het werk, door den Heer SERRURE uitgegeven, is van eenen geheel anderen aard. Het behoort niet tot die wondervolle historiën, tot die dichterlijke verhalen, die de avonden onzer voorouderen met angst en huivering vervulden. Het is meer wereldsch, het is een tooneelspel, en wel een tooneelspel van de 14de eeuw.

Wij bezitten nog geene juiste geschiedenis van het tooneel der middeneeuwen. Dit zou een belangrijk en aangenaam werk zijn. De oudste Belgische overblijfselen in dit vak, zijn het *Spel van* St. NICOLAAS[2], door JOHAN BODEL, en de spelen van ADAM of van

(1) Vervolg van N°. 4, bl. 168.

(2) *Li jus de* ST. NICOLAS, *dans les mélanges de la Societé des Bibliophiles français, tom. I.*

het *loof*[1], van den *Pelgrim*[2] en van ROBIN en MARION[3], door ADAM DE LA HALLE. Het stuk van BODEL is eene soort van legende, handelende voorgesteld, waarin de dichter ons eenen *Afrikaanschen Sultan* vertoont, die, ten gevolge van een wonderwerk, door den Heiligen NICOLAAS verrigt, met geheel zijn gevolg tot de leer van het Christendom overgaat. Het tooneelstuk is een dier ongeloofelijke verdichtselen, ontstaan in de tijden der kruistogten, dat verwonderlijk, wondervol tijdperk, waarin de bekeering van eenen Afrikaanschen Vorst, met al zijne onderdanen even weinig aan onze *vinders* (*Trouvères*) kostte, als de opneming van SALADIN in de *orde der Ridderen* door HUGO VAN TABARIE. Wat de beide tooneelmatige voortbrengselen van ADAM DE LA HALLE betreft, de schrijver heeft het tooneel dier stukken in zijn land, onze oude provincie *Artois*, geplaatst. Het *spel* van ROBIN en MARION, is niet, zoo als de Heer SERRURE meent, eene soort van *opera comique;* het is veeleer een *Herdersspel* (*vaudeville pastoral*), waarin de dichter met veel bekwaamheid de zeden der groote Heeren en die der veldbewoners, in tegenoverstelling heeft geplaatst. Men vindt eene schets van dit stuk in de verzameling van LEGRAND D'AUSSY[4]. Het *spel* van ADAM is niets dan eene opvolging van zamenspraken, waarin de schrijver, zijn vader, een geneesheer, een monnik, eene vrouw, drie feeën en eenige andere bijkomende personen voorkomen. Het werk is door den Dichter vervaardigd, toen hij, na den mantel aan den kapstok te hebben gehangen, en in het huwelijk te zijn getreden, van meening was, om wederom geestelijke te worden en naar *Parijs* te gaan, waar hij dacht, dat de fortuin hem wachtte. Het *spel* van het *loof* is de afscheidsgroet, dien hij aan zijne landgenooten gaf, alvorens naar *Parijs* te vertrekken en zich naar *Provence* te begeven, van waar hij den zoon van GUY VAN DAMPIERRE, ROBERT VAN BETHUNE, vergezelde in den togt van KAREL VAN ANJOU tegen *Sicilië*.

Deze drie voortbrengselen zijn van de 13de eeuw. Het zijn de oudste gedichten van die soort, welke de Fransche letterkunde bezit. Wij kennen er in het Vlaamsch geen dat van zulke oude dagteekening is. De Heer SERRURE heeft echter het *spel van* ESMOREIT tot die eeuw gebragt. Er zijn evenwel voldoende bewijzen, dat dit stuk ten minste eene eeuw jonger is.

Hetzij men den oorsprong van ons tooneel in de middeleeuwen wil toeschrijven, aan eene vernieuwde herinnering van het tooneel

(1) *Mélanges de la Société des Bibliophiles français, tom. VI.*
(2) Als voren, tom. II.
(3) Als voren.
(4) LEGRAND D'AUSSY, *Fabliaux*.

der ouden, hetzij men dien toeschrijve aan de wondervolle verhalen en aan de zoogenaamde vertooningen, die de vromen, na hunne terugkomst uit het Heilige land, deden en in het openbaar gaven, zeker is het dat de geschiedenis der Vlaamsche letterkunde op dit punt zeer duister is. Het meest aannemelijk gevoelen is echter, naar ons oordeel, dat, hetwelk den oorsprong toeschrijft aan die *dichtvereenigingen*, welke in onze Provinciën, sedert de 13de eeuw, onder de verschillende benamingen van Rederijk-kamers, van Scholen (*Escoles*), van *Puys Verds* of *Puys d'Amour* werden opgerigt.

Deze broederschappen, in den beginne eeniglijk daargesteld met het doel, om de kennis van het *Evangelie* meer algemeen te maken, door *mysteriën* en *moralen* op de openbare plaatsen, op de kerkhoven of in de kerken te vertoonen, waren alzoo in den aanvang alleen zamengesteld uit geestelijken. Het was niet dan in de helft der 14de eeuw, dat zij mannen van allen rang en stand in hun midden toelieten(1). Weldra was dit godsdienstig doel niet meer het eenige, waarmede zij zich bezig hielden, en zij beoogden weldra tevens een letterkundig; dat wil zeggen: dat zij besloten, ter bevordering der letteren, eenen wedstrijd van dichtkunst open te stellen, waarin de overwinnaar den uitgeloofden prijs zou behalen. Van dien oogenblik af aan, bepalen zij zich niet meer bij de vrome voorstelling van eenig stichtelijk tooneel, aan de Heilige Schriften ontleend. Van dien oogenblik af aan, zien wij hen zich ten dienste stellen der gevoelens, die elkander, van den aanvang dier eeuw af, in den staat en in de godsdienst begonnen te botsen. Toen, om een voorbeeld op te noemen, de Hoeksche en Kabeljaauwsche twisten waren ontstaan, gebruikten de beide partijen de kamers der Rederijkers, om elkander te bestrijden. Zij werden weldra in hunne liederen, en in de voorstellingen, die zij aan het volk gaven, zoo scherp, dat PHILIP *de Goede*, zelf lid van eene der Brusselsche kamers, verschrikt door deze strekking, hen in 1445 verbood, hunne oproerige liederen te zingen en op te snijden. Later nam KAREL *de Stoute* hen in zijne bescherming, en gaf hun verlof, weder met volle vrijheid, even als te voren, te zingen. Zijn kleinzoon, PHILIP *de Schoone*, handelde ten hunnen opzigte meer staatkundig dan zijn grootvader: hij stelde den kapellaan, PIETER ALTUERS, aan het hoofd van al de vereenigingen van dien aard in onze provinciën, en gaf hem den naam van *Souverein Prins der Rhetorij*. Van dien oogenblik af aan, waren al de

(1) KOPS, *Schets eener geschiedenisse der Rederijkers* (in het IIde Deel der Werken van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden, bl. 215 en volgg. *De Vertaler*.)

kamers in zijne magt. Evenwel oefende de vrijheid van denken, die door de invoering der godsdienstleer van LUTHER en CALVIJN in *België*, in de 14de eeuw, meer algemeen werd, eenen grooten invloed op de kamers der Retorijkers, welke krachtig strekten om de begrippen der hervorming te verspreiden. De Heer VAN NOYELLES, in zijne nog onuitgegevene gedenkschriften, over den toenmaligen moreelen toestand van *België* sprekende, blijft niet in gebreke, om in het voorbijgaan een enkel woord over deze vereenigingen te zeggen: ‘Er waren,’ zegt hij, ‘eene menigte tooneelspelers, bedorven van zeden en godsdienst, die men Retorijkers noemde, in welke het volk behagen schepte; en altijd kreeg de een of andere arme munnik of non een deel in de vertooning. Het scheen, als of men zich niet kon vermaken, zonder God of de Kerk te bespotten.’ Het kon dan ook niet anders, of de Retorijkers moesten de wantrouwige vrees van PHILIP den IIden opwekken, die dan ook op den 26sten Januarij 1559 een einde maakte aan die spelen van den geest, waarin men vragen mengde, en onderwerpen behandelde, die onrust in de Roomsche Kerk teweeg bragten. Zoo had de kamer der Fonteinisten te *Gent*, in den jare 1539 de vraag uitgeschreven, welke zij verzekerd was, in den geest der nieuwe leer beantwoord te zien: ‘wat de grootste troost van eenen stervende was?’ De verzameling der antwoorden, ter mededinging ingekomen, werd later, op bevel van den Hertog van ALVA, op de lijst der verbodene boeken geplaatst. Deze daad gaf een begin aan het verval onzer Rederijkers, en maakte een einde aan de luisterrijke feesten, die zij in bijna al onze steden gaven, en die men, naar de beschrijving, die VAN MEETEREN, in zijne *Geschiedenis der Nederlanden*, er van geeft, met *Olympische spelen* zou kunnen vergelijken. Van dien tijd af, zeide men vaarwel aan die dichterlijke worstelingen, die onze voorouders zoo vele jaren hadden toegejuicht, om ze te doen vervangen door wezenlijke gevechten; van dien tijd af, zeide men vaarwel aan die prachtige voorstellingen, waartoe alle dichters van *Braband* en *Vlaanderen* medewerkten en waaraan zij alle deel namen. De kamer te *Antwerpen* werd het eerst getroffen, in den persoon van hun hoofd, den Burgemeester VAN STRAELEN, die te *Vilvoorden* in 1568 werd onthoofd. Te midden van onze burgerlijke beroeringen, zocht het grootste gedeelte der Vlaamsche broederschappen, eene wijkplaats in *Holland*, waar wij dan ook in de meeste steden die genootschappen zien ontstaan, die nog eenigen luister vertoonden, toen de onze reeds lang waren vervallen om niet weder te verrijzen.

In vele onzer kronijken wordt gesproken over de voorstellingen, die deze genootschappen gaven, en eene der oudste overblijfsels, dat

wij van hunne vrome tooneelspelen bezitten, is een stuk getiteld: *de eerste vreugde van* MARIA, dat tot het midden der 15de eeuw behoort.

Onder de voortbrengsels, ons door onze *kamers der Rederijkers* nagelaten, kenden wij er tot dus verre geen, dat tot de soort behoort, welke men gewoon is *mysteriën* of *moralen* te noemen. Maar ziedaar nu het *spel van* ESMOREIT, dat een echt romantisch en wereldsch tooneelspel is, waarin geene der rollen is gegeven aan zinnebeeldige of bijbelsche personen, die in de overige dramatische overblijfsels van dien tijd zoo overvloedig zijn, maar waarin de schrijver dramatisch heeft voorgesteld een dier verhalen, welke in de 14de eeuw zoo veelvuldig in onze Provinciën in omloop waren; in die eeuw, waarin de herinnering aan de kruistogten nog zoo levendig was, en waarin men, in de woningen van het noorden, zich, des avonds, nog bezig hield met het rijk van *Trebisonde* en met al die ridderlijke instellingen, ten gevolge der inneming van *Byzantium* door de Franken, in het oosten gesticht.

'Eertijds regeerde in *Sicilië* een vorst, waarvan gij de wonderlijke geschiedenis zult hooren. Zijne gemalin bragt eenen zoon ter wereld. De koning had aan zijn hof een zeer ondeugend mensch, ROBERT genaamd, zoon van zijnen broeder. Aan dezen moest het rijk vervallen, indien de koning kinderloos kwam te sterven. De geboorte van het kind vervulde het hart van ROBERT met gramschap en onleschbaren naijver. Gij zult hooren wat het lot des jongelings was; hoe hij door ROBERT aan de Saracenen verkocht, in ellende en weedom werd gedompeld, en hoe zijne moeder gedurende twintig jaren leefde, beroofd van het licht der zon en der sterren en zonder dat ooit een glimlach op haar gelaat zigtbaar was. Dit alles was het werk van ROBERT. Luister en hoor het begin dezer geschiedenis.'

Nadat het ontwerp aldus is uiteengezet, gaat het scherm op; gij zijt verplaatst in *Sicilië*, in een heerlijk paleis van *Messina* of van *Palermo*. Zie, aan het einde van die galerij, met al de bevallige eigenzinnigheden en al de grillige sieraden der Moorsche bouwkunst, een man die heen en weêr wandelt. Niet om de frissche lucht te genieten, en den aangenamen geur der in bloei staande oranjeboomen, geplaatst onder die zuilenrij, waarin de koelte van den zeewind speelt: niet om aldaar de geuren des avonds te smaken en zich aangenaam te verpoozen - neen, hij is daar om met zich zelven eenen schrikkelijken aanslag te beramen. Die man is ROBERT, de neef des konings. Zijn oom, een afgeleefd grijsaard, heeft, na een veeljarig huwelijk, bij zijne vrouw eenen zoon, eenen erfgenaam der kroon gekregen; vaarwel nu voor ROBERT al de droomen van scepter en kroon; vaarwel al zijne eerzuchtige plannen, indien het kind des konings in het leven blijft! Hij moet al-

zoo den zoon van den vorst doen omkomen; en dit is het helsche denkbeeld dat hem thans bezig houdt. Hoor de heillooze woorden die zijnen mond ontglippen.

'.....Ik wil, ik moet dit kind uit de voeten maken. Ik moet het versmoren of verdrinken. Ik zal niet eer rusten, voor dat ik mijn doel bereikt heb, al moest ik ook zelf er door vergaan. Ja ik wil koning van *Sicilië* wezen - koning van dit heerlijk land. Ik zal beginnen alles in het werk te stellen, om de eer der koningin in verdenking te brengen, opdat deze vrouw niet langer het huwelijksbed van mijnen oom deele, van dien dapperen krijgsman. Hierdoor zal ik zijne staten magtig worden.'

Onder het uitspreken der laatste woorden van deze alleenspraak verandert op eens het tooneel; gij zijt te *Damascus*, in het paleis van een' Saraceenschen koning. Onder die gewelven stijgt de wierook, afkomstig uit *Gultres*, een der vier aardsche paradijzen van *Azië*, welriekend naar omhoog. De koning luistert aandachtig naar zijnen wigchelaar, die zoo even schrikkelijke dingen in de sterren heeft gelezen:

'Sire!' dus zegt hij, 'in den afgeloopen nacht, bij het eerste uchtendkrieken, was ik op het veld en beschouwde het gewelf des hemels. Ik las in de sterren, dat heden een kind van edel bloed is geboren, die u door het staal den dood zal geven. Uwe dochzal zijne vrouw en eene christinne worden.'

De koning hierdoor bevreesd, smeekt den schranderen ziener om spoedig een middel uit te vinden, om zijne eer te redden en hem te bevrijden van de zorgen, die dit kind ter eeniger tijd hem zou berokkenen.

'Sire!' antwoordde de wigchelaar, 'luister, geef mij dadelijk eene groote somme gelds, waarmede ik mij onverwijld naar *Sicilië* zal begeven. De kracht mijner kunst zal dien jongeling van hooge geboorte in mijne handen geven. Ik bezweer MAHOMED, om mij zijne hulp te verleenen en om mijne plannen te begunstigen. Ik zal niet weder voor uwe oogen verschijnen, zonder het kind in uwe handen te stellen. Tot bereiking van dit doel moet gij mij veel goud en zilver verschaffen, waardoor ik den knaap zal kunnen magtig worden. Zoo het moet, zal ik mij van list bedienen. Dit is mijn ontwerp. Hierdoor stel ik mij voor, om u spoedig meester van zijn lot te maken; wij zullen hem in onze godsdienst opvoeden; gij zult hierdoor uwe waardigheid handhaven. Hij zal gelooven, dat gij zijn vader zijt. Doch er is haast bij de zaak, ik moet oogenblikkelijk vertrekken.'

De koning opent zijne kisten, gevuld met eenen Aziatischen schat. Weldra voert eene zuidwesten koelte den wigchelaar naar *Sicilië;* en nog denzelfden dag is hij met ROBERT in onderhandeling,

die van een gunstig oogenblik gebruik heeft gemaakt, om het kind ann de moeder te ontvoeren, en vast besloten heeft zich van hetzelve niet levende te ontdoen. Maar de wigchelaar, jood en heiden tevens, man van goud en zilver, wenscht het kind te koopen.

‘Zeg, welken prijs vraagt gij?’

‘Duizend pond gouds,’ antwoordt ROBERT.

‘Zie, daar zijn zij.’

Na de duizend pond te hebben geteld, neemt hij de koninklijke spruit met zich, en scheept zich weder naar *Azië* in. ESMOREIT, de zoon des konings van *Sicilië*, zal in het land der Saracenen worden opgevoed, en MAHOMED zal voortaan zijn God zijn. ROBERT blijft alleen, thans gerust voor de toekomst, en wel verzekerd, dat het kind voor altijd in het land der Mooren begraven is.

De wigchelaar komt met zijn' kostbaren roof te *Damascus*. De koning, vol vreugde, wil dat het kind als zijn' zoon zal worden opgevoed, en stelt het onder het opzigt van zijne dochter DAMIETTA, met last om hem als eenen broeder te behandelen, en om voor hem te gelijk zuster en moeder te zijn.

Groot is nu, gelijk men kan nagaan, de droefheid in het paleis des Christen-konings, de betreurenswaardige vader is ontroostbaar over het verlies van zijn kind. ROBERT vraagt geveinsd naar de oorzaken dezer smart, waarvan hij den oorsprong zoo goed kent, ja, dien hij zelf heeft doen ontstaan.

‘Magtig Heer! wat is de oorzaak van uwe ontsteltenis?’

‘Ach! ik heb mijn beminnelijk kind verloren! o bittere droefheid! Dit verlies zal gewis mijnen dood ten gevolge hebben, en dien der koningin; die edele vrouw, zij is ontroostbaar!’

Maar ROBERT geeft tot antwoord:

‘Ja, ik weet er de oorzaak wel van. Hoezeer de koningin ontroostbaar schijnt, is hare droefheid echter niet opregt, ik heb er de verzekering van. Zij is op u misnoegd, omdat uwe jaren klimmen. Menigmaal heb ik, zonder dat zij het bemerkte, haar deswegen klagten hooren uiten. Ik geloof dat zij, door hare listen, u het leven zal benemen. Te meermalen heb ik haar, als zij waande alleen te zijn, bespied, en uit haren mond verwenschingen en bedreigingen tegen u vernomen!’

‘Bij de asch van mijn' vader!’ roept de koning, ‘zoo ik hiervan de overtuiging had, zouden noch gebeden noch schatten deze verachtelijke vrouw van den dood los koopen, waaraan ik haar zou ten prijs geven.’

‘Mijn hoofd staat u borg voor de waarheid van hetgeen ik zeg,’ antwoordt ROBERT.

Ziet men hier niet JAGO bij OTHELLO? Is het niet, als of de helsche

vaandrig van SHAKESPEARE de jaloezie en de gramschap in het hart van den Afrikaanschen OTHELLO aanblaast? Ziet men bier niet dezelfde vervlòekte list, dezelfde hevige driften door eenen onbekenden Vlaamschen dichter geschilderd, twee eeuwen voor de geboorte van den onsterfelijken Engelschman? ROBERT wordt geloofd, even als later JAGO zal geloofd worden. De koningin wordt uit de tegenwoordigheid des konings gebannen en in eenen engen kerker opgesloten, gelijk later DESDEMONA gesmoord zal worden, na de romance van den *wilgenboom* te hebben gezongen, en haar laatste gebed te hebben uitgestort.

Achttien jaren zijn voorbij.

ESMOREIT is aan het hof van den Saraceenschen koning groot geworden. Hij is een edel en schoon krijgsman geworden.

Treed gindschen tuin binnen; gindschen tuin, waar die schoone rozen bloeijen, die *Damascus* nacht en dag met de aangenaamste geuren vervullen; werp uwe blikken door die welriekende bladeren, zonder ze echter aan te raken. Het is de boom - en bloemgaard der schoone DAMIETTA, de liefste plaats harer wandelingen. Zie, onder de schaduw dier bloesemrijke en bloemvolle takken legt ESMOREIT zich te slapen neder. Maar vóór dat de slaap hem heeft bevangen, zie, daar treedt de dochter des konings den tuin binnen en spreekt tot zich zelve:

‘Helaas! hoe zwaar een last drukt in het geheim mijn hart! Ik blaak door het vuur eener hevige liefde! Aan u, mijn beschermgod alleen! durf ik eene liefde bekennen, die een jongeling, wiens geboorte en oorsprong mij onbekend zijn, mij inboezemt! Hij waant zich mijn broeder te zijn, maar geen band des bloeds bindt hem aan mij. Gelukkige ESMOREIT! Edele en schoone krijgsheld! Achttien jaren zijn vervlogen, sinds mijn vader u vond. De droefheid zal voor mij eeuwig zijn, want ik heb vast besloten dit geheim voor u te verbergen.’

Wees behoedzaam, edel meisje! want twee oogen zijn hier te veel, die u reeds gezien hebben; twee ooren te veel, die uwe woorden hebben afgeluisterd.

ESMOREIT heeft alles gehoord. ESMOREIT heeft alles begrepen. Maar zoo de liefde van DAMIETTA hem getroffen heeft, de ontdekking zijner geboorte heeft hem geschokt; een *vondeling* te zijn! welligt van lage afkomst te wezen, terwijl hij zich van edele geboorte en van koninklijk bloed waande te zijn! DAMIETTA heeft hem al wat zij weet, doen verstaan. Maar hij wil het geheim ten volle kennen. Hij neemt het besluit om zijnen vader op te sporen. Hij zal zonder verwijl vertrekken, maar met het voornemen om terug te keeren, als hij den oorsprong van zijn leven zal hebben vernomen.

‘Schoone DAMIETTA! edel meisje! ik maak het mij ten pligt weder te komen, als ik de waarheid zal hebben ontdekt.’

‘ESMOREIT! neem dezen gordel, waarin gij waart gewikkeld, toen men u vond; geloof mij, draag hem openlijk rondom het hoofd; het zou mogelijk zijn, dat iemand u aan dit teeken herkende. Denk aan mij, o mijn vriend! want verre van u zal ik van droefheid verkwijnen.’

Hierop vertrekt de jonge krijgsman, en zeilt naar *Sicilië*.

De koning had, gelijk wij boven zagen, aan de helsche inblazingen van ROBERT gehoor gevende, de koningin in den kerker doen werpen. ESMOREIT gaat juist het venster voorbij, achter welks traliën zijne moeder in droevige gevangenschap zit te treuren. Hij draagt den gordel, bestikt met het wapen van zijnen vader, den gordel, in welken hij gewikkeld was, toen de wigchelaar hem naar het Saraceensche land bragt, en die nu moet strekken, om hem te doen herkennen. En inderdaad, de gevangene herkent het wapenschild. Zij ondervraagt ESMOREIT; alles wordt opgehelderd; en de verborgene misdaad van ROBERT, welke zij in de gevangenis boet, wordt geheel ontsluijerd. De moeder roept uit:

‘Ik heb het dierbaar kind terug gevonden, dat mij bevrijden zal. De vreugde, die mijn hart benevelt, is zonder grenzen.’

Binnen weinige oogenblikken verspreidt zich de mare door de stad: ‘ESMOREIT is terug gevonden.’

Op dit gerucht wordt ROBERT met grooten schrik bevangen. De koning gelast hem, zelf de onschuldige koningin uit de gevangenis te gaan halen.

De vader en moeder omhelzen hunnen zoon, die den vreemden God afzweert, en aan wiens geluk nu niets ontbreekt, dan de edele DAMIETTA, die hem met zoo vele zorgen heeft opgevoed.

Zoo gij lust hebt om nog eens naar *Damascus* te gaan, zult gij er DAMIETTA vinden, in tranen smeltende en troosteloos, daar zij ESMOREIT, haren vriend, niet kan vergeten; gij zult haar met den wigchelaar op reis zien gaan, om den schoonen krijgsheld, dien zij bemint, te hervinden. Gij zult op het schip gaan, waarop zich de twee reizigers, als pelgrims verkleed, begeven, en gij zult met hen *Sicilië* aandoen. Daar zult ge hen, voor het paleis des Konings met eene klagende stem hooren zeggen:

‘Ach! is er niemand, die een aalmoes wil geven aan twee verdwaalde pelgrims, die door roovers zijn uitgeplunderd?’

ESMOREIT herkent in eene dier stemmen die van DAMIETTA. Vol vreugde roept hij:

‘Waar zijt gij, mijn' teederbeminde vader? kom en zie haar, die mij zoo teeder en met zooveel standvastigheid bemint; het is billijk dat ik haar zulks vergelde, want zij heeft zoo veel voor mij gedaan.’

De koning van *Sicilië* drukt de dochter van den Saraceenschen vorst aan zijn hart, en geeft haar ten huwelijk aan ESMOREIT, ten wiens behoeve hij afstand doet van den scepter en van het koninklijk gezag.

'Bij den Heiligen JOHANNES!' zegt ROBERT. 'Mijn koning en heer! ESMOREIT is het waardig; uw voornemen, om aan hem uwe kroon af te staan, schijnt mij verstandig toe. Nader, DAMIETTA! wees de gemalin des jongen konings.'

De verrader speelt zijne rol ten einde toe; hij weet het masker goed te dragen; maar tot zijn ongeluk is PLACUS aanwezig: PLACUS, de wigchelaar, aan wien hij het geroofde kind voor duizend pond gouds heeft verkocht.

'Bij MAHOMED!' roept deze, 'ROBERT is zelf de bewerker van alles.'

'Bij GOD! neef! dat is eene onwaarheid!' herneemt ROBERT.

Maar hij wordt overtuigd, en, erger dan dit, opgehangen.

Nadat de straf aan hem voltrokken is, trekt ESMOREIT uit deze geschiedenis de volgende moraal:

'Zoo ziet men steeds, dat een slecht leven een slecht einde heeft. Reine en deugdzame menschen zegepralen op het laatst. Ik raad dus u allen, wie gij ook zijn moogt, mannen of vrouwen! verslaat nimmer het pad der deugd en der regtvaardigheid; dan zult gij ook eens vereenigd worden met dien God, wiens verheven troon in de hemelen is, waar gij de heerlijke zangen der Engelen zult hooren. Dat de Hemelsche Vader ons deze genade schenke! laat ons allen zeggen, Amen!

Dit is de schets van dit zeldzame stuk.

Het spel van ESMOREIT is het eenigste dramatisch ongewijd voortbrengsel, dat wij in de Vlaamsche letterkunde der middeneeuwen kennen. In de oude Fransche letterkunde kunnen wij geen ander stuk aanhalen dan *het spel van den Heiligen* NICOLAAS (*li jus de Saint* NICOLAS) met welk het in kleur eenige overeenkomst heeft.

Dit *drama* van JOHAN BODEL, is, gelijk wij boven zeiden, eene *gedramatiseerde* legende. Bij het opgaan van het scherm berigt een der *acteurs* aan het publiek, dat men het zal bezig houden met den Heiligen NICOLAAS den biechtvader, die zoo vele schoone wonderwerken heeft verrigt, waarvan de echtheid onbetwijfelbaar en onbetwijfeld is. Onder die wonderwerken is er vooral een dat de magt des Heiligen aantoont; en hetwelk verhaald zal worden.

Een Afrikaansch koning, een ongeloovige, voert eenen bloedigen oorlog tegen de Christenen. Hij laat hun noch rust, noch verpoozing. Elk oogenblik valt hij in hun land en vervult alles met vuur en dood. Eens dat hij, als naar gewoonte, hun grondgebied had overweldigd, heeft hij eenigen overvallen; hij doodt eene menigte, de overigen neemt hij gevangen. Onder de laatsten is

een vrome grijsaard, die gevat werd op het oogenblik, dat hij geknield voor het beeld van den Heiligen NICOLAAS, de vurigste gebeden tot dien beschermheilige opzond. De soldaten brengen hem gebonden voor den koning.

‘Hoe is het mogelijk, dat gij uw vertrouwen in dit stuk hout stelt?’ vroeg hem met spot de Saraceen.

‘Vorst!’ antwoordde de grijsaard, ‘het is de Heilige, dien ik boven alle overige heiligen vereer, het meest na den Heere God. Nimmer heeft iemand zich met zijn hart en zijne gebeden tot hem gewend, zonder troost en bijstand te hebben verworven. Nimmer heeft men eenig goud, of zilver, of eenige andere kostbare zaak onder zijne bescherming gesteld, zonder dat de schat vergroot en verdubbeld is geworden.’

‘Dat zullen wij zien, bij MAHOMED! Wij zullen zien, of hij den schat zal vergrooten, dien ik onder zijne bescherming zal stellen. Zoo niet, dan zult gij sterven, na eerst duchtig toegetakeld en in stukken gesneden te zijn.’

De gevangene heeft een volkomen vertrouwen in zijnen beschermheilige. Het beeld wordt in den koffer gesloten, waarin de schat des Konings besloten is. Maar, gedurende den nacht wordt die schat door dieven weggeroofd. Het woord des gevangenen heeft dus gefaald, en de Heilige bezit het vermogen niet, dat hem is toegeschreven. De grijsaard loopt gevaar: want de vergramde koning wil hem ter dood doen brengen, na hem bevorens te hebben doen mishandelen, zoo als hij bij MAHOMED had gezworen. Maar de magtige Heilige liet zijnen dienstknecht niet in gevaar, hij komt hem te hulp, en noodzaakt de dieven, om den geroofden schat terug te brengen. Getroffen door dit wonderwerk, doet de koning afstand van zijn geloof aan den God der ongeloovigen, en verlangt om met al zijne onderdanen den doop der Christenen te ontvangen.

Met betrekking tot de algemeene kleur, heeft het *spel van* ESMOREIT groote overeenkomst met dit werk van JOHAN BODEL; hoezeer het ons voorkomt, breeder in omvang, meer volmaakt, beter bestudeerd te zijn, dan dit in het *spel van den Heiligen* NICOLAAS het geval is. De situatiën der personen zijn, gelijk wij hebben doen zien, in het Vlaamsche werk zeer talrijk; en er is, zonder tegenspraak, in het werk van onzen onbekende meer kunst, meer dramatische verwikkeling, dan er in eenig ander is te vinden, dat de Fransche Letterkunde in het tijdperk, waarin het *spel van* ESMOREIT moet geschreven zijn, oplevert. De schikking van het onderwerp is er beter in geregeld. De handeling ontwikkelt er zich gemakkelijker. De personen blijven beter beperkt in den kring, waarin zij zich bewegen. En het karakter van ROBERT, is het niet een der schrikkelijkste en meest dramatische, die SHAKESPEARE twee eeu-

wen later heeft terug gevonden? - Wij spraken daar van kunst; hadden wij ons niet moeten bepalen, om in het talent van onzen dichter alleen natuur en naïviteit te vinden? - Neen, zeker niet. Het is waar, wat een onzer hedendaagsche, meest geachte schrijvers zegt: ‘Hetgeen de oude *mysteriën* met betrekking tot letterkunde en dramatiek kenschetst, bestaat voornamelijk in de laagste gemeenzaamheid (*vulgarité la plus basse*), en kleingeestigste alledaagschheid (*trivialité la plus minutieuse*). Één enkel punt heeft onze schrijvers bezig gehouden: zij hebben slechts getracht, om in de personen, die zij voorstelden, en in de zaken, die zij schilderden, de tooneelen terug te geven, die zij voor oogen hadden; hunne kunst bestond, om hiervan eene *copij*, neen, om hiervan een getrouw afdruksel te geven.’ - Maar dit gezegde is niet zonder uitzondering toepasselijk, op al hetgeen in de 14de eeuw, voor het tooneel geschreven is; het zij dit tooneel eene openbare plaats, een kerkhof, eene kerk, of eene kamer was. - Zij, die in deze eeuw de zoo indrukwekkende hoofdkerk van *Antwerpen* bouwden, en de grondslagen van het bevallig stadhuis van *Brussel* ontwierpen, waren het niet bouw meesteren bij geval? - Meester WILLEM VAN KEULEN en HUIBERT VAN EYCK, zijn leerling, verdienen welligt alleen den naam van werklieden. En zoo de kunst hare krachtige stem heeft kunnen verheffen in die poëtische uitdrukkingen van steen, die vijf eeuwen niet hebben kunnen vernietigen; en zoo die kunst nog schittert in die tafereelen, waarin vier eeuwen niet zijn geslaagd, de kleuren te verduisteren - waarom zou er dan niet een enkel schrijver kunnen geweest zijn, die voor de poëzij van het tooneel heeft kunnen doen, hetgeen anderen voor de poëzij der bouwkunst, anderen voor de poëzij der schilderkunst hebben gedaan? Zoo FROISSART zich kunstenaar heeft getoond in het gebruik en de zamenstelling der verschillende vormen, die in zijne dichtwerken overvloeijen, waarom zou dan onze onbekende schrijver geen kunstenaar kunnen zijn in de schikking van zijn *drama*. Het *spel van* ESMOREIT is, met betrekking tot den vorm, oneindig verder gevorderd, dan eenig ander gelijktijdig bekend voortbrengsel, en het komt de manier van SHAKESPEARE oneindig meer nabij, dan eenig ander dramatisch werk, dat ons vóór de verschijning van den schrijver van ROMEO en van RICHARD III bekend is.

Dit is het, wat wij hebben getracht aan te toonen

Daarenboven hebben wij gepoogd, de aandacht onzer lezers op dit tooneelspel te bepalen, omdat wij voor ons vermeenen, dat het hoogst belangrijk en wetenswaardig is, den aard en het karakter van die eerwaardige overblijfsels onzer oude letterkunde te beoefenen. Want is die poëzij, welke ons zoo juist het geloof, de zeden, de gebruiken, de beschaving onzer voorouders terug-

kaatst, niet een toonbeeld van ons *voorleden?* De geschiedenis bestaat niet slechts in de kennis der voorvallen en der datums. Men weet weinig van de geschiedenis, indien men niet meer dan feiten en datums kent. Men kan daarentegen een zeer bekwaam en voortreffelijk geschiedkundige zijn, zelfs dan, wanneer men van vele feiten onkundig is, en de juiste datums niet altijd met volkomen naauwkeurigheid kan opgeven; een of twee jaren, wat verschil maken zij op eene eeuw? Men kan zich deswege vergissen. Ja, men kan, strikt genomen, zonder onkundig te zijn van den geest, de oorzaken en gevolgen der groote gebeurtenissen, die de XVIe eeuw verontrustten, Prins Don JUAN van *Oostenrijk*[1] (gelijk nog onlangs de *Indépendant* in goeden ernst deed), *Onderkoning der Nederlanden*, zoo als hij hem noemt, aan het Hof van FRANÇOIS den I^{en} zenden, om er den bevalligen dans te bewonderen van MARGARETHA VAN VALOIS, die paarl der paarlen[2].

Men moet niets veronachtzamen ter bekoming eener zoo volmaakt mogelijke kennis van het *voorleden;* maar vooral van al hetgeen kan strekken om ons een duidelijk denkbeeld van het wezenlijk leven, van de gevoelens en de denkbeelden onzer voorouders te verschaffen.

Wanneer men aan CUVIER een wervelbeen toonde, wist hij met dit overblijfsel een gansch dier met vleesch, been en spieren daar te stellen. Een gering keukengereedschap, te *Pompeji* opgegraven, heeft: te meermalen belangrijke en min bekende inlichtingen omtrent de zeden en gebruiken van deze oude Romeinsche stad gegeven.

Zou een tooneelstuk, een gedicht, tot geen wervelbeen, tot geen keukengereedschap voor de kennis van het aanschijn van het *België* der middeneeuwen kunnen strekken?

Daarom zullen wij bij elke gelegenheid, die zich opdoet, de aandacht van hen, welke belang stellen in de beoefening der Nationale geschiedenis, zoeken te bepalen bij de zoodanige schriften als de boven aangekondigde. De Heeren SERRURE en BLOMMAERT zijn de eenige niet, die zich beijveren om de overblijfselen onzer oude letterkunde aan het licht te brengen. Maar schoon wij thans alleen aan deze twee geleerden onzen dank betuigen, aan den eersten voor de zorg, die hij heeft besteed, om ons het *Spel van* ESMOREIT te doen kennen[3]; aan den anderen voor de uitgave

(1) Don JUAN, natuurlijke zoon van KAREL den V, geboren in 1548, overleden in 1578.

(2) *De la* MARGUERITE DES MARGUERITES. - MARGARETHA VAN VALOIS, werd geboren in 1492, en stierf in 1549.

(3) De Heer SERRURE gaf in den *Messager des Sciences et des arts de la Belgique*, Tom. III, p. 6, en volg. eene vertaling van dit *spel van* ESMOREIT, onder de benaming van: *Le jeu d'Esmorie, fils du Roi de Sicile*, welke ook afzonderlijk is uitgegeven. - De titel van het oorspronkelijke stuk is: 'Een abelspel van ESMOREIT I. Conines Sone van *Ceciliën*.' H.S. der Bibliotheek van VAN HULTHEM. De voorafspraak begint:

> 'God die van der maget was geboren
> Omdat hî niet en woude laten verloren.'

Zie P.J. MONE, *übersicht der Niederl. Volks-liter.* S. 361.
De Vertaler.

van den THEOPHILUS, moeten wij hulde doen aan den Heer WILLEMS, die ons eene zoo keurige uitgave van den REINARD en van de Rijmkronijk van VAN HELU heeft bezorgd; aan den Heer VAN REIFFENBERG, aan wien wij de kronijk van PHILIP MOUKES schuldig zijn; aan de maatschappij van boekbeminnaren (*bibliophiles*) te *Mons*, die, na eene belangrijke verzameling van gedichten eener Rederijk-Kamer van *Doornik* van de XVe eeuw te hebben uitgegeven, aan de minnaars van oude Ridder-Romans den Roman van GILLES VAN CHIN heeft leeren kennen, die jaarlijks op de groote markt te *Mons* de vertooning hernieuwt der worsteling met de draak van *Wasmes*.

Wij zullen nader uitvoeriger over al die voortbrengsels spreken in een stukje, dat wij onder handen hebben, over den historischen arbeid in *België* sedert den jare 1830.

De armen volgen de ondeugden der rijken na.

(*Popular Fallacies*.)

Een streelende tekst voor de rijken, die, van den predikstoel toegepast, op aandachtige toehoorders mag rekenen in de banken, boven welke een adellijk wapenbord prijkt, op de saaijen zittingen van het burgermeesterlijk gestoelte. Is het niet of men het half versleten kussen van een landjonker met nieuw fluweel overtrekt, wanneer men hem verzekert, dat *hij* - en niet onze *verdorven aart*, zoo als de Catechismus ons wil doen gelooven, de oorzaak aller ongeregeldheden in zijn kerspel is? Hoe wigtig wordt zijne onbeduidendheid! Doch dit heet alle begrippen van vrijen wil omver stooten; het is eene ontkenning van de oorspronkelijkheid der zonde in iederen zin. Maar zelfs boeren zijn geene zoo onnoozele schapen, als deze wonderspreuk u doet vermoeden. In-

dien de hoogere standen zich uit geen beter beginsel van het booze behoeven te onthouden, dan uit vrees der lagere een slecht voorbeeld te geven, zoo vergunne men ons hen van alle verantwoordelijkheid in dat opzigt vrij te spreken; het staat hun vrij, den beker des genots te ledigen, waar hun ook aangeboden. De armoede, hoe bekrompen het bij haar rond kome, en hoe schraal het er bij haar uitzie, is niet zoo van alle uitvindingsgave misdeeld, dat zij geen handel zou kunnen drijven met den stapel harer eigene ondeugden, dat zij er leentjebuur om zou moeten spelen bij de rijken. De armen zijn verre van zoo slaafsche navolgers te wezen, als men waant. Er zijn onder hen zeer knappe kunstenaars in hunne soort. Hier en daar treffen wij bij hen iets oorspronkelijks aan. Wie leerde den armen steelen, wie ontfutselen? Voor die vakken van kunst en kennis zagen zij zeker naar geenen meester onder de grooten om. Laat men ons voor het minst in eenige ondeugden niet verlagen tot den rang van kopiïsten. Slechts in één zin is het waar, dat de armen de rijken navolgen, en wel in dien, waarin de dienstboden zich, *na* hunne heeren en vrouwen aan tafel zetten, om de overgebleven koude spijzen te nuttigen. Zoo zijn meester, uit ongesteldheid, of wat het zijn moge, de schotels niet aanroert, eet er de dienstbare niet te min om.

‘Echter,’ hoor ik eenigen uitroepen, ‘echter hebben voorbeelden eenen onberekenbaren invloed.’ Wij hebben eene Vrouw gekend (wij weten niet of zij tot de Mennonieten behoorde), die op dit punt zoo naauwgezet was, dat zij zich het indringen der onbeschaamdste bezoekers liever getroostte, dan hun door hare dienstmaagd *niet t' huis* te doen geven, uit vrees der meid te leeren, eene onwaarheid te zeggen. En dit, ondanks dat zij zeer wel wist, dat de deerne, zonder eenig onderrigt, een meesteresse in het liegen was, zoo zeer zelfs, dat de Vrouw misschien in haar gansche leven geen waar woord van de aartsleugenares hoorde. Maar de natuur is geen oortje waard, voorbeelden *trekken* sterker dan vier ossen. Deze leugenaarster van de wieg af, die haren mond slechts opende om te liegen, moest bewaard worden voor eene fijn gesponnen gevolgtrekking, die zij (maar waar duivel vermoedt men al niet, dat casuisterij schuilt?) mogelijkerwijze uit dit gebruik dier woorden zou kunnen afleiden. En welke zoude deze nog zijn? Dat men, om zijnen avond niet aan vervelend gerel prijs te geven, om zich niet in verzoeking te brengen, met den Dichter uit te roepen:

> Verga 't onnut geklap en hij die 't voert met een!

die woorden in dezen vorm - welke, schoon letterlijk valsch, door den lastigen klaplooper juist verstaan wordt - wèl mag bezigen, zonder eene doodzonde te begaan. Een jokken bovendien, die geheel

buiten den kring van haar ligt, die van kindsbeen af een leugen om bestwil geen zonde achten, en welke men niet behoeft te vreezen dat zij zullen navolgen, daar weinig dienstmeisjes er op gesteld zijn, haren bezoekers niet te huis te geven.

Dit woordeke *voorbeeld* herinnert ons een ander fraai woord, bij die gelegenheden zeer in zwang: het heet *aanmoediging.* 'Lieden van onzen stand moeten er zich voor wachten, aanleiding te geven, dat men zou kunnen denken, dat wij tot zoo iets aanmoedigden.' Dit beginsel kan zoo zeer tot in het dolle worden toegepast, dat wij menschen gekend hebben, die het in goeden ernst binnen het bereik van hunnen invloed achtten, wanhoop te wettigen en zelfmoord in de mode te brengen. Een knecht, in het gezin van wijlen een Lid des Parlements voor een der Graafschappen, sneed zich, om eene ongelukkige liefde, of eene andere dwaasheid, den hals af; maar slaagde slechts ten halve. De arme jongen was voor dit voorval zeer gezien en geliefd, en toen hij herstelde, gaf men zich veel moeite om hem zijne betrekking te doen behouden, daar hij zijn woord had gegeven, dat hij het niet weêr zou doen. Zou het ook niet duizend tegen een zijn geweest, indien hij er nog eens zoo gelukkig was afgekomen? Zijn heer helde er toe over, hem weer in genade aan te nemen, maar mevrouw dacht er anders over, en JOHN ontving weldra zijn afscheid, daar mevrouw verklaarde 'dat zij er niet aan kon denken, diergelijke gruwelen in het graafschap aan te moedigen!'

Die zich moeijelijk maakt heeft ongelijk. (*Popular Fallacies.*)

De ondervinding heeft ons juist het tegendeel geleerd. Bedaardheid is inderdaad geene getuigenis voor de waarheid; maar vuur, ernst, warmte, bewijzen ten minste, dat de man meent gelijk te hebben, in hetgeen hij beweert. Koelheid is dikwijls het gevolg van gewetenlooze onverschilligheid voor hetgeen waar of niet waar is: nu en dan komt zij voort uit een schraal vertrouwen op de partij die men omhelst. Niets is vaak meer beleedigend, dan de vertooning van zulk eene wijsgeerige bedaardheid. Neem b. v. den kleinen TITUBUS, die in *Lincoln's Inn* gewoon is alle wetten ter tafel te brengen. Zelden hebben wij dat kleine sluwe manneken in eenen redetwist gemengd gezien, of wij waren overtuigd, dat hij het regt op zijne zijde had: maar het was altoos jammer, dat zijne tong hem niet gereedelijk ten dienste stond. Een uur achtereen was hij bezig om allerlei verstandige wartaal voort te spuiten, wartaal, die zich wreef en wrong om in de ruimte te kunnen komen - het was de gest van het vraagstuk, die tegen zijne tanden

aanborrelde: maar als een ijzer traliewerk hielden deze het ontkomen tegen. En dan begon zijn klein ligchaam tot stuiptrekkingen te vervallen: dan kreeg zijn gelaat kleur op kleur, omdat hij gevoelde, dat zijne redeneerkunst in den steek bleef, dat hij geen woorden kon vinden, om zich duidelijk te maken. Maar dan ook liep ons de gal over, wanneer wij zagen, dat een welgedane, stevige tegenpartij, die niet eens het fijne van de vraag begreep of er weinig om gaf, zijn hand op het hoofd van den redenaar legde en hem verzocht, bedaard te blijven. Hoe grooter van stuk, hoe geruster men zich in een redetwist kan mengen: want met een grimlagch kreeg de laatste gelijk van alle de toehoorders, die allen heenliepen, in de overtuiging dat TITUBUS het mis had, omdat hij zich moeijelijk maakte, en dat Mijnheer..... zoo als hij heette, almede een van de beste en de kalmste sprekers is, die er bestaan kunnen.

Hij toont dat hij geen man van opvoeding is - Men kan gemakkelijk zien dat hij geen heer is.
(*Popular Fallacies*.)

Dit is eene spreekwijze van arme lieden, die altoos bewijst, dat de gelaakte partij een Heer is. De zaak, die er door ontkend wordt, is juist datgeen wat hen boos maakt en aanport om zoo te spreken. De toegefelijkheid, waarmede eene dergelijke aanmerking wordt ontvangen, bewijst welke uitlegging de toehoorder daaraan geeft. Hieraan gelijk, of nog veel onverstandiger zijn de uitdrukkingen, waarmede zij in hunne straatrhetorica elkander nog grievender verongelijken: - ‘Het is een arme hals,’ of - ‘hij heeft geen hemd aan zijn lijf,’ - enz., ofschoon het laatste zeggen meer door vrouwen op vrouwen toegepast worden. Zij gevoelen niet, dat de pijl op hen zelve afstoot. Voor alle dingen moet een arm man de armoede van zijne partij niet in de hoogte tillen. Er zijn immers onderwerpen genoeg, b. v. dat van den een de vader opgehangen is - van den ander de zuster voor.... - enz. Zij behoeven juist geen geheim te verklappen, dat in beider belang ter sluik moest gehouden worden, en daardoor de orde te beleedigen, waartoe zij beide de eer hebben te behooren. Maar dat komt alles, omdat zij niet zien, hoe de rijkere man hen achter den rug uitlacht, wanneer hij die scheldpartij aanhoort.

Een blaffer is geen bijter.
(*Popular Fallacies*.)

Deze regel grondt zich op een stelsel van vereffening, waarom wij haar gaarne voor waar zouden houden. Maar op woorden-

boeken en woordbepalingen is geen staat te maken. Juist ligt er een voor mij, waarin het woord *brutalité* met het woord *valeur* op de misselijkste wijze verbonden is, en daarom kunnen wij aan het algemeene spreekwoord ons zegel niet hechten. De blijspeldichters vooral hebben het op hun geweten, ons ten dien opzigte misleid te hebben. Hunne dichterlijke regtvaardigheid eischte, dat een grootspreker op het tooneel geslagen en gerost werd, en het was voor den aanschouwer verbazend vermakelijk dat te zien. Er zijn lieden, die ongemeen weinig kracht van adem hebben, en deze zijn er door gestreeld, wanneer men hun vertelt dat *windmaken* geen bestanddeel van dapperheid is. Volgens hen maakt de ware moed geen gerucht en dringt zich niet op. Maar stel eens een van die stille helden tegen den bluffer in het gewone leven over, en zijn vertrouwen op dien stelregel zal spoedig verdwijnen. Veel beloven en weinig doen, gaan niet altoos gepaard. Een zedig, nederig gedrag sluit niet altoos dapperheid in zich, en omgekeerd is het gebrek aan de eerste hoedanigheid geene reden om iemand de laatste te betwisten. De dichters zelve, waarvan men regt had eene meer billijke verdeeling dier hoedanigheden te verwachten, hebben het als met de natuur overeenkomstig beschouwd, om van den regel af te gaan. In de *Samson Agonistes* is HARAPHA inderdaad een bluffer in den ruimsten zin. MILTON heeft er tevens een schreeuwer, een reus en een lafaard van gemaakt. Maar bij DRYDEN spreekt ALMANZOR van geheele legers voor zich heen te jagen - en hij doet het. THOMAS BROWN daarentegen had die soort van karakters beter bestudeerd, dan een zijner voorgangers. Hij verdeelt den lauwer meer billijk, en verleent zijnen held een soort van gemiddelden voorrang: ‘BULLY DAWSON kreeg slaag van de halve stad en de halve stad kreeg slaag van BULLY DAWSON.’ Dit is de ware verdeelende geregtigheid.

Jacob gezegend.

וְיִרְבְּךָ יְכָרְכֻךָ וּמְבָרְכֶיךָ׃

Als REBEKKA's lieveling
ESAUS kleed had aangetrokken,
En het vel der geitenbokken
De onbewassen hand omving,
Schudde hij zijn bruine lokken,
Dat hem 't hair in de oogen hing.

Bevende dat stem of spraak
Mocht verraden den verrader,
Daar hij naakte voor zijn vader,
Vlood de verwe van zijn kaak;
Huivrig sidderde in zijn ader
Voorgevoel van ESAUS wraak.

Als den vader oud en blind,
't Al te tijdig wild verraste,
Hij des jonglings hand betastte,
Die hij ruig als ESAUS vindt;
Ja, de zoon, die hem vergastte,
Was zijn oudst, zijn dierbaarst kind.

Dáárom stroomt zijn zegen uit,
Met een innig hartvertederen:
‘Zoon, het rieken van uw kleederen
Is als van gezegend kruid,
Daauw des hemels dale neêr;
Vruchtbre regen
Vloeie u tegen,
Van den Heer;
't Vet der voren
Voede uw koren;
Zonneschijn en malsche lucht
Steeds de most doe tintelgloren,
In uws wijnstoks dunne vrucht.
Vele volkren u betuigen
Dienst en eer;
Volkren buigen
Voor u neêr,
Uwer broedren Opperheer;
Waar ge uw aanschijn zult vertoonen,
Bukken zich uw Moeders zonen;
God u wreekt;
Dies hij zal met vloek bezoeken,
Die u vloeken,
Zeegnen, die u zegenspreekt!’

O al klonk dit honigzoet,
Zoet in uwe en moeders ooren,
Voor den roof aan d' Eerstgeboren',
JACOB, hebt gij zwaar geboet!
Maar de zegen evenwel
Ging voor JACOB niet verloren,
Want God had u uitverkoren,
En zijn lust is Israël!

1839.

NICOLAAS BEETS.

t.o. 220

Mengelingen.

Bertha Coppier[1]. EEN VERHAAL.

VI. Antwerpen. (1574.)

De merkwaardige gebeurtenissen (dus ging de oude vrouw voort, in wier stem nog geene afmatting te bespeuren was), welke, sedert mijne aankomst te *Antwerpen*, tot den aanvang van het jaar 1574 plaats hadden, zijn u allen bekend. Het is dus onnoodig, u die te herinneren, te meer, daar zij op mijnen toestand weinig of geen invloed gehad hebben. Gedurende al dien tijd was mijne levenswijze, ten huize mijner zuster, zeer, eentoonig. Wij leefden in eene stille afzondering, te midden der grootste onrust buiten, en zonder veel bekommering voor de toekomst. MARTINI liet zich schijnbaar met geene staatkundige twisten of bemoeijingen in, en was in zijne drukke en gewigtige ambtsbezigheid ijverig werkzaam. Het kwam mij wel eens voor, dat hij soms zeer afgetrokken en verstrooid van gedachten was, en een paar malen was het zelfs gebeurd, dat hij eenige brieven, welke hem door NIJEN bezorgd werden, en die hij steeds met ongeduld scheen te verbeiden, zoodra hij mij of AGNES in het oog kreeg, spoedig weggemoffeld, en alsdan dadelijk eenig onverschillig gesprek aangevangen had. Maar ik had hierover nooit lang nagedacht, schoon ik mij later, toen het bleek, dat zijne uiterlijke onverschilligheid slechts voorgewend geweest was, deze omstandigheid weêr duidelijk voor den geest bragt. Mijne eenige uitspanning bestond genoegzaam in het lezen van eenen bijbel in onze moedertaal,

(1) Vervolg van N°. 4.

welk geschenk, toenmaals van groote waarde, mij door ADRIAAN, vóór zijn vertrek uit *Antwerpen*, kort na mijne aankomst aldaar, was achtergelaten. Uit dit heerlijke boek, waarvan ik toen de waarde nog weinig kende, waren mijne zuster en ik gewoon, elkander, gedurende de lange winteravonden, beurtelings eenige gedeelten voor te lezen, wanneer MARTINI door bezigheden belet werd, ons gezelschap te houden; want in zijn bijzijn werd er van geen' bijbel ooit gerept, omdat hij reeds menigmalen had verklaard, dat onze lektuur niet anders dan eene kettersche gewoonte was. Ja zelfs had hij wel eens gedreigd, ons van het boek te zullen berooven; een voornemen, waartoe hij, geloof ik, in stilte werd aangezet door Vader GRATIANUS, die sedert ons vertrek uit *Holland* voortdurend bij mijnen broeder inwoonde, en menigmalen met tranen in de oogen zijne vrees geuit had, ons nog eens van het regtzinnige Catholijke geloof te zullen zien afwijken. MAARTEN NIJEN, die niet lang na mijne komst in *Antwerpen*, ook weêr in zijne geboortestad was teruggekomen, bezocht ons schier dagelijks. Zijne ambtsbediening bragt hem in menigvuldige aanraking met zijn' vriend MARTINI, doch later bleek het, dat hunne lange gesprekken en bijeenkomsten eigenlijk op geheel andere belangen betrekking hadden. Ik had echter nimmer, of liever, ik zocht nimmer gelegenheid den jongeling alleen te spreken. AGNES, die van het voorgevallene in *Holland* naauwkeurig onderrigt was, want ik had haar alles, en dus ook mijne liefde voor MAARTEN, openhartig bekend, vreesde mijns vaders ongenoegen te zullen ondervinden, wanneer zij eene verstandhouding toeliet, waarin de Heer VAN KALSLAGEN niet had toegestemd. Ik had haar dus moeten beloven, zoolang deze van onze genegenheid geene kennis droeg, en ze niet had goedgekeurd, alles te zullen vermijden, om ooit met NIJEN alleen te zijn, of teedere gesprekken met hem te voeren, dewijl zij dan genoodzaakt zoude zijn, alles aan haren echtgenoot te openbaren, die zeker strengere maatregelen zoude nemen. Ik nam, overtuigd, dat tegenkanting mij hier niets baten, maar veeleer schaden zoude, het besluit van mij te onderwerpen. Ik wist echter genoeg, dat AGNES voor het overige mijne keuze volkomen billijkte, en alles zoude aanwenden, om mij tot het slagen mijner wenschen behulpzaam te zijn. Ik weet niet, of zij met MAARTEN ook in denzelfden zin had gesproken, maar zeker is het, dat ook hij geene moeite hoegenaamd deed, om mij in mijn gedrag te doen wankelen. Wij spraken dus met elkander nooit over onze liefde, en echter werden wij dagelijks van onzen wederzijdschen, nog immer toenemenden hartstogt meer en meer volkomen overtuigd. Van mijn vader kregen wij, hetzij uit *Holland*, hetzij van andere plaatsen, waar hij zich steeds

in de nabijheid van den Prins ophield, voortdurend tijdingen en brieven, maar nimmer liet hij daarin blijken, van het gebeurde op het Hof iets te weten, schoon JOSUA VAN ALVERINGEN mede bij den Prins was, en hem dus waarschijnlijk wel van alles onderrigt zoude hebben. Ik had van mijne zijde nooit den moed gehad, ons geheim aan mijn' vader te openbaren, niettegenstaande AGNES mij zulks meermalen sterk had aangeraden. Ik besloot, gelijk zoovelen vaak, maar verkeerd, in eenen toestand, als de mijne, gewoon zijn te doen, alles aan den loop der omstandigheden over te laten, en ik kende mij vermetelheid genoeg toe, om des noods aan deze met kracht het hoofd te kunnen bieden. Mijne verdere lotgevallen echter, bewezen mij, helaas! in datzelfde jaar nog maar al te duidelijk, dal menschelijke berekiningen niets zijn, en het slechts een ijdele moedwil is, de plannen der Goddelijke Voorzienigheid vooruit te willen loopen.

Zóó was de stand van zaken, toen, op het einde van 1573, LOUIS DE REQUESENS den gehaatten ALVA in de landvoogdij kwam vervangen, en wij weldra vernamen, dat deze wreedaard naar zijn vaderland was teruggekeerd. Kort daarop bragt ons MAARTEN de tijding, dat WILLEM *van Oranje*, vergezeld van den Heer van KALSLAGEN, en andere trouwe aanhangers, te *Vlissingen* was aangekomen, om met de Hollandsche en Zeeuwsche zeemagt, onder den admiraal VAN BOISOT verzameld, den nieuwen landvoogd het ontzet van *Middelburg* te beletten. Na de overgave dezer stad aan den Prins, in Februarij van het volgende jaar, begon er in onze woning eene buitengewone drukte te heerschen. MAARTEN kwam nu meer dan ooit, en op alle uren van den dag, bij MARTINI; en wij merkten op, dat de jongeling 's avonds dikwerf vergezeld was van drie mannen in Spaansche krijgskleederen, alle van een somber en woest uitzigt, en onder welke ik met schrik één dier woestelingen meende herkend te hebben, die bij den moedwil in de abtdij zich bijzonder had onderscheiden. MARTINI echter en MAARTEN spraken nooit met ons van deze bijeenkomsten, maar van mijne zuster vernam ik, dat deze vaak tot het aanbreken van den dag werden voortgezet. Pater GRATIANUS, die, zoo als wij meenden, alle vergaderingen mede bijwoonde, bewaarde over deze omstandigheden, even als de anderen, het diepste stilzwijgen, welk voorbeeld door den klerk van MARTINI, Mr. BOUDEWIJN VAN BARLEKOM, getrouw werd nagevolgd. Op eens vervingen schrik en verwarring de schijnbare stilte en rust van ons huis. Op den eersten van Lentemaand kwam MAARTEN reeds zeer vroeg in den morgen, onverwachts bij ons inloopen. Hij zag er zeer bedrukt uit, en voor het eerst van mijn leven meende ik eenigen angst op zijn anders zoo vrolijk en kalm gelaat te bespeuren; zijne eerste vraag was naar MARTINI, en

toen deze dadelijk daarop de kamer binnentrad, snelde hij naar hem toe, en greep driftig zijne hand.

‘Alles is verloren,’ sprak hij met eene doffe stem. ALONSO is gevat. Vos en PIET zijn....’

‘Stil, stil!’ viel zijn vriend hem snel en verwijtend in de rede, terwijl hij een zijdelingschen blik op AGNES en mij wierp, en hij trok NIJEN haastig het vertrek uit.

Wij begrepen in den beginne niets van dit alles. Weldra vernamen wij, dat MAARTEN met MARTINI en Pater GRATIANUS in allerijl het huis hadden verlaten, en dat er in de stad allerlei geruchten liepen van eene ontdekte zamenzwering ten voordeele van den Prins, enz. Mijne zuster beefde op het denkbeeld, dat het vreemde gedrag van haren echtgenoot, en de gemelde heimelijke vergaderingen daarmede welligt in eenig verband stonden. Wij bragten den ganschen dag in den grootsten angst door, welke niet weinig vermeerderde, toen de drie mannen, die ons zoo onverwachts verlaten hadden, laat in den avond nog niet terug waren gekomen, en niets van zich deden hooren. Tegen den nacht kwam men ons nog berigten, dat zekere JOAN ALONSO, en een soldaat op het kasteel, den vorigen avond gevangen was genomen, en bekend had, deze sterkte aan den Prins voor eene groote som gelds te hebben willen verraden, hetwelk op den vijfden der maand had moeten plaats hebben, wanneer de Zeeuwsche vloot voor de stad zou zijn aangekomen. Men meende zelfs, dat ALONSO en eenige medepligtigen reeds ter dood waren gebragt. Op dit berigt werd onze angst verschrikkelijk; wij verbeeldden ons nu, dat onze teederste vrienden mede in gevaar verkeerden, en mijne zuster werd schier wanhopig. Gelukkig echter kwamen nu MARTINI en de Pater spoedig daarop te huis. De eerste was vrolijk en opgeruimd, en alle zorg scheen van zijn gelaat geweken. Met den uitroep van ‘God dank!’ vloog AGNES hem te gemoet.

Mijne eerste en eenige vraag was: ‘waar is NIJEN?’

‘Vrees niets,’ antwoordde MARTINI haastig. Morgen zal ik u alles verhalen. Nu moet ik rust hebben.’

Des anderen daags nu bevestigde hij ons de waarheid van al hetgene wij min of meer naauwkeurig vernomen hadden. Het was zoo, dat er een aanslag op *Antwerpen* door den Prins gesmeed was. JAN DE VOS en PIERRE TORQUEAU, twee hevige partijgangers, waren ten dien einde reeds, met een groote vierhonderd wakkere krijgslieden, meest *wilde Geuzen* uit het woud van *Yperen*, bedektelijk in de stad gekomen. De Spaansche soldaat ALONSO zou hun voor eene belooning van twintig duizend dukaten het kasteel overgeven en BOISOT zou onmiddellijk daarvan en van de stad, in naam van den Prins, bezit nemen. De aanslag, hoe

wist men niet juist, was den vorigen avond ontdekt geworden, en ALONSO, met eenige anderen, waren reeds in den vroegen morgen ter dood gebragt.

‘En,’ eindigde MARTINI, ‘dit is ons geluk geweest. Want de zamenzwering heeft hier in huis haar beslag gekregen; MAARTEN was er de ziel van. Doch dit wist niemand buiten ALONSO, vos en TORQUEAU. De eerste heeft niets bekend, en kan nu, ten gevolge der dwaze overijling onzer vijanden, niet meer spreken. De twee anderen zijn met meest al hunne rappe soldaten het gevaar door eene snelle vlugt bij tijds ontkomen, en zullen nu denkelijk reeds behouden bij den Prins zijn.’

Wij dankten God vuriglijk, dat dit onweder zoo gelukkig was afgedreven. Ach! weinig dacht ik toen, dat het daarna met vernieuwde kracht terugkeeren, en boven mijn hoofd losbarsten zou, om mij doodelijk te treffen, en voor altoos in het ongeluk te storten!

De zoo even gemelde poging tot eenen aanslag op de stad van 's Prinsen zijde, hoewel zij geene ontdekking der hoofdaanleggers had ten gevolge gehad, liet niet na op het gemoed van MARTINI eenen diepen indruk te maken; en eene groote verandering in zijne wijze van handelen te weeg te brengen. Hij was zoo niet eenigzins vreesachtig, althans niet moedig van aard, en hield zich eigenlijk liever buiten alle staatkundige bemoeijingen en zamenspanningen, om geen gevaar voor zich en de zijnen te duchten te hebben. Had hij dus in de laatste zamenzwering deel genomen, dan was zulks alleen geweest op herhaalde aansporingen van mijnen vader, die hem voortdurend door MAARTEN tot handelen liet aanzetten, zoodat hij zich eindelijk aan de zaak niet had durven onttrekken. Maar nu alles mislukt was, en hij buiten alle verwachting ondervonden had, dat men omtrent hem en NIJEN geene verdenking koesterde, verklaarde hij, eenige dagen na het gebeurde, dat hij aan geene pogingen hoegenaamd meer eenig deel zoude nemen, en hij trachtte zelfs NIJEN over te halen, ten dien opzigte met hem eenstemmig te handelen. Deze echter, in plaats van toe te geven, verweet zijn' vriend scherpelijk zijne laauwheid, en toen hij meermalen vergeefsche moeite had aangewend, om hem meer moed en volharding in te spreken, toonde hij zich eindelijk zeer verbolgen, en kwam dikwijls in geene weken een bezoek bij ons afleggen. Tusschen hem en MARTINI heerschte van dit oogenblik eene in het oog loopende koelheid. Gij kunt u begrijpen, hoe ik onder dit alles te moede was. Bij al het eenzelvige en onaangename van mijnen toestand, moest ik nu nog het eenige missen, hetwelk mij tot nu toe altoos had opgebeurd, namelijk het gedurige bijzijn van mijnen getrouwen MAARTEN. Van de vreesselijke muiterij der Spaansche soldaten, kort na den slag op de

Mookerheide[1], die zich niet ontzagen zelfs de woning van den Bevelhebber onzer stad[2] te plunderen, hadden wij weinig te lijden. Behalve dat wij, om den vrede met die woestelingen te bewaren, soms aan kleine hoopen van tien of minder in getal, rijkelijk opschaften, deed men MARTINI, noch aan eenig ander burgerlijken ambtenaar, den minsten overlast, daar zij alleen achterstallige soldij eischten, welke de Landvoogd in gebreke was gebleven hun uit te laten betalen. De rust werd spoedig hersteld, en op Pinksterdag verzekerde *Don* LOUIS door het houden eener statelijke mis in de Hoofdkerk, de vergiffenis der muitelingen, die van hunne zijde, ter zijner eere, een prachtig feest aanrigtten. Het geheele geval had op mijne bijzondere lotgevallen geen den minsten invloed, en ik behoef er alzoo niet omstandiger van te spreken. Eene kalme stand van zaken hield nu in onze woning aan, tot den aanvang van November, ongeveer eene maand na het ontzet der stad *Leiden*. Eens op een avond dier maand verscheen NIJEN nog zeer laat in ons midden. Hij was gekleed in het gewaad van een bierbrouwersgezel, even als er velen in de zoogenaamde nieuwe stad, in de brouwerij *De drie Snoekjes* woonden, waarvan mijn bastaard-broeder ANDRIES COPPIER toen zegelaar was. Hij kondigde ons aan, dat hij gereed stond naar *Vlissingen* te vertrekken, alwaar mijn vader bereids was aangekomen en de Prins met den Heer VAN ALVERINGEN, RUYCHAVER en andere getrouwe aanhangers, weldra verwacht werden. Hij wilde zijne afreize verborgen houden en had daarom eene vreemde kleeding aangenomen, te meer daar hij welligt veelmalen heen en weêr naar *Vlissingen* zoude moeten gaan.

'MARTINI,' dus wendde hij zich op eens tot dezen, na eenigen tijd in het algemeen gesproken te hebben, 'zult gij uwe vroegere beginselen blijven verzaken, of zult gij nogmaals toonen voor den Prins en voor de zaak der vrijheid uwe krachten en uw leven veil te hebben?'

'MAARTEN,' was het antwoord op deze onverwachte vraag, 'ik zal mijne beginsels nooit verzaken; de Prins en de goede zaak zullen in mij altoos een ijverig voorstander vinden....'

'Als het gevaar geweken is, niet waar?' viel hem de jongeling hier schamper in de reden.

'Gij hebt het gezegd,' ging MARTINI bedaard voort. 'Uwe plannen zijn fraai, maar worden altoos slecht uitgevoerd, of ontijdig ontdekt, en ik wil voor onnutte en onuitvoerbare pogingen mijn leven en het heil der mijnen niet wagen.'

(1) 14 April.
(2) FREDERIK PERENOT VAN GRANVELLE, Heer van *Champaigny*, broeder van den Kardinaal.

‘Maar onze plannen zijn nu beter beraamd, en, met Gods hulp, twijfel ik niet, of de oranjevlag zal weldra in *Antwerpen* wapperen, en het Spaansche gebroed....’

‘Stil, stil,’ zeide MARTINI haastig, ik wil niets verder hooren. Verraden zal ik u nooit, maar het beste is dan ook niets te weten. God zegene u!’ en met dezen uitroep stak hij den jongeling zijne regterhand tot afscheid toe. Deze greep haar krampachtig vast, en verliet, na mij en AGNES vlugtig gegroet te hebbe, snel het vertrek.

MAARTEN deed nu verscheidene reizen heen en weêr naar *Vlissingen*, en bragt ons telkens tijdingen en brieven van den Heer VAN KALSLAGEN, terwijl hij soms niet onduidelijk te kennen gaf, dat wij dezen geliefden vader mogelijk weldra aan ons hart zouden kunnen drukken. In het begin van December was de Prins van *Oranje*, en met hem de gehaatte JOSUA, mede te *Vlissingen* aangekomen, en van dien tijd af aan, teekende het gelaat van NIJEN, telkens als hij uit *Zeeland* terugkwam, meer onrust en bezorgdheid. Somtijds scheen het, als of hij MARTINI iets wilde vragen, terwijl hij op hetzelfde oogenblik, als het ware, teruggehouden werd zijn voornemen ten uitvoer te brengen, zoodat het, behalve over ambtsbezigheden of nietige onderwerpen, eigenlijk nooit tusschen hen tot eenig belangrijk gesprek kwam. Den zevenden December kwam een jongeling, omtrent het vallen van den avond, vergezeld van een zwaar en groot man, in een eenvoudig boerengewaad bij ons, reikte MARTINI, zonder een woord te zeggen, een dikken brief over, en hield op hem, terwijl hij bezig was dezen te lezen, onafgebroken zijne doordringende blikken gevestigd, als wilde hij bij elken regel den indruk nagaan, welken het geschrevene op den lezer maakte. De ontroering van dezen was zigtbaar, en nadat hij eindelijk zijne lezing volbragt had, stak hij MAARTEN de hand toe, en zeide langzaam:

‘Het is wel. Ik zal alles doen wat de vader van mijne AGNES verlangt. NICOLAAS RUYCHAVER,’ voegde hij er, zich tot NIJEN'S medgezel wendende, bij, ‘gij zijt welkom in mijn huis, en onder mijn dak hebt gij niets te vreezen. MAARTEN,’ sprak hij vervolgens tot dezen, wiens hand hij nog immer in de zijne gevat hield, ‘wees weêr mijn vriend als te voren. Van dit uur af wil ik weêr in al uwe plannen deel nemen.’

Broederlijk en hartelijk verzoenden zich nu de twee vrienden, en nadat zij Pater GRATIANUS, die met ons de stille getuige van dit tooneel geweest was, een wenk gegeven hadden, stond deze haastig op, en de vier mannen verlieten gezamenlijk het vertrek. AGNES en ik verheugden ons zeer over het voorgevallene, schoon veel voor ons nog een raadsel was. Het eenige wat wij met zekerheid

meenden uit dit alles te moeten besluiten, was, dat er op nieuw iets belangrijks ten voordeele van den Prins op handen was, een vermoeden, waarin wij door de onverwachte verschijning van den Hopman RUYCHAVER, één van ORANJE'S trouwste en dapperste dienaars, niet weinig versterkt werden. Maar de tijd der geheimhouding jegens ons was voorbij. Men scheen beter gevonden te hebben ons van alles te onderrigten, en van Pater GRATIANUS, die met de mededeeling belast was, vernamen wij nu het volgende: Een nieuwe aanslag op *Antwerpen* was tegen den 12^{den} of liever in den nacht van den 11^{den} op den 12^{den} der maand gesmeed. Daar er van de vroegere zamenspanning in het voorjaar slechts vier personen ontdekt geworden en in het lijden gekomen waren, zoo had het weinig moeite gekost, nieuwe pogingen te beramen, en zoodra de schrik voor de straf weêr eenigzins geweken was, nieuwe medehelpers ter uitvoering te vinden. MAARTEN vooral had den moed geenszins verloren, maar was steeds ijverig bezig geweest met het maken van een nieuw ontwerp, dat de goedkeuring van den Prins, en van degenen, welke hem omringden, volkomen had weggedragen. NIJEN had MICHIEL VAN DE WIEL, deken van het schippersgild, aan wien de wacht op de *Schelde* was toevertrouwd, mede in zijne belangen overgehaald, en het was met behulp van dezen geweest, dat hij verscheidene reizen naar *Vlissingen* had kunnen doen. Een groot deel der burgerij en vele lieden van aanzien waren mede, vooral door MAARTEN, voor den Prins gewonnen, en reeds waren omtrent tweeduizend soldaten, in verschillend gewaad, en wel meest gedurende den toevloed van het landvolk op de marktdagen in de stad weten te komen, en waren hier en daar bij de inwoners, voornamelijk in de bierbrouwerijen der nieuwe stad, heimelijk verborgen. Mijn broeder ANDRIES had er alleen in de brouwerij *de drie Snoekjes* met toestemming van den heer derzelve, over de vijfhonderd gehuisvest. Gelijk ik u straks zeide, had NICOLAAS RUYCHAVER eene veilige schuilplaats bij ons gevonden. De vloot onder BOISOT, zoude mede in den vroegen morgen van den 12^{den} voor de stad komen, om, wanneer het kasteel overweldigd was, de zaamgezworenen in de verdere vermeestering der stad behulpzaam te zijn.

‘Wij wachten nu nog slechts éénen gast, een dapper en getrouw vriend van den Prins,’ eindigde de Eerwaarde Geestelijke, en niet minder gehecht aan ons reine Catholijke geloof, hetwelk slechts door de Spanjaarden hatelijk hier te lande geworden is.

‘O! dat is mijn vader,’ riep ik vrolijk uit. ‘Ha! eindelijk zal hij dan toch tot ons komen.’

‘Het is uw vader niet,’ hernam Pater GRATIANUS met een diepe zucht, en terwijl hij zich eerbiedig kruiste; helaas! ook deze is

van den goeden weg afgedwaald, en is de kudde des Heeren ontloopen, waartoe hij voorzeker door den aartsketter ADRIAAN verleid is, die, in plaats van een dienaar onzer eenig zaligmakende kerk te worden, nu voor de beeldstormers en hun helsch gebroed staat te preêken, en de heiligschennis reeds zoover gedreven heeft, dat hij zelfs een kettersch huwelijk heeft aangegaan.'

'Hoe, is mijn vader een Protestant geworden?' vroeg nu AGNES.

'Is ADRIAAN getrouwd?' voegde ik er haastig bij.

'Ja, kinderen!' antwoordde de goede man treurig; 'de Heer VAN KALSLAGEN hoort de H. mis niet meer aan, maar volgt getrouw de predikatie der afvalligen, en zingt Psalmen met de Philistijnen. ADRIAAN is, zoo als ik zeide, sedert korten tijd gehuwd en is ergens Predikant, zoo als zij dat heeten, in eene verdwaalde gemeente.'

'Maar wie is dan die gast, welke wij nog hier te wachten hebben,' vroeg nu weêr AGNES, en ik verbeidde angstig het antwoord, want ik had als het ware een voorgevoel van den naam, welke genoemd zou worden.

'De gast,' zeide de Pater bedaard, 'is niemand anders dan de Edele Heer JOSUA VAN ALVERINGEN, die nog geen duimbreed van onze reine leer is afgeweken, maar allen gewetensdwang en strenge bloedplacaten verfoeit, wetende, dat slechts vrijheid de verdwaalde kudde weêr terug kan doen keeren, terwijl tegenwerking slechts de hardnekkigheid verdubbelt.'

Ik dacht, toen de brave man deze lofrede op den Heer VAN HOFWEGEN hield, aan hetgeen men vroeger wegens zijne verstandhouding met de beeldstormers verhaald had, als ook aan den hoon, hem door JOSUA twee jaren vroeger op het Hof aangedaan, maar ik was te zeer getroffen door de onaangename tijding, welke ik vernomen had, dan dat ik een woord kon uitbrengen. AGNES sprak nog eene kleine poos met den Pater, over zaken van minder gewigt, zoodat ik den tijd had om mij eenigzins te herstellen krachten te verzamelen, voor de naderende komst van hem, wiens bijzijn ik meer vreesde, dan elk ander dreigend onheil of gevaar in de wereld.

Twee dagen later kwam JOSUA, even als RUYCHAVER, in eene boerenpij verkleed, met MAARTEN bij ons, en werd door MARTINI gastvrij en gul ontvangen, schoon deze hem te voren te weinig gekend had en te zeer met hem in velerlei opzigten verschilde, om hem juist als vriend welkom te heeten. Het kwam mij vreemd voor, MAARTEN en JOSUA, die mijn hart op zulk eene verschillende wijze kloppen deden, zoo broederlijk te zamen te zien, daar ik toch bovendien overtuigd was, dat zij, vooral na het voorgevallene op het Hof, elkander geen vriendenhart konden toedragen. Ik wist toen nog

niet, dat één doel de grootste vijanden voor een oogenblik gemeenzaam kan maken, en dat ik weldra getuige zou moeten zijn, hoe, als het doel gemist wordt, eigenbelang zelfs alle gevoel van vroegere eenstemmigheid en verbindtenis ten eenenmale kan uitwisschen! Wat mij echter nog vreemder voorkwam, was, dat NIJEN bijzonder vrolijk en opgeruimd scheen, en dikwerf spotachtige blikken op JOSUA wierp, terwijl hij mij daarna met een triomferend gelaat aankeek. Mijne onzekerheid wat ik daarvan denken moest, werd niet lang op de proef gesteld, want naauwelijks waren de eerste belangrijkste zaken tusschen de nieuw aangekomenen en MARTINI met RUYCHAVER en GRATIANUS afgehandeld, of MAARTEN reikte mij met eene bevende hand, welke beweging ik naderhand aan vreugde heb toegeschreven, eenen brief van mijn vader toe, met verzoek, dien eerst alleen te lezen, maar vervolgens aan mijne zuster en schoonbroeder mede te deelen. Ik snelde de kamer uit, en daar ik mij toen de zonderlinge houding van MAARTEN nog niet wist te verklaren, zoo was ik eenigzins beangst om het zegel los te breken. De brief was lang, en de inhoud gewigtig. Mijn goede vader schreef mij, dat hij door MAARTEN daags te voren omtrent alles ingelicht was, wat op *Kalslagen* voor twee jaren was geschied; gebeurtenissen, welke hem door JOSUA VAN ALVERINGEN geheel anders waren verhaald. Hij zag nu wel in, dat de Heer VAN HOFWEGEN mijne genegenheid niet had weten te verwerven, en tot een huwelijk met hem dwingen, wilde hij mij niet. Hij dankte God, dat omstandigheden, hoe treurig en schrikkelijk ook, mij belet hadden den sluijer aan te nemen, daar hij mij en mijne zuster, in rustiger tijden, eenmaal eene meer gezuiverde geloofsbelijdenis hoopte te zullen zien aankleven, welke hij reeds met hart en ziel was toegedaan. Het hinderde hem echter zeer, dat mijn lot nog zoo onbestemd was in den verwarden toestand van het vaderland, en hij zou dus gaarne zien, dat het voorbeeld mijner zuster door mij werd nagevolgd, en ik mijne hand schonk aan den man mijner keuze.... Ik verklaar u, kinderen! dat, toen ik dit alles las, ik niet wist, of ik mijne oogen wel durfde vertrouwen.

MAARTEN NIJEN, luidde de brief verder, stond bij den Prins in blakende gunst, en deze vorst had hem, zoo de beraamde aanslag op *Antwerpen* gelukte, de grootste belooningen voor zijne trouwe diensten toegezegd, en beloofd hem bijzonder aan de Staten te zullen aanbevelen. Mijn vader wilde in dat geval niet minder doen dan de Prins, en hij zoude dus, indien ik mij daar niet tegen verzette, zijne toestemming tot een huwelijk van mij met MAARTEN niet weigeren; ten zij - dit was het slot van den brief, - ik tot groot genoegen mijns vaders, liever mogt kunnen besluiten, mijne hand aan den Heer VAN ALVERINGEN te reiken, die, schoon nog Ca-

tholijk, echter een dapper voorstander der goede zaak, en steeds zijn bijzondere vriend was, enz. - Ik wist niet meer of ik droomde of waakte. Ik was uitgelaten van vreugde en blijdschap, en geloof, dat het goed was, geene getuigen van mijne eerste opwelling gehad te hebben; misschien zou men mij voor dwaas hebben aangezien. Toen ik weder eenigzins bedaard was geworden, dankte ik God vurig voor de verandering in de gemoedsstemming mijns edelen vaders, en weende weldra de eerste vreugdetranen aan de borst mijner zuster, aan wie ik alles, zoodra mogelijk, ging verhalen. Om het slot van den brief bekommerde ik mij weinig. Ik kende mijn eigen hart genoeg, om overtuigd te zijn, nimmer vrijwillig de vrouw van JOSUA te zullen worden, en droomde slechts van het geluk, als echtgenoot mijns geliefden MAARTEN voor mijn vader te verschijnen, als God de pogingen van den jongeling gezegend had, en de Prins die rijkelijk beloond zoude hebben. Helaas! wie, wie zou gezegd hebben, dat ik vier dagen later met JOSUA voor het altaar staan, en zelf mijn ongeluk voor altoos zou bezegelen! Het bleef nu nog twee dagen vrij rustig in de stad; de zaamgezworenen hadden het echter zoo druk, dat ik slechts eenmaal, en zulks nog maar voor weinige oogenblikken, gelegenheid had, met MAARTEN alleen te zijn. Wij maakten ons dezen korten tijd ten nutte, om elkander op nieuw eene onverbreekbare liefde te zweren en met geen ander ooit eene huwelijks-verbindtenis aan te gaan. Slechts mijn eersten eed heb ik nooit gebroken; MAARTEN is aan beide getrouw gebleven.

Zoo als ik u daareven zeide, was de aanslag tegen den nacht van den 11^{den} op den 12^{den} December beraamd. Den 10^{den} te voren had er des avonds nog eene laatste bijeenkomst in de woning van MARTINI plaats, welke tot laat in den nacht werd voortgezet: en dit was de reden, dat wij weinig of niets te weten kwamen van de plannen, welke ten laatste beraamd waren. Alleen van Pater GRATIANUS, die, om voor ons het gewone avondgebed te lezen, de vergadering eenige oogenblikken verlaten had, vernamen wij, dat de Hollandsche en Zeeuwsche vloot reeds voor *Lillo* was aangekomen, en dus alles eenen goeden uitslag voorspelde. Wij gingen echter met een beklemd gemoed ter ruste, en ik werd den geheelen nacht door de akeligste droombeelden verontrust. Wel kon ik ze mij des morgens niet juist meer herinneren, echter deden zij mij vreezen, dat MAARTEN eenig gevaar bedreigde, daar het mij voorkwam, als had ik hem verscheidene malen het zwaard van JOSUA zien ontwijken, en eindelijk geheel verdwijnen; toen deze naar mij toe was getreden, met eene beweging, als of hij mij wilde omarmen. Ik ontwaakte in een vloed van tranen en wist niet wat dit alles te beduiden had, te meer daar de Heer

VAN ALVERINGEN mij, gedurende de korte dagen, welke wij weêr onder één dak hadden doorgebragt, zeer koel, schoon beleefd behandeld en volstrekt geen teeken gegeven had, meer aan zijne vroegere bedoelingen omtrent mij te denken, en MAARTEN bovendien zeer vriendelijk door hem bejegend werd. Mijne zuster was reeds eenigen tijd beneden, toen ik afgemat door mijnen onrustigen slaap bij haar in het vertrek trad. Zij zag er bedrukt en bezorgd uit, en verhaalde mij dat MARTINI reeds uitgegaan was of liever uitgeloopen, nadat hij een klein briefje door eenen onbekende aan het huis overgegeven, met schrik en angst op het gelaat gelezen had. Het duurde niet lang of wij hoorden een vreesselijk rumoer op de straat. Het was als of eene menigte ruiters onophoudelijk heen en weêr langs ons huis renden, en het gejoel eener groote menigte ons van verre dof in de ooren klonk. Weldra verschenen nu ook Pater GRATIANUS en JOSUA met RUYCHAVER, de beide laatsten immer als lieden uit de gemeene klasse verkleed. Hunne eerste gedachte was, dat de aanslag vroeger dan men afgesproken had, begonnen was, en de twee krijgslieden wilden dus onverwijld gaan vernemen, wat er in de stad gaande was. De geestelijke, die zijne bedaardheid zelden verloor, trachtte hun zulks te beletten, en bood aan, liever zelf eerst op kondschap uit te gaan, daar men toch, wat er ook gebeuren mogt, zijn stand zeker als gewoonlijk zoude eerbiedigen. Zij waren nog bezig hierover te twisten, toen mijn oog toevallig op een klein stuk papier viel, hetwelk RUYCHAVER met zijn regtervoet half bedekte. Zonder nog regt te weten, waarom, raapte ik hetzelve schielijk op, en herkende dadelijk de hand van MAARTEN. De inhoud was kort, maar duidelijk, en loste ten eenenmale het raadsel op, hetwelk wij te vergeefs hadden getracht te ontknoopen, ik reikte het stukje met eene bevende hand aan Pater GRATIANUS over, en deze las daarop de volgende regels, welke in haast geschreven schenen te zijn, met eene beklemde stem aan ons allen voor:

'De Groot-Commandeur[1] is hier. Neffens hem de oude MONDRAGON en twintig Vendels Walen en andere krijgsbenden - zij zijn heden morgen vroeg, eer iemand het vermoeden kon, voor het slot gekomen. - Houd moed! welligt is alles nog niet verloren. - Wees voorzigtig, en laat de anderen het huis niet verlaten. Gij weet waar ik te vinden ben.'

Eene diepe verslagenheid was het gevolg der voorlezing van dit veelbeteekende geschrift. Sprakeloos zat mijne arme zuster eene poos in haren stoel, eer zij door een vloed van tranen lucht aan haren boezem kon verschaffen. Ik was niet minder door het berigt getrof-

(1) Zoo werd de Landvoogd meestal genoemd.

fen, want wel bleek het, dat MAARTEN nog in geen onmiddellijk gevaar verkeerde, ja zelfs nog alle hoop op een' goeden uitslag nog niet had opgegeven; maar ik begreep daarom de gevaren niet minder, welke hem en ons allen bij de minste ontdekking zouden bedreigen. RUYCHAVER en JOSUA schenen ook besluiteloos, wat zij doen moesten en wierpen vragende blikken, zoo op elkander als op den goeden GRATIANUS. Deze merkte zulks niet op. Dadelijk na het lezen van het noodlottige briefje, had hij dit in het vuur geworpen, en stond sedert in diep gepeins verzonken. Het binnenkomen van den klerk BOUDEWIJN gaf aanleiding tot het breken dezer akelige stilte; en het nemen van eenige maatregelen ter bekoming van nadere berigten. VAN BARLEKOM meende, dat MAARTEN het huis van den advocaat MATTHAEI zou bedoeld hebben, als de plaats waar zijn patroon hem konde vinden, en er werd, na veel beraadslagen, besloten, dat GRATIANUS zich onmiddelijk naar die woning begeven, en zoo spoedig mogelijk terugkeeren zou, om aan onze bange onzekerheid een einde te maken. Na het vertrek van den Pater, klom onze ongerustheid, naar mate zijne afwezendheid duurde, al hooger en hooger. JOSUA en de Hopman hadden ons ook verlaten, ten einde zich op alle omstandigheden, zoowel tot beveiliging als des noods tot ontvlugting voor te bereiden. Zoo gingen er uren voorbij, zonder dat er eenige verandering in onzen toestand plaats greep. Tegen den middag hoorden wij een groot rumoer van trommelslagen op de straat. Wij snelden naar de vensters, en vernamen, dat van wege den Markgraaf werd afgekondigd, dat zoowel de gasterij-houders als andere burgers, de vreemdelingen, bij hen gehuisvest, dadelijk, met naam en toenaam aan de Magistraat der stad moest bekend maken, op poene ter harer schatting of *arbitrale correctie*, gelijk men zich uitdrukte. Mijne zuster schrikte op het hooren van dit gebod; zij kende de kleinmoedigheid van haren echtgenoot, en schoon zij met RUYCHAVER weinig bekend was, en geene reden had om den Heer VAN ALVERINGEN bijzonder genegen te zijn, vreesde zij werkelijk, dat MARTINI hen welligt niet verborgen zou durven houden. Tegen den nacht kwamen eindelijk niet alleen MARTINI en GRATIANUS terug, maar zij werden ook tot mijne groote vreugde, vergezeld door MAARTEN, en wij konden derhalve voor het oogenblik alle ongerustheid laten varen. Helaas! ware NIJEN dien avond niet bij ons gekomen, hoe veel leeds en ramps zou mij dan welligt bespaard geweest zijn! Men deelde ons nu omstandig mede, wat er sedert den avond in de stad was voorgevallen, en hetgeen wij vernamen, vervulde ons allen met bange bezorgdheid. Het scheen, dat REQUESENS (althans dit was het waarschijnlijkste van alles wat verhaald werd) van den Bisschop van *Luik* de tijding had ontvangen, dat een deel krijgs-

volk, in dat gewest geligt, zich bij kleine troepen naar *Antwerpen* begeven had, en eene vloot van meer dan vijftig schepen uit *Zeeland* de *Schelde* was opgevaren, door welk een en ander hij vermoedde, dat er in *Antwerpen* iets broeide[1]. De Landvoogd had zich op dit berigt, gelijk wij uit het gevondene briefje reeds wisten, in allerijl met MONDRAGON hier heen gespoed, en den Markgraaf, Schout der stad, als ook aan alle Hoplieden, die in dezelve of op den Burgt lagen, gelast, de straten te bezetten, de poorten te sluiten, en scherp acht te geven op hen, die door het winket[2] heengingen. Voorts had hij bevolen, de herbergen en alle plaatsen van gemeene verkeering naauwkeurig te doorzoeken, en inzonderheid alles, wat maar naar soldaat zweemde, terstond te vatten. Eindelijk had hij zoowel bij de steêklok als bij trommelslag op alle straathoeken het gebod laten afkondigen, hetwelk wij op den middag voor ons huis hadden hooren aflezen. Groote angst had na dit alles de burgers bevangen en de meesten bitter verlegen met de bij hen gehuisveste krijgslieden, wenschten niets liever dan maar spoedig van hen ontslagen te zijn; slechts weinigen waagden het nog langer hen verborgen te houden. Het grootste gedeelte van 's Prinsen soldaten was gelukkig denzelfden avond over de aarden wallen, tusschen het slot en de keizerspoort ontkomen, waar de gracht smal en ondiep was, en eene groote duisternis had hunne vlugt bovendien niet weinig begunstigd.

'Sommigen echter,' dus eindigde MARTINI, die voornamelijk het woord gevoerd had, 'hebben in hun hoofd gekregen, den stedeling te spelen, en zich op de straat te wagen. Vier dier onbezonnenen zijn in handen van den Markgraaf gevallen. Zij behooren tot de vijfhonderd, welke in de *Drie Snoekjes* verborgen waren, en zijn in den omtrek dier brouwerij, in de Nieuwstad gegrepen.'

'En ANDRIES?' vroegen AGNES en ik schier te gelijk.

'ANDRIES,' was het antwoord, 'is, toen de Spaansche krijgslieden verklaarden dat de gevangenen van daar gekomen waren, met eenige andere zegelaars en knechts ook gevat, en zal mede verhoord moeten worden. De Hemel geve dat zulks morgen niet ons aller lot moge zijn.'

(1) Eene andere lezing is, dat zeker Spaansch bevelhebber, tijdens hij te *Middelburg* of *Vlissingen* in hechtenis geweest was, gemerkt had, hoe aan MAARTEN NIJEN en eenige Spanjaards, in schipperskleederen, meermalen toegang tot den Prins verleend was, en dat zulks door dien bevelhebber, later gerantsoeneerd en vrijgelaten, aan den Burgtvoogd zou gemeld geweest zijn en door dezen weêr aan Don LOUIS. Maar, indien men dit gelooft, schijnt het, dat de gevangene MAARTEN en zijne medgezellen niet persoonlijk moet gekend hebben, daar het vatten der verdachten aan anderen begonnen werd. Zie HOOFT, bl. 395

(2) *Wincket* of *wiket* (in het Fransch *wichet* of *guichet*) klinkdeur, kleine poort. Zie KILIAEN, *Etym.* bl. 811.

‘Dat moet alles afhangen,’ viel hier GRATIANUS in, ‘of de gevangenen zich goed houden of bekennen zullen. Wij gaan, zoo als afgesproken is, in den vroegen ochtend op kondschap uit, en MAARTEN blijft met den Heer VAN HOFWEGEN en Hopman RUYCHAVER voortdurend in huis. Hunne schuilplaats is aan niemand bekend.’

‘Ik vrees echter voor MAARTEN,’ hernam MARTINI; ‘de vier Geuzen zullen, als zij ter paleije gebragt worden, zijn naam als den hoofdleider der zamenzwering niet verzwijgen, en dan....’

‘Ik ben daar zoo bang niet voor,’ zeide MAARTEN, zonder zijn vriend te laten uitspreken, ‘en in alle geval zal ik mij, als het er op aankomt, nog wel uit de voeten te maken. Ik vrees veel meer dat Deken MICHIEL, die tegen alle regt en privilegie aan[1] door CAMARGO, op last van den Landvoogd, gevangen is genomen, bekennen zal. Hij heeft bij mij eens bij ongeluk de lijst der namen van schier alle medepligtigen gezien, en dus....’

‘En dus ben ik verloren!’ riep MARTINI verschrikt uit, en hij greep AGNES krampachtig bij de hand, terwijl tranen in zijne oogen blonken.

Wij hadden zoo menigmalen zijn gebrek aan vastberadenheid en moed betreurd, maar in deze oogenblikken vergaven wij hem met allen die ons omringden, van harte zijne angstvalligheid; want hij vreesde niet slechts voor zich, maar ook voor haar, die hij meer dan zich zelven beminde.

Het kwam in geen van allen op, hoe afgemat wij ook waren, ons dien nacht ter rust te begeven. Wij bleven allen bijeen, en bragten den tijd door met het smeden van allerlei ontwerpen, welke soms even spoedig als zij gemaakt waren, weêr in duigen vielen, en door anderen vervangen werden. Zoo brak de dag aan eer nog iets stelligs besloten was. MARTINI gaf toen zijn voornemen te kennen, om met GRATIANUS op kondschap uit te gaan. AGNES en ik trachtten hem van dit gevaarlijke plan te doen afzien, maar wij werden gelukkig, zoo als straks blijken zal, overstemd door de anderen, en zij maakten zich dus tot hun vertrek gereed, vast beloovende zoo spoedig mogelijk of zelf terug te komen of zekere tijdingen te doen brengen, schoon dit laatste middel, als zeer gewaagd, niet dan in den uitersten nood gebezigd zou worden. Het was acht uren toen de beide mannen het huis verlieten, en niemand wist, of zij het immer weêr zouden betreden. Echter duurde onze onzekerheid dien morgen niet lang. Het was naauwelijks negen ure, wanneer wij Pater GRATIANUS reeds

(1) Het was namelijk alleen aan den Markgraaf, als de hoogste justitie-bediende, ambtswege geoorloofd de hand aan de poorters te slaan, en hij was dus door REQUESENS voorbijgegaan. Zie HOOFT, bl. 396 en BOR, VII, bl. 80 enz.

weêr zagen terugkomen. Zijn gelaat voorspelde niets goeds, en toen hij kamer binnentrad, kon AGNES een angstigen uitroep van: ‘waar is MARTINI?’ niet bedwingen, en zij viel schier bewusteloos in de armen van den geestelijke.

‘Hij zal mij mogelijk spoedig volgen, haastte deze zich te antwoorden. “Hij heeft voor het oogenblik nog niets te vreezen.”

Toen mijne zuster hierdoor weêr wat bedaard geworden was, en JOSUA, de Hopman en MAARTEN zeer aandrongen om te vernemen hoe alles gesteld was, werd ons dit door GRATIANUS, in korte bewoordingen verhaald, daar men hem voor ditmaal den tijd niet gunde, als naar gewoonte over alles met breede redeneringen en gevolgtrekkingen uit te weiden. Zie hier, waarop zijne berigten, welke ons met angst en schrik vervulden, zakelijk neêrkwamen. De vier gevangene soldaten waren, gelijk te voorzien geweest was, des nachts ter pijnbank gebragt, en hadden onder anderen beleden, dat zij in dienst waren van den Prins van *Oranje*, dat zij, met medeweten van den Heer der brouwerij *de drie Snoekjes* zich aldaar onthouden hadden, en door den gevangenen zegelaar ANDRIES COPPIER van spijs en drank voorzien geweest waren - dat de aanslag wijd geworteld was, en MAARTEN NIJEN, als hoofd aanlegger, hun dikwerf moed was komen inspreken, met de verzekering, dat zij bij een groot deel der overheid en burgerij stem zouden vinden - met name van MICHIEL VAN DE WIELE en zijne medgezellen, alzoo deze met hunne schepen den waterkant en de poorten der Nieuwstad bewaarden, enz. - Laatstgemelde Deken,’ voegde de Pater er bij, ‘hoewel mede reeds streng gefolterd, heeft weinig meer bekend, en althans den naam van MARTINI en andere ambtenaren dezer stad nog niet genoemd. - De vier gevangenen zijn heden reeds in den vroegen morgen gewurgd en kunnen dus niemand verder verraden. - MAARTEN is alzoo tot nu toe de eenige, die gevaar loopt, en ik raad hem....’ De goede man had den tijd niet om uit te spreken, op eens vloog de deur open en kwam MARTINI, met een doodsbleek en bestorven gelaat, hijgende binnen stuiven. Wij hadden in den beginne veel moeite om uit al zijne woorden, welke hij zeer snel en afgebroken uitsprak, eenigen zamenhang te maken. AGNES was hem bovendien dadelijk, bij zijn binnenkomen, met een vreugdekreet in de armen gesneld, en liet hem naauwelijks den tijd, zich geregeld uit te drukken. Eindelijk vernamen wij het volgende: MARTINI was zelf, om allen schijn van verstandhouding met de smeders van den aanslag te vermijden, op het slot geweest, ten einde alles zoo naauwkeurig mogelijk te weten te komen. Daar had hij tot zijn grooten schrik gehoord, dat sommigen uit den Magistraat, benevens één kapitein van het kasteel, en een van het stads-garnizoen gelast waren geworden,

eene algemene huiszoeking of logijsen[1], zoo als men in *Antwerpen* zegt, te gaan doen, te beginnen met die van de wet, opdat de gemeente minder stof tot ergernis mogt hebben. Hij had zich, voorziende wat van dit bevel de gevolgen zouden zijn, dadelijk vooruit begeven, om zulks aan de drie eedverwanten onder zijn dak mede te deelen, en hen te smeeken zich door eene snelle vlugt te redden. Maar reeds was redden niet meer mogelijk. De klerk BOUDEWIJN kwam ons, juist toen MARTINI uitgesproken had, berigten, dat de huiszoeking in onze straat reeds was begonnen en wij hen, die daarmede belast waren, weldra bij ons zouden zien[2]. Toen begreep mijne zuster, wier tegenwoordigheid van geest en vaardigheid tot het nemen van een besluit ik altijd bewonderd heb, dat er geen tijd hoegenaamd meer te verliezen was. Gelukkig had niemand onzer in dien verwarden morgen eenige koude gevoeld en het vuur was dus op den haard genoegzaam uit: wij hadden er geen van allen aan gedacht het behoorlijk te onderhouden en van deze omstandigheid trok AGNES partij. Zij wijst MAARTEN naar den schoorsteen, en dra was hij aldaar in een groot gat verborgen. Zij rukt voorts eene kasttafel open, welke in het midden der kamer stond, neemt MARTINI'S papieren daar uit, en werpt die, met al wat los was in eene kist, welke digt bij het meubel geplaatst was. JOSUA en RUYCHAVER hadden haar begrepen en haastten zich de hun aangewezene schuilplaats te kiezen, die door AGNES zorgvuldig werd gesloten. Naauwelijks was dit alles in mogelijk minder tijd geschied, dan ik noodig gehad heb om het u te verhalen, of de huiszoekers traden de woning binnen en begonnen hunnen last te volbrengen. Na het geheele huis, hoewel slechts ruw, doorloopen te hebben, hoorden wij ze weldra op ons vertrek aankomen. AGNES had nog van deze weinige oogenblikken gebruik gemaakt om haren man moed in te spreken en GRATIANUS te verzoeken ongemerkt naar boven te gaan, om met BOUDEWIJN de belangrijkste papieren te verbergen of te vernietigen; intusschen was deze voorzorg onnoodig, daar het al ras bleek, dat men slechts in last had, verdachte personen te vatten. Ik stond sprakeloos, ja ik was zoo beklemd, dat het mij onmogelijk zou geweest zijn één enkel woord uit te brengen. Mijn hart klopte zoo hevig en met zulke sterke slagen, dat ik vreesde mijn bewust-

(1) Van *Logis*. Zie KILIAEN, bl. 358.

(2) Volgens BOR was NIJEN door een der commissarissen, die hem zocht, zelven geherbergd. Doch dit is natuurlijk eene dwaling. HOOFT (bl. 349) zegt dat het hem gebeurd is, dit voorval, hetwelk door verscheidene schrijvers verkeerd verhaald of ten ligtste medegedeeld was, duidelijk en klaar te vernemen, en de zaak dus met merkelijk meer omstandigheden kan ontvouwen. Het verhaal van Juffrouw MELLINUS stemt dan ook het meest met laatstgemelden schrijver overeen.

zijn te verliezen en daardoor mogelijk eenig vermoeden te zullen opwekken. AGNES smeekte mij, even als zij, een onverschillig gelaat aan te nemen, en sprak met MARTINI luid over huisselijke zaken, opdat de commissarissen, als zij binnen kwamen, des te minder verdenking mogten opvatten.

'Wij hebben niets gevonden, *Porlos Santos!*' riep een der bevelhebbers uit, toen hij met een' zijner medgezellen binnentrad; 'en toch verzekert men ons, dat die satansche rekenmeester, of wat hij ook zijn mag, hier heen gevlugt is.'

'Ik weet niet, wien gij meent,' zeide AGNES. 'Hier is niemand gevlugt, althans wij hebben geen mensch gezien.'

'Geen mensch gezien!' hernam de krijgsman spottend; 'ja, ja, dat zeggen allen die met de ketters heulen. Antwoord mij,' voegde hij er barsch bij, 'is MAARTEN NIJEN hier in huis of niet?

"MAARTEN NIJEN zal in zijn huis zijn," antwoordde mijne zuster bedaard, "hij is hier niet...."

"In zijn huis!" herhaalde de andere grijnzend. "*Per Dios!* Wij hebben het hol van den wolf driemalen doorzocht, maar niets gevonden. Nog eens! is de kerel hier, ja of neen?"

"Neen!" riepen AGNES en MARTINI schier te gelijk uit, schoon de laatste het woord naauwelijks hoorbaar uitsprak.

"Neen! neen! altoos neen!" zeide nu de andere bevelhebber. "Ja, dat is het oude deuntje. Zult gij dan ook neen zeggen, als wij u vragen waar de twee geuzen-kapiteins zijn, welke gij hier gehuisvest hebt?"

"Wij heben geene geuzen-kapiteins gehuisvest," antwoordde nu MARTINI, die door deze afleiding meer moed begon te scheppen. "Behalve den Eerwaarden Pater GRATIANUS, mijn klerk BOUDEWIJN en deze twee vrouwen, heb ik niet dan bedienden onder mijn dak..."

"Ja, maar welke bedienden?" viel de eerste hoofdman hier vragend in. "Misschien wel Geuzenpak in knechtspijen. Laat ze binnenkomen, die bedienden. Ik kan het gebroed van den duivel dadelijk van een christenmensch onderscheiden. Gij zult het zien."

De bedienden werden nu allen binnengeroepen, benevens den Pater en den klerk. Toen echter de huiszoekers in deze allen niet dan bekende gezigten herkenden, nam hunne woede nog meer toe.

"Wij zullen hen wel vinden," schreeuwden zij nu beiden met luider stemmen uit, en tegelijk vloog de eene naar den schoorsteen, terwijl de andere den deksel van de kist afrukte, en de papieren er uit smeet, tot hij den bodem zien kon.

Mijn angst werd nu onbeschrijfelijk. De minste beweging, het geringste geluid van hoesten of niezen, ja eene benaaawde zucht kon immers voor MAARTEN een doodsnik zijn, en werden de an-

deren op eene soortgelijke wijze ontdekt, dan zou men zeker rust noch duur hebben, eer men ook NIJEN gevonden had. En welk gevaar zou ons allen, in geval van ontdekking, niet bedreigen! Eene windvlaag in den schoorsteen, deed den Spanjaard eene wolk van rook in het aangezigt vliegen, en hoewel mijne bezorgdheid voor den hagchelijken toestand van MAARTEN, die zich te midden der vreesselijkste stiklucht moest bevinden, nog toenam, zag ik echter zijn' vervolger tot mijne groote blijdschap dadelijk terugtreden, en onderdrukte ik naauwelijks een' kreet van vreugde, toen ik hem vloekende en bijna stikkende van woede, hoorde uitroepen:

"*Por todos demonios!* Als de ketter daar verborgen zit, zal hij wel gerookt ter helle varen, en kan hij het vagevuur wel overslaan!"

"De vogels zijn gevlogen," riep nu de ander uit.

"Wat gevlogen!" hernam zijn makker. "Als men den prijs hoort, waarop ze geschat zijn, zullen de kooijen wel voor den dag komen. Die arme Geuzen zouden voor geld hun vader en moeder verraden. Griffier!" vervolgde hij tegen MARTINI, "schaf ons papier en inkt!"

AGNES werd doodsbleek toen zij dit gebod hoorde, want het geeischte lag in de kasttafel, waarin onze twee gasten verborgen waren. Zij herstelde zich echter spoedig, vooral toen zij MARTINI hoorde antwoorden:

"Ik zal u alles gaan halen."

"Niet uit de kamer. Geen mensch uit de kamer," schreeuwden de Spanjaarden.

"Dit is ook niet noodig," zeide mijne zuster bedaard. Hier in deze kasttafel heb ik alles wat gij verlangt,' en meteen trok zij eene groote lade uit en reikte een groot stuk papier en wat er verder noodig was, aan de krijgslieden over.

'*Bien senora!*' zeide de beleefdste van beiden en hij zette zich aanstonds aan het schrijven.

Er heerschte nu eenige oogenblikken eene akelige stilte, te meer verontrustend, dewijl nu eene akelige benaauwde zucht de verborgenen kon verraden. Het schrijven duurde echter niet lang, en weldra werden wij bekend met den inhoud van het noodlottige papier. Twee duizend gulden waren op het hoofd van MAARTEN NIJEN gezet, met belofte van straffeloosheid voor den aanbrenger, al ware hij zelf schuldig of medepligtig aan den aanslag.

Op JOSUA en RUYCHAVER werden zeshonderd gulden gezet, en op eenige andere zaamgezworenen mindere sommen, en deze afles, zoo als men het stuk heette, werd ons tweemalen met luider stemme voorgelezen. De uitgeloofde prijs maakte mij in het minste niet vervaard. Ik wist te goed, dat niemand onzer voor goud een

vriend of deelgenoot zou verraden, maar de uitzondering, omtrent NIJEN gemaakt, deed mij op nieuw ontstellen, schoon ik er nog ver af was van te kunnen denken, waartoe zulks kort daarna aanleiding zou geven. Toen men zag, dat het geschrift op ons geen den minsten indruk maakte, spraken de twee commissarissen zacht met elkander, echter niet zoo zacht, of wij meenden allen te hooren, dat zij iets mompelden van morgen terug te komen en van mindere waakzaamheid. Een straal van hoop schoot voor een oogenblik in mijn benaauwd gemoed; helaas! om spoedig bitter verduisterd te worden.

'Gij hebt de afles gehoord,' begon de bedaardste der huiszoekers, 'en kunt u nu daarop Bedenken. Griffier MARTINI, gij kunt ook op het slot gehaald worden. Eene uitlevering van MAARTEN NIJEN kan u het leven en welligt dat uwer andere vrienden redden. VAN DE WIELE wordt straks weêr ter pijnbank gebragt, en wee u, als ook uw naam door hem genoemd wordt.'

MARTINI stond een oogenblik besluiteloos, doch dit werd door, de anderen niet opgemerkt, die zich nu tot hun vertrek gereed maakten, en na ons nogmaals ernstig op den inhoud van het geschrift indachtig gemaakt te hebben, werkelijk het vertrek en het huis verlieten.

Zij waren naauwelijks uit ons gezigt verdwenen en eene andere straat ingeslagen, of ik snelde naar den schoorsteen om MAARTEN er uit te helpen, toen AGNES mij vastgreep, en luide uitriep:

'Stil! stil! zij mogten eens dadelijk terugkomen, en dan was alles verloren. Laat niemand zijne schuilplaats verlaten!'

Ik zag het verstandige van dezen raad mijner zuster in en zweeg, God in stille dankende voor de redding van MAARTEN. Een geruimen tijd liep nu MARTINI het vertrek op en neêr, en scheen tot geen besluit, hoe in dezen te handelen, te kunnen geraken. Ik hoorde JOSUA met RUYCHAVER in de kasttafel zamen praten, maar kon onmogelijk verstaan wat zij zeiden. Eindelijk brak MARTINI het stilzwijgen af en verzocht zijne vrouw GRATIANUS te gaan roepen, dewijl hij diens goeden raad wilde inroepen. Pas echter was AGNES vertrokken of MARTINI rukt de kasttafel open en laat de twee daarin verborgenen te voorschijn komen. Hij legde hun echter, zoodra zij hunne schuilplaats verlaten hadden, de hand op den mond, om hun het spreken te verbieden, en zij begaven zich met hun drieën naar het venster. Daar begonnen zij weldra een heimelijk gesprek, hetwelk zóó zacht gevoerd werd, dat ik er, schoon scherp toeluisterende, niets van verstaan kon. Ik wist mij de handelwijze der drie mannen niet te verklaren, maar daar MARTINI NIJEN niet mede uit zijnen schuilhoek geroepen had, en zij soms veelbeteekenende blikken naar den schoorsteen

wierpen, voorspelde ik mij van hun onderhoud niets goeds en een schrikkelijke angst beving mij, dat men welligt het een of ander ten nadeele van MAARTEN bezig was te overleggen. Mijne tegenwoordigheid schenen zij geheel vergeten te hebben, en ik besloot dus hun ongemerkt nader bij te treden. Dit gelukte mij boven verwachting; ik geraakte schier vlak achter JOSUA, zonder dat iemand mijne beweging had opgemerkt, en had den tijd om mij achter het gordijn, waaraan JOSUA zijn regterhand vasthield, eenigermate te verbergen.

Maar ach! wat moest ik hooren! Ik werd daar ter plaatse getuige van eene woordenwisseling, van het vormen van ontwerpen zoo vreesselijk, zoo onmenschelijk, dat het bloed schier in mijne aderen stolde, en ik alle kracht tot de minste beweging te eenenmale verloor. Het gesprek was reeds eenigen tijd aangevangen, en hoe het dus begonnen is, kan ik niet met juistheid bepalen. Ik merkte echter dadelijk, dat ik mij in mijne schrikkelijke vermoedens niet bedrogen, maar nog het ergste niet gedacht had. De eerste woorden, welke ik hoorde, werden door MARTINI uitgesproken.

‘Weg moet hij,’ zeide deze, ‘maar hoe?’

‘Wel, laat hem gaan waar hij wil,’ antwoordde RUYCHAVER, ‘mits hij maar niet hier blijve.’

‘Ja, maar,’ hernam MARTINI, ‘als ze hem krijgen, zal hij dan zwijgen.’

‘Hij is veel te onvoorzigtig,’ sprak nu JOSUA, ‘en als hij ter paleije gebragt wordt, noemt hij u het eerste.’ - Deze woorden rigtte hij waarschijnlijk tot zijn' gastheer.

‘Maar er moet toch een besluit genomen worden,’ zeide deze angstig; ‘de commissarissen kunnen morgen weêr komen, en dan moet gij allen weg zijn.’

‘Eerst MAARTEN,’ viel JOSUA weêr in; ‘wij zullen ons wel redden. Maar op hem is het gemunt. Om ons bekommert men zich zoo zeer niet.’

‘Wel! een goed vuur onder den schoorsteen,’ zeide RUYCHAVER, ‘en hij behoeft er nooit meer uit te klimmen.’

Ik ijsde en wilde opstaan, maar mijne ledematen waren verlamd en mijne spraak beklemd.

‘Ach neen! dat niet,’ bad MARTINI, die begon te vreezen, dat de twee anderen misschen werkelijk tot het gruwelstuk zouden besluiten.

‘En waarom niet?’ vroeg JOSUA barsch, ‘men moet van den nood eene deugd maken. Het is beter dat één man verloren ga, dan dat de Prins vele zijner trouwe dienaars te gelijk verlieze. Ik ben echter tegen het middel van RUYCHAVER. De wanhoop kan hem

krachten geven, en moed om de vlammen te trotseren. Bovendien, wat zouden de vrouwen en de oude suffer van een pater zeggen, als het gelukt is. Neen list moet ons van hem ontslaan.'

'Maar hoe?' zeiden de beide anderen.

'Zeg dat de kelder veiliger schuilplaats is, en laat de rest maar aan mij over; gij kunt van avond aan de overigen zeggen, dat hij vertrokken is.'

Ik gaf een gil, zoo snijdend, dat allen verschrikt omzagen. JOSUA vloog aanstonds op mij aan, en beet mij woedende van spijt toe:

'Zwijg, of ik....'

'Gij zijt een monster,' schreeuwde ik uit, opdat MAARTEN het hooren zou, en ik rukte mij uit zijne handen los en snelde naar den schoorsteen. Maar eer ik dien bereiken kon, had MARTINI mij van achteren aangevat, en hij hield mij zoo sterk vast, dat ik geen stap verder kon.

'Houd u stil,' zeide hij zeer zacht, 'ik zal doen wat ik kan.'

'NIJEN! MAARTEN! kom af!' riepen nu de beide anderen.

Eene beweging in den schoorsteen gaf te kennen, dat de daar gevlugte de woorden verstaan had.

'God dank! dat ze weg zijn. Het werd benaauwd daar boven. Maar waarom die schreeuw van BERTHA?' vroeg hij verder.

'Ja,' was het antwoord van RUYCHAVER, die op de laatste vraag van den jongeling geene acht sloeg, 'het moet daar eene akelige schuilplaats zijn.'

'En daarom,' vervolgde JOSUA, 'hebben wij besloten er u eene betere voor te slaan. Gij zult in den kelder veel veiliger zijn.'

'Ga er niet in, MAARTEN!' schreeuwde ik uit.

MARTINI legde mij de hand op den mond; maar deze beweging werd door MAARTEN opgemerkt, en hij werd bleek, toen hij merkte geene wapens bij zich te hebben. Hij trad echter op JOSUA toe, zag hem stijf in de oogen, en zeide spottend:

'Ha, ha! veiliger in den kelder, om er mogelijk nooit weêr uit te komen, niet waar? Van u, Heer VAN ALVERINGEN! vind ik dien voorslag niet vreemd. Geene laagheid zou u doen aarzelen, aan mij uwen haat te koelen. Geene misdaad is u te groot! Maar wat deed ik u, RUYCHAVER?....'

'Zwijg, ellendige!' riep JOSUA, en hij greep naar zijn zwaard. Maar NIJEN trad nader op hem toe, en de ander liet zijne hand weêr zakken.

'Ja,' hernam de jongeling, 'wat deed ik u, RUYCHAVER! om in zulk een gruwel toe te stemmen?....'

'Hij wilde u.... verbranden,' meende ik hier uit te roepen, maar de hand van MARTINI belette mij het laatste woord er bij te voegen.

'Waarom houdt gij BERTHA vast?' vroeg nu MAARTEN, die telkens

in zijne rede gestoord werd. Maar hij gaf MARTINI den tijd niet om te antwoorden en vervolgde tot hem:

‘Laffe, valsche vriend! die in uw eigen huis geen moeds genoeg bezit om eene misdaad te beletten, waar uw hart onmogelijk mede kan instemmen, want slecht en wreed zijt *gij* niet.’

‘Zwijg! zeg ik u nogmaals, voor den duivel!’ schreeuwde JOSUA met verdubbelde woede, ‘en maak u gereed naar den kelder te gaan, waar u geen leed geschieden zal.’

‘Ik ga niet naar den kelder,’ zeide MAARTEN bedaard, en zich weder tot MARTINI wendende, voegde hij er bij: ‘WILLEM wat zou de vader uwer vrouw en zij zelf zeggen, als zij u dus den vriend uwer jeugd zagen vergeten?’

‘Roept gij weêr de vrouwen tot uwe hulp,’ snaauwde hier JOSUA hem tegen. ‘MARTINI weet zeer goed, hoe hij in nood handelen moet, beter als eene vrouw, die u uit verkeerd medelijden aan de galg zou helpen!’

Ik deed eene nieuwe poging om los te komen; want de woorden van MAARTEN hadden mij op eens doen bedenken, hoe mijne zuster, als zij tegenwoordig was, eene andere wending aan dit schrikkelijke tooneel zou kunnen geven, en haar wilde ik gaan roepen. Maar al mijne moeite was vergeefs en wat er nu volgde deed mij mijn voornemen weder vergeten.

‘Het is nu lang genoeg,’ zeide op eens RUYCHAVER, die een geruimen tijd gezwegen had. ‘NIJEN moet naar den kelder,’ en met een trok hij zijn zwaard en viel op den weêrloozen jongeling aan.

‘Laat af, RUYCHAVER!’ riep JOSUA uit; ‘ik zal hem in zijne schuilplaats brengen. MARTINI wijs mij den weg.’

Nu bereikte mijn angst zijn toppunt. Ik zag op het helsche gelaat van den wreedaard, dat het lot van MAARTEN beslist was en ik werd in dit denkbeeld versterkt, door dat hij slechts den zwakken MARTINI bij zich wilde hebben en RUYCHAVERS hulp niet verlangde, zeker uit vrees, dat deze hem mogelijk in zijn voornemen hinderlijk zou kunnen zijn. Ik werd schier zinneloos, toen MARTINI mij losliet, om aan JOSUA den weg te wijzen en ik MAARTEN gereed zag voor de overmagt te bukken. Toen nam ik een wanhopig besluit; een besluit, hetwelk van mijne grenzelooze liefde voor den jongeling getuigde, en hem echter, en mij zelven in het grootste ongeluk stortte. Ik vloog, zoodra ik mijne vrijheid terug had bekomen, op JOSUA aan, die daarop zoo weinig bedacht was, dat hij eerst verschrikt terugtrad, maar zich dadelijk herstellende, norsch uitriep: ‘Wat wilt gij?’

‘Vermoord hem niet!’ was alles wat ik uitbrengen kon, en ik viel aan zijne voeten neder!’

‘Ha! ha!’ antwoordde hij, afgrijsselijk lagchende. ‘Komt gij

voor uwen lieven MAARTEN bidden,' en zich bukkende, zeker op dat de anderen het niet zouden hooren, zeide hij grijnzend, 'gij hebt hem voor het laatst gezien.'

Toen greep ik den ellendeling bij de hand, trok zijn afschuwelijk gelaat tot vlak voor mijnen mond en zeide:

'Laat MAARTEN vrij, en heden ben ik de uwe.'

Een duivelsche gloed zag ik in zijne oogen schitteren, toen ik deze woorden gesproken had. Hij rigtte mij, onder den triomferenden uitroep van: 'ha! eindelijk!' met een hevigen ruk van den grond, en terwijl hij mij sterk de handen zamenkneep, vroeg hij:

'Dat zweert gij?'

'Dat zweer ik!' antwoordde ik met eene gebrokene stem en viel magteloos neder.

Op hetzelfde oogenblik trad AGNES met GRATIANUS het vertrek binnen.

Toen ik weder tot mij zelven kwam bevond ik mij in de armen mijner zuster en in dezelfde kamer, waar al het schrikkelijke, u zoo even medegedeelde, had plaats gehad. MARTINI en zijne twee woeste gasten hadden het vertrek verlaten. GRATIANUS zat aan de tafel te schrijven en MAARTEN.... lag geknield aan mijne voeten.

'Gij leeft!' was mijn eerste uitroep, en een vloed van tranen overstelpte mijn gelaat, maar gaf tevens lucht aan mijn geprangden boezem.

'Ik leef!' antwoordde de jongeling; 'en ik heb mijn behoud aan u te danken. God geleide mij verder buiten het bereik mijner vijanden.'

O kinderen! toen MAARTEN deze woorden uitsprak, was het als of een dolk mij in het hart werd gestoken. Ja! aan mij had hij zijn leven te danken; maar wist hij tot welk een prijs? wist hij, dat, om hem te redden, ik mijne hand beloofd had aan het wezen, dat ik op aarde het meeste verfoeide? wist hij, dat ik gezworen had heden nog de zijne te worden? O neen, dat wist hij niet; anders zou hij niet zoo voor mij geknield nederliggen, en mij bedanken hem zijne vrijheid weêr geschonken te hebben. Hetgeen verder gebeurde bevestigde mijn vermoeden, dat alles voor hen, die mij omringden, nog een raadsel was en men mijne ontwaking met ongeduld verbeidde, om de oplossing van mij zelve te vernemen.

'Maar hoe, hebt gij dan toch,' begon mijne zuster, 'JOSUA tot inkeer gebragt? MAARTEN zegt, dat hij de woorden niet verstaan heeft, welke gij zamen gewisseld hebt.'

Ik voelde mij het bloed naar het hoofd stijgen, toen AGNES deze vraag tot mij rigtte, en dadelijk beving mij wederom eene ijskoude rilling, want wat zou ik antwoorden? Gelukkig werd ik door MAARTEN zelf, hoewel onwetend, op eene wreede wijze, uit deze moeijelijkheid verlost, daar hij AGNES als ware het eenigzins bestraffend toevoegde:

‘Ach! edele vrouw! vraag zulke dingen thans niet aan BERTHA; gij weet welke vervolging zij vroeger van JOSUA te lijden gehad heeft en misschien heeft zij hem, om mij van dienst te zijn, eenige hoop op haar bezit gegeven, en als dat zoo is, vergeef ik het haar gaarne, maar besef tevens, hoe moeijelijk haar zulk eene bekentenis vallen zou.’

Het was mij bij deze woorden, als of de dolk in de wonde werd rondgedraaid, en ik begon andermaal overluid te snikken, terwijl ik mijn hoofd aan den boezem mijner zuster verborg.

‘Gij ziet het,’ vervolgde NIJEN, toen hij wat bedaard was, ‘hoe de herinnering aan dat tooneel haar aandoet. Verhaal haar liever, bid ik u, welke eene gunstige verandering in mijn toestand heeft plaats gehad.’

Ik dankte den Hemel voor deze uitkomst en begreep, dat ik, gedurende het verhaal mijner zuster, den tijd zou hebben mij eenigzins te herstellen, en te bedenken, hoe ik verder zou moeten handelen. Ik vernam nu kortelijk het volgende: mijne flaauwte, welke juist inviel op het oogenblik dat AGNES met den Pater binnen was getreden, had in het begin aller aandacht tot zich getrokken. Toen men te vergeefs alle middelen beproefd had om mij weêr bij te brengen, had GRATIANUS geraden mij met rust te laten, en verzekerd, dat de bezwijming niet langer dan hoogstens twee uren zoude duren, en niets ontrustends had. JOSUA en RUYCHAVER hadden, na een kort mondgesprek met MARTINI, de kamer verlaten en sedert niet weêr betreden. Toen was het AGNES eindelijk gelukt eene zamenhangende verklaring van het voorgevallene te verkrijgen, tot op het oogenblik dat ik JOSUA te voet was gevallen, en plotseling in zijn besluit, om MAARTEN aan het behoud van allen op te offeren, eene volslagene wending had te weeg gebragt. AGNES had haren echtgenoot daarop de sterkste en gevoeligste verwijten gedaan over zijn flaauw gedrag bij deze gelegenheid. Hare berisping had een diepen indruk op het gemoed van den zwakken man gemaakt en eene plegtige en hartelijke verzoening was daarvan het gevolg geweest. MARTINI, kinderen! die, zoo als gij weet, thans lid van den Brabandschen Raad in *den Haag* is, gevoelt nog immer de wreedste knagingen bij de herinnering aan dien noodlottigen dag en heeft zich zelven zijne bedroevende zwakheid nooit vergeven. Ach! ik heb hem alles vergeven, schoon hij toch de oorzaak was van al mijne volgende rampen. Omtrent de reden waarom JOSUA zoo op eens van zijn voornemen, om MAARTEN met geweld naar den kelder te voeren, had afgezien, wist MARTINI mede geene voldoende verklaring te geven. De Heer VAN HOFWEGEN had hem, nadat de eerste verwarring door mijn toeval veroorzaakt, een weinig had opgehouden, in korte

bewoordingen gezegd, dat hij tot inkeer was gekomen, en MAARTEN maar hoe eer hoe beter vlugten moest. Hierop was hij met RUYCHAVER de kamer uitgesneld, en sedert had men de beide gasten niet meer gezien.

'En waar is WILLEM?' vroeg ik nu.

'MARTINI,' antwoordde MAARTEN, 'is eenige knechtskleederen gaan halen, waarmede ik mij zal vermommen, om alzoo heden avond mijne ontsnapping te beproeven, welke mijn vriend mij beloofd heeft persoonlijk te zullen bevorderen.'

'En waarin hij zijn woord houden zal,' zeide MARTINI, die juist binnen was getreden. 'Hier zijn uwe kleederen al, benevens de lantaarn, waarmede gij mij als mijn dienaar vóórlichten zult.'

'Maar, waar gaat gij dan henen?' vroeg ik angstig aan MAARTEN.

'Naar het huis van een' mijner bekenden, een Hoogduitschen bakker in de voorstad, die mij gaarne zal huisvesten, tot de gelegenheid zich opdoet om veilig naar *Holland* te ontvlugten.'

Ik zal u het verhaal besparen van de benaauwde uren, welke wij nu nog zamen doorbragten, eer het donker genoeg was geworden om het beraamde plan van ontkoming ten uitvoer te brengen. Ik wist nu dat JOSUA zijne redenen moest gehad hebben, om de voorwaarden, waarop hij zijn wreedaardig en gruwelijk voornemen had laten varen, geheim, te houden. Waarschijnlijk wilde hij het vertrek van NIJEN eerst afwachten, daar hij wel begreep, dat als deze ontdekte, wat er tusschen hem en mij was voorgevallen, er weêr hevige tooneelen zouden plaats hebben, zonder dat hij alsdan zeker konde zijn in alles hel overwigt te zullen behouden. Ik had nog altoos eene flaauwe hoop, dat het een of ander gunstig toeval in mijnen toestand eenige verandering ten goede zou te weeg brengen, en ik begreep, dat ik door eene bekentenis van de ware toedragt der zaak mijn geliefden MAARTEN mogelijk aan nieuwe gevaren zou blootstellen, waarvan de gevolgen onberekenbaar waren. En ook in de veronderstelling dat, in geval eener bekentenis, zijne vlugt echter voortgang zou hebben, meende ik hem de pijnigende gedachte te moeten besparen van haar, die hij het meeste hier op aarde lief had, als een wissen prooi achter te laten van zijn ergsten vijand. Ik besloot liever alleen te lijden en de beslissing van mijn lot aan de Voorzienigheid over te laten. Ons afscheid, in tegenwoordigheid van AGNES en GRATIANUS was hartverscheurend. Wij zwoeren elkander eene onverwelkbare liefde en God weet het, dat ik dien eed getrouw ben gebleven! En echter was ik vier uren later reeds de vrouw van JOSUA VAN ALVERINGEN.'

De oude vrouw liet haar hoofd zinken, toen zij deze laatste woorden op een weemoedigen toon had uitgesproken, en bleef eenigen

tijd sprakeloos zitten, zonder dat een van het gezelschap het waagde deze stilte te storen. Alle aanwezigen waren door het voorafgegane verhaal diep getroffen en met verschillende gewaarwordingen vervuld. De predikant had, hoewel hem geen der lotgevallen zijner echtgenoote onbekend was, steeds met belangstelling toegeluisterd en vooral bij het verhaal der gebeurtenissen in *Holland* menigen traan uit zijne oogen gewischt, als waren daardoor ook bij hem herinneringen uit vroeger dagen opgewekt geworden, welke zijn gemoed met aandoening vervulden. De weduwe JONATHAN had, telkens als hare moeder in den loop des verhaals op eene verbindtenis met haren vervolger JOSUA doelde, bewegingen van schrik en verbazing gegeven; maar toen de ongelukkige van hare vereeniging met den Heer VAN ALVERINGEN als eene stellige gebeurtenis gewaagde, begon zij de ontknooping van het raadsel te bevroeden, en zij zou niet meer gevraagd hebben: ‘was MAARTEN NIJEN dan mijn vader niet?’ De jeugdige MARIA had, zoo dikwerf de naam van JOSUA VAN ALVERINGEN genoemd was geworden, haren minnaar, die even zoo geheeten was, angstvallig aangezien, als wilde zij uit zijn mannelijk en rustig gelaat den indruk lezen, welken de mededeelingen harer grootmoeder op hem te weeg bragten. De jonge krijgsman was echter kalm en bedaard gebleven en had steeds aandachtig geluisterd, slechts nu en dan, wanneer zijn naamgenoot in het vreesselijkste daglicht gesteld werd, de hand zijner beminde zacht in de zijne gedrukt, als ware hij bevreesd geweest, dat de schrikkelijke handelwijze van den anderen JOSUA in het jeugdige gemoed zijner MARIA welligt eenige ongunstige gewaarwordingen jegens hem zoude opwekken. Voor allen (behalve voor den Predikant) bleef echter veel geheimzinnigs nog onopgelost, en met verlangen verbeidden zij het oogenblik, dat de oude vrouw haar verhaal zou vervolgen. Niet lang werd hun billijk ongeduld op de proef gesteld. Weldra rigtte Jufvrouw MELLINUS haar hoofd weder op, en na hare natgeweende oogen te hebben afgedroogd, hervatte zij dus:

‘Ja: kinderen! wat de woeste JOSUA, in een oogenblik van spijt en woede op het slot te *Alphen* twee jaren te voren, voorspeld had, werd denzelfden 12^{den} December letterlijk vervuld. Maar vergeeft mij, wanneer ik deze treurige omstandigheid mijns levens kort, zeer kort vermelde. Ik gevoel het, dat het mij onmogelijk zijn zou u, al wat dien avond en de twee volgende dagen voorviel, breedvoerig mede te deelen, en ik moet nog krachten bewaren, om u mijne verdere onlijdelijke rampen te verhalen.’ Na dit vooraf gezegd te hebben, ging de oude vrouw dus voort:

‘Toen MARTINI zich met MAARTEN verwijderd had, bleven AGNES, de Pater en ik stilzwijgend bijeen. GRATIANUS zette zich weder tot

schrijven neder. Mijne zuster bleef in den stoel, waarin zij, na het vertrek van haren man, was neêrgevallen, strak voor zich zien, en ik deed niets dan bitter schreijen, dat echter door geen van beiden opgemerkt scheen te worden. Bij het minste geritsel vreesde ik mijnen wreeden vervolger te zullen zien binnentreden, en ik haalde vrijer adem, wanneer ik bevond, dat mijn angst ongegrond geweest was. Zoo verliepen twee bange uren, welke mij als dagen toeschenen; toen kwam eindelijk MARTINI terug met het berigt, dat MAARTEN gelukkig door toedoen van hem, die het wachtwoord had, door alle poorten was heen geraakt en bij den bakker in de voorstad was aangekomen. Bij dezen had hij zijne schoone lange hairen en baard afgeschoren, en eene bakkerskleeding aangetrokken, waardoor hij zoo onkenbaar was geworden, dat zijn vriend hem, korte oogenblikken na zijne vermomming, voor een bakkersgezel had aangezien. In dit huis zoude nu MAARTEN zoolang verblijven, tot de huiszoekingen geheel waren afgeloopen, en, wanneer de waakzaamheid minder was geworden, ongemerkt trachten te ontsnappen.

'Ik vrees echter,' voegde MARTINI er bij, 'dat zijne schuilplaats morgen mede onderzocht zal worden, en het ergste van alles is, dat men mij onderweg gezegd heeft, dat ik zelf morgen een deel van de huiszoeking in de voorsteden zal moeten uitmaken.'

'Wel in plaats van erg vind ik zulks gunstig,' merkte AGNES hier tegen aan. 'Gij kunt de aandacht dan van hem afleiden, en is het huis van den bakker eens vruchteloos onderzocht, dan zullen zij dáár toch wel niet terugkomen.'

MARTINI antwoordde niets, en op het zelfde oogenblik traden JOSUA, en RUYCHAVER, met den klerk BOUDEWIJN, het vertrek binnen.

'Wij hebben,' begon de eerste terstond, en zonder naar het lot van MAARTEN te vernemen, 'besloten vooreerst dit huis nog niet te verlaten. Eene tweede huiszoeking komt ons niet waarschijnlijk voor, en al had deze ook plaats, niemand zal in ons twee medepligtigen in deze knechtskleederen herkennen. Is die vervloekte NIJEN eens voor goed de stad uit, dan zal Don LOUIS, uit vrees dat verdere beroeringen den paishandel, welken hij weêr wil opvatten, mogten beletten, een al te streng onderzoek wel achterwege laten, en het zal ons dan geene moeite kosten ongehinderd *Antwerpen* te verlaten. Bovendien,' vervolgde hij, en keek mij tevens strak in de oogen, 'kom ik de vervulling van haren eed vragen....'

'Van haren eed?' riep AGNES doodelijk verschrikt uit.

'Welken eed?' vroeg MARTINI.

'Haren plegtigen eed,' antwoordde JOSUA langzaam en met een triompherend gelaat, 'van heden nog mijne vrouw te worden.'

Toen, kinderen! volgde er een tooneel, hetwelk ik straks be-

doelde, wanneer ik u mijne onvermogen betuigde, u de bijzonderheden daarvan omstandig mede te deelen. Genoeg zij het dan voor u, te weten, dat dien avond mijn ongeluk beslist werd, en GRATIANUS, volgens de noodlottige voorspelling, mijne huwelijks-verbindtenis met JOSUA VAN ALVERINGEN plegtig inzegende. Zoo als MARTINI voorzien had, werd hij den anderen dag mede gelast deel der nieuwe huiszoekingen uit te maken, en was ook de voorstad, waarin de tegenwoordige schuilplaats van MAARTEN gelegen was, als verdacht aangewezen. JOSUA en RUYCHAVER waren niet zonder bezorgdheid over het lot van MAARTEN, maar zulks was niet om zijnent wille. Zij vreesden slechts, dat, zoo NIJEN herkend werd, MARTINI zich door de eene of andere onvoorzigtigheid verraden mogt en hunne veiligheid daardoor op nieuw bedreigd zou kunnen worden. Gedurende de afwezigheid van MARTINI werden wij door nieuwe, akelige tijdingen verontrust. Zoo als ik u straks verhaald heb, was onze broeder ANDRIES mede den vorigen dag gevangen genomen, en nu kwam men ons berigten, dat men hem des nachts ter pijnbank gebragt en tot scheurens toe gerekt had. Wij konden echter niet te weten komen of de folteringen hem eenige bekentenis hadden afgeperst. Wij waren nog bezig, onder het storten van tranen over het ongelukkige lot van onzen broeder en over deze nieuwe bezorgdheid voor MARTINI'S veiligheid te spreken, toen de jonge vrouw van ANDRIES, met de grootste wanhoop op het gelaat, bij ons inkwam. Zij zeide ons, dat de stokhouder of cipier, die toevallig een medelijdend mensch was, haar uit deernis met het schrikkelijke lijden haars mans, bij zich ontboden had, om de ledematen van den gernartelden op de eene of andere wijze te verzachten. Radeloos over den afgrijsselijken toestand, waarin zij haren beminden ANDRIES gevonden had, was zij naar het huis van hare schoonzuster geloopen, om daar eenige hulp te erlangen. Wij beklaagden de ongelukkige vrouw diep, en AGNES ijsde op het denkbeeld, dat mogelijk MARTINI weldra dergelijke handelingen te wachten stonden. Met behulp van GRATIANUS, die, even als alle geestelijken, eenige kennis van de geneeskunst had, hadden wij weldra een pijnstillend middel bereid, hetwelk wij aan de bedrukte echtgenoot verzochten dadelijk aan ANDRIES te brengen en spoedig tot ons terug te keeren. Geen half uur daarna bragt zij ons den pot, waarin de drank geweest was, weêrom, en vertelde dat haar man, hoewel streng bewaakt, gelegenheid gevonden had haar toe te fluisteren, dat zij den griffier of zijn klerk BOUDEWIJN vertoonen moest, wat hij onder op den bodem, met den naald zijner nasteling[1], geschreven had. AGNES greep dadelijk de

(1) Lat. *Ligula, een Lepeltje.* Zie KILIAEN, bl. 412.

pot uit de handen harer schoonzuster, die, niet kunnende lezen, vol ongeduld was den inhoud van het geschrevene te vernemen. Wij hadden zelve eenige moeite de in het zwart gekrabde letters te ontcijferen, doch het gelukte ons eindelijk uit die onduidelijke woorden eenigen zamenhang te maken en vernamen alzoo, dat ANDRIES twee malen vreesselijk gepijnigd was geweest, zonder, hoezeer hem zulks had doen lijden, MARTINI te bezwaren, doch dat VAN DE WIELE gesproken had. De vrouw van den ongelukkigen weende bitter, toen wij haar den zin van het geschrevene mededeelden. Zij had verwacht daaruit iets gunstigs voor haar man te vernemen en vond zich nu bitter teleurgesteld. Wij deden al wat mogelijk was om haar eenigen troost toe te spreken, beloofden haar, in het bereiden van middelen voort te zullen gaan, en verzochten haar, ons altoos, na toediening daarvan, nieuwe narigten te komen brengen. Wij waren door het schrijven van ANDRIES slechts ten halve gerust gesteld, want de bekentenis van VAN DE WIELE was meer dan voldoende om MARTINI'S veiligheid in gevaar te brengen, en het was dus met meer angstvalligheid dan immer, dat wij zijne behouden terugkomst te gemoet zagen. Lang duurde de afwezendheid van MARTINI ditmaal niet, en zijn verhaal omtrent het voorgevallene in het huis van den Duitschen bakker kwam op het volgende neder. Zij hadden den meester scherp afgevraagd, of hij ook kwaad gezelschap van Geuzen in huis had, deze had daarop geantwoord, dat slechts twee mannen in zijne woning waren, namelijk zijn zoon en *neef*, die zij daar aan den arbeid bezig konden zien, terwijl hij er tevens bijgevoegd had, dat de Commissarissen vrij alles mogten doorzoeken. MAARTEN, die, half gekleed en wit bestoven, brood stond te kneeden en die door zijne veelvuldige reizen de Hoogduitsche taal magtig was, had hierop zelf het woord opgevat en gezegd, dat er juist warme *Küchlein* gereed waren, en hij had tegelijk van deze eene partij op de tafel geworpen. De meester had daarop boter en zwaar bier geschaft, ja zelfs eene kan Spaanschen wijn laten halen. De Spaansche bevelhebbers waren vrolijk geworden, en hadden in hunne taal gezegd, dat die bakker een veel te goed Christen was en bovendien zijn huis te klein om snood volk te kunnen verbergen, en na het hun voorgezette onder veel gevloek en scherts genuttigd te hebben, waren zij verder gegaan.

'God dank!' riepen wij allen uit, schoon zeker enkel eigenbelang door JOSUA en RUYCHAVER deze in hun mond godslasterende dankbetuiging deed uiten.

'Ja, God dank voor MAARTEN!' zeide MARTINI treurig. 'Maar bid nu ook God voor mij. VAN DE WIELE heeft gesproken en wie weet...' Hij kon niet uitspreken, want juist trad BOUDEWIJN doods-

bleek binnen, met de tijding dat MARTINI dadelijk verzocht werd op het Raadhuis te komen, waar de Markgraaf en de Wethouders vergaderd waren. In dit berigt was op zich zelf niets verontrustends, maar de klerk voegde er bij, dat de prevoost CAMARGO mede op het raadhuis was en hij zich dus van dit alles niets goeds beloofde. MARTINI begreep echter dat hij geene aarzeling moest toonen om aan het verzoek der Wethouders te voldoen, en spoedde zich dus, na zijn tabbaard te hebben aangetrokken, in allerijl voort. Op het raadhuis gekomen (zoo vernamen wij nader van hem zelven) was hem aangekondigd, dat CAMARGO eene schriftelijke boodschap van den Landvoogd aan hem had over te brengen en men hem daarom had ontboden. Maar het bleek nu dat de last van CAMARGO geene boodschap was, maar een bevel om MARTINI in hechtenis te nemen, ten einde zich in tegenwoordigheid van VAN DE WIELE te verantwoorden. Te vergeefs poogden de Markgraaf en de Magistraat zich hier tegen, krachtens de privilegiën en handvesten der stad[1], te verzetten. CAMARGO zeide, dat in geval van Majesteitsschennis, zijnde de euveldaad waarvan de Griffier werd beschuldigd, alle vrijdommen ophielden en vermaande hem derhalve spoedig goedwillig mede te gaan. MARTINI, inziende dat zijn schoorvoeten slechts achterdocht baren zou, had daarop aan de Wethouders verlof gevraagd om aan den last van den Landvoogd te gehoorzamen, dat, hoewel onder betuiging dat het regt der stad geweld werd aangedaan, eindelijk verleend was geworden. Hij was daarop met zijn tabbaard aan tusschen helbardiers en soldaten naar den Burgt geleid, gevolgd door een drom van gepeupel, hetwelk eindelijk door CAMARGO uiteen gejaagd had moeten worden. Boven gekomen was hij door CAMARGO en zekeren Notaris of Griffier van halszaken, VELDHOVEN genaamd, tegen VAN DE WIELE *bevoorhoofd* geworden. Gelukkig was het nu geweest, dat hij door de straks verhaalde waarschuwing van onzen armen broeder ANDRIES wist, dat de deken zijn eenige beschuldiger was, en hij bovendien eenigen tijd gehad had, om zich te beraden. Hij had dus alles ten eenenmale geloochend. Doch hierdoor was alle gevaar nog niet van hem geweken. De schipper bleef bij zijne verklaring, en MARTINI werd dus op eene kamer der Voorpoort gebragt, alwaar hij LOUIS DEL RIO, een lid van den afschuwelijken Bloedraad, met twee andere gemagtigden vergaderd had gevonden. Hij was echter door dezen wederom scherp ondervraagd, voortgegaan den onwetende te spelen, en

(1) Uit kracht dezer handvesten vermogt niemand buiten den Hoofd-ambtman een burger en vooral een aanzienlijk burger, in hechtenis nemen, enz. Zie HOOFT, bl. 398.

te spelen, en had slechts erkend, dat hij als Griffier der stad, door wien alle ordeningen en bescheiden geteekend werden, natuurlijk met den Griffier van de rekenkamer steeds vele zaken te behandelen had gehad, maar hem overigens weinig of niet kende, terwijl bovendien de eenige die hem bezwaarde, een man was, wien men onder de vreesselijkste pijnigingen zijne getuigenis had afgeperst, waardoor deze misschien nog wel op eenige verlichting van straf hoopte. MARTINI had zijne verklaring met bedaardheid en een rustig gelaat afgelegd, en bij de gemagtigden dus twijfeling doen ontstaan. Sommigen echter wilden hem mede ter pijnbank laten brengen in het belang der gekwetste hoogheid. Maar gelukkig had DEL RIO, die, geloof ik, een bloedverwant van hem was, met hem gestudeerd en was sedert zijn vriend gebleven. Deze herinnerde de anderen hoe men, in een geval als dit, met lieden van aanzien handelde, en dat men omtrent iemand, die zoolang onbesproken van gedrag was geweest, niet ligtvaardiglijk tot een uiterste moest komen. De gemagtigden hadden mede gelijktijdig van een Spaansch koopman, die MARTINI van harte toegedaan was, vernomen, dat er op de beurs de grootste beroering heerschte over het schenden der handvesten ten opzigte van een burger als MARTINI. Eene menigte volks stond bovendien voor den burgt verzameld: zij hieven kreten aan van verontwaardiging en wraak. Er was dus besloten geworden MARTINI wederom los te laten, doch hij had moeten beloven zich tegen het scheiden van de beurs openlijk op het *Meer* te vertoonen en bovendien moeten zweren, alles te zullen zwijgen, wat men hem gevraagd had, bijzonder wegens de medepligtigheid van sommige schepenen; welken eed hij, tot nadeel van drie magistraatspersonen[1], getrouw gehouden heeft. Na de behouden terugkomst van MARTINI in de armen zijner teederbeminde vrouw werden er verschillende middelen beraamd om de vlugt van JOSUA en RUYCHAVER te bewerkstelligen. Ik had in den beginne eene flaauwe hoop, dat wegens de moeijelijkheid van zich in zulke omstandigheden met eene vrouw te belasten, de noodzakelijkheid ingezien zou worden van mij achterwege te laten. Ik bleef dan wel de vrouw van JOSUA, maar zou ten minste voor een geruimen tijd van zijne hatelijke tegenwoordigheid verlost geweest zijn. De slotsom der beraadslagingen deed mij weldra inzien, dat ik mij wederom bitter misrekend had. Na vele opgeworpene en weder verworpene plannen werd er eindelijk besloten dat het goud de twee verborgenen den weg tot een vrijen en zekeren uittogt moest banen, en men dus beproeven moest, welk eene uitwerking eene beurs van drie of vier duizend guldens op

(1) Zie HOOFT, bl. 399 en 400.

CAMARGO zou hebben, wiens handen eens gevuld zijnde, de verdere middelen ter ontkoming geene zwarigheid meer zouden opleveren. GRATIANUS werd belast met dezen geheimzinnigen en moeijelijken last, en daar hij eenige dagen verklaarde noodig te hebben, om met volkomen voorzigtigheid te kunnen handelen, zoo zouden onze twee gasten voorloopig bij ons verholen blijven en in alle geval niets ondernemen, vóór dat men de zekerheid had, dat MAARTEN ontsnapt was. Ten slotte kondigde JOSUA mij zonder omwegen aan, dat ik mij gereed moest houden, hem op zijne vlugt te vergezellen, wetende dat mij zulks niet zwaar zou vallen, daar ik goed te paard kon rijden. Ik antwoordde niets, begrijpende, dat geen tegenstand mij toch iets zou kunnen helpen. Dagen verliepen er nu, zonder dat er iets naders beslist werd. Ik zal u geene beschrijving geven van de schier ondragelijke gemoedsgesteldheid, waarin ik mij toen heb bevonden. Gij kunt u dien toestand zelve zeer goed voorstellen, wanneer gij bedenkt, dat JOSUA, hoewel zulks hem niets zou gebaat hebben, geene moeite deed, om mij eenigzins te behagen, maar mij immer even ruw en gebiedend bleef behandelen. Er waren oogenblikken, dat ik niet begrijpen kon, waarom hij mij zoo zeer boven andere vrouwen begeerd had, en ik kwam tot het besluit, dat de haat tegen MAARTEN waarschijnlijk veel daartoe had bijgedragen. Ik vermeed mijnen echtgenoot zooveel mogelijk was en nimmer verkreeg hij met geweld, hetwelk ik hem vrijwillig wel altoos ontzegd zou hebben. Bij dit alles kwam mijne onzekerheid over het lot van NIJEN, de gedachte aan de hevige smart, welke hem zou bevangen, als hij eindelijk hoorde, dat ik voor altijd voor hem verloren was, en bovenal de vrees, dat hij omtrent mijne handelwijze niet of onvolkomen ingelicht, mij welligt van zwakheid of onstandvastigheid zoude beschuldigen. Zes dagen na den ongelukkigsten dag mijns levens, stierf mijn broeder ANDRIES aan de gevolgen der folteringen, hem door zijne beulen aangedaan. Zijne diepbedroefde en ongelukkige vrouw had ons dagelijks berigten van hem gebragt, en menigmalen hadden wij weder eenige regels schrift, behelzende berigten wegens de bekentenissen van andere gevangenen, onder op den bodem van den bewusten pot gevonden, waardoor MARTINI telken reize voor zijn eigen behoud meer geruststelling ontving, maar waaraan wij tevens duidelijk bespeuren konden, dat de arme ANDRIES dagelijks den dood meer en meer zag naderen. MARTINI'S vriend, de advokaat MATTHAEI en een oud deken van het vleeschhouwersgild, die mede op den dag, dat de aanslag ontdekt was, gevangen waren genomen, hadden wel is waar niets bekend, maar werden op denzelfden dag, dat ANDRIES bezweek, onthalst, terwijl VAN DE WIELE, die hen verraden had, gevierendeeld werd. O! de wreedheden der

Spanjaarden waren onmenschelijk. Men dwong MICHIELS mededeken, een stokoud man, en die mogelijk wel geheel onschuldig was, de strafoefening te aanschouwen, en deed hem vervolgens in eenen eeuwigen kerker vernachten. Onze smart over deze akelige gebeurtenissen werd echter weldra zeer getemperd, door een brief van MAARTEN, welke MARTINI den volgenden dag op eene bedekte wijze uit *Vlissingen* ontving, en waarin de nu geheel bevrijde jongeling hem in korte bewoordingen de omstandigheden zijner ontkoming meldde. Het was hem twee dagen te voren gelukt in hoveniersklеêren, zittende op eene kar met eenig zakken mout geladen, een der buitenpoorten, welke reeds minder sterk bewaakt werden, door te komen, en was kort daarop behouden bij den Prins te *Vlissingen* aangekomen. In den vooravond van denzelfden dag, dat deze brief ontvangen was, kwam GRATIANUS, die, nadat wij omtrent het behoud des jongelings volkomen zekerheid hadden bekomen, dadelijk het huis had verlaten, terug, met het berigt, dat alle moeijelijkheden omtrent het vertrek van den Heer VAN ALVERINGEN en Hopman RUYCHAVER uit den weg geruimd waren, en men dien avond tusschen negen en tien ure op het noemen van het woord *Camargo*, drie mannen ongehinderd alle posten aan de keizerspoort zou doorlaten. Eene nieuwe hoop vervulde mijn hart toen ik van drie mannen hoorde gewagen, en ik dacht dat GRATIANUS of MARTINI zelf welligt de twee anderen zou vergezellen. AGNES echter deed mij spoedig mijne nieuwe dwaling inzien door mij eenvoudig te vragen:

‘Kom, BERTHA! wil ik u helpen?’

‘Helpen?’ vroeg ik op mijne beurt.

‘Ja zeker,’ hernam mijne zuster, ‘het zal u toch wel vreemd zijn mannenkleederen aan te trekken.’

Toen begreep ik alles enstilzwijgend volgde ik AGNES naar hare kamer.

(*Het Vervolg en Slot in een volgend Nommer*.)

Emilia von Rosenthal.

(*Naar het Engelsch*.)
I.

‘Avonturen, Mijnheer!’ zeide mijn overbuurman in den postwagen, ‘op mijn woord, zij zijn zoo menigvuldig als ooit. Wij zijn wijs, ernstig, scherpzinnig, geldlieden en nuttigheidslieden en staatslieden geworden. Onze oogen zijn blind voor het romantische, dat ons van alle zijden omringt - ons hart is toegeschroeid

met het brandijzer eener hatelijke wijsbegeerte, die fantasie en verbeelding veroordeelt, als schadelijk voor de waarheid. Goede hemel! het is of wij veranderd zijn in de machine van BABBAGE, en geene hoogere bezigheid hebben, dan om sommen uit te werken. “Millioenen geesten zweven door de lucht,” maar hunne natuur is te fijn, te aetherisch voor onze grove gewaarwordingen: millioenen avonturen, wild, ridderlijk, romantiek, liggen binnen ons bereik, maar zij zijn te hoog en te zuiver voor onze doffe, dagelijksche verstanden. Wat verstaat ge door een avontuur, mijnheer?’

De man, die dezen vloed van woorden liet uitstroomen, was onderweg in onzen wagen opgenomen - fijne trekken, een schrandere oogopslag, tusschen de veertig en vijftig jaren oud, ziedaar zijn portret. Zijne aanspraak was uitgelokt door eene toevallige opmerking, die ik gemaakt had, omtrent het gebrek aan avonturen op eenen togt naar *Portsmouth*, vergeleken met de onrustige dagen van SMOLLET en FIELDING.

‘Een avontuur!’ antwoordde ik ‘wel, bij voorbeeld, een aanval van roovers, door den nacht onderweg overvallen te worden, in eene sloot om te slaan, enz.’

‘De dagen van de roovers,’ hervatte mijn buurman, ‘zijn voorbij; - zij zijn welligt te gelijk vervlogen met de dagen der ridderschap. Goede lampen en Mac-Adams-wegen bewaren ons om door den nacht in onze reis verhinderd te worden, en de zorg en bekwaamheid van mijn vriend FALCONER waarborgt ons voor alle slooten. - Maar in allen gevalle zijn dat slechts uitwendige avonturen - de schors, om zoo te spreken, waarin het avontuur besloten is, en niet het avontuur zelf - voor een avontuur is er meer noodig dan rooverij, of duisternis, of omvallen, er moet *karakter, individualiteit*, iets *romanesks* bij komen.’

‘Het zij zoo,’ was mijn antwoord, ‘maar gij zult toestemmen, dat de voorvallen, die ik opnoemde, geschikter zijn, om onze aandoeningen op te wekken, dan achter vier fraaije paarden snel voort te rollen op een weg, zoo zacht en effen als een grasperk.’

‘Dat is juist de zaak,’ hervatte de vreemdeling, ‘het is dat snelle voortrollen, en die fraaije wegen, dat de gelegenheid voor avonturen verhonderdvoudigd heeft, voor avonturen, als bevattende geene bloote toevallen, maar iets dat de verbazing opwekt door het zonderlinge, en dit is, naar mijne onderstelling, een avontuur in den regten zin. Bij voorbeeld, Mijnheer! wat zegt gij er van, dat gij den zoon van een markies eene halve kroon voor eene fooi geeft, of een hertog beknort, omdat hij niet goed voor uw valies zorgde. Dergelijke dingen gebeurden niet in de dagen van RODERICK RANDOM, toen de wagens langzaam reden.’

‘Neen, maar omdat men niet meer dan toeschouwer is, als een

lid van den adel op den bok van den voerman zit, blijft men onverschillig voor een dergelijk avontuur.'

'Dat is juist, hetgeen ik bejammer. De menigte is zoo ingenomen met de koude werkelijkheid, dat zij onverschillig blijft bij alles, dat haar niet regtstreeks raakt, maar indien gij uwe verbeelding een weinig spel geeft, zult gij inzien, dat gij in een avontuur begrepen zijt, wanneer gij voortgejaagd wordt door de zweep van een *right honourable*. Gij verwondert u, welke omstandigheden tot een dergelijken val geleid hebben; welk een sleep van ongeluk en ellende, de ziel en de manieren van een Engelsch edelman zoo gemeen heeft gemaakt. Gij spreekt er over bij uwe te huis komst, gij maalt er over, twee of driemalen 's weeks na den eten, en omdat gij toevallig in aanraking met dien patricischen JEHU gekomen zijt, wordt het u, als deeldet gij in zijne geschiedenis: ja, gij voelt u als het ware veradeld bij het beschouwen van zijne vernedering, gij begint eene soort van verwantschap met zijne roemruchtige voorouders te krijgen, en wanneer gij de wapenfeiten van een dier hooggeborenen leest, zegt gij: ja wel was het een groot man; ik herinner mij, dat zijn kleinzoon mij naar *Brighton* gereden heeft en hij was een goed voerman.'

'Maar dat zijn opmerkingen,' zeide ik, geene avonturen.'

'Volstrekt niet, het avontuur bestaat daarin, dat gij eene ontmoeting hebt gehad, die de haren van uw grootvaders pruik zou hebben doen te berge rijzen van ontzetting en afgrijzen, en waarvan het verhaal dezelfde uitwerking hebben zal op het natuurlijke kapsel van uw kleinzoon.'

'Gij vergeet,' antwoordde ik, 'de groote bron voor avonturen, die onze latere onderzoekingen hebben doen opdroogen: ik bedoel het bijgeloof. Wij hebben geene betooverde kamers in onze herbergen, geen gerammel van ketenen, geen spoken die uit hooge boomen op de gevloekte heide nederzien.'

'Mijn waarde Heer! gij bedriegt u jammerlijk, als gij het bijgeloof voor gestorven houdt, alleen omdat het begraven is. Zoo wij den moed hadden er voor uit te komen, zouden wij bevinden, dat het even veel onderdanen heeft als vroeger, en nog even veel magt. In St. JOHN'S *College*, het mijne, Mijnheer! zijn wij allen ten volle overtuigd, dat de boekerij betooverd is. Ik zelf, Mijnheer! voor dat ik mijne graden had, had mijne kamer juist daaronder en heb duidelijk een hard voorwerp van het eene einde der lange gaanderij tot het andere hooren rollen, en na een oogenblik stilte werd het voorwerp, wat het ook moge geweest zijn, terug gekaatst, en zoo duurde het spel eenigen tijd voort, en om u te bewijzen hoe levendig in die dagen het bijgeloof was, kan ik u zeggen, dat die kamers dikwijls leêg bleven staan, om den kwaden naam, dat zij betooverd

zijn. Er is geen lid bijna van het *College*, dat niet een zekeren schroom heeft, om de boekerij te betreden, of in alle opzigten de overtuiging heeft, dat het volkssprookje onwaar is, namelijk dat het geluid, bom! bom! over den vloer, veroorzaakt wordt door den duivel, die met het hoofd van Aartsbisschop LAUD kaatst.'

'Ik heb van mijn leven niets dergelijks gehoord,' zeide de dame aan mijne regterzijde met eene eenigzins bevende stem, die bewees dat zij niet tot de ongeloovigen behoorde, 'al kon ik er Koningin van *Engeland* mede worden, ik zou niet in die kamer durven gaan.'

'Ziedaar, Mijnheer!' riep mijn vriend zegevierend uit, 'deze gevoelige dame getuigt voor de waarheid van hetgeen ik zeg. Gij moogt gelooven, dat wij geen van allen beroofd zijn van het vermogen, om met vrome geloovigheid ieder verhaal als waar aan te nemen, zoo wij ons slechts voor een oogenblik ontslaan konden van de mummie-windsels van eigenbelang, trots, redelijkheid en wantrouwen, waar wij ons zelven in gewikkeld hebben. Wat mij betreft, mijn stelregel is om alles te gelooven. Het proefondervindelijke is voor mij zoo waar als een boom en een steen. Maar, in waarheid, wat regt hebben wij om iets *boven*-natuurlijk te noemen, zoolang wij niet weten, hoeverre de natuur gaan kan? De verbindingen der scheikunde zijn bovennatuurlijker dan eene geestverschijning, en toch, wij gelooven er aan.'

'Ja, maar wij kennen de oorzaak.'

'Neen, Mijnheer! wij zien slechts de werking van eenige vermengingen, en uit de gelijkvormigheid van het uitwerksel, besluiten wij tot eene oorzaak, maar de oorzaak zelve is nog onverklaarbaar. Even zoo is het welligt met de oorzaak eener geestverschijning, maar haar bestaan kan daarom even zeker zijn, als de rivier, die wij op het oogenblik oversteken. Twee gassen zamen vereenigd, vormen water, waarom zouden twee gassen geen spook vormen?'

'Zien is gelooven,' zeide ik.

'Ik *heb gezien*,' antwoordde mijn vriend.

'Een geest, Mijnheer?' vroeg de dame, hare oogen opgespalkt van nieuwsgierige verwachting.

'Een spook, Mevrouw!' antwoordde hij met een vriendelijken grimlach, 'maar hier zijn wij te *Guildford*, en ik zal u de gansche geschiedenis vertellen, als wij van paarden gewisseld hebben.

II.

Nadat ik de studie had verlaten, ging ik voor eenige jaren op reis, en toen ik verzadigd was van mijne eigene schaduw na te loopen, van *Rome* naar *Napels*, van *Parijs* naar *Weenen*, besloot ik, in een oogenblik van berouw over verloren tijd en verspild

geld, mij op te sluiten in de kalme en rustige hoogeschool van *Heidelberg*. Het is moeijelijk, eigenlijk gezegd fatsoenlijk gezelschap te vinden in deze verblijven der geleerdheid, waar bier en tabak om den voorrang twisten met letterknechterij en nevelige wijsbegeerte; toen ik echter een jongeling van mijne jaren aantrof, wiens ziel zich boven het bruine brouwsel en de meerschuimen pijpenkoppen kon verheffen, achtte ik mij meer dan gelukkig. Hij was een schoon, edel jongeling van hooge afkomst en van een vermogen, dat in dat land voor aanzienlijk doorging. Zijn naam was KARL VON HONTHEIM, en nadat ik eene maand als student was ingeschreven, was het als of wij elkander levenslang hadden gekend. Er is niets zoo verrassend, als de wijze waarop de Duitschers zich gedragen in dat *procès monstre*, dat wij verliefd worden noemen. In stede van een aangenaam, stil gevoel, zoo als wij hier te lande ondervinden, waarbij wij van eene interessante kennismaking, na een paar *seasons* tot eene stellige voorkeuze, en eindelijk tot een huwelijksaanzoek overgaan, is liefde in het hart van een Duitscher een smeulende volkaan of eene dreigende aardbeving. Het is voor hem een punt van eer, zich zoo ongelukkig als mogelijk te gevoelen, en mijn vriend KARL was, volgens zijne eigen betuiging, de ongelukkigste van alle menschen.

De oorzaak van zijne smart was de volgende: zekere EMILIA VON ROSENTHAL, wier bevalligheid, naar mijne meening, voor de helft in haren fraaijen naam bestond, was de dochter van een ouden Baron, die in volstrekte afzondering in een der meest verwijderde streken van het *Odenwald* woonde. KARL was met haar bekend geraakt, tijdens dat zij bij eene oude bloedverwante, eene gewezene staatjuffer der Keizerin, haar verblijf hield. Hij scheen van deze gelegenheid zoo goed gebruik gemaakt te hebben, dat er niets ontbrak, dan de toestemming des Barons tot hun huwelijk. Maar er was veel, dat alle kans bij den ouden Heer voor KARL moest verijdelen. Ten eerste had hij een vooroordeel tegen de plaats, waar de kennismaking was begonnen; ten tweede, had hij nu en dan het plan opgevat, zelf zijne dochter uit te huwelijken aan een edelman, wiens voorname aanbeveling was, dat hij in de buurt woonde, en EMILIA dus niet verre buiten het bereik van haren vader was, en eindelijk had hij in het geheel geen haast, om zijne dochter gehuwd te zien; want, behalve dat hij haar gezelschap zou verliezen, zag hij allerlei onaangenaamheden in het verschiet, wat bruidschat en goedverdeeling betrof; daarom aarzelde hij of hij haar uithuwelijken zou aan den Baron VON ERBACH, dan of zij in het geheel niet zou trouwen, en de schaal helde tot het laatste *of* over.

Toen EMILIA van KARL afscheid nam, gaf zij hem te kennen,

dat de gedachte van in het oude kasteel van *Rosenthal* opgesloten te worden, haar ongelukkig maakte, en ten gevolge van zuivere sympathie werden KARL zijne kamers te *Heidelberg* eng en akelig. Geen wonder, dat EMILIA treurig was, bij de gedachte wat haar te huis verbeidde. Misschien zijt gij geen van allen in een oud Duitsch kasteel geweest, maar gij kunt er u eene voorstelling van maken, indien gij de gevangenis van uwe naaste stad in een woest oord, tusschen heuvels en bosschen verzet, indien gij de binnenplaats en de hokken in lange gangen verandert, indien gij twee of drie kamers met wat oud huisraad, ruw en sterk, meubelt, en het geheel het voorkomen geeft van behoefte aan het noodige onderhoud. Ten minste zoo zag er het verblijf van EMILIA ten naasten bij uit. Denk dan, dat zij, in plaats van het gezelschap van een ondernemenden huisbreker, of een welopgevoede zakkeroller te hebben, gedoemd was, geen ander gelaat gedurende het gansche jaar te zien, dan dat van haren vader of den beschroomden en weifelenden Baron VON ERBACH. En dan, wanneer zij een uitstapje maakte naar het dorp, zoo als de naam was van eenige stroohutten, verbeterde haar toestand slechts weinig. Geen schoolmeester had onder dat eenvoudige landvolk zijne klasse geopend. Gelukkig welligt voor haar; maar voor eene jonge dame, die een halfjaar te *Weenen* had doorgebragt, die aan het hof was voorgesteld geworden, die met al de geknevelde pandoeren en trotsche huzaren, wier gewaad van edelgesteenten blonk, had gedanst, daarvoor was zulk eene verandering onuitstaanbaar. De onbeschaafde inwoners van het dorp hadden geen hooger denkbeeld van een groot heer, dan hetgeen de Baron hun in zijn persoon gaf, en zij hadden verreweg grooter eerbied voor den wilden jager van hun eigen woud, dan voor den Keizer en zijn hof.

Maar gij vraagt mij, wie de *wilde Jager* is. Daarmede hangt een lang verhaal zamen, en op mijn woord, geen is beter gewaarborgd door het getuigenis van oog- en oorgetuigen, dan de geschiedenis van den *wilden Jager*. Ik heb honderden, had ik haast gezegd, maar om juister te spreken, dozijnen lieden gesproken, die mij verzekerden, dat zij hem gezien en gehoord hadden. Waarom zouden wij ongeloovig zijn? want, let wel, zijne verschijning is geene onbeduidende vertooning; neen, gij zoudt niet in staat zijn, in die omstreken de lieden uit het hoofd te redeneeren, dat zijne vertooning de voorbode is van vijandelijkheden en oorlog. In den meest gerusten vrede heeft men in de eenzame vallei van *Rosenthal* het hoefgeklots van een paard en de klank van ridderwapens gehoord; wanneer zich dit geluid driewerf herhaalde, brak de oorlog binnen eene maand uit. Maar ieder spook heeft zijne legende. Zie hier die van den *wilden Jager*.

Lang, zeer lang geleden, voerde een Graaf het gebied over het gansche woud en bijna over de helft van het omgelegen landschap Hij schijnt, volgens de manier van dien tijd, een vrolijke gast geweest te zijn. Als hij rhijnwijn dronk, dat hij bij het okshoofd deed, was hij tamelijk gelukkig, maar nog gelukkiger was hij als hij op zijn weg een troep geestelijken aantrof, die met de renten hunner landeigendommen naar de abtdij terug keerden, of kooplieden ontmoette met een voorraad goud in hunne pakransels, doch het gelukkigst van allen was hij, wanneer hij zijn voet in den stijgbeugel en de lans in zijne hand had. Fiksche stooten en slagen waren de lust van den Graaf van het *Odenwald*. Trotsch en wreed als hij was, leverde het groote stof tot verbazing, toen hij eens van zijne strooptogten uit een ver land eene schoone vrouw medebragt. Nog hooger steeg de verwondering, toen zij vernamen, dat hij haar tot zijne echte vrouw zou verheffen en met zooveel eerbied behandelde, alsof zij eene heilige en hij haar aanbidder geworden was. Maar geene tijgers kunnen voor altoos tam gemaakt worden; de graaf scheen eensklaps zijn bloedgierigen aard terug te bekomen. Ofschoon er dag aan dag een erfgenaam van zijnen naam en waardigheid verwacht werd, liet hij zijne manschappen opstijgen, bragt zijn schitterend zwart strijdros te voorschijn en toen zijne vrouw hem knielende bad, bij de liefde, die zij hem toedroeg, zijnen togt eenige dagen uit te stellen, vloekte hij haar, en gaf haar met zijn ijzeren handschoen zulk eenen forschen slag, dat het bloed langs hare sneeuwwitte schouders vloeide en zij gevoelloos ter aarde zonk. De graaf sprong in den zadel en reed weg. Na een marsch van drie dagen, sloeg hij het beleg voor het kasteel van een mededinger, maar werd met groot verlies teruggeslagen. Hij bragt den nacht onder een eikenboom door, en daar verscheen hem in een gezigt zijne vrouw. Zij droeg een dood kind in hare armen en sprak: ‘zie, Graaf! wat uwe wreedheid gedaan heeft. Man des bloeds, ons bloed kleeft op uwe ziel. Morgen zal uw laatste strijd zijn; maar het graf zal u zijne rust weigeren. Ga voort, en daar oorlog uw lust geweest is, zult gij de heraut en voorbode des oorlogs zijn.’ Des anderen daags sneuvelde hij bij den aanval en sinds dien tijd, die eeuwen lang verleden is, wordt zijn spook gezien in zijne gewone kleeding, gezeten op zijn zwart strijdros en de nadering van strijd en gevaar aankondigende. Maar wij zijn te *Godalming* en ik moet mijn geheugen ververschen met een glas *sherry* en water.

III.

Het is tijd om met mijne geschiedenis terug te gaan tot mijn vriend KARL en zijne troostelooze EMILIA VON ROSENTHAL.

Schoon bootjes roeiden,
Stroomen vloeiden,
Heuvels tusschen beiden lagen,

toch onderhielden zij een levendig verkeer door middel van de brievenpost. Het is moeijelijk te zeggen, wat er al niet had kunnen gebeuren, zoo de gestadige briefwisseling geene veiligheidsklep voor KARLS onstuimigen hartstogt had geopend. Vellen, boeken, riemen papier gingen over en weder, en de liefde had juist het toppunt bereikt, waarop zij verheven wordt, toen mijn vriend eene aanstelling als luitenant bij de dragonders ontving en de klassieke schaduw van *Heidelberg* verliet, om zich bij zijn regiment te voegen. Gedurende nog twee maanden zette ik mijne studiën voort, en ontving toen van KARL eene uitnoodiging om hem op zijn kasteel in westelijk *Duitschland* te bezoeken, en vervolgens hem naar de plaats te vergezellen, waar zijn regiment in garnizoen lag. Niets kon mij meer welkom zijn; ik vertrok tegen het einde van Maart, en, na een aangenamen reistogt te paard, kwam ik in het gastvrije kasteel van *Hontheim* aan.

‘Ben ik niet een beest van geluk?’ waren de eerste woorden die hij mij toevoegde: ‘mijn regiment zal te *Waldbach* in kwartier liggen, slechts drie uren van *Rosenthal*. EMILIA weet van ons goed geluk. Hebt ge ooit iets zoo gelukkigs vernomen?’

Het was niet tegen te spreken, dat dit een alleraangenaamst buitenkansje was in het leven van iemand, die veroordeeld was om in eene landstad in garnizoen te liggen, en diensvolgens wenschte ik hem geluk. Ook om mijn eigen wil was ik er blijde mede, immers ik stelde zoo veel belang in zijne liefdesgeschiedenis, dat ik zeer verlangend was, diegene te zien, die er de oorzaak van was. Daarenboven kende ik de landstreek weinig, en toen ik vernam, dat dit de eigenlijke zetel van geheimenissen en tooverijen was, besloot ik om voor mij zelven de vraag uit te maken, of er op onze grove prozaïsche aarde dingen waren, die buiten den gezigtseinder onzer wijsbegeerte lagen. Ik kwam, ik zag, - doch ik wil niet vooruitloopen.

Wat de zusters van mijn vriend KARL betrof, het kon de zaak slechts romanesker maken, indien ik u verhaalde van hare fijne beschaving, hare schoonheid en alle de andere hoedanigheden, die reizende Engelschen met zooveel vaardigheid in vreemde dames plegen op te merken; ik voor mij zag nimmer nog een meisje, waaraan ik mijn geluk zou hebben willen toevertrouwen, ten zij zij opgebragt ware aan de voeten eener Engelsche moeder, maar dit in het voorbijgaan. KARLS zusters mogten gezien worden, en beschaafd waren zij, zoo als men in haar land beschaafd is. Intusschen het was gemakkelijk te ontdekken, dat WERTHER hun

voornaamste gunsteling was, en dat zij GOETHE'S proza met zooveel vrucht gelezen hadden, dat het vergif hier gestrooid, zijne uitwerkselen niet missen kon. Thans is deze voorspelling in alle opzigten vervuld, en beide zijn van hunne ega's gescheiden, zonder dat zij iets van hunnen staat en goeden naam hebben verloren. Zoo bragt ik een veertien dagen vrolijk en wel door. KARL sprak zoo dikwijls over *Rosenthal* en de bewoners van *Rosenthal*, dat ik geloof iederen uithoek van het kasteel en de personen daartoe behoorende, zoo naauwkeurig te kennen, als of het mijn eigen huis en mijne eigene betrekkingen waren. De oude Baron werd mij beschreven als een fraai overblijfsel van vroegere bekendheid met de wereld, maar thans, heette het, was hij oud geworden, en onder zijn biechtvader vervallen, die hem ondershands van al zijne ondervinding scheen beroofd, en zijn geest tot eene *tabula rasa* gemaakt te hebben, waarop ieder, die wilde, kon schrijven wat hij verkoos. Zijn vriend en buurman, de Baron VON ERBACH scheen eene latere uitgave van den Baron VON ROSENTHAL, verrijkt met het nadeel, dat hij nooit de wereld gezien had; maar, ter vergoeding van dit gebrek aan ondervinding, had hij een heilzaam wantrouwen in zijne eigene wijsheid, ja zelfs in het sprekendste getuigenis zijner zintuigen. Liever zou hij van een ander de bevestiging vernemen, dat de zon scheen, dan zulks op eigen gezag verzekeren. EMILIA, was, zoo als van zelve sprekt, een Engel, en de biechtvader was een allergeschiktst voorwerp om het trio met de twee Barons vol te maken, want hij was zoo simpel, als zijne onwetendheid en zijne ijverige studie van legenden hem maken kon.

Nadat ik op deze wijze de noodige kennis verkregen had door de tweede hand van KARL, die op zijne beurt alle zijne inlichtingen van zijne schoone correspondente ingewonnen had, vertrokken wij naar de afgelegene garnizoensplaats. Een eerwaardig kapitein was de eenige andere officier; hij was een volmaakt toonbeeld van zijn landaard en eerlang waren wij op den besten voet met den zwijgenden en rookenden filozoof, die zich zelden met onze zaken bemoeide en nooit weigerde, de eene of andere dienst voor KARL over te nemen. Wij hadden waarlijk een leven als Prinsen, en dus werd het onze eerste bezigheid de stelling van het kasteel *Rosenthal* te verkennen, om daarna te beproeven de eene of andere loopgraaf te openen. Herinner u mijne vergelijking eener gevangenis, eene vergelijking, in velerlei opzigten van toepassing. Want zelden hebben boosdoeners hartelijker naar hun ontslag verlangd, dan de opgeslotene EMILIA zulks deed. Eindelijk werd er beslist, dat ik mij den toegang zou bezorgen; op een avond in April, wachtte ik den nacht in de nabijheid van het kasteel af, en toen bonsde ik op de deur, met het oogmerk om voor den

nacht eene schuilplaats te verzoeken. Langen tijd zat ik voor de ijzeren deur, en klopte met alle magt. Eindelijk riep, op bevenden toon, eene stem van binnen: ‘In den naam van ST. HUBERTUS en ST. JACOB, wat wilt gij?’

‘Voedsel en dak, ik ben in het bosch verdwaald, en mijn paard is afgemat.’

‘Het draafde te hard over de ophaalbrug. Wij bezweren u in den naam aller heiligen, vertrek.’

‘Waarom? waar zijt gij bang voor? Zeg uw meester, wie hij ook zij, dat ik een Engelschman ben, die voor eenen nacht zijne gastvrijheid inroep.’

‘Een Engelschman,’ zeide de stem, en toen werd, na een kort gefluister de sleutel omgedraaid en de oude krakende deur bewoog zich op zijne hengsels, en vertoonde aan mijn verbaasd oog drie personen. De eene droeg eene kleine tinnen doos, en was in een volkomen geestelijk gewaad gekleed; de beide anderen stonden vlak achter hem en keken over zijne schouders, als in gespannen verwachting van iets wonderbaarlijks te zullen zien. De kleine tinnen doos bevatte een der dijbeenderen en drie ribben van ST. HUIBERT, en werd gedragen door den biechtvader; de beide heeren waren niet minder dan de Hoog-Welgeborene Barons VON ERBACH en ROSENTHAL. Schielijk werden doos en overkleed weggestopt, een stalknecht kreeg last voor mijn paard te zorgen, en met zekere ridderlijke gastvrijheid werd ik in eene groote kamer gebragt, waar eenige flesschen en glazen op eene overgroote tafel toonden, dat de geestelijke vader niet alle vleeschelijke spijzen aan zijne geloovige kudde verboden had.

‘Vergeef mij, vreemdeling!’ sprak de oude Baron, ‘dat ik u buiten de poort zoo lang heb laten wachten, het is hier eene wilde streek, sommigen uit het landvolk hebben weinig goeds in den zin, en daarom, ziet ge?’

‘Maak geene *excuses*,’ hernam ik, ‘ik ben te dankbaar, dat gij mij eindelijk ingenomen hebt, om op de vertraging eenige de minste aanmerking te maken. Mijn arme zwarte even zoo.’

‘Is uw paard zwart, Mijnheer?’ vroeg de jongste Baron, ‘Vader JOHANNES zeide het zoo even.’

En, om kort te gaan, het bleek dat de drie wijze mannen van *Rosenthal* van hunne wijnpokalen waren opgejaagd, door de vrees voor een bezoek van den wilden jager. Intusschen moet ik zeggen, dat, naar alles wat ik bij die gelegenheid hoorde, hun geloof volkomen opregt was, en door de overeenstemming van getuigen beter gewaarborgd dan duizend andere dingen, die hun godsdienst hun voorschreef te gelooven. En de verhalen, die zij deden, waren van dien aard, en hadden zooveel schijn van geloof-

waardigheid, dat ik, toen ik 's nachts naar bed ging, meende, dat zij volkomen geregtvaardigd werden, door hetgeen in mijne kindschheid mijne eigene verbeelding had getroffen. Eer eenige dagen verloopen waren, kon ik van eigene ondervinding spreken. Maar hier zijn wij te *Liphork*, waar men ontbijten kan; en als gij een zeer slecht ontbijt hebben wilt en dat zeer duur betalen, raad ik u van de gelegenheid gebruik te maken: intusschen het bier is goed.

IV.

Voorzeker was EMILIA VON ROSENTHAL een schoon meisje: en daar ik toch eenmaal haar echtgenoot niet zou worden, had het romaneske van haar karakter voor mij iets aantrekkelijks. Bij haar en ook bij de oude lieden wist ik zoowel in gunst te komen, dat ik uitgenoodigd werd mijn bezoek te verlengen. Gij begrijpt dat dit was, wat ik wenschte. Want behalve dat ik het mij ten pligt gemaakt had, mijnen vriend van dienst te zijn, was zulk eene inzage in de schuilhoeken eener oude baronij voor mij alleraangenaamst. De beide Barons en hun eerwaardige biechtvader verdienden wel bestudeerd te worden: want drie zulke *origineelen* vindt men zelden bij elkander. De minnaar was een zoo onhandig toonbeeld van den teedersten aller hartstogten, als men zich verbeelden kan. Hij scheen het er voor te houden, dat al de kunst en het geheim van het vrijen bestond in het overnemen van de meening zijner meesteres, ofschoon zij daarvan even dikwijls verwisselde als HAMLET in het treurspel. POLONIUS was zijn *type*. De twee andere Heeren daarentegen stelden er een punt van eer in, hunne meening vol te houden, al was zij nog zoo buitensporig. Onder hen allen echter ging mijn tijd regt vrolijk voorbij: ik mijmerde en dweepte met de jonge Dame; ik dronk met de oude heeren. Eindelijk werd door mijne bemiddeling eene ontmoeting tusschen het minnende paar te weeg gebragt, - duizend dolken en bliksemstralen! - Wat zwoeren zij elkander eeden! - laat een Duitscher mij helpen aan donderende betuigingen, - wat weenden zij tranen! Want KARL was niet verheven boven de schreijende zwakheid zijner landgenooten. Kortom, gedurende al den tijd dat ik bij hen was, kon ik mij niet verbeelden, waarom men hen niet op de plaats zelve liet trouwen. Helaas! door bespiedende oogen was hunne ontmoeting ontdekt. Koude blikken werden op mij gevestigd. De jonge Dame werd in haar kasteel streng opgesloten en bewaakt, driemaal daags ontving zij een bezoek van den biechtvader, en ten minste eenmaal van den Baron VON ERBACH. Mij bad en smeekte zij haar niet te verlaten, en zoo gingen de konde blikken van het *trio* aan mij verloren; hunne toespelingen werden zonder toepassing gelaten, en hun' spijs en wijn even als

vroeger genuttigd. Wie de vreemdeling geweest was, die in gezelschap met EMILIA en den Engelschen Heer gezien was, had niemand tot dus verre ontdekt, en wij ontkenden stout weg de geheele beschuldiging.

Thans kom ik aan de hoofdgebeurtenis. Het was avond, den dertienden April, en naar gewoonte zaten wij om het houtvuur in de hal: in de verte deed zich het gerommel van den donder hooren, die in het gebergte raasde. Door de ledige gangen dreunden nu en dan de schrille vlagen van den storm, en met akelig geluid plaste de regen langs de vensters neder.

'Het is een onstuimige nacht,' zeide vader JOHANNES, terwijl hij een groot blok op het vuur wierp. 'Mogen de heiligen de reizigers beschermen.'

'En hun eene goede teug, zoo als deze, tot versterking zenden,' voegde de Baron er bij, zijn glas opligtende.

'Ah! zeer waar,' zeide de jonge Baron, het voorbeeld van den ouden Heer volgende.

'Slechts de boozen zijn bij zulk weder op weg,' merkte de eerwaarde Heer aan, die slechts half te vreden was, zoo men zonder eenige tegenspraak zijne opmerkingen aannam. 'En daarom neme ik mijne bede aan de Heiligen terug, om hen te beschermen.'

'Zeer juist,' zeide de Baron VON ERBACH, 'ik zon daar niet op.'

'Maar, reizen de boozen bij verkiezing met slecht weder?' vroeg ik.

'Zij zijn er de oorzaak van, mijn vriend!' verklaarde de biechtvader, 'de natuur heeft zulk een afgrijzen, als zij hen ziet, dat zij in stuiptrekkingen vervalt, de elementen worden er van beroerd, de winden huilen van angst, de regen valt van treurigheid neder, zoo als het volledig verklaard is in een geleerd boek van een onzer ordebroeders, over de oorzaken der stormen en aardbevingen.' Gij ziet hieruit, dat noch Kolonel REID, noch de vernuftige Amerikaan, de eerste geweest zijn, die over die onderwerpen hebben nagedacht. Maar, om op ons gesprek in de groote hal van *Rosenthal* te komen. - Toen wij omstreeks een uur besteed hadden met luisteren naar verschillende wijze meeningen over verschillende onderwerpen, terwijl de storm nu en dan nog welsprekender was dan wij, en inderdaad vrij dreigend tegen de vervallen woning aandruischte, werden wij van onze zitplaatsen opgejaagd door een herhaald kloppen op de hoofdpoort, en het geluid van onderscheiden stemmen, die verzochten, binnen gelaten te worden. Naauwelijks van onzen schrik bekomen, trokken wij in gesloten gelederen naar de hoofdpoort. Toen wij haar openden, stoven zeven of acht dorpelingen, zoo mannen en vrouwen als kinderen, in den uitersten angst naar binnen, en smeekten ons hen te redden. Eer wij gelegenheid hadden, om naar de reden hunner

ontsteltenis te vragen, voegde zich EMILIA bij ons, zorgvuldig in haren mantel gewikkeld: zij greep mijnen arm en zag mij aan, zonder een woord te spreken. Zoo snel mogelijk ijlde de biechtvader heen, om zijne tinnen doos te halen: onderwijl maakten de Barons uit het verward verhaal der landlieden op, dat zij den wilden Jager in vollen draf door het woud hadden zien rennen, en dat zij, toen hij op het gehucht aanhield, niets hadden kunnen doen, dan zich te kruisen en de tien geboden en het geloof op te zeggen. Vader JOHANNES verscheen eindelijk met zijn talisman van heiligenbeenderen, en ratelde daarmede op eene allervroomste wijze. Een nieuwe toevloed van dorpelingen stroomde verward de voorplaats binnen: en terwijl de regen zonder ophouden nederplaste, en van tijd tot tijd de duisternis door den bliksem verlicht werd, kwam er in waarheid eene gestalte in een' witten langen mantel op een zwart paard, op ons af. Het was een statig beest, en draafde naar de plaats toe, waar ik met EMILIA stond. Deftig leende zich de gestalte over: en een oogenblik daarna, miste ik mijne schoone gezellin. Toen te midden van het noodweêr een nieuwe bliksemstraal het tooneel verlichtte, en de donder de torens deed kraken, zag ik haar zitten op het paard voor de geheimzinnige gestalte en door de poort verdwijnen.'

'Goede hemel!' riep de Dame, die ik dacht, dat ingesluimerd was, zoo stil was zij onder het verhaal geworden, 'en heeft men van het goede schaap nooit iets naders vernomen? Zij zal toch niet met het spook gehuwd zijn?'

'Mevrouw!' zeide de verhaler, 'alles wat ik kan zeggen, is, dat ik het voorval met mijne eigene oogen gezien heb. Wat er op den geheimzinnigen togt gebeurd is, weet ik niet. Maar naderhand waren de beide Barons uiterst dankbaar jegens mijn vriend KARL VON HONTHEIM, die zoo gelukkig geweest was, om de erfgename VON ROSENTHAL uit de kluisters van den wilden jager te redden. De jongste der beide Heeren zag bovendien van alle aanspraak op de hand der Freule af, omdat hij een hevig rhumatisme in de knie had opgedaan, eene ziekte, die hij aan de oorzaak toeschreef, dat hij twee uren op de natte binnenplaats geknield had gelegen: want het duurde lang eer iemand van het gezelschap van den schrik bekomen was. Ik kan er niets meer bijvoegen, dan dat mijn vriend KARL en zijne bruid nog in levenden lijve zijn, en dat zij mij verleden jaar een fraai zwart paard lieten zien, dat nu wel wat lam van ouderdom was, maar nog gezond en in staat om het leven nog wat te rekken. Maar ik zie hier hebben wij *Peterfield*, waar ik tot mijn leedwezen van u afscheid moet nemen; en daarom, Heeren! - goeden dag en eene aangename reis tot *Portsmouth*.

Sancta Catharyne.

Toelichting.

De Overlevering vermeldt, dat de Christen-maagd CATHARYNE uit koninklijken stam gesproten, en, zoo als VONDEL in zijne *Maeghde-brieven* zegt, ‘in alle vrije Kunsten en Wetenschappen uitgeleert,’ te *Alexandrië*, den Heidenschen Keizer MAXENTIUS braveerde, door hare weigering den valschen Goden te offeren. Het gevolg van dien wederstand was hare gevangenneming, maar de poging, na deze door den Keizer aangewend, om haar geloof aan het wankelen te brengen, slaagde kwalijk. Vijftig der spitsvondigste Wijsgeeren van zijn rijk werden door CATHARYNE bekeerd; het geduld door haar betoond, onder de mishandelingen, welke zij om die zege verduren moest, haalden de Keizerin, 's Keizers Veldheer en velen uit zijne krijgsbenden tot het Christelijk geloof over. Toen verzon de boosheid een gevaarte van wielen, met zagen en zwaarden omringd, ter foltering van de jeugdige Christínne; doch het kwetste niet haar, maar de uitvinders van het gruwzame moordtuig. MAXENTIUS, vertoornd door de teleurstelling, en de bestraffing zijner Gemalin die haar volgde, onthoofde daarop CATHARYNE met eigen hand. De Overlevering vermeldt verder, dat Engelen haar ligchaam aan den voet van den berg *Sinaï* begroeven, waar haar gebeente wonderen werkte.

De Duitsche Schilder MÜCKE koos de wegvoering van haar lijk tot onderwerp van een zijner tafereelen, en eene teekening naar die Schilderij, gaf aanleiding tot de volgende regelen:

1.

Een wacht van eng'len draagt
De maagd
Uit koninklijken bloede,
Het offer van een gruwelmoord,
De mart'lares van 's Heeren woord,
Eerbiedig door het luchtruim voort:
Wat sluimert in hun hoede,
Nu CATHARYNE veilig!
In 't: Heilig! Heilig! Heilig!
Ruischt om de moede leên
Des hemels voorsmaak heen!

2.

Ai! een der wachters staart
Op d' aard,
Als zochten er zijne oogen
Den stillen gang van 't Priesterheer,
Verkondigers van ISIS leer
Der voog'len vlugt en ommekeer
Bespiedende in den hoogen;
Hoe zou, bij 't opwaart blikken,
De huichelbende schrikken,
Als toen het folterwiel
Op hun die 't scherpten viel!

3.

Maar, schoon de martelkrans
Zijn glans
Om CATHARYNE spreide,
Mij dunkt, ik zie een deernis traan
In 't oog van d' andren engel staan;
Hij blikt den hals der Heilige aan,
Waar 's Keizers zwaard dien scheidde!
De paradijspalmdreven
Zijn d' echte min verbleven,
Maar zij heeft jeugd en schoon
Ten offer aangeboôn!

4.

Wie klemt in 't luchtgewest
't Gevest
Van 't Godszwaard in zijn vingren?
De boô des schriks, gezant der wraak!
Geen om-, geen opzien duldt zijn taak, -
Dat d' afgrond zijn trawanten braak',
Hij zal hen nederslingren!
Hij staroogt op de vloeden
Als mogt hij 't uur doen spoeden,
Waarin uit d' oceaan
De vlam des toorns zal slaan!

5.

Doch hem aan 't hoofd der rij
Op zij,
Zie 'k Liefdes engel zweven!
Hij wijst der Heilige spelonk,
Waar bliksem vlamde en donder klonk,
JEHOVAAS schrikb're luister blonk,
Die *Israël* deed beven!
Dat *Sinaï* den Heere
Barmhartig kennen leere,
In wonderkracht 't gebeent'
Der mart'lares verleend!

6.

De dienst der valsche goôn
Ontvloôn,
Egypte, Hellas, Rome!
Weg sluijer, drievoet, offerand!
Uw wijzen maakte een maagd te schand,
Kniel, kus de Vaderlijke hand
Voor dat de Regter kome! -
Wee U! Triomf den scharen
Getrouwe martelaren!
Uw afgoôn worden spot:
Alleen de Heer is God!

DE HEILIGE CATHARINA.

Mengelingen.

Bertha Coppier[1]. Een verhaal.

VI. Antwerpen. (1574.)

Het afscheid van mijne zuster was hartroerend, en ik zou te vergeefs trachten u daarvan eenig denkbeeld te geven, want men moet gevoeld en ondervonden hebben, wat ik gevoeld en ondervonden had; ja men moet zich geheel in mijnen toenmaligen toestand kunnen verplaatsen, met de bange verwachtingen, waarmede ik de toekomst te gemoet zag, om zich eenig begrip te kunnen maken van de verschillende gewaarwordingen, welke mij bij het verlaten van een huis bestormden, hetwelk van zooveel schrikkelijks getuige geweest was en waarin mijn ongeluk voltooid was geworden. Ik bezwoer mijne zuster bij al wat haar heilig en dierbaar was, dat zij of MARTINI aan MAARTEN omstandig zouden melden, wat er sedert zijn vertrek was voorgevallen, met de redenen, welke daartoe aanleiding hadden gegeven. Ik wilde bij dit alles nog betuigingen mijner standvastige liefde gevoegd hebben, maar hiertegen verzette zich AGNES met kracht, mij bestraffend zeggende, dat mij zulks, als gehuwd, nu niet meer geoorloofd was, en ik bovendien alles moest aanwenden, om mij door MAARTEN te doen vergeten, in plaats van door zulke verzekeringen eene ijdele hoop in zijn hart aan te kweeken. Ach! mijne zuster kende MAARTEN weinig, als zij dacht, dat hij mij immer zou kunnen vergeten en nieuwe beloften een gevoel in zijn hart voedsel zou kunnen geven, hetwelk uit zich zelf reeds te krachtig was, dan dat het im-

(1) Vervolg en slot van N°. 6.

mer uitgewischt had kunnen worden. Ik drong echter op deze bijvoeging niet verder aan, en moest in den grond aan AGNES gelijk geven. Half bewusteloos werd mij een groote mantel omgeslagen en een diep neêrhangende hoed opgezet, en in dien toestand verliet ik met den woesteling, die mijn geluk verwoest had, en zijnen ruwen medgezel, het huis mijns schoonbroeders en vervolgens de stad *Antwerpen*, weinig denkende, dat ik geen van beide ooit weêr zou betreden. Buiten wachtten ons MARTINI en GRATIANUS, die eene andere poort waren uitgegaan, met drie paarden, en wij zetteden dien zelfden avond onze reis verder te paard voort. Ik weet niet, waar wij heen gingen en vroeg zulks niet, daar het mij volkomen onverschillig was. Toen wij een paar uren doorgereden hadden, hielden wij aan een groot huis, hetwelk aan den grooten weg stond, stil. Hier scheen men onze komst te verbeiden, en ik vernam, dat wij daar den nacht zouden doorbrengen. Ik was zeer afgemat, en hoewel er redenen genoeg bestonden, om mij eene noodige rust te beletten of te verstoren, viel ik echter weldra in eenen diepen slaap, waaruit ik eerst laat den volgenden morgen ontwaakte. Op dezelfde wijze als te voren werd de togt voortgezet, tot wij eindelijk, na verloop van drie dagen, te *Leiden* aankwamen, alwaar RUYCHAVER afscheid van zijnen vriend nam. Ik verzocht JOSUA mij te vergunnen, op het Hof mijn verblijf te nemen, maar deze bede was vruchteloos. Hij kondigde mij aan, dat zijn plan was zich ten spoedigste naar *Hoorn* te begeven, waar hij reeds sedert lang door den Prins als bevelhebber benoemd was, en gebood mij dadelijk van kleederen te verwisselen en de gewone dragt mijner sekse weder aan te nemen, daar wij om bijzondere redenen nog denzelfden dag, doch met minder spoed, onze reis zouden voortzetten, zoodra zijne ruiters, welke hij te *Leiden* ontboden had, waren aangekomen. Weinige dagen daarna schreef ik mijne zuster, dat wij te *Hoorn*, de plaats onzer vaste bestemming, behouden waren aangekomen.'

Toen de oude vrouw tot dusver met haar verhaal gevorderd was, gaf zij eindelijk gehoor aan den dringenden raad van haren echtgenoot, die eene toenemende afmatting bij haar meende te bespeuren, om dien avond niet verder voort te gaan, maar het slot harer jeugdige lotgevallen tot den volgenden dag uit te stellen. Men bleef nu nog een' korten tijd bijeen, tot het nuttigen van den eenvoudigen maaltijd, en nadat de Predikant in een plegtig dankgebed den zegen des Hemels voor zijn huisgezin, en bijzonder voor zijne zwakke vrouw, had afgesmeekt, begaven zich allen ter ruste om in de armen des slaaps hun ongeduld naar den afloop der voor hen zoo belangrijke geschiedenis te onderdrukken.

VII. Hoorn. (1576).

Gedurende de eerste zes maanden van mijn verblijf te *Hoorn* (dus vervolgde Jufvrouw MELLINUS haar verhaal, nadat het gezelschap den volgenden avond zich wederom met vernieuwde belangstelling rondom haar geschaard had) viel er weinig of niets voor, hetwelk ik noodig oordeel u tot het begrip mijns levensloops te moeten vermelden. Ik had van tijd tot tijd brieven van AGNES ontvangen, die mij immer moed en onderwerping trachtte in te boezemen, schoon ik erkennen moet, dat al hare liefderijke raadgevingen en lessen mij weinig troost verschaft hebben. Zij gewaagde nooit een enkel woord van MAARTEN, schoon ik haar voortdurend bleef verzoeken, mij ook over hem te schrijven, en hare brieven misten dus voor mij alle belang. Mijn Vader, wien ik kort na mijne komst te *Hoorn* het gebeurde te *Antwerpen* omstandig gemeld had, had mij, in plaats van mij te beklagen, geluk gewenscht met de verbindtenis, welke zoo zeer met zijne inzigten strookte, vooral nu de aanslag op *Antwerpen* mislukt was, en NIJEN op de hem beloofde rangverheffing geene aanspraak kon maken. Hij meende, dat ik, na verloop van tijd, de goede hoedanigheden van zijn vriend JOSUA zou leeren inzien, en hem eindelijk die liefde toedragen, welke eene brave vrouw aan haren man verschuldigd is. Mijn hartstogt voor MAARTEN had mij zeker het voorgevallene ten huize van MARTINI overdreven doen voordragen. Althans RUYCHAVER had hem alles geheel anders verteld, en verzekerd, dat de Heer VAN ALVERINGEN geen ernstig voornemen had gehad, den vervolgden MAARTEN tot zelfsbehoud van kant te maken. Hij had aan AGNES geschreven, om alles naauwkeurig te vernemen, maar deze had in algemeene termen geantwoord, dat er wel groote twist tusschen JOSUA en NIJEN bij haar in huis plaats had gehad, bij welke gelegenheid MARTINI te weinig vastheid aan den dag had gelegd, maar dat ik, na het vertrek van MAARTEN, vrijwillig mijne hand aan den Heer VAN HOFWEGEN geschonken had, en MARTINI, vooral wegens den laatsten brief, door mij van den Heer VAN KALSLAGEN ontvangen, zijne toestemming tot het sluiten van het huwelijk niet had kunnen weigeren, enz. enz. Ik behoef u niet te zeggen, hoe het mij trof, dat mijn goede vader, vooral, door verkeerde inlichtingen geleid, de zaak, waarvan het geluk mijns levens afhing, zoo geheel anders inzag, dan ik, na mijne openhartige en waarachtige blootlegging van het gebeurde, billijk had mogen verwachten. Maar hij sprak in zijne brieven ook van MAARTEN, en wat hij mij van den ongelukkigen jongeling meldde,

bewees mij op nieuw, hoezeer ik door hem bemind werd, schoon mijn vader waarschijnlijk door zijne mededeelingen niets anders bedoelde, dan mijne genegenheid uit te dooven en mij zoodoende aan den man, wien ik verfoeide, meer en meer te verbinden. MAARTEN was, zoo als ik u gisteren, blijkens zijnen brief aan MARTINI na zijne ontsnapping uit *Antwerpen*, behouden te *Vlissingen* bij den Prins aangekomen, en door dezen met bijzondere onderscheiding ontvangen. In de eerste dagen van zijn verblijf aldaar, was hij, niettegenstaande zijne smart over het mislukken van den zoo schoon beraamden aanslag, vrolijk en opgeruimd geweest, en had meestal zijnen tijd in het gezelschap mijns vaders en andere trouwe aanhangers van ORANJE doorgebragt. Op eens echter had men eene plotselinge verandering bij hem bespeurd. Zijn gelaat had eene sombere en strakke uitdrukking bekomen, onrust, wanhoop en vertwijfeling teekenden zijne anders zoo innemende en zachte wezenstrekken. Hij ontweek van lieverlede en eindelijk geheel en al het gezelschap mijns vaders, en van zijne andere talrijke vrienden. Ja, men verhaalde, dat hij soms uren lang mijmerend en stilzwijgend buiten op het veld rond liep dwalen, zonder op iets te letten, wat in zijne nabijheid plaats had, of iemand te kennen, die hem op zijne eenzame wandelingen ontmoette. Op het laatst van Januarij was RUYCHAVER te *Vlissingen* aangekomen, en sedert had men MAARTEN niet meer gezien, noch iets van hem gehoord. Hij was als het ware verdwenen, en niemand wist eenig berigt van hem te geven. O, kinderen! ik weende soms uren lang, als ik dergelijke treurige berigten had ontvangen, en nergens vond ik eenige leniging in mijn leed, het minste bij mijnen echtgenoot, waar ik die ook niet zocht, en die mij bovendien dagelijks eene kinderachtige teêrgevoeligheid op de onaangenaamste en hatelijkste wijze verweet. Van de alle denkbeeld te boven gaande gruwelen, waardoor SONOY zijn verblijf in de omstreken van *Hoorn* kenmerkte, behoef ik u niet te spreken. Zij zijn u bekend en hadden op mijne lotgevallen geen' den minsten invloed. Ik wil alleen, om regtvaardig te zijn, aanmerken, dat JOSUA zich tegen de schrikkelijke handelingen van dien overste, omtrent eenige Spaanschgezinden, die te regt of ten onregte van brandstichting beschuldigd werden, zooveel mogelijk aankantte en zelfs bij den Prins voor de burgers van *Hoorn* zooveel uitwerkte, dat deze streng verbood met een verder onderzoek voort te varen, buiten het bijzijn van twee zijner gevolmagtigden. In de maand Augustus had er in mijnen toestand eene merkbare verandering plaats, welke niettegenstaande mijne onwrikbare gevoelens voor MAARTEN, echter eenige meerdere toenadering tusschen mij en mijn echtgenoot te weeg bragt. Ik kondigde hem namelijk aan, dat ik mij zwanger gevoelde, en dat

ik hoopte in dien toestand eene zachtere behandeling van zijne zijde te zullen ondervinden. De indruk van deze voor hem geheel onverwachte bekentenis was treffend. Voor het eerst van mijn leven meende ik eene uitdrukking van vergenoegdheid op zijn gelaat te ontdekken, en hij, die misschien nog nooit geschreid had, ging zelfs zoo ver van mij met tranen in de oogen aan zijne borst te drukken; van dien dag af bewees hij mij alle mogelijke vriendelijkheid, en ik kan met waarheid zeggen, dat ik sedert langen tijd ongekende rust genoot, schoon het mij onmogelijk was hem eenige liefde te bewijzen, en mijne zwaarmoedigheid bij de gedachte, welke eene grootere vreugde mij bezield zou hebben, zoo ik een pand der liefde van mijnen MAARTEN onder het hart gedragen had, nog dagelijks toenam.

Zoo gingen er maanden voorbij, tot eindelijk de winter weder dáár was, en de noodlottige twaalfde December weder aanbrak. JOSUA begreep misschien, welke treurige herinneringen deze dag bij mij moest opwekken, en ik schrijf het daaraan toe, dat hij mij den ganschen morgen alleen liet, en na den middagmaaltijd zich weêr dadelijk verwijderde, voorgevende gewigtige bezigheden te hebben. Het zal ongeveer vier ure des namiddags geweest zijn, althans de avond begon te vallen, en ik was in diep gepeins verzonken, voor het venster der kamer getreden, welke op de straat uitkwam, dat op eens een kreet van ontzetting mij ontsnapte, en ik vervolgens luide uitriep: 'MAARTEN!' - Ja, MAARTEN was het, wien ik in aller ijl voorbij ons huis meende te hebben zien gaan, doch zonder dat door hem een blik op hetzelve was geworpen. Ik stootte het venster met drift open, en zag naar buiten. De straat was wel vol met burgers en soldaten, maar ik ontdekte nergens iemand, die de minste gelijkenis had met den jongeling, wiens beeld zich zoo plotseling aan mij vertoond had, en ik kwam eindelijk tot het besluit, dat de verschijning niets anders geweest was, dan eene begoocheling mijner zinnen, veroorzaakt door de treurige gedachten, welke mij dien dag onophoudelijk voor den geest hadden gezweefd. Ruim een uur later kwam JOSUA mij berigten, dat hij waarschijnlijk voor den ganschen avond het huis moest verlaten, daar, gelijk hij zoo even vernomen had, hem buiten de stad een gemagtigde van den Prins wachtte, die hem hoogstgewigtige tijdingen had mede te deelen, en dadelijk verder door moest reizen, om eenige andere steden in *Noord-Holland* aan te doen. Voor het eerst van mijn leven zag ik mijnen echtgenoot met eenige bezorgdheid vertrekken, en het kwam mij voor, dat ook hij door eene zekere onrust gekweld werd, toen hij met eene geheel ongewone hartelijkheid afscheid van mij nam, mij verzoekende wegens mijn zwangeren toestand toch vroegtijdig ter ruste

te gaan, en zijne terugkomst niet wakende te verbeiden. Ik beloofde aan zijn verzoek te gehoorzamen, en hij vertrok. Tegen neggen ure des avonds, juist toen ik mij gereed maakte mijne belofte te vervullen, trok een groot rumoer op de straat mijne aandacht, en schoon iets dergelijks te *Hoorn* niet vreemd was, wekte zulks deze keer meer bijzonder mijne aandacht, daar het leven vrij lang aanhield, tot dat eindelijk eenige hevige slagen op onze huisdeur mij deden vermoeden, dat men mijnen echtgenoot in zijne betrekking van Bevelhebber der stad kwam roepen, om welligt een klein oproer te stillen. Ik gaf dus order dadelijk open te doen, en naar de reden van alles te vernemen, tevens bevelende, dat men aan de belanghebbenden de afwezigheid van den Heer VAN ALVERINGEN zou bekend maken. Maar, God! wat moest ik weldra vernemen! Een oude dienaar van mijnen echtgenoot, wien hij dien avond, tegen zijne gewoonte aan, verboden had hem te vergezellen, stoof een oogenblik daarna met alle teekenen van verslagenheid en vertwijfeling in de kamer, met den uitroep:

‘Barmhartige Heme!! Zij hebben mijn' meester vermoord!’

‘Vermoord?’ vroeg ik stamelend van schrik en verwarring, en vóór dat de goede man mij eenig antwoord kon geven, vloog ik naar beneden. Een schrikkelijk tafereel vertoonde zich hier aan mijne oogen. JOSUA lag levenloos op eene draagbaar uitgestrekt en het bloed droop van zijne kleederen af. De Predikant JURRIAAN EPESZOON, die met eene menigte menschen in huis was gedrongen, trad dadelijk naar mij toe en zeide:

‘Mevrouw! ik geloof, dat den Heer VAN HOFWEGEN een groot ongeluk is overkomen. Hij is echter niet dood, maar zijn toestand vereischt onmiddellijk geneeskundige hulp.’

Ik drukte den Predikant, wien JOSUA wegens zijne hevige en onverdraagzame Hervormde gevoelens niet lijden mogt, maar zich bij deze gelegenheid echter diep medelijdend betoonde, zwijgend de hand, en gaf terstond de noodige bevelen tot verzorging van den lijder, die, niettegenstaande de herhaalde verzekering van den predikant, nog geene teekenen van leven had gegeven. De oude dienaar deed, op de weinigen na, die de draagbaar gedragen hadden, de toegevloeide menigte het huis weder ontruimen, en weldra kwam de Chirurgijn of Meester, welke men gehaald had, die met behulp van den geestelijke en mij, al het mogelijke aanwendde, om JOSUA weêr in het leven terug te roepen, en het bloed te stelpen, hetwelk uit eene groote diepe wonde, digt onder het hart, nog steeds voortvloeide. Lang waren onze pogingen geheel vruchteloos, en de arts schudde immer zwijgend het hoofd, wanneer wij hem vroegen, of er redding mogelijk ware. Gedurende deze voortdurende bewusteloosheid, vond de Predikant gelegenheid

mij kortelijk mede te deelen, wat hem van dat treurige voorval bekend was, althans voor zoo ver hij uit allerhande tegenstrijdige berigten had kunnen opmaken. Twee landlieden, die laat in den avond van het Huis te *Schagen* waren terug gekomen, hadden digt bij de stad een hevig gekletter gehoord van twee zwaarden, die met kracht tegen elkander werden geslagen. De duisternis had hen eerst belet naauwkeurig de plaats te bepalen, van waar het geluid kwam, toen bijna gelijktijdig deze woorden: *sterf dan!* genoegzaam vlak naast hen uitgesproken, hen hadden doen toesnellen. Zij waren echter beide dadelijk neêrgevallen, en wel over het ligchaam van een krijgsman, die zwaar gewond scheen en geene teekenen van leven meer gaf. Een hunner meende een ander krijgsman te hebben zien vlugten en achter de huizen verdwijnen, maar met zekerheid konden zij zulks niet bepalen. Zij hadden, zonder zich te bedenken, het ligchaam opgenomen, en naar de stad gedragen, alwaar de wacht aan de poort dadelijk den Heer VAN ALVERINGEN in den verslagenen herkend had. Het gerucht van deze gebeurtenis had zich weldra wijd en zijd in de stad verspreid, en het was nog te verwonderen, dat mij niets was ter oore gekomen, voor dat men den tijd gehad had, den doodelijk gewonden op eene meer gepaste wijze naar zijne woning te vervoeren.

‘Ik vermoed,’ eindigde de Predikant, ‘dat een dier ellendige Spaanschgezinde landloopers en brandstichters, welke de Prins ons belet heeft geheel uit te roeijen, het gruwelijk feit gepleegd hebben, schoon de Heer VAN HOFWEGEN nog in het Roomsche wangeloof volharden bleef en zelf aanleiding heeft gegeven, tot het staken onzer heerlijke dwangmaatregelen.’

Ik sloeg weinig acht op deze laatste woorden van den onverdraagzamen ijveraar, en hoopte weldra van JOSUA zelven de oplossing van het raadsel te vernemen. Doch deze hoop werd ten eenenmale verijdeld. Na twee uren in denzelfden onveranderden toestand te hebben gelegen, sloeg mijn echtgenoot eindelijk de oogen op, en na eenige oogenblikken verwilderd in het rond gezien te hebben, zeide hij met eene doffe stem, terwijl hij mij aankeek:

‘Ha! zijt gij daar!’

De Chirurgijn wenkte mij te zwijgen en rigtte den lijder een weinig op, ten einde hem het spreken gemakkelijker te maken. Toen greep JOSUA mij krampachtig bij de hand, trachtte nogmaals te spreken, maar vergeefs, zijne ademhalingen werden immer dieper en moeijelijker. Eindelijk deed hij eene laatste poging en wij hoorden deze afgebroken woorden:

‘Vergeef mij.... BERTHA! Ik.... heb.... Hij heeft mij....

Maar dit was alles. Hij maakte nog eenige beweging, als wilde

hij de hand aan zijne wonde brengen, en viel toen achterover, om zich nooit weêr op te rigten.

Een schrikkelijk denkbeeld was mij door de ziel gegaan, bij de laatste woorden van den stervende. Ik dacht aan de gewaande verschijning van MAARTEN in den namiddag, en ik gruwde van de mogelijkheid, dat hij de moordenaar van JOSUA zou kunnen zijn. Later en bij bedaarder nadenken verloor dit vreesselijke vermoeden van lieverlede deszelfs kracht, en ik besloot, nimmer aan iemand te zeggen, dat ik er een oogenblik aan gehecht had.

Ik was dus nu weduwe, na één jaar vereenigd te zijn geweest, met hem, die mij van al wat mij op aarde lief en dierbaar was beroofd had, maar van wien ik een pand onzer vereeniging onder het hart droeg. Ik zal niet zeggen, dat ik om zijn verlies veel getreurd heb; maar ik beweende echter in JOSUA den vader van het kind, hetwelk ik binnen kort zou moeten baren. Ik schreef dadelijk brieven aan mijnen vader en zuster, met verzoek aan beide, mij in mijne moeijelijke omstandigheden met raad en hulp bij te staan; maar er verliepen twee, ja, drie weken, en ik kreeg volstrekt geen antwoord. Ik was nu de laatste maand van mijn zwangerschap ingetreden en schrikte van de gedachte, om in eene stad, waar ik niemand kende, het uur mijner verlossing te verbeiden. Na lange aarzeling besloot ik eindelijk, hoe gevaarlijk en onbezonnen zulks ook ware, de reis naar *Vlissingen*, waar ik meende, mijn vader te zullen vinden, aan te nemen, en zoo deze daar niet was, naar *Antwerpen* door te reizen. In gezelschap van den ouden bediende, die mij te vergeefs bezwoer, mijn dwaas voornemen te laten varen, en twee ruiters, die immer tot JOSUA'S onmiddellijk gevolg behoord hadden, aanvaardde ik in het laatst van Januarij den moeitevollen en langzamen togt, welke daarom te langer duurde, daar ik natuurlijk nimmer dan stapvoets rijden mogt.

Uiterst afgemat en half ziek kwam ik, na verloop van tien dagen, te *Vlissingen* aan, maar vernam daar tot mijn grooten schrik dat de Heer VAN KALSLAGEN reeds eene maand te voren, in het gevolg van den Prins, van daar was vertrokken, zonder dat men juist wist, waar zij zich toen hadden heen begeven of nu bevonden. Dit berigt trof mij te meer, daar ik maar al te zeer gevoelde, hoe mij de krachten ontbraken, mijne reize naar *Antwerpen* te vervolgen en in *Vlissingen*, even als in *Hoorn*, meende ik niemand te kennen. Maar, kinderen, als de mensch het meeste wanhoopt, kan God nog uitkomst schenken, en hoe de Voorzienigheid mij niet verlaten had, ondervond ik in die uren van kommer. Wij waren afgestapt in eene herberg even buiten de stad, alwaar de vrouw des huizes doodelijk krank lag. Toen ik later na den toestand der lijderes liet vernemen, berigtte men mij, dat haar

stervensuur naderde en een Protestantsch geestelijke bezig was, haar in hare laatste oogenblikken te vertroosten. Zelve veel troost noodig hebbende, verzocht ik het sterfbed mede te mogen naderen, en daar men geene zwarigheid maakte mij zulks toe te staan, trad ik weldra het doodsvertrek met een beklemd gemoed binnen. De geestelijke was aan het bidden, en naauwelijks had ik de eerste woorden gehoord, of ik meende dadelijk eene bekende stem te herkennen. Ik had mij niet bedrogen. Toen de geestelijke zich oprigtte, stond niemand anders voor mij dan ADRIAAN, den vriend van MAARTEN, wien ik sedert vier jaren niet gezien had, en van wien mij, na het berigt van zijn huwelijk, niets verder bekend was geworden.

VIII. Vlissingen. (1576).

Ik bespaar u de beschrijving der wederzijdsche verklaringen, welke tusschen ADRIAAN en mij, ten gevolge onzer onverwachte ontmoeting, plaats hadden. Wat ik hem verhaalde, is u reeds bekend, en in zijnen toestand was, sedert zijn huwelijk, te weinig merkwaardigs gebeurd, dan dat hij mij veel belangrijks zou hebben kunnen mededeelen. Hij was ten deele bekend, met wat mij sedert zijn vertrek uit *Antwerpen* voor vier jaren was overgekomen, en al wat hem duister was, werd hem door mij opgehelderd. Ik verzweeg hem niets, wetende, dat hij mijn vertrouwen volkomen verdiende, en niemand mij regtvaardiger zou beoordeelen, dan hij, die in vroeger dagen getuige was geweest van gebeurtenissen, waaruit al het later voorgevallene grootendeels was voortgevloeid. Van hem vernam ik nu, dat werkelijk mijn vader reeds meer dan ééne maand geleden *Vlissingen* had verlaten, en hij dus geene brieven van mij aldaar kon hebben ontvangen. Hij beloofde mij, zoo spoedig mogelijk naar de tegenwoordige verblijfplaats van den Heer KALSLAGEN te zullen vernemen. MAARTEN had hij, na zijne vlugt uit *Antwerpen*, eerst zeer dikwijls ten zijnen huize gezien en elders ontmoet, doch op eens waren zijne bezoeken opgehouden en sedert had hij mede hoegenaamd niets van hem meer gehoord. Hij zelf was thans Predikant op een dorp, waarvan mij de naam op het oogenblik niet invalt, in de nabijheid van *Vlissingen*, alwaar hij met zijne vrouw en kind genoegelijke en nuttige dagen sleet en zijne pogingen aanwendde tot heil zijner gemeente. Toen ik hem vervolgens vroeg, wat hij mij raden zou, in mijne netelige omstandigheden te doen, sloeg hij mij, na eenig bedenken, onbewimpeld voor, bij hem zijnen intrek te nemen, hetwelk zijne echtge-

noot zeker veel genoegen zou doen, en daar nadere berigten van mijnen vader of zuster af te wachten. Met vreugde nam ik dit voorstel aan en denzelfden nacht sliep ik nog onder het dak van den edelen man. De jeugdige vrouw van ADRIAAN ontving mij als eene vriendin en ik leerde haar weldra van de gunstigste zijde kennen, toen zij mij, eenige weken na mijne komst in haar huis, de teederste zorgen bewees bij de geboorte mijner dochter, welke ik den naam van ANNA schonk, ter gedachtenis aan mijne moeder. Ja, ANNA! ging de oude vrouw zich tot de weduwe JONATHAN wendende, voort, bij wie zij eenige ontroering meende te bespeuren, ‘deze dochter waart gij en bij uwe geboorte vergaf ik uwen vader al het leed, hetwelk hij mij ooit had berokkend, en gij zult zijne nagedachtenis even min vloeken, daar is mij uwe Godsvrucht borg voor. Maar, laat mij voortgaan,’ voegde zij er snel bij, toen zij zag, dat ANNA haar wilde antwoorden, ‘ik weet wat gij zeggen wilt, en heb uwe nadere verzekering niet noodig. Het kind was schoon en voorspoedig en wies met den driejarigen zoon van ADRIAAN in gezondheid en kracht op. Korten tijd na mijne herstelling kwamen er brieven van mijnen vader, die toen wederom op *Kalslagen* door mijne zuster mijn wedervaren vernomen en zich nu gehaast had, mij van zijne verblijfplaats te verwittigen en vaderlijken troost toe te voegen. Hij vond het raadzaam voor mij, voorloopig te blijven waar ik was, zoo ADRIAAN daar genoegen mede nam, en hetzelfde werd mij door mijne zuster aanbevolen, die mij een droevig tafereel schetste van de voortdurende beroeringen in *Antwerpen*, welke het wonen aldaar hoogst onaangenaam, zoo niet gevaarlijk maakten. De Predikant en zijne vrouw verheugden zich verder gelegenheid te hebben, mij van dienst te kunnen zijn, en ik vestigde mij dus, tot nadere beschikking, ten hunnen huize. Zoo leefde ik in eene stille afzondering voort, tot de maand October, wanneer op eens groote veranderingen in mijne levenswijze plaats hadden. ADRIAAN was gewoon mij telken avond, zoodra de huisselijke bezigheden zulks toelieten, geregeld onderwijs te geven in de grondwaarheden van het Gereformeerde geloof, iets, waartoe ik door mijne vroegere Bijbellezing voorbereid, en bovendien zeer geneigd was, sedert ik wist, dat mijn vader de Hervorming mede reeds sinds langen tijd omhelsd had. Zoo zaten wij dan ook weder op eenen avond van gezegde maand bij elkander en was ADRIAAN bezig, met mij een hoofdstuk uit het Evangelie van LUCAS uit te leggen, toen wij alleronverwachts gestoord werden door eene hevige woordenwisseling in den gang. Wij meenden eene bekende stem te hooren en riepen schier te gelijk uit - ‘MAARTEN!’ toen juist de deur van het vertrek met kracht opengemaakt werd en MAARTEN NIJEN zich plotseling aan onze oogen vertoonde. Ik gaf

een luiden gil en voelde mij dadelijk daarop in de armen van den jongeling gekneld, die mijn mond met kussen overdekte. Ik rukte mij echter spoedig los, en daar ik juist mijne dochter hoorde schreeuwen, nam ik het kind uit de wieg en begon het aan mijnen boezem in slaap te wiegen. MAARTEN sprak geen woord. Hij stond als verplet, en het was als of het gezigt eener jonge weduwe met hare spruit hem het onwelvoegelijke zijner ongepaste handeling deed beseffen. ADRIAAN redde ons uit de moeijelijke stelling, waarin wij ons op dat oogenblik wederzijds bevonden.

'MAARTEN - BERTHA,' zeide hij, ons beide te gelijk bij de hand vattende, 'zoo ziet gij elkander dan, na vele bittere beproevingen en lotverwisselingen weder, en waarschijnlijk bezield met dezelfde teedere gevoelens, welke u vroeger bezielden. En hoe zou dit anders kunnen zijn, daar slechts geweld u van elkander heeft gescheiden? Maar, vergeet niet,' ging hij plegtig voort, 'dat het God was, die uwe lotgevallen bestierd heeft; en bedenk gij dus, MAARTEN! wie gij in BERTHA terug ziet, en wat gij dus haar verschuldigd zijt. Bemint elkander als voorheen, maar laten geen dwaze driften een reiner gevoel in uwe harten verdooven.'

Toen hij dit gezegd had, greep hij zijne vrouw ijlings bij de hand, en beide verlieten onmiddellijk het vertrek, waarin ik toen met NIJEN en mijn kind alleen overbleef. De woorden van ADRIAAN hadden op ons een diepen indruk gemaakt en wij vingen nu met bedaardheid een gesprek aan, hetwelk anders misschien meermalen afgebroken of met hevigheid gevoerd zou geweest zijn. Verklaringen en ophelderingen werden over en weêr gegeven, maar toen, na verloop van een paar uren, ADRIAAN ons tot den avondmaaltijd kwam uitnoodigen, waren er geene onbetamelijke en hartstogtelijke betuigingen van liefde en genegenheid over onze lippen gekomen. Aan tafel herhaalde MAARTEN nog kortelijk, dat hij, uit verdriet over het mislukken van den aanslag op *Antwerpen* en uit wanhoop op het vernemen van mijne huwelijksverbindtenis, *Vlissingen* in het vorige jaar had verlaten en sedert een zwervend leven had geleid, zonder eigenlijk plan noch doel te hebben. Hij had onlangs echter een bezoek op *Kalslagen* afgelegd, waar hij gehoord had, dat mijn vader zich ophield, en van dezen mijn verblijf bij ADRIAAN vernomen hebbende, had hij zich gehaast naar *Zeeland* op reis te gaan, en zijn ongeduld had hem niet toegelaten den nacht in *Vlissingen* door te brengen. Aan het huis van ADRIAAN waren twee oude dienstboden, die hem eerst niet herkend hadden en uit vrees voor landloopers, van zins geweest waren hem de deur voor den neus digt te smijten, zoodat hij zich genoodzaakt had gezien, zich met geweld den toegang tot ons vertrek te verschaffen, en dit alles was de oorzaak geweest van het rumoer in den gang en van zijn drif-

tig binnenstuiven der kamer, waar wij vereenigd waren. Zoo als natuurlijk was, werd MAARTEN door zijn vriend uitgenoodigd, bij hem zijnen intrek te nemen en werd zulks niet geweigerd. Ik had dus gelegenheid, om veel met den jongeling, dien ik beminde, in gezelschap te zijn, en ik beken het nog, wij bragten genoegelijke dagen door. Maar MAARTEN was zeer veranderd. Wel was zijne vroegere eerbiedigheid jegens mij teruggekeerd of nog dezelfde, maar hij miste daarbij de natuurlijke vrolijkheid en opgeruimdheid, welke zijn bijzijn voorheen zoo bijzonder aangenaam maakten. Hij was nu doorgaans ingetrokken en somber en men zag, dat hij zich soms geweld moest aandoen, om spraakzaam te schijnen en een blij gelaat aan te nemen. Ik had ook met leedwezen opgemerkt, dat mijne kleine ANNA voor hem een voorwerp van afschuw was, schoon hij anders veel van kinderen hield en dikwerf uren lang met den kleinen jongen van ADRIAAN speelde. Natuurlijk werd in zijn bijzijn nooit van den Heer VAN ALVERINGEN, noch van de vroegere gebeurtenissen gesproken, maar wanneer soms toevallig de naam van JOSUA genoemd werd, overtoog eene doodelijke bleekheid zijn gelaat, en in plaats van den innemenden trek, welke gewoonlijk over hetzelve verspreid lag, bespeurde men dan eene verwilderde uitdrukking in zijne oogen, welke mij vaak sidderen deed, zonder dat ik daarvan de reden wist te verklaren. Zoo had MAARTEN nu reeds eenige weken met ons doorgebragt, toen hij mij op een der eerste dagen van December eenen brief bragt, welken hij voor mij van mijnen vader had ontvangen, en welk geschrift hij mij overreikte met de woorden:

‘Ik hoop, dat deze mij minder noodlottig zal zijn, dan de eerste.’

Ik wilde hem naar de bedoeling dezer woorden vragen, maar hij had zich reeds verwijderd en ik moest dus in den brief zelven de oplossing zoeken. De inhoud was vreemd of althans verrassend en gaf mij veel stof tot nadenken. Mijn vader meldde mij, dat MAARTEN NIJEN hem, korte dagen geleden, plegtig en schriftelijk om mijne hand gevraagd had. Hij voegde er bij, te moeten veronderstellen, dat zulks met mijne volkomene toestemming geschied was. Hij wilde de zijne niet weigeren, indien een huwelijk met NIJEN mij gelukkig kon maken. Hij gevoelde de verpligting mijne keuze nu geheel vrij te laten, terwijl hij bovendien meende, dat ik nu ook zonder hem eene keuze zou mogen doen. Echter raadde hij mij, niets te beslissen, zonder vooraf met ADRIAAN geraadpleegd te hebben, en eindigde met den wensch, dat deze onze verbindtenis, zoo zij plaats had, plegtig mogt inzegenen, en het gevolg van dit alles zou zijn, mij nog vele gelukkige dagen hier op aarde te verschaffen, terwijl hij ten slotte hoopte, dat ik niet aarzelen zou, tevens het Gereformeerde geloof aan te nemen. Deze brief bragt

mij in groote verlegenheid. MAARTEN had mij, zeker ten gevolge der ernstige toespraak van ADRIAAN, op den avond onzer eerste wederontmoeting, nooit van een huwelijk meer gesproken, en in zoo ver was de gissing mijns vaders ongegrond, dat zijn verzoek om mijne hand met mijne volkomene toestemming zou geschied zijn. Maar ik erkende ook gaarne, dat MAARTEN betamelijk gehandeld kon hebben, door zich van mijne toestemming overtuigd te houden, daar ik toch in mijnen omgang met hem genoeg getoond had, dat mijne genegenheid voor hem onveranderlijk dezelfde was gebleven. Ik gevoelde tevens, hoe gelukkig ik niet alleen wezen zou, door aan MAARTEN mijne hand te schenken, maar hoe gelukkig ook hij door mijn bezit zou kunnen worden, en ik nam eindelijk het besluit om ADRIAAN, gelijk mijn vader zulks zelf verlangde, over mijn moeijelijken toestand te raadplegen. En wat was de slotsom van dit alles? Dat ik dienzelfden avond nog plegtig met MAARTEN verloofd werd, en tevens toestemde, dat de keuze van den dag onzer verbindtenis door hem bepaald zou mogen worden. Maar, o kinderen! ik voorzag niet, welk een dag door MAARTEN *kon* gekozen worden, en ik meende van schrik te verstijven, toen hij mij den anderen dag, schoon eenigzins aarzelend, aankondigde, dat hij den 12^{den} December bestemde, als den dag, welke hem eindelijk het toppunt van alle zijne wenschen zou doen bereiken.

‘Den 12^{den} December?’ vroeg ik eindelijk angstig.

‘Ja, den dag,’ antwoordde hij somber, ‘die mij eens van mijnen eenigen schat hier op aarde beroofde, maar mij dien ook terug schonk, om mij nimmer meer te verlaten.’

Ik sprak geen woord meer. Het beeld van mijn vermoorden echtgenoot zweefde mij een oogenblik voor den geest; ik dacht aan de verschijning van MAARTEN, wien ik denzelfden dag van JOSUA'S dood in *Hoorn* meende gezien te hebben; maar ik herinnerde mij ook het vreesselijke tooneel voor twee jaren te *Antwerpen*, toen JOSUA mijnen geliefde meêdogenloos naar den kelder had willen slepen, om hem dáár aan zijnen haat op te offeren; en de eerste schrikbeelden werden weldra weder uitgewischt. Ons huwelijk werd den twaalfden December door ADRIAAN plegtig bezegeld, nadat ik den vorigen dag openbare belijdenis van de Hervormde leer had afgelegd.

Besluit.

‘Ik tel, kinderen!’ ging de oude vrouw op een weemoedigen toon voort, ‘weinig regt gelukkige dagen op mijne jeugdige levensbaan, maar tot de gelukkigsten reken ik het eerste jaar van mijn huwelijk met MAARTEN. Kort na het sluiten van dezen band had

ik het genoegen, mijn vader, na eene scheiding van vele jaren, weêr aan mijn hart te mogen drukken. De Prins van Oranje bevond zich reeds sedert een geruimen tijd te *Middelburg*, en dáár was ook de Heer VAN KALSLAGEN hem in het begin van Louwmaand gevolgd. MAARTEN sloeg mij, zoodra wij zulks vernomen hadden, dadelijk voor, een bezoek bij onzen vader te gaan afleggen en eenigen tijd te *Middelburg* te gaan doorbrengen. Hij wendde eenige pogingen aan, om mij te bewegen, de kleine ANNA achter te laten, welk lief kind, tot mijne groote smart, nimmer eenig blijk van genegenheid van hem ontving, maar steeds met de grootste onverschilligheid behandeld werd. Ik bleef zulks echter standvastig weigeren en er werd eindelijk over de zaak niet meer gesproken. Wij bleven te *Middelburg* veel langer, dan wij gedacht hadden, en het was niet voor het einde van Augustus, dat wij die stad verlieten. Wij keerden echter toen niet dadelijk naar ADRIAAN terug, maar begaven ons naar *Antwerpen*, hetwelk sedert het begin der maand in handen der Staatschen geraakt was, en waar wij dus met volle gerustheid mijne zuster durfden gaan bezoeken. Ik had in het voorjaar NIJEN reeds met de bekentenis verblijd, dat ik een pand onzer liefde onder het hart droeg, en daar de tijd mijner bevalling nu met rasse schreden naderde, zoo besloot ik de geboorte van mijn tweede kind ten huize mijner beminde AGNES af te wachten. Met aandoening betraden wij de woning van MARTINI, welke ons zoovele treurige herinneringen baarde; doch wij begrepen allen, dat het beter ware die vroegere gebeurtenissen niet aan te roeren, ook vooral wegens de wroegingen, welke MARTINI voortdurend over zijne flaauwheid bleven kwellen. In de maand September 1577 baarde ik dus te *Antwerpen* een' zoon, welke naar MAARTEN'S vader, JAN, genoemd werd, denzelfden, wiens onverwachte dood mij onlangs nog zoo hevig geschokt heeft. ANNA genoot gedurende de langdurige ongesteldheid, welke mij na deze geboorte weken lang op het ziekbed gekluisterd hield, van AGNES de liefderijkste en teederste zorgen. Ach! de Heere had het huwelijksbed mijner goede AGNES niet gezegend, en het strekte haar dus eenigzins tot troost, hare genegenheid aan het kind harer eenige en geliefde zuster te kunnen wijden. Na mijne herstelling kwam het mij voor, dat MAARTEN door eene bijzondere onrust gekweld werd. Hij deed verscheidene kleine reizen, van eene week en minder, maar verklaarde zich nooit, zelfs niet aan mij, wat het doel was dier uitstapjes. Soms antwoordde hij in algemeene termen, dat vrouwen zich buiten staatszaken moesten houden, en zijne afwezendheid in geen verband stond met huisselijke belangen. Maar zijn humeur was dikwerf somber, en vooral ook kwam hij vaak misnoegder nog terug, dan hij vertrokken was. Zijn gedrag, in één

woord, was raadselachtig en werd immer geheimzinniger. Doch ik gaf het op, naar de uitlegging te vragen en verkropte mijne bezorgdheid en verdriet in stilte. In den aanvang van December kondigde MAARTEN mij aan, dat hij naar *Holland* moest vertrekken, en waarschijnlijk eerst na de helft der maand zou kunnen terugkomen. Hij scheen mij gejaagder dan ooit, en zijne oogen verrieden een ongewoon vuur en stonden meer verwilderd, dan immer door mij nog was opgemerkt geworden. Met een beklemd hart gaf ik hem den laatsten afscheidskus. Het was mij, als of ik den laatsten gelukkigen dag beleefd had. Den laatsten der maand December echter was MAARTEN nog niet teruggekeerd, en had zelfs niets van zich laten hooren. Ik begon mij ongerust te maken, te meer daar hij mij vast verzekerd had, den gedenkdag van ons huwelijk door iets bijzonders te willen kenmerken, waaruit ik opgemaakt had, alsdan eenig berigt van hem te zullen ontvangen. Ach! hoe zou ik toen ook den vreesselijken zin dier woorden regt hebben kunnen begrijpen! - Maar nu gingen ook Januarij en zes volle maanden voorbij, zonder dat wij hoegenaamd iets van den afwezenden vernamen. Noch mijn vader, noch ADRIAAN, noch iemand onzer andere vrienden wisten eenig berigt van hem te geven, en wij begonnen te vreezen, dat hem eenig onheil overkomen was, waardoor hij belet werd, zijne naaste betrekkingen zelfs omtrent zijn aanzijn gerust te kunnen stellen. Eindelijk kwam er in Augustus een brief van ADRIAAN, die mij meldde, dat er lieden waren, die NIJEN te *Zierikzee*, ja zelfs te *Vlissingen* meenden gezien te hebben. Hij had echter vruchteloos getracht, iets naders te ontdekken, en ging nog in zijne nasporingen voort, doch had het zijn pligt geacht, mij deze omstandigheid, hoe weinig opbeurend en troostrijk ook, dadelijk te moeten mededeelen. Ik besloot dadelijk naar *Zeeland* af te reizen, de woning van ADRIAAN weder te betrekken en gezamenlijk ons onderzoek voort te zetten. Ongelukkig was mijn kleine zoontje eenigzins krank, zoodat ik dit kind achter moest laten of van mijn vertrek afzien. Ik koos echter het eerste, overtuigd dat de ongesteldheid van geen gevaarlijken aard was, en weldra bevond ik mij met ANNA weder in de woning van den Predikant. Dáár verliepen weêr weken, eer er eenige de minste verandering in mijnen toestand plaats had. In den aanvang van September ontving ik een brief van AGNES, die mij schreef dat MAARTEN den vorigen dag te *Antwerpen* was aangekomen, en verwonderd geweest was, mij aldaar niet meer te vinden. Hij was dadelijk weêr vertrokken, doch hij zou waarschijnlijk eerst na haren brief bij ons zijn, daar hij gezegd had eerst nog eenige zaken te *Gent* te moeten verrigten, waar wel een paar dagen mede henen zouden gaan. Hij was zeer ziek geweest en af-

gevallen, doch het overige zou hij ons zelf wel verhalen. Deze brief mijner zuster deed mij sidderen. Hij bevatte toch niets geruststellends en het einde deed mij van den gezondheidstoestand van MAARTEN niets goeds verwachten. Drie dagen na dit berigt stond MAARTEN 's avonds op eens in ons midden. Maar, God! hoe moest ik hem terugzien. Hij was schier onkenbaar. Gij kunt u geen magerder, akeliger en bleeker voorkomen voorstellen; zijne oogen stonden hol en strak en zijn lang zwart haar hing hem in breede lokken over de schouders; ook scheen hij in zeer geruimen tijd zijn baard niet geschoren te hebben. Met den uitroep: 'MAARTEN, MAARTEN! zijt gij het?' snelde ik in zijne armen, greep voor een oogenblik zijn hoofd in mijne handen, terwijl ik hem opmerkzaam beschouwde, als wilde ik mij overtuigen, dat geen zinsbedrog hier plaats had. MAARTEN sprak eerst niet, maar weende. Eindelijk zeide hij langzaam en dof:

'Ja, BERTHA! lieve BERTHA! ik ben weder bij u. God heeft mij weêr in het leven terug geroepen.'

'In het leven?' riep ik vragend uit. 'Wie heeft dan uw leven bedreigd. Wie....'

Maar hij liet mij niet uitspreken, en zeide somber:

'Vraag dat nooit. Ik moest mij verdedigen.'

'Maar zijt gij dan in een gevecht geweest,' viel ik hem weêr in de rede.

'BERTHA! ik moest mij verdedigen, was zijn antwoord. Mijne wonden zijn eerst sedert kort hersteld en nog voel ik mij zeer zwak.'

'Maar,' vroeg nu ADRIAAN, die tot nu toe geen woord gesproken had, zijt gij dan niet voor eenigen tijd te *Zierikzee* of te *Vlissingen* geweest, waar men u meent gezien te hebben?'

MAARTEN scheen te ontstellen, toen hem deze onverwachte vraag gedaan werd. Maar hij antwoordde niet en ging voort met bitter te weenen. Zóó had ik MAARTEN nog nooit gezien, en ik kon ook mijne tranen niet langer bedwingen, zoodat ik mede door een luid geween mijnen boezem lucht gaf. Toen stond ADRIAAN op en nam MAARTEN bij de hand, waarop beide zwijgend het vertrek verlieten. Toen de Predikant na verloop van een half uur terug kwam, vond hij mij nog schreijende aan de borst zijner echtgenoote, die mij te vergeefs eenigen troost trachtte toe te spreken.

'MAARTEN heeft sterk de koorts,' begon ADRIAAN, 'en ik heb om eenen arts uit de stad gestuurd.'

'Maar begrijpt gij zijn gedrag;' riep ik snikkend uit. 'Weet gij wat hem deert?'

'Ik vermoed iets,' antwoordde zijn vriend nadrukkelijk, 'maar vraag mij en hem nu niets, en wees ons behulpzaam, om hem van al het noodige in zijnen toestand te voorzien. De arts kwam

en stelde ons in zoo ver gerust, dat hij, hoe hevig de koorts ook aanhield, geene kenteekenen van levensgevaar bespeurde. Het bleek nu, dat hij eene zware kneuzing aan het hoofd moest hebben bekomen, en eene pas genezene wonde, oogenschijnlijk door een zwaard toegebragt, was boven zijne regterborst zigtbaar. De geneesheer kwam nog eenige dagen terug, en gaf ons telkenreize nieuwe verzekeringen van een spoedig herstel.

'Ik moet u echter doen opmerken,' zeide hij vaak, 'dat zijn hoofd het meest geleden schijnt te hebben, en ik u dus ernstig waarschuwen moet, om hem, als hij hersteld is, de grootste rust naar ziel en ligchaam te verschaffen, en alles te vermijden, wat zijne geschokte zenuwen eenigzins zou kunnen aandoen.'

Eenige weken na zijne terugkomst was hij werkelijk, gelijk de arts voorzien had, volkomen hersteld; maar zijn hoofd bleef nog zwak; en hij had soms moeite, zich eenige omstandigheden te herinneren, welke elk gewoon gezond mensch zich zoo gemakkelijk te binnen kan brengen. Wij vroegen natuurlijk niet meer, waar hij de zeven maanden, welke hij afwezend geweest was, doorgebragt had, en schoon hij dagelijks in kracht toenam, werd op deze gaping in zijn leven echter nooit gedoeld of gezinspeeld. Zoo verliep er eene maand, toen MAARTEN mij in den aanvang van Slagtmaand voorsloeg, tot onzer beider verstrooijing, een reisje naar *Holland* te maken, en eenigen tijd op *Kalslagen*, bij mijnen vader te gaan doorbrengen. Hij drong er op aan, dat ANNA, gedurende ons korte uitstapje bij ADRIAAN zou verblijven, wiens vrouw voor haar toch als voor een eigen kind zorg droeg. Ik raadpleegde met den predikant, of ik zijn verzoek zou weigeren of toestaan, en deze vond het eerste gevaarlijk, wegens hetgeen ons door den arts gezegd was. Mijn jongste kind was nog te *Antwerpen*, want ik had AGNES zelf verzocht, dit nog zoo lang bij zich te willen houden, tot MAARTEN geheel hersteld zoude zijn. Ik schreef een brief aan mijn vader, om hem van onze aanstaande komst op het Hof te verwittigen, en korte dagen daarna aanvaardden wij onze reize. Helaas! hoe kon ik denken, dat ik in geen vijf jaren deze oorden weêr zoude zien, ja, dat ik vijf jaren lang in vreemde landen zou moeten omzwerven! Onze togt werd in den beginne door niets bijzonders gekenmerkt. Wij reisden zeer langzaam om des te meer te genieten en ons minder te vermoeijen; wij kwamen eerst den derden dag 's avonds te *Rotterdam* aan, alwaar wij in eene herberg afstapten en den nacht besloten door te brengen, ten einde ons 's anderen daags vroeg naar *Kalslagen* te begeven. MAARTEN stond vroeg op, om, gelijk hij zeide, alles voor ons vertrek gereed te maken en hij zou de paarden zoo spoedig mogelijk laten zadelen, om hen dadelijk na het ontbijt te kun-

nen bestijgen. Er verliep echter een uur en MAARTEN was niet terug gekeerd, schoon ik al sedert lang volkomen reisvaardig was. Ik wachtte nog een geruimen tijd, en besloot vervolgens zelve naar de reden van dit oponthoud te gaan vernemen. Toen ik beneden in de herberg kwam, en naar NIJEN vroeg, wist niemand mij eerst eenig voldoend antwoord te geven. Men had hem des morgens vroeg wel even gezien, maar later gedacht, dat hij weêr naar boven gegaan was. Eindelijk verscheen er een stalknecht, die mij zeide, dat een der paarden nog gezadeld stond, maar dat de man, wien ik MAARTEN NIJEN noemde, na eenige oogenblikken met een hem onbekend persoon gesproken te hebben, het andere bestegen had en spoorslags weggereden was, zonder dat hij gezegd had waarhenen hij ging, noch wanneer hij terug zoude komen. Gij kunt u mijnen toestand verbeelden, en de verlegenheid, waarin ik mij bevond; maar gij kunt u geen denkbeeld maken van mijne wanhoop en vertwijfeling, toen de eene dag na den anderen voorbijsnelde en mijn echtgenoot maar niet kwam opdagen, noch weder iets van zich liet hooren. Dagelijks nam ik het besluit alleen naar het Hof te gaan. Maar hetzelfde oogenblik liet ik mijn voornemen weêr varen, niet willende dat MAARTEN, als hij terugkwam, zich even als te *Antwerpen*, andermaal teleurgesteld zou vinden, en ik besloot, na mijnen vader, maar ook voorloopig aan niemand anders, de reden van mijn verblijf te *Rotterdam* gemeld te hebben, geduldig af te wachten, welke nieuwe beproevingen mij door de Voorzienigheid beschikt waren. De Heer VAN KALSLAGEN keurde mijn besluit goed, beloofde mij, zoodra zijne zwaarwigtige bezigheden zulks toelieten, mij te *Rotterdam* te komen omhelzen, en bad mij den zegen des Hemels toe, dien ik zoo zeer van nooden had. Zoo brak de 23ste November aan, een dag vol storm en onweêr in de natuur en een der stormachtigste tevens van mijn leven. Het was zeer laat in den avond. Ik was langer opgebleven dan gewoonlijk, en maakte mij juist gereed mij te bed te begeven, toen de waard zich op dit vreemde uur nog onverwacht bij mij liet aanmelden. Ik verschrikte en dacht dadelijk, dat hij mij iets betrekkelijk MAARTEN had mede te deelen, die zeer goed bij hem bekend was en over wiens raadselachtige verdwijning hij mede uiterst ongerust was. De goede man was brenger van een briefje of liever van een stuk papier, waarop slechts eenige weinige woorden, met eene bevende hand geschreven stonden. Maar het schrift was kennelijk van MAARTEN. De woorden waren deze: *Volg den man met de paarden. Ik wacht u, verlies geen tijd!* De waard zag de verwondering, waarmede ik het briefje las en zeide:

‘Ik heb het schrift gelezen, want de man, die het bragt reikte

het mij stilzwijgend over, en is daarop dadelijk de paarden gaan zadelen.'

'Maar moet ik dan dezen avond nog vertrekken,' vroeg ik onwillekeurig.

'Lees het briefje nog eens,' was het antwoord, 'er staat: *verlies geen tijd*.'

Een uur later lag ik in de armen van MAARTEN, die mij op den Goudaschen weg, op een kleinen afstand van de stad, met ongeduld wachtte.

'Vraag mij niets,' zeide MAARTEN, zoodra de eerste oogenblikken van aandoening voorbij waren. 'Anders komen zij! Anders komen zij!' - Ik wist niet, wat deze laatste woorden te beduiden hadden en ik heb derzelver beteekenis eerst veel later vernomen, toen ik ze mogelijk duizende malen had moeten hooren. Wij stegen dadelijk te paard en reden den ganschen nacht door, zonder dat ik wist, waarheen wij gingen. MAARTEN scheen den weg goed te kennen en zonder bijna een woord gesproken te hebben, hadden wij den anderen dag *Montfoort* bereikt, waar MAARTEN besloot eenigen tijd rust te nemen. Toen de dag begon aan te breken, en dit was kort voor onze komst in laatstgemelde stad, had ik met schrik bemerkt, dat MAARTENS uitzigt nog meer verwilderd was, dan toen wij hem na zijne eerste nog onopgeloste afwezendheid teruggezien hadden. Hij keek gedurig achter zich om, als werd hij voortgejaagd, en toen ik na een paar uren gerust te hebben nog zeer over vermoeidheid klaagde, en verzocht nog eenigen tijd in het stadje te mogen vertoeven, keek hij mij verwonderd aan en lachte, terwijl hij de schouders als ware het medelijdend ophaalde. Ik herhaalde, daar mij al zijne bewegingen onbegrijpelijk waren, mijn verzoek, maar hij antwoordde:

'Neen, neen! wij moeten voort. Anders komen zij! Anders komen zij!'

'Wie, wie toch?' riep ik uit.

'Zacht, zacht!' zeide hij. 'Hebt gij ze dan niet gezien? Zij reden soms vlak achter ons.'

Ik gaf eenen gil van ontzetting, en, zoo MAARTEN mij niet tijdig gegrepen had, zou ik zeker magteloos ter aarde gestort zijn. Mijne bezwijming moet een geruimen tijd geduurd hebben, want toen ik weêr bijkwam, hoorde ik MAARTEN vrolijk uitroepen: 'God dank! dat het over is! Ik heb al vier uren tijd verloren.' Hij hield mij omvat en beschouwde mij met de innigste deelneming.

'BERTHA!' zeide hij, zoodra hij zag, dat ik geheel beter was. 'Het spijt mij, dat wij niet langer hier kunnen blijven. Ik voel het, dat gij rust noodig hebt. Maar ik mag u die niet toestaan. Wij moeten eerst op Duitsch grondgebied zijn.'

‘Op Duitsch grondgebied?’ vroeg ik, verwonderd over zijne bedaardheid en haast, twijfelende of ik straks ook gedroomd had, ‘waar gaan wij dan heen?’

‘Wij gaan naar *Duitschland*, BERTHA!’ zeide hij, ‘doch om spoedig weder te keeren naar uwen vader en kinderen. Maar onze reis lijdt geen uitstel.’

‘Maar,’ hernam ik en wilde vragen waar hij geweest was, en waarom ik niet op *Kalslagen* mogt gaan, als zijn verblijf in *Duitschland* toch zoo kort van duur zou wezen; doch hij kwam mij voor en zeide nogmaals, even als den vorigen avond: ‘vraag mij niets!’ echter zonder er de meergenoemde raadselachtige woorden bij te voegen. Wij zetteden nu onzen togt met spoed voort, en spraken veel, doch over onverschillige zaken of over de landstreek, welke wij doortrokken. Zeer vermoeid kwamen wij, na verloop van drie dagen, te *Cleef* aan, waar ik dacht dat MAARTEN zou willen blijven, en zulks scheen ook werkelijk in den beginne zijn plan te zijn, want ik had hem reeds bevel tot afzadelen hooren geven, toen hij op eens weêr verschrikt uitriep:

‘Voort! voort! Anders komen zij! Anders komen zij!’ en zonder te bemerken, hoe verwonderd ieder hem aanzag, plaatste hij mij ijlings te paard, besteeg zijn ros en wij reden verder. Ach! kinderen! ik kon er nu niet meer aan twijfelen - MAARTEN was krankzinnig!

Vijf jaren, vijf bange jaren heb ik met hem in dien toestand rondgezworven, eer God hem tot zich nam, in wien ik hoop, dat hij een vergevend Vader zal gevonden hebben. Ik zal u niet omstandig verhalen, wat ik in die onvergetelijke jaren geleden en ondervonden heb. MAARTEN was slechts bij oogenblikken waanzinnig en zelfs werden langzamerhand de aanvallen veel minder talrijk, ja zeldzaam, maar dan ook te heviger, zóó, dat hij ten laatste bezwijken moest. MAARTEN was vele talen magtig en daar ik alles aanwendde, om zijne vreesselijke kwaal voor ieder te bedekken, zoo kostte het hem weinig moeite; zich in *Duitschland*, waar kundige mannen schaarsch waren, ten hoogste nuttig te maken en wij waren dus immer in het genot van eene ruime tijdelijke welvaart. Maar soms kreeg hij de aanvallen zoo geheel onverwacht, dat het onmogelijk was den toestand van zijn verstand geheim te houden, en wij haastten ons dadelijk andere oorden te gaan bezoeken, waar wij dan op dezelfde wijze weêr zoolang bleven, tot wij door dergelijke redenen er weêr van daan gejaagd werden, of liever, er ons zelve van daan joegen. Ik had natuurlijk vele brieven aan mijn vader, aan AGNES, aan ADRIAAN geschreven. Ik had hun niets verzwegen, en hen om hulp en bijstand gesmeekt. Maar nooit werd een dier brieven beantwoord.

Velen, vernam ik naderhand, waren nooit teregt gekomen, of hadden teregt kunnen komen en onze gedurige verplaatsing deed mij alle antwoorden ten eenenmale missen. MAARTEN te vragen, naar ons vaderland terug te keeren, kon ik niet; de naam van *Holland* alleen was genoeg, hem woedend te maken, en dan riep hij dadelijk: 'voort! voort! anders komen zij! anders komen zij!' In den zomer van het jaar 1583 waren wij te *Worms* aangekomen, en wij waren daar, waar MAARTEN eene zeer voordeelige betrekking had bekomen, reeds eenige maanden woonachtig geweest, zonder dat hij het minste teeken van zinsverbijstering had gegeven. Met angst verbeidde ik echter den winter, want meest altoos kreeg hij bijzonder hevige vlagen van waanzin op den 23sten van Slagtmaand, en zonder uitzondering op den noodlottigen 12^{den} December. Het was echter op den 23sten November van dit jaar reeds vrij laat op den middag, en ik had nog niets bespeurd aan MAARTEN, hetwelk mij de geringste ongerustheid baarde. Toen het echter duister begon te worden, sprong hij op eens met een vreesselijken kreet van razernij op en riep angstig uit:

'Ha, ha! Ja, ik zie u, NICOLAAS! kom maar binnen. Het moordstaal wacht u. Ha, eindelijk.'

Hij zweeg eenige oogenblikken en de bedienden, welke ik bij hevige aanvallen gewoon was dadelijk te roepen, stonden reeds gereed, hem op mijnen wenk aan te vatten, wetende dat hij dan meestal spoedig bedaarde, toen hij op eens met eene vreesselijke stem voortging en schreeuwde:

'Ja, wacht maar, JOSUA, afschuwelijk monster! Gij wilt niet vechten, wel nu, sterf dan! monster...' en hij maakte tevens eene beweging, als wilde hij iemand doorsteken.

Een kreet van schrik ontsnapte mij op het hooren dezer laatste woorden. Het waren dezelfde, die de Hoornsche Predikant mij verhaald had, dat door de landlieden gehoord waren, even vóór dat zij het lijk van JOSUA op den weg hadden gevonden. Ik was zelf schier radeloos op de gedachte, dat ik mijne hand geschonken had aan den moordenaar van mijn eersten echtgenoot. Maar het was geene vlaag van razernij, welke dezen keer MAARTEN had aangetast. De waanzin bleef voortdurend aanhouden en hij herhaalde ontelbare malen dezelfde woorden, tot hij van afmatting nederviel, om later weder met vernieuwde krachten te beginnen. Deze ontzettende toestand hield onafgebroken aan tot den 12^{en} van Wintermaand. Twee kundige artsen, door mij bij den lijder geroepen, hadden mij reeds meermalen verzekerd, dat het eene weldaad der Voorzienigheid zou zijn, hem tot zich te roepen, en dat zij mij niet mogten vleijen met eenige hoop op herstelling, noch naar ligchaam, noch naar ziel. De eene hield het echter

voor waarschijnlijk, dat voor zijn verscheiden zijn verstand nog eenige oogenblikken zou terug keeren, en raadde mij aan, deze oogenblikken aan te wenden, om hem een' Christelijk en berouwvol sterfbed te bereiden, daar zij mij onbewimpeld hunne overtuiging te kennen gaven, dat MAARTEN zware misdaden moest begaan hebben. Het vermoeden van den geneesheer werd volkomen bevestigd. MAARTEN was na eenen aanval, welke in hevigheid alle vroegere verre te boven ging, tegen den middag op den 12^{en} December zacht ingeslapen en eene ongemeen kalme uitdrukking had zich over zijn uitgeteerd gelaat verspreid. Zijne ademhaling, anders afgebroken en stootend, was geregeld, een ligte blos overdekte zijne bleeke wangen en na eene diepe zucht geloosd te hebben, sloeg hij, na eene rust van verscheidene uren, de oogen op en blikte hij mij tegen, zoo als vroeger in de dagen mijner jeugd. Hij had mij vanden 23^{en} November af niet meer gekend en mijnen naam niet uitgesproken, en nu zeide hij met eene zwakke, maar bedaarde stem:

'BERTHA! zijt gij het?'

Ik snikte van vreugde en kon niet antwoorden. Hij herhaalde zijne vraag nog eens, en toen antwoordde ik:

'Ja, MAARTEN! het is uwe BERTHA, die God dankt, dat Hij hare gebeden verhoord heeft, voor uwe herstelling tot Hem opgezonden.'

'Mijne herstelling,' herhaalde hij zacht, 'ach neen, BERTHA! vlei u niet mij ooit weêr gezond te zien. Ik voel het, mijne loopbaan is ten einde. He dood nadert met rasse schreden. O, vergeef mij al het leed, hetwelk ik u heb veroorzaakt.'

'Ach, MAARTEN!' antwoordde ik weenende, 'spreek niet van vergeving door mij. O, als gij u zoo zwak gevoelt, wilt gij dan niet....'

'Ik weet wat gij zeggen wilt,' viel de stervende hier in; 'gij meent, of ik in mijne laatste oogenblikken den troost der godsdienst niet verlang, en ik antwoord: ja! want God zal mij veel te vergeven hebben, zoo ik nog op zijne genade hopen mag.'

'O, twijfel daar niet aan,' zeide ik schielijk.

'Neen, ik twijfel daar ook niet aan, BERTHA!' hernam MAARTEN; maar ik wil u eerst alles zeggen....'

'Het zal u te veel vermoeijen,' hernam ik weêr. Neem eerst wat rust.'

'Dan is het te laat,' sprak NIJEN weemoedig, 'en dan zou ik de eeuwigheid ingaan, met het geheim mijner misdaden, want deze weet niemand, behalve ik en God, die mij rigten zal. Stil, BERTHA!' vervolgde hij, toen hij zag, dat ik weder spreken wilde. 'Ik zal kort, zeer kort zijn; maar hoor mij nu aan, en vloek mij niet als ik u alles gezegd heb.'

Na mij eerst onze eerste ontmoeting en jeugdige liefde, onze

weinige verwachting der vervulling onzer wenschen, onze verlevendigde hoop door den brief mijns vaders en het gebeurde te *Antwerpen*, (als of het noodig ware!) kort herinnerd te hebben, ging hij dus voort:

'BERTHA! BERTHA! mijne wanhoop kende geene palen, toen ik hoorde, dat een huwelijk u aan JOSUA verbond en ik van uwe zuster alle omstandigheden vernam, welke dezen gruwel vergezeld hadden. O! had zij mij die nooit medegedeeld, mijne hand zou welligt nog rein zijn van het bloed mijner vijanden. Maar gij hadt haar gebeden mij niets te verzwijgen, want gij wildet u regtvaardigen voor de oogen van uw minnaar. Toen, BERTHA! zwoer ik een duren eed, niet te rusten, voor dat ik mij op JOSUA en ook op RUYCHAVER, die het eerste denkbeeld had gehad, mij aan hun eigen behoud op te offeren, bloedig had gewroken, en ik heb dien eed gehouden; zij zijn beide door mijne hand geveld geworden. Lang kampte ik met mijne hartstogten, lang onderdrukte ik mijne drift, maar de wraakzucht zette mij aan tot handelen en ik overwon. Door eene list lokte ik JOSUA te *Hoorn* juist een jaar nadat hij mijn geluk verwoest had, uit zijn huis, en sloeg hem een eerlijk tweegevecht voor, om óf te overwinnen óf te sterven. Maar JOSUA weigerde met mij te vechten en kondigde mij sarrend aan, dat gij hem weldra vader zoudt maken en hij dus zijn leven niet wagen mogt. Ach, het woord vader was zijn doodvonnis. Woedend, en als een moordenaar viel ik op hem aan; de wonden op twee plaatsen toegebragt, waren hem noodlottig. Ik wiegde mijn geweten in slaap, door mij te overtuigen, dat mijne wraak geoorloofd was geweest, en ik met hem gehandeld had, zoo als hij met mij had willen handelen. Van daar dat ik den moed had u mijne hand aan te bieden, die nog met het bloed bevlekt was. Ik was echter niet vrij van de bitterste wroegingen, en aan de onrust daardoor in mijn gemoed ontstaan is het toe te schrijven, dat mijne gedragingen u soms zoo vreemd zullen zijn voorgekomen, en dat ik zoo menigwerf dagen lang uw bijzijn ontvlood, om in stilte en afzondering God om vergeving mijner misdaad te smeeken. Toen ik u echter te *Antwerpen* verliet, om voor eenigen tijd naar *Holland* te gaan, had zulks eene natuurlijke reden. De Prins, wiens vertrouwen ik was blijven genieten, had mij een geheimen last opgedragen, welken ik echter dacht, dat geene langere afwezendheid dan eene halve maand zou te weeg brengen. De Hemel zij mijn getuige, dat sedert JOSUA door mijne hand gevallen was, ik nog geen oogenblik er aan gedacht had, het tweede gedeelte van mijnen eed te vervullen en ook NICOLAAS RUYCHAVER aan mijne wraakzucht ten offer te brengen. Maar nu bragt mijn last mede, dat ik ook hem namens den Prins moest gaan spreken en

deze ontmoeting, welke ik voor alle schatten der aarde wel zou willen alkoopen, had de droevigste gevolgen. RUYCHAVER verweet mij dadelijk, dat ik JOSUA vermoord en de goede zaak dus nu van een veel grooter steun beroofd had, dan wanneer zij mij te *Antwerpen* uit den weg geruimd hadden. Zoo iets had mij nog niemand gezegd. Bij niemand was het vermoeden opgerezen, dat ik de handen aan JOSUA geslagen had, en de Hopman sprak nu bovendien van mij met de grootste minachting in vergelijking met den verslagenen. Maar nog betoomde ik mijne drift, en besloot en wilde ik alle geweld vermijden. Had de man toen verder gezwegen, hij had zijn leven en mij eene tweede misdaad gespaard. Doch de maat was nog niet vol. Sarrend vroeg hij mij, of het kind van JOSUA in mij een' liefderijk vader vond, en of ik niet vreesde, dat het mij eenmaal van den dood des vaders rekenschap zou vragen. Toen kende mijne woede geene palen meer, en ik stortte op mijn vijand in. Hij greep dadelijk zijn zwaard en een moorddadig gevecht verving de plaats eener staatkundige onderhandeling. Eindelijk bragt RUYCHAVER mij eene zware wonde boven de regterborst toe, waardoor ik schier levenloos ter aarde viel en alleen nog bemerkte, dat hij mij, op den grond liggende, nog een vreesselijken trap op het hoofd gaf, zoodat zijne scherpe sporen mij het bloed uit het aangezigt deden spatten. Maanden lang duurde het eer ik mij van mijne legerstede weêr kon oprigten. Vooral door de hoofdwonden hadden de koortsen lang aangehouden. Onze twist had plaats gehad in eene kleine herberg nabij *Zierikzee*, waar niemand mij kende, zoodat ik u van mijnen toestand geen berigt kon geven, voor dat het mij weêr vergund was op te staan en uit te gaan, hetwelk eenige weken was, vóór dat ik u bij ADRIAAN weêr zag, na u te *Antwerpen* niet gevonden te hebben. Het is mogelijk dat mij te *Zierikzee* iemand gezien heeft, toen ik nog zwak van hoofd en ligchaam in de omstreken dier stad ronddoolde, om mijne verlorene krachten weder eenigzins te herstellen. Ik had mijn bewustzijn naauwelijks teruggekregen of mijne eerste gedachte was wederom bloedige wraak, en toen ik eindelijk kracht genoeg had, om weêr een zwaard te gebruiken, zwoer ik nogmaals dat RUYCHAVER door mijne hand sterven zou, al moest ik ook als een sluipmoordenaar te werk gaan. Te *Antwerpen* vernam ik, dat hij zich te *Gent* ophield en ik snelde dus derwaarts, maar vond mij teleurgesteld. Gij herinnert u, in welk eenen ligchaams- en geesttoestand ik bij u terugkwam, en hoe ik op nieuw door de koorts werd aangetast. Korte dagen vóór dat ik u de reis naar *Holland* voorsloeg had, men mij verzekerd, dat RUYCHAVER te *Leyden* was en zich daar misschien eenigen tijd zou ophouden. Een verblijf op het Hof bij uwen vader strookte dus zeer met mijne

wraakzuchtige bedoelingen, en zoo kwamen wij te *Rotterdam* aan. In deze stad vernam ik, juist op het oogenblik, dat ik met u onzen togt wilde voortzetten, den aanslag, welken de Prins op *Amsterdam* binnen eenige dagen voorhad, dat aan Hopman HELLING met RUYCHAVER het beleid dezer onderneming was toevertrouwd. Ik bedacht mij geen oogenblik en besloot van deze omstandigheid tot het uitvoeren van mijn gruwelijk plan gebruik te maken. Verkleed geraakte ik binnen *Amsterdam*, waar ik dacht, als het er op aankwam, de goede zaak nog wel eenig nut te kunnen aanbrengen en tevens gelegenheid te zullen vinden mijn' vijand te ontmoeten. De aanslag mislukte, en hoewel het mij voor den Prins speet, juichte ik inwendig over de nederlaag van RUYCHAVER. Reeds was HELLING doodelijk getroffen en het volk in de grootste wanorde geraakt, en aan het wijken, toen RUYCHAVER in een burgerhuis de vlugt nam. Maar hij was het hol van den wolf ingetreden, want het was juist het huis, waar ik mij verborgen had, om den afloop der zaak na te gaan, en naar de omstandigheden mijne handelingen te kunnen besturen. Reeds had ik tweemalen te vergeefs een vuurroer op hem afgeschoten. De kogels hadden slechts twee onschuldigen gewond en daardoor was mijne woede nog toegenomen. In dien toestand voerde mijn ongelukkig noodlot hem, als een wisse prooi in mijne magt, en..., en..., ja, BERTHA, uwe haren zullen u te bergen rijzen, in koelen bloede en zonder dat hij zich verweren kon, want ongewapend was hij in het huis gekomen, maakte ik hem af. Ha! ha! daar komen zij, daar komen zij! waren de laatste woorden des stervenden, en zonder te weten, wat hij daarmede bedoelde, vlugtte ik ijlings voort en spoedde mij de stad uit, hetwelk mij in de verwarring welke er heerschte niet moeijelijk was. Een bekende op den Haarlemschen weg verschafte mij een paard. Hij dacht, dat ik mede tot de vlugtelingen der Staatschen behoorde. Het was toen, BERTHA, dat ik mij verbeeldde mijne twee slagtoffers steeds achter mij te hooren, ja achter mij te zien, en hoe vreesselijk deze indruk bij mij werkte, hebt gij kort daarop en nu reeds sedert zoovele jaren bitter moeten ondervinden.’

Zoo was de bekentenis, welke MAARTEN mij op zijn sterfbed deed. Hij was zeer afgemat, toen hij zoolang achter elkander gesproken had en eene nieuwe insluimering, ach! de laatste voor zijn verscheiden, was er het gevolg van. Ik liet nu dadelijk een' Protestantsch geestelijke vragen, om hem in zijne laatste oogenblikken bij te staan. Met dezen bleef hij een half uur geheel alleen. Toen werd ik binnen geroepen, en de geestelijke zeide mij:

‘Uw echtgenoot is een groot zondaar, maar God is barmhartig en zijn berouw was opregt.’

Voor den nacht nog gaf MAARTEN zijne ziel over in de handen van zijnen Verlosser.

Hier hield de oude vrouw met spreken op, en de Predikant, die hare uitputting zag, verkreeg van haar de vergunning het verhaal te mogen voortzetten. Wij zullen daarvan onze lezers, die mogelijk sommige omstandigheden eenigzins nader opgehelderd zullen wenschen, den zakelijken inhoud mededeelen.

BERTHA NIJEN was korten tijd na MAARTENS dood in haar vaderland teruggekeerd, maar van hare naaste betrekkingen vond zij haren vader en hare zuster beide overleden. De eerste was het jaar te voren als Rekenmeester in den *Haag* overleden, en AGNES was reeds één jaar na BERTHA'S verdwijning, ten gevolge des schriks, welke haar op het berigt daarvan getroffen had, in de armen van haren echtgenoot gestorven. Haar zoon JAN was bij laatstgemelden voortdurend gebleven en genoot daar zijne opvoeding. BERTHA'S eerste daad was geweest ADRIAAN te gaan bezoeken, bij wien zij hare ANNA hoopte te vinden. De Predikant was echter niet meer waar zij hem voor vijf jaren verlaten had, maar woonde sedert eenigen tijd te *Cillershoek*, in het land van *Strijen*. Weldra echter was zij daar aangekomen en had hare dochter in bloeijenden welstand aan haar teeder moederhart gedrukt. ADRIAAN was toenmaals reeds sedert drie jaren weduwenaar en leefde geheel voor zijne gemeente en voor de opvoeding van zijn' zoon en de zoo schoon opwassende ANNA. De diep geschokte weduwe, die door smarten en verdriet zoo verouderd was, dat men moeite had, in haar de sporen eener vroegere schoonheid te bespeuren, had zich gemakkelijk laten overhalen bij den vriend harer jeugd haren intrek te nemen, en had sedert deze landstreek niet meer verlaten. Haar zoon JAN, het evenbeeld zijns vaders, was eerst een paar jaren bij haar gebleven, doch sedert had hij aan de herhaalde betoogen van MARTINI en den raad van ADRIAAN gehoor gegeven, om den winter bij eerstgemelde te *'s Hage* door te brengen, waar hij meer gelegenheid had om nuttige kundigheden op te kunnen doen. Vijf jaren na den dood van MAARTEN had ADRIAAN aan de weduwe zijns vriends aangeboden, hun lot zamen te vereenigen en sedert was BERTHA als Jufvrouw MELLINUS bekend geweest.

Met het verhaal van BERTHA'S laatste huwelijk hield ook de Predikant op met spreken, begrijpende dat voor het gezelschap nu niets meer duister zou zijn gebleven. Wij veronderstellen niet minder van onze lezers en voor weinigen zal het noodig zijn in nadere opheldering te treden. Dat toch ABRAHAMUS MELLINUS en ADRIAAN een en dezelfde persoon is, zal elk al vroeg hebben bemerkt. ADRIAAN ABRAHAM MELLIJN had zijn eersten naam van lieverlede na het aanvaarden zijner geestelijke bediening laten varen,

en zich meest bij zijn tweeden naam doen noemen, zoodat de wereldsche weldra geheel voor de vrome benaming had plaats gemaakt. ANNA VAN ALVERINGEN, JAN NIJEN en JONATHAN MELLIJN, waren onder Gods zegen tot krachtvolle menschen opgegroeid, maar de opvoeding van MAARTENS zoon, ten huize van zijn oom MARTINI, die voortdurend een ijverig Catholiek was gebleven, had gevolgen, welke zijne moeder en haar nieuwen echtgenoot menigen traan deden storten JAN had veel van de somberheid en ingetrokkenheid, waardoor zijn vader zich op rijperen leeftijd had onderscheiden en eene groote overhelling tot het mystieke. Hij was zeer geleerd en kundig in vele wetenschappen, maar tot groot verdriet zijner moeder en stiefvader, omhelsde hij, een en twintig jaren oud, de Roomsche leerbegrippen, en begaf zich in de orde der Minnebroederen, over welke hij niet lang daarna tot Generaal of Overste werd aangesteld. Hij werd, als zeer ervaren in staatszaken, meermalen door de Spaansche regering over belangrijke aangelegenheden geraadpleegd en bragt onder anderen in 1609 zeer veel bij om het twaalfjarig bestand te bevorderen, waartoe hij als geheim-gevolmagtigde door de Aartshertogen gebruikt werd. Later begaf hij zich weder naar *Brussel* en vervolgens naar *Spanje*, alwaar hij zich nederzette. In 1610 kwam hij echter nog eens naar *Holland* en zag toen voor het laatst zijne moeder, die twee jaren later, gelijk wij boven gezien hebben, onverwachts de tijding ontving dat hij op den jeugdigen leeftijd van vijf en dertig jaren de eeuwigheid was ingegaan. Kort was de vreugde geweest, welke BERTHA gesmaakt had door de huwelijks-vereeniging van hare ANNA met JONATHAN, den eenigen zoon hares echtvriends. Twee jaren later stierf de jonge man aan hevige koortsen en liet ééne dochter na, MARIA genaamd, en welke, zoo als in den aanvang van dit verhaal gebleken is, eerlang in den echt zou treden met den Hopman JOSUA VAN ALVERINGEN. Deze was de zoon van SAMUEL VAN ALVERINGEN, jonger broeder van BERTHA'S eersten echtgenoot, en erfgenaam van de heerlijkheid *Hofwegen*. Jufvrouw MELLINUS leefde nog vier jaren na den dag, waarop zij het verhaal harer droevige lotgevallen aan hare kinderen gedaan had, en smaakte nog vóór haar dood het geluk van 1615, eene achterkleindochter, BERTHA genoemd, aan haar hart te mogen drukken. ANNA hertrouwde na den dood harer moeder met den man, wiens aanzoek zij vroeger uit moederliefde had afgeslagen en beleefde nog vele genoegelijke dagen. De Predikant nam in hoogen ouderdom zijnen intrek bij zijne kleinkinderen, die zich, na hun huwelijk, te *Axel* hadden neêrgezet, en daar dankten zij dagelijks den Heer der Heeren, voor het reine geluk hetwelk zij hier op aarde mogten genieten; daar dachten zij met kalme berusting aan hunne afgestorvene betrek-

kingen, in de blijde verwachting van eenmaal met deze in zaliger gewesten weêr vereenigd te worden.

Mr. J.J.D. NEPVEU.

Paedagogisch onderzoek in den orcus.

Een flaauw schemerlicht rustte op den stroom: een schemerlicht, even treurig als de kleur, waarin zich het dorre landschap tooit, wanneer, in korte en gure Decemberdagen, de noordwesten stormen reusachtige wolkgevaarten voortstuwen en den dag schier in een graauwen nacht herscheppen. Aan deze zijde van den vloed wemelde eene bonte menigte dooreen. Zij scheen treurig te zijn, en toch zweefde zij ginds en derwaarts, als of eene vrolijke gebeurtenis haar wachtte. Indien de geschiedschrijver HERODOTUS haar gezien had, hij zoude gewis in zijn kinderlijk naïven stijl het onderscheiden gewaad dier wezens, uit alle hoeken der wereld herkomstig, met ongezochte keur van woorden en innemende eenvoudigheid beschreven hebben! De kleeding dezer menigte mogt verschillen: in één ding geleek den een den ander. Aller gelaat was koud: de vale doodskleur lag op de kaken. Aller oogleden waren gesloten. Een spotter, als BION, zou zich waarschijnlijk verwonderd hebben, hoe deze snelle gedaanten, wier oogen gesloten waren, zonder struikelen van de eene plaats naar de andere ijlen konden! Zij deden het. Verlangend strekten zij de armen naar den vloed uit. Eene kleine munt was tusschen aller lippen geklemd. Dáár schommelde eene boot van zonderling maaksel, door de duisternis eerst naauwelijks zigtbaar, uit de verte naar den druk bevolkten oever. Was vroeger de beweging rusteloos geweest, nu werd het gedrang met nieuwe onstuimigheid al sterker, naar mate men hooren kon, dat het kleine vaartuig naderde. Geen verwarmend duffel, dat over het bruin fluweelen beenkleed nederhangt, en aan de knie om de breed-gestreepte blaauwe hozen sluit; geen zilveren sieraad op het hooge schoeisel deed hier een' welvarenden schipper uit latere eeuwen vermoeden. Niet één enkel kleedingstuk dekte de vermagerde, maar reusachtige ledematen des grijzen veermans. De taankleurige en rimpelige huid stak akelig af bij de helder vlammende oogen van den norschen bootsgezel. Zijne sterke vuist wrong de lange zware roeispaan tegen den achtersteven der oude gelapte boot, en schoof haar met elken slag (trots den besten Jan-maat) een duchtig schot voorwaarts. Ein-

delijk stiet zij tegen den oever. Elk drong naar den kleinen bodem, maar niemand mogt dien betreden, eer het karige vrachtloon uit de lippen der driftige reizigers in den buidel des schippers gevallen was. Vol geladen stak de boot van wal, maar liet een veel grooter aantal ongeduldig achter. Nu drong zich een breed geschouderd man, met grijzen baard door de dikke drommen der bedrukten henen. De dierenhuid in een gewaad hervormd, sloot zich naauw om de lendenen en dijen. De gespierde armen en de beenen, van de knie tot aan den enkel, waren ontbloot. De boog slingerde op de schouders. De framee rustte in de linker vuist, aan den arm het lange smalle schild, dat uit boomwortels ineen gevlochten scheen te zijn. De gelaatstrekken verrieden den kloeken bewoner van de Noorderoevers van den *Rijn*, het vurige oog den held zijner natie. Het was te laat. De man, die de menigte, welke hem drong, slechts in zoo verre scheen op te merken, dat hij elk, die hem in den weg stond, met kracht van zich stiet, kon het reeds verwijderde vaartuig niet meer bereiken. Er volgde een fiksche sprong, en de driftige Germaan zwom, in volle wapenrusting, door den vloed. Geen hel-gloeijend vuur, dat hard metaal tot gemakkelijk golvende vuurstroomen smelt, schiet meer verblindende stralen uit, dan de vlammende oogen des vertoornden schippers, toen hij dit vreemde schouwspel ontwaarde. Doch het gelukte hem niet den sterken stroom met zijn vaartuig te overwinnen en den koenen zwemmer te bereiken. Spoedig had deze den anderen oever betreden en de rivier achter zich. Een vreesselijk monster, een bloeddog met drie koppen, breed gespleten neuzen en uitpuilende oogen, wien slangen in plaats van het stugge borstelige haar om den hals kronkelden, deed, toen hij den vreemdeling zag, een afschuwelijk geknor en daarna een brullend blaffen hooren. De grond dreunde van het bulderend geluid. Doch uit de verte klonk het bestraffende: ‘stil, hond!’ met eene stem, die negen of tien duizend honden-menners onzer dagen in kracht naauwelijks zouden kunnen evenaren. Het ondier krulde den staart tusschen de achterpooten en sloop, angstig kruipende, in zijn donker hol, toen de onverbiddelijke HADES zich deed hooren, maar den moedigen Germaan bekroop geene vrees.

Hij wandelde rustig voort, en ontmoette als toevallig een tweetal mannen, die in een druk gesprek gewikkeld schenen. Het gewaad toonde, dat daar een Griek en Indiaan elkander ernstig onderhielden.

‘Waart gij het, vermetele! die den helhond sarde?’ vroeg de Griek, in de taal van het Noorden, want de dooden in het schimmenrijk verstaan en spreken alle talen.

‘Ik was het ten minste,’ antwoordde de zwemmer, ‘die het dier voorbij ging. FREIA behoede ons! wat een leelijk beest. Het

gaat er hier al wonderlijk toe. Denkt die onbeleefde bullebak van een schipper, dat een Germaan een vaartuig noodig heeft om eene rivier over te komen?'

'Wie zijt gij toch, vreemdeling?' vroeg de bewoner van den *Ganges*. 'Ik bemerk, dat uwe spraak naar klanken gelijkt, die in het Sanskrit, de heilige taal van mijn vaderland, gevonden worden.'

'Men noemt mij GRIMALD,' was het antwoord, 'de Germaan koos mij tot zijn' aanvoerder in den krijg, en gelooft, dat ik een zoon van WODAN ben, doch gij begrijpt....'

'Stil!' hernam de Griek, 'zulke nuttige dwalingen moet gij niemand uit het hoofd praten. Het volk is veel gretiger, om moeijelijke bevelen getrouw in acht te nemen, zoo een geheimzinnig man, die verordend heeft. Gij zult misschien ook wel een wetgever van uw volk zijn?'

'Wetgever?' mompelde GRIMALD, maar bleef een antwoord schuldig, want hij begreep de vraag niet, die hem gedaan werd. 'Maar gij,' vroeg de Germaan, na eenig stilzwijgen, 'wie zijt gij?'

'Ik ben LYCURGUS, de hervormer van Sparta's staatsbestuur, en deze is de wijze MENU, de kleinzoon van den driehoofdigen BRAHMA, die aan de Indianen godsdienst en wetten gaf.'

'Ik begrijp u niet, wetten en wetgevers?' was het antwoord des verbaasden mans. 'HOLDA, de tooveressse, heeft mij herwaarts gezonden. Zij weet het toekomende en het verledene: hier zal ik, zulks voorspelde zij, dingen hooren die heilzaam zijn voor de zonen van TUISCO.'

'Bij POLLUX, antwoordde LYCURGUS, dan zijt gij een gunsteling der Goden, die even als HERCULES en THESEUS en anderen voor uwen dood in het schimmenrijk moogt afdalen. Gewis, ATHENE CHALCIOECUS zond u tot ons, hier kan men u zekerlijk zeggen, wat gij weten wilt.'

'Nu ja,' meesmuilde de Indiaan, 'ik vind u heden zeer spraakzaam. Gij verzaakt uw gewonen droogen Lakonischen toon. Er hebben wel meer wetgevers dan gij geleefd. Weet gij nog wel dat de regtvaardige MINOS en RHADAMANTHUS daar ginds hun vierschaar spannen, en dat TRIPTOLEMUS, DRACO, SOLON en anderen hier dagelijks rondslenteren? Gij merkt immers wel, dat die vreemdeling herwaarts gezonden is, om zaken te hooren, die voor de zonen van TUISCO heilzaam zullen zijn. Dit kan niets anders, dan de opvoeding wezen, welke het heilzaamste is voor de jeugd. Wat weet hij van uwen HERCULES, THESEUS en andere fortuinzoekers. Ik herhaal, hetgeen ik u straks zeide, eer die verwenschte hond begon te keffen, en gij moet mij dit niet ten kwade duiden, maar de opvoeding die ik door mijnen zoon BRIGU aan de wijzen van

Indië heb laten opdringen, is, wat gij ook zeggen moogt, veel voortreffelijker dan de uwe.'

Die verwaande taal was niet zeer naar den smaak des Spartaanschen wetgevers. Hij vergenoegde zich evenwel voor deze reize met een koel: 'het is mogelijk!'

De uiterlijke schijn van wijsgeerige onverschilligheid was het masker, waarachter zich de gekrenkte eigenliefde verborg. Na eenig stilzwijgen knoopte GRIMALD het gesprek wederom aan.

'Gij meent dus, wijze MENU, dus heet gij immers? dat ik over de opvoeding iets vernemen moet. De slimme HOLDA kan dit wel bedoeld hebben. Want hare taal is even geheimzinnig, als het baden van moeder HERTHA in den onzigtbaren waterplas. Welaan! gij zegt dat het uwe beter is dan dat van LYCURGUS, leer mij dan spoedig, wat ik weten moet! Wat is de opvoeding bij u, zeg mij dit.'

'Onder één beding,' was het antwoord van MENU, 'dat gij ook LYCURGUS hoort. Beslis gij dan, wat beter is; wij kunnen het niet eens worden, en kies dan een van beiden voor uw eigen vaderland!'

De Germaan zag den Spartaanschen wetgever vragend aan. 'Het is mij wel,' was het antwoord, 'doch aan eene beoordeeling van barbaren bekreun ik mij niet Het Orakel te *Delphi* heeft de zaak reeds lang beslist!'

'Zijt gij vergeten, wat gij zoo even aan den dapperen GRIMALD geraden hebt?' vroeg MENU, op een schertsenden toon. 'Doch zetten wij ons neder.'

'Vooral niet, hernam de Griek, laat ons voortwandelen, zoo kunnen wij elkander even goed verstaan.' De beide schimmen zweefden nu aan de zijden van den gespierden Germaan, die met langzame schreden voortstapte. MENU begon aldus:

'Ik heb het volk in vier kasten verdeeld. De eerste zijn de Priesters, zij heeten *Braminen*, dit woord is uit *Bra*, heiligheid, en *min*, welvaart, zamengesteld. De Indianen zijn minnaars van het wonderbare: zij geven het de voorkeur boven de waarheid. Daarom heb ik doen gelooven, dat de Braminen uit het hoofd van mijn' grootvader BRAHMA geboren zijn. De tweede kaste bevat de krijgslieden of *Tsjetrie's*. Het woord *Tsje* beteekent magt, en *trie* instandhouding. Zij zijn uit de armen van BRAHMA gesproten. De derde kaste zijn de *Waisia's*, dat is, koop- en ambachtslieden. *Wai* is rijkdom, begrijpt gij, en *sia* nering. Dit zijn zonen uit de lendenen van BRAHMA, en eindelijk maken de dienstbaren de vierde kaste uit, de *Soedra's*, want *soe* beteekent verachting en *dra* vatbaarheid. Deze zijn uit de voeten van BRAHMA geschapen. Er is geen Indiaan, wien gij dit uit het hoofd zoudt praten. Den Priesters of braminen is het alleen geoorloofd, om de wetenschap-

pen te beoefenen. De krijgslieden en handelstand mogen ook de wetten en gewijde schriften leeren kennen. Maar die kennis is den Soedra's of dienstbaren even onnoodig als voor de vrouwen. Gij zult zeggen, wat heeft de opvoeding met die kasten-verdeeling te doen? Meer dan gij denkt. Ik heb aan de Braminen, omdat zij Priesters zijn, het gewigtigste aandeel aan de opvoeding gegeven, en het volk diets gemaakt, dat elk Indiaan, die het regte pad ten Hemel zoekt, zich niet tot aan het einde zijner leerjaren met een gewonen leermeester vergenoegen, maar zijne laatste beschaving van eenen Bramin erlangen moet. De Indiaan is veel te dwaas om uit zich zelven te weten wat voortreffelijk is, en daarom heb ik in de *Veda's* (een boek, waarin ik zoo het een en ander van mijne denkbeelden heb aangeteekend) opzettelijk geschreven, dat niet het gevoelen van de menigte, dat is toch meestal van den grootsten schreeuwer, maar de meening van een enkelen Bramin, die de Veda's goed verstaat, kracht van wet heeft. Gij kunt dus begrijpen, dat de Priesters zich in *Indië* zeer veel met de opvoeding bezig houden. Waarlijk, dappere GRIMALD! als gij wetten gaat maken, moet gij de opvoeding vooral aan de Priesters in handen spelen. Dat gaat voortreffelijk! Dan kunt gij van het volk maken wat gij wilt, en den grooten hoop, zonder dat een enkele wijsneus of bemoei al er tegen op kan, de duizelingen besparen, die het noodlottig gevolg van het veel weten zijn!'

'Dat de Alp u kwelle!' riep de Germaan vrij driftig uit. 'Wat babbelt gij toch van Priesters en opvoeding. Ik weet wel wat een Priester is, maar wat noemt gij toch opvoeding, dit begrijp ik nog niet.'

Hier stond de trotsche MENU een weinig verlegen. Doch hij redde zich zoo goed hij kon, want theoretische, praktische en genetische bepalingen uit te denken, zoo als de wijsgeeren doen, was 's mans zaak juist niet. Met drift, als ingenomen met zijn' gelukkigen inval, gaf hij ten antwoord: 'de jongens drillen tot zij groot zijn.'

LYCURGUS toonde niet weinig ongeduld, doch zweeg en de bewoner van den *Ganges* vervolgde schielijk, zoo als het scheen, om andere vragen te ontwijken:

'Ik heb de gehoorzaamheid aan den vader ondergeschikt gemaakt aan den eerbied dien men eenen leermeester verschuldigd is. Daarom heb ik den leermeester een geestelijken vader doen noemen. De Indianen hechten veel aan het wonderbare, gelijk daar even gezegd is. Ik vond het daarom nuttig, om in de Veda te schrijven: elk die zijnen leeraar, al is het met grond, berispt, wordt na zijnen dood een ezel. Bejegent iemand den man verkeerd, dan wordt hij een hond. Is hij ondankbaar jegens den eerbiedwaardigen meester, dan krimpt hij tot een kleinen worm

neen, en benijdt hij 's mans verdiensten, dan wordt hij een groot ondier. Welk ondier heb ik er niet uitdrukkelijk bijgevoegd, want er wilde mij op dat oogenblik geen te binnen schieten, dat mij afschuwelijk genoeg voorkwam. De leelijke bulhond, daar ginds, met zijne drie koppen en vier pooten, ware een volmaakt model voor een ondier geweest. Maar misschien hadden de spotters mij dan nog wel verweten, dat ik mijne eigene glazen ingooide, omdat het toeval wil, dat mijn grootvader BRAHMA ook het ongeluk heeft om met vier hoofden en vier armen gezegend te zijn. Gij begrijpt, dat die gedaante-verwisselingen eigenlijk niets anders dan een schrikbeeld zijn, om ondeugende jongens te dwingen, dat de pligten van een leerling jegens zijnen leermeester, zoo als ik die heb uitgedacht, worden opgevolgd. Die verpligtingen moet ik u vooral mededeelen. Want, als ik uwe houding en uw gewaad beschouw, moeten de Germaansche jongens nog al lastige knapen zijn, bij wien gij zulke voorschriften wel kunt noodig hebben. Een leerling mag zich nimmer zoo plaatsen, dat het koele windje hem en niet zijnen leeraar verkwikt. Want gij begrijpt, dat het in *Indië* vrij wat warmer is, dan hier in deze akelige, dompige en vochtige onderwereld, waar het krioelt van de slakken. Een jongen mag nimmer zoo zacht spreken, dat de leeraar niet duidelijk hooren kan, wat hij zegt. Hij moet naauwkeurig lezen en daarbij zijne handen stijf ineen knijpen. Wanneer hij met zijn leermeester spreekt, hem strak in het aangezigt zien en den regter arm vooral niet bedekken. Niet op het aanlegbed des meesters leunen, noch zitten, evenmin naar een anderen kant zien. Wanneer de leeraar zit, antwoordt hij staande; treedt de meester zijnen kweekeling te gemoet, dan spoede deze zich naar hem toe, en loopt de leeraar in de verte, dan moet hij hem naijlen.'

Nu en dan plooide zich het gelaat van GRIMALD tot een grimlach. De Indiaan vervolgde:

'Op bekomen bevel, moet de jongen zich lijnregt tegenover zijnen leeraar plaatsen. In tegenwoordigheid van dien eerwaardigen man, moet hij een groven mantel dragen en vooral weinig eten, want het veel eten is nadeelig voor een goeden naam en toekomstige zaligheid en het benadeelt ook de gezondheid. Dus moeten de knapen zich in het bijzijn hunner leermeesters gedragen. In de eenzaamheid behooren zij hen ook te eerbiedigen. Dan mogen zij evenmin derzelver naam uitspreken, of gang, houding en manieren nabootsen. Hooren zij anderen aanmerkingen op hen maken, dan moeten zij dadelijk de duimen in de ooren stoppen, om er niet naar te luisteren. Zoo heb ik ook eenige voorschriften uitgedacht voor het onderrigt. Als een knaap in de Veda zal lezen, wascht hij zich zorgvuldig, met het gelaat naar het Noorden ge-

keerd, trekt een zuiver onderkleed aan, spreekt den vereischten groet uit, neemt eene behoorlijke houding aan en ontvangt alzoo het onderrigt. Gedurende de les houdt de leerling de beide voeten der leeraars stijf vast, zoodat de armen kruisseling over elkander liggen en de linker hand den linker voet, de regterhand den regter voet des meesters omvatte. Bij het begin der les zegt de leeraar: "*Op! Lees!*" aan het einde: *rust uit!* Is de leeraar een Bramin, dan spreekt hij vooraf het woord *om* uit en eindigt er de les mede. Dit *om*, beteekent het drietal Indiaansche Goden BRAHMA, SIWA en VISNOE. Verzuimt de Bramin dit heilig woord uit te spreken, dan gaat of zijne geleerdheid niet van hem uit, of al het nut zijner les is verloren. Willen nu de knapen naar de lessen der leermeesters niet hooren, daar wist ik raad voor. Dan bedreigt hen de leeraar met harde woorden, ja zelfs met slagen, en is de fout bij koud weder begaan, dan vermag de leermeester den ondeugenden met koud water te begieten.'

Nu kon GRIMALD het niet langer uithouden. De ongekunstelde Germaan, die de wellevende veinzerij der beschaafde zamenleving niet geleerd had, liet een schaterend lagchen hooren, dat den armen kleinzoon van den grooten BRAHMA geheel van zijn stuk bragt,

'Wel man! zijt gij dol?' liet hij er op volgen, toen zijne lachspieren hadden uitgewerkt, meent gij, dat uw water-klotsen voor onze jonge Germanen eene straf zou zijn. Ik wenschte, dat gij onze jongens aan de boorden van den *Rijn* zaagt stoeijen en ravotten. Uit louter vermaak stortten zij zich in den vloed De knapen zouden meenen, als gij hen met water smeet, dat gij met hen speeldet. Neen, vriend Indiaan! als hetgeen gij opvoeding noemt, alleen in grillige voorschriften en het aannemen van bespottelijke houdingen bestaat, dan wil ik die niet eens van u leeren. Wij, Germanen, beminnen den eenvoud en de waarheid. Uwe kunsten kunnen ons evenmin nuttig zijn, als de bedriegerijen, waarmede gij uwe Indianen gekweld en misleid hebt. De tooveresse HOLDA heeft mij althans naar u niet gezonden!'

De Indiaan stond verpletterd en zweeg. Heimelijk wenschte hij, dat de straffende God SIWA dien onbeleefden GRIMALD in *Indië* verplaatste, en aldaar zijn oneerbiedig oordeel deed uiten, waar er ongetwijfeld eene hagelbui van vuistslagen, zoo niet erger, op op volgen zoude. Eindelijk zette hij zich met de beenen kruisseling over elkander neder en scheen noch van GRIMALD, noch van LYCURGUS iets meer te willen weten. De Spartaan vroeg hem op een spottenden toon:

'Zal ik den Germaan mijne beginselen van opvoeding ook voorhouden?'

'Ik heb het immers zelf bedongen!' was het knorrige antwoord.

GRIMALD en LYCURGUS bleven beiden voor den zittenden MENU staan, als wilden zij hem hierdoor bevredigen. De laatste vervolgde.

‘Gij moet niet gelooven, vreemdeling! dat ik mij over uwe goedkeuring of berisping verontrusten zal, evenmin als over die van den haarklover ARISTOTELES, die onlangs gestorven en in het schimmenrijk is aangekomen. Daar ginds loopt hij weder met PLATO den Athener. Zij keuvelen, sedert eenigen tijd, den ganschen dag over staats-inrigtingen. Gisteren heeft ARISTOTELES[1] met niet weinig omslag mij toegeduwd, dat mijne opvoeding gebrekkig is, omdat ik geene veelzijdige ontwikkeling, maar alleen datgene behartigd heb, wat mij slechts oppervlakkig toescheen voor den staat nuttig te zijn. APOLLO dacht er anders over, en dit is mij genoeg, al had ARISTOTELES ook tien duizend boeken over de staatkunde geschreven. Gij moet ook niet meenen, dat ik het, even als MENU, met Priesters heb aangelegd; die menschen doen genoeg als zij voor hunne tempels en offerhanden zorgen. Evenmin had ik gedaante-verwisselingen noodig, om de jongens tot hun pligt te brengen. Zie hier de hoofdtrekken der Spartaansche opvoeding. Als een kind geboren is legt men het op een schild onder het uiten dezen woorden, “met dit” of “op dit.” Misvormde of zwakke kinderen werpen wij in eenen afgrond, bij den berg *Taygetus*, want de staat heeft niets aan die sukkels. Zoo lang het kind geene zeven jaren oud is, blijft zijne opvoeding in handen der ouders en voornamelijk der moeders. Gij zoudt te *Sparta* dikwijls de aanzienlijkste burgers kunnen aantreffen, die met hunne kleinen op een stokpaardje rijden. Maar is het zevende jaar voorbij, dan zorgt de staat voor de opvoeding van jongens en meisjes en mogen de ouders er zich niet meer mede bemoeijen. Daarom heb ik een *Paedonomos* aangesteld, die zeer veel aanzien heeft en de knapen, als zij iets misdreven hebben, op heeter daad behoorlijk straft, zonder deswege verantwoordelijk te zijn. Dezen *Paedonomos* heb ik eenige volwassenen toegevoegd, die in geval van nood de straffen uitvoeren en *mastigophoroi* of zweepdragers geheeten zijn.

Onze kinderen gaan tot op hun twaalfde jaar barrevoets, want zonder voetzolen kunnen zij veel beter berg op berg af klauteren, springen en dansen. Door een dun kleed zonder mouwen zijn zij noch te veel legen hitte noch tegen koude beschut. Die de meeste blaauwe plekken, striemen en likteekens kan aanwijzen, wordt voor de voortreffelijkste gehouden. Want op het feest van ARTEMIS ORTHIA worden uitgelezene knapen van allerlei standen, die zich op de jagt reeds gehard hebben, een geruimen tijd duchtig gegeesseld. Die niet geschreeuwd heeft ontvangt den krans der

1 *Polit.* VII. 13. 10.

overwinning. Onze meisjes, zonder eenig ander kleed dan hare schaamte bedekt, oefenen zich in de worstel-school en het renperk, niet minder ijverig dan de jongelingen. Niemand zal mij, geloof ik, verwijten, dat onze kinderen te mal worden opgevoed. Zij moeten zich in den *Eurotas* baden en slapen bij troepen te zamen op een hoop riet, dat zij zelven aan de rivier zoeken, en des winters met de stekelige brem vermengen[1]. Dit verwarmt de knapen uitmuntend. Hun voedsel is spaarzaam. Zwarte soep en gerstenbrood, want zij moeten in de lengte en niet in de dikte opgroeijen. Daarom liet ik ze alle tien dagen meten, en voor elk die te dik of vleezig wordt, zijn zweepslagen een uitstekend middel, om eene fatsoenlijke houding te krijgen. Want als men al te dik en vet werd, zou men uit *Sparta* moeten verbannen worden, daar de Staat zulk een schandaal niet dulden mag. Dronken te zijn is door eene wet verboden.'

'Wat gij zegt,' riep GRIMALD verbaasd uit, 'drinkt men dan te *Sparta* geen gerste-bier?'

'Dit kennen wij niet,' antwoordde de Spartaansche wetgever, 'wij drinken den wijn van *Pente-lophoi*, zeven stadiën van *Sparta*, of onzen vierjarigen gebranden wijn, die tot op een vijfde deel verkookt is. Doch wij zijn matig in het wijndrinken, opdat wij nimmer het verstand van een ander noodig hebben. Ten einde den jongelingen en kinderen het afschuwelijke der dronkenschap te doen vlieden, vertoonen wij hen somtijds een beschonken slaaf. Wij, Spartanen, houden gezamenlijk openbare maaltijden, die mij, eer de rijke burgers er aan gewoon waren, het is waar, mijn ééne oog gekost hebben, doch ik heb naderhand veel genoegen aan dien woesten ALKANDER beleefd, die mij zoo gevoelig met zijn knuppel tikte, het was anders geen kwade jongen! De verschillende klassen van onze jongelingen en kinderen wonen deze Philitiën bij, zonder er deel aan te nemen, de jongste, om op eene behendige wijze het een of ander van de tafel weg te halen. Maar die lomp genoeg is om dit onbehendig te doen, zoodat de roof gemerkt wordt, ontvangt, opdat hij slimmer worde, een aardig aantal slagen.'

'Dus leert gij,' vroeg de Germaan, 'uwe jongens stelen?'

'Wel neen, zeker niet!' antwoordde LYCURGUS, half geraakt, 'dat is behendigheid, maar geen stelen. Dus doende, kon men zooveel den naam van stelen geven, dat enkel behendigheid is. Neen! dat begrijpt gij verkeerd, het is eene oefening, dienstig voor den oor-

1 *Stekelige brem* is misschien de λυκόφανος bij PLUTARCHUS in *Lycurgo* XVI. p. 50, C. van wien de meeste trekken grootendeels ontleend zijn. Ten minste *Genista* of *Spartium Horridum* is bij de hedendaagsche botanisten ook als λυκόφανος bekend.

log. De volmaaktste vorming onzer knapen, bestaat in het gehoorzamen van bevelen, het doorstaan van moeijelijkheden, en den lust, om in den strijd te overwinnen of te sterven. Wilt gij wel gelooven, dat men te *Sparta* zelden van een diefstal hoort?'

Nu kwam er wederom leven in den verstoorden MENU. Hij sprong op van den grond en duwde LYCURGUS, als in zegepraal toe:

'Wat, meent gij dat het aan uwe opvoeding te wijten is, dat de Spartaan niet steelt? Gij hebt mij vroeger zelf eens gezegd, dat men in dat fraaije *Sparta* niet meer stal, bedroog, of anderen tot misdaden omkocht, dewijl men, sedert gij goud en zilvergeld met uw lelijk, lomp ijzeren geld deedt verwisselen, het gestolene of oneerlijk verkregene niet verbergen of heimelijk genieten kon!'

'Wat noemt gij geld?' vroeg GRIMALD zeer opmerkzaam.

'Wel, wel! nog zoo onbeschaafd!' antwoordde MENU, op den toon van verwaand medelijden en geveinsde belangstelling, 'is het mogelijk? kent gij dan waarlijk geen geld? het vermogendste ding onder de levende menschen, dat van niets iets maakt. Luister eens! als men bij u te lande iets noodig heeft, eene schapenvacht bij voorbeeld, zoo als gij daar om uwe lendenen draagt, en gij bezit geen schaap, hoe bekomt gij dan eene vacht?'

'Zeer gemakkelijk,' hernam GRIMALD, 'als ik ganze-vederen, beetwortels, witte peen of moeskruiden te veel heb, dan verruil die tegen eene vacht, met iemand die vachten te veel heeft.'

'Welnu,' antwoordde MENU, 'dat doen wij niet. Wij hebben kleine, lieve, platte stukjes metaal, aan de eene zijde zeer aardig met beeldwerk voorzien; b.v. goud of zilver, en daarvoor kan men, al wat men behoeft, inruilen of koopen. Deze Spartaan heeft geldstukken van groote bonken ijzer gemaakt. Daardoor wordt het geldstelen althans onmogelijk en dewijl dit niet geschiedt, zegt hij, dat zijne opvoeding en oefeningen in de behendigheid de jonge Spartanen tot geene dieven maken!'

'Uw doelwit, LYCURGUS!' dus wendde zich de Germaan tot den Spartaanschen wetgever, langzaam sprekende, zoodat het blijkbaar was, dat hij ernstig overdacht wat hij zeggen wilde, 'uw doel schijnt dus geweest te zijn om dappere burgers te vormen, die het vaderland gaarne verdedigen zouden. Dit bevalt mij. Onze Germanen is de strijd ook een lust. Maar hoe zal ik van uwe opvoedingswetten aan de Germanen iets aannemelijks maken? Wij hebben geen ijzeren geld, en de jongens mogen daarom in uwe behendigheid niet geoefend worden, want zij zouden er door leeren stelen. De koudwater straf van MENU gaat ook niet aan. De oude HOLDA had mij hier niet moeten heen zenden!'

'Maar wie zegt u dan, verwonderlijk man!' antwoordde LYCURGUS, 'dat gij de opvoedingswijzen van anderen moet navolgen?'

‘Zie eens!’ riep MENU, ‘welk een draaijer! Nu spreekt gij zoo en op een ander' tijd vertelt gij zelf, dat gij uwe philitiën van de Cretensers hebt overgenomen!’

‘Nu ja!’ antwoordde LYCURGUS; zeer bedaard, ‘maar te *Creta* worden de philitiën door het gemeenebest bekostigd en te *Sparta* heb ik elken burger maandelijks eene zekere hoeveelheid garst, meel, wijn, kaas, vijgen en zelfs eenig geld laten opbrengen. En de Cretensers en Lakoniërs zijn beide volken van denzelfden stam, nagenoeg eene natie, het zijn beide Dorische Grieken. En in allen gevalle behooren de philitiën niet regtstreeks tot de opvoeding! Doch vertel mij eens, dappere GRIMALD, wat doet men bij u te lande met de kinderen en jongelingen. Misschien kon ik u een goeden raad geven, en dan zou de tooveresse HOLDA u niet te vergeefs naar het schimmenrijk gezonden hebben.’

‘Zeer gaarne!’ antwoordde de Germaan, die zich nu verder om MENU niet meer bekommerde. Deze sloeg grommende een zijpad in, zonder dat de anderen het bemerkten, die nu voortwandelden in de meening dat de Indiaan hen volgde. ‘Zoodra bij ons een kind geboren is, dompelen wij het in koud water, en gewennen het aan de ongestadige, somtijds gure en koude luchtsgesteldheid. Elke moeder zoogt haar eigen kind; de kinderen loopen naakt en groeijen daarom stevig op. Het kroost der slaven leeft en speelt met dat hunner heeren onder dezelfde kudde en op dezelfde hoeve. De jongelingsjaren zonderen de vrijgeborene van de slaven af. Uit verouderd gereedschap en huisraad vervaardigt zich de jonge Germaan zijn speeltuig en tracht hij de bezigheden der ouders na te bootsen. De eerste jaren der kindschheid zijn aan de zorgvuldigheid en leiding der moeders overgelaten; deze houden, even als de vaders, gezondheid en ligchaamskracht voor het grootste geluk. De vertellingen der huisvaders aan den warmen haard, wanneer zij uit den krijg of van de jagt zijn teruggekeerd, de verhalen van gasten, die in de kleine hutten herbergzaamheid vinden, en de liederen der stamverwanten aan de feestmalen, wekken bij onze jeugd reeds vroeg de zucht naar roem op. Zij speelt, zoodra zij begint op te schieten, met de wapenen, die de strijdhaftige Germaan zelf vervaardigt of herstelt en wordt door hem in den wapenhandel onderwezen. Zij leert zwemmen en baadt zich, bij het ruwste weder, in den vloed. Wij allen zijn moedige zwemmers en, ofschoon wij met volle wapenrusting bezwaard zijn, stelt de stroom (zelfs midden in den winter) geene hinderpalen aan onze vervolgingen of aan de voldoening onzer oogmerken. Hoe ouder de jongens worden, des te ernstiger worden ook hunne spelen. Werpen met lansen, schieten met boog en pijl, slingeren van steenen, snel loopen, worstelen, te paard rijden, zwemmen, roeijen

zware laslen torschen, zijn dan hunne bezigheden of uitspanningen. Maar boven alles maken wij veel werk van eene vlugge en krachtvolle handteering der framee.' GRIMALD toonde hierbij eenige grepen, die den goeden LYCURGUS telkens een stap twee, drie, deden achteruitgaan, alsof zijne schim uit vleesch en been bestond. De vlugheid van ALKANDER had hem voorzigtig leeren zijn. 'Dit wapen, 'vervolgde de Germaan, 'dient ons om te werpen, te stooten, en te houwen. Ten einde den lust der jeugd op te wekken, worden er na feesten, na den afloop eener offerhande, na teregtzittingen, verkiezingen of algemeene beraadslagingen, openbare spelen gehouden. Naakte jongelingen, die er lust in hebben, ijlen tusschen zwaarden en dreigende lansen door. De oefening heeft dit spel eene kunst, de kunst de beoefening betamelijk doen worden. De overwinning in dit gevaarlijk spel, schenkt geene andere belooning, dan de toejuiching der aanschouwers. Somtijds openen de Tenkteren een wedren en vieren andere stammen op den *Moezel* in kleine booten hunnne kampspelen. Zoo komen de jongelingen als zij twintig herfsten beleefd hebben, in den rang der vrije burgers, en ontvangen wapenen, die zij voortaan niet meer afleggen. Het hoofd van den stam, de vader zelf, of een beroemd bloedverwant reikt den jongeling in eene plegtige bijeenkomst schild en lans toe, en plaatst hem vervolgens naast zich, bij het daarop volgende gastmaal, waar de drinkhoorn met gersten-bier lustig rond gaat. Van nu af aan heeft de jongeling het regt, om in de openbare volksvergadering te verschijnen, er voorstellen te doen, zich eene gade te kiezen, zijne eigene huishouding aan te vangen, in één woord, hij is man geworden.... Wat weet gij mij nu te raden, LYCURGUS? Ik heb u verhaald, hoe men in ons land met de kinderen leeft. Gij en MENU schijnen dat opvoeden te noemen.'

'Zoo als ik gezegd heb,' antwoordde de Spartaan, '(doch waar is MENU gebleven? Ik dacht dat hij u zou hebben aangehoord) gij moet nooit uwe opvoeding naar die van vreemde volken inrigten. Uwe Germanen schijnen mij toe zelfstandige mannen te zijn, wel een weinig al te onbeschaafd, maar de beschaving heeft ook, even als elke voortreffelijke zaak, hare nadeelen. Elk volk heeft zoo iets weet gij niet? dat geen ander volk heeft, eene zekere geaardheid, eene eigenschap. Ik bedoel geene gebruiken of gewoonten, want dit zijn de uitvloeisels, de gevolgen van die geaardheid, door uitwendige omstandigheden gewijzigd. Het is niet te verwachten, dat onder de Indianen, gelijk MENU onlangs vertelde, de Kalatiërs door andere volken geleerd, niet eenmaal zullen ophouden om hunne overledene ouders op te peuzelen, noch dat de Padaeërs hunne stokoude vaders en moeders steeds zullen doodslaan en verslinden. Zelfs nog grootere veranderingen kunnen er plaats heb-

ben, zonder dat het volkskarakter in den grond verandert. De geaardheid der volken, die ik bedoel, is hetzelfde, als hel karakter van enkele personen. De een is vrolijk en wild; de ander ern stig en zwaarmoedig, de derde opvliegend en wraakzuchtig een vierde vleijend en dubbelzinnig. Zoo zijn bij ons Grieken de Attheners een ligtzinnig volk, opgewonden bij elken voorspoed, neerslagtig wanneer het hen tegenloopt, woordrijk en vleijend in den omgang, maar dikwijls bedriegelijk tevens. De Doriërs daarentegen zijn kort en eenvoudig in hunne gedachten, dus ook in hunne woorden: aan oude overleveringen gehecht, afkeerig van alle weekheid, tegen rampen gehard. De Boeotiërs dom en ongevoelig, tot kunstbeoefening even weinig geschikt als de Spartaan er genegen, toe is. Dit volkskarakter, zoo zal ik het eens noemen, is geen gevolg van de omstandigheden, in welke eene natie verkeert, maar heerscht meestal over die omstandigheden, of wordt dan eens, hoezeer zeldzaam, door deze een tijd lang onderdrukt. Elke opvoeding heeft het doel om den jongen mensch tot iets te vormen, waarvan het ideaal in de meening der natie aanwezig is. Zoo vormt de Spartaansche opvoeding, naar idealen, die de Spartanen zich vormen. De Indiaansche naar andere, die in *Indië* te huis behooren en uwe jongens zwemmen in den *Rijn*, omdat de volwassenen het hen voordoen. Verplaats nu eens het Spartaansche stelsel in *Indië* en de Indiaansche opvoeding in uw land. Ik vrees, dat de Braminen, Tsjetrie's en Waisia's erbarmelijk schreeuwen zouden, indien een Spartaansche Mastigophoros hen onder de zweep nam, en uwe Germaantjes zouden hem waarschijnlijk ontzwemmen. Indien gij de opvoeding van vreemdelingen wilt navolgen, is het noodzakelijk, dat een van beide plaats hebbe: zij moet u gelukken of mislukken. Gelukt zij u, dan vormt gij uwe jeugd niet meer, naar de idealen, die zich in den boezem uwer natie ontwikkeld hebben, en uit het volkskarakter hunne eigenaardigheid erlangen. Gij gaat alzoo langzamerhand het volkskarakter geweld aandoen: en, vermits elk volk, hoe zwak en klein in aantal het zijn moge, even als elk afzonderlijk burger, zijne zedelijke krachten alleen uit zijn karakter put, gaat gij tevens die krachten ondermijnen, uitputten, misschien wel verdooven. Gesteld eens, dat de groote ZEUS ACHILLES gedwongen had, om de rol van ULYSSES te spelen, het Palladium zou nog te *Ilion* staan en HECTOR de Grieken voor altoos naar hunne schepen gedreven hebben. Maar gelukt de vreemde opvoeding u niet, en zij moet u doorgaans mislukken, omdat zij zij haren steun niet vindt in het karakter en de overtuiging der natie, dan hebt gij uwe vorige handelwijze verlaten en eene nieuwe gekozen. Maar die nieuwe heeft geene gevolgen, draagt geene vruchten en mag dus geene opvoeding heeten. Tot nog toe zijn de

Germanen onbeschaafd. Zij zullen beschaafder worden, even als elk ander volk. Misschien worden zij na verloop van eeuwen een der beschaafdste volken der bewoonde wereld. Zij zullen dit worden door hun verkeer met andere natiën, wier denkbeelden helderder en talrijker zijn. Wij Grieken ontleenden veel uit het Oosten, en toch herkent men in onze instellingen en gebruiken den geest van het Oosten niet zoo duidelijk meer. Alles is naar ons Grieksch volkskarakter en naar onzen smaak gewijzigd. Zoo moet het ook met uwe Germanen gaan. Het volk moet zich eerst ontwikkelen en daarbij zal het de grondtrekken van zijn karakter behouden. Dan is het tijd, om uwe opvoeding door de meer uitgebreide kennis en beschaving der natie te verbeteren, zonder die van anderen na te apen. Alle navolging is slaafsch en verliest het karakter der oorspronkelijkheid of, dat hetzelfde is, der degelijkheid. Ook dan nog, wanneer twee beschaafde volken naast elkander bloeijen, mist alle navolging haar doel. Of heb ik op mijne reizen niet ondervonden, dat men dezulken bespotte, die de kleeding en manieren der Persen, Pheniciërs en Egyptenaren in hun vaderland nabootsten. Wanneer iemand de hooge cederen uit *Indië* in uw noordelijk vaderland overplantte, zouden zij weldra verdorren. Zoo is het ook met het karakter der volken en de opvoeding die het uitlokt. Beide zijn aan bijzondere natiën eigen.'

LYCURGUS zweeg en zweefde langzaam voort aan de zijde van den Germaan, die in diepe gedachten scheen verzonken te zijn. Eindelijk riep GRIMALD uit:

'Gij hebt gelijk. Geene waterplas, dien men op eens uitstort, maar de enkele druppel, die bij aanhoudendheid op den steen valt, holt dien uit. Onze jongens moeten hunne gewone levenswijze behouden. Aan de Goden zullen wij het overlaten of zij het nakroost van TUISCO even beschaafd laten worden, als de zonen van het warme zuiden. Wee hem! die de grondtrekken van het karakter onzer rondborstige Germanen door vreemde gebruiken zou willen vervalschen. De groote THOR treffe diens schuldig hoofd met zijn vreeselijken hamer!'

Een hartbrekend gekerm trok de aandacht van den spreker. Het reusachtig ligchaam van den snooden TITYUS lag dáár over negen bunders uitgerekt en de gulzige gier scheurde de lever des ontuchtigen booswichts op nieuw van een. Medelijden trof het goede hart van GRIMALD. Hij greep naar den boog, om met dezelfde hand, die menigmaal het wild had doen vallen, den afschuwelijken roofvogel te treffen. Vijf dorre vingers, die eener reuzin niet misstaan zouden hebben, grepen den gespierden linker arm. Eene afzigtelijke vrouwen-gestalte stond naast hem, met slangen op het hoofd en eene brandende fakkel in de linker hand. Haar dreigende blik

deed den onverschrokken held sidderen. LYCURGUS was verdwenen. De woedende *Eumenide* sleurde den versuften GRIMALD naar de hoornenpoort der droomen. De zware slagdeuren openden zich. Met forsche kracht werd hij naar buiten geworpen. De metalen hengsels piepten op de roestige duimen; de oude grendels knarsten achter zijnen rug. Het schimmenrijk was gesloten.

Proeven VAN Belgisch-Nederduitsche dialecten[1].

In Duitschland heeft men veel gedaen om de Dialecten van het Hoogduitsch te leeren kennen. Het ontbreekt aldaer aen geen woordenboeken en verzamelingen, die ons de levende, dat is de gesprokene taal der Duitschers, met al derzelver gewestelijke idiotismen, voor oogen brengen. Nog onlangs verscheen het *Schwwäbisches Wörterbuch* van SCHMID en het *Beyerisches Wörtenbuch* van SCHMELLER, twee zeer verdienstelyke werken, uit welke men groot licht scheppen kan ten aenzien van het Over-Rhynsche spraekgebruik. Zelfs het zoo sterk verwaerloosde Platduitsch heeft zyn *Idioticon Hamburgense* van RICHEY en zyn *Bremisch-Niedersächsisches Wörterbuch* (in vyf deelen).

In de Nederlanden alleen heeft men de studie van dit zoo gewichtig deel der Linguistiek verwaerloosd; want, wanneer men het Vriesch uitzondert (eene tael die van de onze alzoo sterk als deze van het Hoogduitsch verschilt, en dus onder de dialecten van het zoogenoemde Hollandsch niet kan gerangschikt worden), dan vindt men geene enkele andere provinciespraek ergens op eene kundige en doorslaende wyze behandeld. De geschriften, in of over provinciael-dialecten vervaerdigd, door den heer L. PH. C. VAN DEN BERGH, in het laetste stuk van DE JAGER'S *Taalkundig Magazyn* opgenoemd[2], leveren weinig stof tot grondig taelonderzoek, en

(1) Als eene proeve, overgenomen uit het *Belgisch Museum voor de Nederduitsche Tael- en Letterkunde, en de geschiedenis des Vaderlands*, uitgegevens door J.F. WILLEMS, 1ste deel, 1ste Aflevering, bl. 33. Over welk Tijdschrift men kan zien onze *Boekbeoordeelingen* voor deze Maand, bl. 351 en volg.
De Redactie.

(2) *Taalkundig Magazijn of gemengde Bijdragen tot de Kennis der Nederduitsche Taal*. Rotterdam 1836, Deel II, bl. 193-202. Dit Tydschrift verdient aenbeveling en ondersteuning.

de prysvraeg door het Nederlandsch Instituet opzichtelyk dit punt uitgeschreven bleef tot dus verre zonder beantwoording[1].

MONE verzamelde in de Belgische provinciën eenige proeven van de *Brabandsche, Vlaemsche, Limburgsche* en *Luxemburgsche* spreekvormen, en heeft begonnen daervan eenige staeltjens mede te deelen in zyne *Quellen und Forschungen*, en in den *Anzeiger zur Kunde des teutschen Vorzeit* van het jaer 1836. (Ik leverde hem de parabel van den Verloren Zoon, volgens verschillende plaetsen uit Vlaenderen). Doch daer hy onze dialecten uit een Hoogduitsch oogpunt beschouwt, en veelal gebruik maekt van opgaven, in welke geen vaste regel van spelling (of laet ik liever zeggen van klankverbeelding) gevolgd is, dewijl hem die opgaven door sommige, niet altyd even bekwame personen, geleverd waren, zoo laten zyne mededeelingen nog veel te wenschen over, althans by den Belgigischen lezer.

Ik stel my voor, onder de medewerking der leden van de Maatschappy tot bevordering der Nederduitsche tael en letterkunde, eenige proeven van de Belgisch-Nederduitsche dialecten mede te deelen, in vertrouwen, dat ik naauwkeuriger opgaven zal verkrijgen dan de Heer MONE. Het is zeker moeilyk, en ja, dikwyls onmogelyk, met de ons gegevene Latynsche Letterteekens klanken af te beelden, die hierdoor volstrekt niet kunnen worden uitgedrukt. En welke Vlaemsche spelling zal men volgen?

Zonder my te durven vleien van in dit opzicht veel gelukkiger te zyn, dan de evengenoemde duitsche schrijver, zoo vermeen ik echter, dat myne mededeeling meer bevattelyk aen den vlaemschen lezer zal voorkomen, daer ik van een door hem gekend standpunt uitga. Ik wil namelyk, by elke proeve. hetzy door het plaetsen van accenten, hetzy door onderaengevoegde klankverklaringen, *het vastgestelde gebruik in de Fransche tael*, voor regel nemen. Op die wyze kan men, ook in andere gewesten, zich een gepast denkbeeld over onze uitspraek vormen, al zy dit dan ook nog niet volkomen juist. De woorden schryf ik volgens de algemeene Nederduitsche tael, slechts de vocalen (uitgezonderd de *oe*) worden op zijn Fransch gewyzig en uitgesproken, behoudens hetgene door byzondere aanteekeningen, onder den tekst zal worden opgemerkt. Wij geven in elk dialect de parabel van den Ver-

(1) In de laatste jaren heeft men zich bij ons op de beoefening der verschillende dialecten meer toegelegd; de Provinciale Almanakken en het Taalkundig Magazijn van den Heer DE JAGER zouden hiervan bewijzen kunnen leveren. De Heer Mr. J.F. HOEUFTT behandelde het *Bredaasch taaleigen* in een afzonderlijk geschrift. De *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden* wacht vóór den laatsten dag van dit jaar een antwoord op hare in 1838 uitgeschrevene vraag *over de verschillende hoofd-dialecten der Nederduitsche Spraak. De Redactie*.

loren Zoon, en volgen daerby, als grondtekst, den Nederduitschen Bybel, in het jaer 1599, by MOERENTORF, te Antwerpen gedrukt, en sedert nog verscheidene malen heruitgegeven(1). Zie hier dien tekst:

‘Een Mensche hadde twee sonen: en de jonckste van dien heeft zijnen vader geseyt: Vader geeft my het deel van mynen goede, d'welck my toecomt. Ende hy heeft hem 't goet gedeylt. Ende na een luttel dagen is de jonckste sone (als hyt al vergadert hadde) uyt gereyst in verre landen, ende aldaer heeft hy zijn goed verdaen, levende oncuysschelijc. Ende als hyt al verdaen hadde, isser eenen grooten dieren tijt opghestaen in dat lantschap, ende hy begonste gebrec te lyden.

Ende hy is wechgegaen ende heeft hem gevoecht by eenen borger van dien lande. Ende die heeft hem gesonden in zyn hoeve, dat hy die verckenen hoeden soude. Ende hy begeerde zijnen buyck te vullen van dat draf, dat de verckenen aten, ende niemant en gaft hem. Maer in sy seven ghekeert zijnde heeft hy geseyt: hoe veel huerlinghen mijns vaders zijnder, die overvloedelijc broot hebben, ende ick vergae hier van hongere? Ic sal opstaen ende gaen tot mijnen vader, ende hem seggen: vader ick heb ghesondicht in den hemel ende voor u, nu en ben ic niet weerdich genoemt te worden uw sone; maect my als een van uwen huerlinghen. Ende opstaende is hy ghecomen tot zijnen vader. Ende doen hy noch verre was, heeft hem zijn vader gesien, ende hy is door bermhertichheydt beweecht gheworden, ende toeloopende is hy om zijnen hals ghevallen, ende hy heeft hem gecust. Ende de sone heeft tot hem geseyt: vader ick hebbe gesondicht in den hemel ende voor u; ic en ben nu niet weerdich u sone genoemt te worden.

Ende de vader heeft tot zijnen knechten geseyt: haestelijck, brengt voort het eerste eerlijck langhe cleedt, ende doet hem dat aen, ende geeft hem eenen rinck aen zijn hant ende schoenen aen zijn voeten, ende brenght het gemeste calf, ende doodet, ende laet ons eten, ende eenen vrolijken maaltijt houden; want dese mijn sone was doot, ende hy is wederom levende gheworden: hy was verloren ende hy is gevonden. Ende sy hebben begonnen blijdelijc te eten. Maer zijn oudste sone was int velt, ende doen hy quam ende naecte den huyse, heeft hy ghehoort een ghesanck ende een gedans, ende hy heeft gheroepen eenen van den knechten, ende gevraecht, wat dese dingen waren. Ende dese heeft geseyt: u broeder is comen, ende u vader heeft dat gemest calf gesla-

(1) In deze, zeer geachte, bijbelvertaling wordt overal het lidwoord *de*, in den eersten naemval van het mannelyk geslacht, gebruikt.

gen, om dat hy hem gesont heeft ontfangen. Ende hy is veronweerdicht geworden, ende en heeft niet willen binnen gaen. Hierom zijn vader uitgegaen zijnde, heeft hem begonst te bidden. Ende hy antwoordende heeft tot zijnen vader gheseyt: siet, ick diene u soo veel jaren, ende noyt en heb ick u ghebodt overtreden, ende ghy en hebt my noyt eenen bock gegeven, dat ick soude met mijnen vrienden eenen vrolycken maeltijt houden. Maer na dat dese u sone, die alle zyn goet met de hoeren verteert heeft, ghecomen is, hebdy hem dat gemest calf geslagen. Ende hy heeft tot hem geseyt: sone ghy zijt altijt met my, ende al wat mijne is dat is het uwe. Men behoorde een blijde maeltijt te houden, ende vrolijc te zijn; want dese uwe broeder was doot, ende hij is wederom levende geworden; hy was verloren, ende hy is gevonden.'

Brusselsch dialect.

Do was ne[1] zékere man, die twee [2] zonen hâ; de joengste van die knôpen zâ on ze vôr: vôr, gé mâ 't pôt, da mâ toekomt. En de vôr dildjen[3] ulle[4] ulle pôt. Eenige dôge dor nô, no dat hâ alles ba een hâ, vertrok de joengste zôn geel vèr van hois, en hâ verkwistje dô al ze goed me vrâvolk, dor he mé lèifde. Nô dat hâ alles verspeltj hâ, kwam er dô ne groote[5] hoengersnood, en hâ begost slecht te wudde[6].

Hâ gink[7] weg en verhuerdegem bâ ne minsch van da lant, die hem in zen boerterâ zindje, oem zen verkes goi [8] te slôge. Hâ zo gère znen boik me draf gevuld[9] hemme, die de verkes ôte; mo niemand gaf er hum[10] van. Dan keeden hâ in ze zulve[11] wé, en zâ: hoe veul werkminsjen zen jer in me vôders hois, die broot hemme no ulle goesting, terwâl da'k hier van hoenger sturf?[12] 'k wil zoo ni mee blâve, ik gôn no me vôrs hois, en ik zal hum zegge: vôr, 't es wôr 'k hem tège den hémel en tégen hâ kwôt gedôn, 'k ben ni mee wêt dagge ma hâ zôn hitj[13]; mo nemt me wé, al wôt da 'k moest een van hâ knechte wudde.

As he da gezêd hâ, stond he op, en keede wé no ze vôr. As he nog vèr van hois was, ze vôr zag hum en kréger compasse mé. Hâ liep hum toe, pakten hum bâ den hals en kusten[14] hum. De zôn zâ hum: vôr, 'k hem tége den hémel en tégen hâ

1 *e*, alleen staande, zonder bijvoeging eener andere vocael, of zonder accent, is als *e muet* der Franschen.
2 *ee* klinkt als *ie* in het fransche woord *sied*.
3 *i* vóór *l* als in *fille*.
4 *ulle* is *hun; u* vóór *ll* wordt uitgesproken als de *u* in *un*.
5 *oo* klinkt bijna als *oi*.
6 *u* vóór *d* als de *u* in *un*.
7 *i* vóór *n* als in *innocence*.
8 *oi* als in *loi*.
9 *u* vóór *ld* als in *union*.
10 *u* vóór *m* als in *un*.
11 *u* klinkt hier als in *un*.
12 *u* als in *un*.
13 *i* als in *innocence*.
14 *u* als in *union*.

kwôt gedôn, 'k ben zoe wôr ni mee wêt dagge mâ hâ zôn hitj. Mô de vôr keeden hum oem en zâ on zen knechte: gef gâ e kleed on de joenge, en een van de beste, doetje hem ne rink, zne vinjer[1] en schoenen on zen voete. Brinkt[2] 't vet gemokte kalf, slachtet, en lôt jons vrolek éte en moiljtât have; want mmnene zôn was dood en hâ es verréze; hâ was verlore, en hâ 's wé gevonne. Dor oep begoste zâ te smulle[3]. Den âtste zôn was in 't feltj gebleive; mô as he nô zen hois kwam hooden hâ musiek, danssen en zank. Hâ riep seffes een van de knechte, en vroeg hum wat ta dâ was? En den dane zâ hum: hâ bruer es gekomme, en dô het hâ vôr 't vet kalf doen slachten, om dat hâ wel veur te pas t' hois gekommen es. Mô den andre widj[4] kwôd, en wildje in binne gôn. Ze vôr kwam veur en begost hum schoon te spreke. Mô hâ antwode on ze vôr: watte, vôr, ik dien dâ zoe veul jôre, 'k hem hâ orders noit ni te bove gegôn, en nogthans g'het mâ noit e kalf (?) gegeive oem me men vrintj moiljtât t'have. Mo zoe gâ hâ andre zôn wé gekommen es, die me slecht vrâvolk ze goed verspeldj hêt, g'hêt veur hum 't vet kalf doen slachten. Dô oep zâ de vôr: joenge, ge zât altâ bâ mâ, en ge wetj wel, dat al 't mân 't hâ es. Mo wâ moeste moiljtât have en blâ zân, oem dat hâ bruer dood was, en dat hâ nâ verrézen es; hâ was verlore, en hâ es nâ gevonne.

J.F. WILLEMS.

Goede raad van eenen ouden letterkundigen zondaar.

(*Curiosities of Literature*.)

Middelmatige schrijvers zijn altoos de plaag van het publiek geweest; ten langen leste zijn zij alleen bekend gebleven om het groote aantal boeken, dat hun ongelukkige ijver ter wereld bragt. Zulk een auteur was de Abt DE MAROLLES.

De abt was een onverbeterlijk veelschrijver. Zoo werd hij geplaagd door razernij om zijn werk te laten drukken, dat hij zelfs de naamlijst en catalogus van zijne vrienden ter perse gaf. Aan het eind van een zijner werken staat eene opgaaf van personen, die hem met boeken ten dienste hadden gestaan. MENAGE plagt van zijne werken te zeggen: ‘De reden, waarom ik hoog loop met de voortbrengselen van den *abbé*, is de netheid der banden. Hij maakt ze zoo fraai, dat men ze niet genoeg kan bekijken.’ Dezelfde letterkundige schreef op de vertaling die de abt gemaakt had van de puntdich-

1 *i* als in *innocence*.
2 *i* als in *innocence*.
3 *u* als in *union*.
4 *i* als in *innocence*.

ten van MARTIALIS: *Puntdichten tegen* MARTIALIS. Bij gebrek van andere bezigheid begon de abbé eindelijk eene vertaling van den bijbel: maar omdat hij er de noten van ISAAC DE LA PEYRÈRE had ingelascht, werd het werk op kerkelijk bevel verbrand. Hij was een even overvloedig verzenmaker en verzekerde met trotschheid aan zeker dichter, dat het verzenmaken hem weinig kostte. ‘Het kost u, wat het waard is,’ antwoordde de ander met bitterheid. In zijne *Memoires* beklaagt zich de MAROLLES over het onregt, hem door zijne tijdgenooten aangedaan: en zegt, dat ondanks de weinige gunst, hem door het publiek betoond, hij echter, volgens naauwkeurige rekening, *honderd drie en dertig duizend, één honderd vier en twintig verzen* had uitgegeven.

In de eerste helft zijns levens was die ongelukkige auteur niet zonder eerzucht; maar verijdeld in zijne ontwerpen om zich eene politieke loopbaan te openen, besloot hij zich aan de letteren toe te wijden. Onbekwaam om iets oorspronkelijks te leveren, heeft hij zich door zijne jammerlijke vertalingen bekend gemaakt. Hij schreef meer dan tachtig boekdeelen, die nimmer in de oogen der kritiek genade gevonden hebben.

De opmerkelijkste anekdote, met betrekking tot deze vertalingen, is, dat zoo dikwijls de eerlijke vertaler aan eene moeijelijke plaats kwam, hij op den kant schreef: ‘Ik heb deze plaats niet vertaald, omdat zij zeer moeijelijk is, en in waarheid, ik heb haar nimmer begrepen.’ Zoolang hij kon hield hij zijne liefhebberij vol, van boeken te laten drukken, en toen zijne lezers het al lang hadden opgegeven, vond hij zich genoodzaakt, zijne werken aan zijne vrienden ten geschenke te geven, en die vrienden waren waarschijnlijk zijne lezers niet. Na veertig jaren letterarbeid, schonk hij het publiek een tamelijk onderhoudend werk in zijne *Memoires*, die hij aan zijne betrekkingen en vermaarde vrienden opdroeg. Het zonderlinge *Postscriptum*, achter zijnen opdragtsbrief, bevat uitmuntende raadgevingen voor auteurs.

‘Ik heb vergeten u te zeggen, dat ik niemand van mijne bloedverwanten of vrienden aanraden kan, zich, even als ik op de wetenschappen, en vooral niet op het zamenstellen van boeken toe te leggen, zoo er iemand mogt meenen dat hij door dit middel tot eer of rijkdom zal geraken. Ik ben overtuigd, dat van alle menschen die in dit koningrijk leven, niemand meer verwaarloosd wordt, dan degeen, die zich geheel en al aan de letteren toewijdt. Het gering getal dergenen, die in dit vak geslaagd zijn (op het oogenblik kan ik er mij slechts twee of drie herinneren), moet niemands verstand verleiden, en van hun kan geene gevolgtrekking ter gunste van de overigen worden afgeleid. Ik weet bij eigen ondervinding, hoe het er mede gelegen is, en bij

eigene ondervinding niet alleen, maar ook bij die van sommigen uwer, en van anderen die niet meer leven, maar die eenmaal tot mijne vrienden behoorden. Gelooft mij, mijne heeren! om aanspraak op de gaven der fortuin te kunnen maken, is het slechts noodzakelijk, zichzelven bruikbaar te maken, gedwee en onderworpen te zijn jegens allen, die aanzien en gezag hebben; schoon van gedaante en gelaat te zijn; de magtigen te vleijen, te grimlagchen, wanneer gij van hen allerlei spotternij en verachting moet verdragen, als zij u de eer aandoen zich met u te vermaken; nooit terug te schrikken voor duizende hinderpalen, die u in den weg kunnen staan; een voorhoofd van koper en een hart van steen te hebben; waardige mannen te beleedigen zoodra anderen hen vervolgen; zeldzaam te wagen; de waarheid te zeggen; vroom te schijnen met iedere godsdienstige naauwgezetheid, terwijl gij tevens elken pligt opgeeft, zoodra zij in strijd is met uw belang. Boven dit een en ander is ieder overige begaafdheid volkomen overtollig.'

Lente.

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Uit duizend bloemen bloeit en blikkert,
Uit duizend droppen gloeit en flikkert,
Op luchtjens zweeft, uit geuren walmt
't Gebed dat de aard doorgalmt.

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Het hart tot God omhoog geheven,
Die ons de Lent' ten pand wil geven,
Dat al wat dood is weêr herleeft,
Wanneer zijn adem zweeft!

Knielt ter aanbidding neêr,
En geef de Algoedheid eer!
Wat heden sterft zal morgen bloeien,
Wat heden stolt zal morgen vloeien,
En waar de zeisse heeft gemaaid,
Wordt morgen weêr gezaaid.

Knielt ter aanbidding neêr,
En geeft de Algoedheid eer!
Verwisling ligt in de eeuwige orde;
Elk doodsbevel is een: '*Er worde!*'
En 'k zie op ied'ren grafzerk staan:
'VERWISSELD - NIET VERGAAN!'

Mei 1838.

S.J. VAN DEN BERGH.

De moord van Thomas A Becket.

DE MOORD VAN THOMAS A BECKET.

Mengelingen.

Alice M'Cleod. EEN VERHAAL UIT DEN BURGER-OORLOG VAN 1745.

(*Naar het Engelsch van* Theodore Hook.)

DONALD M'CLEOD was in den slag van *Culloden*, (19 April 1745) als het slagtoffer zijner getrouwheid aan het Huis der STUART'S gevallen. Welvarend, vermogend zelfs, zoodat hij, schoon geen opperhoofd van zijn *Clan*, toch uren ver in het rond werd geëerbiedigd, had hij eene bende kloeke knechten voor den Pretendent in het veld gebragt, en zich, aan het hoofd van deze dapper gekweten. Maar de Engelsche bajonetten waren zijnen volgelingen, slechts met zwaard en beukelaar gewapend, te sterk geweest, eindelijk hadden de trouwe Schotten moeten zwichten en DONALD M'CLEOD was, aan hun hoofd, door een officier van Koning GEORGE verslagen.

Van dien dag, van dat uur mag men den ondergang, de verstrooijing van zijn eens zoo gelukkig gezin dagteekenen. Zijne gastvrije huizinge *Malldaloch* werd in den nacht na den slag door de Zuidelijken geplunderd en verwoest; het huisraad vernield, het dak in brand gestoken. Het krijgsvolk des Konings, dronken van vreugde over de zege onder den Protestantschen Hertog van *Cumberland* behaald, pleegde gruwelen, welke in deze dagen van orde en tucht onbekend zijn.

Twee vrouwen, die M'CLEOD de dierbaarste ter wereld waren geweest, zijne rampzalige weduwe en hunne eenige dochter ALICE, poogden dit tooneel van dood en rouw te ontvlieden, en werden in de toebereidselen tot hunne vlugt ijverig bijgestaan door de getrouwe zorg en den voorzigtigen raad van RONALD M'CLEAN, de minnaar van het schoone meisje. Dat zijne neiging nooit door haar was beantwoord, maakte de hulp die hij beide bewees, slechts te verdienstelijker, want hij beminde ALICE en leefde in hoop van wat een romantiek verliefde ‘den zonneschijn van haar zuurzien’ zou noemen.

Welk eene verhuizing, toen de plotseling verweduwlijkte Vrouwe van *Malldaloch*, met hare beminde dochter, aan haar weleer zoo gelukkig te huis, steelsgewijze, ontsloop; het voorbeeld volgende, neen, de ellende deelende, niet slechts van den jongen Pretendent, maar van alle zijne vrienden, welke hun leven lief hadden! Want zij hadden dit, volgens de wet, door hunne verknochtheid aan de wettige nakomelingen der STUART'S verbeurd, wier zaak zij zich, met hoe noodlottig gevolg ook, toch uit een gemoedelijk beginsel hadden toegewijd.

Het ontsnappen der vlugtelingen werd verzwaard, door de genegenheid, welke de onderhoorigen van M'CLEOD den leden van zijn gezin toedroegen; allen, die aan het gevecht waren ontkomen, drongen er op aan de weduwe van hunnen meester en hare lieve dochter tot wacht te strekken en te vergezellen naar de boot, waarin zij besloten waren van het land harer vaderen te scheiden. Het was juist dit bewijs van eerbied en liefde, dat de stoornis te weeg bragt, welke RONALD had getracht voor te komen, toen hij de twee vrouwen der zorg van den huispriester aanbeval, hem inlichtte waar het schip, dat haar verbeidde, kruistte, en, zich den troost ontzeggende haar zelf in veiligheid te zien, de vlugt nam naar het Noorden.

De rouwdragenden trokken, zoo als M'CLEAN had gevreesd, de aandacht eener bende van het koninklijk krijgsvolk, die onder het bevel van eenen jongen officier stond, tot zich; de M'CLEOD'S zouden haar wederstand hebben geboden, maar de nederlaag van den vorigen dag had hen ontmoedigd. De soldaten reden op de vrouwen toe, en een hunner, vermeteler dan de overigen, greep de weerlooze ALICE om haar middel en wilde haar, vlug en ruw, bij zich op het paard zetten, toen een slag, den woestaard door het zwaard van zijnen Officier toegebragt, hem stuiptrekkende den grond deed zoeken. Het was het werk van één oogenblik, maar het maakte daarom geen minder diepen indruk op ALICE, die zich aan den barbaarschen aanval des monsters door zoo jong, laat mij er bijvoegen, door zoo welgemaakt een kampvechter bevrijd zag, op wiens arm zij hulpbehoevend leunde, sidderende bij de gedachte aan de gruwelen die zij ontkomen was.

‘Wij voeren geen krijg tegen vrouwen,’ zeide de Officier, ‘vertrouw op mijne bescherming. Ik weet geene reden waarom uwe reize zou worden belet of vertraagd, waarheen gij u ook begeven wilt.’

ALICE'S moeder was intusschen van den eersten schrik hersteld; zij verklaarde haren bevrijder dat zij op weg was zich naar *Frankrijk* in te schepen, dewijl *Schotland* haar niet langer eene veilige wijk aanbood, dat zij haren echtgenoot en haar eigendom had verloren, en dus niets verzocht dan onverhinderd te mogen voorttrekken.

Schier haar gansche gevolg, de pachters als de onderhoorigen,

waren bij het naderen der ‘slagters,’ zoo als zij de Engelschen noemden, ontvloden en niemand, buiten hare dochter, was haar bijgebleven, dan de huispriester. De jonge Officier, die ALICE met ieder oogenblik levendiger bewonderde, scheen op dezen geen acht te willen slaan; het was duidelijk dat hij den stand dien de man bekleedde vermoedde, zijne betrekking begreep, - maar liefst alle onderzoek wilde vermijden, daar dit de afreize van moeder en dochter zou hebben vertraagd. Zoodra hij zijner bende bevolen had naar hun kwartier terug te keeren, waar hij zich spoedig weder bij hen zou voegen, deed hij zijn paard weg brengen, en bood der moeder zijnen arm aan, de dankbare ALICE haren zielverzorger overlatende. De laatste werden gevolgd door een' ouden grijskop, die, zoodra hij de roodrokken den weg naar huis had zien inslaan, uit het kreupelhout te voorschijn kwam, en een paar valiezen droeg, - al den eigendom der vlugtelingen.

Zij die alle liefde op het eerste gezigt loochenen, zullen wèl doen in mijne historie eene uitzondering op hunnen regel te zien. Zoo de schoonheid en de bevalligheid van ALICE M'CLEOD een' diepen indruk op het hart van Luitenant GRANVILLE hadden gemaakt, de wederstand, welken hij het haar dreigend geweld had geboden, moest ook haar levendig hebben getroffen. Hare neigingen waren nog vrij, haar gemoed, door leed en smart verteederd en gebogen, was meer dan ooit gestemd de blijken van welwillendheid, de bewijzen van belangstelling te waardeeren, welke GRANVILLE slechts te duidelijk aan den dag legde. Inderdaad, hetzij de edelmoedige jonge man al of niet zoover ging dat hij zijn pligt verzuimde of schond, er valt niet aan te twijfelen dat, van den dag hunner eerste ontmoeting af, tot den avond toe, waarop, bij gunstigen wind, ALICE en hare moeder van wal staken, GRANVILLE het grootste gedeelte van zijnen tijd aan boord van het kleine scheepje sleet, waarin zij de wijk hadden genomen, en dat zij niet weder verlieten, sedert zij hunnen geboortegrond hadden vaarwel gezegd.

In dien korten tijd was het GRANVILLE gelukt, der beminnelijke maagd zooveel belang in zijnen toestand en zijnen hartstogt te doen stellen, dat zij niet aarzelde te bekennen, dat zij hem boven allen lief had. Ook de moeder weigerde hare goedkeuring niet aan eene voorwaardelijke verloving; indien de neiging van GRANVILLE de proef der afwezigheid zou kunnen doorstaan, indien zij ooit naar *Schotland* mogten terugkeeren, dan zou de kennis worden vernieuwd, de wederzijdsche geloften mogen worden vervuld. Maar de ziel van ALICE duldde geen *mits*, zij achtte die verloving verpligtend en onherroepelijk, al zoude zij ook nooit haren dapperen verdediger wederzien! En het verbond werd met eenen liefdekus bezegeld - en zoo scheidden zij.

Er verstreken vijf jaren, waarin zij elkander niet zagen; maar verbeeld u na dat tijdsverloop ALICE, de schoone en getrouwe ALICE, wier hart en ziel het land harer vaderen lief had, wonende in een klein huisje op de grenzen van het oord waarin zij als kind speelde. Verbeeld er u haar, die, in al de reinheid der onschuld dáár de lucht van haren geboortegrond inademde, waarop, schoon de vlam des oorlogs gebluscht, en de rust hersteld was, de zwarte bouwvallen van den huize *Malldaloch* een hartbrekend gedenkteeken opleverden der rampen, welke haar hadden getroffen.

Verbeeld u de aandoening, waarvan het hart van RONALD M'CLEAN, de minnaar harer jeugd, overvloeide, toen hij hare wederkomst vernam; hij, met wien zij, naar den gewonen loop der gebeurtenissen, thans in den echt zou zijn vereenigd. Stel u voor, hoe zijne hoop werd verlevendigd, toen het gerucht hem den dood harer moeder, en haren bijna romantischen terugkeer naar *Schotland* berigtte! Het jonge meisje was slechts vergezeld van den eerwaardigen priester, die in het lot des gezins had gedeeld, en van hare getrouwe oppasster PEGGIE M'CLEOD, die, hoe nederig hare betrekking mogt zijn, er trotsch op was, tot de bloedverwanten harer uitmuntende jonge meesteresse te behooren.

Zoodra het berigt dezer, laat mij zeggen, heilige pelgrimaadje van ALICE hem ter oore kwam, ontvlamde het vuur weder, zoo lang in zijnen boezem gesmoord. Schoon ALICE zijn aanzoek nooit voet had gegeven, was RONALD door haar steeds als vriend hooggeschat, had zij hem bijna als haren broeder beschouwd, en zou welligt, als wij straks opmerkten, zijne gade zijn geworden, ware de toorts van den burgeroorlog niet ontstoken, of de zege der partij van de STUART'S getrouw geweest.

Zijne bezoeken werden echter door ALICE, na hare terugkomst, niet aangemoedigd; zij nam alles te baat eene verklaring van zijne zijde te voorkomen, dewijl deze het beslissend teeken tot hunne scheiding zoude zijn. Zij veroorloofde zich nooit alleen met hem te zijn, en daar zij haar geheim haren biechtvader had toevertrouwd, getroostte zich de waardige oude *Padre* hatelijk te worden in de oogen van M'CLEAN, door zich geen oogenblik uit de kamer te verwijderen, zoo lang de rampzalige jonge man in ALICE'S woning vertoefde.

Het was waar, het viel niet te loochenen dat de vader van ALICE, op het veld van *Culloden*, in de armen van M'CLEAN den geest had gegeven, - dat deze ter zijner hulp toesnelde, - te laat, het was ook waar, - maar dat hij zich bij die gelegenheid toch zeer onderscheidde, - en dat zijne zorg en ijver, voor de toebereidselen tot de vlugt harer moeder, hem een heilig regt op hare dankbaarheid hadden verworven. Ja, dat alles stemde zij toe, dit alles gevoelde zij;

maar hem beminnen konde zij niet; het stond niet langer aan haar over haar hart te beschikken.

Het viel naauwelijks te verwachten, dat eene gebeurtenis, welke in de tegenwoordigheid der pachters en clansliên van M'CLEOD plaats greep, dat de houw door GRANVILLE den krijgsknecht toegebragt, geene stof tot opmerking en gevolgtrekking zou hebben geleverd. Het feit was ter kennisse van M'CLEAN gekomen, en, schoon hij alle reden had tevreden te zijn met ALICE'S gedrag jegens hem voor haar vertrek, toch kon zijn scherpzinnige geest zich niet onthouden eene hartstogtelijke neiging voor den Roodrok in verband te brengen met de zwijgende koelheid en het bestudeerd-ingetogene van het voorwerp zijner liefde, sedert hare wederkomst.

'Ik weet,' zeide hij op zekeren avond, bij het afscheid, 'ik weet alles; ik heb een medeminnaar - een Zuidelijke - een Roodrok van de *Georgies*, en indien....'

ALICE trachtte te vergeefs hem te doen bedaren.

'ALICE!' zeide hij, 'zweer - zweer mij dat het zoo niet is,'

ALICE konde zich dit gebod niet onderwerpen, en hij verliet haar in toorn ontstoken- zij had hem nooit te voren zoo hartstogtelijk gezien.

Het geviel op den avond na deze scheiding dat een Engelsch reiziger, zonder gids of makker, zijn weg zocht door de naauwe engten van den rotsachtigen grond, met welks paden hij, ondanks dat hij uit verre landen kwam, vrij vertrouwd scheen. Hij trachtte, als de matrozen zeggen, eene aangewezene bekende plek te 'maken,' om van daar 'op nieuw koers te zetten,' naar het doel zijner reize.

Hij getroostte zich een pad te volgen, dat naar eenige bouwvallen leidde, voor welke hij stil bleef staan, als verbeidde hij er verdere inlichting over den weg dien hij in moest slaan. Hij scheen besloten daar eene schuilplaats voor den nacht te zoeken, indien er zich niemand aanbood om hem in zijne nasporingen behulpzaam te zijn, toen de klank eener vrouwenstem, die een gewijd lied zong, zijn oor trof. Hij trad eenige schreden voort, in de rigting van waar hem de harmonie toesuisde, en zag een licht aan het venster eener kleine woning, die op geringen afstand van hem, maar in de diepte der vallei lag, over welke het rotsbrok, waarop hij stond, heenhing.

Duizenderlei aandoeningen bestormden hem; misschien was het in *die* rigting, dat hij het voorwerp zijner vurigste wenschen zoeken moest!

De muzijk klonk voort; de reiziger, die het naauwe pad, in de heuvelhelling gehouwen, gevolgd was, bereikte eene houten brug, met stoute hand over het bed van den bergstroom geslagen; hij overschreed die - het licht brandde vlak voor hem; het scheen een gunstig gesternte dat hem tot geluk leiden zou.

Hij naderde de woning - het venster stond half open; achter een muur verborgen, kon hij de kamer inzien; daar lag eene jonge vrouw voor de beeldtenis der Heilige Maagd geknield. De hymne hield op, maar zij bad vurig, in stilte; aan hare zijde hing een rozenkrans, waaraan een kruis was gehecht,

Der Joden kus, der Heid'nen hulde waard.

Dewijl haar gelaat naar de Moeder Gods was gekeerd, konde de reiziger slechts haar profil zien; was er meer noodig hem te overtuigen, zelfs al had zijn hart het hem niet gezegd, dat zij ALICE M'CLEOD was?

Hij bleef bewegingloos, om hare aandacht niet te storen. Zij rees op, hij waagde het hare opmerkzaamheid te trekken, door haren naam te noemen; - zij spoedde zich verwonderd naar het venster en slaakte eenen plotselingen kreet. maar deze werd door schrik noch weerzin gekenmerkt, integendeel, van hare verbazing hersteld, stak zij hem de handen toe en verzocht zij hem binnen te komen.

En welk eene ontmoeting was deze! Hoe duizende vragen en antwoorden wisselde dit beminnend paar! Hij verhaalde al de gebeurtenissen van zijn leven, sedert hunne scheiding; zij luisterde met de grootste belangstelling. Hoe werd deze verhoogd door zijne verzekering, dat hij, zoodra hij verlof had kunnen verwerven van zijn regiment, - dat na het dempen van den opstand in *Schotland*, buitenslands was gezonden, - naar *Frankrijk*, naar het klooster was gesneld, waarin zij de wijk hadden genomen. Daar had men hem den dood harer moeder, en hare terugreize naar *Schotland* berigt, - hij was haar gevolgd, hij had haar gevonden, welk eene ontmoeting!

Maar het belangrijke gesprek tusschen GRANVILLE en zijne beminde werd afgebroken door de verschijning van PEGGIE, die den Kapitein (dit was hij nu) herkende, zich den dag herinnerde, waarop hij het hart der jonkvrouw won en opmerkte, dat hij na eene zoo verre reize wel een goed avondmaal had verdiend. Hoe verliefd de moedige krijgsman zijn mogt, tegen dit *dictum* had hij niets in te brengen, en ALICE, wier gedachten zich zeker niet met zulke wereldsche zaken bezig hielden, gaf hare hartelijke goedkeuring over de voorzorg van haar kamermeisje te kennen.

‘Gij zult hier,’ zeide ALICE tot GRANVILLE, toen zij, na het geven van eenige bevelen, terugkeerde, ‘gij zult hier eene hartelijke, trouwe welkomst vinden, schoon een schraal maal; wij, kloeke bergbewoners, zijn geen beter gewoon. Wanneer ons gesnap u verdriet, zal het neefje mijner trouwe PEGGY u naar eene zindelijke, nette kamer in de woning van haren broeder leiden, die bij dezen voor u in gereedheid wordt gebragt. Vindt mijn dappere het goed? Wel moogt gij u verwonderen, dat ik mij zoo vrolijk in mijne

veranderde omstandigheden schikke; maar ik vertrouw op den Hemel en ben hier gelukkiger dan ik ergens elders ter wereld zijn zou.'

De trouwe PEGGIE liep bedrijvig heen en weêr, en had weldra een disch gereed, waaraan de eerste aller aanlokselen, zindelijkheid, niet ontbrak. En ALICE en GRANVILLE tartten het lot en al de jammeren des levens in hunne stille wijk.

Naauwelijks hadden zij hun maal genuttigd, toen een oude Hooglander, dien GRANVILLE de bezorging van zijnen mantelzak had toevertrouwd waar de weg niet verder bereisbaar was, met zijnen last verscheen, en aan de deur der woning klopte om eene bete broods te vragen. Hij verwachtte weinig dat de Zuidelijke, die hem op *Malldaloch*, waar hij gehoord had dat ALICE woonde, had bescheiden, reeds te huis en welkom was. Uit dien mantelzak haalde GRANVILLE het gebedenboek te voorschijn, dat haren beminden Vader had toebehoord en hetwelk zij, in de haast van haar vertrek uit het klooster, had vergeten en achtergelaten. Het gezigt dier gedachtenis deed tranen in hare oogen glinsteren. Niet slechts waren er duizende herinneringen van hare dierbare ouders aan verknocht, ook de wedergave door GRANVILLE bevestigde volkomen de waarheid van het verhaal zijner reize om harentwil, - zijne teederheid bleek uit de zorg voor deze reliquie gedragen.

'HENRY!' zeide ALICE,' het gezigt van dit boek brengt mij al de gebeurtenissen van mijn leven weder voor den geest, - de vriendelijkheid, de liefde van mijnen armen vader - de onderworpenheid mijner beminde moeder. - In de stilte des kloosters, dat ons eene schuilplaats aanbood, en dat gij bezocht hebt, waren mijne gedachten gedurig op u gevestigd, - de herinnering aan den veldslag week nooit uit mijn geheugen, - en in de ure des gebeds gedacht mijne ziel der bevrijding van geweld, van den dood misschien, - door uwe tusschenkomst. Ook dàn als mijne oogen op dit heilig boek waren gerigt, in de afgelegene kapel, waar de avond zijne schaduw om ons spreidde, ook dáár scheen uw beeld, in den glans der waskaarsen op het altaar, mij te omzweven.

'Mijne moeder stierf - zij rust, als gij weet, op het kerkhof des kloosters. Ik beweende haar en riep haar vergeefs bij haren lieven naam - zij was voor mij voor altijd op aarde verloren. Ik werd krank door den verlaten staat waarin ik achter bleef; en de liefde voor mijn land - het dierbare, ongelukkige land - verteerde mijn hart. Ik zat de lange winteravonden lang, naauwelijks het hoofd uit de handen opheffende, met de oogen vol tranen; want lief *Malldaloch*, met zijn kalm meir en zijn door de maan verzilverd geboomte, dat in de schemering ruischte, lag voor mij - het verlangen naar huis werd onwederstaanbaar! Mijn goede priester zag mijn heimwee, en hij, aan wiens zorg en liefde ik zoo-

veel verpligt ben, verklaarde zich bereid mijn beschermer en mijn gids te zijn, naar de gebergten van mijn geboorteland. Hij hoopte bovendien, daar de rust in dit arme land wederkeerde, er zich op nieuw der belangen van onze heilige godsdienst te kunnen toewijden.

'Nooit zal ik de aandoeningen vergeten, waarmede ik *Malldaloch*, of liever zijne bouwvallen, wederzag! - Hoe werd het verledene weder aanschouwelijk! - O, de huizinge, die wij in onze jeugd hebben bewoond, moge instorten; de plek, waarop wij onze gelukkigste uren spelend doorbragten, worden verwoest, welk een tooverstaf bezitten wij in het geheugen!

'Ja,' riep ik uit, 'daar is *Malldaloch*, vernield en verlaten, maar toch *is* het *Malldaloch!*'

'Toen wij het naderden,' voer ALICE voort, 'zagen wij de fraaije tuinen woest en braak, er suisde hoog gras op den binnenhof, de ondergaande zon speelde door de gebroken vensters op den vloer der weleer feestelijk opgetooide hal, - maar zij straalde ook op het wapenbord der M'CLEODS, dat de plaats der eere bleef bekleeden. Niemand had dit durven afrukken, en ik zette er mij onder in den eikenhouten leuningstoel mijns vaders, en ik gedacht den tijd, toen hij er mij op zijne knie nam om met hem te spelen. Gij zult mij vragen,' zeide ALICE, 'waarom ik, in die stemming, het besluit niet uitvoerde, door mij, toen ik het klooster verliet, genomen, waarom ik niet op *Malldaloch* woon? Mijn vermogen liet het niet toe, daarom heb ik dit kleine huis betrokken, uit welks vensters ik den bouwval zien kan, als het slechte weder mij belet dien dagelijks te bezoeken.'

De arme ALICE hield op, terwijl GRANVILLE haar in verrukking aanstaarde. Tot nog toe had zij van niets gewaagd, dat voor hem eene schaduw over hun gelukkig verschiet wierp, want de dood van GRANVILLE'S vader had hem in het volle bezit gesteld van een aanzienlijk fortuin. Doch er bleef nog iets over dat zij verhalen moest, - inderdaad, tenzij zijn grimmige toorn niet was bedaard, had zij een der vruchtelooze, verdrietige bezoeken van RONALD M'CLEAN te vreezen. En ofschoon het haar onmogelijk was iets voor GRANVILLE te verbergen, en ofschoon zij zeer vreesde dat RONALD *niet* zoude verschijnen, toch hoopte zij, in een volgend oogenblik, dat hij wel zoude komen, om haar te overtuigen, dat zijne gramschap was geweken, dat hij haar de weigering van den vorigen avond had vergeven.

'Er is,' zeide ALICE, met aarzelende stem, 'er is slechts ééne zaak die mijn gemoed nederdrukt: tot mijn ongeluk heb ik, hoe onwillig ook van mijne zijde, de liefde verworven van eenen jonkman, die van mijne vroegste jeugd mijn speelmakker was,

de gunsteling mijns vaders, voor wien hij zich zou hebben opgeofferd. Gisteren avond droeg hij mij zijne bede met ongemeene heftigheid voor, en ofschoon de beste mijner vrienden, de huispriester, er bij tegenwoordig was, verweet hij mij dat ik een ander beminde, een ander, een Roodrok. De gedachte deed hem bijna razend worden, en hij verliet mij, blakende van woede.'

De uitdrukking van GRANVILLE'S fraai gelaat, overtuigde ALICE dat zij onderwerpen aanroerde, die waarschijnlijk in zijne borst de gevoelens van volksvooroordeel en staatkundige vijandschap zouden opwekken, welke, hoe ook getemperd of zelfs uitgedoofd door de liefde voor een zoo beminnelijk schepsel als zij was, nog gloeiden in het hart van allen wier loijaliteit, wier trouw aan het Huis van *Hannover* hen met toorn en haat de overblijfselen dier factie deden beschouwen, wier oproerige aanslagen tegen de kroon zij zegevierend hadden mogen te keer gaan. Het denkbeeld dat die Schot, welke aanspraak durfde maken op de hand van ALICE, het waagde verachtelijk van een Roodrok te spreken; de gedachte dat hij zelf *die* Roodrok was, wekten een gevoel van toorn en geraaktheid, slechts te duidelijk in de veranderde houding van GRANVILLE te lezen.

'Maar,' zeide ALICE, 'dit alles zal voorbij gaan, RONALD is edelmoedig en dapper, en nu gij hier zijt, verdwijnen al mijne zorgen en angsten.'

'Ja,' hernam GRANVILLE, zachter gestemd door den zoeten klank harer stem, 'gij zijt de mijne - voor altijd de mijne. Dit gelukkig oogenblik beloont mij voor al het leed eener gerekte scheiding; nooit, nooit scheiden wij op aarde meer.'

Op dat oogenblik deed zich het gedruisch van naderende voetstappen hooren; de gelukkige gelieven wendden hunne blikken naar de deur der woning, en zagen, reeds op haren drempel, drie mannen. De eerste was jong, zijn gelaat bewolkt en gestreng, zijne houding mannelijk en bevallig, zijn voorkomen waardig en beraden. Door de kleur van zijnen tartan zoowel, als door zijne fierheid, was het niet moeijelijk in hem den verworpen RONALD M'CLEAN te herkennen. Zijne hand omklemde een pistool, dat hij in zijnen gordel droeg; hij scheen in het gebruik van dit wapen slechts te worden weêrhouden, door de pogingen van een zijner makkers, veel ouder dan hij. GRANVILLE vestigde zijnen blik op den jongen Hooglander en ALICE scheen aan de plek geketend, door zijne plotselijke verschijning onder zulke buitengewone omstandigheden.

GRANVILLE'S komst was opgemerkt door een der lieden van RONALD, die hem tot de woning van ALICE was gevolgd; in verband gebragt met het tooneel van den vorigen avond, had dit bezoek in

het gemoed van den jongen Schot allen twijfel omtrent het gegronde zijner vermoedens doen ophouden; hij was tevreden zijn gehaten medeminnaar van aangezigt tot aangezigt te zien. De eerste blik dien hij GRANVILLE toewierp, was een grijnzen van toorn en smaad; maar in een oogenblik door andere, nog heviger aandoeningen bezield, straalde er afgrijzen uit zijne oogen, een kreet van weêrzin ontsnapte hem; hij trad voorwaarts en staarde nog eens den Roodrok aan.

'Hij is het,' zeide RONALD, 'in hem kan ik mij niet vergissen.'

Hij schreed dwars door het vertrek naar ALICE, en met eene kalmte, eenen ernst, geheel in strijd met de hartstogten, welke hem een oogenblik te voren schenen te beheerschen, legde hij hare hand in de zijne.

'Dochter van M'CLEOD!' zeide hij, 'kent gij dien man?'

ALICE zoude die vraag hebben beantwoord op eenen toon, die M'CLEAN had moeten doen gevoelen, hoezeer zij hem kende, hoezeer zij hem lief had; maar er was iets zoo onheilspellends in den toon zijner stem, iets zoo plegtigs in zijne houding, dat er naauwelijks eenige flaauwe en onverstaanbare woorden over hare lippen kwamen.

'Dochter van M'CLEOD,' zeide RONALD, 'in den slag van *Culloden* ZAG IK DIEN MAN UW VADER VERSLAAN!'

De hand van ALICE werd ijskoud in die van M'CLEAN, zij slaakte geen kreet - zij weende niet - maar hare oogen op de zijne vestigende, scheen zij in het binnenst van zijn hart te willen lezen of hij waarheid sprak. M'CLEAN stond haren blik door.

'GRANVILLE!' zeide zij, met verflaauwende stem, 'is dit waar?'

'Waar?' borst GRANVILLE uit, woest van zijnen stoel opspringende, 'de ellendeling die deze logen verzon....'

Maar, helaas! de bijna bovennatuurlijke kalmte, de onverstoorbare rust van RONALD waren slechts te zekere bewijzen dat hij gelijk had. Een bleeke grimlach van voldane wraakzucht beefde om zijne lippen; zijne hand zocht zijn dolk niet, schoon zijn hart zijn medeminnaar haatte; hij gevoelde dat hij alreeds over hem had gezegevierd. De mannelijke schoonheid zijner gelaatstrekken, nu door geen hartstogt ontsteld, en de bijna onbezielde roerloosheid zijner houding, leverden eene sprekende tegenstelling op de heftigheid van ALICE en GRANVILLE. De eerste smeekte den hemel om uitkomst, terwijl haar aangezigt in tranen baadde; de andere tartte RONALD met dreigende blikken uit.

ALICE, de ongelukkige ALICE, *was* overtuigd; zij wist dat de eer van M'CLEAN onbevlekt, onbevlekbaar was - zij wist dat haar vader in een persoonlijk gevecht met een Engelsch officier aan het hoofd der zijnen was gesneuveld; - zij durfde niet twijfelen, zij durfde

niet hopen. Beide hare handen tegen haar voorhoofd drukkende, keerde zij zich eerst tot GRANVILLE, en daarop tot zijnen beschuldiger, en met eenen doordringenden gil viel zij bewusteloos aan hunne voeten.

Zij hieven haar zachtkens op en hare trouwe dienstboden bragten haar naar hare kamer, GRANVILLE en M'CLEAN te zamen alleen latende. In GRANVILLE'S gemoedstoestand, de prooi van al zijne nationale vooroordeelen, de prooi van al zijn hevige hartstogten, was dit iets gevaarlijks en vreesselijks. Er werden scherpe woorden tusschen hen gewisseld - de vorschende vragen van GRANVILLE, de korte maar stellige antwoorden van RONALD, bragten een woordenkrijg te weeg, in welke echter de waarheid van RONALD'S beweren zegevierde. Hij herriep iedere kleine omstandigheid in het geheugen van GRANVILLE, die tot de oogenblikkelijke scheiding van M'CLEOD en zijne volgelingen aanleiding had gegeven, - de eerste was den laatsten vooruitgesneld - en M'CLEAN overtuigde zelf zijnen onwilligen toehoorder, dat de vader door de hand van den minnaar der dochter was gevallen.

'Ik was er bij tegenwoordig,' borst RONALD uit, 'ik zag den slag toebrengen, ik zag mijn geëerden, mijn beminden vriend vallen. Wanneer ik niet ware voortgezweept door een plotselingen aanval uwer bajonetten, zoude ik u niet vergund hebben, de glorie dier verachtelijke zege te genieten. Vijf minuten later bereikte ik de plek en M'CLEOD gaf den geest in mijne armen. De gestalte, de gelaatstrekken van zijnen tegenstander werden in mijn geheugen geprent - de dood van mijnen vriend werd toen geboet noch gewroken - maar de dag zal komen - geduld!'

'Dit is een droom,' zeide GRANVILLE, 'een afgrijsselijke droom! Neen!' riep hij, zich in overmate van hartstogt op de borst slaande, 'ik heb geen gruwel gepleegd, - het gevecht heeft niets misdadigs, - de krijgsman die voor zijn land vecht is geen moordenaar. Hij weet niet wie er door zijne hand valt - het moest nooit ter zijner kennis komen. ALICE zal daarom haren eed niet breken - neen, M'CLEAN! zij is met mij verloofd, zij zal mijne vrouw zijn!'

In één oogenblik was de gansche uitdrukking van M'CLEAN'S gelaat verkeerd, en woede, onbedwingbare woede misvormde zijn aangezigt.

'Het bloed van haar vader kwam over uw hoofd,' zeide RONALD, 'de vloek der dochter zal u volgen!'

'De vloek,' borst GRANVILLE uit, 'zal hem treffen, die deze vreesselijke gebeurtenis uit het graf heeft opgedoemd, waarin zij, als zij moest, begraven zou zijn geweest, indien niet de liefde, welke ALICE mij toedraagt, u tot het lage, gruwzame wraakmiddel had gedreven, haar der rust te ontrukken. ALICE bemint mij, ik herhaal dit tot uwe ellende!'

RONALD sprong, onder dit laatst verwijt, van den stoel waarover hij leunde, op, en verliet de woning. GRANVILLE verstond het teeken, dat hij onder het uitgaan der deur maakte, volkomen, en volgde hem naar buiten. De twee makkers van M'CLEOD, slechts te zeker van hetgeen er gebeuren zou, wilden hun opperhoofd vergezellen; maar de oude man, die GRANVILLE'S mantelzak en het valies had gebragt, hield hen op tot hij zijn schild van zijnen rug had losgemaakt en zich met zijne korte speer gewapend. Hij verklaarde met bijna jeugdige geestkracht, dat, daar de Roodrok hem gehuurd had, hij verpligt was dezen te beschermen, en toe te zien dat hem door zijnen vijand in den kamp geen ongelijk werd aangedaan.

Weinige oogenblikken waren verloopen, toen er zich op den oever des strooms, die van de hoogte der bergen naar beneden schoot, eene plotselinge flikkering van licht vertoonde; zij werd veroorzaakt door de vlammen van pijnboomen-takken, welke de clanslieden hadden ontstoken. Het harstige hout verspreidde een somber licht - er viel niet aan te twijfelen waartoe het dienen moest - zwaardgekletter weêrklonk tusschen de rotsbrokken. Dit geluid riep der bezwijmde ALICE tot leven en bewustzijn terug; - vergeefs beproefde zij zich van haar leger op te rigten. Zij riep hare getrouwe PEGGIE om haar venster te openen, zij verzocht haar te zien wat dit beduidde.

‘Zeg mij - zeg mij,’ zeide ALICE, ‘wat ziet gij!’

Het antwoord was dat er twee mannen vochten - dat zij digt op elkander waren ingedrongen - dat de een vreesselijk worstelde - dat de andere verwinnaar scheen te zijn, - maar dat het onmogelijk was in de verte te onderscheiden wie de vechtenden waren.

Plotseling hield het gekletter der wapenen op en een droef, zuchtend geluid werd door logge, zware voetstappen gevolgd. ALICE hief zich weder op en luisterde, maar alles was stil, uitgezonderd de bruisende stroom.

‘Zeker, zeker,’ zeide het rampzalige meisje, ‘daar is de dood geweest.’

De hulpelooze zwakte der arme lijderes - voor de eerste maal van haar leven door haren vromen biechtvader voor weken en maanden verlaten - verbood haar alle beweging; zij was zoo uitgeput, dat zij eene wijl na middernacht in eene zenuwachtige sluimering viel, waaruit zij echter, bij het eerste aanbreken des dags, ontwaakte.

O, welk een schoone morgen was deze! De zon rees helder en prachtig en de glinsterende wolken voegden hunne purperen tinten bij hare gouden stralen, nooit zag de natuur er bekoorlijker uit - één hart slechts bleef ongevoelig voor haren betooverenden invloed.

De arme ALICE, al hare krachten verzamelende, besloot hare

woning te verlaten, en zich naar de plaats, waar het gevecht den vorigen nacht plaats had, te begeven. Zij voerde haar voornemen uit, op den arm harer getrouwe PEGGIE leunende. En zij, die het schoone bevallige schepsel den avond te voren louter vreugde en liefde hadden gezien, zouden haar niet hebben herkend, in de uitgeteerde en nedergebogene, die zich, met ten hemel geslagen oogen, naar het oord sleurde, dat zij wilde bezoeken.

'Hier, Jonkvrouw!' zeide PEGGIE, toen zij de plek hadden bereikt, 'hier is de grond waarop zij vochten, het gras is nog nat.'

'Van bloed,' fluisterde ALICE, sidderende.

'Ik weet,' voer het kamermeisje voort, 'dat een van beiden gewond werd, want ik zag den ander, toen zij, na hunne worsteling, scheidden, op hem toeschieten, en hem neêrstooten - gister durfde ik u dit niet zeggen.'

'En....'

'De kleinste van beide viel,' zeide PEGGIE, 'ik konde natuurlijk hun aangezigt niet zien, maar ik ben zeker dat het RONALD M'CLEAN was; - het was alles voor mijn gezigt verward - maar het zal nooit mijn geheugen ontgaan.'

De blijdschap, welke zij gevoelde over het berigt, dat haar beminde GRANVILLE aan het gevaar was ontkomen, belette ALICE niet innig bedroefd te zijn over het lot van M'CLEAN.

Hij was, als wij weten, de getrouwe makker harer jeugd, - zij waren te zamen de woeste bergpaden opgeklouterd; zij hadden te zamen de geurige heidebloemen en de wilde woudvruchten geplukt, en de gedachte dat hij gevallen was, terwijl hij zich inderdaad als gast ten harent bevond, bijna voor den drempel harer woning, alleen dewijl hij haar had durven beminnen, schokte haar edelaardig gemoed diep. Wanneer er geene onvoorziene gebeurtenissen hadden plaats gegrepen, - wanneer het lot anders tusschen JAMES en GEORGE had beslist, zoude zij, naar alle menschelijke waarschijnlijkheid, zijne gade zijn geworden. Zij had hem altijd achting toegedragen, de edelheid van zijn karakter bewonderd, zijne beginselen en zijne deugden geëerbiedigd en zoo zij hem niet had bemind, zij had hem ten minste boven alle anderen verkozen, tot het oorlogslot en een volslagen onvermoede gebeurtenis haar zoo wonderbaarlijk met GRANVILLE in kennis hadden gebragt en haar eene dankbaarheid hadden ingeboezemd, welke, in zulk een harte, weldra in eene vurige liefde voor haren bevrijder verkeerde.

ALICE verliet de bloedige plek; zij staarde in alle rigtingen rond, in de hoop haren geliefde te zullen zien; de adelaar steeg uit zijn nest op, de heldere lucht met zijne wieken klievende; de geduldige visscher zette zijn dagelijkschen arbeid op het meir voort - maar GRANVILLE kwam niet. Bij eene kronkeling des pads trof de

bouwval van *Malldaloch* haren blik, duizende gedachten rezen bij haar op, duizende aandoeningen overstelpten haar; het waren allerlei herinneringen en rouwklagten, beurtelings M'CLEAN, haren vader en GRANVILLE gewijd.

'Neen,' zeide zij, 'het is zoo niet, M'CLEAN vergiste zich - mijn vader viel niet door de hand van GRANVILLE - die vlek kleeft hem niet aan. Maar al deed hij het, het geschiedde in den krijg. Mag ik het hem niet vergeven? Het was zijn pligt; maar hem te huwen - mijne hand te voelen drukken door eene hand die mijn vader versloeg - ellende, ellende!'

Uitgeput en zielsbedroefd keerde ALICE naar hare woning terug; haar angstig verlangen naar berigt van GRANVILLE, hoe zwaar hij mogt hebben gezondigd, steeg tot eene ijlende koorts, toen zij voor hare deur den ouden Hooglander aantrof, wiens edelmoedigheid jegens den Roodrok wij reeds opmerkten.

'Vrouwe van *Malldaloch!*' zeide de grijskop,' hij sterft in uwe woning - in het huis der M'CLEOD'S. Zoo jong te sterven is hard - om de liefde eener vrouw dubbel - was hij voor de goede oude zaak gevallen.....'

'Heilige Maagd!' riep ALICE, 'schraag mij in dezen oogenblik! Wildet gij zeggen dat hij verlangt naar *Malldaloch* te worden gebragt?'

'Ja,' zeide de oude man, 'hij zeide dat hij het een zegen zoude achten onder het dak uwer vaderen te sterven, en smeekte ons hem derwaarts te brengen, in de kamer die gij weleer plagt te bewonen.'

'RONALD! RONALD!' snikte ALICE, 'ik heb u ongelijk gedaan, ik heb uw ondergang bewerkt, en dat alles dewijl ge mij lief hadt,' en zij spoedde zich, zoo snel zij het kon, naar de oude huizinge.

De oude Hooglander begreep ALICE'S gevoel niet, noch gaf zich moeite het te begrijpen, de oorzaak van den twist zelfs was hem duister. Hij achtte het uiterst belagchelijk dat mannen om de liefde eener vrouw het zwaard trokken en was bijna boos op de Vrouwe van *Malldaloch* dat haar het voorval zoo innig deerde.

ALICE repte zich, hoe zwak zij was, voort, verlangende zooveel balsem in de wonden van RONALD te storten, als in hare magt stond, bijna ontevreden op GRANVILLE, daar hem de moed scheen te ontbreken, haar den uitslag van den strijd mede te deelen. Zij bereikte de poort, in hartstogtelijke overspanning vloog zij de trappen op die naar hare kamer leidden, en de deur openstootende zag zij op een oud, armzalig rustbed, dat de verwoesting van tijd en opstand was ontsnapt, bleek als een doode en diep in de borst gewond, hare aangebedene GRANVILLE liggen.

Hare oogen stonden strak bij het afgrijsselijk gezigt, zij hijgde naar adem - alles wat zij uiten kon, was: 'En M'CLEAN heeft dit gedaan?'

De ontroering van GRANVILLE bij het zien zijner beminde ALICE, deed het bloed op nieuw uit de wonde stroomen, die sedert den vorigen nacht zonder chirurgische hulp was gebleven. Hij konde haar niet toespreken, maar de uitdrukking van zijn akelig gelaat scheen te zeggen: ‘Haat mij niet, ALICE! - verlaat mij niet!’

ALICE verbeeldde zich dat zij de kloeke gestalte haars vaders om haar heen zag zweven, het was haar of zijne stem in hare ooren dreunde! Het hijgen van haar hart was hoorbaar, zulk eene stilte heerschte er in het vertrek.

‘Zoo ik u verlaat,’ riep ALICE, ‘moge de hemel *mij* verlaten!’ en zijne hand in de hare nemende, welke als een blad sidderde, kuste zij zijne koude lippen, en daar het snoer, dat hare lange haren zaambond, brak, vielen hare lokken over den hals van haren gewonden minnaar.

Maar ALICE herstelde zich van die oogenblikkelijke verteedering, haar beminde behoefde hulp, zij zond dadelijk haren ouden Hooglander naar het digtst bijgelegen dorp, weldra verscheen de chirurgijn. Nadat hij de wond of de wonden van GRANVILLE had onderzocht, verklaarde hij der Vrouwe van *Malldaloch* dat hij in het grootste gevaar verkeerde.

‘Laat er gebeuren wat wil,’ zeide ALICE fluisterende, ‘ik zal hem niet verlaten.’

GRANVILLE'S oogen bleven op de hare rusten; hij beproefde te spreken, maar vergeefs; hij merkte in haar gelaat eene even wonderbaarlijke verandering op, sints zij den vorigen avond waren gescheiden, als zij in het zijne aanschouwde; maar ofschoon hij geloofde, dat de ijzeren hand des doods haar had aangegrepen, las hij in hare oogen al de geestkracht, al het gevoel, al de opoffering eener vrouw vol van liefde en moed.

De chirurgijn verliet haar voor eene korte poos; toen hij terug keerde verkondigden zijn stilzwijgen en de uitdrukking van zijn gelaat der rampzalige ALICE, dat alle hoop verdwenen was. Geen vijf minuten na dat hartbrekende berigt, hoorde men voetstappen op den trap, en aan het lager einde van het rustbed stond RORALD M'CLEAN.

ALICE ontwarende deinsde hij terug; zij verborg haar gelaat in hare handen, zoodra zij hem had aangezien. M'CLEAN staarde het tooneel van ellende met ongeveinsd berouw aan, en ALICE, zich van den schrik herstellende, blikte vast en streng tot hem op en zeide:

‘Zijt gij gekomen om hem te zien sterven! - Waart gij er niet zeker van uw slagtoffer te hebben gedood?’

‘Neen, ALICE!’ zeide M'CLEAN, ‘een geheel ander gevoel dreef mij herwaarts; en ofschoon mijn haat weder ontvlamd is, door dat ik u *hier* aantref, ik beklaagde hem en zijn lot deerde mij. Ik wondde hem, dat is waar, - maar op eervolle wijze - in eer-

lijk gevecht, hand tegen hand en voet tegen voet; - er waren getuigen bij toen wij onze zwaarden kruisten. Ik wondde hem, zeg ik, maar zijn lot had het mijne kunnen zijn, want de Roodrok is dapper en behendig. Al wat ik voor mij zelven eisch is een beroep op *hem* - laat *hij* spreken, en hoor dan wat hij van ons gevecht verhaalt.'

De chirurgijn, die juist zijne hand op GRANVILLE'S hart had gelegd, zeide zacht fluisterende:

'Mijnheer! - hij zal nooit meer spreken!'

M'CLEAN stapte dadelijk voorwaarts om ALICE te redden, die op het bed scheen te vallen, maar een luide en afgrijselijke lach was het eenig antwoord op zijn aanbod, dat zij met schrik terug stiet.

'Mijn lief! mijn leven!' schreeuwde zij het bebloede lijk toe, 'rijs op! rijs op! - geef mij uwe hand - het altaar is gereed - de priester beidt ons - ik ben uwe verloofde, uwe beminde! Ik ben gelukkig, gelukkig! - zie, zie, hoe mooi ben ik in mijn bruiloftskleed.'

En zij zonk op de bloedige borst van den gestorvene.

Bij dit droef gezigt droppelden er tranen langs RONALDS wangen en de oogen ten hemel slaande, bad hij:

'O Heilige Maagd! heb deernis met haar!'

HET TREURSPEL WAS GESPEELD!

De omwenteling te Dusseldorf.

(*Naar* H. Heine.)

Ja, Mevrouw! dáár, te *Dusseldorf*, ben ik geboren, en met voordacht maak ik deze aanmerking; anders zouden ligt na mijn dood zeven steden, *Schilda, Krähwinkel, Polkwitz, Bockum, Dülken, Göttingen en Schöppenstadt*, twisten om de eer van mijne vaderstad te zijn. *Dusseldorf* is eene stad aan den *Rhijn*, er leven daar 12000 menschen, en vele honderd duizenden liggen er daarenboven nog begraven. En onder die zijn er velen, waarvan mijne moeder plag te zeggen, dat het beter ware, indien zij nog leefden. Daartoe behooren b.v. mijn grootvader en mijn oom, de oude en de jonge heer VON GELDERN, die beide zeer beroemde doctoren waren, en zeer vele menschen van den dood gered hebben, maar toch zelve moesten sterven. En de vrome URSEL, die

mijn als kind op den arm heeft gedragen, ligt daar ook begraven, en op haar graf bloeit een rozenstruik - want bij haar leven hield zij zooveel van rozengeur en liefde. Ook ligt daar de schrandere Canonicus begraven. Goede hemel! wat zag hij er akelig uit, toen ik hem de laatste maal zag. Hij bestond nog slechts uit geest en pleisters, en toch studeerde hij dag en nacht, als of hij bang was, dat de wormen eenige ideeën te min in zijn hoofd zouden vinden. Ook ligt daar de kleine WILLEM, en dat is mijne schuld. Wij waren schoolmakkers in het Franciscaner klooster en speelden aan die zijde van het gebouw, waar de *Dussel* tusschen steenen muren heenvloeit. 'WILLEM,' zeide ik, 'haal het katje op, dat daar in het water gevallen is,' en blijmoedig sprong hij op de plank die over de beek lag, en trok het katje uit het water, maar viel er zelf in, en toen men hem ophaalde, was hij nat en dood. Het katje heeft nog lang naderhand geleefd.

De stad *Dusseldorf* is zeer schoon, en als men in de verte aan haar denkt, en er toevallig geboren is, wordt men wee om het hart. Ik ben daar geboren, en het is of ik dadelijk naar huis moet gaan. Met dat naar huis gaan, bedoel ik de *Bolkerstrasse* en het huis, waar ik geboren ben. Eenmaal zal dat huis zeer merkwaardig zijn, en ik heb de oude vrouw, die het in eigendom heeft, laten weten, dat zij het van haar leven niet moet verkoopen. Zij zou thans voor het heele huis naauwelijks zooveel krijgen, als te eenigen tijde de fooijen zullen bedragen, die de groengesluijerde Engelsche dames aan het dienstmeisje zullen geven, wanneer haar de kamer gewezen wordt, waar ik het licht aanschouwde, en het hoenderhok, waarin mijn vader mij gewoonlijk opsloot, wanneer ik druiven gesnoept had, en de bruine deur, waarop mijne moeder mij met krijt de letters leerde schrijven. - Och hemel, Mevrouw! wanneer ik eens een beroemd auteur worde, zal het mijner moeder moeite genoeg hebben gekost.

Maar thans sluimert mijn roem nog in de marmergroeven van *Carrara;* de misdruk-krans, waarmede Duitsche tijdschriften mijn voorhoofd hebben omlauwerd, heeft zijn geur nog niet over de gansche wereld verspreid en wanneer er thans groengesluijerde, voorname Engelsche dames te *Dusseldorf* komen, laten zij het beroemde huis liggen, en gaan regelregt naar de markt en beschouwen het zwarte ruiterstandbeeld, dat midden op de markt staat. Dit moet de Keurvorst JAN WILHELM verbeelden. Hij draagt een zwart harnas, en eene laagneêrhangende alongepruik. Als kind heb ik hooren vertellen, dat de kunstenaar, die het standbeeld gegoten heeft, onder den arbeid met schrik bemerkt had, dat hij metaal te kort kwam, en dat toen de burgers van de stad de handen ineen geslagen hadden en hunne zilveren lepels waren komen

brengen om het afgietsel te voltooijen - en nu stond ik uren lang voor het beeld van den ruiter en brak mij het hoofd met de gedachte, hoeveel zilveren lepels er wel aan hem zouden wezen en hoeveel appeltaartjes men wel voor al dat zilver zoude kunnen koopen. Want in die dagen waren appeltaartjes mijn lust en mijn leven; thans zijn het liefde, waarheid, vrijheid en kreeftensoep. Nu stond er gewoonlijk niet ver van het beeld van den Keurvorst, in den hoek des schouwburgs, een misbakken, krombeenige vent, met een wit schortje, en eene overdekte korf, met versch rookende appeltaartjes, die hij met een onwederstaanbaren *discant* kon aanprijzen. - 'De appeltaartjes zijn kers en versch, warm uit den oven, zij ruiken overheerlijk.' - Waarlijk, als in latere jaren de Verzoeker mij te lijf wilde, dan sprak hij met zulk eene verleidelijke discantstem en ik had het bij *Signora* GIULIETTA geene twaalf uren achtereen uitgehouden, zoo zij niet den zachten geurigen appeltaartjestoon had gehad. En waarlijk de appeltaartjes zouden mij niet zoo verlokt hebben, zoo de kromme HERMANN ze niet zoo geheimzinnig bedekt had met zijn wit schortjen - en witte schortjens maken, dat - dat ik heelenmaal van mijn tekst afdwaal; ik sprak straks van het ruiterstandbeeld, dat zooveel zilveren lepels in zijne maag had, en geene soep, en den Keurvorst JAN WILHELM verbeelden moet.

Het moet een achtenswaardig Heer geweest zijn, die veel liefde voor de kunst had, en nog al wat eigen liefhebberij. Hij stichtte de galerij van schilderstukken te *Dusseldorf*, en op het *observatorium* aldaar vertoont men nog een zeer kunstigen beker, die hij zelf in zijne ledige uren - dagelijks had hij er vier en twintig zou gesneden hebben.

Alstoen werden de vorsten nog niet zoo geplaagd, als tegenwoordig het geval is; de kroon was hun op het hoofd vastgegroeid en 's nachts trokken zij er hunne slaapmuts overheen. Zoo sliepen zij gerust, en hunne volken sliepen gerust aan hunne voeten, en als deze 's morgens ontwaakten, dan zeiden zij: 'goeden morgen, vader! en de Vorsten plagten te antwoorden, 'goeden morgen, kinderen!'

Maar eensklaps was alles veranderd. Toen wij op een morgen ontwaakten te *Dusseldorf* en 'goeden morgen, vader!' wilden zeggen, toen was vader afgereisd, en in de gansche stad heerschte eene doffe spanning, eene stemming, zoo als bij eene begrafenis; en stilzwijgend slopen de lieden naar de markt, en lazen de lange afkondiging, die op de deur van het raadhuis aangeplakt stond. Het was een onaangenaam, weder, en toch was daar de schrale kleedermaker KILIAN in zijn nanking-buis, dat hij anders alleen in huis droeg; zijne blaauw wollen kousen hingen hem op de hie-

len, zoodat zijne naakte beentjes er treurig uitkeken, en zijne smalle lippen beefden, terwijl hij het aangeslagen plakaat voor zich heen mompelde. Een oude Paltzer invalide las wat luider en bij menig woord biggelde een traan in zijn witten, eerlijken snorbaard. Ik ging naast hem staan, en weende met hem, en vroeg ‘waarom wij huilden.’ ‘De Keurvorst heeft bedankt,’ zeide hij, en ging voort met lezen; maar bij de woorden: ‘*voor de bewezen trouw als onderdanen*,’ en ‘*ontsla u van uwe pligten*,’ weende hij nog sterker. Het is een aandoenlijk gezigt, wanneer zoo'n oud man, met eene verschoten uniform en een verweerd soldaten voorkomen, eensklaps zoo sterk weent. Terwijl wij lazen, werd ook het keurvorstelijk wapen van het Raadhuis afgenomen; alles werd zoo ledig en zoo benaauwend, het was als of men eene zonsverduistering verwachtte; de Heeren van den Raad zagen er zoo afgedankt uit en liepen zoo langzaam, zelfs de veelvermogende schout keek als of hij niets meer te bevelen had, en stond daar vreedzaam en onverschillig, ofschoon de dolle ALOYSIUS zich weder op één been plaatste, en met kluchtige gebaarden, de namen der Fransche generalen uitsnaterde, terwijl de beschonken, kromme GOMPERTS in de straat rondsprong, en *ça ira, ça ira* zong.

Maar ik ging naar huis en weende, en klaagde: ‘de Keurvorst heeft bedankt.’ Mijne moeder had veel met mij te stellen, ik wist wat ik wist, ik liet mij niets uit het hoofd praten, en ging huilende naar bed. Daar droomde ik 's nachts, dat de wereld aan haar eind was - de schoone bloemtuinen en groene weiden werden als tapijten van den grond opgenomen en opgerold. De schout klom op eene hooge ladder en nam de zon van den hemel af; de kleedermaker KILIAN stond er bij en zeide bij zich zelven: ‘ik moet naar huis gaan en mij netjes aankleeden, want ik ben dood en moet van daag begraven worden.’ En het werd hoe langer hoe donkerder, weinige sterren flikkerden met doffen glans, en ook deze vielen af als gele bladeren in den herfst; langzamerhand verdwenen de menschen; ik, arm kind, doolde angstig rond, en stond eindelijk voor het hek van eene woeste boerderij. Daar zag ik een man, die met de spade in de hand de aarde omwoelde, en naast hem een hatelijk wijf, dat een afgesneden menschenhoofd zoo het scheen in haar voorschoot hield, en dat was de maan; met angstige zorg legde zij haar in de groeve neder - achter mij stond de Paltzer invalide en snikte en spelde: ‘de Keurvorst heeft bedankt.’

Toen ik ontwaakte, scheen de zon weder als naar gewoonte door het venster, de trommel werd op straat geroerd en toen ik in onze huishoudkamer trad en mijn vader, die in zijne witte poederjurk zat, goeden morgen wenschte, hoorde ik, hoe de ligtzinnige friseur hem onder het friseeren haarklein vertelde, dat he-

den de nieuwe Groothertog JOACHIM op het raadhuis zou worden ingehuldigd, dat die van eene beste familie was, en de zuster van den Keizer tot vrouw zou krijgen, en dat hij er werkelijk zeer fatsoenlijk uitzag, en zijn schoon zwart haar in lokken droeg, en dat hij eerstdaags zijn intogt zou houden, en zeker alle vrouwen moest behagen. Ondertusschen ging het getrommel op de straat zijnen gang, ik trad voor de deur en bekeek de binnentrekkende Fransche troepen, het vrolijke volk des roems, dat zingende en springende de wereld doortrok, de blijd-ernstige grenadiers-aangezigten, de beerenmutsen, de driekleurige kokarden, de blinkende bajonetten, de voltigeurs vol van dartelheid en *point d'honneur*, en den almagtig grooten met zilver bestikten tamboer-majoor, die zijn stok met den vergulden knop tot de eerste verdieping kon werpen, en zijne oogen zelfs tot de tweede verdieping, waar insgelijks mooije meisjes voor het venster zaten. Ik verheugde mij, dat wij inkwartiering kregen, mijne moeder verheugde zich niet, en ik ijlde naar de markt. Daar zag het er thans geheel anders uit, het was als of de wereld nieuw opgeschilderd was, een nieuw wapen hing voor het raadhuis, de ijzeren leuning aan het balkon was met een gestikt fluweelen kleed omhangen; Fransche grenadieren stonden op schildwacht, de oude Heeren van den Raad hadden nieuwe gezigten aangetrokken en waren in hun zondagspak; zij zagen elkander op zijn Fransch aan en zeiden '*bon jour*'*;* uit alle vensters keken de dames; nieuwsgierige burgerlieden en soldaten, helder en knap, vervulden het plein, en ik nevens andere knapen klommen op het groote keurvorstenpaard, en zagen van daar neder op het bonte gewoel, dat zich op de markt verdrong.

Bij deze gelegenheid hadden buurmans-PIETER en de lange KURT bijna den hals gebroken en dat zou ook goed geweest zijn; want naderhand ontliep de eerste zijnen ouders, nam dienst, *deserteerde* en werd te *Mainz* doodgeschoten: de ander hield zich in vervolg van tijd bezig met *geographische* onderzoekingen in andermans, zakken, werd dien ten gevolge werkend medelid van eene openbare spininrigting, verbrak de ijzeren boeijen, die hem aan deze en aan het vaderland kluisterden, kwam gelukkig aan de overzijde, en stierf te *London*, door eene al te naauwe das, die van zelve toetrok, zoodra een koninklijk beambte de stellaadje onder zijne beenen weghaalde.

De lange KURT zeide ons, dat er heden geene school zou zijn om de inhuldiging. Wij moesten lang wachten eer dat deze afgeloopen was. Eindelijk vulde zich het balkon van het raadhuis met bonte heeren, vaandels en trompetten, en Mijnheer de Burgemeester in zijn beroemden rooden rok hield eene aanspraak, die wat in de lengte uitliep, zoo als gom elastiek of als eene gebreide slaapmuts

daar men een steen, slechts geen steen der wijzen, in geworpen heeft. Vele volzinnen kon ik zeer duidelijk verstaan, b.v. dat men ons gelukkig wilde maken, en bij de laatste woorden werden de trompetten geblazen, en de vaandels gezwaaid en de trommels geroerd en werd er *vivat* geroepen, en terwijl ik zelf *vivat* riep, hield ik mij aan den ouden Keurvorst vast. Dat was hoog noodig, want ik werd tamelijk duizelig; reeds geloofde ik dat de menschen op hunne hoofden stonden, dewijl de wereld zich omgekeerd had; het keurvorstenhoofd met de alongeparuik scheen te knikken en fluisterde: ‘houd u aan mij vast,’ en eerst door het lossen van het geschut op den wal kwam ik tot mij zelven, en steeg weder langzaam af van het keurvorstelijk paard.

Toen ik naar huis ging, zag ik weder, hoe de dolle ALOYSIUS op één been danste en de namen der Fransche generaals uitsnaterde, en hoe de beschonken GOMPERTS in de straat rondsprong en *ça ira, ça ira* brulde, en tegen mijne moeder zeide ik: ‘men wil ons gelukkig maken en daarom is er van daag geene school!’

Over neuzen.

(*Uit* Democritus.)

‘Ende de HEERE Godt hadde den mensch geformeert uit het stof der aerden, ende in sijne neusgaten geblasen den adem des levens: alsoo wert de mensche tot eene levendige ziele.’

Eerbied voor de Neuzen! De neus kenmerkt den mensch nog veel meer dan oog en mond, zoo als de neushoorn den rhinoceros; en met regt hebben de physiognomisten aan de spotternij den neus ten troon gegeven. De oude fabeldichter leende aan den spotter twee zakken; de eene vol van eigene gebreken hing hem op den rug, zonder dat hij haar zien kon; de andere met de zwakheden van zijne naasten, daarentegen hing op zijne borst en onder zijne oogen. Deze zakken zijn onzigtbaar, maar zigtbaar zijn de neuzen, en de spier van den neusvleugel is de ergste verrader. Een verstandig man kan gemakkelijk zwijgen, en te gemakkelijker, hoe dommer het rondom hem toegaat - maar die vervloekte *knorbeen-telegraaf*. De mode zet ten minste nog brillen van glas, metaal en hoorn op den neus, en toch zette de natuur ons een neus op het gezigt, opdat deze denken en beoordeelen zou, wat wèl riekt en wat stinkt. Deze

menschenhoorn is nog gevaarlijker, dan de hoorn van het dier of de neus van den rhinoceros, waarmede hij een stier in de hoogte werpt als een kastie-bal en zelfs den tijger schrik aanjaagt; de grootste, fijnste en verstandigste neus blijft echter die van den olijfant.

Volgens een schrijver van lateren tijd, zit in de *antichambres* der grooten de spotternij schrijelings op de neuzen der hovelingen, en vlugt niet eer, voordat de Vorst verschijnt. Een regt uitgewerkten voornamen neus houdt hij voor het onbescheidenste ding, dat aan eene eenvoudige en heerlijke huid ten deel kan vallen, en voor komischer dan de overgroote neus of bek van den Toucan, dien het arme dier zichzelven niet gegeven heeft. Deze voorname neus, zegt hij, bevat het gansche *privilegium*, en het hatelijkste is, dat hij dikwijls op regt gemeene aangezigten staat, als een fraai balkon voor een vervallen huis. AENEAS zou even als bij BLUMAUER uitroepen:

> ‘Zie, zie slechts eens de magtige
> gekromde neus; ziedaar *de ple-*
> *nitudo potestatis*.

Men kent den monsterachtigen neus van den reiziger uit TRISTRAM SHANDY, en weet hoeveel beweging deze te *Straatsburg* onder het volk en de geleerden maakte. LAVATER vond oneindig meer in de neuzen van Duitsche schrijvers, dan anderen in hunne werken vinden kunnen. HANNIBAL CARACCHIO en MARINO hielden zich met neuzen bezig; maar het koelbloedigst van allen ging SEUME te werk. Bij het vaste uitstek van den neus, nam hij de ooghoeken, mondhoeken, neushoeken en alle aangrenzende partijen en lijnen in aanmerking, en zoo was het geen wonder, dat hij er veel uit las. Hij was van meening, dat, uitgenomen de grondstof, die aan de familie behoorde, ieder mensch ten naasten bij zijn eigen neus vormde, en dat de kinderen daarom meestal onbestemde neuzen hadden; maar er zijn evenzeer familieneuzen, als nationale neuzen: de ouders, de petemoeis en de bakers kijken naar den neus, of het wicht dien van zijn vader of van zijne moeder heeft. Ja, de bakers willen zelfs gaarne in stilte den neus verbeteren, en wanneer het haar b.v. voorkomt, dat hij te kort is, dan trekken zij er aan en zetten hem regt en knoeijen er even zoo mede als de wilden van *America*. Vooral ziet men gaarne den neus van den vader en als de vader er het hoofd bij schudt, dan roepen moeder, baker en dienstmaagd den kleinen toe:

> Niet waar? zoo 't niet de neus van vader was,
> Hoe kwaamt ge dan aan zulk een fraaijen neus?

Over het geheel echter komt het mij voor, dat SEUME gelijk heeft en dat ieder zijn eigen neus draagt. Maar het gaat in de wereld met de neuzen, even zoo toe als met menig knap man: men

weet hem niet op zijne plaats te brengen. De meeste neuzen staan een weinig scheef, zoo als de toren van *Pisa;* als derhalve hunne eigenaars hunnen neus volgen, zoo moeten zij noodzakelijk van den weg raken: en daarom is het spreekwoord: *gij hebt maar uw neus te volgen*, niet altoos van toepassing. Maar des te geldiger zijn andere zegswijzen, als daar zijn: Men kan het de menschen niet aan den neus zien, en: men moet niet alle dingen ieder een onder den neus houden. De vele spreekwijzen, die van het orgaan des reuks ontleend zijn, bewijzen hoe belangrijk het is. Men zet iemand een wassen neus, of heeft een ander bij den neus. En hoeveel neuzen krijgt men niet buiten zijn eigen vleeschelijken neus van onze gelijken en onze meerderen. Het *nosce te ipsum* laat zich in het oudduitsch regt onfatsoenlijk vertalen, door: trek u bij uwen neus, even onfatsoenlijk, als het is om iemand de deur voor den neus digt te werpen of van onder zijn neus iets weg te kapen. Het moet in den neus gelegen zijn; maar als welmeenende waarschuwing kan men altoos aannemen: steek niet overal uwen *neus* in: houd uwen *neus* er buiten; hoon rimpelt den *neus;* hoogmoed trekt den *neus* op; laf hartigheid en schaamte druipt met *eenen langen neus* af; en verwaandheid en onverstand zijn *neuswijs*.

Volgens SEUME is de neus het uithangbord van het karakter, waaruit men de gedachten des grooten Makers kan lezen. Hij verdeelde de neuzen in klassen: ergerlijke, onbescheidene, ingebeelde, trotsche en tirannen-neuzen; voorts listige, speurhonds-, fiskaal-, policie-, commiezen- en diplomatieke neuzen; verder: slaafsche, domme, bijgeloovige, schijnvrome neuzen; eindelijk: schoolmeesters- en professors-neuzen, geen neus echter stond hem meer tegen dan een adellijke. Maar gelijkt niet de hoogste, voornaamste, grootste arendsneus aan de *Cimborasso*, die de ronde gestalte onzes aardbols toch niet veranderen kan, en zit de grootste neus niet evenzeer op een aardworm? De grootste viervoetige dieren zwemmen zonder moeite, maar hun neus blijft boven water en moet de grootste neus onder de menschen dit zoo niet laten blijven? SEUME bevond, dat verwaande en wellustige neuzen het kennelijkst geteekend zijn; toch trof hij ook vele onschuldige neuzen (of eigenlijk *neusjes*) aan. Hij meende dat men den neus van den gierigaard te veel eers bewees, wanneer men hem een neus noemde, omdat zij nader aan den snoet der dieren grensde en dat het bij vele menschen van belang zou zijn, om te onderzoeken, hoe zij aan hunnen neus kwamen. Volgens hem hebben de *Lazzaroni* de verstandigste, de vrouwen over het geheel, na aftrek van de vele spotachtige en grillige neuzen, de beste neuzen. Van daar welligt dat men oogen, hair, mond, armen, voetjes, alles aan het voorwerp onzer liefde prijst, maar hoogst zeldzaam van haren neus spreekt.

Zelfs de dweepende PETRARCHA maakt geene melding van den neus zijner LAURA, en de overige minnezangers evenmin. En evenwel zijn er vrouwenneuzen, die zoo groot zijn, dat zij het kussen moeijelijk maken. Ja, hebben beide partijen even grooten neus, dan is dat genot zoo moeijelijk als het drinken van champagne uit een naauw champagneglas. Misschien laat men zich afschrikken door het bitsche antwoord van zekere dame: ‘welnu, kus mij dan, waar ik geenen neus heb.’

Met evenveel opmerkzaamheid, als mijn goede vriend SEUME, heb ik het reukorgaan gadegeslagen. Want geen LINNAEUS heeft tot nog toe het neuzenrijk gerangschikt, en LAVATER is dood, hij, die op zich nam om, met een blinddoek voor de oogen, op den tast af, uit tienduizend menschelijke neuzen, den neus van FREDERIK *den Groote* te vinden. Het huis van BRUNSWIJK houdt het met de groote neuzen, zoo als de Ouden, adelaarsneuzen, zoo als CYRUS, ACHILLES en anderen die hadden. PLATO noemde ze koningsneuzen, en de Hollanders Koning WILLEMS-neuzen. Bij de Romeinen heeten zij *nasones* en vandaar had OVIDIUS zijn bijnaam, en wist zeer goed, wat hij van groote neuzen beweerde. Ook zijn zij een wezenlijk sieraad, wanneer zij niet in slechte verhouding staan tot het overige gelaat, zoo als bij den pepervogel, wiens neus of snavel grooter is dan hij zelf. Arendsneuzen zijn vooral het eigenaardig sieraad der zonen van MARS, maar daarom zijn zij aan getrouwde huisvaders niet altoos aangenaam; zij brengen hunne aanbeveling bij de schoone sekse met zich; zij zijn de beste schermen om te verhoeden, dat het in den mond regent; de volmaaktste zadels waarop een bril rijden kan.

Quel bonheur de naitre avec un pied de nez!

Ja de oude BREERO heeft er een middel voor de onsterfelijkheid in gevonden. Van zijn MALEGYS sprekende, zegt hij:

Sijn havix-neus die hing hem over sijn mongt,
Sijn geest en gingh niet uyt of hy was in sijn neus terstongt,
Soo quam het by, dat sijn ziel niet kon verscheyden.
Ick geefje te raên hoe dattet GIJS in 't lest anleyden:
Hij liet sijn achterdeur openstaen,
En daer is hy invisibel door egaen.

CICERO maakt den neus tot den voormuur der oogen. Bij HORATIUS geldt hij voor verstand, en volgens SENECA is een Atheensche neus zoo veel als vernuft, even zoo als wij zeggen: ‘hij heeft een fijnen neus, hij ruikt het wildbraad,’ en nog beter der verwaande jeugd toevoegen: ‘eerst een neus, en dán een bril.’ De Ouden plaatsten zelfs het verstand in of op den neus, en ieder weet uit HORATIUS, dat een *homo emunctae naris*, zoo veel beteekent als een heldere kop of een genie. De snuiftabak maakt dat onze tijd min-

der *schoone* neuzen oplevert en vermeerdert buiten noodzaak, het aantal der dingen, die verstopt raken; vandaar bezitten wij minder lieden *emunctae naris*, dan de Ouden konden tellen. In het midden tusschen arendsneuzen en stompneuzen staat de *nasus quadratus*, d. i. de symmetrische neus, de tegenhanger van den fijnen neus, die de slechten tot slechtheden voert, maar den regtschapen man op zijne hoede doet zijn. Het is jammer dat zij doorgaans niet het erfdeel der regtschapen lieden is.

Keizer RUDOLF *de Eerste* en MAXIMILIAAN *de Eerste* hadden statelijke neuzen. Op een smallen weg ontmoette de eerste een lompen voerman. ‘Ik kan niet eens uwen neus voorbijgaan,’ riep deze hem toe: ‘Welnu, dan zal ik u helpen,’ antwoordde de Keizer, en hij schoof zijnen neus ter zijde. Ondertusschen redde hem deze neus uit een aanslag op zijn leven. Zeker zwakhoofd, die eenige weldaden van hem genoten had, hoorde op een drinkgelag eenige ridders zeggen: ‘Morgen zullen wij den *Grootneus* in stukken houwen,’ en draafde daarop 's nachts nog naar *Habsburg*, met dit gevolg, dat de Keizer de ridders overviel. MAXIMILIAAN de eerste, wien iedere kunstenaar wilde uitschilderen, zeide in eene knorrige luim: ‘Ieder, die een grooten neus schilderen kan, wil ons uitschilderen!’ Maar dikwijls zijn groote neuzen een groote last; vandaar dat de kinderen slechts neusjes hebben, om beter te kunnen zuigen. Menig arendsneus is oorzaak, dat zijn eigenaar niet verder ziet dan zijnen neus lang is, en het boven aangehaalde meisje, met haren grooten neus, die haren minnaar dat ruwe antwoord gaf, zou zich misschien geschikt hebben, wanneer hij haren raad gevolgd ware en het een zou uit het andere gevolgd zijn, enz.

Volgens den smaak van de Ouden hadden slechts Saters en Faunen *stompneuzen* en heetten *nacrii*. De zaak berust op juist onderzoek. De opgetrokken neuzen der huishoudsters en dienstmeisjes behooren voornamelijk in *Frankrijk* te huis: nergens echter zijn zij talrijker dan te *Lyon*, zoodat men eene eigenaardige soort van *Lyonsche* neuzen zou kunnen aannemen, waaraan ik de Lyonsche van de Avignonsche schoonen in staat ben te onderscheiden, en waarbij ik mij zelven - bij den neus neem, ofschoon ik juist niet onder de *ancilliaroli* behoor. Op de platte aangezigten der Chinezen en Kalmukken staan zulke kleine opgetrokken neusjes, dat men gemakkelijk in de neusgaten kan zien, die intusschen welligt den reuk bevorderen. Zekere bedelaarster wist eenen gever, die een kleinen neus had, niets beters te wenschen dan: ‘God spare uw gezigt, want waar zoudt gij een bril zetten? Eens waagde het zelfs een man met een kleinen neus een grootneus te bespotten, maar kreeg ten antwoord: ‘Gelooft gij welligt, dat mijn neus ten koste van den uwen gemaakt is?’ GIBBON had zulk een klein

neusje, kleine oogen en een even zoo klein mondje, maar daarentegen vreesselijk dikke wangen hangen. De blinde Madame DU DEFFANT was gewoon de personen, die haar voorgesteld werden, in het aangezigt te betasten, en zoo betastte zij ook GIBBON; maar met hevige gramschap stiet zij hem van zich. ‘Neen, dat is eene schandelijke poets!’ riep zij uit, want zij meende dat hij haar den rug had toegekeerd.

Haviksneuzen worden, hoe meer zij op vogelsnavels gelijken, voor des te adellijker gehouden, en de *hondenneuzen* van oppassers en verklikkers voor des te voortreffelijker, hoe meer zij hunnen reukzin geoefend hebben, die eindelijk zoo fijn wordt als bij de wilden. De Prager monnik, die door den neus alleen ouden en jongen, zijne bekenden, ja zelfs maagden en vrouwen kon onderscheiden, hoezeer had hij ons niet kunnen verpligten, al had hij maar eene verhandeling over den reuk geschreven? Onder NAPOLEONS regering bragten zulke neuzen goede renten op en in die neuzen lagen weder de oorzaak der *wassenneuzen*, zonder welke de bestuurders weinig te doen zouden hebben, en de postvaliezen ter helfte ledig zouden blijven. Ja, in die dagen was men blij als men wassenneuzen kon laten inpakken en niet zelf ingepakt werd. Vele getrouwde mannen kregen door oefeningen *hondenneuzen*, om de bloedvrienden van verre te ruiken; maar nog fijner waren de neuzen der vrouwen: zij waren in de Fransche school gevormd. En daarentegen zijn doorgaans de neuzen der verliefden - verkouden.

De *lange neuzen*, die groote meerderheid boven *korte neuzen* en zelfs lang leven heeten te beloven, ofschoon ze ook weder ter kwader faam staan, even als lange ooren; de lange neuzen, die men dikwijls zelf haalt, zou SEUME zeker niet vergeten hebben, indien hij langer had geleefd. In den jare 1812 hielpen geene neusdeksels, zoo als sommige werklieden tegen kwade dampen, en de bewoners van het Noorden tegen de koude dragen. Diezelfde lange neuzen, die reeds bij de Parijsche winters zeiden: ‘*je n'ose pas mettre le nez à la fenêtre*,’ gingen een algeheel verlies van neuzen vooraf, toen zij ondernamen *de rire aux nez des Russes*, waarop schielijk een *donner sur le nez* volgde. De neus houdt zelfs strafgeregt over drinkers: maar hoog in het noorden kan men geheel onschuldig den neus verliezen. Vandaar de hoffelijkheid, om elkanders neuzen met sneeuw of met zakdoeken te wrijven. ‘Met verlof, uw neus is aan het bevriezen!’ ‘En ik, ik meende UEd. juist te zeggen, dat uw neus reeds bevroren is: en daarom voor den dag met den zakdoek, en aan het wrijven!’

MARS heeft reeds menigen neus weggenomen, en dat verstrekt den verliezer tot eer: maar eene neuzenreliquie uit de dienst van VENUS strekt tot schande; intusschen beweert men, dat een klein

gebrek aan het neusbeen, het door den neus praten gemakkelijk maakt, en men het geliefkoosde Fransch het best kan uitspreken. Vóór de ontdekking van *Amerika* mikte AMOR zijne pijlen op het hart, thans treft CUPIDO slechts de neuzen, ofschoon reeds CORREGGIO hem in de school van MERCURIUS gezonden had. Daarom is het goed iedere Nimf als eene Sirene te beschouwen, die op haren neus de woorden van PLAUTUS geschreven draagt.

> Ego tibi faciem denasabo mordicus.

Zulk een verdachten neus had de beroemde schilder GERARD LAIRES; en, ofschoon hij zich de zaak zoo aantrok, dat hij zijn' kunstbroeder DE WIT het aanbod om het *kanon* te teekenen, waarmede zijn neus afgeschoten was, met slagen betaalde, heeft HOUBRAKEN echter stijf en sterk beweerd, dat de neus van LAIRES een erfstuk van zijne familie was.

Men heeft kunstneuzen even als kunstoogen, kunsttanden, kunstboezems, kunstharen en kunst - - Zulke neuzen winnen snuiftabak uit, en zakdoeken en een aanblik, dien ik tot de meest stuitende reken, die er kunnen bestaan. In de *Oost-Indiën*, waar de Despoten neuzen, oogen en lippen laten afsnijden als of het niets is, maar waar de luchtsgesteldheid en de matige leefwijze alle wonden gemakkelijker geneest, verstaat men dus ook de kunst van TAGLIOCOZZI, om verloren neuzen door nieuwe te vervangen, die uit het vel van het voorhoofd gesneden zijn. Wij bezitten GRAEFES *Rhinoplastik*, 1818, 4°. en inderdaad verre heeft het de kunst gebragt; misschien zal het nog aan het genie des menschen gelukken, om den noodigen voorraad hersenen in voorname hoofdschedels aan te vullen, en aan een hollen ledigen boezem een hart in te zetten. TAGLIOCOZZI plagt zijne kranken zonder alle werktuigen te genezen, lammen door slagen, verstuikte ledematen door zijne gespierde hand: en zijne kunstneuzen sneed hij uit het vleesch, dat slechts zelden het daglicht aanschouwt. En daarom zullen zijne neuzen op het aangezigt gestaan hebben, als de herstelde neuzen der antieke beelden - genoeg, zij stonden er eenmaal.

Men heeft de neus met regt *honestamentum faciei* genoemd en bekend is het algemeene spreekwoord: die zijnen neus schendt, schendt zijn aangezigt. Een gezigt zonder neus is treuriger schouwspel dan een land zonder bergen en dalen, of een meer zonder rotsen: volgens OTHELLO heeft zelfs de Hemel een neus: ‘*Heaven stops the nose at it*.’ Het aangezigt is de grensvesting der ziele: en de neus het hoornwerk. De Zuidzee-eilanders versieren daarom met meer regt hunne neuzen, dan wij het de ooren en vingers doen, en groeten elkander door aanraking van de toppen der neuzen. Met even veel regt kon men echter de neus *latrina capitis* noemen, met name bij de snuivers, wien ik even ongaarne een

boek leen, als een kus geef, en er zijn lieden, die in hun leven even weinig onder den neus als achter de ooren droog worden. Intusschen is de neus eens voor altijd *honestamentum faciei*, en daarom laat geen regtschapen man zich de deur voor den neus digtsmijten, of iets onder den neus wrijven, tenzij misschien een bloemruiker, die ook bij de Engelschen *nosegay* heet.

Er zijn reukwerktuigen, die even gevoelig zijn als die der beeren en zeehonden: een kleine slag er op velt hen ter aarde, maakt ze aan bloed, bont en blaauw, als of zij bekrabt of verzopen waren. Bij de kinderen belast de neus zich bijna met de zorg der opvoeding en leert het wicht voorzigtigheid: zijn zij een paar keeren op den neus gevallen of er mede tegen de deur geloopen, dan steken zij niet meer overal hunne neuzen in, en oordeelen minder over dingen, die zij niet verstaan, hetgeen wij *neuswijsheid* plegen te noemen. Jammer slechts dat velen op gevorderde jaren vergeten, hetgeen zij als kinderen geleerd hebben. Menig roode neus noemt men niet ten onregte een *brandewijnsneus* (*bottlenose*) in het Hoogduitsch (*Kupfernase*). Maar die kostbare *koperneuzen* dreigen te verminderen sedert de Afschaffings-genootschappen haar met een verdelgingsoorlog bedreigen. CARDANUS kon het ruiken, als er iets met een meisje gebeurd was, en er zijn gevallen, wanneer men geheel neus zou willen zijn, b.v. in den voorzomer, als alles in bloei staat; maar nog veel talrijker zijn de gevallen, waar men den neus even als de ooren met boomwol zou willen verstoppen.

Er zijn reukorganen, die ten eenenmale scheef loopen of de vorm van eene groote raap krijgen: ja aan menigen grooten neus wortelt nog een uitwas. Zulk eenen neus leerde ik op eene badplaats kennen. Om zijnentwille verscheen de eigenaar nooit aan de *table d'hôte.* Die brandewijn- of karbonkelneuzen heb ik altoos gevonden, dat de menschen zoo lomp stonden, dat men in verzoeking zou komen, om hen te dwingen ze daar te steken, waar dieren, die nog verreweg hoffelijker zijn, den neus plegen te bergen. Platte ingedrukte neuzen (*brak nose*) zijn doorgaans het kenmerk van bekrompenheid, zoo als spitse neuzen van fijnheid, vooral wanneer de top beurtelings kan bleeken en kleuren. Lange neuzen zijn daarentegen meestal een bewijs van goedhartigheid. Diplomaten laten zich veel op *fijne neuzen* voorstaan; maar zijn niet lieden, wier slimheid men aanstonds aan hunnen neus zien kan, wel eens in het geval van den vos? juist hun neus brengt hen in den knip.

Neuzen, die gelijk met het voorhoofd loopen, zoo als bij de antieken, doen in de kunst eene goede uitwerking, maar in de natuur bevallen zij niet zoo bij uitstek, en zijn niets minder dan *symbolen* van geest en verstand. Groote neuzen getuigen van zin-

nelijkheid: en reeds op de Latijnsche school leerden wij daarvan een tweeregelig versje, dat ik niet herhalen wil. Met allen eerbied voor de oudheid moet ik zeggen, dat de daarin vervatte regel vele uitzonderingen toelaat: de natuur was zoo goed, juist in strijd daarmede, een gebrek door overvloed te vergoeden en ons versje is bij de *stompneuzen* en de *wipneusjes* der sekse van meer doorgaande toepassing. Intusschen hebben de Italianen over het geheel de grootste neuzen, en men moet hun de geregtigheid laten wedervaren, dat zij de spreuk der Ouden alle eer aandoen: vandaar hunne talrijke sonnetten op neuzen. Volgens de Rabbijnen moet een neus, die noch te klein, noch te groot is, de lengte van den pink hebben. Van de neuzen hunner eigene natie zeggen zij echter niets: en toch hebben gewoonlijk de *schagcherneuzen* eene geheel eigenaardige kromming.

Onze Heilige Boeken kenschetsen de gramschap door het snuiven der neusgaten, en in het Hooglied staat de neus op het aangezigt ‘als de toren, die naar Damascus siet.’ - De Ouden plaatsen de gramschap in den neus, en de schoone APOLLO van *Belvedere* spert de neusgaten wijd open en trekt met verachting de onderlip op. Groote, wijde, trotsche neusgaten, als zij niet zoo wijd opengesperd zijn als van den heiligen KAREL BORROMAEUS te *Arona*, maken eene grootsche vertooning: kleine en naauwe daarentegen zijn meestal het eigendom van wonderlijke kwasten, die ook eng van hart zijn. Onwillekeurig is de neusvleugelspier bij den spotter in beweging, en speelt bij een mijner vertrouwdste vrienden, zoodra de een of andere kwinkslag in zijne breinkas aan het gisten is, voor telegraaf. Dat is hoogst onaangenaam in gezelschappen, waar men juist niet geneigd is op telegraphische tijdingen acht te geven.

Zonder het zelf te weten steekt de hoogmoed den neus in de hoogte; kleinmoedigheid laat hem nederhangen. Hoe hooger de neus gedragen wordt, des te beleedigender zijn de knippen voor den neus. In onze Noordelijke gewesten trof ik meer hooge neuzen aan dan in het Zuiden; daarentegen hoort men dikwijls het woord *humaan* in den mond, en het zou mij nog aangenamer zijn, indien het in het Zuiden meer gevoeld en uitgeoefend werd. Gaarne zou men stillekens onder die hooge neuzen heensluipen, wanneer slechts het gezigtspunt dier hooge neuzen, optisch gesproken, over ons arme zondaren heenging. Verder op, waar slechts adel en lijfeigenschap is, zijn er slechts neuzen en snoeten. Ik zou er veel voor geven, indien de heerlijke antieken niet zoo dikwijls van den neus beroofd waren, en honderd voorname nieuwere neuzen konden daarvoor, wat mij betreft, op den neus vallen. Er zou minder aan verbeurd zijn.

De spotter rimpelt den neus over alles, zelfs eer dat hij hem

heeft leeren snuiten, ofschoon een goede neus tot de eigenschappen van den geest der spotternij behoort, en wie te dikwijls den neus snuit, maakt hem eindelijk aan het bloeden. Van alle neuzen op aarde is de neus van den olijfant de langste, krachtigste en fijnste: ik heb er te *Parijs* ontzag voor gekregen, sedert hij mij eens druipnat maakte: dan volgen de honden en de Jezuiten. Die een goeden neus heeft, mist nooit den regten weg; want in den grond weet eigenlijk niemand waarheen hij gaat, en waar hij eindelijk moet blijven staan. Die dus geen fijnen neus heeft, valt ligtelijk in den modder, maar heeft toch den troost, dat geene anderen er hem ingebragt hebben. Het is goed, dat zij, die bij den neus geleid worden, er geene langere neuzen van krijgen, zoo als de kinderen, wien de kindermeiden menigmaal een langen en toch onschuldigen neus gemaakt hebben. *Non omnibus datum est habere nasum*, dat wil zeggen: de eene neus is niet als de andere.

Mijne lieve beste Juristen, die bijna al onze ledematen met hun *de eo, quod justum est*, hebben vereerd, zijn als echte *corpora juris* niet in gebreke gebleven om naar den neus te grijpen. MYLIUS schreef een *neuzenregt*, en bewijst dat verloofden kunnen scheiden, wanneer partij den neus verliest, maar niet op grond van een vuilen neus, een snuifneus, een brandewijnsneus (*nez de betterave* of een juristischen stompneus: man en vrouw echter mogen niet meer scheiden, al zag het er nog zoo erg met de neuzen uit. Hij onderzoekt ook: of het verlies van den neus ongeschikt maakt voor het ambt van priester of van regter; en of een notaris eene wettige akte maken kan in zaken, die den reuk betreffen, wanneer hij geenen neus heeft.

Eigenlijk heeft het regt den meest dubbelzinnigen neus van allen, eenen neus van was. Mogen zich ook vorsten de moeite geven door verbeterde wetboeken aan het eindeloos draaijen van wassen neuzen paal en perk te stellen, wat zou in staat zijn ons te beschermen tegen Gods dienaresse, de Geregtigheid, en de kleine opofferingen in metaal - en de kleine bewijzen van erkentelijkheid in keuken en kelder en voor het toilet? Maar heeft inderdaad niet alles zijne neuzendraaijers en zijne neuzenmartelaars? Vroeger draaide men ongemeen veel aan den neus der Godgeleerdheid, die zoo goed als afgedraaid is; toen kwam de wijsbegeerte aan de beurt, en de neus dezer schoone moet even blaauw zijn, als die der wijndrinkers rood, of zoo blaauw als de lucht, in wier blaauw zij zich met hare betoogen verdiept en alles zwart en blaauw maakt, zoo als HEGEL. Dan volgt de staatkunde, van wier toestand ik niets te zeggen weet, omdat haar neus zoo fijn is. Nergens echter schijnt het neuzenregt van MYLIUS lomper op den achtergrond geplaatst te worden dan in *Italië:* mephitische stank vervolgt u dáár tot

in de paleizen der grooten, en dringt zelfs tot in het Heilige der Heiligen.

Volgens de oude Duitsche wetten staat er een prijs op den neus: een neus gold 45 *solidi;* kon zich echter de lijder nog met een klein overschot behelpen, 12 *solidi*. Zulke tijden waren slecht voor de neuzen; want die een handvol *solidi* weg te snijden had, was heer en meester over al de neuzen van den omtrek. In die dagen wist men niet beter of men moest den overwonnen vijanden neus en ooren afsnijden, die men aan de gezagvoerders of naar het Hof zond even als in het Oosten. Zelfs in het strafregt had men overvloed van afgesneden neuzen en ooren. Thans echter zijn er zelfs in *Rusland* naauwelijks meer opgespleten neuzen, en onze meer beschaafde tijd vergenoegt zich om slechts de neuzen der steenen en houten beelden te verminken. Vele heiligen hebben alleen deze overeenkomst met de antieken, dat zij zonder neuzen en hoofden zijn, en de laatste hadden velen reeds gedurende hun leven niet. Zelfs is mij geen despoot bekend, die de neuzenringen der stieren onder zijne allergehoorzaamste onderdanen heeft ingevoerd, ofschoon de *muilbanden* van het Rijnverbond daaraan zeer nabij komen, en het *neuzendeksel* in de doodkist was alleen te *Neurenberg* toepasselijk op overleden bankroetiers. Wanneer de neus oud wordt moet hij zich veel laten welgevallen, even als vele andere ledematen; hij druipt ten ongelegenen tijde, de bril is nog de ligtste last, en de domste neus wordt spits bij het sterven: van daar dat lagchende erfgenamen slechts naar den neus te kijken hebben om de doodkist te bestellen, en in de kamer naar dingen van nog meer belang rond te zien.

Cacteris paribus is de neus het meest vooruitstekende deel van den mensch en daarom heeft zich de taal daarvan meester gemaakt, wanneer er van iets uitstekends sprake is; zelfs heeten in de Noordsche talen de voorgebergten neuzen. Onder alle Duitsche neuzen verdient nog de neus van LUTHER vermelding, die ten eenenmale den ouden Duitschen stempel draagt. Hij dringt niet scherp en spits naar buiten, zoo als de Zuidelijke neuzen; hij werpt den blik niet in vrije aanschouwing om zich heen, zoo als bij de Grieken; hij verzinkt niet peinzend in zich zelven, zoo als bij de Oosterlingen; hij heeft niet de vermetele, ligtzinnige, in alle hoeken snuffelende *suffisance* der Franschen; niet de onverschilligheid en laatdunkendheid van den Brit, noch de dierlijke stompheid van het Noorden; maar geheel en al is hij een op zich zelf volmaakte, eigenaardige, Duitsche neus. Diepte, breedte, regtheid, stoutheid, geest en moed. ‘Hier sta ik, ik kan niet anders, God helpe mij!’ Hij heeft slechts wat veel driestheid en lompheid op den rug geladen. Maar zonder dien lompen Duitschen neus waren wij welligt

geen van allen zoo ver, en zouden er nog heden ten dage Roomsche *fijnneuzen* op Duitsche neuzen rijden - *Perrumpendum!!*

Opmerkelijk heeft zich in onze dagen in NAPOLEON het oude spreekwoord bevestigd:

> Een spitse neus, een spitse kin,
> Daar zit Sinjeur de Duivel in.

Die echter wil rondzien in onze oude stichtelijke boeken of bijbels, die schaarsch zonder houtsneden of plaatjes, zoo als tegenwoordig onze almanakken, dichtbundels en romans, aangetroffen worden, zal bevinden dat de Duivel den allerafschuwelijksten neus heeft.

Duinlied.

> Luchtig gesprongen door 't mullige duin;
> Lustig gezongen op helling en kruin;
> Hoor! in ons lied stemt het lied van de streek,
> 't Bruisen der zee en het ruischen der beek.
>
> Holland! zoet Holland! hoe zwelt ons het hart
> Dáár, waar uw duinwand de zeevloeden tart;
> Waar al de schat van uw' weligen tuin
> Grenst aan de dorheid van 't stuivende duin!
>
> Nedrig van buiten, maar rijk in uw borst,
> Zijt ge, zoet Holland! door duinen omschorst;
> Wat u belaag' op den vloed of op 't land,
> Zwigte als de golven voor 't schuttende zand.
>
> J.P. HEIJE.

Mengelingen.

Onze oude liederen en kleine gedichten.

> Waarlijk, zoo er een volk is, hetwelk ernstig moet opgewekt en aangespoord worden, om eigene taal en letterkunde in waarde te houden, het is het onze.
> COLLOT D'ESCURY.

Wat zou toch de rede zijn, dat bij de tegenwoordige belangstelling in de middeleeuwen, onze vroegere letterkunde zoo weinig beoefend wordt en bij het meer beschaafde dan geleerde publiek grootendeels onbekend is? Zou het niet zijn, dat de wijdloopige aanteekeningen, waarmede de vroegere dichters in het licht verschenen zijn, hen als zeer moeijelijk te verstaan doen voorkomen en dat de dorre rijmkronijken van MELIS STOKE en MAERLANT menig een van het overige afschrikken, daar een lang gekoesterd vooroordeel den laatsten als den vader en tevens als den voornaamsten onzer vroegere dichters noemde? Bij de meesten begint de vaderlandsche geschiedenis met PHILIPS II, de letterkunde met COORNHERT en SPIEGHEL, maar zouden wij niet eens eenen stap verder doen en zien of er niet gelijktijdig en zelfs vóór deze mannen poëzij bestond, die nu nog algemeen verstaanbaar ware en ons behagen en boeijen konde? Dan zouden wij een eigenaardig gevormd tooneel aantreffen, Romantische heldendichten, dikwijls langwijlig, maar rijk aan belangrijke partijen, een groot aantal geestelijke, zedekundige en leer-gedichten en vooral iets, dat aan onze latere literatuur ontbreekt, eenen schat van poëtische vertellingen of *sproken*, vlugtige gedichten en kleine liedjes, meestal los en bevallig, zonder pronk, eenvoudige natuur, wier vrolijke, soms spotachtige toon aangenaam afsteekt bij

de stijvere liederen der volgende tijden. Gij kent de minneliederen van HOOFT, mijne lezers! gij ziet er den hoog beschaafden man in, die op eene elegante wijze schertst of van liefde spreekt, die nu en dan zeer bevallig schildert, maar bij wien dit alles uitspanning blijft, waarbij gij hem als dichter bewondert, maar waarbij uw hart koud blijft. Niet zoo bij velen der vroegeren: hier is waarheid en gij gevoelt met den dichter. De liedjes zijn nog heden voor elk verstaanbaar, op enkele verouderde woorden na, en daarom te meer bevelen zij zich bij ons publiek aan. Vergun mij dus, lezers! u er eens over te onderhouden, en stelt gij dan belang in het overige, zoo zullen wij later ook eens het oude tooneel, de epische, lyrische en didactische poëzij en dan de proza nagaan.

De rethorijkers hebben de oudere poëzij in minachting gebragt; hunne verbasterde taal en hunne bespottelijke krullen en sieraden beleedigden den goeden smaak; en daar sommigen hunner, als DE ROVERE, DE CASTELEYN, ROELANTS, voor de beste dichters van hunnen tijd golden, begreep men, dat dan de overigen niet verdienden gelezen te worden, en zoo zijn zij geheel vergeten geraakt. Maar die rethorijkers, zelfs de zoo even genoemde, waren in hunne kleine liederen en losse gedichten niet zoo vreemd uitgedost, evenmin als COORNHERT, die ook tot eene kamer behoorde. Zie hier b.v. een minneliedje van den jare 1620, door eenen ongenoemden rethorijker uit *'s Hertogenbosch* in *Noord-Braband* vervaardigd. Ik geef er slechts een paar stukken van:

's Morghens schijnt de sonne sachtich
In den dageraet,
Maer haer straelen branden crachtich
Hoe sy hooger gaet;
Soo wast mijn oprechte minne
Tot u, schoone maeght!
Sy was soet in het beginne,
Die mijn hert nu knaeght.

Nacht en dach ben ick in truere
Vol van droefenis,
Hierom thoont vrouwen-nature,
Die genadich is,
Al en ben ick u niet werdich
Door u deuchtsaemheyt,
Siet hoe mijn liefde volverdich
Van u noyt en scheyt.

Edel schoon Princes der vrouwen,
Die in 't herte staet,
In u schoonheyt te aenschouwen
Ben ick noyt versaet,

Sonder u is alle vreuchde
Voor my smert en pijn,
Want de blomme uwer jeuchde
Troost het herte mijn.

Ziedaar een eenvoudig liedje van den ouden tijd; het werd gezongen op de wijs: *Schoon jonckvrou ick moet u klagen*, maar daar die mij, even als waarschijnlijk mijnen lezers onbekend is, weet ik die niet te prijzen. Intusschen, ziet men, die taal is geheel verstaanbaar en zoo zijn ook de meeste andere liederen van dien tijd; de gedichten, die niet gezongen werden, zijn wel iets moeijelijker, vooral wanneer het genootschapsverzen waren, nogtans die ze met aandacht leest, zal ze ook al ras leeren begrijpen. Zie hier b. v. hoe een rethorijker van 1539 in een referijn zijn meisje schildert:

Sy heeft twee oochskens over cristalich,
Twee zwarte winbraukens jent[1] by mate,
Twee lipkens rootverwich, rootcoralich,
De kaexkens bloeijende als de granate,
Sachtelick terdende[2], fier van ghelate,
Een keelken witter dan vallende snee,
Haer aseme soeter is dan muscate,
Is 't wonder al doet my dat herte wee?

Ik kan mij bedriegen, maar mij dunkt deze eenigzins vreemde verzen hebben iets bevalligs en moeten den dichter bij zijne schoone in 1539 geen ondank behaald hebhen. Het is waar, bij de kameristen der 16de eeuw vindt men niet veel bevalligheid, maar het meeste en misschien het beste hunner werken is nog ongedrukt, zelfs van ANNA BIJNS, wier dichttrant wel iets van die van onzen rethorizijn heeft. De overige dichters, die niet tot die dichtgezelschappen behoorden, welke toenmaals in zeer vele steden en dorpen opgerigt waren, en vooral die uit de 13de en 14de eeuw, munten uit in bevallig uitgewerkte natuur- en huiselijke tooneelen, soms verplaatsen zij ons met weinige trekken geheel in het leven huns tijds en malen dan levendig en waar; maar wanneer zij met dezelfde verwen ook het leven der Hebreeuwen, Grieken en Romeinen schilderen, worden zij dikwijls, althans naar onze denkwijze, die streng het costuum wil gehandhaafd zien, belagchelijk. Men leze b. v. de kleine verzameling geestelijke en wereldlijke liederen, die HOFFMAN in het tweede stukje zijner *Horae Belgicae* uitgegeven heeft, om daarvan overtuigd te worden. Onder deze dichtsoort boeiden mij altijd meer bijzonder de romancen en de sproken of verhalen, zoo als het bevallige gedicht van WILLEM VAN HILDEGAERDSBERCH, getiteld: van *S. Geerden minne*, uit het laatst der 14de eeuw

1 Gentil.
2 Een zachte tred.

dat gedrukt is achter den *Esopet*, dien CLIGNETT uitgegeven heeft. LODEWIJK VAN VELTHEM, een dichter, die te weinig gelezen wordt en in den aanvang dier eeuw schreef, heeft er ook eenige in zijnen *Spiegel Historiael* ingevlochten, waaronder een paar zeer aardige van ALBERTUS MAGNUS, die wel verdienen door onze dichters, welke het naïve en eenvoudige vereeren, gelezen te worden. Onze letterkunde was vroeger zeer rijk aan deze stukken. Men kent de liederen: *Het daghet uit den Oosten, Naer Oosterlant wil ic varen*, en de geestelijke romance *De Soudans dochter;* ook nog eenige anderen; vele van deze hebben dit eigenaardige, dat zij u dadelijk in de vrije natuur voeren, alvorens het verhaal te beginnen, zoo *de Soudans dochter*:

Een Soudans dochter hooch van staet,
Gekweect in verren landen,
Ghinc smorghens met den dagheraet
Door gaerden en waranden.

Sy sach de scone bloemkens staen,
Van velerhande crachten;
Alstoen is in haer opgegaen
Een bronwel van gedachten.

HILDEGAERDSBERCH in *S. Geerden minne:*

In 't soetste van der meijen tijt
Als over al die werelt wijt
Lovere spruiten ende gras
Kwam ic enz.

Eene romance van Ridder BRUNENBURCH, misschien uit de 14deeeuw.

In eenen boemgaert quam ic ghegaen,
Daer sach ic scoene vrouwen staen,
Sy plucten alle rosen. (bis)

My dochte dat my den hemel ontsloot,
Doe my die scoene een cransselijn boet
Met hoor sneewitten handen. (bis)

Een roode ridder heeft dat vernomen,
Tot sijnen heer is hy ghecomen,
Hy brochte soe leider maren (bis) enz.

Op zulk eenen blik in de natuur volgt het verhaal, dat geheel eenvoudig afloopt, zonder poging om het effect te vergrooten, maar in die natuurlijke eenvoudigheid voor ons onnavolgbaar, hoe dikwijls men het beproefd heeft; hoe kunsteloos is b. v. de romance van Heer HALEWIJN, die nog wel in *België* hier en daar gezongen wordt:

Heer Halewijn zong een liedekijn[(l)],
Al wie dat hoorde wou by hem zijn. (bis.)
En dat vernam een koningskind,
Die was zoo schoon ende zoo bemind.
Zij ginc voer haren vader staen:
Och vader, mach ic naer Halewijn gaen?
Och neen gy dochter, neen gy niet,
Die derwaert gaen en keeren niet.
Zy ginc voer hare moeder staen:
Och moeder mach ic naer Halewijn gaen, enz.

Eindelijk krijgt zij van haren broeder verlof, tooit zich op en

Zy ging al in haers vaders stal
En koos er het beste ros van al.
Zy zette haer schrijlinxs op het ros,
Al zingend en klingend reed zy door 't bosch;
Als zy te midden 't bosch mocht sijn,
Daer sach sy mijnheer Halewijn;
Ghegroet sprac hy en quam tot haer,
Ghegroet schoon maecht, bruin oghen claer!
Zy reden met malcander voort
En op den wech viel menich woort.
Zy quamen by een galghenvelt,
Daeraen hinc menich vrouwenbeld[(2)].
Alsdan heeft hy tot haer gheseit:
Mits ghy die scoonste maghet sijt,
So kiest u doot, het is noch tijt. -
Wel als ic hier dan kiesen sal,
So kieze ic dan het sweert vooral,
Maer trect eerst uit u opperkleet
Want maechdenbloet dat spreit so breet,
So 't u besproeide het ware my leet, enz.

Daarop slaat zij hem met het zwaard het hoofd af en komt dan behouden op haars vaders kasteel terug. Er zijn nog eenige andere liederen van dezen tooverkoning HALEWIJN, opgenomen in HOFFMANS *Horae Belgicae* en LE JEUNE'S *Nederl. Volksliederen*. Vele dezer romancen dagteekenen uit de tijden der kruistogten en zijn door *Sprekers* (reizende dichters) aan de hoven en op de sloten des adels *met groot geneuchte ende solaes* voorgedragen of gezongen, zoo als men uit de oude romans en de grafelijke rekeningen leert. (Zie VAN WIJN *Histor. Avondst*). Maar het waren niet enkel romances, die men hoorde, ook kleine verhalen (contes), *spelligheden* (het Hoogd. *Schwänke*) en satyrische dichtstukken, waarin onze vroegere voorouders boven die der 17de en 18de eeuw uitmuntten, want later wierd het volkskarakter veel ernstiger en phlegmatischer

(l) t.w. een tooverlied.
(2) beeld.

en de scherts en spotliederen grof en gemen. WILLEM VAN HILDEGAERDSBERCH *sprak* te *'s Gravenhage* meer dan eens *eene sproke* aan het hof van Graaf WILLEM VI en dat van zijnen vader Hertog ALBRECHT, vooral, zoo het schijnt, bij groote feesten, en hier kwam dus een beschaafde toon en kiesche scherts te pas. Het is te bejammeren, dat van dit alles nog zoo weinig gedrukt is, en dat de onverschilligheid onzer natie de uitgave verhindert, terwijl die stukken in *België, Duitschland, Frankrijk* en in alle beschaafde landen gelezen en beoefend worden. Ik wilde, dat onze romanschrijvers gebruik maakten van die oude liederen, en ze, even als WALTER SCOTT en andere buitenlanders met hunne oude literatuur gedaan hebben, nu en dan in hunne verhalen invlochten of de sprekers zelve lieten optreden.

Voor de hervorming genoten de dichters eene groote vrijheid van spreken; men mogt alles zeggen, behalve het zedelooze en vervelende; vandaar, dat er vele bijtende spotliederen tegen adel en geestelijkheid verschenen, die later niet geduld zouden zijn. Deze satyre was wel scherp, maar niet zoo grof en gemeen als b. v. die van VONDEL. Zij was soms ernstig, gelijk bij MAERLANT, soms vrolijk, gelijk nu en dan in *Reinaert de Vos*, en de dichter ging somtijds zoo ver van met kerkelijke instellingen te spotten, hetgeen hem vergeven werd zoo hij slechts geestig schreef. Men durfde b. v. van de geestelijken zeggen:

> Die papen ende die slijpsteen
> Gelijc ic beide over een:
> Die slijpsteen doet eggen sniden,
> Maer selve en snijt hi tot geenen tiden;
> Die papen comen met groten scaren
> Ende willen der liede ziele bewaren,
> Niet meer en wetense dan een peert
> Waer dat haers selfs behouden wert.

Nog erger is de *clute* of klucht van *Plagerwater*, waar eene vrouw zich ziek veinst en haren man om zeker geneesmiddel uitzendt. Terwijl hij uitgegaan is, laat zij eenen *pape* in, met wien zij banketteert. De echtgenoot, door eenen vriend verwittigd, laat zich in eenen hoenderkorf in huis dragen en overvalt nu onverwachts de gelieven, die dan met stokslagen gestraft worden. Het geestige stukje is in de Vlaamsche volkstaal der 15de eeuw, maar veel kiescher en zediger, dan de bekende kluchten van BREDERO, en niet minder komisch. Somtijds gaan de dichters nog verder, parodiëren de sermoenen der monniken, met Latijn gelardeerd, en verklaren zoo de martelisatie van gewaande heiligen. Zoo heeft men de legende van S. REINUUT (eene parodie op die van S. REINOUD) en die van S. HARYNGUS. De eerste, van den bekenden MATHIJS DE CASTELEIN, priester te *Oudenaarden*, begint aldus:

Ipsis bipsis, tantus ind schutum,
Quod ipsis perventus ad sanctus Reinhutum.
Audiatis clutum, ende en sijt niet aldus gram,
Verbis haec habetur capitulos nusquam,
In goede latoene noteert dees wordekins.
Den sant, dien wy bringen op berien, op bordekins
Es groot van virtute, die 't verstand zou genieten,
Hem mocht wel zijn ziele van achter ontschieten.
Geraet doch, hoe hy heet? Zulc geeft hem tribuut
't Es mijnhere den legen vader sente Reinhuut;
Nooit wonderliker guut onder goe gesellen
Sijn legende sal ic in 't corte vertellen.

Hij wordt daarop als de patroon aller drinkers en doorbrengers geprezen, en van alle kanten worden daarbij steken uitgedeeld. Minder scherp, maar vrolijker is de legende van S. HARYNGUS, beschrijvende het lijden van den haring, hoe hij gevangen, gekaakt, ingezouten en eindelijk gegeten wordt. Het stuk begint, even als het vorige, met eenige half Latijnsche regels, die de dichter dan, omdat niet ieder deze diepzinnige woorden verstaat, in het Vlaamsch zal *bedieden*, en de acht *zware persecucien* van HARYNGUS *den martelaar* in het kort verhalen:

Haryngus ex specie naturali
Egressus est ex parte orientali.
Haryngus dan gesproten ten propooste
Die quam ons eerst uten noord-ooste;
In de zee woonde hy al zijn leven
Daer hy als een coninc was verheven,
Nochtans op het overvloedich goet
En droech hy noyt pompe noch te hoogen moet;
Naect was hy van cleedren bykans,
Maer zoo heilich van leven nochtans
Dat hy noyt tijdelicke spijse en hat,
Jae, maer selve so maecte hy menigen zat,
Principalijcken verstaet wel hoe,
Emmers van Baefsmesse tot Paesschen toe.
Soo heilich was hy, wilt daarop dincken,
Dat hy in de zee niet en conste verdrincken;
Noyt en seit hy quaet van man noch wijve,
Nochtans met schalcken en listighen bedrijve
Wert hy bespiedt, vervolcht en ghewacht
Schalkelijck in 't diepste van der nacht,
Ende fortselinghe gevangen sonder sparen,
So dat hy van pijne starf in het garen.
Nu hebt alle doch compassie van geeste,
Want van de acht persecucien is dit de eerste.
Ten tweetsten zuldy hooren wonderlijcke saken
Want men trac open den mont en caken,
Die men hem tot sijn onghemac

Al vol van bitter saute stac.
Wie hoorde oyt sulck jammer onder der sonne?
Men pactene en men slootene in een tonne,
't Welck hy patientelijck al verdroech enz.

Men leert uit deze stalen den geest der toenmalige satyren eenigzins kennen, waarom ik er iets langer bij stilgestaan heb; met dat al is onze oude literatuur daarin veel minder aanbevelenswaardig, dan in de romantische liederen en sproken, waaronder veel schuilt, dat zoowel voor de kennis van de zeden dier tijden, als wegens den poëtischen gloed, die er in heerscht, wel verdient gekend te worden.

De geheele oudere literatuur ging in de 16de eeuw te gronde; maar thans komt men van de eenzijdige meeningen onzer vroegere aesthetici allengs terug, en men begint in te zien, dat wij voor de vestiging onzer republiek geene barbaren waren, en eene meer oorspronkelijke beschaving hadden, dan die ons naderhand door onze Fransche leermeesters voor klassiek, voor de vrucht van Griekschen en Romeinschen bodem is opgedrongen. Twisten wij overigens niet over woorden, houden wij niet de poëzij der middeleeuwen voor het ideaal; vereeren wij VIRGILIUS en EURIPIDES nevens ARISTOPHANES en vader HOMEER, en erkennen wij, dat verschillende geniën op verschillende wijze hetzelfde doel bereikt of nagestreefd hebben, namelijk de schepping van den schoonsten geest in het schoonste ligchaam.

Mr. L. PH. C.V.D. BERGH.

Het geslacht der Nicolai, en de portretten van Joannes Secundus.

De stamvader van het, door geleerdheid en het bekleeden van aanzienlijke ambten, zoo beroemd geslacht der NICOLAI, was NICOLAES EVERAERTS of EVERHARDI VAN GRIJPSKERKE. Dat hij even buiten de stad *Middelburg*, en alzoo niet te *Grijpskerke*[1], zoo als velen opgeven, geboren is, leert ons M. SMALLEGANGE, in zijne *Cronijk van Zeeland*, als hij zegt: ‘dat de geboorteplaats van NICOLAAS EVERHARDI hem in zijne jonkheit buiten de Seispoort te *Middelburg* is vertoond[2].’ Zijn vader was EVERARD of EVERT, zijne moeder ZOETJE[3], een vrouwennaam, vroeger meer gemeenzaam dan thans. Er zijn die den vader een *Schipper*, van geringe afkomst noe-

men[4], anderen daarentegen willen dat hij een man van adellijke geboorte, uit het, geslacht van GRIJPSKERKE, zou zijn geweest[5]. Voor dit laatste gevoelen is, naar ons inzien, veel grond. NICOLAES EVERAERTS komt bij oude schrijvers veeltijds voor, onder den naam van GRIJPSKERKE[6], voor welken naam, daar hij te, of even buiten *Middelburg* is geboren, geene reden te vinden is, indien het zijn familienaam niet was. Hij gebruikte als zegel of cachet een wapen, geheel overeenstemmende met het bekende der familie GRIJPSKERKE[7], en het is zeer onwaarschijnlijk dat de President van de Hoven van *Holland* en *Mechelen* zich een wapen zal hebben toegeëigend, dat het zijne niet was. In die dagen hechtte men meer dan in de onze[8] gewigt aan het bezit van een geslachtswapen, en men nam het destijds maar zoo niet naar lust en luim aan. Zij die geen wapen bezaten, schaamden zich niet, al waren zij ook openbare ambtenaren, zulks in publieke stukken te erkennen, en des noods een ander te verzoeken, voor hen te zegelen[9]; want het zegel gold toen voor handteekening.

Daarenboven doen de zorgvuldige en geleerde opvoeding die hij genoot, de belangrijke en aanzienlijke ambten, die hij bekleedde, zijn huwelijk met eene vrouw van adellijke geboorte, zijn aanzien aan het Hof van den Keizer en van den Spaanschen Koning, wanneer men tijden en personen in aanmerking neemt, in hem een man van geene geringe geboorte veronderstellen.

Hoe dit zij, NICOLAES EVERAERTS was in den jare 1462 geboren, volbragt te *Leuven*, destijds eene der beroemdste hoogescholen van *Europa*, zijne studiën[10], en werd aldaar, op den 11^{den} Junij 1493, tot Doctor in de beide regten[11] bevorderd. Men wil dat hij, gedurende eenigen tijd, aldaar lessen in de regtsgeleerdheid zou hebben gegeven. Weldra werd hij Regter (Syndicus) in kerkelijke zaken of officiaal van den Bisschop van Kamerijk HENDRIK VAN BERGEN[12] te *Brussel;* daarna Deken van de Collegiale Kerk van St. GUIDO te *Anderlecht*, en vervolgens Deken van St. GUDULA te *Brussel*. In 1505 werd hij aangesteld tot Raadsheer in den Hoogen Raad te *Mechelen*, en in 1509 tot President van het Hof van *Holland* te *'s Gravenhage*, eene vooral destijds belangrijke en hoogstgewigtige betrekking[13].

Toen in den jare 1515 KAREL V als Graaf van *Holland* te *Dordrecht* werd gehuldigd, was hij aldaar met eene menigte aanzienlijke Heeren, in het gevolg van dien Vorst, en voerde, bij die inhuldiging[14] voor den Graaf het woord. In het zelfde jaar werd hem door genoemden Vorst de beëindiging opgedragen van een geschil tusschen eenige burgers der stad *Leiden* en den Procureur-Generaal, hetwelk reeds meer dan twee jaren hangende was[15].

Bekend is do togt der Gelderschen onder MAARTEN VAN ROS-

SUM, en de inneming van *'s Gravenhage* door die bende, in den jare 1528[16]. De leden van het Hof van *Holland* vlugtten naar *Delft*. Dat de bewerkers van dien togt, ten minste eenige hunner, het bijzonder op den President EVERAERTS hadden gelaten, blijkt uit eenen destijds te *Woerden* onderschepten brief, wiens inhoud bij PONTANUS[17] wordt gevonden, door MARCUS VAN WEES, Proost van *Elst*, aan zijnen broeder CHRISTOFFEL, die zich bij VAN ROSSUM te *'s Hage* bevond, geschreven, en waarin hij dezen onder anderen aanmaant, te zorgen dat het huis van den Voorzitter niet werd gespaard[18].

Gedurende achttien jaren bekleedde EVERAERTS met roem het voorzitterschap van het Hof van *Holland*, tot dat hij in 1528 door KAREL V werd benoemd tot voorzitter van den Hoogen Raad te *Mechelen*, in welke betrekking hij aldaar den 9^{den} Augustus 1532 overleed. Hij werd in voornoemde stad begraven in de Kerk onzer Lieve Vrouwe, en zijn graf met een opschrift versierd[19]. Zijne zonen NICOLAAS en JOANNES vereerden zijne nagedachtenis in latijnsche gezangen[20].

NICOLAES EVERAERTS was een man van uitstekende bekwaamheden, van geene geringe geleerdheid en een meer dan gewoon geheugen. Hem ging de roem na, dat hij nooit om eigenbaat of uit inzigten van ijdele glorie, of ten gevalle van goede vrienden, hoe magtig of aanzienlijk ook, eenig regtsgeleerd antwoord heeft gegeven, en dat hij nimmer, tot staving van zijn gevoelen, de woorden eener wet of van eenen schrijver heeft verdraaid[21]. Onder zijne vrienden telde hij ERASMUS, die briefwisseling met hem hield[22]. Dat hij bijzonder geacht en gezien was aan het Hof van den Keizer, bewijzen de aanzienlijke ambten die hij bekleedde. De Hoogleeraar P. BOSSCHA zegt, dat KAREL V hem tot ridder van het Gulden Vlies heeft benoemd[23]; doch dit is eene stelling, waarvoor ik bij de schrijvers, die ik heb geraadpleegd, geenen grond heb gevonden[24].

Ook door zijne schriften heeft NICOLAES EVERHARDI zich beroemd gemaakt. In 1516 gaf hij te *Leuven* in folio in het licht: *Topica Juris, sive loci Argumentorum legales*, welk Werk na zijnen dood door zijne zonen in den jare 1552 vermeerderd is uitgegeven, en naderhand herhaalde malen is herdrukt. Nog heeft men van hem *Consilia sive Responsa Juris*, het eerst te *Leuven* in den jare 1554 in folio uitgekomen. Ook van dit Werk bestaan verscheidene uitgaven[25]. Maar meer roem heeft hij door zijne kinderen verworven, die den glans, welken hij aan het geslacht heeft verschaft, door hunne schriften en hunne daden hebben opgeluisterd.

Bij zijne echtgenoote ELISABETH VAN BLYOUL of VAN BLADEL[26], eene vrouw van adellijke geboorte, had hij achttien kinderen.

Dit blijkt uit het zeggen van NICOLAAS GRUDIUS in zijn lijkdicht op HADRIANUS MARIUS:

Deque bis ante novem genitoribus îsdem,
Nunc superant unus frater, et una soror[27].

(*Van de achttien kinderen uit dezelfde ouders geboren, zijn nu slechts één broeder en ééne zuster overig.*)

Slechts zes zonen zijn ons bij namen bekend, en men zegt dat bij het overlijden des vaders drie dochters in leven waren.

De zonen waren genaamd: 1. PIETER, 2. FRANCISCUS, 3. EVERAERD, 4. NICOLAAS (GRUDIUS), 5. ADRIAEN (HADRIANUS MARIUS), en 6. JAN (JOANNES SECUNDUS).

Van de drie dochters is alleen bij name bekend ISABELLA of ELISABETH. Zij was eerst non en vervolgens moeder van het St. Aagten-klooster te *Delft*, ten tijde dat de geleerde CORNELIS MUSIUS aldaar vader was[28], en eene vrouw van uitstekende bekwaamheden, die volgens het getuigenis van WOUTER VAN GOUTHOEVEN, welke in hare eeuw leefde, de latijnsche taal volkomen schreef en sprak. Men zegt dat zij niet onervaren was in de schilderkunst, en het portret van Koning WILLEM, Graaf van *Holland*, heeft geschilderd[29]. Zij was in hooge achting bij hare broeders. JANUS SECUNDUS schreef aan haar eenen latijnschen brief, waarin hij haar zijnen dank betuigt voor hetgeen zij hem in die taal had gezonden, en noemt haar:

- - - *Similem nullam cui nostra tulerunt,*
Forte dabant olim secula prisca pares[30].

(Eene vrouw wier gelijke zijne eeuw niet heeft voortgebragt en welligt alleen de oude eeuwen kunnen opleveren.)

Wij zullen van elk der zonen afzonderlijk melding maken.

I. Pieter Nicolai.

PIETER of PETRUS NICOLAI, door den Hoogleeraar P. BOSSCHA PETRUS HIERONYMUS genoemd[31], wordt gezegd te *Middelburg* geboren te zijn; hij was doctor in de Godgeleerdheid en in het kerkelijk regt, geestelijke of Munnik van de orde der Praemonstrensers te *Middelburg*. Sommigen beweren, dat hij in 1530 Abt van de Abtdij aldaar is geworden; maar in de lijsten dier Abten, te vinden bij H.F.V.(AN) H.(EUSSEN), in zijne *Historia seu Notitia Episcopatus Middelburgensis* (p. 3), komt zijn naam niet voor, wel in de *oudheden en gestichten van Zeeland*, zijnde eene vertaling van genoemd Werk; maar de vertaler H.V.R(IJN). heeft er bij gevoegd: *volgens* GOUTHOEVEN *en* BOXHORN[32]. Wij betwijfelen echter, of hij tot die hooge waardigheid wel is gestegen; want dan zou, naar ons inzien, zijn broeder JOANNES SECUNDUS in het grafschrift dat hij voor hem vervaardigde; hiervan melding hebben gemaakt. Nu

noemt hij hem alleen *munnik*[33], en *Nobilis et legum titulis et Praeside patre*. BOXHORN stelt hem onder de beroemde schrijvers van *Zeeland* V. GOUTHOEVEN zegt: ‘dat hij in den fleur van zijn leven vóór zijnen vader gestorven is[34].

II. Franciscus Nicolai.

Deze was reeds in 1534 overleden, want van hem wordt als zoodanig melding gemaakt in eenen brief van zijnen broeder NICOLAAS aan hunnen broeder HADRIANUS, uitgegeven door P. BURMANUS in het II^{de} Deel der *Sylloges Epistolarum*, pag. 205 et seqq. Hij wordt aldaar Meester (*Magister*) genoemd. Men vindt zijnen naam noch bij SCRIVERIUS, noch bij V. GOUTHOEVEN, noch bij SMALLEGANGE, onder de kinderen van den President NICOLAES EVERHARDI vermeld. Misschien was hij die FRANCISCUS NICOLAI, van wien VALERIUS ANDREAS gewag maakt, als van een braaf en geleerd man, geestelijke van de orde der minderbroederen en schrijver van een in 1528 gedrukt Werk, getiteld: *Apologia adversus calumnias Francisci Lamberti in regulam* S. FRANCISCI[35].

III. Everhard Nicolai.

Deze wordt meermalen de oudste zoon genoemd[36]. Hij droeg den grootvaderlijken naam, en werd in 1498 geboren, waarschijnlijk te *Middelburg*, ten minste VAN HEUSSEN stelt hem onder de beroemde mannen dier stad[37]. De Hoogleeraar P. BOSSCHA zegt, dat deze EVERARD eenige jaren Hoogleeraar in de Regten te *Ingolstad* in *Beijeren* zou zijn geweest[38], doch dit is eene dwaling. Wel waren aldaar in de 14de eeuw NICOLAAS EVERHARDI, een Amsterdammer, in onze aanteekening (24) vermeld, en diens zoon, mede NICOLAAS genaamd, de eerste gedurende vijf en dertig, en de tweede gedurende acht en twintig jaren, Hoogleeraren aan voornoemde Hoogeschool, maar geenszins EVERHARD NICOLAI, de zoon van den President NICOLAES EVERHARDI. Eene enkele inzage van MIRAEUS, PONTANUS, VAN GOUTHOEVEN,[39], enz. welke genoemde schrijvers de Heer BOSSCHA toch aanhaalt, had Zijn Hooggeleerde moeten beletten in deze dwaling te vervallen. Onze EVERARD was Licentiaat in de regten en eerst Advocaat te *'s Gravenhage*, daarna, 1527, Raad in den Hove van *Vriesland*, en in 1533 in den Hoogen Raad te *Mechelen*, vervolgens in 1541 President van voornoemd Hof in *Vriesland* en in 1556 van den Hoogen Raad te *Mechelen*, alwaar hij den 10^{den} Mei 1561 is overleden[40], en in onze Lieve Vrouwe kerk, bij zijnen vader, is begraven[41].

Gezegde EVERARD is gedurende eenige jaren Raad geweest van Koning PHILIPS[42], die hem tot Ridder van het Gulden Vlies verhief. Men roemt hem als een man van groote geleerdheid en van

bijzondere naarstigheid in het betrachten zijner pligten. Zijn broeder GRUDIUS laat hem in zijn grafschrift zeggen:

- - - Summo rex ornat honore Philippus,
- - - - - - - - - - - - -
Namque prius genitor quâ sederat arce locavit;
Cujus ego ut mores vivens imitatus et artes,
Haud regi ingratus, nulli gravis, omnibus aequus,
Et carus patriae vixi et dilectus amicis[43].

(Koning PHILIPS heeft mij op den stoel geplaatst des vaders, wiens zeden en wetenschappen ik steeds gevolgd heb. Ik was aangenaam aan den Koning, voor niemand hard, regtvaardig voor elk; ik was dierbaar aan het vaderland, bemind door mijne vrienden.)

Hij is drie malen getrouwd geweest.

1. Met GENEVEVA VAN DER GOES, dochter van Mr. AART VAN DER GOES, Advocaat van *Holland* en *West-Vriesland*, en van MARGARETHA VAN BINGHEM. Zij stierf den 27sten Maart 1545, en werd in de Groote Kerk te *'s Gravenhage* begraven[44].
2. Met MARGARETHA VAN ROON, vroeger weduwe van JAN COPPIER, Heer van *Kalslagen*, en laatst van ZEGER VAN ALVERINGEN, Heer van *Hofwegen*, welke in 1555 overleed; en
3. Met JEANE SPRUYT uit *Braband*.

De Hoogleeraar P. BOSSCHA heeft onder de kinderen van onzen EVERHARD een paar van den Ingolstadter Hoogleeraar NICOLAAS EVERHARDI verward, en wel NICOLAAS en CASPER, waarvan de eerste, gelijk wij boven zeiden, mede Hoogleeraar te *Ingolstad* is geweest, en de tweede, zoo men zegt, Raad in het Hof te *Spiers*[45].

Van onzen EVERARD zijn slechts twee zonen en drie dochters bekend; te weten:

1. ARNOUT (niet AREND, zoo als hij door GOUTHOEVEN, p. 102 en door SMALLEGANGE, p. 476 verkeerdelijk wordt genoemd[46]), geboren in 1528, werd 7 November 1557 *extra ordinaris*, 16 December 1559 ordinaris Raad, en 20 Junij 1570 President van het Hof van *Holland*, daarna, in 1582, eerst oudste Lid, en nog dat zelfde jaar President van den alstoen opgerigten Hoogen Raad te *'s Gravenhage*, en stierf 22 Januarij 1592[47].

Toen in den jare 1572 *Rotterdam* en *Delft* aan den Prins van *Oranje* waren overgegaan, en het Hof van *Holland* de wijk naar *Utrecht* nam, was hij en ADRIAAN VAN DER HOEF de eenige gewone Raden, die met REINOUD MOENS, buitengewoon Raad, en den Griffier BARTHOLD ERNST, in *'s Hage* bleven, en alzoo de partij des Prinsen omhelsden[48]. Aan hem werd in den jare 1584, alsmede aan JOAN VAN MATTHENES, Heer van *Rivière*, den Lands-Advocaat PAULUS BUYS, PIETER VAN DER MEER en OLDENBARNEVELD, de taak opgedragen om een ontwerp der voorwaarden, waarop de Prins als Graaf zou worden inge-

huldigd, te vervaardigen. Aan welke commissie de benoemde Heeren voldeden, en hun werk zou zeker tot stand zijn gekomen, indien de dood des Prinsen geen eind aan de beraadslagingen over het door hen vervaardigd ontwerp had gemaakt[49].

Deze ARNOUT stierf in 1594 ongehuwd. Hij was een vriend van BONAVENTURA VULCANIUS, die van hem ter uitgave ontving de Handschriften der gedichten van NICOLAAS GRUDIUS en HADRIANUS MARIUS[50]. De beide DOUZA'S, vader en zoon, hebben zijne nagedachtenis in latijnsche verzen vereerd[51].

2. KAREL NICOLAI, werd den 7^{den} Augustus 1576 Raad in den Hove van *Vriesland*[52]. Doch in 1578 op last van den Stadhouder LALAING, met andere Spaansch- en Roomschgezinde Raden afgezet en in zijn huis bewaard. Hij werd den 7^{den} Junij benoemd tot Raadsheer in den Hoogen Raad te *Mechelen*[53]. Hij was getrouwd met ANNA VAN DER BRECHT van *Mechelen*, en had volgens V. GOUTHOEVEN en SMALLEGANGE, eenen zoon JAN NICOLAI, die echter jong schijnt gestorven te zijn, want DOUZA, de vader, noemt in voormeld lijkdicht op ARNOUT, dezen KAREL:

> Pariterque coelebs, pariter a maioribus,
> Distans in uno hoc, quod neque ipse parvulos
> Avus nepotes vidit, aut natos parens.

Deze KAREL stierf in 1616.

3. ELISABETH NICOLAI, gehuwd aan Mr. DIDERIK DEYN, die 5 September 1549, Raadsheer in het Hof van *Vriesland* werd, en zulks bleef tot 1554, en in 1563 Raadsheer werd in den Hoogen Raad te *Mechelen*[54]. Zij hadden verscheidene kinderen[55].

4. ZOETJE NICOLAI, vrouw van Mr. JAN BETS of JOHAN BEETS[56], in 1578 Pensionaris der stad *Dordrecht* en in 1582 Raad in den Hoogen Raad te *'s Gravenhage*, zoon van JOOS BETS of BEETS, Pensionaris van *Dordrecht*. Ook zij hadden verscheidene kinderen; en

5. GENOVEVA NICOLAI, gehuwd aan ANTHON DE LA FAILLE. Deze werd 11 Januarij 1554, in plaats van zijnen zwager DIRK DEYN, Raad in den Hove van *Vriesland*[57]. Als Roomsch- en Spaansch- gezind, werd hij in 1578 van zijn ambt verlaten en met twee andere Raden op last van RENNENBERG op het Blokhuis te *Leeuwarden* in hechtenis gezet. Hij staat bij de Vriesche schrijvers die hem van verregaande wreedheid beschuldigen, met eene zwarte kool aangeteekend[58]. Hij stierf te *ter Goes* en liet kinderen na[59].

He Hoogleeraar P. BOSSCHA stelt onder de kinderen van EVERARD NICOLAI, nog twee dochters, MARIA en HELENA, doch ten onregte, als zijnde deze geweest dochters van NICOLAAS GRUDIUS, gelijk wij nader zullen aantoonen.

IV. Nicolaas Nicolai.

Deze is meer bekend onder den naam van GRUDIUS, welke hij naar de gewoonte van die dagen aannam, als te *Leuven* geboren, wier inwoners zich beroemen van de *Grudiërs* af te stammen. Hij was Ridder[60], ontvanger of rentmeester van de staten van Braband, Griffier van KAREL V, Griffier van de orde van het Gulden Vlies, en Secretaris van den geheimen Raad[61]. Hij was bij het Hof des Konings van *Spanje* in groot aanzien, en genoot het vertrouwen zoo van KAREL V als van PHILIPS II. De laatste vereerde hem met eene zending naar *Venetië*. Hij stierf aldaar in den jare 1571, in den ouderdom van zeventig jaren en werd er met veel pracht en luister door den Senaat en het volk begraven.

GRUDIUS was een man van groote geleerdheid, en bemind door zijne braafheid, eerlijkheid en onkreukbare trouw[62]. Hij genoot de vriendschap en achting van de beroemdste mannen van zijne eeuw, met welken hij briefwisseling hield. Als latijnsch dichter heeft hij zich eenen roem verworven, die welligt alleen door den roem van zijnen broeder JOANNES werd verduisterd[63]. De Hoogleeraar P. HOFMAN PEERLKAMP stelt zijne gedichten op hoogen prijs, en noemt zijne *Elegiën* der eeuw van AUGUSTUS waardig[64].

De meeste zijner gedichten zijn, met die van MARIUS en met de *Regiae Pecuniae regia* en een paar andere latijnsche gedichten, in den jare 1612 te *Leiden* uitgegeven door BONAV. VULCANIUS[65], die ze in handschrift had ontvangen van den boven vermelden ARNOUT NICOLAI: men vindt in die uitgave een keurig portret van GRUDIUS, gegraveerd door J. MULLER, en naderhand in 1730 door B. PICARD gecopiëerd.

Hij is twee malen gehuwd geweest.

Eerst met ANNA COBEL, geboren te *'s Gravenhage*, dochter van NICOLAAS COBEL, Raad en Rentmeester-Generaal van *Zuid-Holland*, kinderloos te *Madrid* in den jare 1534 overleden. Hij schreef gedurende hare ziekte een gedicht, waarvan, zoo als de Hoogleeraar PEERLKAMP zegt, TIBULLUS zou gewenscht hebben, maker te zijn[66]. Ook hare nagedachtenis heeft hij in latijnsche verzen vereerd[67].

Zijne tweede vrouw was JOHANNA MOYS, van *Antwerpen*, met wie hij vóór het overlijden van zijn broeder JOANNES, en alzoo vóór September 1536, in den echt trad[68]. Hij had bij haar twee dochters, MARIA en HELENA, die door den Hoogleeraar P. BOSSCHA ten onregte als kinderen van EVERARD NICOLAI worden opgegeven, maar te regt door P. BURMAN[69] dochters van GRUDIUS worden genoemd. De heer BOSSCHA zegt, dat GRUDIUS kinderloos is overleden; doch dit is eene dwaling[70]. BURMAN volgde de opgave van VULCANIUS, den vriend van ARNOUT NICOLAI, even als zijn vader een vriend van

EVERARD NICOLAI was geweest, die met het geslacht der NICOLAI alzoo volkomen bekend was; en die opgave wordt van elders bevestigd; want

MARIA NICOLAI werd de echtgenoot van JURGES VAN LIJNDEN, Ridder, Burggraaf en Heer van *Opper-* en *Neder-Dormale*, Gouverneur van *Nijmegen*. In het geslacht-register der familie VAN LIJNDEN wordt zij genoemd MARIA NICOLAI VAN HEEMSDIJK, dochter van NICOLAAS, Heer van *Halsbergen* en van MARIA MOIS[71].

Zij stierf 22 Januarij 1592 en had dertien kinderen[72].

De tweede dochter was HELENA NICOLAI, gehuwd aan HENDRIK VAN AMEYDE, waarvan een zoon ARNOLD VAN AMEYDE, aan wien BURMAN gelooft dat de 812de brief van LIPSIUS is geschreven[73].

V. Adriaen Nicolai.

Deze droeg den bijnaam van MARIUS, omdat, gelijk hij zelf getuigt, op zijn geboortedag, den 8sten September, ook de geboortedag van de Heilige MARIA wordt gevierd, even als hij bij den doop den naam van ADRIAEN had ontvangen, omdat diezelfde dag aan ADRIAEN is gewijd.

Zijne geboorteplaats is *Mechelen*; hij studeerde te *Leuven*, en was in 1534 Advokaat bij den Hoogen Raad te *Mechelen*[74], en werd in plaats van zijnen broeder EVERARD den 22sten Julij van den jare 1541[75] Raadsheer in denzelfden Raad, en in 1547 eerst Eerste Raadsheer, vervolgens Kanselier van het Hertogdom *Gelderland* en Graafschap *Zutphen*. In 1567 werd hij Lid van den zoogenaamden *Raad van beroerte*[76]; doch stierf reeds den 21sten Maart 1568 te *Brussel*, en werd te *Mechelen*, bij zijnen vader en broeder EVERARD begraven[77].

Even als zijne broeders NICOLAAS en JOANNES, wordt ADRIAEN onder de beste onzer latijnsche dichters gesteld. De Hoogleeraar PEERLKAMP aarzelt niet, hem een voortreffelijk dichter te noemen[78]. De beroemde VIGLIUS AB AYTA stelde zijne verdiensten hoog, en hield met hem briefwisseling. Zijne gedichten zijn met die van GRUDIUS door VULCANIUS[79] in 1612, te *Leiden* uitgegeven, die ook het handschrift dier gedichten van zijnen vriend ARNOUT NICOLAI ontving. Onder zijne gedichten munt uit: *Cymba amoris* of het *Bootje der Liefde*, waarom de Heer HOEUFFT[80] van hem zegt:

> Basia quod fratri nomen peperere *Secundo*,
> Hoc peperit merito Cymba, Hadriane, tibi.
>
> (Den roem dien SECUNDUS door zijne kusjens heeft verworven, hebt gij ADRIAEN! te regt door uw bootje verkregen.)

Dit gedicht heeft J. CATS in Nederduitsche verzen overgebragt; ook JOACHIM OUDAEN vertaalde het op aanzoek van HOOGVLIET. Welke ver-

taling in 1743, in quarto met den oorspronkelijken tekst te *Rotterdam* het licht zag.

MARIUS, wij zouden het haast vergeten, was Ridder; zijn portret, keurig door J. MULLER gegraveerd, versiert het bovengemeld werkje, *Poemata et effigies trium fratr.*, B. PICART gaf ook van dit Portret in 1730 eene copij[81].

VI. Joannes Nicolai.

Deze is waarschijnlijk de jongste, maar zeker de beroemdste zoon van den beroemden NICOLAES EVERHARDI. Onder den naam van JANUS of JOANNES SECUNDUS is hij gedurende meer dan drie eeuwen bekend als de voortreffelijkste onzer Latijnsche dichters. Een lof, te grooter, daar hij reeds vóór den ouderdom van vijf en twintig jaren ten grave daalde, en met roem en eere zijne loopbaan eindigde, op eenen leeftijd waarop anderen dezelve plegen te beginnen. Geboren te *'s Gravenhage*, op den 14^{den} November 1511, genoot hij aldaar zijne eerste opvoeding, want wij zagen boven, dat zijn vader eerst in den jare 1528 naar *Mechelen* vertrok. De naam van SECUNDUS werd hem, volgens sommigen gegeven, om hem te onderscheiden van eenen oom, mede JOANNES genaamd, even als vroeger PLINIUS de jongere, en later PETRUS LOTICHIUS en PETRUS BURMANNUS, allen SECUNDUS zijn genoemd[82]. Maar met meer grond van waarschijnlijkheid beweren anderen dat hij dien naam ontving als de tweede der zonen van NIKOLAES EVERHARDI, die JOANNES werd genoemd, en de eerste jong was overleden. De oom toch, indien NICOLAES eenen broeder van dien naam heeft gehad, hetgeen nergens blijkt, zou geenszins JOANNES NICOLAI maar JOANNES EVERHARDI zijn genaamd, eene genoegzame onderscheiding tusschen oom en neef. Onze SECUNDUS genoot eene zorgvuldige opvoeding. Van zijne leermeesters zijn ons met namen bekend: JACOB VOLCARD en RUMOLDUS STENEMOLA (VAN DE STEENEMEULEN), waarvan de eerste vooral veel heeft toegebragt om het dichtvuur in den jeugdigen leerling op te wekken en aan te blazen. Met een dankbaar gevoel heeft hij beider verdiensten in schoone verzen herdacht[83]. In het begin van 1523 vertrok hij naar *Bourges*, om aldaar de lessen in de Regtsgeleerdheid van den beroemden Hoogleeraar ANDREAS ALCIATUS te hooren. Hier knoopte hij niet slechts met ALCIATUS zelven, die hem naderhand met een grafschrift vereerde, maar met vele beroemde mannen van die eeuw banden van vriendschap aan. In Maart van den jare 1533 keerde hij naar *Mechelen* terug, waar zijn vader inmiddels was overleden. Uit eenen brief door NICOLAAS NICOLAI aan diens broeder ADRIAEN geschreven en door BURMAN uitgegeven, is op te maken, dat de nalatenschap van den vader niet zeer aanzienlijk is geweest[84]; zoodat de zonen, na zijn over-

lijden, genoodzaakt waren, voor hun eigen bestaan te zorgen. Welligt heeft dit niet weinig toegebragt om van hen zulke beroemde mannen te maken. Onze SECUNDUS werd weldra Secretaris van den Bisschop van *Toledo*, JOANNES TAVERA. Dat hij zich in Maart 1534 in die stad bevond, leert ons de genoemde brief van NICOLAAS[(85)]. Hier schreef hij onder anderen zijn *Reginae Pecuniae regia*[(86)], welk gedicht later aan DE DECKER de stof, gelijk het *Encomium Moriae* (de Lof der Zotheid) van ERASMUS den vorm tot diens *lof der geldzucht*, opleverde. De naam en bekwaamheden van SECUNDUS konden aan KAREL V niet verborgen blijven, die de zonen van EVERHARDI evenzoo met gunsten begiftigde, als hij zulks vroeger den vader had gedaan. De Keizer riep den jongeling tot zich en verlangde dat hij hem op zijne reis naar *Tunis* zou vergezellen, om, zoo als sommigen beweren, een waardig zanger van dien togt met zich te hebben. Maar het mogt SECUNDUS niet gebeuren, den Keizer langen tijd te vergezellen. Naauwelijks had hij in *Africa* voet aan wal gezet, of hij werd gevaarlijk ziek, en keerde weldra naar *Spanje* terug. Maar de ziekte was niet geweken, hij kwijnde en was

> Een roos gelijk, door zonnegloed getroffen,
> Of door een hagelvlaag op hare steng geknakt[(87)].

De vaderlandsche lucht, het geliefd *Nederland*, het bijzijn van vrienden en magen, zouden zijne krachten herstellen! dus waande de gevoelige jongeling[(88)]; ijdele waan! - In het vaderland teruggekeerd, werd hij aangesteld tot Secretaris van GEORGIUS VAN EGMOND, Bisschop van *Utrecht*, Abt van *St. Amand*, en ontving kort hierop eene benoeming in diezelfde betrekking bij den Keizer. Maar deze laatste waardigheid mogt hij niet aanvaarden: hij begaf zich naar *Doornik* bij den Bisschop, en eindigde aldaar, door eene hevige koorts aangetast, op den vierden dag na zijne komst zijn werkzaam en veelbelovend leven. Hij stierf den 24sten September (6 October nieuwe stijl) 1536, nog geen vijf en twintig jaren[(89)] oud, en werd te *St. Amand*, in *Henegonwen* in de kerk der benedictijnen begraven[(90)], alwaar zijne broeders en zusters hem eene marmeren graftombe hebben opgerigt, die ten tijde der beeldstormers werd verwoest, doch door CAREL DE PAR, Abt van die plaats, weder is hersteld[(91)]. Zijne broeders GRUDIUS en MARIUS hebben zijne nagedachtenis met heerlijke verzen vereerd[(92)].

Was het aardsche leven van den jeugdigen dichter kort, drie eeuwen hebben den roem, die zijne zangen hem deden verwerven, niet kunnen dooven, en het zeggen van GRUDIUS bevestigd:

> Vivat sacra SECUNDI
> Vivat fama perenniter[(93)].

De geleerdste mannen, zoo van zijne eeuw als van de beide volgende, hebben zijnen naaam verheerlijkt. Wij noemen hier slechts A. ALCIATUS, H. JUNIUS, P. NANNING, L.G. GYRALDUS, JUL. CAES. SCALIGER, TH. BEZA, JAC. MARCHANTIUS, GUIL. GRIPIUS, P. SCRIVERIUS, JANUS DOUZA, vader en zoon, B. VULCANIUS, D. HENSIUS, HUGO DE GROOT, CHR. HUYGENS[94], CASPAR VAN KINSCHOT, JAN VAN BROEKHUIZEN, enz.

Verbaasd staat men over het aantal der gedichten van onzen SECUNDUS, indien men nagaat in hoe weinige jaren hij ze heeft moeten vervaardigen. Men heeft van hem *Elegiën* (drie boeken), *Puntdichten* (twee boeken), *Oden, dichterlijke brieven* (twee boeken), *Lijkzangen, Mengelingen*, en die ik het eerst, om hunne voortreffelijkheid had behooren te noemen, *Kusjens*, behalve nog eenige fragmenten. Van de Werken van niet eenen der overige nieuwere Latijnsche dichters bestaan zoovele drukken, zoovele uitgaven; de Hoogleeraar P. BOSSCHA[95] noemt er een twaalftal, en het zou niet moeijelijk zijn, die lijst eenigzins te vermeerderen. De beste uitgave is zeker die van gezegden Hoogleeraar, in twee deelen met aanteekeningen, van den geleerden PETRUS BURMANNUS SECUNDUS[96]. Wij zullen hier niet uitweiden in den lof dier gedichten, maar verwijzen onze lezers naar het oordeel van den hiertoe meer bevoegden Hoogleeraar P. HOFMAN PEERLKAMP, in zijne door de Academie te *Brussel* in den jare 1820 bekroonde Verhandeling over de Nederlandsche Latijnsche Dichters[97], en hen, die de Latijnsche taal niet verstaan, naar de voorrede van den Heer TISSOT, voor diens Fransche vertaling der *Kusjens* en eenige *Elegiën* van onzen landgenoot[98].

Over de *Kusjens* (*Basia*) van onzen dichter en de verschillende vertalingen, is onlangs uitvoeriger in den *Gids* geproken bij de aankondiging der vertaling dier dichtstukjes van den Heer Mr. W.A. ENGELEN[99].

Maar niet slechts gedichten zijn van SECUNDUS bewaard gebleven, ook in ongebonden stijl, behalve eenige brieven, drie reizen door den dichter in 1532 van *Mechelen* naar *Bourges*, in 1533 van *Bourges* naar *Mechelen* en in gezegd jaar van *Brussel* naar *Spanje* gedaan. Zij zijn in de uitgave van den Hoogleeraar BOSSCHA te vinden. Die reizen zijn door mijnen vriend den Heer Mr. G.J. LA LAU in het Nederduitsch overgebragt, en wij vleijen ons, dat hij ze aan het publiek niet zal onthouden.

Was onze SECUNDUS dichter, niet minder schijnt zijn kortstondig leven geheel dichterlijk te zijn geweest. Hij leefde voor en door de vriendschap, voor en door de zanggodinnen; hij leefde voor de liefde.

Maar niet slechts aan de dichtkunst besteedde hij zijne gaven; ook de schilder- en boetseerkunst werden door hem beoefend, en geen

geringen naam heeft hij zich als graveur en stempelsnijder verworven. Wie zijne verdiensten als zoodanig wil leeren kennen, leze het belangrijk *Iets over* JANUS SECUNDUS, als stempelsnijder, en over zijne penningplaat: *Vatis amatoris Julia sculpta manu*[100], van den Hoogleeraar N.C. KIST, geplaatst in het IV^{de} Stuk van het *Tijdschrift voor Algemeene Munt- en Penningkunde*, uitgegeven door P.O. VAN DER CHYS, 1834[101]; men bezie aldaar den afdruk dier penningplaat en bewondere de edele, fijne trekken, waarmede de hand van den bezielden dichter het gelaat van zijne beminde JULIA heeft weten te vereeuwigen; gelijk zijne zangen hare bevalligheden aan het laatste nageslacht zullen overbrengen. Het gelaat van *zijne* JULIA! en echter werd zij niet de zijne.

Wie JULIA was is ons onbekend gebleven. Maar uit zijne gezangen is op te maken dat het een meisje van aanzienlijken huize was, welke te *Mechelen* woonde, de liefde des dichters met weêrmin beloonde, doch op bevel harer ouders aan eenen reeds bejaarde huwde. Het eerste Boek zijner *Elegiën* draagt haren naam en hij heeft daarenboven nog drie andere gedichten (*Elegiae solemnes*) aan haar gewijd, waarin hij drie achtereenvolgende jaren na JULIA'S huwelijk bij het aanbreken der lente, telkens haar verlies betreurt. De Heer ENGELEN heeft twee Elegiën in het Nederduitsch overgebragt[102]. In *Spanje* schijnt hij eene nieuwe liefde, doch minder edel te hebben aangeknoopt, met een meisje, dat hij onder den naam van NAERIA verbloemt. Wij zijn aan die liefde de BASIA verschuldigd; de BASIA, die VENUS zelve hem heeft voorgezongen[103].

Dat er afbeeldsels van den geleerden NICOLAES EVERHARDI, van zijne zonen GRUDIUS en MARIUS bestaan, zagen wij hier voren. Jammer ware het, indien het gelaat van onzen JOANNES voor ons was verloren gegaan.

Drie geschilderde portretten van den vereeuwigden zanger, bijna alle, aan elkander volmaakt gelijkend, zijn algemeen bekend.

Één te *'s Gravenhage* op het Raadhuis[104].

Één te *Leiden*, op de Bibliotheek[105].

Één, waarheen onze blikken als jongeling, zoo dikwerf gerigt waren, in de groote gehoorzaal van het Athenaeum hier ter stede[106].

In plaat- of steendruk ken ik de volgende:

1°. Eene zeer keurige gravure van J. MULLER (kl. 8°.), uit het begin der 17de eeuw. Alleen het gelaat, in eene gefigureerde lijst, op dezelfde manier als de boven vermelde portretten van MARIUS en GRUDIUS, met het onderschrift:

JOHANNES SECVNDVS NIC. F.
J.C. ET POETA ELEGANTISS.
J. Mul. Sculp.

Het werd vervaardigd vóór de uitgave der gedichten van de drie Broeders door VULCANIUS bezorgd, en wordt in de meeste exemplaren[107] dier uitgave gevonden. Waarschijnlijk werd dit portret naar de Haagsche schilderij vervaardigd[108].

2°. Het portret, zoo als het in de verschillende uitgaven der Werken van onzen dichter, door P. SCRIVERIUS bezorgd, wordt gevonden[109]. en niet veel afwijkende van het hierbij door ons geleverde; SECUNDUS echter houdt hier den penning in de regterhand. In den regterhoek staat JO. in den linker SECVN., het onderschrift is het bekende bijschrift van HADR. MARIUS, *frater*.

> Talis Joannes oculis eram, et ore Secundus,
> Festinans quintam claudere olympiadem;
> Praevenit cita mors. at docti dextra Scorelli,
> Quam dederat, vitam laedere non potuit[110].

3°. Eene fraaije en keurige gravure van B. PICART (8°.), van den jare 1730. Het gelaat is blijkbaar eene copij van het werk van MULLER, doch PICART heeft er het lijf en de armen bijgevoegd, en SECUNDUS voor eene tafel geplaatst, houdende in de regterhand de penningplaat met het beeld van JULIA, en leunende met de linker op een gesloten boek, op welks rug (niet op den band) de woorden CARMIN. IO. SECVN. LIB. X. Het onderschrift is: JOANNES SECUNDUS, en dan het voornoemd bijschrift van MARIUS[111].

4°. Eene gravure in 4to., voorkomende in FOPPENS, *Bibl. Belgica* (1739) met het onderschrift:

> JOANNES SECUNDUS.
> *E. de B. fc.*

Het is eene zeer slechte copij van het portret N°. 2, doch de tafel en het boek zijn weggelaten; het mist alle verdienste.

5°. Eene zeer fraaije gravure in 4to. van RODERMONT, uit de school van REMBRANDT, met het onderschrift:

> JOHNNES SECUNDVS HAGIENSIS POETA.

Het is niet meer dan eene fantasie: SECUNDUS wordt er op voorgesteld met een wijd kleed, en omhangen met een ridderketen, de regterhand op de borst en in de linker een blad papier, op het hoofd eene muts, niet ongelijk aan eene gewone slaapmuts, met vliegende haren, baard en knevels. Dit zeldzaam, en als zoodanig kostbaar portret, is voorhanden in het *Rijks Museum* alhier.

6°. Een portret door J.E. MARCUS gegraveerd, voorkomende in de *Geschiedenis der Vaderlandsche Schilderkunst, sedert de helft der* 18de *Eeuw*, door R. VAN EYNDEN en ADR. VAN DER WILLIGEN (*Haarlem* 1816) Iste Deel, plaat A, N°. 1. Het is zonder eenige verdienste en welligt het slechtste portret dat in dit werk voorkomt; op bl. 15

wordt gezegd dat het is vervaardigd naar het geschilderde afbeeldsel op het stadhuis te *'s Hage* voorhanden (104).

7°. Een steendruk, voorkomende in de galerij der Nederlandsche dichters, door P.G. WITSEN GEYSBEEK (*Amsterdam*, bij de Gebroeders DIEDERICHS); bijna niet waardig te noemen, gelijk wij ook met stilzwijgen voorbijgaan, het portretje, geplaatst in MARTINET'S *Geschenk voor de Jeugd*, evenveel op SECUNDUS als op ieder ander gelijkende.

8°. Een gelithographieerd portret in 8°. geplaatst vóór de *Baisers et elegies de* JEAN SECOND, *traduites en vers français par* TISSOT, ten minste vóór de derde uitgave van 1826 (te *Brussel*). - Gelijkenis moet men er niet in zoeken, het gelijkt meer op eenen bewoner der Alpen of op eenen landman uit het zuiden van *Frankrijk*, dan op den geleerden Nederlander der 16de eeuw; het is het borstbeeld van een man zonder overkleed, met een vest en een omgeslagen halsboordje, een kneveltje en eenen baard *à la jeune France*.

9°. Een gegraveerd portret, vóór de fransche *Vertaling der Oden, der Kusjens en van het eerste Boek der Elegiën*, van JANUS SECUNDUS door MICHEL LORAUX (*Parijs* 1812). Het is jaren geleden dat ik dit Portret niet zag, en al mijne aangewende pogingen om een exemplaar van dit Werk magtig te worden, waren dezer dagen vruchteloos. Als ik mij wel herinner, is het niet ongelijk aan het boven vermelde N°. 2, en zeer goed uitgevoerd. De Heeren VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN, zeggen op bl. 15 (aanteekening 2) ‘dat het is een fraai portretje, door PORTMAN gegraveerd, naar de teekening van BOURDON, waarschijnlijk naar eene schilderij; doch naar welk, zegt men ons niet. Om dat portretje leest men: JEAN SECOND, *Poëte, Orateur, Peintre, Sculpteur du XVI siècle*.’ De Hoogleeraar P. BOSSCHA houdt dit portretje vervaardigd naar dat bij VULCANIUS, maar met zoovele veranderingen in gelaat, kleeding en bijwerk, dat er het oorspronkelijke in verloren is gegaan[(112)].

Al de vorenstaande portretten, met uitzondering van N°. 5 en 8, zijn echter kenbaar vervaardigd naar de schilderij op het stadhuis te *'s Gravenhage* of op de Bibliotheek te *Leiden* voorhanden, of naar copiën van die schilderijen en zijn meestal op elkander gelijkende[(113)].

Doch nu verscheen in 1821, in de uitgave van al de Werken van SECUNDUS, door den Hoogleeraar P. BOSSCHA:

10°. Een portret, geheel verschillend van al de bekende, zoo in gelaat als kostuum. Kenden wij bevorens SECUNDUS met krullende, golvende, haren, thans leerden wij hem met pieken op het voor hoofd kennen. Zagen wij hem bevorens in een kleed, met ontblooten hals, thans verscheen hij voor ons deftig getabberd, de

muts op het hoofd en den statig geplooiden kraag om den hals. Kenden wij bevorens den dichter, den stempelsnijder SECUNDUS, wij leerden nu den Leeraar (*Doctor*), ik zou haast hebben gezegd, den Hoogleeraar JOANNES NICOLAI kennen.

Rondom dit portret staat: JOAN VAN SCHOORL *pinx*, en BAGELAAR *sculp*.

Van dit laatste Portret verscheen

11°. Een keurig uitgevoerd steendrukje, geplaatst in den *Zuid-Hollandschen Volks-Almanak voor het jaar* 1839.

De recensent van dien Almanak in *den Vriend des Vaderlands* (XIII^de Deel, N°. 3. bl. 180) zegt: ‘dat de identiteit van dit portret bij hem nog zoo zeker niet is, en dat het zijns bedunkens, een man van rijper leeftijd voorstelt[114], dan SECUNDUS mogt bereiken.’ Dit gaf aanleiding dat de Heer Mr. W.C. ACKERSDIJCK, in de *Algemeene Konst- en Letterbode* voor dit jaar N°. 22 (bl. 349 en 350) de aandacht meende te moeten vestigen op het Portret door VULCANIUS uitgegeven (boven, N° 1) dat, zoo als ZEd. zegt: ‘om de fraaiheid der uitvoering, bevalligheid van de voorstelling van den man, en meerdere waarschijnlijkheid van echtheid bijzondere opmerking verdient.’

De Hoogleeraar P. BOSSCHA heeft in gezegd Tijdschrift N°. 24, bl. 381-383, vermeend zijn portret te moeten verdedigen.

In de voorrede voor zijne uitgave der Werken van SECUNDUS had Zijn Hooggeleerde gezegd, dat de schilderij, waarna het door hem bezorgde portret was vervaardigd, een eigendom was van den Heer E.W.J. BAGELAAR te *'s Gravenhage*, dat die schilderij eertijds had behoord van CONSTANTIJN HUYGENS[115]; dat de Heer BAGELAAR de vriendelijkheid had gehad het portret in koper te brengen; dat Zijn Hooggeleerde niet aarzelde te beweren, dat het door hem uitgegeven portret was vervaardigd naar de *laatste schilderij* van V. SCHOORL[116]; dat er geen twijfel kon bestaan of die schilderij van SCHOORL afkomstig was, omdat deskundigen er het penseel van dien schilder in herkennen, en dat zijn naam er met oude letteren op staat.

In de Konst- en Letterbode voegt Zijn Hooggeleerde er bij: ‘dat deze schilderij zeker vervaardigd is in het laatste levensjaar van den dichter, toen hij ziek uit *Spanje* terugkomende, reeds de zaden van zijnen spoedig daarop gevolgden dood met zich omdroeg;’ dat Zijn Hooggeleerde gist: ‘dat dit laatste portret niet in handen der familie is gekomen, maar in het bezit van den Utrechtschen kunstenaar, 's Dichters boezemvriend, gebleven, en uit zijne nalatenschap in andere handen overgegaan zijnde, daardoor minder bekend geworden is, terwijl het vroegere, mede door V. SCHOORL geschilderd, veelvuldige navolgers heeft gevonden.’

Dat het portret door P. SRIVERIUS in 1619 uitgegeven, vervaardigd is naar eene schilderij, SECUNDUS voorstellende, lijdt wel geen

twijfel; DOUZA, die men zegt dat de gedichten van JANUS SECUNDUS van buiten kende, die in 1545 geboren, met de familie NICOLAI in vriendschap leefde, kon zich omtrent dit portret niet wel vergissen; hij zegt:

> Tabella cujus ista fert imaginem?
> Quid! anne Vatis ora conspicor mei?
> Ita est: manus Scorelliae vides opus;
> Cui exprimenda, qua licet, coloribus
> Secundus ipse vivus ora praebuit:
> Secundus ille, nemini Hippocreniâ,
> Secundus arte, flammeisque versibus:
> Suaeque lumen alterum Bataviae:
> Domusque grande Nicolaïae decus;
> Satus parente Praeside, Haga quem tulit.

of volgens de vertaling van mijnen vriend den Heer Mr. G.S. LA LAU:

> Wiens beeld vertoont ons dit tafereel?
> Hoe! zou dit niet 't gelaat van mijnen dichter wezen?
> Zoo is 't. Gij ziet het werk van SCHOORLES kunstpenseel,
> De verwen doen ons hier des dichters trekken lezen.
> SECUNDUS leende zelf bij 't leven zijn gelaat;
> SECUNDUS die in kunst van dichten,
> In gloed van poëzij, voor niemand achterstaat;
> De roem der vaderlandsche lichten;
> Een sieraad van 't geslacht, waar *'s Gravenhage* op roemt,
> Des Raadsheers NICOLAES, met eerbied steeds genoemd.

Dat dit portret ook in de laatste levensdagen van SECUNDUS is vervaardigd, bewijst het onderschrift van MARIUS, boven N°. 2 aangehaald. Is dus de gissing van den Heer BOSSCHA gegrond, dan moet VAN SCHOORL onzen dichter binnen den korten tijd van diens terugkomst uit *Spanje* en zijn sterven, tweemalen hebben afgebeeld.

Hoe dit zij, de drie voornoemde schilderijen van *'s Hage*, te *Leiden* en te *Amsterdam*, die allen SECUNDUS voorstellen, zoo als hij bij SCRIVERIUS voorkomt, zijn waarschijnlijk copijen naar een nog elders verscholen origineel van VAN SCHOORL; want dat eene dezer van VAN SCHOORL zelven zou zijn, meen ik te mogen betwijfelen: hunne kunstwaarde is hiertoe te gering. Het penseel van geene harer verraadt den voortreffelijken meester (116). De gelijkenis van allen op elkander is volmaakt. De Amsterdamsche en Haagsche hebben boven in den regterhoek het woord JOHANNES, in den linker SECVNDVS. De Amsterdamsche is in eene zeer eenvoudige zwarte lijst, de Haagsche in eene van openslaande boeken, engeltjes en lofwerk omgeven fraaije gouden. De lijst van de Leidsche komt in eenvoudigheid met de Amsterdamsche overeen; doch op de Leidsche staat in den regterhoek JOH. SECVNDVS à GRIJPSKERK, en in den linker het wapen dier familie, doch de leliën

JOHANNES SECUNDUS.

geplaatst: *vier, drie en twee*[117]. De teekening van het portret is op alle drie de gezegde schilderijen stijf en houterig; de haren des dichters zijn zeer donker bruin, bijna zwart, de oogen bruin en de wangen tamelijk rood, geen lachje op het gelaat.

Hierbij geef ik eene door den Heer J.W. KAISER naauwkeurig vervaardigde afteekening van de Amsterdamsche schilderij, waartoe mijn hooggeschatte ambtgenoot, de Heer Staatsraad Mr. M.C. VAN HALL, Curator van het Athenaeum te *Amsterdam* mij de gelegenheid wel heeft willen verschaffen. Het portret is ter drukkerij van den Heer H.J. BACKER, te *Dordrecht*, zoo ik mij niet vergis voortreffelijk, op steen gebragt[118].

In de meeste mij bekende portretten houdt SECUNDUS den penning in de regterhand, dit moet niet; ik heb gezorgd, dat dit niet in het door mij geleverde zou gebeuren. Hij toch wordt voorgesteld bezig zijne JULIA in metaal af te beelden, hij houdt hiertoe den penning, dien hij beschouwt, in de linkerhand, en heeft de ijzers, waarmede hij werkte, met de regter nedergelegd.

Ik vlei mij dat dit portret aan de vereerders van onzen beroemden dichter, graveur en stempelsnijder niet onaangenaam zal zijn.

AMSTERDAM,
Augustus 1839.

W.J.C. VAN HASSELT.

Eindnoten:

(1) Dat bij te *Middelburg* geboren was, bewijst zijn nader te vermelden *grafschrift* te *Mechelen*: zijne zonen noemen hem dan ook in hunne lijkzangen een *Middelburger* (*Medioburgensis*); dit doet ook MIRAEUS, *elog. Belgic.* p. 74; V. HEUSSEN, *Histor. seu Notitia Episcopatus Middelburg.* p. 26, stelt hem onder de vermaarde mannen van *Middelburg* (*Oudhed. en Gestichten van Zeeland*, I.D. bl. 176 in 8° en 44 in fol.). Maar VALERIUS ANDREAS, *Biblioth. Belgic.* p. 685, W.V. GOUTHOEVEN, *d'oude Chronycke ende Historien van Holland*, bl. 102 en 220, en anderen, noemen *Grijpskerke* zijne geboorteplaats, terwijl anderen hem, welligt meer juist, noemen NICOLAAS EVERHARDI VAN GRIJPSKERKE VAN MIDDELBURG. M. SMALLEGANGE noemt hem (bl. 323, *der Nieuwe Cronyk van Zeeland*) NICOLAUS EVERHARDI A MIDDELBURGO geboren tot *Griepskerke*, doch is van dit laatste, bl. 476, teruggekomen. Dit is den Hoogleeraar P. BOSSCHA ontgaan, die in de Dissertatio *de* JOANNE NICOLAIO SECUNDO *deque gente ejus*, geplaatst vóór de uitgave der *opera omnia* JOANNIS NICOLAII SECUNDI, pag. IV, alleen bl. 323 aanhaalt.

(2) Zie SMALLEGANGE t.a. pl. P. SCRIVERIUS zegt dan ook, in zijne Diss. *degente* NICOLAIA, geplaatst dan eens vóór, dan eens achter zijne uitgaven der werken van SECUNDUS, dat NICOLAES EVERHARDI den bijnaam VAN MIDDELBURG had, omdat hij in de *nabijheid* dier stad was geboren (*in vicinià ejus urbis*), hij zegt niet, te *Grijpskerke*.

(3) ZOETJE, GLYCERA noemt haar GRUDIUS, *Poem.* p. 126.

(4) Dit doen o.a. H.V.R(IJN), *Oudheden en Gestichten van Zeeland* (bl. 51 in fol. Iste Deel, in 8°. bl. 202) en SMALLEGANGE t.a. pl. bl. 323 en volg., doch deze laatste is hiervan teruggekomen, bl. 475 en volg., alwaar hij zoekt te bewijzen, dat NIGOLAES tot het adellijk geslacht van *Grijpskerke* behoorde. Mr. JAC. SCHELTEMA zegt in het *Staatkundig Nederland*, Iste Deel, bl. 334, dat sommigen hem een *zoon* van eenen *Landman* noemen, doch hierover straks nader.

(5) Vooral SMALLEGANGE t.a. pl. bl. 475 en volg.

(6) P. BURMANNUS zegt in eene aanteekening op bl. 208 der *Sylloges Epistolarum à viris illustribus scriptarum*, T. II, dat, volgens de aanteekeningen van BON. VULCANIUS, den vriend van het geslacht der NICOLAI, de vader van NICOLAES EVERHARDI was genaamd EVERHARDUS VAN GRIJPSKERKE, welken naam ook eenige der nakomelingen hebben gedragen. - V. GOUTHOEVEN noemt hem,

bl. 220, NICOLAES EVERARDI VAN GRYPSKERCKEN; en zijne dochter ISABELLA wordt, gelijk wij nader zullen zien, meestal VAN GRIJPSKERKE genoemd.

(7) Men vindt het wapen der familie V. GRIJPSKERKE: 1°. op de *Kaart der wapenen der Edele en aensienelyke geslachten in het Souverain Graefschap van Zeeland*, in de Kronijk van SMALLEGANGE; 2°. in het Hoogadelijk en adelrijk *Zeelant* uitgegeven door WM. TE WATER (1761), op de Kaart N°. 64; en 3°. vijf malen op de wapenkaart der Burgemeesteren van *Middelburg* door ANTHONY VAN DAM. Het is een *zwart veld met negen zilveren leliën*, geplaatst drie à drie. Het wapen van den President NICOLAES EVERHARDI (ook bij SMALLEGANGE, bl. 476, beschreven) en dat van zijnen zoon EVERHARD NICOLAI komen voor in het 2de Deel van het *Supplement aux Trophées tant Sacrés que profanes, du duché de Brabant de* CHR. BUTKENS, p. 305 en 306, op de lijst der namen en wapenen van de Presidenten van den Hoogen Raad te *Mechelen*, zijnde mede een zwart veld met negen zilveren leliën, doch eenigzins anders geplaatst, vermits zij *en chef* voeren een gouden *driehoek*, met de punt naar beneden, waarop een zwarten adelaar met dubbelen kop; doch ADRIAEN NICOLAI, Raad en Kanselier van *Gelderland*, voerde het wapen van *Grijpskerke*, zonder eenige breuk of verandering, gelijk blijkt uit de Kaart der *naemen on waepenen van die Heeren Canselers en Raden, in den Hove des furstendumbs Gelre*, enz. waarop het twee malen voorkomt. - SMALLEGANGE wil, dat NICOLAES EVERHARDI met die invallende punt of driehoek door den Keizer is begiftigd (bl. 476). Alsdan is het mogelijk, dat dit alleen op den oudsten zoon overging. Bij BUTKENS, *Annales de la Maison de Lynden*, voert MARIA NICOLAI het volle wapen van *Grijpskerke*.

(8) Het is toch niet vreemd om in onze dagen op rijtuigen van personen, die, zoo als men het noemt, fortuin hebben gemaakt, wapenen te zien prijken, nimmer bevorens gezien, of aan eenig wapenheraut bekend. Ja, dikwerf nimmer bevorens gezien door den broeder van hem die ze voert.

(9) Voorbeelden hiervan zijn talrijk; ik heb daar toevallig op tafel leggen: *Iets over Gooiland* van mijnen geachten ambtgenoot Jonkhr. Mr. C. BACKER, en vind daarin ond. and., bl. 78, eene Ordonnantie van den jare 1455, waarin de Burgemeesters van *Hilversum*, van *Laeren*, van *Huysen* en *Blaricum*, zeggen zelve geen zegel te hebben, en hierom andere personen te hebben verzocht dit stuk voor hen te teekenen. Het zich toeëigenen van eens anders wapen was vroeger een *falsum*, dat als zoodanig werd gestraft.

(10) Als zijne leermeesters worden door ANDREAS VALERIUS genoemd: ARNOLDUS DE BEKA en PETRUS DE THENIS.

(11) Beide regten waren toen het *Jus civile* en *Jus canonicum*.

(12) De Hoogleeraar P. BOSSCHA is van meening, dat *Syndix* en *Officiaal* twee verschillende ambten waren, en zegt mitsdien loc. cit. p. IV, dat NICOLAES EVERAERTS, of *Regter in kerkelijke zaken te Brussel*, of Officiaal van den Aarts-Bisschop van *Kamerijk* was, want dat zulks niet duidelijk is. Maar dit was één en hetzelfde ambt, de *Officiaal van den Bisschop van Kamerijk* was *Syndix in kerkelijke zaken te Brussel*. JEAN DE CARPENTIER zegt in de *Histoire Généalogique des Pays-Bas ou histoire de Cambray et de Cambresis*, Seconde Partie p. 432 en 433: '*Les principaux officiers qui supportent le fardeau de l' Archevesque dans les affaires de ce Diocese sont le Doyen et l' Official*.' - '*L'official est comme le juge Ecclesiastique, qui preside en la cour spirituelle. - Il y avoit encore un autre Official et une cour à Bruxelles responsable à celle cy*.' Vóór de oprigting van het Aarts-Bisdom te *Mechelen* en de Bisdommen van *Antwerpen, Namen, 's Hertogenbosch, Gent, Brugge* en *Roermond* in 1559, behoorde bijna alles, wat naderhand tot die Bisdommen behoorde, onder het Bisdom, van *Kamerijk*. De Heer BOSSCHA noemt H.V. BERGEN *Aarts-Bisschop;* doch eerst in 1562, 60 jaren na diens dood, werd *Kamerijk* een Aarts-Bisdom.

(13) Zie ANDR. VALERIUS, l.c. *Suppl. aux Trophées de Brabant*, Tome I, Livre III, p. 316. - S. VAN LEEUWEN, *Batav. Ill.* p. 1471 (waar hij wordt genoemd Mr. NICLAAS EVERAARTSZ. VAN GRIJPSKERKE; zie ook VAN GOUTHOEVEN, bl. 102.

(14) Op den 3den Junij van dat jaar; zie SCHELTUS en CAU, *Groot Plakkaatboek*, III^de Deel, bl. 20 en FR. VAN MIERIS, *Historie der Nederl. Vorsten*, II^de Deel, bl. 5.

(15) VAN MIERIS t.a. pl. bl. 6.

(16) Zie WAGENAAR, *Vaderl. Histor.* XVI^de Boek, § 25, IV^de Deel, bl. 483.

(17) Bij J.J. PONTANUS, *Histor. Gelric.* Lib. XI. p. 745, en vertaald bij AREND VAN SLICHTENHORST, van de *Geldersse Geschiedenissen*, XI^de Boek, bl. 399. En niet bij HORTENSIUS, zoo als Mr. JAC. SCHELTEMA, *Staatk. Nederl.* (I^ste Deel, bl. 335) beweert. Men staat verwondert over de menigte onnaauwkeurigheden en misstellingen, die SCHELTEMA in het artikel EVERHARDI (NICOLAAS), even 30 regels groot, begaat. Ik zal de voornaamste aanstippen, hij zegt:

1°. dat NICOLAES te *Grijpskerke* geboren is, daar dit te *Middelburg* moet zijn: doch dit heeft hij met anderen gemeen.

2°. dat sommigen hem noemen *zoon van eenen landman*, hetgeen *sehipper* moet zijn. Van eenen landman is bij niemand behalve bij SCHELTEMA sprake.

3°. dat Keizer MAXIMILIAAN in 1515 eene nieuwe orde op de Justitie in *Holland* stelde, en NICOLAES toen Voorzitter van den Hove werd. NICOLAES was reeds in 1509 President van het Hof van *Holland*, en in 1515 aanvaardde KAREL reeds de regering.

4°. dat de inval der Gelderschen in *'s Hage* in 1510 plaats had, moet zijn 1528.

5°. dat de door ons genoemde brief bij HORTENSIUS wordt bewaard, moet zijn achter de Nederduitsche vertaling van HORTENSIUS.

6°. dat het werk van HORTENSIUS is genaamd *Utrechtsche Gesch., gedrukt te Montfoordt* 1625,

4°. Hiermede bedoelt hij eene allerellendigste vertaling van het voortreffelijk Latijnsche Werk van LAMBERTUS HORTENSIUS *de Secess. civil. Ultraject.*, welke vertaling is van A. STRICK, en in 1625 in 4° te *'s Gravenhage* uitkwam, niet le *Montfoort*. Maar SCHELTEMA kwam aan *Montfoort*, omdat HORTENSIUS wordt genoemd LAMBERTUS HORTENSIUS MONTFORSIUS, als te *Montfoort* geboren. Hij heeft de plaats der uitgave met den naam des schrijvers verward.

7°. dat Keizer KAREL in den jare 1510 NICOLAES tot Voorzitter van den Grooten Raad te *Mechelen* benoemde; moet zijn in 1528. - 1510 en KAREL V?
Het is jammer, dat de werken van den anders ijverigen SCHELTEMA door zoo vele onnaauwkeurigheden worden ontluisterd. Ik heb dit reeds vroeger aangetoond in mijn: *Iets over* SUSANNA VAN BAERLE, geplaatst in het Mengelwerk der *Vaderl. Letteroef.* voor 1821, N°. III en IV, en in eenen brief van den Heer G.D.J. SCHOTEL, in het II^{de} Deel, 3de Stuk der *Bijdragen tot Boeken- en Menschenkennis* (1833). Dit is te meer te bejammeren, daar SCHELTEMA zich eenen beroemden naam heeft verworven. Hierdoor is zijn gezag groot, en worden anderen ligtelijk misleid. Niet ieder heeft lust de waarheid eener zaak na te sporen, en velen ontbreekt het aan de gelegenheid. Het Artikel EVERHARDI (NICOLAAS) in het *Vaderl. Woordenboek* van JAC. KOK, Deel XIV, bl. 517, is dan nog veel naauwkeuriger, dan dat bij SCHELTEMA, hoe zeer de steller van hetzelve het er voor houdt, dat GRUDIUS, MARIUS en JANUS SECUNDUS geene broeders zijn geweest. - Moest iemand, zoo weinig bekend met de werken dier beroemde dichters, zich aan het schrijven van dit artikel wagen?

(18) De vermelde brief bij PONTANUS, l.c., is zeer opmerkelijk. NICOLAES EVERHARDI wordt er in genoemd *homo nauticus, oriundus ex Zelandia*, en dit kan wel aanleiding gegeven hebben, dat volgende schrijvers hem een *schippers zoon* hebben genoemd. Ik ben geneigd dit *nauticus* voor eenen scheldnaam te houden door den Utrechtenaar aan den Hollander of Zeeuw gegeven. Ik ben er te meer toe geneigd, omdat in dien zelfden brief Mr. CASPER LIEVENSZ. VAN HOOGELANDE, een man van aanzienlijke geboorte, wordt gezegd zich veel geld te hebben vergaard met bodemarij (*foenore nautico*). Scheldnamen van dien aard waren vroeger niet vreemd, de Hollander noemde den Geldersman *mispel*. Ook de inwoners der steden hadden bijnamen, men denke aan *Koeketers, Blaauwvingers, Kalvenschieters*, enz. De Heer LAMBIN plaatste in het I^{ste} Deel, 3^{dc} Afl. bl. 270-275, van het Belgisch Museum: *iets over de spotnamen aan Belgische steden gegeven*. Een soortgelijk iets omtrent de *Noord-Nederlandsche* steden zou geene onaangename stof ter behandeling zijn.

(19) Men vindt dit grafschrift ook in *le grand Théatre sacré du Duché de Brabant* (1734). Livre I, p. 51, in deze bewoording:
D.O.M.
Clariss. D. NICOLAO EVERARDO, *Middelburgensi, Summi Consilii Praesidi Marito Cariss. Patrique pientiss. uxor liberique cum lacrymis Poss. vixit Ann.* LXX. *obiit anno a Salute restituta* CIↃIↃXXXII. V. id. Augusti.
Vernieuwt in 't jaar 1638.
Ook bij MIRAEUS, *Elog. Belg.* p. 75, is het te vinden, in de *Histor. Episc. Middelb.*, en elders. De Hoogleeraar P. BOSSCHA deelt het mede uit SWEEBTIUS *in Delic. orb. Christ.* p. 709.

(20) GRUDIUS, *in Libr. II. funerum el* 1; SECUNDUS, *funer. carm.* 1.

(21) Cf. ANDR. VALERIUS, l.c. p. 685.

(22) *Histor. Episcop. Middelburg*, p. 26. (Zie *Oudheden en Gestichten van Zeeland*, in folio bl. 51, in 8°. I.D. 203.) R. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, p. 162 en volgg. In gemelde *Oudheden* wordt gezegd:
'ERASMUS heeft ook goede kennis met dezen EVERHARDI gehouden, en heeft hem, als hij President der Staaten van *Holland* (lees *van het Hof van Holland*) was, twee brieven geschreven, waarin hij hem wijdloopig verhaalt, wat al vervolgingen dat hij van eenige ongeleerde en belgzuchtige Monniken te lijden had. Noch heeft ERASMUS in 't jaar 1499 een brief geschreven aan zekeren Advokaat EVERARDI. - - - - Indien het aan dezen EVERHARDI is, zoo staat er noch van hem te melden, dat hij, volgens de getuigenis van ERASMUS, een groot liefhebber van S. HIERONYMUS schriften is geweest; ja dat ERASMUS, de genegendheit hebbende om de brieven van S. HIERONYMUS uyt te geeven, en op zijne kragten alleen niet steunende, van hem, als een byzonderen kender, raad heeft gevraagt, wie dat hem best in zoo een moeielijke zaak teregt zouw konnen helpen.' - Dezelfde ERASMUS schreef aan BERN. BUCHO (L. XVII. ep. 12), dat

EVERHARDI 'een man was, indien ooit iemand geboren voor den staat, en aan wiens geheugen en geleerdheid zelfs zij lof gaven, die dien voortreffelijken man anders ongenegen waren.' Volgens DE LA RUE, t.a. pl., noemde CLAUDIUS CATIUNCULA, Prof. in de regten te *Leuven* hem, 'eenen man bij uitstek geleerd, en van het grootste geheugen, dat ooit iemand te beurt viel.' Bijna gelijk getuige geeft van hem NEOMAGUS, *in Epist. ad Seb. Ciriacinum in opusc. H. Barlandi*. p. 262.

(23) BOSSCHA, l.c. p. VI. Doch men vindt noch bij SCRIVERIUS, noch bij andere oudere schrijvers, noch in de gedichten zijner zonen, noch op zijn vermeld grafschrift, NICOLAES EVERAERDS Ridder genoemd. Het is waar, in het *Supplement aux trophées de Brabant*, wordt hij T. II, p. 305 en 316, CHEVALIER genoemd; maar die titel wordt aldaar aan bijna al de raden van den Hoogen Raad (bijna twee honderd) gegeven. En die waren toch wel niet allen Ridders van het gulden vlies. Ik houd dit *Chevalier* hier meer voor een bloote titel van *adel* of voor eene *courtoisie*. Ik heb thans geene gelegenheid dit nader te onderzoeken.

(24) In eene aanteekening op pag. VI der meergenoemde *Dissertatie de gente Nicolaia*, noemt de Hoogleeraar P. BOSSCHA een tiental schrijvers die men over NICOLAES EVERHARDI zou kunnen raadplegen; VERNULAEUS, MELCH. ADAMUS, GESNER en NICRON heb ik niet kunnen inzien. Maar het verwondert mij door den Hoogleeraar ook onder die schrijvers JO. IS. PONTANUS, L. II, *Amst.* c. 28, p. 241 te zien aangehaald; in dit werk wordt met geen enkel woord gesproken van den Zeeuwschen NICOLAES EVERHARDI, maar onder de vermaarde mannen van *Amsterdam* wordt opgenoemd NICOLAAS EVERHARDI, geboren te *Amsterdam*, een zeer geleerd man, en in zijnen tijd een zeer beroemd regtsgeleerde, die (in den jare 1535) tot Raadsheer te *Spiers* werd aangesteld en naderhand (1542) Hoogleeraar te *Ingolstad* is geworden. Die geenen latijnschen PONTANUS bij de hand heeft, vergelijke de nederduitsche vertaling van PETR. MONTANUS, bl. 282, of zie WAGENAAR, *Amst.* (VI^{de} Deel, 3de Boek, Deel XI, bl. 202 der uitgave in 8°.) ook bij VAL. ANDR. p. 684, b. MIRAEUS, p. 91, bij V. GOUTHOEVEN, bl. 220, ja in het *Vaderl. Woordenboek* van J. KOK, XIV^{de} Deel, bl. 517, wordt de laatste, afgescheiden van den President EVERHARDI vermeld.

(25) Zie o.a. P. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, p. 165. Van de *Topica* noemt deze schrijver behalve de drukken te *Leuven* van 1516 en 1552; een te *Venetië* 1539, twee te *Leiden* 1568 en 1579 en twee te *Frankfort* 1591 en 1604. Van de *Consilia* (adviesen) noemt hij eene uitgave door JACOB MOLENGRAVE vermeerderd en verbeterd van 1577, en eene te *Antwerpen* van 1643 bij *Verdussen*. DE LA RUE voegt er bij, dat de Jesuit PH. LABBE EVERHARDI stelt onder de schrijvers over muntzaken uit hoofde van het 78ste en 105de van zijne adviesen. Volgens denzelfden DE LA RUE vindt men in FREHERI *Theatr. virorum erud. claror.* N°. 38, en onder de *Imagines Doctorum virorum* van VALERII ANDREAE het Portret van EVERHARDI, maar het best vóór den laatsten druk zijner *Consilia*. Ik zag het nimmer.

(26) ELISABETH VAN BLYOUL of VAN BLADEL. Zij wordt bij de meeste schrijvers VAN BLYOUL genoemd. In het I^{ste} Deel *du Supplement aux trophées de Brabant*, vindt men p. **189. LAURENT DU BLIOUL, Griffier van de *Orde van het Gulden Vlies*, overl. 1542 en Secretaris van den geheimen Raad. Daar NICOLAAS NICOLAI, eerst Subst.-Griffier van die orde was en in 1542 Secretaris van gezegden Raad werd, was voorn. LAURENT wel ligt zijn oom. Misschien is DE BLYOUL en V. BLADEL dezelfde familie. Ik heb geene gelegenheid dit thans te onderzoeken. De Heer BOSSCHA schijnt het te vooronderstellen. Haar zoon GRUDIUS noemt haar (fun. L. II.) ELISSA BLADELA (ELISABETH VAN BLADEL). Beide geslachten zijn bekend. In *Le grand Théatre Sacré de Brabant* T. IV. p. 130, vindt men een grafschrift van HENRICUS DE BLADEL.

(27) Poem. p. 147. Het getal der kinderen van den Voorzitter NICOLAES EVERAERTS is, zoo ver ik weet het, eerst door den Hoogleeraar P. BOSSCHA l.l. p. 7, met juistheid opgegeven. De Hoogleeraar N.G. VAN KAMPEN, noemt in zijne *Beknopte Geschiedenis der Letteren on Wetenschappen*, I^{ste} Deel, bl. 69 en 70 slechts drie zonen.

(28) Zie D. VAN BLEYSWIJCK EVERTSZ, *Beschr. van Delft*, blz. 321 en de *Beschrijving der Stadt Delft*, in folio. bl. 366, alwaar zij wordt genoemd ISABELLA NIKOLAAS-dr GRIJSKERKE (lees GRIJPSKERKE). In de *Oudheden en Gestichten van Delft en Delftland* (III^{de} Deel der *Kerkel. Historie en Oudheden*, in folio, bl. 709) komt zij voor onder den naam van ISABELLA NIKLAAS *dochter van* GRIJPSKERKE.

(29) P. BOSSCHA, *Dissert.* p. XXV, en vooral de aanteekening (52).

(30) *Epistol.* L.I. ep. 5.

(31) Zoo ook noemt hem P. DE LA RUE, *Geletterd Zeeland*, blz. 164, elders vindt men hem alleen PIETER of PETRUS genoemd.

(32) Zie *Oudheden en Gestichten van Zeeland*, I^{ste} Deel, bl. 30, in 8°., of het IV^{de} Deel der *Kerkelijke Historie en Oudheden* (in folio) bl. 8. W. VAN GOUTHOEVEN, t.a. pl., enz.

(33) *Epitaphium* PETRI EVERARDI *Monachi fratris optimi, Lib. funer. XIV.*

(34) BOXHORN, *Anal. Zeel.* p. 459 cff. *Histor. Episcop. Midd.* p. 7. *Oudheden en Gestichten van Zeeland*, I Deel, bl. 11, en in folio *Kerkel. Histor. en Oudheden*, IV^{de} Deel, bl. 8.

(35) VAL. ADR. *Bibl. Belgic.* p. 236 noemt FRANCISCUS NICOLAI, *Ord. Minurum, vir probatae et vitae et Doctrinae.* Zie ook P. BOSSCHA Diss. laud. p. 7, maar vooral P. BURMANNUS, *loc. cit.*

(36) O.a. in de *Histor. Episc. Middelb.* p. 26. *Oudheden en Gestichten ven Zeeland*, bl. 45 in folio bl. 177, in 8°. enz.

(37) Zie de in de aanteekening aangehaalde schrijvers.

(38) P. IX. *Dissert. memorat.*

(39) MIRAEUS zegt p. 91 uitdrukkelijk:
'Quis non miretur tres NICOLAOS EUERARDOS, nostrâ patrumque memoriâ Jure consultos celebres exstitisse. De NIC. EUERARDO, *Middelburgio*, paullo ante diximus. Prodeat nunc in scaenam NIC. EUERARDUS, *Amstelrodamus*, cum filio sibi cognomine, doctaque stirpe.' Zie ook PONTANUS, *Amst.* l.c. VAN GOUTHOEVEN en KOK *Vaderl. Woordenboek*, t.a. pl. De zonen van den Amsterdamschen NICOLAAS EVERARDI, waren NICOLAAS, CASPER en GEORGE. NICOLAAS, even als zijn vader Hoogleeraar te *Ingolstad*, overl. in 1586, had vier zonen: WILLEM, ALBERT, NICOLAAS en FERDINAND, allen regtsgeleerden. Maar een EVERARD NICOLAI is mij te *Ingolstad* als Hoogleeraar niet bekend. Ook VAN GOUTHOEVEN en PONTANUS zijn op dit punt zeer duidelijk. Zie onze aanteek. (24).

(40) Zie V. LEEUWEN, *Batav. Ill.* blz. 1481. *Naamrol der Ed. Mog. Heeren Raden 's Hofs van Friesland* (*Leeuwarden* 1742) bl. 8. *Supplement aux Trophées de Brab.* T. II, p. 306 en 317, waar hij echter abusivelijk even als zijn vader NICOLAAS EVERARD wordt genoemd.

(41) Zijn grafschrift is ook te vinden bij LE ROY, in de *Théatre Sacré de Brabant* (Livre I, p. 51.) en luidt:
D.O.M.
Clariss. Consultiss. Doctissimoque Viro ac Dno EVERARDO NICOLAI, Equiti aurato et Summi Belgici Consilii Praesidi, Parenti Pientiss. liberi maeste posuere. Vixit ann. LXIII. Obiit anno a Christo nato CIↃDLXI, id. Maji.

(42) Zie b.v. *Supplement aux trophées de Brabant*, T. II, p. 306 en 317. Maar vooral Tom. I.p. 175, waar hij weder juist wordt genoemd EVERARD NICOLAI, met de bijvoeging: 'Il porte de sable semé de fleurs de lys d'argent, le chef coupé en pointe d'or, chargé d'un aigle de sable.'

(43) Poem. p. 145.

(44) HOOGSTRATEN'S Woordenboek La. G, bl. 139. Haar grafschrift komt o.a. voor, in de *Verzameling van Gedenkstukken in Nederland*, uit het Latijn van P. TIMARETES.

(45) Dissertat. p. 12. Bij de plaatsing van het lijkdicht van DOUZA, den vader, op ARNOLD NICOLAI (pag. 45) en waarin wordt gezegd dat ARNOLD slechts eenen broeder, KAREL, heeft gehad, voelt Zijn Hooggeleerde dat dit niet strookt met zijne opgave, en stelt alzoo de mogelijkheid dat DOUZA van het bestaan der twee andere broeders NICOLAAS en CASPER onkundig zou zijn geweest. Maar DOUZA kende de familie NICOLAI zeer goed, en had het hier wel. *Melch. Adamus Vit. Germ. Jurisc.* door den Hoogleeraar aangehaald, heb ik niet kunnen inzien; maar als deze beweert, dat genoemde NICOLAAS en CASPER zonen van EVERHARD NICOLAI zijn geweest, heeft hij het mis.

(46) De Heer BOSSCHA noemt hem nu eens ARNOLD of ARNOUT, dan weder ARENT. Dit zelfde doet ook VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.*

(47) Zie VAN LEEUWEN, *Batav. Ill.*, bl. 1474 en 1484 en WAGENAAR, *Vad. Hist.* XXVIII^{de} Boek, § 14, VII^{de} Deel, bl. 451.

(48) WAGENAAR, *Vad. Hist.* XXIV^{de} Boek, § 2, VI^{de} Deel, bl. 381.

(49) Aldaar XXVIII^{ste} Boek; § 32, VII^{de} Deel, bl. 518-528.

(50) Cf. praefac. VULCANII *ante Poëmata et effigies trium fratrum.*

(51) O.a. te vinden bij den Heer P. BOSSCHA, p. 44 et seq. *Dissert. laud.* Deze ARNOUT werd te *'s Gravenhage*, in de Groote Kerk begraven, men vindt zijn grafschrift bij TIMARETEN, bl. 26 van het I^{ste} Deel der Nederd. vertaling. Wij leeren uit hetzelve, dat hij den 22sten Januarij 1592 stierf, in den ouderdom van 63 jaren. Dat slechts een Broeder en eene Zuster alstoen meer in leven waren.

(52) Zie *Naamrol der Raden van het Hof van Friesland*, bl. 23.

(53) *Supplement aux trophées de Brabant*, Tom. II. p. *317. Deze KAREL is misschien door eene druk- of schrijffout door D. HEINSIUS, *Poem.* p. 15 als CORNELIS NICOLAI, *Raadsheer* genoemd. Zie BURMAN *Syll.* II, p. 208.

(54) Zie *Naamrol der Raden van het Hof van Friesland*, bl. 13 en 14, Suppl. aux Troph, Tom II, p. *315, enz.

(55) De kinderen waren: GENOVEVA DEYN, gehuwd aan BARTHOLOMEUS WILS; 2. ELISABETH DEYN. 3. VOLKAART DEYN, die tot kinderen had: EVERHARD en GENOVEVA DEYN. 4. EVERARD DEYN, Hartsier van den Koning van *Spanje*, en 5 ANNA DEYN. Zie V. GOUTHOEVEN, bl. 102. SMALLEGANGE, bl. 476.

(56) BALEN noemt in de Beschrijving van *Dordrecht*, bl. 356, den vader in 1529 Mr. JOOS BETS ZOEN, in 1532 Mr. JOOST BEETS en den zoon, in 1578 Mr. JAN BETZ zoen, welke weder door VAN LEEUWEN, bl. 1413 JOHAN BEETS wordt genoemd. Zie ook Mr. G.W. VREEDE, *De Hooge Raad van Holland*, enz. geplaatst *in het Jaarboekje van de Regterlijke magt*, voor 1839, bl. 34. De kinderen van Mr. JAN BETS en ZOETJE NICOLAI waren: 1. ANNA BETS of BEETS, gehuwd aan GILLIS VAN ZOUTELAND, *Bailluw van Naaltwijk*. 2. EVERHARDUS BETS, wiens kinderen waren: *a*, ANNA, *b*, JAN en ODILIA. 3.

GENOVEVA BETS, gehuwd aan MAERTEN VAN NAARDEN, Bailluw van *Wieringen;* waarbij 9 kinderen; en 4. WILLEM BETS, in duel overleden. Zie SMALLEGANGE en V. GOUTHOEVEN, t.a. pl. en de Hoogleeraar BOSSCHA, *Stemma gentis Nicolaiae*.

(57) Zie *Naamrol der Rad. van Fr.* bl. 14; V. GOUTHOEVEN en SMALLEGANGE t.a. pl.

(58) In voorn. *Naamrol* worden eene menigte schrijvers aangehaald, die over hem handelen.

(59) Zie V. GOUTHOEVEN en SMALLEGANGE t.a. pl. Zijne kinderen waren 1. EVERARD DE LA FAILLE en 2. ELISABETH DE LA FAILLE, gehuwd aan N. VAN GOCKINGA.

(60) Of hij juist Ridder van het *Gulden Vlies* was, zoo als de meeste beweren, durf ik niet bevestigen, maar zou het betwijfelen.

(61) VALERIUS ANDREAS, *Bibl. Belgic.* p. 694, wil, dat hij zou zijn geweest Raad van KAREL V en PHILIPS II. Maar de geleerde C.P. HOYINCK VAN PAPENDRECHT zegt (p. 144, *Tom.* I. *Anal. Belg.*), dat hij dit nergens bewaarheid heeft kunnen vinden; maar dat hij Secretaris was van den Geheimen Raad der Koningin MARIA. In *le Supplement aux Trophées du duché de Brabant, de* CHR. BUTKENS, T.I. p. 192* en volg., vindt men *liste des Secretaires qu'on a pu trouver, qui ont été du Conseil privé depuis l'Institution l'an* 1517, *etc.* en hierop Mr. N. NICOLAY, *fut Secretaire du même Conseil privé l'an* 1542.

(62) Heerlijk is de lof, hem door P. NANNIUS (PIETER NANNING) toegezwaaid (*Miscell.* L. III. c. 1), door ANDR. VALERIUS t.a. pl. vermeld, en ook door den Hoogl. BOSSCHA in zijne *Dissert.* p. XIX opgenomen.

(63) De Heer J.H. HOEUFFT mogt dus tot hem zeggen:

> 'Eximios inter te vates Fama locasset;
> Sed fratrem nocuit tantum habuisse tibi.'
> *Parn. lat. Belg.* p. 16.

(64) P. HOFMANNI PEERLKAMP *Liber de vita doctrina et facultate Nederlandorum qui carmina latina composuerunt*. p. 91-98. *editionis alter. Harl.* apud V. LOOSJES. 1838.

(65) Onder den titel: *Poemata et effigies Trium fratrum Belgarum*, NICOLAI GRUDII NIC. *Eq.* etc. HADRIANI MARII NIC. *Eq.* etc.; JOANNIS SECUNDI NIC. *Poematum Titulos aversa pagina indicabit*. Ad JOANNIS SECUNDI, *Reginae Pecuniae Regiam accessit* LUSCHI ANTONII VICENTINI, *domus pudicitiae et* DOMINICI LAMPSONII BRUGENSIS, *Typus vitae humanae.* - *Vaeneunt Lugduni Batavorum*, apud LUDOVICUM ELSEVIRIUM. Anno CIↃDCXII. - Niet al de gedichten van GRUDIUS zijn echter in deze verzameling opgenomen. Bij VALERIUS ANDREAS, bij J.H. HOEUFFT en P. BOSSCHA vindt men er nog andere vermeld.

(66) Eleg. L. II.

(67) L. I. *funer. Carm.* 1. ANNA COBEL had, volgens V. GOUDHOEVEN, twee broeders, Mr. AART COBEL, Ontvanger-Generaal en PHILIP COBEL, Raad te *Spiers* en van den geheimen Raad te *Brussel*. - Van dezen is waarschijnlijk de brief te vinden op bl. 224 en volg. van het II^{de} Deel der *Syllog. Epistolar.*, uitgegeven door P. BURMAN, en als dan geschreven aan NICOLAAS GRUDIUS, want dan is *frater noster* ARNOLDUS, van wien p. 225 gesproken wordt, de voorn. AERT COBEL. Het verwondert mij, dat zulks den geleerden BURMAN is ontgaan.

(68) Want SECUNDUS vervaardigde bij die gelegenheid een bruiloftsdicht, hetgeen voorkomt in het II^{de} Deel der *Elegien eleg.* 2da (Tom. I. pag. 149 der uitgave van den Heer BOSSCHA).

(69) *Syllog. Epistolar.* p. 208. De Hoogleeraar BOSSCHA zegt p. XIV. Dissert. suae. 'fallitur BURMANNUS MARIAM et HELENAM faciens Grudiii filias cum nullos omnino liberos GRUDIUS reliquerit.' Ipse v. cl. fallitur.

(70) Tot deze dwaling heeft welligt aanleiding gegeven W. VAN GOUTHOEVEN, die, bl. 103, sprekende van het overlijden van ANNA COBEL, zegt: 'Sy sterft sonder kinderen.' SMALLEGANGE, die blijkbaar V. GOUTHOEVEN heeft gevolgd, zegt bl. 476: 'Hy (NICOLAAS) had getrout geweest met Juffrou ANNA COEBELS, sonder kinderen.' Maar noch V. GOUTHOEVEN, noch SMALLEGANGE maakt melding van het tweede huwelijk, zij konden alzoo ook geene melding der kinderen maken.

(71) Zie het *Groot Woordenboek* van D. VAN HOOGSTRATEN, La. L.p. 317, en verg. BUTKENS, *Anall. de la famil. de Lynden*, waar haar wapen als dat van *Grijpskerke* voorkomt.

(72) Bij VAN HOOGSTRATEN vermeld.

(73) BURMAN, l.c. *Syll.*, aldaar zijn zeven brieven van GRUDIUS aan zijnen broeder MARIUS opgenomen. Alle bewijzen de hartelijke liefde der broeders onderling.

(74) Cff. poem. MARII p. 40. - *Epist.* NICOLAI *apud* BURMAN. l.c.p. 205.

(75) VAN LEEUWEN, *Bat. Ill.* bl. 1481 *et Suppl. aux Troph. de Br.* Tom. II. Livr. 3. p. 318. Uit eenen brief van VIGLIUS AB AYTA (door den Heer PEERLKAMP p. 83 aangehaald) aan HECTOR VAN HOXWIER, die in 1471 tot President van het Hof van *Utrecht* werd benoemd, zou men opmaken, dat ADRIAEN NICOLAI destijds Raad in dat Hof is geweest; want VIGLIUS zegt, dat HOXWIER te *Utrecht* o.a. zou vinden HADRIANUS MARIUS, *cura consiliisque tibi conjunctus.* Ik vond hem echter niet op de lijst der Raden. Cf. cl. BOSSCHA l.c.p. XXII.

(76) Cff. HOYINCK VAN PAPENDR. *Anal. Belg.* Tom. I.p. 190 en WAGENAAR, *Vad. Hist.* Boek XXIII. § 4. Deel VI. bl. 251. Deze laatste zegt, bl. 252, dat NICOLAI zwak van ligchaam was en weinig te Rade kwam.

(77) Met dit grafschrift:
'Hier leet begraeven Heer ADRIAEN NICOLAI, Raet van Syne Coninckclycke Majesteyt en Cancelier in den Lande van *Gelre* ende Graefschap van *Zutphen*, den welken overleet binnen de stede van *Brussel* den 21 Meerte 1568.
Ende Vrouwe ELISABETH BLOCX VAN DUVENEDE, sijne huysvrouwe, die sterft den 13 van October 1579.' Zie (LE ROY) *Le grand Theatre Sacré de Brab.* T.I. p. 51.

(78) *De Poëtis Latinis Nederlandiarum*. p. 81-87.

(79) Niet door PETR. SCRIVERIUS, zoo als de Heer J.H. HOEUFFT, *parn. Lat. Belg.* p. 18 zegt.

(80) l.c.

(81) Deze copijen van B. PICART verschillen in zoo verre van de Portretten van J. MULLER, dat zij niet in eene gefigureerde lijst zijn, maar in eene ovale, gelijk HOUBRAKEN gewoon was zijne portretten voor te stellen.

(82) Dit doen, behalve BURMAN, in *Anti-Klotsic*, p. 8. de Heeren J.H. HOEUFFT, *Parn. Lat. Belg.* p. 25, 28, en J.H. PEERLKAMP, welke laatste echter in de 2de uitgave van zijn Werk, zegt, hiervan door den Heer BOSSCHA terug te zijn gebragt.

(83) Het overlijden van VOLCARDUS (gebor. te *Bergen*) betreurt hij in een lijkdicht (*Cum.* VII, *funerum*), en vermeldt de verdiensten van STENEMOLA (van *Mechelen*) in den 37sten en 39sten *Epigr.* L. I.

(84) *Syll. Epistol.* T. II, p. 208. NICOLAAS, van zijne moeder sprekende, schrijft: 'et praeterea Dominam Matrem nostram apud me sine ullo sumptu alerem, quamdiu illa vivet, et mihi unde victitemus Deus concesserit. Scio enim illi parum superesse, et non libenter eam in tanta puerorum turba degere, neque libenter oneri esse fratri aet.' Waarschijnlijk wordt hier met frater bedoeld EVERHARD, die destijds te *Mechelen* woonde en verscheidene kinderen had.

(85) Hij zegt: 'Quod si mihi aliquando contingat (namelijk om te *Mechelen* een ambt te bekomen) et tu Mechliniae resideas, hoc tibi libenter praestare cupiam quod nunc JOANNI, ut mecum honeste, ac citra tuam aliquam impensam agas, unaque vivamus hilariter. Nam id omnino statui et praeterea dominam Matrem caet.' Er zijn er die beweren, dat onze SECUNDUS, bevorens briefschrijver of secretaris van Paus PAULUS den IV^{den} zou zijn geweest (b.v. VAL. ANDREAS, *Bibl. Belg.* p. 561). Doch hiervoor vonden wij nergens bewijs, evenmin als voor zijne reis naar *Italië*. De onwaarschijnlijkheid dier reis heeft de Heer TISSOT, en na hem de Hoogleeraar P. BOSSCHA, voldoende aangewezen.

(86) Te vinden o.a. in het II^{de} Deel der *Opera omnia curant.* BOSSCHA, p. 150, seqq., in de *Effigies et Poemat. trium fratrum*, enz.

(87)
Ceu quondam rosa, purpurei nova filia Veris,
Demittit laesum sole vel imbre caput.

zoo als BROEKHUIZEN van zich zelven aan zijnen vriend J. DE WITT schreef.

(88) Zie zijne zucht naar het Vaderl. L. I, *Epigr.* N°. 19.

(89) Hij werd 24 jaren, 10 maanden en 10 dagen.

(90) Het is eene dwaling, dat hij te *Doornik* in de kerk van *St. Amand* zou zijn begraven, gelijk sommigen beweren (o.a. BOXHORN, *Theatrum Holl.* p. 352, *Tooneel van Holland*, bl. 341, en na hem H.S.V.H. *Histor. Episc. Ultr.* p. 432, of *Oudheden en Gestichten van Delfland*, p. 769 (in fol.) pag. 412. (in 8°.) Dit heeft BURMAN reeds aangetoond in de meermal. aangeh. *Syllog. Epist.* T. II, p. 208.

(91) Zie zijn grafschrift op SCRIVERIUS, bij BOSSCHA, bij G. DE CRETSER, *Beschr. van 's Gravenhage*, bl. 136, bij BOXHORN, *Theatr. Holl.*, p. 353.

(92) P. SCRIVERIUS heeft die lijkdichten geplaatst in zijne uitgave der Werken van SECUNDUS; ze zijn ook te vinden in de *Effigies et Poemata trium fratr*.

(93) *Sylv.* L.I.

(94) HUYGENS betuigt in een zijner *Epigr.* zijn verlangen, om het huis te kennen, waarin SECUNDUS te *'s Gravenhage* geboren werd. (*Mom. Des.* p. 74)

(95) *Dissert.* p. 49-53. In 1612 betuigde VULCANIUS reeds dat de Werken van SECUNDUS zoo dikwerf, vooral in *Frankrijk* en *Duitschland* herdrukt waren, dat het hem overbodig scheen eene nieuwe uitgave te bezorgen. Behalve de door den Heer BOSSCHA opgegevene uitgaven, is ons nog voorgekomen: M.F. MARULLI *et* JOANNIS SECUNDI, *Poëmata nunc primum in Germania excusa. Spirae Nemet*, 1565. in 12mo. (*Biblioth. Hulthem.* Tom IV, p. 94, N°. 23505.)

(96) *Lugd. Bat. apud* S. et J. LUCHTMANS, 1821 in 8°.

(97) l.c. p. 36-47 der 2de uitgave.

(98) *Baisers et Elégies de* JEAN SÉCOND *en vers Français, avec le texe en regard*, par TISSOT, 3me édition, Brux. 1826 en 8°.

(99) N°. VIII van den *Gids* voor dit jaar, *Boekbeoordeelingen*, bl. 393, waarbij nog zou kuunen gevoegd worden eene *Engelsche vertaling der Kusjens*, welke te *Londen* in 1775 uitkwam, en waarvan de Heer PEERLKAMP melding maakt, l.c.p. 47, alsmede van eenen door dien Hoogleeraar aldaar vermelde Nederduitsche vertaling, voorhanden op de bibliotheek te *Leiden*, met den titel: *Het Boek der Kuskens van* JOANNES SECUNDUS. *Nu aldereerst uuiit tlatijn in onze gemeine Nederduiitsche taele eensdeels by* JAN VAN HOUT, *ende eensdeels by* DOUZA, *ende anderen, liefhebberen der Nederduytschen Poëzijen*.

(100) JULIA, gegraveerd door de hand van den haar beminnenden dichter.

(101) Het verwonderde mij in dit voortreffelijk bewerkt stuk des Heeren N.C. KIST, geene melding te zien gemaakt van de door R. PICART in 1730 vervaardigde afbeelding dier penningplaat, in eene zeer keurige gravure.

(102) Te weten, L. I, et 8 en 10.

(103) GUILELMUS CRIPIUS zegt:

> 'Scribenti Venus adstitit Secundo,
> Atque istum praeeunte verba nato
> Dictavit lepidum aureum que librum.'

(104) Van deze schilderij spreken HAVERKAMP in de *Voorrede* vóór EUTROPIUS, SMALLEGANGE, bl. 476, enz. G. BRUINING, *Déscription Succincte de la Haye* (1816) p. 240, noemt haar: '*un très ancien et beau portrait*.' Zie ook V. EYNDEN en V.V.D. WILLIGEN, 1ste Deel, bl. 15.

(105) Zoo sommigen willen een geschenk van Prins MAURITS. De Heer W.C. ACKERSDIJCK, zegt, dat in het Werk van V. EYNDEN en V.D. WILLIGEN over deze schilderij melding wordt gemaakt. Doch dit is eene vergissing, waarschijnlijk veroorzaakt, dat bij den Heer PEERLKAMP, *de Poëtis latinis*, p. 46, staat: *Conf. hac de re* VAN EYNDEN et V. DER WILLIGEN; welk *hac de re* de Heer ACKERSDIJCK alleen op de schilderij te *Leiden* heeft doen slaan, terwijl die woorden op den geheelen voorgaanden zin betrekking hebben.

(106) Door G. VAN PAPENBROEK, President Schepen te *Amsterdam*, in den jare 1743, met nog 47 andere portretten aan het Athenaeum ten geschenke gegeven. Zie *Catalog. Biblioth. Public. Amst.* (1796) p. 334. N°. 32.

(107) De Heeren VAN EYNDEN en VAN DER WILLIGEN noemen op bl. 15 de gravure van J. MULLER eene navolging van het portret in de uitgaven van SCRIVERIUS te vinden, doch dit is eene dwaling. De eerste uitgave van SCRIVERIUS is van 1619 en het portretje van MULLER van 1612.

(108) Dat niet in alle de exemplaren van de *Effigies et poëmata* bezorgd door VULCANIUS, de portretten worden gevonden, heeft de Hoogleeraar P. BOSSCHA aangetoond, t.a. pl. p. XVIII en LI, en de Heer W.C. ACKERSDIJCK, in de *Konsten Letterbode*, N°. 22 (1839) bl. 350.

(109) Er zijn verscheidene uitgaven der werken van SECUNDUS, door P. SCRIVERIUS. Toen SCRIVERIUS de 1ste bezorgde, zaten DE GROOT en HOOGERBEETS gevangen. Om deze zijne vrienden met hetgeen er in *Holland* gebeurde bekend te maken, liet hij op sommige der proefbladen, eenige regels van SECUNDUS wegvallen, vulde deze met andere van zijn maaksel, waarin hij hun van den staat der zaken berigt gaf, en zond ze aan de gevangenen. Eenige dier bladen zijn nog aanwezig en waren vroeger in het bezit van den geschiedschrijver G. BRANDT, en thans van Z. Ex. den Heer Minister Mr. C.F. VAN MAANEN. Cf. BOSSCHA, l.c. p. LI, en G. BRANDT, *Regtspleging van* OLDENBARNEVELD, HOOGERBEETS en DE GROOT, bl. 42.

(110) Aldus door mijnen vriend den Heer Mr. J.G. LA LAU overgebragt:

> Zoo was ik van gelaat, zoo de opslag mijner oogen,
> Toen 'k vierentwintig jaar reeds dalen moest in 't graf:
> De Dood verraste mij: maar hij had geen vermogen,
> Op 't aanzijn dat mij hier van SCHOORLES kunstwerk gaf.

(111) De portretten van MARIUS, GRUDIUS en van PICART, zijn in eene ronde lijst, die van SECUNDUS in een langwerpig vierkant.

(112) *Konst- en Letterbode* voor het jaar 1839, N°. 24, bl. 383.

(113) De Hoogleeraar P. BOSSCHA schijnt t.a. pl. te vooronderstellen, dat het portretje bij VULCANIUS (N°. 1) van dat van P. SCRIVERIUS (N°. 2) in oorsprong zou verschillen. Eene naauwkeurige vergelijking doet mij dit betwijfelen. Ik houd beide te zijn vervaardigd naar de schilderij te *Leiden*.

(114) Ik ben het met den Heer Mr. W.C. ACKERSDYCK (*Konst- en Letterbode* t.a. pl. p. 349) eens, dat de aanmerking omtrent de voorstelling van een' rijper' leeftijd niet minder toepasselijk is op de portretten bij SCRIVERIUS te vinden. - Maar ik heb vóór mij een fraai portret van JANUS DOUZA, den vader, in 23 jarigen ouderdom, geplaatst voor de uitgave van eenige zijner gedichten. (Antwerp. 1569), waar hij er uit ziet als iemand van 40 jaren. Zou men in de XVI^{de} eeuw er reeds

vroeger mannelijker en krachtiger hebben uitgezien dan in de onze? De oude Schuttersmaaltijden en Doelenstukken zouden het doen vermoeden.

(115) De Heeren V. EYDEN en VAN DEN WILLIGEN, zeggen t.a. pl. dat de Dichter J. SPEX een afbeeldsel van JANUS SECUNDUS bezat, hetwelk voorheen de eigendom was van CONSTANTIJN HUYGENS; en de Hoogleeraar PEERLKAMP leert ons in zijne aanteekeningen *in vitam* CONSTANTINI HUGENII, p. 118, dat HUYGENS een portret van SECUNDUS had, door PICART geschilderd. Indien de schilderij des Heeren BAGELAER'S nu mede van HUYGENS afkomstig is, en door van SCHOORL is geschilderd, dan moet HUYGENS twee geschilderde portretten van SECUNDUS hebben bezeten.

(116) JAN VAN SCHOORL geboren 1459, in het dorp van dien naam bij *Alkmaar*, en overl. 1562, was een der beroemdste schilders zijner eeuw. Hij heeft het Portret van Paus ADRIAEN twee malen geschilderd, en zijne outerstukken zijn beroemd. Hij was een zeer beschaafd man, en bevriend met de uitstekendste vernuften van zijnen tijd: hij verstond de *Latijnsche, Italiaansche, Fransche en Hoogduitsche* talen. Zie K. VAN MANDER, *Het leven der schilders*, Deel I, bl. 191-204 - SECUNDUS schreef hem eenen latijnschen brief, dien de Heer BOSSCHA in het 2de Deel der *opera omnia* heeft opgenomen. - Mij dunkt, dat de Portretten van SECUNDUS *te 's Hage, Leiden* en *Amsterdam* te weinig kunstwaarde hebben om van VAN SCHOORL zelve te zijn. Ze dragen dan ook zijnen naam niet. De Hoogleeraar P. BOSSCHA bezit een afbeeldsel van SECUNDUS, door wijlen den bekwamen HODGES, op verzoek van JERONIMO DE BOSCH geschilderd, en aan Zijn Hooggeleerde door den Heer JO DE VRIES vereerd. Het is vervaardigd of naar de Amsterdamsche, of naar de Haagsche schilderij, maar beiden zijn gelijk.

(117) Ik ben de naauwkeurige beschrijving van de Haagsche schilderij verschuldigd aan mijnen vriend den Heer D. VEEGENS, en van de Leidsche aan den meergenoemden Heer Mr. J.G. LA LAU.

(118) Ik heb de spelling JOHANNES onder het hierbij geleverde portret gevolgd. Er zullen er zijn, die mij dit ten kwade zullen duiden, en beweren, dat het JOANNES moet zijn. Ik geef het hun gewonnen. Maar ik geef eene *Copy,* en mag dus niets vervalschen; op de titels der meeste uitgaven van SCRIVERIUS staat ook JOHANNES. De wraak der puristen op dit punt treffe dien grooten geleerde dan ook.

Hoe Jonathan de wereld beet heeft.

(*Uit de grepen en treken van* Samuel Slick, *de klokkenmaker uit de* Vereenigde Staten).

‘Neen, *Squire!*’ zeide SAM SLICK tot zijnen reisgenoot door *Nova-Scotia*, toen hij beweerd had, dat het stedeke *Digby* door een wijs bestuur tot eene vrijhaven zou zijn verklaard. ‘Neen, *Squire!* weet gij waar het aan schort? Zij hebben hier in *Nieuw-Schotland*, zoo min als in *Oud-Engeland*, taart gegeten van Diplomatie. Daarin hebben zij geen bazen. Ik acht dat wij, de vrije en verlichte burgers der *Vereenigde Staten*, in dat opzigt de wereld de loef afsteken. Onze Staatsmannen, daar houd ik het voor, zijn volleerd in de kunst. Zij gaan zoo fijn te werk, praten zoo mooi, zeilen zoo digt bij den wind, schieten zoo lijnregt vooruit, scheppen zoo weinig water, gunnen het peillood zoo zelden rust en staan zoo gedurig op den uitkijk, dat ge bijna nooit hoort, dat een van hen aan den grond raakt, zeg ik u. Er is naauwelijks iets dat zij ter hand nemen, waarin zij niet slagen. Hoe glad van tong zijn zij; hoe weten zij ter regter plaats de zalf te strijken! Zij verstaan zoo aardig de kunst JOHN BULL murw te wrijven, dat het iemands hart goed doet de grap bij te wonen. Zij tikken hem op den rug en streelen hem langs de wangen, en flikflooijen en bepraten en vleijen hem, tot hij zoo zacht wordt als een zeemen lap. Dan krijgen zij alles van hem gedaan wat zij hebben willen; zonder dat zij tot iets, dat naar eene dreiging zweemt, hunne toevlugt nemen, want dat weten zij dat olie in het vuur zou zijn. Hij houdt zoo veel van vechten als van eten, en meer nog; maar, zij kittelen hem, zoo als de jongens op Kaap *Anne* den blaarvisch bedienen. Daar komt, met de ebbe, een visch aan land, dien de jongens vangen en kittelen; hoe meer zij het doen hoe meer de visch opzwelt. Welnu, als hij zoo veel wind heeft ingezwolgen als hij bij mogelijkheid bergen kan, dan wippen de jongens hem om en geven hem een jaap met met een stok dwars over den buik, en fuit, gaat er de wind uit, als een prop uit een houten kanonnetje, en al de wichten en kleuters hoezeeën en héhéën, alsof zij gek waren, zoo blijde zijn ze over de poets, den ouden visch gespeeld.

Er is geen volk ter wereld zoo welsprekend als de Amerikanen, al de Ouden zijn er holle pijpen bij. Wanneer onze diplomaten de Britsche bij den neus willen hebben, leggen zij het zoo slim aan, dat het waarachtig een pleizier is het te zien. ‘Daar wij,’ zeggen zij

dan, ‘gesproten zijn uit hetzelfde bloed, daar dezelfde taal ons gemeen is, en *wij dezelfde belangen hebben*, kunnen wij niet anders dan hoop voeden op de regtvaardigheid eener Magt, die zich even zeer door haar eergevoel als door hare grootmoedigheid onderscheidt. Daar wij den Engelschen den geest der vrijheid, die wij genieten, zijn verschuldigd, - daar wij hen onze wetten, onze letterkunde en onze godsdienst hebben dank te weten - beschouwen wij ons meer als uwe bondgenooten, dan als vreemdelingen; zijn wij er zelfs trotsch op, ons de bloedverwanten der Britten te noemen. Beklagenswaardige gebeurtenissen mogen ons hebben verdeeld; met de openhartigheid en de edelmoedigheid, aan een dapper en een edel volk eigen, hebben de beide natiën nu het verledene vergeten en vergeven, en is het de pligt en het belang van beide, de vriendschappelijke betrekkingen, nu zoo gelukkig weer aangeknoopt, verder uit te breiden, en die banden digter toe te halen, welke twee volken vereenigen, elkander in geest en gewoonten zoo treffend gelijk. Schoon er jaren verstreken zijn, sedert wij het ouderlijk dak hebben verlaten, schoon de Oceaan ons nu scheidt, toch wenden wij nooit den blik naar het vaderlijk huis, aan de overzijde der wateren, zonder eene dankbare herinnering, - zonder eerbied en ontzag.’

‘Dat noem ik, niet voor niets een woordenboek in zijne kast te hebben,’ zei de klokkenmaker. ‘Die dat schrijven kan, heeft zijne pen tot zijn wil, vindt gij niet? Hoe zouden de zwakke oogen van JOHN ADAMS, toen hij Afgezant was aan het Hof van *St. James*, hem te pas zijn gekomen, bij het strijken met die gom, zouden zij niet? Hij zou zich hebben omgekeerd om zijne aandoening te verbergen, hij zou zijn zakdoek hebben te voorschijn gehaald, en een mannelijken traan van ongehuicheld gevoel hebben afgeveegd. Het valt ligt genoeg vrouwen-tranen weerstand te bieden, want zij huilen als kinderen, altijd druipende zomerbuijen; zij grijnen zoo erg, als gebruikten zij een uije tot oogappel. Maar den harden aard eens mans tot schreijens toe bewogen te zien; tranen, uit edelheid van gevoel opgeweld, die zijn niet uit te staan, al ware men van steen. O, Joosje! hoe JOHN BULL den stroop inzwelgt, he? Mij dunkt, ik zie hem daar voor mij staan, met zijne handen in zijne broekzakken; hij ziet er zoo opgeblazen uit, als alle stoepstaanders; hij kijkt zoo zuur als cider, die in de zon is gezet om azijn te worden. In het eerst grimt hij ons wantrouwend aan, maar de eene norsche rimpel voor en de andere barre blik na, verdwijnt en verflaauwt, tot alle stuurschheid geweken is en zijn gansche gelaat slechts welwillendheid straalt als eene volle maan, en gij hem aan kunt zien zonder te knipoogen. Dan staart hij u, ongeveer zoo verstandig als eene kaas van geschimmelde melk, vlak in het gezigt. En als hij daarvan zijn bekomst heeft, is het u als laast gij in zijne ziel: ‘Zie

zoo, die vervloekte Yankee ziet eindelijk zijne dwaling in; zoo zeker als dat twee maal twee vier is, dat dit van den troef komt, dien hij in den laatsten oorlog gehad heeft: er haalt toch niets bij eene fiksche kloppartij om goede vrienden te worden. Maar de vent schijnt nu genoeg vernederd, ‘Geef mij jou poot, JONATHAN! mijn jongen,’ zegt hij, ‘wees zoo verdoemd neerslagtig niet! wat schort er aan?’

‘“O niets!” zegt onze diplomaat, “slechts eene kleinigheid,” en hij tracht zijn gezigt eene plooi te geven alsof de zaak hem geen zier scheelen kan, “niets dan wat uw zin voor regtvaardigheid, dien de wereld u toekent, gereedelijk zal inwilligen; eene smalle strook lands, half nevel, half moeras, tusschen de staten van *Maine* en *Nieuw-Brunswijk;* het is niets dan moeras en water en slangen, en niet grooter dan *Schotland*.” - “Neem het en spreek er niet meer over,” zegt JOHN; “ik hoop dat men het beschouwen zal als een bewijs van mijne achting. Ik geef niets om eene halve kolonie.”

Gelooft ge niet dat onze klant, als hij bij den President te huis komt, tot dezen zegt, zoo als de dief EXPECTED THORNE van den Jury der Blaauwe-Neuzen[1] zei: “Had ik hem niet aardig beet? De duivel doe het beter, zoo hij lust heeft!”

Maar *Monsieur* leidt hij op eene andere manier bij den neus. Het is hem een genoegen, de dankbaarheid uit te drukken, welke een vrij en verlicht volk voor de Franschen gevoelt, zij waren *America's* eerste bondgenoot, het schat hen zijne waardste vrienden. - Zij mogen, in de hand der Voorzienigheid, het middel heeten, dat ons in staat stelde, den hoeksteen van het gebouw onzer vrijheid te leggen. Het is den Amerikanen onmogelijk ooit te vergeten, hoe welwillend, hoe belangeloos zij zich in den twist staken, om hen in de eerste worsteling ter hulp te komen - om hen een handje te helpen in het weerstand bieden aan de onnatuurlijke tyrannij van *Engeland*, dat, terwijl het voorwendde de vrijheid buiten 's lands te beschermen, te huis zijne kinderen tot slaven maakte. Niets dan de zuiverste gevoelens, onvermengd met eenigen naijver op *Engeland*, overreedden hem tot dien stap; *Monsieur's* gedrag vloeide voort uit eene edeler verontwaardiging, den zwakke door den sterke te zien verdrukken - uit zijne zucht voor constitutionele vrijheid - uit zuivere philantropie. Hoe zijn alle Amerikaansche harten vervuld van eerbied voor het karakter der Franschen! hoe bewonderen de eerste hunne opregtheid, - hunne goede trouw - het bestendige dat hen onderscheidt! Wel mogen zij de Groote Natie worden geheeten! Godsdienstig, niet bijgeloovig - dapper, niet vermetel - waardig, niet wuft - groot, en toch niet ijdel! Grootmoedig in voorspoed - opgeruimd

(1) Alias der inwoners van *Nieuw-Schotland*.

en beraden in wederspoed, - vormen zij het *beau-ideal* voor de Amerikaansche jeugd, die in hare eerste lessen geleerd wordt de deugden van hun karakter op zijde te streven, na te volgen en te huldigen! Loopt het niet over zijne tong of het olie ware? Is het, zoet en zacht, geen aardig praatje?

Heere! hoe *Monsieur* springt en huppelt en buigt en kwispelt als hij al dat moois hoort, dunkt u niet? Hoe hij zijne hand op zijn hart legt, en gezigten trekt als een aap, die een steek in zijne zijde heeft gekregen, omdat hij eene ongekraakte noot inzwolg. Maar bij alle andere volken, dan deze groote magten, slaan de Yankees een geheel anderen toon aan. Zij maken korte wetten met die mogendheidjes; zij getroosten zich nooit de moeite veel met hen te praten; zij doen rondweg hun eisch en vragen hen hun antwoord ja of neen; regt toe, regt uit, glad van den haspel. Wanneer zij zeggen: laat ons uwe redenen hooren? “O, met alle plezier,” zegt onze diplomaat, “ga even met mij naar buiten;” en hij neemt den minister onder zijn arm, sjort hem met zich naar de haven, klampt hem naast zich in een bootje en roeit hem naar eene van onze kleine honderd oorlogs-kanonneer-sloepen toe. “Een mooije, kleine oorlogssloep die onze, welke daar ginder ligt, vindt ge niet?” “Zeker, het is een mooi, zeer mooi vaartuig,” zegt de vreemdeling, “maar indien dat eene van uw *kleine* sloepen is, wat moeten dan uwe groote, zware oorlogsschepen niet zijn?” “Dat is juist wat ik wilde zeggen,” zegt JONATHAN; “het zijn Leviathans, Manmouths; zij zouden de gansche schepping tot gruizel kunnen doen springen. Zij hebben iets van orkanen met bliksems gekuifd;” en dan ziet hij den kapitein aan en knikt eens met zijn hoofd. “Kapitein!” zegt hij, “mij dunkt gij mogt uwe kanonnen wel buiten brengen;” en de man volgt den wenk. “Daar ziet gij nu mijne redenen,” zegt JONATHAN, “mij dunkt het zijn nog al duchtige bewijzen; dat noem ik onze tanden laten zien, en jij, mijnheer! met je verduiveld zwaar uit te spreken naam, wat is je antwoord? Ik zie, dat gij ons niet begrijpt, vreemdeling! maar wij hebben jongens in ons land, die, als zij aan de eene zijde van den *Missisipi* staan, aan de andere door eene niezing een konijn kunnen doodslaan - volslagen ratelstaart brullers! tart ons niet uit: dit zou niet wijs zijn, verzeker ik u. Wij hebben langer adem dan de donder, wij zijn vlugger dan de bliksem; wij kunnen hooger reiken dan de gansche wereld; - wij verstaan de kunst ons gewigt van wilde katten te geeselen. De Britten kunnen de wereld kloppen en wij kunnen het de Britten.” “Ik geloof u, ik geloof u,” zegt de Minister en zet in een omzien zijn naam onder het traktaat. Wij deden die halfslag grootelui, in de laatste jaren, niet onaardig opdokken, en maakten sommigen zoo bang, als de pimpelmees van

eene deerne, die, bij het zien van een naakt standbeeld, flaauw viel. Maar met de Engelschen moeten wij: aap wat heb jij mooije jongen spelen, want zij hebben even goed kleine oorlogssloepen als wij; en laten niet alleen hunne tanden zien, maar bijten als bulhonden. Wij shampooën hen, - gij weet wat shampooën is, *Squire!* weet gij niet?

Het is eene Oostersche gewoonte, geloof ik,' zeide de *Squire;* 'ik heb er wel van hooren spreken, maar ik herinner mij de operatie slechts flaauw.'

'Wel,' zei de Klokkenmaker, 'zoo iemand weten moet wat het is, dan moet ik die iemand wezen, want het was er eens digt aan toe, dat ik er het hachje bij inschoot. Toen ik krek twintig jaar oud was, kreeg ik in mijn hoofd, dat het wel aardig zou zijn ter zee te varen, - dies bezorgde mijn vader mij eene plaats van supercarga op een walvischhaalder van *New-Bedford* en wij gingen op de spermaceti-jagt; wij maakten eene verduiveld lange reis - en waren bijna drie jaren uit. Welnu, wij deden het *Sandwich-Eiland* aan, om ververschingen aan boord te nemen; en de Kapitein zei: 'Mij dunkt, dat wij eens aan land gingen en de Koningin eene visite maakten!' Geen van het kajuitsvolk dat neen zei; wij trokken onze beste plunje aan, en werden met groote staatsie bij de Koningin toegelaten. Zie, zij was eene fiksche, ongemaakte, aardige deerne, zweer ik u; zij was goed gekleed en had een goed voorkomen en was een drommelsch eind blanker van vel, dan sommige blanke lui - want zij baadde zich bijna iederen dag. Waar gij een meubelstuk ziet, dat mooijer is dan zij, daar ziet gij er zeker ook vijftig, die leelijker zijn, wil ik wedden.

'Wat is uw vader, M^{r}. SHLEEK?' zeide zij. 'Een Prins, Mevrouw!' 'En de vader van dien leelijken vent?' vroeg zij, op den Kapitein wijzende. 'Ook een Prins!' zeide ik, 'allen hier in gezelschap zijn Prinsen; hunne vaders zijn te huis allen Souvereinen - er zijn geen grooter lui dan zij, zoo min daar, als ergens elders in de wereld!' 'Dan,' zei zij, 'zult gij allen van daag bij mij dineren, ik ben er trotsch op, Prinsen aan mijn disch te hebben.'

Zoo wij allen niet buiten westen raakten, het scheelde niet aan hare schenkers en de meesten van ons waren verder dan half weg over zee; wat mij betreft, de heete wijn, lekker gekruid, deed me te moede zijn, als was ik een Prins, en, wat mij het dolste van de grap scheen, was de leugen, dien ik haar op de mouw had gespeld, dat wij allen Prinsen waren. Mijne blozende wangen en mijne jeugd schenen hare phantasie te behagen, zoodat zij ongemeen beleefd jegens mij was, en bijna tot niemand anders sprak. Wel, toen wij van tafel opstonden (want zij bleef zitten, tot hare oogen flikkerden, als twee kolen vuurs,) zeide zij: 'Prins SHLEEK!' en greep

mijne hand, en bragt die digt bij hare kleine drinkschaal (zij zag er waarlijk alleraardigst uit, louter lach en lust) ‘Prins SHLEEK! wilt gij een shampoo hebben?’ zei zij. ‘Een shampoo?’ antwoordde ik, ‘van harte graag en dankje toe, gij zijt juist het meisje, dat ik gaarne zou shampooën,’ en ik sloeg mijne armen om haren hals en ik gaf haar een kus, die klonk als eene klok. ‘Wat duivel begin je?’ zei de Kapitein, en hij greep mij om mijne middel en trok mij op zij. ‘Zou je graag je hoofd van je romp zien vliegen, dwaas! als je bent; zeide hij, ‘gij hebt de grap al te ver gedreven, zonder deze stoeijende enterpartij.’ Het was gelukkig voor mij, dat zij zelve een dropje in hare oogen had; - want na den eersten schreeuw, lachte zij of zij barsten zou. ‘Geene kusjes, geene kusjes!’ zeide zij, ‘shampoo is shampoo, maar kussen een ander ding.’ Het gedruisch deed hare roode hofjonkers binnenstuiven. ‘Shampoot hem!’ riep de Koningin, terwijl zij op mij wees, en zij grepen mij en bragten mij in eene andere kamer, en eer ik JACK ROBINSON kon zeggen, kleedden zij Prins SHLEEKJE uit, en werd ik in ernst geshampood. Het wordt gedaan door eene zachte drukking, eene wrijving van het gansche lijf met de vlakke hand; het is verrukkelijk, dat is een feit, en ik was binnen tien minuten in slaap.

‘Ik was dien middag aardig zwart van de lamp, maar toch niet tot over de oogen toe en ik herinner mij, toen ik ontwaakte, dat de Kapitein mij bij het afscheid influisterde: ‘Pas op, SLICK! zoo gij ooit Kaap *Cod* weêr wilt zien.’ Dies begaf ik mij den volgenden morgen, toen het nog vrij donker was, zoo snel ik kon aan boord, en de Kapitein liep spoedig in zee; maar niet voordat er eene bootslading varkens en twee ossen voor Prins SHLEEK kwamen. Wat ik maar zeggen wil, is, dat onze staatsmannen de Engelschen shampooën en hen in slaap wiegen. Hoe mooi shampooden zij hen in de Visscherij-questie. Wij waren met JOHN BULL overeengekomen, niet digter, dan op drie mijlen afstands van zijne kust te zullen visschen; ‘maar gij weet,’ zei JONATHAN, ‘hout en water, als het buldert of de wereld zou vergaan, zijn slechts regten der gastvrijheid. Gij zoudt ons in den storm geene haven weigeren, zoudt gij wel? gij die zoo edel, zoo menschelijk, zoo liberaal, zoo goed van vertrouwen zijt.’ - ‘Voorzeker niet,’ zei JOHN BULL, ‘het zou onmenschelijk zijn eene schuilplaats, of hout, of water te weigeren.’ ‘Maar zoo er nu eens hier of daar nog eene kleine, aardige, onbewoonde baai was, eene verlaten plek, weet ge, zoudt gij er iets tegen hebben, zoo wij daar onzen visch droogden? bedenk, dat zij, zoo ver van huis, ligt kan bederven; - zulk een blijk van vriendelijkheid zou ons voor altijd aan u verpligten, amen!’ ‘Wel,’ zei JOHN, ‘daar steekt niets onredelijks in, ik heet er je welkom toe - het is me een plezier je van dienst te kunnen zijn.’ Wilt

ge nu het fijne van de mis weten, *Squire?* Dit was alles, wat wij behoefden, een voorwendsel, om binnen te loopen; wij gaan nu uit en in, naar het ons lust, en smokkelen als de duivel; wij kregen den ganschen handel en de gansche visscherij. De trek is heerlijk uitgespeeld, vindt gij niet?

'Wel, in het verschil over de grenslijn hebben wij hetzelfde talent aan den dag gelegd. Wij weten, dat wij geen eigendomstitel op dat land hebben; het werd ons niet bij verdrag afgestaan en het was niet in ons bezit, toen wij ons onafhankelijk verklaarden, of na den strijd den vrede sloten. Maar het is ons beginsel: dat het beter is door verdragen, dan door oorlogen te winnen, - het is christelijker en verstandiger. Om dat land te krijgen, eischten wij de vaart op den *St. Lawrence* en op den *St. John*, die wij wisten dat ons nooit zou worden toegestaan; maar het gaf ons gelegenheid van onze zijde, iets te laten afdingen, en op onze liberaliteit te stoffen. Het is dus slechts natuurlijk en regtvaardig, dat de Engelschen ook van hunne zijde iets toegeven, - en dies zullen zij het betwiste land afstaan.

'Ha, *Squire!*' eindigde SLICK, 'uwe landgenooten mogen een goed hart hebben, ik ken hen dit zelfs toe, het zou vreemd zijn, zoo een volle buidel niet een vol hart maakte, maar zij hebben een verduiveld armzalig hoofd, dat is een feit.'

Dit was te erg. Eerst bedrogen en dan bespot te worden, heette te zwaar eene boete te betalen, zoowel voor verzuim, als voor domheid. Er was ongelukkig te veel waars in de opmerking, dan dat de *Squire* met hem kon lagchen.

'Wanneer uwe diplomaten,' zeide hij, 'een of tweemaal hun doel hebben bereikt, door van den grooten gebaanden weg af te wijken en hunne toevlugt te nemen tot veinzerij en vleijerij (kunstjes, waarvan het mij deert te moeten zeggen, dat de staatsmannen van alle natiën er slechts te veel liefhebberij voor toonen), het is een kronkelspoor, dat zijne eigen straf medebrengt, daar het opwekken van wantrouw en afkeer hen later struikelblokken zal opleveren, al zijn hunne eischen wettig en billijk. Ik had gedacht, dat de les, bij eene merkwaardige gelegenheid door M^{r}. CANNING gegeven (die gij u ongetwijfeld herinnert), u zou hebben overtuigd, hoe noodzakelijk gij het mogt achten, in het vervolg voorzigtiger te zijn. Bedenk, dat eens teruggenomen vertrouwen zelden weder wordt geschonken. - Maar, gij hebt vergeten van de rigting uwer politiek jegens *Rusland* te spreken.'

'O!' zeide SLICK, 'de oude NICK in het Noorden wordt op dezelfde wijze bediend.'

'Vergeef mij,' zei de *Squire* (hij was geraakt) 'maar, zoo ge het mij vergunnen wilt, zal ik u eenige opmerkingen mededeelen over

u en *Rusland*, die u misschien zijn ontsnapt. Uwe diplomaten zouden het woord aldus tot den Keizer kunnen rigten: ‘Dat het Uwe Majesteit behage, is er eene verbazende gelijkenis tusschen onze beide landen; inderdaad er is weinig of geen onderscheid, dan in den naam, - hetzelfde soort van voorkomen, dezelfde familietrekken, dezelfde Tartaarsche lief hebberij voor landverhuizing. Alle uitersten raken elkander. Gij laat onthoofden zonder wet; ons graauw doet geen zier minder. Gij zendt volk naar *Siberië;* ons graauw jaagt het naar den duivel. Geene magt ter wereld kan u bedwingen; en wie op aarde is tegen ons graauw opgewassen? Gij maakt wetten en schaft die af, naar het u goeddunkt; zoo doen onze *lynchers* ook. Gij vergunt niemand gevoelens te verkondigen, die de uwe niet zijn, of gij verstikt hen en hunne meeningen evenzeer. Dit is bij ons hetzelfde: ons volk verbiedt ons over de negers te spreken, en als iemand zichzelven zoo verre vergeet, komt men zijn geheugen te hulp, door zijn hoofd in plaats van zijne hielen zijn ligchaam te laten dragen. Gij zijt belust op vruchtbare streken? aan de overzijde uwer grenzen gelegen; dat zijn wij ook en echter hebben wij beide meer land, dan landbouwers. Gij stookt twist onder uwe buren en komt dan tusschen beide, om den vrede te bewaren, maar geeft niet weder wat gij genomen hebt; wij doen het even min. Gij zijt een grooten slavenhouder; dat zijn wij ook. De liberalen beschuldigen u, dat gij *Polen* gestolen hebt; dezelfde ellendige libellisten beschuldigen ons, dat wij *Texas* stalen, en *Canada* ook gaarne zouden inpalmen; en echter is er voor het eene zoo weinig grond als voor het andere. Gij sticht kolonien in het land der Tartaren en jaagt dan de inboorlingen de wijde wereld in; wij bedienen de Indianen op dezelfde manier. Gij hebt eenige van uwe vijanden uitgedelgd; wij hebben van eenige der onze geen haar overgelaten. Eenige ongeluks-profeten zeggen, dat uw keizerrijk in stukken zal splijten, het is te groot; - dezelfde voorspelling wordt ons van tijd tot tijd in het oor gefluisterd, het eene is juist even zoo waarschijnlijk als het andere. Elk moet zich in *Rusland* voor de beeldtenis van den Keizer buigen; elk moet zich in *Amerika* voor de beeldtenis onzer groote Natie krommen en door dik en dun zweren, dat hij haar meer dan eenig ander ding op de gansche aarde bewondert. Elk mag in *Rusland* zeggen wat hem lust, zoo hij durft; dat mag hij in de *Vereenigde Staten* ook doen. Als vreemde nieuwspapieren vol laster over de Poolsche zaken in het Russisch postkarretje worden gestoken, breken uwe ambtenaars het pak open en nemen er die uit; wanneer schriften voor de afschaffing der slavernij in de brievenmaal voor de Zuidelijke Staten worden gemoffeld, rukt ons volk het valies open en verbrandt die, zoo als te *Charlestown* gebeurd is. De wet gebiedt in uw rijk geen on-

derzoek van *ukases* tot strafuitoefening, verbeurdverklaring en ballingschap; even weinig bestaat er bij ons eenig gebod van dien aard, bij dergelijke aanmatigingen van ons graauw. Er is ten uwent geene vrijheid van drukpers; ook ten onzent zoekt men die te vergeefs. Wanneer een nieuwsblad u beleedigt, schorst gij de uitgave; zoo het onze souvereinen aanrandt, breken zij de machinerie aan stuk, plunderen het huis en werpen de letterkassen op straat; en zoo de drukker ontsnapt, mag hij Gode dank weten, dat hij hem een paar vlugge beenen gaf.'

'In het kort, SAM!' voegde de *Squire* er bij, 'zij mogen tot hem zeggen -: 'Het wordt algemeen erkend, dat de vrijheid van het eene land zoo zeer gelijkt op de dwingelandij van het andere, als twee boonen op elkaêr, - geen schepsel merkt het onderscheid. En daarom moeten wij een werkelijk verbond sluiten zoo als er reeds een natuurlijk tusschen ons bestaat.' En dan kunnen uwe leepe jongens, zoo zij NICOLAAS ergens aantreffen, waar niemand hen beluisteren kan, hem murw wrijven en met zalf bestrijken, door hem te zeggen dat zij nooit te voren den zegen waardeerden van slechts een tyran te hebben in plaats van een duizendtal, en dat het hun plan is, bij hunne wederkomst, te huis die verbetering in de Constitutie voor te slaan, en dat zij hopen hare invoering nog te zullen beleven.

'Uit dit specimen, SAMMETJE! kunt gij ligt afleiden dat het geen groot doorzigt of talent eischt, zelfs een scherpzinnig opmerker te misleiden, wanneer men voor de feiten zijne toevlugt tot de verbeelding neemt. Ik laat de beoordeeling, in hoe ver deze vergelijking juist is, aan u over, ik had geen opzet er u door te beleedigen, maar ik wilde u doen verstaan dat de geheele wereld niet verliefd is op uwe republikeinsche instellingen of op uw volk, en dat beide beter begrepen worden, dan gij schijnt te onderstellen.'

'Wel, wel,' zei de klokkenmaker, 'ook ik had geen plan u te grieven, op mijn woord niet; maar de duivel hale mij, zoo gij geen heirleger geschapen hebt, uit een paar stroopersbenden zuidelijk graauw, geene van welke half zoo erge gruwelen hebben aangerigt, als uw oproer te *Bristol*, of uwe Iersche gevechten opleverden. Alles wel bezien,' besloot hij, 'weet ik niet of het niet meer met onze waardigheid zou stroken, regt door zee te gaan. Ik houde het er voor, dat, in staatkunde als in andere dingen, *eerlijk het langste duurt en het verste komt*.'

Cornelis Wils.

In het *Belgisch Museum* heeft de Heer J.F. WILLEMS *Berichten wegens oude Nederduitsche Dichters* geplaatst, die zeer belangrijk en lezenswaardig zijn, tot proeve geven wij hier, (1ste. Deel, 4de Aflev., bl. 368) het berigt wegens CORNELIS WILS.

Deze, broeder van BALTHASAR (mede vermeld), was Schrijver van *Den grooten en onverwinnelijchen Don Quichot de la Mancha, oft den ingebelden ridder met sijn schildknaep Sance Panche, verthoont op het schouborgh van den Olijftack den* 6 *april* 1682, Amsterdam 1682, in-8o, en van *Bon Jan en Sanderijn, kluchtspel, ofte het tweede deel van den verliefden Periander, door de liefhebbers van den Olijftack verthoont op 't Antwerpsche schouwborgh.* Laetstgenoemde stuk, waerin men met de Walen den spot dryft, is zeer dikwyls herdrukt, en wordt nog wel eens by de boeren ten tooneele gevoerd. WITSEN GEYSBEEK houdt beide spelen voor ‘meesterstukken van armzaligheid[1];’ doch zy zyn waerlyk niet zoo slecht bewerkt, althans niet slechter dan de meeste Amsterdamsche kluchten van dien tyd. Men oordeele uit deze eerste regels van den *Don Quichot:*

DON QUICHOT:
Siet, Sance Panche, hoe auroor haer helder stralen
Met desen morgenstont alreê op d' aert laet dalen,
Hoe sy ons gunstigh is op onse reys!

SANCHE:
Ja, heer,
Gy peyst wêer op auroor; maer ick peys noch al meer
Op dien ontbijt, dien wy daer fluskens binnen smeerden,
En hoe wy aten en toch niet een duyt verteerden.
Godt sy gelooft, mijn heer, 't is een gewensten dagh,
Wanneer men by den boer soo heerlijck smeeren magh!

DON QUICHOT:
Ja seker, schiltknaep, 't is een dach voor ons vol welden,
Vermits wy desemael van ridderlijcke helden
Soo heerlijck sijn onthaelt, op hun bewalt casteel
Van bruggen twee mael dry, van koper in 't geheel
(Die m'optrekt als den vyandt comt), de poorten yser,
Of van metael gemaeckt.

SANCHE:
Wel heer, sijdy niet wijser!
Het was een boeren huys, hoe waerdy soo verdwaelt?
En dat het ridders sijn daer hebdy in gefaelt:
Het waren boeren, doch geen ridders of geen graven,
Die ons, in stêe van wijn, maer botermelck en gaven.

1 *Biographisch anthologisch en critisch woordenboek der nederduitsche dichters*, VI, bl. 516.

DON QUICHOT:
Dat was den nieuwen most: u oogen sagen scheel.
Saeght gy niet hoe 't geboomt omringelde 't casteel?

SANCHE:
Neen; maer ick sach, het was geheel met strooy beloovert.

DON QUICHOT:
Dien grooten toovenaer heeft u 't gesicht betoovert.
Het heerlijck paleys, daer wylie dese mael
Soo saten aen den disch, hadt een vergulde sael,
Waer ons de graven en de ridders gingen spijsen
Met alderleye wilt, met sneppen en patrijsen.

SANCHE:
Daer waren mosselen, en anders niet een vees.

DON QUICHOT:
En dan dien amelen bout?

SANCHE:
Dat was een platten kees.

DON QUICHOT:
Gy sijt een dwase nar, berooft van al u sinnen.
Saeght gy niet die prinses? een die ick moet beminnen,
Spijt alle jouffers van de werelt. 't sy wie 't sy.
Ick min geen ander dan Dulsina, die mijn sy
Bekleedde by het mael. En waren dit dan boeren?
Wie droes sou dees prinses by dit geboert vervoeren?

SANCHE:
Ey seker, die gy meynt, heer, een prinses te sijn,
Dat is een boeren meyt, en haren naem is Lijn.

Begrafenis van den Minnisink[1]

Langs beukenterp en heuvelkling
De omhuivende avondschaduw hing,
En bruiner werd het groen der streek
En blaauwer 't spieglend vocht der beek,
Tot d' ondergaande zon het woud
Deed drijven in een zee van goud.

Daar doemden, tegen verren trans,
De heuvlen op, omstraald van glans;
Een witte wolk, die zilver scheen,
Blonk om hun hoogsten kegel heen, -
Het beeld des meirs, waar d'Indiaan
Verjeugdigd bij hoopt op te staan.

1 Een stam N.A. Indianen.

Daar ging de wind, der hoogte ontsneld,
Met rouwklagte om, door 't eenzaam veld;
Een bende wilden, 't kroost van 't land,
Zoo straf van hart als sterk van hand,
Verscheen, en droeg des helden lijk
Met droef gezang ter laatste wijk.

De màagdenrij, met donker hair,
Trad vóór zijn kunstelooze baar,
En prees hem, die in jagersdos
De koning scheen van 't wilde bosch,
Maar, als hij d' oorlogsrusting droeg
Des vijands hart met sidd'ring sloeg.

Zijn wade was zijn jongste buit:
Een mantel, uit een reebokshuid
Gesneden, hing om borst en leên,
Om schelp en kraal des gordels heen,
En liet slechts half de wapens bloot
Der wilden makkers in den dood.

Van haren grijs, van wangen stram,
De wijsheid meê ter groeve kwam;
Maar steende zij met bang gezucht
Der dapp'ren smart gaf luid zich lucht,
Zij leidden 't ros, dat in den slag
Hun opperhoofd te dragen plag.

Bevrijd van toom, beroofd van pluim,
De manen wapperend met schuim,
Snoof, brieschte, stampte 't edel dier;
Uit wolkend stof een vlammend vier
Wierp 't, ongeduldig, in den drom
De blikken naar zijn ruiter om.

Daar liet de schare 't lijk in 't graf
En strikte 't ros de leidsels af,
Het rende vrij - toen siste een pijl,
En trof zijn borst; het brieschte een wijl, -
En op der dooden eenzaam veld[1]
IJlt, vliegt het met den rooden held.

Naar H.W. LONGFELLOW.

1 Indiaansch Bijgeloof.

Mengelingen.

Reis van Janus Secundus van Mechelen naar Bourges. in den jare 1532.

(*Uit het Latijn vertaald door* Mr. J.G. la Lau.)[1]

't Was lente en 't vruchtbaar land, de grijze rijp nu moê,
Prijkte al in groen gewaad bij warmer zonnestralen;
De nachtegaal zong haar zijn blijden lofzang toe,
En 't eigen urental mogt dag en nacht bepalen.
Het jaargetij herleeft, hoe lokt haar vleijend beeld,
En spoort ons tot de reis; de togt wordt ondernomen,
Om volken te gaan zien, wie zachter luchtstreek streelt,
Waar 't land doorsneden wordt door Seine- en Loire-stroomen.

Misschien, denk ik, zult ge met minder ongeduld naar mij hooren, als ik zeg:
In het begin van Maart ondernamen wij eene reis naar *Frank-*

1 Het is op aandrang van eenen mijner vrienden, dat ik tot het besluit ben gekomen, deze vertaling van de eerste reis van den beroemden Janus Secundus het licht te doen zien; indien het publiek even gunstig als hij over deze vertaling denkt, zullen ook de twee andere ter eeniger tijd volgen. Wij zijn aan den geleerden Heinsius de bekendmaking der reizen van onzen Secundus verschuldigd. Zie hier wat hij bij de eerste uitgave deswegens schreef: 'Ik heb bij het opredderen onzer (Leidsche) Academische Bibliotheek, eene reisbeschrijving van Janus Secundus gevonden. Ze behaagde mij bij de eerste lezing zoowel, dat ik door de uitgave aan zijne vereerders wil toonen, hoe geestig, hoe gevat hij in gemeenzamen stijl was, hoe fijn en vernuftig zijne aanteekeningen zijn, en met hoe veel oordeel hij vele plaatsen en steden gezien heeft. Wanneer alles in poëzij was, zou in deze reizen iets van den geest van Lucilius of Horatius ademen.' Men vindt deze reizen in de uitgave van de werken van onzen Secundus door Scriverius en ook in die van den Hoogleeraar P. Bosscha. Men bedenke dat het eene reis is van de 16de eeuw. (*De Vertaler.*)

rijk. Zoo verlieten wij de vermakelijke stad *Mechelen*, en kwamen, ontrukt aan de vaderlijke omhelzingen, met achterlating van vriendschaps- en liefdesbetrekkingen, na eene voorspoedige doch regenachtige reis, eerst te *Brussel* aan. Hier hielden wij een' maaltijd met de vrienden die ons verzeld hadden en bragten den nacht onder den wijn en verschillende spelen door.

Reeds verkondigde de haan den dag, toen velen onzer den nacht nog niet eens hadden gemerkt. Onderwijl moesten wij onze reis voortzetten, wij namen dan een weinig spijs en drank, meer uit gewoonte dan door honger of dorst, en stegen te paard. Hier verlieten wij mijnen broeder, die met ons had gegeten, en AEGIDIUS REIMS, welke om onzentwil van *Mechelen* was gekomen, en riepen hun een herhaald vaarwel toe. De overigen leidden ons een uur gaans ter stad uit. Daar de tijd verliep en zij ons wenschten te verlaten, kregen zij van ons nog al zulke boodschappen mede, als het gebruik of de genegenheid aan ieder onzer voorschreef. Verder voortgereisd, zagen wij, na omstreeks twee uren, de naaste stad *Halle;* en te gelijk de ligchamen der veroordeelden, zoo als dit gewoonte is, in de open lucht, den vogelen ten prooi gegeven. Hier zagen wij voor 't eerst, naar een bij ons onbekend gebruik, eenige roovers aan kruissen hangen. Weldra reden wij de stad binnen, waar wij met een' beleefden en aardigen priester aten, en tegen den avond kwamen wij langs eenen vrij lastigen weg, te *Soignies* aan; hier werden wij zeer goed en kostbaar onthaald, bragten nu den nacht met slapen door, en spoedden ons met het krieken van den dag naar *Bergen* in *Henegouwen*. Onze spoed werd echter vertraagd door den modderigen weg, en den val van onzen reisgenoot bij den aanvang van den togt, die waarlijk te beklagen zou zijn geweest, als hij er eenig wezenlijk letsel van gehad had.

Wij bragten hem druipend, en te gelijk met den modderigen weg zich zelven en de Goden verwenschende, te *Bergen*.

Wij vonden deze stad bijzonder aangenaam en bevallig. Ook hier genoten wij uitstekende beleefdheid van denzelfden priester. Want deze, daar wonende, was ons derwaarts gevolgd, en daar wij elders ontbeten hadden, verzocht hij ons, na eene aangename wandeling, bij zich ter maaltijd, en ontving ons gansch niet karig. Wij zouden hem in ons logement na den eten ook niet boersch onthaald hebben, had er de gastvrijheid van onzen hospes maar niet aan ontbroken. Wij zagen in deze stad eene nieuwe en zeldzame soort van geestelijke maagden, of, zoo als ik veiliger meen te zeggen, meisjes, die vóórdenmiddag iets geestelijks en priesterachtigs hebben, ten minste zoo als hare kleeding getuigt, dan vaceren zij, denk ik, alleen voor de priesters. Na het mid-

dagmaal leggen zij dat kleed af, en zijn wat ge wilt, zij sieren zich dan op, gaan gekapt, dansen, en zijn dan, geloof ik, tot aller dienst, en ook tot de onze[1].

In het klooster dezer maagden zagen wij eene kunstige graftombe, waarop het beeld van een' gestorven' en reeds tot ontbinding overgaand' mensch, zoo natuurlijk is uitgehouwen, dat het walging zou kunnen verwekken. Het strekte door het onderwerp tot leering, door de kunst tot vermaak.

Behalve de statelijke pracht der gebouwen, breede straten, eene ruime markt, waarop eene fontein uit vele pijpen ontspringt, en vele andere merkwaardigheden, heeft de stad iets dat onder anderen mijne aandacht tot zich trok, namelijk een gedeelte der stad, dat naar den top van eenen berg oprijst, wiens breede kruin vele vlakke plaatsen heeft, die tot verschillende spelen geschikt zijn. Hier pleegt dan ook de jeugd te kaatsen; van hier ziet men het kunstig in de vallei gebouwde kasteel, en opent zich een allerheerlijkst vergezigt over de omliggende bergen en bosschen.

Den volgenden dag werden wij door denzelfden priester, die zijne beleefdheid geene palen stelde, ter stad uitgeleid en den kortsten weg gewezen; kort daarop kregen wij een' anderen gids, en pleisterden op het dorp *Keverein*.

Wij gebruikten hier het middagmaal met een' zeer geschikt' man, die zich als onzen reisgenoot had opgedaan, en weder te paard gestegen, draafden wij, zonder eenige moeijelijkheid, het eind wegs af dat ons tot *Valencienes* nog overschoot.

Met veel genoegen bezagen wij deze, reeds op zich zelve beschouwd, prachtige stad, welke daarenboven niet onvermakelijk is, door de menigte schoone meisjes, met zwarte oogen en zwart hair, gelijk wij er, onder begunstiging van VENUS, eene in ons Logement vonden, welke alleen wel eene proef van deze Venusstad kon opleveren.

Wij zagen op de markt de groote stads klok, welke met verwonderlijke kunst het uur, den dag, het teeken van den dierenriem, de lengte der dagen, en veel van dien aard aanwees.

Wij traden de kerk binnen, die het merk der oudheid droeg, en als door de Godheid vervuld scheen, door de schemering van een licht als dat der bosschen. Wij beschouwden hier de menigte dunne pilaren uit één' enkelen steen gehouwen, zoodat ze aldus door de natuur gevormd schenen, en een overblijfsel van een vrij goed bewerkt standbeeld.

1 Zoo ging het ook in de Abtdij te *Rhijnsburg*, volgens het schrijven van VAN ALKEMADE in zijnen brief aan A. PARS, schrijver der *Katw. Oudheden*. Zie dat Werk, bl. 451. (*De Vertaler.*)

Den volgenden dag kwamen wij, na eene niet onvoorspoedige reis, 's namiddags ten twee ure te *Kamerijk* aan. Wij bezigtigden daar eene kerk, welke deels het kenmerk van vroegere eeuwen droeg, deels van onzen tijd scheen. Zoo als ze daar staat, mag zij door de op eene lange rei geplaatste gedenkteekenen der overledene bisschoppen, en hare uitmuntende klok, onder de merkwaardige kerken genoemd worden. Reeds den volgenden dag reisden wij verder, met verlangen naar de eerste Fransche stad uitziende.

Wij namen dan ook het eerste heldere daglicht te baat, waarop weldra een nevel volgde, en bereikten, terwijl de lucht weder allengskens opklaarde, het dorp *Roye*, en hier ontbeten hebbende kwamen wij zeer vroeg in de stad *Ham* aan.

Wij vonden dit plaatsje, hoewel, als bijkans alle Fransche steden, eenige oudheden bevattende, vervallen en gering, nergens door uitmuntende als door het kasteel op een' hoek van het stadje gebouwd, welks sterkte voornamelijk bestaat in een' onderaardschen gang van langen omloop onder den rand der gracht, die van het kasteel verwijderd is, van waar de vijand, al is hij de gracht reeds overgetrokken, zeer gemakkelijk van de muren kan worden afgeweerd.

Den volgenden dag reisden wij naar *Noyon*. Deze stad, in eene vallei verzonken, schijnt iets gemeens te hebben met hare naamsafleiding. Hier aten wij en werden allerkostelijkst onthaald in het Logement waar *Neptunus* uithangt. Weinige uren daarna gingen wij naar de rivier, en voeren over met eene platte schuit (pont), welke op eene bij ons ongewone maar gemakkelijke wijze door een touw bestuurd werd, dat aan beide oevers was vastgemaakt.

Kort daarop kwamen wij weder aan eene andere rivier, aan wier naastgelegen oever een dorp ligt, waar wij rust namen.

Den volgenden dag voeren wij ook deze rivier over, lieten de stad *Compiegne* regts liggen, en begaven ons onmiddelijk naar het naaste dorp *Verberie*. Hier verkwikten wij ons door het middagmaal, hetgeen wij te zamen nuttigden met een' man die tot het huis van den Bisschop van *Noyon* behoorde, en ons vrij geletterd en welsprekend toescheen, en zetteden toen onze reis voort naar *Senlis*.

Hier zagen wij, op den top van een' hoogen en steilen berg, een groot aantal jongens spelen, die, om wat te verdienen, op allerlei wonderbaarlijke wijzen zich van de steilten lieten rollen. Deze vertooning vervrolijkte den weg, welke ons voorts door eene boschachtige streek naar de voornoemde stad geleidde. Maar het is hier de moeite waard om iets te vermelden, dat, zoo men verhaalt, onlangs in een bosch gebeurd was. Eene zeer boersche vrouw, uit het getal dergenen, wier leven, door den zwaren arbeid, zich ter naauwernood tot langdurigen arbeid

rekt, had eindelijk een weinigje gelds bij elkaâr gespaard, waarvan zij eene koe meende te koopen, door wier opbrengst zij het kommervol leven van haar en hare kinderen wat minder ellendig zou kunnen doorbrengen, en ging voor dien zwaarwigtigen koop door het bosch, waar haar een roover ontmoette, welke haar gebood terstond alles neêr te leggen wat zij bij zich had. De verschrikte vrouw wilde zulk een bevelend verzoek niet weêrstreven, en begon te tellen. Hij spreidde daarop als een dienstvaardig man zijn' mantel uit, lag zijn zwaard af, en ontving het voorgetelde, onbewust, dat de fortuin als eene wreede wreekster niet verre was.

De vrouw, tegenwoordig van geest, ja meer dan vrouw, neemt de gelegenheid waar, grijpt het zwaard, en begint den roover niet meer het geld, maar wonden toe te tellen, tot dat hij met zijn bloed den goddeloozen geest uitbraakte. Na de volvoering dier lofwaardige daad werd de bebloede vrouw door de geregtsdienaars gegrepen. Zij had moeite hare onschuld te handhaven, tot dat die van het geregt, bij het lijk van den verslagene gebragt, op eenen hoorn bliezen, welke bij den doode gevonden werd, door welk bekend geluid vele medepligtigen kwamen aanloopen, die alzoo de verdiende nederlaag van den verslagene, zijne goddelooze bende, en de schuldelooze grootheid van geest van deze vrouw tevens aan het licht bragt; alzoo werd de vrouw losgelaten, en met eene belooning vereerd, en zij ontvingen waardige straffe hunner boosheid.

Den volgenden morgen verlieten wij het voornoemde stadje *Senlis;* door een' digten regen, zwaren hagel, en onstuimigen wind, die het kwaad verdubbelde door ons regen en hagel met geweld tegen het aangezigt te jagen, kwamen wij in het dorp *Louvre*. Hier aten wij, en bereikten kort na het eten, gansch niet zonder buijen, zoo als Maart ze geven kan, langs eenen verbazend moeijelijken weg de beroemde stad *Parijs*.

Zij ligt in eene vallei gedrongen, en misleidt ook den nabijzijnden reiziger. Het is ongeloofelijk hoe veel schatten zij verbergt, hoe veel menschen zij voedt, hoe veel monsters zij koestert. Bij den wensch naar rust en verkwikking, landden wij in een naar somber logement aan. Wij trokken onze rijlaarzen uit, en gingen wandelen. Wij zagen de bovenmate prachtige raadkamer.

En verder:

> Daar aan de oevers die de Seine met haar gele golf besproeit,
> Zagen wij een burgtgevaarte, half in puin met mosch begroeid;
> 't Was, zoo zegt men, eens de woning van een snoode Koningin,
> Die in dartle weelde leefde[1], sedert woont er niemand in.

[1] ELISABETH of ISABELLA, gemalin van KAREL VI, die in de eerste helft der 15de Eeuw leefde. De Toren heette *la tour de Nesle* en zijne geschiedenis is naar de hedendaagsche Fransche manier, in al hare snoodheid en ijsselijkheid, met den gruwelijksten wansmaak vóór twee jaren ten tooneele gevoerd. (*De Vertaler.*)

Venus schuwt deez' droeven bouwval, zij vergunt haar duiven niet
Dat zij op de muren nest'len, waar een kwade geest gebiedt.
Als een wreekster van het kwade, sloopt de tijd het trotsch gevaart,
Waar 't gekrijsch van gier en raven, aan 't gehuil des winds gepaard,
Zich in 't holst des nachts laat hooren; helsche geesten waren rond,
En de raauwe klagt der schimmen jaagt de vromen van dien grond.
't Los en overhangend muurwerk smeekt om hulp van 's menschen hand,
Maar geen menschelijke poging is er die de wraak verbant.
Niemand mag dit slot herstellen, of hij moet door 't zwaard vergaan,
Want hij zou door 't mededoogen zich met de eigen schuld belaân.
Zoo bedreigen hier zelfs schimmen met een oordeel in het graf,
En nog jaren staat de bouwval, de ondeugd tot een schande en straf.

Den volgenden dag, de onverdragelijke ongeschiktheid van ons logement niet meer kunnende uitstaan, stegen wij te paard, en veinsden te vertrekken, terwijl wij besloten hadden onderwijl de nabijgelegene stad *St. Denys* te gaan zien, daar vele allerbezienswaardigste zaken te beschouwen, en dan *Parijs* weder op te zoeken, en een ander logement te betrekken, waar wij, zoo al niet beter, ten minste niet erger konden onthaald worden.

Te *St. Denys* kregen wij gemakkelijk een' geestelijke, die op hoop van eene goede belooning zich ongeloofelijk veel moeite gaf, en met den hoogsten eerbied al de reliquiën toonde, die van de heilige zaken overig waren, of vromelijk geloofd werden overig te zijn, van nagels van het kruis af tot melaatsche overblijfsels toe. Door zijne bemoeijing werd ons nog meer getoond, het scheen of het hem nimmer kon verdrieten.

Daar bewaren lijkgesteenten namen, eertijds zoo vermaard,
Die veel steden deden bukken voor hun magtig oorlogszwaard.
't Ligchaam ligt in de aard vergeten, dat voorheen op 't purper zat,
En met trotschen voet zoo dikwijls eenen gulden troon betrad.
Nu bedekt door marmeren steenen, smeeken zij den wandelaar,
Dat hij toch hunne asch verligte door zijn bede voor 't altaar.
Zoo verandert 't lot der wereld, zoo verwisselt 's levens wet,
Aan al wat er ooit ontstaan is, wordt ook eens een perk gezet.
Dikwijls geeft het sprekend opschrift troost in die vergankelijkheid,
En de beeldt'nis op de graven der herinnering toegewijde.
Zoo blijft steen en koper over, sprekend tot het nageslacht,
En die helden ons vertoonend, als van uit der graven nacht.
Roem zij u dan schoone kunsten, die als over 't lot gebiedt,
Ik vereer u als de dichtkunst, 'k zal u prijzen in mijn lied.
Hier rust Karel[1] reeds in 't bloeijen zijner jaren neêrgeveld,

1 KAREL VIII, die regeerde van 1484-1498. (*De Vertaler.*)

Spreekt zijn beeld tol volgende eeuwen, als de kunst zijn daden, meldt:
Hoe in d' oorlog met de Britten, hij zich waagde in 's vijands magt,
En met zegerijke wapens hen ten onder heeft gebragt.
Hoe hij 't eeuwig ijs der Alpen overtrok naar 't Zuiderland,
En te Rome en ook te Napels zijne vanen heeft geplant.
Ook is hier van parisch marmer Lodewijk een graf gesticht,
Waarvoor 't beeld des achtsten Karels nog in kunst van werk voor zwicht[1].
't Was me als of de kunst herleefde van den besten Griekschen tijd,
'k Stond verbaasd bij de beschouwing van zoo veel voortreffelijkheid.
Wijkt gij, pyramiden, sprak ik, Mausoleum zelfs, hoe schoon,
Ja ook boven 't werk der Grieken spant dit praalgraf hier de kroon.
Elke hoek prijkt met de beeldt'nis eener hoofddeugd als Godin,
Dapperheid neemt, forsch gebeiteld, de eerste der vier hoeken in.
Tegenover staat, die veilig 's menschen wankele schreden leidt
Op d' onzekeren weg des levens: schrandere *voorzigtigheid*.
Gindsch slaat zij vol maagdelijke eenvoud, die de stormen van 't gemoed
Matigt, en de zucht beteugelt, die begeerte onstuimig voedt.
Naast de *matigheid* verheft zich de edele *regtvaardigheid*,
Die aan goeden en aan boozen waardig loon of straf bereidt.
Deze, die nog nooit te voren 't Hemelrijk verlaten dorst,
Vindt hier eene veil'ge schuilplaats in de harde marmerkorst.
Voorts zijn van het heilig twaalftal, wie de vroomheid tempels sticht,
Hier, in nissen om den grafsteen, schoone beelden opgerigt.
Fraai, in half verheven beeldwerk, dat op 't groote voetstuk praalt,
Ziet men 's Konings oorlogsdaden op het kunstigst afgemaald.
Hier ziet men een bende vlugten, ginder zoeken zij den strijd;
Daar voert men gevang'nen henen, en de dood waart wijd en zijd.
Ook vindt men er 's Konings beeldt'nis, die, het hoofd omhoog gerigt,
Eerbiedwaardig door zijn jaren, op de beide knieën ligt.
't Is als of hij nog in leven, op zijne asch ter nederziet,
En d' aanschouwer schijnt te zeggen: zie wat mij nu overschiet!
''t Marmer houdt vol mededoogen hier u mijn gelaat bewaard,
Deze prooi mogt 's kunstenaars beitel nog ontweldigen aan de aard.
Maar het beeld, hoe fraai gebeiteld, heeft des levensschijn alleen,
Wat den Hemel toebehoorde, houwt men niet in marmersteen.'
Naast hem zit zijn bedgenoote, die ook meê aan 't graf behoort,
't Is of zij den grijzen Koning nog door zoete taal bekoort,
't Schijnt, dat, kon zij zich bewegen, zij den Koning naad'ren zou,
Nog te ver, wangunstig kunstenaar, scheidt gij zoo veel liefde en trouw;

(1) De hier bedoelde LODEWIJK is de XII van dien naam. Hij werd geboren in het jaar 1462, en huwde tegen zijn genoegen JOHANNA dochter van LODEWIJK XI; doch KAREL VIII overlijdende, scheidde hij van haar, en huwde in 1499 met ANNA VAN BRETAGNE, KARELS weduwe, welke hij reeds vroeger zeer genegen was geweest. Met deze leefde hij tot het jaar 1513, wanneer zij in den ouderdom van 37 jaren overleed. Zij is degene, welke in het praalgraf te *St. Denys* is begraven, en van welke straks in het gedicht wordt gesproken. LODEWIJK was toen 52 jaren en huwde in 1514 de achttienjarige dochter van den Engelschen koning HENDRIK VII, welk huwelijk hij echter, om redenen bij sommige Schrijvers aangestipt, nog geen vier maanden overleefde. (*De Vertaler.*)

In het midden van de tombe ziet men als in 't graf ter neêr,
En men vindt er beider ligchaam in den dood vereenigd weêr.
Die men boven op de tombe in den bloei des levens ziet,
Heeft de kunst hier uitgehouwen na het leven hen verliet.
Daar ziet men ze nederliggen, gansch verschrompeld is hun huid,
't Hoofdhair bijkans uitgevallen, 't schraal gebeent steekt rondom uit.
Met diep ingezonken oogen, nu gesloten voor den dag,
En wat 't doodsbederf al meerder op het brooze lijf vermag.
Zoo vertoont zich dood en leven door de kunst te zaam vergaard;
't Meest nogtans is haar vermogen in het beeld des doods bewaard.
Hier behoefde 's kunst'naars beitel geene vreemde hulp er bij;
Eischt de dood het akelig bleeke, 't marmer is zoo bleek als hij.
Kunnen dooden niet meer spreken, 't marmer zwijgt als 't somber graf;
Welk een hand toch mag het wezen, die u zulk een schoonheid gaf?
Naauwlijks geloof ik mijne zinnen, zoo begoochelt gij mijn' geest,
Zeker, 't vaderland diens kunstenaars is Italië geweest.

Wij meenden althans, dat dit zoo voortreffelijk kunststuk slechts aan eene Italiaansche hand zijne geboorte kon verschuldigd zijn, hetgeen wij later bevestigd vonden. Het was namelijk van een' Florentijner[(1)]. -

Behalve deze tomben zagen wij er nog verscheidene anderen van Koningen en aanzienlijken; maar die na de beschouwing der vorigen geene aantrekkelijkheid meer kunnen hebben.

Van hier naar *Parijs* teruggekeerd, namen wij onzen intrek in een ander Logement. Op onze omwandeling ontmoeteden wij een paar bekenden, die wij bij ons onthaalden. Den volgenden dag verzochten zij ons ter maaltijd met nog een paar vrienden, wier omgang ons bijzonder behaagde. Zij wilden ons in eene vreemde stad geenzins als vreemdelingen beschouwen, zoodat zij ons wel huisselijk, maar tevens luisterrijk en boven onze waardigheid onthaalden. Den volgenden dag ontbeten wij met hen, en vervolgden onze reis. Wij bezagen nog eerst te *Parijs* een oud gebouw van JULIUS CAESAR, een geweldig groote arendsklaauw en meer andere zaken, en reisden voorts in eens door tot aan het dorp *Chartres*, van waar wij met eenige Franschen 's morgens vroeg naar het stadje Estampes vertrokken. Op een' hoek der stad lieten wij het kasteel ter regterzijde liggen, dat op het hoogst der stad gebouwd is, en niet onvermakelijk gelegen scheen. Hier verkwikten wij ons in het Logement met wat spijze, en moesten van die Franschen veel over de oude twisten hooren, niet zonder wonderlijke schimpschoten op onze natie. Nu legden wij een' langen weg af tot het dorp *Toury*. Wij kwamen er te vier ure aan, en daar wij

(1) Deze Florentijner was PAULUS FONTIUS TRIBATI. Deze tomben zijn in het jaar 1793 deels verwoest, deels naar het Museum te *Parijs* overgebragt. (*De Vert.*)

het noch voor ons, noch voor onze paarden raadzaam achteden verder te gaan, gaven wij ons hier aan de rust over.

Hier werden wij onder den maaltijd wederom vrij wat lastig gevallen door de gevaarlijke praatzucht van diezelfde Franschen, en, na met het krieken van den dag de mis gehoord te hebben, kropen wij, hoe boven mate moeijelijk de kleiweg ook ware, met onafgebroken togt naar *Orleans*. - Hier ontmoeteden wij onzen Landgenoot en ouden kennis THEODORUS BRONKHORST, met een aantal elegante jonge lieden, die door hunne overgroote beleefdheid lastig waren, en kregen een vrij schraal ontbijt, waartegen wij een eenigzins kostbaarder middagmaal bezorgden.

Na het ontbijt ontdekten wij op onze wandeling, dat de stad *Orleans* er zeer netjes uitziet; wij vonden er alles meer in orde dan te *Parijs;* maar overal moesten wij een ongeloofelijk bijgeloof zien. Twee of drie offeraars van een' penning, die uit de dorpen waren zamengevloeid, namen al de hoeken van de groote kerk in om te biechten. Eene bij de kerk gelegen plaats is, zoo het schijnt, aan de zielen der afgestorvenen toegewijd.

Hier is een zeer groote put, welke, zoo men zegt, bij de pest, die zeer onlangs woedde, wel vijftienduizend menschen verzwolgen heeft. Er is derwaarts een groote toeloop van menschen, voornamelijk van meisjes. Gij ziet daar ieder afgezonderd onder een zacht gemompel ronddwalen, en de graven der hunnen met wijwater besprengen. Ge zoudt denken, dal zij de schimmen uit de graven wilden roepen. Ongelukkige assche der overledenen, wie de aarde niet zwaar genoeg drukt, tenzij er een' nieuwen last van zulk eene groote menigte menschen bijkomt.

Wij bezigtigden ook hier op de brug over de *Loire* het standbeeld van de zoo dikwerf vermelde maagd van *Orleans* met eene strijdbijl in de hand. Den volgenden dag verlieten wij *Orleans*, werden door een' vriend ter stad uitgeleid, en reisden, met heerlijk schoon weder, door bosschen langs een nog al redelijken weg tot het Dorp *Lamotte*. Hier namen wij een ontbijt, trokken verder door bosschen heen, en bereikten het dorp *Serbrye*, waar wij zulken slechten wijn vonden, dat we genoodzaakt waren onzen dorst met water te lesschen. Den volgenden dag, die de laatste van onzen togt zou wezen, kwamen wij vroegtijdig in het dorp *Vouson*. Hier ontbeten wij en begaven ons toen lijnregt onder helder maar winderig weder en langs een waterachtigen en moeijelijken weg naar de stad, welke tot onze rust en letterkundige uitspanning bestemd was.

Wij naderden dezelve al langzamerhand en kwamen den 19 Maart (1532) 's namiddags tusschen 3 en 4 ure in de gewenschte haven aan.

Toen, zoo nabij de stad boezemde ik deze verzen uit:

> Torens van 't aloude Bourges, stad der Muzen toegewijd,
> Wees gegroet, die van zoo verre 't doel van onze reize zijt.
> Waar de roemvolle Alciatus 't eerst der regten strenger aard,
> Als een andre wijsgeer Solon, aan den zang der Muzen paart.

De stad is zoo gelegen, dat zij den reizigers verborgen blijft, tot ze nabijkomen, maar dan geeft zij ook eene grootsche vertooning, van rondom, op de wijs van eenen berg opklimmende, wiens top, door eene groote kerk met eenen toren bezet, eenigzins het voorkomen eener pyramide heeft.

Het Boerinnenmutsje.

Naar het Fransch van Paul de Musset.

Vier maanden geleden was ik voor zaken te *Dreux*, en kort na mijne aankomst trad ik aldaar in een koffijhuis. Juist kwamen daar drie jonge lieden de zaal binnen en namen in mijne nabijheid plaats. Sedert drie dagen had ik weinig of niet gesproken, en dus meer dan ooit tot praten genegen, trachtte ik al spoedig met mijne buren een gesprek aan te knoopen. In den beginne gelukte dat niet bijzonder, want zij hadden het onderling al te drok over een troep reizende tooneelspelers, waarover toenmaals geheel het arrondissement in opgetogenheid was. Vooral was men met eene jonge bevallige tooneelspeelster hoog ingenomen, die naar het mij toescheen geheel de jongelingschap van *Dreux* het hoofd op hol bragt. Onze drie jonge Heeren hadden de vrijheid, om ook achter de *coulisses* te mogen verschijnen, en verhieven er zich op, dat zij in den hoogsten graad de kunst verstonden van te behagen; echter waren zij daarin, naar het mij voorkwam, bij de *jeune première* niet gelukkig geslaagd. LOUISON, zoo heette men deze schoone, werd noch door eene naauwlettende moeder bewaakt, noch was van eenen baatzuchtigen vader vergezeld, maar bezat eene betere *sauvegarde* dan die van eenen dergelijken Argus, welke maar al te vaak voor den klank van het goud de oogen sluit. Hoe ook door aanbidders omringd, begeerde zij geenen minnaar, en daar zij van hare onbekende ouders een eigenzinnig karakter had geërfd, was zij in haar voornemen onverzettelijk. Voor de bloemruikers en geschenken, welke zij ontving, gaf zij zoo vele lachjes en lonkjes te-

rug, als men verlangde, doch, dat was ook alles. De *billets doux* bleven onaangeroerd, liefdesverklaring werd als scherts opgenomen en met scherts beantwoord, terwijl zij voor vermetele ondernemingen, jegens hare persoon, in geenen deele beducht was. Van der jeugd gewoon om met een balsturig lot te worstelen, was LOUISON met de gevaren, welke aan de afzondering van een zwervend leven eigen zijn, gemeenzaam. Reeds had zij haar achttiende jaar bereikt, en ofschoon altijd door ellende en zedeloosheid omringd, was zij in geenen dier afgronden gestort, waarin zij, met welke zij dagelijks omging, sedert lang waren verzonken.

De eenigste beschermer, die LOUISON bezat, was een nijdige bulhond, die de belangrijkheid van zijnen post scheen te gevoelen; want bij de minste onbescheidenheid jegens zijne meesteres liet hij de tanden zien. Hel waakzame dier hield de wacht voor de kleedkamer zijner meesteresse en vergezelde haar steeds wanneer zij huiswaarts keerde. De hond had den naam van *Rougepatte* en zou gewis elk hebben verscheurd, die zijne meesteresse had durven aanranden.

Al deze bijzonderheden vernam ik onder het drinken van een glas bier met mijne nieuwe bekenden en voor dat nog de tweede flesch geledigd was, wist ik, dat zij allen smoorlijk op LOUISON verliefd waren.

Een hunner, een Substituutofficier bij de regtbank van een nabijgelegen stadje, koesterde de stoutste verwachtingen, daar hij de schoone een prachtig garnituur, wel te verstaan galanterie-waren, ten geschenke had gezonden, dat hem zeventig *francs* had gekost en hem thans noodzaakte zijn onbijt en avondeten met zijn diner te vereenigen, ten einde een maal uit te winnen. De Heer VICTOR, de zoon van een rijk koopman, zorgde elken speelavond voor den schouwburg te zijn, met eene oude postchais en twee stoppelharige paarden, die even slecht getuigd als beslagen waren. Hij wachtte met ongeduld op het gunstige oogenblik, dat de schoone zich zou laten overhalen om in zijn rijtuig te stappen en wilde haar alsdan verraderlijk naar zijn landgoed brengen. De H^{r}. ALBERT, oudste klerk bij eenen notaris, die sporen aan zijn hooge schoenen en koordjes langs zijne pantalon droeg, om zich een militair voorkomen te geven, vatte altijd voor aan het tooneel post en hield zich overtuigd, dat hij niet onopgemerkt bleef. De drie verleiders begonnen echter boos te worden, zij hadden zoo lang reeds gezucht, geschenken gezonden, gewacht en post gevat, dat zij daaraan nu een einde wilden maken. Hoe meer zij echter beredeneerden, om tot uitersten over te gaan, des te sterker geraakten zij in vuur. De H^{r}. VICTOR zou den bulhond vermoorden en de schoone in *optima forma* schaken. De krijghaftige klerk wilde zich gedu-

rende de voorstelling in eene kleêrkast van hare *loge* verschuilen en den Substituut, die juist eenen koddebeijer om diefstal tot de galeijen had doen veroordeelen, wilde in de woning der actrice dringen en geweld gebruiken. Ik weet niet of de weinig geestrijke hopdampen hun de ooren deden gloeijen, dan wel of het inderdaad zulke spitsboeven waren als zij voorgaven; maar uit eenen mond zwoeren zij als in koor, om over de wreede LOUISON, binnen de twee dagen, die zij nog te *Dreux* zou doorbrengen, te zegepralen; geen middel daartoe zou te verachtelijk zijn, mits men slechts zijn doel bereikte; op den derden dag zou men bij elkander komen en een vriendschappelijk middagmaal gebruiken, waartoe ook ik werd uitgenoodigd, en dat, wanneer bij geval, een der drie Lovelaces niet mogt slagen, door dien ongelukkigen zou betaald worden.

Dit was afgesproken, toen juist een oud man met eene rosachtige paruik in het koffijhuis verscheen; dadelijk stonden de drie jonge lieden op, gaven elkander teekens van geheimhouding en verwijderden zich. Ik besloot daaruit, dat die man tot den reizenden troep behoorde. Het was zoo inderdaad: hij was de régisseur in eigen persoon. Daar ik meer belang in de actrice, dan in de drie zaamgezworenen stelde, naderde ik den grijsaard, wiens gelaat en kleeding duidelijke sporen droegen van de rampen, die het leven van eenen tooneelspeler veronaangenamen. Ik deed hem verschillende vragen naar de *jeune première*, en vernam nog eenige nieuwe bijzonderheden, die der vermelding waardig zijn.

Tot haar vierde jaar was LOUISON in het bezit eener teedere moeder, die tot dien tijd zorgvuldig in al hare behoeften had voorzien. Deze goede vrouw zocht te vergeefs door geheel *Frankrijk* naar een toegevend publiek, dat haar al te zwak talent wel wilde aanmoedigen, en haar in staat stellen om in hare kunst eene bron te vinden, waaruit zij het noodige voor haar onderhoud zou kunnen putten. Overal werd zij uitgefloten en toch had zij den moed niet om het tooneel vaarwel te zeggen. De eene storm volgde op den anderen, eindelijk voerde haar ongelukkig gesternte haar naar *Limoges;* daar wilde zij eene laatste poging aanwenden, en nog eenmaal alle hare krachten inspannen voordat zij zich aan wanhoop overgaf. Denzelfden avond, dat zij was aangekomen, trad zij in *Hermione en Célimène* ten tooneele, in geheel nieuwe, op crediet gekochte, Costumes; maar helaas! haar val was groot, grooter dan ooit te voren. Het meêdoogenloos publiek, niet te vreden met haar uit te fluiten, raasde en tierde en begon eindelijk onze arme tooneelspeelster met rotte appelen te werpen. Voor zulk eenen aanval zwichtte de ongelukkige, zij gaf enkel gehoor aan hare smart, en was vertrokken zonder

te zeggen werwaarts zij zich begaf; waarschijnlijk had zij hare dagen door eenen zelfmoord geëindigd. Zij had haar kind voor de laatste maal gekust, eenen stuiver in de hand gedrukt en belast eene kaars te gaan halen; het arme meisje zag hare moeder nimmer weder. De régisseur had het verlaten kind uit medelijden tot zich genomen. Toen nog jong en welgemaakt, vervulde hij met goed gevolg de jonge treurspelrollen, en verdiende, het eene jaar door het andere gerekend, 2000 *francs*. Maar spoedig geraakte het treurspel uit de mode, de wansmaak zwaaide den schepter op het tooneel, en de voormalige ORESTES zag zich bijna bedreigd van tot den bedelstaf te geraken. Gelukkig bezat hij eene grondige kennis van het tooneel en was bekwaam om het gebrek aan behoorlijke kleeding en decoratien ter hulp te komen, en dit een en ander redde hem uit den afgrond, die hem dreigde te verzwelgen. Een troep reizende tooneelspelers engageerde hem als régisseur, en hij speelde daarenboven de *utilités*.

Onze *jeune première* werd dus, dank zij de zorg van den goeden grijsaard, al spoedig voor de edele tooneelspelkunst opgeleid. Weldra speelde zij in *Medea* do stomme rol van het doorstoken kind. Later vervulde zij die van LOUISON, in de *Ingebeelde zieke*, zoo voortreffelijk, dat zij dien naam als een' bijnaam behield.

‘Intusschen, Mijnheer! voegde de goede man er bij, ‘het meisje behoeft niet bezorgd te zijn voor de toekomst. Gij kunt niet begrijpen, hoeveel verstand zij bij het bestuderen van die prullen der boulevards van *Parijs* aan den dag legt. Het zou jammer zijn wanneer hare ontwikkeling werd gestuit. Door de noodzakelijkheid, in welke wij ons bevinden, om haar in alle soort van rollen te doen optreden; na de volleerde *coquettes* en *premières amoureuses*, tot de *ingenuités* en *jenny-vertprés* toe, kan zij zich in niets volmaken, en zich zelden boven het middelmatige verheffen; maar wij verliezen haar, ten minste hoop ik het om harentwille. Gij moest eens zien, met hoeveel smaak zij uit de geringste vodden een costume weet zamen te stellen. Zij verspilt de helft minder aan haren opschik dan de andere, en toch schijnt zij steeds beter gekleed. En, hetgeen haar vooral een voorbeeld voor anderen doet zijn, is haar deugdzaam gedrag, haar voortreffelijk hart en beminnelijk karakter.’

De brave régisseur ging al voort met lofspraken op zijne beschermelinge te houden, terwijl hij een glas punch dronk, dat ik hem had aangeboden. De tranen kwamen hem in de oogen; mijne deelneming aan zijn verhaal verdubbelde de aandoening van den ouden man en wij bragten te zamen een aangenaam uur door. De brave régisseur verliet mij eindelijk en drukte mij met vuur de hand, nadat ik hem vooraf 20 francs had geleend, waarom hij voor het oogenblik dringend verlegen was.

Des anderen daags kondigde de affiche eene laatste voorstelling aan van *le Mariage de raison*, en in tijds liet ik eene plaats bespreken, ten einde het zoo vervolgde en geprezen meisje te zien. Voor die reize had zij de eerste rol aan eene kunstgenoot afgestaan, en vergenoegde zich met die van Mad. PINCHON. Men had mij niet misleid, noch ten opzigte van den gelukkigen aanleg, noch van het bevallige gelaat en de fraaije gestalte der jeugdige actrice. Zonder juist in den volsten zin des woords een ideaal te zijn, bezat LOUISON al de bevalligheden eener beminnenswaardige schoone, groote oogen vol uitdrukking, eene geestige physionomie, eenen eenigzins gebogen, maar wel gevormden neus, eene goede gestalte, eene levendigheid en vrolijkheid, die ten hare voordeele innam, en daarenboven dien gloed van gezondheid, waardoor zekere vrouwen, als het ware, eenen dampkring van jeugd om zich verspreiden. Thans eerst begreep ik, waarom het arrondissement van *Dreux* den troep huldigde, de ergernis van mijne drie Lovelaces en de fierheid van het meisje.

LOUISON droeg het kostuum van een boerinnetje, dat haar buitengewoon goed kleedde, en had voor zich eene muts *à la Jeannette* vervaardigd, welke haar eene geheel eigenaardige bekoorlijkheid bijzette. De rol van Mad. PINCHON werd met eene oorspronkelijkheid, het beste tooneel van *Parijs* waardig, vervuld; ook de bewoners der *Eure* en *Loire* bewezen, dat zij nog goeden smaak hadden, want er werd buitensporig geapplaudisseerd.

Tusschen de bedrijven ontmoette ik, in eenen gang, de oude régisseur, die mij het voorstel deed om mij in den *foyer* der acteurs te geleiden. Ik nam het aan, en vond aldaar LOUISON met hare medgezellen in een vrolijk gesprek.

‘Mad. PINCHON,’ zeide ik tegen haar, nadat de eerste pligtplegingen waren afgeloopen, ‘gij hebt daar eene muts op, die menig een het hoofd zal doen draaijen.’

‘Bah!’ antwoordde zij, ‘de hoofden gelijken de windwijzers: nadat zij het compas hebben rondgedraaid, komt er van zelfs een wind die hen weêr op de oude plaats brengt.

‘Maar vreest gij dan niet voor deze of gene stoute onderneming, terwijl zij verkeerd staan? Het leven eener jonge tooneelspeelster, die verstandig wil handelen, is een aanhoudende strijd.’

‘Ik ben sedert lang aan schermutselingen gewoon en daarenboven heb ik altijd eenen getrouwen verdediger bij mij.’

‘Den geduchten bulhond, bedoelt gij? Ik ben waarlijk nieuwsgierig om hem te zien.’

LOUISON opende de deur van hare kleedkamer, en riep den hond, die gewillig naast haar ging liggen.

‘Inderdaad,’ hernam ik, ‘ik zou niet gaarne met uwen med-

gezel kwaad spel spelen, doch pas wel op hem, want ik vrees dat er eene zamenzwering tegen zijn leven bestaat.'

Juist terwijl ik dit zeide, ontwaarde ik met een half oog, dat de krijgshaftige notaris-klerk behendig in de kleedkamer sloop. Daar hij dit doende een werkelijk gevaar trotseerde, begon ik eenige achting voor hem te koesteren en bedacht bij mij zelven, dat het niet edelmoedig zou zijn, wanneer ik hem verried. Ik zweeg dus. Men berigtte den tooneelspelers, dat het scherm zou worden opgehaald en het tweede stuk beginnen. Het was *le Maçon*, tot één bedrijf vervormd en zonder muzijk; het stuk werd hierdoor eene hoogstbespottelijke opera, waarmede ik mij bijzonder vermaakte. Toen de voorstelling geëindigd was, ging ik andermaal naar de *foyer*, om te vernemen wat er in mijne afwezigheid was voorgevallen. De *jeune première* zat in het hoekje van den haard en de bulhond lag voor hare voeten. Zij snapte als naar gewoonte, en toen de kleedster van den schouwburg haar vroeg, of zij zich niet van haar costuum wilde ontdoen, antwoordde zij:

'Dat is onnoodig, ik zal, zoo als ik hier ben, naar huis gaan.'

De helft der tooneelspelers was reeds vertrokken, en op den haard brandde nog slechts een enkel vlammetje. Op eens hoorde men gesmoorde kreten, een dof gedruisch en een herhaald kloppen in den gang der kleedkamer.

'Wat is dat?' riep de régisseur, bleek van schrik.

'Het is vast den geest van dezen of genen die levendig is begraven, even als in het stuk *le Maçon;* LOUISON lachte luid.

'Inderdaad,' sprak zij, 'ik zou dien ongelukkige gevangene daar gemakkelijk kunnen laten. Er is iemand in de kleêrkast van mijne *loge* geslopen. Ik wist het zoodra ik de kamer binnentrad, door mijn' hond, die dadelijk snuffelde en bromde. Beducht, dat *Rougepatte* misschien de kast mogt openrukken en mijnen aanbidder de keel afbijten, heb ik de kamer op het nachtslot gedaan en den sleutel bij mij gestoken. Ziedaar is hij, Mijnheer! doe mij het genoegen en laat den ongelukkigen knaap er uit.'

Ik liep naar den armen notaris-klerk, en haalde hem uit zijnen sluiphoek.

'Mij dunkt,' zeide ik tot hem, 'dat gij niet meer kans hebt om het diner te winnen. Maar wanhoop echter niet. Ik denk dat uw beide mededingers ook hier zoowel als gij hun aandeel zullen moeten betalen, en de weddingschap op niets zal uitloopen.'

'He, zijt gij het, Mijnheer ALBERT?' vraagde LOUISON. 'Welk eene grappige inval, om u in mijne kleêrkast op te sluiten. Wat wildet gij daarin aanvangen?'

'Mejuffer! ik wilde u zeggen, dat gij mij eene liefde hebt ingeboezemd....'

‘Ik begrijp u, gij wilt mij uwen *liefdegloed schilderen*, zoo als wij op het tooneel zeggen. Welaan! schilder hem mij, ik ben geheel gehoor; maar doe het spoedig. Zie, nu wil hij niet eens meer, ook al goed. Ga, mijnheer! deze theatrale dwaasheden hebben voor mij geene waarde. Maar al te dikwerf moet ik er op het tooneel het oor aan lenen, dan dat ik mij daardoor in het gewone leven zou laten verschalken. Goeden avond, Mijnheer ALBERT! zend mij morgen nog eenige suikeramandelen.’

Onze klerk-officier was geheel van zijn stuk gebragt, stamelde eenige woorden zonder zamenhang en maakte zich uit de voeten.

‘Het verwondert mij niet,’ zeide ik tegen LOUISON, dat gij aldus belegerd wordt. In plaats van uwe aanbidders den moed te ontnemen, spoort gij hen aan.’

‘Daar vind ik behagen in.’

‘Pas op, LOUISON! gij speelt met vuur.’

‘Ik weet het wel; maar ik raak het ook slechts met de tang aan, en wanneer het mij te heet wordt, vertrek ik naar elders.’

LOUISON neigde en huppelde de deur uit.

‘In dat kleine ding zit geest,’ zeide de régisseur, ‘als gij te *Parijs* komt, moest gij haar aan den directeur van het *Théatre Français* aanbevelen.’

‘Het zou zaak voor hem zijn haar te engageren.’

Terwijl ik door den grijsaard vergezeld, langzaam den trap afklom, hoorden wij op straat een gerucht, als of er voor de deur van den schouwburg gevochten werd. Terstond herkende de régisseur het geblaf van *Rougepatte*, en de stem van de *jeune première*. Wij liepen wat wij loopen konden om de kampplaats te bereiken, en, naar onzen adem hijgende, zagen wij een zeer zonderling tooneel. Een der drie Lovelaces, de Heer VICTOR, was op de trede van eene oude postchais gestegen, en scheen in het rijtuig de wijk te willen nemen, terwijl *Rougepatte*, die aan een pand van zijn jas hing, hem zulks belette. De tanden van den hond waren reeds door het kleed gedrongen, en de knaap schreeuwde dus als of hij vermoord werd. Door een aan zijn ras bijzonder eigen instinkt wilde *Rougepatte* zijne prooi niet verlaten, en luisterde zelfs niet eens naar de stem van zijne meesteres.

De koetsier sloeg den hond uit al zijne magt met de zweep en bij elken slag gaf het dier een schreeuw van smart. Een en ander maakte eene bespottelijke muzijk, en alleen het dreigende gevaar, waarin de jongeling zich bevond, hield ons terug om in luid gelach uit te barsten.

‘Bijt hem in zijn staart,’ schreeuwde de Heer VICTOR, ‘dan laat hij los.’

‘Ja wel,’ antwoordde de koetsier, ‘dan vliegt hij mij aan.’

Eindelijk koos de Heer VICTOR de verstandigste partij, hij trok zijn jas uit, buitelde in het rijtuig en vertrok in zijn overhemd naar zijn landgoed, terwijl de hond den jas in duizend stukken scheurde.

‘Wat is er dan toch gebeurd?’ vraagde ik aan LOUISON.

‘De arme jongen wilde mij met geweld in zijn rijtuig brengen, zoodat ik genoodzaakt was de bescherming van *Rougepatte* in te roepen.’

De *jeune première* bragt nu haren hond tot bedaren, deed hem weder aan den band en verwijderde zich met vluggen tred.

‘Waarlijk,’ dacht ik bij mij zelven, terwijl ik mijn logement binnentrad, ‘dat landelijk gewaad staat haar zoo lief, dat ik gaarne al de panden van mijne jassen en rokken er voor geven wilde om haar te behagen.’

De dag daaraanvolgende was het zondag. Ik gebruikte mijn ontbijt in de open lucht, daar de herfstzon nog eenen bekoorlijken gloed verspreidde, en zat voor een koffijhuis in gezelschap van een aantal jongelieden. Wij hadden het gezigt op de kamer alwaar mijnheer de Substituut, de Lovelace N°. 3, zijn verblijf hield. Van hem koesterde ik eenigzins betere verwachting dan van zijne beide mededingers. Ik wendde de oogen naar de openstaande vensters zijner woning, en ontwaarde op eene Japansche vaas de muts *à la Jeannette*, geheel aan de nieuwsgierigheid der voorbijgangers prijs gegeven. Ik was over dit verschijnsel zoodanig getroffen, dat ik mijne chocolade met tegenzin dronk.

‘Zie eens,’ zeide ik tegen iemand die naast mij zat, ‘is dat de muts niet, die LOUISON gisteren in de rol van Mad. PINCHON droeg?

‘Dezelfde,’ riepen al de jongelieden als uit éénen mond.

‘Wat dunkt u daarvan?’

‘Vraagt ge dat nog? er valt niet aan te twijfelen, de *jeune première* heeft dezen nacht bij mijnheer den Substituut gelogeerd.’

In massa verliet men het koffijhuis, en verzamelde zich voor het raam, waar het bewijs van de nederlaag van LOUISON was uitgestald. Onze Lovelace verscheen eindelijk in zijn gebloemden slaaprok aan het venster, om door de aanschouwers gecomplimenteerd te worden.

‘Het schijnt dat gij de weddingschap hebt gewonnen,’ waren mijne eerste woorden.

‘Ja, man! zoo is het,’ antwoordde hij.

‘Ik wensch er u geluk mede, het is dus voorzeker niet zoo moeijelijk als men geloofde. Indien ik niet te vrij vraag, zoudt gij mij dan wel willen zeggen, hoe gij het hebt aangelegd, om de wreede schoone tot toegefelijkheid te bewegen?’

‘Volgaarne!’

Bij mij zelven nadenkende was ik innerlijk beschaamd, dat ik mij door zulk eene jonge heks had laten misleiden. LOUISON was ontegenzeggelijk eene *coquette* en de gevoelige grijsaard een bekwaam handlanger. De herinnering aan de twintig *francs*, die hij mijn eerlijk medelijden met de hulpbehoevende deugd had afgetroggeld, opende mij geheel de oogen. Alle aanwezigen schenen in mijn gevoelen te deelen, want men riep uit éénen mond, dat men de *jeune première* een *charivari* moest geven. Op hetzelfde oogenblik ging LOUISON het plein over. Zij begaf zich van haren getrouwen *Rougepatte* vergezeld, naar de repetitie. Terstond was zij omsingeld en het voorwerp van de bijtendste scherts.

‘Hebt gij wel geslapen?’ vroeg men haar.

‘Het is waarschijnlijk alleen voor de leus, dat gij dien lijftrawant bij u hebt?’ zeide een ander, en zoo ging het van mond tot mond.

‘Mijnheer!’ antwoordde LOUISON, ‘ik begrijp niets van al hetgeen gij zegt. Ik heb als naar gewoonte ten mijnent, en zeer goed geslapen.’

‘Dan is uwe muts *à la Jeannette* gewis door den schoorsteen weggevlogen en op gindsche vaas neêrgestreken?’

‘Ha! nu begrijp ik de zaak,’ hernam zij, zonder in het allerminste van haar stuk te geraken. ‘Mijnheer de Substituut wil zich op een voordeel beroemen, dat hij niet heeft genoten. Ik zal hem leeren.’

De Lovelace kwam met eene geheel ongedwongene houding naar beneden en voegde zich bij het gezelschap.

‘Kom, kom, mijn beste, ontken het maar niet, op welken voet wij met elkander staan: iedereen weet, dat, toen gij gisteren den schouwburg verliet, gij gindsche muts op hadt. Hoe zou zij bij mij gekomen zijn, indien gij niet zelf haar daar gebragt hadt?’

‘Dat zal ik de Heeren verhalen: gij zijt mij tot aan de deur mijner woning gevolgd, en terwijl ik den sleutel in het slot stak, hebt gij mij de muts van achteren van het hoofd getrokken. Daar mijn hond reeds een dier lafaarts, welke mij met hunne vervolgingen lastig vallen, bijna had verscheurd, had ik medelijden met u.’

‘Uw vertelsel is niet zeer waarschijnlijk, en zal weinig geloof vinden: kom liever rond voor de zaak uit, zij kan u het hoofd niet kosten.’

‘Ik weet het wel, en zelfs wanneer ik niet mogt slagen om u te bewijzen, dat gij een laaghartige leugenaar zijt, zal ik er mij niet boos over maken. Voor eene tooneelspeelster is dikwerf een goede naam meer schadelijk dan voordeelig. Intusschen zal ik u

bewijzen, dat, hoezeer men de waarheid tracht te verbergen, zij toch altijd op deze of gene wijze aan het licht komt. Zeg mij eens, mijnheer de Substituut! sedert wanneer zijn wij zoo vertrouwelijk, als gij verzekert?'

'Mijne Heeren! sedert acht dagen komt de juffer alle avonden bij mij.'

'Maar dan toch gewis met mijnen hond, die mij altijd vergezelt.'

'Voorzeker! *Rougepatte* krijgt menig lekker beetje van onze soupers.

'Daar heb ik u beet, mijnheer de Substituut!' riep LOUISON lagchende uit. 'Wanneer mijn hond gedurende eene week alle avonden ten uwent had gegeten, zou hij u kennen en vriendschap bewijzen. Elk een weet, dat de hond, een huisdier, aan hun gewoon wordt, die hij dikwerf ziet en vooral hen genegen is, die hem te eeten geven. Zoo de Heeren het niet weten, kunnen zij het in BUFFON lezen.'

'Beweer ik dan het tegendeel?'

'Welnu, vraag dan om een poot.' De Substituut gevoelde dat hij in den strik gevangen was, maar hij kon niet terug. Hij naderde het beest en legde de hand op zijn kop. De hond sprong hem dadelijk naar de keel; en had hij zich niet achterover laten vallen en LOUISON den hond aan het touw uit al hare magt teruggetrokken, het ware misschien met onze Lovelace gedaan geweest.

'Laat dit u genoeg zijn, Mijne Heeren! en denkt er het uwe van. Ik heb geenen tijd langer om hier te schertsen, men wacht mij bij de repetitie. Mijnheer de Substituut! gij zult de goedheid hebben mij, voor dat heden avond de schouwburg geopend wordt, mijne muts terug te zenden, ik wil haar heden avond in *la Pie voleuse* dragen, als wanneer ik tegelijk deze stad zal vaarwel zeggen.'

Des avonds had LOUISON eene buitengewone toejuiching, het regende bloemruikers en kransen; des anderen daags was zij naar *Nogent le Rotrou* vertrokken.

Op het door mijne drie Lovelaces voor het diner bepaalde uur begaf ik mij naar de plaats, alwaar wij beloofd hadden elkander te zullen ontmoeten, om te zien hoe zij zich zouden gedragen. Doch na ruim een uur gewacht te hebben, zag ik wel in, dat ik alleen het middagmaal zou moeten houden, hetgeen ik mij zonder leedwezen getroostte.

Mijne reis naar *Dreux*, LOUISON en hare muts, waren mij reeds door het hoofd gegaan, toen, weinige dagen geleden, terwijl ik in den tuin van het *Palais Royal* wandelde, een Engelschman mijne aandacht trok door de oplettendheid, waarmede hij eenen bulhond gadesloeg: het was *Rougepatte* van kop tot staart. Een

welgekleed jong man streelde hem zeer gemeenzaam, en de hond kwispelstaartte, ten bewijze dat het hem aangenaam was; de jonge man had eene dame aan den arm, en deze was LOUISON. Ik naderde haar en groette.

‘Het schijnt,’ zeide ik, dat uw hond zoo wild niet meer is.’

‘Hij is tam,’ antwoordde zij, ‘jegens mijn echtgenoot, die ik de eer heb u voor te stellen.

‘Gij hebt dus een engagement te *Parijs?*’

‘Geenszins, morgen vertrekken wij naar *St. Petersburg*, waar wij in de vaudevilles zullen optreden, want mijn man speelt met goed gevolg de *premiers amoureux*. Wij zullen twee jaar te *St. Petersburg* doorbrengen en dan waarschijnlijk naar *Hamburg* gaan.’

‘Ik wensch u veel geluk; wat is er van uwen ouden régisseur geworden?’

‘Heden ochtend heeft hij *à la porte Saint Antoine* eene plaats als *claqueur* gevonden.’

‘Pfui! dat is wat moois!’

‘Ja, is het niet? het is grappig. Hij verkoopt ook gesmokkelde sigaren, Bayonner chocolade en foulards; zal ik hem uw adres geven?’

‘Ik dank u! Ik verlang geenszins hem te zien, ten ware dat gij hem mij uwe muts *à la Jeannette* tot een aandenken liet brengen.’

‘Volgaarne schenk ik haar u.’

‘Maar ik kom niet terug.’

LOUISON nam mijn visite-kaartje aan en vertrok even luchtig en opgeruimd naar *St. Petersburg*, alsof het een uitstapje naar *St. Cloud* geweest ware.

Den volgenden morgen ontving ik een bezoek van den gevoeligen grijsaard, van wien ik voor vijftien francs aan goederen kocht, waarvan ik de helft in het vuur moest werpen. Mijne huishoudster heeft met mijne toestemming het overige benaderd; wat de muts *à la Jeannette* betreft, deze is in handen van een mijner vrienden, een kunstschilder, geraakt, en zal gewis op de tentoonstelling van schilderstukken in 1840 prijken.

De oom, de neef en de vrienden.

(*Naar het Engelsch van* Theodore Hook.)

I.

Juist was Mr. ABBERLY, de vlijtige zaakwaarnemer van *Montague Place*, aan tafel, toen zich Kolonel ARDEN met zijne nicht deed

aandienen. Schielijk was de maaltijd geëindigd en het dessert opgezet. Maar ARDEN had slechts één belang, dat hem herwaarts voerde. Hij wilde van den naauwkeurigen zaakwaarnemer het fijne van het wangedrag van zijnen neef GEORGE ARDEN weten; naauwelijks gunde hij zich den tijd zijn onderzoek in te leiden en hij begon pas aan de lijst van al wat hij te vragen had, toen Mrs. ABBERLY het gesprek afbrak, door het verzoek aan haren man, om te schellen.

Een huisknecht trad binnen. 'Laat DAWES de kinderen binnen brengen!' luidde het bevel, en Mevrouw ABBERLY keerde zich, met dien glimlach, waarmede de Dames gewoonlijk aankondigen, dat zij zich zelve prijzen zullen, tot de reisgenoot van den Kolonel: 'wij zijn ouderwetsche lieden, Miss NEVILLE,' sprak zij. 'Mr. ABBERLY en ik hebben den vasten regel, om alle onze kinderen na den eten aan tafel te zien: - er zijn lieden die het liever niet hebben, maar ik hoop dat wij nooit zoo overbeschaafd zullen worden.'

Miss NEVILLE wilde eene vleijende pligtpleging maken over kinderlijke aantrekkelijkheid en moederlijke genegenheid, toen zich het oproer reeds liet vernemen en de kindermeid met zeven schoone wichten binnentrad, van grootte tuschen vier voet en twee duim en twee voet en vier duim, van ouderdom tusschen tien en drie jaren. De stoelen werden om de tafel voor het jonge volkje neêrgezet; maar eerst moesten zij de liefkozingen des Kolonels ontvangen. Niet, dat hij over het geheel tegen kinderen had, maar thans waren zijn hoofd en hart met de belangen van zijn spilzieken neef vervuld. Intusschen, den een gaf hij een handje, den ander een zoet woordje, den derden streek hij het haar op; tot dat de plegtigheid van zien en goedkeuren geheel afgeloopen was en thans eene gelijke operatie voor LOUISE NEVILLE aan de beurt lag. Toen nam ieder op zijnen stoel plaats, de kindermeid verliet het vertrek en het gesprek begon van nieuws.

'En nu,' sprak de Kolonel, zich tot Mr. ABBERLY rigtende, 'mag ik uwe regte meening weten, omtrent den geldelijken toestand van den armen GEORGE?'

'Mijnheer!' hervatte ABBERLY, 'ik meen, wanneer gij mij opregt vraagt - MARIA, mijn schat, let op GEORGINE - zij strooit al de suiker over tafel!'

'GEORGINE,' zeide Mrs. ABBERLY met nadruk, 'houd u stil, kind! - lieve SOPHIE! geef uw zusjen wat suiker.'

'Ronduit gesproken,' ging Mr. ABBERLY voort, 'ik geloof dat Mr. GEORGE ARDEN - SOPHIA, leg dat mes neêr - MARIA! het arme kind zal zich in de vingers snijden - ik kan mij niet begrijpen, dat gij haar laat begaan - SOPHIA, ik moet mij over u schamen.'

‘SOPHIA! ondeugend nest!’ riep Mama, ‘leg het mes neêr, of ik stuur u uit de kamer.’

‘Maar ik sneed koek, Mama!’ antwoordde SOPHIA.

‘Doe het dan nooit weder, en zit stil!’ riep de moeder, en zich tot LOUISE wendende, zeide zij fluisterende: ‘de lieve kleinen! het is zoo moeijelijk ze stil te houden op die jaren!’

‘Wel, Mijnheer!’ hernam de Kolonel, ‘mag ik u nogmaals ernstig verzoeken mij te raden, welken weg ik heb in te slaan?’

Wel,’ hernam de regtsgeleerde, ‘daar is maar één weg in te slaan: gij weet, Mijnheer! er zijn voor de verschillende gevallen verschillende wijzen van behandeling, maar in dit bijzonder geval is de gang, dien wij nemen moeten, klaar en duidelijk - TOM! stoute jongen! ik zet je dadelijk uit de kamer, als ge op den rug van des Kolonels stoel blijft zitten.’

‘Stil, TOM!’ verbood Mama, en hief hare hand dreigend omhoog.’

‘En dien gang,’ vervolgde de huisvader, ‘zullen wij noodzakelijk te nemen hebben, zoo er nog eenige kans overblijft om den jongeling te behouden.’

‘In 's Hemels naam,’ riep de Kolonel, diep bewogen en in hevige spanning, ‘wat is het, dat gij voorslaat als onze eerste maatregel?’

‘GEORGE, mijn beste!’ - Miss ABBERLY stootte haren echtgenoot aan - ‘heb de goedheid ROBERT te verbieden; hij wil SOPHIA niet met rust laten, en hij stoort zich aan mij niet het allerminste.’

‘Stilte, ROBERT!’ schreeuwde de vader met eene donderende stem.

‘Zij wil mij geene kersen geven, Pa!’ zeide ROBERT.

‘Dat 's wat te zeggen, ROBERT!’ riep het oudste meisje, die, pas tien jaren oud, ingeregen en opgevuld was, om ouder te schijnen, met krullen, met een halssnoer en met eene kleeding, juist als die van hare moeder, welke veertig was.

‘Ik ben overtuigd dat ge meer gehad hebt dan SOPHIA; - maar ge zijt zoo'n lompe jongen.’

De Kolonel was op het punt van zijn geduld te verliezen, daarom maakte hij de aanmerking, of LOUISE niet in eene andere kamer wilde gaan, om hare reiskleeding uit te trekken. Hij hoopte, dat haar opstaan de meesteres van het huis zou bewegen hare kleine troep kiekens te doen aftrekken, en hij bedroog zich niet in zijne verwachting. Maar alles ging doods bedaard in zijn werk; met groote plegtigheid werd er weder gescheld: moest de knecht weder binnenstaan; moest de meid weder geroepen worden; - alles ging met zulke werktuigelijke juistheid, dat daardoor bewezen werd, hetgeen Mr. ABBERLY gezegd had, ‘dat het hunne standvastige gewoonte was,’ hun veelbelovend kroost iederen middag na den eten de revue te laten passeren.

Het was het oog van Mevrouw ABBERLY niet ontgaan, dat de

Kolonel zich op zijnen stoel had zitten wringen en draaijen. Zijn ouderdom en karakter bragt het mede, dat hij moeijelijk zijn gevoel kon bedwingen: en gewoonlijk drukte zijn uiterlijk alles uit, wat er in zijn binnenste omging. Met een scherpen blik meende het moederoog ontdekt te hebben, ‘dat de Kolonel niet van kinderen hield.’ Het was zeker vleijend voor hare schranderheid, dat de oude man juist in het voorbijgaan tegen LOUISE de verzuchting deed hooren: ‘O gulden tijd van Koning HERODES!’ Maar die noodlottige uitroep was het oor van Mrs. ABBERLY niet ontgaan: en juist toen de voorbeeldige huismoeder hare kleine gemeente aan het opzigt der getrouwe DAWES overgaf, kon zij tegen de goede dienstbode de aanmerking niet weerhouden, ‘dat Kolonel ARDEN onder de buffels te huis behoorde.’

Eindelijk echter was de deur digt. ‘Wilt gij zoo goed zijn, mij iets van uwe plannen omtrent GEORGE te laten hooren, M^{r}. ABBERLY?’ begon de Kolonel.

Het antwoord zweefde den regtsgeleerde op de lippen en toch kwam het er niet over. TOM keerde in de kamer terug om *Billy*, de hond van het huis, te halen. Het beest, dat naauwelijks loopen kon, werd uit zijn schuilhoek opgejaagd: en toen de rust hersteld was, herhaalde de Kolonel dezelfde vraag in een anderen vorm aan zijn raadsman.

Het antwoord was verre van geruststellend: het was duidelijk, dat GEORGE zijn eigen meester niet was - maar dat hij geheel onder de klaauwen vervallen was dergenen, die hij lief had en ondersteunde. Terwijl zijne dienstboden, en vooral zijn rentmeester, een bekende schurk, in zijn huis alles uitplunderden, mestten zich zijne vrienden met den buit van zijne fortuin. Ieder middel was reeds te baat genomen om den uiterlijken schijn van welvaart staande te houden en zooveel geld te bekomen, als noodig was om de schulden van eer te voldoen: kortom de harpijen, die hem omringden, wonnen eerst van hem, en waren dan vriendelijk genoeg om op hoogen intrest het geld op te nemen, waarmede zij zich zelven betaalden. Zoo was hij verwilderd en geslingerd in een stroom van losbandigheid, waaruit hij volgens de overtuiging zijner makkers nimmer het hoofd zou boven halen.

Hoe meer de Kolonel van den stand van zaken hoorde, hoe meer hij versterkt werd in de overtuiging, dat zijn voorgenomen plan goed was. Hij verklaarde rondborstig aan ABBERLY, dat, volgens zijne meening, in zulke gevallen vertoogen van een oud man aan een jongeling niet hielpen, en dat het ontwerp, dat hij in het hoofd had, geene ijdele hersenschim was. Dat ontwerp hield hij echter tot dusverre strikt geheim: de hoofdpersoon in de uitvoering wist zelve nog niet, welke rol zij te vervullen had. Zij luis-

terde met aandachtig genoegen, wanneer er van GEORGE gesproken werd: en het deed haar zigtbaar smart, wanneer M^{r}. ABBERLY, over zijne wildheid en buitensporigheden uitweidde. Of zij uit eenig eigenbelang de vraag deed, ‘of hij niet zou trouwen?’ weet ik niet: evenmin weet ik of zij met bijzondere tevredenheid vernam, dat er niets van dien aard op til was: maar *dat* weet ik, dat, toen Mrs. ABBERLY na haar ontkennend antwoord er bijvoegde - ‘Wel! wel! Miss NEVILLE, wie zou hem willen hebben?’ - het hart van LOUISE hevig klopte en een blos hare wangen bedekte, als of zij op die vraag een zeer bepaald antwoord zou gegeven hebben, ware zij haar door een in dezen *officiëel* persoon gedaan.

Naauwelijks echter had het gesprek die ernstige wending genomen, of de vier oudste kinderen keerden in de huiskamer terug, vergezeld van hunne gouvernante. Dadelijk werd de piano geopend, en Miss SOPHIA begon met hare opvoedster een duet. Maar de goede dunk, die de huismoeder van den Kolonel had opgevat, had veel geleden, door de aanmerking, die zij had afgeluisterd. Zij ging zelfs zoo verre van haren man den voorslag te doen, om de kinderen weg te zenden, daar zij overtuigd was, dat zij Kolonel ARDEN hinderden.

‘In het geheel niet, Mistress ABBERLY!’ zeide de oude man goedhartig, ‘ik houd innig veel van kinderen, en heb gaarne, dat zij met alle liefde en zorgvuldigheid worden behandeld; maar er zijn oogenblikken, waarin zelfs de aangenaamste dingen vervelend worden. Gij zult het mij vergeven, dat ik heden middag niet alles zeide, wat ik voor hun gevoelde, als gij bedenkt, hoe zeer ik vervuld was met het lot van een kind, dat, hoezeer ouder in jaren, mij nog jonger in wijsheid toeschijnt: en dat, boven de bezwaren van hunnen leeftijd, tot zijn ongeluk nog de middelen en het vermogen heeft, zich zelven en anderen in het verderf te storten.’

Mrs. ABBERLY was door deze rede geheel en al omgestemd, en bijna vond zij behagen in den Kolonel, toen hij haren geliefden TOM tot zich riep, en hem vaderlijk naast zijne knie plaatsende, onderscheidene vragen deed, die bij zulk eene gelegenheid te pas komen. Van den veelbelovenden knaap vernam hij, dat vier en vier negen is, dat WILLEM de veroveraar de laatste Romeinsche Keizer was, en dat GUY FAWKES het buskruid had uitgevonden. Uit de naauwkeurigheid van dergelijke antwoorden bleek hem, wat hij te denken had van huisselijke opvoeding onder toezigt van moeders en *gouvernantes*. Met eene gepaste pligtpleging wilde hij zich van den knaap ontslaan, toen de jongen, die wilde toonen, dat hij meer wist dan de oude Heer van hem dacht, hem in het gelaat keek en vroeg: wie er in zijne buurt woonden?

‘Wel,’ zeide de Kolonel, ‘ik leef op het land ver van andere huizen - maar mijn naaste buurman is Lord MALEPHANT.’

‘O zoo!’ zeide TOM, ‘en is dat een buffel, Mijnheer?’

‘Neen, mijn kind! hij is een best man, en een van mijne oudste vrienden.’

‘En wie woont dan aan de overzijde van u?’

‘Aan de overzijde!’ zeide de Kolonel, verwonderd over de onbegrijpelijke nieuwsgierigheid van den jongen; ‘aan de overzijde, daar woont de predikant van mijn kerspel.’

‘Is dat een buffel, Mijnheer?’ vroeg de jonge Heer ABBERLY.

‘Neen, mijn jongen! dat is een voorbeeld van eenen landgeestelijke: - daar bestaat geen beter man.’

‘O zoo!’ zeide TOM, blijkbaar teleurgesteld.

‘Waarom vraagt ge dat?’ zeide zijn vader.

‘Ik weet niet,’ was het antwoord.

‘Maar gij moet weten, waarom, als gij iets vraagt.’

‘Ik weet waarom, maar ik wil het niet zeggen.’

‘Ik begeer, dat ge het zegt, TOM!’ zeide de vader, die er op rekende, dat de knaap een bewijs zou geven van zijn vroegtijdig vernuft.

‘O! ik zal het zeggen, zoo gij er op staat! ik wilde alleen weten, wie van die Heeren buffels zijn?’

‘En dat waarom, mijn lieve jongen?’ zeide de Kolonel, wiens nieuwsgierigheid gescherpt was door het zonderlinge der vraag.

‘Waarom?’ antwoordde TOM, ‘omdat mama zoo straks tegen DAWES zeide, dat UEd. onder de buffels te huis behoorde, en daarom wilde ik weten, wie dat waren.’

Dat was het sein voor eene algemeene ontsteltenis: de gouvernante hemde hoorbaar en viel over de muzijk heen, die op de piano lag - de oudste dochter lachte overluid - Mr. ABBERLY dreigde zijn zoon en erfgenaam met de zweep - Mrs. ABBERLY kreeg eene kleur als scharlaken, en poogde Miss NEVILLE te overtuigen van de volstrekte ongegrondheid van hetgeen haar te last werd gelegd. Eindelijk verzekerde zij, dat het eene nieuwe proef van de schalkschheid van haren lieveling was, en dat hij slechts toegepast had, hetgeen hij, van den Hemel weet wie, had hooren vertellen.

Maar de Kolonel lachte met zijne nicht zoo goedhartig over de naïviteit van den jongen, en verdroeg den aanval zoo weltevreden, dat Mrs. ABBERLY, wat zij ook vroeger over de zaak mogt gedacht of gezegd hebben, den ouden Heer voor een allerbest mensch bleef houden, en hem dien avond van tijd tot tijd in haar gesprek met Miss NEVILLE prees. Maar de allerbeste mensch bleef even doof voor hare lofspraak, als hij vroeger verhard geweest was tegen hare afkeuring. Hij had slechts een oogmerk, niet voor zijne reis naar

Londen alleen, maar voor zijn geheele leven. Het was de redding van GEORGE uit het verderf, dat hem bedreigde. Dit doel, en het ontwerp van het te voeren, plaatste al het overige bij hem op den achtergrond.

Was het gevoel van belangstelling in den wildzang besmettelijk, of deed de naauwe betrekking tot den speelmakker harer jeugd bij LOUISE dergelijke gevoelens, als bij haar oom, ontstaan? - Ik weet het niet: maar voor een meisje van haar doorzigt werd het weldra duidelijk, dat GEORGE en zijn behoud het eenige oogmerk was, waarmede haar oom de reis naar *Londen* had ondernomen. Hoe zij daartoe moest medewerken, was haar niet regt duidelijk: maar het gesprek met Mrs. ABBERLY na den eeten verspreidde eenig licht over de zaak; en de hooggekleurde beschrijving van de buitensporigheden des jongelings, wel verre van eenigen toorn in den boezem van het meisje op te wekken, deed bij haar een gevoel van schaamte en medelijden ontstaan, dat naar het ontwaken van sluimerende liefde geleek.

Wat ook de overleggingen van den Kolonel en Mr. ABBERLY mogen geweest zijn, die, toen zijne kleine familie was afgetrokken, al den schat zijner wijze raadgevingen voor zijnen cliënt ontsloot, geheel anders werd er beraadslaagd in *Grosvenorstreet*, waar GEORGE te huis behoorde. De avond van den dag, waarop zijn oom in *Londen* verscheen, was door zijn neef voor eene maskerade bestemd; en derwaarts ging LOUISE onder de bescherming van Mrs. ABBERLY en haren oom. Daar zag zij den verloren jongeling in al zijnen rang en glorie, omgeven van zijne vrienden - het huis opgevuld met schitterende gasten, de tafels overladen met lekkernijen. De toonen der muzijk, de liefelijke geur van den wierook, die zich kronkelde om de kunstige bloemkransen, het luide gelach der karakter-maskers, de zonderlinge lafheden der dominos, alles overstelpte de zinnen der verbaasde LOUISE. De schilderij, die zij zich van losbandigheid en verkwisting had ontworpen, de afgrond, waarin zij GEORGE nedergestort meende te zien, veranderden eensklaps in verrukking en bewondering voor zijnen goeden smaak: geboeid, betooverd door alles, wat zij zag, zocht en vond zij duizend verontschuldigingen voor zijne buitensporigheid en onnadenkendheid. Zij zag hem gezocht en gevleid: hij leidde vrouwen op van den eersten rang en schoonheid. Zelfs bloedverwanten van de kroon hadden zich niet aan zijn feest onttrokken. Hij zelf scheen een vorst: en als hij omfladderde, en zijne weinig beteekenende aardigheden rondventte, dan sloeg zij hem gade, als of hij een halve God ware geweest.

Intusschen was de oude ARDEN reeds een stap verder gegaan dan voorzigtigheid en zelfs kiesehheid misschien veroorloofden. In zijne

brieven aan GEORGE had hij wel niet met name zijne nicht genoemd, GEORGES speelnoote van voor jaren, maar sedert lang door andere beelden uit zijne herinnering verdreven. Maar toch had hij in algemeene bewoordingen gesproken van eene beminnelijke persoon, die hij in het oog had, en waarvan hij overtuigd was, dat zij GEORGE volkomen kon gelukkig maken. Een algemeen antwoord was gevolgd, waarbij neef verklaarde, eens vooral besloten te hebben nooit te huwen. Hij begreep, dat de zaak verder aan te dringen eene verkeerde uitwerking zou hebben, en daarom had hij zich de verwerping van zijn voorslag niet sterker aangetrokken.

Thans echter begeerde de Kolonel, dat LOUISE zich ontmaskeren zou, terwijl hij en de ABBERLY'S hunne vermomming behielden. Hij wenschte den invloed te zien, welken hare uitstekende schoonheid op zijnen neef maken zou: eene schoonheid, die te meer schitterde door hare frischheid. Ongelijk aan de arme danseressen der *Almacks*, die, voor dat de *Season* half verstreken is, afgemat, verbleekt, verflenst en door overmaat van vrolijkheid zoo zeer uitgeput zijn, dat zelfs hare lokken de kracht verloren hebben om de sierlijke vlechten te bewaren - was hier eene schoone met robijnroode lippen, met oogen glinsterende van vuur, met den zachten blos der gezondheid op het gelaat, naïf en oorspronkelijk, niet gebogen noch verwrongen onder de bekrompen voorschriften der groote wereld. Maar LOUISE weigerde haar voordeel op te geven; zoo als zij was, was GEORGE door hare stem, hare gestalte, hare manieren geboeid, en ofschoon zij nog aan den arm van haren oom hing, ondernam hij het echter zijne schoone bezoekster aan te spreken bij het afscheid.

‘Ik mag voorzeker het geluk hebben,’ zeide hij met uitnemende zachtheid, ‘te vernemen, met wie ik de eer heb te spreken.’

‘Voor geen geld van de wereld,’ hernam LOUISE.

‘Maar wie is die vierkante Heer in zijn graauwe *domino*, die uwe voetstappen zoo naauw bewaakt: - zeker een oplettende ARGUS of een ongeruste oom?’

‘Beide!’ antwoordde Miss NEVILLE schalksch.

‘Vergun mij u te smeeken!’ begon ARDEN, en hij waagde het de schoone bij de hand te vatten en haar masker op te ligten, toen de Kolonel, haar digter aan zijne zijde trekkende, met overhaasting het vertrek verliet.

Buitengemeen was de indruk, die beide jonge lieden op elkander hadden gemaakt. LOUISE, die GEORGE ongemaskerd gezien had, schroomde niet bij het naar huis gaan, over haren speelmakker van vroegere jaren hare gedachten te zeggen: zij dweepte met zijnen goeden smaak, prees zijne manieren, en opgetogen als zij was door het vrolijke en nieuwe van het tooneel, was zij onuitputtelijk in

hare lofspraak. De Kolonel was niet ontevreden over dien uitslag, en daarom weidde hij uit over het verderfelijke van zijne verkwisting, en, ondersteund door de verontrustende narigten, die Mr. ABBERLY hem gegeven had, besloot hij met te verzekeren, dat GEORGE verloren was, en dat, zoo ooit, spoedige maatregelen behoorden genomen te worden tot zijn behoud.

Ondertusschen was GEORGE geheel en al in verrukking door het fraaije voorkomen en de fraaije manier der schoone, die hij gezien had. Indien zijn oom niet de voorzorg had gebruikt voor dien avond eene huurkoets te nemen, dan zouden GEORGES spionnen, die niet weinig in getal en evenmin werkeloos waren, ongetwijfeld den naam, den rang en het verblijf der onbekende hebben ontdekt.

'Ik zou er een eed op durven doen,' sprak GEORGE tot zijn vriend ARTHUR DYSON, toen het geheele gezelschap zijn huis ontruimd had, 'dat mijne onbekende, wier schitterende oogen ik alleen door het masker heb kunnen bespieden -'

'- de leelijkste coquette van *Londen* is,' eindigde DYSON. 'Kom, GEORGE! gij en ik hebben, op mijn woord van eer, te veel van het leven gezien, om in den vroegen morgen te blijven opzitten, en verliefde Romances te zingen. Wij zijn er over heen, om op het eerste gezigt, of liever op geheel geen gezigt, verliefd te worden.'

'Hoe laat is het?' vroeg GEORGE.

'Over zessen,' antwoordde zijn vriend, 'en daarom ga uwe zorgen uitslapen: ik zal met WILSON de orde van den dag regelen.'

'*A propos!*' zeide GEORGE, 'is er van daag wat bijzonders aan de hand?'

'Bijzonders!' antwoordde DYSON, 'wel zeker! om vier ure verwacht ons onze waarde Gravin. - Hemel, wat zij heeft gegeten in den jongstverloopen nacht van haar vrolijk leven.'

'En gedronken ook!' viel GEORGE in.

'Zij bedankt nooit voor *punch*,' merkte de ander aan; 'ik heb nooit eene vrouw van dien rang zoo vrij gezien; maar het is zeker niet alles rigtig met haar: haar neef, zegt men, doet in talk, en als ik naast haar zit, is het of de smeerlucht mij in den neus waait.'

'Wat raakt het mij,' riep GEORGE, 'ze is goedhartig, en ik houd veel van haar.'

'Hare goedhartigheid,' antwoordde DYSON, 'ligt in hare goede rij tanden. Zoo gij ooit lagchers noodig hebt, GEORGE! bestudeer dat ivoor. Zijt gij overtuigd, dat uwe gasten goede tanden hebben, wees dan zeker, dat zij om de eerste laffe anekdote de beste van iederen tafelschuimer zullen lagchen, liever dan niet laten zien *hoe wit en gelijk* zij zijn. Doch dat is tot daaraan toe: om vier ure gaan wij naar de Gravin, om zes ure gaan wij van een nieuw

rijtuig de proef nemen, om zeven ure moet ik even in *New Road* wezen, en om acht ure komen wij allen hier eten. En voor het overige blijve alles aan ons goed geluk overgelaten. Eilieve, GEORGE! eer gij naar bed gaat, - zou ik u mogen lastig vallen, om een paar honderd pond?'

'Met genoegen,' hernam GEORGE, en zich tot zijn' eersten Minister wendende, zeide hij: 'geef Mr. DYSON wat hij verlangt.'

'Mijnheer!' riep WILSON.

'Maak mij geene bezwaren,' riep zijn meester, 'aan mijn vriend DYSON mag niets geweigerd worden: en daarom wel te rusten, mijn beste ARTHUR!' En dit gezegd hebbende, ging de Heer des huizes naar zijne kamer, door zijn lijfbediende Monsieur DUVAL gevolgd.

'Kom aan, WILSON!' sprak DYSON, 'help mij zoo spoedig mogelijk aan het geld.'

'Het geld, Mijnheer?'

'Ja, het geld; gij staat daar als of ik u verzocht de nationale schuld af te lossen: en ik wil slechts een paar honderd pond van u hebben.'

'Het eene zou mij zoo gemakkelijk vallen, als het andere,' antwoordde WILSON.

'En gij zijt meester over de beurs van uwen Heer, WILSON?'

'Dat is zoo, Sir! maar in deze dagen van algemeene bezuiniging schame ik mij bijna over mijn ambt. Het is eene *sinecure*.'

'Hoe, is het laag water, Mr. WILSON?'

'Erger nog, droog zand.

'Dat berigt,' hervatte DYSON, 'komt mij juist nu allerongelegenst, al wat ik bezit, ligt onder mijnen hoed, en nog ligt er menige schepenkennis op die bezitting; en leenen! - Van A.B. te *Knights-bridge* tot X.Y.Z. te *Whitechapel*, zal mij niemand een halven schelling leenen. Intusschen, de dag van morgen kan raad schaffen, en onderwijl zal ik het voorbeeld van mijn voortreffelijken gastheer volgen en gaan slapen.'

Het was werkelijk zoo. Op het oogenblik, dat er meer dan twaalf honderd pond voor eene nietige maskerade was uitgegeven, kon de gever van het feest over geen twee honderd pond op den aardbodem beschikken. WILSON, die een uitmuntende rentmeester was - voor zich zelven, had de zaken zoo beleid, dat hij de voornaamste schuldeischer zijns meesters was. Uit deze wetenschap had hij die onafhankelijkheid van manieren, gedrag en toon ontleend, die iederen toeschouwer in het oog liep, wanneer er tusschen hem en zijn meester eenige woordenwisseling plaats had.

Maar weinig kon het slapende gezin van *Grosvenor Street* gissen, wat den volgenden dag zou gebeuren: minst van allen vermoedde GEORGE, dat zijn huis en feest bezocht was geworden door

zijn oom, dien hij, onder de leiding zijner voorbeeldige vrienden, sinds eenigen tijd had leeren beschouwen, als ‘een oude dwaas, een vrek, een paruik, een gek.’

II.

Oom ARDEN was een man van de wereld: zonderling maar geslepen en schrander: naauwgezet op het punt van eer, van onwrikbare grondbeginselen, en in de oogen van GEORGE wat al te streng. Toen aan dezen op zevenjarigen ouderdom zijne beide ouders ontvallen waren, had Kolonel ARDEN zich met de zorg voor de opvoeding van zijnen neef belast. Een heimelijke wensch, die hij gedurende de minderjarigheid zijns neefs gekoesterd had, om hem aan eene zijner nichten te verbinden, had hem met welgevallen de teederheid doen gadeslaan, waarmede de beide kinderen aanvankelijk aan elkander verbonden waren. Maar GEORGE had eene opvoeding genoten overeenkomstig met den onmetelijken rijkdom, die zijne ouders hem nalieten. Te *Oxford* had de jeugdige student zich in al de vermaken, die hem omringden, gestort. Reizen door het vaste land ondernomen, hadden hem voor de wereld gevormd, en eer hij bij zijne terugkomst de gelegenheid had LOUISA NEVILLE, die hij als kind verlaten had, weder te zien, was hij het slagtoffer geworden van de schoonheid en geleerdheid van Lady FRANCES BELLAMY.

De vrolijke, onnadenkende, openhartige GEORGE had zich te *Londen* gevestigd. Het schitterend voorwerp van al zijn hopen en vreezen zou in dat getijde van den Londenschen winter, dat *Junij* heet, aldaar aankomen. Thans was het Mei: en ook hare ooren had de faam van mijnen jongen held bereikt, nog eer zij de goede stad *Parijs* had verlaten.

De bloeijende Mei, ofschoon volgens de wet der mode eene wintermaand, bragt de zomer-glimlach der natuur aan. De angst en kommer der liefde van GEORGE vond een tegenwigt in de verstrooijingen en vermaken, waarmede zijne vrienden den rijken jongeling omgaven. Maar toen echter eindelijk de Graaf en Gravin van *Roxeth* met hunne bloeijende dochter Lady FRANCES BALLEMY verschenen, was, zoo als het zich liet verwachten, GEORGE steeds aan hare zijde: zij was schoon, maar geleerd en in haren omgang met GEORGE, hoe beminnelijk ook zijn uiterlijk voorkomen was, hoe gretig ook haar vader naar eene verbindtenis haakte, die haar erfdeel met veertien duizend pond 's jaars zou verrijken, stelde zij de verstandelijke begaafdheden haars minnaars op lagen prijs. Zij kon zich niet weerhouden hare meerderheid te doen blijken, zoo spoedig er zich de gelegenheid toe aanbood. Deze neiging maakte haar in een *tête-à-tête* tot een aangenaam gezelschap; maar naauwe-

lijks verscheen er een derde persoon, of die levendigheid, die aan haar onderhoud zooveel bevalligheid had gegeven, werd het voorwerp van praalvertoon voor den nieuwen aankomeling: de vorige spreker, zelfs de ouder vriend, werd het doelwit voor haren spot en voor die pijlen der satire, welke de Lady zoo wel wist te hanteren, maar die zij nimmer afschoot ten zij er volgens den regel: *Nemo orator sine multitudine audiente*, een toehoorder of getuige voor hare bekwaamheid aanwezig was.

Dikwijls had GEORGE ARDEN aan Lady FRANCES van zijn vriend HARRY DALLIMORE gesproken en in bewoordingen van onbegrensde bewondering zijne talenten en de goedheid zijns harten geprezen. Haar was niet onbekend, dat de naam van DALLIMORE in sommige kringen vermaard was om zijn smaak en zijne talenten, en bovenal om zijn goed geluk in zaken van het hart. Voor eene wetenschappelijke vrouw, wier ernstiger uren aan wijsgeerig onderzoek werden besteed, moest zoodanig een persoon eene belangrijke kennismaking zijn: en overeenkomstig haren bijzonderen aandrang vond zich GEORGE verpligt zijnen begunstigden vriend aan haar voor te stellen.

De invloed van die voorstelling bleef niet achter. Inderdaad bezat DALLIMORE uitstekende bekwaamheden: hij had veel gereisd. Zijne schitterende opmerkingen over de aardsoorten van het *Zillerthal* over het koper, dat hij er ontdekt had; zijne naauwkeurige bekendheid met het *Roth-Cronstein-Erz* van *Nagijag* en het *Rothes-Bleierz* van *Ekatharinenburg* behaagden der geleerde Dame: met aandacht luisterde zij naar zijne scheikundige onderzoekingen en schonk het oplettendst gehoor aan zijne diepzinnigste betoogen. GEORGE werd er verlegen onder, toen hij het belangrijke paar over onderwerpen hoorde spreken, verre boven zijn begrip: en toen hij dergelijke redevoeringen dagelijks hoorde herhalen, en ten allen tijde DALLIMORE in het *boudoir* zijner beminde vond, begon hij berouw te gevoelen over den toegang, dien hij zijnen vriend bezorgd had; want ook diens karakter scheen eene volkomene verandering te hebben ondergaan, sedert hij met de jonge *Savante* in aanraking was gekomen. Ofschoon hij alle vertrouwen had op de eer van DALLIMORE, ofschoon zijne eigenliefde hem de oogen sloot voor de naauwe aanraking, waarin deze met Lady FRANCES kwam, begon hij ten langen leste aan de wijsheid zijner maatregelen te twijfelen, totdat eindelijk de hem bestemde echtgenoote op een schoonen morgen in het bijzijn van DALLIMORE de wet der chemische verwantschappen ging uitleggen.

‘Die chemische verwantschap,’ zeide Lady FRANCES ‘zal zich vertoonen tusschen twee ligchamen, wanneer zij met geene andere ligchamen verbonden zijn.’

‘Begrepen,’ sprak GEORGE.

DALLIMORE glimlachte - en die glimlach was een teeken van zelfgevoel.

‘Maar’ ging de opgewonden lezeres voort ‘gij moet tevens begrijpen, dat, wanneer een dier ligchamen in verbinding staat met anderen, de ligchamen, die met elkander de naauwste verwantschap hebben, zich niet volkomen onderling kunnen vereenigen.’

‘Begrijpt ge dat GEORGE!’ zeide DALLIMORE.

‘Volkomen,’ antwoordde deze - maar, het zij in het voorbijgaan aangemerkt, zulks was in het geheel het geval niet.

‘Ondersteld’ vervolgde Lady FRANCES, ‘*exempli gratia*, dat twee ligchamen A en B eenige verwantschap onderling hebben, en werkelijk in eenen staat van vereeniging verkeeren - en verder ondersteld,’ - de Lady keerde zich met bijzondere uitdrukking tot DALLIMORE, ‘dat C een derde ligchaam is, naauwer verwant tot B dan A en B onderling, zoo is het duidelijk, dat het zamengesteld ligchaam A B zich zal ontbinden en het ligchaam C zich zal verbinden met het ligchaam B.

‘En het ligchaam A ten eenenmale zal verlaten,’ besloot DALLIMORE.

Hoe dom ook de menschen gewoonlijk zijn in zaken, die hen zelve betreffen, het arme ligchaam A, al was het ook alleen door de toevallige aanvangsletters der namen, kon niet nalaten opmerkzaam te worden op de levendige voordragt der schoone, en de gepaste bijvoegsels van zijnen vriend. Meer, dit begreep hij, was er gemeend, dan voor het oor hoorbaar was; en begeerig om te toonen, dat hij zich niet zoo gemakkelijk bij den neus liet leiden, trachtte hij het onderhoud af te breken. Hij had zich misrekend: het wijsgeerig onderzoek was te ingespannen, het onderwerp te belangrijk; onze held verliet alleen het vertrek en stelde zich gerust met de verwachting van zijnen vriend opheldering te vragen, over een gedrag, dat hij noch verwacht, noch begrepen had.

Te huis gekomen trof hij daar zijnen vriend DYSON aan; eenvoudig en gulhartig ontboezemde hij voor dezen, wat er bij hem omging; en vroeg hem, wat hij ried in het gegeven geval te doen. Voor zich zelven meende hij vooreerst voortaan DALLIMORE den toegang tot zijn huis te moeten ontzeggen, vervolgens hem tot eene zamenkomst te noodigen, ten einde nadere uitlegging van zijn buitengewoon gedrag te vragen.

DYSON had juist van onzen held eene aanzienlijke speelschuld in te vorderen: hij overwoog bij zich zelven, dat, indien eenig noodlottig toeval ARDEN mogt treffen, hij niet alleen zijn kostelijken vriend zon verliezen, maar bovendien datgeen, waarop hij voor schulden van eer aanspraak had, en daarom weidde hij uit over de onwaarschijnlijkheid, dat DALLIMORE iets zou beoogen, dat met de eer in strijd was, en dat naar alle gedachten het misver-

tand op de zijde van ARDEN was; hij eindigde met den voorslag, zelf de boodschap van zijnen vriend aan dezen over te brengen, onder verzekering, dat hij voor ARDENS eer even veel zorg zou dragen, als voor zijne eigene, ofschoon hij zich overtuigd hield, dat de zaak tusschen hen beiden zonder moeite zou geschikt worden.

Welken maatregel ook DYSON moge voorgeslagen hebben, hoe gereed zijne tusschenkomst moge geweest zijn, zeker is het, dat alles den gewenschten uitslag miste. Door den jaloerschen uitval waren de wetenschappelijke gelieven (want gelieven waren het in den volsten zin des woords) verschrikt geworden. Den volgenden avond leende hen de liefde vleugels onder de gestalte van eene reiskales met vier paarden, en eer de goedgeloovige ARDEN tot wantrouwen in de dubbelhartigheid zijns vriends ontwaakt was, waren zij verre weg over heuvels en bergen op den grooten straatweg om het geluk te bereiken.

Er zijn in deze stad lieden, die beweren, dat DYSON zelf aan DALLIMORE het rijtuig leende, dat voor die gedenkwaardige reis gebruikt werd. Zij voegen er zelfs bij, dat vier blessen, met voordacht laat in den avond uit den stal van ARDEN gehaald, het gelukkig paar tot aan het eerste station bragten. - Of het laster zij of niet, zal de tijd misschien aan den dag brengen!

In dien tusschentijd had Kolonel ARDEN eenvoudig eene ceremoniëele en periodieke briefwisseling met zijn afwezigen neef gehouden, maar naauwelijks had hij van zijnen neef de bijzonderheden van zijne nederlaag vernomen, of de oude begeerte kwam weder bij hem boven, om zijn' neef GEORGE met zijne nicht LOUISE te verbinden. Schielijk liet hij zijne reiskoets inspannen, beval zijnen knecht den koffer te pakken, en vertrok naar het oude Elizabethskasteel, dat LOUISE binnen zijne muren besloot. Dank zij Mr. MACADAM (dien sommigen onhandig genoeg den *kolossus der wegen* genoemd hebben), de oude Heer was spoedig ter plaatse zijner bestemming. LOUISE'S tweede vader (want hare moeder had in rijperen leeftijd een tweeden echtgenoot gekozen,) was van huis. De oude Kolonel liet zich echter daardoor niet afschrikken. Onder zijne veelvuldige goede eigenschappen miste hij die, van zich bij vreemdelingen bemind te maken: en onder degenen, waaraan hij de eer niet had te behagen, behoorde zijn schoonbroeder.

'KAATJE!' sprak de Kolonel, 'op mijn twee en zeventigste jaar ben ik een onvertsaagd man: ik kom hier om u uwe dochter te ontvoeren.'

'Zoo waarlijk!' hervatte zijne zuster, die dadelijk lont rook - 'en waar wilt gij haar heen brengen.'

'Naar de verzamelplaats van alle ondeugden, zonde en ongeregtigheid,' riep ARDEN, 'naar het Babel van alle menschelijk kwaad - naar *Londen*.'

‘Na zulk eene beschrijving der plaats,’ zeide LOUISE, ‘zou ik mij niet durven wagen, Oom!’

‘Niet durven! *gij* niet durven!’ riep de oude heer levendig, ‘vrees niets, mijn kind! zoo lang ik leef om voor u te waken. Met u moet ik de wereld, hare vermaken en dwaasheden zien.’

‘En wat beweegt u tot die onderneming?’ vroeg de oude dame.

‘De begeerte om mijn geld te verteren, Mevrouw!’ zeide haar broeder - ‘Geld is geen oortje waard, als men het op stapels legt; maar het doet leven en laat leven, wanneer men zijnen schat uitstrooit.’

‘Voorzeker, mijn waarde oom! voorzeker zult gij -’ zeide het meisje.

‘Voorzeker zult gij,’ herhaalde haar oom ‘er niets tegen in te brengen hebben, wanneer ik mijn eigen geld verteer? - Gij zijt mijne erkende erfgename: - alles wat ik bezit zal ik u nalaten - en gij, kleine nuf! misgun mij niet eene kleine uitspanning eer ik kom te sterven.’

Dat was een wel overlegde aanval. - De Kolonel was een oud krijgsman, en had het kwetsbaar punt verkend. LOUISA had niets meer te zeggen, en hare moeder bragt geene verdere tegenwerpingen in tegen haar vertrek naar de hoofdstad. Hetgeen deze het meest vreesde, waren de zonderlinge en door ouderdom niet meer te regeren eigenheden haars broeders. Ongewoon, bovendien, aan de nieuwe zeden der groote wereld, vreesde zij, dat hij zich in moeijelijkheden zou storten, waaruit hij zich niet zou weten te redden, en zijne kleine *protegée* aan onaangename ontmoetingen bloot stellen. Maar toch dat schellings- en achtstuivers gevoel, dat in iedere klasse en stand heerschende is, en waarop hekelschrijvers zeggen, dat elke menschelijke handeling gegrondvest is, was te sterk om bedwongen te worden. Zij bedacht, dat, zoo als de oude heer gezegd had, LOUISE zijne eenige erfgenaam was, en dat hij, zoolang hij leefde, daarvan vrij meester was. Alle deze overwegingen bewogen haar allen verderen tegenstand te staken; en LOUISA, die haren oom hartelijk lief had, en nimmer te *Londen* geweest was, was hoogst verheugd, toen hare moeder hare toestemming tot de reis gaf.

‘En daarenboven,’ sprak de Kolonel tot zijne zuster, toen het meisje de kamer verliet, ‘heb ik nog een verder oogmerk. Kunt gij het raden, KAATJE?’

‘Ik zou bijna gissen,’ hernam zijne zuster, ‘dat gij geene voldoende berigten van uwen neef ontvangen hebt.’

‘Juist geraden, KAATJE! de jongen is dol - hopeloos dol, - omgeven van volslagen losbollen en bedriegers, het slagtoffer van hunne opligting, van hunne bedriegerij - ik wil daaraan een einde maken. - Ik heb een plan, een ontwerp - en het zal uitgevoerd worden.’

‘En hoe?’ sprak Mrs. DARRENTON.

‘Dat is mijn geheim! - laat de ontwikkeling daarvan aan den tijd over. De kleine LOUISE en ik moeten alles regelen.’

‘Zij, het arme kind! ik denk dat zij weinig in de zaak zal kunnen doen,’ vervolgde de bezorgde moeder.

‘Weinig! - het geheel - alles - ik zal slechts de generaal *en chef* zijn - de lasten van den veldtogt laat ik aan de jongeren over.’

‘Maar zij is nieuw in de wereld! wat voor kans is er, dat een eenvoudig, arm, schuldeloos meisje een stads-ligtmis zal teregt brengen.’

‘Stads-ligtmis!’ riep de Kolonel, ‘dat is hij niet, - maar dat zal hij worden, indien zijne ongeregeldheden niet in den aanvang worden gestuit; nog is hij niet verloren. En wat hare eenvoudigheid en onschuld betreft, dat zijn juist de eigenschappen, en de eigenschappen alleen, waardoor uwe sekse de onze boeit en beheerscht.’

‘Maar ik bid u, bedenk!’

‘Ik zeg u, KAATJE! ik heb bedacht en ik heb besloten, daar het bovenal op aankomt. Gij weet, hoezeer ik beide jongelieden bemin; eenmaal beminden zij elkander, en zij moeten elkander weder beminnen. Ik zal ze bijeen brengen - en ik geef er niet om, hoe de wereld dat noemen zal. Ik weet, dat zij voor elkander geschapen zijn, en dit is juist het oogenblik, waarop hare tusschenkomst den knaap kan redden. Maar hoor! - zuster! - geen woord er van tegen het meisje - het moet geheim gehouden worden - het moet alles afhangen van omstandigheden en toevalligheden. En zoo LOUISE iets van mijn ontwerp verneemt, dan ligt het geheele plan in duigen.’

‘Maar misschien, mijn waarde broeder!’ zeide Mrs. DARRENTON, ‘zal mijn man haar vertrek afkeuren.’

‘Wat gaat mij dat aan - hij zal toch uwe dochter niet huwen! - en een huwelijk omverwerpen! Ik ben voor het huwelijk; geen meisje boven de achttien jaren zou alleen blijven, zoo ik Koning ware.’

‘Maar wat zoudt gij er tegen doen?’

‘Tegen doen? mijn waarde zuster - laat dat aan mij over - Parlements besluiten doordrijven! - koninklijke ordonnantiën uitvaardigen! - ik weet niet wat ik er al tegen doen zou. Maar nu ik geen Koning ben, weet ik, wat ik doen zal, en dat is, voor den duivel! dat ik LOUISE en haar neef tot een paar zal maken.’

En tot dien maatregel was de Kolonel zoo vast besloten, dat alle overtuigingen van de wereld hem niet van zijn voornemen zouden hebben afgebragt. Het kwam Mrs. DARRENTON intusschen voor, dat een wilder en uitsporiger plan niemand ooit in het hoofd had kunnen komen. - Maar zoo als ik altoos zeg: de tijd zal meer leeren!

Vervolg en slot in een volgend Nommer.

Catharina Rebuffe.

Rekent gerust onder de zwaarste lasten des levens, die, waaronder eene redactie gebukt gaat, wanneer de teekening voor haar ligt, en gij van haar de uitvoerige beschrijving en aanwijzing eischt van al hetgeen gij er in *moet* zien, en echter dank zij schilder, teekenaar, graveur en drukker er vaak niet in zien *kunt*. Gaarne wenschten wij, dat voor ditmaal uwe weetgierigheid zich door uw schoonheidsgevoel liet omkoopen, en gij tevreden met een fraai gelaat gezien te hebben, er eene poos over peinsdet, welke trekken er nog aan ontbreken, eer de lieve geheel en al aan uw ideaal gelijkt, of welke vederen gij er aan ontnemen wilt, om er uwe beminde *realiteit* mede te versieren.

Maar wij weten, dat de regel: *de deugd alleen is schoon*, sinds uwen schooltijd zoo diep bij u ingeworteld zit, dat, al ware het beeld, dat wij u voorstellen, tienmaal schooner dan het is; al had de meesterhand van een TITIAAN er de bekoorlijkste tooverwerven aan gegeven; ja, al had de bede van PYGMALION het tafereel bezield, en mogt gij de heele lieve, in haren prachtigen stoel gedoken, bespieden, en het hijgen van den half bedekten boezem beluisteren; al vonkelden uwe oogen, al versnelde zich uw pols, al omstrikte de atmospheer der schoonheid, waarin gij u bevindt, u met haren geheimzinnigen toovergordel, toch zoudt gij voorzigtigheidshalve, over: het al of niet mooi? uw oordeel inhouden, tot u de vraag beantwoord was, wie de schoone is?

Welnu! voor u zetten wij er onder, dat het CATHARINA REBUFFE is en - CATHARINA REBUFFE is eene schepping van FREDERIC SOULIÉ. Gij kent den naam, gij houdt van *calembourgs* en bij gebrek van eigene vinding ontleent gij ze van anderen, *weleens* van uwe geliefde *Vaderlandsche Letteroefeningen*, die ze op hare beurt *weleens* van anderen ontleenen. Maar oorspronkelijk of niet, gij herinnert u met ons, dat deze den naam van den autheur met eene woordspeling *bezoedelden*, die wel niet geheel ongegrond was, en waarom gij zijne vertaalde Romans *de Burggraaf van Beziers*, en de *Graaf van Toulouse* ondoorbladerd aan uwen boek verkooper hebt teruggezonden.

Of gij er genoeg aan gedaan hebt? - Ondanks de kruistogten die wij en onze broeders van den gilde tegen Fransche *horreurs* gepredikt hebben, en die nog heviger zijn, dan de kruistogten tegen de *Albigenzen* en *Spiritualisten*, waarvan de geschiedenis vrij naauwkeurig in de gemelde Romans van SOULIÉ wordt medegedeeld, ondanks de excommunicatiebullen, die door de gehoor-

Catharine Rebuffe.

zalen der Hollandsche Maatschappij nog harder dreunen, dan de banbliksems van INNOCENTIUS door het geteisterde *Provence* -; Ondanks dat alles staan wij er niet voor in, dat uwe zonen en misschien uwe dochters ze niet ter sluik hebben doorbladerd, en bij het doorbladeren de aandoenlijkste *passages* met inspanning hebben gelezen. En dan hebben de eersten ETIENNETTE DE PENAULTIER misschien verfoeid en misschien bewonderd als een schoon monster, en zich zelven wijzer gewaand, dan al de slagtoffers der verleidster - en uwe dochters met belangstelling en deernis in het lot van CATHARINA REBUFFE gedeeld, en hare liefde voor ROGER van Beziers ten volle begrepen en vergeven.

Of gij er goed aan gedaan hebt? - Er is ergens in ons tijdschrift gesproken van een ARISTARCH onzer dagen, welke die soort van boeken vodden noemde, maar toegaf, dat er in die vodden verbazend veel talent stak. Voor u, bedaarde kunstregters, die de borst met dubbel staal omschorst draagt, die u niet door het schitterende en schoone laat medeslepen, voor u moet dat koele opmerken, van hetgeen vrucht is van talent en vernuft, van hetgeen fraai gedacht en fraai uitgedrukt is, eene wezenlijke en onschuldige genieting zijn. Tot onze letterkundige geloofsbelijdenis behoort, dat de ontwikkeling van kunstzin en schoonheidsgevoel tot de volkomenheid des menschen behoort, en dat, zoo hij wijs en goed geschapen is, de aanleg daarvoor in overeenstemming moet zijn en blijven met het edelste in zijn verstand en gemoed. Wij weten, dat, helaas! die harmonie zich maar zelden vertoont, maar wij zijn tevens overtuigd, dat gij halve maatregelen neemt door die gewaarwordingen te verstompen en karig te zijn in het voedsel, dat gij haar aanbiedt. Neen, laat uwe geheele opvoeding aan hart en hoofd vrijwillige eigene kracht trachten mede te deelen, en gij zult tegen den schadelijken invloed beter gewaarborgd zijn, dan door uwen *Index* van verboden boeken te voltooijen. En daarom zijn wij zoo terughoudend met werken, die zich voor de regtbank der kunst kunnen regtvaardigen om hunne strekking te verdoemen.

Maar kan SOULIÉ dit? - Die vraag mogen onze Recensenten beantwoorden; voor ons, wij hebben eene overtuiging, dat een boom uit de vruchten gekend wordt, en dat eene gedachte, die goede vruchten draagt, ten minste ten deele goed is. Al zijt gij geen vriend van de middeleeuwen; al stelt gij u in het harnas tegen onze historische romans; al gruwt ge van de wilde scheppingen der Franschen; zie hunne kunstzalen, en gij zult den geest, dien gij in hunne schriften wel eens onverhoord afkeurt, ook daar zien leven. Dat zal u misschien benaauwen en in de engte drijven, maar tevens zult gij moeten erkennen, hoe zusterlijk poëzij en toon en schilderkunst elkander de hand bieden,

en op haar eigen gebied eene voorstelling voltooijen, die op het andere ontstaan is; gij zult zien, kortom, dat de eene kunst de schepping der andere verdedigt. En zoo u in den Roman van SOULIÉ CATHARINE REBUFFE niet geheel bevallen is, de teekenaar heeft de gedachte des schrijvers opgevat en daarvoor uwe goedkeuring gevraagd.

En waarlijk, het onschuldige, vrolijke, boven alles verliefde kind van zestien jaren, dat eigenlijk de speelbal harer minnaars is, behoort tot de bevalligste voorstellingen, die de Fransche schrijver in zijnen in vele opzigten fraaijen roman ontwierp. De schoone weeze, die het hart van den dolzinnigen burggraaf kluisterde, het steêkind van *Montpellier* - maar ik beloofde u niet de geschiedenis te verhalen. Gij wilt ze óf niet weten, óf gij kunt ze te kust en te keur van uwe huisgenooten vernemen.

Wat gij zeker in het beeld zult zien, al buigt zich het hoofdje somber achterover; al staren de oogen peinzend u aan, het is de waarheid der verdediging, waarmede SOULIÉ de ligtzinnige luim zijner heldin verontschuldigde.

‘O! het is niet altoos welberekende behaagzucht, die schielijke wisseling van het hart der vrouwen, die ons neêrslaat en ons opbeurt; die luimen, die ons verjagen; die luimen, die ons terugroepen; die traantjes en die lachjes, die smart en die vrolijkheid, dat alles zonder reden dooreengemengd, en zonder reden ons beheerschend; dat alles is de vrouw, zoo als zij is, en zoo als zij wezen moet. Vraag het hun, die, toen zij aanwezig was, dat lenteweder verwenscht hebben, dat weder van zonneschijn, en onweder, van regen en koude en zoele zefirs, waarbij tienmaal het hart ontluikt en tienmaal zich zamentrekt gelijk eene bloem; vraag het hun naderhand, of het niet dat leven is, dat zij, in plaats van de kalme effenheid hunner bedaardere dagen, van den Hemel zouden terugwenschen!’

Ugolino.

Uit Dante's *Hel*, Gezang XXXII en XXXIII.

Wij schreden voort; een weinig verder zag
Ik in één holte een tweetal doemelingen,
Dat, hoofd op hoofd, verstijfd daar nederlag:
En, als om steenhard brood een beet te ontwringen,
Zoo knaagde de een, de sterkste, aan dien beneên,
Daar, waar de hersens uit den nek ontspringen.
Gelijk eens TYDEUS, razend, in de leên

Van MENALIP de tanden hield geslagen,
Sloeg dees de zijne in 's andren vleesch en been. -
‘ô Gij, die zoo met dierlijk welbehagen
Uw haat vergast op dien gij wreed ontvleescht,
Van waar die wrok? begon ik hem te vragen.
Meld, wie gij zijt, wat schuld het is geweest,
Die 't regt u geeft, u zoo aan hem te wreken,
Opdat ik, dort mijn tong niet, onbevreesd
Op aard hem schandvlekke en u vrij moog' spreken.’

Den klammen mond hief van het walglijk aas
De zondaar; greep, om vuil en bloed te vegen,
Het haar, dat kleefde om de afgevreten plaats,
En ving toen aan: ‘wat, wilt ge mij bewegen,
Dat ik de onduldb're smart, die me als venijn
Het hart verscheurt, grijnst mij 't voorleden tegen,
Hernieuw? - Doch zoo mijn taal het zaad mag zijn,
Dat schande draagt als vrucht voor den verrader,
Wiens rif mij mest, dan, zeker, is die pijn,
Hoe foltrend, mij een wellust! Treed dan nader;
Want schoon 'k niet weet, wat hier uw schreden stiert,
Noch wie gij zijt: een' Florentijner vader
Verraadt uw spraak. Graaf UGOLINO wierd
Ik, bisschop RUTGER hij op aard geheeten.
Weet, hoe mijn wraak hier zulk een buurschap viert!
Dat ik door zijn arglistig, eervergeten
Verraad in 't striknet viel, voor mij gespreid,
En 't met den dood bekocht, dit kunt gij weten;
Doch welk een wreede dood mij werd bereid,
Dat weet gij niet - dat zal uw ziel doorboren,
En ijzen doen voor 't vloekbaar gruwelfeit!
Het naauwe kot in 't muurwerk van den toren
(Ik gaf 't zijn naam naar hongers folterpijn),
Dat thans welligt nog menig klagt zal hooren,
Liet, door een reet, naauw d' eersten schemerschijn
Des morgens in, toen mij een droom deed beven
En spelde, wat mijn vreeslijk lot zou zijn.
'k Zag hem - een' wolf, met menig jong omgeven,
Dreef hij, als hier, naar 't woest gebergte voort,
Dat *Pisa* scheidt van *Luccaas* vruchtbre dreven,
Met honden, mager, vratig, tuk op moord.
GALAND, LANFRANK en SISMOND, dacht mij, weken
Niet van zijn zij', tot, rustloos aangespoord
Tot snelle vlugt, hun sterkte en kracht bezweken;
En 'k oud' en jongen, worstlend met den dood,
Het bloed uit de opgereten borst zag leken.
Toen ik ontwaakte in 't eerste morgenrood,
Hoorde ik, ontzet, mijn arme, lieve kleenen,
Die, half in slaap, nog jammerden om brood.
't Had u geijsd, hadt gij hen hooren stenen!
En denkt gij na, hoe 't mij door 't hart moest gaan,

En weent dan niet, - wat kan u dan doen weenen?
Geen onzer sliep meer; 't uur brak eind'lijk aan,
Dat ons 't gewone voedsel bragt; daar buiten
Bleef 't stil, de droom deed bange vrees ontstaan.
Daar hoorde ik eensklaps stroeve grendels sluiten,
En mokerslag; - ik staroogde één voor één
Mijn kindren aan, doch kon geen woord zelfs uiten.
Ik klaagde niet, *mijn* binnenst werd tot steen:
Zij kermden, en ANSELM, mijn lievling, zeide:
Gij ziet zoo woest, ach, vader! wees tevreên!
Toch zweeg ik stil; dien ganschen dag ook schreide
Ik niet, ook niet dien nacht; tot andermaal
De loome zon haar licht op de aard verspreidde.
Toen in ons herkerhol een flaauwe straal
Naar binnen drong, en ik op vier gezigten
Den afdruk vond van eigen helsche kwaal,
Beet ik me uit smart de vuisten stuk; - zij rigtten
Zich op, in waan, dat ik 't uit honger deed,
En zeiden: ‘wilt ge ons aller wee verligten,
“Eet ons dan, vader! Gij hebt ons omkleed
Met dit rampzalig vleesch, neem gij 't ons weder!” -
'k Bedwong mij weêr, uit deernis met hun leed.
Die dag kroop om, de dag dáárop ook, wreeder
Door 't zwijgen nog, nam, eind'loos, toch een end -
En ach, geen bliksem plette ons zielloos neder!
En op den vierden dag van onze ellend
Hoorde ik mijn' GADDO aan mijn voeten stenen;
“Help, vader!” kreet hij, 't oog naar mij gewend.
Zoo stierf hij, en zoo zag ik drie nog, d' eenen
Na d' ander sterven, tot den zesden dag.
Toen tastte ik rond - mijn zienskracht was verdwenen, -
Zocht naar de plaats, waar ieder ligchaam lag,
En riep de dooden nog drie lange dagen,
Tot honger deed, wat lijden niet vermag.’ -
Dus sprak hij, 't oog niet van zijn prooi geslagen,
En viel op nieuw vol grim den schedel aan,
Met tanden als des bulhonds, sterk tot knagen.
o Pisa, schande en vloek hebt gij gelaân
Op 't schoone land, waar 't *si* zich zacht doet hooren!
o! Duldt uw nabuur traag uw gruweldaân,
Capraja zij het wraakambt dan beschoren,
Dat, aangevlot, den mond van de Arno sluit'
En in haar vloed u ganschlijk doe versmoren!
Want, wierd ook Ugolino u geduid
Als die uw sterkte en sloten had verraden:
Wat liet ge uw woede ook tegen kindren uit?!
o Ander *Thebe!* onwetend van die daden
Stierf de arme jeugd; BRIGATE of HUGO was,
Toen gij hen worgdet, met geen schuld beladen!

J.J.A. GOEVERNEUR.

Mengelingen.

Bijdrage ter billijker beoordeeling van het tweede gedeelte van Goethe's Faust.

Wie neemt den FAUST van GOETHE in handen, zonder te denken aan de gansch bijzondere verhouding tusschen de twee deelen dezer tragedie en aan de afkeurende stemmen, ook van ontzag inboezemende kunstregters, welke zich tegen het tweede gedeelte hebben verheven, terwijl het eerste deel algemeen met loftuitingen overladen wordt? Wie zou zich in het genoegen, hetwelk hem dit eerste deel verschaft, niet gestoord vinden, bij de gedachte, dat het vervolg daarop evenmin bewondering verdient, als het van hem vergen zal; wie zou zijne ingespannen aandacht en zijn hart den dichter kunnen schenken, wiens zaak zijn verstand straks zal moeten opgeven? Daarom meende ik, ook het geringste deel van den FAUST met sommigen uwer niet te kunnen lezen[(1)], zonder getracht te hebben, iets toe te brengen ter onzer bevrediging bij de ongunstige oordeelvellingen over het grootste en in 's dichters eigen oogen voortreffelijkste gedeelte van zijn treurspel. Ook heeft het onderzoek, hetwelk ik voor heb, een meer algemeen belang, daar het gevoelen der critici over den FAUST in verband staat met hun oordeel over poëzij en schoone kunst in het algemeen, zoodat, wat wij aanvoeren om den grond tot een billijk oordeel over het verworpen gedicht van GOETHE te leggen, tevens ter bescheiden mededeeling onzer eigene gedachten over de kunst in het algemeen en de dichtkunst in het bijzonder strekken zal.

(1) Deze verhandeling werd ter opening der lessen over GOETHE'S FAUST aan de Leydsche Academie voorgedragen.

Onder degenen, welke het tweede deel van den FAUST veroordeelen, heb ik, bij mijn tegenwoordig onderzoek, bepaaldelijk dezulken op het oog, die eensdeels van den kunstenaar verlangen, dat hij de idée, welke hem voorzweefde, geheel omhulle met zuiver menschelijke gestalten, zoodat zijn kunstwerk ons, als het ware, de natuur zelve vertoone; andersdeels, zoo zij den dichter toestaan eene hoogere wereld in te voeren, begeeren, dat hij hierbij zich beperke tot datgene, wat in het algemeen geloof als stellig en niet minder zeker, dan de natuur zelve, bestaande is aangenomen. Wanneer men den FAUST van GOETHE naar zulk eenen regel beoordeelt, moet het eerste gedeelte dezer tragedie genade vinden, ja! bewondering wekken: hier toch treffen wij menschen aan, handelend, lijdend als menschen, en de hoogere wereld vertoont zich in vertegenwoordigers en tafereelen, hoedanige met de volksdenkbeelden dienaangaande overeenkomstig zijn; men ziet onder anderen een' vleeschelijken satan ten tooneele verschijnen, die daarenboven nog al de eigenheden van een menschelijk personaadje aanneemt. Het tweede gedeelte daarentegen moet aan dien maatstaf getoetst, ten minste grootendeels, onvoorwaardelijk verworpen worden: hier wijst alles op eene zekere beduidenis; de beteekende zaak is niet identiek met de handeling zelve; buitendien ziet men deze afgewisseld met zuiver zinnebeeldige voorstellingen, en zijn de vertegenwoordigers eener vreemde wereld geenszins uit het volksgeloof gegrepen.

Maar is die maatstaf de ware, en is elk kunstwerk, hetwelk daarmede niet overeenkomstig bevonden wordt, inderdaad verwerpelijk? Wij zijn van oordeel, dat deze vraag ontkennend moet beantwoord worden, en meenen dat het tweede gedeelte van GOETHE'S FAUST, getoetst aan juistere denkbeelden omtrent het wezen der kunst, zich gemakkelijk zal laten regtvaardigen.

Men verlangt, dat de idée des dichters zich dus uitdrukke, dat het beeld, door hem gekozen, een natuurlijk tafereel daarstelt, waarin de voorstelling niet bloot als middel, ter aanduiding eener hoogere beteekenis, blijkt aangewend te wezen. Is het anders gesteld, zoo bleef, zegt men, des kunstenaars werk onvolkomen, zoo hebben idée en beeld elkander niet wederzijds doordrongen, en in de plaats eens voortbrengsels van schoone kunst, vermogend om ons mede te slepen, ontvingen wij allegorie, symboliek, die ons verstand op de pijnbank zet, om de bedoeling des meesters te raden, waardoor wij dan onvatbaar worden, om genot te smaken, terwijl een wezenlijk kunstgewrocht behoort genoten te kunnen worden als de natuur zelve.

Zij, die dus spreken, verwarren de denkbeelden van natuur en kunst in hun vooroordeel aangaande het wezen der laatste, en

dat wel op hetzelfde oogenblik, dat zij zich zoo bezorgd toonen, om de idéen van kunst en van allegorie of symboliek uit elkander te houden. GOETHE zegt zelf: ‘de kunst heet juist daarom kunst, omdat zij geen natuur is.’ Deze zoo eenvoudige opmerking dwingt ons voor het begrip, dat wij *kunst* noemen, eene bepaling te zoeken, welke ons deze in hare tegenstelling tegen de natuur leere kennen.

Van het begrip der kunst, ten minste in de bepaalde beteekenis, welke wij hier daaraan geven, is dat der schoonheid onafscheidelijk. Kan men nu de schoonheid in de natuur omschrijven door haar de openbaring der goddelijke idée op en in het geschapene te noemen, zoo is de schoonheid in de kunst de openbaring der idée, door den mensch gedacht, in de voortbrengselen van zijnen arbeid. De idée moet des menschen eigendom geworden zijn, indien hij een kunststuk zal voortbrengen. Zoo is het dan niet voldoende, de natuur te copiëren, hoezeer men zou kunnen meenen, dat, vermits het onderwerp des kunstenaars, uit de natuurlijke en zedelijke wereld gegrepen, de idée der Godheid aan en in zich draagt, hij de natuur slechts getrouw behoefde weder te geven, om een voortbrengsel van schoone kunst te leveren. Integendeel, men moet het zelfs voor onmogelijk houden, dat eene getrouwe afbeelding der natuur dáár zou kunnen bestaan, waar het eigenlijk kenmerkende met het leven ontbreekt, zoo als het in eene doode nabootsing ontbreken moet. De idée des kunstenaars behoort derhalve de levende idée der natuur te vervangen; *zijne* gedachte moet in de doode stof spreken. Anders levert de beitel poppen, geen standbeelden, en is alles koud en zonder beduidenis, wat de pen nederschrijft. Maar, zal men zeggen, indien de dichter (want op dezen is het geval, dat wij stellen willen, meer bepaaldelijk van toepassing), indien de dichter zich zelven tot zijn onderwerp neemt, indien hij aan andere, door hem opgevoerde, personen, die taal in den mond legt, welke de indrukken van hetgeen hij zelf ondervond, hem deden spreken, behoeven wij zulke hooge eischen te zijnen aanzien niet te doen gelden, dan toch spreekt hij de taal, die de natuur hem ingaf, en ontvangen wij dus niet eene bloote nabootsing, maar de natuur zelve. O ja! maar ontvangen wij alsdan ook altijd de schoone natuur, de natuur begrepen en de stoffe beheerscht door den menschelijken geest, of is in dat geval niet veeleer het onderwerp den dichter meester, en bestaat er alsdan geen gevaar, dat ons excentrieke beschouwingen als waarheid worden voorgedragen? Neen! van den dichter eischen wij het hoogste, meer nog eischen wij van hem, dan van den beeldenden kunstenaar. - Ten aanzien van dezen geef ik toe, dat hij onbewust het werktuig zijn kan van dien levendigmakenden

geest, dat bij hem liefde voor den schoonen vorm volstaan kan, dat het oog dier liefde hem den weg wijst om de schoonheidslijn *hier* in hare schuilhoeken op te sporen, *dáár* in hare ontplooide golvingen na te gaan, dat *zij* hem in staat stelt, den vorm, dien hij in zich opnam, met volle uitwerking weder te geven. Doch de dichter, waar hij meer dan bloot beeldend kunstenaar is, ook dan, wanneer hij zich zelven teekent, moet tot het begrip van zijn onderwerp gekomen zijn; hij moet de idée uit zich zelven opgedolven hebben, want hij kiest zijn onderwerp dáár, waar de natuur haar licht verbergt, hier moet hij licht ontsteken; hij moet harmonie aanwijzen, dáár, waar de natuur ons niet op het standpunt plaatst, van uit hetwelk die verwarde trekken het schoonste beeld vertoonen.

Sommige hoogverlichte kunstbeoordeelaren stellen welligt dit onderscheid tusschen den kunstenaar, den dichter niet uitgesloten, en den wijsgeer, dat gene onbewust de beelden vindt voor de *quintessentie* der wijsheid, deze den kern uit de schaal weet te breken. Bij die verdeeling der rollen behield hij, die de verschillende karakters aan de spelers toewees, de hoogste en edelste rol voor zich zelven. Hoe het zij, bij ons staat het vast, dat de dichter ten volle wijsgeer behoort te wezen, gelijk de poëzij de schoonste vorm der wijsheid is.

Zoo dan de dichter den sleutel tot alle geheimen bezit, immers behoort te bezitten, zoo hij de natuur *begrijpt*, en met haar de menschenwereld en de velerlei verwikkelingen van gebeurtenissen, de velerlei betrekkingen van gevoelende wezens, welke de menschenwereld omsluit; zoo hij, wat wij bij hem moeten vooronderstellen, zich opgewekt gevoelt, om de gevonden idée weder te geven; wat zal dit opleveren? Zal hij de goddelijke idée de taal der stervelingen doen spreken? Zal hij dezelve zoo omkleeden, als zij zich in de natuurlijke en zedelijke wereld omkleed voordoet? Met andere woorden: zal hij een tafereel daarstellen, waarin niets aan eene hoogere beduidenis, aan een verhevener doel doet denken? Zoo zou hij zijn talent begraven, zijn licht onder eene korenmaat stellen.

Doch het ware ongerijmd, dit van hem te vorderen, en deels ware het hem onmogelijk aan dien eisch te beantwoorden. Vooreerst dan, beweer ik, zou het ongerijmd zijn, van den dichter te vorderen, dat niets in zijn tafereel het deed voorkomen, alsof hij iets boven de zuivere voorstelling der natuur beoogde.

De dichter moet zijne idée voor de menschen bloot leggen; dit alleen kan zijn doel wezen. Wat ware nu daarmede in grooter mate strijdig, dan dat hij zijne idée, als het ware, deed opgaan en zich verliezen in de verborgen idée der natuur? Wel behaagt het den aangeblazen bard somwijlen zich in de liefdevolle schil-

dering van de natuur en het leven der menschen toe te geven, en niets daarboven te beoogen - en wij pleiten voor onze eigen menschelijke zwakheid, dat hij dit niet verleere -; wel gelukt het den juist niet tot het hoogste geroepenen dichter vaak, een wegsleepend en tegelijk verheffend tafereel, waaruit de mensch zijne eigen grootheid erkent, te leveren, omdat het schoone in de natuur en de menschelijke toestanden in de oogen springt, zoodra wij op een behoorlijk standpunt daarboven geplaatst en door het bestek, dat de kunstenaar zich voorschreef, in staat gesteld worden, een beperkt geheel te overzien, dat ons bevredigt, wijl de verwarrende zamenhang met het onvoltooide grooter geheel is verbroken. Doch, niettegenstaande dit alles, is die zelfsovergave aan de natuur, dat spel, hoe liefelijk ook, met de zinnelijke wereld ter opwekking van niet verklaarde gewaarwordingen, is dit, vraag ik, des dichters eigenlijke bestemming? is het hoogste dat hij beoogen kan, niet hooger dan dit, dat hij zijne hoorders streelt, terwijl hij ze in hun natuurlijk element bezig houdt, en hen hierin zelfs nog meer verstrikt door het hun als veel beloovend en veel verleenend voor te stellen? Neen! niet aldus wordt de kunst in hare tegenstelling tegen de natuur geopenbaard; niet aldus betoont zich de kunstenaar oorspronkelijk schepper; niet aldus worden zij, die hem bewonderen, aan zich zelven en de banden, welke hen kluisteren, ontrukt, om zich zelven in vrijer sferen weder te vinden. Neen! om het hoogste, het eigenlijke doel te bereiken, moet het den dichter vrij staan, eenen eigenen vorm uit te vinden, gestalten op te voeren, die niet in den gewonen vorm der sterfelijke voorwerpen zijn gegoten, in eene bijzondere wereld moet bij ons inleiden; opdat hij ons de idée, *zijne* idée overlevere, moet hij eigenaardige beelden daarvoor mogen kiezen en in allen gevalle moet de getrouwe mededeeling dier idée zijn leiddraad wezen, waarvan hij niet mag afwijken, om het natuurlijke en menschelijke na te streven.

Dit rigtsnoer volgden onze voorbeelden, de Grieken: bij hen was de stof ondergeschikt aan het ideale doel; slechts naar hun oogmerk beoordeeld verklaren zich keus en bewerking hunner onderwerpen; hoe vaak zij ook stoffen kiezen, tevens geschikt om het menschelijk medegevoel op te wekken, hoe vaak het ook zoo gelukkig uitvalt, dat de vereischte inkleeding hunner idée schilderingen eener treffende natuurwaarheid medebrengt, indien wij het menschelijk medegevoel als het voorwerp, tot hetwelk zij het woord rigten, en de natuurwaarheid als hunne leidstar aanmerken, moeten wij bekennen, dat zij te zelden het regte pad houden, dat is, vaak zonderlinge en ondoelmatige onderwerpen kiezen, en nu eens eene schoone gelegenheid om te treffen verzuimen,

dan weder ongeschikt te werk gaan, of zelfs stuitende gevoelens aan hunne personen leenen. Waarlijk, de algemeene bewondering der Ouden is deels op hunne, uit hun standpunt toevallige schoonheden, deels op de overlevering en het gezag van anderen gegrond; indien wij ze meten met den maatstaf, dien wij uitsluitend in de beoordeeling der moderne poëzij schijnen te willen doen gelden, moeten wij ze over het algemeen laken en verwerpen, zoo als sommigen gedaan hebben, wier redelijkheid te dezen opzigte men eeren moet.

Zoo strekke dan het voorbeeld der Grieken, om ons op een hooger beginsel der dichtkunst te wijzen, voor hetwelk de stoffe, hetzij uit de natuur, hetzij uit het volksgeloof ontleend, slechts middel is, en op grond van hetwelk men zich geregtigd rekenen mag gansch oorspronkelijke vormen te scheppen.

Maar, zal men zeggen, alles, wat de Grieksche dichters voortbragten, was overeenkomstig met de voorstellingen en den op deze gegronden smaak hunner landgenooten; dat alles werd door het geloof der Grieken geheiligd; dit geloof verklaarde de uit ons standpunt vreemde keuze des onderwerps, zoowel als de daden en de gezegden der handelende personen in alle bijzonderheden. Deze tegenwerping berust op eene stelling, welke, in die algemeenheid genomen, met de waarheid niet overeenkomt: men beweert dat de Grieksche dichters dus moesten dichten, zoo zij met het volksgeloof in overeenstemming wezen wilden, en dat zij niet anders dichten konden, wanneer zij zich naar de volksvoorstellingen wilden rigten. Maar bedenkt men dan wel, hoe vrij die dichters doorgaans met den mythus, dien zij tot hunne stoffe genomen hadden, omgingen, zoodat HOMERUS ruim zoozeer gezegd kan worden (gelijk bij HERODOTUS), den Grieken hunne theogonie gegeven te hebben, als de bestaande overleveringen gevolgd te zijn? bedenkt men dan wel, hoe het zedelijk karakter der helden in de door den mythus gegeven omstandigheden altoos geheel van den dichter afhing, hoe eigenwillig daarbenevens het volk zich, bij voorbeeld, in de goedkeuring of veroordeeling der opgevoerde tooneelstukken betoonde, waaruit genoegzaam blijkt, dat het zijnen smaak en geenszins het godsdienstig dogma of eenigerlei vaste, voor waar aangenomen begrippen in de beoordeeling volgde? Doch gesteld ook dat van hetgeen de Grieksche zangers voortbragten, het grootste gedeelte voor het gevoel hunner landgenooten waarheid was, alsdan doet zich de vraag op: hoe en waardoor hadden dergelijke voorstellingen zich als waarheid bij dezen gevestigd? Uit de beantwoording dezer vraag zal, vertrouw ik, blijken, dat de dichtkunst zelve die begrippen algemeen wortel had doen schieten, en tegelijkertijd zullen wij ontdekken, dat de dichtkunst een-

maal het regt gebruikt heeft van beelden te scheppen, zonder zich òf aan natuurwaarheid òf aan gevestigde voorstellingen te binden, alsmede dat dit regt door een gansch volk, terwijl het de denkbeelden aan hetzelve door de dichters gegeven aannam, erkend is geworden.

Of zal men welligt aan de verdichtselen der mythen, in deze toch is de oorsprong der onder de Grieken gangbare voorstellingen te zoeken, zal men, zeg ik, welligt aan die verdichtselen den eertitel van dichtkunst ontzeggen. Zoo zou men met het begrip der dichtkunst in strijd zijn.

Onomstootelijk is het, dat aan den mythus eene idée, een dogma ten grondslag ligt. Deze uitdrukking *ten grondslag ligt* wordt hier opzettelijk door mij gebezigd, want, indien de mythus het schrale dogma zelf ware en geenszins de wijsgeerige gedachte omkleed overleverde, zoo zouden de mythen een wetenschappelijk zamenstel uitmaken; doch nu in hen de afgetrokken idée eene oneindige verscheidenheid van gestalten heeft geteeld, maken zij ook met regt op den naam poëzij aanspraak. De wetenschap biedt ons de resultaten van beschouwen en denken in korte stellingen, waarbij zij, hoezeer deze stellingen zelve, gelijk alle door menschen uitgedrukte gedachten, een beeld inhouden, echter vermijdt, dit uit te werken en harmonisch te ontwikkelen. De kunst maakt zich van de wetenschappelijk uitgedrukte gedachte meester en zamelt de zinnelijke voorstellingen op, welke zich natuurlijk met het denkbeeld door de wetenschappelijke uitdrukking aangegeven verbinden; deze zinnelijke *données* brengt zij in verband en bootst in derzelver behandeling de natuurlijke dingen na.

Een voorbeeld zal dit welligt duidelijker maken. HEGEL noemt de kunst de uit den geest geboren en wedergeboren natuur. Dit is eene wetenschappelijke stelling: deze dan wordt door den dichter aangegrepen en dus uitgewerkt, dat hij aan de kunst, die de wijsgeer wilde bepalen en beschrijven, eenen vader geeft, haar eene moeder toedicht, de betrekking der denkbeeldige ouders afmaalt en het kind op eene met de werkelijkheid overeenkomstige wijze doet geboren worden. Eene dergelijke behandeling nu hebben de wetenschappelijke dogmata der oudste Grieksche ingewijden door de uitvinders der mythen ondergaan, en zouden deze dan den naam van dichterlijke voortbrengselen niet verdienen?

Wij zetten onze redenering voort door te vragen: hoedanig waren de vormen en beelden, waarvan zich die oudste mythische poëzij bediende? waren zij in allen deele, of zelfs slechts grootendeels, overeenkomstig met de natuurwaarheid? Indien wij deze vraag ontkennend moeten beantwoorden en zeggen: integendeel de mythen vooronderstellen zedekundig ongerijmde en natuurkundig onmogelijke toestanden, zoo is bewezen, dat de oorspronke-

lijke poëzij, die de voorwaarde en de grondstof van alle latere Grieksche dichtkunst uitmaakt, zich niet om de wetten der waarschijnlijkheid bekreund heeft. Wel is alle poëzij, en dus ook die der mythen, het gevolg eener afdaling van de hoogte der idée in het gebied van tijd en ruimte, zoodat de gedachte, die aan de verdichting ten grondslag ligt, eenen historischen vorm aanneemt; wel voegt zich de dichter, en dus ook de mythendichter, bij de inkleeding zijner denkbeelden naar de gewone betrekkingen der menschenwereld, en hierin, in dit contrast der idée met den menschelijken vorm, dien zij aandoet, ligt juist het humoristisch karakter, hetwelk aan de poëzij, in hoogen graad ook aan de oude mythen, eigen is; doch de mythus berekent niet, wat de regelmaat der natuurlijke wereld voorschrijft, hij schept eene andere natuur, eene hoezeer analoge, toch vreemde wereld, en hij stempelt het onmogelijke tot mogelijkheid.

Nog iets zal men mij tegenwerpen (zoo iemand deze redeneringen volgt). Toegegeven, zal men zeggen, dat de mythen zich weinig aan de wetten der natuurlijkheid laten gelegen liggen, in hun bestaan vindt men geenszins een voorbeeld, dat de dichtkunst zich eenmaal de vrijheid toekende van zich niet aan gevestigde zinnelijke voorstellingen aangaande bovenzinnelijke dingen te binden, vermits er ten tijde van de zamenstelling der mythen nog geene zoodanige geheiligde denkbeelden geacht kunnen worden bestaan te hebben. Deze tegenwerping komt mij uitnemend te stade: indien bij het ontstaan der mythen nog geene vaste beelden van het bovenzinnelijke onder het volk heerschten, zoo zijn de mythen zelve (ik herhaal het) voor de oorzaak dier volksdenkbeelden te houden. Erkent men dit, dan erkent men tevens de hooge magt der poëzij, om in de voorstelling der menschen tot waarheid te maken, wat buitensporig verzinsel scheen, dan erkent men de ongerijmdheid van den eisch, dat de dichter, zoo hij eene hoogere wereld invoert, zich beperke tot datgene, wat in het algemeen geloof als waar is aangenomen, aangezien men alsdan beseft, dat het geloof der menigte veeleer het uitwerksel is der dichtkunst, dan dat deze zich naar dat geloof zou behoeven te rigten, dat, om zoo te spreken, hetgeen in het geloof is, eerder in de dichtkunst was, niet hetgeen in het geloof is, daarna in de dichtkunst behoort te wezen.

Zoo verheven is de bestemming, zoo gewigtig de invloed der poëzij, en waarom zouden wij den dichter bannen in den kring der natuurlijkheid en tot slaaf maken, waar hij geroepen is heerscher te wezen; waarom zouden wij GOETHE veroordeelen, die, gelijk hij met de stoffelijke wereld in sommige zijner dichterlijke voortbrengselen, bepaaldelijk in het tweede gedeelte van zijnen

FAUST, vrij is te werk te gaan, haar aan de aanduiding der idée heeft dienstbaar gemaakt, al ging de mogelijkheid der vooronderstelde betrekkingen en de natuurlijkheid der handeling daarbij verloren, alzoo ook over het gemoed en het verstand der menschen, die zijne taal vernamen, heeft willen heerschen, zoo als dit trouwens slechts de oude mythendichters met goed gevolg schijnen te hebben kunnen wagen.

Maar zoo van het verstand des hoorders of lezers gevorderd wordt, dat hij de dichterlijke idée opspore en erkenne, zonder zich eenigermate door den dichterlijken vorm te laten wegsleepen, waar blijft dan het kunstgenot? Is het dan niet eene koele verstandsinspanning, die van ons gevergd wordt, veeleer dan eene streelende gewaarwording, die ons door het dichtwerk geschonken wordt? Zoo moet men met moeite den schoonen vorm, als een' bolster zonder waarde, breken, om tot den kern, welks genot geen zingenot aanbiedt, door te dringen! Zij, die dus spreken, zeggen met HUYGHENS woorden:

> ‘'k Eisch een smakelijk vermaken;
> En versuft men mij met kraken?
> 'k Ga te gast op tong en most;
> Moet ik zweeten om den kost?’

Doch dezelfde HUYGHENS geeft ons een antwoord in den mond, waar hij straks daarop den auteur afkeurt, die ons niets te *raden* geeft en volstrekt geenen arbeid voor onzen geest overlaat: ‘rijmen,’ zegt hij dan weder,

> ‘rijmen is wat meer dan spreken;
> spreken min dan zeggen, vrij;
> dichten staat vóór alle drij!’

Dat is, de dichtkunst is meer dan een middel om ons te onderhouden of ons het alledaagsche op de gemakkelijkste wijze mede te deelen. Ook hier is het waar, dat het waardige doel, de toeeigening van de vrucht der kennis, welke ons de echte dichter aanbiedt, niet dan met arbeid en zweet bereikt wordt: *Τῆς ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἈθάνατοιΙ*.. Is de schaal der oude dichters, ook wanneer wij billijkerwijze de vreemde taalkundige vormen niet in rekening brengen, zoo ligt te breken? Is het echte schoon, dat HOMERUS ons geeft, zoo gemakkelijk te proeven? Waarlijk aan HOMERUS kwam die zangerige en als in slaap wiegende toon, die door gedurige herhalingen en staande uitdrukkingen, welke als oude bekenden in de ooren klinken, in den waan brengt, dat men begrijpt, bij de onbeschaafde onder zijne landgenooten ten minste, zeker goed te stade:

> ‘Und soll ich dir noch einen Vorzug sagen,
> Den unvermerkt sich dieses Lied erschleicht?

Es lockt uns nach, und nach, wir hören zu,
Wir hören und wir *glauben* zu verstehn,
Was wir verstehn, das können wir nicht tadeln,
Und so gewinnt uns dieses Lied zuletzt.'

zegt de wijze LEONORE van *Este* tot TASSO. - Plaats den gewonen aestheticus tegenover eenen PROMETHEUS van AESCHYLUS, en gij zult gewaar worden, dat hij zijn onvermogen om des dichters doel te bevatten op dezen wreekt door hem scherp te beoordeelen en hem wansmaak en allegorie en gebrek aan leven voor de voeten te werpen.

Men verlangt van den dichter verstaanbaarheid en dat hij de natuur geve, zoo als zij daar is, zoo als zij zich zelve te genieten geeft, zonder ons met vragen omtrent hare beteekenis lastig te vallen, en wij meenen, dat ons de Grieken dit tot op eene zekere hoogte werkelijk verschaffen, maar wij vergeten, dat wij als Christenen, die het oude Testament erkennen, een oordeel over de Hebreeuwsche Propheten moeten uitspreken. Zoo wij geen hoogere beteekenis aan de natuur gegeven dulden, en niet lijden kunnen, dat de dichter, met zijn doel alleen in het oog, de natuur naar willekeur knede en vervorme, wat zullen wij dan zeggen van die wonderlijke droombeelden der Joodsche Zieners, van hunne colossale onnatuurlijkheden, van hunne manier, welke vaak de zedelijkheid schijnt te belagchen en met de natuur te spotten?

Men verlangt, dat een dichtstuk door de levendige voorstelling van den verdichten toestand ons in de stemming, welke den dichter en zijne helden bezielt, doe deelen en ons, als het ware, midden in de gebeurtenis zelve verplaatse: op dezen grond juicht men het eerste gedeelte van den FAUST toe, want voorzeker is er nimmer iets geschreven, dat zulk eene wegslepende magt op den toeschouwer of lezer uitoefent, hem zoozeer mede doet lijden en mede doet vreezen. Maar heeft dat verlangen een waardig doel? en toonen wij niet, door zulk eene begeerte te uiten, dat wij de gemoedsbeweging lief hebben om haar zelve? Des menschen streven moet het zijn, zich vrij te maken van de overmagt der uitwendige indrukken, zijne rust te bewaren te midden van de onrust door het woelen der hartstogten veroorzaakt, en zouden wij dan eenen kunstmatigen prikkel zoeken? Des dichters doel moet het wezen, ons boven het gebied der driften te verheffen, en vergen wij dan niet van hem, dat hij zich zelven dwarsboome, zoo wij onze driften door hem gaande gemaakt willen zien? ARISTOTELES acht *reiniging* (*κάθαρσις*) van de driften het doel der tragédie te wezen, dat is, hij eischt, dat de treurspeldichter ons slechts in het golvend element der gemoedsbewegingen dompele, om ons het vaste punt te doen vinden, dat op den bodem van alle dingen

wordt aangetroffen, met andere woorden, om ons orde in de verwarring, schoonheid in het wanstaltige te doen bemerken, door ons het *waardige doel der handeling* (*τραγῳδία - μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας* is de uitdrukking van ARISTOTELES) te vertoonen, en de ten grondslag liggende idée van het noodlottig voorval over te leveren. Zoo zweeft de geest des toeschouwers, bij wien de gewenschte uitwerking plaats gevonden heeft, boven de sfeer der hartstogtelijke beroeringen, zoo smaakt hij een zuiver zedelijk, alleen begeerlijk, genot, zoo gaart hij krachten, om zelf niet meer door den invloed der omstandigheden, overmeesterd te worden, verre van eenigerlei lust te vinden in de schokken, welke de driften het gemoed doen ondergaan. De echte poëzij bestaat hierin, dat het licht der idée de duisternis des menschelijken zielenjammers beschijnt en met kleuren bemaalt: zoo dan behooren wij vermaak te scheppen in het licht, dat de duisternis breekt, niet in de duisternis, die het licht breekt.

Men verlangt van den dichter, dat hij ons de hartstogten der menschen regt waar en derzelver gevolgen regt natuurlijk voorstelle; maar zoo koesteren wij welligt een volstrekt ongerijmd verlangen. Want hij, die zelf niet onder de magt van den hartstogt is, ziet de gemoedsbeweging met geheel andere oogen, hij is buiten staat haar in dien zin naar waarheid af te beelden, waarin wij doorgaans geneigd zijn van eene *ware* voorstelling te spreken. De echte dichter laat zich niet meer door den valschen schijn, die den hartstogt prikkelt, verleiden, hij *zoekt* niet meer met andere ligt bedrogen stervelingen, maar hij heeft *gevonden*, en is voor altijd bevredigd; hoe zal hij zich dan de valsche beschouwing van den in drift ontstoken mensch opdringen, hoe zich de onrust inenten, waar hij de rust bereikt heeft. Zoo de naam van dichterlijk *produceren* bij uitsluiting bewaard blijft voor de uitgieting van het hartstogtelijk gevoel, dan noem ik de jaren des ouderdoms gelukkig, waarin men volgens de getuigenis van den grijsaard GOETHE zelven, niet meer in staat is te *produceren*. Ik voor mij houde het met den kalmen, in alles beelden opsporenden GOETHE van de latere en laatste periode dezes dichters, want niet alleen bespaar ik mij dus de grieve van met bijna allen te moeten bekennen en ook in GOETHE het bewijs te moeten vinden, dat de mensch gedoemd is om, hetgeen hij edelst bezat, met de jeugd te verliezen, ten gevolge van welke stelling de gansche kunstkritiek van arithmetischen aard worden, en op eene bloote optelling van de levensjaren des auteurs uitkomen zou; maar ook leef ik in de overtuiging, dat, hetgeen der grijsheid voegt, verkieslijk is boven hetgeen de jeugd verrukt, want wat stand houdt in het gezigt van het graf, zal stand houden tot over het graf, het andere vergaat zoo zeker, dat,

wat de dichter uit de jeugdig onbezonnen stemming zijns harten voortgebragt heeft, in stuitende disharmonie met den man zelven geraakt, zoo hij den ouderdom bereikt. Verbeeldt u, bid ik u, BYRON met grijze haren, BYRON gloeijend voor de voorwerpen, welke de zinnelijkheid streelen, zelfs daar, waar hij ze vloekt, BYRON, die ons als met een' heldenmantel aangedaan voorkomt, waar hij de wereld verlaat, maar ons naakt zou voorkomen, waar de wereld hem verliet; doch gij gevoelt, dat het lot dien dichter de beste dienst bewezen heeft, door hem vóór dat de kwade dagen kwamen, weg te nemen. Gelukkig daarentegen GOETHE, die helden geschapen heeft, welke, als het ware, eenen zwevenden krans rondom zijne grijze lokken vormen; zijne IPHIGENIE, zijne LEONORE maken geen onaangenaam contrast met de stemming, welke den mensch in de nabijheid van den dood versiert, ja! zelfs zijn GRIETJE, haar, die hij vroeg lief had, zoo zij in zijne latere jaren tot hem in den geest terugkwam, behoefde hij niet, met zich zelven ontevreden, van zich af te wijzen; want, hoezeer het eerste gedeelte van zijnen FAUST, volgens zijn eigen zeggen, uit een nog donkeren toestand van den individu was voortgevloeid, hij had een standpunt gewonnen, waaruit hij dit gedicht zamengevoegd en medewerkend tot een geheel van hooger beduidenis, met zelfvoldoening beschouwen kon, een standpunt, waarop hij ook den lezer met zich heeft pogen te plaatsen.

Men ergert zich, wanneer men genoodzaakt is, achter de dichterlijke beelden de hoogere bedoeling te zoeken, en verlangt, dat geene verborgene ideën onder de voorstelling der natuur en der gebeurtenissen schuilen; de natuur, de gebeurtenissen, meent men, zijn door zich zelve voor elken mensch beduidend en begrijpelijk. Maar is deze stelling zoo gaaf aan te nemen? Om te kunnen zeggen, dat men eenig ding begrijpt, is eene eerste voorwaarde, dat men zich op een standpunt buiten dit ding zelf wete te plaatsen; zoo wij ons binnen den kring en onder den invloed daarvan bevinden, worden wij wel niet gekweld door de zucht, om het te begrijpen, omdat wij deze alsdan niet gevoelen kunnen, maar in waarheid begrijpen wij niet. Dus is het met den mensch gelegen, die, omdat hij zelf tot de natuur behoort, omdat hij daarin leeft en in den loop der gebeurtenissen mede begrepen is, in den waan verkeert, dat hij een en ander genoegzaam begrijpt. Doch hij, die zich aan de magt, welke hem medesleept, heeft weten te onttrekken, en de natuur der dingen benevens zijne eigen lotgevallen en die der menschen tot het voorwerp zijner beschouwing heeft gemaakt, vindt waarlijk stof genoeg, om aard en oorzaken na te vorschen en naar de beteekenis, de idée van dat alles te zoeken; hem is het om het even, of hij de natuur tot het onderwerp zijner studie ma-

ke, dan wel de gelijkenissen, waarin de dichter zijne gedachten gekleed heeft; want de natuur is hem, gelijk zij GOETHE was, gelijkenis van het onvergankelijke, en staat bij hem in zooverre gelijk met het tafereel des dichters, hetwelk zijnen oorsprong te danken heeft aan de poging om de eeuwige idée in een beeld uit te drukken.

Gelijk men de natuur als beeldtenis eener verborgenheid beschouwen kan, zoo kan men omgekeerd de verdichting die ter omkleeding eener geheimzinnige gedachte moet dienen, als natuur aannemen en in de denkbeeldige wereld, welke de dichter ons voortoovert, als in eene werkelijk bestaande leven. Dit is eigenlijk de regtmatige eisch van iederen kunstenaar, dat de toeschouwer niet uit een bekrompen begrip van natuurlijkheid of physieke mogelijkheid tegen de middelen en beelden, door hem aangewend, protestere; de idée is het, die waar maakt, of valsch, niet de toevallige vorm. Hij nu die in het begrip der idée, of al ware het slechts door het vertrouwen op den dichter gerugsteund, het kunstwerk waarneemt, geniet volmaakt op dezelfde kinderlijke, ongedwongen wijze, op welke men de natuur en die kunstvoortbrengselen, waarin geene hoogere beteekenis onder de schildering schuilt, genieten kan. Hoe zouden anders de spreukjes met hare tooverwereld eene bron van genoegen voor de jeugd en het volk kunnen wezen? - Doch de Schepper eener denkbeeldige wereld behoort zelf de illusie te onderhouden, hij moet geene wereld buiten zijne verdichte wereld kennen, valt hij uit die rol en laat hij ons de werkelijke wereld, als de ware, op den achtergrond zien, zoo werpt hij om, wat hij opbouwde en verstoort het genoegen van den beschouwer. Hierin ligt juist, en hierin alleen, ligt hetgeen men tegen de allegorie aanvoert en over het smakelooze harer voortbrengselen in het midden brengt, dat zij ons vaak zinnebeeldige wezens voorstelt, bij wijze van uitwendige versiering met zekere attributen bedeeld, ter verklaring van wier beteekenis een Oedipus zou vereischt worden, zoo de zin ons niet van elders bekend ware; maar, indien zulk een zinnebeeldig wezen als levend, handelend en gevoelend optreedt, zoo een verdicht verhaal, als het ware, verklarend en motiverend daarbij gevoegd wordt, alsdan bevat de allegorie niets stootends of strijdigs met het karakter der echte kunst, want alsdan verschijnt het denkbeeldige wezen niet langer als dood in tegenoverstelling der werkelijke, levende wezens, maar de verdichte wereld wordt zelve werkelijk en wezenlijk. Het tweede gedeelte van GOETHE'S FAUST beantwoordt volkomen aan het bedoelde vereischte van een allegorisch dichtstuk, en onderscheidt zich door het bezit van dit vereischte van de valsche allegorie. Wel levert dit gedicht zuiver zinnebeeldige voorstellingen of *phantasmagorieën*, die aanvankelijk niet dus behan-

deld worden, als waren zij de werkelijkheid zelve, doch deze worden daarin aangebragt als een spel in een spel, zoodat met betrekking tot dezelve de overige handeling zich als realiteit voordoet; en wel grijpen die *phantasmagorieën* weder in de handeling, doch met welk eene kunst heeft de dichter alvorens onze belangstelling in de vertooning weten op te wekken, eene belangstelling, die ze ons op hare beurt als een werkelijk *factum* heeft doen aannemen. GOETHE heeft, als over alles, wat tot de kunst in betrekking staat, zoo ook over den aard der allegorie ernstig en grondig nagedacht en weet zelf best de onaangename uitwerking eener verkeerde allegorie te waardeeren; daarom moest men niet zoo haastig zijn om hem te beschuldigen van gebreken, die hij zelf beter dan iemand kende en wist te vermijden, en zoo hij feilen schijnt te begaan, behoorde men de zaak nader te onderzoeken, of er geen standpunt te winnen zij, uit hetwelk dat, wat hij ons aanbiedt, geregtvaardigd voorkomt.

Dit, mijne hoorders, heb ik in deze verhandeling pogen te doen, en dit doende meende ik u tot het lezen van den FAUST op de beste wijze voor te bereiden.

Ik heb gezegd.

W.G. BRILL.

De oom, de neef en de vrienden[(1)].

(*Naar het Engelsch van* Theodore Hook.)

III.

Twee dagen na het bal ijlde des morgens DYSON de kamer van zijnen vriend GEORGE binnen. Het berigt, dat zijn oom gekomen was, en in de bibliotheek-kamer hem verwachtte, zou geschikt geweest zijn hem ter neder te doen storten; maar DYSON, die den ouden Heer ontvangen had, verzekerde met duizend eeden, dat zijn oom niets anders dan verstrooijing te *Londen* zocht, en wel verre van hunne genietingen te storen, hun de aanwinst van een' regt vrolijken en rijken makker beloofde.

Deze mededeeling verbaasde GEORGE dubbel: in der haast echter voltooide hij zijn *toilet*, en repte zich naar de kamer, waar hem zijn oom wachtte. De ontmoeting was hartelijk, vol van ge-

(1) Vervolg en slot van N°. 10.

negenheid, vol van gevoel. De stem des bloeds, die zoo lang in het hart des jongelings had gezwegen, scheen met dubbele kracht hare regten te hernemen. Hij was verrast door het gezigt van den dierbaren verzorger zijner jeugd, en - mogen zijne wereldsche vrienden het nimmer vernemen, - hij stortte tranen van vreugde, dankbaarheid, liefde, toen de zeventigjarige grijsaard hem aan zijn hart drukte.

'Wel, GEORGE!' sprak de Kolonel, 'gij zijt verrast - gij hadt mij niet verwacht, niet waar?'

'Neen, zeker niet,' antwoordde GEORGE: 'hadt gij mij uw voornemen laten weten, dan zou ik toebereidselen hebben gemaakt.'

'Naar den duivel met uwe toebereidselen,' hernam de oom, 'waarvoor zijn toebereidselen noodig in een huishouden, dat op zulk eenen voet ingerigt is als het uwe? - buitendien ben ik een ouderwetsche knaap - alles moet schielijk zijn beslag hebben - uw laatste brief bepaalde mijn besluit!'

'Zoo!' hervatte GEORGE, 'de stellige verklaring van mijnen tegenzin in het huwelijk heeft u toch niet knorrig gemaakt?'

'Knorrig? neen, neen, mijn jongen! gij zijt volkomen vrij om naar uwe verkiezing te handelen: buitendien ben ik er verre van af, uw besluit af te keuren, daar ik zelf nooit van mijn leven gehuwd geweest ben.'

'Neen, maar toen -' zeide GEORGE.

'O, houd op, houd op, mijn jongen!' sprak ARDEN - 'gij hebt de geschiedenis gehoord, breng mij haar niet te binnen. Ik zou gehuwd zijn - het is waar! maar het mogt zoo niet wezen - Zij is in den hemel, GEORGE! en gij - ofschoon het niets ter zake doet - gij zijt bedrogen. Ik werd beroofd van alles, wat ik lief had, door de hand des doods - gij zijt insgelijks beroofd van uwe verloofde - maar het was een vriend van u, die het deed.'

'Een vriend!' riep GEORGE met verontwaardiging uit, 'noemt gij hem een vriend van mij?'

'Gij deedt het!' zeide de Kolonel.

'Ja éénmaal - maar thans.'

'Humph,' sprak de oude man, 'dat is voorbij, en *entre nous*, GEORGE! ik geloof niet, dat gij veel om Lady FRANCES gaaft.'

'Ik verzeker u -'

'Laat dat daar! laat dat daar! Zij is weg, zeg ik, en daarmede is het uit, en gij zijt van meening u niet weder in de loterij des levens te wagen. Waarom zoudt gij uwe hand in een mand met slangen steken, voor de kans om er een aal uit te vangen, die, als gij haar al gegrepen hebt, nog in staat is u door de vingers te slippen.'

'Wel, oom!' sprak GEORGE, 'ik had niet gewacht, dat gij zoo

scherp zoudt oordeelen over de sekse, waarvan gij zoo lang de verklaarde en moedige kampioen zijt geweest.'

'Ik scherts slechts ter wille van uwe oogenblikkelijke gemoedsgesteldheid, GEORGE!' zeide de oude man; 'laat losbollen en menschenhaters schimpen op het huwelijk, totdat hunne onreine tongen verstijven, zij zullen nooit den vrouwelijken invloed op de maatschappij wegredeneren, noch al de zegeningen dier vereeniging van harten en handen, welke, in waarheid, de bron is van alle geluk op aarde. Maar ik heb geenszins de bedoeling, noch om u eene preek te houden, noch om u te plagen. In uwe omstandigheid sta ik toe, dat er alle gronden bestaan tegen eene nieuwe verbindtenis: en daarom zal ik nooit meer met raadgevingen of voorslagen bij u aankomen. Laat ons van onderwerp veranderen, en zeg mij - ik zie uit de nieuwspapieren, dat gij een zeer *fashionable* leven leidt.'

'Wat de nieuwspapieren betreft, oom!' sprak GEORGE, 'gij weet, dat zij niet altoos veilige gidsen zijn. Een avond of twee geleden hebben wij hier een *bal masqué* gegeven, en DYSON en ik hebben ons des anderen daags vermaakt door verslagen daarvan aan de dagbladen in te zenden; wij droegen vooral zorg om geheele scharen van aanzienlijke lieden op te tellen, die er bij tegenwoordig zouden geweest zijn, ofschoon zij nooit van hun leven over mijnen drempel kwamen. Intusschen, deze kleine kunstgrepen daargelaten, geloof ik, dat ik het in de groote wereld op eene goede hoogte gebragt heb.'

'En ondertusschen, vertrouw ik, gaan uwe studiën hunnen gang,' sprak de oude ARDEN: 'gij bereidt u voor het parlement - voor staatsambten. Gij herinnert u, hoe wij daarvan, eenige jaren geleden, plagten te spreken.'

'Mijne studiën,' antwoordde GEORGE, 'zijn alleen veranderd, wat de wijze betreft van ze te behandelen. Gevormd, om in de wereld en onder menschen te leven, heb ik mij aan de studie der menschen toegewijd, in stede van dwaze bespiegelingen, diepe lectuur, dorre berekeningen en afgetrokken wetenschappen, die dagelijks de snelste en verbazendste veranderingen en verbeteringen ondergaan. Ik heb mij op de hoogte gebragt van alles wat er in de wereld voorkomt, en volgens dit stelsel van opmerking kan ik mij vrijwaren van al die rampen, waaraan menschen van mijne jaren en trant van leven zijn blootgesteld. De vrucht van al deze studie is het bezit van uitstekende vrienden, getrouwe dienaren, goede bekendheid en algemeene populariteit.'

'Hoe gelukkig moet gij zijn, GEORGE!' zeide zijn oom. 'Ik geloof, dat ik een van uwe vertrouwdste vrienden zoo straks hier ontmoet heb?'

'Het is zoo!' hervatte GEORGE. 'Het was ARTHUR DYSON, een beste

jongen, en de kundigste beoordeelaar van paarden, die er, uitgenomen mij zelven, in geheel *Engeland* te vinden is.'

'Ik was, toen ik hem ontmoette, getroffen door het opene en voorkomende van zijne manieren, alleen te *Londen* kan men bij eene eerste kennismaking zulk een gul onthaal vinden.'

'*Londen*, oom!' antwoordde GEORGE, 'is de stad der steden om te bewonen. *La ville éternelle* is slechts goed voor een tijdelijk verblijf - *Parijs* met zijne *operas* en *boulevards* en *fêtes* en *cercles* is vrolijk en aangenaam voor een enkel saizoen - maar *Londen* is de eenige plaats om zich voor goed te vestigen: op allerlei wijzen is er het volk zoo drok bezig; de tijd gaat er om in zulk een onafgebroken kring van trouwen en sterven, zonder de minste vermoeijenis, zonder den geringsten aanval van verveling: - de een komt ter wereld - de ander trouwt - nimmer walging - alles verandert, alles is nieuw; de vermaken wisselen af met de saizoenen: zelfs de sikkel van den tijd is hier met bloemen omwonden.'

'Eene schoone schilderij, GEORGE!' zeide de Kolonel.

'Gij zijt voornemens, zoo ik hoop, om bij ons te vertoeven?' vroeg de jongman.

'Ja,' hervatte de Kolonel, 'ik denk in *Londen* een huis te zoeken.'

'Dan,' zeide GEORGE, 'is DYSON uw man; hij heeft zoo veel smaak, zoo veel tact. Ik zal hem dadelijk te rade roepen: voor uwe paarden en rijtuigen zal hij onmisbaar zijn; zijn raad wordt algemeen ingenomen en opgevolgd.'

'Hij huist met u, niet waar?' vroeg de Kolonel.

'Hij heeft de vriendelijkheid hier zijn intrek te nemen,' antwoordde GEORGE, 'en gij kunt er op rekenen, dat ik zorg zal dragen, dat gij al den wil van zijne ondervinding zult hebben, en daarenboven mijn eigen bediende, WILSON, zal voor uwe oppassing zijn. Hij zal u van alle zorg voor mindere bedienden ontslaan, en uwe kelders uitmuntend in orde houden: kortom, hij zal alles voor u doen, zonder dat gij u in het minste zult te vermoeijen hebben.'

'Ik neem dankbaar uw aanbod aan,' zeide de Kolonel, 'echter voor het oogenblik moet ik u verlaten. Ik heb mijn verblijf voorloopig hier in den omtrek, en gij zult mij verpligten door mij in den loop van den dag uwen bediende te zenden.'

Misschien hebben mijne lezers reeds eene gelukkige gissing gemaakt omtrent het ware plan van den ouden Heer, dat echter voor LOUISE een diep geheim bleef. Het arme meisje was tijdelijk onder de zorg van Mrs. ABBERLY gesteld, die haar moest begeleiden naar alles, wat er in *Londen* was, maar haar, helaas! ook nergens

verder bragt. Want Mrs. ABBERLY bewoog zich zelve in een' kring van half fatsoen, waar buiten zij niet treden kon, zonder met haar figuur verlegen te geraken. Buiten hunnen koetsier, hadden de ABBERLY'S slechts eenen mannelijken dienstbode, die des middags in liverei de tafel bediende, en bij buitengewone gelegenheden bijgestaan werd door den koetsier, die den geur van zijn' stal medebragt. Zij hadden eene blaauwe koets met roode wielen, en gele naamcijfers op de paneelen, getrokken door een paar oude paarden: en Mr. ABBERLY hield het voor goeden smaak, om op Zondag een witten hoed op te zetten en op den bok zich te plaatsen, ten einde zelf zijne familie langs de *Wellington Road* en door *Hyde Park* te rijden. Hieruit kan mijn lezer gemakkelijk besluiten, dat hetgeen zij van *Londen* in dusdanig gezelschap te weten kwam, volstrekt verkeerd moest zijn, en dat onze arme schoone van het land onder een zoo halfbakken voogdij gevaar liep van de ware verdiensten van het leven in de hoofdstad niet te begrijpen.

Het is waar, het gezigt van GEORGE, te midden zijner beminnelijke verstrooijing, had de vlam opgewakkerd, die lang in haar hart had gesluimerd: zij nam te meer genoegen in de bezige voorkomendheid van Mrs. ABBERLY, dewijl zij de hoop koesterde, op hare omzwervingen nog eenmaal het voorwerp van haar onafgebroken gepeins aan te treffen. Maar de zaken gingen niet zoo voorspoedig, en tijd en geduld waren er noodig voor het groote werk, dat haar oom ter hand had genomen.

Overeenkomstig met de belofte van zijnen neef, liet WILSON zich ten vier ure aan het hotel van den Kolonel vinden. Hij boog onderdanig, en stelde zich nederig ter beschikking van den oom zijns meesters.

‘Ja,’ zeide de Kolonel, ‘ik heb bedienden noodig, mijn neef verhaalt mij, dat gij de man zijt om er mij eenige te bezorgen.’

‘Ik vlei mij,’ zeide WILSON, ‘dat gij over mijne bemoeijingen te dien opzigte niet onvoldaan zult zijn. Hoe veel hebt gij er noodig, en van welke eigenschappen? drie of vier?’

‘Drie of vier, WILSON!’ riep de Kolonel verachtelijk, ‘zes of zeven livereibedienden ten minste.’

‘Zes of zeven!’ herhaalde WILSON, ‘mijn Hemel, Mijnheer! dan hebt gij een groot huis noodig.’

‘Een zeer groot inderdaad,’ zeide de Kolonel; ‘misschien kunt gij er voor mij hier in den omtrek naar vernemen: ik heb verkiezing voor dit gedeelte van *Londen*.’

‘Welnu,’ hervatte WILSON, ‘ik weet er juist een, dat te huur is; met vier groote kamers *en suite*, en dat het uitzigt over het Park heeft. Het was schitterend in orde gebragt door een voornaam koopman, die bankeroet maakte.’

‘Alles is wel, mits het ruim zij, en knechts, liverei, alles laat ik aan uwe goede beschikkingen over; maar er is een bediende, waarop ik keuriger zijn moet. Ik meen mijn - ik weet niet, hoe ik hem noemen moet.’

‘Hofmeester, misschien?’ viel WILSON in.

‘Dat eigenlijk niet,’ hervatte de Kolonel, ‘ik weet voor het oogenblik voor hem geen geschikter naam dan eenen WILSON: kortom, ik heb juist zulk een bediende noodig, als gij er een schijnt te zijn voor mijn neef, die als het ware alle bedieningen in eene enkele vereenigt.’

‘Dat is zoo wat een *factotum*,’ hernam WILSON met een glimlach. ‘Maar om juist zulk een bediende te vinden als ik ben - het schijnt misschien ijdelheid, dat ik het van mij zelven zeg,’ vervolgde hij met neergeslagen oogen; ‘maar ik weet waarlijk op het oogenblik geen persoon te noemen, die alle mijne hoedanigheden bezit.’

‘Welnu dan, Mr. WILSON! zoo gij zelf in mijne dienst kwaamt.’

‘Ik, Mijnheer!’ riep WILSON, en verborg ter naauwernood zijne inwendige vreugde onder dien kreet van verbazing. ‘Ik, Mijnheer! zou mijnen meester verlaten - een meester, als den mijnen, die altoos zoo goed is geweest, zoo edelmoedig, zoo weldadig!’

Zoo ver was WILSON in zijne rede gevorderd, toen hij zich eensklaps herinnerde, dat GEORGE bijna zijne loopbaan van verkwisting had geëindigd, terwijl zijn oom den zijnen pas begon. Juist waren zijne genegenheid en dankbaarheid op het punt van te bezwijken, toen de Kolonel de zaak besliste door te vragen, welk loon GEORGE hem gaf.

‘Het loon,’ hervatte de aarzelende dienaar, - ‘het loon is juist niet veel: - mijne gehechtheid aan mijnen meester maakt mijne betrekking voor mij van waarde. Ik ontvang slechts jaarlijks - negentig *guineas* - met naam - en dagelijks een flesch *claret*.’

‘Kom dan aanstonds in mijne dienst,’ riep de Kolonel blijde, ‘ik zal alles verdubbelen, en, wat GEORGE betreft, ik zal de zaak met hem vinden. Ik heb een vertrouwd persoon noodig, nog meer dan hij. Uwe bescheidenheid heb ik vooral in te roepen. Ik ben, zoo als gij ziet, hier gekomen - op een zekeren leeftijd - geene pligtplegingen, als het u belieft - ik ben twee en zeventig jaren oud. Ik heb eene jonge, *interessante* dame naar *Londen* medegenomen.’

‘O zoo!’ zeide de MEPHISTOPHELES met een schalkschen oogwenk, ‘die dame blijft bij ons wonen.’

‘Dat zal zij,’ hervatte de oude man, ‘zij zal het huisbestier hebben, en ik verwacht, dat gij en allen, die onder u in mijne dienst zullen zijn, hare bevelen letterlijk zullen volgen, en haar

alleen eerbied betoonen. Nimmer heeft mijn neef deze jonge dame gezien. Morgen zal ik beide aan elkander voorstellen. Ga ondertusschen voort met het huren van dienstboden, en zorg, dat ik het huis kan zien, waarvan gij gesproken hebt. Maar boven alles zeg niets aan uwen meester van de besprokene zaak. Herinner u, Mr. WILSON! dat gij thans in mijne dienst zijt. Wat de jonge dame betreft - stilzwijgendheid. Gij begrijpt mij!'

IV.

Als gij de huishouding hadt gezien, waarin zich, weinige dagen later, de oude Kolonel met zijne schoone nicht bevond, zoudt gij erkend hebben, dat hij alles behalve reden had, over de bemoeijingen van DYSON en GEORGE'S overige vrienden ontevreden te zijn, en dat WILSON letterlijk zijne bevelen was nagekomen in alles, wat tot de inrigting van uiterlijke praal en pracht behoorde. Maar het zou te veel van den ouden *roué* gevergd geweest zijn, dat hij van zich zou hebben kunnen verkrijgen, tegen GEORGE of zijne makkers geen enkel woord te reppen van die *chère amie*, welke onder ooms bescherming stond, en welligt de weeze was van den een of anderen landgeestelijke met negen kinderen, die een slagtoffer zijner behoeftige omstandigheden was geworden, en zijn treurend gezin aan de zorg van 'weldadige menschenvrienden' had achtergelaten.

Hoe het zij, onder de vrienden van GEORGE was er voorzeker geen, die in eene mededeeling van dien aard meer belang stelde dan BERTIE NOEL. Bevallig van uiterlijk, vrolijk van geest, doorgaans gelukkig bij het schoone geslacht, en des te eer geneigd hare toegefelijkheid met ondankbare geringschatting te beloonen, zag hij in het ter sluiks verkregen berigt de voorbode van toekomstige *amourettes*. Hij was het, die GEORGE vergezelde, toen hij het eerst het nieuwe huis van zijnen oom betrad. De beide jonge lieden waren verbaasd over de pracht en kostbaarheid der meubelen, en WILSONS trotsche houding verkondigde hun, hoe overtuigd hij was, dat de geheele inrigting door hare voortreffelijkheid hunne stoutste verwachtingen moest overtreffen.

'Zoo, GEORGE! mijn beste jongen!' sprak de oude ARDEN, toen zij de kamer binnentraden: 'het is mij hoogst aangenaam u in mijne Londensche woning welkom te heeten. Mr. NOEL, wees zoo goed plaats te nemen, en zeg mij openhartig, wat gij denkt van de beschikkingen, welke door WILSON ten opzigte mijner huisselijke inrigting zijn getroffen.'

'Hij is gelukkiger geslaagd dan gewoonlijk, oom!' zeide GEORGE, ofschoon hij ter zelfder tijd overtuigd was, dat WILSON zijne talenten aan een belagchelijk doel besteed had.

‘Mijnheer!’ viel NOEL in, ‘gij zult toch niet alleen dit aardsche paradijs genieten - een huis zonder vrouw is als -’

‘Het huis van mijn' neef,’ besloot de Kolonel - ‘een tempel zonder Godheid, een ligchaam zonder ziel.’

‘En daarom verwondert het mij,’ zeide NOEL vleijend, ‘dat gij al die genoegens alleen wilt genieten.’

De oude ARDEN bemerkte, dat WILSON zijn geheim verraden had, en dat zijn schrandere jonge vriend thans al zijne wereldkennis besteedde aan hetgeen men volgens eene krachtige, ofschoon wat gemeene uitdrukking *pompen* pleegt te heeten. Evenwel wilde hij hem de gunstige gelegenheid niet afsnijden, om in deze hoogbeschaafde kunst al zijne bekwaamheid te ontwikkelen. Hij antwoordde derhalve:

‘Wel, Mr. NOEL! gij zoudt toch een eenvoudig stil landedelman, die de zeventig reeds achter den rug heeft, niet willen bepraten, om zijne fortuin te verbinden met die eener vrouwelijke gezellin? Denkt gij niet, dat de maatschappij hem met de vingers zou nawijzen, en dat hij het voorwerp der spotternij van zijne vrienden, en dat zijne jonge vrouw -’

‘O! vrouw!’ zeide NOEL, ‘ik meen juist geene *vrouw*, Kolonel!’

GEORGE, die vroeger dikwijls met genoegen NOEL de loszinnigste meeningen had hooren uitboezemen en verdedigen, voelde zijne wang gloeijen en zijn hart kloppen, zoodra zijn vriend aan zijn geëerbiedigden oom zijne inzigten over dat onderwerp ging bloot leggen. Het was niet, omdat hij niet even nieuwsgierig was, als NOEL het kon zijn, wie de schoone onbekende wezen mogt, maar het was, omdat hij gevoelde, dat, ten aanhoore des mans, tegen wien hij jaren lang met eerbied en hoogachting opgezien had, zulk eene stelling niet had behooren verdedigd, noch zulke losheid van beginselen geopenbaard te worden. Hoe dikwijls hebben wij hetzelfde gevoel gehad: hoe gevat is ieder, om in den eenen kring de fouten en domheden zijner makkers waar te nemen, die hij in eenen anderen kring niet zou hebben opgemerkt; en toch, hoe menigvuldig en hoe pijnlijk zijn voor een kiesch gemoed die vertooningen van slechten smaak, waarmede de deelgenoot onzer maaltijden, onze makker op de jagt, onze vriend van de studie, de aardigheden en ruwheden van vroegere dagen, in ernstige oogenblikken en onder beschaafder verkeer tot het onderwerp van het algemeene onderhoud maakt. Nimmer had NOEL voor GEORGE zich zoo te zijnen nadeele vertoond; hij was onrustig; zijne vingers werden koud en zijne wangen gloeiden, toen het gesprek werd vervolgd. Intusschen herstelde hij zich, zoodra hij bevond, dat zijn oom deel nam in de losse praatzucht van zijnen vriend, en het er

blijkbaar op toeleide, om hun de inlichting te geven, waarnaar beide verlangden.

‘Hebt ge ooit in zamenzweringen gedeeld, Mr. NOEL?’ vroeg de Kolonel, en GEORGE meende aanvankelijk, dat die vraag de voorbode van een aanval op zijn vriend was.

‘Dat juist niet, Sir!’ antwoordde NOEL insgelijks verlegen, omdat hij meende te verre gegaan te zijn.

‘Omdat, ten zij gij eene prophetische gave hebt, gij allergelukkigst toevalligheden kunt raden. Ik meen u te mogen vertrouwen, en van mijnen neef ben ik zeker, dat hij mijne zwakheden niet door de stad zal rondbazuinen. Het is waarheid, dat ik eene jonge Dame bij mij heb, die onder mijne bescherming staat.’

‘Inderdaad!’ riep NOEL. - ‘Eene dame!’ riep GEORGE - en beide namen den schijn aan van hoogst verwonderd te zijn.

‘Wat de betrekking betreft, die zij in mijne huishouding vervult, reken ik op uw liefderijk oordeel: de wereld is ergdenkend, ik weet het; maar wanneer gij eenige kwade geruchten omtrent mij hoort, legt dan mijnen ouderdom, mijne levenswijze, mijne gebreken in de eene schaal, en de laster in de andere, en ik zal volkomen gerustgesteld zijn.’

‘Maar, oom!’ zeide GEORGE, ‘spreekt gij in ernst?’

‘In vollen ernst,’ antwoordde zijn oom; ‘en terstond zal ik u mijne *protegée* laten zien: maar alvorens ik haar u voorstel, moet ik uw gemoed in het effen brengen, ten opzigte van den aard onzer betrekking. - Zij is de nagelatene weeze van een geestelijke.’

Op dit berigt wisselde NOEL een blik van verstandhouding met GEORGE: want in bijna dezelfde uitdrukkingen hadden beide WILSON kort te voren het verdacht geheim hooren verhalen. De oude ARDEN merkte hunne houding op, en vreesde, dat WILSON, meer dan hem lief was, had ontdekt, en dat zijn neef kennis droeg van den eigenlijken stand van zaken.

‘Zeg ik iets zeer bespottelijks?’ vroeg de oude ARDEN, ‘ik zie, dat gij glimlacht, Mr. NOEL!’

‘Neen, Mijnheer! op mijne eer niet! Ik glimlachte slechts om eene toevallige overeenkomst.’

‘Welnu,’ hervatte de Kolonel, ‘eer ik u aan mijne schoone vriendin voorstel, zal ik alleen zeggen, dat ik voor haar de meest zuivere en warme vaderlijke genegenheid koester: ik geloof niet, dat ik er iets zal hebben bij te voegen, om mij van uwe achting en eerbied voor haar te verzekeren. Misschien echter is het niet geheel noodeloos, dat ik u berigt, dat zij verloofd is met een voortreffelijk man, een mijner waardste vrienden.’

‘O!’ zeide NOEL, ‘GEORGE behoeft gij niet te waarschuwen, hij heeft ten eenemale de sekse afgezworen op het punt van huwen.’

‘Wat mij betreft,’ zeide GEORGE, ‘al liet mijn waarde oom mij eene tweede VENUS zien, nog zou ik -’

‘Geene betuigingen, GEORGE!’ sprak de Kolonel, ‘hart en hartstogten staan niet ter onzer beschikking: - het zou liefdeloos zijn anders te onderstellen. Intusschen, na u naauwkeurige inlichting te hebben gegeven omtrent de verhouding, waarin ik tot Miss ANSTRUTHER sta, zullen wij, zoo het u behaagt, haar gaan opzoeken. Ik twijfel niet, of wij sullen haar in haar *boudoir* aantreffen.’

De Kolonel verliet de kamer, intusschen werd de naam van Miss ANSTRUTHER door de jonge lieden fluisterend herhaald, en het eenige, dat GEORGE thans nog bevreemdde, was, hoe door haar zoo volkomen de plaats was ingenomen, die LOUISE NEVILLE vroeger bekleedde. Slechts als de afgod van zijn oom, herinnerde hij zich harer, en hij wachtte zich wel nadere navraag te doen: hoe ligt had anders de oude Heer gedacht, dat zij nog eenigen invloed op zijn hart bezat!

Hij hield zich met deze overpeinzingen bezig, terwijl hij zich in de kamer, waar oom ARDEN hen verlaten had, met zijn vriend vermeidde in de beschouwing van al den opschik en pracht, die deze van rondsom vertoonde; maar alras werden hunne oogen afgetrokken van de ontelbare proeven van kunstsmaak, die hen omringden. Een werk der natuur, verre boven het bereik van alle kunst, stond voor hen. GEORGE was oogenblikkelijk in verrukking, en toen de Kolonel zijne schoone kweekelinge hen voorstelde als Miss ANSTRUTHER, sloeg hij de houding van zijnen neef gade, of zich ook bij hem eenig spoor van herkenning verried. Maar neen - de lagchende, blonde LOUISE zijner jeugd had zich zoo ten eenemale verloren in de donkerlokkige, bevallige schoone die voor hem stond, en onverdeelde namelooze bewondering vervulde zijn hart en zijne zinnen. Ook NOEL was getroffen, maar op eene geheel verschillende wijze. Aan de hevige gemoedsbeweging, welke LOUISE vergeefs trachtte te verbergen, gaf hij eene uitlegging naar zijnen smaak: en terwijl GEORGE door haar schoon zich ter nedergeslagen gevoelde, had BERTIE reeds besloten, welk gedrag hij jegens haar wilde in acht nemen.

Gesprekken over wind en weder, de gewone ijsbrekers van een dagelijksch onderhoud, kwamen hier weinig te pas; GEORGE haastte zich eene vraag te doen, waaromtrent hij alle zekerheid reeds bezat.

‘Gij zijt nog niet lang in stad, Miss ANSTRUTHER?’ vroeg hij.

‘Slechts drie of vier dagen,’ was het antwoord: en het kwam haar voor, dat sinds hunne scheiding GEORGE slechts weinig in uiterlijk en manieren veranderd was.

‘Zonderling,’ zeide GEORGE, en hij wendde zich naar NOEL om, die op dat oogenblik, zijns ondanks, door den ouden ARDEN tot

een ander onderwerp van gesprek was afgeleid - ‘zonderling, want ik zou bijna meenen uwe stem eenige dagen geleden te mijnen huize gehoord te hebben.’

‘Gij bedriegt u waarschijnlijk,’ was het antwoord; ‘want in langen tijd heb ik uwen oom niet verlaten.’

‘Het is regt zonderling,’ vervolgde de jonge man, ‘want de toon van stem is allergelijkendst,’ - en het onderhoud hernam zijne algemeene rigting. Maar toch herinnerden hem talrijke kleinigheden, aan zijne bezoekster in de blaauwe *domino;* en terwijl andere kleinigheden hem wederkeerig in de war bragten, was het hem echter aangenaam, dat de *protegée* zijns ooms zoo volkomen aan het bevallige meisje, dat sinds hunne korte ontmoeting zijn hoofd en hart bezig hield, geleek. Binnen den tijd van tien minuten was hij overtuigd, dat er geen bevalliger, interessanter, beminnelijker wezen bestond, dan Miss ANSTRUTHER, terwijl NOEL zich zelven bij herhaling verzekerde, dat hij haar prijs gemaakt zou hebben, eer er tien dagen zouden vervlogen zijn.

Beider gevoelens gaven zich lucht, zoodra de Kolonel de kamer had verlaten. Een dienstbode had het rijtuig van Miss ANSTRUTHER aangemeld, en zij verliet het gezelschap, gevolgd van haren oom, die met opzet zijnen bezoekers de vrijheid wilde laten, alles te bepraten wat zij gezien en gehoord hadden.

‘Wel,’ zeide NOEL, ‘wat zegt ge?’

‘Ik zeg, dat het een engel is!’ antwoordde GEORGE.

‘Zij is veel beter,’ hernam NOEL, ‘ze is een duivelsch mooi meisje, vol van al de listen van haar ambacht, en die zoo effen kijkt als eene non. Maar vergeefs, dat men mij daarmede zou bedriegen. Ik heb in een oogwenk eene vrouw doorzien - ik weet de beteekenis van al die blikken en zuchten - reken er op, Mr. GEORGE! zij zal eerlang een van de onze zijn.’

‘Schaam u, NOEL!’ zeide GEORGE, ik zag nog nooit in mijn leven zoo veel ongekunsteldheid - ik geloof, dat zij de blaauwe *domino* was op mijne *masquerade*.’

‘Dat is zeer waarschijnlijk,’ hervatte zijn vriend, ‘ofschoon ik dat feit liever niet zou willen aanvoeren, ten bewijze van hare eenvoudigheid en ongekunsteldheid. Maar volg mijn raad, ARDEN - gij hebt er eens genoeg van geleerd - steek nimmer weder uwen hals in den strik - en buitendien, gij weet, dat zij uwen oom toebehoort.’

‘Dat is te zeggen, voor zoo ver hij haar verzorger, haar beschermer is -’

‘Haar beschermer! -ja,’ riep NOEL, ‘ik zou gansch niet ongeneigd zijn, die zorg en bescherming van hem over te nemen.’

‘En gij hoordet, dat zij in het huwelijk zal treden.’

‘Welnu, reden te meer,’ sprak NOEL, ‘waarom gij niets met haar te maken hebt. Gij zoudt toch den armen vriend van uwen oom niet van zijne geliefde bruid willen berooven; gij herinnert u, dat gij er niet veel behagen in vond, toen anderen op u die kunst beproefden.’

‘Terg mij niet!’ riep GEORGE; en hij meende voor het oogenblik, dat hij nooit hatelijker *fashionable* gezien had, dan zijnen boezemvriend BERTIE. Zijne gansche honding kondigde den storm van driften aan, die in zijn binnenste was opgewekt. En het zou tot eene uitbarsting gekomen zijn, indien de terugkomst van zijnen oom zulks niet had bedwongen. Deze begreep uit het uiterlijk der jonge lieden, en den levendigen toon van hun gesprek, dat hun onderhoud een' hevigen keer had genomen, en daarom kwam hij met den voorslag te berde, dat zij met hem het nieuwe rijtuig zouden gaan bezien, waaraan LEADER juist de laatste hand had gelegd.

‘Het spijt mij, Sir!’ zeide BERTIE, ‘maar ik zal het genoegen moeten missen u te vergezellen.’

‘Dan zullen wij u toch aan tafel zien, hoop ik,’ vervolgde de Kolonel, zeer tot leedwezen van zijn neef.

‘Ik zal dat geluk hebben,’ antwoordde NOEL, ‘niets dan ernstige bezigheden kunnen mij terughouden, van met u het nieuwe rijtuig op te nemen.’

‘Ernstige bezigheden!’ hervatte de oude heer: ‘gij zijt, dunkt mij, de man niet voor ernstige bezigheden, Mr. BERTIE. Zoo er eene dame in betrokken is, laat ik u zonder verder morren vrij - zoo niet, - ga dan met ons mede! - Wij zouden te veel missen aan uwen goeden smaak en goeden raad.’

‘Inderdaad, ik moet in de City zijn,’ zeide BERTIE, die, naarmate hij zag, dat de Kolonel sterker aandrong, des te meer de onmogelijkheid betuigde hem te wille te zijn.

‘De City!’ riep ARDEN, ‘hebt gij dan aan het *India House* iets te doen, of aan de Bank iets over te schrijven?’

‘Geen van beiden, Sir!’ zeide BERTIE, ‘maar ik had vijf honderd pond noodig. Ik heb op mijn bankier getrokken, en zoo ik hem niet tevreden stel, zullen mijne wissels niet gehonoreerd worden, of er staat mij eenige andere onaangenaamheid te wachten.’

‘Wel foei, GEORGE!’ riep de oude ARDEN uit, ‘zoudt gij dan willen, dat uw vriend om eene ellendige vijf honderd pond onze partij bedierf. Laat mij de onbeleefdheid van mijnen neef herstellen: laat ik uw bankier zijn, en in dat geval zullen wij ons voordeel kunnen doen met uwen smaak en goed oordeel.’

GEORGE was getroffen door deze vrijwillige mildheid. Hij vreesde, dat die verandering, welke hij in het gedrag en de manieren zijns

ooms opmerkte, zijnen grond in eene gevaarlijke verandering van karakter had. Hadden zijne middelen het op het oogenblik toegelaten, hij zou het geld zijns ooms ten koste van zijn eigen hebben willen sparen. Thans kon hij alleen aan BERTIE een oogwenk geven, waarmede hij hem verzocht het beleefde aanbod niet aan te nemen. Maar BERTIE kon op eene halve mijl ver een Hertog onderscheiden, en op een onmetelijken afstand de zachtste fluistering eener uitnoodiging vernemen; maar voor terugstootende blikken of onaangename woorden was hij steekeblind en stokdoof. In weerwil der telegrafische seinen van zijnen vriend nam hij, na de benoodigde som nogmaals te hebben opgegeven, kalm en weltevreden het briefje aan, dat de oude Kolonel tot beider verbazing had onderteekend.

Toen was het, dat de oorspronkelijke goedhartigheid van GEORGE weder boven kwam. Vast besloot hij de eerste gelegenheid aan te grijpen, om een ernstig woord met zijnen oom te spreken. Was het aan den invloed van Miss ANSTRUTHER te wijten, dat zijn karakter zulke verdachte wijzigingen had ondergaan? Van haar zelve wilde hij het vernemen. Wel schrikte hij voor het onderzoek: want waren zijne ergste vermoedens gegrond, dan zouden geene vertoogen van zijne zijde den gang der zaken kunnen stuiten of veranderen; zijne tusschenkomst zou welligt hem buitensluiten van het gezelschap zijns ooms, en, hetgeen hij nog meer vreesde, van het gezelschap zelf van Miss ANSTRUTHER.

V.

Wat GEORGE te doen had, mogt wel haastelijk geschieden. Het was of oom, die met zijn zeventigste jaar de loopbaan der weelde was ingeslagen, zich dubbel haastte, in het korte tijdsbestek, dat de dood hem vergunde, alles te genieten en te verliezen, waarover GEORGE en zijne vrienden ten minste nog eenige jaren hadden zoek gebragt. Verbeeld u, dat BERTIE NOEL, de beminnelijke LOVELACE, zelf zich gevestigd had in het huisgezin zijns ooms, om daar denzelfden invloed te oefenen, als ten zijnent DYSON. DYSON, het is waar, begon van zijne zijde voor de bestendigheid zijner heerschappij te vreezen. De mijmerijen van GEORGE waren de onmiskenbare teekens, dat de schoone kweekelinge van Kolonel ARDEN, eenen indruk gemaakt had, gelijk aan die, waardoor weleer Lady FRANCES BELLAMY de kleine republiek had bedreigd. Hij had er dus belang bij, om de plannen van NOEL in de hand te werken. En wat die plannen waren, was voor GEORGE geen raadsel. De schoone geheimzinnige Miss ANSTRUTHER en de geoefende *roué* in één huisgezin vereenigd! Slechts zijn waarde oom, met onbegrij-

pelijke blindheid geslagen, scheen niet in te zien, dat vuur en stroo niet alzoo diende.

Inderdaad, de loszinnigheid, waarmede Kolonel ARDEN het hem toevertrouwde pand blootstelde, grensde aan het onbegrijpelijke. Niet alleen, dat hij BERTIE NOEL tot huisgenoot had aangenomen, maar hij ontzag zich zelfs niet de schoone aan het huis van GEORGE te brengen, en haar onder zijne bescherming achter te laten. Eene zaak van belang riep hem, zoo hij zeide, naar *Hannover Square*, en hij verzocht aan Miss ANSTRUTHER hem haar rijtuig zoo lang af te staan, en het gezelschap van GEORGE in zijne afwezigheid voor lief te nemen. Hoe gewenscht die gelegenheid voor GEORGE ook ware, om te ontboezemen, hetgeen hem sinds lang op het hart lag, nog hadden hem de omstandigheden te zeer verrast; hij voelde, dat de kleur op zijne wangen verschoot, dat zijn hart klopte, dat zijn boezem zich onstuimig bewoog: vóór hem was het voorwerp zijner bewondering; van zijn gedrag, in het volgend half uur, hing het wel of wee van zijn leven af.

Doch wij willen, evenmin als oom ARDEN, onbescheiden zijn en noch het welsprekend stilzwijgen van het jonge paar, noch het drukke gesprek, dat daarop volgde, beluisteren. Wij willen het oogenblik afwachten, waarop Kolonel ARDEN van zijn bezoek terugkwam en het schijnbaar onverwachte schouwspel zijnen blik verraste.

‘Goede hemel!’ riep LOUISE uit, ‘Mr. ARDEN!’

‘Miss ANSTRUTHER!’ riep GEORGE, voor haar op de knieën liggende, in de hevigste gemoedsbeweging, ‘Miss ANSTRUTHER! hoor mij! - mijn oom! -’

Hij had niet bemerkt, dat zijn oom reeds het vertrek was binnengetreden; maar als versteend zonk hij ter aarde, toen deze hem met eene donderende stem toevoegde:

‘Wel nu? wat is er van uwen oom? sta op, zoo schielijk gij kunt!’ ARDEN gaf geen antwoord. - ‘Wat beteekent dat alles, jonge lieden?’ zeide de Kolonel.

‘Waaraan hebt gij mij blootgesteld, Mr. ARDEN?’ sprak LOUISE verwijtend.

‘Laat ik u niet storen,’ ging de Kolonel voort: ‘dat noem ik zijn tijd wel besteden, Mijnheer! - een groot bewijs van wellevende kieschheid jegens mijn arm ooilam. Zijt gij ontsteld?’ vroeg hij met teederheid, zich tot zijne nicht wendende, en zoo deze ontsteld was, die ontsteltenis was veeleer het gevolg van de vrees, dat zij in lagchen zou uitbarsten bij de kluchtige verlegenheid van haren geen erg vermoedenden ouden speelmakker.

‘Niet bijzonder, Sir!’ antwoordde zij.

‘Op het land,’ ging de Kolonel voort, ‘is de ware liefde schuw voorzigtig, eerbiedig - hier -’

‘Liefde!’ brak Miss NEVILLE af, ‘het was veeleer de taal van gramschap en toorn, die uw neef tegen mij voerde, toen gij binnen kwaamt.’

‘Dan was het een e zonderlinge houding, om voor zulk eene gelegenheid aan te nemen,’ zeide de Kolonel; ‘bij ons in dienst, het is waar, vuren de eerste gelederen knielend: maar GEORGE is geen soldaat. Intusscben voor het oogenblik is er slechts één weg voor mij in te slaan. Laat ik u naar uw rijtuig geleiden, liefste! en naar eene veiliger plaats brengen, waar ik u van de bezoeken van dien dollen jongman kan verschoonen en buiten het bereik van zijne onbeleefdheid en loszinnigheid stellen.’ Toen wendde hij zich tot GEORGE, die met het gelaat in de handen zich op eene sofa geworpen had, en verzocht hem te vertoeven, tot hij Miss ANSTRUTHER te huis had gebragt.

Zoo wij de waarheid willen zeggen, moeten wij erkennen, dat LOUISE schoorvoetend haren armen *dupe* in zijne treurigheid achterliet, zonder hem eenige opheldering, veel minder eenig bewijs van vergiffenis te hebben gegeven. Al ware het verzoek, dat hij haar gedaan had, van een anderen aard geweest, dan nog zou de misdaad verschooning hebben mogen vinden, ofschoon in onze dagen, waarin minder op vormen gehecht wordt dan bij onze voorouders, een minnaar, die op zijn knieën liggende betrapt wordt, daardoor evenzeer in het oog der wereld zijn karakter verliest, als een paard, dat dezelfde fout begaat. Maar met opzet sneed haar oom haar alle pogingen af om zijne gramschap te sussen of hem met GEORGE te verzoenen. Hij bragt haar ijlings naar *Park Lane* terug, en keerde toen weder naar zijnen neef.

‘Ik moet zeggen,’ zeide hij, ‘Mr. GEORGE ARDEN, dat dit een schoon bewijs is van uwe kieschheid en eerbied voor het *decorum:* eene schoone proef van den invloed die mijne stellig uitgedrukte wenschen op u hebben. Ik heb u gewaarschuwd niet met deze dame te ver te gaan, omdat zij verloofd was aan een mijner beste vrienden: ik heb haar met vol vertrouwen onder uw dak en bescherming gelaten: en naauwelijks heb ik den rug gewend of gij neemt de gelegenheid te baat, en beleedigt haar door een gedrag zoo buitensporig, dat, hadden mijne oogen het niet zelve gezien, geene magt op aarde het mij zou hebben doen gelooven.’

‘Oom!’ riep GEORGE, ‘gij wordt bedrogen.’

‘Bedrogen!’ herhaalde de oude ARDEN: ‘bedrogen! heb ik u niet zelf op uwe knieën voor Miss ANSTRUTHER gezien?’

‘Het is waar - maar gij weet de reden niet, die mij ontrustte, gij weet niet, wat ik van haar verzocht.’

‘Weten, niet,’ zeide de Kolonel, ‘maar ik denk, dat ik het met veel waarschijnlijkheid zou kunnen gissen.’

‘Het was liefde - genegenheid,’ stamelde GEORGE.

‘Dat was juist, wat ik dacht, viel de oude man in.’

‘Voor u, voor u, oom!’ vervolgde GEORGE.

‘Liefde voor mij?’ riep de Kolonel, ‘uit liefde voor mij knieldet gij voor Miss ANSTRUTHER. Neen, tracht uwe misdaad door geene huichelachtige verklaring te verbloemen. Het meisje is lief en bevallig en had ik omtrent haar geene inlichting gegeven, uwe buitensporigheid zou vergefelijk zijn geweest; maar thans moet gij elkander niet wederzien; ik zal omtrent het gebeurde een heilig stilzwijgen bewaren, en u raad ik hetzelfde.’

‘Oom! oom!’ riep GEORGE, ‘gij verstaat mij verkeerd. Ik smeekte Miss ANSTRUTHER mij te zeggen, van waar zij den invloed had, dien zij blijkt over u uit te oefenen. Zoo ik daarvan zekerheid had, zou ik haar bezworen hebben u te redden.’

‘Mij redden, mijn jongen, wat meent gij daarmede?’ vroeg de Kolonel.

‘Vergeef mij oom,’ zeide GEORGE, ‘maar ik kan mijne oogen niet sluiten, voor hetgeen om mij heen gebeurt: de stijl, waarin gij leeft is verre boven de middelen, welke gij mij altoos verklaard hebt te bezitten. Gij hebt dienstboden, die voor u van geen nut zijn, rijtuigen die gij nooit gebruikt, paarden, die gij nooit bestijgt.

‘Zoo,’ zeide oom bedaard.

‘En dan’ voegde GEORGE er bij, ‘gelooft gij alles, wat degenen, die u omringen, u gelieven te vertellen, en NOEL, oom! - NOEL hebt gij geld geleend!

‘Pah,’ zeide de Kolonel, ‘dat hebt gij ook gedaan!’

‘Het is zoo - maar ik ben jonger, en -’

‘Rijker misschien - maar intusschen ben ik zeker, dat gij niet zo dwaas zoudt geweest zijn, hem geld te leenen indien gij er niet op rekende, dat hij u voldoen zou.’

‘Voorzeker -’ vervolgde GEORGE: ‘laat ik op uwe vergiffenis mogen rekenen - dien NOEL hebt gij in uw eigen huis vertrekken afgestaan.’

‘Wel, waarom zou ik niet? - hij woonde verleden jaar bij u en gij hebt hem mij aanbevolen als het orakel en toonbeeld voor allen, die met hem bekend waren.’

‘Maar gij woont niet alleen! oom - de beste menschen, oom! zijn, zoo ras er vrouwen in betrokken zijn -’

‘Eilieve!’ zeide de Kolonel, ‘gij wilt mij toch niet in den waan brengen, dat uw uitmuntende vriend zonder grondbeginselen is.’

‘- Neen, alleen wilde ik.’

‘Het grieft mij u dus te hooren spreken,’ zeide zijn oom ernstig, ‘inzonderheid na het tooneel waarvan ik zoo op het oogenblik getuige was. Gij die de menschen zoo van nabij hebt bestu-

deerd, kunt niet drie jaren lang de boezemvriend van een man zijn, waarin gij geen vertrouwen hebt. Is dat alles, waarmede gij uw gedrag jegens Miss ANSTRUTHER wilt goed maken, dan beteekent het weinig. Ik herhaal, het is het beste dat er van weerszijde van de zaak gezwegen wordt: intusschen echter moet ik u verzoeken, niet weder in *Park Lane* te verschijnen.'

'O oom! oom!'

'Ik zal zorgen, dat Miss ANSTRUTHER niet lang in *Londen* verblijven zal. Na haar vertrek vertrouw ik, zullen wij zulke goede vrienden zijn, als ooit te voren - maar zoo lang zij hier blijft, zoo om harent wille, als om die harer familie, ben ik verpligt mijne deur voor u gesloten te houden.'

'Nog eens, oom! hoor naar mij!'

'Naar alles, indien slechts niet over dit onderwerp - denk niet, dat ik toornig ben - ik ben slechts bedroefd en te leur gesteld - en om u te toonen, dat ik niet toornig ben, noodig ik mij zelven bij u ten middagmaal!'

Naauwelijks had de Kolonel uitgesproken of eenige nieuwe bezoekers werden aangediend, en de oude heer verliet het huis van zijnen neef om zijne plannen verder in te rigten, met betrekking tot de toekomst van den alles behalve gelukkigen jongeling. -

Als Kolonel ARDEN de gewaande Miss ANSTHUTHER in de rijke zalen van *Park Lane* alleen had achtergelaten, dan zou voorzeker hare ongerustheid over den afloop van het tusschen partijen gevoerde gesprek haar genoeg hebben bezig gehouden om zich niet over het afzijn van den Kolonel te beklagen. Maar de oude krijgsman, die met groote geheimzinnigheid zijne bevelen gaf, en nadrukkelijk wenschte, dat zij uitgevoerd werden, zonder dat hij in nadere verklaringen trad, had op zijne gewone eigendunkelijke wijze over LOUISE beschikt. De afspraak was gemaakt, dat zij bij de ABBERLYS dien dag zou eeten, en dat doel werd zoo letterlijk door de bedrijvige Mrs. ABBERLY in het oog gehouden, dat zij aan den overladen disch het arme meisje slechts drong om te eten, te eten en nog eens te eten. Voeg er bij, dat een neef van Mrs. ABBERLY een lange, half beschaafde lummel, die op eene opzigtige wijze gekleed was en er aanspraak op maakte, dat hij de halve wereld kende, tot veraangenaming bij het gezelschap was gevraagd. Mr. TADPOLE zeide aardigheden tegen den vader, speelde met de kinderen, dronk drie koppen heete thee en was galant jegens de gouvernante, en schoon dit voor LOUISE eene groote verligting was, toch gevoelde zij zich na het gebeurde van den morgen alles behalve opgeruimd en gemakkelijk. Zij had in hun gedwongen *tête a tête*, GEORGE naar Miss. NEVILLE hooren vragen en tevens zijne onverschilligheid jegens die persoon hooren betuigen: zij was weinig tevreden over

de eigenlijke beweegreden van zijnen voetval: ter eene zijde waagde zij het niet te beslissen of zij in haar aangenomen karakter niet waarlijk de mededingster was van zich zelve in haar wezenlijk karakter: ter andere zijde, al schreef zij GEORGES ontroering aan zijne hartelijke liefde voor zijn oom toe, dan kon het niet anders of, al ware deze overtuiging juist niet zoo vleijend voor hare eigene bekoorlijkheden, het moest haren dunk van de wezenlijke braaf heid van GEORGE nog vermeerderen.

Het was reeds laat geworden, en alle oogenblikken werd het rijtuig gewacht, om LOUISE af te halen, toen zich het kraken van dikke vetleeren schoenen liet hooren. Even als de hoorn de nadering van den postwagen, zoo verkondigde dit geluid, dat de livereibediende van Mr. ABBERLY in aantogt was. Hij bragt een briefje voor LOUISE, met het berigt, dat hare kamenier haar wachtte. In den toestand van spanning en verveling, dien zij ondervond, was zij daardoor minder aangenaam verrast, maar overtuigd, dat het haar pligt was, haren oom in alles te gehoorzamen, en dat al zijn streven daarheen strekte, om GEORGE te redden, volgde zij onverwijld zijne voorschriften, en verzocht M. ABBERLY haar voor dezen nacht te willen herbergen. Het verzoek, dat spreekt van zelf, werd aanstonds ingewilligd. Miss GUBBINS, de gouvernante, zou bij de kleine SOPHIA slapen - en het bed van Miss GUBBINS zou aan Miss NEVILLE worden afgestaan. Die beschikking scheen ieder naar den zin te zijn, behalve aan Miss GUBBINS, die, als gouvernante van de tweede en derde klasse, het huishouden van haar toilet niet in die volmaakte orde hield, als de meer beschaafde, en beter betaalde van hare ambtszusters plegen te doen. De laden van haren toiletspiegel waren vol van spelden en oude papillotten, hare haarschuijers waren weinig en afgesleten, haar tandpoeder was in den omslag van een ouden brief gewikkeld. Al die treurige gebreken dienden hersteld te worden, voor Miss NEVILLE de kamer betrok; en dan lagen er ergens in eene lade een half dozijn oude schoenen, en dan eene uitgerafelde nachtjapon, en hare eenige kam was vuil, en dan stond er een doosje met likdorenpleisters, en dan -

De arme LOUISE zag al de ellende, die haar verzoek had te weeg gebragt: zij maakte verontschuldigingen: maar Miss GUBBINS betuigde, dat het haar niet het minste hinderde - dat het haar integendeel een genoegen was - dat het gelukkig was, dat SOPHIA laat had mogen opblijven, enz. enz.

LOUISE vertrok naar de aangewezen kamer. Hetgeen haar het minst kwelde was, dat zij hier de gemakken van haar slaapsalet miste: dat zij de gouvernante haars ondanks uit haar bed had verjaagd, omtrent dergelijke kleinigheden, die minder verhevene gemoederen zouden verontrust hebhen, was LOUISE kalm en bijne on-

verschillig. Maar de onverwachte scheiding van haren oom, de mogelijkheid, dat, ten gevolge van zijn onderhoud met GEORGE, er in zijne maatregelen verandering was gekomen - kortom allerlei gevaren en moeijelijkheden, waarin GEORGE zou gewikkeld worden stonden voor haren gefolterden geest. HARRIS, hare kamenier, wist haar niets anders te zeggen, dan dat Mr. NOEL dien middag zijne kamers in *Park Lane* had betrokken en dat Mr. WILSON zeer nieuwsgierig was naar de plaats, waar de jonge dame zich ophield: dat de Kolonel haar had opgedragen, zijne nicht van zijn besluit te verwittigen en alles in acht te nemen, waardoor het gepraat onder de overige dienstboden kon voorkomen worden, enz. -

LOUISE ontving dus slechts weinig inlichting van hare dienstbode: maar er was reeds meer voorgevallen, dan iemand onzer welligt heeft kunnen vermoeden.

VI.

'Dus, Mr. MACEY! ben ik u zeshonderd twintig pond schuldig!' zeide de Kolonel.

'Geen schelling! zoo waar ik leef!' riep GEORGE met eene donderende stem, en de onderscheidene leden van het gezelschap stoven uiteen naar onderscheidene hoeken van de kamer in onderscheidene standen, zoo als de eindgroep van een Duitsch melodrama.

'Hoe zoo? *Sir*,' vroeg de Kolonel.

'Ik heb alles gezien, het geheele plan heb ik gezien,' zeide GEORGE, 'ik meen wat ik zeg: Gij zijt dezen knapen niets schuldig, en bij den Hemel ik laat niet toe, dat gij hen iets betaalt.'

'Zijt gij dol, GEORGE?' antwoordde de Kolonel, 'ik ben overtuigd dat deze heeren niets gedaan hebben, dat zulk een razenden uitval kan verdienen. Niet van van daag of gisteren zijt gij met hen bekend, buitendien zijn het vrienden van uwen vriend ARTHUR DYSON. Gij waagt te veel met u aan de gevolgen van zulk een buitensporig gedrag en wijze van spreken bloot te stellen.'

'Sir!' hervatte GEORGE: 'ik ben in staat mij zelven tegen geweld te verdedigen: maar ik kan het niet aanzien, dat gij zoo laaghartig bedrogen wordt: gij wordt opgeligt, oom! -schandelijk opgeligt.'

'Opgeligt!' riep MACCY uit.

'Opgeligt!' schreeuwde MEAD.

'Opgeligt!' kreet DALBY.

'Opgeligt!' herhaalde DYSON - alle in verschillende toonen. Het waren de vrienden van GEORGE, die na den maaltijd, waartoe zijn oom zich zelven had genoodigd, met dezen aan de whisttafel plaats hadden genomen. Slechts BERTIE NOEL had zich in eene kwade luim op de sofa geworpen en was half ingesluimerd bij het kijken

op de *Edinburgh Review*, welke op zijne knieën lag. Den ganschen avond had GEORGE met leede oogen gezien, dat zijn oom thans ook, zoo het scheen, door den hartstogt voor het spel overmeesterd, met ongelijke partijen kampte. Het was hem duidelijk geworden, dat zij zijnen oom tot hunne prooi hadden bestemd.

'Ja! opgeligt Mr. DYSON,' herhaalde GEORGE op den uitroep van den laatste: en nu kent gij mijne meening.'

'Wij zullen weten, hoe er ons in te gedragen,' zeide MACEY een paar stappen doende om te vertrekken.

'Tot morgen,' zeide MEAD - 'wij -'

'Tot morgen!' riep kolonel ARDEN uit, 'tot morgen is te lang uitstel: nog heden avond wil ik u toonen, hoe ik over het onzinnig gedrag van dezen knaap denk. Ik laat het aan u over, hoe gij het morgen met hem wilt stellen: thans echter willen wij de partij naar mijn huis verleggen: daar zullen wij rustig den avond kunnen besluiten, en daar hoop ik u te toonen, wat ik denk van de beleediging u door mijn neef aangedaan.'

En allen verlieten den radeloozen jongeling: ook de gevaarlijke BERTIE NOEL. Aanstonds vlogen zijne gedachten naar Miss ANSTRUTHER. Maar de toegang tot het huis van zijn oom was hem ditmaal afgesloten. Slechts zijne gedachten konden bij haar zijn. Daar zou zij ongetwijfeld zijnen oom zitten wachten als eene teederminnende - wat, daarover kon hij het met zich zelven niet eens worden. Daar zou zij omringd zijn van deze losbandige spelers, of blootgesteld aan den magtigen invloed van zijn verfoeijelijken vriend. Terwijl het eene gedeelte van het gezelschap de geldmiddelen van zijn oom zocht te rooven, zou het beschaafdste lid van dit komplot (onwillekeurig kwam hem dit woord voor den geest) de zedelijke beginselen zijner aangebedene schoone ondermijnen, die hij, ondanks het dubbelzinnige, dat nog over haar verspreid lag, toch voor het beminnelijkste en uitnemendste wezen van den aardbodem hield.

Bij zooveel ontroering in zijn gemoed viel er aan slapen niet te denken: hij zond zijne dienstboden weg, en zette zich in de eenzaamheid tot het schrijven van een brief aan zijnen oom. Hij schilderde in bewoordingen, zoo sterk als hij bestaanbaar hield met de achting, aan een bejaarden bloedverwant verschuldigd, de gevaren der onzinnige levenswijze, waaraan hij zich had overgegeven: uit onderscheidene kleine trekken, aan de herinneringen van vroeger jaren ontleend, ontwikkelde hij, tot stichting van den ouden man, het karakter zijner vrienden; en hij besloot zijn uitvoerig vertoog over verkwisting en hare gevolgen met het verzoek, dat zijn oom hem weder tot zijn huis zou willen toelaten en gelooven dat hij onveranderlijk, onder betuiging van de opregtste hoog-

schatting bleef enz. enz. Toen wierp hij zich te bed in een staat van wanhoop, waarvan onze lezers zich in hunne verbeelding eene voorstelling mogen maken, maar die wij niet wagen te beschrijven.

De morgen kwam - de brief werd verzonden. Oordeel over GEORGES verbazing, toen hem zijn lakei de boodschap bragt, dat de speelpartij nog aan den gang was. Zooveel loszinnigheid in een man van die jaren scheen aan razernij te grenzen. Zou hij met geweld tot zijn oom trachten door te dringen en hem uit de handen dier harpijen wegscheuren; maar hoeveel gevaar liep hij niet om nog harder teruggewezen en dubbeld blootgesteld te worden aan de spotternij zijner oude makkers? Eindelijk vatte hij een moedig besluit; hij wilde, wat het ook kostte, den Kolonel spreken. Want een oogenblik vroeger had hij een brief ontvangen, die hem verzekerde, dat de ligtmissen voor een tijd ten minste den ouden man hadden verlaten, omdat hij - GEORGE had regt het ergste te gissen. Want de brief die hij op dat oogenblik van DYSON ontvangen had, behelsde het volgende:

'Waarde ARDEN! - Ik ben er wanhopig over, dat die knapen MEAD en DALBY zich gisteren ten uwent zoo gemeen hebben gedragen, maar nog meer dat gij mij met hen gelijk gesteld hebt. Het is eene vieze zaak - maar ik vertrouw dat gij den ouden man in den waan zult laten: hij is geheel in hunne handen. Ik heb hen vroeg verlaten en ben naar *Doncaster* vertrokken, waar ik veel te vereffenen heb. Intusschen *vous sauverez les apparences*. Zoo de zaken een slechten keer mogten nemen en de oude man er achter raakt, schrijf het mij dan ten spoedigste *alhier*.

'Geheel de uwe,

'ARTHUR DYSON.'

Woedend van gramschap ijlde GEORGE met dit bewijs van de snoode zamenzwering naar het huis zijns ooms. Schoon hem de toegang niet geweigerd werd, schenen de onderhoorigen echter kennis van zijne ongenade te dragen. Althans de portier, die bezig was om het *fashionable* nieuws in de *Morning Post* te lezen, vermoeide zich niet om op te staan, maar riep zijnen jongen, die naast hem zat te dommelen, en deze riep weder een livereibediende, die aan den anderen kant in eene vensterbank de *Times* zat te lezen, om GEORGE aan te dienen en te geleiden. Bij zijn oom gekomen, vond hij dezen minder fier dan hij gewacht had: een traan scheen zelfs in zijne ingezonken oogen te drijven; met vriendelijken ernst wees bij hem eene plaats aan en nam het woord op.

'GEORGE, zonder het te willen, zijt gij de oorzaak van mijn ongeluk: in éénen nacht is het eigendom, hetwelk ik jaren lang had bijeenverzameld, verkwist. Toen ik heden ochtend van het spel opstond, had ik dertig duizend pond verloren: het is mijn doel

niet, om uwe edelmoedigheid in te roepen: de schuld is betaald, maar het betalen heeft mij tot een bedelaar gemaakt!'

'Betaald' riep GEORGE 'niets had er moeten betaald worden! - hier heb ik het schriftelijk bewijs in handen, dat gij opgeligt zijt.'

'Schriftelijk bewijs!' zeide de Kolonel 'hoe zoo?'

GEORGE gaf hem den brief over.

'En nog wel onderteekend door ARTHUR DYSON, uw boezemvriend!' zeide de Kolonel, 'dat is eene onbeschaamde bedriegerij: de zaak is onmogelijk: gij, die zooveel menschenkennis, zooveel eergevoel en trots bezit, zoudt nimmer de makker van eenen gewetenloozen zwendelaar hebben kunnen zijn, waarvoor deze man zich zelven verklaart. Het kan zijn handschrift niet zijn.'

'Ik zou NOEL tot getuige kunnen roepen' zeide GEORGE, 'die kent zijne hand.'

NOEL heeft mij verlaten,' antwoordde de oude ARDEN: 'ik heb de onverwachte en verpletterende verandering in mijne omstandigheden voor hem blootgelegd, en ik kan u verzekeren, dat hij er veel mede te doen had, te meer daar hij juist zijn woord te *Tunbridge Wells* gegeven had, en daarom heden avond de stad moest verlaten.'

'Verlaten! - wat?' riep GEORGE uit, 'heeft BERTIE u verlaten en u in uw ongeluk laten zitten: die ongevoelige deugniet!'

'Wat is uw waarde BERTIE - onze waarde NOEL een ongevoelige deugniet? het is mijn aard niet om anderen uit te schelden, om de dwaasheden, waaraan ik zelf schuld heb,' voegde de Kolonel er bij; 'maar zijn gelaat kon naauwelijks de effen plooi bewaren, toen hij in zijn zak naar een brief tastte en dien aan GEORGE overgaf, met de woorden: 'Uwe vertrouwelijkheid eischt de mijne wederkeerig: wees zoo goed dit te lezen, het is het laatste dat ik van NOEL vernomen heb.'

De brief was van dezen inhoud:

'Dingsdag morgen.

Het is mij onmogelijk te slapen - te droomen, - of iets anders te doen, dan aan u te denken. Naarmate ik mij meer vermaak met de schrandere wijze, waarop gij den ouden Heer weet te leiden, verwonderde het mij, dat gij u gisteren avond zoo lijdzaam van *Park Lane* hebt laten wegvoeren. Ik deed alles om u te doen begrijpen, dat ik niet van voornemen was, bij GEORGE ter maaltijd te gaan: de *scène* van het knielen had ik van zijnen oom vernomen. Hij heeft van zijne zijde vrij wat gebrek aan *savoir faire* getoond, en had ik slechts geweten, waar gij waart, hij zou niet in de gelegenheid geweest zijn, u met zijne linkschheid lastig te vallen.

‘Waar gij u thans bevindt, kan ik met geene mogelijkheid gissen, en uwe kamenier schijnt het mij niet te willen zeggen. WILSON zegt, dat hij u dezen brief kan doen bezorgen door eene doodelijke krijgslist, zoo als uw oude Kolonel dat zou noemen. Uwe aanmerkingen van gisteren over ongevoelige harten en boersche eenvoudigheid zijn voor mij niet verloren gegaan, en wanneer ik u zeg, dat de oude man heden ochtend voor zes ure al zijn vermogen verloren had, en dat mijn domme vriend GEORGE, *vótre soupirant*, slechts weinig van het zijne heeft overgehouden, ver trouw ik, dat gij op uwe hoede zult zijn.

‘Ik beken eerlijk, dat ik u niet veel kan aanbieden, maar ik heb *vijfhonderd pond* gereed geld, dat ik gisteren opgenomen heb om mede te vertrekken. Zoo gij de gespannen hoop wilt begunstigen van een man, die moeite noch kosten ontzien zal om u gelukkig te maken, kunt gij op mij rekenen. Wij zouden, zoo gij het goedvindt, ons naar *Frankrijk* kunnen begeven. De stoomboot van *Brighton* naar *Dieppe* brengt ons binnen weinige uren buiten het bereik van den berooiden grijsaard, onder wiens vleugels gij verkozen hebt lot ons te komen en die de grootste gouden medalje verdient, omdat hij u in de Londensche maatschappij heeft doen optreden.

‘Ik vertrouw dezen brief aan WILSON. God zegene u, allerliefste! Geloof mij steeds uwen

‘BERTIE NOEL.’

‘Wat is dit?’ riep GEORGE, bleek als een doode.

‘Wel,’ antwoordde de Kolonel, ‘juist hetgeen, waarvoor het zich uitgeeft, een brief van uwen vriend BERTIE NOEL aan Miss ANSTRUTHER. Het werd met veel handigheid door Mr. WILSON, den dienaar, dien gij mij zoo zeer aanbevolen hebt, gestoken in een pak, dat HARRIS, de kamenier, aan hare meesteres moest brengen. Zoo even heeft de jonge Dame het *billet* aan mij gezonden en hare gevoelens zijn zeker niet zoo hevig, als zij geweest zouden zijn, had zij de ware meening van het geschrevene verstaan.’ -

GEORGE sloeg de oogen ter aarde: ‘Ik zie,’ zeide hij, ‘ik zie, langen tijd heb ik gedroomd: nu eerst word ik wakker voor al het schrikkelijke van mijnen toestand - en dan die toespeling op die vijfhonderd pond.’ - Juist in dit oogenblik trad WILSON op eene min of meer vrijpostige wijze de kamer binnen.

‘Wel Sir!’ zeide de Kolonel, ‘ik had u niet laten roepen.’

‘Neen, Sir!’ zeide WILSON, ‘ik weet het - maar het is eene alleronaangenaamste zaak - Mr. NOEL heeft zulke vreemde narigten verspreid, dat de dienstboden niet in rust te houden zijn. Verscheidene leveranciers zijn bij mij geweest en daar ik reeds uit mijne eigen beurs zes of zeven honderd pond heb voorgeschoten, wenschte ik -’

‘Kom over een half uur terug, Mr. WILSON,’ zeide de Kolonel, ik wacht hier ieder oogenblik mijn zaakwaarnemer; ik zal zien wat ik kan.’

‘Zien wat ik kan,’ herhaalde WILSON op een lageren toon en verliet schoorvoetende de kamer, en werkelijk deed zich het rumoer en gevloek beneden in het voorhuis hooren: alles scheen tot het uiterste gekomen.

‘De crisis is op handen,’ zeide de oude ARDEN, ‘maar ik verwacht ABBERLY en zijne familie en Miss ANSTRUTHER die daar gedurende den noodlottigen dag van gisteren heeft gelogeerd.’

‘Is zij daar geweest? - God dank!’ riep GEORGE uit, eensklaps gerustgesteld van al zijne vrees en kommer op dat punt.

‘Die herhaalde verklaringen van uwe belangstelling in Miss ANSTRUTHER zijn even noodeloos als wreed; noodeloos, want ik heb u gezegd, in welke betrekking zij tot een mijner vrienden stond; wreed, want zoo gij iets wildet doen, om uw armen oom te redden, het zou een huwelijk met LOUISE NEVILLE, uwe nicht en oude speelnoote, zijn.’

’Dit was een doodsteek voor GEORGE; vroeger had hij op algemeene gronden het huwelijk met haar van de hand gewezen, thans werd er op aangedrongen, nu hij door het aan te nemen overtuigd was zich zelven voor altijd ellendig te maken.

‘Miss NEVILLE heeft mij waarschijnlijk vergeten, Sir!’ antwoordde hij ontwijkend, ‘zij heeft welligt nieuwe verbindtenissen aangegaan - ik kan op haar hart geen invloed uitoefenen.’

‘Nimmer heeft zij opgehouden aan u met de vurigste genegenheid te denken,’ antwoordde de Kolonel; ‘zij -’ een getik op de deur meldde de aankomst van Mr. ABBERLY. Glimlagchend, met een blos op de kaken, wel gepoederd, in eene hagelwitte das gebakerd, trad hij de kamer binnen, en aan zijne zijde Miss ANSTRUTHER. Zijne vrouw was niet bij hem. Zij had de kinderen willen medenemen, maar het zou in den wagen te benaauwd geweest zijn, en daarom was hij met zijne *logée* vooruit gewandeld.

Het scheen, dat de oude ARDEN naauwelijks naar zijne wijdloopige verontschuldiging hoorde. ‘Ik heb uwe hulp noodig - meer dan ooit,’ sprak hij: ‘ik heb heden verscheidene onaangenaamheden ondervonden.’

‘Ik hoor het met leedwezen, Sir!’ antwoordde ABBERLY.

‘Wij moeten tijd winnen, ten allen koste tijd winnen,’ ging de Kolonel voort; ‘zoodra de Fortuin rimpels zet, worden wij gejaagd van alle kanten.’

GEORGE'S hart bloedde bij het lijden van zijnen oom: hij dacht aan de middelen om hem te redden; hij dacht aan LOUISE NEVILLE,

maar dan zag hij Miss ANSTRUTHER voor zich, en zijn hart ontzonk hem - de betoovering van deze was te magtig.

'GEORGE!' zeide de Kolonel, 'zie wat de rampspoed van ons maakt: al mijne plannen liggen in duigen, gij zijt andermaal bestemd om met deze jonge Dame alleen te zijn. Liefste!' voegde hij er bij, zich tot Miss ANSTRUTHER wendende, 'zoo hij weder op zijne knieën valt, verzoek ik u aan de schel te trekken.'

GEORGE wist niet, wat hij van eene dergelijke luchtigheid, te midden van zoo veel droefheid, maken moest. Welligt, dacht hij, wilde zijn oom zijn verdriet voor het meisje verbergen: in allen gevalle wenschte hij thans de gelegenheid te baat te nemen, om zich omtrent zijne eigene toekomst te verzekeren en het geheim zijner schoone gezellin uit te vorschen.

'Miss ANSTRUTHER,' sprak hij, zoo ras beide alleen waren, 'ik schaam mij om in uwe tegenwoordigheid te blijven: mijn gedrag van gisteren vervult mij met berouw en droef heid; en hetgeen ik thans wenschte te zeggen, zal welligt nog tot mijne verlegenheid bijdragen.'

'Spreek tegen mij,' antwoordde LOUISE kalm, 'als de neef van mijnen vriend en weldoener, en ik zal met aandacht en achting naar u luisteren.'

'Helaas! dat zijn de gevoelens niet, die ik wenschte u te hebben ingeboezemd,' zeide GEORGE, 'maar ik ben gedoemd om ongelukkig te zijn. Door mijne vrienden bedrogen, door mijne makkers verraden, heb ik mijn uitmuntenden en beminnenswaardigen oom in moeijelijkheden en jammer gedompeld. Hij doet mij het middel aan de hand hem te redden - hij wijst mij op dezelfde persoon, waarover wij gisteren spraken, op LOUISE NEVILLE - hij beveelt haar aan mij als eene partij, die niet alleen voor mij in ieder opzigt geschikt is, maar die, met mij vereenigd, ook hem uit den druk der omstandigheden zou kunnen redden.'

'Wel nu Mr. ARDEN,' zeide LOUISE, 'indien gij voor haar genoegzame genegenheid hebt, vertrouw ik, dat gij niet zult aarzelen.'

'Voor u - voor u alleen kan ik - maar mag ik naauwelijks belijden, dat het onmogelijk is. Voor eene week had ik den wensch van mijnen oom kunnen opvolgen. Ik acht LOUISE, ik bemin haar als een broeder: zij was de speelnoote mijner kindsche dagen - mijne oudste vriendin - maar sedert zag ik -'

'Wie?' vroeg LOUISE. GEORGE zuchtte diep: een handdruk deed haar de waarheid kennen. LOUISE barstte in tranen uit.

'Mijn oom verhaalt mij,' zeide GEORGE, 'dat al mijne belangstelling in eene zaak, die zoo zeer mijn hart raakt, die zoo noodzakelijk voor mijn geluk is - ten eenenmale vergeefs moet zijn - dat er eene vroegere verbindtenis bestaat - en dat -'

‘Wees bedaard,’ sprak LOUISE, uw oom heeft de waarheid gezegd. Mijn hart is niet meer vrij: handel daarom, zoo als ik meende van u te mogen verwachten. Red hem en huw haar, wier hart, zoo als ik u verzekeren kan, u geheel toebehoort.’

‘Miss ANSTRUTHER,’ zeide GEORGE, ‘ik ben niet ijdel genoeg om te gelooven, dat *Miss* NEVILLE in mij het allerminste belang stelt.’

‘Geloof mij GEORGE, zij doet het,’ hernam LOUISE op een toon, die hem geheel en al verbaasdc - de gemeenzame wijze, waarop zij hem aansprak, het ernstige, het beradene, de geweldige ontroering, die op de uitdrukking van hare overtuiging volgde, alles verwonderde hem evenzeer - ‘en zal het altijd doen, GEORGE’ vervolgde het meisje bevende. Toen barstte zij in tranen los en liet haar hoofd op den schouder van den diep getroffen ARDEN zinken.

Een oogenblik dacht hij, dat Miss ANSTRUTHER voor hem eenen hevigen hartstogt had opgevat, en dat hare ontroering haar ontstaan had te danken aan de zekerheid, die zij had, dat hij LOUISE moest huwen. Hij was geheel verbijsterd en ter nedergeslagen toen de kamerdeur openvloog en de familie ABBERLY binnen stoof, de kleine SOPHIA vooruit met den uitroep:

‘Kijk, Ma, Mr. ARDEN en Miss NEVILLE pakken elkaâr!’

‘Die duivelsche kinderen!’ riep de Kolonel, die hen achterna kwam, ‘nu is mijne ontknooping nog mislukt.’

Het was gelukkig voor de belanghebbende partijen, dat de ontknooping mislukte. Want de oude man had het zwak, tot zelfs zijne aardigheden al te zeer te willen uitspinnen. LOUISE NEVILLE en ARDEN hadden elkander herkend en iedere aanmerking zou hun geluk hebben verstoord. Het beste dat den Kolonel overschoot was, de huishouding van *Park Lane* in te pakken, waarbij, ter geruststelling mijner lezers zij het gezegd, slechts een klein gedeelte van zijn onmetelijk vermogen was ingeschoten. Maar nog had de oude man er genoegen van op de bruiloft. Op triomfeerenden toon zeide hij tegen Mr. ABBERLY:

‘Welnu, wat dunkt u nu van mijn plan, Mr. ABBERLY?’

‘Ik beschouw het als een verwonderlijk plan,’ antwoordde de zaakwaarnemer, ‘en schrijf het alleen toe aan de stompheid van mijn verstand, dat ik het niet eer ontdekt heb.’

‘Zoodra het mij inviel, beviel het mij,’ zeide de oude ARDEN. ‘Ik besloot alles te wagen, ten einde de zaken den gang zouden nemen, dien ik wenschte; kortom, het bewijst de waarheid van mijn geliefkoosd spreekwoord: *voorbeeld gaat boven leer*.’

Kritiek - hyperkritiek - onkritiek.

Nalezingen op Labruyères *des Ouvrages de l'esprit*.

‘Geen werk zoo volkomen, of het zou geheel vergaan te midden der kritiek, wanneer slechts de Schrijver aan de aanmerkingen zijner beoordeelaars geloof sloeg, en iedere plaats uitwischte, die aan hen niet beviel.’ Zie hier de tekst, zie hiertegenover de moraal in prent gebragt. De tekst is van LABRUYÈRE, een Schrijver, die orakels schreef, en, zoo als al zulke Schrijvers, aan geen Recensent wilde rekenschap geven, en die zeker met zijne magtspreuk wilde zeggen, dat hij door haar niet de pen zou halen, al betoogden hem alle beoordeelaars van de wereld, dat hij eene leugen ter neder schreef. Dergelijke uitvallen zijn vrijbrieven voor eerzuchtige Schrijvers, die zeker weten, dat zij op de wereld meer bewonderaars dan beoordeelaars zullen vinden. En LABRUYÈRE wist dat door eene hoogst eenvoudige gevolgtrekking, ofschoon hij zijn geloovig publiek nog een wassen neus trachtte aan te draaijen: ‘Vergeefs,’ schreef hij, ‘tracht een Schrijver door zijn werk bewondering te wekken. De dwazen bewonderen nu en dan; maar daarvoor zijn het dwazen. De man van verstand heeft in zich zelven de kiem van iedere waarheid en van ieder gevoel: niets is hem nieuw, daarom schenkt hij slechts zelden zijne bewondering; hij schenkt zijne goedkeuring.’ - Welnu, Mijnheer LABRUYÈRE! ik wil niet de stelling van menschenhatende wijsgeeren en knorriggeluimde hekeldichters herhalen, die ons gansche geslacht bijna onder een vonnis van verdoemenis besluiten: ik wil slechts op het kleine gedeelte het oog vestigen, waarover wij thans spreken: op Schrijvers en Recensenten, op kritieken en antikritieken, en dat kleine gedeelte is zeker nog een *corps d'élite* uit de groote *Myrmidonen-armee*. Welnu! zoo gij de namen nagaat, die zij elkander geven, het vonnis, dat zij over en weder vellen, wat, dunkt u, zal ieder moeten meenen, die buiten den kring het gekijf aanhoort? - Dat het grootste deel der wereld uit bewonderaars, het kleinste uit goedkeurders bestaat.

Nog in éénen hoek kan zich uw gevoelen redden. Een Schrijver, meent ge, wekt geene bewondering, omdat de zotten slechts nu en dan bewonderen, en dat de wijzen alleen goedkeuren. Het grootste gedeelte derhalve keurt af en veroordeelt, en met Schrijvers edelmoedigheid plaatst gij daar uwe beoordeelaars; het klein-

‘Geen werk zoo volkomen of het zou geheel vergaan te midden der kritiek, wanneer slechts de Schryver aan de aanmerkingen zyner beoordeelaars geloof sloeg, en iedere plaats uitwischte, die aan hen niet beviel.’
LA BRUYÈRE.

ste gedeelte keurt goed, en onder die weinigen rangschikt gij u zelven. - Wat zoudt gij zeggen, zoo ik u een land wees, waar alles goedgekeurd en veel nu en dan bewonderd wordt? Dat land hebt gij gekend, toen het niet alles goedkeurde en bewonderde, toen er een Vorst in regeerde, die den grooten Koniug, dien gij bewonderdet, deed beven; maar sinds dien tijd is dat land vooruitgegaan. Het heeft de grootste schrijvers en de beste dichters: dagelijks vernemen wij, dat er iets goeds, iets nuttigs, iets treffends, iets schoons, iets uitstekends gedaan of geschreven is. De woorden majestueus en verheven klinken ons om de ooren. De Schrijvers zeggen, dat zij niets om eene beoordeeling doen of laten, en het publiek is op hunne hand. En wee hun, die het wagen te berispen: zij worden besneden of begraven. - Want wat zal men met Janitsaren en Vampiren anders doen?

Ik zal een paar staaltjes aanvoeren om te toonen, dat men niet altoos dwaas behoeft te zijn om te bewonderen, en niet altoos wijs om goed te keuren. HORATIUS was voorzeker een der beste schrijvers en der schranderste beoordeelaars: hij mag bijna tot toetssteen en standaard dienen, en wanneer met zijne regels vreemd wordt omgesprongen - maar ik wacht mij bij tijds in dezelfde fout te vervallen. *Je ne juge pas, je raconte.* 'Ik word knorrig,' heeft hij geschreven, 'zoo dikwijls de goede HOMERUS in slaap valt,' en wat schrijvers en dichters zijn, ten opzigte van goede trouw, hebben hunne aanhalingen bewezen. Zij hebben zich niet gestoord aan het knorrig worden van HORATIUS: zij hebben eenen dut gedaan en weleens gedut ten gevolge van dichterlijke geestdrift, en bij het ontwaken gezegd: dat deed ook de goede HOMERUS. Zoo zeer speculeerden zij op bewondering: zoo weinig rekenden zij op beoordeelaars als de Romeinsche dichter. Maar eindelijk ging het bewonderen zoo ver, dat zelfs den goeden auteur van den *Ilias* zijn slaap niet meer werd gegund, en een kritikus bij uitstek, een dichter van naam, ALEXANDER POPE, niet schroomde te verklaren 'wij zien dikwijls listen voor dwalingen aan. Het is HOMERUS niet, die knikkebolt, maar wij zijn het die droomen.'

Ik heb *Engelands* beroemden dichter voorop gezet, opdat, waar het misdaden geldt tegen de erkende uitspraken van HORATIUS, de man, dien ik thans beschuldigen moet, in voornaam gezelschap voor de regtbank moge verschijnen. - 'Menschen,' dus staat er geschreven, 'noch Goden, noch boekwinkels laten toe, dat er middelmatige dichters bestaan.' Velen voor mij en velen na mij en ik zelf hebben daarom nimmer verzen geschreven. En toch zoo goedhartig zijn wij hier geworden, dat wij dien regel niet meer toepassen; maar de middelmatigheid verdedigen. 'Alles *kan* niet meesterlijk zijn; alles *mag* niet meesterlijk zijn; alles *moet* niet

meesterlijk zijn,' zeggen wij. Het eerste geef ik toe, ofschoon de zaak bij ons gemakkelijk schijnt, waar zoo vele Meesters zijn; uit het tweede volgt eene kostelijke bijdrage voor onze kritiek: 'Mijnheer de dichter! uw werk is allervoortreffelijkst, het is meesterlijk en wij zouden het als zoodanig erkennen: maar uwe jaren en omstandigheden in aanmerking genomen, mogen wij het daarvoor niet verklaren, en wij waarschuwen den geachten lezer voor uw meesterstuk.' - Alles *moet* niet meesterlijk zijn: eene bijdrage tot ons Strafwetboek. Wij nemen aan, dat er eene vergadering van twintig meesters mag wezen, die twintig meesterstukken leveren: maar zoo het ongeluk der tijden er één meer doet geboren worden, die een één en en twintigste levert, dien breken wij den hals of - passen op hem de wet toe der ongeoorloofde associaties. Meesterstukken moeten zeldzaam blijven, want wij verkoopen ze te duurder - Meesterstukken zijn niet voor allen geschikt! -

Maar ik kan niet op dien toon voortgaan. Vraag het aan allen, die Italië bezochten, of daar niet van den geringste tot den aanzienlijkste alles met huiverenden eerbied naar St. PIETER opziet: niet allen met dweepende geestdrift knielen voor de *loges* van RAFAëL. Gesteld, de natie zij middelmatig, de tijd zij middelmatig, de openbare geest zij middelmatig (ik denk hier aan scherts noch satire, maar aan de zaak der waarheid, die heilig is), zoo te midden dier middelmatigheid, het in verhouding middelmatige nog moet worden goedgekeurd en geprezen, is dan de eeuwige vrijbrief voor het slechte niet geschreven?

Zie daar hoe onwaar het is, dat er slechts zelden bewonderd wordt, en dat goedkeuren wijsheid is.

Ik heb de vrijheid genomen op te treden voor eene vervolgde, verradene en verlatene natie, voor het uitvaagsel der geleerde wereld, voor de Heidenen en tollenaars der literatuur. Onder onze gelederen staan OG, de Koning van *Basan* en PROCRUSTES en al de valsche Profeten, en ZOILUS, en MEPHISTOPHELES en GOTTSCHED; onze vier kardinaal-ondeugden zijn: nijd, kwade trouw, ondankbaarheid, hoogmoed; er zijn bij ons beulen en sluipmoordenaars: slangen zijn wij en honden, ezels en nachtuilen, wormen en wespen; voor onzen eigen naam beven wij terug, en verloochenen ons zelven, zoo dikwijls wij aan ons werk gaan; wij durven in onzen eigen naam geene waarheid zeggen, omdat men ze dan voor leugen zal houden. Wij verzoeken vergeefs ADRASTEA en NEMESIS en THEMIS en MERCURIUS en de Muzen, ieder afzonderlijk, of alle te zamen tot gevaders. Wij zweren bij Atheneën en Lyceën en Schouwburgen; wij beroepen ons op wetenschap en kunst, op vaderland en be-

schaving, op letteroefening en letterliefde: wij blijven, wat wij waren - verachte Recensenten!

Ik overdrijf niets, al de schande, al de schimpnamen, die ik hier boven opgaf, rusten op ons gevloekt hoofd. Voor ieder weet ik het gezag van beroemde Schrijvers aan te halen. Ik herhaal ze hier, niet om uw medelijden in te roepen, want ik weet, dat het medelijden zich onwillig afkeert van dien afgrond van snoodheid, welken gij in onzen strijd tusschen Schrijvers en Recensenten ontdekt. Ik noem hier al de laagheden, die wij ondervonden, op, ten einde er vrede noch verdrag meer tusschen ons zij; ten einde de herinnering van het gedane kwaad de wrok scherpe, en ons geene andere hoop overblijve, dan in de geregtigheid onzer zaak.

Het gaat ons als den duivel. Onze zedelijke hoedanigheden schijnen zoo vele *plussen* en *minussen*, die in elkander opgaan, zoodat er nul overblijft. En toch zijn wij er ondanks alle twijfelaars; ja de twijfelingen aan ons bestaan zijn ons eigen werk. - Van de bank mijner regters knikt mij JUSTUS TENAX bemoedigend toe. Hij vreesde, zoo als zijne regtzinnige medebroeders, voor de kritiek, en weet mij dank, dat ik uit zijnen eigenen boezem mijn bewijs heb ontleend. Met hem te winnen krijg ik de gansche schare, die de wet niet weet, en de talrijke, die de wet niet onderzoekt in het belang der beschuldigden. Ik wil echter niet, dat hij zich door den gang der rede late vergaauwen, maar na al het peinzen, dat zijn brein vereischt, zijne toestemming geve tot dit van twee een: of de kritiek is zoo zwart niet, als men haar schildert, of er bestaat in het geheel geene kritiek.

Om de laatste stelling te handhaven, wil ik niet mijne toevlugt nemen tot de verzekering, dat de natuur zelve ons tot een noodzakelijk kwaad heeft gemaakt en dat wij voortgroeijen als de paddestoelen. Neen, wij willen ons streng vasthouden aan het betoog waarmede wij aanvingen: datgeen, waardoor onze vijanden ons onzijn willen bewijzen, is de sterkste proeve van ons bestaan. In uw midden schuilt onze weggeloopen dochter, die ons leven verbittert, die de hand tegen hare moeder verheft: de *antikritiek*. Gij beschouwt haar als uw eigendom, als uw bolwerk; want gij werpt haar ons voor de voeten, en wij, indien wij niet den edelen zin van METELLUS bezaten, wij zouden haar met onze pijlen doorboren. Wacht u echter om op haar te vertrouwen: zij verloochent hare afkomst niet geheel en al, en daarom blijft zij uwe natuurlijke vijandin; daarom verraadt zij ons willens of onwillens uwe zwakke zijde; daarom is ons wederzijds optreden in schijn zoo hevig: maar eindigt doorgaans in een stilzwijgend verdrag, meestal ten uwen koste.

Om het regt te bewijzen, dat wij op dat kind hebben, en dat

gij echter als uw eigendom beschouwt, wanneer uw kroost dood ter wereld is gekomen, of door u dood gelegen, wil ik uit onze rijen een GOLIATH te voorschijn roepen, die bekwaam genoeg is, dagelijks uwe slagorde te hoonen. Godgeleerden en Wijsgeeren, Letterkundigen en Geschiedschrijvers, Dichters en Natuuronderzoekers hebben zich vereenigd tegen onzen grooten PIERRE BAYLE, den tijdgenoot van dien LABRUYÈRE, die zoo onbescheiden zijne stem tegen ons verhief. Ik durf juist niet te zeggen, dat het zijn tijd was, waarin de antikritiek geboren werd, maar zeker was het dat punt van haar leven, waarop zij het meeste en het schoonste bloeide. Zoo de kritikus eenigzins zal beantwoorden aan het karakter, waarmede gij hem teekent, dan was hij het; want: 'hij was een woutesel van eenen mensche. Sijn handt was tegen allen, ende de handt van allen tegens hem.' Nog zijt gij niet geheel hersteld van de slagen, die hij u toebragt: en die hem het strengst aanvielen, betaalden het duurste de kracht van zijnen arm. Slechts één man wist met hem te strijden zoo als het behoorde. Het was LEIBNITZ, en al zijn alle *critici* geen BAYLES, evenmin als alle Schrijvers LEIBNITZEN zijn, de regel van dezen mag voor alle antikritiek gelden:

'Schrijf tegen BAYLE, schrijf met alle kracht van redenering, met alle sieraad van stijl, zoo dikwijls hij iets waars en iets goeds heeft geschreven: dat prikkelt hem om voort te gaan, en het ware nog baarblijkelijker te maken. Maar val hem niet aan, zoodra hij iets gezegd heeft, dat slecht is, want dan vertelt hij nog slechtere dingen, opdat hij het vroeger gezegde goed prate.'

Gij schrijft antikritieken, en LEIBNITZ schreef er geene. Zoo lang de waarheid, die gij gezegd hebt, voor uwen Recensent niet veilig staat, zoo lang hadt gij beter gedaan met nog in uw boek te zetten, hetgeen als bijlage in uwe antikritiek staat. Uwe ophelderingen en toevoegsels zijn eene soort van kritiek van uw eigen werk, waarbij het jammer is, dat een vreemde uwe nederigheid moest gaande maken. Of hadt gij gelijk, en waren de u gemaakte aanmerkingen valsch, dan is van twee één, uw Recensent of knapper dan gij of minder. Is hij het eerste, dan voedt gij door uwe antikritiek de kritiek: want ligt antwoordt hij als BAYLE, en maakt zijne valschheden zoo schoonschijnend, dat het voor uwe eigen oogen schemert. Of hij is uw mindere - maar dan de hand op het hart, Schrijver en Antikritikus! voor wien strijdt gij, voor u zelven of voor de waarheid? - Ik verzoek met de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, mijne hoorders! *acte te nemen*, dat SCRIBLERUS het eerste gezegd heeft.

Maar het meerendeel uwer is nog ontevreden over de onder-

stelling, dat de Beoordeelaar kundiger dan de Schrijver is. Het is echter een regel in uwe geleerde genootschappen, waar gij prijsvragen uitschrijft en ingekomen bijdragen beoordeelt. Het is een regel, die overal geldt - behalve op het gebied der Fraaije Letteren. En het bewijs? - BAVIUS en MAEVIUS hebben VIRGILIUS scherp beoordeeld: RICHELIEU liet de Cid van CORNEILLE door eene Academie van Recensenten afkeuren; NICOLAI meende, dat GOETHE geen dichter was, en geen kans had het ooit te worden, en in ons vaderland verwezen Recensenten VAN HARENS *Geuzen* na den kruideniers-winkel. Eilieve, uw bewijs zij aangenomen! Roep mij eens gindschen Schoolmeester uit den hoek, die Godgeleerde boeken schreef, en ik zal u den Recensent toonen, wiens bekwaamheden in dat vak de geheele wereld erkende. Laat de Hoogleeraar voor den dag komen, die sinds de aanvaarding zijner *sinecure* nooit meer iets werkte, dan het stukje, dat deze zijner leerlingen scherp afkeurde, nadat hij van Professor al diens wetenschap had overgenomen, en haar met de zijne verrijkt. Roep - want wij zullen tegen elkander de gevallen tellen, dat de Schrijver meer wist dan zijn Recensent, en de gevallen, dat zijn Recensent meer wist dan hij. - Roep: *Qui ita censetis huc: qui alia omnia illuc transite!*

Ik bevroed de reden van het rumoer onzer tegenstanders. Het is het gevolg eener dergelijke telling en verdeeling. Zij vreezen, dat velen hunner te regt verdienen onze prooi te worden: want de tegenstrijdige bestanddeelen, waaruit wij, volgens hun verwijt, bestaan, zijn bij hen niet geringer in aantal of magt. Want bij hen zoowel als bij ons zijn er enkele, die niet zeker zijn of zij zich Recensenten zullen noemen of Schrijvers. Zij vreezen, dat hun aantal moge verminderen, wij vreezen het niet: want de ontrouwe broeders, die zich willens van ons afscheiden, betreuren wij niet, maar gunnen ze gaarne aan hen. Zijn wij niet edelmoedig? want wij zouden uit de scharen, die tegen ons over staan, zoo menigeen kunnen oproepen, die gerecenseerd heeft, totdat hij zelf schreef, die gerecenseerd heeft, sedert hij zelf schreef, en die recenseert, nu hij het schrijven heeft vaarwel gezegd. Voor het licht met de briefwisseling, tusschen u en het tijdschrift gevoerd; voor den dag met den begeleidenden brief, die een boek vergezelde; voor den dag, met het geschrijf tusschen u en de uitgevers van u en uwe vrienden. Wij weten den vloek die op ons rust: zelfs voor ons zelven verbergen wij onderling ons bedrijf. Niet als de Romeinsche wigchelaars glimlagchen wij, zoo vaak wij elkander ontmoeten: neen wij zien effen; wij ontwijken elkander; wij hebben eene geheime overeenkomst, om ziende niet te zien en hoorende niet te verstaan. Is het wonder bij dien stand van zaken, dat ik mij beklagen moet,

dat wij niet alleen vervolgd, maar ook verraden en verlaten worden? - maar onthoudt dat, wanneer gij ooit van recenseer-vereenigingen en kritiek-associaties hoort gewagen.

Een Recensent heeft tweeërlei kleur. Van voren is hij lelieblank, deftig van wezen, waarop

> - het liefelijk en 't bits
> Zich tot het statig mengt. -

van achter is hij zwart als een moor, leelijk en mismaakt. Ieder Schrijver gelooft aan zijne voorzijde, zoo lang hij zelf onschuldig is: of zoo hij eens zijne handen met het gif der kritiek heeft bezoedeld, dan neemt hij toch dat voorkomen van onnoozelheid aan. Daarom treedt hij zijnen Recensent fier te gemoet: maar tevens beleefd. Hij is overtuigd van het geringe zijner pogingen; hij hoopt van zijne kundige beoordeelaars, dat zij met toegevendheid zijne goeden wil zullen opnemen en door verstandige raadgevingen hem leiden. Het boek is inderdaad goed en de Recensent maakt een siroop van citroen en honig, zoo als wij dat noemen. In een brief aan zijnen boezemvriend heet het: dat de ezel zulke botte aanmerkingen niet zou gemaakt hebben, indien hij zich de moeite had gegeven beter zijne gedachten in zijne holle breinkas over te planten. In het publiek laat de welmeenende Recensent iets vermoeden, dat hij de Schrijver is der beoordeeling en hoopt dat zijn auteur hem niet euvel zal duiden, dat hij door eene enkelde aanmerking zijn geweten heeft ontlast; en de Schrijver drukt hem de hand voor zijne belangstelling. In een officiëelen brief aan de Redactie herhaalt de auteur zijn dank voor de beoordeeling, die gunstiger was, dan hij verwachten kon, maar gaarne zou hij den onbekenden beoordeelaar in het vriendelijke op een paar punten raadplegen. De beoordeelaar gaat er heen en hij vindt niemand te huis - de Schrijver zit in zijne *étude* aan zijn tweede werk. Hij heeft den Recensent van achteren gezien: *Het is een zwartje, lieve Romeinen! past er op*.

Ik heb al de beschuldigingen, die op ons kleven opgenoemd en toegegeven, opdat ik het regt zou hebben ze op de beschuldigers terug te kaatsen. Ik heb mij en mijne ambtsbroeders zwart gemaakt, opdat wij onze tegenpartij in de onderlinge worsteling de klad zouden kunnen aanwrijven. Ik heb mij onder hunne drommen gemengd, opdat het blijken zou, dat wij, al is het vechtende, volgens eene ijzeren noodzakelijkheid, bijeen behooren. Wij grijpen elkander vast, zoo als in *Kabal und Liebe* de Secretaris WURM den President WALTER: *Arm in Arm met dir zum Blutgerusl, Arm in Arm mit dir zur Hölle: es wird mich kiszeln mit dir verdammt zu seyn*.

Ik wenschte thans de klassieke Heeren CAJUS en PUBLIUS, die voor eenige maanden over het punt der *kritiek* elkander in het riet hebben gepraat, te kunnen oproepen, om hun opheldering te vragen over hetgeen ik in het prentje niet begrijpen kan. Bitter klein zijn de Recensentjes en vervaarlijk groot het boek: maar waar is de vervaarlijk groote auteur van het onmetelijke boek. Reikt ons eene onzigtbare hand uit de hoogte dat werk, met de woorden: ‘Menschenkind! sta op en lees.’? Ik weet, dat die eisch aan ons Recensenten wordt gedaan. Vraag naar het boek, heet het, en niet naar den Schrijver. Ik zou gelooven, dat een boek zoo alleen om zijns zelfs wille daar was, indien slechts niet de Schrijver zoo vaak als een tweede APELLES achter zijn tafereel omkeek; indien hij niet het eerste en eenige boek door een tweede liet volgen, waarin hij van *ondervonden aanmoediging* sprak; indien hij er niet aan dacht om te leven in zijne schriften, indien hij niet voor het werk, dat hij over het nietige van den roem schreef, zijnen eigenen naam plaatste.

Geloof mij, achter ieder boek zit een Schrijver, ook achter het groote op het prentje; en ik wed, dat zijn gelaat nog akeliger plooijen en vouwen en krabben heeft, dan zijn aangevallen geschrift. Wij vertoonen onze striemen en wonden, ten bewijze, dat de auteurs niet die onafhankelijkheid bezitten, die zij van ons eischen. Zoowel als wij, schrijven zij om gelezen te worden en hebben wij dan geen gelijk wanneer wij ons tot den auteur rigten, want niemand leest eene beoordeeling zoo dikwijls als hij, en niemand zoo weinig, als het Publiek.

Er is een geval, waarin men beweert, dat er niet naar den auteur, maar naar het boek gevraagd moet worden. Dat zijn die werken, waarin een Schrijver door hooger magt wordt beheerscht, waarin hij van ingeving en aanblazing spreekt en tot bewijs van zijn genie aanvoert, dat zijn boek grooter is dan hij zelf. O genie! hoe dikwijls hebt gij mij aan ISSASCHAR doen denken, ‘het sterckgebeent ezel, nederliggende tusschen twee packen.’ Zoo hij sterk is, waarom draagt hij zijn pak niet, zoo als een minder sterke het zou doen? Hebben wij geen regt, wanneer wij het koppige graauwtje opschoppen, opdat het in het spoor loope, dat wij hem wijzen, of ten minste zijne vracht behoorlijk te huis brengen.

Er is nog een geval, waarin de auteur achter zijn werk verdwijnt: maar daarvoor zou ik doodengesprekken moeten schrijven; en dat genre mislukt. Wanneer onze Schrijvers in den *Orcus* afdalen, halen zij meestal de kille koude naar boven. Het schimachtige zit op hun gelaat, de rilling in hunne beenderen, de lompen om hun geraamte. Geef hun een mantel, opdat zij fatsoenlijk voor den dag komen! *une coupe de sang: le citoyen a soif!*

Wordt voortgezet.

Kus en lied.

Lest groette my een rozenmond,
Een liedjen huppelde op mijn lippen,
Ik liet het onbedachtzaam glippen
En 't werd een kus in d' eigen stond.

Thans is mijn meisjen ver van my,
En daar mijn mond zich spitst tot kussen,
Doch 't zoetst verlangen niet kan blusschen,
Wordt ieder kusjen melody.

Vliegt, lieve verzen! vliegt aldus!
En drukt ze ontgloeid u aan de tippen
Der nektarzoete rozenlippen,
Zoo wordt weer wat ge waart - een kus.

De bliksem.

U aanbidde ik, Telg der wolken, die ter nêerploft en verheft,
Beeld van waarheid, kracht en dichtgloed, dat my roert en streelt en treft;
'k Stond als Koning, vorstenluister, kroon en scepter willig af
Voor uw kort, maar glansrijk leven, voor uw roemvol heldengraf!
Zie, gy wandelt door de schepping, en by d' eersten renzentred
Ziet gy Englen, jeugd en grijsheid voor u knielen in 't gebed!
Slechts één opslag van uwe oogen, en de Ceder ligt geveld;
Slechts één blik, en duizend tongen hebben reeds uw lof vermeld.
Uwer is de prijs der Glorie en der Almacht beide, ô Leeuw!
In één polsslag levens wrekend al de gruuwlen van eene Eeuw!
Welk een Majesteit omgeeft u, als gy 't zwaard der wrake omgordt,
En als straf heraut des Hemels op uwe offers nederstort!
Voorbôo van d' ontzetbren Donder, waar gy zetelt heerscht ontzach;
Gy herschept de Weelde in Deemoed, dag in nacht en nacht in dag. -
Zoon van weinig zomerdagen! snelgewiekte Lichtgod! laat,
Laat de strijder op u staren als het uur der worstling slaat!
Leen den Dichter soms uwe Almacht als gy uitrust op uw throon,
ô Laat hy uw werk verrichten, de ingewijde Muzenzoon;
Maar, ô Luchtvorst! sta uw vleuglen, sta uw vlammenschietend zwaard
Aan geen Krijgsvorst af of Koning, die ten geessel strekt van de aard!

DE THOUARS.

Mengelingen.

Twee doopzusters. 1472-90.

> Jong zonder jeugd, en zonder vrijheid vrij,
> Hoe lievenswaard, heminnend noch beminde,
> Vroom zonder deugd, kalm zonder vreê, verblinde,
> Wat zoekt gij in des kloosters woestenij?
> Waartoe dien kruin de tressen afgeschoren,
> Waarmeê de jeugd uw schedel had getooid?
> En 't wollen kleed om 't poez'le lijf geplooid,
> Dat tot de dracht des purpers scheen geboren?

Mijn motto heeft het gezegd; ik vang aan met een tooneel, dat zoo vaak de laatste noodgreep is van eenen kwijnenden roman, de inwijding eener non.

Al wat *Portugal* en *Lissabon* grootsch en aanzienlijks hadden, was toegestroomd naar *Aveiro*, had zich vereenigd in de kapel van het Dominikaner vrouwen-klooster, en zag toe bij de plegtigheid. De kapel was opgesierd met den prachtig bonten opschik der zuidelijke kerken, die nog zoo zeer van een kindschen smaak getuigt, en van grove zinnelijkheid. Een talloos tal van beschilderde, omstrikte, bekranste waskaarsen, vergoedde het zonlicht dat men verdrongen had. Tapijten en kleurrijke behangsels bedekten de wanden, wier stroeve ernst niet paste bij een bruidsfeest der kerk. Het hoofdaltaar zwoegde onder eenen last van gouden schotels en zilveren vaatwerk, als de credentie-tafel van een' hertog; want al wat het klooster rijk was in edele metalen en edele gesteenten, was daar bijeen gebragt, om het hooge feest eer aan te doen. Kanten outerdoeken waren met weelderige achteloosheid over de kostbaarste voorwerpen heen geworpen, en het kille marmer der altaartrappen was vermomd onder mollige fluweelkleeden doorstikt met goud; het waren ook vorstelijke knieën die zich daarop verdemoedigen zouden, en het was eene grootsche lotsbestemming die nu eindigen zou in de doodsrust van een

klooster. Het was geene droeve maagd, met schendige willekeur heen gedreven naar een gewijd graf, geene schuwe onnoozele, die, gruwend van eene wereld welke zij niet kende, zich verbergen ging onder de vleugelen der moederkerk als een sidderend kieken onder die van de klok. Het was geene levenszatte of levenswijze, die afstand deed van de aarde, na dezelve volop genoten te hebben. Het was niet eene, die walgde van een te veel of die wanhoopte aan een genoeg. Het was eene maagd die nog veel te genieten konde hebben, aan welke de wereld nog alles zoude geven wat zij wenschte, die nog niets kon hebben uitgeput, en voor welke nog eene toekomst van geluk en vreugde bloeide. Eene, wier keuze met rouw was aangehoord geworden, en lange was tegengestreefd, en die eindelijk zegenpraalde. Het was JOHANNA van *Portugal*, dochter van ALPHONSUS de V^{de}, die zich toewijdde aan God.

Vrome dweepzucht alleen schijnt dit besluit bepaald te hebben; de negentienjarige kon het leven nog niet moede zijn. De vorstelijke jonkvrouw door een' vader en eenen broeder in elken wensch gevierd, door een gansch volk aangebeden, kon nog den last des levens zoo zwaar niet gedrukt hebben. Ook het purper dat zij achter zich liet, had hare vrouwenschouders met geenen ondraagbaren last gedreigd, zij zoude het gedragen hebben aan de zijde van een' der edelste vorsten van *Europa*, en ondersteund door zijne hand. KAREL VIII van *Frankrijk*, MAXIMILIAAN van *Oostenrijk*, de jonge veelbeloovende Roomsch-Koning, en RICHARD III van *Engeland* hadden de hare gevraagd. ALPHONSUS had haar de keuze gelaten. Zij had geen hunner gewild. Zij had de koude rust des kloosters verkozen boven de vrolijke werkzaamheid des maatschappelijken levens. En toch, zij was noch te zwak noch te traag voor de daden der werkelijkheid. Zelfs was hare hand, hoe klein ook, niet te onmagtig, om met kracht den scepter te zwaaijen over de volkeren, noch haar moed te zwak, noch haar oordeel te stomp, noch haar oog te kortzigtig, om met eere eene plaats te bekleeden onder de vrouwen die geschitterd hadden als regentessen des rijks. Maanden achter een, terwijl de Koning en de Infant in de woelige oorlogen van *Afrika* Moor en Saraceen voor zich deden beven, had zij *Portugal* bestuurd met schrander beleid. En het oog der vorsten was op haar gerigt geweest in die dagen, en er was niet een hunner, die zich haar niet ter gemalin wenschte, en de trouwe rekenschap die zij van haar beheer aan haren vader wist af te leggen, was hare grootste lofspraak geweest. Zij had hare taak volbragt, gemoedelijk en met ijver, maar zonder geestdrift en zonder vermaak, niet als eene fiere vorsten-dochter, die zich met vreugde beweegt in den kring waar zij past; maar als eene koele huurlinge, die eerlijk haar

dagwerk afdoet; en toen de Koning vol bewondering, dankbaarheid en trots haar elke belooning toestond, die zij zoude eischen, had zij voor zich den bruidsluijer der kerk gevraagd, als het hoogste geschenk dat zij kende. Het zoude niet moeijelijk zijn, deze vorstin eene jammervolle, hopelooze liefde toe te dichten, als geheime beweegreden dezer keuze, maar er is niet ééne bijzonderheid, die er voor pleit, en wij gelooven meer de waarheid te betrachten, door er niets in te zien, dan eene koude, dorre, eigenlievende vroomheid. Koud; want de geestdrijverij is een gloed die verzengt, maar die niet verwarmt, een fakkel die brandt zonder te lichten, zoo als eene waskaars op helderen middag, een vlam die ontsteekt, maar die niet koestert. Dor; want de bespiegeling is een akker waarop niets groeit, een woestijn waarin men ligter kan dwalen, dan zijnen dorst lesschen. Eigenlievend; want zij bedoelde alleen zich zelve, zij dacht niet aan de tranen van anderen, noch aan de smart van anderen, noch aan die schuld van liefde die zij onbetaald achter liet: zij was als de boom die goede aarde eischte, maar die vruchten gaf noch schaduw. ALFONSUS had lang die zelf bedoelende zucht bestreden, twee jaren lang had hij haar in strenge afzondering te *Oviedo* eene proeftijd laten doorstaan, waar hij alles van een beter beraad hoopte. Zij was zich zelve gelijk gebleven, de Bisschoppen verklaarden den Koning ongeregtigd, om eene zoo duidelijke roeping tegen te gaan, en.... zij had nu overwonnen, haar vierdag was daar. Er schitterde triomf op haar voorhoofd, nu zij voor de laatste maal nederzat onder de edelen van *Portugal*, omgeven als eene koningin; want bij den dood harer moeder ELISABETH van *Coïmbra*, had ALFONSUS haar den ganschen hofstaat toegewezen, aan die deze had behoord. Er was trots en zelfbehagen in dien blik van verachting waarmede zij nederzag op haren vorstelijken tooi, op dat prachtig gewaad van zware witte damastzijde, stijf van borduursel en gesteenten, met die statige lange sleep, die ruime stofverkwisting der middeleeuwen, die zij heden voor het laatst droeg; waarmede zij nederzag op dien sluijer van keurige kant met zilverdraad doorweven, die afhing van de huif met diamanten bezet, onder welke hare hairen waren heen gerold in ééne enkele rijke wrong; die lange wereldsche sluijer, die niets bedekte, en die zij weldra ging verwisselen voor den witten sluijer der nieuwelingen: want tot de onherroepelijke gelofte werd zij nog ditmaal niet toegelaten, en het was nog niet het gewaad der orde dat men haar zoude aandoen.

En met welk eene ijskoude welwillendheid wierp zij glimlachjes toe aan allen die smart en droefheid toonden over de aanstaande scheiding.

Toen de feestmis werd aangevangen kleurde zich haar gelaat met eenen vrolijken blos, ofschoon ook de Koning, haar vader,

in één kromp in zijn prachtig gestoelte, ofschoon ook de Infant haar broeder, haar aanzag met blikken vol weemoed en bittere zielesmart. O, het was duidelijk dat zij reeds gebroken had met alles wat haar aan de wereld konde hechten, dat zij zonder smart henen ging uit den kring waarin zij zich vreemdelinge had gevoeld, en dat zij juichte nu zij zoude worden binnengeleid, in wat zij de voorpoorte des vaderlands heette.

Niet alzoo de jonge vrouw, die aan hare zijde zat, wier lot was vastgeketend aan het hare, door eenen onzigtbaren maar onverbrekelijken band, wier jammer zij niet eenmaal giste bij hare ontmenschte vroomheid, en die zij toch onbarmhartig medesleepte in den levenslangen kerker, dien zij voor zich verkoos. Want ANDREA DEL CAMPO, eene dochter uit eene der edelste geslachten van *Portugal*, was reeds van hare vroegste jeugd af bestemd geweest tot onafscheidelijke gezellin der Prinses. Op den zelfden dag geboren, was zij ten doop geheven te gelijk met het vorstelijke kind, eene eer, door de moeder zeker beter geschat dan door de zuigeling, doch welke de laatste voor altijd aan de koninklijke doopzuster verbond door alle banden van hofdwang en familietrots. Eene telg uit hun huis opgevoed te zien met de Infante, in zusterlijke eenheid van lot, was een voorregt, dat de DEL CAMPO'S niet zouden verruild hebben voor het rijkste leengoed in *Portugal*, en er werd zeer weinig naar gevraagd, of ANDREA zich altijd gelukkig zoude gevoelen onder die opgedrongene onscheidbaarheid. O, der menschen hoogmoed speelt zoo ligt met der menschen geluk!

Toch was de jonkvrouw vrolijk en zorgeloos opgegroeid. Zij had zich nooit eene bestemming gedacht buiten de Prinses, en zij vond haren toestand noch vreemd, noch gedwongen, zij kende geenen anderen. Heeft de prachtige goudvink achter de vergulde traliën geboren een denkbeeld van de ruime bosschen, die daar ginder zijn, en waarin zijne broeders vrij rondfladderen?

Het hof gaf zoo veel te genieten? en ANDREA was zoo hoogst vatbaar voor genot, en de vermaken zouden met ieder jaar toenemen, dacht de zestienjarige, en de Infante zoude aan eenen buitenlandschen Vorst worden uitgehuwelijkt, en zij zoude haar volgen buiten het vaderland, een nieuw tooneel en nieuwe feesten, en een edelman van het huis der jonge echtgenooten zoude haar echtgenoot worden, en de zoete onrust, of die gemaal een bevallig ridder zoude zijn, of hij een Franschman zoude wezen of wel een Oostenrijker, was het alleen wat de dweepend droomende bezig hield. Daar klonk haar op eens JOHANNA'S woord: ‘ik wil non worden,’ in de ooren als een grimmige rukwind, die hare schoone luchtkasteelen verwoestte, allen op eens, zonder barmhartigheid, zonder verschooning.

Lang nog had zij zich gevleid met eene verandering van dit harde besluit, en toen de Koning naar *Afrika* trok, hoopte zij heimelijk dat de beslommeringen van een staatsbestuur dien strengen godsdienstzin zouden afleiden, en toen later de proeftijd op twee jaren werd gesteld, bleef zij nog hopen, zij berekende alles naar zich zelve, en zij kon zich zooveel vastheid van wil niet denken in eene vrouwelijke ziel; ook was het met eene overredingskracht, die wel duidelijk bewees, hoezeer het zelfbelang welsprekend maakt, dat zij de pogingen van het hof ondersteunde, om JOHANNA tot een der voorgeslagene huwelijken te bewegen; maar toen al hare welsprekendheid schipbreuk leed op de rots der geestdrijverij, toen had zij zich onderworpen niet met berusting, maar met wanhoop: zij had niet gebogen, maar zij was gebroken. Haar luid snikken getuigde er van.

Toen de mis was geëindigd, en de laatste toonen van het *Deo Gloria in excelsis* reeds lang hadden opgehouden te weêrklinken, stond de Koning op. Bleek en zigtbaar geschokt en zijne aandoeningen naauwelijks meester, vatte hij zijne dochter bij de hand en geleidde haar naar de Priores, die hen te gemoet kwam aan het hoofd der gewijde maagden tot op den dorpel van het traliewerk, dat de zusters der kerk scheidde van de leeken. Als overstelpt van eene sprakelooze smart, naderde de Prins, JOHANNA aan den arm van DON PEDRO, een edelman uit zijn gevolg, om afscheid te nemen van zijne zuster. Hij drukte eenen gloeijenden kus op haar voorhoofd, kil en plooiloos als albast. Hij reikte ANDREA de hand. Zij vatte die met wilden hartstogt, en hield die lang in de hare geklemd, als ware het de laatste hand der vriendschap, die haar aan deze zijde van het graf zou worden toegestoken. Toen zij deze eindelijk losliet, waggelde zij als eene die door eene duizeling bevangen wordt; arme ANDREA! zij kon zich naauwelijks staande houden van rouwe, en toch JOHANNA leunde op haar, JOHANNA, wier voet zoo vast was, en die het hoofd zoo regtop hield, JOHANNA, die geen steun noodig had; - maar dat behoorde immers ook tot de hof-étiquette, de Prinses moest zwakker schijnen dan hare volgelinge! De Koning en de Infant traden terug; de Infante wenkte nog eenmaal met de hand een vaarwel toe aan hare vrouwen; met gretige lippen kuste zij het witte gewaad, dat men haar aanbood, plegtige koren hieven lofzangen aan, ter eere van den Hemelschen bruidegom; de prinses overschreed den drempel; de balustrade werd gesloten, de nieuwelinge medegevoerd in de rijen van CHRISTUS maagden. Eene korte, doordringende kreet herinnerde aan ANDREA, die wegzwijmde in de armen der zusters, en alles was gezegd; JOHANNA van *Portugal* bestond niet meer.

II.

> Gij hebt geen traan gedroogd, geen smart geleenigd,
> Geen hart vertroost, geen heilge vreugd gedeeld,
> Geen hoofd geschraagd, geen boezemwond geheeld,
> Gij 't snoer verscheurd dat mensch en mensch vereenigt.

Twee nieuwelingen zaten bijeen in dezelfde eel; de eene hield in behagelijke ledigheid het hoofd op de hand geleund, en scheen zich met kalme blijmoedigheid aan godsdienstige mijmeringen over te geven. De andere bad, ten minste zij beproefde het te bidden. Zij lag geknield voor een elpen beeld, en hief de gevouwen handen op naar de heilige lijdensgestalte, als hoopte zij van daar ook kracht tot lijden. Maar formulier gebeden en opgeheven handen zijn slechte panaceën en tegen de oproerige driften binnen in ons; ten minste de jonge zuster scheen dat te begrijpen, want zij wierp gebedenboek en bidstoel verre weg, en zette zich neder op een eenvoudig houten bankje, tegenover hare gezellin, die haar niet scheen op te merken.

Daar was een groot onderscheid in die beide vrouwen, hoe eenvormig haar gewaad ook was. Men heeft JOHANNA en ANDREA herkend. De Portugesche vorstendochter zat daar kalm en rustig met eene fiere zelfvoldoening op het gelaat, alsof werkelijk het gewijde kleed haar al de reinheid en al de beproefde deugd eener heilige had aangebragt, zij droeg als het ware een schild, dat haar voortaan ontoegankelijk maakte, tegen elke zonde en tegen elke verzoeking. ANDREA daarentegen, droeg het hare als de witte lijkwâ harer levensvreugd, waarin haar bloeijend ligchaam tot eenen ontijdigen dood zou worden voorbereid; bij haar, welk een scherp contrast tusschen kleeding en voorkomen, maar ook, welk eene overeenstemming tusschen voorkomen en zielstoestand, en weder welk eene verscheidenheid tusschen haar en de vrouw die eens hare meesteres was geweest, wier vriendin zij altijd had geheeten, en die zich nu hare zuster noemde!

Men vindt zelden vrouwen schoon als JOHANNA, met toch zoo weinig vrouwelijke bevalligheid. Zij was groot en rijzig; hare gestalte had eene te fiere, te sprekende, te stoute uitdrukking zelfs, die echter nu door het ruime lange kleed gelukkig vermomd werd. Haar voorhoofd was juist breed genoeg om zich niet geheel te verliezen onder de afhangende linnen strook van haren kap. Een zoo heerlijk ovaal rond aangezigt als het hare, was als gevormd voor die omgeving van den breeden witten doek die alles verborg; borst, hals, en slapen, om alleen dit volmaakt regelmatige gelaat te doen uitkomen. Een steil Griekschen neus en een zeer kleine mond, bijna zonder lippen, en zonder glimlach, gaven de strakke trekken maar

al te weinig leven. Bleek waren hare wangen als die van een albasten Mariabeeld; onbeschrijf baar schoon haar donkerblaauw oog, maar onbeschrijfelijk koel tevens; de heldere saffier gelijk, die zoo koud is en die toch zoo blinkt. In de zoete weelde der vrome mijmering verzonken, hield zij hare oogen opgeslagen en toonde ze in hunne volle grootte, drijvende in het reinste kristalvocht, dat hun evenwel glans als kilheid verleende? Hare handen waren klein, dor, eenigzins ontvleescht en blaauwachtig wit, als die van een lijk. Het waren handen, wier aanraking het bloed van een Afrikaan zoude doen stollen, handen, waaraan men zien kon dat ze altijd ijskoud moesten zijn: handen, wier vingertoppen nooit door eenen zachten druk konden gegloeid hebben. Even als nooit een liefdegloed dat marmeren hart had verwarmd! Zij was door het leven gegaan, als het standbeeld van den commandeur, onaangeraakt, onbesmet en koud. Ongelukkige, zij had niet éénen strijd gestreden en ze meende op eene overwinning te kunnen pralen over hare hartstogten. Zij had niet ééne booze begeerte gekend, en zij waande dat zij de begeerlijkheden der wereld in zich had te niete gedaan. Dat was geene groote deugd, eene vaste scheidsmuur te stellen tusschen zich en de zonde, zonder zelfs eene aanlokking tot zonde te hebben overwonnen. Onverschilligheid is geene zelfbeheersching, en de zegepraal kan niet groot zijn als de vijand nimmer is opgedaagd. Maar toch het was hare schuld niet dat ze nooit had gevoeld, dat de wereld over haar heen was gegaan als een stortbad waarvan zij de droppels konde afschudden zonder spijt. Zij had toch gehandeld ernstig en ijverig, toen men haar tot handelen opriep.

Zij had misschien door eene ongemeene scherpzinnigheid van oordeel reeds in hare prille jeugd de waarheid van SALOMO'S ‘alles is ijdelheid!’ innig begrepen, zij had niet willen wachten tot de grijsheid en de teleurstellingen en de rampen en de dwaasheden het haar predikten; haar zeker stond het vrij de rust te kiezen voor eene onzekere kans op geluk, en de stille beslotene kreek voor de prachtige trouwelooze oceaan, alleen wilde ik maar dat zij een weinigje afstand gedaan had van eigen geregtigheid en zelfverheffing, dat zij niet te grooten roem droeg op haar offer en dat zij zich niet voor eene betere christin hield, omdat zij tegen den goeden strijd had opgezien, en vooral wilde ik, dat zij met veel christelijke inschikkelijkheid nederzag op eene andere, wier ligchamelijke en zedelijke gesteldheid beide, haar eenen zwaren strijd te strijden gaven, op de arme ANDREA bij voorbeeld. Het was zoo regt goed te zien aan die zwarte levendige oogen, die flonkerden als geslepen gitten, dat ze tintelden van levenslust, en dat ze vlamden van genot en vrolijkheid.

Haar klein opgewipt neusje getuigde van dartele schertslust en schalkschheid, en die frissche wangen met de rooskleurige waas van gezondheid en levensgloed. De tint eenigzins bruin en zuidelijk, de onderlip en wangen met een ligt dons overtogen, dat hare huid deed gelijken naar het fluweel der perzik, de lippen frisch en vol als geopende granaten, groefjes en kuiltjes in wangen en kin, waar de lust in zetelde en lokte. Niet groot, maar weelderig gevormd was hare gestalte; ronde, volle armen, kleine voeten, en zachte gevulde handen, wier liefkozing een grijsaard de borst moest verwarmen. O! het was haar aan te zien hoe pijnlijk een offer zij had gebragt, met zich te onderwerpen aan de eischen der menschelijke *convenances*. Die prikkelbaarheid van zenuwen, die bewegelijkheid van gemoed, die vatbaarheid voor indrukken en voor genot, dat ontvlambare, hartstogtelijke, ligt opgewonden zinnelijke, dat in haar lag, waren als zoovele marteltuigen, die zij tegen zich gekeerd zoude zien in deze stille, doodsche, koude, ledige eenzaamheid, die zij niet zich vermogt aan te vullen, dan met uitwendige godsdienst-betoon. Hare zinnen en haar hart stonden tot elkander in verhouding als vonken en tondel. Zij vlamde op vermaak; zij gloeide bij het denkbeeld: liefde. Zij juichte van vreugde bij een naderend feest, want zonderling, dezelfde opvoeding die de Vorstin tot een heiligenbeeld had gevormd, had niet kunnen verhinderen dat haar eeredame de meest vrouwelijke vrouw was geworden: eene vrouw die behoefte heeft om te beminnen en zich bemind te zien. Zulke vrouwen hebben gebreken, kunnen diep en smartelijk vallen, hebben weinig zelfstandige deugd, kunnen tot misdaden komen, waarvan zich geen ander een denkbeeld kan maken, maar.....! werpe niemand den steen der veroordeeling op haar, ze hebben veel lief gehad, zal haar niet veel vergeven worden?

Men denke, hoe hatelijk eene ANDREA den dwang was die de vrome dweepzucht van anderen haar opleidde, en met hoe ijverig eene afschuw zij eene godsdienst beschouwde, van welke zij niets dan de harde, onvruchtbare zijde had leeren kennen. Die godsdienst, die niets is dan een werktuigelijk volbrengen van zekere pligten, van zekere goede werken, maar waaraan de ziel ontbreekt, de onbaatzuchtige liefde; van zelfkastijdingen die niet reinigen, van kruisigingen des ligchaams, die niet verbeteren; van zelfsbedwang zonder zelfsverloochening; van nederigheid zonder ootmoed des harten; van gehoorzaamheid in daden, zonder onderwerping van wil. De beklagenswaardige, zij vond niet eens den ligten troost der zelfvoldoening bij haar offer, want het was immers opgedrongen! Ook was het met verbittering, met wanhoop, met verbeten woede, dat zij het bragt. Het was geen kruis dat zij op zich nam, maar dat men haar te

dragen gaf, en zij torschte het onwillig, en zij boog er zich niet onder met demoed, maar zij wrikte het heen en weder, om het schielijk van zich te werpen, als dat mogelijk was. Zoo waren die twee jonkvrouwen die zich zusters noemden. Voorwaar niet zusters in het gemoed, niet zusters in het uiterlijke, niet zusters in het lot, want hoe gelijk dit ook ware voor de menschen, de wijze waarop ieder het hare droeg, maakte het onderscheid van hemel en hel. Eene luide zucht van ANDREA en eene bittere uitroep van ongeduld, wekten eindelijk JOHANNA uit haar gepeins.

‘Zuster! wat beteekent deze diepe verzuchting? wat deert u?

‘Ik verveel mij, doorluchtige infante! ik brand van ongeduld om in het refectorium met de anderen zamen te zijn. Als uwe Hoogheid altijd peinst en zwijgt, zie ik niet hoe de heiligheid van deze plaats mij tegen verveling beschermen zal.’

‘Is dit de taal die eene bruid van CHRISTUS voeren moet in een uur dat haar gegeven is om te bidden?’

‘Ik bid veel liever voor het altaar eener hoofdkerk, dan in deze duistere cel.’

‘Zijt gij dan niet hoogst gelukkig, dat die woelige plegtigheden voorbij zijn. En begrijpt gij niet, hoeveel heilige vreugde er in ligt om tot ons zelve in te keeren, nu wij eindelijk los zijn van alle banden, behalven van die ons binden aan den Eeuwigen bruidegom? Is dit niet het eerste uur waarin wij onverdeeld voor Hem leven kunnen? De eerste belooning voor het groote offer? Gij hebt twee dagen lang zonder tusschenpoos de wereld beschreid, ik dacht dat gij nu eindelijk tot de kalmte zoude teruggekomen zijn, en tot het regte besef der voordeelen van onzen staat. Met deernis zie ik het, gij zijt nog dezelfde, gij weet ze nog niet te schatten, die voordeelen. Gij vergeet zelfs zoo weinig de ijdelheden der wereld, dat gij mij namen geeft die ik heb weggeworpen voor den hoogsten naam des Heeren. Onthoud het toch eenmaal, wij zijn alle zusters. Gij zuster DOROTHEA, ik zuster MARIA ANDREA.’

JOHANNA had werkelijk den naam harer jonkvrouw als kloosternaam aangenomen, uit nederigheid!

‘O, DOROTHEA! ging zij voort. Twee dagen geleden had ik nog eenen ganschen stoet dienenden, nu heb ik slechts zusters die ik alle dienen moet. Mogt slechts de dag spoedig daar zijn, die hemelsche, die blijde, waarop ik de laatste onherroepelijke gelofte zal uitspreken. Ik ben niet volkomen gelukkig, zoolang dezen proefstaat nog voortduren moet.’

‘Mogt de proeftijd u slechts zoo hard vallen als mij dezen dag, er ware dan nog uitkomst!’ dacht ANDREA, maar zij zeide luid. Maar, mijne zuster! het zal toch eentoonig zijn, dat leven.’

‘Het is een leven in de voorpoorte des hemels, in den dagelijkschen omgang met de Heiligen....’

‘Goed; indien wij Engelen waren,’ viel ANDREA haar snel in de rede, en zich bezinnende, voegde zij er blozende bij, ‘ik spreek niet van uwe Hoogheid, maar van mij zelve, en.... en waarlijk ik heb nog niet al de vatbaarheid....’

‘Helaas! ja, de genade schijnt u nog maar flaauw getroffen te hebben; en toch, hoe zalig is het leven eener Godgewijde maagd.... Rustig bij al wat op aarde woelt en ruischt.... Zonder vrees..... maar houd op met snikken, tranen, handenwringen, ik begrijp u in waarheid niet, wat betreurt gij dan toch zoo in die wereld welke gij verliet?’

‘De wereld zelve!’

‘Dwaas kind! maar spreek, want waarlijk, om uwentwil moet ik woorden op mijne lippen nemen die niet passen in mijnen mond, noch op de plaats waar wij zijn. Is er bepaald iemand van wien u het afscheid zoo zwaar viel?’

Op eene zoo regtstreeksche vraag was de arme niet bedacht geweest.

‘Mijn God! weet ik het zelve,’ riep zij, hare oogen bedekkende met de handen.

En waarlijk, zij wist het zelve niet.

Aan zelfonderzoek was zij niet gewoon, en zij was vreemdelinge in haar eigen hart. Zij had vele jonge edellieden gekend en aardig gevonden, zij had met deze gelagchen, met gene gedweept, met meerderen nog gespot; een blijvenden indruk had geen hunner op haar gemaakt. Slechts sedert de terugkomst des Konings en bij de feesten waarmede hij zijne overwinningen vierde, had zij een jongeling gezien met wien zij niet gelagchen had en niet gedweept en dien zij niet aardig gevonden had, maar wiens beeld ondanks haar zelve, altijd dáár voor haar stond, gedurende die lange opsluiting te *Oviedo*, de eenige aan wien zij dacht als hij niet bij haar was; maar die jongeling was JOHANNA'S broeder, dat was de Infant, JOHANNES, in wien een meisje niets zien kon, dan den aanstaanden Koning van *Portugal;* en zij begreep niet regt, waarom haar de scheiding van de wereld altijd zoo bijzonder smartelijk viel, juist als zij aan hem dacht. Iets jonger dan zijne zuster en geheel afzonderlijk opgevoed, had de Infant tot op zijn zestiende jaar met deze slechts weinig gemeenschap gehad. Alleen toen hij ALFONSUS naar *Africa* volgde, om in de luisterrijke feiten die zich daar verwachten lieten, zijne sporen te verdienen, was hij haar met meer vertrouwelijkheid genaderd. In die korte zamenkomsten had zich tusschen hen eene vriendschap gevestigd, zoo als maar zelden onder vorstelijke kinderen gevonden wordt; belangeloos en zonder naijver. Er ligt zoo iets roerends in die in-

nige teederheid tusschen eenen jongeling en eene jonkvrouw, die de banden des bloeds niet noodig gehad hebben om elkander te beminnen; dat is de eenige reine, vertrouwelijke liefde, waarbij de zinnen geene stem hebben, en die sterker en duurzamer is dan iedere hartstogt, dat is de liefde, zoo als de Engelen die gevoelen.

JOHANNA'S baatzuchtige vroomheid had dien schoonen band verscheurd. Toen de Infant terugkeerde als jeugdige overwinnaar, het voorhoofd met lauweren bekranst, lauweren die hij wilde nederleggen aan hare voeten, klonk haar somber besluit hem akeliger in de ooren, dan voor het eerst het knallen der Saraceensche donderbussen. Met tranen en gebeden had hij vergeefs getracht haar terug te brengen tot de wereld; met liefkozingen en voorkomende zorgen had hij haar het hofleven zoet willen maken; vruchteloos, altijd vruchteloos, zij ging zich verschuilen te *Oviedo*. Ook hier gaf hij zijne pogingen niet op. Van allen, die ontmoedigd de hardvochtige aan zich zelve overlieten, was hij het die bleef aanhouden, die haar bezocht, die haar afleidde van hare strenge boetedoeningen door haar met kieschen dwang tot kleine uitstapjes te noodzaken, tot onschuldige uitspanningen die haar weder aan het gezellige leven moesten boeijen. Hij had niets opgegeven, nooit gewanhoopt; tot dat eindelijk de beslissende dag daar was. Toen eerst hadden zijne bleeke lippen haar ‘wreed!’ genoemd, maar de Prinses was sterk gebleven, want zij had immers het schild der godsdienst, dat haar dekte tegen de aandoeningen der menschelijkheid. Maar van alles immers was ANDREA getuige geweest; zijne teederheid had zij gezien, zijne zachtheid had haar geroerd, bij ieder zijner klagten had zij een traan medegeschreid; door hem was zij (en o! hoe gaarne) verpligt geworden zijne pogingen te ondersteunen, zij was telkens de derde geweest bij hunne togtjes, voor haar was die jonge man de eenige afleiding geworden bij hare opsluiting. En dan ANDREA! was het wonder dat zij bezweek bij zijn afscheid; was het wonder, dat er toen, maar toen ook voor het eerst, een licht opging in hare ziel, waar zij met huivering henenzag, waarvan zij sidderend het oog afwendde, en dat zij zich zelve nog niet durfde bekennen, toen de Infante haar de ernstige vraag deed. Deze was nog bezig haar met koele vermaningen tegen wereldliefde en aanvechtingen des satans te waarschuwen, toen zich eene leekezuster aanmeldde, die haar van wege de abdis de vergunning bragt om in de spreekkamer te gaan: twee edellieden waren daar? die haar wachtten.

‘Het is treurig, dat men mij in aardsche bemoeijingen wil verwikkelen; ik verlang niet naar berigten uit een oord dat ik ben afgestorven.’

‘Maar toch, het kon zijn van....’ stamelde ANDREA bevend en doodsbleek.

‘Van mijne bloedverwanten, meent gij? welnu, ga gij henen, en zeg hen dat ik geene verwanten heb dan onze Hoogwaardige Moeder de abdis en onze lieve zusters van *Aveiro*.’

Snel, als of zij eene herroeping vreesde, verwijderde zich ANDREA met de leekezuster, maar onstuimig klopte haar het hart en eene duizeling woelde haar door het hoofd toen zij zich stelde voor de traliën van het spreekvertrek. De leekezuster stootte haar zachtjes aan. Zij had niet eens de abdis opgemerkt; welke daar was, en zij had vergeten haren sluijer neêr te slaan. De Infant met zijn edelman DON PEDRO waren dáár. Beide waren in diepen rouw. JOHANNES betreurde zijne zuster als eene doode, de Koning, en de gansche Portugesche Adel had zijn voorbeeld gevolgd. Op het verzoek van JOHANNES verwijderde zich de abdis. Hij sprak niet van zijne teleurstelling, nu hij ANDREA vond in plaats van hare meesteres. Zij hadden een lang en vertrouwelijk gesprek, waarbij ANDREA geschreid had en gebloosd, en op welks einde de Prins had gezegd; ‘zoo jong en zoo onbarmhartig medegesleept in het verderf; gij, ten minste, moet gered worden!’ - Gij *zult* gered worden, - had DON PEDRO gefluisterd, terwijl hij door de traliën hare hand drukte. ANDREA gaf zich zoo gaarne over aan de hoop en aan de liefkozing. Zij was gloeijend rood en tot dartelheid toe vrolijk, toen zij zich met de anderen in de eetzaal vereenigde.

III.

Ze ontheiligt daar da Godgeheiligde aarde.

Het was nacht; een flaauw lampje verlichtte de cel van ANDREA, die nog waakte. Zij had een doek heen geworpen over het doodshoofd, het verpligtte *momento mori* van ieder kloosterverblijf. Zij hield niet van den dood, en zij haatte die herinnering. Zij liep in hevige onrust heen en weder, somtijds afgebrokene woorden mompelende, somtijds zich nederwerpende voor een MARIA-beeld.

‘O! mijne gezegende Patrones! zoo BRIGITTA en de tuinman slechts getrouw zijn.... O, gebenedijde Moeder Gods!’ en dan wierp zij zich neder voor het beeld der Maagd. ‘Verlaat eene arme zondares niet in dezen uitersten nood. Help mij slechts ditmaal! Geef dat hij veilig kome en veilig ga! En ik offer u het eerste wereldsche kleed, dat weder het mijne zal zijn. Al ware het doorstikt met paarlen, als dat van de Hertogin van *Milaan*.’

En dan weder, als begreep zij de ongenoegzaamheid van haar gebed, rees zij wanhopig op en de handen wringende, riep zij met eene snikkende stem:

‘Mijnheer Satan! ik kan niet strijden tegen uwe magt, neem mijne ziele te pand, maar verlos mij uit deze aardsche hel!’

En toen zij eene diergelijke volzin op nieuws had geuit, trad er een wezen binnen, die, zoo het al zijne helsche majesteit niet was, echter door voorkomen en oog een gevaarlijke vijand konde zijn voor eene jeugdige kloosterlinge. Een bevallig edelman, van omtrent zes-en-twintig jaren, in eene kleeding, die zijne schoonheid verhoogde.

Toch scheen ANDREA meer verrast dan verheugd.

‘Hoe, *Don* PEDRO, gij?’ vroeg zij met schrik.

‘Niet waar, het was *Don* JOHAN dien gij verwachttet. Gij bemint den Infant,’ antwoordde hij stout en eenigzins hard.

‘Dan moet het waar zijn als gij zelf het weet!’ riep zij en liet zich nedervallen op haar houten bidbankje.

‘Hoe, zoude ik het niet weten! is het niet voor hem, dat ik kom. Meent gij, dat hij zelf zich wagen kan aan de mogelijkheid eener ontdekking?’

‘Maar het briefje....’ hernam zij aarzelend.

‘Zeide wel, dat iemand die u beminde, zich aan uwe voeten wilde werpen, maar het was in zijnen naam, dat ik het u schreef, in zijnen naam ook, dat ik hier ben. Mij hebt gij eenmaal versmaad, schoone Madonna, gij herinnert u nog dien dag te *Oviedo* toen....’

‘Ach, PEDRO! brengt mij dat niet in het geheugen, het was omdat toen reeds zonder mijn weten een ander mijn hart vervulde.’

‘O! ik heb het u vergeven, gij trachttet naar hooger en gij deedt wel. Het bewijs, hoe opregt ik vergeven heb, is, dat ik u en hem diene. En nu, laat ons ernstig en verstandig overleggen, als vriendin en vriend zonder hartstogt en met goed beleid.’

‘Wilt gij werkelijk en waarachtig u verbinden aan den Infant die u bemint, wilt gij werkelijk en waarachtig het klooster verlaten als de kans daartoe goed is?’

‘Ik wil het, PEDRO! ik wil het, de Heilige Maagd vergeve mij mijne zonde, die ik biechten zal en boeten, maar ik wil het van harten.’

‘Welnu dan, luister: Op bevel van *Don* JOHAN woon ik te *Aveiro* totdat deze zaken zijn afgeloopen. Hij zelf is naar *Lissabon* terug gekeerd. Gij zult hem niet zien voor gij in vrijheid zijt. BRIGITTA en de tuinman en nog eene andere, die ik niet noemen mag, zijn in mijne soldij. Ik heb vrijen toegang tot u, zoodra de nacht deze vrome zielen tot rust noodt. De Abtdis is zonder argwaan. En zoo zij die opvatte, geloof mij, zij zoude er eer het oog afwenden, dan scherp toezien. De eere eene koninklijke dochter onder haar

opzigt te hebben is haar drukkend genoeg bij de strenge vroomheid der Prinses, die haar op de vingers ziet als een provinciaal bij jaarlijksch kloosterbezoek, en het zal haar eene kleine zegepraal zijn, zoo er door eene van u beiden ergernis gegeven wordt. Wij hebben dus niet te vreezen, alleen komt het er op aan of gij lust genoeg bezit om te veinzen, en moed genoeg, om als het beslissend uur daar is, onbeschroomd voort te gaan als of u de portierster op helderen middag de kloosterpoort opende. Zult gij dat?'

'Zeker ik hoop niet te aarzelen, maar - hem niet te zien, nimmer een woord van hem te hoeren, dat kan troosten en sterken, dat is toch hard!'

'Zeker,' hernam PEDRO met eenen bitteren glimlach; 'maar wees gerust, zoodra wij deze muren achter ons hebben, voer ik u ver van hier, naar een sterk kasteel in het gebergte: dan verlaat ik u, mijn dienst is afgeloopen, ik vlugt naar *Spanje*, ik alleen sta bekend als uw schaker. De Infant voegt zich heimelijk bij u. Hij is nu eenig kind, de Koning zal vergeven.

'Dat geve de hemel,' zuchtte ANDREA, die bij dit denkbeeld niet vrolijk werd.

'En zie, dit zendt hij ten bewijs zijner liefde,' ging PEDRO voort. Hij gaf haar eenen prachtig gouden doos met de beeldtenis des Prinsen in den deksel.

ANDREA greep het hartstogtelijk in de beide handen en kustte het met eene verrukking, waarbij *Don* PEDRO zich de vuisten gebald op de borst drukte. Toch zeide hij haar een koel en deftig vaarwel. Zelfs toen zij hem dankend de hand reikte, kustte hij die luchtig en eerbiedig, zoo als men eene Vorstin de hand kust bij een openlijk gehoor.

IV.

Een droom, waaruit ge (en vreeslijk) zult ontwaken.

Reeds vier weken had nu de Prinses van *Portugal* in het klooster geleefd, vier weken in welke zij nimmer reden had gehad, om over hare jonkvrouw te klagen. Zij meende zeker te zijn, dat eindelijk ook de hemelsche bruidegom dit stugge hart had tot zich getrokken, en dat de genade ook haar had verlicht. De rampzalige huichelde. O, dat moest ook op rekening komen van die weinig menschelijke deugd, dat ze huichelarij eischte en voedde. ANDREA trok veel nut uit de lessen van PEDRO, na een nachtelijk uur in zijn gezelschap doorgebragt, met het vormen van plannen en schoone hersenschimmen eener verbodene liefde, viel het haar niet moeijelijk den dag door te brengen, zoo als de Infante het goed vond. Iets was haar vreemd voorgekomen. Een schrijven van

Don JOHAN aan zijne zuster, waarbij hij haar trachtte over te halen, om ANDREA na verloopen proeftijd, alleen als wereldlijke bij zich te houden in het klooster, zonder haar door verdere geloften te binden. Waartoe een verzoek, dat onnoodig scheen, omdat zij het eind dier proeftijd niet zien zoude, te *Aveiro?* Maar PEDRO stelde haar gerust; dat was alleen om elken achterdocht af te leiden: de arme geloofde. Waarom zoude zij, die iederen God had verlaten, behalven den afgod van haar hart ook nog het geloof opgeven aan dezen?

Het was nu in de eerste morgenschemering van eenen hoogen feestdag, die plegtig zoude gevierd worden. JOHANNA van *Portugal* of liever zuster MARIA ANDREA, begaf zich lang nog voor het luiden van den eersten Angelus naar de Kapel, om een buitengewoon offer harer gebeden te brengen aan de Heilige Maagd, ofschoon hare gezondheid zigtbaar afnam onder de strenge pligten die zij zich oplegde, verdubbelde zij altijd in geestdrift en de ijver om ze waar te nemen. Haar weg voerde door de kloostertuin. Een geridsel in de bladeren, van een zijlaantje digt bij den tuinmuur, deed haar onwillekeurig daar heenzien. Zij bleef roerloos staan van ontzetting en schrik. Het voorwerp, dat zij zag, was *Don* PEDRO, die weg wilde sluipen langs zijn gewoon pad. De Prinses wilde om hulp roepen, want haar ging een vreesselijk licht op. ANDREA had zich verontschuldigd, om haar te vergezellen. Maar voor nog de beschuldigende kreet hare lippen ontsnappen konde, die den Edelman zeker zoude verraden, ging een schot af van een vuurwapen, dat hij op haar rigtte, en zij stortte neder?

.....

.....

ANDREA! Voort, nu spoedig voort, wij hebben geen ander uur voor onze redding!' Met deze schrikmare drong PEDRO onstuimig in de cel, die hij zoo even verlaten had.

'Mijn God, PEDRO! ik wil mij ter rust begeven, wat moet dit, waarom keert gij terug, is onze afspraak dan niet morgen?..'

'Zoo was zij, ja, maar er is iets gebeurd, kleed u schielijk, werp dezen mantel om, neem mijn barret, mijn paard wacht ons hier digtbij. Ik zeg u, zoo wij nu niet gaan, is alles voor altijd verloren... Ik heb de Infante vermoord. Ik geloof het ten minsten... Zij zag mij, toen ik vlugten wilde. Zij wilde ons verraden, ik had geen ander middel. In de verwarring van dit oogenblik is het ontkomen nog mogelijk. Ik dacht aan u, die men zeker medepligtig zal noemen. Ik waagde mij liever dan u te verlaten, maar nu volg mij schielijk. Zie mij zoo schuw en strak niet aan, niet met zoo veel afkeer, wat ik gedaan heb is vreesselijk, maar het was geen opzet.'

‘Nu kom en wees moedig.’

De Jonkvrouw die zoo werd overrompeld, wist niet regt wat zij deed, noch waaraan zij zich blootstelde, zij had slechts een bepaald denkbeeld, zij moest vlugten, zij moest doen wat die man zeide; en zij gehoorzaamde werktuigelijk, en bewusteloos van ontzetting. De vermetele vlugt slaagde, werkelijk werd er in de verwarring aan hen niet gedacht. De kloosterzusters ijlden allen toe op het gerucht van het schot. Zij vonden MARIA ANDREA reeds weder tot zich zelve gekomen, alleen de sluijer was doorschoten en de linkerarm slechts ligt gewond. Een wonder was er geschied voor eene heilige. Zoo luidde naderhand het dagverhaal van het klooster. De mis moest worden gevierd als ware er niets gebeurd, wilde de Prinses. Later zocht men ANDREA.... Natuurlijk te vergeefs.

Het Hof van *Lissabon* deed strenge nasporingen naar de ontvlugten, die men van opzettelijke misdaad verdacht hield. Den buitenlandschen Vorsten werd het aangezegd hen geene schuilplaats te geven. En echter ondanks dit alles ze werden nimmer gevonden. Niet vreemd ook. In eene kleine baai, nabij de kust van *St. Ubes*, lag een bevallig vaartuigje bij gunstigen wind, zachtjes te wiegelen. Het wachtte op twee lieden, die te paard naderden, ANDREA en PEDRO.

‘Maar ik bid PEDRO,’ sprak zij angstig, ‘gij hebt van het gebergte gesproken, en gij voert mij naar de kust.’

‘Volschoone, wij zullen ons inschepen. Maar, om 's hemels wil, waarhenen? En de Infant! spreek toch van mijn JOHAN!’

‘Op de zee is nog slechts onze eenigste veiligheid. En spreek niet van den Infant; hebt gij dan waarlijk gemeend Koningin van *Portugal* te worden?’

‘Bedrogen, bedrogen, Heilige Maagd, en ik heb het verdiend!’ gilde ANDREA in verbijstering van het paard springende.

‘Een weinig, dat is niet te ontkennen, hoe zoudt gij mij anders gevolgd zijn. Maar gij zult, gij moet mij vergeven. Ik zal alles goed maken. Ik, ik heb u hartstogtelijk lief. De Infant denkt niet aan u. Hij is verloofd aan ELEONORA, Hertogin van *Visea*. En hij zal spoedig huwen.’

En dit zeggende, omvatte hij haar met woeste drift en dreef haar voort naar het strand. Zij trachtte te ontsnappen, en wilde zich in radelooze drift neêrwerpen in de golven. Hij hield haar terug, dat was eene akelige worsteling; die vrouw, welke pligt en eer en geweten had verzaakt, om tot zulk eene teleurstelling te komen, en die nu te kiezen had, tusschen den zondigen dood der wanhoop en tusschen de omhelzingen van eenen bedrieger. Nog meer, de keuze was haar ontzegd. De krachtige man sleurde haar voort naar het vaartuig. Matrozen ligtten de ankers, de bootsman nam het roer. En een schip zeilde weg van de kust.

Algerynen hebben het later genomen. Twee Spanjaarden uit Afrikaansche boeijen verlost, hebben naderhand verhaald, hoe een Portugeesch Edelman onder slavenarbeid bezweken was, en hoe eene schoone Christenslavin, die zich ANDREA noemde, bij eenen opstand in een harem was verworgd geworden.

ANDREA heeft veel geboet!

Toen het proefjaar ten einde was, trof eene groote grieve JOHANNA van *Portugal*. De Infant bleef zonder erfgenaam, en de Staten des Lands verzetteden zich tegen de gelofte der Prinses. *Don* JOHAN, die haar weder bezocht, en die met zachtheid niets had kunnen verkrijgen, eindigde met toorn. Hij bedreigde zelfs de vrouwen, die daarop in een plegtig kapittel besloten, de jonge Vorstin niet tot de orde toe te laten. Zij verkreeg eindelijk de vergunning, om als nieuweling te blijven, totdat andere pligten haar riepen.

Die tijd is niet voor haar gekomen. Zij stierf op haar acht en dertigste jaar. En zoo de hemel *verdiend* kan worden door strenge kloosterdeugd, dan heeft zij zich dien verworven, want zij heeft nimmer opgehouden te wandelen naar het licht dat haar was gegeven.

ALKMAAR,
17 Mei 1839.
A.L.G. TOUSSAINT.

De nacht-merrie.

(*Naar* Leigh Hunt.)

Spijt de twijfelzucht onzen tjjd eigen, spijt de liefhebberij van eenige groote geesten, zich voor vrijdenkers uit te geven, en met ieder, die daarin geen aardigheid vindt den draak te steken, aarzel ik niet den lezer te verklaren, dat ik een groot ingewijde ben in de mysteriën der Wonderbare Wijsbegeerte, zoo als ik hem fluks bewijzen zal.

Men wete dan dat ik somtijds vereerd worde met de bezoeken van een nacht-geest, die mij de uitmuntendste lessen geeft in wijsheid. Zijn voorkomen is niet zeer innemend, en de wigtige wijze, waarop hij onderrigt, en de tijd, dien hij daartoe uitkiest, hebben, ik moet het bekennen, niet weinig akeligs; maar de geneugten der deugd zijn het wit van zijn onderwijs, en daar hij niet onbewust is van het verschrikkelijke van zijn voorkomen, neemt hij afscheid van de ingewijden, zoodra ze zijne theorie in praktijk brengen. Het is waar, er zijn ontelbare dwazen, die in plaats van dankbaar te zijn voor zijne welwillende lessen, de houding hebben aangenomen als sloegen zij die in den wind, in de hoop het hem daardoor loof te maken, en dus van zijne onaangename tegen-

woordigheid te worden ontslagen; maar zij konden tot geen slechter middel hun toevlugt nemen, want zijne dienstvaardigheid is even langmoedig als zijne verschijningen geducht zijn, en deze onwijsgeerige versmaders worden er ieder nacht huns levens slechts te zwaarder voor gestraft.

Indien eenig nieuwsgierig lezer mogt verlangen hem te zien, ik kan dien verzekeren, dat de wijze, hem te bezweren, allereen-voudigst is; zij is slechts verscheiden naar den onmiddelijken toestand van het bloed des adspirants. Bij eenigen wordt er niet meer toe vereischt dan het kaauwen van eenige onrijpe pruimen of het inslikken van een komkommer, juist voor middernacht; anderen moeten eene ruime portie eten van dat gedeelte van een kalf, hetwelk Jan en alleman coteletten noemt; weer anderen, daarentegen, vinden den gewenschten talisman in eene omelette of een olio. Wat mij betreft, ik ben met de onderscheiden plegtigheden zoo wèl bekend, dat ik, zonder eenige voorbereiding, slechts in eene bijzondere houding behoef te gaan liggen, en de geest verschijnt zoo zeker als tweemaal twee vier is. De gedaanten, onder welke hij zich vertoont, zijn legio, maar hij kiest gewoonlijk zijne stelling op de borst in eenen volstrekt onbeschrijfbaren vorm, en gaat verzeld van zooveel onrust en zoo groote duisternis als weleer bij de inwijding in de Eleusinische en andere mysteriën plagt te heerschen. De eerste gewaarwording is die eener zware drukking, het is u volslagen onmogelijk u te bewegen; gij tracht het gewigt van u af te wentelen, maar na een oogenblik worstelens geeft gij u der onbekende heerschappij over, of liever, gij vleit u, dat gij dit zult kunnen doen, want de gewaarwording wordt zoo pijnlijk, dat gij nog eens poogt te worstelen; en, zoo het gebeurt dat gij u in die poging beweegt en het van pijn uitschreeuwt, dan moogt gij er op rekenen dat de geest is weggevloden, want hij doet in hevigen afkeer voor gedruisch, voor geen Trappist, voor geen reiziger op de Alpen, voor geen dief onder. Zoo een onmatig mensch in dien toestand slechts wijsgeer genoeg kon zijn, om zich aan den invloed van den geest eenige weinige oogenblikken te onderwerpen, hij zou, tot zijn groot nut, zijn gast zien, en op eens zoo goed kennis met hem maken, als later in duizend korter bezoeken; hij zou er maanden lang een geregeld leven aan hebben dank te wijten.

Eenigen tijd geleden gelukte het mij op die wijze niet slechts den geest te zien, maar, dewijl mijne krachten verdubbelden door mijn lijden, zoo als dat het gevolg van elke inwijding in iedere soort van wijsheid zijn moest, ik verstoutte mij ook een gesprek met hem aan te knoopen. Ik deel het belangrijkste onzer zamenspraak in dit stukje den lezer mede; want het is een dwaalbegrip van hen, die voorgeven iets van de Cabala te weten, dat de openbaring van ge-

heimen van dezen aard, onzen kennissen uit de geesten-wereld schaadt of ons hun ongenoegen op den hals haalt. Al het kwaad schuilt daarin, dat er mededeelingen worden gedaan door lieden, die de geheimen niet volkomen verstaan, en ze echter, tot welzijn der menschheid willen uitleggen. Zelfs heb ik op dit punt van geheimhouding een bezwaar in te brengen tegen die oude en doorluchtige orde van Illuminaten, de vrijmetselaars, welke, schoon zij het met mijnen vertrouweling eens zijn, dat het genieten van een lekker souper eene der groote wegen naar den tempel der proefondervindelijke wijsheid is, echter daarin van hem verschillen, dat zij hunne kennis niet veil hebben, dan voor lieden die dat kunnen bekostigen.

Ik was zeer laat uit de vertooning van een nieuw blijspel te huis gekomen, en nadat ik een slaperig en niet aanzienlijk avondmaal had genuttigd, rekte ik mij in eene half zittende houding op de sofa uit, en nam eene kleine uitgave van *Horatius* ter hand, om te zien of ik mijne oogen open zou kunnen houden, met een schrijver, wiens werken de volslagen tegenstelling zijn, van het stuk dat ik was gaan zien. Ik sloeg toevallig die Ode op, welke begint:

> ‘At o Deorum quisquis,’ etc.

Door de beschrijving der oude heksen bijeenkomst, verviel ik in eene alles behalve heldere mijmering, over de eenheid van volksbijgeloof in onderscheiden eeuwen en bij onderscheidene volken. De blijspeldichter was mij echter te sterk geweest; het weder, over welks zoelte ik mij beklaagd had, maar dat nu dreigde regenachtig te worden, spande met mijne loomheid zamen, en de eenige geluiden die ik hoorde, waren het vervelend getik eener kleine klok, in de kamer, en het akelig gezucht van den wind die buiten opstak:

> ‘De klaag-heraut van een bedrukten hemel.’

Allengs sloten zich mijne oogen, links daalde de hand, waarin ik het boek hield, regts ging het hoofd, op een kussen van de sofa.

Het is wel bekend, dat, wanneer wij in een toestand verkeeren, die de ongeschiktste ter wereld is voor gewaarwordingen des ligchaams, wij ons juist in dien bevinden voor indrukken van geesten vereischt. Ik had niet langer dan een kwartier uurs, geloof ik, in die houding gedommeld, toen het deksel van een kiekenpastei, die ik fluks had aangetast, begon op en neêr te golven, met groote stuipachtigheid, en ik duidelijk uit de gaping een schepseltje zag oprijzen, dat, naarmate het zich verhief, grooter en grooter werd, en toen met groote deftigheid over de schotels naar mij toetrad. Dit spookverschijnsel, dat ik meende vroeger dikwijls te hebben gezien, schoon ik mij niet duidelijk herinneren kon, waar of hoe, was nagenoeg twee voeten lang, van welke ten minste

zes duimen tot de zamenstelling van zijn hoofd waren gebezigd; er was geen afstand te bekennen tusschen zijne kaken en zijne schouders, zoodat zijn gelaat, dat zeer breed en zeer bleek was, onmiddelijk op zijne borst neêrkwam, waar het onophoudelijk bleef trillen op eene onrustbarende wijze, die ik niet beter weet te vergelijken dan bij de beroerteachtige gevoeligheid van *blanc-manger*. Het verschrikkelijke van dit voorkomen werd verhoogd door twee starende en doordringende oogen, eene breede wipneus, en een paar dikke lippen, die in hunne wanhoop den vooruitstekenden kin trachtten te naderen. Zijn haar, dat om zijne ooren uitstond, als de pennen van een stekelvarken, was gedeeltelijk verborgen onder een peuluw, die een tulband moest verbeelden, en met de veeren van een wilde eend prijkte. Het lijf was gehuld in eene soort van wapenrusting, wier schalmen groot en geel waren als krakelingen, - zijn gordelriem was op eene zeldzame wijze met Spaansche olijven versierd - en, in plaats van pistolen, droeg hij een paar kleine fleschjes, gevuld met een vurig-fonkelend vocht. Een paar vleugels, die in gedaante naar de wieken van een vledermuis zweemden, maar veel grooter waren, wapperden op zijne schouders; de arme geest behoefde die wel, want zijne kleine beenen eindigden in groote, looden voeten, en zijne handen, die alle evenredigheid met zijn ligchaam in plompheid geweld aandeden, waren van hetzelfde metaal en speelden met eene Turksche boogpees.

Bij het gezigt dier verschrikkelijke verschijning, greep mij eene onbeschrijfelijke en neêrdrukkende gewaarwording aan, die volstrekt niet afnam, toen zij digter en digter tot mij kwam, en mij aanstaarde, en het hoofd schudde, en duizend zure gezigten trok, bij welke die onzer hansworsten niet halen. Te vergeefs beproefde ik mij te bewegen, ik scheen in een looden standbeeld verkeerd, het was mij te moede als GULLIVER, toen hij door de Lilliputters aan den grond werd genageld; en ik verbeidde met schrik het einde van mijn lijden, toen het spook, door een sprong van de tafel, al zijn gewigt op mijne borst deed drukken, en ik mij verbeeldde dat hij mij met een halsstrik van zijn boogpees vereeren zou. Schoon ik geen weerstand kon bieden, besloot ik echter, eer ik mij zou laten wurgen, zoo luid mogelijk te schreeuwen, en beproefde een keel op te zetten, die het huis zou doen daveren, toen de geest mij een wenk gaf, mij stil te houden, en terwijl hij mijn gorgel een weinig vrij liet, met een half gesmoorde stem zeide:

‘Zult gij het nooit zoo ver in de wijsbegeerte brengen, van het offeren aan kiekens af te zien?’

‘In den naam van den ring van den grooten SALOMO,’ borst ik uit, ‘wat zijt ge?’

‘Mijn naam,’ hernam mijn plaaggeest, een beetje grimmig; ‘dien ge zoo terstond genoeg gereed waart te gaan uitschreeuwen, is MNPVTGLNAU-AUW-AUWW, en ik ben Prins van de Nacht-merries.’

‘Ha, Zijn Hoogheid!’ hernam ik, ‘ge zult mij wel mijn gebrek aan geheugen willen ten goede houden, te meer daar ik Uwe Hoogheid nog nooit in groot costuum heb gezien, en de tegenwoordigheid van Uwe Hoogheid juist niet geschikt is om iemand op zijn gemak te brengen. Ongetwijfeld is dit het gewaad waarin Uwe Hoogheid met de andere geniën op het lever van den magtigen SALOMO plag te verschijnen.’

‘De magtige SALOMO is mij geen knip voor den neus waard!’ schertste de geest, nu wat beter gemutst, ‘dit is het gerel van de cabalisten, die voorgeven zoo familjaar met ons te zijn. Ik verzeker u, dat SALOMO veel meer voor mij beefde dan ik voor hem. Ik achtte het, ondanks al zijne wijsheid, noodzakelijk, hem gedurig les te geven, en ik heb om zijnentwil menigen twist met PEOR, den Duivel der zinnelijkheid, en een aardig Duivelinnetje, genaamd ASTHORETH, gehad.’

‘Het gaat Uwe Hoogheid als meer Vorsten,’ zeide ik, ‘de wereld schrijft u zoo groote welwillendheid niet toe.’

‘Helaas!’ hernam de Prins van de Nacht-merries, ‘ondank is 's werelds loon. Mijne gestalte, het is waar, is niet de allerinnemendste, en mijne wijze van les geven is nog minder aardig dan mijne figuur; maar ik ben niet te min een welwillende geest, en zou den ondankbaarste uwer natuurgenooten nog goed willen doen. Van nacht nog heb ik, tusschen tien en één ure, niet minder dan twaalf leeraars en een en twintig leeken onderwijs gegeven. De geleerden bezoek ik een beetje later, en de groote wereld ziet mij niet voor omstreeks den morgen. Maar daar gij eindelijk geneigd schijnt u mijn onderrigt ten nutte te maken, zal ik u, als gij lust hebt, eenige van mijne avonturen vertellen, opdat ge die aan uwe landslieden moogt overbrieven, en hun de moeite op prijs leeren stellen, die ze mij maken.’

‘Het is vriendelijk, zeer vriendelijk van u,’ zeide ik, ‘en ik zou louter gehoor zijn, zoo ge mij het pleizier woudt doen een weinig luchtiger op mij te zitten, want ieder uwer vingers schijnt zwaarder dan eene kruivracht, en om de waarheid te zeggen, alleen het gezigt van die boogpees is genoeg om mij te verbeelden dat ik gewurgd worde.’

Bij deze woorden glimlachte de geest; een grimlachje, dat magtig zweemde naar het effect van een scheut azijn op een doodshoofd. Echter ligtte hij zich, schoon zeer langzaam, op, en ik ademde weder pleizierig, dat wil zeggen, als iemand die, na eene lange reis, in zijn armstoel neêrvalt. Hij plaatste zich toen met groote waar-

digheid op het kussen aan het andere einde der sofa, en hervatte aldus zijn gesprek:

‘Ik heb onder de menschen verkeerd, zoolang er koks zijn geweest; en ik heb eene dubbele roeping te vervullen, den goedgezinden raad te geven, de verstokten te straffen. De geesten waarover ik gebiede, behooren tot de klasse door de Ouden *Incubi* geheeten, maar men heeft ons ten onregte beschuldigd - de Rozenkruizers onder anderen - dat wij verzot waren op uwe mooije meisjes, want het is onze taak de driften te beteugelen, en niet die aan te moedigen, zoo als u uit mijn voorkomen blijkt.’

‘Vergeef mij,’ viel ik hem in de rede, ‘maar dichters en schilders stellen Uwe Hoogheid te paard voor, eenigen herscheppen u in het beest zelf, immers op die wijze verklaren wij het woord Nacht-merrie.’

Hierop lachte de Prins andermaal, en uit loutere sympathie met dat lachje was het mij in mijn mond als of een mijner tanden werd getrokken.

‘Eene fijne scherts,’ zeî hij, ‘als of een geest behoefte had aan een ros om hem te dragen! De algemeene naam mijner species in dit land, is van Saxischen oorsprong; de Saxen, die, zoo als gij weet, de twee naturen van Britten en Germanen in zich vereenigden, aten als wolven en dronken in evenredigheid; het spreekt van zelf dat ze mij zeer goed kenden, en daar ik hen gedurig in mijne schrikkelijkste gestalte bezocht, noemden ze mij bij uitstekendheid de *Nacht-Mara*, of geest van den nacht. Wat de poëten en de schilders betreft, ik weet niet genoeg van hen, om bekend te zijn met hunne mislukte afbeeldingen van mijn persoon, schoon al diegene onder deze heeren, welke het betalen konden, vrij intiem met mij waren. Den moraliserenden Epicurist, dien ge daar in uwe hand houdt, kende ik zeer goed. Hij schreef uitmuntend, niet waar? over matigheid en latuw; maar hij at er niet minder om aan de tafel van MAECENAS. Ge moogt over de fijnheid zijner reukzenuwen oordeelen, naar het leven dat hij maakt over een weinig look. ANACREON was zulk een likkebroêr en zulk een lichtmis, dat hem weinig tijds overschoot om te eten, - en ik zag hem niet veel dan in zijne laatste dagen, maar toen liepen mijne bezoeken ook vrij druk. De wijn deed hem eindelijk den dood, eene gebeurtenis die zijne opvolgers alleraardigst hebben afgeschaduwd als het gevolg van eene druivenpit. Meer als lichtmissen dan als veelvraten, heb ik ook POLITIANO, BOCCACIO en andere Italianen gekend, wier heet bloed hen voor iedere buitensporigheid deed boeten. Een grooteter wordt getuchtigd als een lichtmis, en een lichtmis, die zich niet half dood hongert, krijgt de plagen van een grooteter. De Fransche poëten leefden te veel op *idées de mets* om dikwijls met

mijn bezoeken te worden gekweld, en ik kan niet zeggen dat ik veel van uwe Engelschen weet. Het is waar, ik heb CONGREVE gekend, die alle dagen bij eene hertogin dineerde, en de jicht had; en *Mylord* ROCHESTER, wien zijn eigen fantasie wel genoeg moest zijn geweest, en die echter vijf jaren lang naauwelijks een idée had, dat ik hem niet influisterde, vijf jaren, welke hij, als hij bekende, in een staat van bedwelming doorbragt, - maar wat zegt twee op uwe legioenen? En toch spijt het mij, dat ik zeggen moet dat eenige van uwe dichterlijke zedepredikers mij nog meer moeite hebben gemaakt, dan sommige verklaarde losbollen. Er viel POPE, ik erken het, iets toe te geven, dewijl zijn gestel hem naauwelijks een uur genots vergunde, maar een invalide die zooveel van het goede hield als hij, had de burgerij en de geestelijkheid een weinig moeten sparen. Het is zeker dat de goedaardigheid die hij inderdaad bezat, zijne wijsbegeerte niet weinig eer deed; maar zij zou grooter zijn geweest, zoo hij zichzelven de bekende zilveren sauskom had ontzegd. Zij verleidde hem tot honderd kleingeestigheden. Immers ik herinner mij een nacht, waarin hij, nadat hij een hevigen aanval had gedaan op ADDISON en op een schotel lampreijen, door mijne dienstbare geesten geducht werd geplaagd, die hem onder den vorm van zoovele, pamphletten verschenen: - hij ontwaakte in heftig afgrijzen, en met een akeliger glimlach, dan een man die voorgeeft een halsbrekende weddingschap dood op zijn gemak te winnen, riep hij luid: ‘die dingen zijn mijne uitspanning.’ Wat nu Dr. JOHNSON aangaat, over wiens kaauwvermogen zooveel gepraat is, de menschen vergeten zijn

‘Vervaarlijke ommetrek,’

en zijn lust tot beweging. - Hij mag tweemaal zoo veel hebben gegeten als een van zijn gezellen, maar hij was ook tweemaal zoo dik en had ook behoefte aan tweemaal zoo veel genot. Ik verzeker u, al de thee, die hij dronk, hinderde hem geen zier. Merk eens op, hoe klein de kopjes in die dagen waren, en hoe groot de menschen, die ze ledigden, - het was slechts eene voorjaarsvlaag op honderd morgen lands. Het is waar, hij deed mij wel wat te dikwijls bij zijn ledikant roepen, maar menschen met minder regt en veel kleiner gestalte, hebben wel nog meer van mij gevergd. De ergste nacht van zijn leven, was die, nadat hij zijn pensioen had gekregen, hij verbeeldde zich OSBORNE, de boekenwurm te zijn, en dacht dat hij dood werd getoffeld met het tweede deel van zijn folio-dictionaire.’

‘Ha! ha!’

‘St! - ge spraakt van uwe schilders; daar wist ik nog minder van, schoon ik met een van die ligtgeraakten op vertrouwelijken voet ben; de man leeft nog, hij heeft er zoo lang naar gestreefd

verschrikkelijk te zijn, dat hij eindelijk zijn genie heeft bedorven en het waarlijk geworden is. Ik zat eens omstreeks middernacht voor dat heer om mijn portrait te laten maken, wij allen prijzen gelijkenis om het zeerst!'

'Hoe!' viel ik hem in de rede, 'het heeft toch geen zweem van uwen blik zoo als ik u daar zie!'

'Neen,' hernam de geest, 'het is mijn poëtisch voorkomen. Ik heb alle soorten van aangezigten en gestalten, mijn burgerlijk bakkes, mijne politieke tronie, mijn geniale grijns. Verleden nacht, b.v., verscheen ik een Baronet uit de *city*, en zat op zijn buik in de gedaante van balen gesmokkeld goed. Daarop ging ik naar een Minister, die op een diner was geweest, om met zijn collega's raad te plegen, wat zij over zes maanden tegen den nood van morgen zouden doen. En nadat ik hem gefolterd had met alle soort van schrikbeelden, Chartisten, Mummies en Chineesjes, - gebrek aan ambten, gebrek aan woorden, gebrek aan geld, - besloot ik mijn arbeid van den nacht, met een bezoek bij een nog doorluchtiger personaadje af te leggen.'

'Foei!'

'Ge hebt mij nooit zoo mooi gezien,' - lachtte hij ten derdenmale, 'uit bijzondere gunst verschijn ik u zoo als ik inderdaad ben; maar daar ge niet vele van mijne gestaltenissen hebt aanschouwd, wil ik u, zoo ik er u meê pleizier, een staaltje van mijne fraaiste geven.'

'Het hoeft volstrekt niet, doe geen moeite,' borst ik wat haastig uit, 'ik kan ze mij zoo levendig voorstellen uit uwe beschrijving. De wijsgeeren deden u zeker onregt, toen zij u voorstelden als een verleider.'

'Dat mogen de valsche wijsgeeren hebben gedaan,' antwoordde het spook, 'de echte kenden mij beter. Op mijn aanraden verbood PYTHAGORAS het eten van boonen; PLATO was eenige zijner ontwerpen aan mijne wenken verschuldigd, schoon ik beken, dat het zijne beste niet waren, en ik kende ook SOCRATES zeer goed door mijne vertrouwelijkheid met ALCIBIADES, schoon de *familiaris*, die hem ten dienst stond, van een veel hooger orde was dan ik zelf, en mijne bezoeken onnoodig maakte. Echter was de eerbied, dien ik den verheven man toedroeg, zoo groot, dat ik hem, den nacht dat hij stierf, allerbitterst gewroken heb op zijne twee ergste vijanden. De menschen spreken over den voorspoed der ondeugd, en het gelukkig lot soms door de boozen genoten in tegenoverstelling van de rampen der deugd; maar zij weten niet wat zij zeggen. Gij hadt ALEXANDER op zijne koets moeten zien na een zijner zegefeesten, of DOMITIAAN of HELIOGABALUS na een gewoon avondmaal, en gij zoudt gezien hebben, wie de ware monarch

was, de heer over millioenen of de heer over zich zelven. De Vorst scheidde welligt uit de zaal, te midden van lichten, kransen en geuren, de muzijk was zijn heraut, louter buigende hoofden om hem heen; alles wat hij zag en hoorde en aanraakte, herinnerde hem zijne magt, zijn rijk en op het donzen leger rustte hij aan de zijde der schoonste. Rustte, zeide ik? Ge zoudt iemand even goed op een vergulde pijnbank kunnen leggen, om hem in vergetelheid te wiegen. Naauwelijks was hij in sluimering gevallen, of ik zelf en andere geesten, wij wreekten de gruwelen van den dag; binnen weinige oogenblikken kondigden de zenuwachtige trekkingen van handen en gelaat de opstijgende plaag aan; zijn gelaat werd zwart en zwol; zijn gebalde vuisten ontsloten zich krampachtig, om de behangsels zijner koets te grijpen; hij beproefde zich om te draaijen, maar hij kon niet, want honderde verschrikkingen, waarvan de vreeze des doods de minste was, ontzetteden hem en benevelden zijn verstand, tot hij eindelijk, door eene wanhopige vermanning met een raauwen gil ontwaakte, en uit het bed sprong, bleek, ontdaan, bevende, bang voor de hulp, die hij zou willen inroepen, verschrikt door het bewustzijn van zich zelven. Ziedaar de menschen, voor welke millioenen redelijke schepselen laf genoeg zijn te beven!'

'Gij spreekt als een redenaar,' zeide ik, 'maar elk eerzuchtig Vorst heeft toch geene pijnigingen door te staan als deze, want niet alle leven zoo weelderig als ALEXANDER, noch zijn zoo ongebonden en verwijfd als een DOMITIAAN of een HELIOGABALUS. Veroveraars, hebben, vertrouw ik, te veel te doen, om tijd te vinden voor kwellingen van het geweten of bezoeken van nachtmerries.'

'Er is iets aan,' antwoordde de geest, 'tegen beiderlei verschrikkingen vermag de arbeidzaamheid veel. Maar te veel bezigheden, vooral van dien aard, welke de eerzucht voeden, brengen somtijds de gevolgen van weelderige lusten en ongebonden togten te weeg, en wreken zich op het gemoed. Aan deze waren grootendeels de vallende ziekten van CAESAR en JULIAAN, en MAHOMED en NAPOLEON toe te schrijven. Op dezelfde wijze heb ik de wereld gewroken op DIONYSIUS van *Syracuse*, HENDRIK VIII, KAREL IX, op monniken, nabobs, inquisiteurs, ontuchtige vrouwen, en andere geessels van het menschelijk geslacht. Met de aangezigten der Romeinsche Keizers ben ik even gemeenzaam bekend als een oudheidkenner, vooral van TIBERIUS tot CALIGULA, en met de nakomelingen van CONSTANTIJN. Maar zoo ik de verbasterde Romeinen tuchtigde, ik was er niet te genadiger om voor hunne vijanden. Zij wisten niet, toen ATTILA hen geeselde, welke nachten hij sleet. Gelukkig voor de geregtigheid bragt hij uit *Germanië* niet slechts vuur en

zwaard, maar een echt Germaanschen eetlust mede. Ik ken geen veroveraar uit de nieuwere tijden, die in afgrijsselijkheid van droomen bij hem halen mogt, ten zij het dat kleine, schrale, koortsige, ligtgeraakte, soupertjes-zieke kereltje was, dien gij FREDERIK *de Groote* noemt. Die keurige ragouts, wier genot nieuwe scherpte gaf aan de sarcasmen, die hij zoo onverantwoordelijk koninklijk der wereld toediende, hebben de lijders voor hunne onderwerping genoeg schadeloos gesteld. Des ondanks leefde hij met zijne schotels als anderen met hunne maîtresses doen; hij hield er te meer van hoe meer zij hem plaagden. De arme TRENCK, met zijn brood en water in den kerker van *Maagdeburg*, genoot honderdmaal kalmer rust, dan de vorstelijke wijsgeer in zijn paleis van *Sans-Souci*. Zelfs bij het naderen des doods konde die groote veroveraar, die oorlogsman vol koenen moed en wijs overleg, zijn gewone Cayenne peper en zijn lekkere sauce piquante niet weerstaan, schoon hij wist, dat hij mij onvermijdelijk daardoor voor zijn bed zou zien komen, gewapend met al zijn zonden, om zijne sponde in een nest van slangen en monsters te verkeeren.'

'De hemel zij geloofd!' borst ik uit, 'dat hij in zijn smaak zoo veel zin voor boete had! Het volk, dat onder eene alleenheersching zucht, moet wel eerbied hebben voor den hofdisch. Ik zie nu, duidelijker dan ooit, welk een onvolkomen begrip wij van het nut der dingen hebben. Vroeger verbeeldde ik mij, dat eten en drinken slechts strekte tot onderhoud van het leven, maar het blijkt mij nu, dat die twee genoegens, de geregtigheid niet weinig moeite sparen, en dat de schrijvers van kookboeken verdienen te worden beschouwd als uitleggers van een Wetboek van Strafvordering. Inderdaad, ik zal voortaan een terrine schildpadsoep slechts met huiverend ontzag naderen, en een ragout reeds iets onverbiddelijks achten.'

'Dan zult gij die uitstekende schotels,' merkte de geest aan, 'op de eenige voegzame wijze regt doen. Menschen, die zich aan een feestmaal zetten, met vonkeling van oogen, en wrijving van handen, zouden geheel andere gewaarwordingen hebben, als zij wisten wat en wie zij gingen aanvallen. Ik zeg u dat de zielen van gemartelde dieren hunnen dood overleven en pijnigings-werktuigen voor de menschheid worden. De meeste van die staan onder mijne heerschappij en maken een groot deel uit van de monsterachtige gestalten, die den slaap der onmatigen storen. Levend gekrompen visschen, onbarmhartig in kokend water gedoopte kreeften, en ter dood gegeeselde speenvarkens worden de ijverigste en plaagziekste geesten, en zoo het voorwerp hunner wraak in den wijn een behoedmiddel zoekt voor hunne aanvallen, en zich bewusteloos maakt, de plaag volgt hem toch en haalt hem in! Het

is de sluipende maar wrevele jicht, die den avond van zijn leven foltert, een geest, die de dubbele natuur heeft van de nacht-merrie en den salamander, en verschrikkelijker is dan eenig ander, daar hij zoowel bij dag als bij nacht aanvalt.'

'Ik sidder reeds bij de gedachte,' borst ik uit, 'ann de monsterachtige scheppingen, die mijne eigen rust hebben verstoord, en zulk een ontzettende tegenstelling opleverden van de geneugten van een gezellig souper.'

'O, wat dat betreft,' zeide het spook op achteloozen toon, 'de garnaaltjes mogen eens een rondetje om u hebben gedanst, maar gij weet niets van de pijnigingen van een veelvraat, of een epicurist, of een godvergeten lichtmis. Gesmoord te worden onder kussens zonder tal, rots bij rots op hun borst te voelen omwentelen, levend begraven te worden, en ergste van allen, de marteling van te willen ademhalen met gesloten mond, behooren onder hunne allenachtsche kwellingen. De stervende gulzigaard, van LA FONTAINE, was nooit redelijker, dan toen hij het overschot van zijn disch begeerde. Hij was bang, dat, zoo hij niet oogenblikkelijk den geest gaf, hij een dutje zou doen eer hij stierf, dat duizendmalen erger zon geweest zijn dan de dood. Zoo APICIUS, CIACCO de Florentijner, DARTINEUF, of QUIN in staat waren geweest en lust hadden gevoeld te schilderen wat zij zagen, CALLOT zou bij hen slechts een CIPRIANI zijn geweest. Ik zou u een aardigen spotter, een raafzwarten, maar tonronden jonker uit de buurt kunnen wijzen, een geestig pendant van den gulzigaard op RUBBENS *Val der Verdoemden*, die u op verschrikkelijker scheppingen zijner verbeelding zou kunnen onthalen, dan gij in MILTON'S *Hel* aantreft. Hij is geleerd zonder voorbeeld, zijn aanleg behoort tot de uitmuntendste, maar een lange reeks van kwade gewoonten hebben hem *un homme de plaisirs* gemaakt, dat wil zeggen, hij steekt zich in allerlei bezwaren, om een weinig genot te hebben, dat hem een heir van kwellingen baart. Een zijner lusten, die hij niet *wil* wederstaan, - hij kan alles, mits hij wil, - geldt een keurigen schotel, die iets scherps heeft en toch ook iets sappigs, waar men alles voor doen zou, slechts niet zoo als hij, er iederen nacht voor in den Tartarus te worden gedompeld. Op dit oogenblik zijn de schimmen van den avonddisch om hem bezig, en DANTE zelf had niets afgrijsselijkers tot boete eener zonde kunnen bedenken, dan de straf die hij nu ondergaat. Hij verbeeldt zich, dat hij, schoon hij zich zelf is, echter tevens en te gelijk vier wezens is, van den tegenstrijdigsten en onderling afkeerigsten aard, - dat zijn eigen onbeschrijfelijke geaardheden ligchamelijk en boosaardiglijk met elkander worstelen, - en dat er hem geen kans overblijft op ontvlugting, vergetelheid of rust.'

‘Genadige hemel!’ riep ik uit, ‘hoe, zulk eene straf voor een enkelen schotel?’

‘Gij bedenkt niet,’ antwoordde de geest, ‘welk een misbruik van den goddelijken geest der rede zulke uitspattingen zijn, en hoe zij de beste rigtingen der menschelijke natuur dwarsboomen. Het geheele doel van ons bestaan wordt gemist, als wij niet behoorlijk acht slaan op ons ligchaam. Hoe zal die jonker morgenochtend opstaan? Bleek, zenuwachtig en dof, zijne kracht moet geschoord worden door een borrel, als hij het den volgenden achtermiddag zal ophouden. En wat wordt er van den avond, wat levert de gansche dag, waarin hij zooveel had kunnen doen? Ik wil niet spreken van hen, die in zulk eene stemming twist zoeken met hun naaste, maar ge moogt aan oorzaken van dien aard de helft van de gewone kwellingen des levens, de grillen, de ligtgeraaktheid, de twisten toeschrijven. Van avond is een arme drommel uit zijn humeur, omdat zijn avondmaal zoo simpel was, morgen nacht zal hij zich verbeelden in de hel te zijn, dewijl hij aan een te weelderigen disch een uur of drie te lang en te laat zitten bleef. Eene hysterische dame vleit zich, dat zij al zeer sentimenteel kwijnt, wanneer hare aandoeningen hoogstwaarschijnlijk niet aan gevoel, maar aan overdaad zijn toe te schrijven. Uw Edinburger vernuften meenden, dat zij een gekke onmogelijkheid hadden bedacht, toen zij spraken van iemand de keel af te snijden met een pond gerookten zalm, maar ik heb kleiner schotels even wonderbaarlijke feiten zien uitvoeren. Ik heb een enkel hard ei een gansch huishouden dagen lang op stelten zien brengen; een schijfje komkommer heeft een eenigen zoon onterfd; en een gansch gewest heeft de gramschap van zijnen koning gevoeld, omdat een koppel houtsnippen hem te zwaar was.’

‘Hoe jammer is het,’ riep ik uit, ‘dat de geschiedenis in plaats van ons lust te doen krijgen in prachtige tooneelen en grootsche feiten, de daden der menschen niet in hunne wezenlijke beginsels opspoort.’

‘Zoo, zoo,’ zei de geest, ‘nu het onderwerp u ernstig maakt, geloof ik, dat ik u vaarwel mag zeggen. Uwe natie heeft uitmuntende wijsgeeren opgeleverd, die er niet te minder kloek om waren, dat zij nooit mijne kennis maakten. Maar zeg eens, bij gelegenheid aan uwe landgenooten, dat zij noch wijsgeerig, noch staatkundig zijn, door bij alle gelegenheden feest te vieren, het zij droevige, blijde, of tusschenbeidjes; dat gezond verstand, een goed karakter, en het welzijn huns lands niets gemeens hebben met indigestie; en dat zij, wanneer zij hunne vaderlandsliefde meenen aan den dag te leggen door snijden en smullen, niet wijzer zijn dan de Ouden op hunne *bacchanalien*, die slangen tusschen hunne tanden namen, en zich kwetsten met staal.’

Dus sprekende rees het spook op, en zijne regterhand uitstrekkende, met een blik, dien hij meende, dat vriendelijk zou zijn, naderde hij mij; hij nam toen mijn hand in de zijne, en eenige ontsteltenis op mijn gelaat lezende, borst hij in een vlaag van lagchen uit, dat de volslagen quintessence van wanorde was, en alle beschrijving te boven ging, een dooréénhorting van het gesnater der ganzen, het gegrom der zwijnen, het gekwaak der eenden, het gekal van kalkoenen, het geschreeuw van paauwen en het gekrijsch van uilen. Toen het toeval over was, gaf hij mij een handdruk, die mijn knieën deed opspringen, en zich zelven in een soort van stoom wikkelende, verdween hij met een gedruisch, dat naar het kraken van aardewerk zweemde. Ik staarde om mij heen, en ik werd gewaar, dat mijne regterhand, waarin ik den *Horatius* hield, onder mij gebogen en in slaap was geraakt, en dat, ik door mijn plotseling opspringen, de helft van de schotels, en ook mijn lekkere kiekenpastij op den grond had gesmeten.

Kritiek - hyperkritiek - onkritiek[1].

Nalezingen op Labruyères *des Ouvrages de l'esprit*.

- 'En wie is de Secretaris WURM en de President WALTHER?' - Het was den vrager aan te zien, dat hij niet met de twee hoofdpersonen uit *Kabal und Liebe* onbekend was, maar òf uit affectatie van GOETHE te lezen, GOETHE te bewonderen en GOETHE te begrijpen, verlooehende hij alle kennis aan SCHILLER, òf hij wilde bij mij tot den strijd het vuur aanblazen, waaraan ik niet anders lucht had kunnen geven, dan met de zwermertaal van SCHILLER.

Hoe het zij, ik zou zijn doel gemist hebben indien ik hem verhaald had, dat beide de *bêtes noires* van een Duitsch drama waren, de duivels die tot vergift en zelfmoord dreven, de regtstreeksche of zijdelingsche slaven der legitimiteit, de zijdelingsche of regtstreeksche tegenstanders van hetgeen zij *encanailleeren* heeten. Ik begon dus met te beweren, dat zij niet waren zoo als men ze op het tooneel voorstelt, met een gelaat, dat zich zelven verraadt voor dat iemand anders er *dupe* van wordt. Sedert de vaccine keert slechts zelden de natuur zoo het binnenste buiten. Een plooibare mond, eene bewegelijke regterhand - behoorlijk *gepoudreerd, gemusqueerd, gechausseerd, presentabel* in iederen diplomatischen

(1) Vervolg van N°. 11.

en geleerden kring: voorts houding en gelaat naar avenant. Want het is moeijelijk ze naauwkeuriger te teeken, omdat het zelfs moeijelijk is ze te herkennen.

Eigenlijk zijn zij de beschermengelen, of wilt gij liever, *daemonen* van hetgeen in de zedelijke, maatschappelijke en literarische wereld toevallig en onbegrijpelijk heet. Gij hebt alle waarschijnlijke kansen berekend: niet slechts geoorloofdheid en zedelijkheid, maar ook het belang der meerderheid hebt gij in de weegschaal gelegd: gij zijt overtuigd, dat *deze* zaak *dien* keer zal nemen, omdat het volgens uw zeggen zoo *moet*. Maar de zaak heeft een lijnregt tegenstrijdigen uitslag; ieder is er evenzeer over verbaasd als gij zelf. - Welnu: het zijn de President WALTHER en de Secretaris WURM, die er aan schuldig zijn. Het is zeker, dat alle dingen in onderling verband staan, maar toch is dat verband tusschen het eene meer zigtbaar dan tusschen het andere: en er zijn zelfs dingen, waarvan gij de verhouding met geene scherpzinnigheid ontdekken kunt: b.v. tusschen den rok van een geneesheer en zijne praktische kunde, tusschen het kerkgeloof van een Literator, en zijne kritische geleerdheid; - van andere dergelijke verhoudingen spreken wij niet; men zou boekdeelen noodig hebben, om er het bedriegelijke van te betoogen: b.v. het verband van *verstand* en *jaren*, van *muzikaal gehoor* en *goeden smaak*, enz. enz. Thans halen wij slechts dezulke aan, welke zoo hersenschimmig zijn, dat niemand ze ooit in een gedrukt boek heeft durven beweeren. - Het verbaast u, hoe die kleinigheden in eens van zoo groot belang worden: om zijn rok kan, mag en zal de kundigste niet uw arts, om het gemis van zijne akte van lidmaatschap kan, mag en zal de groote *Graecus* uw Hoogleeraar niet worden. Waarom? - Omdat Secretaris WURM en President WALTHER het anders besloten hebben. - Maar terwijl zij ondergaan, verrijzen er andere sterren verre weg zediger van licht, en van glans voor zwakke oogen beter geschikt. Dat zijn de *knappe, goede, respectabele* sterren aan onzen maatschappelijken hemel, die zoo gij het niet gelooven wilt, nog eene ster bovendien tot wachter krijgen. Maar *goed*, zegt gij, en *knap* zijn woorden van eene betrekkelijke beteekenis: goed is eene zedelijke en knap eene verstandelijke geschiktheid voor hetgeen, waartce zij goed, en waarin zij knap zijn. Arme, die niet weet van hoe veel omvattende beteekenis die woordekens zij, en hoe zeer zij alle zonden bedekken, die bij gebrek aan *goedheid* en *knapheid* worden begaan! Secretaris WURM en President WALTHER weten het beter, en plaatsen de goeden en knappen ook daar waar zij niet goed en niet knap zijn. - Kortom, Secretaris WURM en President WALTHER zijn de levende conclusiën van alle sluitredenen waaraan de middelste term ontbreekt.

Bij voorbeeld, in alle vakken van letterkunde. Want gij zoudt u bedriegen, zoo gij meendet, dat zij zich nooit met letterkunde ophielden. Integendeel, zij oefenen op de kritiek een gewigtigen invloed. Zij zijn er de doodvijanden van: maar slimmer dan de Schrijvers trekken zij geenszins het staal, dat haar scherpt: de *antikritiek*. Neen, het is hun streven de kritiek in onkritiek te doen overgaan. Er is eene soort van kritiek, wier verdediging wij niet beproeven. De onze, wij willen haar des noods den beschuldigenden titel van *bijt-* en *snijkritiek* laten welgevallen; maar die andere, met herinnering aan het prentje, dat wij onzen lezers in de voorleden maand vertoonden, mag de *pleister* en *spuitkritiek* heeten. Geenszins bedoel ik hiermede een uitval op het waterachtige en waterzuchtige, dat haar kenmerkt, maar hare bepaalde strekking om te verkoelen in stede van te verwarmen, om uit te dooven in stede van aan te vuren, om weg te wisschen in plaats van op te wrijven. Ik geloof, dat zij haar ontstaan te danken heeft aan de kloosters, waar de monniken over het eerwaardig pergament van *Romes* redenaar hunne vernielende wasch streken, om er liturgiën en litanijen op te schrijven. Want het is opmerkelijk, dat zij liturgiën en litanijen onaangevochten laat. Gij hebt weleens gehoord van uitdrukkingen, als: zijne eeuw vooruit zijn en zijn tijd vooruit loopen. Het zijn groteske uitdrukkingen, die van menschelijke ijdelheid getuigen. En zoo waarlijk het menschelijk geslacht op deze wijze als een ordeloos leger met zijne *traineurs* en *enfants perdus* de eeuwigheid te gemoet holde, zou ik het ondernemen van hen niet laken, die als ervaren drilmeesters de eeuw een weinig in den pas zochten te houden. Maar nu ik in gemoede aan dat vooruitloopen zeer weinig hechten kan, en hetgeen wij er voor houden meestal niets anders is dan het nederzetten van den voet, die lang genoeg gestrekt gehouden was, omdat de voorman zich in beweging stelt, en de achterman dringt, en de nevenman lang genoeg op één been stond, moet ik die gansche bedriegelijke leus voor eene uitvinding houden van meergemelde Heeren, die niet gaarne willen, dat er zonder hun commando iets gebeurt. Desniettegenstaande bij al hunnen ijver voor litanijen, bij al hun voorstaan van langzamen gang en geregelde ontwikkeling gaan zij zelve mede en terwijl zij nu luide der kritiek toeroepen: *handelt zachtkens met den ouden man!* hebben zij een paar eeuwen geleden langer dan iemand anders de leer volgegehouden: *quod ferrum non sanat, ignis sanat:* ofschoon ze ook toen reeds die geduchte formule bezigden, wanneer zij den verklaarden ketter voor het geestelijk gerigt, aan den wereldlijken arm overleverden.

Doch het gaat ons minder aan, wat zij gedaan hebben, dan wat

zij nog doen. Zeker hebt gij van tijd tot tijd eene onaangename ondervinding gehad wanneer een boek u in de handen kwam, waarin gij iets aantroft, dat lang gedacht, maar nooit goed gezegd was: een boek, dat u aantoonde, dat het menschelijk geslacht of uwe natie ruimte en behoefte heeft om een stap voorwaarts te doen: een boek eindelijk van genie, dat den geest tot werkzaamheid moest aanzetten. Er is iets heiligs in de huivering die ons daarbij overvalt: iets heiligs in de sympathie, waarmede het voorgevoel van den aanstaanden strijd, ons voor de moedige kampioenen vervult. Maar niets is pijnlijker dan te ondervinden, hoe die gewaarwordingen aan teleurstelling ten prooi zijn. Geen strijd volgt er. De conservatieve kritiek slaat weinig acht op hetgeen u trof: de spuit is voor den dag gehaald om de geslagen vonk uit te blnsschen. - 'Was er dan zooveel bijzonders in het boek: ik moet bekennen het niet gezien te hebben en eigenlijk ben ik het met den Schrijver ééns?' - Onbarmhartige, die niet erkennen wilt, dat de Schrijver juist daarom schreef, omdat zijn geest behoefte had, het niet langer met u ééns te zijn! - 'Maar dan heb ik het doel niet begrepen.' - Het is de bitterste kritiek, zoo gij hem dat zegt, gij, op wien hij de pijl had afgeschoten. Maar er is een doel, dat hij niet begrijpen kan: waarom, namelijk, uwe kritiek boeken prijst, die niets inhouden, dan hetgeen ieder weet, ieder herhaalt, ieder voor zich zelven verklaard en dus beter gezegd heeft, dan de Schrijver het kon doen. Boeken van stilstand, boeken voor het volk, boeken, die gij hadt behooren te recenseeren met het motto van GOETHE:

> So sagt mir doch, verfluchte Puppen
> Was quirlt ihr in dem Brey herum!
> - 'WIR KOCHEN BREITE BETTELSUPPEN' -
> Da habt ihr ein GROSZ Publicum.

Een grijsaard b.v. heeft zich op zijn Pegaas gezet om een twintigjarigen jongeling na te rennen. Vergeeft ons, zoo wij aan onzen lieven HORATIUS denken:

> Solve senescentem mature sanus equum, ne
> Pecut ad extremum ridendus et ilia ducat.

Ik ben er zeker van, dat hij struikelen en vallen moet. Maar ik ben even zeker, dat gij zoo het gebeurt, allen om hem heen zult gaan staan, zoo dat het geëerde publiek uit het ongeluk van zijn voorbeeld geen nuttige leering trekken kan: gij zult verder gaan en beweren, dat PEGASUS beter naar een zeventiger luistert dan naar een twintigjarigen ruiter. O, gij hebt zooveel eerbied voor den ouderdom! O, gij hebt zoo veel vrees voor jeugdige ligtzinnigheid! ijdel zijt gij zelf niet: maar den jongeling zult gij

niet prijzen, zult gij geene hand toereiken, zult gij het aangekondigde bezoek niet brengen, omdat het hem ijdel zou maken. Het is de moeite waard de gronden te ontleden, waarom gij zoo voorzigtig, zoo achterdochtig, zoo vriendelijk en bescheiden zijt. Wij willen noch u, noch ons, noch onzen lezers het genoegen ontzeggen, daaraan eenige oogenblikken te wijden. Maar verliezen, doen wij onze zaak voorzeker. Op het tooneel loopt het met Secretaris WURM en President WALTHER ongelukkig af: arm in arm gaan zij naar het schavot. - Spijt SCHILLER, het strijdt met alle dagelijksche ondervinding. In de letterkundige wereld houden de WURMEN en WALTHERS vol, en spuiten alles onder, tot het in één' zondvloed verzinkt. Het oude *tant va la cruche en l'eau, qu'enfin elle se brise*, is slechts op hun, volgens de lezing van BAZILE, toepasselijk.

> Tant va la cruche en l'eau, qu'enfin elle s'emplit.

- ‘Wij hebben met groot genoegen het werk gelezen. Hetzelve bevat vele nuttige lessen en gewigtige opmerkingen. Of de Schrijver het doel, hetwelk hij zich voorgesteld had, hebbe bereikt, durven wij niet beslissen. Wij onthouden ons echter van verdere aanmerkingen, opdat wij niet van bedilzucht zouden kunnen beschuldigd worden. Want *la critique est aisée et l'art est difficile*.’

- ‘Wij verzoeken den Schrijver, dat hij op den ingeslagen weg moedig voortga. Het moge met den tuimelgeest onzer eeuw overeenkomen, dat jeugdige betweters en eerzuchtige bedillers hem met verguizingen overladen, het gezonde verstand onzer natie strekt ons ten waarborg, dat dezulken derzelver doel niet zullen bereiken. Zij behoorden zich te herinneren: *que la critique est aisée et l'art est difficile*.’

Zóó staan misschien deze regels nergens letterlijk gedrukt, en toch zijn zij van dien aard, dat ieder ze zich zal herinneren, als of hij ze meermalen gelezen had: zij bevatten de gewone en algemeene toepassing van het bekende vers in zijn tweeledigen zin. Want de regel draagt eene volle wapenrusting: *een zwaard en een schild:* eerst wondt hij den vijand en dan verdedigt hij zich zelven; naar de wijze van beleedigde Schrijvers zet hij een vuist en - loopt weg. Eer de aangevallene den tijd heeft om te antwoorden, dat de kritiek niet zoo gemakkelijk is, en dat hij zich *gratis* de moeite wil getroosten haar den Schrijver te leeren, heeft zich de andere binnen zijne vesting verschansd, en er een ringsloot om heen getrokken, breed als de *Oceaan*, breed als de afstand, die het gemakkelijke van het moeijelijke scheidt. ‘Ik,’ zegt de Schrijver, ‘zit op mijn fort: de Recensent aan de overzijde in den modder. Al lust het hem zijnen aanval te hervatten, toch zal ik hem niet hooren.’

Een woord over dat moeijelijke, opdat wij elkander regt verstaan. Het is duidelijk, dat de kunstenaars in die moeijelijkheid eene lofrede op hunne kunst zoeken. De Ouden zijn hun voor geweest. *Al wat mooi is, is moeijelijk*, hebben zij gezegd: het komt er op aan die uitspraak eerlijk te deelen. De Schrijver neemt zijn aandeel: omdat de kunst mooi is, is zij moeijelijk. De kritikus is veel bescheidener: zoo de kritiek mooi is, is zij moeijelijk; ziedaar zijn aandeel. Slechts door ééne stelling is hem het regt te betwisten, dat hij op die schamele bete heeft, en die stelling is deze: mooije kritiek is op zich zelve een onding, eene tegenstrijdigheid even als: blijvende geestdrift en nationale ridderromans. - Maar zoo de kritiek zich zelve onder de voogdij der kunst stelde, zoo zij tot haar zeide: ‘uw doel, uwe roeping is het om alle dingen mooi te maken; welnu, beproef ook op mij uwe kunstbewerking: stel mijne schoone zijde in het licht, en plaats de donkere zoo, dat zij aan de uitdrukking der idée dienstbaar zij.’ - Wat dunkt u? zou de kunst, die aan moeijelijkheden gewend is, en de moeijelijkheden braveert, zich zelve te kort doen en het bezwaar als onoverkomelijk aannemen? of zou zij zich den arbeid getroosten met de woorden: het is mooi, maar het is moeijelijk?

En waarom is de kunst zoo moeijelijk? - Zie de wereld rond en vraag het der geschiedenis! Duizenden matigen zich het regt aan in dien tempel binnen te dringen: maar de genius der kunst weert hen op den drempel af. Hij eischt in zijne priesters een onverdeeld gemoed, dat zich boven de nietige bedenkingen des levens heeft weten te verheffen, dat aan den drang der meeningen ontvloden, zich in de aanschouwing der eeuwige schoonheid heeft verlustigd en daarvan als doorvoed in bezielde beelden de idealen eener hoogere sfeer aan den opgetogen blik der stervelingen onthult. Strijd en onthouding en zelfbeproeving vordert hij van den Ingewijde. - Zou het niet het best zijn, dat wij dien Genius der kunst van den mystischen mantel ontdeden, waarmede zijne priesters hem hebben omhangen? Want het is zonderling: bij nadere beschouwing gelijkt hij zoo sprekend op den Genius der kritiek, dat hij, zoo hij het zelve niet is, er zeker een eigen broeder van wezen moet. Als punt van vergelijking wil ik niet aanvoeren, dat dat weren op den drempel, bij den grooten toevloed van indringers, vinnigheid en hardhandigheid doet onderstellen, dat de gelukkige uitslag, waarmede hij zijnen verwerenden stand handhaaft, voor zijne meerdere kracht en dien ten gevolge gemakkelijkheid pleit. Voor het oogenblik zij dergelijke aanmatiging verre van ons. Maar het zou der moeite waard zijn, de stem dier menigte te hooren, die op den drempel afgewezen wordt, of den

tempel neit bereikt. Zal zij hare eerzuchtige plannen opgeven? - Gij kent de mannen van de kunst weinig, zoo gij dat gelooft. Weet gij wat zij doen zal? Zij zal op hare eigene gelegenheid eene kunstkapel oprigten ter plaatse waar zij leggen bleef: zij zal er valsche profeten en priesters in plaatsen, en door hare zachtmoedigheid de strengheid beschamende der Godheid, die zij te vergeefs aanriep, hare zalen voor allen openen en boven den ingang schrijven: *La critique est aisée et l'art est difficile*.

Misschien is het beter, dat wij dien ganschen tempeltoestel afbreken en den Genius terugzenden waar hij te huis behoort, naar de Duitsche Opera en de Hollandsche Eeuwfeesten; en in plat Proza het eens zoeken te worden, over hetgeen de kunst zoo moeijelijk maakt. Zoo ik het wagen durfde in het hart des kunstenaars te lezen ben ik zelfs overtuigd, dat voor hem die gevreesde Genius veel van zijn tooneelpraal verliest om zich onder de trekken van een uitstekend voorganger of een begaafd mededinger te vertoonen. Misschien zelfs luisteren zich die trekken voor zijne verbeelding op, misschien schildert hij zich de trekken van onderscheidene voor, om uit die allen nog schooner beeld zaam te stellen. En zoo hij zich zelf eens tot dat beeld kon verheffen! De kunst is eene springpartij, heeft een vernuftig Schrijver gezegd, en zoo hij gelijk heeft, waarvan ik niet twijfel, schiet er niet anders over dan de waarde van iederen sprong bij de voetmaat te vergelijken. - En vergelijking! - vergelijking, hetzij men de knagende slang in eigen boezem gevoele, hetzij men er anderen mede gewapend onderstelle: hoe ik ook mijne rede draai, het schijnt altoos die gave te zijn, welke de kunst zoo moeijelijk voor den kunstenaar maakt.

Vergelijking dus - maar toen ik uitlegging verzocht van de woorden van BOILEAU, meende ik, dat de gemakkelijkheid der kritiek tegenover de moeijelijkheid der kunst een wapen moest zijn, waardoor de eerste vernietigd en de laatste alleen gehandhaafd werd. Thans slaat ons de gang der redenering tegen. Wil de Schrijver misschien de proef nemen of vergelijking niet het vreesselijkste wapen der kritiek, niet de eigenlijke angel van die wesp is? - Wil hij het niet, - en het valt over het geheel niet in Schrijvers, dat zij zich gaarne als zaken, die men vergelijkt, zien behandelen, en zich prijs geven aan dergelijke *experimenta in corpore vili*, - dan ga ik zijne toestemming verzoeken tot mijne stelling: dat de kritiek de kunst moeijelijk en daarom mooi en mooijer maakt. In plaats van de onderstelde vijandigheid schijnen kritiek en kunst bijna tweelingen van eene moeder: tweelingen in verhouding, zoo als DIANA en APOLLO, waarvan de eerstgeborene de pligt van vroedvrouw voor den laatsten vervulde, en de laatste de slang doodde, die de eerste bedreigde: maar ook tweelingen in

verhouding, zoo als ESAU en JACOB: ‘d' eerste quam uyt ros, hij was geheel als een hayren kleedt, daarom noemden sy synen name ESAU: Ende daerna quam syn broeder uyt, wiens hand ESAU'S verzenen hieldt, daarom noemde men synen name JACOB.’

Misschien zou het den Heeren WALTHER en WURM aangenaam zijn indien er tusschen de beide broeders een verdrag te sluiten ware, een soort van knoeiverdrag, zoo als tusschen JACOB en ESAU. Zoo wil b.v. de uitgehongerde kunst hare moeijelijkheid aan de kritiek overdoen in ruil tegen de gemakkelijkheid, die zij haar toeschrijft: echter zoo, dat zij hetgeen aan de moeijelijkheid verbonden is, de eer, voor zich, en hetgeen bij de gemakkelijkheid hoort, de verachting, aan de andere overlate. En daartoe gebruikt zij het eenvoudige en algemeene Jodenmiddel, dat zij der kritiek wil toonen, dat hare gemakkelijkheid niet zoo veel waard is, als zij zelf eerst beweerd had: ‘Waarom u vermoeid, mijne waardste, door waken en toezien? Waarom niet liever de oogen geloken, als gij slaap krijgt? Waarom u blootgesteld aan al den haat, die het noodlot aan uwe roeping heeft verbonden? Waarom niet liever genoten, dan het genot bedorven door het genot te ontleden.’

> - De vooghlaer op bedrieghen uyt
> Den vooghel lokt met zoete fluit.

Het blijkt, dat zij, die zoo vaak met den regel schermen, het minder op de gemakkelijke kritiek geladen hebben, dan op die, welke het zich zelve en der kunst moeijelijk maakt. Ik zou hier eene stichtelijke toepassing achter kunnen voegen, ik zou ernstig kunnen waarschuwen tegen alle bedenkingen van gemak en voordeel: en der kritiek kunnen raden, dat zij in plaats van te sluimeren, wake, en zich scherpe, opdat zij blijve of worde, wat zij wezen moet: ‘HET GEWETEN DER KUNST.’

Nonum prematur in annum!

Ten eerste. - Die dat gezegd heeft, was geen materialist. Of zoo hij het was, heeft hij dit gezegd om alle schrijverij in de kiem te smoren. - Volgens de physiologen heeft er om de zeven jaar eene algeheele stofverwisseling het menschelijke ligchaam plaats. Het zou dus hoogst onwaarschijnlijk zijn, dat de zenuwen van een Schrijver langer werden gestreeld, door hetgeen hij negen jaren geleden op het papier had gebragt. Die den regel schreef, wist zeer wel, dat er Schrijvers zijn, die met ieder negen jaar, negen malen in bewondering toenemen, voor hetgeen zij zelf voor negen jaren geschreven hebben. Ik ken er, die dat middel noodig hebben, om zich te verdedigen tegen de negen-, achttien- en zevenentwintigjarige jeugd, die zich niet herinnert, dat zij ooit iets geschreven hebben.

Ten tweede. - Wanneer men het gemiddeld getal der jaren,

waarop iemand schrijven kan op *zes* stelt, volgt er uit, dat geen sterveling voor zijn *vijftiende* jaar een boek mag in het licht geven. - BILDERDIJK dus, die als kind zoo verbazend vlug was, had het regt gehad eene uitzondering te maken, en zeker jeugdig dichter, de dichter der ABSOLUTE ODE is juist op zijn tijd begonnen met uitgeven. Vroeger uitgeven is inderdaad gevaarlijk, omdat men op zijn twaalfde jaar b.v. met geene mogelijkheid eenig denkbeeld kan hebben van de aanmatiging en onbeschaamdheid van Heeren Uitgevers.

Ten derde. - Die dit schreef, heeft voor zich zelven eene gepaste uitzondering gemaakt. Die dit schreef, was HORATIUS, en hij schreef het aan den jongen PISO. Had hij met zijn raadgeven negen jaren gewacht, er waren misschien negen dichtbundels van dien voedsterling der Romeinsche Muze in het licht verschenen. Er volgt dus uit, dat men geen negen jaren wachten mag, wanneer de zaak, die men zeggen wil haast heeft, en dat Dichters en Dagbladschrijvers ongelijk hebben, die ons verzen onder den invloed van 1830 gemaakt, in 1839 voordisschen, en er goedkeuring voor vragen. In allen gevalle staat het hier gebezigd werkwoord *premi* (onderdrukken) zeer over tegen den nieuwerwetschen regel: *pot uw geestdrift negen jaren lang op en laat hem dan uitvliegen*.

Ten vierde. - In de geschiedenis der volken en van den mensch is vloed en ebbe. Alle negen jaren zijn niet aan elkander gelijk. Zoo HORATIUS de verwachting had negen jaren van vooruitgang te beleven, had hij gelijk den regel te stellen: dreigden de negen jaren achteruitgang, wee den geen aan wien de raad gegeven werd! Zijn uitspraak past dus kwalijk in den mond van zulke, die over de verdorvenheid, den valschen smaak enz. van het opkomend geslacht luide klagten laten hooren. De Arabieren, zegt men, rekenen de jaren naar de wijsheid, niet de wijsheid naar de jaren. Ik weet niet, hoe in hunnen mond den regel van HORATIUS te vertolken, maar wel, dat het bij Romeinen en Grieken even min als bij ons aan gelegenheid ontbrak, om de toepassing dier Arabische jaartelling te wenschen[1].

Ten vijfde: HORATIUS had misschien, toen hij den regel nederschreef de versleten anecdote in het hoofd, die schoon niet ter kwader ure, ten minste om de negen jaren wordt opgewarmd. - ‘Geef mij genade,’ sprak de boef tot den Vorst, ‘red mij van de galg en ik zal uwen ezel spreken leeren,’ en de Vorst gaf op die voorwaarde genade. En de boef; hij hoopte, dat in dien tijd of

(1) ANTIPHON Tetral *Γ*. 4. 2. *εἰ μὲν γὰρ, ὥσπερ βλέπειν μὲν τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἀκούειν δὲ τοῖς ὠσὶν, οὕτω κατὰ φύσιν ἦν ὑβρίζειν μὲν τοὺς νέους σωφρονεῖν δὲ τοὺς γέροντας, οὐδὲν ἄν τῆς - κρίσεως ἔδει· αὐτὴ γὰρ ἡ ἡλικία τῶν νέων κατέκρινε· νῦν δὲ πολλοὶ μὲν νέοι σωφρονοῦντες, πολλοὶ δὲ πρεσβῦται παροινοῦντες οὐδὲν μᾶλλον τῷ διώκοντι ἢ τῷ φεύγοντι τεκμήριον γίνονται*

de Vorst, of de ezel, of hij zelf den natuurlijken dood zou sterven. Maar het opmerkelijkste is, dat in de toepassing weleens de Vorst of de boef, maar bijna nimmer de ezel in den tusschentijd sterft.

Ten zesde: Wie de plaats van den Romein in haar verband leest, ziel waartoe hij die negen jaren wil laten besteden. Het uit te geven vers moet ter oore komen van den ouden PISO, van MAECIUS, van HORATIUS zelven. 'Negen jaren studie, eer gij iets uitgeeft!' - En WALTHER en WURM werpen die regels der kritiek voor. Welnu! Het zij zoo! de kritiek wil meer doen, zij zal onzen schrijvers *achttien* jaren uitstel voor uitgeven en *negen* voor studie toestaan.

Ten zevende: -

Ten achtste: -

En onder deze beperkingen kunnen wij den patronen der onkritiek nevens de verzekering onzer hoogachting de betuiging geven, dat wij hunnen regel als den onzen aannemen.

De Common Informer.

Eene der keerzijden van de Engelsche vrijheid, een der drukkende lasten, die op de schouders van den onafhankelijken en lompen JOHN BULL weegt: eene persoon, die, door bijna allen gevloekt, echter een onmisbaar raderwerk van de oude en hooggeprezen en algemeen gezegende staatsmachine is.

Intusschen heeft JEREMY BENTHAM zijne bediening hoog eerwaardig genoemd, en ze met die van den ouden CATO vergeleken. Maar ons klassiek gevoel druischt er tegen aan, wanneer wij den spie, die in de huizen dringt, die de muzijk van den arme beluistert en verklapt, die den armen handwerksman zijne uitspanning vergalt, door op hem de aan het land ontsmokkelde stuiver tiendubbeld te wreken, met den Romeinschen *Censor* hooren vergelijken, waarmede hij geene andere overeenkomst heeft, dan dat hij van tijd tot tijd voor een glas krachtigen drank den valkenblik sluit.

'Wanneer de geregtigheid zijn blinddoek wegwerpt, en zij strikken spant voor arme en eenvoudige lieden, dan vervalt haar trawant de *common informer*, van zijne waardigheid, en wordt even verachtelijk als een worm. Zoo vertoont hij zich van de honderd, negen-en-negentig malen aan onze oogen: daarom vinden meest allen er behagen in hem in het slijk te vertrappen.'

Wij weten niet of deze woorden aan een Chartist toebehooren. Wij vonden ze in het bekende Werk *de Engelschen door zich zelven geschilderd*. Met voordacht ontleenden wij daaruit de karikatuur van eenen toestand, die aan geenen onzer nationale ten eenemale analoog is. Immers niet lang geleden vonden wij

DE COMMON INFORMER.

de aankondiging van een dergelijk Werk, dat ons schilderijen van Hollanders, door Hollanders zelve ontworpen beloofde. Engelschen, Franschen en Belgen zijn ons hiermede voorgegaan. Gaarne wenschen wij, dat niet alles navolging zij. Het oog der natie merkt genoeg figuren op, die in den nationalen boezem een nationaal gevoel van verontwaardiging of van spot opwekken. Zoo in dat werk de *parties honteuses* onzer zamenleving met even veel vrijmoedigheid ontbloot, met even veel luim gegispt, met even veel regt bestreden, met even veel talent in prent gebragt worden: zal noch het overgenomen plaatje, noch de daardoor gemotiveerde wenk in het oog onzer lezers geheel onvruchtbaar wezen. -

Orfeus en Eurydice.

Profecy van den Zeegod Proteus *aan* Aristaeus,

Wel boet gij 't snoodst vergrijp regtvaardig - 's Hemels straf
Stelde ORFEUS niet te loor, die door den vloek, bij 't graf
Der aangebeden vrouw, zijn bloedend hart ontgleden,
U offerde aan het vier der dierste wraakgebeden:
En keert geen lotsbestel dat vonnis, wee u, wee,
De smetlooze eer ten zoen der schoone EURYDICÉ!
Die arme, aan 't graf gewijde, als zij door kille stroomen
Uw schendig feit outvlugtte, ontdekte aan de oeverzoomen
De afgrijslijke adder niet, die wegschool voor haar voet;
Maar met de rouwklágt van het zusterlijk gemoed,
Vervult een droeve rei van Nymfen, haar gespelen,
Den steilsten bergtrans en bezielde rotskanteelen:
't Stemt alles in 't gekerm en barst in zuchten uit:
En de Echo antwoordt op 't weemoedig klaaggeluid.
Hij zelf, in d' afgrond van zijn minnesmart verloren, -
U zong hij, u, zijn schat, bij 't jeugdig morgengloren,
U zong hij, u, bij 't strand in de avondeenzaamheid.
Die honig zalft het wee, dat in zijn boezem weidt! -
Ja zelfs den diepen mond van d' Orcus ingevaren,
En 't woud, welks zwarte nacht het bloed verstaalt in de aâren,
Doorworsteld, klimt hij af in de ijzingvolle nacht,
Tot zielen, hard als staal voor aardsche bede en klagt.
Maar uit de diepste diepte en helspelonk geschoten,
Dreef 't ijle geestendom verlustigd op zijn noten:
Zóó talloos als een heir van vooglen zich verschuilt,
In 't loof als de avond valt of felle stormvlaag huilt.
Met moeders, vaders en volschoone jongelingen,
Die voor der oudren oog de mijt beklommen, dringen
Zich meisjes, vroeg verwelkt en knapen in 't gewoel
Van helden, digt op een te gaâr door d' afgrondspoel,
Van zwart en slibbrig slijk en roeste wiergewassen,
Aan de aaklige oevers van Cocytus trage plassen,
En door de peillooze en veelarmige ommevang,

Der Styx, gekluisterd in een eeuwgen kerkerdwang.
Ja zelfs het helpaleis, de diepste kloof en krochten,
En de Eumenidentrits, heur borstlig hair doorvlochten
Met loodblaauw slangenbroed, ontroerden; daar de Hond
Zijn muilen opsparde en Ixions wielrad stond. -
En reeds verliet hij 't oord van schrik en doodsgevaren,
En volgde EURYDICE, de prijs der tooversnaren,
Zijn schreên van achter - naar den wil der Helvorstin -
Toen de onbedachte in eens door de aandrift van zijn min,
(Vergeeflijk - maar hoe zou, hoe kon de Hel vergeven?)
Verbijsterd stilstond en bij d' eersten tred in 't leven,
Zich omkeerde! ach! naar zijn (nog *zijne*) EURYDICÉ;
Zich zelven en zijn hart geen meester. - Zang en beê
Was vruchtloos en 't verbond met d' ijzren Vorst te gronde:
En driemaal daverde 't gebied der Hel in 't ronde.
Zij stamelde: ORFEUS, o wat drift, wat razernij,
Wat heilloos lotsbestel verpletterde u en mij!
Rampzaalge! - zie nu roept, nu eischt mij de afgrond weder,
En de ijzren doodslaap drukt mijn vochtige oogen neder;
En nu vaarwel! ik zink in diepe zwarte nacht,
En reik u (de uwe niet) mijn armen, zonder kracht. -
Zóó sprak zij en versmolt tot schaduw voor zijn oogen,
Allengs als dunne lucht, zijn blik en arm onttogen,
Die vruchtloos tot een laatst Vaarwel zijn mond ontsloot:
En Charon weerde nu den hooplooze uit zijn boot.
Wat zou, wat moest hij bij die tweede dood der gade?
Wat klagt, wat harpspel mogt of kon die ongenade
Van PLUTO'S raadsbesluit vermurwen? - maar zij drijft
In 't hellevaartuig reeds, als marmersteen verstijfd.
Hij weende een halfjaar lang langs naakte rotskloofwanden,
En dwaalde (zegt men) aan verlaten oeverstranden:
En lokte tijgers, tot hun bergspelonken uit,
En leidde de eiken op het klaaglijk maatgeluid.
Zoo schreit bij 't leege nestje een filomeel in 't loover
Des nachts om 't pluimloos kroost, dat door geen schendziek roover,
Gespaard is, als heur borst, door moedersmart gekneld,
In klaagschelle orgelfluit bedroefder steeds versmelt.
Geen liefde of huwlijkszoet vermogt zijn hart te buigen;
Hij wijdde sneeuw- en ijsgebergten tot getuigen
Van zijn geheim verdriet en weeklagt, diep gewond,
Om zijn (niet langer zijne) EURYDICE in 't rond.
De Maagdenschaar der streek, die uitvaarthulde moede,
Reet onder feestgebaar en nachtelijke offerwoede,
Des jonglings lijf in stuk en strooide 't langs den grond;
Zelfs toen nog lieten, als de Hebrus 't hoofd verslond,
En wentelde in zijn kolk, zijn bleekbestorven lippen,
‘Och! arme EURYDICE!’ tot stervensgroet ontglippen.
Och arme EURYDICE! - zijn ziel ontglipte er meê;
En de oever van den stroom herhaalde EURYDICE!

Naar VIRGILIUS Ge. IV. 453 sq.
M.R.

Wetenschappelijke bijdragen.

Bijdrage tot de geschiedenis der beeldhouwkunst in *Noord-Nederland*.

Het is eene opmerking, welke door velen gemaakt, en maar al te zeer gegrond is, dat, ofschoon ons vaderland over het algemeen zijnen roem in kunsten en wetenschappen blijft handhaven, de beoefening echter der bouw- en beeldhouwkunst, in de laatste tijden althans, veel, zeer veel te wenschen overig laat. Wil men voorbeelden? Men denke slechts aan zoo menig openbaar gebouw, zoo menige kerk, die wij thans schier in elke stad zien verrijzen, en die getuigen, hoe ook een denkend, beschaafd en voor het schoone toch niet ongevoelig volk, door de kracht der gewoonte zich eenen bouwtrant laat welgevallen, die in elk der naburige landen reeds lang als een gedrochtelijk voortbrengsel van eenen bedorven smaak verworpen is geworden. Men brenge zich het beeldwerk voor den geest, dat een onlangs in eene onzer eerste koopsteden opgerigt gebouw ontsiert, en waarbij onbegrijpelijke onkunde en wansmaak van den ontwerper, alleen door de alles te bovengaande ruwheid en slordigheid der bewerking geëvenaard wordt. Men doorloope onze pleinen, en zoeke daar te vergeefs naar de gedenkteekenen of de standbeelden, die onze beroemde landgenooten na hunnen dood in de dankbare herinnering der nakomelingschap moeten doen voortleven. Men begeve zich in de werkplaats van den eenigen beeldhouwer, die dien naam volkomen waardig, zich in ons land gevestigd heeft, en men zal hem hooren betuigen, hoe uiterst zeldzaam hij zich in staat gesteld vindt, om tot zijn voordeel, of zelfs zonder dadelijk nadeel eenig kunstgewrocht te ontginnen. Wel zijn er enkele plaatsen in ons vaderland waar een kundig en bedreven bouwmeester de bewijzen heeft geleverd, hoe zijne kunst slechts aanmoediging behoeft, om zich

uit den band, die haar gekluisterd houdt, los te rukken; maar hoe zeldzaam is die aanmoediging, hoe weinig worden die goede voorbeelden gevolgd!

En evenwel hebben ook onze voorouders in beide deze kunsten uitgemunt, zelfs in eenen tijd, toen de beoefening der wetenschappen vrij wat minder algemeen was; en de groote meerderheid nog in eene diepe duisternis en grove onkunde verkeerde. Ook latere tijden zagen, bij meerderen bloei en toenemende verlichting, kunststukken ontstaan, die thans nog in genoegzamen getale bewaard zijn gebleven, om bij ieder, die ze ziet, een hoog denkbeeld te verwekken van den vroegeren toestand, vooral van de bouwkunst in ons vaderland.

Het is waar, er zijn vele oorzaken geweest, en niet alle hebben nog hare werking verloren, die het optrekken van groote gebouwen in den weg stonden. Het gebrek aan levendigen steen in ons vaderland, de moeijelijkheid van het vervoer daarvan uit naburige landen, en de onkosten aan zulk een vervoer verbonden, konden niet anders dan nadeelig werken. De baksteen, vroeger van veel grooteren vorm dan thans, was, zoo al niet de eenige, dan toch de voorname bouwstof; en zoo de bouwmeester die al, na menige geduldsproef, tot het daarstellen van eenig belangrijk en schoon gebouw wist aan te wenden, zoo was en bleef zij toch immer ongeschikt voor beeldhouwwerk of bouwkunstige versieringen. Daar, waar eene gunstige ligging aan eenen bevaarbaren stroom de middelen tot het vervoer gemakkelijker maakte, werd de gebakken steen en de tuf hier en daar met grootere stukken zandsteen aangevuld, en vond ook de beeldhouwer gelegenheid, om door zijne kunst tot de versiering van het geheel bij te dragen. De onmetelijke schatten, die sommige geestelijke gebouwen bezaten, de vrome ijver, waarmede aanzienlijken en geringen die schatten vermeerderden, en de onderlinge naijver der geestelijken zoowel als der vorsten, werkten te zamen om, ook onder de ongunstigste omstandigheden, in de bestaande behoeften te voorzien; en nog prijkt er menige plaats in ons vaderland met de kunstvoortbrengsels der middeleeuwen, die naast de voornaamste gedenkteekens buitenslands genoemd kunnen worden; kunstvoortbrengsels, welker evenaring de krachten van het thans levende geslacht ver zoude te boven gaan, en wier verheven en indrukwekkend schoon, bij ieder, zelfs bij den bevooroordeelden beschouwer, belangstelling en bewondering verwekken.

Maar die schatten raakten uitgeput, die ijver verkoelde, en toen de kerkhervorming ook hier doordrong, en kort daarop eene verblinde menigte de godsdienstige gebouwen binnendrong, en daar zoovele uitmuntende kunststukken vernietigde en verwoestte, toen

werd aan de beeldhouwkunst een onherstelbaren slag toegebragt, en verdween met dit tijdperk van haren bloei ook de waarschijnlijkheid dat zij immer wederom in ons vaderland tot die hoogte zoude kunnen opklimmen, van waar zij nu nedergestort werd. Tot hiertoe was zij geheel en al ondergeschikt geweest aan de Godsdienst, om wier luister te bevorderen en te vermeerderen den geloovigen en den kunstenaar geen offer te groot was. Geen beeld werd door de laatsten uit het marmer te voorschijn gebragt, zonder dat zij zich eerst door een vurig en innig gebed tot het Goddelijke Wezen gerigt hadden, dat zij meenden voor te stellen; en in geestdrift ontstoken door het vertrouwen op de vermogende bescherming en de goedkeuring van den heilig, en bij voortduring aangemoedigd door het goede werk, dat zij verrigtten, sloegen zij met krachtige en fiksche slagen de omhulsels weg, die het voor hun oog reeds in den steen gevormde beeld nog bedekten; en weldra stond het dáár, in al den luister, waarmede zij het vroeger in hunne opgewonden verbeelding aanschouwd hadden.

De wel eenigzins te ver gedreven strengheid der eerste hervormden, die zelfs het orgelspel met moeite in hunne godsdienstige bijeenkomsten toelieten, weerde alle beeldwerk en uitwendige pracht uit hunne vergaderplaatsen, en wel vooral alles, wat slechts eenigermate aan de vroegere bezoekers der heilige gebouwen kon herinneren, en de roomsch-catholijke christenen, wier aantal zoozeer verminderd was, konden in hunne kleinere en slechts ter sluiks gedulde kerken den kunstenaars die aanmoediging niet meer schenken, welke vroeger zooveel schoons had voortgebragt.

De gedenkteekens van beroemde mannen uit den bloeijenden tijd van ons gemeenebest openden voor den kunstenaar nog wel eene nieuwe loopbaan; en wij behoeven ons niet ver te begeven om ook daaronder de heerlijkste kunstgewrochten te bewonderen, maar de binnenlandsche onlusten en rampspoeden, die sedert ons vaderland troffen, deden ook deze laatste bron uitdroogen, en de twee zusterkunsten, maar vooral de beeldhouwkunst, hield schier geheel en al op in *Nederland* beoefend te worden.

In *Engeland*, maar vooral in *Duitschland*, houdt men zich in den tegenwoordigen tijd onledig met de beoefening van de geschiedenis der bouw- en beeldhouwkunst in de middeleeuwen; men komt meer en meer tot de belangrijke en voor ons volksgevoel streelende overtuiging, dat, wel verre van aan het wetenschappelijk herlevende *Italië* hare volmaking te moeten dank weten, beide de kunsten zich, evenzeer als de schilderkunst, hier zelfstandig ontwikkeld hebben en tot eene zeer groote volmaaktheid zijn opgevoerd. Met eene steeds meer en meer aangroeijende belangstelling spoort men de overblijfsels der middeleeuwsche kunst-

stukken op, en gaarne wordt elk berigt dienaangaande bij iedereen ontvangen.

Ook ik meende geene onnuttige taak op mij te nemen, wanneer ik in een tijdschrift, dat door zijnen aard en zijne strekking in veler handen komt, mijne landgenooten opmerkzaam maakte op eenen kunstschat, die aan weinigen bekend is, en door velen die hem kennen niet op den regten prijs gesteld wordt. Ik doe dit te eerder, dewijl ik mij daardoor in de gelegenheid gesteld zie, om tevens iets bij te dragen tot den roem van het vriendelijke stadje, dat vroeger zulk eene belangrijke rol in de geschiedenis van ons vaderland gespeeld heeft, en dat mij steeds dierbaar blijft, door het aandenken aan de jaren eener gelukkige kindschheid, die ik aldaar heb doorgebragt.

Zalt-Bommel, de hoofdplaats van het vruchtbare eiland, dat regts en links door *Waal* en *Maas* bespoeld wordt, bezit eene kerk, die met haren toren wel onder de schoonste, zoo al niet onder de prachtigste gebouwen mag gerangschikt worden, welke in de dertiende of in de veertiende eeuw oprezen. Door éénen bouwmeester, naar één plan, en zonder tusschenpoozingen achtereen afgebouwd, staat het eerbiedwekkende gebouw dáár als een zeldzaam voorbeeld van overeenstemming in bouw en versieringen, welke men bij grooter en prachtiger gebouwen van dien tijd meestal te vergeefs zoekt. Beiden, kerk en toren, zijn gedeeltelijk uit tuf-, gedeeltelijk uit baksteenen opgetrokken, en zonder overlading met fraai beeldhouw- en lofwerk in zandsteen versierd.

En verdient reeds het uitwendige van den tempel onze bewondering, in nog hoogere mate moet het inwendige onze belangstelling wekken, wanneer wij bedenken, dat het ons een in ons vaderland schier éénig voorbeeld bewaard heeft van fresco-schilderingen, die van vóór de herstelling van de schilderkunst in de tweede helft der 13de eeuw dagteekenen. Behalve de bloemwerken, die tusschen en om de ribbben der gewelven rondloopen, zijn vele dier gewelven met beelden versierd, die, wel is waar, geene pronkstukken van schilderwerk genoemd kunnen worden, en die hier en daar door hunnen hoogen ouderdom veel geleden hebben, doch die ons zoo geheel en al in de kunstgeschiedenis tot de 13de eeuw doen opklimmen, dat wij ze voor de schoonste nieuwe schilderwerken naauwelijks zouden willen missen.

In de geheele kerk, maar vooral in het koor, zijn de vensterlichten zoo talrijk, en met zooveel oordeel aangebragt, dat het dak met zijne gewelven alleen op de kolommen schijnt te rusten, zonder de zijmuren met eenigen last te bezwaren. Het heldere licht, dat door die hooge openingen tot iederen hoek van het gebouw eenen onbelemmerden toegang heeft, gaf daardoor eene ge-

schikte aanleiding, om elk dier ontelbare gewelven met eene onbekrompene hand te versieren, en maakte het ook nu nog den kunstminnenden beschouwer gemakkelijk, om die versieringen in al hare deelen na te gaan en te bewonderen. In het koor, dat even als de groote kerkgebouwen uit dien bloeijenden tijd der gothische bouwkunst, in zeven zijden naar het westen eindigt, zien wij, in het midden-gewelf den zweetdoek met het hoofd van CHRISTUS; of die hier, even als gewoonlijk, door de heilige VERONICA gedragen wordt, is thans niet wel meer te onderscheiden. In de overige gewelven boven die zijde zijn links de beelden van eenen muzikant, en eenen nar; regts onder anderen ook dat van eenen krijgsman met een lontroer aangebragt. Dit laatste beeld, al ware het niet dat de aard van het werk, het verschil van de behandeling en van de kleuren ons verzekerden, dat die voorstellingen later bijgeschilderd zijn, strekt ten bewijs, dat ook hier het schilderwerk later hersteld en bijgewerkt is geworden; ik vermoed in het begin der 17de eeuw, nadat de kerk bij de belegeringen der stad kort te voren veel geleden had, of welligt nog vroeger, bij den brand, welke in 1538 den toren van zijne spits beroofde. Twee wapens, waarvan het een dat van de stad zelve, behooren tot dienzelfden tijd. Tot de vroegste en oorspronkelijke schilderingen moeten daarentegen vier engelen gebragt worden, die wij regts en links in de aan de kerk naastbijzijnde gewelven van het koor vinden, dus omtrent boven de plaats waar het hoofdaltaar eenmaal stond. Een dezer engelen, die alle in lange witte kleerderen gekleed zijn, draagt eenen rietbundel en geeselroede; een ander hamer en nijptang; de derde den rietstaf met de spons, en de speer, terwijl de vierde engel het kruis houdt, dat met eenen lauwerkrans versierd is; alle voorstellingen behoorende tot de lijdensgeschiedenis. Eindelijk ziet men nog links het hoofd van eenen bisschop, en regts een vrouwenhoofd, met een beeldje aan een koord om den hals gehangen; beide deze hoofden levensgroot. Daar waar de ribben der gewelven tot elkander komen of elkander kruisen, is op vier plaatsen half-verheven beeldwerk aangebragt, voorstellende God den Vader in eene zegenende houding, MARIA met het kind JEZUS aan de borst, JOZEF en JOHANNES[(1)], deze twee laatste beelden ten voeten uit; alle, zoowel als de achtergrond achter dezelve, zijn met kleuren opgewerkt. In de kerk zelve zijn tegen de gewelven nog, behalve de bloemfestoenen, arabesken, enz., vier voorstellingen bewaard gebleven. Aan de zuidzijde, digt bij het koor, eene heilig met een hoog cirkelvormig kapsel, wel-

(1) Kenbaar aan den nevens hem staanden *beker*. Zie SCHORN'S *Kunstbl.* N°. 80-81, 1827. AUGUSTI, *Handb. d. christl. Archäol.* III. 671 en volgg.

ligt eene glorie, in een lang tot de voeten afhangend gewaad gekleed; nevens haren linkervoet het hoofd van een varken. Aan de noordzijde, eene heilig in een bosch gezeten, dat door een troepje boomen aan elk der zijden aangeduid wordt; boven die boomen twee vogels. De heilig is in een ruim gewaad gekleed, en draagt een vrij hoog, spits uitloopend kapsel, waarvan een lange sluijer van achter afhangt; voor haar een eenhoorn, dien zij bij den hoorn aangrijpt. Het is bekend dat de heilige JUSTINA met dit fabelachtig dier wordt voorgesteld. De twee verschillend gevormde scharen, eene gewone, en die welke bij het scheren der schapen gebruikt wordt, zijn regts en links bij die voorstelling gevoegd, welligt doelende op een of ander gild. Het derde tafereel stelt ons den Heiligen SEBASTIAAN voor, zoo als hij naakt, met golvende blonde haren aan eenen boom gebonden, van twee boogschutters, die regts en links van hem staan, met pijlen doorschoten wordt. De beide boogschutters dragen gele en groene wambuizen, naauwe, sluitende broeken, en groote hoeden met breede randen. In de laatste der thans nog overgeblevene afbeeldingen zien wij eenen heilig, die in een lang wit onderkleed, waarover een groene mantel, het hoofd met eene glorie omgeven, met eenen staf in de regter-, een opengeslagen boek in de linkerhand, eene groep van 18 menschen te gemoet treedt. Deze laatste zijn alle geknield, blootshoofds, in witte broeken, groene bovenkleederen, en daarover heen geslagen grijze mantels gekleed, terwijl zij allen staven in de hand houden; waarschijnlijk stellen zij pelgrims voor. Ik moet mij vergenoegen met eene bloote beschrijving dier voorstellingen, en de verklaring daarvan, voor zoover die door mij niet bijgevoegd is, aan anderen overlaten, die met de legenden der Heiligen, en de wijzen waarop zij afgebeeld worden, beter bekend zijn.

Schier elk gewelf is met een hoofd versierd, dat zich tusschen de bloemenkransen op vele plaatsen nog vrij duidelijk vertoont, doch in de meeste slechts flaauwe sporen van zijn vroeger aanwezen heeft overgelaten.

Ik moet bij deze vlugtige beschrijving der schilderingen nog gewagen van eene der banken, die, thans voor de Stedelijke Regering ingerigt, vroeger, en wel sedert de inwijding der kerk, den kanonniken ter zitplaats diende. Schoon later door bijtimmering veranderd, is van die oude bank, welke uit twee voor elkander geplaatste rijen, elk van acht zetels, bestaat, de oorspronkelijke vorm nog in al zijne bijzonderheden na te gaan, en zijn de boven alle beschrijving schoone beeld- en lofwerken en gothische versiersels zoo volkomen bewaard gebleven, dat wij welligt geen kunststuk van dien hoogen ouderdom en van zulk een belang, tot op onzen tijd jn zulk eenen staat meer overig hebben. Twee

beelden, elk omtrent eene Nederl el hoog, versieren de binnen-, en vier de buitenzijden van de bank; wanneer wij ze met de vier engelen vergelijken, die in het koorgewelf de kruisigings-werktuigen dragen, dan kan er geen de minste twijfel blijven, of het houtwerk moet tot denzelfden tijd gebragt worden, waartoe de oudste schilderingen behooren, dat is, tot het begin der 14de eeuw. Het kapittel van tien kanonniken werd voor de kerk gesticht en begiftigd door GERRIT VAN NASSOUW, schatmeester der kerk te *Utrecht*, BAREND of BERNARD VAN VUEREN, kanonnik van de St. Pieters-kerk te *Utrecht* en door den proost van de collegiale St. Walburgiskerk te *Thiel*, in het jaar 1303(1); volgens KNIPPENBERGS *Hist. eccles. ducat. Gelriae*. pag. 88 *b*, door REINALD den eersten, achtsten Graaf van *Gelderland;* welligt heeft deze laatste de stichting en begiftiging van het kapittel nader bevestigd.

Hoe jammer is het, dat onkunde of verkeerd geplaatste ijver, die dergelijke belangrijke overblijfsels in andere oorden van ons land geheel en al hebben doen verdwijnen, ook in de schilderingen van dit kerkgebouw eene schier onherstelbare schade hebben te weeg gebragt. Nog herinner ik mij flaauw, hoe boven het koor een gedeelte van den voormuur met eene groote voorstelling van het laatste oordeel versierd was, in welke, koddig genoeg, de veroordeelden door duivels op kruiwagens naar den vuurpoel weggevoerd werden; sedert vele jaren heeft de witkwast dat alles bedekt. Nog onlangs kwam, bij eene verplaatsing van eenige banken, die tegen den muur stonden, ook daar eene menigte schilderwerk te voorschijn, welks bestaan geheel en al onbekend was gebleven; doch ook dit is even spoedig, en helaas onherstelbaar, verloren gegaan, daar men een groot gedeelte heeft doen wegbikken, voordat de onverbiddelijke witkwast de heiligschennis kwam voltooijen. Gelukkig voor den roem der stad, en ik mag zeggen, bij de vrees dat die heiligschennis naar buiten bekend zoude geraakt zijn, gelukkig voor den roem van ons land, en van de zelfstandige ontwikkeling der schilderkunst in hetzelve, hebben de onvermijdelijke onkosten tot nog toe aan die *witmanie* een perk gezet, en zijn daardoor ook de gewelfschilderingen tot op heden onaangeroerd gebleven. Zoo dikwerf ik het eerwaardige gebouw bezocht, was het mij, alsof de beelden, die bij mij als oude bekenden mijner kindsche jaren eene dubbelde waarde hebben, mij een treurig vaarwel toeriepen, en verliet ik ze met de vrees, dat het witte bekleedsel

(1) Zie MIRAEUS, *de canonicorum collegiis* pag. 176; *Hist. van 't Utr. Bisd.* Uit het Lat. door H.V.R. III. pag. 3. *Beschr. der stad Bommel*, door een Geldersch Regtsgel. bl. 77; *Oudh. en Gest. v.d. Bissch. Stadt en Meijerye v. 's Hertogenb.* bl. 387.

die voortaan voor mijn oog verbergen zou. Hopen wij, dat, terwijl men in *Italië* en elders met groote kosten en moeiten de kalk, waarmede diergelijke kunststukken in vroegere jaren bedekt zijn geworden, wegruimt, wij hier, hetgeen wij bezitten, niet opzettelijk zullen doen verloren gaan. Er blijft echter bij dit alles een troost over, dat, wanneer welligt de nakomelingschap ook hier het belang van diergelijke voortbrengsels meer algemeen zal gevoelen, in latere eeuwen de kalklaag weggenomen zal kunnen worden, en die welligt, door het afsluiten van vocht en lucht, of door het afweren van andere beleedigingen, tot de goede en volkomen bewaring der schilderingen zal hebben bijgedragen. Mogt toch eene wetenschappelijke inrigting in ons vaderland het opsporen en bewaren van dergelijke overblijfsels der oude kunst als een deel harer werkzaamheden opnemen! Mogt de vierde klasse van het Koninklijk Nederlandsch Instituut, die zich bij uitsluiting aan de bevordering der schoone kunsten toewijdt, de zaak van genoegzaam belang rekenen, om haar tot een onderwerp harer ernstige overweging te maken. Ons komt geen middel geschikter en meer doeltreffend voor, dan dat men de bestuurders dier kerkgebouwen van de zeldzaamheid en het belang daarvan overtuige. En zij, die met het beste doel en met eenen navolgenswaardigen ijver, de plaatsen voor godsdienstige bijeenkomsten in orde houden en verbeteren, zullen die zorg en dien ijver doen gepaard gaan met eene betamelijke achting voor, en eene juiste waardering van kunststukken, die, oppervlakkig beschouwd, van weinig belang mogen schijnen, maar die, eenig in hunne soort, de belangstelling van alle kunstkenners overwaardig zijn.

Toen ik in het laatstvoorgaande jaar herhaalde malen mijne geboortestad bezocht, en dan, zoo als altijd, telkens de bouwkunstige schoonheden van de eerbiedwekkende St. Maartens-kerk ging bewonderen, viel mijn oog op eene doopvont, die, tusschen eene menigte van werktuigen bedekt, door een hekwerk en achter lijkbaren verborgen, door mij in de laatste zestien jaren geheel en al vergeten was geraakt.

Eene meer oplettende beschouwing van dit stuk, deed bij mij de verwachting ontstaan, dat het eene belangrijke bijdrage tot de beoefening der beeldhouwkunst in ons land zou leveren, en die verwachting werd volkomen bevestigd, toen ik het onlangs van de onreinheden, die het bedekten, zorgvuldig ontdeed, en het mij mogt gelukken, daardoor een aantal van acht basreliefs wederom aan den dag te brengen, welker bestaan door velen niet vermoed, en welker belang door nog minderen naar waarde en verdienste geschat waren geworden.

t.o. 8

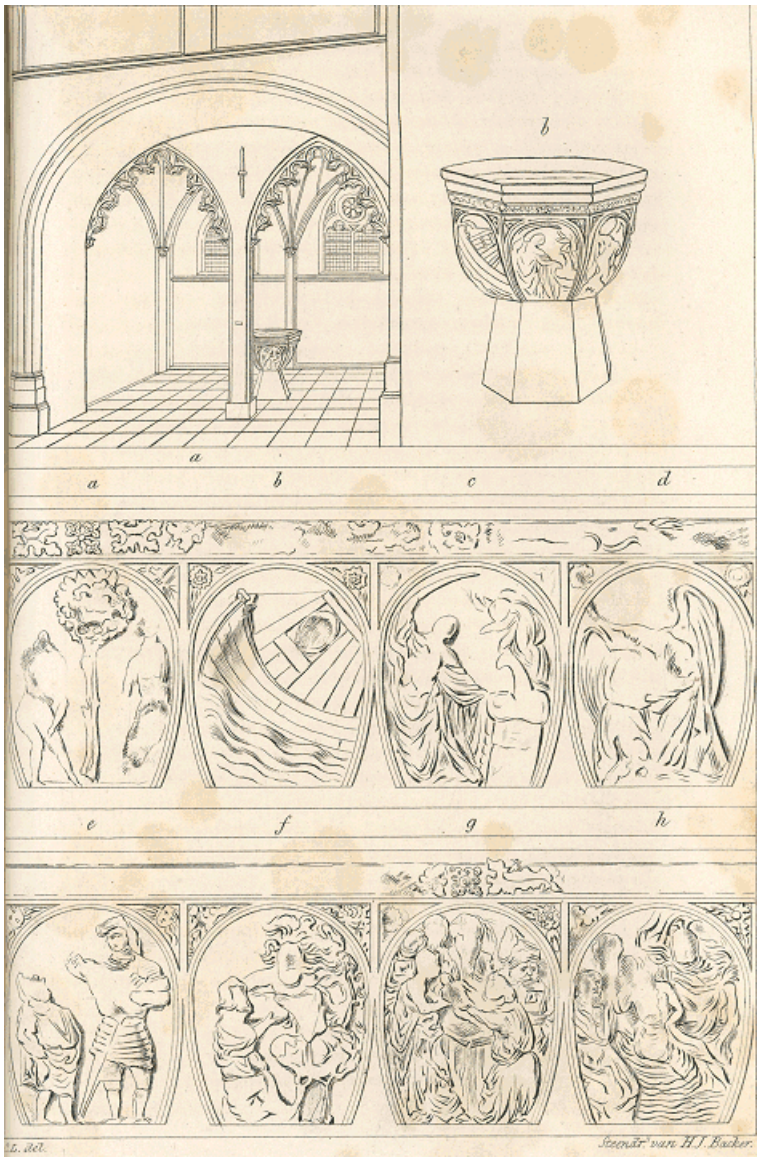

De doopvont staat in eene opzettelijk daarvoor ingerigte kapel, in het zuidwestelijk einde van het schip der kerk, en, even als die kapel tot berging van bouwmaterialen, steenen, enzv. gebruikt werd, had men eenen daaronder zich bevindenden ledigen grafkelder tot eene bewaarplaats van zand en kalk ingerigt; en vond men in de daarnevens staande doopvont eenen zeer geschikten bak om de kalk te mengen en te bereiden. Het is dus niet te verwonderen, dat bij het uitscheppen en omroeren van de kalk, ook de buitenzijde van de vont van lieverlede meer en meer met het daar langs loopende bedekt werd, en het beeldwerk, evenzeer als de bouwkunstige versiersels, voor zoover die niet door moedwil van menschen vernield, of door den tand des tijds afgeknaagd waren, geheel en al verdwenen waren. Daar de vont in zandsteen is uitgehouwen, werd het eenigzins gemakkelijker gemaakt, zonder beschadiging, de reeds vrij vast daaraan gehechte kalklaag los te maken, en zag ik mij in de gelegenheid gesteld, het geheel zoo naauwkeurig mogelijk af te teekenen. Zie N^{o}. I *b*, en de détails der basreliefs, N°. II *a-h*.

Wij zullen eerst de doopvont en hare versieringen beschouwen, om dan met eenige weinige aanmerkingen, over de bestemming van het stuk, deszelfs ouderdom en kunstwaarde, en de plaats, welke er in de kerk opzettelijk voor ingerigt is, te sluiten.

De geheele hoogte van de vont is 1.18 Nederl. el, waarvan 0.58 komt voor het voetstuk en 0.60 voor de kom zelve. Het geheel is uit één stuk zandsteen uitgehouwen, en heeft aan den buitenkant eenen achthoekigen vorm; het voetstuk, dat in den grond vaststaat, is geheel en al zonder versiersel gebleven en biedt ons dus slechts acht vlakke, naar onder eenigzins breeder uitloopende, zijden aan. De kom, die naar boven toe aanmerkelijk wijder wordt, heeft aan hare opening 1.00 Nederl. el in doorsnede, en eene dikte van 0.12; de middellijn van het voetstuk is 0.78 en elke zijde breed 0.27.

De buiten-omtrek der kom is verdeeld in acht zijden, welke in acht, door bogen besloten velden even zoo vele voorstellingen in laag- en hoogverheven beeldwerk bevatten, terwijl de ruimten tusschen die bogen met onderscheidene bouwkunstige versierselen aangevuld worden, en eene breede lijst met gelijksoortige versierselen den bovenrand der kom omgeeft. Door het versmallen der zijden, naarmate die het voetstuk naderen, moesten noodwendig de onderste gedeelten der *basreliefs* in verkorting gezien worden, en baart het dus ook geene verwondering, dat zij dáár minder zijn uitgewerkt, dan op het gedeelte dat in het gezigt viel, en waarop de juiste evenredigheden in de beelden, enz. beter, in het oog gehouden konden worden. Van *a-e*, N°. II, hebben wij voorstellingen uit het Oude Verbond.

a vertoont ons ADAM en EVA bij den verboden boom in het paradijs. De kunstenaar heeft het eerste menschenpaar voorgesteld, nadat het verbod reeds overtreden was, en toen zij *gewaar werden dat zij naakt waren*, Genes. III. 7.

Bij *b* zien wij de ark, en, voor de opening in de tent van het vaartuig, het hoofd van NOACH, die naar buiten ziet. De beeldhouwer heeft aan het vaartuig eene schuinsche rigting gegeven, om het eenigzins langer te kunnen maken, en niet nog meer tegen de evenredigheid te zondigen, dan hij nu reeds gedaan heeft, daar het hoofd van NOACH de ruimte van omtrent een vierde gedeelte van de tent van het vaartuig inneemt.

Vak *c* geeft ons eene voorstelling van ABRAHAMS offerande. De aartsvader staat regts met opgeheven zwaard, terwijl voor hem de jongen op het altaar nederknielt, en aan de linker-bovenzijde een engel verschijnt om den dood te verhoeden. De geheele voorstelling heeft eene groote overeenkomst met eene dergelijke, door MÜNTER, in zijne *Sinnbilder und Kunstvorst. d. alten Christen*, uitgegeven, en met eene andere, welke in de belangrijke verzameling van middeleeuwsche kunststukken op het Stadhuis der stad *Utrecht* bewaard wordt; alleen verschijnt op het laatstgenoemde de engel van de regterzijde, achter ABRAHAM, en ziet men op dezelfde zijde, op den grond het bokje tusschen het hout verward. ISAäC knielt aan de linkerzijde, in afwachting van den doodelijken slag. Ook op onze vont moeten wij ons welligt ISAäC op den grond knielend voorstellen; doch het beeldwerk heeft te veel geleden om tusschen de twee opvattingen te kiezen.

Bij *d* zien wij twee beelden, die elkander omvat houden; van de hoofden en armen is zelfs het geringste spoor verdwenen. De twee vleugels van het achterste der twee beelden geven ons de zekerheid dat de beeldhouwer in dit vak de worsteling tusschen den Engel Gods en JACOB heeft willen voorstellen. Genes. XXXII:24-29.

In vak *e* herkennen wij DAVID en GOLIATH. De laatste, kenbaar vooral door zijne grootte, is bekleed met eenen wapenrok en een pantser, en met een zwaard gewapend, hetwelk hij aan zijne regterzijde draagt. DAVID, een jongeling van kleine gestalte, schijnt in zijn kleed eene menigte steenen te dragen, terwijl hij in zijne regterhand den slinger houdt.

Met deze vijfde voorstelling schijnt de geschiedenis van het Oude Testament te eindigen; terwijl zij van de twee tafereelen uit het Nieuwe Verbond gescheiden wordt door een basrelief, welks verklaring eenigzins moeijelijk is. Aan de regterzijde (zie *f*) knielt een beeld, dat met de vooruitgestrekte regterhand eenig vierkant voorwerp aan eene figuur aanbiedt, die ter linkerzijde, boven een

boschje, uit de wolken te voorschijn komt. Wij hebben in den kring van bijbelsche voorstellingen, die op de Christelijke kunstwerken voorkomen, te vergeefs naar eene gezocht, die met de hier beschrevene kan vergeleken worden. ELIA'S hemelvaart was een der geliefkoosde onderwerpen[1]; doch het voorwerp dat de knielende, of althans op de aarde staande persoon houdt, is stellig geen mantel of kleedingstuk, ook werd ELIA'S mantel door ELISA eerst van den grond opgenomen, toen deze laatste reeds ten hemel gevaren en uit zijn gezigt verdwenen was (2 Kon. II:13). In eenen wetenschappelijken vriendenkring, waar ik de schetsen van de basreliefs vertoonde, vergeleek men met deze voorstelling het gezigt van EZECHIEL (II:9, 10); maar het is hier geene rol, die eerst uitgespreid, en naderhand, volgens den beeldsprakigen stijl van den Bijbel door den Profeet gegeten wordt; ook zag EZECHIËL, wel eene uit den Hemel naar hem uitgestrekte hand, die de rol hield, doch niet den Geest zelven, wiens tegenwoordigheid hij toen alleen uit de hem omringende teekens gewaar werd. Eene groote overeenkomst vinden wij met de beschrijving van een diergelijk gezigt in de Openbaringen van JOHANNES (X:1-10). Dáár toch verschijnt een Engel, wiens voeten waren als vurige pilaren, en die in zijne handen een geopend boek hield; de kunstenaar zou dus het oogenblik voorgesteld hebben, waarop de Engel aan JOHANNES het boek, op diens bede, overgaf (zie vs. 10); doch het zou vreemd zijn, dat men eene geschiedenis, met welke de voorstellingen van het Nieuwe Verbond hadden moeten besloten worden, hier voor deze laatsten geplaatst, en zoo de tijdrekenkundige volgorde verbroken had, die men tot dusverre zoo naauwkeurig in het oog had gehouden. Welligt kunnen wij op deze naar het noorden gekeerde zijde van de vont, als eene geschikte afscheiding tusschen de onderwerpen uit het Oude en Nieuwe Verbond ons geene meer gepaste voorstelling denken, dan zulk eene, welke op het gebouw zelf, of op den heilig, aan wien het werd toegewijd, betrekking heeft. In het eerste geval zoude de knielende persoon GERRIT VAN NASSOUW, schatmeester van het Sticht van *Utrecht* zijn, die in 1304 de Kerk heeft ingewijd, en die dan hier het gebouw, of liever een model daarvan aan St. MAARTEN, die hem uit den hemel verschijnt, aanbiedt; eene wijze van voorstelling, welke zeer dikwerf voorkomt. Voor eene meer bepaaldelijk op den patroon der kerk betrekkelijke verklaring, vinden wij eenigen grond in het verhaal van eenen droom, dat SULPICIUS SEVERUS in zijnen tweeden brief aan AURELIUS DIACONUS heeft mede-

(1) Zie onder anderen MÜNTER, *Sinnbilder u. Kunstvorstell. der alt. Christen*. I H. s. 22.

gedeeld. In eenen toestand tusschen waken en slapen meende de genoemde schrijver plotseling den bisschop MARTINUS voor zich te zien, in een wit gewaad gekleed, met een glanzend aangezigt, schitterende oogen en purperkleurige haren, terwijl hij SULPICIUS zacht toelagchende het boek, waarin deze zijn leven beschreven had, in de regterhand hield. SULPICIUS knielde daarop voor hem neder, smeekte om den heiligen zegen; de bisschop voldeed aan dit verzoek en voer daarop voor zijne oogen ten hemel. Deze gebeurtenis, waaruit de zaligheid van den heilig het eerste gebleken was, kon den kunstenaar belangrijk genoeg toegeschenen zijn, om tusschen de bijbelsche tafereelen eene plaats te erlangen.

De twee laatste basreliefs hebben meer onmiddelijk en regtstreeks betrekking op de bestemming van de vont.

Bij *g* zien wij eene voorstelling van de besnijdenis van den Zaligmaker; het kind ligt op een kussen, en wordt door eenen der priesters daarop gehouden. De menigvuldige plooijen van de kleederen der voorste beelden zijn met veel zorg bewerkt en vrij goed bewaard gebleven. Van vijf der zes omstaande personen zijn de hoofden verloren gegaan, doch dat van den ouden priester, aan de linkerzijde, is geheel en al ongeschonden; met de regterhand houdt de grijsaard, welligt de oude SIMEON, kenbaar door zijnen bisschopsmijter, zijn gewaad in de hoogte; de linkerhand brengt hij aan de kin, terwijl de haren van zijnen langen baard over de vingers naar beneden golven.

Het laatste vak, *h*, verplaatst ons bij den doop van den Zaligmaker in de woestijn. De hoofdpersoon staat met het bovengedeelte zijns ligchaams geheel ontbloot in een water; achter hem, ter linkerzijde, JOHANNES *de Dooper*, boven wiens hoofd eene glorie gedeeltelijk nog zigtbaar is; eene duif zweeft boven het hoofd van den Zaligmaker. Het beeld op den voorgrond, van welks gelaat de linkerzijde nog vrij wel bewaard is, zal, even als een ander, waarvan op den achtergrond eenige flaauwe sporen overig zijn, eenige andere doopelingen of toeschouwers voorstellen.

De versiersels van den rand, in de ruimten boven- en tusschen de basreliefs, bestaan in rosetten, bladeren en gevleugelde hoofden, gelijk aan die, welke aan de kapiteelen der kolommen, en aan de uiteinden van de boogribben der gewelven van het kerkgebouw zelf zijn aangebragt. En deze overeenstemming is een der voorname bewijzen voor den hoogen ouderdom van het kunststuk. Volgens het eenstemmig berigt der geschiedschrijvers werd de kerk in het jaar 1304 door GERRIT of GERAERT VAN NASSOUW, en andere Domheeren en Dekenen aan St. MAARTEN toegewijd[1], en

(1) Zie PONTANUS, *Hist. Gelr.* VI. p. 177; SLICHTENHORST, VI. B. pag. 110; (V. HASSELT *Beschr. d. Stad Bommel*, p. 76.

het is tot, of omtrent dienzelfden tijd, dat wij de vervaardiging van de vont brengen. De aard en zamenstelling der basreliefs, de bewerking van kleeding en draperiën zijn geheel zoo als wij die op de kunststukken van dien tijd kennen. Men vergelijke slechts in het werk van WILLEMIN, *Monumens Français inédits, pour servir à l'hist. des arts*, de afbeeldingen van monumenten uit de 13de en 14de eeuw. Zoo bestaat er bij voorb. eene treffende overeenkomst in vorm en bouw tusschen de ark op onze vont en een schip uit den roman van *Lancelot du Lac*, en een ander vaartuig op een kerkglas geschilderd, beide uit de 13de eeuw. Ook de boom in vak *a* komt op dezelfde wijs gevormd voor op basreliefs en schilderwerk van dien ouderdom; doch werd ook nog ruim eene eeuw later, bij voorbeeld, op eene teekening in een HS. van 1406, even zoo afgebeeld. De wapenrusting van GOLIATH vergelijke men met eene dergelijke, insgelijks uit de 13de eeuw, geteekend door WILARS DE HONNECOURT, en door WILLEMIN in het aangehaalde werk uitgegeven.

Maar wij vinden ook een bewijs voor den ouderdom van het stuk in zijne plaatsing in de opzettelijk daarvoor ingerigte doopkapel.

In de eerste eeuwen van het Christendom werd de plegtigheid des doops op elken tijd en in elk water, in eene rivier, of eene beek(1) verrigt. Naderhand en reeds zeer vroeg werden de daarbij verbondene plegtigheden vermenigvuldigd en hierdoor de inrigting van afzonderlijke doopgebouwen, *baptisteriën*, noodzakelijk gemaakt, waarin de doop alleen door de bisschoppen en ook op vaste tijden bediend werd(2). Van de 10de tot de 13de eeuw begon men zich al minder en minder, vooral bij den doop der kinderen, aan vaste dooptijden te verbinden, en werd de plegtigheid door elken geestelijke, en zelfs in de woonhuizen verrigt; schoon de kerkverordeningen, vooral sedert de 14de eeuw, er op aandrongen, dat zulks alleen in de kerk zoude geschieden. Daartoe waren dan ook, gewoonlijk in het zuidwestelijke gedeelte van het schip der kerk, afzonderlijke kapellen ingerigt, waar de doopvont en andere daartoe behoorende gereedschappen, bewaard werden. Men had daarvoor, volgens het gevoelen van sommige schrijvers zulk eene van het voornaamste gedeelte des heiligdoms verwijderde plaats gekozen, dewijl de plegtigheid oorspronkelijk buiten de kerk verrigt werd(3).

Ook de Zalt-Bommelsche doopvont maakt, zoo als wij reeds aanmerkten, op dezen regel geene uitzondering. Het eenvoudige en

(1) Van daar waarschijnlijk ons woord *vont, fons*, eene *bron*.
(2) Zie AUGUSTI, *Handb. d. christl. Archäol.* II. 383-386.
(3) AUGUSTI, ibid. III. 546.

toch sierlijke kapelletje dat haar bevat, en waarvan wij onder N^{o}. I, *a*, eene schets geven, erlangde, zonder twijfel, van den tijd der bouwing af aan, deze bestemming; en de vont werd daarin met zijn voetstuk op den bodem zoo bevestigd, dat die van den beginne af aan met het gebouwtje één geheel heeft uitgemaakt. Aan de westzijde is een in den muur ingemetselde wenteltrap, welke den toegang geeft tot eene gewelfde kamer boven de doop-kapel[1]. Op den westelijken muur boven voor (thans, door het daaraan bijgebouwde, in) dat gewelfde vertrek zijn nog vrij aanmerkelijke sporen van fresco-schilderingen bewaard gebleven, welker stijl en bewerking van die der overige gedeelten van het kerkgebouw niet schijnen te verschillen. Op een wijd uitgestrekt, met boomen beplant veld, welks achtergrond door eene rei huizen gesloten wordt, zien wij drie reeds half vergane lijken, welke met gouden kroonen op hunne hoofden, en met een van voren open van den hals achter het ligchaam tot aan den grond afhangend lijnwaad of eenen lijkdoek bekleed, als uit hunne graven schijnen op te rijzen; hun afzigtelijk uiterlijk wordt nog afschuwelijker gemaakt door een aantal loodkleurige wormen, die uit en in het ligchaam kruipen. Uit hunne monden fladderen banden of linten, met de navolgende opschriften, welker ontcijfering, om de duisternis van de plaats, maar vooral door den vervallen staat der schildering, uiterst onzeker en moeijelijk is geworden.

De eerste dezer Koningen zegt:

Die. doot. die. heeft. ons. dus. ōstelt
Die. .....?. mēschen. heeft. ghewelt.

De tweede:

Conīghe. waren. wij. alstu. bist.
Nu. sijn. wij. wordē. der. vormē. kist.[2].

De derde:

Ghi. siet. dat ghi. noch. .....
Daer. om. u. haest. .....

(1) Vroeger kwam men, blijkens eene oude schilderij, waarop de Kerk is afgebeeld, door eene deur van buiten op den wenteltrap en boven de kapel. Ook de groote boog voor de kapel met het voetstuk en de kolom, aan de regterzijde der teekening, benevens al het daarboven gebouwde, zijn van lateren tijd, en behooren niet tot den oorspronkelijken aanleg van het gebouw. Het ware te wenschen, dat men er toe konde besluiten om, door het voorzigtig wegnemen dier ontsierende toevoegsels, het geheel wederom in zijne oorspronkelijke en schoone eenvoudigheid te herstellen; wanneer de kapel alsdan behoorlijk gereinigd en in orde gebragt werd, zou die niet weinig tot verfraaijing van de Kerk toebrengen, terwijl tevens eene belangrijke fresco-schildering wederom uit de duistere plaats, die haar nu verborgen houdt, te voorschijn zou komen. Wij hopen dat het Kerkbestuur tot zulk een plan eenmaal zal kunnen overgaan.

(2) *Der wormenkist*, doelende op de uit en in het ligchaam kruipende wormen. Vergelijk het Duitsche *Madensack*.

De laatste woorden dier beide regels zijn door den lateren aanbouw, waarvan wij boven gewaagden, geheel en al verdwenen. De vorm der letters draagt de onloochenbaarste bewijzen van haren ouderdom. Wij vergeleken en vonden ze geheel en al overeenstemmend met het schrift der diplomata van Graaf REYNALD VAN GELDER, en met de lettervormen op de grafsteenen en andere opschriften van het einde der 13de en van het begin der 14de eeuw. Zij zijn dus nieuwe gegevens ter bepaling van den tijd, waarin de kapel gebouwd is, en leveren ons, indien wij mogen stellen dat eene vroegere doopvont niet later door eene andere vervangen is, eenen nieuwen grond, om het monument, welks beschrijving wij hier hebben medegedeeld, tot den tijd van de stichting der kerk, in den aanvang der 14de eeuw te brengen.

Mogt ik door deze mededeeling iets hebben toegebragt, om de belangstelling voor zoovele middeleeuwsche kunststukken, die nog in verborgen en onbekende hoeken van ons vaderland voorhanden zijn, aan te wakkeren. Mogten anderen met meer kunstkennis en fijner kunstgevoel begaafd, ook betere gelegenheid en meerderen tijd hebben om zich aan dergelijke onderzoekingen toe te wijden. Het zal mij eene wezenlijke zelfvoldoening schenken, op het voetspoor van den bekwamen en smaakvollen beschrijver van het monument van JOHANNES *den dooper*(1) daartoe eenige aanleiding gegeven te hebben. Maar vooral, moge mijne beschrijving onder de bescherming van den vriendelijken *Gids*, bij mijne vroegere stadgenooten ingeleid, dáár de aandacht vestigen op zoovele in het stadje nog aanwezige gedenkstukken en gebouwen, welke voor de geschiedenis van bouw- en beeldhouw-kunst in ons vaderland de gewigtigste bijdragen kunnen leveren, en die, zoo zij slechts met eenige zorgvuldigheid behandeld worden, nog gedurende eene reeks van jaren bewaard kunnen blijven.

Utrecht, dat aan het wijze en verstandige bestuur zijner regering zoovele nuttige inrigtingen, zoovele verfraaijingen, zooveel van zijnen tegenwoordigen bloei te danken heeft, bezit thans de kern voor eene verzameling van voortbrengsels der oude vaderlandsche kunst, die in den korten tijd van haar bestaan reeds kostbaar mag genoemd worden. Geene plaats in ons vaderland is door hare ligging, haren ouderdom, en haren schat van prachtige en voor de geschiedenis der kunst in ons vaderland belangrijke gebouwen, zoo geschikt om een museum van dergelijke voorwerpen te bevatten. Hoezeer ware het dus te wenschen, dat de thans nog stedelijke of gewestelijke verzamelplaats eene schuilplaats

(1) In het *Tijdschr. voor Gesch. Oudh. enz. van Utrecht*. No. 1. 1839.

aanbood aan de kunstschatten, die ook in de overige gewesten van dit land nog in zoo groote menigte verspreid zijn, en van lieverlede verloren gaan; maar die in een gebouw bij elkander gebragt, oordeelkundig geplaatst en geschikt, een geheel zouden kunnen opleveren, dat, als Nederlandsch Museum van Vaderlandsche Beeldhouw- en Bouwkunst, een sieraad kan zijn voor het Vaderland, en te gelijk met de beoefening dier kunsten, ook onzen volksroem zal bevorderen.

Museum van Oudh.
LEYDEN, Junij 1839.
D^{r}. C. LEEMANS.

Bijdrage

Tot de onafhankelijkheid, onpartijdigheid en beleefdheid van een onzer vaderlandsche tijdschriften.

Den Wel-Ed. Heeren Redacteuren van den
Algemeenen Konst- en Letterbode.

AMSTERDAM, 5 October 1839.

Mijne Heeren!
Heden ontvangt de Redactie van den *Gids* van den Recensent van SCHREUDERS *Proeve*, etc. nevensgaand antwoord op de vragen van den Hooggel. Heer VAN DEN HOEVEN in uw geacht weekblad N°. 41 opgenomen. Wij Haasten ons aan ZEd. verzoek te voldoen, door deze beantwoording aan UEd. op te zenden. Na het genomen *initiatief* twijfelen wij niet of UEd. zullen zich verpligt rekenen, ook de op de vrage passende repliek op te nemen. In gevalle UEd. het stuk niet mogten plaatsen, verzoeken wij pr. ommegaande antwoord.
Wij hebben de eer met achting te zijn

DE REDACTEUREN VAN DEN GIDS.

Aan de Redactie van den *Gids*.

HAARLEM, 10 Oct. 1839.

Mijne Heeren!
Hiernevens het antwoord aan Prof. J.V.D. HOEVEN terug; daar het volgens de regelen, die wij bij de opneming van stukken meenen te moeten in acht nemen, niet kan geplaatst worden.
Wij hebben de eer met alle hoogachting te zijn
Mijne Heeren!

UEd. Dv. Dienaren,
DE REDACTIE VAN DEN
ALGEMEENEN KONST- EN LETTERBODE.

Aan de Redactie van den *Algemeenen Konst- en Letterbode*.

AMSTERDAM, 13 Oct. 1839.

Mijne Heeren!

Op verzoek van den Recensent van SCHREUDER'S *Staat der Geneesk. in Frankr.*, noodigen wij UEd. dringend uit, in het eerstvolgend nommer van UEd. geacht weekblad, het berigt te plaatsen, dat van wege gemelden Recensent bij UEd. is ingekomen een *Antwoord aan Prof.* J. VAN DER HOEVEN, *op ZHG. Bescheidene vragen omtrent eene algemeene* (*veelligt niet bescheidene*) *beschuldiging* (*Zie Letterb.* 1839. N°. 41); maar dat UEd., volgens de regelen, welke zij bij de opneming van stukken meenen te moeten in acht nemen, dit *Antwoord* niet hebben kunnen plaatsen. Gedachte Recensent verlangt dat het Publiek niet onkundig zij, dat hij voor de bescheidene vragen des Hoogleeraars niet terugdeinst, en verwondert zich met ons, dat UEd., na de genomene *initiative* door het opnemen der vragen des Hoogleeraars, aan zijn antwoord eene plaats weigeren.
Wij verzoeken daarom van onze zijde van UEd. eenige inlichting *omtrent de regelen, die UEd. bij de opneming van stukken meenen te moeten in acht nemen*. Deze wetenschap is voor ons van veel belang, sedert het UEd. behaagd heeft, door het opnemen van de stukken der H.H. LULOFS, VAN DER HOEVEN en BOSSCHA, ons of onze medewerkers tot *repliek* te verpligten.
Wij hebben de eer met alle hoogachting te zijn,

UEd. Dv. Dienaren,
DE REDACTIE VAN DEN GIDS.

Aan de Redactie van den *Gids*.

HAARLEM, 14 October 1839.

Mijne Heeren!

Wij laten ons door geen ander voorschrijven, of wij iets, en zoo ja, wat, omtrent een stuk dat wij niet plaatsen, zullen vermelden - en achten ons voorts ongehouden, aan de Redactie van den *Gids* nader rekenschap te geven van onze weigeringe, dan bij onzen vorigen geschied is. Wij verzoeken verschoond te blijven

van verdere correspondentie hierover, die tot niets dan tijdverlies leidt. Als de Recensent zich verantwoorden wil, staan er dagelijks en maandelijks zoo vele gelegenheden open, dat hij ons blad gemakkelijk ontberen kan.
Met verschuldigde hoogachting blijven wij

UEd. Dv. Dienaren,
DE REDACTIE VAN DEN
ALGEMEENEN KONST- EN LETTERBODE.

Antwoord aan Professor J. van der Hoeven, op deszelfs: *Bescheidene vragen, omtrent eene algemeene* (*veelligt niet bescheidene*) *beschuldiging*. (Zie *Letterbode*, 1839, N°. 41.)

De Heer A.H. SCHREUDER te *Rotterdam*, schreef: *Eene proeve over den Staat der Geneeskundige Wetenschappen in Frankrijk*. De *Gids* gaf het *eerste* gedeelte eener recensie van dat boek in deszelfs Nummer van *September*. Die Recensie van 'het in den *Letterbode* vroeger geprezene werk,' mishaagde aan den Hoogleeraar, bepaaldelijk hetgene daarin ter loops omtrent Hollandsche Hoogleeraren *in het algemeen* gezegd was: en vandaar de *Bescheidene vragen*.

Zonder groote ontroering over de sommatié tot antwoord, en evenmin uit vrees voor de verdenking, als of we ons van alle menschelijkheid en allen zielenadel geheel hadden leêg geschud, staan wij ZHGel. gaarne te woord. Wij bieden daarom hiernevens vragen en antwoord, en hebben ons alleen veroorloofd, de tweelingvragen, duidelijkheidshalve, als éénlingen te behandelen.

Vraag 1. (Professor spreekt). Treft men bij ons geene zelfstandige geleerden, oorspronkelijke denkers in het gebied der wetenschap en kunst aan?

Antwoord. (Recensent spreekt), O, ja; ofschoon niet vele!

Vr. 2. Waarom zegt de schrijver der Recensie, dat men ze te *Parijs* vinden zal?

Antw. Omdat zij er te vinden zijn.

Vr. 3. Vindt men bij ons geene mannen, die met onvermoeiden ijver hun geheele leven aan de wetenschap en kunst wijden, en daarvoor met geestdrift bezield zijn?

Antw. O ja; ofschoon niet vele!

Vr. 4. Waarom zegt de schrijver der Recensie dan, dat men ze te *Parijs* vinden zal?

Antw. Omdat ze er te vinden zijn.

Vr. 5. Is het onzen geleerden genoeg, telkens het oude weder te herkaauwen en in Handboeken terug te geven?

Antw. O ja; meestal!

Vr. 6. Waarom zegt de schrijver der Recensie van de Franschen het tegendeel?

Antw. Omdat het tegendeel, buiten twijfel, waar is.

Vr. 7. Zijn de werken onzer geleerden zoo onvoldoende, dat, die ze van nabij kent, gretig de gelegenheid zal waarnemen, om zijne studiën buitenslands te voltooijen?

Antw. O ja; mits hij maar weetlust genoeg bezitte.

Vr. 8. Welke werken onzer geleerden zijn hier bepaaldelijk bedoeld?

Antw. Hunne wetenschappelijke werken.

Dit laatste antwoord, wij voorzien het, bevredigt zeker ZHGel. niet in allen deele; en misschien meent men, dat wij hierdoor den vrager met een kluitje in het riet willen sturen. Het mag waar zijn. Maar wilde dan de *bescheiden* Hoogleeraar ons tot *onbescheidenheid* verlokken, en misschien ons zóó ver drijven, dat wij den *Gids* van ironie beschuldigden, toen hij van eenen hedendaagschen GAUBIUS sprak? Wij weêrstaan aan die verlokking, omdat de wellevendheid ons leerde, in een fatsoenlijk gezelschap, waar algemeene waarheden gezegd worden, de toepassing op bijzondere personen te vermijden.

Eene zoodanige *algemeene* waarheid bedoelden wij, toen wij, bij de vergelijking van den toestand der geneeskundige wetenschap ten onzent en in *Frankrijk*, meenden, dat de verhouding van onze Litteratuur tot de Fransche was, als die van armoede tot rijkdom, van schaarschte tot overvloed, van behoefte tot welvaart. Wij

hadden daarbij het zwak, om van het gevolg tot de oorzaak, van de werken tot het geloof, van de daad tot de kracht te besluiten. En zoo vervielen wij tot de onbescheidenheid van te meenen, dat wij minder mannen van de wetenschap hadden, dan de Franschen, of dat onze mannen van de wetenschap minder waren, dan de hunne. Maar de onbescheidenheid was niet terug te nemen. Eer wij hadden uitgesproken, had de Hoogleeraar de bescheidenheid ons in de rede te vallen. Indien werkelijk de aanhef onzer beoordeeling zich met eene *voorrede* liet vergelijken, zoo ware misschien in de *rede* zelve het een of ander voorgekomen, dat tot verklaring of bevestiging dienen kon. Dit in het oog te houden, ware misschien voor de reputatie der bescheidenheid wenschelijk geweest. Intusschen hebben wij thans regtstreeks op de gedane vragen geantwoord. Het was geen professoraal responsorium of examen, en daarom is de beurt van vragen nu aan ons. Wij maken daarvan een bescheiden gebruik, en vragen als zoodanig:

1°. Wat noopte den Hoogleeraar tot vragen? Was het omdat hij onze bedoeling niet vatte? Neen, want ons wordt al aanstonds in duidelijke bewoordingen eene *algemeene, niet bescheidene, beschuldiging ten laste gelegd?*

2°. Waarom bezigt de Hoogleeraar het woord ‘onbescheiden,’ In plaats van ‘ongegrond’? - Omdat aan eene ongegronde beschuldiging eene grondige wederlegging zou moeten worden tegengesteld, wilde de laatste de kracht der eerste ontzenuwen, en eene zoodanige wederlegging bondige bewijzen en daadzaken, geene vragen zou hebben gevorderd.

3°. Vraagt de Hoogleeraar, omdat hij van ons het fijne wil weten? Wij geloofden het, toen wij van hem hoorden, dat ‘praktische geneeskunde niet tot den kring zijner studie behoorde, en hij dáárom op een *onpartijdig* standpunt stond.’ De afloop van dien volzin is intusschen zóó vreemd, dat wij bijna eene drukfout vermoedden; want alle logische consequentie eischt hier een ander bijvoegelijk naamwoord, dat insgelijks met *on* aanvangt. Is echter het woord met voordacht gekozen, dan moet het den lezer tot de overtuiging brengen, dat Prof. V.D.H. niet *onkundig* is in het vak der praktische Geneeskunde; en in dat geval behoeft hij onze voorlichting niet.

4°. Vraagt de Hoogleeraar; omdat hij iets wilde hooren tot lof

der uitzonderingen, die op de algemeene beschuldiging te maken zijn? Wij vermoedden het een oogenblik, toen wij hem van zichzelven hoorden getuigen: ‘niet tot den kring der Hollandsche Hoogleeraren te behooren, welke de schrijver der Recensie bedoeld had.’ Maar des Hoogleeraars *aangemelde* bescheidenheid verbood het vermoeden, als of hij voor zichzelven het beste boutje, de uitzondering, had gewenscht.

5°. Is het den Hoogleeraar inderdaad ernst, dat hij, wanneer er sprake is over de werken onzer Professoren, bijkans aan niets anders denken kan, dan aan de *Initia Disciplinae Pathologicae* en de *Libri de Arte medica?* Zoo ja, dan gelooven wij gaarne, dat de praktische Geneeskunde niet behoort tot den kring zijner studie. Wij prijzen daarbij des Hooggeleerde broederliefde, die hem, buiten den kring zijner studie, als bij instinct, eeniglijk den arbeid zijner bloedverwanten deed ontdekken. Maar voor die broederliefde zij het ons dan ook vergund, van de groote woorden: ‘nationale eer’ en ‘waarheidsliefde’ bij hem iets af te dingen. Deze toch vooronderstellen niet slechts de mogelijkheid, maar zelfs de verpligting, om, behalve aan de *Initia* en de *Libri de Arte medica*, ook nog aan eenige andere goede werken onzer Professoren te denken. Wij, die in den zin van Prof. V.D.H., niet op een onpartijdig standpunt ten aanzien der praktische Geneeskunde staan, omdat zij wél tot den kring onzer studie behoort, herinneren ons met genoegen sommige voortbrengselen van enkele andere Hoogleeraren, die inderdaad de gedachtenis van hunnen Collega niet zouden ontsieren. En, zoo wij al *in het algemeen* mogten beschuldigd hebben, dan rekenen wij deze voortbrengselen gaarne tot de uitzonderingen, - uitzonderingen, die tevens den regel bevestigen.

6°. Vroeg de Hoogleeraar, ten einde ons in de Logica te oefenen? Wij onderstelden het, toen wij leerden, dat: ‘al wie beweert, dat men in *Parijs* zelfstandige geleerden, oorspronkelijke denkers in het gebied der wetenschap en kunst aantreft, tevens beweert, dat zij *hier* niet te vinden zijn.’

Gelijken indruk ontvingen wij bij de stelling: ‘dat eene algemeene beschuldiging’ (ten aanzien van Academisch onderwijs) niet gepast was aan het hoofd eener Recensie van het Werk van den Heer SCHREUDER, OMDAT deze Heelkundige zijne vorming niet

aan eene *Hoogeschool*, maar aan de *Klinische school* te *Rotterdam* ontving.' Wij hebben ons deze voorbeelden dadelijk ten nutte gemaakt, en ons oefenende, gevonden: 1°. Dat al wie stelt, dat er in *Parijs* geleerden gevonden worden, die juiste gevolgtrekkingen weten te maken, tevens beweert, dat zij *hier* niet gevonden worden. 2°. Dat de Recensent, die bij de beoordeeling van VICTOR COUSIN'S Werk, over den Staat van het lager Onderwijs, zich eenige algemeene aanmerkingen omtrent de inrigting van Armenscholen mogt laten ontvallen, zeer ongepast handelt, aangezien VICTOR COUSIN zijne vorming niet aan eene Armenschool ontving.

7°. Vroeg de Hoogleeraar eindelijk, omdat hij ons het wierookvat voor vaderlandsche voortbrengselen wilde reiken? Wij vreesden het, nadat wij aan het slot-vuurwerk, in de laatste zinsneden, tot viermalen toe het VADERLAND (hoezeer door de onachtzaamheid des drukkers niet met groote letters gedrukt) als vuurpijlen door de lucht hadden zien snorren.

Maar wij kwamen terug van die vrees, nadat wij ZHGel. hoorden verzekeren: 'dat men reeds lang genoeg op (niet *over*) Vaderlandschen roem, grondige geleerdheid, bezadigden geest tot onderzoek (niet *onderzoekings-geest*), of hoe men ook anders de woorden moge zamenvoegen, *gevariëerd* heeft, en er een wiegezang van gecomponeerd, om ons zoetjes te doen indommelen.' Wij kwamen er van terug, bij de gulhartige bekentenis: 'dat in ons vaderland de inrigtingen voor Klinisch onderwijs, voor Heelkunde vooral, aan de Hoogescholen te beperkt zijn: - dat ieder die daartoe in de gelegenheid is, na het verlaten der Hoogeschool, *Parijs, Berlijn* en andere groote steden moet bezoeken - om bij zijne terugkomst te helpen verbeteren en opbouwen; dat onze professoren bijkans *niet* schrijven, enz. enz.' Zoo vele rondborstige verklaringen moesten ons de zekerheid geven, dat de Hoogleeraar, hoe vaderlandslievend ook, nog niet door den uit variatiën gecomponeerden wiegezang was ingedommeld. En dit kon ook niet ten aanzien van iemand, die 'zelf (niet *zelve*) voor vele jaren te *Parijs* is geweest; - nog met verschillende Fransche geleerden briefwisseling onderhoudt; en in den kring zijner wetenschap de nieuwste vorderingen der buitenlanders volgt en nagaat.' Mogt de bescheidenheid dit laatste welligt liever uit eene andere, dan des Hoogleeraars eigenen mond, vernomen, en de nationale eer

voor het woord *na-gaan*, liever *voorbij* of *vooruitgaan*, gelezen hebben, toch schijnt te blijken, dat ZHGel., van zijn onpartijdig standpunt, het min volmaakte in ons Vaderland eerlijk genoeg toestemt. ZHGel. gaat hierin zelfs verder, dan wij, die men als onbescheiden, beschuldigers aanduidt, misschien zouden gegaan zijn. Hadden wij b.v. Professoren aangeklaagd, dat zij bijkans niet schrijven; wij zouden hun ten minste het regt hebben doen wedervaren, dat zij veel *laten* schrijven, - iets hetwelk althans dit nut heeft, dat de studerende jeugd, gedurende het dicteren van den Professor, de tafels der Collegie-kamer niet stuk snijdt.

En hiermede hebben wij de eer, Prof. VAN DER HOEVEN ons kompliment te maken. Het zou onbescheiden kunnen zijn van ZHGel. nog meer te willen weten. ZHGel. beschouwe het niet als eene poging om *Knall-effect* te maken, wanneer wij hem ten slotte, met de hand op het hart, verzekeren, dat onze begrippen van vaderlandsliefde het medebrengen, om geene verschooning te vragen, waar vaderlandsche traagheid bij vreemden voortgang achterblijft. Zal er met vrucht verbeterd en gebouwd worden, dan worde eerst afgebroken, wat den opbouw in den weg staat.